ANUL XXIII. JANUAR No. 1

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

Redacţia şi Administraţia: Str. Const. Mille 7-9-11, Bucureşti

1931

Viaţa Romînească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în ţară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTA LUNARA

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Prețul Abonamentelor:

IN ȚARĂ:

Pe un an . . . . Lei 500
Pe jumătate an . . . . „ 250

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . Lei 650
Pe jumătate an . . . . „ 375

Abonamentele se pot face dela orice număr, trimițind suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Viața Romînească

Revistă literară și științifică

VOLUMUL LXXXV

ANUL XXIII

ATELIERELE „ADEVERUL" S. A.
STRADA CONST. MILLE 7—11, BUCUREȘTI
1931

Călătorii[1]

MARSILIA

Toreadorii amatori.

Sîmbătă e vacanța poporului pretutindeni. Spectacol de mulțime. Cursă de tauri. Amatorii de pîne și spectacol se îndreaptă spre Prado printre cele patru șiruri de platani bătrîni care cadelnițează cu frunza lată și lucie dealungul bulevardului, în capătul căruia crengile lor își prind palmele.

Biletele se cumpără în stradă, pe-o gaură scundă cît un felinar de mînă, tăiată într'un zid boit cu roșu. Nu vezi înăuntru pe nimeni. Parcă taurii ar sta după zidul acela la un loc cu vînzătorul de bilete.

Intr'o grădină de cîteva hectare, amenajată ad-hoc, o arenă circulară. Pe toată marginea ei o bancă, apoi în spatele băncii un părete de scîndură înalt ca de un metru, în dos o fâșie de loc acoperit cu nisip, după care se ridică păretele înalt de scînduri și rețele de fier, ca să apere pe spectatorii doritori să aprecieze pericolul înfruntat de alții și foarte circumspecți în ce-i privește.

Jur împrejur, în amfiteatru, bănci, iar în fund, locuri de favoare, *în picioare, pe pămîntul bătut al grădinii.*

Acesta trebue să fi fost și spectatorul roman: un fel de om fără meserie precisă, fără nici un soi de avere, obiect el însuși în perpetuu al întîmplării venit să contemple aci sintetizarea aceluiași joc al hazardului. Oamenii cu epiderma simțului îngroșată de mizerie și de priveliștea cotidiană a suferinței fizice de toate felurile, care nu mai pot încerca o emoție, decît dacă bate cu drug de fier nervul tocit.

Și, în definitiv, pentru toți oamenii spectacolul în care se amestecă, și un joc al morții, este singurul pasionant.

---

[1] Vezi „Viața Romînească" anul XXII, nr. 8.

Lîngă mine un domn gros, cu brațele arcuite și sprijinite în palme pe genunchi, cercetează atent arena, și, rar, își îndreaptă mustața stîngă cu arătătorul mînii stîngi, de parcă mustața ar dormita.

In arenă, ca într'un domeniu al lor, vre-o treizeci de derbedei se plimbă agitat, fac grupuri; cîte doi se fugăresc. Unii în cămașă și desculți, alții cu un surtuc pus numai pe umeri, un conductor de tramvai cu chipiul instituției respective. E o atmosferă de antract într'un teatru pentru golani. Nu înțeleg nimic; nu știu ce caută acolo. Au descoperit direct în arenă vre-o intrare gratuită?

Unul din ei se lasă în patru labe și face pe taurul sărind și fluturînd din cap spre altul care desfășură înaintea lui un surtuc sdrențuros în chip de pelerină roșie. Poporul rîde... și totuși nu cred că pentru atîta lucru este acel congres de „neprofesioniști" în incinta arenei.

Domnul gros de-alături are o înfățișare de copil dolofan văzut prin lupă,*dezvoltat, cu trăsăturile nealterate* pe care le avea la trei ani, și privește așteptînd cu o înduioșătoare atenție. Il întrerup din această divină contemplare și îl întreb ce-i cu domnii care se plimbă jos.

Aceia sînt „toreadorii amatori". E o formulă cuprinzătoare și poate destul de clară, dar e abstractă, și tot nu înțeleg. Laconismul vecinului mă face timid și sînt hotărît să aștept desfășurarea evenimentelor.

O trompetă sună ca la venirea unui general; două porți înalte din stînga se deschid în lături, golanii se feresc spre margine, și'n mijlocul lor apare, extraordinar de svelt, negru, cu capul în sus, taurul.

Intră alergînd. In mijloc se oprește brusc, sfidînd mulțimea, cu capul în vînt. Brusc și violent întoarce capul la dreapta și la stînga. E nervos și bănuitor. Scurmă nisipul cu copita dinainte, și miroase o clipă pămîntul. E o admirabilă, atletică și teatrală prezentare. Pe picioarele dinainte bustul tresare, în smucituri sacadate. Nu există *nicăeri bou așa* de agil. *Fluturarea coarnelor are eleganța mînuirii unei florete.* Coarnele sînt învălite ca pumnii boxeurilor, și între ele e prins un trandafir, roș ca o rană. Nu știu nimic din program, și totul numai din literatură. Au să-l omoare? E atîta admirabilă energie în el! Mă simt cel mai stupid dintre spectatori: ridicol și pueril. Mai rău: dulce sentimental.

Golanii din toate părțile, cu pași lungi de precauții încep să se apropie de taur. Unii din ei îl apostrofează eroic: huo, huo... sau încep să ragă. Taurul stă nemișcat; în lumina farului electric de sus, numai ochii îi sticlesc injectați de conștiința primejdiei. Intoarce capul cu tărie. Se simte atacat de o mulțime. Se uită parcă la toți și-i numără. Scurmă iar nisipul, și pornește deodată ca o forță mecanic deslănțuită, spre grupul mai compact de golani. Toți încep să fugă fără să se mai uite în urmă și se-aruncă într'o comică, dar veritabilă frică peste primul zid de scînduri în centura de nisip în care cad cu capul înainte, într'un umăr, într'o mînă, cum se nimerește, ca aruncați din cer. După cîțiva pași taurul se oprește brusc, dar fuga golanilor continuă exasperată ca și săriturile lor *de broaște* peste zid, căci fug fără să se mai încurce privind înapoi. Fuga aceasta după ce taurul s'a oprit e de-un comic sănătos și desăvîrșit. Și taurul se uită după ei cu capul sus. Am impresia că rîde. Și totuși se teme de o cursă dela spate unde s'au adunat alți golani, și se întoarce pe loc spre ei. Ceilalți toreadori *amatori* sar din nou gardul în arenă și înaintează. Taurul își vede efortul minim zădărnicit și se simte iarăși înconjurat; și iarăși huo! huo! în jurul lui. Ia o hotărîre definitivă, își înalță bustul și începe a alerga după ei, după toți, în toată arena, jur împrejur. E o fugă nebună, capul bate aerul și cornul ajunge în scîndura zidului pe care-o bate bate aerul și cornul ajunge în scîndura zidului pe care-o bate repetat, în același loc, cu îndărătnicie și ciudă. In arenă nu *mai este nici un golan „amator"* și *iarăși* sar înapoi și îl înconjoară.

Toată lupta aceasta este pentru ca prin dexteritate, cu iuțeală și tactică, profitînd de-o clipă favorabilă unul din acești amatori să-i smulgă cu mîna trandafirul dintre coarne. Acela primește 200 de franci.

Vecinul meu are o simpatie printre acești pretendenți la 200 de franci: pe domnul Jeanot. Domnul Jeanot este desculț cu pantalonii sfîșiați din „lupta" cu taurul în Sîmbăta trecută, cu o cămașă roz. E de altfel cel mai calm toreador. Umblă cu mînile la spate ca și cum n'ar da nici o atenție, parcă ar fi pe cheiu în așteptarea unui vapor din Alger care să aibă ceva de descărcat. Este totodată și un iscusit strateg, — vecinul îmi atrage atenția în fiecare moment asupra mișcărilor lui Jeanot de parcă eu aș fi juriul. Și trebue să mă uit la el, căci altfel vecinul protector își strînge palma pe pulpa mea într'o contracțiune imperioasă care poate duce pînă la vînătăi.

Jeanot face ce face și e totdeauna pe la spatele taurului. Iată, că în clipa cînd taurul pîndește gînditor și atent un grup care-l huiduește, Jeanot se repede din spate paralel cu trupul taurului, și pînă ce acesta să întoarcă el capul, Jeanot i-a înfipt îndărăt mîna dreaptă între coarne, și a smucit. Legătura s'a slăbit, și trandafirul bălăbănește pe ochiul stîng. Publicul rîde și aplaudă : „Circenses". Vecinul ridică palma în sus și o lasă grozav, plesnind pe pulpa piciorului meu. Aș vrea să-mi schimb locul și nu găsesc un altul.

Și frumusețea vînjoasă a taurului tresare între oameni, și fuga lor grotescă se repetă cu variații de spaimă și ridicol pînă ce triumfă strategia lui Jeanot care a smuls trandafirul și-l ridică sus în mîna dreaptă ca să-l arate mulțimii. In ace-

Iaşi moment taurul se repede la el şi Jeanot o rupe de fugă glorios şi ridicol în acelaşi timp. Şi aşa se face că am rămas nedumerit cine a fost învins: taurul sau Jeanot.

Trompeta sună iarăşi ca la venirea unui general. Apare în scenă un alt taur, slab şi moale, după care se ia cel „veritabil" şi amîndoi ies în fugă pe porţile mari.

Vecinul meu s'a sculat cu intenţii definitive. Am aflat că el este acel care da ajutor lui Jeanot ca'n aceiaşi sară să bea cei 200 de franci. Era un „asociat" amator.

Toreadorii veritabili.

Numărul toreadorilor profesionişti. Iarăşi trompeta. Şi'n tactul ei intră trei toreadori, cu fast, cu pelerine largi, cu pieptul bombat, victorioşi şi falnici. Trei hamleţi fără neurastenie: pantaloni pe vînă, sandale negre, tunică cu fluturi. Cel din mijloc: steaua, în zale impresionante. Publicul aplaudă şi strigă: Mihaelo, Mihaelo... Eroul poporului. Dacă oamenii de-acolo ar fi să aleagă atunci un preşedinte de Republică, Mihaelo ar fi ales în unanimitate, şi Franţa ar avea un Preşedinte spaniol, căci toreadorul e spaniol adevărat, aşa cum la noi zidarii sînt italieni, iar lăutarii ţigani.

Mihaelo e conştient de succes, şi face graţii desgustătoare de baletistă, face bezele, salut cu pelerină, ca tenorii de operă.

Intră taurul. Altul. Mai ager, mai viu. Boxeur fără mănuşi. Coarnele sînt lucii şi ascuţite. Mihaelo e surprins într'un picior, cum salută şi rămîne aşa faţă în faţă cu taurul. Publicul e încîntat de curajul toreadorului, de eleganţa manifestării lui. Bravo! bravo! Taurul se repede; i se puse în faţă, jos, pelerina roşie atîrnată ca într'un cuier, coarnele şi capul se afundă puternic în ea; Mihaelo rămîne alături. A fost ca toate celelalte lovituri ce au urmat, o lovitură în apă. Taurul e păcălit sistematic cu un metod monoton. Cînd se repede, toreadorul pune alături pelerina, îi creează un alt obiectiv mai roş şi mai excitant, în care taurul dă lovitură seacă. E mai plicticos şi mai puţin variat decît spectacolul cu toreadorii „amatori". Sînt un mare admirator al golanilor şi distracţiilor lor eliberate de toată înlănţuirea socială şi pline de toată savoarea jocului de copii.

Mihaelo încearcă figura de forţă: un atac în genunchi. Am deodată presentimentul unei nenorociri. Taurul se uită la el cu o vădită mirare. E prea mult. Se repede furios. Toreadorul flutură zădarnic pelerina în lături. Taurul l'a ochit bine. Mihaelo e în nisip trîntit jos şi taurul deasupra lui îl bate cu fruntea. Intervin ceilalţi doi pentru o digresie. Dar Mihaelo, eroul cu pieptul bombat e scos pe mîni de doi la-

chei în roş, în huiduielile publicului indignat care-ar vrea să-l şi decapiteze.

Mihaelo nu mai poate fi preşedinte de republică.

Mă indignează acum publicul, m'a indignat suficienţa lui Mihaelo; numai taurul nu m'a indignat. Şi sînt bucuros de izbînda lui. Dar mă tem de răzbunarea oamenilor şi de finalul pe care-l aşteptam sîngeros ca un masacru.

Jocul a continuat. Un alt toreador a venit cu două săgeţi lungi cu vîrful ascuţit şi cu cîrlig. După o scurtă manevră s'a aşezat în faţa taurului. A ridicat mînile în sus deasupra capului ca unul care s'ar fi predat. Ţinea însă în mîni, înainte, cele două săgeţi, ca şi cum şi el ar fi avut două coarne mai lungi şi mai ascuţite. Şi aşa a început să înainteze încet spre taur.

Taurul a rămas nemişcat privindu-l drept în faţă. A fost desigur un moment de hipnoză. Era o linişte impresionantă. Taurul se uita la el ca'n vid, cu ochii pierduţi. Parcă se hotăra să-i predea fruntea. Toreadorul făcu brusc o săritură, înfipse săgeţile în grumazul taurului şi fulgeră pe lîngă el. Taurul împunse înainte, în vid. A fost un gest de mare supleţă şi eleganţă. Publicul încîntat. Taurul rămase în mijlocul arenei, mai gînditor decît înainte. Cele două săgeţi cu cîrligul intrat subt piele atîrnau peste grumazul piciorului dinainte. Pielea tresări de mai multe ori ca valurile mici ce se încreţesc subt vînt, şi două şuviţe de sînge începură să se prelingă. Mugi încet, ca într'o amintire, ca un viţeluş. O mustrare? Aşa i s'au înfipt în grumaz alte două şi apoi alte două săgeţi. Taurul fugea în cerc, săgeţile săreau scuturate pe spinare ca o coamă de fier.

A venit alt toreador cu un stilet mic în mînă şi cu un canaf lung şi bine înţeles tricolor în plăsele.

Hipnoza a urmat la fel, numai că'n ochii taurului era sînge şi melancolie de ertare. Cu o săritură de acrobat stiletul fu înfipt şi el între grumaji, acolo unde lovitura mai adîncă este ştiinţificeşte mortală.

Publicul izbucni în aplauze. După cea din urmă bătae din palme, auzii iarăşi mugetul în surdină, ca o amintire, ca de viţeluş, a taurului, împodobit cu sînge, cu săgeţi şi cu canaf tricolor.

Aşteptam finalul: o intrare de toreadori călări; burţi de cai spintecate, intestine spînzurate, înlocuite cu pae, şi omorîrea abilă a taurului în extazul general. Le aşteptam cu înfiorare şi cu desgust.

Dar a sunat iar trompeta, iar a venit „taurul-vacă", l-a luat pe acesta şi-au dispărut pe uşa mare. Nedumerire.

Poporul se scoală. S'a terminat. Întreb pe cel din spate cînd şi unde omoară taurul. Îmi spune că la Marsilia ca şi în toată Franţa e oprită omorîrea lui.

Toreadorul cu stiletul a făcut „simbolic" această operație.

Am fost decepționat cu indignare, eu, cel cu desgustul simțit prealabil cu un moment mai înainte. Mi s'a părut totul searbăd. O parodie. Am avut indignarea spectatorului roman căruia i-ai oferi azi, în loc de cușcă cu lei, un film dulceag de cinematograf. Strămoșii care-s în mine mai mulți decît eu singur, își cereau dreptul lor.

Portul nou.

De sus, depe creasta bisericii Notre Dame de la Garde, portul nou se vede ca din aeroplan: o împărțire geometrică și regulată în dreptunghiuri de apă, cu un drum luciu care duce, pe-o portiță deschisă, în larg. In spre limba de pămînt dreaptă printre ogrăzile de apă duce o cale ferată, o șosea, tramvae, printre magazii negre și mirositoare, cu uși de fer, fără ferestre, cavouri.

Fiecare agenție de navigație are hangarul ei eșit pe deasupra apei în port, și dealungul lui, cu bordul sus peste acoperiș, uriaș monstru de fier, înegrit, vasul în vacanță se odihnește răzămat de hangar. Fiecare a sosit de cine știe unde și așteaptă hotărîrea celor care le însamnă pe hărți drumul. Așezat astfel lîngă o casă pămînteană, imensă și ea, vaporul pare și mai mare, copleșitor și disproporționat. Alături altele și altele. Pe unele coșuri fumegă leneș un fum negru. O vagă pregătire de drum. E o îngrămădire impresionantă și uriașă de fier. Stau vapoarele cu pupa spre țărm, aliniate ca niște monștri preistorici eșiți la mal și ridicați deasupra apei ca să răsufle puțin. Și asta pe o lungime de cîțiva chilometri.

Iată și basinurile de repararea vapoarelor în care acestea sînt introduse lent, ca bolnavii.

Basinul este apoi ermetic închis, apa se scoate cu niște pompe mari cît o clădire, și vaporul rămîne gol și imens, sprijinit deoparte și de alta cu furci lungi. Văzut acum întreg, fiecare vas apare și mai imens, iar impresia de fier vechiu sporește. Furcile care-l sprijină de pereții laterali ai basinului îi dau un aspect de carapace a unui uscat miriapod din altă eră. Pe hublonurile deschise, cîte un lucrător scoate capul la aer să se răcorească. Vre-o cinci oameni lucrează să desfacă o helice. De sus, de pe pǎretele basinului, jos, în fund, se văd ca niște maimuțe mici și ingenioase care fac treabă.

In fața tuturor, simt o curiozitate de om din altă epocă.

Munioza.

Taxiul care ne scoboară în port se strecoară printre butoae și scripeți, trece pe poduri mobile peste canaluri, pe un caldarîm ce miroase a gudron și apoi înaintează pe limba de pămînt ca un imens pod plutitor între două șesuri de apă.

Am impresia că plutește totul subt noi, și că șosea, vapoare și magazii se vor desprinde de țărm și vor porni leneș în larg.

Trecem prin fața hangarelor tuturor agențiilor de navigație. O firmă mare indică numele. Alături dorm vapoare negre aplecate pe o parte. Messageries Maritimes, Compagnie Générale Transatlantique... Cyprien Fabre.

Păretele alb al vaporului „Alessia" trece peste acoperișul hangarului agenției. Cînd eșim pe platforma din care se face îmbarcarea, am impresia precisă că un nour s'a solidificat, și a căzut pe apă.

Urc în sus, ca într'un pod, puntea aruncată peste bord, cu bare de fier.

Pe punte, masa de control a biletelor. Intru în vapor ca într'un roman. Totu-i necunoscut și nou. Cine mă așteaptă, pe cine voi vedea, *cine va fi eroul, care va fi intriga, cine vor fi personajele auxiliare*, cine masa informă, fără nume, soclu al vieții pe pămînt?... Caut să foiletez, să prind un nume, să bănuesc finalul...

Munioza mi-a ieșit în cale, cum găsești numele eroinei într'un roman în care nu-i vorba decît de viața și de gîndurile unei femei. Era răzimată de balustrada punții, atentă la controlul biletelor voiajorilor, de parcă ar fi voit să identifice pe cel care l-ar fi așteptat. Am avut brusc impresia că pentru ea venisem pe vapor, că toată dezordinea călătoriei mele, că tot hazardul care singur a decis au fost numai pentru ca s'o văd, ca să merg cu ea, ca să am o săptămînă, două, aceiași viață...

Nu-i știam nici numele. Am văzut însă un cap de copil palid, cu părul negru, cu tenul galben, cu fața rotundă, cu un nas mic și în sus, cu ochii umezi și melancolici. Un chip de-o rasă străină. Cîte milenii și cîte generații au lucrat tăinuit pentru ca în ziua de 5 August 19... să o pot vedea. Și să o văd *fără ca ea să știe, fără să bănuiască pînă la sfîrșit că vin din veacuri pentru ca s'o văd.*

După ce mi s'a verificat biletul, după ce m'am înscris într'un fel de catalog cu foile mari și liniuțe multe, și cînd un om de serviciu în albastru m'a condus la cabină, pentru ce a plecat și ea, și n'a mai cercetat identitatea celor care mai veneau?! A avut și ea impresia că mă găsise? Nu știu. Nici nu voi putea să știu vreodată. Drumurile noastre sînt așa de departe că nu se vor putea întîlni. Nici nu erau făcute să se întîlnească, ci să meargă o clipă alături, și atît. Nu știu ce destin s'a temut să facă mai mult.

Am scoborît scări potcovite cu alamă, un etaj, două, am mers drept pe un coridor scînteetor printre cabine albe, ca în-

tr'un spital sau ca într'un laborator, și la o ușă deschisă, omul de serviciu a dat perdeaua la o parte: cabina 375.

Două paturi înguste ca de „wagons-lits" și ele cu o mică balustradă și într'o parte cu o rețea mobilă, ca cele dela paturile copiilor care 'nvață să se țină în picioare, un lavoar, un hublot rotund cu geamul ca un închizător de tun.

In fața sufrageriei, mare și cu colonade, la un birou și la un personaj curat și galonat ca un colonel, îți alegi masa la care vrei să stai și tovarășii. Mesele au numere. E singurul criteriu posibil pentru o alegere care altfel îmi este imposibilă.

Nu știu cum o chiamă, nu știu cine este, cu cine-i, unde merge. Pe tabloul meselor înscrise nume. E extraordinar ce puțin însamnă un nume pentru cei pe care nu-i cunoști, de care auzi pentru întîia oară. Numele a fost atunci pentru mine ca etichetele scrise în latinește în grădinile botanice. Desigur noțiuni adevărate, dar pentru mine inexistente.

Am lăsat totul hazardului, pe-atunci convins că el lucrează pentru mine și că nu va rata la sfîrșit drumul unei vieți alcătuită din veșnice așteptări. Am ales un număr ale cărui cifre adunate dădeau 9,—27. Un vechiu tic de om fatalist și superstițios laolaltă. Altfel nu se putea. Nu ar fi fost posibil să trag la sorți, ceiace poate ar fi dat alt rezultat.

La masa aceia mai erau înscrise patru nume de femeie. Care-i ea ?

Căci eram sigur pe-atunci că vechile și tăinuitele puteri care hotărau de mine nu mă vor părăsi pînă la sfîrșit. Mi-am crezut viața altfel alcătuită, și nu era așa. Acum nu-mi mai pare rău. Energia cea mare a hotărîrii definitive nu s'a cheltuit încă; și ea trebue să intervină o dată numai în viață pentru orice om.

Eram sigur că ea va fi la acea masă. Aceasta era decis de mult.

Gongul a sunat armonios dejunul. Zgomotul lui de tabla răsturnată a pătruns pe toate culoarele, în toate etajele și a căzut în apă, peste bord.

Am intrat anume mai tîrziu în sufragerie. Vroiam să fiu cel din urmă la masa 27, să am impresia că vin cu spre mulatresa mică, cu nasul cît un bumb.

Cînd am intrat n'am văzut-o. Am declarat numărul mesei mele și m'am lăsat condus. Aș fi preferat să închid ochii și să-i deschid în fața ei. Aflasem cine era: fiica fostului președinte de Consiliu din Egipet,egipteancă. Strămoși verificați în vecinătatea crocodililor timp de șase mii de ani. Și era o copilă cu farmec de depărtări în ochi și în priviri, bronzată de soare, cu o naivitate de mic animal sălbatic și curios. Numele i l-am pus eu: Munioza. Cel adevărat era prea încurcat. Nu l-aș fi ținut minte niciodată.

Trebuia să mă trezesc în fața Muniozei. Și m'am trezit în fața unei mese la care așteptau plictisiți și tăcuți: două americance bătrîne, un american miop, și, în locul destinat Muniozei, de imaginația mea romantică legănată și la propriu de valurile mării, o franțuzoaică bătrînă, domnișoară la 50 de ani, cu fața turtită și nasul ca un plisc de rață, cu negei pe față, printre încrețituri ca vulcani pe-o hartă în basoreliefuri, cu mănunchiuri de păr blond țișnind din fiecare negel ca tufele de păpuriș, rigide însă ca sîrma ruginită. Vis-à-vis-ul meu la masă: domnișoara Martin, Guvernantă franceză la familii englezești, între menajeră și servitoare. Plecată în „croazieră" în orientul pe care-l cunoaște din cărțile de școală englezești, după care a predat la copii, prin generații, la fel, istoria și geografia.

Adunase din leafă o sumă de lire sterline, a profitat de schimb și le-a dat toate pentru această excursie în Mediterană cu gustul cu care altul pontează o singură dată tot ce are, pe-un singur număr la ruletă. Alături de ea, o altă domnișoară, aceasta numai de 45 de ani (aproape un secol la un loc), institutoare: dulce și cleioasă, cu o ipocrită bunătate, cu maniere studiate și ținute cu rigoare de școlar. Avea se vede pupila mică, fiindcă de cîte ori te uitai la ea vedeai ochiul mai mult alb, ca un albuș de ou răscopt, întreg. Asta: institutoare la Paris. A jucat și ea tot ce avea pe un singur moment. Și pe de-asupra un căpitan de infanterie care mergea cu trupa în Syria; probabil un căpitan devenit de-odată ofițer direct din soldat prin nu știu ce eroică întîmplare din războî. Brav și mărginit: Căpitanul... fără altă indicație. Capul și chipiul aveau aerul unor cuburi suprapuse. Inamicul Druzilor din munții Libanului, și concurentul meu fervent la cele două domnișoare. Asta era realitatea.

Pe Munioza n'am căutat-o de ciudă, parcă ea ar fi fost vinovată de ceva. Mai tîrziu am descoperit-o cu Președintele de Consiliu în capul mesei, în spatele meu. Idealul meu romantic pierdut, ridicol. Și vaporul nici nu a plecat încă din port. De-afară, pe geam se aude scrîșnind lanțul unui scripete de încărcare pe rotița de fier mobilă.

Vîjîitul sirenei flueră prelung și cavernos. Acoperișul hangarului începu să se clatine și să rămînă în urmă. Toată lumea se uită pe geam. Sorțul e aruncat. O soartă iremediabil comună ne leagă cel puțin pentru o săptămînă. Pe la fereastră mai tresaltă defilînd alte vapoare, catarge, un hogeag negru ca un trunchiu putrezit, un elevator. Ne simțim și noi plutind, nesiguri. Cu toată ținuta mondenă a fiecăruia, este o atmosferă de neliniște nejustificată, de așteptare; toți se uită mai mult pe geam decît în farfurie. Acum încep a defila lent, numărînd geamurile sufrageriei, casele de pe coastă, orașul întreg, colinele. Apoi încep a curge tot mai repede, casă după

casă, străzi intregi, ca legate cu o ață, ca atirnate de văzduh. Sirena vijiie iar, strigind. Un vaporaș se face mic trecind pe lingă noi, și numai virful catargului ca un compas zgirie geamurile pe rind.

Operația mincării devine enervantă și lipsită de interes. Numai personalul are un calm rigid. Vaporul se intoarce în loc și pe geam nu se vede departe decit bulbucarea mării pînă in cer.

Printre mese „le maitre d'hôtel" supraveghează ca un monitor atent, ca un profesor rău in timpul tezelor.

Are alura corectă a unui dresor, a unui imblinzitor de fiare. E prevenitor și amabil, toarnă vin de îndată ce zărește un pahar gol și, înainte de a constata că nu ai pine, te-a și servit. El e colonelul chelnerilor.

In mijlocul sufrageriei e masa ovală a căpitanului.

Mam'zelle Martin suride felurilor de mincare cu-o aviditate ancestrală. Ochii ei capătă străluciri de femeie îndrăgostită care-și revede iubitul. Intreabă totdeauna pe chelner care-i conținutul intrinsec al mincării, care-a fost „materia primă", care-i numele internațional al tuturor bucatelor.

Nu cred că intenționa să alcătuiască o carte de gătit, dar simțeam că numele îi este necesar ca diminutivul în dragoste, pentru o satisfacție sufletească.

Este un fel de lege ocultă după care tocmai oamenii care nu fac nimic mănincă mai mult. Pe vapor nu ai ce face oricită energie ai avea, dar în schimb se mănincă de trei ori pe zi și o dată sara.

Pentru oricine afară de domnișoara Martin e obositor. Ei îi tresaltă însă, cind mestecă, mănunchiurile de păr aspru din negei, ca papura clătinată de valurile de desubt.

(Urmează) **Demostene Botez**

Ruine literare

Joubert, diletantul delicat, unul din sfătuitorii literari ai lui Chateaubriand, avea, deși crescut în strictețǎ clasicistă, indrăzneli *frumoase: rupeă din cele mai* venerabile capete *de operă foile preferate*, și le dedea să i le coase împreună. Iși făcuse astfel o bibliotecă de coli și file alese. Omul acela avea simțul, fin și curajos, al inegalităților fatale.

Mai mult de un veac e, de cind ideia relativității istorice pătrunde, — cind insinuant, cind energic — in judecata europeană. Ideia aceasta luptă încă pe multe puncte, cu rezistențe care, de aproape cercetate, se dovedesc cu atit mai îndărătnice, cu cit mai exclusiv sint ele intreținute de o inertă obtuzitate. Adeseori fondul acestei inerții nu e decit indiferență ipocrită... Vorbesc de admirația în bloc, falsă și leneșă, pentru obiectele venerabile din artă și literatură, — fanatism rece și trindav, prin care banalii conspiră fără convingere onestă. Experiența naivă ne dă, în orice lectură și în orice contemplare aproape, impresii inegale. Orice observator care se controlează sincer, va spune că operele *intregi*, cum zice ortodoxia clasică, se numără pe degete. Insă mulțimea *consumatorilor de artă* menține imposibil regimul panegiricului *și al defăimării absolute. Probabil* mulțimea pleacă, brut, dela însăși materialitatea operei de artă, pentru a-i atribui o fantastică întregime de structură și de merite. In asemenea caz, unitatea o fac agrafele care broșează foile și titlul. Prin o slăbiciune mult prea omenească, artiștii sint foarte mulțumiți de admirația în bloc; și acei dintre dinșii care au fost, cum se spune, și filosofi, ca de exemplu Goethe, s'au arătat suspect iritabili în punctul unității, și cu abilă gravitate au dojenit pe cetitorii strimți le vedere, neputincioși a îmbrățișa mărețe întreguri, inferior cufundați în alegerea și cintărirea unor amănunte meschin intrezărite.

Imi este evident, că privirea limpede hotărăște altfel.

Afară de fapte deplin fericite ale unor supraoameni, orice creație se înfățișează impresiei naive, din capul locului, în chip de ruină prestigioasă și, cu timpul, dărmarea înaintează. Eterna tinereță a operelor magistrale este un moft retoric, profund inutil acelor opere ca și publicului. Orice ruină e melancolică, dar nu stă în puterea nimănui a suprima melancolia; și melancolia ruinelor care umplu cadrul tradițiilor de artă, nu-i din cele mai otrăvitoare, nici din cele mai sterpe. Studiul acestor ruine îl disprețueşte lenea spiritului și indiferența ipocrită, ca pedantism impertinent. Să considerăm, liniștit, acea lene și acea indiferență ca amănunte neglijabile.

La întîmplare încerc să descriu ca ruine două cărți, glorioase acum patru zeci de ani: *Pêcheur d'Islande* și *Notre Coeur.*

* * *

„Cette nuit-là, c'était *l'immensité présentée* sous ses aspects les plus étonnamment simples, en *teintes neutres*, donnant seulement des impressions de profondeur. Cet horizon, qui n'indiquait aucune région précise de la terre, ni même aucun âge géologique, avait dû être tant de fois pareil depuis l'origine des siècles, qu'en regardant il semblait vraiment qu'on ne vit rien, — rien que l'éternité des choses qui *sont* et qui ne peuvent se dispenser d'être... C'était éclairé faiblement, par un reste de lumière, qui ne venait de nulle part. Cela bruissait comme par habitude, rendant une plainte sans but".

Obișnuita măestrie a lui Loti de a deschide, în vederi cosmice, priveliștile naturii, ne întîmpină, în rîndurile aceste, cu puterile ei dintîi. Proaspătă, ca totdeauna de cînd o știm, e vedenia mării de miază noapte, vedenie înviorată de închipuiri asupra originii lumilor ce meșteșugit se strecoară în icoanele palpabil vizuale.

„Rien ne bougeait dans l'air, comme si toutes les brises étaient épuisées, finies. Les eaux inertes jetaient un éclair pâle qui fatiguait les yeux et qui donnait froid... C'étaient des moires, rien que des moires changeantes qui jouaient sur la mer, des cernes très légers, comme on en ferait en soufflant sur un miroir... Un soleil qui n'indiquait aucune heure, restait là toujours, pour présider a ce resplendissement de choses mortes, il n'était lui même qu'un autre cerne, presque sans contours, agrandi par un halo trouble... C'étaient des aspects de non-vie, de monde fini ou pas encore créé; la lumière n'avait aucune chaleur; les choses se tenaient immobiles et comme refroidies a jamais, sous le regard de cet espèce de grand oeil spectral qui était le soleil...

...Il éclairait pourtant; mais on eût dit qu'il n'était pas du tout loin dans l'espace; il semblait qu'en allant seulement jusqu'au bout de l'horizon, on eût rencontré là ce gros ballon triste, flottant dans l'air à quelques mètres au-dessus des eaux.

Cuvintul istovește aci tot ce vederea, singură, a putut lăsa vreodată întipărit în o închipuire sortită a se deștepta la chemările calme, sărbătorești și magice ale ochiului: luciul palid al apelor înmărmurite — un soare ce nu arată ceasurile, stăpîn peste o strălucire de lucruri moarte — lucruri nemișcate, ca și cum s'ar fi răcit pe veci subt ochiul spectral care e soarele —: cît de plin se string impresiile, și ce delicat se gradează pînă la imaginea finală, bizară pînă aproape de umoristic: un balon gros și trist, plutind în aer la cîțiva coți de-asupra apelor!

Oamenii cu vizualitatea redusă, și care-și amintesc nepotrivit niște vechi dogme estetice, se vor grăbi a spune că nu se face o carte întreagă din descrieri numai, cum se zice școlărește. Loti, în cărțile sale de călătorie, a dat dogma de minciună.

Pe noi dimpotrivă, drama din Pêcheur d'Islande ne lasă, astăzi, obosiți de regrete. Textul e, întreg aproape, o călăuză poetică, searbădă cu atît mai mult, cu cît e mai îndulcită. Pescari muiați în elegie monotonă, poetizați cu o nobleță uniformă ca într'un eseu de moravuri dinadins preparat pentru fete sensibile. Figurile sînt pretext, dialogul e fals; subiectul adevărat nu-i decît tristeța elegantă a scriitorului. Cînd amănuntul e bine ales, tonul supără încă mai tare, ca în scurtul schimb de vorbe între bătrîna Yvonne și scriitorașul dela comisariatul portului. Pretențios îi cetește băiețandrul acela actul de moarte laconic al nepotului, mort de friguri galbene. Aiurită, întreabă bătrîna: Cum?... Ce i s'a întîmplat, domnule dragă? Crezînd că bretona nu înțelege bine cuvîntul francez *décédé*, cu a cărui sonoritate oficială își umflă gura impiegatul, el îi strigă, în limba ei: *Maro eo!* a murit. *Maro eo*, repetă biata babă. Impresia e saturată. Nenorocirea veșnică este că Loti explică: Doamne! nu era om rău *conțipistul, fiindcă spunea așa brutal vestea aceea de moarte; mai degrabă am zice că n'avea judecată*, — era nepriceperea unei biete ființe neisprăvite.

In explicări și considerații se deslînă povestirea aproape întreagă: calificative duioase, ori admirative, îneacă, iarăși și iarăși, conturul abia indicat al chipurilor, atitudinilor și faptelor, dela declamația prevestitoare a lui Yann: Moi!... Un de ces jours oui, je ferai mes noces — et il souriait, ce Yann, toujours dédaigneux — mais avec aucune des filles du pays; non, moi, ce sera avec la mer", pînă la împlinirea pro-

feţiei, în simetrie melodramatică: au large de la sombre Islande, au milieu d'un grand bruit de fureur, avaient été célébrées ses noces avec la mer. Avec la mer qui autrefois avait été aussi sa nourrice; c'était elle qui l'avait bercé.

Aceste sînt ruine.

Tinerii artişti — şi criticii artişti franceji — de astăzi, au asprimi nouă în privinţa peizajului literar, şi minuţios cautã să ne arate cum placarea pitorescului naturii poate să dea disparate supărătoare. Iar cei mai riguroşi cer să nu se dea impresii de natură decît atît, cît fireşte se poate atribui figurilor dramei însăşi, în situaţiile variate în care le vedem. Astfel trupul povestirii lui Loti zace astăzi mort şi risipit. Este penibilă descoperirea intenţiilor retorice care odinioară l-au amăgit pe autor şi pe contemporanii săi prea sugestibili, pe atunci, asupra noutăţilor bretone. Totuşi, arbitrar cheltuită cum a fost adesea, proza lui Loti, cu muzicalitatea ei rafinat susţinută, însemna o salutară protestare artistică, în momentul eloquenţei vulgare a lui Zola şi a frivolităţii gazetăreşti în care naufragia scrisul altor naturalişti. Exemple urmează numai decît.

* * *

De n'ar fi fost necuviinţele erotice, scrisul lui Maupassant ar fi făcut de la început fericirea absolută a profesorilor de literatură. Cu vremea, profesorii, de dragul scrisului numit clasic, poate şi din ambiţia de a nu rămînea prea mult în urmă cu ideile, s'au împăcat cu necuviinţele. Pentru a-şi monumentaliza bucuria, ei au adoptat, aproape unanim, formula: arta lui Maupassant se confundă cu natura; cu el, între noi şi lucruri nu simţim nici un intermediar. Entuziasmul pentru ceea ce unul din ei (Georges Pellissier) numeşte „transparenţa perfectă", arată mai întîi, că profesorii s'au împăcat pînă la adoraţie cu mezelicurile sexuale, de care se scandalizau obligator în anii agresivi ai naturalismului june.

Insă departe de profesori şi de clasicii lor, vechi şi noi, arta literară îşi ţinea drumul fatal spre o definire cît mai limpede, şi spre neatîrnare. Versurile se fac din cuvinte, zisese Mallarmé unui diletant care i se tînguia că îl copleşesc ideile. Alţii sînt însă nesimţitori la cuvinte; pentru ei culmea artei e dispariţia cuvîntului. Cuvîntul însă nu poate dispărea decît pentru cine e prevăzut cu o specială paralizie.

Maupassant scria, după anume retorică, o eloquenţă foarte pronunţată. Ruinele operei sale erau preformate în calitatea acelei eloquenţe. *Irreparabile verbum:* Latinul practic se gîndea la supărări şi pagube pe care le poate aduce vorba imprudentă. Cuvîntul însă poate fi şi altminteri — ireparabil. E lucru gingaş grozav, estetic ca şi practic.

Un domn şopteşte, de exemplu, unei doamne, în atac preliminar: Vous êtes exquise — comme vous sentez bon!... Observatorul cu bună rutină literară identifică aproape automatic aceste fraze ca formule extrem vulgarizate de roman prost. Cuvîntul mort miroase urît, ca orice cadavru. Şi, cînd vorba pretinde la expresivitate în domeniul sensibilităţii şi al imaginaţiei, ea riscă enorm să piară dezastros şi să cadă în grabnică descompunere.

Notre coeur vroia să arate personaje distinse, şi să joace o dramă între suflete rafinate. Vocabularul şi frazeologia, după experienţa cetitorului bun de astăzi, nu se pot numi nici rafinate, nici distinse, decît în ironie. Discordia e iremediabilă. Istoria „distinsă" funcţionează ca parodie. Pe cînd romanul apărea în *Revue des Deux Mondes* — cadru simptomatic — Maupassant scria mamei sale: „il étonne par la nouveauté du genre". Acel harnic scriitor lucra departe de cei ce hotărau mersul artei literare franceze, şi de tot aproape de publicul mare. N'aşi fi cutezat să încerc analiza următoare, dacă artişti ca Stuart Merrill sau Huysmans, nu ar fi dat, relativ la scrisul lui Maupassant, deslegare, valabilă pentru oricare cetitor serios, de a arăta, prin exemple, deosebirea artei literare de simpla literatură.

Pe André Mariolle, eroul poveştii, ni-l prezintă un amic al său, artist, (sub inspiraţia autorului) ca: *point banal.* Maupassant intervine explicativ: băiat de spirit, cam sălbatic, capricios, dispreţuitor, *foarte fin,* dar leneş. Pretutindeni în Maupassant se găseşte această contrazicere, ciudată prin însăşi persistenţa ei: enunţarea calităţilor de spirit ale persoanelor nu se verifică niciodată prin dialog. Autorul asigură, despre unul sau altul, stereotipic: era spiritual, insinuant, fermecător, captivant, scînteietor, fin. Realizarea rămîne în sarcina cetitorului.

Madame de Burne — şi ea foarte fină şi paradoxală (son regard de fleur passée animait son visage d'une sorte de mystère inquiétant) — vine din celalt capăt al salonului (souriante, comme on répond à un appel), lîngă mosafirul proaspăt, şi intră în materie: Vous devez vous ennuyer un peu, monsieur. Quand on n'est pas acclimaté dans une maison, on s'y ennuie toujours. Et tout de suite ils causèrent. Continuă Maupassant, transparent şi fără cea mai mică teamă de vorba banală: conquis par la grâce provocante qu'elle déployait pour lui et par le charme dont elle savait envelopper les hommes, il s'efforçait de lui montrer cette *couleur d'esprit un peu voilée, mais personelle et délicate,* qui lui attirait, quand on le connaissait bien, de rares et vives sympathies.

Copiez acum toate replicele lui Mariolle în cursul acelei *causerie.* Dar mai întîi, notăm încă o frază de încurajare.

pentru mosafir, dar și pentru cetitori, a doamnei de Burne: C'est vraiment fort agréable de causer avec vous, monsieur. Conversația pînă aci, rămîne mister absolut între Mariolle, frumoasa gazdă și autor, care nu ne trădează nici o silabă din ea. Acum, inventarul complet al lui Mariolle: Et moi on m'avait annoncé, madame, que vous étiez une grande coquette... Cela s'appelle prévenir son monde de tous les dangers qu'on court ici. Merci, madame; j'aime beaucoup cette manière d'agir. — Comment pourrait-on aimer les artistes sans aimer les arts? — Oui, mais ils ont des défauts gênants. — Alors vous n'aimez pas la musique. — Il vous l'a dit? — Comment le savez-vous?

Trebue să întrerup, pentru a transcrie o replică a doamnei, *point banale:* Oh ! nous autres (adică femeile), nous devinons presque tout ce que nous ne savons pas. — Să-l urmărim iar pe tînăr: Alors Massival pense que vous n'entendez rien à la musique? Il m'a pourtant annoncé qu'on entendait chez vous de meilleure musique que dans n'importe quelle maison de Paris. — Et la littérature, vous ne l'aimez pas? Il juge aussi que vous n'y comprenez rien? Mais il ne vous l'a pas dit non plus — Et vous, qu'en pensez-vous, madame ? (despre artă e vorba; Madame de Burne răspunde : *Moi*, j'ai des idées là-dessus. Je crois que le sentiment...) — Non, pas tout à fait, madame — Croyez-vous que presque toutes les femmes intelligentes soient capables de cette activité de pensée ? (zisese doamna, în numele femeilor: nous sommes intuitives et illuminables, mais changeantes, impressionnables, modifiables par ce qui nous entoure, — și alte lucruri ceva mai puțin nouă) — Alors, au fond, c'est la musique que vous préférez à tout ? — Gata. Doamna : Vous prendrez une tasse de thé ? Peste cîteva minute, în drum spre casă, Mariolle zice lui Lamarthe, romancierul (un impitoyable et terrible homme de lettres, armé d'un oeil qui cueillait les images avec une rapidité et une précision d'appareil photographique, doué d'une pénétration, d'un sens...): Ce femeie bizară! Ce crezi de dînsa ?

Sînt aceste replice oare din sfera pe care Maupassant ne-a numit-o:cette couleur d'esprit un peu voilée ? (și uitasem adineaori să copiez: la joie qu'on éprouve à trouver quelqu'un qui vous écoute, *animait* Mariolle *d'un bel entrain).* Sau această formulă delicată se referă numai la conversația pe care autorul nu ne-o trădează? Nu putem ști. E regretabil. Ne-ar consola, poate, faptul că în acea conversație se tratează subiecte foarte abstracte, și noi, firește, sîntem nerăbdători a ști ce are să se întîmple între frumoasa doamnă și tînărul diletant. Căutăm deci lacom mai departe. Prima vizită: Il balbutia — je vous ai écrit la vérité, la vérite sincère, la redoutable vérité dont j'ai peur *(redoutable — dont j'ai peur!).* Mare lucru, dragostea; dar e cam incompatibil cu un tînăr *dédaigneux*, spiritual, pătrunzător, să se înece așa de simplu, chiar dela țărm. Aceasta e o nouă cauză de slăbire mare a replicelor. Pe acestea va binevoi cetitorul să le verifice singur.

Editorul critic al operei lui Maupassant notează *(Notre Coeur*, pag. 299, Conard) că manuscriptul romanului dovedește o lucrare foarte minuțioasă: adaose multe, ștersături, prefaceri; și arată anume paginile cele mai lucrate. Extrag din aceste pagini: une figure d'une fraicheur de fleur qui s'ouvre — de son affection enveloppante et proche, de la caresse discrète de sa présence, elle en avait besoin comme une idole, pour devenir vrai dieu, a besoin de prière et de foi. Dans la chapelle vide, elle n'est qu'un bois sculpté. Mais si seulement un croyant... — Mme de Burne se sentait née pour le rôle de fétiche — la fraîche contrée dont le sol semblait suer du cidre et de la chair — cet inexprimable fluide dont une femme *nous* pénètre et nous asservit — douée d'un esprit plein de verve familière, imprévue et gouailleuse, et d'une caressante ironie, elle se laissait pourtant à être séduite quelquefois par des influences sentimentales..., comme si au fond de sa gaieté moqueuse, traînait encore l'ombre séculaire de la tendresse poétique des aïeules. Et cela la rendait expuise.

Noutatea de care vorbea Maupassant în scrisoarea pomenită e, probabil, noutatea persoanei doamnei de Burne — cette femme imprévue, d'un type rare. Ce putem face ? Această *noutate* el o construește cu un material de *carnet mondain.* Și cum, Doamne, să uităm cuvintele ! Mariolle zice „crûment": „Tiens! une sirène." Dar dacă și pentru dînsul, ca și pentru autor și pentru publicul său, aceasta era noutate...?!

Mai sînt și descrieri de apartamente și de mobile. Ar fi de încercat o comparație cu inventarierile corespunzătoare din Bourget, — eu cred și din Georges Ohnet, — pentru a se constata, într'un detaliu, unele nedreptăți ale criticilor.

Și mai e și adresse féline, și *mal secret et torturant* (pe care M-me de Bourne poftește grozav să-l cetească în ochii bărbaților) și *la puissance invincible de la femme*, și *l'Unique, l'Idole capricieuse et souveraine*, și *le coeur, ce muscle violent, qu'on fait battre par un mot.* Și Madame de Burne, la oglindă *se fit un petit salut, un petit sourire, un petit coup de tête ami qui disait: très jolie, très jolie...* Sînt, în sfîrșit, groaznici acești oameni fini și originali ai lui Maupassant, — fie singuri, fie în dialog.

Are autorul și rafinamente artistice de puterea aceasta : sfîrșit de capitol cu : *il sortit torturé, car il l'aimait* — iar capitolul imediat următor începe: *Il était torturé, car il l'aimait.* Leitmotiv, adică.

Să acumulăm mai departe; altfel cum ne vom înțelege cu cetitorul ?

Picioarele *(jambes)* frumoasei doamne sînt *faites pour fuir, comme celles des gazelles* (întocmai). Mai e doamna de Burne și *transformation nouvelle de l'éternel féminin — être raffiné, âme inquiète, objet de luxe rare, attrayant, exquis et délicat*. Ce putea zice Mariolle nenorocitul, oricît de *dédaigneux* era din fire, ce-i putea zice el, atunci cînd îi scrie că trebue să fugă de dînsa, decît: Adieu madame... Ah! quel amour horrible et torturant... Adieu, madame. Pardon, merci, pardon. — O capitulare colosală; dar explicabilă. Despre scrisorile pe care i le trimitea zilnic, spune Maupassant că erau pline de *expressions irrésistibles;* dar nu ne comunică nici o vorbă.

Primul sărutat: *elle souleva ses deux bras, par un ravissant geste d'appel...* S'a lăsat convinsă femeia nouă; totuși Mariolle n'a avut norocul să simtă, lîngă ea, *ce bien redoutable qui serre jusqu'au sang la chair d'un homme*. Aici e, mi se pare, iarăși o noutate mare. Informativă poate, dar nu artistică. Dacă luăm cartea ca un Baedecker pentru tinerii delicați și pasionați de pe vremea aceia, atunci trebue să o lăudăm pentru perfecta ei claritate, și pentru tonul ușor în care e scrisă. — Dar mai răbdați încă un exemplu: un jeune homme grand, svelte, avec des favoris frisés, des cheveux blonds, courts et bouclés, *un air absolument aristocrate*. Mai jos adaogă: *excellemment distingué*. Și acesta, rivalul principal al lui Mariolle — este *charmant* și *agréable causeur*. Negreșit, Mariolle sufere rău „dans cette espèce de caverne obscure du fond de l'âme où sont blotties les sensibilités délicates. *La peau de son âme était trop tendre*". El cade iar în genunchi înaintea idolului, și cu buzele pe „les deux petites mains" repetă: Merci ! merci ! — „Comme il l'aimait ! comme il l'aimait!" comentează apoi autorul. „Elle sentait bon, comme le printemps".

Ce folos ! „Leur corps (al femeilor acestor originale cu totul) n'était plus qu'un prétexte à parure". Și urmează aici o lungă comparație lămuritoare, a acestor femei de pur lux cu mamele și bunicele lor.

Insă Mariolle nu rămîne chiar atît de nenorocit, pe cît s'anunțase. Intreprinde să găsească mîngîiere cu o slujnicuță de otel delicioasă — le plus joli corps de femme qu'il eût aperçu de sa vie. Fata l-a iubit cum „bien peu d'hommes peut-être l'ont été" (ce minunată simplicitate de stil de poveste!) Cînd se plimbă însă, prin pădurea dela Fontainebleau, piaza rea îi scoate în cale un fag viguros care strînge în brațe mortal un stejar svelt. Urmează descripție, cu interpretări simbolice: „Comme un amoureux désespéré, le hêtre..." Mariolle, cufundat în amărăciune, rămîne cu ochii la „ces deux lutteurs immobiles, qui racontaient aux passants l'histoire éternelle de son amour".

Cînd vorbim de artă, „banalitate" nu-i decît un cuvînt mai precis pentru a zice moarte. Am transcris atîtea exemple, pentru a face sensibil, ce repertor aproape bizar de banalități continue, în vorbă, prin urmare și în intenții, e romanul pe care l-am răsfoit. Flaubert spunea finului său, că prima grije a artistului trebue să fie căutarea neobosită a unei vederi nouă a lucrărilor. De timpuriu, nașul regreta în tînărul scriitor Maupassant, *une légèreté déplorable*. Carte după carte arunca Maupassant pe piață : a fost un fel de literatură periodică, eminent populară. Critica, distrată sau politicoasă, sau populară și ea, admira transparența și simplicitatea stilului. Artisticește, literatura aceasta poate da acum texte eminente programelor de cinematograf.

Paul Zarifopol

Casa cu minuni[1]

A V-a minune: Pozele

Unul din darurile naturii care procură Norii cele mai multe încîntări sînt ochii, — şi nimeni nu ştie ca ea să întrebuinţeze acest dar şi — vai! — să-l risipească. Picioarele, mînile, sufletul, gîndul i se mai odihnesc uneori din jocul lor sglobiu sau tainic, dar ochii niciodată. Cînd privesc, cuprind şi văd tot fără să mai piardă vreodată nimic din ce au adunat; cînd nu privesc, tot văd detalii sau contururi vagi care cu timpul se precizează treptat, evocînd din ce în ce mai limpede totalul; iar cînd somnul îi închide în afară, ochii ei au de lucru, neîntrerupt, cu minunile ce se desfăşoară înăuntru. Dar pentru bogăţia interioară, ochii Norii au adunat mai intâiu tot ce au întîlnit în lumea celor ce se pot culege între raza soarelui şi a văzului uman. In primul rînd, colţurile cele mai nebănuite şi lucrurile cele mai mărunte din cuprinsul casei şi-au dat toate secretele şi s'au înregistrat în ochii Norii, precis. Mama, care trăeşte în nori şi nu vede bine lucrurile din apropiere, se foloseşte din ce în ce mai mult de vigilenţa Norii.

Cînd uită unde a pus un lucru, răstoarnă casa şi învinueşte pe toţi.

— Geanta mea cu bani!... Ştiu sigur că am lăsat-o pe Nachtkasten!... Şi n'o mai găsesc. M'am dus puţin în salon să cînt la pian... De sigur, Marin a venit în lipsă!... Te rog, Roza, chiamă-l numaidecît pe Marin sau pe Hermina şi trimite la comisariatul din colţ!

Lucrurile ar lua proporţii mari, cum le dă mama totdeauna cu exagerare. Noroc că Nora, din colţul ei, prinde cu urechea vîlvoarea pe care o face mama şi intervine la timp,

[1] Vezi „Viaţa Romînească" anul XXII, nr. 11—12.

înaintea comisarului, tocmai cînd bietul Marin e mai prăbuşit sub învinuire.

— Mamă, ai pus-o în dulapul tău, subt cămăşile de noapte, după ce ai numărat rufele din coş.

In adevăr, punga e acolo unde a spus Nora.

— Dar cînd ai mai văzut şi asta, veveriţo? — spune mama bucuroasă.

— Cînd număram ciorapii copiiilor pe care mi i-ai dat să-i duc Rozii pentru cîrpit.

— Fata asta are ochi şi la spate! — se miră mama cu un ton cam bănuitor.

Nora, care descopere fără să caute inadins, — ca un detectiv diletant şi onest, — ştie unde ascunde tata lichiorurile dulci şi aromate — Cacao-Curaçao — care plac atît de mult băeţilor; st!... să n'audă băeţii: — după cazanul din sala de bae!... ştie ascunzătoarea cărţilor luate de Mimi pe furiş, din pod: e firida din peretele sobei unde curăţă coşarul numai toamna; — *chiar o să-i aducă aminte lui Mimi la toamnă să-şi le scoată de acolo;* ştie unde e depozitul cu bile şi arşici care constitue comoara lui Luki: subt hîrdăiaşele ficuşilor din vestibul;... a găsit în borcanele crăpate, din pod, peste o sută de ţigarete din lemn de cireş cu care fumează tata şi pe care le schimbă zilnic; — a priceput că Marin le-a ascuns acolo, dar le-a lăsat, — că tata n'are ce face cu ele;... a descoperit în bucătărie pe raftul cu borcane albe, — foi de dafin, cuişoare, scorţişoare, — o pereche de mănuşi „glacé", aproape nouă, ale mamei; — de sigur Hermina le-a dosit acolo pentru fie-sa, care e jupîneasă într'o casă mare şi care vine Duminica s'o vadă; Nora ia frumuşel mănuşile şi le pune înapoi, — în cutia de catifea roşie din dulapul mamei, — fără să mai spună nimănui nimic. De ce să spună?... Aşa e mai bine.

Mama a botezat-o pe Nora „Scormonici" şi nu tocmai pe bună dreptate: Nora nu scormoneşte, vede. Şi mai tîrziu, cînd Nora e internă la o şcoală mare, mama o aşteaptă Sîmbăta s'o întrebe.

— *Ascultă, Scormonici, nu ştii tu pe unde ar putea fi* croşeta mea subţire pentru dantelă de Irlanda?

Nora nu ezită nici acum.

— A căzut în muchea sertarului din dreapta de la maşina de cusut, dar mi se pare că i s'a frînt ciocul. Am vrut odată s'o scot dar n'am putut.

Nora scormoneşte, nu ca să afle, ci numai *ca să vadă;* ochii ei au mereu nevoe de aspecte nouă. A istovit tot ce se află în casă. O slabă şi ultimă rezervă se iveşte în coşul mare de rufe plin cu jurnale de modă vechi pe care mama le-a scos azi, cînd scutură, din sertarele ei ferecate şi le trimite cu Marin, în pod. Marin, care e prieten cu Nora, mai aşteaptă puţin,

până le privește ea. Revistele, cu foi groase, elegante, se deschid subt cercetarea atentă a Norii; dar prea e același și același lucru; nu e ce ar vrea Nora; — și teancurile se formează repede și dispar pe măsură ce Marin le urcă în pod. In curind, Nora e singură în coșul mare de rufe. Dar iată dușmanul năvălind pe ușa coridorului și nu e timp de punere la adăpost. Luki strigă deja triumfal, deasupra pe coș.

— Mamă!... am prins pe Nora în clupsă!...

Dar Nora nu se sbate. Pe covorul de subt coș, se întinde binișor în colivia de nuele încăpătoare și aerisită. Visează alene la jurnalele de modă care s'au dus în pod!... la cucoanele pline de dantele și panglici. Pe cele mai frumoase le-a însemnat cu creionul; toate aveau părul blond-cenușiu, vaporos, al mamei...

Luki se plictisește cel dintâiu deasupra coșului de rufe; victoria lui se cam preschimbă în înfrîngere. Se gîndește la o retragere cît mai onorabilă și strigă prin împletitura de trestie:

— Proasto! proasto! proasto!... Eu te-am băgat în clupsă, na!... Și-acum poți să stai cît vrei..., până la sfîrșitul lumii!...

Nora visează liniștit subt coș; nu-i pasă..., asta a și vrut... s'o lase în pace... până la sfîrșitul lumii...

* * *

In camera copiilor, un perete întreg e cuprins de harta mare a Țării. De jur împrejur, pe chenar, se înșiră mărcile capitalelor de județ, embleme felurite și ciudate care atrag curiozitatea Norii. Cînd Mimi citește și Luki face gălăgie, Nora se urcă în patul de subt hartă pe suluri și căpătîie, ca să vadă mărcile din chenarul de sus. E greu, o doare gîtul și uneori se rostogolește în pat spre marea bucurie a zurbagiului blond.

— Mototoală-toală!... Poftim de te scoală!...

Și Luki, în spinarea Norii, se lasă cu toată grăsimea lui subt care se svircolesc mușchi puternici. Nora țipă, fiindcă, de data asta, gluma unei mici brute prea sănătoase o poate nimici. Simte că moare.

— Tată!... Tată!!...

In pervazul ușii apare, cu tocul în mînă și încruntat, prietenul cel drept și puternic al Norii, care știe că Nora nu cere ajutorul lui decît în cazuri extreme.

— Dă-te jos, măgarule!

Vede figura congestionată a Norii și scăpărarea ochilor lui e un trăznet care-l prăbușește pe Luki în colțul cel mai depărtat al odăii.

— Dacă nu auzeam eu, putea să moară. Mizerabil copil!... Să te mai prind vreodată că faci asta!... Spune, Nora, — ce s'a întîmplat?

Nora se teme pentru Luki; ar vrea să-l scape de violența, uneori teribilă, a tatii.

— Tată, mă uitam pe hartă, la chenarul de sus. Nu vedeam bine până acolo și mă urcasem pe două suluri; am alunecat. — Și adaugă repede, ca să devieze subiectul: Vrei tu, tată, să-mi spui ce e acolo sus: un corb cu o cruce în cioc, nu e așa?... iar dincolo?.., un bivol?

— Nu, un zimbru: un taur sălbatec care acum nu se mai găsește, — sau prea puțin, prin pădurile Carpaților maramureșeni. Vrei să dau harta jos să le vezi mai bine?

— Nu, tată, că acum le știu pe toate.

— Le știi pe dinafară?

— Da, tată...

Tata nici nu se îndoește și ca să umilească pe Ion Pipa-Sarafof, se încruntă iar la el.

— *Vezi, ticălosule*; fata se juca frumos, singură și tu ai sărit s'o schingiuești. De atîta ești bun: să dai cu pumnii; dar ia spune d-ta, care ești măgar mare, știi ce marcă are județul Ilfov în care te-ai născut d-ta și Nora?

Luki tace.

— Spune tu, Nora.

— Sfîntul Constantin și Elena cu o biserică în mîni.

— Mimi, acum d-ta județul Dolj, în care te-ai născut.

Mimi nu s'a uitat la hartă, nu știe.

— Nora, spune județul Dolj.

— Doi pești.

— Dar Mehedinți, județul meu?

Tot Nora răspunde.

— O albină.

— Județul Constanța, Mimi!... d-ta care vrei să te faci marinar.

Mimi tace. *Tata* se uită la Nora.

— *O corabie* cu pânză.

Siguranța *Norii* îl pasionează. Nu i se mai adresează decît ei.

— Fălciu?

— Un bou cu coarnele foarte mari.

— Romanați?...

— Un snop de grîu.

— Vlașca?

— Trei stejari.

— Argeș?

— Un vultur.

— Dorohoi?

— Taurul care ai spus tu că se numește zimbru.

— Ei, domnii mei?... vă felicit!... sunteţi savanţi!!...

Tata nu mai e supărat pe băeţi, sau poate e mai mult decît supărat: e dispreţuitor. Şi mai ales faţă de Luki care spumegă subt ironie. Tata simte că, îndată ce va întoarce spatele, Luki va sări pe Nora, să se răzbune. E un singur mijloc de a o pune la adăpost de protejatul mamei, mai cu samă că mama a şi apărut în uşe şi priveşte scena cu ochii verzi întărîtaţi, gata să ia partea cui ştie ea.

— Nora, hai în birou la mine să-ţi dau cărţi.

Tata iese,... şi după el, Nora se strecoară cu frică pe lingă mama care o priveşte hain şi-i asvirle din urmă, cu rancună grea:

— Intrigantol... din cauza ta sint totdeauna certuri şi tata îl ameninţă pe Luki !... Intriganto !

Nora iese, cu teamă să nu audă tata şi cu lacrimile învinuirii nedrepte strînse chinuitor în piept.

* * *

Tata coboară, de pe un dulap cu haine uzate şi rochii de-ale mamei din primul an de căsătorie, trei volume mari cît Nora, legate în pînză roşie. La mijloc, cu litere de aur, în linie arcuită scrie: L'ILLUSTRATION, şi subt titlu, pe fiecare volum, anul: 1887, 1888, 1889. Tata spune.

— Sînt ale mamei, de cind era în pension.

Nora îşi retrage mînile cu frică.

— Nu vreau, tată; se supără mama!

Tata o linişteşte.

— Nici nu se mai uită la ele; sînt de acum zece ani! Şi mîne iţi cumpăr eu altele, numai pentru tine. Dar astea au poze multe şi frumoase.

Tentaţia e prea mare.

— Dacă au poze multe !...

Şi Nora nu mai rezistă. N'are împotrivire în faţa pozelor. Sînt pline de lumi nouă. Şi fiecare lume, din fiecare poză, se amplifică în creerul Norii cu adausuri de realitate sau de vis care prelungesc bucuria contemplării la infinit. Nora ridică cu emoţie coperta mare roşie ferindu-şi înapoi năsucul ei avid. Intoarce foaia galbenă, nescrisă, şi rămîne mult timp în faţa portretului nobil care-i apare viu, de profil. Subt portret scrie : *François Coppée.* Nume necunoscut care sună altfel decît numele auzite zilnic. Să-l întrebe pe tata ?... Nu vrea să-l scoale de la birou unde calculează îngîndurat. Va şti mai tîrziu. Acum nu simte nevoe. Şi-apoi înţelege destul. Ochii anonimi privesc duios şi vag parcă spre zări înalte şi depărtate. Trebue să fie foarte bun, gîndeşte Nora. Şi poate a suferit mult, că are o şuviţă albă la tîmplă, — deşi e tînăr, —

ca oamenii bătrîni: ca tanti Fima şi nenea Alecu. Nora ştie că oamenii tineri cu păr alb au suferit mult, dela mama, care spune tatii, la supărare:

— M'ai albit la douăzeci şi patru de ani, de cîte m'ai făcut să îndur.

Dar nu e adevărat. Mama nu are nici un fir de păr alb, spune numai aşa.

Portretul însă are tîmpla toată albă şi Nora, cu cît îl priveşte, cu atît îl iubeşte mai mult. I se pare, — nu ştie de ce, — că a căpătat un prieten la care, cînd ar avea nevoe, ar putea veni. Incet, cu mîni blînde şi pioase, întoarce foaia mai departe, zicînd din ochi „la revedere" prietenului nobil întîlnit pe neaşteptate.

Mai trece şi altă foaie, căci nu înţelege de ce plînge cucoana asta tînără lîngă pictorul cu paleta în mînă. Poate din cauza pictorului. Şi Nora, deodată, simte necaz pe acest pictor, căci ea, de pe acum, e vrăjmaşe oamenilor ce fac pe semenii lor să plîngă. Dar iată ceva nostim: mai multe schiţe mici care se succed unele sub altele. In prima, două cucoane grase şi bătrîne, infofolite în pelerini tivite cu blană, stau de vorbă la un colţ de stradă clătinînd din pălăriuţele cu funde. In schiţa a doua, cucoanele vorbesc de zor şi a început să ningă fulgi mari, frumoşi... In a treia, ninge des; pe trotuar s'a depus o palmă de zăpadă şi băbuţele tot dau din cap şi tăifosesc... In poza a patra, zăpada le vine până la genunchi şi babele n'au isprăvit !... In ultima poză, băbuţele ţipă disperate, doar cu capul şi cîte o mînă afară din zăpadă, iar un vardist aleargă să le scoată !...

Nora rîde, rîde !... căci e hazliu şi adevărat. Tanti Fima tot aşa face cînd se întîlneşte cu M-me Conovici, o bătrînă... spune, spune de le apucă noaptea şi biata Nora se plictiseşte privind acelaşi colţ de stradă înegurată.

Acum, pe foaia următoare, e o poză cît jumătate de pagină şi cam tristă, nu ştiu de ce. Scrie mare : AU MAROC *par Pierre Loti*, — şi înfăţişează un om arămiu într'un halat alb. Asta ştie Nora: e un arab, un african. Sînt arabi pe toate cutiile cu smochine şi curmale. Lîngă el, calul bea apă dintr'un izvor limpede în care se oglindesc plante cu foi late, imense. *Oglindirea* asta în apă i se pare Norii tristă, — şi poate singurătatea omului şi a bietului cal însetat. Nu ştie bine. Pe pagina următoare, un negru aproape gol se joacă cu un şarpe mare încolăcit pe mîni. Cum poate?... aşa grozăvie !... Norii i-e frică numai privind. Şi repede întoarce foaia...

Dar ce nu e în cartea asta minunată?... Sînt şi poze mari, colorate. Cucoane în rochii decoltate de bal, privindu-se graţios în oglindă: — jos scrie: *Un dernier regard:* copii

golașei roșiți de para focului din cămin, — scrie: *Après le bain*;.... pisici adorabile cu ochi speriați de copil și păr mare lățos, — scrie: *Jeunes Angoras*; — apoi pagini întregi, duble, cu jucării care se fac numai din coji de ouă, din dopuri și din chibrituri; nu scrie nimic, dar se înțelege; are să încerce și Nora să facă jucării de acestea. Urmează, mai departe, atîtea și atîtea! Palate pline de lumini și auriturі; sănii vesele cu cucoane îmblănite, cu cai încordați ca zmeii și gătiți cu ciucuri mari și zurgălăi;... camere triste cu bolnavi palizi;... cimitire cu frunze galbene cernute peste lespezi șterse și uitate!... Cîte nu mai sînt?...

Dar sînt și poze care întrec orice închipuire, și creerul Norii se zbate să găsească undeva, în realitate, posibilitatea adevărului cuprins în ele, adevăr prea tragic, mai chinuitor decît viața și mai trist decît moartea.

Iată aici, poza asta mare subt care scrie: *Le radeau de la Méduse*. Pe niște scînduri legate cu funii, în largul mării, în bătaia valurilor furioase, corpuri goale de oameni se svîrcolesc ca șerpii, cu gurile căscate, cu ochii îngroziți; alții stau sgîrciți, cu capul în mîni și poate plîng; — unul atîrnă cu jumătate corp în mare. Cîțiva s'au strîns lîngă un catarg frînt, subt pînza umflată de furtună; pe umerii altora sînt urcați cei care flutură vestminte albe, cu disperare, spre orizontul neguros și gol!...

E așa de înspăimîntător, că Nora nu înțelege,... nu vrea să înțeleagă. E un tablou fără odihnă, fără milă și fără speranță și Nora se cutremură în fața unei astfel de viziuni necruțătoare. O respinge din sufletul ei și vrea să creadă că așa ceva nu se poate petrece în viață; în vis numai și dincolo de cele mai oribile posibilități de vis. Nora întoarce pagina și-i ține minte numărul: să nu se mai abată niciodată pe acolo.

....Și merge departe..., printre chipuri fără nume, printre viziuni familiare sau nouă, prin țări de realitate sau de născocire. Își face simpatii puternice sau dușmănii înfricoșate; plînge sau rîde, se revoltă sau se înduioșează: trăește. Și trăește așa de intens, așa de captivant și de bogat, că viața cealaltă, — zisă reală, — se desprinde de pe ea ca o haină zdrențuită și rece, ca haina de toate zilele a Cenușeresei. Nora se simte, în haina strălucită a visului, fericită ca Cenușereasa în haina de aur la balul Prințului Moștenitor... Dar evadarea Cenușeresei din cenușe nu poate dura!... Ca ceasul neiertător bătînd ora ultimei clipe de încîntare, un glas barbar smulge pe Nora din feerie: —

— Zum Tisch, Nora!... schnell zum Tisch!...

(Urmează) **Zoe Verbiceanu**

Priveliște

O navă cu pînze dispare în larg.
De-abia se mai vede un vîrf de catarg.
Așa, ca o mînă de om ce se 'neacă..

Pe țărm, o femee privește buimacă

Roesc pescărușii și, val după val,
Tulind-o din mare, se culcă pe mal;
Iar stropii s'aruncă în pulberi ușoare,
Spre bărcile 'ntoarse cu fundul la soare —
Și-otgoanele strînse grămadă pe furci,
Să mîngîe somnul hamalilor turci.

Femeia tătară pășește nătîng;
N'ar plînge, dar pleoapele singure-i plîng.
Îi stărue 'n suflet un chip — și-o arsură
Cu miros de pipă pe ochi și pe gură.

Adulmecă țărmul un cîne hoinar...
Năvodul și-l drege bătrînul pescar

Și mornăe-un cîntec prelung dela sud,
Un cîntec de lacrima mărilor ud,
Și-un strop sau o lacrimă-i trece pe chip.

O ancoră frîntă tînjește'n nisip...

— Ochi tulburi albaștri, obraz cu măramă,
Strai negru, mers firav—iubită ?—sau mamă ?

Pescarul se uită pe urma-i, ursuz;
Iși clatină barba cu zîmbet confuz,
Pe buze-i dospește tot cîntecul vechi,
Ii murmură zarea de ape 'n urechi,
Iscîndu-și din vuet și freamăt izvodul.

Pescarul surîde, dregîndu-și năvodul...

George Lesnea

Cîțiva oameni, papagalul și încă un om

CAPITOLUL UNU:

unde e vorba de Congresul din Bermude și ceva ce se întîmplă mai tîrziu căpitanului O'Higgins, din marină

4 fotolii, 7 scaune, 2 canapele, 1 pian cu coadă, 2 păuni care se gurue împăiați pe chemine, 7 doamne, 5 danturi false, nici un păr natural, 0,0 bărbați, Henric V la vînătoare de cerbi, în sepie 3 urechi surde, 3 microfoane „ardente", 1 ceas cu cuc și fără peste 10 dinți naturali la număr nesfîrșit de misse, — pensiune engleză.

Missele au putut fi cîndva frumoase. Vin însă în pensiune totdeauna prea tîrziu. Bîntuită de dînsele, instituția engleză devine locul de întîlnire a unor oameni bine crescuți în ajunul morții și se situiază între ospiciu și azilul de sugaci.

Din cele șapte doamne: două cu capete de brezae, trei — tenuri de bărbați cu puf cenușiu pe pomeți și bărbie, două au fața ca gușa curcanului că fatal roșesc și se mînie oridecîte ori prind să vorbească, — și toate n'au sîni de loc. La fel, missele. Afară de una care chiar — ori tocmai de aceia — dansează. Atunci o mînă mare și totdeauna stîngă îi atîrnă pe sus ca un cataclism, în vreme ce gîtul și nasul lung, deopotrivă scoase în afară, compun un pelican ce-și oferă măruntaele la azistență.

Miss Pelican — deci — e în plus întoarsă dintr'o călătorie *în jurul lumii*. In consecință în timp ce toate celelalte din pensiune nu pot vorbi decît de vremea de afară, cu sforțări eroice de incursiuni în boala regelui și mariajul prințului de Wales, — ea poate povesti de mii de mile întreprinse pe apă și uscat, ca să găsească la antipozi un logodnic ce așteaptă intrarea hemisferei noastre în vară ca să vină să o ia, — cum și spre a participa la Conferința Pan-Americană din Bermude. Subiect ce îi dă prilej de locvacitate pentru tot restul vieții.

Delegată a Uniunii Femeilor Engleze pentru Intreținerea Cultului lui Valentino, Miss Pelican, cu trei ani înainte, prin corespondență asiduă, a izbutit să impună pe agenda Conferinței următoarele cîteva chestiuni vitale pentru promovarea cauzei

anglo-saxo-americane pe suprafața globului: standardizarea ouălor de salangană; vaccinul împotriva muștei țețe; încercuirea țînțarilor în golful Persic; renunțarea de bună voe și cu ajutorul Bibliei, din partea filoxerei, de a mai umbla prin viile Domnului; persuadarea la fel a sepiei de a nu mai asvîrli cu cerneală cu ochii inamicului marin, — procedeu ce aduce tulburarea apelor și pagube imense comerțului britanic, — și a se folosi cel mult de gazele asfixinate; localizarea linșajului la rasa albă, ca mai blazată și lipsită de excitamente, și recompensarea rasei inferioare cu acordarea votului universal la negrese dela doisprezece ani în sus și cu distribuirea gratuită a Cărții de Rugăciuni la alte patrusute de triburi din oceanul Pacific; Liga de apărarea Cadavrelor împotriva Cafrilor, Boșmanilor și altor gurmanzi inavuabili; instituirea unei comisii care să meargă pe Martinica, să consulte vulcanul și să decidă de comun acord ca insula să nu mai dispară și reapară într'una, ci să aleagă într'un fel, festele de pînă acum punînd în mare încurcătură pe învățați și făcînd aproape cu neputință redactarea noilor ediții de hărți geografice; predarea calendarului nou la pisoii de panteră; încrucișarea califarului european cu ornitorincul sudamerican, așa ca să vedem ce dă; lupta contra mănușilor, ghetelor și jambierelor, cum și tuturor acutramentelor ce pun în joc, ba chiar își bat joc, de pielea fină a animalelor; printre alte măsuri urgente pentru rezolvarea problemei indiene, cumpărarea unei perechi de ghete lui Rabindranath Tagore, deajuns de largi ca oricîte petricele i s'ar vîrî înăuntru să nu-l jeneze, — sau, în caz cînd ironia e socotită prea literară pentru un popor care nu practică engleza decît ca a doua limbă maternă, pur și simplu abolirea tichiilor stil Gandhi din cuprinsul țării și admiterea lor, ca un omagiu adus bătrînei și gloroasei rase, pe toate continentele care nu au nici în clin nici în mînecă cu chestiunea Indiei; tot în chestiunea orientală: interzicerea tăerii vîrfului degetelor picioarelor copiilor de samurai cum și căsătoriei lor cu fete 'n casă sau gheișe, — în schimb, libertatea deplină de a juca șah și cînta din subsuori pe tot restul vieții; introducerea, ca un calmant suprem, a ping-pongului în dezbaterile parlamentelor europene; cumpărarea cu un cec asupra lui Federal Reserve Bank, a tuturor popoarelor europene și utilizarea lor ca paraziți la Radio, sau, în caz de vădite nemuzicalități, ca marmitoni și messengeri pe vasele și în bazele navale ce vor rezulta din dezarmarea pe apă adusă de recentele pacturi; altoirea alternativă cu flori de măr și gogoși de mătase a cedrilor Libanului în proces rapid de dispariție; lupta profilactică împotriva trufiei inexplicabile a păunilor, obezității bursucilor și lenei la broaștele țestoase; apărarea deghizată prin împodobiri cu paftale a urechilor de elefant împotriva muștelor; interzicerea aruncării după o ciudată manie romană

a mărgăritarelor la rîmători; ușurarea maternității la kanguri cum și abolirea corsetului — și, cu el, a răutății sterile a viespelor.

Etc., etc., etc. — Ca să nu mai pomenim, puncte mai mărunte ca: combaterea, în măsura în care n'ar jena pe Dumnezeu, a cocoașei la cămile, a trombelor de vînt și de elefant, a ftiziei la urangutani și tignafesului la struți..

Că Miss Pelican și-a trecut cu unanimitate toate punctele e dela sine înțeles. Dar lumea se credea mîntuită, cînd, după al treizeci și șaptelea ropot de aplauze, ea se ridica din nou, își așeza ochelarii, deschidea o carte de pe masă, și cu un gest de binecuvîntare începea:

„Și acum, încă o chestiune, încă o mică cestiune: Cineva mi-a atras atenția pe vapor asupra unui roman recent al unui scriitor francez Fabre (pronunță *Febră*) în care se relatează un caz oribil, citat de altfel — se zice — și de Bergson marele filosof de limbă franceză. Cazul nu e cunoscut în Anglia cum nici Fabre nici Bergson n'au fost încă traduși în englezește, — și, deci, îmi place să sper, *nici* domniilor voastre. Dar o pagină de Edgar Wallace nu-i mai oribilă ca ceiace vă voi povesti; e vorba acolo de o insectă, mai cruntă, mai neomenoasă și mai cumplită ca cel din urmă bandit chinez. Spexul! Acest spex face ouă. Nimic de zis pînă acum. Dar cînd e să-și depună ouăle, el merge și găsește un cărăbuș. Acum, cine-a avut ceva de spus vreodată împotriva cărăbușului? Adorat de Egipteni, purtat chiar azi la gît de multe din sexul slab, prieten bun și vecin de zboruri modeste cu buna libelulă, calul Domnului și alte insecte creștine, el, cel mult, cade uneori, bătut de vînt, pe spate, și, din pricina obezității, nu se poate ridica pînă ce o nouă bătae de vînt sau un deget uman de copil nu vine să-i ajute. Or, de cînd obezitatea a devenit un teren de exploatare nemiloasă și barbară?... Gîndiți-vă, cîți dintre noi nu sînt obezi? Intreg clericalismul, fie aglican, ortodox ori catolic, ar mai fi posibil fără obezitate? Și ce e creștinismul fără clericalism? Ei bine, numitul spex, *profitînd* de greutatea de mișcare a cărăbușului, îi sare, doamnelor și domnilor, pur și simplu, în spate, și cu două adevărate măciuci, — cu care, printr'o eroare a Creației, care va trebui neapărat îndreptată în viața viitoare, îi sînt înarmate picioarele dinainte, — dă două lovituri de o precizìune care iar cred că e o eroare a divinității, în al treilea din cei cinci ganglioni ce leagă ceafa cărăbușului. Acesta se întîmplă să fie chiar ganglionul lui motor. Paralizat, cărăbușul e viu, dar nu se mai poate urni. E tocmai ceiace-i trebue numitului spex, care ouă imediat în circa victimei. Ouăle scot imediat larve; acestea se împlîntă în spinarea neputinciosului cărăbuș, și se înfruptă, cresc și prosperă din trupul lui încă străbătut de fiorii vieții. Ceiace e, cred, pecît de îngrozitor, pe atît de nelcal, cărăbușul

nefiind omorit pe de o parte, iar pe de alta fiind pus în imposibilitate de a riposta într'un fel.

Or, congresul pan-american nu poate să nu se seziseze de această nemaipomenită atrocitate care se petrece zilnic subt ochii noștri. Dacă cele ce se pun în sarcina cărăbușului, vreau să zic, spexului, sînt adevărate, măsuri urgente trebuesc luate. Cer, deci, instituirea pe loc a unei comisii de anchetă, care pe de o parte să traducă în englezește „romanul" lui Fabre — din care un exemplar pot chiar oferi congresului — împreună cu biografia autorului și un certificat din partea episcopului Parisului asupra garanției sale morale — domnul Fabre fiind, cum am spus, francez; pe de altă parte, să meargă la fața locului și, urmărind mișcările spexului, să ne producă dovezi palpabile despre actele incalificabile de care e acuzat. Iar dacă într'adevăr, din depunerile martorilor oculari va reeși că spexul e... — dar aplauzele n'au dat voe oratorului să clameze sentința de moarte a spexului.

Țipete de: Jos cu spexul, jos cu insecta criminală, dovedeau de ajuns că civilizația albă e pe cale să înregistreze un nou tip de linșaj. Cu glorioasa perspectivă în față, Miss Pelican se așează, ca să dea loc unei alte mar' feministe, Mrs. Sandwich, din Texas, să-și vocifereze doleanț le.

„Sînt încîntată" — începe Mrs. Sandwich — „că o nobilă fiică a Albionului a ridicat cazul unei insecte ale cărei atrocități pare că sînt într'adevăr smulse din paginele cele mai negre ale lui Connan Doyle. Cred, însă, că nu voi fi decît în unison cu dînsa ridicînd dela această tribună cazul unei alte vietăți față de care criminalul, tare mi-e teamă, de data asta e chiar omul, sîntem noi înșine. E vorba de bunul, inefabilul, umilul și tăcutul homar! V'ați întrebat, doamnelor și domnilor, vreodată, ce chinuri, ce suplicii îndură nevinovatul animal, pentru simplul fapt că e gustos? Cărăbușul îndură prin obezitate. Ceiace, veți fi de acord, e un viciu represibil. Dar homarul? Pentru simpla savoare a trupului său, pentrucă picioarușele sale, pentrucă sucul ambroziac, în sfîrșit, tors de această rară gogoașe de mătase se pot suge de gurmanzii dintre noi ca cel mai divin dintre pae, iată-l aruncat de viu în apă fiartă, silit să sfirie, să se sbată, să fisîe și să țipe!

Căci n'ați auzit țipetele lui, abia înecate de clocotul apei? Nu vi s'a rupt inima văzîndu-l cum se opărește, cum se roșește și contorsionează?

Imi va fi deci îngăduit să cer, alăturea cu comisia de anchetare a spexului, o comisie care să studieze cazul homarului, și care, pecetluind un mod de a inflîge moartea ce ne trimete înapoi la plumbul topit al inchiziției, să decidă că bunul și tăcutul homar n'a comis nici o erezie care să-l facă să aibă în fiecare dintre noi un Torquemanda".

Discursul doamnei Sandwich aproape să eclipseze prin mulțimea citatelor, pe cel al Missei Pelican. Dar meritul și mai mare al ei era de a fi ridicat un caz ce se petrece veșnic subt ochii noștri, de a fi revelat o crimă de care mînile noastre sînt zilnic, cu candoare, mînjite.

Cestiunea s'a socotit atît de gravă, că Congresul a refuzat să se seziseze, opinînd pentru un apel desnădăjduit la forul suprem de umanitate și libertate al globului: Parlamentul Englez.

Apelul Congresului, trimes prin radio, cu acea iuțeală reclamată de salvgardarea marilor cauze, a ajuns la Londra cu trei zile înainte de a fi plecat.

Camera Comunelor avusese o zi acerbă. Numai trei perechi de picioare rămăsese pe banca ministerială. Celelalte dispăruse, unanim revoltate de comunismul agresiv al unui deputat din majoritate, nuanța Maxton, care de șapte ore în șir înfiera guvernul pentru prohibirea tichiei lui Gandhi în India.

— Nu cumva ăi fi vrînd să-ți cumpere guvernul și dumitale o tichie? — întrerupse la un moment un membru al opoziției, exasperat că colegul nu mai termină.

— Ba chiar am una, — ripostă acesta; și scoțîndu-și-o din servietă, și-o vîrî în cap, apoi se repezi spre tronul speaker-ului, luă din fața lui sceptrul intangibil al Adunării, îl puse pe umăr, și porni solemn pe ușă, în panica din sală, ca fantoma unui cavaler dintr'o baladă scoțiană.

Ca'ntr'o lavră profanată, deputații au sărit dela locurile lor, au început să țipe, să se vaete, să se dea cu capul de pereți. — Dela Cromwell sceptrul Adunării, simbol de autoritate, nu mai fusese atins. Speaker-ul, nenorocit să prezideze o astfel de infamie, a cerut un briciu englez ca să-și facă pe loc harakiri.

In chiar clipa aceia iată că sosește jalba congresului din Bermude. Ea reumple ca printr'un făcut băncile Adunării. Sute de urechi ciulite ascultă țipătul de peste ocean. Sînt așa dar și alte nenorociri pe lume! Din parlamentarele urechi, ca dintr'un cîmp de corole tromba unei albine, țipătul pompa tot nectarul de umanitate lăsat în deputați de chestia indiană, cu corolarul ei nefericit.

Prima măsură luată a fost să se uite cu toții la ceas: Doamne, Dumnezeule, ora șapte! — se aude unanim. Era într'adevăr ora șapte, ora smokingului! După-amiaza trecuse, întiia oară în viața lor, fără ceai. Ca să ducă blasfemia mai departe, ar fi însemnat ruina Imperiului! Deputații se reped la cuere, fug acasă, se rad, iau baia, se pun la smoking, și vin automat înapoi. In o jumătate de ceas, Camera era un Conciliu de piepturi albe, pe care odihneau, de subt streașini somnoroase, lăstunii negrii ai cravatelor.

Dezbaterile au durat pînă a doua zi la șapte. Multe talente s'au relevat, multe inteligențe, multe inimi mari. Nodul gordian

a fost, ca totdeauna, o chestiune de detaliu, dar de fapt vitală prin urmările ei: dacă homarul fisîe într'adevăr, cum pretinde jalba, sau numai pisîe... Mulți au opinat că animalul nu face nici una nici alta, zgomotul fiind produs numai de carapacea lui. Dar anume buze, senzuale, cum și linia retorică a gușei și burții, dovedeau la aceștia oarecare interes în cauză, și deci, parțialitate. Mai obiectivi, alții jurară că homarul face și una și alta, — și de ce nu, cînd corpul său are două extremități! Cît despre țipete, s'a găsit că Congresul din Bermude cam exagerează, homarul, ca toți amfibienii fiind afon. S'a instituit în orice caz un comitet de anchetă care să meargă prin cele mai mari restaurante ale Londrei să ceară avizul „șefilor". Aceștia în unanimitate au opinat că toate acele fisîeli și pisîeli, sînt parigorii. Ele nu-s nici măcar ale carapacei. Sînt ale apei. Oala lui Papin e o veche dovadă. E drept, la homari se adaugă ceva. Ei au ochi de sticlă. Or, apa fiartă căzînd brusc pe ea, o sparge. Aceasta face zgomot. Dar e un zgomot străin de orice durere, ochii homarilor fiind prepuși!

Divulgarea a făcut adîncă impresie asupra comitetului. Totuși deputații au cerut o soluție cu care să se poată întoarce la Cameră.

Șefii au preconizat atunci ca mijloace mai moderne de omorîre a homarilor:

a) tragerea cu revolverul pe deasupra lor, ceiace i-ar face să moară de frică;

b) trecerea pe subt mustățile lor a unei batiste cu cloroform. Și așa ei miroasă a iodoform. Fără deci să li se altereze substanța, ar putea fi adormiți pe tot impul fierberii;

c) în sfîrșit, cel mai bun remediu ar fi luarea unor măsuri radicale care să împiedice apa fiartă de a mai frige. Dar aceasta iese din competința lor.

Propunerile șefilor bucătari londonezi au fost aduse la Cameră pe la trei din noapte.

Intîia a părut minunată, dacă un fost tenor la Operă nu ar fi obiectat că homarii fiind afoni, după o lege generală de simetrie zoologică, sînt și surzi. Cum să-i sperie atunci revolverul? Surzenia homarilor a provocat o ședință furtunoasă de pro și contra. Cum fiecare deputat e un tenor ratat, reminiscențele se uneau cu logica. O altă suspendare de ședință, și Miss Ethel Smith, doctor în muzică dela Universitatea din Oxford, e ridicată din pat, și adusă la Cameră ca expertă, cu diapazon cu tot. Dar n'a fost nevoe să bată cu el în masă. (Crezuse că e vorba de intonarea Imnului Regal).

De cum i s'a pus chestiunea, Miss Ethel Smith a sezisat-o și a citat cazul peștilor din timpul războiului, care la cea mai mică explozie submarină o luau razna speriați.

Intîia propunere respinsă, a doua surîdea cu toate noroacele.

Cît privește a treia, ea a apărut ca cea mai umană. Dar dependentă de un inventator. Camera a redactat atunci o adresă către Edison invitîndu-l în numele Imperiului Britanic să invente un mijloc prin care apa fiartă să nu mai frigă, ci să fie, dacă nu rece, măcar încropită.

Iar zorii vedeau moțiunea către Congresul din Bermude, redactată, scrisă la mașină, sigilată.

In ea Parlamentul Englez trimetea complimentele sale sorei lui mai mici de peste ocean; și, mulțumindu-i pentru felul generos în care s'a îmbibat de concepția engleză a vieții, ca și de grija de oamenii și dobitoacele Domnului, relata din fir-a-păr, dezbaterile homarului și oferea propunerea a doua cu rezerva realizării, poate, pe curînd a celei de-a treia.

Spre a se evita paraziții dela Radio, care ușor ar fi putut face dintr'o nevinovată moțiune, un nou desacord naval între Anglia și America, ea a fost încredințată lui Sir Amelia Johnson, tînăra missă — singura tînără — engleză, care în urma zborului ei în Australia fusese tocmai ridicată de rege la rangul de baron.

In aplauze frenetice, Adunarea pan-americană a primit și adoptat soluția parlamentului englez. Ea a devenit curînd patrimoniul omenirii, și astfel, dela congresul din Bermude, datează faptul că racii, homarii și toți conaționalii lor, miros a cloroform.

Pe un astfel de succes Congresul nu se putea decît închide. Podidită de lacrămi, Miss Pelican a venit să strîngă mîna inspiratei Mrs. Sandwich, întrebînd-o de unde-și trage numele atît de englez, și dacă nu cumva soțul dumneaei face comerț de sandvici. Mrs. Sandwich a roșit și i-a răspuns că nu bărbatul său își trage numele dela ei, ci ei dela bărbatu-său, acesta fiind chiar inventatorul sandvicilor.

— Cum asta?

— Foarte simplu. Bărbatul meu e șampionul la șah al statului *Texas*. Cum joacă toată ziua, n'are timp să vină la masă. Atunci, are lîngă dînsul totdeauna felii de pîne și cîteva pătlăgele roșii, cașcaval, sardele, șuncă. Intre două aruncături de pioni, taie cîte o felie din fiecare, le așează între cele de pîne și dejunul e gata. Sistemul a fost de curînd adoptat de jucătorii de șah, cărți, fox-trot și tango. Dela aceștia a trecut la baruri, de aci în restaurante și familii. Sistemul sandviciului. Care'n curînd va omorî dejunul și cina, așa cum filmul vorbitor va omorî teatrul.

Cu emoție, Miss Pelican și-a sărutat prietena, i-a cerut și dat adresa, și-a plecat în insula Fiji.

Acolo, într'o dimineață cu lună, sărea printre stîncile de si-

lice feruginoasă, oferind astrului sentimental versuri din Endymionul lui Keats.Cînd, de după mal, iată răsărind un cap ras de două ori, de mustăți și de o beretă bască :—Și eu sînt Englez, și eu vorbesc englezește ! Interlocutorul era un profesor de zoologie la Universitatea din Aberdeen, faimosul Ralph Lynd, descoperitorul gustului la pasări. — Descoperitorul gustului la pasări ? Vai, ce păcat ? — Cum păcat ? —... că n'ai fost la Congresul din Bermude ! Ne-ai fi fost așa de util în dezbaterile homarului !

Dar nu era timp de revenit asupra fastidioasei materii. Ralph Lynd avea altele pe cap. El venise să pescuiască, pe insula cea mai bogată în specimene, calul-zburător, un pește mic cu coamă și cap de cal, care după dînsul se trăgea din grifonii din poveste.

La restaurantul la care conduse pe Miss Pelican, se pregătea să-i expună noua sa teorie, cînd, cu sosirea supei pe masă, o muzică metalică începu imnul național englez. Exaltată, Miss Pelican se uită împrejur să vadă de unde veneau sunetele. Dar nu putu vedea decît niște dulapuri, ale căror încăperi săltau, ca niște stomacuri, de ritmurile dinăuntru. Erau dulapurile dela bufet, pe rafturile cărora închise cuțitele și furculițele britanice ale restaurantului, executau în accese patriotice, imnul național. Miss Pelican nu putu să-și bea stoic supa. Se ridică în picioare și ascultă solemn pînă la sfîrșit. Apoi, într'o caldă alocuție, mulțumi restauratorului de surpriza făcută și, felicitînd insula sălbatecă de o întrebuințare mult mai estetică, bău cupa de supă pentru prosperitatea raporturilor anglo-fijiene.

Adouazi părăsea ținutul, împreună cu profesorul din Aberdeen, ca să-și continue voiajul în jurul lumii.

Cîte peripeții ! Cîte sensații ! Ce pană le-ar putea urmări ? Dar, mai presus de toate, voluptatea supremă a cosmului !...

Invăluirea aceasta cu scoarțele uscatului ! Lepădarea de pe tine, rînd pe rînd, a cerurilor, broboade ce nu-ți mai trebuesc. Să te scalzi la soare cu bruma anotimpurilor. Să-ți pui la butonieră, dela o zi la alta, roza dimineților și a apusurilor !

In urma vasului Filipinele scăpau ca o salbă din mîna unei dansatoare pe parchetele spațiului. Tropicele zumzuiau ca niște stupuri călcate de șerpi și maimuțe; junglele foșneau cu coama de porumb auriu a leilor.

— E ora cînd se culcă pasărea paradisului, îți spuneai; cînd cangurii își ling puii cu luna, cînd ipopotamii urnesc maluri din mîl în ape nevizitate... Și visul terestru te cuprindea în pînza țesută în paralele și meridiane. Pe ea sufletul îți urca și cobora ca un paianjen la vînătoarea duhului general.

Dela înălțimea prorei, cu sînii ca niște goarne sonore, împungînd cerul cu virginități stridente, din toate stringîndu-și trupul ca un instrument cu coarde. Miss Pelican nu mai era

Miss Pelican. Era Semiramida lui Valéry, față'n față cu dimineți de suflet perpetue, din grădinile ei suspendate întinzîndu-și trezirile pe umeri de zări, dîndu-și sufletul tot unui trup nou, al vînturilor, și adîncimea ei virginală, adîncimii văzduhului. Cerurile îi plouau fața cu planete, și din cozi de constelații îi biciuiau toate dramele sîngelui. Acei monștri care urcă zilnic in noi, ca de pe trepiede de gheenă, din spirala măruntaelor, din ficat, splină, rînză, și pancreas, dar mai ales din aburii înecăcioși ai căsunărilor, plezneau din solzi și o luau la goană, ca de subt șfichiuiri de arhangheli. Și sufletul, ras de toate aceste resturi spurcate, ca și de atîtea deochiate învelișuri, se spăla cu seninul și se întruchipa în chiar infinitul în care se recunoștea.

Această deslipire de tine și reintegrare în tot era desigur corul sferelor la cei vechi. Miss Pelican îl fredona cu silabele unui sînge nou, dezinfectat cu arșițe, diafanizat de curenți, bătut de uragane, desfoiat de cicloane și întors pe dos, ca o carte din care dai la o parte paginile inutile, ca să ajungi acolo unde e cuvîntul ! Iar cuvîntul, de data aceasta, era limbajul stelelor și al continentelor, rămase în urmă ca un grav convoi orchestral peste care vasul a trecut surdina morții.

Pe această întretăere a lumii de aci și de dincolo, schițată de un meridian, se înainta, — o mică mișcare din cot detașînd un duh, bărbia scăpărînd aștrii, pupilele răsturnînd un cer în creștetul capului, iar toată ființa la un loc topindu-se într'un sistem einsteinian, de nesiguranțe atinse cu pulpana, de relativități jucînd în soare, de frolări infinitezimale și fecundare de atomi, un sistem în care timpul și spațiul confundați, ca pe un scripete alergau pe circonferențele globului, trecîndu-și unul altuia proporțiile și dimensiunile.

Prin această intimitate și punere la punct cu cosmul — ca și sub influența descoperitorului gustului la lilieci, dispărut după vreo latitudine relativă, — din care deduc că el trebue să fi fost cu adevărat logodnicul. — Miss Pelican a descoperit un fapt de nu mai puțin universală importanță: mirosul continentelor. De cum trecuse cotul Bermudelor, i s'a părut că o anume odoare îi gîdilă narinele. A crezut că-i o iluzie nasală. Dar pe măsură ce abandona un continent și se apropia de altul, narinele fredonau diferit.

Era o nouă imprimare a peliculelor dinăuntru. Cum praf marea nu avea, nici Miss Pelican polipi, deducția a fost ușoară. Da, continentele au fiecare mirosul lor. Europa miroase a funingine, spermacetă, piele de iuft și de Armean. America, a cauciuc, pască și electricitate. Australia a blană de berbec și a Anglie cît de colo ! Africa, a panoramă. Asia, jumătatea de vest miroase a tămîie și cuișoare, jumătatea de răsărit, a lăuză.

Cu un atare brevet, cum și cu acel prestigiu al meridianelor

şi paralelelor cu care pica în pensiune, Miss Pelican trona deasupra celorlalte Misse — am zice, de uscat — a căror singură aventură era: Anglia, iar singur trecut, o logodnă morganatică, şi aceia în vis, cu prinţul de Wales.

Trona, dacă n'ar mai fi fost una care, afară de acest logodnic hieratic, avea şi un bărbat. — Plus, un trup mic şi umflat, pe care capul punea o tărtăcuţă lividă, schimonosită ca de un plîns neîncetat, subt tristeţa resemnată a capetelor de obezi. Trupul, balonat, aproape circular, afişa de subt impermeabilul de grăsime, o vioiciune şi uşurătate îngrijitoare. Era tocmai ceiace eclipsa pe Miss Pelican, acest nu-ştiu-ce de viaţă, care balota încă în aerul zilei massa informă a doamnei O'Higgins, care însă printr'o ironie a soartei nu punea nici o adiere, nu flutura cu nici o surpriză în carcasa-i pedantă de plesiosaur dedat cu secolele şi cu continentele.

Cînd doamna O'Higgins intra în salon, atîta veselie emana dintr'însa, că-ţi venea să-i închizi repede uşa în urmă, ca să nu o sufle curentul.

Cînd o săruta bărbatul, oridecîteori eşea în oraş, cu buze făcute punguliţă, dela distanţă, credeai că vezi un om care, plecînd într'un zbor cu aeroplanul, ca să prindă curaj, trage o duşcă dintr'o damigeană cu rachiu.

Nu era acesta singurul act de tandreţă al căpitanului O'Higgins în cursul unei căsnicii de zece ani. Nu trebue uitat că, Irlandez de origine scoţiană, şi în plus ofiţer, Joe O'Higgins era printre puţinii flăcăi în Anglia care însurîndu-se, nu numai că nu aduc ei zestre fetei, dar mai şi obţin dela ea. In „Daily Express" Joe văzuse cu zece ani înainte numele domnişoarei Ivy Sympson, asigurată contra accidentelor, pentru frumoasa sumă de zece mii de lire. I-a scris atunci imediat, cu candoarea ofiţerului:

„Ivy, necunoscuta vieţii mele,

„O, Ivy, scumpă Ivy, dacă vei muri fată bătrînă, n'ai să „te acuzi decît pe tine. Eu, în orice caz, am avut toată buna-„voinţa.

Cînd, după o violentă cunoaştere a fetei, şi înaintări triumfale în inima ei, credea că-şi poate pune în hîrtie şi numele, O'Higgins trimetea săgeţi cu dublu venin: candoarea şi cavalerismul Scoţianului.

Neuitată Ivy,

Binecuvîntez pămîntul pe care-l calci, pragul casei tale, cum şi treptele pe care le urci, cel puţin de zece ori pe zi. Imi place orice gest al tău, orice idee a ta, — cu deosebire aceia de a merge atît de graţios pe jos — dovadă de atîta modestie şi economie. Ultima oară cînd ţi l-ai vopsit, părul arăta mai frumos ca oricînd. De ce oamenii nu rămîn totdeauna la ultima oară. Ar scuti atît trapaz şi atîta cheltuială. In orice caz, mai frumos decît orice nouă vopsire părul tău va arăta atunci cînd te vei gîndi să-l întorci pe dos, adică să-i întorci în afară firele neuzate. La fel pot spune şi despre tailleur-ul tău atît de trainic şi drăgălaş. Pălăria ta, pantofii tăi, tot ce porţi tu e o minune, şi te va ţine încă multă şi îndelungată vreme. Nu e nimic pe lume pentru ca să nu fac pentru tine, scumpă şi neuitată Ivy.

Dacă n'ar costa pacostea de înmormîntare m'aş lungi pe pardosea, şi-aş muri pentru tine!

Pe viaţă, deci, al tău,

Jupiter.

Această irupţie aproape mistică nu putea decît să precipite lucrurile. Intr'o săptămînă, Jupiter O'Higgins era în posesia domnişoarei şi zestrei dela „Daily Express". Eufemism. Căci, pentru afurisita sumă de zece mii de lire, cîtă cazna şi tactică!

Dînsul, încă înainte de căsătorie, observase că pe lîngă zgircenie, Ivy, era expusă la obezitate. A sacrificat, atunci, pentru moment pe cea dintîi, pentru cea de-a doua. A îngrăşat pe Ivy, prin toate ispitirile şi îndopările cu putinţă. Nu ştiu dacă nu i-a dat şi spermacetă. In cinci ani iedera pe care-o cunoscuse ca fecioară, era buşteanul perfect de azi.

A deschis atunci o pensiune cu şapte etaje, şi de dimineaţă pînă seara cu tertipuri cînd lirice cînd de afaceri, a început s'o facă să alerge pe scări, pe nerăsuflate, doar de o exploda, ca el să pună mîna pe zestre.

Timbrul acela de viaţă din trupul consoartei pe semne însă că juca festa şi căpitanului. Cinci ani trecuse fără nici un rezultat. Dezesperat, Joe a căzut la beţie.

Sara, după ora zece, lumea pleca la culcare. Numai două pensionare cu şal, perucă, şi igliţa la piept, mai moţăiau în faţa focului care, în aberaţiile agoniei, le proecta pe perete subt forma a doi epuri mari de casă. Atunci căpitan O'Higgins trăgea în oficiu, ultimul pahar de whisky pe gît, şi se lăsa în fotoliu, lîngă doamna care-şi citea jurnalul.

— Hai la culcare, scumpo, că mi-e somn...

— Cine, Doctorul? Care Doctor... (Doamna O'Higgins e a patra surdă în pensiune).

— Ziiic.., hai... haideee la culcare, că mi-eee ssooomn...

— Aha, mîne dimineaţă, bun mergen...

— Nu, fraaate... mi-eeee sssoooooooo...

Şi pînă să-şi înfigă doamna bine microfonul în ureche, căpitanul sforăia ca pe altă lume, cu capul pe umărul fotoliului...

Lirismul acesta felurit al căpitanului înflorea pe lividitatea impasibilă a soţiei ca muşchiul pe o lespede. Impermeabilă, ab-

sentă, cuirasată în grăsime și surzenie, Ivy își păstra voioșia numai pentru dînsa. Împotriva vieții din afară rămînea o fortăreață, o geamandură înfruntătoare de val și vreme. Rămînea în starea perfectă a unei circonferențe egale numai cu ea însăși.

Acestei desăvîrșiri sferice — după eșuarea alergărilor pe scări și acceselor de beție — el s'a mulțumit să opună o perfectitudine de natură literară... — Și așa se face că, pe un plan de absolută indiferență, sau poate, pe două planuri care nu s'au întretăiat niciodată, cei doi își demonstrau și raportau unul altuia o fericire egală cu aceia a două figuri de geometrie 'n spațiu.

Joe O'Higgins era într'adevăr, linie. Un băț de popîndău, la un cap al căruia un Dumnezeu șugubăț scuturase cretă, răsese batoane de șocolată și suflase viață, strigînd: fii om.

Acest strigăt Joe nu l-a putut uita niciodată. Și, afară de legitima aspirație la o zestre care întîrzia puțin, nimic nu l-a împiedecat să fie om.

Mai mult, era o polarizare de atomi dealungul parcă, unui singur nerv, o sîrmă magnetică, un robot elementar. Era o unitate. Ca unitate era numai natural ca valoarea lui să depindă de numărul de zeruri pe care i le puneai înapoi sau înainte. Împerecherea sa cu o nulă, deci, era mai mult decît o căsătorie era o aritmetică a cerului.

Pus la rîndu-i în fața doamnei Ivy O'Higgins, dînsul a ridicat la valoare numerică un zero imens, știind pur și simplu să rămînă: unu.

E ceiace se numește în psihologie voință, caracter, în zoologie: stamină. Fenomenele vieții au găsit într'adevăr în căpitan o linie dreaptă, un băț treaz, din care trăznetele să-și facă paratoner, iar aiureala aerului, graiurile destinului, acea antenă de Radio care să le schimbe pe loc în melodie pentru om.

Cum era natural, O'Higgins nu-și da sama de forța abstractă, mecanică dintr'însul. Și cînd cineva se mira cum de a ajuns să facă din pensiunea și soția sa două lucruri care să meargă, el clipea din gene blonde : — Ba le-am chiar făcut să alerge ! — Dar cum? — Rămînînd toată viața mea un om pe două picioare. (Ar fi putut spune mai corect: un om într'un picior ! Și ceiace-l inducea la această exagerare era, de bună samă, dezvoltarea anormală a gambelor sale, — doi stîlpi la care să condamni pentru infamie omenirea întreagă!.. Și care s'ar fi găsit în perplexitate față de bustul firav și subtilizat, dacă în el nu atîrna centrul de gravitate și echilibru al unei inimi de plumb).

Astfel, pensiunea și soția roteau în jurul căpitanului o armonie deplină. Mai încerca el vreo alergare în fuga mare pe scări, dar era mai mult ca o reînviere a vremilor de odinioară.

(Urmează) **Dragoș Protopopescu**

Consemnul[1]

Căpitanului G. Costăchescu

Sala de ședințe a Curții marțiale e tixită de lume, cu toate că accesul în ea e interzis, fără bilet de intrare iscălit de colonelul președinte. Se judecă procesul locotenentului pilot Băbeanu.

Intr'un aterisaj forțat, avionul Potez pilotat de acuzat a capotat, fracturîndu-i ambele picioare și omorînd pasagerul. In urma acestui accident, locotenentul pilot Băbeanu a fost tradus în justiția militară pentru *călcare de consemn și omor prin imprudență.*

*

Un soldat pipernicit, într'un veston nou-nouț, mult prea larg pentru anatomia lui puțintică, intră speriat, implorînd tăcere :

— Vi-vi-vine cu-curtea!

Scaunele scîrție pe pardoseala încă udă, curioșii din fundul sălii se sue în picioare pe bănci.

Solemn, domnul colonel Buhușcă Zaharia intră, deabea încăpînd pe ușă, urmat de întreg consiliul.

Nici un scaun nu mai scîrție, nici o șoaptă nu se mai aude. Cu domnul colonel Buhușcă nu se glumește. In cei zece ani cît a servit în justiția militară și-a cîștigat o binemeritată reputație de judecător integru și neîntrecut conducător de desbateri. E drept că în timpul războiului, din modestie desigur, a pierdut un rar prilej de a se ilustra în carieră.

Dar dacă, în urma acestei regretabile abțineri, țara numără un erou mai puțin, a cîștigat în schimb un jurisconsult în plus. Căci, pe cînd alți camarazi mai impulsivi, își puneau energia și cunoștințele în serviciul măcelului, colonelul Buhușcă și-a îmbogățit mintea studiind dreptul. Asta explică prezența lui în fotoliul pe care îl ocupă în întregime.

---

[1] Din volumul „Mici satisfacții" subt tipar la „Cartea Românească".

Spre deosebire de toți camarazii lui de secție, colonelul Buhușcă poartă gîtul scurt. Capul îl ține mereu înclinat spre umărul stîng și-i plin de decorații. Paranteza mustăților chinezești e paralelă cu linia buzelor și a sprincenelor unite. Prelungind aceste curbe, am obține cercuri concentrice pe care le-am putea înmulți la infinit în exterior, dacă creștetul capului nu s'ar țuguia deodată chel și absurd, ca un sîn de Mulatră fără gurgui. Cînd i se vorbește, s'ar zice că emanațiuni fetide i se stîrnesc subt nas, căci colonelul ridică brusc bărbia în sus, ca trezit din somn și se urnește din loc. Capul și-l mișcă mai mult lateral și de preferință cu trup cu tot. Dar mișcarea aceasta, oarecum ciudată, s'ar putea explica și prin faptul că domnul președinte e cam surd de-o ureche, ceiace-l obligă s'o potrivească pe cea teafără spre vorbitor, cu palma adusă ca o pîlnie de patefon.

*

Domnul colonel președinte își tamponează ceafa cu o batistă în careuri vișinii, păturită patrat. Consilierii, țapeni, înfipți în gulerele înalte par zugrăviți, ca un brelan de valeți.

PREȘEDINTELE

Să se introducă acuzatul.

— Ajutat de un camarad, locotenentul Băbeanu înaintează anevoie, sprijinindu-se în cîrji. Toate capetele se întorc spre el, compătimitoare. E foarte palid. Are ochi mari, albaștri ca cerul care l-a atras și adînci ca el. Cucoanele îl sorb. Doamna colonel președinte, din primul rînd, îi surîde binevoitor, fixîndu-l prin „face-à-main". Domnul colonel președinte se încruntă. Comisarul regal surîde. —

ACUZATUL

Am onoarea să vă salut!

PREȘEDINTELE

Dumneata ești locotenentul pilot Băbeanu?

ACUZATUL

Da, domnule colonel.

PREȘEDINTELE

Ei, ce ai de spus?

ACUZATUL

N'am nimic de adăugit la declarațiile făcute.

PREȘEDINTELE *(pufnind)*

Poftim! nu mai are nimic de adăugit! Cred și eu că nu mai ai nimic de adăugit! După ce omori omul, ce să mai adaugi?

— Pe figura acuzatului nu tresare nici un mușchi. In privirea camaradului care îl însoțește e dinamită. —

UN CONSILIER *(jenat)*

Ce studii aveți?

ACUZATUL

Licența în drept.

PREȘEDINTELE

Poftim! Licența în drept și dumnealui îi arde să sboare!

AVOCATUL APĂRĂRII *(încet, mai mult pentru colegi)*

Dacă s'ar face toți magistrați, n'ar mai avea pe cine să judece!

(Ilaritate pe banca avocaților.)

PREȘEDINTELE

Vă rog, liniște... *(Către acuzat):* Și care era consemnul dumneavoastră?

ACUZATUL

N'aveam nici un consemn.

PREȘEDINTELE *(indignat)*

Aud? N'aveați consemn? Dar ce sînteți dumneavoastră, mă rog, sportsmani, sau ostași? Poftim! N'aveau consemn! Auzi dumneata? N'aveau consemn! N'aveau consemn! Dar ce, aviația nu-i oștire? Ce sînteți d-voastră, plaisiriști? Auzi vorbă! Eu una știu: de-i fi infanterie, de-i fi cavalerie, marină, artilerie, geniu, aviația, ce-i fi, ai consemn? — ești unitate, n'ai consemn? — nu ești. Asta-i! In orice caz, eu iau act de declarația dumitale, dar îți atrag atenția că poți să-ți agravezi situația. Stărui în ea?

ACUZATUL *(imperturbabil)*

Da, domnule Președinte.

PREȘEDINTELE *(grefierului)*

Scrie: Acuzatul declară că nu avea consemn. *(Către consilieri):* Om vedea noi acușica dacă nu era consemn. *(Către acuzat).* Ia loc. *(Către grefier)* Actul de acuzare.

GREFIERUL *(sbîrlite ca un bărzăun, întoarce foaia și deodată cu o impecabilă dicțiune)*

... celor de mai sus, locotenentul pilot Băbeanu Alexandru din grupul II aviație, se trimite în judecata consiliului

corpului III, pentru călcare de consemn și omor prin imprudență.

PREȘEDINTELE

Ați auzit, domnilor? Călcare de consemn! E clar! *(Către grefier)*. Să strige martorii!

GREFIERUL

Domnul maior Jijiianu.

SOLDATUL *(întredeschide ușa)*

Do-do-do ma-ma-ior Jij...

(Maiorul intră)

PREȘEDINTELE *(către comisarul regal)*

V'am rugat să schimbați bîlbîitul ăsta.

COMISARUL REGAL

Scuzați, domnule colonel, mîine va fi schimbat.

PREȘEDINTELE

Mă băete, totdeauna te bîlbîi așa?

SOLDATUL *(înghite de două ori. Ochii lui sînt albușuri de ouă răscoapte)*

Nu-nu-numai, cî-ci-cînd vorbesc, să-să-să...

PREȘEDINTELE

Destul!

(Soldatul se retrage)

MAIORUL JIJIIANU *(E tînăr. Are pe piept o singură decorație: Mihai Viteazul și pe braț două insigne de răniți)*.

Am onoare să vă salut.

PREȘEDINTELE

Dumneata nu erai la grup cînd s'a întîmplat accidentul?

MAIORUL JIJIIANU

Nu, domnule președinte, nu era nici un ofițer. Accidentul s'a întîmplat noaptea.

PREȘEDINTELE

Ce aveți de spus?

MAIORUL JIJIIANU

Domnule președinte, nu pot spune altceva decît că accidentul s'a produs nu din vina pilotului ci dintr'a avionului.

Locotenentul Băbeanu e cel mai bun și mai îndrăzneț pilot din grup.

PREȘEDINTELE

M'da, da, îndrăzneț. Asta cred. *(Indicînd acuzatul)*. Iată unde duce îndrăzneala!

AVOCATUL APĂRĂRII

Domnule președinte, îmi permit să vă atrag atenția că aviația e o armă — și asta poate s'o confirme și domnul comandant al grupului, care e autoritate în materie, — bazată în primul loc pe îndrăzneală. Dacă n'ar fi avut îndrăzneală, Lindbergh nu traversa oceanul.

PREȘEDINTELE

Ce Lindenberg? Ce ocean? Veți vorbi, cînd vă voi da cuvîntul. Aici judecăm călcarea de consemn a locotenentului pilot Băbeanu și dumnealui mă ia cu oceanul, cu Liiindenberg.

UN CONSILIER *(încet)*

Lindbergh.

PREȘEDINTELE *(tare)*

Ei, Lemberg, Lindenberg, nu-i tot aia?

— Avocatul se așează, maiorul îi surîde imperceptibil, comisarul regal își mușcă buza, desemnînd spirale cu unghia degetului mic, Doamna colonel președinte își deschide evantaliul pe care îl agită vertiginos. —

MAIORUL JIJIIANU

Țin să vă mai spun, domnule președinte, că ofițerul acuzat e șef de promoție și...

PREȘEDINTELE

Bine, bine, astea le știm din memoriu *(maiorul ridică din umeri)*. Altceva țin să vă întreb: care era consemnul în ziua *(un consilier șoptește)*, vreau să zic în noaptea accidentului?

MAIORUL JIJIIANU

Nici un consemn, domnule președinte.

PREȘEDINTELE *(congestionat deodată)*

Vă mulțumesc, domnule maior, vă foarte mulțumesc pentru concursul pe care înțelegeți să-l dați justiției. Credeam că dumneavoastră știți că ne-am adunatără să judecăm o călcare de consemn. Dumneavoastră, comandantul grupului, declarați că nu era consemn. Frumos!

MAIORUL JIJIIANU *(enervat, lipind călcîiele)*

Domnule preşedinte, n'am redactat eu actul de dare în judecată. *(Murmure în băncile ocupate de ofiţerii aviatori. Preşedintele agită clopoţelul).*

PREŞEDINTELE

Luaţi loc! *(Iritat).* Dacă, dintr'un spirit de solidaritate pe care nu-l aprob, domnii ofiœri din aviaţie refuză să ne comunice consemnul, îl vom afla noi. *(Jubilînd)* Domnule comisar regal, spune te rog dumneata: care era consemnul în ziua, vreau să zic în noaptea accidentului?

(Comisarul regal se deşiră ca o sfoară, trasă de-o mînă nevăzută de pe mosor, încovoiat. Işi potriveşte monoclul, într'o atitudine vădit încurcată).

COMISARUL REGAL

Domnule preşedinte şi onorată curte, din actele de la dosar, în adevăr, nu rezultă că era vre-un consemn. Dealtfel...

PREŞEDINTELE *(explodînd)*

Care va să zică şi dumneata? Nu-i consemn, hai? nu-i consemn? Foarte bine. Atunci, nu judecăm. *(Comisarul regal se aşează brusc, închide dosarul şi-l întoarce ostentativ pe dos. Domnul colonel preşedinte se suceşte cu tot cu fotoliu spre unul din consilieri şi-şi lasă capul pe-o mînă. Consternare. După o lungă şi penibilă tăcere, consilierul îi vorbeşte în şoaptă. Domnul colonel preşedinte îşi readuce fotoliul în poziţie normală).* Să vie ceilalţi martori.

GREFIERUL

Soldatul Luca Ion.

SOLDATUL

Lu-Lu-Luca Iiion.
(Intră o namilă cu bocanci uriaşi şi mustăţi stufoase).

LUCA ION

Trăiţi!

PREŞEDINTELE

Cum te chiamă?

LUCA ION

Luca Ion, trăiţi domnule preşedinte.

PREŞEDINTELE *(bursuz)*

Hm! Poftim! Luca Ion! *(O pauză):* Cîţi ani ai?

LUCA ION

Douăzeci şi trei!

PREŞEDINTELE

Hm! Poftim! Douăzeci şi trei! Eşti neam cu acuzatul?

LUCA ION *(deschide o gură pînă la urechi)*

Cu domn locotenent?

PREŞEDINTELE

Să nu-mi rîzi mie aici! Răspunde!

LUCA ION

Ferească Dumnezeu!

PREŞEDINTELE

Şi ce hram porţi tu la grup?

LUCA ION

Sînt bucătar, trăiţi domnule preşedinte.

PREŞEDINTELE

Hm! Poftim! Bucătar! Şi ce căutai tu noaptea pe aerodrom?

LUCA ION

Şedeam aşa.

PREŞEDINTELE

Hm! Poftim! Şedea aşa! Vrasăzică aşa-i la voi, acolo, umbli hai-hui fiecare pe unde-ţi place, ca'n sat fără cini? Da bine, mă băete, voi n'aveţi consemn?

LUCA ION

Nu se află, trăiţi domn...

PREŞEDINTELE

Ieşi afară! *(către consilieri):* E-un idiot! *(către grefier).* Următorul!

GREFIERUL

Mai este plutonierul Agafiţii, dar nu venise.

PREŞEDINTELE

Să-l strige!

SOLDATUL

Dom-dom-dom...

PREŞEDINTELE

Să strige altul!

GREFIERUL *(se scoboară la uşă)*

Plutonierul Agafiţii.

(Intră un tînăr ferchez şi roşcovan. Lipeşte călcîile şi rămîne locului în poziţie de drepţi).

PREŞEDINTELE

Vino 'ncoa! *(Diplomat):* Mă rog, ia spune dumneata, acolo, la aviaţie, n'ai regulă, n'ai program, vii fiecare de capul tău, sbori aşa cind iţi place şi pe urmă pleci?

PLUTONIERUL

Nu, domnule preşedinte.

PREŞEDINTELE

Bun. Atunci, ai putea dumneata să ne spui: cine răspunde de aparate? *(face cu ochiul către consilieri):* Las'că aflu eu consemnul!

PLUTONIERUL

Mecanicul.

PREŞEDINTELE

Dar dacă mecanicul nu-ţi dă aparatul?

PLUTONIERUL

Atunci, nu sbori!

PREŞEDINTELE *(către comisarul regal, ironic)*

Uite consemnul, domnule comisar regal. Văzuşi? Asta e consemnul. *(Către plutonier, radios).* Şi cum îl chema pe mecanicul care avea în primire aparatul locotenentului pilot Băbeanu?

PLUTONIERUL

Cind a devenit cazul?

PREŞEDINTELE

Desigur!

PLUTONIERUL

Mayer Henric!

PREŞEDINTELE

Mulţumesc. *(către grefier).* Să vie Mayer Henric.

PLUTONIERUL

Domnule preşedinte...

PREŞEDINTELE *(răstit)*

Nu vorbi ne'ntrebat!

GREFIERUL

Mayer Henric!

SOLDATUL

Mamamayer, Mamamayer! *(către preşedinte).* Nu nu-nu răspupunde!

PREŞEDINTELE *(către plutonier)*

Unde-i mecanicul Mayer Henric?

PLUTONIERUL *(fixindu-şi virful cismelor, în timp ce aviatorii îşi dau coate şi rid)*

Apoi, să trăiţi domnule preşedinte, *el* a murit.

(Ilaritatea ciştigă toate băncile. Se ride sgomotos şi fără sfială).

AVOCATUL APĂRARII

A murit consemnul!

— Risetele cresc. Privirile doamnei colonel preşedinte aruncă fulgere în toate direcţiile. Consilierii au luat atitudini de cugetători. Comisarul regal face spirale cu unghia. —

PREŞEDINTELE *(agitind clopoţelul)*

Dacă nu faceţi linişte, evacuez sala. *(Se scarpină in cap, apoi, indicind cu mina comisarul regal):* Acuzarea!

COMISARUL REGAL

Domnule preşedinte şi onorat consiliu, faţă de lipsa de probe, privitoare la vinovăţia locotenentului pilot Băbeanu, sint pentru achitare *(se aşează).*

PREŞEDINTELE *(printre dinţi)*

Bravo! Halal rechizitoriu!

— Pe geamurile deschise năvălesc deodată accentele metalice ale unui marş funebru. Ofiţerii aviatori, unul cite unul părăsesc sala. Domnul colonel preşedinte se încruntă. Comisarul regal îi explică, nu destul de încet ca să nu se audă în primele rinduri, că e înmormîntarea unui căpitan de aviaţie, mort cu cinteva zile în urmă într'un accident. —

UN CONSILIER *(şoptit, preşedintelui, la urechea surdă)*

Am putea suspenda pentru zece minute.

PREŞEDINTELE

Să'nchidă geamurile! *(Rămîne un moment cu privirea fixă, apoi, îşi întoarce fotoliul în direcţia opusă apărării, cu palma la urechea cu care aude):* Apărarea are cuvîntul!

Al. O. Teodoreanu

Istorie și artă[1]

Toți istoricii mari nemți au fost și sînt teziști. Pentru ei, istoria era o formidabilă armă politică, iar politica — după ei — nu e altceva, decît istoria în marș. N'au căutat adevărul în istorie, ci utilul. Nici o disciplină morală n'a contribuit la mărirea capitalului intelectual, politic și social german, ca istoria. Cu antenele ei extrem de sensibile, ea capta repede ideile dominante ale timpului și favorabile germanismului, le simplifica, le adapta, le răspîndea în mase. Ideia libertății în evul mediu, de origine germană după ea, în luptă cu ideia de autoritate de esență mediteraneană, luteranismul, poporanismul tradiționalist al lui Herder, ideile juridice ale lui Fichte și Hegel, naționalismul economic protecționist al lui List, politica lui Bismarck, sau cultul forței al lui Nietzsche, inspirau, călăuziau și străbăteau puternic istoriografia germană. Și mai ales cultul statului a luat formele și amploarea unui misticism religios, germanismul a fost divinizat de istorici.

Nu e vorba aici de un Dahlmann, Gervinus, Häusser, Droysen, Sybel, ci de un Mommsen, Treitschke, Lamprecht, Giesebrecht, Delbrück. Unul din ei, relativ moderat, Giesebrecht scria: „E fals cînd se crede că știința n'are patrie și „că ea planează deasupra frontierelor: știința noastră nu „trebue să fie cosmopolită, ci germană". Istoricii erau conducătorii opiniei germane. Ei i-au imprimat timbrul naționalismului apocaliptic. Rolul lor a fost formidabil în formarea unității și în fixarea politicii mondiale germane. Ei erau stăpînii absoluți ai conștiinței unui popor. Toți erau dușmani ai ideilor Revoluției Franceze și admiratori, fără rezerve, ai instituțiilor prusiene. Ei au alimentat și au dat un nou impuls galofobiei. Oamenii politici ai Germaniei orientau corabia politică, după busola istorei germane. Știința istorică germană a fost o puternică mașină de războiu, ca odele lui Leopardi sau scrisul mesianic al lui Miczkiewicz. Aparatul ei greu și impunător, încărcat de citate, texte și referințe era o

[1] Vezi „Viața Romînească" anul XXII, nr. 9 și 10.

simplă fațadă. Nu căuta adevărul, ci utilul — trăda intenția și tendința. Nu era știință pură, ci aplicată după capriciul autorului și cerințelor momentului.[1]

Herder spunea că poezia e educatoarea umanității. Chateaubriand credea în rolul efectiv și mare al scriitorului în afacerile publice. Victor Hugo scria: „Orice scriitor trebue „să aibă ca scop principal de-a fi util... Poetul trebue să „pășească în fruntea popoarelor ca o lumină și să le arăte „drumul".[2] Scriitorii ruși — aproape toți — aveau convingerea nestrămutată în apostolatul lor moral, politic și social. Dar concepția estetismului pur a luptat și luptă contra tendinței de-a atribui artei vre-o misiune; iar erudiția i-a negat istoriei caracterul tendențios și utilitarist. In această ordine de idei, Baudelaire scria despre poezie: „Poezia — și n'avem „decît să coborîm în adîncul eului nostru, să ne scrutăm „sufletul, să facem să reapară amintirile noastre de entu„ziasm — n'are alt scop, decît ea însăși. Și nu poate avea altul; „nici un poem nu va fi așa de mare, așa de nobil și în a„devăr așa de demn de numele de poem, ca acela care a fost „scris numai din plăcerea de a scrie un poem... Dacă poe„tul a urmărit un scop moral, și-a micșorat forța poetică și „în acel caz nu e imprudent a paria, că opera lui va fi slabă. „Poezia nu poate, fără riscul de-a fi amenințată cu pedeap„sa cu moartea sau cu decădere totală, să se asimileze cu „știința exactă sau cu morala".[3] Cam aceiași amenințare planează și va plana totdeauna asupra istoriei care urmărește morala, utilul, tendința. Fără îndoială, istoricii nemți au recunoscut — cel puțin în principiu — că rolul lor e departe de a fi un mesianism profetic. Dar li s'a întîmplat ce se întîmplă totdeauna și pretutindeni marilor creatori, care dotați cu un temperament mai puternic, mai fin, mai complex, sînt evident mai sensibili curentelor emotive — adesea abia perceptibile mulțimii — pe care sufletul lor le captează și le dă o sonoritate mai puternică. Istoricii nemți — vrînd-nevrînd — au fost expresiunea condensată a influențelor ereditare și ambiante; asemenea artiștilor, ei au creat stări sufletești, din care s'au dezvoltat legi și obiceiuri.

[1] Cfr. Ernest Denis, *La guerre*, Paris, 1915, passim; Lichtenberger (H.), *L'Allemagne moderne, son évolution*, Paris, 1907, passim; Hauser (H.), *Les méthodes allemandes d'expansion économique*, Paris, 1915; Guilland (A.): *L'Allemagne nouvelle et ses historiens*, Paris 1899; Berr (H.), *Le germanisme contre l'esprit français*, Paris, 1919; Fueter (Ed.), *Histoire de l'historiographie moderne*, trad. fr. Paris, 1914, passim.

[2] Citat după Poinsot (M.-C.), *Littérature sociale*, Paris 1908, p. 72.

[3] Baudelaire (Ch.), *Pensées* choisies et précédees d'une introduction par E. S. Orland, Paris, pp. 52—53.

Mommsen n'a fost numai un savant minuțios, ci — poate — mai ales un mare gînditor, un admirabil artist, un liberal și un patriot german. Chiar în opera de erudiție pură nu și-a putut înfrîna sentimentul, nu și-a putut ascunde gîndirea după texte. Opera lui nu e numai știință meticuloasă, rigidă, precisă, ci și o delicată muncă de artist. Istoria romană a lui e o sumă, o expunere de-o luminoasă și vastă sinteză a rezultatelor, la care știința istorică din veacul al XIX-lea ajunsese asupra istoriei Romei. Cu talentul lui puternic și nuanțat, cu stilul lui viu și colorat, cu metoda lui intuitivă, cu comparațiile și aluziile lui ingenioase la evenimentele contemporane, cu înclinarea lui de-a judeca ușor pasionat, oamenii și faptele, cu parțialitatea lui adesea voită, ne-a dat acea magistrală și fermecătoare vedere de ansamblu, care este fără îndoială o operă de-o concisă, condensată, severă erudiție, dar mai este și o puternică și sugestivă evocare a vechei Rome. Dacă Mommsen este un incomparabil erudit, el este în același timp și un neîntrecut artist. Friedrich Naumann scria — și cu drept cuvînt — că Mommsen a tratat așa de viu istoria romană, încît avem impresia, că subt pana lui ea „devine o istorie germană cu figuri romane, o istorie romană cu cuvinte germane".[1] Și poate chiar mai mult: cu mentalitate germană.

In plus, din toată opera lui se degajează — ca un fir roșu și continuu — ideia centrală că: istoria, în fond, nu e altceva, decît o aprigă luptă pentru viață. Deși cu convingeri larg democratice, concepția lui istorică e destul de pesimistă. Valoarea politică a personajelor lui e plasată în funcție de succesul sau nesuccesul lor. Cu un cuvînt, opera lui întreagă, din care transpiră în mod consecvent cultul succesului, e o apoteoză a forței, chiar cînd, în drumul ei progresiv, ea calcă în picioare dreptul. E clar pînă la evidență, că Mommsen proectează asupra lumii vechi ideologia politică germană contemporană.[2]

Cu Treitschke, părăsim — în mod aproape absolut — știința și intrăm în domeniul artei de-o puternică tendință. El a modelat istoria după principii preconcepute; a pus istoria în serviciul ideii naționale.[3] Undeva, spune el, cu o franchețe brutală, că istoria trebue scrisă „fără menajamente, cu ură și cu pasiune"; sau că ea trebue să fie „științifică prin metodă și practică prin obiect". Istoria lui Treitschke a fost practică, sau — mai precis — tezistă totdeauna; iar științifică,

[1] Fr. Naumann, *L'Europe Centrale*, trad. fr. Paris, p. 41.

[2] Fueter (Ed.), *Histoire de l'historiographie moderne*, trad. de l'allemand par. E. Jeanmaire, Paris 1914, pp. 687—696; Guilland (A.), *L'Allemangne nouvelle et ses historiens*, Paris, 1899, pp. 104—149.

[3] Fueter, *op. cit.*, pp. 677—863; Guilland, *op. cit.*, pp. 227—295.

deca imparțială, niciodată. Pentru el, Prusia era simbolul cel mai desăvîrșit al virtuțiilor germane. A militat — opera lui e un instrument de luptă — ca instituțiile ei feudale să fie introduse în toată Germania. Sentimental, parțial și pasionat, Treitschke nu contează ca om de știință pentru erudiție. Influența lui, în schimb, a fost formidabilă asupra evoluției spiritului public în Germania. Cu stilul lui viu, concis, puternic, aprins, a sedus masele, implîntindu-și adînc, în mijlocul lor, apologia zgomotoasă a militarismului și forței, a pangermanismului și egemoniei germane.

La fel Lamprecht, spre sfîrșitul carierei lui, credea că „rolul mondial al Germaniei e tentacular" și prevedea „germanizarea telurică". Avea o admirație fără margini pentru Prusia. Făcînd sinteza progresului german din ultimul timp[1] ardoarea lui patriotică se apropie de delir. A tratat istoria Germaniei prin prisma concepției lui, originală și profund personală. El a aplicat întîia oară — cu un succes netăgăduit — elementul psihologic în istorie. Concepția lui istorică e nouă, amplă, îndrăzneață și extrem de seducătoare. A fixat istoricului un scop enciplopedic. Istoria narativă, descriptivă, timid explicativă, el a înlocuit-o cu istoria civilizației. Cert, și înaintea lui s'a obișnuit a se scrie istoria civilizației. El însă a înzestrat-o cu un aparat științific masiv și complex.[2] Ca și Jaurès, Lamprecht, pentru o mai fidelă și riguroasă redare a imaginii unei epoci, îi analiza toți factorii determinanți, toate tendințele dominante, îi fixa strîns psihologia evoluției în toate domeniile: economice, sociale, politice, intelectuale și morale. Diminuiază rolul personalităților în dezvoltarea evenimentelor și atribue mare importanță factorului economic și moral. Chiar epocei mai îndepărtate de noi, cînd șefii statelor aveau puteri discreționare. Impărțirea istoriei Germaniei în perioade o face în mod arbitrar, personal, judecînd oamenii și faptele prin prisma ideilor moderne. Dar calitatea lui rară constă mai ales în faptul că a îmbrățișat în opera lui, cu o imaginație puternică, toate aspectele vieții germane din trecut și se descopere cu relief și pronunțat, rînd pe rînd, ca ziarist, critic literar sau de artă, cronicar muzical, filozof, economist, sociolog, diplomat, om politic, strateg, etc... încît s'ar putea spune — și cu succes — despre el, ce a spus Baudelaire despre pictorul Delacroix: „Imaginația lui Delacroix! Ea nu s'a temut să se urce pe înălțimile amețitoare ale religiei; cerul îi aparține, ca și infer-

[1] Lamprecht, *Zur jüngsten deutschen Vergangenheit*, Friburg 1902—4, passim.

[2] Cfr. Goldfriedrich, *Die historische Ideenlehre in Deutschland*, 1902, passim; Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode* (1908); Schaumkell, *Geschichte der deutschen Kulturgeschichtschreibung*, 1905, passim.

„nul, ca și războiul, ca și Olimpul, sau voluptatea. Iată in „adevăr tipul desăvîrșit al pictorului-poet!"[1] Iar Lamprecht e tipul istoricului-poet, sau istoricului-pictor.

* * *

In schimb mulți istorici francezi — bineințeles contemporani — au aplicat literal postulatele istoriografiei germane. In acest caz s'a demonstrat pe deplin adevărul dictonului, că „maeștrii trebue judecați după elevi". Naționalismul, liberalismul, elanul democratic, apologia ideilor Revoluției, umanitarismul au fost alungate din istorie. Și de multe ori — pentru a putea fugi, și cît mai repede, de imperiul ideilor cîștigate — istoricii francezi au căzut in excese contrarii. Unii impinși de-un smobism ridicol denigrau instituțiile franceze, combăteau, diminuau rolul politicii franceze; in schimb exagerau importanța politicii și instituțiilor germane sau engleze. Din fericire însă — pentru istoricii francezi — majoritatea lor a continuat totuși a fi compusă din eruditi și savanți. Aceștia au impus istoriei un caracter pur tehnic, tindeau să o transforme intr'o disciplină severă, a cărei practică pretindea o lungă și grea ucenicie; cerea cunoașterea multor discipline auxiliare. Concepută astfel, istoria devenise impersonală și colectivă; accesul ei era deschis numai specialiștilor și inițiaților. Combăteau istoria concepută ca „mare sinteză". Iși limitau cercetările la epoci scurte, la monografii reduse, la fapte restrinse. Se feriau, ca de foc, de orice judecată personală, cel mult incercau timid să explice. E epoca colaborării istorice.[2] Istoria Franței e scrisă de un grup de specialiști. Abia concluzia lui Lavisse, din ultimul volum, degajează cîteva idei generale.[3] Concepția larg istorică a unui Fustel de Coulanges, Renan, Albert Sorel, Taine e aspru criticată — deși se inspirau des din ea — dacă nu ridiculizată sau anatemizată lîngă cea a lui Michelet. Elevii credeau că și-au intrecut maeștrii și nu-și puteau ascunde diabolica plăcere ce-o simțiau distrugînd statuile ridicate zeilor. Nu-și dădeau sama de adevărul simplu, că acela care își limitează privirea la un teren mai mic, în mod fatal îl va cunoaște mai bine decît cel care îmbrățișează orizonturi vaste. Se găsiau

[1] Baudelaire, *op. cit.*, p. 40.

[2] Cfr. Ch. V. Langlois et Ch. Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Paris 1898, passim. Ad. Tardif, ***Notions élémentaires de Critique historique***, Paris 1883. Halphen, ***L'histoire en France depuis cent ans***, Paris **1914**, passim.

[3] Ernest Lavisse, ***Histoire de France depuis les origines jusqu'à la Révolution***, Paris **1903—11, in 18 vol.**; Ernest Lavisse, ***Histoire de la France contemporaine, depuis la Révolution jusqu'à la paix de 1919***, **Paris 1921—2, in 10** vol.

puțini in situația soldatului, care cunoaște perfect de bine o infimă parte a frontului, cota pe care luptă, dar ignorează complect mersul general al războiului, secret rezervat comandantului-șef; sau in situația muncitorului, producător in serie, care cunoaște o parte a mașinii, dar îi scapă mecanismul general al ei, cunoscut numai de inginerul-inventator.

Totuși nici dușmanii cei mai declarați nu i-au contestat meritul unui Fustel de Coulanges, de-a fi săvîrșit, înainte de sinteză, o ușoară, migăloasă muncă de analiză. E adevărat însă, că pentru el munca analitică a fost o simplă pregătire, o introducere in istorie, preambulul, anticamera sintezei istorice. Preceptul lui: „Pentru o zi de sinteză, trebuesc ani „de analiză", a devenit fără îndoială, principiul călăuzitor al istoriei de azi. In aceiași ordine de idei, mai scria: „Istoria se „compune dintr'o multitudine de fapte mici; dar faptul mic „singur, nu e încă istoria... A neglija in mod sistematic legătura faptelor este și acesta un sistem, dar nu e cel mai puțin „periculos dintre toate sistemele".[1]

Pentru a scrie „La Cité antique", a studiat cu rîvnă mai mult de zece ani și a cercetat mii și mii de texte și documente, rînd pe rînd pe fiecare, sau raportate și comparate cu altele; prin o serie de generalizări calculate și lente la inceput, apoi mai ample, mai îndrăznețe, până cînd, in sfîrșit, s'a ridicat la suprema sinteză. Munca aceasta ritmică și dublă de erudit conștiincios și de artist cu sensul echilibrului a fost caracterizată de curînd, așa de nimerit, de unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei antice, de savantul profesor al Sorbonnei, Gustave Glotz, prin următoarele cuvinte: „Această inlănțuire de analize care duce la sinteze și „de sinteze care provoacă alte analize nouă, această acțiune „și reacțiune perpetuă a particularului și a generalului: iată „ce dă operei lui Fustel de Coulanges majestuoasa ei armo„nie.[2] E evident că aici arta rivalizează cu erudiția.

A introdus cu multă abilitate și măsură îndoiala in investigația istorică. Nu însă îndoiala cu orice preț, îndoiala stearpă a scepticismului ucigător, ci îndoiala fecundă, creatoare, propulsivă a Cartesianismului.[3] Fustel de Coulanges a făcut un nobil și curajos efort, ca in domeniul istoriei să-și videze sufletul de prejudecăți și prenoțiuni, pentruca ideile și sentimentele, pe care din nefericire aproape toți istoricii le poartă in ei ca o greutate a unui imperativ cate-

[1] După ziarul *Le Temps*, din **20 Mart 1930**, p. 4; citat din discursul profesorului Glotz, rostit la Sorbonne cu ocazia centenarului lui Fustel de Coulanges.

[2] Idem, *ibidem*.

[3] Idem, *ibidem*.

goric, să nu proecteze umbrele lor asupra faptelor şi oamenilor, să nu altereze, să nu întunece trecutul.

Avea şi el o puternică pasiune: de-a alunga din istorie erorile, consecinţe ale pasiunii. In opera lui, niciodată consideraţia temporală n'a influenţat cercetarea riguroasă a adevărului. La el nu găsim nici urme de ideologie revoluţionară, aşa de răspîndită la o mare parte a istoricilor francezi dinaintea şi din timpul lui. Thiers, Guizot, Augustin Thierry, Michelet, Quinet erau inspiraţi şi orientaţi în judecarea evenimentelor istorice de convingerile lor politice şi sociale. Peste firul faptelor istorice, ei permiteau, cu facilitate, sau chiar voluntar, ca vîntul ideilor contemporane să sufle puternic. Fustel de Coulanges a separat, în mod hotărît şi energic, preferinţele politice şi sociale de istorie. Istoria — după el — trebue să existe prin ea şi pentru ea. Ficţiunea romantică sau sentimentalismul revoluţionar n'au ce căuta în istorie.[1]

Şi totuşi opera lui nu e de loc apăsătoare şi mai puţin seacă. Fără îndoială în tot scrisul lui rămîne un erudit minuţios, calm, răbdător. Dar prin admirabila lui forţă de sinteză, adesea conţinută, totdeauna echilibrată, reuşeşte, ca din fişele moarte să scoată, cu un rar talent, faptele indiscutabile, studiate, criticate cu răbdare şi să le apropie şi lege într'un lanţ logic, descoperindu-ne lungi perioade istorice, pline de lumină, vii şi cu resorturi nouă.

Pentru a încheia însă într'un tot armonios şi luminat fapte sigure dar incoerente, e evident că numai atenţiunea, răbdarea, analiza, erudiţia nu erau suficiente. Fustel de Coulanges a fost favorizat şi de puternica lui imaginaţie şi intuiţie, pasionat încordate prin voinţa de-a înţelege. „Ceiace deosebeşte", scrie Paul Painlevé, „pe Fustel de Coulanges de ri-„valii lui, e faptul că această imaginaţie se sprijină nu pe „convingeri à priori, ci pe fapte şi texte şi în aşa măsură, în-„cît nici o consideraţie nu-l împiedeca să le examineze fără „cruţare, chiar dacă acest examen ar fi fost contrar prevede-„rilor lui."[2]

Iată prin urmare, că imaginaţia îşi are rolul ei de ferment decisiv, nu numai în creaţii artistice, dar chiar în opere de sinteză istorică. Baudelaire nu se înşela, cînd scria: „Imagi-„naţia e analiza, ea este sinteza; şi totuşi oameni abili în ana-„liză şi suficient de apţi de-a face un rezumat, pot fi lipsiţi de „imaginaţie. Ea este sensibilitatea; cu toate acestea sînt per-„soane foarte sensibile, poate chiar prea sensibile, care n'au „imaginaţie. Ce s'ar spune despre un soldat fără imaginaţie?

[1] Cfr. Paul Guiraud, *Fustel de Coulanges*, Paris, 1896, passim.

[2] Paul Painlevé, *Un grand historien français, Fustel de Coulanges*, în ziarul *L'Ere Nouvelle*, Paris, 19 Mart 1930, p. 1.

„Că poate fi un excelent soldat, dar că nu va face cuceriri, „dacă ar comanda armate. Ce-am spune despre un diplomat „fără imaginaţie? Că poate cunoaşte foarte bine istoria tra-„tatelor şi alianţelor din trecut, dar că nu va presimţi trata-„tele şi alianţele din viitor. Despre un savant fără imagina-„ţie? „Că a învăţat tot ce se putea învăţa, dar că nu va des-„coperi legi neprevăzute încă."[1]

* * *

Iar Taine, combătînd istoria prea personală, prea artistică, adesea inspirată, entuziastă şi dominată de mistica revoluţionară a lui Michelet, scria: „Istoria e artă, e adevărat, „dar ea este şi ştiinţă; ea cere scriitorului imaginaţie, dar îi „cere şi reflecţie: dacă imaginaţia e forţa creatoare, critica „prudentă şi generalizarea circumspectă e instrumentul ei; „picturile ei trebue să fie vii, ca cele ale poeziei, dar mai tre-„bue ca stilul ei să fie tot aşa de exact, diviziunile ei tot aşa „de marcate, legile ei tot aşa de evidente, ca cele ale istoriei „naturale."[2] Combate mistica revoluţionară a lui Michelet, Louis Blanc, Lamartine, etc., dar nu în mod imparţial, ci cu pasiune, sau chiar cu ură. Taine cade în extrema opusă. Din cauza concepţiei lui prea pesimiste asupra istoriei. Nu credea în progres accelerat, bruscat de revoluţii. Nu avea cultul oamenilor mari, care ar cîrmui istoria şi ar da directive evoluţiei umane. Istoria — după el — e o curbă cu ascensiuni, căderi şi deviaţiuni. Ura lui e nemărginită pentru minoritatea revoluţionară, pretinsă „conştientă", care — după el — ar fi compusă din figuri monstruoase lipsite de-o inteligenţă chiar elementară, fără concepţii de guvernămînt, fără busolă, fără frîu şi care au condus Franţa la anarhie.[3] Pentru el revoluţia a fost o dureroasă derivaţiune dela mersul natural al istoriei franceze.

Condus de pasiune a forţat textele; le-a selecţionat, cu abilitate şi intenţiune, numai pe acelea care îi apărau teza. Le-a interpretat şi înlănţuit cu o logică strînsă, trecînd dela cauză la efect cu aceiaşi metodă implacabilă, cu care ştiinţa exactă explică fenomenele naturii. A uitat că istoria e departe de a fi logică. „Veritatem unice dilexit", s'a zis despre Taine. „Originile Franţei contemporane" cu greu ar putea purta această deviză. Taine în istorie a fost tezist. A fost mai mult artist, decît erudit. „Critica prudentă... generalizarea circumspectă" — pe care le cerea el adversarilor lui — i-au lipsit adesea , în schimb „imaginaţia" i-a servit totdeauna ca a-

[1] Baudelaire, *op. cit.*, pp. 40—41.

[2] Citat după Henri Bordeaux, *Le Monument de Taine à Paris*, *Candide*, Paris, 24 April 1930, p. 3.

[3] Idem, *ibidem*.

jutor și inspirație, ca „forță creatoare", în cercetările lui istorice. Opera lui istorică a devenit o puternică armă în mîna conservatorilor contra democrației.[1]

In puține opere noțiunea de istorie și artă, de știință și poezie, s'a combinat mai armonios și mai nuanțat decît în aceia a lui Renan. A studiat cu răbdare resemnată, ani de-a rîndul texte, ruine, medalii și inscripții. După o analiză meticuloasă și critică severă le-a stabilit proveniența, autenticitatea și valoarea. Din aceste elemente disparate și moarte a reconstruit, cu o artă incomparabilă, tablouri și epoci istorice. Cu talentul lui de subtil psiholog, cu inteligența lui vie și pătrunzătoare, cu puternica lui viziune, cu arta lui, de-o uimitoare precizíune, ne evocă din neant personaje din trecutul îndepărtat, reînvie civilizații vechi cu cadrele lor economice, politice și sociale, cu felul de-a trăi, munci, gîndi și simți al vechilor societăți.[2] Despre Renan putem spune, ce-a spus odinioară Baudelaire despre Balzac: „Se povestește că Balzac, „găsindu-se odată în fața unui frumos tablou de iarnă, me„lancolic și încărcat de zăpadă și ghiață, plin de bordeie și de „țărani uscați, dupăce a contemplat o căsuță din care se înălța „un fum subțire a exclamat: Ce frumos! Dar ce fac ei în co„liba aceasta? La ce se gîndesc? Care sînt suferințele lor? Re„colta a fost bună? Fără îndoială că au datorii, cu scadențe „apropiate de plătit".[3]

Cetind istoria lui Renan, retrăim civilizațiile din care a evoluat creștinismul.

Nicolae Toiu

Sfîrșitul în numărul viitor.

[1] Cfr. Paul Lacombe, *Taine historien et sociologue*, Paris 1909. Crede că Taine e mai mult sociolog decît istoric. G. Monod, *Renan, Taine et Michelet*; A. Mathiez, *Taine historien (Revue d'histoire moderne*, t. VIII). A. Aulard, *Taine historien de la Révolution française*, Paris, 1907. Se arată extrem de critic pentru opera istorică a lui Taine. H. Sée, *Science et philosophie de l'histoire*, Paris 1928, pp. 383—421.

[2] Henri Sée, *op. cit.*, pp. 371—382; Maurice Barrès, *Taine et Renan*, Paris 1922; Jacques Boulenger, *Renan et ses critiques*, Paris 1925, passim.

[3] Baudelaire, *op. cit.*, p. 66.

Cronica engleză

Situația economică a Imperiului Britanic

In Imperiul Britanic se face o adevărată risipă. Cel mai respingător lucru pentru un om de afaceri ca mine este să privească cum se scapă o mulțime de posibilități economice din cauza lipsei de organizare. Nesistematizarea este sinonimă cu risipa și cînd se consumă fără profit un material de preț și cînd nu se trage maximum de folos din posibilitățile ce le are un stat de a crea bogății. Este clar pentru toți acei care privesc cu atenție problemele de stat, că cetățenii Imperiului Britanic nu se bucură în prezent de nici un fel de situații asemănătoare cu prosperitatea la care ar avea dreptul, date fiind posibilitățile lor neîntrecute.

Să considerăm numai o clipă care sînt aceste posibilități. Avem resurse pentru tot ce se poate imagina, împrăștiate pe o mare rețea de teritorii strins legate între ele, ce se întind pe o suprafață egală cu un sfert din suprafața pămîntului. Aceste resurse nu există numai într'o măsură mică, ci ating proporții uriașe, care depășesc închipuirea omenească. Totuși, în ciuda lipsei de efort conștient către o desvoltare unitară, *Imperiul Britanic* deține o proporție foarte mare din producția *mondială a articolelor de primă necesitate din traficul internațional. El deține 27% din* întreaga producție de griu; 66% din producția de orez și 87% din cea de cauciuc. Minele Imperiului ating cifra de 71% din minele de aur din lume, 42% din cele de cositor și 88% din cele de nichel. Din numărul total de vite de pe pămînt, Imperiul Britanic deține 53%, și din numărul oilor 51%. Imperiul mai deține și 77% din producția totală de lînă.

Cînd oamenii nu tind spre nimic, de cele mai multe ori ajung la ceva. Așa și cu Imperiul Britanic: în timp ce nu tindea la nimic în mod special, a ajuns ca printr'o întîmplare la o putere economică. Totuși actuala lui situație față de lu-

me în general este ca și nulă față de ceiace ar putea să fie. Imperiul Britanic se întinde pe o suprafață mai mare decît de patru ori suprafața Statelor-Unite ale Americii și nu e mai săracă în resurse naturale în nici o privință. Are aproximativ o populație de patru ori mai mare decît Statele-Unite ale Americii și nu trebue să-i fie frică de rivalitatea acelei țări în ceiace privește priceperea meseriașului. E clar, așa dar, că Imperiul Britanic ar trebui să dețină pe piața mondială o situație cel puțin de patru ori mai puternică decît a Statelor-Unite. In realitate, acestea din urmă domină piața mondială pentru grîu și porumb, sînt cel mai puternic exportator de produse fabricate și acum aruncă chiar în inima Imperiului mai mult decît jumătate din cantitatea totală de articole de toate felurile importate din toate țările britanice la un loc.

In momentul de față, circa 26% din comerțul Imperiului Britanic este un comerț intern, imperial, dar acesta nu este rezultatul unei politici precise și bine premeditate. In ciuda faptului că industriașii Imperiului își frîng gîtul unul altuia în sforțarea ce-o fac de a cuceri fiecare piața celuilalt, în ciuda barierelor tarifale, care transformă comerțul intern într'un soiu de cursă cu obstacole, în ciuda potopului de concurență străină, am făcut progrese pe calea spre o piață unificată a Imperiului. Dar un sistem Imperial nu există. Nu există metodă, nu există coordonare, nu există o politică comună.

Comisiunea tarifală U. S. A. spunea în monumentalul ei raport din 1919: „Totuși să se observe că coloniile britanice independente posedă o autonomie tarifală și că nu există un sistem imperial britanic". Eu merg mai departe și spun că nu există nici un fel de sistem comercial imperial britanic. Aceasta e datoria noastră: să sistematizăm comerțul și producția imperială.

Nu poate exista nici o rațiune pentru care să se risipească eforturi valoroase într'o concurență intra-imperială fără rost, în timp ce piețele imperiului tînjesc după mărfurile noastre.

Să privim acum lucrurile și din alt punct de vedere. Prosperitatea economică e o chestiune de echilibru. De exemplu, dacă producția de materii brute întrece capacitatea pe care o are industria productivă de a prelucra aceste materii, atunci primii producători vor avea de suferit pierderi, iar cheltuiala făcută pentru desvoltarea lor va constitui o risipă. Pe de altă parte, dacă capitalul investit în industrie este disproporționat de mare, atunci stocul de materii brute — la prețul pe care fabricanții îl pot oferi — va fi insuficient pentru a menține instalațiile industriale în plină activitate. Va urma deci o slăbire a activității și șomajul. E întrucîtva adevă-

rat că, privind relațiile comerciale ale unei țări, se observă că vinzi unde cumperi. De aceia, o țară care trebue să-și cumpere materialul brut la prețuri exorbitante trebue să-și vîndă produsele cu un profit periculos de mic.

Pentru o prosperitate economică e lucru esențial ca munca agricolă și extractivă să fie în mod științific contrabalansată de munca industrială, astfel ca să-și asigure avantaje reciproce maxime. Dar Marea Britanie și-a pierdut echilibrul economic pentru o bază pur insulară. Recunoașterea acestui fapt separă ideia unității economice imperiale în mod clar și irevocabil de toate acele curente politice vechi și discreditate care poartă în mod colectiv eticheta: „Protecționism".

Marea Britanie n'are mijloacele și nu poate spera să restabilească prosperitatea numai printr'o politică de izolare tarifală. Singurul mijloc prin care-și poate restabili un echilibru economic potrivit este acela de a intra într'o unitate productivă mai mare, întemeiată pe bază de reciprocitate de producție și distribuție. Spre cine alt să ne îndreptăm pentru o integrare ca aceasta decît spre națiunile surori și spre teritoriile mai nouă care sînt înlănțuite în unitatea politică pe *care o numim Imperiul Britanic?* Aceste dominioane și colonii au dus o luptă, care este reversul luptei pe care o duce Britania spre o viață economică națională echilibrată. Pentru ei problema era dezvoltarea industriei care să echilibreze activitatea lor în cea mai mare parte rurală. De ce să continue aceste lupte inutile? De ce să se perpetueze această lipsă de eforturi? De ce să se înalțe un monument de inepție spre a ne expune ricolului generațiilor viitoare?

Nici un moment nu mă gîndesc ca locuitorii imperiului de dincolo de mare să devină tăetori de lemne sau tunzători de oi, în serviciul industriașilor britanici. Politica de unitate economică imperială nu tinde să se opună la dezvoltarea, în diferitele dominioane, a acelor industrii pentru care au bogății naturale și oameni pricepuți; ceiace trebue să facem, ceiace ar constitui o mare crimă în contra populației din Imperiu și a lumii întregi dacă nu vom face, este să scoatem *maximum din* resursele Imperiului acolo unde se găsesc, și pe *orice cale.*

Unitatea *imperială* e *mai mult* o chestiune comercială decît politică. Vechile controverse tarifale sînt cu totul deplasate în această asociere.

Trebue să se admită că principiul unității imperiale e un principiu sănătos și că măsurile propuse pentru atingerea acestui scop sînt din fericire și elementele esențiale ale planului general.

In ultima instanță problema se reduce la o problemă de piețe. Validitatea întregii idei atîrnă de posibilitatea de a

crea un sistem de piețe intra-imperiale care să justifice necesitatea unei dezvoltări maxime a tuturor resurselor din toate părțile imperiului, și care să ducă la o absorbire în industrie a actualelor mase de șomeri. Cu alte cuvinte, datoria noastră este să stabilim o relație între producție și consumație în Imperiu, în așa chip încît fiecare producător să-și aibă asigurată o piață pentru desfacerea produselor sale și fiecare consumator să aibă garantată o aprovizionare adecvată și de bună calitate la preț moderat.

Aceste probleme au fost experimentate de către industrialiști in a doua jumătate a secolului trecut într'o măsură tot mai mare, atît din punct de vedere național cît și internațional, și cu un succes tot mai mare. Cunoscut în mod colectiv subt denumirea „raționalizare", procesul acesta s'a împărțit prin dezvoltare evolutivă în două metode distincte. Aceste două metode — una de integrare verticală și alta de combinare orizontală — nu sînt antagoniste, ci complimentare.

Integrare verticală înseamnă stabilirea unor unități industriale productive complete, care să cuprindă în ele toate fazele industriei dela primele materiale brute până la ultima fază de produse fabricate. Minereul de cărbune și fier trece pe rînd prin diferitele faze de topire, pudlaj, laminare și încă o mulțime de alte procese de fabricație fără ca să se piardă vre-un moment din vedere rezultatul final.

In felul acesta se garantează produse de bună calitate, cheltueli minime și posibilitatea de a obține diferite produse după cerere, prin schimbări aduse materialului în oricare fază de prelucrare.

Combinări orizontale pot fi orice dela simple „acorduri de gentlemeni" până la contopiri desăvîrșite în care grupuri de interese, lucrînd în aceiași fază de fabricațiune, se unesc ca să înlăture risipa ce rezultă dintr'o concurență fără folos.

Se îndoiește oare vre-un om cu mintea sănătoasă că principiile care stau la baza acestor combinații s'ar putea adapta și la nevoile Imperiului? Desigur că nu! Nu există niciun motiv să nu credem că surplusul de produse alimentare și de materiale brute din părțile Imperiului de dincolo de mare ar putea să fie îndrumat spre sistemul productiv al Britaniei și înlănțuit de el in așa chip încît să asigure o continuitate de provizii la prețuri rezonabile. Sistemul tarifal protecționist așa cum s'a aplicat într'o mică măsură pentru anumite alimente imperiale a demonstrat ce s'ar putea face în această direcție. A sosit acum timpul pentru extinderea acestui procedeu la cea mai mare parte din articolele exportului din colonii și dominionuri. Iarăși nu încape nici o îndoială că se pot face și aranjamente în chip orizontal prin fixarea unor juste compensații care să atenueze ciocnirea dintre industriile britanice concurente. De exemplu, e o greșală ca produsele de oțel britanice și irlandeze să se concureze pe piața indiană, cînd un simplu acord comercial care ar împărți piața între ele, excluzînd pe străini, ar fi de un folos infinit mai mare pentru amîndouă. Și e tot atît de absurd să lăsăm ca producătorii canadieni să-i concureze pe proprii noștri fermieri, cînd prin excluderea străinilor am putea să dăm posibilitatea producătorilor din Britania și dominionuri să tragă întregul profit depe urma faptului că avem o putere atît de mare de consum pentru produsele lor.

Trebue neapărat să se stabilească condiții minime în ceiace privește buna calitate a produselor. Consumatorul nu trebue să sufere de dragul dividendelor, nici muncitorul nu trebue să rămînă la nivelul de astăzi în timp ce cîștigurile să crească formidabil. Este loc destul pentru oricîți ca să împartă din belșug noua bogăție care ar putea fi creată într'un Imperiu unificat, liberat de toate piedicele, autonom și independent.

Am arătat că politica de unire este mai mult decît o politică liber-schimbistă în Imperiu, dar una implică pe cealaltă. Unora le este teamă că părerea dominionurilor, adversară *liberului-schimb*, pe deoparte, și părerea britanică, adversară *tarifelor* subt orice formă, pe de altă parte, ar forma o țintă *imposibil* de atins. Eu nu cred acest lucru. Știm cu *toții* că *există* industrii în dominionuri susținute prin tarife, și cu toate că nu putem să cerem ca aceste industrii să fie sacrificate pe altarul sentimentului, putem să ne liberăm încetul cu încetul de nevoia unor astfel de susțineri — prin acordurile pe care le-am sugerat.

Desigur că aproape totul depinde de condiția ca poporul britanic să fie de acord cu un tarif imperial vamal contra lumii întregi, și nu va fi ușor să cîștigi sprijinul lui în aceste propuneri. Există, totuși, două motive foarte puternice în baza cărora să se ceară o schimbare în politica noastră tradițională. In primul rînd, dacă vom avea un imperiu unificat întinderea lui va fi mai bine definită, încît să fie vizibilă pentru oricare țară din lume. Nimic nu definește atît de bine o piață națională sau imperială ca o barieră tarifală. *Ori de cîte ori* un importator străin se lovește de un zid ca acesta, *își dă* sama că a *intrat* pe un *teritoriu* străin. In momentul *de față* aproape orice concurent poate să străbată Britania și *piața* imperiului fără să fie conștient de faptul că se bucură de privilegiul cel mai mare pe care îl poate *dori un* negustor. De altă parte, noi nu putem negocia aranjamente cu dominionurile în timp ce ele ne-ar suspecta că încercăm să devenim ceiace se poate numi o națiune „contrabandistă", trecînd fără vamă mărfuri din surse străine într'o piață imperială deschisă. Dacă închidem porțile noastre străinilor, cel puțin pentru acele articole pe care le

putem cumpăra din belșug și avantajos în coloniile noastre, vom demonstra în chip palpabil hotărîrea noastră de a lucra serios în ceiace privește desfacerea bunurilor din dominionuri în interiorul Imperiului.

Mai sînt încă foarte mulți oameni care cred că toate tarifele sînt contrare realităților economice. Este numai vechiul argument că ideile nouă sînt „contra naturii", dar subt o mască academică. Unii dintre cetitorii mei trebue să-și amintească că atunci cînd s'a propus pentru prima dată ca trenurile să meargă pe roți și șine de oțel, propunerea a fost condamnată ca fiind „contra naturii". Aceiași acuzare a fost îndreptată contra pionierilor aviației. Dar acei ce-au crezut în aceste lucruri au dovedit că au avut dreptate.

E destinul poporului britanic să devină o națiune britanică și Istoria ne va judeca după felul cum ne-am îndeplinit acest destin pentru binele comun. Dar nu trebue să se presupună că nu urmărim decît îmbogățirea. Imperiul Britanic are un ideal cultural; el întrupează o concepție de viață pe care o considerăm mai inaltă decît oricare alta în lume. Dar nici un ideal nu poate fi susținut fără o bază economică sănătoasă. Ideia că sărăcia și virtutea sînt sinonime a murit de foarte multă vreme și nimeni n'o regretă.

Dacă primim ideia unui Imperiu Britanic economic unificat și independent, dacă considerăm acest Imperiu ca o misiune economică și culturală spre mai binele omenirii, dacă sintem pregătiți să rezistăm atacurilor unei concurențe neleale și unor idealuri josnice de îmbogățire, atunci vom justifica, în muncă pașnică, sacrificiul acelora care au creat Imperiul și au perpetuat moștenirea pentru care și-au dat viața.

Lord Melchett

Cronica literară

„Poarta Neagră" de Tudor Arghezi [1]

D. Tudor Arghezi este, fără indoială, unul dintre cei mai personali scriitori ai literaturii noastre. A căzut deodată ca un bolid, smuls dintr'o planetă necunoscută, în mijlocul semănătorismului și al eminescianismului întîrziat de acum douăzeci și cinci de ani. Nimeni n'a știut de unde venea, nimeni nu bănuia încotro se duce. Critica de pe vremea aceia nu l-a înțeles, sau l-a ignorat. Stăpîn, dela debut, pe un stil original și pe o simțire proaspătă și nouă, d. Arghezi a sfărîmat orice tradiție și orice tipare. Și-a creat un arsenal întreg de expresii proprii, cu întorsături de frază care erau și au rămas numai ale lui, cu imagini a căror noutate surprinde mereu.

D. Arghezi este, înainte de toate, un stilist. Este un om pentru care scrisul înseamnă un scop, înainte de a însemna un mijloc de exprimare a unor idei sau sentimente. Din cauza aceasta, în opera lui lipsește caracterul discursiv, demonstrativ, didactic. D. Arghezi scrie dintr'o aprigă nevoie de a se exprima. Că fondul de simțire este și el original, nou, veșnic proaspăt și viu — aceasta este altă chestie.

Arta d-lui Arghezi este bazată pe asociații. Asociații verbale, în primul rînd. Asociații de imagini. D-sa are o pricepere infinită în împărecherea imaginilor și a metaforelor. Théophile Gautier își caracteriza astfel felul lui de a scrie, tehnica lui stilistică: Arunc vorbele la întîmplare; sînt sigur că au să cadă bine, așa cum cad pisicile, în picioare... Afirmația aceasta este o butadă, dar are în ea o bună parte de adevăr. D-lui Arghezi i se potrivește foarte bine.

Această dexteritate în mînuirea asociațiilor de imagini este, la d. Arghezi, o consecință, nu un punct de plecare. Este o consecință a felului d-sale de a privi viața și de a simți.

[1] Editura „Cultura Națională".

Viziunea de viaţă a d-lui Arghezi este o viziune de contraste şi de contradicţii. Contrastele îl atrag şi-i sînt dragi, contradicţiile îl supără şi îl atrag. Intre această atracţie şi dragoste nu e cale prea lungă. De obicei, d. Arghezi îşi iubeşte urile, îşi detestă cu voluptate adversarii şi duşmanii sau, mai degrabă, pe aceia pe care nu-i poate suferi şi pe care îi consideră duşmani şi adversari. Această ură — trebue s'o spunem — se exercită asupra lucrurilor tot aşa de mult ca şi asupra oamenilor. D. Arghezi urăşte un lucru aşa cum ar urî o fiinţă. E în stare să polemizeze cu noroiul, cu praful, cu ploaia, cu mobilele dintr'o odaie, aşa cum polemizează cu cutare sau cutare scrib literar romîn.

Creaţia literară a d-lui Arghezi este aproape în întregime izvorîtă din această imperioasă nevoie de a exprima ceiace îl supără, îl jigneşte sau îl înfurie dintr'un motiv oarecare.

Asta nu înseamnă că d. Arghezi nu este capabil să aibă sentimente de dragoste sau de admiraţie, simpatii şi preferinţe. Pe acestea însă d-sa şi le manifestă, în scris, mai rar, în orice caz nu în chip obişnuit.

Nimeni n'a ştiut ca d. Arghezi să vorbească despre pictura lui Luchian, despre o icoană veche, despre copii sau despre fluturi. Chiar în acest volum „Poarta neagră", destinat să zugrăvească, în toată oroarea lor, „moravurile" unei închisori, d. Arghezi găseşte prilej să strecoare, răzleţ, pagini de duioşie, de poezie şi de farmec. Iată de exemplu, capitolul „Gingăniile"... „Noaptea năvălesc în lumina lămpii mii de insecte, pe care o mînă invizibilă pare că le aruncă pe fereastră ca nişte confetti. Vin din ceruri, din cuiburile lui luminoase, sau sînt ele înşile stelele, ale căror stoluri adînci trec în vîrteje multicolore pe deasupra noastră neîncetat?.. Insectele sboară şi ies, ori şi cum, din întunericul care le fabrică şi le dă drumul ca unor imense valuri de sămînţă de mister... Smalţului verzui şi transparent, catifelei cărămizii, picilor ce le alcătuiesc, unse cu lacul capricios al pensulei aeriene, artistul din întuneric le-a adaus cîte un corset de mătasă, cîteva fire nervoase ale picioarelor şi elitrelor şi în toate aceste compoziţii microscopice a pus esenţa, şi mai uşoară şi mai tainică, a unui suflet de sine stătător, care le îngădue să se înalţe, să se mişte, să se poarte dintr'un loc în altul, să-şi aleagă flacăra care le va mistui... Trei fluturi de aceiaşi mărime, tăiaţi cu forfeca după un patron identic într'un atlas de o culoare necunoscută, stau cu trei triunghiuri echilaterale pe păretele meu. Capul lor e o minune. In puful palid mărunt şi bogat care-l acoperă, sticleşte ca două rubine focul sumbru, cu amintiri de metal, al ochilor desenaţi în orbita lor auriferă cu preciziunea şi amănunţimea florilor de cîmp... Risipirea nopţii risipeşte şi insectele care, îngînîndu-se noaptea cu ziua, se duc la cuiburile lor necunoscute, strînse în împărăţia lor miraculoasă la un apel. Şi, noaptea viitoare, altele le înlocuiesc, alte forme, alte culori, alte temperamente, dela domniţa de ghiaţă încremenită ca o fantomă în mantaua-i albăstruie în ungher, pînă la gingania nebună, în luptă cu umbra ei pe tavan.."

După aceste rînduri de calmă contemplaţie şi de vis, d. Arghezi sfîrşeşte: „Dar în mijlocul horelor de fluturi încinse în jurul lămpii, apare, să-şi expuie plosca infectă de sînge, ploşniţa, matroana cu şoldurile umflate, ţaţa puşcăriei. Tîrfiţa ei trivială e mistuită însă în focul luminării cu care am urmărit-o de aproape: facla adevărului arzător".

Maniera asta de a amesteca trivialul cu sublimul, visul cu abjectul, stelele cu noroiul, este un procedeu frequent al d-lui Arghezi. Să ne grăbim să spunem că aici stă, în bună parte, farmecul ciudat al operei d-sale. In „Icoane de lemn", acest amestec era mereu vizibil. „Icoane de lemn" nu era o carte de ură şi de venin cum este „Poarta neagră".

In „Poarta neagră", pasajele de felul celui de mai sus sînt puţine. In schimb, cartea conţine unele din cele mai bune pagini satirice pe care le-a scris d. Arghezi. Şi cele mai izbutite îndrăzneli de expresie pe care le-a avut vreodată. D. Arghezi a ajuns la o virtuozitate uimitoare în exprimarea abjecţiunilor şi murdăriilor. Poate, într'adevăr, să spună tot, dar absolut tot. Nu are nevoie niciodată de puncte de suspensie. Ştie să îmbrace cea mai scîrboasă realitate în imagini atît de originale, atît de nouă, atît de ciudate şi de ingenioase, încît lectorul uită să se mai revolte, nu-şi mai astupă nasul, nici nu scuipă, ci admiră doar strălucirea expresiei şi arta d-lui Arghezi. Recomandăm, în special, capitolele: Comunitate, Mitică lăutarul, Directorul, Femei, Aghiuţă, Păduchii poetului, Incartiruirea. Iată cîteva tipuri din închisoare:

„Fiinţe fără creer, ca dopurile de plută, fără trup întreg, avortoni, schilozi. Unuia scund, cu gură de englezoaică bătrînă, contractată într'un surîs permanent, i se cocoşează între doi ochi cu pleoape de găină un nas de care ai vrea să tragi ca de minerul de lemn al unui sertar cu şoareci. E autor delicat de feminităţi palpitante şi deslează într'o limbă odioasă problemele sufleteşti din căsătoriile alambicate... Altuia i s'a lipit de jghiabul gurii o perucă de barbă, prin rariştea căreia se văd, ca prin zăbrele, conturele unui cap, sărac de materiale. Glasul lui cloceşte lung pînă să sune şi se arată ca din paie şi ţoale, trăgănat sufleteşte... E critic de artă şi nuvelist. Critică muzica, pictura, tipăreşte volume şi traduce. Deaceia şi-a lăsat şi ciltii... Altul e lung ca o sfoară de care spînzură o păreche de ghete cu jambiere — şi ino-

dat in 3—4 locuri moi. Merge sucit și în același timp jumătate de față și jumătate de profil."

O invincibilă și veche obișnuință ne face să considerăm în scriitorul Tudor Arghezi mai întîi pe poetul Arghezi, autorul „Cuvintelor potrivite", și abia după aceia pe prozatorul și polemistul Arghezi. Opera în proză a d-lui Arghezi poate fi mai vastă, mai cuprinzătoare, mai accesibilă și mai populară. Poezia d-sale ne este mai dragă. Credem că personalitatea puternică a d-lui Arghezi s'a realizat în poezie mai complect, mai adinc și mai durabil decît s'a realizat în proză.

Proza d-sale este originală, expresivă, — inimitabilă. Poezia d-sale este unică. Dela Eminescu încoace literatura noastră n'a cunoscut, în versuri, creație mai puternică. In poezie d. Arghezi și-a pus mai ales sufletul, — în proză, în primul rind, virtuozitatea.

Al. A. Philippide

Cronica teatrală

Evenimentul principal din ultima vreme, care a dominat nu numai teatrul, dar însăși viața politică a țării, a fost numirea noului director în fruntea Teatrului Național din București.

De altfel, numirile ce s'au făcut de cîțiva ani la Național au ridicat mai multe dificultăți decît o remaniere.

Nu știm de ce — dar chestiile teatrale, în această țară de analfabeți, parcă-s unicele lucruri în legătură cu cultura. S'au desființat școli peste școli. Nici o emoție ! Este destul însă ca un ministru să se atingă de-un fir de păr din peruca unei actrițe — și revoluția-i gata ! Avem impresia că sintem o societate de histrioni.

La direcția Teatrului Național s'a perindat în ultimul timp fel-de-fel de lume : avocați și scriitori — cu talent, fără talent, moderniști, clasici, mișmaș, etc.

Totul a fost în zadar. Se făcea instalarea cu tămbălău. In fața actrițelor, actorilor, probiștilor și oamenilor de serviciu — dispuși ca la un final de act — noul director, ministrul cultelor sau al sănătății, căpitanul de pompieri și prefectul poliției de moravuri făceau teatru'n teatru. Se expunea un program de rigoare — privit cu subînțelesuri de ochii perfizi ai subretelor. Se anunța... „o eră nouă"; și lucrurile își reluau cursul din trecut...

Nici un director, oricit de bine intenționat, n'a putut face *mai nimic — din pricina politicii*. Piese erau impuse după *pointajul electoral obișnuit*. Astfel d. N. Iorga, — dacă n'ar avea *voturile a cîtorva mii de „oi care vin la tuns"* (cum își intitulează d-sa alegătorii), — nu și-ar putea impune pe scenă năzdrăvăniile dramatice. Uneori intervine în repertoriu și Siguranța. D. Romulus Voinescu, cît a fost comandantul agenților secreți, și-a jucat piesele la Național. Noroc că există și pensia....

Apoi, distribuția se face conform cu dispozițiile unui șef de culoare — care determină o reprezentație mai bună sau mai proastă, după cum gusturile sale erotice concordă sau nu cu talentul dramatic...

Situația, cum se spune, nu mai putea dura — cu toată

abilitatea d-lui Perieţeanu, coroborată cu figura-i teatrală: de marchiză cu perucă albă.

Mai intîiu s'a auzit de-un guvern de „personalităţi". Ştirea a fost lansată — ni se pare — de d. Grigore Filipescu dela telefoane. O şi auzise. Şi cum d-sa nu prea face mare efort la scris — „Epoca" a şi publicat-o, în stilu-i de scrisoare a vechilului către boer. Zvonul a prins. Deşi trăim subt regimul democraţiei, — n'aveţi idee de cît prestigiu se bucură boerii. Pesemne ţara aceasta prea mult a trăit subt gîrbaciu. De-aceia o havană bine purtată — impune. Morga, — fără talent, lipsită de latifundii, în afară de orice partid politic, — are trecere... Chiar lipsa de politeţă posedă ceva respectabil. După cum odinioară marii boeri îşi primeau musafirii făcîndu-şi toaleta, — boerul scăpătat de astăzi, se impune chiar cu un deget veşnic în nas şi cu o mînă mereu în buzunarul dela spate al pantalonilor. Asta e o manifestare de intimitate, de prietenie... Şi astfel boerimea decăzută, îmbrăcată în coama leului de odinioară, scoate mugete de motan răguşit. Această combinaţie de leu cu motan a fixat în presă caracterul noului guvern de „tehnicieni" şi a vestit primenirea dela Teatrul Naţional.

S'a vorbit de semnarea decretului d-lui Alex. Mavrodi, fostul conducător al „Viitorului", numit director al Naţionalului. Cîteva săptămîni decretul n'a apărut în Monitorul Oficial. Presa anunţase — pe această temă — retragerea guvernului. Dar totul s'a aranjat prin declaraţiile ministrului de resort şi ale premierului. Un specialist — oriunde-i găsit — e bun găsit... Şi cum partidul naţional-ţărănesc n'are candidat (în curs de doi ani şi jumătate toţi candidaţii atingîndu-şi idealul), — d. Alex. Mavrodi poate fi numit director de teatru...

Acest directorat provoacă şi laude, dar ridică şi critici.

D. Mavrodi, în directoratu-i precedent, a făcut la teatru o gospodărie echilibrată. Şi aceasta-i mult. Dacă-i vorba de-un teatru slab — să nu pierdem cel puţin cu el parale. Gratis — face... Dacă s'ar găsi reţeta ca teatrul să dea şi excedent, l-am admite chiar şi mai prost.

Vra-să-zică, ne-am aranjat. In actualele lipsuri, cînd toate instituţiile de-abea îşi duc traiul, Teatrul Naţional, — dacă talentul gospodăresc al d-lui Mavrodi va funcţiona cu acelaşi succes şi 'n timp de criză ca 'n vreme de belşug, — va fi un exemplu. „Personalităţile" vor avea un argument serios.

Alegerea d-lui Mavrodi este bună şi din alte motive. Pînă acum direcţia Teatrului a fost condusă de scriitori — chiar buni, că d. Liviu Rebreanu. Dar mare lucru nu s'a putut face. Ia să luăm un gazetar — deprins cu culisele politice...Poate el va şti să tragă mai bine sforile dramatice.

Şi încă ceva: Oamenii politici se impun scriitorului. Gazetarul politic însă, care le cunoaşte cazierul, nu se prea înspăimîntă de infoerea lor. Şi — cine ştie? — poate ceiace a executat un scriitor, nu va executa un politician...

D. Mavrodi a fost mulţi ani director al „Viitorului". Stilul gazetăresc este mai aproape de vorba curentă. Şi teatrul — care oglindeşte viaţa de toate zilele — n'are nevoe de literaturism, de stil, ci de limbajul familiar. Din acest punct de vedere, un gazetar este făcut pentru teatru — dacă ne gîndim că, pe lîngă chestiile de stil, intervine şi deprinderea dinamismului ziaristic: reportajele sînt mici piese de teatru.

Teatrul şi gazetăria sînt atît de apropiate sufleteşte — încît ziariştii se simt foarte bine dacă nu chiar în cronica dramatică, cel puţin în foierul teatrului.

Dar ceiace ne-a emoţionat mai mult în numirea d-lui Mavrodi este cavalerismul guvernanţilor. „Viitorul" a formulat fel-de-fel de acuzaţii contra oamenilor dela putere: atacurile au culminat în acuzaţii de vindere a cadrilaterului pe 20.000 leva.

Eî bine, oamenii noştri politici — faţă de interesul *teatrului* — au şters totul cu buretele. Această atitudine ne-a cam umilit. Noi nu sîntem atît de nobili. Incasăm lovitura, dar după aceia stăm cu mînile pregătite în formă de ghiară şi — la primul prilej — ne repezim în beregata vrăjmaşului. Guvernanţii ne-au dat o înaltă pildă de evanghelism. Totuşi educaţia noastră creştinească nu-i completă. Avem impresia că, dacă d. X. de pildă ne-ar lăsa să-i punem mîna pe cravată, n'am garanta...

Apoî numirile oamenilor din afară de partide şi din partidele adverse au o mare însemnătate.

Un cetăţean care nu face politică, este sortit — toată viaţa — să se înfunde în cabinetul lui. Aşa însă — azi te cheamă unul la poştă, mîne altul în fruntea poliţiei. Şi faci şi tu carieră...

Cu apelul la „specialiştii" din partide, lucrurile se prezintă şi mai frumos. Inainte, un clubist era pus în slujbă numai de partidul lui, — acum, el poate fi, cazat şi de partidul advers. Şi dacă partidele îşi numesc reciproc partizanii, ele nici nu-i vor scoate din slujbă ca persecuţie politică. Şi astfel se poate asigura principiul continuităţii — atît de mult dorit.

Sistemul are avantajul că un cetăţean care n'a apucat nimic dela partidul lui, poate fi satisfăcut de partidul advers.

In modul acesta, înverşunarea politică va dispărea. Se vor normaliza raporturile între partide — adversarii nemai fiind de-acum înainte duşmani, ci colaboratori, prieteni chiar...

Tehnica aceasta are un singur dezavantaj: pledează împotriva partidelor. Dacă-i vorba însă de menținut titulatura de partid, se poate face o vastă fuziune între partide — clubiștii lepădîndu-și numele de „liberal", „georgist", „averescan", „național-țărănist" și punîndu-și niște simple numere de ordine... care să le indice rîndul la slujbe.

După cum se vede, numirea d-lui Mavrodi a ridicat o mulțime de chestii. Și dacă d-sa — cum se obișnuește — și-ar fi formulat și un program de activitate... lucrurile s'ar fi complicat și mai mult.

Norocul este că noul director nu și-a anunțat programul — ceiace ne face să credem că d-sa va realiza ceva. Iar de nu va realiza nimic, el nu va fi cel puțin vinovat de anunțare mincinoasă.

In timpul cînd Teatrul Național este ocupat cu experimentarea sistemului „tehnic" al „personalităților" (dacă va reuși sistemul la teatru — va reuși cu siguranță și în stat...), — d. I. Morțun s'a hotărît să se retragă, d-sa socotind că talentul său umoristic nu-i potrivit pentru aceste chestii atît de serioase.

D. Morțun s'a retras din teatru cu discursuri după dînsul, și cu decorații. De-abia scăpat din afacerea aceasta, și fără să mai arunce ochii în urmă, d-sa s'a angajat într'un teatru particular — ca să joace și el după voe.

Acest artist autentic a apărut pe scena Teatrului Ventura, unde se face adevărată artă — d. Victor I. Popa, directorul de scenă, neavînd în studiu vre-un nou proect de guvernămînt. In ultimele săptămîni, Teatrul Ventura a reprezentat distractiva comedie „Roxy", în care d-ra Leny Caler, cu vioiciune și cu vervă, a interpretat un rol simpatic. Artista știe să răspîndească în juru-i voe bună — nu prin artificii actoricești, ci printr'o naturală punere în funcțiune a tinereții sale exuberante, îmbibată de talent veritabil.

La Teatrul Regina Maria își continuă succesele d-na Manea Antonova, care — în plăcuta piesă a d-lui I. Minulescu: „Porumbița fără aripi" — a făcut o reușită creație într'un rol de femee îndrăgostită, dusă de împrejurări prin toate ipostazele amorului: cochetărie, pasiune, cruzime, duioșie, delicatețe și vulgaritate...

Artista și-a trăit rolul intens și cu adevăr.

In aceiași piesă au jucat și d-nii Storin și Maximilian — care, fiind veșnic atît de bine, au început chiar să ne cam încurce la cronici: — Ce Dumnezeu să mai spunem nou despre dînșii?

M. Sevastos

Miscellanea

D. N. Iorga martir.

Nația romînă a dat dovadă, în ultimul timp, de o neagră
ingratitudine, — scrie d. N. Iorga. După ce a fost întregită
geograficește, înălțată pînă la *glorie prin* produsele genia-
lității sale creatoare, *fericită prin lecții și călătorii în* străi-
nătate, *toate* acestea de către *d.* N. Iorga, națiunea romînă
n'a *binevoit* măcar să înregistreze, cu ocazia anului literar
ori *teatral, producțiile* marelui savant, profesor, academi-
cian, om politic, artist și critic literar romîn. Apoi, constată
d. N. Iorga că de o bucată de vreme gazetele, într'o —
cum se zice — „conspirație a tăcerii", nu mai vorbesc în-
deajuns de culmile pe care urcă gloria sa în străinătate
și care, desigur, nu sînt datorite mizerabilei sale naționa-
lități, ci numai calității superioare a geniului său. Așa dar, ca
să rezumăm, d. N. Iorga, „hamal al neamului", e necăjit că
ziarele îl combat, îl ignorează, publicul îl ocolește, poporul îi
refuză voturile. „Sînt cel mai izolat om al acestei țări", — a
spus textual d. Profesor, într'un interview acordat unui ziar
de dimineață.

Concluzia: d-sa, indignat de această grozavă indife-
rență, se va expatria, pedepsind națiunea romînă cu tot dis-
prețul său.

Ne gîndim cu toată seriozitatea că *d.* N. Iorga are drep-
tate să *fie supărat.* Toată viața sa el a fost gentil cu acest
popor, adică cu toate guvernele și regimurile sale. D. Profesor
a știut să cînte osanale și să înalțe imnuri. Optimist pătruns
și, în fond, om comod, el n'a supărat prea mult regimurile și
pe reprezentanții puternici. D-sa n'a fost din acei apostoli
singurateci, care înfruntă hula și izolarea, obsedați de o idee
sau de o atitudine; ci a mers în sensul aclamațiilor populare,
al succeselor, al glorilor de moment, al aplauzelor continue și
frenetice, fără de a căror muzică nu poate trăi. A urmat, — e

drept, cu ușoare capricii și cu mici toane de proastă umoare citeodată, — drumul mare, bine bătut al tuturor majorităților. Și atunci, firește, guvernanții, poporul i-au oferit și ei tot ce-i puteau da. L-au chemat dulce, ani dearindul : „împăratul gîndirii romînești", „regele simțirii naționale", „prințul etc., etc.". I-au numit în slujbe, fără discuție, pe aceia pe care i-a cerut. L-au trimis de două, de trei și de patru ori pe an în străinătate, ca să ne reprezinte, ca singurul romîn de valoare, în toate țările globului. I-au acordat toate subvențiile pe care le-a cerut pentru școlile sale de la Văleni, Paris, Veneția sau unde i-a tunat să le facă. I-au dat afară din slujbe și i-au persecutat toți inamicii. I-au tipărit toate cărțile pe care a cerut să i le tipărească școlile și tipografiile statului.

L-au făcut profesor, academician, rector și, dacă ar fi cerut, nimeni nu s'ar fi opus, — într'o țară unde diferențierea funcțiilor e mică, — să fie general ori mareșal. Nimeni nu i-a cunoscut vre-o eroare și, ori de cîte ori se contrazicea, lumea spunea candid : „așa e cu geniile"!

In acest minunat consens, a intervenit acum un conflict. Geniul alintat și dorlotat de unanimitatea poporului o viață întreagă, nu mai poate admite acum, la 60 de ani, nici o rezervă în amorul și admirația care i se cuvine. Il înțelegem și-l aprobăm. Unde nu-l aprobăm, în acest necaz desigur trecător, e atunci cînd spune că s'a hotărît să rămînă singur și izolat sau să ia calea exilului.

Nu credem că mînia sa va merge așa departe. Căci aceasta ar însemna fără îndoială o sinucidere. După cum organismele au nevoe de oxigen, d. Iorga are nevoe de aplauze. Să lase d-sa martirajul pentru alții. D-sa e croit numai pentru triumfuri. Să nu ne mai întristeze cu asemenea perspective. Sau voește numai să alarmeze nația, ca s'o facă să revină la bunul său simț și să revină la singura atitudine posibilă, adică la admirația extatică? In cazul acesta face foarte bine.—*X. Y.*

„Stil nervos" și „Condeiu vioiu"

De o bucată de vreme apar o mulțime de cărți bune în traduceri romînești proaste. Și asta ne aduce aminte că, în viața culturală a unei societăți, chestiunea traducerilor este o adevărată problemă. Ce se traduce, cum se traduce, de ce se traduce o anumită carte și nu alta, cît de mult se traduce? — e deajuns să răspundem la aceste cîteva întrebări pentru a afla o samă de lucruri interesante asupra fizionomiei generale a spiritului cultural dintr'o țară.

Ne vom mărgini aci la o singură chestiune: de ce se traduce atît de prost? Căci întîlnim adeseori expresii și întorsături de frază aproape de necrezut. E de ajuns să citez felul

personal cum un traducător voia să spună că sinii unei doamne erau destul de tari și se țineau destul de sus: „pieptul ei sus și tare..." scria talentatul literat, — etc., etc.

In primul rînd vina e a editorilor. Cu foarte puțină cheltuială în plus, ar putea obține traduceri desăvîrșite. Căci se întîmplă un lucru foarte curios. Găsim pasaje întregi, cîte două-trei pagini scrise impecabil, ba chiar cu oarecare ingeniozitate în nuanțe; și pe urmă, deodată, cîte o catastrofă de stil care ne taie pentru multă vreme cheful. Traducătorul nu este principial un scriitor prost. Cu puțină îndrumare ar putea da lucruri perfect corecte. Ii lipsește însă — cum să zic? — sentimentul de siguranță în materie de ce se poate și ce nu se poate spune. Cu un minimum de educație, ar putea deveni un stilist foarte onorabil. Acest minimum de cenzură îi poate ușor veni dela un scriitor mai format, care ca atare este prea ocupat pentru a-și consacra timpul disponibil făcînd traduceri, care însă poate perfect de bine să *revadă* traducerea altuia. Sistemul de altfel se practică; adesea vedem apărînd o traducere „îngrijită", sau „subt îngrijirea" domnului cutare. Și acest îngrijitor are o destul de efectivă răspundere. Să ne amintim de discreditul care a lovit, prin anii 1921—1922, reputația de stiliști a cîtorva importante personaje culturale romîne care „îngrijiseră" o samă de humoristice traduceri publicate de editura „Cultura Națională" în prima ei fază, înainte de a fi trecut subt conducerea d-lui Al. Rosetti. Sancțiunea împotriva „îngrijitorilor" de traduceri este destul de efectivă, și pe de altă parte remunerația acestei colaborări destul de neînsemnată pentru ca editorii să poată, în schimbul unui supliment infim de cheltuială, să-și asigure traduceri corecte.

Așa dar vina este într'o privință a editorilor. Dar ea este fără îndoială și a traducătorilor înșiși. Spuneam că, fără a fi absolut lipiți de talent, ei sufăr de un fel de nesiguranță în ceiace este și nu este stilistic posibil în limba romînească; sufăr de o anumită dezorientare caracteristică, dezorientare care își are cauze foarte curioase.

Principala cauză trebue căutată în moda pe care anumiți publiciști au introdus-o în scrisul romînesc de după războiu. Cîteva gazete apărute recent și-au propus să lanseze o manieră nouă de exprimare, care s'ar putea rezuma în două formule: „stil nervos" și „condei vioiu".

Gazetăria de „condeiu vioiu" are o întreagă poveste, și este extrem de interesant sociologicește să-i studiem geneza și evoluțiunea, interesant pentru istoria moravurilor romînești și interesant, în genere, pentru felul cum un fenomen estetic ca stilul scriitoricesc izvorăște și este condiționat de fenomene de altă natură: morale, economice, profesionale, politice.

Omul politic romin, care nu se teme nici de Dumnezeu, nici de Dracu, nici de răspundere in fața parlamentului, nici de remușcări in fața națiunii; omul politic romin care se așază pe morală și chiar pe codul penal — se teme totuși de cineva : se teme de gazetar. De ce ? Imi este deocamdată imposibil să spun. M'am intrebat adeseori care să fie cauza acestei bizarerii in psihologia politicianului nostru romin; mi-am dat mai multe răspunsuri; niciunul insă nu m'a mulțumit incă. Oricum ar fi, un lucru e cert: prestigiul și trecerea pe care ziaristul șantajist o poate avea asupra oamenilor bogați romini (căci in Rominia numai miniștrii și sateliții lor pot fi bogați; o bogăție de „venit", mai mult decit de „capital"; bogăție totuși, in tot cazul singura cu putință).

Astfel, gazetarul romin este in primul rind pamfletar, polemist și orator. Căci, cind vrei să tapezi pe cineva, trebue sau să-l injuri (ca să-l poți pe urmă readuce la realitate), sau să injuri pe rival (ca să-i faci curaj) sau, după ce a iscălit ordonanța de plată, să-i faci o odă.

In toate aceste cazuri trebue, stilisticește, maniera forte. Publicul rominesc nu iubește logica, faptele și argumentele. Popor de artiști, preferăm poezia, lauda ditirambică sau invectiva violentă. Și astfel, din acest ansamblu de cauze, s'a născut orientarea generală a gazetărimii noastre de elită spre vorba lată pe de o parte, spre adjectivul genito-urinar pe de alta.

Dar mai e incă o cauză.

Intelectualul romin in general nu prea are ce spune. Ii place mai mult să trăiască decit să citească. Așa că se găsește in permanență in căutarea unui subiect pentru articolul de a doua zi.

Aceste obligațiuni profesionale l-au făcut să recurgă la următorul truc.

Gazetarul romin trebue să fabrice un articol, și nu știe despre ce. Atunci ia prima carte, revistă sau gazetă care ii cade in mină, și ia de acolo o frază. Această frază o transcrie. Dar nu exact așa cum a găsit-o. O stilizează puțin. Ii strimbă puțin ințelesul. Și asta printr'un mijloc foarte comod. Se ia un adjectiv din lăuntrul frazei și i se violentează puțin sensul, se exagerează ideea dintr'insul, sau, din contră, se atenuează; insfirșit, se denaturează puțin sensul primitiv al adjectivului. Aceasta are ca efect necesitatea unei explicațiuni. Fraza noastră are nevoie de o frază No. 2 care să o explice. Din cauza siluirii acelui adjectiv, fraza No. 1 devine oarecum creditoare față de autor, care ii datorește o altă frază prin care denaturarea de sens din prima să fie elucidată. Dar lucrurile nu se opresc aci. Căci autorul se aranjează ca și in fraza No. 2 să repete operația; și aci va violenta ințelesul unui adjectiv; fraza va deveni la rindu-i creditoare, și o frază No. 3 va deveni necesară. Și astfel, din adjectiv in adjectiv, din frază in frază, se ajunge să se umple cu litere o coală de hirtie, două, trei, pină ce dimensiunile operei egalează volumul normal al unui articol. Atunci autorul se oprește. Iși citește capodopera; se miră și și-o admiră (cu drept cuvint, căci numai el știe cum a făcut-o); insfirșit, ii pune pe deasupra și un titlu.

In doze mai mari sau mai mici, mecanismul descris mai sus se regăsește in momentele de „creație" ale tuturor gazetarilor-literați din Capitală. Din lipsă de idei, fac stil; fiindcă nu pot fi pedagogi, devin, *volens nolens*, poeți; in loc să instruiască cu substantive, caută să farmece cu adjective, cu adjective mari și tari.

Și așa s'au născut „condeiul vioiu", „stilul nervos", „maniera stilistică forte", „epitetul indrăzneț" și intreagă acea lipsă de simplicitate care caracterizează gazetăria „tinerilor" de după războiu. In minile lor, limba romînească a ajuns la prodigii de strimbătură.

Nu vrem să cităm nume proprii. Sint, de altfel, și prea multe. *Intr'o bună zi, o să trebuiască să facă cineva o antologie a „romineascăi de după războiu"*, un „sottisier" linguistic *general*.

Pentru moment, vrem să atragem atenția asupra unui singur aspect al chestiunii, asupra chestiunii traducerilor, dela care am pornit.

Indrăznelile literatului vioiu, ale polemistului șantajist, ale „maestrului cintăreț" cu „stil nervos" și ale tuturor acelor apostoli in care un tineret de gură-cască crede (pină in momentul cind, pentru o escrocherie sau alta, eroul e trimis la Văcărești sau dat afară din slujbă), — indrăznelile și acrobațiile acestor cavaleri ai stilului rominesc au făcut să se piardă, in publicul cel mare, sentimentul de siguranță in ceiace se poate și ceiace nu se poate spune in romînește. Sentimentul limbii romîne este minat la bază de strimbăturile beletriștilor noștri gazetari. Și atunci, tinărul de 20 de ani, care debutează in cariera literilor cu o traducere, este așa de *dezorientat, incit e capabil să scrie „pieptul său sus și tare" sau altele de același soiu*.

Cauza cea mare pentru care tineretul n'are „sentimentul limbii romine" e opera aceasta de sabotare linguistică sistematică, intreprinsă de stiliștii ultra-literarelor ziare bucureștene, unde se practică, pentru scopuri politico-economice, metoda „stilului nervos" și a „condeiului vioiu". — *D. I. Suchianu*

Recenzii

M. Sadoveanu: *Baltagul.* Roman. Bucureşti, Ed. „Cartea Romînească".

Cu prilejul sărbătoririi celor cincizeci de ani ai vieţii sale, M. Sadoveanu ne-a dăruit, în schimbul discursurilor călduroase şi uniforme pe care i le-au servit admiratorii, „Baltagul", un poem epic de o desăvîrşire, o sobrietate şi o simplicitate antică. Subiectul e obişnuit. Vitoria, o munteancă „aprigă şi îndîrjită", văzînd că se apropie Sfîntul Andrei, iar soţul ei, Nechifor Lipan, nu se mai întoarce în sat după cum fusese obiceiul lui o viaţă întreagă şi nici nu dă vre-un semn de viaţă, bănue că a fost răpus pe undeva şi pleacă să-l afle şi să se încredinţeze. Vitoria ia cu dînsa şi pe feciorul lor, tînăr abia intrat în adolescenţă, după ce îi dă un baltag ca al lui tată-său, bătut de faurul satului d'ntr'o bucată de fier şi blagoslovit de părintele Dănilă. Multe drumuri şi popasuri, în care li s'au înfăţişat feluriţi oameni şi felurite locuri, din lumea largă de dincolo de valea Tarcăului, au făcut ei doi pînă să descopere rămăşiţele lui Nechifor Lipan, cu ajutorul cînelui, ce fusese cu el şi se înstrăinase, pripăşindu-se într'un sat din apropiere, unde îl descopere Vitoria. Tot cu ajutorul cînelui, hoţul urmărit şi hărţuit de aproape de munteancă, la praznicul dela înmormîntarea lui Lipan, e omorît de baltagul lui Gheorghiţă. După aceia, munteanca, socotind că şi-a împlinit toată datoria către mort, „trezită la grijí multe", se întoarce la viaţa de toate zilele, unde trebue să ţină locul pentru doi şi să ducă mai departe rînduiala aşezată din moşi strămoşi, cu aceiaşi stăruinţă aprigă ce pusese în orice pas al vieţii ei.

Cea mai bună sărbătorire a lui Mihail Sadoveanu ar fi aceia de a-i ceti această operă, de a-i prinde toate aspectele în diferitele ei profunzimi. Subiectul ei fundamental e pă-

mîntul şi omul legat de el. Iar „munteanul", ca şi „omul din baltă", ca şi poporul din insula Florilor, este dintr'o rasă veche şi pură, din rasa care a păstrat în ea realitatea vastă a umanităţii primitive. In sufletul acestor primitivi, natura şi-a revărsat tainele; pentru ei şi-a descoperit unele aspecte şi unele enigme care, pentru cei ce rămîn departe de ea şi se căznesc să le deslege prin raţiunea discursivă, devin literă moartă şi carte veşnic închisă. Ţăranul nu le înţelege cu mintea, dar le simte direct. Dacă nu le prinde lămurit, le traduce prin fantaziile create de imaginaţia sa, prin eresuri, prin interpretările dictate de întîmplare celor sfinţi ca şi ale născocirilor diavolului. El are simţul misterului naturii şi acest simţ nu-l au decît cei ce au păstrat legături cu „Ţara de dincolo de neguri", cu „Impărăţia Apelor" şi cu spiritul muntelui. Viaţa lor singură e viaţă adevărată şi de aceia e în tainică legătură cu viaţa plantelor şi a lucrurilor naturii eşite direct din mîna creatorului. Arta lor singură e artă adevărată pentru că e produsul naturii şi nu al artificiului omenesc. Iar înţelepciunea omului naturii e turnată în forme veşnice şi nealterabile, ca *pietrele nestimate care s'au fiert de veacuri şi s'au limpezit în forme definitive, în jarul din inima pămîntului.*

N'aşi putea zice că Mihail Sadoveanu are cultul trecutului, ci mai degrabă credinţa că realitatea adevărată, simţul misterelor naturale, se găseşte la cei izolaţi în sînul naturii, unde „toate urmează ca pe vremea lui Boerebista, craiul nostru cel de demult; stăpîniri se schimbaseră, limbile se prefăcuseră, dar rînduielile omului şi ale stihiilor stăruiseră".

Credinţa aceasta e împrăştiată în toată opera marelui nostru scriitor şi o găsim subt evocările măreţe ale naturii, în acel „cîntec de la început pînă la sfîrşit, un cîntec cînd triumfal, cînd melancolic", după cum îl caracterizează G. Ibrăileanu, ca şi în admirabilele şi unicele sale povestiri. Dar în ultima sa creaţie, ea e sintetizată, simplificată şi simbolizată în Vitoria Lipan şi peripeţiile sale în căutarea mortului. *Ceiace* este de o însemnătate caracteristică e faptul că Mihail Sadoveanu ne arată pas cu pas desfăşurarea unei acţiuni, după un plan născut din sufletul unei femei, în care intuiţia este şi mai ageră şi mai aproape de tainele naturii decît a bărbatului:

„Totuşi va găsi un mijloc ca mintea ei să ajute şi braţul lui (adică al flăcăului) să lucreze. Fiinţa ei începu să se concentreze asupra acestei umbre, de unde trebuia să iasă lumină. Era ceiace se numeşte o problemă — cuvînt şi noţiune cu desăvîrşire necunoscute unei muntence".

Şi ea găseşte mijlocul în adevăr, în mod firesc, prin a-

ceiaşi intuiţie cu care ştie ceti semnele tainice ale naturii şi unul şi altul, cu acelaşi dar cu care ştiau să cheme ierun-cile şi căpriorii în murgit şi să se 'nţeleagă cu caii, cu cînii şi cu acel „Lupu" care-i duce deadreptul în văgăuna unde zăcea mortul. Intreg romanul, de altfel, nu este decît „vînă-toarea" muntenilor, adulmecarea asasinului cu instinctul si-gur al copoiului de vînat, care nu-şi pierde cumpătul şi gă-seşte urma printre toate complicaţiile din lumea necunoscută pe unde sînt siliţi să o caute. E, în toate împrejurările în care se găseşte munteanca, necontenitul apel al minţii ei agere la instinctele şi ştiinţa ei de primitivă, pentru ca să găsească răspunsul potrivit şi fără greş pentru orice situaţie şi să re-zolve orice greutate nouă şi neaşteptată.

El nu vrea să întoarcă lumea îndărăt spre vremurile lui Boerebista. Vitoria nu se sfieşte să se slujească de stăpînire şi să vorbească chiar „pe sîrmă"; cu mintea ei ageră înţelege rosturile şi folosul administraţiei şi organizaţiei din oraşe, dar simte lămurit că fără ştiinţa şi înţelepciunea ei de la munte, acestea sînt instrumente oarbe şi fără mare folos. Ea îşi păstrează vechea ei credinţă: „Dacă ai cunoaşte înţele-surile vîntului şi ţipetelor de paseri, şi a scheunatului di-hăniilor şi a umbletului gîngăniilor, şi a tuturor urmelor care sînt dar nu se văd dintr'o dată, — atuncea îndată ai ajunge la cel vinovat". Ea merge alături cu justiţia, iar na-tura îi dezvălue taine pentru care ceilalţi sînt orbi, şi între-buinţează toate şiretlicurile şi momelele, iscoada şi ademe-nirea pe care le-a învăţat de la creaturile naturii cu care au trăit şi s'au războit generaţii peste generaţii, sute şi sute de ani.

„Baltagul" este o comoară nu numai de frumuseţi, de putere de evocare a vieţii şi a atmosferei de la munte pe care o cunoaştem din cele dintîi opere ale lui Mihail Sadoveanu. Apar aci o sumă de adevăruri profunde şi luminoase asupra experienţei şi a felului cum îşi pune şi rezolvă ţăranul pro-blemele, asupra credinţelor lui, asupra sufletului animale-lor şi a tainicelor lor înţelegeri între ele şi cu omul, asupra atitudinii ţăranului faţă de morală şi de civilizaţie. Este mai ales o clarificare a concepţiei însăşi a autorului asupra lumii, concepţie care-i hrăneşte opera, dar care nu se formulează în teorii metafizice. El recunoaşte că sînt două căi pentru a pătrunde în tainele naturii; e încredinţat că toate merg rău numai pentru că cele două căi încă nu s'au întîlnit, ci abia s'au ciocnit numai sau s'au atins pe ici pe colo. Iar acestea le spune în graiul strălucit al poeziei, cu semne şi simboluri cu care se înţeleg între sine pămîntul, lucrurile, fiinţele şi omul, care trăesc laolaltă.

I. I. Mironescu. *Intr'un Colţ de Raiu.* Bucureşti. Tip. „Voevodul Mihai", 1930. Preţul 100 lei.

Humorul, acel ceva indefinisabil, care are darul de a stîr-ni rîsul, dar cu mult mai dificil decît acela de a provoca plîn-sul, pare a fi un dar al Moldovenilor, mai mult decît al Mun-tenilor. Pare că ar fi un al şaselea simţ al poporului dela ţară, care a fost hărăzit şi unora dintre scriitorii noştri. Ei au între dînşii, din această cauză, un aer de familie cu mii de nuanţe distinctive.

Povestirea din fruntea volumului şi dela care şi-a îm-prumutat şi numele, cuprinde o serie de variaţii pe urmă-toarea temă: Un neurastenic face pe surdo-mutul spre a se feri de toate intemperiile unei sesiuni la o staţiune balneară. Acolo a crezut el să-şi găsească liniştea, în acel „colţ de raiu" pierdut în munţi şi descoperit după un prospect medical: o staţie climaterică, romînească, ridicolă şi banală.

Pătrunsă de spirit, bogată în invenţiuni ingenioase, în observaţii de moravuri pline de adevăr psihologic, cu toată alura *burlescă şi fantastică a povestirii*, nuvela este dela în-*ceput pînă la sfîrşit tratată* cu un brio ce antrenează şi pro-voacă un rîs sănătos.

In a doua povestire, d. I. I. Mironescu creează un adevă-rat tip, bine închegat şi solid construit, cu fizicul, sufletul şi vocabularul său, cu accentul regionalist plin de haz şi de cu-loare locală. Humorul stă în povestirea plină de bonomie şi de convingere a eroului, scos din viaţa cu orizont stîmt a satului şi transportat, pe neaşteptate, în cursul pretinsei noastre civilizaţii — un curs complicat şi lipsit, pentru el, de orice logică şi înţeles. Peripeţiile lui Tulie şi a tovarăşului său Laioş în preajma plecării, în tren, la Viena — sînt ho-merice. O comoară de observaţii asupra omului şi a anima-lului, eşiţi din vatra strămoşească, scoşi din planul simplu al existenţei lor şi împinşi pe punctul de intersecţie a zeci de planuri cu perspective multiple şi încurcate... O cunoştinţă *precisă şi minuţioasă* a sufletului lor, care face povestirea atît de vie şi comicul atît de irezistibil.

Domnul I. I. Mironescu este mai mult decît un povesti-tor meşter la vorbă şi plin de acel duh ţărănesc, care-l în-frăţeşte cu Creangă. Domnia-sa este un adevărat creator de literatură vie. Om de observaţie exactă şi de înţelegere pre-cisă, d-sa are o viziune clară şi sintetică a omului şi a cadrului şi un simţ al comicului, care-l pune alături de cei mai repre-zentativi scriitori ai noştri. Cartea d-sale, elegant tipărită şi ilustrată de Ary Murnu, cu o desăvîrşită înţelegere a spiri-tului povestitorului, nu numai un volum amuzant şi plin de interes, ci şi un ales exemplar de bibliotecă. E o carte pe care o citeşti cu aviditate, care-ţi destinde nervii şi te face

să izbucneşti în hohote de ris la fiecare epizod, dar pe care o minueşti în acelaşi timp cu plăcere ca pe un obiect frumos şi de artă.

Multe din calităţile de povestire şi evocare al d-lui I. I. Mironescu se găsesc şi în strinsa povestire dramatică „Prăpastia" cu care se încheee volumul.

* * *

G. Topirceanu, *Scrisori fără adresă.* Proză umoristică şi pesimistă. Bucureşti. Ed. „Naţionala" S. Ciornei. Preţul 75 lei.

Pesimismul poetului G. Topirceanu păstrează tonul de bună dispoziţie al humorului de excelentă calitate din toată opera sa. Ironia-i este ca o săgeată foarte ascuţită, nimerind fără greş, dar care atenuiază cruzimea loviturii prin strălucirea şi frumuseţa trăsăturii înscrise în zborul său. De altfel, humorul şi anecdota care-l ilustrează dau mai mult tonul, decît trăsătura de spirit, — ceiace dă operei amploare şi îngădue jocul liber al fantaziei sale nesecate.

Humorul d-lui G. Topirceanu are o notă foarte pronunţată de intelectualitate, este în tot ce scrie el o răutate a inteligenţii şi nu o răutate de fond de temperament. Cred că acestui fapt se datorează alura de bună dispoziţie, pe care o păstrează esseurile sale pesimiste: „Valul de vulgaritate", „Focul dela Moreni", „Despre duel", „Evoluţia unui ideal". Chiar dacă gluma se ascute şi devine satiră, ca în bucăţile „Bestia modernă" şi „Civilizaţie locală", amărăciunea e transformată prin graţia spiritului; şi poezia reapare, iar filozofia autorului nu păstrează decît ceiace este mai concret. Să cităm un pasaj din admirabila bucată „Civilizaţie locală":

„Şi vagoanele au rămas la urmă singure, în fluiditatea obscură a nopţii de toamnă, — blocuri mari de întunerec solidificat. Gîşte sălbatice, rătăcite în stoluri, ţipau sinistru deasupra oraşului, subt cerul de păcură. Un vînt negru alerga, la răstimpuri, de-alungul străzilor pustii..."

„Şi iată că, pe platforma unui vagon, a apărut o umbră agitată, — umbra ultimului pasager, care adormise înăuntru şi căruia i s'a transmis prin *cablu* şi prin *spangă*, pe cînd era în stare de catalepsie, viziunea dezastrului dela Uzină. Speriat de cele ce văzuse, îşi înălţă braţele spre cer, halucinat, şi începu să aiureze profetic în singurătatea nopţii:

— Uzina de tramvae a ars... a ars... a ars! În curînd va arde şi Poşta Centrală, — apoi Regia de tutun şi cealaltă Uzină care împarte lumina... Un cutremur va surpa „Viaţa Romînească" peste Primărie şi Primăria peste palatul Administraţiei Financiare, studenţii vor distruge Universitatea şi Teatrul Naţional va acoperi subt dărîmături pe cei treizeci de spectatori ai lui... Copoul va luneca la vale, peste Rîpa Galbenă, nimicind tot cartierul de jos, din pricina ploilor... Ciuma îşi va face apariţia, holera va secera zilnic mii de vieţi, iar grămezile de cadavre neîngropate vor atrage din împrejurimi haite de lupi flămînzi, cu limbile scoase de-un cot... pînă cînd ultimii doi locuitori ai oraşului, bărbat şi femee, cuprinşi de furia amoroasă care se deslănţuie în vremea marilor dezastre, se vor rupe între ei cu dinţii... Am zis!"

Humorul însă îşi reia drepturile şi-şi înseninează rîsul: „Intre Caiafe", redevine gluma tăioasă şi veselă care ştie să redea caracterul în deformarea adevărată a caricaturii, în cîteva cuvinte tot atît de revelatoare ca şi cele cîteva trăsături ale creionului caricaturistului de talent.

Bucăţile însă în care se simte biciul, nervul, verva nesecată şi originala strălucire a talentului d-lui G. Topirceanu, sînt acele în care infinitul material se leagă cu infinitul spiritual în acea formă superioară, unde desemnul, culoarea, alura se împletesc atît de just încît ne dau o frumuseţă şi un comic natural al lucrurilor şi al fiinţelor, deopotrivă de humoristic şi de înduioşetor. Astfel este acea delicioasă „Toamnă lungă", care se sfîrşeşte cu moartea fluturaşului, „gaj al unui amor tîrziu dintr'o amăgitoare zi de vară" şi care are pateticul glumeţ şi duios al unui balet minuscul într'un feeric decor de teatru natural.

Ca şi în „Ţara de dincolo de neguri", unde atît d. G. Topirceanu cît şi „marele său prieten" Mihail Sadoveanu ne apar în aceiaşi înfrăţire sufletească cu natura, simţitori amîndoi în aceiaşi clipă la simfonia marii sale orhestre, dar redînd-o fiecare în tonul său şi în acord cu umilii tovarăşi „fiii pămîntului". Aceştia intuiesc, cum adulmecă ogarii urma vînatului şi cum simte rîndunica streaşina în care părinţii ei şi-au avut cuibul, frumuseţa misterioasă a naturii şi gîndurile *„fraţilor lor superiori"*, esenţa observaţiilor lor de *naturalişti, peisajişti, moralişti şi filozofi*. Pagini numeroase de critică subtilă nu ar fi putut mai bine caracteriza legătura d-lui Mihail Sadoveanu cu „Ţara de dincolo de neguri" ca cele cîteva schiţe, portrete şi trăsături din bucata cu acelaşi nume, ale d-lui G. Topirceanu:

„Unde mergem acum? — întrebă Barnea („fratele inferior!").

— Să mergem la *Coada Rîiosului!* — zic eu cu entuziasm.

— Nu, — răspunde tovarăşul meu, — ce să căutăm într'un loc cu nume aşa de spurcat? Să mergem la *Cucora* ori la *Temircan*...

— Ori la *Coada Vacii*, — complectează Barnea cu tărie".

Cîte lucruri nu sînt în aceste cîteva rînduri! Parcă ar trece o scînteie printr'o dîră de praf de pușcă!

O. Carp, (Dr. G. Proca), *Rîndunel.* București, Ed. „Cartea Romînească" 1930. Prețul 120 lei.

Sînt douăzeci și patru de ani de cînd a văzut lumina publicității primul volum de versuri ale lui O. Carp, și a fost salutat de subsemnata în revista „Viața Romînească". El a rămas pînă astăzi una din fețele cele mai emoționante ale poeziei noastre, iar d. Carp cîntărețul cel mai autentic al tristeții și al frumosului, al înălțării morale și al duioșiei. Poemele sale sînt grele de meditații și de experiență, dar spiritualizate de durere, pătrunzătoare prin accentul autentic al unei răni nevindecabile pe care i-a făcut-o viața și prin luciditatea gîndirii lui. Versul pare o șoaptă în singurătate, o lungă și monotonă convorbire cu singurătatea, cu sonorități asurzite, cu timbrul scăzut, dar cu atît mai potrivite pentru a exprima mizeria comună a umanității, durerea unui suflet

Tulburat din nou de taina
Firii ne'nțelese.

Versurile publicate în urmă sînt încă mai fine, mai cumpătate, mai tăinuite și mai dezbrăcate de podoabe, dar mai pline de o sensibilitate, care e cu atît mai înfiorată cu cît se ascunde mai mult, și cu cît lumina versului e din ce în ce mai strînsă, mai dulce, mai plină de regrete. Sînt cuvinte rostite în tăcere, armonii în lumini de amurg și subt cenușa atîtor lucruri consumate. Dar dulceața chiar a tonului scăzut în care sînt cîntate face să apară mai bine puritatea și sinceritatea sufletului din care au izvorît. Moralistul, cugetătorul și poetul care trăesc în sufletul lui G. Proca laolaltă, într'o cumpănire plină de umanitate, îi dau toată noblețea gestului și înălțarea sufletească din „Epilogul" ce închee volumul:

Visez, și 'nchipuirea în viitor mi-arată
Pămînturile moarte, iar soarele o pată;
Și totuși, mai de-aproape, convoiul de planete
Aleargă în spre discul întunecatei pete.

Sînt oarbe de 'ntunerec și moarte acuma toate.
Dar ca de-un vînt puternic planetele luate
Se năpustesc în soare, l-ating și'n vîlvătăi
Pier, aprinzînd alt soare, ca soarele dintîiu.

In nou izvor de raze, și sîmbur de vieți
Reînviază suflet, și soare, și planeți.
Și dacă mor și aștrii, sfîrșesc strălucitor;
Intunecimea morții nu-i soarta tuturor.

Izabela Sadoveanu

Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia,* 1917—1918. Brașov, 2 vol. in-8° vol. I. 1926, vol. II. 1928.

Membru al unei comisiuni, trimisă dela Iași în Iunie 1917 să concentreze și să expedieze în Moldova prizonierii romîni din Austro-Ungaria, d. Nițescu străbate Rusia dela Nistru la Urali și dela Moscova la marea de Azov, coborînd în mine, pătrunzînd în uzinele orașelor și în „bezna satelor rusești", pentru a duce pretutindeni „fiilor Ardealului și Bucovinei", solia unui viitor mai bun și îndemnul de-a contribui la făurirea lui. Dotat cu un viu spirit de observație și cu un real talent de expunere, — d. Nițescu a fost ani de-arîndul directorul „Gazetei Transilvaniei" din Brașov, — nu s'a mărginit la îndeplinirea strictă a misiunii sale, ci și-a notat zi de zi peripețiile prin care a trecut și observațiile pe care le-a făcut. Mai mult, cum întîmplarea l-a făcut să asiste la principalele faze ale celei mai mari crize sociale și politice pe care a cunoscut-o istoria, d-sa a căutat explicația acestor evenimente în condițiile de dezvoltare istorică a statului și a societății rusești. Insușindu-și limba rusească, d-sa putut să-și culeagă și informațiile la sursă și să ne dea astfel, concomitent cu observațiile sale, culese „sur le vif", considerații care caută să explice faptele contemporane prin întregul complex al vieții rusești.

Contactul cu prizonierii romîni și cu naționalitățile „alogene" ale Imperiului, refractare propagandei revoluționare ruse, i-a revelat din primele zile că Revoluția din 1917 era o „boală specific rusească", și, s'ar putea adăuga, o boală veche, căreia războiul mondial i-a permis doar să se manifeste *în mod liber. Cu* tot atîta pătrundere, d. Nițescu discerne cauzele *profunde ale acestei crize : 1° Comunismul* latent și anarhic al *maselor rurale*, lipsite de pămînt și de educație civică, *„pasiunea lor violentă după pămînt"* (II, 287) și 2° sentimentul național al popoarelor alogene, redeșteptat și intărit în urma politicii de rusificare cu forța (II, 106—168).

Aceste considerații pun în adevărata lui lumină rolul pe care l-a avut defetismul militar în Revoluția rusă. Dezagregarea armatei e în general atribuită trădării de sus și propagandei criminale a unor agenți socialiști, cei mai mulți fiind în solda Germanilor. Adevărul e că organizația și moralul armatei erau în funcțiune de rezistența celorlalte instituții publice, și acestea s'au dovedit insuficiente față de greutățile acumulate în timpul războiului.

Rusia a fost redusă dela 'nceputul războiului, printr'un blocus efectiv, la propriile ei mijloace de luptă, şi armatura ei politică şi economică n'a putut să reziste dublei presiuni a nemulţumirilor dinlăuntru şi a atacurilor din afară. Armata fiind cea mai direct expusă, era firesc ca primele simptome de dezagregare să se manifeste în sinul ei, şi ele s'au produs încă din vara anului 1915. Retragerea din Galiţia a zguduit profund moralul trupelor şi le-a frînt voinţa de a învinge. In interior se răspîndeşte tot mai mult credinţa în incapacitatea guvernului, şi ţarul însuşi întăreşte această convingere, cînd, împotriva avizului miniştrilor săi, in Decembre 1916, se hotărăşte să ia în minile sale comandamentul suprem al armatei. Direcţia afacerilor trece din mînile birocraţiei — garanţia supremă a regimului — în minile ţarului, sau mai bine zis în ale ţarinei, complect străină de realităţile vieţii ruseşti. Puterea încape pe mîna unor aventurieri ca Rasputin şi Protopopof, a căror incapacitate sau nebunie dezorganizează ultimele ruaje ale mecanismului public. Regimul era la discreţia unei greve şi a unei crize de aprovizionare a capitalei. Dezordinile din 23—25 Februar 1917 erau fără nici o gravitate, limitate la capitală şi lipsite de orice direcţie. Incapacitatea guvernului de-a le reprima a relevat însă paralizia puterii şi a încurajat forţele de opoziţie.

Prăbuşirea regimului ţarist a surprins aşa de viu spiritul contemporanilor, încît mulţi nu şi-au putut-o explica decît prin „trădare". Cuvîntul acesta revine des şi în însemnările d-lui Niţescu. El e efectul zvonurilor alarmante care au început să circule la sfîrşitul anului 1916 şi să creeze o stare de surescitare generală. Insuşi preşedintele viitorului guvern provizoriu, principele Lvof, se face într'un document oficial, ecoul acestor zvonuri: „Bănuieli grozave, teribile — declară el într'o scrisoare adresată în Decembre 1916 preşedintelui Dumei — zvonuri alarmante de felonie şi de trădare, de forţe oculte lucrînd pentru Germania şi tinzînd să prepare o pace dezonorantă prin distrugerea unităţii naţionale şi semănarea discordiei, s'au transformat acum în *certitudinea* complectă că o mînă de duşmani *influenţează* pe ascuns direcţia mersului afacerilor Statului". Documentele publicate dela Revoluţie încoace au desminţit categoric aceste zvonuri, ca şi pe cele relative la existenţa unui acord între Rusia şi Puterile Centrale pentru împărţirea Romîniei. Ele dovedesc însă cît de surexcitată era opinia publică şi cît de „revoluţionară" era situaţia în Rusia la sfîrşitul anului 1916.

D. Voicu Niţescu ne dă asupra acestei situaţii şi asupra modului cum s'a propagat revoluţia în oraşele de provincie şi la sate, o mulţime de amănunte caracteristice şi vii. Adunările subt cerul liber, nesfîrşitele discursuri asupra problemelor zilei, dezertarea soldaţilor de pe front, instinctele nomade ale maselor care transformă trenurile în meetinguri ambulante, constituirea sovietelor care treptat-treptat se substitue tuturor autorităţilor civile şi militare, diverse tentative de reacţiune — toate manifestaţiile care umplu spaţiul de opt luni dintre prăbuşirea dinastiei ş lovitura de stat bolşevică şi care dau un caracter aşa de specific Revoluţiei ruseşti sînt înfăţişate în o serie de tablouri de o puternică şi directă forţă de reprezentare. Pentru înţelegerea atmosferei din prima fază a revoluţiei şi pentru destrămarea progresivă a instituţiilor vechiului regim, cartea d-lui Niţescu e un izvor de mîna întâiu.

Partea explicativă, fireşte, nu prezintă acelaşi interes. Oricît de scrupuloasă ar fi fost năzuinţa autorului de-a se documenta, îi lipsiau perspectiva şi calmul necesar pentru a aprecia just oamenii şi întîmplările. Accidentele, trădarea, felonia, laşitatea, etc. — joacă prea mare rol în explicarea evenimentelor pentru a ne satisface pe deplin. Lenin şi Troţki cu greu mai pot fi azi consideraţi ca trădători şi ca instrumente germane. Separarea Bisericii de Stat nu e o simplă *intrigă ovreiască* (II, 310), — e un act calculat şi rece prin care noul regim voia să lovească în cel mai puternic sprijin moral al vechiului regim. In sfîrşit, credem că nici autorul n'ar mai semna azi această judecată de ansamblu: „Regimul sovietic n'a dat decît ruină şi foame. El e un regim de jaf, de distrugere, de perpetuă ameninţare şi de sînge. E regimul sclavilor liberaţi peste noapte, al dezertorilor şi al hoardelor care refuză să se pună subt pavăza autorităţilor, care nu vor să-şi creeze o ordine legală şi care nu înţeleg să se supună decît instinctelor de distrugere şi de dărîmare. E regimul aventurierilor indigeni şi streini, duşmani ai patriei ruse" (II, p. 288-9). Un regim care n'ar fi fost decît atît, nu s'ar fi menţinut doisprezece ani. E poate mai aproape de adevăr ipoteza că bolşevismul nu s'a mărginit să distrugă vechea „ordine legală"; el a creat o „ordine legală nouă" pe care o putem dezaproba, dar pe care n'o putem nega, fiindcă *fără ca regimul n'ar fi putut dura*. Bazele acestei nouă ordini le *constitue cele două decrete lansate de Lenin* a doua zi după lovitura de stat din 25 Octombre 1917: primul anunţînd deschiderea imediată a tratativelor pentru încheerea unei păci „drepte şi democratice", al doilea suprimînd fără indemnitate dreptul proprietarilor funciari asupra moşiilor lor. *Prin* aceste două decrete, guvernul bolşevic de subt preşedinţia lui Lenin a realizat aspiraţia maselor rurale după „pămînt şi pace", a distrus iremediabil baza economică a vechiului sistem politic şi social şi a asigurat triumful bolşevismului. Improprietărirea ţăranilor nu concorda cu programul marxist, dar Lenin nu s'a oprit în faţa acestei inconsecvenţe. Cu luciditatea lui extraordinară, el a prevăzut că socialismul

rus nu va putea invinge fără concursul maselor rurale, şi evenimentele ulterioare i-au confirmat previziunea. Revoluţia agrară a întărit poziţia proletariatului socialist şi influenţa lui asupra muncitorilor agricoli, i-a permis să dezvolte organizaţiile revoluţionare şi să înlocuiască vechile instituţii ţariste prin „sovietele delegaţilor muncitorilor".

Acest fapt a determinat întreaga evoluţie a bolşevismului şi i-a permis să dejoace toate tentativele de contrarevoluţie. Apelul amiralului Kolciak şi al generalilor Denikin, Iudenici şi Wrangel n'a găsit răsunet în masele rurale, fiindcă pentru acestea contrarevoluţia însemna înainte de toate primejdia restaurării vechiului regim agrar. Iar necesitatea de a restaura producţia naţională şi de-a ţine piept „forţelor albe" a obligat guvernul sovietic să-şi liniştească ţărănimea, consacrind prin codul din 1922 revoluţia agrară şi să procedeze la organizarea unei puternice autorităţi centrale, care a despoiat de orice competenţă reală Sovietele locale, şi la instituirea unui Comitet suprem al Economiei Naţionale, care a redus la un rol pur profesional comitetele uzinelor. In sfirşit, prin instituirea unei armate roşii, regimul a fost consolidat şi Rusia supusă din nou despotismului unei birocraţii atotputernice.

D. Niţescu nu e deloc indulgent pentru oamenii care au condus şi au organizat această Revoluţie, care-i apare totuşi ca o consecinţă ineluctabilă a abuzurilor regimului ţarist. Acest sentiment se explică nu numai prin oroarea scenelor de sălbătăcie trăite, sau printr'o deosebire de doctrină, ci mai ales prin îngrijorarea pentru situaţia în care dislocarea frontului rusesc a plasat Rominia. In acele momente tragice, nimeni nu prevedea că tocmai Revoluţia ne va permite complectarea programului nostru naţional prin eliberarea Basarabiei.

Şi totuşi, impresia pe care o lasă cartea d-lui Niţescu n'are nimic ostil poporului rus. Ca toţi streinii care au cunoscut mai deaproape Rusia, autorul a fost sedus de farmecul vieţii ruseşti. Firea poporului îi inspiră o simpatie atit de activă, încît nu poate să-l învinovăţească nici de aberaţiile din timpul Revoluţiei; de vină sint conducătorii care „n'au dat cuvenita atenţie necesităţilor istorice ale poporului" (II, 10). Cadrul fizic în care s'a dezvoltat poporul rus nu-i solicită mai puţină atenţie. D. Niţescu a înţeles admirabil rolul istoric şi civilizator al marilor fluvii ruseşti, şi a redat uneori în culorile cele mai expresive aspectele caracteristice ale stepei (Apus de soare pe malul Volgei, I, 201-2). Deci, asupra chestiunilor celor mai diverse, informaţii vii, impresii directe, însemnări judicioase şi pitoreşti. Volumul al treilea, pe care-l aşteptăm cu o vie curiozitate, va complecta aceste însemnări şi ne va da prilejul să vorbim despre organizarea

„Corpului Voluntarilor Romini", organizare datorită iniţiativei d-lui Niţescu, şi despre exodul lor prin Siberia până la Vladivostok.

T. U.

* * *

Pitigrilli, *Fecioara de 18 Carate.* Editura „Cugetarea", 1930, Bucureşti.

Pitigrilli şi-a intitulat romanul „Fecioara de 18 Carate" pentrucă probabil i s'a părut că acest titlu — care e incontestabil foarte nostim — îi va face încă şi mai populară cartea. De data aceasta cred că s'a înşelat. Romanul este destul de amuzant pentru a se fi răspîndit în marele public ori care i-ar fi fost titlul. In schimb, ar fi pătruns mai uşor în publicul mai restrins al oamenilor cultivaţi. Aceştia nu s'au putut împiedeca de a avea un sentiment de aprehensiune în faţa titlului cam dekobrist al „Fecioarei de 18 Carate". De altfel, eu găsesc că şi Dekobra are talent, deşi cărţile lui sint nişte infamii. Dekobra sacrifică totul vînzării şi preferinţelor unei clientele compuse din comis-voiajori literaţi şi fete culte de portăreasă. Dacă marfa sa e proastă, în ciuda unui talent care e real, Dekobra n'are de ce să se plîngă; e numai vina lui. In tot cazul, un autor care ar lua ceva din „alurele" stilistice ale lui Dekobra poate fi sigur de a descuraja publicul cel subţire. Şi acest public, deşi restrîns la număr, are o mare importanţă în lansarea unui scriitor.

Aşa îmi explic de ce cartea lui Pitigrilli a pus atît de multă vreme până să fie apreciată cum merită.

Autorul e un mare umorist. Nu este un scriitor comic, gen Capus, Donnay sau gen „Chat-Noir". Nu-i nici de genul Courteline sau Jules Renard, care ridiculizează, implacabil, tot genul uman, lăsînd pe fiecare personaj să se compromită singur. Pitigrilli e un gînditor. Ironia se exprimă de cele mai multe ori subt formă de cugetări directe. Apoi un întreg sistem filozofic străbate dealungul faptelor şi vorbelor romanului său. Este un fel de anarhism libertar şi aristocratic, o ură *a tot ce e constringere organizată*, a tot ce e *instituţie socială coercitivă*, o sete enormă *de libertate*, de *„disponibilitate"* — cum ar zice *Gide*; *însfîrşit* ceva *foarte* latin de sud, foarte meridional. Cam acesta e felul Italienilor, Spaniolilor, Grecilor, de a concepe libertatea. Văd în ea ceva enorm şi total. O vor *întreagă* (de aceia în genere n'o prea au de loc). N'au o concepţie sociologică a libertăţii (aşa cum au popoarele de nord), ci una pur literară, sentimentală, lirică.

Un filozof romîn definea foarte pitoresc anarhismul: „un démocratisme refoulé". Anarhismul lui Pitigrilli este tocmai acesta. Revoltă de Italian, de cetăţean al unei ţări care

oscilează între perioade de refulări democratice penibile şi izbucniri violente.

Pitigrilli, spre deosebire de umoriştii propriu-zişi, nu-şi bate joc de toate personajele sale. Acelea care îl reprezintă pe el sînt cruţate. Mauro Mauri, tînărul îndrăgostit de naturaleţă, de tot ce e altfel decît ceiace este, apoi Melita, fecioara de 18 carate, apoi fratele ei care duce o viaţă literar-convenţională de anahoret în munţi inaccesibili, — toţi aceştia ni-s arătaţi ca nişte supra-oameni, încărcaţi de epism, de un epism uneori cam fad şi cam greoiu. Autorul însă pentru nimic în lume n'ar rîde de ei. Humorul lui are ceva politicianist. (Sudul are în sînge politicianismul). Persecută pe anumite personaje şi protejează pe cele care au onoarea de a-i populariza ideile preferate.

Ideile lui am văzut că nu-s de o noutate excesivă. Ba chiar am putea spune că ilegalismul, insurecţia din principiu în contra prejudecăţilor, oroarea necondiţionată de tot ce e gata-făcut, — toate acestea au ceva oarecum infantil; reamintesc spiritul de contradicţie al copilului şi revoluţionarismul eftin al adolescentului.

Dar nu în sistemul său filozofic trebue să căutăm adevăratele merite de cugetător ale lui Pitigrilli, ci în originalitatea savuroasă a formulelor sale, în prospeţimea metaforelor de care se foloseşte pentru a schiţa un portret sau o situaţie. De pildă, cele trei „indeflorabile domnişoare, ţepene ca nişte tuburi de orgă"; sau cele trei perechi de ghete enorme cu cuie din care se înălţau trei englezi identici; sau, vice-versa: paharul cu bere, înalt, blond şi rece ca o englezoaică. Şi cîte altele de care nu-mi aduc aminte (citez din memorie).

După ce Mauro consumă cele 18 carate ale Melitei, este încîntat de simplitatea şi bunul gust cu care Melita n'a zis nimic de toate acestea. Îi era o teamă cumplită lui Mauro de vre-un: „Acum sînt şi eu ca celelalte"; sau: „M'ai nenorocit!"; sau: „Ai să mă mai iubeşti după asta?"; sau: „Trebue să mă dispreţueşti acum"; sau: „Ştii ce ai de făcut". Şi-ţi trimite imediat pe tat'su; sau şi mai rău: pe frate-său; pe doi fraţi deodată, ori patru, ori cinci... Atunci afli ce număr enorm de fraţi poate să aibă o fecioară pîngărită. Pînă atunci credeai că, în urma unor asemenea operaţiuni, fetele fac copii. Ei bine nu. Te-ai înşelat. Fac fraţi!

O actriţă, metresa lui Mauro, îi explică acestuia că niciodată nu poţi face pe placul opiniei publice. Dacă te vede că însoţeşti o femee elegantă, lumea zice că eşti peşte; dacă eşi cu nevasta, zice că eşti încornorat; dacă te plimbi cu un prieten, zice că eşti pederast; iar dacă mergi singur — onanist.

Cum spuneam, citez din memorie ceiace-mi trece întîiu prin minte, şi desigur nu lucrurile cele mai bune. In privinţa acestor cugetări filozofico-literare, Pitigrilli este ameţitor de

abundent. Formulele lui adînc spirituale îl clasează printre cei mai fini moralişti contemporani.

Ca literat propriu-zis, trebue să recunoaştem că nu are nimic din acel suflu creator care îţi trînteşte deodată în faţă, halucinant de materialitate, personaje în carne şi oase, vorbind fiecare pe limba lui. Personajele lui Pitigrilli — chiar copiii de cerşetori — vorbesc toţi la fel; toţi se exprimă în stilul „Pitigrilli". Dar însfîrşit, acesta nu-i un cusur, căci Pitigrilli nu vrea să facă literatură obiectivă, ci roman de idei. Şi dacă cetitorul, îndărătul formulelor filozofice de stil Pitigrilli, reuşeşte totuşi să priceapă cum este personajul descris de Pitigrilli, — scopul autorului e atins.

Altul mi se pare a fi cusurul lui Pitigrilli. Uneori cam trişază. Incepe de pildă o descripţie de natură. Dacă i se pare bună, nu zice nimic. Dacă vede însă că e ratată, deodată începe să adaoge: „aceste pagini au fost puse aci înadins pentru a satisface gustul dificil al pompierilor"; sau: „această descripţie e anume făcută pentru acele din cetitoare care sînt fete de pension"; sau: „cum s'ar exprima autorul unui roman bine-gînditor". Cu alte cuvinte, cînd vede că literatura lui e proastă, o dă pe sama altora, a confraţilor, a clienţilor. Şi asta cu o morgă de antiromanesc à la Bernard Shaw, care face ca mica scamatorie să pară încă şi mai mizerabilă.

Dar acestea sînt detalii. Pitigrilli este un mare scriitor. Un ironist şi un moralist original, un portretist plin de savoare. Romanele lui nu samănă a poveste, ci mai mult a conversaţie la cafenea. De-aci — un farmec în plus.

* * *

Şolokov, *Sur le Don paisible.* Paris, Ed. Payot, 1931.

Intr'un roman englezesc, unul din personaje, el însuşi romancier, explică soţiei sale subiectul cărţii pe care vrea să o scrie.

— Prea complicat. Prea inteligent. Prea amuzant, — răspunde ea. Mi-ar plăcea să te văd scriind romane unde să fie vorba de un bărbat şi de o femee care se iubesc, care o duc cam greu la început, şi care pe urmă se mai aranjează puţin.

— Ei! ştiu eu că ai dreptate. Dar, vezi, pentru asta trebue geniu.

Mi-am adus aminte de această conversaţie cetind „Sur le Don paisible" a lui Şolokov. Şi m'am gîndit că n'am exagerat de loc acei care au spus că această lucrare e capodopera literaturii ruseşti de după războiu, şi nici acei care l-au comparat cu Tolstoi din „Războiu şi pace". Şolokov, ca şi Tolstoi, creiază viaţa aşa, din două-trei cuvinte, fără nici un efort, ca un Dumnezeu. Cîte odată spune doar că cutare a ieşit pe poartă, şi cînele din curte s'a luat puţin după el; şi pe urmă

s'a oprit şi s'a întors înapoi acasă. Dar nu ştiu cum e plasat asta în povestire, că parcă am fi acolo de faţă.

Cartea are şi o importantă valoare documentară. Viaţa Cazacilor, — aceşti ţărani, spadasini şi călăreţi, — ne este descrisă cu un realism desăvîrşit. Inteligenţa lor frustă, geniul lor de gospodari, superstiţiile şi robirea lor faţă de „gura lumii" şi opinia publică a satului, pasiunile lor sălbatece, decorul fermecător prin monotonia pustei, a şesului pe care curge Donul cel blajin, — toate acestea fac un tablou de o mare frumuseţă.

Vre-o 200 de pagini din 600 se petrec în timpul războiului. E tot ce s'a putut scrie mai adevărat despre războiu. Chiar romanul lui Remarque are involuntare artificii şi *parti-pris*-uri, şi mai are o inconştientă tendinţă de poză pacifistă, de — cum se zice în argot parizian — de „chiqué" umanitarist. La Şolokov avem, în schimb, numai adevărul gol, fără exagerări zoliste şi fără declamaţii gen „Societatea Naţiunilor". Şolokov, cînd scrie, are acea imparţialitate olimpiană a adevăraţilor zei. Parcă ne-ar spune: „Ce vreţi să-mi pese mie de certurile voastre? De ce adică aşi ţine cu unii sau cu alţii? Eu sînt Dumnezeu, şi-s amoral ca el; eu spun ce este. Pentru rest — duceţi-vă la dracu!"

În mijlocul povestirii este un episod lateral: se găseşte un carnet scris de un Cazac căzut, un Cazac care era şi student la Moscova. Într'o pagină, descrie el ce impresie i-a făcut războiul. Şi asta — împreună cu impresiile ţăranului Gregori — constitue, fără nici o îndoială, tot ce s'a scris până acum mai bine asupra războiului.

Şolokov, ca toţi marii scriitori ruşi, nu-i lipsit nici de humor. Iată un exemplu: Un general suferea de o boală de stomac şi n'avea voe să înghită alimentele, ci doar să le mestece. Un mujic ţinea în permanenţă o tavă, unde Excelenţa Sa scuipa la loc mîncarea. I-a trebuit cîtăva vreme servitorului să-şi reţină greaţa în faţa acestui spectacol, şi nu arareori vărsa de desgust. Dar cu timpul se obişnui. Odată chiar îi veni poftă să guste şi el din acele resturi. Mai tîrziu le mînca de-abinelea. Şi, la ultima etapă a acestei interesante evoluţii, îl vedem aşteptînd nerăbdător ca generalul să sfîrşească felul, pentru a ieşi cu tava şi a se precipita cu lăcomie asupra subproduselor stăpînului. Rezultatul: individul se îngrăşa şi-i mergea mai bine decît tuturor oamenilor din curte.

Amorurile Cazacilor, scrisorile lor, necazurile, chefurile, recepţiile şi sărbătorile, apoi muncile lor, culesul, pescuitul, distracţiile lor călări, — toate acestea trezesc ca din pămînt o lume întreagă care trăieşte cu aceiaşi materialitate ca mine sau ca dumneata.

D. I. Suchianu

Revista Revistelor

Filozofia lui Titu Maiorescu

Fost-a Titu Maiorescu un filozof?

Dacă definim *riguros şi cu stricteţă noţiunea de filozof* şi nu acordăm *acest titlu decît unui creator de concepţii originale* despre lume şi viaţă, cuiva care construeşte un sistem de gîndire propriu şi inedit, atunci ar fi greu să acordăm epitetul acesta lui Titu Maiorescu.

Insă noţiunea de filozof poate avea şi un înţeles mai larg, putînd cuprinde în marginile sale şi alte elemente decît cele amintite mai sus.

Este cap filozofic şi acela care nu priveşte lucrurile niciodată unilateral, ci le inserează în ţesătura unui ansamblu unitar, prin care priveşte toate lucrurile individuale, ca printr'o lentilă uriaşă, desluşindu-le *astfel* adevărata fiinţă şi *valoarea lor reală.*

Titu Maiorescu a fost un exponent superior al *acestei tendinţe* de unificare, pe care nu o poseda numai în structura lui organică, ci o urmărea şi în chip conştient. „Nu cîte idei *felurite* ai adunat în memoria ta, este lucrul cel important, ci importantă este legătura între idei... O mie de boabe stau împrăştiate în diferite locuri, tu-ţi pierzi vremea ca să le cauţi una cîte una; dar dacă au fost prinse de un fir comun, cu o singură apucare a mînii stăpîneşti totalitatea şiragului". („Din experienţă". *Critice*. Vol. II).

Tot o dovadă de *spirit filozofic* — osebit de năzuinţa către unitate — ar fi şi faptul de a poseda o conştiinţă clară de mecanismul unor operaţii spirituale, care de obiceiu se produc inconştient, — cum ar fi cazul normelor frumosului şi al regulelor adevărului. Subt acest raport Maiorescu era neîntrecut, stăpînind deopotrivă de luminos şi resorturile intime ale frumosului şi pe acele ale adevărului, şi Estetica şi Logica, făcîndu-te să zici încă odată, faţă de această egală dominare că, oricît ar fi de eterogene, unul faţă de altul, adevărul şi frumosul, e probabil că au o rădăcină comună în cutele ascunse ale sufletului.

In mai toate scrierile sale critice, Maiorescu pleacă îndeobşte de la idei filozofice generale, pe care le triază din comoara sistemelor de gîndire, cu un simţ de alegere sănătoasă. De aci, avea două drumuri deschise: sau se înfunda mai adînc în cercetarea bazelor lor spirituale, ceiace fac capetele speculative, sau se cobora în lumea concretă căutînd s'o organizeze în conformitate cu acele idei, ceiace fac spiritele aplicative. Maiorescu era mai înainte de toate un spirit aplicativ, un practician.

Această operă de aplicaţie practică nu trebue cituşi de puţin bagatelizată. Multe capete speculative,

care domnesc în domeniul abstract, sînt de o rară nedestoinicie în aplicaţia practică. Luată în stil mare, opera de aplicaţie practică reclamă îndeobşte şi ea putere creatoare şi originalitate, ca şi construcţiunile teoretice din domeniul abstract. Dacă, pentru degajarea unei idei generale din observarea cîtorva cazuri concrete, se cere putere de creaţie — să degajezi legea gravităţii din căderea unui măr! — nu mai puţin însă trebue invenţiune şi pentru aplicarea unei reguli generale, mai ales găsită de alţii, la un caz determinat, fiindcă asemenea aplicaţie implică pururea o ajustare şi mai ales perspicacitatea de-a găsi punctul de atingere al ideii generale cu structura cazului particular.

Titu Maiorescu a fost în domeniul culturii naţionale un mare chirurg, un operator de precizie şi îndeminare, care a salvat pacientul de infirmităţi cu atît mai primejdioase, cu cît aproape treceau neobservate. Căci niciodată o boală nu e mai ameninţătoare decît atunci cînd rămîne ascunsă, neajungînd la conştiinţa de sine.

Se săvîrşeşte o îngustare a imaginii lui Titu Maiorescu, atunci cînd se înfăţişează opera sa de critică constructivă, ca o critică literară. El a făcut critică literară ca reformator cultural, care îmbrăţişează totalitatea manifestărilor spirituale ale epocii în varietatea îndeletnicirilor ei. Şi doar toate erau egal de bolnave. Ştiinţa nu se prezenta mai bine decît literatura, suferind de aceleaşi mistificări. De aceiaşi suferinţă şi de acelaşi caracter fictiv pătimeau mai toate instituţiile ţării, pe care Maiorescu le pecetlueşte lapidar în următoarea caracterizare: „pretenţii fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr".

Ar fi totuşi să dăm o imagine necomplectă despre Maiorescu ca filozof, dacă ne-am mărgini să relevăm numai această lature aplicativă — de altfel foarte importantă — a activităţii sale. In opera lui critică, întîlnim şi cîteva jerbe de cugetare originală, chiar în domeniul teoretic al speculaţiei pure. Avem vre-o două articole şi cîteva pagini de aforisme, anexate la al doilea volum de critice.

Maiorescu este un autor care a scris relativ puţin. El nu a fost un scriitor abundent, la care frazele să fi curs torenţiale din vîrful condeiului său. Din contra, redactarea îi era mereu reţinută de grija să dea ideii forma cea mai perfectă. Avea pasiunea conciziunii şi a înţeles să-şi aplice şi sieşi recomandaţia pe care o făcuse scriitorilor literari: cît mai multe idei, în cît mai puţine cuvinte.

In cadrele restrînse ale unei mari economii de cuvinte, Maiorescu a publicat articolele „Progresul adevărului" şi „Din experienţă". Cel dintîiu e o zugrăvire originală a peripeţiilor prin care trece adevărul, de-atunci de cînd încolţeşte, ca idee, într'un spirit individual, şi pînă cînd e acceptat de conştiinţa colectivă, ca o indiscutabilă realitate. Seria vicisitudinilor şi etapelor străbătute e prezentată magistral de Maiorescu, reuşind să facă din acest articol un studiu condensat de psihologie socială. Al doilea, de-o importanţă capitală, s'ar fi putut intitula chiar „Condiţiile fundamentale ale cunoştiinţei psihologice" şi ar fi putut lua cu totul alte dimensiuni, dacă Maiorescu n'ar fi cedat iarăşi conciziunii sale şi, în locul redactării stricte a aportului său personal, şi-ar fi inserat observările sale într'un cadru de consideraţii istorice, acelea care sporesc întotdeauna întinderea tuturor lucrărilor ştiinţifice.

Cugetarea filozofică a lui Maiorescu, o mai putem urmări însă şi în alt compartiment al operei sale, de care în genere s'a vorbit mai puţin, cu toate că merită a fi studiat mai deaproape. Este vorba de aforismele sale, de acele formule pregnante şi scurte cu care dînsul îşi exprimă observări izolate despre faptele existenţei şi orientările ei.

Din aforismele lui Maiorescu, putem să construim personalitatea

autorului lor, cu laturile ei esenţiale: năzuinţa conştientă către unitate, răceala obiectivă şi cumpătarea, concepţia antimaterialistă, cultul frumosului. Unele aforisme vin să dea expresie firii sale aristocratice, altele — preferinţei realizărilor practice faţă de domeniul ideilor neaplicate. Toate mărturisesc într'o egală măsură o altă însuşire fundamentală a spiritului lui Titu Maiorescu: claritatea gîndirii îmbrăcată într'un stil de-o puritate clasică.

(I. Petrovici: *Revista de Filozofie*, Octomvrie-Decemvrie 1930).

* * *

Problema federaţiei statelor europene

Iată un cuvînt — *federal, federaţie* — care produce la cei mai mulţi o nedumerire, dacă nu chiar un sentiment de panică. Parcă ar fi ceva extraordinar de revoluţionar. Şi totuşi cine este obişnuit cu cercetarea fenomenelor sociale ştie că fenomenul federativ este un fenomen social de ordin general. Fără riscul de a exagera, se poate spune că istoria societăţii umane este alcătuită din episoade de asociaţii federaliste. Fenomenul federalist este universal, începînd cu societatea federativă comunală, continuînd cu solidaritatea federativă provincială, pentru a sfîrşi, în veacul al XVIII-lea, prin apoteoza federativei naţionale. Astăzi se vorbeşte de o nouă etapă: de continuarea evolutivă a ideii federative, *prin stabilizarea solidarităţii federative continentale*. Se neagă *însă necesitatea* şi chiar posibilitatea *unei astfel de federative* continentale, pentrucă se încearcă să se realizeze o solidaritate federativă mondială, planetară, aceia care îşi găseşte expresia în Societatea Naţiunilor. Se pune întrebarea dacă această solidaritate continentală, care îşi găseşte expresia în organizaţiile continentale americane, care sînt de natură conservativă, în organizaţiile continentale asiatice, care sînt de natură revoluţionară, dacă nu-şi pot găsi un complement şi în organizarea unei federaţii continentale europene de natură evolutivă. Aşa dar, federaţia statelor europene nu este o utopie, ceva fantastic, o ficţiune, un deziderat irealizabil, ci o etapă necesară a unei evoluţii sociale în curs de desfăşurare: după cum s'a trecut dela formele federative comunale, la cele provinciale şi naţionale, tot astfel, pentru a ajunge la solidaritatea planetară (Societatea Naţiunilor), va trebui să se creeze mai întîiu etapa intermediară continentală (federaţia europeană).

Ce este însă *federaţia* ca fenomen social? Căci numai lămurirea acestei noţiuni va înlesni înţelegerea planurilor care agită azi lumea politică.

Federativ nu este decît expresia solemnă a concilierii a două principii antitetice, care se ciocnesc dela originea societăţii omeneşti, principiul autorităţii şi principiul libertăţii. Federalismul ne aduce prin urmare o concepţie nouă a libertăţii şi se poate defini astfel: dau puţin din libertatea mea, pentru a crea o autoritate care să-mi garanteze restul libertăţii. Federalismul este un contract politic. In sistemul contractanţilor, aceia care intră în asociaţie: şefi de familie, comune, provincii, state... primesc atît, cît sacrifică.

Contractanţii păstrează iniţiativa şi suveranitatea întreagă, mai puţin partea ce priveşte obiectul şi scopul contractului. De aci reiese recunoaşterea drepturilor membrilor federaţiei să participe la puterea centrală şi, prin aceasta, independenţa lor faţă de centru.

Acest contract politic este ceiace se numeşte o federaţie; dacă este aşa, bine-înţeles că legătura federală nu are de efect nivelarea şi uniformizarea membrilor federaţiei, cum crede sociologia vulgară politică.

Federalismul este deci departe de a fi un nivelator menit a şterge frontierele şi originalitatea, ci dimpotrivă, fiecare membru al federaţiei nu numai că îşi păstrează

individualitatea, dar chiar o completează și o îmbogățește prin crearea armoniei federale, ce întrunește pe toți la un loc în scopul de a conlucra și a înfăptui în comun ceva mai bogat, mai demn, mai frumos, mai impunător decit ar fi putut face fiecare izolat.

De aceia nu poate fi o mai bună caracterizare a principiului federației decit faimoasa formulă a Sfntului Augustin: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas" — unire unde este necesar, libertate unde este îndoială, și în toate iubire. Iubire, unire și libertate, iată cele trei elemente constitutive și esențiale ale ideii federative.

(D. Gusti: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, No. 1-3, 1930).

* * *

Sistematică în istoria artei

Heinrich Wölfflin dă prețioase informații asupra ultimelor lucrări ale lui Iacob Burckhardt. Publicarea postumelor, acum citeva zeci de ani — în deosebi studiile despre portret, despre tablourile de altare, despre colecționari și amatori în arta italiană — adusese oarecare decepție: păreau lucruri prea mărunte. Astăzi, cind tot ce a rămas scris dela marele istoric este dat la lumină, acele postume capătă altă semnificație. Dela B. s'a păstrat aproape întreagă — arhitectura, sculptura și jumătate din istoria picturii — o istorie a artei italiene din vremea Renașterii „în expunere sistematică". In prefața la *Cultura Renașterii*, unde arta plastică e lăsată la o parte, B. promitea o lucrare deosebită despre arta italiană. Istoria arhitecturii, publicată în colecția lui Kugler, nu era decit prima parte a acelei expuneri sistematice. Wilhelm Bode văzuse, în niște manuscripte pe care Burckhardt i le lăsase odată citeva ceasuri spre cercetare, o istorie a sculpturii italiene. Bode credea că B. nimicise acele manuscripte. Ele există. B. le intitulase mai tirziu: glose marginale la istoria sculpturii; apoi notase, puțină vreme înainte de moarte: „să nu se tipărească". Partea din urmă a „Sistematicei", pictura, a rămas neisprăvită. Pentru pictură, ca și pentru sculptură, erau prevăzute două părți purtind titlurile caracteristice: „Forțe și mijloace", „Obiecte și probleme". Postumele publicate mai înainte erau scrise în vederea expunerii sistematice. Desigur B. n'ar fi avut intenția să înlocuiască istoria prin sistemă. Sistematica pe care o avea el în vedere avea să fie numai o completare a istoriei — însă o completare necesară. „Istoria artei în vremea Renașterii, scria B. într'un proiect de prefață (1863) va urma totdeauna seria cronologică a artiștilor; și nu-mi dă în gînd să așez această istorie pe alte baze. Incercind a expune materia după obiecte și genuri, vreau numai să adaog istoriilor narative de pînă acum ale artei, o a doua parte, sistematică". Wölfflin observă că B. nu era un cap eminent sistematic; pe dînsul îl interesa individul și cazul concret. Căutarea unei consecvențe, a unei logice în viața istorică nu-l atrăgea prea mult. Spiritul său avea nevoie să se miște liber.

Capitolele sint lipsite de raționalitate, în expunerea sistematică a lui B. Totuși el încearcă a preciza noțiunea de istorie sistematică a artei așa cum o înțelege B. Acesta își dădea sama că istoria artiștilor trebuie completată prin istoria problemelor. Istoria artiștilor ne face să credem, „că aceștia și-au ales singuri și liberi problemele, pe cind ei lucrează, în realitate, subt stăpînirea unor precedente ce se dezvoltă treptat" (proect de prefață). Istoria sistematică va căuta să arate, după genuri, ceiace li se cerea artiștilor, și apoi să precizeze cum genurile se influențează între ele. Ea se va întreba, cum și unde s'a format un anume gust al amatorilor și colecționarilor de artă. In arhitectură, de exemplu, nu interesează numai psihologia stilurilor, ci și psihologia celor care dădeau comenzile arhitecților. B. a fost cel dintîi care a cercetat izvoarele istorice în această privință (v. Introducerea la *Istoria arhitecturii*), și a căutat să precizeze deosebirile de stil după diversele provincii italiene, deosebiri care derivă din gustul publicului de care depindeau arhitecții. B. urmărea să arate în ce fel arta era supusă unor anume scopuri ale vieții. De ex., pentru pictură el proectase capitole cu titlul: alegorii; cicluri; pictura în mînăstiri; în spitale; tablouri ceremoniale. Negreșit, scrisese Schnaase încă demult istoria artei în raport cu civilizația în general; în această operă însă, raporturile artei propriu zise cu celelalte sfere de viață erau imprecise. „Ideile mari" rămîn pe sama istoriei artiștilor; istoria sistematică urmărește de aproape tehnica operelor de artă ca atare. „Voiu părea poate unora, că gonesc întrucitva divinul din istoria artei...: trebuia să dau dreptul prozei în domeniul artistic". In pictură, B. urmărea dezvoltarea formelor și a stilurilor: desen, lumină, culoare, compoziție — se pot scoate mai ales în evidență, cind avem în vedere genurile, și nu individualitățile artistice. Prețioasă este mărturisirea lui B., că în asemenea cercetări de stil și formă, artiștii de meserie ar putea fi istoricului de cel mai mare ajutor. „Cine nu e în artă măcar diletant, nu poate practica acest fel de cercetări decit pînă la oarecare punct". Și W. adaogă, că istoricii artelor plastice rămîn, aci, de rușine față cu istoricii muzicei, căror nu le este iertat să atace materia lor, dacă nu au respectabile cunoștințe tehnice. Istoricului artei *trebuie să-i fie familiare ideile atelierului*. B. punea mare preț pe frequentarea artiștilor. El era pătruns de specificul artistic, și în interesul acestuia încerca el să trateze sistematic istoria artei. W. amintește că, pe cind B. colabora cu Franz Kugler, se iscase între acesta și Schnaase discuție asupra interpretării formelor de artă. Sch. explica totul în funcțiune de expresie; K. vroia să se țină sama de limitele și posibilitățile în care orice artist se află închis prin puterea tradițiilor de artă ce operează în momentul respectiv. B. pomenește pe Winckelmann ca predecesor în tratarea sistematică a istoriei artelor. Și Winckelmann afirmase, că cei care au scris, pînă la el, despre artă, au vorbit prea puțin de arta însăși; și el clasa materialul artistic, după forme și probleme. Tipul istoricului sistematic și acel al istoricului propriu zis, sint apariții din toate timpurile, — încheie Wölfflin. B. credea că viitorul apropiat în istoria artei va fi de partea sistematicei. Așteptările lui nu s'au realizat. Totuși W. ia asupra lui „odiul și ridicolul" profetului care încă odată anunță că tratarea sistematică are viitor. Gradul amestecului de sistematică în istoria pură, îl vor hotărî totdeauna, firește, vocațiile personale.

(Heinrich Wölfflin: *Die Neue Rundschau*, Noemvrie 1930).

* * *

Funcționarii în democrația germană

Pe trei motive se plînge lumea germană, astăzi, de situația funcționarilor: unii se jelesc că statul parlamentar distruge vechea birocrație capabilă, cinstită și modestă, de pe vremea monarhiei pruso-germane; alții sint alarmați că națiunea se preface într'o masă de funcționari; în sfirșit, lumea strigă că birocrații de grad superior sabotează statul democrat. In Europa continentală, funcționarii de carieră au format, la origini, o trupă prin care monarhul absolut își exercita puterea de constringere asupra nobilimii feudale și a burghezimii. Articolul 98 din constituția prusiană din 1850 promitea o lege specială pentru funcționari, — promisiune căreia nu i s'a dat urmare. In schimb, ordonanțe din 1850 și 1855 prevăd că, o condiție neapărată pentru numirea unui funcționar este și „o atitudine politică ireproșabilă"; iar la depunerea jurămîntului funcționarul jură, în primul loc monarhului: credință, supunere și ascultare și în al doilea loc numai, că va „respecta conștiincios constituția". Un

manifest imperial din 1882 făcea cunoscut că, la alegeri, funcționarii politici vor trebui să reprezinte politica guvernului. Fără îndoială politica aceasta era politica partidului conservator, adică a nobilimii feudale și a burghezimii „neofeudale". Un scriitor foarte favorabil vechii birocrații, Köttgen, mărturisește : „privirile funcționarilor rămineau ațintite asupra tronului. Ideia de responsabilitate națională era străină majorității birocraților". Astfel se explică propunerea extremă a unui deputat social-democrat, ca funcționarii să fie numiți pe cale electorală. Astăzi, nimeni nu se mai îndoește că, în democrația germană, funcționarul de carieră rămîne indispensabil. Care va fi acum situația funcționarilor față cu națiunea, cu guvernul, cu partidele politice ? Asociația funcționarilor germani cere, de ex. ca noul cod penal să pedepsească rezistența față de funcționarii executivi, chiar în cazul cînd aceștia nu s'ar afla în exercițiul funcțiunii. Aceasta ar însemna, a provoca și întreține înstrăinarea între funcționari și națiune.

Extrema cealaltă s'ar atinge, dacă nu s'ar garanta funcționarului mîndria și onoarea calității sale de slujbaș al statului. Unul dintre cei mai aspri critici ai birocrației vechi, Max Weber, scria : „să nu creadă democrația, că funcționarii lipsiți de sentimentul onoarei profesionale vor putea păstra integritatea și capacitatea de resort a birocrației germane de până astăzi". Deosebirea fundamentală de care trebue să se țină sama, este : guvernul are conducerea politică; birocrației îi revine aplicarea politicei guvernului. Funcționarul de carieră reprezintă continuitatea în stat. Funcționarului i se va cere dar o mare abnegație în materie politică. Lunga experiență americană a dovedit că schimbarea, în masă, a funcționarilor la fiecare schimbare de cabinet, nu are alt efect decît „o administrație de diletanți corupți". Acum Statele-Unite au introdus numirea funcționarilor prin examene, minuțios organizate, care se trec înaintea unor comisiuni independente de parlament. De sigur nu trebue uitat, că noul stat german a moștenit o birocrație formată aproape exclusiv sub patronajul vechiului partid conservator. In statul nou, acest monopol de partid nu mai poate fi tolerat. Neapărat trebuia să se facă loc în birocrație, și oamenilor din nouăle partide de guvernămînt. Abuzurile sînt inevitabile, și e cunoscut, de ex., că marile concerne industriale, precum ajută financiar propaganda electorală a unor partide, au început să și patroneze candidați pentru slujbe de resort; și se constată că această influență pătrunde pînă la universități. Insă funcționarii de carieră nu vor putea rezista, nici efectiv nici demn, acestor abuzuri, decît renunțind absolut de a opune politicei guvernului o politică a lor proprie, așa cum, din nenorocire se întîmplă obișnuit în Germania postrevoluționară. Nici un guvern nu va tolera lungă vreme asemenea *funcționari politicizanți*. Inaltul tribunal administrativ prusian (Oberverwaltungsgericht), prin o sentință din 1927, spune: dreptul de a-și manifesta liber opiniile este limitat, pentru funcționar, prin datoriile ce-i sînt impuse de funcțiunea sa, îndeosebi prin datoria de credință și ascultare, care-i interzice de a face uz de acest drept al opiniei libere în aceiași măsură ca orice alt cetățean, ce nu se află subt disciplina serviciului, indispensabilă interesului general.

Funcțiunea îmbrățișează întreaga persoană a funcționarului. Funcționarul nu e *niciodată numai* om privat. Nicăieri mai puțin decît în statul parlamentar, biurocrația nu trebuie să formeze o unitate ermetic închisă. De aceia guvernele, la rîndul lor, vor trebui, în un asemenea stat, să se ferească de a numi funcționarii după culoarea lor politică. In Anglia, Statele-Unite și Franța, s'a luat funcționarilor elegibilitatea politică. In Germania însă, funcționarii de stat sînt în mai mare număr reprezentanți în parlament decît orice altă profesie. Interzicerea elegibilității politice pentru funcționari este o măsură suportabilă pentru funcționar, și necesară pentru stat. Și această măsură ar fi suficientă. Excese cum e legea fascistă din 1925, care pedepsește cu destituirea pe orice funcționar — inclusiv magistrați și profesori universitari — care s'ar declara în opoziție „cu liniile generale ale politicei guvernului", trebue lăsate regimurilor dictatoriale, unde nu există „drepturi bine cîștigate" pentru funcționari, nu există cale legală, garantată prin magistrați independenți, întru apărarea slujbașului contra destituirii arbitrare".

(Herman Heller: *Die Neue Rundschau*. Decemvrie 1930).

* * *

Ivan Turghenev și femeile

In afară de dragostea lui pentru M-me Viardot, care constitue o dramă unică în istoria literară a lumii civilizate, Ivan Turghenev, *cel mai european* dintre scriitorii ruși și unul dintre cei mai celebri, a lăsat posterității amintirea a încă cîtorva dintre acele subtile, rafinate și spirituale prietenii cu femei, pe care numai oamenii de geniu știu să le creeze. Una dintre aceste femei este Elisabeta Egorovna Lambert, fiica celebrului ministru de finanțe al lui Nicolaie I — Kankrin, și soția unui înalt funcționar dela St.-Petersburg. In corespondența sa cu Turghenev, ea se arată după vorbele lui Grevs, „o femeie spirituală prin virtuțile sale de *inteligență* și de bunătate, de *severitate* și nobleță în *principiile sale morale* și *religioase*, *și* deasemenea ca un *suflet înalt* și o inimă bogată *în afecțiune*".

Acestei femei *i-a fost sortit* să intre mai adînc în viața lui Turghenev, în perioada dureroasă pentru *el a* rupturii cu M-me Viardot (1853—61), ruptură ale cărei cauze, întocmai ca și acelea care au provocat mai tîrziu ruptura cu ea însăși, nu *vor fi* cunoscute pe deplin decît după ce se va fi publicat arhiva d-nei Viardot, care cuprinde și o parte din scrisorile, și tocmai cele mai interesante, ale Elisabetei Lambert.

Caracterul simțămintelor lui Turghenev pentru M-me Lambert se poate deduce în parte din acest pasaj spicuit dintr'una din primele scrisori către ea, scrise într'un timp cînd compatrioții lui îi făceau un proces din faptul expatrierii lui, iar el însuși colinda capitalele europene fără să găsească astîmpărul definitiv al unui simțămînt adînc rănit: „...Mă voiu odihni la Roma, apoi mă voiu reîntoarce în Rusia crud sdruncinat și bătut. Totuși sper că de data aceasta lecțiunea îmi va fi de folos... E greu de formulat în scris ceiace simți, dar presimt că într'o zi, în iarna ce vine, d-ta și cu mine vom avea o convorbire în care eu voiu avea să vă spun multe lucruri. Imi vei răspunde printr'o predică, dar morala care va ieși din gura d-tale va fi ascultată cu plăcere și profit, pentrucă dinapoia principiilor cunosc un suflet liber...

Meditînd asupra vieții mele trecute, eu nu pot, cu tot numărul mare de umbre, să nu mă consider fericit: Dumnezeu unul cunoaște meritele care mi-au permis să mă bucur de afecțiunea a două sau trei frumoase suflete feminine și, crede-mă, socot ca o fericire — și nu ultima a vieții mele — prietenia d-tale pentru mine. Mi-e drag să mă gîndesc că d-ta ești deasemeni convinsă de acest lucru și știi bine cît îmi ești de scumpă și apropiată...".

Corespondența lui Turghenev și a contesei Lambert — sursă unică pentru a le cunoaște raporturile — dovedește până la ce grad căuta Turghenev, mai ales în acești ani de criză a „vieții sale amoroase", acest suflet-soră feminin, de care avea atîta nevoie. El o numia pe contesă *primul său prieten !*

Contesa, fire de elită, îi răspundea pe același ton. Intre ei se revărsa o amiciție adevărată „fără egoism, sau erotism", cum spune Grevs în cartea sa despre Turghenev (Histoire d'un amour). Corespondența acestor două ființe este de o frumuseță superioară. Și totuși neînțelegerile se arată foarte des

asupra unui şir de chestiuni, mai ales atunci cînd vine vorba de părăsirea patriei ruseşti şi de stabilirea lui Turghenev în Franţa. Prietenia rămîne totuşi adincă şi neatinsă. Din nefericire nu se cunoaşte corespondenţa întreagă: o parte a rămas la contesă, inedită, alta în arhivele d-nei Viardot.

Scrisorile se întrerup brusc în 1867. A contribuit la acest lucru faptul că Turghenev a revenit la M-me Viardot şi s'a instalat definitiv într'o vilă vecină cu proprietatea soţilor Viardot? Sau înalte scrupule de moralitate religioasă, dictate de moartea fiului şi fratelui d-nei Lambert? Sau o altă cauză misterioasă? — va rămînea o enigmă de nepătruns, pe care poate numai publicarea arhivei d-nei Viardot o va scoate la lumină.

(E. et M. Semenoff: *La Revue Mondiale*, 1 Decemvrie 1930).

* * *

„Cetatea Muzeelor" din Berlin

In inima vechiului Berlin, în colţul nord-vestic al insulei formate de Spree şi Kupfergraben se ridică *Kaiser Friedrich-Museum*, iar jumătatea sud-estică a insulei este dominată de grandioasa clădire a lui Schlossmuseum, ale cărei săli cuprind între altele bogate colecţiuni de artă decorativă. Intre aceste două edificii, s'a format în mod treptat, timp de un secol (aniversarea s'a serbat tocmai anul acesta) o cetate întreagă de muzee, care deşi nu cuprinde toate muzeele Berlinului, totuşi constitue, mai ales în urma punerii în aplicare a unui grandios plan de ansamblu întocmit încă înainte de războiu, dar neefectuat în întregime nici pînă astăzi, cel mai vast domeniu artistic din Germania şi unul din cele mai mari din lume.

Leagănul acestei măreţe familii de clădiri îl constituie *Alte Museum*. In 1855 s'a construit *Neue Museum*, în 1875 *National Galerie*, mai tîrziu *Kaiser-Friedrich-Museum* pomenit mai sus, apoi *Pergamon-Museum* şi *Deutsche-Museum*. Simpla enumerare a acestor titluri, care sînt legate de colecţiuni celebre în toată lumea, îţi dă numai prin numărul lor o idee de grandoarea lor. Vizitatorul care se plimbă prin această cetate a muzeelor găseşte în etajele lor de jos obiecte monumentale fixate în pămînt: fragmente de arhitectură şi sculptură din Italia şi Germania, Asia Mică şi Persia, Egiptul şi Grecia. Dimpotrivă, sălile etajelor superioare sînt pline de obiecte mai mobile: opere de artă decorativă antică, vase, sticlărie, covoare, tablouri germane, mici sculpturi şi se înţelege deasemeni romantismul gigantic al suprafeţelor faţadei Uschatta.

Intinderea acestei cetăţi de muzee este evident prea vastă, pentruca să poţi descoperi dintr'o singură privire şi într'o singură vizită, toate raporturile arhitecturale şi toate legăturile interne care unesc diferitele părţi ale acestui organism complex. Dar plasîndu-te la o distanţă *ideală* dela această veritabilă insulă a artei, *în mijlocul mării sbuciumate ce o reprezintă marele oraş*, ideia conducătoare apare, şi tabloul complect al unui vast imperiu artistic — care se întinde dealungul mileniilor, cuprinde o jumătate de glob şi se condensează în toate obiectele acestea despărţite uneori atît de mult în spaţiu şi timp, — poate fi contemplat în ansamblu.

E adevărat că întregul plan de ansamblu, conceput de Messel, acum cîteva decenii, nu este terminat. Imprejurări de forţă majoră, ca lupta contra solului nefavorabil pentru construcţii monumentale, iar mai tîrziu războiul mondial şi criza economică ce i-a urmat, întîrzie multe realizări ale proiectului, astfel că „cetatea muzeelor" şi-a serbat centenarul fără să-şi vadă toate părţile legate într'un tot armonic. Totuşi părţile terminate: *Deutsche Museum*, *Pergamon-Museum* şi era arhitecturală principală a Muzeului Asiei anterioare dau o ideie completă şi în genul său unică a planului şi a execuţiunii ansamblului.

Faţada noului cartier al muzeelor este îndreptată spre cartierul Universităţii. Schimburile reale şi personale care există de un secol, între aceste două mari instituţii ale culturii prusiene vor fi uşurate în viitor, prin crearea unei străzi, proiectate încă înainte de războiu care va pleca din Negelplatz, se va prelungi printr'un pod peste Kupfergraben şi va ajunge la Museumforum.

Numai atunci se va putea spune că Berlinul are un centru intelectual în inima vechiului său cartier.

(Dr. Wilhelm Waetzoldt: *Museion*, Vol. II, 1930).

* * *

Realitatea lui Omer

Istoricul „problemei omerice" este foarte elocvent pentru a arăta ce poate să facă în lumea ştiinţifică un pas greşit al unui om cu autoritate: el marchează începutul unei mode, care exercită ca atare o fascinaţie şi o autoritate asupra unor întregi generaţii de învăţaţi. Caracteristica modei este capriciul adică lipsa unui fundament raţional: şi noi auzim spunîndu-se astăzi că erau nefondate — astfel au fost recunoscute cu timpul — motivele care l-au împins pe Wolf la fatalele sale concluziuni: şi totuşi atîţia oameni continuă să lucreze în acea direcţie, caşicînd acele premise ar fi adevăruri indiscutabile, iar nu păreri eronate.

Odisseia a fost câtva timp respectată de critica disolvantă. Dar mai tîrziu, furia analizelor şi a subtilităţilor a năpădit-o şi pe ea şi încă mai crud chiar, decît se întîmplase cu „Iliada". S'au construit şi se mai construiesc şi astăzi cele mai bizare teorii în legătură cu acest al doilea poem milenar al lui Omer. Un lucru îmbucurător pentru un adept al ideii realităţii lui Omer, este faptul că pînă în prezent nu s'au găsit încă doi învăţaţi, care să fie de acord între ei. Fiecare teorie satisface în întregime numai pe propriul ei autor şi nu are nici o influenţă asupra „literaturii-omerice" crescute atît de mult, încît celor ce vor să se informeze ce s'a scris cu privire la Omer, nu le mai rămîne timp să-l citească pe Omer însuşi.

Să încercăm un alt procedeu. Să ne închipuim că cunoaşterea directă a poetului este singura cale pentru a ajunge la înţelegerea şi preţuirea lui. Ni se va spune că adoptăm o poziţiune naivă? Totuşi fie: să încercăm puţin a fi astfel, cum cerea poetul să fie, sau presupunea că este auditorul său. Să nu ţinem seama de ceiace spun criticii: aproape totdeauna ei încearcă un procedeu „logic", fără a se gîndi că logica poetului nu este obligată să coincidă cu aceia a învăţatului, şi nici chiar cu aceia a istoricului. Sînt demni de milă atunci cînd încearcă să reconstruiască un poem „primitiv" pentru a-l face logic şi coerent: acestea sînt produse ale unor sforţări mintale, aparenţe inconsistente, creaturi născute moarte.

Unitatea organică a poemului, înţeleg *Odisseia* luată în întregime, apare clară deîndată ce vom considera diversele ei părţi, legate strîns între ele şi ne vom da seama că ele nu ar fi putut niciodată să aibă acea viaţă independentă, pe care le-o atribuie criticii. Să ne oprim puţin, asupra argumentării poemului.

Mai întâiu, acea chestiune mult discutată şi cu deosebire preferată de critici, care este cunoscută subt numele de Telemachia. Care este justificarea împletirii persoanei lui Telemac în firul poemului?

După douăzeci de ani de rătăciri şi aventuri pe mare, Odisseu capătă în fine putinţa de a se reîntoarce în insula lui. Două probleme i se pun în faţă: aceia de a fi recunoscut după douăzeci de ani de absenţă şi aceia de a învinge pe numeroşii pretendenţi la mîna Penelopei, considerată văduvă de toţi, afară de ea însăşi. Pentru o întreprindere aşa de riscată a unuia contra a o sută, eroul are ajutorul divin; dar preparativele şi executarea acestui pas, reclamă înţelepciunea şi concursul unei persoane credincioase. In momentul decisiv el va avea lîngă sine pe cei doi bătrîni

păstori care l-au recunoscut cei dintâi, dar primul şi cel mai mare ajutor i-l va procura aliatul său natural Telemac, fiul lăsat copil, iar acum un tinăr infloritor şi puternic. Astfel „Telemachia" apare mai justificată in planul poemului, decit poate chiar faimoasele povestiri de la masa lui Alcinoe. Tot astfel povestirea călătoriilor lui Telemac este in mod intim conexată cu aceia a răzbunării. Situaţia din insula Itaka este astfel zugrăvită, că imaginaţia reclamă in mod imperios o reacţiune. Intoarcerea lui Odisseu sau acţiunea lui Telemac, devenit major, se impune prin insăşi desfăşurarea faptelor. Plecind in acea călătorie, pe care pretendenţii o consideră la inceput o glumă, dar care-i umple mai tirziu de furie şi ingrijorare, Telemac nu introduce o acţiune străină in desfăşurarea poemului, ci acţionează ca un *alter ego* al tatălui său; sintem in miezul *Odisseii* veritabile şi propriu-zise.

Să trecem mai departe. Imediat după intoarcerea sa in patrie eroul insuşi işi povesteşte aventurile: adevărata acţiune a poemului se condensează in puţine zile, făcindu-se cunoscute faptele anterioare şi posterioare pe calea povestirilor, profeţiilor ş. a. Este un procedeu genial pe care l-au admirat incă şi cei vechi şi pe care nu i l-a putut contesta nici o critică. Acest fapt caracteristic se găseşte atit in *Iliada* cit şi in *Odisseia* şi este unul din semnele care garantează paternitatea comună a acestor două poeme.

Se vorbeşte de discordanţa pasajelor care prezintă o schimbare a ritmului, o incetinire a povestirii, o oarecare divagaţiune dela subiectul principal, care interesează pe auditor. Da, oricine simte aceste schimbări de ritm. Dar e uşor să simţim deasemeni, dacă pătrundem spiritul operei intregi şi nu ne pierdem in amănunte, că această schimbare e voită. Avem de a face aici cu un alt artificiu de mare efect, foarte des intrebuinţat de poet: după ce a excitat in modul cel mai viu curiozitatea auditoriului şi a creat atmosfera de aşteptare a unui fapt decisiv, el introduce unul sau mai multe episoade care par divagaţiuni, dar care in loc de a potoli intensitatea aşteptării nu fac altceva decit să o accentueze. Gindiţi-vă de exemplu la celebra „incercare a arcului". La serbarea din palatul lui Odisseu, pretendenţii sint puşi in situaţia de a trebui să-i incerce arcul, pe care odinioară singur stăpinul său il putea intinde. Toţi dau greş, dar tocmai in momentul cind incercarea vrea s'o reia Odisseus, intervine Antinous şi incă o posibilitate de a dovedi personalitatea călătorului misterios şi deci a grăbi deslegarea acţiunii, se amină.

Se pot cita multe pasaje, prin care poetul creiază aşteptarea auditorului şi-i duce excitaţiunea până la exasperare. Aici ca şi in alte virtuţi tehnice, de exemplu in acea a concentrării acţiunii in jurul unui moment culminant, el premerge poeziei dramatice şi este intr'adevăr, după cum credeau cei vechi, tatăl tragediei, şi citeodată chiar al comediei.

Trebue acum să mai insemnăm alte două argumente care dovedesc unitatea de concepţie. In primul rind unitatea eroului, a cărui viaţă, se poate spune, este *intreg* poemul. „Caută-mi omul", se roagă poetul de Muză şi faptele deosebite intră intr'o serie mai amplă, care merge dela naştere la moarte. Poemul se poate considera intr'un anumit sens ca o biografie poetică. Şi ca atare — aici stă al doilea argument la care facem aluzie — işi are izvorul natural, istoric dacă vreţi, in viaţa unei ere trecute, pe care poetul a ştiut să o reprezinte cu caractere de o evidenţă minunată.

Lăsind la o parte peripeţiile mai mult sau mai puţin fantastice in mările depărtate, simţim, citind *Odisseia*, că ne găsim in aceiaşi lume eroică, cu care ne-a familiarizat Iliada. Aceleaşi popoare, aceleaşi ţări, aceleaşi familii domnitoare in diversele regate mici; aceiaşi dragoste pentru fapte bune, cintece vesele şi viaţă plăcută; aceleaşi pericole şi aceleaşi greutăţi, aceiaşi resemnare şi activitate tenace in mersul contra soartei sau in incercările de a o evita.

Şi cine va putea spune că vorbeşte un alt poet atunci cind aceiaşi concepţie de inaltă moralitate care domină figura Penelopei, o regăsim, e drept, in proporţii reduse, in una din cele mai faimoase cărţi ale *Iliadei*? Acolo unde Elena adulteră deplinge „pe primul său bărbat" şi consideră ca o pedeapsă a cerului slăbiciunea de a se fi lăsat sedusă de un bărbat fricos; iar puţin mai departe, Andromaca, soţia iubitoare, spune dulcile vorbe, ce sint prezente in inima tuturor: „Dar tu eşti pentru mine tată şi mamă venerată, frate şi soţ infloritor".

(Nicola Festa: *Nuova Antologia*, 1 Decemvrie 1930).

* * *

Conferinţa dela Geneva

Biroul de studii al Societăţii Naţiunilor s'a ocupat, după propunerea din Septemvrie a d-lui Briand, de reorganizarea europeană.

Cu starea de spirit care domneşte in mai multe ţări europene, orice putere ar incerca să aducă un program hotărit de organizare, ar risca să fie acuzată că lucrează in favoarea ei şi deci să nu fie luată in consideraţie. Totuşi multe măsuri practice ar putea eşi din lucrările de birou ale Societăţii Naţiunilor.

Punctul de plecare este o constatare de bun simţ. După războiu, toate statele au incercat să se diferenţieze de celelalte, să formeze pe cit posibil unităţi complecte prin *ele insile*.

In timp de pace, măsura aceasta n'a intirziat insă să se arate aşa cum era, *incapabilă pentru a putea face faţă necesităţilor financiare* şi *cerinţelor sociale*.

Trebuia neapărat altceva, ceiace individualismul naţional n'a ştiut să studieze cu pătrundere — şi anume: nevoia unei înţelegeri.

Criza de azi va crea o nouă stare de spirit. Simplificare de transport, de vamă, repartiţia materiilor prime, organizarea creditului, — toate acestea formează un material bogat, unde s'ar putea realiza imbunătăţiri, şi unde s'ar putea vedea un progres.

Discuţiunile de ordin financiar, care au avut loc intre reprezentanţii Băncii Angliei şi cei ai Băncii Franţei, constituesc din acest punct de vedere un fericit inceput pentru tratativele dela Geneva.

Realizarea unei înţelegeri economice e grea şi principala piedică o formează chestiunea revizuirii tratatelor. Chestiunea nu devine mai uşoară prin faptul că are adept convins pe d. Mussolini. Primul delegat al Italiei la Societatea Naţiunilor, d. de Michelis a expus părerea lui Mussolini intr'un articol in *Stampa* din 9 Decemvrie. In primul rind trebue să dispară diferenţa de supremaţie economică şi politică intre popoare. Vor trebui revizuite tratatele pentru a putea repartiza resursele naturale intre popoare.

Cu greu ne putem inchipui Anglia cedind Italiei o parte din minele de cărbuni, primind in schimb citeva căderi de apă.

Nu numai atit. D. Mussolini pomeneşte şi de o revizuire a statutului teritorial european. Se ştie ce-ar cere Germanii şi Ungurii; dar Italia cui ar trebui să-şi ceară teritoriile?

Ori din ce parte ar fi privită chestiunea expusă de d. Michelis, nu s'ar putea ajunge la ceva real, ea ar da naştere la frămintări inutile.

(René Pinon: *Revue des Deux Mondes*, 15 Ianuar, 1931).

* * *

Socialismul lui Lamartine

Benoît Malon, autorul „Socialismului integral", arăta că evoluţia, ca şi viaţa, e mai puţin simplă decit pretindea materialismul istoric; că alături de factorii economici ocupă un loc destul de important factorul religios, filozofic, politic, sentimental, estetic, etc..., şi că revoluţiile s'au realizat nu in numele intereselor economice, ci in numele marilor idei umanitare. El numea socialismul religia umanitară a vremurilor nouă, invocind

mila fraternă și fecundă: „O sainte et trois fois sainte pitié, vertu mère, vertu régénératrice, sois notre déesse, reçois notre culte". In acest socialism, în această religie umană, pe care o confundă cu religia divină, — socotind-o ca una din cele două fețe ale acesteia, — a crezut Lamartine cu o elecventă insuflețire.

Cercetînd acum douăzeci de ani evoluția sentimentului religios la Lamartine, Mario Roustan se oprise la o afirmație pe care o făcuse în panegiricul poetului un prieten al său lyonez, și anume că Lamartine se fălea a fi „omul cel mai izolat și cel mai individual al secolului său". „I s'ar fi părut ridicul să-ți închipui în Cameră un partid atît de mic și de neinsemnat: partidul socialist", — adăuga prietenul lui Lamartine. „Parcă ideile socialiste ar putea fi grupate subt forma unui program și să stringă aderenți!" Totuși ele au fost grupate și au strâns aderenți. Că Lamartine nu a fost inscris în partidul socialist e foarte exact; și in acest sens trebue înțeles cuvîntul atît de fals interpretat uneori: „il a siégé au plafond". Dar, cum s'ar spune astăzi, dacă nu era printre socialiști, Lamartine se număra printre „simpatizanții" socialismului. Și putem susține cu temeiu că dacă — de-asupra partidului socialist al epocii sale — voim să înfățișăm istoria generală a socialismului fără doctrină, a socialismului sentimental, a socialismului francez, Lamartine apare ca un precursor.

(Mario Roustan: *La Grande Revue*, Ianuarie 1931).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Pierre Mille, *Le roman français.* Paris. Ed. Firmin Didot.

Deși autorul își incepe studiul cu *le petit Jehan de Saintré* și *la Princesse de Clèves* și ajunge pînă la cele mai recente romane, el nu ne dă o istorie propriu-zisă a romanului. Avem aface, mai curînd, cu o trecere în revistă a autorilor și operelor dela originile romanului pînă astăzi. E o lucrare destul de personală cu observații inedite. Rousseau, Balzac, Stendhal, Flaubert, Maupassant, Zola, Marcel Proust, Barrès, Loti, Anatole France, André Gide sînt romancierii cărora Pierre Mille le consacră pagini de critică temeinică, deși lipsită de erudiție.

* * *

André Babelon, *Lettres de Diderot à Sophie Volland.* 3 vol. Paris. Ed. Gallimard.

Diderot a făcut cunoștință cu Sophie Volland în salonul Doamnei de Blacy, în 1756. Intre această dată și anul 1784, dată a morții lor, s'a produs între dînșii un schimb de cel puțin 553 de scrisori, din care însă nu s'au aflat pînă astăzi decît 187 de scrisori. Unele din ele au mai fost publicate, dar edițiile de pînă acum prezentau numeroase lacune și inexactități. Ediția d-lui Babelon are meritul de a ne prezenta un mare număr de scrisori inedite, precum și diversele variante ale edițiilor precedente, indicind motivele unor suprimări și colaționînd fazele lor succesive și unele corecturi contradictorii. E o conștiincioasă ediție critică.

* * *

Enrico Pappacena, *Gogol.* Milano. Ed. Corbaccio.

Autorul acestui studiu e, în Italia, unul din puținii cunoscători ai literaturii rusești. Nu de mult a scris un esseu plin de pătrundere chiar asupra lui Gogol, iar acum ne dă cea mai completă monografie italiană asupra marelui scriitor rus. Viața acestuia e reconstituită cu o deosebită simpatie, iar opera sa e analizată de aproape. Intîlnim aci o interpretare personală a crizei spirituale care l-a îndreptat pe Gogol spre misticismul combătut cu asprime de Bielinski și de opinia rusească a epocii.

* * *

Romane

Louis Lecoq, *Cain.* Paris. Ed. Denoël et Steele.

Subiectul luat din Biblie nu e decît un pretext pentru evocarea vieții oamenilor primitivi. Cain e înfățișat ca un tînăr plin de vigoare, plin de viață și de voioșie; Abel e o fire sensibilă, stăpînită de teamă; Lilith e plină de voluptate. Ei sînt rodul unei căsnicii care luptă împotriva naturii și care nu cunoaște voința divină. Abel denunță tatălui său legăturile vinovate pe care le are Lilith cu fratele ei, Cain. Sfătuit de Eva, Cain se duce în Eden și află acolo ce-i

voluptatea. O regăseşte şi pe Lilith, pe care Abel o îndemna să se sinucidă. Cain nu-şi ucide fratele. El nu ucide nici un om, ci ideia morții, moartea, împotriva căreia luptă din toate puterile sale.

* * *

Alain Serdac, *La Femme du bout du monde.* Paris. Les Éditions de France.

Echipajul unei corăbii debarcă pe insula Dumont-d'Urville, în mijlocul mărilor australe. Scopul e vînătoarea de foce, a căror grăsime constitue o sursă de frumoase venituri. Dar această vînătoare ține vreme îndelungată şi echipajul are de luptat cu neplăcerile climei şi ținuturilor australe. Singurul adăpost e hanul familiei Hatkins: o femeie energică dar blîndă, fără grație şi fără cochetărie; un copil svăpăiat şi tandru; un soț aproape idiot, dar ale cărui chitare havaiane cîntă exaltarea nostalgică. Echipajul, după munca grea a zilei, găseşte la acest han căldură, alcool şi vis. După cîtva timp vînătorii de foce află aci şi desfătare amoroasă, căci cu toții se îndrăgostesc de această „femeie dela capătul lumii". Scrisorile venite de departe, dintr'o lume dispărută, nu-i mai mişcă. O manie colectivă îi mînă pe aceşti marinari din insula solitară către toate excesele pasiunii, pînă în ziua în care dispariția Anei Hatkins, înzăpezită de o viforniță, îi aduce în fire, descătuşindu-i din visul pe care nu-l mai înțeleg.

* * *

Economie politică

Mentor Bouniatin, *Les crises économiques. Essai de morphologie et théorie des crises économiques périodiques.* Paris. Ed. Marcel Giard.

Acest studiu a apărut în limba germană în 1907, în rusă în 1915, în franceză în 1922. Ediția nouă, revăzută şi augmentată, cuprinde definiția, clasificarea şi descrierea sintetică a crizelor subt toate aspectele lor: crize monetare, financiare, comerciale, crize de bursă, industriale, agrare şi crize generale. O analiză amănunțită a vieții economice îngădue autorului să insiste asupra formării valorii şi să dezvolte o teorie originală a variațiunilor valorii. Expunerea teoriei sale asupra crizelor e întemeiată pe o profundă cercetare a ciclurilor economice, ilustrată prin numeroase date statistice şi exemple istorice.

* * *

Dr. Rolf Wagenführ, *Die Konjunkturtheorie in Russland.* Iena. Ed. Gustav Fischer.

Se expun şi se analizează diferitele teorii ruseşti în materie de cicluri economice. E cel dintîiu studiu care să trateze acest subiect într'un chip sistematic. Într'o formă succintă şi clară, autorul prezintă teoriile „narodnicilor", ale revizioniştilor, marxiştilor ortodocşi şi ale economiştilor burgheji, făcînd, totodată, o expunere a evoluției istorice a teoriei ruseşti în materie de cicluri economice, dela originea sa — pe la 1880 — pînă în zilele noastre. Indicele izvoarelor utilizate, foarte complect, va fi de mare folos pentru aceia care urmăresc acest soiu de probleme.

* * *

René Gonnard, *Histoire des doctrines économiques.* Paris. Ed. Valois.

In această nouă ediție, autorul a strîns cele trei volume într'unul singur de peste 700 de pagini, adăugînd şi cîteva capitole nouă. Materia e prezentată şi clasată într'o dispoziție care îngădue să urmăreşti pas cu pas desfăşurarea ştiinței economice dealungul veacurilor: după doctrinele antichității şi ale evului-mediu, sînt studiate succesiv mercantilismul, fiziocrația, şcoala liberală, socialismul în sec. XIX şi XX şi „şcoalele realiste". Capitolele consacrate mercantilismului, fiziocrației şi şcoalei liberale, îndeosebi, sînt o dovadă a competenței autorului. Lipsită de obiectivitate însă, e partea în care autorul tratează socialismul.

COMPILATOR

Bibliografie

Ing. Stavri C. Cunescu, *Raționalizarea şi politica socială.* „Biblioteca Raționalizării" No. 2. 1930. Ed. Ministerul Muncii, Sănătății şi Ocrotirilor Sociale. Bucureşti.

Gustave Flaubert, *Salambo.* Roman. In romîneşte de Ludovic Dauş. Bucureşti. Ed. „Cartea Romînească". Prețul 96 lei.

Victor Margueritte, *Talionul.* Roman. Traducere de Otilia Ghibu. Bucureşti. Ed. „Eminescu". Prețul 60 lei.

Const. Kirițescu, *Povestea sfîntului nostru războiu.* Bucureşti. Ed. „Cartea Romînească". Prețul 96 lei.

Petre Drăgulescu, *Limba latină pe inscripțiile din Dacia.* Contribuții epigrafice. Rîmnicul-Vîlcii. Tip. „Gutenberg". 1931.

Henriette Yvonne Stahl, *Mătuşa Matilda.* Bucureşti. Ed. „Cultura Națională". 1930. Prețul 80 lei.

A. L. Zissu, *Ereticul dela Mănăstirea Neamțu.* Bucureşti. Ed. „Adam", 1930. Prețul 50 lei.

André Tibal, *La Roumanie.* Paris. Ed. Rieder. (Coll. „Les états contemporains"). 1930. Prețul 18 fr.

Tudor Arghezi, *Poarta Neagră.* Bucureşti. Ed. „Cultura Națională". 1930. Prețul 120 lei.

A. D. Xenopol, *Istoria Romînilor din Dacia Traiană.* Ediția a III-a. Vol. XIV. Bucureşti. Ed. „Cartea Romînească". 1930. Prețul 120 lei.

Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală.* Bucureşti. Ed. „Casa Şcoalelor". 1930. Prețul 40 lei.

G. Ibrăileanu, *Scriitori şi curente.* Ediția a II-a. Iaşi. Tip. „Viața Romînească". 1930. Prețul 80 lei.

Ion Muşlea, *Obiceiul junilor braşoveni.* Studiu de folklor. Cluj. Tip „Ardealul". 1930. Prețul 100 lei.

Adrian Maniu, *Drumul spre stele.* Bucureşti. Ed. „Cartea Romînească". 1930. Prețul 120 lei.

Mihai D. Ralea, Ideia de revoluţie în doctrinele socialiste. Bucureşti. Ed. „Casa Şcoalelor". 1930. Preţul 140 lei.

I. M. Marinescu, *Figuri din antichitatea clasică.* Vol. II. Elada Bucureşti. Ed. „Casa Scoalelor". 1930. Preţul 120 lei.

O. Carp (Dr. G. Proca), *Rindunel.* Bucureşti. Ed. „Cartea Romînească". 1930. Preţul 120 lei.

A. Corteanu, *Datoriile Agricole.* Planuri şi reforme. Bucureşti. Ed. Ziarului „Argus". 1930.

REVISTE PRIMITE LA REDACŢIE:

Arhivele Basarabiei, Anul II. No. 4; Junimea Literară, Anul XIX. No. 23—24; Cele Trei Crişuri, Anul XI, Noemvrie—Decemvrie 1930; Literatorul Romanului, Anul I, No. 6—8; Biserica Ortodoxă, Noemvrie 1930; Milcovia, Anul I, vol. 2; Societatea de Mîine, Anul VII, No. 23—24; Revista de Filosofie, Anul XV, No. 4; Convorbiri Literare, Decemvrie 1930; Analele Banatului, Anul III, No. 6; Gîndirea, Anul X, No. 12; Raze de Lumină, Anul II, No. 5; Magazinul, Anul I, No. 2 şi 3; Transilvania, Anul LXI, No. 7—20; Fîntîna Darurilor, Anul II, No. 10; Indreptar, Anul I. No. 10; Arhiva, Anul XXVIII, No. 1; Mercure de France, No. 781 şi 782 Revue Internationale du Travail, Vol. XXII. No. 5.

Deus ex machina

Sandulian se ridică.

Ochii încă mai căutau în drojdia paharului de bere, dar convingerea lui era făcută. Parcă ar fi cetit tot adevărul în paharul acesta de bere, în care zdrenţe de spumă se lăsau domol, pe pereţii groşi de sticlă, cu crînguri şi păsări în relief.

Ceru plata şi plecă zorit, strecurîndu-se repede printre trecătorii dinainte-i, sau izbindu-se de cei pe care-i întîlnea în cale. Gonea, minat parcă de teama, ca nu cumva vre-o idee nouă să-i schimbe în vre-un fel convingerea cîştigată.

La o strîmtoare de stradă, îngrămădirea curioşilor care luau parte, vociferînd, la o altercaţie vie între un birjar şi un pasager, pentru motive de tarif, îl opri fără voie. Şi-l apucă o ciudă grozavă pe această lume, care în loc să-şi vadă de treburi mai îmbolditoare, în loc să se ducă pe neaşteptate acasă sau să-şi spioneze amantele stă gură-cască şi intervine într'o ceartă atît de puţin importantă. Dar cîtă vreme avu nevoe să-şi facă loc, văzu că toate gîndurile care-l ajunseră din urmă, nu numai că nu puneau nici o cumpănă ideii ce-l cîştigase în întregime, dar încă o mai şi întăreau şi o luminau ca'n plină zi...

Micşoră atunci pasul, el însuşi uluit de atîta lumină şi parcă voind acum să găsească un punct de reper contrar. Dar în zadar: *lumina cea mare invadase din toate părţile ca o revărsare de ocean şi, oriunde ochii lui se roteau* părîndu-i-se că găseşte un reazăm solid, uitîndu-se mai bine, nu vedea altceva decît unda instabilă.

Covîrşit de această mare şi cumplită revelaţie, care, pînă acuma nu ajunsese la el, decît prin vagi raze rătăcite printre nori grei şi opaci, intră deadreptul în iatacul soţiei sale.

Il primi zîmbitoare ca de obicei, încît toată introducerea, abila introducere pe care o ticluise pe stradă, zbură ca un stol dezordonat şi confuz. Fără să spună o vorbă, începu să se plimbe dela un capăt la altul al camerei, dar oricît de grăbiţi îi erau paşii,

in această cursă de leu în cușcă, stolul se tot ducea înainte, dispărea la orizont.

Catia zîmbea necontenit, fără nici o modulație, văzîndu-și de cusătura, cu care o găsise în mînă. Incetini pasul, să examineze puțin, pe furiș, zîmbetul acela. Dar nu găsi în el nici un pic de ironie; o răsfrîngere naturală a buzelor, fără nici o cută suspectă. Eși deci trîntind ușa, dar nu făcu decît un pas, pentru a o redeschide deîndată, ca să surprindă rîsul trădător. Dar nici acum nu găsi, pe fața cu trăsături obișnuite, decît uimire, o uimire obișnuită...

— Te rog să mă ierți !

— De ce să te iert ?

— Mi-a scăpat ușa...

Ea dădu din umeri în chipul cel mai obișnuit, cel mai liniștit cu putință.

Eși iarăși, dînd la rîndu-i din umeri. Dar acum gîndurile de pe stradă se întcarseră și-l năpădiră buluc. Lucrul era limpede ca bună-ziua. Și totuși, liniștea asta era teribilă, liniștea, obișnuința asta, posibilitatea de a fi veșnic aceiași, pe care o mînuia cu atîta ușurință...

Reintră. De astă dată nici un zîmbet, nici o mișcare pe figura ei. O perfectă seninătate, ca și cînd nimic nu se întîmpla în fața ei, ca și cînd nimeni nu ar fi intrat, nimeni n'ar fi bocănit cu pași grei pe covor, ca și cînd nimeni n'ar fi trîntit ușa și n'ar fi eșit în trei rînduri... nu mai puțin...

Și nici o nedumerire, nici o întrebare, nimic, nimic...

Hî...

— Catia... hî... e cusută cu ață albă...

Ea ridică spre dînsul cusătura din mîini.

— Unde vezi tu ață albă?...

Canalia!?! Hî...

— Nu se vede ața albă, dar este...

Ea dădu din umeri cu nepăsare. Ei nu! O femee, o soție care n'are nimic pe suflet, ar ridica acum capul și l-ar privi întrebător. I-ar spune neapărat: Ce vrei să zici?... Dar liniștea asta!?.. Abia o ușoară strîmbătură... a buzelor... Nu... nu, e suficient... E într'adevăr cusută cu ață albă această prefăcută lipsă de interes. Chiar datul ăsta tardiv, din umeri.

— Nu înțeleg. Ce vrei să zici ? — răsună glasul ei, în vreme ce ochii se ridicară alene spre dînsul.

A ieșit din nou afară și din nou gîndurile l-au luat la trîntă. Și-a strîns pumnii, dar n'a mai găsit nici un pretext... Ba nu, cusătura...

Adică... mă rog, ce cosea ea acolo? Ce anume? Și pentru care utilitate... Vre-o batistă... sau un fular, n'a băgat bine de samă... Și asta era primul lucru la care trebuia să se uite... Ce anume cosea? Pentru cine?...

El nu știa ce cosea ea anume și cu toate astea Catia îi întinse cusătura spre dînsul, desfăcută, pentru a-i arăta că n'are nici un pic de ață albă. Și cu toate acestea el n'a putut vedea nimic, n'a putut vedea din ce constă cusătura aceia deși i-a întins-o atît de aproape . Ba tocmai pentru că i-a întins-o atît de aproape... i-a luat ochii, l-a orbit. Ea știa bine că, aducînd-o atît de aproape de ochii lui, el nu va mai putea vedea nimic. Ea știa bine că astfel își va bate joc de dînsul...

Ar fi vrut să se întoarcă din nou și din nou să-și plece ochii pe cusătura revelatoare. Dar acum era departe și mergea cu pași zoriți ca să-și regăsească stolul pierdut al gîndurilor, ca să-și facă planul de atac cu mai multă dibăcie, cu mai mult sînge rece...

Cusătura ar fi una... Un punct bun.

— Pentru cine faci dumneata așa ceva ?

Totuși o vede senină explicîndu-i bunăoară: — Nu vezi, e un abat-jour nou pentru lampa din sufragerie...

Și-l năpădește tristeța că a dat din nou greș: ar trebui să aibă numaidecît alte șapte sau șaptezeci de întrebări care să se urmeze repede, ca focurile de petardă. Dar deocamdată n'are decît întrebarea privitoare la cusătură...

E trist, e grozav de trist. Oricît își bate capul, nu mai găsește alta.

E cumplit de trist. Cel puțin să se aleagă într'un fel. Starea asta de nesiguranță și neliniște îl minează, îl deprimă, îl dărîmă.

S'a reîntors la cafeneaua de unde plecase și a cerut un țap, pe care-l soarbe cu înghițituri largi, lacome. Nu vede nimic în jurul lui și chelnărul care i-a adus un jurnal, petrecut pe după un fel de caduceu de lemn, îl plictisește. Chelnărul înțelege, lasă jurnalul și pleacă. Iar Sandulian se zvîrcole pe scaun, ca un șarpe care a răscolit spuza unui foc acoperit, din ajun. El nu vede decît spuma berei, care se lasă domol spre fundul paharului basoreliefat cu atîtea încărcături agasante. Spuma care se lasă domol îi face bine; i se pare că la fel cu sticla paharului se desface și mintea lui.

Cînd s'a mai potolit, ia jurnalul și-l desface. Dar înainte de a arunca ochii pe dînsul, ideea mîntuitoare i-a venit.

Lovitura trebue dată la *el*; către *el* trebue să se îndrepte de-acuma, către omul acela enorm și spătos, cu doi ochi mici, sticlind de răutate subt streșinile largi ale sprîncenelor. Ei da, avea tot dreptul. Era soț. Și acela trebuia să-i răspundă, să-i dea socoteala. Va brava deci fulgerele de mînie ale ochilor mici, va brava glasul categoric și tăios, va ridica și el tonul. Mă rog, era soț și avea tot dreptul.

Da, aşa va face.

Cu toate astea îi trebuia un sprijin... *moral*. Banditul acela e un om foarte violent. Cum dracului l-a ales nevastă-sa, dintre atîţi amici ai casei, tocmai pe el? Dacă ar fi fost altul, mai potrivit, mai ca toţi oamenii, ehe! l-ar apuca bine de gulerul hainei şi l-ar scutura niţel...

Incă zdravăn de tot...

Dar la tîlharul ăsta e cu neputinţă să te gîndeşti că l-ai putea apuca de reverul hainei. E un uriaş în toată puterea cuvîntului. Aşa i-a plăcut dumneaei; un uriaş şi un violent...

Cu toate astea sînt mijloace în faţa cărora şi cei mai uriaşi trebue să cedeze. Şi s'au văzut cazuri cînd oameni de-o putere excepţională au fost înfrînţi de vre-un slăbănog, de cîte-un pirpiriu... S'au văzut destule cazuri... cînd slăbănogul, cînd pirpiriul a fost animat de o mînie cumplită, o furie oarbă şi care nu mai cunoştea margini şi obstacole. O furie cumplită înzeceşte puterile... Iar starea de soţ înşelat e generatoare de-o astfel de mînie...

Aşa gîndea Sandulian, fără însă a izbuti să-şi formeze convingerea deplină. Drept care fu nevoit să mai ceară un ţap şi încă unul...

In cele din urmă lumină se făcu... O mînie năprasnică nu se poate deslănţui, dacă nu e sprijinită solid de-un suport, de ceva ascuns şi sigur, de-o rezervă care să poată interveni la momentul oportun, în caz cînd teoria înzecirii puterilor s'ar arăta netemeinică tocmai într'un caz ca atare.

Un... o mică armă, un revolver din cele noi, mici cît să nu se vadă din pumn, poate constitui o astfel de rezervă, din cele mai serioase. E suficient să-l simţi în podul palmei, ca teoria mîniei ofensatului, care nu mai cunoaşte margini, să fie promovată mai cu brio decît şi-ar fi putut închipui cel care a lansat-o.

Deci, înainte de a ajunge la ţintă, un prim popas la primul armurier întîlnit în cale! Iar pînă atunci, încă un ţap, pentru definitivarea hotărîrii.

— Băete, un ţap!

Şi domnul Sandulian zgudui caduceul, pentru ca să se desfacă jurnalul întins pe el. Era *primul* ţap pe care avea să-l bea în tihnă, primul ţap *propriu-zis* din ziua aceia, aşa că se impuneau neapărat onorurile jurnalului; ca tot omul, care după această tihnă trecătoare are de plecat la treburi mai importante şi... sigure.

Parcurse titlurile, dintr'o aruncătură de ochi, pentru a-şi alege subiectul cel mai atrăgător. Dar nu găsi nimic deosebit. Politică şi iar politică. Un lucru cu totul fără nici o legătură cu ceiace-l preocupa pe el.

Il preocupa revolverul. Căută deci o reclamă de armurier. Insă ochii se împiedecară de ceva şi mai aproape de sufletul lui, în clipele acelea, decît chiar o adresă de armurier. Se opri la rubrica: „Palatul de Justiţie".

Ceti: Un nou gen de excrocherie... Aş... ce-l priveau pe el genurile noi de excrocherie... Inainte! Unde va fi şi revolver...

Dar coborînd ochii, ca să treacă de porţiunea de coloană care nu-l interesa, i se înfipse deodată în vederi un cuvînt familiar, un nume, un nume la care nu s'ar fi aşteptat, un nume care însemna o considerabilă revelaţie: Stăsescu.

Stăsescu! Dar Stăsescu, era el, tipul... amicul... adică inimicul, rivalul... rivalul pentru care vrea tocmai să cumpere revolverul, pentru ca să-şi poată permite să-i vorbească.

Stăsescu, la rubrica Palatului Justiţiei, sub titlul: Un nou gen de excrocherie.

Mă rog, judecător de instrucţie nu-l ştia să fie, nici procuror, nici comisar. Atunci nu putea fi decît...

Se aruncă asupra jurnalului, cu ochii dilataţi de o fericire fără de samăn, cu nişte ochi atît de plini de lumină, că nici nu putu la început să cetească un cuvînt...

Excroc... Nu putea fi decît excrocul. Şi era tocmai. Stăsescu, acest om bogat, însă fără meserie şi avere concretă, fusese prins cu un nou gen de excrocherie. Sandulian ceti, mai de grabă mîncă rîndurile.

Insă după prima lectură nu se simţi săturat. Era ceva cam vag, şi nu părea să fie tocmai aşa grav. Trebui să cetească a doua şi a treia oară pentru ca să înţeleagă mecanismul afacerii juridice. Cu toate sforţările raţiunii şi închipuirii lui însă, chestia nu parvenea să i se pară tocmai aşa gravă. O complicată afacere comercială şi... cam aşa ceva... Dar nu izbutea să vadă fapta cea rea, partea de vină a arestatului.

— O să-i dea drumul, gîndi el desamăgit.

Luă şi alte jurnale, dar dispoziţia nu-i mai crescu. Se sculă nemulţumit, ba chiar întristat. Dar se resemnă: în orice caz are cu ce face o bună impresie doamnei Sandulian.

La chioşcul din apropiere, luă un teanc întreg de ziare. Şi porni eroic, pipăind pachetul pe deasupra umflăturii buzunarului. Era într'adevăr gros; şi parcă tot pe atît îngroşa şi vina lui Stăsescu.

La un colţ, literele de aur ale unei firme înguste, îi săriră în ochi de subt un puternic felinar electric.

I. GROZIANU

Avocat

Consultaţiuni 7- -9

Era chiar 7 și jumătate. Iar lumina care se răsfrîngea din firma de sticlă neagră, parcă înzestrată cu puteri magnetice, îi încetini pasul, apoi îl opri în loc.

— De ce nu? — își spuse Sandulian. De ce nu? Poate lucrurile să fie și mai grave decît ar părea în realitate. Pe urmă... tot trebuia să cumpere un revolver. In orice caz, o consultație tot va fi mai eftină decît un revolver. In schimb lucrurile ar putea să iasă cu mult mai grave.

Și într'adevăr, după o jumătate de ceas, Sandulian eșise luminat...

Intîi avocatul spusese:

— Cam gravă chestia... Foarte gravă... Trebue să luptăm din răsputeri... ca să-l scoatem...

— Să lupt? Să scot? Pe tîlharul ăsta? Tocmai eu vreau să știu, din contră, cît ar putea fi... înțelegeți... pe cît timp, ca să zic așa, aș putea să mă socotesc scăpat de el...

— A, sînteți partea civilă... Nu mi-ați spus așa ceva. Va să zică, dela dumneavoastră a împrumutat tablourile...

— Da de unde.... Dar e un tîlhar, un tîlhar de rînd..., aș vrea să-l văd înfundat chiar pe cinci ani... chiar și mai mult...

— Mă rog... însă noi trebue să știm interesul... vreau întîi să văd interesul care vă face să interveniți în proces...

Sandulian privi bănuitor la avocat. Oare ar putea să știe ăsta ceva?...

— Dar de ce e necesar să cunoașteți dumneavoastră interesul meu, domnule?...

—O, domnule, interesul... interesul juridic ...*Pas d'intérêt, pas d'action*... e un precept, care ne împiedecă...

— Ah, da..., dar poate e ceva indiscret la mijloc...

— A, ha... a... a... înțeleg...

Sandulian îl privi crunt; avocatul surîse fugitiv și redeveni grav.

— In cazul ăsta, — spuse el, — nu-mi rămîne nimic decît de a-mi oferi serviciile părții civile în mod gratuit... cu condiția ca să mă despăgubiți dumneavoastră... Mie, în orice caz, înțelegeți, îmi trebue o procură dela reclamantul în drept...

— Dar cel puțin e rost de-o pedeapsă ca lumea?

Avocatul deschise codul și îi arătă o combinație întreagă de articole.

— Ințelegeți, totul depinde de modul cum punem chestiunea... Cum vedeți, poate să meargă și pînă la cinci ani...

Socoteala onorarului, pe care i-o făcu apoi, nu i se păru lui Sandulian chiar prea exagerată; nu depășea nici jumătate din prețul revolverului. Avocatul ăsta era cam eftin. Il angajă deci, dar cînd plăti acontul, gîndi că n'ar strica mult, să mai tocmească și unul mai scump, mai cu greutate...

Sandulian intră în camera soției sale, pe buze cu un cîntec la modă. Mai îl fluera, mai îl sisîia, mai tăcea ca să-l reia iarăși, dar nevastă-sa nu-și ridica ochii de pe gherghef. Atunci scoase teancul de gazete și-l trînti cu plesnet mare, pe măsuța de lîngă canapea. Doamna Sandulian nici nu tresări măcar.

Se aruncă pe canapea, așa cum se găsea, cu paltonul pe dînsul. Și începu să desfacă jurnalele zgomotos, schimbîndu-și necontenit poziția picioarelor aruncate unul peste altul și făcînd somiera sofalei să ofteze în acorduri dureroase.

Mai la urmă, văzînd că nu izbutește s'o scoată din mutismu-i încăpățînat, gîndi că trebue să se prefacă încordat asupra lecturii și la un moment dat să sară surprins de mirare, că a descoperit o veste atît de gravă și dezonorantă, privind pe amicul lor Stăsescu.

Ii examină pe furiș figura, pe cînd parcurgea într'o doară titlurile și coloanele indiferente. Ca și cînd ar fi vrut să și-o întipărească bine în minte, pentru a se bucura și mai mult în urmă de diferența dintre expresia senină pe care o păstra încă și expresia e surpriză, de groază ori poate de necaz, care o să-i strîmbe nobilele sale trăsături, iaca, peste puțină vreme.

Și fără a mai aștepta mult, Sandulian scoase deodată un A ! scurt și sughițat, apoi sări din pat, simulînd o stupoare exagerată, de actor începător.

— Dar ce va să zică asta? — răcni el bălăbănindu-se pe picioare. Ia uite, domnule... nemaipomenit...

Și-și acoperea fața cu jurnalul, o descoperea apoi îndată ca să-și privească soția și pe urmă se repezea din nou cu ochii la jurnal, pentru a reciti cu stupida și eftina lui consternare așternută nepotrivit pe fondul vioi al figurii.

— Ei ce este, ce este? — strigă plictisită doamna Sandulian. Ce s'a întîmplat? Spune odată.. Ce te-a surprins atîta!!...

— Stăsescu...

Și se opri ca să judece efectul acestui cuvînt, rostit după o scenă atît de patetic jucată.

Dar doamna Sandulian plecă ochii dînd din umeri, plictisită.

— *Ei !! Ce e cu el ?...*

Lui Sandulian i se păru că *zîmbește*...

Să vedem dacă ai să mai *zîmbești* și acum, își făcu el vînt... și continuă, fixînd-o:

— Stăsescu... a fost arestat... A fost prins cu excrocheria... Un nou gen de excrocherie. Grav de tot... Pedeapsă pînă la cinci ani...

Și-i întinse jurnalul, pentru ca să-i fie mai la îndemînă urmărirea metamorfozelor ei fizionomice.

Ea cetea însă calm și fără nici o surpriză. Lui Sandulian nici nu-i venea să creadă.

Adică... oare... să nu fie adevărat, și toată alarma lui să nu fie decit un caraghioslîc, din care...!

Bine, dar atîtea evidențe, atîtea siguranțe, care eșiseră rind pe rind din spuma de bere, ca obiectele neașteptate din cutia unui scamator!

— Toate ziarele scriu, — adăugă el, — desfăcindu-le rind pe rind, și îngroșind vocea agresiv, ca să întindă coarda pînă la capăt... Toată presa...

Dar ea nu mai vru să citească și dădu din umeri indiferentă. Insă nici el nu se lăsă bătut.

— Maximum de pedeapsă, cinci ani, minimum trei. E grav de tot...

Și după o pauză, în care păru că-și consultă, concentrat, cunoștințele juridice, declară:

— Prin urmare, trebue să ne luăm ziua-bună pentru un timp mai îndelungat dela domnul Stăsescu. Adică pentru totdeauna... Căci chiar după trei ani de zile, sau patru, sau cinci... cit vor fi... nu știu cine are să-i mai întindă mîna... Și 'n casa mea, nu-mi trebue excroci! — zbieră el drept încheere.

Dar doamna tăcea înainte exasperantă. Ceia ce-l făcu pe Sandulian s'o ia puțin mai deadreptul.

— S'ar părea că nu vă interesează de loc această chestiune — făcu el mieros. S'ar părea... că nici usturoi n'ați mîncat... nici gura, pardon, nu vă miroase...

Ea făcu o mișcare de displăcere cu buzele și izbucni, în lumina de triumf a ochilor lui:

— Ah, ești cumplit de agasant... și mai ales ești groaznic, cînd începi cu astfel de expresii, de care abia credeam că te dezbărasem.... Mă rog, ce dorești dela mine?

— Nu înțelegi? Stăsescu a fost arestat...

— Ei, și dacă a fost arestat...?!

A... Sandulian o măsură de sus pînă jos... Dar *evidențele* lui dinainte rămîneau, rămîneau... Ha... cocoana... credea că îl poartă pe el... așa... Aha... Nu merge... Numai că trebue înzecită băgarea de samă... Nu vezi cît e de periculoasă această femee...

— Va să zică ți-e indiferent, nu? Hm, curios... Eu credeam că te privește și el puțin, săracul... E doar prietenul nostru cel mai bun... prietenul casei, de !... pe care d-ta mi l-ai recomandat... nu cu dumitale... Bietul Stăsescu! Sărmanul! El care cel puțin de două ori pe săptămînă lua masa la noi... Cum, adică.... dumneavoastră femeilor, așa vă sînt de indiferenți cei atît de aproape de dumneavoastră? — se minună el, fericit de verva lui și de modul cum a dus-o... Stăsescule, Stăsescule, mai crede în prieteni, Stăsescule!...

— Vorbești prostii, — îl întrerupse d-na Sandulian... Sigur că nu mi-e așa de indiferent... Dar mai întîi de toate nici n'a fost judecat, nici n'a fost condamnat... Și eu cunosc mai bine pe

Stăsescu decît dumneata... și pot să știu destul de bine, că sufletul lui nu e capabil de astfel de lucruri urîte... O, nu... De altfel ar fi fost inutil să facă așa ceva... el e destul de bogat...

Sandulian rămase cu ochii bleojdiți la ea, cu gura întredeschisă, prin care vîrful limbii sta gata să se strecoare, ca la spînzurați.

Așa dar, era întocmai. Așa dar, era totul adevărat. Siguranțele lui erau cu adevărat... siguranțe... Și cine știe de cînd nemernicii ăștia o duc astfel... Poate chiar dinainte ca ea să-i fi fost soție....

Ea-și aplecase ochii de-asupra gherghefului, iar el începu să se plimbe impacientat și nervos. Totuși se liniștea... Noroc că lucrurile sfîrșiau astfel înainte de-a se băga de samă... cel puțin față de lumea cealaltă, de ochii lumii... pentrucă, mă rog... o probă evidentă nu era.... Totul nu dăinuia decît în stare de supoziție... Căci, la drept vorbind, nici chiar siguranțele lui nu erau tocmai, tocmai, niște siguranțe în adevăratul înțeles al cuvîntului... De văzut, n'a văzut nimic, și de auzit n'a auzit nimic... precis... Toate nu sînt decît deducții... simple deducții. Ici, colo, cîte-o vorbă, care putea să aibă și un alt sens, cîte-un gest care putea să aibă și altă interpretare... cu siguranță că *gluma de-abia* acum începea să se îngroașe... Cu siguranță că *prietenia*, deabia de-acuma amenința să se transforme în amor sadea... Da, da... *pînă la proba contrarie*, nimeni nu poate să presupună în sarcina altuia, ceva de care nu e sigur... așa doar i-a spus și avocatul, cînd i-a explicat că pînă la judecarea procesului definitiv, arestarea lui Stăsescu, n'are nici o importanță propriu-zisă, drept care onorarul nu i-l ia decît în vederea procesului definitiv...

Nici el deci nu poate deocamdată să arunce piatra acuzării definitive în soția lui. Cel mult, să se bucure că destinul s'a amestecat singur, ca să împiedece o nelegiuire și o nemernicie care se punea la cale...

Ceiace dovedește că lucrurile ajunseseră la un punct destul de serios, e însă că doamna pare să-și dea perfect sama că timpul încă n'a sosit să se teamă de soarta lui Stăsescu. Ea pare să știe foarte bine deosebirea între o arestare preventivă și între o condamnare.. de parcă ea însăși ar fi consultat un avocat... dacă n'o fi prevenit-o chiar banditul... mai de mult...

...O-ho... aicea se arată un complot întreg...

— Va să zică nu-l crezi capabil de așa ceva!?

— O, desigur... în această privință sînt de perfect acord cu tine...

— Da...a? Sînteți?! Apoi, draga mea, dacă vrei să știi, eu cred că e vinovat... vinovat din cap pînă în picioare... Ce tot îmi spui mie de avere și de lucruri d'astea... Iubitul dumitale amic Stăsescu, trăia din expediente...

Asta e... S'o știi dumneata... Adică poate o și știai... apăsă el, provocator, pe ultimele vorbe.

Dar ea surîse cu blindeță...

— Vei vedea că am avut dreptate... cind se va judeca procesul... Iți spun, nu pot să cred așa ceva... nu e capabil de așa ceva...

— Ești așa de sigură ?...

— Instinctul meu nu mă înșeală niciodată...

Astea-s mărturisiri, cum s'ar zice, pe față... Il iubește, asta e... și spune, arată... bolborosi Sandulian în fundul gitlejului său, fără a socoti însă momentul potrivit să dea drum larg tumultului indignării... Poftim, că mărturisește!... Dar e un destin pe lumea asta...e un Dumnezeu...

— Intr'adevăr, bietul Stăsescu! — oftă el acum adinc, intorcînd-o cu înțelepciune, pentru a provoca noi destăinuiri. Mi-ar părea foarte rău... dacă... Și înțelegi... Noi inșine ne-am găsi intr'o postură foarte puțin cnovenabilă... Dar însfirșit... să nu fim egoiști... Noi ca noi... Dar el, bietul băiat !... Dorința mea fermă este ca să scape basma curată... Să-și dovedească nevinovăția... Altfel să știi, il așteaptă pedeapsă grea de tot... Dela trei la cinci ani, nu mai puțin...

— Ce trei, ce cinci ani!... Ce tot vorbești aci?! Sînt oameni care omoară și tot pot scăpa cu cîteva luni... ba, chiar ii achită... Dar el care n'a omorît pe nimeni ?...

— Cum n'a omorît ?... I-a excrocat... I-a jefuit de avutul lor... I-a adus în stare de mizerie. Asta nu e tot o crimă?...

— Nu e... și chiar dacă o fi... o să se vadă, că cel mult a greșit... și-l va achita...

Ia uite; cum il iubește, canalia !... bolborosi din nou Sandulian, în fundul gîtlejului. Și izbucni cu toată tăria:

— Nu-l va achita... Numai la jurați se achită... Acolo se judecă omorurile... Dar asta e altfel de faptă... care se judecă numai la tribunal... Și tribunalul condamnă... Asta e faptă de cinci ani, înțelege odată... romînește...

— Habar n'ai.

— Habar n'ai d-ta... Fapta lui e prevăzută cu cinci ani in lege...

— Păi sigur, cunoști foarte bine d-ta legile...

— Dacă nu m'oi pricepe eu, se pricepe avocatul care mi-a spus...

— A... a... ? Va să zică... Ai întrebat un avocat....Știai dinainte... Mi se păruse că aici, acasă, ai descoperit, în jurnal... Hm...

Și începu să rîdă cu poftă...

— Mă rog, pentru ce ai ținut să-mi joci teatrul ăsta ? — întrebă ea foarte înveselită...

— Ce teatru, ce teatru ?! Eu nu joc teatru, doamnă... Crederi că eu n'am mai stat de vorbă cu avocați în viața mea?... Eu n'am fost la palatul de justiție ca auditor ?... Iată un loc unde-ți recomand să te duci și d-ta... Acolo poți vedea multe lucruri... neplăcute, de care ai ști apoi să te ferești din vreme...

— Bine, bine, lasă asta... Să ne întoarcem la cele ce vorbeam. Ce-au a face vizitele d-tale la palatul justiției, cu pedeapsa lui Stăsescu...

— Pentru că am văzut acolo cum sînt pedepsiți cei care fac ce-a făcut Stăsescu.

— Dar n'a mai făcut nimeni ce-a făcut Stăsescu... Par'că imi ceteai adineaori, că el a inventat un gen nou de excrocherie...

Sandulian nu mai găsi imediat riposta, de data asta. Ba chiar se înecă și începu să tușească. Pe urmă își prelungi tusea, ca să găsească o eșire onorabilă. Cînd socoti că trebue să se potolească, rosti :

— Inventator... Acum mi-l scoți și inventator... A... să-mi vezi mătăluță, ce patentă mi-l mai așteaptă pe acest mare inventator... pe acest bandit... pe acest pungaș ordinar... A... trebue să fac inventarul tuturor lucrurilor, ca să văd dacă nu mi-a dispărut ceva pe urma vizitelor acestui onorabil inventator....

Ea surîse cu nemărginit de disprețuitoare milă drept răspuns. *Iar el cetind acest zîmbet, își dădu sama cît de nemărginit îl iubea.* Cît de singur și de neștiutor a fost între acești doi complici, care cu siguranță că tot timpul n'au avut față de el decît aceiași nemărginit de disprețuitoare milă.

Ca pentru un neștiutor ce era.

Indată ce ar fi știut, îndată ce s'ar fi pornit să se opună, mila ar fi dispărut și ar fi rămas doar disprețul. Și ura oarbă. La început, latentă și neagră, ca de fiare ce se măsoară înainte de a se arunca una asupra alteia.

Dar descoperise lucrurile acestea acum, cînd ele încetaseră de a mai exista. Doamne, ce s'ar fi întîmplat, dacă le-ar fi descoperit mai de mult ?

Ar fi avut el curajul să se ridice, să strige, să-și ceară repararea sufletului său jignit și călcat în picioare ? Ar fi avut curajul ăsta ?...

A, da... Adineaori la berărie, gîndea să treacă pe la un armurier, ca să se înarmeze.

Surîse trist acestei amintiri.

Ei ? Și cum... și cînd ar fi putut să lovească ? Unde... cînd ar fi găsit pieptul desgolit, pe care să-l ciuruiască ?... Doar în fața lui, cei doi ar fi păstrat aceiași atitudine calmă, ermetică, prietenească chiar... Unde, unde să lovească ? Cum să lovească în fața prietenească și surîzătoare care s'ar fi apărat desigur cu toată violența și puterea, ce-i da aparența nevinovăției ? Cum, cum să smulgă vălul acestei aparențe ?...

O, cu adevărat că este un Dumnezeu deasupra, care inter-

vine, *Deus ex machina*, să te scoată la timp din mijlocul acestui labirint de incîlcite și atît de chinuitoare întrebări...

Este un Dumnezeu...

Sandulian recunoaște, cu toată bunăvoința și îndatorirea de care e capabil în momentele acestea, pe Dumnezeu și-i acordă solemn promisiunea supunerii oarbe și eterne.

E vesel, e fericit, e liber...

Se poate mișca, se mișcă, poate vorbi, gesticula, striga... deadreptul, fără nici un ocol, fără nici o stînjenire. Fără a se gîndi ce fel de interpretări va putea întîmpina cuvîntul său, ce fel de rezonanțe va isca în bolțile sufletești, în care va pătrunde, ce fel de avertismente surde vor reflecta aceste bolți, înapoi, spre dînsul...

Liber... Gol... Nou.. Ca un nou-născut...

— Cinci ani, doamnă, cinci... Ei da, am fost la avocat și l-am întrebat... Cinci ani. Cazul e foarte grav...

— Și te poate bucura asta ?

— Ei da, doamnă... mult, foarte mult... infinit de mult... Atît de mult, că îmi voi permite să-ți cînt ceva frumos, un cîntec de dragoste... de parcă acuma ne-am fi cunoscut întîia dată... Primul meu cîntec de dragoste....

Și Sandulian începu să tușască și să-și dreagă vocea lui obosită, apoi dădu drum primelor note:

Tu viața mea
Tu, dulcea mea viață...
Acum începi cu adevărat pentru mine...

Muzica era arbitrară ca și această poezie, cu totul și cu totul originală.

Dar atunci servitoarea veni să anunțe:

— Domnul Stăsescu !

Exclamația de surpriză, care scăpă lui Sandulian, fu ca zgomotul unei coarde ce se sparge în mijlocul, în momentul cel mai patetic al cîntecului.

— Cine ? Ce face ? Ce caută ? Ce vrea ? Ce dorește ? Ce caută aici ?!

Servitoarea dădu din umeri fără înțelegere. Dar Sandulian se întoarse către nevastă-sa, formidabil și necruțător:

— A evadat deci ? Și caută azil la mine ! A, ha... Eu nu pot să dau azil la toți escrocii. Casa mea nu e azil de... de..

Ușa care se deschise din afară înăuntru întrerupse brusc avalanșa de vociferări.

In cadrul ei era d. Stăsescu, în persoană:

— De sigur vă mirați de apariția mea atît de neașteptată, astăzi, cînd vă spusesem că viu tocmai Miercuri... Dar m'am grăbit să vă avertizez, — continuă să mugească vocea de taur

înecînd îngîimeala de întrerupere a lui Sandulian, — m'am grăbit să vă avertizez că, dacă veți ceti cumva în jurnale de o afacere, în care e vorba de-un Stăsescu...

Aci, o pauză mică, în care ochii lui Sandulian sfîrșesc prin a deveni incandescenți, de furia și nerăbdarea ripostei ce pregătește...

— ...apoi să nu credeți că e vorba de mine... E un nemernic de văr al meu, pe care-l chiamă tot Ion ca și pe mine... și care nu acum îmi face numele de rîs pentru întîia oară...

Gib I. Mihăescu

Medicul de ieri, de azi şi de mîne

Descartes scria : „spiritul depinde aşa de mult de corp, încît, dacă ar fi chip de găsit un mijloc ca oamenii să fie mai înţelepţi, mai pricepuţi şi mai destoinici decît au fost pînă acum, mijlocul acesta va putea fi găsit în medicină". Autorul „Discursului asupra metodei" enunţa astfel o înaltă apreciere asupra medicinei. Contrastul e foarte mare cu ceiace, în Faust, Mefisto spune şcolarului care cere sfaturi şi îndrumări pentru cariera lui viitoare. Cînd ajunge la medicină, după ce a trecut în revistă diferite ocupaţii, Mefisto găseşte în ea o îndeletnicire pe care nu ştie cum să o desconsidere mai mult. E celebră tirada care începe cu fraza : „Der Geist der Medizin ist leicht zu fassen" (spiritul medicinei e uşor de conceput) şi continuă cu desvoltarea acestei concepţii prin sfaturi, de felul acesta: „să studiezi lumea mare şi mică şi la sfîrşit să laşi totul să meargă cum lui Dumnezeu îi place.... Indrăsneala care nu trebue să-ţi lipsească face că dacă ai încredere în tine dobîndeşti şi încrederea altora". Şi mai departe — aici sfatul devine cinic deşi galant — Mefisto adaogă: „mai cu deosebire trebue învăţat cum să dirijezi femeile; cu titlul tău ţi le faci lesne încrezătoare... Increderea creşte cînd, luîndu-le pulsul, îl apeşi frumos şi le cuprinzi în acelaşi timp cu priviri aprinse şi abile". Şcolarul pare încîntat şi mulţumit de perspectivele care i se deschid. Mefisto în concluzie încheie: „teoriile sînt veştede, verde e arborele vieţii".

Medicina nu are atîtea superiorităţi cîte i le acorda Descartes, care fără să fie medic se complăcea în speculaţii de fiziologie şi făcea din corpul omenesc o maşină complect şi perfect ordonată aşa cum o regula sufletul, căruia cu multă fantezie, ca să-i găsească o localizare, îi da ca sediu glanda pineală din creer. Ea nu e însă nici meseria cu multe şiretenii şi cu destule josnicii de care vorbeşte Mefisto.

Medicina e o disciplină a cunoştinţelor, care cuprinde în

ea foarte multe laturi, pentru pătrunderea şi înţelegerea, nu numai a trupului dar şi a sufletului omenesc. Medicul are şi calităţi şi defecte, cum le au toţi oamenii, dar poate prin cultura lui, cînd reuşeşte să-i dea o cît mai bună întrebuinţare, să fie un factor de un mare folos pentru semenii lui. Ca să ajungă să îndeplinească acest rol, medicul trebue să aibă calităţi reale şi nu numai aparente, aşa cum imaginaţia celor din jurul lui i le atribue. Intr'un trecut depărtat, medicul era înconjurat, aureolat aproape, de un prestigiu mare, dar puţin solid, de oarece era artificial, aşa cum i-l da felul îndeletnicirilor lui.

Medicina şi-a avut punctul de plecare în practice religioase şi magice. Oamenii încă dela originea lor, cînd se îmbolnăveau, cum sufereau, cereau un ajutor. La strigătul lor de durere interveneau cei ce se credeau autorizaţi că pot să aducă o alinare acestei dureri. Felul intervenţiei se manifesta destul de bizar. Tratamentul religios al boalelor, vindecările miraculoase atribuite amestecului zeilor au existat la începutul tuturor civilizaţiilor. Exemplul cel mai tipic al concepţiilor medicale şi terapeutice de această natură poate fi găsit în practicele care au făcut celebru în antichitatea greacă templul lui Asclepeion, la Epidaur în Grecia. In fundul templului se găsia statuia care avea puterea să producă vindecări. In jurul statuii şi în alte părţi ale templului, erau înşiraţi slujitori de tot felul şi preoţi însărcinaţi cu diferite funcţiuni. Bolnavii veneau la templu în mare număr din ţările cele mai depărtate, după o călătorie lungă şi deseori anevoioasă. Ca să-şi facă pe zei favorabili, ei depuneau la intrarea templului daruri şi se purificau în fîntîni care erau adevărate piscine de o curăţenie însă îndoelnică, după ce serviseră la atîtea scăldări, ceiace nu le împiedica să inspire încrederea, că prin ele sufletul se libera de păcate chiar dacă trupul nu era deloc spălat. După aceste preliminare, bolnavii erau admişi să treacă una sau mai multe nopţi subt porticele templului, fără să aibă dreptul să înainteze. Numai în urma acestei aşteptări plină de nelinişte sufletească, în timpul căreia se făceau rugăciuni publice şi erau adresate apeluri şi implorări elocvente zeilor, bolnavii pătrundeau în templu şi primeau sfaturi subt forma de oracole sau de visuri profetice. O întreagă pregătire psihologică era astfel realizată şi miracolul avea toţi sorţii să se îndeplinească. Inscripţii pe pereţii templului raportau amănunte asupra tămăduirilor mai remarcabile şi contribuiau să întărească credinţa în realitatea lor. Miraculaţii, ca să-şi celebreze îndreptarea sau vindecarea, aduceau ca prinos de recunoştinţă, pentru a fi puse în templu, obiecte reprezentînd partea corpului care fusese bolnavă. Se găsesc astfel în vechile

sanctuare ale Egiptului, Greciei, Romei braţe, picioare, gîturi, sinuri în piatră, în marmoră, argint sau aur.

In Evul-mediu, zeii păgîni sînt înlocuiţi cu divinităţi creştine, dar vindecările se practicau după acelaşi sistem. In timpuri mai nouă, credinţa în miracole nu dispare. Pe mormîntul diaconului Paris, la cimitirul Saint-Médard, către anul 1736, minuni numeroase se îndeplineau.

Credinţa aceasta se continuă şi în zilele noastre, deoarece sufletul şi mintea omenească avide de supranatural, îl caută şi ştiinţa medicală nu a făcut încă destule progrese ca să-l înlocuiască şi să-l înlăture ca inutil. In aproape toate ţările, credinţa în miracole persistă. Lowel, într'o carte reputată, publicată în 1894 asupra „Japoniei oculte şi a căilor către zei" descrie pentru această ţară procedee de vindecări cu totul asemănătoare celor din Egiptul sau din Grecia veche. In Franţa, grota celebră dela Lourdes în Pirinei, care a inspirat lui Charcot, în 1893, un articol asupra „credinţei care vindecă" e încă în plină reputaţie şi atrage anual mii de pelerini. Zola a descris acest pelerinaj în romanul lui. Bolnavii aleargă către locul de minuni mînaţi de dorul de vindecare şi convinşi că ea se va înfăptui.

La noi, nu mai tîrziu decît acum 1½—2 ani, într'o localitate din judeţul Buzău, un puţ miraculos atrăgea mulţimile. S'au găsit gazetari, cărora epizodul acesta de psihologie a mulţimilor stăpînite de o adevărată psichoză colectivă le-a oferit prilej nu numai de descrieri pitoreşti dar şi de îndemnuri — contaminaţi şi ei de acelaşi elan mistic, care putea să fie şi sincer — ca bolnavii să meargă la locul acesta de mîntuire, unde toate boalele se vindecau ! Şi nu a fost oare aceiaşi pornire, avînd la baza ei acelaşi val de misticism, credinţa în vindecarea tuberculozei, care ducea pe bolnavi către un loc de miracol, cu cîţiva ani în urmă, undeva în Oltenia ? Serul vindecător era socotit ca un fel de aiasmă sfîntă. Numai cînd dezastrele s'au înmulţit şi s'a constatat că în minune intra şi o parte de speculă a candoarei bolnavilor, mulţimile şi-au deschis ochii şi miracolul subt forma aceasta a încetat, aşteptînd să reînvie subt o altă formă.

Tratamentele religioase nu sînt într'adevăr singurele care merită numele de tratamente miraculoase. Ceiace e esenţial în miracol, cum spune Pierre Janet în cartea lui „Medicina psihologică" e că omul doreşte puternic un anumit fenomen, dar nu-i cunoaşte bine condiţiile determinante, ca să-l poată reproduce cu regularitate şi certitudine. Elementele la care face apel pentru ca acest fenomen să se realizeze au fost mai întîi zeii păgîni sau divinităţile creştine şi apoi diferite forţe misterioase avînd o acţiune după modalităţi necunoscute, analoage cu capriciile divine. Multe din tratamentele la care se

recurgea erau foarte apropiate de practicele religioase şi ele utilizau învoeli, pacturi cînd cu un zeu, cînd cu un demon. Succesul terapeuticelor de acest fel, uneori real, nu era explicat prin adevărata lui cauză. El era atribuit unor puteri supraomeneşti. Cînd nu interveneau zeii ca să-l provoace, forţe pe care mintea omenească nu le putea pătrunde: magnetism, electricitate, denumite cu termeni cari rămîneau vagi şi pluteau în plin mister, erau socotite că vin să le producă. Mesmer, a cărui reputaţie ajunsese atît de mare la sfîrşitul veacului al 18-lea, încît robise tot Parisul, aplica tratamente, pe care le punea pe socoteala magnetismului. Devenise atunci o modă, pentru doamnele dela curtea regelui Ludovic al XVI-lea, să se supună acestor practice terapeutice, care aveau pentru ele, ca atracţie, farmecul misterului şi al necunoscutului. De fapt, Mesmer ca şi predecesorii lui în tratamente misterioase şi miraculoase practica o adevărată psihoterapie. Metodele acestea de cură sînt studiate astăzi în lumina şi pe baza psihologiei, cercetînd influenţa pe care factorii morali şi psihici o au asupra funcţiunilor organice.

Bernheim, *capul şcoalei dela Nancy, în controversele şi discuţiile lui cu Charcot şi şcoala lui*, care făceau atîta vîlvă, spunea foarte bine la sfîrşitul veacului trecut, că elementele *psihice nu* sînt cantităţi neglijabile şi că psihoterapia poate *şi trebue* să fie utilizată în căutarea boalelor. Factorii morali *intervin* nu numai ca să lămurească eficacitatea unor anumite măsuri terapeutice, dar au un rol şi în mecanismul producerii boalelor şi în tabloul clinic pe care ele le oferă observatorului. In realitate, o terapeutică oricare ar fi ea nu are o influenţă exclusiv fizică dar e însoţită totdeauna şi de punerea în acţiune a unor elemente psichice. Medicul din primele timpuri ale civilizaţiilor omeneşti care obţinea vindecări prin tot felul de practice bizare făcea, fără să-şi dea sama, psihoterapie. El nu putea practica decît această terapeutică deoarece cunoştinţele pe care le avea, atît cît i le permitea starea de spirit şi de cultură a epocii lui, erau atît de incomplecte şi de rudimentare, încît în afară de veşmîntul de mister în care îmbrăca tratamentul, pe care îl preconiza şi-l întrebuinţa, nu putea oferi un alt mod de căutare bolnavilor.

Medicina, cînd a evoluat mai departe de-alungul vremii, a reflectat credinţele filozofice ale epocii ei şi a rămas ca un ecou al lor. Numai în timpurile cu totul recente, degajîndu-se de această tutelă care o înăbuşa, ea a devenit autonomă şi independentă în urma cunoştinţelor dobîndite pe terenul anatomiei, fiziologiei, al biologiei în general, care i-au permis această desvoltare.

Medicina, înainte de aceste cuceriri şi progrese ale ştiinţelor ajutătoare care constitue baza ei, nu putea să fie, cînd

se încumeta să lămurească cauza şi natura boalelor, decît un exerciţiu de pură fantezie. O infinitate de sisteme dar nici o metodă, iată ce era medicina acelor vremuri. Cînd se citeşte istoria medicinei, se constată cu uimire vidul teoriilor care se emiteau. Teoriile acestea se bucurau totuşi de un mare credit pentru a edifica diagnostice şi tratamente. Boalele fundamentale pe care am ajuns să le cunoaştem, medicina mai veche le ignora; tipurile morbide care constitue categorii şi cadre pentru clasarea cunoştinţelor erau cu totul străine medicilor din trecut. Cînd se evocă acest trecut, adevărul care reiese, e că medicina adevărată are de abia 100 de ani de existenţă. Ea e astfel o ştiinţă cu totul tînără. Nu e venerabilă ca alte ştiinţe şi nu are consacrarea veacurilor. E un punct pe care Rist îl relevează cu drept cuvînt în cartea lui „Qu'est ce que la Médecine", care cuprinde multe observaţii de o adîncă pătrundere. De fapt, medicina datează ca disciplină sistematizată numai dela începutul secolului trecut. Cum pentru poezie, Boileau spunea: „Enfin Malherbe vint", s'ar putea spune pentru medicină: „Enfin Laennec vint", în sfîrşit Laennec a sosit. Tot ceiace a precedat vremea, căreia Laennec i-a dat pecetea genialei lui personalităţi, aparţine preistoriei medicale. Pentru întîia dată cu el, marile tipuri morbide în jurul cărora se grupează boalele cu caracteristicele lor sînt concepute şi studiate cu simptomele şi leziunile lor.

Pînă la Laennec, medicii au trecut pe lîngă evidenţă chiar şi n'au urmărit decît chimere. Molière a descris în piesele lui de teatru cu tot ridicolul lor pe medicii epocii lui. Tomès, Desfonandrès, Diafoirus, Purgon sînt tipuri caracteristice pentru felul cum medicina era înţeleasă şi practicată în al 17-lea veac. Lăsările de sînge, purgaţiile ca să elimine „umorile pecante şi fuliginoase" erau atunci baza terapeuticei. Explicaţia, aşa cum le-o atribue Molière, pe care medicii o dau ca să motiveze aplicarea acestei terapeutice, e cuprinsă aproape cuvînt cu cuvînt într'o latinească de bucătărie grotescă şi pretenţioasă în vocabularul întrebuinţat de ei. Ludovic al XIV-lea, cum se poate vedea din memoriile lui Dangeau, se conforma acestor practice terapeutice. Pentru „boala care va veni", întocmai cum spune Sganarelle în „Médecin malgré lui", în fiecare lună el avea ziua lui de purgaţie. Ieşirea lui Béralde, — în „Malade imaginaire" — fratele lui Argan, bolnavul imaginar, contra medicilor cari atunci „cînd vorbesc cu emfază, par oamenii cei mai abili şi învăţaţi, dar cînd îşi aplică ştiinţa sînt cei mai ignoranţi", are o mare doză de bun simţ. Arta lor, spune Béralde, constă în fraze „care dau vorbele ca raţionamente şi făgăduelile drept efecte reale".

Pe ici pe colo, se desprind totuşi chiar în aceste epoce de

obscurantism şi frazeologie goală, figuri de observatori perspicaci — un Sydenham în Anglia, un Bayle în Franţa, — al căror merit e cu atît mai mare cu cît au ştiut să se lepede de sistemele epocei lor. După sistemele acestea, cum spune unul din medicii lui Molière, rezulta că bolnavul poate să moară, dar numai după ordonanţa lor, aşa cum era scoasă din cărţile lui Hipocrat, deoarece moartea unui om nu are nici o consecinţă, dar o formalitate neglijată aduce un mare prejudiciu corporaţiei medicale. Observaţiile marilor clinicieni riguros înregistrate rămîn cu reala lor valoare şi ele au contribuit să se institue arhivele documentare ale patologiei umane pe bază de constatări exact ţinute. Medicina datoreşte mult empirismului ca şi celelalte ramuri ale cunoştinţelor omeneşti. Sînt destule exemplele, care se pot cita, ca să se dovedească că aplicaţiile practice ale fenomenelor fizice şi chimice au precedat uneori cu mai multe veacuri teoria ştiinţifică a acestor fenomene. Bertold Schwartz n'a aşteptat cercetările chimiei, care s'au făcut de abia recent, ca să fabrice iarba de puşcă şi busola a fost întrebuinţată cu mult înainte de a se cunoaşte ce este magnetismul terestru.

Empirismul medical îşi are începutul din ziua în care au fost bolnavi, de cînd adică omul a apărut pe pămînt. S'au adunat astfel un număr considerabil de fapte şi din ele s'au păstrat cele pe care observaţiile ulterioare le-au dovedit că sînt corespunzătoare realităţii, construind pe temeiul lor categoriile de boale care constitue patologia umană. E ca şi în chimie, care fără empirismul alchimiştilor şi fără documentaţia bogată pe care aceştia au adus-o, n'ar fi făcut în ultimul veac cuceriri şi progrese atît de mari.

Laennec întemeiază adevărata clinică. Urmează apoi în veacul trecut o formidabilă recoltă de achiziţii pe terenul biologiei. In felul acesta se constitue medicina ca o disciplină ştiinţifică. Multă vreme, medicina nu a fost decît o colecţie de reţete, de formule, de procedee. Elementul intelectual nu era reprezentat decît prin observaţii care conduceau la un diagnostic sau la ceiace, în aceste epoce, trecea drept un diagnostic. In afară însă de cîteva stări morbide foarte simple şi elementare, diagnosticele acestea nu corespundeau decît unor categorii cu totul empirice, artificiale, fără legătură cu realitatea obiectivă. Astăzi, medicina utilizînd tehnicele întrebuinţate pentru explicarea şi cercetarea funcţiunilor organismului, e o ştiinţă. Ea a devenit o ştiinţă şi pentrucă s'a degajat de încătuşarea sistemelor care au ţinut-o atîta vreme pe loc şi e de o independenţă absolută, în ceiace priveşte dogmele şi credinţele tradiţionale, cărora se supunea înainte. Medicina rămîne însă şi o artă, întrucît cere fineţă, eleganţă în raţionamente şi în acţiunea terapeutică. Există o estetică spe-

cială a diagnosticului. Intuiţia pe care medicul reuşeşte s'o aibă şi care îl face să fie apreciat, e un fel de automatism, care rezultă dintr'un îndelungat exerciţiu al facultăţilor de observaţie şi de hotărîre pentru un diagnostic şi pentru un tratament. In stima ce se acordă medicului care ştie să-şi ţină rolul cu demnitate, intră şi o rămăşiţă din respectul superstiţios, care se da magicianului, făcătorului de minuni din primele timpuri ale medicinei. Medicina complect înţeleasă e deci ştiinţă şi artă. Vechea ceartă între clinică şi laborator nu e cu totul aplanată. Ea simbolizează opoziţia între arta şi ştiinţa medicală. Observaţia clinică, cînd e metodică şi precisă, e unul din cele mai utile mijloace de investigaţie.

Omul de laborator are nevoie de controlul şi de sugestiile clinicei, dar nici clinicianul nu se poate dispensa de ajutorul laboratorului. E mult mai comod pentru medici să se mulţumească cu impresii clinice pentru un diagnostic, decît să se conformeze metodelor minuţioase de laborator şi să pună în practică tehnicele nouă care, ca să fie utilizate, trebue să fie cunoscute şi deci să fie învăţate. Pentru a gîndi şi a lucra ştiinţific în medicină, trebue o disciplină intelectuală, o reînoire şi o împrospătare continuă a cunoştinţelor. Disciplina aceasta e nevoie să fie întreţinută. Sînt medici practicieni care prin această disciplină reuşesc să aducă contribuţii importante, utilizînd şi instrumentaţia simplă pe care au avut ingeniozitatea să o găsească. Mackenzie, cînd a inventat cardio-phlebograful care a renovat cardiologia era un simplu practician la Coventry în Anglia. Bernou, căruia i se datoreşte oleotoraxul în terapeutica afecţiunilor pulmonare, e medic într'un oraş de provincie (Chateaubriant) dintr'un departament (Loire-Inférieure) din Franţa. Paul Baillart a adus o contribuţie foarte importantă în oftalmologie studiind circulaţia retiniană şi a dat mijloace ca să se măsoare cu precizie presiunea arterială intra-oculară, dar e numai un practician din Paris, fără să fie nici profesor de facultate, nici medic de spitale.

Medicina, care la începuturile ei a fost o îndeletnicire creată de necesitatea de a contribui cu o terapeutică atît cît putea să existe la aceste epoce, ca să combată suferinţele provocate de boale, şi-a lărgit astfel din ce în ce mai mult cîmpul de acţiune. S'a căutat, cînd ea a devenit o ştiinţă, să se înţeleagă şi să se aprofundeze cauzele fenomenelor clinice şi biologice.

Lucrări care păreau că sînt de pure cercetări, au fost întreprinse. Ulterior însă, ele au dus la aplicări practice de o mare importanţă. Cînd Bordet şi Gengou au făcut la începutul secolului nostru experienţele lor fundamentale asupra emolizei, ei au desvăluit o serie de fenomene de un mare in-

teres teoretic, dar au pus în acelaşi timp bazele unei metode de diagnostic — deviaţia complementului, reacţia Wassermann — care pentru cercetarea atîtor boale, a sifilisului în primul rînd, e de o importanţă capitală şi de care astăzi nici un medic nu se poate dispensa.

Radiologia care a reînoit diagnosticul şi terapeutica atîtor boale, a eşit din lucrările lui Roentgen. Roentgen îşi propusese însă numai să elucideze o chestiune de electro-fizică. Lucrările de pe urma cărora s'a născut bacteriologia cu toate aplicaţiile ei îşi au originea în cercetările lui Pasteur, care au avut ca punct de plecare soluţia genială a unei probleme de cristalografie pură, lipsită în aparenţă de orice interes practic.

Medicina, graţie nouălor metode de explorare a turburării funcţiunilor organismului, şi-a putut uşura mult sarcina pentru stabilirea unui diagnostic. Clinicianii, chiar cei din veacul trecut, cărora aceste mijloace ajutătoare atît de preţioase le erau încă necunoscute, trebuiau să-şi exerseze mai mult spiritul de observaţie decît cei de acum, ca să descurce firul complicat al simptomelor diferitelor boale. Ei reuşeau de multe ori să ajungă la un diagnostic. Cînd se citesc, ca exemplu tipic, cărţile de clinică în care Trousseau cu acel dar de expunere care face din lectura lor o adevărată desfătare literară, a scris pagini de admirabilă analiză a simptomelor diferitelor boale, se poate vedea cît de profundă e logica de gîndire şi de argumentare a marelui clinician.

Diagnosticul poate de multe ori să fie stabilit dela început, fără colaborarea metodelor de cercetare ale laboratorului, cînd medicul ştie să fie perspicace şi scrutează cu deamănuntul simptomele. Nu trebue deci ca, prea încrezători în rezultatele date de analizele de laborator, medicii să renunţe la explorarea cît mai completă şi amănunţită a semnelor fizice produse de boale. Prin analiza clinică se pot evita erori pe care laboratorul, cînd e utilizat singur, le poate provoca. Trousseau spunea foarte bine medicilor din epoca lui şi sfatul e bun pentru toate timpurile: „de grâce, un peu moins de science et un peu plus d'art messieurs!“ mai puţină ştiinţă şi *mai multă artă, domnilor!*

Medicii pătrund astăzi din ce în ce mai mult în toate domeniile îndeletnicirilor omeneşti şi dînd îngrijiri bolnavilor le permit să-şi restabilească sănătatea şi să-şi reia activitatea pe care boala o stînjenise şi o întrerupsese. Medicina şi-a lărgit astfel foarte mult cadrele acţiunii sale. Medicul, prin activitatea sa, practică o profesiune care, mai mult decît oricare alta, îi dă ocazie să cunoască oamenii subt toate înfăţişările, în fiinţa lor fizică şi morală. Bolnavii vin la medici cu suferinţe fizice care îi rod şi îi distrug, cu mizeriile lor trupeşti care-i deprimă dar şi cu nădejdile de o viaţă cu mai puţine

dureri şi cu mai multe satisfacţii şi mulţumiri. Medicul, ca să fie cu adevărat în rolul său, trebue să înţeleagă pe cei care se îndreaptă încrezători către el, nu numai cu lipsurile organismului dar şi cu toate neajunsurile stării lor morale. Medicii au astfel o grea sarcină. Ei sînt puşi de multe ori în faţa unor probleme care ridică chestiuni, nu numai de cunoştinţe medicale, dar şi de conştiinţă şi de psihologie destul de complexe.

Cine oare din medici nu are momente de nelinişte şi de ciudă cînd se găseşte în faţa unui bolnav care a recurs prea tîrziu la el sau e lovit de o boală pentru care orice terapeutică e dezarmată ?

Charcot cita — amintirea aceasta despre el o dă Maurice de Fleury, în cartea lui „Medicul", monografie cu multe consideraţii de interesantă psihologie asupra profesiei medicale — fraza teribilă a lui Gloster în actul al 4-lea din Regele Lear: „ca o muscă în mîna unui copil răutăcios, astfel sîntem în mîna zeilor; s'ar zice că ei ne omoară ca să se joace".

Clinician şi psiholog, medicul ca să corespundă cu totul menirei lui, dîndu-şi sama că mediul în care bolnavul trăeşte, face ca măsurile de terapeutică individuală să întîmpine obstacole în aplicarea lor, din cauza lipsurilor materiale, trebue să treacă şi la o terapeutică socială. Sfaturile şi îndrumările lui date conducătorilor şi intervenţia la puterile publice pot fi în privinţa aceasta de un mare şi real folos. Ca să împlinească un rol aşa de multiplu, se cere ca medicii să aibă calităţi intelectuale şi morale pe care printr'o lungă practică şi prin experienţa de viaţă pe care o dobîndesc, unii din ei, reuşesc să le întrunească, cînd sînt înzestraţi cu o minte ageră şi aduc în îndeplinirea atribuţiilor lor suflet şi inimă curată. Atunci se realizează acele mari figuri de oameni întregi, sfinţi laici, care inspiră tuturor un respect mergînd pînă la veneraţie. Balzac a descris în „Médecin de campagne" pe Benassis, ca pe un exemplar de o astfel de superioară umanitate, şi imaginea lui Benassis se reliefează puternic, ca a unui mare apostol. In „Madame Bovary", Flaubert, în scena finală a romanului, cînd Emma Bovary moare intoxicată cu arsenic, descrie pe Larivière aşteptat ca un mîntuitor ca să salveze pe nenorocita care se zbătea în spasmele agoniei. El, Larivière „aparţinea marii generaţii chirurgicale eşită din şcoala lui Bichat, acea generaţie acum dispărută de practicieni filozofi care-şi iubeau arta cu o pasiune fanatică şi o practicau cu exaltaţie şi destoinicie. Dispreţuitor de titluri şi măriri, practicînd virtutea fără să creadă în ea — caracteristica e admirabilă pentru un suflet mare pătruns de micimile şi mizeriile morale ale multora din oamenii din jurul lui, pe care îi compătimeşte totuşi, chiar, cînd le constată scăderile — el ar fi putut să treacă drept un sfînt dacă ascuţimea minţii lui nu l-ar fi făcut să fie temut ca un demon".

Şi cîte alte figuri de medici, cu aceleaşi înalte însuşiri morale, ne răsar în minte, aşa cum marii scriitori au reuşit să le evoace în trăsături puternice, care îi fac să trăiască intens. Bouchereau al lui Alphonse Daudet, dintr'o singură privire desbrăcînd pe om de tainele suferinţelor lui, îi reconstitue boala ca să o caute şi să o vindece — „ultimul preot, credinţa supremă" cum îl defineşte romancierul. Pe acelaşi înalt plan sufletesc apar doctorul Pascal al lui Zola, eroul capului de operă al lui Curel în „Nouvelle Idole" şi acel mucenic al propriei lui suferinţe pe care i-o aducea o boală care nu iartă, păstrîndu-şi însă intactă şi lucidă mintea şi judecata pentru a căuta şi îndruma pe bolnavi, din „Sens de la vie", romanul lui Bourget. Dacă în aceste opere de înaltă literatură figurile evocate rămîn întipărite în minte, e că au fost luate din viaţa adevărată, unde sînt cîteodată realizate. Fără ficţiuni literare, cînd se cercetează biografia marilor medici, mulţi dintre ei apar cu o aureolă de devotament fără margine, concentraţi în îndeplinirea atribuţiilor pe care şi le iau, ca să fie de folos chiar cu *sacrificiul propriei lor vieţi*, pentru cei care recurg la ei. Trousseau moare de un cancer pe care şi-l diagnosticase singur şi nu refuză, pînă în ultimele lui zile, să dea căutare bolnavilor consternaţi că pierd în el un mare sprijin şi un mare ajutor. Potain, tipul celei mai desăvîrşite dezinteresări, ne dă o icoană, aşa cum Charpentier a prins-o cu atîta artă în medalia lui, de pietate quasi-religioasă, de elan mistic, de abnegaţie totală. Finsen atins încă de tînăr de o boală de cord care-l imobiliza pe patul de suferinţă, expus să aibă la orice sforţare fizică accidente grave, bravează toate neajunsurile stării lui şi face descoperiri de o mare însemnătate în domeniul aplicării luminii ca mijloc terapeutic. Nothnagel, în noaptea cînd murea de o angină de piept înregistra cu obiectivitatea pe care ar fi avut-o pentru un bolnav a cărui observaţie ar fi luat-o şi cu un calm senin simptomele boalei care-l omora.

Medicii, cum sînt şi ei oameni, nu ştiu să fie totdeauna la înălţimea rolului care li se cere. Ei rămîn ca toţi oamenii cu virtuţi, dar şi cu păcate. Forţat, printre ei se strecoară şi exemplare de o umanitate inferioară. Jurămîntul lui Hipocrat perimat şi care nu se mai cere astăzi — facultatea dela Montpellier îl păstrează imprimat pe ultima pagină a tezelor ei — conţinea obligaţii prin care cu multă demnitate, medicul arăta un înalt sentiment al datoriilor şi răspunderilor lui. El se termina cu declaraţia solemnă: „dacă îndeplinesc acest jurămînt, fără să-l înfrîng, să-mi fie dat să mă bucur cu toată mulţumirea de profesia mea şi să fiu cinstit pentru totdeauna de ai mei... dacă-l calc şi devin sperjur să am o soartă contrarie". Jurămîntul acesta, care fără să mai fie pronunţat e în con-

știința medicilor care au încă o conștiință, e nesocotit de cei pentru cari ea e un obiect de lux. Sînt abateri dela un inalt cod moral, peste care, în vremurile noastre de criză nu numai economică și financiară dar și morală se trece cu ușurință.

Tentațiile sînt mari. Publicul încurajează aceste tendințe. Medicul conștiincios care-și îndeplinește profesia ca un sacerdoțiu rămîne deseori necunoscut. Cel care însă declamă pompos și uzează de toate procedeele de reclamă, ca în tarabele de bîlci, anunțind că pentru el nu e boală care să rebele, de la drogurile miraculoase și la seruri încă și mai minuziste la droguri miraculoase și la seruri încă și mai minuziste

Traiul e greu și nevoile sînt numeroase. Pentru a le împăca, scrupulele sînt lăsate deoparte. Knock, în piesa lui Jules Romains, cînd declară aforistic că un om cît de sănătos e un bolnav care se ignorează, enunță pînă la un punct un adevăr, dar un adevăr pe care-l exploatează cu multă abilitate.

Knock are imitatori numeroși printre medicii epocii lui, care e epoca noastră. Dar în definitiv, cum spune Caragiale, să avem, să aibă adică și medicii faliții lor. E un sport nu numai național, dar și internațional, deoarece se practică și în alte părți. Rămîne ca cenzura morală a publicului ajutat de medici conștiincioși, care-și fac o datorie să denunțe șarlatanismul subt orice formă, chiar cînd îmbracă o formă medicală, să-i readucă pe calea bună și adevărată a unei profesii practicată cu cinste și demnitate, dacă încă mai sînt capabili să o găsească.

Camerele medicale au după lege dreptul de cenzură și vor contribui la această acțiune de epurare cînd vor ști în mod leal să rămînă în rolul lor de curățire morală pentru a păstra neștirbită reputația unei profesii care trebue să aibă drept lozincă ajutorarea cu știință, conștiință și dezinteresare a celor suferinzi, în afară de orice preocupare de speculă și de mercantilism. Cum moravurile în toate profesiile încearcă în zilele noastre atîtea scăderi, cea medicală nu putea printr'un privilegiu special să facă excepție.

In medicina veche, crizele în boale erau socotite salutare. Poate că și pentru marile rele sociale aceleași crize sînt necesare. Omenirea, prin ele, după atîtea sbuciume și frămîntări, va eși cu alte țeluri și cu alte tendințe care o vor ridica și o vor înălța. Medicul viitorului degajat de preocupările care-l leagă de atîtea mici patimi omenești va rămînea numai cu rolul lui de altruism și umanitate. Cînd medicina va fi o funcțiune socială, colectivitatea înțelegătoare va ști să retribuiască suficient pe medic, care e sfătuitor de igienă și păzitor de sănătate, ca să nu-l pună în necesitatea, pentru nevoile materiale ale vieții, să facă din profesia lui numai o meserie și o meserie care nu se păstrează tot deauna fără pată, și să rămînă cu reputația intactă. Intr'o povestire profetică a vizionarului care e William Morris, un sculptor care, deși candid ca un copil, e un artist desvîrșit, modelează în cetatea viitorului obiecte de o frumuseță fără samăn deoarece, făcîndu-le cu dragoste, le dăruește și nu le vinde. Să nădăjduim că și medicii vor ajunge cîndva să făurească bunul trai al celor din jurul lor, ca să-i ferească de boale, fără ca timpul să le fie luat în mare parte de preocupări numai materiale care îi depărtează așa de des, dela programul lor de perfect altruism.

Medicina viitorului se schițează în parte subt ochii noștri prin măsurile preventive care se introduc în combaterea boalelor și în asistența socială. Măsurile acestea se vor accentua din ce în ce mai mult. O omenire mai conștientă de realele sale interese va ști să evite cele mai multe din boale, în loc de a le provoca prin frămîntări deseori zadarnice care o consumă și *o distrug înainte de vreme. Triumfurile medicinei preventive nu se pot obține decît foarte puțin prin* acțiunea *personală a medicului față de individul* amenințat în sănătatea *lui. Ele se vor realiza mai* complect, cînd medicii vor *coopera* cu puterile publice intr'o acțiune aplicată colectivi*tății întregi*, cu asentimentul și chiar subt presiunea ei. Pentru aceasta, colectivitatea trebue să-și dea sama că nu poate prospera decît atunci cînd buna stare de sănătate a membrilor ei va fi păstrată. Pentru ca interesele individului să se confunde cu cele generale, intr'o armonizare a lor trebue ca raporturile dintre indivizi să fie întemeiate pe mai multă echitate. Medicul, cînd va preconiza măsuri de igienă generală și de azistență socială, pentru ca sănătatea individului care îi încredințează păsurile și suferințele lui să fie restabilită, va găsi astfel ascultare și sfaturilor lui li se va putea da urmare. Medicul de astăzi, cînd intervine să aplaneze conflictele sociale pentru a face posibilă o terapeutică socială, *își dă astfel contribuția pentru construcția acelei cetăți a viitorului pe care ideologii* o zăresc și o clădesc în visările *lor. Ei vor ști din ce în ce mai mult* prin acțiunea lor să-i dea o făptură reală, pentru a adăposti în ea o lume care ca să fie mai bună trebue să fie mai dreaptă.

Dr. S. Irimescu

E amintirea...

Cînd înserarea îţi abate 'n uşă
O pasăre cu aripi de cenuşă,
Ascultă-i cîntecele vechi şi moarte:
E amintirea mea — şi vine de departe.

E amintirea... Ochii-i mari şi trişti
Privesc în urmă, speriat,
Dealungul drumului necunoscut,
Pe care împreună am trecut
Şi l-am uitat.

Nu căuta s'o prinzi şi s'o opreşti,
Prizonieră pasăre de scrum.
Ce mîni uşoare, omeneşti,
Pot prinde 'n ele fumuriile-i poveşti,
Cînd trece 'n foşnet liniştit pe drum?

Cu moale zbor de catifea,
Ea 'ntinde aripi negre peste ochii mei
Şi 'n fiecare sară moare 'n ei,
Cu cel din urmă zîmbet,
Cu cea din urmă stea.

N'o speria... Mirajul ei plăpînd
S'alege 'ncet din umbre, din tăceri,
Intr'un uitat ungher de gînd.
— Pe unde-o fi, cînd nu e nicăeri?

N'o speria, că va veni o vreme
Cînd nici un glas nu va mai şti s'o cheme,
Cînd, căutîndu-ne pe noi,
S'o rătăci pe drumuri înapoi,
Şi-o scutura pe nesimţite
Din aripile-i tot mai grele, tot mai rare,
Pe ochii tineri umbre 'ncremenite,
Şi peste gîndul cald, uitare.

Otilia Cazimir

Cîțiva oameni, papagalul și încă un om[1]

CAPITOLUL DOI:

unde papagalul are o mică neplăcere și se vede ceva care se va vedea și mai bine în capitolul următor

Nu trebue însă uitat că la aceasta contribuia în mare parte și Unchiul Jerry.

Unchiul Jerry era un papagal din Uruguay, ajuns tocmai în Kenya, și din această colonie sudafricană adus la Londra de un fermier bogat, primul pensionar al lui O'Higgins, fost coleg al lui în marina comercială. Numele de Unchiul Jerry tot acesta i-l dase, odată cu papagalul, și în amintirea anilor petrecuți pe mare.

Dar ce pasăre, ce cacatoes! Din prima zi să spună: Ei aș! Sau: Taci, nu mai spune! Ia slăbește-mă! După o săptămînă l-a întrebat Miss Pelican, ca una ce fusese în Paraguay: Unchiu Jerry, ce-ai vrea? Să zbori, sau să te odihnești pe o broască țestoasă? — Aș vrea să beau, — răspunse papagalul!

Erau tocmai aceste intimități care au făcut din prima zi din pasăre un membru al familiei. Prezența lui sonoră era o gîngureală de copil: clipirile lui din ochi, bîțîielile, săriturile, erau o jovialitate și primăvară perpetuă. In umezeala și întunerecul încăperilor, era un fulg de tropic, un clopoțel al soarelui, ce ridica în fiecare dimineață cortina peste o menajerie ireală de juguari, colibri și alte jivine ale Sudului.

Incheeturile locatarilor scăpau de reumatism la glasul lui, missele nu mai îmbătrîneau, iar doamna O'Higgins simțea subțiindu-i-se pulpa după masajul tot mai clement al jaretierei.

Intr'o colivie înfiptă în grilajul din față al subsolului, Unchiul Jerry patrona deci ca un duh benign, ca un totem, prosperitatea pensiunii. „Colivie", zic? Nu! De fapt Unchiul Jerry

[1] Vezi „Viața Romînească", Anul XXIII, No. 1.

sălășluia în toată casa, domina emblematic pe banda de sus a tapetului, unde un motiv compus de căpitan și Miss Pelican, îl repeta la nesfîrșit cocoțat în dublu exemplar, din față și din profil, pe două foi de palmier albastru. In aceiași ipostază dormea pe pernele din salon sau se urca pe draperii, și dacă te uitai la găleata de cărbuni vedeai bine că poartă urma aceluiași blazon providențial.

Nu era Unchiul Jerry penatul casei?

Nimic mai semnificativ pentru aceasta decît creasta. Unchiu Jerry avea o periuță de fire date pe creștet ca un coif, — agitîndu-se demonstrativ la fiecare mișcare a trupului și luînd în cazuri de forță majoră forma unui tricorn de mare general în exil.

Semn de rasă excepțională, era tocmai creasta care făcea adorația căpitanului și umplea de misticism pe Miss Pelican și doamna Ivy.

Unchiu Jerry a fost la vremea lui singurul papagal cu creastă din Londra: și cînd prin grădinile dela Kensington, stăpînul îl purta Dumineca subt ochii viezurilor, — care rămași cu gura căscată lăsau să le cadă fărîma de alune din fălci, — la *Christ Church*, biserica de alături, predica se suspenda, ba*bele* dau buzna afară, iar copiii uitau de fazanii și bîtlanii din *„Sanctuarul pasărilor"*, și se țineau droaie după cei doi, cu tot felul de chemări și interpelări. Căpitanul nu știa cum să scape de ei și o lua prin locuri ascunse acasă, de teamă ca englezeasca lor peltică să nu strice dicțiunea papagalului.

Dar a mai fost acesta, la vremea lui, și paznicul inefabil al pensiunii și cartierului. Nu împotriva furilor. Aceștia nu vizitează pensiunile, unde n'ar putea găsi decît perechi de ghete înșirate pe culoare după miezul nopții. Cu acestea se poate însărcina cel mult vre-un Australian, care pleacă acasă și se furișează 'n zori, cu nota neachitată.

Londra însă e orașul care cunoaște un atentat nou: atentatul la acustică. — La acustica de vară, fiindcă iarna toți oamenii devin scafandrieri ai ceței, și orbăcăesc afoni în funduri *de mări picloase*. Puținii pietoni care ies la suprafață își pun ghetre albe, ca să se poată prizări prin ceață, și bat la ușa altora din greșală; așa cum pisicile speriate se miorlăe pe streșini și fac amor ziua 'n amiaza mare, luînd-o drept miez de noapte.

Primăvara însă, „acest mac negru care te adoarme", Londra, își desface la cer întreaga-i beție sumbră, și asvîrle pe trotoare semințe de scrînteală subt forma sonoră a muzicanților. La Londra, negustorul e gentleman, domnișoara e bătrînă, preotul e cărturar, iar cerșetorul — muzicant.

Legea nu dă voie bărbatului să fie sărac, nici femeii să fie stricată. Bursierii lui Dumnezeu se adună atunci în bande și-și asumă talent. Iși aleg fiecare un instrument, și cu solemne

note, pe care nu le 'nțeleg, în față, pornesc pe străzi un concert ambulant în care fiecare semiton fals trebue să scoată în principiu un gologan dela trecător. Gologanul cade pe asfalt, și la acest diapazon, toți muzicanții se opresc, să-și acorde instrumentele. Dacă nimic nu cade, se cîntă înainte, încît, în cele din urmă, toți oamenii cu urechi muzicale trebue să cedeze, ori, de nu, să recunoască ei înșiși că nu o au. Englezul — fiu al tuturor posesiunilor — nu poate admite că nu posedă și ureche muzicală. Muzicanții deci prosperă. Asta—dimineața. După masă, își schimbă instrumentele și șepciile, se despart cu lacrămi, și fiecare se înarmează cu un invalid, o văduvă de războì, un copil sdrențăros sau, în cazul cel mai rău, o pianolă pe spatele căreia Otello își omoară nevasta între un peisaj din Cornualia și Deschiderea celui dintîi Parlament subt Carol II Stuartul.

Pornește apoi într'un solo sfîșietor din care fiecare frază e o întrebare aruncată, ca o mustrare, trecătorului:

...Cine mi-a văzut
Copilașul dispărut ?

La care văduva sau invalidul, care ține locul Corului la Greci, trebue să răspundă cu un ton mai jos și cu ochiul la trecător:

Mort, mort, mort de foame...

Sau :

Ai plecat, scumpa mea
Și-i numai vina ta...

La care preopinenta sau preopinentul răspunde la fel:

Așa e, vai, așa e
Dar și mizeria-i mare...

Cîntecul, din popor, e prea cunoscut. Vociferatorul n'are nevoie de portativ. In schimb, ține'n mînă sau la piept, o tăbliță pe care stă scris, cu mîna :

Scuzați, nu știu ce am,
Dar azi nu sînt în voce !

Sau :

Dacă o să meargă mult așa ?
Văd eu c'o să-mi iau sama 'n curind...!

Sau :

Eventual pot lucra și la trapez.
Mai îndoiesc și-o bară cu mîna,
Și fac echilibru'n cap.

Ceiace nu-i extraordinar, dat fiind că ceva mai departe vezi pe un altul dîndu-se tumba sau stînd în cap de zece minute și agitîndu-și șapca pela spate, în atenția pietonilor.

Seara circulă bani răi, și oameni puțini. Trotoarul e predat invalidului și văduvei de războì, pentru serviciile de zi. Trec fantomatic pe lîngă ziduri, cu vre-o armonică, vre-un gramofon în cărucior, cu părul în vînt și ochii închiși, gîngăvind agale un cîntec pe nas, sau fredonînd ca de pe altă lume. Depe celălalt trotoar, un copil vagabond te atacă și. după ce i-ai dat un ban, îți spune cordial : acum vezi că mai ai dumneata încă unu pentru frate-meu...

Astfel orașul e, de dimineață pînă sara, o imensă aulă boltită romantic peste un Orient mizer și sonor, un Orient improvizat.

...Un cartier e luat în întreprindere de muzicanți pe cîțiva ani; apoi schimbat pentru un altul; în care timp locuitorii lui deveniți melomani, se duc în Italia, patria vocalei.

Acum: sărac, cartierul pensiunii O'Higgins nu-și putea trimete cetățenii în Italia. Intrat pe mîna muzicanților, cum se va salva, prin urmare ?

E tocmai întrebarea la care avea să răspundă Unchiu Jerry.

Pensiunea de zece ani nu mișcase un fir de păr. Aceleași fotolii, scaune, crețuri pe față; aceiași dinți falși și volți de lumină.

Avea să se piardă, ori să se altereze de data asta ?

Un fior tragic, al prefacerilor, a străbătut cele trei etaje locuite din cele șapte, la primul guruit languros al trombonului ! Virginitatea multiplă a pensiunii suferea un viol gutural. Oroarea trebuia înlăturată.

Tenacitatea căpitanului a intrat în funcțiune. Joe a ținut zile în șir papagalul la piept. — De ce ? Vecinii spuneau: ca să-l învețe să dea o psitacoză — acea boală a papagalului — doamnei O'Higgins ! Poate ca acestea să fi fost intențiile prime ale soțului. Imbrîncit însă de nevoi urgente, dînsul își lăsa soția să trăiască. Cu tot felul de dulciuri și momeli, preda acum „unchiului" o fonetică pornografică și agresivă. Ca să nu se recunoască vocea de bărbat în imitațiile pasării, căpitanul punea pe Miss Pelican — ca una ce nu putea atrage asupra lui bănueli, *nefiind* asigurată la „Daily Express" — între dînsul și pasăre, ca prin coardele vocalice ale unei femei să treacă sunetele, pînă să fie recepționate de elev.

La sfîrșitul săptămînii, Unchiu Jerry era maestru.

Era Dumineсă. O orgă mică fu proptită în fața pensiunii și un orb se așeză la ea inspirat. Dar nota nu ajunse bine la etajul întîi, că O'Higgins și vîrî pe Unchiu Jerry în cușca de afară. Un țipăt strident :

Fals, fals, măgarule,
Fals, măgarule, fals !

și papagalul porni pe tema aceasta o gamă infinită de invective și profanări, urmate de cacofonii în care pietrele vorbeau cu peșterile, și toate animalele își trimeteau lemnele, apele cu scîncetele și chihotelile. Orbul se răsturnă speriat. Subt grindina de sunete, își luă orga la spinare și dispăru cu psalmi cu tot.

O ușurare străpunse pensiunea. Debutul era minunat. O'Higgins, cu mînile întinse ca pentru felicitări, se repezi la Unchiu Jerry. Ii viri o fărîmă de ciocolată printre gratii, trecîndu-și degetul mic, mîngîietor, potolitor, peste creasta urcată de fulgere a papagalului.

Electrizat parcă, acesta, în loc să se calmeze, izbucni într'o nouă cascadă de invective:

Fals, fals, măgarule,
Fals, măgarule, fals !

— Ciudat ! — își spuse O'Higgins. Trecu iar degetul peste fruntea păsării. Ea izbucni din nou. Așa de cîteva ori în șir. O descoperire ! Creasta papagalului era un fel de coardă vocală, care vibra la cea mai mică atingere ! O coardă vocală uitată de Dumnezeu pe afară, dar, poate, tocmai de aceia mai utilă în hipersensibilitatea ei critică și artistică ! Cîteva zile i-au fost luate căpitanului cu educarea completă a acestui organ în care pasărea își ascuțea toată personalitatea ei de trufie și pretenție. Și de ce ne-am mira, cînd aceleași reacțiuni se petrec în atîtea animale cînd le calci pe picior, pe coadă, etc. — pe acele accese de personalitate care sînt în general excrescențele și protuberanțele trupului.

De pe creasta papagalului, căpitanul deci a îndreptat o ofensivă dîrză împotriva muzicanților. Bandele sau perechile erau lăsate să intre bine pe străduța pensiunii... Instrumentele se acordau, ochii se ridicau iscoditori către ferestrele pe care se aștepta ploaia de gologani. In locul ei însă, ce cădea ? Căpitanul își asmuțea pasărea. Pînă să intre o vioară în notă sau un trombon să-și desmorțească clapele, dînsul trecea două arcușuri de deget pe creasta preopinentului, ca se zbîrlea, și din gîtlej porneau trăznetele :

Fals, fals, măgarule,
Fals, măgarule, fals...

Era nemaipomenit ! Unii muzicanți erau cuprinși de un rîs isteric. Alții crăpau de ciudă. Nici unii, nici alții nu puteau să cînte. Dacă se încăpățînau să țină piept, Jerry își înfigea ghiarele în gratia coliviei și în picioare, cu pieptul umflat, cu creasta fulgerătoare, cu ochii rostogolind numai melcușori vărgați, sărind dintr'un perete în celălalt al coliviei, se revărsa într'un bombardament de stridențe care sfîșiau pînă și urechile muzicanților. Cînii ieșeau din zgărzi și se aruncau ca după o haită, caii se ridicau în două picioare, pisicile o zbughiau pe ferestre, strada suferea o descompunere, un sfîrșit de lume.

Muzicanții trebuiau să înceteze, acoperiți de rușine sau oprobriu.

— Da cît o să ție, frate, scandalul ăsta ? — intervenea în cele din urmă lumea. — Ce-au, domnule, cu papagalul ? Ce-și pun mintea cu el ! Să-l lase, domnule, să cînte și să se termine odată cu scandalul ăsta, că tot mai bine-i cu un papagal bun decît cu zece cîntăreți proști !

Omul e ultimul animal la care ține Englezul, întîiul fiind calul, apoi cinele. Papagalul nu va fi venind chiar al treilea, dar Liga pentru apărarea lui n'a întîrziat să ia naștere. Lupta a fost ușoară. Nici un ban dălhăucilor ! Să plece, c'or mai fi și alte străzi. Să ne lase cu Unchiu Jerry al nostru!

Pensiunea O'Higgins exulta. Miss Pelican, care era știută în dosul acestei afaceri, primea în fiecare zi oferte pentru lecții de dicțiune. Modestă, le refuza cu grație, pretextînd că singura sa legătură cu papagalul era că și dînsa fusese în Paraguay. In schimb, toate missele au apărut în „*Daily Mirror*", cu doamna și domnul O'Higgins la mijloc, ținînd fiecare cu o mînă colivia în care papagalul înălța o creastă triumfătoare.

Cartierul intra în liniștea lui primară. Pensiunea începea o nouă decadă de glorie și prosperitate. Curînd cele patru etaje se umpleau, Americani, Neo-Zeelandezi, Egipteni venind să participe la noua metodă profilactică împotriva muzicii proaste.

Ca 'n vremi patriarhale, lumea putea lua sara cafeaua în balcoane, juca bridge, și asculta propriile-i gramofoane. Respirarea pietrei urca în voie pînă sus. Liniștea desfăcea un hamac în care tot cartierul se legăna în mecanica aristocrată a oboselii și comfortului.

Cînd într'o bună zi, jos în stradă, o voce catifelată porni să-și trimeată trilul cerșetor. Un tînăr înalt, cu lavalieră neagră și o jachetă nedată încă pe noua talie, nici pe roșul Bordeaux al vestei, din subsuorile căreia mînile bine înfipte scoteau cu emfază, din piept, aria lui Cavaradossi. Era tenorul !

Cu ochii plimbați în serenadă pe missele din balcon, cu fruntea tencuită de inspirație, tînărul tonitrua, săgeta, duela cu aerul. Lumea se lăsa dulce violentată de retorica aceasta nepoftită, nesinchisită.

Dar tenorul n'apucă să fandeze nota de sus, că Unchiu Jerry sbîrli sălbatec creasta :

Fals, fals, măgarule,
Fals, măgarule, fals.

Tenorul se opri, cît să-şi refacă respiraţia. Şi fandă din nou, întorcînd preopinentului pur şi simplu spatele.

Fals, fals, măgarule.

— Hm ! Eu măgar, eu fals ! Tenorul se înclină uşor, cu degetul cel mare arătînd spre sine, luă lumea martoră, işi trecu mîna stîngă prin freză, şi scuipă o 'njurătură.

A doua, a treia zi la fel. Exact la nota de sus. Tenorul se întărîtă. Să fi fost cel puţin o pasăre cu voce, un sturz, o privighetoare, sau cel puţin pitpalac. Dar papagal ! Nu ştie el ce le poate capul de cînd a lucrat la Cunard Line ? Nişte caraghioşi.

— Da nu mă las, să ştiu măcar că-l loveşte apoplexia.

Pensiunea începea într'adevăr să se teamă de un atac de apoplexie ! Aşa de aprig se arunca pasărea la tenor, stropşindu-l, ocărîndu-l cu ţipete care erau fiecare o fişie de suflet. Tenorul a fost deci invitat să-şi urmeze confraţii.

— Aşa ? Şi d-voastră ? Va să zică complot ! Bun !

Cavaradossi nu ştia însuşi ce 'nţelege precis prin cuvîntul din urmă.

Dar ceilalţi nu ştiau un lucru în plus. Că în scurta lui carieră în cartier, tenorul cucerise pe servitoarea pensiunii. Ce mai punct strategic pentru o răzbunare nevisată ! După ce-şi termina cîntarea pe alte străzi, Cavaradossi revenea la locul lui de exil, în poala muzicalei Peggy, care, prin acel spirit feminin al compromisului, ştia să-şi aştepte fidel amantul, cum şi să dezmierde între timp, şi să împartă o cină tîrzie cu Unchiu Jerry relegat în subsol de teama de pitacoză a Doamnei O'Higgins.

Un gînd elementar încolţi în mintea tenorului. Dar să stranguleze un papagal, era un lucru laş şi pueril. Ii trebuia o răzbunare hazlie, o zeflemea care să înnece în ridicul un dobitoc pedant şi pretenţios. Cum îşi urmărea din ochi amanta îndopînd pe rival cu felioare de cartof crud, experienţa de fost marinar îi aduse aminte că piureul fierbinte are asupra penajului pagalicesc efectul moliilor asupra blănilor. Il năpîrleşte. Un joc de alhimie fiziologică pe care Cavaradossi nu-l pricepea, dar îl saluta din inimă.

— Ha, înnecat în ridicul ! Pus în toată goliciunea micimii sale ! Asta-i trebue măgarului de papagal !

— Vai ! Peggy,—începu şarpele chiar de a doua zi,—nu mai da unchiuleţului cartofi reci. Nu ştii că asta dă pe papagal în dublă pneumonie ? Nu de altceva; dar o să spună că eu l-am ucis, din răzbunare ! A, da, piure fiert, da; ba încă pe cît se poate de fierbinte. Asta mai dă şi penelor o strălucire ! Ştii, de altfel, că cosmeticurile se fac din cartofi fierţi.

Peggy n'a aşteptat pînă a doua zi. Pe loc a fiert cartofii. Din seara aceia Unchiu Jerry era condamnat. Trei zile au fost de ajuns.

— Să vedem,—guruia tenorul,—o să le convie să-l mai scoată la stradă, zdrenţăros ca un cerşetor, pleoştit ca un pui răpciugos ?!

Se vede că pe creştetul papagalului tenorul a mai pus şi un blestem. Fiindcă piureul i s'a suit la cap ! Tenorul să-l fi tot visat cu pieptul jumulit, berc, sau jupuit la umeri. Care-i fu însă mirarea să vadă a patra zi în zori, cînd tocmai se scula din braţele lui Peggy, sărind sprinţar în colivie, şi habar neavînd, — un papagal cu costumul intact, în aceiaşi pijama strălucitoare, minus însă ceva : creasta, monumentala creastă ! Unchiu Jerry chelise !

— Auzi dumneata, creasta, chiar creasta !... Dumnezeu e desigur meloman. Altfel n'ar fi dat atît concurs loviturii unui tenor !

Dar bietul Unchiu Jerry, ce cap făcea ! Ce mutră amărîtă ! Un moşneguţ zgribulit, splenetic, mahmur, cu o vagă bănuială de nenorocire şi ridicul planînd asupră-i, dar neînstare s'o deducă din simpla adiere de răcoare ce îi despica scăfîrlia roasă ca de şoarece pe o întindere cît nuca, şi-l pleoştea subt povara unei vizibile decapitări.

Sara, aria lui Cavaradossi a fost o scară de note pe care un *om fericit* da mîna cu Dumnezeu.

Missele au mulţumit întîia oară Providenţei că au peruci.

Ruşinea pensiunii le tăia însă favoarea. In păţania — după dinsele — din senin a unchiului, vedeau o cobe. Pensiunea se adîncea în marazm. Peste ea plutea un dezastru.

Curînd trei doamne au murit, două şi-au regăsit bărbaţii. Miss Pelican, — capul, de fapt, al tuturor acestor nenorociri — a şters-o într'o sară pe valea Orenocului. Celelalte misse, nu ştiu cum, au dispărut, s'au volatilizat ca nişte flacoane de cloroform.

A rămas căpitanul cu consoarta grasă şi Unchiu Jerry posomorît, afon şi chel, — în toată casa.

Dar şi casa a dispărut curînd, condamnată de noua linie de metro trecînd pe subt ea.

Azi n'o mai fi nici urmă.

— Şi toate astea, dintr'un cartof !...

(Urmează) **Dragoş Protopopescu**

Amiază moartă

Parcă pică plumb topit...
plumb topit, nemărginit,
din văzduhul împietrit.
Din văzduhul plin de soare
şi de şoave rotitoare,
parcă pică plumb topit...
plumb topit... nemărginit.

* * *

O prigorie, de sete,
— fugărită de-un erete —
a ţipat şi a căzut,
şi pe nimeni n'a durut
ţipătul şi moartea ei!
Doar o punte de furnici
i s'a 'ntins pe ochii mici,
— ochii mici
cu licurici,
două 'mpunsuri
de arnici —

I s'a 'ntins, să nu mai vadă
cum spre cer
pulberile toate pier;
cum din larg se prăvălesc
aripile care cresc,
plopii care năzuesc,
tîmplele care svîcnesc...

* * *

Intr'un ochi de crăpătură,
c'o mărgea de soare'n gură,
o şopîrlă
stă năucă şi se uită
cum, pe-un luger de mălură,
a pornit, să'nfrunte lumea,
un gîndac cu gluga sură...

D. Ciurezu

Călătorii[1]

Pe bord.

Am închiriat pe punte, un „chaise-longue” căruia i s'a pus o etichetă cu numele meu, posesorul: nume, pronume, profesie, națiune, destinație, etc... ca un pașaport al scaunului, sau al meu.

Bordul capătă aspectul unei terase de spital. Dealungul vasului, cu spatele la cabine, stau întinși toți pasagerii, ca 'n executarea unei prescripții medicale.

Deocamdată e tăcere. Fiecare privește înainte nemișcat, jocul apei, spuma valurilor, jocul lor de adîncimi și creste, culoarea care se schimbă, toată feeria aceasta simplă și atît de variată.

Fiecare urmărește gîndul lui, tras ca o jucărie mică pe deasupra mării, alături de vapor. E'n toți o reverie uniformă, un calm legănat. Gîndurile sar dela un lucru la altul, și din amintiri, și din tot ce a fost, se tulbură și ese la suprafață o aducere aminte de demult uitată.... și pe urmă o absență totală a oricărui gînd, o evadare din sine, o plutire ca între vis și aproape de el.

Crestele de piatră ale munților de pe coaste, se pierd tot mai departe și mai cenușii, și dela o vreme nu mai știi dacă nu-s niște nouri care străjuesc la orizont. Țărmul departe parcă stă pe loc deși noi mergem de cîteva ceasuri, și numai tîrziu joacă nesigur și tremurat de parcă noi am închide puțin din ochi și apoi i-am strînge de tot.

In larg.

Nu se mai vede pămînt. Sîntem singuri, învăliți între apă și cer. Jur împrejur e o simfonie de albastru cu nesfîrșite nuanțe. Nu poți desluși bine unde sfîrșește marea și unde începe cerul. Marea e încordată ca un arc. Am senzația materială a pămîntului rotund și a plutirii noastre pe o sferă. Violăm singurătăți prin care nu este nimic. Numai Dumnezeu poate trece pe-aici. Priveliștea aceasta e absolut la fel azi ca acum mii de ani: aceleași ape neliniștite și același cer. O

[1] Vezi „Viața Romînească”, Anul XXII, No. 8 și Anul XXIII No. 1.

priveliște de început de lume. Subt noi un sbucium uriaș fără început și fără sfîrșit, și lumi în afară de noi, subt apă.

Mă supără să știu că „Alesia” noastră are un scop și un gînd; că drumul ei e drept spre ținuturi care se cunosc. Aș fi vroit să am întreagă senzația unei rătăciri în imensitate; să fie totul fără cîrmă și necunoscut, să mergem fără să se știe unde, să descoperim ceva; sau să ne simțim la infinit rătăciți fără scăpare în această nesfîrșire de apă. Să nu știe nimeni de noi, chiar dacă la urmă ar trebui să întindem, mărunți, mîinile spre Dumnezeu; să scoborîm ca soarele în fund, ca o cumpănă a lui cînd ar fi să răsară.

Facem parte din marile elemente ale naturii, ale cosmosului. Ca 'ntr'o gigantică mașinărie de laborator așezată în plin aer, însemnăm pe suprafața netedă mersul pămîntului, odată cu noi, împrejurul soarelui. Ziua trece pe mare ca și noi, dela un capăt la celălalt, și intrăm în noapte ca 'n însăși umbra pămîntului. Simt teribil de real această putere de rotație și alternanță a cosmosului, de parcă aș auzi scîrțîit de osii prin văzduh. Și noi parcă nu am fi *aici* și nu am merge decît pentru a *fi spectatori* la acest măreț angrenaj.

Inaintarea vaporului lungește ziua, întinzînd lumina.

Jur împrejur ne înconjoară numai apă și văzduh, adică *numai* elementele de pela începutul lumii. Pămîntul, după capriciile variate ale temperaturii și-o fi schimbat aspectul și îmbrăcămintea.

Orașele și satele și cîmpul lucrat și oamenii cu mîna lor mică și drăcească au schimbat peisajele și lucrările, și nu știu dacă poți vedea undeva, ca acum o mie de ani, același spectacol.

Dar cerul și apele nu au fost schimbate de nimeni. Cînd plouă, cînd e furtună, cînd apele sînt tulburi și mînioase, priveliștea-i aceiași, azi ca acum mii și mii de ani, cînd nu erau decît ape și ceruri.

Și 'n acest mediu cosmic primitiv, prin aceleași zări și pe aceleași nesfîrșituri de ape, noi înaintăm într'un confort modern, cu nu știu cîte noduri pe oră, cu cinematograf, cu telegrafie fără fir, cu Jazz, în cea mai contemplativă liniște sufletească. Parc'am prins mileniile cap în cap ca pe un fir ținut de noi în mînă.

Imprejurul nostru numai apă și deasupra același cer care merge cu noi strămutîndu-și cupola deasupra vasului alb și sclipitor, ca o gînganie ciudată și prețioasă pusă subt clopot de sticlă.

Despre noi nu putem spune nimic mai precis decît că sîntem pe Mediterană. Preciziunea aceasta geografică, desigur foarte vagă, ne dă totuși o siguranță deplină și cu viziunea hărții pe care o știm ne putem oarecum fixa în univers.

Totuşi aceasta e ca şi cum ai spune unuia care te întreabă unde stai, că locueşti în Europa.

Dar de unde pe uscat cel mai prost om îţi poate preciza c'un singur cuvînt unde se află, la Huşi sau la Mangalia, pe mare răspunsul este teribil de dificil din cauza lipsei unui reper fix. Marea e aceiaşi dela Gibraltar la Iaffa, fără şosele, fără oraşe: pustie şi dreaptă.

Pentru a putea spune la un moment dat unde te afli, îţi trebue să ştii trigonometrie, astronomie şi o serie de alte ştiinţe abstracte. Cînd te gîndeşti bine, ai impresia că eşti un element al universului, că eşti o cifră, că ai trecut într'o lume ireală, că ai pierdut şi nume şi consistenţă, că ai devenit un grad de latitudine oarecare, o cifră.

In fiecare zi la ora 12 se „ia punctul". Pentru asta, comandantul de pe pasarelă, se uită cu un instrument la soare, măsoară, stabileşte unghiuri, calculează. Sîntem şi noi ca o stea oarecare. Sîntem în funcţie de travaliu cosmic, trăim realmente în raport cu tot mecanismul universului, şi poziţia noastră se formulează laconic şi de neînţeles: latitudine, longitudine.

Această cifră cabalistică se scrie pe tabla neagră, iar pe harta de-alături, pe punctul respectiv, pentru a concretiza abstractul acesta ameţitor, se înfige un steag, care bine-înţeles este tricolor francez. Orgoliul meu naţional nu sufere de loc fiindcă mă simt integrat în totalitatea vaporului şi identificat cu „interesele" şi atmosfera lui. Juridiceşte doar sînt un vieţuitor pe teritoriu francez. Zi cu zi, la ora 12 alt steag se ridică pe hartă ca pe locuri de cetăţi cucerite, şi-aşa se însamnă cu cinci steguleţe, ca cinci fluturi din aceiaşi familie, drumul nostru de cinci zile dealungul Mediteranei.

Pe aceiaşi tablă neagră se totalizează cotidian milele parcurse: 285—310—315—290... monoton, cu aceiaşi gifiială a vaporului, surdă şi puternică ca o răsuflare de animal preistoric.

Deodată cu astronomicul nostru mers, pe punte şi spre fund în cele trei etaje curge o viaţă absolut terestră, cu oameni încărcaţi depe pămînt şi cu aceleaşi şi aceleaşi preocupări şi sentimente aduse cu ei ca un bagaj necesar pretutindeni.

„Pe insulă".

După două zile, chaise-longue-urile s'au grupat pe bord pe naţiuni, pe clase sociale, pe secte religioase.

La proră, pe băncile lungi de lemn şi în jurul a două mese austere ca de închisoare, stau preoţii catolici şi discipolii: un fel de seminarişti, în haine negre, care se cunosc de departe a fi preoţi în miniatură, aşa cum se cunosc că vor deveni gîndaci, puii mici şi negri cu aripa neagră şi lucie.

Evangheliii latineşti rămîn uneori singure pe mese, fără ca profanii să se atingă de ele.

Printre toţi, sever, înalt şi pretenţios „chanoinul" Goriot care poartă cu treizeci de centimetri mai sus decît toată lumea masca sa proprie, placidă, anostă, şi încrezută.

Credeam că citeşte şi el o evanghelie. De fapt „chanoinul" pregătea într'un ghid mascat o conferinţă plicticoasă şi nulă despre Egipet.

Domnişoara Martin îl iubeşte laic şi ticălos pe sfinţia sa. La conferinţa dela ora 6, antrenează publicul şi din primul scaun soarbe din ochi conferenţiarul, care exercită încăodată, şi pe apă, sportul facil de a vorbi o oră fără să spue nimic nou. N'am crezut niciodată că se pot debita despre Egipet atîtea banalităţi. Credeam cu naivitate că lucrurile moarte impun mai multă rezervă şi control. Domnişoara Martin cu cei 50 de ani de refulare sentimentală surîde mistic cu surîsul celebru al sfinxului din cărţile postale ilustrate şi trăeşte cu chanoinul tot în atmosfera pură a epocii lui Toutan Kamon. Mie îmi vine să urlu, să ţip, să-l iau de guler pe conferenţiar, să fac ceva excepţional ca să scap. E cald şi asud. Chanoinul e roş şi inepuizabil. Glasul e monoton ca de predică şi plicticos ca de lecţie pentru copii. Imposibil să ies. Aş ofensa printr'un singur gest auditorul şi biserica.

Există o mulţime de jocuri de pe uscat care se pot juca şi în apă, adăogîndu-se la denumirea lor ceva englezesc ca „Water". Jocurile acelea sînt mult mai grele pe apă. Aşa şi plictiseala şi revolta prin conferinţă pe apă: sînt mult mai greu de suportat.

Cînd s'a terminat conferinţa, fiindcă chiar şi nenorocirile au uneori un sfîrşit, după o admirabilă lege a echilibrului din univers, Domnişoara Martin a trecut alături de „Chanoin" cu aer beat de logodnică a lui Dumnezeu, şi am avut impresia că părul dur de pe negeii de pe faţă tremură ca subt o boare nevăzută de vînt; semn că Domnişoara Martin era emoţionată.

S'a anunţat o nouă conferinţă despre Palestina, după alt ghid, dar cu acelaşi instrument de tortură, despre care însă nu mai pot da nici un detaliu.

Şapte institutoare franceze s'au instalat ca pe catedre la babord; doi belgieni distrează toată lumea cu naivitatea lor senină şi nevinovată; englejii au ocupat puntea de sus, unde joacă cu discuri de lemn printre bărcile de salvare cu linţoliu de pînză.

Există, desigur mai presus de toate şi un grup aristocratic. Mai redus, fiindcă sîngele albastru e mai puţin decît cel normal. O doamnă din Paris, Bulevard Saint Germain, domnul Pilafache din Alexandria, domnul Aubanel din Avignon. Şi nimic mai mult.

Ca și pe pămînt, după sistemul capetelor incoronate, apariția acestui grup pe punte este rară. La o anumită oră, o plimbare repede prin culgul care stă ca muștele la soare și la aer. Nasul este de obicei, atavic, pe sus, și ochii nu văd nimic. Caracteristica este fineța mirosului. Deci aristocrație veritabilă.

Nu știu ce fac toată ziua. Constitue probabil în cabine un petriș balast pentru echilibrul nostru real și social. Grupul Saint Germain nu azistă la nici o manifestație „oficială".

Printr'o indiscreție explicabilă burgheziei, am aflat că în grup, intr'o sară de supremă distracție, a fost un concurs de anecdote decoltate.

Domnul Aubanel este fiul poetului din pleiadă. Este desigur ceva. Am avut însă impresia, de cîte ori l-am văzut, că însuși Mistral este pe bord. In orice caz apărea ca sigur că fără acest Aubanel fiul, Mistral nu ar fi existat. Bine înțeles că, concedînd cu greu, ca un tenor care afectează o răgușeală, d-sa a ținut o conferință informativă despre „Pleiadă". Am spus însă că conferința pe apă este un sport dificil, mai ales că, întocmai ca și la cursele de automobile, spectatorii sînt și ei în pericol.

Din sara cu anecdotele, „Alexandria" s'a apropiat de „Saint Germain", ceiace bine înțeles s'a știut și de negrii dela cazane, ca și cum s'ar fi afișat naufragiul iminent al vasului.

De atunci au devenit simpatici. Doamna din Saint-Germain avea ochii verzi ca pietrele prețioase, și erau montați în cărbune veritabil, cu ostentație. Zîmbetul ei era fals ca o sclipire de quarț care vrea să-l facă pe diamantul, iar privirea era vagă și absentă.

In ultima noapte înainte de Alexandria, pe cînd stăteam sus pe punte printre bogiagurile albe prin care fumează vaporul, și priveam noui constelații, umbra domnului Pilafache și a doamnei din Saint Germain, ca eșite din pămînt, pe scările ce urcă brusc, au trecut apropiate spre proră.

Eu visam la Munioza, la prezența ei care era veșnic pretutindeni, deși nu o mai văzusem niciodată, și-am înțeles că amorul pe mare este mai frumos și mai facil. Ai deodată impresia că e universal ca însuși cadrul înalt, și e mare ca tot ce ne inconjoară.

Tot în noaptea aceia, tîrziu, domnul dela telegrafia fără fir, a urcat ușor ca un drapel pe funia catargului, din întunerecul de jos al clasei a treia, o cadînă cu ochii vineți.

Și-apoi am rămas singur urmărind sgîrietura dreaptă a catargului pe cer, ascultînd răsuflarea obosită a motoarelor, fîșiitul ritmat al valurilor sparte...

Era liniște și senin. Cerul era tot deschis, și dacă Dumnezeu ar fi existat, l-aș fi văzut în cer în sara aceia.

Demostene Botez

Aprecieri asupra civilizației americane

„The fact is the sweetest dream that labor knows".

R. Frost

Prezenta *civilizație americană*, pentru a putea fi cu dreptate evaluată, trebue *considerată* ca un produs propriu *american și anume al unui popor matur*.

Civilizația americană își are originea într'un paradox: puritanii englezi, veniți peste ocean să afle tihnă și libertate, pentru credințele lor spirituale, au dat peste o țară extrem de bogată. Toată civilizația americană constă, din această pricină, din compromisul dintre etern și temporal, spirit și lucruri, bogăție sufletească și bogăție materială. Și acest compromis a fost posibil nu cu ajutorul lui Luther, prea mistic și metafizic pentru primii americani, ci cu ajutorul avocatului-popă Calvin, de la care ei au învățat că succesul muncii și îmbogățirea sînt binecuvîntare dela Dumnezeu și, în consecință, cu cît oamenii vor fi mai prosperi, cu atît vor putea ajuta pe ceilalți și vor plăcea lui Dumnezeu.

Civilizația americană s'a dezvoltat, pe de altă parte, *colectiv*. Pionierii au putut izbîndi numai prin cooperație, prin *ajutorul omenilor între ei*. Munca și religia i-au făcut *dependenți unii față de alții*, dîndu-le dintru început o perspectivă democrată și altruistă, *mai* exact cosmopolit-colectivă, așa cum o aflăm viu și poetic în poezia lui Walt Whitman.

Dar noul spirit, sintetizat de acest poet în următoarele cuvinte din „Pornind din Paumanok":

> „Victorie, unire, credință, identitate, timp,
> Indisolubilă uniune, bogăție, mister,
> Veșnic progres, cosmosul și svonurile moderne,
> Aceasta e viața..."

n'a putut izbîndi pe deantregul. Contrar quakerilor, puritanii dintru început au unit statul cu biserica, ajungînd politicieni

tirani față de celelalte religii și de celelalte rase și ducînd la abuzul de azi, cînd mai fiecare „minister" (preot protestant) se crede în drept nu numai să lumineze conștiințele oamenilor sau să le trezească „lumina interioară" împotriva păcatelor, ci, pur și simplu, să legifereze și să controleze pe toți cetățenii ce se abat de la principiile etice ale bisericii. Preoții nu mai vorbesc acolo atît de „realizarea de sine" cît de prohibiție și teorii științifice, care sînt treaba guvernului și a școlii. In America biserica profesează o etică socială mai curînd decît o religie pentru mîntuirea și luminarea individuală a sufletelor. Accentul este pus pe Vechiul Testament și pe realizarea vieții acesteia. Credința a început a fi evaluată în donații bănești și în activitate socială.

Pentru a fi compleți, însă, trebue să arătăm și partea ceealaltă, creatoare a bisericii americane, care dacă poate fi acuzată de a cădea uneori în aceleași greșeli ca și catolicismul, ea își răscumpără toate greșelile acestea advocînd cu convingere, pacea și în unele părți, chiar egala frăție între oameni, ceiace este un adevărat curaj într'o țară în care problema negrilor și a rasei galbene este atît de critică.

Pe de altă parte, încetul cu încetul, abundența a prins pe oameni atît de puternic, încît bogăția a devenit în America o condiție „sine qua non". Pentrucă a fost o vreme cînd mai fiecare cetățean al Statelor-Unite putea face parale, sărăcia și simplitatea au fost și sînt considerate drept incapacitate, lene sau neobișnuit nenoroc. Paradoxul civilizației americane s'a rezolvat în sensul că americanii nu mai cred în sărăcie, modestie și introspecție, cît în lux, donații și ostentativă conduită de făcător de bine.

Am fi cu totul neobiectivi însă, dacă n'am aminti totuși, că acolo se poate deveni mult mai ușor bogat sau prosper (în orice caz mai ușor decît nobil in regimul feudal) și că banul la american nu însamnă același lucru ca la european.

Americanul nu-și face din ban un scop, ci doar un mijloc fără de care el nu poate înțelege viața. El face bani pentru plăcerea, puterea, dar și pentru necesitatea lui. Plăcerea pe care o are poate fi simplă activitate fără oprire, ca și prilej de cheltueli dezordonate și binefaceri capricioase. Puterea averii este, iarăși, un motiv de încercare a personalității și de conducere a semenilor inferiori. Cît despre necesitate, apoi aceasta a devenit atît de largă în America, încît orice definire a ei prin simplul fapt al limitării ar supăra pe orice american. Moderația nu e o calitate americană.

Dar americanul nu păstrează banul și, pentrucă pierzîndu-l îl poate cîștiga din nou, — contrar europeanului la care pierderea averii însamnă uneori distrugerea poziției sociale și a oricărei vieți liniștite, — el nu va fi legat de ban ca europeanul. Nu vroim însă a lăsa impresia că aceste considerații sînt valabile oricînd. Nu. Uneori luxul, exorbitantul lux și abundentul confort sînt făcute pe datorii și sînt prilejuri de teribile neliniști sufletești. Deasemenea nu e adevărat, că orice om „cu creeri", cum spun americanii, poate deveni bogat. Dar iarăși e adevărat că standardul de viață al celui mai umil american este de două ori mai ridicat decît al europeanului.

Iarăși, nu e mai puțin adevărat că oportunitățile acolo sînt încă enorme, munca e plătită mai puțin injust decît aiurea și capacitatea mult mai recunoscută decît în Europa. Pentru aceste motive, oricare om își poate avea un trai confortabil, o masă abundentă, o distracție eftină. Aceasta ținînd sama de medie și în comparație cu Europa și nu cu traiul bogătașilor americani, revoltător de luxos și ostentativ.[1] Aceste oportunități arătate mai sus fac pe americanii vechi și noi să se fericească a locui în țara lor și să fie mîndri că nu-s europeeni. Și într'o oarecare măsură și în unele cazuri, ei au dreptate, mai ales dacă ținem sama de mentalitatea lor și de concepția lor despre viață. *Oricîtă plutocrație ar fi în politica americană și oricîtă ipocrizie s'ar putea atribui misionarismului binefăcătorilor-miliardari*, în America democrația e mai reală și dreptul la viață al fiecăruia mai respectat decît în multe țări civilizate europeene.

Dintr'unele puncte de vedere cetățeanul american poate fi considerat a trăi princiar. El se poate plimba ore întregi prin parcuri, călcînd pe iarba îngrijită cu mari cheltueli și ascultînd muzica. Bibliotecile americane sînt mai comode și mai bogate decît bibliotecile curților regale de odinioară. Copiii au nenumărate terenuri de sport și sînt orașe care la trei case au un teren public de tenis. Nu mai vorbim de dușurile cu apa caldă și rece, aflate în fabrici ca și în hotelurile cele mai simple, la terenurile gratuite de sport ca și în case. Școlile au burse pentru copiii valoroși. Toată aceasta grijă publică pentru educație și higienă, împreunată cu o largă omenie și egalitate între femei și bărbați, constitue fundamentul *civilizației americane*. Aceasta e democrația americană, care *din nefericire*, însă, se oprește aici. Ne oprim și noi.

Considerăm, așadar, *acest fel de democrație, bazată pe confort, sănătate și educație publică*, drept un fericit rezultat al muncii și abundenții americane. Despre muncă putem spune, deocamdată, că este stimată și fiindcă americanii nu depind de mila altora cît de munca lor proprie, (și de condi-

[1] In momentul de față, Statele-Unite trecînd printr'o excepțională și gravă criză economică, aceste adevăruri, valabile în condițiile normale, se relativizează într'o largă măsură.

ţiile prielnice pe care le-au găsit în mănoasa lor ţară şi pe care ei uită întotdeauna a le lua în consideraţie, cînd arată ce au realizat) orice fel de muncă este luat drept un bun început şi o posibilitate de progres în viitor.

Totuşi acest bun rezultat al muncii prospere i-a dus şi la unele lucruri rele. Ei au pierdut încrederea în natură şi exagerează puterea lor proprie, ca şi a instrumentelor-maşini. Ei nu mai au încredere în talent şi mai puţin încă în geniu. (Recent Edison a spus că orice succes în viaţă este datorit 90 la sută muncii grele şi numai 10 la sută talentului. Edison, însă, înţelege prin muncă şi pe cea mentală, ceiace nu este deloc clar, cînd e vorba de părerile domnului Ford).

Apoi, sufleteşte, americanii s'au independentizat prea mult unul faţă de altul. In individ, fie el pionier, fermier, bancher, *„pasiunea independenţii materiale"* stăpîneşte întregul existenţii. Dacă coperaţia socială şi banul le sînt mijloacele şi independenţa materială, idealul, — şi aceasta este cu precizie ,cea mai pozitivă caracteristică, — odată ajunşi la această independenţă mult visată, americanii devin nefericiţi.

Primul motiv de nefericire al acestui practic idealism este că ei nu ştiu şi nu pot avea şi o altă evaluare, să zicem nepractică, a vieţii.

Al doilea, ei nu mai depind de nimeni şi nimic. Al treilea, legăturile lor sufleteşti, în ciuda altruismului insuflat de religie şi a democratismului predicat de fundatorii politici, devin reci şi artificiale.

Durerea şi nedreptatea leagă pe oameni între ei. Sărăcia şi ajutorul dat altuia din puţinul nostru îl robeşte. Donaţiile americane nu sînt făcute din privaţiuni şi sacrificii. Deaceia bogăţia desleagă ceiace nevoia leagă. Prin pasiunea americană pentru independenţa materială, sufletele se înstrăinează şi încă odată, în ciuda obositorului altruism şi a teoriilor socializatoare, repetate la infinit peste ocean, sufletele lor par reci şi încuiate. Acesta e *tragismul bogăţiei lor*, pe care au început a-l simţi doar cei mai inteligenţi dintre ei.

Repercusiunile se pot urmări în viaţa de familie, foarte puţin unitară şi afectuoasă, — americanii nu ştiu a iubi, adică a spiritualiza iubirea, — precum şi în viaţa socială şi internaţională, în care orice act are şi un substrat economic.

Poate însă că această maturitate materială cu inerenta ei tristeţe să dea de gîndit americanilor să valorifice şi ceiace ei nu au preţuit pînă acum îndestul: bogăţia sufletească şi cu ea, toate corolarele ei creatoare de valori spirituale. Masa americană are nevoe imperioasă astăzi nu de teorii altruiste şi socializatoare, cît de sfaturi care să accentueze desăvîrşirea de sine, adică un personalism luminat.

Din cauza acestei bogăţii şi a activităţii lipsite de reflecţie şi interioritate, *americanul nu s'a putut individualiza*, cu toate că el caută cu orice preţ,—material cel puţin—independenţa sa de ceilalţi semeni, cetăţeni, rude sau prieteni. De fapt americanii trăesc colectiv subt domnia unor anumite standarduri. Ei merg în cîrduri orişiunde, tinerii flirtează în perechi adunate la petreceri şi nu se izolează mai niciodată, femeile îşi fac cultura în cluburi şi societăţi. Americanii nu cunosc izolarea sau chiar viaţa de familie, în sens romînesc. Ei trăesc în grupuri largi şi numeroase, în care mănîncă, discută, ascultă conferinţe sau cu care călătoresc dealungul statelor lor ca şi în străinătate. Probabil că toată civilizaţia lor a înflorit cu ajutorul schimbului de servicii reciproce între indivizi. Cooperaţie însă, voluntară, adică un egal şi *facultativ schimb de servicii*.

Dar aceste servicii sînt ca şi jocurile sportive: o echipă trebue să cîştige şi cealaltă să piardă. Şi aceasta fără supărare şi scepticism. („Nu există scepticism în faţa regulelor unui joc", spunea *Valéry*). La fel, din acest schimb de servicii unii *s'au îmbogăţit şi alţii au sărăcit*. Cei care au pierdut în loc să urască pe învingător, s'au stimulat pe ei înşişi pentru un viitor progres. Toată inegalitatea şi ambiţia americană se bazează pe acest convenţional cod al „sportmanship-ului" şi pe virtutea de a fi *„good sport"* cînd pierzi o partidă de afaceri.

Sînt însă şi unele schimburi de servicii cu egal profit pentru ambele părţi. Aceasta în legăturile sufleteşti. Intre soţi situaţia e egală. Intre prieteni, la fel. Totul e *„donnant, donnant"*. Co-operaţie. Căsătoria şi prietenia sînt mai mult camaraderie, adică tovărăşie de ajutor reciproc pentru uşurarea vieţii. Faţă de celălalt, orice individ e liber şi cu drepturi egale.

Americanii ştiu că unirea le dă putere şi, cînd nu sînt remarcabile personalităţi, ei caută tovărăşia celorlalţi. Poate din această cauză democraţia lor e mai reală, ei nefiind individualişti ca francejii, ci gregari şi standardizabili.

In fapt, ei trăesc subt domnia standardului. Mănîncă, se îmbracă şi vorbesc cam la fel. Aceleaşi fraze, aceleaşi aprecieri, aceleaşi idei. Corolarul acestui adevăr: indubitabilul fapt că în U. S. A. individul e inferior grupului, pe cînd în Franţa e contrarul. Americanii cîştigă pentrucă în masă ei nu se contrazic ca romînii şi deasemeni nimeni nu face tot posibilul pentru a arăta că e mai deştept decît celălalt. Americanul, luat ca individ, e obişnuit. In masă, cînd vorbeşte „noi americanii" e puternic, precis şi impresionant.

Acest *colectivism*, specific democratic, este iarăşi o caracteristică a civilizaţiei americane. Deşi americanii îşi văd cel dintîi de propriul lor interes (caracteristică eminamente

individualistă) tocmai poate din această pricină, ei nu se pot realiza ca personalități prin proprii lecturi, analize sufletești și judecăți personale. Consacrîndu-se prea mult îmbogățirii și muncii specializate la extrem, cînd e vorba de cultură și politică ei trăesc împreună cu ceilalți semeni ai lor dela care primesc idei, sugestii, reclame, formule de viață, noi izvoare de mîntuire, noi religii, etc.

Spiritualicește, ei nu sînt independenți, cum ajung a fi materialicește cînd se îmbogățesc. De bună samă, idealul lor ar fi să obție și această independență. Dar nu pot, cel puțin masa nu poate. Și nu poate tocmai din cauza bogăției și confortului ei. Fiind bogați, americanii se pot transporta la toate congresele, conferințele, adunările, banchetele și discuțiile lumii întregi. Totul le este așa organizat, rezumat și accesibil încît îi scutește de nevoia unei gîndiri înfrigurate și a unei căutări pline de cazná. Confortul în cultură duce la sterilizare, contrar celui material producător de sănătate și higienă socială.

Gîndiți-vă la pregătirea sufletească a pelerinului ajuns, pe jos, la Sf. Mormînt sau la fericirea unui student sărac în fața picturilor Luvrului sau coloanelor Athenei și comparați-le cu suficiența bogătașului american, ajuns firesc și blazat, fără nicio pasiune mistică în suflet, în fața acestor minunății. Nu este natural ca el să se uite la ele indiferent și să nu știe a le contempla?

* * *

Dar cu aceasta am ajuns la o altă caracteristică fundamentală a civilizației americane: încrederea în acțiune și neprețuirea contemplației.

Prin neobișnuitul lor oportunism, americanii au ajuns la un optimism al cantității și la o fanatică încredere în puterea faptelor. Ei au trăit succesul transformării naturii subt acțiunea muncii necurmate. Ei știu că trenul și telefonul au format unitatea Statelor-Unite și că automobilul schimbă forma nu numai a orașelor, ci și a vieții lor! Ei știu că mediul e maniabil după voința lor și că *Edison* inventă lucruri practice, printr'o temeinicie de chimist și fizician, iar nu de filosof și matematician. Ei cred în schimbări și nu văd nimic permanent. Văd totul plural și ca un proces deschis, în necontenită creare și depășire. Ei cred în acțiune, faptă, experiment. Filosofii cheamă aceasta pragmatism, activism sau voluntarism. *William James* reprezintă prin filosofia sa, exact potențarea teoretică a judecății americane despre natură și om. Specificul american constă în filosofia lui *James* și activitatea lui *Edison*. Toți americanii cu care am vorbit ne-au spus că Edison e cel mai mare om în viață. *Einstein*, dimpotrivă, le pare lunatec și, oarecum, inutil. (Ii interesează totuși pentrucă nu-l pot înțelege). Edison e mare pentrucă e util omenirii, dîndu-i gramofoane, cinematograf și acum străduindu-se a-i da cauciuc sintetic. Ei nu au încredere în interpretarea minții, cît în observarea directă a faptelor. Criticii sînt disprețuiți și considerați cu totul dăunători. Media societății crede că gîndirea fără aplicare e vorbărie.

In realitate, toate acestea provin din faptul că dacă ei știu să creeze lucruri splendide, ei *nu știu să contemple și să reflecteze*. Arta și natura sînt lucruri secundare, ca și filosofia și mai ales metafizica. Psihologia lor e mai mult de laborator. Filosofia, educație, în sens practic. Estetica, museu.

Ce-a făcut energia americană și cum a construit cetăți imense, mașini titanice, parcuri de recreație, muzee splendid organizate, școli excelente, biblioteci complete, laboratorii de serioase studii științifice se știe și oricare om este impresionat în America văzînd ce înseamnă *puterea omenească*. Nu puțini sînt aceia care, uitînd bogăția naturii și norocul excepțional, — ca să nu vorbim de Dumnezeu, — devin în fața *realizărilor concrete americane protagorieni* convinși că *omul este măsura tuturor lucrurilor*.

Cum să nu creadă în activism și în practică tînărul care din nimic devine un potentat sau imigrantul care, oricît de sărac ar fi, nu va trăi în murdărie și cu puțină muncă va putea beneficia de un confort de care în Europa numai oamenii bogați au parte?

Activismul american e splendid în rezultatele lui. In Statele-Unite cei mai mulți conducători nu sînt personalități cît organizatori de grupuri, nu talente cît muncitori. Abilitatea de a organiza pe indivizi, de a-i anima la un spectacol sau la o alegere te face *„leader"*.

Manipulatorii de grupuri sînt factori esențiali ai acestei civilizații activiste, care nu are nici o considerație pentru creaturile nepractice, visători și teoreticieni. Americanii activează în industrie ca și în gîndire pentru mase. Ei vînd Europei motociclete, mașini de scris, sămănători, chewing-gum, tractoare, automobile, pe cînd Europa vinde Americii *bunuri individualizate: artă, literatură*, parfum, toalete, etc.

America reprezintă *standardul pentru democrație*, pe cînd Europa *gustul pentru aristocrație*.

Americanii nu se joacă cu viața. In Universitate învață enorm, pentrucă timpul și banii investiți contează. Programele sînt supra-încărcate și nimeni nu protestează. La Harvard orice student graduat lucrează, cel puțin, zece ore pe zi, pentru a putea răspunde cerințelor profesorilor. Americanii sînt grăbiți și fac tot ce pot pentru a realiza o situație materială eficientă. Dacă nu progresează la școală, ei înșiși se retrag și caută ceva mai rentabil.

Ei nu știu să lenevească. Inșiși bogătașii sînt în continuă activitate. Doar femeile și puținii intelectuali știu să înțeleagă frumusețea vieții. Femeile, pe lîngă muncă, citesc mult și se interesează de artă, muzică, grădini. Mîndria femeii bogate americane e să aibă o grădină frumoasă. Bărbații însă, cînd ajung să contemple, înseamnă că nu mai pot munci și s'au ramolit. Toată literatura americană e feminizată, pentrucă femeile formează masa de cititori cea mai numeroasă. Ca nivel intelectual, femeile americane sînt evident superioare bărbaților americani, care muncesc prea din greu și se specializează peste măsură.

Americanii nu știu, însă, să contemple și să mediteze. Și numai cînd îmbătrînesc și nu mai pot munci ei simt tristeța acestui gol. Din fericire pentru ei, automobilul, golful, romanele-realiste, cinematograful, radioul și cluburile îi împiedică a ajunge la dezesperare.

* * *

O altă caracteristică a civilizației americane este *curiozitatea lipsită de simț critic*. Americanul este cel mai curios om și se interesează de orișice. Aceasta e un mare bine, dar și un rău. Bine, pentrucă oricine e ascultat și nu e respins cu prejudecăți stupide sau simț de superioritate. E un rău, însă, pentrucă această curiozitate e lipsită de simț critic și deci valorile ca și impostorii obțin cîteodată un succes egal.

Această curiozitate e instinctivă, iar nicidecum rațională, și are de scop plăcerea comodă, și nu adevărul, care uneori devine periculos pentrucă pe deoparte imprimă nevoia de reformă, iar pe de alta cere toleranță. Curiozitatea americană nu selectează suficient. Discriminația obiectivă și criticarea-de-sine lipsesc. Chiar în curiozitate pragmatismul lor i-a dus la o inconștientă falsificare a adevărului. *Ei cred adevărat, ceiace vor. James* i-a învățat că importantul e voința și nu obiectele voinții, adică adevărul, credința, frumosul și celelalte.

Americanii primesc pe oricine și se îngrămădesc a asculta oricare personaj sugerat de reclamă. Cum au bani și curiozitate, nimic nu-i împiedică deci a cutreera lumea și a se duce *la fața locului* să admire castele, biserici, tablouri, monumente. Cum n'au prejudecăți, ei vor cumpăra tot ce li se va indica drept valoare. Totul depinde de sfătuitor, ca americanii să aducă în America orori sau valori.

Americanii nu sînt dogmatici și n'au pasiunea ideilor și mai puțin a criticii. Au superstiția „sursei" și neîncredere în interpretările altora. Cei dela „sursă" le pot spune orișice și vor fi crezuți. Americanii pun cu nesaț întrebări, dar nu discută niciodată. Studenții lor citesc pe Kant ca și pe Sf.

Thoma d'Aquino și mai fiecare cetățean cult a fost la Luvru. Dacă au cetit sau au văzut, ei se simt mulțumiți. Nu cer mai mult. Incă n'au discernămînt. Dar au dorința de a cunoaște și toleranța în a asculta orice. Ei admiră pe Bach ca și pe Verdi, pe Picasso ca și pe Greuze, pe Valéry ca și pe Maurois. Aceasta este adevărat pentru o mare masă de oameni, care la noi nu știe nici de unii, nici de ceilalți.

* * *

Ca virtuți colective, America este mai aproape de *Sparta* de odinioară, în care, ne spune *Aristotel*, „legislatorul pare a fi avut o mare grijă de educația cetățenilor și de muncile lor". Sportul dă tînărului american o anumită frumuseță, care, dacă nu e pură și rafinată, e în tot cazul sănătoasă și curată.

Americanul ia viața în serios, dar cu o doză bună de optimism, pe care, dacă în cursul vieții o pierde, încă nu se întîmplă nimic rău. El știe că viața e luptă și proces deschis. *Simpatia tineretului e brută, nerafinată, dar largă și irațională. Idealismul lor e vag și cu o pronunțată nuanță de naivitate. Ei simpatizează* cu viața și cu cei tari și sînt sinceri în aceasta, căci a simpatiza cu cei pe care îi iei ca model, e firesc. Aceasta este cea mai sigură simpatie, pe cînd cealaltă, cu durerea altuia este sau sublimă, sau ipocrită. Și americanii nu sînt niciodată sublimi, dar și foarte rar ipocriți.

Ei nu gîndesc mai departe decît viața, și moartea este pentru ei ceva firesc ca somnul și fără regrete, ca un riscant voiaj de record. *Sportmanship*, pînă și în fața morții.

Naivitatea lor se manifestă mai ales în ideile mici, unde sînt cu totul sinceri. Pe cînd francejii sînt liberi și sinceri în marile idei (ateism, monarhism, comunism, catolicism) și nesinceri în micile idei și atitudini sociale, americanii dimpotrivă sînt neinteresați și nesinceri în marile idei, dar foarte sinceri și liberi în ideile de fiecare zi. Relativ la ideile mari ei sînt simpli și creduli. Ei cred totul posibil și că totul are răspuns scurt, ca automatele depe străzi. *Einstein* primește *zilnic telegrame din America, cu astfel de text: „Crezi în Dumnezeu?"*. *Iar pentru a încheia, socotim foarte elocventă* pentru naivitatea candidă, generoasă și idealistă, dar nu lipsită de ridicol a Americanilor, telegrama pe care *Mr. Selznick*, important personaj în industria cinematografului și lansatorul artistei Nazimova, a trimes-o Țarului Rusiei imediat după detronarea sa. Reproducem textul, dintr'o istorie a cinematografului scrisă de Terry Ramsaye.

Petrograd, Rusia
NICHOLAS ROMANOFF,

Cînd eram biet copil, unii din poliţiştii d-tale nu au fost buni cu mine şi rudele mele. Am venit în America şi am devenit prosper. Cu regret am auzit că eşti fără slujbă acolo. Nu regreta de ceiace ţi-au făcut poliţiştii. Dacă vii la New-York pot să-ţi dau slujbă jucînd la cinematograf. Pentru salariu nicio obiecţie. Răspunde pe costul meu. Salutări familiei.

(ss) SELZNICK
New-York *).

Acestea sînt în prezent, caracterele predominante ale poporului american privit în masă. Nu le-am înşirat ştiinţific şi nu le rezumăm tocmai pentru a nu rupe arbitrar legăturile dintre ele şi a stinge viaţa care le-a produs. Dacă ţinem samă că aceste caracteristici sînt împlîntate mai în fiecare cetăţean, înţelegem că această civilizaţie este efectiv democrată. E o civilizaţie mai mult economică şi politică, — practică dacă vreţi — dar nelipsită, totuşi, şi de unele primare tendinţi spirituale.

Inalta spiritualitate a aristocraţiei europene (adică a minţilor alese) nu poate fi comparată, ca valoare, cu cea americană. Pe de altă parte realizările democratice americane sînt infinit superioare celor europene.

Totuşi, şi în ceiace priveşte spiritualitatea americană, există încă o Americă, pe care, însă, atît europeenii cît şi americanii nu o ştiu suficient.

Spiritul cosmopolitan şi creator american a născut noui drumuri de expresie, noui dorinţi de realizare. La lumina spiritului generos şi larg al lui *Walt Whitman*, care în stilul său panoramic şi dinamic ce ne dă impresia de mulţime adunată de pretutindeni, cîntă democraţia, — civilizaţia americană a creat un nou spirit. Acest nou spirit nu constă numai din lucruri, laboratoare, teste, eugenie şi practicul idealism al cauciucului-sintetic, ci şi din valori spirituale. Whitman a spus cu ani în urmă: „America nu constă din trenuri, ci din oameni. Oricît de bune ar fi trenurile, oamenii trebue să fie şi mai buni". Acest ideal Whitman l-a oferit vieţii, care lui îi părea „imensă în pasiune, puls şi putere, îmbucurătoare prin cea mai liberă acţiune realizată subt legea divină". Tipograful, învăţătorul, tîmplarul, ziaristul şi constructorul-

*) Intre bunătatea d-lui Selznick şi cea a domnului Ford, care a vroit să pacific lumea în timpul ultimului războiu trimiţînd o misionară şi un vapor alb în apele beligeranţilor nu este decît o diferenţă de grad, — în candoare bine înţeles.

de-case, *Walt Whitman*, cîntînd pe omul mijlociu, a făcut să crească din ale sale „Fire de iarbă" biblia democraţiei moderne, al cărei profet a fost *Woodrow Wilson*.

Nu, nu avem dreptul a fi pesimişti în privinţa spiritualităţii americane (cum nici exagerat optmişti în privinţa realizărilor lor practice). Observatorul atent descopere viaţa firului creator sădit de Whitman în atîtea scrieri şi sentimente ale oamenilor din U. S. A. Wilson, în scrierile sale de-o ţinută înaltă şi austeră ca a lui Marc Aureliu, vorbeşte de-un altruism venit din inimă şi de o mulţumire sufletească, pe care după realizările *desinteresate*, omul o află *cînd se întoarce la sine însuşi*.

Ieri, *Edgar Poë* a cîntat stelele şi ştiinţa, iar azi *Carl Sandburg* cere *„beautiful useless things"* (lucruri frumoase şi nefolositoare) în timp ce *Michelson* cîntăreşte lumina, pe care clădirile de sticlă transparentă ale lui *F. Lloyd Wright*, o oferă muncitorului din birou, care mîne va trebui să afle că în laboratoriile Californiei se pregătesc nu numai filme de cinematograf, ci se gîndeşte şi o nouă fizică de către *Millikan*.

Boston, New-York, Chicago, Los Angeles încep să aducă la suprafaţă o generaţie de oameni poate săraci la pungă, dar bogaţi sufleteşte. Aceştia înţeleg că scopul unei civilizaţii nu-i confortul. Aceştia încep a deosebi între mijloacele şi scopurile unei civilizaţii. Aceştia încep a avea, într'o oarecare măsură, simţul valorilor şi puterea de a discrimina.

Această ridicare continuă linia Whitman-Wilson şi cerinţele vremii, dar ea a fost stimulată şi de opera generaţiilor precedente, care fără discernămînt, dar cu dragoste şi ambiţie, — ea crezuse doar în acţiune şi nu în cultură, — a putut strînge cu banii ei în muzeele, spectacolele, cărţile şi revistele Statelor-Unite, contribuţiile celor mai ilustre personalităţi ale lumii întregi. Această educaţie trebue să-şi dea roadele. Bătrînii spartani din U. S. A., care au dispreţuit multă vreme pe puţin numeroşii lor semeni, profesori şi intelectuali avînd respectul ideilor, pasiunea artei şi gîndind *pe cont propriu*, văd astăzi în fiii lor un dor nesecat de *luminare şi de creaţie spirituală*.

America de azi, ca şi cea de ieri, este doar *o cosmopolită comunitate de oameni, legaţi de-o soartă bună, un pămînt mănos şi o puternică voinţă de propăşire*. Unitatea Americii constă încă din bogăţia şi progresul ei activist. Generaţia viitoare însă, va aduce acestei unităţi binecuvîntarea spiritualităţii şi o moralitate mai liberă şi mai dreaptă. Cum şi în ce proporţii, nu putem şti. Am spus altădată că nu e obligator, istoriceşte, ca fiecare civilizaţie să monopolizeze toate calităţile celorlalte civilizaţii.

Ceiace putem, însă, cu siguranță conclude este că americanii de azi, — spartani pătrunși de-o etică protestantă, — încep a căuta peste zidurile în dosul cărora oficiaseră lepădarea de spiritualitate un duh cu care să-și îmbogățească sufletele.

Tinerii spartani cheamă, astăzi, din răsputeri duhul Atenei, cetatea care a știut în aceiași măsură să creeze o viață cît și s'o înțeleagă.

Petre Comarnescu

Casa cu minuni [1]

A VI-a minune: Cărțile

a) *Dulapul tatii*

Tata spusese, încrezător în puterea de înțelegere și discernămînt a Norii: „Vrei cărți ?... Poftim cărți !..." și o lăsase liberă să aleagă din întreg domeniul casei.

Pe Nora o atrage încă de multă vreme, — din epoca *definitiv pierdută cînd nu știa carte*, — dulapul din biroul tatii. *Cînd lipsește tata de acasă, dulapul* e încuiat; cînd se întoarce, la el se duce întâiu. Alege de pe un belciug cu lanț o cheie cu toarta delicat ajurată, deschide ușa mare cu oglindă a dulapului, lasă cheile cu lanț în ușe și ușa deschisă. Scoate din dulap o carte sau mai multe, se așează la birou și citește... Momentul acesta îl pîndește Nora ca să intre în sanctuar. Tata îi dă voe căci o știe copil liniștit.

Nora stă acum înaintea dulapului cu o dorință și mai nestăpinită, dar triumfătoare: știe să citească! Astăzi divinitățile inaccesibile se vor preda. Prometeu a furat scînteia și Olimpul se clatină; Goliat va cădea sub praștia lui David; Zmeul colosal va fi învins de sprintenelul Făt-Frumos.

Dar ce mare e dulapul !... Cu atît mai bine, gîndește Nora căreia-i place totdeauna să intre în luptă cu forțe superioare. În fața atîtor forme și culori de cărți, înșirate în rafturi ca o armată în linie de bătae, cu armuri noi și strălucite, Nora stă în cumpănă. Pe care să le înfrunte mai întâiu? Pe *cele roșii cu desenuri de aur* ca o dantelă ?... sunt mari de *n'o să poată ține nici* una în brațe..., pe cele castaniu bronzat ca părul lui „Berry" prepelicarul nostru lățos ?... pe cele galbene?... pe cele gri ?... Toate sînt frumoase, dar mai mult ca toate, — căci nimic nu-i mai frumos ca azuriul cerului înalt, — sunt cărțile albastre !.... Pe ele s'a oprit ochiul și dorința Norii. Sînt cam sus.... o să-l roage pe tata. Dar tata vede parcă pe subt sprîncene și-i înțelege gîndul.

— Ce, Nora ?... vrei cărți din dulapul meu ?...

[1] Vezi „Viața Romînească" Anul XXIII, No. 1.

— Da, tată !...

Tata zîmbește și întîrzie răspunsul. De ce ?... Oare tata ține mai mult la cărțile lui decît la Nora ?...

— Nu ți le stric, tată ! încredințează Nora, ca să preîntimpine refuzul.

Dar tata dă din cap și rîde ușor. De ce rîde?... Și de ce o privește așa ?... Crede oare tata că poate lua pe Nora în rîs ?... ca pe Luki cel leneș care nu cunoaște nici pe *a* și nici pe *b*?... A! nu !... și obrajii Norii se aprind. Cu cartea dinainte îi va dovedi tatii ce știe și cum știe !... Nici nu se mai roagă, — poruncește.

— Tată, dă-mi o carte albastră din raftul de sus!...

Tata nu se supără. O privește așa, încît Nora e sigură că tata vede tot ce gîndește ea, ca și cînd fruntea i s'ar fi ridicat ca o cortină. Ce lucru nesuferit! Nora clatină cu furie din tot corpul, să nu mai privească tata la gîndurile ei și repetă aproape violent.

— Tată ! îmi dai !...

— Nora dragă, — și glasul tatii e foarte blînd, — cum nu ți-aș da?... tu știi să umbli cu cărțile, nu mă tem să le strici, și știu că citești curgător, ca și mine și ca orice om mare, dar...

O piedică !... gîndește Nora, dar care ?... ca nu vrea piedici ! — dragă Nora..., cărțile mele... nu sunt cărți pentru tine !

Nora e roșie ca focul. Ce cărți pot fi care să nu fie pentru ea !?... Tata explică.

— ... In toate sînt mai mult cifre și calcule grele... nici unele n'au poze..., sînt scrise în limbi necunoscute și mai ales cărțile albastre, din care vrei tu..., acelea sînt mai de nepătruns ca toate...

Nora stă să plîngă. Nu se aștepta la o înfrîngere așa totală: limbi necunoscute, nici o poză, calcule de nepătruns. Se simte mică și neputincioasă și tristă. Așa dar, dorul cărților albastre nu i se va împlini decît tîrziu, sau niciodată !...

— Iți cumpăr eu cîte cărți vrei, zice tata care o vede așa de abătută.

Nora nu răspunde. In conștiința ei „albastrul" îmbracă de acum un simbol : devine culoarea idealurilor în veci dorite și neajunse; cărțile albastre se duc să întîlnească alte aspecte nepătrunse și nestăpînite, alte adîncuri care atrag dar nu se lasă de tot învinse: cum e marea, cum e cerul..., cum sînt unii ochi pe care nu-i poți niciodată înțelege...

b) *Cărțile de tîrg*

Tata vine acasă mai totdeauna cu pachete ; în ele sînt foarte adesea și cărți pentru Nora..., și Nora le termină numaidecît, ca pe nimic. Fiindcă, — a observat Nora nemulțumită, — literile sînt prea mari, pozele prea numeroase, (asta însă îi place) și hîrtia prea groasă. Cum începi sfîrșești ! Tata se miră.

— Cum, Nora, iar le-ai terminat!

— Dacă sînt așa de scurte... și ușoare !... Pe unele chiar, fără să vreau, le-am învățat pe dinafară.

— Nu mai spune!

— Dacă sînt poezii scurte, cum să nu le învăț ?... Poeziile cîntă mereu în ureche și nu te mai scapi de ele, chiar să vrei!

Tata rîde amuzat și stîrnit.

— Ia spune, ce ai învățat pe dinafară ?

— Ce să învăț !.. Cartea aia de la Pom cu literile alfabetului, care la fiecare literă are o poză și o poezie.

— Apoi sînt litere cam multe în alfabet. Să te întreb oricare, pe sărite ?

Nora nici nu se mai ostenește să răspundă; ridică doar din umeri.

— Ia spune, Nora, poezia de la litera B.

— Nu e frumoasă; e o prostie.

— *Vorba e: o știi ?*

Ca să nu mai discute îndoiala tatii și s'o distrugă fără vorbe, Nora recită fără întîrziere:

> Bubi e copil de treabă,
> Numai că prea multe 'ntreabă.
> Intr'o zi așa el zice :
> C'ar vrea coarne la pisice
> Și mustăți la bibilice.

— Iți place ? se strîmbă Nora. Cum asta ?... „prea multe'ntreabă"... Prea multe *spune !*.. asta da..., și spune prostii!

— Ei și tu ! — zice tata, — prea multe vrei. Par'că ai fi Bubi din poezie care cere coarne la pisici.

— Tată, spune Nora răspicat, coarne la pisici *nu se poate să fie;* dar prostie în cărți *nu trebue să fie!...*

— Ai dreptate, recunoaște tata, mă dau bătut. Acum ia *spune* poezia de la litera N, litera ta.

— ...*Nini* are'n colivie un canar atît de blînd!...
Toată ziua îl desmiardă și-l sărută rînd pe rînd.
Și-i dă zahăr și pișcoturi și-alte lucruri dulci la fel.
Iar canarul cîntă 'ntr'una, mulțumind cum știe el.

— Bravo, Nora! Asta-ți place, barem?

— Da, îmi place mai mult.

— Fiindcă, e litera ei!... dar nu-i frumoasă! hotărăște Luki.

— Ia să vedem litera dumnealui, Nora, — zice tata făcindu-i ușor cu ochiul.

Nora pricepe și potrivește, fără gîndire, un nume schimbat la una din poeziile știute.

— ...Luki vrea acum să facă
Mamei sale-o prăjitură;
Pune ouă și făină și untură,
Dar cînd vru să pue zahăr,
Il nemeri drept în gură!

Hohotele izbucnesc din toate părțile. Rîde tata, rîde Mimi, chiar și Roza rîde și tușește.

— Bravo, Nora, știu c'ai nemerit'o!

Luki e stacojiu și furios. Tata ăsta!... ce tot rîde atît!

— Tată!... Nora e o proastă;... nu e așa în carte! Nici atîta lucru nu știe!... să aducă aici cartea să vedem!

— Ce să mai vedem!... rîde tata care știe ce știe, — zahărul ăsta în gură e de toată nostimada. Luki în cap și'n picioare!... Bravo Nora!...

Dar Nora nu-și exploatează succesul, e mărinimoasă. Caută chiar să schimbe subiectul.

— A, tată!... unele sunt prostii mari de tot. La litera H, este un pisoi cu o vioară sub gît și trage de zor cu arcușul! Alături scrie:

Ha! ha! pisoiul cîntă;
Ia te uită cum se frămîntă!

Caraghios! Pisoii nu cîntă la vioară și poezia nu are haz de loc, degeaba începe cu ha! ha!... Pe mine nu mă face să rîd... Zău, tată, să-mi iei altfel de cărți, astea prea sînt pentru copii!

Tata se uită cu sprincenele ridicate la fetița care n'ajunge cu creștetul la tăblia mesii.

— Dar tu nu ești copil?... n'ai nici patru ani, domnișoară dragă.

— N'am, recunoaște Nora, dar te rog să-mi iei alte cărți.

— Bine, domnișoară;... de astăzi înainte am să te iau cu mine în tîrg, ca să-ți alegi singurică.

Dacă toate cărțile din tîrg or fi ca astea!... gîndește Nora cu melancolie, ce-am făcut?... Numai pozele de ele, încolo nimic!

c) *Lada din pod*

După Nora, toate se termină prea curînd, — mai ales cărțile, — și nu știu cum se face, dar la ea dorința nu are răgaz: numai decît vrea altceva, fără întrerupere. In copilul acesta de aparență liniștită, se agită o sete activă nelimitată și imperioasă care nu admite pauză și întîrziere. Pentru astîmpărul setei adînci nu admite obstacol și chiar de nu i-ar

spune mama toate basmele pe care i le cere, chiar de nu ar lua-o tata la orice teatru se duce el și chiar de nu i-ar cumpăra ce carte dorește, Nora tot ar ști singură să-și hrănească și să-și astîmpere setea cea mare. Ea găsește pretutindeni izvoare nesecate.

A văzut, cînd s'a urcat în pod cu frații ei, o ladă mare cît o ușă, un adevărat dulap răsturnat pe scînduri. Ea n'ar fi putut niciodată să-i ridice capacul și nici chiar belciugul mare de fier care o închide la mijloc. Dar a surprins pe Mimi, de la un timp, cu cărți vechi și prăfuite care aveau un miros ca acolo, în pod. Și a priceput. Acum pîndește pe Mimi cu grijă să termine cartea prăfuită. Cînd vede că Mimi întoarce ultima pagină a cărții, — citită cu încordare și cam pe furiș, — Nora nu-l mai slăbește din ochi. E pe urmele lui. In adevăr, nu s'a înșelat. Cu cartea vîrîtă în sîn, la ora de după amiază cînd casa e mai tăcută, Mimi se strecoară pe săli și urcă scara largă și înaltă care duce într'acolo; mai întîi spre odăile slugilor, la etaj, în stînga, — apoi, după încă *două trepte la dreapta, în fața ușii cu două canaturi arcuite și largi ca de cetate: podul!* Nora vine, tiptil, după Mimi. A calculat așa, ca să nu ajungă prea curînd: să-l surprindă cînd nu va mai putea nici nega, nici da înapoi. Și a calculat bine. Mimi, cu capul aftiat între cărți, observă prezența tăcută a Norii, prea tîrziu:

— Ce cauți aici?... O să te bată tata, du-te jos!

Nora înțelege că Mimi se teme *pentru el*. Faptul *că se teme*, arată că lada e un tezaur de lucruri oprite. Asta o întărîtă puțin pe a-tot-libera Nora, care n'a gustat încă din așa ceva fiindcă pînă acum nu a fost oprită de la nimic, de nimeni. O clipă se gîndește, în adevăr, că poate îl supără pe tata și i-ar părea rău. Dar să fie oare în lada asta ciudată și mucegăită lucruri așa de... oprite?... Ispita o încearcă din nou și fără multe gînduri, Nora închee o alianță cu Mimi.

— Lasă că nu te spui. Vreau și eu cărți.

Mimi se mai liniștește. Complicitatea cu protejata tatii *îl poate servi*. Dar ține să apere ceea ce a descoperit el mai *întîi și nu vrea să împartă*.

— Din astea să nu iei niciuna, ai auzit?... Nu sunt pentru tine, și am început să le citesc eu.

— Bine, asigură Nora, rămînînd să hotărască tot ea mai tîrziu. Acum lasă-mă și pe mine să aleg.

— Dar să nu stai mult!... că o să ne cheme jos la cafea. Mimi se așează pe un cufăr uzat, lîngă fereastra destul de mare și se adîncește în citit. Nora, de acum liniștită, — (pînă la cafea mai e mult!) — privește lada cu deamănuntul. Nimic din ce e în rafturile și dulapul cu cărți al tatii. Acolo, culori vii, ordine, miros plăcut de piele și de tutun

fin; aici, învălmășală, culori prăfuite și miros trist de bătrînețe și de uitare.

— Săracele cărți!... gîndește Nora o clipă... și le mîngîie cu un fel de milă. Dar curiozitatea învinge înduioșarea. Ia să vedem mai întîi ce citește Mimi. In colțul unde și-a strîns el comoara, sînt trei volume groase cu aceeași poză sub coperta galbenă: un om cu pălăria mare garnisită cu pene, — ca la teatru, — cu ochii viforoși, cu o mînă violentă pe sabia scoasă jumătate din teacă. Scrie mare: *Garibaldi*. Un italian, gîndește Nora, — așa spune tata că se termină numele italienești, în *i*, — cum e și numele italianului pe care l'a admirat așa de mult la Teatrul Liric, — care face atîtea minunății, cîntă subțire ca o femee și se schimbă în zece costume pe minut: *Fregoli!* Acela însă era mult mai frumos!... Comparația aceasta de esență pur feminină îl pune pe Garibal*di* într'o inferioritate care stinge curiozitatea Norii. Mimi poate fi liniștit; Nora nu se va atinge de cărțile lui.

Nora ridică alte coperte; — uneori n'are ce ridica fiindcă invelitorile lipsesc,— suflă praf, citește titluri:... *Năpasta!...* Ce poate fi?... n'are poze... *Revue astronomique;* — asta nu e romînește; sunt multe cărți galbene la fel, în teanc. Iată alt teanc, pe foi largi și groase, iar deasupra fiecărei coperte, fotografii de domni cu fețele plăcute. In frunte scrie: *Revista Romînă*. Ii place Norii, are să ia din revistele acestea, începînd cu cea pe care e fotografia Domnului cu mîna la tîmplă și cu decorație, — curios! — deși e civil. Scrie sub fotografie: *Grigore Alexandrescu*. Are să-l ia mai tîrziu, sunt foile prea mari și n'are cum să le ascundă dacă va fi nevoe. Mai bine o carte mică la început.

A ! iată ceva foarte curios. O cărțulie veche-veche !... literele par'că și-au întins cerneala de umezeală. De-asupra scrie: *Umbra lui Mihai Viteazul* și dedesupt un nume cam șters: *Bălescu* sau *Bădescu*, nu se vede bine. Și-apoi, — ce vrăjitorie e asta ?... nu mai înțelege de loc ! Ce poate să fie de s'au schimbat așa deodată toate literele?... A! iată pe foaia următoare o poezioară scrisă cu litere ca toate literele și alături, exact acelaș număr și aceeași formă de strofe însă cu literele acelea ciudate care par'că țopăesc și se clatină. Asta e o minunăție care dă de gîndit Norii. Bănuește ceva care o stîrnește și o pasionează. Nici nu mai vrea altă carte; e grăbită să se coboare în odaia ei, să deslege în tihnă enigma descoperită în lada miraculoasă.

— Hai, Mimi, mergi jos?

Mimi nu aude.

— Mimi, mergi?... intonează Nora de răsună podul.

— Ho că merg!... nu țipa așa.

Acum sunt amîndoi în odaia lor, pe cîte un scăunaș, la

fereastră. E liniște. Mama a ieșit cu Luki, — că iar și-a rupt ghetele, — să-i cumpere altele. Nimeni și nimic nu-i mai clintește din loc până la ora mesei cînd mama pierde răbdarea și-i ridică de pe scaune.

— Haide acum la masă!... v'ajunge cît ați citit.

Mimi strecoară cartea nu știu unde, nici Nora n'a băgat de seamă. Nora însă nu se poate despărți de cărțulia magică. O ia la masă în buzunarul mare de la șorț. Pe scaunul înalt din sufragerie, n'are astîmpăr: e preocupată, neliniștită, transfigurată ca sibilele și profeții în clipa iluminării. N'o sustrage din beția ei nici supa cu picățele, — cu „monștri" cum zic copiii, — și pe care Hermina o face cît mai des spre bucuria copiilor și satisfacția mamei care-i vede așa veseli. Luki pescuește în farfurie și țipă de fericire:

— Mamă! acum am înghițit un elefant!... și acum înghit o cămilă!... Uite, mamă, ce bine seamănă!...

— Da, Luku-mamii, seamănă foarte bine.

Nora vînturà distrată, „monștrii" din farfurie fără să le cerceteze forma capricioasă.

— Also, Nora, du isst gar nicht?.

Roza e nesuferită astă seară, gîndește Nora. Ce n'o lasă în pace!... Altă dată era mai mioapă!... Și masa asta!... așa devreme cînd ei nu i-e foame de loc!... Cum ar vrea să scoată cartea din șorț!... Incepuse să citească așa de lesne, ca pe o carte cu litere obișnuite... Ce fel de scris o fi acesta?... Cuvintele sînt romînești, și literele nu!... Dar tot le-a învins misterul! Noroc cu poezioara scrisă în amîndouă felurile. De acolo a pornit lumina și limpezirea: comparînd mereu. Știe acum că litera care seamănă cu *p* este *r;* și cea care seamănă cu *r* întors este *g;* sfîrleaza ( ) este *f* și *n* este *p* nu *n*. Pentru multe litere care nu intrau în compoziția poezioarei a fost greu, — că trebuia să le deducă după înțeles, cu ajutorul literelor cunoscute. Dar acum, rar cînd mai stă la îndoială în fața vreunui cuvînt; acum e o plăcere!... o plăcere așa de arzătoare că îi vine, dacă nu s'ar uita nimeni, *mai ales tata*...

Și tata tocmai glumește, cu Luki care trage pe gît, voinicește, un pahar mare cu vin.

— Ajunge, Folteo, stăi să mănînci mai întîi.

Și tata privește la mama cu bănuială.

— Băiatul ăsta e veșnic sătul. Desigur, ceva prăjituri pe la cofetărie!

Mama își apără odrasla răsfățată, cu ton supărat.

— Dacă am ieșit cu el în oraș și am trecut pe la Riegler, cum puteam să nu-i dau!

— Dragă, nu spun ca să-ți reproșez. Constat.

Și tata iar glumește cu dolofanul, gluma lui de atîtea ori repetată la masă.

— Spune, Folteo, mere-ai vrea ?

— Ba!...

— Spune, Folteo, tort ai vrea?

— Ba!...

— Spune Folteo, mere-ai vrea?

— Ba!...

— Spune, Folteo, ce-ai mînca?

— Ap'aș bea!!!.

— Apă ca apă, corectează tata rîzînd, vin mai ales! Tu ești în adevăr nepotul lui Tată-tău-Moșu!

Nora n'a mai auzit nimic de cînd a început tata gluma cu Luki. Sub pavăza șervetului, citește pierdută, fericită. Puiul se răcește în farfurie. Roza care îi schimbă felurile de bucate i-a șoptit ceva, — par'că de tata, — dar ea n'a înțeles și n'a auzit. Nu vrea să știe și să înțeleagă nimic! In fața fericirii pe care o simte, poate să piară oamenii și toate, doar cartea scumpă să-i rămîie. Citește suspendată, într'un neant extatic... Deodată, un corp străin se strecoară în beatitudinea divină, un fior de turburare. Nora simte vag, — ca în vis, — că în jurul ei s'a făcut o tăcere neobișnuită și că ochi mulți, sute de ochi, sunt îndreptați spre ea. O teamă o săgetează și...

— Ah!!...

...Unde e cartea?... cînd i-a luat-o?!... ce are tata de strigă-așa?!...

— De cînd crezi că te privesc?... Citești și ți se răcesc toate mîncările!... Asta e curată nebunie!... Ce e mult nu e bun!... și năravul ăsta n'ai să-l iei d-ta!... căci uite ce fac eu.

— Tată!!... nu!!... strigă Nora care înțelege intenția tatii.

Dar e prea tîrziu! Nora a văzut clipa cînd flacăra mare din sobă a înghițit-o...

Nora stă pe scaun împietrită, ca moartă... Stă mult și deși are ochii mari și ficși, par'că nu vede. Apoi deodată, cînd nimeni nu se aștepta, cade frîntă pe spatele scaunului înalt ca dintr'un turn...

Mama o prinde în brațe, gata s'o scape, o smulge din scaun, îi ridică fruntea ca varul,... o strigă:... Nora e paralizată. Mama fuge spre ușă cu Nora în brațe și iese cu Roza după ea ca un vifor lăsînd copiii speriați în sufragerie, chiar și pe Luki mut...

In odaia cu veilleuza roză, mama o întinde pe Nora, o stropește... îi bate mînile... o sgudue... nimic !... Mamii i-e frică, tremură! Spune Roziі ceva și Roza iese repede. După cîteva clipe apare tata, palid și el...

Nora nu vede, — dar simte,... aude ca din depărtări de vis...

— Asta e banditism ce ai făcut!... ai să-ți omori copiii cu violențele tale!... poate a și murit!... Ce stai?... un doctor! e înghețată!... eu nu știu ce să-i fac!...

Și mama izbucnește în plîns, sbuciumată de groază, regăsindu-și, în fiorul morții, instinctul matern față de copilul pe care credea că nu-l iubește...

...Nora simte, în catalepsia ei, că încremenirea din trup i se mai înmoaie și se mai încălzește, par'că, de plînsul acesta sbuciumat care o trezește. Incepe să vadă ca prin ceață, apoi mai clar și aude aproape limpede cum mama strigă înebunită.

— Doctor!... doctor!... poate n'a murit încă!

— St!... șoptește tata și arată pe Nora cu ochii deschiși. Mama se repede la pat plîngînd și rîzînd, sărută mîna Norii, îi sărută genunchii, — nu știe ce mai face, și tata, într'un colț, departe, e tot palid dar răsuflă ușurat... A doua zi Nora e străvezie ca o convalescentă. I se pare că a fost mult și greu suferindă și că vine dintr'o lume depărtată. Nu vrea să intre la prînz în sufragerie; acolo s'a petrecut *cîndva* ceva îngrozitor, ca un sîngeros asasinat la care Nora a luat parte. Poate chiar pe ea au omorît'o... Nu-și mai aduce bine aminte... Mănîncă obosită la măsuța ei, lîngă fereastră, cu Roza. Pîndește sgomotele de alături unde iau masa ceilalți. Se așteaptă la ceva... Simte că cineva o să vie... cineva care a ocolit'o — și bine a făcut, — *de atunci*, și pînă acum... Un hîrșîit de scaun alături. El e!...

In adevăr, după o clipă tata intră pe ușe cu două pachete mari pe care le desface în fața Norii tăcut și timid, ca un vinovat.

Ochii Norii se plimbă de la o copertă la alta, de la o strălucire la altă strălucire... Și din nou lacrămile..., oricît de strîns le ține, i se clatină în gene. Nu spune nimic, de teamă să nu plîngă. O lacrimă însă tot a picat, — mare și grea, — pe nisipul de aur al insulei lui Robinson Crusoe. Tata îi înțelege durerea și se desvinovățește blind.

— Da, Nora, știu, *pe aceea* o vroiai,... dar e prea veche, nu se mai găsește, am căutat-o peste tot. Nimeni nu mai tipărește azi cu litere chirilice.

— Chirilice!... șoptește Nora cu sufletul sfîșiat. Chirilice!... Acum știe numele scump, dar îl știe prea tîrziu, nu să se bucure, ci ca să plîngă.

— Imi pare rău, repetă tata, o carte *chiar la fel* nu se mai găsește, nu mai există!...

Cum nu există decît odată și nu se pot regăsi marile pasiuni.

Zoe Verbiceanu

Personajele secundare

Unii romancieri au încercat să se dezrobească de tirania unei „acţiuni principale", silindu-se a pune toate personajele aproape pe acelaş plan de interes. Lucrul nu-i tocmai uşor. Eroul zis principal corespunde unei vechi obicinuinţe a cetitorului. Ceiace-l face pe acesta din urmă să nu vadă bine toată artificialitatea celui dintîiu. Cînd însă ai făcut cîtăva vreme meseria de critic literar, cînd te-ai deprins să priveşti lucrurile puţin şi din punctul de vedere meşteşug, „personajul principal" te agasează mai tare ca orice. In viaţa reală nu există personaje principale. Fiecare biografie, privită în ea-însăşi, este egal de principală. Cu atît mai mult în artă care tocmai se distinge prin aceea că priveşte vieţile omeneşti în ele-însile. Pentru adevăratul artist nu pot exista personaje „secundare". Dealtfel fiecare a putut verifica acest adevăr. Totdeauna am fost mirat de simpatia pe care o aveam pentru personajele secundare din cărţile pe care le citeam. Mi se păreau mai misterioase, tocmai pentru că autorul ne vorbise prea puţin despre ele. Simţeam nevoia să le dau eu, dela mine, ceiace autorul, greşind, nu le dase. Greşind, — căci este o greşală, pe care o simţeam limpede aşa. Este o greşală să limitezi un om la un rol oarecum de sub-om. Nu există „vieţi secundare". Desigur, dacă privim lucrurile din punct de vedere economic, sau militar, sau politic, sau juridic ,— există indivizi mai importanţi, alţii mai neinsemnaţi; indivizi cu diez şi alţii cu bemol; există ierarhie ,subordonare şi supra-ordonare. Dar cînd privim lumea cu ochii dezinteresaţi ai artei, fiecare viaţă este egală cu alta. Deja în morală, dela Kant încoace, principiul etic fundamental este: „consideră pe om ca pe un scop în sine, şi nu ca pe un mijloc".

S'ar mai putea spune multe lucruri, aduce multe mărturii pentru a dovedi că nu există, că nu au ce căuta în adevărata mare literatură, personajele zise secundare. Toate

marionetele sînt aici egale în drepturi. Toate au voie să facă un număr identic de isprăvi; cum spunea odată France despre marionetele lui Maupassant: ele

font, font, font
trois petits tours
et puis s'en vont.

Nici-una n'are dreptul la mai mult; nici-una nu-i condamnată la mai puţin.

Marile romane n'au personaje principale. De ce „Războiu şi pace" va rămîne una din cărţile pe care omul de toate categoriile poate să o cetească cel puţin de trei ori în viaţa lui? Pentru că romanul acesta nu-i o poveste, ci o vastă frescă de portrete morale, de stări sufleteşti, de direcţii diferite de caracter omenesc, o împletire de peisaje şi destine umane, o combinaţie de întîmplări şi voinţi, de fiinţe şi lucruri; într'un cuvînt este o reproducere pe planul frumosului, a vieţii aşa cum e, fără început şi fără sfîrşit, cu bune şi rele, şi cu acest caracter osebitor care dă *tot farmecul existenţelor noastre pe această planetă,* şi anume: *faptul că fiecare personaj în parte este, la rîndul lui, centrul Universului.* S'a spus că Universul este un cerc al cărui centru e pretutindeni şi a cărui circumferinţă nicăieri. Încă mai adevărat ca în ordinea fizică, este aceasta adevărat în ordinea sufletească.

„Războiu şi pace" este una din cărţile unde acest sentiment al vieţii, al destinului fiecăruia care e în acelaş timp tot şi nimic, — este sugerat mai tare decît în orice altă operă literară. Este tipul romanului fără personagii principale şi fără — bineînţeles — personagii secundare.

Şi „A la recherche du temps perdu" e o mare frescă a unui întreg colţ de ţară, a unei întregi societăţi, vast tablou unde el, Proust, este personaj egal de important ca şi Swann, ca şi Verdurin, ca şi Charlus, ca şi Guermantes, ca şi Albertine, ca şi Odette.

Dar nu se poate compara cu „Războiu şi pace". Romanul lui *Tolstoi* are abia o mie de pagini, în timp ce potilogia lui *Proust* are *peste zece volume.* Şi cu toate astea, e *mai multă lume* în cartea lui *Tolstoi!* Un erudit german a făcut odată un registru de stare civilă, cu pedigri-ul şi „curriculum vitae" al fiecărui personaj din „Războiu şi pace". Şi a ieşit un volum întreg.

O altă carte, perfect asemănătoare din punctul acesta de vedere al personajelor secundare este „Sur le Don paisible" de Chokolof.

Samănă cu „Războiu şi pace" ca factură şi ca perfecţie artistică. Şi aci povestea se sfîrşeşte aşa, fără sfîrşit, fără acele insuportabile „point d'orgue" cu care autorii îşi încheie,

melodramatic, istorioarele. Chokolof reușește, ca și Tolstoi, să ne sugereze ideea că isprăvirea lecturii nu însamnă de loc isprăvirea evenimentelor; că doar povestea povestită s'a terminat, — cea reală însă continuă, exact tot așa de importantă și interesantă ca și aceea care ni s'a istorisit. Viața nu depinde de faptul întîmplător că cineva o pune pe hîrtie. Ea se desfășură mai departe de ce a fost consemnat in cărți, cu acelaș elan perpetuu reînceput.

„Sur le Don pasible", exact ca și „Războiu și pace", ne dă acest sentiment, pe care cea mai mare parte din romane nu-l poate sugera.

„Sur le Don paisible" este viața de toate zilele a acelei populații de țărani și călăreți, plugari și războinici, care sînt Cazacii. Din nenorocire, literatura melodramatică a folosit pînă la sațiu poncifful romantic pentru descrierea moravurilor căzăcești. Asta a făcut din cazac un personaj convențional de cinematograf prost. E drept că un Cazac mînuește sabia tot atît de bine ca și sapa; dar se uită prea des că mînuește și plugul tot atît de bine ca și sabia... Cazacul e mai întîiu de toate țăran. Nu-i aventurier de loc. Cum poate fi un țăran aventurier? Cetiți o scrisoare de cazac. Găsiți in ea circa 10—15 salutări pentru fiecare membru al familiei, iar intre două salutări, o întrebare sau o informație referitoare la gospodărie. Un cazac spunea odată: pe om poți să-l omori oricînd, fără nici-un regret. Omul e o bestie. Singure animalele nu trebuesc ucise... degeaba. Desigur, aceste frumoase sentimente creștine nu-s ale tuturor cazacilor. Oricît de puțină și frustă le-ar fi mintea, ei au tot atîta unanimitate cît orice om de nivelul lor cultural (poate chiar mai multă). Totuși vorbele reproduse mai sus sînt simptomatice. Ele înseamnă că chiar pentru unul care nu mai are nimic sfînt, care consideră că a omorî un om este o distracție agreabilă și inocentă, — chiar pentru acesta există ceva sacrosanct: gospodăria. Animalul e baza gospodăriei. Să nu te atingi de el, decît bineînțeles dacă interesele însăși ale acelei gospodării o reclamă.

Dar nu vreau să fac analiza cărții lui Chokolof; această povestire — despre care s'a spus că-i cea mai bună lucrare literară a Rusiei de după războiu — merită un studiu special. Am citat-o aici doar în sprijinul considerațiunilor pe care le făceam asupra deplorabilului obiceiu literar al „personajelor principale". Intocmai cum și Istoria politică a oamenilor reali merge dela monarhie la republică și democrație, tot astfel și în Istoria sentimentală a oamenilor de pe hîrtie trebue să se facă evoluția în sensul decapitării acelui personaj fals care se numește erou principal. A înțelege lumea, înseamnă a înțelege pe fiecare, a înțelege pe oricine, — ceiace revine la a *da dreptate* oricăruia din oameni. Fiecare om trebue privit ca unul din nenumăratele centre ale universului, ca un sistem de atracție, ca un „punct de vedere" exact tot atît de legitim ca și al nostru, ca și al oricăruia altul. Orice om are dreptate împotriva noastră și a tuturora. Ca, de altminterea și noi, la rîndul nostru... Fiecare om este personaj principal, de îndată ce vine vorba despre el. Deaceea nu există personaje principale...

D. I. Suchianu

Chestiunea agrară în Rusia înainte de revoluție *

In 1861 țăranii sînt emancipați de servaj (în parte, pentru a se crea o masă de oameni liberi de care avea nevoie industria). Emanciparea personală a țăranilor este însoțită de cedarea unei părți din pămîntul proprietarilor, proprietății țărănești, cu consimțimîntul proprietarilor — la 1861, — și numai dela 1881 — obligatorie. Statul plătea proprietarului prețul pămîntului cedat, urmînd ca apoi țăranul să plătească — socotind dela 1861, în 49 rate cu procent de 6% — acest preț Statului. [1] *Dar țăranii nu capătă dela proprietari pămînt suficient ca să-și poată cîștiga existența numai din el.* Ei sînt nevoiți să ia în arendă pămînt dela proprietari. Dar, chiar luînd cu arendă încă o bucată de pămînt, țăranul deabia reușea să-și plătească impozitele și rata datoriei către Stat. In ce privește arenda, el trebuia s'o plătească *muncind pămîntul proprietarului.* Deci, dacă țăranul era acum, formal, liber, această libertate juridică nu însemna și o libertate reală. Ca și mai înainte, țăranul era nevoit să muncească pămîntul marelui proprietar. Cu atît mai mult, cu cît acum se desființează — prin liberarea țăranului de servaj — dreptul la ajutorul pe care proprietarul îl da țăranului serv, cînd acesta — de exemplu — rămînea în mijlocul iernii fără alimente sau fără nutreț pentru animale. Aceste ajutoare trebuiau și ele plătite acum, cu munca țăranului. [2]

Prin urmare, dacă proprietarii au realizat uneori beneficii prin vînzarea pămîntului pe un preț superior prețului adevărat al pămîntului, prin evaluarea exagerată a acestuia, [3]

* Fragment dintr'un studiu asupra rolului socialismului marxist în prefacerile sociale din Rusia.

[1] Otto Bauer, *Bolschevismus oder Sozialdemokratie?*, p. 9 și 21.

[2] *Ibidem*, p. 17 și 18.

[3] Vezi Pierre Kropotkine, *Autour d'une vie* (Mémoires), Paris 1921, Quinzième édition. „Pentru mulți seniori liberarea servilor era o excelentă afacere financiară", p. 140.

țăranii liberați nu și-au văzut starea îmbunătățită. Dimpotrivă, ea a devenit mai rea. Impozitele împreună cu ratele cumpărării pămîntului sînt așa de împovărătoare, încît „în cei douăzeci și cinci de ani care urmează emancipării servilor, sarcinile țăranului rus întreceau de mai multe ori venitul pe care i-l asigura posesiunea lotului său. [4] Ca să-și completeze veniturile, țăranul muncea pămîntul străin și, în timpul iernii — vechiu obicei rusesc, în unele regiuni — se ocupa cu industria casnică. Convoiuri nesfîrșite de țărani străbăteau vara distanțe mari, căutînd de lucru și trăind adesea din cerșit. [5]

„Mir"-ul rusesc, rămășiță a proprietății comuniste primitive a pămîntului, [6] era în Rusia un instrument al fiscalității. Impozitele le încasa comuna, și repartizarea lor individuală îi revenea tot ei. Iar membrii „mir"-ului erau responsabili în mod solidar pentru plata impozitelor, — și a ratei pămîntului. De obicei impozitul se repartiza după numărul membrilor în stare să muncească ai familiei. Și pămîntul, care se împărțea periodic membrilor mir-ului, — la interval de cîțiva ani — era *acordat și el după aceiași normă.* Dar de cele mai multe ori pămîntul nu putea acoperi, din venitul lui, plata impozitelor. Și atunci, desigur, el devenea o povară fiscală, de care țăranii căutau să scape.

„Nimic mai original decît o adunare sătească în care se face împărțirea pămîntului. Pretutindeni se aud protestări împotriva atribuirii unor loturi prea mari... Masa țăranilor săraci silește pe cei bogați să ia loturile cele mai mari". [7]

Creșterea impozitelor indirecte mărind greutățile țăranilor, plata impozitelor directe se face din ce în ce mai greu. In anul 1904 rămășițele de impozite se urcau la suma de 127 milioane ruble. Imposibilitatea de a le percepe și frămîntarea revoluționară, face ca rămășițele să fie aproape în întregime iertate. Apăsarea fiscală, responsabilitatea solidară a comunei pentru impozite, însoțită de pedepse corporale pentru cei care nu plăteau, [8] precum și scăderea continuă a su-

[4] Maxime Kovalewsky, *Le régime économique de la Russie*, Paris 1898, p. 123—124.

[5] *Ibidem*, p. 265.

[6] Pentru proprietatea primitivă a pămîntului și „mir"-ul rusesc vezi : Roza Luxemburg, *Einführung in die Nationalökonomie* (Quinzième édition, Paris 1921) p. 79—198. Pentru atitudinea „narodniki"-lor și marxiștilor față de „mir" vezi St. Zeletin, *Burghezia romînă*, București 1925, p. 234—236.

[7] Roza Luxemburg, *Einführung in die Nationalökonomie*, p. 181.

[8] Roza Luxemburg, *op. cit.*, p. 182.

prafeţei lotului din cauza creşterii populaţiei,[9] fac pe ţăranii săraci să-şi caute refugiul în părăsirea satului. Ei se duc la oraş unde industria, în plină desvoltare către sfîrşitul veacului trecut, avea din ce în ce mai mare nevoie de muncitori de fabrică. Iar ţăranii bogaţi, pe măsură ce îşi cultivă mai raţional bucata de pămînt, întrebuinţînd îngrăşăminte, etc., se opun deselor împărţiri ale pămîntului şi tind către proprietatea individuală.[10]

După reformele din 1906 şi 1910 — prin care Stolypin voia să creeze o clasă de ţărani înstăriţi — poate orice ţăran să ceară ieşirea din „mir" şi transformarea pămîntului său în proprietate individuală. Dar această transfomare trezea multe nemulţumiri. Familiile numeroase, care aşteptau dela o nouă împărţire mai mult pămînt, nu vedeau cu ochi buni ieşirea din „mir" a familiilor cu mai puţini copii, care se temeau de o nouă împărţire a pămîntului. Afară de aceasta, comasarea pămîntului ieşit din „mir" implica noi împărţiri care produc, adesea, nemulţumiri.[11] Asupra acestei operaţii complicate de trecere a unei părţi din pămînt din proprietatea comunei în proprietate individuală, şi a neliniştii provocate de ea în sate, vine în 1914 războiul.[12]

În ce priveşte pămîntul marii proprietăţi — despre care ţăranii spuneau de mult că şi el este „al lui Dumnezeu" — *dorinţa de a-l dobîndi a îmbrăcat de mult în Rusia formula „socializării" sau „naţionalizării" pămîntului.* De „naţionalizarea" pămîntului vorbeau ţăranii mult mai mult decît de proprietatea individuală.[13] Explicaţia este că *teoriile socialiste*, la început în forma specific rusească a „narodniki"-lor, apoi în forma doctrinei marxiste, *găseau rezonanţă în spiritul ţărănimii obişnuite cu „mir"-ul.*

Dar — cum arată Otto Bauer — ţăranul susţinea faţă de proprietatea individuală a marilor proprietari comunismul agrar; iar faţă de comunismul agrar al „mir"-ului, susţinea proprietatea individuală. În fond, subt formula socializării pămîntului se ascundea tendinţa ţăranului către întemeerea şi întărirea proprietăţii sale individuale pe sama marii proprietăţi. *„Astfel a putut ideologia socialistă să devie instrumentul revoluţiei burgheze"*.[14]

[9] Otto Bauer, *op. cit.*, p. 14 Pe cînd populaţia satelor ruseşti a crescut dela 1861 şi pînă la 1905 dela 45 la aproape 100 milioane suflete, bucata de pămînt a scăzut continuu. Mijlocia ei este în 1861 : 4.8 desiatine, în 1880: 3.5, in 1900:2.6 (o desiatină = 1,09 hectar).

[10] Otto Bauer, *op. cit.*, p. 24; M. Kovalewsky, *op. cit.*, p. 152—153.

[11] Otto Bauer, *op. cit.*, p. 28—29.

[12] Otto Bauer, *op. cit.*, p. 25.

[13] Lenin, *Sämtliche Werke*, XX, I. Halbband, p. 360—361.

[14] Otto Bauer, *op. cit.*, p. 25.

Care este rezultatul „revoluţiei agrare" din Rusia? Simon Zagorsky ne dă următoarele date din 1920:

În 32 gubernii ale Rusiei europene, deţineau, înainte de revoluţie, proprietatea funciară şi statul: 23,7% din tot pămîntul; ţăranii 76,3%. După revoluţie, exploatațiile sovietice şi întreprinderile industriale deţin: 2,7% din tot pămîntul; ţăranii: 96,8%.

În Ukraina, deţineau, înainte de revoluţie, proprietarii funciari şi Statul: 44,6% din tot pămîntul; ţăranii 55,4%. După revoluţie, exploatările sovietice şi întreprinderile industriale deţin: 3,2% din tot pămîntul; ţăranii 96% din tot pămîntul.[15]

Codul agrar din 1922 vorbeşte numai de „dreptul de folosinţă" acordat comunelor agrare sau indivizilor „uzufructuari". Proprietatea aparţine numai „Statului Muncitoresc-Ţărănesc".[16] Dar decretul din 1 Mai 1918, care desfiinţează dreptul de moştenire, exceptează dela aceasta pămîntul ţărănesc. Acest pămînt, de fapt, se vinde şi se cumpără ca orice marfă.[17] *Încît se pare că are dreptate Boris Nolde cînd spune că „dreptul de folosinţă" este un* „omagiu verbal adus socialismului".[18]

Revoluţia comunistă rusă — proces în curs, cu succes problematic, de care nu ne ocupăm, — va fi judecată atunci cînd istoria ei va avea perspectiva necesară.[19]

Revoluţia agrară-burgheză rusă, desfiinţarea latifundiilor şi creiarea unei proprietăţi ţărăneşti numeroase este fenomenul cel mai caracteristic al revoluţiei ruseşti din 1917.[20]

Această revoluţie trece, ce e drept, pămîntul în proprietatea Statului, şi nu numai pămîntul marei proprietăţi, *ci şi pe cel care aparţinea, în proprietate individuală, ţăranilor* (mai ales după reformele lui Stolypin: ieşirea din „mir" devenită posibilă). Dar acest pămînt naţionalizat este *împărţit ţăranilor* — după principiul „folosinţei egale" — şi Codul Agrar din 1922 consacră dreptul la posesiune al tuturor celor care, în calitate de „uzufructuari", posedau în momentul

[15] *Simon Zagorsky, L'évolution actuelle du bolchevisme russe*, Paris 1921., p. 9—10.

[16] *Code Agraire de la R. S. F. S. R.*, Les codes de la Russie Soviétique, traduits par Jules Patouillet, p. 69.

[17] Otto Bauer, *op. cit.*, p. 32.

[18] B. Nolde, *op. cit.*, p. 203.

[19] Pentru atitudinea categoric ostilă metodelor teroriste ale bolşevicilor, vezi şi I. Găvănescu, *Etica*, Iaşi 1922, p. 176—178.

[20] Vezi şi Henri Sée, *Evolution et Révolutions*, Paris 1929, p. 236: „En somme le résultat le plus clair des bouleversements dont la Russie a été la théâtre, c'est la révolution agraire, point d'aboutissement de toute l'évolution antérieure, fait d'importance capitale.

intrării în vigoare a Codului pămînt agricol. Iar „folosinţa egală" n'a putut, desigur, împiedica *diferenţierea ulterioară* a clasei ţărăneşti din Rusia. [21] Pămîntul rămînînd „o marfă", cu toate restricţiile, ţăranii bogaţi („Kulak") n'au întîrziat să apară. Ei reprezintă astăzi tendinţe de acumulare capitalistă (şi de „exploatare" a muncii) care nu se împacă cu ideologia comunistă. Scrierile din ultimul timp ale lui Trotzky („Die wirkliche Lage in Russland", 1928) sînt pline de acuzaţii aduse actualei conduceri a Rusiei privitoare la favorizarea ţăranilor bogaţi.

Al. Claudian

---

[21] Pentru trecerea dela *nivelarea* clasei ţărăneşti, produsă de împărţirea egalitară a întregului pămînt, la *diferenţiere*, v. L. Kritsman, *Die heroische Periode der grossen russischen Revolution* (1924). Wien, 1929, p. 433—434.

Cronica teatrală

La Eforie o trupă japoneză — subt conducerea d-lui Tokujoro Tsutsui — a dat o serie de reprezentaţii. A fost ceva cu totul nou: un program alcătuit aparte — cu cîteva *scenete izolate*, cu un *intermezzo* de dansuri şi cu o piesă în trei *tablouri*.

Intre culise, din cînd în cînd, cînta o muzică ciudată — pornită parcă din instrumente necunoscute, venind de departe şi trezind în suflet rezonanţe misterioase.

Pe scenă au păşit cu sabia la şold bărbaţi crunţi, îmbrăcaţi în armuri de luptă, sau în mantii de toate zilele, ori în chimonouri cusute în fir ca nişte odăjdii. Bărbaţii au încrucişat spadele pentru o curtizană, sau din răzbunare — pentru părintele ucis. A fost o luptă veritabilă. Săbiile treceau pe de-asupra capetelor luptătorilor; şi dacă s'ar fi întîrziat o figură de parare — faţa sbîrcită ca de nişte cicatrici a samurailor ar mai fi primit o crestătură. (De altfel un actor şi avea laba piciorului despicată de lovitura unui confrate.)

Au venit la rampă şi femei cu ochi oblici, languroşi — coafate cu o pagodă de păr negru, susţinut cu fel de fel de agrafe şi de panglicuţe. Din chimonouri de brocart cu mînici largi, artistele au ridicat mînuţe albe şi fine — şi au început un dans curios, în care se legănau molatic draperiile groase ale hainelor grele de desene în argint şi'n aur. Se auzeau loviturile sandalelor în podele, dar picioruşele nu se vedeau din clădăria vestmintelor ornate. De-asupra monumentelor de stofă groasă, se legăna un cap ca de păpuşă sau de statuetă de porţelan — şi pe figura lor juca un zîmbet, care avea ceva din frăgezimea livezilor de cireşi în floare. Iar zîmbetul nu se oprea decît în clipa cînd bărbatul, cu sprîncenele încruntate şi cu dinţii strînşi, îşi trecea — ferm şi tăcut — vîrful spadei sprijinite în pămînt prin pîntece dintr'o parte pînă în cealaltă... In timpul acesta cînta o pasăre într'un copac, departe...

De-abea ne-a venit inima la loc după această hăcuire a măruntaelor, — cînd d-na Marioara Ventura ne-a chemat la trei piese, în care d-sa și-a făcut un fel de harakiri sentimental.

Teatrul Ventura a jucat „Indrăgostita" de Porto-Riche, „Amintirea" lui Denys Amiel și „Carnavalul Copiilor" (Saint Georges de Bouhelier).

D-na Ventura, in rolul soției „îndrăgostite", și-a împresurat bărbatul într'o rețea de cochetării și de manifestații amoroase — dela cele directe pînă la sugerarea nopților de pasiune. Această tortură drăgălașă a continuat pînă într'o zi, — cînd soțul exasperat s'a răstit la tovarășa-i de amor: „Mai lasă-mă în pace!" Atunci „îndrăgostita" s'a dat primului venit — ceiace ea a regretat pe urmă. Și a regretat și bărbatul vorba aceia tare. Iar menajul și-a reluat cursul — într'o tensiune normală... D-na Ventura a știut și să chinue cu dragostea, și să se dea, și să se revolte, și să se umilească — exact cum fac în viață femeile capricioase și, cum se spune, cu nerv...

Aceiași femee amorezată de dragoste a apărut și'n „Carnavalul Copiilor". D-na Ventura a reprezentat-o cu aceiași flacără. Dar eroina „Carnavalului" nu s'a mulțumit, ca'n „Indrăgostita", cu un singur bărbat (la ocazie, „răzbunat" cel mult de-un prieten), — ea a umblat cu neastîmpăr după dragoste trecînd din brațe în brațe, părăsită aici de unul, părăsind la rîndu-i dincolo pe altul.

In această piesă, conflictul se complică prin faptul că eroina are copii, și-i supusă și de iubirea de mamă, și-i torturată de prejudecățile dimprejur — și mai cu samă de intransigența fetei sale, care se crispează în fața adevărului, dar care va face la fel. D-na Ventura a jucat cu multă putere scena mărturisirii pe patul de moarte, cînd cu ochi rătăciți și cu brațe tremurătoare umbla, în clipa de apoi, după toate dragostele din trecut, care au atras-o ca un miraj și care toate — au dezamăgit-o la sfîrșit.

Cînd se lasă cortina, vezi că povestea se va repeta cu fata care fuge chiar atunci, și cu copila care va fugi mai tîrziu — precum și cu acel permanent amestec de burlesc și de tragic: aceleași măști de carnaval care, în dans vesel, trec în monom pe lîngă sicriu, aruncînd serpentine peste figura de piatră a aceleia care căutase în viață dragostea intensă și nedesmințită.

Iar în „Amintirea" d-na Ventura a făcut o dureroasă experiență. După prima noapte de amor la șaptesprezece ani, eroina l-a visat — timp de două decenii — pe cel plecat adouazi undeva departe. Dealtfel și *el* n'a uitat-o, a rămas credincios amintirii din adolescență (uneori avem impresia că nu dragostea-i totul în viață, ci amintirea ei) și după douăzeci de ani o reintîlnește. Amîndoi vor să lege firul rupt demult. Amîndoi aduc, în noaptea revederii, tezaurul lor de amintiri. Dar ei nu se mai înțeleg. Sînt alți oameni. Drumurile lor duc în altă parte. La urmă apucă fiecare în altă direcție.

Autorul, cu un fin meșteșug, a construit o remarcabilă piesă plină de dialoguri spirituale și triste, profund omenești. Dar el a știut să dea piesei perspectivă. In afară de eroi, și pe de-asupra vieții lor, plutește acea eternă Nemesis... Vin dintre culise răspunsurile corului antic... In această piesă modernă, autorul a adus ceva din tragedia clasică.

Personajul principal al dramei e amintirea — în sufletul tuturora și totodată de-asupra acțiunilor omenești, mai tare decît noi.

Am simțit-o cu toții pretutindeni și în fiecare colț. Eroii au urmărit-o o viață întreagă, dar în clipa cînd degetele lor i-au atins făptura de lumină și de culoare — apariția s'a destrămat. Iar vînătorii de trecut și-au dat sama că amintirea *nu trebue niciodată realizată. In ochii pierduți, în mînile căzute, în umerii prăbușiți*, — d-na Ventura a pus toată suferința deziluziei.

Geloși de succesul Japonejilor și al autorilor parizieni pe scenele noastre, — dramaturgii romîni s'au pus pe lucru. D. Alexandru Kirițescu a scris „Florentina"; iar d. Ludovic Dauș — „Vlad Țepeș".

D. Kirițescu și-a închipuit că face artă reproducînd, cu fidelitate, scene banale și mitocănești de familie. Nici o triare a expresiilor caracteristice, nici un cadru, nici o perspectivă — nici un sens...

De altfel publicul, y compris criticii teatrali, a fost unanim nemulțumit. Numai cronicile dramatice ale ziarelor — foarte laudative — au făcut notă discordantă. Pesemne ele au fost scrise de un prieten al autorului și au fost iscălite prin fraudă de criticii titulari. Aceștia, desigur, vor inainta reclamații la parchet.

In afară de „Florentina", Teatrul Național a reprezentat „*Vlad Țepeș*" — o piesă istorică cu tîlc politic. Vlad Țepeș trebue să fie: „o pildă și un îndemn" — iar autorul la sfîrșit îl invită... „ca să mai vie odată!"

D. Ludovic Dauș a adus pe scenă toate ororile țepiste: și bătăi, și închiderea oamenilor în cușcă, și prohod de viu, și prăjirea calicilor în spiritele marelui Domn. Iar între culise — tragerea în țeapă.

Autorul a trecut cu vederea numai cîteva amănunte. Astfel el n'a jupuit pielea de pe talpa actorilor, nu i-a presărat cu sare și n'a adus de frînghie caprele la rampă — să-i lingă... — N'a tăiat sînii actrițelor și nu le-a bătut la loc în cue capetele copiilor de serviciu. — Și n'a montat scena

descrisă de istoricul Beaudier în „L'Histoire de l'Empire othoman" 1619, (p. 110-111):

Este vorba de Mahomet, care „estoit du tout passionné" de Vlad — înainte de a se sui pe tron. Dar „ce jeune prince ne vouloit pas, au commencement, consentir aux imfames attouschements de Mahomet; de sorte que comme un jour il le pressoit, tachant de venir aux prises, Vladus pour s'en depester luy perça la cuisse d'un poignard & aussitost gaigna au pied, trouvant moyen de grimper, sur un arbre touffu, où il se cachea, iusques à ce qu'il eut fait sa paix, en consentant à ce qu'on vouloit de luy".

Drept urmare Vlad ar fi obținut tronul Valahiei, unde el n'a fost un domn bun și înțelept — ci „un tigre furieux, ou plustost, un demon en furie"... care însă, după atîtea veacuri, a devenit „pildă" și „îndemn" atît scriitorilor, cît și oamenilor politici.

Nu-i de mirare că d-nii Kirițescu și Dauș au scris piesele de mai sus. Ne consternează faptul că un comitet de lectură le-a aprobat, iar un director a prezidat aducerea lor la rampă.

Despre artiștii care au jucat în aceste piese nu putem spune nimic. Ce să zicem de interpretarea unor roluri halandala într'o piesă proastă?

Constatăm doar că elemente de valoare, — ca d-na Sorana Țopa-Tătaru, — sînt puse numai în astfel de drăcii, neputîndu-și da măsura talentului lor.

Alte artiste nici de piese originale n'au parte. Pe d-na Lily Popovici n'o vedem decît în stal, la premiere; iar despre existența d-nei Toto Ionescu — n'am aflat decît deunăzi dintr'un interview de ziar.

Și doar d-na Maria Filotti a avut timp să joace destul!

M. Sevastos

Cronica muzicală

Opera este, în Rominia, unul din puținele mijloace de
cultură muzicală prin Stat. Intreținerea de conservatoare
este, ca și orchestra Filarmonicei, în folosul unei categorii
de public, oarecum la granița între profesionist și amator,
care își complectează cultura și din inițiativă proprie, mi-
nată de nevoia personală de a se instrui artisticește.

Pentru elevi, studenți, lucrători și pentru cei care n'au
posibilitatea să meargă la concerte, Statul nu face nimic și
zice invariabil că „nu are fonduri".

La Ateneu sînt două bănci pentru studenți, și pentru
Operă se împart un număr oarecare de bilete gratuite. Pro-
gramele Operei sînt alcătuite după pretinsele cerințe ale
marelui public; într'un cuvînt, Opera are situația privile-
giată de a fi mijloc unic de propagandă muzicală. Pentru
ce tocmai Opera a fost aleasă ca mijloc de educare? Nu edu-
care, ci simplă distracție și plăcere directă poate da aceasta
marelui public.

E drept că destul de puține opere pot cuprinde și ele-
mente înalt-artistice; din nefericire, aceste elemente sînt
inaccesibile mulțimilor și nu pot fi percepute decît după
prealabilă educare muzicală.

Opera este un complex, am putea chiar zice un compro-
mis între două și chiar trei arte; e deci mai greu digerabilă
decît orice altă formă de muzică. Lucru curios, tocmai acest
amalgam atrage mulțimea. Decoruri, joc, dans, cîntece;
dacă s'ar mai putea adăuga panglicării, menajerii, scama-
tori, foc pe nări și săbii înghițite, „educarea" după concep-
ția statului romîn ar fi complectă: în loc de elemente esen-
țiale, se dă publicului spectacolul la care ar trebui să vină
pregătit cu acele elemente prime.

Adevărata *„dramă muzicală"* nu poate să fie pe înțelesul
decît al cîtorva.

Această greșită socoteală explică reprezentarea pe scena

romînească a patru opere de Verdi (Rigoletto, Aida, Trubadurul și Balul Mascat), îndesate toate patru într'un sezon relativ scurt.

Patru ore reprezentînd, în estetica maselor, sumumul nobleței artistice!

Paul Landormy spune despre arta lui Verdi că „este artă-fulger, pentru o mulțime nerăbdătoare în fața plăcerii și indiferentă calității emoțiilor".

Intr'adevăr, în aceste „operete tragice" totul este artificial: caracterele personajelor sînt compuse fără preocupare psihologică, numai după nevoile acțiunii. La rîndul ei, acțiunea este melodramă convențională, neconținînd nici o idee, și exprimată printr'o muzică de „bel canto" cu acompaniament de orchestră. Motive banale, agrementate cu broderii și efecte de tehnică, ori înspăimîntătoare strigăte, care țin loc de intensitate. Cît despre orchestrație, nu este nevoe de multă analiză: impozantul se exprimă cu „alămuri" și tobe; sentimentalitatea prin șuerături stridente de clarinete în transe, întrerupte de capace producătoare de panică în sală. Iar pentru tot ce este coarde și quartet, le revine nobila sarcină de a umple golurile.

Astfel se alcătuește un limbaj „sui generis", care este pentru muzică ceiace „petit nègre" este pentru limba lui Voltaire.

Dar nu face nimic, din moment ce publicul se mulțumește numai cu acțiune și sgomot!

* * *

Ultimele concerte de pian au dat publicului trei programe variate, interpretate în trei genuri diferite: *Frederic Lamond, Claudio Arrau* și *Jeanne Marie Darré.*

Frederic Lamond a cîntat cu mult stil, tehnică desăvîrșită și calmul căpătat prin rutină. Sonata de Beethoven op. 53 și o Sonată de Chopin i-au dat prilejul să arate o interpretare impecabilă, dar și lipsă de temperament.

Claudio Arrau se aseamănă cu Lamond prin siguranță și interpretare, însă îl întrece, avînd un joc mai expresiv; își pregătește prin treceri meșteșugite pasajele care astfel au mai mult relief. A cîntat concertul de Grieg, pentru pian și orchestră cu o remarcabilă stăpînire a mijloacelor.

Jeanne Marie Darré a dat un recital de pian cu program alcătuit mai mult din bucăți de tehnică grea. Trei din „Fantaisie-Stücke" de Schumann au pus în evidență calități de interpretare simplă, preferabile efectelor de tehnică și temperament. Un preludiu de Rachmaninoff a trecut nebăgat în samă din pricina „avalanșei" de bucăți grele, printre care cele șase preludii de Paganini-Liszt.

Tehnica la care ține atîta d-na Darré e lipsită de libertate; e stinjenită de greșeli de ținută ale mînii, și anume: ținuta „poignet"-ului și prea mult joc de degete, care îi crispează mușchii. Aspectul torturat al mînilor, rezultat din jocul încleștat al încheeturilor, dă publicului impresia efortului învins cu un exces de osteneală, ceiace nu e nici elegant nici artistic. Mult temperament și o nervozitate stăpînită au entuziasmat sala mai mult decît ar fi trebuit.

C. B.

Cronica ideilor

Stalin și tovarășii

— Din politica internă a Sovietelor —

E liniște iar în Rusia lui Stalin. Cel puțin, aparentă.
Căci nu se mai vorbește de cete de civili evacuați dealungul
frontierei Latvio-Estoniene, nici de salve de tun și trenuri
asediate la Brechaninov. Iar garnizoana din Ismailovo —
instigată la răscoală de jalbele țăranilor, cu vești alarmante
de acasă, rechiziții colective, execuții, evacuări în masă, de-
portări în Siberia — a tăcut subt amenințările trupelor forței
secrete gata să bombardeze baracele.
Au tăcut mai ales ultimii „octobriști" ai revoluției ruse.
Trei ani numai au trecut decînd, în Decemvrie 1927, al
15-lea Congres al Partidului Comunist da sentința de execu-
ție împotriva lui Trotsky, Zinoviev și Kamenev, șefii opoziției
de stînga. Din septarhia pe care Lenin o lăsase la moartea sa,
patru mai rămîneau: Stalin, Bukharin, Tomsky și Rykov. Nu
erau chiar aceștia autorii morali ai sentinței împotriva cole-
gilor lor de eri?
Dar Stalin trebue să aibă ceva din psihologia unchiului
lui Hamlet!..., care încălzea pentru nuntă mîncările rămase
la înmormîntare. Din ovațiile cu care Congresul aclama sen-
tința împotriva lui Trotsky, Zinoviev și Kamenev, pe semne
că dînsul poruncea să se rezerve o sumă oarecare pentru Con-
gresul viitor... — cel de toamna trecută! Căci la acest Con-
gres, al 16-lea, nu aveau să cadă pradă furiei dictatoriale
alți trei colegi — ultimii din septarhie: Bukharin, Tomsky și
Rykov? E drept, sentința a fost mai dulce, decapitarea mai
lentă... Dar aceasta numai ca în compoziția lor să se ame-
stece umilința și defăimarea publică.
Cel mai încercat, în această privință, a fost Premierul so-
vietic, Rykov, supus la toate retractările și execuțiile publice
cu putință.

După ce l-a socotit compromis definitiv în fața tovarăși-
lor, Stalin s'a cotorosit și de dînsul; și vestea pe care la 19 De-
cemvrie Agenția Tass o aducea, despre demiterea lui Ry-
kov — la propria-i cerere — din prezidenția Consiliului Co-
misariatului Poporului cum și dela prezidenția Consiliului
Muncii și Apărării, marchează punctul culminant al dictatu-
rii lui Stalin. Dela acest punct, această dictatură se desem-
nează cu toată claritatea unui triumf care după ce a strivit
cu necruțare o stîngă înflăcărată și agresivă, a pus surdină
pe o acțiune de dreapta, mai mult perfidă decît înflăcărată,
și mai puțin agresivă decît subversivă.

Intre cele două extreme, revoluția rusă privită dela înăl-
țimea de pisc izolat la care s'a așezat Stalin, descrie o linie
care, pornind dela militarism, sfîrșește în economie poli-
tică....

Cu aceasta, revoluția rusă își scrie capitolul ei propriu
la istoria mișcărilor lumii.

Opoziția Trotsky-Zinoviev-Kamenev era, într'adevăr, un
gest *militarist*.

Revoluția, *la* vremea lor, își trăia perioada ei roman-
tică, de frază și aventură, de poezie și panașe; acea peri-
oadă de frenezie activistă care reese atît de bine zugrăvită
din paginile romanului unui Ilya Ehrenburg. Pe lîngă cei trei
corifei, și imediat după dînșii, un Rakovsky și Radek, un
Preobrazhensky sau Serebriakov, sfidau puterile în străi-
nătate, iar înăuntru, purtau pe stradă, în ochii tovarășilor, la
întruniri și'n presă, spectrul amenințător al războiului. El
era primejdia de fiecare clipă a Rusiei sovietice! Impotriva
lui tovarășii, dela mic la mare, tînăr și bătrîn, trebuiau să se
pregătească, să-i hărăzească gîndul și fapta!

De atunci s'a sădit în tinerele generații sovietice — între-
ținut, e drept, și azi de alarmismul similar al guvernanți-
lor — un eroism militarist, care dincolo de industrialismul
problematic al tinerei Rusii — vede în război replica supremă
pe care revoluția rusă o va da capitalismului apusean, spre
realizarea ideii scumpe lui Trotsky, că *socialismul nu se
poate menține numai într'o singură țară.*

Numai că *spiritul agresiv* și muschetar cu care trinitatea
Trotsky-Zinoviev-Kamenev, declara războiu lumii, se de-
masca și în lupta împotriva lui Stalin.

Opoziția lor de stînga amenința să devie un stat în stat,
o revoluție în revoluție. Cu un puternic stat major, cu șta-
fete iscusite și o minunată forță secretă, cu broșuri și
ziare, în întunerec ca și la lumina zilei, în pivnițe ca și la
întruniri, lui Stalin ca și Europei, „octobriștii roșii" trimeteau
același gest de sfidare.

A fost, da, epoca eroică a opoziției ruse, începută în fața
Kremlinului, și terminată în insula Prinkipo...

Nimic, însă, din acest eroism, în opoziţia de dreapta, condusă de trinitatea Bukharin-Tomsky-Rykov, cu Uglanov în coadă. Cu aceştia intrăm în faza calmă, fără panaşe, şi fără diatribe, aproape fără căpetenii, faza de principii mai mult decît de acţiune, faza economică a opoziţiei ruse.

Nimic deasemeni din personalitatea fascinantă a răzvrătiţilor militarişti şi răsboinici de mai inainte. Aceştia erau idoli. Dînşii sînt numai porte-parole. Porte-parolele burgheziei sovietice, a ţărănimii instărite, a ţărănimii întregi, poate, al cărei grai inăbuşit subt călciiul colectivizărilor forţate, reapare în Abecedarul Comunist al lui Bukharin, în opera sindicalistă a lui Tomsky, sau în socialismul organizat al lui Rykov.

Cind *pyatiletka*, adică Planul de cinci ani, inventat şi formulat de Krishanovsky, şi pus în aplicare de Stalin, a *ridicat* o Rusie întreagă împotriva dictatorului, clasele obidite fatal şi-au polarizat nădejdile în jurul doctrinarilor moderaţi.

Nu e o deosebire de principii, însă; o deosebire de metodă; eventual o simplă deosebire de *tempo*.

Comunism da, dar pînă la realizarea lui în loc de ferme colective, ferme ţărăneşti individuale, cu preţuri la grîne urcate.

In loc de exterminarea kulakilor, abolirea taxei pe elementele instărite ale satului, cum şi a celorlalte restricţii impuse capitalismului dela ţară; în loc de doctrina distrugerii, doctrina concesiilor, cu o absorbţie treptată a kulakilor în statul socialist.

In loc de colectivizare forţată, instituţii cooperative, la care să participe şi kulakii, după ce, mai ales, au fost dezarmaţi de mijloacele de expoatare a ţărănimii sărace prin însăşi punerea acesteia la adăpostul cooperativelor.

In loc de industrialism cu orice preţ şi moartea ţăranului, o echilibrare între preţurile industriale şi cele agricole, cu ridicarea neapărat a acestora.

In loc de dictatură oarbă, o democratizare a formei de guvernămînt, prin revenirea la acordul cu majoritatea, la pacea cu poporul.

In „pacea cu ţăranul" opoziţia de dreapta vede într'adevăr soluţia politică a Rusiei sovietice de azi, ajunsă la o extremă atît de primejdioasă tocmai prin ruperea ei completă de rosturile ţărănimii.

Astfel, pornită dela economic, opoziţia de dreapta ajunge la politic, aşa după cum opoziţia de stînga pornind dela politic ajungea la economic.

De aci nota ei liniştită, insinuantă mai mult, doctrinară. De aci lipsa ei de anvergură politică, la şefi care retractau de dragul principiului, şi se decapitau singuri la adunările prezentului regim, în nădejdea salvării unui regim de viitor.

Dar ambele opoziţii s'au lovit de omul singur: Stalin.

Şi Bukharin a sburat cel dintîi dela direcţiunea Pravdei şi a faimosului Politbureau, Tomsky din fruntea sindicatelor muncitoreşti, iar, de curînd, Rykov, dela conducerea guvernului sovietic.

Viitorul ne va spune dacă cu dînşii au sburat şi principiile călăuzitoare cum şi posibilităţile pentru o Rusie mai împăcată în sine.

E tocmai ceiace constitue sfinxul sovietic.

Pentru descifrarea căruia, înlocuirea lui Rykov cu Viacheslav Molotov, şi alte evenimente *ejusdem grani* nu pot adăoga o singură silabă limpede; pot cel mult mări confuzia şi precipita numai astfel o deslegare.

P. Dragoş

Miscellanea

Intre partide și tehnicieni

Atacul contra partidelor nu e, cum s'ar crede, un fenomen recent și specific romînesc. Saint Simon și Proudhon îl visau la începutul secolului trecut atunci cînd indicau o conducere economică a Societății, una asemănătoare aceleia pe care o reprezintă consiliile de administrație în societățile comerciale. Sindicaliștii revoluționari — în special Sorel — și-au asumat apoi același atac contra organismelor politice. In fine, regimurile dictatoriale, bolșevicii și fasciștii au făcut tot ce-au putut în favoarea aceleiași idei.

Desigur că, dacă această critică contra partidelor ar fi reeșit din realitățile noastre naționale, ea nu s'ar fi bucurat de acea forță dinamică pe care o insuflă toate snobismele la noi în țară.

Un grup de politiciani și cîțiva intelectuali, vor să convingă lumea că toate relele din ultimul timp nu sînt datorite numai partidelor, ci chiar însăși *ideii de partid*, asupra căreia trebue asvîrlite toate anatemele.

O teorie ad-hoc arată chiar, că structura națiunilor moderne cuprinde numai două elemente: Coroana și poporul.

Partidele ar fi intermediarii, mai trivial, samsarii, care exploatează și poporul și Coroana, cerînd comisioane și dintr'o parte și dintr'alta.

Nu înțelegem această clasificație bipartită a societății. Dar chiar dacă am admite-o, n'am putea accepta semnificația socială care se dă partidelor. Ele nu sînt — cum se zice — un intermediar. Ele sînt însuși poporul. Căci acesta nu trăește doar amorf, ci diferențiat. Diferențierea masei pe interese profesionale ori economice alcătuește, politicește, tocmai realitatea partidelor. Ele se confundă cu însuși poporul.

Că partidele noastre n'au fost totdeauna la înălțime, se prea poate. Să căutăm deci a le perfecționa. Nu *ideia de partid* e compromisă, ci expresia ei romînească. Partidele sînt instituțiile po-

liticei, după cum băncile, cooperativele sau societățile comerciale sînt instituțiile vieții economice. S'ar putea concepe viața economică fără ele? Partidul mobilizează, orientează și grupează opinia publică. El servește de instrument de informație și solidaritate. El ferește de anarhia individualistă și oferă vieții sociale o bază de continuitate și permanență.

Guverne apolitice de „gospodari" sau de „tehnicieni", s'au încercat în Germania și Anglia în timpul războiului.

Lipsa lor de unitate, de coherență și de tact, a făcut să fie părăsite după cîteva luni de experimentare.

Și dacă n'au reușit acolo, unde viața profesională și economică e cu mult mai adîncă, vor putea ele reuși la noi, în plin haos? — *M. R.*

Jubileul d-lui N. Iorga

Minimum de timp pentru a sărbători o personalitate eminentă a fost fixat de uzul generațiilor, la zece ani.

In alte țări mai serioase, și acest interval pare prea mic, iar jubileele n'au loc decît la 25 și 50 ani de activitate.

Fiindcă d. N. Iorga nu poate trăi decît în sunete de aplauze și de urări, (condiție necesară fiziologiei d-sale) amicii care voesc să-i întreție mereu buna dispoziție și să evite marelui apostol, profet, profesor și iluminat orice enervare, i-au organizat un nou jubileu. Abia au trecut cîțiva ani, de cînd stindardul național a fost arborat, magazinele au fost închise, volume au fost scrise, s'au făcut conferințe și recitări, fiindcă ilustrul maestru împlinise 50 ani. (Fericită țară, aceia care a apucat așa ceva!)

Dar în timpul acesta de zece ani, în fiecare zi, săptămînă sau lună, osanalele n'au încetat o clipă, căci poporul nostru se obosește de orice afară de a-l sărbători pe d. Iorga. La 51, la 52, la 53... etc. de ani, ni s'a anunțat mereu fericirea națională, că d-sa e bine dispus, că scrie o sută de volume pe an, se răzbună, denunță, falsifică, uită, înjură, călătorește, că are capricii delicioase și că s'a mai supărat de ceva. Și noi, cu fiecare jubileu, eram *fericiți că poate să facă toate acestea*. După toate aceste jubilee *mici — de cîte un an, — vin cele mai mărișoare de cîte cinci ani și apoi, în fine, cele mijlocii de zece ani*, pentru ca la urmă să vie apoteozele de douăzeci, douăzeci și cinci și treizeci de ani. Și va veni desigur și regina tuturor apoteozelor, cea de cincizeci de ani. Zelul neobosit al credincioșilor și al admiratorilor pare însă să nu satisfacă complect pe Marele Idol. D-sa a declarat, după cum se știe, într'un interview recent că e cel mai izolat și mai ignorat om din Romînia.

Cum însă universul se conduce după legile relativității și cum s'ar putea imagina jubilee lunare, săptămînale sau chiar zil-

nice, poporul romîn în întregimea lui, ne mai sămănînd, scriind ori cetind, părăsind plugul şi condeiul ca să nu facă altceva decît să sărbătorească pe d. Iorga, d-sa poate avea dreptate cînd spune că e ignorat de acest mizerabil şi ingrat popor.

Dar admiratorii au găsit un remediu la această amărăciune. Fiindcă nu pot satisface viteza jubileelor, au mărit conţinutul lor. In loc să-l sărbătorească pe d. Iorga în două-trei ipostaze, ei au început să-l sărbătorească în toate.

Diferiţi oratori vor vorbi despre d. Iorga orator, om politic, istoric, artist şi filolog. Lipseşte din listă cineva care să vorbească de d-sa ca inginer, medic şi matematician. (De ce nu? Se ştie doar că d. Iorga e antichristul matematicilor şi că în această calitate a scutit ştiinţa numerelor de multe erori!) Şi de ce nu, (fără glumă) deoarece s'a găsit cineva care să-l sărbătorească ca filozof?

In adevăr, toată lumea e de acord, chiar cei mai ferventi admiratori ai marelui...,—cum să mai zicem?,—că d-sa nu păcătueşte printr'un raţionament prea stringent, că spiritul de sinteză şi de idei generale nu-l oboseşte prea des. Ne aducem aminte de nişte parodii ale „Cugetărilor" d-lui Iorga, făcute de răposatul Ranetti:

„Cinci ori cinci fac douăzeci şi cinci" (N. Iorga) sau: „Pămîntul se învîrteşte în jurul soarelui" (N. Iorga) etc., etc. Şi dacă totuşi s'a găsit un orator care să-l sărbătorească pentru filozofia d-sale, d. N. Iorga, va avea motiv iarăşi să fie supărat, şi cu drept cuvînt, că n'a fost sărbătorit ca medic şi ca inginer.

Va fi, desigur, mai uşoară sarcina d-lui C. Argetoianu care va vorbi despre d. N. Iorga ca om politic. D-sa va arăta, fără îndoială, că subt toate sinuozităţile şi contradicţiile aparente ale acţiunii marelui Apostol n'a fost, de fapt, decît o singură idee. Că d-sa n'a fost pentru şi contra exproprierii, pentru şi contra Franţei, pentru şi contra lui Tache Ionescu, pentru şi contra votului universal, pentru şi contra Ardelenilor, etc., ci că, în fond, a avut o singură atitudine, ca un bloc de granit.

Mărturisim că invidiem situaţia d-lui Argetoianu. — *X. Y.*

Rusia şi Europa

Profeţia lui Dostoevski, care spunea că în curînd Rusia va avea de luptat cu întreaga Europă pe care voeşte s'o reformeze sau să o anihileze, se dovedeşte fundată. De zece ani procesul e deschis. Două mentalităţi sînt faţă în faţă. De o parte vechiul ideal individualist, de origine greco-romană (reprezentat în forma cea mai pură de Franţa), dincolo colectivismul asiatic.

Acolo promovarea societăţii, a grupurilor, dincoace a individului şi a elitelor de indivizi eminenţi; dincolo producţia economică în masă şi serie, în cantitate, dincoace producţia calitativă şi individuală.

Atita vreme cît Rusia nu înfăptuise decît o revoluţie politică, pe care voia să o extindă în restul continentului prin broşuri şi manifeste, Europa se menţine bine. Acum, iată însă că se înfăptueşte dincolo de hotarele Nistrului o mare revoluţie economică. Planul quinquenal al lui Stalin, din care s'a realizat pare-se o parte, o anunţă. Totul se regrupează pentru o producţie în mare, într'o concentrare uriaşă: fabrici, pămînturi, culturi, exploatări de tot felul. Şi mai ales se coordonează într'o conducere unică.

Ţările apusene nu se mai găsesc într'o ofensivă contra propagandei, ci într'o defensivă contra unor producţii care o invadează. Ce organizare nouă poate opune Europa, atinsă de cea mai teribilă criză mondială din cîte a cunoscut pînă acum regimul capitalist? Se vorbeşte din ce în ce mai mult într'un plan pozitiv (deoarece proectul e apărat nu numai de intelectuali, ci de oameni politici de mare influenţă) de Statele Unite ale Europei. In adevăr acesta ar fi primul pas către raţionalizarea haosului. Ar fi o ideie fecundă care ar tonifica credinţele, o bază şi o platformă de luptă pentru o generaţie. Căci valorile vechi nu mai pot forma azi un program, şi, mai puţin, o credinţă. Crezul burghez dacă are la bază un puternic instinct de conservare, trebue întărit. Numai să nu se întîrzie prea mult. — *M. R.*

„Unicul şi cel dintîi critic romîn"

Intr'o publicaţie pentru amici, un admirator al d-lui E. Lovinescu îşi situiază maestrul în critica romînească. Bine-înţeles, nu poate fi vorba, drept cadru, decît de Titu Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea, Mihail Dragomirescu, Caracostea şi Sanielevici.

„*Titu Maiorescu*, — spune admiratorul, — *n'a făcut critică literară aproape deloc, mulţumindu-se să examineze cultura vremii în lumina unor adevăruri eterne. Aplicaţiunile critice ale lui Dobrogeanu-Gherea sint lipsite de valoare estetică, rămînînd numai un document al unui moment cultural istoric. Activitatea d-lui Mihail Dragomirescu, de o valoare ce nu ne permitem s'o discutăm, este în deosebi de natură estetică, iar cind ea se întinde şi în domeniul propriu zis critic, atunci putem afirma cu toată răspunderea conştiinţei noastre, că e regretabilă. D. Caracostea e un hermetic, de cunoştinţele şi opiniile căruia nu ne putem încă împărtăşi, ele fiind sublimate în laboratoare în vederea unei opere restrînse pe o rază aşa de mică încît, chiar dacă meritele sale ar fi superlative, n'ar putea decît să-l aşeze pe o treaptă inferioară a amfiteatrului, iar alţi critici, care să poată sta alături de aceştia în generaţia de care ne ocupăm, nu mai*

sînt, în afară poate doar de d. Sanielevici, care din cînd în cînd face în literatură experimente antropologice.

„Judecînd dar cu toată obiectivitatea şi fără să coborîm pe nici una din persoanele citate mai sus care se pot remarca într'o ramură de activitate intelectuală individuală înrudită, d. Lovinescu este singurul şi cel dintîi cu adevărat critic al literaturii romîne şi este de prevăzut că orice vegetaţie viitoare de acest fel va apare în ţărîna trunchiului său" (!?...).

Iar la urmă emulul „Sburătorului", eliminînd din discuţii pe Titu Maiorescu („singurul cu care, pentru talentul şi profunditatea limpidă a minţii lui, s'ar putea face o comparaţie"), conchide astfel:

„D. E. Lovinescu rămîne cel mai mare critic, dacă nu unicul, pe care pînă în prezent l-a avut literatura romînă, prim moment într'o galerie de socluri".

Acest articol este scris cu ocazia apariţiei volumului „Memorii".

Am răsfoit, din curiozitate, volumul „Memorii" al d-lui Lovinescu. Am găsit lucruri vrednice de scos în evidenţă — produse ale acestui fin estet, manierat, care şi-a făcut educaţia mondenă la ceaiuri cu doamne literare.

Pe d. Lovinescu îl interesează toate mahalagismele de slugi şi toate expresiile tari scăpate la vespasianele din pieţele publice.

Iată de pildă cum relatează d-sa o scenă între d. Victor Eftimiu şi un adversar al său, care-i montase — fără succes — o cabală:

„Cîtva timp după încetarea infructuoasei campanii, care nu mi-a fost mirarea, văzîndu-l pe Eftimiu stînd de vorbă cu duşmanul său în plină piaţă a Teatrului Naţional. L-am întrebat, negreşit (!), ce a putut vorbi cu dînsul:

— Apoi, să vezi, cum era singur, i-am spus: „ce mai faci, dragă Nicule?": iar el, flegmatic, mi-a răspuns: „ce să fac, dragă Victore, ia şi eu ca omul care a mîncat c..."

Şi apoi insistînd:

— Cum mai pot fi supărat pe cineva care recunoaşte singur că, în urma campaniei lui, a mîncat ce a declarat că a mîncat?" (Memorii, pag. 174).

Acum — o explicaţie, tot între d. Victor Eftimiu (d-sa are o foarte bogată activitate spirituală) şi un tînăr care-l înjurase:

„— Cum, adică d-ta mă înjuri pe mine?

Intimidat puţin, tînărul crezu că o îndreaptă:

— A, nu ca om! ca om te iubim cu toţii dar, ştii, aşa... ca scriitor...

Calm şi categoric:

— Uite ce, domnule C., răspunse Eftimiu, recunosc că d-ta ca scriitor eşti inatacabil pentru că n'am citit nici un rînd din ce vei fi scris poate, dar ştii... ca om, hotărît, te trimit în... şi-i

întoarse brusc spatele în admiraţia tînărului ce-şi găsise în sfîrşit omul". (Pag. 177).

Mai interesantă a fost întîlnirea „unicului" critic cu d. Mihail Dragomirescu după nişte atacuri în „Falanga":

„Ţinîndu-mă mai în rezervă în şedinţa următoare, d. Dragomirescu m'a apostrofat: „Nu cumva îi fi supărat pentru atacurile din Falanga? *" — „Mărturisesc că aproximativ da". Şi atunci izbucnind: „In* Falanga*! auzi, dumnealui face pe supăratul pentru că l-am insultat la* Falanga*! La* Falanga*! Apoi bine, domnule, omul are cap ca să cugete, pîntece ca să mistue, picioare ca să meargă şi c... ca să se c... află că* Falanga *împlineşte acest rol din urmă". In adevăr, i-am replicat eu, e vina mea de a n'o fi bănuit după felul cum miroase".* (Pag. 181).

In privinţa înjurăturii, d. Lovinescu nu întrebuinţează expresiile la întîmplare — ci cu socoteală, după următoarea reţetă (care ar fi a lui Caragiale — nescrisă însă de dînsul), transmisă spiritual şi cu vervă de finul estet al dantelurilor:

„Cu ocazia lui Vlaicu, am putut verifica adevărul observaţiei lui Caragiale aruncată, într'o noapte tîrzie, cu luna atîrnată ca un bec deasupra Terasei Oteteleşanu:

— Mă, perora nenea Iancu apucat de veşnicele lui scrupule gramaticale, mă, să-mi spuneţi voi mie ce deosebire face Romînul în expresiile lui... dă-l în... şi să-i... mama-măsei...

Tăcere desăvîrşită: nimeni nu se gîndise la subtilităţile de limbă ce-l frămîntau pe marele scriitor.

— Vedeţi că nu ştiţi, exclamă biruitor nenea Iancu, şi vă pretindeţi scriitori, ba sunteţi unii poate dascăli de limba romînă... Mă, deosebirea e enormă, e ca distanţa dela voi la aia... Una-i o înjurătură de dispreţ: dă-l! şi cealaltă e forma cea mai puternică de admiraţie, pe care o poate exprima romînul: măi, să-i...! (Pag. 129).

De-aceia d. Eftimiu s'a exprimat ca mai sus, — iar Vlaicu, văzînd Luvru, a explodat: „Să-i... mama-măsei!" (Pag. 127).

După toate aceste vulgarităţi, nu de salon literar, ci de şatră — cu ţigănci stînd franc cinchite împrejurul focului — d. Lovinescu termină astfel:

„Mai pe sus de orice manuale didactice, necesare şi ele, în artă se află gustul, element strict individual, congenital şi inalienabil, care, deşi se poate desvolta după mediile în care trăeşte, trebue mai întîi să existe, pentru a deschide drumul posibilităţilor ulterioare".

Gustul — aceasta-i specialitatea d-lui Lovinescu, „unicul şi cel dintîi critic romîn" sau *Sainte-Beuve*-ul nostru... cum l-a complimentat, într'o gazetă, un alt admirator. — *M. Sv.*

Sindicalizarea cetitorilor

A fost o vreme cînd s'a discutat la noi criza cărţii. Nu erau cărţi, nu erau cetitori. Erau numai scriitori, adică tocmai aceia ce trebuia mai puţin. Acestea erau datele crizei. In lipsă de cărţi şi o mişcare literară, oamenii obişnuiţi cu scrisul şi cu cetitul se ocupau de criză, aşa precum azi se ocupă de criza financiară oamenii obişnuiţi cu cheltuitul sau cu strînsul paralelor, şi care au rămas şomeuri.

Dar dela un timp a căzut în criză însăşi criza. Nu se mai ocupă nimeni de ea. Nu se mai dă nici un buletin medical al crizei. Pulsul, tensiunea şi temperatura au devenit dezorganizate sărind dincolo de legi şi de prevedere.

Imi închipui că atunci cînd e o foamete teribilă, începe prin a se vorbi despre foamete de către cei care mai au ce mînca, şi se isprăveşte cu tăcerea generală asupra subiectului care devine iritant, atunci cînd şi aceia au isprăvit proviziile. Tot aşa criza cărţii a încetat de a ne mai preocupa, nu din restabilirea normalului, ci din inaniţia în care au căzut ultimii vorbitori despre foamete.

Cetitorul continuînd să devie rar, cu obstinaţie şi neobişnuită consecvenţă, scribul şi editorul au început să fugă după el, cu stilouri, cu autografe, cu reclame luminoase, cu fotografii şi cu broşurele. Lipsesc însă discursurile în pieţele publice în faţa unei biblioteci ambulante, după modelul locvace al celor ce recomandă praful de scos pete sau pila de ascuţit bricege.

Dacă criza continuă, va veni şi asta.

Apariţia unui volum nu mai este astăzi un eveniment numai literar, sau chiar deloc aşa ceva. E însă un eveniment de artă decorativă, de electricitate în culori, cu efecte de lumină, de fotogenie, exibiţie, caligrafie, de prezentare a autorului în carne şi oase: un metru optzeci dela cap la picioare şi viceversa.

Nu mai e destul ca autorul să scrie un volum, ceiace altă dată era suficient.

Meseria lui începe abia după ce volumul s'a tipărit. Fiecare cetitor vrea să aibă o epigramă personală, un madrigal în exclusivă proprietate şi o semnătură strict originală pentru ca să facă cinstea de a cumpăra volumul. Pe cînd se va scrie cîte o carte într'un exemplar unic pentru fiecare cetitor?!

Cumpărarea unei cărţi a ajuns astfel o chestie de vanitate şi de amor propriu nu din partea autorului, ci mai ales din partea cetitorului.

Meritul nu mai este al celui ce a scris o carte, ci al celui care o cumpără. Scriitorul e un fel de cantitate neglijabilă. Talent are cetitorul, nu cel ce a scris cartea. In curînd vor concura la

Academie şi la premii literare, aşa cum ar fi de altfel normal, nu scriitorii, ci acei care-i cetesc.

Este nedrept ca pe coperta unui volum să figureze numai numele autorului. Trebue să se înscrie alături şi cu „aldine" şi numele cetitorului, sau numai numele acestuia.

Să vedeţi cum dispare atunci criza cărţii!

Cel care cumpără azi o carte nu o mai pune în buzunarul, — rupt prin surmenaj, — dela paltonul înverzit, ci o poartă cu *ostentaţie şi modestie* laolaltă ca pe ceva dintr'o mică operă personală. Cetitorul a devenit în mintea lui primul element al creaţiei literare. A înţeles că fără el nu se poate face literatură, — şi speculează.

De vre-o doi ani, de cînd cu criza cărţii, nu se mai poate vinde nici o carte romînească fără autograful autorului însoţit de un fel de bilet de plăcintă onctuos şi „flateur" la adresa destinatarului. Pe curînd nu se vor mai putea vinde decît volumele facsimil, scrie integral de mîna autorului, cu caligrafia proprie dela copertă pînă la „Fine".

Nu există azi librărie de Editură care pe lîngă casieriţă, vînzătoare şi un domn cu creionul după ureche, să nu aibă în prăvălie şi un autor autentic „în carne şi oase" care să aştepte amatorii de autografe, adică pe simplul cetitor de odinicară. Altădată, bietul lector mult mai lipsit de bani de cît cel de astăzi, trecea o lună pe la vitrina aceleiaşi librării, ca să se uite în fiecare zi la aceiaşi carte dorită, cu temperatura cu care se trece pela geamul iubitei, — pînă ce în fine se decidea pentru o zi de post negru care să-i permită luxul de a-şi cumpăra cartea.

Aşa era altădată: Treceau cetitorii pela vitrine. Acuma trec vitrinele pe la cetitori, iar autorul trebue să facă diplomaţie, să fie ipocrit şi să flateze în dreapta şi în stînga toate fetele urîte şi toţi analfabeţii, de parcă ar fi un candidat la Academia... Franceză.

In curînd, dacă cetitorii vor rezista tentaţiile actuale sau se vor blaza de ele, odată cu cartea apărută, li se va depune la *domiciliu* un mic premiu din fondul cultural al Statului (dela *Educaţia Poporului*) sau cel puţin un bon de loterie care să-i dea dreptul să cîştige dacă ese, o bicicletă sau o maşină de cusut „Singer".

Cetitori, ţineţi-vă bine! Sau, — cum sînteţi puţini, — faceţi un sindicat. Meseria de cetitor poate să ajungă o profesie rentabilă. — *Demostene Botez.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Gala Galaction, *Roxana.* Roman. Bucureşti, Editura „Naţionala" S. Ciornei, 1930. Preţul 80 lei.

In literatura noastră, romanul psihologic nu s'a bucurat pînă acum de prea multă simpatie. Simpatie din partea scriitorilor; publicului îi place romanul psihologic mai mult decît obişnuesc să creadă scriitorii noştri. (Ar fi multe de spus despre felul cum *îşi închipue* scriitorii că cunosc publicul.) Este însă foarte adevărat că, în ce priveşte romanul psihologic, există o neînţelegere. In închipuirea scriitorilor (şi a unei bune părţi din public) romanul psihologic evocă ideea unei opere literare compacte, fără pic de dialog, fără descripţii de natură, cu lungi pasaje pline de „filosofie" şi cu o abundenţă de termeni abstracţi. Cu alte cuvinte un roman în care nu se întîmplă nimic, în care personajele se mişcă greoaie ca nişte păpuşi, trase de sfori putrede. Ceva anost ca un roman de Paul Bourget, autorul care a compromis, acum vre-o jumătate de secol, romanul psihologic, şi în al cărui stil cleios şi greoi se pierd admirabile calităţi de fin artist. (Bourget, autor mălăeţ al atîtor romane „psihologice", este în acelaşi timp un critic fin şi un eseist subtil; cele două volume intitulate „Essais de psychologie contemporaine" sînt nişte capodopere ale genului.)

Ei bine — această idee pe care multă lume şi-o face despre romanul psihologic este fundamental falsă. Tradiţia romanului psihologic, mai ales a romanului psihologic francez, este cu totul alta. Romanul psihologic nu înseamnă un roman în care autorul vrea să facă psihologie, un pretext pentru un scriitor de a-şi etala cunoştinţele lui psihologice şi de a literaturiza date culese de prin tratatele de psihologie. Aceasta este o întreprindere odioasă. Publicul are toată dreptatea să refuze asemenea literatură. Şi scriitorii fac bine cînd nu scriu astfel de literatură.

Romanul psihologic este un roman în care autorul nu *face* psihologie, nici prin intervenţia lui directă nici prin gura eroilor lui. Este un roman de acţiune, ca orice roman bun. Personajele însă sînt luminate şi pe dinăuntru, nu numai zugrăvite în gesturile lor exterioare, aşa cum, într'adevăr, se obişnuia pe vremea romantismului francez, cînd detaliul pitoresc, exagerat, acaparase gustul literar, în detrimentul adevărului sufletesc şi al dramatismului lăuntric.

Roman psihologic este orice roman bun, indiferent de orice şcoală şi de orice modă literară. Roman psihologic este şi „Les liaisons dangereuses" al lui Choderlos de Laclos, capodoperă a secolului al XVIII-lea francez şi „La princesse de Clèves" al Doamnei de La Fayette, contemporană cu Racine, *tot* aşa cum roman psihologic e „Madame Bovary" sau orice roman de Dostoevski, sau toată opera lui Proust.

Romanul psihologic nu exclude detaliul pitoresc, descripţiile plastice şi dialogul dramatic. Trebue, însă, ca toate aceste elemente (indispensabile oricărui roman bun) să fie susţinute de un conflict sufletesc puternic. Acesta este un adevăr elementar. Cînd acest conflict sufletesc nu există, sau e slab, sau nu e bine accentuat şi bine condus — rezultatul este o înşirare de detalii pitoreşti şi de descripţii plastice, adică o serie de poeme în proză (gen literar destul de dubios şi în orice caz foarte limitat).

Romanul „Roxana" al părintelui Gala Galaction este un roman psihologic în bunul şi adevăratul sens al cuvîntului. Nu este o carte facilă. Se spun în ea mai multe lucruri decît se afirmă făţiş. Este o carte de sugestii. Dar, în acelaşi timp, are acţiune, dramatism, conflict sufletesc. Foarte puţine descripţii (asta e de mirare la părintele Galaction, care, în „Bisericuţa din răzoare", dăduse dovadă de procedee foarte personale în descrierile de natură). Insfîrşit „Roxana" pune o problemă. Acest lucru e, în literatura noastră, un fenomen destul de rar. Această problemă este de o natură specială. Nu pune în joc elemente general omeneşti. Este expunerea unui *caz de conştiinţă*. Dar este un caz de conştiinţă care se poate *ivi oricui*.

Eroul este un preot tînăr, Abel Pavel, paroh al unei enorii de oameni sărmani, meseriaşi şi lucrători, într'un cartier mărginaş al capitalei. In această parohie nu este biserică. Visul tînărului preot este de a izbuti să clădească o biserică, înconjurată de un fel de arhondaric pentru săraci. Pentru aceasta se adresează (după intervenţii fără rezultat pe lîngă autorităţi) unui mare bogătaş, Atanasie Ceaur, care locueşte, într'un palat, chiar în parohia cea fără biserică. Atanasie Ceaur ezită la început. Cum tocmai are nevoie de un preparator pentru copiii lui, îl ia pe tînărul preot. Abel Pavel găseşte în soţia lui Ceaur, Roxana, un suflet care îi pricepe i-

dealurile şi îi sprijină intenţiile. Roxana este profund credincioasă. Intre ea şi tînărul preot se leagă o prietenie spirituală (la început, poate, sinceră) care, fatal, tinde să ia forma normală a unei pasiuni foarte omeneşti şi foarte naturale. Intre timp, preotul face cunoştinţă, în casa lui Ceaur, cu bancherul evreu Simon şi cu fata acestuia Debora, fiinţă ciudată, de o rece exaltare. Această Debora este un personaj foarte interesant (deşi secundar în roman). Debora e sionistă — totuşi ideia unei convertiri la creştinism o atrage. (Poate că tînărul preot nu este străin de această dorinţă. Acest lucru nu este lămurit. Autorul l-a lăsat într'adins în umbră — şi a făcut bine). Debora convinge pe tatăl ei, bancherul, să doneze, subt formă de vînzare, un teren tînărului preot, pentru biserică. Roxana, în acelaşi timp, îşi convinge soţul să contribue la clădirea bisericii. Visul tînărului preot începe să se realizeze. Dar Atanasie Ceaur moare pe neaşteptate. Debora se oferă să susţină ea, mai departe, cu bani, lucrările. In sufletul tînărului preot însă, a început să se producă o dezagregare. Işi dă sama că o iubeşte pe Roxana altfel decît spiritual. Mai mult: îşi dă sama că este şi gelos.

Părintele Gala Galaction n'a dat nici o soluţie acestei situaţii. Romanul este compus în forma unei spovedanii, pe care Abel Pavel a scris-o cu gînd s'o trimeată unui călugăr bătrîn, duhovnicul şi magistrul lui. In momentul cînd vrea să trimită manuscrisul confesiunii lui, Abel Pavel primeşte o scrisoare dela Roxana prin care îl cheamă lîngă ea. Scrisoarea este anexată manuscrisului. Şi preotul adaugă doar cîteva vorbe în care şovăirea şi îndoiala lui apar, chinuitoare.

Sfîrşitul acesta brusc lasă lectorului un sentiment de nemulţumire şi de nelinişte. Curiozitatea, deabia trezită, rămîne nesatisfăcută. Este un efect pe care, evident, autorul l-a dorit, şi l-a realizat. Trebue să spunem că este un efect foarte delicat de mînuit. Lectorul vrea întotdeauna soluţii şi aşteaptă un desnodămînt. Această cerinţă e în firea omenească şi corespunde şi regulilor romanului. Intr'un roman trebue să se *întîmple* ceva; trebue o acţiune care să aibă un început şi un sfîrşit. „Roxana" are această acţiune, interesantă, pasionantă, e drept că mai mult lăuntrică — dar foarte vie şi expresivă. Curiozitatea lectorului este trezită, aţîţată. Către ultimele pagini te întrebi mereu: ce va face preotul, cum va reacţiona în faţa întîmplărilor neprevăzute care l-au copleşit deodată? La această întrebare autorul nu dă nici un răspuns. Părintele Galaction a ştiut să justifice acest sfîrşit prin meşteşugul şi arta cu care l-a compus. Este un sfîrşit neaşteptat şi turburător. Fiecare lector poate soluţiona atitudinea viitoare a lui Abel Pavel cum vrea. Ar fi trebuit, poate, ca autorul să fi sugerat şi el o soluţie. E evident că a vrut să insufle şi lectorului incertitudinea eroului său. A izbutit. Dar, încă odată,

cred că ar fi trebuit măcar un început de soluţie. Preotul Abel Pavel *trebue* să ia o atitudine, oricare ar fi. Aşa e omeneşte. Ca realizare de artă „Roxana" nu lasă nimic de dorit. Ca semnificaţie omenească, sfîrşitul nu satisface pe deplin. Bănuim că părintele Gala Galaction ne va da într'un alt roman, continuarea povestii preotului Abel Pavel. „Roxana" are nevoie de o complectare.

Stilul părintelui Galaction apare, în „Roxana", purificat faţă de operele sale anterioare. Mlădios, limpede, simplu, el este adaptat perfect la subiectul şi atmosfera romanului. Citaţiile biblice pe care le întîlneşti la fiecare pagină sînt justificate: *eroul* e *preot*. Dar, poate, autorul ar fi trebuit să le *întrebuinţeze* cu mai multă prudenţă.

Al. A. Philippide

* * *

I. M. Marinescu, *Figuri din antichitatea clasică.* II. Elada. Editura „Casei Şcoalelor". Bucureşti, 1930. 1 vol. 8^0, 260 pp. *Preţul 120 lei.*

A apărut de curînd al doilea volum de figuri din antichitatea clasică, al cărui autor e cunoscut cetitorilor acestei reviste cît şi mai ales cetitorilor „Adevĕrului literar".

De astă dată d. Marinescu, cum ne spune în prefaţă, trece de la „imitatori" la „original". Cine nu cunoaşte mai de aproape ideile d-sale în această privinţă, ar fi poate înclinat să creadă că pentru d-sa Romanii ar fi numai nişte imitatori. Cuvîntul trebue înţeles aici însă cu anumite restricţii : Romanii au fost adînc influenţaţi de greci, pentrucă au intrat mai tîrziu în arena culturii şi fiindcă au găsit înaintea lor modele strălucite. Dar emanciparea n'a întîrziat; şi, cu ea, a venit şi dispreţul pentru servila operă de imitatori: o imitatores, *servum pecus*, exclama Horaţiu (cp. I 19, 19), de sigur nu fără aprobarea contemporanilor săi. Cel ce s'ar îndoi o clipă de originalitatea viguroasă a culturii latine, să se gîndească *numai* ce înseamnă, pentru literatura universală, *lirica lui Properţiu, Eneida lui Vergiliu* (în special, caracterul lui Enea, „primul erou de epopee în care simţim o viaţă interioară", cf. A. Bellessort, Virgile, Paris, 1920), analele lui Tacit, romanul lui Petroniu, satirele lui Juvenal şi confesiunile sfîntului Augustin...

Ideia d-lui Marinescu de a familiariza marele public cu lumea greacă veche este din cele mai fericite, căci şi la noi — mai ales la noi — vorba de spirit a fraţilor Goncourt : „L'antiquité est le pain des professeurs", rămîne încă perfect adevărată.

E drept, de la o vreme, au început să grăiască romîneşte cîţiva din marii Heleni: ne gîndim la traducerile d-lor Murnu,

Papacostea și Bezdechi, care se întrec în a ne reda pe Homer și pe Platon.

Lucrări de felul celor publicate de d. Marinescu completează însă marea operă a tălmăcirilor, căci ele au darul de a introduce deplin pe lector în atmosfera diferitelor epoce din cultura greacă.

D. Marinescu e profesor de literatură; dar, în această carte, d-sa nu ține curs de literatură; în persoana d-sale stau ascunși un erudit și un artist, care se înțeleg și se ajută între ei de minune. Acesta-i secretul scrisului d-sale.

Din viața fiecărui geniu grec, d. Marinescu alege numai cîteva momente caracteristice, fericit prilej de a compune scene, de a reconstrui fragmente de viață antică: debarcăm cu Herodot în Egipt, pătrundem în societatea aleasă a lui Pericle, îl vedem pe Sofocle conducînd corul de efebi la marile serbări dionisiace, asistăm la reprezentarea „Nourilor" lui Aristofan, etc...

Valoarea literară a cărții e sporită apoi și de versurile introduse la locul potrivit, de ex. din Sappho, Pindar și Theocrit.

Vrăjiți de lumea vechilor Helleni, nu lăsăm volumul din mînă decît cu o singură părere de rău: aceia de a nu fi întîlnit în galeria de figuri reînviate de d. Marinescu și chipul lui Zenon stoicul și pe acela al lui Epicur, creatorii a două curente de idei atît de opuse, dar care au avut un atît de larg răsunet în lumea romană.

C. Balmuș

* * *

Prof. N. Sulică, *Clasicismul grecoroman și literatura noastră (în special Eminescu)*. Extras din Anuarul Liceului „A. Papiu Ilarian" din Tîrgu-Mureș, 1919—1929. Tipografia Ardeleană, Tîrgu-Mureș. Prețul 40 lei.

Deși s'ar părea că e foarte ușor să stabilești sursele unui poet, totuși această operație este una dintre cele mai grele pe care le cunoaște istoria literară. In multe cazuri, imitația este flagrantă, avem deaface mai curînd cu o traducere. In cazul acesta, nu se mai poate vorbi de o sursă de inspirație, ci de una pentru plagiat. Pe urmă, de cînd se tot lucrează pe acest tărîm, cele mai multe cazuri de acest fel au fost descoperite și puse în lumină de alții înaintea noastră. Acolo însă unde asemănarea între două texte se mărginește la o afinitate de gîndire sau la utilizarea aceluiași subiect, imitația este, în practică, nedemonstrabilă. Mai cu samă cînd e vorba de un model antic, nu putem decît în foarte rare cazuri afirma că imitația e directă, chiar dacă e flagrantă. In afară de asta, temele poeților sînt în general simple și mereu aceleași: tristeța că femeia iubită îți nesocotește dragostea, bucuria că

îți acordă atenție, etc.; reluarea acestor teme veșnice poate oare dovedi o imitație?

Se poate vorbi de o influență clasică asupra lui Eminescu? Desigur că nu, în linii mari cel puțin. Inspirația latină nu se poate dovedi, cum crede d. Sulică, nici cu dictoanele latinești citate de Eminescu în scrierile lui (pag. 25 și urm.), nici cu întrebuințarea în versuri a cuvîntului roman (pag. 35), nici cu pomenirea lui Traian (pag. 34). Autorul mai socotește ca o dovadă de imitare a clasicilor faptul că Eminescu, ca și Horațiu, disprețuește masele (pag. 32; de notat de altfel că accentul acesta e cu totul accidental la Horațiu: în opera lui satirică ia adesea ca model oameni simpli); că, iarăși ca *Horațiu*, poetul nostru atacă pe junii corupți (pag. 34) *și idealizează* trecutul (pag. 35; fals pentru Horațiu: vezi *Epistula* întîia din cartea a doua!) și chiar ideia că „la baza unei opere superioare trebue să stea un talent viguros"! (pag. 37). Preceptul: folosește-te de viață! e atît de banal, încît nimic nu poate garanta că Eminescu l-ar fi luat dela Horațiu (pag. 37) și nu din altă parte. „Motivul nemuririi prin poezie" (pag. 39), dacă e în adevăr frecvent în antichitate, nu e mai puțin banalizat în vremea Renașterii. „Pornirea spre generalizare (doctrina „ideilor") este linia de legătură între Plato, Horatius și Eminescu" (pag. 64). S'ar mai fi putut adăuga „și cea mai mare parte a celorlalți poeți gînditori, vechi și moderni".

Protestez cu indignare contra paralelismului între Horațiu și Eminescu. Horațiu e spiritual și senin, Eminescu e pasionat și vehement; primul e „progresist", condamnă pe *laudatores temporis acti*, adică pe cei de felul lui Eminescu. E de prisos să continuu: cei doi poeți n'au mai nimic comun între ei. Ceiace nu însamnă, de altfel, că raporturile stabilite între Eminescu și Plato sînt mai temeinic dovedite.

Autorul n'a știut să se ferească nici de defectul de „a trage spuza pe turta lui". De vreme ce se ocupă de Eminescu, poetul acesta trebue să fie mare, cît mai mare. Și e găsit astfel superior tuturor celor cu care e măsurat. Un singur exemplu: la pag. 63, citim că versurile: *ca să nu'ndrăgești nimica, tu rămîi la toate rece* (pleonasm de o rară banalitate) sînt mai bune decît lapidarul și sugestivul *nil admirari* al lui Horațiu.

Și fiindcă am revenit la Horațiu, să mai amintesc că în fraza: „Horatius este înclinat să facă, cel puțin în glumă, unele concesiuni epicureismului" (pag. 63), restricția e inutilă, căci nu se poate tăgădui că liricul roman a fost epicureu.

Un amănunt: s'ar zice că autorul citează versurile latine din memorie, căci, în cele cinci versuri citate la pag. 11, sînt trei cuvinte schimbate.

Ce rezultă din citirea studiului d-lui Sulică? Că e posibil,

ba chiar probabil ca Eminescu să fi suferit vagi influențe clasice, dar că e foarte greu de precizat care sînt pasajele influențate.

A raur

* * *

George Lesnea, *Veac tînăr.* Poezii. Tip. „Viața Romînească" Iași, 1930.

Nimeni nu va ghici că autorul acestor curate, sincere și inspirate versuri, care promit să ne dea un adevărat poet, e un simplu zețar, care și-a cules cartea singur, cu pietate, cu sacrificii, cu iubire.

In puținele sale ore libere el își ascultă muza. In criza actuală a poeziei, glasul său suav și melodios se afirmă poate ca singurul demn de ascultat în ultimul an.

Dar despre acest volum, trebue scris pe larg și cu atenția pe care o merită. Aici nu facem decît să-l menționăm.

* * *

C. Kirițescu, *La Pédagogie de la Paix.* Geneva, 1930.

Pacea e o operă de educație. Ea trebue să formeze, nu numai un antrenament educativ al tinerelor generații, dar, cu timpul — cum zice un pedagog englez, — un instinct.

Dintre toți pedagogii romîni, d. Kirițescu a cultivat de aproape, în calitate de membru al secțiunii pentru Cooperația Intelectuală de pe lîngă Societatea Națiunilor, ideea organizării internaționale a educației. Pacea va putea fi realizată numai în cadrul acestor eforturi. Broșura de față, reprezentînd o conferință făcută la „Biroul Internațional de Educație", studiază înlăturarea piedicilor care se pun în calea înțelegerii între popoare și realizarea ei în planul educativ pozitiv, plecînd dela realitățile naționale și dela spiritul de înțelegere între popoare.

* * *

Ing. C. Stavri Cunescu, *Raționalizarea și politica socială.* București. 1930.

D. Ing. Stavri Cunescu nu este numai un excelent director general de minister. D-sa nu se mulțumește cu rolul de birocrat. Activitatea d-sale depășește prin bogăția și energia ei rolul strict oficial. D-sa e inițiatorul și încurajatorul preocupărilor psihotehnice în Romînia. D-sa a perfecționat și a făcut să progreseze școlile de ucenici, cursurile pentru lucrători, etc.

Spirit modern, muncește pe tărîmul teoretic ca și pe

cel practic să aducă la noi în țară toate binefacerile apusului în organizarea muncii.

In broșura de față, după ce arată avantajele raționalizării, arată soluțiile unui randament maxim al muncii cu ajutorul raționalizării: mărirea salariilor, repartiție dreaptă a beneficiilor, cooperative, institute de credit, etc. Arată posibilitatea aplicării la noi a acestor deziderate, mai mult, necesitatea aplicării lor. Starea actuală a industriilor noastre ne arată că mai avem mult de făcut.

M. Ralea

* * *

M. Vessereau, *Roumanie terre du dor.* Paris. „Les Presses Universitaires de France".

J. Seurre, *En roumanie.* Paris. „Les Presses Universitaires de France".

In anii aceștia de după războiu s'au scris multe cărți despre România. Mai toate însă au fost scrise în anume scop, din anume motive, deci tratate în culori false și prezintate într'o lumină nepotrivită.

Cărțile domnișoarelor Vessereau și Seurre: *„Roumanie terre du dor"* și *„En Roumanie"*, scrise cu simpatie, observații juste și precise, sînt o lectură care stimulează pe oricare cititor romîn a se observa și a observa totul cu un nou simț și interes al descoperirii de sine și al țării sale.

„Roumanie terre du dor" este o încercare de a pătrunde, cu sagacitatea unei minți ascuțite și știința unei cercetătoare experimentate, adevăratul suflet romînesc în manifestările cele mai esențiale și în nuanțele cele mai fine și mai delicate ale complexității lui.

D-ra Vessereau în pagini briliante caută să afle înțelesul „dorului" nostru romînesc din legende, din poezia populară ca și din lirica noastră națională. Cu o intuiție foarte sigură prinde nuanța esențială care-l caracterizează, despărțindu-l de acel *„mal du siècle"* la modă în paroxismul romantismului de acum 100 de ani și, diferențiindu-l de melancolia și aspirația vagă a slavismului, îl atribue vechiului fond trac. „Cette mélancolie n'est pas une résignation, mais une tristesse ivre de remous, prête à jaillir par la moindre fissure comme une lave; il devient la fidélité à sa propre déception, qui affirme du moins la permanence de son rêve et introduit une illusion de durée parmi l'écoulement des choses". Iar dacă este să-i găsim vre-a anologie, ea nu poate să fie decît cu tristeța păstorului italian pierdut în singurătăți sau cu sentimentalitatea portugheză tradusă în cuvintele *dór și saudade.*

Ceiace e surprinzător însă este faptul că, în scurta ședere printre noi, d-ra Vessereau a prins atît de just aspectul

naturii, capriciile vremii noastre și legătura dintre acestea și sufletul nostru: „Sinaia, la piciorul piscului scăldat în senin, simbolizează tot ce este născut din acest pămînt: fidelitatea unei rase îndărătul salturilor dispoziției, isbucniri de bucurii, urmate de lungi dureri, melancolii, dezmierdarea unei priviri, dorință și durere: *dorul*".

„La complexion roumaine", despre care vorbește maestrul Enescu, este preocuparea constantă a subtilei și gingașei scriitoare, în care se resimte în fiece clipă scinteierea spiritului, în irizarea atmosferei cu care știe atît de bine să învălue culoarea locală, pentru ca să răsfringă în peisaj toată spiritualitatea poporului cu care a intrat în simpatie. Carpații, Morenii, Dobrogea sînt nu ilustrații, ci bucăți rupte din pămîntul și sufletul țării, dar rupte cu viața și atmosfera lor proprii „fără de care lucrurile mor", cum mor perlele și acea icoană, prețios potir al esenții sufletești din Orient, în inconjurul străinului occident, despre care ne povestește atît de frumos d-ra Vessereau, în bucata „Icone", adevărată poemă în proză.

Dar dacă „Roumanie pays du dor" este evocare în culori, nuanțe și atmosferă, volumul d-rei J. Seurre „*En Roumanie*" e desemn, gravură, linie și uneori lamă ascuțită, vîrf tăios și lucid de spirit și humor. Turnu Severin, București, sînt pagini de album spirituale și juste, peisaje urbane în care privirea ascuțită a prins, subt nota banală de „oraș nou", „fără bogății archeologice", ceiace e „oriental și primitiv" adevărata notă interesantă pentru un occidental. Informația bogată și precisă dovedește că d-ra Seurre știe să vadă, subt alt unghiu de privire, esențialul în înfățișarea, aspectele țării și ale sufletului romînesc, altfel dar tot atît de just ca și d-ra Vessereau.

Trecind prin Transilvania: „De-a lungul drumului, locuințele romînilor sînt mereu astfel îngrămădite la marginea satului; toate au o cruce, toate-și scot la privire parmaclîcul; oalele de lapte întoarse cu gura 'n jos se scurg ca niște struguri; pătlăgelele roșii stau umflate pe polița parmaclîcului, pe care se usucă și foile de tutun. Știuleți de porumb atîrnă la streșini". In cîteva trăsături e redată fizionomia satului ardelean. Cu aceiași sobrietate și aceiași siguranță în alegerea amănuntului, ne e zugrăvit interiorul țărănesc, cu feluritele ocupații ale zilei și ale sezonului, cu relațiile de familie, obiceiurile de viață și datinele vechi. Un minunat portret de țăran, tipul păstorului din Ardeal, ne e redat în cîteva cuvinte, în care se rezumă și se subliniază întregul coprins al problemei noastre naționale: „Călăuza noastră (un francez din Romînia N. R.) e mișcată de distincțiunea vorbei sale rămasă primitivă și pură ca accia a păstorului din Vechiul regat, cu toate secolele, distanța și naționalitatea atît timp dife-

rită". Din toate evocările clare, tratate sobru, cumpănit și precis, se desprind problemele care frămîntă Romînia Mare, în perspectiva lor istorică, în starea actuală și cu soluția cea mai dreaptă și mai împăciuitoare: chestiunea minoritarilor, a limbii materne, a diferențelor religioase, etc. Toată sămînța de discordie, de luptă și de frămîntare a Romîniei Mari e privită cu înțelegere și simpatie, așa cum ne-am obișnuit să o întîlnim la Francejii așezați printre noi, contribuind cu sufletul și cultura lor înfrățită cu noi la soluțiunea dificultăților inevitabile stării de lucruri dela noi.

In Bucovina și în Moldova, viața satelor noastre e evocată cu aceiași simplicitate și putere și cu aceiași simpatie, deși se *simte* că în aceste părți contactul cu sufletul locurilor *și al oamenilor* a fost mai scurt și deci mai puțin profund de*cît în* alte părți.

Dar nu numai pentru talentul deosebit cu care sînt scrise ceste două cărți trebue să plătim tributul nostru de admirație acestor două fine și sensibile intelectuale franceze, ci trebue să le închinăm sufletul mai ales pentru stăruința cu care au căutat, subt amănuntele exotice și amăgitoarele străluciri ale rămășițelor influenței unui orient apropiat și subt haina occidentală încă nouă, natura esențială a sufletului nostru romînesc. Trebue să ne simțim mișcați și plini de adîncă gratitudine pentru simpatia cu care au căutat amîndouă să găsească „puterea rassei" realizată din fuziunea și cristalizarea elementului trac și latin, cu irizațiile palidei lumini a sufletului slav. Ele au urmărit cu înțelegere și fineță filonul de aur pur, care s'a transformat apoi în bijuteria neprețuită a poeziei lui Eminescu, pătura profundă care a dat seva și inspirația muzicii lui Enescu despre care d-ra Vessereau scrie pagini de adîncă pătrundere și fină caracterizare, precum și motivele acelui vlăstar de iconari „care, zice d-ra Seurre, a făcut din pictură acea muzică de lumină care atîrnă în vibrațiile ei evanescența visului".

Izabela Sadoveanu

* * *

Aldous Huxley, *Contrepoint*. Paris. Ed. Payot, 1930.

Huxley, un autor englez foart tînăr, a scris un roman remarcabil prin amploarea și prin maturitatea lui. Intr'adevăr, nu samănă de loc cu opera unui tînăr. N'are nimic din lirismul egocentric al acestei vîrste. Este o frescă vastă și obiectivă, cu personaje multe și închegate, fără personaje principale și aproape fără personaje secundare. Intr'un cuvînt, un roman așa cum scriu oamenii cam pe la sfîrșitul carierei lor literare.

Ni se reprezintă lumea bună londoneză. Firește, acest

„high-life" primeşte bucuros in sinul său pe burghejii literaţi, pe artişti şi intelectuali. Exact ca şi foburgul Saint-Germain care suferă de un acut snobism cultural, după cum cetitorul o ştie din satiricile descripţii din „A la recherche du temps perdu". In aristocraţia londoneză este la fel — deşi, probabil, într'o proporţie mai mică decît în cea pariziană. Şi mai este o deosebire. Mitocanul francez, admis în lumea bună, se prăpădeşte complect cu firea şi devine o plată lichea, gen „Artur Meyer", care practică acel ignobil exces de zel care se numeşte catolicism mai catolic decit al Papei. „Roturierul" englez, — chiar dacă frecventează, în raporturi de perfectă egalitate, societatea nobililor, — nu uită nici un moment cine e... Această conştiinţă de clasă poate duce la rezultate diferite. Un Rampion de pildă (e numele unuia din personajele din „Contrepoint") îşi simte în permanenţă o responsabilitate faţă de clasa lui. Oricit ar fi de bogat, se va sili să ducă un trai de un standard egal aceluia din clasa lui. Este un fel de sentiment de fidelitate. Prin stilul său de viaţă în calitate de consumator va afirma „roturierul" mindru de clasa lui că-i rămine credincios şi recunoscător. Este o înaltă frumuseţă morală în această atitudine.

Un alt personaj din „Contrepoint" se numeşte *Illidge*; este intelectual ca profesiune şi proletar ca origine; un proletar crunt şi arţăgos, cu capul plin de mii de revendicări sociale. Nimic pe lume nu-i tihneşte. Căci totul raportează el la deosebirea de avere. De cite ori găseşte la cineva o calitate, corespunzătoare la el cu un cusur, izbucneşte lăuntric: „desigur: fiindcă părinţii lui au fost bogaţi şi ai mei săraci". Odată mănîncă împreună cu toată banda (compusă în cea mai mare parte din aristocraţi) în sufrageria fastuoasă a clubului lor. Este servit de lachei auriţi în haine de mătase vişinie. Şi tot timpul are un sentiment de irealitate. Nu-i vine să creadă că aceşti servitori îl servesc pe el; că el stă jos cu boierii, în loc să circule şi el cu tava. Şi e, bine-înţeles, furios împotriva acestor boeri care, fiindcă părinţii lor au avut parale, au fost crescuţi astfel — încît el, Illidge, fiu de oameni săraci, să se simtă străin de ei, chiar cind ei îl primesc la masa lor. Este o altă formă a conştiinţei de clasă; este aspectul urâ, invidie, — rezumată şi concentrată asupra unui punct unic: averea. E forma proletariană a conştiinţei de clasă. Pe vremea socialismului rominesc al aşa zisei „tinerimi generoase" cintecul de raliare era „Jos dar, trintore bogat!" Domnul Illidge din povestea lui Huxley a suprimat cuvintul „trintor". Bogat este de ajuns.

Romanul lui Huxley are un mic cusur. Din 700 de pagini, vre-o 200 sint acoperite cu discuţiuni filozofice asupra omului, soartei, universului, societăţii, amorului, şi altor majuscule *ejusdem farinae*. Ceiace-i incontestabil destul de plicticos. Dar asemenea pasaje au un leac: pot fi sărite. Iar restul paginilor, unde ni se descriu oameni, sint realmente foarte puternice.

Tipuri ca Burlap, javra cu pretenţii de celebritate, sau Sidney Quarles, un amestec de emfatism, meschinărie, puţină ţicneală şi un egoism enorm combinat cu o perfectă nulitate intelectuală, sînt personaje de cea mai bună calitate humoristică. De altfel, autorul are un mare simţ al humorului. Iată bunăoară scena cind Illidge proletarul şi Spandrell, un aristocrat neurastenic şi desperat, asasinează pe şeful mişcării fasciste, pentrucă acesta avea o siguranţă de sine care îi revolta pe ceilalţi doi. După ce îl omoară, ucigaşii aşteaptă să se întunece, pentru a eşi neobservaţi cu cadavrul. Dar la un moment dat, Spandrell sare în sus. „Ei drăcia dracului! Uitasem că morţii după citeva ore înţepenesc. Cum o să-l mai putem noi ghemui în automobil? Uite. A şi început să înţepenească. Iute. Caută o fringhie, să-l legăm în formă de minge". Nu găsesc fringhie, ci doar o faşă de tifon. Illidge, în tot acest timp, era foarte tulburat. Îi tremurau minile, se simţea rău. Şi de cite ori încerca să îndoae membrele mortului, acestea ţişneau la loc drepte, cu un temperament de baletistă. La un moment dat Spandrell încearcă să lege piciorul drept; dar piciorul îi scapă, şi — cum Illidge se afla tocmai acolo, întors cu spatele, — mortul expediază cu mult humor un picior retroactiv în persoana asasinului.

In privinţa tehnicei literare, se poate observa la Huxley o încercare de inovaţie. La un moment dat personajul No. 1 întreabă ceva pe personajul No. 2. Acesta răspunde. Dar răspunsul pe care îl dă este identic cu acel pe care îl mai dăduse odată acum trei ani faţă de un alt personaj, No. 3; şi atunci conversaţia continuă, dar deplasată cu mai mulţi ani în urmă (uneori proectată, din contra, în viitor), cu alte cuvinte o întrepătrundere a conversaţiilor indiferent de cronologia riguroasă uzitată în romane, o topire a scenelor unele intr'altele cam în genul în care acest lucru se face în cinematograf. Nu-s capabil să spun de pe acum dacă acest procedeu, specific ecranului, are şanse să fie încetăţenit şi în roman. Poate că da, poate că nu. In tot cazul, încercarea, care e originală, trebue semnalată. Şi trebue deasemeni să observăm că Huxley nu minueşte prea strălucit acest procedeu. Poate că practicat de altul să dea rezultate mai bune. In tot cazul, este ceva nou, vrednic de a fi menţionat.

Pentru valoarea ei documentară, pentru ştiinţa foarte sigură cu care autorul exprimă prin cuvinte situaţii sufleteşti extrem de subtile, fugitive, sau extrem de complexe, — „Contrepoint" este una din marile cărţi ale anului.

D. I. Suchianu

Revista Revistelor

Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma Socială

In afară de activitatea ştiinţifică şi de educaţie socială şi civică, pe care o desfăşoară în cele douăsprezece secţiuni ale sale ca şi în ciclurile anuale de prelegeri publice atît de interesante, care se ţin regulat în fiecare Duminecă la Fundaţia Carol, Institutul Social Romîn, condus cu o rară autoritate şi o fecundă orientare de profesorul D. Gusti, a înzestrat publicistica noastră cu cea mai serioasă şi mai bogată revistă de specialitate în ştiinţele sociale.

Cu numerele de faţă valoroasa publicaţie a I. S. R. intră în anul al IX-lea şi ne dă măsura eforturilor sale. Este un adevărat magazin al cercetărilor sociale, atît de la noi cît şi din străinătate, continuu la curent cu problemele cele mai pasionante şi mai actuale ale vieţii popoarelor. Astfel, studiul d-lui Gusti despre „Problema federaţiei statelor europeane", deşi este o conferinţă din ciclul anului trecut, prezintă un interes deosebit, deoarece autorul îmbrăţişează şi expune schematic întreaga problematică a acestei chestiuni, fără a se lăsa cucerit de generalizări grăbite, menţinînd din contra un contact strîns cu realităţile concrete ale Europei şi avînd continuu în vedere interesele speciale ale statului şi societăţii romîneşti.

Cele două anexe care completează studiul, o sumară bibliografie critică a problemei paneuropene şi documentele cele mai însemnate relative la organizarea unui regim de uniune federală europeană, au darul de a scoate şi mai mult în evidenţă importanţa şi valoarea expunerii d-lui Gusti. In acelaşi timp, ele constituie cel mai preţios instrument de lucru şi informare pentru toţi cei care ar dori o dezvoltare şi o aprofundare a problemei.

Dar pe lîngă acest model de cercetare ştiinţifică a unei probleme politice, „Arhiva" ne oferă „Reflexiile" şi „Amintirile" d-lui Roger Auboin, consilieru francez pe lîngă Banca Naţională, „asupra stabilizării francului", precum şi părerile cunoscutului financiar german H. Schacht despre „colaborarea băncilor de emisiune la refacerea economică de după războiu". Două contribuţii foarte instructive pentru împrejurările actuale, datorite unor specialişti eminenţi.

In ceiace priveşte sociologia propriu zisă, aflăm cîteva studii de cel mai viu interes. Intîiu, analiza renumitului gînditor şi sociolog francez Gaston Richard, despre „Noţiunea de societate simplă şi primitivă în explicarea faptelor sociale". Autorul evidenţiază insuficienţa ipotezei care ia ca punct de plecare societatea primitivă în explicarea sociologică şi impasul în care ea a pus ştiinţa societăţii, datorită mai ales faptului că această ipoteză nu poate fi verificată şi atunci s'a recurs la înlocuirea societăţii simple şi primitive cu resturile unor rase intirziate, asupra cărora nu numai că nu s'au făcut cercetări monografice obiective şi cu adevărat ştiinţifice, dar sînt considerate ca rămase exact în aceiaşi stare ca şi popoarele cu adevărat primitive ale epocilor preistorice şi geologice. Iar în locul acestei ipoteze, d. Richard preferă explicarea printr'un ansamblu de raporturi simple, generale şi constante, pe care d-sa le reduce la patru clase.

Urmează apoi schiţa aşa de interesantă de „sociologie şi economie socială a populaţiilor rurale", a d-lui G. L. Duprat. E un studiu care intră în cadrul cercetărilor de sociologie rurală cărora d. Gusti împreună cu discipolii şi seminarul d-sale dela Universitate i-au consacrat o serie de campanii ale căror rezultate vor forma obiectul unui număr de comunicări precum şi al unei colecţii întregi de studii în acest domeniu. Autorul analizează pe rînd morfologia, fiziologia şi patologia economiei rurale, şi încheie schiţînd posibilităţile unei organizări raţionale a acestei economii, posibilităţi care, evident, pot da loc la discuţii. Merită însă să fie relevată în deosebi punerea problemei în ansamblul ei, aşa cum încearcă d. Duprat.

In fine, al treilea studiu de sociologie constă în notele de conferinţă ale d-lui Morris Ginsberg despre „Contribuţia profesorului Hobhouse la filozofie şi sociologie".

Tot în acest cadru şi ca exemplu de aprofundare a problemelor de sociologie rurală trebuie însemnat studiul d-lui H. H. Stahl, „Contribuţii la problema răzăşiei satului Nereju" din Vrancea, partea a II-a. E poate singurul studiu sociologic cu adevărat ştiinţific asupra vieţii rurale romîneşti şi un rezultat concludent al investigaţiilor monografice întreprinse încă din 1925 de d. Gusti.

Un studiu de o deosebită valoare *şi pe care ne facem o deosebită plăcere semnalându-l* în special, este acela de sub rubrica *mişcării ideilor* şi intitulat „aspectele fundamentale ale doctrinei lui Léon Duguit". El se datoreşte unui tînăr jurist, referent al consiliului legislativ d. E. A. Poulopol.

Studiul din „Arhiva" vine să ne confirme convingerea noastră asupra felului sociologic de a gîndi al d-lui Poulopol, care într'o expunere strînsă ne înfăţişează în trăsăturile ei fundamentale concepţia şi doctrina marelui jurist francez, dispărut acum doi ani, Léon Duguit, privitor la care ne dă şi o bibliografie completă.

Numeroase recenzii, o cronică foarte desvoltată a evenimentelor din cursul anului, un buletin bibliografic al lucrărilor de economie politică şi socială publicate în 1929, pe lîngă informaţii pline de interes asupra publicaţiilor ce se întîlnesc în sala de lectură a Institutului Social, vin să ne dea măsura activităţii multiple, fecunde şi de mare preţ a singurei instituţii serioase de cercetări sociologice dela noi.

★

Ce se petrece în Rusia

De treisprezece ani de cînd Rusia s'a separat de Occident pentru a se înturna spre Asia, Europa întîmpină cele mai mari greutăţi la cunoaşterea şi înţelegerea celor ce se petrec de fapt dincolo de Nistru şi Niemen. O lume nouă a răsărit acolo, lume care se hrăneşte cu ură împotriva noastră, lume de antiteze care se afirmă subt aspecte stranii, cîteodată monstruoase, adesea originale. Enigma rusească a fost adesea abordată, dar de fiecare dată a fost rezolvată prost. Cantitatea de inepţii zise sau scrise asupra Rusiei bolşevice întrece orice închipuire. Reprezentată ba ca un infern, ba ca un paradis, U. R. S. S. continuă să-şi ascundă adevăratul său chip. Şi acest lucru nu trebuie să ne surprindă. Pentrucă este vorba de o lume, care nici nu e de tot reală, dar nici fictivă în întregime, care oscilează la limita adevărului şi a iluziunii şi care seamănă mai mult cu o tragi-comedie de Shakespeare decît cu un fenomen istoric.

Astfel, teoreticeşte, bolşevismul s'a alăturat totdeauna doctrinei comuniste, dar, în practică, el a ţintit întotdeauna spre un fel de teocraţie, în care clasa privilegiată a propagatorilor şi apărătorilor credinţei domină, modelează, exploatează şi pedepseşte masa credincioşilor. Zeul în numele căruia se fac toate acestea era la început Karl Marx, astăzi Lenin. Există acolo şi cărţi sfinte: vechiul testament reprezentat prin ilizibilul „Capital" şi noul testament — ne-

numărate volume ale operei lui Ilici. Insuşi partidul comunist este construit după modelul unui ordin religios militant: ideologie dogmatică, reguli severe, devotament nelimitat, ascultare absolută. Acest ordin uriaş — care numără mai mult de un milion de servitori regulaţi — şi-a întins stăpânirea fanatică asupra întregii Rusii. Şi nu numai asupra puterii, administraţiei, forţei armate, dar şi asupra tuturor bunurilor şi conştiinţelor. Niciodată dominarea materială şi spirituală a unei mase de către un grup nu a fost aşa de deplină. Totul, absolut totul, este mişcat de o unică şi multiplă voinţă. Fiecare oraş, fiecare tîrguşor, fiecare sat îşi are un Stalin în miniatură.

Dacă ne dăm sama de acest caracter politico-mistic şi teoretic al puterii bolşevice, ne putem lămuri multe lucruri. Vom înţelege în primul rînd dece poporul rusesc nu şi-a scuturat jugul în numeroasele ocaziuni din perioada războiului civil. Acest regim se potrivea mentalităţii sale subtile şi primitive, pentru care totul, elanul generos ca şi crima, este articol de credinţă. Leaderii revoluţiei burgheze, Miliucov, Kerenski, Plehanov, nu au ştiut să propună maselor ruseşti decît sisteme politice bazate pe raţiune şi împrumutate experienţei Occidentului civilizat. Or, această masă era încă mult prea primitivă pentru a şi-o putea asimila. Bolşevicii au biruit pentrucă au avut priceperea să ofere unui popor rămas pînă astăzi cel mai religios în Europa, o mistică nouă, o mistică socială, cu bază idealistă, dar grosolană, feroce şi absolutistă întocmai ca poporul însuşi. Dacă considerăm bolşevismul sub un aspect teoretic, vom înţelege deasemeni cum a putut el supravieţui atitor avatare şi atitor atrocităţi. El închide, torturează, asasinează, dar nu în numele unei puteri vremelnice, ci în numele unei justiţii pe care o crede şi o declară superioară şi infailibilă. Pe un astfel de plan, viaţa omenească îşi pierde orice valoare, pentrucă scopul suprem nu este fericirea sau conservarea individului, ci numai triumful acestei dreptăţi sociale de esenţă quasi-divină. O sută cincizeci de milioane de mujici, cîrmuiţi de către un ordin de militanţi, — aceasta este Rusia de astăzi.

Dar este un domeniu în care bolşevicii au reuşit mai puţin: domeniul economic, supus mai puţin ideilor şi credinţei decît faptelor şi forţelor materiale. Prima înfrîngere a fost renunţarea la politica comunismului militant şi intronarea N. E. P.-ului, noii politici economice, bazate pe restabilirea principiilor economice capitaliste. Această reculegere a înviorat economia naţională a Rusiei şi a salvat bolşevismul. Nep-ul a murit împreună cu Lenin. Succesorii lui au reluat politica socializării forţate. Politica *sawhozelor* şi a *colhozelor* cu corolarul lor internaţional — *dumping*-ul produselor ruseşti, campania împotriva „culacilor", ţăranilor înstăriţi, iar în domeniul industrial, celebrul „plan quiquenal", sînt etapele şi formele reluării politicei comunismului militant. Această nouă perioadă în desvoltarea bolşevismului întîmpină enorme greutăţi şi profunde opoziţii. Incercuiţi de dogmă, orbiţi de iluziune, marxiştii Kremlinului par a nu mai distinge precis celace fac şi încep să se apropie de prăpastie.

Se poate totuşi spune că regimul bolşevic din Rusia este aproape de prăbuşire? Poate, dar credinţa... mereu credinţa... Poţi să răstorni uşor un minister, să lichidezi cîteodată fără durere o monarhie, dar e cu mult mai greu să scuturi jugul unei teocraţii. Pontifii de orice culoare au viaţă lungă. Un milion două sute de mii de membri ai partidului comunist veghează zi şi noapte, gata oricînd să reprime o răscoală şi să taie în carne vie. O răscoală nu poate avea şanse serioase de reuşită în Rusia, decît dacă ar isbucni în sinul însuşi al partidului. Incercări de erezie dealtfel, s'au produs. Cea mai celebră este a lui Troţchi. Mai recente sînt comploturile şi devierile lui Sîrtov, gen. Blücher şi chiar ale însuşi preşedintelui comitetului central Rîcov. Toate au fost înăbuşite de Stalin, rămas stăpîn mai absolut decît un ţar, al Rusiei. Dar viermele este deacuma în miez. Descompunerea roade vîrfurile partidului bolşevic. Se anunţă o eră de schimbări, dacă nu în lucruri, cel puţin printre persoane. Trebue să ne aşteptăm nu la răscoale de stradă, ci la o revoluţie de palat. Sîntem la Potala; din umbra celulelor se prepară poate să răsară un nou dalailama.

(Lucien Bourguès: *La Revue de France*, 1 Ianuarie 1931).

★

Inţelesul risului

Caracterul esenţial, cel mai general şi cel mai semnificativ al surîsului şi al rîsului (surîs exagerat care se opune cîteodată surîsului), este de a indica — pe drept sau pe nedrept — o rezervă de forţă la dispoziţia aceluia care rîde. Se poate numi rîs normal, acel rîs spontan care dovedeşte o simplă dispoziţie fericită a spiritului şi a corpului, un fel de tonicitate fizică şi mintală. Astfel rîsul apare ca un fel de lux, o activitate destul de puţin folositoare în sine, care înlocueşte o activitate mai normală şi îi semnalează putinţa.

Se întîmplă adesea că forţele de rezervă ale spiritului nu se desvălue cituşi de puţin prin rîs sau surîs. Atîta timp cît trăim, noi posedăm în fiece moment o rezervă de forţe psiho-organice, totuşi nu rîdem întotdeauna. E necesar ca uşoara descărcare nervoasă care determină rîsul, să fie impusă *printr'o tensiune pe care spiritul nu o mai poate învinge. Această tensiune îşi găseşte* de cele mai multe ori izvorul în evenimente exterioare şi mai ales în raporturile omeneşti. Deaici două caractere esenţiale ale rîsului: uman şi social, care explică pe de o parte dece rîsul s'a desvoltat mai ales la fiinţele omeneşti (la animale se pot observa numai echivalente ale acestuia), iar pe de altă parte desvălue rolul lui social, remarcat de mult şi adesea exagerat. In orice caz analiza acestui fenomen din punct de vedere psihologic şi fiziologic, ne permite să vedem două condiţiuni esenţiale care-l determină: partea preponderantă datorită atitudinii şi dispoziţiunii spiritului şi partea secundară dar reală, care se datoreşte condiţiunilor exterioare.

O altă problemă impusă de studiul rîsului este distincţiunea dintre diversele forme ale rîsului şi ale surîsului. Aici, — mai mult decît intensitatea, care urmează destul de regulat dela surîsul cel mai palid pînă la rîsul nebunatec excesiv, ne interesează, ca să zicem aşa, calitatea lui. Fiecare fel de rîs va permite verificarea legilor şi caracterelor generale stabilite mai sus. Am pomenit mai sus de surîsul şi de rîsul dictat de buna stare. Rîsul plin de bucurie al deplinei sănătăţi se deosebeşte de surîsul abia schiţat al convalescenţei. Surîsul liniştit al omului sigur de sine nu este surîsul personajului important, căruia situaţia sa îi dă un aer de gravitate. Distincţiunile acestea se pot urmări şi mai departe. Vom avea astfel, surîs de simpatie şi surîs şi rîs de măgulire — specii mai ales sociale; surîsul visător şi imaginativ şi înrudit cu acestea, surîsul speranţei; surîsul şi rîsul provocat de iminenţa unei activităţi agreabile, care exercită o presiune uşoară şi prematură a forţelor ce nu se pot încă desfăşura. Se mai rîde apoi în lupta cu un copil, se surîde la o muncă care interesează fără a cere o oboseală prea mare, sau cînd mergi în aer liber, înainte de a fi obosit. Mai poţi să rîzi după o acţiune terminată, chiar după o acţiune puţin penibilă.

Există rîs afectat — o denaturare a rîsului de simpatie; surîs de politeţă — o formă atenuată a aceleiaşi specii, amestecată cîteodată cu o parte de simulare, care la rîndul său se poate manifesta printr'un rîs aparte; surîsul de admiraţie, mai greu de interpretat, dar care presupune şi el trezirea şi presiunea unor tendinţe interioare, unor forţe armonice cu celace admirăm. In fine, fără a pretinde enumerarea completă a speciilor rîsului, vom distinge su-

risul și risul de măgulire, care este un fel de exagerare și corupere a surisului de politeță; risul aprobativ și risul de opozițiune; forma mai vulgară a risului și surisului provocată de comic și grotesc.

In afară de aceste forme mai mult sau mai puțin pure, ajungem prin combinarea lor dictată de complexitatea vieții sociale și de contradicțiunea manifestărilor ei la formele ambigene și complicate, care inseamnă altceva decit par a indica, și care inseamnă totuși cutare sau cutare lucru. In opoziție cu aceste feluri de ris, in care predomină factorii exteriori, este de remarcat risul psihic, risul fără contracțiuni mușchiulare, risul pur psihologic, care poate, intr'un anumit ințeles să indice punctul extrem al spiritualizării risului. El conține totuși caracterele esențiale, psihologice și sociale, ale risului complet. Astfel risul apare ca un limbaj destul de bogat și fin nuanțat, in măsură să ne ajute a ințelege starea sufletească a altora, și să ajute pe alții de a cunoaște propria noastră stare, sau cel puțin de a-i face să o presupună. Mai mult, este un limbaj, care nu numai scoate la iveală și sugerează, dar știe să și mintă.

Toate aceste caractere și particularități ale risului amplifică atît de mult rolul său individual și social, incit — cu toate că este o cheltuială de forțe de rezervă — la un moment dat incepe să fie căutat pentru el insuși, devine un scop, și un bun in sine. Incepem să ridem, intocmai cum bem, fără a ne ingriji prea mult de rezervele de forță pe care le cheltuim, nici de efectele sale fericite, intocmai cum la băutură nu ne ingrijim de urmările ei bune sau rele. Nu trebue să spunem că ne place risul pentru plăcerea pe care ne-o dă și nu pentru el insuși. Obiecțiunea s'ar indrepta impotriva tuturor gusturilor și chiar impotriva tuturor afecțiunilor. Este mai just a spune că risul face plăcere pentrucă il iubim. Și nu lipsesc exemple când risul devine obositor, chiar penibil pentru acela care ride, fără a inceta să-i facă plăcere.

Risul poate astfel să apară ca un bine. Și de fapt, el este adesea un bine, cel puțin relativ. El este o voioșie, care denotă in mod normal sănătate, exuberanță, puterea eului, a dorințelor sale, a convingerilor sale, a obiceiurilor. Dar motive mai grave se opun unei glorificări complete a risului. Aceste motive pot fi bănuite deindată ce ne gindim la ostilitatea, la rezervele pe care le-a intimpinat risul la unele spirite serioase, la instrăinarea și jena pe care i-a făcut să sufere risul. Pentru acela care ia viața in serios și acceptă asociația dintre oameni cu toate consecințele ei, este clar că omul este neputincios de a realiza țelul pe care l-a urmărit sau l-a acceptat. Atita timp cit rămine pe pămint o imperfecțiune, o suferință, se poate susținea că nimeni nu are dreptul să ridă și să-și risipească astfel niște forțe care ar putea fi intrebuințate la o operă serioasă.

Din acest punct de vedere risul apare deci ca o indrăzneală necugetată, un fel de revoltă lipsită de ințeles și pe care nici o speranță serioasă nu o poate incuraja. Dar să ne gindim deasemeni că forța care se cheltuiește in ris ar putea foarte bine să nu-și găsească o intrebuințare mai bună. Omul nu a invățat, și probabil nu va invăța niciodată, de a-și economisi forțele, de a și le conserva intacte, de a regula distribuția lor astfel ca să le poată aplica scopurilor impuse de împrejurări. Și aici să admirăm pe om pentru ingeniozitatea cu care a știut să profite de imperfecțiunile naturii sale și de ris in special. Din această ușoară risipire de forțe intempestive, el a știut să-și procure o mulțime de plăceri individuale și un limbaj, care-i servesc ca mijloace de a-și inmulți simpatiile, de a regulariza raporturile care țin un loc atit de important și util in viața socială.

(Fr. Paulhan : *Revue philosophique*, Ianuarie-Februarie 1931).

Duelul sexelor

Femeia e pe calea emancipării. Fără a explica geneza acestei emancipări și legitimitatea ei, să ne oprim puțin asupra consecințelor acestei revoluțiuni, fără a căuta măcar să precizăm termenii in care ar putea să se indeplinească.

Pină astăzi, femeia a asistat ca simplă spectatoare la războiul infernal și continuu al bărbaților. Ea a plins, a ris, a suris, a ingrijit pe răniți, a inmormântat morții. Poate in unele ocaziuni ea a exercitat o *influență ocultă asupra unor anumite* personaje care au *reușit să* pricinuiască sau să evite catastrofe. La aceasta s'a mărginit pină astăzi rolul femeii... Dar mine? Mine femeia va vota; poimine ea va fi eligibilă și-și va lua locul in ministere, sindicate, consilii de administrație, etc. Atunci se va juca soarta omenirii. Pină acum civilizația n'a fost decit un cuvint lipsit de ințeles, pentru că omul nu a intrebuințat mindria și geniul său decit la perfecționarea mijloacelor de ucidere. Femeii ii este sortit să dea insfirșit un ințeles cuvintului civilizație, dind o orientare mai puțin distructivă aspirațiunilor noastre. Ce riscăm noi in experiența feminină? Mai de vreme sau mai tirziu o catastrofă ne pindește. Și cine ar putea să afirme că subt dominația voinței creatoare a femeii — pentrucă ea este *mamă* — lumea nu s'ar supune unei impulsiuni mai bine orientate și că unei domnii a violenței nu va urma o eră de ințelegere fecundă și lucidă. Dacă *situațiunea noastră este dezesperată, să nu ezităm a recurge la singurul mijloc care ni se oferă*, oricit de paradoxal ar părea el spiritelor intirziate.

Este oare intr'adevăr, atit de himeric de a pune toate speranțele noastre in colaborarea feminină? Noi nu am reușit decit să agravăm un haos al cărui rezultat logic ne apare ca un infern in care omenirea se va nimici reciproc pină la ultimul element. Războiul a incetat de doisprezece ani... se zice. Dar astăzi se duce lupta pentru a nu se ajunge la pace. Acesta să fie rezultatul efortului masculin? Cine ne poate asigura că femeile in timpul acestor doisprezece ani de după războiu nu ar fi reușit să ne dea altceva.

Insfirșit, pentru orice om de onoare, se pune o chestiune. Femeia, deși nu are glas in hotăririle ce se răsfring și asupra ei, indură aceiași soartă ca și bărbatul. Femeia iși datorează fericirea bărbatului. Așa trebue să fie și cu nenorocirea? Pentrucă bărbatul a acaparat și vrea să-și asume toată responsabilitatea, el și-a luat tacit angajamentul de a asigura o fericire aproximativă, intocmai cum un pilot care ia conducerea unui vas, ințelege să-l ducă in port și nu intr'o stâncă. Or, dacă considerăm situația generală actuală, cind tunetele bubue pretutindeni, pare să reiasă clar că bărbatul in mindria sa nebună, n'a știut să stăpinească cirma și merită să i se retragă brevetul de pilot.

Bărbatul a consimțit cu bună dreptate pină astăzi să dea socoteală in fața unui bărbat. Oare nu datorează el același lucru și față de femee? Pentrucă nu are oare și ea de suferit pe urma proastei gestiuni a intereselor comune? In mulțimea imensă a acționarilor societății, femeia ar putea , pe bună dreptate, să reclame participarea ei la putere, deoarece s'ar găsi vătămată in falimentul care ne amenință. Și nu este oare perfect admisibil ca femeia să vrea in aceste zile turburi pe care le trăim, să-și ia la rindul său o parte din responsabilități? Cel puțin amorul propriu al bărbatului ar trebui să consimtă la aceasta fără ezitare. Dacă mine izbucnește catastrofa, inainte ca femeia să fi fost admisă in locul care i se cuvine, bărbatul se expune la o mazilire completă pentru incapacitate sau insuficiență. Poporul francez și-a ghilotinat regele din aceleași motive. Dacă din contra bărbatul va asocia in mod loial pe femee la soarta sa, el nu-și va avea de reproșat nimic, dacă lucrurile vor merge prost. Și poate că atunci ei se vor reimpăca in extremis și se vor ierta? Dar nu este necesar să așteptăm această imprejurare tragică

pentru reconcilierea sexelor. „Impăcarea ar trebui să se facă înainte de a se da lupta", cum zice Alphonse Allais.

(André Dinar: *La Revue Mondiale*, 15 Ianuarie 1931).

★

Problema şi viitorul Sovietelor

In chestia Rusiei sînt în discuţie trei puncte: 1) problema pusă de Soviete şi soluţiile găsite, 2) problemele care decurg din revoluţia rusească, şi 3) soluţiile încă destul de obscure care tind să se impună în cel mai scurt timp atît în Orient cît şi în Occident.

Primul punct: care era concepţia bolşevicilor înainte de 2 August 1914, adică a celor care de mai bine de trei ani pregăteau răsturnarea ţarismului.

Nu e vorba de acei care doreau o reformă, păstrînd ţarismul — o reformă aparentă, care să mascheze vechea monarhie. Pomenim pe cei conştienţi care doreau să întărească o economie socialistă, deşi ştiau precis că Rusia nu dispune decît de o economie agricolă, că aveau de lucrat cu o populaţie din care trei sferturi era formată din analfabeţi.

Soluţia ideală astăzi după 13 ani ar fi ca Rusia să treacă cu uşurinţă prin toate fazele unei revoluţii normale. Să se facă o descentralizare forţată, să se creeze o federaţie, fiecare naţiune să-şi urmeze evoluţia în chip diferit, totuşi să se precipite instrucţia maselor, pînă atunci să se amîne cît mai mult reuniunea Constituantei sau măcar să nu se dea drept de vot decît celui ce ştie să citească.

Guvernanţii din 1917 s'au arătat însă incapabili de a realiza ceva serios în domeniul economiei şi în cel al federalismului. Toată graba lor a fost să convoace o Constituantă care a fost aleasă de o populaţie de 70% analfabeţi.

In 1917 problema era schimbată. Nu mai era vorba de ţarism, ci de ceiace făcuse el: anume războiul şi deoarece aceste două rele erau unite, trebuiau să dispară împreună.

Dar poporul începe să întrevadă altceva.

Două probleme sînt la ordinea zilei: problema păcii şi a pămîntului. Pe acestea a ştiut să le speculeze Lenin pentruca să se poată ridica.

Lenin e marxist în toate împrejurările şi mişcările sale. La moartea sa făcuse ceia ce-şi propusese. El guvernase fără legi stabilite, dăduse însă poporului ceia ce promisese: pămînt şi pace.

Pînă'n Noembrie 1918 se poate spune că revoluţia rusă a apărut occidentalilor subt forma unui plan de tactică militară.

Din Noembrie 1918 pînă în Decembrie 1920 (căderea lui Wrangel) reacţiunea se prezintă bazată pe un plan social, devenind ameninţătoare în cursul lunii August 1920, cînd puhoiul ajunsese aproape de Varşovia.

Incepînd cu anul 1921 s'a început o organizare economică socialistă.

Occidentul a avut un moment de speranţă crezînd că Rusia îşi *va* reveni din rătăcire. Lenin însă nu se gîndia să capituleze. Acelaş lucru face şi Stalin.

Ce-au constituit Sovietele? Intîi o economie socialistă, apoi au organizat un federalism. In rîndul al treilea au instituit spiritul de partid.

Ce-i de făcut acum? S'ar putea face războiu Sovietelor. S'ar putea încerca refacerea vechii Rusii.

Dar atunci?

Ar fi şi altă posibilitate: o evoluţie a Sovietelor către occident.

S'ar putea întîmpla şi altăceva: ca economia capitalistă din occident să piară complect sau în cel mai bun caz să nu rămînă decît aparentă.

Naţionalismul va dispărea, nu însă şi naţiunile.

Democraţia parlamentară, aşa cum o cunoaştem noi, va lăsa teren liber unei forme noi de guvernămînt.

(Pierre Dominique. *Plans*, Janvier 1931).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Albert Londres, *Pêcheurs de perles*. Paris, Ed. Albin Michel.

Autorul călătoreşte pînă în insula Bahreim, unde se pescuesc perlele.

Descrie peisajul şi cu amănunţime şi pitoresc pescarii de perle şi pescuitul lor. Imbrăcaţi numai cu un „cache sexe", cu un degetar de piele pe index pentru ca să desfacă scoicile de pe stînci, cu ochelari, şi în mînă un paner, după ce îşi atîrnă o greutate de picioare se scufundă în apă. Inainte de a dispărea în apă, aspiră puternic, cu ochii închişi.

După nouăzeci de secunde, iar cîte odată după un minut şi patruzeci de secunde, reapar cu trăsăturile crispate, cu figura îndurerată.

Pericolele sînt nenumărate: peştele-ferestrău, peşti veninoşi şi electrici, rechini. *Toţi pescarii aceştia sufăr de urechi; au timpanul spart şi aproape totdeauna orbesc.* Şi cu toate acestea în insula Bahreim toţi pescuesc perle. Sînt 15.000 de pescari.

In 1929 s'au extras 380 milioane de perle din golful Persic.

Pierre Pilski, *Au service de la Tchéka*. Paris, Ed. Albin Michel.

E viaţa unui rus devotat cauzei celor „albi", afiliat unei organizaţii secrete care combate guvernul sovietic ca contra-spion. Aceasta îl obligă să poarte mereu o mască; să fie bolşevic fanatic şi chiar spion al lor în aparenţă, iar în realitate duşman înverşunat.

Acţiunea se petrece în 1917-1918 la Leningrad şi în Finlanda.

Evenimentele sînt de un tragic mişcător şi profund, şi prin ele străbate acel gust mistic al suferinţei caracteristic sufletului rus.

Jacqueline du Pasquier, *Cinq étages*. Paris, Ed Albin Michel.

Autoarea ne povesteşte ceiace se întîmplă simultan în cele cinci etaje ale unei case din Paris, locuită de o burghezie de mijloc.

Jos e o brutărie: un brutar, nevasta şi o fată căreia-i place să cînte la pian; un frizer cu soţia, portăreasa cu fiica. La primul etaj un avocat, femeia şi doi copii.

La al doilea un doctor cu soţia; sus un general cu două fete, la al patrulea o cîntăreaţă şi la mansardă, servitorii.

Autoarea istoriseşte viaţa secretă a acestei case. Centrul peripeţiilor este istoria logodnei uneia din fetele generalului cu un locotenent care a fost cu doi ani mai înainte amantul cîntăreţei dela al patrulea etaj. Femeia coaforului are şi ea amanţi, îşi părăseşte soţul care încearcă să se sinucidă; medicul moare de pneumonie, cîntăreaţa pleacă.

Astfel trăesc intens toate micile mizerii, disperări şi speranţe care constituesc sufletul colectiv al acestei case cu cinci etaje.

Romane

M. Babits, *Le fils de Virgile Timar.* Paris, Ed. Stock.

E primul roman tradus din ungureşte în colecţia „Cabinet Cosmopolite" a editurii Stock. Din el se detaşează două figuri proeminente: aceia a lui Virgil Timar, preot cistercian, şi aceia a celui mai bun elev al său, a fiului său spiritual. Romanul e analiza sentimentelor care-i apropie, şi a evoluţiei lor. Tandreţei devotate, profunde şi absolute a preotului, tînărul elev îi răspunde printr'o mare afecţiune care se transformă încetul cu încetul într'o gentileţă puţin condescendentă.

Cînd tatăl lui vine să-l caute, tînărul trebue să aleagă între tatăl lui şi Virgil Timar. Ezită, se analizează, dar se decide repede: părăseşte pe preot.

E o tragedie de sentimente reţinute şi intelectualizate.

Kikou Yamata, *La trame au milan d'or.* Paris. Ed. Stock.

Un roman în care e analizat sufletul unui japonez şi concepţia lui despre amor. Eroul vine în Europa unde se simte desrădăcinat, şi unde descopere alte ţări şi altă omenire.

Povestirea e dominată de două caractere de femei: japoneza Chiyeko şi franceza Jeanne.

Intimitatea rasei japoneze, luptele şi atracţiunile ei sînt arătate cu o sinceritate care merge pînă la discreţie, pînă la desfiinţarea misterului rasei galbene.

COMPILATOR

Încotro?

I

Bogaţi şi Săraci [1]

Sufletul romînesc se află de un veac în continue prefaceri. Aceasta corespunde, dela 1829 — tratatul din Adrianopole prin care Principatele Romîne intrau în complexul capitalist apusean — unei schimbări profunde şi treptate în structura economiei şi stilului de viaţă romînesc. *Wirtschaft ist Schicksal*, economia politică e destinul popoarelor moderne. Niciodată nu se verifică mai exact decît la noi intuiţia profetică a lui Walther Rathenau.

Intr'un singur veac (1829—1929) agricultura romînească a fost de două ori proletarizată prin dialectica specială a sistemului capitalist mondial în care am intrat. Prima perioadă s'a caracterizat prin pauperizarea şi alungarea titularilor de drept ai proprietăţii rurale — boierii — şi intrarea pămînturilor în mînile reprezentanţilor capitalului financiar sau ale celor care ştiuseră să lucreze politic şi economic la vreme cu el. Printr'un *act politic*, adică prin Expropriere s'a refăcut temporar vechea lume organică rurală: legătura directă cu pămîntul şi raporturi juridice corespunzătoare. In mai puţin de un deceniu posesorii *direcţi* ai sistemului nou au fost proletarizaţi ca şi mai înainte boierii, pămînturile intrînd în proprietatea reală sau virtuală a băncilor şi a exponenţilor lor, cămătarii.

Este ciudat cum repetiţia fenomenului nu a fost încă sesizată de lume cît mai multă. Iată dece am căutat să scriu cartea mea pe înţelesul tuturor şi am renunţat la aparatul ştiinţific, prezentînd datele obţinute şi scoţînd în evidenţă nu-

[1] Publicăm aceste articole—scrise cu un mare talent şi cu o remarcabilă sinceritate — ale căror idei corespund în cea mai mare parte cu programul revistei noastre, lăsînd unele vivacităţi polemice răspunderii autorului.

mai cîteva simptome speciale și ilustrative. Alegerea capitolelor poate părea arbitrară. Dar după cum pe o hartă geografică, cu spațiu redus nu poți însemna toate tîrgurile și satele, tot astfel într'o *hartă sociologică* actuală nu poți indica decît resorturi și proeminențe.

O carte de sociologie contemporană romînă, dacă nu tratează despre triburile din Australia — afecțiunea comică a universitarului nostru — sau nu face apologia actualului sistem (gen H. Sanielevici—Șt. Zeletin) pe care într'o ciudată analiză spectrală îl găsesc ca pe cea mai bună lume dintre toate lumile posibile — este supusă multor pericole. Incercarea de a ataca probleme contimporane, iar nu de a face o nouă carte moartă dintr'o bibliotecă cu cărți moarte și uneori vii, va fi interpretată drept... subiectivism nepermis.

Luindu-se model universitarii sociologi cu cercetări australiene scrise la umbra teiului valahic s'a creiat o imagină falsă despre esența cercetătorului social: o ființă ireală căzută cu lopata din cer, scris sălciu și gol poreclit cu ipocrizie „științific", împăcînd capra cu varza, pe balaur cu Sft. Gheorghe, aruncînd draperii roze peste divergențe ireductibile.

Pentru cercetări *sociale și juridice în domenii contimporane* trebue curaj și puritate de intenții. Nu este puritate de intenții, atunci cînd vrei să mușamalizezi fenomenele și *direcția* lor pentru ochii de Argus ai moucharzilor.

Cercetătorul sociologic are de stabilit direcția unde curg apele subterane și șuvoaiele mai puternice ale societății. Contra *direcției* pot interveni *atitudinile* care sunt și ele date ale problemei: 1) *pentru* curentul inevitabil, 2) romantic și reacționar *contra lui*, 3) *neutral*, adică laș, 4) pentru canalizare, sublimare, etc. Operațiunea prealabilă este de *descifrare* a evenimentelor.

Evident, că pentru a întreprinde o asemenea lucrare a trebuit să arunc iubirile cele mai scumpe ale inimii și educației mele. Analizînd istoric și genetic mitul național l-am văzut coincizînd cu luptele burgheziilor naționale pentru piețele internaționale de desfacere, „națiunea" fiind suport, pretext, mască, apărare internă și externă, galvanizare.

„Specificul național" aplicat *politic* a suferit aceiaș soartă. Dela intrarea Rominiei în sistemul capitalist raporturile dintre oameni se pun exact în acelaşi mod ca pretutindeni: bogați și săraci, capitaliști și proletari, forme contractuale, dizolvarea treptată și efectivă a organicului, etc.

* * *

Apariția „chestiei sociale" în Rominia o văd legată de denunțarea inevitabilă și necesară a pactului tacit dintre bo-

gați și săraci, strînși temporar de către destinele istorice pe acelaşi platou al națiunii. Comunitatea de limbă și de multe ori de sînge nu lăsa să se vadă diferențele adînci și exploatarea, sau nu s'a pus accentul hotăritor pe aceste diferențe. Cu cei doi factori comuni s'a clădit iluzia unei înfrățiri și speranța realizării dreptății între ei. Atita vreme cît privirile erau îndreptate spre hotare pentru desrobirea unor frați aflați subt jugul și disprețul unor magnați unguri, conți austriaci și aristocrați ai țarismului, iluzia trăgea o perdea groasă peste boierii și negustorii proprii, care storceau pînă la sînge țăranul și muncitorul valah.

După dezrobirea iobagilor naționali de subt dominația *străină* se ridică la orizont problema grea a dezrobirii în țară *nouă*. Chestia socială, exploatarea săracilor de către o grupă de bogați, trecută cu vederea sau drapată copios cu tăcere, considerată insidioasă sau inoportună, hulită și pedepsită cu închisori și oprobriu, va trebui reluată de către alte mîini, de o serie nouă de luptători pentru a o impune atenției publice, pentru a o răspîndi în toate colțurile și pentru a contribui la rezolvarea ei în sensul unei protecțiuni maxime a muncii, cum cere vremea de azi și prescripția împiedecării exploatării subt o formă sau alta.

După beția și farmecul național se constată cu uimire că, dacă exploatarea și-a părăsit uneori formele hidoase ale jicnirii directe a demnității individuale prin simpla aparținere la o comunitate deosebită de oameni, ea se continuă totuș luxuriant subt alte modalități ceva mai rafinate, cu dinți mai invizibili, dar mai veninoși. In locul magnatului a sosit negustorul capitalist, în locul boierului expropriat s'a instalat plutocratul. Avem eterna poveste a ciocoiului vechiu înlocuit cu ciocoiul nou. Limbajul lui Nicolae Filimon va trebui iarăși studiat în filele romanului lui naiv, reîmprospătat cu sînge și durere contemporană, aliat cu pumnale, iubire, antitoxice și mașini moderne de luptă, repus în circulație pentru apărarea *unei suferinți identice*.

„Două neamuri". Romanul fără artă și fără orizont de *odinioară al lui Sandu-Aldea* a definit just simțămintele și *realitățile* exploatării. De orice neam va fi reprezentantul ei, coincidența sau necoincidența sîngelui neputînd șterge relația, el trezește pretutindeni și oricînd aceiași oroare, cînd conștiința socială este trează, provoacă aceleași suferinți în activitatea și existența lui.

Parazitismul social romîn, legitimat și apărat de către numeroșii săi lachei, plătiți direct sau indirect, conștienți sau fără să-și dea sama, predică în ultima vreme soluția „neutralizării politicei" și recrutarea conducerii după criteriul „per-

sonalității", „neutralității", „gospodăriei" etc. etc. Ipocrizie, numele tău se cheamă astăzi „obiectivitate" și „neutralitate" !..

Reacțiunea subt forma ei conservatoare ori plutocrat-liberal-burgheză a avut întotdeauna o deosebită slăbiciune pentru acest mod de organizare al politicei, subt a cărui mască își putea continua loviturile și „activitatea" (exploatarea țără graniți) economică. Neutralizarea politică este rîma în undița plutocrată ori conservatoare cu care se prinde peștele prost plebeu.

Ce însemnează neutralitatea politică a unui ministru de resort? El este în actualul sistem capitalist exponentul unei parcele sociale dintr'o grupare de forțe, ajuns — înlăuntrul unor anumite sfere precise de influențe — să guverneze. Cine are interesul să ceară neutralizarea aparatului politic, după chipul și asemănarea aparatului administrativ? *Cui prodest?* Desigur, grupei care dorește un *status quo*. Cine este această grupă? Cine este interesat la menținerea ordinei existente? Evident, plutocrația bancară și lacheii ei, sau cu un termen mai larg și frumos popular, bogații.

Lumea cu tendințe conservatoare și privilegiații preferă îndeobște primatul administrativ. Exemple: Rusia țaristă, Prusia bismarkiană, judecătorul cu puteri nelimitate al Angliei coloniale și exploatatoare, monarhia habsburgică austro-ungară. Evitarea luptei politice și a unei eventuale uniuni a forțelor reale ale națiunii se face — după cum a observat Karl Mannheim — printr'un procedeu comod. Anume, se creiază o armată de funcționari, jandarmi și ofițeri educați în mod special, conferindu-li-se o situație favorabilă și despărțindu-i de trupul națiunii printr'o serie de prejudecăți, onoruri și prin formarea intenționată a unui spirit de castă. Pofta de putere latentă în bestia umană este împlinită printr'o serie de privilegii. Mai întîiu, spiritul de corp (castă), titlurile, posibilitatea de a chinui semenul într'un grad mai mic sau mai mare prin șicanare sau prin simplul act al atîrnării. Apoi, prin sistemul pensionărilor și al venitului fix, care creiază o categorie specială față de salariații instituțiilor private sau față de muncitorul cu brațele, se ridică teama luptei pentru existență, dîndu-li-se o superioritate sufletească și economică în comparație cu ceilalți cetățeni. Autonomia complectă, care ar fi putut să se desvolte nu numai față de cetățean, ci și față de superior și de sistemul unde erau încadrați a fost distrusă prin organizarea înaintărilor. Lumea conservatoare — sau mai larg lumea lui *status quo* — și-a creiat tipul care îi convenea: impertinent față de masse, slugarnic față de autoritatea stabilită. Tipul administrativ se mișcă între aceste două conduite, prezintînd înjosirea maximă a Creaturii. Ți-

nerea în frîu a omului de pe stradă se obține prin prestigiul „paperassei" misterioase, prin sistemul complicat al responsabilității divizate căreia cu greu i se poate găsi sfîrșit ori început, prin limbajul de „specialist" și „inițiat", prin contemplarea orgoliului vizibil și existent, datorit unor privilegii reale. Impertinența și slugărnicia, blazonul clasei de lachei, naște fără îndoială tocmai din serviciul dublu pe care e obligat să-l facă la clase variate. Aici se dovedește încă odată adevărul cîștigat cu atîta trudă în ultimul veac, că reforma nu poate pleca dela *om*, ci dela *sistem*.

Pledoaria omului-cumsecade, a omului-cuminte, a „omului *de omenie*" (naționalist, bune intenții), unul din caii de *bătaie, poate* chiar punctul cardinal al moralismului d-lui N. *Iorga* este de-o naivitate dezesperantă. In Romînia, această prejudecată circulă fără a fi analizată și desvăluită în ultimile ei componente. Predicile de reformare și îmbunătățire a omului sînt predici în pustiu, atîta timp, cît sistemul subsistă subt măști variate, dar cu acelaș conținut. Reforma nu poate lua ca punct de plecare omul, care este animal adaptabil în orice sistem, ci dela o schimbare radicală a sistemului economic.

La 29 Maiu 1862 în Adunarea Legiuitoare din București întrunită ca să discute proectul de împroprietărire al țăranilor, Barbu Catargiu — președinte al Consiliului de Miniștri și reprezentant al marilor latifundiari — răspundea lui Kogălniceanu, care pronunțase un discurs faimos la 25 Maiu 1862 în favoarea plebei: „dacă vreți să eliberați pe țăran, faceți-l mai întîiu virtuos, iar pentru a fi virtuos, trebue să-l moralizați..."; „...vă voiu arăta mai întîiu, domnilor, că în calitatea noastră de proprietari, trebue să apărăm drepturile de *proprietate* și *naționalitate*, pentrucă susținînd proprietatea, noi susținem națiunea". Relația *națiune* și *proprietate* este masca favorită socială a celor privilegiați și se repetă întotdeauna cînd proprietatea de orice natură — agrară, urbană, acțiuni ,bănci — este amenințată de revendicările populare. In 1862 Barbu Catargiu recomanda „moralizarea" țăranului, *înainte de a-i da drepturi*.

Nu vrea să plece dela *sistem*, ci tot dela *om*, ca și moralismul tip Iorga.

„Omul de omenie" nu poate răsări generalizat într'un sistem de exploatare și diferențiere materială. Omenia este numai între egali, adică dela bogat la bogat și dela sărac la sărac. Relația dela bogat la sărac este pentru bogat: sfidare, convingerea superiorității, abuzul; iar pentru sărac: umilința, atitudinea iobagă, invidia, treptata convingere a inferiorității iremediabile, sau în cazuri de vitalitate: șiretenia, resentimentul și resurecția.

Boeria conservatoare rominescă antebelică a incercat ca pretutindeni in lume creiarea unui aparat administrativ cu ajutorul căruia să supuie și să mențină ordinea existentă. Pentru lumea rurală au fost meniți ca instrumente de sugrumare: jandarmul, notarul, perceptorul, primarul, etc. Psihologia acestei caste rurale este tipică pentru biurocratismul conservator. Cele două caracteristici: slugărnicia și impertinența revin ca leitmotive evidente ale oricărei grupări sociale, menite să supuie și să servească.

Conservatorismul are nevoie nu numai pentru țăran, ci și pentru orășan de aparatul administrativ extins, dacă e posibil, in toate domeniile: in învățămîntul de toate categoriile pînă la Universitate, știință, poliție, artă, economie, etc.

Istoria universităților germane din secolul al 19-lea și modalitatea de tratare a învățămîntului nostru pînă la instalarea plutocrației bancare, care, deși bazată pe o exploatare eternă, a adus alte metode din pricina unor noui necesități sunt capitole triste și de neințeles pentru omul liber al veacului nostru. Dacă o mare somitate „științifică" avea fericirea și cinstea să posede printre auditori unul dintre prințișorii numeroaselor și vai! atît de de fecundelor dinastii germane își incepea prelegerea printr'o salutare servilă a *„domnișorului"* impodobit cu formule de politeță savantă și numai după această introducere se adresa cu un epitet oarecare cotidian și celorlalți „comilitoni". Universitățile erau un inel dintr'un lanț enorm încins în jurul cetățenilor și al instituțiilor națiunii.

Modul cum a fost tratat d-l N. Iorga cu teoria „omului de omenie" de către boieria conservatoare și plutocrația bancară demonstrează elocvent, că nu se poate aștepta venerație și delicatețe de miel dela o haită de lupi. Situația savantului și a intelectualului în lumea conservatoare este uneori aducătoare de onoruri și are rolul birocratic de împărțire a unor informațiuni și a unei ideologii avînd ca finaliste menținerea lui *status quo*. Imediat ce încearcă să devină mentorul și profetul altei ordini, care ar putea să schimbe o iotă din ordinea existentă, este readus cu scandal ori gloanțe — 13 Martie 1906 — la limitele lui. Principalul este să nu fie prea luat în serios, iar dacă teoretic are toate libertățile, dreptul de a pune în practică și de a realiza ceva îi este negat.

Atitudinea plutocrației bancare, ajunsă la cîrma societății, față de intelectual, depășește faza pur administrativă, situîndu-l cu sila în regiunea inexistentă a neutralității senine sociale, declarîndu-l „specialist". Aici are misiunea strictă de a da sfaturi și consultațiuni „tehnice", de a „raționaliza munca" și de a ajuta la buna funcționare a sistemului. Rolul lui este de fapt acela de gardist care supraveghează circulația

in ore anumite sau de a ajuta la realizarea unui plan pe care el l-a inventat numai spre bucuria unei mici grupări aflate la un banchet, de la care el nu primește decît firimituri și resturi. Este cu o expresie obișnuită și plastică o coadă de topor. Acesta a fost rolul d-lui N. Iorga și în perioada plutocrației bancare. Cînd în 1919 pe vremea Federației a ridicat glasul pentru a doua oară era cît pe-aci să i se înfigă foarfecele în barbă și gîtlej, trezindu-i dulcile amintiri dela 13 Martie 1906. Un intelectual își poate imagina, că îndeplinește într'o societate misiunile cele mai inalte și cele mai pure. Dar ea își are legile de aramă și barierele peste care nimeni nu poate trece decît cu pericolul „foarfecelor" și al „gloanțelor". Dacă se lasă intimidat își salvează aparent „misiunea" și în fond este readus la realitate. El mai poate fi folosit, dacă se cumințește și predică nașterea „omului de omenie", iar nu schimbarea sistemului, în diverse misiuni, acompaniate de diverse onoruri. Totul se uită dacă ești maleabil și util. Dar misiunea intelectualului de pasăre a furtunei și dreptății sociale, de servitor al justiției și răzbunării maselor este părăsită.

* * *

Punerea problemei Statului pe laturea exclusiv națională în actualele condițiuni istorice — structura sociologică fiind determinată de capitalism — este sau o naivitate, sau înșelare de sine ,sau înșelare conștientă a altora. Nu există în actualele imprejurări, cînd forțele cristalizatoare ale ierarhiei sociale au dispărut din sufletul omului, decît faptul banal și atroce al diferențelor: sărac și bogat, exploatat și exploatator, nedreptățit și posesor al drepturilor prin uzurpare sau tradiție. Perspectiva contimporană a Sud-Estului european răpește și aici în urma războiului legitimitatea ideii naționale ridicate la rangul de criteriu al vieții de Stat. Ideia națională se confunda înainte de război cu suferința socială. Aici erau izvoarele tainice ale extraordinarei și propulsivei ei forțe. Ea era — în deosebi la naționalitățile monarhiei austro-ungare — *purtătoarea aspirațiunilor* populare de dreptate. Prin *reflex și atmosfera generală* a epocei a fost posibilă deplasarea *problemei naționale* pe *primul plan* al scenei publice. Acum ideia națională este lipsită de conținut și justificare.

Considerată interesat de către opinia publică a marei și micii burghezii ca alfa și omega a vieții de Stat, ea nu poate totuși impiedeca de a defini realitatea socială în aparițiile ei cele mai hidoase, de a stabili stigmatele exploatării și ale uzurpării.

Ce se urmărește actualmente cu primatul ideii naționale?

Intîi de toate constatăm, că avem de-aface cu resturi ale epocii războiului unde criteriile reale ale vieții publice —

grupările de interes — au fost substituite printr'o psihoză colectivă primatului național. Apelul la clan și la jertfa de sine a găsit ecou popular pentrucă exista intenția dezrobirii unor minorități fraterne asuprite.

Continuarea apologiei ideii naționale în actualele condițiuni duce la eventualitatea asupririi altor minorități fără a avea aureola dreptății sociale. Crearea unui centru șovin în Sud-Estul Europei nu poate decît să ducă la un nou războiu. Intrarea Rominiei în capitalism aduce cu sine în mod fatal probleme analoage. Menținerea artificială a unei lumi și a unor idei inadecvate nu poate procura decît elemente nouă de criză.

A intrat Rominia în faza capitalistă? Acest adevăr elementar este pus la îndoială de toți cei care au interesul de a amîna sau înmormînta chestia socială. După cum s'a stabilit mai de mult de către sociologia romînească, actul de naștere al burgheziei noastre se află în tratatul dela Adrianopole din 1829. Deci și-a serbat centenarul. Din momentul în care s'a trecut de la economia naturală la economia de schimb, adică la producția de bunuri, care depășesc acoperirea trebuințelor autarhice, punerea problemelor în raporturile dintre oameni s'a schimbat definitiv. Atomizarea individului și ruperea legăturilor organice s'a făcut treptat-treptat și ne aflăm astăzi în fața unor fapte îndeplinite.

Definirea vechii și actualei structuri a Statului romînesc nu poate fi făcută decît cu mari greutăți din cauza cercetărilor tendențioase. O împărțire tripartită aproximativ exactă ar fi aceasta: lumea organică, Statul liberal-individualist și Statul social-colectivist în devenire (cu indicațiunile actuale date de expropriere, votul universal, naționalizarea subsolului și cooperații).

Negarea existenței sau a justificării existenței Statului — instrument de organizare politică — este regulat o necesitate polemică (nemulțumire împotriva unei realități contimporane) ori utopie politică. Suveranitatea statală ca fenomen într'o societate este caracteristică fenomenului comunitar și dovada elocventă a primatului colectiv.

Statul nu poate fi chestia privată a unei clase dominante, restrînse ca număr, dar forte prin puterea banului și a influenței lui, exercitată subteran sau pe față, conștient sau nu. Așa e dialectica forței: ea implică influență publică, chiar dacă nu o pretinde, demoralizează și încovoaie sufletele, chiar dacă nu are interes la așa ceva, comandă în absență sau prin simpli lachei — presă, politiciani.

Călcîiul lui Achile al Statului național modern este, ca și înainte de război, problema minorităților. In Transilvania, problema capătă, prin realizarea reformei agrare, aspecte

inedite. Mitul național joacă un rol politic de mari proporții numai cu condiția să cuprindă în plasa sa chestia socială, adică un caz de exploatare economică și nașterea simțămintelor aderente de inferioritate, nedreptățire și suferință. Prin izgonirea a cîtorva mii de boieri și magnați, țăranul transilvănean, fără deosebire de naționalitate și țăranul valah au fost puși în condițiuni de egalitate socială și au fost înzestrați cu o egală șansă economică.

Cîteva date statistice oficiale din 1930:

Improprietăriți în noile ținuturi de peste munți:

Romîni	216.010	s'au expropriat 626.985 jugăre
Unguri	46.331	
Germani	16.276	
Diverse naționalități	5.763	
	68.370 minorități	

Personalul minoritar în servicii publice:		Invățămîntul profesional:	
C. F. R.	18.612	a) Comercial	—
P. T. T.	3.299	b) Școale meserii	69
Invățători	4.033	c) Menaj	—
Prof. secundari	264	Funcționari Interne (administrația)	2.839

Incercările de restaurare a vechilor latifundii sau preluarea lor de către bănci pot întîmpina cu preciziune matematică lupta pînă la sînge a țăranului transilvănean unit cu cel valah, împotriva plutocratului sau latifundiarului fie boier, fie magnat-optant. Comunitatea lor de interese este indestructibilă. Nu se poate spune acelaș lucru despre comunitatea de interese a burgheziei minoritare cu aceia a burgheziei romînești pure. Concurența lor este menită a crea turburări permanente, pînă cînd mitul național identificat oriunde cu interesele burgheziei va apune.

De ce burghezia se identifică și propagă mitul național? Procesul psihologic este extrem de complicat, dar vizibil pentru cel care dorește și a învățat să descifreze măștile și sublimările.

Trebue să recunoaștem mai întîi că ideia care fundamentează actualul sistem politic și legitimează esența majorității instituțiilor și a modalității lor de organizare este ideia națională. Academia, Universitatea, Biserica, Armata, Poliția, Administrația, Presa, Școala sînt saturate de acest spirit. Criteriile și unghiul subt care se judecă acțiunea politică se chiamă Națiunea în totalitatea ei. Punerea luptei și a diferențelor de clasă este neîngăduită și considerată ca un act de lèse-majestate. Chestiunea este însă, cine profită din menținerea acestui spirit? Subt imperiala hlamidă a acestei idei se ascund păduchii exploatării sociale. Ea a devenit pretextul

subt care se interzice strigarea adevărului şi suferinţei sociale. Posesia majorităţii bunurilor materiale şi culturale aflate de fapt în mîna unui mic procent din totalitatea populaţiei se legitimează (escamotează) prin sublinierea constantă şi intensivă a identităţii de limbă, singe şi tradiţie. Structura sufletească a grupului plutocrat n'are în realitate nici în clin nici în mînecă cu aspiraţiile grupului sărac şi majoritar din acelaş neam. Burgheziile de orice gintă vorbesc un limbaj analog. Structura individului este determinaă de profesie. Legea militarului este onoarea, a funcţionarului supunerea şi neutralitatea, a lucrătorului munca şi suferinţa, a preotului menţinerea divinului în lume, etc. Tipizarea figurilor din aceiaşi profesie e un fapt de mult cunoscut. Internaţionalismul păturii conducătoare din România (ieri fanariotism, azi francofilie şi anglofilie) se datoresc împrejurării, că atît aristocraţia, cît şi burghezia sunt internaţionale prin structura lor, regăsindu-se perfect într'un cerc analog pe care îl pot părăsi sau păstra după conjunctura favorabilă ori nefavorabilă. Naţionalismul este pentru bogaţi masca cu care pot exploata în linişte şi siguranţă pe cei săraci şi proşti.

Bogatul trăeşte uneori sincer masca. Pentru orice acţiune subconştientul uman doreşte o *justificare în sensul unei* vitalităţi şi prosperităţi maxime a individului. Tipul burghez, pus în condiţiuni propice de înflorire economică şi libertate — banul este în actualul sistem esenţă concentrată de libertăţi şi plăceri —, de desvoltare favorabilă a facultăţilor de cunoaştere (de-aici în subsidiar exaltarea Raţiunii) se teme de nepatriotism şi iraţional (care se traduce prin revoltă, nemulţumire şi dinamism), dispreţueşte grozav doctrinele materialiste, dialectic marxist şi vitaliste, pline de elan, încearcă să „raţionalizeze" şi să îmblînzească, să neutralizeze, să „ştiinţifizeze", să dea aureolă naţională instituţiilor existente, pentru a putea îngenunchia şi apoi, domina singur în linişte.

Pentru cercetătorul modern căruia îi sînt transparente mobilurile de unde pornesc elanurile, ideile, teoriile şi idealurile este o voluptate tristă şi dezabuzată de a defini şi clasifica ideologiile. O, ideile nu cad din cer, cetitorule! Asta se ştie de mult şi e necesar să reîmprospătăm vechea înţelepciune. Totul este o luptă de interese. Acest adevăr elementar, clar şi de cele mai multe ori neclarificat pentru cel în cauză, bîrfit şi persecutat, adevăr al adevărurilor (care îşi are şi el povestea lui în suferinţă şi răscoală socială) învaţă să mergi direct la izvorul de unde porneşte draparea ideologică. Prin izvor, defineşti aproape fără greş esenţa, resorturile şi finalitatea.

Gruparea bogaţilor şi exploatatorilor din Europa ultimelor două veacuri avea o situaţie precară. Era greu să ţii în frîu o masă enormă de oameni, care lepădau zi de zi din inima lor comandamentul supunerii dictat de Biserică — dealtminteri un eveniment întîmplat cu ajutorul amabil al burgheziei aflate în luptă cu feudalitatea clericală — şi care erau din ce în ce mai clarificaţi asupra rosturilor, lanţurilor şi barierelor sociale. Grupul burghez izbutise să bată aristocraţia şi să ia asupră-şi conducerea politică, secularizase evul mediu şi instituţiile lui, dar îi era greu să menţină poziţiile cucerite fără un nou narcotic destinat maselor. Rolul jucat în evul mediu de către religia organizată prin biserică, care era între altele opiul poporului, a fost predestinat mitului naţional. El avea rolul să sintetizeze într'o formulă impecabilă şi cu conţinut naiv interesele bogaţilor şi să împrăştie pericolul pretenţiilor maselor. Burghezia născîndă germană, de pildă, a creat pe List şi listianismul, adică extinderea naţionalului în domeniul economic, din care partea leului şi-o face desigur bogatul însetat de capitaluri uşor acumulate din munca plebei naţionale, luat în braţe, apoi, în România de către plutocraţia bancară P. S. Aurelian, Carada I. & I. I. & G. I. & Vintilă Brătianu. Extinderea şi intensificarea naţionalului în ultimul veac coincide ciudat cu luptele burgheziilor europene, care nu se puteau înţelege la împărţirea prăzilor. *Aţiţarea a fost conştient ori inconştient dar sistematic făcută* pînă cînd s'a ajuns la catastrofa mondială din 1914.

Accentuăm că modul de formaţie al mitului naţional nu este uşor de demascat pentru cel dăruit lui. In mişcătoarea lui simplicitate, omul de pe stradă depune la picioarele acestui Moloh modern rezervele lui de iubire, jertfă şi goană după trăire emoţională, fatale sufletului omenesc. Chiar sufletele mai complicate şi minţile mai lucide pot fi prinse în mreaja lui. Ce-au fost ideologiile naţionaliste, decît muzică de acompaniere pentru noua burghezie romînească, aflată în proces de formaţie definitivă şi dornică de a se înscăuna la conducere?

Din punctul de vedere al teoriei juridice, mitul naţional al bogaţilor şi-a creat cele mai fantastice şi mai complicate construcţii pentru a-şi legitima domnia. Denumirea monumentelor *juridice contimporane* poartă indubitabil pecetea *burgheză. Intîiu*, codul Napoleon, denumit extrem de caracteristic *code civil. „Civil"* are în limba franceză o nuanţă de cuminţenie legalistă, de bună-creştere şi politeţă cetăţenească pe care nu o poţi găsi decît la domni cu o rentă anuală apreciabilă, capabili să figureze şi să iubească onorabil fete în romanele d-lui Paul Bourget. Nemţii, ceva mai puţin subtili şi mai puţin ipocriţi, l-au denumit direct şi precis *Bürgerliches Gesetzbuch*, adică o carte de legi pentru burgheji. Substantivul „Bürgertum" înlocueşte neologismul

„Bourgeoisie" pentru juriștii naționaliști și uneori chiar in limba jurnalelor, a cărților și a cetățeanului. *Bourgeoisie* fiind rezervat cu precădere polemiștilor sociali, cuvîntul fiind el insuși incărcat de polemică. O bucătărie bună și consistentă — mai ales ! — se chiamă in limba germană „bürgerliche Küche". Nu vei găsi acolo, Doamne ferește, vagabonzi și muncitori uriți, ci domni cu lanț negustoresc și „civil", care studiază indelung lista de bucate, avind doar *l'embarras du choix*.

In dreptul constituțional și in teoria Statului, problema *suveranității naționale* a devenit centrală, fiind in interesul și in concordanță cu interesele „civile". Ideia de suveranitate *națională* analizată in componentele ei insemnează : 1) *status quo* in interior și punerea pe primul plan al naționalului, 2) imperialism burghez și cit mai mult protecționism vamal prin accentuarea elementului de naționalitate și *independență* absolută față de alte organisme politice analoage, obligația de a acoperi și susține interesele burgheze in concurența externă pe care o intîmpină. Lacheii ideologici au invăluit-o in valuri de tămiie, au considerat-o ca un principiu absolut imposibil de pus in discuție și nu ingăduie să fie readusă in complexul inițial de unde pornește. Uneori existența ei este negată (Duguit, Kelsen), conform unui obiceiu mai vechiu imprumutat dela struț, alteori atingerea e o crimă, care duce in fața curților marțiale. In realitate, suveranitatea națională este un mit juridic cu o forță propulsivă extraordinară, subordonată ideii naționale și in ultimă analiză intereselor bogaților.

Prin Statul de Drept, Statul juridic, Statul kantian se ințelege deobiceiu „o mulțime de oameni strinsă la umbra normelor de Drept". Apariția și legitimarea teoretică (Kelsen) a Statului juridic unde așa zisa „domnie a Legii" este dogma supremă se leagă temporar de cuceririle unei clase, doritoare de a menține un status quo și a-l aureola cu sfințenia unei Legi stabilite in favoarea ei. Apologia Legii e o expresie cu ințelesuri variate, aproape un cuib de vipere, de obiceiu o formulă frumoasă, naivă și ineficace, atita vreme cit marile lupte nu s'au dat. Intr'o societate de tranziție și suferindă, Legea in sensul stabilit de imperiul roman și englez e o imposibilitate și o ipocrizie.

Grupurile de hoți și de aristocrați au un Cod de onoare, o Lege cu prescripții precise. Banda care are de impărțit o pradă, pentru a putea trăi in mijlocul bănuielii generale, își formează un Cod draconic. Membrii poporului sunt in deobște mai puțin severi intre ei, mai puțin *formaliști*, (formalismul juridic are intotdeauna ceva de ascuns) și judecă după simțămintele de dreptate, concretizate după conținuturi in jude-

căți variate și labile. Dura lex, sed lex, datoriile de onoare plătite chiar cu dezonorări palpabile, duelurile — sînt lozinci ale spiritului de castă și, in lumea lor, necesități. Banditul, aristocratul, jucătorul de cărți, Kantianismul și formalismul juridic, Roma și Londra exploatatoare, negustorul cu frica și nevoia de a fi păzit — iată Statul juridic. Plus naivi lachei admirativi. Apologia Legii e o sabie cu două tăișuri. Ea aranjează pe piedestale idoli in numele cărora se umplu inchisorile și se justifică exploatarea. Călcarea Legii insemnează arbitrariul administrativ și posibilitatea uneori de a schimba cu violență o ordine de lucruri, de a nu cultiva in inima cetățeanului credința in eternitatea lui status quo — pe lingă chestia subsidiară, că Legea nu poate fi dreaptă in actualul sistem (ca să nu ne bandajăm ochii, ca zeița Dreptului).

Rolul psihologic al arbitrariului administrativ și al călcării frecvente a legii nu poate fi trecut ușor cu vederea. Intr'o asemenea atmosferă naște așteptarea și se adeveresc cuvintele ințelepte : cine scoate sabia, de sabie va pieri. O societate fără legi respectate, fără norme rigide, are o elasticitate apreciabilă in introducerea reformelor. Societatea cu legi respectate și construită pe exploatare este mai greu de dinamitat, supunerea prinde rădăcini adînci in inima scavului, așteptarea unor zile mai bune n'are febrilitate.

* * *

S'ar putea face o distincție intre patriotism și naționalism. Patriotismul este legat de iubirea căminului, de familie, de primele amintiri și are nuanțe de afecțiune idilică, naturale și indreptățite. Naționalismul este ridicarea la dogmă a acestui complex de sentimente și decretarea inamovibilității lui.

Trebue de remarcat că nu toată lumea are amintiri idilice din vremea căminului copilăriei. Dacă asta se intîmplă *la marii și la micii burghezi*, pentru covirșitoarea majoritate *a poporului, copilăria e legată de lipsuri, de muncă timpurie și de intuneric. Ciți din copii primesc in leagăn* libertatea divină a jocului, pe Moș Crăciun incărcat cu bunătăți și posibilitatea desvoltării darurilor lor naturale ? Tristețea ingrozitoare a căminului fără flori și muzică, fără grădină paternă și fără iubire este regula obișnuită, iar nu masa incărcată cu bunătăți și atmosferă afectuoasă. Veacul nostru, veac al copilului, incearcă să facă grădini și căminuri luminoase, să-i dea libertatea de joc și o atmosferă sănătoasă, stranduri cu nisip, și apă, lovindu-se de dificultăți insurmontabile. De unde vine incomprehensiunea, apologia romantică a unei copilării fără romantism, in generalitatea ei ? Majoritatea oa-

menilor de azi, lipsiți la vremea lor de romantismul și libertatea copilăriei, ajung la maturitate îmbătriniți, severi și lipsiți de căldura inimii. Loviți de amnezie parțială, fac din ea mai tirziu o feerie. Pricepere veritabilă pentru legile copilăriei nu au, de vreme ce întrebuințează bățul pentru copiii lor, neavînd vreme și nici gustul afecțiunii. Copilăria în familia contemporană este mai întotdeauna un iad. Acreala „bătrînilor, — îmbătriniți de vreme, nevoi și de iadul propriei lor copilării, — obligația de a trăi între patru ziduri cu oameni de virste și cu preocupări variate, răpesc tot farmecul propriu al virstei, care cere camaraderie cu egalii și învățătură dela specialiști". O dovadă peremptorie este procentul contemporan impozant de domni „serioși" și gravi (seriozitatea și gravitatea aplicîndu-se nu odată cu sadică plăcere copilăriei). Uscăciunea, incapacitatea de a se juca cu copiii și a lua contact cu ei este proba elocventă a propriei lor mizerii trecute.

Acești domni au nostalgia copilăriei, vorbesc și scriu chiar cărți groase despre fericirea de-a fi copil, uitînd ce-au suferit și suferă majoritatea copiilor, cerînd familia, temelia națiunii, care nu e de fapt posibilă cu armonia ei necesară, decît pentru un mic procent de copii *(tatăl și mama, supraîncărcați de muncă)*. Grădina de copii, internatul modernizat cu grădini și specialiști, în general educația colectivistă va sustrage și pe ceilalți copii fără soare și fără joc și-i va aduce în marea comunitate unde nu există nici diferențe și nici tratament preferențial.

Barierele continuă și vor mai continua. In lumea de azi sunt prea mulți bătrîni precoci, rămășițe și victime ale unei lumi nedrepte. Vor cere educație în familia strămoșească dizolvată, severitate de moravuri, ca pe vremea bunicilor. Acești Catoni inactuali și indezirabili sînt bieți bătrîni ridiculi, care nu pot trezi decît compătimire și uneori indignare. Trăiți în sclavie vor să pună și urmașilor lanțuri, pe care le sărută și le proslăvesc. Cine a avut o copilărie intr'adevăr fericită și nu-i este necunoscută nici situația nouă nu poate să-și păstreze căldura inimii decît pentru noul tineret, în loc de a deveni un *laudator temporis acti*, cerînd și pentru alții de ceiace a avut el parte, adică joc, lumină, camaraderie, bucurie și libertate.

Reacționarismul tineretului nostru e temporar și nu se datorește decît sărăciei clasei mijlocii de unde provin, indignați de opulența burgheziei orășenești iudaice. In loc de a generaliza indignarea cum trebue și asupra bogaților de aceiași confesiune se opresc la jumătate de drum cu o soluție parțială, în loc de a se hotărî la lupta pentru schimbarea sistemului. Bogatul de orice rasă sau confesiune rămîne acelaș. Legea lui este exploatarea. Jumătățile de măsuri rezolvă pro-

bleme pe jumătate și îndeobște folosesc numai celor care au nevoie de coade de topor.

Aparițiî secundare în naționalism, dar elemente hotărîtoare de natură emoțională pentru întărirea și menținerea lui : steag, amintirea căminului, imn național, bucătărie națională, ura sau cel puțin neîncrederea împotriva străinului, etc.

Dacă străinul n'ar exista în sinul unui popor, burgheziile naționale ar trebui să-l inventeze. El este eternul țap ispășitor în capul căruia se aruncă oalele sparte interne. Să se observe un menaj unde unul din soți este străin sau din altă clasă socială. Vina neplăcerilor și a greutăților provenite din cauze aflătoare și în alte menajuri ortodoxe se aruncă neapărat în spinarea străinului sau a aceluia de proveniență socială inferioară. E una din trăsăturile urite ale caracterului omenesc de a da vina în nevoie pe cel mai slab. Dacă menajul e ortodox, cel slab vital mănîncă bătaie sau primește remontranțele. Străinul dintr'un menaj prin însuși faptul că e venetic are un teren slab subt picioare. Mai întîi pentrucă nu se poate apăra cu arme egale. Nu cunoaște suficient limba, moravurile, înjurăturile sau le aplică exagerat și scîrbos. Cînd străinul conrupe pe alții o face fără decență și inabil. Apărarea lui e nesigură, nerușinarea trece granițele. In ele este nu odată ceva de sclav sau de liberat. Autohtonii care cunosc sentimentele de domn și de siguranță în preajma străinilor, chiar cînd sînt lachei și se pleacă, sînt gata în cazurile de ceartă sau criză să dea vina pe cel mai slab.

Istoria țapului ispășitor e intr'adevăr eternă, fiind legată de una din caracteristicile Omului. Evreii, n diaspora, au cu-
noscut și au mîncat veșnic pînea amară a străinului, pînea
menajului mixt, unde ei nu erau niciodată indigeni. In capul
lor se sparg nemulțumirile și crizele. Este straniu, că eferves-
cențele antisemite coincid cu regularitate matematică cu epo-
cile și peisajele geografice aflate în urma unor catastrofe po-
litice sau economice. Anglia, după terminarea durerilor naș-
terii capitalismului și după fundarea belșugului său econo-
mic a îngăduit pe Evrei pe toate treptele ierarhiei sociale.
Lord Beaconsfield (Benjamin Disraeli) a fost conducătorul
conservatorilor. In Germania bogată, puternică și plină de
viitor pînă în preajma lui 1914, Wilhelm II și Bismarck se
înconjurau cu ei. După catastrofă, Wilhelm II îi găsește prin-
cipalii vinovați, iar cu progresele crizei economice ale siste-
mului actual se înregistrează și progresele antisemitismului,
ca o coadă de topor la distrugerea frontului solidar munci-
toresc și ca țap ispășitor general. Problema tratării străinu-
lui, e dialectica sistemului de exploatare.

Patriotul are nenumărate aparițiuni. In Franța, de pildă, este legat de iacobinism, adică de Revoluție sau de radica-

lismul tip 1789. Clémenceau a fost încarnarea tipică a „patriotului francez", element de dezordine parlamentară pînă în preajma bătrineţei, răsturnător de guverne, amestec de fanatism şi cinism cu ironii muşcătoare pînă la singe. In el retrăia soldatul Revoluţiei burgheze, adică luptă pînă la cuţit cu reprezentanţii clericalismului şi apărarea contra străinului boş: ecoul pur al burgheziei naţionale în ascensiune, luptînd revoluţionar în interior cu conservatorismul, iar naţionalist cu burgheziile străine în concurenţa pentru ciştigarea pieţelor economice de desfacere a mărfurilor.

Naţionalismul nu este o idee, care a apărut în toate timpurile, în toate culturile şi peste tot globul pămîntesc. Nu are nimic din fatalitatea unei gravitaţiuni universale, după cum se crede de către fanatici, ci e o apariţiune legată de timp şi spaţiu, circumscrisă istoric. Nu are nimic teologal. Istoria ideii naţionale este cît se poate de laică.

Exploatarea simte necesitatea legitimării ei. In antichitate se baza pe prejudecăţi de castă, — sclavi şi patricieni, — în evul mediu a îmbrăcat haina teologală, în evul modern a inventat naţionalismul.

Unitatea naţiunii este o iluzie. Posibilitatea topirii bogaţilor cu a săracilor în aceiaşi pastă e o *superstiţie din care* profitul cel mai gras îl trag bogaţii, iar toate neajunsurile le suportă săracii. Uniunile în mari organisme au fost făcute de-alungul istoriei pe alte baze decît acelea ale naţiunii, cu toate minciunile istoricilor oficiali naţionalişti, care au reuşit să înrădăcineze această părere în opinia publică actuală cu ajutorul abecedarelor, ziarelor, şcolilor, festivităţilor, armatelor, discursurilor solemne, etc. Marile comunităţi în istorie s'au creiat pe baza unor principii spirituale umane şi interese materiale, criteriul naţional fiind o apariţie izolată, afară de veacul al XIX-lea şi al XX-lea unde a provocat atîtea dezastre. Dar chiar în ultimele două veacuri, criteriul naţional nu e generalizat. El a reuşit să fie pîrghia lui Arhimede — printr'o propagandă sistematică, abilă, abondent finanţată publicistic şi folosind alţi factori — numai pentru burgheziile naţionale, care în 1914 au deslănţuit catastrofa din care Europa nu se mai poate însănătoşi.

Ce interes real ar fi putut prezenta pentru popoarele muncitoare ale lumii, cearta criminală dintre capitaliştii englezi şi germani ? Numai orbirea şi neluminarea masselor, aliată cu trădările (sau inconştienţa ?) conducătorilor au dus la măcelul fără precedent care a costat viaţa a 10 milioane de bărbaţi în floarea vîrstei şi a lăsat 20 milioane de invalizi, fără a socoti bunurile distruse şi dezorganizarea lăsată.

Alianţele s'au încheiat pe afinităţi de capital. Dacă Franţa şi Anglia nu făceau investiţiuni în Rusia, Marea Antantă nu s'ar fi născut. Datele statistice aruncă o lumină crudă asupra dedesupturilor evenimentelor. Capitalul bancar din Petersburg (v. *E. Agahd*, Gropbanken und Weltmarkt, 1914, pg. 116 şi urm.) se cifra în 1914 la 8235 milioane ruble. Participarea capitalului străin era următoarea : capital francez 55%, capital englez 10%, capital german 35%. Filialele acestui trio bancar parizian : Banque de Paris et des Pays-Bas, Banque de l'Union Parisienne, Société Générale făcuseră, apoi, investiţiuni fantastice cu banul din „ciorapul rentierului francez", transformat *printr'un sistem* de dividende exploatatoare în „cămătarul lumii" (*Lysis*, Contre l'oligarchie financière en France", a V-a ediţie în 1908). Imprumutul de înarmare *antebelic acordat* ţarismului împotriva căruia a protestat furtunos Inteligenţa rusă, iar Maxim Gorki a scris pamfletul faimos („Frumoasă Franţa, te scuip în obraz !"), investiţiunile industriale şi participările bancare făcuseră din Rusia o colonie franceză.

Solidaritatea capitalului rus şi a capitalului francez — ţăranul şi muncitorul rus fiind exploatat pînă la sînge şi obligat să-şi trimită cerealele în străinătate scoase dintr'o agricultură rudimentară în timp de foamete aproape permanentă pentru a plăti dobînzile, iar băncile indigene — de pildă — ca „Banca Rusească" şi „Banca Internaţională" îşi măreau capitalul între 1906—1908 dela 44 milioane ruble la 98 milioane, iar rezervele dela 15 milioane la 39 milioane — a dictat şi solidaritatea de arme.

Solidarităţile sunt dictate azi de interese capitaliste, naţionalismul fiind un simplu pretext pentru atragerea săracilor. Interesul bogaţilor nu coincide cu al săracilor, care sunt la fel de exploataţi în toată lumea capitalistă, primind doar firimituri mai mici sau mai mari, avînd în schimb spectrul şomajului cu dezagregările lui sufleteşti, ori mizerie permanentă şi nivel scăzut.

Solidaritatea pe bază naţională e ceva inedit, un pretext de a mişca masele. El e specificul lumii moderne.

Comunităţile în Istorie au avut drept criterii pînă acum: un stil de viaţă şi administraţie (imperiul roman), cultură, *(elenismul), religie (islamismul), religie* şi persecuţie (iudaismul), foamete şi războiu (imigraţiunile barbare), prosperitate economică *(americanismul)*, pacea (Elveţia), monarhia şi administraţia (Austro-Ungaria), prosperitate şi libertate (imperiul britanic), monarhia şi religia (ţarismul), etc. Criteriul naţional generalizat e tardiv. Definiţia cea mai celebră a naţiunii „un plebiscit de fiecare zi" (Renan) dă dreptul la dinamitarea ei prin faptul binecunoscut al variabilităţii plebiscitelor. Conştiinţa tot mai accentuată şi în marş victorios a diferenţelor de clasă indică dispariţia mitului naţional.

„Wirtschaft ist Schicksal". Problema economică formulată genial pentru destinele epocei moderne de Wather Rathenau şi demascarea sistematică a exploatărilor sînt cei doi piloni pe care se construeşte stilul lumii care va veni.

Societatea nouă a cărei naştere are loc subt ochii care nu vor să vadă, ale cărei ţipete ale facerii nu găsesc urechi să audă, are caracteristicile internaţionalismului, ca tatăl său capitalismul, ca munca, mama sa. Legea ei specifică e munca colectivă, iar conştiinţa, necesitatea apărării drepturilor ei.

Naţiunea bogaţilor e capitalismul, iar naţiunea săracilor, munca şi sărăcia. Capitalismul e imperialist şi agresiv, deoarece între grupurile de bogaţi rivalităţile sînt maxime. Incercările de a controla producţia prin trusturi, carteluri, sindicate, monopoluri şi conferinţe internaţionale sînt baloane de incercare şi alcool pentru ameţirea mişcărilor sociale. Cu aceste metode se încearcă a se sparge uniunea suferinţei prin promisiuni, care nu pot fi ţinute. Re-deplasarea centrelor capitaliste şi impărţirea lor între bogaţii tuturor naţiilor, ca să se impace în faţa prăzii pe cale pacifică, e o farsă greoaie. Instituţiile pacifice existente (Geneva, Haga, Locarno, etc.) sînt anexe ale societăţilor anonime, care însărcinează pe salariaţii lor să se îngrijească de lichidarea obstacolelor actuale şi viitoare în lupta lor pentru existenţă. Iar existenţa şi semnificaţia capitalului e exploatarea. Chiar admiţind că s'ar împăca în faţa prăzii, şi în asta nu avem nicio speranţă, trecutul învăţînd contrariul, — permanentizarea exploatării e iluzorie. Deşteptarea conştiinţei sociale e în marş pretutindeni.

Petre Pandrea

Băieţel

Şi alte împrejurări îmi dovedesc că, în anii aceia îndepărtaţi, la hotarul înţelegerii, fiinţa mea era plină de sevă şi poezie, adică de înţelepciune. Aveam un cap mare, cu puf bălan, care circula pe picioare iuţi numai la patru palme dela pămînt. Mama spunea zîmbind că mă uit cu ochi de gînsac. Eu eram mulţămit şi, aşi putea zice, mîndru de această comparaţie. Intre mine şi gînsac se statornicise armonie, după oarecare inceputuri de ostilitate. Agresiv fusese el; iar eu, cu ajutorul unui băţ, îi dădusem a înţelege că-i mai bine să devenim prietini. Indată după încheierea păcii, arma deveni iar cal; începu să necheze şi să mă poarte înspre locuri încîntate. De-altminteri nu numai cu gînsacul şi cu băţul, adică cu calul, ci cu toate lucrurile şi fiinţele care mă împresurau aveam o legătură adîncă şi delicată de filogenie. Eram rudă mai apropiată atunci cu toată creaţia.

După masă, tata avea obiceiu să cetească gazeta. Il observam curios, mai ales cînd se răsturna în jilţ şi o desfăcea larg, cu mînile întinse în lături, privind-o puţintel de departe. Incepea să murmure, parcă descînta. Numai că nu făcea semne, nu se uita furiş şi nu scuipa uşurel în sus şi în jos, la stînga şi la dreapta, ca baba Ştefănoaia. Murmurul lui îmi dădea însă aceiaşi senzaţie de descîntec; îmi pătrundea în *urechi ca un fluid;* eram departe de a-i acorda rolul vorbei care se schimbă între oameni. Aceia făcea parte dintr'o altă serie de fenomene. Cu animalele, cu plantele şi cu lucrurile puteam comunica şi fără cuvinte.

După un timp, murmurul contenea. Capul cetitorului scăpăta îndărăt. Printr'o iscusită obişnuinţă, foaia larg desfăcută era adusă asupra obrazului, aşa încît muştele se aşezau pe literele care semănau cu ele, nu puteau pătrunde la gene, la nări şi la sforăitul subţire. Mama îşi arăta o jumătate de obraz de după o uşă scundă şi mă chema c'o bucăţică de zahăr. Mă atrăgea după dînsa în umbra altei odăi şi-mi şoptea:

— Fii cuminte; tata doarme.

Mă duceam să mă joc, la soare, și cugetam o clipă că oamenii mari nu pot dormi într'un pătișor, de aceia se așează într'un jilț. Ca să adoarmă, trebue să mormăiască și să se acopere cu o gazetă. Totuși tata sforăia și fluiera ca să-mi facă mie plăcere. Eram hotărît să mă întorc, să văd ce se mai intîmplă; dar uitam îndată și mă duceam pe-o rază de soare, după o gîză.

Cînd vedeam pe tata eșind in cerdac, îmi aduceam aminte de un joc care mă așteaptă. Mă strecuram cu viclenie în odaia lui. Găseam gazeta căzută lîngă jilț. Mă așezam pe dînsa ca pe un așternut, îmi aplecam nasul asupra slovelor și prindeam a mormăi două silabe: mină-mină, mină-mină... Le repetam îndelung. Îmi venea și mie somnul. Aveam și eu gazeta asupra feței și a nasului, însă dedesubt; iar mustele îmi gidilau părțile moi și descoperite, ceiace nu-mi producea neplăcere, căci eram prietin cu dînsele. Sforăiam și-mi închipuiam că dorm. Pe urmă nu-mi mai închipuiam nimic.

Pe lîngă calul meu, pe care-l adăposteam într'un cotlon, după dulap, mai era unul pe care-l chema Mocanu. Acesta avea locuință în grajd, într'un fel de întuneric. Așa-i plăcea lui. Mă duceam din cînd în cînd pînă la prag, ca să-l văd ce face. Era acolo totdeauna un moșneag mititel, cu părul cărunt, care nu mă lăsa să trec mai departe.

Il întrebam:

— Ce face calul? Ce spune calul?

Moș-Ion îmi dădea felurite deslușiri. Intr'o zi, Mocanu îi șoptise la ureche că mă așteaptă să vin odată singur la dînsul, ca să mă apuce cu dinții de cap și să mă trîntească în corlată.

— Dar de ce? — am întrebat eu cu nedumerire și cu frică.

— Dece? Hm! să vedem; să-l întreb.

Moș-Ion s'a dus la cal, s'a aplecat lîngă urechea lui și l-a întrebat tare, ca s'aud și eu:

— Măi Mocane, dece vrai s'apuci de cap pe băiețel și să-l trîntești în corlată?

Calul bocăni cu copitele de dinainte în podele. Ii gidilau urechea vorbele și barba vizitiului. Scuturîndu-și capul, își răpezi în sus botul, apoi, aplecîndu-și-l, apucă și smulse cușma lui moș-Ion.

— Ee! apoi nu te 'ndrăci, că te 'ndrăcesc! — se răsti cu supărare moșneagul. Ieri mi-ai furat luleaua și mi-ai rupt-o. Am cumpărat alta dela Mutu: am dat zece bani. Cu acele parale mai bine beam un rachiu. Ia să-mi dai cușma, că asta mă costă o avere!

Calul îi dădu cușma, întoarse către mine un ochiu cu lucire verzuie și rînji.

— Ce ți-a spus?

— Zice că, dacă te-a prinde aici, te mănîncă cu tot cu pantaloni,— mormăi cam supărat vizitiul. Zice că să-i dai pace.

Văd că Mocanu rîde către mine:

— Nu-i adevărat.

— Moș-Ion, el zice că nu-i adevărat.

— Ce nu-i adevărat?

— Zice că nu vrea să mă mănînce.

— Cine zice?

— Mocanu.

— Aha! Mocanu zice că nu-i adevărat? Ia fă-te mai încoace, să vezi cum te-apucă. N'ai băgat de samă ce mi-a făcut mie? Aista-i un animal șiret care nu se mai află pe lumea asta. Dacă-i pe aceia, el nici pînă la prag nu te lasă. Se întinde și dă cu copitele de dinapoi.

— Moș-Ion, eu văd că stă cuminte și se uită la mine.

— Apoi nu ți-am spus cît îi de șiret? El numai cînd is eu aici te poate suferi să stai acolo, mai la o parte. Și chiar pentru asta cere să-i dai oleacă de tutun — cît ai lua într'o mînă. Dar să nu te vadă nimeni.

— Da dumnitale ce să-ți aduc?

— Mie să-mi aduci o bucățică de zahar. Lui Mocanu îi place tutunul și mie zaharul.

— Ii place tutunul?

— Strașnic; dar să nu spui mamei.

— Mamei am să-i spun că-i plac numai căciulile și pantalonii.

In aceiași clipă, calul smulse iar cușma vizitiului. Moș-Ion îl zgudui de căpăstru și-i spuse niște vorbe amestecate și curioase despre mama lui. După aceia îmi dădu explicații despre felul cum trebue s'aduc tutunul lui Mocanu. Cînd se duce mama în vizită la cucoana Aglaia, vecina noastră, și cînd boierul, adică tata, e la judecătorie, eu trebue să mă sui pe-un scaun, la masa lui, unde citește gazeta. Să bag de samă să nu cad; nici să răstorn ceva. Pe masă este o chisea adîncă. Bag mîna încet, cuprind în pumn tutun moale și mătăsos. Mă dau jos domol și țin mîna strîns. Trebue să nu mă vadă Lisaveta dela bucătărie. Trebue să vin fugind, dar nu prea tare, ca să nu cad. Dacă nu fac așa, și dacă mă vede cineva, ori dacă spun cuiva ceva despre asta, atunci îmi crește un corn în vîrful capului și o coadă de măgăruș dinapoi.

N'am spus nimănui niciodată. Am dus de două ori tutun lui Mocanu; am închis ochii ș'am uitat. Pe urmă mama a început a vorbi cu mine despre niște hoți care s'au ivit în țară. Am înțeles că fapta mea e vinovată mai ales cînd chiseaua, băgînd și ea de samă, s'a mutat într'un dulap și s'a închis pe dinăuntru cu cheia.

Se vede că la epoca asta mama a simțit nevoia să mă scoată din societatea muștelor și a cailor. M'a luat de cîteva ori cu dumneaei la cucoana Aglaia. Dar eu între oameni nu mă simțeam tocmai bine. Așteptam numai lingurița de dulceață și pe urmă necontenit mă doseam în lumea mea. Cucoana aceia Aglaia avea și un miros care nu-mi plăcea. Era un miros cu totul altul decît al mamei. N'avea nici copii și Azorică mîriia cînd îl apucam de urechi. Cățelul acesta era mititel și neînsemnat și mai ales foarte neprietinos; pe cînd Hector dela madama Sura, în cealaltă parte a casei noastre, era un cîne mare, cu păr negru și lustruit; era bun tovarăș, primea să-l încalec, și nu se supăra niciodată. La a treia vizită, umblînd și vîrîndu-mi năsușorul prin toate cotloanele, am descoperit ceva care mă interesa. Era o pedală și o roată. M'am așezat pe pedală, am început a mă trudi să învîrt roata. Trebue să fi fost o dihanie tot așa de primejdioasă ca toate din casa aceia, unde nu-mi plăcea să mă duc. Roata se lăsă mișcată, apoi scăpătă cu repeziciune și deasupra mea niște colți ascuțiți și strălucitori clănțăniră de două ori. I-am văzut îndată ce m'a cuprins mama și m'a ridicat la o parte, ferindu-mă de mușcătură.

— Vai, draga mea, să știi că mi-a *stricat mașina!*— a strigat cucoana Aglaia, pocnindu-și palmele și holbindu-se în sus.

— De stricat n'a avut ce strica, dragă cucoană Aglaie, — a răspuns mama, — dar într'adevăr văd că-i greu de trăit pe lume cu asemenea vierme neastîmpărat.

M'a dat afară. Eu mă miram că nu mă mîngîie pentru primejdia din care scăpasem. Dihania clănțănise de două ori și era cît pe ce să mă crompăiască. Se mai ținea de mine și Azorică, hămăind ascuțit.

— Ha-hai! — l-am amenințat eu cu degetul,— vină tu dincolo pînă la Boiengița, să pun pe Hector să-ți tragă o bătaie.

Potaia cea mititică a înțeles numaidecît primejdia și s'a retras.

M'am dus la Boiengița. Acolo se afla o țară în care îmi plăcea să trăesc.

Madama Sura era o babă încrețită tare la obraz, cu stropituri mari de vopsea, pînă în ochi. Mînile-i erau roșii de cîrmîz, iar brațele suflecate pînă la cot aveau însemnate pe ele toate culorile curcubeului. Dinaintea oblonului ei, lăsat în jos ca o tarabă spre drum, stăteau atîrnate în niște lemne strîmbe sculuri de lînă felurit boite. Intram în maghernița ei plină de colb și de mirosuri ascuțite, ca să mă întrebe ce face mama.

Mama de obiceiu avea treburi multe și amestecate; rareori ieșea la soare ori trecea la vecină. Mînile ei harnice, trupul ei sprinten umblau pretutindeni; îi ascultam uneori cu

plăcere de afară glasul mustrînd slujnica. Ca o gospodină bună însă, care rîvnea la rînduiala cucoanelor din boierime, nu uitase să mă învețe mai ales pe mine ce răspuns să dau la anumită întrebare.

— Ce face mama, băiețel? — mă întreba cu bunătate madama Sura.

— Șede, — răspundeam eu invariabil.

Atunci ea scociora cu degetele ei vopsite într'un raft și-mi întindea o smochină ori o bucată de roșcovă. Smulgeam cu grabă darul și mă duceam fără să mulțămesc.

— *Mai stai puțin cu mine de vorbă...,* — mă opri în ziua aceia *bătrîna.*

Mă întorsei, înălțai spre ea fruntea. Rîdea cu bunătate, *numai* într'un dinte negru.

— Nu mi-ai spus ce face mama.

— Șede.

— Ș'acuma unde te duci?

— Mă duc să văd pe Leizer și pe Hector.

— Leizer încă nu s'a întors dela malamed; l-am dat de mititel la învățătură. Pînă ce sfîrșește el școala, eu am boit destule sculuri ca să mă pot duce cu el la America. De cinci ani îl așteaptă fată-mea și cu tatăl lui. Acolo au mai făcut doi.

Eu nu înțelegeam. Ea îmi mai dădu o smochină, rîzînd.

— Au mai făcut un băiet ș'o fată. Mi-a scris Țipra scrisoare. Băiatu-i ca mata de frumușel și de balan. Cînd am să mă duc să-l văd, are să fie deja mare. America-i departe și-i un tîrg mai frumos decît Pașcani.

M'am dus să-l văd pe Hector. Hector era un cîne de pripas al babei ș'al nepotului ei Leizer, prietinul meu. Își primise culcușul într'un cotlon de scînduri și devenise păzitor credincios al magherniței. Leizer de mult dorea să aibă așa un cîne; și-i avea pregătit și numele. Era un băiat cuminte și trist, cu mult mai mare decît mine, care știa multe lucruri folositoare. Imi făcea jucării și mă învăța jocuri. Incă nu *izbutisem să sar ca el într'un* picior și să scot în același timp și *limba. Intr'o zi m'a* chemat la o mare desfătare. Hector fătase șase cățeî: doi negri, doi albi și doi cărămizii.

M'am strecurat în cotlon, între dărîmături de lemn și moluz. Hector nu era acasă. Pricepînd sărăcia stăpînilor și în același timp nevoile progeniturii sale, pleca de mai multe ori în expediții. Ii înțelegeam puținel isprăvile, punîndu-le în legătură cu furăturile mele de tutun. Cățeii, rotunzi și plini ca niște săcușori, începură a scheuna subțirel, tîrîindu-se spre mine.

M'am aplecat asupra lor și i-am mîngîiat cu degetul arătător pe boturi, îndemnîndu-i s'aștepte. Acuși vine Hector, mama lor, și le-aduce de mîncare. Intr'adevăr, cu țîțele zbă-

tindu-se intr'o fugă cotită, Hector sosi c'o bucată de carne friptă. Se puse cu pîntecele la pămînt și, ținind-o cu labele de dinainte, o rupea ș'o înghițea hulpav. Din cînd în cînd privea ș'adulmeca în urmă, să înțeleagă dacă n'o urmărește păgubașul. Trebue să fi furat carnea dela Alexandru Șchiopu, casapul vecin, mă gîndeam eu. Dar unde s'o fi dus să și-o frigă?

Sfărîmind în dinți cele din urmă bucăți de os, Hector veni la pui, se așeză pe-o coastă și-i lăsă să se grămădească la pîntecele ei și s'o sugă. Inchidea ochii pe jumătate și parcă dormita. Apoi dintr'odată ii deschise și mă privi cu bunătate intocmai ca madama Sura. Mă intreba ceva fără indoială. Nu putea fi vorba decît de mama.

— Șede, — i-am răspuns eu, privind atent cum sug cățeii.

Bătea soarele verii asupra colțului aceluia singuratic și le luceau blănițele în lumină.

Indată ce s'a intors Leizer, am auzit glasul mamei, cintind în lenea zilei, chemîndu-mă.

— Vină 'ncoace, băiețel, să-ți dau să mănînci.

Cum am auzit această invitație, prietenii mei Leizer și Hector s'au ridicat dela locurile lor și m'au urmat. Cățeii au rămas neclintiți și ghiftuiți în soare.

— De trei zile stau și mă gîndesc, — îmi mărturisea Leizer, — cum să-i chem.

— Pe cine?

— Pe cățel.

Problema îmi era indiferentă. In orice caz, reflectam, intîiu și intîiu trebue consultat Hector.

Cu mutra-i tristă, prelungă și pistruie, Leizer se așeză la pămînt, in stînga mea. Hector la dreapta. In umbra cerdacului de dindos mama îmi pregătise o măsuță ș'un scăunaș. M'am așezat pe scăunaș. Pe măsuță îmi era pregătită o farfurie de lapte acru ș'o lingură. Intr'un tălgeraș, o felie de mămăliguță.

— Ia lingura și papă..., — îmi zice mama.

Eu incep să mă gîndesc la numele cățeilor. E o grijă nedeslușită, pe care mi-a trezit-o Leizer. Poate-ar fi bine să întrebăm și pe mama.

— Cum să le punem numele...? — mormăiesc eu, fără să știu bine ce vreau.

Mama intoarce un obraz plin de mirare din fereastra bucătăriei.

— Ce spui tu?

Eu tac.

— Ai cerut ceva? Iți trebue ceva?

— Imi trebue sare..., — mă hotărăsc eu.

— Bine, iaca sare, dacă-ți cere gustul. Dar să nu pui multă. Să știi că laptele acru se mănîncă fără sare.

Am înțeles. Pun sare. Gust în vîrful lingurii. Mai trebue.

Iar gust și iar sărez. Cînd vine mama să vadă dac'am isprăvit, eu stau cu lingura atîrnată, făcînd bot de-asupra farfuriei.

— Ce este?

— Nu-mi place.

— Sarace-sarace, neințelegătorule și răule! Ai pus prea multă sare.

Eu tac. Nu-mi place laptele acru. Nu mi-i foame.

— Leizer, mănîncă tu, — îndeamnă mama.

Prietinul meu gustă și cască ochii cu spaimă. Face mamei o mărturisire bolborosită că nici lui nu-i place laptele acru. Atunci are parte de belșug in ziua aceia celalt prieten — *Hector*.

Hector miroase și intoarce cu dispreț capul. El nici măcar nu s'atinge. Respectul meu pentru destoinicia lui a crescut.

Hai să mergem la Ghiță Țiganul, să ne jucăm de-a ascunsul. Pe urmă îl aducem aici și-i dăm lui laptele acru.

— Unde te duci așa? — mă oprește mama. Stai să-ți schimb bluza.

Dintr'odată înțeleg că nu se poate altfel. In expediția mea de dimineață, bluza întîia cunoscuse prea multe injurii, năcazuri și ponosuri. Intru după mama in odăița cu storurile lăsate.

— Na, imbracă-te cu asta curată.

Cînd zice mama „îmbracă-te", dovedește că are incredere în mine și mai ales mă iubește, căci, dacă nu m'ajută, nu găsesc niciodată singur mînicele și rămîn cu hăinuța boțită și încurcată deasupra capului și grumazului. Așteptind ajutor, bag de samă că mama ține bluza in zarea ușii și face o observație pe care putea să n'o facă.

— Ar fi trebuit calcată.

Mă interesez numaidecît.

— Ce-ar fi trebuit calcată?

— Bluza asta. Acum ești flăcău mare și ți s'ar fi cuvenit asemenea cinste.

Eu mă îndrept, atent.

— Atunci nu mă îmbrac!

— Dece, răule și neințelegătorule?

— Nu mă imbrac, pînă ce nu-mi calci bluza.

Mama mă privește c'un zîmbet dulce. Sîntem numai noi singuri in umbra odăiței și taina care s'a produs între noi a rămas necunoscută.

— Să ți-o calc, — în invoiește ea.

Așterne hăinuța pe covor și o calcă ușurel cu piciorul. Eu mă simt mîndru și mulțămit și mama mă ajută să mă îmbrac.

Ne ducem, eu, Leizer și Hector, la Ghiță Țiganul. Dela

Ghiţă am învăţat cele dintii stihuri, pe care el le rosteşte in tact, atingindu-ne pe fiecare cu mina, pină ce indepărtează pe unul cu cea din urmă silabă.

Am o oaie rapănă
Şade jos şi deapănă
Şi se roagă rugului
Şi se 'nchină cucului....

Inceputul acesta il ştiu şi-l murmur cite-odată singur, in odăiţă. Mama mă ascultă atentă, privindu-mă cu coada ochiului şi rizind. Mama e mai mare decit mine numai cu douăzeci de ani şi are, ca şi mine, ochi albaştri şi păr bălan.

— Cum ai spus?

— Am o oaie rapănă
Şade jos şi deapănă...

Nu inţeleg dece face haz mama.

„Şade jos" acesta e un eufemism. Oaia, in stihul meu ş'al lui Ghiţă, şedea intr'o anumită parte a trupului cu nume vulgar. Ca o adevărată poezie pură fără contingenţă cu realităţile, acea expresie din acel stih imi pricinuia o mare emoţiune şi mai ales nedumerire. Cum se poate ca un animal să execute o lucrare — să zicem că deapănă — stind acolo in acel loc, la mine ori la tine, ori la Hector. Nedumerirea mea justifica valoarea versului, căci in transcripţia lui decentă *el* se transformă intr'o banalitate fără valoare.

Mihail Sadoveanu

Callatis

— Povestea unei vechi cetăţi elene din Dobrogea —

Ruinele, atit de impresionante prin bogăţia şi prin diversitatea lor, care se intilnesc la fiecare pas prin uliţele şi ogrăzile Mangaliei de azi, aparţin străvechii cetăţi *Callatis*, una din cele mai strălucite colonii greceşti de pe ţărmul Dobrogei antice.

Istoria acestei cetăţi ni se pare mai interesantă decit a tuturor celorlalte oraşe elene care şi-au desfăşurat, timp de secole, viaţa lor de inaltă civilizaţie şi de intinsă activitate economică prin părţile noastre. Căci in trecutul niciunuia din aceste oraşe nu au fost imprejurări mai protivnice ca acelea cu care a avut de luptat *Callatis* şi totuş niciunul din ele nu a inregistrat in istorie pagini mai glorioase.

Callatis a fost intemeiată pe la anul 507 inainte de Christos. Incepind cu mai bine de un secol şi jumătate mai inainte, ţărmul dobrogean al mării, numit pe atunci *Pontul Sting*, fusese presărat cu mai multe colonii şi emporii greceşti, care inteţiseră un activ comerţ cu Geţii din interiorul Dobrogei şi cu cei de peste Dunăre, din Dacia. Aceste colonii, printre care cea mai veche in virstă şi in inflorire era *Histria* in preajma gurilor Dunării, aveau o origine comună. Erau creaţii ale oraşului *Milet* din Asia mică. *Miletul*, vestită metropolă a aproape 300 de colonii răspindite in toată lumea antică, umpluse tot perimetrul *Pontului Euxin* cu sucursalele ei. Coloniile de altă origine abia putuseră răsbate a se instala intr'un număr neinsemnat printre ele. O astfel de colonie „intrusă" era şi *Heraclea Pontica*, o fiică a *Megarei* din Grecia proprie. Pe lingă concurenţa comercială, rivalitatea diferitelor colonii greceşti din Pontul Euxin era agravată şi printr'o răspicată deosebire dialectală : sucursalele Miletului erau *ionice*, pe cind ale *Megarei* erau *dorice*.

Se pare totuși că rivalitatea ionică n'a împiedicat o rapidă prosperare a coloniei *Heraclea Pontica* (așezată pe coasta de Nord a Asiei Mici, acolo unde e azi *Eregli)*, deoarece la sfîrșitul veacului VI în. de Chr. vedem că ea însăși e în stare să creeze o nouă colonie. O parte din locuitorii săi pornesc în căutarea unei patrii și se îndreaptă spre țărmurile getice ale Dobrogei. Sunt tocmai întemeietorii cetății care ne interesează în prezentul articol.

După oarecare pribegie s'au așezat aproape de gura limanului Mangaliei, căruia i-au schimbat numele getic de *Cerbatis* în acela de *Callatis*, în amintirea rîului *Cales* din patria lor de origine. Numele de *Callatis* l-au dat apoi chiar cetății pe care au întemeiat-o în acel loc.

Locul pe care s'a întemeiat *Callatis* era departe de a se fi aflat în cele mai bune condiții pentru a îmbia pe niște negustori marinari doritori de a-și face un cămin pe o coastă străină. Coasta nu prezinta acolo nicio sinuozitate, nici un adăpost. Nu oferea nici o însușire fortificativă : nu era vorba nici de un pisc înaintat spre mare, nici de o măgură mai izolată. Dimpotrivă era un loc șes, fără nici-o formă deosebită, situat abia la cîțiva metri deasupra mării, cu un țărm drept și monoton. In plus, regiunea, nefiind destul de populată, nu prezenta perspective prea îmbucurătoare pentru înflorirea unui comerț activ.

Pricina pentru care primii callatieni s'au hotărît, în ciuda acestor împrejurări total neprielnice, să-și încerce aci destinul, trebuie căutată în concurența ionică pe care au întîlnit-o în Pontul Sting. Locurile cele mai bune de pe coasta dobrogeană, *Histria* (pe o insulă, aproape de gurile marelui drum continental, de apă, al Dunării), *Tomi* (pe o peninsulă, cu un port destul de bun), *Cruni* (mai tîrziu *Dionysopolis*, la adăpostul încîntătoarei Coaste de Argint), *Odessos* (în excelenta poziție a Varnei de astăzi), fuseseră de sigur ocupate de Milesieni. Emigranților din *Heraclea* nu le mai rămăsese decît regiunea pe care o evitaseră toți : regiunea Mangaliei.

Ar fi fost foarte natural ca singurătatea acestei regiuni să-i fi silit să renunțe la coasta Dobrogei, sau dacă s'ar fi obstinat să rămînă, să lîncezească pînă la o lentă dispariție. Și totuși. Nu numai că aceasta nu s'a întîmplat, dar, dimpotrivă, noua cetate a ajuns la o înflorire minunată, reușind chiar, la un moment, să joace un rol cultural și unul politic internațional de prima însemnătate.

Acest extraordinar destin nu se poate explica decît prin vrednicia locuitorilor callatieni, care, la proverbiala energie dorică moștenită din patria lor de origine, au adăugit un admirabil spirit de inițiativă și de perseverență. Negustori și marinari proveniți de pe coasta muntoasă a *Heraclei Pontice*,

dau în Dobrogea peste un pămînt foarte bun pentru agricultură, dar prea puțin plouat și de aceea prea puțin cultivat, și, muncindu-l direct, fac din el unul din cele mai căutate grînare ale Dobrogei antice și principala bază a prosperității lor economice. Insăși emblema cetății *Callatis* a devenit spicul de grîu.

Lipsiți de fortificații naturale, își construiesc cu brațele lor, pentru a se apăra, zidurile cele mai puternice pe care le-a avut la noi vre-o cetate greacă. Ziduri a căror eficacitate s'a verificat apoi în împrejurări extrem de critice.

Lipsiți de un port natural, nu renunță cîtuși de puțin la folosirea mării, ci, dimpotrivă, îndîrjindu-se să-i cerceteze *cele mai* îndepărtate țărmuri, ajung a le cunoaște ca unii *dintre* cei mai buni marinari ai Mării Negre și reușesc să facă din modesta coastă a cetății lor locul de popas al celor mai multe și mai bogate dintre corăbiile care pluteau spre țărmurile Pontului Sting.

Aruncați de soartă pe o coastă săracă și necunoscută, fac din ea axa de eflorescență a unei intense și splendide activități de răspîndire a civilizației. Cît de distinsă trebuie să fi fost tradiția culturală în această cetate ne putem da seama numai din faptul că unul din învățații callatieni al cărui nume ni l-a păstrat întîmplarea, *Demetrios din Callatis*, era printre cei mai apreciați geografi din antichitate.

Inconjurați, în sfîrșit, de cetăți mai vechi, de altă origine și mai favorizate de condițiile naturale, Callatienii reușesc nu numai să stea pe aceiași linie de prosperitate cu ele, dar chiar să le întreacă și să-și exercite asupra lor o influență covîrșitoare.

In acest punct al apogeului lor îi înregistrează istoria pe la sfîrșitul veacului IV înainte de Christos. Ce s'a petrecut în viața Callatidei în cei două sute de ani parcurși dela întemeiere pînă la această dată, nu ne este arătat în isvoarele istorice. Dar contrastul dintre condițiile extrem de grele ale începutului și înflorirea *de mai tîrziu*, ne ajunge ca să ne imaginăm ce epocă de muncă fără preget, de sforțări disperate, *poate chiar de dureroase* înfrîngeri, dar nu mai puțin de speranțe și de biruitor progres, au însemnat cele două secole.

Prima știre despre *Callatis*, după aceia a întemeierii sale, ne este dată de vestitul istoric grec Diodor din Sicilia pentru anul 313 înainte de Christos. Sîntem abia la zece ani după moartea lui Alexandru Macedon. Lumea întreagă e răscolită de ambițiile urmașilor lui, fiecare dintre ei dorind să refacă subt mîna proprie unitatea imperiului mondial, care nu se vrea desmembrat. Ptolemeu din Egipt, Antigon din Asia, Casandru din Macedonia, Lysimach din Tracia, se răsboiesc și

se frămîntă să pună mina pe frinele popoarelor lipsite de conducerea marelui cuceritor.

Lysimach, mai cu samă, rege al Traciei, e în continuă rivalitate cu Antigon, care a pus stăpînire pe cea mai mare parte din uriașa moștenire. Ca să-și ușureze situația în răsboiul decisiv pe care il pregătește împotriva lui Antigon, trebue să se asigure de liniște în spatele regatului său, la Dunăre. Acolo e un popor puternic, organizat, *Geții*, care sub înțeleapta conducere a regelui lor *Dromichete*, îi amenință fruntariile. Independența lor îl ține pe loc. Trebue să-i supună. Dar pentru aceasta trebue să fie sigur și de atitudinea cetăților grecești din Pontul Sting. Și aci e tocmai marea lui decepție. Aceste cetăți, care primiseră altădată protecția lui Alexandru Macedon și trecuseră subt autoritatea lui Lysimach, sint în plină revoltă. In fruntea lor e *Callatis*. Garnizoanele lui Lysimach sint peste tot măcelărite, iar cetățile se pregătesc de rezistență împotriva expediției inevitabile a ambițiosului rege. Se coalizează toate sub conducerea Callatidei, se înțeleg cu dinaștii traci din vecinătate, cu Sciții de peste Dunăre și intră în tratative cu adversarul lui Lysimach, cu *Antigon*.

Forțele opuse lui Lysimach în Dobrogea ar fi considerabile, dacă ar prezenta aceiași valoare morală ca cele cu care contribue *Callatis* și dacă ar avea vreo unitate de acțiune. De aceste defecte profită Lysimach, care printr'o manevră rapidă reușește să izoleze pe Callatieni, luînd contact cu fiecare din acele forțe înainte de a se uni. Cetatea Odessos cade cea dintîiu intimidată de proporțiile grandioase ale asediului lui Lysimach. Aceiași soartă o are și Histeria. Trupele trace răsculate, care veniau în ajutorul Callatidei, sint luate prin surpriză și silite să treacă de partea lui Lysimach. Cit despre Sciți, îi infringe într'o bătălie regulată, ucizînd o mulțime și silindu-i pe cei rămași să fugă peste Dunăre. *Callatis* rămîne singură în fața puternicului monarh.

Asediul care urmează și rezistența care i se opune sint splendide exemple de puterea la care ajunsese cetatea în această vreme. Lipsită de orice ajutor din afară ea se hotărăște să țină piept cu disperare asediului. Un ajutor trimis mai tirziu de către Antigon este complet zădărnicit printr'o victorie a lui Lysimach ciștigată la pasurile Balcanilor. Șease ani mai tîrziu, în 309, *Callatis*, deși cu forțele slăbite încă mai rezista crincenului asediu, după cum ne arată isvoarele, în care ni se mai spune că în acel an, pentru a ușura situația apărătorilor cetății și a le cruța proviziile, o mie de Callatieni se exilează de bună voie și se așează în Crimeia, în țara regelui greco-scit Eumelos.

Nu știm cînd și în ce fel s'a terminat acest greu războiu.

Fapt e că în anul 302, *Callatis* a reintrat sub influența lui Lysimach. De sigur între timp, cetatea fusese cucerită sau mai bine zis capitulase în momentul, în care forțele eroicei sale rezistențe se istoviseră complet. In anii următori, Lysimach, sigur de pacea cetăților grecești pontice, pe care o dobîndise cu atît de mari sforțări, își poate executa expedițiile lui peste Dunăre împotriva lui *Dromichete*. Aceste expediții, precum se știe, s'au terminat apoi cu dezastre militare și compromisuri politice.

Eroismul desfășurat de Callatieni între 313 și 302 îi inscrie cu o pagină de netăgăduită cinste în istoria epocei elenistice, dar nu este mai puțin adevărat că pierderile enorme suferite de cetate cu acest prilej i-au fost fatale. După războiul cu Lysimach, *Callatis* nu mai reușește să atingă prestigiul politic de mai înainte. Cind, patruzeci de ani mai tîrziu, în 260, încearcă să-și refacă hegemonia pontică, pornind, în alianță cu *Histria*, un răsboiu pentru anexarea cetății *Tomi* și a teritoriului ei, e biruită prin intervenția forțelor venite din *Byzanț*. După această înfringere, *Callatis*, spune istoricul grec Memnon, nu s'a mai putut ridica niciodată la puterea de mai înainte. Locul ei în intîietatea asupra cetăților grecești din Pontul Sting îl ia *Tomi* (Constanța de azi).

De acum înainte soarta *Callatidei* nu mai e decisă de valoarea locuitorilor ei. Va fi supusă fără deosebire acelorași evenimente favorabile sau nefavorabile ca și întreaga Dobroge. Va suferi ca toate cetățile grecești de pe urma piraților, care după dispariția lui Lysimach, a lui Antigon și a regelui Eumelos din Crimeia, rămîn stăpîni necontestați ai mării Negre, prădînd sau impunînd grele condiții vaselor încărcate cu mărfuri. Va suferi de asemeni din partea deselor incursiuni făcute pe teritoriul ei de barbarii de peste Dunăre, Geți, Sciți, Bastarni.

Va fi foarte bucuroasă, ca toate cetățile grecești, să admită autoritatea vre-unui monarh, ori de unde ar veni el, numai să-i asigure o relativă liniște din partea barbarilor sau a *piraților*.

Și astfel vedem cetatea *Callatis*, ca și pe celelalte, intrate pe rînd subt influența politică a lui *Mithridate*, regele pontic, care reușește să facă din țărmurile întregului Pont Euxin o unitate politică, apoi subt a lui *Boerebista*, creatorul unui imens imperiu dunărean getic și în sfîrșit sub stăpînirea romană, cînd *Callatis*, deși pierzînd pentru totdeauna vreo veleitate de inițiativă politică, ajunge să-și recapete strălucirea de altădată pe tărîm economic și cultural.

Inscripțiile și monumentele de epocă romană de la *Callatis*, ne arată cum această cetate a ajuns prin sec. I după Chr. și pe vremea lui Traian la o foarte mulțumitoare inflo-

rire. Ni se dovedește aceasta și prin frumoasele opere de artă care s'au găsit și se vor mai găsi printre ruinele din Mangalia, și prin frecvența cetățenilor bogați, pomeniți de inscripții, care cu generozitatea lor nemărginită întrețin instituțiile religioase, sociale și culturale din *Callatis*.

Acelaşi viață grea pe care o suportă întreg imperiul, începe a o duce și *Callatis* odată cu invaziile barbare. Pînă prin veacul VII, probabil, in plină epocă bizantină creștină, reușește să reziste aproape tuturor acestor invazii, dar activitatea ei economică e din ce în ce mai redusă și strălucirea ei monumentală din ce în ce mai slabă. Incă mai apar la Callatis, pînă destul de tîrziu, probe de întinderea comerțului său, cu relații pînă în Siria, dar basilicile sale creștine nu mai au măreția templelor mai vechi, iar la repararea zidurilor cetății e atîta grabă, încît se întrebuințează ca material inscripții și fragmente din monumentele impunătoare de altădată.

Sfîrșitul definitiv îi va fi venit dela o cucerire barbară, slavă ori avară, urmată unui incendiu, ale cărui urme se mai văd pe zidurile sale. Distrugerea va fi fost atît de generală încît nu s'au mai găsit locuitori care să creadă posibilă o reînviere a ei. Nimănui nu-i mai amintea ceva din gloriosul ei trecut.

Cînd, după o relativă liniștire a lucrurilor, sub stăpînirea bizantină, alți locuitori au venit să se așeze pe ruinele abia acoperite cu țărîna uitării, nimeni nu s'a mai gîndit la *Callatis*. Modesta localitate care s'a întemeiat astfel, a căpătat un nou nume, cel păstrat pînă azi: *Mangalia*.

Mangalia a lîncezit cîtăva vreme pînă cînd, prin veacurile XIII-XIV, *Genovezii*, alți marinari și negustori, de o energie colonizatoare asemuitoare celei dovedite de Ellenii de altădată, îi redau o înflorire trecătoare.

Stăpînirea turcă o cufundă apoi într'o vegetare mizeră, din care abia în zilele noastre începe a-și reveni.

Să sperăm că tendința de înaltă civilizație ce ne bucurăm s'o constatăm in expansiunea romînească spre țărmul mării, va reuși cîndva să-i redea Mangaliei strălucirea de acum două milenii. Intru aceasta, nicio dificultate de niciun fel nu ar putea fi prea mare pentru o voință energică și stăruitoare. Trecutul plin de atîtea pilde minunate al străvechei *Callatis* ne stă înainte ca un îndemn ispititor și ca o statornică încurajare.

Radu Vulpe

Dincolo de margini

Lumina a lovit în crengi și 'n case
Și satul s'a uitat năuc pe cîmp...
Parcă strigă cineva 'n răstîmp,
Dincolo de margini luminoase.

Au eșit copii, și iezi, și oi,
Și pluguri pe cobile, și plugari;
Și satu-și face 'n soare ochii mari,
Să urmărească turmele de boi.

Unde-or fi, pe unde au pierit
Atît de mici, atît de trecători?
Și ochii lui sînt primăveri de flori
In largul luminat de răsărit.

A pus o mînă strașină și cată
Prin vremea care trece peste cîmp...
Parcă umblă cineva 'n răstîmp,
Dincolo de margini luminoase.

In cîmp

Stăm la foc şi coacem porumb verde;
Şi 'n flăcări joacă măguri, şi poveşti, şi glume.
Sintem primii oameni apăruţi pe lume
«Cu n'aude, n'avede
«Uşurelul vîntului
«N'a greul pămîntului...»
Şi dincolo de noi, de foc şi de porumb,
Noaptea grea — cu pulpane de plumb,
Cu comori,
Cu drumuri lungi, cu călători,
C'un bufănit de puşcă răguşit,
Cu un lătrat căzut în infinit —
Se 'ntinde larg, copleşitor de mare.
Doar licuricii mai vorbesc de soare,
De ziua prăbuşită peste zare...
Şi pleoapele ard,
Iar ochilor li-e frică
Să cate 'napoi,
Şi boii cald
Răsuflă uşor
Cu noaptea de vară
Pe noi.

D. Ciurezu

Cîţiva oameni, papagalul şi încă un om[1]

CAPITOLUL TREI:

unde căpitanul O'Higgins din marină rămine ferm şi apoi trece printr'o grozavă aventură.

— Eu însă tot în picioare cad — îşi repeta lozinca Joe, cum trîntea o cea din urmă oară poarta pensiunii după dînsul, împreună cu ultimul etaj rămas.

Şi, cu pălăria pe ochi, îşi lua consoarta la un braţ, papagalul la celălalt.

— Bietul Unchiu Jerry ! Lumea se oprea, copiii se luau după noul Deucalion însoţit de o Pyrrhă plus un papagal, dar care nu putea să arunce din urmă pietre; nu avea nici măcar curajul să mai strige copiilor să nu strice dicţiunea pasării. Atît mai lipsea chelului !...

Norocul căpitanului a fost că în curînd, copleşit de ridicul, mustrat de conştiinţa nereuşitei în viaţă, ros de infirmitate, papagalul a fost găsit într'o dimineaţă, cu unghia'n gît, spînzurat de gratiile coliviei. Un ratat mai puţin.

Mai rămînea doamna Ivy. Dar Joe ajunsese incapabil de iluzii. Viaţa lui părăsea calculul probabilităţilor. O socoteală cu el însuşi îi da de altfel de bănuit că toată nenorocirea se trăgea din cele două gînduri de moarte proectată asupra consoartei. Podidit de înţelepciune şi tristeţă, căpitanul o lua spre ştiinţa rece şi pozitivă. Chimia cu osebire îl ispitea. De cînd Peggy îi destăinuise povestea cu cartofii, misterul prefacerilor din trup îl chema cu voluptăţi tenebroase. De ce nu era doctor, fizician, himist, să pornească la descleştarea acelor porţi ce taie întunericul din noi cu o linie făcută numai să arate că tot pe partea aceia se închid ?

Pînă acolo O'Higgins îşi mîngîia restriştea cu manuale de

[1] Vezi „Viaţa Romînească", Anul XXIII, No. 2.

geografie, fizică şi himie, pe care fostul agent de marină comercială le corija şi reedita în gînd, cu experiența-i plină de reminiscențe din lumea plantelor şi animalelor.

Cu experiența propriei sale persoane chiar! Ce bucurie, de pildă, pe căpitan cînd a trebuit să meargă la dentist, ca să afle că are nevoie de nu mai puțin de zece plombe de argint. Zece plombe! Zece amalgame în propria-i gură!... Simțite, tratate savant, posedate! Zece procese fizico-himice!...

O bucurie şi mai mare aştepta pe încercatul căpitan. Dentistul îi era prieten din copilărie. In consecință l-a tratat neglijent. N'a stors de ajuns amalgamul. Mercurul s'a strecurat prin gingii şi s'a răspîndit cu iuțeală in organism.

Incîntat, O'Higgins a căzut la pat. Ah, fericirea lui cînd a aflat dela doctor că e unul din cei doi sau trei la mie oameni al căror organism reacționează neobişnuit de grav împotriva mercurului. Otrăvit! Va să zică are într'adevăr aptitudini himice! Căpitanul ar fi vroit să stea la pat o viață, să urmărească procesul lent al intoxicării, să se auto-radiografieze în gînd, să se surprindă, cu mintea, în sînge, pete, curenți, osmoze şi endosmoze...

Dimpotrivă, s'a vindecat.

Drept consolare a pornit un studiu acerb al *substanțelor himice*.

In scurtă vreme a descoperit că hemisfera de est a globului prezintă o flagrantă antiteză himică față de hemisfera de vest. Ințelegem prin acestea America şi Europa, — căci Asia a rămas din punct de vedere himic la Confucius, Africa nu există, iar Australia a ajuns cel mult la foot-ball şi pastrama de berbec.

Or, America, fiind un continent nou, e săracă în azotați, compuşi himici care cer procese mai lungi ca să se realizeze, azotul organic aflîndu-se în făina de carne, în sîngele'nchegat, în rămăşițele de lînă, unghii, coarne, turte de grîu, etc., dar mai ales în băligare şi escremente de tot felul care cer secole ca să se depună.

Aceasta face nu numai ca tînăra Americă să n'aibă clasicism, romantism, renaştere şi reformă, — curente care au străbătut civilizația europeană şi sînt la îndemîna oricărui elev al ei de liceu; dar să sufere de un fel de constipație cosmică, dacă se poate astfel traduce neputința ei de a produce îngrăşăminte organice azotate; aceasta o dă în anemia aceia care se trădează şi pe fața făinei şi pîinii americane, mult mai albă, fadă şi afînată, ca surorile lor europene.

Supraalimentație, deci, supraalimentație cu materii inavuabile, ce nu pot veni decît din Europa, continentul bătrîn şi blazat al tuturor depunerilor imunde.

— E remarcabilă, de pildă, bogăția Europei în ordùri — exulta savant căpitanul, în auzul mai mult contemplativ al soției — cu un ochi pe hartă, în direcția Balcanilor. — Noroc cu Armenii, care, mai ales de cînd au trecut la creştinism, dau un concurs pe fața continentului lor adoptiv, iar de curînd fac minuni în opera de ecarisaj moral şi material al Ligii Națiunilor.

Dimpotrivă, fosfații lipsesc solului european. Fosfați naturali, ca fosforita, coprolita şi mai ales apatita, nu sînt genul ei. Tot aşa cenuşa de oase, casele degelatinate, negrul animal, leşiile de tot felul, care conțin acidul fosforic în stare insolubilă. Ca şi cel insolubil, sub forma citratului de amoniu, a fosfaților precipitați, scoriilor de defosforizare şi suprafosfaților feluriți.

Un sol însă de superioară productivitate cată să aibă în el o contrabalansare de fosfați şi azotați, complementați de potasii, — sulfați, kainită, carnalită şi alte săruri similare, care să însănătoşească, într'un fel, osatura, să întărească încheeturile şi țină în prosperitate carcasa uscatului.

Toată această terapeutică a scoarței globului se face cu ajutorul îngrăşămintelor. Prin îndoparea ei cu lăturile şi putreziciunile care, cînd îşi iau rămas bun dela lume, degaje, ca o poezie a agoniei, acele gaze puturoase, salutări şi respirări de ultimă clipă ce unesc moartea cu viața şi comunică acesteia toată tăria şi veşnicia celeilalte.

Infuzia odată făcută, înflorirea uscatului în vegetațiile cele mai grase şi suculente, e o cestiune de logică.

Ideia unui schimb de murdării între America şi Europa a surîs căpitanului cu toate perspectivele unui ideal nu numai economic dar şi moral al omenirii. Nu era, într'adevăr, în atingerea lui, realizarea acelui principiu atît de volatil al parității, care a scăpat pînă acum tuturor pactelor, acordurilor şi conferințelor pacifiste anglo-americane?

Da, paritatea de murdărie! Europa va pava solul Americii cu tot surplusul ei de făină de carne, de sînge uscat şi excremente, după cum America va sufla tot excedentul ei de leşii, gelatine, cartilagii şi guanuri, pe fața bătrînului continent.

Aceasta, din mîna unui om încălecat pe Atlantic, şi ținînd cu o egală candoare balanța echilibrului mondial în mînă, luînd de aci un receptacol de duhniri, un potir de miazme şi plasîndu-l dincolo, şi viceversa,—o sfîntă cădelnițare a cosmosului!

Inainte de a se aventura într'o afacere pe scară întinsă, căpitanul contemplase întreprinderi ca: exploatarea pastramei de salamandră, popularizarea bulionului printre neamurile cafre, extragerea balelor din bame.

Acestea deveneau pigmeice, însă, față de una care numai la import, aducea: 224.631 de tone în Franța, 152.202 în Olanda, 234.824 în Spania, urcînd la un total de 1.337.10- de tone pe an cu celelalte state europene.

Oricît de mare concurența, Joe şi-a menținut agenția pe

primul plan. Şi un cargobot uriaş s'a adăogat curînd la averea sa imobiliară. Restaurat în titlul lui de odinioară, căpitanul a ajuns o forţă în materie de îngrăşăminte himice, un magnat al fosfatului şi azotatului, un rege al miazmelor.

Plimbîndu-se dela un continent la altul, Joe se mai gîndea surizînd din gene roşcovane, că aşa i-a fost dat pe semne, ca să expieze în aceste miazme crima plănuită împotriva bunei Ivy, care de altfel, ca şi în trecut, nu ştia nimic, aflîndu-se în tot mai multă surzenie şi grăsime.

Dar parcă titlul, bogăţia, sau laturea morală, era ceiace interesa pe O'Higgins! In clipe de sară, e drept, cînd făcea conturile, printre cifre îi apărea chelia papagalului, şi un rînjet de revanşă satisfăcută îi strîngea buzele supte ca două lipitori.

Meseria lui însă avea o a patra dimensiune, o poezie a riscului, şi aceasta fascina pe marinarul săturat de stabilitatea de zece ani a unei pensiuni mucegăite.

Nu era vorba numai de riscul de a se afla toată ziua pe vas, cu nevasta trimeasă la rude, la Brighton, şi un staff de opt inşi, la Londra.

Afacerea atîrna însă de animalele cele mai nestatornice ale apelor: balenele şi scrumbiile, ca să lăsăm la o parte infiniţii mici ai atîtor vietăţi marine interlope. Animale ce făceau mii de mile, numai ca să-şi depună icrele dela un anotimp la altul, pe un ţărm sau celălalt al uscatului.

Şi tu să te ţii cu ulcica după ele, după resturile şi depunerile lor!

Poftim de le prinde! Şi, parcă prinse, ele deveneau mai ponderabile în ce-l privea pe căpitan? Grăsimea lor, ca şi carnea pentru conserve marinate,ca şi fanoanele pentru corsete, erau lucruri palpabile! Dar resturile pripăşite din spintecări în massă, chiagurile scurse printre crăpături de mese, sfîrcurile căzute din ciopîrţiri de o viteză de doi metri pe secundă, crutele sburate din afumări nereuşite, icrele, nu cele bune, ci cele care s'au stricat, în sfîrşit pieliţele, solzii, cartilajele osoase, cozile, gelatinele şi măruntaele netrebnice, massa informă de lături inundînd cartierele şi pardosind halele imense în care pescarii măcelari opreau vînatul din oceane!!

Cine putea prevedea, identifica, doza şi cîntări astfel de entităţi puturoase, care înfundate apoi în cargobotul *Paritas* trebuiau să ia calea vreunui port american sau european, tot timpul scurgîndu-se prin podelile vasului, fermentînd neomenos, în soare şi umezeală, evaporîndu-se şi subtilizîndu-se în exalări cu care tămîiau în dreapta şi în stînga continentele, bolnăveau tropicele şi veştejeau pînă departe cu adieri de molimă cuişoarele Panamalelor, tutunul Andaluziei, sau trandafirii Macedoniei!

Şi această murdărie fugitivă mai trebuia analizată în labo-

ratoare la plecare şi ajungere, ba chiar în curs de tranzit, în inspecţii inopinate. Ca să se ştie dacă împlineşte numărul de fosfaţi şi azotaţi, umezeala, densitatea şi mirosul comandate de cutare casă de desfacere.

Jupiter O'Higgins lua din diferite părţi ale vasului, cu o sondă, cîte 200—300 grame de materie. Făcea din ele saşeuri ca acelea pe care le pun cucoanele în garderobe contra moliilor, sau dacă îngrăşămintea era în pudră sau pastă, umplea flacoane închise cu dopuri de emeri sau plută; dacă era lichidă, sticlele cu dop nou. Acestea se pisau ori vînturau, ca massa să capete omogenitate. Eşantionul se pecetluia, eticheta şi data, şi cu certificatul de naştere sau de botez al căpitanului, se înainta la laboratoriul de analize Schulze, Tiemann, din Germania, sau Kjeldahl-Ulsch din Upsala.

Impreună cu o declaraţie sub prestare de jurămînt a aceluiaşi, că n'are nici un gînd rău asupra mărfii sale, că e numai de vînzare, şi nu o va altera cu nici o depunere proprie sau străină, cu nici o intervenţie de prost sau bun gust, ci o va desface exact sub titlul şi cu caracterul de dozaj dat de analiză.

Aceasta, conform legii internaţionale a fraudelor în materie de îngrăşăminte, din 15 mart 1911 — cu penalităţi între cinci ani închisoare şi ardere pe rug, — cum şi ca rezultat al deselor abateri, cînd exploatatorii nu se mulţumeau numai să fraudeze, de pildă, socriile Thomas cu fosfaţi minerali sau chiar artificiali de speţa Walter sau Wiborgh, dar puneau drobi de sare, drugi de aur sau filoane de petrol în sînul încărcăturii, spre a-i mări greutatea, sau mătăsuri, şaluri spaniole, şi truse de voiaj spre a se contraveni la taxele vamale.

Cîn era o aglomerare de materii prime, — o diaree a balenelor, de pildă, sau o descompunere epidemică a scrumbiilor — Joe făcea însuşi analiza prealabilă: fierbea un gram de îngrăşăminte în 5 centimetri cubi de apă şi 0,25 grame de magnezie calcinată; apoi punea nasul şi striga: amoniac! Intindea o hîrtie roşie de turnesol, îşi punea o batistă la nas, şi dacă roşul da albastrul, era dovadă că nasul nu-l înşelase; putoarea fusese sinceră: era azotat amoniacal.

Aşa, vîrînd rînd pe rînd nasul în hîrtia de turnesol, Joe a ajuns să-şi spună imediat natura îngrăşămintei chiar doza ei de fosfaţi sau azotaţi; umezeala şi densitatea. Cu vremea, a ajuns chiar să se dispenseze de hîrtia de turnesol. Nasul lui răscolea văzduhurile de miazme, şi cu o singură fremătare de nărină descompunea roza vînturilor în azot nitric sau acid fosforic, în apatită, fosfat bicalcic, salvinită sau fosfomolibdat de amoniu.

De multe ori pe aceiaşi aripă de vînt, sub nările sale, fosfaţii Americei se întîlneau cu azotaţii Europei.

Acest rendez-vous al odorilor i-a dat ideia îngrăşămintelor

complexe, care să conțină deopotrivă azotați, fosfați ca și săruri potasice. Nu era acesta idealul suprem al parității ? O'Higgins chiar găsise elementele acestea de contrapondere cosmică și după ele alerga mai cu nesaț: crutele dela operații, larvele viermilor de mătase, rugina de pe vii și morți, penele de struț în stare de descompunere, dinții de fetus, turtele oleaginoase, pieile fără obraz, unghiile și nasturii de sidef...

Odată stăpîn pe toate aceste relativități depuse în pîntecul vasului, căpitanul le confrunta, și dacă ele corespundeau comenzii, bine, de nu, o lua razna, în căutarea restului. Pe drum pierdea în scurgeri, colcăiri și fermentări, exact, poate, ceiace căutase. De aci alte drumuri înapoi, pînă ce ajungea la cantitatea cerută de casa din Amsterdam sau Yokohana. Dar pînă atunci scăpa termenul. O lua deci razna după debușee !

Cu un cuvînt, O'Higgins vindea ceiace nu avea, la o dată pe care n'o putea ști, în porturi unde Dumnezeu știe dacă ajungea, o materie de a cărei natură, greutate, și consistență habar n'avea.

Era însă tocmai această succesiune de necunoscute care îl fascina, toate aceste nule, în fața cărora așezînd unitatea sa de convingere și voință, dînsul făcea valori reale, lire engleze depuse în băncile Londrei.

Nu făcuse la fel cu nevasta ? Putea cădea mai puțin în două picioare acum, fiindcă pensiunea era o corabie plutitoare ?

Joe își punea tocmai, pentru a cîtea oară, triumfător, întrebarea pe puntea vasului cu care strecura o încărcătură grozavă de putreziciuni, prin Gibraltar. Dela Bahama, la Plymouth, și dela Capul Nord la Mozambic, *Paritas*, cel mai mare cargobot pe care-l văzuse oceanul, în nesfîrșitele lui curse nu gemuse niciodată de mai multă colcăială.

Era un transport ce trebuia să prindă la 23 Mart, în Newcastle, un vapor japonez, încărcînd pentru Shikoku, portul din sudul Japoniei renumit pentru hîrtie și olărie.

Totul era în ordine. Pînă și fumul negru cu care trebuia vopsită îngrășămintea înainte de a fi desfăcută agricultorilor japonezi. Căci în Japonia albul fiind o culoare de doliu și nitrații de amoniac dînd un precipitat alb, nimeni n'ar fi îndrăznit să-și aștearnă ogoarele cu un lințoliu atît de rău prevestitor.

Era, de altfel, tocmai prepararea fumului, și plămădirea lui una cu îngrășămintea, prin rotative speciale, ceiace luase lui Joe o lună în plus, și-l făcuse să rămînă la discreția ultimei curse a anotimpului pentru Japonia.

Dar Gibraltarul părăsit la 2 februar, era timp destul pentru Newcastle.

Biscaya însă primi cargobotul ca un balaur, trezit din somn, cu flacări pe nări, și plezniri din cozi înmiite. Mirosise, oare, murdăria care-i otrăvea de departe apele ? Joe a făcut escală de o săptămînă la Baponne; de acolo, pe ape cumințite, pe lîngă coastă, a luat-o încet, ca'n vîrful picioarelor, să nu trezească șerpoaica ! Zilele s'au scurs pe nesimțite. O pană a oprit din nou vasul, o săptămînă, la Le Hâvre. Apoi, o lipsă de combustibil, pe coasta de Sud a Angliei. Apoi, un nou calfetraj în Hull. Deajuns că la Aberdeen vasul japonez neavertizat, plecase exact cu o zi mai 'nainte.

Era cea din urmă cursă pentru Japonia, dar O'Higgins nădăjduia să prindă un vas care să meargă cel puțin pînă la jumătatea drumului spre Extremul Orient. Nu se alarmă deci, și trase în dana portului, trimețînd imediat la agenții oameni de-ai lui să se intereseze. Nimic anunțat însă pentru moment.

In schimb se vestea o vară timpurie ; marea se încropea din larg și se lăsa avută de un soare precoce.

Către sară gîfîia aburi ca un postav imens călcat de un croitor afară.

In coapsele lui *Paritas* drojdia prindea viață. Conciliabule surde, mici comploturi, surzi fiori, crampe și frămîntări. Drojdiile dospeau. La răstimpuri, înfricoșătoare răbufniri prin crăpături. Joe întorcea nasul. Echipajul murmura.

Incet, incomodele adieri porneau să mîngîe rada, să sărute cheiul, să fluture amical, primăvăratec, peste Căpitănia Portului.

Sînt puține porturile care primesc să adăpostească încărcăturile de îngrășăminte. Problema olfactică pe care o pun, nu e întrecută în greutate decît de aceia de ordin pur sanitar. Dar amîndouă sînt covîrșite de problema morală a demnității și eleganței. Din mîndrie, cele mai multe porturi engleze refuză intrarea acestor mirodenii suspecte; cum și din grija educației generațiilor viitoare. Așa cum marile metropole împing aristocratic pleava de meteci și mutre interlope spre cartierele mărginașe și umile, sau chiar peste graniță !

Aberdeen era la vremea aceia un port modest. Și puritan. Crescut în toleranța creștinească a aproapelui, el îi accepta pînă și murdăria; sub rezerva convertirilor sufletești. Niciodată însă vreun vas de îngrășăminte nu suflase asupră-i mai multă ardoare mistică. Lumea se strîngea în juru-i ca la un incendiu spiritual. La început credea că-i vorba de un vas german cu gaze asfixiante, venit să și le boteze în ape presbiteriene.

Cu nasul în mînă s'au întors însă cu toții, protestînd la căpitănie.

Unul a avut inspirația să-l facă pe Joe evreu. Scoția s'a ridicat ca un singur om. Un singur evreu, în istoria ei, a încercat să vină în Scoția. Și și acela a putut rămînea fiindcă nu mai avea bani cu ce să se întoarcă. Iată un evreu care, dacă nu va fi avînd bani, are un vapor. Să plece deci ! Aberdeen e un

oraş cinstit, de gospodari, cu frica de Dumnezeu. De ce atunci acest blestem păgîn pe capul lui, ruşinea asta nelegiuită ! O Ligă pentru apărarea Aerului şi credinţei Aberdeenului s'a instituit, cu latitudinea pentru orice membru de a linşa pe căpitan „at their early convenience", la prima lor ocazie.

A trebuit să intervină Căpitănia, ca în baza principiului de ospitalitate să se mai dea un termen de cinci zile lui *Paritas* spre a-şi căuta un culcuş.

Termenul a fost folosit de Joe într'un vîrtej de cabluri şi telegrame. Ca prin făcut, la simpla specificare a cantităţii şi materiei, porturile erau sau supraîncărcate, sau în carantină sau în reparaţie.

Inţelegînd ce trebue să fie la mijloc, căpitanul închise ochii şi porni în jos, pe coastă, spre Yarmouth. Port mic şi părăsit, cu cîteva uscătorii de peşte pe ţărm. Nu-i va face şi el „fasoane". Echipajul care ameninţa cu greva se îmbună. Ultimatul lui se amînă.

Nu ajung însă în rada portului că un remorcher le iese înainte, ca să le aducă, odată cu salutul matinal, ştirea că ştiu ce-i cu *Paritas* şi că Yarmouth nu poate repeta experienţa din Scoţia. Remorcherul le da numai timp de *o zi*, să-şi ia merinde şi combustibil, şi să plece.

O zi fatală. La un ceas după ancorare O'Higgins primea o telegramă dela Societatea de Asigurare a Ingrăşămintelor P. U. T. E. din Hamburg, care îi aviza că trecînd cu mult termenul de depunere, încărcătura nu-i mai inspiră încredere şi societatea se degajează de orice răspundere. O altă telegramă dela Laboratorul de Analize R. U. R. din Cehoslovakia îi avertiza că, trecînd termenul, analiza e anulată, ca nemai corespunzînd situaţiei, şi orice folosire a ei va fi urmărită ca fraudă.

Astea-i mai trebuiau lui Joe !

Cu o înjurătură dă ordin să se pregătească de plecare, să nu mai dea de ei vreo nouă telegramă, dar nu-şi luase bine tălpăşiţa că iată un cablu dela Societatea americană de Asigurări maritime H. A. I. D. A. D. E. prin care aceasta rezilia contractul cu numitul *Paritas*, ne mai putînd garanta în viitor pentru un vas supus la riscuri noi, neprevăzute în contract, prin natur dubioasă, şi devenită chiar alarmantă, a încărcăturii.

— Au înnebunit ! şuera nesinchisit căpitanul.

Nu tot aceasta fu însă şi părerea echipajului. Cu ofiţerul mecanic în frunte, oamenii se prezintă patronului lor la ora ceaiului ca să-şi ia ziua bună, urmînd să rămînă cu toţii în Yarmouth, ca unii ce trebue să mulţumească lui Dumnezeu că au scăpat teferi pînă acum.

— Noi nu sîntem de meserie pompieri, închee din umeri ofiţerul mecanic, şi dacă iubitul nostru patron vrea un ultim

sfat dela noi, apoi să facă bine să asigure vasul împotriva, nu naufragiului, ci incendiului !...

— Au înnebunit, au înnebunit cu toţii !, înjură mai departe căpitanul.

Le întoarse spatele. De fapt însă, nepăsarea lui izvora din conştiinţa netă că în portul următor, o văgăună de mare numită Lowestoft, la o aruncătură de praştie de Yarmouth, şi renumită prin comerţul de scrumbii, furnicînd la această vreme de agenţi de îngrăşăminte şi substanţe himice, va avea în cinci minute soluţia problemei.

— Cu neputinţă să nu găsesc vreun Ovrei amator...

Şi adevărat, după cum prostituatele la Liverpool, ies cu *bărcile* întru întîmpinarea şi angajarea marinarilor, aşa năpădeau samsarii spre *Paritas*, de cum mijea din larg. Dar dela două mile, ceva mai mult decît se aşteptau dînşii, le izbea nările. Bărcile rămîneau trăznite. Cineva, par'că le număra: unu, doi, trei... Knock out ! Se trezeau, şi cu botul întors, ca nişte căprioare care au... mirosit ceva, o luau înapoi la fugă, de prăpădeau pământul.

Căpitanul rămînea pe gînduri. Gluma se'ngroşa.

— Cu toate astea, cu tot în picioare cad !

Şi singur la proră, Joe porni la război cu marea şi cu porturile. Nu mai era vorba la dînsul de cîteva mii de lire cîştig, de numele şi cariera sa. Era la mijloc un conflict. O înfruntare. Joe trebuia să-i ţină piept. Să-şi impună murdăria ! Mai mare murdărie ce era pretenţia domnilor din porturi, ifosele acestor excroci şi şnapani, acestor scursori aruncate prin căpitănii de valurile care nu le mai puteau răbda !...

Joe va bătea din port în port, va viola radele şi turna pe gîtul docurilor o materie cu niciun preţ mai prejos de atmosfera atîtor oficii şi instituţii publice.

Vara era în toi pe mare, înfierbîntată de caloriferele de dedesupt ale curenţilor. Soarele se întrecea cu ei. Bătea dela şapte dimineaţa la şapte sara, cu o exactitate de dactilograf. Cu fiecare *înţepătură*, o nouă alarmă se mişca în massa informă, ajunsă *acum mai mult* o apă puhavă, dormitînd ca o conspiraţie sub crusta *lividă* şi perfidă dela suprafaţă.

O duhoare învăluia vasul, şi-l urca la cer, după cum îl întindea pe mare ca o ameninţare de lepră a continentelor.

La mijloc sta tenace ca o cifră, strategul acestui război surd. Ce supremă adaptare îl neutralizase ? Era desperarea care-l paraliza ? Ori încăpăţinarea ? Sau, pur şi simplu intoxicat, îmbibat de otravă, beat de ea, era însuşi un nucleu de amoniac, un flacon puturos, o bombă de gaze explozibile ?

Trupul lui Joe, probabil, ajunsese la această convingere. Nu şi conştiinţa dintr'însul. A fost vreodată, una, într'adevăr, mai trează şi mai încordată ? Această conştiinţă îi spunea că

trebue să meargă, să nu se lase, să „cadă în picioare", cu îngrășămintea lui cu tot. Și'n șuerarea acestui îndemn, ea se lungea în el, și proecta pe fondul lui sufletesc, ca o imensă aventură. Culcat pe ea, halucinat de întinderi, exaltat de necunoscut, Joe trăia întiia oară tot mai aproape de cer, dilatat cu vas cu tot, ramificat și evaporat pe spalierele spațiului.

Un atavism ignorat se trezea în el. Căpitani mari ai neamului Robinson Crusoe, Sir Walter Raleigh, Drake, Hawkins, dau mîna cu Jupiter O'Higgins ! In compania lor, în conflict cu aerul, apa și uscatul, lordul singurătății se simțea comandînd constelații, aprinzîndu-și luleaua la vreun astru, vîrînd — pentru regina Elisabeta — cîte o stea sau colonie în buzunar, și dosindu-se după vreun meridian sau paralelă.

Anemiat de vise, supt de umezeli și săruri, diafanizat în vaporii al căror centru de gravitate devenise, Joe nu mai mînca, nu mai bea, nu mai dormea. Era marinarul ancestral al lui Coleridge, fantoma unui somn de opiu și amoniac, un avatar.

Iar *Paritas*, după o cochetărie nereușită cu coastele britanice, după frolarea zadarnică a spinării ursului norvegian, rămas neîmblînzit, încetase să fie un vas *bătînd din poartă'n* poartă, era o sperietoare: era elementul ireductibil al vremilor, un gest înfricoșător al nesfîrșitului, o intemperie de-apururi a văzduhurilor. Mai presus de orice, era: aventura.

— Ce puternic instinct în om, ca să te poată reduce cu totul la el, să te facă o undă, dintr'un fluid călare pe coame de infinit ! — își spunea într'o amiază Joe, cînd fără busolă, fără țel, se îndrepta din nou spre sud, pe vînturi ce-i prelungeau umbra pe ape, în bătaia arșiței cumplite care îi accelera goana cu un fel de febră a mirajului. Ceva ca o temperatură a soarelui, agitată de jocul vertiginos al razelor, trecea prin căpitan în mare și dela ea la căpitan, unind totul într'un dans al luminei, care, de fapt era o cavalcadă donquijotescă a vidului și iluziei.

Jupiter O'Higgins nu-și da, însă, sama, și cu candoarea eroului striga:

— Ah, cum m'aș desface în soare, cum m'aș arunca în patru orizonturi, ca un pumn de radiu !

Ceiace, cum se va vedea imediat, constituia o gravă imprudență.

Căci Joe n'apucă să desfacă brațele dela cîrmă, și să le ofere spațiului în holocaustă universală, cînd o bubuitură groaznică sparse tăcerea. Un troznet de arsenal despicat de dinamită. Aruncase Joe ceva din mînă ? Se lovise vasul de vreo stîncă, de vreo torpilă ? Incheeturile tuturor trăznetelor n'ar fi pîrîit mai grozav.

Asvîrlit de pe punte la vreun sfert de milă, căpitanul avu numai timpul să-și simtă în trup o groaznică sfîșiere, ca o rupere supremă de el însuși — ori, poate numai de vasul cu care într'adevăr făcea una ?

O nesfîrșire de timp, pe semne trecu, pentru omul care, la urmă, putea fi văzut ridicînd un cap aiurit din ape, bălăbănindu-se și luptînd în de el.

Departe și pînă spre dînsul, o vinătae se întindea pe trupul mării, ca o coaje leproasă din care răbufneau împotriva mării miazme ajunse până la om, trezindu-l din chiar nesimțirea morții.

Baricade de grinzi și scînduri, bucăți de proră, grămezi molii, cherestele deșucheate, jumătate în apă jumătate în flacări, legănau fantastic brațe de înnec.

Nitratul de amoniac își făcuse jocul: vasul explodase.

Joe își da nelămurit sama, după junghiurile care săgetîndu-i coapsa îl aduceau din cînd în cînd la realitate. Cu vremea începu să se pipăe. Da, era el, uite capul, umerii, pieptul; își da chiar sama că înnota; unde ? — către vas ! O împroșcare fetidă însă îi suci capul din loc. De cealaltă lature, țărmul ! Nu era dincolo de putința înnotătorului încercat, botezat de curînd în apele eroismului pur. La cîțiva pași, dela sine, un vag obiect sugea apă. Cu o asvîrlitură Joe era lîngă el. Un colac! Colacul lui de salvare. Providența, într'adevăr, e o doamnă plină de atenții. Aproape să i-l întindă cu mîna. Căci, într'adevăr, vîrît ca un uriaș inel pe un deget, colacul plutea înfășurat de alge și sfori, pe un mic butuc, vreun capăt de grindă — degetul Providenței, într'adevăr, arătînd căpitanului calea scăpării.

O'Higgins fu gata să-și arunce colacul de gît. Dar o reacție de eroism îi mustră gîndul. Omul unei atari aventuri, alesul celei mai nepomenite revoluții — a gazelor împotriva omului — să se salveze cu un colac ?! E cum ai pune un covrig cu susan pe fruntea de rază a unui sfînt !

In nebunia clipei, căpitanul avea astfel de ricoșe de luciditate, mărite și răsturnate caleidoscopic, cu fel de fel de reminiscențe, unele de durere aproape fizică, altele hîde și grotești, *altele de-a dreptul pretențioase.*

— *Pretenția, de pildă*, a naufragiatului de a se lipsi de colac ! Ea nu era totuși prea mare, odată ce țărmul îl chema dela o milă depărtare.

— Puțin mai lipsea, și amoniacul mă arunca direct pe țărm! zîmbea conștiința umoristică dintr'însul.

— In orice caz, dacă nu mă salvează colacul, să-l salvez cel puțin eu pe el! zîmbi aceiași conștiință.

Și omul își trase cu un gest de o egală precauție și cochetărie colacul pe brațul stîng, ca un manșon, și cînd rezemîndu-se 'n el, cînd în busteanul inextricabil legat de soarta lui, începu să bată alene apa spre uscatul tot mai urcat din ea.

In spate o namilă tot mai mică caraghioasă în asfinţit. Un opaiţ violet, pe un rug de grinzi şi aşchii, din care catargul înclină la cer o suliţă care cedează.

Pîlpîirea sacră a ceiace fusese sufletul de ideal şi de văpaie al inefabilului *Paritas!*

Mai de grabă, un Quijotte, din care mai rămăsese lancea, şi un pîntec de Rozinantă îngenunchiată în sfîrşit, cu coiful la oblîncul scofîlcit şi deşelat.

Joe avea viziunea aceasta, cînd cu o ultimă răsucire de omoplat, în exaltarea salvării, trupul lui istovit se prăbuşea în nisipul ţărmului.

A doua zi, un corb pe o ruină de zid, pîndea din zori la căpătîiul omului. Pasărea se impacienta: ce Dumnezeu nu mai moare odată! ?...

— Nu, n'am murit încă! Ai puţină răbdare! Dacă miroase a ceva, e, să ştii, amoniacul!

Şi Joe, muşcat de şarpele amiezei, după treizeci şi două ore de somn, clipea din ochi lipiţi cu pap, şi întindea spre corb braţe de copil în scăldătoare.

Un junghiu necruţător însă, îl afundă, par'că din nou în nisp. Apoi o nouă amorţire, un leşin prelung. Ca prin vis, căpitanul îşi retrăia aventura, la lumina fosforescenţelor de memorie, în palidul cărora carcasa aprinsă a vasului apărea pe mări întunecate, ducînd pe patul ei dumnezeesc, un om culcat în nemărginire.

Jupiter O'Higgins se vedea în hipostasa regelui din balada scandinavă, care, biruit de vrăjmaşi, rămas singur pe punte, da foc corăbiei şi se lăsa tîrît pe rugul ei în veşnicie.

— E par'că, ceva mai interesant decît să fii mîncat de un corb...

Un croncănit nerăbdător îl aducea la realitate.

— Da ai puţină răbdare, n'am murit încă... Ei, istorie!...

Omul începea din nou să se pipăe.

— Oi fi început să putrezesc? Nu, e tot afurisitu-ăla de amoniac...

Işi ducea mîna la frunte. Inimă, temperatură, tot în regulă. Ssss... — Urina de asemeni...

Dar mişcarea îi fu răscumpărată cu un advertisment al şoldului stîng. Un junghiu, acelaşi junghiu năprasnic!

Fără să vrea, bolnavul duce mîna la şold. O impresie ciudată îl face să tresară. Un presentiment cască o prăpastie în el. Işi duce şi cealaltă mînă. Amîndouă caută cîtva, se controlează, pipăe, se retrag speriate. Apoi revin instinctiv, se confruntă din nou şi se întîlnesc o cea din urmă oară într'un gol. Trec la pulpa dreaptă, o strîng: da, ea-i acolo. Unde e pulpa stîngă?

Un cocoloş inform, înfăşurat în cîrpă şi ierburi încleite, ieşea din şoldul stîng, se trăda absent sub pipăiri înfrigurate. Mai departe, nimic.

Buimac, străpuns de sfişieri noi, devastat de vidul dezolării supreme, omul se ridica încet în rîna dreaptă şi căuta năuc, pare că ceva pe nisip.

Ochii i se afundă în gol. Dar, distraţi, cad pe colacul care zăcea teafăr în soare. Joe se uita la el haotic. Dar ceva îi ţintue privirea. Clipeşte aiurit, se şterge la ochi, îi holbează iar:

In colac, legat cobză cu crîmpee de odgon, îngropat în alge şi nisip, odihnea strein şi nepăsător, un picior!

Degetul Providenţei fusese chiar piciorul lui stîng.

CAPITOLUL PATRU:

unde căpitanul din marină are un caz de conştiinţă, iar autorul—încă o fericită inspiraţie.

Mica localitate de mare Scavenger-an-Zee avea de a doua zi un sanctuar: patul din Sanatoriul Municipal, unde fusese depusă rămăşiţa din căpitanul Jupiter O'Higgins, găsită de pescari, pe plaje.

Intîmplării nu i s'a refuzat înfruptarea din imaginaţia populară; omul cădea şi de data aceasta în picioare. — Cu o mică diferenţă! Pe care însă o răscumpără înmiit legenda.

Cargobotul imund intra într'adevăr în familia vaselor-fantomă. Un rechin fabulos şi misionar era introdus, ca să înhaţe la momentul oportun pe căpitan de pulpă, şi să fugă cu ea, spre ţărmul la care, de fapt, explozia trimesese pe posesorul lui într'un picior. Aceasta, pretindeau interpretatorii creştini ai legendei, ca să uşureze pe înnotătorii de dubla povară a unor gambe în vădită disproporţie de greutate cu restul trupului.

Pe Joe, suflet bun, păgîn, îl jena amestecul lui Dumnezeu, care ieşea chiar mai rău decît dînsul, din toată această afacere.

Dar poftim de spune mulţimii adevărul! E ca şi cum ai striga: *taxi! la picioarele Niagarei.*

Dar nici această problemă nu era ceiace muncea pe căpitan.

Trezit din comoţiile păţaniei, cu consoarta iremediabil slăbită şi preschimbată în soră de caritate la căpătîi, sub presiunea binefăcătoare a bandajului, un caz de conştiinţă se ivea în erou; ce să facă cu piciorul amputat?

Doamna Ivy opina pentru cremaţie. Dar tocmai împotriva acestei blasfemii se ridica puritana localitate. Cum, ars ca un cocean de porumb, ca o coadă de lingură, ca o surcea?

La ideia focului, a incendiului, căpitanul era întîia oară de opinia oraşelului.

Trebuia însă hotărît în grabă. Imbălsămarea — făcută în pripă — nu mai ținea decît trei zile și biserica, la al cărei altar odihnea relicva, începea să murmure ca odinioară delegațiile din porturi.

A treia zi căpitanul lua hotărîrea.

Piciorul era înmormîntat în lege, în cea mai credincioasă lege.

Numai că Joe s'a scuzat că, cu toată dragostea ce o poartă unui membru al său, fiind încă reținut la pat, cu mare părere de rău nu poate lua parte la înmormîntare.

Sfîrșit **Dragoș Protopopescu**

Casa cu minuni [1]

A VII-a minune: Teatrul

Tata vine la prînz ceva mai devreme, că e sărbătoare, și e voios ca totdeauna și dispus la glume cu copiii.

— Cine a fost cuminte o să aibă o bucurie nouă pe ziua de astăzi!

Vesela proclamație stîrnește curiozitate și gălăgie. Luki sare cel dintîi în fața tatii.

— Ce ne-ai adus?... ce ne-ai adus?...

— Moțatu tot moțat!... el cere,... și de dat n'are habar...

— Tată, îți dau un „ichi"!...

Tata închide un ochi și apleacă urechia spre Luki.

— Ce e aia?!...

— Un „ichi"!...

Și Luki, — fiindcă vede că tata tot nu e lămurit, — scoate din buzunar cu mîndrie un arșic galben ca fildeșul învechit și armat cu plumb neted și lustruit pe ambele fețe. Tata îl răsucește în mînă.

— Bre! da strașnic os de capră!... și la ce e bun?...

— Tată, — explică Luki cu mult ifos — ăsta e regele ichiurilor!... Știi!... Cînd joci arșice... și pui mai multe în rînd la țintă, ichiu ăsta le ia la sigur!... trei-patru deodată!... *E greu, nu glumă!... și alunecă pe cinste!... Am cîștigat cu el patrușopt de arșice!...*

— *Primejdie mare*, cu arșicul tău de capră!... Și vrei să mi-l dai mie?

— N'ai spus să-ți dăm ceva pentru ce ne-ai adus?

— Ah, Luki-Luki-Zurbagiul!... asta-mi dai tu?... Nu e vorbă, fiecare dă ce are. Bine, primesc ichiul dumitale, însă nu ca să joc arșice cu el; așa..., ca să mi-l arăți din cînd în cînd și să-mi spui ce pîrjol o mai făcut printre bietele arșice de miel.

[1] Vezi „Viața Romînească", Anul XXIII, No. 1 și 2.

— Tată, poți să-l iei chiar de tot, că mie mai îmi face altul Mihail Paleologu.

— A, el ți l-a făcut?... Atunci trebue să fie bun!... Da mai bine păstrează-l tu! Mi-l dai numai cînd ți l-oi cere.

— Da' să mi-l ceri! — poruncește Luki.

Tata vine la masa mare de lîngă fereastră unde Mimi așterne ușor și delicat, cu pensula, nuanțele verzui ale cîmpiilor dunărene pe o hartă a Rominiei cu Țările Vecine întinsă frumos pe planșeta din față.

— Bravo, Mimi! foarte bine!... fără cusur!... Cînd o vei duce profesorului, știu că va fi mulțumit. Să mi-o dai și mie, după ce-oi termina-o, s'o dau la 'ramat și s'o arăt topografilor noștri; să vadă că i-a bătut un copil de șapte ani. Ai și talent, și răbdare. Bravo!... Tu știu că ai meritat ce v'am adus. Dar Nora?... tu ce faci aici, mademoiselle Nono?...

— Tată, nu e frumos, se sfiește Nora și caută să ascundă cu brațul foaia de bloc. Mimi nu vrea să-mi dea și mie aquarelele lui, — zice că i le stric, — și eu am desenat cu creioanele colorate pe care mi le-ai dat tu,... dar nu e frumos!...

— Lasă-mă să văd și eu... Nu vrei să mă lași?...

Nora ridică cu îndoială mîna de pe hîrtie, dar se uită cu încordare și neliniște la tata care privește lung, lung pe coală, aplecat...

— Tu ai făcut asta?...

— Da, tată...

— După ce ai făcut?...

— După nimic!... așa!... Mi-am adus aminte dela Vidra, de astă-vară,... cînd stam în casa cu pridvor,... și acoperiș țuguiat... și se cobora o vale verde cu flori pînă la Argeș... unde ne duceam cu mama să facem bae;... și tu veneai seara dela măsurătoare și ne aduceai fructe și puneai să coacă porumb fraged... Era foarte frumos!...

Tata ține acum foaia în mînă, aproape, și se vede că e într'adevăr mirat.

— Dacă tu ai făcut asta și nu te-ai uitat la nimic și nu ți-a ajutat nimeni...

— Nu tată, nu mi-a ajutat...

— ...Apoi, dragă fată, și la pictură o să ne întreci pe toți, oricît de tare este Mimi. Să știi că-ți cumpăr o cutie frumoasă de aquarele să mai desenezi și altele. Mîine. Astăzi nu, că e sărbătoare...

— Și dacă e sărbătoare, e *Sărbătoare Radu*, intonează Luki reincepînd o glumă proaspătă între tata și Nora, de cînd Nora știe pe dinafară, — numai din auzite, — numele și pronumele tuturor colegilor de clasă ai lui Mimi, între care și numele hazliu al celui înscris în catalog: Sărbătoare Radu. Și tata începe:

— Spune Nora: Danișeski?...

— ...Constantin! termină Nora.

— Sebe?...

— ...Florea.

— Zamfirescu?...

— ...Mihail.

— Coman?...

— ...Liviu.

— Edgar?...

— ...Rădulescu.

— Paleologu?...

— ...Mihail.

— Bravo Nora!... hai acum la masă și du Rozii pachetul ăsta cu icre,... și tu Luki pe ăsta cu prăjituri, că dacă este sărbătoare...

— Este Sărbătoare Radu!... țipă Luki cu pachetul în brațe,... însă adaugă. Numai asta ne-ai adus?... Ziceai că ne aduci ceva nou.

— Uite hoțu că n'a uitat!... Lasă că vă spun la masă.

— Acum, tată!... Acum!... se zbate Luki sărind cu prăjiturile.

Mama vine de alături și găsește, ca totdeauna, motiv de nemulțumire.

— Ce l-ai încărcat așa? — dă-mi mie pachetul Luki, — și pentru ce-l agasezi și nu-i spui odată că n'ai adus cine știe ce lucru: o loje la teatru. N'au mai fost ei la Lyric și la Circ?

Așa tae mama totdeauna efectele pe care vrea tata să le facă. Dar efectul tot se produce, căci copiii merg spre sufragerie strînși toți pe lingă tata.

— Unde, tată, la Circ?... se bucură Luki.

— Nu!

— La care teatru?... întreabă Nora cu liniște aparentă dar cu inima deja aprinsă.

— La Teatrul Național, dragii mei, la Romeo și Julieta.

Mama rămîne cu șervetul nedesfăcut în mînă.

— Da ce ți-a venit?... Copii de trei ani la drame amoroase?... Cînd ar ieși niște... nebuni, să nu te miri prea mult.

— Ei, dragă, iar exagerezi. Și-apoi știi bine că e o piesă cu costume frumoase, cu decoruri multe, cu prinți și prințese, palate și grădini; un fel de basm pentru copii.

— Da, basm!... că nu știu ei și așa, fără teatru, prea multe pentru vîrsta lor. Fă ce vrei, dar mîine poimîine să nu te miri de ce-o ieși din copiii d-tale.

— Știu eu de pe acum ce are să iasă,... natural dacă împrejurările nu-i vor împiedica. Și dacă în adevăr m'am grăbit puțin ducîndu-i la Shakespeare, e pentrucă astăzi se dă reprezentația de adio, de retragere din teatru a marei noastre Aristizza Romanescu.

— Asta pentru *noi* să mai fie interesant, dar pentru copii!...

— Cine știe?... poate că ceva din jocul unui mare artist, — vocea, gestul, atitudinea, — să rămiie intipărit chiar în memoria unui copil. Pariez că Nora și Mimi vor ține minte mai tîrziu c'au văzut pe Aristizza.

— A, bine!... d-ta ești convins că ai copii geniali! Spune-le-o mereu, ca să ți-i urci în cap.

— Nu, draga mea; nici eu nu le-o spui, nici ei nu mi se urcă în cap, — știi bine; — iar dacă în adevăr vreunul din ei ar fi dotat cu geniu,... aș vrea să nu trăesc prea mult, dacă trăind va trebui să asist la suferințele, nu la triumfurile lui! Și... cam se știe care e partea geniului, de obiceiu.

Discuția se termină aici. Masa urmează înainte,... cu glumele tatii,... cu strigătele zurbagiului care ar vrea toate prăjiturile numai pentru el,... cu intervenția părtinitoare a mamei,... cu indiferența visătoare a lui Mimi, cu încordarea ascuțită a Norii și replicile ei cugetate și definitive... Iar după masă, — cînd mama citește cîteva pagini dintr'o carte apoi cîntă la pian,... cînd Luki face sburdălnicii în jurul ei,... cînd Mimi scrie cu tuș toată momenclatura delicată pe Harta „Romîniei cu Țările Vecine"... și tata catalogheazǎ cărți în birou, — Nora, alături, pe covorul alb lățos, se gîndește la ce o să vadă diseară la teatrul cel mare și la artista pe care tata a numit-o cu respect: Aristizza Romanescu. De sigur, o făcătoare de minuni, o fee. Dar de ce spunea tata că pleacă din teatru,... că joacă pentru ultima oară?... Unde se duce?... Se mărită cu un Făt-Frumos?... E așa de curioasă și de înfocat nerăbdătoare încît nu întreabă nimic pe nimeni, nici chiar pe tata. Se uită mult,... îndelung,... pe fereastră,... să înceapă să se facă noapte,... să vie ora unei minuni noi.... Și iată că vine, mai întîi, ora înfrigurată a pregătirilor de teatru. Mimi e cel dintîi gata, în costumul lui de marinar. S'a grăbit, numai ca să poată devora, pînă la plecare, cîteva pagini din romanul secret, — scos pe furiș de nu știu unde, — că acum e încă iarnă și firida sobii n'a devenit încă bibliotecă tăinuită. Mimi se trezește din citit numai cînd îi bagă Roza pe mîneci, în grabă, paltonul și-l trimite repede după ceilalți care sînt deja la ușe,... iar Luki strigă:

— Hai, Mimi, că noi plecăm!...

Ce de gălăgie a mai făcut Luki pînă să-l îmbrace. Și nimic nu-i plăcea. Ghetele îl strîngeau,... cravata îl sugruma... și a tras de ea pînă a rupt-o,... așa că a trebuit să-i dea alte haine. Se agăța de rochiile mamei, lenevos și rîzgîit și cerea, — lucru care nu i se întîmplă niciodată, — un basm.

— Ce basm, dragă Luculе, acum?... nu vezi că ne pregătim de teatru!...

— Eu vreau basm!...

Mama înțelege ce e cu Luki.

— Băiatul ăsta moare de somn, — a obosit toată ziua în zăpadă, — și noi îl chinuim cu dusul la teatru. Nu e omenos, Tinule, ce faci!... Hai Luku-mamii la culcare, să te desbrac și să...

— Nuuu, mamă! — țipă și plînge Luki numai așa, de oboseală și enervare,... și se prăvălește cu hainele în colțul cel mai murdar.

— Vai! Luku-mamii!... încă o pereche de haine stricate!... Taci, c'o să mergi, chiar dacă o să adormi la teatru.

— Nu adorm, proasto!... își permite Luki jignit.

— Lukule, se poate!!... îl dojenește mama întristată... Și îi schimbă hainele din nou...

Numai Nora tace și se îmbracă singurică în rochia pe care i-a svîrlit-o mama pe pat, ca o spumă ușoară. E rochia de mătase „crême" cu umerași mici de catifea verde și roz, de sub care iese marginea unei dantele delicate. Norii îi place rochița asta care se asortează la capelina de catifea cu bride de panglică lată. Așteaptă semnalul ca să-și pue numai paltonașul cel verde cu blană albă. Ca o păpușe, „directoare" Nora calcă fericită prin casă, — par'că sboară; — și asta nu numai fiindcă ghetuțele, — de la Paris cum sînt toate hainele mamii și ale copiilor, — sînt de lac fin, cu postav verde și chenar de astrahan și moi, ușoare ca niște mănuși. E fericită de altceva,... de ceiace o așteaptă *acolo*, unde vor merge. De aceia Nora tace, ca în toate momentele mari, doar puțin febrilă și puțin încruntată fiindcă Luki, cu zbieretele și răsfățelile lui, poate să-i întîrzieze. Ce răbdare are mama cu el, se gîndește Nora, privind-o cum se apleacă, cu rochia cea frumoasă de dantelă, să-i ridice dolofanului șosetele căzute.

— Hai, sînteți gata?... întreabă tata care apare în ușă cu pălăria pe cap.

In sfîrșit, Nora vede și momentul care credea că n'o să mai vie: sînt toți în trăsură, pe drum. E ger uscat. Zăpada sclipește și scîrție subt roate. Ar fi fost mai frumos o sanie *cu zurgălăi!... Dar Nora nu-și îngădue nici un gînd de nemulțumire cînd merge spre o bucurie atît de mare*. Așa că tace, ascunzîndu-și preferința care a izvorît în ea, trecător.

Iată-i în piața unde răsare clădirea vastă cu portic și cu multe uși luminate. Birjarul strigă de-a surda la trăsurile din față.. E un șir nesfîrșit care înaintează greu. Și din fiecare trăsură sau cupeu, doamne frumoase, îmblănite, coboară grațios ca niște prințese din povești. Dacă de acum e așa frumos, gîndește Nora!...

In sfîrșit, coboară și ei treptele peronului. Tata trece înainte, dă biletul, și le face loc prin înghesuiala și forfotul luxos. Încă două-trei trepte, cîțiva pași pe coridorul circular, o ușe care alunecă în perete cu vuet surd, misterios, și loja

se deschide în fața scenei. Ca la Lyric, gîndește Nora, dar par'că mai bogat, mai cald și mai tainic,... cu plafonul depărtat palid-azuriu, cu candelabrul imens ca un soare de carnaval. Nora nu simte cînd a desbrăcat'o mama,... nu ascultă la tot ce întreabă Luki, și de la un timp nu mai vede cum se umplu de frumos, rînd pe rînd toate lojile, cu rochii mătăsoase și brațe roz, ca niște bomboniere cu fondante vii... Nu mai vede și nu mai ascultă decît *acolo*, după rampă, spre faldurile misterioase ale cortinii care ondulează vag, prin care, uneori, răzbat ca din alte tărîmuri depărtate sgomote moi și neînțelese. Cu brațele pe marginea de catifea roșie, Nora pare statueta încremenită a Așteptării.

Deodată o sonerie prelungă răsună undeva, intr'*acolo!*...

— Tată, vine Moș Crăciun!... anunță Luki cu ton destul de moderat pentru plămînii lui nestăpîniți.

— Șt!!... îl potolește tata, atingîndu-l cu programul, sever.

O tăcere gravă planează peste tot,... un fulger blînd se aprinde dealungul scenei, și cortina se ridică încet, încet,... desvăluind treptat o stradă mută și întunecată, cu palate împrejur.... Nora nu mai e în loje, — unde a rămas tot ce a fost viața și preocupările ei de pînă acum, — Nora e, deaci 'nainte, acolo..., pe scenă,... cu inima,... cu gîndul,... și cu carnea ei care palpită în frigurile și văpaia celor ce se sbuciumă acolo.... Cît durează viața asta nouă și miraculoasă?... Un ceas?... un an?... o eternitate?... Nora nu-și dă seama de durată și nu se deșteaptă din voluptatea fără nume decît tîrziu,... la sfîrșit, cînd nu mai e pauză.... cînd, — după nesfîrșite aplauze, ridicări și lăsări de cortină,.... după flori în jurul Julietei reinviate și zîmbitoare, — cortina încremenește iar și chenarul de lumină al scenei... se stinge!...

— Haide, Nora!... vrei să dormi aici?... toată lumea a plecat...

In adevăr, lojile sunt goale, reci și luminile se sting pe rînd....

Numai lumina din Nora nu se stinge....

In trăsură, Luki, care — zice mama — de la primul act a moțăit, doarme liniștit în brațele ei. Tata întinde cuvertura peste copii și nu are plăcere de vorbă, ca de obiceiu. Nora înțelege pe tata. După așa frumusețe, nici ea nu se simte în stare să vorbească. Ce bine i-ar părea să n'o întrebe nimeni nimic pînă acasă!... Nimeni nu întreabă nimic; singurul care ar strica tăcerea reculeasă a sufletelor, doarme; și legănați fiecare, — în trăsură, — de vise diferite,... coboară curînd acasă, în tăcere,... spre patul și odihna lui...

Ce vede fiecare sub pleoapa obosită?...

Luki, nimic!... carnea lui sănătoasă învinge visele turburătoare.... Tata admiră, în cugetul lui puternic, forța creatoare a geniului, — fie poet fie actor, — care croește drumuri largi și naște palpitări de viață nemăsurată, ca un Dumnezeu.... Mama suspină de nefericirea tinerilor îndrăgostiți ca de propriul ei vis prea himeric și prea curînd prăbușit.... Mimi se vede în Romeo pe balconul blondei și fermecătoarei Juliete.... Numai Nora evocă și cuprinde totul, retrăind vîltoarea întreagă de dureri și bucurii, de patimi și ispite de *acolo*,... de viață și de moarte,... sorbind în sufletul ei nesățios otrava timpurie a frămîntării omenești. Sublima Frămîntare,... pe care Teatrul, acest zeu prolific și fastuos, o desfășoară ochilor în scăpărări vaste, în condensări imense, în curbă totală și definitivă.

Acuma înțelege Nora ce vrea; înțelege după dorul fierbinte de cele văzute, — că, — mai mult ca viața cu desnodămînt mereu fericit a basmelor, — ar vrea să trăiască așa cum a văzut că se trăește la teatru: în viltori și pasiuni care nu-ți dau răgaz și care te poartă cu putere în toate bețiile vieții și ale morții... Aproape că nu are alegere pentru anume rol. Julieta și Romeo?... strîns uniți în lanțul care nu se desface nici în viață nici în moarte?... da,... nu e rol mai frumos ca rolul acestor doi. Insă, ce adevărate i se par și celelalte figuri; (unde le-a mai întîlnit?) Și cum trăesc de viu!... Părinții cei răi care persecută și urmăresc pe copii!... Tînărul inamorat și el de Julieta, însă nefericit,... și care moare străpuns de sabia lui Romeo, în cavou, fără măcar să fii avut fericirea unei sărutări de iubire împărtășită!... Acest rol e foarte dureros,... și Norii îi place mult,... nu știe de ce, — poate fiindcă o face să sufere.... Dar doica bună și cam caraghioasă?... și ea e tot adevărată!... un fel de Roza care ar tăinui părinților că într'o zi, maiorul R..... la plecare, a sărutat'o pe Nora drept pe gură și Nora s'a roșit ca focul!... Și farmacistul care vinde otravă pe bani mulți?... nu zice tata că lumea e din ce în ce mai plină de cămătari?... Și călugărul care leagă viața lui Romeo cu a Julietii?... așa trebue să fie un călugăr!... Toți, toți pe care i-a văzut la *teatru sunt vii și adevărați în conștiința trează* a Norii, care *de acum se închină unui zeu nou*. Un zeu nevăzut și multiplu, al cărui cult o va atrage necontenit în templul său de mucava feerică, atît timp cît Viața, cea adevărată, pe care el o imită și o condensează cu atît meșteșug, n'o va atrage pe scena ei imensă și brutală...

Și iată cum, chiar de a doua zi după spectacolul vrăjit, cînd tata vine la masă și se uită spre Nora cu ochii afundați în umbra nesomnului și a gîndului, Nora i se adresează direct, — fără ocol și introducere, — cu atît mai sobră și mai ponderată în vorbe, cu cît pasiunea care o stîrnește e mai mare și mai ascunsă:

— Tată, cînd ne mai duci la teatru?... mi-a plăcut....

Zoe Verbiceanu

Călătorii[1]

Sintem la trei sute de mile depărtare de orice țărm și de orice casă omenească. Dacă am fi pe uscat, ar însemna că mergem într'un pustiu și am simți involuntar un fior de singurătate. Pe apă, încercăm numai o liniște desăvîrșită care se întinde pînă departe și gîndurile noastre plutesc deasupra, ca lumina.

Orice semn din afară ni s'ar părea o impietare; ne-ar strica pacea aceasta leneșă, ar încreți în cercuri luciul perfect al lipsei de gînd violent, ca o piatră care ar cădea *din* cer, în mare.

Și iată că deodată, doi vulturi sboară rotind deasupra vasului, ca deasupra unei prade prea grea și prea mare pentru puterile lor, ca s'o ia în ghiare.

Pe bord, mare rumoare. Parcă ar fi apărut o cometă drept deasupra noastră. Toată lumea ese afară din cabine, se scot binocluri, se fac ipoteze.

Și totuși nu am rătăcit: sintem la 300 de mile de orice țărm.

Sint ei desigur doi vulturi rătăciți. Au naufragiat prin cer, căci cerul seamănă cu apele pentru sburătoare.

Cercurile lor se strîng tot mai mult în fața catargului dela pupă, și s'au așezat amîndoi, pe crucea de sus de care atîrnă funiile, ca două ornamentații de bronz. Iată însă că soldații din trupa pentru Siria a căpitanului nostru, eșiți pe punte, încep a scutura funiile; unii încep să urce; aruncă în sus bucăți de lemn.

Vulturii fîlfîe larg și rar din aripi ca și cum ar fi fost prinși cu picioarele într'un laț din care nu pot scăpa, și se urcă din nou în sbor. Iarăși încep cercuri și se așază. Iarăși soldații scutură rețeaua de funii prinsă în piramidă pînă în vîrf. Vulturii încearcă din nou fîlfîirea lentă, dar pentru

[1] Vezi „Viața Romînească" Anul XXIII, No. 1 și 2.

unul oboseala rătăcirii este prea mare, trupul prea greu, și cu o aripă mai sus și una mai jos, ca rănit, cade greu pe punte cu capul înainte. Celălalt se urcă.

Soldații năvălesc asupra lui. Parcă nu ar fi mîncat de-o săptămînă și asta le-ar fi fost singura scăpare. Fiecare din ei vrea să rupă ceva. E o sfîșiere sinistră și demoralizantă. N'am avut timpul decît o clipă să-i văd pliscul cu limba ca un vierme roș, și ochii mari și speriați.

Soldații și-au pus pene după urechi și au dansat un dans negru, precum se cuvenea, căci între ei erau foarte mulți negri.

Celălalt vultur, îngrozit mai mult de oameni decît de nesfîrșitul apei deasupra căruia, dezorientat și fără busolă nu mai putea spera nici un țărm și nici o scăpare, a făcut ocolul vasului ca pentru a ne înconjura de un blestem, și a plecat.

Episodul a fost încheiat, dar acum, în liniștea gîndului nostru uniform ca odihna, sgiria un ac ascuțit.

* * *

Ne apropiem de țărmul Egiptului. E ultima zi; aerul e fierbinte și umed ca un abur, și se preface în apă pe fața noastră, pe haină, pe fierul rece al vaporului. Parcă ar ploua nevăzut peste tot, o ploae de care nu poți să te aperi. E înăbușitor și enervant. Toată lumea e agitată fără motiv, dar o agitație pe loc, căci orice mișcare copleșește. Dacă ridici brațul, asuzi imediat. Fiecare om e ca o mașină încălzită la maximum înainte de evaporare. E apăsător și greu. Parcă s'ar anunța un cataclism. Parcă apele mării s'au urcat în sus evaporate și ne cuprind în valuri nevăzute și fluide.

După cîteva ceasuri nu mai este la fel. Am trecut printr'o regiune umedă și plină de vapori, așa cum pe uscat simți că treci printr'o pădure.

Ne-apropiem. Nu se vede încă țărm nici într'o parte, *dar parcă avem un instinct de păsări călătoare.*

Fizionomia pasagerilor se schimbă brusc. Oamenii îmbrăcați *la fel cu noi* pînă atunci, deodată apar în halaturi mari albe, de mătasă, și fesuri roșii se văd defilînd pela geamurile sufrageriei.

Nimeni nu a știut că sînt atîția egipteni pe vasul nostru. Avem deodată impresia că, în mers, ne-a ajuns un vapor de pirați cu fesuri și turbane; au escaladat balustradele punților, și acum caută grăbiți pe culoare pe cineva.

Poate pe Mimoza....

De aceia trebue s'o caut. Acum în preajma despărțirii noastre pentru vecii vecilor. Am trăit cinci zile fără s'o văd o singură dată, dar cu fericirea ascunsă că avem aceiași

soartă, cu sentimentul că locuim aceiaşi casă, că o ştiu acolo, undeva, ascunsă.

Şi-am început să o caut.

Am găsit-o tocmai la proră, în fruntea vaporului, lîngă lanţul ancorei, sprijinită pe bord, cercetînd depărtarea spre care mergeam. Am văzut-o ca pe-o mică sălbăticiune care adulmecă pădurea sau locurile libertăţii ei. Am simţit-o acolo ca într'o cuşcă cu ideia eliberării cu aviditatea unui sbor spre locurile ei misterioase şi milenare.

M'am uitat la ea ca la un mic zeu în preajma totalei mele necredinţe.

Eram aşa de inexistent pentru ea! Am fost o clipă umilit pînă ce-am înţeles bine că altfel nu putea să fie.

Cîtă vreme a privit ea astfel, vaporul a mers mai repede, ca printr'o mistică vrajă al cărei secret ea îl deţinea dela un savant strămoş egiptean care şi-a îngropat ştiinţa ciudată odată cu el.

Dela tribord se vedea o dungă de pămînt plată de-alungul apei, spre orizont, ca o linie neregulată şi nehotărîtă pe-un desen schiţat şi neisprăvit.

Chipul Mimozei a rămas enigmatic, *de copil momie*. Prin sute de generaţii bucuria îşi întunecase luminile.

Avea numai în ochi o melancolie cum nu am văzut niciodată la o fată de 17 ani, şi am simţit că-mi este peste *putinţă* de a o înţelege.

De atunci n'am mai văzut-o şi nici nu am mai căutat s'o văd.

Chipul ei a intrat şi a rămas în mine astfel, aşa cum rămîne chipul unei iubite din ultima clipă cînd se pecetlueşte un sicriu.

Pe Mimoza n'am s'o mai văd niciodată.

N'aş vrea să aflu că iarna a jucat foxtrot cu un englez blazat la Otel Continental-Savoy în Cairo sau la Mena-House la poalele piramidelor.

* * *

In dreapta noastră, dunga de pămînt care despărţea cerul de mare, ca o linie fără talent trasă de-un pictor pe-un tablou anost, se tot apropie. Vine la noi, şi încetul o simţim alături, subt noi.

Portul Alexandriei deschide spre mare un gît ca un drum spre care se îndreaptă Alesia.

Pămîntul se scoboară parcă cu cît ne apropiem, ca şi cum noi ne-am ridica tot mai în sus deasupra apei.

Intrăm în port ca într'o capcană. O parte de mare e închisă intr'un ocol care se întinde ca un fluviu.

Sirena sună fioros, încreţind tăcerea. Deoparte şi de alta, lîngă ţărm stau acostate vase negre şi albe, ca specii variate de animale marine aruncate la mal şi din care nu a rămas decît scheletul, care-i din fier.

In mijloc apa sclipeşte subt o lumină violentă. Izolat, alb şi sclipitor, pasăre rară şi aristocrată, iahtul regal se leagănă ancorat în centrul portului.

Cabinele de sus sînt acoperite cu pînză albă strunită în sfori. O adiere uşoară din spre larg mişcă pînzele mari, şi-o clipă am impresia precisă că pasărea aceia rară vrea să ridice aripile să sboare la apropierea noastră.

Mersul Alesiei este încet şi nesigur. Curgerea tuturor vaselor dimprejur se face lent, pe nesimţite.

In portul de odinioară al Faraonilor, un hidroavion îşi încearcă motorul fugind pe apă cu un sgomot fioros şi un aspect de pasăre împiedicată.

Dela Marsilia şi pînă aici toate coastele de pămînt pe lîngă care am trecut au fost muntoase şi aspre, cu un aspect de bulgări enormi de zgură din care soarele a scos pe ici pe colo o vegetaţie săracă. Toate au apărut din depărtare cu creste neregulate pe clarul cerului ca nişte nouri care se ridicau în orizont şi care nu s'au mai ridicat, ci au rămas astfel numai ameninţători.

Aici ţărmul e plat şi calm. Parcă au fost ape peste tot şi s'au retras.

Alesia a oprit motoarele. O clipă ne surprinde impresia de calm şi senzaţia netă de plutire moartă pe care pînă acum n'am avut-o. De cinci zile vaporul ni s'a părut că luptă, că sare pe valuri, că trage greu, că-i obosit, că nu mai poate.

Liniştea de desubt şi lipsa trepidaţiei care devenise ca un puls vital al fiecăruia din noi pare deodată suspectă şi îngrijorătoare.

Se aud bătăi într'un clopot sus, şi un răspuns jos, undeva... Se aud lanţuri umblînd tîrîit dela un capăt la celălalt al vasului. Şi iarăşi a început sgomotul surd al maşinilor, şi helicea din spate bate apele repede şi pe loc, ca şi cum *s'ar juca*, sau *ar fi pe cale să se înece*. Apa clocoteşte *subt ea, şi de-asupra ei, pînă în fund*; spuma ese la suprafaţă cu nisip. E un ciclon mic în jurul helicei noastre. E o furie care ni se pare măruntă fiindcă e locală şi marea în jur e prea întinsă: Manevra.

Ţărmurile se învîrt lent în circonferinţă, cu cochetărie. Palatul de unde se îmbarcă Regele... magazii... scripete cu lanţul de fier, cu braţ de oţel profilează pe orizont, în atitudini atletice, încărcături: saci, un automobil...

Sîntem aproape de debarcader; o limbă de pămînt care întinde o platformă plată şi dreptunghiulară împărţind în două apa.

Pe debarcader începe spectacolul oriental: oameni în

halaturi mari albe cu brie roșii, cu fesuri, cu tarbuci. E altă ceva, e altă lume; sînt alte culori, altă lumină. E un joc viu de alb și roș, de fețe negre și bronzate, de perdele mici care cad la sergenții de stradă de pe fes peste ceafă. Și un sgomot infernal. Țipete, strigăte, gesturi... Totul e pe față. Parcă ar fi o bătălie sau cel puțin un incendiu. Strigătul este poate o descărcare nervoasă.

Un gard ad-hoc și mobil închide în dreptunghiu locul unde vom debarca. In jurul gardului hamalii în halate albe se sfădesc între ei dela rînd, și strigă spre vapor cu disperare de parcă noi am fi pe cale de-a ne îneca. Alesia înaintează încet, lunecînd pe lîngă debarcader. Hamalii la ordinul poliției mută și ei mai înainte gardul ad-hoc, și fac alt dreptunghiu, pînă ce deschizătura pe care debarcăm vine în dreptul acestui parc dezolant subt soare.

* * *

Debarcăm și noi orientul nostru, eșit ca prin minune de nu știu unde și totuși dintre noi, cei care ne știam pe bord de-atîtea zile.

Subt halaturile albe și fesurile roșii ghicim cunoștinți vechi, dar care au schimbat parcă dintr'odată de fizionomie, care au alți ochi, alt mers, altă atitudine. Sînt ca niște preoți care subt odăjdii se depărtează de noi, ne *devin* streini, simulează că nu ne mai cunosc, ne tratează cu o superioară indiferență.

Nu ne așteaptă nici un faraon.

* * *

Coborîm în soarele de jos ca pe o altă planetă. Subt lumina crudă și fierbinte privirile noastre tremură ca reflexul luminilor în apă. Ochii ne dor. Ii închidem pe jumătate, apoi de tot; îi contractăm ca doi pumni; se string în ei subt pleoape ca doi culbeci acasă; soarele s'a revărsat de pretutindeni. Nici nu-l poți vedea; e numai un torent; e o lavă luminoasă.

Și muștele vor să intre pe subt pleoape ca albinele într'o floare; cu insistență de instinct primitiv, fără teamă de pericol. Trebue să te aperi cu inverșunare fiindcă musca egipteană știe și așteaptă să moară cu eroism și fără reacțiune. Sînt muște cu arbore genealogic și tradiții. Poate descind prin evoluție din acei „scarabées d'or" desgropați cu pompă de faraoni.

* * *

La început sîntem jenați de portul nostru care pînă atunci era normal și uniform. Am intrat însă în excepție. Noi ne uităm cu copilărească curiozitate la oamenii în turban și halat alb, iar ei ne privesc cu indiferență și calmă

superioritate. Sîntem minoritari. A fost probabil o vreme cînd oamenii îmbrăcați ca noi erau înconjurați pe stradă cu curiozitate.

Această neînsemnată diferență exterioară ne schimbă totuși brusc mentalitatea și ne impune în noi înșine o atitudine. Trebue să ne considerăm prin asta, prin conștiința rasei noastre sau superiori și oarecum învingători, sau bănuitori și parcă umiliți și mici.

Eu personal simt un teribil sentiment de izolare, de dezorientare și am oarecum o psihologie de prizonier. Nu știu dacă e prestigiul istoric al pămîntului și cei ce l-au călcat, sau numai autoritatea pe care o impune ermetismul ciudat și mut al celor care ne privesc și al căror sentiment cu greu se poate desluși dintr'un amestec laolaltă de indiferență și dispreț, de superioritate și îngăduință... N'am să pot spune niciodată ce gîndește un egiptean.

Pentru mine, și pentru ideia mea despre ei, Sfinxul cu muțenia lui fixă de milenii are o semnificație colectivă și națională.

* * *

Intrăm între case apropiate, murdare și joase; pe-un caldărîm aspru și prăfuit.

La vamă, doi vameși ca doi preoți în alb ne numără pe limba faraonică. Fiecare din noi e desemnat cu numărul respectiv de parcă fiecare am fi botezați cu un nou nume ciudat, pe care ni-l pun cei doi preoți; un nume pe care nu-l auzim bine, pe care nu-l vom ști și nu-l vom pronunța niciodată.

Și totuși trecem pe-acolo cu toată personalitatea noastră și cu toate gîndurile pe care le-am avut.

Pe mine cînd m'a arătat cu degetul la numărătoare parcă a spus... și eram al treisprezecelea. Și am intrat pe pămîntul în care religiile sînt ample și colosale dar samănă cu superstițiile prin naivitate și slăbiciune.

Demostene Botez

Istorie şi artă [1]

Nu putem studia cu succes raportul dintre istorie şi artă fără a ne ocupa şi de opera lui Ernest Denis. Maurice Reclus îl numea de curînd — şi n'a fost numire mai justificată: „distrugător şi întemeietor de imperii". Acest istoric francez e sărbătorit în Cehoslovacia ca un erou naţional. Fiindcă opera lui istorică a făcut cunoscute Europei durerea şi nădejdea Boemiei înlănţuite. Evenimentele au impregnat *scrisului* lui Ernest Denis aureola, sensul şi valoarea unei profeţii. A fost un Michelet dăruit de generozitatea franceză Boemiei. Timp de-o jumătate de veac a dezvelit Europei apusene, cu un rar talent, o parte din misterul tragediei slave. A produs Cehilor impresia, în vremuri grele, a ajutorului din afară şi a încurajării mondiale. Ernest Denis a complectat şi continuat opera lui Palacky. A trasat istoria unui popor subjugat în conformitate cu adevărul textelor. Boemia devenise patria lui adoptivă. După o muncă neîntreruptă a avut satisfacţia de-a vedea Cehoslovacia independentă reînviată. Mazaryk, Wilson şi Ernest Denis, trei profesori, sînt consideraţi ca patronii morali ai republicii cehoslovace.

Ernest Denis ocupă un loc deosebit în rîndul istoricilor franceji, care şi-au făcut din istoria Slavilor o ocupaţie de predilecţie: Léger, Picot, Rambaud, căci e mai puternic, mai complex, mai nuanţat, mai amplu; e cel mai profund dintre ei. Cele cinci volume din trilogia lui cehă [2] sînt un model clasic de cercetare conştiincioasă, de erudiţie minuţioasă, de concepţie înaltă istorică, de logică, de preciziune şi claritate. A muncit o jumătate de veac la cele cinci secole din urmă ale istoriei cehoslovace. A contribuit mai mult la cunoaşterea tre-

[1] Vezi „Viaţa Romînească" Anul XXIII, No. 1.

[2] Ernest Denis, *Huss et la guerre des Hussites*, Paris 1878; *Fin de l'indépendance bohème*, Paris 1890, 2 vol.; *La Bohême depuis la Montagne-Blanche*, Paris 1903, 2 vol.

cutului şi aspiraţiilor cehe, decît serii întregi de scriitori şi istorici. Era cea mai respectată autoritate în Apus pentru istoria Europei Centrale. A abordat toate chestiunile controversate ale istoriei Boemiei. A încercat să risipească erorile, vagul şi îndoiala, care planau asupra ei. Totuşi munca de erudiţie pură, cunoaşterea amănunţită, critica textelor, pentru el erau o simplă pregătire la adevărata muncă de istoric; ea forma baza pe care trebuia să se ridice construcţia, cu conturile ei armonioase, care, în definitiv, singură merită numele de istorie.In josul paginilor lui rar de tot găsim note, texte, citate şi referinţe, adecă aparatul greoiu al erudiţiei, aparenţele armaturii ştiinţii istorice de azi, specializate la extrem şi rezervată numai specialiştilor. Ernest Denis era duşmanul paradei în ştiinţă; cu o rară modestie îşi ascundea erudiţia, sursele şi bibliografia utilizată [1].

Cu toate acestea tablourile lui istorice, larg şi curajos trasate, ne descopăr o ştiinţă de-o vastă întindere, de-o siguranţă surprinzătoare. Ele ne redau toate aspectele, toţi factorii care compun, la un moment istoric dat, viaţa integrală a unui popor, în toată complexitatea şi în toată completitudinea ei; o adevărată şi vastă sinteză a vieţii politice, militare, sociale, literare, artistice, religioase, economice, unde prin succesiunea anilor şi a epocilor, în profiluri larg conturate, ne apare faţa mobilă, diversă, tristă, tragică, veşnic aceiaşi şi totuşi mereu reînoită; faţa eternă a naţiunii cehe. „Ceiace e demn „de interes în istorie" — scria Ernest Denis — „e mişcarea generală a spiritelor, marile transformări" [2]. Această evoluţie lentă, sau schimbări accelerate în „mişcarea spiritelor", l-a interesat mai ales. Această mişcare continuă şi ritmică e redată în opera lui cu mult succes, cu un admirabil simţ al echilibrului şi al proporţiilor, cu o pronunţată putere de pătrundere şi judecată.

În legătură cu concepţia lui istorică scria undeva: „Istoria, concepută în înţelesul ei cel mai înalt, rămîne o artă; „documentul trebue interpretat şi animat. El nu este decît „mijlocul de-a ajunge la adevăr, şi adevărul însuşi nu-l obţinem *decît prin intuiţie*, aşi spune chiar: prin presimţire.... „*Erudiţia este condiţia istoriei*, dar ea este în acelaşi timp şi „negaţia ei" [3]. Fără îndoială că erudiţia începuse să devină,

[1] Cfr. Louis Eisenmann, *Ernest Denis, 1849—1921*, Paris 1921; *L'inauguration du monument d'Ernest Denis à Nîmes*, în *Le Monde Slave*, Paris, Octobre, 1925 pp. 116—157. In o serie de discursuri e schiţată viaţa şi caracterizată opera lui; Henri Hauser, *L'Oeuvre d'Ernest Denis*, Paris, 1922.

[2] Citat după discursul profesorului Louis Eisenmann, reprodus în *Le Monde Slave*, Octombre, 1925, p. 140.

[3] Henri Hauser, *L'Oeuvre d'Ernest Denis*, p. 11.

subt influenţa şcoalei germane, fatală istoriei, fiindcă mulţi istorici o considerau nu ca mijloc, ci ca scop.

Ernest Denis a arătat minciuna, escamotarea, imparţialitatea de faţadă, aparatul masiv şi ştiinţific, numai în aparenţă, al erudiţiei istorice germane. In opera lui a încercat să se conducă de-un adevărat spirit de imparţialitate. A reuşit? Răspunsul ni-l dă singur. „Am avut intenţia să scriu o „carte de bună credinţă... In ceiace priveşte indiferenţa se„nină, pe care o anume şcoală pretinde a o reclama istorici„lor, eu n'am crezut în ea şi nu am întîlnit-o niciodată... Intră „călăi şi martiri, intră tirani şi victime, îmi este imposibil să „rămîn neutru; urăsc oprimarea subt toate formele ei, cred „în triumful dreptăţii şi din acest motiv cauza Boemiei mi-e „scumpă... N'am disimulat nici o greşală a patrioţilor cehi; „cred, totuşi, că ei au scris admirabile pagini în istoria uma„nităţii" [1].

A încercat, prin urmare, să rămînă obiectiv, imparţial, chiar în pasiunea lui cea mai scumpă: cînd a scris istoria unui popor oprimat, pe care îl iubea, după cum iubea pe toţi umiliţii şi ofensaţii. Istoria lui Ernest Denis nu putea fi, decît de-o „imparţialitate pasionată" [2]. Pătruns de stricta datorie a istoricului conştiincios, recunoştea că el „nu trebue să „ascundă nici o mărturie în instruirea procesului şi să nu „spună, decît ce-a văzut în documente". Dar istoricul, orice „efort ar face, nu le poate interpreta „altfel, decît cu spiritul, „cu pasiunile... sau chiar cu prejudecăţile lui". Căci *istoricul* îşi are patria, religia, simpatiile, ideile lui cîştigate şi preferinţele lui. „Este oare cu putinţă să fie altfel, sau este oare „cel puţin de dorit?" Şi în continuare: „Orice istorie este o „teză, adică o pledoarie" [3]. In sfirşit, reluind dictonul antic, îl schimbă spunînd: „N'am scris nici fără iubire, nici fără ură" [4].

Ne place — şi nu o ascundem — mărturisirea dostoevschiană, scepticismul uşor exagerat, îndoiala chinuitoare a istoricului francez, faţă de problema obiectivităţii şi imparţialităţii absolute în istorie. Rezervele pesimiste nu diminuiază cu nimic valoarea operei lui. Dimpotrivă, ele atrag şi seduc. Căci studiile istorice ale lui Ernest Denis sînt o privire de ansamblu inteligentă, profundă şi larg concepută asupra istoriei Europei Centrale. Ele vor servi mult timp ca inspiraţie şi directivă.

* * *

[1] Idem, *op. cit.*, p. 14.
[2] Idem, *op. cit.*, p. 13.
[3] Idem, *ibidem*.
[4] Idem, *ibidem*.

Istoricul Seignobos a afirmat undeva, dupăce o şcoală întreagă germană susţinuse acelaşi lucru ani de-arîndul, că prevede momentul, cînd istoricii vor scrie exclusiv pentru specialişti. Adecă istoria va deveni un fel de „terra clausa". Au fost şi sînt istorici, care au realizat acest deziderat; şi-au impus un ascetism ştiinţific şi cereau şi cer cetitorului un efort constant de răbdare şi atenţiune. Sînt plini de neincredere faţă de ideile generale, care după ei denaturează sensul real al faptelor. Urmăresc în expunerea faptelor ordinea riguros cronologică. Orice timidă afirmare o sprijinesc pe o mulţime de citate şi referinţe. Lucrările lor sînt simple analize, comentarii de texte. Metoda lor e greoaie, seacă; e o multitudine de fapte, o imensă şi obositoare cronologie, texte juxtapuse, rareori grupate şi niciodată ordonate după un criteriu raţional; fapte mici amintite lîngă evenimente importante. Scrierile lor sînt simple cronici, a căror consultare cere mai multă erudiţie din partea cetitorului, decît aceia a autorului. Şi aceşti istorici îşi fac un titlu de glorie din „specialitatea" lor, care copiază literal analiza realistă şi cultul exclusiv al faptului consumat, al ştiinţelor pozitive; nu sacrifică nimic expunerii estetice, compoziţiei armonioase, stilului elegant şi totuşi precis, clar; dispreţuesc generalizările, gîndirea şi judecata istorică; pentru ei toate acestea reprezintă inferioara noţiune de: *literatură*. Istoria pentru ei e expunere mecanică a faptelor mici, adecă *micrografie* [1], iar generalizările sprijinite pe date cîştigate şi pe-o ştiinţă precisă sînt joc de fantezie sau de raţionament, teorii utopice traduse, în mod forţat, în mijlocul realităţii, metafizică a priori. Mistica erudiţiei le inspiră un cult pentru munca analitică, pentru publicarea textelor şi bibliografiilor, pentru documentul inedit — de cele mai multe ori lipsit de orice importanţă, — pentru sistemul rigid al fişelor, adesea numai decorativ. E era miopici erudiţiei istorice.

Şi şcoala aceasta, în mare parte franceză, credea că stă subt influenţa germană. Germania avea fără îndoială mulţi istorici, cu vederea prea scurtă, dar mai avea, subt impulsul puternic al concepţiei istorice, îndrăzneţe, interesante, dar şi discutabile a lui Lamprecht, o şcoală întreagă istorică, — *Lamprechtsche Sturm und Drang* [2], — care, obsedată de ideia de *Gesamtgeschichte* şi *Kulturgeschichte*, a trecut în contrapol, s'a ridicat la filozofia istoriei, a degenerat în speculaţii aventuroase şi nebuloase.

Intre cele două extremităţi s'au plasat adevăraţii istorici, cu care reprezentau metoda sintetică, care utilizau erudiţia rigidă, dar o şi depăşeau. Nu credeau cert cu Nietzsche că is-

[1] Henri Berr, *Les Etudes historiques et la Guerre*, în *Revue de Synthèse historique*, T. XXIX, Paris, 1919, p. 7.
[2] Idem, *ibidem*, p. 24.

toria e sufocarea viilor prin morți. Dar credeau, că o înșiruire nesfirșită de date numai, nu e istorie, că erudiția exagerată omoară adevărata istorie. Pentru o mai profundă fixare, pentru o mai pronunțată articulare a unei epoci, adepții metodei istorice sintetice, respectind — bine înțeles — în mod riguros postulatele criticii științifice, ordonau totuși cu zel și după un plan stabilit materialul, lăsau să cadă accidentalul și scoteau în evidență importantul și generalul; legau faptele după raportul de cauzalitate, înlănțuiau ideile; cu un cuvint, reduceau cit mai mult posibil subiectul, dacă se putea, la o singură idee centrală, asemenea artistului a cărui operă, adesea, e străbătută de-o singură facultate dominantă [1].

Istoricul Langlois scria nu de mult: „Numai lectura tex-„telor nu ne permite să stabilim legături între fenomene, nici „să discernem procesele de dezvoltare și evoluție. In acest „scop avem nevoe de anumite operații, pentru a putea trece „dela texte la expunerea celor ce putem ști și înțelege din „trecut" [2]. Numai grație acestei munci vom putea ajunge la opere „care nu au numai merite științifice sau aproape im-„personale, ca lucrările și disertațiile erudiților. Aici nu pu-„tem spune totul. In orice caz trebue să *alegem* și să *reparti-„zăm* clarul și obscurul; și sîntem serios obligați să ordonăm „faptele conform filozofiei și temperamentului nostru; cu un „cuvint, arta intervine" [3]. Prin urmare, chiar după *concepția* unui istoric critic, minuțios și de-o riguroasă erudiție ca Langlois, istoria e erudiție încoronată cu artă. In aceiași ordine de idei, doi istorici franceji, familiarizați cu metodologia și problemele științei istorice, scriau: „Istoria... este o știință ri-„guroasă, dar și o artă delicată" [4].

Istoria, după definiția altui istoric francez, „e știința tutu-„ror faptelor umane, sociale sau de alt fel, în ce ele au con-„stant și general" [5], sau „complexitatea fenomenelor țesute „pe pînza trecutului cu o fidelitate din ce în ce mai mare" [6]. Selecționarea fenomenelor importante și ordonarea armonioasă, inteligentă și clară a lor, iată chemarea istoricului, cînd face sinteză.

Noi nu credem că istoria trebue să fie rezervată unui număr extrem de redus de specialiști. Nu credem că trecutul interesează numai pe inițiați. Un Fustel de Coulanges, un Lavisse, Aulard, Seignobos sînt cetiți de pături largi în Franța. Cert că istoricul nu trebue să facă operă de vulgarizare. Dar o istorie inteligentă, profundă, echilibrată și elegantă e accesibilă și altora afară de specialiști. Ernest Denis scria și cu drept cuvint: „Nu m'am putut niciodată convinge, că scopul „principal al unui scriitor e să nu fie cetit niciodată" [1]; sau Baudelaire: „Orice carte, care nu se adresează majorității — „ca număr și ca inteligență — e o carte proastă" [2].

* * *

Valul studiilor de erudiție istorică, care se ocupă de detalii, bune sau rele, mai mult rele decît bune, se ridică din ce în ce și amenință să ne cufunde subt masa apăsătoare a faptelor mici acumulate. Publicul cetitor le evită cu groază. Se consolează în schimb cu istoria anecdotică, pitorească, romanțată, sau cu fantastice și voluptoase povestiri despre intrigile amoroase ale vechilor curți. Lipsa sintezei istorice se simte puternic. Publicul caută cu aviditate și stăruință pe istoricii, cu o cultură generală, cu facultăți de-a filtra abil și cu talent producția mondială istorică asupra unei epoci; care știu să arunce detaliile fără importanță și să rețină numai esențialul și permanentul; să degajeze faptele importante și ideile generale, „dominante"; să redea intuitiv „culoarea locală"; care cred că ceiace importă mai ales în istorie e: a descoperi raporturi și ansambluri; a găsi legătura strînsă, care să unească în timp și spațiu fenomene, care la cea dintâiu privire ne-au părut diverse și eterogene.

Evident nu ne gîndim aici la sinteza „științifică" preconizată de Henri Berr [3], care pretinde neglijarea evenimentelor și cere mai ales studiul — cu ajutorul logicii interne — al tuturor faptelor umane, chiar al acelora care n'au un caracter social, dacă au în schimb un caracter general. Sinteza aceasta e mai mult metafizică, decît științifică.

Nu ne gîndim nici la sinteza sociologică, care ar vrea să *stabilească raporturi generale între fenomene, chiar din societăți sau epoci diferite.* Ea neglijează totdeauna și conștient *evenimentele particulare,* accidentale. Și știm prea bine că accidentalul adesea tulbură sau chiar modifică mersul regulat al evenimentelor istorice [4].

Nu pledăm nici cauza sintezei filozofice, care totuși adu-

[1] Naumann, *L'Europe Centrale,* tr. fr. Paris p. 41.
[2] *Un demi-siècle de civilisation française,* Paris, 1916, p. 126.
[3] Idem, *ibidem,* p. 131.
[4] L. Bréhier și G. Desdevises du Dezert, *Le travail historique,* Paris, 1907, p. 17.
[5] Louis Halphen, *L'histoire en France depuis cent ans,* Paris, 1914, pp. 180—1.
[6] Idem, *ibidem.*

[1] *Le Monde Slave,* Paris, Octobre, 1925, p. 140.
[2] Charles Baudelaire, *op. cit.,* p. 65.
[3] Henri Berr, *La synthèse en histoire,* Paris, 1911; *La synthèse des connaissances et l'histoire,* Paris, 1898; *L'histoire traditionelle et la synthèse historique,* Paris, 1921.
[4] Henri Sée, *op. cit.,* pp. 286—7.

ce mari servicii istorici și care nu caută să stabilească legi, ci încearcă o explicare mai profundă a evenimentelor istorice; vrea să fixeze condiții și tendințe, care la un moment dat ne ajută să înțelegem mersul istoric [1].

Ne gîndim numai la istorii generale, care grupează și înlănțue faptele și care cer un efort mare, o judecată puternică, un simț și o inteligență critică dezvoltată, aptitudini de generalizare deosebite, cunoștinți întinse; ca dintr'o mulțime infinită de texte, documente, monografii, să ne dea un tablou viu, fidel, inteligent, al unei epoci sau țări; pe care-l va construi — asemenea artistului — cert conform mecanicii și legilor științei istorice, dar și conform concepției lui filozofice, vederilor, temperamentului, conform individualității sale. Renan scria despre sinteza istorică, că „fiecare o construește „după propriul său stil" [2], și că ea permite, mai mult decît oricare disciplină, manifestarea „originalității individuale, „care trebue respectată în mod suveran" [3].

* * *

Istoria nu este și nu poate fi o știință exactă. *Auguste* Comte — fără îndoială — a exagerat cînd a numit-o: „o compilare incoerentă de fapte, condusă de cel mai radical iraționalism" [4]. Ea nu se ocupă decît de fapte individu*ale și* contingente. Pentru a putea realiza o selecționare a faptelor, trebue să recurgă la o judecată de valoare care nu-și are nici principiul, nici punctul de sprijin în istorie. Știința însă trebue să aibă principii proprii, cu ajutorul cărora să-și studieze obiectul. In plus, e o deosebire capitală între actele umane și cele naturale. Acestea sînt ele însele și numai ele, pe cînd celelalte sînt expresiunea, imaginea materială a unui fapt spiritual, simbolul unui suflet, al sentimentelor, gîndurilor și trebuințelor sale. Și pentru a le înțelege, aprecia, exprima și coordona, trebue să facem apel la anume principii și doctrine.

Mulți istorici — spre deosebire de filozofi — se mîndresc, că ei lucrează cu realități și nu fac apel la abstracțiuni și ipoteză. Lévy-Bruhl expunînd filozofia lui Auguste Comte, spune undeva, că spiritul nostru în cunoștința naturii „trebue să se facă cît mai receptiv posibil; căci ar falsifica știința „introducînd ceva din el insuși"; sau în fața fenomenelor trebue să se prezinte „ca o oglindă absolut plană și fără pată, pentru a le putea reflecta așa cum sînt"; dar prin

[1] Henri Sée, *ibidem*, p. 288.

[2] Citat după: Henri Massis, *Jugements, Renan, France, Barrès*, Paris, 1923, p. 76.

[3] Idem, *ibidem*.

[4] Idem, *ibidem*, p. 65.

simpla observare a fenomenului „spiritul e interesat în întregime; condițiunile subiective ale științei „sînt virtual date" [1].

Dacă chiar metoda pozitivă nu exclude observarea subiectivă, ci face din ea un element important și permanent, e natural ca în istorie, pentruca mii de fapte să fie inteligent legate, să fie imperios necesar un principiu călăuzitor, o metafizică. Istoricul proectează totdeauna asupra trecutului ceva din individualitatea sa. Cu puțină exagerare am putea spune că concluzia, care se degajează chiar din cele mai conștiincioase opere istorice, în realitate a fost introdusă acolo în mod prealabil. Istoria cu greu poate fi concepută ca „adevăr fără nuanțe" [2], cum ar zice Renan. Istoriei, fiecare din noi îi impregnăm pecetea individualității noastre; îi împrumutăm — vrînd-nevrînd — ideile, pasiunile, tendințele noastre.

Renan scria: „Din moment ce o doctrină îmi închide o„rizontul, o declar falsă" [3]. Doctrinele care ne închid orizontul și prin prisma cărora judecăm istoria sînt puternice, multiple și ne stăpînesc în tot momentul. Istoricul, care să abordeze trecutul, imun de orice prejudecată, sentimente sau ideologie, nu s'a găsit încă.

S'a numit arta: omul adaus naturii — „homo additus naturae". Căci orice artist, demn de acest nume, transformă prin temperamentul lui spectacolul naturii: îl complectează, se confundă cu el. Același proces se petrece între istoric și vremurile apuse pe care le studiază: le adaugă ceva din personalitatea și gîndul lui.

„Geometria singură" — scria Renan — „se formulează în axiome și în teoreme; aiurea vagul e adevăr" [4]. Istoria e ondulația perpetuă între adevărul real și cel relativ. Variabilul domină istoria. El e în funcție de concepția istorică a autorului. Cel care crede în rolul personalității, are cultul „oamenilor mari", reduce istoria la biografie. Adeptul idealismului istoric va stărui mai ales asupra factorului moral și mișcării ideilor. Elevul școalei materialiste va plasa evoluția istorică în funcție de forțele economice. Istoricul-psiholog va sparge suprafețe, aparențe, va săpa adînc în suflete, va sonda *intenții și tendinți* ascunse, va scoate la iveală forțe morale ne*glijate până la el de istorie*. Istoricul de-un scepticism exagerat, cu înclinări spre un nihilism atenuat, va releva o infinitate de factori și componente, care se ciocnesc, se balansează, se conțin, ca un ocean veșnic înfuriat, veșnic în miș-

[1] Citat după: Grasset, *La Science et la philosophie*, Paris 1918, p. 32.

[2] După: Henri Massis, *op. cit.*, p. 70.

[3] Idem, *ibidem*, p. 57.

[4] Idem, *ibidem*, p. 77.

care și totuși același, ca fluxul și refluxul: după el evoluția e anihilată de echivalența forțelor istorice pozitive și negative.

Istoria scrisă de-un aristocrat, de cele mai mult ori, e o analogie a clasei din care face parte, regrete după „vremurile bune", rezerve și neîncredere față de ideia libertății și a democrației. Un revoluționar reduce istoria la o seie neîntreruptă de revolte și revoluții, la tulburări și nemulțumiri, la o mistică a suferințelor celor mici și a spiritului de revoltă. Un socialist de erudiția și seriozitatea unui Kautsky împinge ideia conștiinței și luptei de clasă la cei exploatați până'n evul mediu sau chiar în antichitate [1]. Un liberal va comite grave anacronisme de idei, căutînd geneza liberalismului departe in istorie, cînd ea nu se punea decît prin excepție și intermitent. Un credincios nu va avea decît rezerve față de ideologia modernă, care a lovit în puterea temporală a bisericii.

Ideile dominante din timpul nostru, care ne stăpînesc și conduc, le reflectăm în alte vremi. Și, de cele mai multe ori, fără voia noastră. In felul acesta judecăm fapte și oameni în lumina principiilor moderne, denaturăm mai mult sau mai puțin vizibil fața și aspectul unei epoci. Anacronismele de idei — din nefericire aproape imposibil de evitat — sînt mult mai periculoase, decît anacronismele de *fapte*. Prin cele din urmă schimbăm ceva parțial, redus, prin cele dintăi transformăm aspectul și interpretarea generală a unei epoci. Cîți nu prelungesc ideia democrației și pe cea națională — amîndouă de origine modernă și revoluționară — departe pe pînza trecutului! De altfel azi istoria este și nu poate fi, decît democrată. Factorul „om mare", e înlocuit cu factorul „masă". Orice efort ar face un istoric, conștient de meseria lui, de-a fugi de sentimentalism, dacă are o conștiință, se va face — involuntar — apărătorul umililor și săracilor, al democrației, al mersului progresiv al ideii de libertate politică și dreptate socială. Chiar un savant riguros ca Seignobos, care se crede ferit de orice prejudecată, explică Europa politică contemporană, prin o concepție istorică larg democratică. Fiindcă democrația, cu tot drumul ei șerpuitor, cu toate deviațiunile ei momentane, în fond e un factor primordial, general, veșnic in progres al Europei de azi. Pe istoricii francezi i-am putea împărți — în mod puțin cam forțat — în două mari grupuri: cei care sînt pentru Revoluția Franceză, prin urmare pentru democrație — unii bineînțeles cu oarecare rezerve — sau contra ei. In cea dintăi categorie amintim pe: Thiers, Louis Blanc, Michelet, Quinet, Tocqueville, Albert

[1] Kautsky K. *Die Vorläufer des neuren Socialismus*, Stuttgart, 1895, în 2 vol. Volumul I în întregime scris de Kautsky, al doilea în colaborare cu alții.

Sorel, Aulard, Jaurès, Lavisse, Seignobos, Sagnac, Mathiez. In a doua pe: Taine, A. Cochin, Louis Madelin, Funck-Brentano, Lenôtre, Bainville, Caxotte. Cred că e inutil să arătăm unde sint erudiții adevărați, istoricii conștiincioși, și unde sint diletanții și teziștii.

Exemplul acesta ni-l oferă cele mai multe țări. El e valabil chiar pentru Rusia unde un Klutchevsky, Miliukoff, Platonoff, erudiți profunzi, complecși, au o concepție larg democratică despre istoria contemporană, în contrast cu conservatorii mistici, Soloviev, Brian-Chaninov, etc.

Courbet spunea că realismul „este prin esență arta democrată". Și continua: „A urmări ideile, obiceiurile, aspectul epocii mele, după aprecierea mea; a fi nu numai pictor, ci și om, cu un cuvint, a face artă vie, acesta este scopul meu". Orice efort ar face istoricul de azi de-a nu prelungi ideile moderne pe pînza anilor trecuți, e aproape imposibil. Și dacă Proudhon credea că artistul e „o expresiune a timpului" său, același lucru îl credem noi despre istorie. Să ne gîndim numai că sînt istorici azi, care fac istoria, chiar a claselor agrare, în lumina ideologiei marxiste, sau alții, care dau istoriei o interpretare freudistă.

* * *

Cei care vor să apropie istoria de știință, recunosc ușor că ea nu poate formula legi, dar în schimb poate explica, poate stabili cauze apropiate sau mai îndepărtate. După ei istoria trebue să fie explicativă și în mod raționalist, logic. Insă dacă ținem sama de părerea lui Meyerson, că e aproape imposibil de-a fixa în mod exact chiar cauzele unui fenomen fizic și că în mod fatal trebue să ne mulțămim, de cele mai multe ori, cu o singură cauză determinantă [1], dacă credem cu Stuart Mill, că „adevărata cauză e totalul antecedentelor", în mod natural ajungem la convingerea că fenomenele istorice complexe, amestecate, sînt greu de explicat, cauzele lor sînt greu de fixat.

Cînd e vorba de cauzalitate, cei mai mulți istorici sînt de acord cu savantul Seignobos, că „istoria atinge mai ușor cauzele accidentelor particulare, decît pe cele ale transformărilor generale" [2] sau cu afirmarea din opera fundamen-

[1] Meyerson, *De l'explication dans les sciences*, Paris, 1921, T. I. pp. 321—335; Cfr. Sée (H.), *Science et philosophie de l'histoire*, pp. 184—242; Idem, *Remarques sur le concept de causalité en histoire*, în *Revue de Synthèse historique*, T. 47, 1929, pp. 17—25.

[2] Langlois-Seignobos, *Introduction aux études historiques*, p. 251 și urm.

tală a aceluiaşi savant: „Am urmărit în expunerea evenimen-„telor, şi în mod riguros, mai ales ordinea cronologică, care „face să apară mai clar succesiunea cauzelor şi efectelor"[1]. Am fi şi noi de părerea istoricului francez în cazul cînd orice fapt particular ar porni dela alt caz particular. Dar realitatea e alta. Prin urmare, chiar faptelor particulare cu greu le putem stabili cauzele.

Dimpotrivă noi înclinăm a crede, — şi fără să urmărim un rafinament de paradox, — că, pe lîngă toată complexitatea lor, cauzele faptelor generale sînt mai uşor de sezisat, decît cauzele faptelor particulare, fiindcă avem de-a face cu fenomene de natură mai generală şi mai permanentă. Căci dacă nu ne surprinde totdeauna identitatea, în orice caz ne izbeşte analogia lor.

Pe de altă parte, Heinrich Rickert[2] şi Fr. Meinecke[3], în aceiaşi ordine de idei, mai fac şi altă distincţiune; după ei cauzalitatea în istorie se poate aplica numai la fapte materiale, dar nu şi spirituale, morale. Acestea din urmă pot fi judecate numai în funcţie de noţiunea „valorii".

Ceiace separă istoria chiar de sociologie şi de economia politică e conceptul cauzalităţii. In cele dintăi discipline cauzalitatea întîmpină mai puţine dificultăţi, fiindcă tratează problemele în abstract, nu ţine sama — în orice caz nu într'o măsură aşa de mare ca în istorie — de factorul timp; principiul identităţii în ele joacă un rol mai mare.

Dar cu toate acestea istoria — ştiinţa pur explicativă — e silită să caute şi să fixeze cauze. Natural, valoarea adevărată a lor nu trebue exagerată. Ceiace putem stabili — mai mult sau mai puţin precis — sînt mai ales unele condiţii şi tendinţe care determină formele istorice. „Noi am zice" — scrie Henri Sée — „că chiar antinomia aceasta sau paradoxul a-„cesta dă atîta farmec practicii ştiinţelor istorice şi acest far-„mec e cu atît mai mare, cu cît nu putem spera să ajungem „vreodată la certitudini chiar mult mai mici decît în ştiinţele „fizice. Această „ştiinţă conjecturală" ne oferă farmecul vi-„nătoarei. Şi aici — ca pretutindeni — ce pierdem în certi-„tudine, cîştigăm în schimb în amploarea cunoştinţelor şi în „lărgimea gîndirii"[4]. Cu alte cuvinte, individualitatea istoricului intervine. Să ne gîndim numai la gama nuanţată

[1] Seignobos (Ch.), *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, Paris, 1924, 7-ème éd., p. XIII.

[2] Rickert, *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, Tübingen, 1910, ed. a II-a.

[3] *Kausalitäten und Werte in der Geschichte*, în *Historische Zeitschrift*, T. 137, fasc. 1, 1927.

[4] Henri Sée, *art. cit.*, din *Revue de Synthèse*, Juin 1929, pp. 24—25.

a cauzelor Revoluţiei Franceze. Ele diferă — şi simţitor — după istorici, ţări şi epoci.

* * *

Subt influenţa lui Kant şi Schiller, o şcoală întreagă susţinea, în cursul veacului trecut, că arta este prin esenţă dezinteresată, că ea nu trebue să fie utilitaristă, ci o simplă „activitate de joc" *(„ein Spieltrieb")*. De aici teoria „artei pentru artă". Şi aceasta fiindcă în epoca lui Kant şi Schiller, problema democraţiei, ideia naţională şi socială, care au străbătut puternic literatura contemporană, nu se puneau încă, sau abia se ivise. Au fost esteticiani care au adus corective acestei teorii; au siştinut, că a face din artă o activitate absolut dezinteresată, un simplu joc, însemnează a-i diminua rolul, în loc de-a i-l înălţa[1]. Căci, orice s'ar spune, arta este totuşi strîns legată de viaţă şi utilitatea ei nu e totdeauna un rău. Desigur Proudhon, vorbind de Courbet, a exagerat, cînd a spus că: „opera lui coincide cu filozofia pozitivă a lui Auguste Comte,... cu dreptul la muncă şi dreptul muncitorului"... care „anunţă sfîrşitul capitalismului şi suveranitatea producătorilor". Dar nu e mai puţin adevărat că scriitori mari — şi mai ales ruşi — au crezut, că rolul lor nu e numai pur artistic, ci şi — sau poate mai ales — un misionarism social, moral şi uman; cu toate acestea cine ar îndrăzni să nege valoarea artistică a operei lor? Arta a avut adesea o influenţă hotărîtoare asupra evoluţiei ideii naţionale şi sociale, fără să devină un instrument exclusiv al ei.

Cam în felul acesta se pune problema şi în istorie. Erudiţia istorică pură crede că trebue să existe prin sine şi pentru sine. Ea combate oportunismul, utilitarismul, sistematizarea tendenţioasă, deformarea în sens naţional sau social, tendinţa de-a da istoriei vre-o misiune, culoare sau sens de actualitate practică. Fără îndoială dezinteresarea, mai mult sau mai puţin absolută, e condiţia primordială a muncii istorice; asupra cercetării şi criticii materialului, asupra concluziilor pe care le trage istoricul, nu trebue să apese nici o tendinţă, nici o preocupare, decît descoperirea adevărului. *Dar se pune întrebarea, dacă istoria numai prin ea şi pentru ea este posibilă?* Am văzut că acest fel ideal de-a scrie istoria e cu neputinţă de realizat, căci istoricul, vrînd-nevrînd, o marchează cu timbrul personalităţii sale. Fireşte ea nu trebue să fie o ştiinţă de războiu, care luptă pentru ideia naţională, socială, religioasă, cu toate că un istoric destul de obiectiv, şi care a apărat, cu mult înainte de războiu, concepţia istorică

[1] *Revue de Synthèse historique*, Tome XLVII, Juin 1929, en appendice du *Bulletin du Centre International de Synthèse*, l'article „Art", par Louis Réau, p. 32.

pură, Dietrich Schäfer, a fost silit să recunoască, că orice efort ar face istoricii de azi, ei vor fi siliți să interpreteze istoria în lumina „concepției naționale”. [1] Iar noi adăugăm că, pe lingă ideia națională, preocupările sociale și politice, problema democrației, care domină epoca noastră, cu un cuvînt ideologia de azi, în mod fatal se va reflecta și asupra trecutului. Și'n felul acesta istoria devine practică, sau cum ar zice Harnack „servește la cunoașterea prezentului”; la educarea politică a minorităților conștiente, care conduc opinia publică a democrațiilor moderne. Studiile istorice orientate către actualitate, care fac ca trecutul să servească prezentul, ca istoria să vină în contact cu viața; care oferă adesea informații utile guvernanților și oamenilor de acțiune, nu înseamnează că politicianizează trecutul, ci dimpotrivă multe din ele au marcat un efort de informație solidă, de-o riguroasă cercetare și de-o severă metodă.

Istoricul și romancierul german Freytag scria: „E dreptul celor vii să interpreteze trecutul după trebuințele și cerințele epocii lor”. Și istoria istoriei ne arată, că una din rațiunile ei originale de-a fi este să servească — fără să fie totuși un instrument orb — la anumite trebuinți imediate, după cum unele opere de artă servesc — la un moment *istoric dat* — cauza națională sau socială a unei *colectivități. Totuși* asupra trecutului nu trebue să se arunce clarul și obscurul din pasiuni politice și din orgoliu național. Căci nu istoria trebue reglementată după viață, ci viața după istorie, care, *chiar* prea științifică fiind și chiar dezinteresată, totuși poate deveni practică, cu aplicări și învățăminte fecunde pentru viață. Cu Auguste Comte, trebue să recunoaștem că umanitatea e compusă din mai mulți morți, decît vii. Sau cum scria Friedrick Naumann, în puternica și elocventa lui carte: „Istorie a tre„cutului, haos minunat, mulțime de figuri diverse, te implo„răm și te rugăm să ne vii în ajutor! Dacă voești, poți să „ne sfarmi în bucăți. Dacă iarăși voești, poți să linistești „totul!...” [2]

Paris, Mai 1930.

Nicolae Tolu

---

[1] *Revue de Synthèse*, T. XXIX, 1919; Henri Berr, *Les études historiques et la guerre*, p. 17.

[2] Fr. Naumann, *L'Europe Centrale*, trad. fr. Paris, p. 59.

Cronica externă

Comisiunea Europeană

Comisiunea de studii pentru Uniunea Europeană a ținut la Geneva cea de-a doua sesiune, subt președinția d-lui Briand.

Prima sesiune avusese loc în Septembrie și fusese consacrată instituirii acestei Comisiuni, după desbateri asupra utilității și competinței, structurii și direcțiunii ei. Guvernele răspunseseră memoriului d-lui Briand printr'o vagă acceptare de principiu și prin numeroase obiecțiuni, menite să întrerupă raționamentul fundamental al proectului, să-i tulbure unitatea și să-i altereze puterea caracteristică.

Intinderea și limitele Uniunii Europene, baza juridică a Comisiunii propuse, tendințele politice, raportul ei cu Societatea Națiunilor, facultatea ei de comandament față de Suveranitățile statelor se vedeau subt perspective deosebite din capitalele europene. Chiar numele Comisiunii era discutat pentruca nu cumva să cuprindă, în formula sa solemnă, un angajament prea riguros. D. Scialoja, sceptic și ingenios, a propus actualul titlu: „Comisiunea de studiu pentru Uniunea Europeană”, dînd o satisfacție verbală proectului *francez și făcînd* o concesiune semnificativă obiecțiu*nilor de principiu* venite, mai ales, din Italia. Acest nume *arată că între* existența actuală a Comisiunii și realizarea *eventuală a* Uniunii Europene este o distanță pe care o poate parcurge sau nu bunăvoința comună a statelor participante.

Nimic n'a putut însă împiedica deciziunea elementară de a organiza o Comisiune cu o competință efectivă. Statele europene erau amenințate, în centrul existenței lor, de ruină și îmbunătățirile nu puteau veni decît prin mijloace internaționale care nu se puteau organiza decît într'o Europă hotărîtă să colaboreze. Față în față stau mizeria tuturor

națiunilor și orgoliul cîtorva guverne. Conflictul e cunoscut în istorie și, de cîte ori nu a găsit o soluțiune pașnică, de atîtea ori a dat naștere unui dezastru. Proectul d-lui Briand cuprindea o asemenea soluțiune și în termenii săi se găseau virtuțile practice de o aplicațiune imediată, pe lîngă direcțiunile ideale ale unui scop etern. Guvernele au vrut să se arate prudente și au acceptat constituirea unei Comisiuni destinată să studieze soluțiuni practice pentru actuala criză europeană, dar nu s'au ocupat să alcătuiască o doctrină comună care să inspire deciziunile ulterioare. Nu știu de ce oamenii politici au o adevărată pasiune pentru efemere și de ce cred că prudența înseamnează să pui un paleativ acolo unde trebue o soluțiune!

Comisiunea a luat totuși ființă. Ea a fost pusă subt ocrotirea Societății Națiunilor, i s'a dat același Secretar general și aceleași organe tehnice. D. Briand a lăsat deoparte, deocamdată, formula definitivă și construcția întreagă a proectului său și a adaptat desigur o metodă britanică de organizare progresivă a instituțiunii și de consacrarea ei prin practică și obiceiuri. Spirit suplu și experimentat, d-sa își zice că o instituțiune care funcționează își asigură mai bine existența și propășirea, decît una care își caută justificarea numai în proclamațiuni solemne. *Hotărîrile* viitoare ale Comisiunii vor face dovada puterilor ei creatoare și guvernele vor stabili, cu fiecare ocaziune, măsura participării lor la opera de salvare a actualului regim european.

In vederea sesiunii din Ianuarie a Comisiunii europene, Secretariatul Societății Națiunilor pregătise cîteva chestiuni care ședeau la baza crizei economice și sociale din Europa. Ele priveau producțiunea și schimbul cerealelor și organizarea unui credit agricol internațional, — probleme privind, în aparență, numai un grup de state europene, dar de o importanță generală prin repercusiunile lor economice și sociale. Fiindcă o amenajare a tîrgului de cereale, care să asigure debușeuri europene producțiuni agricole din statele dunărene, creiază și fortifică, în aceiași măsură, un mare număr de cumpărători pentru articolele produse de industria occidentală. Pe de altă parte, se încurajează astfel producțiunea de cereale în țările natural agricole, se ajută industrializarea acestei producțiuni, selecționarea ei și se readuce la limitele normale cultivarea cerealelor în țările unde a trebuit să se creeze condițiuni artificiale în acest scop. In fine, se asigură prețului o oarecare stabilitate și producțiunii europene o distribuțiune rațională. Clase întregi de muncitori își regăsesc un echilibru social și economia națională a cîtorva state recapătă o putere de rezistență necesară în lupta actuală a regimului burghez contra forțelor de dislo-

care, care îl asaltează. Statele producătoare însă au datoria să îmbunătățească calitatea cerealelor și să diminueze prețul de producție pentruca să poată suporta concurența normală a statelor extra-europene. Ele nu pot cere sacrificii bănești cumpărătorilor, în aceste momente de criză, care să nu fie compensate cu avantaje echivalente, înscrise aproape imediat în bilanțul acestora. Ele au dreptul numai la o normalizare a tîrgului european, făcută prin raționalizarea producțiunii, prin măsuri proprii vamale și printr'un joc de credit. Și mai au dreptul, desigur, la o organizare comună de măsuri eficace a întregului regim burghez, dator să lupte contra unui sistem economic propus de regimul bolșevic cu mijloace ingenioase și durabile. Fiindcă, la capătul luptei întreprinse, stă în joc principiul însuși al actualei civilizațiuni europene. Puterile lui de rezistență se numără și se măsoară acum, în fața expansiunii celuilalt principiu, pe care nu este suficient să-l disprețuești pentru ca să-l învingi. Uniunea europeană are poate această misiune istorică să dovedească vitalitatea capitalismului și a burgheziei punînd în funcțiune facultățile lor de colaborare și de acțiune. Sau dacă nu, va însemna, dimpotrivă, că acest regim cade victimă a propriilor lui excese, că va fi ros de tendințele lui de disociere, stîrnite de ideile de expansiune și de concurență create chiar de actualul regim. Iată de ce Uniunea Europeană are nevoe să afirme o doctrină comună. Să culeagă din sistemul economic, adoptat de burghezia capitalistă, elementele capabile de o extindere internațională, să le dea o asemenea direcțiune și organizare și să arate, prin urmare, virtuțile de trăinicie ale acestui sistem. După cum are sau nu facultăți de colaborare internațională, se poate spune despre actualul regim că e menit sau nu să trăiască. In puterea lui de transformare în acest sens îi stă justificarea. Și în voința guvernelor de a-i folosi tendințele de cooperare internațională, se regăsește dorința lor de a-l păstra. Dar poate că tocmai *această voință s'a manifestat în mod confuz și contradictoriu cu ocaziunea* adunării Comisiunii europene.

In adevăr, marea dificultate a acestei sesiuni s'a născut în *jurul* propunerii italo-germane de a se invita la desbateri și Statele ne-membre ale Societății Națiunilor. Chestiunea fusese deja evocată în adunarea precedentă și eludată atunci. Reprezentantul Italiei a făcut însă acum, din ea, o condițiune esențială și a găsit în delegațiunea germană sprijinul tenace pe care îl cunoștea. Italia și Germania doreau ca reprezentanții Rusiei și ai Turciei să participe, în calitate oficială, la lucrările Comisiunii europene. Cererea lor se sprijinea, în mod public, pe ideea de a se conforma Uniunea Europeană la geografia însăși a Continentului; de a asocia la eventualele deciziuni economice și aceste state care con-

stitue debușeuri considerabile pentru industria occidentală și izvoare de producțiune de primul ordin pentru materiile prime, și de a da măsurilor ce se vor lua un fel de stabilitate prin calcularea exactă a puterii de producțiune și de absorbție a adevăratului tîrg european. Dar stăruința italo-germană avea desigur și puternice rațiuni particulare. Ele amestecă, într'o proporție inegală, elemente politice și economice.

Italia vrea să prezinte, subt o formă palpabilă, puterilor occidentale ipoteza unui bloc italo-germano-rus. Astfel făcea o dovadă concretă a manevrei sale politice tinzînd la intimidarea grupului învingătorilor prin exploatarea solidară a revendicărilor învinșilor din marele războī. Ea urmărea deasemenea să arate guvernului francez că planul lui de colaborare europeană poate fi minat de introducerea în Comisiunea de Studii a unor elemente de disociere, pe care Italia are facultatea să le patroneze sau nu. Însfîrșit, Italia dorea să-și asigure încă două voturi în cazul cînd ar trebui să continue politica sa actuală de propagandă contra stabilității politice în Europa. In afară de aceste motive politice a căror valoare nu e locul să o apreciem aici, ea avea altele mai serioase: legăturile sale comerciale cu Rusia și cu Turcia prezintă un interes imediat și considerabil pentru producțiunea italiană (recentul tratat de comerț italo-rus o dovedește), iar bunele relațiuni cu Turcia constitue unul din sprijinele cele mai importante ale politicii Italiei în Mediterană și o garanție a dorinței sale de expansiune în regiunile vecine.

Germania se folosește cu prudență de această coincidență provizorie între interesele sale permanente și veleitățile actuale italiene. Ea privește cu scepticism propunerile venite dela Roma, fiindcă ele o pot împiedica în dezvoltarea politicei sale externe și o pot înșela asupra durabilității și chiar seriozității lor. Germania știe încotro merg adevăratele interese ale Italiei și își dă sama că Franța și Anglia o pot reintoarce pe drumul istoriei sale naturale.

Ea are însă o grijă mai matură, să păstreze bunăvoința rusească care o poate ajuta în revendicările sale politice ca și în nevoile grave ale economiei sale naționale. Actualul regim din Rusia va continua să urmărească cu aceiași stăruință răsturnarea Statului european pentru ca să-și servească scopurile sale de expansiune revoluționară. Intr'o mare măsură, el ajută deci politica de *dinamism* practicată de Germania, căreia îi oferă de-asemenea mari debușeuri economice și posibilitățile unei adevărate penetrațiuni industriale. Amiciția sa cu Turcia înseamnează conservarea grupului solidar al foștilor aliați precum și o amintire vie a politicei germane dinainte de război.

O parte din membrii Comisiunii au ridicat, împotriva acestei propuneri, obiecțiunile cele mai legitime. Unele erau de ordin juridic și procedural, și priveau raportul posibil și natura sa dintre comisiunea europeană, parte integrantă a Societății Națiunilor, și statele ne-membre ale acestei instituțiuni. Altele erau de ordin practic și invocau dificultățile de funcționare ale comisiunii care s'ar crea prin invitarea statelor declarate ostile Uniunei Europene. In fine, în contra participării Rusiei, se ridicau obiecțiuni principale care subliniau această contradicțiune evidentă dintre structura și interesele regimului economic și social din restul Europei și acelea ale sistemului adoptat în Rusia. Ele considerau de-asemenea ca demoralizatoare această proprie declarațiune de incapacitate, pe care o făcea capitalismul burghez. Inapt să găsească o soluțiune crizei prin care trece, capitalismul ar face apel la capacitatea de organizare și de propășire a comunismului bolșevic. El și-ar căuta astfel remediile în virtuțile recunoscute ale regimului opus. Propria sa infirmitate capătă o semnificație mai adîncă și lumea se întreabă ce valoare și ce rezistență poate avea un asemenea regim.

Comisiunea însă, păstrind spiritul de colaborare al Societății Națiunilor și dorința ei de a apropia de practica internațională statele ne-membre, a invitat să participe *la Studiul crizei economice mondiale* și guvernele din Islanda, Turcia și Rusia.

In afară de aceasta, Comisiunea de Studii a mai adoptat încă șapte rezoluțiuni:

I) O rezoluțiune prin care se hotărăște convocarea unei comisiuni, — compusă din reprezentanții statelor exportatoare de cereale și ai celor importatoare, — care să studieze mijloacele practice pentru scurgerea excedentului de cereale disponibil actualmente.

II) O rezoluțiune care institue un comitet însărcinat să studieze *măsurile* ce trebuesc luate pentru ca să asigure *exportul surplusului* de recolte viitoare și aranjamentele *vamale proprii să* înlesnească acest rezultat.

III) O rezoluțiune prin care se atrage atențiunea asupra importanței considerabile pe care o are organizarea unui credit agricol internațional și se numește un comitet care să alcătuiască un program precis în acest scop, ce va fi supus consiliului în sesiunea sa din Mai.

IV) O rezoluțiune invitînd guvernele să pună în vigoare convențiunea comercială din 24 Martie 1930 și să continue negociațiunile bilaterale recomandate de Conferință pentru o acțiune economică concertată din Noembrie 1930.

V) O rezoluțiune invitînd Secretariatul să pregătească pentru sesiunea Consiliului din Mai raportul asupra șoma-

jului, alcătuit în urma studiilor făcute de organismele economice ale Societăţii Naţiunilor şi Biroului Internaţional al Muncii.

VI) O rezoluţiune prin care se constitue un comitet cu misiunea să studieze constituţia, organizarea şi metoda de lucru ale Comisiunii de studiu pentru Uniunea Europeană.

VII) Insfîrşit, Comisiunea a vrut să facă o manifestare unanimă a scopurilor sale pacifice şi o declaraţiune solemnă de încredere în mijloacele legale pe care pactul Societăţii Naţiunilor le propune pentru organizarea şi menţinerea păcii în Europa. Ea a vrut să dea o bază morală şi să creeze o atmosferă liniştită pentru lucrările economice pe care le va întreprinde. De aceia, a adoptat o ultimă rezoluţiune, propusă de reprezentanţii Angliei, Franţei, Germaniei şi Italiei, prin care afirmă încrederea sa în soliditatea păcii şi deciziunea „de a se servi de mecasismul Societăţii Naţiunilor pentru a împiedica orice recurs la forţă".

Valoarea generală a acestei rezoluţiuni este evidentă. Ea poate încuraja toate forţele de pace din lume şi ajuta consolidarea raporturilor internaţionale. De aceia, nu trebue diminuată printr'un studiu amănunţit al textului din care s'ar vedea că rezoluţiunea nu umple nici una din lacunele pactului şi nici nu lămureşte interpretarea controversată a articolelor celor mai importante.

Geneva. **Const. I. Vişoianu**

Miscellanea

Revistele

Vine primăvara. A venit. Primăvara era odinioară un sezon agricol şi literar. Nu mai este nici una nici alta. In preajma topirii zăpezilor, precum ghioceii şi alte flori îndrăzneţe, răsăreau în vitrine şi la chioşcuri, revistele literare. Erau împărţite pe şcoli, pe nuanţe, şi vorba „Gîndirii", pe generaţii. Fiecare an de absolvenţi de liceu îşi avea un stindard literar pe care-l ridica în Martie şi-l cobora în Iunie, pentru concediu de vacanţă.

Tot asemeni ghioceilor, — ca să mă menţin la imaginea strict poetică, lipsită de orice aluzie alimentară, — revistele acestea durau puţin, parodiind versul francez:

„Et fleur, elle a vecu la vie d'une fleur".

Dar asta nu avea nici o importanţă. Faptul însemna o fierbere literară în care apa dulce a comtemplării îşi prefăcea repede şi cu sgomot beşicele temperaturii ridicate. Era o mişcare literară, era o preocupare literară. Literatura exista ca o problemă, ca o ocupaţiune demnă de luat în consideraţie.

Nu am tăgăduit niciodată importanţa revistelor efemere. Aproape totdeauna au însemnat un început de evoluţie şi au aprins cu flacăra lor de-o clipă un fitil care a ars apoi prelung, şi uneori pînă la capăt, unde se găsea o maşină infernală care să răstoarne totul.

Revistele acestea efemere au scos aproape totdeauna la iveală cel puţin o energie literară, care era directorul respectiv, care însemna un răzvrătit eroic şi viguros; — şi de cele mai multe ori descopereau talente timide prin oraşe de provincie pe unde era ruşine mare să fii poet.

Manifestările acelea violente şi scurte aveau ceva de revoltă şi de virulenţă, ceva dezordonat dar viu, ceva din materia fără norme fixe din care se naşte viaţa adevărată.

Revistele bătrîne şi tradiţionaliste samănă cu oamenii ajunşi, sau cu burghejii îmbogăţiţi. Gesturile şi actele lor

încep a fi comprimate de conveniențe și de prejudecăți, și cu totul lipsite de acea nebunie fără lege din care pornesc izvoarele noi de artă.

Dar, mai ales, aceste reviste educau substratul adînc al publicului cetitor, creind întîi interese mici de mahalagism pentru literatură, din care cetitorul cu timpul se simțea încurcat într'o adevărată necesitate de a ceti și de a se ocupa de literatură. Dacă apăreau douăzeci de reviste, și dacă fiecare avea, evident, un mic cenaclu, douăzeci de scriitori „veritabili" ca niște apostoli și poate, douăzeci de cetitori: rude, prieteni, adversari invidioși, autori refuzați, fetele iubite de scriitorii revistei, etc., iată un întreg popor a cărui primă profesiune laterală, sau chiar principală, devenea literatura.

Odată introduși aici, începea interesul de revista vecină, cea... dela Roșiorii de Vede, mahalagismul, evenimentul totdeauna teribil că unul din scriitorii de-acolo a publicat la o revistă „mare" unde se „intră" greu, și astfel necesitatea de a ceti și o revistă cumsecade „parvenită în rang" și cu asta formarea unui cetitor pasionat de faptul literar, de viața literară.

Dar mai ales aceste reviste au pregătit an cu an, pepiniera de poeți romîni, și fără îndoială acel public special amator de a ceti poezie.

Poetul în genere este cu mici excepții un geniu, — mai totdeauna desconsiderat, — dar totuși un geniu. Amorul propriu la el este deci crescut de această credință stimulată de obscuritate. Proza mai poate sta în saltar fără ca să strice mobila; poezia însă niciodată: ese pe cheia dela broasca saltarului, pe-o crăpătură, — oricum, tinzînd parcă printr'un instinct imperativ spre tipar, echivalent de puternic cu instinctul de creație și reproducere.

De aceia, trei sferturi din revistele despre care vorbesc erau scrise în versuri, — și autorii nu făceau versuri fără să știe, ci cu îndărătnică voință.

Proporția, pe reviste, era de un prozator la cincisprezece poeți. Aceasta se întîmpla și din cauză că autorii erau tineri, și tinerețea nu s'a jenat să publice versuri, — fapt care la maturitate începe a deveni compromițător, așa precum tusa măgărească este normală la copii dar curioasă la oamenii mari.

Din pleiada poetică dela cele douăzeci de reviste, puțini „au reușit". Restul însă a rămas fidel consumator de poezie, și formează grosul cetitorilor de vers. Cred că șaptezeci la sută din acei care cumpără și citesc poeme, sînt poeți ratați.

Cu dispariția acestor reviste a dispărut și această admirabilă școală de lectori pasionați, și poezia începe a deveni o ofertă fără cerere, amenințată să dispară nu din lipsă de poeți (ferească Dumnezeu) ci din lipsă de cetitori de poezie.

Dar, mai cu seamă dispariția acestor reviste — sau, mai exact lipsa apariției lor, este o indicațiune sigură că generațiile care vin, și din care altădată se recrutau timpuriu dar totuși energic directori de reviste și genii, nu se mai ocupă de literatură. Nu este nici azi și deci nici mîine speranța unui interes literar și a unei mișcări de odinioară. E semnul unei evoluții care îngrijorează pînă la șomaj pe meseriașii scrisului și ai sufletului.

Primăvara, nu mai lucrează tipografiile, ci dubalarii și pielarii. Directorul revistei „Fronda" care ar fi trebuit să apară în acest Aprilie, se duce la parcul sportiv cu beșica de foot-ball subțioară. Nu mai e director de revistă ci „portar" la echipa „Mihai Viteazu", — și bietul geniu nu mai e înaintaș literar ci „înaintaș" în aceiași echipă.

Nu știu de ce, în astă Primăvară, m'am pus să spun aceste constatări banale. Poate din rancună de scriitor. Fiindcă adevărul și drumul lui nu știu unde este. Nu sînt convins în mod absolut dacă e mai onorabil să fii director de revistă la Bîrlad decît „portar" în echipa de foot-bal din Tecuci.

Să ne păzească însă Dumnezeu de vremea în care se va pierde prestigiul intelectualului, pînă acum necercetat și necontestat.

Pînă atunci, azi deocamdată, regret cu melancolie că nu mai apare nici o revistă nouă, așa cum ași regreta dacă ași ști că'n primăvara asta, și de-acum înainte, n'or să mai vie rîndunele pela noi. — *Demostene Botez*.

Timp și suflet

Se vorbește că, în anii din urmă, societatea engleză a modificat regulile doliului. Firește: *s'au redus termenele de respectare a amintirii ce trebue dată*, ostentativ, răposaților. *Asupra acestei revoluții se întrista* dăunăzi un anglofil *delicat: omul, deprins a-și* adăposti în conservatismul superb al vieții engleze, sufletul scandalizat sau speriat de accelerarea metamorfozelor sociale pe continent, se vedea acum amenințat să cadă în definitivă pierzare. I se strica acum un ultim și atît de elegant refugiu.

Ca oricărei ortodoxii, anglofiliei îi trebue doze mari de convențiuni, pentru a-și menține echilibrul vital. Omul unei filii oarecare, nu-și permite și nu permite ca imaginile care-i încîntă sufletul să fie alterabile. Așa a fost, și nu se poate altfel —: cu acest descîntec e garantată fericirea sa

intimă. De aceia, tipul acesta de om se află, astăzi, în aproape continuă primejdie de surprize teribile.

O crasă anecdotă populară... Prea sfinte, întreba un preot fără prejudecăți, pe protoereu: Dacă n'ai vin, se poate să faci Sf. Împărtășanie cu bere? — Cum îndrăznești măcar a gîndi una ca asta? Nu se poate. — Ei, eu, Prea Sfinte, am făcut și s'a putut. Anecdota e foarte veche, de pe cînd în satele noastre berea nu era adoptată. E cu atît mai curioasă. Grosolanul său joc de cuvinte mi-a părut salutar ca o infuziune de ipeca, în cazul anglofilului delicat, și i l-am administrat creștinește.

Ei da, vădanele și văduvii engleji au acum deslegare de a fi veseli cu cîteva luni mai de vreme decît permitea uzul vechiu. Așa ceva nu se putea în Englitera; acum s'a făcut și s'a putut. Cazul îmi pare bun pentru oarecare considerații generale.

Omul vechiu risipea timp; omul de astăzi nu știe cum să-l economisească. Negreșit: aceasta e vorbit pe înțelesul omului actual. Omul vechiu n'ar fi zis că-și risipea timpul. Însă el vedea și auzea puține, se mișca puțin, lucra puțin, — după măsura noastră de astăzi. *In această evaluare* putem neglija, cred, diferențele în durata mijlocie a vieții dela epoci la epoci ale istoriei umane. Omul vechiu putea uza un tempo larg în ceremonii, de exemplu. Cuvîntului „ceremonie" îi extindem puțin înțelesul: cult divin, cultul răposaților, cultul femeii... Astfel, divinitatea, răposații și amorul, beneficiau îmbelșugat de timpul omului vechiu. Acest om avea normal îngăduiala de a repeta și prelungi fără supărare, fapte care celui de astăzi par, oarecum, de cuprins puținel și uniform. Omul vechiu avea deci o virtuozitate de a se întrista, a se bucura, a se entusiasma, potrivit unor constrîngeri solemne: prin un sport adecvat el își cultiva în forme consacrate o sumă de sentimente. Zicem sentimente, și nu numai expresiile corespunzătoare, deoarece este bine știut că expresia întreține emoția însăși. Se săvîrșește o nedreptate în chip frivol, cînd se suspectează omul vechiu, de anume nesinceritate. El putea să se întristeze și să se veselească în răstimpuri precize, indicate de prescripții sacramentale, — și deloc nu era, în aceasta, prefăcătorie. Omul, atunci, era bine exercitat pentru aceste realizări sufletești, — exercitat prin cult, prin regulile oricărui ceremonial, prin codul manierelor bune.

Astăzi?! O femeie tînără sosește de departe, să-și vază tatăl de curînd scăpat de o boală grea. Cîte treburi, și ce felurite, așteaptă pe o femeie tînără într'un oraș mare, unde n'a mai fost de un an de zile, închisă printr'un hazard (din ce în ce mai rar, din fericire) într'un ungher de provincie? Cît timp disponibil are sufletul ei pentru emoțiunile care

trebuiesc date revederii cu părintele bolnav? Amintim că un tată are, astăzi, puțin timp disponibil pentru emoțiunile pur patriarhale... O ceață de tristețe și compătimire trece fugară pe fața fiicei, plăpînd firicel de emoție, într'o clipă absorbit de haosul nevoilor, grijilor, curiozităților ce se precipită lacom prin sufletul veșnic debordant de solicitări exterioare.

Individul abia are timp să-și amintească obligațiile de expresivitate dintr'un cod social cu vigoarea de altfel foarte redusă, să-și așeze într'o zecime de secundă mușchii feței, privirile și tonul vocal, pentru a nu rămînea expus lumii în o mimică indecisă care ar semăna a sălbatică indiferență.

E greu de trăit, acum, după simbolica veche. Greutatea se însutește prin aceea că, omul actual e pasionat de autenticitate, în materie de sentiment. Înțelegeți ce grozăvie? Mobilitatea reală, imediată a stărilor emoționale, luată ca normă de armonizare interindividuală! Dar ce poate ști, măcar cine, de ce va simți — va *simți*, în adevăr — la întîlnirea de poimîne, oricît de clară i-ar fi fost calitatea substanței sale emoționale în întîlnirea de astăzi? Amanții acum trebue să *fie filosofi*; sau amorul este, altfel, o stare de alarmă excesivă; ceva ca *războiul de tranșee permutat în necurmată spionare reciprocă în* alcov, și oriunde. Aceasta *nu poate fi o afacere, și* oamenii preferă cuminte concedierea *amorului tradițional*.

Cași religia, amorul tradițional, cel între sexe cași orice fel de afecțiune consacrată în trecut, trăia din timp larg. De unde să-l luăm, acum?

Atunci, oamenii așteptau impresiile accentuate; acum aceste impresii devansează copleșitor orice germene de așteptare, prin urmare de visare și pregătire pentru a solemniza emoțiile.

O biserică din Capitală, ingenios cîrmuită, a fixat la intrare o sclipicioasă placă de email cu inscripția: „O oră pentru suflet. De la 6½ la 7½". Evident, ora cînd începe a înceți lucrul prin biurouri. Atunci e, în adevăr, nițică vreme pentru suflet; dar ce ceasuri de moleșeală și căscat! Și încă: pentru o reculegere religioasă, poate s'ar mai stoarce ceva energie, din acel nenorocit „timp liber". Pentru o oră păstorească, mizeria ceasului de după cantilerie poate lua formă de faliment sinistru.

Și nu vedem remediu; nici, măcar paliativ.

Dureros (puținel și comic), provizoratul acesta dintre vechile luxuri ale sufletului și cele viitoare, cînd în două trei ceasuri de muncă pe zi, omenirea, în o incomparabilă dominare a puterilor naturii, va avea suflet disponibil cum n'a avut niciodată.

Atunci fiecare va putea ține jurnal sufletesc în maniera

lui Proust, însă mult mai abundent. Poate, unii vor compune psalmi, dar nu atît de necăjiți ca ai împăratului David. Fac aceste preziceri, pentru că nu-mi închipui bine cum cinematograful ar putea umplea tot disponibilul sufletesc care va fi pe atunci. Dar cine știe! — *P.*

Din științele exacte: descoperirea d-rei Mărăcineanu

De cînd regretatul nostru compatriot, căpitanul Cristescu, cel mai energic adversar al lui Einstein în țările europene, a trecut la viața veșnică, se pare că științele exacte, în țara noastră, au avut o existență desigur normală și serioasă, dar — îndrăznim a zice — cam lipsită de temperament. Cel puțin publicul cultivat, dar nu de specialitate, ajunsese a nu mai bănui că în acest domeniu de înalt prestigiu național, se pregătea ceva mare. Vorbim, se 'nțelege, de provocarea ploilor după metoda domnișoarei Ștefania Mărăcineanu, doctor dela Facultatea de Științe din Paris, asistentă la laboratorul de căldură, electricitate și termodinamică de pe lîngă Universitatea din București, fostă asistentă a D-nei Curie.

Exact în ziua de 17 Martie a. c. presa a anunțat glorioasa veste că ploaia care, în ajun, căzuse asupra Capitalei, era provocată de această savantă distinsă, compatrioată a noastră. Abia atunci publicul romîn aflâ că, D-ra Mărăcineanu operase această minune științifică, încă din anul trecut, — cel puțin.

In 25 Aprilie 1930, D-ra Mărăcineanu anunțase D-lui Vasilescu-Carpen, un distins fizician, membru al Academiei Romîne, două serii de inundații, care s'au realizat întocmai, între 1-20 Mai și 5-20 Iunie, anul trecut. „Ploile, spune D-ra către unul din interviewerii D-sale, au căzut din nefericire mai puternice decît au fost dorite, întrucît au provocat inundații în țară". D-ra Mărăcineanu spusese dar de mai înainte că va provoca inundații, și anume două serii, și — le-a provocat.

Ințelegem: asemene capricii în efect, sînt bine explicabile și perfect scuzabile la începutul uneia dintre cele mai epocale aplicațiuni ale științei fizice.

Să nu uităm a constata că, în acest eveniment științific se verifică, odată mai mult, vechiul și înțeleptul adevăr de bun simț, că faptele mari științifice se caracterizează, se ilustrează, putem zice, prin o simplicitate superbă; iar pedantismul migălos, strîmt și nehotărît, trebuie, la urma urmelor, să se plece înaintea limpidității spiritului latin.

D-ra Mărăcineanu mărturisește cu ingenuitatea care totdeauna a fost semnul distinctiv al spiritelor adevărat superioare: „Descoperirea mea este foarte simplă. Ea este în

primul rînd brevetată în Romînia". (Atît ar mai fi lipsit, să nu fie brevetată în patrie!) — Indrepți și concentrezi razele soarelui asupra unor săruri de uraniu pe care le ții presărate pe o farfurie — și plouă cît vrei. „Eu voiu întreține ploaia, care a început eri (16 Martie), pînă la 25 Martie".

Ploaia, de astă dată, nu s'a lăsat întreținută de D-ra Mărăcineanu. Vom vedea mai la vale, cum și de ce nu s'a lăsat.

In toamna anului trecut, D-ra Mărăcineanu a făcut demonstrațiuni, „mai ales în Parcul Carol, Cișmigiu și lacul Snagov". La aceste demonstrațiuni au fost de față profesori și profesoare secundare, o funcționară dela președinția consiliului de miniștri, magistrați, și chiar particulari simpli, care s'au convins, toți, de eficacitatea metodei D-rei Mărăcineanu de a face ploaie. Aceste persoane au semnat procesele verbale respective.

E adevărat că experiența cea din urmă, în ziua de 15 Martie, la Băneasa, a dat rezultat negativ: s'a obținut, nu ploaie, ci, din contră, un senin mai complet decît acel de care se bucura, în prealabil, cerul Bucureștilor; și seninul persistă.

Foarte judicios explică D-ra Mărăcineanu aceste mici *sburdălnicii ale naturii* în chestiunea ploii. D-sa scrie (în ziarul *Dimineața*, din 24 Martie curent): „Am spus că presiunea *ridicată* este cel mai mare inamic al experienței. Dar în general după 3 zile de încercări am reușit totdeauna". Vedeți prudența adevărat științifică în cuvintele D-rei Mărăcineanu: „In general — totdeauna". D-ra continuă: „Dacă n'ași reuși în perioada aceasta, m'ași mira foarte mult și ar fi un caz cu totul excepțional. Trebuie să ne așteptăm la toate". Aci, prudența științifică devine, putem zice, înălțime de spirit filosofică. In adevăr ce putem face, dacă nu reușim, în asemene situațiune delicată prin însăși noutatea ei, decît să ne mirăm foarte mult, și să spunem că ne găsim în fața unui caz cu totul excepțional, și că, în definitiv, trebuie să ne așteptăm la toate, — prin urmare la senin cași la ploaie —? Deducțiunile D-rei Mărăcineanu sunt perfecte, altfel nu putem zice.

Afară de acestea, D-ra Mărăcineanu a aflat că un domn profesor expune la soare o cantitate mare, prea mare, de săruri de uraniu — un gram! — și atunci efectul este neapărat contrar: în loc de ploaie, avem senin, explică D-ra Mărăcineanu.

Deosebit, D-ra Mărăcineanu se plînge și se miră că ziarul n'a publicat fotografia norilor — „pentrucă erau destui și se îngrămădeau în jurul soarelui". Alături cu D-ra Mărăcineanu, regretăm profund această neglijență sau scăpare din vedere a ziarului. Cînd e vorba de ploaie, este condamnabil să nu fotografiezi norii.

Tot în acelaş spirit judicios şi eminent ştiinţific, ieri (24 Martie curent) la o şedinţă a Societăţii de Fizică, ţinută la Facultatea de ştiinţe, a răspuns D-ra Mărăcineanu unor glasuri din asistenţă care o întrebau despre seninul persistent şi ploaia abstinentă: „Bine, Domnilor, dar plouă în Italia!" — Spunînd astfel, Domnişoara ne-a informat, în treacăt, şi despre cîmpul vast de acţiune a experienţelor D-sale din Bucureşti şi împrejurimi. Clima şi, prin urmare, agricultura şi excursionismul în cuprinsul surorei noastre Italia, ar putea depinde, carevasăzică, la un moment dat, de nişte operaţii fizice efectuate aci la noi, în Capitala Romîniei.

Cu tonul demn şi sigur al omului de ştiinţă convins de adevărul mare şi nou pe care l-a descoperit, D-ra Mărăcineanu încheie astfel scrisoarea sa către directorul ziarului *Dimineaţa:* „Nu mă impresionează cele ce se scriu pentrucă am avut experienţe foarte reuşite şi ar fi o adevărată excepţie să nu reuşesc şi de astă dată". Vedeţi cît de metodic este prevăzut totul în cercetările compatrioatei noastre.

Cazul D-rei Mărăcineanu este clasic.

Inevitabil, împotriva adevărului nou s'a *ridicat* ştiinţa oficială. D-l profesor Enric Otetelişanu, *directorul Institutului* Meteorologic, a informat publicul, mai întîi prin ziare, că „principiul dela care pleacă D-ra Mărăcineanu este just" — şi aceasta, adăogăm noi, era din capul locului *neîndoielnic*, fiind vorba de o învăţată romîncă, doctor dela Facultatea de Ştiinţe din Paris. Insă, complectează numai decît Dl. profesor: ploaia nu poate fi provocată după voie, numai cu săruri de uraniu expuse la soare, ci trebuie ca în aer să se afle o cantitate suficientă de umezeală, un amănunt care nu depinde încă de iniţiativa omenească.

Aici, D-ra Mărăcineanu se apără ingenios: „Dacă momentan experienţele merg greu, este din pricină că presiunea e foarte ridicată şi nu pentrucă d. Otetelişanu zice că a găsit mijlocul de a le opri, lucrînd la Băneasa". Mărturisim că aci textul D-rei Mărăcineanu ne apare cam dificil, nouă care nu suntem de specialitate. „Experienţele merg greu", fiindcă Dl. Otetelişanu „ZICE" că „a găsit mijlocul de a le opri, lucrînd la Băneasa" —? Fiindcă Dl. Otetelişanu ZICE că a găsit mijlocul sau fiindcă A GĂSIT în adevăr mijlocul de a le opri, merg greu experienţele D-rei Mărăcineanu? Dacă e de ajuns ca Dl. Otetelişanu să ZICĂ numai că a găsit mijlocul, pentru ca experienţele să meargă greu, atunci Dl. Otetelişanu dispune de o teribilă magie a cuvîntului, şi deci de inovaţii ştiinţifice mai revoluţionante decît chiar ale D-rei Mărăcineanu. In sfîrşit, aci e ceva greu de tot, ceva de care un profan nu trebuie să se atingă prea mult.

In textul D-rei Mărăcineanu se găseşte o altă greutate asupra căreia ardem de a căpăta lămuriri. Nu se înţelege, în adevăr, dacă Dl. profesor Otetelişanu opreşte „experienţele" D-rei Mărăcineanu, sau opreşte „ploile". Nu e de loc tot una. In primul caz, ar însemna că Dl. profesor opreşte pe D-ra Mărăcineanu chiar de a-şi efectua experienţele; în al doilea, că Dl. profesor opreşte ploile dupăce D-ra Mărăcineanu le-a dat drumul. Deosebirea este considerabilă; e vorba doar să cunoaştem precis natura şi efectul puterilor, nu putem zice altfel decît magice, de care dispune Dl. profesor operînd la Băneasa. Este în joc, cum vedeţi, un moment imens al ştiinţei fizice romîne.

Este infinit regretabil că tocmai aci, textul Domnişoarei Mărăcineanu este cu deosebire dificil. Credem că, în acest loc, expunerea D-sale trebuia să fie ceva mai populară, rămînînd, de altfel, strict ştiinţifică în spiritul său. Abia este nevoie a semnala că dacă Dl. profesor opreşte oarecum brutal experienţele unei domnişoare, fapta D-sale nu e numai gravă, este şi prea puţin galantă.

In fine, D-ra Mărăcineanu admite că vina cea mare este tot a presiunii atmosferice. „Norii (adunaţi de D-ra Mărăcineanu) au fost împrăştiaţi de vîntul ce se ridicase în presiune mare".

Cum vedem Domnişoara Mărăcineanu are nobila *generozitate* de a evita personalităţile — dă vina cea mare, în definitiv, forţelor oarbe ale naturii, şi renunţă a insista asupra influenţei D-lui profesor Otetelişanu în oprirea ploilor, ci se mulţumeşte a o pomeni doar în treacăt. Totuşi domnul profesor Otetelişanu a trimis Facultăţii de Ştiinţe o adresă unde scrie, între altele: „Deoarece D-ra Mărăcineanu nu se mulţumeşte de a continua experienţele în taina camerei ei (nu vedem dece Dl. profesor trece cu vederea amănuntul că experienţele domnişoarei Mărăcineanu nu se pot face în taina camerei, ci, din contră, numai la soare şi, de se poate, la margine de apă)..., cum faptul că D-sa este asistentă la Facultatea de Ştiinţe din Bucureşti, ar putea lăsa să se creadă că Facultatea aprobă felul de a vedea al D-rei M., cred că ar fi de cea mai mare utilitate pentru prestigiul ştiinţei dacă s'ar numi o comisiune de fizicieni care să lămurească odată pentru totdeauna această chestiune, de oarece începe să devie comică şi să frizeze chiar o şarlatanie".

Ce atitudine am putea recomanda publicului cultivat, însă nu de specialitate, faţă cu aceste documente, care interesează excepţional omenirea şi, mai mult decît atît: demnitatea noastră naţională?

Situaţia e, în rezumat, aceasta: o femeie învăţată face o descoperire pe temeiul căreia provoacă ploaie; un bărbat învăţat măreşte presiunea atmosferică, şi opreşte ploaia provocată de femeia învăţată. Cel puţin astfel se arată lu-

crurile în expunerea D-rei Mărăcineanu, cea în primul loc interesată a clarifica situaţiunea. — Nu vedeţi aci drama clasică a timpului de faţă? Lupta reacţionarismului masculin pentru a înăbuşi silinţele generoase ale femeii desrobite? La şedinţa societăţii de fizică, despre care am pomenit, un fizician cu spirit liberal, a rugat pe Dl. preşedinte să dea cuvînt D-rei Mărăcineanu pentru a-şi expune descoperirile. Ei bine, Dl. preşedinte s'a grăbit să amine desbaterea chestiunii pentru o şedinţă viitoare. Şi aci dar, aceiaşi îndărătnică rezistenţă masculină. Apoi nu ar fi prudent şi avantajos, atît pentru naţiune cît şi pentru ştiinţă, ca D-ra Mărăcineanu să se adreseze unui grup de femei energice, care să ia în mînă organizarea unei propagande adecvate? Un comitet format din femei de ştiinţă romine, subt conducerea, de exemplu, a unei luptătoare cu drept cuvînt ilustre cum e Doamna Alexandrina Cantacuzino: — ce n'ar putea face un asemenea stat major, comandat de un aşa vrednic generalisim., pentru acreditarea şi ilustrarea noii meteorologii feminine romine!?

Rominul posedă, desigur, cu distincţie, spiritul ştiinţific; însă el e îndreptat mai mult către speculaţiunea pură. Aplicaţiunile îi repugnă întrucîtva. De aceia, în tehnică, poporul nostru a arătat pîn'acum oarecare lincezeală sau neglijenţă. Poate şi împrejurările actuale ale vieţii noastre publice ne sînt defavorabile în această privinţă: inginerii noştri iluştri sînt surmenaţi de chestiunile mari financiare sau chiar politice; o activitate istovitoare prin numeroase consilii de administraţie şi directorate, consumă cele mai bune energii a tot ce este mai distins în corpul nostru tehnic. Dar credem că e şi o chestie de natură: tehnica e lucru oarecum meschin, e meşteşugărie; şi, cum ne spunea odată un bătrîn transilvănean, poporul nostru se înfăţişează ca un popor de regi — aceasta se vede, cu deosebire, în nobleţa danţurilor şi cîntecelor noastre populare. Ca agrement, unii regi învăţau cîte un meşteşug, — dar numai ca agrement. Cine ar putea vrea ca un rege să fie meşteşugar cu tot dinadinsul?

Aşa e, mai drept: aşa era cu Rominul.

Insă iată: D-ra Mărăcineanu a avut menirea providenţială de a împăca lucrurile. Ce simplicitate nobilă în tehnica d-sale! Stai, sau te plimbi la soare, pe balcon, sau în parc pe malul pîrăiaşului, cu o farfurie într'o mînă şi cu o lupă în cealaltă... Este ceva profund aristocratic în eleganţa sobră a gesturilor în care spiritul unei savante romîne a ştiut să cuprindă o atît de considerabilă descoperire. — Z.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

I. E. Torouţiu, *Heinrich Heine şi Heinismul în literatura romînească*. Bucureşti, Tip. „Bucovina". 1931.

Un volum elegant de aproximativ 250 de pagini. Coperta, de un galben simpatic cu litere roşii şi negre, se prezintă foarte bine; e chiar, cred eu, cea mai bună din paginile datorite d-lui Torouţiu. *Ce bine ar fi dacă ne-am putea opri aci, la copertă, la „suprafaţa" cărţii! Dar conştiinţa şi cinstea de recenzent ne obligă să fim profunzi, să tăiem foile şi să răsfoim. Să răsfoim aşa dar...*

In definitiv n'a fost pe degeaba; am spicuit diverse flori de stil (dacă ne putem exprima astfel) ca următoarele: „...cînd inima creiază singură, cînd nu intervine speculaţia atavică a efectelor, şi sentimentele rămîn libere să răsune pînă la sfîrşit din amalgam curat." (pag. 22). Sau: „Impotriva acestui suflu de redeşteptare naţională a Germaniei lucrau toţi duşmanii ei: *în intern* străinii şi înstrăinaţii ajutaţi de ciumurluiţii oficiali, *din extern* toţi vecinii." (pag. 37).

Ştiţi de sigur cît s'a vorbit, în Franţa şi aiurea, de fraza prustiană. Ei, de acum nu se va putea zice că n'avem şi noi frazele noastre prustiene. Iată într'adevăr:

„Dacă însă creaţiunile lirice, deşi izolate, totuşi orînduite după severul principiu chiar al autorului, pot forma grupe, iar grupele se încheagă în cicluri care alcătuesc apoi cărţi şi dacă prin cuprinsul acestora, se poate urmări firul roşu al unităţii şi conflictul sufletesc, pas cu pas, după tehnica dramatică, şi dacă totalitatea operei lirice este învăluită în aceiaşi *dureroasă atmosferă a unui om nenorocit*, plîngînd toată viaţa sa prima lui iubire nesatisfăcută, *căutînd mîngîiere în prototipuri* izbucnind, în clipe de autobiruinţă, în accente de mîndrie şi ironizare a obiectului tragediei proprii, bătîndu-şi joc în mod cinic şi de suferinţa altora şi simţind ca un satir diavolească satisfacţie, cînd vede şi torturile altora, dacă

poezia lirică poate fi considerată ca o operă muzicală unitară, in a cărei uvertură se presimte intregul spirit dominant al ei ,atunci, celelalte lucrări fragmentare rămin numai fragmente cu insuficienţe artistice."

Totuşi se găseşte şi în acest elegant volum un lucru folositor: o enumerare destul de complectă, cred, a traducerilor lui Heine în romineşte şi cîteva observaţii critice asupra lor care nu sint lipsite de bun simţ. — *I. G.*

* * *

C. J. Popp Serboianu, *Les Tsiganes.— Histoire.— Ethnographie. — Linguistique. — Grammaire. — Dictionnaire.* Payot, Paris, 1930. In 8°, 399 pag. şi opt tablouri comparative.

Istoria ţiganilor prezintă încă multe puncte obscure, de sigur din cauză că valoarea socială a poporului este foarte redusă şi studiarea lui nu atrage mulţi cercetători. Este deci cu atît mai mare meritul cuiva care dă un volum bogat documentat cu privire la acest popor inferior.

S'ar părea că volumul intitulat „Les Tsiganes" se ocupă de istoria ţiganilor în general. Dar titlul ne înşeală, căci, dacă in partea pur istorică se vorbeşte şi despre Ţiganii din alte ţări, partea privitoare la limbă nu se raportă decît la cei din Rominia. Ar fi fost deci mai bine dacă titlul ar fi conţinut o restringere în spaţiu. Poate însă că acest lucru i-ar fi micşorat valoarea comercială.

In altă ordine de idei, s'ar părea că autorul vrea să facă o expunere enciclopedică a cunoştinţelor despre Ţigani. Dar din cele cinci ramuri ale ştiinţei trecute în subtitlu, istoria şi etnografia sint tratate fragmentar şi superficial, fără vederi originale; gramatica şi dicţionarul nu stau pe acelaşi plan cu linguistica, ci sint subîmpărţiri ale ei (trebuiau deci puse între paranteze; cum însă linguistica nu se reduce numai la aceste două capitole, era mai bine dacă se suprima cuvintul linguistică).

Cîteva exemple de felul cum e făcută partea istorică: originea Ţiganilor este considerată ca nesigură (pag. 20—21), deşi nimeni nu se mai îndoeşte azi că limba lor e de origine indiană. Cine i-a făcut sclavi pe ţiganii noştri? La pag. 40, Matei Basarab şi Vasile Lupu; la pag. 46, Mircea cel mare, sau chiar un domn mai vechi decît el. Pentru a stabili numărul ţiganilor de pe glob, se consultă tot felul de statistici fanteziste (pag. 3 şi urm.) şi nu se ia în consideraţie *Les langues dans l'Europe nouvelle* de A. Meillet şi L. Tesnière, deşi aceastâ din urmă carte a apărut în aceiaşi colecţie cu „Les Tsiganes".

Este însă vizibil că scopul principal al autorului a fost

să publice o gramatică a limbii ţigăneşti. Să ne ocupăm deci de partea gramaticală.

Gramatica unei limbi se poate face în două feluri: ori descriem istoria limbii, adică expunem formele succesive pe care le-au îmbrăcat diferitele elemente ale ei, ori descriem o stare de fapt la un moment dat, de exemplu în epoca actuală. Amîndouă aceste puncte de vedere sint la fel de îndreptăţite. Pe cînd însă cel dintîi cere cunoaşterea mai multor limbi şi a principiilor de istoria limbii, pentru cel de al doilea ne putem, pînă la un anumit punct, dispensa de aceste cunoştinţe. Iată de ce acest din urmă punct de vedere a fost adoptat în lucrarea de faţă.

Limba ţiganilor din ţara Galilor a fost descrisă în mod magistral de J. Sampson. Ar fi fost deci suficient ca în lucrarea de faţă să se marcheze diferenţele dintre graiul ţiganilor galezi şi cel al Ţiganilor din Rominia. Dar nu i se poate face o vină autorului din faptul că a preferat să ne dea un studiu complect. Mai bine să întreacă decit să n'ajungă! Să ne mulţumim deci să examinăm ceiace ne-a dat.

Din lipsa de semne tipografice, de sigur, ă e scris, în unele *caractere, a,* sau *a* cu o bară orizontală pe deasupra. In alte *caractere,* semnul *ă* există, ceiace face ca acelaşi sunet să fie *marcat prin trei* semne diferite şi să nu ştim dacă a se pronunţa *a* sau *ă.* Afară de asta, în seria cursivă, bara de pe *t* e atît de mică, încît de multe ori zeţarul şi corectorul au confundat pe *t* cu *l* şi au lăsat litera dintîi în locul celei din urmă, lucru destul de supărător, mai ales cînd se găseşte într'un dicţionar. In caractere greceşti, *omega* e în mod constant confundat cu *pi* (v. pag. 382).

Modelele de conversaţie puteau lipsi; dar dacă sint, ar putea fi mai îngrijite: la pag. 245, de exemplu, numele propriu *Maria* e tradus prin *Ghiocel.* Nu e vorbă, accidente de acestea se întîmplă şi în exemplele din gramatică: la pag. 212, *Rominia* e tradusă cu *Rusia,* la pag. 116, *Raduloscho* e tradus prin *doctor.*

Iată alte exemple de scăpări din vedere: la pag. 139-140 aflăm cu surprindere că *nici* formează comparative de egalitate în expresiile ca: *Ion nu e nici iute nici mîndru;* că *mai mic* e un comparativ de inferioritate; la 141, că *naj* care formează superlativul în limbile slave e un prefix polonez. La pag. 142-143 se face o diferenţă între ceiace e indigen şi ceiace e de origine indiană în ţigăneşte. Mă opresc aici.

Partea cea mai merituoasă a volumului e constituită de versuri şi de citatele date ca exemple pentru regulile gramaticale. Aceste citate par a fi prinse după natură şi sînt desigur fidel redate. După ele ne putem face o ideie destul de consistentă despre graiul ţiganilor dela noi. Partea cea mai

slabă e manualul de conversație, unde vedem pe Țigani intrînd în restaurant și comandînd în țigănește omari și stridii.

Dicționarul e destul de bogat, deși lipsesc multe cuvinte semnalate de alți autori. Se pune însă întrebarea în ce măsură cuvintele sînt traduse exact. Se pare că autorul a preferat să ia traducerea de-a gata din dicționarul romîno-francez al d-lui Const. Șăineanu. Iată cîteva cuvinte cu litera *s*: *sichavau* „montrer, habituer, indiquer, faire voir, témoigner (de l'affection, etc.); paraître, habituer" și așa mai departe. La fel și exact în aceiaș ordine, d. Șăineanu subt *arăta*. La *stinjino* ni se vorbește de stînjenul lui Constantin-Vodă, stînjenul lui Șerban-Vodă, etc.De unde or fi cunoscînd Țiganii aceste varietăți ale stînjenului? Din dicționarul d-lui Șăineanu. La cuvîntul *schara* găsim, ca și la *scara* d-lui Șăineanu, traducerea „tables des matières, index d'un livre".

Desigur că Țiganii refuză cărțile fără index. La *scaun* găsim, în aceiași ordine ca la d. Șăineanu, traducerea cu termenul medical, „selle". De sigur că Țiganii au closete cu scaun. Dicționarul nu este altceva decît o copie a dicționarului d-lui Șăineanu. In aceste împrejurări, evident că va fi greu să luăm de bun tot ce găsim în el.

Un ultim fapt; la sfîrșit autorul publică un „tablou comparativ, după Ascoli", al originii cuvintelor țigănești. Acest tablou este, de fapt, un index la o lucrare a savantului *Ascoli*. Se obișnuește în studiile de linguistică să se treacă în liste, publicate la sfîrșitul volumului, toate cuvintele, din orice limbă, care au fost pomenite în text. Un exemplu: Ascoli a pomenit, în legătură cu cuvîntul țigănesc *baro* „mare", de forma paralelă sancrită *bala* și de derivatul latin din aceiași rădăcină, *de-bilis*. La index, se trece între cuvintele sancrite *bala* cu numărul paginii unde a fost citat, iar între cele latine, *debilis*, urmat de același număr de pagină. In felul acesta, cineva care se interesează de altă limbă decît cea țigănească, găsește ușor pasajele unde se găsesc studiate elementele ei.

Autorul nostru a crezut că indexul lui Ascoli este compus numai din cuvinte țigănești, împărțite în rubricele: țigănești, sanscrite, latine, etc., după originea lor. De aceia transcrie pe 21 de pagini acest index care n'are nici în clin nici în mînecă cu lucrarea sa și crede că lat. *falx*, lat. *debilis*, etc., sînt cuvinte țigănești de origine latină. Același cuvînt e trecut întîiu printre cele de origine țigănească, apoi, sub forma lui sanscrită, printre cele de origină sanscrită, sub forma latină printre cele împrumutate din latinește și așa mai departe.

Toate aceste fapte denotă o foarte gravă lipsă de metodă și fac ca volumul să fie utilizabil numai dacă ne înconjurăm de cele mai atente precauțiuni. Zic: fac ca volumul să fie utilizabil, pentrucă, în ciuda defectelor arătate, cartea este utilă. E prima dată cînd avem un tratat complect despre limba Țiganilor din Romînia și, cel puțin în ce privește textele, el aduce material interesant. Ar fi deci de dorit ca d. Șerboianu să se pună la curent cu metodele de lucru și să-și continue cercetările.

O ultimă observație cu privire la limbă. Este vizibil că autorul nu știe destul franțuzește ca să publice un volum în această limbă. Ar fi putut să-și publice cartea în romînește, dar de sigur că la aceasta s'au opus interese de ordin material. Se pare deci că s'a recurs la sistemul revederii manuscrisului de către un Francez. Rezultatul a fost că în partea de text urmat, cum e capitolul istoric, redactarea e acceptabilă. Dar peste tot unde e vorba să se traducă o expresie izolată în franțuzește, corectorul a fost dezarmat, de aceia limba se resimte. E drept că frazele ca: *Ech se prononce quand ech quand ăch* „ech se pronunță cînd ech cînd ăch" (pag. 158), *que je veux* „să vreau" (pag. 173) sau *s'il est un poulet de lele, que faut-il dire encore?* „dacă-i pui de lele ce să mai zici?" nu sînt lipsite de farmec. Dar tot era mai bine dacă lipseau.

Al. Graur

* * *

André Maurois, *Tourguenev*. Ed. Bernard Grasset, Paris.

Marele scriitor rus a fost eclipsat în ultimii ani de gloria lui Tolstoi și, mai ales, de aceia a lui Dostoevschi. Arta sa simplă și clară, echilibrul său, duioșia și amărăciunea sa ponderată, nu mai sînt pe gustul unei epoci plină de îngrijorare, de frămîntare, de dezechilibru. Firile obscure, enigmatice, mistice, prind mai ușor într'o astfel de atmosferă, în care senitatea sună fals, ca o ironie sau ca o sfidare. Astfel divinul și încîntătorul Turghenev a fost încetul cu încetul dat uitării.

Totuși scriitori englezi, în special Galsworthy printre alții, au continuat să-l admire.

André Maurois, critic și romancier, trăind în atmosfera engleză, s'a simțit dator să repare această uitare. A ținut cîteva conferințe al căror rezumat e cartea de față. Se schițează sumar viața poetului: copilăria sa tristă, terorizat de o mamă fantască, amorurile sale cu sora lui Bakunin, cu Pauline Viardot și cu altele, vagabondajul său în țările apusului, relațiile cu Flaubert, Goncourt și Daudet, procesul dintre el și Rusia țaristă și revoluționară, neînțeles, deopotrivă de amîndouă.

Se desinează firea sa delicată, diletantică, pesimistă și duioasă, inaptitudinea sa tragică pentru pasiunile violente, pentru atitudinile sectare și unilaterale. E vorba apoi de arta romanelor sale, subtilă și desăvîrșită. Un ultim capitol se ocupă de filozofia sa pesimistă, fără să excludă o anumită încredere în destinul și firea omului. Moartea sa, înfiorătoare

în singurătatea și luciditatea cu care s'a produs, e evocată mișcător. Totuși cartea, rapidă și superficială, nu va satisface pe cei care iubesc pe tristul și fermecătorul scriitor rus.

***

G. Déat, *Perspectives socialistes.* Ed. Valois, Paris.

Pînă acum cărțile despre socialism se ocupau, după exemplul lui Marx, să facă critica societății burgheze și să arate declinul ei inevitabil. Această lucrare a secretarului partidului socialist francez, într'o serie de esseuri juxtapuse se încearcă să demonstreze aspectul constructiv, pozitiv al socialismului. Căci socialismul nu e numai o rajustare și o perfecționare a capitalismului, ci constitue, el însuși, un tip de civilizație nouă, cu caractere complexe: tehnice, spirituale, economice.

Bunul simț și prudența inspiră pe autor în primul rînd. El pleacă dela date reale pe care le prelungește numai în viitor. Nu e o construcție utopică, ci o indicație asupra desvoltării ulterioare a unor forțe, a unei evoluții în curs.

E una din cele mai fructuoase lecturi în domeniul socialismului, din cîte au apărut recent. — *M. R.*

***

C. I. Parhon et M. Goldstein, *Traité d'Endocrinologie (Les secrétions internes au point de vue morphologique, chimique, physiologique et thérapeutique).* T. I, fasc. II, 1930.

Cu apariția fascicolului II al primului volum din tratatul de Endocrinologie se inchee o muncă extrem de laborioasă depusă de autori în opera lor de sinteză a materialului străin și personal cu privire la studiul glandei tiroide.

Acest volum care atinge aproape 800 de pagini, pe lîngă punerea la punct a tot ce se cunoaște astăzi ca etiologie, patogenie, biochimie, diagnostic, patologie, tratament, etc., a afecțiunilor tiroidiene, constitue o adevărată comoară de cunoștinți și idei referitoare la glanda tiroidă, capo d'operă unică în genul ei, dată fiind și autoritatea în materie, precum și reputația mondială a savantului și ilustrului prof. C. I. Parhon.

In cadrul acestei recenzii nu putem descrie decît în linii generale conținutul volumului apărut. Primul lucru demn de a fi subliniat este sistematizarea materialului făcută riguros și așa de magistral încît ușurează oricui, fie studentului, fie cercetătorului mai experimentat orientarea în căutarea chestiunilor ce-l interesează. Cele mai mici capitole abundă în biografia minuțioasă, recoltată din sursele cele mai variate, cu o obiectivitate caracteristică adevăraților

savanți, conținînd la urmă și contribuțiile personale ale autorilor.

Primul capitol al patologiei corpului tiroid tratează în chip magistral sindromul Graves-Basedow. E prima descriere atît de bogat documentată, ce se cunoaște pînă astăzi. Nici cel mai mic amănunt nu scapă autorilor ca să-i dea amploarea unui subcapitol întins pe cîteva pagini.

Instabilitatea tiroidiană și gușele sînt descrise nu cu mai puține amănunte decît sindromul precedent.

Descrierea relațiilor maladiilor sistemului nervos cu glanda tiroidă și apoi ilikidistrophiile (distrofii în raport cu vrîsta) sînt deosebit de interesante grație concepțiilor noi și absolut originale în acest domeniu al patologiei tiroidiene.

Cu această ocazie aducem aminte că unul din autorii de față (prof. Parhon) a fost cel dintîiu ce a arătat rolul covîrșitor ce-l are glanda tiroidă în patogenia psihozelor afective (1910), — fapt confirmat ulterior de mulți autori străini și astăzi admis unanim.

Subcapitolul ilikidistrophiilor este, precum am spus, absolut original, însuși termenul fiind creat de unul din autori (prof. Parhon) ca și termenul „ilikibiologia" (biologia vrîstelor).

Capitolul corelațiilor corpului tiroid cu alte glande endocrine și țesuturi arată cît de complexă și aridă este problema pusă. Cu toate acestea un șir întreg de fapte și observațiuni noi privite din diferite puncte de vedere se desface rînd pe rînd și permite să evidențieze rolul important al unora din ele.

Urmează apoi capitolul complementar unde e strînsă o cantitate mare de cercetări din timpul cît volumul se afla sub tipar, pentru a pune la curent pe cetitori și cu cele mai din urmă descoperiri.

Incheerea volumului constitue capitolul privirii generale asupra patologiei, fisiologiei și biologiei glandei tiroide, redînd nu numai descoperirile izolate ce au devenit cunoscute în ultimul timp ci deschizând și pentru viitor foarte multe probleme de biologie generală.

Lucrarea este scrisă într'un perfect stil științific, îmbrăcînd totuși o formă ușoară de cetit, cu toate citațiile frecvente autori. In treacăt notăm că bibliografia culeasă și înșirată pretutindenea, atît de vastă și de variată, e explicatbilă atît prin conștiinciositatea extremă cît și prin erudiția aleasă în materie, în special a unuia din autori, care s'a consacrat studiului endocrinologiei în genere, dar mai ales glandei tiroide, timp de peste 30 de ani.

Recomandăm călduros această operă monumentală și desăvîrșită care sîntem siguri că va fi de folos spre orientarea

multor generații viitoare, atît reprezentanților lumii medicale cît și ai științelor naturale, atît savanților rutinați, cercetătorilor formați, cît și celora abia inițiați. Fiecare va găsi în acest volum potrivit cerințelor și interesului manifestat toate lucrurile căutate, depinzînd apoi de capacitatea personală de a le asimila într'o măsură mai mare sau mai mică.

Cu drept cuvînt această lucrare presintă un izvor imens și nesecat pe de o parte de fapte bine stabilite, iar pe de alta de observațiuni din cele mai variate, notate ca simple documente, dar, ceiace e important și original, conferind lucrării o calitate deosebit de prețioasă — o sumă de idei și concepții absolut noi și foarte interesante. De aceia credem că volumul apărut acum, după care în curînd vor veni altele din acelaș tratat de endocrinologie, nu poate să lipsească din biblioteca nu numai a nici unui endocrinolog sau biolog, dar nici a unui medic sau naturalist în general.

Dr. I. Ornstein

Revista Revistelor

Anglia și problema hindusă

Anglia se găsește astăzi la o cotitură hotărîtoare a istoriei sale. In fața i se pune problema de a-și *menține dominația sau cel puțin supremația în imensul său imperiu asiatic*, pe care se întemeiază de o sută cincizeci de ani buna starea ei economică, dar care astăzi își afirmă tot mai hotărît tendințele de separațiune și independență. Ea are de luptat în Indii cu mișcări naționaliste profunde și puternice și evenimentele recente justifică pe deplin îngrijorarea care a cuprins societatea engleză.

Mișcarea naționalistă în Indii a început încă acum 50 de ani, dar nu a luat forme mai intense decît dela 1919 încoace, cînd a intrat în vigoare o nouă constituție, promisă încă dinainte de războiu. In conformitate cu această constituție se instituia pentru Indii regimul diarchiei, adică, puterile erau împărțite între rege și guvernatori, reprezentanții autorității britanice de o parte și de alta consiliile și adunările indigene, ale căror membri erau în parte aleși, în parte numiți de Englezi. Dar diarchia, pe lîngă faptul că nu satisfăcea revendicările naționaliștilor conduși de Gandhi, s'a dovedit pe deasupra și impracticabilă, ceiace-i silește pe Englezi să numească în 1927 o comisiune de anchetă condusă de Sir John Simon, care să elaboreze un nou statut al Indiilor. Dar evenimentele iau o desfășurare mai repede, decît reformele engleze. In 1928 naționaliștii țin o conferință generală, în care se ajunge la redactarea unei constituții, cunoscută sub numele marelui șef naționalist Nehru, care proclama autonomia integrală a Indiilor față de Anglia ;iar anul 1930 aduce desfășurarea uneia dintre cele mai formidabile mișcări populare cunoscute, condusă de Gandhi. Situația devine foarte gravă pentru Anglia. Cele o sută de Indii rivale au uitat dușmănia lor și s'au unit sub semnul luptei împotriva stăpînirii engleze și a noului lor mit al unei Patrii indiene, făgaș comun pentru atîtea rase diferite. In aceste condițiuni extrem de dificile s'a ținut la Londra, între 12 Noembrie 1930 și 20 Ianuarie 1931, conferința Mesei Rotunde, menită să aducă o soluție problemei indiene. Totuși această conferință, care a întrunit 88 de delegați englezi și indieni nu a reușit să fie o oglindă exactă a opiniunii Indiilor, deoarece tocmai partidele cele mai puternice, acelea ale lui Nehru și Gandhi, nu au fost reprezentate acolo. De aceia sistemul parlamentar conceput după modelul european, cu care a înzestrat Conferința Mesei Rotunde Imperiul Indian, nu prezintă cîtuși de puțin o garanție durabilă pentru stăpînirea engleză. Dar obstacolul cel mai greu care stă în calea pacificării e evoluția relațiunilor dintre Musulmani și Hinduși.

India engleză, locuită de 340 milioane de locuitori este compusă

din două feluri de teritorii. In primul rînd avem cele cincisprezece provincii supuse controlului direct al puterii britanice și locuite de 247 milioane de locuitori (163 milioane de Hinduși, 60 milioane de Musulmani), vin apoi 560 de state independente, vasale Coroanei engleze și unite numai printr'un corp pur consultativ, Camera Prinților dela Delhi. In aceste state ale prinților populația este în mare majoritate hindusă (53 milioane); Musulmanii sînt în număr de numai 9 milioane. Dar atît în stăpînirile engleze, cît și în statele independente, între Hinduși și Mahomedani există o rivalitate, care durează de două sute de ani și care își are originea în superioritatea militară a Mahomedanilor, odinioară cuceritori ai Indiei. Rămași în minoritate și găsindu-se într'o situație economică, socială și culturală inferioară față de Hinduși, Musulmanii au primit întotdeauna cu bucurie protecția engleză, care le asigură independența față de majoritatea hindusă covîrșitoare. Pe de altă parte, sprijinirea elementului musulman constituia și pentru Englezi una din bazele politicei lor, deoarece pe acest joc de forțe se întemeia supremația lor în Indii. Astăzi însă, cînd Musulmanii și Hindușii, uitînd, fie numai pentru moment, rivalitatea lor seculară, luptă împreună, situația stăpînirii engleze în India este foarte critică. Eventualitatea pierderii coloniilor asiatice nu mai este pentru Anglia o presupunere fantezistă, ci o primejdie reală.

Care ar fi consecințele abandonării Indiei de către Anglia? Incet, încet Anglia s'ar retrage din toate posesiunile sale orientale și ar pierde interesul pentru canalul de Suez, Turcia și Marea Mediterană. Pentru situația ei economică consecințele ar fi și mai dezastroase. Industria bumbacului din Lankashire, comerțul, marina comercială, ar fi distruse. In fine consecințele de ordin psihologic ar veni să desăvîrșească ruina poporului englez. Odată Indiile pierdute, tot geniul rasei engleze se va găsi cu siguranță modificat și slăbit. Celelalte părți ale imperiului britanic se vor desface complect și definitiv, sau vor căuta în altă parte — probabil America — sprijin și protecțiune.

Dar Indiile vor putea oare să se guverneze singure? E probabil, dealtfel, că persistența sistemului castelor, în caz dacă nu va fi la un moment dat scuturat pe cale revoluționară, nu va prezenta un obstacol prea mare pentru progresele naționalismului. Deasemeni, separațiunea sexelor va fi repede abolită. Și odată tutela engleză înlăturată, e foarte probabil că Indiile ne vor oferi spectacolul lamentabil al Chinei de astăzi, sfîșiată de partidele sîngeroase ale generalilor stăpîni pe satrapii rivale.

(Raymond Lacoste: *La Revue de France*, 15 Mars 1931).

★

Viața lui A. Comte

Viața lui Auguste Comte, una din cele mai interesante vieți, e în volumul nou apărut al lui *Henri Gouhier*.

Auguste Comte s'a născut la Montpellier, dintr'o familie de burghezi modești. Tatăl său, care era un om sobru și ponderat, nu s'a regăsit în fiii săi.

Cel mic plecat într'o lungă călătorie și-a găsit moartea în Antile. Cel mare (filosoful) a intrat dela vîrsta de 16 ani la Școala Politehnică.

Auguste Comte iubea Parisul și școala sa. Studia cu multă plăcere, — ceiace nu-l împiedecă să fie în fruntea turbulenților. Promoția lui a devenit într'atît de turbulentă, încît a fost concediată; iar Auguste Comte s'a reîntors în orașul său natal. La Montpellier n'a stat mult, a revenit la Paris, unde începe să dea lecții. Se împrietenește cu Saint-Simon și-i devine discipol pasionat. Colaborează la cîteva publicații neviabile ca *l'Industrie, le Politique, l'Organisateur*.

Deja se gîndește să fondeze un nou sistem filosofic. Auguste Comte vrea să dea filosofiei un sens pozitiv.

După ce se va stabili, spune el, filozofia fiecărei științe în parte, va fi permis de-a reuni aceste observațiuni și de a lua ce e comun la ele. Se va obține astfel filozofia generală a tuturor științelor, singura logică rezonabilă, căci certitudinea sa va fi aceia a științei însăși.

In curînd apare primul său volum: „Système de politique positive". Cu această ocazie se ceartă cu Saint-Simon. Primește elogii de la oameni de valoare. Insuși ministrul de atunci Villèle îl apreciază și-i dă un loc bun la Universitate. Toate aceste onoruri nu erau suficiente. Realitatea e mult mai neagră. Constrîns la o viață mizerabilă, din lipsă de bani, face cea mai mare prostie căsătorindu-se.

In 1826 deschide un curs de politică pozitivă. Auditorul său e format din oameni marcanți ai epocii.

Din *nenorocire* s'a îmbolnăvit de o *alienație mintală* destul de *gravă. Incearcă* să se sinucidă. Este salvat și 'n urmă își revine. *Dorința* de a lucra îl salvează. După revoluția din 1830 a fost numit repetitor de mecanică la Școala politehnică.

Elevii îi admiră claritatea și inteligența cursurilor. Nu reușește însă să ocupe o catedră.

In ciuda nereușitei sale, Comte continuă să lucreze. Intre 1839 și 1842 își publică cele 6 volume de Filozofie pozitivă.

Auguste Comte își formează în scurt timp o reputație considerabilă nu numai la Paris, dar chiar în Europa întreagă.

In viața sa privată e totuși nemulțumit. Se desparte de soția sa nedemnă. In 1844 cunoaște pe Clotilde de Vaux, pentru care are o pasiune spirituală puternică. In 1846 Clotilde moare și Comte e profund impresionat. El se retrage din lume și trăește izolat într'o casă din strada Monsieur-le-Prince. Morala și higiena îi prescriu o viață foarte echilibrată.

De cînd a cunoscut-o pe Clotilde de Vaux, filozofia lui Auguste Comte s'a dublat de-o religie nouă. El e marele preot al umanității, organizează rituri și ceremonii complicate. Trăește, împărțindu-și timpul între rugăciune și organizarea societății viitoare, bazată pe știință.

Timp de 10 ani a dus viața aceasta austeră. Sfîrșitul vieții sale a fost dintre cele mai triste. Bolnav de cancer la stomac, el urmărește cu multă răbdare progresul boalei. In cele din urmă boala i se agravează și la 4 Septembrie 1857 moare.

(Octave Aubry: Ric et Rac, Mart 1931).

★

„Briganzii romantici" în Italia

In Roma romantică a anilor 1820—1850, brigandajul era ceiace avea ea mai romantic. De briganzii Calabriei, Abbruzilor, Sonninului și Romei, adesea fioroși, dar de cele mai multe ori mulțumit cu o pradă ușoară, departe de a fi prețul unei vieți omenești, se vorbea în Europa întreagă și renumele lor dădea *Italiei* o faimă de care ea, dealtfel, ușor *s'ar fi* putut dispensa, cu atît mai mult cu cît această faimă venea să se adaoge reputației de pungași a aventurierilor săi din secolul precedent. In orice caz acești briganzi constituiau o atracție: posibilitatea unei mici aventuri fără consecințe prea grave, înviora monotonia călătoriei. Astfel blazații englezi îi priveau mai mult ca o distinție, pecînd englezoaicele frumoase, atît tinere cît și bătrîne nu întotdeauna făceau tot posibilul pentru a evita fiorii unei întîlniri cu un vagabond frumos și cavaler în închipuire, dacă nu în realitate.

Descoperirea acestor briganzi pentru publicul european a fost făcută de pictorul francez Léopold Robert. După ce a urmărit zadarnic gloria timp de ani de zile cu tablouri talentate, dar neobservate de nimeni, întîmplarea îl pune la 1820 în fața unui grup de briganzi, arestați din ordinul papei Leon XII împreună cu soțiile și rubedeniile lor. Frumoasa Grazia Boni, văduvă de primul bărbat la vîrsta de 22 de ani și acum soția unui brigand celebru din Sonnino:

Francesco Nardelli, îi servește drept model pentru tabloul lui: „Soție de brigand veghind asupra soțului său în timpul somnului", care a avut un răsunător succes și a scos pe briganzi la modă. Alți pictori merg pe urmele lui Léopold Robert, iar cîțiva scriitori englezi și francezi, printre care Alexandre Dumas cu celebrul său „Conte de Montecristo", îi introduc în literatură.

Străinii, ignorind pitorescul costumelor locale, credeau de bună samă că briganzii și-au însușit un fel de uniformă de fantezie; ei nu-și dădeau sama că aceiași ținută era obișnuită și pentru cei mai inofensivi țărani din Frosinone sau Sonnino, care nici nu aveau alte haine .Precum nu se gîndeau deasemeni prea mult că cei mai mulți briganzi aveau case, pămînt, erau însurați, credincioși și chiar religioși în felul lor. Dar aceste fapte explică măsurile luate în contra lor. După ce guvernul pontifical, stăpîn peatunci în acele regiuni, a încercat zadarnic să le opună forța armată, papa le-a propus iertarea de toate păcatele, slujbe și pensiuni, dacă își încetează activitatea. Acest apel a fost mai eficace, decît amenințările anterioare. O mulțime de briganzi au răspuns chemării pontificale și adăogînd modestelor economii adunate din îndeletnicirile lor romantice, pensiunile de ispășire, au început o viață cinstită, respectați de populație de două ori: pentru trecutul lor romantic și glorios și pentru prezentul lor onorabil. In prima jumătate a secolului trecut se puteau încă întîlni în Cetatea Eternă mulți briganzi de-aceștia, amnistiați de papa. Unul dintre cei din urmă, dar și dintre cei mai glorioși a fost Carmagnola, descris de scriitorul francez Villemot.

Totuș apelul la sentimentele creștinești ale briganzilor, care a pus capăt brigandajului italian, nu întotdeauna a fost la fel de eficace. Vom povesti ca încheiere întîmplarea petrecută cu rectorul seminarului din Terracine, care-și făcuse un titlu de glorie din măiestria cu care convertea pe briganzi pe calea cea bună. Intr'o zi doi dintre cei mai temuți briganzi ai regiunii: Masocco și Gasparone se prezintă rectorului și i se pocăiesc de crimele săvîrșite. Acesta din urmă îi adăpostește în seminar și le pune la dispoziție cele necesare pentru traiu. Dar într'o frumoasă zi, în lipsa rectorului, Masocco și Gasparone jefuesc seminarul și sub amenințarea pumnalelor, silesc pe cei cincisprezece seminariști cîți erau acolo, să-i urmeze în munți, unde îi întîmpină ceilalți membri ai bandei. Sărmanii seminariști au stat în captivitate, pînă cînd părinții lor au strîns suma de 2000 de scuzi, cerută ca preț de răscumpărare.

(Madeleine Barré: *La Revue Mondiale*, 1 Mars 1931).

★

Inflația operelor lui Dostoevschi în Germania

Nici o țară din Europa nu și-a apropiat atît de mult opera mistică și profetică a lui Dostoevschi, ca Germania de după *războiul mondial*. Statistici precise nu se pot stabili, totuși o privire asupra buletinelor și cataloagelor caselor de editură și a burselor de cărți, ne furnizează informațiuni edificatoare asupra desvoltării literaturii lui Dostoevschi în Germania, cu punctul culminant în anul 1921.

Anii 1918 și 1919 încă nu aduc nici o lucrare tradusă și nici o ediție completă, dar în anul următor se publică o ediție completă în 22 de volume (1000 ex.) și 7 lucrări separate (52.000 de ex.), în total 29 de volume în 53.000 de exemplare. Punctul culminant a ceiace am putea numi „inflația operelor lui Dostoevschi", îl constituie anul 1921. Numărul volumelor din ediția completă crește la 25, iar al celor publicate separat la 68, ceiace face ca numărul total al volumelor publicate în acest an să atingă cifra de 203.000! Anul 1921 mai este caracterizat prin faptul, că el aduce 7 antologii precum și primele volume ale ediției rusești a operelor lui Dostoevschi pe pămîntul german (8 volume în 98.000 de ex.) In același an se publică un număr destul de mare de lucrări despre Dostoevschi (6 lucrări în 8000 de ex.), întrecut de altfel în 1925, care aduce 6 lucrări de acest fel, în 14.000 de exemplare.

După 1921 curba consumației operelor lui Dostoevschi coboară cu încetul .Anul 1922 aduce numai 25.000 de exemplare ale volumelor traduse, dar în același an numărul volumelor rusești se ridică dela 8 la 15 (76.000 de ex.) .In anul următor edițiile operelor lui Dostoevschi sufăr o nouă micșorare, dînd un număr total de 32.000 de exemplare. In 1925 se produce o nouă urcare, publicîndu-se 28 de volume de traduceri în 60.750 de exemplare. După aceasta cifrele reiau curba coborîtoare, ajungînd în 1929 la 30 lucrări traduse, scoase în 32.000 de ex. Timpul dintre 1921—1925 poate fi astfel considerat ca perioada de *inflație a operelor lui Dostoevschi*, cu o *creștere bruscă în 1921 și* cu cîteva *variații în anii următori*, pînă în anul 1925 care poate fi considerat ca an de stabilizare al comerțului de librărie german și al capacității publicului cititor. Ar fi foarte important de cunoscut, ce scriitori străini se pot măsura în popularitate cu Dostoevschi pentru a preciza gradul de preferință de care se bucură ei în Germania. Datele statisticelor comerțului de librărie, totdeauna neprelucrate, nu ne dau însă posibilități prea largi în această direcție.

Statistica noastră a ținut cont și de lucrările *asupra* lui Dostoevschi, adică cele de biografie, analiză, critică. Hotărîtoare pentru stabilirea curbei noastre, rămîn însă cifrele privitoare la numărul *traducerilor*, adică ceia ce a fost de fapt *consumat* de masse. Din nefericire nu se poate face o statistică a categoriilor de cititori, interesul căreia apare clar din datele parțiale furnizate de bibliotecile populare din regiunile germane ale Cehoslovaciei. Acolo cititorii operelor lui Dostoevschi sînt recrutați din toate păturile sociale, dar mai ales dintre lucrători și funcționarii particulari, oameni atinși mai des de crize sufletești. Mai puțin numeroși sînt cititorii-femei și mai puțin încă studenții universitari. Dar clientela clericală este deasemeni destul de numeroasă.

Pentru a da o interpretare justă curbei de inflație a operelor lui Dostoevschi în Germania, trebue înainte de toate să ținem samă de inundarea Germaniei cu emigranți ruși. Aceștia au ridicat și mențin pînă astăzi un interes puternic pentru tot ce e rusesc, furnizînd în același timp și pe traducătorii mai de samă. O altă cauză este ieftinătatea cărții germane în țările străine, consumatoare ale cărților germane (Elveția, America, Cehoslovacia), în perioada de inflație monetară dintre 1921-24. Totuși, aceste cauze nu trebuie supraevaluate. Pătrunderea operei lui Dostoevschi în spiritul german are baze mai adînci care rezidă în parte în anumite trăsături specifice ale spiritului și caracterului german (contactul cu spiritul rusesc va împlini în curînd un secol de tradiție neîntreruptă), parte în nevoile și trăsăturile timpului. Una dintre aceste nevoi, dictate de împrejurări ce nu și-au încetat încă acțiunea, este și dorința de a găsi în opera lui Dostoevschi o explicare mai adîncă a revoluției spirituale și materiale din Rusia.

(Sonia Lane: *Die Slawische Rundschau*, Martie 1931).

★

Reforma învățămîntului superior din Rusia în 1930.

Incă din primii ani ai existenței Uniunii Sovietice, conducătorii învățămîntului universitar rusesc au început să se depărteze de ideia de bază pe care s'a desvoltat Universitatea în Europa și anume, ideia lui „Universitas Literarurum", căutînd a găsi pentru învățămîntul socialist forme mai corespunzătoare concepțiilor marxiste. Seria de reforme aplicate învățămîntului superior în ultimul deceniu culminează cu cea supusă Adunării generale a Comitetului Central al Partidului Comunist Panrus

din 16 Noembrie 1929 şi pusă în aplicare în anul următor.

Ideile principale ale acestei din urmă reforme sînt următoarele:

1. Reorganizarea învăţămîntului primar;
2. Prescurtarea duratei studiilor îmbinată cu o maximă specializare a lor;
3. O legătură mai strînsă între teorie şi practică;
4. Reforma programelor de învăţămînt şi a metodelor pedagogice;
5. O administraţie mai severă;
6. Subordonarea şcolilor superioare instituţiunilor superioare interesate.

Acest vast program, menit să desăvîrşească pe de o parte edificarea învăţămîntului socialist, are de scop, în acelaşi timp să deservească cu maximum de iuţeală şi rendement nevoile speciale actuale ale Uniunii, căreia aplicarea planului quinquenal îi cere tot mai mulţi tehnicieni şi specialişti, astăzi în număr insuficient faţă de enormele ei nevoi şi faţă de numărul lor în statele industriale desvoltate (astfel în Statele Unite vin 125 ingineri la 10.000 de lucrători, în Germania 296, în Rusia numai 80). Iată o schiţă a învăţămîntului în U. R. S. S., în conformitate cu ultima reformă.

La bază stă şcoala primară obligatorie de 7 ani (Semiletca), cu un program de educaţie generală, puţin deosebit dela sat la oraş. Învăţămîntul secundar este format din şcoli tehnice speciale: industriale, agricole, social-economice, medicale, pedagogice şi artistice. Oraşele mari posedă deobiceiu toate categoriile, cele mici, numai şcolile necesare regiunii. Durata studiilor în şcolile tehnice este de 2½-3 ani şi diploma lor este obţinută deobiceiu la vîrsta de 17—18 ani. Pentru înscrierea în şcolile superioare este necesară diploma unei şcoli tehnice secundare şi dovada unei practici ulterioare de cel puţin 3 ani, intr'o întreprindere sau instituţiune corespunzătoare specialităţii principale. Pentru muncitori şi adulţi accesul în şcolile superioare este uşurat prin frequentarea unor facultăţi muncitoreşti speciale (Rabfak), diploma cărora ţine locul diplomelor tehnice.

În ceiace priveşte legătura dintre practică şi teorie, noile programe prevăd că între 40 şi 50% din durata studiilor trebuie consacrată lucrărilor practice. Metoda seminariilor active şi a laboratoarelor este cea preconizată cu deosebire de pedagogia sovietică. Dar caracteristica cea mai însemnată a învăţămîntului sovietic superior este specializarea dusă la maximum a ramurilor sale. Universitatea veche este desfăcută în zeci şi sute de institute independente cu programe deosebite. Pentru a ne face o ideie de această specializare vom arăta numai că grupul industrial-tehnic al şcolilor superioare cuprinde 314 tipuri deosebite împărţite în 17 subgrupuri; cel agricol — 58 de tipuri; cel social-economic 13 subgrupuri şi 82 tipuri; cel pedagogic 10 subgrupuri şi 52 tipuri; *cel pedagogic 10 subgrupuri şi 52 tipuri; cel medical 5 tipuri;* cel artistic 5 subgrupuri şi 50 de tipuri. Pentru această enormă varietate de institute superioare, există 815 programe diferite de învăţămînt.

În fruntea fiecărei şcoli superioare stă un director numit nu de Comisariatul Instrucţiunii şi al Culturii, ci de organele economice şi trusturile de stat, corespunzătoare specialităţii şcoalei. Acest director are puteri discreţionare în ceiace priveşte administraţia şi conducerea lucrărilor, dar este răspunzător de gestiunea sa în faţa instituţiunii care l-a numit. El este secondat de conducătorii secţiunilor, avînd aceleaşi atribuţiuni în domeniul lor şi răspunzători în faţa lui. Principiul conducerii unice şi o disciplină militară caracterizează astfel organizaţia institutelor sovietice de înaltă cultură.

Organizarea învăţămîntului superior schiţată mai sus, întîmpină însă în realizarea planului autorilor ei, acela de a umple în timpul

cel mai scurt golurile cadrelor tehnice, aceiaşi piedică insurmontabilă, care îngreuiază cel mai mult realizarea întregului plan quinquenal, anume rezistenţa materialului uman: pînă la 52% dintre studenţii sovietici nu se pot adapta ritmului forţat al studiilor şi sînt siliţi să repete anul.

(Klaus Mehnert: *Ost-Europa*, Februarie 1931).

★

Măria-Sa Puiul Pădurii

Se ştie că romanul „Măria-Sa Puiul Pădurii", ultima operă a d-lui Mihail Sadoveanu, e o prelucrare a răspînditei legende „Genoveva de Brabant". Dar, pe cînd această din urmă povestire are factura celor mai multe cărţi populare, versiunea d-lui Mihail Sadoveanu a ridicat legenda la înălţimea unei desăvîrşite opere epice.

Legenda Genovevei, aşa cum circulă în popor, are scăderi pe care mentalitatea primitivă nu le surprinde. Atmosfera de basm, în care se desfăşură acţiunea ei, face ca omul primitiv să accepte povestirea fără să simtă nevoia unor motivări. Dimpotrivă, mai mult îl încîntă enigmaticul şi neverosimilul.

Omul cultivat însă nu poate accepta o acţiune nejustificată. De aceia legenda Genovevei îl lasă rece, deşi, în fond, ea are însuşiri de o nebănuită frumuseţe.

Prelucrarea d-lui Mihail Sadoveanu urmăreşte tocmai scoaterea la iveală a acestor însuşiri şi prezentarea lor într'o formă potrivită gustului nostru rafinat. Legenda Genovevei a devenit, prin pana d-lui Sadoveanu, un roman de impresionantă realitate, înlocuindu-se miracolul cu elemente de motivare strînsă.

Nu este cea dintîi operă de artă izvorîtă din colaborarea d-lui Mihail Sadoveanu cu producţia viguroasă şi plină de sevă a muzei populare.

(*Adeverul literar şi artistic*, April 1931).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

J. G. Prodhomme, *Vingt Chefs-d'oeuvres, jugés par leurs contemporains.* (Ed. Stock).

In acest volum se trec în revistă două secole din viaţa literară a Franţei.

Albert Thibaudet a spus că această lucrare reproduce mai mult de două sute de texte strict originale şi că reprezintă „o imagine a literaturii în formaţie" căci critica contemporană trăeşte, cugetă şi scrie într'un moment în care triajul nu este încă făcut.

Fiecare din cele douăzeci de opere este judecată de contemporanii ei. Critica de-atunci este dată exact.

Prin caracterul ei obiectiv şi documentar această lucrare, rezultată din lungi şi erudite cercetări, se adresează nu numai marelui public, dar şi profesorilor şi studenţilor care vor găsi în ea un supliment indispensabil oricărui manual de literatură.

Albert Beguin, *Entretiens de Goethe avec le chancelier de Müller.* (Ed. Stock).

Pînă la traducerea d-lui Beguin, aceste convorbiri erau inedite în franţuzeşte.

Ele însamnă o mărturie excepţională mai întîi pentru că Müller a scris aceste note zi la zi, fără să le mai revadă şi fără să le publice în timpul vieţii, şi apoi pentrucă situaţia socială şi înalta lui cultură au făcut din el un interlocutor deosebit care-i vorbeşte lui Goethe dela egal la egal, şi care-l admiră fără să se umilească înaintea lui şi fără să caute a-l zeifica.

Goethe apare ca un om, cu tot geniul lui dar şi cu slăbiciunile lui.

Publicarea acestor dialoguri este prin aceasta un corectiv indispensabil celebrelor conversaţii cu Eckermann, operă a unui spirit subaltern, pierdut de respect în faţa idolului său.

Remarcabilele note şi lămuriri ale d-lui *Beguin* permit oricui să facă lectura acestei *cărţi, fără* nici o pregătire.

Romane

Sigrid Undset, *Printemps.* (Ed. Stock).

Mare pictor al femeii, analistă a problemelor amorului, ale familiei, a rolului social al femeii, Sigrid Undset, n'a evocat niciodată o figură feminină mai caracteristică temperamentului norvegian şi în acelaş timp mai universal semnificativă decît Rosa Wegner, eroina din *„Printemps"* iubită de cei doi fraţi Aksel şi Torkild.

Naşterea, agonia amorului, renaşterea lui, infinitele nuanţe ale unei pasiuni destinate să ilumineze de bucurie o întreagă viaţă, constituesc un vast subiect tratat în această carte cu o ştiinţă a inimii şi cu o sinceritate îndrăzneaţă care explică imensul succes al ilustrei „authorass" în Europa ca şi în America.

Tabla de materie

a

VOLUMULUI LXXXV

(Anul XXIII, Numerele 1, 2 şi 3)

I. Literatură

II. Studii. — Articole. — Scrisori din ţară şi din străinătate

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

PAGINA

VII. Mișcarea intelectuală în străinătate

PAGINA

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXXXVI
ANUL XXIII

ATELIERELE „ADEVERUL" S. A.
STRADA CONST. MILLE 7—11, BUCUREŞTI
1931

1931. ANUL XXIII. APRIL No. 4

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 7-9-11, București
1931

Viața Romînească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 325 lei.

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Prețul Abonamentelor :

IN ȚARĂ :

Pe un an . . . . Lei 500
Pe jumătate an . . . . „ 250
Pentru Bănci și Societăți, anual . . . „ 600

IN STRAINATATE :

Pe un an . . . . Lei 650
Pe jumătate an . . . . „ 375

Abonamentele se pot face dela orice număr, trimițînd suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complecte pe anul 1930, cu lei 400 colecția.

Administrația.

Călătorii [1]

ALEXANDRIA

Șirul celor cinci automobile care transportă „colonia" noastră de europeni amestecați, trece cu alai de clacson și trompete cu nervi prin străzile înguste și întortochiate. Casele sînt joase și murdare ca într'un ghetto. Ca și bogăția, sărăcia are și ea uniforma ei universală, pînă la monotonie. Pe aici, pe străzile acestea cu cafenele arabe, își curează neurastenia elita engleză care privește mizeria orientală prin „face à main" cu o atenție încruntată de savanți care studiază ceva nou la microscop. Din programul agenției „Kook" face parte și vizitarea grăbită a acestor hudiți. Un tip, jumătate mongol, jumătate chinez, cu ochii închiși, soarbe fumul rece de tutun trecut printr'un alambic înflorit cu tub șerpuitor care vine pînă în gură. Parcă ar fi un muribund care lasă să treacă în trup esența vieții de dincolo, cu pasivitate și filosofie. Are aerul unui om hipnotizat; nici o cută de pe fața lui nu se mișcă. Numai în globul de sticlă al trabucului, șuvițele de fum se încolăcesc ca niște stafii de șerpi. Fumătorul e adîncit în acest amorțitor deliciu ca într'un rit religios. Cum stă cu picioarele subt el și cu genunchii proeminenți subt halatul alb, pare un om fără picioare, sau un maniac religios într'un fel de mătanie fără de sfîrșit.

Viața stă în fața lui pe loc în cadrul negru al ușii de peste drum, aceiași de secole, în lumina uscată pe pietre, și numai timpul trece încet fără știrea lui, așa cum trece timpul prin somn. Omul acela parcă doarme de cîteva milenii la fel, parcă e un model al sfinxului cel adevărat, parcă e o mumie scăpată din banderole și sicriu, cu halatul alb pe ea. Niciodată în nici o altă parte a lumii oamenii vii nu poartă așa de evident masca placidă a morților și nu seamănă mai mult cu ceiace vor fi.

Pielea lor lucie și negrie nu putrezește niciodată. Oamenii aceștia trebue să se conserve și în pămînt, cu trupul îmbălsămat de soarele aprig din viața lor, fără alt bal-

---

[1] Vezi „Viața Romînească" Anul XXIII, No. 1, 2 și 3.

sam, și'n mormintele lor trebue să se găsească toți, după mii de ani, ca niște stranii instrumente de abanos.

Caravana noastră se oprește. In mijlocul străzii inguste o cămilă înaltă, încărcată cu saci care spînzură în laturi, a blocat intreaga trecere. Spinarea ei cu grebăn este mai sus de acoperișul caselor, și-i cenușie și aspră ca glodul uscat, de parcă în mijlocul uliței ar fi apărut deodată un munte. Coada ciungă cu care se apără de muște, purtată la dreapta și la stînga, parcă ne-ar face semn negativ, că pe-acolo nu se poate trece.

Șoferii incep un vacarm fioros tehnic și animalic delaolaltă pînă ce cămila este strămutată ca un transatlantic în reparație, depe strada noastră, pe una care-o intretae. In orice oraș din Europa la un spectacol și la un vacarm ca acesta s'ar fi adunat un popor intreg; aci strada a rămas pustie subt arșiță ca și cum toți locuitorii ei ar fi căzut în case, de insolație, sau de-o boală, care i-a doborît, între vis și viață.

Incep să mă simt constrins și stingherit de spiritul de grup și de disciplină al organizației noastre. Aș vroi să sar din automobil și să pornesc singur pe aceste străzi, să mă uit în case pe ferestre, să dau în lături perdelele albe care țin loc de uși, să văd oameni, tipuri, să-mi intre în nări mirosul altei rase, să mă integrez în atmosfera aceia, să nu mai fiu numai un trecător grăbit; să stau, să văd cît trage din trabuc egipteanul cu aer de chinez gigant; să rămîn un an, doi, lîngă somnul lui neturburat, și mai ales aș vrea să prind și să înțeleg tot ce-i trece lui prin cap în toată această reverie, povești, superstiții... Cine știe ce rob egiptean lucrător cu mîinile la piramida lui Cufru, este reinviat și ascuns în egipteanul acestui al douăzecilea secol, și se răzbună cu lenea lui meditativă de azi pentru munca nesăbuită de-acum cîteva milenii!

„Croisiera" noastră este o organizație. O organizație tip, cu program riguros. Și orice organizație este o constringere. Dacă aș avea bani, aș fi părăsit totul din gară și aș fi vagabondat pe cont propriu, fără explicații, fără ghid. Vai! neplăcerile omului fără parale!

In gară ne scoborim. Nu-i voe să ne împrăștiem. Trebue să stăm grămadă ca un grup de deportați. Șeful croasierei „Monsieur Raoul" are și un chipiu de gardian, iar ajutorul său gros și asudat poartă în mîini hîrtia cu catalogul nostru, pe națiuni: — Franceji, Americani, Belgieni, Algerieni și... Romîni.

La controlul intrării pe peron, iarăși o numărătoare pe limba egipteană și iarăși ni se pune un fel de nume arab cu sonorități groase care ne identifică în fața autorității ceferiste a regatului egiptean. Conducătorul nostru ne strigă de pe catalog și numele nostru pe care-l socoteam celebru, pe care-l știu toți concetățenii unui oraș intreg, apare pocit și de nerecunoscut, ca un sunet ciudat, ca un nume de plantă din alt emisfer. Pentru un om increzut e greu de suportat această umilință. Transpare în toată această operație la marginea deșertului, realitatea noastră de fir de nisip „pierdut în univers", nu numai ca o idee filosofică, dar chiar ca o conștiință a realității simțită concret cu propriile noastre simțuri; — ceiace e mult mai impresionant.

Se naște însă un incident. Lipsește la numărătoare cineva: un număr. La strigarea catalogului se constată că numărul e Madame Caste din St. Germain, doamna din elita vaporului nostru. Nu e nicăeri. Sau... e în Alexandria, adică în orașul natal al domnului Pilafache, partenerul de pe bord. I-a promis să-i arate un interior ciudat ca de grădină al unei biserici copte din mahalaua veche a Alexandriei.

Doamna Caste, cît timp noi vom vizita Caïro, va fi oaspetele domnului Pilafache.

In grupul nostru naște o rumoare crescendo, ochii tuturor sînt vii și plini de înțelesuri; deși impresia este aceiași, totuși fiecare vrea să o spune celuilalt, și deci Mam'zelle Martin o spune „chanoinului" cu un aer de spovedanie monahală, după care se simte cu sufletul ușurat și cu zîmbetul pe buze. Evadata noastră cîștigă deodată și stima și gelozia mea. A pornit din bulevardul aristocratic al Parisului, de după largi porți încuiate de castel particular auster și „fermé", ca să vadă Egiptul cu sfinx, cu piramide și mumii, — și a rămas la mal să vadă un om viu.

E așa de frumos gestul ei, încît îmi dă un nou impuls de viață cu care văd altfel nisipul și milul acestor locuri cu morți și cu morminte în care, orice fir de praf pe care-l simți între dinți poate să fie o părticică dintr'un faraon.

Ce admirabil instinct de femeie!

Numai domnul Aubanel are o figură placidă și nefericită de soț înșelat, și maschează prost o jenă inexplicabilă de amic trădat în grupul cuprins de un fior de surexcitare și bucurie. Reproducem în mic și ambulant o mahala în care cancanul și intriga se spun tot la ureche, tot cu zîmbete pline de subînțelesuri și cu glume: „Egiptul se cucerește și altfel de cum l-a cucerit Napoleon". — Și nu știu de ce toată lumea este satisfăcută, afară de domnul Aubanel, de mine și de șeful croasierei care, sau simulează o răspundere morală față de acest „scandal", sau manifestă net regretul că n'a știut mai dinainte și a cumpărat un bilet de tren în plus.

Peronul gării e sonor și lung subt acoperișul jos, ca toate peroanele din lume. Vagoanele sînt făcute din lemn, văpsite cu alb, și poartă la mijloc subt geamuri insigna regală. Au aerul unor dricuri catolice închise ermetic, cu frigorifer sistematic în interior.

Dezolare: avem un vagon rezervat pentru noi. Iar mă simt deținut și deportat. Pentru a mă scutura de această impresie mă plimb liber, și cu conștiința libertății mele, dealungul peronului. Descopăr un debit cu țigări egiptene (lucrate probabil în Germania). Șeful gării, funcționarii, conductorul, mi se par ciudați, în halaturile albe, cu capul legat. Trăesc într'o operetă, sau într'o altă lume?

Atita vreme cit în același costum oamenii aveau atitudini de-ale lor, deosebirea aceasta nu-mi sărea în ochi ca acum cind fac ceva care se face și la noi: dau drumul unui tren, încarcă bagaje, flueră...

Alexandria începe a defila prin fața noastră. Aș vroi să văd incendiul bibliotecii istorice, și de aceia mă uit cu atenție pe geamul scund și mic. Dar îmi vine numai în ochi, de subt roatele trenului, un praf mărunt care ar putea să fie, — cine știe cum, — ceva din cenușa acelei biblioteci. Dintre pleoapele înlăcrimate scot apăsat cu arătătorul, filosofic și plictisit de întîmplare, o fărimă din cea mai strălucitoare și mai glorioasă operă literară de-atunci, din anul 47 înainte de Hristos. Dacă ași fi american ași strînge cu sfințenie firul acesta de praf sau de cenușă.

In bătaia aprigă a soarelui, mersul trenului învîrte rind pe rînd pereții albi și orbitori ca oglinzile ai caselor din vechiul Kakotis al Faraonilor, azi Alexandria, port în care se încrucișează în fiecare zi Orientul cu Occidentul. Panta aceasta dulce pînă la cetatea de sus, lingă zidul căreia se distinge un soldat englez subțirel ca un țînțar, a fost aleasă pentru această încrucișare de drumuri și pentru aceste ziduri albe care seamănă a monumente funerare, de către Alexandru cel Mare la anul 331 înainte de Hristos. Acesta a fost odinioară cel dintîi oraș după Roma. Pe-aici a trecut Impăratul Vespasian și Septimiu Sever și pe aceleași urme Napoleon. Pe unde vor fi fost flăcările bibliotecei arse la asediul dat de Amar-Ben-Elas în anul 642? Pe-aici au prădat și au murit Tuluunzii, Turcii, Francejii... Pe-aci, printre zidurile acestea, sinistru de luminoase în soare, au fost revoluții contra europenilor, acești evrei ai arabilor si-ai tuturor raselor străine.

Am trecut prin Alexandria cum se foiletează un album. Și totuși am în suflet parfumul unei lumi nouă; cu alți oameni, cu altă viață, cu alt suflet, cu alți Dumnezei. Am conștiința că trec prin această lume ca printr'o planetă nouă, fiindcă oamenii sînt altfel și au o altă concepție despre viață. Am simțit în jurul meu sufletul vieții lor larg și adînc, cu ceva din vînturile care au trecut peste toată Sahara. Port în mine pentru totdeauna impresia acestei vieți, acea primă impresie făcută din culori și contururi, din neprevăzutul care atacă cel dintîi sufletul nostru, din ceiace misterul profund al acestor locuri scoate la suprafață. Și nimic nu poate înlocui această impresie vie, pe care nimic nu o poate reda. M'am uitat direct în ochii bănuitori și cruzi ai arabilor din cafenele și expresia lor mi-a rămas, cu neputință de exprimat, ca viziunea unui zeu care a apărut o clipă și a dispărut apoi pentru totdeauna lăsînd în urmă numai un nud. Am simțit cu sensibilitatea ființei mele valul direct al vieții lor. Călătoria are acest mare și dumnezeesc dar de a învia noțiunile moarte, de a le da o viață și o fizionomie proprie, de a îmbrăca într'o atmosferă de subiectivitate, de impresie personală, de a le crea o putere de evocare.

Pe lingă Nil

Din marginea orașului încep grădinile cu banani! Frunzele lor late și mari, cu marginile crestate neregulat, ca niște gigantice pene de struț înfipte în pămint, se clatină lent și cu ele, jos, umbra lor neagră și zdrențuroasă. — Parcă ar fi un vîrf de palmieri tăiat și răsădit, la care frunzișoarele s'ar fi unit într'o năframă moale și verde. Subt poalele mobile ale frunzelor se ascund bananele.

Plantațiile acestea sînt aranjate în șir ca butucii de vie la noi; și sint străjuite la margini de curmali înalți care seamănă cu palmierii, dar care poartă la rădăcina frunzelor din vîrf, strugurii de curmale, ca un roiu de albine așezat.

Frunza lor în evantaliu pe capăt de trunchiu cade obosit în jos ca niște șuvițe de plete.

*

Pe urmă încep culturile de in, de porumb, de griu: Delta Nilului. Un șes drept se întinde cît vezi cu ochii. Totul e împărțit în parcele regulate printre care curg canaluri artificiale cu apă mîloasă. Roți mari de grădinării, învîrtite de un bivol sau o cămilă, ridică apa din canal și o împrăștie pe șanțuri mici printre culturi, pe care le inundă rînd pe rînd. Șanțurile sînt astupate din loc în loc cu pămînt: un om dă cu sapa la o parte iezătura aceasta în miniatură, și apa răsturnată de roată năvălește și apucă grăbită pe toate ramurile în lături inundînd inul. Toată cultura în Egipt se face după sistemul de irigație după care se fac la noi grădinile de zarzavat. Există o preocupare continuă și persistentă pentru aceste inundații care sînt reglementate pe regiuni și proprietari, la diferite zile și ore. Cînd s'a isprăvit timpul destinat unui proprietar, cămila se oprește, roata stă pe loc, se astupă șănțulețele și apa din canal este ridicată de o altă roată care începe a se învîrti mai departe, cu o altă cămilă. Acei care nu au o asemenea instalație „civilizată" ridică apa

primitiv, cu un fel de cilindru găurit înlăuntru in formă de spirală. Un capăt se viră in apa canalului iar cealaltă e ridicată pe mal deasupra șanțului de irigație, și un om învirte cu o manivelă acest cilindru care urcă in sus, pe spirală, apa din canal.

Verdeața culturilor e plină, sănătoasă și întunecată, in contrast cu căldura și soarele care le arde. Intre șanțurile irigației pămîntul e astfel împărțit și cultivat in pătrățele, de parcă s'ar lucra și valorifica cu metrul pătrat. Ai impresia clară că popușoii și inul și griul, cresc văzînd cu ochii, că dela o inundație la alta au crescut cu un sfert de metru; și simți uitîndu-te la cîmpul atit de verde că se fac în adevăr, trei, patru rînduri de recolte pe an. Griul copt se seceră imediat; pămîntul se ară și se seamănă iarăși fără intirziere cu in, cu sfeclă, fiindcă anotimpurile sînt aproape tot una și in cursul unei veri de șase luni se pot ridica patru recolte în șir.

Iată un bivol singur la un plug într'un jug special; e condus de-un om în halat alb. Oamenii îmbrăcați așa, pe cîmp, la lucru, par niște preoți halucinați care oficiază in plină natură, sau niște păsări care au evoluat și nu mai pot zbura: mînecile largi și lungi fîlfie dealungul trupului ca niște aripi chircite. O cămilă se duce drept pe drumul paralel cu canalul. Are gitul întins înainte: cioc de carne. Parcă ar vrea că culeagă din depărtare o frunză rară și bună de mîncare. Picioarele lungi se strămută regulat ca două compasuri gigantice care se încurcă măsurînd un domeniu de in. Pe-un pătrat de țărm inundat, ibiși subțiri, cocostîrci în miniatură, calcă pe picioarele lungi căutînd viermi. Ridică spre tren gituri subțiri; picioarele roșii au o îndoitură frîntă, aripile se întind și, ca o umbră, merg peste cîmpie spre alt țărm inundat. Ulii mici săgetează văzduhul; uneori planează strimb, ca și cum ar patina pe aer.

Priveliștea se repetă la fel, la infinit.

Pe zare apar ca o sută de cumpeni de fîntîni in șir, catargele bărcilor de pe un canal mai mare. Bărcile sînt numai ca o coajă; au forma caracteristică a unei opinci, și catargul cu o anexă incovoiată în vîrf care evocă un aer ginditor și obosit.

*

Iată și un sat în Egipet; primul sat. Locuințele cele mai primitive de pe lume. Ceva ca un trunchiu de con făcut din pămînt lipit, așa cum se fac în satele noastre de țărani, bucătăriile de vară. O casă e ca o căpiță de pămînt cu o gaură laterală de intrat înăuntru și una în vîrf, pe unde iese fumul. Toate sînt la fel, fără erarhie, fără stil. Nu sînt nici drumuri, nici copaci. E o adunătură neagră și sinistră de asemenea căpiți din care unele fumegă pe „atrium". E mult mai tragic și mai primitiv decit bordeiul nostru acoperit cu stuf. Intr'un sat egiptean nu se vede nici un alt element decit pămîntul. Nici vitele, nici porcii nu stau la noi în asemenea încăperi. Și asta în mijlocul acelui belșug fecundat de Nil. Vreau să fotografiez din fuga trenului și este imposibil. Am căutat în Cairo fotografia unui sat și nu am putut găsi. Și-i mult mai interesant decit nebunia inutilă și lipsită de artă a piramidelor. Nu cred că există mizerie umană mai manifestă decit aceia pe care o exhibă satele din Egipet.

Dacă aș fi fost singur, fără pensionatul acesta de fete bătrine care se chiamă „croisiera Fabre" aș fi coborit între două trenuri la o gară, și aș fi vizitat cu deamănuntul un sat. Așî fi vroit să văd deaproape oamenii care-l locuesc, să văd ce există în movilele acelea negre de pămînt, pe care au rămas urmele degetelor ce-au lipit lutul ud.

Probabil nu este nimic în interior. Oamenii aceia au numai halatul de pe ei.

Demostene Botez

Revoluţia germană din 1918[1]

Sombart adaogă, în ediţia de după război a operei lui asupra socialismului, o scurtă notă privitoare la revoluţia germană din 1918[2]. Nota e adăogată capitolului în care autorul caracterizează „tipul german" al mişcării sociale contemporane, spre deosebire de tipul englez şi de cel francez. Ceiace, după Sombart, caracterizează socialismul german, în comparaţie cu socialismul francez şi latin în general, e „lipsa oricărui talent revoluţionar". Şi atunci sociologul german aminteşte, ca o ilustrare a afirmaţiei sale, „revoluţia" din 1918 „care n'a fost o revoluţie". Victoria lucrătorilor din 9 Noembrie a fost „o victorie asupra unui duşman care nu era de faţă, o victorie fără luptă". Drapelele purtate înaintea cortegiilor cu inscripţii ca „Fraţilor, nu trageţi!" nu reprezintă, desigur, vechea concepţie revoluţionară a eroilor de baricadă. Zadarnic au încercat cei câţiva „spartachişti" să împingă spre baricadă masa apatică a lucrătorilor. Aşa-zisa revoluţie din 1918 este, pentru Sombart, dovadă strălucită a lipsei spiritului revoluţionar în mişcarea muncitorească germană.

Iată deci, la Sombart, noţiunea de revoluţie implicînd lupta de stradă, întrebuinţarea violenţei. Istoria „glorioasei revoluţii" engleze din 1688 ne arată totuşi, că o schimbare radicală a organizaţiei politice a unei ţări se poate face prin cele mai paşnice mijloace, fără să piardă prin aceasta dreptul de a se numi revoluţie. Evenimentele revoluţionare sînt rezultatul schimbării raportului de forţe în favoarea unor anumite clase sociale. Dar forţa claselor revoluţionare se poate impune aşa de hotărîtor adversarului, încît acesta să renunţe la o rezistenţă inutilă. Surprins de înaintarea

[1] Fragment.

[2] W. Sombart, *Der Sozialismus und die soziale Bewegung*, Neunte Auflage, 1920, p. 240.

spre Londra a lui Wilhelm de Orania, sprijinită de răsculacea populaţiei, regele Iacob II a renunţat în Noembrie 1688 la orice împotrivire. Şi astfel, principiul suveranităţii poporului, proclamat încă din 1649, după prima revoluţie engleză, triumfă definitiv în Anglia în 1688.

Acesta pare a fi cazul şi în Germania în Noembrie 1918. Forţa disciplinată a maselor muncitoreşti şi fraternizarea elementelor militare cu ele a făcut pe partizanii vechii Germanii, deprimaţi de războiul pierdut, să părăsească orice gând de rezistenţă. Iar constituţia din 11 August 1919, expresiune a voinţei populare, transforma un imperiu pe jumătate absolutist, într'o republică democratică.

Abdicarea Kaizerului — mai exact: publicarea de către guvern a unei abdicări care nu se produsese încă — de-abia în ziua de 9 Noembrie, cînd revoluţia izbucnise, arată că mişcarea nu ocupa numai poziţii dinainte părăsite de adversar. La primul gest revoluţionar al proletariatului german, i s'a abandonat terenul. Dacă revoluţia ar fi întîmpinat rezistenţă, ea şi-ar fi urmat, probabil, cursul, cu jertfe de sînge care ar fi modificat aspectul revoluţiei, fără să schimbe caracterul ei esenţial.

Sombart are, probabil, dreptate, din punctul de vedere al psihologiei popoarelor, cînd spune că Germanii sînt mai puţin revoluţionari decît Francejii. Dar în psihologia unei mulţimi agitate, elementele general omeneşti copleşesc pe cele specific naţionale. Şi în orice caz, spiritul revoluţionar, mai mare sau mai mic, al proletariatului german interesează mai puţin decît rezultatul pozitiv la care s'a ajuns în Germania în 1918-1919. Dacă nu limităm sensul cuvîntului revoluţie la acela de schimbare prin turburări sîngeroase a organizaţiei unei societăţi, putem întrebuinţa acest cuvînt atunci cînd vorbim de mişcarea din Noembrie 1918.

Vom încerca să desprindem sensul acestei revoluţii din rezultatele ei, după ce vom aminti, în linii mari, desfăşurarea evenimentelor. E interesant de relevat că primul act de revoltă, făcut de marinarii vaselor dela Kiel, a fost provocat de teama de a nu se întreprinde un atac naval desperat (şi absurd, după ce Germania ceruse pace) împotriva flotei engleze. „Dacă ne atacă Englejii, apărăm coasta noastră pînă la extrem, dar noi înşine nu atacăm". Aceasta e tonul hotărîrii luate la sfîrşitul lui Octombrie, de marinarii vaselor staţionînd la Kiel. „Mai departe decît Helgoland nu mergem. Altfel, focul va fi aruncat afară".[1] Menţinerea totuşi a ordinului de ridicare a ancorei, face pe marinari să pună în aplicare ameninţarea. Ei vor să împiedice, cu orice

[1] Eduard Bernstein, *Die deutsche Revolution*, Berlin, 1921, p. 15.

preț, o acțiune agresivă. Dar nesupunerea și împiedicarea pregătirii de luptă (s'a dovedit mai tîrziu că teama marinarilor era justificată) atrage, pe unele vase, pedepsirea cu închisoarea a vinovaților de insubordonare. O mare întrunire de protestare a marinarilor din Kiel, transformată într'un cortegiu care se îndreaptă spre închisoare, sfîrșește prin obișnuitele jertfe omenești ale revoluțiilor, fie și „pașnice": cad cîțiva morți și răniți din rîndurile manifestanților. Atît e deajuns pentruca a doua zi — 4 Noembrie — toată marina din Kiel să fie în picioare. Cad acum victime din rîndul ofițerilor, și la ora prînzului, marinarii, cărora li se adaugă întreaga garnizoană a orașului, sînt stăpînii portului și ai vaselor. „Consiliul" soldaților prezintă guvernatorului orașului revendicările soldaților: punerea în libertate a matelotilor arestați, suprimarea ierarhiei militare în afara serviciului, supunerea tuturor măsurilor militare spre aprobarea consiliului soldaților, etc.

A doua zi, lucrătorii din Kiel declară greva generală și formează consilii de lucrători. Mișcarea se întinde în aceiași zi — 5 Noembrie — la Lübeck și Hamburg. La 6 Noembrie se declară la șantierele din Hamburg greva generală și izbucnește revoluția la Brema. Celelalte orașe vin la rînd. Dela 4 la 9 Noembrie, toată Germania de nord, de sud și centrală este în mîinile „sfaturilor". Caracterul politic al mișcării se accentuiază mai ales la München, în noaptea de 7-8 Noembrie. Aci, după o manifestație condusă de socialistul independent Kurt Eisner, de curînd ieșit din închisoare, se proclamă republica bavareză.

Trecem acum la evenimentele din Berlin. Incă din Octombrie 1918, odată cunoscut refuzul lui Wilson de a trata pacea cu Wilhelm II, social-democrații cer stăruitor abdicarea Kaizerului. Memoriul adresat de Scheidemann la 28 Octombrie cancelarului Max von Baden, în care se cere abdicarea împăratului, nu are nici o urmare. Kaizerul motiva ministrului Drews, — venit la 1 Noembrie la cartierul-general dela Spa, să-i comunice memoriul lui Scheidemann, — refuzul de a abdica prin teama de a nu lăsa Germania la discreția Antantei și de a nu provoca dezordini grave în țară.[1] Au-

[1] Ed. Bernstein, *op. cit.* p. 21. Vezi și Emil Ludwig, *Guillaume II.* (trad. française, Paris 1929, p. 295—296). Biograful arată nervozitatea Kaizerului, care spune ministrului Drews că, amintindu-și jurămîntul depus împăratului, secretarul de stat ar fi trebuit să decline această misiune. „Rege al Prusiei și urmaș al lui Frederic cel Mare, eu am datoria să rămîn la postul meu". — Intervențiile lui Max von Baden pentru abdicare devin tot mai insistente, dar pînă în ziua de 9 Noembrie abdicarea nu se produsese. Speranța primului-ministru de a salva, prin abdicarea voluntară a Kaizerului, principiul monarhic, se

toritățile militare mai sperau să salveze Berlinul de revoluție, proclamînd, la 5 Noembrie, starea de asediu, iar în ziua de 7 Noembrie interzicînd formarea sfaturilor de lucrători și soldați. Dar în aceiași zi, Scheidemann remitea șefului cabinetului — în care, împreună cu Gustav Bauer, reprezenta social-democrația — ultimatum-ul socialist. Se cerea libertatea întrunirilor, transformarea în sens democratic a compoziției guvernului prusian, întărirea participării social-democrate la guvernul german și, în sfîrșit, abdicarea imediată a împăratului și renunțarea Kronprințului la tron. Rămînerea socialiștilor în guvern depindea de realizarea fără nici o întîrziere a acestor condiții.

Acest ultimatum și mai ales atitudinea fermă a social-democrației în chestiunea abdicării face pe membrii nesocialiști ai guvernului (compus din centru, democrați și socialiști) și pe membrii nesocialiști ai comisiunii de colaborare a partidelor din majoritate să-și exprime surprinderea și chiar nemulțumirea (8 Noembrie)[1]. Haussmann, ministru reprezentînd partidul democrat (pe atunci încă: *Fortschrittliche Volkspartei*), mai tîrziu vice-președinte al adunării naționale și președinte al comisiunii Constituției dela Weimar, declară că membrii cabinetului n'au fost puși în curent de socialiști cu ultimatum-ul. Stresemann amintește lui Ebert — viitorul președinte social-democrat al republicii — că el însuși declarase cu o zi înainte că nu abdicarea era, pentru moment, cea mai importantă chestiune. Iar Ebert îi răspunde: „Ar trebui să ne fiți recunoscători că am intervenit. Soldații s'au predat pretutindeni. Nu puteam calma spiritele decît fixînd un termen... Să prelungim termenul pînă diseară..."

Max von Baden, fără să răspundă ultimatum-ului, speră să împace lucrurile prin convocarea imediată a adunării naționale, introducerea socialiștilor în guvernul prusian, a unui nou socialist în guvernul german, etc. Se speră că, prin demisia întregului cabinet, rezistența Kaizerului la abdicare va fi înfrîntă.[2]

Toate aceste proecte sînt discutate puțin cam tîrziu: în

arăta iluzorie. Impăratul crezu pînă în ultimul moment că poate conta pe armată pentru a înfrînge dușmanul intern. Cu uimire ascultă el declarația generalului Groener că armata nu va reintra în ordine în țară, dacă va fi comandată de Kaizer (9 Noembrie, ora 11). (K. F. Nowak, *Les dessous de la Révolution*. Paris, 1927, p. 209—232).

[1] Conrad Haussmann, *Journal d'un député au Reichstag pendant la guerre et la révolution* (tr. de H. Simondet) Paris, 1928, p. 314—315.

[2] *Ibidem*, p. 316.

dimineaţa zilei de 10 Noembrie, cînd greva generală se declară în Berlin şi masele de lucrători ocupă străzile, cerind — cum sună proclamaţia „Sfatului lucrătorilor şi soldaţilor" semnată de fruntaşii socialişti-independenţi, — „nu abdicarea unei persoane, ci republica". La orele 12 delegaţia socialistă în frunte cu Ebert şi Scheidemann aduce la cunoştinţa lui Max von Baden că poporul muncitor vrea să dispună singur de soarta sa. In interesul ordinii, trebue ca social-democraţia să preia conducerea statului. Trecind autoritatea de cancelar asupra lui Ebert, Max von Baden anunţă că s'a primit abdicarea Kaizerului.

De fapt, se primise numai comunicarea că abdicarea este în curs de redactare. Dar Max von Baden se decise să nu mai aştepte hotărîrea formală a împăratului, şi să publice abdicarea ca să dea astfel impresia că Wilhelm II a renunţat la tron nesilit de nimeni, că abdicarea nu i-a fost smulsă de popor. [1] Cîteva ore după publicarea aşa-zisei abdicări a Kaizerului, ca împărat al Germaniei şi ca rege al Prusiei, soseşte mesajul după care Wilhelm se declară gata să abdice ca împărat al Germaniei, dar nu ca rege al Prusiei. [2] Desigur, era prea tîrziu, nimic nu se mai putea schimba.

Făcută de lucrători, avînd ca steaguri de luptă formule democratice şi socialiste, revoluţia germană n'a realizat idealul socialist. Majoritatea moderată a socialiştilor germani („socialiştii majoritari") în primele zile ale revoluţiei adesea eclipsată de elanul revoluţionar al socialiştilor independenţi (numeroşi mai ales în Berlin şi — în parte — simpatizind cu bolşevicii) îşi arată forţa de cîte ori se face o numărătoare a voturilor. Această majoritate înţeleaptă îşi dă curind sama „cît de greu era să pună în practică vagile teorii cu care se mulţumea pînă atunci". [3] La primul congres al „Sfaturilor de lucrători şi soldaţi" (16-20 Decembrie), cu toate sforţările elementelor extremiste, tendinţa paşnică şi moderată e biruitoare.

Una din chestiunile cele mai aprins discutate de congres a fost aceea a alegerilor pentru „adunarea naţională". Acestei adunări, care trebuia să dea Germaniei o nouă Constituţie, extremiştii, partizani ai „dictaturii de clasă", îi opuneau ideea, de origine rusească, a „Constituţiei sfaturilor" (Räteverfassung). Totuşi, alegerile sînt fixate de congres, conform concluziilor referentului majoritar Max Cohen, pentru

[1] K. F. Nowak, *op. cit.* p. 243.

[2] K. F. Nowak, *op. cit.* p. 249.

[3] René Brunet, professeur de droit constitutionnel à Caen, ex-conseiller juridique à l'ambassade de Berlin, *La Constitution allemande du 11 Août 1919*. Paris, 1921, p. 305.

19 Ianuarie 1919 (cu 400 voturi contra 50). [1] In referatul său, Cohen aminteşte că social-democraţia are nevoie de sprijinul unor importante elemente burgheze şi intelectuale, pe care nu trebue să le nemulţumească. Pe o revoluţie în ţările Antantei nu trebue să se conteze deocamdată.

Iar Rudolf Hilferding, cunoscutul teoretician, deşi aparţine socialiştilor independenţi, obţine în congresul dela 16-20 Decembrie, prin referatul său înţelept asupra socializării, numeroase aprobări, mai ales din partea majoritarilor. Revoluţia politică este, spune Hilferding, relativ uşoară. Cea economică, însă, nu poate face minuni. Socializarea e un proces de lungă durată. Despăgubirea capitaliştilor expropriaţi e impusă de însuşi faptul că socializarea nu se poate face odată la toate întreprinderile (cele nesocializate încă, n'ar mai avea interes să lucreze mai departe, cu perspectiva confiscării). Chiar realizată, socializarea producţiei industriale nu va îmbunătăţi imediat situaţia materială a lucrătorilor. Ea nici nu este — spune Hilferding — o chestiune de salariu, ci realizarea treptată a unui ideal social. [2]

Totuşi, s'au realizat, dacă nu schimbări efective, cel puţin modificări principiale în organizaţia economică a Germaniei. Astfel, rind pe rind, principiul „comunităţii de muncă" (colaborarea, pe bază paritară, a marilor asociaţii patronale şi muncitoreşti), principiul „consiliilor de lucrători" pe lîngă întreprinderi şi acela al „consiliilor economice mixte" (formate din consiliile de lucrători, reprezentanţii patronilor, ai consumatorilor, etc.) solicită atenţia Adunării naţionale. Articolul 165 din Constituţia dela Weimar prevede înfiinţarea consiliilor de lucrători şi a consiliilor economice, atribuind acestora din urmă, între altele, şi rolul „de a colabora la executarea legilor de socializare". [3]

Dar consiliile de lucrători — cum remarcă Joseph-Barthélemy [4] — n'au nici drepturi politice, nici puterea de a lua hotăriri. Comisia de socializare era înfiinţată încă din Noembrie 1918. Dar guvernul lucra adesea sub presiunea maselor nerăbdătoare. Greva generală din Berlin (Martie 1919) sileşte guvernul să prepare în grabă proiectul legii de socializare, votată la 23 Martie 1919, cuprinzind normele generale ale acestei transformări economice. O lege votată în aceiaşi zi, menită să dea producţiei cărbunelui o organizare colectivă obligatorie, suferă atîtea modificări şi dă naştere la atîtea propuneri şi contra-propuneri în sînul comisiei de socializare, incît s'a putut spune despre această comisiune

[1] Ed. Bernstein, *op. cit.*, p. 94.

[2] Ed. Bernstein *op. cit.*, p. 96.

[3] R. Brunet, *op. cit.*, anexă: La Constitution allemande, p. 356.

[4] Joseph-Barthélemy, în prefaţa op. cit. a lui R. Brunet, p. XVII.

că ea „lucra pentru arhiva guvernului".[1] In lipsa realizărilor practice, Adunarea națională se mulțumește să acorde Reichului, prin articolul 156 din Constituție, dreptul „de a face să treacă în proprietatea comună întreprinderile economice particulare susceptibile de a fi socializate", adăogind cu grije: „sub rezerva unei indemnizații".

De altfel, independent de greutățile inerente socializării, opera adunării dela Weimar nu putea fi decît un compromis. Disensiunile între socialiști, tot mai accentuate, ajung la „baia de singe" din ziua de 24 Decembrie 1918. Ca urmare a luptelor de stradă și a represiunii autorizate de guvern, socialiștii independenți părăsesc guvernul la 27 Decembrie 1918, iar la 31 Decembrie Roza Luxembourg și Karl Liebknecht înființează partidul comunist german.

Alegerile din Ianuarie 1919 acordă socialiștilor majoritari 11.510.000 voturi (163 deputați) și socialiștilor independenți 2.317.000 voturi (22 deputați). Partidele burgheze republicane — centrul și democrații — obțin 11.622.000 voturi (163 deputați), iar partidele burgheze, în esență monarhiste — național-germanii și populiștii, — obțin 4.467.000 voturi (63 deputați).[2]

In această situație, *coaliția socialiștilor majoritari cu centrul și democrații* devine o necesitate. Dar tot atît de necesară e acum și renunțarea la intransigența principiilor. De aici contradicțiile Constituției germane, relevate de profesorul Joseph-Barthélemy în prefața cărții citate a lui René Brunet (p. XVII) și care frapează pe oricine. Lupta partidelor între ele pentru a salva puritatea doctrinelor a cedat în fața nevoii de a face gardă comună în jurul republicii. Nu trebue să ne mirăm, prin urmare, că articolul 151 al Constituției ne spune că „organizarea vieții economice trebue să corespundă principiilor de justiție și să-și propună ca scop să garanteze tuturor o existență demnă de un om" ca să adaoge imediat: „în aceste limite libertatea economică a individului trebue să fie asigurată". Tot așa, e firesc ca art. 163, produsul unor vii discuții contradictorii,[3] să aibă această redactare: „Orice German are, fără prejudiciul libertății sale personale, datoria morală de a întrebuința forțele sale intelectuale și fizice așa cum cere interesul colectivității". Același spirit al compromisului planează asupra articolului 153, referitor la proprietate: „Proprietatea este garantată de Constituție. Conținutul și limitele ei rezultă

[1] Fritz Wuessing, *Geschichte des deutschen Volkes vom Ausgang des 18. Jahrhunderts bis zur Gegenwart*. Berlin, 1921, p. 292.

[2] Ed. Bernstein, *op. cit.*, p. 196.

[3] R. Brunet, *op. cit.*, p. 230—231. Formula „datoria *morală*" a întimpinat opoziția socialiștilor independenți.

din legi... Proprietatea obligă. Folosința ei trebue să fie în același timp un serviciu adus interesului general".[1]

Oprindu-se, în chestiunea proprietății, la formula proprietății-funcțiune socială, admițînd, în domeniul școlar, o formulă mijlocie între școala confesională și școala laică — fără care Centrul catolic n'ar fi semnat tratatul dela Versailles — Adunarea Națională dela Weimar a înregistrat în noua Constituție și concesiile făcute de socialiști Centrului în privința raporturilor dintre biserici și Stat.

In schimb, social-democrații au reușit să impună multe din concepțiile lor în chestiunea, deosebit de importantă, a raporturilor dintre Reich și statele componente. Unitatea Germaniei a ieșit considerabil întărită din revoluția din 1918. Țările care alcătuesc Reich-ul nu mai sînt „Gliedstaaten" ci simple „Länder" cu autonomia mult redusă.[2] Republica este obligatorie pentru întreaga Germanie. Și odată cu republica, se introduce în întregul Reich democrația cea mai înaintată: sporirea considerabilă a drepturilor Reichstagului; votul universal pentru toate Adunările,[3] cu vîrsta minimă la alegători 20 ani (iar nu 25 ca înainte) și extins la ambele sexe; referendum, în anumite împrejurări; alegerea Președintelui Republicii de către întreg poporul și posibilitatea de a-l demite pe aceiași cale; inițiativă legală acordată poporului.

După Constituția germană din 16 Aprilie 1871, suveranitatea Germaniei, stat federal, aparținea ansamblului principilor și guvernelor, reprezentați prin Consiliul federal (Bundesrat). Acest consiliu avea, ca și Reichstagul ales, dreptul de a propune și vota legile. El hotăra măsurile generale de ordin administrativ necesare aplicării legilor. Cu asentimentul împăratului, Bundesratul putea dizolva Reichstagul.[4] Impăratul exercita, în general, atribuțiile puterii

[1] *Ibidem*, anexă: La Constitution allemande, p. 354.

[2] Dar unitatea Germaniei e încă departe de a fi desăvîrșită. Statele sărace își mențin existența artificial pe sama veniturilor statelor bogate. Nevoile economice și financiare cer — se pare — simplificarea administrației, desființarea statelor mici. Concentrarea industriilor diferitelor țări va sili țările să se unească și ele. (Württemberg și Baden). Ar rămînea, astfel, independente numai Prusia, Saxonia, Bavaria și Württemberg-Baden. (Vezi articole de Karl Hildenbrand in „Sozialistische Monatshefte" 1929, între altele: „Bildet endlich die deutsche Republik!", Dec. 1929, B. 69, p. 1085.)

[3] Reichstagul se alegea și înainte prin vot universal, nu însă și toate Adunările Statelor. Din cauza votului restrins cu care se alegea Landtagul prusian, de-abia în 1909/1910 pătrund în el primii deputați socialiști.

[4] R. Brunet, *op. cit.*, p. 20.

executive, cu unele particularități care-i sporeau puterea personală. Astfel, numirile ofițerilor superiori ai armatei de uscat și ale ofițerilor din marină erau dispensate de contrasemnătura ministerială: acte personale ale împăratului. Și dacă, în general, Kaizerul nu putea declara război fără asentimentul Bundesratului, el putea să ia această hotărîre și singur, atunci cînd țara era atacată de dușmani. Reichstagul avea dreptul de a adresa cancelarului (și numai lui, căci ceilalți „secretari de stat", funcționari subordonați Cancelarului, nu erau adevărați miniștri), dar nu-l putea niciodată răsturna. Cancelarul nu era obligat să răspundă la interpelări. Pus în minoritate, el nu se retrăgea.[1] Și orice lege prezentată Reichstagului trebuia să fie votată și de Bundesrat, fără care Reichstagul nu putea întreprinde nimic.

Toate aceste restrîngeri ale puterii parlamentului popular dispar prin Constituția din 11 August 1919. Conform articolului 45 al acestei Constituții, declarația de război ca și încheerea păcii se fac pe cale de lege, deci depind de voința Reichstagului. Reichrat-ul format din reprezentanți ai guvernelor țărilor, nu poate împiedica, prin opoziția lui, opera de legiferare a Reichstagului, așa cum o putea face vechiul Bundesrat al principilor. Căci dacă Reichsrat-ul respinge o lege, ea poate fi readusă în Reichstag și în cazul că obține aci două treimi, Președintele Republicii e dator s'o publice sau s'o supună referendum-ului. Iar dacă legea întoarsă în Reichstag nu obține două treimi, Președintele, fără să fie obligat, o poate totuși supune hotărîrii populare. (Art. 74). Nu trebue uitat articolul 54 al Constituției care face pe Cancelar și pe miniștri dependenți de încrederea Reichstagului. Acestui articol i se atribue adesea, de către adversarii republicii, instabilitatea guvernelor germane, care au în fața lor nu mai puțin de nouă fracțiuni parlamentare, cu doctrine deosebite, fracțiuni rigide, iar nu elastice, modificabile, ca în Franța.[2]

* * *

Desigur, nu sînt neglijabile cîștigurile realizate prin evenimentele din 1918 de proletariatul german, dintre care cel mai însemnat e legiferarea celor opt ore de muncă. Dar principala realizare a revoluției germane e *triumful democrației*. Istoricul Wuessing constată, în opera citată, că ceiace aspirau să înfăptuiască liberalii germani la 1849 la Frankfurt a. M.: democratizarea și unificarea Germaniei,

[1] R. Brunet, *op. cit.*, p. 23.

[2] Herman Müller-Franken, *Vom deutschen Parlamentarismus*, (articol în „Die Gesellschaft", III. Jahrgang, April 1926, p. 289).

nu s'a putut realiza decît în 1919 la Weimar.[1] S'a arătat, de altfel, adesea declinul ideilor liberale și democratice în burghezia germană în a doua jumătate a veacului trecut. Acest declin a fost provocat, în mare parte, de amenințarea socialistă, tot mai puternică, în fața căreia burghezia speriată a făcut cauză comună cu aristocrația. Marx arată cum, în urma revoluției din Franța — Februarie 1848 — în care proletariatul apare în arena politică, burghezia germană pierde entuziasmul revoluționar. Căci „revoluția din Februarie răsturna în Franța tocmai acea formă de guvernămînt pe care burghezia prusiană voia s'o introducă în propria ei țară".[2] Și astfel, speriați de proporțiile mișcării pe care ei înșiși o doriseră, burghejii germani încep să bată în retragere. „În fața muncitorului învingător se uneau... vechi dușmani, deși el nu formulase încă nici cea mai mică revendicare specială și alianța între burghezie și partizanii regimului răsturnat s'a încheiat chiar pe baricadele Berlinului".[3] Iar Sombart, după ce vorbește de teama de proletariat care, începînd dela 1848, caracterizează burghezia germană, explică prin aceasta faptul că, în Germania, a revenit social-democrației misiunea de a reprezenta, în același timp și gîndirea liberală.[4]

Astfel atunci cînd, după înfrîngerea din 1918, s'a pus în Germania problema democratizării Statului, rezolvarea ei a revenit, în primul rînd, social-democrației.

În opera lui Karl Kautsky „Die proletarische Revolution und ihr Programm" (1922) în care, cum vom vedea, teoreticianul socialist definește foarte precis rolul democratic al revoluției din 1918, găsim totuși, alături de această concepție, o alta care ne convinge mai puțin. E vorba de stăruința lui Kautsky de a considera revoluția germană ca înfăptuirea revoluției în jurul căreia s'a dat, în preajma anului 1899, bătălia teoretică dintre marxiștii „ortodocși" și „revizioniști" (polemica Bernstein-Kautsky). Conflictul între aceste tabere socialiste a devenit — spune Kautsky — fără obiect, acum, după ce *s'a produs revoluția* care ar fi trebuit să fie evitată prin reforme.[5]

Și totuși, pare foarte îndoelnic că prin revoluția care — însuși Kautsky o spune — a fost o revoluție pentru demo-

[1] F. Wuessing, *op. cit.*, p. 106 și 295.

[2] Karl Marx, *Revolution und Kontre-Revolution*, p. 45.

[3] Karl Marx, *op. cit.*, p. 46.

[4] W. Sombart, *op. cit.*, p. 241—243; pentru radicalismul excesiv al socialiștilor, care împinge burghezia spre conservatorism, vezi și Walther Rathenau, *Où va le monde?* (Paris 1922, p. 72).

[5] Karl Kautsky, *Die proletarische Revolution und ihr Programm*, p. 83—84.

crație, într'o țară cu atîtea resturi absolutiste, [1] a avut cîștig de cauză marxismul revoluționar al vechilor socialiști germani. Revoluția proletară se va desfășura, după Kautsky, în mod pașnic, odată democrația deplin cucerită. Socializarea producției, operă laborioasă și complexă, va trebui realizată cu multă prudență, într'un timp relativ îndelungat (p. 182). Epoca revoluțiilor burgheze, apărute în țări lipsite de școala politică a democrației și de aceea violente și haotice, a trecut în Apusul Europei. Dacă Rusia e zbuciumată de turburări revoluționare așa de dramatice, cauza e că revoluția rusă e, în fond, o revoluție burgheză, crescută pe terenul regimului absolutist (p. 81).

Dar atunci ne punem, fără să vrem, întrebarea dacă avem dreptul să identificăm — fie și în parte [2] — revoluția din Noembrie 1918, care de-abia deschide drumul „revoluției proletare", cu revoluția așteptată decenii dearîndul de marxiștii revoluționari, catastrofa finală a capitalismului. Răspunsul îl dau faptele: revoluția germană a lăsat intacte forțele capitalismului german. A slăbit numai clasa aristocratică, desființînd regimul imperial. In cele ce urmează, vom încerca să arătăm *perfecta continuitate dintre reformismul ante-bellic al majorității socialiștilor germani și atitudinea moderată a socialismului german post-bellic*. Revoluția din 1918, care pare a rupe această continuitate, nu schimbă raporturile dintre muncitorime și capital, în esența lor. Această revoluție nu înseamnă, deci, triumful marxismului revoluționar asupra reformismului.

S'a arătat adesea progresul continuu al tacticii reformiste în lupta partidelor socialiste, și în special a partidului social-democrat german, în epoca anterioară războiului mondial. Sombart pune în lumină contrastul desăvîrșit dintre rezoluțiile radicale, revoluționare, ale congreselor socialiste și atitudinea practică a partidelor muncitorești, din ce în ce mai reformistă și mai oportunistă. După Sombart, se poate vorbi de o „diviziune a muncii" între rezoluțiile revoluționare ale congreselor și practica politică reformistă. [3] „Revizioniștii" — spune și V.-G. Simkhovitch — dirijează acțiunea partidului socialist german. „Aproape toți marii șefi ai acțiunii sînt revizioniști, fie că acceptă sau nu această etichetă". [4] Congresul socialist german dela Leipzig din 1909 — zece ani după apariția cărții lui Eduard Bernstein „Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben

[1] *Ibidem*, p. 82.

[2] Kautsky spune că revoluția a venit altfel decît era așteptată; ea a adus numai democrația, nu și socialismul. (*Op. cit.*, p. 83).

[3] W. Sombart, *op. cit.*, p. 301.

[4] V.-G. Simkhovitch, *Marxisme contre socialisme*, p. 328.

der Sozialdemokratie", în care se arăta că prezicerile marxiste nu se realizează — aduce un mare triumf al doctrinei revizioniste împotriva tendințelor revoluționare. Aceste din urmă tendințe se manifestaseră în programul dela Erfurt (1891), elaborat îndată după epoca persecuției bismarckiene și respirînd, în mod natural, aspra dușmănie de clasă. [1]

Dar în lăuntrul curentului revizionist își face loc în Germania, în anii dinainte de război, ceeace în articole polemice cu destul răsunet Charles Andler a numit „Socialismul imperialist". [2] Hildebrand — mai ales — dar și Leuthner, Schippel, Quessel, etc. și, în general, grupul de publiciști grupați în jurul revistei „Sozialistische Monatshefte" sînt arătați de Charles Andler ca propagatorii unui socialism nou care, abandonînd ideia solidarității internaționale a proletariatului, se preocupă numai de interesele imediate ale proletariatului german. Aceste interese sînt considerate de noul socialism solidare cu interesele capitalismului german, deci cu politica colonială și, ca o urmare inevitabilă, cu politica înarmării. [3]

*Intr'un articol din „Sozialistische Monatshefte" (1912) Karl Leuthner scrie următoarele (citat de Ch. Andler, op. cit. p. 18): „O casă de mare comerț, radiind în depărtări în aureola măreției sale și care, dacă s'ar prăbuși într'o bancrută, s'ar îngropa, ea și toți cei care lucrează în lăuntrul ei în întunericul mizeriei: iată ce este Germania". Excluderea din partidul social-democrat numai a lui Hildebrand și păstrarea celorlalți teoreticieni cu vederi „imperialiste" asemănătoare, marele număr de alegători care sprijină noul socialism naționalist, anumite manifestări naționaliste ale lui Bebel, etc., fac pe Charles Andler să conchidă că noul socialism imperialist din Germania e un fenomen care merită atenție. Dacă adăogăm la constatările lui Andler dinainte de război, atitudinea socialiștilor germani la începutul războiului (explicabilă prin multe motive, între care și teama de Rusia absolutistă), concluzia este că sentimentul de solidaritate cu imperiul german a fost destul de puternic în social-democrația germană în epoca imediat anterioară războiului.

Moderație și oportunism în ce privește lupta pentru realizarea idealului final, simptome de apropiere de ideologia naționalistă, — de unde vine această schimbare, apărută mai ales în mișcarea socialistă *germană?* Ea reflec-

[1] F. Wuessing, *op. cit.*, p. 209.

[2] Charles Andler, *Le socialisme impérialiste dans l'Allemagne contemporaine*. Dossier d'une polémique avec Jean Jaurès. (1912—1913), Paris 1918.

[3] Charles Andler, *op. cit.*, p. 24 și 25.

tează, desigur, — cum se vede și din articolul lui Leuthner la care se referă Ch. Andler — expansiunea economică germană dinainte de război. Participarea băncilor la industrie, concentrarea industrială tot mai vastă, „dumping"-ul invadind piețele străine cu mărfuri ieftine, scumpite în interior de regimul protecționist, asigură Germaniei, țară săracă în colonii, strălucita revanșe a „penetrațiunii pașnice". [1] De creșterea bogăției naționale profită, într'o măsură oarecare, și lucrătorii. Salariile lor cresc, în general, mai repede decît ale lucrătorilor francezi. [2] Organizați în sindicate puternice și în partidul social-democrat, ei obțin condiții tot mai bune de muncă, adăogind la avantajele situației economice naționale, foloasele solidarității de clasă. Viziunea revoluției, distrugătoare a capitalismului, se depărtează tot mai mult.

Războiul mondial, ducînd la înfrîngerea Germaniei, a provocat revoluția făcută de muncitorii germani al cărei rezultat a fost democratizarea țării. Nu există nimic comun între *revoluția-catastrofă finală* din doctrina marxistă, — la care trebuia să ducă pauperizarea *crescîndă a lucrătorilor* și acumularea capitalului în mîini din ce în ce mai puține, — și revoluția din 1918 care înlătură în Germania semi-absolutismul. [3] Prin Constituția dela Weimar, țara în care Bundesrat-ul, ai cărui membri nu erau aleși, avea atribuții superioare Reichstag-ului ales de popor, devine o țară cu instituții deplin parlamentare și democratice.

Proletarii germani, cîștigați, în cea mai mare parte, înainte de războiu, unei politici de compromisuri cu clasa burgheză, mențin de fapt aceiași politică moderată, reformistă, și după război. Dar aceiași proletari, cîștigați în parte înainte de război și pentru politica militaristă — garanție de prosperitate economică — rup acum definitiv cu această politică, în urma falimentului ei dezastruos: înfrîngerea Germaniei. Contra militarismului, contra castei militare-aristocratice și contra semi-absolutismului sprijinit de această castă s'a făcut revoluția germană, nu pentru înlăturarea capitalismului.

[1] H. Hauser, *Les méthodes allemandes d'expansion économique*. Ediția a 8-a, Paris 1919. (Ediția întîi în 1915). Pentru marea importanță a asociației capitalului bancar cu capitalul industrial în Germania, vezi Rudolf Hilferding, *Das Finanzkapital* (1919). Wien 1923, p. 383.

[2] H. Hauser, *op. cit.*, p. 49 și 50.

[3] Vezi în privința aceasta și H. Cunow, *Die Marxsche Geschichts-, Gesellschafts- und Staatstheorie*, B. II, p. 324—326, precum și H. Delbrück, *Die Marxsche Geschichtsphilosophie* în „Preussische Jahrbücher", November-Heft 1920, p. 161.

Nu ne poate surprinde faptul că revoluția germană a fost totuși, opera muncitorimii organizate. In toate revoluțiile secolului trecut rolul proletariatului orășenesc a fost hotăritor, chiar dacă foloasele revoluției nu-i reveneau numai lui sau — mai adesea — reveneau numai altor categorii sociale. Căci, s'a observat adesea, „cînd socialismul intervine în mersul societății cu scopuri revoluționare, el ajunge la alte scopuri decît acelea pe care le așteaptă". [1]

In ce privește Germania, e clar că masa muncitorească a fost armata indispensabilă a revoluției care n'a avut misiunea istorică de a distruge capitalismul, ci de a înlătura vechiul regim german. Alături de concentrarea în fabrici, de educația sindicală și politică, fără îndoială că și așteptarea înfrigurată a revoluției socialiste de către o parte din muncitorimea germană a fost un puternic impuls al revoluției — care n'a realizat socialismul.

Otto Bauer vedea în 1920, ca rezultat al revoluției germane, răsturnarea domniei militarismului care, unificînd la 1871 Germania printr'un război, a fost, pentru conștiința Germaniei ante-bellice, garanția prosperității țării. Dar revoluția din 1918 mai avea, după socialistul austriac, și alt sens, urmare logică a celui dintîi. Infrîntă în războiul mondial, Germania se vede lăsată pradă imperialismului francez și englez. Ne mai putîndu-și realiza, ca odinioară, aspirațiile printr'un război, Germania își pune toate speranțele în revoluția proletară internațională care va înlătura capitalismul pretutindeni. Revoluția germană era — după Otto Bauer — în conștiința revoluționarilor, numai preludiul revoluției mondiale. [2]

Speranțele de care vorbește Otto Bauer au existat, desigur, în rîndurile revoluționarilor extremiști din Germania care, influențați de bolșevism, împărtășeau credința comuniștilor ruși că revoluția se va generaliza, sfărmînd capitalismul în toate țările. Insă marea majoritate moderată a socialiștilor germani nu vedea, probabil, în revoluția germană semnalul revoluției mondiale, ci încheerea în Germania a unui vechiu proces istoric.

Dar nu ce *gîndeau* socialiștii germani interesează, ci ce au *realizat* ei, cu concursul partidelor democratice și republicane. A spus-o Karl Marx în „Critica Economiei politice": o epocă revoluționară nu trebue judecată după propria ei conștiință. [3]

Judecînd revoluția germană după propria conștiință a

[1] St. Zeletin, *Neoliberalismul*, București 1927, p. 84.

[2] Otto Bauer, *Bolschewismus oder Sozialdemokratie?*, p. 118.

[3] Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, Vorwort, p. LVI.

revoluţionarilor extremişti, ajunge Trotzky la convingerea că această revoluţie „nu este desăvîrşirea democratică a revoluţiei burgheze", ci „o revoluţie proletară decapitată de social-democraţie. Mai exact, ea este „contra-revoluţia burgheză, care e silită, după victoria ei asupra proletariatului, să păstreze forme pseudo-democratice".[1]

Credem că viziunea revoluţiei comuniste mondiale, fără care Trotzky — spre deosebire de Stalin — nu crede realizabil „socialismul într'o singură ţară", face pe fostul conducător bolşevic să greşească.[2]

A spune că revoluţia germană este o revoluţie proletară decapitată de social-democraţie, este a spune ce *nu este* această revoluţie: ce a încercat să fie şi n'a reuşit. A vorbi de revoluţie proletară şi de contra-revoluţie burgheză, înseamnă a uita că, de fapt, aşa zisa „contra-revoluţie" — la care s'au asociat şi socialiştii majoritari — a consolidat, prin Constituţia dela Weimar, opera înfăptuită numai de muncitorime în primele momente ale revoluţiei: înlăturarea vechiului regim. Decît să caracterizăm revoluţia din 1918 prin raport cu aspiraţiile subiective ale unora dintre revoluţionari, e mai logic s'o definim *prin rezultatele ei obiective*: introducerea adevăratului parlamentarism şi a democraţiei în Germania. In ce priveşte „formele pseudo-democratice", nu ştim la ce se referă Trotzky cînd vorbeşte de ele.

Revoluţia germană, care soluţionează probleme demult rezolvate în Anglia şi Franţa (e deajuns să ne gîndim de cînd datează în aceste ţări unitatea deplină a statului), este tocmai „desăvîrşirea democratică a revoluţiei burgheze".

Şi nu întîmplător această revoluţie burgheză a fost urmarea imediată a războiului mondial. Reproducem aici pregnanta caracterizare pe care o face Otto Bauer războiului mondial ca revoluţie socială şi politică: „Victoria burgheziei împotriva dinastiilor, a nobilimii, a castei militare; triumful democraţiei asupra statului autoritar, acesta este conţinutul tuturor revoluţiilor burgheze. Această victorie, cîştigată pe baricadele tuturor acestor revoluţii, a fost de data aceasta cîştigată pe cîmpiile de luptă din Franţa, în anul 1918. Victoria Puterilor apusene asupra Puterilor centrale a fost victoria democraţiei burgheze asupra monarhiilor militare oligarhice. A fost cea mai mare, cea mai sîngeroasă revoluţie burgheză din istoria lumii".[3]

[1] Leo Trotzky, *Die permanente Revolution*, p. 26—27.

[2] Pentru dependenţa socialismului rusesc de revoluţia proletară mondială, vezi şi Trotzky, *La révolution défigurée*, 1929, p. 124; vezi şi N. Bucharin, *Vom Sturze des Zarismus bis zum Sturze der Bourgeoisie*, Berlin 1919, p. 7.

[3] Otto Bauer, *Die österreichische Revolution*, Wien 1923, p. 110.

Revoluţia germană a izbucnit în Noembrie 1918, exact cu un an mai tîrziu decît revoluţia rusă din Noembrie 1917. Raporturile dintre unii socialişti independenţi şi bolşevici, alimentarea cu fonduri a propagandei revoluţionare de către ambasadorul rus Joffe, sînt lucruri cunoscute, care fac parte din manevrele inevitabile ale culiselor revoluţionare. Nu ştim ce s'ar fi întîmplat în Germania dacă revoluţia rusă nu s'ar fi produs. Nu avem dreptul să eliminăm dintre cauzele revoluţiei germane influenţa revoluţiei ruseşti.

Dar revoluţia, propagată de bolşevici în toată lumea, a prins numai acolo unde „terenul" era pregătit s'o primească. Ea a prins în Germania şi Austro-Ungaria, ţări învinse şi ţări care aveau şi ele — ca şi Rusia — de lichidat un regim devenit anacronic. Revoluţia germană este, în ce priveşte cauzele ei adînci, urmarea istoriei sociale şi politice a Germaniei. De aici caracterul ei moderat, aşa de deosebit de caracterul violent al revoluţiei ruseşti. De aici triumful, dintre fracţiunile socialiste, al socialismului moderat, reformist, pe cînd în Rusia socialiştii extremişti reuşeau să cucerească puterea. *Mult mai puţin înapoiată decît Rusia din punct de vedere politic şi una din ţările cele mai înaintate ale lumii din punct de vedere economic şi cultural*, vechea Germanie a fost înlocuită de noua Germanie de după război în liniştea relativă a unei revoluţii aproape complet lipsită de eroismul baricadelor.

Al. Claudian

N'a fost nimic

N'a fost nimic din ce-a putut să fie,
Și ce-a putut să fie s'a sfîrșit...
N'a fost decît o scurtă bucurie
Ce-a 'nsîngerat o lamă lucioasă de cuțit!...

N'am fost decît doi călători cu trenul,
Ce ne-am urcat în tren fără tichete
Și fără nici un alt bagaj, decît refrenul
Semnalului de-alarmă, din pärete.

Dar n'am putut călători 'mpreună;
Și fiecare-am coborît în cîte-o gară,
Ca două ciute 'nspăimîntate de furtună —
Furtuna primei noastre nopți de primăvară.

Și-atîta tot... Din ce-a putut să fie,
N'a fost decît un searbăd început
De simplu «fapt divers», ce nu se știe
In care timp și 'n care loc s'a petrecut.

Ion Minulescu

Spre cămin!...

I.

S'a întunecat, în curînd e noapte...

Gusev, soldat liberat în concediu nelimitat, se ridică pe așternut și zice cu jumătate de voce:

— Auzi, Pavel Ivanici? Spunea un soldat la Luceano, că cică vaporul lor, pe cînd mergea, a dat de un pește așa de mare, de și-a spart fundul.

Omul, de clasă și meserie nehotărîtă, către care se adresează Gusev, și căruia în toată infirmeria vasului îi zic Pavel Ivanici[1], tace parcă n'ar auzi.

Și din nou începe liniștea... Vîntul se plimbă prin vintrele, helicea bocănește, plescăiesc valurile, scîrțiie paturile, dar urechea s'a deprins cu lucrurile astea demult, și se pare că totul de jur-împrejur tace și doarme. Urît... Cei trei bolnavi, — doi soldați și un matelot care toată ziua au jucat cărți, — dorm acuma și aiurează.

Vaporul parcă ar începe să joace... Patul de subt Gusev se ridică încet și se lasă, parcă ar ofta; și tot așa: odată, de două ori, de trei... Ceva s'a izbit de dușumea și zăngănește: trebuie să fi căzut cana...

— A scăpat vîntul din lanț... — zice Gusev, ascultînd.

De data asta Pavel Ivanici tușește și răspunde plictisit:

— La tine, ba vasul a dat de un pește mare, ba vîntul a scăpat din lanț. Dar ce: vîntu-i fiară, — ce dracu? — ca să scape din lanț?

— Așa zic creștinii.

— Niște idioți și creștinii, ca și tine... Cîte nu zic? Trebuie să ai cap pe umeri, să le judeci. Dobitoc...

Pavel Ivanici sufere de răul de mare. Cînd încep valurile, Pavel Ivanici de obiceiu se supără și se irită de cel mai mic fleac. Și după Gusev nu-i nici cea mai mică pricină de supărare. Ce-ar fi de mirare, de pildă, chiar un pește... sau o fiară, care a scăpat din lanț? Să ne închipuim un pește

[1] Terminațiile *ici* (ici, vici) ale numelor „patronimice" exprimă *respect*. (N. tr.).

cît un munte și că are spinarea vîrtoasă, ca la morun; să ne mai închipuim că undeva la capătul lumii, stau niște ziduri groase de piatră și că de ziduri stau înlănțuite vînturile... Dacă n'au scăpat din lanțuri, dece se zbuciumă dealungul mării, parcă-s turbate și se zmuncesc ca niște cîini? Dacă nu-s înlănțuite, unde se ascund, cînd e liniște?...

Gusev mult timp se gîndește la peștii mari cît munții și la lanțuri groase și ruginite, apoi i se face urît, și atunci începe să se gîndească la meleagurile lui, unde se întoarce acuma, după cinci ani de slujbă în Orientul depărtat. I se năzărește enormul iaz acoperit de zăpadă... Poate un mal al iazului e o uzină de porțelan, de culoare cărămizie; pe celalt mal satul... Din curtea a cincea dela margine vine cu sania frate-său, Alexei; la spatele lui Alexei șade băiețelul lui, Vanea, în niște cizme mari de pîslă, și fetița Aculca,[1] încălțată tot așa. Alexei e cu chef, Vanea rîde, iar fața Aculcei nu se vede — s'a îmbodolit.

„Te pomenești că înghiață copiii", — se gîndește Gusev. — Trimite-le, Doamne, — șoptește, — minte și cumințenie, ca să cinstească pe părinți, să nu fie mai deștepți decît tata și mama.

— Aici ar trebui niște pingele noi, — aiurează basul matelotului bolnav. — Da, da.

Gîndurile lui Gusev se întrerup, și în loc de iaz, i se arată nitam nisam un cap mare de bou, fără ochi, iar calul și sania nu mai merg, ci se învîrtesc într'un fum negru. Dar tot îl bucură că și-a văzut pe-ai lui. Bucuria îi cuprinde respirația, furnici îi cutreeră trupul; simte tremurături în degete.

— M'a învrednicit Dumnezeu să-i văd! — aiurează, dar îndată deschide ochii și caută apă prin întunerec.

Bea și se culcă, și din nou merge sania, apoi din nou capul de bou fără ochi, fum, nouri... Și tot așa pînă în zori.

II.

La început, în întunerec, i se arată un cerculeț albastru: e o ferestruie rotundă; apoi Gusev începe să deosebească încetul cu încetul pe vecinul său de pat, pe Pavel Ivanovici. Omul acesta doarme șezînd, fiindcă culcat se îneacă. Fața-i e sură, nasul lung, ascuțit, ochii, din pricină că omul a slăbit, sînt enormi, tîmplele i s'au înfundat, barba rară, părul din cap lung... Privindu-i fața, nu poți deloc să înțelegi de ce breaslă ar fi: boier, negustor, ori țăran? Judecînd după căutătură și părul lung, parcă ar fi ceva mănăstiresc, vreun poslușnic; dar dacă-i asculți vorbele, ese că parcă n'ar

[1] Sufixele peiorative în *-ca* exprimă și simple diminutive. (N. tr.)

fi nici călugăr. Din pricina tusei, năbușelii și bolii a slăbit, respiră greu și mișcă mereu din buzele uscate. Băgînd de seamă că Gusev îl privește, se întoarce cu fața către el și zice:

— Încep să pricep... Da... Acuma înțeleg de minune totul.

— Ce înțelegi, Pavel Ivanîci?

— Iată ce... Tot mi se părea ciudat cum voi, niște greu bolnavi, înloc să stați în liniște, v'ați pomenit pe vapor, unde-i și năbușeală, și căldură, și clătinare, — într'un cuvînt totul vă amenință cu moartea; acuma însă pentru mine totu-i limpede... Da... Doctorii voștri v'au aruncat în vapor, ca să scape de voi, dobitocii... Voi bani nu le plătiți, bucluc cu voi... mai stricați și socotelile cu morțile voastre — va să zică niște dobitoci! Iar de scăpat de voi nu-i greu... Mai întîiu trebuie să n'ai rușine, să n'ai milă de om, și al doilea să înșeli pe nacialnicii vaporului. Despre întîia greutate nici nu face să vorbim, în privința asta noi sîntem artiști, iar cea de a doua reușește în totdeauna după oarecare deprindere. Într'o mulțime de patru sute de soldați și de matelot sănătoși, cinci bolnavi nu bat la ochi; și atunci v'au adunat pe vapor, v'au amestecat cu cei sănătoși, v'au numărat în grabă, și în zăpăceală nu s'a băgat de samă *nimic*; iar cînd vaporul a plecat, atunci s'a văzut: pe covertă se tăvălesc paralitici și oftigoși în ultimul grad...

Gusev nu înțelege pe Pavel Ivanovici; crezînd că-i mustrat, zice, ca să se dezvinovățească:

— Eu stăteam culcat pe covertă, fiindcă n'aveam putere; cînd ne-au descărcat din *barjă* în vapor, am răcit tare.

— Revoltător! — urmează Pavel Ivanovici. — Doar știu foarte bine că n'o să suportați această călătorie depărtată, și totuși vă așează aici! Să zicem că pînă în Oceanul Indian o să ajungeți, dar pe urmă? Te apucă groaza, cînd te gîndești... Asta-i răsplata pentru un serviciu credincios, fără pată!

Pavel Ivanîci arată niște ochi înrăiți, se încrețește de dezgust și zice, înecîndu-se:

— Iată cine ar trebui scuturat la gazetă: să-i sară pufu!

Cei doi soldați bolnavi și matelotul s'au trezit și s'au pus pe jucat cărțile. Matelotul stă pe jumătate lungit pe pat; soldații s'au așezat alături pe dușumea și în pozițiile cele mai incomode. La unul din ei mîna dreaptă e legată, și în jurul încheeturii e înfășurat ceva cît o căciulă, încît cărțile le ține în subsoara din dreapta, sau în îndoitura cotului, și bate cu cea stîngă. Se clatină îngrozitor: nu-i chip nici să te scoli, nici să bei ceaiu, nici să iei o doctorie.

— Ai fost ordonanță? — îl întreabă Pavel Ivanîci pe Gusev.

— Așa, ordonanță.

— Doamne, Doamne! — zice Pavel Ivanovici, și cu amărăciune clatină din cap. — Să zmulgi omul din cuibul lui, să-l tîrăști cincisprezece mii de verste,[1] apoi să-l bagi în ftizie și... la ce toate astea, se întreabă? Ca să faci din el o ordonanță pentru vre-un căpitan Kopeikin,[2] sau sublocotenent Gaură...[3] Grozavă logică!

— Nu-i greu, Pavel Ivanîci. Te scoli dimineața, cureți cizmele, pui samovarul, apoi nici nu mai ai ce face. Porucicul toată ziua zugrăvește *plonturi* pe hîrtie, și tu, dacă vrei, te rogi lui Dumnezeu, dacă vrei — citești vre-o cărticică; vrei — ești în stradă. Dă, Doamne, oricui așa viață.

— Da, foarte bine, porucicul face plonturi, iar tu toată ziua stai la bucătărie și oftezi după cei de acasă... Plonturi... Nu-i vorba de plonturi, ci de viața omenească! Viața nu se repetă, trebuie s'o cruți!

— Nici vorbă, Pavel Ivanîci: pentru omul rău nu-i crutare nici acasă, nici la slujbă; dar dacă ești cum se cade, ascultător, — cine ce treabă are să te obijduiască?... Tot domni învățați, înțeleg... În cinci ani n'am stat odată la carceră, de bătut am fost bătut, — dă, Doamne, să nu uit, — o singură dată...

— *Pentru ce?*

— Pentru bătaie. Am mîna grea, Pavel Ivanîci. Intraseră la noi în curte patru chineji; aduseseră niște lemne — nu țin minte. Eu de colo, — mi-era și urît, — ia, zic, să le mai moi oasele... Unuia, al dracului, i-a eșit sîngele pe nas... A băgat de samă porucicul din fereastră, s'a supărat și mi-a dat peste cap...

— Ești un dobitoc, un nenorocit, — șoptește Pavel Ivanîci. — Nu înțelegi nimic.

Din cauza legănării, Pavel Ivanîci a slăbit cu totul și a închis ochii; capul lui, cînd e aruncat îndărăt, cînd i se lasă pe piept. De cîteva ori încearcă să se culce, dar nu ese nimic: îl împiedică greutatea de a respira.

— Dar dece ai bătut pe cei patru chineji? — întreabă puțin mai apoi.

— Așa. Au intrat în curte, și eu i-am bătut.

Se face liniște... Cartoforii joacă de vreo două ceasuri, cu furie, cu înjurături, dar clătinarea vasului îi obosește și pe ei. Lasă cărțile și se culcă. Lui Gusev din nou i se năzărește iazul cel mare, uzina, satul... Din nou vine sania, din nou rîde Vanca, iar proasta de Aculca și-a desfăcut blana și a scos picioarele afară: uitați-vă, mă rog, oameni buni, cizmele mele nu-s ca ale lui Vanca, îs noi...

[1] O verstă = 1100 m. (N. tr.).
[2] Nume apelativ, luat din „Sufletele Moarte" ale lui Gogol.
[3] Nume analog cu cel de mai sus. (N. tr.).

— Merge pe şease ani, şi tot n'are minte, — aiurează Gusev. — In loc să ridici picioarele, du-te mai bine, de adă puţină apă unui ostaş, lui unchiu-tău. Iţi fac un dar.

Uite Andron, cu puşca cu cremene pe umăr, duce un epure ucis, iar după el merge gîrbovitul jidan, Isoicic, şi vrea să încerce un schimb: să-i dea pentru epure o bucată de săpun; iaca o viţică neagră în tindă; iaca Domna care coasă o cămaşă şi plînge nu ştiu dece. Dar iată şi capul de bou fără ochi, fumul negru...

Sus cineva strigă tare, au alergat cîţiva mateloţi; au tîrît parcă ceva greu... Sau a plesnit ceva... Din nou aleargă... Nu s'o fi întîmplat vre-o nenorocire? Gusev ridică puţin capul, ascultă şi vede: cei doi soldaţi şi matelotul joacă din nou cărţile; Pavel Ivanîci stă şi mişcă din buze. E înăbuşitor, nu-i chip să respiri. I-i sete, dar apa e caldă, uricioasă. Tangajul nu se mai sfîrşeşete...

Deodată cu unul din soldaţii-cartofori se întîmplă ceva ciudat... In loc de cupă zice caro, se încurcă în socoteli şi scapă cărţile, apoi zîmbeşte speriat şi se uită prosteşte la toţi pe rînd...

— Eu îndată, fraţilor... — zice, şi se întinde pe duşumea.

Toţi îl privesc nedumeriţi. Il strigă. Nu răspunde...

— Stepane, poate nu ţi-i bine? A? — întreabă celalt soldat, cel cu legătura la mînă. — Poate să chemăm pe popa? A?

— Bea apă, Stepane, — zice matelotul. — Na, bea, frăţiorule.

— Şi ce-l mai izbeşti cu cana peste dinţi? — se supără Gusev. — Nu vezi, prostule?

— Ce?

— „Ce!" N'are răsuflare, a murit! Iaca „ce". Ce norod fără judecată, Doamne Dumnezeule!...

III.

Valurile au încetat, şi Pavel Ivanîci s'a mai înviorat. Nu se mai supără. Expresia feţei e lăudăroasă, provocatoare, ironică. Parcă ar vrea să zică: „Da, îndată am să vă spun o drăcie, de o să vă tăvăliţi de rîs". Ferestruia rotundă e deschisă, şi un vînt molatec adie peste Pavel Ivanîci. Se aud voci, plescăitul vîslelor în apă... Chiar subt ferestruie cineva se boceşte cu o voce subţire, uricioasă; trebue să fi cîntînd vre-un chinez.

— Da, iată-ne şi în radă, — zice Pavel Ivanovici, zîmbind ironic. Incă vre-o lună, şi sîntem în Rusia. M-da, mult stimaţi soldăţoi! Sosesc la Odesa, iar de acolo drept la Harcov. La Harcov am un prieten literat. Vin la el şi-i spun: ia mai lasă, dragă, uricioasele tale subiecte despre amoruri

femeieşti şi frumuseţi ale naturii, şi dă în vileag ticăloşia bipedă... Iată temele...

Se gîndeşte un minut la ceva, apoi zice:

— Gusev, dar tu ştii cum i-am păcălit eu?

— Pe cine, Paul Ivanîci?

— D'apoi pe ăştia... Inţelegi, aci, pe vapor se găseşte numai clasa întîi şi a treia; afară de asta, cu clasa a treia au voie să călătorească numai mujicii, adecă Hamii. Iar dacă eşti în jachetă şi semeni a boier măcar de departe — poftim de mergi cu clasa întîi. Poţi să plesneşti, scoate cinci sute de ruble. La ce-aţi născocit voi, zic, asemenea regulă? Nu vreţi cumva să ridicaţi prestigiul inteligheţiei ruse? „De loc. Nu vă lăsăm pur şi simplu, fiindcă în clasa a treia un om cum se cade nu poate să călătorească; e prea mizerabil şi uricios". Aşa? Vă mulţumesc că vă îngrijiţi aşa de mult de oamenii cumsecade. In tot cazul, de-i rău, ori bine acolo, eu cincisute de ruble n'am! Statul n'am furat, pe străini [1] nu i-am exploatat, cu contrabandă nu m'am îndeletnicit, pe nimeni n'am omorît în bătăi; şi atunci judecaţi: am eu dreptul să stau în clasa întîi şi cu atît mai mult, să aparţin inteligheţiei ruse?... Dar pe ăştia cu logica nu-i răzbeşti... A trebuit să recurg la înşelăciune. Pun pe mine o sarică şi nişte cizme mari, fac o mutră beată de *mojlan* şi mă duc la agent: „Dă-mi, zic, înalt nobleţea voastră, un bileţel"...

— Din ce breaslă sînteţi? — întreabă matelotul.

— Din cea duhovnicească. Tatăl meu a fost un popă cinstit. Intotdeauna a vorbit marilor acestei lumi adevărul în faţă, şi pentru asta a suferit mult.

Pavel Ivanîci s'a obosit vorbind şi gîfîie, dar tot mai continuă.

— Da, eu totdeauna spun adevărul în faţă... Nu mă tem de nimeni şi de nimic. In privinţa asta între mine şi voi e o deosebire enormă. Voi sînteţi nişte oameni întunecaţi, orbi, tîmpiţi, nimic nu vedeţi, şi ce vedeţi, nu înţelegeţi. Vi s'a spus că vîntul se zmulge din lanţ, că sînteţi nişte dobitoace, nişte Pecenegi, şi voi credeţi; vă bat peste cap — sărutaţi mîna, vă pradă vre-un animal cu blana de *enot*, vă aruncă apoi un gologan „la ceaiu", iar voi: „vă sărutăm mînuţa, boierule!" Nişte parii, nişte fiinţe nenorocite... Eu din contra! Trăiesc conştient, văd totul, cum vede vulturul, sau şoimul, cînd zboară pe deasupra pămîntului, şi înţeleg totul. Eu sînt un protest întrupat! Văd nedreptatea — protestez; văd un bigot şi un prefăcut — protestez; văd pe porcul trium-

[1] „Minoritari" de tot felul, în special populaţiile orientale, mai ales oropsite de administraţie. (N. tr.).

fător [1] — prostestez. Sînt nebiruit, inchiziția spaniolă nu mă poate face să tac. Taie-mi limba — am să protestez prin mimică, incuie-mă într'o pivniță — am să strig de acolo așa, că are să se audă de o verstă; sau mă omor prin foame, ca să adaog o greutate încă de un pud [2] pe neagra lor conștiință; omoară-mă, am să apar ca o umbră! Toți cunoscuții îmi zic: „Ești cel mai nesuferit om, Pavel Ivanîci". Sînt mîndru de asemenea reputație. Am slujit în Orientul Depărtat trei ani, dar am lăsat după mine amintiri pentru o sută de ani; cu toți m'am certat. Prietenii îmi scriu din Rusia: „Nu veni!" Ba iaca, înadins am să viu! Da... Iaca, asta-i viață, înțeleg. Se poate numi viață!

Gusev n'ascultă și se uită în ferestruie. Pe apa străvezie, de o culoare gingașă de peruzea se leagănă, scăldată în lumina unui soare orbitor și fierbinte, o luntre. In ea stau niște chineji goi, întind colivii cu canari și strigă:

— Cîntă! Cîntă!

De luntre s'a lovit altă luntre. A trecut una cu aburi... Dar mai iată o luntre: stă în ea un chinez gras și mănîncă orez cu niște bețișoare. Leneșă se clatină apa, leneși trec pe deasupra ei niște pescăruși albi.

— „Iaca, ăstuia gras să-i tragi una peste ceafă..." — se gîndește Gusev, uitîndu-se la chinezul cel gras și căscînd.

Picotește și i se pare că toată natura e în stare de somnolență. Timpul trece iute. Pe nesimțite trece ziua, pe nesimțite vine întunerecul... Vaporul nu mai stă pe loc, ci merge undeva înainte...

IV.

Trec două zile. Pavel Ivanovici nu mai șade ca mai înainte, ci stă culcat; ochii îi sînt închiși, nasul a devenit parcă mai ascuțit.

— Pavel Ivanîci! — îl chiamă Gusev. — Pavel Ivanîci!

Pavel Ivanîci deschide ochii și mișcă din buze.

— Nu ți-i bine?

— Nu-i nimic... — răspunde Pavel Ivanîci, asfixiîndu-se. — Nu-i nimic, chiar dincontra... mai bine... Vezi, acuma pot sta și culcat... mai ușor...

— Slavă Domnului, Pavel Ivanîci!

— Cînd mă compar cu voi, mi-i milă de voi... Sărmanii. Plămînii îmi sînt sănătoși, iar tusea e dela stomac... Pot să suport și iadul, nu Marea Roșie! Afară de asta, privesc din punct de vedere critic și boala mea și medicamentele. Voi... niște ființi întunecate... Vă e greu, foarte greu!

[1] Reminiscență literară dintr'un pasagiu al lui Șcedrier: „Porcul și dreptatea". (N. tr.).

[2] 16 kilogr. (N. tr.).

Vaporul nu se mai clatină; e liniște, în schimb e înăbușitor și cald ca într'o baie; ți-i greu nu numai să vorbești, ci să și asculți. Gusev și-a îmbrățișat genunchii, a pus capul pe ei și se gîndește la meleagurile lui. Doamne, cîtă plăcere să te gîndești, în căldura asta, la zăpadă și frig! Mergi cu sania, deodată caii s'au speriat nu știu dece și au luat-o la fugă... Fără să ție seamă nici de drum, nici de șanțuri, nici de gropi, zboară, parcă-s turbați, prin tot satul, peste iaz, pe lîngă uzină, apoi pe cîmp... Ține-i!" — strigă din răsputeri lucrătorii dela uzină și trecătorii. „Ține-i!" Dar dece să-i ții? Las să te bată în față, și să-ți muște mînile vîntul tăios și rece, las să-ți cadă pe căciulă, pe după guler, pe piept bulgări de zăpadă, aruncată de copite, las să vîjie tălpile și să se desfacă răscrucea săniei, dracu să le ia!... Dar cîtă plăcere, cînd se răstoarnă sania, și te duci deaberbeleacul în nămete, cu fruntea drept în zăpadă, apoi te scoli alb, cum ești, cu țurțuri pe mustăți; nici căciulă, nici mănuși, brîul s'a dezlegat... Lumea rîde cu hohot, cînii latră...

Pavel Ivanîci deschide pe jumătate un ochiu, se uită la Gusev și întreabă încet:

— Gusev, șeful tău fura?

— D'apoi cine-l știe, Pavel Ivanîci? Noi nu știm, pînă la noi n'ajunge.

Apoi mult timp trece în tăcere. Gusev gîndește, aiurează, și mereu bea apă; îi vine greu să vorbească, greu să asculte, și se teme să nu înceapă cineva a-i vorbi. Trece un ceas, două, trei; începe sara, apoi noaptea; dar Gusev nu observă, ci tot stă și se gîndește la ger...

Se aude cum a intrat parcă cineva în infirmerie, se aud voci; dar trec vreo cinci minute, și totul se liniștește.

— ...Impărăția cerului, veșnica odihnă, — rostește soldatul cu legătoarea la mînă. — Era un om neastîmpărat!

— Ce? — întreabă Gusev. — Cine?

— A murit. Chiar acum l-au dus sus.

— Ce să-i faci... — bombănește Gusev, căscînd. — Impărăția cerească...

— Tu ce zici, Gusev? — întreabă după o tăcere, soldatul cu mîna legată. — Va fi el în împărăția cerului, ori nu?

— Despre cine vorbești?

— Despre Pavel Ivanîci.

— Are să fie... s'a chinuit mult. E și din tagma bisericească, și popii au multe rude. Cînd s'or pune toți pe rugăciuni...

Soldatul cu legătura se așeză pe pat, lîngă Gusev și zise cu o jumătate de voce.

— Nici tu, Gusev, n'ai mult de trăit pe lumea asta. N'ajungi în Rusia.

— A zis doctorul, ori felcerul? — întreabă Gusev.

— Nu c'ar fi zis cineva, dar se vede... Omul care o să moară, îndată se vede. Nu mănînci, nu bei, ai slăbit — te apucă groaza cînd te uiţi la tine. Intr'un cuvînt oftica. Iţi vorbesc nu ca să te sperii, ci fiindcă poate ai vrea să te împărtăşeşti şi să te miruești. Şi dacă ai bani, să-i fi dat şefului.

— Eu n'am scris acasă... — oftează Gusev. — Mor şi nici n'au să ştie.

— Au să ştie, — zice cu vocea groasă matelotul bolnav. Cînd mori, te trec în condica vahtei. La Odesa au să dea extractul şefului de recrutare, iar ăsta o trimite la voloste, sau cum îi la ei...

Gusev e coprins de o frică nedeslușită după asemenea conversaţii şi începe să fie chinuit de o dorinţă nelămurită. Bea apă — nu ese nimic; se tîrăşte pînă la ferestruia rotundă şi trage aerul fierbinte şi umed — degeaba; caută să se gîndească la cei de acasă, la ger — nu merge... In sfîrşit i se pare că, dacă mai stă în infirmerie măcar un minut, numai decît are să se asfixieze.

— Mi-i greu, fraţilor... — Zice. — Am să mă urc sus. Duceţi-mă, vă rog, sus!

— Bine, — zice soldatul cu legătoarea. — N'ai să poţi ajunge, te duc eu. Ţine-te de gît.

Gusev coprinde pe soldat de gît, acesta îl apucă cu mîna sănătoasă şi-l urcă sus. Pe covertă dorm îngrămădiţi soldaţi liberaţi pe termen nelimitat şi mateloţi; sînt atît de mulţi, încît e greu să treci.

— Lasă-te jos, — zice încet soldatul cu legătoarea. — Mergi după mine cu băgare de seamă, ţine-te de cămaşă...

E întunerec. Nu-s lumini nici pe covertă, nici pe catarguri, nici jur-împrejur, pe mare. Chiar în capătul prorei stă nemişcată, ca o statuie, santinela; dar parcă ar dormi şi ea. Vaporul parcă ar fi lăsat în voia lui, să meargă unde o vrea....

— Au să arunce în mare pe Pavel Ivanîci... — zice soldatul cu legătoarea. In sac, şi în mare...

— Da, aşa-i regula.

— Dar e mai bine să zaci în pămînt, acasă. Tot vine de plînge măcar mama.

— Nici vorbă.

Miroasă a băligar şi a fîn. Cu capetele lăsate în jos stau lîngă bord nişte boi. Unul, doi trei... opt capete! Iată şi un căluţ mic. Gusev întinde mîna să-l mîngîie, dar căluţul dă din cap, arată dinţii şi vrea să-l muşte de mînecă.

— Af-furisitul... — se supără Gusev.

Amîndoi, el şi soldatul, se apropie de proră, apoi se opresc lîngă bord şi în tăcere se uită, cînd în sus, cînd în jos. Sus e cerul adînc, stelele luminoase, linişte, tăcere — întocmai ca acasă, în sat; jos întunerec şi dezordine. Nu se ştie dece vuiesc valurile înalte. Ori la care val te-ai uita, fiecare umblă să se ridice mai sus decît toate şi împinge şi goneşte pe un altul; peste el, cu zgomot şi cu coama albă, se repede un al treilea, tot aşa de sălbatec şi uricios.

Marea n'are nici judecată, nici simţ. Dacă vaporul ar fi mai mic şi n'ar fi făcut din fier gros, valurile l-ar zdrobi fără milă şi ar înghiţi pe toţi oamenii, fără să deosebească pe cei drepţi de cei păcătoşi. Vaporul are acelaşi aer stupid şi crud. Acest monstru năsos dă buzna înainte şi taie în drumul lui milioane de valuri, nu se teme nici de întunerec, nici de vînt, nici de distanţă, nici de singurătate, — nu-i pasă de nimic; şi dacă oceanul ar avea oamenii lui, el monstrul i-ar strivi tot aşa, fără a deosebi pe cei drepţi de cei păcătoşi.

— Unde sîntem acuma? — întrebă Gusev.

— Nu ştiu, cred că în ocean.

— Nu se vede pămînt...

— De unde? Cică abia peste şapte zile o să-l vedem.

Amîndoi se uită la spuma fosforescentă, tac şi gîndesc. Cel dintâiu rupe tăcerea Gusev.

— Altfel n'ai dece te teme, — zice. — Te apucă numai o *sfială* aşa, parcă ai fi într'o pădure întunecoasă; dar dacă s'ar lăsa jos o barcă, de pildă, şi un ofiţer ar porunci să pleci la o sută de verste în mare ca să prinzi peşte, — pleci. Ori, să zicem, un creştin ar cădea acuma în apă, aşi cădea şi eu după dînsul. Pe un neamţ, ori pe un chinez n'aşi căuta să-l scap, dar după un creştin m'aş băga.

— Dar de moarte ţi-i frică?

— Mi-i frică. De gospodărie mi-i milă. Frate-meu de acasă, ştii, nu-i om aşezat: beţiv, bate muierea fără rost, nu cinsteşte părinţii. Fără mine se pierde totul, şi tata cu bătrîna te pomeneşti că pleacă în lume... Dar pe mine, dragă, nu mă mai ţin picioarele, mai e şi cald aici... Să mergem la culcare.

V.

Gusev se întoarce la infirmerie şi se lungeşte pe pat. Din nou îl chinuieşte o dorinţă nehotărîtă şi nici singur nu poate înţelege ce vrea. In piept îl apasă, în cap îi zgomot, gura îi aşa de uscată, încît cu greu îşi mişcă limba. Picotează şi aiurează şi, istovit de coşmaruri, de tusă şi năduşeală, adoarme spre dimineaţă adînc. Visează că la cazarmă tocmai au scos pînea din cuptor, iar el s'a băgat în cuptor şi se abureşte, lovindu-se cu o mătură de crengi de mes-

teacăn [1]. Doarme două zile, iar a treia zi, pela amiază vin de sus doi mateloți și-l scot din infirmerie.

Il coasă într'o bucată de doc și, ca să fie mai greu, așează împreună cu el două greutăți de fier. Cusut în sac, seamănă cu un morcov, sau o ridiche: la cap gros, la picioare subțire... Inainte de asfințitul soarelui, îl scot pe covertă și-l pun pe o scîndură; un capăt al scîndurii stă pe bord, celalt pe o ladă, așezată pe un taburet. De jur-împrejur stau fără căciulă cei liberați pe termen nelimitat și mateloții fără căciuli.

— Binecuvîntat să fie Dumnezeul nostru, — începe preotul, — acum și pururea și în vecii vecilor.

— Amin! — cîntă cei trei mateloți.

Cei liberați pe termen nelimitat și mateloții își fac cruce și se uită din cînd în cînd într'o parte, la valuri. Ciudat că omul e cusut în doc și că îndată are să zboare în apă. Oare ar putea să se întîmple asta cu oricine?...

Preotul presară pe Gusev cu țărînă și se închină. Se cîntă veșnica pomenire.

Șeful echipajului ridică un capăt al scîndurii, Gusev lunecă depe ea, zboară cu capul în jos, apoi se învîrtește în aer șși — buh! Spuma îl acopere, și o clipă Gusev pare învăluit în horbote, dar a trecut clipa asta, și dispare în valuri.

Iute merge spre fund. Va ajunge? Pînă la fund ar fi, zice-se, patru verste. Coborînd vreo șeapte-opt stînjeni, începe să meargă mai încet, se clatină cadențat, parcă ar cădea pe gînduri și, dus de curent, merge mai iute într'o parte, decît în jos.

Dar iată că întîlnește în drum un cîrd de peștișori, numiți loțmani. Văzînd un corp întunecos, peștișorii se opresc înebuniți și deodată o iau cu toții îndărăt și dispar. Mai puțin decît peste un minut, iute, ca niște săgeți năvălesc din nou spre Gusev și încep să roiască în jurul lui.

Se arată apoi un alt corp întunecos. E un rechin. Grav și mișcîndu-se alene, parcă n'ar observa nimic, se oprește subt Gusev; iar Gusev se lasă pe spinarea lui; monstrul se întoarce apoi cu pîntecele în sus, se răsfață în apa caldă și străvezie și alene deschide gura cu două rînduri de dinți. Loțmanii sînt încîntați; se opresc și se uită ce are să fie. După ce s'a mai jucat cu mortul, rechinul apropie gura cu băgare de samă, pe dedesubt, ușurel îl atinge cu dinții, și sacul se desface dealungul întregului trup, de la cap pînă la picioare; o greutate cade și, speriind pe loțmani, lovind pe rechin într'o coastă, iute se duce la fund...

Iar deasupra, în timpul acesta, din cealaltă parte, unde apune soarele, se adună nouri: un nour seamănă cu un arc

[1] Obiceiu vechiu adoptat în toate băile rusești. (N. tr.).

de triumf, altul cu un leu, al treilea cu niște foarfeci... Din dosul nourilor apare o rază largă și verde și se întinde pînă la jumătatea cerului; puțin mai apoi, alături de ea se așează una violetă, la rînd cu asta una auric, apoi roz... Cerul devine gingaș liliachiu. Privind cerul acesta măreț și încîntător, oceanul la început se încruntă, dar în curînd capătă niște culori zîmbitoare, vesele, pătimașe, care în limba omenească nici nu s'ar putea numi...

(Tradus din rusește de *A. Frunză*).

A. Cehov

Ideologia politică a emigrației ruse

I. *Organizarea politică a emigrației.*

Emigranții ruși sînt împrăștiați prin toată lumea. Compoziția emigrațiunii rusești este foarte variată. Incepînd cu marele duce și ministru, pînă la muncitorul de fabrică sau cizmar, — toate stările și profesiunile își au reprezentanții lor. Motivele care i-au determinat să-și părăsească patria, sînt deasemenea foarte variate. Nu numai teroarea groaznică, nemotivată, crudă, fără limite, neîntrecută a bolșevicilor juca rolul său. Uneori oamenii se despărțeau de rudele lor cele mai apropiate, lăsau în voia soartei, și deci prada jafurilor inevitabile, averea și fugeau, împinși de o putere instinctivă, de mișcări inconștiente, pentru ca, poate, să nu-și mai vadă niciodată patria!

Dar cu toată împrăștierea și prinurmare desunirea, cu toată despărțirea de patrie, cu toate condițiunile noui de muncă, — emigrațiunea rusă, ori unde ar fi ea, și-a păstrat înfățișarea națională, asimilîndu-se greu cu populațiunea locală. Aproape în toate țările ca s'a organizat în comunități politice. Mai ales aceasta se poate spune despre emigrațiunea din Paris, Praga, Germania, Jugoslavia și Bulgaria. Aici s'au format centrele opiniunii publice. Datorită acestui fapt, coloniile ruse se prezintă ca niște corpuri sui generis, originale, care își au circulația sîngelui proprie. Au apărut ziare rusești și s'au organizat grupările politice de toate culorile spectrului politic, dela monarhiști și pînă la social-democrați. Intre grupări a apărut lupta de odinioară, lupta acută, care nu cunoaște ce-i pacea. Tendințele de unificare a emigrațiunii rusești, de concentrarea ei în jurul vreunei lozinci comune, nu au dat rezultate. Incercarea cea din urmă de a se ajunge la așa ceva, se referea la 1926, cînd s'a convocat așa zisul „congres de peste graniță". Acest congres a eșuat complect. In loc de unire, el a descoperit în sinul emi-

grației ruse o lipsă totală de unitate de idei și de voință, — diferențieri fundamentale.

Toate curentele politice ale emigrațiunii rusești [1] se pot divide în următoarele cinci grupări:

1. Monarhistă;
2. Republicană-democratică;
3. Socialistă;
4. Grupările puține la număr, de diferite caractere, care stau răzleț; și
5. Curentele naționale și regionale: ucrainene, georgiene, căzăcești, ș. a.

Trecem la expunerea acestor curente.

II. *Monarhiștii.*

Curentul monarhist are cîteva interpretări, care diferă foarte mult una de alta. Primul grup, cel mai numeros — sînt foștii partizani ai Marelui Duce Nicolae Nicolaevici, monarhiștii absoluți. După părerea lor, e nevoie a restaura în Rusia puterea istorică a țarului, ca a unui stăpînitor nelimitat.

In organul săptăminal al Consiliului Suprem *Monarhist (No. 1, 1926)* găsim următoarele revendicări de program: monarhul absolut din Casa Romanoff, trecerea tronului prin ereditate celui dintîiu născut, manifestarea voinței poporului prin instituțiunile electorale *consultative.*

Ideia monarhiei ereditare este apărată de leaderul acestui grup A. Trepov.

„Existența Rusiei ca stat, este posibilă, scrie autorul, numai prin înapoierea Rusiei la construcția istorică a statului ei... Viața în cursul secolelor a elaborat principii inviolabile, a căror călcare nimicește nații întregi și statele".

El regretă, că altădată „conducătorii armatei rusești... supunîndu-se influenței celor ce-i înconjurau, nu au înscris pe drapelul lor: Pentru Credință, Țar și Patrie, atunci rezultatul luptei ar fi fost cu totul altul"...

Acum „poporul, — după părerea lui, — s'a convins ferm, că salvarea Rusiei constă numai în revenirea ei la

[1] Vezi: presa cotidiană și săptăminală a emigrațiunii ruse și ucrainene și mai ales: „Vozrojdenie", „Postednie Novosti", „Boriba za Roșiiu" — la Paris; „Soțialisticeskii Vestnik", „Dni", Berlin; revistele „Sovremennie Zapiski" la Paris și „Rul" — la Praga; lucrări: Miliukov. Emigrațiunea la răspîntie, Paris 1926; Miliukov. Rusia la frîntură, Paris, 1927, t. II și cele indicate mai jos. La Miliukov pe de o parte sunt adunate multe detalii ce nu prezintă nici un interes pentru un cititor romîn, pe de altă parte sînt omise partidele naționaliste și eurasienii.

căile seculare istorice... Poporul aşteaptă *invierea modului de guvernare, dat de Dumnezeu*".

In aceste cuvinte vedem înapoierea necondiţionată la monarhia absolută, la ceiace a putrezit destul încă înaintea războiului şi ceiace după revoluţia bolşevistă şi stabilirea raporturilor noui agrare — nu mai are nici un fundament social.

Cu toate acestea, monarhiştii absoluţi doresc a restaura monarhia, ca o formă a guvernării cu care s'a deprins ideologia lor, fără a ţine seama şi chiar în contra celor ce s'au petrecut.

In chestiunea organizării viitoare naţionale a Rusiei, programul monarhiştilor absoluţi conţine puţine date concrete. In acest program se prevede posibilitatea „autonomiilor locale condiţionate de viaţă şi cultură" — o definiţie prea vagă!

Mai mult sau mai puţin amănunţit se vorbeşte numai asupra chestiunii evreeşti. In punctul I al programului cetim: Trebuie să fie organizată „apărarea poporului rus de persecuţiile şi de penetraţia iudaismului internaţional, care ameninţă să acapareze nu numai averea mobilă, ci şi cea imobilă a Rusiei. Antisemitismul şi anti-masonismul, trebuiesc să fie aduse la un sistem organizat, funcţionînd regulat. Părerea poporului rus, despre traiul mai departe în stat al evreilor primejdioşi statului şi poporului rus — trebuie să fie lămurită pe cale de sufragiu universal (plebiscit)".

Fizionomia socială a monarhiştilor foarte clar se vede în chestiunea agrară şi pămîntească. Ei cer „confirmarea legală în posesia populaţiunii ţărăneşti a pămîntului, cu achitarea unei despăgubiri juste proprietarilor legali".

Aici restaurarea deplină işi schimbă numai forma, în loc de pămînt — bani, dar de fapt ca rămine aceiaşi.

Evident, că monarhiştii absoluţi sînt conştienţi de faptul că nu vor avea posibilitatea să-şi creeze la ţară un fundament social. Nimeni nu este în măsură să restaureze proprietatea moşierilor. Inţelegînd aceasta, ei preconizează înlocuirea ei prin răscumpărările băneşti.

Programul monarhiştilor absoluţi în întregul lui, înseamnă alianţa puterii absolute cu clasa foştilor proprietari.

Cu toate astea, această alianţă este ceva nou, în comparaţie cu cele anterioare. In trecut puterea absolută a fost aliată cu noblimea, care era aşezată puternic pe pămînt. Acuma se prevede o alianţă cu foştii proprietari, îndepărtaţi dela pămînt. Cine din ei va reveni iarăşi la pămînt? Nu vor rămînea ei oare în oraşe? Nu vor fi ei oare ceva asemănător cu pensionarii statului? Şi oare o asemenea alianţă a guvernului cu oamenii ce au numai amintiri de legătură cu pămîntul, poate să formeze o bază cuvenită pentru forma statului, pentru monarhia absolută plănuită?

In ceiace priveşte tactica, majoritatea monarhiştilor sînt aderenţi indiscutabili ai intervenţiunii străine şi ai dictaturii.

Printre foştii aderenţi ai Marelui Duce Nicolae Nicolaevici sînt şi *monarhiştii moderaţi*, în frunte cu P. Struve, care par mai puţin orbi.

In domeniul programului politic, ei preconizează „un stat de drept", pe baza legilor fundamentale din 1906. După Constituţia din 1906 drepturile parlamentului au fost foarte strimte. Ea a fost un monstru începînd perioada „pseudo-constituţionalismului", care a durat pînă la revoluţia a doua rusă din 1917.

Prin urmare, deşi acest grup face unele concesiuni politice curentelor noui, ele nu sînt prea considerabile, cu atît mai mult că restaurarea acestor legi fundamentale, nu calcă, după părerea lui Struve, drepturile monarhului de a se pune mai presus de orice lege, adică ideia de care călăuzindu-se Impăratul Nicolae al II-lea a călcat constituţia, dînd, fără participarea Dumei de Stat, legea electorală din 1907.

Intr'un anumit punct monarhiştii moderaţi sînt progresivi şi consecvenţi în chestiunea restaurării averilor. „Nici o putere polică, — scrie Struve, — nu poate să meargă împotriva bolşevicilor şi să-i învingă, fără a sugera maselor populaţiunii o fermă convingere că această putere eliberatoare şi guvernul, nu duc cu ei restaurarea averilor".

Polemizînd cu monarhiştii absoluţi, Struve adaogă: „Dacă e posibilă în Rusia restaurarea complectă a monarhiei absolute, aceasta numai combinată cu politica socială foarte radicală, ascuţită democratic. Monarhul absolut al Rusiei ar putea fi numai ţarul ţărănesc deschis şi agresiv".

In ceiace priveşte tactica, între monarhiştii absoluţi şi moderaţi nu există nici o diferenţă.

Fiind mic ca număr, acest grup nu are nici o înrîurire serioasă în rîndurile emigraţiei.

Cu totul altceva prezintă partizanii Marelui Duce Kiril, sau după expresiunea lor proprie „*partizani* ai unicului conducător legal şi drept — Impăratului Domnitor *Kiril I Vladimirovici*". Ei îşi dau numele de „ascultători ai legii". După părerea lor, legile de succesiune la tron din Rusia sînt toate în folosul lui Kiril Vladimirovici. De aceia recunoscîndu-l şi supunîndu-i-se, ei execută totodată legile ţariste şi conservă prin aceasta succesiunea juridică la tron. [1]

[1] *Ce trebue să aşteptăm dela restaurarea monarhiei legale în Rusia?* Praga, 1925, (broşură — un fel de program).

Rămîne nelămurit, ce putere va avea împăratul, urcîndu-se pe tron: absolută sau constituţională? Probabil cea din urmă.

„Grea succesiune a lăsat revoluţia poporului rus — zice programul — dar cu toate acestea, ea a dat la lumina zilei cusururile ordinei de înainte a statului şi a creat un şir de instituţii provocate de viaţă şi care corespund cerinţelor poporului".

Ca rezultat al recunoaşterii acestor cusururi, „cei ascultători de legi" preconizează „participarea efectivă a intregii populaţiuni la aranjarea vieţii statului" şi au de gînd să păstreze „sovietele". Cu o oarecare demagogie acest grup se îmbracă în hainele unui partid de stînga.

El este pentru aplicarea viguroasă a descentralizării puterii şi doreşte renaşterea căzăcimii „in drepturile ei de odinioară".

Insă acest grup nu se deosebeşte de alţi monarhişti ruşi in chestiunea evreească exceptînd dela principiul egalităţii în faţa legilor, a acelor popoare, care „tind a nimici sau a subjuga celelalte popoare".

In fine acest grup recunoaşte expres statele noui ce s'au format pe teritoriul fostului stat rus: Finlanda, Estonia, Lituania,Latvia şi Polonia. Raporturile lor viitoare cu Rusia, vor trebui să fie enunţate în „tratatele reciproce, care ar satisface ambele părţi".

Sunt foarte nehotărîte şi chiar nelămurite ideile adepţilor Marelui Duce Kirill în ceiace priveşte chestiunea agrară. In broşura de mai sus se vorbeşte: „Agricultorul, care iubeşte pămîntul şi care îşi are gospodăria sa pe acest pămînt să-l primească în proprietate şi moştenire". Dar aici nu se vorbeşte de loc despre recunoaşterea trecerii pămînturilor la ţărani. Proprietarul latifundiilor — este deasemeni „agricultorul", ca şi ţăranul.

In genere putem constata, că programul „celor ascultători de legi" nu este prea lămurit în multe privinţi.

Toate trei grupări de mai sus ale monarhiştilor nu prezintă, în comparaţie cu epoca anterevoluţionară, ceva nou şi original. Acestea nu sînt decît unele modificări ale celor vechi. Monarhiştii absoluţi — sînt „Uniunea poporului rus" de odinioară, („Soiuz ruskago naroda"); monarhiştii moderaţi — sînt partidul „din 17 Octombrie" oscilînd spre dreapta; iar partizanii Marelui Duce Kirill — sînt deasemeni monarhiştii vechi, care însă au plătit un oarecare bir externprogresismului, împrumutat din epoca revoluţionară.

In comparaţie cu adîncul viitoarei în care a căzut Rusia, ideologia politică a monarhiştilor surprinde prin sărăcia ei extremă.

III. *Fascismul rus — „Eurasienii".*

Ceva mult mai original şi interesant prezintă grupul al patrulea al monarhiştilor — aşa numiţii „Eurasieni".

Diferă de celelalte grupări ale monarhiştilor mai intîiu de toate în două puncte: 1) ei posedă ideologia lor politică şi socială mai mult sau mai puţin desvoltată şi 2) ei sînt adepţii unei dinastii noui, din popor. Deaceia ei nu sînt restauratori. In trăsături generale ei pleacă dela filoslovenismul anterior, dar îl schimbă simţitor.[1]

Denumirea de eurasieni vine dela cuvintele Europa-Asia. Prin acest termen ei determină un continent special, ca locul de desvoltare al culturii specifice eurasiene şi ruse. Continentul acesta este limitat de două lumi: 1) asiatică (China, India, Iranul) şi 2) europeană, avînd graniţa cu Europa de exemplu pe linia rîului Nieman, Bugul de West, San, Gurile Dunării. In general graniţele Eurasiei coincid cu cele ale Imperiului Rus vechiu. Acest continent este întrucîtva o unitate din punct de vedere al climei şi al altor condiţiuni geografice.

Pentru Eurasia se exclude posibilitatea participării la gospodăria oceanică, din cauza lipsei ieşirii în largul deschis al mării. „Dar în schimb bogăţiile naturale ale Eurasiei *şi distribuţia* lor îi deschid calea binelui economic şi o transformă într'un *ocean continental*".

Eurasia-Rusia e persoana specifică culturală, de caracter de sigur supraindividual, unit, simfonic.[2] Trăsătura de bază a acestei personalităţi culturale este credinţa ortodoxă. In epoca noastră Eurasia va avea un preponderent şi conducător în rîndul culturilor omeneşti. Ea stă mai aproape de culturile asiatice. Ea are nevoie „a termina cele începute de Petru cel Mare", adică după întorsătura necesară *tactică* spre Europa, ea are nevoie să facă o întorsătură *organică* spre Asia.

Primele manifestări ale unităţii culturale şi tipului Eurasiei trebuiesc căutate în Imperiul lui Cinguis-Can. „Mongolii formulau problema istorică a Eurasiei punînd începutul unităţii ei politice şi bazele construcţiunii ei politice". Dar eurasienii vorbesc despre ei înşişi, că ei *nu sînt turanieni*,

[1] Expun teoria eurasieniilor principalmente după cartea „Eurasia" (încercarea expunerii sistematice), ediţia „Editurii Eurasiene", Paris, 1926 şi după alte lucrări ale eurasienilor. Un rezumat scurt din ele vezi în cartea mea „La Bessarabie et les relations russo-roumaines", Paris, 1927, p. 227—229.

[2] Acest cuvînt este format din terminul canoniştilor bisantieni „simfonia", ceiace înseamnă acordul şi activitatea acordată.

și nici sloveni, ci ruși, adică o lume specială, originală, ce a crescut și s'a desvoltat de pe urma lui Cinguis-Can.

Revoluția rusească nu este o răscoală, ci un proces adinc, a cărui trăsătură fundamentală este autodescompunerea Rusiei imperialiste și moartea ei în chinurile nașterii Rusiei noui. Stratul vechiu guvernamental se atrofiază. O parte e distrusă violent în luptă eroică; mulți mureau neobservați și încet, disperați de desamăgire și apatie. Unii fugeau și după încercările zadarnice de a ridica Europa împotriva Rusiei, se transformau în europeni sau mureau lent în isteria certurilor inutile și a speranțelor naive. Pătura guvernanților noi a crescut din popor. Ea s'a format întruchipind stihia statului în grupul de voință viguroasă. Acest grup s'a complectat din elementele mai rele ale intelectualilor, din cei mai puțin desvoltați și învățați, primitivi și fanatici și din criminali. Poporul n'avea ce să aleagă. Restul intelectualilor a fost lipsit de voință.

Bolșevicii au fost arma inconștientă a puterii statului ce renăștea. Ei consolidau puterea statului prin măsuri de violență și au organizat ura inconștientă a masselor față de boer și boerime.

Sub influența tradițiilor revoluției singeroase franceze și sub influența elementelor criminale, aceasta a degenerat într'o teroare monstruoasă. Rusia Sovietică își apără teritoriul în contra Europei.

Eurasienii sînt împotriva acelor forme de monopol al Statului care există în Rusia Sovietică, dar cred că fără înlocuirea acestui monopol cu ceva asemănător nu s'ar putea păstra nici „cervonețul" rus și nici independența gospodăriei ruse.

Astfel, partidul comunist, organizat în mod perfect și avînd putere pînă la tiranie, a fost „șira spinării a guvernului și mai mult — chiar a păturii guvernatoare". Dar în ultimul timp se observă, că încordarea voinței este cheltuită foarte mult. Pe de altă parte ideologia comunistă geme în fața crahului inevitabil.

Dar dacă partidul de îndată și fără a fi înlocuit cu ceva de aceeași valoare, ar dispărea, formele vieții noui și pătura nouă conducătoare ar fi într'o situație critică. De îndată vor crește „cei eșiți din lumea cealaltă — pretendenții monarhiști, democrați și socialiști pentru putere, din care unii nu se vor opri de a juca pe pofta Europei".

Cum să se prevină aceste primejdii? Pentru aceasta e nevoe de o ideologie nouă și purtătorul acestei ideologii — partidul nou, nu mai puțin compact decît bolșevicii.

Partidul nou va trebui să ia la guvernare locul partidului comunist. El va întinde rețeaua organizațiunii sale prin întreaga țară pînă la păturile de jos.

„In mod formal, ceva asemănător prezintă fascismul italian, lipsit însă de ideologie adîncă".

Formele democrației existente azi în Rusia (sistemul sovietelor, alegerile cu gradații), rămîn și mai departe. Prin aceasta se va înlătura „primejdia democrației occidentale, adică dominațiunea grupului oamenilor politici-profesionali și pluralitatea de partide". Firește, o asemenea idee nu se poate crea în emigrație, ea trebue creată chiar în Rusia în legătură strînsă cu pătura conducătoare.

Partidul nou trebuie să aibă și o ideologie nouă. O asemenea ideologie va fi „cea ortodoxă, conștientă religioasă, nu internațională-abstractă, ci eurasiană-rusă.

Ca forma cea mai bună a statului viitor, trebuie recunoscută federația, care dă posibilitatea înfloririi regiunilor național-culturale, și care va rupe în totul cu tendințele nebune ale rusificației. Federația va fi totodată și calea „spre îndreptarea fără dureri a granițelor Eurasiei, vătămate pe alocurea".

Formațiunea statului nou trebuie să fie populară, adică *„demotică"*, care leagă în mod organic massele poporului cu pătura conducătoare, ce crește din popor. „Pătura conducătoare, ca minoritate organizată, realizează în mod conștient voința inconștientă a întregului".

Principiul demoției diferă foarte mult de cel al democrației. Republica cea mai perfectă în teorie, poate fi nepopoрană (nedemotică) și din contra, monarhia absolută poate fi poporană (demotică).

Impărăția ortodoxă rusă este o formă, cea mai bună a unității statului Eurasiei. Poporul singur, din sînul său, își va alege pe țarul nou și dinastia nouă. Țarul rus trebue să aibă înfățișarea cu totul nouă. Problemele principale ale țarului sînt: 1) păstrarea și apărarea purității credinței ortodoxe și 2) paza intereselor naționale ale Rusiei, ca unei puteri mari.

Democrația europeană trăește într'o criză. Unitatea organică a poporului a fost înlocuită de noțiunea abstractă a sumei indivizilor-atomi. Aceasta a adus la oligarhia parlamentarilor, care oligarhie ruptă de la popor a arătat neputința sa. Dacă astfel se va continua, — din cauza ruperii legăturilor organice între popor și pătura conducătoare, „Europa nu va evita un șir de revoluții sau moartea lentă".

Rusia actuală a ales nimerit forma democrației de mijloc, sistemul sovietelor, care trebuie însă curățit de comunism.

Viața nouă de stat a Rusiei este totodată și înțelegerea misiunii sale istorice omniumane. In privința Europei a-

ceastă misiune va consta în chemarea la religiositate adevărată, în renunțarea la erezii, chemarea pentru pocăință. Trebuie a se limita numai la chemare. Nu trebuie să ieși din cadrul sfătuirilor, cum au făcut împărații Alexandru I și Nicolae I, atrași fiind de rusificație, sau comuniștii atrași fiind de pofta comunizației.

In domeniul social, eurasienii arată că dreptul roman nu a prins rădăcini în Rusia. Acest drept este străin de conștiința juridică rusă. Țăranul rus nu este neapărat comunist, din contra el este proprietar, dar cu toate că are egoismul proprietarului, el se împacă și cu limitările juste ale drepturilor lui.

La Roma și în Europa, proprietatea se înțelegea intotdeauna individualistă și dreptul statului a fost ceva derivat de cel individual. In Rusia din contra, proprietatea era privită intotdeauna din punct de vedere al statului, în funcțiune de interesele intregului. Aceasta este conștiința juridică rusă.

In legătură cu aceasta eurasienii trag următoarele concluziuni practice: 1) e necesar a recunoaște în mod definitiv și neretroactiv — redistribuirea proprietății; 2) proprietatea trebuie să fie condiționată, sub controlul statului, dar condițiunile trebuie să fie exprimate precis în lege și trebuie să fie cît mai puțin limitatoare; 3) luptînd împotriva tendinței de a fixa dreptul sfînt și neatins al proprietății, statul pe de altă parte trebuie să garanteze imposibilitatea experiențelor socialiste.

Problema de bază a Rusiei în momentul de față este autodesvoltarea. In calea autodesvoltării, cum se vede, nu sînt piedici: „Revoluția rusă a trăit perioda sa războinică, învingînd fericit ispita propagandei militare și a lărgirii imperialiste.... Rusia nu este amenințată, deasemeni, nici de bonapartism, cu toate că „un Bonaparte colectiv intern" (partidul de guvern) i-ar fi necesar.

Aceasta în linii generale este teoria eurasienilor. Din această teorie vedem că în persoana eurasienilor avem de aface nu cu un tip obișnuit de monarhiști ruși. Ei sînt monarhiști principali și conștienți, străini de spiritul restaurației, aderenții unei monarhii cu totul noui, bazată pe încercarea revoluției, și care au luat dela revoluție ceiace nu este legat în mod organic cu comunismul.

Ei sînt epigonii tîrzii ai filoslavismului, dar și de aceștia diferă în multe și mai întîiu de toate prin negarea caracterului slavon al Rusiei („noi nu sîntem slavoni și nici turani, noi sîntem ruși"), și în legătură cu aceasta și prin negarea necesității pentru Rusia a politicii slavone. Eurasienii nu pun nici o speranță în slavism, acesta fiind catolicizat.

italian (partidul unic disciplinat guvernamental, păstrarea sovietelor, a organelor profesionale, controlul statului asupra proprietății, etc. [1]

Din cele expuse se vede, că eurasienii stau cu totul separat de ceilalți monarhiști, criticindu-i uneori violent ca pe restauratori și oameni care și-au trăit traiul.

Eurasia — este o încercare de a înțelege sensul revoluției rusești.

(Urmează)

A. Boldur

---

[1] In emigrație există și un adept al fascismului italian pur: V. N. Novicov, *Fașism*, Paris 1926.

Casa cu minuni[1]

A VIII-a minune: Jocurile

Mama se miră și chiar o ceartă uneori pe Nora că nu se joacă și ea mai mult pe afară, cu copiii. Afară!... Nu e nimic frumos afară!... gîndește Nora. Casa da,... are odăi multe, colțuri nebănuite, cărți, fotografii, dulapuri pline, covoare moi.... Dar curtea prea e goală!... Un trotoar interior pe lîngă zidurile capricioase ale casei, și de partea opusă, zidul vecin alb, drept și rece pe care vița pusă de tata nu se urcă: nici nu a prins. Dacă ar fi pomi și flori, i-ar plăcea Norii afară!... Așa cum e, nu-i place. Pentru Luki, da!... e un teren neted, prielnic jocurilor lui de arșice, bile, capră, oină și turcă; — deși, uneori, mingea de pîslă sau suveica de lemn sparg cîte un geam al casei. Dar fiindcă e Luki la mijloc, mama pune geamul fără știrea tatii și Luki nu e nevoit să-și întrerupă sporturile favorite. Pentru „sporturile" acestea, Mimi aduce colegi și camarazi de la școală. Uneori ia și el parte activă la ele. Atunci, natural, el este șeful. Prestigiul de care se bucură la școală îi dă dreptul la locul de frunte și aici, cu toate că nu e cel mai puternic, — adică mai corpolent, — și nici cel mai „pișicher" adică mai neloial, în limbajul cu termeni și înțelesuri speciale întrebuințat de băieți. Dar e suplu, e abil și are un aer de stăpîn nobil care impune. Se pricepe la toate și în tot ce construește sau inventează se simte artistul talentat și inteligent. Nici un „zmeu" nu se poate egala cu al lui: fin, grațios, proporționat,... luîndu-și sbor viu de pasăre în elementul ei, de îndată ce prima și cea mai ușoară suflare de vînt îl atinge. Luki e pentru „colosal", pentru prestigiul proporțiilor; — și îl pune pe Marin să-i ajute la un zmeu în patru coale, care, — dacă s'au apucat să-l construiască în casă, — nu iese pe ușe, se deslipește la colțuri și nu se poate înălța de greutate; iar dacă, în sfîrșit, au într'o zi un vînt destul de puternic ca să ridice un asemenea colos, zmeul, — sau

[1] Vezi „Viața Romînească", Anul XXIII, No. 1, 2 și 3.

pornește într'o rînă și se prăbușește cu un vîjiit surd, în cap, sfărîmîndu-se ca un Icar primitiv ce nu și-a echilibrat destul proporțiile, — sau svîcnește așa de puternic de sfoară, că tae degetele și Luki nu-l poate ține că-i rupe mîna — sau îl trage în văzduh. Trebue să treacă „păpușa" cu sfoară lui Marin și să fie mulțumit doar să privească. Și pe Nora o interesează acest sport de aeronauți cu coadă. Stă în leagănul de lemn, ca într'o tribună, privește și apreciază. Este arbitrul.

— De geaba, Luki,... mai frumos sboară zmeul lui Mimi și cîntă ca o pasăre. Al tău sbirnîe gros ca un bărzăun *burtos*.

— Taci, proasto,... ce știi tu!... Să vedem cînd ne-om lua la întrecere și le-om încurca,... cine-i mai tare!

— Nu de *tare* spun eu; de frumusețe!... Sigur că poți să i-l rupi cu al tău, că e greu și mare cît ușa,... și sfoara ta nu e sfoară,... e frînghie;... dar de geaba!... tot al lui e mai frumos....

— Tu ești o proastă, asta e,... și eu nu vorbesc cu proștii!

Nora rîde și nu-i pasă de vorbele lui Luki. N'are de ce să-i pese; știe că nu e proastă. Și profită să-l necăjească pe Luki acum, fiindcă zurbagiul are sfoara zmeului în mînă și deci nu e liber să lovească în spinarea „proastei".

Ce regretă Nora e că tata nu-i mai dă voe să privească la băeți cît timp construesc ei zmeele respective. Asta de cînd cu întîmplarea de la Vidra care putea s'o coste pe Nora, dacă nu chiar viața, dar cel puțin vederea. Și asta e puțin?... Nu e chiar mai mult decît viața?... Gîndindu-se la *asta*, pe Nora o prind fiorii mai mult chiar decît atunci;... își pipăe cicatricea dintre sprîncene și se bucură că a scăpat cu atît. E așa de fericită că a scăpat, încît închide ochii și revede cum a fost.

... Tata lipsea, — dus ca totdeauna ziua întreagă la mășurătoare; — mama lucra afară, sus în cerdac;... căldura de peste zi se mai împrăștiase;... Luki usca, pe marginea cerdacului, mătase de porumb, să facă tatii tutun mai bun decît al lui;... Hermina, în baraca bucătăriei, învîrtea ceapă sfîrîitoare în tigae pentru masa de seară,... Marin sta pe o buturugă alături de baracă și învîrtea doi pui în frigare de lemn, ungîndu-i din vreme în vreme cu zeamă gustoasă de saramură, care sfîrîia pe jeratec și împrăștia miros de unt și de carne coaptă, bine pătrunsă;... Mimi, pe bîrna din gura pivniței, netezea speteze de zmeu cu cuțitul cel mare al Herminei care tae ca untdelemnul;... Nora, în fața lui, privește minunîndu-se cum rotunjește speteaza pe o singură parte, să crezi că a dat-o la strung. Trei speteze sînt gata: două mari, care se lipesc diagonal, și bîrlicul; mai trebue speteaza de la cap. Ce frumos le șlefuește Mimi!...

— Nora!... nu pune mîna pe ele că mi le fringi!...

— Lasă-mă, Mimi!... nu le fring. Sunt așa de frumoase!...

Mimi e măgulit. O lasă pe Nora să le mîngie ușor pe partea rotunjită. Mai are una și termină. Alege stinghiuța cea mai mlădioasă, — că la „cap" trebue să se îndoaie speteaza cît mai mult, — și începe să o formeze, tăind moale și ușor, fișii subțiri din stinghiuță. La mijloc, deodată, cuțitul se oprește într'un nod neprevăzut. Mimi se necăjește;... tocmai la stinghia asta moale un nod!... și nu vrea s'o schimbe fiindcă a îndoit-o și a văzut că e cea mai bună... O să treacă peste nod și asta e!... O mică opintire în cuțit și... un țipăt!... unul singur, dar care sfredelește inima....

— Ce e?... ce s'a întîmplat? — strigă mama repezindu-se din pridvor...

Nici Nora nu știe bine ce e. Aude pe mama că strigă:

— Ce ai făcut, Mimi?... mizerabile!"...

Se simte în brațele mamei și vede numai cu un ochi că mama e plină de sînge; dar nu simte nimic, decît șiroaie calde pe față, fără nici o durere.

— Conița, — aude pe Marin, — compresii cu apă rece și scot eu numaidecît ghiață din pivniță!...

Nora se trezește pe divanul din ceardac și începe să se teamă puțin, fiindcă înțelege că sîngele e de la ea și simte că curge mereu de undeva și o îneacă pe ochi și pe gură. Nu-i vine să pună mîna „acolo", fiindcă i-e frică să nu simtă ceva grozav. Mama vine cu cîrpe ude și tremură ca o bolnavă.

— Mizerabilul!... mizerabilul!... unde să pun compresa?... vai, Doamne!... nici nu știu unde te-a lovit!... nu se vede!... In ochi?... la nas?... Unde te doare?...

— Nu știu, nu mă doare! — se miră Nora, cu un plus de teamă fiindcă prea se prăpădește mama; se uită la ea „nu știu cum".... cu groază parcă... și tremură, nu știe ce să facă cu compresa. Noroc că tocmai sosește tata, — i se aude glasul în curte, — și urcă scara cerdacului în două-trei salturi, aruncînd pălăria și binoclul.

— Uite, Tinule, mizerabilul!...

— Șt!..., — impune tata sever, — nu e nimeni mizerabil în întîmplarea asta!... Dă-te mai la oparte că sperii fata cu ochii tăi.... și mai rău strici!... Repede, ghiață!... adă-mi mie compresa,... și un lighean cu apă rece!

Nora e mai calmă decînd a venit tata și mama nu se mai uită așa, să te sperie. Cu gesturi sigure dar precaute, tata șterge obrazul însîngerat să vadă locul rănit. Are o ușoară încruntare cînd vede:... Nu se aștepta;... rana e mare și poate mai adîncă decît pare. Lama tăioasă a smuls carnea de pe osul nazal, dealungul, — noroc că s'a oprit la os! — și cartilajul pare despicat. Trebue totul pus la loc cît mai

perfect, de la început, și strîns, să se închege curat, sub ghiață.

— Mă doare, tată!... geme Nora, care de-abia acum, sub apăsarea degetelor tatii, începe să simtă că e rănită...

— Taci, Nora!... îți pun carnea la loc, trebue!... să nu rămîi urîtă!...

— Urîtă!... se înfioară gîndul Norii, — care se cutremură de oamenii pociți, — nu vrea să rămîie urîtă!... o să rabde,... uite cum rabdă, deși o săgetează în inimă și o trec sudorile... Tata sfîrșește încet, cu răbdare, pansamentul complicat și aplică pachetul de ghiață, afirmînd.

— Nu e nimic, o să treacă!

Și Nora prinde curaj; durerile au mai încetat..., mama nu mai tremură, tata zîmbește, Luki stă gata să înceapă vorba și jocul; numai Mimi, săracu, e împietrit și palid în colțul cerdacului. Nora se simte vinovată față de el și în cugetul ei loial, crede că lucrul trebue mărturisit.

— Tată, nu e vinovat Mimi...

— De sigur că nu e vinovat!...

— Eu m'am vîrît în nasul lui...

— Și el ți-a tăiat nasul!... glumește tata.

Nora chiar rîde, ca să arate că nu e supărată pe nimeni și să dea curaj la toți, mai ales lui Mimi.

— Și nici nu mă mai doare, tată.

— Sigur că nu te mai doare. Am strîns bine rana, am învelit-o și am pus ghiață. Mîne aduc și un doctor de la București, deși nu e nevoe. O să-ți treacă dacă ești cuminte și rabzi cît mai mult bandajul la nas: o săptămînă, o lună.

— O să-l rabd, tată!...

— Și de-acum, la tăierea spetezelor vei zice adio!

Asta i se pare mai greu Norii, dar simte că trebue și asta.

— Bine, tată!...

— Și acum împacă-te cu Mimi, că s'a speriat și el săracu....

— Da' nu sînt supărată, tată!...

— Haide, Mimi!... vino și stai lîngă Nora. Citește-i ceva. Tu să fii lectorul ei cît timp va trebui să stea întinsă. Bine că n'ai lovit-o în ochi!... Acum o să-i treacă și poate chiar să nu rămîie semn....

. . . .

Semn a rămas,... și încă destul de vizibil între sprîncene; Nora de atîtea luni îl pipăie zilnic și vede că nu se duce. A dispărut însă aproape cu totul semnul cel mare, dealungul nasului, pînă la vîrf. Și tot e bine! Figura nu e diformată, și lumina ochilor i-a scăpat neatinsă...

Nora, în leagănul din curte deschide ochii și privește sus, la zmeul lui Mimi. Ce frumos se leagănă!... Minunată

jucărie „zmeul!"... In plutirea lui, parcă te ridică și pe tine în sferele albastre... Nora iubește „zmeul", mai ales cel care iese din mina lui Mimi,... deși construirea unui asemenea obiect de artă și încîntare era s'o coste... știm noi ce!... Să nu ne mai gîndim la asta!... sau numai așa,... din cind în cind,... ca să ne bucurăm că n'a dispărut din lume un năsuc isteț al unei fetițe drăguțe,... dacă vreți, chiar foarte drăguțe!...

***

Cind băeții se joacă de-a „Hoții și Vardiștii", Nora capătă și ea un rol secundar: păzitoarea prizonierilor. Mimi e căpitanul hoților; Luki, căpitanul vardiștilor; ceilalți băeți: hoți și vardiști sub ascultarea căpitanilor. Hoții nu au numaidecit obligația să fure; îndatorirea lor de căpetenie constă în a ști să alerge bine, să sară garduri, să urce scări, să escaladeze ferestre, să se ascundă prin locuri dosnice și să aibă înfățișarea cît mai fioroasă: păr vîlvoi, ochi fulgerători și holbați, cuțite la briu, — fie și de lemn sau de carton, — și să impuște în toate direcțiile cu capse de hîrtie sau numai cu pumnul întins și cu pocnituri din gură: bum!... bum!... bum!!!... Vardiștii se recunosc după umbletul și atitudinea lor furișe, tupilată, scormonitoare; după ochiadele tainice și semnele convenționale: după parolă și țignal. Incolo, li se cere ca și hoților: agilitate, prudență, ochi buni, mușchi țapeni și pumni, mai ales pumni! Dacă se poate chiar mai harnici decit ai hoților, să și-i exercite cu folos pe spinarea prizonierilor din gherlă. La treaba asta, Luki e neîntrecut; de aceea nu-și schimbă niciodată rolul: căpitan de vardiști! Las' pe el, cind a prins un hoț și mai ales unul răbdător!...

Rolul Norii pare să-i convie, deși trăește sub necontenitele amenințări ale căpitanului de vardiști, Luki, oridecîteori îi aduce vre-un client la gherlă.

— Să dea naiba să-l scapi!... că intri *tu* la măsurătoare!

Nora cunoaște „măsurătoarea" făgăduită și nu vrea s'o încerce.

De aceia e hotărîtă să îndeplinească bine rolul ce i l-a dat. Fiindcă însă toți prizonierii sînt mai mari și mai puternici decît paznicul lor cu șosete și șorțuleț brodat, — Nora își întrebuințează șireteniile ei. Și-a ales, drept închisoare, leagănul comod cu două jilțuri față în față. Cind are un singur prizonier, îi oferă lui un scaun, ea se instalează pe celălalt și, — dacă Marin e liber, — îl pune să legene ușor, plăcut, adormitor... Cind are doi prizonieri, le dă lor scaunele și ea, pe stinghiile dintre jilțuri, imprimă mișcarea adormitoare de griji, de patimi și conștiințe!... Dacă are trei prizonieri, pune doi pe un scaun, și ea se așează în fața lor, lîngă celălalt. Bine înțeles că alege pe cel mai chipeș și mai curățel. In felul acesta, închisoarea devine ceva foarte plăcut pentru toți, așa de plăcut chiar, încît uneori, unii hoți mai practici sau mai *hoți* decît ceilalți, se lasă prinși dela început și vin, cu o mutră ipocrit plouată, să guste plăcerile aromitoare ale închisorii... Nora cunoaște foarte bine care sînt prinșii de „adevărat" și prinșii „prefăcuți"... dar se face că nu pricepe și păstrează neclintit atitudinea demnă a misiunii ei de încredere și toată imparțialitatea cuvenită. Nu e mai generoasă cu unii prizonieri decît cu alții, — poate numai la împărțirea scaunului, atunci doar să aibă preferinți ușoare, mai mult higienice, — încolo, cind vine Luki și întreabă sever, holbat, aprins de dorul gimnasticei favorite:

— Cine a încercat să evadeze?... să-l curăț!!... Cu care ai avut mai mult de furcă?...

— Cu niciunul!... răspunde Nora invariabil. Și Luki, nemulțumit, o califică, tot invariabil.

— Ești o proastă!...

Numai căpitanul hoților, viteazul vitejilor, ușurel ca vîntul și tainic ca pămîntul, — Mimi, — numai el nu cade niciodată prizonier. Asta umilește ambiția căpitanului de vardiști, Luki, și fiindcă nu știe cum să-și verse altfel focul, se năpustește tot pe bieții lui subalterni, cu pumnii și cu gura.

— Silică, dobitocule!... plăcinta pămîntului!... să știi că te desființez din compania mea!... Și tu, Boia păcătoasă, — tărițe, nu boia! — dacă nu te iuțești de aci 'nainte să știi că-mi sare muștarul și te spulber!...

Luki, cind e furios, are și spirit.

Nora face haz și ea. Căci în adevăr!... ce nume caraghioase, — care se potrivesc la glume, — mai au și colegii lui Mimi. Nu mai departe, acest Boia!... Și după ce numele e caraghios, făptura nu răscumpără de loc păcatul numelui. Un bondoc pistruit, roșcovan și sbîrlit, pe atît de încetinel și fad, pe cît e boiaua de iute și de picantă; se cocoșează mereu și duce mîna în dreptul ochilor ca și cum s'ar feri de pumni neîntrerupți. Și Luki, — fiindcă Boia primește cu atîta bunăvoință, — nu îi refuză niciodată din darurile lui. Uneori exagerează și bietul Boia îndrăznește chiar să se vaete.

— Lasă-mă, Luki, că mă doare!...

— Domnule Luki!... stabilește căpitanul distanțele sociale și subliniază observația îndesat, cu un ultim ghiont pe spinarea primitoare.

Cind gimnastica marelui căpitan de vardiști se întețește prea mult în dauna subalternilor, intervine chiar marele

şi invincibilul căpitan de hoţi, — Mimi, — şi gesturile lui generoase au măreţii de epopee.

— Lasă-l pe Boia în pace!... îl iau sub protecţia mea. De azi înainte, Boia, vei face parte din ceata noastră...

— Cum?... ţipă Luki; ...tu să ai mai mulţi hoţi decit vardiştii mei?... Nu primesc!... nu e drept!... Dă-mi atunci un hoţ de-al tău.

— Asta şi voiam să fac!... răspunde Mimi cu mărinimie. Şi ca un erou de roman, ca un Garibaldi de foileton, arată larg spre ceata lui înmărmurită, indurerată, dar supusă:

— Alege-ţi!...

* * *

Mama face faţă de tata această remarcă:

— Nora trebuia să fie băiat; am greşit-o!... N'are nici o prietenă, se joacă numai cu băeţii şi de cind i-am dat păpuşa, a instalat-o pe un fotoliu din salon şi acolo a bătut-o Dumnezeu.

Mama n'are nici acum dreptate. Dacă ar privi mai cu atenţie la Nora şi la jocurile ei, s'ar convinge că are cele mai caracteristice trăsături feminine. Ştim de ce nu se joacă Nora cu păpuşa: fiindcă e rece, nemişcată şi nu vorbeşte; fiindcă e artificială. Şi Nora fuge instinctiv de *artificialul* care nu dă nici o iluzie de viaţă şi de adevăr. Cu băeţii se joacă fiindcă sunt mereu numai băeţi în jurul ei şi fiindcă mişcările lor iuţi şi violente exaltează tocmai forţele de viaţă din ea. Dar să ne uităm puţin la Nora cind se joacă singură.

Tata şi mama fac vizite. Mimi şi Luki sînt invitaţi la un prieten. Roza lucrează într'un colţ cu ochelarii după urechi. Nora dispune astfel de toată casa. Işi alege un colţ potrivit, mai liber, între o fereastră şi dulapul cu oglindă şi se gîndeşte cu cel să-l mobileze din lucrurile casei şi rezervele ei din cutii. Vrea să dea cunoscuţilor ei o petrecere în grădină, — petrecere de zi şi de noapte. Dar afară e iarnă şi nu sînt flori. Ştie însă Nora unde să găsească flori. In sertarul de jos al dulapului mamii, Nora ţine o cutie mare de carton, cea în care a venit paltonaşul ei dela Paris. A strins acolo tot ce nu mai poartă mama: dantele cu ochiuri desprinse, funde cam ofilite, voaluri purtate, flori şi pene. Nora scoate un buchet mare de violete şi două de trandafiraşi. Le desface din sirma verde care le leagă şi le resfiră pe covor. Ce multe sînt!... O ploaie... Acum îi trebue iarbă pentru ronduri. Are să facă unul mare la mijloc şi altele pe delături care să deseneze aleele. Nora trage linii imaginare pe covorul gălbui ca pietrişul: aici... şi aici... şi aici... Din alt sertar scoate foiţe colorate. Alege numai pe cele verzi şi în-

cepe să taie panglici multe pe care le aşează unele peste altele şi le crestează la o margine, adînc şi des. Acum are iarbă cit pofteşte... Incet, treptat, răzoarele izvorăsc pe covor din mîna pricepută a Norii. Violetele desenează în iarbă ghirlande graţioase şi trandafiraşii cuiburi parfumate. Ar trebui, în centrul rondului din mijloc, o plantă monumentală. A!... din salon — palmierul cel mic!... Dar dacă îl sparge?... Mai bine coşuleţul artificial de la Viena, cu flori aşa de bine imitate. Intr'o clipă coşul tronează în mijlocul grădinii. Acum, scăunelele de pae pe aleea cea mai largă... şi măsuţa... şi gustările... şi tacîmurile mici,... şervetele... şi flori în mijlocul mesei..., A!... dar ce zăpăceală!... La petrecerea veneţiană nu s'a gîndit. Repede!... de-asupra grădinii, — de la fereastră la uşe,... de la oglindă la calendar, de la pat la coşul de perii, — beteală colorată de la pom şi luminărele din loc în loc... şi globuri colorate şi... păsări de sticlă albastră sau roşie în ramurile pomului exotic din pene verzi de struţ. Uf!... s'a făcut!... N'a fost uşor, că Nora e mică şi taburetul n'o înalţă destul.

Acum vede Nora că nu e uşor să dai o recepţie, şi ceiace pare aşa de plăcut şi firesc la ceaiurile mamei, — se pregăteşte cu multă osteneală şi bătae de cap. Şi mai ales cu ceva ce nu lipseşte Norii, de care nu-şi dă seama şi a moştenit de la mama: mult gust.

Parcul Norii e foarte somptuos. Va fi un garden-parti şi o noapte veneţiană de tot reuşite. Dar acum e acum! Cu ce se îmbracă Nora într'o ocazie atît de importantă?...

Nora a băgat de seamă că în ocazii importante, mama mai mult se desbracă decît se îmbracă. La balul de la Palat, a pus o rochie fără mineci, fără umeri şi pieptul, spatele işi arătau toată catifelarea lor albă-roz stropită cu boabe mari de diamante. In schimb, mătasea şi dantela ce lipseau n sus, se grămădeau bogat în trenă, pe jos. Cu gesturi grăbite, — căci a întîrziat şi dacă vin invitaţii nu e politicos să-i faci să aştepte, — Nora işi scoate şorţuleţul şi rochiţa. Nu i se pare că e destul de riguros decoltată în fustiţa ei cu pieptar. Scoate şi fustiţa şi rămîne în cămăşuţa roz. Dar se cunoaşte că e cămaşe, gîndeşte Nora. Fuga la cutia cu lucruri delicate!... Un voal, o dantelă, un buchetel. Voalul o încinge la mijloc şi atîrnă într'o parte; dantela îi înconjoară umerii cît mai jos şi se înoadă cu un buchetel spre braţul sting. Aşa! Nu seamănă cu mama, căci cu mama nu poate semăna nimeni, dar tot e ceva drăguţ! Dar cum se poate?... A rămas tot în ghete!... Repede: ghetele desfăcute şi înlocuite cu papucii de casă roşii cu pompon. Acuma e bine!... Doar un evantai şi o batistă de dantelă,... şi... ar mai vrea Nora ceva, — dar dacă sînt închise!... parfumul delicat şi pudra mamii!... Nora suspină melancolic. A!... dar cind dai re-

ceptii, n'ai timp să fii tristă!... Repede la uşe cu un zîmbet graţios, că vin musafirii!...

Musafirii nu sînt alţii decît copiii. Se aude un glas sănătos în coridor.

— Mama nu s'a întors?...

Şi Luki, în palton şi şoşoni, — că aşa îi place lui să intre în casă, — apare în faţa parcului feeric al Norii.

— Uite, Mimi, la Nora ce caraghioasă e!... face pe cucoana şi zice că are şi ea grădină!...

Deodată, Luki a zărit motivul de distrugere al grădinii pe care, în fond, o găseşte frumoasă şi i-e necaz.

— Ce mi-ai luat scaunul meu!... Ştii că nu-ţi dau voe.

Şi ca un vifor, Luki se repede prin răzoare, smulge scaunul şi-l ridică prin aer, numai aşa, ca să rupă ghirlandele de beteală.

— Luki, grădina nu e ta!... De ce mi-o strici?...

— Scaunul nu e alt tău, de ce mi l-ai luat?...

Nora nu mai răspunde. Se lasă pe genunchi şi culege sfărîmăturile grădinii...

Cînd vine mama, Roza, care iubeşte pe Nora fiindcă n'o supără niciodată, povesteşte răutatea lui Luki. *Proasta de Roza!... şi-a găsit cui să-l ponegrească!*

— Lasă, că nu-i nimic!... afirmă cu uşurinţă mama. Ştiu eu că Nora nu ţine prea mult la flori şi la grădini, (de unde ştie mama?) că ea e băiat, nu e fată;... şi fiindcă e băiat, am s'o îmbrac mîine, la ceai, în hainele pe care le avea Mimi la Viena; s'o vadă şi maiorul R., cît de bine îi stă în haine băieţeşti.

In adevăr, a doua zi, se convinge şi Nora că îi stă bine în pantalonaşi scurţi care de-abia se văd din bluza rusească de postav ivoriu cu cordon, manşete şi guleraş de catifea verde şi cu năsturaşi galbeni. Toţi musafirii o găsesc „picantă".

— Oh, l'amour de petit garçon!...

Cucoanele o sărută mai cu foc, făcînd glume voioase.

Dar de ce?... — fata asta făcută să fie băiat, cum zice mama, — se complace tot numai pe genunchii maiorului R.,... şi nu găseşte nici un haz în braţele şi sărutările cucoanelor?... De ce primeşte să soarbă ceai numai din mîna frumosului aghiotant şi, — cînd romul începe s'o înfierbinte, — rîde liber şi glumeşte în braţele lui, cum n'ar face cu nimeni?... Şi de ce... cînd maiorul, — la o vorbă de haz a Norii, — o strînge cu simpatie la piept,... dece, sub haina ei băiețească, Nora simte un fior ameţitor şi galeş?...

(Urmează) **Zoe Verbiceanu**

Eu sînt un primitiv

Eu sînt un primitiv în fond...
Cînd stau printre păpuşi şi perne,
In mînă cu «Le Monde»,
Simt palpitînd în mine omul din caverne.
Mă văd în pragul unei peşteri
De ploi sculptată, ca de meşteri;
Şi'n loc de sunătoare uşe
Ca în Peking,
Am draperii de ederi — jucăuşe
Cînd le ating
Cu vîrful suliţei de piatră.
Şi'n depărtare cîni sălbateci latră...
Nu eşti în clipa asta bruna sveltă
Ce fură cîntecele unei ţitere;
Nu eşti licenţiata 'n litere,
Ci mai curînd dihania din Deltă.
Că ai priviri de ape şi de peşti
In ochii negri ca o scorbură;
Iar părul în zădar ţi-l netezeşti:
Se răzvrăteşte 'n volbură...
Tresari la fiecare şoaptă:
E-un pas pe frunze moarte în păduri ?
Tu porţi în cupa delicatei guri
Parfum de pară coaptă.

Iar cînd pe buze limba ţi-o petreci,
O picătură de vin roş cercînd a strînge,
Cu poftă caldă şi cu ochii reci,
Imi pari tigresa care linge sînge.
Dansezi ca odalisca prin eşarpe
Şi ai în mers aluri de şarpe,
Molatice, dar ştii adesea printr'un salt
Să 'ncremeneşti cu bustul nalt.
Atunci, în ochi ai focuri de elitre,
De pene rare şi sidef;
Iar cînd sărut inelul tău în relief,
Pe buze simt un gust amar de chitre;
Şi înţeleg privirea-ţi gravă:
Mi-ai dat — ca altora — otravă...
Aş vrea 'n păduri să-mi fac etern popas,
In rarişte, departe de cascadă,
Ca să-ţi aud uşorul pas
Prin noapte, după pradă.

Yacassa

Determinarea stilului de viaţă socială

Unul din motivele care împiedecă acumularea unui capital naţional romîn de mare format este stilul de viaţă cu tendinţă de creştere. Capitalul este acumulare de muncă şi bunuri în mîni restrînse pe care le obţine din reţinerile personalului de toate categoriile din întreprinderea pe care o conduce.

Pentru a se îngădui acumularea, salariile trebuiesc fixate cît *mai minimal*. Asceză voită sau forţată este lozinca supremă. Acumulările imense de capital se fac în colonii sau cu export în ţări deplin ori semicoloniale. Piaţa internă suportă numai pentru puţine decenii o exploatare colonială. Mizeria înspăimîntătoare a maselor muncitoreşti — urbane sau rurale — dela începuturile capitalismului modern e considerată ca atare nu pentrucă această mizerie n'ar mai fi fost cunoscută, ci acum se ia *cunoştinţă* de ea prin *raportare* la stilul de viaţă al grupei favorizate dinlăuntrul naţiunii.

Dialectica sistemului capitalist dizolvă stilul de asceză medievală. Producîndu-se bunuri terestre şi mari cantităţi răspîndite pe tot teritoriul şi la toate colţurile, sistemul impune maselor să devie cumpărătoare ale acestor bunuri. Stilul de viaţă contemporan este determinat de fabrica modernă. Prin aruncarea mărfurilor pe piaţă, capitalismul confiscă treptat-treptat în cîteva mîni toată avuţia naţională. Pentru acumulare el fixează minimal salariile citadine, produsele agricole destinate marilor mase cu venituri restrînse, sînt preluate anual pe un preţ redus, vînzînd în schimb pe un preţ cît mai ridicat posibil fabricatele sale. Acumularea este într'adevăr piatra-din-capul-unghiului întregului sistem. Avînd conducerea la fixarea preţurilor deoarece posedă forţa financiară iniţială capitalismul pauperizează masele industriale şi agricole pentru a-şi acumula diferenţele în capitalul sporit.

Masele se pauperizează (adică nu mai sînt posesoare ale

parcelelor avuției naționale), fiindcă prin introducerea capitalismului își părăsesc stilul de viață căutînd să-l ridice la același nivel cu al capitaliștilor. Deși stilul se ridică, impresia de suferință și sărăcie persistă. Mai intîiu pentrucă prin ridicarea standardului de viață nu se ridică teama luptei pentru existență din cauza crizelor frecvente capitaliste. Nefiind posesor direct al unei parcele de avuție, neavînd *rezerve*, atît în agricultură cît și în industrie un singur an rău îi dezechilibrează bugetul și-l îndatorează pe viață băncilor și cămătarilor. Dar chiar în epocile de prosperitate impresia de suferință și sărăcie persistă comparînd opulența afișată sau numai virtuală — banul e criteriul bunurilor și al plăcerilor — pe care o dețin capitaliștii.

Economiștii puri operează prea puțin cu complexele psihologice. Ei nu văd decît cifre și operațiuni comerciale. Chestia socială e o problemă cu mult mai complicată. Elementele ei sînt variate. Psihologia își dă întâlnire cu economia, dreptul, sociologia, religia și politica externă și internă. Trebuiesc cunoștinți din domenii felurite pentru a putea fi privită în totalitatea ei.

Cum se calculează stilul de viață contemporan? Să accentuăm, că sînt două feluri de stiluri în viață: acela pe care este obligat să-l ducă individul și acela la care tinde. Discrepanța stilurilor provoacă suferința și dă naștere chestiei sociale. Știu că moraliștii anoști și hienele deținătoare ale avuției generale predică maselor sărăcia, restrîngerea, rezervîndu-și privilegiul consumației tuturor bunurilor pămîntului. O, dacă s'ar putea ca masele să se hrănească numai cu mămăligă și să fie de o modestie îngerească! Cine a trăit și trăiește între caiafe cunoaște grimasele și indignarea de canalie cînd pomenesc de pretențiile țărănimii de a mînca grîu în loc de a-l exporta, de a-și trimite copiii la școli în loc de a-i ține la coarnele plugului în neștiință și mizerie paternă. Numai caiafa și hiena au stomac pentru pîine și friptură, urechi pentru muzică de gramofon și radio, piele pentru mătase, șifon și postav, ochi pentru carte și plimbare. Țăranul și muncitorul trebuie să trăiască în mizerie și beznă eternă, pentru a îngădui anual o acumulare de capitaluri. Cu cît acumularea se intensifică cu atît pauperizarea crește, deși stilul se poate ridica și complica. Chestia socială e problema discrepanțelor. Ea e în primul rînd psihologică.

Exponenții capitalismului și lacheii lor teoretici nu vor să țină sama de sufletele maselor. In era organică a omenirii, suferința maselor era mai mică, deoarece stilul de viață al clasei conducătoare și al clasei conduse era cu mici deosebiri, care țineau mai mult de funcțiune decît de structură, același. Funcția de conducător o îndeplinea tipul *ctitorului*, șef quasireligios a cărui viață nu avea sens decît în mijlocul

masei fără zăgazurile obiective contractuale. Raporturile lui cu masa erau organice, dela suflet la suflet, iar nu contractuale ca în capitalism, de la unitate la unitate, de la monadă fără ferești la monadă fără ferești. Deaceia apropierea structurală dintre lumea organică, și lumea colectivismului comunizant este cu mult mai mare decît între comunism și capitalism. Astfel se explică psihologic trecerile dela *Action Française* la Georges Sorel, dela germanismul legendar din rîndurile național-socialismului la Strasser și Thälmann. Atmosfera lor este profund înrudită. Raporturile dintre exponenții lor sînt *directe* dela om la om, dela suflet la suflet, pe cînd în lumea capitalistă sînt atomizante, contractualiste și lipsite de fluidul vieții.

Conducătorii lumii capitaliste se izolează prin stilul lor de viață de mase pe care le disprețuesc și le consideră ca pe simple animale de muncă. Literatura lor este estetizantă, se închide în turnul de ivoriu, are oroarea omenescului, devine literatură de cenaclu închis, rezervată inițiaților. Jemanfișismul, scepticismul, raționalismul sînt florile acestei lumi. Dar pieirea ta prin tine, Israile! „In vremurile cînd lupta de clasă se apropie de decizia ultimă, procesul de disoluție al vechii clase și înlăuntrul întregii societăți vechi ia un caracter așa de puternic și de colorat, încît o mică parte a clasei conducătoare se desparte de ea și trece de partea clasei revoluționare" (Karl Marx). Acolo e dreptatea, suferința și omenia. „După cum înainte de Revoluția franceză o parte a aristocrației a trecut de partea revendicărilor burgheziei — liberté, egalité, fraternité — tot astfel acum o parte din burghezie îmbrățișează revendicările proletariatului — (industrial și agrar), — anume o parte a ideologilor burgheji, care au căpătat înțelegerea teoretică a procesului istoric" (Marx). In saloanele Versailles se jura pe drepturile Omului, indiferent de originea lui aristocrată sau clasa III. Pe jumătate, desigur, din snobism. Dar altă jumătate era prinsă sufletește. Poate cea mai bună, cea mai lipsită de prejudecăți, cea mai capabilă de jertfă. Contele de Noailles a putut să ia inițiativa istorică a deposedării drepturilor clasei sale, iar alții au fost pe baricade. Astăzi saloanele Berlinului, Parisului și Bucureștiului mișună de comuniști: unii rămîn acolo; alții ies pe stradă, acea stradă cu aer curat de care pomenea Nicolaie Filipescu, pe cînd în anticameră te amețește duhoarea puturoasă.

Camera și anticamera sînt contra străzii. Pe pietonii străzii i-ar dori în zdrențe, înfometați (adică ascetici), locuind în bordeie de șoareci famelici, pe cînd guzganii să se desfete în voie și în liniște în hambare spațioase și pline.

Stilul general de viață nu se fixează pe trepte și nici la media stilurilor, ci stilul maxim determină transformarea

societății. Explicația e pur psihologică, iar nu economică. Stilul minimal tinde a ajunge pe cel maximal. Atîta vreme cît stilul nu se standardizează, chestia socială va exista. Evident, la bază e invidia. Sau poate ereditatea lumilor organice unde stilul era unitar, iar conducătorul simplu ctitor, adică îndrumător cu daruri lăsate dela Dumnezeu sau natură, care își găsea funcțiunea în împlinirea și activitatea darurilor în folosul comunității unanime fără a fi posedat de demonul acumulării personaliste. Atunci, cînd se întîmpla acumularea se izbăvea prin redarea bunurilor furate din colectivitate sub forma bisericilor, spitalelor, darurilor mănăstirești. Astăzi furtul se acumulează și e lăsat moștenitorilor. Standardul lor se ridică. Mulțimea rămîne în urmă și discrepanța crește. Atunci se naște chestia socială, lupta și conștiința de clasă, suferința generală. Prin colectivizarea marilor izvoare de producție standardul se stabilizează la nivelul producției, risipa și suferința e minimală. Suferința devine pur individuală prin sorginte, și izvorul actual de suferință datorită societății și diferențelor ei dispare.

* * *

Cine e proletar și cine e exploatator?

Definirea raporturilor nu pornește dela o tabelă abstractă (colorată eventual moralizant și teologal), ci de la stilul de viață dinlăuntrul unei societăți. Iar stilul de viață este determinat de standardul grupei restrînse de privilegiați și exploatatori. Dictarea condițiunilor și aspectul felului de viață socială pornește de *sus* în *jos*. Versailles a pus pecetea stilului francez și l-a ridicat la rangul de criteriu și ideal. Berlinul prusian în urma victoriei dela 1870 și a politicei de expansiune colonial-militaristă a dat indicațiunile după care s'a modelat prusian-organizatoriu o federațiune patriarhală de „gînditori și poeți". New-York a americanizat triburile medievale sud-est și est-europene emigrate dînd ca norme 100 la sută americanism. (100 la sută e titlul unui roman tipic american, iar Babbitt a ajuns babbitt).

Stilul de viață impus în Romînia este București-Paris, o mixtură latifundiară parizianizată. Atîta timp cît se rămîne în sistem, orice lamentații sînt inutile. Precizarea stilului nostru de viață s'a făcut la o intersecție între latifundie decadentă și cetate capitalistă. Acesta este idealul social al tuturor Rominilor și ediția princeps se tipărește în toate formatele și pe toate cărările. Discrepanța dă impresia de provizorat și suferință.

Nu voi face acum un portret sociologic al stilului de viață romînesc. Ediția princeps a fost refăcută, cu un strălucit rafinament și cu o artă superioară de giuvaergiu din

vremea Renașterii, de Al. O. Teodoreanu în *Hronicul măscăriciului Vălătuc*, o carte extraordinară și unică în felul ei. Formația stilului de viață romîn intuită de Al. O. Teodoreanu a fost studiată în formele ei ulterioare, care au păstrat linia primară, de Ionel Teodoreanu în *La Medeleni* și *Bal Mascat*. Indicațiuni prețioase concretizate literar se mai găsesc în *Venea o moară pe Siret...* de Mihail Sadoveanu și în *Calea Victoriei* a lui Cezar Petrescu.

Era firesc ca o țară „eminamente agrară" să primească pecetea stilului de viață dela principii latifundiilor. Nerentabilitatea agriculturii în sistemul capitalist i-a ruinat cu toată bogăția de materii prime și personal pe care le posedau. Dacă se face o evaluare justă între capitalul investit într'o fabrică și avuțiile agricole posedate de latifundiari, egalitatea lor era perfectă. Deosebirea provenea din nerentabilitate, prețurile fiind indirect fixate de fabrică și bancă prin menținerea la un minimum a salariilor muncitorilor industriali consumatori de pîine. Avînd monopolul prețurilor, rentabilitatea posesorilor lor era maximală pe cînd a latifundiarului extrem de redusă.

Această diferență de venituri nu se traducea pe scara ierarhiei sociale. Din punctul de vedere al Reprezentațiunii și pe baza tradiției latifundiarul aristocrat trecea înaintea burghezului fabricant. El era chiar obligat de morala socială să ducă un stil de viață mai opulent decît burghezul. Discrepanța de venituri a dus pe latifundiar să-și „mănînce moșiile ca pe măsline", după expresia atît de sezisantă a lui Păstorel Teodoreanu.

In timp ce burghezul își putea îngădui un stil de viață tot atît de ridicat ca și latifundiarul, pe care l-a înlocuit, rentabilitatea întreprinderilor lui punîndu-l la adăpost, latifundiarul se ruina.

O moșie = o măslină.

Romînia, țară eminamente agricolă, n'are în sistemul burghez o valoare mai mare decît a unei porții de măsline.

In loc ca stilul de viață să scadă la valoarea *reală* pe care o avem în sistemul capitalist, el crește.

Standardul de viață al maselor muncitorești și agrare romîne este în ascensiune prin mijloacele rapide moderne de molipsire din atmosfera citadin-burgheză. Ultimele două decenii ale veacului XX au implîntat în inima și mintea ultimului plugar și ultimei țărănci imagini orășenești. Invazia copiilor de săteni la școli își are aici sursa. Nu insistăm. Concepțiile polițiste strigă pe toate cărările roșul, pudra, mătasa și gramafoanele pe care cooperativele populare au fost *silite* să le cumpere pe baza principiului comercial just burghez de cerere și ofertă. Este dealtminteri și o dovadă a fineței plămadei poporului romîn, care simte necesitatea de a-și asimila

aceste ustensile ale civilizaţiei moderne. Canaliile orăşene ar dori un privilegiu de castă pentru tehnica, amabilităţile şi plăcerile modernităţii, iar ţăranului romîn îi predică modestia — sau grosolănia structurală? — a unei ţărănimi balcanice. Blîndul Simeon Mehedinţi a predicat o viaţă întreagă învăţătoarelor şi ţărăncuţelor să poarte zăvelcile moştenite din zestrea bunicelor, purtate uneori — aceiaşi bucată — şi de răstrăbunice. Mersi. Stamba se poate spăla săptăminal la cişmeaua cu apă limpede. E mai higienică. Moda se schimbă la Paris, sezonal. Cochetăria şi nasul ascuţit al unei simple ţărăncuţe simte ceva mai mult decît un geograf culturolog educat antebelic la Berlin şi îmbrăcat ca un pastor protestant pe trotoarul cu încîntătoare picioruşe depe Calea Victoriei, învăluite în mătase străvezie de Lyon şi dantelate în Rue de la Paix.

Un portofoliu dubios de 2 jum. milioane lei al Cooperativelor a fost preluat de către Stat. Datoria agricolă de 60-80 miliarde lei, e vorba să fie preluată tot de către Stat. Statul face împrumuturi în străinătate...

Stilul latifundiarului în sistemul capitalist care îi răpea veniturile l-a dus la ruină. Rentabilitatea agriculturii actuale, care face schimbul cu Apusul pentru a-şi duce un stil analog, e mizeră. Diferenţa se citeşte în balanţe comerciale. Titularii proprietăţii rurale nu mai sînt ţăranii, ci băncile sau instituţiile similare, care sînt finanţate de Apus. Incă puţini ani şi întreaga Romînie se proletarizează definitiv. Deţinătorii principali nu vor fi de-aici. In niciun caz nu vor fi cei ocupaţi în agricultură. Titlul lor juridic este expropriat economic.

Petre Pandrea

Cronica ideilor

Bergsonismul şi poezia pură

Dacă Bergson, urmînd pilda dată de unii dintre predecesorii săi, s'ar hotărî să-şi complecteze opera cu o estetică, ideia centrală a acesteia ar fi, probabil, „mobilitatea".

Schopenhauer afirmase că universul e o muzică congelată. Fraza aceasta ar exprima un adevăr, după părerea noastră, chiar şi în cazul cînd am avea capriciul de a înlocui cuvîntul muzică prin acela de poezie. Neîndoios, universul e o poezie congelată; dar trebue adăugat că poetul e acel chimist care are tainicul şi minunatul meşteşug de a transforma orice solid în lichidul cel mai fluid. Poezia nu este altceva decît vraja care ne sileşte să coincidem nu cu realitatea congelată, nu cu realitatea *deja făcută*, dar cu aceia *care se face*, cu aceia mobilă ca şi rîul care curge...

Acei care nu se vor mulţumi — dintr'odată — cu definiţia pe care am dat-o poeziei, ne vor concede, deocamdată, că cel puţin poezia pură e arta care ne face să coincidem cu realitatea sentimentului pe care ni-l sugerează. Sentimentul însă e o fiinţă vie, care are o durată proprie; n'o putem prelungi sau scurta după voinţa noastră; e o durată independentă de noi. Omul nu poate naşte sau ucide un sentiment, aşa cum aprinde sau stinge un bec electric... Dar pentrucă sentimentul are o durată proprie, insemnează că'n decursul existenţei sale se transformă, se creează, adică este o realitate care se face.

Bergson ne dă un exemplu convingător despre schimbările necontenite ale unui sentiment în decursul duratei sale. Dînsul ne arată cum mila trece prin mai multe faze, cum ea consistă „dintr'un progres calitativ, dintr'o trecere dela desgust la frică, dela frică la simpatie, şi dela simpatia însăşi la umilinţă". [1]

---

[1] *Les données immédiates de la conscience*, p. 15.

S'a înţeles, credem, că analiza de mai sus a fost făcută nu asupra unei durate care durează, ci asupra unei durate care a încetat să dureze, — adică asupra spaţiului, căci numai acesta este, după cum se ştie, divizibil la infinit. „Durata pură, — zice filozoful mobilităţii, — este forma pe care o ia succesiunea stărilor noastre de conştiinţă cînd eul nostru se lasă trăit, cînd se abţine de a stabili o separaţie între starea prezentă şi stările anterioare".[1]

Din două, una: ori renunţăm de a mai analiza un sentiment pentru a-l putea trăi, ori, din contra, renunţăm de a-l mai trăi pentru a-l putea analiza şi diviza în voie ca pe-o linie trasă în spaţiu.

Cînd la necesitatea acţiunii practice s'a adăugat mai tîrziu limbajul, — impus de viaţa socială, — peste aspectul interior al eului s'a lăsat o perdea groasă. Gîndirea vie şi concretă, în veşnică mişcare, a fost înţepenită şi 'n urmă divizată în cuvinte, transformîndu-se astfel în limbaj. Ceiace fusese percepţia pentru materie, a fost şi limbajul pentru gîndire: aici lucrurile; dincolo cuvintele... Şi după cum percepţia limitase materia, tot astfel limbajul a limitat gîndirea: dintr'o gîndire concretă şi personală, dînsul nu scoate la suprafaţă decît ceiace este general şi abstract, adică puţinul ce poate fi înţeles şi simţit de toată lumea, — iar restul, originalul şi viul, îi scapă pentru totdeauna.

In clipa de faţă — de pildă — sufletul nostru e plin de-o milă profundă: „sînt mii de elemente diverse care se unesc, care se pătrund, fără contur precis, fără cea mai mică tendinţă de a se exterioriza unele prin raport cu altele; originalitatea lor e cu preţul acesta.[2] Dar aşa fiind, ne putem întreba: Ce anume a analizat Bergson, în realitate, cînd ne-a spus, după cum ştim, că analizează mila? A analizat cu adevărat acest sentiment, sau numai umbra lui? Noi credem că numai umbra, căci „din mii de elemente diverse care se unesc, care se pătrund" dînsul a prins numai cîteva din ele, pe care, în urmă, le-a juxtapus, — cum nici nu se putea altfel, — în mod artificial, ca pe nişte „stări inerte, care se pot traduce prin cuvinte şi care constitue, fiecare în parte, elementul comun, rămăşiţa impersonală, adică impresiile resimţite într'un caz dat de societatea întreagă".[3]

Dar purtarea vitregă a limbajului faţă de lumea interioară nu s'a oprit aici. După cum digul opreşte cursul apei, la fel cuvîntul înţepeneşte mişcarea şi mobilitatea gîndirii noastre. Dînsul vrea să-şi impuie stabilitatea şi statornicia-i de *beton armat* la tot ce este schimbător şi viu. Dacă sentimentul pe care-l simţim, pe care-l trăim, nu ni se pare că se schimbă în fiecare zi, faptul vine numai de acolo că dînsul este exprimat de cuvînt, care rămîne totdeauna acelaşi. Cuvîntul *iubire*, de exemplu, nu-i decît denumirea pe care-o dăm acestui sentiment pe tot timpul cît durează. Dela naşterea iubirii şi pînă la moartea ei, noi o numim mereu la fel indiferent de toate transformările pe care le sufere în drum. Că iubirea se schimbă, se transformă în fiecare zi, este lucru învederat; altfel nu s'ar naşte, n'ar trăi şi n'ar mai muri nicidată... (Numai iubirile neadevărate, nesimţite, numai acelea sînt eterne.)

[1] *Op. cit.*, p. 76.

[2] Bergson, *Les données immédiates de la conscience*, p. 100.

[3] Bergson, *Op. cit.*, p. 101.

„Cu vorbele, cu imaginile şi chiar cu ideile nu veţi reconstitui gîndirea, aşa după cum cu poziţiile nu veţi reconstitui mişcarea.[1] Oricît am alătura imobilul la imobil, — de ori ce natură ar fi dînsul, — nu vom obţine niciodată mobilitatea. V'aţi gîndit, de sigur, la cinematograf. Iată filmul: sînt mii de fotografii, mii de poziţii juxtapuse, aliniate în cea mai perfectă ordine logică; cu toate acestea filmul nu ne va da senzaţia mişcării atîta vreme cît nu este introdus în aparat, ale cărui roţi însă — nu trebue uitat! — se 'nvîrtesc mereu... Şi să se mai noteze — în treacăt cel puţin — că aici e numai vorba de-o mişcare artificială făcută şi nu născută, întocmai ca şi mişcarea gîndirii cînd aceasta e reconstituită de limbaj. — Orice fiinţă vie are cauza transformărilor, a mobilităţii sale, în ea însăşi; dar cauza care face să se desfăşoare filmul e situată în afară de dînsul, în aparat, aşa precum mobilitatea unei gîndiri reprodusă de-o frază e situată în afară de dînsa, în inteligenţa noastră, care *a fabricat* şi nu a *creat* această frază. — A spune că inteligenţa poate da naştere unei gîndiri vii şi concrete, e acelaşi lucru cu a susţine că părinţii s'au născut din copiii lor. De fapt, inteligenţa nu poate decît fabrica, — şi dacă fabrică copii, se înţelege dela sine că, în realitate, nu face decît nişte biete păpuşi, care, de se pot strica, nu pot însă, nici creşte, nici îmbătrîni... In afară de asta, atît fotografiile din care este construit filmul, cît şi cuvintele din care este construită fraza, sînt nişte simple stări, — iar „tentativa de a reconstitui schimbarea cu nişte stări implică această propoziţiune absurdă că mişcarea e făcută din imobilităţi".[2]

După doctrina bergsoniană opera de artă ar trebui să fie o „schemă dinamică" care se realizează pe „un plan de conştiinţă" străin ei. In termeni mai simpli şi mai clari să zicem cu d. Suchianu: „arta adevărată este acel procedeu omenesc prin care exprimăm *ceva* cu *altceva*". — Cum defi-

[1] Bergson, *L'énergie spirituelle*, p. 47.

[2] Bergson, *L'évolution créatrice*, p. 333.

niția e luminoasă, rămîne doar să-i încercăm supleța, raportînd la poezie pură.

Poezia pură, am afirmat noi dela început, este o realitate care se face, o mișcare, o mobilitate; dar această poezie — chiar dacă ar fi „une romance sans paroles" — se servește oricum de cuvinte, care sînt, după cum s'a văzut, imobilitatea însăși.

Concluzia se degajează dela sine: Pentrucă poezia pură „exprimă ceva — mobilitatea — cu alteeva — imobilitatea" — ea este și rămîne o artă adevărată.

De fapt, prin „a *exprima* ceva cu altceva" nu trebue înțeles decît a *sugera* ceva cu altceva; — numai prin sugestie poetul, care e frate bun cu prestidigitatorul, va putea face „minunea" ca, trecînd peste absurd, să ne dovedească totuși „că mișcarea e făcută din imobilități". — „Pentrucă subiectul hipnotizat sfîrșește prin a simți cald cînd i se repetă mereu că-i este cald, nu urmează de aici că vorbele care l-au sugestionat sînt ele înseși calde". [1]

Cînd Rimbaud spunea că toate vocalele au un fel de culoare proprie, — „A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu", — exprima, de sigur, un adevăr valabil în mod absolut numai pentru el însuși; totuși din „adevărul" lui Rimbaud s'ar putea scoate un lucru valabil pentru toți: Vocalele și prin ele cuvintele, au o forță ascunsă, misterioasă, și care, acționînd asupra ființei noastre nervoase, ne pot ușor sugera o culoare sau alta.

Lăsînd „audiția colorată" laoparte, putem reține, la rigoare, numai atît: Același cuvînt sau imagine pot fi considerate, rînd pe rînd, fie ca stări statice, fie ca stări dinamice. Totul depinde de ceiace dorim să facem cu ele. Dacă vrem să analizăm numai, sau să vorbim despre un lucru, de-o pildă, despre un sentiment, e suficient, pentru a putea fi înțeleși și de alții, să întrebuințăm cuvîntul în sens static, de simbol abstract, care se va aranja în frază numai după porunca logicei spațiale, — aceasta fiind „regula după care manipulăm simboalele" [2]; dacă, din contra, dorim, — ceiace este și vrerea poeziei pure, — ca sentimentul nostru să treacă în sufletul altuia viu și întreg, — așa cum este el și în sufletul nostru, — atunci e necesar să întrebuințăm cuvintele în aspectul lor dinamic, cînd ele, dacă nu *spun* nimic, *sugerează*, în schimb, totul, — ca și muzica...

Pentrucă creerul „nu este, la drept vorbind, nici organul sentimentului, nici al gîndirii și nici al conștiinței" [3]; pentrucă scopul poetului „este de a ne face să simțim ceiace nu va ști să ne facă să înțelegem" [1], urmează că procedeul de bază al poeziei pure nu poate fi decît sugestia, singura care ne poate sili să trăim, să simțim în noi înșine, o realitate care n'a fost a noastră.

Ca să nu se spue că dăm o prea mare importanță sugestiei, vom aminti că Mallarmé, părintele adevărat al poeziei pure, scria: „Nommer un objet c'est supprimer les trois quarts de la jouissance du poème qui est faite du bonheur de deviner peu à peu; le suggérer voilà le rêve". Dealtfel, Bergson insistă și dînsul suficient de mult în această chestiune. Printre altele filozoful timpului pur, spune: „obiectul artei este de a adormi puterile active sau mai exact rezistețele personalității noastre și a ne duce astfel la o stare de docilitate perfectă unde realizăm ideia care ni se sugerează, unde *simpatizăm* cu sentimentul exprimat". [2]

Ca și intuiția bergsoniană poezia pură nu ne pune la încercare puterea noastră de *a înțelege*, ci putința de *a simpatiza*, de a ne contopi c'un obiect, de a-l cunoaște în el însuși, în mod absolut. Dînsa nu „intelectualizează", nu înțepenește viața spirituală în idei clare — dar moarte; dînsa *cîntă* stări vagi — dar adînci, semi-conștiente — dar vii...

Aici se poate vedea că Verlaine, deși poet discursiv, a avut o *intuiție* justă recomandîndu-ne „la chanson grise où l'indécis au précis se joint" sau cînd spunea: „Prends l'éloquence et tords-lui son cou!"

In adevăr, poezia pură nu este o artă discursivă, ci una intuitivă sau muzicală. — Intre poema discursivă și aceia intuitivă-muzicală, e aceiași diferență ca între lucrul *fabricat* și altul *născut* și viu; prima e o realitate deja făcută, a doua e o realitate care se face, adică o mișcare, o mobilitate. Poezia discursivă e, sau un... discurs versificat ca unele din poemele fără sfîrșit ale lui Vigny, sau este, — cum observase spiritual și drept delaolaltă, d. P. Zarifopol, — filozofie de turmă, o ideie banală dar îmbrăcată frumos, de Duminică, și care, prin asta, are un efect sigur asupra „persoanelor gingașe"... De-o pildă: „Nu mă tem de moarte, ci de veșnicia ei!"

Am subliniat faptul că poetul discursiv își „intelectualizează" sentimentele. De aici urmează că dînsul lucrează cu plan sau mai exact, că scoate o copie de pe „idealul" conceput clar mai de înainte ca poezia să fie, mă rog, „creată"... Poetul discursiv se joacă cu vorbele, așa cum un copil se distrează juxtapunînd în diferite chipuri cuburile de carton, pînă cînd reușește să construiască o imagine mai mult sau mai puțin asemănătoare cu imaginea lipită pe cartonul

[1] Bergson, *Matière et Mémoire*, p. 146.
[2] Bergson, *L'évolution créatrice*, p. 174.
[3] Bergson, *L'énergie spirituelle*, p. 50.

[1] Bergson, *Les données immédiates de la conscience*, p. 5.
[2] Bergson, *Les données immédiates de la conscience*, p. 11.

cuției și care i-a servit de model. — Poetul intuitiv, din contra, n'are ideal, nu copiază natura, dar creează la fel ca natura, fără plan; poezia pură e ca o ființă vie care, odată născută, crește dela sine, organic, prin propria ei vitalitate. E poezia lui Mallarmé și a tuturor elevilor săi, indigeni sau străini.

Paul Valéry ne spune că toți poeții „moderni" — chiar și acei care fac parte din școli deosebite, — au o tendință comună: „de reprendre à la musique leur bien". Neîndoios, „de la musique avant toute chose", — numai un lucru: ar trebui de determinat ceva mai clar această muzică. La nevoe, s'ar putea spune că orice muzică are două armonii, care ar corespunde, oarecum, cu cele două aspecte ale eului despre care ne vorbește Bergson: o armonie socială și exterioară; alta individuală și interioară. Noi credem că muzica poeziei pure are o armonie interioară. Mallarmé ar numi-o, probabil, muzica tăcerii; ne amintim:

> Pour la délicate phalange
>
> . . . .
>
> ... Sur le plumage instrumental,
> Musicienne du silence.

Dacă Bergson și-ar fi „cîntat" mobilitatea în versuri, e de crezut că dînsul ar fi fost un poet tot în genul lui Mallarmé. Iată ce gîndește filozoful de astăzi despre arta de a scrie: „este ceva ca și arta muzicantului; dar să nu credeți că muzica despre care vorbim aici se adresează numai urechii, așa cum se imaginează de obiceiu." Apoi, mai departe: „dezlegarea problemei nu stă în armonia materială a sunetelor. In realitate, arta scriitorului consistă mai ales în faptul de a ne face să uităm că întrebuințează cuvinte. Armonia pe care-o caută este o anumită corespondență între spiritul și opera sa, o corespondență atît de perfectă, încît, dusă de frază, ondulația gîndirii sale e comunicată gîndirii noastre și atunci fiecare cuvînt, luat aparte, nu mai contează: nu există nimic altceva decît sensul mișcării care traversează cuvintele".[1]

După cum reese din cele de mai sus, clericul Brémond e de aceiași părere cu Bergson, cînd insinuează că, dacă uneori o poezie oarecare are o muzică verbală, nu-i prin asta, numaidecît, și pură. Poezia pură nu poate fi o armonie materială, ci una spirituală; dînsa nu se reduce, în ultima analiză, la armonia exterioară a cuvintelor, ci la ritmul interior al gîndirii, la fluidul care străbate cuvintele.

Deschizînd o scurtă paranteză, să ne fie îngăduit de a

[1] Bergson, *L'énergie spirituelle*, p. 49.

socoti drept adevărată și afirmația misticului Brémond, că aspirația ultimă a poeziei ar fi tăcerea. Numai tăcerea, crede Brémond, numai dînsa e pură și sfîntă; cuvintele — oricît ar fi ele de alambicate — rămîn tot impurități care vin dela Satana.

Unde însă nu-l mai putem urma pe misticul nostru este în concluzia care o dă premizelor sale, — o concluzie foarte logică, de altfel, dar prin asta nu mai puțin ridiculă. Cînd zici „că a accepta să nu traduci în versuri inspirația e cel mai frumos omagiu care se poate aduce poeziei", însemnează din două, una: ori că fraza a fost scrisă de un fanatic credincios al lui Budha, în stare de... extaz, ori că dînsa e o... mîngiere voltairiană, pentru poeții fără talent.

Nu, hotărît, „cel mai frumos omagiu care se poate aduce poeziei", e tocmai s'o creezi, să creezi acea tăcere pură și mare, — chiar dacă, pentru asta, ar trebui să te întovărășești o clipă cu Necuratul, — care nu este, la urma-urmei, decît „percepția pură" a lui Bergson, așa după cum tăcerea pură a lui Brémond nu poate fi decît o „amintire pură", adică o stare virtuală" care nu mai este, dar care ar vrea să fie încă"...[1] — E foarte frumos ca poetul să fie un drept credincios și un mare evlavios; dar asta nu-l poate opri, după părerea noastră, de a face parte din ordinul iezuiților, și de a șopti și dînsul, între două suspine, că „scopul scuză mijloacele"...

Inchizînd paranteza, ne rugăm să fim bine înțeleși și să nu se deducă din cele scrise în ea, că îmbrățișăm părerea lui Paul Valéry, care — zice dînsul — își construește poezia — o poezie tot pură — numai prin rațiune și inteligență. Noi rămînem la credința lui Bergson: „arta nu se interesează decît de viu, și nu se servește decît de intuiție".[2]

* * *

In afară de Valéry, toți poeții puri sau neo-romantici se simt ca la ei acasă în cadrele filozofiei lui Bergson; — dar și Valéry, cu tot bagajul său raționalist, ar putea, la nevoe, să intre prin poarta de dindos în cetatea bergsoniană. Aceasta însă e o altă chestiune, — de care ne vom ocupa, poate, altă dată. Deocamdată dorim să spunem că, între adevărata poezie pură și simfonia lui Bergson asemănarea e atît de mare, încît cineva, care n'are ce face, și desigur glumind pe jumătate, s'ar putea întreba: Poezia pură s'a născut din mobilitatea bergsoniană sau aceasta din prima?...

[1] Bergson, *L'énergie spirituelle*, p. 141.
[2] *Les données immédiates de la conscience*, p. 142.

Iată un sonet de Mallarmé:

Dame
sans trop d'ardeur à la fois enflammant
La rose qui cruelle ou déchirée et lasse
Même du blanc habit de pourpre le délace
Pour ouïr dans sa chair pleurer le diamant

Qui sans ces crises de rosée et gentiment
Ni brise quoique, avec, le ciel oragent passe
Jalouse d'apporter je ne sais quel espace
Au simple jour le jour très vrai du sentiment

Ne te semble-t-il pas, disons, que chaque année
Dont sur ton front renaît la grâce spontannée
Suffise selon quelque apparence et pour moi

Comme un éventail frais dans la chambre s'étonne
A raviver du peu qu'il faut ici d'émoi
Toute notre native amitié monotone

Dela întiia aruncătură de ochi asupra acestui sonet, ceiace ne frapează mai mult e violarea sintaxei şi, prin asta, originalitatea punctuaţiei. In tot cuprinsul poeziei nu găsim decît abia patru virgule şi nici un singur punct.

Odată aceste subliniate, să dăm cuvîntul din nou lui Bergson: „eu cred, zice dînsul, că toată viaţa noastră interioară e ceva asemănător cu o frază unică începută dela întiia trezire a conştiinţei, o frază semănată cu virgule dar nici într'o parte tăiată de puncte". [1]

... De fapt, poeţii sau prozatorii care se căznesc de a scrie „urît", „nemţeşte" în fraze lungi, fără sfîrşit, ca Mallarmé sau Proust, dovedesc numai criza lor excesivă de a nu opri în mod artificial durata sau mişcarea continuă şi indivizibilă a unei gîndiri sau a unui sentiment.

Cum în poezia lui Mallarmé se găsesc, după cum s'a văzut, şi alte curiozităţi de sintaxă, — de o pildă: aranjarea cuvintelor în propoziţiune, contrar celor mai elementare reguli gramaticale, — trebue de spus că originalităţile acestea nu-s fără sens; la un fond „original" — mobilitatea — a trebuit şi o formă originală: cuvintele, şi prin ele propoziţiunile, să nu aibă vre-o rezonanţă în sufletul cititorului prin înţelesul lor logic, dar numai prin muzicalitatea lor.

Cu cele de mai sus, revenim iarăşi, după cum era de aşteptat, la cuvintele dinamice; numai acestea se vor putea penetra ca notele unei melodii, — numai acestea vor putea

[1] *L'énergie spirituelle*, p. 60.

forma un progres calitativ şi indivizibil, căci forţa cuvintului trecut se va contopi cu forţa cuvintului prezent spre a înainta, unindu-se cu viitorul.

Cînd în decursul acestui articol s'a negat cuvintului posibilitatea de a reconstitui mobilitatea, s'a înţeles, credem, că acesta a fost luat în sens static, de concept abstract, — în acel sens in care, de altfel, cuvintul e totdeauna întrebuinţat în conversaţiile sau discursurile noastre. — Şi este în chipul acesta întrebuinţat, din simplul motiv că numai conceptul abstract, numai simbolul, se ordonează după porunca logicei — matematică — spaţiale în fraze cu înţeles atît de precis şi de clar, încît dintr'o gîndire sau sentiment individual nu scot la suprafaţă, după cum s'a văzut, decît ceiace este comun şi banal, lăsînd restul, originalul şi specificul, la oparte.

Cum însă scopul artei în general, şi al poeziei pure în special, e tocmai să ne sugereze specificul şi originalul, se poate deduce uşor că, artistul în general şi poetul în special, va iubi mai adesea cuvintul-forţă, acela care condus de *logica sentimentului ne va da o frază cu contur neprecis, cu înţeles vag ca o percepţie confuză; dar care nu-mi limitează trecutul numai la ceiace poate fi de-un ajutor la o acţiune prezentă a corpului meu, ci îmi actualizează, din contra, toate amintirile, — chiar şi acelea pe care le-am strîns într'o viaţă anterioară...*

Poezia pură ar putea fi comparată, dintr'un anumit punct de vedere, cu visul. Cu visul care adeseaori alăturează şi împărechiază imaginele cele mai complect deosebite între ele. — De aici vine şi mult discutata incoherenţă a poeziei pure. Cum această poezie asociază imaginile numai după asemănarea lor internă, ce poate fi de mirare dacă întîmplarea face ca, uneori, aceste imagini să nu aibă nici o similitudine externă şi să apară chiar, logiceşte vorbind, cu totul contrarii?

Altfel spus, după cum mişcarea pură n'are spaţiu, tot aşa poezia pură n'are subiect exterior. — Dar dacă dînsa n'are subiect şi unitate externă, are, în schimb, un subiect şi o unitate internă, pe care însă noi nu ştim sau nu vrem să ne ostenim de a le găsi. Şi lucrul ar fi uşor! In adevăr, subiectul poeziei pure nu-i decît starea de suflet care ne-a fost sugerată de imaginile care păreau că n'au nimic comun între ele; iar unitatea poeziei pure nu-i o unitate care se poate vedea cu mintea, o unitate abstractă şi rece, dar una vie şi concretă, o unitate pe care-o simţim în noi înşine.

Cînd cauţi ordinea stabilită de Diavol (inteligenţa), acolo unde domneşte ordinea stabilită de Dumnezeu (sentimentul) e natural ca totul să ni se pară dezordonat şi sucit;

dacă însă ne vom sili să ne lepădăm de obiceiul moştenit de a privi atent numai spre lumea de unde ne vine amorul şi mîncarea, adică numai spre lumea externă, atunci totul va intra în cea mai impecabilă ordine. Hotărît, trebue să facem un efort pentru a ne obişnui să ne îndreptăm ochii şi asupra noastră înşine, în adîncime, — spre lumea unde locueşte Dumnezeu, şi de unde ne vine poezia pură, care mai înainte de a fi pură — sau tocmai de asta — e poezia eului interior.

Alexandru Nanu

Cronica socială

Politica salariilor urcate

„Nous ne sommes pas des ascètes"

Pentru lucrător sau amploiat, pentru tehnician sau funcţionar, salariul, remuneraţia muncii constitue problema capitală.

Munca e datoria noastră zilnică, tributul şi onoarea fiecăruia şi totodată este însăşi baza societăţii. Răsplata muncii face corp cu viaţa lucrătorului.

Mărginind consideraţiile în domeniul muncii din industrie şi comerţ, putem spune că întreaga acţiune politică şi sindicală a muncitorilor a avut de scop şi a realizat urcarea neîncetată a salariului real în tot decursul veacului trecut şi în primele trei decenii ale secolului XX.

Aşa stau lucrurile în regimul capitalist; aşa s'a experimentat şi în regimul cooperatist; tot asa se desemnează şi în cel socialist. Nu cunosc un sistem de producţie care să nu aibă nevoe de muncă, şi ea trebue răsplătită indiferent de numirile acestei remuneraţii, căreia i se zice salariu în termenul consacrat.

Oricare ar fi sistemul producţiei sau al muncii, aceasta trebue remunerată şi salarizarea va ridica mereu competiţiuni de modificare şi transformare. S'a vorbit de *abolirea salariului într'un regim* complet comunist, adică să se ia din grămadă de cine are nevoe. Soluţia comunistă reprezintă idealul perfect: „Să dea fiecare după facultăţile proprii şi să ia după nevoile personale". Formula aceasta presupune o producţie şi acumulaţie extraordinare şi mai implică schimbarea naturii omului, care să fi devenit o fiinţă perfectă, conştientă de îndatoririle sale faţă de colectivitate şi cumpătată pînă la virtute în cerinţe. Soluţia comunistă e

perfectă în scris, fiindcă hîrtia e complezentă. Dar e greu de crezut în organizarea ideală a producției și acumulării pînă la acel grad de abundență permanentă; și cu neputință de imaginat că va dispărea egoismul uman, lenea și indolența, lăcomia și nemulțumirea, satisfacția nevoilor omenești, care sînt nelimitate. Omul e prin natură nemulțumit și combativ, cu dorințe neîmplinite, setos de cîștig și posesiune, cu apetit de juisare. Vorba lui Jaurès: Nu sîntem asceți.

Soluția socialistă cu privire la răsplata muncii e „Fiecăruia după efortul adus" — ceiace implică regim de salariu denumit just. Cu ocazia redactării programului partidului socialist german în 1875, a fost consultat Karl Marx. El a observat că din totalul produsului creat de muncă trebue să se preia:

1) o parte pentru amortizarea mijloacelor de producție (uzajul);

2) o parte pentru extensiunea producției;

3) o parte pentru rezerve față de eventualele perturbări și accidente, recolte rele, etc.;

4) altă parte pentru cheltuielile generale ale comunității (trebuințe generale — ca drumuri, școale, etc. — și cheltuieli de întreținerea invalizilor, etc.); ce va rămînea după aceste prelevări se va împărți între muncitori.

Cum se va împărți acest rest? Marx a răspuns că nu prin drept egal, observînd că „orice drept este un drept neegal", și că nu poate fi vorba de o împărțire egală a produselor muncii. De aci concluzia că societatea socialistă va trebui să accepte tradițiile și uzanțele societății capitaliste în ce privește modul de remunerare a muncii, retribuție măsurată cu serviciile pe care fiecare lucrător le-a adus în producția bogățiilor.

Este adevărat, Marx s'a complinit că mai tîrziu, cînd producția va fi abundentă, cînd sursele bogățiilor publice se vor revărsa, se va putea da fiecăruia după nevoile sale fără a mai ține cont de capacitatea, de vigilența și de propria lui activitate. Cu acest mai tîrziu intrăm iar în ipoteza stadiului paradisiac al unei societăți în care fiecare va putea munci după plac și va găsi corespondentul dorinței sale în abundență.

Experimentarea socialistă poate fi examinată în Rusia sovietică, în linii mari. Dela 1917 pînă azi, salariile din Rusia au urmat o scară neregulată, după evoluția planului economic al sovietelor. Intre primele preocupări ale lui Lenin s'a preconizat organizarea științifică a muncii, iar lucrul să se facă cu bucata. In „Pravda" din 28 Aprilie 1918 Lenin a scris: „Trebue să introducem imediat lucrul cu bucata și să-i controlăm practica. Trebue să încercăm orice sugestie științifică a sistemului Taylor. Rusul e lucrător mediocru în comparație cu acela al societăților mai avansate și nici nu putea fi altfel sub regimul țarist și al feudalismului. Autoritatea sovietelor trebue să prezinte poporului, în toată claritatea, problema de a ști cum să muncim. Ultimul cuvînt al capitalismului, în această privință, e sistemul Taylor cu toate măsurile progresive ale unei organizări științifice de mare valoare, în analizarea mișcărilor mecanice necesitate în lucru pentru eliminarea mișcărilor superflue și inutile și pentru determinarea celor mai bune procedee de lucru productiv. Republica sovietelor — accentua Lenin — trebue să adopte orice tehnică avansată care reprezintă un caracter științific și oferă o valoare". Adevărul este că s'au adoptat mijloacele de organizare a muncii după metodele infamei burghezii, nu însă și felul de remunerație. De-abia în ultimul său raport din anul trecut Stalin a putut să anunțe mărirea salariului lucrătorilor pe temeiul ameliorării utilajului și pe creșterea producției industriale și celorlalte ramuri, adică în măsura descreșterii cheltuielilor de producție.

După statistica B. I. M., în 1928 salariul real din Rusia crescuse cu 8% față de salariul lucrătorului rus din epoca 1905—1909; în al său plan cincinal, Grinko arată că, potrivit planului, în 1933 randamentul muncii va crește cu 110%; planul prevede o majorare de 50% a salariului nominal și o majorare de 70% a salariului real pentru 1933; că programul economic vizează mai ales ridicarea salariilor din industria grea (Le plan quinquennal, p. 158—160); că în plan este aprobată colectivizarea unei cote din salarii, care va servi pentru perfecționarea sistemului de învățămînt și educația fiilor proletariatului.

Am dat aceste amănunte spre a învedera că și socialismul aplicat păstrează salariul numerar și intenționează ameliorarea lui, întocmai ca în regimul capitalist și cooperatist unde salariul are trăsătura permanenței și perfectibilității.

*

Să reținem însă că din critica socialismului teoretic a rezultat un progres: acela că salariul nu trebue să fie simplul rezultat al producției anterioare, ci el trebue să ia o formă de încurajare pentru producția ulterioară. Odată găsită această formă, lucrătorul s'a ridicat din starea de proletariat și a scăpat de rigiditatea crudei legi de aramă a salariului. Vom vedea că asemenea formă a găsit-o patronul de extraordinar bun-simț și simț practic H. Ford.

Așa dar, pentru regimul capitalist problema este de a recompensa cît mai bine pe lucrător în proporție cu valoarea produsă de el: problemă ce o putem numi politica salariilor. Ea are în considerație cele mai bune modalități de remunerare a muncii.

Din capul locului vom spune că trebue un sistem de salarizare capabil să concilieze interesul producţiei cu interesul consumaţiei. Lupta pentru salariu s'a dat pînă acum între cei doi factori ai producţiei, capital şi muncă; de acum in tranşare intervine reprezentantul colectiv pentru apărarea consumatorului, odată cu noua orientare economică.

In adevăr, problema salariilor face parte integrantă din studiul organizaţiei raţionale, care se bazează pe echilibrarea cererii şi ofertei, şi echilibrul depinde de puterea de cumpărare, care nu se poate disocia de salariul real. Să explicăm lucrurile. Obţinerea de salarii ridicate, în sensul unei remuneraţii numerice mai importante pentru ora de lucru sau piesa produsă, a format obiectul principal al politicei sindicaliste. Patronii europeni au privit costul muncii pe unitatea de producţie. Patronii americani au luat în consideraţie cîştigul total al fiecărui lucrător şi puterea lui de cumpărare pe piaţa americană; cu alte cuvinte, nu numai ca părtaş al produsului comun, ci şi ca consumator al lui. Urmarea este că de unde în Europa urcarea salariilor a mers paralel cu urcarea preţurilor, în America urcarea salariilor a devansat ascensiunea preţurilor, adică a crescut salariul real. Această evoluţie s'a realizat prin raţionalizarea industriei şi comerţului (eliminarea risipei şi o mai bună organizare a producţiei), simultan cu o nouă orientare a opiniei patronilor americani. Orientarea nouă se datoreşte nu unei filantropii, ci observaţiei că salariile ridicate constitue o putere de cumpărare favorabilă producţiei extinse şi îi provoacă extinderea. (Se ştie doar că în America mai toată lumea trăieşte din salariu.)

In Europa nu s'a parvenit ca fiecare industriaş să se pătrundă de semnificarea acestor consideraţii de dependenţă, că interesul patronilor este ca salariile să fie ridicate. Este adevărat că urcarea salariilor, în felul american, e condiţionată de creşterea şi abundenţa producţiei, precum e adevărat că Europa n'are circumstanţele sociale şi economice ale Americei. Postulatul american este: salarii urcate concomitent cu mărirea producţiei, evident cu adaptarea organizaţiei ştiinţifice a muncii după sistemul taylorist.

Experimentarea sistemului american a ieşit din capul fantascului patron Henry Ford. El a inovat, voluntar, un salariu minim apreciabil (salariul vital); el a inovat majorarea lui (salariul familial şi pe cel urcat) — acestea incepînd din 1914; şi tot Ford a inovat săptămîna de lucru de 5 zile (40 ore) în 1928. Nu ştiu exact, dar îmi vine să cred că, din toată Rusia sovietică, cel mai bun tratament îl au lucrătorii din uzinele de automobile ale lui Ford instalate la Nijni-Novgorod, în urma contractării cu Sovietele.

Ford a observat că „nici o chestiune nu e mai importantă decît aceea a salariilor" (Ma vie et mon oeuvre, Payot-Paris, p. 133....); că reducerea salariilor are de urmare reducerea puterii de cumpărare şi restrîngerea pieţii interioare. El a mai observat că lucrătorul e colaboratorul întreprinderii, şi patronul e asociat cu el la producţie, aşa încît amîndoi sînt indispensabili. Din aceste raporturi sociale — consecinţele: lucrul bun atrage salariul bun; întreprinderea dă şi salariul, şi dividendul, şi profitul şi acestea îşi au limita în chiar întreprindere. După un imn adus muncii creatoare, ordonată şi bine dirijată, Ford mai spune: Cele mai ridicate salarii ce s'au plătit pînă acum sînt departe de a fi atît de urcate cît ar trebui să fie. Voim ca elementul omenesc din industrie să obţină un tratament cît mai bun, care să acopere toate trebuinţele omului (întreţinerea lui, a familiei, amuzament, confort, rezerve...).

Salariile urcate pentru toată lumea vor avea de consecinţă prosperitatea generală a ţării, cu condiţia ca urcării salariilor să-i corespundă creşterea producţiei. Organizîndu-şi întreprinderea cu metode raţionaliste (taylorismul pentru muncă şi standardizarea pentru materie), Ford a reuşit să plătească cele mai urcate salarii şi să aibă un formidabil succes industrial, ca apoi să se laude pe drept că: „E o plăcere să te gîndeşti că faci pe oameni fericiţi" — sau că: „Dacă am ţinut să plătesc cele mai urcate salarii, a fost ca să-mi plasez afacerea pe o bază solidă. N'am făcut-o ca să răspîndesc daruri, ci să-mi asigur viitorul. O industrie cu salarii joase este totdeauna în pericol". Apoi o recomandare: „Dacă voiţi ca un om să-şi consacre tot timpul şi întreaga energie la lucru, daţi-i un salariu care să-l pună deasupra preocupărilor materiale".

Să reţinem că sistemul lui Ford a fost calculat să atragă personalul să participe la prosperitatea afacerii lui prin salarii mari.

Dar ceiace justifică atitudinea politicei salariilor către majorare sînt alte argumente: progresele tehnice şi mărirea randamentului au adus creşterea producţiei şi cîştigului social; sufragiul universal şi democraţia au devenit dogme; organizaţiile muncitoreşti s'au înfăptuit şi cu ele legislaţia uvrieră; spiritele au evoluat; progresul economiei naţionale şi aceste mişcări au favorizat şi transformat posibilităţile în realitatea salariului urcat. In special pentru munca manuală salariul real a crescut în decursul veacului trecut dela 30% la 100%.

Cred că această creştere a fost conformă cu interesul general şi nimeni n'are s'o regrete: interesul general şi raţional reclamă ca partea cea mai numeroasă a populaţiei să nu fie menţinută într'o stare vecină cu mizeria (proletariatul descris de Marx pînă la Sombart), ci să fie adus în stare

de a-şi simţi raporturile de interdependenţă cu celelalte categorii sociale. Spectacolul inegalităţilor sociale accentuate şi nejustificate exercită asupra spiritelor o influenţă dizolvantă. Aceiaşi urcare a salariilor a mai contribuit şi la slăbirea paradoxalei contraziceri între suveranitatea politică a poporului şi mizeria lui materială.

Pe lingă aceste consideraţii, ceiace mă face să cred în binefacerea urcării salariilor este indiscutabilul progres al vieţii fizice şi intelectuale a masei muncitorilor. Pe de-asupra, urcarea a condiţionat progresul economic, asigurînd puterea de consumare a lucrătorilor. Astăzi e necontestat că economia naţională se resimte îndată şi odată cu scăderea salariilor.

Iată dar: prosperitatea economică, unitate morală şi pace socială din politica salariilor urcate. Urcarea este eminamente dezirabilă, în măsura posibilului, cu condiţia ca să fie întovărăşită de progresul intelectual şi moral, fiindcă ştiţi că cu cît cineva are mai multe parale cu atît are mai multe mijloace de a face pe imbecilul. Politica salariilor ridicate este considerată ca un element care a contribuit la prosperitatea continuă a Statelor-Unite ale Americei.

Teza urcării a extras şi sursele de majorare. Pentru Statele-Unite ale Americei s'au grupat astfel: majorările unor salarii în dauna altora, majorări provenite din prohibirea imigrării minei de lucru din alte continente, în dauna altor clase sociale, majorări în detrimentul beneficiilor, sau din creşterea şi ieftinirea producţiei, sau majorări de salarii din ameliorarea randamentului muncii (cazul Ford).

Dacă stăm să cumpănim cauzele şi fizionomia acestei doctrine, va trebui să convenim că urcarea salariilor corespunde cu urcarea puterii de cumpărare a consumaţiei naţionale şi ele rezultă din mărirea producţiei naţionale; pe scurt, ele sînt consecinţa, nu atît cauza producţiei majorate.

*

Dar în perioade de criză, de depresiune economică? Solidaritatea clasei muncitoreşti impune menţinerea unor salarii minimale care să asigure mijloacele de existenţă ale celor mai puţin norocoşi.

Se poate întîmpla, cum e actualitatea, ca depresiunea să fie excesivă. In acest caz, politica salariilor ia o înfăţişare acută de repartiţie între capital şi muncă, adică între profit şi salariu. Preferinţa unuia sau altuia dintre cei doi factori între care se divid veniturile este dificilă şi nu poate fi tranşată după sistemul normal. Perturbarea crizei atinge însăş fiinţa întreprinderii sau existenţa muncitorilor. Nu încape îndoială că în atari împrejurări intervenţia statului e imperioasă. Care e criteriul de favorizare a unuia sau altuia

din cei doi factori? Fără ezitare, răspundem: interesul general, interesul naţional dictează. Legea liberei concurenţe, libertatea de acţiune, avantajele create de situaţia economică, principiile juridice, organizarea intereselor — toate cedează pasul elementarului imperativ categoric: a se menţine, a trăi, reclamate de raţiunea de a fi a vieţii, scop in sine, care se exteriorizează prin starea de spirit şi de moravuri.

Şi e natural şi legitim să fie aşa. Nu mai e problema de justiţie în repartizarea bunurilor cu soluţii minuţioase şi subtile (care nu parvin să mulţumească pe toată lumea), ci e vorba de interese comune şi solidaritatea naţională.

Producţia scade şi atrage scăderea preţurilor; ele aduc, reconvenţional, scăderea salariilor şi lanţul se continuă în scăderea consumaţiei (puterii de cumpărare a pieţei) şi agravarea crizei.

In asemenea impas politica salariilor se reduce la calcularea minimului vital, ce va fi satisfăcut chiar cu sacrificarea profitului pînă la aflarea remediului, care va trebui să aducă şi ridicarea preţurilor şi reluarea marşului producţiei. Care şi cum va fi acel remediu — iese din calculul politicei salariilor.

In rezumat, regimul salariilor e în plină evoluţie. Muncitorii sînt numărul; vor fi şi forţa. Din colaborarea exponenţilor muncii la guvernare să sperăm organizarea producţiei în avantajul tuturor, pe temeiuri de egalitate, merit şi efort — cu eliminarea privilegiilor de naştere şi avere.

Victor Godeanu

Miscellanea

Calamitatea memoriilor.

Memoria este fără îndoială un atribut divin. La animal este evidențiată prin acea mirare consternată și legendară a vacii la poarta nouă, iar la om prin acea desgropare din trecut a ceiace a fost, pentru ca să rămîie veșnic, undeva, prezent.

Fără memorie viața ar porni dela fiecare clipă ca ieșită din beznă, și ar lipsi din noi acel instinct al legăturii cu tot ce a fost și al prelungirii vieții noastre. Dela un timp sau chiar dela început ne simțim mai mult în ceiace a fost decît în ceiace este.

Am avut însă întotdeauna impresia unei mari deosebiri între memorie și ținere de minte.

In memorie este ceva inconștient și involuntar. E o colecționare dela sine, o înregistrare ascunsă, care lucrează fără noi. In ținerea de minte e o manifestare de voință, de intenție, e un amestec al nostru pozitiv, motivat, — de multe ori o rancună.

Memoriile vin mai ales din ținerile de minte decît din memorie.

Mai întîi, memoriile sînt un gen literar. Prin aceasta, dela început, sînt lipsite de sinceritatea simplă și dezordonată, fără scop și fără motiv, pe care trebue să o aibă o memorie, devenită „memorii".

Omul a început să se falșifice de îndată ce s'a îmbrăcat. Grija de a ascunde și de a părea altfel a trecut dela real la spiritual. — Autorul de memorii este un om care vrea să se îmbrace, — și încă, nu pentru o zi sau două, ci, în capul lui, pentru cel puțin o veșnicie.

Memoriile sînt esențialmente o ipocrizie. Vor să fie tocmai ceiace nu sînt. Vor să reprezinte formula unei sincerități și a unei spontaneități desăvîrșite, pentru slăbirea unui adevăr indiscutabil, adevărat în fond, nu numai în aparență. Memoriile vor să fie totdeauna o restabilire sau o reabilitare. Și nu sînt decît cea mai pompoasă uniformă cu care autorul vrea să apară în lume pentru totdeauna și cu grijă, onorabil, cum se cade, nedreptățit, victimă, erou, și celelalte. Partea auto-biografică din memorii este în realitate cea mai patentă escamotare a adevărului: e o manifestare de iezuitism, de flaterie a valorilor morale neconstituite, uneori o gîndire a lor, și în totdeauna o prezentare favorabilă din profilul cel mai frumos al autorului.

Cu greu va fi un memorialist care să concedeze la propria-i ticăloșie, care să nu se autopicteze cu culorile cele mai riguros superioare din toate punctele de vedere.

In memorii, de cele mai multe ori, autorul e un geniu neințeles, o capacitate ținută în umbră, un fel de centru al pămîntului, în conflict puțintel cu tot Universul.

Pentru o mai precisă reliefare a „exclusivității" personale, restul este prezentat cu „ținere de minte".

Memoriile nu au însemnat decît extrem de rar o sinceritate desinteresată. Ele sînt opera literară cea mai „à tèse", și expun un singur punct de vedere pentru demonstrarea căruia nimic nu este cruțat din utilizarea prestigiului de care se bucură aparent memoriile.

In deobște viața și literatura sînt o ipocrizie integrală. Memoriile nu permit luxul unei sincerități totale, ci numai o sinceritate cu plan alcătuită în ce privește pe alții, — aproape niciodată în ce privește pe autor.

Memoriile au atîta folos, cît ne pot demonstra pătura de minciună, de fațadă și ipocrizie în care umblăm față cu ceilalți, și mai ales față cu cei de care avem nevoie. Există netăgăduit în om o trebuință de sinceritate și de adevăr. Asta face parte dintr'o mistică aparte cu paternități slave și creștinești.

Tolstoi în „Puterea întunerecului" a pledat emoționant și burghez-patetic pentru răsuflarea adevărului comprimat.

Această nevoe însă nu se manifestă la omul normal și lipsit de rancună sau de concept mistic, altfel decît într'o ideie a lui despre fiecare, distinctă sau opusă de ideia manifestată, și pe care o păstrează pentru sine cu precauție și auto-flagelare.

Lașitatea omenească, cu un substrat mult mai instinctiv și mai animalic, deci mai forte, înăbușe regulat idealismul sincerității totale, și în deobște omul trăește împăcat comod cu două puncte de vedere: cu unul riguros personal și tăinuit, și cu altul permanent adequat cu practica și „maniera" educației și a vieții.

Cea mai mare revoluție morală ar fi exprimarea de toată lumea a adevărului intim cugetat. Creștinismul a fost o ratare a acestei revoluții, pe care „ipocrizia oficială" a confiscat-o și pus-o în serviciul său.

In memorii, autorii respectivi in ceiace ii privește conservă punctul de vedere aparent și social, pe care-l colorează cu nuanțe de auto-tandrețâ delicioasă. In ce privește pe ceilalți, — atunci cînd autorul se consideră ieșit, — prin moarte sau prin independență asigurată, — în afară de resorturile sociale, apare o mai puțină ipocrizie, și o sinceritate ceva mai apreciabilă. Dar această sinceritate este înjugată și ea, domesticită, la carul cu care trebue dusă pînă la capăt „teza"; scopul pentru care s'au scris memoriile.

In materie de memorii nu există încă artă pentru artă, adică memorii pentru memorii. Cele scrise în scopul unei mai bune cunoașteri de sine, izbutesc să prezinte cea mai deghizată fotografie a autorului, care seamănă cu poza dela fotograf atunci cînd ții neapărat să ieși bine, și te pregătești cîteva ore: nici hainele nu-s ale dumitale, nici privirea, nici gesturile.

Cele scrise pentru stabilirea cu orice chip a unui adevăr istoric, constituesc cea mai personală și mai arbitrară relatare a faptului istoric, copleșit întotdeauna de ideia că tot ce a fost bun a fost determinat... de autor.

Cele scrise în scopul lăudabil și omenesc de a „înjura" pe alții, subt această formă permisă și superioară, sînt singurele care izbutesc să fixeze un punct de adevăr, văzut dintr'o parte, dar care totuși e un progres față de decorul clasic social.

De fapt omul nu poate fi perfect sincer decît atunci cînd mărturisește ura pentru altul și cînd „se dă" la el.

Acest gest și agresiv și defensiv, în sine, e mai vechi, sau cel puțin contemporan cu cel de auto-admirație; căci întîi omul a atacat și a învins și numai apoi și-a umflat pieptul cu conștiință de erou.

Autorul de memorii are totdeauna de pus la punct o chestiune pentru care altfel socoate cam stricat echilibrul universal. In deobște în preajma morții, omul acela superior, candidat de justițiabil pe arena mondială, este apucat de un acces subit de auto-mărturisiri cu tîlc. Ceiace știe constitue un fel de nod în gîtlej care împiedică sufletul să iasă. E ca mărturisirea unei crime rămasă nedescoperită douăzeci de ani, sau a unui adevăr menit să scape omenirea de nenorociri.

Și-așa cu o auto-conștiință crescută brusc ca de-un elefantiazis al eu-lui, autorul în perspectivă începe a vorbi cu alte proporții și a se adresa nu atît prezentului cît unui viitor care neapărat trebue să știe un mare adevăr altminteri tăinuit.

Și de unde pînă atunci vorbele lui rămîneau înăbușite de ușa rotativă a unui local quazi suspect, deodată încep a avea sonorități îngrijorătoare de oracol sau de zeu justițiar.

Cînd autorul are talia pentru această devenire, cuvintele lui pot impresiona și impune pietate; cînd autorul e un biet om mediocru, iți impune milă și ceva desgust amestecat cu o mică dorință de a-l bate puțintel.

Rezultatul oscilează între respect și enervarea piciorului spre vîrf.

Vitrinele au început să fie năvălite de memoriile tuturor mediocrităților grozave, cu, sau fără fotografii.

Incep a prefera serios abolirea memoriei.

Demostene Botez

Pe marginea arestării lui Unamuno.

Acum cinci sau șase ani, numele lui don Miguel de Unamuno n'ar fi exprimat nimic pentru noi. Un singur eveniment, în care implacabila politică era amestecată, a adus pe unde de svonuri stranii, știrea că există un anume Unamuno, profesor spaniol, filosof, politician sau așa ceva.

Află Europa că don Miguel fusese exilat în insula pustie Fuerteventura, din pricina unui articol vehement, just și persuasiv împotriva regelui Alfons și a dictaturii lui Primo de Rivera, cel de „soioasă aducere aminte", cum ar spune Negruzzi al nostru. Și că, mai tîrziu, Franțujii — oameni liberi și binevoitori — l-au ajutat să evadeze și l-au primit în țara lor. Povestea era atrăgătoare și merita osteneala. Astfel, Europa, deși nu știa mai nimic din formidabila și pasionata operă a lui Unamuno, s'a pomenit totuși simpatizînd cu acest om al spiritului, intelectual de rasă, răzvrătit împotriva unei dictaturi ce jena lumea cu ostentația și nedreptatea ei.

Iată că istoria se repetă. Subt ultima stăpînire și subt ultima dictatură, don Miguel s'a apucat din nou de năstrușniciile-i voluntare și din nou a fost arestat. Ne-a apărut atunci don Miguel și ne apare acum subt postura unui revoluționar periculos, a unuia din acei Spanioli focoși și subversivi, care umblă veșnic după zurba și iscă ceartă. Sau, în cazul cel mai bun, ni s'a părut a fi un apostol, un martir al ideii de libertate.

Și una și alta, sună fals pentru personalitatea, cea adevărată, a spaniolului nostru.

Desigur, n'am fi putut bănui că acest „aventurier politic" — cît de interesant și de straniu — are la el acasă cărți „încet gîndite, gingaș cumpănite", cum grăește un vers arghezian. Cărți grele de gîndire și experiență personală, pline de-o ciudată și chinuită viață interioară, străbătute de o caldă pasiune cuceritoare.

Gesturile de răzvrătit, protestele lui intransigente, nu

purced din dorința de acaparare a unui mandat de deputat. Unamuno nu-i un politician, un meseriaș, un specialist, un versat. Abia e un om politic. Și asta, cu mult mai tirziu de-a fi un om al cărții și-al ideii.

A trăit, pașnic, la umbra hrisoavelor vechi spaniole, închizătoare, între paftalele lor, a bunei tradiții iberice. Din contactul acesta cu bătrinele istorii de vitejie spaniolă, Unamuno s'a ales cu o dragoste de patrie, sinceră și luminată, și cu credința fermă că poporul său are de indeplinit o misiune specială în univers, că destinul poporului din care face parte e altceva decit al celorlalte popoare. Cam ceia-ce credea și Dostoievski despre poporul rus.

Una din ideile familiare și dragi lui Unamuno, este ideia — așa cum trăește în capul lui — despre tradiția spaniolă. Acea tradiție care are sarcina să țină — și ține — vii, permanentele virtuți ale Spaniei. Dar această tradiție pe care o numește „adevărată și eternă", el n'o caută „în trecutul mort pentru vecie și îngropat cu lucrurile moarte", ci „în prezentul viu". Acum și printre noi, descoperim adevăratul, eternul specific al nostru, al istoriei noastre, al trecutului nostru. Nu ne interesează, deopildă, cite „cloșuri" aveau fustele fetelor din Toboso, acum patru veacuri. Sufletul și obiceiurile lor, care mai sînt încă vii în sufletul și obiceiurile fetelor din Madridul de astăzi — asta ne interesează. Prin urmare sîntem departe de acea pitorească idee de tradiție care se reduce la un costum național, în genere anacronic și cacofonic uneori, pe care l-au purtat străbunii și pe socoteala căruia, din cînd în cînd și la rigoare, s'ar putea sparge geamuri și comite mici atentate.

Din lecturile lui intime, confruntate cu propria-i experiență, Unamuno a plămădit o luminată idee de tradiție, de patrie. Pentru gestul lui de răzvrătit însă, și-a ciștigat simpatia grăbită, pînă și a comuniștilor. Greșeală! Unamuno e un perfect naționalist — cum și e bine —, poate cel mai perfect naționalist spaniol, îndurerat la vederea furtunilor care bîntuiesc Spania lui dragă, iscate de forțe vrăjmașe și inconștiente.

Căci răzvrătirea lui — acele articole și discursuri care i-au adus ponosul arestării — este rodul gîndurilor solitare, nu al unor interese colective de coterie sau partid.

E adevărat însă că, dintre paginile ceasloavelor străbune, pe care el le cercetează etern, ideile se desprind vii, neastîmpărate, cum s'ar naște, în chip taumaturgic și alchimic, nuduri de femei senzuale, în aburii albăstrii ai imaginației.

Numai așa se explică cum a putut să renunțe la liniștea lui de gînditor singuratec, de anahoret al cărții și a pornit împotriva crudelor realități de afară, care tulburau — se'nțelege — armonia ideilor sale despre patrie și libertate. Nici-un gînd de apostolat social. L-am imagina greșit, punînd pe socoteala lui asemenea deziderate rușinoase. Ci numai ca ideea lui, plămădită între patru pâreți, să iasă la aer, subt soare, și vie — asemenea unui Golem — să umble pe stradă, ca el însuși.

Astăzi, regatul spaniol s'a transformat în republică. Și, deși nu ne-a ajuns încă știrea, probabil Unamuno e liber, redat vieții sale universitare și livrești. Desigur, întîmplarea neplăcută cu întiia arestare, de acum cinci sau șase ani, cu exilul și cu arestarea din urmă, care ne-au adus la cunoștință existența unui geniu curios, este singurul serviciu pe care l-a putut face totdeauna spiritului, dictatura politică a unei țări.

Poate că de-aci 'nainte, după zarva iscată în preajma lui don Miguel, vom deschide — pînă și noi, cei de pe meleagurile dîmbovițene — vreuna din marile-i cărți stranii, profunde și originale. — *L. Sebastian.*

Al. Capone et Comp.

Americanii au inventat multe lucruri frumoase, dar un mijloc contra banditismului, sută la sută american, n'au găsit încă.

Acțiunea deschisă contra lui Al Capone a trebuit să fie întreruptă. Polițistul pe mărturiile căruia se baza acuzarea, a dispărut.

Toate cercetările pentru găsirea martorului principal al acuzării au rămas zădarnice. Al Capone a suris și a părăsit sala triumfător.

Avînd în vedere înfringerile repetate, procuratura are de gînd să-i atace pe bandiți... la pungă. Ziarele americane afirmă că fiscul se va pune în urmărirea lor. Dacă nu pot fi învinși, să plătească cel puțin impozite. Statul va cere partea leului din jaful banditesc.

Planul e infernal. Numai la New-York fiscul ar putea încasa trei milioane și jumătate de dolari impozite din venitul global al tilharilor și contrabandiștilor. Fiscul este persoană morală și nu i se poate aplica paragraful tăinuirii și împărțirii de lucruri furate.

În speță ar fi vorba de un fel de contribuție de război. Căci organizația bandiților americani formează un stat în stat.

După datele adunate de o comisiune specială, norodul american plătește gangsterilor și bandiților un impozit anual de 12 pînă la 18 milioane de dolari. Adică vre-o 3000 de miliarde de lei. O sumă care întrece de zece ori bugetul Franței.

Fiscul bandiţilor din New-York a impus pe vinzătorii de fructe, spălătoriile, garajele, casele de împrumut pe gaj, lăptăriile şi circiumele clandestine la un impozit total de 300 de milioane de dolari anual. Adică 48 de miliarde de lei. Mai mult decit bugetul Rominiei Mari.

Marele stat american cere contribuţie inamicului său intern, — nota bene: nesubversiv, — micul stat american. Dar, de cind, mă rog, a mai plătit un stat neînvins, ba chiar învingător, contribuţie?... — *Dima.*

Recenzii

N. D. Cocea, *Vinul de viaţă lungă.* Bucureşti. Edit. „Cultura Naţională". 1931. Preţul 80 lei.

Literatura noastră a înregistrat în ultimii ani destul de puţine debuturi interesante. In schimb, am avut prilejul să vedem citiva scriitori consacraţi, dind la iveală opere care, în activitatea lor de pînă acum, aduc o notă nouă. Nu sînt rare cazurile cind scriitori cu renume redebutează oarecum, în felul acesta. Este o reînoire, o desprimăvărare nouă şi fecundă, care dovedeşte, la un scriitor, bogăţie şi vlagă.

Dar, pe lingă aceştia, au fost la noi, în ultimul timp cazuri în care scriitori de mare şi puternic talent au debutat în sensul propriu al cuvintului, publicind pentru prima oară un volum. Aşa a fost, acum citiva ani, cu d. Arghezi, care, după douăzeci şi cinci de ani de activitate literară, n'avea încă volum. Aşa e acum cazul d-lui N. D. Cocea a cărui carte „Vinul de viaţă lungă" înseamnă debutul lui ca romancier.

Il vedem aici pentru prima oară pe d. Cocea construind o bucată literară. Il cunosteam ca strălucit jurnalist şi polemist înverşunat. Calităţile de stilist ale d-lui Cocea, care în articolele de jurnal treceau deseori neobservate, apar în „Vinul de viaţă lungă" în toată plenitudinea lor.

„Vinul de viaţă lungă" este în primul rind o carte de stil, plină de pitoresc şi de culoare. Povestitorul, magistrat tînăr intr'un tirg inconjurat de podgorii din fundul Moldovei, face cunoştinţa unui boer bătrîn şi ciudat, Manole Arcaşu, dela care află o mulţime de intimplări stranii, petrecute pe la mijlocul veacului trecut. E vorba de o dragoste din tinereţea boerului Manole şi de un vin vechi, cu virtuţi miraculoase. In tirg boerul Manole e privit ca un vrăjitor. Pe sama lui se povestesc o mulţime de legende. Intre altele aceia că ar fi descoperit secretul tinereţii veşnice. Imaginaţia tirgoveţilor e aţiţată şi de oarecare ciudă. Boerul Manole

trăește retras în conacul lui dela vie, arătînd dispreț sau indiferență pentru viața tîrgușorului. De asta, prietenia cu tînărul magistrat este imediat comentată de „notabilitățile" orășelului și, natural, interpretată cu răutate și meschinerie. Pînă la urmă, tînărul magistrat este nevoit să demisioneze.

Dar nu aceasta este partea esențială a cărții domnului Cocea. Toată această mediocră și îmbîcsită viață de provincie nu servește decît de cadru și de „repoussoir", istorisirilor boerului Manole, amintirilor pe care, într'o zi de cules, la vie, le povestește tînărului lui prieten.

De aici și cele două aspecte ale cărții: unul realist, celălalt romantic. Cînd e vorba să descrie viața tîrgușorului de provincie d. Cocea desfășoară calitățile d-sale de observație, de aprigă și nemiloasă satiră, calități pe care i le cunoșteam deja în activitatea d-sale de jurnalist și pamfletar. Iată, însă, că alături de aceste calități răsar altele, tot așa de bogate și care apar, prin contrast, cu atît mai surprinzătoare. In partea în care d. Cocea descrie via boerului Manole, și redă istoria cu vinul de viață lungă d-sa dă dovadă de o minută putere de evocare. Sînt aici pagini delicioase pline de farmec și poezie, o poezie senzuală și turburătoare. Iată o imagine de cules de vie: „...Un sgomot vast, continuu, domină cîntecele culegătorilor. S'ar fi spus că o moară de apă era prin apropiere, sau o prisacă în toiul roitului. Ascultam și eu sgomotul, fără să bănuiesc de unde vine. Mi l-am explicat abia cînd am ajuns în dreptul cramei. Prin ușa, cît zece din zilele noastre, adevărată poartă de cetate, cu două caturi masive de stejar, ferecate și deschise larg în lături, am văzut un sat întreg la muncă. Copile rizătoare treceau coșurile flăcăilor. Aceștia, la rîndul lor, urcați pe scări improvizate, le deșărtau în trei călcătoare de doi stînjeni lungime fiecare, și așezate deacurmezișul cramei. Panerele golite sburau prin aer, însoțite de strigări și glume piperate. Fetele le prindeau din sbor. Nici una nu se lăsa mai prejos. Răspundeau la fel, cu glume în doi peri sau cu pumni de struguri aruncați feciorilor în față. In același timp, în cele trei călcătoare uriașe, alte fete și neveste, cu poalele sumese în brîu de li se vedeau pulpele pînă la șolduri, zdrobiau poama în ritm cînd domol și legănat de horă, cînd sacadat și precipitat de bătută... Strugurii se prăvăleau subt picioare. Mustul gîlgîia din vrane. Cofe, donițe, oale de lut, plecau una după alta, pline ochi, neclintite, smirna, pe umerii argaților. Crama vuia și duduia din temelie. In aer pluteau efluvii dulci și acre, amețitoare și iritante, de poamă călcată, de nădușeală și de femeie".

Partea cea mai savuroasă din toată cartea este fără îndoială povestea boerului Manole, despre o dragoste a lui din tinerețe pentru o țigancă, Rada. Sînt aici scene admirabile,

cum e aceia în care boerul o prinde pe Rada în cramă, într'o seară de cules: „...gemînd ca o fiară rănită, Manole s'a luat după dînsa. O urmărea printre butoaie, se izbea de grinzi, se împiedeca în cozi de greble, de lopeți, de tîrnăcoape, cădea, se scula, îi ațînea calea, aluneca în băltoace de must, se ridica iarăși și, surd, idiotizat, orbit de exasperare, de rușine, de patimă și de dorință, își jura printre buzele însîngerate: orice ar fi, orice s'ar întîmpla în urmă, s'o prindă, s'o aibă și s'o ucidă... Cum să prinzi, însă, vîntul în brațe și apa între degete! Oricît de dornic era el și de tînăr, Rada era mai sprintenă. Trecea sbîrnîind ca o sfîrlează. Sărea ca o ciută. Aluneca printre unelte și buți desfundate ca o rîndunică. Ea singură, fără îndoială, și-a dat seama de stîngăcia lui. Se juca acum cu primejdia. Își încerca norocul. Sfida soarta. De pe-o grindă, s'a aruncat în mijlocul mormanului de struguri din călcătoare. Pe neașteptate s'a înfundat într'înșii pînă la brîu. A vrut să scape, dînd repede din mîni și din picioare, ca omul care se îneacă. S'a împleticit însă. A alunecat și a dat în brînci. Cu un urlet de biruință, dintr'o săritură el i-a căzut în spate. A apucat să-i puie mîna în ceafă. N'a apucat însă s'o prindă de umeri. Dintr'o sviçnitură, Rada s'a răsucit sub dînsul. Erau acum față în față. Ea avea brațele libere, gura deschisă. Ar fi putut să-l sgîrie cu unghiile, să-l rupă și să-l sfîșie cu dinții. Dar nu l-a mușcat. Nu l-a sgîriat. Ochii i s'au tulburat. Trupul, ca un arc frînt din mijloc, s'a înmuiat sub trupul lui. Brațele au bătut o clipă aerul. Apoi, ca o sută de brațe, ca o mie de brațe încolăcite, l-au înlănțuit de pretutindeni, apăsîndu-l spasmodic, mîngîindu-l ca în delir. Pe cînd gura, lipită de gura lui ca o ventuză, îi sorbea ultima răsuflare și tot sufletul, într'un sărut mai lung și mai mistuitor decît moartea..."

Astfel de pagini te fac să regreți că d. Cocea a întîrziat atîta pînă să se hotărască să facă artă. E o artă de cea mai bună calitate, care-l așează, dintr'odată, printre cei mai iscusiți mînuitori ai prozei noastre literare.

Al. A. Philippide

* * *

Joseph Roth, *Hiob. Roman eines einfachen Mannes.* Berlin. Gustav Kiepenheuer Verlag, 1930.[1]

Poate că pe generațiile viitorului le va plictisi uniformitatea literaturii zilelor noastre în același fel, cum pe noi ne plictisește o mare parte din literatura evului mediu. Contemporanii au, între ei, altă optică decît aceia pe care o prac-

[1] In București, la librăria «Hasefer», Str. Karagheorghevici 9.

tică urmaşii, cînd privesc îndărăt peste lungi timpuri. Noi, astăzi, de exemplu, nu ne putem opri de a ne mira de varietatea producţiei literare actuale. Critica şi teoria literară suferă de greutatea de a defini şi clasifica meterialul zilei. Obişnuit, renunţăm la asemenea operaţii de ordonare, care, unor dintre noi, le par profund demodate, — deşi obiceiul de a dori fortăreţe literare după planuri energic desenate, şi curajul (cam naiv, mi se pare) de a le încerca realizarea nu s'a pierdut încă. Dar aceasta rămîne neglijabil pentru cine e destoinic şi dispus a se bucura de varietatea stilurilor unei vremi în care, deopotrivă, se pot naşte capriciile vertiginoase ale lui Delteil, înregistrările surprinzător studioase ale lui Proust, şi o povestire de clasică simplicitate ca *Hiob* al lui Joseph Roth. Se pot naşte, zicem, deopotrivă; adică, în asemene diversitate, creaţia literară poate captiva pe cetitorii buni cu egal farmec.

„Vor vielen Jahren lebte in Zuchnow ein Mann namens Mendel Singer. Er war fromm, gottesfürchtig und gewöhnlich, ein ganz alltäglicher Jude. Er übte den schlichten Beruf eines Lehrers aus... Gott hatte seinen Lenden Fruchtbarkeit verliehen, seinem Herzen Gleichmut und seinen Händen Armut".

E un început clasic de legendă, ca din apocrifele biblice sau din Talmud. Joseph Roth îmbină măiestrit tonul de legendă cu mijloacele de observare pe care arta literară europeană le-a reţinut din estetica naturalismului. Mendel Singer, figura centrală a povestirii, dascăl evreu, poartă în el o lume de tot veche, a legii strămoşeşti şi a suferinţelor ce formează însuşi miezul tradiţiilor neamului său şi al clasei sale. Soţia şi copiii săi sînt oameni simpli pe care-i mînă curentul de nevoi şi ambiţii ale zilelor de astăzi. Viaţa acestora, mai întîi în sărăcia urîtă şi tristă a tîrgului rusesc, apoi în fierberea pretenţioasă a New-Yorkului, autorul ne pune să o privim prin ochii rezignaţi, prin înţelepciunea descurajată de evreiu sărac a lui Mendel Singer. Un farmec straniu pătrunde şi însufleţeşte, de la un capăt la altul, povestea aceasta, unde o veche şi melancolică poezie se amestecă în curioasă măiestrie cu un realism de cea mai modernă esenţă. Tristele visări religioase în care îşi găseşte, în răstimpuri, odihnă necăjitul Mendel Singer, îi asigură un fond sufletesc egal, cu care el primeşte la fel noroiul uliţelor din Zuchnow, praful şi grosolăniile răutăcioase din birourile poliţiei ruseşti, ca şi trepidaţia absurdă a lucrărilor şi a sufletelor pe bulevardele New-Yorkului, sau ploşniţele atotputernice în apartamentul său american. Cînd amîndoi băieţii sunt luaţi la oaste, femeia îl ceartă straşnic pe Mendel şi-l zoreşte să puie la cale dezertarea copiilor. — „Ce vreai tu, Debora? Noi, sărăcimea, sintem fără putere.

Dumnezeu nu ne-aruncă bulgări de aur din cer; la loterie nu cîştigăm; trebuie să răbdăm cu supunere soarta. Dumnezeu dă la unul şi ia de la altul. Cine poate şti, de ce ne pedepseşte?" — „Te-ai prostit de tot, Mendel! Tu eşti dascăl. Cîtă minte ai avut ai dat-o copiilor pe care-i înveţi carte; şi ei ţi-au dat ţie toată prostia lor". Dar şi humorul acesta necăjit, rar se arată în casa şi în vorba lor. Sărăcia se ţine de ei, neobosită. Şi mai sunt şi alte necazuri. Băiatul cel mai mare e un vlăjar numai bun de ostaş. Călăreşte pe deşălate ca un herghelegiu, moare după femei şi după rachiu, şi ajunge un minunat soldat de cavalerie. Celalt băiat fuge în America. Fata e frumoasă; se ţine cu ofiţeri, sau în lipsă, cu soldaţi. Mendel Singer, din toate aceste, soarbe aceiaşi resignată amărăciune; îşi vede de rugăciune şi de lecţiile cu copiii. Tatu-său fusese dascăl; şi bunicu-său. Altă meserie nu-i pare lui c'ar fi putut să aibă; şi de aceia se necăjeşte cînd nevastă-sa rîde de dăscălia lui. Cînd cei trei copii erau măricei, Debora mai naşte încă un băiat: un hidrocefal, care nu poate vorbi, nici umbla. Cu braţele şi picioarele lui hidos atrofiate, monstrul umblă tîriş, mormăind neomeneşte. Numai cînd paharul de ceaiu sună lovit cu *linguriţa, figura idioată se trezeşte*, parcă, şi se luminează. Doctorul a zis: are să fie un epileptic, fără scăpare. Rabinul însă a răspuns Deborei, care a plîns o noapte la uşa lui, aşa: Menuhim, fiul lui Mendel, are să fie sănătos. Durerea îl va face înţelept; urîţenia, bun; boala, tare. Nu te teme. Du-te acasă, şi nu-ţi lăsa copilul în părăsire, oricît de greu ţi-ar cădea"... Acasă, zice Debora: Menuhim are să se facă sănătos, dar pînă atunci trebuie să treacă multă vreme. — Trebuie să treacă multă vreme, îngînă Mendel, ca un ecou răutăcios... Menuhim stă culcat într'un coşuleţ atîrnat cu sfori, din tavan. Intr'o zi, ceilalţi copii, de obrăznicie, îi fac un vînt straşnic, — gata să se rupă leagănul. Mendel dă peste ei. Fetiţa se ascunde după maică-sa. Mendel îşi desprinde cureaua dela brîu şi începe să arză pe băieţi. Şi pare c'ar fi fost cureaua legată de trupul lui: fiecare lovitură ce răsună pe spetele băieţilor, o simte şi el. In capul lui isbucneşte un sgomot grozav. Ţipetele femeii, care vrea să-l liniştească, piereau în zgomotul din sufletul lui. Cureaua se învîrtea mereu trosnind peste masă, peste scaune, — şi Mendel n'ar putea spune care lovituri îl bucură mai mult, cele care nemereau spinarea băieţilor, sau cele ce dedeau greş.

Peste cîţiva ani, vine vestea din New-York: băiatului i-a mers bine; şi trimite şi bani, ca să vie părinţii acolo. Biruit de stăruinţele femeilor, Mendel pleacă în America. Menuhim rămîne în paza unor rude, pe sama cărora îşi lasă Mendel şi cocioaba, şi ce nu putuse încărca la drum. Abia sosit, pe Mendel, nemîncat şi nedormit, îl plimbă neamu-

rile prin New-York. Cocoțat intr'un tramcar foarte inalt, incălțat cu cizmele lui grele rusești și cu galoși pe d'asupra, Mendel își stringe spasmotic umbrela de ploaie intre genuchi. Ii ard picioarele ca pe jăratec. Minerul de lemn al umbrelei e fierbinte, pare c'ar fi de fier. Inaintea ochilor îi stă ca o perdea groasă de funingine, de praf și dogoare. Vîntul făcut de goana tramcului, arde. In vîntul acesta e numai zgomot. Zbierete, fluerături, trompe, clopote, scirțiit de roți în jghiabul șinelor... Și Mac, Americanul, tovarășul tinărului Mendel țipă, cit îl ține gura, explicații. Bătrînul nu pricepe nimic; dă din cap însă, zîmbind. Zîmbet fricos și blînd în jurul gurii lui, stă înfipt ca un cleşte de fier. De ar vrea să nu zîmbească, n'ar putea... Miros de asfalt topit, de praf uscat, miros dulceag de benzină, miros bihlit de baltă de prin pescării, putoare rincedă și grasă de canal, de brînzărie, putoare aspră de ceapă; iar de aproape, obrazul proaspăt ras al tinărului Singer miroase a parfum de lăcrimioare și a cloroform. Peste o minută, Mendel leșină.

In America, negustoria nu merge rău. Singer tînărul a făcut stare; e însurat, și soră-sa e logodită cu tovarășul. Vine războiul. Mendel junior se înrolează, — e doar un cetățean american foarte ambițios și patriot. Se înrolează și tovarășul. Singur tovarășul se întoarce. Mendel a murit pe front. In lipsa lor, Miriam se încurcase cu un altul (care trăia și cu soția tinărului Singer, — și bătrînul prinsese de veste toate acestea). Părăsită, fata nebunește. Curind moare și bătrîna. Mendel Singer se ține, ca vai de dînsul, pe la casele unor evrei bătrîni, de seama lui. E dus de pe lume, și cam copilăros. De băiatul cel mare, nimic nu s'a mai putut afla, dela începutul războiului.

Insă legendei îi trebuia un alt sfîrșit. Un doctor din Petrograd, mare învățat și filantrop descopere pe Menuhim, și observă că are un neobișnuit auz muzical. Il îngrijește, și-l face om normal. Capelmaistru și compozitor vestit, trece în America, caută și găsește pe Mendel Singer, cărui nu-i rămîne acum decît să se odihnească „de greutatea fericirii și de măreția minunii" ce-i trimisese Dumnezeu.

Pare un final impus de estetica filmului, și nu în ce poate avea el mai delicat. Această impresie, care isbește la prima vedere, trebuie corectată. Este un sfîrșit ca de legendă — după schema povestei lui Iov; — și Roth ne-a pregătit, cu artistică grije, pentru această miraculoasă încheiere în spirit vechiu popular — care, altfel, ar fi în gust american. Căci noi am văzut intîmplarea întreagă prin spiritul lui Mendel Singer, om simplu, cu sufletul lui vechiu plin de frica lui Dumnezeu și de slova Bibliei.

Karl Hans Strobl a scris, in *Seide Borrowitz*, istoria unui copil monstruos și genial, din ovreimea Galiției. Strobl, un maistru al fantasticului naturalist, a dat povestei sale amplificări și minuțiozități ce aparțin unei arte cu totul noi, fără a lăsa cit de puțin să se piarză ceva din claritatea desenului. Joseph Roth a avut, cu severitate, în vedere, simplicitatea elementară a vechilor legende orientale. Textul său e numai din fraze scurte, legate aproape fără subordonare, sau fără legătură explicativă. Pe unelocuri, s'ar părea că avem înainte transpunerea în proză a unei vechi poeme. In arta purei povestiri, *Hiob* stă alături de *Seide Borrowitz*, ca o memorabilă realizare.

* * *

Ilja Ehrenburg, *Das Leben der Autos*. Berlin. Malik-Verlag. (Fără dată editorială. — Autorul își datează textul din Paris, Februarie — Iunie 1929).[1]

O cronică a vremii noastre — spune Ehrenburg în prefață. Eroii și fabula nu sunt inventate. Și numai unele nume sunt fabricate de autor. In general el a căutat să nu se departeze de materialul brut: notițe de ziare, reportaj judiciar, memorii, scrisori private, observații personale ale autorului însuși. Insă: *a explicat* faptele indivizilor „în felul său", fără a ține sama de felul cum le explică, „oficial", unii dintre eroi.

Am sta să zicem că Ehrenburg autorul, nu-i decit un comunist tendențios: tema sa monotonă e răutatea infernală a capitalistului, blestemul sinistru care zace asupra capitalului. Am sta să zicem așa, — dacă Ehrenberg nu ar strivi, la sfîrșitul cărții, și o biată candidă tovarășe din suburbiile Moscovei, aruncînd-o sub pneumaticele unui tovarăș, candid și el neapărat, funcționar sovietic în Sindicatul „Nafta". Tovarășa strivită a fost dactilografă în biuroul unei fabrici de automobile. Apoi iubita tovarășului. Acest june e om umblat, prin Londra și prin America. A stat de vorbă și cu Sir Henry Deterding. Intors în patria sovietică, și-a americanizat perfect biuroul. Are și un dictafon, adus din New-York. Și-a adus și haine după ultima modă americană. Pălărie nu poartă nici pe gerul cel mare. Se rade în fiecare dimineață. Lucrează 12 ceasuri pe zi. Pe blocul de pe biurou, programul zilei e însemnat pe jumătăți de ceas. O singură slăbiciune: iubește femeile; din pricina lor e în stare a fi distrat în plină ședință, a avea accese de migrenă și melancolie. Cunoscuse tot felul de femei, și constatase că chiar tinerele comuniste cu ciorăpei pînă la jumătatea pulpei și

[1] In București, la librăria «Hasefer», Str. Karagheorghevici 9.

înscrise în Liga pentru economisirea timpului, se lăsau cucerite prea greu şi cu mare pierdere de vreme. Insă cu Mussia, dactilografa dela automobile, cu ochi albaştri şi cu pistrui pe nas, el s'a învoit intr'un tempo confortabil. Mussia era o fată ca oricare alta. Afară de Lermontov, nu iubea decît pe tînărul funcţionar, şi-i plăceau fotografiile de chauffeuri, şi ciorapii de mătase. Pe junele dela „Nafta" îl adoră. Junele însă n'are prea mult timp: iar Mussia ajunge tot mai exaltată în dragoste. Intr'o seară, junele uită să vie la Mussia. Mussia plînge, cade în dezolare, din dezolare în desperare; iese noaptea în stradă şi se aruncă sub un automobil. Coincidenţă tragică: tocmai maşina tînărului, care venea, întîrziat, să o consoleze în două vorbe, şi să alerge apoi la o şedinţă. A doua zi tînărul, ca de obiceiu, vorbeşte în dictafon despre situaţia pieţei. Deodată îi apare o clipă în gînd: o gură căscată din care curge sînge; doi ochi daţi peste cap. Şi tînărul zbiară, îngrozit, în dictafon. Apoi continuă, caşi cum nu s'ar fi întîmplat nimic. Astfel: tema cărţii nu e, simplu, o teză comunistă; este mecanizarea omului în maşinăria atotputernicului capitalism. Căci stilul e al capitalismului, unul şi acelaş, la Moscova nu altfel decît la New-York.

D-l Citroën este un om viu. Poartă musteaţă şi are pasiuni. Motorului nu-i trebuie nici mustăţile, nici pasiunile d-lui Citroën. D-l Citroën face să vibreze aerul de reclamele sale: din pămînt pînă'n cer: Citroën-Citroën-Citroën-Citroën. Dar e şi Ford. Eftin-Eftin-Eftin. Să poată cumpăra toţi. Intr'o zi fierbinte de August, d-l Citroën se preface într'o societate pe acţiuni. O operaţie financiară complicată. D-l Citroën a fost demontat, şi remontat din nou. Preşedinte al consiliului de administraţie. Dar pentru Banca Lazard Frères, Domnia Sa, acum, nu e mai mult decît conducătorul uneia din numeroasele sale întreprinderi. Şi ciocanele mecanice lovesc cu nu ştiu cîte lovituri pe secundă; şi degete, şi braţe de lucrători se strivesc şi se taie, nu ştiu cîte pe lună; şi oamenii sunt striviţi piftie, pe caldarîm, sau în stomahul limuzinelor carambolate. Şi greve. Şi lucrători împuşcaţi. Şi Royal-Dutch cu Sir Henry Deterding în cap, pun la cale darea afară a Ruşilor din Londra; apoi a lui Rakovski din Paris. Ce nu face omul pentru petrol, respectiv pentru benzină. „Băgaţi de seamă; nu cumpăraţi petrol rusesc dela Soviete. E petrol furat de comunişti" — strigă Sir Henry, om cu frica lui Dumnezeu, plin de grije duhovnicească, nu cumva să-şi încarce oamenii cugetul cu petrol de furat. Nafta rusească e a proprietarilor săi de dinainte de război, adică a mea — că Sir Henry a avut grije să cumpere toate hîrtiile petrolului rusesc, de pe timpurile cele bune. De aceia el se completează judicios, spunînd, de altă parte,

Sovietelor: Nafta voastră să mi-o daţi numai mie; şi cu reducerea cuvenită. Sir Henry a făcut ce a putut, căci lumea trebuie organizată. Sir Henry e organizator şi creştin, riguros. Lucrează, ce-i dreptul pentru capitalism; dar tot aşa *lucrează* şi tînărul funcţionar sovietic pentru Revoluţie, fără să gîndească despre Revoluţie. N'are vreme. Nimeni n'are vreme. Asta e.

Stilul lui Ehrenburg se poate caracteriza ca o înscriere grafică a mişcărilor unui motor cu explozie sau a unei mitraliere. Asemănarea acestor două aparate, în ritm, sunet şi *temperament*, e isbitoare; şi e simbolică pentru sufletul vremii. Cartea îţi dă echivalenţa, în sentiment, a iuţelii, a sunetului sec, anxietăţii implicate în ritmul acesta nepăsător şi nebun. Citroën, Sir Henry, Deterding, Chamberlain, Davis, Hoower, Churchil, Rakovski, Ionel Brătianu, Uzini de automobil, Sonde, plantaţii de cauciuc, ouvrieri europeni, negri şi galbeni, samsari de bursă, ziarişti de bursă, politiciani de bursă, ameţeala reclamelor luminoase, cadavre rupte ca nişte jucării, sinucideri şi reabilitări — vedeţi Ehrenburg, dela prima pagină la ultima. Vervă fără istov. Cancan drăcesc de imagini: literar, el a digerat puterea de *impresionare a motorului, a uzinei, a bursei, a ziarului, a catastrofismului banal*, — a iuţelii oricare ce ne duce, ne duce. Egal unde. Ajunge atît: ne duce, de nu mai ştim de nimic alta decît de ducere.

Paul Zarifopol

* * *

Revista Istorică Romînă, vol. I, fasc. I. Bucureşti, 1931.

O nouă revistă de studii istorice? Da, şi tocmai de aceia îi salutăm, cu o deosebită bucurie, apariţia! O nouă revistă de istorie naţională înseamnă o nouă falangă de energii competente pusă pe lucru la dezgroparea, înţelegerea şi colportarea adevărurilor găsite între ruinele trecutului nostru. Imbogăţind inventarul celor cîteva reviste de specialitate de pînă acum, noua publicaţie va pune cu nădejde umărul la sforţările comune, va integra ceiace alţii numai au adunat, şi, cîştigînd un nou cerc de cetitori pasionaţi, va duce în straturi cît mai largi preocupări şi rezultate ale studiului frămîntatei noastre istorii.

Cercetarea trecutului neamului romînesc, — glăsueşte „Cuvîntul Inainte", — „va cuprinde răstimpul dela cele mai vechi urme de viaţă omenească de pe teritoriul de dezvoltare istorică a poporului nostru pînă la problemele contemporane ale Statului romînesc. In acest larg cadru se vor cerceta elementele etnice care au constituit neamul romînesc: Thracii, Illyrii şi întreaga romanitate orientală; se vor exa-

mina împrejurările prin care trece neamul romînesc în cursul evului-mediu, în mijlocul unității culturale slavo-bizantine, la care se adaugă influența apuseană; în sfîrșit, se va studia dezvoltarea formațiunilor politice romînești pînă la contopirea lor în statul actual".

Deasemeni, R. I. R. își propune o atitudine perfect obiectivă, cu „respectarea strictă a adevărului", atitudine ce trebue de altfel să stea la temelia tuturor operelor de știință. Competența în critică, siguranța în informație și, mai presus de toate, o largă informație bibliografică asupra tuturor problemelor de istorie națională, iată destule promisiuni frumoase, pe care R. I. R. înțelege să le și îndeplinească chiar dela primul număr.

Remarcăm de altfel și occidentala atitudine de care dă dovadă publicînd și articole în limbi europene, sau rezumînd într'una din aceste limbi articolele romînești.

Sumarul, bogat și interesant. Relevăm, în deosebi studiul eruditului bizantinist al Universității din București, d. D. Russo, despre *„o închipuită descoperire: un filosof romîn din secolul al XVIII-lea"*. E vorba de o traducere romînească, datorită obscurului dascăl moldovean, Petru Stamatiadi, după o „scrisoare" împotriva tagmei filozofice a „Ocheliștilor", scrisă de renumitul învățat grec Evghenie Vulgaris, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Cei ce se ocupaseră pînă acum de traducerea amintită, apărută la Iași în 1815-1819, o consideraseră, fără temei, ca lucrarea originală a lui Petru Stamatiadi. De aici o nesfîrșită gamă de ditirambe la adresa acestui filozof (!) romîn ignorat. Elementele de convingere pe care le aduce d. D. Russo sînt irefutabile, iar lectura studiului nespus de reconfortantă.

In „Originele Stemelor Moldovei și Țării Romînești", d. G. I. Brătianu, pe baza unui studiu comparativ, ilustrat cu dovezi convingătoare, ajunge la concluzia că „Stemele țărilor noastre... au luat ființă în chip firesc din împrejurările politice, din nevoia de a da o formă normală legăturilor cu regatul Ungariei", reproducînd astfel scutul despicat și fasciat, cu sau fără florile de crin angevine; această imitație a blazonului regal unguresc a avut loc în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. „Inrîurirea Apusului feudal n'a lăsat aci imagine mai reprezentativă, în afară de podoaba din mormintele dela Curtea de Argeș, decît stema însăși a acestei țări".

Studiul d-lui G. D. Triandaphyllopoulos, profesor de drept civil la Universitatea din Athena, despre izvoarele codului Callimah, și al d-lui Scarlat Lambrino, despre o cupă găsită la Histria, „en terre cuite", decorată cu figura unui împărat prebizantin, recenzii judicioase, notițe, și un buletin bibliografic destul de bogat, complectează sumarul, la care se adaugă o foarte bună prezentare tehnică.

Am avea totuși de formulat două obiecții. In primul rînd, revista ar trebui să apară cît mai des, cel puțin lunar, pentru a menține un strîns contact cu cetitorii. In al doilea rînd, o revistă istorică, chiar de sinteză, nu se poate totuși dispensa de materialul documentar, de multe ori foarte interesant, pe care îl așteaptă uneori o prelucrare tîrzie. De aceia, o rubrică dedicată publicării de „documente și texte" ar fi, credem, necesară. Iar selecția acestui material rămîne la aprecierea distinșilor conducători ai R. I. R.

D-nii G. I. Brătianu, G. M. Cantacuzino, N. Cartojan, C. C. Giurescu, S. Lambrino, P. P. Panaitescu și Al. Rosetti, aduc suficiente garanții că *Revista Istorică Romînă* va fi totdeauna cel puțin la nivelul primului său pas.

E. V.

Revista Revistelor

Postul Mare în Noul Mexic.

Dune imense de nisip pierdute în orizonturi fără limită, rîuri cu albiile adesea uscate, gîtuite în canioane inaccesibile, stînci înălțîndu-se asemeni unor cetăți. Deșert și tăcere, sol de aur, roci de peruzea, ierburi de argint. Peisaje de o violență neașteptată, unde asprimea formelor și strălucirea luminii se îmbină în aspecte capricioase sub un cer întotdeauna albastru.

Intr'un astfel de decor, în plin secolul al 20-lea, niște iluminați execută, în memoria lui Christos, scene de o stranie barbarie. Aici este Oberammergau-l Americei, unde patimile însă nu constituie un simplu spectacol, ci o lugubră realitate, unde cel flagelat, sau chiar răstignit nu e un actor, ci o victimă. Aceste obiceiuri singeroase sînt practicate de secta *Los Hermanos Penitentes*, a fraților pocăiți. Acest ordin, care nu există decît în Statele Unite, posedă cîțiva adepți și în Arizona și Colorado de sud, dar e răspîndit mai cu samă în Noul Mexic. Pocăiții sînt cei mai mulți de rasă mexicană. De cîtva timp printre ei se prenumără și cîțiva Americani. Indigenii nu fac parte aiciodată din sectă.

Analog celor din Italia și Germania, ordinul *Fraților Pocăiți*, a fost înființat în Spania, în sec. al 15-lea. La început el constituia o reuniune a oamenilor de bine, care pe lîngă practica pocăinței, desfășurau cea mai largă acțiune de binefacere. Odată cu cuceririle spaniole în America, ordinul se răspîndi în Mexic, apoi în Noul Mexic. Acolo el degeneră curînd și transformă riturile sale în atrocități monstruoase. Un manuscris din 1794, conservat la Santa-Fe, este documentul cel mai vechiu la care se referă Pocăiții. In el se vorbește de al Treilea Venerabil Ordin al Pocăiților, care există, spune textul, dela cucerirea Mexicului de către Spanioli. Se specifică, că ordinul a fost întemeiat cu permisiunea prelaților, a bisericii, dar nu poate încăpea îndoială că pe acele vremuri riturile lui trebuie să fi fost altfel.

Astăzi organizarea ordinului este următoarea: Cînd într'o localitate, sau regiune se adună un număr destul de numeros de pocăiți, ei constituie o *morada*, în jurul căreia se grupează. Diversele *morada* rămîn independente una față de alta și fiecare poate să-și aibă riturile ei aparte. Fiecare *morada* își alege șefii săi. Cel mai însemnat este *Hermano major*, care exercită o influență considerabilă chiar în afara sectei. Vine apoi *Celador*, însărcinat cu executarea sentințelor; *Maestro de novios* — instructorul novicilor, legați, sub amenințarea pedepsei cu moartea, cu obligațiunea secretului asupra tainelor inițierii; *Sangrador*, care imprimă pecetea Pocăiților pe spinarea noilor adepți și biciuiește pe cei ce calcă disciplina; *Resador, Pitero*, ș. a. Consiliile de revizuire din timpul războiului, au putut constata pe baza cicatricelor peceților rituale, că 80 la sută din locuitorii regiunii Santa-Fe, făceau parte din ordinul Pocăiților.

Riturile Pocăiților se practică mai

ales în Postul Mare. Scena Inițierii are loc în general în prima săptămînă și este însoțită și ea de crude încercări corporale. Pe măsură ce ne apropiem de săptămîna Patimilor, procesiunile singelui și purtările Crucii devin mai dese. Crucificările propriu zise sînt rezervate Vinerii Sfinte. Ele se înfăptuiesc în cel mai strict secret. Acum vre-o 40 de ani, victima era bătută în cuie. Ea nu avea nici o șansă de a scăpa. Astăzi e altfel. Condamnatului i se leagă mînile și picioarele cu funii de cînepă, apoi el este prins de cruce. Corpul e învelit într'o mare pînză albă, iar capul e acoperit cu un sac negru. Goale rămîn numai mînile care devin foarte curînd purpurii și se umflă. Cu ajutorul unor funii, crucea este apoi ridicată și scufundată într'o groapă de 4 picioare adîncime. Aceste atrocități au fost văzute de scriitorul american Ch. Lummis, care cu riscul vieții sale a reușit chiar să le fotografieze, lăsînd un document unic și prețios. El povestește că pocăitul răstignit în fața lui, a cerut să fie bătut în cuie, socotind simpla legare de cruce o încercare prea slabă pentru păcatele sale. Victimele nu sînt coborîte depe cruce, decît după ce își pierd cunoștința. In general ele nu-și mai revin în fire. In cazul cînd mor, corpul lor e îngropat într'un loc secret, iar hainele sînt duse la ușa părinților, care înțeleg ce s'a întîmplat. In regiune circulă o bucată de vreme versiunea dispariției sale, iar peste un an o modestă cruce se înalță la căpătîiul unui mormînt pierdut în munți... Dacă din întîmplare, condamnatul scapă dela moarte, el nu mai are nevoie de a îndura supliciile pocăinței și devine atotputernic.

Pocăiții practică și alte mijloace de tortură. Astfel de exemplu, mai mulți sectari, cu lanțuri pe picioare sînt înhămați la un car enorm, încărcat cu bolovani de piatră. Roțile neunse intr'adins ale carului adaogă scîrțîitul lor sinistru la gemetele produse de sforțările supraomenești ale condamnaților. Un tînăr de 16 ani, supus acestui martiriu, a murit. O altă tortură constă în a lua parte la procesiunile ordinului cu cactuși băgați în încălțăminte, sau a dansa pe o suprafață de pămînt, acoperită cu cactuși. De asemeni nu sînt rare flagelările crude, sau spintecarea țesuturilor intermușchiulare și presărarea lor cu sare pisată.

Vinerea sfîntă torturile iau sfîrșit, rămînînd de îndeplinit la noapte o ceremonie infernală, care reprezintă coborîrea lui Christos în infern, sau pentru alții cutremurul care a însoțit moartea lui și în care se realizează cel mai îngrozitor vacarm de urlete, strigăte și zgomote din cîte se pot închipui.

Femeile nu pot fi inițiate în tainele ordinului.

Biserica condamnă pe Pocăiți. Aceștia sînt excomunicați, ceiace nu-i împiedică de a se considera catolici și de a primi împărtășania. Iar dacă li se obiectează că biserica îi condamnă, ei răspund cu un zîmbet de superioritate, că torturile cărora ei se supun de bună-voie, le asigură iertarea greșelilor lor. Ordinul e de altfel așa de puternic, că preoții trebuie să procedeze cu moderațiune pentru a nu îndepărta cu totul turma rătăcită. Totuși printr'o muncă răbdătoare ei au ajuns la unele rezultate bune. Procesiunile nu se mai fac decît noaptea, clandestin, crucificările cu cuie au fost înlocuite prin legături și au devenit din ce în ce mai rare. Totuși preoții satelor unde Pocăiții sînt în număr prea mare, părăsesc în general parohiile lor în săptămîna Patimilor. Biserica rămîne deschisă și servește deobiceiu ca scop al procesiunilor rituale.

Condamnate de Biserica catolică, respinse de protestanți, interzise de guvern, riturile acestui ordin nu se mai mențin astăzi decît mulțumită sprijinului anumitor personaje politice, care protejează această sectă în vederea unor avantaje personale.

(S. Stoffels d'Hautefort: *Mercure de France*, 1 April 1931).

* * *

Germania — prada Rusiei?

Supraorganizarea industrială a devenit un element de ruină. Germania modernă a fost construită pe credit. Desvoltarea uzinelor germane a fost cu mult mai rapidă decît mărirea averii naționale. Băncile germane au

avut în vedere la finanțarea intreprinderilor țării lor, interesul producătorului și nu acel al deponentului. Ele au simțit necesitatea de a face să lucreze banul cu atît mai mult, cu cît valoarea economiei naționale devenea tot mai vizibil inferioară sumei capitalurilor puse în mișcare. Succesele îndelungate ale lui Bismark creaseră o atmosferă de încredere care favoriză timp de o jumătate de secol îndrăzneala acestei vaste operațiuni. Pericolul nu a început să fie simțit decît în ajunul războiului mondial. Veni războiul. După războiu inflația. După inflație regimul prestațiunilor în natură. Statul porni în susținerea industriei cu mijloace artificiale. Dar acest procedeu fu numai o amăgire și nu reuși să o salveze. La izbucnirea crizei mondiale, Germania fu atinsă cea dintîi.

Producătorii germani crezuseră că au găsit o formulă de salvare în raționalizarea ce au început a o aplica acum cîțiva ani. Se spera că economiile realizate mulțumită procedeelor noi de producție, vor ușura în mod durabil costul fabricatelor. Dar lucrătorii concediați cu miile nu găseau de lucru. Asigurările sociale în contra șomajului îngreuiară bugetele cu o sarcină mai grea decît planul Young. O ploaie de impozite se abătu asupra industriașilor și ridică nivelul prețurilor de cost pe care ei sperau să le reducă. Comenzile făcîndu-se din ce în ce mai rar, banul din ce în ce mai scump, s'a băgat de samă că imprudențele raționalizării, adăogîndu-se la imprudențele de credit, n'au făcut decît să lărgească prăpastia săpată de imprudența tragică a războiului. Minunata organizare germană, îndreptată în întregime spre prosperitate, s'a dovedit neputincioasă în fața crizei.

Astăzi, industriașii germani așteaptă o înviorare a afacerilor lor dela planul quinquenal al Sovietelor. Ei au primit nu de mult, după cum se știe, dela Moscova comenzi pentru trei sute de milioane de mărci. Cu acestea, totalul oficial al contribuției capitalului german la echiparea industrială a revoluției rusești se ridică la suma de opt sute milioane de mărci, aproape cinci miliarde de franci. Statul își are partea lui de răspundere în această intreprindere, pentru că el garantează plățile rusești pînă la concurența 30%.

Și dacă cel puțin opiniunea germană nu s'ar găsi, cu privire la comunism, în stare de receptivitate. Dar cinci milioane de șomeri constituie o massă revoluționară pusă la dispoziția tuturor uneltitorilor și tuturor profeților de catastrofe. Acestora vin și se adaoge în fiecare an cîte cincizeci de mii de tineri înzestrați cu diplome universitare și care îngroașe rîndurile proletariatului intelectual. Pe de altă parte Reichswehr-ul a comis o enormă greșală de tactică, completînd cadrele armatei roșii, ceiace echivalează cu bolșevizarea propriilor lui trupe. Instructorii reveniți din Rusia nu vor mai fi aceiași.

Ce are Germania pentru a ordona acest haos social? O administrație care nu mai are rigiditatea celei de altă dată. Un parlament care aproape nu există. Un orator este ascultat numai de membrii partidului său. Un guvern compus din doi oameni: un catolic și un socialist, cancelarul Brüning și doctorul Braun... Republica germană nu și-a creat încă personalul său guvernamental. Acel al imperiului este scos din slujbă. Lipsesc capii.

Concluzia? Germania se va salva cu greu prin sine însuși. Trebuie o sforțare ca să fie salvată de Rusia și puțin de ea însăși, pentru că nu e imposibil ca ea să se prăbușească și căderea sa va fi aceia. a civilizației europene.

(Henry de Jouvenel: *La Revue des Vivants*, April 1931).

* * *

Odisseia ca operă de artă

Toate figurile poemului, dela cele mai mari pînă la cele mai umile, dela regi pînă la cînele Argo, gravitează în jurul unei figuri centrale, acea a eroului, care astfel apare ca soarele în sistemul planetar: dela el vine ordinea și lumina, dela el iau consistență și viață acei ce sînt sateliții săi.

Inainte de a fi intrat el direct în acțiunea poemului, noi simțim că fără el nu ar avea sens figurile și scenele pe care poetul le trece sub ochii noștri: în casa lui, soția care-l plînge, pretendenții care aspiră la locul lui, fiul său care merge oarecum pe urmele sale și reproduce persoana sa; în Itaca, cetățenii vechii generații care-și amintesc de virtutea și bunătatea sa; la Pilo, Nestor care ne povestește despre vitejia sa în războiu și înțelepciunea în sfatul Acheilor; la Sparta, Menelau care-l plînge ca pe un frate pierdut. Elena, care dă noi dovezi asupra îndrăznelii și vicleniei sale. Mai mult, zeii în Olimp sînt mișcați de soarta lui și se sfătuiesc să facă să înceteze persecuțiunea pe care unul din ei o exercită asupra lui de atîția ani.

De la cartea a 5-a, Odisseu intră în acțiune direct și rămîne astfel pînă la sfîrșitul poemului: îl urmărim în disperata sa reintoarcere din insula lui Calypso; îl vedem primit cu bunătate și onorat de Feaci; ascultăm dela el însuși povestea primejdioaselor sale peripeții din trecut; și îndată după aceasta, iată-l debarcat în sfîrșit în insula părintească și acolo lucrînd pentru eliberarea casei sale de venetici și pentru recucerirea situației sale de stăpîn al familiei și al regatului.

Aria minunată a poetului constă în a face să fie simțite toate aceste lupte, menținînd totuși mereu povestirea într'un ton de impasibilitate, care rivalizează cu aceia a eroului său. Curiozitatea cititorului e ascuțită mereu dela o scenă la alta, și poetul zăbovește în amănunte asupra cărora ai vrea să aluneci, mai repede; dar în timp ce rămîi astfel suspendat, ai perfecta iluziune că asiști la fapte care se desfășură sub ochii noștri, în jurul nostru într'un timp care se scurge prea încet pentru răbdarea noastră. Ne găsim adesea, tocmai în situația lui Odisseu în timpul ultimului mare ospăț oferit lui de regele Feacilor (13, 26-35); eroul așteaptă cu nerăbdare apusul soarelui și grăbește în minte momentul dorit. Dar nerăbdarea lui Odisseu nu-l împiedică să guste din plin măreția ospățului și cîntecele suave ale lui Demidoc. La fel și noi, deși grăbiți să vedem mai repede sfîrșitul, nu putem sări peste tot ceiace poetul introduce ca pentru a ne distra, sau pentru a ne necăji.

Acest lucru se întîmplă pentru că avem iluziunea că toate acestea nu depind de el, ci de fapte; că, adică, în poem realitatea se oglindește așa cum e, și nimic nu poate fi schimbat, după cum nici Odisseu nu putea să facă ca soarele să ajungă mai de grabă la apus.

Caracterul de realitate al poemului mai este subliniat și prin faptul că eroismul lui Odisseu și superioritatea unora din calitățile salei a minții sale și a inimii, nu-l împiedică cîtuși de puțin să acționeze ca un om între oameni. Nu e un mag, nu e un prestidigitator: lucrează cu mijloace normale, pentru motive naturale și umane, în mod logic. Secretul său, secretul succeselor sale, vine de la larga, de la extraordinara sa cunoaștere a oamenilor: „cetățile multor oameni a vizitat el și mințile multora le-a cunoscut". A cunoaște, a ști, iată dorința dominantă a întregului poem. Acestei dorinți îi corespunde marea îmbelșugare de povestiri și fabule, cu care e plină. De la un capăt la altul al poemului răsună acest vierș: inteligența domină lumea. Da, lumea e tristă și omul e destinat suferințelor; dar suferințele abat pe omul nedestoinic; omului inteligent și îndrăzneț ele îi dau prilejul și putința de a-și pune la încercare valoarea.

Marea artă este aceia, care prin virtutea sa intrinsecă, este în măsură să înalțe, să purifice, să întărească sufletul care o aude și o pricepe. Datorită acestor calități poezia lui Omer a cucerit lumea pentru totdeauna. Omer a fost, în ciuda filozofilor, adevăratul educator al lumii antice. El mai rămîne un mare educator și astăzi, pentru că dacă există enorme deosebiri între lumea materială antică și cea modernă, nu există aproape nici o diferență în ceiace formează miezul umanității: atitudinea conștiinței în fața lui Dumnezeu, a lumii, a propriei sale persoane; aspirațiunea de a cunoaște, de a acționa, de a fi util. Aspirațiunea lui Achile și aceia a lui Odisseu: Achile, numai pornire și pasiune; Odisseu, minte luminoasă și inimă de oțel.

(Nicola Festa: *Nuova Antologia*, 1 April 1931).

„Homo faber" și „homo loquens"

Este în afară de orice discuție că omul, întocmai ca și vecinii săi pe scara zoologică, este un animal, adică un mecanism nervos complex sensorio-motor, desvoltat într'un corp supus în deaproape tuturor condițiunilor pe care i le impune lumea exterioară imediată. El posedă însă în plus două „facultăți" sau „proprietăți" eminente, pe care noi nu putem decît să le constatăm, fără a căuta pentru ele o „explicație" reală, lucru pe deplin zadarnic. Acestea sînt:

1° *Capacitatea de a crea unelte;*
2° *Darul vorbirii.*

Prima „facultate" umană este aceia de a fi *homo faber* (Bergson), cum a spus-o încă Franklin (toolmaking animal). A face unelte, înseamnă *a prelungi* și *întări* răspunsurile posibile la acțiunile mediului exterior imediat. Inseamnă a crește la nesfîrșit facultățile de adaptare la acest mediu pe care le posedă și orice animal superior. Această facultate este factorul cel mai important și cel mai sigur al *progresului*, înțeles în sensul unei îmbunătățiri a condițiunilor vieții animalului uman.

A doua calitate, aceia de a fi *homo loquens*, care a putut crea, înțelege și transmite simboalele vorbirii articulate, nu e mai puțin specific umană. Ea pare a nu putea fi explicată decît prin faptul capital, că animalul uman este un *animal social*, adică trăind în grup. Mulțumită creațiunii simboalelor limbajului articulat, omul este singurul animal, care nu numai, ca și toate celelalte, trăiește în prezent, dar mai poate lega trecutul cu prezentul. Darul vorbirii este un *time-binder*, după o fericită expresiune.

Izolați, abandonați propriilor lor resurse, nici *homo faber*, nici *homo loquens*, n'ar fi putut ajunge la știință. Pentru a fi rezultat *homo sapiens* a fost nevoie de o colaborare strînsă și intimă între ei. Dar această colaborare nu s'a stabilit decît foarte încet, dealungul unei serii lungi de ciocniri și compromisuri.

Astfel, *homo faber* este acela care a produs primele unelte, a căror invențiune și utilizare se pot explica oricînd prin simplul joc al reflexelor sensorio-motoare elementare, ca reacțiune la acțiunea lumii exterioare imediate.

Mulțumită celei de-a doua naturi de *homo loquens*, creator de simbolele fixate prin limbaj, omul a putut ajunge la constituirea unor anumite tehnici „tăind în realitatea care-l interesa imediat scheme artificiale" (Bergson). Aceste tehnici i-au permis lui *homo faber* ajutat de *homo loquens*, să mărească la infinit acțiunea sa asupra lumii exterioare.

Mai *tîrziu*, tocmai din aceste tehnici se vor naște științele experimentale în care, în mod necesar, dubla activitate a omului *faber* și *loquens* se manifestă cu o mare evidență. In științele naturale partea „manualului" pur va fi totdeauna considerabilă, deși „intelectualul" joacă și el un rol hotărîtor, mai ales cînd aceste științe se complică și se îmbină, astfel cum le vedem în zilele noastre.

Dimpotrivă, știința „neexperimentală" se va depărta de lumea reală imediată, pentru a trece în lumea imaginară a simbolului pur. Tipul esențial al acestei științe „ne-experimentale", este matematica pură, creațiunea cea mai originală și cea mai surprinzătoare a vechilor greci.

Inarmat cu această matematică pură și fiica ei, logica pură, omul mereu curios și lacom de a înțelege „rațiunea" lucrurilor, se va interesa nu numai de obiectele lumii reale imediate, care constituie domeniul științelor naturale, dar va studia deasemeni și „valoarea" și „legătura logică" a tuturor concepțiunilor formate anterior. Este aurora criticei filozofice: Platon și Aristoteles sînt reprezentanții ei cei mai eminenți.

In jurul fiecăruia dintre aceste nume noi putem grupa cele două curente divergente ale filozofiei occidentale. Platon reprezintă știința matematică pură abstractă, domeniul lui *homo loquens* și al lumii sale imaginare. Aristoteles reprezintă mai ales știința experimentală, domeniul lui *homo faber* și al lumii reale imediate; *homo loquens* este întotdeauna la el strîns asociat cu *homo faber* și tocmai acest lucru constituie forța sa.

Toată filozofia ulterioară se va încadra în mod forțat într'unul sau în altul din planurile trasate de către acești iluștri strămoși.

(Paul Lecène: *Revue Philosophique*, Mart-April 1931).

* * *

Cinematograful, paradis artificial.

Astăzi, cînd cinematograful vorbitor tinde să înlocuiască în cea mai mare parte a sălilor arta mută, este util a stabili un bilanț al acesteia din urmă și a degaja caracterele sale esențiale, precum și mijloacele de expresiune care-i sînt proprii.

Timp îndelungat cinematograful a fost socotit ca o artă inferioară, puțin atrăgătoare pentru un spirit înzestrat cu cultură și gust estetic. Fotografiile animate păreau apte de a interesa doar creerii copilărești și poporani. Lucrul se explică. Puterea sugestiunii imaginii înlătură efortul intelectual. Ea impune spiritului gînduri gata, vii. Nu mai există nevoia de a pătrunde acel rebus pe care-l prezintă un text compus din cuvinte. Și fiindcă oamenii simpli gîndesc mai ales cu ajutorul imaginilor, cinematograful trebuia să înlocuiască repede cartea în ochii omului lipsit de cultură și de obicei leneș.

Se poate merge chiar mai departe. In primul moment, s'ar părea că dacă această artă paralizează inteligența, ea stimulează totuși imaginațiunea. Dimpotrivă, ea o mărginește. O pagină de stil, un tablou, un decor de natură, oferă acestei facultăți punctul de plecare pentru o visare, care poate să se înalțe, să se lărgească, să devină rodnică. In fața ecranului, nimic asemănător. Succesiunea repede a imaginilor nu lasă loc pentru variațiunile imaginative ale spectatorului. Dinamismul spiritual al fiecăreia dintre ele este imediat distrus de cel al imaginii următoare. Astfel cinematograful ar micșora puterile noastre de înțelegere și ne-ar duce la o lenevie a spiritului.

Totuși, alături de tentativele de creațiune artistică, se afirmă valoarea educativă a cinematografului *documentar*. Inteleg sub acest nume nu numai filmele de știință, de industrie sau exotism, dar și marile cine-romane de reconstituire istorică (Ben-Hur, Napoleon).

Dar se înțelege, că adevărata cale a artei mute trebuie căutată aiurea. Incontestabil, domeniul său, acela în care personalitatea sa nu este egalată prin nimic, în care izbînzi uimitoare îi definiră locul estetic și uman, este *fantasticul* și *fantezia*. Miile de combinațiuni posibile ale studio-ului, utilizarea pricepută a jocurilor de lumină și umbră, stilizarea și echilibrul volumelor, decupajul iscusit al panglicei, efectele supra impresiunii, liberează filmul de legile fizice ale vieții. El știe să ne miște menținîndu-se în atmosfera ideală a visului, să ne sdruncine cu pateticul unui gest sau al unei contracțiuni a mușchilor feței, mai mișcătoare ca sughițurile sau răcnetele. Este îndeajuns de cunoscută puternica fantezie a lui Charlie Chaplim, pentru a ne da sama îndată, ce înălțimi poate să atingă cinematograful în această direcție.

Pentru a explica locul enorm cîștigat de cinematograf în viața modernă și entuziasmul credincios al unei clientele indulgente și din ce în ce mai numeroase, nu se mai poate — vai! — invoca, ca altădată, ieftinătatea spectacolului. Stăpînirea ecranului asupra mulțimii, puterea sa de vrajă — pe care filmul vorbitor, după părerea mea i-o va distruge curînd — provin dintr'o cauză mai obscură și mai adîncă. Pentru multă lume, cinematograful ține locul unei *doftorii magice* și se clasează de fapt în rîndul *paradiselor artificiale*.

Ce caută sclavii *opiului*, *morfinei* și ai *alcoolului*, dacă nu *evaziunea totală*, în *uitarea* condițiunilor zilnice și *iluziunea* unei forțe morale înzecite? Căci dacă înlăturăm influența specifică a acestor droguri, reverul teribil al unor beții dăruite prea ușor, noi vom descoperi tiranica *obișnuință*. Acelaș lucru cu cinematograful și amatorii săi.

Baudelaire a scris: „Pentru a nu simți oribila sarcină a timpului care vă zdrobește umerii și vă apleacă la pămînt, trebuie să vă îmbătați fără încetare". Este ceiace face cinematograful: el *îmbată*. El deschide nenorocitului, abrutizat de necesitățile vulgare ale vieții, porțile unei noi vieți de iluzie. Și această beție săptă-

minală îi devine aşa de *indispensabilă* — ca morfinomanului duşca sa, sau ca pipa fumătorului de opiu, că atunci cînd fatalitatea i-o ia, el simte, la ora obişnuită a cufundării sale în baia uitării, nu numai o *nemulţumire vie*, dar chiar o *durere fizică*. Ca dovadă, unii au mers pînă la omor pentru satisfacerea imperioasei lor obişnuinţe. Nu toată lumea ajunge, din fericire, aşa de departe, dar cazurile cunoscute sînt suficiente pentru a susţine o părere, care multora va părea paradoxală: cutare băietan sau muncitor care au ucis pentru a căpăta bani de cinematograf au făcut-o într'un scop infinit mai nobil, decît lăcomia ciştigului: ei au ucis *pentru a cumpăra paradisul!*

Şi iată-ne acum hotărîţi în discuţia asupra cinematografului mut şi cel vorbitor. Preferinţa noastră se poate ghici: ea este pentru cel dintîi. Celalt, bastardul indrăzneţ, nu va şti să devină cinematograf bun; cu atît mai mult teatru bun. El ne pare predestinat unei pretenţioase mediocrităţi. Făcînd excepţie, natural, de filmul documentar, de informaţie şi publicitate. Dispariţia artei mute, lucru care nu prea e de temut, ar fi cu atît mai regretabilă, cu cît e foarte aproape de a-şi degaja *formula sa clasică*. Filmul vorbitor o despoaie de atracţiunea sa principală; dialogul ştirbeşte prestigiul imaginii, care deodată trece pe al doilea plan. Şi se poate trage această ridiculă consecinţă, care arată contradicţia de moarte a spectacolului: de acum înainte un *orb* îşi va putea permite să asiste la rularea unui film cinematografic.

(Maurice Chapelan: *La Revue Mondiale*, 15 Mart 1931).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Comtesse de Noailles, *Exactitudes*. (Paris, Ed. Grasset).

O culegere de impresii, amintiri din ţări străine, din toate epocile unei vieţi bogate şi armonioase, străbătută adesea de fiorul durerii. In volum se îmbină Frumuseţea, Dragostea şi Moartea.

Charles Silvestre, *Monsieur Terral*. (Paris, Ed. Plon).

Terral, văduv egoist şi colecţionar, în fond posionat, ajunge în cele din urmă la gîndul sinuciderii. Intervine o figură blîndă de femee, care-i readuce dorul de viaţă: scepticul şi descurajatul de mai înainte va trăi.

Pierre Benoit, *Le déjeuner de Sousceyrac*. (Paris, Ed. Albin Michel).

Eroii Jean Mèterié şi Philippe Mestre, amîndoi subşefi de biurou la Ministerul Instrucţiei publice, călătoresc cu automobilul pe şoselele Franţei. De abea părăsesc Rodez, cînd aproape de Saint-Cérése se strică maşina. Se opresc să dejuneze la hanul din Sousceyrac. In timpul acestui dejun are loc o aventură amuzantă al cărei erou e unul din cei doi prieteni.

Pierre Hubermont, *Treize Hommes dans la Mine*. (Paris, Ed. Valois).

In urma unei prăbuşiri în interiorul unei mine, 13 lucrători sînt pierduţi.

Pentru salvarea lor ar trebui părăsit un puţ în valoare de 50 milioane. Directorul întreprinderii forţează complicitatea unui funcţionar. Puţul e salvat, în schimbul morţii celor 13 nenorociţi.

Din condiţii destul de dificile prin subiectul ales, autorul a obţinut singura reuşită care importă. Cartea sa are accentul adevărului. Cititorul trăeşte o zi de groază, avînd imaginea clară a destinului lucrătorilor din mine.

Biografii

Henry Bérenger, *Chateaubriand*. (Paris, Ed. Hachette).

Autorul urmăreşte viaţa eroului său de la naştere, la Saint Malo în 4 Septembrie 1768, pînă la ultima sa călătorie la Grand Bé, unde moare. Nimic din viaţa marelui om nu e neglijat. Copilăria, plecarea sa dela Combourg, călătoriile şi exilul, diferendele cu Napoleon, etc. De asemenea sînt trecute în revistă demnitatea sa de ambasador şi ministru de externe, dragostele sale poetizate prin figurile Contesei de Beaumont şi a d-nei Récamier.

Geografie

Emmanuel de Martonne, *Allemagne Tome IV de la Géographie Universelle.* (Paris, Ed. Armand Collin).

Țările Renane, Ruhr-ul, Alpii bavarezi, Turingia, regiunea Weserului, marea cîmpie nordică... Cam astea sînt titlurile capitolelor din lucrarea d-lui de Martonne asupra Germaniei. Cartea nu este tratată numai din punct de vedere fizic, ci e bogată în date agricole, comerciale, industriale, istorice chiar și pitorești.

In același volum, d. de Martonne publică de asemenea capitole importante relative la hidrografia, relieful, clima și populația Europei Centrale.

Amintirile Caterinei State

FRAGMENT.

... Tata, cu totul prins în timpul acela de preocuparea ce i-o da o intreprindere în care-și punea o parte din capital, uitase de leafa profesoarei. Nu îndrăzneam să-i amintesc; și, mamei, nu-i vorbeam, de frica scenelor ce-mi făcea oricînd din același motiv.

Mă simțeam stingherită în fața Leontinei, nu mai puteam gîndi și scrie „les inventions" (un subiect dat, ce trebuia să-l tratez în formă de schiță sau început de nuvelă) și chiar exercițiile de corespondență, cu care eram atît de deprinsă, aveau, toate, pecetea lipsei de libertate a gîndului, erau convenționale și seci.

Printr'o aluzie meșteșugită, încercai să le pun gîndul în calea pe care voiam. Tata ne înțelese; dar mama veni apoi în salon și-mi spuse hotărît:

— Nu mai vreau să țin nemțoaica, pentru ca să converseze, să mănînce, să doarmă, s'alunge partidele bune și să încaseze aur în schimb.

— Am învățat mult dela Leontina.

— Ce-ai învățat, mă rog? Să ai ifose, să te porți obraznic, cu un om ca Zervos și să 'nchizi altora ușa 'n nas. Asta ai învățat? Și mai la urma urmei, cu ce-ți sînt datoare? Ai moștenit ceva dela tatu-tău? Costache te-a crescut și ți-a dat destul pînă acum. Nu mai încerca să profiți de bunătatea lui; ajungă-ți. Să mai stea nemțoaica luna asta și să se ducă, pe urmă, în țara ei, — zise mama, dîndu-mi un plic cu galbeni și trîntind ușa în urma mea.

Nu puteam vorbi Leontinei și nespunîndu-mi supărarea cuiva care-ar fi înțeles-o, aceasta lua în mintea și 'n simțirea mea proporții pe care sensibilitatea nu le mai putea suporta. Căpătai iar febra nervoasă, care mă sgudui multe zile la rînd.

Leontina mă îngrijea, și, fără a se preocupa de fizicul meu, căuta să-mi ridice moralul. Intr'o noapte, tîrziu, veni

să mă vadă și-mi ceru să-i spun „sincer" ce provocase „noua variație a unei teme vechi".

Nu-i vorbii, înțelesese, știa tot, și, întiia dată îmi spuse, fără înconjur, părerea ei.

„Șederea ta, în casa asta, în care nimic nu te reține, iți va altera sănătatea. Te sfătuesc dar ca, îndată ce voi pleca, să cauți, cum te vei pricepe, o schimbare totală în viața ta. Du-te la Viena, studiază piano; și, odată acolo, vei găsi ce-i trebue sufletului mai ales.

Sfatul Leontinei era gîndul meu spus în vorbe; dar, socotind tot ce știam, tot ce-mi repetase mama de atîtea ori, mă vedeam, ca soarele de pămînt, departe de înfăptuiri și nu mă mai puteam bizui decît pe studiu și pe timp...

Reîncepui dar să lucrez fără de preget; refăcui și încărcai programul în care singurele ore de recreație ce mi le îngăduiam erau acelea pe care le petreceam sara vorbind cu Leontina sau ascultînd-o că-mi istorisește din viața ei și a altora — ceiace făcea cu un atît de mare dar, încît, prinsă pe cît de subiect pe atît de chipul povestirii, vedeam ades luminîndu-se de ziuă.

Cîteodată mergeam la Siret; și într'o zi, cînd în admirația și spaima Leontinei înotam îndrăzneț, aproape de o bulboană, fui oprită de o fată care mă 'ntrebă, în nemțește, dacă aș vrea să-mi arate și „alte exerciții" pe care spunea că le învățase la o școală de înot din Breslau.

„Eva Zorn", — se prezintă fata, și, înotînd cîineşte îmi întinse brațele peste valurile ce se pierdeau mai departe în spumă și 'n bulbuci. Soarele, în apus, îi lumină pieziș fața și se răsfringea pe cămașa străvezie, dîndu-i culoarea delicată a florii de piersic.

Chipul Evei Zorn, frumos și dulce, purtarea ei prietenoasă și poate chiar lumina în care o văzusem, mă impresionară; și, cînd cel din urmă tren, al funcționarilor gării, veni să-i ia dela Siret și Leontina, printr'un *jode* [1], chemă trăsura la mal, mă despărții de Eva, făgăduind să ne vedem ades „acasă și la Siret".

Imi amintesc că, a doua zi chiar, făcui cu Leontina cea dintîi vizită familiei Zorn.

Casa acesteia era tipul construcțiilor companiei germane de drum de fier, ce mai dăinuia încă în 92 prin funcționarii reangajați de statul romîn.

Ne suim ca într'un pod, pe o scară îngustă și dreaptă, ce ne expune să aspirăm adînc mirosul fripturii de porc, al sosului de făină prăjită și odoarea specială și supraconcentrată datorită neprevederii vre-unui arhitect neamț.

Ca să intrăm în apartamentul indicat cu tăblița

[1] Strigătul de chemare al elvețienilor.

„A. Zorn", trecem printr'o bucătărie din care intrăm drept în salonul întunecat de storurile lăsate; și, dibuind aproape pînă 'n fața unei canapele, pe care părea a dormita o doamnă, o vedem sărind arsă, pe cînd Eva ne-o prezintă „mama mea" și apoi aleargă spre ferestre și ridică, cu greu, storurile de lemn.

Doamna Zorn — o femee slabă și palidă, cu trăsuri delicate și 'n mișcări cu grația, înnăscută, ce-o prețuiam oricînd fără a o fi întîlnit la multe femei — ne spuse în cea mai curată germană de nord: „Mi-a vorbit Eva, cu admirație și simpatie, de noile ei cunoștinți și atît e de încintată de proiectele ce ați făcut, încît eram nerăbdătoare să vă văd și sunt foarte mulțumită că vizita dumneavoastră n'a întîrziat".

Lumina caldă, de apus, pătrundea prin geamurile deschise și, pe cînd doamna Zorn și Leontina vorbeau de căldură, de secetă, de lipsa distracțiilor intelectuale și de accia a muzicii, bune, mai ales, — noi amîndouă, retrase într'un colț din salon, plănuiam întîlniri dese, audiții muzicale și lecturi din romanticii germani pe care doamna Zorn îi cetea iar, deși știa pagini întregi pe dinafară.

La un semn al acesteia, Eva se sculă, ca ridicată de un resort și, cerîndu-și iertare că mă părăsea „cîteva clipe", mă lăsă în cercetarea ce, din obiceiu, făceam asupra oamenilor și locurilor pe unde treceam.

Mobila de stejar, în stil vechiu german, armoniza cu portretele în uleiu ale străbunilor hanovrezi, care, din fotoliile lor sculptate, păreau a se uita, de sus, cu milă și cu dispreț.

Etajerele gemeau sub greutatea volumelor „Meyers Lexicon" și aceea a clasicilor germani; pe pupitrul unui pianino, în stil, cu marca dispărută de mult, sta cu aparența unui drept „Schubert-Lieder"; iar pe mese, în neorînduială, se amestecau revistele „Ueber Land und Meer", „die Kunst", „die Gartenlaube" și „Fliegende Blätter" ce disputase parcă locul cărților lui Heine, aruncate într'un colț alături de cîteva volume franceze desprinse din cotor.

Leontina și doamna Zorn discutau, aprins, asupra unui roman de Gustav Freytag, pe cînd eu, răsfoind „die Kunst", mă uitam cînd la ilustrațiile din revistă, cînd la unele lucruri care alcătuiau cadrul sever și totuși atît de plăcut în armonia lui. Și mă gîndeam apoi la salonul nostru cu mobila de mahon în stil Louis XIV, la copiile care-mi jigneau simțirea și învecinau, pe peretele alb, cîteva gravuri și oleogravuri cu lacuri italiene și cu cerbi surprinși de vînători...

In pragul ușii deschise cu greu, apăru Eva cu șorț alb și subțire, vîrstat de dantelă, ținînd grațios pe brațe o tabla pe care se găsea tot ce-ar fi putut mulțumi, în materie de

Jause, [1] și ochiul și gustul celei mai pretențioase gospodine din imperiul german. Cornuri, prăjituri, smîntînă bătută, unt și marmelade colorau fața albă, ale cărei margini de dantelă se lăsau pe brațele tremurătoare, sub greutatea tavei și a serviciului danez.

După cafea, doamna Zorn, acompaniată de Eva, ne cîntă „der Lindenbaum", „Gretchen am Spinnrade" și „Du bist die Ruh". Era un alto bogat și cald și cîntecul, adînc simțit, mă surprinse și mă emoționă.

„La ce mi-i bun?" — răspunse silnic doamna Zorn, aprecierilor noastre.

„De cînd nu mai cînt decît ca să-mi amintesc că am cîntat odată, de cînd am venit în Rominia, îmi pare că sînt aici, la Vascani, ca să mă 'ntrec cu sirena atelierului de mașini", — ne spuse ea surizînd forțat și trist.

Ne despărțirăm, în ziua aceia, făgăduindu-ne întruniri prelungite și, după dorința doamnei Zorn, „muzicale mai ales". Se înțelege că nu puteam părăsi casa Zorn, fără o carte sub braț și fără s'ascult cîteva pasaje însemnate cu creionul și spuse, pe de rost, în prag... Ca să ne vedem, hotărîsem o zi pe săptămînă. In fiecare Joi, la ora trei, trebuia să fiu la peronul gării, unde, cu punctualitatea moștenită din neam, găseam pe Eva așteptîndu-mă.

Leontina mă însoțea rar „à la bibliothèque vivante". Petreceam în intimitatea doamnei Zorn și a fiicei sale, ceasuri plăcute vorbind, cîntînd sau spunîndu-ne părerile, întotdeauna deosebite, asupra publicațiilor cetite la rînd.

După *Jause,* ne scoboram în grădină, în acea „Gartenlaube" tip; și, sub cei doi salcîmi firavi și un platan, ce tînjeau încolăciți de via sălbatică și opăriți de fumul mașinelor dela atelier, doamna Zorn ne cetea din nuvelele proaspăt publicate în acele multe reviste nemțești.

Sătulă de lectura ce trebuia s'o asculte în fiecare zi și nerăbdătoare să vorbească de altceva, Eva întrerupea intenționat cetitoarea, pentru cel mai neînsemnat motiv.

Doamna Zorn, supărată de lipsa-i de atenție și de evlavie pentru frumos, grăbea lectura sau închidea cartea în mijlocul celui mai interesant capitol și pleca tăcînd sau spunîndu-ne ironic: „uitați-vă, în vîrful salcîmului; sunt două ciori".

Intr'o zi mă dusesem să văd pe Eva bolnavă. Ca să ne distreze, mama ei ne ceti o nuvelă emoționantă; și înecată de lacrimi, pe care voia să ni le ascundă, se oprea adesea și se uita pe fereastră, departe, spre Siret.

„E chiar viața ta, mamă" — spuse Eva pe cînd eu, ca să-mi înăbuș emoția, număram ochiurile dantelei dela cearșaf.

[1] Cafeaua cu lapte de la ora 4.

Și Eva chiar părea a asculta, în ziua aceia, cu deosebit interes; cînd, pe ușa deschisă cu putere, intră papa Zorn, mormăind ceva, neînțeles, în bărbița-i ascuțită și în doi peri. Văzîndu-mă, tăcu o clipă și apoi mă salută cu un scurt: „Guten Tag Fräulein", tăcu iar și cercetă pretutindeni ceva ce nu putea găsi....

„Dracu mai știe unde mi-i luleaua! Intre blestematele astea de cărți nu se mai găsește omul; dar... pipa mea", — bodogăni el în cel mai comic și aproape neînțeles jargon de marinar neamț. Și clipind ades din ochii cenușii și fără de gene, ascunși sub sprincenele lungi și sbîrlite, răvăși toată odaia și plecă salutînd din cap. Doamna Zorn rămăsese nemișcată cu ochii țintiți pe carte; voi să surîdă, dar fața i se contractă într'o stîmbătură și se grăbi să caute și să îndoape luleaua cu aceiași resemnare cu care o vedeam cîrpind rufe sau gătind „Faschirter mit Jägersauce".

Eva tăcu un moment, apoi îmi spuse în franțuzește:

„*Tata nu-i atît de rău cum pare, dar el, vechiu marinar, e deprins să dea ordine pe care mama nu le prea ascultă și-i place să-și aibă lucrurile la îndemînă; iar mama, în veșnica-i distracție, le tot ascunde, pe sub cărți*".

Mă deprinsesem atît de mult și-mi era atît de drag chipul în care treceam cele cîteva ore la familia Zorn, încît, pe orice timp și 'n orice dispoziție, nu lipseam dela întîlnirea noastră la peron.

Doamna Zorn se interesa de studiile și de viața mea și-mi măgulea vanitatea de cîteori sublinia interpretarea vreunei bucăți muzicale sau asculta, cu interes, cînd istoriseam ceva. Mă gîndeam uneori și nu puteam pricepe, de ce manifestările acestea, venite la timp și făcute parcă să trezească sentimentul unei mai strînse prietenii, lunecau pe lîngă sufletul meu fără a pătrunde în adînc.

Inţelesei, cu timpul, că stăvilarele neamenințate de revărsări sentimentale erau rasa și concepțiile deosebite în tot.

De multe ori intram, pe neașteptate, în salonul prietenelor mele și adeseori găseam pe doamna Zorn supraveghind și cercetînd studiul Evei cu atenția, dragostea și răbdarea pe care numai o mamă bună le poate avea. In clipele acelea gîndul meu se ducea spre mama mea și sufeream. De cînd îmi schimbasem programul și aveam mai mult de învățat, nu mă întîlneam cu părinții decît la masă, unde mi se 'ntîmpla ades să nu schimb cu ei nici un cuvînt. Studiul, meditațiile, vizitele la familia Zorn și lectura tuturor revistelor cu care-mi încărcau brațele oricînd, îmi ocupau toate orele din zi, și, cu toate astea, mi se părea că nu învăț, nu cetesc destul și nu mă voi putea bizui pe mine, într'o zi... Afară de studiul muzicii și al literaturii franceze

şi germane restrînse în biografii, fragmente din scrieri şi cîteva volume de critici; aş fi vrut să cetesc opere întregi, pe care nu le aveam decît în traduceri din literatura rusă şi în cîteva volume ale clasicilor germani.

Leontina îmi făcu o listă de cărţi şi mă trimise să-i cer tatei bani „în aur" pentru o librărie din Lausanne.

Fără nici o explicaţie, tata se pregătea să deschidă taşca cea galbănă din lada de fier, cînd, spre nenorocul meu, veni mama şi se interpuse.

— De ce-i dai galbeni?

— Ca să trimită un grop în străinătate, pentru cărţi.

— Ce cărţi?

— De învăţat, — răspunsei grăbită, evitînd detaliile neînsemnate, asupra cărora ştiam cît de uşor ar fi trecut.

— Romane?

— De învăţat, — răspunsei grăbită, evitînd detaliile neînsemnate, asupra cărora ştiam cît de uşor ar fi trecut.

— Şi care-i nevoia să ceteşti romane?

— Ca să cunosc scrierile autorilor pe care-i învăţ din biografii şi nu-i cunosc în opera lor.

— Nu, nu. *Dumneata* (ah! acel „dumneata", pronunţat de mama, care mă 'ngheţa) dacă vrei să 'nveţi carte, n'ai nevoie să ceteşti romane; n'ai nevoie să-ţi umpli capul cu fel de fel de fleacuri şi să ţi se pară, pe urmă, că eşti un personaj din carte şi să vrei să trăeşti ca el. Nu. Fetele care învaţă carte, n'au timp de cetit romane.

— Nu-i vorba de romane foileton; e vorba de scieri cu valoare literară.

— Şi cu aur trimis în ţara nemţoaicei.

— Cunoştinţa unor opere literare complectează instrucţia şi cultura sufletească chiar.

— Ai tu suflet să-l cultivi? Şi apoi, dacă ai vrut să bei şi să mănînci file scrise, trebuia să te porţi altfel cu Zervos; el îţi cumpăra o librărie. Dar ai făcut ce-ai făcut şi i-ai închis şi grecului uşa în nas. Acum învaţă să cunoşti pe cei ce-au scris; şi cînd te-i mărita — de-o da peste tine norocul să mai întîlneşti un Zervos — îi cumpăra operele lor. M'ai înţeles?

— Nu, — răspunsei hotărît, şi mă podidiră lacrimile.

Tata, vădit impresionat, închisese şi deschisese taşca în două rînduri şi-l vedeam gata să-mi dea galbenii sau să-mi spună ceva; dar, cum mama se pregătea s'aprindă o ţigară, ştiam că nu mai aveam ce aştepta.

Imi era ruşine să mărturisesc Leontinei refuzul ei, aşa cum fusese motivat; şi, ca să gîndesc şi să i-l pot explica în vre-un chip, mă depărtai spre grajd. Nu ajunsesem încă la odaia lui moşu Gavril (în care mă refugiam ades ca s'ascult pe bătrîn povestindu-mi din viaţa boerilor Moldoveni) cînd m'auzii chemată de tata.

„Ştii ce, Tincuţo? Ţi-am găsit cărţi.

„Acum cîteva luni, căutînd nişte contracte vechi, într'o cameră a patului din parc [1], am găsit acolo un lădoiu plin de cărţi. Am încercat să văd ce fel de scrieri sînt, am scos mai multe, şi de deasupra şi mai din fund, dar n'am găsit nici una romînească; îs scrise toate în limbi străine şi n'am înţeles nimic.

„Mi-a spus Iacobaş, [2] că Deleanu i-l lăsase, dar el, arman păstrător cum e, nu şi-a luat nici lada — care-i frumoasă — şi nici cărţile nu le-a atins; le-a lăsat tot în camară unde cred că sunt şi acum.

„Dacă vrei, într'o zi cînd va fi dusă mama undeva mai pe de parte, să trimiţi bileţelul ista şi doi arginţi la Iacobaş."

Imprejurarea neaşteptată mă ajutase. Spusei Leontinei că, vorbind tatei de dorinţa mea de a ceti, acesta îmi propusese biblioteca din camara palatului din parc.

Leontina, care cunoştea, în parte, viaţa interesantă a boerului Deleanu, nu-mi putea înţelege răbdarea de a întîrzia atît de mult aducerea „lăzii academice" — cum îi zicea ea.

Sosi, însfîrşit, ziua mult aşteptată, o zi urîtă şi ploioasă — mi-o amintesc — cînd mama făgăduise o vizită „lungă" doamnei Russo.

Nerăbdarea mă trăda aproape; căci aceasta, observîndu-mi neliniştea, îmi spuse:

„Da ce ai? Umbli parcă ai pierde trenul".

Ea trecuse de abia în colţul uliţei, cînd mă repezii să chem cei doi argaţi pe care-i trimisesem în grabă şi cu tutun luat din cutia tatei, să dea biletul şi s'aducă „pe sus" lada din camara palatului. Mă învîrteam nerăbdătoare pe cerdacul casei; mă scoboram la poartă şi nu mai puteam înţelege întîrzierea trimişilor mei, decît închipuindu-mi înstrăinarea lăzii, ori lipsa lui Iacobaş dela palat. Tremur de frică să nu se întoarcă mama; cercetez uliţa în direcţia casei Russo şi la vale spre portiţa grădinii... Intr'un tîrziu, spatele lat al lui Iordache — argatul care ridica, numai cu o mînă, un sac de popuşoiu — se arătă încovoiat sub poarta grădinii şi un lădoiu, ferecat în legături de alamă, se cumpăni pe pragul porţii.

— Aici trebue să fie o comoară, — îşi dădu părerea Iordache, suflînd greu şi ştergîndu-şi fruntea.

— Comoară de cărţi.

— Inţeleg, duduie, sînt răghistruri ca la cănţălerie.

[1] Palatul părăsit al boerului Deleanu.

[2] Intendentul palatului rămas în serviciul noului proprietar.

— Nu, aici sunt povești.

— Și să hie atîta de grele?

Și iar cu îndemnări de „haai rup" și „suuus" lădoiul ce curmase mînile argaților, fu ridicat pe cerdac.

Fără a mai avea timp să chem pe Leontina, deschisei capacul și avusei, în clipa aceia, impresia omului care vede apărînd o comoară de aur, de sub o sapă de lut.

Volume vechi, din „Revue des deux Mondes" acopereau un strat de ziare „Journal des Débats", „Le Temps", „Le Figaro" în care articole, însemnate cu creionul, — (articole politice) nu mai prezintau nici un interes altul decît păstrarea cărților de umezeală în care stăteau de mult timp.

Așezată de întîmplare sau de mîna intendentului, biblioteca aceia căpătase un fel de ordine în dispoziția ei.

Tratate de astronomie (Flammarion și alții) sub care „La comédie humaine" învecina o parte din opera lui Hugo. O ediție complectă și ilustrată în aqua forte a scrierilor lui Lamartine sălășluia, ca de drept, alături de volumele lui Heine și Alfred de Musset. La fund, atrasă parcă de greutatea-i cunoscută, literatura rusă Dostoevschi, Tolstoi și Turghenev, între care volume din filosofia lui Kant și Nietzsche, păreau a se fi rătăcit alături de A. Comte și criticele lui Taine, Brandes și Sarcey. Neputîndu-mă depărta, strig pe Leontina ca să vadă și să se bucure de descoperirea mea.

„Dumnezeule, Doamne! Ce de cărți! Aici-i o avere!"—exclamă ea înfingîndu-și ochii, avizi și cercetători, în vîrful piramidelor de pe podea.

„De ar fi trebuit să le cumperi, în edițiile astea, nu-ți ajungeau două mii de franci," — zise ea, răsfoind volumele legate și ilustrate în aqua forte ori cu desemn de artiști cunoscuți.

In fundul lăzii enciclopedice, găsii teancuri de scrisori; era o bogată corespondență a familiei Deleanu.

„N'ar trebui să cetim scrisorile astea — corespondența e un lucru, sacru, pe care nu-i îngăduit să-l atingă alții — dar timpul prescrie tot și noi căpătăm acum dreptul descoperirii... literare, după cum m'aștept. Vom face dar studiu epistolar. Subiectele nu ne interesează; totuși ar trebui ca, mai înainte, să le cercetez". Și Leontina, ajutată de Madama Roza, care lovise ca 'n nicovală hîrtia plină de praf, cără în odaia ei toată corespondența ce nu mai lăsă în urma-i decît lada goală și un pătrunzător miros de mucegaiu. Pe dulapul odăii mele se înălțase deodată, ca 'n poveste, două piramizi de cărți și etajera cu spațiu, mare, între volumele culcate 'n voie, se ascundea, acum, sub legătura volumelor străine între ele, de n'ar mai fi putut intra un paiu.

Ca însetatul care, după un drum lung și anevoios, nu se mai satură de apa limpede a unui izvor, mă uitam cu ne-

sațiu la biblioteca adunată de cine știe ale cui alegeri și de ce mîni... Și, parcă cu totul departe de unde eram, cărțile îmi păreau a fi o lume nouă ce mă ademenise de mult și 'n care de multă vreme doream să trăesc.

Deschideam la întîmplare un volum și ceteam cîteva fraze; apoi, cu precauția ce-ar fi cerut-o cea mai scumpă și delicată alcătuire, îl așezam la loc și reîncepeam cercetarea mai departe, în alte volume, din fiecare rînd.

Nevoia ce resimțisem întotdeauna de reazemul sufletesc ce-mi lipsise oricînd și apropierea, neînlăturabilă, a despărțirii de Leontina, îmi dau frica rătăcirii într'un deșert; și totuși acest sentiment era cîteodată atenuat de un altul: de dorul comunicării ușoare, limpede și independentă de tot ce, în cele mai prietenești relații cu Leontina, femeia de șaizeci de ani, n'ar fi complicat-o în chip spiritual.

Dorul și nevoia aceia mă îndemnară spre Eva; dar, ca șuvoiul ce-și face albie pe dealuri și se resfringe de pe pajiștile înflorite și verzi, comunicările vîrstei noastre mă interesau din ce în ce mai puțin, pînă cînd îmi dădui sama că acestea nu erau expresia simțirii noastre pe care noi, în chip voit aproape, o denaturam. Eva îmi destăinui că sub aparența, relativ pașnică, a căminului nemțesc, se desfășură, de mult, o dramă familială.

„Mama, orfană, săracă și bolnăvicioasă nemai putînd nădăjdui în cariera de profesoară, fu forțată să se mărite cu tata — pe atunci inginer mecanic — și care-și trăise aproape jumătatea vieții pe vapor.

„Toate deosibirile ce se puteau închipui între doi oameni, le stabilise natura între părinții mei. Mama, o idealistă cu însușiri alese, cultă, muzicantă și complicată în firea ei, intră, dusă de împrejurări și fără voie, în viața tatei limpede și fără cotituri, ce părea încinsă, de pe atunci, între cele cîteva acțiuni, cărora se supune, mecanic, de un lung șir de ani: masa, cetirea unui singur ziar, inspecția mașinilor, curățirea pipei sau căutarea ei îndirjită, pe sub reviste și cărți.

„Din muzica mamei, el n'a admirat, de cînd o aude, decît delicateța cu care-i alcătuită mecanica unui clavir, și noi, cei din casă, auzim glasul tatei numai atunci cînd gestul nu-l ajută destul. Altfel tata pare a trăi în pîntecele locomotivei și familia i-e în viață, ceiace ar putea fi, în calea vaporului, un banc de nisip.

„Poate că a suferit și tata de lipsa unei tovarășe la nivelul lui; dar chinul mamei s'a răsfrînt mai departe și 'n chip mai nenorocit. Am un frate grav bolnav de nervi; mama, cum o vezi, e slabă, veșnic tristă și-și plînge, tăcut, viața pierdută lîngă un om ce i-a fost oricînd, sufletește, străin.

„In unele zile, cînd pleacă tata la București, ori stă ore

întregi neclintit în atelierul de mașini, încearcă, sărmana, să se mîngăie cetind cu glas tare din Heine și cîntînd din Schumann. Dar, îndată ce simte pe tata 'n casă, închide iute cartea ori piano, ca de frica unei profanări.

„Altădată însă, tot amarul sufletului său pare a se revărsa asupra-mi și atunci e curat iad în casa noastră.

„O înțeleg și totuși mi-e greu să sufăr; dar nădejdea că la toamnă voi pleca la Breslau, să isprăvesc Seminarul, îmi dă răbdarea pe care n'aș avea-o altfel.

„După ce-mi voi căpăta brevetul, de va fi să mă mărit, nu voi lua un inginer mecanic, chiar de aș risca să rămîn *alte Jungfer* [1]" — încheie Eva, surîzînd trist.

Fără a invidia soarta Evei, siguranța viitorului ei, văzut atît de limpede mă îndemna să privesc în nebulozitatea vieții mele și mă înspăimîntam.

Mărturisirile ne erau ca painjenișul ce leagă două bîrne într'un colț de pod și pe care insecta, ușoară și precaută, trece fără grija irezistenței lui.

Marturisirile ne apropiase și mihnirile noastre le induram mai ușor de cînd întrevedeam putinți să ne sustragem, creîndu-ne alte căi.

In timp ce doamna Zorn își îngrijea florile, anemice, semănate și cultivate în cele patru cutii din Gartenlaube, noi, stînd la fereastra salonului, cu capul sprijinit în palme, făceam planuri de viitor.

— După ce voi termina Seminarul, — îmi spuse odată Eva, — mătușa mea dela Breslau mă va ajuta să stau cel puțin un an în Elveția. Acolo voi mai învăța limba franceză și pe urmă, printr'o agenție, voi cere un loc de profesoară particulară, în casa vreunui mare duce sau a unui prinț rus.

Ar fi minunat să pot cînta, la piano, așa cum cînți tu... Dar, știi ce? îndată ce mă plasez, îți găsesc și ție un loc la fel (ai aflat poate că piano și inițierea limbii franceze se plătesc în Rusia cu mult aur, cu blăni, cu dantele și cu bijuterii)... Și, n'ar fi nici o minune dacă, într'o zi, și tu și eu ne-am schimba numele; și cel nou s'ar termina cu *eff* sau cu *off*. Ce zici?

Orloff, de exemplu, nume vechiu și cu poveste...

— Orloff, Alexieff. Cum ți s'ar părea să te cheme, pe tine, Contesa Caterina Alexeieff și pe mine — prințesa Orloff! Spune, cum ți s'ar părea?

Oare nu s'a mai văzut? N'am auzit, la Breslau, că o mulțime de profesoare, străine, s'au măritat cu nobili ruși? N'am aflat, dela o cunoștință a uneia, că are domenii și iarna se duce la balurile curții dela Petersburg?

[1] Fată bătrînă.

— Ah, Caterino, nu-ți închipui cît aș dori să am un palat, să primesc lume aleasă, să dau serate și baluri așa cum am văzut prin cărți. Și tu, oare, n'ai face tot așa?

— Nu, Eva! Eu nu m'am gîndit, pînă acum, la pagina asta de viață; eu sînt urîtă și sălbatică, iar dragostea mea, prea mare pentru alte lucruri, nu va lăsa să mi se înrădăcineze adînc în suflet acest sentiment. Cîteodată, cînd gîndul se abate spre această pantă, se izbește, ca de ziduri, de credințele mele, — ți le-am spus.

—*Ach, Gott!* Parcă-s sigură că tot se va petrece așa cum mă gîndesc. Parcă-s sigură că nu vor fi piedici, multe și grele, pînă s'ajung unde vreau. Mă gîndesc și atunci tot ce-i urît în jurul meu dispare și trăesc departe, într'o lume care mă încîntă și-mi dă nădejdi.

— Dacă vreodată mi-ar fi cu putință să clarific nebulozitatea ce mă impresoară și să 'nlătur umbrele prin care-mi întrezăresc viitorul, eu aș visa altceva...

— Ce, ce-ai visa?

— Ași vrea să am o moșie mai depărtată de oraș și, într'un parc mare, dar nu prea cultivat, să fie o casă patriarhală, — știi, din acele descrise în romanele rusești.

Ași vrea să am cai de rasă, trăsuri și slugi multe; în casă mi-ar plăcea să fie un salon, în stil grec, boltit și acustic, în care, drept orice mobilier, să fie două clavire de concert, cîteva viori, cello, tot ce trebuie pentru muzică de cameră; iar ca decor, puține tablouri, însă lucrări de maeștri și flori. De cîteva ori pe an, aș invita muzicanți, scriitori și artiști dramatici.

— Da, da, înțeleg: ai aduce la moșia ta sărăcia artistică și, *Gott behütte*, ai da poate, vreunui scriitor, subiect de roman...

Astea-s gusturi cu adevărat rusești ce se nasc, cresc și mor pe Volga ori pe Don.

Tu simți nevoia să trăiești în atmosfera străbunilor tăi. Chipul și gusturile tale nu se desmint.

Mie-mi place occidentalismul în tot înțelesul lui.

— In toalete, baluri și...

— Aceleași, de sigur, mai puțin periculoase decît sonate à Kreuzer, ori cursa nebună în troika, alături de un musafir, artist-muzicant și simpatic.

Dar observ, — zise Eva ridicînd mai sus storul ca să-și ascundă roșața ce i-o adusese pe față un gînd, — observ că învirtim în jurul nostru o viață întreagă, fără ca aceasta să...

— Să aibă axă? La asta te-ai gîndit.

— Ei, da. Eu visez un bărbat nobil, un ofițer din garda Imperială, frumos, elegant și causeur desăvîrșit.

— Frumos? Cum înțelegi, Eva, frumusețea bărbătească?

— Mai întîiu, să fie înalt, bine făcut, blond și cu ochi

din acei ce par a avea ceva din strălucirea unei săbii sub soarele sus...

— Tip pur rusesc. N'ai să pierzi mult timp căutîndu-l; și, ca să-l găsești, n'ai să arzi multe luminări...

— Dar bărbatul tău cum ai vrea să fie?

— Nu știu. Visînd, cîteodată, altă viață și mediul pe care ți l-am spus, mi s'a întîmplat că numai printr'o inlănțuire de gînduri și printr'o armonie, — vizuală mai mult decît sentimentală poate, — să situez într'însul un om ce-mi pare că n'ar trebui să fie înlocuit cu altul. Omul pe care mi-l închipui trăind, sufletește mulțumit într'un asemenea cadru, îl văd, mai întîiu, un intelectual care nu s'ar bucura de o stare fizică prea bună.

— Un nevropat!

— Un sensibil numai, pe care existența, chiar bună, începe a-l obosi. Ca fizic îl văd potrivit de statură, cu ochii negri și adînciți în orbite, cu nasul aquilin, cu mînile frumoase și cu piciorul cambrat. Afară de asta, un meditativ și un contemplativ care ar înțelege și ar iubi muzica și natura mai presus de tot.

— Du-te, Caterino, și-l descopere departe, spre sud, în patria celorlalți străbuni ai tăi. Acolo mai sînt proprietari de livezi părăginite și păduri de migdali uscați; acolo ai să găsești case boltite și oameni cu ochi mari și negri trăind numai din gînduri și murind de dor...

Constanța Marino-Moscu

Liga sănătății publice

PROGRAMUL DE ACȚIUNE ȘI DE INFAPTUIRI AL LIGII

Intr'o serie de articole de reviste și ziare, am făcut propunerea să se creeze și la noi grupări pentru apărarea sănătății.

Grupările acestea, ca să *funcționeze* în condițiuni prielnice pentru dezvoltarea lor, vor trebui să aibă conexiuni cu diferite ramuri de activitate din toate domeniile vieții publice și să țină socoteală de împrejurările sociale și economice, în cadrul cărora activitățile se desfășoară.

Forțat, în felul acesta ele se vor influența de stările politice pe care vor căuta la rîndul lor să le influențeze, ca să determine împlinirea unui program de realizări.

Politica nu se bucură la noi decît de o considerație relativă. S'a abuzat prea mult de ea, ca să se speculeze și să se dobîndească situații. Intrebuințată în felul acesta, ea degenerează în politicianism. Deși, cînd ia această înfățișare, e depreciată ca valoare morală, politica se bucură încă de multe simpatii.

Am trăit prea mult în preajma Orientului și importînd destui orientali, ne-am orientalizat întrucîtva și noi. Orientalul e un mare plăsmuitor de basme și povești. Cu multă imaginație, el țese fantezii pe teme diferite și de aici rezultă un bogat tezaur de fermecătoare istorisiri pentru încîntarea minții.

Politica se adaptează acestui gust de a făuri împrejurări și situații neprevăzute, în care nu e nevoe ca eroii să se distingă prin calități deosebite, de oarece sînt mai aproape de noi cînd joacă cîte o farsă sau se întrec în ghidușii. Ea devine o comedie trăită zi cu zi, alimentîndu-se din snoavele și palavrele pe care reciproc ni le atribuim. Astfel înțeleasă, politica intră în vocabularul curent și fiecare se simte capabil să aibă rețete de conducere a treburilor publice pentru fericirea proprie și cu o largă mărinimie și pentru cea a con-

cetățenilor lui. Incursiile merg in toate domeniile. Undeva, într'un pasaj din poemul nemuritor și etern al lui Goethe, din Faust, in care tot a fost cuprins și înțeles, burghezul, pașnicul și veșnicul burghez, cel din toate timpurile, așa cum a fost, este și probabil va fi, devine dela gura sobei, din fotoliul lui comod, un strateg eminent. Dînd drumul imaginației, o lasă să vagabondeze și se vede distrugînd noroadele potrivnice țării lui, pe acei turci, astfel denumiți de el, în care se rezumau aceste noroade, ocupînd pe atlas puncte foarte vagi, așa cum i le permiteau cunoștințele lui geografice mai de grabă sumare. Ca și el, fiecare cetățean aproape face cu aceiași fantezie campanii contra unor dușmani tot atît de strașnici și tot atît de imaginari.

In felul acesta, cum domină problemele politice interne, ajunge să stăpînească și pe cele externe și fiecare își simte chemarea să pună în practică o anumită politică așa cum o concepe, de oarece își închează în ea fie chiar imaginar un vis de mărire și de putere. Intru cîtva, cu pretenții destule dar de multe ori și cu puerilități identice, ea e practicată aproape în același fel de mulți din cei care-și iau aerul de conducători. Se creează în modul acesta reputații și, pe baza lor, cei care beneficiază de ele dobîndesc situații. Politica adevărată nu e însă o îndeletnicire de un nivel atît de scăzut Ea e o nobilă și înaltă ocupație pentru îndeplinirea căreia se cer mari calități etice și intelectuale. Cînd știu să corespundă rolului care li se cere și să fie cu adevărat personalități superioare și oameni de concepții largi, conducătorii, ajungînd să înțeleagă complexul problemelor economice și sociale, reușesc să le găsească, după cercetarea și aprofundarea lor, soluții potrivite împrejurărilor în cadrul cărora se prezintă și se desfășoară.

Politica în stil mare astfel practicată e cea despre care lapidar, într'o formulă aforistică, Napoleon spunea, el care știa să o mînuească energic și hotărît, că e destinul.. Conducătorii cu minte ageră, cînd aduc pe deasupra și suflet curat, ca să-și îndeplinească atribuțiile, stăpînesc în adevăr situațiile și hotărăsc destinul. Ooamenii de stat, care să întrunească toate aceste calități apar însă la intervale rari în existența unui popor. Politica cealaltă, politica de mici și d[e] multe ori meschine interese se confundă cu politicianismu[l] și iese diminuată din multele compromisuri în care se complace.

Deprecierea și desconsiderarea în care cade din cauz[a] acestor compromisuri fac ca titulatura de „politice" adăogat[ă] unor activități, oricare ar fi ele, să provoace sentimente d[e] neîncredere, așa în cît dela început sînt lovite de suspiciune. E ceiace s'a întîmplat, cînd propunînd înființarea de grupări pentru apărarea sănătății publice, am arătat că în

Franța din fuzionarea lor a rezultat partidul sănătății publice. In ceiace ne privește, am insistat că nu urmărim crearea de organizări politice propriu-zise, ca să disputăm puterea partidelor constituite și să rîvnim să ne împărțim onoruri și favoruri. Scopul e, că pe de-asupra și în afară de partide și ca o trăsură de unire între ele să coalizăm toate bunevoințele în vederea ameliorării sănătății publice, fă-cînd apel și la Societățile particulare și la organizările care există, in scop de asistență, ca să-și dea concursul.

Politica e numai un procedeu, o tehnică ca să ajungem la înfăptuiri prin împlinirea unui program de acțiune bine definit și bine închegat. E greu să se obțină în chestiuni de ordin social și economic, asistența publică trebuind să fie și ea privită în cadrul evenimentelor și situațiilor în care se desfășoară, realizări în afară de politică. Termenul de politică nu trebue să impresioneze pe nimeni în sens pejorativ, din-du-i cînd prea mare, cînd prea mică importanță, și el trebue să fie înțeles în justa lui accepție, după împrejurări și situații. I s'ar acorda prea mare importanță cînd s'ar cere dela conducători calități cu totul superioare pe care puțini dovedesc că le au, prea mică, cînd politica ar fi vulgarizată și trivializată pînă la nivelul unor josnice apetituri, grăbite să fie satisfăcute. Pe teme mai precise cum sunt cele de medicină socială se poate obține chiar în cadrul politicei, așa cum e de obiceiu practicată cu relativitățile ei, ca pentru sus-ținerea lor să intervină competințe, ceiace ne-ar schimba fată de cultul incompetinței, pe care în atîtea alte domenii, politicianii îl admit și îl tolerează, ca să le fie lăsat liber joc combinațiilor lor interesate.

Titlul pe care-l vom da la noi acestor grupări nu im-portă prea mult. De aici însă, — pentru că am citat ce se în-tîmplă în Franța și pentru ca citația să fie exactă, am ară-tat că acolo grupările contopite și-au luat numele de par-tid al sănătății, — pînă a se găsi că denumirea aceasta nu are nici un sens și nici un rost, e să se creeze un echivoc, cu atît mai mult, că nu am propus, ca printr'o imitație com-plectă să adoptăm numai decît un termen identic pentru grupările dela noi.

Franțuzul bravează totul cu eroism, dar fuge de ridicol, de oarece Franța e țara fericită în care ridicolul omoară. Sîntem un popor latin cu aceiași finețe de rasă și căutăm să evităm ridicolul, deși la noi, el nu omoară totdeauna pe cei ce fără să-și dea sama reușesc uneori să fie în plin în el.

Sînt unii chiar, care prosperă în ridicol și devin celebri, bucurîndu-se de considerație față de public care nu e tot-deauna prea exigent pentru idolii pe care și-i alege. Dacă Franțujii n'au crezut că e ridicol să numească grupările dela ei partid al sănătății, de ce oare am fi mai dificili decît ei,

urgisind această denumire și socotind-o cu totul nepotrivită
pentru organizările pe care ne propunem să le înființăm?
Dar în definitiv, cum nu avem ca țintă puterea și avanta-
jele ei și ca să nu facem umbră celor ce cred că dețin mo-
nopolul să-și intituleze activitățile mai mult sau mai puțin
grupate cu numele de partid, ne mulțumim, să se zică a-
cestor grupări, lucrînd laolaltă, ligă a sănătății publice.
Ceiace trebue reținut nu e titlul lor, ci motivul pentru care so-
cotim că sînt necesare și felul în care-și vor desfășura acti-
vitatea.

S'a spus, că înființarea acestor grupări e prematură, de
oarece medicii ar trebui să înceapă prin a fi bine organi-
zați, înainte de a voi să creeze curente de opinie publică
pentru grupări și organizări pe care nici ei nu le au.

Tocmai însă, pentru că aceste organizări le lipsesc, un
început ar trebui să se facă pentru a le forma în vederea să-
nătății publice. Medicii și-ar da astfel o disciplină etică și or-
ganizările înființate, întinzîndu-se mai departe de ei ar cu-
prinde în rețeaua lor și alte categorii sociale. Pe urmă, iniția-
tiva acestor grupări, oricît medicii ca mai cunoscători pe te-
renul asistenței sociale sînt cei mai în măsură să o deter-
mine, putea să plece în afară de ei, de la ori și cine, din cei
ce izbiți de marile noastre lacune în apărarea sănătății
populației ar ține să provoace o mișcare de opinie publică
ca să se îndrepte aceste neajunsuri. In Franța, în capul a-
cestor organizări nu sînt medici, ci oameni politici — Justin
Godart, Jourdain, foști miniștri — care întrunesc înalte ca-
lități de inteligență — cultura întinsă socială și economică
pe care o au — cu o adîncă simțire pentru suferințele mul-
țimilor cărora voesc să le caute alinări și îndreptări.

S'a obiectat, că dacă se creează organizări pentru apă-
rarea sănătății publice, cu aceiași îndreptățire s'ar putea
cere organizări pentru economia națională, cultură, etc. E-
conomia națională, cultura intră în cadrul programului și
preocupărilor oricăruia din partidele politice constituite.
Cît și cum intră e o altă chestiune deși fiecare partid pre-
tinde că intră foarte mult, avînd pentru ele soluții pe care
le crede cele mai potrivite. In ceiace privește însă proble-
mele de sănătate publică, partidele nu au amorul propriu
prea sensibil și recunosc ușor că le-au consacrat foarte pu-
țin din activitatea lor. Cum însă fără elementul de bază care
e sănătatea populației, nici o propășire reală și durabilă pe
terenul social și economic nu poate fi obținută, organizările
pentru apărarea sănătății sînt pretutindeni necesare și cu
atît mai mult la noi, unde pînă acum nu s'a făcut aproape
nimic în această privință. Dacă în Franța — sînt acolo to-
tuși sforțări continue pentru medicina și asistența socială, —
un profesor de igienă de la facultatea de medicină din Pa-

ris, Würtz, putea spune, cu cîțiva ani în urmă, că „igiena
publică e o fațadă în spatele căreia nu se întîmplă nimic",
ce să spunem oare despre noi, unde nici aparențele nu sînt
salvate și n'avem nici fațada măcar, ci zăcem în barbarie
totală pentru tot ce privește sănătatea publică! Dovada des-
considerării chestiunilor de organizări pentru apărarea să-
nătății reiese clar și demonstrativ din prăbușirea bugetelor
sanitare care ajung să fie pe fiecare an mai scăzute, așa în-
cît, dacă se va continua ritmul acesta descendent, vom merge
către anihilarea lor quasi-totală. Se semnalează pericolul de
cei care se constitue păzitori ai independenței acestor gru-
pări, că participarea celor ce le aparțin la luptele poli-
tice, în viltoarea cărora vor trebui să intre, ca să-și pună
în valoare programul, îi vor duce la infeodarea în par-
tidul politic care le va oferi mai multe garanții și satisfacții
pentru înfăptuirile din programul lor. Dacă într'adevăr,
vreunul din partide le-ar adopta revendicările, perspectiva
ar fi ademenitoare pentru cei din aceste grupări cărora li
s'ar putea da, la unii cel puțin, situații excelente, așa cum
partidele constituite știu să-și recompenseze partizanii chiar
vremelnici — punct de vedere de ambiții personale foarte a-
trăgător, peste care însă se poate trece — dar mai cu deose-
bire pentru programul lor, care ar avea astfel sorți să fie a-
plicat.

Punînd la întrecere partidele politice ca să găsească
modalități pentru realizarea organizărilor pe care le cer,
grupările pentru apărarea sănătății ar fi un factor de reno-
vare a programului partidelor pe terenul medicinii sociale,
fără ca prin aceasta, grupările să-și piardă independența de
atitudine în aceste chestiuni ca și în altele de interes general.

Luptele pentru revendicări în legătură cu sănătatea pu-
blică, în mijlocul diferitelor partide ar putea fi fecunde în
rezultate. Ele n'ar împiedica, cum s'a spus de unii, ci din
contra ar contribui la formarea unei conștiințe de breaslă
la corpul medical. Conștiința aceasta ar fi chiar lărgită pînă
la aceia a unor mari îndatoriri colective de solidaritate so-
cială pe care medicii prin profesia și ocupațiile lor sînt cei
mai în măsură să le cunoască, putînd mai ușor să găsească
și să propună și cum ar putea să fie împlinite.

In felul acesta, medicii ar ieși din cadrul strîmt al inte-
reselor profesionale și l-ar extinde pînă la înțelegerea de
interese obștești pe terenul asistenței publice. Cînd grupă-
rile acestea vor reuși să facă să pătrundă în parlament,
în consiliile județene și comunale reprezentanți care vor sus-
ține revendicările lor — ele nu vor sprijini la alegeri decît
pe cei care-și vor lua aceste obligații — reprezentanții aceș-
tia vor dobîndi prestigiu și autoritate prin competința care

ar reieși din activitatea lor și expunînd programul grupărilor, vor arăta în ce fel s'ar putea ajunge la realizarea acestui program, insistînd ca soluțiile propuse să fie adoptate. Păstrînd independența lor de gîndire și descătușați de disciplina de partid, care impune astăzi medicilor din parlament inhibiții și restricții, ei vor susține energic și hotărît cererile grupărilor pentru înfăptuiri de organizări sanitare. In Franța, aceste grupări au un program de acțiune divers și multiplu. Ele intervin pe lîngă autorități ca să obțină aplicarea de măsuri în vederea asistenței publice și să le reamintească texte de legi sanitare lăsate în uitare. La noi e mult de făcut în această privință. Autoritățile stau deseori cu totul nepăsătoare pentru măsurile de igienă publică. In ceiace privește legile sanitare, avem legi excelente și complecte, prea complecte chiar cum e cea sanitară din 1930, cea pentru combaterea tuberculozei din 1926 cărora însă dintr'o amnezie explicabilă, fondurile publice fiind intrebuințate în toate felurile și foarte puțin pentru sănătatea publică, li s'au omis bugetele necesare punerii lor în practică, așa încît rămîn neaplicabile.

Legile sînt de aceia în mare parte literă moartă.

Grupările fac pe de altă parte propagandă intinsă, prin conferințe cu subiecte variate de igienă ținute în serie, apelînd și la glasul mare și sonor al presei ca să le ajute în acțiunea lor. Ziarele nu se dau în lături și le oferă cu bunăvoință rubrici întregi în coloanele lor, pentru a provoca curente de opinie publică, ca să decidă pe oficiali să ia atitudine de luptă pentru stăvilirea boalelor. Propaganda sub toate formele intră și în programul grupărilor noastre și sprijinul presei nădăjduim să-l avem cît mai larg și complect. Birouri de reclamație sînt înființate în Franța în care se semnalează abaterile flagrante în materie de igienă și de curățenie, în localurile publice în general. Intervenția la cei care calcă prescripțiile de igienă și de curățenie duce de multe ori la rezultate și pune capăt acestor abateri. La noi, în localurile de felul acesta, am avea foarte mult de lucru, de oarece din nenorocire murdăria se răsfață pretutindeni, neturburată de nimeni.

Grupările pentru apărarea sănătății, cînd se vor afirma că au o activitate energică și hotărîtă, vor putea exercita un adevărat control asupra modului cum sănătatea publică e apărată.

Un sentiment de jenă se va produce la conducători — nădăjduim cel puțin — ca să nu apară cu totul inferiori sarcinii care le incumbă ca păzitori ai acestei sănătăți. Democrația nu va fi o realitate de cît atunci cînd cetățenii vor coopera cu autoritățile în viața practică de fiecare zi. In rolul de intermediari între autorități și public pentru nevoile

de sănătate și igienă, grupările pot fi de un mare folos. Nicăeri mai mult de cît la noi, de oarece avem atîtea lipsuri în igiena publică și în asistența socială nu se simte mai imperios nevoia creării unor astfel de grupări.

Sănătatea trebue să fie apărată prin toate mijloacele, pe care astăzi cunoștințele dobîndite în materie de igienă ni le pun la dispoziție. Sănătatea e bunul cel mai prețios și ori și cine are datoria să o păstreze în propriul său interes ca și în acela al comunității. S'au făcut estimări pe această temă și viața omului a fost evaluată la o sumă care variază după țări și epoce.

Prin fiecare viață atunci cînd se stinge ca și prin zilele de lucru pe care în timpul boalei, înainte de a deceda sau chiar cînd se restabilesc, bolnavii le pierd de oarece sînt scoși din cîmpul muncii se produc pagube considerabile. Numai prin tuberculoză — normele după care am ajuns la aceste cifre sînt expuse în rapoartele și publicațiile mele — se pierd la noi anual 17½ miliarde de lei.

Ori cît ar fi de aprig materialismul vremii noastre, viața omului nu trebue să fie cotată ca o simplă acțiune de bursă deși calculele acestea au sorți să impresioneze pe economiștii reci și impasibili ca să-i decidă să dea atenția care li se cuvine problemelor de sănătate publică. E în fiecare trai omenesc și o lature afectivă. Cînd o existență se curmă, se sfărîmă iluzii, nădejdi, se rup legături sentimentale care și ele trebue să fie ținute în samă, deși nu pot fi evaluate în sume fixe de bani. Pentru aceste vieți care se pierd înainte de vreme, și ca să se împiedice acest măcel, care e aproape un masacru al nevinovaților ca în vremurile biblice, își propun să intervină grupările pentru apărarea sănătății. Trebue ca fiecare individ să simtă nevoia să-și apere și să-și păstreze sănătatea, nevoe care astăzi nu e aproape de loc simțită. Seneca a spus foarte bine că omul nu moare dar se sinucide prin indiferența totală cu care se lasă pradă boalelor. E necesar ca igiena să intre atît de mult în obiceiuri, încît să devină o a doua natură. La noi, ea e cu totul ignorată. Săracul nu aplică povețele ei, pentrucă nimeni nu și-a dat osteneala să-l învețe cît îi e de mare însemnătatea și pe urmă, prin neajunsurile în care se sbate, i-ar fi și greu să le dea urmare, deși chiar în locuința cea mai umilă se poate introduce oarecare ordine și curățenie. Bogatul de multe ori tot atît de ignorant în materie de igienă ca și săracul, chiar cînd o cunoaște, o desconsideră dintr'un scepticism și o blazare culpabile, expunîndu-se astfel la toate consecințele dezastruoase care decurg dintr'un trai în afară de orice precauție de pază a sănătății. Cei mai mulți pier de lipsuri dar sînt și unii care pot pieri de un prea mare belșug care-i îndeamnă să nu pună nici un frîu apetiturilor și gusturi-

lor lor dezordonate. Lipsa de igienă duce la starea deplorabilă în care ne aflăm în ceiace priveşte sănătatea publică.

Avem o mortalitate infantilă înspăimîntătoare. Ne mor 20 la sută din copii în primul an al vieţii, pe cînd în alte ţări mortalitatea infantilă e pe jumătate şi încă mai puţin decît atita, din ceiace e la noi (Norvegia 6½ la sută, Danemarca 9 la sută, Anglia 9½ la sută). Tuberculoza omoară la noi 3 dintr'o mie de locuitori pe fiecare an — peste 50 mii de morţi din cauza ei — pe cînd în ţările de cultură igienică şi socială e sub unul la mie. Aceste două exemple sînt tipice — se pot da încă multe altele — pentru inferioritatea noastră pe terenul igienic şi sanitar. Dacă populaţia la noi creşte totuşi cu peste 200 de mii pe an, e din cauza natalităţii încă mari. Nu putem pune însă bază pe această natalitate. Un fenomen demografic se consultă acum şi el e general. Natalitatea scade pretutindeni din cauza restringerilor voluntare în procreare, impuse de greutăţile crescinde ale traiului datorite crizelor economice. Semnul progresului e în diminuarea mortalităţii. Deţinem însă în privinţa mortalităţii un record îngrijitor. Venim aproape în capul listei cu un număr de morţi care e anual în jurul cifrei de 22 la mie, pe cînd în alte ţări cum sînt Norvegia şi Olanda e de 10-11 la mie (în Noua Zelandă 8.8 la mie).

Trebue să ieşim din situaţia actuală care e lamentabilă şi pentru aceasta, e nevoe de sforţări sistematice care vor fi cu siguranţă încoronate de succes cum reiese doveditor din exemplul altor ţări unde rezultate excelente, ca ameliorări în sănătatea publică au fost în mare parte obţinute. Cînd vom trezi în fiecare individ sentimentul că pentru a se bucura de o plenitudine de viaţă, e dator să se ferească de boale şi să-şi întreţină sănătatea după regulele unei bune igiene, vom fi făcut un mare pas înainte. Igiena individuală e imposibil de pus în practică fără măsuri de igienă publică — aer curat în oraşe, apă bună de băut, supravegherea calităţii şi preţului alimentelor de prima necesitate — a căror aplicare intră în atribuţiile conducătorilor.

Dîndu-şi sama de această interdependenţă între igiena particulară şi cea colectivă, fiecare cetăţean va deveni mai exigent ca să reclame oficialilor să nu-şi neglijeze îndatoririle pentru păstrarea sănătăţii publice.

Avem o mare nădejde că prin grupările noastre vom scutura multe inerţii. Oficialii vor renunţa la nepăsarea lor şi vor sfîrşi prin a da atenţia care li se cuvine problemelor de sănătate a populaţiei. Particularii vor face front ca să impună oficialilor să ia această atitudine. Pentru ca să ajungem la acest rezultat, în grupările a căror înfiinţare o cerem, trebue să fim numeroşi şi să aducem pentru împlinirea programului de înfăptuiri, credinţă, devotament, en-

tuziasm. Grupările sînt pe cale să se formeze. Primim înscrieri la ele — sediul provizor al Ligii e la sanatoriul Filaret, şoseaua Viilor 90 — şi invităm pe toţi cei ce au convingerea că păstrarea sănătăţii populaţiei e o condiţie indispensabilă pentru propăşirea neamului, să-şi dea adeziunea.

In zilele acestea de primăvară, cînd mugurii încolţesc şi înverzesc şi arborii şi cîmpul îmbracă veşmîntul a cărui culoare e simbolul speranţei, să căutăm să renunţăm la obiceiuri învechite şi greşite, în conflict perpetuu cu regulele elementare de igienă şi reînoindu-ne felul de viaţă, să putem să ieşim de sub continua ameninţare a boalelor, care ne omoară înainte de vreme, cînd cele mai multe din ele ar putea să fie înlăturate şi stînjenite. Printr'o intensă acţiune de propagandă şi de vulgarizare a noţiunilor de igienă în şcoli, armată, fabrici, uzine, mine, în toate aglomeraţiile omeneşti, prin conferinţe publice, filme cinematografice, expuneri la radio, prin demonstraţii în cîteva localităţi unde campanii vor fi întreprinse pentru a constata extensia boalelor sociale — tuberculoza în primul rînd — şi a dovedi că ele pot fi evitate şi oprite, vom desfăşura cu sistem şi continuitate programul nostru de organizări. In felul cum se procedează în alte ţări, vom organiza anual o „săptămînă a sănătăţii", în timpul căreia printr'o întinsă publicitate, în ziare, broşuri, afişe şi prin toate mijloacele de propagandă duse la maximum de difuziune, vom face să pătrundă cît mai mult şi cît mai departe modul cum programul nostru de înfăptuiri poate fi realizat. Se va permite astfel ca sănătatea populaţiei să fie mai bine apărată, aşa încît propăşirea pe terenul social şi economic în strînsă legătură şi care nu se poate face fără ea, să nu întîmpine prea multe obstacole. In felul acesta ne vom aduce şi noi contribuţia ca să prezentăm reţete şi sfaturi — se dau destule — cum să ieşim din criza în care ne sbatem. Prima condiţie e să fim sănătoşi ca să facem faţă nevoilor şi, opunîndu-le rezistenţă, să le putem birui.

1931, April.

Dr. S. Irimescu

Cînd moare vara

Ce s'a 'ntîmplat nu ştie nimeni pe pămînt...
Intr' un hotar de cîmp, sau poate 'n cer.
Că svonul a pornit cu zimţi de fier
Dintr'o plăpîndă aripă de vînt.

Porumbul tot vorbeşte 'n gura mare
Şi păsările 'n cuiburi nu mai ştiu
Ce s'a 'ntîmplat în cerul plumburiu,
De s'a pornit răscoală pe hotare.

S'a înecat în gîrlă vre-un fecior?
Sau s'a găsit vre-un om ucis în cîmp?
Ia s'ascultăm o clipă, în răstimp,
Cînd se ridică urma de picior.

Şi frunzele de svon şi de metal
Se sbat, lovind oţelul lor mereu...
Mătasa de porumb miroase greu
Şi vara cade 'n gîrlă de pe mal...

D. Ciurezu

Sentimentul şi ideia de drept

— NOŢIUNI INTRODUCTIVE —

Viaţa negindită, in imensele şi infinit variatele ei manifestări, este numai sinteză, suprema sinteză.

Faptele sint grupări de fenomene detaşate de cursul necontenit al vieţii în momentul cind capătă o relativ suficientă independenţă şi unitate.

Pentru a se păstra şi pentru a crea fapte, viaţa operează permanent o alegere, o abstracţiune. Menţine imprejurările convenabile şi inlătură pe cele ce o contrazic, suficientă dovadă în acest sens este persistenţa ei. In studiul său *Eine soziologische Theorie der Abstraktion*, Paul Szende spune: *„Die Tendenz zur Stabilität drängt drauf die bewährten Erkennungszeichen festzuhalten"*.

Inainte de a interveni raţiunea omenească pentru a supune faptele unei din ce în ce mai minuţioase analize, formulind apoi sinteze noi pe care viaţa conştient trăită urma să tindă a le realiza, manifestările omeneşti nu cunoşteau nici o limită şi erau şi ele în sensul degajat din primele rinduri *fapte de natură*. Desigur, fără a se risca o abstracţie neverosimilă şi inutilă, nu se poate afirma că aceste fapte omeneşti aveau caracter pur individual, pentrucă existenţa omului pe pămint nici nu se postulează măcar în afară de societate. Formele primitive însă de convieţuire erau aşa de simple şi de inconsistente, incit se poate trasa aici hotarul între starea de libertate completă şi aceia de autoritate socială.

Intr'adevăr, hoarda era o aglomeraţie de indivizi cu viaţă foarte efemeră întrucit, odată scopul comun atins, indivizii se puteau uşor detaşa şi afilia altor grupuri, iar rostul ei se mărginea la eforturi izolate pentru ciştigarea hranei.

Istoria culturii umane, în ceiace are ea mai comprehensiv, este necontestat istoria luptei între cele două elemente egal de indispensabile constituirii şi progresului unei societăţi: *libertate* şi *autoritate*. In jurul acestor doi poli gravitează toate preocupările şi mişcările sociale, căci numai dacă

elementele constitutive arătate sint imbinate intr'o anumită fie şi aproximativă proporţie pot ele colabora; altfel măsura dezechilibrului este şi aceia a disoluţiunii societăţii. Tendinţa aceasta de echilibru este încă o abstracţie indicată şi operată în parte de natură, gindirea şi activitatea omenească conştientă trebuind numai să o perfecteze. In acest sens trebue înţeleasă observaţia lui Szende: *„Das Streben nach Gleichgewicht wird zugleich zur Hauptquelle sozialer Umwälzungen"*. Libertatea e legea naturii. Societatea însă este şi ea o formă a naturii, o formă de convieţuire la animale în măsura în care ea e necesară perpetuării speţei, mai tirziu la om unica formă de viaţă. E greu deci a se vorbi de prioritate între aceste două elemente ale vieţii în comun. In orice caz autoritatea s'a impus pentru reglementarea manifestaţiunilor libertăţii pentru a face posibilă convieţuirea, mai direct viaţa omenească însăşi. Autoritatea este un element social prin excelenţă, implică ordonare — deci şi material preexistent din punct de vedere logic; libertatea este o condiţie a vieţii chiar.

Atit din punct de vedere evolutiv cit şi din punct de vedere sistematic, noţiunea de drept comportă distincţiunea de multă vreme definitiv dobindită: *drept subiectiv-drept obiectiv*, corespunzind nu numai armonios, dar şi logic noţiunilor de libertate şi de autoritate.

In primul înţeles ideia de drept se integrează condiţiilor esenţiale ale vieţii sufleteşti. Ea este călăuza practică a personalităţii umane, *sinteză necesitată de împrejurări a instinctelor egoiste şi altruiste* — care altfel, nesupuse nici unui control în lumina unui criteriu care să le depăşească, sint egal de periculoase şi de contradictorii pentru viaţa socială. Dreptul considerat subt cele două aspecte: subiectiv şi obiectiv, s'a desvoltat în societate. Fără intervenţia autoritară, obligatorie, a organizaţiei supra-individuale, noţiunea de drept nu este de conceput, pentrucă ea presupune caracterul de soluţie a unui conflict actual sau eventual. Istoriceşte, nu vom putea demonstra preexistenţa dreptului subiectiv; din punct de vedere psihologic însă, vom găsi că ideia de drept este chiar o funcţiune, fie şi rudimentară în sufletul omenesc — participind alături cu ideia de independenţă (?) la desemnarea Eului. *„Le moi est l'expression d'une synthèse integrale de notre activité psychique. Mémoire, affectivité, pensée et liberté y collaborent"*. (Georges Dwelshauvers: *Traité de Psychologie*, p. 635). *„L'acte volontaire* — spune acest autor — *engage la personnalité, le moi: à ce point de vue l'acte volontaire est celui dans lequel on donne le plus de soi-même, on prend en quelque sorte la responsabilité de ses actes"*. (p. 612). Actul de voinţă implică deliberaţiune, deciziune, executare. Intervin motive şi mobile, apreciate chiar sumar, de consti-

ință. *„La volonté est le processus qui a pour fonction de réajuster l'action, suspendue momentanément par la conflit de deux groupes de tendances, en donnant la suprématie aux tendances* (Dwelshauvers, *op. cit.*, p. 610). Alături de noțiunile de bine-rău, intervin astfel și sentimentul și ideia de drept în manifestările cele mai elementare ale eului conștient.

Dreptul presupune interes, spune Ihering, iar interesul este pîrghia pe care se reazimă întreaga activitate psihică chiar în începuturile ei cele mai rudimentare (Karl Marbe, Windelband). Toți psihologii moderni afirmă unitatea și activitatea de sinteză a sufletului integral. Filosoful Iacobi a spus de mult că *virtuțile se nasc inainte de a fi numite*. Tot așa ceiace astăzi numim drept a avut viață dintru început în sufletul omenesc. Filosoful german Hans Driesch, în valoroasa sa lucrare *Grundprobleme der Psychologie — Ihre Krisis in der Gegenwart*, susține că *eul* nu poate prinde cauzalitatea, legarea conținuturilor sufletești. Eul *are* în mod conștient cutare conținut la un moment dat și cutare alt conținut in alt moment.

Trecerea nu ne apare niciodată in mod conștient... *„ich erlebe kein Tun, kein Machen zwischen ihnen in bewusster Form"* (p. 36). Conștiința trebue comparată, după el, nu cu un torent, ci cu o serie de scintei electrice. Astfel, în urma unei lente dar imense contribuțiuni date de viața în comun, s'au desemnat și precizat o serie întreagă de funcțiuni și conținuturi psihice elementare fără a li se putea urmări cursul cu exactitate nici în evoluția istorică, nici în cea individuală. Credem că am putea rezuma astfel: *Interesul — sentimentul biologic și psihologic al individului privit și considerat „sub specie societatis" constitue dreptul subiectiv din distincțiunea didactică de foarte tîrziu.*

Kant spunea, și in aceasta consta simburele Criticismului său, că formele cunoașterei se nasc nu din experență, ci odată cu experiența.

In acelaşi sens se poate concepe fenomenul nostru, zicînd că dreptul subiectiv, complexul de aptitudini și artibute pe care le implică existența individului, nu se naște din societate, ci se manifestă in societate și odată cu ea.

De altfel discuțiunea aceasta este un derivativ al eternei controverse generale interesînd în primul rînd teoria cunoașterii: *apriorism sau empirism.*

Are omul principii spirituale superioare înnăscute sau totul este opera experienței? Spencer a dat o explicație evoluționistă simpatică și comodă: *Ceiace este empiric pentru speță este aprioric pentru individ.* Sociologismul — panaceu universal — al școalei inițiate de Durkheim și Levy-Brühl, transpune doar pe alt plan și amplifică formula lui Spencer. Ceiace interesează însă și trebue reținut din aceste expuneri

este faptul că, în orice caz, pentru individul relativ civilizat, un anumit complex de aptitudini i-a fost asigurat cu toată îndirjirea speței. Acest complex îi este integrat condițiilor de viață și constitue deci rostul tuturor regulelor hotărîte în societate. Voința este o funcțiune organică, primordială în sufletul nostru. Dreptul este în societate un derivativ al acesteia.

Destinatarul oricărui drept este omul, a spus Ihering și adevărul ce conțin aceste cuvinte le-a asigurat un curs de formulă detașată de opera întreagă.

Cu aceste explicațiuni ni se pare că inlăturăm dificultățile controversei care a antrenat pe filosofii juriști cu privire la *concepția metafizică aprioristă a dreptului subiectiv* al cărei corolar este individualismul intrasigent al Revoluției franceze. Duguit combate aceste teze sprijinindu-se pe fapte. Dreptul implică raporturi. *„L'individu ne peut donc avoir de droits que quand il vit en société et parce qu'il vit en société. Parler de droits antérieurs à la société c'est parler du néant"*. Duguit emite un sistem propriu sprijinind ideia de drept pe noțiunea de funcție socială *(Les transformations générales du droit privé depuis le Code Napoléon)*. Dar Duguit nu bagă de samă că noțiunea *funcție socială* insamnă *mijloc* in vederea, în slujba unui *scop*. Și dacă va trebui să convenim că viața în comun însăși nu este decît tot un *mijloc*, fie el oricît de inexorabil, apoi tot individul, adică personalitatea omenească trebue să constitue rațiunea și fundamentul ideii de drept. In această ordine de idei, este interesantă observația lui G. Davy *(Le droit, l'idéalisme et l'expérience)* că pot exista indivizi fără personalitate și grupuri care să aibă personalitate distinctă, și invers. Personalitatea este un atribut moral, adaogă el, nu fizic. Dreptul ar urma astfel să nu fie un determinant în lupta dintre individ și grup, ci un scut de ocrotire a personalității alimentat cu idealurile pe care le progresează neincetat conștiința colectivă. Nu poate fi prea streină nici de această concepție obiecțiunea de mai sus. Davy simte nevoia postulării unui ideal social — și aceasta este o greșală întîlnită deseori. *„Sera donc sacrée personne et protegée comme telle par le droit, toute conscience d'individu ou de groupe qui aura su incarner en elle une part de l'idéal social"*. Dar o atitudine științifică nu permite a se lua drept criteriu — unic și inițial — al personalității, idealul social care tocmai trebue elaborat de concursul lent, nelimitat și insezisabil al personalităților. Se simte viciul cercului inchis. Idealul vieții omenești, desigur, în societate este foarte imanent, el se definește pas cu pas încercînd a se conserva experiența utilă desvoltării armonice a individului și a se depăși activitatea omenească care tinde a asigura amplificarea acestei experiențe. Astfel tot la sufletul individual se ajunge ca ultim resort al ideii de drept. Nece-

sitatea vieţii sociale a determinaţ de-alungul veacurilor o exagerare a mijloacelor de concentrare a indivizilor şi de anihilare a tendinţelor de separaţiune, astfel că individul în înţelesul actual al cuvîntului a fost rezultatul tîrziu al unor lupte neîntrerupte duse împotriva autorităţii religioase, politice, economice, etc... Intinsele studii etnografice din ultimele decenii au condus la precizarea acestui proces de descătuşare. Sumner-Maine pe terenul dreptului pur arată evoluţia dela formele primitive de manifestare colectică a dreptului către libertatea desăvîrşită a voinţei indivizilor, dela *statut* la *contract*. In acest senz este eloquentă revoluţionarea produsă în drept de concepţia consensualistă faţă de formalismul dreptului roman şi cu atît mai mult al dreptului tuturor popoarelor încă necivilizate. In locul familiei, şi ca mijloc şi ca scop, s'a substituit din ce în ce mai mult individul. Pe tărîmul dreptului public, pentru care raportul esenţial este acela dintre individ şi colectivitate, s'au reglementat măsuri de sus în jos lărgindu-se cîmpul de libertate a indivizilor conduşi, iar rezervorul din care îşi iau fiinţă toate regulele de ordine publică este principiul forţei care a creat şefii şi păturile conducătoare. Pe calea abstracţiunii, conducătorii interesaţi, ajunşi în fruntea colectivităţii prin hazard sau forţă au căutat—nu importă buna sau reau credinţă care putea fi suplinită şi de sugestii—să prezinte interesele lor drept interese ale grupei. Această operaţiune le era cu atît mai necesară cu cît înmulţirea supuşilor prezinta necontenit un echilibru defavorabil celor dintîi. Teoria metafizică a lui Hegel, după care dreptul subiectiv ar fi rezultatul unei abdicaţiuni parţiale din dreptul total al statului omnipotent, pare a găsi în observaţia de mai sus degajată din menţionata teorie a lui Paul Szende (care în general prezintă instituţiunile sociale ca simboluri abstracte, reprezentînd la origine şi mascînd încă interesele conducătorilor profitori) un corespondent evolutiv. Teoria lui Hegel însă este reputată pe calea principiilor statul are puteri nu drepturi cum just observă Matei Cantacuzino, iar împrejurarea că evoluţia pleacă dela spiritul gregar şi dela forţă spre individualism şi liber consimţimînt nu înseamnă altceva decît un fenomen natural în funcţie de perfectarea logică şi psihologică a omului.

Acest fenomen a fost magistral studiat de sociologul german Ferdinand Tönnies (*Gemeinschaft und Gesellschaft*) care spune că în comunitate legătura dintre indivizi are ceva organic-biologic, pe cînd în societate intervine mai mult reflecţia şi liberul consimţimînt care acordă independenţa personalităţii.

Primatului, din punct de vedere al scopului ultim, al individului faţă de colectivitate — care joacă rol de mediu necesar — îi corespunde primatul dreptului privat faţă de

dreptul public de orice ramură, al cărui rost e organizarea mediului în care trebue să se desvolte, ascultînd şi degajînd idealul imanent — individual.

Şi pe acest teren obiectivismul, autoritatea, colectivitatea au avut la început preponderenţă.

Incertitudinea raporturilor între indivizii, a căror personalitate nu s'a desvoltat într'atît ca să garanteze unitatea şi consequenţa manifestărilor lor în timp, reclama intervenţia formalismului care imprima prin semne externe şi ritual oarecare preciziune. Formalismul era aşa de esenţial încît, oricît de evident contrar ar fi fost adevărul, lupta se decidea totdeauna pentru cel dintîi. Instituţiile de drept privat participau la caracterul de putere, autoritate a dreptului public. In dreptul roman ideia de obligaţie derivă din ideia de putere, aservire, observă Lévy Ullmann (*Droit civil approfondi*. Curs de doctorat, 1928), iar Savigny (după Lévy Ullmann), în studiul dreptului roman ce se aplica ţărilor germane, făureşte un sistem bazat tot pe ideia de dominaţie: *Herrschaft*. El afirmă textual că obligaţia e o diminuare a sclaviei, creditorul în limita creanţei sale dispune de o parte din libertatea şi iniţiativa creatoare a debitorului său. Obligaţia participă la caracteristicile ideii de proprietate bazată pe forţă şi cucerire. In dreptul roman s'au deosebit termenii *debitum* care exprimă situaţia de realitate şi adevăr între creditor şi debitor şi *obligatio* care defineşte puterea creditorului de a obţine executarea promisiunii. Şi important este că aservirea debitorului, *obligatio*, se năştea din forme, nu din voinţă adevărată... şi era executabilă chiar dacă era vidă de conţinut psihologic. Actuala noţiune de obligaţie cuprinde amîndouă elementele de mai sus, primul este raportul subiectiv între persoane, *al doilea reprezintă ataşarea la acest raport a voinţei şi forţei sociale*. Tradiţia primitivă romană de dinaintea imensei opere pretoriene este încă pregnantă în dreptul german şi englez. Heinrich Titze, profesor la Berlin, într'o lucrare recentă afirmă că „*Haftung*" — (forţă executoare), nu e un moment al dreptului de executare, ci chiar miezul obligaţiei însăşi: „*Die Haftung selbst ist privatrechtlicher Art; sie ist ein begriffsnotwendiger Bestandteil der Obligation, die ohne ihn ein blutleeres Gebilde wäre, das seine Verkehrsmässige Bestimmung nicht erfüllen könnte*". (*Bürgerliches Recht. Recht der Schuldverhältnisse*, p. 3). Dreptul german actual a părăsit însă sistemul lui Savigny şi a reacţionat în frunte cu Otto Gierke, primul care face tranşant distincţia celor două elemente constitutive ale obligaţiei *Schuld* şi *Haftung*. Reacţiunea s'a produs în sensul obiectivării depline a raportului de creanţă care rămîne considerat numai raport de patrimonii, rămînînd fără influenţă caracterul personal tras din acordul creditorului şi debitorului — iniţiali. A ră-

mas nealterată ideia că forța executoare nu e un moment al executării, ci chiar un element constitutiv al conceptului obligație.

Dreptul francez a evoluat către liberul consimțămînt complect, care trebue urmărit de interpretator peste oricît de multe dificultăți ar avea să treacă căci *consimțămîntul real* și nu *manifestarea* lui este izvorul obligației. Noțiunea de *societate* cu succedaneul ei *autoritatea* reprezintă pentru spiritul german mai mult decît pentru spiritul latin care e mai libertar, mai individualist.

Pentru spiritul german s'a operat de-a lungul vremurilor o substituire de motive. Mediul social, condiție de manifestare și desvoltare a personalității, a devenit scop. Este adevărat că în domeniul Socialului și Individualului raportul de mijloc-scop este extrem de complex și faptul este explicabil mai ales din cauza unicității și a scopului și a mijlocului.

Dreptul englez, de asemeni, prezintă aceiași notă obiectivistă pronunțată. De altfel tradiția totdeauna prețuită de poporul englez și influența experienței și practicismului în general stau la originea acestui fenomen.

Desigur sînt multe deosebiri caracteristice între sistemele de drept ale diferitelor țări, explicate de împrejurări locale și istorice. Antagonismul subiectivism-obiectivism însă e o notă predomninantă în dreptul comparat al țărilor latine în general, pe de o parte, și cel al țărilor Anglo-germane, pe de alta.

Care sistem trebue preferat? Răspunsul nu e ușor. Pe terenul principiilor primul pas îl are subiectivismul. Expunerea de mai sus conduce la această concluzie. Nu trebue pierdut din vedere sensul în această chestiune a termenilor subiectivism, obiectivism. Nu este vorba de relativismul cunoașterii, pentru care experiența implicînd subiectivitatea nu poate conține adevărul. Oamenii normali însă se înțeleg unii cu alții, au creat în efortul lor comun o mare cultură. In condițiuni similare, ei construesc experiențe aproximativ identice. Cu tot subiectivismul, cunoașterea implică deci principial și o contribuție obiectivistă.

Iată un sens al cuvintelor utilizate care nu ne interesează. In orice caz el singur nu. Antinomia subiectivism-obiectivism în Metafizică dispută atributul realității numai pentru spirit sau numai pentru materie.

In problema noastră sensul cuvintelor se luminează mai bine raportîndu-ne la cei doi factori *individul* și *grupul*. Construcția juridică implică *adevăr* și *securitate*. Pentru individ, în sfera intereselor sale personale construcția juridică este privită mai mult prin prisma adevărului, a realei măsuri cu care el a contribuit la acea construcțiune. Pentru grup, primul pas trebue să-l aibă securitatea, de unde nevoia de a se

acorda continuu credit unor acte într'un anumit fel manifestate, chiar dacă o mare parte din ființa lor se datorește erorei.

In limitele ordinii publice trebue să domnească, în relațiile private, desăvîrșita autonomie a voinței individuale. Această voință trebue urmărită pînă în forul cel mai intim al sufletului, cu toate dificultățile pe care acest examen le comportă pentru a afla adevărul, realitatea inițială a oricărui act juridic. Pentru înlăturarea acestor dificultăți, deci pentru obținerea unei preciziuni mai mari, în dinamica raporturilor sociale a intervenit de multe ori cu utilitate *metoda ficțiunilor*.

Preciziunea astfel obținută desigur că reclamă sacrificii, dar cu vremea ea reușește să influențeze realitatea. Indivizii sînt din ce în ce mai atenți în relațiile lor știind că, odată într'un anumit fel manifestate, chiar fără o paralelă corespondență cu voința lor intimă, efectele nu vor putea fi înlăturate. Sistemul *subiectivist-individualist* e singurul logic în stadiul definitiv de civilizație, cînd *obiectivismul* reprezintă încă o etapă de organizare și disciplinare a raporturilor dintre oameni. Ficțiunea presupune adevărul, nu-l mai cercetează, însă nu se dispensează de el. Rigiditatea obiectivistă are un rol educator de mare importanță, prezumă însă și un comerț de relațiuni de oarecare tradiție.

Dreptul obiectiv este mijlocul de conservare și realizare a conținutului dreptului subiectiv care este partea integrantă a ființei și personalității umane. Josserand, în introducerea sa din cursul de drept civil recent apărut, spune că dreptul obiectiv este un *modus vivendi* pentru a anihila lupta inerentă în societate după formula clasică a lui Montesquieu. Mai departe, Josserand spune: *„le droit c'est la conscience et la volonté collectives se substituant aux consciences et aux volontés individuelles pour déterminer les prérogatives, les droits subjectifs de chacun"*. Poate că e o inadvertență în această definiție, căci, așa cum se prezintă, deși *„a determina"* nu însamnă a crea, se pare că este vorba de o atribuire a drepturilor din cîmpul liber al indivizilor. Dar Josserand își apropie singur definiția de cea a lui *Kant*: *„ansamblul condițiilor care limitează libertățile pentru a face posibil acordul lor"*, ceiace însemnează că preexistența logică a drepturilor subiective este necontestată. Noțiunea de drept, subiectiv, în sensul nostru reprezintă deci traducțiunea socială a instinctului de conservare. Opera de reglementare întreprinsă de dreptul obiectiv a avut de călăuză criteriul utilitarist. Pe cît este deci posibil a se salva comandamentele acestui criteriu, punctul de vedere subiectivist-individualist trebue să triumfe.

* * *

In imensa literatură de interpretare a lui Hamlet, ne oprim nu la concluziunile bazate pe vre-o infirmitate a acestui erou legendar; ne închipuim, din contra, că geniul lui Shakespeare a sintetizat în acest personaj supremele calități ale sufletului omenesc permanent contradictoriu și imperfect. D. profesor I. Botez, într'un studiu publicat acum cîțiva ani în *Viața Romînească*, a subliniat, drept caracteristică a lui Hamlet, preocuparea sa de justițiar. In fața unei grele probleme de conștiință, Hamlet supune faptele din afară și sentimentele sale unei analize chinuitoare. Omul acesta perfect tinde la restabilirea unui echilibru just și dă vieții sale acest unic rost. Generozitatea supără criteriul justițiarului, iar răzbunarea nu însamnă numai răutate, sau în acest caz justiția adevărată conține în ea asprimea care-i dă siguranța și consequența. Justiția generoasă a Creștinismului ne contrariază. Parabola talanților, în care acel care, pentru a evita orice risc, ține ascuns capitalul încredințat, este pedepsit și mai ales parabola lucrătorilor în vie — egal plătiți — deși au muncit inegal („ție ți-am plătit, aceluia am dăruit") — conduce la scepticism.

Simțim nevoia dreptății, cu puterea cu care simțim manifestările oricărui instinct.

Laurențiu I. Preutescu

Epistola catihetului despre Buonaccorso Frescobaldi

Mi se pare, copii, că am făgăduit să vă vorbesc despre ciudatul Buonaccorso Frescobaldi, tocmai în acea zi neprevăzută, cînd veacul rău și microbii unei boale m'au împiedicat de-a vă primi și vedea. Mă răzbun: vă scriu azi la cîteșipatru (știindu-vă mereu împreună), cam ceiace atunci ar fi trebuit să vă spun.

Cînd l-am cunoscut pe Buonaccorso, n'aveam mai mult de șaptesprezece—optsprezece ani, deși aveam un cap destul de matur. Imi făceam ucenicia de *statuario* la Napoli, în casa bunilor Fratelli Minerva, 3 Gianbattista Vico. Făceam deobiceiu curse, încărcat cu madone și sfinți, între Teatro San Carlo și Galleria Umberto. Bătînd străzile bătrîne dintre aceste două puncte destul de depărtate, o foame eternă și implacabilă se ținea după mine.

Mă oprisem, chinuit de această foame, în Largo della Regina, în fața unei tărăbi cu *maccherone* și mă chinuiam să răsucesc pe o furculiță barbară acele șirete lungi de pastă albă, cu gîndul să imit mișcarea agilă a haimanalelor napolitane, dar fără să reușesc. Am auzit atunci la spatele meu:

— E straniero lei — vero ?

Cînd m'am întors și-am privit, aveam în față pe bunul și marele meu prietin de mai tîrziu. I-am răspuns, încercînd și de astădată să imit pe Napolitani:

— Si scignău!

Așa s'a legat prietenia noastră.

Napolitanul meu era un uriaș. N'am mai întîlnit deatunci bărbat mai înalt și mai vînjos. Dar nici un cap mai urît, deși cu trăsături personale, caracteristice. Avea un nas enorm și obrazul îi era mîncat de variolă. Numai ochii erau perfect frumoși: adînci și negri, cuprinzători de infinit. Cu capul veșnic descoperit, părul — pe semne — nu cunoscuse decît pieptenul vîntului; iar singura „eau de Cologne" cu care-și

stropea frizura, erau razele calde pe care pulverizatorul soarelui napolitan i le sufla pe creştet. Veşmintele îi erau curate, îngrijite, se purta aproape elegant, cu toate că într'un chip original şi straniu.

Mai tîrziu, mi-am dat sama că sufletul lui Buonaccorso Frescobaldi era tot atît de mare ca trupul şi tot atît de vulvoi ca părul.

Acest om uriaş şi urît era capabil de unele sentimente suave, serafice, pe care nu i le puteai bănui nici în vis. Era bun pînă la înduioşare — acea bunătate care acoperă micile neajunsuri ale unei psihologii ciudate şi cu care se poate înfrunta Judecata din urmă. Mai era timid şi sentimental.

* * *

Intr'o sară de August, am urcat scările de brad, sus, la chilia lui de pe San Girolammo delle Monacche — şi am bătut în uşă uşurel. Cînd mi-a deschis şi i-am privit odaia, zării pe o masă încărcată de cărţi şi hîrţoage, un caet gros, deschis undeva, la o pagină scrisă mărunt şi plină de ştersături. Frescobaldi mi-a prins privirea oprită asupra caetului său intim şi am observat atunci că obrazul lui ciupit de variolă s'a roşit tot. M'am făcut că mă uit într'altă parte.

— Ah, qualque piccole rime d'amore! — mă lămuri Napolitanul, jenat, privind aiurea şi afectînd indiferenţa.

Incet-încet, pe măsură ce sara lăsa o perdea de catifea neagră dincolo de geamurile ferestrei, Buonaccorso Frescobaldi lunecă pe panta mărturisirilor emoţionate. Era un stihuitor neostenit şi sensibil. Imi ceti — şi cu discreţie, şi cu înflăcărare — cîteva stanţe, canzone şi sonete, care oglindeau acea latură neaşteptată a temperamentului său: gingaşe şi grave sentimente de iubire.

Virtutea de a-mi aduce aminte, care în capul meu a făcut totdeauna năzdrăvane acrobaţii, împletind ceva cu totul straniu, amalgamat din realitatea concretă şi imaginaţia diafană, bătîndu-şi joc totodată de ştiinţa cronologiei — mi l-a asociat pe Buonaccorso Frescobaldi, astăzi cînd mi-l amintesc, fie cu Cino da Pistoia, fie cu Rémy de Gourmont, deşi şi pe unul şi pe altul i-am cunoscut mult mai tîrziu. Astăzi nu mai ştiu dacă versurile pasionate, pe care mi li-a cetit amicul meu napolitan, într'o sară de August, nu sînt şi-ale liricului pistoiez din al XIV-lea veac. Imi sună în urechi, cu deosebire, un sonet chinuit, care mă pune în mare îndoială şi pe care-mi place să vi-l transcriu aici, deşi cu părere de rău că nu pot imprima rîndurilor, armonia şi căldura glasului lui Buonaccorso :

„Omo smaritto che pensoso vai
or c'ha tu, che tu sei così dolente?
e che vai ragionando con la mente
traendone sospiri spesso e guai?
Ched e'non par che tu sentissi mai
di bien alcun che il core 'n vita sente
anzi par che tu muori veramente
ne gli atti e ne'sembianti che tu fai.
Se tu non ti conforti, tu cadrai
in disperanza şi malvagiamente
che questo mondo e l'altro perderai.
Deh, or vuo tu morir così vilmente ?
chiamma mercede, che tu camperai".
Questo mi dice la pietosa gente.

Printre rîndurile acestea şi altele, ghiceai o mare pasiune liniştită. Dar erau unele de-o candoare irezistibilă care aminteau pe Dante din *Vita Nuova*. Aceiaşi poveste florentină cu timidităţi, cu tulburarea de-a privi ochii iubitei în întîlniri fugitive, cu retorisme — poetice, mă rog — adresate cuiva străin, ca să se poată lăuda în voie virtuţile eternei „mirabile Donna". Ascultînd în al XX-lea veac aceste poveşti de iubire timidă şi candidă, potrivite celui de-al XIV-lea, îmi dădeam sama că Italia e implacabila ţară „où l'amour est la chose sérieuse par excellence", spre deosebire de Franţa „pays de la gaudriole et de la fade plaisanterie sur le cocuage (de Gourmont)".

Dar Buonaccorso — gelos, pe semne, de comentariile subtile şi stupide pe care atîţi italieni şoricari şi sterili le-au închinat operei lui Dante — îşi înflorea singur rimele, cu comentarii vorbite şi vii, în seri de August. Comentarii care dovedeau o apreciabilă experienţă amoroasă.

Mă întrebam adesea de unde această experienţă, cînd nu-mi puteam închipui — nici cu mintea celor optsprezece ani ai mei — că o femee poate să iubească pe acest mare urît. Şi femeia versurilor sale era chiar acea „bizarre déité brune comme les nuits (Baudelaire)" pe care Dumnezeu a coborît-o pe pămînt, printre noi, „ca să arate ce minune poartă cerul la sînu-i (a miracol mostrare — Dante)"...

* * *

Coboram într'o dimineaţă caldă, plină de soare meridional, la braţ cu Buonaccorso Frescobaldi, treptele basilicei Maddalenella dei Spagnioli, după ce ascultasem o orgă şi o rugă conţinută. Prietenia noastră era de mult veche şi temeinică. Italianul privea cerul ţării sale şi prinse a vorbi:

— Intre pacea bisericii şi sbuciumul sentimentelor mele, îmi cheltuesc cu ceasurile vieţii. In viaţa mea, ocupă un loc important, aproape exclusiv, Femeia, pe care o iubesc în abstract. Nu ştiu cine spunea că e deajuns să cunoşti un singur lucru — un mac, o stea, un cărăbuş — să-l cunoşti pe deantregul, să ştii să-l întorci, să-l adinceşti, să te pulverizezi în el, şi ţii în palma ta adevărul pur, infinitul, după care înseteazâ atita inima noastră. Eu m'am oprit aici. Mi se pare — şi-i suficient să mi se pară ca să fie aşa — că am descoperit tainele lumii şi-ale existenţei, iubind şi cunoscînd o singură făptură a lui Dumnezeu.

Buonaccorso vorbea, iar cuvintele lui ajungeau pînă la mine ca o melodie depărtată, cuceritoare. Inţelegeam toate ideile lui? Nu ştiu. Cred că nu. Dar toate s'au înfipt în amintirea mea, vii şi prezente. Şi în vreme ce prietinul meu făcea să lunece un arcuş subţire pe lăuta ideilor lui, praştia unui drac invizibil arunca în odaia gîndului meu o întrebare: cîte şi cum sînt aventurile amoroase ale lui Buonaccorso?

— Apropirea unei femei,— continua să-mi spună tovarăşul meu de drum, — îmi dă aceleaşi senzaţii de suav şi înalt, încercate fie în ceasurile de singurătate pioasă, fie sub bolta acestei mici biserici pe care o vizitez din copilărie. Şi absenţa femeii, umplută însă de imaginaţie şi dorinţi, este tot atît de puternică. Devine sufletul mai subţire şi melancolia noastră mai elegantă. Inseşi dorinţele violente nu mai sînt brutale, respingătoare. Ele se transformă în ceiace-mi place să numesc profunzime pasională. Adică intrarea noastră în noi înşine. Descoperirea infinitului din noi. Ştii, acelaşi infinit de care-ţi spuneam că ni-i sete. O întreagă cosmologie, înţelegi? Eşti stăpîn pe cheia care deschide poarta paradisului pe aleile căruia, îngeri, visăm să păşim.

* * *

Luna era albă şi sus. Făcusem, singur, cîteva ocoluri sub trandafirii grădinii publice, şi, deodată, îmi veni pofta să pălăvrăgesc cu Buonaccorso. Adică să-i ascult palavrele superbe. Mă îndreptai spre San Girolammo delle Monacche.

Cînd am bătut, Buonaccorso şi-a scos capul enorm în crăpătura uşii şi a bîlbîit încurcat, mai încurcat şi mai înroşit decît atunci cînd i-am zărit caetul de stihuri:

— Iartă-mă... nu te pot primi... ştii, e înăuntru cineva...

Incercam să-l liniştesc şi să-i spun că „nu face nimic", cînd dinapoia uşii, un glas de femeie, puţin răguşit, îi strigă:

— Vi prego, Fresco, ricevete... Io partirei.

Cu bruscă bucurie, omul îmi deschise uşa. Fără convin-

gere (ah, curiozitatea!), continuam să mă scuz, să-i spun că voi veni altădată — şi intrai.

In faţa oglinzii, o femee mică, discordant de mică pe lingă dimensiunile prietinului meu, îşi aranja cu oarecare graţie vădită, părul cu desăvîrşire negru. O privii: nu era mai frumoasă decît amantul ei. Doar ochii şi gura îţi atrăgeau atenţia. Talie nu părea să aibă. Era mică, neagră şi grasă. Ghiceam precoce, subt rochie, carnea brună şi vibrantă, poate fără să existe cu aceste virtuţi. După un schimb de cuvinte înfiorător de convenţionale, femeia a plecat.

La gîndul acestui tête-à-tête al lui Buonaccorso cu aceasta napolitană fadă, am încercat o deziluzie. Tăcerea a coborît între mine şi sfătosul Frescobaldi. In odaie, nu vorbea decît lumina lunii. Ne stingherea tăcerea. Dar ne-ar fi stingherit mai mult o convorbire forţată, plină de banalităţi. Tăceam. Totuşi, bucuria cu care mă primise, după ce amanta lui s'a învoit, însemna că poetul meu avea chef de vorbă.

Astfel, tot Buonaccorso rupse tăcerea:

— *Andiamo!*

Ne-am ridicat şi am plecat, eu fără să ştiu, el ştiind unde. Aproape mă tîra după el. Am coborît spre golf. Ne-am oprit la ţărmul cheiului Santa Lucia şi am angajat o barcă. Lunecam dealungul peninsulei Posillipo şi priveam în depărtare bizarul Castel del Ovo, întărit pe stînci, în vreme ce tovarăşul meu vislea şi cînta subt lună unul din acele cîntece napolitane care-şi flutură melancolia pe toate buzele:

Santa Lucia
luntan' a te
quanto malinconia!...

Brusc, Buonaccorso îşi întrerupse cîntecul cald şi trist, care-mi plăcea de altfel.

— Imi dau sama că Matilde (ghiceam că e vorba de femeia pe care o întîlnisem la el acum o oră) nu prezintă nici o ispită. E urîtă; e mică. Nu e nici inteligentă. De multe ori e chiar proastă. Proastă fără eleganţă, fără naivitate, fără drăgălăşie. O femelă — atît!

Incetă de-a visli şi răsuflă adînc.

— Tot ce facem, facem pentru femei. Alighieri a iubit-o pe Beatrice la vîrsta de nouă ani. Şi Beatrice e prezentă în *Infern*, în *Purgatoriu* şi'n *Paradis* — dealungul întregii sale vieţi. Pînă şi ironiile lui Heine, acele răutăţi aproape misogine, sînt debitate pentru cine ştie ce Lorelei. Şi jurnalul lui Amiel, care vorbeşte mai puţin de-o iubire expansivă şi mai mult de-o frămîntare strict intimă, a fost scris cu gîndul să fie cetit, din cînd în cînd, de d-ra Fanny Mercier. Ştiu, mulţi dintre comentatorii lui Dante pretind, de pildă, că Bea-

trice n'ar fi existat în realitate, că e o simplă — eu aș spune: complexă — închipuire a marelui Florentin. Alții, printre care Boccaccio — poate mai aproape de adevăr, dar muncitori inutili — susțin că Doamna visurilor lui Dante ar fi o anume Beatrice din Florența, fata cuviosului Folco Portinari. Pare-se că cei din urmă, în ardoarea demonstrațiilor lor, desvăluesc tainica dorință de-a pipăi o Beatrice vie și reală. Despre cei dintîi, comentatori castrați, se poate spune că, aprinși de dorul de-a restabili adevărul strict, renunță la pipăirea unui trup virtuos ca al Beatricei Portinari. Chestiunea însă n'are nici o importanță, nici pentru operă, nici pentru cetitor. Dar cînd comentatorii de meserie s'au ocupat de lucruri cu vreo importanță oarecare?

„Evident e un lucru: Dante ne pomenește în cele 25 de sonete, patru canzone, în balada și stanța din *Vita Nuova*, ca și în atîtea terține din *Divina Comedie*, de o Beatrice, care dacă n'a existat în realitate (ah, ce înțeleg comentatorii prin „realitate"!), a trăit în imaginația lui Dante și este mai vie și mai reală decît oricare comentator al existenței ei, fiindcă e eternă. Trăește în grația, în profunzimea, în farmecul versurilor de unsprezece picioare, ticluite de amantul ei chinuit.

„Dar dece-ți spun toate aceste?.. Eu nu sînt vînzător de statuete sau de macaroane calde. Mi se pare că sînt un poet — cel puțin în apucături. Pentru poet în special, cum spune un Francez pentru toată lumea: „iubirea trăește din reprezentări ca și din realități, și din credințe mai degrabă decît din certitudini". Sau după maxima lui La Rochefoucauld: „Absența diminuează pasiunile mediocre și le mărește mai mult pe cele mari, așa cum vîntul stinge luminarea și aprinde focul". Una e erotica și alta ceiace se desprinde dintr'însa ca efect logic: sentimentul nostru de iubire. Mecanismul sensualității noastre, deși în strînsă legătură cu mecanismul iubirii imponderabile — acea iubire care primenește gîndul și înnobilează sufletul — este totuși cu totul altceva.

Vorbind, Buonaccorso mă privea în ochi. Eram luminați de lună.

— Ah, aș putea să renunț, — continuă el. Să ies din plasa asta încîlcită a ideilor abstracte. In ce mă privește, am impresia că m'am născut ori prea tîrziu, ori prea devreme. (Impresie pe care bănuesc că o au toți cei ce înnegresc hîrtia, sau colorează pînza, sau uzează coardele unei viori, cu iluzii de înaltă artă). Și m'am născut fără oră și fără mamă. Sînt clipe de emoție, adîncă și subțire, cînd mă chinue o neîmpăcată sete de mîngîieri. Mîngîieri materne de amantă. Să nu ți se pară ciudat. In mîngîierile amantei, noi ăștia, vagabonzi printre stele, printre flori și iluzii, căutăm să ne amintim de mîngîierile mamei pe care n'am cunoscut-o, care nu ne-a mîngîiat niciodată, dar pe care o intuim. De-aici se nasc stihu-

rile, jucării de copil chinuit. Sînt castelele noastre de nisip, bărcile de hîrtie și caii de lemn. Persistăm în copilărie, ca într'o agonie prelungită, parcă intenționat, așteptînd parcă ceva: *copilăria* pe care n'am avut-o... Stihurile se nasc, fiindcă ne mai roade și setea de eternitate, de eternizare.

Se opri. Răsuflă din nou adînc și-și întoarse privirile, din ochii mei în largul mării.

— Știu la ce te gîndești,— spuse el apoi... Eh, dar ce importanță are *cine*. Lampa se stinge. Sentimentele debordează și carnea îți tremură. E adevărat, uneori simt și nevoia unei iubiri burgheze. Intîlnesc și cunosc de cîțiva ani fata unui poleitor de rame. Inaltă, frumoasă, sensuală și — pare-se — inteligentă, atît cît îi șade bine unei femei să fie. Simt o simpatie profundă pentru Renata, fără să-i fiu subjugat pe deantregul. Și mă gîndesc întotdeauna, cînd mă gîndesc la ea, că nu voi putea niciodată să am lîngă mine acest trup perfect și cald, această inteligență străină și cochetă. Temperamentul meu ciudat, nestatornic, pasionat fără disperare, cu pauze pline de calm șiș patima mea distrată de stihuitor... Ea — calculată, poate gospodină, poate... Socoteli meschine! E și asta o melancolie!...

„*Idealul nostru nu-l întîlnim pe stradă. Cine-i atît de inconștient încît să pretindă acest lucru?* Idealul nostru, al poeților și al nebunilor, se desface, se desprinde din ceasloave și hîrțoage și se înalță în fumul aromat al imaginației. Experiențele tot de-aici vin, și sînt tot atît de reale sau realiste, dacă vrei, ca și experiențele omului de printre oameni. Mai mult, e o plăcută necesitate pentru noi, să ne scoatem experiențele din fîntîna propriei noastre fantazii. Și fiindcă vorbeam despre ideal, îți voi spune că eu realizez idealul prin contraste și cu ajutorul amintirii care atenuează sau preschimbă sau înflorește lucrul amintit. Iubesc femeia delicată, candidă, îngerească, exact acea *Donna gentil* a lui Dante, cu care ai făcut conoștință în stihurile mele — și, în același timp, desmierd trupul unei femei destul de fade și de grosolane, cu care ai făcut cunoștință acum un ceas sau două...

Buonaccorso zîmbi, cu nuanțe de melancolie. Reușise să-mi risipească deziluzia, în esență efemeră, și să mă recucerească.

Noaptea, am încheiat-o tîrziu, aproape spre ziuă, într'o circiumă din port. Pentru prima oară în viață, cunoscui acea stare de plăcută inconștiență, între trezie și amețeală, pe care o dă aroma și tăria vinului. Am băut și ne-am amețit amîndoi, ne-am amețit de vin, așa cum mai înainte ne îmbătasem de abstracții și de peisaj.

* * *

Nu mult înainte de plecarea mea din Napoli, într'un amurg de toamnă, în acel ceas cînd amicul meu eșea deobi-

cei să se plimbe, cîțiva trecători ridicară pe San Girolammo delle Monacche corpul neînsuflețit al lui Buonaccorso Frescobaldi. Il doborîse un atac de cord.

— Tot inima! — îmi spusei, pare-se cu involuntar gînd ironic.

La știrea acestei morți mizere și instantanee, am simțit un gol în mine. Mă pătrundea fiorul senzației triste de nimicnicia vieții omenești. Doborît fulgerător, uriașul Buonaccorso!...

Dar știu eu, copii, dece v'am făgăduit să vă spun și dece v'am scris-o, povestea ciudatului Buonaccorso Frescobaldi? Prindeți fiecare din voi ceiace vi se potrivește. Dacă nu găsiți nimic nimerit vouă, uitați-o.

Domnul cu voi toți!

L. Sebastian

Ideologia politică a emigrației ruse [1]

IV. *Republicanii — Democrații.*

Curentul republicano-democrat este reprezentat, în emigrație, de către partea stîngă a partidului constituțional-democrat de odinioară (sau, vorbind altfel, partidul libertății poporului) și are în capul său pe renumitul istoric profesor *P. N. Miliukow.*

Acest curent nu admite ideia întoarcerii la așezămintele social politice de înainte de revoluție. Factorul mai de samă, constructiv, al statului — sînt țărănimea, căzăcimea și în genere elementul agricol muncitor.

Primul punct al programului republicano-democraților este „republica democratică federativă, cu un guvern puternic, legal, răspunzător față de parlament". „Proclamarea monarhiei în Rusia — comentează Miliukow [2] — ar fi fost proclamarea monarhiei *vechi*, însoțită de retrogradarea inevitabilă la regimul vechiu. Se poate vorbi teoretic cît de mult despre formele monarhiei dorite. Se poate dori pentru Rusia chiar „Regele englez"... Dar aceasta ar fi o înșelăciune. Sub steagul „Regelui englez", se caută a se introduce guvernarea unui „gospodin",... adică a unei figuri medievale a monarhului dela care Rusia a putut să scape numai pe cale de revoluție".

Apoi autorul descoperă sensul monarhiei restauratoare. „Monarhia veche era susținută de clasa privilegiată veche: aceia a proprietarilor agricoli. Această clasă este nimicită cu totul de revoluție — și este nimicită în interesul țărănimii. Dar resturile ei sînt încă vii în afară de Rusia. La ele se anexează resturile funcționărimii. Aceia care cred că „gospodinul" poate să vină în Rusia *singur*, fără aceste slugi ale

[1] Vezi „Viața Romînească", Anul XXIII, No. 4.

[2] Trei platforme ale uniunii republicano-democratice (1922-1924). Comentariul politic al lui P. N. MILIUKOW, Paris, 1925.

sale de odinioară și ajutoarele sale, — se înșală amar. Rămășițele regimului căzut caută să se înapoieze, împreună cu „gospodinul", și să ocupe locurile pierdute.[1]

Republica viitoare rusească trebue să fie federativă și aceasta va da satisfacție sentimentelor naționale ale națiunilor diferite din Rusia. Deslegarea problemei naționale în genere va depinde foarte mult de faptul cum va decurge procesul eliberării Rusiei de bolșevici. Evenimentele ar avea alt aspect, dacă s'ar elibera de sub puterea lor mai întii teritoriile naționale separate și apoi întregul. In acest caz ar putea să se nască mai întii confederația și apoi o uniune mai strînsă — federația.

Altfel ar fi dacă unele eliberări ar porni dela centru. Atunci s'ar putea naște federația deîndată.

Forma de azi a statului sovietic nu este federația, ci un stat unitar descentralizat.

Noțiunea de federație nu presupune o legătură cu Rusia a statelor limitrofe, acuma separate. O formă sau alta a raporturilor cu ele este posibilă, dar această chestiune se va hotărî în ordinea internațională. Această politică viitoare internațională a Rusiei va trebui să fie o politică a păcii, iar nu a armelor, de oarece nu se pot anexa teritoriile naționale pe cale de violență.

Ca principiu de organizare al republicii, se recunoaște sufrajul universal. Dar nu toate atributele lui se consideră obligatorii. In special el nu trebue să fie direct. Țăranii preferă alegerile indirecte cu mai multe grade. In alegerile directe, în parlament se aleg sau intelectualii, sau membrii partidelor politice, iar țăranii preferă să aleagă pe oamenii lor. De asemeni nu este nevoie de reprezentanța proporțională, care divide voința țării și pentru Rusia vastă este o mîncare prea fină".

Dar în domeniul social-economic, republicanii preconizează principiul respingerii categorice a sistemului comunist de gospodărie și restaurarea forțelor producătoare a țării pe bazele activității economice libere. Este nevoie de a deschide calea inițiativei particulare, care va ajuta de îndată să se învingă desordinea gospodăriei ruse.

Aceasta nu exclude regularea raporturilor economice de către stat. Libertatea economică de odinioară (sistemul așa zis „Manchesterian"), — trebuește părăsită.

In domeniul problemei agrare, republicanii exprimă părerea de a se recunoaște trecerea pămînturilor la țărani și de a lupta energic în contra încercărilor de a înstrăina pămîntul din mînile actualilor deținători, sau pe altă cale a restaura relațiunile agrare dinainte de revoluție. Țăranii

[1] *Ibid.* pag. 19.

vor să le rămînă pămîntul în proprietate. Trebue să se meargă spre satisfacerea acestei dorinți, dar odată cu aceasta, pentru a preîntîmpina „pauperisarea" e nevoie a se recurge la rolul regulator al statului, care azi este factorul de samă al culturii și dreptății sociale.

Republicanii-democrați socotesc necesar a lupta în contra propagandei intervențiunii străine, crezînd că eliberarea Rusiei este în mîna însăși a populației, precum și în contra comunismului.

In anul 1926, în sinul emigrației, din cauza inactivității s'a născut printre mulți dorința de a accepta guvernarea sovietică și a se întoarce în Rusia, chiar cu prețul capitulării în fața acestui guvern. Printre alții, din contra, s'a născut tendința de a restaura lupta „albă" militară împotriva guvernului sovietic în scop de a-l răsturna.

Față de aceste fenomene, democrații republicani și-au fixat următoarele norme tactice, care i-au pus la mijloc între aceste două curente: Păstrarea patosului neacceptării guvernului sovietic, lupta împotriva lui, și prin urmare tratarea lui revoluționară, respingerea oricăror încercări de împăcare și tendința de a realiza unitatea spirituală cu democrația internă rusească.

Această unitate se bazează pe: a) necesitatea recunoașterii faptului că în în Rusia Sovietică au loc procese ce duc la liberarea Rusiei de regimul sovietic prin forțele însăși ale populațiunii; b) recunoașterea faptului că lupta împotriva regimului sovietic nu trebue să degenereze în lupta împotriva intereselor naționale ale Rusiei și în fine c) participarea directă în luptă împotriva sovietelor și deci pregătirea pentru această participare.

In procesul cristalizării democratei republicane, ea deseori intră în contact și colaborare cu curentele de dreapta ale socialismului rusesc și uneori încearcă să creeze chiar o unitate de program și de acțiune. In fond, îi despart numai detaliile secundare, dacă nu ținem sama de faptul că unii au credință în posibilitatea realizării îndepărtate a socialismului, iar la alții această credință lipsește.

V. *Socialiștii.*

Aproape toți social-democrații — și centrul și partea stîngă a socialiștilor-revoluționari — formează aripa stîngă a emigrației ruse.

In trecut, aceste partide luptau împotriva absolutismului țarist, pentru intronarea republicii, adunarea constituantă și o serie de reforme sociale, ca de exemplu: ziua muncitoare de opt ore, împroprietărirea țăranilor, etc.

Aceste partide se deosebeau unul de altul prin mai multe trăsături.

Social-democrații au fost un partid proletar, pe cînd social-revoluționarii — un partid al poporului în întregime, democratic și în deosebi țărănesc, deoarece țărănimea într'o țară agricolă, ca Rusia, este masa principală a populației.

Și unii și alții au fost republicani. Insă social-democrații tindeau spre centralizare, pe cînd social-revoluționarii aveau de scop satisfacerea revendicărilor naționale prin federalism.

Socialismul a fost un *credo* comun. Insă și aci există o deosebire adîncă. Social-democrații sperau să ajungă la Socialism conform ideilor lui Marx pe cale de desvoltare economică a lumii, grație procesului de concentrare a capitalului și inevitabilei exproprieri a lui din partea muncitorimii în folosul statului. Cu totul altfel priveau această chestiune Social-revoluționarii. Ei negau faptul accumulării capitalului în unele mîini și de aceia puneau speranțele lor în energia personală, în încordarea voinței umane spre idealul socialist.

Ce s'a întîmplat însă cu aceste partide în timpul revoluției?

Social-democrații își cedau treptat locul aripii extreme, a așa-zișilor bolșevici, care în urmă a degenerat în partidul comunist. Socotind că înfăptuirea imediată a socialismului este imposibilă și nedorită, social-democrații au trecut în opoziție la comuniști. Pentru acești din urmă nu exista și nici nu există pînă azi un cuvînt mai batjocoritor, decît „social-democrat".

In ceiace privește pe social-revoluționari, la alegerile pentru Adunarea Constituantă ei au fost ridicați pe coama undei revoluționare, dar nu au înțeles să-și păstreze situația. Pentru a avea succes printre țărani, comuniștii, ca un partid demagogic, au jefuit pe social-revoluționari, acceptind programul lor în chestiunea agrară în întregime. Primul decret despre pămînt al Consiliului Comisarilor poporului este copiat de pe desideratele social-revoluționarilor. Iar pentru a satisface simțimîntul național al diferitelor națiuni ale Rusiei, comuniștii au împrumutat dela social-revoluționari și o altă idee a lor, aceia a federației, ducînd-o însă pînă la extrem, la negarea ei. O săptămînă după ce au venit la putere, Consiliul Comisarilor poporului a recunoscut dreptul națiunilor din Rusia la autodeterminare pînă la separare.

Deosebirile de mai sus între aceste partide se păstrează pînă acuma, întrucît programul și ideologia lor perzistă.

In ce privește tactica lor actuală față de Rusia Sovietică, ele vin la unele rezultate comune, deși se călăuzesc de diferite motive.

Social-democratismul rus nu găsește nimic asemănător între experiența comunistă și ideia socialismului adevărat, crezînd că pentru înfăptuirea lui încă nu a venit timpul.

Chestiunea dacă este nevoie de a intra în contact sau coaliție cu partidele burgheze spre a combate bolșevismul — ei o rezolvă în următorul fel. Urmez argumentarea lor.

Regimul sovietic a venit la putere pe cale de violență. După doisprezece ani, acest regim stă în picioare tot pe cale de violență și teroare. Frîul capitalismului este strîns ținut de bolșevici, iar teroarea se aplică, uneori cu o ferocitate extremă, față de toți adversarii regimului. Astfel populația și mai ales țărănimea se deprinde (sau chiar s'a și deprins) cu ideia că, pe cale de violență, se pot atinge rezultate considerabile, aproape totul; că aceasta este una din metodele cele mai eficace pentru cirmuirea statului.

Dar țărănimea, firește, dorește ca violența să se aplice altora, nu ei, și să fie în folosul populației sătești (nu muncitorimii din oraș sau altor clase sociale).

Astfel se naște problema dictaturii realizate în folosul țărănimii asupra celorlalte clase ale populației sau altfel vorbind „bonapartismul", dictatura claselor burgheze, sub dominațiunea cărora proletariatul, natural, trebue să devină parte suferindă. Subt regimul nou, clasa muncitorilor este menită să piardă ceiace a cîștigat prin revoluție.

Se pune dilema: sau dictatura sovietică a proletariatului asupra țărănimii sau dictatura bonapartistă contrarevoluționară a țărănimii asupra proletariatului.

Intrucît social-democrații sînt reprezentanți ai unui partid proletar, ei consideră starea dintîi ca cea mai bună comparativ.

De aceia, rămînind în opoziție față de comuniști, social-democrații se abțin dela lupta armată în contra lor.

Social-revoluționarii nu împărtășesc această argumentație. Fiind partizanii unui regim democratic, ei cred în posibilitatea lui, ca un rezultat firesc al transformării bolșevismului. Ei pășesc și mai departe, găsind unele trăsături de valoare în însăși existența bolșevismului. Conducătorii social-revoluționarilor cred că nu se poate „retrograda la capitalism". Nu se pot transmite întreprinderile industriale ale statului din mînile lui în cele ale particularilor.

Dimpotrivă este nevoie de a păstra în mînile„ colectivităților" toate întreprinderile avantajoase, socotind aceasta ca un mijloc de socializare a capitalului din jos în sus, deci și primul pas spre socialism.

Prin urmare, lupta armată în contra bolșevismului nu ar avea nici un sens.

Am expus ideologia partidelor socialiste, ca ceva întreg, ceva oficial, ca ideologia majorității conducătoare.

Dar fireşte, printre socialişti există mulţi partizani înfocaţi ai luptei celei mai crincene în contra comunismului.

Chiar sînt şi curente întregi cu inclinaţia spre dreapta (de exemplu grupul „Rusia Ţărănească"). Mulţi dintre aceştia sînt perfect conştienţi de criza ideologiei socialismului, datorită experienţei sovietice.

VI. *Grupările răzleţe.*

Trecem acum la caracterizarea grupelor răzleţe.

Mai întîiu de toate, stă separat grupul „Lupta pentru Rusia", care uneşte pe de o parte pe socialiştii poporului (Melgunov), iar pe de altă parte pe cei din dreapta, moderaţii (Burţev, Kartaşov, Fedorov). Principiile fundamentale ale grupului sînt următoarele:

Este necesar de a nimici puterea bolşevicilor numai prin puteri proprii. Intervenţia străină ar fi de dorit, şi „pentru preţ poporul rus nu s'ar tocmi", dar ea este imposibilă în mod obiectiv. Toate statele sînt interesate ca Rusia să amine ziua învierii sale. Cu orice preţ e necesar a lupta în contra regimului comunist. „Orice guvern va veni să înlocuiască pe cel comunist, va fi mai bun decît bolşevicii". Să trăiască liberatorii, — zice Kartaşov, — oricine ar fi ei. In urmă se va forma totul, să fie spartă numai pecetea sicriului. Ca şi social-democraţii, acest grup consideră foarte probabilă stabilirea bonapartismului. — „Cînd din domeniul preziceriilor juste, — zice Melgunov, — se trece în domeniul posibilităţilor, cea mai reală apare lovitura bonapartismului". Dar grupul tratează cu totul altfel acest fenomen, decît social-democraţii. El crede că în momentul acesta istoric poate să existe numai o singură problemă: cît mai curînd şi în orice împrejurări să se termine cu dictatura extremă antinaţională a comuniştilor. La consideraţiunea că dacă, în schimbul partidului comunist, pe tronul Rusiei va putea fi ridicat vre-un fost plutonier Budeonnyi şi acesta va începe nimicirea restului intelectualilor ruşi, grupul răspunde astfel: rîul nu curge înapoi; timpul oamenilor de tipul lui Mahno a trecut.

Şi pentru că totul trebue să se subordoneze numai unicei probleme de luptă, — grupul se abţine dela o definire exactă a celor la care tinde. Toţi trebue să se unească în jurul acestei probleme, fără a se ţine sama de părerile de partid, iar în urmă se va vedea: fiecare va lua drumul său.

Al doilea grup, care merită să fie menţionat — este Uniunea Centrală Politică (sau Comitetul de Industrie şi Comerţ). Această uniune constă din reprezentanţii capitalului rus.

Uniunea se abţine de a fixa un desiderat în ceiace priveşte regimul Rusiei, fiind reprezentanta deghizată a monarhismului.

Al treilea grup — dreapta partidului de odinioară constituţional democrat, a cărui stîngă a devenit republicană. Aceste pături moderate constituţionale se grupează în jurul ziarului lui I. Gessen „Cîrma" — „Rul", (Berlin). Acest grup este partizan al regimului de drept constituţional, fără a stabili în mod lămurit forma regimului viitor.

Trecem subt tăcere grupele separate care nu au vre-un interes atît din cauza micului număr de adepţi, cît şi din cauza nelămurii fizionomiei lor. Trecem subt tăcere şi aventura, care are cîţiva adepţi în sînul emigraţiei ruseşti.

VII. *Curentele naţionaliste.*

Ne rămîne încă să studiem partidele naţionaliste.

In această privinţă un interes deosebit prezintă partidele naţionale ucrainene.[1] Printre ele se pot număra patru curente, şi anume: 1) monarhiştii, 2) fasciştii, 3) republicanii-democraţi (urmaşii lui Petliura) şi 4) comuniştii.

Monarhiştii, sau — după cum singuri îşi dau numele — agricultorii-monarhişti, au în fruntea lor pe un istoric ucrainean şi publicist V. Lipinschi. După părerea lui, numai „monarhia ereditară muncitoare" în Ucraina ar putea să consolideze forţele publice şi statul ucrainean.

Fasciştii îşi au reprezentantul lor în persoana talentatului publicist D. Donţov.

Grupul republicanilor-democraţi, partizani ai Republicii populare în Ucraina, este compus din: Slavinschi, Alexandru Sulghin, Lotoţchi, ş. a.

In fine comuniştii stau în totul pe platforma sovietică şi duc o campanie în folosul ideii că singura posibilitate a renaşterii naţionale a Ucrainei constă în recunoaşterea regimului sovietic.

Aproape de această direcţie vine şi grupul lui Vinnicenco, care propagă ideia lui Closovschi a unirii tuturor elementelor revoluţionare ale Ucrainei în schimbul ideii de pace naţională şi un regim mai potrivit pentru Ucraina îl consideră pe acel sovietic-electiv, independent de Moscova.

[1] Vezi articolele d-lui Miakotin, *La question ukrainienne après la Révolution russe* („Monde Slave", 1926, IV, p. 161—195, 347—380). René Martel, *La question d'Ukraine* („Monde Slave", 1927, Nr. 11 et 12), precum şi organele ucrainene „Hliborobsca Ucraina" a monarhiştilor (Viena), „Zagrava" şi Monitorul Ştiinţelor şi Literaturii — organele fasciştilor (Lwow), „Monitorul Ucrainei" la Praga şi „Trizub" la Paris ale republicanilor-democraţi, ş. a.

Este necesar a releva, ca un fenomen interesant, că aproape toți Ucrainenii, cu excepții mici, fără a ține sama de *credo* politic al său, sînt partizanii Ucrainei independente de Rusia. Mai mult decît atît. La adresa Rusiei se îndreaptă expresiuni de ură pentru asuprirea culturală și politică de veacuri. Iată cîteva afirmări în acest sens, ale reprezentanților de frunte ai cugetării ucrainene. In 1918, renumitul istoric ucrainean Grușevschi, în articolul său „Pe pragul Ucrainei Noi", scria: „Orientarea spre Moscova și-a trăit timpul său. Ucraina a fost întoarsă prin violență spre Nord, a fost băgată în colțul culturii Rusiei Mari. Trăsăturile caracteristice ale acestei culturi sînt: 1) lipsa conștiinței de demnitate a omului, 2) lipsa voinței de organizare a vieții publice, 3) ignorarea valorilor culturii și nihilismul. Și cu toate acestea, ucraineanul este un european occidental".

In „Memoriile" juristului Andrievschi, care se referă la timpul revoluției, autorul scrie: „Acuma se manifestă lupta seculară a două popoare. Și așa va fi pînă cînd nu vom răzbuna ochiu pentru ochiu, sînge pentru sînge".

D. Donțov scria, de asemeni, că „lupta cu Rusia este idealul colectiv al Ucrainei. S'au ciocnit două lumi: bizantino-tătară-moscovită și ucrainean-europeană. Mijlocul de a le separa — este separarea Ucrainei de Rusia. Toate măsurile în această direcție sînt bune. E nevoie a sprijini pe toți vrăjmașii Rusiei. E nevoie de a încheia alianță cu acele țări ale căror interese sînt contrarii intereselor Rusiei. E nevoie de a face împărțirea Rusiei".

Acestea sînt speranțele reprezentanților Ucrainei. Ucrainenii se țin în emigrație separat de Ruși și își au nu numai presa lor periodică, dar editează și cărți în limba națională.

Afară de Ucraineni, mai există în emigrație încă un grup național — așa numitul „Comitet al independenței Caucazului" în frunte cu Iordania și Ramisvili. Scopurile lui, după cum ne arată însăși denumirea, sînt asemănătoare cu cele ale Ucrainenilor.

Aceasta este gruparea politică a emigrației din fostul Imperiu rusesc în trăsături fundamentale.

VIII. *Concluzii.*

Cele de mai sus ne permit să tragem cîteva concluzii generale și anume:

1) Partidele monarhiste tind a restabili regimul anterior politic și social, negînd nu numai comunismul, dar și aproape toate fenomenele în viața Rusiei, ce au avut loc în timpul revoluției. Pentru pămînt doresc cel puțin despăgubire.

2) Centrul, republicanii-democrați, de asemeni neagă comunismul, dar recunosc trecerea pămîntului la țărani fără nici o despăgubire și găsesc necesar a păstra toate cele provenite dela revoluție și acceptate de populație. Ideia republicii, după părerea lor, stabilește o linie de demarcație strictă între restauratori și aceia care au recunoscut revoluția.

3) Socialiștii în grupările lor conducătoare, păstrînd ideologia și programul lor dinainte, oscilează între opoziția regimului comunist sovietic și recunoașterea valorii lui, între frica de bonapartism țărănesc și așteptarea unei transformări lente a bolșevismului într'un regim democratic.

4) Grupările naționale ucrainene dau diferite nuanțe de ideologiei politice, dela monarhism pînă la comunism. Momentul care le unește pe toate este ideia de separare de Rusia.

A. Boldur

Piroboridava

Numele stațiunii daco-romane dela Poiana

Chestiunea numelui antic al importantei stațiuni arheologice de la Poiana, în Moldova de jos,[1] n'a fost încă studiată.[2] Cu toate că, în ce privește geografia veche a Moldovei, există o serie destul de numeroasă de localități getice și geto-romane transmise prin Ptolemeu sau prin Geograful anonim din Ravenna,[3] nu s'a încercat pentru nici una din ele o identificare cu așezarea de la Poiana. Numai în lucrările lui Vasile Pârvan găsim o primă indicație în această privință. E vorba de harta localităților și neamurilor dace anexată la sfîrșitul *Geticelor*, în care Pârvan a pus să se

[1] Vezi *Viața Romînească*, 1930, No. 9-10, pag. 296 sqq.

[2] A. Forbiger *(Handbuch der alten Geographie von Europa*, Hamburg 1877, p. 761), menționînd localitatea *Paloda* de la Ptolemeu, o situează pe Siret între Focșani și Adjud. Insă aceasta e o localizare cu totul teoretică, fără nici o aluzie la stațiunea de la Poiana, despre care Forbiger nu are nici o cunoștință. De altfel, localizarea făcută de Forbiger pare să fi fost inspirată de Dimitrie Cantemir, care căutînd să găsească o origine antică numelui rîului *Putna* situat între Focșani și Adjud, îl raportează în mod fantezist la *Paloda (Descriptio Moldaviae*, ed. Societ. Academice române, București 1872, c. IV, p. 12, n. 1).

[3] Acest geograf, care a trăit probabil în sec. VII după Chr., dar care reproduce itinerarii mai vechi, mergînd pînă la începutul Imperiului, descrie un drum de la *Tyras* la *Porolissum* (IV, 5), care trebuia să treacă neapărat prin Moldova de sud. Totuși, stațiunile intermediare pe care le pomenește, anume *Tirepsum, Iscina, Capora, Alincum, Ermerium, Urgum, Sturum* și *Congri*, nu sînt indicate în celelalte izvoare și identificarea lor e foarte grea. Pârvan, *Castrul de la Poiana*, p. 28, înclină a atribui acestui drum un traseu deacurmezișul Moldovei și Basarabiei în lungul valului roman Siret—Marea Neagră.

serie, pe locul actualei Poiana, numele de *Piroboridava*, al unuia din centrele citate de Ptolemeu pe Siret. Totuși, în text, el nu face nici o mențiune despre aceasta. De altfel, nici nu se putea pronunța într'un chip mai precis înainte de a cunoaște rezultatele cercetărilor începute, în regiunea repectivă, din inițiativa lui.

Puțin înaintea morții lui Pârvan, știri nouă despre *Piroboridava* au fost scoase la iveală mulțămită unui papir roman găsit în Egipt și publicat pentru prima oară de către Arthur S. Hunt.[1] Acest papir, despre care se pare că Pârvan nu apucase să aibă nici o cunoștință, a fost semnalat în România în 1928 de către Georges Cantacuzène, care totuși n'a insistat suficient, în studiul său,[2] asupra identificării *Piroboridavei*. El s'a limitat doar să situeze în chip vag această localitate antică între Poiana și Dunăre,[3] fără să prezinte vre-un argument și fără să dea vre-o atenție hărții lui Pârvan.

Rezultatele săpăturilor noastre de la Poiana (v. *Viața Rom.*, 193), nr. 9-10) și cele ale cercetărilor pe care le-am întreprins în 1928 în regiunea dintre Siretul inferior și Prut, ne permit să reluăm chestiunea. Din aceste cercetări rezultă în general: 1° că Poiana e una dintre cele mai importante stațiuni antice din toată Moldova de jos; 2° că printre acestea se distinge ca una care, avînd un lung trecut de viață indigenă, a fost ocupată și de Romani pînă după secolul II d. Chr.; 3° că, între stațiunea de la Poiana și confluența Siretului cu Dunărea, unde se găsește cetatea romană de la Gherghina, nu există, pe stînga Siretului, nici o așezare antică propriu-zisă; și 4° că, abia la 10 kilometri la nord de Poiana, începe valul de apărare Siret—Marea Neagră (v. fig.). Toate aceste elemente obținute prin cercetări arheologice concordă în a confirma identificarea suggerată de Vasile Pârvan. Poiana, e, fără îndoială, *Piroboridava*.

Intr'adevăr, după constatările arheologice, stațiunea de la Poiana e singura căreia i se pot atribui datele lui Ptolemeu și ale papirului Hunt asupra acestei localități antice.

[1] *Register of a Cohort in Moesia* in *Raccolta di scritti in onore di Giacomo Lumbroso*, Milano 1925, p. 265 sqq. Cf. Georges Cantacuzène, *Un papyrus latin relatif à la défense du bas-Danube*, in *Aegyptus: Rivista italiana di egittologia e di papirologia*, IX, Milano 1928, p. 63 sqq.; reprodus fără modificări în *Revue historique du sud-est européen*, Paris-Bucarest, V 1928, p. 38 sqq.

[2] Vezi nota precedentă.

[3] *Aegyptus*, IX, 1928, p. 88; *Revue hist. du S-E européen*, V 1928, p. 66.

In geografia lui Ptolemeu, se găseşte la capitolul Moesiei inferioare, pasajul următor (IV, 10, 8):[1]

Πόλεις δὲ εἰσὶ καὶ ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ μεσόγειοι παρὰ μὲν τὸν Ἱέρασον ποταμὸν

Ζαργίδαυα	(54° 40′)	(47° 45′)
Ταμασίδαυα	(54° 20′)	(47° 30′)
Πιροβορίδαυα	(54°)	(47°)

Intre aceste trei *davae*, ale căror sufixe sînt de o caracteristică origine getică, *Piroboridava*, notată la punctul de coordonare al gradului 54 longitudine cu gradul 47 latitudine, ocupă poziţia cea mai de sud. Totuşi e pusă la o distanţă remarcabilă de Dunăre, al cărei cot cel mai nordic e determinat de Ptolemeu prin cotele 53° şi 46°.[2] Ea se găseşte lîngă rîul *Hierasus* care nu e decît *Tiarantos* al lui Herodot,[3] *Gerasus* al lui Ammian Marcellin,[4] *Seretos* al lui Constantin Porphyrogenetul[5] sau Siretul actual.[6]

O preciziune mai mult ni se oferă prin faptul că *Hierasus* constituie la Ptolemeu graniţa dintre Dacia şi teritoriul transdanubian al Moesiei inferioare şi cum cele trei *-davae* aparţin acestuia din urmă, rezultă că ele sînt situate pe malul stîng al Siretului.[7] Toate aceste date convin în chip excelent situaţiei actuale a Poianei. In plus, avem de înregistrat şi o deplină concordanţă cronologică. Data ştirilor lui Ptolemeu, care se referă la primele două secole ale erei noastre, intră perfect în durata aşezării de la Poiana, care începe către circa 1600 în. Chr. şi sfîrşeşte prin sec. III. d. Chr.

Papirul lui Hunt nu face decît să confirme şi să completeze aceste constatări. E vorba de un *pridianum* (situaţia trupei) al unui corp auxiliar, *cohors I Hispanorum Veterana Equitata*, care şi-a avut lagărul în Moesia inferioară

[1] «*Şi în această parte* (—adică la nord de Dunăre—), *mai în interior, sînt următoarele localităţi lîngă rîul Hierasus: Zargidava, Tamasidava, Piroboridava*». Citâm textul original după ediţia lui Ch. Muller, Paris 1883 (Didot).

[2] III, 10. 1. — Intrebuinţăm coordonatele geografice indicate de Ptolemeu numai în chip relativ, căci de o exactitate absolută a lor, fireşte, nu poate fi vorba.

[3] IV, 48.

[4] XXXI, 3, 7.

[5] *De administrando imperio*, ed. Imm. Bekker, Bonnae 1840, c. 38, p. 171, 13.

[6] Pentru originea numelui actual cf. V. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, Bucureşti 1923, p. 10 sq.

[7] Vezi şi *Tabulae in Claudii Ptolemaei geographiam*, Parisiis 1901, de Ch. Muller, pl. IX.

şi apoi în Dacia.[1] Printre numeroasele detaşamente ale acestei cohorte, răspîndite în diverse puncte ale Moesiei, ale Daciei şi pînă în Egipt, e unul care, la data documentului, adică puţin după cucerirea Daciei, se găsia în garnizoană la *Piroboridava* (rîndul 63: *Piroboridavae in praesidio)*. Mai sînt de asemeni: un detaşament trimis în garnizoană la *Tyras* (r. 57: *Tyrae in praesidio)* şi un altul adăugat la trupele din *Boridava* (r. 64: *Boridavae in vexillatione)*. *Tyras* e cunoscutul oraş vechiu grecesc de la Cetatea Albă. *Boridava* trebue să fie, fără îndoială, *castellul* roman de la Slăviteşti-Boroneasa pe Olt, identificat mai de mult, de către Tocilescu, cu *Burridava* din *Tabula Peutingeriana*.[2] Cît despre *Piroboridava*, nu poate fi decît localitatea menţionată de Ptolemeu pe *Hierasus*.

Din acest document rezultă că la începutul sec. II d. Chr., *Piroboridava* avea o garnizoană romană ţinută de un detaşament auxiliar aparţinînd armatei Moesiei inferioare, căreia îi revenea sarcina de a supraveghia toată regiunea de şes din răsăritul Daciei. Acest fapt concordă perfect cu rezultatele săpăturilor noastre de la Poiana. S'a văzut mai sus că ultimele straturi din această staţiune conţin o enormă cantitate de vestigii de cel mai pur caracter roman, databile pînă după sec. II d. Chr. Acestea nu sînt datorite unor simple relaţii comerciale, ci prezenţei Romanilor înşişi, care au construit aci şi o întăritură de pământ. Se găsesc chiar obiecte romane de caracter militar, precum de pildă resturi de lame de săbii de fier, pinteni, vîrfuri de săgeţi, vîrfuri

[1] Cf. Cantacuzène, *Aegyptus*, IX, 1928, p. 66 sq.; *id.*, *Revue hist. S-E europ.*, V 1928, p. 41 sq. şi Roberto Paribeni, *Optimus princeps: Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, I, Messina 1926, p. 233. — Printre ruinele castrului roman de la Breţcu în Ardeal, situat la ieşirea din pasul Oituz, adică pe acelaşi drum principal care trecea pe la Poiana pe văile Siretului şi Trotuşului (Pârvan, *Castrul de la Poiana*, pp. 28 şi 37), s'au găsit cărămizi cu inscripţia COH HIS (*C. I. L.*, III 8074, 17; cf. şi Cichorius, în Pauly-Wiss., *Realencycl.*, IV, v. *Cohors*, p. 297), care au fost atribuite unei *Coh. I Hispanorum* (Em. Panaitescu, *Le limes dacique*, în *Bulletin de la section hist. de l'Acad. roumaine*, XV, Bucarest 1929, p. 10). E foarte posibil ca aceasta să fie aceiaşi cohortă menţionată de papirul lui Hunt la *Piroboridava* şi la *Tyras*. In ce priveşte castrul de la Breţcu, inclinăm a-l identifica cu *Angustia* pomenită de Ptolemeu la Vest de *Piroboridava*, în Dacia. Numele său latin, făcind excepţie printre celelalte toponime din răsăritul Daciei lui Ptolemeu, se potriveşte şi cu caracterul pur roman al castrului respectiv şi cu situaţia sa lîngă intrarea în trecătoarea «îngustă» a Oituzului.

[2] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucarest 1900, p. 120.

de lăncii, mînere de săbii de tipuri romane caracteristice, etc. Aceste fapte arheologice probează existenţa neîndoielnică a unei garnizoane romane în această staţiune, care constituia o puternică fortăreaţă în flancul occidental al valului Siret—Marea Neagră, al cărui rol nu putea fi decît acela de a apăra provincia Moesia inferioară şi relaţiile ei cu Dacia.[1]

In expunerea arheologică făcută într'un număr anterior am conclus că dominaţia romană n'a schimbat aproape nimic din caracterul băştinaş al staţiunii de la Poiana, unde nu s'a găsit nici o locuinţă sau monument de construcţie romană. Această constatare pare că s'ar opune aceleia după care Romanii au trebuit să aibă o garnizoană la Poiana. In realitate totul se explică prin împrejurarea că acestă garnizoană era ţinută de trupe de a doua mînă. E tocmai ceiace ne dovedeşte existenţa acelui detaşament al cohortei *I Hispanorum Vet. Eq.* de la *Piroboridava*. Nu s'ar putea spune, după *pridianul* acestei cohorte, dacă detaşamentul pomenit era singurul care îşi avea reşedinţa la *Piroboridava* sau dacă îşi împărţea misiunea cu alte elemente ale armatei din Moesia inferioară. De asemeni documentul e distrus în locul în care urma să se arate numărul soldaţilor care formau detaşamentul trimis în această localitate. Acest număr era probabil destul de restrîns, dacă ţinem sama de efectivul total al cohortei, care abia trecea de cifra de 500, şi de faptul că detaşamentele cohortei asemănătoare celor de la *Piroboridava*, răspîndite în diferite părţi ale Imperiului, erau foarte numeroase. Fapt e că, indiferent de aceste chestiuni şi de eventuala lor rezolvire în viitor, mărturiile aduse de papirul lui Hunt sînt în favoarea identităţii *Piroboridava* = Poiana.

Toate celelalte identificări ce s'au propus sau s'ar mai putea propune pentru *Piroboridava*, prezintă grave dificultăţi.

Astfel Charles Muller, principalul editor al lui Ptolemeu, înclină a situa *Piroboridava* (în unele manuscrise *Pyroboridaua*) pe Prut: «Hoc oppidum fortasse non ad Hierasum fl. erat, sed ad proximum Prut fluvium, quem Σκύθαι Πόρατα καλέουσι, Ἕλληνες δὲ Πυρετόν (Herod. 4,48)».[2] Argumentul său pur toponomastic e caduc. Intre elementele *pir-*, *bor-*, ale numelui localităţii şi numele de *Porata* al rîului (căci *Pyretos* nu e decît pronunţia elenică), nu e nici o legătură.

[1] Pârvan, *Castrul de la Poiana*, p. 27 sq.; Id., *Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării*, p. 49; Id., *Getica*, p. 128 sq.

[2] «Această localitate poate nu era lîngă rîul Hierasus, ci lîngă rîul vecin Prut, pe care *Sciţii îl numesc Porata, iar Elenii Pyretos* (Herodot, 4, 48)»: Ch. Muller, *Claudii Ptolemaei geographia*, Parisiis 1883 I, p. 470, n. 6.

Numele rîului e de origine iranică,[1] pe cînd al localităţii se explică foarte bine prin limba tracă, resp. getică, precum se poate vedea. Pe de altă parte, această localizare nu s'ar putea sprijini nici pe o eventuală confuzie a lui Ptolemeu, care ar fi dat Prutului numele de *Hierasus* al Siretului.[2] In favoarea unei asemenea afirmaţii nu există nici cel mai mic indiciu. E drept că Prutul nu e menţionat în alt chip în geografia lui Ptolemeu, dar această omisiune se explică uşor. Acest rîu, care parcurgea o regiune mai mult de stepă, probabil prea puţin populată, nu prezenta nici o importanţă specială pentru opera lui Ptolemeu, cunoscută prin ariditatea ei şi prin preferinţa acordată cifrelor coordonatelor în paguba celorlalte amănunte geografice. Pe când Siretul, care e colectorul tuturor rîurilor izvorîte din Carpaţii Orientali şi a cărui vale constitue în parte un drum foarte important între Dunăre şi Ardeal, era pentru Ptolemeu o graniţă între Dacia şi Moesia inferioară. Şi de fapt, din punct de vedere fizic, Siretul de jos e cea mai bine definită din toate graniţele naturale ale Daciei, cursul său separînd în chip răspicat colinele precarpatice de marele podiş ucraino-moldovenesc, al cărui perete înalt, inaccesibil, constitue însuşi malul stîng al rîului. Cu totul altfel se prezintă valea Prutului, sărac în afluenţi şi cu maluri perfect homogene.

Această imposibilă localizare a *Piroboridavei* pe malurile Prutului se apropie mult şi de afirmaţia lui Grigore Tocilescu, care aşează *Piroboridava* în Basarabia.[3] El s'a lăsat, de sigur, sugestionat de harta manuscrisului geografiei lui Ptolemeu de la Vatopedi, datînd cam de prin sec. XII, în care această localitate e fixată destul de departe de

[1] Cf. Pârvan, *Consideraţiuni asupra unor nume de rîuri dacoscitice*, p. 8 sqq.

[2] Această identitate a rîului *Hierasus* al lui Ptolemeu cu Prutul e susţinută în special de Forbiger, *Handb. d. alt. Geogr. von Europa*, pp. 751 şi 755, n. 90 şi de Goos, *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens*, Hermannstadt 1874, pp. 13 şi 25 (cf. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, Bucuresci 1880, p. 67, n. 2). F. A. Ukert, *Skythien un das Land der Geten oder Daker nach den Ansichten der Griechen und Römer*, Weimar 1846, p. 603, nu e sigur dacă *Hierasus* trebue identificat cu Prutul sau cu Siretul. Cît despre Muller, cu toată preferinţa sa pentru localizarea *Piroboridavei* pe Prut, consideră în chip cert *Hierasus* ca numele antic al Siretului (o. c., I, p. 443, n. 18).

[3] Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 70.

Siret și la jumătate între acesta și Nistru.[1] Dar acestei hărți, destul de tîrzii, trebue preferat textul însuși al lui Ptolemeu, care menționează clar *Piroboridava* «lîngă rîul Hierasus» (Siret).[2] De altfel în harta de la Vatopedi localitățile lui Ptolemeu sînt transcrise cu foarte puțină grijă de preciziune.

Localizarea lui G. Cantacuzène menționată mai sus, după care *Piroboridava* antică se găsea undeva între Poiana și castrul de la Gherghina,[3] e mai aproape de realitate, căci situează această localitate în regiunea cursului inferior al Siretului, dar prezintă inconvenientul că între cele două puncte indicate nu există nici o altă stațiune veche care să poată fi identificată cu ea. *Piroboridava* trebue neapărat să corespundă sau Gherghinei, sau Poienii. Castrul dela Gherghina, situat la gura Siretului, se exclude din capul locului, fiind prea aproape de Dunăre, abia la 4—5 km.,[4] pe cînd după textul lui Ptolemeu, *Piroboridava* e destul de departe de acest fluviu.[5] Urmează deci că Poiana e singurul loc cu care se poate identifica această localitate antică.

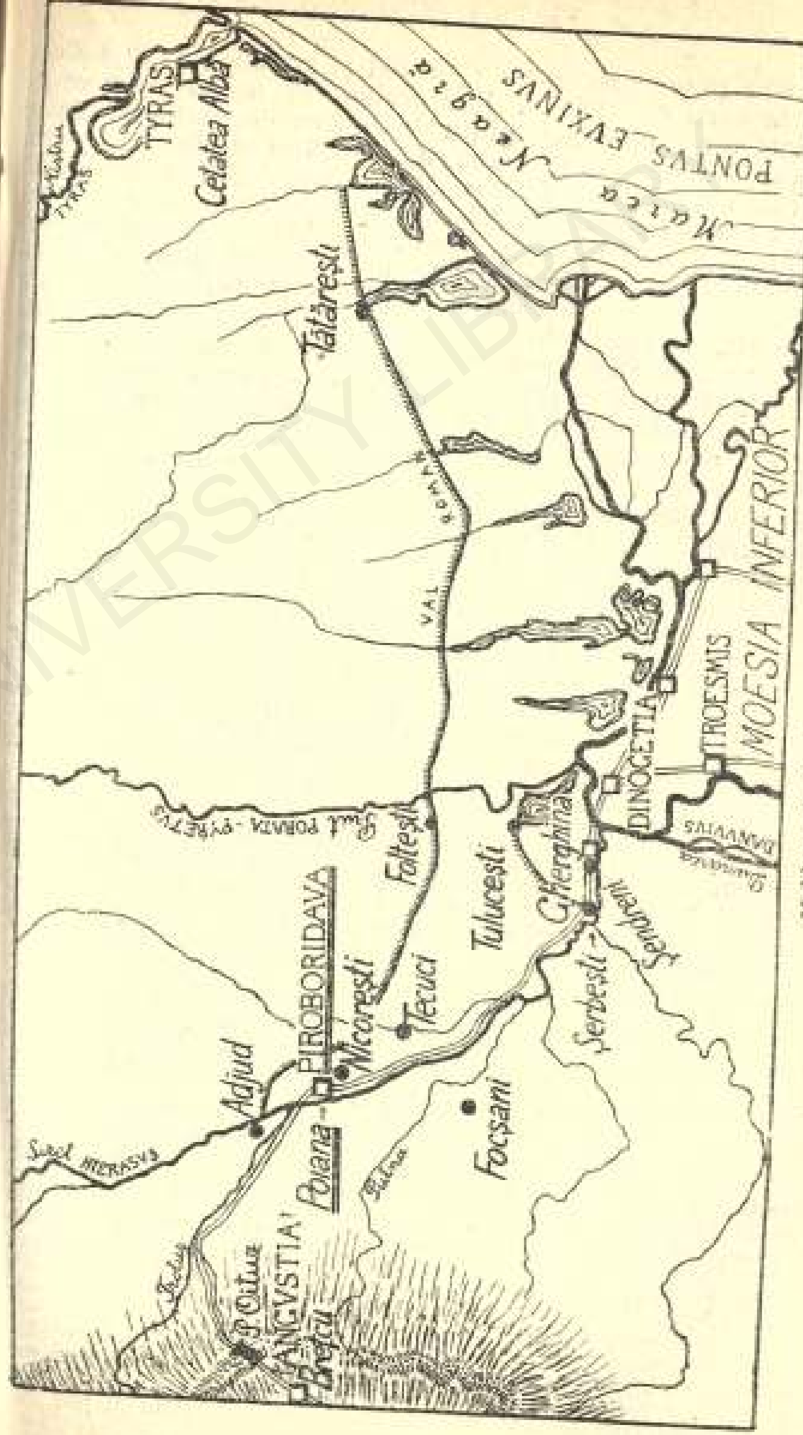
[1] *Ibidem*, p. 78: «harta Daciei lui Ptolemeu, în facsimile, după *Géographie de Ptolémée, reproduction photolithographique du manuscrit grec du monastère de Vatopédi au mont Athos, Paris (Didot)* 1867, in folio, p. LXXVIII-LXXIX».

[2] Intr'unele din diversele manuscrise ale Geografiei lui Ptolemeu (SΩT) această mențiune e înlocuită cu o expresie mai puțin precisă, precum: ἐν δὲ τῷ ὑπὲρ τὸν Ἴστρον τμήματι μεσόγειοι, «în partea de peste Istru, în interior» (cf. Muller, *Cl. Ptol. geogr.*, I, p. 470), ceiace nu constitue nici o indicație în favoarea localizării *Piroboridavei* pe Prut. Aci nu e decît o abreviere tîrzie a propozițiunii conținînd numele de *Hierasus*, care a trecut intactă în toate celelalte manuscrise.

[3] *Aegyptus*, IX, 1928, p. 88 și *Revue hist. S-Europ.*, V 1928, p. 65 sq.: «Des renseignements fournis par notre *pridianum* au sujet de l'occupation romaine en Moldavie Méridionale semblent bien montrer que le camp de Poiana existait déjà vers 110—117 après J. C. La cohors I Hispanorum Veterana n'aurait pas maintenu une garnison à Piroboridava près du Siret, si celle-ci n'avait été vigoureusement appuyée par les forteresses de Poiana et de Gherghina». Autorul nu ne spune motivele care l-au determinat să considere *Piroboridava* ca o localitate deosebită de fortărețele de la Poiana și Gherghina, vorbind într'un chip atît de categoric de un al treilea castru roman între gura Trotușului și Dunăre. Acest lucru, de altminteri, nu e confirmat deloc de rezultatele arheologice obținute în aceste regiuni.

[4] Pentru acest castru, cunoscut și sub numele de «castrul de la Barboși», cf. Pârvan, *Castrul de la Poiana*, p. 14 sqq.

[5] Acest fapt e precizat la Ptolemeu prin expresiunea: ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ, μεσόγειοι, în mss. SΩT: ἐν δὲ τῷ ὑπὲρ τὸν Ἴστρον τμήματι μεσόγειοι cu privire la *Zargidava*, *Tamasidava* și *Piroboridava*.

Moldova de jos în epoca romană.

S'ar putea presupune eventual şi un alt punct pe Siret, mai la nord de Poiana. Dar trebue să ne amintim că în această direcţie, la mai puţin de 10 km. de staţiunea de la Poiana, începe valul roman dintre Siret şi Marea Neagră, cel mai nordic *limes* al Moesiei inferioare.[1] Şi *Piroboridava*, care avea o garnizoană romană, trebuia să fie la adăpostul acestui *limes*.[2] Pobabil, o mare parte din teritoriul moldovenesc care se întindea mai la nord, era sub influenţa autorităţii romane, — cel puţin în cea mai frumoasă fază a expansiunii romane în aceste regiuni.[3] Dar trupele romane nu puteau să stea în garnizoană decît în teritoriul de dominaţie efectivă, înapoia sistemului de apărare reprezentat prin val şi prin diversele localităţi întărite, printre care Poiana era cea mai nordică (v. fig.).

De altfel, chiar ştirile lui Ptolemeu se opun unei localizări prea septentrionale a *Piroboridavei*. După geograful antic această localitate se găsea destul de jos pe cursul Siretului, într'un loc care cu greu ar putea fi pus mai la nord de gura Trotuşului, lîngă care se afla Poiana. Pe de altă parte, Ptolemeu, care pomeneşte un număr destul de mare de localităţi din Moldova, nu putea să uite această veche staţiune, situată la un punct aşa de important al drumului Siretului şi Trotuşului, între Dacia şi Dunăre. Aci era unul dintre cele mai însemnate centre indigene păzit de o garnizoană romană şi care ocupa un punct esenţial în sistemul fortificativ al stăpînirii romane la nordul Dunării.

Din toată această examinare a constatărilor arheologice, a informaţiilor furnizate de izvoarele antice şi a diverselor hipoteze emise sau posibile de emis asupra identificării *Piroboridavei*, rezultă în chip evident că numele acestei localităţi antice nu poate fi atribuit decît staţiunii de la Poiana.

*

In numărul viitor al acestei reviste vom continua discuţia celorlalte probleme în legătură cu *Piroboridava*.

Radu Vulpe

---

[1] Părvan, *Castrul de la Poiana*, p. 27 sq.; Id., *Getica*, p. 128 sq.

[2] In această privinţa la *Piroboridava*, cetate indigenă continentală, era o situaţie diferită de cea de la *Tyras* la flancul de est al valului Siret—Marea Neagră. *Tyras*, vechia colonie comercială elenă de la Cetatea Albă, avea, prin limanul Nistrului, o caracteristică situaţie maritimă care o scutea oarecum de grija unei apărări prea complicate dinspre uscat. Astfel, spre deosebire de garnizoana din *Piroboridava*, garnizoana din *Tyras* putea supraveghea extremitatea de est a valului pomenit, fără, ca, pentru apărarea proprie, să aibă neapărată nevoie de sprijinul acestuia.

[3] Ptolemeu consideră ca aparţinînd Moesiei toată Moldova şi Basarabia pînă departe în valea superioară a Siretului. In realitate e vorba probabil de teritorii aparţinînd unor state clientelare ţinute în respect prin organizarea militară romană din regiunea Siretului de jos.

Patru zile

Ţin minte cum fugeam prin pădure, cum fluerau gloanţele, cum cădeau crăci rupte de ele. Inaintam prin desişul ţepos. Impuşcăturile începură să se înmulţească tot mai mult. Prin desiş se vedea ici, colo ceva roşu. Sidorov, un soldat tinerel din compania întîi („cum a ajuns el în rîndurile noastre?" — m'am întrebat), se aşeză deodată pe pămînt şi tăcînd se uită la mine, cu ochi mari, speriaţi. Din gură îi curgea un şiroi de sînge. Da, mi-aduc aminte bine de asta. De asemenea ţin minte cum aproape de desiş, în tufişuri, l-am văzut... pe *el*. Era un turc mare, gros, dar eu alergai drept spre el, deşi eram slab şi mic. Pocni ceva, parcă ceva mare zbură, cum mi se păru, aproape de mine, — îmi ţiuiră urechile. „A tras în mine" — mă gîndii eu. El, cu un strigăt de groază, se rezemă cu spatele de copaci. Ar fi putut înconjura tufişul, dar de spaimă el nu ştiu ce face şi se urcă pe ramurile înţepătoare. Cu o lovitură îi sfărîmai arma, cu altă lovitură îi aruncai baioneta. El gemea şi plîngea. Eu fugii mai departe.

Ai noştri strigau „ura!", cădeau, împuşcau. Ţiu minte că şi eu am împuşcat de cîteva ori, după ce eşisem din pădure în poiană. Deodată s'a auzit un „ura" mai puternic şi cu toţii pornirăm înainte. Adică nu noi, ci ai noştri, fiindcă eu am rămas. Mi s'a părut ciudat. Mai ciudat a fost că deodată au încetat toate: şi strigătele şi împuşcăturile. N'am mai auzit nimic, am văzut numai ceva albastru: era probabil cerul. Pe urmă dispăru şi el.

Niciodată nu m'am găsit într'o poziţie aşa de stranie. Mi se pare că sînt culcat cu faţa în jos şi văd numai o bucată mică de pămînt. Puţină iarbă, furnici, care se tîrăsc cu capul în jos, apoi ceva gunoi din iarba de anul trecut — iată toată lumea mea. Şi o văd numai cu un ochi, pentrucă celalt este astupat cu ceva tare, probabil cu craca pe care e reză-

mat capul meu. Imi vine grozav de rău, vreau să mă mișc și nu înțeleg de loc dece nu pot. Și așa trece timpul. Aud ciocănituri de fierari, bîzîit de albine. Altceva nimic. In sfîrșit fac o sforțare și-mi liberez mîna dreaptă de sub mine și, sprijinindu-mă cu amîndouă mînile de pămînt, vreau să mă ridic în genunchi.

Ceva ascuțit și repede îmi străbate tot corpul dela genunchi la piept și la cap și cad din nou. Iar întuneric beznă, iarăși nu mai e nimic.

M'am trezit din somn. De ce văd eu stele care strălucesc așa tare pe cerul bulgăresc negru-albastru? Oare nu sînt în cort? De ce am eșit din cort? Fac o mișcare și simt dureri grozave în picioare.

Da, sînt rănit din luptă. Sînt primejdios rănit ori nu? Mă apuc de picioare la locurile unde mă dor. Și piciorul drept și cel sting sînt acoperite cu sînge închegat. Cînd le ating cu mînile, durerea devine mai mare. Durerea seamănă cu aceia a dinților: neintreruptă, sfîșietoare. Capul e îngreunat, zgomot în urechi.

Ințeleg confuz că sînt rănit la amîndouă picioarele. Ce o fi asta? De ce oare nu m'au ridicat încă? Oare ne-au bătut turcii? Incep să-mi amintesc ce a fost cu mine, întîi confuz, apoi mai clar. Am ajuns la concluzia că noi nu sîntem deloc înfrînți. Nu-mi amintesc de ce am căzut; dar mi-aduc aminte cum au fugit toți înainte, dar eu n'am putut să fug și mi s'a făcut întuneric înaintea ochilor. Am căzut pe poiană, mai sus de colină, pe poiana pe care ne-o arătase comandantul, „Copii, vom fi acolo" — ne striga el cu glas răsunător. Și noi am fost acolo: înseamnă că nu sîntem înfrînți... Dar de ce nu m'au ridicat pe mine? E doară loc deschis aici, se vede tot. Și de sigur că nu numai eu zac aici. Erau împușcături atît de dese. Trebue să-mi întorc capul și să mă uit. Acum pot face asta mai ușor pentru că, după ce căzusem întîi și vedeam iarba și furnicile, mă ridicasem și căzui din nou, dar nu în aceiași poziție, ci pe spate. De aceia pot vedea stelele.

Mă ridic și mă așez. Merge greu cînd amîndouă picioarele sînt rupte. De cîteva ori mă apucă disperarea; însfîrșit, cu ochii lăcrămînd de durere, mă așezai. De-asupra mea — o bucată de cer albastru, pe care strălucesc cîteva stele mici și una mare, iar împrejurul meu ceva negru și înalt. E un tufiș. Eu sînt în tufiș; de aceia nu mă găsesc ai mei.

Simt cum se cutremură rădăcinile părului din cap.

Dar, cum de am ajuns eu în tufiș, odată ce am fost împușcat în poiană? Se vede că, așa rănit cum eram, m'am tîrît pînă aici, fără să țin samă de durere. E doar ciudat, că acum nu mă pot mișca de durere, pe cînd atunci m'am putut tîrî pînă la tufișurile astea. Poate că atunci aveam numai o rană și că al doilea glonț m'a ajuns aici.

Pete galbene roșiatice se învîrtesc în jurul meu. Steaua cea mare devine palidă, cîteva din cele mici au dispărut. Răsare luna. Ce bine-i acuma acasă!...

Ajung pînă la mine niște zgomote ciudate... Parc'ar geme cineva. Da, asta e — geamăt. Zace oare lîngă mine vre-unul tot așa ca mine, cu picioarele zdrobite sau cu un glonț în pîntece? Nu, gemetele sînt atît de aproape, cu toate că pe cît văd, nu e nimeni lîngă mine... Doamne, Doamne! dar ăsta — sînt chiar eu însumi! Gemete încete, jalnice; nu cumva am dureri atît de mari? Așa se vede. Dar eu nu înțeleg durerea asta, pentrucă îmi simt capul plin de plumb, plin de zgomot. Mai bine să mă culc iar și să dorm, să dorm, să dorm... Dar mă voi mai trezi eu vreodată? Mi-e tot una.

In momentul cînd mă pregătesc să mă culc, o fîșie mare de lumină palidă a lunii luminează locul unde mă găsesc și zăresc ceva mare și întunecat, zăcînd la cinci pași de mine. Ici, colo se reflectă lumina lunii. Acestea trebue să fie nasturi sau arme. Și e ori un mort, ori un rănit.

Orice ar fi, eu mă culc.

Nu, nu se poate. Ai noștri n'au plecat. Ei sînt pe aici; i-au bătut pe turci și s'au așezat pe poziția asta. Dar de ce nu se aude nici o vorbă, nici un zgomot al desișului? Se vede că de slăbiciune nu aud nimic. Ei sînt, de sigur, aici.

„Ajutor!... Ajutor!..."

Strigătele nebunești, sălbatice care pornesc din pieptul meu rămîn fără răspuns. Ele se răspîndesc zgomotos în aerul nopții. Incolo e liniște. Luna cu fața ei rotundă se uită cu jale la mine.

Dacă *el* ar fi rănit, și-ar reveni în fire de așa strigăte. Nu, e cadavru. Al nostru e sau e turc? Ah, Doamne! Parcă nu-i tot una?... Și somnul se lasă pe ochii mei obosiți.

Zac culcat cu ochii închiși, deși de mult m'am trezit. Nu-mi vine să deschid ochii, pentrucă simt prin pleoapele închise lumina soarelui. Dacă îi voi deschide, poate că soarele are să mă orbească. Ba chiar e mai bine să nu fac nici o mișcare... Ieri (pare-mi-se că ieri era) am fost rănit; a trecut o zi, două, au să mai treacă încă zile și am să mor. Tot una-i. Mai bine să nu mă mișc, să rămîn așa nemișcat. Ce bine ar fi dacă aș putea să opresc și lucrul creerului; dar pe el nu-l poți opri cu nimic. Idei, amintiri se îngrămădesc în cap. Dealtfel asta e pentru puțin timp, în curînd sosește sfîrșitul. Numai în gazete vor fi cîteva rînduri, precum că pierderile noastre sînt neînsemnate: atîția răniți; mort e un soldat voluntar Ivanov. Nu, n'au să scrie nici numele meu de

familie; vor scrie numai: un mort. Un soldat, ca și cum ar fi un cățeluș.

Un tablou întreg se întruchipează în imaginația mea. Astea au fost de mult; de altfel, totul, întreaga mea viață, *acea* viață, cînd nu zăceam încă aici cu picioarele zdrobite,— viața aceia a fost de demult...

Am mers odată pe stradă, și dădui peste o mulțime de oameni, strînși grămadă. Mulțimea stătea, nu zicea nimic, se uitau la ceva alb însîngerat, care chelălăia jalnic: un cățeluș mic, frumușel, pe care-l călcase tramvaiul. El a murit, așa cum mor și eu acuma. Un portar oarecare a împins mulțimea, a luat cățelul de ceafă și a plecat cu el. Lumea s'a împrăștiat.

Mă va lua oare cineva și pe mine? Nu, trebue să zac și să mor. Dar ce bună-i viața... In ziua aceia (cînd s'a întîmplat nenorocirea cu cățelul) eu eram fericit. Eram ca într'o beție, și aveam și dece. Ah, amintirilor, lăsați-mă, nu mă chinuiți! Fericire atunci, azi chinuri... lăsați să rămîie numai chinurile, să nu mă mai torturez și cu amintirile, care mă silesc să fac comparație. Ah, nostalgie, nostalgie! Ești mai rea decît rana.

Dar, iată că se face cald. Soarele arde. Deschid ochii, și văd aceleași tufișuri, același cer, numai sub lumina zilei. Și iată și pe vecinul meu. Da, e un turc — e cadavrul lui. Cît e de mare! Il recunosc, e chiar acela...

In fața mea zace un om omorît de mine. Dece l-am omorît ?

El zace aci mort, plin de sînge. Pentru ce l-a adus soarta aici? Cine e el? Poate că și el are o mamă bătrînă, ca și mine. Ea are să-l aștepte mult timp, serile, la ușa colibei ei sărăcăcioase. O să privească și în îndepărtata miază-noapte: oare nu vine scumpul ei băiat care muncește și o hrănește?...

Dar eu? Și eu sînt tot așa... Ba chiar aș face schimb cu el. Ce fericit e el: nu aude nimic, nu simte durerea rănilor și a dorului, nici groază de moarte, nici sete... Baioneta i-a intrat drept în inimă... Iată, haina lui are o gaură mare, înconjurată de sînge. *Asta am făcut-o eu.*

Eu n'am vrut asta. Eu n'am vrut răul nimănui, cînd am pornit la război. Ideia că am să trebuesc și eu să omor oameni, parcă nu-mi venea în minte. Eu mă gîndeam numai cum am să-mi expun pieptul *meu* gloanțelor. Am plecat și mi l-am expus.

Ei și ce e? Sînt un prost, un prost! Dar acest nenorocit felah (are o haină egipteană) — el e și mai puțin vinovat. Inainte de a-i îmbarca pe vapor, ca sardelele în butoi, și de a-i duce la Constantinopole, el nu auzise, nici de Rusia și nici de Bulgaria. Ii dăduseră ordin să plece, și a plecat. Dacă n'ar fi voit să meargă, l-ar fi bătut cu ciomagul, sau poate că

vre-un pașă ar fi descărcat revolverul în corpul lui. A mers cu mare greutate dela Stambul la Rusciuc. Noi l-am atacat, el s'a apărat. Cînd a văzut că noi nu ne temem de puștile lui patentate englezești Pibodi și Martini, că mergem tot înainte, l-a apucat groaza. Cînd a vrut să plece, un om mic oarecare, pe care l-ar fi putut el omorî cu o singură lovitură a mînii lui negre, s'a repezit și i-a înfipt baioneta în inimă.

Ce-i el vinovat?

Și, dacă l-am omorît eu, ce sînt eu vinovat? De ce sînt vinovat ?

De ce mă chinuește setea? Setea! Cine înțelege ce însamnă acest cuvînt! Chiar atunci cînd, trecînd prin Romînia, făceam cîte 50 km. pe zi pe o căldură de peste patruzeci de grade, n'am suferit ce sufăr acum. Ah, de-ar veni numai cineva!

Doamne! Dar el trebue să aibă apă în plosca lui enormă! Trebue să ajung la el. Cît are să coste asta! Nu-i nimic, trebue să ajung la el.

Am să mă tîrăsc. Picioarele sînt moleșite, mînile slăbite abia au să poată mișca trupul meu înțepenit. Pînă la cadavru sînt doi stînjeni, dar pentru mine face mai mult — nu mai mult, dar mai rău — decît zeci de stînjeni. Oricum, trebue să mă tîrăsc. Mă arde gîtul ca focul. Fără apă aș muri mai curînd.

Și mă tîrăsc. Picioarele se agață de pămînt și fiecare mișcare îmi provoacă dureri strașnice. Eu răcnesc, țip de durere, totuși urmez să mă tîrăsc. In sfîrșit, iată că am ajuns. Uite și plosca... într'însa e apă — și încă multă! Mai mult de jumătate, mi se pare. O! apa asta are să-mi ajungă pentru mult timp — pînă la moarte.

Tu, jertfă a mea, mă salvezi pe mine!... Incepui să dezleg plosca răzemîndu-mă într'un cot, dar deodată, pierzînd echilibrul, cad cu fața pe pieptul salvatorului meu. De la el venea un miros grozav de cadavru.

Băui de ajuns. Apa era caldă, dar era curată și mai ales multă. Am să mai trăesc cîteva zile. Mi-amintesc din „Fiziologia vieții zilnice" că omul poate trăi fără mîncare cîteva săptămîni, numai dacă are apă. Acolo se povestește și cazul unui sinucigaș, care se omoară prin foame. A trăit totuși mult timp, fiindcă a băut.

Ei și ce-i? Dacă am să mai trăesc cinci-șase zile, ce o să fie cu asta? Ai noștri au plecat, bulgarii au fugit. Drumuri nu sînt prin apropiere. Dar e tot una — dacă trebue să mor. Atîta doar că, în loc de o agonie de trei zile, mi-am făcut o agonie de o săptămînă. N'ar fi mai bine să sfîrșesc? Lîngă vecinul meu e o pușcă, o fabricație engleză admirabilă. N'am

decît să întind mîna, apoi o clipă — şi s'a sfîrşit. Sînt şi o grămadă de gloanţe. N'a avut timp să le tragă pe toate.

Aşa dar, să termin sau — să aştept? Ce să aştept? Mîntuirea? Moartea? Să aştept pînă ce vor veni turcii şi-mi vor jupui pielea de pe picioarele rănite? Mai bine să mă omor singur.

Dar nu, nu trebue să pierd curajul; am să mă lupt pînă la urmă, pînă la ultimele mele puteri de viaţă. Dacă mă găsesc ai noştri, sînt scăpat. Poate că oasele nu sînt atinse; au să mă vindece. Am să revăd locul naşterii, pe mama, pe Maşa...

Doamne, nu-i lăsa să afle tot adevărul! Lasă-i să creadă c'am murit dintr'odată, subit. Ce va fi cu dînşii dacă vor afla că m'am chinuit două, trei, patru zile!

Mi se învîrteşte capul; tîrîtul meu pînă la vecin m'a istovit cu desăvîrşire. Şi după toate mai este aici şi mirosul acesta îngrozitor. Cum s'a înegrit... ce va fi cu el mîne sau poimîne? Şi acuma zac aici pentrucă nu mai am putere să mă tîrăsc mai departe. Hai să mă mai odihnesc şi pe urmă să revin la vechiul meu loc, noroc că vîntul bate acum dintr'acolo şi va îndepărta dela mine aerul infectat.

Stau culcat, cu totul istovit. Soarele mă arde pe faţă şi pe mîni. N'am cu ce să mă acopăr. De ar veni noaptea mai repede. Mi se pare că noaptea asta va fi a doua.

Gîndurile se încurcă, îşi pierd şirul, iar eu pierd conştiinţa persoanei mele.

Am dormit mult; cînd m'am trezit se înoptase deja. Toate au rămas cum au fost; rănile mă dor, vecinul zace întins şi nemişcat.

Nu pot să nu mă gîndesc la el. Nu cumva am aruncat departe tot ce e bun şi scump şi am venit aici după un drum de mii de kilometri, am flămînzit, am suferit frig şi chinuri, şi în sfîrşit zac acum torturat atîta, numai pentru ca acest nenorocit să înceteze de a trăi? Dar ce, am făcut eu ceva folositor pentru scopurile războiului, afară de omorul acesta?

Ucidere, ucigaş... Şi cine? Eu!

Cînd am plănuit să merg în război, mama şi Maşa nu m'au contrazis, deşi au plîns după mine. Orbit de idee, eu n'am văzut lacrimile acestea. N'am înţeles (acum înţeleg) aceia ce făceam eu cu fiinţele apropiate de mine.

Să-mi mai amintesc? La ce bun, trecutul nu se mai întoarce.

Ce ciudată opoziţie şi atitudine au luat mulţi cunoscuţi ai mei faţă de actul meu! „E un naiv nebun! Se bagă de bună voe fără să ştie unde". Cum au putut ei să vorbească aşa? Cum se potrivesc vorbele astea cu ideile *lor* asupra

patriei şi asupra altor lucruri de acestea. Fapt e că în ochii şi după ideile *lor* eu înfăţişam toate aceste frumuseţi. Şi totuşi a rămas că eu sînt — naiv „nebun".

Şi aşa am plecat la Chişinău; mă încărcară cu raniţă şi cu alte lucruri milităreşti. Mersei cu mii de inşi, dintre care prea puţini mergeau aşa ca mine, de bună voe. Ceilalţi ar fi rămas acasă, dacă li s'ar fi îngăduit. Totuşi ei merg ca şi noi, cei „conştienţi", străbat mii de kilometri şi se luptă tot aşa ca noi, ba poate chiar mai bine. Ei îşi îndeplinesc datoria, cu toate că ar fi gata să arunce toate şi să plece — numai dacă li s'ar permite.

Începe să bată un vînt aspru de dimineaţă. El cutremură mărăcinii, de pe care o păsărică pe jumătate adormită îşi ia sborul. Cerul albastru închis se făcu cenuşiu, pătîndu-se cu nouraşi ca fulgii şi subţiri; o semi-întunecime se ridică asupra pămîntului. Se făcea a treia zi a — cum să-i spun? — a agoniei mele.

A treia zi... Cîte au mai rămas? In orice caz, nu multe. Eu am slăbit mult şi mi se pare că nici nu mă pot mişca din loc, din cauza cadavrului. In curînd voi ajunge la fel ca el şi nu vom mai fi neplăcuţi unul altuia.

Trebue să-mi sting setea. Am să beau de trei ori pe zi: dimineaţa, la prînz şi sara.

Răsări soarele. Discul lui enorm, brăzdat de crengile negre ale tufişului, era roşu ca sîngele. Probabil că azi are să fie cald. Vecine — ce-ai să mai devii? De pe acuma eşti îngrozitor.

Da, era îngrozitor. Părul lui începuse să cadă. Pielea lui, neagră din fire, deveni palidă şi galbenă; faţa umflată era aşa de întinsă, că pleznise la ureche. Acolo se cuibăriseră viermi. Picioarele strînse în ghetre se umflaseră, şi printre legăturile ghetrelor eşiseră băşici mari. Tot corpul se umflase. Ce va face astăzi soarele din el?

Nu se poate să mai rămîn culcat aşa de aproape de cadavru. Trebue să mă dau mai la o parte, orice o fi. Dar voi putea oare? Pot încă să ridic mîna, să deschid bidonul, să beau, dar — nu cred că aş putea mişca din loc trupul meu greoi, imobil. Totuşi am să mă depărtez de cadavru, oricît de încet, măcar cu o jumătate de ceas pe oră.

Toată dimineaţa trece cu mişcarea asta. Durerea e mare, dar ce mai însamnă ea pentru mine? Eu nici nu mai ţin minte, nici nu-mi pot închipui simţul omului sănătos. Parcă m'am învăţat cu durerea. In cursul dimineţii de azi m'am mişcat cu vre-o doi metri, şi m'am pomenit în vechiul loc. Dar nu m'am folosit de aerul curat — dacă poate fi vorba de aer curat la o distanţă de doi-trei metri de un cadavru în descompunere. Vîntul se schimbă şi din nou îmi

aduce duhoarea, așa de tare că mi se face greață. Stomacul gol se strînge convulsiv și chinuitor și toate dinăuntru se răscolesc. Iar aerul infect și puturos plutește peste mine.

Ajung la desnădejde și plîng.

Amețit, zdrobit cu totul, zăceam aproape fără conștiință. Deodată... E o închipuire a fantaziei mele bolnave? Mi se pare că... nu. Da, asta-i o convorbire. Se aude tropot de cai, vorbe omenești. Cît pe-aci eram să strig, dar m'am reținut. Ce ar fi de ar fi turci? Ce ar fi atunci? La chinurile astea s'ar adăoga încă altele, mai grozave decît acelea de pe urma cărora ți se urcă părul în cap, cînd citești descrierea lor în gazete. Ei jupoae pielea, prăjesc picioarele rănite. Și nu fac numai asta, ci născocesc și alte chinuri. Oare e mai bine să-ți prăpădești viața în mînile lor, decît să mori aici? Dar dacă sînt — ai noștri? O, tufișuri blestemate! de ce stați în jurul meu ca un gard masiv? Prin ei nu pot vedea nimic; numai într'un singur loc parcă ar fi o ferestruică și mi-ar deschide vederea spre orizont. Acolo, mi se pare că e pîrăul, din care am băut înaintea luptei. Da, uite și podețul peste pîrău. De sigur că au să treacă pe acolo. Vorbesc încet așa că nu pot deosebi în ce limbă, și mi-e și auzul slăbit. Doamne! Dacă or fi ai noștri... Am să le strig; au să mă auză și dela pîrău. Mai bine așa, decît să cad în mîna bașibuzucilor. Dar de ce nu vin mai uite? Nerăbdarea mă tortură; nu mai simt nici mirosul cadavrului, cu toate că întru nimic nu a scăzut.

Și deodată, la podul de peste rîu, se ivesc cazacii! Haine albastre, fireturi roșii, sulițe. E o jumătate de companie. Inaintea trupei, pe un cal admirabil, un ofițer cu barbă neagră. Abia au trecut pîrăul și el s'a întors pe șea cu fața înapoi și strigă:

— Companie, ma-arș!

— Stați, stați, pentru numele lui Dumnezeu! Săriți să mă scăpați, fraților! — strigai. Dar tropotul cailor, clămpănitul săbiilor și vorba zgomotoasă a cazacilor sînt mai tari decît strigătele mele — și nu mă aud! „O, afurisiților!" Cad aproape leșinat cu fața la pămînt și încep să oftez.

Din plosca aruncată jos cu mine curge apa, viața mea, salvarea mea, amînarea morții mele. Dar observ asta abia atunci cînd n'a mai rămas decît o jumătate de pahar de apă, iar cealaltă parte a intrat în pămîntul uscat și însetat.

Pot eu să-mi amintesc amorțeala care m'a cuprins după întîmplarea asta grozavă? Zăceam nemișcat, cu ochii pe jumătate închiși. Vîntul își schimba într'una direcția, și ori sufla asupra mea un aer proaspăt și curat, ori mă învăluia din nou un aer împuțit. Vecinul meu devenise în acea zi mai groaznic decît se poate descrie. Cînd am deschis ochii ca

să-l văd, m'am îngrozit. Față nu mai avea. Ea dispăruse de pe oase. Un surîs de oase, înfricoșător, surîsul veșniciei, mi-a apărut atît de scîrbos și de groaznic, ca nici odată, deși de multe ori ținusem în mînă și preparasem cranii omenești. Scheletul acesta în costum militar cu nasturi lucioși, mă făcu să mă cutremur. „Asta-i războiul, — mă gîndii eu, — iată simbolul lui".

Iar soarele arde și frige ca mai înainte. Mînile și fața mea sînt de mult arse. Am băut întreaga apă rămasă. Setea mă chinuia așa de mult încît, deși hotărîsem să beau o înghițitură mică, băui deodată toată apa. Ah, de ce n'am strigat pe cazaci cînd erau așa deaproape de mine! De ar fi fost chiar turcii, tot era mai bine. Bine, m'ar fi torturat un ceas, două — dar acum nu știu cîtă vreme am să zac aici și am să îndur suferințe. Mamă — draga mea mamă! Să-ți rupi părul înălbit, să te lovești cu capul de perete, să blestemi ziua aceia în care m'ai născut, să blestemi lumea întreagă care a iscodit războiul pentru suferința tuturor!

Dar d-ta cu Mașa, poate nici n'aveți să aflați de chinurile mele. Iartă-mă, mamă, iartă-mă, logodnica, iubita mea! Ah, cît de greu, cît amar! Simt ceva sub mine...

Iarăși îmi vine în minte cățelul alb! Portarului nu i-a fost milă de el, l-a lovit cu capul de zid și l-a aruncat în groapa unde se aruncă murdăria și lăturile. Și era viu și s'a chinuit încă toată ziua. Dar eu sînt mai nenorocit decît el, pentrucă mă chinuesc de trei zile întregi. Mîne — e a patra zi, apoi a cincea, a șasea... Unde ești, moarte? Vino, vino! Ia-mă!

Dar moartea nu vine și nu mă ia. Și eu zac sub soarele acesta teribil, n'am o picătură de apă ca să-mi împrospătez gîtlejul aprins și cadavrul mă contagiază. S'a descompus cu totul. Milioane de viermi es din el. Cum furnică viermii! Cînd va fi mîncat de tot și vor rămînea din el numai oasele și hainele — va veni rîndul meu. Și voi ajunge și eu așa.

Trece noaptea. Totul e la fel. Vine dimineața. Tot la fel. Trece încă o zi...

Mărăcinii se pleacă în toate părțile și murmură, ca și cînd ar convorbi între ei. „Uite ai să mori, ai să mori, ai să mori!" — șoptesc ei. „N'ai să-i vezi, n'ai să-i vezi, n'ai să-i vezi!" — răspund mărăcinii din altă parte. — Dar chiar că n'ai să-i vezi aici! — aud vorbindu-se tare lîngă mine.

Mă cutremur și-mi vin în fire. Prin tufiș mă privesc ochii albaștri, blînzi ai lui Iacovlev, caporalul nostru.

— Aduceți sapele! — strigă el. — Aici sînt încă doi: unul al nostru, altul al lor.

— Nu trebue sapă, nu trebue să mă îngropați. Sînt

viu! — vreau eu să strig; dar numai un geamăt slab ese din buzele mele înfrigurate.

— Doamne! Dar e viu! Domnul Ivanov! Copii! Veniți încoace, domnul nostru e viu! Chemați doctorul!

Peste o jumătate de minut mi-au turnat în gură apă, rachiu și încă ceva. Apoi toți dispar.

Legănîndu-se ritmic, se mișcă targa. Legănatul acesta mă adoarme. Cînd mă trezesc, cînd ațipesc din nou. Rănile pansate nu mă dor; nu știu ce simț neobișnuit de plăcut se răspîndește în tot corpul...

— Sta-ai! Dați dru-mu! Sanitari, echipa a patra, marș! La targă! Hai, rîdica-ați!

Ordinele acestea sînt date de Petru Ivanici, ofițerul infirmeriei noastre, un om înalt, slab și foarte bun. El e așa de înalt, încît, întorcînd ochii spre el, eu îi văd capul cu barba rară, lungă și umerii, deși targa e dusă pe umeri de patru soldați înalți.

— Petre Ivanîci! — șoptesc eu.

— Ce-i, drăguțul meu?

Petre Ivanîci se apleacă peste mine.

— Petre Ivanici, ce v'a spus doctorul? Am să mor curînd?

— Ce ți-e frică, Ivanov! N'ai să mori. Toate oasele d-tale sînt întregi. Ce norocos! Nici oasele, nici arterele. Dar ai trăit aceste trei zile și jumătate? Ce-ai mîncat?

— Nimic.

— Ce-ai băut?

— Am luat plosca dela turc. Petre Ivanîci, nu pot vorbi acum. Pe urmă...

— Bine, rămîi în paza Domnului, dormi!

Din nou somn, uitare.

M'am pomenit în lazaretul diviziei. Lîngă mine stau doctori, surori de caritate și în afară de ei văd fața cunoscută a celebrului profesor din Petersburg, aplecîndu-se asupra picioarelor mele. Mîinile lui sînt pline de sînge. Stă cîtva timp, apoi îmi zice:

— Ei, e norocos Dumnezeul tău, tinere! Ai să trăești. Un picior ți-am luat, dar asta e o nimica. Poți vorbi?

Pot vorbi și îi istorisesc tot ce e scris aici.

Vladimir Garșin

(Tradus din rusește de **Sofia Dobrogeanu-Gherea**).

Călătorii[1]

EGIPET

Costume.

Ne oprim într'o gară, adică în mijlocul unei mulțimi care se agită: o simfonie de alb, de roș și de negru. Un mare bogătaș, în halat „marron" încins cu albastru, vine grav spre vagon urmat de doi „secretari" în halaturi albe.

Sînt și cîteva femei, adică niște momîi negre fără formă și fără chip. Toate femeile sînt îmbrăcate în negru: un fel de halat diform și larg acoperă tot trupul; pe cap o broboadă neagră trasă pînă peste sprîncene; fața acoperită și ea cu un fel de năframă tot neagră, trasă dinspre o ureche spre cealaltă pe subt vîrful nasului; peste nas și dealungul lui, un tub de trestie sau de metal leagă broboada de sus cu năframa de jos. Uneori acest tub este cizelat în aur și pentru el se fac crime.

Toate femeile sînt așa îmbrăcate și absolut la fel, fără nici o variație; momîi negre, îndoliate pe viață fără să știe pentru ce. E o sclavie uimitoare și aspră. Patimile astfel ascunse trebue să fie teribile, ca o deslănțuire a vieții.

Cine-ar putea să spună dacă o femee din Egipet este frumoasă sau urîtă. Rare ori cîte un European nelegiuit ridică voalul din curiozitate, dar asta însamnă o ofensă fără margini și cîteodată se plătește cu viața. In Egipet nu-i chip să-ți cunoști iubita după mers sau după haină, și nici măcar după figură. Din voalurile negre ochii ies și ei timizi și ipocriți. Dacă femeile nu ar merge singure, li s'ar fi ascuns și ochii. Cîte farse nu poate juca viața cu astfel de costum? Dar cîtă tragedie nu ascunde umbra lor neagră.

Chiar femeile din aristocrație, europenizate, nu-și permit alt port în Egipet. Și Munioza trebue să fie înfășurată

[1] Vezi «Viața Romînească» Anul XXIII, No. 4.

în negru, şi nasul ei mic trebue să poarte tubul de aur, şi faţa ei mică şi galben-arămie, cu toată naivitatea ei şi expresia de copil îndurerat, trebue să fie ascunsă subt voalul negru, ca'n prefaţa unei înmormîntări.

Poate fi Munioza oricare dintre femeile de pe peron. Gîndul acesta mă deprimă. Şi totuşi cred că aş cunoaşte-o dintr'o mie de umbre negre.

Trecem un pod peste-o ramură a Nilului. M-lle Martin intră în efuziuni admirative extraordinare la trecerea Nilului; parcă pentru ca ar fi un rîu sfînt, cu misterioase daruri, şi am impresia că, dacă trenul s'ar opri, M-lle Martin s'ar arunca îmbrăcată în apă de dragul Nilului, de pasiunea acestei revederi. Cine ştie, poate vre-un strămoş de-al domnişoarei Martin o fi iubit şi o fi sucombat pe-aici în calitate de brav ostaş napoleonian, şi-acum renasc în ea, inconştient, amintiri ancestrale.

Apa Nilului e tulbure şi galbenă ca Dunărea, primăvara. Apele lui nu au nici o importanţă estetică, ci numai semnificaţia belşugului preistoric pe care-l întinde pe maluri. E parcă o apă industrializată, alcătuită anume cu pămînt şi murdară, pentru îngrăşăminte şi roade. Imi arunc ochii în Baedeker, şi citesc cu ironie: „Les eaux limpides du Nil"... Inchid urgent această cromolitografie grafică şi literară, alcătuită pentru englezoaice naive dornice de apă limpede.

O şosea albă a început să meargă dealungul drumului de fier, ieşită din verdeaţa şesului fără limită. Drumuri laterale o întretae şi se pierd haiduceşte după plantaţiile de in.

Din cînd în cînd trece cîte o camionetă încărcată; iată şi un arab deasupra pe acoperiş, cu halatul umflat de vînt ca un balon captiv. Stă în genunchi cu bustul aplecat înainte, cu ochii înfipţi pe curgerea şoselei, ca într'o goană de cinematograf, ca în pregătirea unui salt de animal sălbatec.

Toate maşinile acestea europene şi civilizate, la un loc cu oamenii aceia de-acolo, creează un decor ciudat şi artificial. Din cauza aceasta am tot timpul impresia că totul e o înscenare aranjată care vrea să ne păcălească; mai ales că şi cîmpia se repetă mereu la fel, curgătoare în mersul trenului, ca o scenă rulantă în plin aer. Ar putea să fie numai o vastă înscenare americană!

Dar institutoarea din Cambo alungă orice îndoială cu ţipătul speriat: „Piramidele!"

Peste vîrfurile de palmieri, care defilează prin faţa geamului ca evantaiuri ce ne trec pela nas, în fund, se găseşte conturul negru şi clasic al piramidelor: trei piscuri regulate de munţi izolaţi pe un şes plat. Domnişoara Martin e nerăbdătoare şi energică; se sue pe bancă, degajează geamul cu amîndouă mînile şi capul ei asudat, cu părul în şuviţe drepte,

cu negeii sburliţi de enervare, este o clipă singură în cadrul ferestrei, faţă în faţă cu cele trei piramide. Intîlnirea acestor patru monumente istorice e în adevăr emoţionantă.

Cald şi... muşte.

Cînd se opreşte trenul şi cînd coborîm în gara Cairo, intrăm în aerul de-afară ca într'un cuptor cu aburi. Nu e numai cald, e înăbuşitor. Incerc să mă apăr de căldură ca de un gaz asfixiant, presat asupra mea cu o enormă pompă hidraulică din toate părţile; scot evantaiul şi încerc să-mi fac vînt. Dar curentul e mai fierbinte decît aerul care stă pe loc; frige. Sudoarea creşte pe faţă, se întinde şi curge ca născută din aerul condensat pe faţa noastră. Am o senzaţie dezagreabilă de leşin lent, de topire sistematică. Soarele e în adevăr ca un metal incadescent şi razele lui frig ca nişte strune înroşite în foc. Lumina, peste tot, e casantă şi albă. Nu pot ţine ochii deschişi o clipă fără să nu simt imediat că mă doare capul, că un pumn tare îmi cuprinde creştetul. Strîng pleoapele şi încreţesc cu putere faţa de parcă soarele m'ar biciui pe obraz şi trebue să-mi apăr lumina ochilor. Domnişoarei Martin îi cad ciorapii, şi-i cad pe faţă boabe de sudoare mari ca proprii ei negei. Ştiu cum trebue să fie Domnişoara Martin în bac, şi întorc capul în cealaltă parte spre piaţa mare din dosul gării, unde stă nemişcat cu capul în direcţia piramidelor un sfinxişor mic, în piatră, ultra-modern, ca o caricatură. Am impresia unei impietăţi. Incerc aceiaşi senzaţie de nemulţumire şi de profanare pe care o am de cîte ori văd în bisericile nemţeşti o Maica Domnului făcută în ghips şi văpsită colorat. Nu ştiu de ce, pentru mine, sfinxul are şi a păstrat ceva din rămăşiţa unui zeu adevărat.

De aceia simt, jignit, un sentiment quasi-religios. Am impresia că soarele deasupra noastră e mare cît tot cerul, că discul lui e cît tot orizontul, că ne înconjoară din toate părţile, dar că, mai ales, are să cadă de deasupra, că se lasă din ce în ce mai jos. Aerul mă apasă de jur împrejur, răsuflu cu greu ca un astmatic. Trebue să stau absolut imobil. Orice mişcare, orice efort mă face să asud instantaneu pînă la sleire. Dacă ridic mîna să-mi aşez casca colonială, asud. Dacă-mi scot batista să mă şterg pe faţă, asud de parcă aş fi alergat cinci kilometri fără escală. Il fac pe sfinxul. Sînt un element pasiv în natură, pentru ca să scap de sudoare. Cămaşa s'a încleiat pe trup ca la oamenii înecaţi şi parcă aş trăi în apă, într'un fel de apă-fantomă, care e tot lichid, dar care-mi dă voe numai să respir pentrucă s'o pot suporta.

E ora douăsprezece. Soarele e drept deasupra noastră,

Nu-l văd, nu mă pot uita în sus spre nici o parte a cerului, dar îl simt prin capota autocarului cu care pornim din gară.

Sintem primiți ca o marfă nouă și exotică de muștele mari și cleioase ale Egipetului. Devorarea noastră începe dela ochi. In jurul pleoapelor abia întredeschise ca o rană, muștele se așază cap la cap cu trompele spre pupile. Sint niște muște mari de trei ori cit cele național-romînești. Sint ca muștele de gunoi. Au reflexe albastre și metalice ca gindacii. Aplicarea lor pe pleoapele mele se face voluntar și brutal. Samănă cu aplicarea unei ventuze. Dacă am sta liniștiți, dacă nu le-am ucide, ochii noștri ar fi acoperiți de negreața lor agitată și am fi mîncați ca niște cadavre. Atacul acesta al muștelor e pe viață și pe moarte. Nu le poți înspăimintă cu un singur gest evasiv, ca pe niște muște ordinare și europene. Nu poți ajunge cu arătătorul la ochi decit trecînd peste cadavrul lor. In crisparea lor pe ochii mei, în jurul pleoapelor, este ceva dintr'un destin tragic în contra căruia nici ele nu pot face nimic. Piciorușele lor negre se prind de față, se înfig în carnea vie a pleoapelor ca niște ancore și ca într'o crispare electrică nu se mai pot desprinde. Am oroare și scîrbă. Pun palma peste ochi și trec prin Sharia-Kemal ca un orb. Dar soarele e atît de puternic încît parcă văd prin palmă, prin degetele care apar roze și transparente ca'n fața lămpii.

Coborim la Windsor-Hotel & Voyageurs Nubar Pacha 5.

Ne refugiem în hall, de soare, ca de-o ploae de foc, cu citeva muște după noi. Aș vrea să răsuflu și tot nu se poate. Impresia de lumină violentă mi-a intrat în simțuri într'atît încit am impresia că sînt transparent; că soarele trece prin ziduri, că nu e umbră nicăeri. Aș prefera să contemplu Egipetul sub formă de mumie. Acum înțeleg de ce faraonii aveau nevoe să fie îngropați așa de adinc, de ce trebuiau să știe că au deasupra un întreg munte de piatră

O „croisieră".

O croisieră bine organizată are ceva dintr'o minune, din poveștile cu realizări instantanee. Plătești agenției respective o sumă fixă la început și, odată trecut acest moment neplăcut, intri în lumea miracolelor în care toate capătă ființă fără voe, și mai ales fără bani, de parcă toate omenirea cu care ai de-aface îți este obligată și-ți preîntimpină toate dorințele. Mergi cu trenul fără să iei bilet și fără să te întrebe nimeni de nimic; mergi cu automobilul care-ți place și nu plătești; te duci la hotel și, cum intri, ți se prezintă cheia dela odaia rezervată; intri în odae și-ți găsești bagajul pe care nu l-ai văzut depe vapor; suni și-ți vine un negru bușat în halat alb ca să te servească; stai la masă și iarăși nu plătești; pleci în oraș și se ține un ghid după d-ta ca să-ți spue pe unde mergi și ce vezi. Mai tirziu, întors pe vapor îți regăsești bagajul în cabină ca printr'o boscărie admirabil reușită.

Numai, oricit ai interveni și ai plăti, nu poți scăpa în August de căldură și de muște, și nici de cerșetoria egipteană, care-i ceva tot așa de insistent ca și muștele.

In camera noastră largă, care seamănă cu orice cameră de hotel de provincie, miroase a „negru", un miros care persistă, care-ți intră în nări, ca un miros specific de sudoare, înecăcios.

Nu avem însă vreme de pierdut. Din cauza întîrzierii trenului și a strictețel programului, nu mai vizităm muzeul din Cairo. Consternare și proteste în caravana noastră. Ceiace ne rămîne de văzut e cinematografic. Un ghid gros, care știe toate limbile de pe suprafața pămîntului, începe să ne lămurească asupra realității, mai puțin științific decit inscripțiile de muzeu. Institutoarea din Cambo, ca și crescătorul de vite depe Loire, rămîn totuși dezolați că au ratat întîlnirea cu Tut-Ank-Amon. Ghidul vrea să înlocuiască cele 12.000 de metri pătrați de muzeu, cu explicații sumare în care ni se spune ca într'un curs liceal despre ceiace este o mumie. La asta, adaogă anecdotic că pe acele vremi mumia unui tată putea să fie pusă gaj de către fiu creditorilor săi. Vă închipuiți ce plăcere să colecționezi ca creditor bogat, speculator de bani, un fel de vagon-lits întreg de mumii; să ai un întreg cimitir la domiciliu.

Creditorii aceia au trebuit să aștepte citeva milenii pentru valorificarea gajului, și să aștepte cu răbdare prin zeci de generații zilele noastre pentru ca să-și desfacă gajul unui muzeu sau unui american.

Ca niște pungași care dau tircoale unei case locuite de bogătași cu regretul unei lovituri imposibile, înconjurăm și noi muzeul, admirăm cu aproximație stilul greco-roman și statua în bronz a lui Mariette Pașa, dela intrare.

Vizităm moscheia Sultanului Hassan.

Moscheia lui Hassan.

O moscheie este cu adevărat o casă a lui Dumnezeu. Are o măreție impunătoare. E construită larg și din belșug. E mai puțin plină de mister și de întuneric, dar în lumina ei colorată și multă nu se șterge ideia de locaș sfint.

Moscheia lui Hassan este imensă. Cele două minarete inegale, ca niște mîneci dantelate, ridică brațele spre cer. Cele două rînduri de cerdacuri circulare sînt lucrate cu artă și cochetărie: parcă-s începuturile unui vas cu broderii de piatră în sculpturi fine, parcă-s potiruri de floare împietrite printr'un blestem ceresc. De-acolo de sus, ruga se împrăștie în cerc jur împrejur ca chemarea de clopot, și se

inalţă liber. Credincioşii sînt chemaţi parcă direct de un zeu nevăzut. Preotul stă acolo aproape de cer şi de Allah, care-l poate ridica la ei, care-i poate sufla cuvîntul inspirat şi dumnezeesc. Chemarea aceasta din turn are ceva din contactul cu zeii, şi dă impresia de stăpînire a maselor de desubt, ingenunchiate în mătănii fără sfîrşit, cu spatele încovoiat spre cer, pentru ca de sus să se vadă şi omul la fel cu animalele.

Cupola mare din mijloc, pleşuvă şi austeră, ţine subt clopot de piatră taina cea mare.

La intrare, un arab stînd în genunchi ne trece peste ghete papucii mari şi inevitabili pe care ni-i leagă cu şireturi albe. Pornim apoi astfel ca pe-o coajă tiriită stingaciu pe dalele moscheii, după ce am lăsat în mîna celui îngenunchiat bacşişul cerut cu insistenţă, de mai multe ori şi cu mîna intinsă. Doctorul Paul Lierre, ca un francez adevărat, întîrzia obolul, distrat de contemplarea interiorului, cu speranţa că lipsa lui de solicitudine va trece neobservată. Dar arabul l-a ţinut de-un picior strîns în mîna lui neagră, ca într'o zală de fier înegrit, pînă ce doctorul a scos o fracţiune minusculă dintr'un piastru egiptean.

Papucii mari ne încurcă la mers, şi ne dau aerul unor păsări nedeprinse cu contactul terestru. Parcă am fi nişte oameni care fac o şcoală ciudată de patinat sau o prealabilă pregătire pentru mersul pe rulete. Mai la fiecare pas ne uităm ca păunul la propriile noastre picioare şi abia ne reţinem o scuturătură bruscă din care să eşim fără papuci. Numai ghidul a avut norocul să piardă un papuc; îl tîrîe în urmă legat numai cu sfoară de picior. Ghidul este însă un istoric, un savant, care nu dă nici o importanţă acestui fapt neînsemnat din lumea aceasta, şi păşeşte în fruntea grupului spre locul de unde dă explicaţiile, aceleaşi, de cîteva ori pe zi.

Iată o curte mare şi pătrată, cu plăci colorate pe jos, cu ziduri în plăci colorate. Soarele o umple de sus cu lumină, lăsînd în întuneric colţurile şi bolta dela intrare. In mijlocul curţii o fîntînă octogonală, cu acoperiş, ca un altar, cu vîrful unui turn, lasă să curgă jur împrejur pe robinete mici, o şuviţă debilă de apă caldă. Un cerşetor bea apă şi îşi udă fesul la robinetul de alături.

Inăuntru moscheia e simplă şi imensă. Ochii noştri rătăcesc pe pereţii dimprejur, fără nici o ornamentaţie, în sus, parcă în căutarea acelei divinităţi necunoscute nouă, care trebue să locuiască aici. Am impresia că am intrat într'o casă străină atunci cînd stăpînul nu-i acasă, şi încerc dorinţa de a mă retrage. Grupul nostru se împrăştie, fiecare caută altceva, fără să ştie anume ce; cercetează pereţii cu o atenţie absentă, pune mîna pe coloane, pe uşi, parcă pentru a se asigura de realitatea lor; privirile sunt circulare şi grăbite ca de funcţionar care face o percheziţie de care-i cam plictisit. Am descoperit că ghidul nostru nu-i nici istoric, nici savant. Ne spune numai că arabii nu au altare propriu zise, că se pot închina la fiecare coloană din moscheie, făcînd mătănii cu faţa spre Mecca. Aşa zisele locuri de închinăciune sînt astfel orientate, încît cel care se închină trebue să fie neapărat cu fruntea spre Mecca. Ca un veritabil pedagog care vrea să nu uităm acest adevăr esenţial, ne repetă acelaşi lucru, în dreptul fiecărei coloane, pînă într'atît, încît încep să am oroare de religia musulmană. Dar ghidul nostru, oricît de prost ar fi, are şi el două numere de efect pe care le intercalează între banalităţi imposibil de reţinut. Primul: deţine, nu ştiu de unde, o istorie cu mamelucii masacraţi in Cairo, pe care ne-o repetă toată ziua, în toate moscheele. Toate frazele lui cuprind cuvîntul „mameluc". Vorbeşte franţuzeşte ca un senegalez, cu cuvinte izolate, între care legătura de ideie şi continuitate trebue să o facă cel ce ascultă. In partea „dinspre Mecca" a moscheii, ghidul ne adună cu mare taină, şi după o pauză îndelungă care creşte curiozitatea noastră, ne arată jos cîteva pete roşii în piatra dalelor: „sînt stropi de sînge dela masacrul mamelucilor".

Monsieur Morrot, agricultorul de pe Loire, îşi face loc printre noi şi contemplă cu vădită emoţie şi conştiinţă istorică, petele de pe piatră, mormăind înfundat ca un cîne bătrîn care latră: „Pas possible!" Şi ghidul iarăşi ne vorbeşte despre masacrul mamelucilor cu atîta insistenţă şi putere de repetiţie, că parcă tot Cairo ar fi fost acoperit de cadavre de mameluci.

Aşa de mulţi mameluci au fost masacraţi de ghidul nostru, care-avea probabil personal de regulat nu ştiu ce conflict cu ei, încît am ieşit din moscheie cu convingerea că pămîntul a fost populat la un moment numai de mameluci.

Dar domnul Nathan, căci aşa-l cheamă pe ghid, a rezervat pentru încheere un contact viu cu istoria, şi mai puţin anecdotic decît cel cu sîngele de mameluc încrustat în piatră. Iarăşi ne adună cu grijă pe toţi în faţa unui geam, şi iarăşi face o prefaţă de tăcere ca în preajma unei minuni.

Toţi aşteptăm şi ne uităm fix la el. Desigur că acesta e momentul cel mai plăcut pentru un ghid. Are iluzia că-i un magician sau un şef de orchestră. Şi domnul Nathan ne arată în părete două găuri făcute de tunurile armatelor lui Napoleon. Monsieur Morrot, se înalţă în vîrful picioarelor ca să le poată ajunge, să pue mîna pe ele, şi mormăe iarăşi ca într'un spasm, prin somn, „pas possible".

Eşim iar în curtea plină cu soare. Lumina e ca un metal. Se fac grupuri în soare, se fotografiază. Cer şi eu permisiunea domnişoarei Martin pentru o fotografie şi sînt refuzat.

Imi mai arunc ochii in interior. In umbra lui neagră ca o prăpastie care duce în cealaltă lume, disting nemișcată și slabă subt halatul alb, spinarea cerșetorului care băuse apă. Și o clipă am rămas numai noi amindoi în moschee. Abia atunci am înțeles că Allah este în adevăr acolo.

La eșire, antreprenorul de papuci incearcă iarăși o colectă de bacșiș pentru deslegarea șireturilor. Toți francejii s'au răzămat de zid, au ridicat rind pe rind cite un picior și și-au scos singuri papucii.

Asta e moscheia lui Hassan? Am căutat s'o identificăm pe dinafară cu o privire cuprinzătoare și sintetică.

Domnul Aubanel și-a strins carnetul de note in care-și insemnase conștiincios toate istoriile lui Nathan, ca un student bun o prelegere la Sorbona. Monsieur Morrot e ginditor.

Demostene Botez

Cronica literară

„Măria-Sa Puiul Pădurii" de M. Sadoveanu [1]

După ce in „Baltagul" d. Mihail Sadoveanu a transpus într'un cadru modern legenda „Mioriței", s'a întors iarăși către trecut, evocind, în „Măria-Sa Puiul Pădurii", altă legendă, a Genovevei de Brabant.

Povestea Genovevei de Brabant face parte din literatura populară a mai tuturor țărilor Europei. A fost pentru prima oară scrisă în latinește de un călugăr carmelit, M. Emmich, pe la anul 1272. Prelucrată în franțuzește sub titlul „L'innocence reconnue" de către Cerisier în 1647, a fost apoi tradusă și răspîndită aproape în toate limbile.

La noi a fost tradusă după textul francez și publicată întiia dată la 1838. De-atunci, retipărită în mai multe rinduri, „Istoria Ghenovevei de Brabant" a ajuns una din cele mai cunoscute cărți populare romine, tot așa ca și „Alexandria", „Varlam și Ioasaf", „Halima", „Arghir și Elena", „Nastratin Hogea" și altele.

Este prea bine cunoscut subiectul „Genovevei". Cine n'a citit în copilărie povestea simplă și tragică a nefericitei prințese, osindită pe nedrept în urma uneltirilor ticălosului Golo? In redactarea populară caracterele eroilor sint schițate sumar și redate în linii bine definite. Genoveva este soția credincioasă și dreaptă, iar scutierul Golo, intendentul castelului, omul viclean și rău, e „trădătorul" obișnuit în orice roman popular. Intrigile pe care el le urzește între Genoveva și bărbatul ei, cavalerul Sijefre plecat să se războiască cu Maurii, sint pornite nu atît din ciuda pe care i-o pricinuește Genoveva respingindu-i dragostea, cit mai ales

[1] Ed. „Naționala" S. Ciornei. Prețul 90 lei.

din cauza firii lui rele și a plăcerii sălbatice de a face rău. Ca toate operele literare populare, „Genoveva" e construită în chip simplist, cu o psihologie schematică și rudimentară și cu inevitabilul sfîrșit moral, în care binele triumfă și răul este pedepsit.

D. Sadoveanu n'a schimbat nimic din schema fundamentală a legendei. Toate personajele din versiunea populară a „Genovevei" au rămas. Regăsim pe lîngă Genoveva, Siegfrid și Golo, pe camerista Berta, și pe cei doi gealați, trimiși s'o omoare in codru pe Genoveva și care o lasă să scape cu viață, după ce o pun să jure că n'are să părăsească niciodată pădurea și n'are să se întoarcă la castel.

Dar d. Sadoveanu a modificat totuși ceva. A dat o amploare nouă caracterelor eroilor. A complectat construcția schematică a vechii legende dîndu-i o valoare și o psihologie realistă și verosimilă. A tratat subiectul „Genovevei" cu procedeele romanului modern, explicind faptele personajelor și motivîndu-le. Prin asta, legenda a devenit mult mai omenească, pierzîndu-și caracterul ei simbolic, care îi dădea o infățișare de parabolă, cam didactică.

Trebue să spunem că a fost o intreprindere dificilă. Sînt două maniere de a trata o legendă. Una este aceia a adaptării stricte la subiect. Este metoda lui Flaubert din „Saint Julien l'Hospitalier". Flaubert a făcut în „Saint Julien" o reconstituire a pitorescului medieval (și nu o reconstituire *realistă* cum a făcut cu Carthagina în „Salammbô"). L-a preocupat numai acest pitoresc, realizind una din cele mai desăvîrșite creațiuni de stil din literatura universală. Semnificația legendei îl interesa pe Flaubert foarte puțin.

Dar o legendă poate fi reluată și tratată cu intenția de a-i da o nouă interpretare. Acest procedeu a fost intrebuințat foarte des de romantici. Legenda, în cazul acesta, este un pretext pentru autor ca să-și ilustreze propriul lui material sufletesc. Morala și semnificația legendei capătă astfel o modificare sau o nouă interpretare. Joseph Delteil a întrebuințat acest procedeu chiar cu fapte istorice, de exemplu în „Jeanne d'Arc".

D. Sadoveanu în „Măria-Sa Puiul Pădurii" utilizează ambele procedee. A dat cuvenita importanță detaliului pitoresc și, în acelaşi timp, a dat o interpretare nouă caracterelor eroilor. Departe însă de a aplica procedeele subiective ale romanticilor, d-sa nu s'a ocupat să modifice și să interpreteze morala legendei, ci numai a dat conflictului psihologic sensul verosimil și adevărat uman. A restabilit oarecum adevărul, despoindu-l de orice semnificație simbolică.

Din amîndouă procedeele pomenite mai sus d. Sadoveanu, cu mult tact și meșteșug, a luat partea cea mai bună. Prin asta d-sa și-a creat o metodă foarte personală pentru exploatarea literară a legendelor. A inaugurat, în această materie, un punct de vedere nou — cel puțin în cadrul literaturii noastre. Aceasta este și una din cauzele pentru care „Măria-Sa Puiul Pădurii" este atît de minunat realizată.

Potrivit acestei interpretări noi, „trădătorul" Golo nu mai apare ca un demon, ca o incarnație a spiritului răului, diabolic, crud și pervers. Golo, văzut de d. Sadoveanu, este numai un biet om pătimaș și impulsiv, căruia dragostea pentru Genoveva îi întunecă mintea și îl face să săvîrșească tot felul de nelegiuiri. Cetitorul este ispitit să-l ierte, pentrucă îl înțelege și pentrucă, așa cum este descris acuma de d. Sadoveanu, Golo reprezintă un patetic exemplu de patimă și de desechilibru sufletesc. Aceiaşi normalizare a caracterelor se vede și în felul cum sînt prezentate și celelalte personaje ale legendei.

Dar în „Măria-Sa Puiul Pădurii", ca pretutindeni în opera d-lui Sadoveanu, cetitorul este fermecat, în primul rînd, de magia stilului. Sînt în această carte o mulțime nenumărată de imagini. Ca și Flaubert în „Saint-Julien l'Hospitalier" — dar cu mai puțină ariditate în expresie și cu mai multă căldură — d. Sadoveanu a realizat aici un prețios album de estampe medievale. Toată povestea este scăldată într'o lumină domoală și dulce, o lumină de vitralii. Așa e capitolul în care e descrisă nunta Genovevei. In aceiași strălucire molcomă și în același ritm potolit, se desfășoară toată legenda. D. Sadoveanu învălue în mirajul stilului d-sale chiar întîmplările cele mai groaznice și conflictele cele mai tragice. Puterea d-sale de largă evocare a găsit în povestea Genovevei prilejuri minunate. Iată, de exemplu, cîteva stampe din plecarea cavalerilor la războiul cu Maurii:

„Dintr'odată, în acel amurg de primăvară, ținuturile Mozelei se umplură de buciumări de război. Călăreți ieșeau din castel, cu vești către baronii învecinați; alții intrau cu știri despre porunci împlinite. Oamenii de credință ai Comitelui din satele supuse dreptei sale se înfățișară ca să se închine și să primească din slăvita sa gură rînduelile cele de cuviință. Trebuiau pe de o parte provizii pentru castel, pe de alta bărbați virtoși, ca să înlocuiască la paza cetății pe oștenii care urmau să întovărășească pe stăpîn. Caii și catîrii de poveri își primiră hamurile; căruțele faurilor apărură; armurile fură trase din arsenal la lumină și meșterii începură a le rîndui cu grabă. Suflau în foi și băteau ciocane. Oșteni bătrîni ascuțeau lăncile și săbiile.

„Curînd începură a sosi, cu oamenii și echipajele lor, nobilii Comitelui Sigfrid. Pivnicerii desfundară butoaie de bere pentru oștimea de rînd. Iar cavalerii se strînseră în sala cea mare, la banchetul plecării.

„Doamna Genoveva priveghea de-aproape mișcarea slu-

jitorimii. Deșerta pe tăvi mari de aramă multe din bunătățile cămărilor ei: pește afumat, grăsime de porc albă ca laptele, pandișpanuri cu miere; și avea grijă ca mai ales fripturile să fie în must și 'n putere, știind gustul Comitelui care-și avea preceptele lui în privința fripturilor. Toate bunătățile fură grămădite pe mese și oaspeții binevoiră a gusta și a se servi cu propriile lor mîni, ștergîndu-și din cînd în cînd de coapse degetele îngrășate de sosuri. Mîncare multă și băutură și mai multă: asta era legea culinară a celor care plecau să-și puie viața pentru Hristos. Căci în țările străine pe care aveau a le călca poate găseau sărăcie, ori poate găseau ostilitate și erau siliți, ca să poată frige un bou, să spînzure întîi pe stăpînul lui. Cu răcnete entuziaste înălțau cupe, închinau pentru nobilele gazde și le deșertau dînd tare capul pe spate. Le umpleau iar și le închinau pentru toți Domnii și prietenii, și pentru Impăratul creștin și pentru Sfîntul Papă dela Roma și pentru Damele cărora le păstrau eternă credință și iubire. S'ar fi putut spune că această petrecere aleasă avea același accent ca petrecerea unor oameni de rînd care mănîncă grozav și beau enorm, dacă n'ar trebui să avem în vedere întîi nobilul sînge care curgea în vinele iluștrilor oaspeți și al doilea scopul cu totul desinteresat care-i mîna spre jertfă. E adevărat că unii din vrednicii nobili scontau o plată în viața viitoare și petreceri identice în grădinile paradisului; însă o atare tranzacție nu poate fi pusă înaintea avîntului lor firesc și neînduplecat pentru credință... Inălțînd hanapurile din cînd în cînd, se ațițau ca să le deșarte pînă la cea din urmă picătură, întorcîndu-le cu fundul în sus; și pe urmă iar se întindeau peste marginea mesei spre mîncări; apoi făceau semne de chemare cuparilor".

Am citat acest pasaj pentrucă cuprinde toate procedeele pe care le utilizează d. Sadoveanu în cartea d-sale. Plasticitate, evocare, pitoresc (metoda Flaubert); dar în același timp intervenția autorului. D. Sadoveanu intervine în povestire mereu. Și foarte bine face. Evocările lui Flaubert, prea seci, prea aride, prea impersonale, sufăr de o lipsă de căldură și de comunicativitate: e o artă rece și puțin prietenoasă. D. Sadoveanu, dimpotrivă, stă de vorbă cu cetitorul oridecîteori se ivește prilejul. Acest lucru dă cărții d-sale un aer de poveste spusă, rostită pe îndelete de un povestitor de geniu. Și nimeni nu știe să povestească cum știe d. Sadoveanu...

Al. A. Philippide

Cronica muzicală

Sezonul muzical 1930—31 a fost neobișnuit de bogat în concerte de pian. S'au perindat pianiști de toate genurile, constituind, pentru cei ce au interesul și pregătirea necesară, un adevărat curs de pian. Din ultima serie, adevărat reprezentativi sînt Wilhelm Backhaus și Serge Prokofieff.

Pentru a-i înțelege mai bine este însă poate nevoe de cîteva explicațiuni prealabile.

★

In vremea cînd se scriau lucruri savante pentru orgă, arta pianului era încă rudimentară. Bach a înțeles posibilitățile polifonice ale clavecinului, pe care l-a perfecționat, transformîndu-l în așa zisul *„Wohltemperiertes Klavier"*, [1] strămoș direct al pianului de azi.

Scriind muzică de clavecin mult mai complicată decît suportau mijloacele tehnicei contimporane, s'a născut nevoia unei perfecționări paralele. Bach este, în mare parte, acela care a îndrumat-o spre ceiace ea avea să devină mai tîrziu.

El a scris și un tratat în care pledează pentru degetația de *„substituire"* (pînă atunci se cînta numai cu trei degete!), pentru a se putea cînta chiar mai mult de trei-patru note *legato*. Dela Bach la Mozart și dela acesta la Beethoven, clavecinul devine *pianoforte*, iar literatura acestui instrument mai bogată decît a tuturor celorlalte. Czerny și Salieri, contemporani cu Beethoven și cu adevărat clasici, au fost profesorii lui Liszt, a căruia măestrie a impus acest gen atunci cînd moda trecuse deja la romantism. El însuși urmează această modă, însă la fundul jocului său rămîne relativ neatins clasicismul profesorilor. In ciuda favoarei publice de care s'a

[1]) Se numește, grosso modo, temperarea claviaturii (în sensul de egalizare) unificarea diezilor cu bemolii, de ex.: do diez devenind, ca sunet, egal cu re bemol. S'a luat, pe cît posibil jumătatea distanței între cele două note.

putut bucura romantismul compozițiilor lui Liszt, adevărații săi discipoli sunt pianiști de un stil viguros clasic: Tausig, Raff, Bülow. Mai tîrziu au apărut pianiștii formați de această școală: Busoni, Dalbert și însfîrșit Backhaus, dela care am pornit și la care revenim.

Backhaus este liberat de preocuparea învingerii dificultăților tehnice, — ceiace îi permite o interpretare de o fidelitate integrală, creatoare totuși, căci avem impresia că executantul reconstitue starea sufletească a autorului.

Armatura, structura compoziției rămîn aparente, îmbrăcate însă în haina vie pe care o dă tot ce este tușeu, „culoare", sentiment al tranzițiilor și știință a variațiunii. Acest fel *„constructiv"* de a reda o bucată a fost mai cu samă vizibil în Fantasia și Fuga Cromatică de Joh. S. Bach (recitalul de pian Wilhelm Backhaus, 24 Martie). Fiecare voce a fost cîntată susținut, reliefînd tema fugată, așa că nici o notă, nici o pauză nu a fost pierdută pentru ansamblu care devenea astfel un tot perfect.

Acest gen de interpretare are privilegiul de a se impune spectatorului scutit de efortul urmăririi voite și chiar de cunoașterea prealabilă a bucății. Variațiunile de Brahms pe o temă de Haendel au însemnat summum-ul posibilităților lui Backhaus; el a știut să vadă cum fiecare variație are aici alt stil, altă expresie readucînd totuși, din cînd în cînd, impresia de simplitate a temei lui Haendel.

Aceiași fidelitate fecundă și creatoare a fost păstrată de el în Sonata (op. 111) de Beethoven, aceiași facultate de a „reda creînd" (expresia e a lui Chopin). In sfîrșit concertul de Beethoven, în Sol major, pentru pian și orchestră (29 Martie) a fost de o perfecție care nu mai dă loc la nici o discuție sau îndoială.

Din nefericire perfecția este adesea și o limitare. Ceiace a fost bun pentru muzică clasică, a putut deveni aproape un cusur pentru muzica lui Chopin. (Balada I-a). „Morbidezza", accentele slave și ritmul fluid, nevertebrat, al bucăților lui Chopin, se împacă destul de greu cu spiritul muzical germanic care este arhitectură, monumental și beton armat.

* * *

Prokofieff este reprezentantul unei estetici diametral opuse. S'ar putea rezuma în formula: *arta este limbă.* De fapt, întotdeauna arta este limbă, dar în școala impresionistă (din care Prokofieff face parte) această idee a fost dusă mult mai departe, permițînd să se creadă că tot ce trăește poate fi *Frumos*, dacă este exprimat în limba artei. Pe cînd la clasici *Frumosul* e ceva obiectiv, exterior, conturat, și care nu poate fi exprimat decît artisticește, înțelegînd prin exprimare artistică un număr de formule tehnice relativ fixe. Intr'un cuvînt, deosebirea între cele două estetici este: imaginație subiectivă și debordantă la una (cu toate strîmbăturile inerente unei astfel de atitudini), — iar la cealaltă, o metodică supunere la obiect.

Prokofieff, pe lîngă acestea toate, are și psihologie de epigon. El cade în greșeli pe care antecesorii (cei cinci: Borodine, Moussorgsky, Rimsky-Korsakow, Balakiriew și Cezar Cui) au știut să le evite. Prokofieff cade astfel adeseori în „manierism". De pildă, este antrenat de o formulă de compoziție pe care o aplică și cînd nu este nevoe, ceiace dă o vagă impresie de nesinceritate.

Compozițiile lui Prokofieff sînt desigur agreabile, dar samănă adesea a lucru fabricat sintetic. Toate formulele noi sînt întrebuințate cu știință, dar oarecum fără instinct. Temele sînt banale și uneori chiar de loc... Asistăm la bucăți întregi aproape lipsite de teme, ceiace dă o impresie de straniu, de scamatorie ireală. Concertul său pentru pian și orchestră (executat de pianistul Muentzer, orchestra sub conducerea d-lui Egizio Massini), este în mare parte o compilație de *efecte* în genul unui Caleidoscop, care-ți „ia ochii" dar nu-ți spune nimic.

O calitate trebue totuși recunoscută acestor compoziții: varietatea și eleganța ritmului. In această privință spectatorul are adeseori impresia unui adevărat *limbaj expresiv prin ritm*, în fond destul de original.

Un lucru este însă clar: Prokofieff nu este pianist. Tehnica sa e aceia de diletant. Ii lipsește forța, sau mai bine zis *emisiunea* forței e greșit distribuită. Apasă clapele cu degetele, iar acordurile și octavele, le aruncă din „poignet"; în consecință jocul nu e nici sonor, nici legat. In total e lipsit de suplețe și timbrul este uniform.

Mult așteptata premieră a operei *Căsătoria Secretă*, de Cimarosa, a avut loc Joi 2 April. Succesul a fost imediat și fără restricțiuni, începînd chiar din momentul apariției d-lui Egizio Massini la pupitru. Nu mai vorbim de prima intrare în scenă a d-lui Niculescu-Basu, în fața căruia publicul e totdeauna și cu drept cuvînt dezarmat. Dînsul izbutește să se identifice cu personajul pe care-l joacă într'atît, încît e destul să apară ca să afli, de pildă, cît de surd și de supărăcios, cît de simandicos și de burghez, dar și cît de bun e negustorul Geronimo...

D-na Maria Snejina și-a jucat admirabil rolul, știind să fie comică fără efort vizibil, degajată și spirituală. A cîntat cu dicțiune clară, cu voce caldă și sonoră, justă și cu ritm precis.

D-na Florica Filimon, în rolul uneia din cele două fete ale lui Geronimo, are vocea fragedă, timbrul pătrunzător, res-

piraţie. Poate emisiunea lasă puţin de dorit, ceiace dă vocii un timbru gutural (în medium), accente acute, uneori, nu tocmai juste (în prima arie din actul I-iu) şi chiar neplăcut ascuţite. In schimb ritmul, dicţiunea sunt bune iar jocul de scenă vioiu şi plăcut.

D-na Valentina Creţoiu (cealaltă fiică a lui Geronimo) de asemenea a jucat agreabil şi a cîntat cu supleţe şi siguranţă.

In rolul contelui Robinson, d-nul Alger a meritat aplauzele publicului pentru ţinuta calmă, dicţiunea clară şi elegantă.

D-nul V. Chicideanu, cu voce mai puţin limpede (chiar cu respiraţie slabă) a jucat şi cîntat expresiv.

D-nul Egizio Massini merită mai mult ca oricînd să fie lăudat pentru felul cum conduce: energic, precis şi cu fineţe; neacoperind vocile şi mai ales nefiind niciodată confuz.

Afară de meritul istoric (foarte discutabil) de a fi continuat un gen în care Mozart a excelat, Cimarosa are mai puţine însuşiri decît defecte. Motivele sînt banale, sărace, iar repetarea şi variaţiile lor nesfîrşite le epuizează astfel, încît motivul, odată plecat, nu poate reveni, decît cu riscul de a deveni ceiace francejii numesc „ferestrău". Orchestraţia, foarte modestă, nu iartă nici o îndeminare de compoziţie, iar armonia este mai degrabă simplistă. După această sărăcie de mijloace, abuzul de recitativ agravează banalitatea.

Textul, la rîndu-i, suferă şi e torturat de sistemul repetiţiei:

„Eşi afară Carolina, Carolina, Carolina,
„Să vedem a cui e vina, a cui e vina, a cui e vina...

şi altele în acelaşi gust.

Ceiace, în fond, salvează „Căsătoria Secretă" e naivitatea, veselia şi mai ales verva, calităţi, prin natura lor, lăsate la discreţia talentului personal al actorilor. De aceia succesul acestei opere putem zice că s'a datorat aproape exclusiv interpreţilor.

C. B.

Miscellanea

Libertatea de a critica

Acum de curînd un tribunal francez a condamnat la daune-interese pe un cetăţean care îşi permisese să scrie despre o cîntăreaţă că s'a îngrăşat. Şi să se noteze că acea curte de justiţie nu neagă realitatea îngrăşării, ci pedepsea simplul fapt de a se fi adus artistei pagube eventuale în veniturile viitoare şi doar probabile, izvorînd din practicarea profesiunii sale.

Ce devine, în toate acestea, libertatea criticii şi în general a opiniunii — acel tribunal de sigur că nu se întreba. Se gîndea doar la principiul general din codul civil, după care oricine a pricinuit cuiva o pagubă este dator să o repare.

Şi, trebue să recunoaştem, este oarecare dreptate la fundul acestui raţionament. Să presupunem că un chirurg iscusit, avînd o însemnată clientelă, îşi pierde — fie din cauza bătrîneţii, fie din vre-o oarecare altă cauză — abilitatea lui de operator. Să ne închipuim atunci un cetăţean care s'ar apuca să publice în ziare articole speciale în care să se ocupe anume de declinul chirurgului cutare, în care să arate cum îi tremură mîna, cum nu mai vede bine, cum oboseşte iute, cum uită să ia cutare precauţie elementară, etc., etc. Fireşte, dacă toate aceste afirmaţii sînt calomnioase, victima va face proces şi, dacă va dovedi minciuna, va căpăta despăgubiri. Dar dacă nu va putea dovedi că este calomnie? Dar dacă cutare fapt invocat ca o neglijenţă sau inabilitate de către detractor este în realitate un fapt inofensiv care nu probează o scădere a iscusinţii? Inculpatul va putea spune că lui i s'a părut că aşa trebue interpretat, că a fost de perfectă bună credinţă, că dacă interpretarea lui a fost eronată nu-i nici un rău în asta, n'a pierdut nimeni nimic, nici chiar „victima", căci aceasta n'avea decît să explice, cum de altfel a şi făcut-o. Pe cînd, dacă critica ar fi fost inteme-

iată, el aducea astfel un mare serviciu publicului din societatea aceia, care era ferită astfel de riscurile unei nenorociri, în cazul cînd cineva și-ar fi încredințat soarta în minile unui chirurg devenit neîndeminatec sau neglijent.

Decît, fiecare simte bine că totuși un asemenea procedeu de difamare repugnă conștiinței noastre morale. Mai întiiu, vorba lui Don Basilio: „Calomniați, calomniați, și tot va rămînea ceva din asta". Și apoi, alteceva e să spui în dreapta și stânga, la prieteni și cunoscuți, că medicul cutare nu-i bun de nimic, și alteceva să iei condeiul și să publici într'o gazetă un studiu ad hoc asupra incapacității profesionale a acelui doctor. Instinctiv reprobăm un asemenea procedeu. Ni se pare contrariu oricăror moravuri civilizate. Și nu ne-ar indigna faptul că vre-un tribunal ar edicta sancțiuni împotriva unor asemenea detractori.

Dar cazul acesta nu samănă oare perfect cu acela al actriței, de care vorbeam la început? Domnul consumator de spectacole n'are decît să umple orașul cu criticile sale. E dreptul lui. Dar toate astea *oral*. Publicîndu-și critica, el aduce artistului un *prejudiciu sigur*, pe baza unor constatări care *nu-s sigure* — ci simple păreri, în cel mai bun caz probabile.

Dar libertatea criticii — se vor întreba unii — cum rămîne cu ea?

De fapt există un procedeu extrem de simplu care împacă cele două cerințe: libertatea opiniei și evitarea injustiției. Criticul să nu vorbească *decît de ce e bun*, ce este prost fiind lăsat să se înece în tăcere și indiferență. Autorii cunosc bine acel „monstru delicat" care este „conspirația tăcerii". De fapt, cam așa se și procedează astăzi cînd e vorba de marfa artistică prin excelență, și anume cartea. Se vorbește despre ea cînd merită să fie lăudată, și se vorbește anume de lucrurile dintr'însa care merită să fie lăudate. In schimb, despre o carte proastă nici nu se pomenește. Dacă autorul ei e necunoscut, atunci asta contribue în mod definitiv la nevînzare. Dacă autorul e foarte cunoscut, atunci faptul că *totuși* nimeni nu vorbește de noul său op va produce o impresie cu atît mai puternică și va apărea ca un semn încă și mai sigur de mediocritate al noii producțiuni. Așadar, în ambele cazuri, și dacă autorul este și dacă nu este deja cunoscut, sancțiunea tăcerii este enormă. Și în momentul nostru istoric, cînd reclama este intim legată cu producția de orice soiu, chiar de cea culturală (dacă nu mai ales de aceasta), — a nu vorbi despre ceva înseamnă pur și simplu a-l înmormînta.

Rămîne un ultim pericol. Cutare critic, care se bucură de un important prestigiu în opinia publică, laudă o operă artisticește ineptă. In cazul acesta este drept — vor spune

poate unii — să sărim într'ajutorul publicului mistificat, al publicului care *crede* în ce-i spune criticul *cunoscut* și care astfel este în mod matematic indus în eroare.

Decît să nu uităm că un asemenea verdict strimb poate adesecori „*cula*" un critic. Criticul, prin definiție, trebue *crezut pe cuvînt*. Din asta trăește. Dacă creditul îi scade, dispare și el. Așa că nu-și poate permite păreri de complezență. Primejdia de ordin profesional e prea mare pentru dînsul. De aceia va fi foarte atent cînd laudă.

Acest sistem al *criticii constructive*, care doar laudă ce e de lăudat și *tace* în fața a tot ce nu merită laude, este desigur excelent. Totuși, în materie de artă, trebue și puțină critică de cealaltă, critică distructivă, sau negativă, sau oricum am vrea să-i spunem; într'un cuvînt critică... critică. Și asta pentru un motiv foarte simplu. Arta și industria — care se asamănă prin unele puncte comune — sînt totuși lucruri perfect deosebite.. Cred că diferența poate fi exact redată în următoarea formulă: Industria se împacă, arta nu se împacă cu ideia de mediocritate. O muncă oarecare poate da rezultate foarte modeste. N'are aface. Este tot atît de respectabilă ca oricare alta. Cu munca trăești, și fiecare are dreptul să trăiască, chiar dacă este un biet prost și nepriceput. Arta, însă, nu slujește la asta. Arta e un lux, și funcția ei e să înalțe sufletul. Ideia de mediocritate îi e incompatibilă. De aceia se numește artist acela care e în stare să înfrunte orice: rezistența prejudecăților, obstacolul modei existente, imbecilitatea și prostul gust majoritare din societatea respectivă, într'un cuvînt să înfrunte tot: nenoroc, inerție, *inclusiv calomnia*, și toate astea luptînd cu o singură armă: excelența intrinsecă a operei sale, buna calitate de frumusețe a lucrului adus de el. In esența ideii de artist intră și această subtilă noțiune: *triumful împotriva calomniei*. Am spune chiar că artistul nu poate trăi fără calomnie, căci e cel mai formidabil mijloc și prilej de a se rescălda și recăli în propriile sale convingeri estetice. Calomnia e izvor de forță și de creație pentru adevăratul artist (și arta nu admite decît... „adevărați" artiști...). Iată de ce calomnia nu-i o nedreptate, ca în profesiunile celelalte, ci aproape o instituție ce trebue cu îngrijire întreținută.

Criticul să aibă dreptul să spună absolut tot ce crede. Singura sancțiune să fie doar pierderea creditului său față de cetitori în caz că se înșală. In schimb să aibă dreptul să-și spună verde părerea, așa cum bunăoară, acum cîte-va zeci de ani, defunctul Anton Bacalbașa și-o spunea pe a lui cu privire la un tenor foarte lăudat, care însă lui nu-i plăcuse:

„Se pare, — scria Bacalbașa, — că acest cîntăreț are o voce foarte frumoasă. Atunci de ce cîntă numai cu cea urîtă?"..

Hoție și hoție

Oridecîteori un Romîn cu adevărat patriot se plînge amarnic de ticăloșiile din țara sa, se vede aspru pus la locul lui cu ajutorul următorului impresionant argument:

„Codul penal nu-i o invenție romînească. In toate țările din lume se fură. Și la dreptul vorbind, în unele locuri mult mai tare decît în Romînia".

Aproape totdeauna se citează atunci exemplul Americii, al corupției din Statele-Unite, al „spoil-sistem"-ului de acolo, care e încă mai total decît pe vremea chiar a „partidelor domnești" din trecutul principatelor dunărene; se citează conivența poliției în chestia contrabandei de alcool sau a gangsterilor; se citează guverne unde sînt tarifate slujbele și conștiințele funcționarilor, unde se cumpără cu atîția dolari încetarea unei urmăriri judiciare, sau invers prelungirea *sine die* a instrucției, astfel încît publicul să *uite*, etc., etc.

Fără îndoială, atît în ce privește furtul privat al gangsterilor, cît și furtul oficial al guvernului, hoția este cu mult mai mare în moderna, democratica, civilizata republică americană decît în regatul Romîniei-mari.

Decît — să ne înțelegem.

Moralitatea unei societăți nu se măsoară cu numărul infracțiunilor, ci cu intensitatea sancțiunilor. Europenii pricep adesecori greșit mentalitatea americană. Ei văd pe deoparte hoție, pe de altă parte afirmare puritană de virtute. Și, — constatînd că aceste contradictorii lucruri trăesc totuși mai departe unul lîngă altul, — conchid asupra *ipocriziei* specifice poporului yankeu.

In fond lucrurile nu-s chiar așa de simple.

O infracțiune poate avea două cauze: 1) scontarea indiferenței din partea publicului, a mijloacelor anemice de apărare ale societății, și 2) curajul infractorului, care admite să risce, chiar dacă societatea este admirabil utilată în vederea combaterii delicvenței, chiar dacă opinia publică e supra-sensibilă la oroarea crimei; curaj și în același timp cultivare metodică, *serioasă* a iscusinței profesionale, a tuturor acelor învățăminte de tehnică și de psihologie care compun abilitatea unui delicvent.

Așa dar, delicvența poate izvori fie din faptul că delicventul devine din ce în ce mai *serios*, adică mai curajos și mai priceput — fie din faptul că societatea devine din ce în ce mai indiferentă, mai insensibilă la delict, mai iertătoare, mai leneșă la reacțiune, mai nepricepută în combaterea flagelului.

La lumina acestei analize putem pricepe deosebirea dintre o societate ca cea americană și una ca cea romînească. La Americani, guvernantul delicvent este un Mare-Bandit. Bunăoară Harding, care a fost nu mai puțin decît Președintele Republicii Statelor-Unite, era șeful unei bande de tîlhari, care se întruneau în case secrete, care vindeau sistematic sentințele în procese — și totalizau sumele adunate în tezaurul comun al bandei. Daugherty, ministrul de justiție al lui Harding, era de fapt adevăratul șef al bandei. Și pentrucă la un moment dat opinia publică era pe punctul de a descoperi adevărul, s'a produs în sinul acestor tîlhari o panică cumplită, un „sauve-qui-peut" general. Rezultatul a fost că Harding a fost omorît, precum și aproape toți șefii. N'au mai supraviețuit decît cîțiva, acei care de bună voie s'au predat justiției, au mărturisit totul și și-au făcut pedeapsa.

Două caractere se desprind din toate aceste extraordinare întîmplări: Mai întîiu o opinie publică morală foarte redutabilă; al doilea un curaj și o „anvergură" remarcabilă din partea banditului, care este un fel de Mare-Brigand, gata să moară oricînd, dispus să risce în fiecare clipă totul.

Pe cînd în țara guvernanților romîni, întîlnim alte două trăsături, exact inverse. Ministrul-hoț este un simplu găinar. Scuturat puțin, e capabil de orice mărturisiri, trădări, restituții; în schimb, opinia publică este de o toleranță, de o apatie, de o indiferență totală. Ceiace dispensează pe delicvent să fie curajos, să fie Mare-Bandit, să cunoască acea categorie morală care se numește riscul și primejdia.

Iată deosebirea. Iată de ce hoția mult mai mare din America are loc într'o țară eminamente morală, pe cînd hoția, mult mai mică, din Romînia se desfășură într'un mediu unde reflexele de apărare morală sînt aproape complect amorțite.

De unde și legitima tristețe a adevăraților patrioți romîni. — *D. I. Suchianu.*

Evenimentele din Spania.

Spania era datoare omenirii cu o revoluție.

Această revoluție a luat forma unei schimbări constituționale în ce privește monarhia. Dar răul e, desigur, mai adînc. Regele însă a căutat să se identifice cu forțele retrograde ale trecutului, forțe care împiedicau de mai bine de trei secole modernizarea și adaptarea la cerințele timpului a acestei țări. Cu alte cuvinte, regele a călcat legea supremă a constituționalismului care interzice imixtiunea sa în treburile publice și a luat o atitudine hotărîtă contra factorilor care militau pentru transformarea vieții sociale. A instituit pe răspundere personală, după cum se știe, dictatura. Cînd aceasta n'a mai putut face față împrejurărilor, Alfons al XIII-lea n'a mai putut invoca regula englezească: „regele

nu poate face rău", valabilă numai pentru monarhii strict constituționali, și scadența răspunderii a venit.

Experiența spaniolă ne arată încăodată că e imposibil de remediat o situație socială și economică printr'un regim de reacțiune politică. Istoria ne arată că aproape totdeauna regii ușurateci au preferat să recurgă la represiuni politice (mult mai comode), decît la măsuri preventive și curative față de cauzele adînci ale răului.

Dar, întotdeauna, și mai ales în regimul capitalist, prin excelență regim economic, o represiune fie ea cît de severă sau cît de sîngeroasă n'a făcut decît să amîne și să agraveze răul, ca acele medicamente care întîrzie spargerea abcesului, dar îl măresc.

Spania suferе de o constituție agrară latifundiară, de esență quasi feudală. Țăranii sînt în cea mai neagră mizerie. Industria, captată de cîțiva potentați, se bucura de un protecționism excesiv care ruina pe consumatori. Viața spirituală era monopolizată de preoți și călugări iezuiți, atotputernici prin număr și prin influență. Obscurantismul cel mai formidabil domnea pretutindeni.

Numărul analfabeților se menține și astăzi la 60 la sută după unii, în orice caz la 50 la sută. Spania e singura *țară occidentală care nu a avut renaștere*. Ea a trecut brusc dela evul mediu la istoria contemporană.

Modernizarea spiritelor prin artă, educație sau știință n'a avut loc acolo. Călugării otrăveau prin intrigi viața publică. Ei se bucurau de toate privilegiile în stat.

Toate acestea Alfons al XIII-lea nu le-a priceput. Crima sa a fost de a nu fi cît de puțin sociologul țării sale. In loc să înțeleagă evenimentele, — ca toți monarhii impulzivi, tirani, voluntari, el își lua informațiile de la o mică camarilă de lingușitori, de călugări și de oameni de curte, care-i prezentau mereu adevărul deformat. Astfel istoria care nu iartă s'a răzbunat. — *X. Y.*

Brațele Venerei.

V'ați întrebat vreodată:

— Cîte parale face Venera de Milo?

Desigur că nici prin minte nu v'a trecut... Prevăd însă răspunsul:

— Venera de Milo nu se vinde...

— Ce are aface că nu se vinde? Un preț trebue să aibă totuși, fiincă-i un obiect de valoare.

Iată că Americanii s'au gîndit... Cîțiva amatori de artă au găsit un mijloc ingenios să stabilească prețul Venerei, organizînd, pur și simplu, o licitație fictivă. Ofertele au atins cifra de 2 milioane de dolari, adică vre-o 320 de milioane de lei.

Cu rezultatul licitației se ocupă o revistă de artă din New-York. Autorul consideră că prețul de două milioane e prea mic pentru o statue atît de celebră și unică în lumea întreagă. Dacă America n'ar trece printr'o criză financiară atît de acută, Venera ar fi obținut o sumă mult mai importantă. Peste cîțiva ani, cumpărătorul statuii ar obține de trei ori mai mult decît a oferit.

Va-să-zică, în împrejurările actuale, Venera nu face decît două milioane, într'o conjunctură mai bună, merită șase. Totul depinde de roata bursei.

Pe lîngă laturea amuzantă, licitația mai are și o lature instructivă. Ea îmi amintește o anecdotă pe care mi-a povestit-o un american neconstruit în serie și căruia îi lipseau cîteva procente ca să fie sută la sută.

— Vrei să știi cum e privită arta în America? Iată:

Un bogătaș american se interesa de curiozitățile Parisului. A fost sfătuit, între altele, să vadă și Venera de Milo.

— E prea mult — răspunse Americanul, — n'am timp să le văd pe toate. Dacă ziceți că statuia e așa de minunată, o cumpăr.

— Nu se vinde.

— Cum nu se vinde? Ofer un preț bun.

— Imposibil. Dar puteți comanda o copie.

— Fie și o copie...

Americanul comandă o copie. Plăti și-l rugă pe sculptor să-i expedieze statuia asigurată, căci nu se știe ce se întîmplă în drum.

Peste cîtva timp sosi lada la New-York. Despachetarea provocă mare consternare: frumoasa statue sosise cu brațele sfărîmate.

Scandal!

Experți chemați să constate accidentul, fixară suma despăgubirilor. Litigiul trecu prin toate instanțele judecătorești și se termină cu definitiva condamnare a societății de asigurare, care achită valoarea brațelor rupte, pe timpul transportului.

Asta-i!...

De-atunci, firește, s'au schimbat multe. Bogăția este un factor excelent de propășire culturală. Americanii știu acum că Venerei îi lipsesc brațele...

Totuși, recenta licitație mă face să cred că simpaticul Babbitt nu se va pătrunde atît de curînd de spiritul și nuanțele *moftului* european.

La gura raiului

Fără să clipească din ochi, în semn că glumește, ziarul democrației germane, „Berliner Tageblatt", face o propunere eclatantă:

— Pine gratis pentru toată lumea!

Prințul Kropotkin n'ar fi fost în stare să exprime mai concis o idee mai anarhică.

— Gratis... Pine!?

— Da. Propunerea este serioasă.

Impasul în care se află Germania — și nu numai Germania — ar impune de urgență această măsură. Nu există alt mijloc mai simplu pentru salvarea muncitorilor industriali și agricoli.

Statul trebue să împartă pîne la toată lumea, cu acelaș zel cu care ia impozite dela toți. Numai astfel se va putea înlătura fenomenul înjositor — și primejdios, probabil — al înfometaților în mijlocul unor bogății imense acumulate în orașe și al unui belșug strivitor la sate.

Planul nu-i aburit de răsuflări și oftaturi sentimentale. Din punct de vedere financiar, împărțirea pînii nu prezintă nici o dificultate. Sumele de ajutorare a șomerilor și diversele subsidii pe care le suge agricultura, pot acoperi toate cheltuelile statului.

Deci: nici o piedică. Fiecare cetățean se va nutri din pînea statului, așa cum se nutrește statul din pînea contribuabililor.

E foarte simplu: decît să se arunce cerealele în foc sau în apă...

Dar, dacă e logic ca bucatele de prisos să se dea flăminzilor, deșertîndu-se hambarele, pentru recolta cea nouă e, — poate, — tot atît de cuminte să nu se arunce nici cafeaua și nici zahărul. Căci n'avem numai prea mult griu; avem prea mult zahăr, ceai, cafea și multe alte bunătăți chiar briliante dacă vreți... Numai bani nu sînt. Adică, sînt și bani și încă foarte mulți. Dar banii, ca și pietrele scumpe se pot păstra; nu ocupă prea mult loc și nu se strică.

Dăunăzi l-am văzut pe Ford — despre care se spune, maales la noi, că este un mare geniu — pe o bicicletă. N'am avut fericirea să-l văd în relief, ci numai pe o fotografie.

— De ce s'o fi suind marele fabricant pe o bicicletă transformîndu-se în motor la bătrînețe, cînd are atîtea automobile cu mai multe forțe de cai decît le posedă în propria-i persoană?

— Fiindcă nu mai poate vinde automobile.

Fotografia e cu tîlc: n'ai bani să-ți procuri o mașină nu-i nimic; cumpără-ți o bicicletă. Uite, eu singur, Ford merg pe două roate... E foarte igienic...

— Dar, dacă nu mai am cu ce să-mi cumpăr bicicletă — veți întreba.

— Nu-i nimic! — va răspunde Ford. — Cumpără-ți tălpi de cauciuc. Uite, eu Ford, nu mai port decît de cauciuc... Se merge mai ușor...

Sper că nu vom ajunge la ultima replică: nu mai avem, adică, nici pentru tălpi de cauciuc. Dar exclus, nu este...

Evident că în acest caz, Ford, — care este un geniu tehnic, social și filantropic, — nu se va intimida, ci va răspunde:

— Dacă-i așa, îți dau gratis. Decît să arunc cauciucul, bicicletele și automobilele... Poftim tălpi sau, dacă preferi, o bicicletă... Știi una: ia-ți mai bine un automobil. Tot nu te costă nimic... Și benzina-i gratis. E prea multă; n'o să-i dăm foc. Tot curge...

Iată-ne, însfîrșit, oameni ca toți oamenii: pîne, lapte, cafea, zahăr, carne și celelalte, plus haine, casă și mașină... Și încă ceva: muncă foarte puțină, mai de loc. Pentru muncă sînt mașini, prea multe chiar, și oameni electrici — robot — care să le conducă...

— Va-să-zică: raiul?

— De ce nu? Dacă toate condițiile și împrejurările obiective ne împing fatalmente *(mit Naturnotwendigkeit)* — ca să ne servim de o expresie marxistă — în raiu!...

Regimul capitalist a pregătit acest parc al veseliei, după o muncă aridă de secole și cu concursul, aproape dezinteresat, al milioanelor de proletari.

Dar raiul, ca orice raiu, este, după cum știți, un lucru vremelnic. Va dura pînă la... normalizare; pînă ce va dispărea prisosința care ne amenință. Apoi vom începe iarăși să ne ciștigăm pînea în sudoarea frunții. Ford va reveni la sistemul Taylor, care transformă boabele de nădușală în bile de rulment.

Totuși, cred că putem accepta...

O singură piedică:

— Ce te faci dacă gloata n'are să mai vrea să plece, dupăce a gustat din merele miraculoase?

Cu Adam, autoritatea supremă n'a avut nici o dificultate. Și-a bătut joc de el, pentrucă a încercat să fie ca zeii — *Ecce Adam quasi unus ex nobis* — și a ordonat îngerului păzitor să-l alunge din parc. Era ușor, fiindcă Adam era unul singur, inconștient și neorganizat, iar Eva încă nu conta pe atunci. Acum sînt mulți: zeci de milioane. Sînt în stare să opună rezistență. Nu vor pleca rușinos capul ca străbunul nostru, ci vor invoca obraznic mitul drepturilor dobîndite.

E o afacere cu bucluc!...

De aceia nu prea cred ca inimoasa propunere a ziarului berlinez să răzbată. Pentru a scăpa din impas, există un procedeu foarte vechiu și simplu, cunoscut sub numele de *Dardanariat*.

Dardanarius, care a fost mare negustor și speculant de cereale în Roma antică, a inventat și a încercat sistemul său

cu mult succes. In anii cu recolta abundentă, Dardanarius arunca în mare o parte din stocurile sale, iar restul il vindea ca pe timp de secetă. Această *distrugere rentabilă* a fost încercată, de atunci, de repetate ori în timp și în spațiu. O repetăm și acum. Planul Chadbourne, încheiat dăunăzi la Paris, în vederea raționalizării producțiunii de sfeclă și trestie, urmărește lichidarea — termenul e adecuat — a celor două și jumătate de milioane de tone de zahăr, care apăsau asupra lumii ca un ghețar uriaș.

Ghețarul se va topi. O baltă mare de sirop ne va împiedica să înaintăm. Ca în poveste, vor răsări apoi alte piedici și nu ne va fi dat să repetăm, odată măcar, păcatul inițial, deși am nădușit destul, timp de 5691 de ani aproximativ.

Backpulver...

De cînd au început brutarii să ne falsifice pînea noastră cea de toate zilele, au simțit nevoia să se organizeze.

Cît timp au fabricat pîne numai din făină de griu, secară și cartofi, n'au simțit această necesitate imperioasă.

Erau mai modești și se mulțumeau cu vechiul titlu de: meșteri brutari. Cu introducerea mașinismului însă, generațiile mai noi de patroni s'au lepădat de titlul de meșter, care nu sună destul de nobil, adoptînd titlul de technicieni.

Am păstrat mult timp o carte de vizită pe care mi-a înminat-o, odată, un brutar din Zürich:

Fritz Oechsly
Semmeltechniker.

Tehnicianul de franzeluțe era atît de mîndru de titlul și carta de vizită, incît m'a convins să nu mai cumpăr decît dela el.

Deși pînea frămîntată cu mîna este, incontestabil, mai bună și mai gustoasă decît cea frămîntată cu mașina, — și aici e una din tainele inexplicabile ale obiectelor, — foarte mulți, din motive igienice și alte superstiții științifice, au acceptat, ca și mine, pînea tehnică și, implicit, pe brutarii tehnicieni.

Urmînd mai departe pe calea progresului, tehnicienii au inaintat la rangul de chimiști. Pînea n'a rămas nici ea mai prejos și s'a transformat în pîne chimică, iar brutăriile s'au prefăcut în adevărate laboratorii.

Negreșit că, între timp, și vechiul meu amic comercial Fritz Oechsly și-a tipărit cărți de vizită nouă cu titlul: *Dr. ing. chim. de franzeluțe.*

Inginerii-chimiști de covrigi, pite, cornuri și gogoașe s'au organizat, deci, pentru apărarea intereselor superioare ale industriei lor. Organizații naționale au fost înființate în toate țările.

Dar cine zice: național, zice implicit: internațional. Dela această regulă nu fac excepție nici măcar șoviniștii, căci și ei strigă: Șoviniști din toate țările, uniți-vă!

De altfel, pinea, ca și politica noastră cea de toate zilele, se fabrică de mult cu *Backpulver* care dă rezultate minunate și analoage: produsele sînt crude, găunoase, otrăvitoare și totuși grele la cîntar...

Ce coincidență: congresul internațional al chimiștilor pitari — ca și cel al droghiștilor politici — s'a ținut la Budapesta, reședința prințului Windischgraetz. Aici s'au unit definitiv, constituind „Uniunea mondială a brutarilor" *(Union internationale de la Boulangerie)*, cu sediul, firește, în capitala Elveției. Au ales un președinte de onoare, un președinte fără de onoare, doi vice-președinți, un comitet de conducere, chestori și secretari generali. Apoi au telegrafiat Regentului și la toți miniștrii, felicitîndu-i că tocmai la Budapesta s'a copt ideia mondială a falsificatorilor de pîne. Apoi s'au cinstit reciproc cu diplome de onoare și medalii de aur — aur veritabil, nesuflat... Apoi au mîncat și au băut bine, hotărînd să se întrunească peste doi ani la Breslau. Apoi s'au plecat acasă.

— Asta-i tot?

— Da. Mai mult n'am aflat nici eu din darea de seamă... Restul e, pesemne, secret profesional... — *F. Dima.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

D. V. Barnoschi, *Ahileion-Nudist-Palace*. Bucureşti. Ed. „Cultura Romînească", 1931. Preţul 80 lei.

D. D. V. Barnoschi este unul din scriitorii care apreciază la justa ei valoare arta de a ghici şi de a flata gustul publicului. Este o artă dificilă, care cere, pentru a fi practicată cu măestrie, un simţ perfect şi infailibil al condiţiilor care echilibrează cererea şi oferta în literatură. Acest simţ, dealtfel, nu este numaidecît un atribut congenital. El se poate căpăta printr'o lungă şi perseverentă ucenicie. E nevoie, pentru asta, de multă renunţare şi de oarecare curaj. Ceiace înseamnă că, atunci cînd te hotărăşti să faci această ucenicie, ai, deobicei, mai mult de lepădat decît de dobîndit, mai mult de *uitat* decît de învăţat.

D. D. V. Barnoschi a cucerit dela început atenţia publicului prin romanul „Neamul Coţofenesc", apărut acum un an. Succesul de librărie a fost, se pare, apreciabil. N'am putea spune că „Neamul Coţofenesc" era scris numai pentru a flata gustul publicului. Partea senzaţională era aproape nulă. Cartea avea aerul să fie scrisă pentru a demonstra o teză. Această teză d. Barnoschi o şi numea: mărturisirea trupului. D-sa voia să ilustreze prin romanul „Neamul Coţofenesc" o schimbare pe care războiul pare s'o fi adus în raporturile dintre sexe şi o sinceritate mai mare în manifestările vieţii sexuale.

„Ahileion-Nudist-Palace" este în cea mai mare parte un memorial de călătorie. Nimic în această carte nu lasă să se bănuiască dorinţa autorului de a epata, sau de a atrage publicul prin tertipuri senzaţionale. In orice caz, de data asta, d. Barnoschi şi-a disimulat cu meşteşug procedeele.

D. Barnoschi a făcut bine că, după o carte de scandal şi scrisă cu intenţia evidentă de a provoca scandal cum a fost „Neamul Coţofenesc", s'a gîndit să dea la iveală o carte

scrisă cu grijă şi cu cumpănire, fără altă preocupare decît aceia de a exprima cîteva impresii şi cîteva idei.

Impresii şi idei, de cele mai multe ori, interesante. D. Barnoschi, ştie să descopere în locuri descrise pînă acum de zeci de ori detalii nouă şi aspecte puţin cunoscute. Şi se pricepe să enunţe cu privire la aceste detalii şi aspecte, aprecieri originale, cîteodată cu o uşoară intenţie paradoxală şi adeseori cu humor.

Sînt în „Ahileion-Nudist-Palace" cîteva bucăţi remarcabile. Prima, care a dat şi titlul cărţii, este o evocare a celebrului palat Ahileion din insula Corfu, reşedinţa, pe vremuri, a împărătesei Elisabeta a Austro-Ungariei, iar astăzi falanster internaţional al nudiştilor. D. Barnoschi zugrăveşte în culori vii viaţa nudiştilor, maniaci ai vieţii în aer liber şi snobi ai întoarcerii la natură. Nudismul este un semn că lumea modernă este intoxicată de civilizaţie. Nevoia de primitivism este o reacţie obişnuită la omul modern, pentru care confortul material a ajuns să fie cotidian şi banal, iar obligaţiile de tot felul impuse de complicatul ruaj al societăţii actuale au ajuns adevărate corvezi.

Notaţiile pariziene ale d-lui Barnoschi sînt vrednice de toată atenţia. E greu să spui lucruri nouă despre Paris. D. Barnoschi s'a grăbit, dealtfel, să noteze cu ironie aspectele false ale Parisului văzut de străini. Dărîmă, astfel, multe prejudecăţi şi multe păreri greşite, restabilind, de multe ori, adevăratul aspect al Parisului, cu o fineţă de observaţie care îi face cinste. Aşa, de exemplu, în bucata „Metecul şi midineta", „Contraste şi armonii parisiene", etc.

Dealtfel, aceiaşi atitudine şi aceiaşi dorinţă de a contrazice părerile general admise se observă în toate bucăţile care alcătuesc volumul „Ahileion-Nudist-Palace". Este o atitudine care merită să fie apreciată, bine înţeles atunci cînd e justificată.

D. Barnoschi o justifică, mai întotdeauna, prin sforţarea (de multe ori încununată de succes) de a da o interpretare nouă vieţii, oamenilor şi locurilor pe care le descrie în impresiile d-sale de călătorie.

Al. A. Philippide

* * *

Stefan Zweig, *Nietzsche*, Paris, 1931.

Stefan Zweig nu e nici un critic literar propriu-zis şi nici un biograf romanţat. E ceiace se numeşte astăzi, din ce în ce mai frecvent, un eseist. Articolele sale nu-şi propun, ca studiile de critică literară propriu-zisă, un scop precis şi un obiect limitat. El atinge în treacăt unele puncte de vedere, neglijează altele, luminînd doar unele din aspectele care-l interesează într'o operă. Ca şi în studiile sale asupra lui

Tolstoi, Dickens, Balzac el dă dovadă de intenții profunde și originale. Arta sa de expresie, nervoasă și clasică în același timp, reușește să spună tot ce vrea.

In Nietzsche, St. Zweig deosibește cu pătrundere cîteva aspecte în adevăr noi.

Primul capitol se intitulează: „Tragédie sans personnages".

Iată despre ce e vorba: „Tragedia lui Fr. Nietzsche e o monodramă: ea nu ne prezintă, pe scurta scenă a vieții sale, nici un alt personaj decît pe el însuși. In timpul tuturor actelor acestei tragedii care se precipită ca o avalanșă, acest luptător solitar se găsește singur sub cerul furtunos al destinului său. Nimeni nu e cu el, nimeni nu i se opune, nici o femee nu îndulcește cu prezența ei duioasă tensiunea atmosferei. Orice mișcare pleacă dela el și se răsfringe asupra lui: cele cîteva figuri, care la început merg în umbra sa, întovărășesc doar cu gesturi mute de mirare și de groază eroica sa antrepriză, și se îndepărtează apoi încet ca de un pericol. Nu adresează vorba nimănui și nimeni nu-i răspunde".

Alt capitol se intitulează: „Don Juan de la connaissance". Acolo găsim, printre altele, următoarele: „Emanuel Kant trăește, cu cunoștința, ca cu o nevastă. Se culcă cu ea timp de patruzeci de ani în același pat spiritual și procreează o întreagă familie germană de sisteme filozofice, ai cărei descendenți locuesc încă în lumea noastră burgheză. Raporturile sale cu adevărul sînt absolut acelea ale unui monogam — ca și acelea ale discipolilor săi Fichte, Schopenhauer, Hegel. Ceiace îi împinge către filozofie e o înaltă voință de ordine, care n'are nimic demoniac, o bună voință germană, obiectivă și profesională... Ei au pentru adevăr o dragoste onestă, durabilă și fidelă. Ei văd în adevăr o soție și un bun asigurat de care nu se separă pînă la moarte și căruia nu i-au fost niciodată infideli". In timp ce Nietzsche e amantul, Don Juanul adevărului...

Celelalte capitole conțin observații tot așa de ascuțite și tot așa de interesante.

* * *

Stefan Zweig, *Joseph Fouché*, Paris. 1931.

Fouché, călugăr convențional, trădind convențiunea pentru directorat, pe acesta pentru Napoleon, pentru ca pe acesta din urmă să-l vîndă restaurației, trece drept tipul marelui oportunist. Cariera sa și liniile ei generale seamănă oarecum cu aceia a lui Talleyrand. Ambii clerici ca formație și trădători ca profesie. Numai că Talleyrand, cu gusturi de grand seigneur, cu aere cinice, lucra la lumina zilei, pe față. Fouché e agentul de siguranță, polițistul secret care lucrează tenebros, știe tot ce se petrece, deține toate slăbiciunile și

scăderile potentaților zilei, pe care le exploatează apoi în utile șantaje.

Fouché e omul care, ca unele păsări care au instinctul magnetic al orientației în spațiu, avea instinctul puterii. El știa, prin toate vicisitudinele unde se îndreaptă busola, către care regim vor veni favorurile destinului. Și apoi se alipea de cel mai puternic.

Tip abject din punctul de vedere al politicii democratice, care aliază la interesul politic adesea și elemente etice de sinceritate și loialitate, Fouché e o figură gustată de protagoniștii vechii politici de camarilă, de anticameră și de infinite intrigării.

Amator de pitoresc în toate domeniile vieții, St. Zweig ne-a dat un interesant portret al acestui trist personaj.

M. R.

* * *

Mélanges Paul Thomas, Recueil de mémoires concernant la philologie classique, dédié à Paul Thomas. Bruges, Imprimerie Sainte Catherine 1930 (En vente à la librairie Buyens, Gand) 757 p. 8° mare, 60 fr.

Un mare număr de prieteni, foști elevi și admiratori ai eminentului filolog clasic de la Gand, Paul Thomas, membru al Academiei regale din Belgia și corespondent al Institutului, au publicat un volum festiv, în onoarea bătrînului maestru, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de muncă științifică.

Organizarea acestei publicații se datorește d-lui Paul Faider, fostul elev al d-lui Paul Thomas și actualmente succesorul la catedra de filologie clasică de la Universitatea din Gand.

In fruntea volumului, d. Paul Faider ne dă bibliografia lucrărilor d-lui Paul Thomas, dela 1871 și pînă la 31 Decembrie 1929: o activitate științifică uriașă, pentru care acest Nestor al clasicismului are tot dreptul la admirația noastră.

Numele autorilor, care apar de mai multe ori în această lungă listă (40 de pagini!), sînt acelea ale lui Plautus, Terentius, Cicero, Sallustius, Vergilius, Seneca, Petronius, Tacitus, Suetonius, Iuvenalis, Apuleius, Minucius Felix, Iulian Apostatul.

După bibliografie urmează, pe cuprinsul a 757 de pagini, articole ocazionale scrise de 78 de savanți, tratînd probleme care aparțin aproape tuturor disciplinelor științei antichității. Astfel ne este, într'adevăr, imposibil să vorbim despre fiecare articol în parte și ne vom mulțumi cu o grabnică trecere în revistă a cîtorva dintre ele.

In domeniul epigrafiei latine: *Le diplôme de Jean Mas-*

péro de J. Carcopino. D. Carcopino, interpretînd această diplomă militară găsită în Egipt, elucidează chestiunea controversată a căsătoriei soldaților romani: de la Claudius și pînă la anul 197, orice căsătorie a soldaților era considerată nelegitimă, însă era *tolerată* și numai la liberare devenea legală. După 197 astfel de căsătorii erau declarate legitime și'n timpul serviciului și numai confirmate la liberare.

In domeniul istoriei și instituțiilor antice: d. Eugène Albertini publică *Un témoignage de saint Augustin sur la prospérité relative de l'Afrique au IV-e siècle.*

Această mărturie este un pasaj din dialogul augustinian *De ordine*, scris în retragerea de la Cassiciacum între 386—387. Spune acolo sfîntul Augustin (I 3 § 6) că într'o noapte, deranjați de sgomotul apei din bae și de niște șoareci, s'a trezit pe întuneric, împreună cu prietenul său: „erant enim tenebrae; quod in Italia etiam pecuniosis prope necesse est".

Din cauza scumpetei uleiului în Italia sec. IV-lea chiar și cei bogați nu puteau avea lumină in timpul nopții. In mintea sa, Augustin făcea desigur comparație cu Africa natală, care, dacă din pricina dezorganizării comerțului nu mai putea exporta, nu ducea însă lipsa acestui produs. Informația din Augustin e sprijinită și prin citarea unei scrisori a lui Symmachus către împărat, prin care cerea ulei pentru Roma.

D. Marcel Hombert descopere printre însemnările banale dintr'un papyrus, o licărire de viață antică în Egipt *(Une famille nombreuse en Egypte au II-e siècle)*.

D. Paul Monceaux în *La formule „qui mecum sunt fratres" dans la correspondance de saint Augustin*, ne aduce cîteva lumini asupra istoriei monahismului african. Sfîntul Augustin a creat la Hippona două mari mănăstiri, care au dăinuit pînă la năvălirea Vandalilor în Africa. Formula *„qui mecum sunt fratres"* sau *„qui tecum sunt fratribus"* există numai în scrisorile din vremea episcopatului său și atestă succesul și întinderea propagandei ascetice în diferitele părți ale Africei, unde colegii săi se sileau să-l imite.

In *Du groupement des peuples en états d'après le De officiis de Cicéron I, 53*, canonicul E. Remy arată că, după doctrina politică a stoicismului, unitatea linguistică nu era o condiție pentru unitatea politică, căci, pentru aceasta din urmă, era de ajuns comunitatea de bunuri politice și sociale.

In *L'éloge de l'Italie par Varron*, d. R. Scalais se întreabă dacă tabloul Italiei agricole din *De re rustica* (I, 2, 3—8) corespunde realității, sau e pură retorică. Autorul arată că sînt exagerări în acest elogiu, dar se găsesc și informații directe și adevărate. In epoca lui Varro, via și măslinul caracterizează economia agricolă a Italiei, căci Africa și Egiptul dădeau grîul, în timp ce Orientul primea vin și uleiu din Italia.

Astfel, Varro fiind un scriitor realist, elogiul său cuprinde multe adevăruri.

Printre articolele privitoare la limba latină e de remarcat în primul rînd acela al d-lui R. Durand despre expresia *altero die*.

In *De bello Gallico* VII 68, 2, ni se spune că Cezar a urmărit pe Galli (după lupta de cavalerie, în care a fost înfrînt Vercingetorix) „quantum diei tempus est passum" și că *„altero die* ad Alesiam castra fecit".

Fiindcă atît Napoleon al III-lea cît și un savant ca d. Toutain traduc *altero die* prin *„le surlendemain de la bataille"*, d. Durand întreabă din nou textele, de la Plautus pînă la sfîntul Hieronim, și găsește peste tot că *altero die* = „a doua zi", deoarece *alter* e față de *primus* ca *duo* față de *unus*.

D. A. Ernout vede în istoria cuvintelor *ilico, ilicet* un bun exemplu despre tendința ce există adesea în limbă de a apropia două cuvinte homonime sau paronime. *Ilico* și *ilicet* n'au nimic comun la origine: *ilico* <**en stlocod* are sens local și temporal=pe loc, îndată; *ilicet* < *ire licet*, formulă de congediere (=actum est=s'a făcut, gata). Trecînd în limba curentă, și-a pierdut sensul tehnic, pentru a cîștiga în întindere și'n imprecizîune. Cezar nu întrebuințează aceste cuvinte; la Cicero apare foarte rar numai *ilico;* iar la Vergiliu, în Eneida, găsim de cinci ori *ilicet* sinonim cu *ilico*.

In micul articol *„Ibam forte via sacra", philologie et topographie*, cunoscutul savant francez d. J. Marouzeau, plecînd de la o problemă de ordinea cuvintelor în frază, ajunge la o concluzie topografică. Expresia *via sacra* este o excepție, pentrucă ordinea tradițională era *sacra via* (cf. Cicero, Varro, Hor., Venius Flacius).

Aceiași problemă se pune și pentru altă stradă din Roma *nova via*. Explicația d-lui Marouzeau e următoarea: ne aflăm în prezența a celor două străzi mai vechi din Roma; s'a zis *via* pentru stradă (=vicus, clivus, semita), pentrucă atunci Roma consta din mai multe burgade, legate prin *viae;* nefăcînd parte dintr'un sistem constituit de drumuri, cuvîntul *via* a fost lămurit printr'un *calificativ*, nu printr'un *determinativ* și de aceia adjectivul a fost antepus.

In domeniul literaturii grecești, foarte puține articole, dintre care două mai ales ne-au oprit atenția: Notele critice asupra cîtorva pasaje din Iulian, de d. I. Bidez și studiul filozofic: *Les idées de Platon et l'évolution d'Aristote* de d. Paul Shorey.

In schimb articolele de literatură latină abundă. D. Alb. Counson face o interesantă paralelă între Malherbe și Horatius; d-na Marie Delcourt, în *L'esthétique d'Horace et les*

lettres grecques, se arată foarte conservativă în chestia izvoarelor greceşti ale lui Horatius, în Arta poetică, căutind să reducă valoarea uneia din cele mai importante descoperiri pe terenul filologiei clasice, aceia că Horatius în epistola amintită a fost influenţat de ideile peripateticului Neoptolemos din Parion.

D-na Delcourt insistă asupra influenţei lui Plato (*Phaidros* 264 c, pentru compoziţia armonioasă şi *Protagoras* 325 c, pentru valoarea educativă a poeziei). Studiile d-lor Norden, Jensen şi Rostagni (a se vedea *Arte poetica di Orazio*, Introduzione, Torino, 1930) reprezintă însă cuceriri definitive pentru ştiinţă.

D. Paul Faider (*La lecture de Sénèque dans une abbaye du Hainaut)*, cercetînd manuscrisele din mănăstirea Bonne-Espérance (Belgia) fondată în anul 1130, se opreşte la două manuscrise ale lui Seneca: cod. 18/111 cuprinzind excerpte din scrisorile către Lucilius (2—66) şi cod. 48/102, (ambele aflătoare actualmente la biblioteca din Mons), le compară şi stabileşte că excerptele au fost făcute în sec. al XIII-lea după cod. 48/102, fără totuşi ca numele lui Seneca să fi fost pomenit. De aci conchide că, dacă în secolul al XII-lea Seneca era cetit şi înţeles la Bonne-Espérance, cu un secol mai tîrziu, în aceiaşi mănăstire, se făceau excerpte din scrisorile lui, ca dintr'un anonim!

D. Léon Halkin (*La date de publication de la Guerre des Gaules de César)*, reluînd cele trei păreri despre data publicării comentariilor, militează, cu argumente nouă, pentru redactarea şi publicarea lor succesivă şi anume: cartea I şi a II-a la sfîrşitul anului 57 (după victoria asupra Helveţilor şi a lui Ariovistus) cartea a III-a şi a IV-a la sfîrşitul anului 55 (după expediţia în Germania şi Britania), iar cartea a V-a, a VI-a şi a VII-a la sfîrşitul anului 52 (după înfringerea lui Vercingetorix).

Cezar, duşmănit de senat, trebuia să acţioneze asupra opiniei publice din capitală, asupra maselor populare şi, astfel, după fiecare campanie, iarna, îşi redacta însemnările.

In *Sénèque et Calpurnius Siculus*, d. J. Hubaux încearcă *cel dintîi* şi cu succes de a stabili o relaţie între tratatul *De clementia* al lui Seneca şi *Egloga I* a poetului de curte Calpurnius Siculus. (In acest articol, d. Hubaux utilizează concluziile precise din valoroasa lucrare a d-lui Paul Faider *De la Clémence*, première partie (Introduction), Gand. 1928 (Paris, Champion).

In sfîrşit, d. René Waltz (*La IV-e églogue et Asinius Gallus)* adaugă o justă notă la monumentala interpretare a eglogei a IV-a de către d-l Carcopino (cf. *Virgile et le mystère de la IV-e églogue*, Paris, L'Artisan du livre, 1930).

După d. Carcopino, faimoasa eglogă a fost inspirată de pacea dela Brindisium, din anul 40, la care Asinius Pollio luase parte decisivă, iar copilul celebrat va fi fost copilul lui Pollio, Asinius Saloninus.

In timp ce d. Carcopino se sprijină în aceasta din urmă afirmaţie numai pe Servius, d. Waltz invoacă o mărturie mai sigură, aceia a lui Asconius Pedianus şi a lui Suetonius; copilul celebrat a fost Asinius Gallus, născut chiar în anul 40.

Profeţiile sibiline din egloga a IV-a — pe care probabil Asinius Gallus o ştia pe de rost — au contribuit desigur în bună parte la nefericirea acestuia; din pricina aroganţei sale, sporită încă de versurile lui Virgilius, Gallus murit în temniţele lui Tiberius.

Graba unei dări de seamă ne-a făcut să trecem peste o mulţime de alte interesante articole, scopul nostru fiind numai de a trezi interesul pentru acest mare volum festiv, care nu va trebui să lipsească din biblioteca nici unui filolog clasic.

C. Balmuş

Revista Revistelor

Agonia vechiului regim francez și formarea spiritului revoluționar

Cercetând cauzele revoluției fran ceze în lumina teoriilor marxiste, d. Andrei Oțetea combate pe de o parte opinia curentă, care prezintă vechiul regim ca un bloc ce s'a prăbușit brusc în 1789, iar pe de alta concepția care vede în revoluția franceză aplicarea preconcepută și sistematică a programului de reformă elaborat de filosofia secolului al XVIII-lea.

„Revoluția franceză, care în 1789 a surprins prin spontaneitatea și prin forța sa, a fost pregătită de transformarea economică și de progresul intelectual al unui secol întreg".

Revoluția franceză a fost desnodămîntul fatal și logic al luptei întreprinse de clasa de mijloc, încă dela sfîrșitul evului-mediu, împotriva privilegiilor feudale, iar triumful ei — consacrarea legală a superiorității economice și culturale a burgheziei.

Desagregarea progresivă a instituțiilor vechiului regim s'a produs paralel cu descompunerea bazei lor economice, și idealul revoluționar care se desprinde din filosofia secolului al XVIII-lea n'a făcut decît să exprime nepotrivirea dintre realitate și diferitele instituții, dintre moravuri și legi, dintre tradiția rău înțeleasă și progresul natural.

„Vechiul regim a intrat în descompunere înainte ca termenul revoluție să fi fost pronunțat... Lally Tollendal a făcut bilanțul definitiv al vechiului regim: regele „înșe lat", adică ostil avertismentelor ș aspirațiunilor supușilor săi, legi țării fără putere executorie, ser viciile publice complect dezor ganizate, armata atinsă de spiritu de revoltă, 25 milioane de Fran ceji fără judecători, particularis mul provincial redeșteptat și ame nințând unitatea națională, tezau rul vid, falimentul iminent, auto ritățile fără respect pentru liber tățile particularilor și incapabil să mențină ordinea, poporul fără altă nădejde de salvare decît con vocarea Statelor generale și fără mijloace legale de a sili pe reg să le convoace!"

Rostul principal al revoluție franceze a fost să suprime distinc țiunile juridice dintre clase, să re adapteze instituțiile la realitățile e conomice ale vremii și să reparti zeze din nou clasele sociale dup rolul lor economic.

D. Oțetea susține că astfel revo luția franceză n'a făcut decît s dea o consacrare legală transfor mărilor lente înfăptuite de secole le precedente, confirmînd vorba a dîncă a lui Chateaubriand: *„La Révolution était accomplie quand elle a éclaté!"*

(A. Oțetea: *Minerva*, 1930, No 2—3).

★

Prințul Bülow și memoriile sale

Prințul Bülow, fost cancelar al Imperiului german între 1900— 1909, — înafară de calitatea sa na-

turală de german pasionat și de Prusian mai mult încă decît de german, era un om care avea un gust apreciabil pentru cultura latină. Niciodată un german nu a stăpînit atita măsură în vorbă și atita ordine în spirit. El avea ceva din grația italiană: iubea Roma și, mai tîrziu, căsătoria sa cu fiica Donei Laura Minghetti a făcut să se desvolte și mai mult aceste înclinații, care făceau atît de plăcute relațiunile cu el.

Poate că el căuta prea mult să placă. El apărea astfel ca un personaj care nu era în întregime ceea ce era în realitate, pentrucă se părea uneori că se poartă cu oarecare ușurință față de adevăr. Dealtfel membrii colegiului diplomatic din Berlin, ieșind din cabinetul său, rețineau din întrevederea lor o impresie de incertitudine.

Acum au apărut memoriile sale. Caracterul pe care-l au ele, fac să se creadă că ele ascund mai multe dedesubturi, decît s'ar părea la prima vedere. Este interesant în orice caz să se compare cu „Gînduri și Amintiri" ale prințului Bismark. Se poate măsura astfel distanța care separă talentul, oricît de mare ar fi el, de geniu. Memoriile prințului Bülow, cu tot imensul talent al autorului lor, nu au înălțimea de gîndire a amintirilor lui Bismark. In ele se simte prea puternic amărăciunea unui suflet rancunos și mîndru. Se pare că autorul nu are decît o grijă: aceea de a se descărca de orice responsabilitate în catastrofa care a prăbușit Imperiul; de a face să recadă păcatele Germaniei pe spinarea lui Bethmann-Holweg, succesorul său, și a Impăratului. El a scris astfel cel mai grav document din cîte au fost publicate împotriva Germaniei însăși.

Bülow, ce e drept ,are grija să separe poporul german de guvernul său. Este un sofism destul de răspîndit astăzi, de a prezenta democrațiile totdeauna nevinovate de actele guvernelor și este curios de a vedea un aristocrat ca Bülow, adoptînd hotărît această teză. Este aceasta o cale foarte ușoară pentru un popor de a declina orice responsabilitate. Incolo, Bülow nu pierde nici o ocazie de a face un rechizitoriu aspru împotriva atitudinilor și părerilor Impăratului și ale lui Bethmann-Holweg.

Memoriile lui Bülow cuprind descrierea unei mulțimi de indiscrețiuni, de propuneri fanteziste și de ceeace numește el palavre de ale Impăratului. Aceste mărturisiri aruncă o lumină stranie asupra felului în care se rezolvau afacerile în Wilhelm-strasse. Totuși ușurința cu care ele sînt scoase în vileag este atît de neașteptată din partea unui om așa de rezonabil, încît îți vine să te întrebi, dacă nu cumva — luînd toate precauțiunile pentru a nu fi responsabil de nimic — Cancelarul nu s'a gîndit că această publicațiune scandaloasă ar putea să aibă un efect util, să confirme observațiunile pe care el le împărtășea împăratului și să-l forțeze pe acesta de a se controla mai bine. Prințul Bülow admira mult pe Machiavel.

Totuși împăratul avea cîteodată în repezeala judecăților sale, străfulgerări de bun simț. Și cu tot sîngele său rece, prințul Bülow a văzut mai puțin just decît împăratul ,cînd acesta ezita să debarce la Tanger și cînd condamna atitudinea cabinetului Viviani cu ocazia anexării Bosniei și a Herțegovinei. El a avut multă încredere în Bülow: el i-a dat tot ce putea să-i dea; el l-a făcut conte, prinț, vultur negru. El spunea că Bülow va fi Bismarck-ul său; înfine ei au lucrat împreună unsprezece ani. La această lungă prietenie, prințul Bülow a răspuns scriind: „Rechemarea prințului Bismarck la începutul domniei, și fuga la sfîrșitul ei, e prea mult pentru Wilhelm al II-lea și aceasta e mai mult decît poate ierta istoria".

Această judecată severă, poate s'o pronunțe oricine în Europa și în Germania, dar pentru Bülow era mai cavaleresc de a nu face din memoriile sale un rechizitoriu împotriva suveranului pe care el l-a servit.

Nu trebuie să ne mirăm că prințul Bülow, care a vorbit despre Wilhelm II așa cum am arătat mai

sus, n'a cruțat nici pe atîta pe succesorul său Bethmann-Holweg și pe secretarul de stat Jagow.

E adevărat că Bethmann-Holweg nu era un diplomat: el nu era decît un funcționar îngrijat să servească bine voința împăratului. Dar oricum, el avea mai multă generozitate decît Bülow. El a dovedit-o în chestiunea Poloniei unde simțea că există o nedreptate care se cere îndreptată. Bülow îi reproșează atitudinea sa conciliantă față de Poloni, pentrucă el ca și Bismarck, avea pentru ei ură și dispreț. Politica de expropriere pe care a dus-o el împotriva lor era o lovitură excesivă pentru această populație nefericită.

Astfel sînt memoriile lui Bülow. El a depus în ele mierea sufletului său, dar făcîndu-ne să înțelegem toată slăbiciunea oamenilor de care se plînge, el s'a desvăluit pe sine. Prin grija cu care se laudă pe sine, el ne-a dovedit cît era de îngîmfat și cît de mult se îngrijea el, ca și Împăratul său, de aparențe. Marea sa inteligență nu era generoasă.

Într'o zi vorbind cu D. de Kiderlen Waechter despre Herbert de Bismarck, pe care l-am cunoscut și care m'a impresionat prin duioșia cu care vorbea despre tatăl său, eu am comparat violența sa cîteodată brutală cu farmecul diplomatic al lui Bülow.

— Da, îmi răspunse d. de Kiderlen, dar Herbert de Bismark avea o calitate care-i lipsea lui Bülow.

— Care? întrebai eu.

— Inima.

(Jules Cambon: *Revue des deux mondes*, 15 Avril 1931).

✶

Șomajul în lume.

O gravă criză de șomaj bîntuie în prezent toate țările lumii. S'a spus nu de mult că ea atinge douăzeci de milioane de muncitori; această cifră în mod practic este incontrolabilă, dar informațiunile oficiale furnizate de unele state, dovedesc amplitudinea acestei crize. Ea nu a ferit nici statele mici: Danemarca, Olanda, Belgia, Cehoslovacia, Austria. Este ceva mai r
dusă în Italia și Franța. Atinge i
să proporții înspăimîntătoare în ț
rile industriale înaintate. German
care în 1913 nu avea decît 95.0
de șomeri la un număr de peste
milioane de muncitori sindicaliz
numără 4.990.000 la 15 Februar
1930. Statele Unite marchează
creștere a șomajului de 149% de
Aprilie 1930 pînă la Ianuarie 193
atingînd cifra de 6 milioane. S
tuația este și mai penibilă în A
glia, unde din 1921 numărul ș
merilor a scăzut sub un milio
iar la 9 Martie 1931 era de 2 m
691.000.

Trebuie să distingem două
chiar trei feluri de șomaj. Un
este șomajul de sezon, al muncit
rilor din întreprinderile care l
crează mai intens numai în une
trimestre ale anului (construcți
haine) și nu prezintă nici un pe
col. Nu e la fel cu celelalte do
feluri de șomaj, calificat într'u
fel puțin cam barbar: unul cicli
celalt tehnologic sau organic.

S'a constatat în societatea noa
tră modernă, existența unor verit
bile cicluri economice, în care p
rioade de depresiune urmează r
gulat perioadelor de desvoltare
prosperitate. Cum epocile de criz
sunt totdeauna marcate prin lice
țieri de personal, s'a dat nume
de ciclic șomajului care se prod
ce în acest moment.

Dar de cîțiva ani încoace se ob
servă un altfel de șomaj, zis te
nologic sau organic. El se manife
tă nu în timpul perioadelor de pl
nă prosperitate și se datorește e
tensiunii prea repezi a mașinism
lui. Totuși glasuri competente, î
frunte cu acela al lui Ford, se r
dică împotriva ideii șomajului te
nologic. El spune în ultima sa l
crare. *Le Progrès:* „Este destul d
răspîndită părerea că șomajul s
datorește introducerii mașinilo
cari execută munca ce se făcea a
tădată de mînă. Aceasta este totu
o eventualitate destul de rară; pen
trucă, dacă mașinile sînt între
ințate în mod judicios, ele vor cr
ea debușee noi pentru muncă." S
Ford citează exemplul său perso
nal: lista salariaților acestui apări

tor al mașinismului a crescut, în mai puțin de treizeci de ani, dela 3 oameni la mai mult de 100.000. Șomajul care bîntuie în prezent se poate prin urmare să fie agravat temporar prin raționalizare, dar el nu e o consecință a acesteia din urmă.

Se pare dimpotrivă că el a fost condiționat de o serie de cauze a căror parte exactă nu se poate distinge și care, pedeasupra, nu au jucat cu aceiaș forță în diferite țări. În unele state, factorul demografic concurează într'o măsură importantă șomajul prezent. Cauze de ordin financiar vin să se adaoge și ele la agravarea crizei. Mărirea capacității industriale survenită în multe din statele beligerante în timpul războiului și imediat după el, stăvilită de concurență sau de pierderea unor debușee enorme (Rusia, China) a influențat la rîndul său criza răsfrîntă asupra tuturor țărilor lumii.

Dar indiferent de cauze și de partea lor în provocarea șomajului mondial, noi avem în față faptul brut al existenței lui cu toate consecințele dureroase. Care este remediul? Primul gînd aleargă la asistență. Anglia și Germania practică asistența obligatorie, alte țări recurg deasemeni la ajutorarea șomerilor. Dar această cale nu remediază decît efectele șomajului, nu fenomenul însăși. Dealtfel ceiace cer muncitorii este lucrul. S'au preconizat o serie de alte mijloace. Ajutorarea industriilor atinse de criză din partea Statului; prelungirea cu un an a școlarității obligatorii; efectuarea unui vast program de lucrări publice, susceptibil să ocupe un număr considerabil de muncitori. Dar toate aceste măsuri nu sînt decît paliative. Cheltuelile pe care le comportă și sarcinile fiscale pe care le impun nu le depărtează prea mult de ajutorarea prin asistență.

Există două propuneri pentru înlăturarea șomajului însăși. Ele se opun în mod ireductibil. Prima este susținută de Consiliul de Administrație al Biuroului Internațional al Muncii și constă în micșorarea zilei de muncă la 7 ore cu scopul de a proporționa durata muncii cu productivitatea simțitor crescută a acesteia. Ea presupune însă menținerea salariilor la nivelul dinainte, ceiace face imposibilă scăderea prețurilor de cost și deci și mărirea puterii de cumpărare a consumatorului, condițiune esențială pentru înlăturarea crizei. S'a recurs atunci la o altă idee, susținută între alții și de Ch. Gide și pusă în aplicare în multe state, aceia de a micșora costul de producție, chiar cu riscul de a provoca o scădere temporară a salariilor. Scăderea prețurilor mărește însă puterea de cumpărare a consumatorului, înviorînd piața. Puțin cîte puțin se vor relua transacțiunile, viața economică se va desvolta din nou, debușeele industriale se vor lărgi și criza dureroasă pe care o trăim va dispărea înfîrșit.

(Jacques Leblanc: *La Revue de France*, 1 Mai 1931).

✶

Problema continentului American.

America de Sud, ale cărei agitațiuni sînt frecvente și superficiale, formează un ansamblu de țări foarte bogate, foarte vaste și foarte puțin populate. Nu există echilibru între resursele sale posibile și mijloacele de acțiune actuale. Chiar pentru ceiace s'a făcut pînă acum, a trebuit să se facă apel la capitaluri străine. Această intervențiune financiară a străinătății nu prezenta altădată decît inconveniente morale. Ea nu constituia un pericol pentru independența politică a națiunilor Americei latine. Capitalurile proveneau din Franța, Germania, Anglia, Belgia, Olanda, Statele Unite. Această divizare a participării financiare excludea orice idee de tutelă din partea împrumutătorilor. Războiul mondial a îndepărtat Europa dela colaborarea financiară de altădată. Ea a trebuit să facă față unor cheltueli, a căror cifră nu a fost niciodată prevăzută. Statele Unite, îmbogățite, au rămas aproape singure să subvenționeze întreprinderile vecinilor lor din Sud, tocmai în momentul cînd aceștia descopereau la ei mari can-

tităţi de petrol. Statele Unite ştiu să-şi sprijine puterea lor financiară pe toată puterea pe care o acordă ei doctrinei Monroe. Ei fac din ea expresiunea morală a forţei lor materiale.

Această doctrină, consecinţă a politicii de coaliţiune care-l doborî pe Napoleon, dădu Statelor Unite o aparenţă de drept protector faţă de naţiunile americane de origină latină. Astăzi Statele Unite controlează mai mult sau mai puţin deschis mai multe ţări vecine: Mexicul, Cuba, Haiti, Panama, Nicaragua. Departe de a fi populat şi pus în valoare propriul lor teritoriu imens, metoda lor de activitate este astfel, că ei nu pot admite ca alte ţări să poată trăi după un ritm deosebit de al lor şi mai ales să le cumpere puţin. Rasă locală energică şi întreprinzătoare, profesînd cultul succesului şi ura contra nepăsătorilor şi a profitorilor, Americanii caută să folosească ceiace ei consideră ca un abandon datorit lipsei de mijloace de acţiune. Ei oferă aceste mijloace. Conflictele locale între acei care într'o republică a Americei de Sud voiau să le refuze şi aceia cari doriau să le accepte, au dus la revoluţiile nu de mult înregistrate.

Fapt este că Statele Unite constituie astăzi o forţă fără contragreutate în lumea nouă. Tinerei naţiuni americane îi trebuie o noţiune într'adevăr religioasă a dreptului public, pentruca ea să evite de a face uz de forţele sale faţă de statele cu totul incapabile de a-i rezista. Istoria Europei poate să facă să fie apreciată această atitudine pînă acum relativ înţeleaptă. Ceiace nu împiedică alte naţiuni americane să se îngrijească de viitorul lor. Canada încă nu e ferită de o serie de îngrijorări pe cari i le insuflă puternicul vecin dela Sud.

Totuşi America latină pare să se inspire, în raporturile sale cu Uniunea, de faimosul adagiu: *Timeo Danaos...* Ea este obiectul ofertei de capitaluri pentru exploatarea bogăţiilor naturale, în special a petrolului. Deasemeni pentru construirea căilor de comunicaţie, absolut necesare pentru desvoltarea economiei sud-americane şi adevărata cauză a separării continentului în şaisprezece puteri, atunci cînd ar fi fost normal ca ele să constituie o singură patrie federală, aceia visată de Bolivar. Americanii de sud ar vrea să găsească în altă parte colaborările ce le sunt necesare. Ei s'ar vedea reduşi la o adevărată vasalitate dacă n[u] face să depindă dezvoltarea lor materială de un ajutor nord-american. Creditorii europeni nu ar putea să fie aşa de periculoşi pentru o independenţă la care ei ţin cu pasiune.

Imparţialiatatea obligă se se spună că Americanii de Nord numără printre vecinii lor din Sud, administratori serioşi, ca şi oameni cari preferă o colaborare americană pentru desvoltarea ţărilor lor din frica de a nu le vedea rămînînd mai prejos de puterea lor de expansiune. Franţa nu pare să vrea să l[e] acolo locul ce i se oferă. Singură în Europa, Germania, doritoare de a-şi relua rangul său de altădată, desfăşoară o activitate care nu dispune de enormele surse financiare ale Statelor Unite. In această privinţă concurenţa americană este invincibilă.

Ziarele Americei de Sud ne aduc la cunoştinţă proiectul nord-american al unui *Camino grande*, legînd Ottawa cu Rio-de-Janeiro prin Washington, Laredo, Mexico, Panama, Bogota, Quito, Lima, Sucre, Valparaiso, Montevideo, Asuncion. Amploarea şi evaluarea cheltuelilor unei astfel de concepţiuni n'a putut să se nască decît în spiritul unui dintre acei Americani de Nord, pătrunşi de misiunea ţării lor şi dornici să lege sub controlul lor toate părţile celor două Americi.

(L.-G. Numile: *Journal des Economistes*, 15 Avril 1931).

✱

Henric Ibsen.

O serie de noi cercetări întreprinse de istoriografii literari de astăzi ai Norvegiei, au scos la lumină date şi fapte necunoscute pînă în prezent asupra copilăriei şi

primei tinereţi a marelui dramaturg scandinav. Iată ce ştim astăzi despre primii ani ai vieţii sale.

Ibsen s'a născut într'un mic orăşel din sudul Norvegiei, Skien, la 20 Martie 1828. Tatăl său era negustor şi a dus o viaţă largă şi destul de dezordonată, pînă cînd în 1835 dă faliment şi este silit să se mute cu soţia şi cei cinci copii ai săi la Venstoeb, o mică fermă situată lîngă Skien. Leneş şi uşuratec, vînătoarea şi băutura îl preocupă mai mult, decît nevoile familiei sale, căreia singură soţia lui — mama lui Henric — îi asigură un traiu suportabil. Neînţelegerile dintre părinţi cari nu puteau să lipsească într'un menaj de sărăcie şi nepotrivire de caractere, au lăsat în Ibsen din copilărie o neîncredere profundă pentru căsătorie, o îndoială gravă asupra familiei. Totuşi părinţilor săi el le datorează cîteva din trăsăturile firii sale. De la tată el a primit darul criticii şi al caricaturii şi îndrăzneala, deastfel pur teoretică, de speculator. Dela mamă, odată cu nasul scurt şi părul negru, gravitatea morală, tăcerea meditavă şi îndîrjirea la muncă; în total, lucrurile cele mai bune din moştenirea sa.

Ibsen a stat la Venstoeb şase ani şi aici a făcut prima cunoştinţă cu cărţile care au format din el un pasionat cititor şi au dat impuls imaginaţiunii sale. El se joacă cu figuri tăiate în carton şi dă reprezentaţii de magie în cercul rudelor şi al vecinilor. Se naşte dramaturgul şi magul. Aceste jocuri vor avea un rol considerabil în desvoltarea lui ulterioară.

In 1844 Ibsen părăseşte pentru totdeauna casa părintească. Inafară de o apropiere survenită mai tîrziu faţă de sora sa Hedviga — cea mai înrudită sufleteşte cu el din toată familia — ceilalţi nu au avut din partea lui nici scrisori, nici vizite. Ruptura a fost totală şi aproape crudă — dar tot aşa de mare era prăpastia dintre el şi părinţii şi fraţii lui, dintre cari cel mai bine plasat a ajuns gardian de far. Ibsen devine ajutorul unui farmacist din Grimstad, cu perpectiva depărtată de a ajunge cîndva medic. Oamenii din Grimstad l-au cunoscut timp de trei ani cît a stat acolo, „mic şi slab, dar bine legat, murdar, cu o şuviţă de păr negru atîrnînd pe frunte şi cu o privire nesigură, fugitivă". Complect singur, străin şi sărac, în casa farmacistului-patron i se întîmplă banala şi penibila aventură a tinereţii. Inainte de a fi împlinit optsprezece ani el intră în relaţii intime cu o bonă a copiilor patronului său, o femeie mai în vîrstă decît el cu zece ani, are cu ea un copil, îl recunoaşte şi e silit să plătească un şir lung de ani îndemnizarea fixată de judecător pentru educaţia copilului. O penibilă sarcină atît materială cît şi morală, aceasta din urmă mai ales mai tîrziu, cînd va trebui să ascundă aventura sa soţiei şi băiatului său.

Dar tot aici, întunericul existenţei sale a fost străbătut de o lumină. Biblioteca Universităţii din Oslo posedă un mic caiet cu foile îngălbenite, mişcător în sărăcia sa, intitulat: *Versuri amestecate*. Acestea sînt primele accente poetice ale lui Ibsen. Poezia îi aduce primul prieten şi admirator în persoana unui tînăr funcţionar la vamă, care scria şi el versuri, şi în curînd se înjghebează în jurul său un mic cerc intim în care s'au epuizat primele avînturi, porniri şi escapade ale unei firi care se manifesta tot mai independentă, mai radicală şi mai pornită contra societăţii.

Materialiceşte viaţa sa rămînea aspră. După ce achita pensiunea fiului său, cărţile şi lecţiunile de preparare pentru bacalaureat, puţin îi mai rămînea pentru îmbrăcăminte. El nu avea palton şi se lipsia de izmene. Sfîrşi prin a considera lux inutil chiar ciorapii. Sănătatea sa viguroasă suporta totul. El nu s'a plîns nicodată şi glumia asupra nevoilor sale chiar cu prietenii.

Revoluţiile anului 1848 îi deschid împreună cu noi orizonturi şi căi noi. In 1849 după ce a scris prima sa dramă *Catilina*, el părăseşte Grimstad-ul şi pleacă la Kristiania, unde vrea să obţină bacalaureatul şi gloria.

Astfel se sfirşeşte tinereţea lui Ibsen. Ei îi lipseşte veselia nepăsătoare, naivitatea şi puful adolescenţei. Ea apare dramatică şi desigur că a fost dificilă, atit din pricina împrejurărilor cît şi a firii lui sbuciumate. Dar ea nu a fost totuşi atit de tragică, după cum se pretinde uneori. Ibsen a cunoscut bunătatea maternă, prietenia, beţia marilor ambiţiuni şi ceiace e încă mai mult: beţia forţelor care le realizează. Pentrucă depeacum, odată cu slăbiciunile şi citeva trăsături mai puţin fericite, în el se afirmă o putere incomparabilă a imaginaţiunii şi voinţii.

Noi îl părăsim a doua zi după ce şi-a terminat în două luni de nopţi de sbucium, opera, care a inaugurat lunga serie de drame glorioase, create mai tirziu. *Catilina* este mai mult decît o încercare şi mai mult decît o promisiune: ea ridică stindardul revoltei ibseniane. Trebuie admirată, la un poet de douăzeci de ani, siguranţa cu care e scrisă această operă.

Dar aici începe o altă dramă, care va duce pe Ibsen pe pragul desnădejdii şi chiar al sinuciderii. Ea va dura mai mult de cincisprezece ani şi va trebui să aşteptăm pe *Brand* (1866) pentru a constata descătuşarea unui geniu în sfirşit stăpîn pe sine şi stăpîn pe soartă.

(Jean Lescoffier: *Mercure de France*, 15 Avril 1931.)

Mişcarea intelectuală în străinătate

Romane

Robert Bourget-Pailleron, *Champsecret* (Paris, Ed. Gallimard).

Champsecret este numele unei vechi ferme. Aici locueşte d. Laveline, mare proprietar împreună cu fiul său Jacques. Rivalitatea între tată şi fiu, amîndoi amorezaţi în chip cu totul diferit, de aceiaşi femeie: Simone Coindet, formează intriga acestui frumos roman.

René Bazin, *Magnificat* (Paris, Edit. Calman Lévy).

Autorul, cu o măestrie delicată, a reconstituit atmosfera şi chiar peisajul fizic şi moral al Bretaniei. In cadrul acesta, Bazin a evocat admirabil sufletele simple şi profunde ale eroilor săi.

Literatură

Paul Morand, *1900* (Paris, Editions de France).

Autorul prezintă lucrarea sa sub formă de mici tablouri, adeseori dialogate.

Aceste tablouri şi dialoguri dau un rezumat al anului Expoziţiei, al primelor automobile, al modei, literaturii şi teatrului pe care-l întrupa atunci Sarah Bernhardt.

M. le maréchal Lyautey, *Lettres de jeunesse* (Paris, Ed. Grasset).

Cartea e prezentată sub formă de scrisori. Scrisori, pe care autorul le-a compus în 1893 în timpul unei călătorii pe Dunăre în Grecia şi'n Italia. Acestea sînt precedate de o nouă serie de scrisori, trimise din Italia cu zece ani mai înainte.

Ele sînt adresate celor doi prieteni ai mareşalului, Antonin de Mergerie şi Joseph dela Bouillerie.

J. J. Jusserand, *Le sentiment américain pendant la guerre* (Paris, Ed. Payot).

Autorul, care a fost timp de 22 ani ambasadorul Franţei in Statele-Unite, începe cartea cu data de 3 August, 1914, zi în care ambasadorul părăseşte Franţa pentru a-şi lua în primire postul la Washington.

Sfirşitul volumului e alcătuit de povestiri emoţionante, asupra felului cum au primit Americanii vestea Armistiţiului.

Anatole France, *Rabelais* (Paris, Ed. Calman Lévy).

Anatole France a fost înainte de războiu la Buenos-Ayres pentru o serie de conferinţe asupra lui Rabelais.

Aceste causerii sînt reunite în volum. Studiul său urmăreşte biografia lui Rabelais, pe care o în-

tregeşte cu amănunte culese din scrieri recente.

In treacăt France aminteşte de împrumuturile făcute de Rabelais dela scriitorii antici sau din evul mediu. France găseşte acest lucru foarte natural — părere ce fusese admisă şi de alţi scriitori.

Serge Terestchenko, *La guerre navale russo-japonaise,* trad. de H. Pelle-Desforges (Paris, Ed. Payot).

Serge Tereštchenko reuşeşte să descrie, în paginile cărţii s[...] toate fazele războiului ruso-ja[...]nez.

Incepe cu debarcarea trup[...] japoneze la Tchemoulpo, apoi [...]ce la lunga călătorie a celei [...] doua escadre către Pacific, [...] comanda amiralului Rojestve[...] şi la groaznica bătălie dela Ts[...]shima, care s'a sfîrşit cu disp[...]ţia totală a uneia dintre cele [...] mari flote din lume.

COMPILATO[...]

Ora bunului rămas

Inainte de a se hotărî să intre, Bastache mai făcu două, trei ocoluri. Cum să înceapă? Hm! Va fi extrem de greu...

Şi cu toate astea trebuia... Acum. Astăzi. In ora care avea să urmeze! Trebuia să fie calău şi să execute fără milă.

— Anito, scumpa mea dragă, trebue să stringem din ochi, să scrişnim din dinţi, să urlăm — dacă vrei — de durere, dar trebue să trecem şi peste asta...

A sosit ora bunului rămas!

Chestie de cîteva zile şi pe urmă ne vom obişnui... Doară, pe cît am înţeles, tu ai mai trecut de mai multe ori prin astfel de ore!...

...Ce e'n ziua de azi o despărţire... Se despart ei soţi, după o convieţuire de ani întregi!... Dar noi, drăguţa mea dragă!... Tu eşti frumoasă, eu sînt... cum dracu mai sînt şi eu?... tînăr, da, tînăr... Repede ne găsim...

Bastache se opri. Nu mergea. Prea era la repezeală... Prea uşor... Prea, cam... în glumă... Nu mergea. Cu Anita nu mergea. Anita era un temperament tragic. Cu temperamentele tragice, trebue să o iei tragic...

Şi ajuns în faţa casei, unde se întîlnea cu Anita, Bastache nu se simţi în stare să se oprească ferm şi dirz, precum îşi propusese. O luă tot înainte şi mai trase cîteva ocoluri, pentru a găsi tragicul de care avea nevoe. Işi debită micul lui discurs pe mai multe tonuri, dar fu imposibil să găsească nota pe care o căuta. Iar timpul trecea şi Anita putea să plece, închipuindu-şi că l-au reţinut cine ştie ce motive fără însemnătate. Numai motivul cel groaznic, cel teribil, nu l-ar putea bănui mititica... Numai motivul cel cumplit... Şi ar pleca plină de voioşie şi iertătoare ca întotdeauna. Ah, nu e nimic!—va ciripi guriţa ei mică şi ţuguiată ca o căpşună. Nu e nimic. Doar ne întîlnim în fiecare zi, dela 4 la 6, în odăiţa

pe care mi-a cedat-o, pentru acest scump răstimp, buna și scumpa mea prietenă Păpușica...

Ah, Păpușica!—era cît pe-aci să urle, cît îl lua gura, Bastache în mijlocul străzii pe care o traversa. Să nu intre acum; dar să aștepte pe Păpușica. S'o roage să transmită ea Anitei...

Și dus de gîndul cel nou și surizător, Bastache făcea pași largi și voinicești, în valurile de trecători. Claxoanele i se păreau acum cîntec de biruință, și huruitul motoarelor — darabana acompaniamentului.

— Nu! — își zise el desamăgit, cînd pasul o luă ușor pe o străduță mai dosnică și mai liniștită.—Nu. Asta însemnează că... asta însemnează că Păpușica va ști prin urmare... că el a rupt-o întîi... ceiace Anita nu va ierta în ruptul capului... Asta mai însemnează că Anita abia mîne va afla vestea cea cumplită... și el nu poate, nu va putea dormi la noapte, la gîndul că ea se va culca surîzătoare și fericită, că-l va visa și că-i va face ușor cu degetul în somn: Mic despot al sufletului meu, unde mi-ai fost ieri?... Mi se pare că ai început să umbli pe de lături... Mic despot al sufletului meu, mi se pare că o să mă scutur din robie și să-ți uzurp tronul... Mi se pare că eu am să iau de-acum înainte frînele domniei în mînă... și eu am să-ți poruncesc, de-acum înainte, nu dumneata mic...

Oh, îngerașul de el... Auzi ce cuvinte dulci!... Mic despot... frînele domniei... Dar e o împărăție Anita asta, o nebunie!... Și nu poruncește ea, la drept vorbind?... Dar cum poți să te desparți de comoara asta? Cum, Dumnezeule? Cum poți să-i spui așa, tam-nisam, c'o lași...

Cu toate astea, Anita, iartă-mă... Iată, de data asta voi fi cu adevărat un despot... Un despot nemernic, stupid, criminal... Un tiran... Să nu mă ierți niciodată, Anita... Să mă urăști toată viața mea... Dar nu mai pot, sufletelule, să te țin sub această minciună... De trei săptămîni eu știu că te las, și de trei săptămîni nu îndrăznesc să-ți spun... Mă port cu tine ca asasinul care înfige pumnalul în copilul roz... în copilul cu brațele întinse... să-l cuprindă... și-i surîde... Anita, nu mai pot să îndur această povară, această mască de aramă; mai bine ura ta, decît zîmbetul ăsta de miel neștiutor pe care-l duci la tăere...

Dar ea... cealaltă... așteaptă, Anita. Tu n'o știi, Anita... nici eu n'o știu... pentrucă această zgripțoroaică de cocoana Profira nici numele n'a vrut să mi-l spună măcar... această pețitoreasă care nu scapă o vorbă mai mult decît trebue pînă ce tîrgul nu e asigurat, și ce trebue să fie al ei — pus deoparte... Dar negustoreasă cinstită... Cum ți le alege ea, cum ți le nimerește ea... zestre, frumoasă, candidă... Căci tu, dragă Anita, n'ai avut decît una din aceste calități... dar vezi, omul cînd se'nsoară, Anita, cum să spun?... nu-i ajunge.

Tu, de!... știi bine, cum ne-am cunoscut, știi bine cînd ne-am întîlnit prima oară în odaia Păpușicăi, știi bine că... în sfîrșit, nici nu ți-a venit să joci măcar pe nevinovata... Sinceritate e drept, dar, draga mea... înțelegi... eu nu pot... eu trebue... e vremea... să mă retrag, să încep ceva, să... tinerețea are și ea un liman; frîul are și el o margine... vorba bietei mame, iar mama știe cine e coana Profira... Coana Profira nu se încurcă niciodată. Îi spui: o vreau brună, subțire, cu ochii verzi... sau cine știe cum... Coana Profira așa ți-o aduce... Ba, pe deasupra, și cu zestre și cu... și... și... cu...

Anita, a sosit ora bunului rămas!

Și revenind în fața casei unde se întîlnea cu Anita, Bastache păși ferm și dîrz, precum își propusese.

* * *

Cu toată gravitatea lui de comandă, Bastache era pierdut. Sîngele îi fugise din vine și din obraji; monologul îndelung, pe care-l aiurase pe străzi, ca să prindă curaj, părea că-i supsese orice energie din slabul lui trup. I se păru însă curios că Anita nu se uită uimită la el, cum se uitaseră vre-o cîțiva dintre trecătorii întîlniți in cale, cînd scăpa cîte un cuvînt rostit mai tare sau cînd întorsăturile dispozițiunilor lui sufletești în această convorbire imaginară, pe care tocmai o terminase, îi schimbau brusc alura și demersul.

Dar acum începea convorbirea reală.

Și convorbirea o începea Anita. Dumnezeule, dar de ce aerul ăsta plictisit la dînsa și graiul ăsta aspru? Să bănuiască oare cumva? Să-i fi suflat cineva la ureche?... Dar asta e cu desăvîrșire exclus.

— Te-asigur că nu te-aș fi așteptat atîta, dacă n'aș fi avut să-ți comunic lucruri extrem de importante... Ia loc...

Pe Bastache astfel de atitudini îl scoteau din sărite. Cum adică? Ce va să zică morga asta și imperativul ăsta? Ah da! Ba foarte bine... Asta îi ușura lui mult situația... A ha... asta îi da curaj să tae fără milă, în carne vie...

— Mda... — făcu la rîndu-i destul de grav și sec. Mda... Și eu aveam să-ți comunic lucruri extrem de importante...

Ea îl privi cu nemărginită milă disprețuitoare.

— Ah, știu, știu, vrei să mă amețești iarăși cu scenele d-tale, cu care m'ai înăcrit pînă acuma... Te rog, scutește-mă... Mi s'a urcat pînă aici...

Și cu degetul întins orizontal își tăe beregata...

— Daaa?... Ah... Daaa?... V'ați săturat? — sări la rîndu-i Bastache, înțepat pînă la os de vîrfurile grozav de ascuțite ale disprețului ei. Daaa?... Vi s'a aplecat?... Vă recomand picăturile lui Davila, — scrișni scos din sărite și se ridică de pe scaun, ca să-și destindă mînia în pași largi și apăsați.

Ea-l privi cu ură, apoi, tot privindu-l, ochii i se îndulciră și-o podidi de-odată un rîs vesel și prietenos...

— Haide, sfîrșește odată cu mutra asta de măcelar înfuriat, îi strigă ea. Mai bine vino lîngă mine și sărută-mă. Am să-ți dau o veste mare...

Bastache se opri clătinîndu-se. Nu. Dispoziția asta nouă a ei nu-i plăcea deloc! Era mai bine cum fusese la început. Ah, nu... cu săruturi nu...

— Să mă săruți? A nu, scumpă... pardon, stimată domnișoară... săruturi, nu... Mersi!... Nu mai am nevoe... Mersi!... Mi-a venit și mie rîndul să mi se aplece...

Iși închipui ruptura venind dela dînsa... el făcînd pe jicnitul... retrăgîndu-se rănit sufletește și umilit...

Și pe urmă, răzbunarea...

Oh! Era de o mie de ori mai bine așa... Trebue făcut totul, ca s'o scoată din nou din pepeni...

Dar ea s'a apropiat tiptil de dînsul, cum era întors cu spatele, și l-a cuprins ușor cu brațele pe după gît. L-a sărutat lung pe ceafă. Insă el a respins-o cu bărbăție.

—Ți s'a aplecat, nu?—a răcnit el vărsînd flăcări pe ochi... Te-ai plictisit, cum s'ar zice... O, asta le întrece pe toate... Nu... asta pune capăt la toate! Te-asigur că le pune. Le-a și pus... Nu, scumpă... stimată... domnișoară... vă asigur că n'aveți să mai fiți plictisită... Orice, dar să știu că necăjesc pe cineva cu prezența mea, cu mișcările mele, cu micile mele obiceiuri, — făcu el din ce în ce mai înduioșat de sine însuși, — mai bine moartea. Ei bine, doamnă, fiți asigurată; voi îmbrînci, voi da afară în brînci, de aci, de lîngă dumneata, pe acest imbecil care te plictisește... Il voi înhăța de guler, — strigă el apucîndu-se de guler — și-l voi duce ca pe-un răufăcător pînă la el acasă, și-l voi scutura zdravăn, și-l voi face, fiți sigură, să-i treacă odată pentru totdeauna pofta de a vă mai plictisi... Scuzați, doamnă, vă rog foarte mult să scuzați, doamnă...

Și izbindu-se cu pumnul în coastă:

— Hai, idiotule... hai, imbecilule... afară cu tine... cum îți permiți să continui să răpești timpul prețios al acestei nobile, distinse, frumoase persoane. Afară! Afară...

Și-și căra cu nemiluita în coastă, de parcă s'ar fi țicnit subit.

Ea îl mînca din ochi de drag. Și cînd el se îndreptă deabinelea spre ușă, îl ajunse iarăși și-l cuprinse, de astă dată, fără a-i mai da putința să se miște.

— Stai, stai, prostule... Nu pleca pînă nu auzi vestea cea mare. Și-i strigă în plină ureche cu șuerul cald al buzelor ei cărnoase:

— Mă mărit... Auzi, mă mărit...

Pe urmă, ca și cînd ar fi simțit că acuma nici nu mai

e nevoe să-l ție atît de strîns, îi dădu drumul. Iar el se clătină ușor, ca un obiect lăsat, care-și caută echilibrul statornic.

— Tu... te măriți?...

— Da... foarte curînd... mai curînd decît îți închipui...

Și dîndu-i o palmă ușoară, pe obrazul care se congestionase cu desăvîrșire, îl asigură rîzătoare:

— Haide, nu te întrista... Am să continu să mă întîlnesc cu tine... Astăzi ai fost nespus de drăguț...

— Cu cine te măriți? — bîlbîi el, rătăcit.

Dar, înainte de a primi răspunsul, i se făcu deodată o lumină vie dinaintea ochilor. Era gata să izbucnească într'un rîs formidabil, să bată din palme și să sară epurește prin cameră:

— Și eu, și eu... și eu mă însor... Cum s'a nimerit!...

Insă răspunsul ei îl opri dela început:

— Cu un băiat foarte bine... are și ceva avere... dar foarte multe șanse... Și, din cîte am aflat... știi cum seamănă cu tine... la siluetă, la ten... la...

— ... din cîte ai aflat?!... Hm... va să zică...

In mintea lui Bastache, o legitimă bănuială căzu în zigzag de foc, ca un fulger.

El clipi din ochi și-și țugue buzele ironic:

— Ascultă, l-ai văzut?... l-ai văzut vre-odată?...

— Drept să-ți spun...

— Ah, am înțeles, de-ajuns! Am înțeles, va să zică... tu va să... ah... ha, ha, ha...

Dar pentrucă ea-l privea cu totul nedumerită, el se opri iarăși și-și țugue din nou buzele:

— Imi dai voe să-ți pun o întrebare?

Și se pregăti să ia lucrurile cît mai pe departe, pentru ca să fie cît mai amplă comedia, care era sigur că va duce la finalul bănuit.

Dar ea îi cuprinse capul cu brațele și i-l trase la sîn:

— Bietul meu mititel, însfîrșit astăzi sînt perfect convinsă de iubirea ta... Astăzi am văzut sufletul tău... tu suferi pentru mine, copilul meu dulce... Ei bine, drăguțul meu, îți făgăduesc...

— Că ne vom întîlni, nu?

— O, da, dragul meu... Tocmai... O lună de zile însă trebue să punem capăt întîlnirilor noastre. Acuma nu știu... o lună sau poate mai mult... In orice caz tu treci într'o lună pe la Păpușica... ea te va ține în curent...

— Ne vom întîlni deci, — strigă el plin de fericire și bătînd din palme...

— Tot tu vei rămînea micul meu despot...

— Da?... dar domnul?... domnul?... viitorul?...

— Soţul meu, vrei să zici... Ei bine, nu e cel dintîi căruia i se întîmplă ca soţia lui...
— Sărmănelul!...
— Mititelul!
— Dovlecelul...
— E! nu, nu... te rog... Expresii de felul ăsta...
— Ah, da? bun... mă rog... dar mai înainte o întrebare... Cine ţi l-a găsit pe domnul ăsta?...
— O, o... peţitoreasă, tocmai vreau să-ţi spun: e drept că nu ne-am cunoscut...
— De ajuns! De ajuns! In cazul ăsta îmi voi permite să-i spun: Tîmpitul! Idiotul! Caraghiosul! El e! Il cunosc... 99 la sută că-l cunosc... Il cunosc ca pe mine... E cel mai mare idiot...
— Il cunoşti? Cum il cunoşti... A nu, nu... aşa nu... Trebue să fim înţeleşi dela început... Nu îngădui...
— Da? Ei bine, îţi voi dovedi îndată contrariul. 99 la sută că-ţi voi dovedi... ce speţă de imbecil e viitorul dumitale... Cocoana Profira ţi l-a dat plocon, nu?
— Exact... O cunoşti şi tu pe coana Profira?...
— Pe escroaca asta! Desigur... Crezi că numai pe dumneata te-a păcălit ticăloasa asta?... Crezi că numai dumitale ţi-a prezentat astfel de idioţi... Care se lasă duşi de nas... şi ducind la altar... în faţa altarului sfînt şi curat... toate... toate... desfrînatele...
— Eşi!—strigă din toate puterile Anita, bătînd din picior...
— Toate haimanalele... toate... neruşi...
— Afară, ţi-am zis...
— Da, voi eşi numaidecît... Mi-e imposibil să mai stau o clipă alături de... Va să zică... aşa, nu?... Te căsătoreşti cu el, nu? Cu idiotul, nu? Ca să te intîlneşti cu alţii, nu? Cu altul... cu amanţii, cu toţi... cu toate... secăturile... cu toţi derbedeii?... Ha, ha...
Figura Anitei se schimbă deodată. Doamne, în faţa ei era un nebun... Doamne, a înebunit subit! Nu vezi că nu mai ştie ce spune? Cine a pus-o să-i destăinuiască... Dumnezeule... cum va ieşi acum din asta?
Doamne, dacă se va isca un scandal?... Şi cu toate astea... acum are limpede dovada: cît o iubeşte mititelul...
Şi plînsul o podidi şi suspinele începură să-i scuture pieptul cu putere.
— Dragul meu, copilul meu... n'aş fi crezut... Ah, Dumnezeule... Pînă acolo? Atît să te coste?...
Iar nebunul urla înainte şi o scutura, şi mai tare decît suspinele, de braţul de care o apucase, cu mîna încleştată, cu ochi de zmintit.
— Ei bine? Şi-acuma vrei să ştii cine e nebunul? Cine e idiotul... cine e tîmpitul, care era gata să se preteze la această comedie?...

Se bătu pe piept cu latul palmei:
— Uite-l, priveşte-l, priveşte-l bine...
— Dumnezeule, cu ce ţi-am greşit să mă pedepseşti astfel? — gemea într'una Anita, neştiind ce să creadă, ce să înţeleagă, ce să facă.
— Şi... scuipă-l... Scuipă-l, n'auzi?...
Apoi, îmbrîncind-o pînă în fundul camerei:
— Iată ce poamă nevinovată, cultă şi bogată îmi oferea coana Profira... Iată cu cine aveam să...
Insfîrşit, Anita s'a dumirit... L-a lăsat să mai urle încă pînă ce furia blestemelor şi a insultelor a prins să se potolească, apoi, calmă, l-a întrebat:
— Cum, ai angajat şi tu pe coana Profira?
— Ah, da, desigur, am angajat-o şi eu... Dar acum să aştepte mult şi bine...
— In cazul ăsta poţi să fii sigur, dragul meu; femeia asta îţi aduce tot ce doreşti. Iată ce mi-a adus mie...
Ea se repezi la măsuţă, luă poşeta cu mîini înfrigurate şi abia izbuti s'o deschidă, din graba nervoasă cu care îi jucau degetele. Scoase o fotografie, pe care i-o înălţă triumfătoare dinaintea ochilor.
— Iţi place? Hai? Iţi place?...
Dar Bastache se mulţumi să ştie că nu e mutra lui acolo...
—A... altul... aa... iartă-mă... dar am înţeles că nu l-ai cunoscut... şi.. am crezut... adică... am...
—Păi tocmai am vrut să-ţi spun: e drept că nu l-am cunoscut... cum să zic: personal... Profira nu face cunoştinţe pînă ce nu se asigură că va fi bine răsplătită, şi n'are să fie trasă pe sfoară... Dar, în orice caz, îţi dă toate amănuntele şi de sigur fotografia... Cum, ţie nu ţi-a dat încă fotografia?... Sărmănelule!...
— Cum vezi...
— Vai de el!... Şi se speriase că o să-l iau eu pe furiş mititelul?... Păi cum puteam eu să primesc dela ea o astfel de ofertă, dovlecelule?...

Gib I. Mihăescu

Călătorii[1]

EGIPET

Moscheia albastră

Suim grăbiţi în autocar, ca după o înmormîntare la car[e] trebuia să luăm parte din obligaţii... Şi pornim spre mos[-]cheia albastră.

Stilul e pur şi concentrat. Geamurile mici sînt aşezat[e] cu o intenţie strict artistică. Dungi paralele încrestează păreţi[i] zebrat; şi minaretele au inele colorate şi paralele jur împre[-]jur ca talia de viespe.

In plin soare, jocul acesta de culori are ceva vesel, ş[i] seamănă cu un joc de copii. Arta oamenilor simpli e în[-]duioşătoare prin primitivitate. E o manifestare sufletească directă şi sinceră. Cupola mare e toată sculptată în piatră cu motive complicate ca într'o dantelă veneţiană. Forma e pură şi simplă face să semene cu o mitră de mitropolit or[-]todox. Are cochetăria unei bijuterii cu filigrane în piatră. Unde sînt oamenii care au lucrat acolo?

Minaretele au eleganţă şi supleţă.

Cel mic şi izolat pare un turn de biserică în miniatură; are şi el o mitră de mitropolit în vîrf. Cele trei cerdacuri cir[-]culare suprapuse sînt sculptate în piatră, ca într'un singu[r] bloc. Minaretul cel mare pare neterminat şi se sfîrşeşte su[s] cu un disc care aşteaptă parcă o jertfă. Motivele sînt variat[e] şi multiple. Arhitectura e mai complicată; sculptura de su[b] cerdacul mare aduce aminte de arta gotică, de o frîntură pentru un muzeu al omenirii dintr'un turn de catedrală gotică.

Inlăuntru, lumina e mai caldă şi mai misterioasă. Un fel de cadelniţe mari atîrnă jur împrejur. Nathan ni-l de-

[1] Vezi «Viaţa Romînească» Anul XXIII, No. 5.

nunţă pe Napoleon. Aceste cadelniţe înlocuesc pe cele care au fost altădată şi pe care le-a luat Napoleon.

Pe jos, un covor mare, roş, sporeşte cu încă o nuanţă coloritul atmosferei şi al aerului. In această moscheie totul e preocupare artistică, stil, armonie. Moscheia albastră ar trebui să-şi recapete dela succesorii lui Napoleon candelele originale, şi să fie puse sub clopot de sticlă într'un muzeu egiptean.

N'am ascultat nici un moment istoriile ghidului. Am avut între timp impresia că stau de vorbă cu alte generaţii, mai aproape de sufletul meu.

Există o masonerie a artiştilor. Arta, sub orice înfăţişare şi din orice timpuri, vorbeşte un limbaj universal şi etern.

Domnul Aubanel a notat toată istoria moscheii cu ani şi Sultani. La eşire am avut impresia că strînge în buzunar un carnet cu formule chimice, iar eu am simţit că las pe cineva neprecis dar viu în umbra nemişcată a zidului.

Citadela

Urcăm un drum în serpentină şi, pe sub o poartă de zid, în formă de arc de triumf, intrăm în curtea vastă şi pe platoul citadelei. La intrare, la „arcul de triumf", ne întîmpină santinele engleze, îmbrăcate elegant ca pentru o fotografie a unei reviste de mode. Mi se pare că şi santinelele păzeau numai cu o cravaşă în mînă. Deţinerea citadelei de către englezi e un simbol al dominaţiunii lor. De sus, au ochiul peste întreg Cairo, peste capitala Egipetului, îngenunchiată şi docilă jur împrejur, jos. Dela citadelă, acoperişul caselor seamănă cu spinarea încovoiată şi imobilă a credincioşilor care stau în lungă mătanie, de supunere.

Citadela este aşezată pe un platou înalt care domină nu numai oraşul, ci, pînă departe, valea Nilului, piramidele, dealurile de nisip ale deşertului Saharei, şi pustiul sclipitor şi alb în soare. E înconjurată de un zid înalt cu crenele, cu întărituri, cu balcoane ca nişte potire de piatră cu crenele laterale pentru tras dealungul zidului, cu forturi la fiecare colţ; cisterne imense de piatră cu cîte cinci şase etaje, cu găuri nu pentru ca să intre lumina, ci pentru ca să iasă o piatră.

In mijlocul curţii, moscheia îşi adună cupolele multe deasupra unui zid de cazarmă. Două minarete subţiri şi mult prea înalte, lipsite de proporţii, se urcă nelămurit de sus, străjuind ca două facle stinse un mormînt de zeu „îmbogăţit de războî" care a decedat în nemurirea lui cu grad de general.

Cetatea serveşte acum de cazarmă pentru trupele engleze de „supraveghere" şi „suzeranitate". Mă surprinde

că în moscheie nu e dormitor pentru trupă. Monsieur Morrot cearcă zidurile cetății cu vîrful bastonului și se arată profund emoționat de duritatea lor istorică cu un „pas possible!"

Iarăși papuci, iarăși patinăm stîngaci pe lespedele colorate și albe de soare ale unei curți cu un fel de fîntînă și templu totodată în mijlocul ei, bine înțeles iarăși bacșiș la pus și la scos papucii, inevitabil, și de data aceasta cu drept cuvînt, iarăși masacrul Mamelucilor, și iar pete de sînge pe dalele din moscheie. Hotărît, domnul Nathan al nostru, e lipsit de imaginație; sau e urmărit de o ideie cofixă, sau e doctor numai în istoria mamelucilor, sau, în fine, o fi fiind el însuși un mameluc deghizat care vrea să ne înduioșeze de soarta conaționalilor lui.

Este adevărat doar că la 1811 cînd Mohamet Ali a cam tăiat gîtul la mameluci, unul singur, Hassan Bey, a putut să scape și a sărit în vid, de pe platoul citadelei cu cal cu tot, dela 20 metri. Calul a murit, dar micul mameluc a scăpat neatins, căci altfel legenda nu ar fi fost și colțul citadelei nu s'ar mai fi chemat „Săritura mamelucului". Nu cumva domnul Nathan e Hassan Bey?!

Deși construită la 1179 (din ordinul Sultanului Saladin) și din piatră milenară cărată din micile piramide dela Ghiseh, citadela face încă impresia unei construcții noi, cu piatra linsă și bine aranjată. Parcă ar fi o antichitate prost alcătuită acum pentru a înșela pe americani.

Nici o semnificație artistică. Nici colosala moscheie a lui Mohamet Ali cu cupola ei bizantină pe patru stîlpi pătrați. Totul are o austeritate militară. Cazărmile și cetățile din toate timpurile se aseamănă. Piatra lor e aceiași pretutindeni. Sînt închisori deghizate, cu miros rînced perpetuat prin secole. Mă simt umilit ca om.

Numai priveliștea, de sus, din ultimul etaj al moscheii este impresionantă. Tot orașul pare un cimitir cu diverse monumente funerare. Nu departe, printre case, ca niște ornamentații de grădini părăsite, cimitirul adevărat își presară, minuscule, soclurile mici cu două turnulețe.

Totul e mort și neclintit subt placa albă a luminii. Numai soldatul englez dela poartă e viu.

In fund, stărue negre, ca niște umbre, cele trei piramide; efort ratat al unor oameni de altădată. Parcă deșertul ar avea o umbră pe care o întinde peste ele, ca o emanație misterioasă; parcă ar fi niște nouri care impung zarea cu trei colțuri întunecate, parcă-s ireale, parcă-s fum negru, parcă-s spirite...

Cînd eșim, santinela engleză învîrte între degete, ca pe un bastonaș de promenadă, cravașa elegantă și simbolică a unei dominațiuni sportive.

Cimitirul mamelucilor

In ce privește Cairo, domnul Nathan mai are o ambiție: să ne convingă în mod concret că în adevăr mamelucii au fost masacrați. Pentru atîta traversăm un cartier quasi pustiu prin căldură și praf de nisip.

Mormintele mamelucilor sînt și ele semănate prin ogrăzi închise de ziduri, iar mormintele califilor chiar în case adevărate în care, în cîte o odae, e unul sau două morminte, care seamănă cu două catafalcuri în piatră colorată. Ciudați locuitori! Fiecare mormînt e ca un sacrofag zidit deasupra pămîntului, și are la capăt un fel de turn în loc de cruce. După forma vîrfului acestui turn special, se cunoaște dacă acolo e înmormîntat un bărbat sau o femeie. Turnul bărbaților se termină cu un turban. Acolo unde sînt îngropați mai mulți sînt două și trei turnulețe.

Nu, n'am venit pentru asta în Egipet. Las pe domnul Aubanel să-și noteze numele Califilor celebri care domiciliază în aceste case dela periferia Cairului; mă izolez și stau la umbra zidului alături de un turban de piatră, probabil fost Calif și el.

Vizita aceasta e inutilă. E pusă in program probabil de domnul Nathan, din motive subtile și ascunse. Incerc o filosofie ieftină și mi-i scîrbă. Sînt plictisit. Trecutul trebue să fie definitiv defunct. Chiar în Egipetul cu toată copleșitoarea lui istorie, mă simt mai bine în culoarea vie și nouă pentru mine, a străzilor, printre egiptenii de azi decît printre mamelucii de eri. Dar și strada are lipsa strălucirii și a nervului pe care i-l dau femeile, căci pretutindeni și numai foarte rar, o femeie este o mogîldeață îndoliată, curbată sub destin, de parcă ar fi un mameluc măcelărit, care mai are puțină treabă, și se acopere peste față, ca să nu-l recunoască și să-l măcelărească a doua oară, ca 'n explicațiile ghidului nostru. Poate din cauza acestei absențe a femeii vii, oamenii par așa de adormiți, și deplasează, cu lene și placidă indiferență nobilă, coloana lor albă în halatul larg.

Aș vrea să văd o femeie frumoasă și elegantă în locul cimitirului de mameluci. Egipetul e țară fără de femei. E un cimitir cu turban, și pentru morți, și pentru vii.

Și institutoarele din caravana noastră sînt așa de neutre!

In Cairo

După intervenția Chanoinului, care nu mai poate de căldură și care se îngrijește puțin și de partea trupească nu numai de cea spirituală, s'a hotărît descinderea noa-

stră la o cofetărie. Chanoinul e roș ca un rac fiert și in-candescent. Il simți fierbinte dela doi metri. E ca o sobă de teracotă, înaltă și neagră. Muștele se adună în jurul lui ca niște albine in jurul unui trunchi de salcie seculară. El nici nu se mai apără; primește această scinteietoare cala-mitate ca o încercare a lui Dumnezeu și o suportă cu e-roism și creștinească jertfă. Cu sistemul acesta mai scă-păm noi. Toate muștele se concentrează practic acolo unde sint lăsate în pace și la ochii părintelui roesc ca la două urdinișuri.

In centrul orașului aglomerație de halaturi albe, de fe-suri și de turbane roșii și albe, de nă frame atîrnînd ca o perdea peste ceafă. Rareori trece cîte o cămilă înaltă și grea, cîte un măgăruș, cîte un Ford.

Ne oprim la cafeneaua „Arabi Pașa". Vitrinele mai sint ridicate, ușile deschise, tejgheaua cu rezervoare și alam-bicuri nichelate dă chiar în stradă. Cădem pe scaune ca pe trotoar. Inghețată: ceva cleios, fad și anost; un fel de coca lipicioasă. Toți iau o singură linguriță și apoi rămin consternați în fața paharului plin ca'n fața unei noi mi-nuni egiptene. Pe cerul gurii se pot lipi afișe. Numai dom-nișoara Martin se luptă înainte cu pasta diformă, probabil fiindcă tot are s'o plătească.

Eșim mai degrabă în stradă. O muzică pițigăiată de piculine s'aude de undeva, înconjurînd casele. Și după cîtva timp apare cortegiul.

Purtat pe umeri de patru arabi în alb, ca patru stilpi de marmură, un pat, o platformă pătrată, cu așter-nutul gata așezat pe el pentru două persoane: două perne o plapomă răsfrîntă la cap și întoarsă dedesubt la picioare. Urmează o căruță trasă de măgari, cu dulapuri, șifoniere, mese; o armată de arabi duce scaune, vase, o gospodărie întreagă cu aer falnic de revoluționari care au reușit. Se mută cineva?!

Nu. O nuntă. Asta e conducerea la domiciliu a tine-rilor căsătoriți. După cortegiu, flegmatic, absent și elegant, un soldat englez cu aceiași cravașă în mină, face inspecția ordinei în capitala Egipetului. Are o figură de bébé bine hrănit, bine spălat și bine educat; roz și îngrijit. Seamănă puțin cu un dresor într'o vastă menajerie, unde totul e perfect dresat și nu mai este nevoe decît de prezența lui au-toritară subt cascul colonial, cu borurile largi care vor să-l ascundă.

•

Spre piramide

Șeful Croisierei, domnul Raoul, care poartă răspun-derea pensionului nostru, ne adună cu clacsonul autobuzu-lui. In drum spre Piramide. Traversăm orașul. Intrăm în-

tr'un cartier de palate fastuoase cu grădini, tăcute și pustii subt soare; piramidele în viață ale faraonilor de astăzi. Le-gația Americană, Reședința engleză, Hotel Semiramis, U-niversitatea Americană, Parlamentul, toate defilează deo-parte și de alta aproape de malul Nilului. Și iată din nou Nilul întreg ca o Dunăre, primăvara, cu apă galbenă și mî-loasă. Cîteva bărci cu pînze ca aripi de libelulă tremură în soare deasupra apei, ca prinse pe-un drum cleios.

Nimic din imaginea romantică pe care o aveam despre Nil. Chiar lumina aceia orbitoare cade opacă în valuri ca niște bolovani de glod. Simt deodată o nostalgie ca de om însetat pentru apa clară și transparentă a unui lac de munte prin care vezi cerul de dincolo de pămînt.

Ne încrucișăm cu tramvaiul care vine dela Piramide, căci, oroare! este tramvai pînă la piramide. Probabil, Du-minică, poporul merge cu tramvaiul, cu copiii și panerul, să mănînce tartine pe pietrele de jos ale piramidei lui Cheops. Dacă aș fi singur, m'aș întoarce înapoi. Aș reveni noaptea cind nu-i tramvai.

Autocarul face pe automobilul de turism pe șoseaua dreaptă, printre vite, și apoi pe șesul arid, pe cei 15 ki-lometri pînă la Piramide.

Cu cît ne apropiem, conturul lor negru crește, dar de-cepția noastră persistă. Nimic impresionant.

S'a făcut cu o extraordinară sforțare omenească ceia-ce în natură se găsește cu mult mai colosal. Orice pisc de munte, orice prăpastie de cîteva zeci de metri în oricare munte, e mai impresionantă decît aceste piscuri omenești care, pentru ochiul nostru deprins cu asemenea fenomene naturale, apar lăudabile, exagerate, dar lipsite de acea impresie de forță.

Trei movile la capătul deșertului. Trei piramide tip pentru cărți de școală, pentru tratate elementare de geo-metrie.

Pentru ca să simți măreția piramidelor și a efortului omenesc care le-a construit, trebue să procedezi cu rațiune, cu deducții, să te pui în momentul istoric de-atunci, cu mij-loacele de-atunci, să-ți rememorezi dimensiunile, să-ți con-struești astfel teoretic o emoție pe care vizual nu o poți avea.

Pentru ca să-mi maschez deziluzia, îmi recapitulez și eu: Piramida lui Cheops avea 145 metri înălțime și 233 metri fiecare bază; acopere peste 5 hectare; are vre-o două milioane și jumătate de blocuri de piatră fiecare de cîte 2—3 tone.

Herodot spune că s'a lucrat 20 de ani; și au trebuit 100.000 de lucrători; cîntărește 6 miliarde de kilograme...

E teribil, și cu toate acestea nici o emoție. E mult mai emoționant un zgîrie-nori.

Crește în mine numai brusc revolta pentru neomenia și stupiditatea unei asemenea opere. Bieții oameni! Au fost robi care habar n'au avut că lucrează la ceva, fiindcă mureau istoviți împingînd la un singur bolovan, pe drum. Nu-i nimic în această monstruozitate inutilă care să poată răscumpăra în sufletul meu viața unui singur rob. Cu cît mă apropiu, sînt mai ostil acestor cucuiuri de piatră ale deșertului. Sînt trist și amărît. Consternarea didactică a celor dimprejur mă enervează prin convențional și banalitate.

A fost construită 4000 de ani înainte de Hristos, sau numai 3733 de ani, cum se spune cu comică precizie?!

Nici asta nu-mi spune nimic. Am impresia că noțiunea de an, de mii de ani este trucată și înjosită. Mintea omenească deprinsă cu dimensiuni mici, nu poate cuprinde tot ce spune această cifră. Dela un număr de ani încolo totul apare șters și neprecis pentru capul nostru ca și ceiace vedem prea de departe.

Refuz și o admirație de expert arhitect, și nu încerc nici un fior la gîndul că tehnicește a fost o operă grea și delicată; că vîrful este exact în centrul bazei.

Nu cred nici în semnificația astronomică a dimensiunilor, cu toate revelațiile trase de savanți, care — socot — le aparțin pe de-a'ntregul.

Nimic din toate aceste rememorări care se îngrămădesc, pentru ca prin mijloace artificiale să-mi cutremure ființa, nu poate alunga sentimentul dominant de revoltă contra acelora care au născocit ideia unei asemenea opere și au avut apoi puterea să o realizeze cu prețul unei oribile munci.

Nici chiar gîndul că aceia sînt mumii, că toată lumea curioasă îi privește în muzeu, atunci cînd vroiseră să se ascundă atît de veșnic, că poartă un număr de înregistrare într'un inventar englez ca un obiect sau ca un soldat de trupă, nu mă răzbună suficient.

Cel puțin alte tiranii au creat opere de artă. Piramidele sînt o stupiditate.

Iată-le la rînd, spre Apus, ca trei moșuroae monstruoase scoase de o cîrtiță gigantică de subt pămînt.

In dreptul hotelului de elită Mena-Home oprim. In program intră vizitarea clasică a piramidelor, *pe cămile.*

Demostene Botez

Piroboridava[1]

Originea numelui. Istoria localității.

Papirul lui Hunt confirmă definitiv forma *Piroboridava* ca nume al stațiunii Poiana. In diversele manuscrise ale geografiei lui Ptolemeu, acest nume prezintă, în afară de forma mai frecventă de *Piroboridava*, cîteva forme deosebite, ca *Pyroboridaua*, *Piroboridyna*,[2] care trebuesc atribuite desigur unor greșeli de copiști.

Acest nume e de un aspect indubitabil getic, probat de la prima vedere prin sufixul *-dava*, însemnînd în limba dacă πόλις,[3] cetate, așezare.[4] Acest sufix se întîlnește în peste 40 de nume de localități antice răspîndite pretutindeni în regiunile balcano-dunărene și mai ales între hotarele Daciei, unde se găsesc peste douăzeci și cinci.[5] El caracterizează exclusiv toponimia getică, pe cînd în toponimia Traciei meridionale e înlocuit cu *-para*, sinonim care la rîndul său nu se găsește în Dacia.[6]

In ce privește prima parte a numelui, *Pirobori-*, aceasta a format obiectul a diferite interpretări. Acest element se regăsește într'o inscripție descoperită în 1674 la Colonia și

[1] Vezi «Viața Romînească» No. 5, 1931.

[2] Muller, *Cl. Ptol. geogr.*, I, p. 470, n. 6.

[3] La Hesychius, *v.* Δέβα: Δέβα· πόλις, ὑπὸ Θρᾳκῶν. Δέβα e de fapt o eroare în loc de Δάβα sau Δαύα. Cît despre *Thrakes*, acest nume are aci un sens general cuprinzînd și pe Geți. Cf. Tomaschek, *Die alten Thraker: eine ethnologische Untersuchung*, II 1, *Sitzungsber. d. phil.-hist Cl. d. Akad. v. Wien*, CXXX, 2, 1894, p. 9.

[4] Tomaschek, *op. cit.*, II 1, p. 9; II 2, *Sitzungsber.*, etc., CXXXI, 1, Wien 1894, pp. 70 și 101.

[5] *Ibidem*, II 2, p. 70; cf. și Pârvan, *Getica*, pp. 256 sqq.; 272.

[6] Tomaschek, *op. cit.*, II 2, pp. 63 și 70; Pârvan, *o. c.*, pp. 235 și 285.

reprodusă de Brambach (*C. inscr. Rhen.*, no. 315) și de *C. I. L.* (XIII 8188):

H E R C L I N T I
S A C R V M
PETITOR PIRO
B O R I MIL
C O H H V A R
S I N G C O S
V. S. L. M.

Lectura acestei inscripții e destul de grea la prima vedere. Desigur, e o dedicație *ex voto* făcută lui *Hercules Invictus* de către un *singularis consularis* dintr'o oarecare cohortă auxiliară, al cărui castru era, fără îndoială, în Germania. Dar în locul numelui său nu se găsesc decît cuvintele PETITOR PIROBORI, destul de enigmatice în aparență.

Tomaschek a interpretat termenul PIROBORI ca un nume de popor celtic, ceiace l-a îndemnat să considere localitatea *Piroboridava* din Moldova ca o așezare celtică în teritoriu dacic.[1] Numele ei ar însemna prin urmare: «cetatea *Piroborilor*». Pentru Pârvan, care constată în Moldova de jos mai multe populații de origine celtică, precum *Cotensii* și *Britogalli*-i,[2] această opinie a lui Tomaschek «ar fi foarte plausibilă, dar e încă absolut nesigură, inscripția respectivă neputînd servi la nimic».[3]

De fapt, numele de *Pirobori* n'are nimic celtic. In *Sprachschatz*-ul lui Holder,[4] o colecție de glose și de elemente toponimice și onomastice nu numai din Galia, ci din toate regiunile pe unde au trecut Celții, adică aproape din toată Europa occidentală și centrală, nu se găsește nici cea mai mică urmă de nume asemănător.

De asemeni numele menționate în acest lexic nu servesc de loc la explicarea elementelor *pir-* și *bor-* din *Pirobori*. Dimpotrivă, aceste elemente își găsesc o explicație satisfăcătoare în limba geto-tracă, în care sînt foarte comune. Astfel *pir-* se întîlnește în numele trace de persoane *Pirus*,

[1] *Op. cit.*, II 2, p. 64.

[2] Ptolem., III, 8, 3: Κοτήνσιοι; *id.*, III, 8, 3: Βριτολάγαι. După Pârvan, *Getica*, p. 65, forma cea mai corectă a acestui nume din urmă ar fi *Britogalli*, — atestată și de un manuscris al lucrării lui Ptolemeu: Βριτογάλλοι (cf. Muller, *o. c.*, p. 469, n. 6) sau eventual *Brigolati* (analog. *Latobriges*).

[3] *Getica*, p. 267.

[4] Alfred Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, 2 vol., Leipzig 1896-1904.

Pyrrus, *Pyrrhus*, *Pyrula*,[1] *Pyrrias*, *Pyrurredes*, *Purula*,[2] care se referă la rădăcina *pyr-*, *pur-*, însemnînd după Tomaschek «Feuer» (foc),[3] pe cînd *bor-* e, după justa observație a lui Mateescu,[4] identic cu elementul *poris-*, *porus-*, *pouris-*, *pyris-*, *polis-*, foarte frecvent în onomastica geto-tracă: *Heptaporis*, *Pieporus*, *Petoporus*, *Poris*, *Natoporus*, *Nestopyris*, *Raiscuporis*, *Daleporis*, *Mucapor*, *Dizapor*, *Dindiporis*, *Diliporis*, *Ketriporis*, *Kedrepolis*, etc.[5] și tradus de Tomaschek prin «Stecher, Schlächter, Schläger, Kämpfer» (luptător, războinic).[6] Mateescu demonstrează această identitate prin mai multe alte exemple în afară de *Pirobori-*, precum *Mukaboris*, *Mukabur*, *Mukaburis*, *Darubyris*, *Asbolis*, *Asbolodeina*, *Azbora*, *Datuborinis*, etc.[7]

Prin aceste exemple, originea tracă a elementului *Pirobori-* apare evidentă. Urmînd traducerile date de Tomaschek celor două cuvinte din care se compune, ele ar însemna bunăoară «războinic înfocat». E de mirare că Tomaschek, care studiase așa de profund materialul onomastic tracic și chiar rădăcinile analoage elementelor din care se compune numele

[1] G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, in *Ephemeris Dacoromana*, I 1923, Roma 1923, pp. 131 și 173, n. 3.; Id., *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, *ibidem*, II 1924, p. 236.

[2] Tomaschek, *op. cit.*, II 2, p. 21.

[3] *Ibidem*. S'ar putea adăuga și *Pyrogeri*, nume de popor tracic din basinul Hebrului. Tomaschek reduce acest nume la o rădăcină *pyr-*, homonim cu *pyr-* din celelalte nume citate, dar cu un sens diferit, analog sl. *pyro*, lit. *pura* și gr. πυρός = «griu» (*op. cit.*, I, p. 87). Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, p. 173, n. 8, pomenește *Pyrogeri* printre toate celelalte nume trace in *pyr-*, *pir-* și *pur-*, fără să facă vre-o distincție între sensurile reconstituite de Tomaschek.

[4] *Op. cit.*, p. 97, n. 11.

[5] *Ibidem*, pp. 107, n. 2; 219, n. 7, etc., *passim*; Tomaschek, *o. c.*, II 2, pp. 9-48, *passim*. Gudmund Schütte, *Polonica*, p. 180 [ap. N. I(orga), *Revista istorică*, XIV 1928, București 1928, p. 448], ajunge la o ideie asemănătoare presupunînd o formă *Piroporidava* pentru *Piroboridava*, după analogia oferită de numele dace *Piepor*, *Petopor*, etc.

[6] Tomaschek, *op. cit.*, II 2, pp. 21 și 101.

[7] *Op. cit.*, p. 97, n. 11. Am putea să ne gîndim și la *Boridava*, dar aceasta e forma atestată numai de papirul lui Hunt (rîndul 64; v. *Viața R.* no. preced.), datorită probabil unei erori de scrib care ar fi putut fi influențat de numele *Piroboridava* scris în rîndul precedent (r. 63). Celelalte documente relative la această localitate ne dau formele *Burridava* (Tabula Peuting.), Βουριδαυήνσιοι (Ptolem., III, 8, 3), Βοῦροι (Cassius Dio, LXVIII, 8), care conțin rădăcina *bur-* (*Burvista*, *Burkentios*, *Burus*, etc., cf. Tomaschek, *o. c.*, II 2, pp. 16 și 174), tradusă de Tomaschek, *o. c.*, pp. 17 și 101, prin «viel, voll, reich» (mult, plin, bogat).

Pirobori-, s'a abținut de a-l introduce și pe acesta printre numele trace, așa cum ar fi fost atît de firesc, în loc să-i atribue o origine celtică prin nimic justificată.

Pe de altă parte, acest nume nu e nici măcar al unui popor, așa precum credea Tomaschek. Observația lui Mateescu, care îl consideră ca un nume de persoană, *Piroborus*,[1] e cu mult mai plausibilă. Intr'adevăr, în inscripția din Colonia citată mai sus, elementele PETITOR PIROBORI ocupă exact locul pe care trebue să-l aibă numele dedicantului, în afară de care nu pot primi nicio explicație satisfăcătoare. Dacă se caută a se considera *Pirobori* ca un nume de popor la nominativ, nu se poate ajunge să se dea nici un sens inscripției și nici nu se poate explica absența numelui celui care a pus-o. Dimpotrivă, interpretîndu-l, de acord cu Mateescu, ca genitiv al unui nume de persoană *Piroborus (=Piroporus)*, după exemplele *Pieporus, Natoporus, Petoporus, Mucaporus*, etc.,[2] ajungem să dăm o interpretare la fel lui *Petitor*, care, după părerea noastră, nu poate fi decît forma rău scrisă sau rău copiată, a unui nume dac, de ex. *Petipor* sau *Petopor*[3] *(= Petoporus >Dac[i] Petoporiani*, Tab. Peut., segm. VII[4]), analog cu *Eptipor, Mucapor, Mukabur, Zecaepor, Aulupor, Rescupor*, etc.[5] Astfel, numele soldatului auxiliar, care a făcut dedicația votivă lui Hercule, nu mai are nimic enigmatic. Soldatul acesta e *Petipor*, fiu al lui *Piroborus*, un Dac născut poate chiar în regiunea *Piroboridavei*, făcându-și serviciul pe Rin, într'o cohortă auxiliară, probabil *cohors II Varcianorum*.[6]

Din această analiză onomastică rezultă că numele de *Piroboridava* e de o origine perfect getică, atestată prin toate elementele care îl compun. El înseamnă «cetatea lui *Piroborus*», acesta nefiind decît un Get, eponim al localității căreia i-am demonstrat identitatea cu stațiunea de la Poiana. Nu s'ar putea afirma precis dacă acest nume datează încă de la prima fundare a stațiunii, care după constatările archeologice se urcă pînă pe la începutul sec. XVI în. Chr., sau dacă se referă la una din așezările ulterioare.

[1] *Loc. cit.*

[2] Tomaschek, *op. cit.*, II 2, pp. 20, 23, 27, etc.

[3] E inutil să ne gîndim la cuvîntul latin *petitor*, care nu poate avea nici un sens în această inscripție.

[4] Tomaschek, *op. cit.*, p. 20; Pârvan, *Getica*, p. 241. Cf. și Mateescu *op. cit.*, p. 213.

[5] Mateescu, *op. cit.*, pp. 73, 205, 220, 227. Cf. și pp. 97, 107. Mateescu nu pomenește nimic despre PETITOR din inscripție.

[6] Cf. C. Cichorius, *Cohors*, în Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie*, *s. v.*, p. 59.

Fapt e că acest nume contribue la confirmarea caracterului getic al populației de la Poiana.

*

Pentru a încheia studiul nostru despre *Piroboridava—Poiana*, ne mai rămîne să încercăm o reconstituire sumară a evoluției istorice a acestei localități getice confruntînd datele archeologice cu protoistoria generală a Daciei. In starea actuală a cercetărilor, nu putem, firește, să atingem această chestiune decît într'un mod cu totul general, așteptînd pentru o discuție mai amănunțită rezultatele săpăturilor viitoare. Nu poate fi vorba deci decît de o încercare de a explica coincidența ce se constată între diversele particularități ale cronologiei furnizate de stratigrafia de la Poiana și cîteva fapte principale ale protoistoriei getice.[1]

Pe la începutul secolului XVI înainte de Chr., un trib de Traci nord-dunăreni veni să-și stabilească principala reședință în regiunea satului Poiana de azi, ocupînd un promontoriu bine apărat de malul stîng al Siretului, la abia cîțiva kilometri distanță de gura Trotușului. Poziția acestui promontoriu era excelentă și din punctul de vedere economic și din cel strategic, căci domina principala răspîntie a drumului celui mai direct dintre inima Daciei și gurile Dunării. Această importanță pare să fi fost deținută mai înainte de stațiunea dela Corni, situată tot pe stînga Siretului, la vre-o douăzeci de chilometri la nord de Poiana și ale cărei straturi archeologice, neexplorate încă în chip sistematic, nu par să conțină nici o urmă mai nouă decît începuturile stațiunii de la Poiana.[2]

Spre sfîrșitul epocii de bronz, această primă așezare de la Poiana a trebuit să sufere o întrerupere produsă de o invazie. Așa se poate explica spațiul dintre data urmelor din prima fază a stațiunii și data obiectelor din faza doua. Avînd în vedere că acest spațiu se referă aproximativ la anul o mie înainte de Chr., ne putem gîndi la invaziile cimeriene determinate de mișcarea scitică pornită din răsărit.

După aceste invazii, așezarea fu refăcută de populația

[1] Pentru aceste fapte ne referim în general la Pârvan, *Getica*, pp. 2 sqq.; 40 sqq., și *passim*.

[2] Ca simplă hipoteză pentru un moment, am inclina să considerăm stațiunea de la Corni ca centru al unei populațiuni invinse și înlocuite prin tribul care a intemeiat prima așezare de la Poiana. Deoarece acest trib e, după cît se pare, de origine tracă, ar urma ca populația de la Corni să fi fost de un alt caracter etnic. Dar cu aceste afirmații atingem o foarte importantă problemă de protoistorie danubiană, al cărei examen trebue amînat pînă ce se va fi explorat un număr suficient de stațiuni pre- și protoistorice din Moldova de jos.

tracă reîntoarsă din ţara de refugiu. E tocmai ceiace probează urmele aparţinînd fazei a doua. Insă această aşezare suferi în curînd soarta celei dintîiu. Intr'adevăr, între fazele II şi III ale stratigrafiei de la Poiana e un remarcabil *hiatus* care a durat de la începutul perioadei Hallstatt pînă prin veacurile VI—V în. de Chr. (epoca fibulelor Certosa, varianta tracă, de bronz). Acest *hiatus* care nu pare să fie datorit hasardului săpăturilor, coincide cu epoca invaziilor scitice care au venit cîteva secole după ale Cimerienilor şi au lăsat urme destul de durabile în Dacia.[1]

După invaziile scitice, obiectele databile cu începere din sec. VI. în. de Chr. probează că staţiunea a fost din nou locuită. E epoca reînviorării elementului băştinaş din regiunea carpato-dunăreană. Herodot citează în această vreme, în Carpaţi, pe Agatirşii sciţi pe cale de tracizare, resturi în curs de dispariţie ale năvălirilor anterioare, iar în vecinătatea Dunării, pe Geţii de aceiaşi limbă luptînd în contra Perşilor lui Darius,[2] şi care vor ajunge mai tîrziu să aibă legături cu Filip II şi să opună o forţă impunătoare expediţiilor lui Alexandru Macedon şi ale succesorilor lui.[3]

Năvălirile celtice din sec. III, care au curmat această desvoltare a puterii getice, trebuesc privite la rîndul lor ca pricină a spaţiului dintre fazele III şi IV ale stratigrafiei de la Poiana. Popoare celtice, ca *Britogalli*-i din Basarabia şi *Cotensii* din Moldova de sud, s'au stabilit în această vreme în vecinătatea *Piroboridavei*.[4]

Acest spaţiu durează pînă la sfîrşitul sec. II în. de Chr., cînd începe aşezarea fazei IV. Această aşezare atinge proporţii necunoscute pînă atunci. Aşezările precedente ocupau numai un promontoriu înaintat, azi dispărut în urma eroziunilor şi prăbuşirilor, nereprezentînd pe întinderea periferică a staţiunii, singura păstrată în prezent, decît morminte şi urme risipite. Incepînd din a patra fază, locuinţele, foarte numeroase şi îngrămădite, se întind pînă la limita extremă a staţiunii. Resturile acestor locuinţe, distruse de un incendiu general, consecinţă a unei cuceriri streine, au o grosime considerabilă. Ele denotă o epocă de mare prosperitate. E vorba, fără îndoială de renaşterea forţei getice din jurul anului

[1] Intre altele chiar numele de *Getae* şi *Daci*, sub care a fost desemnată în epociile ulterioare populaţia locală de origine tracă; Pârvan, *o. c.*, p. 286.

[2] IV, 93; 104.

[3] La această fază se referă şi amfora thasiană găsită în apropiere de staţiunea de la Poiana şi publicată de Pârvan în 1913, *Castrul de la Poiana*, p. 8 sqq., fig. 6, pl. IV, 2-3. Pârvan o datează în sec. IV-III înainte de Chr.

[4] Pârvan, *o. c.*, p. 267. Cf. şi pp. 65; 249 sq. şi 253.

100 în. de Chr., care ajunge puţin după aceia la realizarea formidabilului imperiu danubian al lui *Boerebista*, constituit în dauna efemerelor formaţiuni celtice dimprejur. Staţiunea de la Poiana, care, cu începere din această epocă, poate fi numită cu mai multă certitudine *Piroboridava*, a trebuit să fie, avînd în vedere poziţia sa excepţională, unul din centrele mai importante ale acestui imperiu. Indiferent de întîmplările pe care le va mai suferi, *Piroboridava* va păstra pînă la urmă intensitatea de viaţă şi formele pe care le-a cunoscut în această epocă.

Această fază prosperă se termină în perioada Latène III, adică în cursul sec. I în. de Chr., printr'un războiu şi un incendiu, ai cărui autori trebuie să fie Sarmaţii veniţi din răsărit, cari încep tocmai în această vreme interminabilele lor incursiuni în regiunile dunărene[1], profitînd de decadenţa puterii getice după moartea lui Boerebista. O probă în favoarea unei asemenea identificări se poate deduce şi din vîrfurile de săgeţi de tip oriental, cu tub şi cu trei tăişuri, care apar în mare număr printre straturile fazei IV de la Poiana.

Aşezarea fazei V, din sec. I după Chr., denotă aceiaşi prosperitate, cu singura deosebire că populaţia aşezării nu mai pare să-şi fi păstrat independenţa. Romanii apar aci încă din această vreme. Acestei faze îi aparţine întăritura romană care apăra staţiunea dinspre est, şi la temelia căreia s'a găsit un mic tesaur de monete republicane şi augustee. E tocmai epoca expediţiei transdanubiene a guvernatorului Moesiei din 53—54 după Chr., *Plautius Silvanus Aelianus*, care în epitaful său găsit la Tivoli e lăudat pentrucă a lărgit hotarele provinciei sale supunînd mai multe populaţii barbare de la nord de Dunăre şi pentrucă a constrîns la alianţa romană pe mai mulţi regişori băştinaşi cu teritoriile lor ce se întindeau pînă la fluviu.[2] E foarte probabil ca printre aceste teritorii să fi fost şi cel din care făcea parte *Piroboridava*.

Intr'adevăr, dacă imperiul roman voia să consolideze achiziţiile lui Plautius Aelianus, nu putea să lase de o parte o fortăreaţă aşa de importantă stăpînind principala cale de pătrundere a incursiunilor getice venite de peste Carpaţi.

De altfel s'a şi admis că valul dintre Siret şi Marea Neagră, la adăpostul căruia se găseşte staţiunea de la Poiana, a fost construit încă din această vreme şi tocmai pentru a apăra teritoriile puse sub autoritatea romană prin opera lui

[1] *Ibidem*, p. 92 sqq.

[2] *C. I. L.*, XIV 3608, rîndul 8 sqq. Cf. Pârvan, *Histria*, IV, Bucureşti 1916, p. 35 sqq.; *id.*, *Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării*, p. 82 sqq.; *id.*, *Getica*, p. 214 sqq.

Plautius Aelianus.[1] Pe de altă parte, se știe, cu ajutorul inscripțiilor, că cetatea pontică *Tyras* (Cetatea Albă), care constituie un punct de sprijin la extremitatea dreaptă a valului, a intrat sub protecția romană în 57 după Chr., adică la cîțiva ani după expediția lui Plautius Aelianus.[2] Trebue deci să admitem că *Piroboridava*, care forma un punct de sprijin asemănător la flancul stâng al aceluiaș val, a devenit posesiune romană în aceiași epocă. Această posesiune era afirmată printr'o garnizoană militară așezată în centrul indigen, care își continua viața anterioară, șeful său getic fiind probabil unul din regișorii clientelari menționați de epitaful de la Tivoli.

Această primă fază geto-romană a *Piroboridavei* se termină deasemeni printr'un incendiu. E desigur isprava Geților lui Decebal sau a aliaților lor, Sarmații și Bastarnii, săvârșită probabil pe vremea lui Domițian, cînd puterea getică încearcă să-și reia în aceste regiuni proporțiile grandioase pe care le atinsese subt Boerebista.

Faza VI și ultima a *Piroboridavei* e contemporană cu papirul lui Hunt. Așezarea reînvie în vremea lui Traian, probabil după primul războiu împotriva lui Decebal, cînd teritoriile din stînga Dunării redevin posesiuni romane. Ea continuă să prezinte formele de viață anterioare, caracterizate în general prin populație getică și garnizoană romană. Papirul lui Hunt menționează tocmai în acest timp detașamentul cohortei *I Hispanorum Vet. Eq.* la *Piroboridava*. Această ultimă fază a stațiunii prezintă o bogăție extraordinară de obiecte romane de tot felul. E o perioadă de prosperitate urmînd cuceririi Daciei și reducerii ei în provincie romană. Drept consecință a acestui eveniment, drumul Siretului și Trotușului a trebuit să capete o importanță considerabilă, fiind cea mai scurtă și cea mai necesară arteră de comunicație dintre cele două provincii romane, a Daciei și a Moesiei inferioare. Se înțelege deci ușor că *Piroboridava*, care constituia una din principalele chei ale acestui drum, trebuia să se bucure de o atenție specială. Populația sa getică în continuu contact cu trupele, cu funcționarii și cu negustorii romani în trecere, trebuia să se fi familiarizat destul de mult cu romanismul.

Totuși, resturile ultimei așezări de la Poiana, cu toată bogăția și caracterul lor roman specific, nu atestă aceleași efecte strălucitoare ale penetrației romane ca la Gherghina unde totul e construit în piatră și cărămidă, sau în împrejurimi, la Șendreni, unde se găsesc inscripții romane analoage celor provenite din diferiții *vici* ai Sciției Minore.[1] Acest fapt contrastînd cu importanța *Piroboridavei* din punct de vedere roman, se explică lesne prin faptul că așezarea ocupa un loc prea expus surprizelor barbare. Cu tot remarcabilul său rol economic și strategic, ea nu putea fi mai mult decît o fortăreață de prima linie ocupată de forțe ușoare și provizorii. Adevăratul romanism nu putea să se desvolte decît mai la sud, sub protecția sa.

Resturile archeologice nu ne permit să afirmăm cu siguranță precisă data cînd *Piroboridava* a fost evacuată. Ultimul document al stațiunii databil cu precizie, e o monetă de la Vespasian. După domnia acestuia nu se mai poate reconstitui cronologia stațiunii decît cu ajutorul obiectelor și în special al fibulelor, care, în parte, se referă la sec. II și chiar la sec. III după Chr. Fapt e că, odată cu retragerea garnizoanei romane, *Piroboridava* a fost părăsită pentru totdeauna. După aceea n'a mai avut niciodată alți locuitori.

E foarte probabil ca acest sfîrșit să fi avut loc în sec. III după Chr., cînd Imperiul, fiind constrîns să părăsească Dacia, a trebuit, fără îndoială, să renunțe și la posesiunile sale din Moldova și Basarabia, care erau prea mult expuse.[2]

Populația *Piroboridavei* a fost de origine tracă, și anume getică, în tot cursul fazelor pe care le-am enumerat pînă aci. In timpul acestor faze, civilizația de la Poiana reconstituită prin resturile archeologice găsite, prezintă o perfectă asemănare cu civilizația constatată contemporan în restul Daciei, unde s'a admis că elementul trac nord-dunărean, cunoscut mai tîrziu sub numele de Geți ori de Daci, a fost stabil cel puțin din secolul XVI înainte de Christos.[3] Dar aceasta e tocmai data pe care a trebuit s'o socotim ca termen *post quem* al stațiunii de la Poiana, așa că putem deduce și o analogie etnică din analogia dintre civilizația acestei stațiuni și cea din restul Daciei. Pe de altă parte, e util să observăm că intervalele dintre fazele stațiunii sunt destul de reduse. Ceeace probează că intervalele acestea nu durau mai mult decît furia invaziilor care le provocau, căci populația locală, refugiată momentan în munți sau în păduri, se întorcea la vechile ei cămine de îndată ce avea prilejul.

Radu Vulpe

[1] Pârvan, *Getica*, p. 128 sq.

[2] Anul 56-57 după Chr. devine la *Tyras* începutul unei ere noi: cf. *C. I. L.*, III 781 și pp. 148 și 1010. Cf. și Pârvan, *Histria*, IV, p. 37.

[1] Pârvan, *Castrul de la Poiana*, pp. 11 sqq. și 20.

[2] După Pârvan, *ibidem* p. 25, teritoriul închis de valul semicircular dintre Siret și Prut, avînd ca centru Gherghina, a trebuit să fie păstrat pînă în sec. VI ca un cap de pod al Sciției minore.

[3] Pârvan, *Getica*, p. 2 sqq.

Omar Khayyam

— SCHIŢA BIOGRAFICA ŞI CRITICA [1] —

Rîndurile care urmează nu alcătuesc o lucrare intru totul originală, ci — adeseori — o culegere şi o traducere din diferitele lucrări pe care le-am cercetat.

In lipsa unor studii riguros exacte, unele date şi amănunte se bazează pe tradiţie şi pe legendă.

Insemnăm aici autorii de care ne-am folosit. Unii dintre ei sînt citaţi şi'n corpul lucrării:

James Darmesteter: *Les Origines de la Poésie Persane*. Paris, 1887.

Ahmed Galvvash: *Soufisme*. Messages D'Orient, juillet 1926. Alexandrie-Egypte.

Théopile Gautier: *L'Orient*. Paris, 1877.

Charles Grolleau: *Les Quatrains D'Omar Khayyam*, traduits du persan, avec une introduction et des notes. Paris, 1922.

Ernest Renan: *Rapport sur les travaux du Conseil de la Société Asiatique 1867—1868*. Journal Asiatique, juillet-août 1868.

Ali No-Rouze: Préface au volume *Robaiyat D'Omar Khayyam*, traduits du persan par Franz Toussaint. Paris, 1924.

I

Omar Ibn Ibrahim El Khayyam s'a născut sub Togrul Beg — intîiul sultan din dinastia Seldjucizilor — cam pe la anul 433 al Hegirei, 1042 al erei creştine, în Iran, provincia Khorasan, lîngă oraşul Nişapur, vestit pe vremuri şi-al cărui renume rivaliza cu-acel al Bagdadului şi-al Cairului.

[1] In loc de prefaţă la volumul de traduceri: *Rubaiyatele lui Omar Khayyam*, care va apărea la toamnă.

Spre deosebire de unii poeţi ai Persiei, care fură onoraţi de suveranii lor cu nume onorifice — cum a fost poetul Abul-Kasim-Mansur, onorat de sultanul Mahmud cu numele de Firduzi — sau de alţi poeţi, care îşi luară pseudonime, adeseori mîndre şi sfidătoare, ca: Fericitul, Memorabilul, etc., poetul nostru îşi luă pseudonimul Khayyam, ca să onoreze meşteşugul tatălui său, făcător de corturi.

Asupra copilăriei şi a adolescenţei nu avem nici o dată.

Istoria sau legenda ne spune că şi-a făcut studiile în vestitul colegiu din Nişapur (un fel de universitate a zilelor noastre), ca elev al lui Muvaffiq ed Din, unul din cei mai faimoşi magiştri din Khorasan, şi c'a avut de colegi pe Hassan Sabbah şi pe Abdul Kassim, cu care legă o strînsă prietenie, şi-al căror destin fu extraordinar sau glorios.

Cei trei prieteni, terminîndu-şi studiile, se despărţiră, urmîndu-şi fiecare destinul, legîndu-se însă prin jurămînt, încă de pe băncile universităţii, să se ajute reciproc în cazul cînd unul din ei va fi triumfător în viaţă.

Khayyam, visător şi mistic, scrise versuri şi, în acelaşi timp, studie astronomia şi algebra; Hassan Sabbah — extraordinara figură de mai tîrziu a Orientului — personalitate complexă şi debordantă; suflet revoltat împotriva islamismului, şi din a cărui revoltă va irumpe un nou misticism, pe care îl va exploata în scopuri politice şi religioase; viitorul şef al sîngeroasei secte a Asasinilor [1] — aştepta în um-

[1] Secta eretică a Şiiţilor — partizanii lui Ali — s'a ramificat cu timpul în mai multe secte, unele mai apropiate ca doctrină, altele mai depărtate, iar altele aproape confundîndu-se cu secta din care s'au ramificat. Una din aceste secte, a Ismailiţilor — partizanii lui Ismail, fiul celui de-al şaselea iman, deposedat de tatăl său, în favoarea fratelui mai mic, la succesiunea imanatului — timp de un secol nu avu decît o activitate religioasă şi graţie misionarilor se răspîndi în Persia şi în Siria. Dar prin intervenţia unuia din misionarii ei, această activitate se transformă într'una politică: întronarea Califatului fatimid în Egipt şi recunoaşterea doctrinei acestei secte ca religie oficială, pînă la răsturnarea Fatimizilor de Saladin (1171), restauratorul ortodoxiei.

Dar între timp — sub domnia califului Mostansir — veni în Egipt un ismailit persan, Hassan Sabbah (1056—1124).

Amestecîndu-se în afacerile politice ale ţării, el fu expulzat. Işi continuă propaganda în Siria, apoi în Persia, şi, ajutat de partizanii săi, cuceri castelul d'Alamu, aproape de oraşul Kasvin (la nord vest de Teheran); puţin după aceasta, cuceri şi construi alte castele, şi-şi reduse partizanii la o supunere oarbă şi, totodată, îşi dublă ascendentul personal, făcîndu-i să absoarbă o mixtură conţinînd haşiş, de unde numele Asasini. Haşişul provocînd halucinări paradisiace, Hassan îi împingea la asasinatul prinţilor şi-al marilor personagii care îl combăteau, — de-

bră, ziua sortită care să-l arunce și să-l impue pe arena politicii; Abdul Kassim studie istoria, legile administrative și tainele politicii, ambiționind s'ajungă un mare om de stat.

Cei trei prieteni trăiră cîtva timp în obscuritate. Intiiul care ieși din umbră fu Abdul Kassim, făcindu-se cunoscut la curtea lui Alp Arslan — al doilea sultan din dinastia Seldjucizilor — prin diferite scrieri asupra administrației — (opera sa *Tratatul de-a guverna*, ne arată metoadele) — ajungînd în scurt timp secretarul particular al monarhului, apoi sub-secretar de stat și, în sfîrșit, Mare vizir. In această funcție, organiză imperiul, militar și administrativ, micșoră impozitele, clădi colegii, între care vestitul colegiu din Bagdad, protejă artele, poezia și științele. Pentru talentul și priceperea pe care le desfășură, primi titlul de Nisam-el-Mulk, adică cancelar al imperiului.

Cei doi prieteni, care vegetau încă în umbră, își aduseră aminte de legămîntul făcut, și se înfățișară lui Abdul Kassim. Poetul îi ceru o pensie ca să cultive în liniște poezia și să mediteze asupra lucrurilor divine; Hassan Sabbah solicită un loc la curte. Ambele cereri fură satisfăcute: poetul primi o pensie de 1200 de toma[1], iar prietenul său — locul cerut. Intre acestea, urmă la tron fiul lui Alp Arslan, Malek Șah. In curînd însă, Hassan Sabbah, ros de ambiție și de gelozie, fu nerecunoscător față de binefăcătorul său, căutînd să-l sape și să-i uzurpe locul. Intrigile fură dejucate, Hassan Sabbah, din ordinul sultanului, fu nevoit să ia calea exilului, jurînd însă o ură de moarte binefăcătorului său.

Anii trecură, Persia era în plină înflorire, dar destinul, monstruos în stupiditatea lui, se întoarse împotriva lui Abdul Kassim. Marele persan, ministru de geniu, care servise

viza acestei societăți secrete fiind: nimic nu-i adevărat și totul este permis.

Profitînd de tulburările din timpul Cruciadelor, Hassan izbuti să înființeze — în timpul sultanilor Seldjucizilor, stăpînii Asiei occidentale — un principat independent, care se menținu prin teroare sub domnia a opt mari maeștri 1090—1256.

Invazia mongolă (1256) le distruse fortărețele din Persia și le ucise șefii. Cei din Siria, supuși cîțiva ani după aceasta de sultanii mameluci ai Egiptului, supraviețuiră în obscuritate: descendenții lor locuesc încă în jurul fortărețelor ruinate. Se mai găsesc și alte mici și neînsemnate grupe în Persia, în Asia centrală, în Afganistan, în Oman, în Zanzibar. In India însă, dînșii își păstrează puterea, dacă nu religicasă, dar cel puțin economică și alcătuesc secta *Khodjasilor*.

[1] Monedă persană, — valoarea ei a variat în decursul secolelor. Inainte de război, între 12 și 5 franci.

sub trei suverani, și-al cărui nume istoria i l-a uitat ca să nu reție în schimb decît titlul onorific: Nisam-el-Mulk — căzu în disgrație, în urma intrigilor de la curte, și peste puțin fu găsit asasinat (1092) de un fanatic din secta singeroasă a lui Hassan Sabbah.

Grație sprijinului binefăcătorului său, Omar Khayyam cultivă cu ardoare poezia, aprofundă matematicile și astronomia, deveni în scurt timp cel mai celebru savant al epocii sale. Fu numit directorul observatorului din Merv, și în 1074, sub Malek Șah, fu unul din cei opt astronomi care reformară calendarul musulman.

Din pricina versurilor sale, și ca să 'nchidă gura adversarilor, care îl considerau ca un heterodox, fu silit să facă un pelerinaj la Meca.

După moartea binefăcătorului său, poetul se retrase la Nișapur, unde sultanul Sandjar, se zice că-l înconjură de atenții și de onoruri. Aici, muri între 1123—1125 în vîrstă de peste optzeci de ani.

Aceste sumare însemnări — unele din ele îndoelnice sau necorespunzînd exact datelor istorice — le vom completa prin evocarea scriitorului persan contemporan Ali No-Ruze: Iată-l pe Omar Khayyam stînd într'o noapte pe terasa observatorului din Merv. Stelele strălucesc. Florile își revarsă parfumul îmbătător. Privighetori patetice înalță imnuri de iubire trandafirilor. Cu capul în mîni, cu ochii închiși, poetul privește strălucind încă astrele pe care le-a studiat. Nici o problemă nu-l mai tulbură, nici chiar cea principală, creațiunea universului. El știe că nu poate ști, că nu va ști niciodată, că toate aceste constelații se vor stinge înainte ca vreunul din noi să poată zice: „Afirm și dovedesc". Se ridică, se pleacă deasupra orașului adormit, fiecare casă în mijlocul grădinii, seamănă cu un nufăr plutind pe-o apă neagră. Ascultă. I se pare c'aude răsuflarea ființelor care se odihnesc întinse ca și morții... Nu-i decît zefirul. I se pare c'aude visurile acestei mulțimi... Nu-i decît sbîrnîitul insectelor de noapte. In nesfîrșita lui sete de-a iubi și de-a crede, ar voi să fie amantul care adoarme strîngînd mîna iubitei, tatăl care-și leagănă copilul, cerșetorul care mulțumește lui Dumnezeu înainte de-a se întinde pe rogojina sa. Cu sufletul deschis, suferă. Dar chinul său e trecător. A și evocat legea fatală care va despărți pe cei doi îndrăgostiți, pe tatăl de fiu, pe cerșetor de Dumnezeu. Zefirul îi scutură pe mîni un ciorchine de glicină. Mîngîierea acestor picături de rouă îl liniștește. Le adună, le respiră. In curînd, din această rouă îmbălsămată și din suferința sa, el va extrage un parfum neperitor.

II.

Opera lui Omar Khayyam cuprinde mai multe lucrări ştiinţifice şi o singură operă literară: 170 de rubaiyate sau catrene.

Din lucrările ştiinţifice, numai două ne-au parvenit: Demonstraţie de probleme de algebră, tradusă în franţuzeşte de M. Woepke în 1851, şi un Tratat asupra unor dificultăţi ale definiţiilor lui Euclid, în manuscris.

Diferiţi scriitori orientali ne-au păstrat titlurile altor şapte lucrări: Table astronomice, Un manual de ştiinţe naturale, Două cărţi de metafizică, Un tratat asupra metodelor indiene pentru extragerea rădăcinilor pătrate, Un tratat ştiinţific, Un tratat de ştiinţe naturale.

* * *

Pe cînd poeţi ca Firduzi, Molavi sau Nizami au scris mii şi mii de versuri, iar alţii ca Saadi sau Hafiz au cucerit patria lor, devenind populari, şi, cu timpul, au cucerit celebritatea mondială, Omar Khayyam a scris numai 170 de catrene iar opera lui nu a supravieţuit decît printr'o elită intelectuală şi independentă şi prin admiraţia „declasaţilor".

In Europa, începe să străbată, la început timid şi fragmentar — citat şi tradus prin cîteva catrene — prin operele următorilor savanţi orientalişti: Dr. Thomas Hyde, în prima jumătate a secolului al XVII-lea; Sir Gore Ousley, la începutul secolului al XVIII-lea; baronul Von Hammer Purgstall, în 1818; Friedrich Ruckert, în 1827. Dar cercul rămînea închis.

Eruditul Edward Byles Covvell, preşedintele Colegiului Sanscrit din Calcuta, făcu cunoscut lui Edward Fitz-Gerald, opera poetului persan. Acesta o traduse în englezeşte, şi astfel în 1859, apăru la Londra, la librăria Quaritch, prima ediţie cuprinzînd 75 de catrene.

Mica broşură, trasă în două sute cincizeci de exemplare şi tipărită fără nume de autor, trecu neobservată. Cele două sute de exemplare, lăsate de autor în mîinile librarului său, nu fură desfăcute decît încetul cu încetul pe preţul de un *penny*.

Fitz-Gerald păstră tăcere asupra acestei lucrări, la care ţinea totuşi foarte mult. Carlyle, unul din intimii săi, află de paternitatea acestei poeme, pe care o preţuia foarte mult, decît în 1873. Dante-Gabriel Rossetti, se zice c'a fost întîiul care a descoperit broşura în librăria Quaritch.

Un succes imens, lung timp amînat, a consacrat în Anglia, şi pretutindeni unde limba engleză se citeşte şi se scrie, mica broşură de catrene. Astăzi nu i se mai pot număra reeditările.

Dar „traducerea" lui Fitz-Gerald e în acelaşi timp o copie şi o operă originală, sau mai bine zis: o prelucrare, dar în aşa fel încît nu mai poţi deosebi ce aparţine poetului şi ce aparţine „traducătorului". Scriitorul persan contemporan Ali No-Ruze, numeşte această „traducere": *falsele variaţii* ale lui Fitz-Gerald, iar pe-a primului traducător francez, J. B. Nicolas, apărută în 1867, *odioasă trădare*. Dar cercul însfîrşit era rupt. Traducerile, studiile şi articolele se succed atît în Europa cît şi în America, şi pe zi ce trece numărul lor sporeşte. Astăzi, Omar Khayyam e aproape mondial.

Cu prilejul apariţiei traducerii în franţuzeşte, Ernest Renan, după ce aminteşte numele lui Goethe şi al lui Heine, adaogă următoarele: Iată pentru noi o adevărată surpriză că o astfel de carte poate să circule liberă într'o ţară musulmană, căci — desigur — nici o literatură europeană nu poate cita o operă în care, nu numai religia pozitivă, dar orice credinţă morală să fie negată cu o ironie atît de fină şi atît de amară; Théophile Gautier — cu acelaşi prilej — înseamnă rîndurile care urmează: Monologul lui Hamlet e fărămiţat în aceste catrene, în care poetul persan se întreabă ce se află în dosul acestei pînze trasă între om şi celelalte lumi, şi'n care, urmăreşte ultimul atom de argilă omenească pînă în oala olarului sau pînă în cărămida zidarului, ca şi prinţul Danemarcei care încearcă să dovedească că lutul ce lipeşte vrana unui butoi de bere, poate să cuprindă ţărîna lui Alexandru cel Mare şi a lui Cezar; iar alţi comentatori şi traducători îl pun deasupra lui Horaţiu cu-al său epicureic carpe diem, şi alături de toţi marii neliniştiţi: Pascal, Leopardi, Baudelaire, care — ca şi dînsul — au simţit chemarea demonică a prăpastiei, sfîşiaţi de setea veşnic neîmplinită a visului.

Dar opera poetului, după moartea sa, din lipsa unui text autentic şi pe măsură ce anii treceau, se mărea, graţie admiratorilor şi discipolilor săi, aşa că azi rubaiyatele au depăşit numărul de 800. Textul imprimat la Calcuta în 1836, cuprinde 492 de catrene, iar diferite manuscrise păstrate în bibliotecile din Paris, Oxford, Cambridge, Berlin, India, etc., cuprind un număr care variază cu fiecare manuscris. Cel dela Oxford şi cu data de 1460 (sînt mai multe!) — după care a „tradus" Edward Fitz-Gerald — cuprinde 158. Noi am tradus numai 156 de rubaiyate — după ediţia franceză a lui Franz Toussaint, Paris 1924 — lăsînd la o parte 14, pe acelea care, din diferite motive, ni s'au părut că nu vor avea destul ecou în sufletul contemporan.

Un cuvînt acum despre rubaiyat sau catrenul persan, după orientalistul Darmesteter: Intîiul, al doilea şi al patru-

lea vers rimează împreună, al treilea e alb. Răsfringerea rimelor, înfăşurind şi accentuind tăcerea versului alb, produce armonii şi contraste de sunete care dau un straniu relief ideii. Rubaiyatul e forma cea mai puternică a poeziei persane.

Cărui mister se datoreşte celebritatea şi puterea de viaţă a acestei opere, care înfruntă sfidătoare oceanul secolelor, şi care deapururi îi va păstra numele printre atîtea glorii înmormîntate de praful bibliotecilor? Khayyam a eliminat din versurile sale: subtilităţile, subînţelesurile, hyperbolele extravagante şi comparaţiile exagerate. Forma aleasă de poet ca să-şi toarne inspiraţia, rubaiyatul, cere un laconism care interzice orice incursie în domeniul retoricei. Dar simplitatea cu care sînt scrise rubaiyatele nu-i, adeseori, decît aparentă. Ca toţi poeţii persani, dînsul practică aliteraţia şi calamburul; alteori — cu discreţie însă — se lasă jocului clasic şi greu de-a întruni într'un distih, sau chiar într'un singur vers, cele patru elemente ale naturii, stabilind atunci o legătură între focul inimii îndrăgostitului, apa torentului, vîntul care trece şi pămîntul care ne va acoperi, iar cîteodată reuşeşte în două versuri, cuvinte care au oarecare analogie: a arde, fum, cenuşe.

Claritate, adîncime şi concentrare, iată cele trei calităţi care le fac veşnic vii, şi cu care îşi rîde de atîtea veacuri de curente, de hotare şi de civilizaţii.

Clar, adînc, lapidar, — poetul în patru versuri (în original!) cuprinde o lume de gînduri sau distruge o lume de sentimente:

Çintece, parfumuri şi cupe, — buze, bucle revărsate şi ochi migdalaţi: jucării pe care Timpul le sfărîmă, jucării! Moralitate, singurătate şi muncă, — meditaţie, rugăciune şi renunţare: cenuşe pe care Timpul o striveşte, cenuşe!

*

De ce atîta dulceaţă, atîta tandreţă, la începutul dragostei noastre? De ce atîtea desmierdări, atîtea delicii, pe urmă? De ce, acum, singura ta plăcere e să-mi sfîşii inima? De ce?

*

Abia şoptind, argila spunea olarului care-o frămînta: Gîndeşte-te c'am fost odată ca tine... Nu mă brutaliza!

*

Vasta lume: un grăunte de praf în spaţiu. Toată ştiinţa oamenilor: vorbe. Popoarele, dobitoacele celor şapte climate: umbre. Rezultatul gîndului tău zilnic: nimic.

***

Inainte însă de-a ne apropia de sfîrşitul notelor noastre, avem de dat două lămuriri: întiia, în legătură directă cu fondul rubaiyatelor; a doua, în legătură cu unele interpretări eronate asupra credinţei religioase a poetului.

Cetitorul va rămînea surprins — adeseori poate neplăcut — de locul pe care-l ocupă vinul în cele 156 de catrene. Orientalistul James Darmesteter ne spune însă următoarele: Poeziile bachice ale lui Omar Khayyam sînt un cîntec de revoltă împotriva Coranului, împotriva fariseilor, împotriva opresiunii legii religioase asupra naturii şi a bunului simţ. Omul care bea e pentru poetul persan simbolul omului emancipat. La care rînduri mai adăogăm: Omar Khayyam cîntă vinul şi pentru uitarea pe care ne-o toarnă în suflete: că totul e trecător.

Şi a doua lămurire: Unii comentatori afirmă în treacăt sau stăruitor, în necunoştinţă de cauză sau răstălmăcind textul rubaiyatelor, că poetul nostru făcea parte din secta religioasă islamică a sufismului. Puţini însă, nu numai la noi dar chiar şi în străinătate, stăpînesc cu adevărat istoria religiilor. Iată pe scurt — după Ahmed Galvvash, membru al ordinului sufis Khalvvati din Alexandria-Egipt — evoluţia şi dogmele acestei secte. După citirea acestui rezumat şi-a celor 156 de rubaiyate, se va vedea că nu există nici o legătură între Omar Khayyam şi sufism.

Sufişii erau la început acei care se sileau să se purifice de orice dorinţă, de orice ambiţie pămîntească, aspirînd să atingă Inţelepciunea Divină şi o complectă transfigurare a sufletului.

Cei dintîi patru kalifi: Abu Bahr 632—634, Omar 634—644; Osman 644—656, Ali 656—661, şi alţii, se siliră să se purifice, constrîngîndu-se la cucernicii desăvîrşite..

Cele două generaţii care urmară se ţinură de-aceleaşi practice, dar cu timpul şi încetul cu încetul, lumina spirituală pierzîndu-şi din strălucire şi noi adepţi fiind cîştigaţi la islamism, se simţi trebuinţa unei ştiinţe cu legi fundamentale, cu un ritual şi cu o învăţătură specială. Pentru a denumi secta spirituală care se înfăptuise astfel cu încetul, un nume era ca şi indicat: theosofie şi theosofi, care transformat după pricipiile arabe ale etimologiei, deveni tassavvuf şi mutassavvif sau sufism şi sufis.

Originea sufismului îşi are începutul în primul an al Hegirei, cînd patruzeci şi cinci de locuitori din Meca unindu-

se cu alți patruzeci și cinci din Medina, jurară credință învățăturii lui Mohamed și formară o ligă de fraternitate. Ca să se deosibească de ceilalți musulmani, ei luară numele de fakiri sau săraci, căci hotărîseră să renunțe la orice bogății care ar putea să-i abată din drumul care duce la Alah.

Cîțiva ani mai tîrziu, Abu Bahr și Ali înființară chiar în timpul vieții Profetului, ordine religioase pe care le conduseră în puterea Zekrului, adică cu amintirea și cu repetarea continuă a numelui lui Dumnezeu și-a atributelor Sale, discipolii lor trebuind să pronunțe rugăciuni. Murind, Abu Bahr transmise titlul său de președinte al ordinului, persanului Salman Ul Farissi, iar Ali, — la rîndul său — lui Al Hassanul Bassri; fiecare din aceste demnități fu consacrată cu titlul de Kalif.

Toți succesorii urmară exemplul predecesorilor și trecură direcțiunea ordinului, aceluia dintre discipoli care dăduse dovada celei mai mari cucernicii și iluminări.

Pe la anul 149 al Hegirei, 766 al erei creștine, șeicul Alvvan fundă întiiul ordin regulat al fakirilor, cunoscut sub numele de ordinul Elvvanya — cu sanctuarul în orașul Djedda [1]— și cu practice speciale. Dar numai către sfîrșitul secolului al III-lea al Hegirei, numele de sufis fu adăogat numelui de fakir ca să numească pe credincioșii ordinului. Astăzi sub numele de fakiri se înțeleg toți sufișii.

De la început, adepții sufismului fură numiți și derviși, cuvînt persan care înseamnă sărac.

După fundarea ordinului Elvvanya, în fiecare secol luară ființă alte ordine și sub-ordine, numite după numele fundatorilor.

Cu timpul, deosebirile de înclinație, de caracter și de mediu dădură loc la noi practice, inofensive la început, dar care cu încetul loviră în însăși principiile doctrinei. Această degenerare fu în cea mai mare parte datorită sectanților, care se abătură din drumul drept, dedîndu-se hipnotismului, autosugestiei, magnetismului, etc. Astăzi avem o mulțime de secte care practică diferite discipline și dintre cele mai severe.

Intîiul principiu al sufismului este *iman* sau credință, cu cele șase precepte: credința în Alah, în Ingerii Săi, în Invățăturile Sale, în Trimișii Săi, în Viața cealaltă și în Judecata din urmă, în Providența Sa.

Aceste precepte alcătuesc adevărata credință a oricărui musulman. Dar pentru un adevărat sufis, aceste percepte nu-i destul să fie recitate cu buzele, ci trebue să fie purtate în inimă și practicate intr'una.

Suprema aspirație a unui sufis e să-și piardă identitatea ca să cîștige o viață spirituală. Această concepție ideală e

[1] Pe țărmul Mării Roșii, în regatul arab de astăzi: Hedjaz.

exprimată de Sfîntul Jalalu-ed-Din-el-Rumi, în cunoscuta sa carte Mesnevi, prin următoarea parabolă: Credinciosul bătu în poarta Divinității și-un glas dinăuntru întrebă: „Cine e acolo?". Și credinciosul răspunse: „Eu sînt!". Și glasul zise: „Această casă nu poate să ne adăpostească pe amîndoi, pe Tine și pe Mine!". Și poarta rămase închisă. Atunci credinciosul se retrase în pădure și se rugă, postind în singurătate. După un an se întoarse și bătu din nou în poartă și din nou glasul întrebă: „Cine e acolo?". Și credinciosul răspunse: „Ești Tu!". Atunci poarta se deschise ca să intre.

Și-acum, ca o exemplificare vie de cîtă depărtare există între sufism și Omar Khayyam, vom cita un singur rubaiyat:

Pe Pămîntul împestrițat umblă cineva care nu e nici musulman, nici păgîn, nici bogat, nici umil. El nu venerează nici pe Dumnezeu, nici legile. El nu crede în adevăr, el nu afirmă niciodată nimic. Cine este acest om brav și trist care umblă pe Pămîntul împestrițat?

E însuși Khayyam, răspundem noi.

***

Dar să revenim. Omar Khayyam — cel mai mare astronom și unul din întîii savanți ai timpului său — își trage filosofia sa amară din contemplarea sterpelor noastre agitații omenești.

Sentimentul care-i învălue întreaga sa operă, e fuga neîntreruptă a timpului, e neantul lucrurilor și-al oamenilor, e zădărnicia sărmanei noastre existențe.

Neagă toate religiile, toate dogmele, toate culturile, toate superstițiile.

Lumea? — Biată turmă, oarbă și infirmă, în veșnică goană după fericire.

Amara sa ironie nu vizează decît pe savanți și pe metafizicieni, care dizertează cu „autoritate" asupra lucrurilor veșnic de nepătruns.

Știința în loc să-l consoleze, îl aruncă pe pragul tenebrelor, în fața pînzei care acoperă Marele Mister.

Strigătele sale în fața Destinului caută să le potolească în plăcerile trecătoare ale palpabilului, căci nu există o altă viață decît aceasta, de care trebue să ne folosim cu prisosință, și pe care trebue s'o trăim înzecit.

Nici iubirea nu-l consolează, căci ea e marea amăgitoare pentru un scop zadarnic și trecător.

Singurele realități pe care le simțim sînt: Durerea și Moartea. Moartea nu-l înspăimîntă cu nepătrunsul ei, ci pen-

trucă îl silește să părăsească micile bucurii trecătoare pentru fragilele promisiuni în care nu crede.

O slabă mîngîiere o găsește în vin, pentrucă numai el ne poate întinde, și numai pentru cîteva vreme, îmbălsămata cupă a uitării de tot și de toate.

Ajuns la răscrucea drumurilor vieții, singurul învățămînt e inacțiunea și disprețul:

„Am învățat mult și am uitat mult, de bună-voe. In mintea mea, fiecare lucru era la locul lui. De pildă: ceiace era la dreapta nu putea să fie la stînga. N'am cunoscut liniștea decît în ziua în care am aruncat totul cu dispreț. Ințelesesem însfîrșit că e cu neputință să afirmi sau să negi ceva".

*

Dar opera sa, în afară de calitățile amintite — claritate, adîncime și concentrare — mai are supremul dar al supremei sincerități. Acesta, mai ales, îi preschimbă opera într'o oglindă fermecată, în care deapururi omenirea își va contempla sufletul cu rănile lui mizerabile și ascunse.

Pulvis et umbra!

Al. T. Stamatiad

Schiță, nuvelă, roman

I

Schița

Dacă ne-am întreba dece, de pildă, Caragiale este un desăvîrșit autor de schițe, Sadoveanu un nuvelist și Balzac romancier, dacă am cerceta, cu alte cuvinte, motivele pentru care fiecare din scriitorii de mai sus excelează numai în cîte una din aceste spețe ale prozei literare, am vedea că ele se deosebesc profund nu numai în ce privește materialul de inspirație și canoanele creației, dar mai ales în ce privește însăși structura intimă a lor. Această specializare a creatorilor de proză literară corespunde, așa cum vom arăta aci, unor enorme diferențe între schiță, nuvelă și roman, diferențe cu totul altele decît acelea, pe care le conturează șters criteriile de mărime și de valoare, folosite de critica generală. Există o critică aparte a spețelor literare, așa cum Brunetière a demonstrat că există una a genurilor.

*

O distincțiune curentă încă, ce se face între schiță, nuvelă și roman, este aceia întemeiată pe întinderea, pe care o au în spațiu și în timp aceste trei moduri de manifestare a prozei literare. Astfel, din acest punct de vedere, se susține că schița se reduce la redarea unuia sau mai multor momente de viață, că nuvela are o durată mai mare și că, în fine, romanul utilizează larg timpul și spațiul în vasta sa desfășurare. Acest punct de vedere e vechi și meritul de a-l fi întrebuințat mai întîi, pe măsura literaturii de atunci, revine lui Aristotel, care în vestita-i „Poetică" îl folosea, împreună cu altele, spre a explica și diferenția genurile literare.

Satisfăcută cu aceste indicațiuni sumare, cercetarea critică se oprește, de cele mai multe ori, aci. Rezultatele obți-

nute sînt, desigur, neînsemnate și, ceiace e mai grav, ele sînt, în mare parte, eronate. Intr'adevăr, după distincțiunea de mai sus, ar urma că nuvela este o schiță mai mare; la rîndul său, romanul ar fi o nuvelă mai desvoltată sau ar cuprinde un număr mai mic sau mai mare de schițe. Ceiace e profund greșit.

De aceia, o adîncire a rolului intim, jucat, în alcătuirea schiței nuvelei și romanului, de către datele de timp și spațiu, privite nu din punctul de vedere obișnuit, ci, într'o mare măsură, filosofic, ca forme ale sensibilității pure, înăuntrul cărora apar trecătoare imagini sau se încheagă și se desvoltă evenimente și experiențe, — ar duce la rezultate mai ample și ar trezi în spiritul cercetătorului un șir de nebănuite ecouri și de interesante sugestii. Iar caracteristicele schiței, nuvelei și romanului ar apărea mult mai accentuate și, în primul rînd, mult mai exacte. Este, aci, locul unei teorii ad-hoc a cunoașterii literare, în care, prevenim pe cititor, nu vom stabili decît schematica ideală a celor trei spețe de literatură. Nu ne vom ocupa, intr'adevăr, decît de partea formală a lor, lăsînd la o parte orice considerațiuni referitoare la materialul de creație. Și adoptăm punctul de vedere filosofic, pentrucă sînt mai largi, deși mai riguroase, criteriile lui și mai vastă perspectiva, pe care ne-o oferă. „Tout est simple quand on regarde de haut" — spunea, undeva, Stendhal. Critica nu este imixtiune, ci perspectivă.

*

O schiță — vorbim de schița ideală către care tind maeștrii genului — se reduce, dacă ne raportăm la noțiunea de timp, la redarea unui *moment* [1] de viață a unui individ sau a mai multora, iar dacă ne referim la noțiunea de spațiu, schița înfățișează o *imagine* a acestei vieți de o clipă. In imensitatea spațiului și a timpului, imaginea trecătoare și fugarul moment, sezisat de intuiția creatoare a scriitorului, par mai mult un punct ideal, în care cele două date ale sensibilității pure se întîlnesc și se taie.

Din infinita lume de sensații, ce-l asediază la un moment dat, scriitorul fasonează și ordonează cîteva, dispunîndu-le într'o imagine sensibilă situată în timp și spațiu, pe care ne-o prezintă cu strălucirea talentului, sau cu fărîma de genialitate, cu care a fost înzestrat. Aceasta e schița: o intuire artistică, o sinteză literară, redusă la o întindere și o durată minimă.

Mai mult, s'ar putea susține că în alcătuirea schiței, tim-

[1] E sugestivă, în acest sens, numirea de «Momente», pe care o dă Caragiale schițelor sale.

pul este aproape inexistent. Intr'adevăr, redusă la o clipă, schița nu cuprinde elementul succesiunii, adevăratul caracter distinctiv al noțiunii de timp. Dimpotrivă, ceiace abundă în schiță sînt elementele de întindere, determinante ale spațiului. Domeniul schiței este, cu predilecție, acela al vieții externe. Spațiul, ca formă pură a oricărei intuiții externe, nu servește de condițiune decît fenomenelor exterioare nouă.

In vasta galerie a copiilor mofturoși și teribili, a slujbașilor mititei și pretențioși, a soților încornorați și inocenți și a mahalagiilor dela periferiile Bucureștilor, Caragiale nu e prezent decît cu ascuțimea observației, cu verva-i inepuisabilă, cu perfecțiunea stilului și cu inimitabilul surîs jumătate îngăduitor-jumătate acru. Caragiale nu dăruește niciuneia din aceste fantoșe vreuna din însușirile sale proprii sau vreo fărîmă de întristare sau de bucurie a spiritului său. Onorabilii Mache și Lache sînt numai Mache și Lache. Nu au nimic din Caragiale. Trăesc în afară de el. Caragiale e un scriitor obiectiv. Dela Manolache Guvidi la primarul din „25 de minute" și dela grandomania flecară a „Amicului X..." pînă la strașnica pățanie a lui Edgar Bostandachi, Caragiale, ca orice scriitor de schițe, înfățișează momente, situații, tipuri, manii și ticuri *sociale*, externe.

*

Impingînd mai departe raționamentul făcut mai sus, putem afirma că există cazuri cînd schița nu cuprinde decît elementul spațiu. In această din urmă ipoteză, schița împrumută o formă particulară și se numește *descriere*, dacă înfățișează un colț de natură, sau *portret*, dacă redă aspectele sub care ne apare un individ. Literatura noastră posedă, între altele, imaginile Călimanului și ale Deltei, descrise și fixate pentru veșnicie de către d. M. Sadoveanu și portretele Regelui Carol, al Prințului Ferdinand și al Prințesei Maria, izolate și pure între icoanele de tină și aur ale marelui nostru Arghezi.

*

Dar ni se va spune că aproape întotdeauna schițele, pe care le cunoaștem, cuprind nu un moment, ci mai multe. Ni se vor da ca exemplu toate schițele lui Caragiale, ale d-lui Patrașcanu și multe altele. Totuși, o sumară cercetare va arăta că aceste schițe, incluzînd înăuntrul lor mai multe momente, sînt în realitate niște *schițe mai mari*, compuse, adică, din mai multe schițe *propriu zise*. De cele mai multe ori, aceste schițe mai mari nu cuprind în fond decît repetarea unei schițe, pe care o vom numi *caracteristică*, întrucît ea rezumă ideația întregii bucăți. Bineînțeles că această

repetare a schiței caracteristice înăuntrul schiței mai mari, se face cu schimbări de nuanțe și detalii, care constituesc întotdeauna farmecul de artă al oricărei creații literare.

Schița „Invingătorul lui Napoleon", faimoasa schiță a d-lui Patrașcanu, e compusă din două schițe propriu zise: una — cea caracteristică — redă momentul în care profesorul Caranfil constată că-i este imposibil, cu toată ciuda și cu toate sforțările, să-și amintească cine a fost învingătorul marelui împărat. Această schiță — brusca amnezie a lui Caranfil — stărue, se repetă pînă la finele bucății, cînd intervine cea de a doua schiță, adică momentul în care profesorul uituc află cu satisfacție și „cu înjurături la adresa englezului", că învingătorul lui Napoleon a fost ducele de Wellington. Aceiași repetire de schițe caracteristice se observă, de pildă, și *în schițele mai mari* ale lui Caragiale, în „C. F. R.", „La Paști", „D-l Goe" și în altele.

*

Sînt însă, în literatura noastră, cîteva bijuterii ale genului, cîteva schițe din cele pe care le-am numit ideale, adică reduse la cea mai mică expresie a timpului și a spațiului. Dintr'un sentiment de aleasă modestie, d-na Lucia Mantu le-a numit „instantanee" și „schițe mici" și le-a înșirat în minunatul colier intitulat „Umbre chinezești". Dar ele sînt în realitate un scînteetor șirag de schițe ideale.

Ne este imposibil să nu reproducem aci pe aceia cu numele „Intîrziata":

„E aproape opt, dimineața.

„O fetiță de școală izbucnește pe o poartă, care se zgu-„due prelung în urma ei. Aleargă strigînd subțire, dar cu „patimă și disperare:

„— Hurjă! Ciomîrtan!... Ciomîrtan! Hurjă!!...

„La deal, departe, abia se zăresc două siluete negre, „mici și subțiri ca și ea: sînt Ciomîrtan și Hurjă.

„Hurjă și Ciomîrtan aud dela o vreme clamoarea pri-„mejduitei și se opresc locului. Intîrziata le ajunge abia res-„pirînd și îndată șase piciorușe negre, subțiri și grăbite în-„cep din nou să depene mărunt, în același ritm aferat, pe „trotoarul matinal al vieții".

Nu este mai mult în schița asta decît fulgerul scurt, pe care-l înseamnă în timp o clipă, decît dîra de lumină, pe care o lasă în noapte căderea unei stele. Dar în momentul acesta fugar, autoarea a surprins nenumărate sclipiri și umbre, le-a selectat și le-a cristalizat într'o imagine sensibilă atît de pregnantă, atît de sugestivă, încît, fără să vrea, cetitorul a refăcut înapoi drumul vărgat cu spaime și cu surîsuri mici al copilăriei și a simțit și el, alături de „întîrziata", teama școlarului de o șchioapă, care nu știe precis dacă e „opt fără cinci", sau „opt și cinci", dar știe bine că dacă „doamna" „a intrat" riscă să încaseze nuele la palmă și să șadă în genunchi, în colțul clasei.

*

Puterea creatoare a scriitorului de schițe se îndreaptă, după cum am văzut, numai asupra momentului ce trebuește redat. Pe celelalte le ignorează. Toată discuțiunea plină de tîlc și de haz din schița „C. F. R." se încinge între trei clienți de berărie, despre care nu știm altceva decît că primii doi, Niță și Ghiță, sînt amici și că cel de-al treilea — Caragiale nu-i dă numele — e un mușteriu nou, între două vîrste, sosit proaspăt dintr'un local similar, unde pare că a stăruit mult.

In schiță, scriitorul procedează prin izolare. Nu-l interesează decît o clipă suspendată între trecut și viitor. Literatura schițelor este prin excelență o literatură a prezentului: schița se leagă de conținutul unei clipe și trece odată cu ea. Nu știm — și dealtfel nici nu ne privește — de unde vin și încotro merg personajele ei. Nu le cunoaștem amintirile și nu le bănuim aspirațiunile. Orice eveniment poate umplea comod trecutul d-lui Caranfil sau al stimabililor Lache și Mache, și pe sama viitorului d-lui Goe sau al micilor școlărițe din „Intîrziata" putem emite cele mai largi ipoteze. Trăsăturile lor aparțin psihologiei generale și viața lor ține de obișnuit. Insușirile lor rămîn valabile pentru cît mai multe situații și personaje.

Schița nu poate prezenta o individualitate în caracteristicul formației sale sufletești și în permanența aspirațiunilor. Se înțelege dece. Acestea din urmă sînt opera experiențelor desvoltate într'un cadru vast, pe cînd, în schiță, timpul și spațiul sînt reduse la o expresiune minimă, înăuntrul căreia cu greu s'ar putea naște și desfășura o experiență.

*

In schimb, scînteerea aceia fugară de viață trebuește înfățișată cu o minuțiozitate desăvîrșită. Clipa nesezisată de alții se impune și se fixează pe retina observatorului și i se oglindește în suflet cu ceruri, cu stele și cu ape, cu zîmbete și grimase, cu fericiri și decepții, cu tot ce o poate deosebi de clipele de mai înainte și de cele ce vor urma.

Intr'o secundă, „întîrziata" d-nei Mantu a izbucnit pe poartă strigîndu-și cu disperare colegele mai harnice, le-a ajuns din urmă, s'a alăturat acestora și îndată cele șase piciorușe subțiri și negre au bătut mărunt „pe trotuarul matinal al vieții". Intr'un interval atît de scurt și numai în cîteva trăsături, d-na Mantu are timpul și curajul — răsplătit — să ne prezinte aspecte de eternă psihologie școlărească. Notați, de pildă, că „întîrziata" își strigă colegele pe numele

dela şcoală: Ciomîrtan şi Hurjă. Pentru nimic în lume nu le-ar putea zice Olguţa sau Frăsina. Toate fetiţele de şcoală se chiamă, în lumea lor de şcolăriţe, Ionescu, Popescu sau Gheorghiu. Cu toată graba, „întîrziata" nu-şi pierde naiva seriozitate de copil şi elevă. In sufletul ei, autoarea a răsfrînt o picătură amară din gravitatea „doamnei", care la catalog, nu-i spune niciodată Măriuca. „Intîrziata" ştie că familiaritatea şi zburdălnicia nu sînt îngăduite decît între căţei şi între păpuşi, dar că afară, în lume, îi sînt interzise. Ea are intuiţia nelămurită că undeva, deasupra ei, se deslănţue, poate, o tragedie, deşi n'a observat decît că tată-său vine sara abătut şi că „doamna" şi-ascunde uneori cu grije coatele lucii. „Intîrziata" e o fetiţă serioasă.

Trăsătura aceasta de înduioşătoare şi comică gravitate şcolărească, autoarea a sugerat-o neaşteptat prin ţipătul de teamă al „întîrziatei" şi numai în două cuvinte a aşezat-o pe chipul ei cît un pumn şi 'n peruzeaua limpede a ochişorilor speriaţi.

O minune mititică, cum e schiţa aceasta, numai o femeie putea împlini, căci numai în sufletul ei stărue, clară încă, amintirea bunicelor, care şi-au împăenjenit vederea deasupra cusăturilor mărunte şi care au putut întotdeauna să lămurească din cîte părţi nenumărate se compune un lucru minuscul.

*

Prin urmare, într'un cadru aşa de restrîns, autorul de schiţe nu înfăţişeşază numai aspectele principale ale unei situaţiuni sau ale unor personaje, ci, cu suficientă atenţie, le cercetează şi pe cele secundare, fie că în acest din urmă caz se mulţumeşte doar să le sugereze. Tonurile secundare, armonice, dau culoare şi farmec.

Această grije a nuanţelor face din schiţă un clişeu, un instantaneu, adică înregistrarea — prin reprezentare concretă sau prin sugestii — a tuturor detaliilor din care se compune o clipă sau o imagine.

*

Impietrită astfel în timp şi în spaţiu, izolată de celelalte clipe de natură şi viaţă, schiţa e viabilă numai prin armonia elementelor ei interne. In existenţa efemeră a momentului redat în schiţă, nu pot interveni modificări. O simplă deplasare a elementelor, adăogarea sau eliminarea unei părţi componente produc în armonia schiţei schimbări capitale; schiţa devine *alta*. In pictură, impresioniştii au reuşit să demonstreze că acelaşi colţ de natură poate fi subiect pentru o infinitate de tablouri prin variarea intensităţii şi unghiului de cădere a unui singur element: lumina.

Fixitatea raportului, în care se găsesc elementele componente ale schiţei, constitue caracterul şi defineşte tehnica acesteia. Deaceia, schiţa se susţine prin eforturi de stil, făcute tocmai în vederea acestui echilibru al elementelor. Şi e interesant de remarcat că stiliştii perfecţi au o deosebită predilecţie pentru schiţă. De pildă, Caragiale, I. A. Bassarabescu, Pătrăşcanu, Arghezi, Lucia Mantu.

Stilul schiţei trebueşte măsurat exact pe această rigurozitate formală, trebueşte să fie în totul ecoul acestei severe armonii. Ca într'un sonet, locul şi numărul cuvintelor şi al frazelor schiţei sînt cu străşnicie calculate. Schiţa se deosebeşte printr'o aspră *unitate artistică*. Scriitorii de schiţe procedează, în opera lor migăloasă şi delicată, cu o strictă economie a mijloacelor. Prin această din urmă caracteristică, schiţa se leagă deadreptul de arta pură.

Privită, deasemenea, din punctul de vedere riguros estetic, adică din acela al echilibrului dintre tendinţa de exprimare şi tendinţa de înfăţişare, dintre motivul intern şi motivul formal, schiţa — ca sinteză, ca intuire sensibilă a unor senzaţii externe şi interne — este, iarăşi, o manifestare de artă.

Iar schiţa ideală o întîlnim atunci cînd, ca într'o statuă şi ca într'un sonet, o direcţie de artă luminoasă şi severă se înfrăţeşte cu cea mai înaltă accentuare a tendinţei, pe care o resimte scriitorul, de a exprima *într'un cadru minim*, tumultul senzaţiilor ce-l copleşesc într'un anumit moment.

II

Nuvela

> Numesc întreg tot ce are început, mijloc şi sfîrşit.
>
> Fabula este imitarea acţiunii, căci numesc *fabulă* aranjamentul faptelor
>
> O fabulă bine compusă nu trebue nici să înceapă, nici să sfîrşească la întîmplare.
>
> Aristotel, *Poetica*, VI şi VII.

Nuvela cuprinde o serie de momente, dar cu toate astea ca nu constitue un şir de schiţe. Nuvelistul nu distinge în timp o serie de clipe, stăruind asupra fiecăreia în parte. Pe el îl pasionează nu vaioarea estetică a momentelor de viaţă, ci *înlănţuirea* lor după canoane nouă. Preocuparea de *înfăţişare* trece în al doilea plan, cedînd pasul unor preocupări de *construcţie*, de *compoziţie*. Ordinea şirului e ignorată, spre a se face loc unui „aranjament al faptelor" într'un *eveniment*. Nuvela e o *noutate*, adică altceva decît seria obişnuită a cli-

pelor în timp. Nuvelă înseamnă coordonarea diferitelor momente într'o întîmplare. Și cu aceasta, am ajuns la *fabula* despre care vorbea, mai sus, Aristotel.

Ce va să zică o întîmplare? Este tot ceiace contrazice net seria obișnuitului, din care-și trag materialul de creație scriitorii de schițe. De aci elementul de neprevăzut, de zguduitoare surpriză, care face farmecul și forța de fascinație a întîmplării. In anumite împrejurări, spiritul discerne lucruri nouă. Mai multe momente din serie capătă deodată o lumină puternică, ne mai legîndu-se între ele după locul lor în timp, ci după gradul lor de intensitate, de asemănare sau diversitate. Armonizate astfel, sar afară din serie. Trăesc de sine stătătoare, cu o viață și o semnificație aparte. Dobîndesc început, mijloc și sfîrșit. Aceste trei elemente definesc întîmplarea ca un întreg, entitate logică pe care schița, pentru considerațiunile arătate mai sus, nu o putea reprezenta.

„Inceputul,—se exprima Aristotel [1],—este acel ceva, care nu poate să aibă, în spațiu și în timp vreun lucru înaintea sa, dar care cere să fie urmat de un lucru. Sfîrșitul, dimpotrivă, este tot ce se găsește, cu necesitate, sau cel puțin de cele mai multe ori, după un alt lucru, neputînd însă în nici un caz să fie urmat de ceva. Iar mijlocul este ceiace are un lucru înaintea sa și altul în urmă. O fabulă bine compusă — o nuvelă, adăugăm noi — trebue să fie conformă cu aceste reguli".

*

Șirul momentelor e infinit. Intîmplarea — combinare, selecționare a unui număr de momente — e finită. Deaceia și lumea, care se agită în cadrul ei strîmt, se vede lovită în aspirațiunile către veșnicie și universalitate. Insuși travaliul creator al scriitorului se vede cu rigoare circumscris evenimentului, ce trebuește povestit.

Lucrînd cu momente *date*, fixate în evenimente, care cîndva *au existat* — în realitate sau cel puțin în închipuire— e firesc ca nuveliștii să se adreseze trecutului, cimitir cu întîmplări apuse, cu iluzii defuncte. Nuvelistica este o literatură cu amintiri. Nu degeaba basmul și balada, înaintașe ale nuvelei, încep cu „a fost odată". Cîntecul acesta subțire, țiriit în amurguri viorii de greerul amintirii, e un secret de creație a nuvelei, e țipătul ce te chiamă spre trecutul, care nu mai este, care *nu mai poate fi*. Nicăeri nu l-am întîlnit mai luminos și mai sonor decît în povestirile d-lui Sadoveanu.

O atmosferă de particular și iremediabil — amintiți-vă finalul din „Iubirea lui Dionis" — se degajă din desfășurarea nuvelei. Recitiți creațiile caracteristice în acest domeniu

[1] *Poetica*, VII.

ale marilor povestitori Maupassant, Daudet, Cehov, Turghenev, Korolenko, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Zweig, Schnitzler și Thomas Mann — ca să cităm la întîmplare — și veți rămînea cu impresia neștearsă că aci, jos, toate au un sfîrșit, că din cele ce s'au dus, nimic nu se mai poate întoarce. Nuveliștii evocă cu predilecție umbrele trecutului pentru totdeauna mort, poezia de sfîșietoare tristeță a cuvîntului „ieri". Recitiți cu băgare de seamă faimosul „Tristan" al lui Thomas Mann și o să vi se pară că subt stele au pierit înseși tinerețea și frumusețea, că flacăra albă a iluziei a tremurat sfioasă în noapte și s'a stins. In alcătuirea nuvelei, atmosfera baladei și a basmului tragic își păstrează încă umbrele.

Nu e mai puțin adevărat însă, că cetitorul a întîlnit în About, în Maupassant, Panzini, Pitigrilli, Avercenko, Alechem și în operele altora, destule povestiri vesele. Dar numărul lor e mult prea mic față de acela al nuvelelor triste. Și, parcă, și acolo surîsul plutește reținut și plăpînd, deasupra unor întîmplări cu obstacole și necazuri. Humorul delicios al povestitorului Alechem nu este, oare, un autentic „haz de necaz"? Și nu e tristă, înduioșător de tristă, veselia firavă a evreilor din tîrgurile sărace și obscure ale Galiției și ale Ucrainei?

*

Pe scriitorul de schițe îl pasionează momentul sau momentele *în sine;* pe nuvelist îl preocupă *ordinea* aceasta nouă a momentelor aranjate într'un eveniment. In schiță, autorul separă și disecă momentul, ce i se oferă nemijlocit; nuvelistul prepară, leagă, armonizează, construește.

Intr'o nuvelă, o clipă explică și pregătește pe alta și toate se combină, unele cu altele, după logica strînsă și unică a întîmplării, care trebuește redată; ele alcătuesc, cu alte cuvinte, o intrigă, o fabulă, un caz particular — cu o ascensiune, cu o precipitare a momentelor, cu un desnodămînt. Timpul folosit în schiță e simplu, obișnuit. In nuvelă, timpul e *combinat, lucrat.*

Prin urmare, în schiță, contactul scriitorului cu realitatea este nemijlocit, imediat, pe cîtă vreme, în nuvelă, acest contact este mediat de operațiunile logice ale intelectului.

Schița, înfățișînd un moment, o imagine, posedă unitatea de viziune a unui tablou. Unitatea schiței este de ordin estetic. A lua act de elementele spațiului, a te lăsa asediat de impresiunile pe care ți le dă viața din afară [1] — procedeu uzitat cu predilecție de autorii de schițe — presupune oprire, suspendare. Atitudinea creatorului de schițe se confundă, prin aceasta, cu însăși atitudinea estetică pură, care înseam-

[1] Nu se poate tăgădui că, aproape totdeauna, *cauza* actului estetic este în afară de noi.

nă stagnare a oricărei activități practice, ignorare a faptului că momentele curg, că realitatea este în mers. Desigur că d-na Mantu, în clipa cînd a zărit pe mica „întîrziată" sbughind-o grăbită pe poartă și i-a auzit strigătul de îngrijorare, s'a oprit fără voie în fața acestei imagini, și duioasă, și fragedă. Pauza, această primordială manifestare a atitudinii estetice, a fost în cazul nostru — nu facem un paradox — întiiul act de creație.

Dimpotrivă, în nuvelă, gruparea de momente și imagini în ordinea specială a fabulației amintește unitatea intelectuală, *de subiect*, a frescei.

In primul volum al ediției celei nouă a operei lui Caragiale, îngrijit de d. Zarifopol, d-sa adaugă, la fine, reproducerea a două pagini din manuscrisul ultimei scrieri a acestuia, intitulată *Poveste*. Una din aceste pagini de manuscris constitue, credem, o expresivă exemplificare a celor expuse mai sus, evidențiind cu putere procesul de schematizare logică, de „aranjament al faptelor", cu care începe nuvela. Pentru o mai bună înțelegere, reproducem aci cîteva din jaloanele dealungul cărora Caragiale intenționa să-și desfășoare *Povestea*, rămasă din nefericire neterminată:

1) Nașterea lui Ler și a lui Mezin; deosebirea caracterelor; educația fiecăruia.

2) Amorul lui Ler-Voivod și al Sorichii, încă de pe vremea stăpînirii tatălui său.

3) Mezin, un mic ducat... (desigur, e vorba aci de partea de împărăție care i se cuvenea lui Mezin ca frate mai mic).

4) Declararea băiatului către părinți.

5) Inclinarea tatălui spre aprobare.

6) Refuzul categoric, motivat, al mamei, care a cerut pentru Ler mîna fetei împăratului vecin.... Un împărat n'are voie să se gîndească la amor...

7) Scandalul băiatului .

Urmează, apoi, cîteva notări de fapte, pe care Caragiale le-a șters cu creionul. Și, în fine, 8) deliciile amorului; 9) războiul; 10) neglijența din cauza dragostei; 11) înfrîngerea [1], răscoala, fuga, și așa mai departe.

*

Nuvela are timp. Dispune de el în mod suficient. Dar nu de un timp ce ar consta într'o succesiune obișnuită de momente, ci, așa cum am arătat, de unul construit în așa fel, încît să desemneze o acțiune, o experiență în desvoltare.

Cu nuvela, începe analiza — redusă, în schiță, la cîteva scînteetoare și fugare sugestii.

[1] Numerotația e a noastră.

Nu există analiză fără durată. Analiza presupune interiorizare, confundare lăuntrică a unor manifestări sufletești succesive. Această delicată și meticuloasă operațiune psihică cere timp. Timpul este coordonata principală a nuvelei, axul dealungul căruia se desfășoară, unică, acțiunea acesteia.

Spațialitatea era elementul primordial al schiței. Durata este acela al nuvelei. Alcătuirea schiței începe mai mult din afară. Construcția nuvelei pornește dinăuntru. Procedeele de sinteză literară ale schiței țineau de intuiția artistică, îndreptată către manifestările vieții externe. Procedeele de analiză ale nuvelei aparțin în bună parte intelectului.

Sînt, acestea, cîteva caracterizări, cu ajutorul cărora putem ușor deosebi o schiță de o nuvelă. Astfel, cînd Caragiale crea pe „D-l Goe", scria o schiță, fiindcă privindu-și personajul din afară, intuindu-l din cîteva gesturi, grimase și impertinențe, ne prezenta unul din miile de copii răsfățați și plicticoși, alintați de „mămica", de „tanti" și de „mam'mare". Dimpotrivă, „Făclia de Paște" e o nuvelă nu pentrucă e „mai mare", ci pentru motivul că detaliază un „caz" sufletesc, un „eveniment", de acolo din negurile paralizante ale spaimei pînă în hotarele ascuțite și albe, unde luciditatea se învecinează cu nebunia. E în „Făclia de Paște" o îngrijită mînuire a amănuntelor, o dibace dozare a efectelor, o laborioasă ascensiune a tensiunii sufletești, lucruri care, deși petrecute într'o noapte, „țin" cu toate astea mult.

De unde se vede foarte lesne că diferența de atitudini și procedee a scriitorului în schiță și nuvelă este enormă. In schiță, această atitudine se numește *observație* și ea se grefează direct pe realitate. In nuvelă, ea se numește cercetare, *analiză* și-și trage materialul de experiență dintr'un întreg șir de observații, grefîndu-se pe amintire și pe fantezie, ca date ale intelectului.

Menirea nuvelistului este de a evidenția resorturile lăuntrice — fragile și veșnic înoite, de a abate o fîșie de lumină asupra mecanismului cu ritmuri inedite al vieții interioare, în măsura în care cadrul limitat al nuvelei îi permite.

*

Nuvela posedă o unitate de acțiune, care nu trebuește confundată, cum se face în genere, cu aceia sufletească, a personajelor, aceasta din urmă neconstituind o condițiune *sine qua non* pentru viabilitatea genului. Unitatea fundamentală a nuvelei este aceia a *subiectului*. Unitatea nuvelei este de ordin tehnic, adică de compoziție. A construi este, oarecum, destinul acelora care lucrează cu fărămituri. Cu atît mai mult al nuvelistului, care creează din fărămituri disparate ale timpului.

Orice nuvelă — dela Maupassant la Anatole France, dela Puşkin la Gladkov, dela Negruzzi la Sadoveanu — desvoltă un singur subiect, o singură fabulaţie. Nuvela nu desvoltă mai multe acţiuni paralele, înlănţuite în timp şi convergente în spaţiu, căci astfel cadrul ei s'ar frînge şi am pătrunde în lumea vastă a epopeei, în viaţa infinită a romanului. Pluralitatea de acţiuni, *peripeţia*, le caracterizează numai pe aceste două din urmă. „Numesc epic — spunea Aristotel, referindu-se la epopee — tot ceiace cuprinde mai multe fabule", consideraţiune valabilă în întregime pentru imensitatea de material şi adîncimea de inspiraţie a romanului modern.

*

Am pomenit mai sus de cunoscuta nuvelă a lui Caragiale „O făclie de Paşte". Ne permitem să o analizăm în puţine cuvinte, fiindcă ni se pare că nicăeri ca aci nu putem surprinde mai de aproape procedeurile tehnice ale nuvelistului, „O făclie de Paşte" fiind una din cele mai perfect construite bucăţi ale genului.

Dacă, spre deosebire de celelalte creaţii ale lui Caragiale, în prezentarea straniei întîmplări a lui Zibal nu apare o mînă de estet, în orice caz, povestirea evidenţiază o mînă de mare maestru în crearea de situaţiuni excepţionale şi o abilitate de îndemînatec regizor al fatalităţii.

„O făclie de Paşte" este povestirea unei spaime extraordinare, anunţată şi pregătită de o avalanşă de spaime mărunte şi neîntrerupte.

Toate împrejurările vieţii au contribuit ca Leiba Zibal să fie un fricos. De mic, pe cînd era un biet argat hrănit cu pumni şi cu picioare, a cunoscut ce e groaza. Doi hamali, desigur dintre aceia cu pumnii mari şi osoşi, cu cefile noduroase, cu ochii injectaţi şi cu frunţile de şapte milimetri, s'au bătut de moarte în prezenţa lui. Unul din ei a căzut, răzbit de lovituri, iar celălalt a scăpat, călcînd peste trupul leşinat al delicatului Zibal. Un prim episod....

Pe urmă, Zibal a muncit din greu pînă a ajuns hangiu cu stare în Podeni. Acum, suferă cumplit de friguri; i-a pierit deci şi cea din urmă picătură de energie. Hanul stă izolat în noapte, între mlaştini şi sate cu oameni săraci şi răi. Şi în noaptea asta a Invierii, s'a anunţat Gheorghe, argatul alungat. Un alt episod, o nouă manevră în culisele nuvelei...

Caragiale continuă obsedant. Din cortegiul trist al miilor de clipe ce se succed în noapte, Caragiale alege pe cele ce se leagă de spaima lui Zibal şi o pot încorda pînă la paroxism. Zibal adoarme un somn chinuit, cu capul pe masă. In vis, un nebun zdrobeşte de ziduri capul Surei şi ale copiilor. La sosirea diligenţei, Zibal se trezeşte îngrozit din coşmar ca să afle că la hanul vecin stăpînii au fost ucişi de tîlhari, şi ca să asculte teoriile cu sînge, cu bestii şi crime, etalate de cei doi studenţi poposiţi o clipă la han. Ce avalanşe de amănunte sumbre şi cîtă grije de a explica neverosimila întîmplare a chinuitului Zibal! Parcă ni s'ar desfăşura înaintea ochilor un act explicativ dintr'o tragedie clasică.

Clipele tragice aleargă, se îmbulzesc frenetic în beznă. Momentul culminant, cu atîta îndemînare pregătit, soseşte. Gheorghe, îndelung aşteptatul tîlhar, se arată în puterea nopţii la poarta hanului.

Desnodămîntul îl cunoaştem.... Asupra calităţii estetice a finalului, nu e locul să ne pronunţăm. Dobrogeanu-Gherea, mai de mult, şi acum de curînd d. Zarifopol s'au pronunţat în cuvinte severe. Ceiace însă vrem să invederăm aci e faptul că acest final sau, în orice caz, unul asemănător lui trebuia să se producă, reclamat fiind de însăşi înlănţuirea şi îndrumarea momentelor anterioare.

Prin regizarea amănuntelor introductive, Caragiale determină premize şi trage o linie logică a nuvelei. Chestiunea care interesează în primul rînd este dacă finalul se află la capătul acestei linii şi dacă păstrează sensul indicat de premize, lucru cu prisosinţă împlinit de Caragiale.

De unde se vede că desnodămîntul „Făcliei de Paşte" e neobişnuit şi totuşi logic, melodramatic şi totuşi verosimil. Şi dacă, în ce priveşte valoarea artistică, „O făclie de Paşte" nu este cea mai bună creaţie a lui Caragiale, cu toate astea nu ne putem reţine admiraţia în faţa desăvîrşitei unităţi tehnice de loc, de timp şi de acţiune, cu care scriitorul a ştiut să o construiască. Să nu uităm că bizara întîmplare se desfăşoară într'o odaie de han, în cîteva ceasuri şi vibrînd pe o singură rezonanţă sufletească: spaima.

*

> Nécessité, cette espèce de Destin subalterne...
>
> Balzac.

Intîmplarea, cazul — iată materialul de inspiraţie şi de creaţie al nuvelistului. Acesta este scheletul formal al nuvelei: o experienţă cu lucruri şi oameni, începută şi desvoltată înăuntru, în timp, şi proectată în spaţiu.

Timpul şi spaţiul, condiţiuni formale ale experienţei, alcătuesc domeniul vast dar cu hotare al cauzalităţii, domeniu unde îşi întinde poruncile ineluctabile, necesitatea. Cauzalitatea e o lege a lucrurilor, a finitului, a văzutului. De aci impresiunea de neuitat, dobîndită din literatura nuvelelor, că tot ce se întîmplă aci jos, se întîmplă cu necesitate, că planurile existenţei sînt fixe, că nici dragostea şi avînturile nu le pot sfărma şi depăşi. Nu oare fatalitatea, mai mult decît

un scrupul, alungă pe Dionis de lingă Salvia, în clipa cind idealul amindurora era să se implinească? Nu oare fatalitatea încurcă numerele cîștigătoare ale d-lui Lefter Popescu din „Două loturi" și-l trimite la casa de nebuni?

Suflul ei apăsător și misterios plutește sumbru peste lumea nuvelelor. Sărmanul Zibal și comparșii lui se agită ca niște microscopice fire de praf, în bătaia acestui formidabil uragan.

Frumoasa simfonie a trecutului și a aventurii, „La Hanu Ancuței", începe șăgalnic și allegro cu șotia din „Iapa lui Vodă", dar îndată, dedesubtul notelor înalte și repezi, se aud în cuprinsul celorlalte povestiri, acordurile domoale și profunde ale tragismului existenței, spre a culmina, tumultuoase, în povestea fără lumină și fără noroc a „Orbului sărac".

De multe ori, fețele călătorilor întîlniți de întîmplare la *Hanu-Ancuței* zîmbesc în văpaia focului și asupra oalelor cu vin, dar mai ales se mohorăsc și se înfricoșează drumeții, cînd simt demonul ceasului rău dînd ocoluri hanului și făcînd să necheze speriat și ascuțit iapa costelivă și semeață a lui Ioniță-Comisul.

Cu cît un nuvelist poate evoca mai bine acest suflu al fatalității cu atît mai mult se poate lăuda că deține secretul nuvelei perfecte. Cunoaștem în acest sens o povestire a lui Bunin, „D-nul din San-Francisco". Știți povestea...

Un domn din San-Francisco — „nimeni din Napoli sau din Capri nu i-a reținut numele" — unul din acei aventurieri ai banului și ai calculelor reci, recrutat, poate, dintre hamalii sau vînzătorii de ziare, de capete de sfoară, de cuie și surcele ai lumii nouă, ajuns în apogeul bogăției și puterii, întreprinde o fastuoasă călătorie spre Napoli, pe bordul unui transatlantic scinteetor de lumină și de opulență. Nimic nu lipsește desfătării depline a d-lui din San-Francisco; nici salutul onctuos al comandantului de vas, nici atențiunea speriată a călătorilor dela clasa II-a, nici grația tarifată scump a perechii de dansatori profesionali de pe bord. Dar abia sosit în Italia, d-nul din San-Francisco moare. Moare pur și simplu. Moare într'un mod cu totul stupid, fulgerat de apoplexie într'un cabinet de toaletă. Voința mîndră și pofta nesățioasă, care terorizau, numai cu o săptămină înainte, dactilografe, amploiați și lucrători, gestul neîndurat transmis prin „fără-fir" și linia de adunare trasă sub imense coloane de cifre se sfărîmă, pe țărmurile contemplative și calme ale bătrînului continent, de pieptul unui nechemat și etern musafir: fatalitatea. Și bietul domn din San-Francisco — cine i-a reținut numele? — se întoarce spre America, busculat de chelneri și înjurat de hamali, într'un sicriu de zinc, aruncat — ce ironie! — în fundul aceluiași transatlantic cu care venise, în

vreme ce deasupra, pe covertă, balul continuă și luminile strălucesc amețitoare ca și mai înainte.

Ce lucruri simple și cît de cuminte spuse! Parcă nu s'a întîmplat nimic, deși tu ai murit... Aci e cruzimea îngrozitoare și de neconceput a fatalității: să pieri tu... și universul — cu transatlantice, cu trusturi și femei — să nu ia act. Să mori tu, domnul din San-Francisco, cum ar muri d. Schmidt din Londra, d. Durand din Paris, sau d. Popescu din mahalaua Zece-Mese...

Nu o întîmplare minuește aci, discret și profund, Ivan Bunin, ci însăși suma aceia înspăimîntătoare a întîmplărilor: fatalitatea. Acțiunea nuvelei depășește pretențiunile și schimele d-lui din San-Francisco. Ea face să răsune pe dedesubt pașii înfundați ai fatalității. O treaptă, două... și domnul din San-Francisco se prăbușește în brațele ei. Nuvela de mare clasă nu are, propriu-zis, eroi, ci jucării de acestea fragile, zîmbind paralizate, subt pasul implacabil și greu al soartei.

Povestirea lui Bunin poartă ca „motto" cuvintele Apocalipsei: „Vae, vae Babylo — civitas illa fortis!..." Pe frontispiciul multor nuvele, s'ar putea arbora fără teamă de exagerare, aceste întunecate cuvinte biblice.

*

Nuvela abordează realitatea pe drumul complicat al construcției și al explicărilor cauzale. Deaceia această realitate e cu greu străbătută și iluminată de tendințele spre ideal ale indivizilor.

Personajele nuvelei nu izbutesc, fiindcă nici nu năzuesc decît cu timiditate și neîncredere. Chiar cînd izbutesc — e tipic cazul „d-rei Fifi" a lui Maupassant — se prăbușesc întocmai ca biblicul Samson, odată cu albele colonade ale sălii de ospăț.

Nuvelistul explică, dar nu prezice. Opera lui este în mare măsură intelectuală. Structura formală a nuvelei, osatura logică, pe care se adaugă apoi haina cu velur și cu rubine a inspirației și a poeziei, constă în ordonarea imaginilor sensibile și a momentelor, pe care le oferă realitatea, într'o înlănțuire indicată de conceptele de mărime și de cauzalitate. *Nuvela prezintă un mecanism, dar nu o teleologie.*

In povestirile senzaționale, în așa zisele nuvele „de acțiune", acest mecanism cu meșteșugite trucuri, cu infinite combinații logice, sare în ochi, enervează. Cu cît aceste procedeuri intelectuale sînt mai vizibile, cu atît deficitul de artă este mai mare. El este enorm, de pildă, la Hans Heinz Ewers, ale cărui nuvele — recitiți „Păianjenul" — se reduc la scheletul pur al întîmplării, dar aproape inexistent la precursorul lui, Edgar Poë, în opera căruia un mare talent transformă

senzaționalul într'un straniu de cea mai rară și emotivă calitate.

*

Nuvela are un mecanism, dar nu o teleologie. Finalitatea o vom intîlni în roman.

III

Romanul

Nicăeri ca în „Aventurile d-lui Picwick", nu putem afla mai bine ce va să zică un roman.

Această carte de tinerețâ a lui Dickens începuse prin a fi un mănunchiu spiritual de portrete, devenise nuvelă și se transformase, în cele din urmă, în plin roman, însemnînd cu fiecare etapă un salt prodigios al talentului celebrului și iubitului scriitor. Să ne aducem aminte că „Aventurile lui Pickwick" s'au născut dintr'o simplă combinație de editură. Doi editori londonezi, Chapman și Hall, intenționînd să lanseze o publicație periodică, ilustrată de caricaturistul la modă atunci, Seymour, au însărcinat pe Dickens să scrie textul explicativ al caricaturilor, ce aveau să compună „Clubul Nemrod", subiect sportiv sugerat deasemenea de cei doi editori. Scriitorul, nepricepîndu-se în subiecte sportive, a conceput și a desvoltat ideia unui club de exploratori și aventurieri, „Pickwick-Club".

Primele șapte caricaturi semnate de Seymour și comentate de Dickens abia apărură, și colaborarea celor doi autori se sfîrși prin sinuciderea desenatorului. Dickens continuă publicarea cărții secondat de un alt caricaturist, dar nu mai păstră intact din vechea falangă decît pe înfocatul amator de vînătoare, Wincle. Iar noul său colaborator metamorfoză pe d. Pickwick, din lung și slab cum fusese pînă atunci, într'un bonom pîntecos și veșnic bine dispus.

Astfel se născu d. Pickwick dintr'o combinație editorială, o fantazie, o glumă și o sinucidere. Atît se obligase Dickens în această operă, al cărei subiect, cel puțin la început, nu-i aparținuse: să joace feste d-lui Pickwick, să-l plimbe în trăsuri fără arcuri pe drumuri desfundate, să-l deștepte cu nepusă masă în miezuri de noapte, să-l poarte de nas și să-l pună să facă tumbe, spre hazul nițel morocănos și întristat al întregii Englitere.

Să ne amintim deci că Dickens n'a pornit și nici n'a intenționat să închege un roman din întîmplările naive ale d-lui Pickwick și ale tovarășilor acestuia. S'a mulțumit numai să le nareze aventurile totdeauna nouă și totdeauna copilărești. Iată pe Samuel Pickwick cu mutra-i roșcovană, rotundă și chelă, agitîndu-se bondoc și vesel, animat de cea mai fantastică poftă de vagabondaj și noutate. Iată pe romanticul Tupman, unind o siluetă greoaie cu o înfocată admirație pentru sexul frumos. Iată pe misteriosul și poeticul Snodgras și iată, în fine, pe Wincle, benjaminul și sportivul companiei.

Celebra tovărășie de flăcăi unguresti străbate Anglia veacului trecut, și Dickens, pe urmele ei, o alintă și-i joacă farse. Pickwick, sfiosul cavaler tomnatic, devine fără să-și dea sama, eroul celui mai neverosimil proces de seducțiune, Tracy Tupman răpește o fată arțăgoasă și bătrînă, Wincle plătește adeseaori scump nevinovata pasiune a vînătorii, iar Snodgras își încurcă lira inspirată în labirintul celor mai ciudate întîmplări.

Sîntem în plină nuvelă și personajele noastre se simt, ca în orice nuvelă, apăsate, fără putință de reacțiune, de vicisitudinile timpului și ale împrejurărilor. Ca niște biete jucării, țopăesc fără țel între mînile glumețe ale lui Dickens și răutatea șnapanului Jingle, între manevrele iscusiților avocați Dodson și Fog și filosofia populară și voioasă a incomparabilului Sam Weller.

Fatalitatea, altădată întunecată — în „Tristan" și în „Făclia de Paște" — deastădată șugubeață și flecară, le samănă drumul cu neașteptate piedici și le răstoarnă cele mai lăudabile intențiuni. „Toți sîntem victimele împrejurărilor și în primul rînd eu!" — exclamă la un moment dat, dezamăgit și mînios, bunul domn Pickwick.

Sîntem în plină nuvelă și fiecare aventură a fiecărui personaj constitue una de sine stătătoare. In cuprinsul cărții, putem scoate sau adăuga cîte o nuvelă fără nici o legătură cu restul, și ansamblul nu suferă. Chiar Dickens introduce în cartea sa episoduri cu totul independente ca „Intoarcerea ocnașului" sau ca tragica poveste a groparului Gabriel Grub, și nu dăunează cu nimic operei sale. Căci nu avem aface, încă, în acest moment, decît cu o alăturare mai mult sau mai puțin întîmplătoare a unor acțiuni deosebite.

*

Dar încetul cu încetul farsele se răresc. Acțiunea se face mai domoală și mai susținută, pe măsură ce pornirea către șagă și către salturi a lui Dickens se amestecă cu o gravitate senină, pe măsură ce talentul scriitorului se transformă, în cuprinsul celor trei volume, în genialitate. Și, în definitiv, cam asta-i genialitatea: un zîmbet naiv, profund și grav, o glumă care nu mai poate fi ușoară, o mare melancolie străbătută de infinite surîsuri sau — cum se exprimă undeva d. Ibrăileanu — „o prelungire a copilăriei în maturitate".

Dealungul cîtorva sute de pagini, Dickens, Pickwick și

tovarășii ajung la celebritate. Acum, viziunea pe care Pickwick o are despre lume e mai adîncă și mai echilibrată, deși iluminată de aceiași tinerească naivitate. Samănă mult cu aceia pe care, într'o noapte de Sabbat, o arată duhurile înțelepte întunecatului gropar Gabriel Grub. Iat-o: „Văzu că oamenii, care munceau din greu pentru o fărîmă de pîne, erau cu toate astea fericiți. Invăță că, și pentru cei mai neștiutori oameni, înfățișarea dulce a naturii este un nesecat izvor de liniște și desfătare. Văzu femei, crescute în dragoste și în belșug, suferind cu plăcere privațiuni, învingînd dureri, care ar fi zdrobit pe altele mai voinice și mai aspre; aceasta pentrucă purtau în suflet o nesfîrșită putere de iubire și de sacrificiu. Și mai ales observă că oamenii, pe care fericirea altora îi mîhnește, se asamănă cu ierburile înveninate, care au năpădit pămîntul. In sfîrșit, cîntărind la un loc binele și răul, rămase cu credința că lumea asta e destul de cinstită și vrednică de respect."

Mai tîrziu, dintr'o nobilă încăpățînare, d. Pickwick, rentier bogat și chibzuit, refuză să repare cu bani onoarea „ofensată" a fostei sale menajere, d-na Bardell, și face astfel cunoștință cu închisoarea pentru datorii, teribilă reminiscență din vremurile cînd a trecut pe acolo și nefericitul părinte al lui Dickens și pe unde era cît pe-aci să poposească și acesta, de n'ar fi știut să scape cu un surîs și cu o vorbă blîndă.

Tot mai cenușii devin evenimentele și tot mai mult se încruntă, deasupra ochilor buni, sprîncenele eroului. Toate astea așează în inima voioasă a neobositului vagabond o umbră și în acțiunile lui un echilibru. La o răspîntie hotărîtoare a vieții, destinul strecoară, dealungul unduirii de nesfîrșită bucurie, un fir de seriozitate și de întristare. Și, pe nesimțite, cetitorul sezisează imponderabilul acela de superioară umanitate, în care se întîlnesc și se au bine un hohot de rîs și o lacrimă, deslănțuirea prodigioasă a tinereții și gestul reținut, duios și calm.

Romanul se încheagă, evenimentele disparate se concentrează, îndreptate spre țeluri de astădată neschimbătoare, de către eroi, care știu ce vor și ce fac. Cunoaștem marginea de apă clară, unde se oprește Dickens: d. Pickwick își cunună tovarășii, aduce pe calea pocăinții pe nemernicul Jingle, fericește pe dinainte fericitul Sam Weller și pe toată lumea. Domnul Pickwick este acum *un om care izbutește*. Izbutește, mai întîiu, să nu mai fie ridicul, căci a scăpat din mînile lui Dickens și i-a depășit intențiunile de haz pe spinarea altuia.

O mare amiciție se desface. Dickens rămîne la o margine de apă clară, iar Pickwick, caraghiosul de altădată, își strînge bagajele și prietenii și se mută în cer. „Le e dat celor mai mulți oameni — spune Dickens — să-și facă prieteni în lumea asta și să-i piardă, așa cum dictează capriciile vieții.

Iar destinul tuturor romancierilor e să-și creeze amici fantastici și să-i piardă, dintr'un capriciu sau altul al artei. Dar nenorocul romancierilor e și mai mare, căci sînt siliți să dea sama ce au făcut din acești prieteni".

Dickens poate arunca, acum, evenimentelor și eroilor săi, o privire impersonală și dezinteresată, adică poate lua o atitudine de veritabil creator de roman. D. Pickwick trăește, într'adevăr, o viață a lui aparte.

Dar toate amintirile și însuși fondul lui sufletesc de bonomie și de adorabilă naivitate le păstrează dela Dickens. D. Pickwick și-aduce aminte că numai datorită acestuia a devenit dintr'un flecar un om de ispravă, dintr'o haimana fără astîmpăr o individualitate, dintr'o paiață un erou.

Dickens s'a justificat în fața posterității. Și nici divorțul nu-i definitiv, căci e încă probabil ca cei doi amici să se revadă la una din răscrucile veșniciei, să-și surîdă și să se îmbrățișeze, în aplauzele entuziaste ale milioanelor de cetitori.

*

Ridicului este o consecință a nereușitei, o rană omenească a căderii. Ci sînt divini aceia, care izbîndesc cu voioșie, cu înduioșare și cu o caldă bătaie de inimă. D. Pickwick devine unul dintre aceștia. Cîștigă dreptul la nemurire.

Cartea nu mai are sfîrșit. Simți că Dickens putea să o isprăvească mai curînd sau să o ducă mai departe, fără să-i întunece frumusețea. La urmă, îl aflăm pe d. Pickwick retras în căsuța-i de țară dela Dulwich, dar sîntem atît de obișnuiți să-l vedem hoinar, în soare și în drumuri de iarnă, împărțind la răspîntii surîzătoare imagini, încît și astăzi se întreabă tineretul Angliei, dacă vestita carte s'a terminat odată cu ultimele file.

Spiritul ce a prezidat la crearea acestui roman — se exprimă Chesterton, un apologet al lui Dickens — este acela a doi prieteni, care petrec o noapte la taifas și băutură. Dar e vorba, aci, de doi amici fără de moarte, care chefuesc într'o noapte grozav de lungă și sorb dintr'o balercă fără fund. In zorile acestei nopți de pomină, clubul Pickwick se eliberează de contingențele spațiului și ale timpului. Acțiunea romanului se transformă într'o perpetuă devenire. Giumbușlucurile dealtădată capătă sens, lumină, unitate.

Romanul veritabil începe abia cu această eliberare, căci îi este dat să pună, cu necesitate, problema nemuririi personale.

*

Ce departe sîntem de nuvelă! Acolo, povara fatalității, a necesității — destin de a doua categorie — apăsa pe umerii personajelor. Dimpotrivă, eroii de roman depășesc această

fatalitate, spre a pătrunde în lumea infinită a libertății, acolo unde durata și spațiul se sparg, unde seria cauzală se rupe. Faimoasa și tragica formulă kantiană „alles was geschicht notwendig", punctul de vedere filosofic subt care s'ar putea privi lumea nuvelelor, era o poruncă numai pentru realitatea simțurilor și a intelectului, numai pentru umanitatea aceia prinsă în vîrtejul lucrurilor, izolată și tristă în marea curgere a vremii și a întinderilor.

In roman, mii de aspirațiuni, ambiții și entuziasmuri transfigurează crisparea aspră a fatalității și o schimbă în destin. Destinul, splendidă afirmare a personalității, nu este cauzalitate, ci, dimpotrivă, o transformare a fatalității prin finalitate. Făurirea unui destin constitue cel mai frumos act al umanității. Fiindcă „fatalitate" însamnă inerție și tristeță, în vreme ce „destin" însamnă pulsație, ritm și încîntare.

*

Nuvela desvoltă o singură acțiune. Romanul desfășoară și împletește mai multe. Una din trăsăturile caracteristice romanului este pluralitatea acțiunilor: peripeția. Prin aceasta, romanul își trădează îndepărtata lui filiație din epopee și își evidențiază însușirile de document social.

In materialul enorm, pe care-l întrebuințează, epuizînd pînă la ultima consecință posibilitățile timpului și spațiului și depășindu-le, întîlnim o inextricabilă țesătură de fapte și idealuri. Unitatea de acțiune, de construcție, atît de stringentă în desfășurarea încorsetată a nuvelei, rămine în umbră. De multe ori, dispare. Romancierii autentici o neglijează: Thakeray ca și Dickens, Balzac ca și Zola, Tolstoi ca și Dostoievski. Romanul posedă, în schimb, o unitate sufletească a personajelor sale. Gaudissart, Rubempré și Birotteau rămin aceiași pînă la urmă, nu se desmint în liniile lor mari, interioare. In lumea romanului, convertirile la o mentalitate nouă sînt, de cele mai multe ori, primejdioase. Unitatea psihologică a eroilor, forța care comunică romanului toate calitățile unui tot și-i dă o viață puternică și o direcție, se sfărîmă.

Iată dece accentele romanului trebuesc să cadă asupra procesului de formare a individualității și a caracterelor.

Să înțelegem prin individualitate suma calităților spirituale și fizice ale unui ins, însușiri armonios organizate și dînd o rezonanță originală, permanentă și unică. Prin caracter, să înțelegem însă subordonarea acestor calități unei directive morale. Individualitatea este un ansamblu de calități; caracterul o atitudine, o cadență înaltă, un sens. Să discernem, în caracter, fulgerul luminos și infinit al ideii etice, care străbate, înalță și purifică o individualitate.

Propunem o terminologie: să dăm protagoniștilor nuvelei numele de „păpuși", căci și psihologia lor e fixă, împietrită ca zîmbetul păpușilor de porțelan — și să rezervăm protagoniștilor romanului numirile de „personaje" și „eroi", numiri corespunzătoare termenilor de „individualitate" și „caracter".

In „Cousine Bette", de pildă, întîlnim toată gama cu trei note a personalității :două păpuși — Hector Hulot, risipitor, afemeiat și bicisnic și Wenceslas Steinbock, artist spălăcit și ratat; o individualitate puternic conturată — Lisbeth Fischer; și un caracter — baroneasa Hulot.

Romanul? Un fundal și decoruri cu păpuși; în față, în luminile tari ale rampei, se sbuciumă veridic personajele și eroii. Unele piese se joacă de o sută de ani într'una și mai de mult încă.

Menirea romanului este de a evidenția minunea dinamică și înstelată a trecerii dela „păpușe" la „caracter", de a surprinde, între aceste extreme, nenumăratele avataruri ale ideii etice. Chiar amatorii formulei unilaterale „artă pentru artă" nu pot nega că André Gide, în „L'Immoraliste", pune în inima lui Michel, personaj pederast și decrepit, însăși desbaterea ideii etice, că Balzac, în „Cousine Bette", demonstrează prin tragica expiațiune a d-nei Marneffe și a lui Crevel și prin liniștea regăsită a familiei Hulot, triumful acestei idei, că părintele Zosima din „Frații Karamazov" este o întrupare a ei, că lumina ei, a răscumpărării și a nemuririi personale, plutește dela un capăt la altul al operei lui Dostoievski.

Romanul deschide orizonturi senine asupra ideii etice, care — de la Pickwick la Don Quichotte, dela Père Goriot la David Golder, dela d-na Bovary la Prințesa de Clèves și dela Levin la Oblomow — planează peste viața lui agitată, ca o largă fluturare de lumină, ca o liniște întinsă și solemnă.

Dăm un sens mai vast noțiunii etice, decît acela de moralitate. Ințelegem prin ea nefîrșitele nuanțe sufletești, pe care le străbate un ins, dela conștiința propriei nimicnicii, pînă la aceia că firul de lut din el cunoaște și pătrunde Universul și știe mai dinainte drumul, pe care acesta se rotește în marea de stele. Romanul este oglinda măritoare a trecerii dealungul acestor etape interioare, a zbuciumului acesta al individualității, grandios și penibil laolaltă.

*

Se vorbește de o tehnică și de un stil al romanului [1], dar discuția este inutilă, fiindcă e deajuns să recitești „Aventurile d-lui Pickwick" sau „Magazinul de Antichități",

[1] E mai bine să se vorbească de o «măsură» și de o armonie interioară

„Adam Bède" sau „Silas Marner", oricare din fragmentele „Comediei Umane" a lui Balzac, „Fraţii Kamarazov" sau „Război şi Pace", ca să-ţi dai sama că romanul este un bloc inform de acţiuni încîlcite, dotat însă, cu o severă unitate şi echilibrat, nu prin eforturi de stil şi de compoziţie, ci pe axele de aur ale citorva individualităţi şi caractere.

Eşafodajul de fapte şi de evenimente al romanului poate fi oricît de contradictoriu şi dezordonat, cită vreme dealungul său se menţine identitatea cu ele însele a personajelor, unitate spirituală care împrumută acţiunilor un ritm susţinut şi organizează materialul divers al creaţiei. Dar întregul eşafodaj se prăbuşeşte, dintr'odată, vîscos şi flasc, atunci cînd această unitate se rupe. E cazul frecvent şi nefericit al romanelor romîneşti, în care, afară de eroul unitar al lui Filimon, abia mai întîlnim doi sau trei, în toată literatura genului, de atunci şi pînă acum.

* * *

Iată motivele, pe care ne întemeiem ca să susţinem că există, în *principal* [1], o estetică a schiţei, o tehnică şi o dialectică a nuvelei şi o etică a romanului. Şi iată, în fine, motivele pentru care ne închipuim că cercetarea critică trebue să se apropie de fiecare din aceste speţe ale prozei literare, cu lumina care i se potriveşte.

Vasile V. Georgescu

[1] Departe de autor intenţiunea de a susţine că, de pildă, s'ar putea scrie un roman în ciuda oricărei reguli de estetică.

In aşteptare

Nu ştiu ce s'a schimbat în mine,
Dar simt că s'a schimbat ceva —
Ceva la fel ca după-o boală grea,
Cînd parcă simţi că-ţi este mult mai bine...

Am fost, cîndva, bolnav cu-adevărat?
Sau boala mea n'a fost decît
Calvarul unui vis urît,
Din care-abia acum m'am deşteptat?...

Nu ştiu ce-a fost, şi nici n'aşi vrea
Să ştiu mai mult decît mi-e dat să ştiu —
Cînd, mai curînd sau poate mai tirziu,
Acelaşi «fapt divers» se va 'ntîmpla.

N'aştept decît o zi din calendar,
Cînd Dumnezeu are să-mi facă semn
Că pot intra 'n Ierusalim solemn,
Ca şi Cristos, călare pe măgar.,.

1931 **Ion Minulescu**

Casa cu minuni[1]

A IX-a minune: Visele

Luki nu visează niciodată nimic. Aşa spune el. Poate nu-şi mai aduce aminte dimineaţa. Mimi visează lupte şi cuceriri, prinţese blonde în castele pe apă, de unde el încearcă să le răpească după multe peripeţii. Visele Norii sînt nesfîrşite, stranii şi turburătoare. Tot ce a impresionat-o ziua se repetă noaptea mai puternic, se amplifică şi se împleteşte cu culori fantastice. Dar de unde îi vin uneori, în vis, aspecte ne mai văzute, viziuni atroce de apocalips?...

In general, *toate* visele o chinuesc pe Nora, dar fiecare vis cu frămintarea lui specială. Visele Norii se pot grupa pe categorii. Mai întîi cele cu fiorul simplu, primitiv, al fricii. Izvorul lor e bogat. Luki prinde toate jivinile urîte: răgace, fluturi cap-de-mort, omizi, broaşte şi chiar lilieci, numai ca s'o sperie pe Nora băgîndu-i-le pe gîtul rochiei, prin păr şi în urechi, s'o vadă cum îngălbeneşte sau s'o audă ţipind. Şi Nora, noaptea, calcă în mormane de broaşte, pe muşuroaie de omizi, alunecă pe şerpi încolăciţi sau tirîtori sub o săgetare nesfirşită de lilieci imenşi. Frica şi sila ce o străbat e atît de mare, încît sfarămă încremenirea fiziologică a somnului şi răzbeşte în conştient prin ţipete prelungi:

— Racul, mamă!... Şarpele, mamă!.. Viermii!... Viermii!..

Mama uneori se supără că o deşteaptă. Dar nu e şi ea vinovată?... De la cine a moştenit Luki plăcerea asta de a vedea încremenirea spaimei?... Căci şi mama, de multe ori, ascunsă după uşă şi cu văluri fantomatice pe faţă, răsare brusc dinaintea fetiţei înfricoşate.

— Mamă, eşti urîtă!... Nu mai face aşa! — se roagă Nora cu lacrămile în ochi şi cu răsuflarea stinsă.

Dar mama simte plăcere să sperie şi nu renunţă. Alt

[1] Vezi «Viaţa Romînească», Anul XXIII, No. 4.

obiceiu prost pe care l-a transmis zurbagiului e gidilatul neîntrerupt pînă la sufocarea victimei. Și tot pe Nora se exercită capriciile nervoase ale mamei și ale băiatului răsfățat. Citeodată Nora, cu respirația pierdută, cu inima ținînd numai de un fir, se întreabă, dacă mama nu vrea s'o omoare avînd aerul că se joacă. Și tot ea, imediat, o scuză în conștința ei generoasă:

— Nu, nu!... mama e numai ciudată, are „ceva"!...

Dar oare sensibilitatea Norii, imaginația ei prea excesivă, morbidă aproape, să nu fie, cît de puțin, o infiltrație în materia umană a Norii din acel „ceva" al mamei?... Poate!... Cine știe?... Dar este mai cu samă un surplus de forță, un exces de vitalitate și de energie cerebrală. Ființa ei întreagă e în necontenită activitate, ziua ca și noaptea. De aceia, Nora nu poate dormi fără vise.

A doua grupare a viselor Norii s'ar putea face cu ciclul subiectelor aventuroase. Ar fi materie interesantă și bogată de roman în visele de această categorie. Cadrul acestor vise cu peripeții fără sfîrșit e variabil, influențat de ultimele cărți citite și ultimele peisaje sau spectacole văzute. Il fac: cînd splendorile orientului celor o mie și una de nopți, cînd insula sălbatecă a lui Robinson Crusoe, cînd Tîrgul Moșilor cu forfota lui de bîlci, cînd liniștea măreață a Carpaților, cînd văzduhul azuriu, cînd golurile subpămîntene ale vreunei saline, cînd palate de cristal, cînd casa și curtea părintească. Personajele sînt cele cunoscute din viață, din basme și tragedii: sînt zmei, vrăjitori, sfinte Vineri, Romeo, Feți-Frumoși sau Harpagoni, pitici și uriași, mama, tata, frați, rude, ori numai cunoscuți. Mai toți sînt în luptă de urmărire sau de persecuție contra Norii.

Insă centrul viselor e mai totdeauna ocupat de o figură obsedantă și necunoscută, avînd poate atribuții și aspecte diferite, dar păstrînd necontenit aceleași trăsături. Un fel de om fatal în fața căruia Nora se supune hipnotic ca o pasăre sub ochiul reptilei. Privirea omului fatal e forța și frumusețea figurii lui. Emană din ochi adînci, cu încadrări de umbră tăinuită și nu poți ști niciodată dacă scînteerea lor, — uneori feroce, alteori calină, — e verde sau e neagră. Altă fascinație a figurii vine dela contrastul dintre paloarea caldă și zîmbetul rece, ironic, de satană frumoasă și disprețuitoare. De cum răsare la o răspîntie a visului, — sub orice formă ar lua: prinț viteaz, tîlhar crîncen, om elegant de salon, acrobat de circ, diavol în haine roșii sau arhanghel imaculat, — lupta Norii cu oamenii și evenimentele, ajunsă la apogeul biruinței în favoarea ei, se preschimbă în înfrîngere; căci Nora se simte învinsă de o privire și de un zîmbet răscolitor care-i apar dinainte și-i sfredelesc inima — zadarnic învingătoare și glorioasă! Laurii isbînzii pot fi călcați în picioare și umiliți: eroina biruitoare a celor mai mari și grele primejdii se simte sclava unor ochi mîngietori și cruzi, a unui surîs cald ca soarele și tăios ca sabia. De acum e o jucărie în mîni perfide, un șoarece în ghiare care nu iartă și totuși nu omoară...

De la un timp, Nora e și mai înspăimîntată, și mai fără apărare în fața omului diabolic născocit de conștiința ei; și asta de atunci de cînd l-a întîlnit pe om *în viața reală* și s'a convins că *există;* că pentru ea nu mai e odihnă și scăpare nicăeri: nici din vis în viață, nici din viață în vis.

Iată cînd și în ce împrejurări s'a produs *întîlnirea* care a înfricoșat-o atît. Chiar a doua zi după visul care-i trimisese, din nou în lumina somnului figura omului temut.

... Nora se ducea, în vis, — cum se dusese peste zi în realitate, — la plimbare, cu frații ei, subt conducerea lui Marin. Voiseră să vadă, Luki mai ales, panopticul lui Braun, instalat de curînd pe cheiu. Ce grozăvie!... Nora se cutremură a doua oară la priveliștea pe care visul o evoacă atît de clar... In sicrie mari de sticlă, — fiecare pe un catafalc roșu, — oameni de ceară în mărime naturală se strevăd sinistru: femei prăvălite, străpunse de arme ucigătoare, prinți sau regi din toate epocile căzuți de lovituri de săbii și care agonizează la infinit cu răsuflarea grea sub pieptul apăsat, cu ochii aiuriți de suprema clipire a vieții. Oribil și chinuitor!...

Nora se strînge lîngă pulpana lui Marin și îl roagă să plece acasă ori s'o scoată afară din subterana macabră a nesfîrșitelor agonii. Dar cu Luki, — care petrece și ar dori să atingă cu mîna piepturile de ceară însuflețite artificial, — nu se putea să învingă dorința Norii, mai ales că și Marin pare interesat de spectacolul sălbatec al torturei umane, artificial umană. Și Nora, mai mult moartă decît vie, trebue să stea în galeria sicrielor de sticlă pînă ce se îndestulează setea barbară a lui Ioan Pipa și Marin...

Tîrziu, afară, pe cheiul înverzit și radios. Nora prinde iar suflet în adierea fragedă a primăverii ce înfrunzea bogat pe ramurile castanilor, înșirați la infinit pe trotoarul scăldat de soare și pătat de umbra legănată a ramurilor întinerite. Se mai plimbă puțin pe cheiu, printre dulapurile cu cărți vechi ale anticarilor prăfuiți.... și apoi cotesc spre casă.

... Pînă aci, visul repeta cu identitate perfectă plimbarea copiilor de peste zi; poate doar cu fiorul spaimei amplificat puțin, în clipele nesfîrșite ale vizitării straniului panoptic... Intoarcerea acasă e modificată treptat de vis... La început e liniștită,... mai liniștită decît se aștepta Nora... Nici o regină în agonie nu vine pe urma Norii să ridice pumnalul asupra ei; nici un cazac fioros n'o urmărește cu

sabia scoasă și pătată de sînge. Primăvara plină de soare a gonit toate fantomele și Nora merge calmă, înaintea lui Marin și a fraților ei, printre vitrine cu poze frumoase, cărți cunoscute și jucării însuflețite care o salută și-i zîmbesc. Un Vasilache deșirat i-a făcut chiar o bezea și a strigat-o pe nume. Nora ride. Frica din panoptic e așa de risipită, așa departe de ea, încît Nora simte că are destul curaj să rămînă puțin mai în urma fraților și a lui Marin, să privească la copertele cu poze fantastice și să glumească puțin cu Vasilache... Dar o teamă nelămurită o înștiințează tainic că nu trebue să mai rămînă mult în fața vitrinei cu cărți și jucării... Frații ei sînt departe — cînd s'au depărtat atît? — și Nora vede că de-abia o să-i poată ajunge alergînd. O pornește repede după ei, cu inima puțin cam speriată... Totuși crede că-i va ajunge... Iuțește pasul mereu,... aleargă de-a-binelea,... și e curios că distanța dintre frați și ea nu se micșorează, deși vede că grupul de trei înaintează tot agale, așa cum au pornit-o. Ciudat lucru!... și Nora nu-l poate înțelege... Noroc însă că se zărește colțul... și curba convexă a casei... După colț, nu mai sînt decît cele patru ferestre ale fațadei,... apoi numaidecît grilajul de fier cu portița de intrare... Nora vede în curînd cum dispar după colț: Mimi, Luki și Marin... Au intrat, desigur!... Ce oameni răi!... S'o lase așa în urmă și nici să nu mai privească înapoi!... Asta nu i s'a mai întîmplat Norii niciodată!... Să fi fost numai cu băeții, ar mai fi zis,... că lor nu le pasă de ea,... dar Marin?... Cum se poate să facă una ca asta Marin!... Dac'ar ști tata!... Și zău, acum, ar merita să i se plîngă!... Nora tot mereu aleargă și mereu nu ajunge... Curată vrăjitorie!... Și soarele a dispărut,... se înserează binișor... Ce o să zică mama, că s'a întors așa tîrziu... și singură!... Și nu e numai vina ei. Adevărat, recunoaște că s'a oprit la vitrina cu cărți și jucării,... dar asta e o crimă?... Și Marin de ce n'a vrut să se oprească și s'o aștepte?... Nora aleargă mereu... și strada e pustie,... fără nici un om și nici un cîne... Mai bine că nu sînt cini!... Dar ce urîtă e o stradă așa singuratecă, mai ales cînd se înoptează!... Nora aleargă,... i-e cald,... s'ar opri puțin,... dar ce să se mai oprească acum cînd casa îi răsare deodată la doi pași!... Nora trece colțul și vede poarta deschisă, gata s'o primească...

Un fior... și o căldură care nu-i vine din oboseală!...

Răsărit pe neașteptate în fața porții, omul cu surîs indescifrabil o așteaptă!

Ce vrea iar?... De ce nu o lasă în pace?... De ce stă chiar în pragul porții, să nu poată intra?... Zîmbește mereu... și, cu cît trece, cu atît Nora se simte mai chinuită și mai învinsă!... I-ar vorbi, l-ar ruga frumos s'o lase să intre, dar gura Norii

e încleștată... Iată că vorbește el... și fiecare vorbă a lui e un junghiu ascuțit în pieptul Norii.

— Singură pe stradă?... Și la ora asta?... Poți să-mi spui de unde vii?...

Tonul sarcastic și inchizitorial desăvîrșește spaima și deruta Norii. Omul vorbește iar, de data asta fără sarcasm. O liniștește o clipă, ca s'o turbure iar, mai mult!... Nora îi cunoaște jocul.

— Haide!... nu fii așa speriată, că nu te mănînc!... Știu că te așteaptă acasă și ți-e frică să nu te certe... O să te las să intri, dar mai întîi...

Surîsul ironic și sfredelitor reapare... Ce are să-i ceară? Ce gînduri are?!...

—... spune-mi ce ai face... dacă nu te-aș lăsa?...

— Vai, lasă-mă! — imploră Nora.

— Tot ai întîrziat... pe unde ai fost,... mai poți întîrzia și cu mine...

— Lasă-mă! Nu vreau!...

Surîsul malițios întoarce fața cuvintelor Norii și spune clar:

— Ba știu că vrei!...

Nora nu mai poate răbda privirea asta care vede pînă în adîncurile inimii și se complace răutăcios s'o sfredelească.

— Lasă-mă, te rog!...

— Bine, te las, — răspunde alene omul fără milă, — dar trebue să mă rogi altfel, mai frumos.

— Lasă-mă, te rog! — repetă Nora care nu poate găsi alte cuvinte în spaima ei.

— Nu așa! — zice călăul cel frumos, și se apropie încet de Nora, care se dă cu spaimă înapoi.

— O!... dacă fugi, n'ai să intri în casă! — amenință omul cel crud și se reașează în mijlocul porții.

Panica Norii a ajuns la paroxism. Vrea să scape, trebue să scape!... A pîndit un loc liber pe laturea porții și, cum e mică și subțire, are să se repeadă pe acolo... în curte.

— Vai! lasă-mă!...

Atît mai poate articula Nora în brațele repezi ale satanei primejdioase, și mai primejdioasă acum cînd o ține blînd la piept și îi ascultă bătăile inimii speriate,... îi simte căldura care o înmoaie cu totul...

— Acum te las să intri! — șoptește omul chinurilor dulci... și, ținînd-o numai cu un braț, îi depărtează capul cu o mînă mîngîietoare,... o privește amețitor în ochi... și, brusc, fără să-i îngădue o clipă de desmeticire, o sărută, ca un cărbune aprins, pe gură...

Nora se trezește în pătuc, cu broboane reci pe față, tremurînd și scăldată în sudori... De atîta sbucium și svîrcolire, plapoma e toată pe jos!... Răsuflă și privește împre-

jur... Se luminează de ziuă, dar băeții dorm încă în paturile lor. Ce bine că n'a fost și acum decît tot vis! Ce ar fi zis mama, tata.... să fi fost adevărat!... Nora nu se mai culcă, de teamă să nu adoarmă și să viseze iar. Se duce la fereastră, privește curtea cenușiu-gălbue și aruncă, pieziș, o privire spre poarta de fier, închisă, unde nu e nimeni...

Toată dimineața aceia, Nora a forfotit prin casă, n'a avut astîmpăr și n'a făcut nimic ca lumea și liniștit, cum e obiceiul ei. Tata, care de mai multe zile o observă, spune la masă tanti Fimii, sora lui cea bătrînă care a venit să șadă la ei mai mult timp:

— Fimo, te rog, mai du-te cu Nora la Fima numărul doi (asta e vara tatii) și la nenea Alecu. Prea n'are astîmpăr de la o vreme și acum e primăvară; o plimbare lungă o să-i facă bine.

Nora primește propunerea tatii cu bucurie, căci la tanti Fima numărul doi, — cum zice el, — sînt vre-o zece cîini „baseți", foarte hazlii, cu picioarele lor scurte și cu a-tune în loc de sprîncene; mai sînt pisici mari, lenevoase, canari în colivie și un coteț cu porumbei blînzi ce gungurresc plăcut din gușile lor grase. O cam plictisesc stăpînii, — mai ales nenea Alecu, — tot punînd-o să le recite poezii; dar sînt în casa lor prea multe atracțiuni, dulcețuri rare,... și-apoi, — dacă se duc imediat după masă, — nenea Alecu nu e acasă; e la ministerul și ministrul lui de pe Bulevard, de care ministru vorbește mereu, ca să știe toți că i-e prieten. Apucătura asta nu-i place Norii, cum nu-i place jobenul pe care nenea Alecu îl poartă mereu pe stradă, cum nu a văzut pe nimeni. Chiar dacă nenea Alecu e boier, parcă altfel crede Nora că trebue să-și arate boeria.

Dar, în sfîrșit, asta nu o turbură pe Nora prea mult și ea e gata s'o pornească la tanti Fima, oridecîteori tata sugerează ideia acestei expediții. Căci dusul acolo e o adevărată expediție. Tanti Fima stă la alt capăt al orașului. Merg pe jos, merg cu tramvaiul și de-abia ajung. Strada aia Romană, știu că s'a așezat departe de ulița lui Mihai-Vodă!... Dar Norii îi place să treacă pe străzi multe și noi, să recunoască unele case care i-au plăcut, să străbată centrul care mișună de oameni, de la Hotel de France la Teatru, sau de la Lazăr la Rosetti, după cum a hotărît să ia direcția și să aleagă stațiunea de tramvai pentru Romană... De-abia s'au întors de la masă, și Nora a și cerut pardesiul bleu-marine și bereta marinar. Intr'o clipă e gata, cu mănușile în mînă și fularul de mătase „écossaise" la gît, sub guler, ca băeții. Tanti Fima număru unu e gata și ea, că e bătrînă și nu stă la oglindă cu ceasurile, ca mama. E bună tanti Fima pentru plecări expeditive și pentru vizite îndelungi. Și-a luat în săculeț ciorapul și ochelarii. Sînt gata amîndouă și o pornesc...

— Ai bani pentru tramvai, Nora? — întreabă tata care le-a condus pînă la poartă.

— Am! — Și Nora înalță pungulița de sidef roz, cu umbre mătăsoase albastre, care se clatină pe șnur strălucind în soare.

Ies pe poartă și merg agale în aerul călduț... Nora, plină de bucuria plimbării, a trecut poarta de fier, unde a chinuit-o omul din vis, fără fiorul amintirii. Și acum, pe același drum chinuit al nopții, e veselă și vorbește de zor. A uitat visul de tot...

Se simte ușoară ca vîntul care adie printre crengi... Și toți oamenii de pe stradă merg ca și ea, pe aripi nevăzute care-i poartă vioi și grăbit spre țeluri fericite; căci toți vorbesc sonor, parcă ar glumi mereu, și rîd cristalin. Frumoasă e primăvara, cînd sufletul omului zboară ca un fluture printre alei de trandafiri!...

Nora vorbește și sare de mîna tanti Fimii, căutînd să grăbească mersul încetinel al bătrînichii. *Ea* o conduce, că tanti Fima nu cunoaște bine orașul și uită mereu unde se opresc pentru tramvai și unde se dau jos.

— Aicea, tanti Fimo, așteptăm tramvaiul.

— Bine, maică, tu știi mai bine.

Nora privește statuia omului de bronz, așezată pe un fotoliu. Și el i se pare întinerit, cu florile albe și roșii din jurul soclului împrejmuit cu grilaj. Tramvaiul se vede venind, gata să facă ocolul pieții. Păcat, gîndește Nora, că nu e un tramvai deschis; n'au început încă. Pe la Sf. Gheorghe ies, de obiceiu, împodobite cu crengi de salcie și flori. Nora face un pas spre marginea trotoarului și agită mîna în semn de oprire. Caii răresc pasul între hamurile noi și Nora, prevenitoare, își îndeamnă mătușa:

— Hai, tanti Fimo, urcă-te!...

In urma mătușii, Nora intră în vagon și se urcă agilă lîngă tanti Fima, pe banca liberă, în fața celei ocupate de doi domni: unul bătrîn, cu barbă, și altul... vai, Doamne!... cum mai izbucnește inima Norii,... domnul celălalt este — fără cea mai mică îndoială — omul din vis!... Nora îl privește cu spaimă... și — pentru a dovedi că în adevăr și el a recunoscut-o — frumosul mefistofeles îi zîmbește... Nora își pierde cumpătul,... ar vrea parcă să oprească tramvaiul, să se dea jos, dar nu se simte în stare... Noroc că vine diversiunea care o face pe Nora, forțat, să pue stăpînire pe ea. Taxatorul se oprește în fața tanti Fimii...

— Eu plătesc, — afirmă Nora firesc și fără emfază. Două bilete pînă la Romană.

Achitarea taxei din pungulița de sidef i-a dat Norii

răgaz să respire. Dar ce se va face acum, cind taxatorul s'a întors spre platformă și omul cel perfid o fixează mereu fără să renunțe la zîmbetul lui complice. Atît ar mai lipsi să-i povestească tanti Fimii ce s'a întîmplat as'noapte! Și va vorbi!.. Nora simte, îngrozită, că stă gata să vorbească.

— Așa mică, și ții socotelile mamei mari?...

Ironic!... ca totdeauna ironic!... dar Nora va arăta că nu vrea să glumească cu el, răspunzînd scurt și aspru.

— Nu e mama mare, e tanti Fima!...

— Da?... Ce punguliță frumoasă!... Mi-o dai mie?... Nora se ferește cu spaimă de atingerea mănușii moi, parfumate și îndrăznețe.

— Nu!... E de la tata... și-mi trebuesc bani pentru tramvai, la întoarcere...

— Da?... Unde te duci?... La Șosea?...

Vai ce inchizitor feroce!... Nora, ca să scape de urmărirea lui, răspunde evasiv.

— Nu!... în altă parte,... la o vizită...

Tanti Fima, care e o naivă și nu simte cu ce om are aface, zîmbește de conversația lor și se dă legată în mîinile lui.

— Merge la unchiul ei care o iubește foarte mult.

— Cred și eu! Cine nu ar iubi o nepoțică așa drăguță și vioaie...

Vai ce insinuare perfidă!... Și omul pervers nu se mulțumește numai cu o insinuare.

— ...dar mi se pare că nepoțica e mult mai severă și mai avară cu unchii și nu prea răspunde la iubirea lor!...

Nora e roșie ca focul și tanti Fima rîde, căci se gîndește că Nora nu-l poate suferi pe nenea Alecu, deși el nu știe ce cadouri să-i mai facă. Face chiar greșala să afirme.

— Asta e adevărat!...

Ah, cum o supără pe Nora tanti Fima asta care vorbește pe placul domnului atît de... atît de!... și care n'o lasă în pace!...

— Spune!... dacă eu ți-aș fi unchi, pe mine m'ai iubi?...

Nora nu vrea și nu poate să răspundă. Tanti Fima cea nesuferită o îndeamnă.

— Răspunde, Nora, fii politicoasă!...

A!... parcă din nepolitețe nu răspunde Nora!... Ce poate să răspundă? Și cum ar mai izbuti să articuleze un cuvînt, cînd omul cel diabolic îi strînge mîna și insinuează?...

— Nora!... Ce nume frumos!... Cînd o să am și eu o păpușe ca tine, am s'o botez tot Nora...

Ce vrea să spue cu păpușa lui?... Doar nu se joacă cu păpușile, că e om mare!... A!... Nora pricepe, într'o fulgerare de idei care o întristează deodată: domnul se va însura și

va avea copii... Îi vine să plîngă, nu știe de ce!... Și domnul își retrage mîna de pe mîna ei și se gîndește, zîmbind, în altă parte... Simte Nora că se gîndește în altă parte și acum îi pare rău... Nu știu ce ar face să nu se mai gîndească așa, aiurea!... Nora devine deodată îndrăzneață și se face că nu l-a înțeles.

— Dacă vii, îți dau păpușa mea, că e frumoasă, și eu nu mă joc cu ea...

Vai, cum rîde domnul!... Și tanti Fima — se putea să nu-i ție isonul! Nora trebue să recunoască ce plăcut rîde domnul tînăr cu dinții albi în fața ușor bronzată...

Vorba e că l-a făcut pe domnu s'o fixeze iar cu privirea, și Nora surîde malițios.

— Ești foarte drăguță și.. puțin cam șireată, bănuesc. Mi-ai luat de altfel înainte: mă gîndeam să-ți trimit *eu* o păpușe... dar dacă zici că nu te joci cu ele!... Și de ce nu te joci cu păpușa ta frumoasă?...

— Nu-mi place!... Nu se mișcă singură și nu vorbește... și se sparge!...

— A, domnișoară Nora, dumneata ceri cam multe dela o păpușe... și poate nu numai dela păpuși. Ia seama, nu fii prea pretențioasă!...

Nora nu înțelege tocmai bine ce vrea să spue domnul cel mereu surizător, dar vede, deodată, casa din colțul unde trebue să se dea jos. Cînd a trecut vremea?... Sare iute de pe bancă și ridică mînuța spre cureaua clopotului, să oprească...

— Vezi?... și acum vrei prea multe, Nora! — zice domnul cel sensibil care se ridică și trage de curea.

Vagonul se oprește cu scrîșniri de osii și belciuge grele. Domnul iese după tanti Fima și Nora pe platformă, ajută la coborîre pe mătușa bătrînă și, fără să-i dea timp, o ridică pe Nora în brațe și o sărută brusc, lăsînd-o amețită pe caldarimul străzii... El rămîne, zîmbind, pe platforma deschisă a tramvaiului...

Nora nu știe bine ce simte. Suferă, sau se bucură că omul cel temut a rămas acolo și pleacă mai departe?...

Tramvaiul pornește încet, iar Nora, pe trotoar, se întoarce spre silueta elegantă care se depărtează în cadrul șinelor călătoare și ridică pălăria zîmbind, cum numai un om ca el știe să zîmbească...

— Salută, Nora, — spune tanti Fima.

Nora înalță vag, cu teamă și cu dor, mîna ei mică spre cel care acum se duce, dar care va răsări din nou, la altă răscruce a vieții, să-i distrugă toate biruințele sufletului ei puternic și nesățios... și slab!..

Afară de visele simple, primitive, din ciclul „Fricii", afară de visele fiorurilor complicate ale „Omului fatal", Nora e obsedată în somn, la mari răstimpuri, de un vis unic,

fără variante şi fără modificări; un vis al cărui fior nu se poate defini, care nu se intîlneşte în viaţă, căci nu-l dă viaţa... Din ce mister transcendental se coboară şi distruge în sufletul Norii orice împotrivire, orice iluzie şi orice nădejde?...

Mai niciodată visul nu vine imediat după căderea pleoapelor şi nimic nu-l prevesteşte. Se întîmplă chiar ca Nora să viseze mai intîi lucruri plăcute, fără nici o legătură cu urmarea plină de groază. Nora începe uneori prin a se visa la teatru — marea ei atracţie! — urmărind şi rîzînd de farsele unui Scapin sau Pepelea, de stîngăciile comice ale unui Burghez Gentilom. E în toiul rîsului şi al petrecerii, cînd deodată, pe neaşteptate, figurile hazlii dispar, culorile se şterg, tăcerea încremeneşte şi Nora se trezeşte în tărîmul apocaliptic al visului unic, care o înconjoară din toate părţile, fără iertare şi fără ieşire... Ea e singura vietate încolţită ca un mugur palid şi plăpînd, în peisajul de cenuşe şi de piatră. Sub cerul fumuriu uniform, pe străzi de asfalt, dealungul şirului de case cu ferestre moarte, cu uşi mute şi reci, Nora înaintează fără nădejde. Ori încotro ar apuca-o, la orice cotitură s'ar întoarce, drumurile şi casele sînt aceleaşi... şi duc spre aceleaşi case şi drumuri, la infinit... Cerul nu e înviorat de nici un nor, asfaltul de nici o pată, de nici o frunză şi de nici un pas omenesc... Nora merge cu speranţele moarte în suflet, cu impresia că în curînd şi trupul ei, văzul, auzul şi toată simţirea ei, — vor încremeni ca piatra pe care calcă, sau se vor risipi în cenuşa rece care planează în văzduh... Dar groaza mare e că nici această nădejde nu se împlineşte, iar Nora se simte condamnată să fie şi să rămîie singura pîlpîire umană în pustiul ţinutului blestemat, stăpînă şi liberă pe un imens mormînt, din care nu se va putea elibera niciodată...

Ah!... cum respiră Nora cînd se trezeşte din visul atroce!... Cum aspiră viaţa după această apăsare a morţii!.. Ce bucurie tăcută o înfioară şi îi însuteşte voioşia de a trăi!..

Nu înţelege şi nu încearcă să tălmăcească visul de spaimă neclintită... Şi cine cutează să-i dea un înţeles?...

Dar poate că necunoscutul tainic îi trimite viziunea groazei depline, ca să-i pară mai uşor, în zilele viitoare ce o aşteaptă, chinul altor grozăvii ce s'au furişat din acel necunoscut dealungul pămîntului printre oameni şi-i supun la cazne dureroase, nespus de grele, dar nu atît de neiertătoare ca vizul oraşului cel mort.

Cine ştie?...

Zoe Verbiceanu

Cronica literară

Noutate literară

„*Etéocle*. Au fond, ce que nous cherchons dans les livres, c'est toujours plus ou moins, l'autorisation de l'indécence. Ainsi, par exemple, j'y cherche quelque phrase qui m'autorise à coucher avec Ismène.

Polynice. Avec ta soeur?

Etéocle. Avec notre soeur. Eh bien, quoi? Et d'ailleurs, je cherche de bonnes raisons plutôt pour elle; moi, personnellement je m'en fous.

Polynice. Et si je te foutais mon poing sur la gueule, personnellement... tu t'en foutrais peut-être un peu moins.

Etéocle. Essaie voir sulement... Toi, jaloux! Comme si, jusqu'à présent, nous n'avions pas tout partagé!....

Polynice. Jure-moi qu'entre Ismène et toi, il n'y a rien.

Etéocle. Jusqu'à présent, non; je refoule."

Cetind acest *Oedip* al lui Gide, criticul care a numit *Antigona* sau *Oedip Rege* al lui Cocteau „une morne farce", va recunoaşte poate că s'a grăbit.

Cocteau rezumase liber subiectele originale. In text, un paznic zice: „Puis nous avons fait des farces, pour que personne ne s'endorme". Sau: „Tu aimes le paradoxe, monsieur le raisonneur". Sau Creon vorbeşte familiar despre cele două principese, nepoatele sale: „Ces deux filles sont complètement folles".

Desigur, e prea modest, pentru a se chema farsă. Nici indicaţia de costum — „un carnaval sordid şi regal" — nu-mi pare decisivă. „Am pus *Antigona* în ritmul epocii noastre", este o mărturisire onestă care suspendă şi mai hotărît gîndul de farsă. „Adaptare liberă după Sofocle". Puteţi dori mai multă claritate? „Costume pestriţe în stil ţigănesc. Antigona şi Ismena în cămăşi de noapte albe. Ismena ţine în mînă o jucărie, de exemplu un cal mic de lemn".

„Dérider un vieux chef d'oeuvre, déblayer ses matières mortes, enlever la patine qui donne le change, à la longue

sur une oeuvre médiocre mais n'ajoute rien aux chefs d'oeuvre, quoi qu'on en dise".

După atîtea declaraţii, farsele lui Cocteau, în cel mai rău caz, se prezintă onest. Atunci noi, de ce să ne expunem a cădea în frivolitate ?

Nu e vorba: Cocteau a jucat furios pe adolescentul farsor. In toate chipurile el adoră acest tip al impertinenţei graţioase. Nu vedeţi însă că chiar această persistenţă cere de la noi atenţie serioasă?... Un istoric al literaturii franceze celei mai nouă, şi care vrea să fie foarte înţelegător, René Lalou, se închide, pentru Cocteau, în acea frază ursuză. E păcat.

Oricine va striga: Offenbach.... supra-Offenbach! şi va strîmba nasul, la „Je m'en fous" al fiilor Jocastei lui Gide. „Oricine" poate avea dreptate. Referentul literar nu-şi permite să aibă dreptate ca oricine. Nu i se iartă, lui, să fie laolaltă superficial şi autoritar.

*

Fără a jigni modestia, literaţii europeni se pot mîndri, în sfîrşit, că au consumat antichitatea clasică pînă la marginile digestibilităţii. Se mai pot închipui feluri în care aceasta minunat durabilă provizie literară să nu fi fost gătită ? Ca şi regele Cristof care, în povestea lui Anatole France, îmbrăca pe Madame de la Poule — avec qui il avait des habitudes — cînd în marinar, cînd în ulan, cînd în tiroleză, cînd în apaş, poeţii apuseni au copiat, cu diversă candoare, modelele antice în chip de cavaleri, seniori şi castelane, sau ca umanişti recitatori de morală stoică, sau (încă mai simplu şi mai îndrăzneţ) în formă de curteni dela Versailles; iar apoi, sub severitatea studiilor arheologice, ca figuri aspre şi barbare, întocmai cum ar fi fost adică Grecii lui Homer pe vremea lor (înfierbîntaţi cu erotică modernă la regretatul Hofmannsthal); în sfîrşit parodiaţi după gustul şi curajul vremilor.

Cînd popoarele romanice, în ultimul semi-secol, începură cu o rîvnă nouă a-şi incorda latinitatea, a se simţi care va să zică cu o solemnitate specială păstrătoare a zestrei mediteraneene, ele s'au crezut datoare a produce iarăşi *à la manière de...* a Greciei eterne. Nicidecum parodistic, ci lirism nobil, împănat cu mitologie veche lustruită proaspăt. La aurora acestei productivităţi neoantice, Renan, cochetul preot cu orice preţ, a şi întocmit, la masa unui otel din Atena, o rugăciune celebră, psalm profesoral dănţuit cu gingăşie arheologică.

Este ceva admirabil, sau cel puţin ciudat, în această duplicitate a Occidentului. Duhul supunerii care inspiră toate clasicismele este înduioşător. Cinci veacuri de cînd atîţi literaţi din Apus, cu o smerenie monahală, cer iertare pentru păcatul capital pe care-l fac — scriind, dupăce au scris Grecii şi Romanii. Sumă mare de literatură s'a săvîrşit cu sacul de cenuşe gata a fi turnat pe cap, după ultimul vers, după ultimul rînd prin care modernul îşi săvîrşeşte păcatul de a scrie literar, atîtea veacuri după Homer şi multe alte minuni nepătrunse.

Astfel literatura modernă apare ca efect al unui blestem misterios, anexă bizară a căderii lui Adam. In această trudă neînţeleasă de a imita ceiace era decretat inimitabil, înflorea neapărat o perversitate; alături de perversitate, autoironie. Cu cît se schimbau vremile, clasicismele apusene, toate, cînd nu erau simplă stupiditate şcolară, implicau un moft care creşte incurabil. Acest punct e, şi el, abundent anunţat în *Rugăciunea pe Akropolis.*

*

De mult scrisese Gide: „Vreau să am groază de orice ruină. Ce straşnică mărturie de neputinţă e teama aceasta de ceiace-i nou, şi respectul de vechime. Epocelor creatoare le place să dărîme, pentru a avea şi mai mult de clădit, îngrijate a crea forme după chipul şi asemănarea lor. Pentru aceasta trebuie, mai întîi, să nu semănăm cu trecutul".

Cum aţi văzut, *Oedipul* lui Gide exprimă impacienţă. Cocteau vede în legenda tebană o nobleţă eroică de ţigani sau de troglodiţi; Gide, nişte tipi *fin de siècle,* à la Barrès maniera primă; Pelopizii lui Hofmannsthal sînt aproximativ din clientela compatriotului său Freud. Ce vreţi! Stofa, uzată pînă la aţă, naşte, vrînd nevrînd parodie, deşi Cocteau chiar se osteneşte a pirueta cînd cu o mască, cînd cu alta, iar poetul vienez vrea să-şi ţie bine, cu încruntarea sentimentală, pe cea tragică.

Incercarea de a galvaniza antichitatea dă astăzi comicărie sau grimasă.

In primii ani ai veacului trecut, un provincial din centrul Franţei, băiat abia scăpat din liceu, trimitea unei reviste pariziene, o epistolă în versuri — *Sur les Grecs et les Romains.*

Joseph Berchoux a fost un mediocru perfect, şi a rămas un obscur. Numai gastronomii bibliofili cunosc tratatul său de artă culinară în versuri. Epistola pomenită a avut totuşi oarecare faimă, cel puţin tirada care începe cu versul, cîtva timp proverbial: Qui nous délivrera des Grecs et des Romains! — şi ajunge la implorarea: qu'il ne soit plus parlé de Grecs, je vous supplie. Fireşte, toate chinurile gramaticale în şcoală, i se pare distracţie uşoară pe lîngă caznele realizate de teatrul clasic.

Ce fut bien pis encor quand je fus au théâtre,
Je n'entendis plus que Phèdre et Cléopâtre,
Ariane, Didon, leurs amants, leurs époux,
Tous princes enragés hurlant comme des loups,
Rodogune, Jocaste, et puis les Pélopides,
Et tant d'autres héros noblement parricides...
Et toi, triste famille, à qui dieu fasse paix,
Race d'Agamemnon qui ne finit jamais,
Dont je voyais partout les querelles antiques,
Et les assassinats mis en vers héroïques...

Citatul îmi pare util. Berchoux a nemerit să vorbească în numele a patru veacuri de poezie gimnazială, și în stilul lui Boileau.

Să nu disprețuim pe cei simpli; să înțelegem că provizia clasicistă se degradase pînă mai jos de nivelul lor. Balastul umanistic începea a fi un simptom de cădere a Apusului. Un ideal prestigios devenea rutină abrutizantă. In Franța, culmile dintîi ale spiritului nou — Descartes, Pascal, La Rochefoucauld — ignoră, într'un fel sau altul, antichitatea.

Ar fi alarmant ca, după atîta măcinare de grăunțe clasiciste, Occidentul să nu fi izbutit a înțelege nimic din actualismul și independența splendidă a vechilor Greci. Atîtea veacuri de nădușeli pe texte antice să se încheie în barbară inepție? Adevărat, fanaticii religiei clasiciste, întrucît sînt sinceri, pornesc obișnuit dela convingerea nediscutată și neanunțată, că lumea europeană n'a învățat, nici n'a creat nimic valabil dela Renaștere încoace. Se dă astfel, pe negîndite, generațiilor care s'au urmat dela 1500 încoace un certificat foarte curios de imbecilitate. Dacă în atîtea veacuri, creerul european n'a fost vrednic să fructifice, pe sama lui proprie, moștenirea clasică, atunci, sau creerul acesta e debil, sau moștenirea antică peste măsură stearpă.

Să ne mirăm că, în Gide, reîntineritul Eteocle zice: Je m'en fous? — Trebuie să zică, dacă vrea să ne fie acceptabil. Dacă deschide scrinurile clasiciste, literatul actual trebuie să-și fabrice, cît mai abil, o naivitate ingenioasă. Efectul poate ușor să fie un persiflaj drastic. Celor de azi nu le rămîn mijloace blînde pentru a dovedi că au profitat de exemplul superbei spontaneități eline. Parodia seamănă aci a răzbunare violentă. Dar smucitura se impune după cinci secole de poezie pedagogică.

„Allons, allons! Oedipe, ne t'embarque pas dans de trop longues phrases dont tu risques de ne pouvoir sortir. Dis simplement ce que tu as à dire et n'apporte pas à tes paroles ce gonflement que précisément tu prétends éviter dans ta vie". Oedip se apostrofează astfel pe sine, dar vorbele sună ca un ultim salut umoristic pe care Gide îl trimite tuturor eroilor antici umflați și decolorați prin veacuri de întrebuințare școlară.

Nervii artiștilor sînt extrem de sensibili pentru numele proprii. Numele proprii antice sînt stoarse de orice suc viu. Cînd le auzim, în repetare literară modernă, exclamăm: iar?! Spiritul occidentului a abuzat de antichitate ca de un stupefiant. Dezintoxicarea e totdeauna cu scîrbă. Și, în deosebi, pentruca un nume să-mi sune astăzi tragic, trebuie, înainte de toate, să nu fie grec sau roman. Aceste nume sînt pătrunse de praful fad al unei pedagogii literare semimilenare. Pentru a ni le reface tolerabile, personajul clasic trebuie să se grăbească a zice, cel puțin, *je m'en fous*. Cu acest preț numai, îi mai pot da ospitalitate serioasă. Nu rabd fantoma antică, decît dacă-mi dovedește că știe, esențial, ce s'a petrecut în Europa noastră, dela moartea marelui Pan, pînă la eșirea de sub tipar a volumului *Variété II*. Eșirea de sub tipar este o eminent grosolană indicație; nu pot recurge la insondabilele stări spirituale din care a rezultat, în fond contra dorinței intime a autorului, volumul în toată oroarea preciziunii sale materiale.

Vorbesc de Paul Valéry: *Oedipe* al lui Gide s'a tipărit întîi în *Commerce*. Valéry este primul nume semnat între conducătorii acestei publicații.

*

Printre eleganțele ce ni le împărtășește periodic acest mîndru poet se află și lipsa lui de stimă și simpatie pentru noutate ca atare.

Am dintru'ntîi tristețea de a găsi la Valéry — tocmai! — în combaterea noutății, oarecare idei comune: noutatea e lipsită de noblețe — „trebue să dăm ideilor celor mai nouă un aer nobil, să le prezentăm nu pripite, ci bine coapte"; noutatea, sau, zice Valéry, singularitatea, sînt prejudecăți romantice... Idei comune, ziceam; mai precis: idei ale unei estetice de scolastică eleganță care zice: noutatea e lipsită de distincție. „Omul de gust nu crede în surprize, legea unică a artelor moderne. Pe mine, *noutatea*, nici *geniul*, nu mă farmecă, ci măiestria".

Valéry s'a chinuit mai grozav decît mulți alții, în cercetarea originalității, și practic, dar și teoretic (ceiace e infinit nobil). Este o fericire reconfortantă, că ideile lui Valéry contra noutății nu sînt îndărătnice. „Ceiace îmi e greu, îmi e totdeauna nou (și altădată poetul spune că nimic nu iubește el mai mult decît greutatea). Orice viziune a lucrurilor care nu e stranie, e falsă".

Iată, astfel, ne înțelegem: Valéry preferă surpriza și noutatea tot numai în unele și aceleași lucruri. E mai distins — noutate cu oarecare patină a unei identități; ceiace ne

leagă, prin urmare, cu un trecut ce înobilează. Insă dintr'un punct de privire filosofic deosebirea îmi pare aproape-aproape frivolă. De ce să punem atîta preț pe *acelaşi?* Se ascunde aci o vanitate pe care teoria cunoştinței lesne ar putea să o dovedească.

Aceste dificultăți speculative îmi par neglijabile, în raport cu plăcerea pe care ne-o dă publicarea de *noutăți* şi *surprize* în revista condusă de acel căruia noutatea şi surpriza îi sînt, zice el, antipatice.

Cîteva pagini mai departe de *Oedip*, în aceiaşi fascicolă din *Commerce* cetim, sub titlul *La philosophie d'un certain Plume:* Etendant les mains hors du lit, Plume fut étonné de ne pas rencontrer le mur. Tiens, pensa-t-il, les fourmis l'ont mangé... et il se rendormit. Peu après sa femme l'attrapa et le secoua: „Regarde, dit-elle, fainéant! pendant que tu étais occupé à dormir on nous a volé notre maison". „Bah, la chose est faite", pensa-t-il. — Ensuite le froid le réveilla. Il était tout trempé de sang. Quelques morceaux de sa femme gisaient près de lui. Avec le sang, pensa-t-il, surgissent toujours quantité de désagréments... et il se rendormit.

Ce bune surprize, şi ce adînc înțelesese Platon (iar!) că în centrul creator al spiritului stă mirarea!

Paul Zarifopol

Cronica economică

Noile instituțiuni romîne de credit agricol

Actuala problemă capitală a economiei naționale romîneşti — problema asanării agriculturii — este şi leitmotivul tuturor propagandiştilor electorali din luna aceasta. Unii se laudă cu ceiace au făcut pentru agricultură, alții cu ce vor face, ultimii — însfîrşit — cu ce speră că vor reface.

Nu însă preocupările demagogice vor opri considerațiunile noastre.

Cînd gînditori de pretutindeni se întreabă dacă nu asistăm cumva la apusul unei lumi sau la aurora alteia, cercetările noastre nu trebue să poarte decît asupra chestiunilor care prezintă seriozitate; trebue să scontăm posibilitățile de durabilitate a instituțiunilor şi însemnătatea lor reală pentru complexul vieții de astăzi.

In vederea asanării agriculturii s'au creat în ultimul timp două legi de credit agricol care prevăd pe deoparte înființarea unei „Bănci a agriculturii romîneşti", iar pe de altă parte a unui „Credit agricol ipotecar". Nu ne vom acupa aci de legea din 20 August 1929, asupra Creditului funciar rural.

Să vedem însemnătatea celor două instituțiuni pomenite.

Incepem cu „Banca agriculturii romîneşti". Scopul ei este să asaneze băneşte şi economiceşte pe agricultorii îndatorați. Nu este un secret pentru nimeni că situația debitorului agricol romîn este dezastroasă. „Agricultura este în faliment", „agricultorii nu-şi mai pot plăti datoriile", — acestea sînt strigăte care arată că situația agriculturii îmbracă astăzi caractere de pericol național.

A contribuit la această stare, nu numai scăderea catastrofală a prețurilor [1], dar şi devalorizarea pămîntului. Prin-

[1] In acest sens pentru preciziuni, recomand studiul meu «Numerele indice», apărut în «Independența Economică», No. 1-1931.

cipala racilă a actualei stări de lucruri, trebue căutată în faptul că reforma agrară din 1921 nu s'a preocupat de înzestrarea noilor gospodării create prin împroprietărire şi în felul acesta, un milion şi jumătate de locuitori au devenit gospodari noi, cu pămînt, dar fără boi, fără plug, fără mijloace de exploatare.

Ca să poată lucra pămîntul, fiindcă ţăranii nu au avut un credit organizat, ei s'au îndatorat cu dobînzi împovărătoare, pe care nu le-au putut plăti, încît astăzi, la unele datorii, toate dobînzile adunate fac mai mult decît sumele împrumutate, şi chiar mai mult decît valoarea pămîntului debitorilor îndatoraţi. Din statisticele Institutului de cercetări agronomice, reese că sînt ţărani care datorează pînă la 50.000 lei, iar valoarea pămîntului lor nu este mai mare de 30.000 lei.

Lipsa unui credit bun se explică şi prin faptul că agricultorii au trăit, după războiu, intr'un regim de restricţii: rechiziţii, taxe de export, preţuri maximale, contingentări, — regim care nu se resimţea atît de mult din cauză că în timpul inflaţiei creşterea dobînzilor era paralelă cu urcarea preţurilor cerealelor. După stabilizare însă, aparenţa de cîştig a agricultorilor a dispărut. Aşa că agricultorii s'au văzut atît de îndatoraţi încît se cifrează la 30 miliarde lei, totalul datoriilor lor.

Dacă această datorie totală o raportăm la numărul de hectare al proprietăţii particulare care este de 17 milioane hectare, ajungem a avea o datorie de circa 2.000 lei la hectar.

In aceste împrejurări, trei miniştri din trecutul guvern s'au preocupat rînd pe rînd, de găsirea unui remediu şi au întocmit studii premergătoare.

Autorul primului studiu în această direcţie a preconizat o instituţie de conversiune — de transformare — a datoriilor agricole din datorii cu dobînzi mari şi pe termen scurt cu altele pe termen lung şi cu dobîndă mică.

In comisiunile care au elaborat un proect de tehnică a conversiunii prevăzute de acest prim studiu, — comisiuni din care am avut ocaziunea să fac parte — ideia centrală a fost aceia de a crea condiţiuni de realizare a conversiunii datoriilor agricole prin sprijinirea agricultorului dar şi printr'o oarecare asistenţă dată acestuia.

In cele din urmă se ajunge — în această ordine de idei— la „Banca agriculturii romîneşti", care a şi depus în cursul lunii Mai, actul constitutiv şi statutele la tribunalul Ilfov.

Aceasta este organizată după tipul Băncilor comerciale, totuşi spiritul în care a fost fondată, nu este cel comercial, şi de aci unele critici care i s'au adus.

Dar să vedem cum îşi realizează Banca scopul său de asanare. Se urmăreşte ca agricultorii să fie puşi în situaţia

de a produce în chip rentabil. Aceasta s'ar realiza pe două căi. Mai intîi prin conversiunea creanţelor, cum spuneam mai sus, şi în al doilea rînd prin amenajarea raţională a producţiunii agricole.

Pentru a fi admişi la asanare, agricultorii trebue să îndeplinească o serie de condiţiuni. Nu pot fi admişi la asanare debitorii cu proprietăţi mai mici de 2 hectare, decît dacă se asociază mai mulţi, conform legii.

Nu pot fi admise la asanare, datoriile mai mari de 50% din valoarea pămîntului debitorului, cînd datoria se stinge în termen mai mare de 5 ani.

Nu sînt admise nici datoriile care în 30 de ani ar cere să fie plătite cu anuităţi care calculate cu o dobîndă de 12% ar trece — anuităţile — de 1/3 din venitul brut al exploataţiei în anul precedent.

Exploataţia odată asanată trebue să devie rentabilă adică să acopere cheltuelile de exploatare, precum şi noile sarcini rezultate din conversiune.

Dar chiar dacă nu îndeplineşte aceste condiţiuni, debitorul poate veni la asanare, Banca putînd cere creditorilor să consimtă la o reducere a creanţelor lor, şi avînd posibilitatea de a cere în justiţie aplicarea art. 1.101 din codul civil, care prevede că judecătorul poate admite plata în rate — foarte rare ori, e adevărat — a datoriilor.

Transformarea creanţelor se poate face sau prin preluarea de către Bancă a creanţelor dela creditori, sau prin plata cu subrogare de către Bancă, Banca lucrînd ca mandatară legală a debitorului.

Se mai stabileşte o ordine de preferinţă la conversiune, pentru acei debitori care prezintă condiţiuni financiare mai avantajoase pentru Bancă. Astfel, cei care au datorii mai mici proporţional cu averea, pot plăti anuităţi mai mari, şi altele.

Plata creanţelor preluate va putea fi făcută după învoială, fie prin deschidere de cont curent la Bancă fie prin angajamente pe termen, fie prin „titluri de conversiune" fie — în sfîrşit — prin numerar.

Dar de unde numerar? Cum va izbuti Banca să plătească 30 de miliarde?

Capitalul iniţial al Băncii va fi de cel puţin 650 milioane lei.

Statul a subscris 650 milioane lei, iar Băncile procuratoare au subscris încă 40 milioane (dobînda minimală 7%). Cum o Bancă cu un capital atît de mic poate întreprinde o operă atît de grea, de mulţumire a unor creditori care cer 30 miliarde, cît am spus că este evaluat totalul datoriilor agricole?

Capitalul Băncii nu reprezintă decît 2% din totalul datoriilor. Cum s'ar întîmpla acest miracol?

Banca este autorizată să emită obligațiuni în valoare de 3 ori capitalul social. Pentru a înlesni plasarea lor se garantează plata dobînzilor de către Stat.

De asemenea, se mai prevede posibilitatea pentru Bancă de a primi depozite spre fructificare.

Banca mai poate să emită titluri de conversiune, amortizabile în 30 ani, cu o dobîndă maximă de 11%.

Poate contracta alte angajamente, de ex. prin cambii, etc., etc.

Poate, însfîrșit, prelua activul și pasivul instituțiunilor de credit agricol, existente, de ex. casele de împrumut pe gaj, creditul ipotecar tranzitoriu, etc.

Iată atîtea motive de speranță, că Banca va avea mijloace de plată.

Am spus că Banca nu va achita suma în numerar.

Ea ține samă de situația fiecărei categorii de debitori, și fixează pentru fiecare un dozaj al diferitelor modalități de plată.

Astfel creditorilor din categoria cea mai puțin preferată, li se va achita majoritatea datoriei, de ex. în titluri de conversiune.

Acesta — cel puțin — a fost spiritul în care a lucrat comisiunea, din care am făcut parte, pentru proectul de lege al conversiunii.

Titlurile de conversiune pot fi emise pentru plata integrală a creanțelor cedate Băncii și în măsura în care vor fi acceptate de către creditori.

Nu se vor emite mai multe titluri decît valoarea capitalurilor datorite Băncii cu garanții hipotecare.

Ce se va întîmpla și care ar rămînea rostul Băncii cînd creditorii nu vor accepta titluri și nici un alt mijloc de plată și vor voi numai numerar, și cînd nu va exista acest numerar sau cînd tot numerarul va fi acordat numai partizanilor politici? Vor merge, restul la calea justiției ca și pînă în prezent. Și-a ajuns însă astfel scopul, instituțiunea noastră?

Sînt chestiuni la care așteptăm răspuns dela viitor. — Păcat că răspunsul nu ni l-a dat legea sau n'a putut să ni-l dea.

In ceiace privește organizarea, am spus că Banca este organizată după tipul băncilor comerciale. Consiliul de administrație e compus din președinte, 7 membri și directorul general.

Mai notăm că, odată opera de asanare efectuată, Banca ar deveni o instituție de credit pe termen mijlociu, specializată în finanțarea agriculturii pe termen mijlociu.

Date fiind împrejurările speciale de funcționare a Băn-

cii, se fixează anumite privilegii care să înlesnească formalități cît mai simple și procedură cît mai expeditivă.

In ce privește cea de a doua cale de asanare a agricultorilor, prin amenajarea rațională a exploatărilor, se prevede că Banca va înscrie în contractele cu debitorii, clauze privitoare la ameliorarea și sporirea producțiunii agricole.

Un serviciu agronomic va fi înființat în Bancă, pentru expertize și perfecționare economică.

Neexecutarea clauzelor de prefecționare agricolă de către debitori, atrage exigibilitatea imediată a datoriei.

Credem că izbînda acestei Bănci nu poate depinde atît de valoarea legii care a creat-o, cît de bunăvoința cu care ar primi-o creditorii și de lipsa de politicianism în constituirea și metodele ei.

Nu ne putem opri însă de a crede că avînd chiar cea mai ideală instituțiune și cei mai concilianți creditori nu se va împlini nici atunci minunea ca agricultorul căruia în medie pămîntul nu-i dă o rentabilitate mai mare de 5% să poată plăti dobînzi calculate în anuitate, cu cîte 12%.

Cînd soarta creditelor agricole este în general periclitată, — avem precedent și in Romînia — o elementară prudență recomandă să nu se fi pierdut din vedere imposibilitatea absolută pentru debitorii agricoli de a plăti dobînzi de 11—12%.

* * *

O a doua lege de credit agricol votată în Martie acest an, este legea asupra Creditului agricol ipotecar.

Necesitatea unei asemenea Instituții de Credit este mult simțită, de foarte îndelungată vreme.

Se știe că operațiunile de credit agricol prezintă unele pericole. In special datoriile de credit agricol propriu zis, trebue deosebite de datoriile ipotecare. Spre deosebire de datoriile ipotecare agricole care sînt de regulă consolidate și legate de valoarea venală a pămîntului, creditul agricol propriu zis este un împrumut pe termen scurt, legat de prețul produselor anuale agricole.

Principalul dezavantaj al datoriilor agricole pe termen scurt este veșnica probabilitate că ele nu pot fi plătite în caz de recolte slabe și vor sfîrși prin a se transforma în datorii ipotecare, care duc la fărămițarea proprietății.

Socialistul Rodbertus, din 1847, afirmă că dreptul de credit n'a găsit încă forma de credit adecuată proprietății pămîntului. In urmă autorii au cercetat posibilitățile de credit pe termen lung, pentru agricultură. Ipoteca nu e îndeajuns de convenabilă, ea putînd fi denunțată.

In această materie Rodbertus cere ca datoriile agricole să aibă caracterele unei rente perpetue; cel care împrumută

pe proprietarul agricol să fie considerat intrucitva ca un cumpărător de rentă.

Ne propunem ca într'un alt articol să cercetăm în ce măsură tranșează noua lege, diversele aspecte ale creditului agricol ipotecar și întrucît ar putea satisface interesele economiei naționale.

Am vedea atunci pînă la ce punct putem nădăjdui — ca fostul prim-ministru — că, prin efectul acestei legi, milioane de țărani romîni vor ara de acum înainte cu voioșie cîmpurile, vor fi feriți de camăta care-i apăsa, vor avea pluguri și boi, se vor bucura de un rod mai mănos al muncii lor și vor binecuvînta pe creatorii acestor Instituții de credit agricol romîn.

Nu știm însă dacă ele nu sînt destinate stagnării, ca de pildă, Creditul ipotecar tranzitoriu.

Am cerceta însă posibilitățile pe viitor ale acestor întreprinderi și am înțelege că soarta lor, — de altfel ca și reușita în cariera unui om — este la fel cu aceia a plantei: sau crește mereu și are posibilitate de îndelungată desvoltare, sau trebue să moară. Mai bine să nu existe decît să stea pe loc.

Al. Hallunga

Miscellanea

„Controlul averilor".

Este un fenomen sociologic foarte cunoscut: în epoci de criză materială și morală, opinia colectivă caută instinctiv țapi ispășitori. O formă modernă a acestei tendințe este așa zisul „control al averilor" și confiscarea mai mult sau mai puțin fiscală a capitalurilor, cu origine nejustificată.

S'a ventilat și la noi — și se ventilează și azi — ideia unei legi în acest sens. Și s'ar părea la prima vedere, că nicăeri, o asemenea măsură nu ar fi mai potrivită. Nu se spune oare mereu și pretutindeni că una din pricinile dezastrului nostru economic e hoția politicianilor și funcționarilor?

Decît, chestiunea nu-i așa de simplă.

Fără îndoială, foarte eficace moralmente ar fi pilda care s'ar face dîndu-se în vileag că de pildă cutare ministru, care are un venit de 40.000 lei lunar cînd e la putere și zero lei zero bani cînd e în opoziție, cheltuește în ambele ipoteze cîte cinci milioane pe an, găsind mijlocul să mai și cumpere din „micile economii" case, vile, moșii, automobile Lincoln sau Packard, etc. etc.

Dar asta n'ar rezolva cu nimic criza. Mai întîi ceilalți n'ar înceta de a fura. S'ar mărgini doar să fure mai prudent, și să-și ascundă mai bine averea, de pildă în străinătate — ceiace ar mai adăoga crizei o cauză mai mult. Ș'apoi în genere trebue să repugne sentimentului nostru democratic tot ce este inchiziție, tot ce e amestec indiscret în viața noastră particulară și în veniturile noastre private. Dreptul penal e ceva foarte bun, dar e o jucărie periculoasă. Nu trebue să o mînuim decît „in extremis" și „à contre-coeur", și numai atunci cînd sîntem absolut siguri că vom găsi, la capătul anchetelor noastre, un delict adevărat. Căci a începe urmăriri judiciare și a le întrerupe pentru că *ne-am înșelat*, este cel mai odios atentat pe care împotriva unui om un alt om îl poate

comite. Este cea mai ireparabilă ofensă ce se poate aduce demnității persoanei umane.

O regulă generală trebue să călăuzească totdeauna morala noastră socială: să nu intrebuințăm instrumentul penal decît atunci cînd nu mai avem încotro, și să nu uităm că eroarea judiciară este, dintre păcate, cel mai mare și mai ireparabil păcat.

Dar să lăsăm toate acestea deoparte, și să privim celalt aspect al problemei, aspectul economic. O țară se poate ea îmbogăți, sau dacă vreți: poate ea scăpa de sărăcie dacă guvernanții și funcționarii ei nu mai fură?

Toate exemplele furnizate de istorie ne arată cum furtul a fost cauza directă a îmbogățirii nu numai a autorilor, dar a comunității întregi, și mai ales a Statului. E cazul tipic al Imperiului Roman. De îndată ce guvernanții n'au mai putut să fure, Statul a sărăcit și a început să se dezagrege. Deasemeni, să nu uităm că Statul național modern este bazat pe raptul dela început, pe ceiace Marx numea eufemistic „die ursprüngliche Anhäufung". Hoție *dela* Stat, îmbogățire *prin* Stat și îmbogățire a Statului nu-s istoricește fenomene care se exclud.

Firește, sistemului de rapt direct i-a urmat un alt sistem de spoliație capitalistă, mai pașnic și mai subtil. Este exploatarea prin confiscare a plus valutei în favoarea unei clase și în defavoarea alteia. Azi acesta e sistemul practicat, și e greu să ne mai întoarcem înapoi. Chiar țările care n'au avut „acumulare primitivă" trebue să înceapă cu faza a doua: nu pot să-și permită a o lua *da capo*, dela piraterie și brigandaj subt cuvînt că toate țările capitaliste au trecut prin asta.

Motivul pentru care un stat nu se poate edifica azi pe baze de furt ca altă dată este că marea și adevărata îmbogățire nu se mai poate face azi prin jaful de Stat, ci prin mijloace mult mai subtile. Să luăm exemplul țării romînești. Dela 1919 și pînă acum avuția națională a Statului a fost oarecum împărțită între guvernanți. Cei mari sînt de obiceiu cinstiți personal. Cine se îmbogățește este politicianul de dimensiune mijlocie.

Din fruntași dacă vedem cel mult doi sau trei care își croesc averi sistematice din averea Statului.

Timp de peste 10 ani guvernanții Rominiei s'au îmbogățit prin Stat. Dar să privim bine. Ce mediocre ne apar toate aceste averi! Rezistă oare vre-una la „criza" de azi? Sau chiar fără ea, simpla uzură, simpla trecere de timp, simpla cheltuire normală și curentă macină și epuizează aceste averi, mici ca volum, efemere ca durată.

Concluzia? E greu astăzi să te mai îmbogățești direct prin Stat. Și vice-versa: e utopic să credem ca Statul s'ar putea reimbogăți de pe urma retrocedării pe calea confiscării a sumelor mai mult sau mai puțin furate.

Și dacă asta este valabil în general, e cu atît mai adevărat pentru cazul țării noastre unde propriu zis nu există averi. Am îndrăzni să propunem următoarea formulă pentru a caracteriza felul special de a fi bogat în Rominia: la noi ești bogat în venit, nu în capital. Observați pe cei cîțiva oameni care prin cheltuelile lor exterioare dau cel mai tare impresia de oameni bogați. Sînt sau funcționari superiori care pompează lefuri, diurne și tantieme care se ridică la zeci de milioane, sau directori de bancă care, de asemeni, cheltuesc din sumele enorme pe care li le pun la dispoziție băncile pe care le conduc, subt formă de speze diverse în interes de serviciu. In ambele cazuri e ca un impozit enorm la care colaborează cu aporturi individuale mici o sumă mare de proprietari de acțiuni, adică de simpli cetățeni.

Admițînd că s'ar suprima sistemul, admițînd că Statul și societatea n'ar pierde prin această desființare — rămîne totuși să ne întrebăm: ce ar putea în definitiv cîștiga?

„Controlul averilor" este una din acele formule falș-salvatoare de care se cramponează o opinie publică dezorientată într'o țară cu viață socială și morală șubrezită. Societățile zdravene nu vorbesc niciodată de controlul averilor: îl fac. Sau încă și mai bine: acționează preventiv. Teroarea burghezului francez de a vedea că toată lumea îi întoarce spatele din pricina originilor nesigure ale averii lui, această teroare ar trebui sădită la noi. Numai așa ceva nu se poate face cu legi, oricît de energici și viteji bărbați ar fi acei care le-ar vota. — *D. I. Suchianu.*

Războiu și comerț.

Amiralitatea engleză a încercat să afle ce înrîurire a avut blocada asupra Germaniei. In acest scop, a fost însărcinat amiralul Conchett, — care a fost pe timpul războiului mondial atașat militar în Suedia, Norvegia, Danemarca și Olanda, — să studieze chestiunea. Amiralul englez și-a adunat însemnările și observațiile personale, a cercetat din nou, problema și a scos o carte: „The Triumph of Unarmed Forces".

Datele publicate de acest specialist nu sînt lipsite de interes.

Amiralul constată că Englejii au făcut afaceri cu Germania timp de 30 de luni, în cursul războiului mondial. Pentru continuarea luptei, Puterile Centrale au comandat în Anglia tot ce le trebuia. Fabricanții și comercianții engleji au vîndut inamicului alimente, conserve, mașini, petrol, benzină, uleiu, cox și diverse alte produse pentru fabricarea explozibilelor.

Germanul plătea, Englezul încasa și războiul continua. Bine-înțeles, comerciantul englez n'a vîndut direct Germaniei (asta ar fi fost trădare), ci indirect prin intermediul țărilor neutrale. Afacerea era rentabilă și neutralii au făcut tot ce au putut pentru înviorarea comerțului.

Ploua cu bani de aur, o ploae măruntă și abundentă care a fructificat din belșug afacerile. Vapoarele intrau în porturile engleze cu saci de bani și plecau încărcate cu mărfuri de care ducea lipsă inamicul.

Vă închipuiți, desigur, că guvernul englez nu știa nimic despre această combinație. Vă înșelați: guvernul englez era bine informat. Vreți să știți dacă a luat vre-o măsură pentru împiedicarea traficului? Nu a luat nici o măsură, cel puțin pînă ce n'au intervenit Americanii.

Atașatul militar al Angliei, amiralul Conchett, privea neputincios la tot acest negoț și toate rapoartele lui n'au fost luate în samă.

Una e războiul; alta-i afacerea.

Pe scurt — amiralul englez trage concluzia că negoțul Angliei cu Germania a prelungit războiul.

Amestecul Americanilor a întărit însă blocada. Din Aprilie 1917, Germania nu mai putea să-și refacă rezervele. In sfîrșit, blocada își făcu efectul.

— Bine, — veți întreba, — dar acești negustori și fabricanți n'au avut fii și gineri, cumnați și nepoți, pe cîmpul de luptă?

— Au avut!

— Atunci, cum de le-au vîndut tinerețea și sîngele pe bani?

— Negustorii engleji n'au vîndut fabricate și semifabricate.

— Au prelungit însă măcelul.

— Da, dar în schimb capitalul lor a făcut pui.

Copiii s'au măcelărit și părinții au cîștigat. Băeții au murit în tranșee, iar bătrînii au profitat de legea cererii și ofertei pe piața economică și sentimentală. Iar acum se agită din nou, fiindcă nu există fabricațiune mai rentabilă decît cea de războiu.

Sigur: cartea amiralului e primejdioasă.

— Ce vor spune foștii soldați, cînd vor afla că sîngele lor a fost speculat la bursă chiar de către părinții lor?

— Nu vor spune nimic. Intîi, fiindcă cei mai mulți nu vor ceti cartea; al doilea, fiindcă dintre cei care vor ceti-o, majoritatea n'are s'o înțeleagă; al treilea, chiar dacă au s'o priceapă — vor căuta să profite la rîndul lor, fiindcă între timp au devenit și ei negustori...

Numai cîțiva vor zbiera. Sînt însă mijloace pentru a-i pune repede la rezon.

Orice afacere, — a spus cîndva un Francez, — este un joc cu banul altuia, sau — mai în nota vremii — cu sîngele altuia... Cînd curge sînge, saltă comerțul...

Stridia e și nu e pește.

Sînt instituții și profesii care își păstrează, — cu toate deosebirile naționale și nuanțele impuse de meridiane, — un caracter permanent și nealterat. In toate țările, bunăoară, șoferilor le place să circule cu o viteză exagerată, după cum bucătăresele preferă să se angajeze în casele din apropierea posturilor de pompieri. Telefonistele de pretutindeni sînt veșnic certate cu abonații; iar vameșii — în necurmată dușmănie cu călătorii.

Deformarea profesională, ca și legea gravitațiunii, nu ține samă de frontiere, de grade de civilizație, de tradiții, dogme și norme, logică și drept, mai exact: de dreptate. Raporturile dintre civili și militari, dintre ofițeri și soldați, dintre magistrați și pîrîți sînt cam aceleași peste tot locul.

Bine-înțeles că dela această lege nu face excepție nici instituția atît de răspîndită, a fiscului. Mai cu samă fiscul se distinge prin temperamentul și caracterul său internațional. Oriunde te-ai duce, cerul e albastru și fiscul — fisc. Pesemne, fiindcă el e înrudit de aproape cu *confiscarea*... de aceia judecă și procedează la fel pretutindeni.

Nici măcar Anglia nu face, în această privință, excepție.

Comisiunea fiscală din comitatul Essex a hotărît de curînd să mai impună cu un supliment de impozit celebrele pescării de stridii dela Colchester. Dar se pot oare impune stridiile, cînd legea nu le atinge și nu vorbește decît de pești?

— Se poate, dacă stridia e pește.

Stridia însă nu-i nici pește, nici carne.

Pentru a scăpa din dilemă, comisiunea s'a adresat unui expert erudit care a declarat:

— Din punct de vedere științific, firește că stridia nu-i pește; dar din punct de vedere al dreptului, strida este totuși pește, fiindcă așa a hotărît de mult regele Richard al II-lea.

Comisiunea a preferat să-i dea dreptate regelui Richard și ca atare a impus pescăriile de stridii la o taxă suplimentară de 600 de lire sterline.

Și acum: Știți de ce n'au foxterierii coadă?

— Tot din cauza fiscului.

Pare-se că subt același rege Richard a fost decretat și un impozit pe coada de cîne. Ca să nu plătească, contribuabilii au tăiat coada cînilor... — *F. Dima.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Const. Graur, *Cîți-va inși.* Cu o notiță introductivă de T. Teodorescu-Braniște, București. Bibl. «Dimineața» Ed. «Adeverul».

Cele douăsprezece articole, pe care le-a cules din lunga d-sale activitate de ziarist d. Const. Graur, sînt tot atîtea portrete. „Inșii" pe care îi evocă d-sa fac parte dintr'o categorie de oameni pe care am greși dacă am considera-o și am judeca-o după un criteriu prea simplu. Cei doisprezece oameni din broșura d-lui Const. Graur sînt niște ratați, dar niște ratați excepționali. Fiecare din ei e un iluminat, un om posedat de o idee, de un ideal sau pur și simplu de o marotă.

D. Graur a ales în special figuri din trecutul mișcării socialiste dela noi, de prin anii 1880—1900. O epocă și o mișcare pe care d-sa le cunoaște foarte bine, ceiace îi permite să le judece așa cum trebue.

Scrise la date diferite — cel mai vechi din 1902, cel mai nou din 1930 — aceste articole păstrează un caracter unitar, aceiași atmosferă și aceiași atitudine. Nu e lucrul cel mai puțin remarcabil din această broșură. Asta dovedește o rară continuitate de gîndire și o consecvență excepțională.

Din acelaşi motiv, cărțulia d-lui Graur are o mare importanță documentară. Cu ajutorul oamenilor pe care îi descrie, d-sa evocă o întreagă epocă din viața politică și socială a Romîniei.

D. Graur cultivă cu mult meșteșug detaliul pitoresc, capabil să pună în evidență o figură, un caracter, o situație.

Din acest punct de vedere articolul despre Ștefan Petică este absolut remarcabil. E scris după moartea lui Petică, în 1904. D. Const. Graur descrie în Ștefan Petică tipul țăranului cultivat, tipul ruralului orășenizat, reprezentativ pentru o întreagă categorie socială din țara noastră, și caracteristic pentru cultura romînească. Venit în capitală cu suflе-

tul plin de visuri și de idealuri, Petică nu găsi deloc mediul la care se aștepta. Atras de mișcarea socialistă, el avu nenorocul să intre în această mișcare tocmai în clipa cînd socialismul romînesc era pe punctul de a suferi o transformare esențială:

„In raport cu mișcarea socialistă din capitală — spune d. Graur — Petică poate fi socotit ca un copil al bătrîneții. Șubred și neurastenic ca un adevărat proletar-intelectual modern, dar plin de amor propriu și setos de glorie ca un cavaler medieval, el se înrolă în mișcarea pentru cucerirea unei lumi viitoare, atunci cînd dezerțiunile începură a fi din ce în ce mai numeroase, cînd anii de luptă fără rezultat palpabil osteniseră pe cei mai mulți, cînd șefii și soldații care mai susțineau „asaltul societății capitaliste" o făceau în silă, mai mult dintr'o aparență de convingere, care în realitate era inerție, decît dintr'un avînt cald al inimii... Simțul critic avusese tot timpul să se desvolte la *tovarăși*. Socialismul lor pierduse coloritul romantic; din lupta lor dispăruse elementul impulsiv împrumutat de la franceji și care, izbucnind la interval prin manifestări zgomotoase și îndrăzneţe, atrăgea asupra lor o atenție simpatică, ba deștepta chiar admirații și aducea partizani: acestea fură înlocuite cu concepția... burgheză a socialiștilor germani — un fel de socialism cazon —... Se discuta mult în cluburile socialiste, dar nu se mai făcea oratorie în stil mare, nu se mai făcea nici frazeologia revoluționară de altădată, nici sentimentalismul *călduț* din vremea adolescenței socialiste"...

Așadar Petică „impetuos și visător" dă în București de un socialism... cumințit — ale cărui caractere d. Graur le descrie foarte bine. Mai departe, d-sa descrie toată existența tragi-comică a lui Ștefan Petică și cariera lui de ratat excepțional, trecerea lui la poezia de avant-gardă a vremii, reprezentată prin mișcarea simbolistă de pe atunci și școala lui Macedonski, „decadentismul" lui și decandența lui... Este un tablou plin de tristețe și amărăciune, e povestea unui suflet plin de calități dar lipsit complect de orice însușiri practice. Și d. Graur încheе: „Drama trăită de Ștefan Petică nu este un caz izolat. Ea e comună multor țărani de origine, multora mai ales dintre cei care sînt în adevăr firi distinse, cu individualitate puternică... Dintre fiii de țărani care răzbesc în învățămîntul secundar sau superior, în genere cei mediocri ajung bine, ajung sus... La adăpostul unor partide sau unor oameni, se vor *aranja* tot mai bine; mediocrități intelectuale și nulități morale — vor deveni capacități sociale"...

Nu se poate caracteriza mai bine o situație și explica mai limpede nereușita lui Ștefan Petică.

Găsim aceiași clară judecată, aceiași vigoare a expresiei și același bun simț în toate portretele d-lui Graur, fie că ne zugrăvește pe Badea Cîrțan, ciobanul transilvănean, care

prin văgăunile Carpaților trecea nevăzut de grăniceri purtînd în desagă cărți romînești, — pe S. Edelstein, care din dascăl de ebraică a devenit apostol socialist, — sau pe acel pitoresc și inimitabil Niță Pițurcă, croitor, „mahalagiu autentic... pomenit deodată la suprafața vieții sociale" cu aparențe de mardeiaș electoral și cu suflet de idealist, una din figurile socialismului romîn de acum trei decenii...

Cei „cîțiva inși", acum dispăruți, pe care îi evocă d. Const. Graur, sînt sortiți, grație d-sale, să trăiască încă multă vreme.

Al. A. Philippide

* * *

G. Balș, *Maica Domnului Indurătoarea în bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*. București 1930, 18 pp. + 18 fig.

Sub egida „Comisiunii monumentelor istorice", unul din cei mai activi membri ai ei, d. G. Balș ne dă un fragment de iconografie creștină, căutînd să integreze artei generale una din cele mai reușite reprezentări ale Maicii Domnului din vechea pictură moldovenească. Incă de acum șase ani, cu prilejul primului congres de bizantinologie ținut la București, savanții străini specialiști au atras atenția asupra valorii frescelor bisericilor bucovinene, dintre care cele externe cinstesc trecutul nostru artistic prin nota de strălucită originalitate.

Tipul Fecioarei Maria s'a bucurat de-o realizare artistică destul de variată chiar în arta bizantină. Prin duioșia sentimentului exprimat, Eleuza — reprezentînd pe mama strîngîndu-și copilul la piept — a fost curînd adoptată de zugravii creștini orientali, la noi apărînd la următoarele biserici: Bălinești, Neamț, Sf. Gheorghe din Suceava, Homor, Baia, Moldovița și Voroneț — cele mai multe ctitoriile lui Ștefan cel Mare.

S'a crezut multă vreme că această reprezentare, exponentul unui patetism artistic necunoscut spiritului bizantin, s'ar datora unei influențe occidentale, mai precis italiene. Și azi încă se mai găsesc susținători ai originii apusene — pentru ramura rusească Lihacev și Kondakov. Dar chiar în Rusia, fie mai bătrînul Muratov, fie o pleiadă de tineri cercetători, au găsit izvoare sigure în arta bizantină înainte de „primele licăriri ale unei arte specifice italienești". Celebra Maica Domnului din Vladimir s'a stabilit c'a fost adusă din Constantinopol la Kiew înainte de 1050 și mutată la Vladimir după 1055. Unii ruși au mers pînă acolo în cît să atribue Țărilor romînești rolul de-a fi mijlocit transmiterea influențelor italienești în Rusia.

Nu e mai puțin adevărat însă că'n Țările Balcanice — socotind și principatele romînești — s'au frămîntat tipurile

și variantele iconografiei bizantine, elaborînd chiar altele noi — așa cum conclude și bulgarul Miatev studiind două icoane ale Eleusei din Bulgaria. Pentru elucidarea problemei imprumuturilor G. Balș s'a ocupat de grupul moldovenesc, mai nou e drept, dar suficient de important.

Dela obișnuitul tip al Hodigitriei — Maica Domnului cu copilul — s'a ajuns prin întoarcerea unuia către celălalt, la tipul Eleusa = Indurătoarea, deosebindu-se o variantă Glicofiluza — cînd Maica zîmbește dulce — sau alta contrară, cînd Maica se'ndurerează la imaginea chinurilor viitoare ale copilului Iisus — Strastnaia, cum i-au spus rușii, care au corespondente pentru celelalte variante în Sladkoe Sobzanie și Umilenie. Cu aceste icoane rusești sînt mai înrudite reprezentările moldovenești.

Sub acest unghiu de vedere, studiul d-lui Balș ar fi o nouă contribuție la capitolul relațiilor artistice romîno-ruse, lucrare ce-așteaptă un cercetător, căruia i s'a pregătit terenul prin cîteva date fragmentare. Care ar fi contribuția romînească la realizarea „Indurătoarei" din frescele noastre nu ne arată d-sa; ba chiar neagă caracterul specific local al Glicofiluzei dela Moldovița, unde un alt autor văzuse costum național în haina lui Iisus. M'aș convinge și eu de afirmația d-sale, dacă ar exemplifica-o cu cîteva date mai precise. Și'ncă nu trebue de uitat că pictura moldovenească din sec. XVI are alte originalități.

* * *

Virgil Vătășianu, *Vechile biserici de piatră romînești din județul Hunedoara*. Cluj 1930, 225 + VII pp. + 40 fig.

Deși a apărut mai întîi în „Anuarul comisiei mon. istorice pentru Ardeal", bogatul studiu al d-lui Vătășianu — pe care recunosc a nu-l fi cunoscut din alte lucrări — se prezintă cu frumoasă individualitate. Insuși d-sa recunoaște într'o notă prizărită și'n „Prefață" la loc de cinste că a folosit o metodă strict științifică la redactarea lucrării și la adunarea materialului, aceia învățată la Seminarul Institutului de istoria artelor dela Viena de sub conducerea lui Strzygowschi, celebru bizantinolog. Ca un fir călăuzitor d-sa pare că se pune la antipodul d-lui Balș, incercînd să puizeze tot specificul național din arta romînească, alegînd pentru aceasta regiunea cea mai potrivită, Hunedoara cu Țara Hațegului. Se profilează mereu o temă și ca atare urmărim mai cu atenție expunerea.

Deosebește un prim tip longitudinal, în care se cuprind bisericile din Streiu, Sîntă Mărie, Birsău, Ostrovul Mare, Ribița, Ciula Mare, Cetatea Colței, Streiu-Sîn-Georgiu și Peșteana — formate din trei încăperi consecutive, cu păreții

drepţi, cu acoperişul în versante şi de obicei cu un turn-clopotniţă la vest. Al doilea tip, numit mixt, cuprinde doar o singură biserică, dela Dănsuş, cea mai cunoscută în literatura romînească; zidită din piatră, unele blocuri aduse dela ruinele romane ale învecinatei Ulpia Traiană; pentru noi planul s'ar potrivi mai mult cu al bisericilor bizantine în cruce greacă, obişnuite sec. X—XII şi caracteristic celor mai vechi biserici din Muntenia. Aceiaşi nedumerire şi pentru cel de-al treilea tip, pe care autorul îl numeşte central, dar care de fapt nu-i decît cel treflat (triconc), cunoscut în întreaga terminologie artistică ca atare. Acestui tip aparţin bisericile din Gurasada, şi M-rea Prislop, care se aseamănă foarte mult cu bisericile de dincoace de munţi, fiind rezidită de fiica Voevodului Moise Basarab la 1564, sub forma actuală. Aceiaşi greşală pentru biserica din Hunedoara, care e construită în plan de cruce greacă; în acest caz nu ne apare de loc clar ce-a vrut autorul să'nţeleagă prin plan central.

In partea a doua a lucrării se ocupă de „fiinţa" — cum intitulează d-sa conform strictei metode impuse —, adică de „valorile tehnice şi artistice" ale celor 13 monumente studiate. Este vorba aici despre material — piatră brută sau de talie, cărămizi romane sau moderne şi lemnul, obişnuite toate— în Evul mediu — de provenienţă locală, dar la fel ca pretutindeni în Europa orientală, din Finlanda pînă'n sudul Dunării; de calitate excelentă este mortarul, care lega durabil aceste variate elemente. In ce priveşte tehnica nu se poate vorbi de probleme savante, totuşi s'a dat o atenţie deosebită, remarcabilă mai ales la boltiri. Urmează „scopul şi subiectul", stabilind modestia nevoilor de cult, spre deosebire de bisericile apusene, localuri de adunări; de asemeni iconografia apare săracă faţă de cea a bisericilor din Principate, reducîndu-se doar la actele simbolice. Mai pe larg se ocupă de „figura", revenind amănunţit asupra planurilor. Bisericile longitudinale se aseamănă cu acele de lemn din Romînia sau Polonia şi Cehoslovacia; mai toate au clopotniţe patrate, bolţi cilindrice sau ogivale, uşi şi ferestre romanice sau gotice, elementele decorative plastice puţine şi simple. Mai interesante sînt cele două biserici în plan treflat, care evidenţiază o influenţă sîrbă; stabileşte pentru Prislop şi legătura cu călugărul Nicodim. Prin „forma" înţelege compoziţia, studiind massele de-un echilibru perfect, spaţiul desvoltat armonios, decorul redus la picturile murale şi icoanele iconostasului, lumina în genere slabă la spaţiile mărginaşe şi spiritul sau conţinutul sufletesc în strîns raport cu credinţa simplistă dar puternică a ţăranului sau boerului romîn din trecut.

In partea a treia redă „evoluţia", adică împrejurările în care au apărut aceste monumente. Au participat mai întîi „energiile autohtone"; ţăranii construesc tipul arhaizat longitudinal în baza tradiţiei construcţiilor similare de lemn, ca pretutindeni în Romînia, deci de amintire străveche dacă, respingînd influenţa slavă. In „voinţa puterii organizate" se ocupă de curentele de artă impuse, prin care înţelege opresiunea maghiară; influenţele străine („curentele") ar fi cele venite din Armenia pentru folosirea pietrei, din Serbia pentru planul treflat. Ca încheere se datează bisericile din sec. XIII, cea mai veche dela Dănsuş, pînă'n sec. XVII.

Ne permitem cîteva rectificări şi precizări, care nu dăunează ansamblul valoros al lucrării.

In ce priveşte terminologia nu ni se pare bine fixat. Intrebuinţează pentru bis. Sântă Maria termenii „pronaos, navă şi apsidă" (p. 8) sau „tindă, navă şi apsidă (p. 9); la Birsău, cu aceleaşi încăperi dă „clopotniţă, navă şi apsidă" (p. 12), alteori „tindă, navă şi altar" (p. 27). Aceasta din cauza neprecizării elementelor construcţiei introductive, care e formată uneori din două încăperi: pridvor şi nartex, clopotniţa fiind aşezată pe una din ele. Apoi noi sîntem obişnuiţi să spunem absidă (nu apsidă), naos (nu navă), nartex (nu pronaos sau tindă); altar, rămînînd absida ca termen pentru formă numai. Nu'nţelegem cum poate fi construită „cupola de piatră suspendată". De ce „Hagia Sofia" (p. 159); timpana (p. 5 sq.), patrulob (p. 44) pentru treflat? Dispărţitura dintre nartex şi naos cu mai multe deschizături explicată just din nevoile cultului (p. 94), este în nota evoluţiei întregii arhitecturi romîneşti, aşa că nu e nevoe a căuta analogii depărtate, ca'n Rusia. De adăugat originilor sîrbeşti ale planului în cruce dela Hunedoara (pp. 136—138) că nici Bulgaria nu este lipsită de asemenea monumente. Influenţa mazdaismului (p. 167), cu toate rezervele autorului, pare totuşi hazardată. Pentru problema datării inscripţiei bis. din Strei-Sin-Georgiu îi era de folos dacă cerceta şi ductul literilor. Pentru Paul de Alep trebuia să se adreseze ultimei şi celei mai reuşite ediţii a păr. V. Radu, publicată recent la Paris.

D-sa păstrează încă — e drept, puţine — provincialisme sau arhaisme: „originalmente" (p. 5), „simplamente" (p. 73), „sgrafit" (p. 25), „acuzele" (p. 59), ca şi expresia repetată „durere" ca exclamaţie. Uneori chiar transcrieri greşite: Th. Motochit pentru Metochit (p. 31 nota), bizantin pentru byzantin (idem); amintesc că Dobrescu, fostul profesor al Facultăţii de teologie din Bucureşti a murit de mult, deci nu d-l. (p.-71).

P. Constantinescu-Iaşi

***

Paul Morand, *1900.* Paris, Editions de France, 1931.

Principala calitate a nouei cărţi a lui Paul Morand e subiectul. Cum o spune şi dînsul, 1900 e o dată curioasă: are

toate cusururile lucrului demodat şi nu are încă avantajele lucrului deja istoric. Ceiace îi dă — tocmai pentru asta — un farmec deosebit, farmec de lucru mort, adevărat mort, nu simili-mort cum e tot ce este istoric.

Subiect frumos, pe care Morand, putem zice fără teamă l-a sabotat şi l-a ratat.

Ce este toată acea enormă plăcintă de 100 pagini unde nu se ocupă decît de afacerea Dreyfus? — şi cum? Dacă s'ar fi căznit să găsească fapte diverse, anecdote, vorbe celebre, însfîrşit detalii caracteristice pentru atmosfera dreyfusismului n'am avea nimic de zis. „Afacerea" a fost ceva foarte tipic pentru mentalitatea franceză 1900. Merită deci un loc în marea frescă a acelei epoci. Dar nu. Morand nu face decît să citeze nume proprii şi să dea un fel de rezumat-compendiu al faptelor exterioare.

Cîteva observaţii sînt juste. De pildă credinţa pe atunci, a tuturora în teatru, credinţă care azi nu mai este. Pe omul din 1930 sforăriile rampei îl agasează. Pe burghezul dela 1900 îl încîntă. Paul Morand însă nu se gîndeşte la cauze. Citează faptul, şi atîta tot. Şi nici nu trage consecinţe.

O altă observaţie: „omul de litere" se amestecă în politică. V'aţi închipui oare astăzi — spune Paul Morand — pe André Gide dînd sfaturi (şi sfaturi luate în serios) lui Poincaré? Desigur că nu ne-am închipui pe André Gide. Şi de ce tocmai pe André Gide? Dar ni-l închipuim foarte bine pe Charles Maurras, care e şi mai poet decît Gide, sau pe Léon Daudet, care e tot atît de literar ca şi dînsul, sau pe Robert de Flers. Este oare sigur că lucrurile s'au schimbat aşa de mult în această privinţă? Şi la urma urmelor nu putem oare să spunem exact contrariul, anume că această trăsătură, desigur caracteristică pentru 1900, e încă şi mai caracteristică pentru 1930? Desvoltarea enormă a presei face din omul de condeiu un sfetnic politic azi încă mai redutabil ca odinioară. Pînă şi la noi poetul Nichifor Crainic sau romancierul Cezar Petrescu pot să dea consilii oamenilor politici pe baza prestigiului lor, nu ca oameni de Stat, ci ca poeţi şi nuvelişti. Confuzia între litere şi guvern e poate încă mai accentuată în 1930 decît în 1900 (vezi publicaţii ca Gringoire sau Candide, caracteristice în această privinţă).

Mai departe, Morand citează exemplare din scrisul de pe atunci. Se scria înfiorător de prost — spune el. Desigur. Pare ridicul astăzi stilul frumos din vremurile acelea. Dar nu-i asta soarta tuturor epocilor? Ş'apoi să nu uităm că stilul acela 1900, acea insuportabilă „écriture artiste" infestează cu aceiaşi virulenţă literară contemporană. Şi nu-i oare comic să constatăm că Paul Morand însuşi este unul din cei mai străluciţi reprezentanţi ai acestei maniere literare făcută din formule spirituale, cînd telegrafice, cînd alambicate, din cuvinte-revolver, imagini „ranversante",

comparaţii îndrăzneţe? In fond există două stiluri: stilul direct, stilul Tolstoi dacă vreţi, şi stilul parfumat, stilul Giraudoux, Delteil, Drieu la Rochelle, Montherlant, & Co. Această manieră „făcută" şi oarecum jumătate literară jumătate filozofică, sau dacă preferaţi: ideologică (am spune aproape: „politică") este desigur o moştenire dela 1900. Dar o moştenire pe care noi, cei din 1930, am sporit-o şi am întărit-o. Nu poate fi aci o caracteristică a lui 1900 în contrast cu 1930.

In general, multe lucruri contestabile în cartea lui Morand. Şi-i cu atît mai regretabil cu cît se putea, şi se poate scrie o carte bună despre 1900. Şi credem că Paul Morand cel dintîi. Căci el ştie bine ce e 1900. Cîte o frază, pe ici pe colo ni-o dovedeşte; de pildă: „pourquoi avoir été si laid, si riche, si heureux?". Dar ce vreţi? Morand a ajuns în situaţia scriitorului care, are-n'are-poftă, trebue să ouă un volum la dată fixă în clocitoarea artificială a editorului. Şi aşa a stricat el bunătate de subiect, în care el mai mult decît altul are o incontestabilă competenţă sentimentală.

D. I. Suchianu

Revista Revistelor

O „Mască de fier" orientală : Murad V

Unele secrete ale istoriei nu au putut fi divulgate pînă astăzi; savanţii obiectivi care constată fără a da explicaţii, se mulţumesc în astfel de cazuri cu teza cea mai verosimilă, totuşi anumite interpretări ale misterelor istorice capătă adesea rangul de dogmă în ochii muritorilor curioşi, chiar atunci cînd conţin, cum e cazul versiunilor morţii cumnatei lui Ludovic XIV, evaziunii lui Ludovic XVII, identităţii Omului cu Masca de fer, echivocuri deconcertante.

Un caz, asupra căruia istoria nu a putut arunca pînă astăzi lumină deplină, este acela al sultanului turcesc Murad V, nepot al lui Abdul-Aziz. Om înzestrat cu o desăvîrşită cultură europeană, Murad a atras atenţia lumii pariziene încă pe vremea cînd prinţ fiind, a făcut o vizită în Franţa. El era deasemeni foarte iubit de popor şi urcarea lui pe tronul osmanliilor a provocat o nespusă bucurie în toate straturile populaţiei turceşti. Primită cu bunăvoinţă de toate puterile europene, în afară de Rusia, venirea lui pe tron a provocat o urcare de trei franci a cursului rentelor otomane. Şi totuşi această domnie, inaugurată sub auspicii atît de fericite a avut o desfăşurare tragică.

Murad ajunsese sultan în 1876 în urma abdicării lui Abdul-Aziz, înfrînt de insuccese politice şi influenţa tot mai puternică a partidului junimist.

Dar Abdul-Aziz nu s'a putut împăca uşor cu pierderea tronului. La 11 Iunie 1876, el s'a sinucis tăindu-şi vinele cu foarfeca. Un şambelan lipsit de tact, veni să anunţe noului sultan, fără nici o pregătire, sinuciderea unchiului său. Temperament nervos, de o sensibilitate maladivă, Murad, la această veste, îşi pierdu simţirea, iar cînd îşi reveni în fire, nu mai era stăpîn pe toate facultăţile sale mintale...

Un tratament neîndeminatec agravează boala sultanului. Se creează o situaţie turbure, încep răscoale în provincie. Atunci Marele Vizir, Midhat-Paşa, se hotărî la un pas decisiv. Ajutat de aceiaşi prieteni care puseseră la cale abdicarea lui Abdul-Aziz, el lansează un decret prin care Sultanul Murad V era „suspendat provizoriu din funcţiunile sale" din motive de boală, prinţul moştenitor Abdul-Hamid, chemat să ocupe tronul. Promulgarea acestui act consternă poporul şi unele sfere politice; bursa ridică cursurile numai cu... trei parale!

Suveranul detronat a fost îndată internat în palatul din Ceragan, de pe malul Bosforului. La început el putea să primească vizitele rudelor şi prietenilor săi şi mama lui i-a putut chiar aduce pe celebrul neurolog vienez Leidersdorff, care condamnă hotărît diagnosticul me-

dicului curant al Curţii Capoleone. Dar lucru misterios, peste două zile Leidersdorff revine asupra declaraţiilor sale şi se alătură la părerea lui Capoléone asupra incurabilităţii boalei lui Murad. Deatunci izolarea nefericitului sultan deveni mai riguroasă şi creştea pe măsură ce o legendă întreagă se înfiripa în jurul lui. Deşi „şters de pe lista oficială a sultanilor otomani..."; el nu înceta să formeze obiectul de curiozitate al călătorilor care trebuiau să ocolească ţărmul în locul unde se găsia palatul Ceraganului, şi nici să fie iubit în taină de poporul său, care fu încredinţat pînă la urmă că nefericitul sultan şi-a recăpătat complect sănătatea şi este ţinut închis numai datorită uneltirilor duşmanilor săi şi a reacţionarului Abdul-Hamid.

Un devotat prieten al lui, Ali Suavi, discipol al lui Le Play, organiză într'un rînd un îndrăzneţ atac împotriva palatului în fruntea a trei sute de partizani, cu scopul eliberării lui Murad. Dar atît Ali Suavi cît şi tovarăşii săi, fură toţi masacraţi de garda numeroasă a palatului şi încercarea nebună şi romantică nu reuşi decît să agraveze soarta lui Murad.

Mai mult de douăzeci de ani de zile a durat această izolare. Vitalitatea sa încetul cu încetul a scăzut. El a fost dus dela Ceragan la Yildiz, dela Yildiz la Nişan-Taş şi la Malta-Kiosc, devenite tot atîtea aziluri tenebroase ale sultanului fantomă! Totuşi pînă la sfîrşit el nu a încetat să-şi iubească poporul şi să-i dorească binele şi întrebat asupra dorinţelor şi nevoilor sale, el răspundea invariabil: Mulţumită poporului meu ,n'am nevoe de nimic...

Lăsînd pe cititor să mediteze puţin asupra acestei pagini din istoria otomană, nu ne este permis să facem o apropiere între aceste două figuri îndurerate de martiri politici:

Mattioli, Masca de fier occidentală, şi Murad V, „Masca de fier" orientală?

(Jean d'Humovain: *La Revue Mondiale*, 1 Juin 1931).

Sfîrşitul unei civilizaţii ?

Marxismul occidental care stă la originea marilor prefaceri ale patriei lui Tolstoi, nu ne împiedică să vedem în revoluţia bolşevică sfîrşitul epocei lui Petru cel Mare, sfîrşitul epocei europene a Rusiei care acum din nou îşi îndreaptă privirile spre răsărit. Ţarul Nicolae nu a căzut victima unei idei de progres european. Petru cel Mare este acela care a fost ucis odată cu el şi prăbuşirea sa nu a deschis poporului rusesc calea Europei, ci calea de întoarcere spre Asia. Dar dela începutul acestei epoci, al cărei profet a fost Tolstoi, nu ai oare şi în Apus senzaţia că pentru toată lumea şi nu numai pentru Rusia s'a terminat o epocă: epoca burgheză şi liberală a umanismului care, născută odată cu Renaşterea şi ajunsă la zenit cu Revoluţia franceză, ne face să asistăm acum la ultimele sale convulsiuni? Chestiunea ce se pune astăzi este de a şti dacă tradiţia mediteraneană şi clasică a umanismului este un lucru care interesează umanitatea tuturor timpurilor şi a tuturor ţărilor sau că nu a fost decît una din formele spiritului şi atributul unei anumite epoci, epoca liberală şi burgheză, cu care va trebui să moară odată. Europa pare să-şi fi dat răspunsul la această chestiune. O reacţiune antiliberală se produce în mod vizibil. In politică ea se manifestă printr'un desgust pentru democraţie şi parlamentarism, prin regimurile de dictatură şi teroare spre care se îndreaptă popoarele. Fascismul italian şi dictatura militară spaniolă ne vorbesc clar despre această reacţiune.

Apele naţionalismului sînt în creştere în toate albiile lor. Asistăm la un vîrtej de vanitate generală care formează un straniu contrast cu sărăcirea şi slăbirea continentului luat în întregime.

Evoluţia intelectuală a Franţei este extraordinar de curioasă. Nici o ţară nu părea mai bine întărită în tradiţiunea burgheză şi clasică, în cursul primilor ani de după războiu. Or, iată că şi în această ţară se îndeplineşte o acţiune a

fermenților intelectuali de importațiune străină, fermenți reuniți de d. Poincaré sub genericul nume al „comunismului”, care provoacă descompunerea ideii latine a civilizației și pregătesc o nouă revoluție anti-burgheză, intelectuală și proletară. Ca o expresie politică în aparență a acesteia putem considera voturile care l-au răsturnat pe d. Poincaré, pentru a-l înlocui cu un radical-socialist.

In Franța de astăzi naționalismul și umanismul se confundă într'un punct: la baza lor stă convingerea supremației absolute și a misiunii mondiale a civilizației latine.

In ceiace privește Germania, acolo există deasemeni contrastul „comunism-umanism”, cu acea diferență că aici naționalismul nu s'ar găsi ca în Franța pe planul al doilea, ci pe primul, in planul „comunist”, dacă pot să mă exprim astfel: de unde reiese că atunci cind două popoare îndeplinesc aceiași operă în planul inteligenței și al civilizației, aceasta nu însamnă același lucru și poate să fie foarte nepotrivit să cauți a favoriza o apropiere politică, propunind celor două popoare același ideal intelectual.

N'avem nevoie să insistăm aici asupra fascismului german. El este o religiune etnică supusă nu numai iudaismului internațional, dar deasemeni și în mod expres, creștinismului cu putere umanitară; fascismul german este un păginism național, o barbarie romantică.

Dar tocmai deaceia urmărirea aceluiași ideal ar putea constitui felul cel mai nepotrivit pentru favorizarea unei apropieri politice între două popoare diferite. Nu este momentul pentru Germania de a se opune umanismului și de a lua ca model bolșevismul pedagogic al lui Tolstoi. Dimpotrivă: acuma este momentul de a sublinia in mod viguros marile tradițiuni umaniste germane și de a le cultiva in mod solemn, nu numai pentru ele însile, dar deasemeni pentru a face să cadă lumină cit mai complectă asupra relelor pretențiunilor civilizației latine. Nimic nu mai este necesar socialismului german — a cărui existență intelectuală zace de prea multă vreme într'un materialism economic inferior — decit de a relua raportul cu acel germanism superior care întotdeauna „a căutat inima patriei Grecilor”. Socialismul reprezintă astăzi soarta politică națională adevărată pentru germani.

(Thomas Mann: *Revue des Vivants*, Iunie 1931).

✶

Revoluția spaniolă.

Monarhia spaniolă a murit datorită unei boale proprii statelor bătrine: formarea unui chist.

Procesul acesta de formare al chistului este ușor de urmărit. Desigur, monarhii spanioli au înscris în istorie fapte glorioase. Dar spre nenorocirea lor ei, au trăit înconjurați de grupuri ierarhice antipopulare cu cari ei au sfirșit prin a forma un chist colosal pe corpul Națiunii. Aceste două organisme, — poporul și chistul său, — au putut să trăiască astfel timp îndelungat, trecind prin epoci de mărire și epoci de ruină. Incetul cu încetul, însă, s'a desemnat planul de separațiune, atunci cind lumea observă că viața populară și viața oficială sînt numai juxtapuse, iar nu unite prin rădăcini profunde și indestructibile. In ele nu circula aceiași sevă și iată de ce a fost suficientă pentru separarea lor definitivă o simplă mișcare fără violență, în locul unei operațiuni chirurgicale singeroase, la care mulți se așteptau.

In realitate, această revoluțiune model, unică în istorie, își are origina in 1898, cind Spania și-a pierdut ceiace îi mai rămînea din imperiul său american. Monarhia, cu structura sa oligarhică și poporul său ignorant, era necesară pentru conservarea acestor imense teritorii, cucerite de ea. Din ziua in care monarhia nu le mai poseda, ea înceta virtual să existe. Istoricii dezastrului — aproape toți încă în viață — ne povestesc că însăși dinastia era în acel moment în primejdie. Totuși nu se produse nimic, pentrucă atunci națiunea era incapabilă de minimul de reacțiune necesar expulzării a ceiace nu era decit un parazit și nicidecum un fruct al măruntaielor sale.

Cei șapte ani de dictatură a lui Primo de Rivera și cei doi ani de semi-dictatură care-i urmară contribuiră puternic, pe de o parte la o transformare radicală și subterană a conștiinței politice, iar pe de altă parte la orbirea lumii oficiale, stupefiată astăzi de evenimente.

Dictatura a rupt contactul care se menținea pînă într'un punct oarecare, între oligarhia politică și curtezană și popor, pentrucă ea făcu inutil pe singurii intermediari care comunicau cu cercurile populare, pe mandarinii regimului, *caciques*, și suspendă rotațiunea vechilor partide la putere. Și cînd acestea din urmă, la revenirea lor, au vrut să reia orbește istoria întreruptă în 1923, Spania era populată de cetățeni, ce nu mai puteau fi amăgiți. Opresiunea dictatorială a fost un teren propice pentru propaganda educațiunii, care se desvoltă și aduse fructele sale. Spania se găsia în alternativa de a se regenera, sau de a muri politicește. Și tocmai pentrucă ea s'a văzut supusă la această terbilă încercare — asemănătoare celei a Italiei actuale — și nu a sucombat, a fost ușor pentru spiritele conservatoare să alcătuiască un horoscop fericit pentru Spania viitorului. Este just deci de a recunoaște că dictatura a fost tot atît de avantajoasă evoluțiunii politice a Spaniei, pe cît de funestă a fost pentru monarhie.

Această revoluție, izvorîtă din opoziția unei stăpîniri oligarhice, bazată pe ignoranța poporului, a devenit un proces intelectual. Trăsătura intelectuală a mișcării revoluționare spaniole, îi explică caracterul civil și pacific.

(G. Maranon: *La Revue de France* 1 Iunie 1931).

✶

Munca silită în U. R. S. S.

Absorbită de propriile sale dificultăți politice și economice, lumea civilizată consideră cu o relativă indiferență mizeria îngrozitoare în care a cufundat bolșevismul poporul rusesc. Totuși fapte ca lupta împotriva bisericii, deslănțuită în mijlocul anului 1929, sau aplicarea muncii silite, provoacă unanime proteste în toată lumea. Dar în protestele sale lumea uită adesea că instituția muncii silite și întrebuințarea celor mai crude mijloace de coercițiune, nu sînt decit aplicațiuni ale celei mai pure doctrine bolșeviste.

Intr'adevăr, unul din principiile esențiale ale acestei doctrine este, că individul aparține în întregime Statului. Legile asupra căsătoriei, codul familiei, sînt inspirate de preocuparea de a elimina orice forță care ar putea să acționeze asupra individului și să împiedice realizarea scopurilor Statului. La fel este regimul muncii. Dacă individul este supus corp și suflet Statului, rezultă în mod logic că acesta din urmă este în drept să-l oblige a lucra în orice condițiuni.

De fapt, munca obligatorie a fost decretată chiar dela începutul regimului. Principiile îi sînt fixate în două decrete, din 1918 și 1920. Reluarea odată cu planul quinquenal a politicei de comunism militant, a readus în acelaș timp și practica pe scară întinsă a regimului muncii silnice. Pentru a ne da mai bine seama de situațiune, să adoptăm terminologia bolșevică și să examinăm succesiv două feluri de muncă forțată: munca obligatorie ne-penală și muncasilnică penală.

In ceiace privește mîna de lucru, situația dela începutul lui Octombrie 1930 părea paradoxală: guvernul declara că îi lipsesc 500.000 lucrători și în acelaș timp bursele de muncă înregistrau mai mult de 600.000 șomeri. Pe de altă parte cadrele muncitorești suferiau de o maximă fluiditate. Numai în primul semestru 1929—30 231.567 muncitori au părăsit industria minieră. Șomajul și „fluiditatea” a-

veau dealtfel exact aceleaşi cauze: ele se rezumau la faptul că muncitorii nu găsiau o muncă corespunzătoare cu aptitudinile lor şi efectuate în condiţiuni acceptabile.

Pentru a remedia situaţia gravă care se creia industriei şi în consecinţă întregului plan de industrializare urmărit de Soviete, Comisarul muncii lansează la 9 Octombrie 1930 un decret, prin care se pun în aplicare următoarele măsuri, ce ar fi fost cerute de înşişi muncitorii industriali.

Niciun muncitor nu poate fi angajat altfel decât prin intermediul „biurourilor de muncă" special instituite. Muncitorul care refuză munca propusă de biurou este *privat de carteia sa de alimentaţie şi de locuinţă şi nu poate fi înregistrat ca şomer, decât după un anumit timp.* Muncitorul trebuie să fie întrebuinţat, în general, după specialitatea sa, dar dacă lucrul nu e posibil, *el poate să fie utilizat la orice altă muncă.* Decretul acesta a fost aplicat cu rigoare.

Pentru a stăvili fluiditatea personalului muncitoresc, un comunicat din 19 Ianuarie 1931 declară ca „dezorganizatori criminali ai producţiunii", „dezertori ai muncii", pe lucrătorii care-şi părăsesc posturile şi le ridică pentru şase luni dreptul de a ocupa un post, cartea de alimentaţie şi dreptul de locuinţă. Aceasta in ceiace priveşte muncitorii privilegiaţi; cei neprivilegiaţi se găsesc în condiţiuni şi mai grele.

Uniunile sindicatelor profesionale nu pot să amelioreze cu nimic această situaţie, deoarece în timpul din urmă li s'au răpit ultimele semne de independenţă, ele rămânind la discreţia guvernului.

In ceea ce priveşte munca forţată penală, este caracteristic dintru început faptul că legislaţia sovietică dă tribunalelor dreptul de a înlocui detenţiunea prin muncă forţată intr'un număr aproape nelimitat de cazuri. Şi dacă ne gindim cît de numeroase sunt crimele împotriva regimului, prevăzute de legislaţia sovietică, vom înţelege uşor cum se pot recruta sutele de mii de muncitori ai „lagărelor de muncă" din nordul Rusiei, care în condiţiuni mizerabile de hrană şi locuinţă, fără asistenţă medicală, fără menajarea sexului şi a vristei, fără plată sau plătiţi după un tarif minimal, sunt puşi să doboare pădurile seculare din regiunile prin care nu a călcat niciodată picior de om.

Regimul mai sus descris al muncii silite din U.R.S.S. rezultat, cum am văzut, din însăş concepţia de stat bolşevistă, astăzi face parte integrantă din planul quinquenal de industrializare a ţării şi stă la baza dumpingului economic, care ameninţînd echilibrul pieţelor mondiale de cereale, lemn şi petrol, ameninţă în acelaş timp liniştea lumii întregi.

(Comte W. Kokovtzoff: *Revue des deux mondes*, 1 Iunie 1931).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Maurice de Vlaminck: *Poliment* (Ed. Stock).

Vlaminck este un mare temperament, în literatură ca şi în pictură.

Ca şi „tournant dangereux", noul volum nu poate fi intitulat propriu zis „memorii". Autorul însă se serveşte de evocări de o intensitate aproape materială, de aprecieri estetice de-o sinceritate violentă, de istorisiri din viaţa curentă, plină de relief, şi de cercetări asupra sensului epocii noastre şi a viitorului omului.

In această din urmă privinţă, Vlaminck apare în Poliment ca un profet desesperat. Cu fineţă de artist şi cu energia căpătată prin diversele etape sociale prin care a trecut, Vlaminck tratează această problemă a destinelor omului cu o pasiune extraordinară.

Romane

H. Bergman: *Les Markurell.* (Ed. Stock).

Hialman Bergman a devenit celebru prin colecţia de povestiri culese subt titlul ciclu „Wadköping".

Cele mai vii dintre cărţile lui sint şi cele mai vesele; o veselie masivă care ţişneşte şi'n cele mai negre povestiri antrenează fascinînd pe lector.

In „Les Markurell", Bergman evocă un orăşel suedez dela începutul acestui secol, Vasterås, în care a crescut el. Cartea prezintă o curioasă colecţie de burghezi mari şi mici, tulburaţi în pacea lor de apariţia marei industrii. Aventuri bufone şi tragice. In centru, M. Markurell, hangiu şi geniu financiar, reprezintă una dintre cele mai mari figuri ale literaturii scandinave.

Cartea aceasta e socotită ca o capo-d'operă a unui nou Dickens.

H. Bergman a murit la 1 Ianuar 1931 la Berlin în drum spre Franţa unde se ducea să-şi facă cunoscută opera sa.

D. H Lawrence: *Le serpent à plumes* (Ed. Stock).

D. Lawrence tinde să devie în Anglia cel mai mare romancier al epocei noastre, iar *Le serpent à plumes* este considerată ca una din operele sale cele mai importante.

Lawrence apare ca dărîmătorul fatal al puritanismului tradiţional. Opera lui e totuşi constructivă căci e puternică şi, poate, profetică.

Fiul unui lucrător din mine, tumultos şi vehement, însă subtil, a vroit să impue epocei sale, înaintea lui Freud, acel adevăr că viaţa omului comportă desvoltarea laolaltă a spiritului şi a corpului, adică a simţurilor eliberate de orice ruşine. Indrăzneala lui Lawrence a scandalizat.

Povestire plină de acţiune, imposibilă de analizat sistematic, bogată în peripeţii care se desfăşoară în Mexic în 1925, *„Le serpent à plumes"* este opera care exprimă cel mai intens această tendinţă către o nouă concepţie naturistă a

vieții, către un nou entuziasm vital. Cartea aceasta e o vastă epopeie sensuală și mistică, vibrînd de elanuri lirice, de poeme, de imnuri religioase.

Vicki Baum : *Grand Hotel.* (Ed. Stock).

E un roman căruia rapiditatea transmisiunilor moderne i-a asigurat o carieră remarcabilă. Tradus în foarte multe limbi, și publicat în mare tiraj (50.000 exemplare in Germania, 60.000 exemplare în Anglia etc.), pus în teatru a căpătat și consacrarea scenei (mare succes la teatrul din New-York).

Pentru ce place atît această operă? Pentrucă cuprinde desvoltarea extrem de vie și de variată a unei situații originale și amuzante. Un om sărac, care se crede la sfîrșitul vieții lui, vine într'un mare otel să-și realizeze visul unei vieți luxoase. In jurul acestui personaj se înoadă mai multe intrigi care pasionează pe lector (un industriaș, o actriță, un pungaș, o dactilografă etc.).

D-na Vicki Baum a adăogat unei imaginații bogate, mult humor și chiar psihologie și umanitate în creiarea eroilor săi.

„Grand Hotel" e un roman care antrenează și interesează.

Turghenef : *L'abandonnée.* (Ed. Stock).

Trei nuvele: L'abandonnée, Jacques Passinkof și Andrei Kolosov constituesc acest volum. Aceste trei capo-d'opere apar pentru prima oară în traducere franceză. Ele au fost selecționate de către Edmond Jaloux, mare admirator al lui Turghenef, și care le face o admirabilă și înțelegătoare prefață.

„L'abandonnée" degajează o subtilă atmosferă de durere și de tragism. Cetind-o simți o presiune asupra inimii, ceva ca în preajma sau în fața unei mari nenorociri inevitabile. Nuvela aceasta care cuprinde un destin tulburat și crud, nu se poate uita. Nuvela aceasta, ca de altfel tot ce a scris Turghenef, nu are o metodă vroită și aparentă, și nici un procedeu vizibil și preconceput; dar te urmăresc multă vreme intensitatea de emoții și episoadele simple și puternice.

Elias Lönrot : *Le Kalevala.* (Ed. Stock).

„Kalevala" este singura epopeie cu-adevărat populară, cunoscută pînă acum. Compusă din povestiri, cîntece și poeme populare strînse și contopite la un loc în mijlocul secolului al nouăsprezecelea, de către un medic-literat, pasionat de folklor, Elias Lönrot, ea reflectează riturile magice, vechile credințe camanice și strania mitologie a poporului finlandez.

In jurul bătrînului Vainämöien, personaj central al epopeiei, zeu al mărilor și puternic magician, se agită ferarul Ilmarinen, veselul amorezat Leminkainen, fiica aerului, și o mulțime de personaje amestecate cu forțele naturei. O poezie primitivă și de cea mai originală savoare domină aceste aventuri.

Le Kalevala constitue unul din documentele cele mai importante ale celei mai vechi literaturi europene și unul din izvoarele cele mai bogate în care s'au manifestat vreodată fantezia și imaginația unui popor și a unei rase.

Volumul editat de librăria Stock cuprinde o traducere scrupulos exactă și complectă, făcută cu concursul celor mai eminenți reprezentanți ai științei finlandeze.

COMPILATOR

Tabla de materie a VOLUMULUI LXXXVI

(Anul XXIII, Numerele 4, 5 și 6)

I. Literatură

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

VII. Mişcarea intelectuală în străinătate

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXXXVII
ANUL XXIII

ATELIERELE „ADEVERUL" S. A.
STRADA CONST. MILLE 7—11, BUCUREŞTI
1931

1931. ANUL XXIII. IULIE, AUGUST No. 7 și 8

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Redacția și Administrația: Str. Const. Mille 7-9-11, București

1931

Viața Romînească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în țară un an 500 lei; jumătate an 250 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

VIAȚA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

București, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Prețul Abonamentelor:

IN ȚARĂ:

Pe un an . . . . Lei 500
Pe jumătate an . . . . „ 250
Pentru Bănci și Societăți anual . . . . „ 600

IN STRAINATATE:

Pe un an . . . . Lei 650
Pe jumătate an . . . . „ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimițînd suma prin mandat poștal sau plătind costul direct la birourile administrației din București, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecții complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 și 1924, se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu prețul de 200 lei colecția, iar 1925, 1926, 1927 și 1928 cu lei 300 colecția.

Administrația.

Papucii lui Mahmud[1]

I

Hagi-Papuc

Au trecut ani de zile... Amintirea nimicitorului vifor de gloanțe, de sînge și de zăpadă, dintre Carpați și Balcani, a început să scadă în sufletele oamenilor și să se adune în rafturile bibliotecilor. Romînia a ieșit din umbrele trecutului dureros și zmerit și a ridicat fruntea în lumină, pînă la coroana regală. Căpitanul de la Plevna — mintosul, socotitul, iubitul de Dumnezeu Carol-Vodă — este azi regele unei țări cu energii deslănțuite și năvalnice, ca rîul Peleș, lîngă care regele stă vara, și-și desăvîrșește înțeleptele sale planuri. La răsărit, din Dobrogea, cea primită de nevoie și cu inima îndoită, se ridică munți de grîu, biserici, școli, și coșurile fumegînde ale primelor vapoare romînești.

Pusnicul de la Negara a mai trăit pînă la Adormirea Maicii Domnului. In ziua aceea, ajutat de părintele Agatinghel, a slujit Sf. Liturghie și a împărtășit pe cocoana Cleopatra și pe copii. Apoi luminos și singur, ca soarele de iarnă, s'a stins în sihăstria lui de subt pămînt... Soții Pina-Petri și Savu Pantofarul ar fi voit să-i facă deosebită îngropăciune, dar pravila călugărească nu dă monahului adormit de cît o cărămidă, drept căpătîiu, și mantia în care-l învălește ca într'un giulgiu negru. Așa l-au îngropat și pe Silvestru, lîngă zidul altarului.

Nu prea tîrziu după Silvestru, s'au dus în lumea drepților părintele Năstase și Iordan Ostreanii. Iorgu Mutafu s'a însurat și s'a sălășluit la Dăbuleni, unde a moștenit slujba lui socru-său. Domnul Țigle și Vancea au rămas la aceleași îndeletniciri. Savu Pantofaru a ieșit din rostul lui, din casa

---

[1] Fragment din romanul care va apărea în curînd.

lui și din modesta lui constelație de tîrgoveț breslaș și s'a asvîrlit in haos, ca acele uimitoare stele fîlfîitoare, care ni se par niște răsvrătite ale văzduhului și niște contradicții ale pravilelor cerești. Fără grabă dar cu plan neclintit, Savu s'a desfăcut de prăvălie și a trecut-o în mîna calfei celei mai destoinice. A făcut casa vînzătoare celor doi bătrîni Pantilie și Slamna și a vîndut deabinelea cele cîteva pogoane de vie pe care le avea în deal. Cît a mai rămas în Ruși, stătea acasă și lucra în șopronul prefăcut în atelier. Implinea cavoul dat de sihastru!... Cumpăra materialul ce-i trebuia, turna, cu indeminarea și cu repeziciunea pe care i le cunoșteau toți ceilalți cizmari, cîteva perechi de încălțăminte și apoi, mai ales în sărbători, pornea cu ele în disagă... Bătea satele de primprejur, bordeele, colibele, cocioabele mărginașe... Și copilul care alerga la școală, cu picioarele roșii de frig, și moșneagul cu opincile sparte, și baba desculță și poștașul care frămînta noroaiele cu bocanci fără tălpi... se pomeneau, așa pe neașteptate, cu o pereche de încălțăminte, trainică și nouă!... — „Cînd vă veți gîndi la Dumnezeu să spuneți: Dumnezeu să-i ierte păcatele lui Savu Pantofaru!..."

Incet, săptămînă cu săptămînă și lună cu lună, Savu și-a cheltuit, pe material de cizmărie, tot ce strînsese din desfacerea prăvăliei și din vînzarea viei... Cu vre-o două sute de perechi de încălțăminte, Savu și-a înscris numele în inima a vre-o două sute de desculți din Ruși și din satele vecine și, fără s'o dorească nici de cum, a dat foc paelor închipuirii populare... Oricît de ascunsă și de ferită era pomana pantofarului, legenda și tîlcuirea ei au cuprins tot județul. In zilele de tîrg, în bîlciurile de peste an, în circiumile de la drumul mare au început să vorbească și să dea mărturie, desculții și degerații, mîngîiați în ceasul greu de Savu Pantofaru. Cu repeziciunea focului minat de vînt și a apelor pornite din munții cu ploi multe, așa s'a răspîndit, așa a trecut peste mii de capete faima lui *Hagi-Papuc*... Mulțimile, povățuite de instinct, adunau în această poreclă ingenioasă, vagi impresiuni de cucernicie și de înălțime sufletească, culese din preajma cizmarului penitent, cu însăși meseria lui și cu forma specială a dărniciei lui. Hagi-Papuc era pantofarul închinat unui ideal de sfințenie și de îndurare, de puțini priceput, și care și-a găsit acest vad original că încalță de pomană pe cei mai nevoiași și mai desculți dintre calici... Și mitul adîncea pivnițe subt pămînt, arunca foișoare pînă la nouri!... Hagi-Papuc fusese cel mai bogat cizmar din tot județul. Intr'o zi, ducîndu-se să se închine la schitul Negara, în zilele sfîntului Silvestru, a văzut în vis pe Maica Domnului, cu picioarele goale, înțepate de mărăcini și sîngerînde... Cizmarul a căzut cu fața la pămînt, în fața Prea Curatei, și a întrebat-o: — Maica Domnului, de ce-ți sînt picioarele așa de rănite?... — Fiindcă tu și breslașii tăi — a zis Prea Curata — ați scumpit papucii și opincile... și copiii care pasc oile, și fetele care seceră desculțe prin pălămidă și drumeții plecați după muncă... umblă cu picioarele crăpate și umflate, zgîriate de pietre și de spini...

— Stăpînă Milostivă, a răspuns pantofarul, ai grijă de sufletul meu, pe lumea cealaltă, și eu mă voi osteni, pe lumea aceasta, să încalț pe calicii pe care mi-i vei arăta Sfinția ta....

Și Hagi-Papuc visează noaptea pe desculțul cutare, din satul cutare, îi ia măsura în vis și ziua ține minte și, cît ai scoate zece cituri cu apă din fîntînă, ticluește perechea de pantofi ori de bocanci... Și peste o zi, peste două, vine și i-o pune în palmă aceluia pe care l-a visat!...

In drumurile și în cercetările sale, pantofarul a început să vază, mai bine ca mai 'nainte, greșelile, strîmbătățile, relele apucături ale unora, păcatele din neștiință și păcatele din răutate... Lîngă cele cîteva perechi de încălțăminte, pe care le scoate din disagă, a prins a scoate, din sufletul lui însetat de omenie și de dreptate, sfaturi și învățătură, așa cum le auzea în biserică și așa cum le citea în cărțile lui Rîureanu și în *Viețile Sfinților*... Pantofarul aducea aminte celor ce se certau, se înjurau, se încăerau... cuvintele sfinte ale Domnului, pildele mucenicilor și poruncile dragostei creștine... Cîteodată unii se supărau; cei mai mulți, dacă gîlceava nu era prea mare, îl luau în zeflemea. Și supărarea, zemflemeaua, nedumerirea — întărite cu bănuiala că cel ce dădea papuci de pomană nu era în toate mințile — odrăsleau altă poreclă... Astfel, pe toată albia Vezii, Savu era Hagi-Papuc, dar pe Valea Calmățuiului și pe Valea Oltului Savu era: *Savu Filoscosu, Savu Vraciu, Savu Desnoadă-Cîni*....

II —

Vulpile au vizuini și pasările cerului cuiburi..

Cînd Savu a sfîrșit cu totul banii din care cumpăra pielăria și sculele trebuincioase, a plecat într'o dimineață cu traista în spinare și nu s'a mai văzut prin Ruși. Tîrgul îl judecase și-i pusese cruce. .....Savu Pantofaru s'a zmintit... A dat peste el o boală grea, în iarna cînd a fost războiul, și din boala aia i s'au întors mințile pe dos... Ce prăvălie avea, ce căsuță, ca un păhăruț, ce vie în deal!... Toate le-a vîndut și le-a risipit... Umblă pe coclauri, se vîră în treburile și în certurile oamenilor, îi toacă la cap cu ce-a spus și ce-a făcut Sf. Sisoe, înghite la bruftueli și la ocări și pleacă mai departe... Cît a mai avut ceva parale, și-a făcut damblaua lui de pomină, a umplut pe toți calicii de bocanci și de pantofi...

Intr'o vreme, se miniaseră pe el toți cizmarii din Ruși... Nebunul ăsta ne ia pinea de la gură!... Du-te, nene, de fă pomană cu încălțăminte și prin alte tîrguri, că în tîrgul nostru nu putem să mai trăim de tine!...".

Savu răbda toate înfruntările, căuta pe desculți cît mai departe de tîrgul răsvrătit împotrivă-i și aduna, în inima lui simplă, și dezamăgiri, dar și noi puteri duhovnicești. Vedea pe foștii lui ucenici, pe prietenii de altă dată și pe rude, așa cum erau, în trista și hrăpăreața lor goliciune. De cînd se știa că nu mai are nici o avere, nu-i mai făcea nimeni nici o închinăciune, nu-l mai pofteau la sfat și la petreceri și chiar cei pe care îi credea mai aproape de sufletu-i se uitau la el cu compătimire. Era nebunul tîrgului!... Bunătatea lui cu toată lumea, dărnicia lui (oricare i-ar fi fost taina și obîrșia) dragostea lui de oameni și pornirea lui să sfătuiască și să învețe de bine pe oricine... se păreau tuturor semne de nebunie și cîți erau cu inima mai moale îl căinau și-l jeleau!...

Dar Savu știa ce face. Inaintea ochilor lui din ce în ce mai pătrunzători își făcea ziuă marele adevăr — rezervat celor puțini — că semenii noștri stau cufundați pînă peste creștet, în nerozie și în prejudecată. Va-să-zică — se gîndea Savu — mulțimea cea mare a semenilor noștri se alcătuește din proști și din nătingi. Cîtă minte au oile în turmă, atîta minte au și oamenii, în obștiile lor. Cui i-a dat Dumnezeu un dram de judecată peste măsura celorlalți, se află în mare cumpănă... Ințeleptul Silvestru s'a ascuns în fundul pădurilor, cînd a înțeles cît de nebună este lumea și cît de robită patimei și păcatului... Oamenii nu pot să te mai sufere dacă ești bun, milostiv, iubitor de dreptate și de adevăr, propovăduitor și pilduitor, din toată inima, cu tot dinadinsul, și fără să ții socoteala de pravilele lor cele înguste!

Dintre prietenii de altădată, i-au mai rămas lui Savu Cocoana Cleopatra și Niculache Pina-Petri. Fiica duhovnicească a părintelui Silvestru pricepe și primește cu mare însuflețire această curajoasă schimbare din viața pantofarului. Ori de cîte ori s'a întîlnit cu el, l-a întîmpinat, cu un respect și cu o evlavie aproape bisericească. Era singurul suflet, din vechii prieteni, care, în sărăcia și în zmerenia lui Savu, îl ridicase în cinste, și în prețuire, cu mult peste ce-i arăta mai 'nainte.

— Mă evlavisesc și prind puteri, Kir Savule, cînd stau și cuget la d-ta!... *Adunați-vă comori în cer, unde molia și rugina nu le strică, unde furii nu le sapă și nu le fură...*

Și fiindcă știa bine că pantofarul și-a risipit toată averea în încălțăminte dată de pomană, cocoana Cleopatra îi vărsa lui Savu, în buzunar, tot ce putea să rupă din cheltuelile casei și ale copiilor.

Il înțelegea și Niculache Pina-Petri și se purta cu Savu tot cu prietenia și cu cinstea de odinioară. Sărac, cu cămașa neschimbată de multe zile, cu hainele ponosite și cîrpite, Savu era, pentru arendașul de la Negara, tot omul luat în samă și bine primit din zilele cizmăriei grase și ințolite. Dar Nicolache avea față de *Hagi-Papuc*, cu totul alt punct de vedere și alte socotințe de cît evlavioasa Cleopatra.

Pe Savu îl mai ținuse legat de Ruși, viața celor doi bătrîni. Dumnezeu îi chemase într'o toamnă, unul după altul. Pantofarul le făcuse în cimitir mormînt deosebit și plecase într'o pribegie fără cale întoarsă. Petrecuse iarna în Alexandria, lucrase pînă primăvara la un cizmar patron și cu ce câștigase mergea acum din sat în sat, făcînd încălțăminte nouă, încăputînd încălțăminte veche și ridicînd pretutindeni din dulăpiorul lui cizmăresc amvon de predicator.

In ziua aceia, mergea spre Turnu, cu gîndul să se aciueze lucrător pe lîngă vreunul din cizmarii turneni. Fiindcă era deosebit de meșter și lucra tot felul de modele, lucrul lui Savu era căutat, dar unii se sfiau să-l primească în atelier, și erau mai bucuroși să-i dea comenzile acasă. Mergea pe șoseaua Ruși-Putineiu-Turnu, cu sacul de scule la spinare, prin pulberea lui August. Cînd se apropia de Putineiu, aude în urma lui clopotele cailor unei trăsuri. Dăduse Dumnezeu Teleormanului cîțiva ani de mare belșug și, în vara aceea, griul curgea spre schela Turnului, ca pîraie de aur. Un moșier se ducea, în trăsura lui cu patru cai înaintași, la desfătatul oraș de lîngă Dunăre.

In dreptul lui Savu, trăsura cu coșul ridicat se oprește și, din fundul coșului și din nourul de pulbere, Savu aude glasul lui Niculache Pina-Petri.

— D-ta ești, Kir Savule?... Noroc să dea Dumnezeu!... Vino colea lîngă mine... și pune sacul la picioarele vizitiului...

— Ei... să trăești Dom' Niculache!... Bogdaproste!... Mergi la Turnu? Și eu tot la Turnu...

— Să mergem împreună, Kir Savule... Da să poposim o jumătate de ceas colea la Putineiu, ca să odihnim caii și să adăpăm boerii...

— Așa să facem, Dom' Niculache...

Și riseră amîndoi, bucuroși de întîlnire și chemați unul către altul de tainice potriviri sufletești, pe care însă alte convingeri, alte cărări în viață, alte furtuni deslănțuite le stingeau ca pe niște luminări, lăsînd numai comunitatea miresmei de ceară... și fumul simpatiei.

La han, la Putineiu, poposeau carele pline cu saci de griu, pentru șlepurile din port, și cărăușii stăteau și se cinsteau subt un salcîm. Hangiul văzînd pe Niculache Pina-Petri, mușteriul cel mai dorit, sări ars de la tejghea și dădu

peste cap şi prăvălia şi celelalte odăi din dos, ca să iasă mai curînd faţa de masă, şervetele curate şi tot serviciul unei gustări, în grădiniţă, subt o perdea de zorele... Avea un muşchiuleţ proaspăt, avea nişte somn de Dunăre — viu, din dimineaţa aceea! — avea nişte murături ca pentru Vodă şi mai avea nişte pelin!... îl ştie Dom' Niculache!...

Mîncară cu poftă, arendaşul fiindcă aseară, cu plecarea, nu avusese vreme să cineze cu tot dichisul, Savu, fiindcă de multe zile nu mai mîncase de cît pe sponci. Pina-Petri îşi turna pahar după pahar...

— Hangiule, n'ai ghiaţă!... De ce nu-ţi faci boşcă de ghiaţă?... Ţi-am mai spus şi anul trecut...

— Dom' Niculache, îmi fac la toamnă,... zău îmi fac!... Mi-aşi fi făcut mai de mult... Da am eu mulţi muşterii ca d-voastră!

Savu a făcut dintr'un pahar de vin — trei, amestecate cu apă. Se uită la tovarăşul lui de masă: voinic, cărnos, îmbujorat, cu lanţ şi cu ceas de aur la piept, cu inele scînteetoare în degete, cu mustaţa răsucită... Şi se ştie şi pe sine cum este — s'a văzut azi dimineaţă, în găleata unei fîntîni; — îşi priveşte mînicile roase ale surtucului, petecile din genunchi şi bocancii lui gata să casce boturile... ca imineii lui Mahmud, da ca imineii lui Mahmud!... Dar Savu e mulţumit şi binecuvîntează pe Dumnezeu... „El îşi împarte darurile şi poverile după nesfîrşita sa înţelepciune... Cine poate să cîrtească şi să dea sfaturi lui Dumnezeu!..."

— Kir Savule, am mare bucurie că ne-am văzut... D-ta eşti pentru mine un om rar, vrednic să stai alături cu cărturarii, cu vlădicii şi cu sfinţii...

— Dom' Niculache, păcatele mele sînt multe ca nisipul mării şi prostia mea e mai lată ca marea...

— Kir Savule, chiar dacă ar fi aşa, acestea sînt cuvinte înţelepte şi smerite, pe care nu poţi să le auzi din gura orişicui... Eu vorbesc cu Cleopatra adesea despre d-ta... Dar ea îşi face despre d-ta o idee, eu îmi fac altă idee. D-ta ai umplut judeţul cu încălţămintea pe care o faci şi o dai de pomană şi tot aşa cu sfaturile şi cu predicile d-tale.... Ai întărîtat pe cizmari împotrivă-ţi... Să ştii că nu-ţi lipseşte mult ca să întărîţi şi pe feţele bisericeşti... Kir Savule, lumea noastră e proastă şi nu ştie ce să zică despre d-ta... Cei pe care îi faci cu ghete şi cu cizme te blagoslovesc, dar se întreabă şi ei în dos: Eşti un sfînt, ori eşti un nebun?... Eu ştiu bine că nu-ţi pasă de gura şi de prostia lumii... Un om duhovnicesc, precum eşti d-ta, este neclintit şi puternic ca un stilp de piatră... Pe meleagurile noastre n'ai pereche... Da eu am văzut, pe unde am umblat, alţii tot ca d-ta... Am văzut, mai ales printre Turci, oameni şi mai bătrîni şi mai tineri, care nu se înghesuesc în bîlciul vieţii, stau cu ceasurile la geamie şi ascultă pe muftiu, cum tîlcueşte Coranul... Acasă împart pînea cu săracii şi nu ştiu ce este zavistia şi ochiul pofititor la norocul vecinului... Am văzut hagii greci, cu anteriu şi cu mătănii, oameni paşnici şi fără pic de răutate, pe care trebue să-i porţi de mînă ca pe copii, fiindcă ei şi-au închis toată priceperea şi toată inima între Ierusalim şi Muntele Maslinilor... Am auzit că au fost şi pe la noi, în vremea părinţilor, asemenea oameni, închinaţi celor sufleteşti şi nepăsători de cele pămînteşti... Dar la noi, de cîtva timp, lucrurile şi oamenii s'au schimbat cu o iuţeală de vijelie... D-ta nu mă miri, cînd te pun alături în gîndul meu cu rudele d-tale din Răsărit, creştini şi musulmani, suflete liniştite, iubitoare de aproapele şi iubitoare de Dumnezeu, dar mă miri cînd te văd amestecat — ca o oaie între capre — în lumea asta nouă, care nu mai crede decît în bani, în desfătări şi în izbînzile vicleniei... Cum te-ai ivit d-ta între noi, păginii şi vameşii? Vezi cum se schimbă faţa ţării. Vezi cum se scurg spre Dunăre cerealele cîmpiilor noastre!... Vezi cum plouă peste noi maşini agricole, mode străine şi vin franţuzesc? In curînd, de la Costeşti la Turnu-Măgurele vom călători cu trenul... Fiecare judeţ, fiecare plasă va fi străbătută de linii ferate principale şi secundare...

Cad pădurile, se închid mînăstirile şi încep gările şi fabricile...

— Bine, dom' Niculache... d-ta cu care ţii: cu cei ce se duc, sau cu cei ce sosesc?

— Ii cinstesc pe cei vechi, dar mă prind în horă, lîngă cei noi!... Dar ia ascultă încoace: Am în Turnu un prieten vechi, cu care te vei înţelege mai bine decît cu mine... E de treabă, e cucernic, nu ştie să mintă, nu ştie să înşele pe muşterii, citeşte şi spune pe dinafară rugăciuni, şi nu bea niciodată vin... fiindcă îl opreşte legea lui!... E negustor turc... cel din urmă care a mai rămas în judeţul nostru... Inainte de războiu, avea prăvălie mare în Turnu, prăvălie mare în Nicopol şi tovărăşie cu alţi negustori din Stambul şi din Adrianopol... Făcea mare comerţ cu untdelemnuri, cu zaharicale, cu sulimanuri, cu stafide, cu masline şi cu toate rodurile orientale... Dar războiul l-a calicit.... A plecat din Turnu cînd au început scărmănelile între noi şi Turci, a lăsat prăvălia pe mîna unor Greci care au fost răi iconomi, a pierdut toată marfa din Nicopol şi, cînd s'a încheiat pacea, a venit iar în Turnu să vază ce mai scoate dintre cioburi... Mi-e drag turcul şi-i fac totdeauna alişveriş. Il laud către toţi prietenii şi-i îndemn să tîrguiască de la el... Dar comerţul lui Ibraim se cufundă zi cu zi... Ibraim nu amestecă untdelemnurile — ca ăilalţi, — Ibraim nu înşeală la cîntar, Ibraim dă pe datorie şi nu mai vede banii decît cînd l-o vedea pe Mahomed... Fiindcă intrăm împreună în Turnu, mi-a

venit în minte să te duc la Ibraim și să legi cu el prietenie... Vorbește binișor romînește și te înțelegi cu el... Dar o să te înțelegi cu el mai ales cu inima și cu fapta. Ce milostenii făcea Ibraim, înainte de războiu!... Și n'alegea: turc, creștin... dacă era sărac și necăjit: era, pentru el, mușteriul lui Alah! Și-acum varsă destui bani Turcilor caliciți din Nicopol, dar bietul Ibraim a dat de fundul pungii!...

— Sînt bun bucuros, Dom' Niculache!... Să mergem să vedem pe Ibraim... Dar care ar fi vremea cea mai potrivită?...

— Știi ce, Kir Savule?... Să mă aștepți, astă-seară de la aprinsul luminărilor, la otel Zottu... Eu acolo poposesc... Pînă atunci, și d-ta și eu ne vedem de treburi, și diseară, slobozi, ne ducem la prăvălia lui Ibraim.

Gala Galaction

Romantismul romîn[1]

Nu fără oarecare sfială mă apropiu de subiectul ce mi-a fost hărăzit. După strălucita serie a marilor literaturi romantice din Europa și a atîtor nume răsunătoare, care au zguduit adînc nu numai sufletul continentului nostru, ci sensibilitatea Globului întreg, cînd — cum spunea Goethe — pînă și chinezul zugrăvea pe porțelan patima fără leac a lui Werther, romantismul romîn mi-e teamă să nu vă apară — întîrziat în timp și limitat în spațiu — ca un fenomen literar și uman de o nespus de mică însemnătate.

E, oarecum, Cenușereasa Europei; și această denumire, pe care îndrăznesc să i-o dau, cred că-i convine de minune, căci arată, pe lîngă o înfățișare exterioară modestă, aproape sărăcăcioasă față de surorile ei mai alintate de soartă, o nobleță sufletească și o patimă internă care erau să fie — pentru poporul nostru — mîntuitoare în dezvoltarea lui literară și națională de acum o sută de ani.

Ați văzut din conferințele trecute cît de relativă e noțiunea de *romantism*, care-și schimbă nu numai caracterizările, dar și sensul mai adînc dela țară la țară și dela popor la popor. Nu voi încerca o definiție a romantismului — ar ieși din subiectul conferinței mele; nici nu voi relua paralelismul și antagonismul acestei noțiuni față de noțiunea de clasicism. Țin totuși să vă spun că termenul *romantic* nu capătă vre-un înțeles decît opus contrariului său *clasic*, și că îl presupune așa cum lumina presupune umbra, sau căldura — frigul.

Voi insista însă puțin asupra caracterului relativ al romantismului — fără de care e imposibil, cred, să înțelegem fenomenul romantic la noi.

Nu e numai o formulă comodă cînd se vorbește de popoare clasice și de popoare romantice. De veacuri s'au opus — întregindu-se prin această antiteză — nordul anglo-ger-

[1] Conferința ținută la „Universitatea Liberă" din București într'un ciclu de prelegeri, dedicate Romantismului european.

manic și sudul greco-latin. Sufletul visător, neguros, muzical al mărilor Nordului față cu sufletul logic, senin și plastic al Mediteraneelor. Tot astfel antiteza Occident-Orient rămîne valabilă și pentru romantism. Apusul catolic al catedralelor și al feudalității medievale a fost prea deosebit de Răsăritul bizantin al mănăstirilor ortodoxe și al invaziilor turco-mongole, ca să nu influențeze puternic asupra sufletului occidental sau oriental. Și mai ales faptul că fenomenul hotărîtor pentru Occident al Renașterii cu descoperirile ei: globul pămîntesc în spațiu, cultura greco-latină în timp și omul ca entitate estetică și morală totdeodată, în domeniul spiritual — n'a existat în Orient, unde Evul Mediu se prelungește pînă la începutul secolului al XVIII-lea și chiar pînă la începutul și mijlocul secolului al XIX-lea — acest fapt a săpat un șanț și mai adînc între două lumi diferite.

Era deci firesc ca romantismul, ca și clasicismul de altminteri, să ia caractere complet diferite, dacă suim dela Sud spre Nord sau dacă ne deplasăm în cercetările noastre dela Apus spre Răsărit. Așa că la popoarele nordice (Englejí și Germani) se poate spune că însăși operele inspirate direct de modelul clasicilor vechi au păstrat un caracter specific romantic, — și vă voi reaminti numai „Prometeul" lui Shelley și „Hiperionul" lui Keats, ca să nu mai vorbesc de „Odele" lui Hölderlin; pe cînd la popoarele mediteraneene, chiar operele cu conținut ideologic romantic au îmbrăcat dela sine haina clasică de care, cu toate eforturile lor, nu s'au putut niciodată desbăra romanticii franceji și cu atît mai puțin cei italieni, adevărați clasici travestiți. Tot astfel acolo unde n'a fost imitație directă a Occidentului, ci numai însămînțare rodnică — romantismul slav, dacă trecem din Apus spre Răsărit, a avut (după cum vă reamintiți dintr'o conferință precedentă) caractere comune, originale, profund diferite de caracterele romantismului occidental — și care au dat „mesianismul polon" al lui Mickiewicz deoparte și opera lui Pușkin atît de specific rusească și orientală de cealaltă.

Intre această dublă antiteză sufletească ce desparte romantismul european pe linia Nord-Sud și pe linia Est-Vest — se pune toată problema romantismului romînesc.

Și problema pentru noi se mai complică și din faptul că sîntem un popor latin așezat la Răsărit — așa că nu putem să ne integrăm în romantismul slav, de care ne desparte rassa, sensibilitatea și limba — cum nu vom putea asimila complet romantismul occidental, de care ne desparte poziția geografică, dezvoltarea istorică și credința noastră strămoșească: Ortodoxismul.

Din felul însuși cum ne apar datele problemei, se degajează o primă constatare logică pe care experiența operelor o va confirma mai tîrziu — anume caracterul mult prea complex al romantismului romînesc, ca să-i putem reduce

firea și rostul la un simplu proces de imitație servilă față de literatura franceză bunăoară, cum au pretins-o pe vremuri Pompiliu Eliade și N. I. Apostolescu sau cum azi mai caută să o dovedească cu o inutilă erudiție d-nii prof. Ch. Drouhet și V. V. Haneș în lucrări de specialitate.

Faptul însă că s'a putut nega de unii existența unui romantism romînesc, pe care s'au străduit să-l reducă la umbra inconsistentă sau la oglindirea vană a unui fenomen literar străin — ne îndreptățește să insistăm puțin.

Chestiunea pentru celelalte literaturi mari ale Occidentului — italiană, spaniolă, franceză, engleză și germană — nici nu se pune, căci ele au urmat evoluții paralele în sînul aceleiași biserici în tot timpul Evului Mediu — s'au închinat aceluiași umanism în timpul Renașterii și au urmat același ideal raționalist și universal în secolul al XVIII-lea, înainte de a se încredința, fiecare în corabia sa, aceluiași mare curent romantic de simțire turbure și de ideologie vagă, în care fiecare se oglindea și se regăsea numai pe sine. Căci să nu uităm că în Occident romantismul a fost, pe lîngă dărîmarea pseudo-clasicismului convențional al secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, revenirea peste capetele lui Boileau, Pope sau Wieland — la o tradiție literară mai veche, adormită pentru un timp, dar egal de autentică: la tradiția lui Dante și a lui Petrarca, a lui Chaucer și a lui Shakespeare, a lui Cervantes și a lui Calderon, a lui Rabelais și a lui Ronsard, a Minnesängerilor și a Evului Mediu german. Fiecare literatură își descoperă un trecut „romantic" pe care îl repune în circulație. Așa că această mișcare romantică mai mult decît o revoluție contra regulelor și stilului clasic ne apare ca o reabilitare și ca o restaurare a unor valori mai vechi, pe nedrept date uitării.

La noi, ca de altminteri în tot Orientul ortodox și slav, lucrurile s'au petrecut cu totul altfel. Evul Mediu s'a prelungit aici de drept pînă la 1821 și de fapt și mai tîrziu, pînă pe la 1830—1840. Numai Sîrbii și mai ales Bulgarii robiți de Turci, au stat în această privință într'o situație mai rea. Rușii dela începutul veacului al XVIII-lea sub Petru cel Mare și apoi sub Caterina mai hotărît, părăsiseră acest Ev Mediu asiatic pentru veacul european al Enciclopediștilor — toată literatura lor, bisericească și de hronică, pe atunci precum era și a noastră, ne ia cu peste o sută de ani înainte. Polonii catolici ca și Cehii Boemiei ca și Croații Dalmației avuseseră alte destine culturale și literare, mai fericite. Tot bisericii îi datoresc Ungurii aceleași avantaje de cultură literară.

Așa că în Romînia problema s'a pus diferit și de romantismul occidental și de cel slav (ruso-polon) sau ungureșc. Căci literaturile lor erau ajunse, cînd a isbucnit romantismul, la o treaptă de desvoltare la care nu ne era permis să rîvnim.

Romantismul romîn nu putea să fie deci rezultatul unei desvoltări literare normale — reacția puternică față de raționalismul excesiv, de lipsa de sensibilitate a veacului al XVIII-lea în forma lui clasicisantă și prea rafinată din Occident. Căci aceste condiții nu existau în starea culturală atît de primitivă și de înapoiată din Principate, și nici pentru Romînii subjugați din Banat sau din Ardeal.

Romantismul romîn nu putea să fie nici desgroparea unui trecut literar strălucit — pe nedrept uitat — și restaurarea lui în viața sufletească și sentimentală a epocei — cum s'a întîmplat în Occident cu Evul Mediu sau cu *Renașterea*, ostracizate de pseudo-clasicii secolului al XVIII-lea. Acest trecut literar la noi nu se găsea decît sub forme de opere bisericești sau de hronică istorică și nu fusese șters de strălucirea vre-unui secol de aur dătător de modele și hotăritor de graniți stilistice, cum a fost secolul lui Ludovic al XIV-lea pentru Franceji.

Cînd afirm acestea nu vreau cituși de puțin să micșorez importanța culturală ce a prezintat-o pentru noi literatura noastră veche și *nici* importanța literară a unor opere ca Psalmii lui Dosoftei, *Biblia dela 1688 a lui* Șerban Cantacuzino sau hronicele lui Neculcea — *dar aceste începuturi au* fost prea repede sugrumate de desinteresul pentru *limba* și scrisul țării sub Fanarioți și de desvoltarea anormală pe pămînt romînesc a literaturii neo-grecești, ca să poată într'adevăr crea pentru noi, pe atunci, o tradiție literară.

Problema romantică se pune deci la noi cu date originale care nu sînt valabile aiurea. In locul antitezei literare romantism-clasicism, avem antiteza culturală și politică romantism (adică liberalism anglo-francez — spirit și literatură națională) față cu neo-clasicimul grec (adică autocratism turco-moscovit — spirit și literatură străină greco-anacreontică). Căci în definitiv ce a fost romantismul romîn altceva decît o liberare a poporului nostru în spirit și în fapt din bezna Evului Mediu Oriental. Romantismul a jucat la noi rolul pe care l-a jucat cu trei secole înainte Renașterea în Apus. Acesta e adevărul. Și cînd, în prefața volumului lui N. I. Apostolescu: „L'influence des Romantiques français sur la Poésie roumaine", Emil Faguet ne spune în treacăt că poeții romîni au asimilat romantismul francez „exactement comme les hommes dela Pléiade, en leurs moments d'originalité, s'assimilaient la poésie des Grecs et des Romains" — criticul străin a întrevăzut un adevăr pe care autorul romîn al volumului, preocupat numai de a drămui cu miligramul asemănări și influențe, nici nu l-a bănuit; anume că între Romantismul apusean și Romantismul din țara noastră nu există o diferență cantitativă dela mai mare la mai mic ci una calitativă provenită chiar din esența lor.

La începutul secolului al XIX-lea, pela 1821—1840, oamenii romantismului romîn descoperă Europa așa cum cu trei secole înainte oamenii Renașterii apusene descoperiseră America. Un Constantin Radovici din Golești, plecînd în rădvan la Beci, adică la Viena, și de aci în Șvițera și în Italia, în călătoriile lui din anii 1824, 25 și 26 — mare boer cu antereu, calpac și giubea — dar romantic prin ideile sale moderne, liberale și generoase — sau acel „Peregrin transilvan" Ion Codru Drăgușanu, pe care, din oier ajuns mare negustor, îl vedem pe la 1840 la Paris și la Londra și care ne-a lăsat însemnări atît de prețioase despre țările văzute și oamenii întîlniți în cursul romanticei sale existențe: Acești călători, ca și Cristofor Columb, sau Vasco de Gama, descoperă un continent nou.

Cu cițiva ani înainte, ardelenii Maior, Șincai și Micu descoperiseră și ei „mama Roma" și, sub haina de împrumut a slavismului cirilic, sîngele roman și litera romană, așa precum savanții Renașterii desveliseră altădată glorioasele inscripții uitate și tezaurele părăsite ale spiritului și ale artei greco-latine.

Și precum poeții și scriitorii Renașterii regăseau deodată, încălziți de o flacără divină, antica frumusețe a lumii și, pentru a o cînta, o limbă nouă și un vers cu armonii necunoscute de înaintași — tot astfel primii noștri poeți romantici: Eliade, Cîrlova, Alexandrescu după 1930 descoperă o lume spirituală și sentimentală nouă, limba și ritmul versului nostru literar de azi.

Da, Romantismul romîn a fost o Renaștere fecundată de o parte de Romantismul Occidental și în același timp inviată de mitul propriului său sînge: de mitul poeziei populare. Acest mit îl vedem la temelia Romantismului dela început — a fost unul din izvoarele lui. Colecții ca acele ale lui Percy: „Reliques of English Poetry", ale lui Brentano: „Des Knaben Wunderhorn" ca să nu vorbim de cercetările unui Herder sau pentru Sîrbi de opera lui Vuc-Karacici, au influențat enorm desvoltarea romantică a literaturilor naționale culte.

E tipic în această privință exemplul lui Gerard de Nerval — al cărui lirism și în vers și mai ales în proză e plin de răsunetul cîntecului popular din „L'Ile de France". Tot astfel opera, la Ruși a unui Pușkin, sau la Unguri a lui Petöfi, e urzită pe firul inspirației populare, care-i dă o savoare specific națională.

La noi, poezia populară nu era numai ecoul, ce mai răsuna doar în vre-un sat depărtat de munte sau într'un cuib uitat de pescari, cum se întîmpla la începutul veacului trecut în Occident, ci un fenomen natural în plină vitalitate, atît de viu, atît de actual, încît crease pe atunci tocmai poezia haiducească în numeroasele balade ce îmbogățesc toate colecțiile noastre de folklor. Această poezie, rod nemijlocit al

geniului rasei noastre, era incomparabil mai puternică decît încercările sfioase ale literaturii culte dela sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, așa că dela Ienăchiță și pînă la Iancu Văcărescu o vedem luptînd cu succes, obligînd pe poeții saloanelor fanariote să-i împrumute, naiv sau mai meșteșugit, ritmul și formele, atunci chiar cînd îi banalizează, în dulcegării de dragoste neoanacreontice, proaspătul lirism și cuvintele pline de sevă.

A trebuit să vină prima generație romantică: Eliade, Cîrlova și Alexandrescu cu poezia lor atît de diferită de a Văcăreștilor și de a lui Conachi — atît de nouă și ca formă dar mai ales ca simțire, atît de mult mai largă și mai umană — cu preocupări europene într'o lume orientală încă — spre a înlocui odată versul popular romîn, dîndu-i o sonoritate infinit mai amplă și o rezonanță sufletească.

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate
(Alexandrescu)

Tăcere este totul și nemișcare plină
(Eliade)

In negura mîhnirii mai mult s'a rătăcit
(Cîrlova)

sau un ritm nesfîrșit mai viu, mai bărbătesc, mai dramatic, ca, în „Sburătorul", minunata strofă în care biata Florica se plînge maicii sale:

Ah! inima-mi svîcnește... și sboară dela mine!
Imi cere... nu-ș ce-mi cere și nu știu ce i-aș da;
Și cald și rece, uite, îmi furnică în vine;
In brațe n'am nimica și par'că am ceva.
(Eliade)

Pasul însuși al tinerei oștiri pămîntene reînființate de curînd, parcă se aude ritmic și falnic în „Marșul lui Cîrlova" — citez ultima strofă:

Lacrimă de bucurie curge, curge ne'ncetat!
Veacuri sunt de cînd ascunsă pe al meu sîn tu n'ai picat!
Arma iată că lucește,
Slava iată că zîmbește,
Corbul iată s'a'nălțat!

Sau în „Anul 1840", strofa atît de virilă în stoicismul ei:

După suferiri multe inima se 'mpetrește;
Lanțul ce'n veci ne-apasă uităm cît e de greu;
Răul se face fire, simțirea amorțește,
Și trăesc în durere ca'n elementul meu.
(Alexandrescu)

Am făcut aceste citate nu ca să vă reamintesc poezii prea bine cunoscute de d-voastră, dar ca să vedeți cît de mai aproape sînt poeții noștri romantici de spiritul adevărat al poeziei populare — atît de reținută în pasiunea ei, și totuși atît de dinamică, tocmai în momentul cînd creeau un vers nou literaturii noastre — decît Văcăreștii și Conachi, care în metru popular scriau strofe ca:

Tu ești puișor canar!
Nu te hrănești cu zahar,
Nici măcar cu cînepioară,
Ci hrănești o inimioară,
Ce-ai făcut-o jertfă ție.
Ce-ai cu ea de gînd, nu știe.
(Ienăchiță Văcărescu)

Sau, și mai plat prozaic, Conachi în „Darul Umbreluții":

Umbreluță norocită
Ia seama că ești menită
Să umbrești un obrăjel
Plin de nuri și frumușel... etc.

Acestei influențe indirecte a poeziei populare asupra romanticilor romîni îi datorim că limba noastră literară a rămas în legătură strînsă cu graiul omului dela țară. Nu s'a creat alături și pe deasupra limbii populare una literară, ci limba poporului a devenit deadreptul vocabularul poeziei. E interesant să comparăm limba lui Eliade din „Sburătorul" cu limba lui Lamartine din „Meditațiile" sale, ca să ne dăm sama cît de academică e din acest punct de vedere opera francezului și cît de neaoș țărănească și de realistă e aceea a lui Eliad.

Aceasta a fost poate — literar — cel mai mare merit al romantismului romîn, care ușor ar fi putut, ca Renașterea franceză cu „Pleiada", să creeze o limbă străină duhului național. Acest lucru, cînd s'a încercat și la noi să-l facă școala latinistă în Ardeal, și Eliade, convertit la idolii unei filologii false, în Principate, a fost din fericire tardiv și n'a reușit.

Ce îndeplinise însă pe acest tărîm, mai mult inconștient poate, Eliade în „Sburătorul", Cîrlova în puținele lui poezii și Gr. Alexandrescu — trebuia s'o săvîrșească în Moldova, teoretic mai întîi, Al. Russo și, mai tîrziu practic și cu atîta gust și strălucită pricepere estetică, Alecsandri, prin culegerea sa clasică de poezii populare cu atît de mare răsunet contemporan în străinătate, unde apar traduceri franceze, engleze și germane ale baladelor și doinelor noastre. In fine, această influență populară, asimilată superior în spirit și formă,

trebuia să-şi găsească în poezia lui Eminescu, cel mai mare şi cel din urmă romantic romîn, expresia definitivă.

Am văzut pînă acum că literatura noastră romantică a fost o mişcare în sensul Renaşterii secolului al XVI-lea, dar o mişcare naţională, fecundată literar şi mai ales cultural de schimbul de idei şi de sentimente ce frămîntase şi frămînta încă Apusul şi mai ales Franţa liberală — şi în acelaşi timp influenţată mai direct de poezia şi geniul nostru popular.

Acest romantism romîn nu putea să aibă alte caractere decît caracterele însăşi ale rasei noastre latine, strămutată in Orient, rasă de bun simţ, cu spirit realist, cu o simţire concentrată plină de pudoare în expresia pasiunii — pătimaşe cînd e vorba de iubirea de „moşie" in îndoita semnificare de ţară şi de ogor; dar şi fire plină de nostalgia „dorului" — dorul, care n'are echivalent în nici o limbă decît în portughezul „saudad". Dar precum Portugalia, — a spus-o Eugenio d'Ors, scriitorul catalan, — e balconul marin al Europei pe nesfîrşirea Atlanticului, nu e şi Romînia privdorul terestru deschis pe infinitul stepelor Euro-Asiei ruseşti?

Resemnat pînă la abulia voinţei in „Mioriţa" şi de o voinicie ce înfrînge cerbicia morţii în „Toma Alimoş", sufletul poporului nostru pendulează între renunţare arabo-orientală şi vitejie romano-occidentală. *Nimic din sentimentalismul* popoarelor germanice şi din naivitatea unei simţiri copilăreşti — dar şi lipsă, aproape totală, de acel torent sentimental, de acea poezie a iubirii ce se pierde în muzica pură. Nimic din turburea şi distrugătoarea auto-spovedanie pînă la auto-chinuire a sufletului slav — dar şi aproape totala lipsă a acelui misticism rusesc care înalţă prin umilinţă pe om pînă la divinitate.

Popor de esenţă clasică, dar căruia Tracii i-au lăsat moştenire „dorul" şi o iubire a naturii, o frăţie cu elementele ei: „Codrul frate cu Rominul", cum nu se găseşte alta şi căruia Orientul i-a învăţat cuminţenia ca şi resemnarea şi fatalismul său.

Aceste trăsături de rasă imprimă poeziei şi literaturii noastre romantice din prima perioadă (Eliade, Cîrlova, Alexandrescu), din a doua (Alecsandri, Bolintineanu) ca şi mai tîrziu operii lui Eminescu, un caracter specific atît de puternic, că înfrînge chiar regulele pe care vor scriitorii să şi le impună şi îi depărtează de modelele ce şi-au ales în momentul tocmai cînd cred ei a le urma mai credincios.

Să luăm de exemplu „Sburătorul", din care v'am citat tocmai o strofă. Ce a vrut să facă scriind această poezie, traducătorul lui Lamartine şi al lui Byron, acel Eliad atît de romantic ca viaţă — una din existenţele cele mai „romanţate" cu întîmplările sale eroice, neaşteptate — ca aspect — cap „romantic" leonin, vastă capă roşie in care îi plăcea să se drapeze — ca atitudine, pe atunci, intelectuală şi sufletească de revoluţionar.

Cu siguranţă, Eliade şi-a propus un poem romantic „tip" — subiectul insuşi îl indică. Să nu uităm că literatura timpului era plină de poezia fantomelor, a nălucilor, a incubilor. Ce subiect apropriat: o tînără fată chinuită în fiecare noapte de un „Sburător", care ia chip de mîndru flăcău şi, sub masca înşelătoare a dragostei, îi suge sîngele şi pe nesimţite viaţa toată. Fata se spovedeşte maicii sale. Decorul e cîmpenesc şi ora e a umbrelor amurgului.

Inchipuiţi-vă un poet romantic englez sau german tratînd un subiect cam analog. Să-l luăm pe Samuel Tailor Coleridge sau să-l luăm pe Gotfried Bürger — sînt amîndoi tipici pentru romantismul respectiv al ţărilor lor şi oarecum precursori, ca şi Eliade, ai unei întregi mişcări. Vom avea două balade: „The rime of the ancient mariner" (Balada bătrînului marinar) şi celebra „Lenore".

E vorba in amîndouă baladele de un mort „viu", de un strigoi, un „sburător". El — sub chipul unui bătrîn marinar cu barbă albă, cu ochi de foc, — povesteşte în balada engleză fantastica lui navigaţie pe o corabie nălucă, în tovărăşia acelui tainic „albatros", tot atît de fatidic ca şi misteriosul corb: „Nevermore" din poemul de mai tîrziu al lui Edgar Allan Poe.

Balada germană, al cărei subiect e foarte apropiat de poema romînă, e mult prea cunoscută ca să vă reamintesc macabra şi nocturna cavalcadă a Lenorii şi a iubitului ei. Ce atmosferă de taină, ce lumină lunară filtrată prin ceaţă şi ce spectrale priviri — în amîndouă produsele geniului nordic! Taină mai înfricoşătoare prin detaliile de o preciziune vizionară a poetului englez, taină mai înfiorătoare prin fantasticul mortuar al poetului german. Dar la amîndouă baladele, acelaşi mister grandios, mărit şi pierdut în lungi ecouri sufleteşti de muzica versului şi de ritmul lui, care împrumută in „The ancient mariner", sborul rotund al albatrosului fatal şi la „Lenore" galopul svicnit al calului nălucă.

Să ne închipuim acum un poet romantic francez tratînd subiectul şi să-l luăm pe Lamartine. Fantomele Nordului in lumina aurită dela „St. Point" dispar. Nu mai există alt „Sburător" in sufletul nostalgic al poetului decît Suvenirul mort care-şi plimbă fantoma iubită. In locul unei „balade" vom avea o „meditaţie". Cuvîntul însuşi sună clasic: „meditaţie" — gîndire poetică, simţire raţionalizată. Versul se face amplu, aproape, retoric. De un retorism care e una cu expresia însăşi a poeziei franceze — aş spune: de un retorism în adevăr poetic. Şi în acelaşi decor ca al „Sburătorului" lui Eliade, vom avea de pildă:

J'aimais les voix du soir dans les airs répandues,
Le bruit lointain des chars gémissant sous leurs poids
Et le sourd tintement des cloches suspendues
Au cou des chevreaux dans les bois.

Citez aceste versuri din „Les Préludes" fiindcă sînt reproduse de N. I. Apostolescu în cartea sa ca un model cunoscut de Eliade şi care l-ar fi influenţat direct — tocmai ca să vă dovedesc originalitatea poetului romîn, acolo chiar unde criticul naiv vede o imitaţie, — şi unde poate Eliade a căutat — în admiraţia lui pentru Lamartine — un paralelism voit:

Era în murgul serei şi soarele sfinţise:
A puţurilor cumpeni ţipînd, par'că chema
A satului cireadă ce greu, mereu sosise,
Şi vitele mugînde la jghiab întins păşia.

Şi acuma să venim la „Sburătorul" lui Eliade. Nu vi-l citesc — îl cunoaşteţi cu toţii. Ce ne loveşte dela început e faptul că nu e nici o baladă în stil şi ritm popular ca poeziile lui Coleridge şi Bürger şi nici o „meditaţie" lirică în felul lui Lamartine. E o sinteză, dacă vreţi, din amîndouă, dar o sinteză originală cu totul, prin caracterul aparte, adînc specific al geniului rasei noastre. Dacă acţiunea e de „baladă", cadrul în care se desfăşoară descrierea magistrală a unei înoptări de vară într'un sat romînesc — atît de central şi de esenţial poeziei însăşi — e de „meditaţie". Epic şi liric se îmbină fericit, cum în mod fericit se amestecă vorba realistă, familiară şi populară a fetei şi a mamei la începutul poemei şi a celor două surate la sfîrşitul ei, cu tonul ce se ridică treptat pînă la sublim în pastelul liric şi meditativ dela mijlocul poeziei:

Ia pune mîna, mamă — pe frunte, ce sudoare!
Obrajii... unul arde, şi altul mi-a răcit!
Un nod colea m'apucă, ici coasta rău mă doare;
In corp o piroteală de tot m'a stăpînit.

Or ce să fie asta?... întreabă pe Bunica:
O şti vre-un leac ea doară... o fi vr'un sburător!
Ori, haide l'alde baba Comana, ori Sorica,
Ori du-te la moş Popa, ori mergi la vrăjitor.

Şi unul să se roage că poate mă desleagă,
Mătuşele cu bobii fac multe şi desfac;
Şi vrăjitorul ăla şi apele încheagă;
Aleargă la ei, mamă, că doar mi-or da de leac.

şi mai departe:

Tăcere pretutindeni acuma stăpîneşte,
Şi lătrătorii numa s'aud necontenit.

E noapte instelată din mijlocul tăriei,
Vestmîntul său cel negru de stele semănat
Destins coprinde lumea, ce'n braţele somniei,
Visează cîte-aevea deşteaptă n'a visat.

Tăcere este totul şi nemişcare plină:
In cîntec sau descîntec pe lume s'a lăsat;
Nici frunza nu se mişcă, nici vîntul nu suspină,
Şi apele dorm duse, şi morile au stat.

Din aceste scurte citate vă daţi sama cît de clasic realistă e de fapt această poezie cu subiect atît de romantic. Cît de lipsită e de taina lunară a romantismului nordic şi de sentimentul grandios al unei tratări în stil de „Walpurgisnacht" faustian. Dar cît de diferită e şi de nobila retorică, de mare ideologie sentimentală, a romantismului latin apusan a unui Lamartine de pildă.

Ce ţărănească apare între aşa nobile obrazuri, între „Christabela" lui Coleridge, „Lenora" lui Bürger şi „Elvira" lui Lamartine, biata „Florica" a lui Eliade. Dar tocmai acest caracter rustic cîmpenesc, acest caracter neaoş romînesc, îi face pentru noi valoarea universală şi infirmă părerea acelora care nu văd în mişcarea noastră „romantică" decît imitaţie de modele străine.

O altă diferenţiare a romantismului nostru de acel occidental, atît anglo-germanic cît şi latin, îl văd în acel sentiment de umor — în acea sfătoşie glumeaţă a romînului care l-a făcut pe Eliade ca şi — mai ales — pe Gr. Alexandrescu să scrie fabule (Cîrlova a murit prea repede ca să ne desmintă teoria) şi care dă „Sburătorului" pe lîngă atît de fina analiză a stărilor sufleteşti ale Floricăi, acea morală uşor satirică dela sfîrşit care ar putea aproape fi a unei fabule

Ce bine-a zis Bunica
Să fugă fata mare de focul de iubit...

şi mai ales la ultimul vers acel „Ferească Dumnezeu", care — ca şi desvoltarea de mai sus — nu s'ar putea concepe nici la Coleridge, nici la Bürger şi nici la Lamartine.

Dacă am insistat atît de mult asupra poeziei lui Eliad; şi n-am luat de pildă o poezie de Alexandrescu — am făcut-o mai întîi ca să vă arăt pe un caz concret, la lumina unui mic exemplu de literatură comparată, care sînt caracterele originale ale romantismului romîn, tocmai acolo unde s'ar putea

mai ușor vorbi de imitații fie ca subiect, fie ca tratare. Am preferat să arăt caracterele antiromantice adesea, firea intimă aproape clasic realistă a romantismului nostru tocmai la părintele mișcării, la Eliade, mai romantic și decît Alexandrescu (autorul „Satirei spiritului meu" și al „Fabulelor") și mai ales decît Alecsandri, un clasic desăvîrșit, care a împrumutat haina romantismului cît timp această mișcare se identificase în sufletul romînesc cu ideea de eliberare națională, politică și literară de sub jugul oriental greco-slavon, — ca să o părăsească alipindu-se „Junimei" după 1866, cînd aceste deziderate se împliniseră la noi.

Aș fi putut tot atît de bine să încerc mica mea demonstrație pe o poezie de-a lui Bolintineanu — tip desăvîrșit de romantic și prin viață și prin tendințele operei, dar poet minor pe lîngă un Eliad, un Alexandrescu, un Alecsandri, ca să nu mai vorbim de Eminescu. Bolintineanu al cărui vers în Legendele lui istorice, e atît de clasic sentențios încît sună a maximă romană, adesea lapidar ca o inscripție:

Cel ce pentru lege, pentru țară moare,
Își privește moartea ca o sărbătoare.
(Mihai și călăul)

sau ca o imprecație antică:

Voi intrați în noaptea de-unde v'am luat!
(Intoarcerea lui Mihai)

cînd nu sculptează ca pe o friză greacă, clasic de simplu:

Apoi urmă calea-i. Iară lună plină
Le așterne drumul cu flori de lumină.

Nu cred să existe, mai concis, mai clar și mai puțin misterios în sensul „romantic", vers „clasic" asupra lunii, în tot romantismul european.

Bolintineanu, tocmai fiindcă are o personalitate poetică inferioară lui Eliade, Alexandrescu sau Alecsandri, e poate mai reprezentativ, căci factorul său personal mai mic nu se opune epocii și filtrează ușor tendințele literare de atunci, — redîndu-le nealterate.

Or, ce reese dela prima lectură chiar fugitivă a operei lui Bolintineanu — pe lîngă interesul real ce-l prezintă din punctul de vedere tehnic al versului și al ritmului ce întrebuințează cîteodată pentru întîia oară la noi? Rees trei tendințe fundamentale, trei motive, care sînt ale întregii generații de atunci, și anume: motivul fantastic-meditativ (al lui „Sorin" și al lui „Mihnea și Baba"), motivul erotic-exotic — depărtarea de prezentul trist și anti-poetic în spațiu:

„Florile Bosforului" și „Macedonele", Bosforul și Macedonia jucînd față de literatura noastră rolul pe care Spania și Italia il au în romantismul francez, Italia și Grecia în cel anglo-german, Crimeea și Caucazul în cel ruso-polon. In fine motivul patriotic de slăvire a trecutului glorios în comparație cu mizeria epocei de astăzi (depărtarea în timp) reprezentat prin „Legendele istorice". De comparăm între ele aceste trei motive (care se găsesc de altminteri mai mult sau mai puțin reprezentate la toți poeții timpului, mari și mici) ne dăm sama cît de superficial și plat a fost motivul „faustian" la noi, la primii noștri romantici. Lucrul e firesc căci — de exceptăm pe Eliade în parte, și în parte pe Alexandrescu (opera lui Alecsandri dinaintea anului 1867, adică a „Pastelurilor", le e inferioară) — nivelul culturii noastre literare era prea jos ca să poată înțelege, asimila și reda marele proces sentimental și ideologic al poemelor „faustiane" din Apus (vezi „Păgînul și fiicele sale" de Stamati) — cum afară de „Sburătorul" de care am vorbit și de acel straniu „Ucigaș fără voie" al lui Gr. Alexandrescu și poate de „Mihnea și Baba" nu avea încă mijloacele suficiente spre a reda o atmosferă de fantastic.

Al doilea motiv, cel erotico-exotic, e și mai slab: decor convențional de carton pictat cu fond de minarete pe Cornul de Aur sau (la Crețeanu și Alecsandri) cu Campanilul și San-Marco pe lagună — caic și gondolă, în care barcagii și gondolieri sînt figuranți neîndeminatici în haine prea largi, de împrumut — iar eroinele, cu tot numele lor răsunător: Dilrubam sau Biodinetta — simple eleve de conservator cărora rolul prea greu ce trebuiau să-l joace le-a rămas străin. In ce privește sentimentul: o vagă și fadă sensualitate orientală și o voluptate „à l'eau de rose" — iată tot ce-iace poate să ne ofere nesfîrșitele variații pe aceiași temă: tema „Orientalelor" lui Hugo, dar mai ales tema lăutărească a vechiului kief boeresc oriental, care și-a părăsit oftaturile anacreontice spre a adopta suspinul romantic ajuns la modă.

Singurul motiv însă mai sincer și mai puternic, fiindcă e înțeles și poate fi adînc înțeles și de poeți dar și de publicul lor, e poezia trecutului național glorios, e poezia dorului de țară, e poezia mîndriei de a aparține — cu toate scăderile zilei de-atunci — unui popor de viță nobilă, romană. E poezia lui

Deșteaptă-te, Romîne, din somnul cel de moarte

a ardeleanului Mureșeanu din 1848. E poezia profetică — mai puțin cunoscută — a lui G. Crețeanu, care un an mai tîrziu, adresîndu-se puterilor dușmane, care vor să ne sugrume libertatea, după ce ne-au cotropit pămîntul, le spunea

Tirani ai Țerii mele! Peirea vă așteaptă;
Rominii se ridică, de ei să tremurați:
Sunt mii, sunt milioane ce iată se deșteaptă
Din Tisa 'n Marea Neagră, din Dunăre 'n Carpați.

(Glasul Viitorului)

E poezia redeșteptării, renașterii noastre naționale — e poezia patriotică a unui Bolintineanu și a unui Alecsandri. E poezia slavei strămoșești pe ruinele Tirgoviștei, cintată de Cirlova, de Alexandrescu și de Eliad, care regăsesc, peste și dincolo de tema romantic-umană și filosofică a ruinelor lui Volney, o proaspătă inspirație național-sentimentală. E poezia „Umbrei lui Mircea la Cozia" și „Trecutului la Mînăstirea Dealului". — E poezia „Sentinela romînă" datată: 1848 „Munții Carpați", in care Alecsandri parcă indică generațiilor ce vin rostul european de păzitor al unei culturi la porțile Răsăritului, hărăzit de soartă neamului nostru. In această inspirație poetică se incadrează armonic opera atit de avintată a unui Bălcescu, care în „Istoria lui Mihai Viteazul" ne dă adevăratul poem al unirii tuturor Rominilor sub marele Voevod spre a servi de pildă viitorului — și în același timp, in Moldova, proza literară cu subiecte istorice a lui Negruzzi.

Tot in acest cadru trebue să punem acel straniu, strălucit și romantic tablou, pe care ni-l înfățișează, mai tardiv ca epocă a producției, dar nu ca sentiment, Hajdeu în „Ion Vodă cel Cumplit".

Faptul că poezia de sentiment patriotic a fost la noi autentică și nu falsă ca poezia pseudo-faustiană sau pseudo-byroniană, se datorește — am spus-o — caracterului esențial național — iubirii de țară și de neam — al Romantismului romin. In această privință, el diferă de altminteri de poezia patriotică a romantismului occidental, unde problema națională se pune altfel și cedează pasul celei sociale, — ca și de romantismul vecin al „messianismului polon" legat de ideea creștină și pot spune tot atit de catolic cum e poporul căruia aparține.

După această schițare pe scurt a caracterelor Romantismului romin, n'am intenția și nici nu aș avea timpul să fac istoricul influențelor străine asupra lui. Cred însă necesar — cum am insistat asupra punctelor originale, să arăt, foarte sumar, de unde și cînd am importat — și in ce măsură — Romantismul străin.

In toată perioada dela 1821 și pînă la 1866 — care se împarte de revoluția dela 1848 în două: perioada torențială a primilor romantici (Eliade, Cirlova, Alexandrescu, Crețeanu, Bălcescu în Muntenia; Alecsandri și Negruzzi în Moldova, Stamati în Basarabia; Andrei Mureșanu în Ardeal) apoi, după 48, perioada apelor revărsate a romantismului (Bolintineanu și seizii: Nicoleanu, Depărățeanu, Sihleanu, Mihai Zamfirescu) — influența romantismului francez e precumpănitoare. Era fatal să fie așa din mai multe cauze: Fiindcă limba franceză pătrunsese in Principate încă de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea prin întreitul intermediar: 1. al Fanarioților, care, din faptul chiar al poziției lor de tălmaci la Poartă, o posedau bine; 2. al Rușilor ofițeri din armatele de ocupații sau funcționari civili pe lingă ele, care de asemenea o vorbeau toți ca, pe atunci, singura limbă admisă în saloanele dela Petersburg și 3. al emigraților franceji goniți de Marea Revoluție și care, ca secretari la Domni și la Boerii Protipendadei sau ca profesori particulari și directori de pensionate pentru odraslele acestora, răspindiseră operele clasicilor, ale enciclopediștilor și ale preromanticilor franceji în țară.

Apoi fiindcă romantismul francez era mai aproape de priceperea poporului nostru latin decît acel nordic învăluit în cețuri sentimentale și metafizice impenetrabile lui. Fiindcă romantismul francez — deși din alte cauze — era un romantism fals ca și cel romin, un romantism de intenții mai *mult decît de realizare*, de oarece păstrase forma versului *clasic*: alexandrinul de 12 silabe (e drept cu un joc nou al cezurilor, al rimelor și al combinațiilor de strofă) și chiar adesea spiritul clasic (stoicismul cornelian al versurilor lui Vigny și toată sensibilitatea teatrului lui Musset).

Fiindcă, mai ales, în 1830 ca și în 1848, Romantismul francez simboliza pentru Romîni liberalismul luminat al Occidentului în luptă cu bezna despotismelor orientale: moscovit, turcesc sau chiar austriac. Fiindcă reprezinta pentru noi atunci principiul național, zăgazul opus slavizării dela Răsărit și Maghiarilor germanizați dela Apus.

Fiindcă în fine, în ochii Romanticilor romîni, revoluționarilor de atunci — triumful ideilor generoase pe care la Paris le predicau Michelet, Quinet și, tot în franțuzește, Mickiewicz, era insuși triumful cauzei politice și culturale a poporului nostru.

Pentru toate aceste cauze influența franceză a fost precumpănitoare. Dar modul cum s'a exercitat ea pînă la 1848 a fost mai rodnic pentru noi decît felul cum a influențat după această dată. Căci în prima epocă avînd a face cu personalități puternice: un Eliade (neîmbolnăvit încă de boala italianizării), un Alexandrescu, un Bălcescu, un Alecsandri chiar — nu le dă decît un cadru prielnic ca să-și desvolte propria lor personalitate și geniul lor național. Ea lasă nealterate și stilul, și limba scriitorului influențat, pe cînd mai tîrziu (în special în perioada dela 1854—57 pînă la „Junimea" în 1867) influența devine, la poeții minori ce urmează marilor înaintași, imitație funestă. Vocabularul e năpădit de franțu-

zisme pînă la ridicol și stilul siluit devine stingaci. Dacă opera lui Bolintineanu, care a fost un poet adevărat, a suferit din această pricină, cine mai citește astăzi pe Mihai Zamfirescu sau pe Nicolae Scurtescu!

Din marii romantici francezi, cel care a fost mai mult tradus și gustat la noi e, în prima perioadă, Lamartine (traducerile din „Meditații" ale lui Eliad apar împreună cu întîiele sale poezii originale în 1830) a cărui influență e vădită la Eliade, la Cîrlova, la Alexandrescu, la Boliac.

Apoi, ceva mai tîrziu Hugo (tradus de Negruzzi, care reda în versuri romînești o parte din Baladele sale). Victor Hugo a influențat mai ales prin partea epică a operei lui pe Negruzzi (Aprodul Purice), Bolintineanu (Legende Istorice) și Alecsandri (Legende) precum Lamartine îi influențase prin ritmul său. In fine Musset. E de observat că Vigny n'a avut același noroc în literatura romînă a timpului, și fenomenul se explică prin caracterul de intelectualitate mai grea a inspirației sale.

Tot prin intermediul literaturii franceze au pătruns la noi din romantismul englez celebrele, pe atunci în toată Europa, „Nopți" ale lui Young și „Cîntece" ale lui Ossian — precum și „Melodiile Irlandeze" ale lui Thomas Moore — dar mai ales, dominatoare, *figura senzațională a lui Byron*. Byron era idolul vremii. Lui i se închinau *toate literaturile* Europei dela spaniolul Zorilla pînă la rusul Lermontov. Dar, deși tradus de însuși Eliade, figura lui ne depășea și ca sensibilitate și ca intențiuni.

In ce privește romantismul german, el a influențat puțin și tot prin traduceri franceze, la început. Gerard de Nerval tradusese „Faust" al lui Goethe și „Lenora" lui Bürger. Dar figura olimpică a uriașului dela Weimar nu era la scara preocupărilor noastre ideologice și a posibilităților noastre estetice de atunci — și atmosfera baladelor lui Bürger ne era prea străină. In privința lui Schiller, ceva mai accesibil, îl vedem pe Eliade dedicîndu-i faimoasa lui poezie, dar atît.

Insă romanticii adevărați: Brentano, Novalis și mai tîrziu Lenau și Eichendorf — au trebuit să aștepte ca reacția sănătoasă a „Junimei" față de debordările nefaste ale imitațiilor franceze nesocotite, de către poeții noștri romantici minori de pe la 1866, să deschidă drumul influenței directe, fără intermediul altei limbi, a sensibilității și a teoriilor romantismului german — pentru ca Eminescu, deși venit într'o epocă în care Romantismul european murise, să poată face în mod desăvîrșit fuziunea organică între ce adusese această mare revoluție sentimentală, ideologică și literară în lume și geniul specific al propriului său popor.

Eminescu, acolo unde toți romanticii romîni au dat greș, singur a isbutit. El ne-a dat în „Luceafărul" adevăratul poem byronian al literaturii noastre precum ne-a dat în „Satira I" prima poezie metafizică în perspective faustiane. In „Strigoii" a reușit să împămînteneascâ fantasticul baladelor nordice, precum în „Călin" a știut să romanțeze universal basmul nostru neaoș popular. El ne-a dat cel dintîi poezia dragostei și a iubirii, acea poezie erotică pe care și Alecsandri și Bolintineanu o căutaseră cu trudă prin decoruri străine orientale sau venețiane în loc s'o găsească — atît de armonios de simplu — în sufletul lor. El în fine în „Sonetul Veneției" a descoperit adevăratul exotic romantic care nu e decor, ci priveliște însuflețită, și tot el în „Doina" lui și mai ales în „*Satira III*" a înălțat poezia noastră patriotică, în domeniul etern al frumosului pur.

Dar Eminescu, ca orice geniu, sparge cadrele unei școli... și tot atît de bine am putea să-l numim ultimul și cel mai mare romantic ca și primul și cel mai mare clasic al literaturii romîne.

Ion Pillat

O prelegere de Drept în aer liber

In seara asta, d. grefier Botoran nu zăbovi mult prin oraş, curios să-şi vadă *studentul*. Il găsi nu numai deplin instalat în odaia mobilată, dar, ca şi cînd ar fi fost de-al casei de nu se ţine minte, în chiar plina posesie a grădiniţei. Mihnea Băiaşu stătea sub nucul cel bătrîn şi, în semiobscurul pe care-l făcea umbra cu lumina felinarului de pe stradă şi cu razele ce răzbăteau din casă, lăsa să-i umble agale mîna pe strunele unei mandoline.

La apariţia de matahală a staturii domnului Botoran, căreia noaptea îi da proporţii şi mai respectabile, mandolina mai suspină de două ori şi tăcu. Domnul Bănică se opri şi-l ţinti prin întunerecul diluat; nu prinse însă decît mişcări vagi şi luciul puternic a doi ochi de pisică, fixîndu-l statornic şi pătrunzător.

Domnul Bănică vroi să înainteze prietenos, dar o sfială parcă, nedesluşită, îl mai ţinu cîteva clipe locului, înainte de a se hotărî definitiv. Dar atunci, fixitatea celor doi ochi de pisică se pierdu, arzînd şi mai mistuitor în emanaţiile lor fosforice, într'o lumină răutăcioasă de satisfacţie şi de biruinţă de parcă puterea lor necunoscută ar fi şi prins in micile obiective, ezitarea interioară, de animal pus dela început în respect de îmblînzitor, a bine-desvoltatului domn Botoran.

Scăpat de licărul acela de fosfor, domnul Botoran înaintă un pas, in vreme ce forma mobilă de sub nuc se apropie de dînsul flexibilă şi parcă alunecînd.

— Dacă nu mă înşel, domnul proprietar Botoran, — se auzi o voce prietenoasă şi cîntătoare.

— El însuşi! Domnul...?

— Mihnea Băiaşu, doctorand, — se prezentă domnului proprietar, domnul chiriaş.

— A, urmaţi medicina dumneavoastră.

— Nu, dreptul... doctorand în drept....

— Ah, urmaţi dreptul dumneavoastră... aha, ştiţi că-mi

pare bine... Aha, asta e bună... de mult doream să am chiriaş un student la drept...

Mihnea Băiaşu zîmbi fericit că a putut, involuntar, să aducă o astfel de plăcere proprietarului său.

— Va să zică la drept, bun, bun... Cea mai frumoasă ştiinţă, domnule, Dreptul, — îşi mărturisi entuziasmul pentru o astfel de ştiinţă domnul Botoran... Cred, — se grăbi să adaoge apoi numaidecît cu modestie. Asta e umila mea părere... Pentru că e ştiinţa dreptăţii şi eu nu cred să fie ceva mai greu, dar şi ceva mai nobil, decît a studia meşteşugul după care să dai dreptate la oameni. După ce umblă oamenii, domnule, mai lacomi, ca după dreptate? Şi ce-i întărîtă mai mult, domnule, şi-i face să devie fiare sălbatece, ca lipsa de dreptate ?

Mihnea Băiaşu privi cu îngrijorare entuziasmul grefierului. Cu puţin înainte, cînd îl asistase la depunerea bagajelor, doamna Botoran, plină de vervă, îi destăinuise slujba soţului ei. Şi Băiaşu, văzînd această izbucnire de lirism juridic, tocmai gîndea:

— Să ştii că tipul e 'n stare să-mi pue vre-o întrebare din *Civil*...

Insă Băiaşu, nu era tocmai omul care să se lase la discreţia situaţiilor dificile. Aşa că, amintindu-şi lecţia de deschidere a profesorului Tanoviceanu, pe care o audiase exact în toamna anului 1915, Mihnea Băiaşu constată că entuziasmul actual al grefierului nu se deosebea de entuziasmul răposatului penalist, decît prin termenii pe care îi întrebuinţa fiecare.

— Ştiinţele pure, domnule, — se apucă tam-nesam Băiaşu să rezume acel memorabil curs de deschidere, unul din puţinele la care asistase în lunga sa carieră de student antebelic (la altele nu prea luase parte, nu pentru că Dreptul Penal n'ar fi fost o ştiinţă atractivă; dimpotrivă, i se părea cel mai digerabil din toate cursurile de Drept, plăcut şi interesant la cetit, însă bătrînul Tanoviceanu, avea neplăcutul obicei de a-şi fixa ora de curs tocmai între opt şi nouă dimineaţa, ceia-ce era pur şi simplu excesiv), ştiinţele pure, domnule, — repetă el pentru a avea timp să-şi scurteze memoria, — ca matematicele, fizica, chimia etc., — lămuri pe grefier, — îşi propun să descopere adevărul; artele şi ştiinţele adequate îşi propun să descopere şi să fixeze în legi frumosul, pe cînd Dreptul, *domnilor*, îşi propune să realizeze cea mai nobilă dintre revendicările spiritului omenesc: dreptatea, *domnilor*...

Cînd îl auzi, pronunţînd pentru a doua oară pluralul „domnilor", domnul Botoran se uită în lături să vadă dacă nu se mai ivise cineva lîngă dînsul, fără să bage de samă.

Dar nu, tînărul ăsta vorbea aşa pentru că vorbea ca din

carte, — trebui să conchidă domnul Botoran, luat de şuvoiul violent al unei admiraţii desăvirşite, care creştea pe măsura debitului verbal al tinărului chiriaş. La fel cum vorbesc advocaţii mari cind descind, dela Palatul de Justiţie, la umila lui judecătorie şi de bună samă aşa cum vor fi vorbind profesorii de pe catedrele universitare.

Tinărul ăsta, — il privi el cu toată simpatia de care era capabil, — de bună samă că era un ahtiat atit după cursurile lui la facultate, cit mai ales după marile procese şi după pledoariile celebre la palat, exact cum ar fi fost şi el, — aci domnul Botoran oftă, — dacă ar fi avut norocul să-l aducă pe lume o pereche de părinţi mai cu stare. O, Doamne, cum s'ar fi inghesuit atunci la procesele cele mari, cum s'ar fi postat din timp la uşă ca să apuce loc bun, cum s'ar fi imprietenit cu toţi aprozii, adică, in cazul acela, cum ar fi cinstit pe toţi aprozii palatului, ca să le cîştige simpatia şi să-i dea drumul in sală, chiar cind publicul ar fi fost poftit cu invitaţii personale! Ehe, să fie el şi acuma cu niţică stare, şi ar şti să trăiască...

In timpul acestei adînci reflecţii, Mihnea Băiaşu, care tocmai făcea o bine meritată pauză, profită de ocazie pentru a intreprinde o strictă revizuire a *chestiunilor care-i erau mai familiare*, din intreaga materie a *Dreptului*, ca să-şi dea sama către care ţărmuri să vireze brusc conversaţia, în cazul cind matahala asta cu capul cit o baniţă — numai bun de susţinut două coarne crengoase de cerb — ar avea fantezia să-l încolţească cu cine ştie ce obscură şi stupidă chichiţă de judecătorie de ocol. Metoda asta o mai întrebuinţase el — nu-i vorbă, fără succes — la mai multe din numeroasele tentative de examene la care se hazardase in van, in cei unsprezece ani număraţi de cind obţinuse, la ghişeul secretariatului, mult dorita, pe vremea aceia, carte de student.

Astfel, intrebat la Dreptul Roman să spună ceva despre *Traditio*, el care cunoştea bine — acum abia işi aduce aminte — *Manicipatio*, începuse: *Traditio* nu-i ca *Manicipatio*, unde părţile aduc cinci martori, un *antestatus* şi o balanţă...

Şi plin de siguranţă se apucase să descrie *Manicipatio*. Profesorul l-a lăsat resemnat să sfirşească, după ce i-a atras de mai multe ori luarea aminte că e în afară de subiect. Cînd a terminat, chiar l-a felicitat: — Bun, perfect, dar acum să vedem ce e cu *Traditio*.

Nu fără a roşi, acum aproape imperceptibil, Mihnea îşi aminteşte cum mai aplicase metoda asta şi profesorului seriei următoare de studenţi, la care nădăjduia să aibă mai mult noroc. Acesta l-a întrebat despre *fideicomisul* în Dreptul Roman. Băiaşu, care nu era edificat nici măcar asupra termenului, a inghiţit puţin in sec şi a început cu glasul ferm şi cu siguranţa care-l caracteriza in toate împrejurările: „Fideicomisul nu-i ca Mancipatio, care este modul de dobîndire a proprietăţii cel mai uzitat la Romani..." Se pare însă că Fideicomisul era pe vremea aceia atît de îndepărtat şi atît de fără legătură cu Mancipatio, că pe domnul profesor l-a apucat un ris nervos care s'a comunicat pînă şi pe figurile cînd mai albe ca varul, cind mai funebre ca ceara ale studenţilor, de parcă erau aşezaţi nu în bănci, ci pe pe-un scaun electric colectiv.

Mihnea Băiaşu a rîs şi el cu multă poftă şi a trecut înapoi în bancă, fluturînd pe buze, ca un steguleţ de biruinţă, un zimbet şiret şi batjocoritor, ştiind bine că această cădere cu zgomot ii aduce concomitent simpatia colegilor, care admiră pe îndrăsneţi şi chiar — pentru isprăvi mai de samă — le dă proporţii de personaje legendare. „Măi, a fost odată unu', la examenul lui...".

Astfel că Băiaşu a ştiut atunci să cadă, ca unul din eroii de demult, care ştiau să moară cîntînd, rizînd sau bătîndu-şi joc de călăi ori de tiranii care-i trimiteau la moarte. O mai mare glorie nici nu visa Băiaşu pe vremurile acelea....

Dar atunci avea de furcă cu profesori universitari, oameni savanţi şi obişnuiţi cu trucurile mult imaginativului tineret. Acuma însă, simţea că-l va lăsa cu gura căscată pe acest biet grefier, cu competinţa lui juridică...

Revăzu deci în minte, — în timp ce domnul Botoran se necăjea să potrivească o aşchie mai solidă sub piciorul puţin ridicat al băncii de sub nuc — toate domeniile în care se simţea tare. Mai întîi părţile introductive ale tuturor ramurilor Dreptului: Ce este dreptul? Locul Dreptului între ştiinţe... Deosebirea între Forţă şi Drept... Pe urmă desigur: Mancipatio, a cărei descriere amănunţită, cu pronunţarea în latineşte a cuvintelor sacramentale, va ului intr'atita pe acest biet jălbar de judecătorie, că-l va face să creadă că are în faţa lui chiar pe domnul Longinescu, dela facultate, în persoană. Pe urmă... pe urmă, mai ce? Ah, da... Istoricul, Istoricul Dreptului Roman, subiect de vastă erudiţie, pe care poţi să-l întinzi în toate părţile, înaintea acestui ignorant, chiar pînă dincolo de margini.

Dar din Dreptul actual?

In definitiv, din arătarea cunoaşterii unor date care n'au nimic cu actualul, bietul om ăsta ar putea să-şi dea sama că, la o facultate juridică, lucrurile sînt privite sub alt unghiu decît la o simplă judecătorie de ocol. Dintr'un unghiu universal. — La facultate, domnule, — se auzea spunînd Mihnea Băiaşu, ascultătorului uimit, — la facultate, nu învăţăm neapărat legile de astăzi, pe care Parlamentul le fabrică dela un timp cu duiumul, după fluctuaţiile pieţei economice ori politice.... La facultate, domnule, ţi se face cunoscut esenţa dreptului, care e vechiul Drept Roman, adică Dreptul în prin-

cipiile lui imuabile, vreau să zic: Dreptul model, după care poți să judeci orice legislație, s'o critici, or să-i propui îmbunătățiri...

Va fi ceva cu totul savant pentru acest umil grefier rămas pe gînduri, dovedindu-i că a ști Dreptul Roman e ca și cum ai fi descoperit o chee, cu care poți descuia orice problemă, cît de încurcată din dreptul actual...

Astfel... astfel... astfel....

Ei drăcia dracului...

Astfel...

Cum, nenișorule, adică n'are el idee de o cît de infimă părticică a nesfîrșitului Drept Civil... Din cursul *domnului* Nolică Antonescu...?

Ah, da... Poftim: Căutarea paternității interzisă, poftim, poftim. Scandalul public, lumina în care ar fi fost pusă familia, fundamentul societății... Și bate zdravăn la fundament... Pe urmă... jurisprudența a variat... Se poate acționa în daune din partea mamei abandonate... Poftim, poftim... Vorbele chiar ale domnului *Nolică:* — O fi ea căutarea paternității interzisă, dar dumneata mi-ai cauzat un prejudiciu... și articolul... articolul... articolul... în sfîrșit numerele articolelor nu importă la Universitate, iar eu am memorie slabă la numere... Vreau să spun e articol în lege, care *spune: Oricine* produce prejudiciu altuia, e dator a-l repara...

Iată deci una bună.

Alta, să vedem?... Tot din cursul ăla... Ah da: *En fait de meubles, possession vaut titre,* a ha, ha, a ha, ha!... Or, cum venea asta... Mobilele, va să zică e suficient să le ai în mînă... și s'au prescris... pe cînd la imobile... e prescripția *decenală,* iată un termen... sau prescripția de 30 ani, *longa praescriptio...* Romanii, *domnilor,* mai cunoșteau *longissima prascriptio,* de cincizeci de ani...

Bun, va să zică iacă încă o chestie...

Și asta în Civil... Dar Penalul...

Mai întîi istoricul și filozofia... adică Lombrozo, tipul criminal, vizita la închisoare, criminalii, puși pe două rînduri; Lombrozo trece în revistă și citește, după mutra fiecăruia, care ce crimă a săvîrșit... Pe urmă Enrico Ferri, care aplică metoda în literatură... Astfel nebunia lui Hamlet... Forme de nebunie epileptică... A, dar poate nu știți ce e cu Hamlet... O!... poveste lungă.. îmi dați voe....

Și iată partea teoretică... Acum partea practică... Să zicem: Legitima apărare... In sfîrșit toate scuzele legale... Aha, da,... aicia intră iertarea uciderii... sau „ca să vorbim în limbajul codului, omuciderea"... iertarea omuciderii soțului infidel, prins în flagrant delict de adulter, de către soțul cinstit... Domeniu... să nu mai ieși din el.

Mihnea Băiașu își desfăcu brațele într'un elan de pose-

siune, ca un proprietar de țară, care de pe un dîmb înalt, vede cu ochii pînă la ce depărtări i se întind hotarele moșiei... Dar el cunoștea, măi domnule, atîta drept, cît nici nu se gîndea că știe...

Domnul Botoran, care între timp isprăvindu-și treaba se ridicase, contempla cu respect pe tînărul convorbitor pierdut în adînci meditații, cugetînd la rîndu-i și mai amărît de soarta lui, că lipsa unei învățături universitare nu numai că împiedecă drumul spre situații mai înalte, dar chiar te face să înțelegi lucrurile prea din scurt, prea la vîrful nasului și nu să le îmbrățișezi dintr'odată, privindu-le din înălțimea teoriilor, ca acest student fericit.

— La noi, la judecătorie, — îngăimă el cu smerenie, — afacerile penale sînt de puțină importanță. Furturi, bătăi, insulte, distrugeri... Insă în civil se prezintă uneori chestii foarte încurcate...

— Sînt încurcate pentru că au deviat mult dela adevărata albie a Dreptului Roman, care a fost pus *civile quiritium,* — declară impozant Mihnea Băiașu.

— Dar, tocmai pentrucă au ajuns așa încurcate, e o plăcere să le descurci... să asiști la modul cum știu să le descurce avocați iscusiți, — complectă Botoran modest...

— *Dreptul* nu trebue să fie încurcat,— grăi cu înțelepciune Mihnea Băiașu. *Idealul* e să ai legi, care să cuprindă toate deslegările gata scrise. Așa era la Romani. La ei, desigur, dreptul era mai simplificat pentru că și nevoile vieții erau mai simple. Insă dreptul la ei era categoric. Magistratul nu mai era nevoit să oscileze de colo pînă colo și să dibuiască în necunoscut. De exemplu: *Mancipatio.* Asta era un mod de transmitere a proprietății unor lucruri sacre numite *res mancipi,* a căror transmitere era interzisă. Dar îmi vei zice dumneata: Bine, domnule, dacă transmiterea lor era interzisă, cum se mai puteau transmite? Apoi îți voi răspunde, numaidecît: aici era meșteșugul! Așa dar veneau vînzătorul și cumpărătorul într'o piață unde aduceau cinci martori, un *antestatus,* adică șeful lor, și o balanță. Și aduceau și sclavul, ori boul, ori berbecul care trebuiau vîndute. Iar dacă se vindea pămînt, aduceau un bulgăre din pămîntul acela. Cumpărătorul punea mîna pe om ori pe lucrul de vînzare și rostea formula consacrată: *Hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc aere aeneaque libra...* Adică pe romînește: Omul este al meu și l-am cumpărat cu banii și cu balanța asta. Ințelegi dumneata? Așa zicea cumpărătorul față de martori, iar vînzătorul tăcea. Asta se chema o *confessio in jure,* adică neîmpotrivindu-se, tăcînd, lăsa să se creadă că este așa cum spunea cumpărătorul. Atunci *antestatus* lovea un drug de aramă de cîntar, asta în amintirea vremurilor cînd nu erau bani rotunzi și vînzările se făceau

cu drugi de aramă, de argint ori de bronz, care nefiind marcaţi trebuiau cintăriţi...

Băiaşu se opri puţin ca să legumească şi mai bine efectul pe care acest curs de Drept Roman, il făcuse asupra d-lui Botoran. Efectul era într'adevăr incomparabil. Razele de lumină care scăpau din casă prin geamlicul pridvorului işi dăduseră toate intilnire in ochii grefierului de judecătorie, reflectindu-se ca jocul unei comori descoperite pe neaşteptate.

— Se poate să mai existe oameni atit de naivi, ca la o virstă ca a acestuia să se îmbete de astfel de istorioare? — se întrebă cu gravitate şi sincer interes Mihnea Băiaşu. — Eu n'aş fi crezut-o...

Şi continuă hotărit să dea lovitura de graţie:

— Precum ţi-am spus, la inceputul începuturilor, in schimbul lucrurilor, se dau la vinzări drugi de metal. Pe drugii ăştia erau desemnate capete de boi, ori de bouri, iar dacă drugii erau mai mici, chiar capete de oaie. De ce? mă vei întreba. Pentru că şi mai înainte de acest sistem monetar, domnule, adică inainte de drugi, măsura cumpărătorilor erau vitele. Pămint, sare, griu, fin, bărbaţi, femei, copii, sclavi, se vindeau contra capete de vită. Un om mai tinăr costa 4 boi, — afirmă el cu toată siguranţa, — ori 4×4... şaisprezece berbeci sau ţapi, ori de 2×16... treizecidoi, treizecidouă de oi. *In vaci, ne afirmă isvoarele noastre,* calculul s'ar fi făcut 4×2... = opt vaci... Dar regula nu e fixă. Aci sint mari controverse intre savanţi... *Girard, Gaston May, Momsen* sint de o părere... *Savigny, Ihering*... i... *Laurent, Mourlon, Planiol* sint de altă părere...

— Planiol! — tresări plin de admiraţie grefierul, căruia acest nume i-era familiar, din crincenele pledoarii ale avocaţilor la bara judecătoriei cind se dau bătăliile in fond...

— Daa şi Planiol, — confirmă cu aplombul obişnuit Mihnea Băiaşu, puţin plictisit că, in graba de cunoscător cu care trebuise să dea iama printre savanţi, nimerise şi citiva civilişti. — Planiol înainte de a fi civilistul care-l ştii, era un romanist de mina intii...

— Tocmai vream să spun, cit de mari trebue să fie oamenii ăştia, — îşi dădu modest cu părerea domnul Botoran, — cit de plini de înţelepciune, dacă ei nu se mulţumesc numai cu ceiace este astăzi, dar merg cu mintea pină'n fundurile trecutului...

— Ei şi vrei să ştii dumneata, în fundurile trecutului, cum foarte pitoresc le numeşti, cum se făceau transmisiunile de bunuri, domnule? Inainte chiar de a se întrebuinţa vitele ca monedă? *Trocul,* domnule, — exclamă Băiaşul, nu fără o uşoară nuanţă de dispreţ in ton, pentru a umili complect pe acest ignorant, care nu ştie nici atita lucru măcar şi a-l face să-i piară pofta pe viitor, de alte incursiuni în domeniul cu-

noştinţelor sale, — *Trocul,* domnule, adică schimbul in natură. Dai un peşte pe-o varză, un dovleac pe-un pepene, ùn copil pe-un ciur de mălai, ca'n poveste... căci îmi închipui că vei fi auzit şi dumneata, — răsună glasul lui a batjocură, — că pe vremurile acelea comerţul de oameni era in floare... O femee tinără şi frumuşică costa cinci iepe sirepe... dar despre asta în ora vii... vreau să zic altă dată, — închee el brusc cursul, gindind cu mulţumire ce domeniu vast se deschide dinainte-i, abordind pasajul sclavilor.

Ai material... să tot brodezi din el cinci-şase prelegeri, pentru acest grefier iscoditor pe care ignoranţa nu pare să-l umilească, la fel cu acei indivizi cărora nu le e ruşine de propria sărăcie.

— Bună seara, domnule grefier, — făcu zorit Mihnea Băiaşu, indreptindu-se spre casă.

Dar domnul Botoran, literalmente fascinat, se urni după dinsul, ca o remorcă, cu ochii plini de luciul nesăţios al mulţumirii.

— Minunate lucruri se cuprind în cărţi. Ori cum aţi spus că se numea vinzarea aceia la... pe vremea lui Traian, cind...

Noroc că din prag tocmai intervenea doamna Botoran, care, după ce aruncă in treacăt un zimbet de aleasă politeţe tinărului student, se încruntă spre domnul Botoran.

— Dar nu mai vii la masă, domnule?... Lasă pe domnul... Dinsul are de cetit... Dinsul e tinăr... are alte *aspiraţii.*

Şi intorcindu-se din nou spre Băiaşu, care tocmai se apropiase, îi făcu loc, părind a cere scuze pentru un bărbat aşa de vorbăreţ:

— Aşa e el... Ştiţi... Cred că nu v'a plictisit prea mult...

Gib I. Mihăescu

Generația nouă în lirica germană

Dacă generația poeților expresioniști aparține acelora care în preziua războiului mondial începuseră să facă primii pași în literatură, generația nouă de azi și-a petrecut adolescența în mijlocul marelui războiu. De pe băncile școlii băeții aceștia, nemîncați și neurastenizați, au fost smulși spre a fi trimiși pentru scurt timp într'o tabără de instrucție, iar de acolo în măcelul sîrmelor ghimbate și al tranșeelor umede. Mulți au rămas pe pămîntul Franței, victime ale nebuniei universale. Mulți s'au întors în Germania bîntuită de revoluție și sărăcie, aducînd cu ei un suflet îmbătrînit înainte de vreme, în care se cuibărise scepticismul și cinismul.

Expresioniștii au protestat cu violență contra războiului și a materialismului care l-a provocat. Poezia lor a fost un strigăt de chemare a noii umanități. Ei cereau o etică nouă, fiindcă o vedeau prăbușindu-se pe cea veche. Torturați de realitatea războiului și a descompunerii sociale, expresioniștii au negat realitatea, lăsînd să triumfe asupra ei spiritul. Căutînd sensul primar al lucrurilor, ei au încercat să pătrundă dincolo de realitatea imediată.

Cultul bunătății pînă la extazul înaintea mizeriei și nimicniciei umane, viziunea profetică a lumii și strigătul liric ca expresie a excesului de simțire extactică ce covîrșește pe poet, sînt elementele caracteristice ale expresionismului. Evident că stilul poetic izvorît dintr'o astfel de inspirație și atitudine nu poate fi unitar și armonic, și acolo unde el nu e strigăt și exclamare extatică, e notație lirică, scurtă redare sintetică a unei viziuni.

Expresionismul liric a fost de scurtă durată. Unii dintre creatorii lui au murit înainte de vreme, alții au evoluat la o poezie mai potolită și mai aproape de realitate.

Hans Naumann spune cu drept cuvînt în „Die deutsche Dichtung der Gegenwart", că expresionismul trăește mai departe în noul curent literar denumit „Neue Sachlichkeit",

pe care noi nu l-am putea reda mai bine în romînește decît prin „Noua Realitate". Nu este vorba deci, aci, de lichidarea bruscă a unui curent sau stil literar, ci numai de dizolvarea lui. Și lucrul acesta era dealtfel firesc. Generația tinerilor poeți de azi, născuți între 1900 și 1905, au sufletește puncte comune cu expresionismul. Mai întîiu, și pentru dînșii războiul a fost o mare zguduire morală, năruitoare de idoli. Și pentru dînșii războiul a însemnat anularea culturii și civilizației, prin rezultatele tehnice ale civilizației însăși.

Dar dacă expresioniștii au căutat o nouă etică și, îndărătul convenționalului, pe noul om, poeții ultimei generații s'au silit să descopere o nouă realitate creată de războiu. Pe urmă dacă expresioniștii au încercat să reacționeze împotriva convenționalului și a civilizației distrugătoare de spirit, noii realiști n'au avut decît un gest de compătimire și un surîs sarcastic pentru tot ceiace ochii îmbătrîniți înainte de vreme descopereau în aspectele variate ale vieții de fiecare zi. Nu o viziune dincolo de realitate e chipul lor de a privi viața, ci o totală și deplină desromantizare a realității, care e prin însăși esența ei adevărată și care oferă spiritului uman inepuizabile priveliști și nesfîrșite terenuri virgine inexplorate.

E în această atitudine o reîntoarcere la naturalism, cum remarcă Paul Fechter în cărticica sa recentă „Deutsche Dichtung der Gegenwart". Fechter scrie următoarele despre tinerii poeți de astăzi: „Ei au devenit naturaliști cu un fanatism, pe care nu-l intimida nimic, pe lîngă care vechiul naturalism, așa zisele vulgarități ale lui Zola și ale tînărului Hauptmann fac impresia unor lucruri blînde și inocente".

Toți acești tineri caută în literatura lor redarea adevăratei realități. Nu însă cu atitudini de frondă ca expresioniștii, ci cu sarcasmul cinic și sceptic pe care-l dă descoperirea acestei realități reale, văzută prin lentila mult mărită a observatorului. Ceiace deosebește însfîrșit această ultimă generație de poeți de cea premergătoare a expresioniștilor, este incapacitatea ei de a simți puternic și intens. Dacă expresioniștii erau cuprinși de revoltă sau de pasiune frenetică, noii realiști sînt aproape incapabili de orice sentiment. Ei au lichidat cu desăvîrșire, dizolvînd în cinismul lor prematur, acel sentimentalism germanic care a stăpînit poezia germană veacuri întregi. Ei n'au decît senzații, iar poezia lor nu e decît o notație, uneori grotescă, a acestor senzații, pe care le culeg din realitatea cea mai prozaică și cea mai puțin adaptabilă unei poezii lirice, din care n'au lipsit niciodată pînă acum elementele de infiltrație romantică.

Tot ce era pînă acum tezaur inepuizabil pînă la cel mai banal convențional, e acum obiect de ironie și de strîmbătură. Noii realiști au înlăturat sentimentalismul din felul lor de a simți viața, pentru a-l înlocui cu un sarcasm cinic și di-

solvant, care descompune în detalii grotești motivele tradiționale ale liricei. Vechile categorii romantice ale poeziei lirice: luna, privighetoarea, parcul înflorit, lacul, banca îndrăgostiților, sînt lucruri uzate și cu totul neinteresante pentru acești poeți, care sînt mai sensibili înaintea unui bar cufundat în fum de tutun, sau în atmosfera îmbîcsită a unui bordel, decît într'o împrejurare sentimentală, sau decît în vraja de lună a unei grădini primăvaratece.

Epuizați sufletește înaintea de a fi trăit, lipsiți de tinerețe și elan, ei vor gusta plăcerea perversă a blazatului care găsește în bizareriile realității singurul mijloc de a-și trezi simțurile și spiritul din toropeala unei zădarnice oboseli.

Cu toate acestea multe elemente expresioniste trăesc, cum e și firesc, în această nouă atitudine și în acest nou stil literar. Ce-a dispărut și ce s'a păstrat din elementele caracteristice ale expresionismului? Naumann spune că au dispărut „mișcarea barocă, cultul extatic al bunătății, pateticul înfrățirii și suferința excesivă și abstractă a spiritului". Nu mai e nimic revoluționar, de frondă sau de negație în atitudinea acestor poeți, care nu strigă și nu blestemă.

Ei nu dărîmă idoli, ei nu fac proces conținutului poetic, nu sfarmă ritmul și nu schilodesc sintaxa, decît doar acolo unde tendința de sinteză a expresiei îi silește. Rupînd cu ceiace expresionismul a avut anarhic și dizolvant, generația nouă a păstrat totuși dela dînsul elementele constructive, adică, după cum remarcă foarte just Naumann, „îngrijirea absolută a cuvîntului, economia verbală, tendința spre adevăr și sinceritate, onestitatea față de lume, voința de a nu se mai înșela pe sine, hotărîrea de a stăpîni lucrurile prin stilizare, așa cum ele sînt în sîmbure, și recunoașterea frumuseții formale în simplicitate".

La aceste elemente împrumutate expresionismului, trebue să mai adăugăm pentru unii dintre acești poeți tineri și multe motive și caractere luate de la neoromantici, ca de pildă misticismul religios moștenit de la R. M. Rilke și tipizarea mitologică și pasiunea pentru forma marmoreană primite dela Stefan George. Naumann are desigur dreptate cînd spune că din punct de vedere verbal „lirica aceasta nouă e o sinteză a amîndoror epocelor" și că generația aceasta a aruncat mănușa celei premergătoare.

Drumul pe care-l face lirica nouă dela expresionism la poezia care corespunde formulei „noua realitate" trece prin poezia grotescă a lui *Martin Kessel*, sau a lui *Ioachim Ringelnatz*. Acesta din urmă atacă fie umoristic, fie cu seriozitate toate temele realității, creînd o poezie de bar și de „Tingeltangel", care face trăsătura de unire între cîntecele de cabaret ale lui Wedekind, și între cronicele rimate ale lui *Erich Kästner*, cel mai reprezentativ dintre poeții acestei generații,

prea de timpuriu sfîrșită și îmbătrînită. Nici unul dintre poeții contemporani însă nu se situează cu mai multă autoritate între cele două generații ca elegiacul și amarul cîntăreț al singurătății, *Iakob Haringer*.

In plin expresionism, Haringer apare pe neașteptate cu o culegere de poezii, care, cu toate defectele ei, îl impune pe primul plan. Haringer e un izolat, un singuratec, un poet lateral și inadaptabil. El oglindește însă, poate tocmai deaceia, spiritul vremii mai bine decît alții. Neaparținînd nici unui clan literar, poezia sa nu are nimic care să trădeze influența unei anumite concepții literare.

Ce are Haringer comun cu expresioniștii? Cultul cuvîntului tipic și violent, expresia sintetică și sintaxa frîntă, iar sufletește acea desnădejde pe care năruirile sociale de după războiu au provocat-o, mai ales, în sufletul Germanilor. El însă nu e un revoltat ca expresioniștii, e un resemnat și un melancolic, un amărît și un desgustat. De aceia Haringer nu caută dincolo de realitate, ci se complace în poezia lîncedă și obosită a actualității celei mai sterpe și inutile.

Prin aceasta însă el se apropie de acea „nouă realitate" pe care alții mai tineri decît dînsul vor cultiva-o cu mai multă convingere și libertate.

Iată de pildă la ce detalii de realitate se oprește Haringer:

Du schlossest den Laden, dein Prinzipal sagte dir gute Nacht,
Wir standen dann bang vor dem Schauladen und wünschten uns Geld wie Heu.
Du kauftest Wurst und Brot, und wir haben alle Welt ausgelacht. [1]

Poetizarea prozaicului, sau, mai bine zis, străbaterea lirică și subiectivarea realității celei mai vulgare și artificiale sînt elementele caracteristice poeziei lui Haringer și a acelei noi concepții literare numite „noua realitate".

Cînd se adresează lui Dumnezeu, de pildă, poetul nu-i vorbește cu evlavie și gingășie, ca Rilke, ci îl mustră astfel:

Gott! Nie hast du mich
Zum Café eingeladen. [2]

Despre sine spune că „e cel din urmă musafir matinal al

[1] Tu ai închis prăvălia, patronul îți spuse noapte bună.
Noi am rămas apoi neliniștiți înaintea vitrinei și doream bani mulți ca finul.
Tu ai cumpărat cîrnați și pîne și ne-am bătut joc de toată lumea.

[2] Doamne! Niciodată tu nu m'ai invitat la cafea.

tirfei obosite", fiindcă viața lui e anostă și săracă, fără primăvară și fără iubire, căci:

Mir mussen alle Stern, alle Frühlinge verderben
Manchmal darf ich noch zu einer Hure gehn. [3]

De aceia el se simte aproape de toți cei care putrezesc într'o viață mediocră, fără bucurii și fără nădejdi. De aceia pentru dînsul banul e un lucru poetic, fiindcă neavindu-l, îl dorește și-l iubește ca pe o femee.

Mein letztes Geld, ich lieb dich wie ein Mädchen. [4]

De aceia sărăcia îl obsedează și-l urmărește ca o fantomă, sau ca o furie antică, de care nu poate scăpa:

O, Armut, Armut : ärgste Todsünd, ach!
Schwärzer wie Pest und Mord, du Rettungslos ! [5]

Trăind în cea mai adîncă mediocritate, el nu va avea înrudire sufletească decît cu ființele desmoștenite de soartă, cu oamenii banali de fiecare zi, cu lumea fără bucurii și fără strălucire a micii burghezii. Și astfel va scrie versuri înduioșate ca acestea :

Was weisst du von den Einsamkeiten des geringsten Kommis,
Von der meertiefen Sehnsucht der kleinen Kindermagd?
Du hast noch Abendsuppe — ach, es gibt noch schwärzere Zuchthäuser.
Es gibt Menschen, die litten viel, viel mehr wie du,
Und sie haben sich auch nicht gleich vergiftet, erschossen. [6]

De altfel poetul nu e sensibil numai la aceste tristeți domestice. Uneori desnădejdea și desgustul de viață îl covîrșesc, încît pînă și narcoticul visului nu-l poate face să uite viața pe care o duce.

Meine Träume sind so hässlich, wie mein Leben war. [7]

---

[3] Toate stelele și toate primăverile mi se spulberă —
Uneori pot să mă mai duc la o tirfă.

[4] Te iubesc ultimul meu ban, ca pe-o fată.

[5] O, sărăcie, sărăcie : cel mai rău păcat de moarte, ah !
Mai negru decît ciuma și crima, tu cel fără de scăpare.

[6] Ce știi tu de singurătățile celui mai neinsemnat dintre comiși,
De dorul adînc ca marea a micei dădace ?
Tu mai ai supă de seară — ah, sînt închisori și mai negre.
Sînt oameni care au suferit mult, mult mai mult decît tine,
Și ei nu s'au otrăvit îndată, nu s'au împușcat.

[7] Visurile mele sînt așa de urîte, cum mi-a fost viața

Amărăciune, desnădejde, desgust, nimicnicie, iată fondul poziei lui Haringer, pentru care clipele de echilibru sufletesc sînt rare și pentru care poezia e spovedania unei nesfîrșite neurastenii. Viața pentru el e o „casă mortuară" în care nu strălucește nici o lumină și'n care, „nu intră căldura lui Iunie", iar lumea e un bîlciu în care domnesc moartea, nebunia, sifilisul și onania. Nu e nici o mirare că, la un poet atît de robit realității celei mai brutale, cuvinte ca „Hur" (tîrfă) „Hurenhauss" (bordel), „Onaniren (a se masturba) etc., se întîlnesc atît de des, și că spre a le scoate și mai tare în relief ele sînt puse alături de imaginile cele mai pure și de expresiile cele mai poetice. Dealtfel unul din mijloacele și procedeele stilistice caracteristice ale lui Haringer, e tocmai contrastul între prozaic și poetic, alăturarea desechilibrată și disonantă de brutalitate realistă și de fantezie romantică.

Totuși poetul nu e lipsit de anumite note sentimentale și unele poezii au o delicatețǎ de simțire puțin obișnuită la un liric stăpînit de disonanțe lăuntrice ca Haringer. Redau în întregime poezia: „Mi se pare că e încă un vis", al cărei stil este lipsit de orice prozaisme și asperități.

Da war ich noch ein Knabe, dumm und traurig,
Da spieltest, fremde Frau, du schon dies Lied,
Der Sehnsucht Efeu rankt zerbrochner Mauer,
Vergissmeinnicht glühn armes Herze müd.
Wie oft hab ich dies süsse Lied gepfiffen,
Wie summt es leise durch mein Leben mit,
Wie Hände, die verliebten Hoffnungsschiffen,
Noch winken, dass die Heimat zärtlich blüht.
Die Menschen sprachen: du seist schön un schlecht!
Da glucksen wieder deine Abendbäche,
Da winkt dein Trauern an mein gottlos Bett.
Und heute weiss ich, was dein Lied verbrochen,
Und leise schluchz ich's im Dezemberschnee —
Die Toten still mir letzte Schwermut pochen,
Nie tat dein Lied so bitter und so weh. [8]

---

[8] Pe cînd eram încă un băiat prost și trist,
Tu cîntai, femeie străină, acest cântec.
Dorul :ederei se urcă pe ziduri sparte,
Număuita ard în biete inimi obosite.
Cât de des am fluerat acest cîntec dulce,
Cum zumzăe el dealungul vieței mele,
Ca mîni care fac încă semn îndrăgostitelor corăbii cu speranțe
De înflorește gingaș pămîntul natal.
Oamenii au spus că tu ești frumoasă și rea !
Iarăși plescăie pîraiele tale de sară,

In poeziile propriu-zis elegiace, scrise în ton minor, în acele versuri melancolice, în care dorul său chiamă o „fericire mică", sau iubita care l-a părăsit în singurătatea sărăciei sale, poetul reuşeşte să închege cîteva unice mărgăritare poetice.

Traducerile sale din Ronsard şi Villon lămuresc afinităţile sale literare cu aceşti doi poeţi şi indică limpede linia evoluţiei sale lirice, care la un capăt atinge realitatea cea mai aspră, iar la altul sentimentalismul şi duioşia cea mai discretă.

Luată în general, lirica lui Haringer este obositoare şi inegală, prin antagonismul uneori voit între detaliul banal al realităţii şi imaginile pure pe care le rodeşte fantazia. Alături de cel mai limpede vers, întîlnim la Haringer versuri nebuloase, purtătoare de sumbre simboluri, ca de pildă:

> *Und Vöglein trillen wieder grüne Zeit,*
> *Die Mägde pflücken süsse Sommerbeeren,*
> *Die Kinder singen rote Ewigkeit.* [9]

cărora le urmează apoi acest elan liric :

> *Wo sind die Stunden, die mir Schwestern waren?*
> *Wo ist dein Mund, der einst mein Märchen war?* [10]

Haringer este atît de robit de sonorităţile verbale şi de jocurile de culori ale imaginilor vizuale, încît utilizează asociaţiile de senzaţii auditive şi visuale pînă la cea mai nestînjenită beţie de cuvinte, de sunete şi de culori, fără nici o necesitate logică şi fără nici o legătură alta între ele, decît bunul plac al obsesiei verbale. Abuzul de metafore şi de imagini colorate, ca şi cuvintele pe care le creează sau utilizează arbitrar, dau acestei poezii o structură anarhică şi bizară, care o fac greu comestibilă pentru cei obişnuiţi cu simplele lieduri lirice. Afară de aceasta, ceiace face poezia lui Haringer să fie obscură şi greu de înţeles e sintaxa chinuită a expresioniştilor. Nu odată întîlnim la el confuzii stilistice ca acestea: „Eine Frau errötet silbern" (O femeie se înroşeşte argintiu), „Mädchendüfte Juni wildern" (Miresme de femei

---

> Tristeţea ta clipeşte la patul meu fără Dumnezeu.
> Şi astăzi ştiu răul ce mi l-a făcut cîntecul tău,
> Şi suspin încet în zăpada de Decembrie —
> Morţii îmi ciocănesc liniştit ultima dorinţă,
> Niciodată n'a durut atît de amar cîntecul tău.

[9] Păsărelele ciripesc iarăşi vreme verde,
Fetele culeg fructe dulci de vară,
Copiii cîntă veşnicie roşie.

[10] Unde-s orele care-mi erau surori?
Unde-i gura ta ce mi-a fost cîndva o poveste?

sălbătăcesc Iunie), etc. În această privinţă Haringer e un adevărat maniac, iar ca rezultat pentru poezia germană, un revoluţionar al vocabularului şi al stilului. Poate dacă Haringer nu ar fi atît de puternic dominat de anarhia verbală, lirica sa s'ar fi putut închide în tipare mai precise şi mai plastice.

* * *

Haringer este, după cum se vede, în lirica nouă germană o punte de trecere de la expresionism la „Noua realitate", aparţinînd însă în bună parte prin fond şi prin procedee acesteia din urmă. Cu toate acestea el nu are nici o legătură cu noua generaţie de poeţi, care, împrăştiaţi pe întreg cuprinsul Germaniei, debutanţi fără pretenţie sau debutanţi timizi, nu pot fi priviţi deocamdată decît laolaltă, nici unul dintre ei, afară doar de Erich Kästner, nereprezentînd o personalitate creatoare proeminentă.

Sînt cu toţii poeţi de antologie şi, strînşi în mănunchiu, se întregesc unii pe alţii. Nici unul nu e un solist remarcabil, toţi laolaltă oferă un cor liric original şi interesant. Poate de aceia doi tineri scriitori, aparţinînd aceleiaşi generaţii, au socotit că stringerea într'o antologie a tuturor acestor anonimi pentru marele public, ar putea oferi o icoană multicoloră a dispreţuitelor manifestări lirice pe care o generaţie vitregă le cultivă totuşi în ciuda indiferenţei contemporane faţă de un gen poetic căzut în desuetudine. Această antologie a apărut în două volume, unul în 1927, iar altul în 1929, cu titlul „*Anthologie jüngster Lyrik*" şi sub îngrijirea lui Willi R. Fehse şi Klaus Mann, primul poet liric, al doilea, afară de calitatea de fiu al lui Heinrich Mann, mai are şi darul de a fi un tînăr prozator în plină ascensiune. *

Prefaţa primului volum aparţine lui Stefan Zweig. Acesta face o serie de constatări explicative, care merită a fi relevate. Zweig recunoaşte dela început că „niciodată un tineret liric în Germania n'a întîlnit mai multă muţenie şi o mai respingătoare indiferenţă ca cel actual". Zweig vede două cauze ale acestei înfrîngeri pe care o trăeşte lirica germană de azi. Prima trebue căutată în desinteresul general pentru acest gen de poezie, în imposibilitatea pentru un poet liric de a deveni dintr'o dată celebru, ca odinioară un Rilke şi un Hofmannsthal, poeţi consacraţi şi populari printr'un singur volum de versuri, şi în dispariţia mediului prielnic unor astfel de produse literare, mediu creat de reviste literare, cenacle poetice şi de un tineret pasionat pentru poezie. De a-

---

* Antologia apărută în editura Reclam din Leipzig în 1928 subt titlul „*Junge Deutsche Lyrik*" este cu totul necompletă şi deci inutilizabilă pentru un cercetător literar.

ceia nu e nici o mirare că „expresia lirică a devenit — cum spune Zweig — un fel de „esperanto". A doua cauză trebue căutată în însăşi structura sufletească a generaţiei tinere. Tineretul de azi nu e sentimental. E mai realist şi mai pregătit pentru viaţă decît cel de altădată. Pasionat pentru sporturi, energic, obiectiv, şi, cum remarcă foarte just Zweig, cu o pubertate scurtă, tineretul acesta nu cunoaşte aproape deloc elanurile lirice ale altor generaţii din trecut.

Klaus Mann în epilog caută să scoată în relief cîteva trăsături caracteristice ale noii lirice germane şi remarcă întîi o lipsă de unitate stilistică, precum şi o lipsă de precizie în atitudine şi concepţie. Pe această generaţie, spune Klaus Mann, o leagă doar zăpăceala (die Werwirrtheit) şi confuzia.

Al doilea volum al antologiei, prefaţat de data aceasta de scriitorul Rudolf Binding, volum care după spusele editorului cuprinde o sută de poezii alese din şapte mii, aduce mai multă adîncime decît primul şi, în ce priveşte tendinţele şi stilul, mai multă independenţă.

Aici reprezentanţii noului realism îşi găsesc un loc de frunte. Acea discretă subiectivare a detaliului domestic şi pasiunea pentru cuvîntul autentic şi expresia unică şi sintetică sînt caracterele noilor poeţi lirici, tineri obosiţi de viaţă înainte de a o trăi şi cinici dintr'un prea timpuriu contact cu brutalitatea actualităţii.

Unii dintre poeţii cuprinşi în aceste două volume au foarte multe afinităţi cu neoromanticii care au dominat literatura germană înainte de expresionism. Mistica lui Rilke, melancolia stranie a lui Hofmannsthal şi goana după mit şi forma poetică desăvîrşită a lui George au regăsit în tinerii ce n'au împlinit încă trei zeci de ani, emuli înţelegători şi pioşi. Generaţia aceasta nu este o generaţie unitară în ce priveşte fondul şi stilul poeziei pe care o creează. Şi e natural să fie aşa. Intr'o epocă de transiţie, şi literatura trebue să fie o literatură de transiţie, avînd legături cu trecutul şi întinzînd braţele spre un viitor încă nelămurit.

Ceiace trebue remarcat în primul rînd este ceiace numeşte critica germană „învingerea expresionismului" şi revenirea pentru mulţi dintre aceşti tineri poeţi la mistica lui Rilke şi la neoromantismul stăpînit de o formă marmoreană al lui Hofmannsthal şi George. Printre aceştia trebue să amintesc pe *Wolf Bierote*, în poezia căruia răsună ceva din religiozitatea lui Rilke şi care întrebuinţează cu predilecţie forma terţinelor, şi pe *Willi R. Fehse*, care scrie într'o limbă bogată şi multicoloră terţine care amintesc pe Hofmannsthal. Un vers ca:

Das Meer hat grosse Augen wie eind Kind [11]

[11] Marea are ochi mari ca un copil.

este parcă varianta cunoscutelor versuri din terţinele lui Hofmannsthal. Reminiscenţe din Rilke întîlnim mai ales în poeziile lui *Martin Rasche*, *Erika Mitterer* şi *Fritz Dietrich*. Melodii vechi, motive de mult uzate şi reminiscenţe ritmice goetheene întîlnim la poeţi minori ca *Jürgen Eggebrecht*, *Wolfgang Helmert* şi *W. H. Maass*.

Alături de aceşti poeţi neoromantici, găsim în antologia aceasta o serie de poeţi, în a căror poezie se împreună în chip stîngaciu sentimentalismul obişnuit al liricei epigonice cu violenţele unei viziuni realiste şi ale unui stil concret pînă la vulgaritate.

Un caz tipic în această privinţă este al lui *Karl Ludwig Skutsch*, la care ritmurile obişnuite şi sentimentele banale alternează cu viziuni moderne realiste, cuprinse în ritmuri libere şi în expresii violente.

Pe acelaşi drum merge *Martha Saalfeld*, care alături de chemări mistice către Dumnezeu, care amintesc pe Rilke, are versuri cu privelişti obiective, în care cîntă şi străbate de lirism tramvaele, tehnica modernă şi acele cartiere mărginaşe, în care s'a cuibărit mizeria. La alţii dintre aceşti poeţi de tranziţie între două stiluri, caracteristica este deslînarea versului şi o uşoară anarhie verbală, care, la o poetă ca *Paula Ludwig*, sînt datorite unei puternice sensibilităţi bărbăteşti, iar la un poet ca *Georg Seidler*, sînt rezultatul descrierilor obiective şi al lipsei de spontaneitate, care îl face să vadă viaţa fragmentar, dar care nu-l împiedecă să deslănţuie în versurile sale o puternică energie ce se disolvă în psalmii şi imnurile sale lirice.

Cel de al treilea grup de poeţi, care e şi cel mai numeros, e acela care are multe puncte comune cu expresioniştii şi care cîntă „noua realitate" descoperită în materialul poetic al expresioniştilor. Pentru aceşti poeţi, cum spune unul din ei, *Hans Vogts*, „omul nu este poezie", iar viaţa este o sumbră colecţie de realităţi tragice şi vulgare.

Erich Günther, socoteşte că „e suficient să fii un animal", fiindcă altfel ne înecăm în ploaia umanităţii. De aceia, şi viaţa apare băeţilor acestora îmbătrîniţi înainte de vreme numai prin înfăţişarea ei animalică, iar realitatea reală, ca să întrebuinţez un termen preferat de scriitorii aceştia, se reduce la sexualitate, la mediocra viaţă domestică şi la moartea creatoare de descompunere. Un *W. E. Süskind*, cunoscut şi aproape celebru prin romanul său „Tinereţe", în care generaţia nouă este prinsă într'o vie şi dureroasă frescă epică, cîntă în ritmuri libere tragicul oraşelor şi face din natura moartă: case, felinare, străzi sau tramvae, motive de sensibilitate lirică. *Herman August Weber*, de pildă, cîntă prostituatele la fel cu expresioniştii, iar librarul-poet *Georg Zemke* suferă de obsesia cancerului, a descompunerii şi a morţii.

Poezia „Moartea timpurie" e în această privință caracteristică și ea oglindește anarhia sufletească a acestei generații de neurastenici.

Schon gleiten Türen überall und Kranke sterben,
Das Elend stürzt aus den Asylen wie ein Strom,
unde da sind Dolche, die noch heute morden werden.
Die Frommen aber pilgern schweigend in den Dom.

și mai departe :

Darum erkenne, Weib, aus brandenden Gefühlen
dass Sterben immer unsere tiefste Zuflucht ist.
Ichbin bereit und nah dein Herz zu kühlen
bis du die Qualen deiner schwersten Nacht vergisst. [12]

„Noua realitate" își face drum în poezia urbană a lui *Friedrich v. Zollikofen*, care cîntă Berlinul și viața orășenească, și în lirica avîntată și în viziunile cu repezi prefaceri de film și cu enumerație exagerată de substantive concrete, ca într'un registru de proprietate, a lui *Hans Zucker*. Cîțiva dintre poeții care aparțin acestei noi atitudini literare se ridică prin însușirile lor mult deasupra poeților minori, neisprăviți în desvoltarea lor, sau abia pe cale de a-și dibui adevăratul lor stil. Voi numi în primul rînd pe *Georg Dobo*, originar din Banat, în vîrstă de douăzeci și trei de ani, al cărui debut vestește un talent liric dintre cele mai puternice și mai originale. Toată lirica sa este o însuflețită subiectivare a realității imediate. Versul său are elan, iar poezia sa se închiagă în realizări sonore și plastice. Poetul are conștiința tragică a falsificării vieții prin civilizație și tehnică.

Wir werden nur in den Hotels noch leben
Und saugen ein der Metrobahnen Luft.
Fern ist von uns gewichen Traubenduft,
Man trinkt den Wein aus lauter fremden Reben. [13]

[12] Și iată uși se mișcă pretutindeni și mor bolnavi,
Mizeria isbucnește din aziluri ca un fluviu
Și sînt pumnale care încă astăzi vor ucide.
Însă cuvioșii peregrinează tăcuți în catedrală.
După aceasta recunoaște, femeie, din simțiri arzătoare
Că moartea este totdeauna cel mai adînc refugiu.
Eu sînt pregătit să-ți răcoresc inima
Pînă ce vei uita chinurile nopții tale celei mai grele.

[13] Noi vom mai trăi numai în hoteluri
Și vom respira aerul metropolitanului.
S'a depărtat de noi parfumul strugurilor.
Vinul îl bem numai din viță străină.

Poetul simte obsesia civilizației în care totul este creat chimic și tehnic.

Denn unser Blut ist nicht mehr Blut; Benzin
Das kann es sein und Naptha und Essenzen,
Und dass wir die Natur in Parken schwänzen
Und auch der Fluss hat nur mehr Schiffahrtssinn. [14]

La acest protest împotriva civilizației se adaugă apoi înduioșarea pentru tot ce este mizerie și descompunere omenească, duioșie care în poezia *„Polilog parisian"* găsește accente de o rară delicatețe, care anulează notațiile realiste.

La *Ossip Kallenter*, viziunea obiectivă a realității devine o tragică obsesie care-l stăpînește pe poet și căreia el nu i se poate împotrivi. El se întreabă cu desnădejde dacă în lume „nu sînt decît copaci, munți, animale, automobile și cosciuge, și dacă nimic nu se schimbă decît ora și locul". Viața are pentru dînsul o nesfîrșită monotonie domestică și tot ce-a fost cîndva pretext de poezie este pentru Kallenter desbrăcat de mister și farmec. Dacă subiectivează viața de toate zilele și ultimul obiect domestic ce-l înconjoară, nu romantizează însă niciodată nimic, nu falsifică priveliștile ce-i ies în cale, nici prin fals idealism, nici prin exagerări și epitete poetice. Iată de pildă cîteva versuri, care sînt de fapt închegarea ritmică a unei obișnuite descrieri epice de proză realistă:

Ein Herr, der lang in seinem Haus gesessen
Und eines Tages durch den Garten geht,
Ist wirklich ganz erstaunt, dass unterdessen
Die Blumen welkten in dem Blumenbeet. [15]

Și iată enumerația de substantive concrete, care se perindă obiectiv și fără podoabe ca o înlănțuire de priveliști cinematografice :

Von Bergen, Bächen, dunklen Tannenbäumen,
Von Sanatorien, Villen und Hotels

[14] Căci sîngele nostru nu mai e sînge, e benzină
Și naftă și esențe.
Și împărțim natura în parcuri
Și rîul nu are alt sens decît navigația.

[15] Un domn care a stat multă vreme în casa lui
Și într'o zi se plimbă prin grădină,
E într'adevăr foarte mirat, că între timp
S'au ofilit florile în straturile lor.

Ist dies ein Creme, gemixt mit Chipre-Träumen
Roulette-Gewinnen und Moore's evening bells. [16]

Ceiace poeţii excludeau din materialul lor poetic, devine esenţialul, devine unicul pretext de subiectivare lirică.

Alături de Ossip Kallenter trebue numit *Hermann Kesten*, ale cărui titluri de poezii arată profunda sa identificare cu noua atitudine literară a noilor realişti. Titluri ca „Die Lohnfrage" (Problema salariilor), „Die Lichtreklame" (Reclama luminoasă) şi „Dicker Mann, weint" (Om gras plînge) sînt tipice pentru poezia acestui reporter liric. Căci în ultima esenţă poezia aceasta este gazetărie rimată, cronică versificată, reportaj literar, polemică şi pamflet ca la Ringelnatz şi Erich Kästner.

Poesia lui Kesten are totuşi foarte mult lirism, un lirism isvorît din antagonismul ce se naşte din ciocnirea sensibilităţii excesive a poetului cu lumea artificială ce-l înconjoară.

Oh, so verloren sein, oh, so bedrängt.
Nur weil man Seele hat, oh, lohnt das auch? [17]

Oraşele, cu tot ce-a creat tehnica modernă, au ucis natura, iar noua realitate, în mijlocul căreia trăeşte şi simte poetul, e un surogat al celeilalte realităţi, pe care poetul nu o mai vede şi de care se poate lipsi.

Man entbehrt
Die Götter leichter, wenn die tausend Lichter
Von wenigen Dynamos nur genährt
Dem Menschen untertan sind, wie dem Dichter
Die tausend lichten und die tausend dunkeln
Sternhellen Worte. Welch ein neues Leben!
Wenn rings die grossen Bogenlampen funkeln
Und drüber dunkel tausend Sterne schweben! [18]

---

[16] Aceasta e o cremă de munţi, isvoare, brazi întunecoşi,
De sanatorii, vile şi hoteluri
Amestecată cu visuri-chipre,
Cîştig de ruletă şi Moore's evening bells.

[17] Ah, să fii aşa de pierdut, ah, atît de strîmtorat.
Numai fiindcă ai suflet. Dar oare face ?

[18] Suporţi mai uşor
Lipsa zeilor, cînd miile de lumini
Hrănite doar de puţini dinami
Sînt supuse oamenilor ca poeţilor
Miile de cuvinte luminoase şi miile de cuvinte întunecoase
ca stelele. Ce viaţă nouă !
Cînd ard jur împrejur marile lampioane,
Şi deasupra plutesc întunecos mii de stele.

La *Ioachim Ringelnatz* noua realitate a disolvat cu desăvîrşire sentimentalismul. Poetul nu mai simte şi nu sufere de disproporţia dintre natură şi artificialitate. El e un cinic, care cultivă bluful şi pornografia, neluînd nimic în serios. Ceva din atitudinea de frondă a lui Morgenstern şi Wedekind reapare în această poezie voit neserioasă şi glumeaţă.

*

Concludentă pentru atitudinea faţă de viaţă a acestei generaţii şi pentru poezia ei, jumătate protest şi jumătate glumă, este lirica celui mai popular dintre toţi aceşti tineri ieşiţi anesteziaţi sufleteşte din marele războiu, *Erich Kästner*.

Trei volume de poezii cu trei titluri strigătoare şi simbolice, *„Herz auf Talie"* (Inimă pe talie) (1928), *„Lärm im Spiegel"* (Sgomot în oglindă) (1929) şi *„Ein Mann gibt Auskunft"* (Un om dă lămuriri) închee opera de pînă azi a acestui fecund poet.

Kästner este adevăratul copil al războiului, luat din şcoală, aruncat în tranşee şi de acolo reîntors într'o ţară anarhizată de revoluţie, mizerie, prăbuşiri morale şi de prostituţie în toate domeniile. Kästner e tipicul reprezentant al acestei generaţii de sacrificiu şi de moarte, care nu crede în nimic, care nu iubeşte nimic, şi pentru care realitatea apare în formele ei cele mai caricaturale. Poezia „Contigent 1899", care deschide primul său volum de versuri, este confesiunea tragică a victimei marelui războiu, care, luată din clasa de şcoală spre a fi trimisă în măcelul războiului, e amestecată pe urmă în revoluţie, încape pe mîna prostituatelor, devine, fără să-şi dea samă, tată şi termină în mizerie şi înfometare. Kästner protestează împotriva acestei vieţi demente şi fără sens, în care şi-a ucis tinereţea înainte de a o trăi.

Wir haben der Welt in die Schnauze geguckt
Anstatt mit Puppen zu spielen.
Wir haben der Welt auf die Weste gespuckt,
Soweit wir vor Ipern nicht fielen.

Man hat unsere Körper und hat unsern Geist
Ein wenig zu wenig gekräftigt.
Man hat uns zu lange, zu früh und zumeist
In der Weltgeschichte beschäftigt [19]

---

[19] Ne-am uitat lumii în gură
În loc să ne jucăm cu păpuşi.
I-am scuipat lumii pe vestă
Cei cari n'am căzut la Ipres.

Cum să nu fie o astfel de generaţie sceptică, cum să nu vadă ea realitatea în culorile cele mai prozaice şi mai adevărate, cînd bătrîneţea prematură i-a topit cele dintîi elanuri sufleteşti şi cînd anarhia sufletească o lipseşte pînă şi de putinţa de a visa? Şi totuşi Kästner recunoaşte că dezastrul războiului a fost pentru generaţia lui o judecată şi o purificare şi că un război cîştigat ar fi prefăcut Germania într'o „casă de nebuni", în care oamenii pînă şi în somn ar fi luat atitudini militare, „preoţii ar fi purtat epolete", iar „Dumnezeu ar fi fost un general german". Kästner termină poezia cu strofa amară, dar veselă în acelaşi timp:

Dann läge die Vernunft in Ketten
Und stünde stündlich vor Gericht
Und Kriege gäb's wie Operetten,
Wenn wir den Krieg gewonnen hätten —
Zum Glück gewannen wir ihn nicht! [20]

Are însă această nouă generaţie un crez? Incă nu, şi poate că nici nu va reuşi să şi-l găsească. Viitorul nu o interesează, fiindcă trăeşte frenetic în prezent. Tradiţia stă în calea oricărei înoiri şi acopere ferestrele prin care trebue să intre lumina:

Wir wollen wieder mal die Tradition begraben.
Sie sass am Fenster. Sie ward uns zu dick.
Wir wollen endlich unsre eigne Aussicht haben
Und Platz für unsern Blick. [21]

Iar mai departe îşi termină spovedania cu aceste versuri care sînt o autodemascare:

Wir wollen endlich unsre eignen Fehler machen.
Wir sind die Jugend, die an nichts mehr glaubt. [22]

Trupul şi spiritul nostru
A fost prea puţin întărit,
Şi ne-au amestecat în istoria universală
Prea mult, prea curînd şi aproape mereu.

[20] Atunci ar zace 'nţelepciunea 'n lanţuri
Şi ar sta la judecată 'n orice oră
Şi ar fi răsboaie cum sînt operete;
Dac'am fi cîştigat războiul —
Noroc că nu l-am cîştigat.

[21] Vrem iar odată să 'nmormîntăm tradiţia.
Ea şedea la fereastră. Era prea grasă pentru noi.
Vrem să avem însfîrşit priveliştea noastră proprie
Şi loc pentru privirea noastră.

[22] Vrem însfîrşit să facem greşelile noastre proprii.
Sîntem tinereţea care nu crede în nimic.

Prezentul însă e pentru poet un vast caleidoscop, din care desprinde viziunile multicolore ale unei lumi mecanizate, căreia îi lipseşte iubirea, credinţa şi puterea sacrificiului. Astfel el cîntă dactilografele „care ciocănesc maşinile de scris de parcă ar cînta la pian" şi pentru care iubirea e „higienă", iar maternitatea o inutilă realitate. Cîntă cafeneaua îmbîcsită de fum şi de larmă, midineta berlineză care se oferă oricui şi natura artificială eşită din mînile civilizaţiei. Tot astfel elemente noi de inspiraţie sînt pentru poet „mica vînzătoare de bar", flaşneta, dansatoarele din revistele teatrale, milionarii noi, pentru care are accente ameninţătoare, şi chiar descreşterea naşterilor şi odaia de bae în care siesta de după bae este ironic prinsă în versurile:

Man starrt auf seine Zehen,
Als wären es platonische Ideen. [23]

In poezia „Hymmus an die Zeit" (Imn timpului), apare tot desgustul lui Kästner pentru lumea convenţională în care trăeşte şi în care „şira spinăriii e din punct de vedere moral o crimă". Pentru ca să poţi trăi bine într'o astfel de lume, poetul oferă şi reţeta ce trebuie urmată cu stricteţe:

Nämt dreimal täglich eine Frau zum Weib.
Pro Jahr ein Kind. Und Urlaub. Sonst die Pflicht.
Das Leben ist ein sanfter Zeitvertreib.
Spuckt euch vorm Spiegel manchmal ins Gesicht. [24]

Iar concluzia pe care poetul o desprinde din contemplarea unei lumi, în care numai automatele umane pot trăi, e cuprinsă în versurile de o crudă brutalitate de pamflet şi de cinică amărăciune tragică:

Die Welt bleibt rund. Und du bleibst ein Idiot.
Es lohnt sich nicht, die Menschen zu verachten.
Nimm einen Strick. Und schiess dich damit tot. [25]

Faţă de această lume caleidoscopică, în care toate se schimbă cu o repeziciune de automobil, — titlul unei poezii e

---

[23] Iţi pironeşti ochii pe degetele de la picioare,
Ca şi cum ar fi idei platonice.

[24] Luaţi-vă de trei ori pe zi o femeie.
In fiecare an un copil. Şi concediu. Restul datorii.
Viaţa e o blîndă pierdere de timp.
Scuipaţi-vă uneori în oglindă,

[25] Viaţa rămîne rotundă. Şi tu rămîi un idiot.
Nu face să dispreţueşti oamenii.
Ia-ţi o frînghie. Şi omoară-te cu ea.

„Die zeit führt Auto" (Timpul călătoreşte cu automobilul) — care e atitudinea poetului? Afară de desgustul faţă de convenţional şi automatismul trepidant, afară de sarcasmul pamfletarului, care biciueşte din plăcerea de a ride şi a se desfăta, umorul, sarcasmul şi ironia lui Kästner îmbracă deseori accentele şi viziunile unui cinism de o neobişnuită cruzime. E ceva din sarcasmul şi ironia lui Heine în această poezie, în care duioşia este anihilată brusc de o constatare cinică şi dispreţuitoare.

Iată cum glumeşte Kästner pe sama poeţilor:

Wir sind, pfui Teufel! eine üble Sorte.
Die Sehnsucht wird bei uns nach Mass bestellt
Was auch geschieht — wir machen daraus Worte.
Was auch passiert — wir machen es zu Geld. [26]

Iar pe Isus îl compătimeşte c'a murit inutil pentru omenire:

Du hattest sie vergeblich lieb.
Du starbst umsonst. Und alles blieb
Beim alten. [27]

Şi iată o strofă în care contrastul între sensibilitatea adevărată şi între ironie şi grotesc amintesc în totul maniera lui Heine:

Die kleinen Flocken tanzen ein Ballett
Und viele grosse Berge sehen zu.
Dar schneit und schneit! Die Erde liegt zu Bett
Und kaltes Wasser hab' ich auch im Schuh. [28]

Dar această ironie poznaşă, în care e poate şi oarecare poză, o întîlnim nu numai în atitudinea poetului faţă de viaţă, în maniera de a-şi trata în bună parte poeziile, dar şi în multe titluri de poezii ca „Umzug der Klubsessel" (Mutarea

[26] Noi sîntem, ptiu drace! un soiu prost.
Dorinţa e comandată la noi pe măsură.
Orice se 'ntîmplă — noi facem din el cuvinte.
Orice se petrece — noi îl prefacem în bani.

[27] Ai iubit-o în zădar. Ai murit zădarnic
Că a rămas totul ca înainte.

[28] Fulgii mici dansează un balet
Şi mulţi munţi înalţi se uită la el.
Şi ninge, ninge! Pămîntul s'a culcat în pat
Şi am şi apă rece 'n ghiată.

scaunelor de club), „Helden in Pantoffeln" (Eroi în papuci), „Ragoût fin de Siècle" etc. şi chiar în titlurile celor trei volume de versuri.

Uneori cinismul şi sarcasmul lui Kästner capătă accente de pamflet pornografic, ca în versurile evident scandaloase de mai jos:

Sie hatte Angst vor dem Kind.
Manchmal besuchte sie mich noch.
An der Stelle wo andre moralisch sind,
da ist bei ihr ein Loch. [29]

sau ca în versurile de un realism revoltător:

Auch die nobleste Frau die man liebt
Muss mal aufs Klosett. [30]

Totuşi cinismul acesta nu e întotdeauna rece şi cerebral, ci ascunde în el o adîncă tristeţe, multă neurastenie şi oboseală de viaţă, lucruri care dovedesc că Erich Kästner e un sentimental ratat. Căci ce frumoasă, duioasă şi umoristică, în acelaşi timp, e poezia „Chor der Girls" (Corul Girlelor), în care în ritm şi imagini e redată monotonia dansului, devenit rutină, obesesie şi gest automat.

Wir tanzen Tag für Tag im Takt
Das ewig gleiche Beinerlei
Und singen laut und abgehackt
und sehr viel Englisch ist dabei. [31]

Evident că prin predilecţia pe care o are Kästner pentru cele mai prozaice detalii ale vieţii, prin viziunile sale de un realism neîntîlnit încă în poezia lirică, poetul ne apare ca cel mai tipic reprezentant al „nouăi realităţi". Poezia lui Kästner e uneori detaliu de proces verbal versificat, simplă

[29] Îi era frică de un copil.
Uneori mă mai vizita.
In locul unde altele-s morale,
La ea e o gaură.

[30] Şi cea mai nobilă femeie pe care o iubim
Trebuie să meargă la closet.

[31] Zi de zi dansăm în tact
Acelaşi Beinerlei (e un calambur cu cuvîntul *Bein* «picior» şi *einerlei* care înseamnă «tot aceia»)
Şi cîntăm tare şi sfărmat
Amestecind şi foarte multă englezească.

înșiruire de întîmplări și lucruri domestice, ca depildă în versurile :

Mein Kostüm habe ich umfärben lassen. Jetzt ist es marineblau.
Lass dein Zimmer heizen. Wir machen schon lange Feuer
Das Fleisch das kaufe ich jetzt bei unsrer Gemüsefrau,
da ist es zehn Pfennige billiger. Ich finde es trotzdem noch teuer. [32]

sau în versurile culinare de mai jos :

Die Nelken waren sehr schön. Und Bratwurst hatten wird grade.
Weil ich doch hoffte du kämst. Und du doch Bratwurst so liebst. [33]

sau, în fine, această constatare, pe care o face femeia părăsită despre bărbatul iubit:

Bei Licht betrachtet seid ihre alle Schweine.
Was hilft das alles? Ich brauche hundert Mark. [34]

Iar culmea realismului și a pornografiei o întîlnim în poezia „Ragoût fin de Siècle", în care poetul evocă un local de homosexuali, unde perversitatea excesivă a normalizat pe pervertiți.

Hier wurden vor lauter Perversion
Vereinzelte wieder normal.
Und käme Dante in eigner Person
er frässe vor Schreck Veronal. [35]

E natural ca o astfel de concepție relativistă asupra vieții și o trăire atît de intensă a celor mai prozaice elemente de viață să excludă aproape cu totul sentimentalismul, dar mai

[32] Am dat să-mi vopsească costumul. Acum e bleu-marine.
Pune să-ți încălzească odaia. Noi facem foc de mult.
Acum cumpăr carnea la legumăreasă.
La ea e cu zece pfenigi mai ftină. O găs-sc totuși prea scumpă.

[33] Garoafele erau foarte frumoase. Aveam tocmai cîrnați fripți.
Fiindcă nădăjduiam să vii. Și doar îți plac atît cîrnații fripți.

[34] Văzuți la lumină sînteți cu toții porci.
La ce folosesc toate astea ? Imi trebuie o sută de mărci.

[35] Aici de atîta perversitate
Unii au redevenit normali.
Și de-ar veni chiar Dante în persoană
Ar mînca de spaimă veronal.

ales patetismul. Iubirea pentru Kästner se reduce aproape cu totul numai la actul sexual, la inevitabila maternitate și la prostituție. In „Nachtgesang des Kammervirtuosen" (Cîntec de noapte al virtuosului), de pildă, femeea e pentru poet „meine Neunte letzte Symphonie" (Ultima mea simfonie a noua), iar cînd o chiamă, i se adresează ca unui instrument muzical:

Komm wie ein Cello zwischen meine Knie
Und lass mich zart in deine Seiten greifen. [36]

După ce redă cu foarte multă abilitate actul sexual în simboluri muzicale, sfîrșește poezia cu aceste versuri confuze și echivoce :

Oh, deine Klangfigur! Oh, die Akkorde!
Und der Synkopen rythmischer Kontrast!
Nun senkst du deine Lider ohne Worte...
Sag einen Ton, falls du noch Töne hast! [37]

Plăcerea aceasta a poetului de a lua totul în glumă face ca poezia sa să fie deseori parodie, cronică rimată și cançonetă de bar sau de music-hall. Astfel Kästner parodiază pe Goethe în versul „Kennst du das Land wo die Kanonen blühen" și pe expresioniști în poezia „Der Mensch ist gut" (Omul e bun), al căror umanitarism e caracterizat în cuvinte de crudă ironie:

In Lesebüchern schmeckt das wie Kompott [38]

De altfel poeziile sale umoristice și cronicile sale rimate sînt de o claritate neobișnuită, evitînd umplutura, excesul de imagini și lipsa de precizie a expresioniștilor. Totul e îmbrăcat într'un stil direct, limpede ca sticla, ascuțit ca un pumnal.

Și totuși nu totdeauna poezia e pentru Kästner mijloc de glumă, jucărie umoristică, pretext pentru pamflet și satiră. Sensibilitatea poetului adevărat, care iubește imaginea plastică și muzica versului, străbate totuși prin caleidoscopul acesta bizar și multicolor.

[36] Ca un violoncel vino între picioarele mele
Și lasă-mă să te cuprind blînd de șolduri.

[37] Ah, figura ta sonoră! Ah, cordurile!
Și contrastul ritmic al sincopelor!
Acum îți pleci fără cuvinte genele...
Mai spune un sunet, dacă mai ai sunete!

[38] In cărțile de școală aceasta are gust de compot.

Intilnim astfel strofe pline de melancolie și invăluite in poezie ca :

Gegen Abend musste sie dann reisen.
Und sie winkten. Doch sie winkten nur.
Denn die Herzen lagen auf den Gleisen
Über die der Zug ins Allgäu fuhr. [39]

sau imagini care parcă ar aminti pe un Hofmannsthal, ca :

Und alle Sorgen sind wie Zwerge klein. [40]

Iar cind descrie cartierele mărginașe de lucrători și de fabrici, Kästner prinde într'o strofă concisă și plastică imagini care amintesc pe Werfel sau pe expresioniști:

Die Nacht fällt wie ein grosses altes Tuch
Von Licht durchlöchert, auf die grauen Mauern,
Ein paar Lanternen gehen zu Besuch
Und vor den Kellern sieht man Katzen kauern. [41]

Această poezie a realității absolute, antisentimentală și intrucitva antilirică, sarcastică și cinică, umoristică și rareori duioasă, are totuși pe alocuri străfulgerări de vis și viziuni de admirabilă plastică.

Kästner nu a violat — ca expresioniștii — sintaxa, nu a innoit decit rareori vocabularul și nu a utilizat decit rareori versul liber.

In ce privește forma exterioară, el apare ca un ortodox, utilizind strofa, rima bogată și originală și, in majoritatea cazurilor, versul endecasilab. In formă deci nu e revoluționar și, urmărind evoluția poeziei lui, putem mai curind spune că se observă la el din ce in ce mai multă măsură in expresii, mai puțină brutalitate și pornografie, mai multă discreție in redarea viziunilor sale urbane.

„Noua realitate" cere poeziei conciziune in stil, o conciziune care capătă uneori forma lapidară a epigramei sau a canțonetei.

Erich Kästner, prin relativismul concepției sale de viață, prin realitatea absolută și aproape antipoetică pe care o cuprinde in versurile sale, prin sarcasmul, umorul și verva sa drăcească, scrie o pagină nouă și inedită in lirica germană, putind fi socotit ca unul dintre cei mai tipici reprezentanți ai acestei poezii fără suspine și fără sentimentalism convențional.

[39] Ea trebui spre seară să călătorească.
Ei își făcură semn. Dar își făcură numai semn.
Căci inimile zăceau pe linia ferată
Peste care trenul trecu in nesfirșit.

[40] Și toate grijile sint mici ca piticii.

[41] Noaptea cade, ca o mare pinză veche
Găurită de lumină, peste zidurile cenușii.
Citeva felinare se duc să facă vizite,
Și lingă pivnițe se văd pisici ghemuindu-se.

* * *

Urmărind pe liricii germani ai ultimei generații, am desprinde două drumuri pe care aceștia pășesc. Unul duce spre eliberarea totală din anarhia expresionistă, spre o evadare din brutalitățile realității și la o reintoarcere la elementele poetice normale ale oricărei poezii lirice.

Aceasta e calea poeților minori, care amestecă in inspirația lor anemică reminiscențe din Rilke și Hofmannsthal și au ca suprem ideal forma strălucită și condensată a poeziilor lui Stefan George. Drumul acesta e drum de epigoni și el nu duce la nici o cetate fermecată. Cel de al doilea e drumul către realitatea absolută, pe care călătoresc cinici și blazați, adevărații reprezentanți ai unei generații fără tinerețe și fără entuziasm. Ochii lor treji privesc fără mirare și fără revoltă viziunile unei realități, in care totul este automatizat. Sensibilitatea lor vibrează inaintea vieții de toate zilele care ia proporții ireale și fantasmagorice. Iar viața lor subiectivă este cu desăvirșire inexistentă. Peste toate acestea, ei aruncă induioșarea unei bunătăți sceptice și ironia unei spiritualități, pe care nimic pămintesc nu o frînge.

Desigur că lirismul acesta rece e lipsit de elan și patetism, și că prin aceasta el devine cu desăvirșire impersonal, negind însăși calitatea lui esențială care e simțirea. Totuși poezia aceasta domestică și caleidoscopică aduce motive noi de inspirație și incetățenește astfel in lirică o limbă, care se reduce in bună parte la vocabularul de gazetă și de reportaj senzațional.

Cu acest fel de poezie, lirica incetează de a fi poetică și dulceagă, devine prozaică și amară și adoptă in atitudine, motive și stil o serie de elemente domestice și banale, care pînă azi nu se intilneau decit trecător și riscat in canțoneta de cabaret și in parodia literară. Erich Kästner și Ringelnatz sint reprezentanții ei cei mai tipici. In poezia lor „noua realitate" și-a găsit o indrăzneață infăptuire estetică, demarcind un moment critic și indrăzneț din evoluția liricei germane, care in viitor nu se va putea insă opri la viziunile neurastenice ale acestor poeți castrați sufletește.

Ion Sin-Giorgiu

Intregire

Azi-noapte am încercat să mă 'ntregesc
Cu focurile globului ceresc.
Dar teama de-a rămîne tot ce sînt,
A sugrumat în mine orice-avînt,
Şi *azi-noapte n'am putut să schimb nimic*
Din existența mea de mozaic...

Azi-noapte am fost învins —
E adevărat...
Invinsul însă n'a capitulat!...

Şi, cum mi-am pus în gînd să mă 'ntregesc
Intîmplă-se orice s'ar întîmpla,
La noapte —
Cea din urmă noapte a mea,
Voi fi eroul unui «fapt-divers» banal,
De care numele-am să-mi leg
Ca și defunctul meu coleg —
Sărmanul Gérard de Nerval...
Şi atunci, din trupul spînzurat
De felinar,
Se va 'nălța un crin imaculat,

Şi Duhul Sfînt va coborî 'n pahar,
Iar spectrul celui care am fost ce sînt,
Se va lipi pe cer, în chip de stea,
Şi 'n locul meu, nu va rămîne pe pămînt
Decît mormîntul agresiv
Cu textul comemorativ
In care se va proslăvi 'ntregirea mea
Ca și pe Arcul de triumf, de la Şosea!...

Ion Minulescu

Modă şi valoare în estetica literară

Tolstoi însuşi, ca şi mulţi din eroii lui, nu se satură mirindu-se cum pot oamenii să-şi zică creştini cu tot seriosul, şi să se poarte totuşi necreştineşte în chip absolut evident. Cum de nu observă nimeni contradicţia aceasta atît de strigătoare? Trebue să fie ceva, îşi zicea Tolstoi, o explicaţie pe care eu nu o ştiu, dar pe care o ştiu toţi ceilalţi. Nu se poate altfel, *prea au toţi oamenii aerul convins* de lucruri a căror absurditate sare în ochi.

In realitate explicaţia e, cred, următoarea: simţurile şi judecata omului luat ca individ, ale „omului singur", sînt mult mai ascuţite decît ale omului social; căci „omul singur" nu se poate rezema pe o tradiţie, o judecată greşită îi poate fi fatală. Omul social — mai bine zis oamenii sociali — îşi pot permite o greşeală de logică transmisă prin generaţii, pe care experienţa a dovedit-o inofensivă. Crezînd şi judecînd ca toată lumea, omul social ştie că n'are să păţească nimic rău, şi sentimentul securităţii se confundă pentru el — ca şi pentru filozofia pragmatistă — cu adevărul. Astfel unirea face slăbiciunea noastră intelectuală.

Omul *social* e acela care, spre uimirea lui Tolstoi, se declară cu tot seriosul creştin, fără să se poarte o clipă din toată viaţa lui creştineşte. Iar cel ce se miră de aceasta, îl judecă cu judecata *omului singur*.

Oricît ar părea de curios, cele ce preced se potrivesc ca introducere a unui articol de estetică literară. Şi în acest domeniu întîlneşti la fiece pas adevăruri evidente, de la care totuşi toată lumea, toţi oamenii sociali, îşi întorc privirile, refuzînd să le vadă. Spre exemplu: închipuiţi-vă pe cineva care ar susţine că ceiace astăzi numim „spiritual" (în sensul „o glumă spirituală") e un fenomen care începe abia în secolul al XVIII-lea, că înainte nu apare decît excepţional şi oarecum „din întîmplare". Acel om n'ar şti de ce să se jeneze mai mult: de faptul că trebue să mai sprijine cu citate şi exemple un lucru atît de evident, sau că, dimpotrivă, sus-

ţine un paradox atît de îndrăzneţ şi de depărtat de părerea comună. Adevăruri de acest soi se găsesc şi în cele ce urmează. Cititorul de bună calitate le va distinge cu uşurinţă.

*

Există în domeniul estetic un soi de modă, dar al cărei ritm nu se potriveşte deloc cu acel al modei mondene. Vorbind de acest fel de „modă estetică", nu mă gîndesc la acei care, în literatură spre exemplu, vor să fie cu orice preţ *à la page*, nu vorbesc cu interes şi admiraţie decît de *ultimul* „roman bun" şi dispreţuesc „romanul bun" de acum doi ani. Acest snobism literar nu trebue confundat cumva cu moda artistică adevărată. Aceasta are un ritm secular şi demn, prin contrast cu ignobila goană după ultima frumuseţe exclusiv. In plus, ritmul modei estetice n'are nimic convenţional. După cum în natură fructele apar, se coc şi putrezesc, tot aşa operele de artă îşi desvoltă numai în voia lor frumuseţea în sufletele noastre, şi îşi pierd farmecul, fără ca voinţa noastră să poată să încetineze sau să iuţească acest proces.

*

Celor mai multe fenomene literare care s'au uzat cu timpul li se potriveşte exclusiv epitetul de *învechit*. Singurul defect al acestora constă numai şi numai în faptul că au fost de atîtea ori întrebuinţate, încît unele nu mai exprimă nimic, altele îţi sună insuportabil a banalitate.

De altfel această deosebire reprezintă o mică problemă. Dece „murmurul pîrăului" e nesuferit, pe cînd „apa liniştită" nu? Căci, doar, epitetul al doilea a fost, fără îndoială, aplicat încă mai des apei, decît primul epitet pîrăului.

Rugina împerecherilor devine desagreabilă în primul rînd cînd împerecherea are pretenţii, sau cînd e caracteristică unei şcoale literare demodate: „cerul albastru" nu sună desagreabil pentru că nu conţine decît epitetul propriu, pur şi simplu, pe cînd „cerul azuriu" e ruşinos, deşi are acelaşi sens, pentru că sună pretenţios şi romantic în acelaşi timp.

Imperecherile de cuvinte mai sînt demodabile în chip desagreabil cînd consistă în comparaţii; astfel „apă curgătoare" ne lasă reci, pe cînd „murmurul izvorului" ne revoltă simţul literar pentru că, spre deosebire de prima, a doua împerechere e o comparaţie deghizată, ca asamănă zgomotul apei cu al unei voci.

Invechirea de care a fost vorba nu constitue o inferioritate propriu zisă: *pentru noi* ele şi-au pierdut valoarea artistică şi atît. Tot astfel comparaţiile care ne farmecă azi mulţumită originalităţii şi noutăţii lor, vor apărea roase de molii în ochii urmaşilor noştri. Dar ne putem pune întreba-

rea dacă nu există și o demodare datorită unei inferiorități reale a trecutului față de prezentul literar, după cum o locomotivă de acum o sută de ani e „invechită" față de o locomotivă actuală, nu pentru că forma ei s'ar fi banalizat, ci pentru că cea de azi e mai iute, mai puternică, își implinește mai bine scopul.

S'ar părea la prima vedere că așa ceva nu e posibil in literatură: intr'adevăr, scopul unic al artei literare, ca și al celorlalte arte, e să ne satisfacă simțul estetic; dar cum acest simț evoluează, arta cea mai bună e, de fiecare dată, cea adaptată stadiului respectiv de evoluție. Nu am avea nici o posibilitate să aplicăm noțiunile de *superior* și *inferior* unor arte din epoci diferite, căci singurul criteriu de comparație, gustul estetic, s'a schimbat.

Totuși, analizind unele exemple de invechire, vom constata că literatura e, pe unele tărîmuri, susceptibilă de progres asemenea științei; vom vedea și cum și dece e posibil aceasta. Exemplele propun să le imprumutăm unui scriitor romantic, să zicem lui Chateaubriand, căci școala romantică e un caz ideal de demodare: e destul de veche ca produsele ei să ne apară mincate de molii, și nu destul pentru a avea farmecul trecutului depărtat.

*

Cităm dintr'o istorie a literaturii franceze: „Chateaubriand refit de l'épithète une marque caractéristique destinée à fixer les nuances, à distinguer deux montagnes l'une de l'autre, à faire comprendre qu'un bois à midi n'offre pas le même aspect qu'au baisser du soleil et qu'une rivière peut avoir son caractère physique aussi bien qu'un héros de tragédie a sa nature déterminée".

De aci urmează că inainte de romantici descrierile de natură se mulțumeau exclusiv cu formule generale, care se potriveau tot atît de bine oricărui peisaj de același fel. Desigur, față de predecesori, inovația lui Chateaubriand a fost importantă; dar față de literatura noastră? E evident că i s'ar părea absurd unui scriitor actual să se mulțumească numai să distingă conturul unui munte de al altuia și să fixeze nuanțele zilei și ale serei. Tot așa descrierea proprietăților spațiului datorită lui Euclid a fost cu mult intrecută de geometrii de după el. Și dacă asta nu micșorează intru nimic geniul lui Euclid, nu e mai puțin adevărat că geometria noastră e superioară celei grecești. Tendința spre individualizare, spre descriere in chip propriu a peisajelor, inovația lui Chateaubriand, a fost „perfecționată" de moderni așa cum se perfecționează o invenție tehnică.

Se va obiecta că, vorbind astfel, considerăm lucrul dintr'un punct de vedere extra-estetic. O priveliște e compusă

dintr'o multiplicitate teoreticește infinită de detalii; numărul imaginilor literare și ale comparațiilor cite ar putea imbogăți viziunea in fantazia cititorului e de asemenea nemărginit. Urmează că o descriere de peisaj ar putea ușor cuprinde zeci de pagini și să intreacă astfel cu mult nevoia noastră de precizie, și totuși, și atunci s'ar putea spune că acea descriere e un progres față de felul de a descrie al literaturii contemporane. Tot așa putem să ne intrebăm dacă, pentru simțul estetic al contemporanilor săi, felul descrierilor lui Chateaubriand nu era tocmai ce trebuia și dacă lor nu li s'ar fi părut ridicol de incărcat felul nostru de a descrie.

E foarte greu de inchipuit totdeauna impresia ce ar face-o operele noastre de artă asupra oamenilor din trecut. Probabil că multe din descrierile actuale ar fi părut fastidioase strămoșilor noștri de acum o sută de ani; dar ar fi fost ei oare insensibili la toate perfecționările noastre?

In „Viscolul", Tolstoi descrie astfel ninsoarea văzută din sanie: „Imprejur totul e alb, alb și mișcător; orizontul apare ba infinit de larg, ba strîmt de toate părțile la depărtare abia de doi pași; citeodată se ridică la dreapta un zid inalt și alb care aleargă cu noi, dispare, se arată iarăși in față, fuge cîtva timp inaintea noastră și se face nevăzut. Cînd mă uit in sus, cerul imi pare in prima clipă senin de tot și am impresia că văd stelele prin ceață; dar stelele fug din fața privirii mele și nu mai văd decit zăpada care, trecind de ochii mei, imi cade pe mini și pe gulerul de blană. Cerul e peste tot egal de luminos, egal de alb, spălăcit, monoton și in continuă mișcare".

După cum vedem, detaliile sint intr'adevăr foarte numeroase; dar nu asta e lucrul principal. Un număr tot atît de mare de detalii ar putea fi găsit, cred, și prin descrierile lui Chateaubriand. Importantă e aci *calitatea* detaliilor. Dacă analizați cu atenție descrierea de mai sus, veți găsi că e făcută aproape numai din *iluzii optice:* orizontul care pare ba larg, ba strîmt, zidul fantomă care intovărășește sania, cerul care pare uneori senin și instelat, alteori in continuă mișcare.

In fața unei priveliști de același fel, literatul Chateaubriand s'ar fi gindit spre pildă la un lințoliu, adică la o comparație convențională, sau cel mult, dacă ar fi vrut să fie original (pentru vremea lui) ne-ar fi vorbit de crinii cerului care se scutură — sau ceva așa: „Les femmes s'arrêtaient à quelque distance pour voir passer les étrangers et puis s'enfuyaient vers les bois: ainsi des colombes regardent le chasseur du haut d'une roche élevée et s'envolent à son approche". Pentru noi, care nu mai sintem sensibili la poezia comparațiilor cu porumbițe, asemănarea de mai sus e perfect inutilă. Vorbind de lințoliu sau crini, Chateaubriand ar fi avut, pentru contemporanii lui, avantajul de a fi „poetic", dar deta-

liile lui Tolstoi au, *pentru oricine*, avantajul de a fi infinit evocatoare, și aceasta in chip fatal, s'ar putea zice mecanic.

Intr'adevăr, zidul iluzoriu care ne întovărășește uneori sania, pe lingă că e abia perceptibil, știm că nu corespunde unui obiect palpabil și real și de aceia cei mai mulți nici nu-l văd propriu zis, percepția lui abia le atinge superficial conștiința. Nu vezi cu adevărat decit ceiace știi că există. In schimb, cind în descriere ți se amintește viziunea înșelătoare a zidului alb, ți se pare că autorul ar fi spionat în chip miraculos propriile tale impresii, iluzia pe care singur abia o observaseși e trasă în plină lumină conștientă și trage după sine tot complexul de amintiri.

Aceasta trebue să se petreacă, cred, în orice conștiință omenească, cu condiția ca omul să știe unde să „caute", oarecum, amintirea impresiei de care e vorba, să nu încerce să-și amintească, spre pildă, dacă n'a văzut un adevărat zid alb sub ninsoare; trebue prin urmare să invețe ca cititor să se servească de memoria lui de iluzii, după cum scriitorii au invățat să uzeze de ele ca creatori.

Introducerea iluziilor simțurilor în descrieri e fără îndoială o ispravă contemporană (în sensul larg al cuvintului) și își găsește desăvirșirea la Proust, care cu greu ar putea fi întrecut in această privință (dar cine știe?). Descriind, literații de pe vremuri se întrebau, obiectivi, cum *sînt lucrurile*, și nu, subiectivi ca noi, ce impresii ne dau. Și iată că, printr'un paradox psihologic, ca să-ți amintească mai bine lumea exterioară, scriitorul trebue să-ți spună cum *nu* e ea.

Să ne întoarcem acum la întrebarea de adineaori: evocarea aceasta mai „perfecționată" a peisajelor ar plăcea oare publicului din epoca romantică, sau i s'ar fi părut inutilă și fastidioasă? Am convingerea că i-ar fi plăcut. Căci, tocmai în timpul romantismului, laude ca: „iți descrie lucrul parcă l-ai vedea", „iți povestește întimplarea de parcă ai fi fost de față", sînt foarte dese. Publicul romantic, ca și publicul din alte epoci încă, aprecia evocarea realității și s'ar fi bucurat ca și noi de trucul cu iluziile vizuale.

Bine înțeles că procedeul de care am vorbit, deși foarte important, nu e decit unul din artificiile de care uzează arta contemporană pentru a evoca lumea exterioară, și unele din ele n'ar fi înțelese sau n'ar fi pe gustul publicului de pe vremuri. Am vrut numai să arătăm că unele din aceste artificii ar fi fost la îndemina unui om din epoca romantică, ba chiar a unor oameni din diverse epoci trecute. Procedeul acesta le-ar fi părut ingenios, nou, și din acest ultim punct de vedere i-ar fi satisfăcut poate mai mult încă decit pe noi.

E iarăși de la sine înțeles că descrierea lui Tolstoi ar fi prezentat pentru cititorul din vremea romantismului și de-

fecte grave; ea i s'ar fi părut din cale afară prozaică și lipsită de figuri și comparații.

*

Nimic nu e mai instructiv în literatura trecutului decit excepțiile și în special „anacronismele *à rebours*"; numesc astfel detaliile rămase actuale printr'un capriciu al soartei. Prin admirația și mirarea involuntară ce ne-o inspiră, ele ne fac să simțim mai bine încă invechirea restului operei.

Un pasaj din „Atala", spre exemplu, sună astfel: „La lune brillait au milieu d'un azur sans taches et sa lumière gris de perle descendait sur la cime indéterminée des forêts. Aucun bruit ne se faisait entendre, hors je ne sais quelle harmonie lointaine qui régnait dans la profondeur des bois: on eût dit que l'âme de la solitude soupirait dans toute l'étendue du désert."

Lăsînd la oparte „azurul fără pată", constatăm cu mirare cită viață, cită actualitate și-a păstrat caracterizarea aceasta a luminii de lună: „sa lumière gris de perle". Tocmai faptul că pasajul citat e celebru a prezervat probabil caracterizarea aceasta minunată de banalizare prin imitație. Dar dacă a ajuns celebru însamnă că a plăcut mult pe vremea lui și de ce ar fi plăcut dacă nu tocmai pentru că e atit de evocator. Astfel se verifică încă odată cele afirmate adineaori. Mai mult încă: vorbind de acea *harmonie lointaine*, Chateaubriand uzează *avant la lettre* de procedeul iluziei simțurilor. Intr'adevăr liniștea, și mai ales cea a nopții, nu o percepem totdeauna ca atare, ci mai adesea ca un fel de punct de orgă fără capăt, depărtat și misterios. Știm că acest zgomot nu corespunde unei realități și de aceia sîntem convinși în general că nu auzim nimic. Astfel vedem cum Chateaubriand aplică, în chip excepțional, procedeul de care era vorba, și aceasta într'un pasaj ajuns celebru. Lucrul ne pare foarte caracteristic.

In ce privește sfirșitul frazei, „sufletul singurătății care oftează", el e un exemplu de tonul declamator și gol care ne repugnă atita la romantici. Pe de-asupra face tot ce poate ca să strice efectul evocator: punctul de orgă, înăbușit și uniform, al singurătății nocturne, cu orice samănă mai mult decit cu oftaturi.

*

Să trecem la alt exemplu, la atmosfera istorică. Se știe că Chateaubriand e considerat ca inițiator în această privință, și meritul acesta rămină necontestat, indiferent de cele ce vor urma.

Grégoire de Tours spune despre Childeric I, rege merovingian: „Childeric régnant sur la nation des Francs et se li-

vrant à une extrême dissolution, se prit à abuser de leurs filles; et eux, indignés de cela le destituèrent dela royauté". Acum iată cum povestește același fapt abatele Velly, un istoric foarte la modă pe vremea lui, și care scrie o istorie a Franței la 1755: „Childeric fut un prince à grandes aventures.... c'était l'homme le mieux fait de son royaume. Il avait de l'esprit, du courage, mais né avec un coeur tendre, il s'abandonnait trop à l'amour: ce fut la cause de sa perte. Les seigneurs français, aussi sensibles à l'outrage que leurs femmes l'avaient été aux charmes de ce prince, se liguèrent pour le détroner".

Citind aceste pasaje și altele la fel, Augustin Thierry comentează: „Son plus grand soin est d'effacer partout la couleur locale pour y substituer l'air de cour, c'est d'étendre avec art le vernis des grâces modernes sur la rudesse du vieux temps".

Cu toată inaugurarea culoarei locale, Chateaubriand e plin de astfel de „anacronisme de atmosferă". Critica lui Augustin Thierry ar merita-o aproape cît și nostimul istoric-abate. Nu e vorba de unele scăpări din vedere ca aceia cind un personaj antic, Eudore, vorbește el însuși de antichitate („Un jour viendra peut-être que les mensonges dela naïve antiquité ne seront plus que des fables ingénieuses") și nici de greșeli istorice, de anacronisme propriu-zise. Mai gravă e introducerea unor idei și sentimente contemporane autorului — în specie idei și sentimente romantice — în descrierea mediului antic, unde ele distrug orice urmă de atmosferă istorică: „Eudore reprend sa place... et se hâte de recouvrir *avec une modeste rougeur* les cicatrices de son sein" (urme glorioase din bătălii). In general eroii antici ai lui Chateaubriand se poartă și simt cam ca personajele antice din filmele istorice. Descrierea faptelor lor e de asemenea nu se poate mai romantică și nu se poate mai străină de atmosfera antică. Spre pildă: „...toute sa consolation était de prendre sur ses genoux le fruit unique de son hymen et de regarder avec un sourire mêlé de larmes, cet astre charmant qui lui rappelait la beauté d'Épicharis". Și adesea acești Greci vechi vorbesc așa: „Mais, ô fille d'Épicharis, craignons l'exagération qui détruit le bon sens". De sigur, față de Grecii lui Racine, care vorbeau aidoma ca la curtea lui Ludovic al XIV-lea, progresul e mare. Dar cel puțin Racine n'are pretenția culoarei locale.

Adesea Chateaubriand caută să obție atmosferă istorică îngrămădind termeni și nume antice grecești: „Des cités, des monuments des arts, des mines, se montraient dispersés çà et là sur le tableau champêtre: Audanies témoin des pleurs de Mérope, Tricca qui vit naître Esculape, Gérénie qui conserve le tombeau de Machaon, Phères où le prudent

Ulysse reçut d'Iphitus l'arc fatal aux amants de Pénélope, et Sténiclare retentissant des chants de Tyrtée. Ce beau pays, jadis soumis au sceptre de l'antique Nélée, présentait aussi du haut de l'Ithome et du peristyle du temple d'Homère, une corbeille de verdure de plus de huit cents stades de tour".

La rîndul nostru ne putem plînge de mulțimea inutilă a detaliilor. Se vede imediat ce ușor de aplicat, ce ieftin e acest procedeu. Noi, cum zice Caragiale, nu înțelegem din mult, ci din puțin, înțelegem un *ce* dintr'un *cum*. Iată un episod din vechiul Corint, datorit lui Anatole France și pe care l-am mai citat — dar lucrurile bune merită citate cît de des:

„Une fille de douze ans, brune et veloutée comme une violette de Zanthe posa par terre son petit frère qui ne savait pas encore marcher, mit près de lui une écuelle ébréchée, pleine de bouillie avec une cuiller de bois et lui dit: „Mange, Comatas, mange et tais-toi de peur du cheval rouge". Puis elle courut, une obole à la main, vers le marchand de poisson qui dressait derrière des corbeilles tapissées d'herbes marines sa face ridée et sa poitrine nue, couleur de safran. Cependant une colombe, voletant au-dessus du petit Comatas emmêla ses pattes dans les cheveux de l'enfant. Et pleurant et appelant sa soeur à son aide, il criait d'une voix étouffée par les sanglots: „Ioessa! Ioessa!"—Mais Ioessa ne l'entendait pas..... L'oiseau de Vénus n'enleva pas, à l'exemple de l'aigle de Jupiter, le petit Comatas dans le ciel radieux. Il le laissa à terre, emportant dans son vol, entre ses pattes roses, trois fils d'or d'une chevelure emmêlée".

Aci numărul numelor și termenilor grecești nu e mare. Dar amenințarea cu calul roș analoagă cu amenințările mamelor de azi și în același timp atît de stranie, negustorul de pește asemănător unei zeități marine, întîmplarea, legendară parcă, cu porumbelul și copilul, cele trei fire aurii ca din poveste — toate acestea împreună dau o impresie neîntrecută de antichitate.

Să ne întrebăm iarăși: inferioritatea aceasta e numai aparentă, o iluzie rezultată din evoluarea simțului estetic, sau e o inferioritate adevărată?

In ce privește sentimentele și faptele nepotrivite cu Grecia veche, e evident că ele arată o cunoaștere intuitivă istorică inferioară față de a noastră. Publicul care nu simțea anacronismele de atmosferă ale lui Chateaubriand avea un simț istoric mai slab decît noi, și această inferioritate, deși nu e propriu-zis din domeniul estetic, e în strînsă legătură cu el. Putem spune deci că, imediat ce ne rătăcim prin periferiile tărîmului estetic, noțiunile de *superior* și *inferior* devin aplicabile în chip evident.

Artificiul îngrămădirii termenilor grecești pentru crea-

rea atmosferei antice e inferior procedeelor actuale chiar din punct de vedere pur estetic, pentrucă e din cale afară uşor de aplicat. Uşurinţa aceasta nu se poate împăca în nici un chip cu noţiunea noastră de procedeu artistic, oricît ar satisface artificiul respectiv publicul unei epoci.

*

Aceiaşi psihologie romantică, convenţională, de cinematograf, o au şi sălbatecii lui Chateaubriand. Astfel, despre o femeie şi un bărbat eschimoşi, ni se spune: „Aux caresses qu'ils prodiguaient à un enfant je les reconnus pour mari et femme". — Despre Céluta, o frumoasă piele-roşie: „Les Indiens pour peindre la beauté et *la tristesse* de Céluta disaient qu'elle avait le regard de la nuit et le sourire de l'aurore". Astfel sălbatecii lui Chateaubriand întrunesc melancolia şi grandilocvenţa romantică.

*

Ceiace ne impresionează mai mult decît orice, poate, la toate personajele lui Chateaubriand, fie ele antice, moderne, transoceanice sau oricum altfel, e abundenţa extraordinară a lacrimilor.

La fiecare pagină, literalmente, întîlnim lucruri ca: „...il s'écrie en versant des torrents de pleurs"..., „son coeur parut touché et des larmes tombèrent sur sa barbe", „ses pleurs l'inondèrent", „A la vue du chien... je me mis à fondre en larmes", „...la mère pleurait de joie en voyant la politesse de l'étranger".

Uneori plînsul atinge, la Chateaubriand, miracolul, ca iuţeală şi cantitate: „En achevant ces mots Cymodocée remplit son sein de larmes qui coulaient de ses yeux". Aşa dar „en achevant ces mots"... şi inundaţia e gata.

De sigur, ar trebui să fim obiectivi şi să „înţelegem" gustul acesta pentru melancolie şi lacrimi; să-l înţelegem şi să-l considerăm, asemenea oricărui gust, ca pe aceiaşi treaptă cu al nostru. Dar nu găsiţi că ne vine tare greu?

Cum să te aperi de dispreţ faţă de un public pe care îl emoţionezi prezentîndu-i personaje anormal de plîngăreţe?

Ioan D. Gherea

Congresul naţional de tuberculoză

Propusesem de mult să se întrunească şi la noi congrese naţionale pentru combaterea tuberculozei, aşa cum se face în toate ţările unde lupta contra tuberculozei ia extensie şi se caută să i se dea o aşezare sistematică şi raţională.

Un prim apel al meu, în vederea organizării unui congres de acest fel a apărut în reviste şi ziare în 1925. Congresul nu s'a ţinut atunci din cauză că circumstanţele nu erau încă favorabile, ca să ne grupăm, pentru a ne exprima deziderateIe şi a cere să li se dea ascultare şi urmare. Am repetat propunerea în 1928. Congresul era sorocit să aibă loc la Craiova. Oficialii nu ne-au dat nici atunci concursul. Ceasul congresului trebuia să sune odată. Şi a sunat acum. Întinderea tuberculozei se impunea observaţiei tuturor şi o mobilizare a celor ce voiesc să ia atitudine de luptă hotărîtă pentru stăvilirea boalei devenea o datorie şi o problemă de conştiinţă pentru ei.

Lipsa unui armament serios de combatere a boalei isbea ca o mare lacună în organizarea noastră sanitară. Am întreprins de ani întregi prin articole de reviste şi ziare, memorii, rapoarte, conferinţe publice o campanie, ca să dovedesc în ce stare de inferioritate deplorabilă ne găsim în această privinţă.

În alte ţări, în care se întrunesc la intervale apropiate, anual de cele mai multe ori, congresele au de scop să ţină trează opinia publică asupra necesităţii luptei contra tuberculozei şi să înregistreze succesele obţinute prin organizările de asistenţă al căror număr creşte regulat. La noi, cum aceste organizări sînt cu totul neînsemnate, congresele trebuie să aibă drept prim scop să semnaleze lipsurile noastre mari ca mijloace de asistenţă şi strigîndu-ne necazul, că nu putem cu toate sforţările făcute, să le urnim de cît foarte puţin şi foarte greu din loc, să reclamăm să se introducă cît mai urgent măsuri de combatere.

Avînd în vedere în primul rînd acest program, com-

plectat cu propuneri pentru măsuri de asistență și de terapeutică — de fapt în felul acesta, el se menținea în aceiași linie unitară pentru organizări pe care le cerem să fie realizate — s'a întrunit congresul în intervalul de la 21-23 Iunie. Conjonctura era mai favorabilă. Oficialitatea de acum mai înțelegătoare acordă importanța care i se cuvine celei mai grave probleme sanitare a vremii noastre. Avem actualmente ca ministru al sănătății pe profesorul Cantacuzino care e și președintele Societății pentru profilaxia tuberculozei și e un om de inimă și de gindire clar-văzătoare. Cunoscînd cît de insuficientă e asistența tuberculoșilor la noi, își simte datoria să caute în ce fel această asistență poate să fie complectată. Intențiilor acestea voește să le dea o aplicare practică. Prin prestigiul pe care-l are, cu autoritatea sa științifică și ascendentul său moral, va ști, — avem toată nădejdea,—să le facă să fie împărtășite de cei cu care impartе atribuțiunile și răspunderea puterii. Acțiunea sa nu poate să nu aibă răsunet cînd printre conducătorii actuali se află oameni de cultură aleasă — cultura minții și a sufletului — care în diferite ramuri de activitate au adus dovada destoiniciei și a devotamentului lor pentru binele obștesc.

Sub aceste auspicii, congresul s'a deschis la Ateneu în dimineața zilei de 21 Iunie, în prezența M. S. Regelui. Sprijinul și încurajarea suveranului au fost un mare imbold pentru lucrările lui. Ca introducere, profesorul Cantacuzino, care prezida congresul a schițat, în linii mari, evoluția problemei combaterii tuberculozei în țara noastră. Multpuținul cît s'a făcut aparține în mare parte Societății pentru profilaxia tuberculozei, puțin, cind s'ar fi putut face mult, dacă planul de acțiune al acestei societăți ar fi fost adus la îndeplinire, plan nu utopic dar adaptat împrejurărilor dela noi și care a ținut socoteală de posibilitățile de realizări. De 30 de ani, regulat la adunările generale ale Societății pentru profilaxia tuberculozei ca și în toate ocaziile am arătat insuficiența organizărilor noastre și, paralel cu această insuficiență, și întinderea boalei. Deși n'am obținut decît foarte puțin din organizările pe care le ceream, e totuși un fapt care trebue să ne fie recunoscut: am demonstrat nevoia acestor organizări și prin instituțiile de asistență înfăptuite, am adus dovada că rezultatele dobîndite compensează larg sumele bugetare înscrise pentru a ajunge la ele. Organizările rudimentare de asistență de la început s'au complectat an după an, în limita mijloacelor disponibile și ele vor fi punctul de plecare pentru cele viitoare.

In expunerea sa, profesorul Cantacuzino a arătat că nădăjduește să ducă aceste realizări cît mai departe cu ajutorul fondurilor obținute prin contribuția Casei asigurărilor sociale, a Casei muncii, a unei mari loterii de stat.

Ca manifestație de solidaritate diferite autorități publice — Primăria capitalei, Facultatea de medicină, Asociația generală a medicilor, Inspectoratul general sanitar al armatei, Casa asigurărilor sociale, Societatea studenților în medicină, Asociația internilor în medicină — și-au trimis delegați care au arătat în salutul lor, cît de mare e nevoia organizării sistematice a asistenței tuberculoșilor fiind dată extensia boalei și dezastrele pe care le provoacă. Mi s'a dat apoi cuvîntul ca să expun raportul asupra stării actuale a tuberculozei în țara noastră.

Tuberculoza are o mare extensie cu vaduri vechi la noi. Constatările făcute la mormintele Basarabilor la Curtea de Argeș — 14 morminte cu 15 schelete — arată că în veacul al 14-lea, o întreagă familie de domni, cea a lui Vladislav (Vlaicu-Vodă) și a fratelui său Radu a fost răpusă de o boală, care după toate probabilitățile era tuberculoza.

Dealungul veacurilor, pe tronuri domnești ca și printre poporenii de rînd, tuberculoza și-a depănat firul, îndeplinind o operă de pustiire, egal de nimicitoare. Generație după generație, tuberculoza a ajuns să culmineze în dezastrul actual. Acum, tuberculoza a reușit să cotropească și satele după ce la orașe se încuibase de mult. Statistice exacte nu avem. După legea combaterii tuberculozei, boala cînd este cu leziuni deschise ar trebui să fie declarată, ceia ce ar permite înregistrarea de date precise. Medicii nu o declară însă, de oarece declarația pune bolnavului o pecetie și îi creează un stigmat. Sînt multe prejudecăți asupra primejdiei boalei și din această cauză bolnavul e evitat ca un ciumat. De fapt, tuberculoza, boală curabilă deseori e în orice caz cea mai evitabilă dintre boale. Precauțiile de apărare contra ei, evitarea răspîndirii sputei și a stropilor baciliferi proiectați în timpul tusei sînt ușor de păstrat. Educația publicului trebue să fie făcută în două direcții, întîi cum să se ferească de boală și apoi ca să nu aibă groaza, fobia tuberculosului și să fugă cu repulsie și teroare de el, creîndu-i situații penibile și izgonindu-l din societatea celorlalți oameni. Medicii nu declară boala, dar nici oficialii nu insistă să se aplice dispozițiile legii, de oarece le-ar atrage obligații de asistență pentru bolnavi și familia lor. Cu bugetele atît de derizorii prevăzute pentru combaterea tuberculozei nu se pot găsi mijloace ca să se facă față acestor obligații. Nu se va ajunge să se alcătuiască o statistică a tuberculozei, care să fie aproape de adevăr decît atunci cînd vom avea spitale și sanatorii în număr mare, în care bolnavii să poată fi asistați și izolați și familia lor să fie ajutată, în timpul cînd își urmează tratamentul. Bolnavul nu va mai avea în

felul acesta nici un motiv să-și tăinuiască boala și să fugă de declarație.

Statisticele cîte le avem dovedesc cu toată aproximația și insuficiența lor că tuberculoza e în spor continuu.

In tot cuprinsul țării au fost în 1930, 79 mii cazuri de tuberculoză înregistrate de medicii oficiali — bolnavii care se află în căutarea medicilor particulari nefiind declarați scapă oricărei catalogări — cu 7 mii mai mult decît în anul anterior.

Sporul e destul de însemnat. Cifrele acestea trebuie să fie primite cu multe rezerve, și anchete amănunțite cînd ar fi întreprinse cu un personal competinte care să le consacre timpul necesar ar duce la o augmentare considerabilă a lor.

Morți de tuberculoză au fost în 1930, 20 de mii dintre care aproape trei pătrimi, 14.600 la o vîrstă între 15-45 ani, in plină epocă de productivitate a vieții. Numai cînd aceste date vor fi bine cunoscute și e nevoe să le strigăm cît de tare, ca să le audă cît mai mulți — ele ar trebui să fie imprimate cu litere de foc în conștiința celor ce ne-au lăsat să ajungem la ele prin lipsa de măsuri de căutare și de izolare pentru bolnavi — se va recunoaște ce formidabilă primejdie reprezintă tuberculoza pentru țara noastră. Ne piere floarea neamului din cauza ei și asistăm totuși impasibili la dezastru. Vina e cu atît mai mare, cu cît dovada e făcută prin ceiace s'a realizat în alte țări de cultură sanitară și igienică, că tuberculoza, dacă aplicam și la noi măsurile de combatere întrebuințate acolo ar fi putut să fie redusă la o proporție mult mai mică de cazuri. In Danemarca cu 40 de ani în urmă mureau de tuberculoză cam tot atîția cît mor încă la noi, 3 la mie. Astăzi nu mai mor decît un sfert din ceiace era atunci, 0,75 la mie. In țara aceasta mică ca întindere și populație, dar de o sănătoasă și chibzuită democrație, a fost o întrecere între stat și particulari ca să se ia măsuri pentru stăvilirea boalei.

E orbire și inconștiență să nu folosim experiențele dobîndite aiurea și să nu întrebuințăm mijloacele de luptă care și-au făcut proba eficacității lor.

Se produc la noi din cauza tuberculozei prin cazurile de moarte și prin cei care bolnavi sînt scoși din cîmpul muncii, în urma incapacității lor de a lucra, pagube anuale de 17 jumătate miliarde lei.

Pe lîngă pagubele materiale, e și o lature sentimentală a problemei, încă mai dureroasă și tragică. Atîtea vieți tinere dispar înainte de vreme ducînd cu ele mari nădejdi pentru realizări în viitor.

Nu e nici o mirare ca boala să ia atîta răspîndire cu

lipsa noastră de măsuri de asistență. Cînd avem 50 de mii de tuberculoși care mor pe fiecare an și cel puțin 200 de mii de bolnavi cu leziuni deschise care circulă pretutindeni, și în sanatoriile și spitalele cîte există, numărul de paturi disponibile trece cu puțin peste o mie — două paturi la 100 de decese, atunci cînd în țările de organizări serioase e un pat de fiecare deces și chiar și mai mult, cum e în Danemarca — situația asistenței tuberculoșilor în lumina acestor cifre apare deplorabilă.

Se poate pune un frîu la această risipă monstruoasă de vieți prin măsuri de combatere energică.

Tuberculoza, boală extrem de omorîtoare cînd a ajuns la faza de leziuni deschise — 70—80 la sută din bolnavii din această fază sucombă — e o boală curabilă dacă e tratată dela primele ei simptome. Pentru a stăvili boala trebue făcut un diagnostic precoce. In felul acesta, bolnavul se va căuta cu toți sorții de reușită și prin căutarea lui se va stinge un focar de molipsire.

Tuberculoza prezintă un mare pericol mai cu deosebire la două epoce ale vieței, la copiii mici în vîrstă de mai puțin de un an, cînd infecția e egală cu boala și de cele mai multe ori cu moartea și în perioada de cea mai mare activitate, între 20—45 ani, cînd e cauza de deces pentru jumătate din totalitatea cazurilor de moarte.

Lupta trebue de aceia să fie concentrată în primul rînd în familiile de tuberculoși cu leziuni deschise care zac în locuințe de mizerie și au în jurul lor copii mici.

La adulți, boala ar trebui să fie descoperită la timp și pentru măsurile curative și pentru cele profilactice.

Examenul clinic nu e suficient. Boala se prezintă cu aparențe înșelătoare, e insidioasă și începuturile ei trec neobservate sau sînt puse pe socoteala unor afecțiuni de altă natură, a gripei în primul rînd, cînd ea se manifestă cum se întîmplă destul de des cu simptome acute. Examenul radioscopic împlinește lacunele cercetărilor clinice.

S'ar descoperi astfel cazuri care trec cu totul neobservate.

In Germania sînt într'unele orașe dispensare atît de active încît aproape toți locuitorii își au dosarul lor radioscopic. Se face astfel o adevărată campanie preventivă, mult mai ușor de realizat și cu rezultate mult mai apreciabile decît cea curativă.

Ea e și mai puțin costisitoare. Un bolnav asistat la timp reprezintă pentru comunitate, cum au stabilit statisticianii o cheltuială de zece ori mai mică decît dacă e asistat tîrziu.

Lăsăm la noi ca boala să evolueze în voie și de aceia cei mai mulți dintre bolnavii pe care îi cercetăm prin rarele

și rudimentarele noastre dispensare sau pe care îi putem primi în cele cîteva sanatorii disponibile sînt cu leziuni așa de înaintate, încît sorții de curabilitate la ei sînt foarte reduși.

Dacă s'ar proceda metodic și am avea în spitale și sanatorii numărul de paturi urgent necesare ca nevoe de asistență — le-am socotit scăzindu-le , cît mai mult posibil la zece mii, la mai puțin de o pătrime prin urmare din ceiace se cere pentru o asistență complectă (un pat la fiecare deces) — tratind bolnavii curabili, izolînd pe cei incurabili pînă la deces, am stinge atitea focare de molipsire de care astăzi nimeni nu se atinge.

Secțiuni speciale în spitalele generale și unele mici spitale rezervate numai tuberculoșilor ar putea, pînă la organizarea unor mari clinice pentru tuberculoși, așa cum există tendința să se creeze în alte părți, să împace primele nevoi de asistență prin îngrijiri instituite după regulele unei bune cure. Cercetînd pe de altă parte prin dispensare bine organizate pe cei din jurul bolnavilor, am surprinde boala, dacă molipsirea s'a produs, dela primele ei manifestări și am putea-o căuta cu deplin succes.

Campania preventivă ar complecta astfel, pe cea curativă și ne-am ține la nivelul organizărilor de asistență sistematică pe care alte țări le-au înfăptuit de mult.

Profesorul Cantacuzino în raportul său dela congres a arătat cu statistice și date numeroase luate din vaccinările pe o scară întinsă — 75 mii de copii vaccinați la noi — ce mari nădejdi se pot pune ca, prin vaccinarea preventivă, copiii nou născuți să fie feriți de contaminarea la care sînt atît de expuși, mai cu deosebire, cînd ocupă aceiași locuință cu părinții lor avînd leziuni tuberculoase. E singurul punct din organizările de combatere a tuberculozei pentru care o acțiune sistematică a fost întreprinsă și la noi. Trebue însă ca, pregătind viitorul prin realizarea de măsuri în ceiace privește prevenirea tuberculozei să lichidăm în cele mai bune și umane condiții de asistență stocul actual de tuberculoși, enormul stoc care întreține permanența epidemiei și-i asigură continuitatea.

Aiurea cu perseverență se caută și se reușește să fie îngrijiți bolnavii ori cît ar fi de numeroși — sînt zeci și sute de mii — prevăzînd în acest scop bugete care nu înspăimîntă pe cei ce au conducerea și răspunderea sănătății publice, chiar cînd se ridică la sume considerabile, de oarece corespund unor mari îndatoriri de solidaritate omenească și socială. Bugetele acestea sînt larg compensate prin faptul că dintre bolnavi, atîția factori utili își redobîndesc capacitatea de muncă și răscumpără în felul acesta cu prisosință sacrificiile pe care comunitatea le-a făcut pentru ei.

Conducătorii cînd au viziunea clară a acestor avantaje nu ezită să caute felul după care mijloacele necesare pentru asistența tuberculoșilor pot să fie găsite, de oarece știu, că întreprind nu numai o acțiune de înaltă umanitate dar și de excelentă și inteligentă gospodărie publică.

La noi se drămuesc și se precupețesc fondurile acordate pentru asistența tuberculoșilor și se găsește bun ca ele să fie continuu reduse — la utimul buget cea mai singeroasă cotă din curba de sacrificiu: 40 la sută s'a aplicat bugetului combaterii tuberculozei scăzindu-l la 15 milioane în locul celor 23—25 milioane ale bugetului anterior — pentru rațiuni de economii bugetare. Economiile acestea sînt însă scump plătite de oarece pierdem miliarde, pe lîngă atîtea vieți tinere, valori neprețuit de mari care nu se pot evalua în cifre, lăsînd ca tuberculoza să-și desăvîrșească pustiirile.

Cînd se solicită colaborarea oficialilor concretizată în bugete adecvate nevoilor de asistență ale bolnavilor nu se cer favoruri sau acte de generozitate. Statul care e colectivitatea rezumată în conducătorii pe care aceasta știe să și-i dea are obligații față de ea și arogîndu-și drepturi trebue să-și recunoască și îndatoriri.

Am suporta vexațiunile fiscului așa de apăsătoare, duse uneori pînă la exasperare, dacă am fi convinși că ni se țin în samă nevoi esențiale printre care paza sănătății e cea mai de căpetenie.

Gesturile de altruism sînt rareori făcute cu mărinimie, așa cum reciprocitatea de raporturi dintre oameni pentru a ajunge la o adevărată armonie socială ar cere să fie stabilite. Cînd nu se produc spontan, ele trebue să fie impuse.

Legiuiri intervin atunci pentru a pune o regulă în relațiile între oameni, în toate direcțiile, printre care și în cele pe terenul apărării sănătății.

Alcătuisem la întocmirea legii un buget chibzuit după multă trudă și de acord cu oficialitatea de atunci, care să permită legii să fie pusă în practică, cel puțin în punctele ei mari și esențiale. Legea votată în Martie 1926 s'a născut însă cu un vițiu congenital, care a împiedicat-o să fie viabilă. I s'a omis bugetul.

Dispozițiile din ea au rămas literă moartă. Legea desconsiderată astăzi la noi pentru că nu i se pot găsi mijloace bugetare care să o facă aplicabilă, va renaște din prematura ei cenușe, cînd bugete adecvate nevoilor ei o vor galvaniza.

Bugetele acestea nu pot fi găsite în fondurile ministerului sănătății oricîtă bună-voință ar avea cei care-l conduc.

Cu bugetele actuale de mizerie chiar cînd ele se complectează cu mici adaose și cîrpeli, ceiace reușim să facem, e să alinăm și să primim din cohorta tuberculoșilor care se îmbulzesc la porțile sanatoriilor noastre pe cițiva, pe cei

mai nenorociți dintre ei. Restul rămîne pe din afară, lamentîndu-se, ca acele suflete care formau coruri lugubre, în infern, în poemul nemuritor al lui Dante. Facem cel mult și încă pe o scară foarte mică — foarte puțini bolnavi beneficiază de ea — operă de caritate, dar, ca asistență socială, acțiunea noastră e quasi-nulă. Am pledat de mult în rapoartele mele dela adunările generale ale Societății pentru profilaxia tuberculozei și am revenit continuu asupra acestui punct, în toate ocaziile, recent încă într'o comunicare pe care am adresat-o în parlament ministrului sănătății publice că numai prin asigurările sociale se vor putea realiza fondurile mari, cele cîteva sute de milioane necesare pentru a așeza măsurile de combatere a tuberculozei pe baza mare și adevărată, care pînă acum i-a lipsit aproape cu totul.

O asigurare de acest fel există în Italia, introdusă prin legea din Octombrie 1927.

Ea permite să se realizeze acolo un buget anual de 304 milioane lire (peste 2½ miliarde lei) și să se înființeze în zece ani 20 mii paturi noi pentru asistența tuberculoșilor.

Introducînd și la noi o lege similară și păstrînd proporția asiguraților din Italia — 3½ milioane asigurați pentru țara noastră — am realiza un miliard de lei anual pentru îngrijirea tuberculoșilor. In timpul internării în sanatoriu sau spital, tuberculoșii care automat prin dispozițiile legii ar avea drept la asistență n'ar mai avea grija întreținerii familiei, atît de apăsătoare pentru ei încît le turbură liniștea de care au nevoie în timpul curei, de oarece ea ar rămînea în sarcina fondului de asigurare.

Se discută acum unificarea și complectarea asigurărilor sociale. E cea mai potrivită ocazie să se studieze în ce fel o asigurare specială pentru tuberculoși, după modelul celei din Italia adaptată împrejurărilor de la noi, ar putea fi întocmită. Cum tuberculoza e cea mai mare și frecventă cauză de invaliditate, combaterea și prevenirea ei intră direct în cadrul legii asigurărilor sociale.

Prin fondurile obținute în acest fel am putea dintr'odată să organizăm lupta contra tuberculozei pe o bază largă și sistematică, punînd în acțiune mijloacele de asistență necesare pentru stăvilirea ei.

Atunci și numai atunci vom întrebuința cu folos datele statistice pe care le vom putea culege exact și complect asupra întinderii boalei.

Statisticele în loc de a fi un exercițiu steril și fastidios, cum sînt acum, chiar atît de sumar cît se pot întocmi, vor înregistra nu suflete moarte și trupuri tot atît de moarte ca în romanul lui Gogol, ci forțe care vor rămînea încă vii, de oarece le vom putea reda patrimoniului național cu o

capacitate de muncă redobîndită, ca factori de productivitate și de energie.

Rapoartele care au fost expuse în ziua a doua și a treia a congresului au venit să confirme întinderea mare a tuberculozei la diferite vîrste și în diferite categorii sociale.

Doctorul Banu a arătat faza în care se află răspîndirea tuberculozei prin școale. Ea e în plin progres. Un serviciu medical îngrijit ar împiedica extensia boalei. Prin copiii dovediți infectați — pe lîngă cei cu fenomene clinice ar trebui găsiți cei care reacționează la tuberculină sau au radioscopii pozitive—s'ar descoperi obîrșia infecției la domiciliul părinților lor. Școalele ar înceta să continue să fie fabrici de ofticā, cum s'a exprimat lapidar actualul președinte de consiliu și ministru al instrucțiunii publice in urma constatărilor făcute la inspecția unora din ele.

Profesorul Manicatide a relatat cu date numeroase atît cît se pot culege la noi, din lipsa unor statistice complecte, primejdia focarelor de boală create de tuberculoșii cu leziuni deschise ale căror prime victime sînt proprii lor copii, care se contaminează aproape totdeauna și produc ulterior, cînd nu fac o formă de boală repede omorîtoare, — meningite în primul rînd — ceiace se întîmplă destul de des, rezervorul mare, enorm, din care se recrutează viitorii bolnavi la vîrsta adultă.

Colonelul Doctor Bălănescu a stabilit prin statisticele pe care le-a relatat întinderea tuberculozei în armată și a semnalat insuficiența mijloacelor de asistență.

Armata care ar trebui să-și aibă, cum e obligată și după dispozițiile legii pentru combaterea tuberculozei, sanatoriile ei proprii, concediază, din cauza lipsei acestor sanatorii, pe soldații recunoscuți tuberculoși.

Reformați, ei vin la vatră și însămînțează boala creînd focare în familia lor.

Doctorul Belciugățeanu a pus în evidență numărul mare de tuberculoși din serviciul căilor ferate și a propus crearea pentru ei de instituții de asistență.

Casa muncii care dispune de fonduri importante, ar avea putința — proectul unui mare sanatoriu de 500 de paturi se discută de cîțiva ani și amînat continuu, el va trebui să fie realizat — să aducă la îndeplinire acest deziderat.

Doctorul Nasta a adus o statistică a tuberculozei în diferitele profesii și a arătat că cei asigurați contra boalei după dispozițiile generale ale legii asigurărilor sociale, oricît de incomplectă ar fi încă această lege pentru capitolul prevenirii și căutării tuberculoșilor, au putut fi totuși asistați în proporție mult mai mare decît cei care nu sînt asigurați.

Doctorii Teodoreanu și Bălănescu au expus cu toate

amănuntele, citind statistice numeroase, starea actuală a colapsoterapiei, a tratamentului plăminilor bolnavi prin insuflaţii de aer steril în pleură, a metodei pneumotoraxului artificial. Statisticele dela noi confirmă pe cele din alte ţări. Peste 50 la sută din bolnavii care fără acest tratament cum boala era înaintată, ar fi evoluat pînă la deces, îşi redobîndesc capacitatea de muncă. Metoda aceasta care se întrebuinţează încă aşa de puţin la noi merită să fie cunoscută de medici care trebue să fie instruiţi ca să ştie cum să o aplice, pentru ca să beneficieze de ea cît mai mulţi bolnavi.

Doctorul Cosăcescu a arătat în raportul său că atunci cînd pneumotoraxul artificial nu poate fi aplicat, spaţiul din pleură unde trebue să se introducă aerul steril nefiind liber, din cauza aderenţelor, intervenţiile chirurgicale pot fi de mare folos. Secţiunea nervului frenic care inervează diafragmul, frenicectomia, prin paralizia acestui muşchiu şi ridicarea lui, aşa încît o comprimare a plăminului bolnav se produce sau toracoplastia, rezecţia coastelor din dreptul plăminului bolnav în scop de a ajunge la imobilizarea lui dau intr'unele cazuri rezultate foarte bune. Statisticele intervenţiilor dela noi — ele s'au făcut pe un număr încă mic de bolnavi — ca şi cele mai bogate ca bolnavi trataţi din alte părţi arată avantajele acestor metode. Ca să fie răspîndite mai mult, ele necesită formarea de chirurgi experimentaţi şi instituţii de asistenţă în care bolnavii să fie internaţi în timpul tratamentului.

Intr'un raport documentat profesorul Bălăcescu şi doctorul Marian au arătat felul cum trebue să fie înţeles tratamentul tuberculozei coloanei vertebrale (morbul lui Pott)..

Comunicări numeroase au fost făcute în jurul chestiunilor expuse în rapoarte, cuprinzind observaţii pline de interes. In darea de samă oficială a congresului, aceste comunicări vor fi publicate integral.

Congresul de tuberculoză, cum a arătat profesorul Cantacuzino la şedinţa de închidere, a avut un deplin succes. Perfect organizat, el a arătat cît de mare e extensia boalei la noi şi ce mult s'ar putea face pentru a o îngrădi prin măsuri de asistenţă aplicate cu sistem şi continuitate, cum reiese din rezultatele aşa de favorabile obţinute în alte ţări.

Dacă aceste organizări s'ar introduce şi la noi, la un congres viitor — el e sorocit să se ţină peste doi ani, la Cluj — am putea veni cu un program de lucrări în care expunind aceste organizări, am relata şi rezultatele — ele nu pot să fie decît favorabile — obţinute de pe urma lor. Tuberculoza nu ne va mai sfida atunci şi nu ne va mai domina.

Congresul de anul acesta însemnează o etapă importantă în lupta contra tuberculozei. Un curent puternic de opinie publică s'a produs şi el va fi determinant ca să provoace luarea de măsuri energice în viitor.

Angajamentele oficiale cînd au chezăşia morală a actualului ministru al sănătăţii, vor trebui să fie respectate. Noile fonduri create dela loteria de stat, din centralizarea sumelor repartizate la diferitele autorităţi pentru nevoi sanitare şi cele care se vor mai crea dela asigurările sociale contra boalei a căror introducere se impune, vor permite ca acestor angajamente să li se dea un substrat de realităţi şi de realizări.

O eră nouă se deschide pentru îngrădirea boalei. E o mare satisfacţie pentru cei care pînă acum au propovăduit de cele mai multe ori în pustiu.

Intrevedem timpul apropiat cînd vom fi şi noi la nivelul ţărilor de cultură igienică şi sanitară. Vom şti atunci să luăm măsuri pentru căutarea bolnavilor care acum dispar înainte de vreme, ceiace constitue o anomalie, un anacronism şi o cruzime, deoarece atîtea mijloace sînt astăzi disponibile pentru îndreptarea şi vindecarea lor.

Dr. S. Irimescu

Despre literatura rusă

Poezia rusă e în general foarte mare şi greu accesibilă. Cam lungă la vorbă,—aceasta vine dela întinderea ţărilor ruse şi a vieţii ruseşti. Nemărginire în toate părţile. Pe Ivan Turgheniev îl aşez totuşi mai la o parte. El se făcuse European, cel puţin tot atîta Francez cît Rus. Personajele sale nu sînt stăpînite de acea impulsivitate, de acea vocaţie de a deraia, de acea „absurditate", care sînt proprii poporului rus. In care altă ţară, poţi vedea, ca un beţiv, în clipa de a fi arestat, să scape, pentrucă a luat, în plină stradă, pe jandarm în braţe şi i-a cerut iertare? Oamenii lui Ivan Turgheniev sînt *blînzi* şi dreptliniari, nu gîndesc şi nu se poartă ruseşte, tot cu zmucituri; ci sînt simpatici, logici şi franceji. Turgheniev nu era un creier puternic, dar avea inimă bună. Credea în umanism, în beletristică, în progres occidental. La fel credeau şi contemporanii săi franceji, însă nu toţi contemporanii săi ruşi; unii dintre aceştia, ca Dostoievschi şi Tolstoi au rupt linia dreaptă. Acolo unde Occidentul vedea mîntuirea, ei văzură desperarea. Şi au căzut în cea mai nemodernă idolatrie dela anii 70, în idolatria lui Dumnezeu. Ivan Turgheniev s'a ţinut tare; el găsise odată pentru totdeauna drumul clar, drumul larg, pe care toată mediocritatea îl găsea pe atunci; şi drumul acesta îi convenea, şi pe el a mers. Se zice despre dînsul aşa: „cînd s'a întors acasă dela studii din Berlin, a adus cu el un aer proaspăt de cultură". Şi, pe patul de moarte, Turgheniev trimite lui Tolstoi o scrisoare şi-l imploră, să se întoarcă la linia dreaptă şi să facă mai multă beletristică. El, Turgheniev, ar fi peste măsură fericit, dacă Tolstoi i-ar asculta această rugăminte.

Cu Turgheniev a murit un credincios sincer.

Insă Dostoievschi a murit ca fanatic, ca nebun, ca geniu. Era tot aşa de sfîşiat şi scos din fire ca şi oamenii din scrierile sale. Slavofilia lui era poate cam prea histerică, pentru a fi adevărat adîncă. E mai mult îndărătnicie iritabilă a unui geniu bolnav, ceiace auzim în zbieretele şi ţipetele sale. Iar

credinţa lui în Dumnezeul Rusiei nu era mai tare decît a lui Turgheniev în dumnezeul Europei, adică: amîndoi credeau cît grăuntele de muştar. Acolo unde vrea să fie filosof — ca în *Fraţii Karamazov* — ne arată o ciudată confuzie. Birie, vorbeşte, scrie, pare că, cu mătura. Nimeni nu a desfăcut mai bine decît dînsul alcătuirea complicată a omului; simţul său psihologic e covîrşitor, e profetic. Nu avem măsură pentru a-i judeca măreţia, e unic. Contemporanii lui voiau să-l măsoare; dar n'au reuşit; era de o măreţie impertinentă. Gîndiţi-vă: era un om numit Nekrasov, redactorul revistei *Sovremenik*. Intr'o zi vine la Nekrasov acela un tînăr cu un manuscript. Pe tînăr îl chiamă *Dostoievschi;* manuscriptul său e intitulat: *Sărăcime*. Nekrasov ceteşte, tresare, şi aleargă în puterea nopţii la marele Bielinschi şi-l scoală din somn strigînd: Avem un nou Gogol! Dar Bielinschi e sceptic, aşa cum trebuie să fie un critic; numai după ce a isprăvit de cetit, s'a bucurat şi el împreună cu Nekrasov. Intiia oară cînd a dat ochii cu Dostoievschi, l-a felicitat foarte călduros pe tînărul scriitor; însă acesta pe loc l-a indispus pe critic, proclamîndu-se, cu dela sine putere, geniu. Geniu, scurt. Micul Bielinschi cel mare nu află la Dostoievschi obişnuita modestie. Dostoievschi era fără măsură, unic. Şi am cetit că, fiind lucrurile astfel, Bielinschi s'a făcut foarte rezervat. Şi a scris aşa: Ce păcat! Dostoievschi are, negreşit, talent; dar dacă de pe acum crede că e geniu, în loc să caute a se desvolta, nu va putea merge departe. Şi Dostoievschi îşi închipui că e geniu, şi căută să se desvolte, şi ajunse atît de departe încît pînă azi nimeni nu l-a putut ajunge din urmă. Dumnezeu ştie! Ar fi îndrăznit Dostoievschi să atace cele mai mari probleme, dacă nu-şi închipuia că e geniu? Acum iată cele douăsprezece volume ale lui; nici o altă duzină de volume ale vreunui alt scriitor nu se măsură cu acestea. Ce zic eu duzină? Douăzeci şi patru de volume ale altuia. De exemplu, are el o povestire scurtă *Krotkaia*. O cărticică foarte mică. Dar pentru noi toţi e prea mare, nemăsurat de mare. Să recunoaştem aceasta.

Imi pare delicioasă vorba lui Bielinschi, că Dostoievschi n'ar fi putut progresa, odată ce îşi închipuia, din capul locului, că e geniu, în loc să fi căutat a se desvolta. Bielinschi cetise şi învăţase, ce idei circulau în Occident pe vremea lui. Atîtea grame de biftec pe săptămînă, atîtea cărţi de cetit, atîtea tablouri de văzut, atîta şi atîta „curent cultural", — aşa este evoluţia spre genialitate. Dostoievschi ar fi trebuit să înveţe mai mult, şi mai cu samă modestie, care pentru oamenii obişnuiţi este o virtute..

Şi mă gîndesc la Tolstoi. Şi nu mă pot opri de a presupune, că ceva în viaţa acestui scriitor nu era cum trebuie, un fel de falsitate candidă pătrunsese în el. La început, poate că n'a fost decît sinceră perplexitate; un om tare trebuie să

inventeze ceva, şi pentrucă plăcerile vieţii erau istovite, s'a aruncat, cu brutalitatea sa naturală, în bigoteria religioasă. Mai intii, poate că se jucase numai; dar Tolstoi era om prea tare, ca să se oprească; şi astfel şi-a făcut obicei, sau poate chiar natură. E primejdios, să începi a te juca. Henrik Ibsen reuşise să facă pe sfinxul, ani de zile, la acelaşi ceas, pe acelaşi scaun, în aceiaşi cafenea din München. Mai pe urmă a trebuit să joace mai departe; unde poposea, trebuia la anume ceas, pe anume scaun, să facă înaintea oamenilor pe sfinxul. Fiindcă oamenii aşteptau asta dela dinsul. Citeodată poate îi venea greu straşnic; dar era om prea tare, ca să se oprească. Ah, ce pereche de flăcăi voinici, Tolstoi şi Ibsen! Un altul n'ar fi putut juca aşa joc decit o săptămină, cel mult. Şi totuşi, amindoi ar fi dovedit şi mai multă tărie, dacă ar fi incetat jocul din vreme. Şi iacă noi, oameni de rind, păcatele noastre! ridem de ei. Ei însă au destulă putere pentru a răbda risul nostru. Şi de noi ride lumea. Dar dacă ei doi ar fi fost ceva-ceva mai mari oameni, nu s'ar fi luat atit de mult în serios. Ar fi zimbit şi ei ceva mai mult de nebunia aceasta a lor ce ţinea de ani de zile. E o dovadă că în personalitatea lor era ruptură, faptul că s'au silit să-şi probeze lor şi altora, că acel joc era pentru ei o necesitate intimă. Şi această ruptură îi micşorează, îi degradează. O mare operă literară se poate pierde, pentru a cirpi o asemenea gaură. Să stai într'un picior e poză; natural e să stai pe amindouă picioarele, şi să nu faci pe nebunul.

Război şi Pace, *Ana Karenina*, sint — în felul lor —opere literare cum n'a mai făcut nimeni altul. Şi nu e de mirare că, chiar pe patul de moarte, un coleg impresionabil îl ruga să mai facă încă de-astea. Dar stau şi mă gindesc: Tolstoi avea mare dreptate să-i fie silă a da oamenilor beletristică, chiar cit de strălucită. Literatură frumoasă, las' să facă alţii, cărora le place să o facă şi iubesc gloria pe care le-o aduce. Insă mie, aceasta nu-mi place la scriitorul acesta mare, că a vrut să pună în literatură — filosofie şi gindire. De aceia, situaţia lui Tolstoi a devenit poză. A avut şi el soarta lui Ibsen. Nici unul nici celălalt nu e cugetător, dar amindoi stau într'un picior, şi vor să fie cugetători. Ei cred că, făcind aşa, opera lor devine mai substanţială şi mai interesantă. Şi noi ceilalţi sintem aşa de mici, că ridem de ei — iar ei sint destul de mari ca să suporte risul nostru. Gindirea e una, raţionamentul e alta. Iar bătaie de cap, încă alta. Ei îşi bat capul, — dar aşa de mulţi oameni îşi bat capul! Era un ţăran din sus, din Gudbrandstal, care şi-a bătut toată viaţa capul; îi mersese vestea de isteţ ce era. Şi avea o frunte mare cit o frunte de poet. Intre altele, imaginase un ceasornic care arăta ceasurile pe patru feţe laolaltă. Asta îi dăduse în gind odată cind era la munte şi ducea nutreţ pentru vite acasă. Şi totdeauna

cind povestea mai tirziu intimplarea asta, plingea el singur de atita gindire adincă, şi zicea că, cu toată filosofia, tot a adus el, în ziua aceea, vitelor de mincare. Şi ajunsese omul acela lucru de mirare, lui însuşi şi celorlalţi.

Filosofia lui Tolstoi e un mişmaş de vechi banalităţi cu idei proprii surprinzător de imperfecte. Nu degeaba făcea el parte dintr'un popor, care în toată istoria sa nu are nici un singur ginditor. Intocmai caşi poporul lui Ibsen. Norvegia şi Rusia au făcut multe lucruri mari şi bune, numai cugetători nu. Cel puţin nu, mai înainte de venirea celor doi scriitori mari, Tolstoi şi Ibsen.

De altfel îmi pare uşor de înţeles, că, în ţările acelea, scriitorii s'au făcut ginditori; alţii nu erau. Şi nu e o preferinţă arbitrară, nu; e cu totul logic, că scriitorii s'au făcut ginditori, şi nu cizmarii. Aş putea explica aceasta mai pe larg, aşa cum cred eu că s'au petrecut lucrurile...

Cine a trăit de ajuns, pentru a-şi aduce aminte de anii 70, ştie ce schimbare a început atunci în lumea scriitorilor. Pină atunci ei fusese cintăreţi, oameni de sentiment, povestitori; atunci însă i-a luat înainte spiritul vremii şi s'au făcut muncitori, educatori, reformatori. Filosofia englezâ cu tendinţele sale practice spre utilitate şi fericire, începuse a stăpini spiritele şi a preface literaturile.

Astfel s'a născut o literatură fără multă fantazie, dar cu multă hărnicie şi multă minte. Puteai să scrii despre orice eşea omului în cale, numai să scrii „conform cu realitatea", şi aceasta a produs în diversele ţări o mulţime de scriitori mari. Era inflaţie literară. Literatura populariza ştiinţa, trata chestiunile sociale, reforma instituţiile. Pe teatru puteai privi dramatizate, spinarea Doctorului Rank şi creerul lui Oswald, iar în romane era loc şi mai mult, loc chiar pentru discuţii despre greşeli în traducerea Bibliei. Poeţii ajunsese oameni care aveau păreri despre orice; publicul se întreba ce vor fi gindind poeţii de teoria evoluţiei, ce a găsit Zola în privinţa legilor eredităţii, ce a descoperit Strindberg în chimie. Din aceasta rezulta că poeţii obţineau un loc în viaţă, cum nu mai avusese altădată. Se făcură învăţători ai poporului; ei ştiau şi învăţau pe oameni de toate. Jurnaliştii le luau interviewuri despre pacea veşnică, despre religie şi politică mondială; şi îndată ce într'un ziar străin apărea vre-o notă despre dinşii, ziarele din ţara respectivă o reproduceau ca dovadă de ce pui de oameni sint poeţii lor. In sfirşit trebuia publicul convins, că poeţii săi subjugă lumea toată, că intervin energic în viaţa intelectuală a timpului, că popoare întregi ei le aduceau să cugete. Această lăudăroşie zilnică trebuia să influenţeze pe acei ce, din fire, aveau aplecare să pozeze. Al dracului om ai mai ajuns! îşi spuneau, probabil, ei singuri; în toate gazetele scrie, toată lumea spune

asta; atunci trebue să fie aşa! Şi fiindcă popoarele n'aveau pe cine pune, se făcură poeţii cugetători. Şi ei primiră slujba fără împotrivire, fără a zîmbi măcar. Aveau poate atîtea cunoştinţe filosofice cîte are orice om, de bine de rău, cultivat; şi, pe baza aceasta, ei începură a sta într'un picior, a încreţi fruntea, şi anunţară o epocă nouă în filosofie.

In scurt, astfel se vor fi petrecut, probabil, lucrurile. Şi jocul odată început, a trebuit să continue. Cu toate că ar fi fost, poate, o probă de tot atîta putere, să se fi oprit jocul acela.

Marele scriitor Tolstoi — şi pe el l-a împins soarta, să deschidă atelier de filosofie. Altora nu le pare că Tolstoi avea pentru această meserie, atîta dispoziţie naturală cît credea el. Nu ştiu ce părere au alţii; eu însă aşa cred. Din cînd în cînd ziarele publică diverse flori alese din cugetările lui Tolstoi; afară de aceasta, scrie şi el uneori păreri despre viaţă şi despre viitor. Acum vre-o cîţiva ani, şi-a proclamat celebra lui doctrină despre abstinenţa sexuală absolută. Cînd i s'a obiectat că, in acest caz, pămîntul s'ar despopula, cugetătorul răspunse: da, aşa şi trebue, să se despopuleze! — Ah, vechea doctrină a Sfîntului Augustin! Şi înţeleapta filosofie a Manicheilor!

O scurtă schiţă a lui Tolstoi e intitulată „Cît pămînt trebue unui om?" E vorba de un ţăran, numit Pachem, care zicea că are prea puţin pămînt şi-şi mai cumpără cinsprezece desiatine. După o bucată de vreme se iscă ceartă cu vecinii, şi omul se hotărăşte să cumpere şi pămîntul lor. Şi aşa a ajuns el proprietăraş de pământ. A mai trecut încă o bucată de vreme, şi iată vine la Pachem, un ţăran de prin părţile Volgei şi-i spune, ce bine le merge ţăranilor acolo, şi cît de mult pămînt li se dă degeaba, şi de cîte mii de ruble pe an vînd griu. Pachem pleacă la Volga. Aici, fără nici o greutate, ia el o mulţime de pămînt; dar atît de mult munceşte ca să capete tot mai mult şi mai mult, încît moare de ostenit ce era. Argaţii îl găsesc într'o zi mort pe cîmp. Iată-l. L-au luat şi i-au făcut groapă — groapa era lungă de doi metri. Şi, zice cugetătorul, tocmai atîta pămînt îi trebue omului: doi metri pentru o groapă.

Poate ar fi mai exact să zicem, că, pentru un om, doi metri e prea puţin, dar unui *cadavru* nu-i trebuie mai mult. Şi tot aşa s'ar putea zice, că nici chiar cei doi metri nu-i sînt de trebuinţă unui om. Mai intîi fiindcă un cadavru nu mai e om; al doilea, pentrucă un cadavru n'are nevoie de îngropăciune. Cugetătorul poate să-şi ia îndărăt cei doi metri

O altă istorioară a lui Tolstoi: Un om, nemulţumit cu soarta lui, murmura împotriva lui Dumnezeu. Zicea: altora le dă Dumnezeu bogăţii, şi mie nu-mi dă nimic. Cum să trăiesc, dacă n'am nimic? — Un bătrîn îl auzi şi-i zise: eşti

tu adevărat aşa de sărac cum crezi? Nu ţi-a dat Dumnezeu tinereţe şi sănătate? — Omul trebui să mărturisească, că în adevăr e tînăr şi sănătos.

Atunci bătrînul luă mîna dreaptă a omului şi zise: laşi tu să-ţi tai mîna asta pentru o mie de ruble? — Nu, omul nu vroia. — Atunci poate mîna stîngă? — nu, nici aceea. — Ai lăsa tu să-ţi scoată ochii pentru zece mii de ruble? — Ferească Dumnezeu. — Vezi, zise atunci bătrînul, ce bogăţii ţi-a dăruit Dumnezeu, şi tu tot te plîngi!

Să ne închipuim un om sărac fără mîna dreaptă, fără mîna stîngă, fără luminile ochilor în valoare de zece mii de ruble; şi ar veni la dînsul un bătrîn şi i-ar zice: Tu, sărac? Dar n'ai un stomah care face cinsprezece mii de ruble, şi o spinare care face şi ea vreo douăzeci de mii?

Se zice că numele Tolstoi ar fi însemnînd „gros"...

Logică avea el; din ce apuca, scotea tot ce, după credinţa lui, se putea scoate. Organele nu-i lipseau. Dar scaunul gîndirii e gol, la dînsul. Luntrea are visle şi tot ce trebuie, — n'are vislaş.

Sau poate eu nu înţeleg? Ce vă spun aici, e o părere ce nu obligă pe nimeni altul, e numai a mea. Cred că trebue să cauţi mult pînă să mai găseşti astfel de filosofie, cîtă e în studiile lui Tolstoi.

Dar el e mai simpatic totuşi decît mulţi colegi ai săi care fac şi ei pe cugetătorii. Pentrucă sufletul lui e bogat şi dăruieşte bucuros. Nu închide gura după primele zece vorbe, ca să te lase să-ţi închipui cine ştie ce adîncimi ce ar fi să urmeze; ci el spune mai departe, şi spune, spune, cu vorbe înalte şi sfaturi, şi cu „Adevăr grăiesc vouă!" Nu prea are teamă să nu vorbească prea mult. Vezi în gîndul lui pînă 'n fund. Ii place foarte să vorbească. Şi graiul său e fără marafeturi, adînc şi puternic. E un bătrîn profet. Şi în vremea lui n'are pereche.

Şi oamenii îi pot asculta cuvîntul, şi pot cerceta şi rîndui spusele lui. Sau pot învăţa din ele, şi pot vieţui după sfaturile sale. Şi aceasta chiar. Dacă oamenilor le e tot una, să-şi răstoarne atît de neruşinat cu capul în jos ideile despre ce se poate pe pămînt şi despre dreapta judecată.

Knut Hamsun

(Din germană de **P. Z.**)

NOTA TRADUCATORULUI. — Din atîtea alte cărţi ale lui Hamsun îi cunoaştem puterea humoristică, cu naivitatea ei maliţioasă, cu invenţiile de un comic violent, adesea de o primitivitate stranie. Credem că ideile literare ale unui artist atît de mare şi atît de nou, nu pot fi indiferente nici unui cetitor cu experienţă literară bună.

Literatura rusă este subiect considerabil şi foarte viu. Criticii literari s'au deprins, se pare, cînd vorbesc de Hamsun, să arate isteţ

cu ochiul spre literatura rusă. Asemenea gest, criticii il explică uneori numindu-l, foarte avantajos, consideraţie de literatură comparată, sau şi: descoperire a izvoarelor de inspiraţie. Dar o comparare a lui Hamsun cu Ruşii, poate arăta foarte frumos şi ce mult nu samănă arta lui cu a lor. Pe Dostoievschi, Hamsun a avut grije să-l aşeze la loc foarte inalt; s'a pus astfel la adăpost de stingăciile nedelicate ale unor critici comparatori.

Traducătorul işi permite să adaoge incă următoarele lămuriri: de multe ori, sau cel puţin de ajuns pentru a fi deplin inţeles, subsemnatul a desvoltat părerea că ideile artiştilor despre artă sint izvorul prim al inţelegerii ei. Judecăţile lui Hamsun despre literatura rusă sint un exemplu prea favorabil, pentru ca să nu-l fi pus, noi, in evidenţă cu o satisfacţie, cum credem, solid justificată. Şi, ce noroc! Hamsun, ca să judece literatura rusă, dă a inţelege sau rosteşte, despre artă in general, idei de a căror intilnire in aşa loc superior, subsemnatul se bucură intens, gindindu-se, negreşit, la toţi acei care binevoesc a cunoaşte credinţele sale literare. Insfirşit, se vor fi găsind cetitori de literatură care-şi imaginează un Hamsun propagandist sentimental. Ne-am gindit şi la aceştia. Cit priveşte artele, lumea e plină de formule proaste.

P. Z.

Despre o istorie a inteligenţei

(INCERCARI DE LARGIRE A NOŢIUNII DE «RAŢIONAL»)

Domnului Ion Petrovici

I

Dacă am căuta să desprindem trăsătura comună şi caracteristică a numeroaselor scrieri care au tratat şi tratează probleme de istorie a gindirii, am constata că ele consideră evoluţia acesteia sub aspectul conţinutului. Notind imbogăţirea pe care cunoaşterea a inregistrat-o pe măsură ce şi-a asimilat noi şi noi porţiuni de realitate, toate aceste scrieri urmăresc pe planul intii istoria problemelor de conţinut. S'a făcut, cu alte cuvinte, istoria rezultatelor şi nu a efortului către aceste rezultate. Cu excepţia cunoscutei „Istorii a logicei" a lui Prantl, operele despre care vorbesc sint istorii ale *filosofiei* chiar şi atunci cind sint istorii ale problemelor de teoria cunoaşterii.

Iată de ce formulăm intrebarea: Nu s'ar putea oare scrie o istorie a gindirii din punctul de vedere al formei acesteia? Istorie tot atît de utilă, şi, poate, mai interesantă decît cea care dă precădere problemelor de conţinut. Cu alte cuvinte: să se cerceteze dacă marea realitate care se chiamă raţiune, adică insăşi noţiunea de inteligibil, n'a evoluat cumva in cursul timpului graţie eforturilor prelungite ale marilor gînditori şi autori de sisteme.

După un studiu aprofundat al diverselor procedee de care a făcut uz spiritul omului in opera lui de asimilare a realităţii [1], să se scrie o istorie nu a *ceiace* a gindit omul, ci a *felului* cum el a incercat să raţionalizeze materia pe care i-o

[1] Contribuţii la acest studiu au adus, evident, toţi marii logiciani şi teoreticiani ai cunoaşterii dela Descartes şi, mai ales, dela Hume incoace. Opera lui A. Spire (*Denken und Wirklichkeit*, Leipzig, 1873) şi lucrările lui E. Meyerson pot fi considerate ca acelea care au abordat mai sistematic studiul de care e vorba.

furnizau cu profuziune lumea exterioară şi cea sufletească. Să se scrie o *istorie a inteligenții*, dupăce s'au scris şi se scriu atîtea istorii ale filosofiei.

Evident că unul şi acelaşi fapt — care poate fi, în istoria gîndirii, o problemă, un anumit fel de a pune problemele, un sistem filosofic, personalitatea unui gînditor — va cîştiga sau va pierde din importanță, cu schimbarea perspectivei de care vorbim şi din care ar urma să fie privită evoluția întregului.

Ce schimbări a suferit noțiunea de inteligibilitate, cum a evoluat inteligența omenească în cursul celor cîteva zeci de secole de cînd există o ştiință şi o filosofie pe care le cunoaştem?—iată o întrebare al cărei răspuns serios ar fi, cred, bogat în învățături cu sugestii rodnice şi perspective largi.

Căci nu putem crede că inteligența omenească e o entitate imobilă, aceiaşi în toate timpurile şi locurile, cum s'a crezut şi cum cred încă mulți. Şi cînd zicem inteligență, facem abstracție de mentalitatea primitivă studiată cu atîta dragoste şi analizată cu atîta pătrundere de L. Lévy-Bruhl. Ne gîndim numai la inteligența Europeanului aşa cum se întrupează ea de vreo 2500 de ani încoace în creații diverse şi concrete, ca: religie, instituții de tot felul, artă, dar mai ales, şi in primul rînd, în sisteme de gîndire şi teorii ştiințifice. Efortul pe care această inteligență — organ de adaptare — îl face de atîta timp n'a putut rămînea fără absolut nici o urmă în ceiace priveşte constituția inițială, forma originară a ei.

Nu este deloc absurd a priori să presupunem că inteligența omului, ca orice organ în perpetuă şi intensă funcțiune şi avînd să rezolve la fiecare pas probleme nu se poate mai variate, a făcut şi face mereu operă de adaptare; nu rămîne în timp absolut identică în ceiace priveşte procedeele ei şi, poate, chiar şi în ce priveşte unele piese ale mecanismului ei de funcționare. Probleme noi ce apar în cursul vremii silesc inteligența să-şi descopere din cînd în cînd fețe noi. Să-şi creeze aptitudini noi, noi posibilități de adaptare la obiect şi, intr'un anumit sens, să închee compromisuri cu realitatea, făcîndu-i anumite concesii.

Adeseori spiritul uman, căutînd soluții la anumite probleme, a sfîrşit prin a se opri la concepții care înainte i-au apărut a fi complet absurde. Oridecîteori întîlnim un astfel de caz, el nu comportă ipoteză explicativă mai plauzibilă decît aceia care constă în a crede că adaptarea unei concepții, la prima aparență absurdă, se datoreşte faptului că inteligența între timp s'a modificat. Intr'un anumit sens, putem spune, mai departe, că inteligența noastră se modifică mereu, cu fiecare porțiune de nouă ştiință pe care o cîştigă. Fiecare nouă experiență pe care ea o adaogă la cea deja existentă, o face diferită de ceiace a fost înainte.

Fenomen făcînd parte din natură, inteligența e supusă

schimbării, ca tot ce există, ca tot ce trăeşte. Ea nu poate rămînea absolut aceiaşi în toate vremile. O privire cît de sumară, aruncată asupra istoriei gîndirii din perspectiva pe care am indicat-o mai sus, ne arată că — de fapt — inteligența, realitate desprinsă din marea realitate care este universul, a fost nevoită să se adapteze necontenit la rest, pentruca să poată trăi, a fost nevoită să evolueze. Evoluție extrem de lentă, dar, pentru aceia, nu mai puțin reală.

II

Acest efort de adaptare s'a făcut pe două căi :

Pe de o parte, pentru a înțelege lumea, spiritul omenesc a fost şi e mereu în căutarea unghiurilor de vedere, a perspectivelor spirituale de unde lucrurile să-i apară tot mai inteligibile. Considerînd istoria gîndirii, constatăm că progresul cunoaşterii s'a realizat pe această cale prin faptul că inteligența şi-a mărit mereu domeniul investigațiilor sale, reuşind să raționalizeze porțiuni de realitate tot mai întinse. Acest progres este înregistrat în chip concret prin progresiva constituire ca ştiințe pozitive a diverselor ştiințe pe care le avem azi.

Pe de altă parte, inteligența a căutat să se apropie de miezul adevărat al lucrurilor, evoluînd în însăşi constituția ei interioară. Şi această a doua cale de adaptare e cea care ne interesează aici. Progresul cunoaşterii realizat în această direcție este totodată un progres al rațiunii însăşi. El s'a făcut prin opera de lărgire a propriilor ei limite, operă pe care inteligența a întreprins-o prin unii din cei mai străluciți reprezentanți ai ei.

Cu alte cuvinte, inteligența n'a căutat numai să supună lucrurile categoriilor şi legilor ei, silindu-le să intre docile în cadrele riguros desenate de ea, ci a căutat să-şi lărgească aceste cadre, să devie ea însăşi mai încăpătoare, dupăce a devenit mai elastică, — reuşind astfel să-şi asimileze elemente fundamentale ale existenței care înainte o tulburau, pe care înainte era nevoită să le declare iraționale, şi, ca atari, să le recunoască drept limite ce realitatea le aruncă în calea dorinței ei de a o raționaliza.

Prin urmare, apropierea între cei doi poli ai oricărui act de cunoaştere, între obiect şi subiect, între lucruri şi inteligență — apropiere al cărei scop şi rezultat este tocmai ceiace numim cunoaştere — s'a realizat printr'o serie întreagă de modificări pe care le-a suferit parte obiectul, parte subiectul însuşi.

Dar, cu foarte puține excepții, capetele gînditoare au încercat să obțină apropierea de care e vorba pe calea întîi, adică silind singur obiectul să cedeze, să se apropie, şi men-

ținînd imobilă inteligența. Efort care, de cele mai multe ori, a avut ca urmare o sărăcire a obiectului prin simplificare. Au fost însă și gînditori care au căutat să micșoreze distanța dintre cei doi poli ai cunoașterii pe calea ce-am numit-o „a doua".

Pînă în secolul al XVII-lea această cale a fost aleasă — cînd a fost — mai mult instinctiv, decît cu intențiune perfect conștientă și cu scop lucid precizat. Abia cu secolul al XVIII-lea spiritul omenesc începe să-și dea sama în chip deplin critic că apropierea despre care vorbim se poate obține, în mod mai greu, e adevărat, dar mai complet și cu rezultate poate mai puțin arbitrare, silind și subiectul să se deplaseze către obiect; lărgind încetul cu încetul cadrele inteligenței, și nu sărăcind obiectul; obligînd inteligența să facă concesii concretului.

Una din limitele geniului grec și a marii speculații europene din secolul al XVII-lea (cu excepția lui Descartes) a fost tocmai faptul că nu și-a dat samă în mod conștient de această a doua cale de progres posibil.

Gîndirea grecească, și cea europeană pînă în secolul al XVIII-lea, au conceput și afirmat variația în ceiace privește obiectele care pot deveni conținut al inteligenței, dar n'au fost în stare să-și reprezinte o variație a inteligenței însăși. Au conceput adică variația iraționalului, dar n'au putut concepe variația raționalului. Ele n'au considerat inteligența ca o realitate vie, ca o realitate care a devenit: Minerva a eșit adultă și înarmată din capul lui Jupiter! — nu s'ar putea întîmpla ca rațiunea însăși să fie o acumulare de obiceiuri intelectuale contractate în cursul unei experiențe de mai multe ori milenare? Iată întrebarea pe care, pînă în secolul al XVIII-lea, nu și-a pus-o în chip perfect lucid mintea omului.

III

Să marcăm acum unele din etapele distanței parcurse de inteligență pe calea a doua, singura care ne interesează aici.

Canonul inteligibilității, al rațiunii așa cum au concepul-o Elinii, a fost formulat mai întîi în termeni elaborați cu rigoare de bătrînul Parmenide. Prin el inteligența își descopere și-și formulează una din legile ei constitutive: principiul identității. Lege fundamentală nu numai a inteligenței, ci și a lucrurilor cu adevărat existente, crede marele Eleat. In numele acestei legi, rațiunea va renunța să înțeleagă lumea dată în sensație, lumea experienței care e prin excelență mișcare, diversitate, multiplicitate, declarînd-o nu numai neratională, ci și amăgire vană, pentrucă-i iratională, și botezînd-o cu semnificativa poreclă de *ne-existență*.

* * *

Platon întreprinde o lărgire a noțiunii de inteligibilitate fixată de Parmenide. Prin el, inteligența își dă sama că nu poate să continue să trăiască păstrîndu-și frontierele strîmte trasate de Eleați. Căutînd să le lărgească, ea își va fixa alte scopuri: nu va mai urmări, ca la Parmenide, numai descoperirea identicului într'o lume de bogate și frumoase forme, dar reduse la valoare de ne-existență, ci se va strădui să definească raportul real și universal care există între identic și neidentic, între existență și ne-existență. Raport de contradicție inițială, dar înlăturată prin faptul că cele două idei, opuse și contrare la început, sînt transformate în termenii *necesari* ai unei *sinteze intelectuale*. Aceasta printr'un efort al spiritului a cărui calitate specifică părintele eleatismului nici n'a bănuit-o.

Va-să-zică, ne-existența, concept neînțeles și neasimilabil de rațiunea lui Parmenide, este asimilată de rațiunea cu cadre lărgite concepută de Platon.

* * *

Prin Descartes, inteligența își mai mută odată stîlpii de hotar, mărindu-și și mai mult orizontul. Conceptul de rațiune devine și mai suplu și mai larg. In ce constă această lărgire?

Descartes ne-a învățat să concepem ca inteligibile, ca raționale, ca necesare, raporturi pe care gînditorii premergători le considerau pur empirice (deci nu necesare) și iraționale. Descartes ne-a învățat să legăm în relație de necesitate concepte, lucruri pe care logicianii anteriori le considerau absolut exterioare unul altuia, și între care ei nu vedeau cu putință nici un fel de raport inteligibil.

Logica aristotelică ne învață că a pricepe este echivalent cu a subsuma ceiace e particular sub legea a ceiace e general, cu a deduce din acesta din urmă pe cel dintîi. In cazuri extrem de importante, a înțelege, a gîndi, — ne va spune Descartes, — este nu numai a subsuma, ci și a sintetiza, adică a descoperi relațiuni de uniune necesară între două sau mai multe lucruri separate, între două sau mai multe noțiuni care pot fi concepute ca absolut distincte, ca fără legătură logică între ele.

Să lămurim puțin ceiace am formulat pînă acum în chip atît de abstract și, poate, atît de rebarbativ.

Judecata dela care pleacă autorul *Discursului asupra metodei* este, cum știm, azi banalul *Cogito ergo sum*. Cei doi termeni, adică *cogito* și *sum*, între care fraza lui Descartes stabilește un raport, sînt absolut exteriori unul altuia, nu pot fi „deduși" unul din celălalt; nu pot fi subsumați unul sub celă-

lalt; nu sint în raport analitic. Existenţa materială, concretă, spaţială nu poate fi dedusă din idee, şi nici viceversa.

Legătura între *cogito* şi *sum* este făcută de inteligenţă printr'o intuiţie a cărei evidenţă se impune cu necesitate spiritului. „Cogito ergo sum" nu este partea integrantă a unui silogism care ar presupune în mod tacit judecata majoră: „Tot ce cugetă, există". Din cauza aceasta, „Cogito" nu comportă demonstraţie silogistică. El e conceput de inteligenţă direct, ca adevăr necesar, adică adevăr a cărui negaţie nu poate fi concepută decît printr'un act de siluire a raţiunii noastre. Siluire, evident, imposibilă, căci ştim că în domeniul vieţii spiritului nu există posibilitate de constringere venită din afară.

Din această judecată, adică din „cogito ergo sum", care, repet, nu face parte dintr'un silogism [1] şi care, din această cauză, ar fi mai just formulată fără „ergo", din această judecată, zic, Descartes va deduce apoi pe cea care se scrie: „Tot ce cugetă există". Deci pe cea care, într'un silogism, ar ţine locul de majoră. „Cogito" implică, cum vedem, o lărgire a noţiunii de inteligibilitate, a cadrelor însăşi ale inteligenţei. Putem afirma prin urmare, şi fără să exagerăm, că filozofia carteziană a adus cu sine o îmbogăţire a conceptului de „raţiune".

* * *

Printr'o intuiţie genială a unor noi posibilităţi de lărgire a frontierelor inteligibilului şi printr'o lovitură de forţă, Hegel va încerca să silească raţiunea să-şi anexeze pînă şi acele elemente ale concretului, care au scandalizat-o mai mult, care i-au făcut, din vecii vecilor, cea mai intransigentă opoziţie, să-şi anexeze, să înţeleagă, să raţionalizeze schimbarea în timp şi multiplul, diversul în spaţiu. Scurt: să-şi asimileze *evoluţia* realităţii concrete. Prin autorul *Fenomenologiei spiritului* inteligenţa face efort uriaş să devie „concretă". Sau, cum îi plăcea lui Hegel să spună, universalul-concret va căuta să înlocuiască universalul-abstract.

Desigur că semnificativa încercare a lui Hegel n'a căzut aşa, pe neaşteptate, din cer. Ca orice fenomen spiritual important, sau, mai just, ca orice mare fenomen istoric, ea a fost preparată de încercări asemănătoare, schiţate timid şi mai mult sau mai puţin conştient în tot cursul istoriei gindirii, dela Heraclit şi Platon (cărora Hegel le datoreşte mult) pînă la Cusanus, Böhme, Leibniz, Kant şi Fichte. Incercarea lui Hegel a fost preparată apoi şi de modificările pe care noţiunea de inteligibil le-a suferit la ginditorii despre care am vorbit mai sus.

[1] Răspunzind adversarilor săi, care îi obiectau că vrea să-şi dovedească existenţa printr'un silogism, Descartes precizează însuşi: „Cogito" nu e un silogism, ci o intuiţie. „Nu-mi deduc existenţa dintr'un silogism, ci o văd", scrie el. (Ed. Cousin a operelor lui Descartes, t. I., 427). Prin urmare şi obiecţia pe care o aduce Kant lui Descartes apare ca lipsită de fundament solid (Cf. *Kritik der reinen Vernunft*, ed. Kehrbach, p. 302—303; p. 355 a ediţiei din 1781). — Cele scrise aici despre Descartes le-am susţinut întîia oară în lecţia de deschidere a unui curs despre Descartes, ţinut la Universitatea din Cluj.

Nu intrăm în amănunte spre a arăta cum a procedat Hegel pentru a ajunge să înţeleagă devenirea. Problema este complexă şi un examen lămurit al ei cere desvoltări bogate. (Le rezervăm pentru un studiu ce voim să publicăm cu ocazia centenarului morţii marelui dialectician).

Să reţinem totuşi punctul esenţial al reformei pe care a întreprins-o cu curaj mare autorul „Logicii speculative" pentru a face mai suplă şi mai cuprinzătoare inteligenţa.

Ştim că, după logica clasică, fiecare noţiune considerată a parte are o anumită comprehensiune şi extensiune. Raporturile pe care inteligenţa le poate concepe între idei sînt asemenea raporturilor care pot exista între părţi de spaţiu, părţi exterioare una faţă de alta, sau conţinute una în alta. Logica clasică asimilează deci raporturile dintre idei relaţiilor spaţiale de contenenţă şi exterioritate.

O noţiune oarecare nu se găseşte în raport de necesitate logică cu altă noţiune decît cind este conţinută în aceasta. Concepte universale vor fi deci acelea care sînt conţinute în mod necesar în toate celelalte, implicate de toate celelalte. Hegel îşi va pune întrebarea următoare, întrebare bogată în consecinţe: Nu poate exista raport de necesitate între două noţiuni, o noţiune nu poate implica o altă noţiune chiar şi atunci cind aceasta din urmă nu e conţinută în cea dintîi? Nu pot fi cazuri cind relaţiile de implicaţie între idei sînt ireductibile la relaţii de contenenţă, şi cind ele trebuesc concepute ca raporturi de participaţie, aşa cum le-a întrevăzut Platon în al său „Parmenide"?

Să considerăm de exemplu, din punctul de vedere care ne interesează aici, conceptele de identitate şi de diferenţă, după noi cele mai importante concepte ale logicii lui Hegel.

Conceptul de identitate nu poate fi gindit decît ca fiind opus conceptului de diferenţă; şi viceversa. Cele două concepte se implică deci reciproc şi necesar. Şi cu toate acestea, nu se poate spune că unul din ele ar fi conţinut în celălalt, cum este conţinut genul în speţă. Există, prin urmare, între aceste două noţiuni *contrare* relaţie de implicaţie necesară, dar ireductibilă la relaţie de contenenţă concepută după modelul relaţiilor spaţiale.

Răspunsul afirmativ pe care l-a dat Hegel la întrebarea formulată mai sus e de acelaşi ordin ca şi cel pe care l-a găsit

Descartes cind a definit natura raportului dintre *cogito* și *sum*. Materialismul și spiritualismul, adică cele două mari soluții pe care speculația filosofică le-a preconizat problemei metafizice prin excelență (care e problema raportului dintre spirit și materie), presupun amindouă credința că nu pot exista între idei alte raporturi de necesitate decit cele de contenență. De aci apoi eforturile materialiștilor de a deduce, de a „scoate" ideea din materie, și tot de aci și străduințele spiritualiștilor de a deduce, de a „scoate" materia din idee, din spirit. Și e evident că, dacă speculația filosofică (și cea științifică) ar părăsi în acest punct planul de gindire al logicii aristotelice, ea ar pune problema raportului dintre gindire și materie cu totul în alți termeni, și ar înlătura, ca pe niște pseudo-soluții, răspunsurile care se chiamă, pompos și pretențios: materialism, spiritualism...

Spre deosebire de Descartes, Hegel concepe raporturi dialectice între toate marile forme de existență, deci nu numai între gindire și materie, între idee și spațiu. Vedem, mai departe, că concepția hegeliană presupune ideea unei relațiuni de *ordine nespațială* intre idei, de direcție inextensivă. Ordine oarecum mai generală decit cea de contenență [1], aceasta nefiind decit un caz special al ei; ordine ce presupune lărgirea cadrelor logicii aristotelice. Și mai vedem că răspunsul lui Hegel are următoarea consecință : Anumite raporturi între lucruri, neinteligibile cind rațiunea rămine la concepția implicată în logica clasică, sint considerate raționale din punctul de vedere al logicei speculative ; facultatea noastră de înțelegere devine mai suplă și mai largă.

Cum spuneam mai sus, reforma logicei clasice a fost întreprinsă de dialecticianul german cu gindul de a face inteligența atit de mlădioasă încit să-și poată asimila *devenirea*, aspect universal și nu se poate mai concret al lucrurilor, dar aspect în fața căruia funcțiunea noastră de înțelegere s'a oprit neputincioasă ca în fața unei bariere solide pe care nu o putea trece. In ultima analiză, scopul suprem al lui Hegel a fost să ne dea o sinteză a individualului și a universalului, să ajungă să facă individualul inteligibil.

Nu este locul aici să examinăm dacă filosoful german a reușit într'adevăr să raționalizeze individualul, atingind astfel nu numai ținta ultimă a speculației sale, ci totodată și idealul suprem pe care l-a fixat inteligenței, înainte de el, Pascal cel setos de absolut. Nu e locul să cercetăm dacă complecta înțelegere a individualului ca atare nu va rămînea, poate pentru totdeauna, scop pe care rațiunea propriu zisă

[1] In timpurile noastre filosoful englez Bertrand Russell a pus această problemă în termeni foarte preciși.

nu-l va atinge niciodată [1]. Este însă fapt că progresul despre care am vorbit aici, adică lărgirea și mlădierea continuă a inteligenței, se face în sensul că aceasta, în urma eforturilor citorva spirite înzestrate cu mare putere de pătrundere, a ținut să se apropie, și s'a apropiat tot mai mult, de înțelegerea formelor particulare ale existenței, de înțelegerea a ceeace e individualul în lucruri.

Această apropiere s'a făcut, cum afirmam la începutul studiului nostru, și cum am încercat să arătăm în scurta schiță istorică pe care tocmai am terminat-o, mulțumită faptului că inteligența, organ viu cu inepuizabile posibilități de adaptare, și-a lărgit mereu, în afară de terenul de exercițiu, propriile sale cadre, inglobind progresiv în interiorul acestora elemente de realitate și raporturi care mai înainte deconcertau. Evident, acest efort de adaptare-asimilare nu s'a terminat încă, și nici nu se va termina niciodată, universul fiind nemărginit, și deci și experiența posibilă fiind infinită în spațiu și nesfirșită în timp.

IV.

Iată citeva reflexii pe marginea unei probleme a cărei importanță și al cărei interes nu pot fi subliniate îndeajuns. Reflexii răscolite de un studiu al lui Lucian Blaga publicat în „Gîndirea" (Dec. 1930 și Ian.-Mart. 1931). Căci problema pe care o pune acest frumos studiu botezat, urît și evitabil, cu preanemțoidul titlu de „Eon dogmatic" intră — prin natura ei, cu rezerve importante de precizat mai jos și într'un fel pe care-l vom examina îndată — în cadrul problemelor a căror sumară schiță istorică am dat-o mai sus.

Cele desvoltate pînă acum, permițîndu-ne să așezăm în ordinea ei naturală problema ridicată de „Eonul dogmatic", ne procură în același timp perspectiva intelectuală convenabilă pentru a aprecia cu echitate importanța pe care ea o poate avea în ochii oricărui om ce se interesează de istoria ideilor. Căci știut este că, după cum ai nevoe de perspectivă

[1] In arzătoarea-i dorință de a atinge cunoașterea absolută a individualului, omul a cerut adesea ajutorul unor facultăți sufletești alte decit inteligența propriu zisă (intuiție, sentiment, etc.). Prin caracterul lor subiectiv, soluțiile — sau pretinsele soluții — căutate în afară de domeniul inteligenței propriu zise, nu se ordonează pe o linie de continuitate. Filosoful care caută soluții în acest domeniu pentru inteligență incontrolabil, lucrează oarecum numai pentru sine. Sau, în cel mai bun caz, pentru un număr restrîns de spirite foarte înrudite sufletește. Prin urmare, aici, rezultatele obținute de X. nu se adaogă la cele realizate de Y. Ele sînt, cu fiecare gînditor, tot atîtea începuturi fără continuare. Aici nu poate fi deci vorba de istorie în sensul adevărat al cuvîntului.

în spațiu pentru a putea judeca just valoarea architecturală a unui edificiu, tot așa pentru a judeca cu dreptate o construcție a inteligenței, ai nevoe de perspectivă în timp.

Care e problema ce-o ridică „Eonul dogmatic"?

S'o spunem cît se poate de scurt, deși ne dăm perfect de bine sama cît e de greu să fii clar și drept cînd e vorba să concentrezi în cuvinte puține miezul unei lucrări de o remarcabilă densitate cum e aceea a lui Blaga. E o lucrare scrisă cu impresionantă economie de mijloace de expresie acest „Eon dogmatic". Calitate rară în scrisul rominesc. In scrisul rominesc de toate genurile! Deaceea țin să remarc că cititorul care vrea să fie perfect lămurit, va fi nevoit să recurgă direct la textul studiului despre care e vorba. Trebue citit acesta în textul lui, pentru a-ți da sama de efortul mare ce-l face autorul spre a indica cu putere de persuasiune direcția în care ar trebui căutate, după dînsul, bazele unei întregi metodologii a metafizicii.

Miezul „Eonului dogmatic" îl formează distincția fundamentală pe care autorul o face între ceeace dînsul numește „intelect enstatic" și „intelect ecstatic". (Noi să înlocuim „intelect" prin „inteligență").

1) Ce înțelege autorul prin inteligență „enstatică" și „ecstatică" și

2) De ce această distincție?

1.

Cea dintîi este inteligența așa cum o cunoaștem în funcțiunile și creațiile ei din domeniul științelor positive și al speculației filosofice; adică inteligența care ascultă de legile codificate de logică sub toate formele ei. Chiar și de logica pe care noi am numit-o *lărgită* de gînditorii despre care am vorbit mai sus. Prin urmare, inteligența despre care spuneam că se adaptează, că devine mai elastică și mai mlădioasă, etc., este, cu toate modificările ei suferite în cursul timpului la diferiții gînditori, inteligență „enstatică". Ca atare, ea leagă noțiunile cu care operează, după legile formulate mai întîi de Aristot și după cele, mai mult aplicate decît codificate, de R. Descartes, Hegel și alții.

Nu e nevoe să insist aici asupra formulelor aristotelice arhicunoscute, și nici să reviu asupra modificărilor despre care am vorbit destul mai sus.

Ce înțelege autorul „Eonului dogmatic" prin inteligență „ecstatică", termen care, în sensul ce i-l atribue autorul, nu are nimic de-aface cu ceiace se numește de obicei „extaz?" Extaz are un înțeles de „trăire", în sens afectiv; iar în filosofia neoplatonică cuvîntul înseamnă unire și pierdere a omului în unitatea absolută a lui Dumnezeu. „Eonul dogmatic" pune în vorba „ecstatic" alt înțeles. Partea cea mai

mare a studiului lui Blaga este consacrată determinării și definiției acestui înțeles.

Inteligența „ecstatică" este cea care s'a manifestat și concretizat, la începutul creștinismului, în dogmele Bisericii. O parte a „Eonului dogmatic" este un studiu positiv al dogmei, încercînd să ne dea geneza dogmei prin istoria ei.

Dar, pentru a degaja ~~cît~~ mai precis natura inteligenței „ecstatice", Blaga întreprinde o foarte atentă cercetare a dogmei ca tip de ideație, o analiză a structurii logice a dogmei, adjectiv ce-l aplicăm aici în chip provizor, căci, după părerea noastră, el nu se potrivește dogmei, sau, în cel mai bun caz, el nu poate fi aplicat acesteia decît cu restricțiile importante pe care le vom indica mai încolo. Cu un delicat și filosofic simț al nuanțelor, autorul „Eonului dogmatic" caută apoi să distingă clar dogma de toate formele de ideație care prezintă aparențe de identitate sau de analogie cu ea.

Sînt pagini dense și luminoase, în același timp, aceste pagini de lucidă analiză! Blaga nu pornește aici dela un fel de intuiție pe care ar numi-o pompos „viziune", proclamînd neîncredere în ceiace unii numesc cîteodată cu dispreț „logică". Se lasă condus de forța dialectică imanentă raționamentelor sale, și nu de motivele sentimentale ale momentului. Cu excepția unei singure clipe (cînd face trecerea la concluziile capitolului final), nu cedează impulsului imaginației tocmai în momente cînd, dorind să convingă, trebue să fie, fără falsă și nemotivată rușine, sclavul docil al unei riguroase înlănțuiri logice a ideilor. Aici scriitorul impune la fiecare pas obișnuitului său elan interior cea mai severă măsură. Se concentrează, se stăpînește, pentru a-și stăpîni și domina cu atît mai imperios îndrăznețul subiect. Subiect a cărui temeritate nu trebue căutată în „îndrăzneli" de amănunt, presărate ici și colo în tot cuprinsul cărții, ci în insăși ideea fundamentală pe care e ridicată întreaga construcție ideologică a „Eonului dogmatic", în scopul ambițios ce și l-a impus autorul.

* * *

Ce este dogma ca tip de ideație?

E o formulă care, prin articulația ei interioară, postulează o transcendere a logicei, deci o formulă care e în desacord radical cu înțelegerea, cu inteligența „enstatică". Ea desolidarizează raporturile logice ale anumitor noțiuni. Deformează aceste raporturi — considerate de inteligența „enstatică" drept necesare — fără ca noțiunilor în sine să le dea alt sens decît l-au avut dintru început. (Vezi exemplele discutate de Blaga.) Din punct de vedere logic, orice formulă dogmatică se reduce la afirmațiuni antinomice. Subiectului i se atribue și i se neagă în același timp și din același punct de vedere același atribut; sau se afirmă despre el de-

terminaţii contradictorii. D. ex., dogma trinităţii afirmă că Dumnezeu e o fiinţă în trei fiinţe, adică e şi unul şi multiplu. Antitezei acesteia i se postulează în dogmă o soluţie, pe un plan transcendent: „Orice dogmă reprezintă pentru posibilităţile logice ale intelectului uman o antinomie, dar orice dogmă mai cuprinde prin înşişi termenii ce-i întrebuinţează şi o indicaţie precisă că logicul trebue depăşit şi că antinomia se soluţionează dincolo de posibilităţile noastre de înţelegere". Dogma postulează în transcendent o sinteză imposibilă atît în domeniul logic cit şi în cel concret.

Aşa dar dogma e o „antinomie transfigurată". Noţiunile, sau mai exact, raporturile dintre noţiuni, sufăr în dogmă deplasări de perspectivă.

Dogma reprezintă, în ultima analiză, una din atitudinile posibile ale spiritului omenesc: în faţa transcendentului, în faţa contradicţiei logice şi 'n faţa iraţionalului.

Prin urmare, dogma, ca tip de ideaţie, se desprinde dintr'o atitudine spirituală cu urmări ideologice nu se poate mai mari. Ea, această atitudine, implică nu numai o anumită concepţie despre *esenţa* ultimă a lumii, ci şi ideia unei întregi *metode* filozofice şi a unei anumite organizări a gindirii omeneşti, considerată în toată întinderea şi funcţiunea ei.

Se pune acum marea întrebare: Atitudinea dogmatică aparţine pentru totdeauna trecutului mort? Nu *poate ea deveni*, pentru motive inerente spiritului vremii, *din nou* actuală, sau, eventual, chiar necesară? Intrebare al cărei răspuns afirmativ ar fi încărcat de consecinţe importante. Autorul „Eonului dogmatic" răspunde afirmativ. De aci interesul excepţional ce-l prezintă lucrarea sa.

* * *

Care sînt, după Lucian Blaga, afirmaţiile pe care le implică — spre deosebire de alte atitudini filosofice posibile — teza dogmatică cu privire la:

1) transcendent,
2) iraţional şi
3) contradicţie?

Transcendent trebue luat în sensul de ceeace trece nu numai dincolo de experienţă, ci şi de toate posibilităţile de amplificare a experienţei. Teza dogmatică este următoarea: *Transcendentul e neraţionalizabil, dar formulabil.* Cu alte cuvinte, teza dogmatică înseamnează renunţare la înţelegere şi în acelaşi timp credinţă că transcendentul poate fi formulat ca atare, deci ca mister neînţeles. Formula de mai sus implică şi afirmaţia că transcendentul este iraţional şi pe aceia că el poate fi formulat în desacord cu legile interioare ale inteligenţei. Spusă altfel, teza dogmatică ar putea fi rezumată în termenii următori: Transcendentul este, în însăşi esenţa lui,

iraţional şi nu poate fi formulat decît în propoziţii antinomice, antinomicul fiind prezent în însuşi fondul transcendentului.

Pentru a caracteriza mai bine atitudinea dogmatică în faţa *transcendentului*, Blaga îi opune, în formule clare şi pregnante, celelalte atitudini pe care speculaţia filosofică le-a luat în cursul vremii faţă de această mare problemă. Iată-le:

a) Transcendentul e raţionalizabil şi formulabil. Adică transcendentul poate fi înţeles: cu ajutorul inteligenţei discursive (exemple: Plato, Aristot, Spinoza, Leibniz), printr'un fel de intuiţie intelectuală (exemple: Plotin, Schelling, Bergson) sau pe cale dialectică (exemplu: Hegel).

b) Transcedentul e neraţionalizabil şi neformulabil (agnosticismul, criticismul kantian).

Iar pentru a preciza, fără posibilitate de echivoc, atitudinea dogmatică faţă de *contradicţie*, autorul „Eonului dogmatic" îi va opune atitudinea pe care o ia faţă de antinomie ştiinţa pozitivă şi diferitele filosofii nedogmatice.

Dela Kierkegaard încoace, teologii dialectici — dintre care Blaga aminteşte pe K. Barth, pe Gogarten şi pe Brunner — au dat multă atenţie şi au scos cu justeţă evidentă paradoxia dogmelor. Blaga işi propune să ne aducă şi mai multă preciziune decît aceşti teologi în ceiace priveşte natura particulară a contradicţiei în dogmă. Autorii amintiţi mai sus confundă adesea paradoxia dogmatică cu cea dialectică, sau chiar şi cu contradicţia aşa cum o găsim în gîndirea magică.

Paradoxiile se prezintă ca sinteze de afirmaţiuni antinomice despre un lucru oarecare. Indiferent dacă aceste afirmaţiuni sînt cu adevărat sau numai în aparenţă antinomice. In multe cazuri paradoxiile metafizicei nedogmatice se rezolvă logic. Eleaţii sînt cei dintîi gînditori europeni care au constatat că lumea concretă (spaţiul, timpul, mişcarea, multiplul, diversul) conţine o mulţime de contradicţii latente. Şi, genii logice cum au fost, ei neagă concretul pentru excelentul motiv că acesta nu poate fi gîndit logic. Ei afirmă deci, logicul ca exclusiv existent. Intuiţioniştii consideră contradicţiile concretului nu ca un neajuns al acestuia, ci ca o lacună a logicei. Filosofii raţionalişti şi dialectica hegeliană încearcă în direcţii diferite o conciliere între concret şi logic.

Prin urmare, Eleaţii înlătură contradicţia şi neagă existenţa a tot ce conţine contradicţie. Intuiţioniştii o înlătură pe altă cale, şi anume negînd sau degradînd logicul la valoare de ficţiune. Dialectica înlătură contradicţia logică cu ajutorul ideii de „concret". Ceiace este antinomic pe plan logic, nu mai este pe plan concret. Antinomicul dogmatic se deosebeşte de cel dialectic prin faptul că el nu este soluţionat nici

în concret. Prin articulația și configurația lui, acesta refuză orice acord cu antinomicul dogmatic. Cu ajutorul ideii de „concret" Hegel poate concepe sinteza conceptelor contradictorii următoare: *Sein + Nichtsein = Werden*. Dar o propoziție dogmatică cum e d. ex. aceasta: „o substanță poate să piardă substanță și totuși să rămână întreagă" nu devine inteligibilă cu ajutorul ideii de „concret". Concretul respinge o astfel de sinteză, pentru motivul că, deși dogma utilizează concepte obișnuite (persoană, ființă, număr, substanță, etc.), ea diformează, cum am văzut, raporturile logice imanente acestor concepte în așa fel că sinteza lor devine irealizabilă în concret.

Care e acum natura contradicției cu care operează știința și ce atitudine ia aceasta față de contradicție? Știința exactă face uz, cum știm, de idei ca spațiu, timp, mișcare, schimbare, noțiuni care conțin, din punct de vedere logic, contradicții. Dar știința nu ține samă de acestea. Contradicțiile acestea sînt date *implicit* în concretele cu care operează știința; ele sînt latente fără ca știința să caute să le scoată la iveală. Contradicția dogmatică este *explicit* formulată, și ea residă nu în elementele cu care operează gîndirea dogmatică, ci în *raportul* afirmat între aceste elemente.

Există însă alte construcții științifice care, prin natura lor, prezintă analogii cu dogma. Să reținem aici numai două: numărul imaginar $\sqrt{-1}$ și simbolul Alef al lui Cantor.

Cel dintîi este o construcție irațională în sensul cel mai plin al cuvîntului. Din acest punct de vedere, el e o analogie matematică a dogmaticului. Dar numai analogie, căci, deși construcție irațională, în cadrul operațiilor matematice el devine echivalentul unei noțiuni raționale. Sub aspect logic, el e, prin urmare, reintegrabil. O construcție dogmatică însă nu e logic reintegrabilă, ea nu poate deveni echivalentul unei construcții raționale.

Simbolul Alef al lui Cantor e mai mult decît o analogie a dogmaticului. El e un echivalent matematic al acestuia. Prin construcția noțiunii „transfinitului" se face o foarte importantă concesie gîndirii dogmatice.

Ce e simbolul Alef ? E numele unei mărimi transfinite care *rămîne identică cu sine, orice mărime s'ar scădea din ea.* Cum vedem, între simbolul Alef și o formulă dogmatică oarecare există asemănare structurală deplină. Căci ce e dogma definită, acum, după toate cele spuse mai sus? Este o formulă a iraționalului.

* * *

Atitudinea inteligenței dogmatice cu privire la transcendent, la contradicție, la irațional astfel definită, am răspuns, cred în mod destul de precis și de complet — și cu claritatea pe care a permis-o natura însăși a problemei — la întiia întrebare ce ne-am pus-o la începutul prezentului capitol al studiului nostru. Intrebare care a fost: ce este inteligența „ecstatică" ?

2.

Să încercăm a răspunde acum la a doua întrebare formulată tot acolo: care e rostul distincției între inteligență „enstatică" și „ecstatică"? Sau, mai lămurit, care este scopul „Eonului dogmatic"?

Am văzut că „Eonul dogmatic" a examinat dogma numai sub aspectul ei structural, ca tip de ideație, rupînd-o din complexul creștin. Astfel privită, dogma devine expresia unui anumit fel de a „gîndi", fel de a „gîndi" care a apărut mai întîi la Philon din Alexandria (deci și în afară de creștinism), și ar putea—crede Blaga—să mai apară, ca atare, în metafizica profană. E chiar necesar să mai apară, afirmă autorul „Eonului dogmatic". Și tocmai acesta e scopul pe care-l urmărește: să trezească la viață nouă atitudinea dogmatică și să facă, astfel, din inteligența „ecstatică" un instrument pe care dînsul îl crede eficace pentru organizarea unei noi metafizici.

Să facă din modul de a gîndi manifestat în dogmă și, înainte de dogmă, în unele formule ale lui Philon evreul, un mod de a gîndi al filosofiei, aici stă marele curaj al țintei urmărite de Lucian Blaga. Ceiace făceau Sf. Părinți cu Dumnezeu, cînd precizau că e unul dar în trei persoane, ar dori Blaga să facă metafizica viitorului cu realitatea cosmică. In această voință de generalizare în metafizică a procedeului dogmatic, stă semnificația profundă și interesul excepțional al acestei lucrări, bogată în gînd nou și tare.

Blaga preconizează în fața iraționalului o atitudine *principiară* alta decît cele pe care le-au luat, în fața aceleiași probleme, știința și filosofia profană a tuturor vremurilor. Căci ce vrea, în ultima analiză, autorul „Eonului dogmatic"? Vrea ca iraționalul, contradicția să intre ca element constitutiv — adică în mod voit și articulat — în speculația filosofică. Vrea ca inteligența să primească în formule însuși iraționalul, să încerce să formuleze iraționalul!....

Din acest punct de vedere, schița care se chiamă „Eon dogmatic" — căci numele adevărat al ei nu poate fi decît „Prolepomene pentru o filosofie dogmatică viitoare" — intră în ordinea încercărilor despre care am vorbit în cap. III al studiului nostru, încercări de lărgire a cadrelor facultății noastre de înțelegere. Am văzut doar că, printr'o lovitură extraordinară, și Hegel încercase să silească rațiunea să-și anexeze contradicția.

Dar — și in acest „dar" este marea, radicala, enorma deosebire—Hegel a voit să rezolve totuși contradicția cu ajutorul noțiunii de „concret", in ultima analiză a voit deci să o înlăture. Autorul „Eonului dogmatic" preconizează *acceptarea* contradicției ca atare, deci introducerea ei in speculație ca formulă irațională, antinomică. Dar, care este punctul — singurul, mi se pare — unde doctrinele filosofice, toate, fără excepție, sint de acord? Iată-l: contradicția este ceiace inteligența nu poate suporta; ea trebuește, prin urmare, suprimată într'un fel sau în altul. Astfel și hegelianismul, cea mai comprehensivă dintre toate concepțiile filosofice apărute pină azi, este, ca multe alte filosofii, o metodă rațională pentru a înlătura contradicția. Dimpotrivă, pentru gindirea dogmatică, problema prin excelență a metafizicei ar fi nu înlăturarea contradicției, ci acceptarea ei, mai mult: articularea, adincirea ei ca formulă antinomică, ca irațional, ca ceva inaccesibil inteligenței și totuși formulabil.

Insă filosofia, de cite ori a crezut că are în față un obiect neraționalizabil, indiferent că acest obiect era considerat ca transcendent sau ca dat în experiență, a renunțat la formulare. Și a renunțat pentru excelentul motiv că altfel ar fi fost nevoită să propună formule antinomice, să se pună deci in desacord cu legile logice ale inteligenței.

Dar, dacă așa stau lucrurile, o întrebare tulburătoare ni se îmbulzește în condei: mai poate fi considerată metoda dogmatică drept metodă de lărgire a înțelegerii?

Inainte de a răspunde, să vedem de ce preconizează autorul „Eonului dogmatic" adoptarea acestei metode în metafizică? Pentrucă nu s'a construit pină acum nici un sistem metafizic cu ajutorul inteligenței „enstatice" în care să nu se fi ivit vre-o contradicție importantă și nedorită de autor. Din această cauză, pină azi, a fost imposibil să se creeze o metafizică durabilă. Pină cind, dacă s'ar accepta în mod principiar contradicția ca element constitutiv al metafizicei, n'am mai fi expuși ca ea să se furișeze în gindire prin nebăgare de samă și să apară prin surprindere în produsele speculației filosofice, producind în mod fatal locuri de „minoră rezistență". Introducerea metodei dogmatice ar înlătura, crede Blaga, provizoratul etern în care se găsesc toate soluțiile metafizice apărute pină azi, căci dogmaticul ar putea îngloba, în sinteze pe care autorul le numește „metalogice", puncte de vedere raționale contrare.

Cum și cind s'ar aplica metoda dogmatică? Să dăm cuvint autorului: „Dogma, spre deosebire de metodele mai mult sau mai puțin exclusiviste ale intelectului enstatic, nu exclude nici una din celelalte metode. Din contra, intelectul ecstatic intră în funcțiune numai după ce toate metodele enstatice au fost epuizate fără rezultat concludent. Dogma nu

împiedecă ca transcendentul să fie adesea raționalizat... fiindcă dogmaticul nu anexează principial tot ce e transcendent. Metoda dogmatică se aplică acolo unde nici una din metodele enstatice nu istovesc transcendentul și unde transcendentul devine absolut opac... Nici un sistem de metafizică întemeiat pe metode de ale intelectului enstatic n'a fost în stare să raționalizeze neted și complet experiența și transcendentul; după toate au rămas resturi neraționalizabile. Nu se solicită prin aceasta chiar suprema hotărire a dogmatizării?.. In timp ce raționalismul construește transcendentul în analogie cu logicul și cu concretul, în timp ce idealismul dialectic il construește fuzionind logicul cu concretul, dogmatismul il construește în desacord cu logicul și concretul, postulîndu-l ca neraționalizabil. In timp ce criticismul vrea un transcendent neraționalizabil, neconstruibil și neformulabil, dogmatismul susține un transcendent neraționalizabil, neconstruibil, dar formulabil..."

Deci dogmatizarea „nu insamnă că orice dogmă trebue, din moment ce e propusă, acceptată fără control. Prin asemenea presumții s'ar da dogmei tocmai sensul pe care tot timpul am căutat cu tot dinadinsul să-l ocolim... Noua metafizică nu se va clădi pe temeiul unei inspirații de sus, și nu va cere să fie acceptată din motive imaginare. Noua metafizică se va clădi, într'un ritm de eșecuri și triumfuri, constituindu-se încetul cu încetul, sub controlul direct sau indirect al tuturor instanțelor pe care cunoașterea și mintea omenească și le-a instituit în măiastră și nepieritoare ierarhie. Prin dogmatizare transcendentul ar înceta de a mai fi expus la acele penibile raționalizări, pentru care se dau asigurări solemne că sint făcute *sub specie aeternitatis* și care se dovedesc a fi de o desolantă vremelnicie". Deci, admisă contradicția în metafizică, ea n'ar putea intra oricind și oriunde, ci i s'ar fixa cu preciziune locul, zona unde poate fi introdusă.

V.

Care sint principalele consecințe — consecințe de importanță capitală — ce se desprind din distincția radicală pe care atitudinea dogmatică o stabilește între inteligența „ecstatică" și cea „enstatică"?

Concepția dogmatică implică separație nu se poate mai tranșantă între știință și filosofie, sau, mai precis, între știință și metafizică. Delimitind cu mare precizie domeniul fiecăreia din ele și fixindu-le scopuri specific diferite, ea face posibilă cea mai conturată și mai cristalină definiție a însăși concepțelor lor. Definite din perspectiva dogmatică, noțiunile de „știință" și „metafizică" primesc un conținut cu totul altul decit cel care li se atribue de obicei.

Avind ca domeniu de funcțiune raționalizabilul, tot ce

poate fi raționalizat, știința este suma tuturor judecăților raționale și tinde să reducă necunoscutul, misterul la minimum. In acest sens, poate fi deci numită știință și acea parte a speculației filosofice care urmărește ținta indicată acum, adică raționalizarea realității. Dimpotrivă, domeniul metafizicei ar fi tot ce nu este raționalizabil și scopul ei să fixeze, cînd și unde se poate, neînțelesul în maximul său de adîncime, formulîndu-l în propoziții antinomice. Metafizica devine deci, în concepția dogmatică, un corp de formule contradictorii, absurde din punct de vedere logic...

„Știință" și „metafizică" indică, prin urmare, două tipuri de cunoaștere esențial diferite. Funcțiunile cunoașterii ar trebui să se scindeze în două direcții opuse, crede Lucian Blaga, direcții pe care le și botează sugestiv și precis: plus-cunoaștere (ceiace am numit mai sus știință) și minus-cunoaștere (ceiace am numit metafizică).[1]

Ca tendință generală căutarea unei dinstincții nete între știință și metafizică și separarea funcțiunilor lor se rataşează unui curent foarte caracteristic speculației secolului al XX-lea, curent ce-și are rădăcina profundă în bergsonism și, prin aceasta, în romantismul filosofic german. Repet: ca tendință generală, căci, după cele desvoltate pînă acum, e, credem, inutil să mai subliniem că nu poate fi vorba de asemănare între ceiace urmărește „Eonul dogmatic" cu a sa „inteligență ecstatică" și ceiace a urmărit Hegel prin „Vernunft", sau Bergson cu a sa „intuiție".

* * *

Această delimitare clară de domenii și de scopuri ar aduce cu sine un cîștig de libertate de mișcare, atît pentru „metafizică" cît și pentru cunoașterea „enstatică". Căci s'ar evita în viitor necontenitele încălcări de teren din partea ambelor părți.

Ea ar face posibilă și o colaborare mai fecundă decît în trecut. In ce sens? In sensul că dogmatismul — dacă l-am înțeles bine — ar fi mai mult o metodă decît o doctrină propriu zisă; deși, ca orice metodă, își are și el fundamentul într'o doctrină. O metodă care admite colaborarea tuturor celorlalte metode, în sensul că ea n'ar intra în funcțiune decît în momentul cînd acestea n'au dus la rezultat. Ar admite, în alți termeni, controlul tuturor celorlalte metode.

[1] Noi am fi preferat numirea de «minus-cunoaștere» celei de «dogmatism». Dela Kant încoace, acest termen și-a fixat un înțeles precis în speculația filosofică. Folosirea lui cu alt înțeles ar putea produce confuzii cari erau evitate adoptînd numele atît de semnificativ de «minus-cunoaștere».

Dar colaborarea aceasta, indirectă drept vorbind, ar fi amplificată de o colaborare directă prin faptul că dogmatismul își propune să facă sinteze — alogice, e adevărat, dar acest lucru nu ne privește deocamdată — între puncte de vedere raționale diferite și contrare. Prin urmare, întocmai ca și fenomenologismul unui Husserl sau Heidegger, dogmatismul, ca metodă, ar permite o largă colaborare între gînditori porniți dela puncte de plecare diverse.

Iată consecințe extrem de importante nu numai prin calitatea lor, ci și prin, și mai ales prin marea lor semnificație, prin orizonturile largi pe care ele vor să le deschidă.

VI.

Dar delimitarea de care e vorba și colaborarea rodnică pe care o dorește autorul „Eonului dogmatic" ar fi posibile numai în cazul cînd dogmatismul n'ar implica în teza lui fundamentală — ca orice filosofie, dealtfel — afirmații care nu sînt necesare, sau, mai drept, afirmații ce prin însăși esența lor, *nu pot* fi necesare.

Transcendentul este irațional sau, ceiace e tot una: esența ultimă a lumii este irațională și: iraționalul e delimitabil în mod definitiv, iată cele două mari afirmații implicate în teza dogmatică și imposibil de fondat în chip necesar.

In ceiace privește pe cea dintîi, se poate spune despre atitudinea dogmatică ceiace se poate susține despre tezele de acest ordin propuse de oricare altă filosofie. Anume: aceste teze, fiind la limita extremă a cunoașterii noastre și neadmițînd deci, prin însăși natura lor, să fie confruntate direct cu transcendentul și să fie controlate, acceptarea lor depinde, în ultimă analiză, de un act de voință, de o liberă alegere, determinată de personalitatea noastră. Astfel încît teza raționalistă (transcendentul e raționalizabil și formulabil) ca și teza agnostică (transcendentul e neraționalizabil și neformulabil) sînt în măsură egală îndreptățite să fie susținute sau respinse.

Nu putem deci afirma că optarea pentru una din aceste teze implică un act de curaj mai mare decît optarea pentru celelalte două. In orice caz, dacă am ține să stabilim, cu orice preț, o ierarhie în această privință, autorul prezentelor rînduri crede, împotriva lui Lucian Blaga, că nu teza dogmatică e cea care implică actul de curaj cel mai mare, ci teza agnostică. După cum ne dăm foarte bine sama că altcineva, privind chestiunea din alt punct de vedere, ar putea afirma același lucru despre teza raționalistă.

In ceiace ne privește personal credem că optarea pentru una din marile teze despre care e vorba, fiind, în fond, un act de credință, nu poate fi justificată în fața forului inteli-

genței, cum poate fi justificată în fața aceluiași for respingerea a toate trei. Vom motiva îndată această convingere a noastră.

Dar, dacă e adevărat că optarea pentru una din tezele de mai sus e un act de liberă și supremă alegere, este evident că teza dogmatică nu poate fi acceptată de toate spiritele cugetătoare. Ecvația personală intrînd în joc, colaborarea generală pe care o dorește Blaga devine imposibilă utopie.

Mai mult: admițind, în ipoteză că, la un anumit moment, majoritatea metafizicianilor ar opta pentru teza dogmatică, ce ne-ar îndreptăți să credem că aici progresul s'ar realiza printr'o colaborare și printr'o continuitate de efort mai mare decît s'a realizat și se realizează în ipoteza contrară a atitudinii raționaliste ? Nu vedem de ce iraționalizarea ar putea fi mai mult decît raționalizarea operă în care eforturile individuale s'ar integra și subsuma mai perfect într'un mare monument colectiv de gîndire. Nu vedem dece iraționalizarea viciată ca și raționalizarea, prin actul originar de optare personală, de un perpetuu provizorat al rezultatelor obținute, nu vedem, zic, de ce iraționalizarea ar face posibil un anonimat mai mare al colaboratorilor decît raționalizarea? In orice caz, autorul „Eonului dogmatic", proslăvind acest anonimat realizabil prin intrarea în funcțiune a inteligenței „ecstatice", nu ne arată caracterul lui de necesitate. Căci analogia la care se gîndește (creația dogmelor creștine) nu comportă decît forța de argumentare inerentă tuturor analogiilor. Vedem în această proslăvire a anonimatului și a colectivismului spiritual ecoul unor curente de gîndire foarte puternice în speculația filosofică germană din zilele noastre.

* * *

Subsumarea rezultatelor într'o mare operă cu caracter de creație colectivă și de permanență asemănător în multe privințe caracterului de continuitate pe care-l arată de 300 de ani încoace științele pozitive, n'ar fi realizabilă decît în cazul cînd gîndirea omenească ar putea delimita iraționale definitive. In acest caz, iraționalele s'ar integra unul lîngă altul într'un mare și unitar corp de doctrină a iraționalului, corp de doctrină care ar constitui metafizica cu caracter de stabilitate, așa cum o definește și o visează dogmatismul inteligenței „ecstatice". „Nici un sistem de metafizică întemeiat pe metode ale intelectului enstatic n'a fost în stare să raționalizeze neted și complet experiența și transcendentul; după toate au rămas resturi neraționalizabile. Nu se solicită prin aceasta chiar suprema hotărire a dogmatizării?" — scrie Blaga.

Da, e adevărat, nici un sistem metafizic n'a reușit pînă azi, și nu va reuși probabil niciodată, să raționalizeze complet existența. In enormul efort pe care inteligența omului îl face de 2600 de ani încoace pentru a raționaliza concretul, ea s'a izbit de anumite regiuni unde acesta s'a arătat și se arată absolut impenetrabil. Inseși științele fizice — care lucrează cu metode atît de riguroase — recunosc existența acestor regiuni ale concretului unde, pînă acum, toate încercările lor de explicare au eșuat. Sensația, acțiunea transitivă, diversul în timp și în spațiu, iată unele din punctele unde natura a pus pînă azi bariere puternice contra dorinței noastre de a înțelege, de a o concepe ca rațională, adică constituită conform exigențelor inteligenței noastre. Cu toate acestea, cine ar putea spune a priori că aceste puncte, azi iraționale, sînt definitiv și iremediabil iraționale? Viitorul singur ar putea decide. Și cum viitorul este infinit în durată, această deciziune definitivă nu va putea fi niciodată perfect justificată...

Convingerea noastră e deci că nu există sau, mai precis, nu putem ști dacă există sau nu, iraționale definitive. Ceiace ne pare a fi azi irațional, miine poate deveni rațional. Inteligența poate reuși să-l raționalizeze, fie că descopere un nou punct de vedere de unde atacă problema cu șanse de reușită, fie că ea însăși își lărgește frontierele, cum am văzut la începutul acestui studiu.

In sprijinul acestei păreri a noastre invocăm: a) un caz de care vorbește însuși autorul „Eonului dogmatic" și b) un alt caz tot atît de elocvent, acela al raționalizării principiului lui Carnot.

a) Cazul *experimentului lui Michelson*, care a jucat rol mare în geneza teoriei relativității a lui Einstein. Michelson a demonstrat, cum știm, prin experimentul său că nu se poate înregistra nici o diferență în viteza luminii cînd pămîntul se mișcă în aceiași direcție și cînd se mișcă în direcția contrară cu lumina. Totul se petrece ca și cum pămîntul ar sta pe loc.

Negăsind o explicare a acestui fapt paradoxal într'o ipoteză în acord cu logica și cu concretul fizic, Einstein îl formulează mai întîi ca atare, adică drept irațional, în faimosul principiu al constanței vitezei luminii: Lumina își păstrează constantă viteza de 300.000 km. pe secundă față de orice sistem în mișcare.

Pentru a înlătura paradoxia acestei formule, pentru a o raționaliza, Einstein a conceput o altă structură a concretului crono-spațial, modificînd tradiționala concepție a acestuia în așa fel încît formula constanței vitezei luminii își pierdu caracterul alogic.

Iată deci că ceiace a apărut mai întîi ca irațional (și

comportind o formulare dogmatică) devine, prin efortul uriaș de construcție al unei mari inteligențe, rațional.[1]

b) *Principiul lui Carnot*, stipulind o schimbare continuă în aceiași direcție, nu răspunde exigențelor intime ale rațiunii noastre, care se exprimă prin legea cauzalității, lege ce implică ideea de permanență, de identitate între ceiace e și ceiace a fost, între ceiace e și a fost și ceiace va fi. Principiul lui Carnot însă învață că stările succesive ale unui sistem fizic nu pot fi echivalente și, nefiind echivalente, nu sint reversibile. Drept ce, multă vreme, acest principiu a apărut ca o lege stipulind ceva ce se opune tendințelor către raționalizare manifestate de inteligența noastră. In termenii de care am făcut atita uz în acest studiu, principiul lui Carnot este o formulă irațională.

Dar iată că savanți ca Maxwell, Boltzmann și Gibbs reușesc, *printr'o teorie mecanică așezată pe conceptul de probabilitate*, să raționalizeze și acest irațional.

Nu intră în cadrele studiului de față să expunem cum anume s'a făcut această raționalizare. Pentru ceiace ne interesează aici, să reținem numai faptul că ea s'a făcut.

Prin urmare, nu putem afirma că ar exista iraționale definitive.

După cum nu putem afirma dealtfel nici că existența este în întregime raționalizabilă.

Ambele aceste afirmații implică o *totalizare* a experienței, a oricărei experiențe posibile. Dar e evident că această totalizare este absolut imposibilă, dat fiind faptul că spațiul și timpul sint infinite în întindere. Ceiace știm sigur e că, pînă acum, existența s'a arătat în unele părți ale ei rațională, și pe alocurea irațională. Linia de frontieră între aceste două mari porțiuni ale realității este însă mobilă. Ea s'a deplasat mereu lărgind porțiunea raționalului. Iată tot ce știm sigur, și iată de ce spuneam cîteva pagini mai sus că, în ce ne privește, respingem toate cele trei mari afirmații globale referitoare la transcendent, ele neputînd fi motivate în fața inteligenței care renunță la orice considerații streine de exigențele pure ale ei.

* * *

Dar, neexistînd posibilitate de delimitare a ceiace e definitiv irațional, nu există, evident, nici formule permanente ale iraționalului. Opera de aprofundare și articulare structurală a acestuia, opera pe care ar trebui s'o intreprindă, după

[1] Crezînd că e vorba de un irațional definitiv, Blaga a considerat, în «Filosofia stilului», principiul fundamental al teoriei relativității drept echivalent fizical al dogmaticului. (Cf. și explicația acestei greșeli de interpretare dată de autor în «Eonul dogmatic».)

Blaga, inteligența „ecstatică", va fi pătată de acelaș caracter de provizorat etern de care sufere și opera de raționalizare a inteligenței enstatice. Intocmai ca și aceasta din urmă, metafizica construită cu metodele inteligenței „ecstatice" ar fi o nesfîrșită serie de noi și noi începuturi dela capăt, un corp de judecăți cel puțin atît de efemere ca și cele pe care le găsim în orice altă metafizică apărută pînă acum...

„Intelectul ecstatic intră în funcțiune numai dupăce toate metodele enstatice au fost epuizate fără rezultat concludent", — scrie autorul „Eonului dogmatic". Dar, dat fiind faptul că această „epuizare" este prin esență provizorie, sau, în orice caz, nu putem ști dacă ea e definitivă, de ce am lua calea inteligenței „ecstatice" spre minus-cunoaștere, și de ce nu ne-am opri mai degrabă la zero-cunoaștere? Rămînînd ca, într'un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, terenul de cunoaștere (de plus-cunoaștere) lărgindu-se și punctele de vedere vechi îmbogățindu-se cu altele noi, spiritul omenesc să reia din nou problema care, la un moment dat al evoluției sale, i-a apărut, sau a fost de fapt, insolubilă. Odată stabilit că nu putem ști dacă există sau nu iraționale definitive, nu riscăm, dirijînd inteligența spre minus-cunoaștere, s'o îndepărtăm dela probleme care odată și odată ar comporta totuși soluții pozitive de plus-cunoaștere? Decît să-i sugerăm iluzia, după noi primejdioasă și sterilizantă, că există în domeniul cunoașterii ceva absolut definitiv (în specie iraționalul), nu e mai bine s'o oprim pe poziția prudentă a zero-cunoașterii ?

VII

Iată o serie de îndoieli, de rezerve, de obiecțiuni ridicate de un învechit raționalist — zic raționalist, nu intelectualist — contra unei teze ce își scoate avîntul și seva-i substanțială din rădăcini înfipte adînc în alte meleaguri. Dialectician stăpîn pe toate resursele artei sale, autorul „Eonului dogmatic", chinuit de neastîmpărata sete de absolut a tuturor Orientalilor, face uz de toate armele pe care i le poate da logica, pentru a descinde profund pe o poziție ideologică ce se află în afară de limitele logicei. Căci trebue să recunoaștem că teza dogmatică este susținută de Blaga cu o rară supleță de gîndire și cu o supremă precizie logică.

Dealtfel ideea fundamentală din care purced aceste rezerve ale mele, idee destul de pe larg desvoltată în cele ce preced, evidențiază, cred, că aceste rezerve ale mele se razimă fără jenă și ele, tot pe o poziție cu caracter tezist. Lucru aproape inevitabil în orice discuție filosofică. Evident că acest caracter al lor le ia mult din ascuțiș, dacă cumva îl vor fi avînd.

Și dacă le-am ridicat, am făcut-o cu gîndul să provoc o

discuție mai largă in jurul unei cărți ce prezintă, atît prin calitățile cit și prin lacunele ei, ceva tare și rar, ceva ce forțează stima oricărui spirit liber. Și se prea poate ca unele din obiecțiile ce i le-am adus, fondate acum, să fie inlăturate mai tirziu printr'o desvoltare mai mare și mai articulată a ideii pe care se razimă indrăzneața construcție a „Eonului dogmatic", care, așa cum se prezintă acum, nu e decit o schiță, nu face decit să anunțe un program [1]. (Fapt subliniat deja mai sus).

Trasind această schiță, căreia logica inlănțuirii ideilor ce le conține ii imprumută frumusețea visului unui matematician, Blaga ne arată cu elocvență că urăște ceiace e ușor de realizat, că iubește zonele critice — zone adesea bogate în perspective largi — ale facultăților noastre de ințelegere.

Citindu-i cartea, în care elemente importante din lucrările-i anterioare revin, mi-a venit in minte teoria lui Carey, transpusă de André Gide în domeniul spiritului. Contrar lui Ricardo, Carey a susținut că terenurile cele mai greu accesibile sînt cele mai bogate în posibilități. Transpusă pe plan sufletesc, teoria se rezumă în afirmația: regiunile cele mai inaccesibile — critice, am zis mai sus — ale inteligenței sînt cele mai incărcate de promisiuni.

Cine știe? S'ar putea intimpla ca teoria să fie adevărată... Și'n consecință, teza fundamentală a *„Eonului dogmatic"* să se dovedească, prin problemele ce le pune, născătoare de adevăruri noi, chiar și în cazul cînd, desvoltată în toate nuanțele și cu toată precizia pe care ea o comportă, s'ar arăta că a pornit dintr'o inspirație greșită: Istoria gîndirii știe să numere in cursul desvoltării ei multe erori fecunde...

* * *

Se pune acum intrebarea, ridicată deja mai sus (cap. IV, § 2) : cum se incadrează încercarea lui Blaga în rîndul celor despre care a fost vorba în întiia jumătate a acestui studiu ? In ce sens se poate spune că „Eonul dogmatic" vrea să fie o încercare de lărgire a înțelegerii?

„Eonul dogmatic", ca Bergsonismul și ca multe alte sisteme de metafizică, construește pe afirmația fundamentală că rădăcina ultimă a lumii este de natură irațională. (Nu mai e locul aici să discutăm această afirmație. Am văzut că, întocmai ca și afirmația opusă, ea nu comportă probe care să o justifice sau să o infirme cu necesitate.) Care poate fi

[1] Iată de ce gîndul central al «Eonului dogmatic» nu ne apare încă in chip destul de clar; și iată dece nici nu s'ar putea pronunța azi asupra lui o judecată dreaptă. Pentru a putea judeca echitabil valoarea metodei dogmatice, trebue s'o vedem mai intii la lucru.

scopul propus facultății noastre de ințelegere in această ipoteză? El nu poate fi altul decît acela de a căuta să exprime, să găsească o formulă adecvată a iraționalului, să fixeze în propoziții insuși iraționalul. Această formulă adecvată a iraționalului autorul „Eonului dogmatic" a numit-o formulă dogmatică.

Iată în ce sens se poate spune că incercarea lui Blaga postulează o lărgire a frontierelor facultății noastre de ințelegere, și iată de ce am încadrat — cu rezervele formulate mai sus — teza dogmatică în granițele mai largi ale prezentului studiu.

D. D. Roșca

Călătorii[1]

— EGIPET —

Cu cămilele

Pe-o parte a şoselei, şi de-a curmezişul ei, cîteva zeci de cămile stau culcate cu picioarele strînse subt ele, cu gîturile întinse : păsări ciudate cu penele smulse. Toate rumegă calm şi regulat, parcă ar rumega timp. Buzele desgustător cartilaginoase se mişcă la dreapta şi la stînga cu regularitate de pendulă animală. Privirile stau fixe pe deasupra *deşertului* de parcă ele ar vedea pe deasupra întregii Sahare.

Şeile cămilelor sînt de stil: atîrnă deoparte şi de alta ciucuri lungi, covoraşe mici, cureluşe cu zimţi şi bumbi de alamă; o artă încărcată şi primitivă demnă de toată atenţia. Fiecare şea are ceva deosebit, însă în acelaşi gen; ca o colecţie de muzeu.

Abia ajunşi, sîntem asaltaţi de arabii cu cămilele, ca o pradă. Parcă fiecare din noi ar fi un cadavru aruncat unui trib de antropofagi. Mi se vorbeşte în englezeşte, cîteva cuvinte, amestecate cu o arabă care-mi aduce aminte de ţigani. Arabul însă nu e numai arhitect de piramide, ci şi un mare fizionomist. A văzut că nu pricep nimic. Incepe pe nemţeşte, şi amestecă pentru încercare cîteva cuvinte franţuzeşti. Ne-a ghicit. Cuvintele se repetă fără legătură între ele şi repetat : Musiu, Musiu, moâ, moâ, chameaux; bons chameaux, jolis chameaux...

Unul mă trage de haină, altul de mînecă, altul se pune în faţa mea, uşă sculptată de altar, ca să nu mai pot face un pas decît peste cadavrul lui!

Rămîn perplex şi imobil ca orice victimă în faţa unei forţe de neînvins. Domnul Raoul ţipă la ei ca un îmblînzitor de fiare care şi-a pierdut puţin prestigiul şi e în pericol; îi

[1] Vezi «Viaţa Romînească» Anul XXIII, No. 6.

bruschează cu un curaj de european cuceritor, tabu. Dar arabii sînt hotărîţi la orice, numai să ne răpească... Sînt tîrît cu adevărat de trei arabi... piramidali, în faţa unei cămile. Unul din ei o ia de frîu, începe a o smuci şi a-i da cu piciorul. Cămila scoate un răget diform de animal preistoric. Sînt instalat în şea şi cămila ncepe să fie trasă de frîu, de gît, pînă ce se hotărăşte să se scoale.

Ridicatul cămilei, pentru cel care-i călare echivalează cu un cutremur japonez sau cu o ciocnire de trenuri. Brusc, cămila scoate de subt ea picioarele de dinainte pînă în genunchi. Sînt aruncat spre spate şi mă apuc pripit de oblîncul din faţă a şelei, salvator. Dar imediat cămila scoate, desfăşurînd interminabilele picioare de dinapoi şi sînt repezit şi aruncat înainte cu nasul peste gît, oblîncul îmi intră în pîntece şi parcă ameţesc. Manevra nu s'a terminat însă: cămila sare cu picioarele dinainte, din genunchi, pe copite şi iarăşi sînt ca apucat de piept şi isbit înapoi, pînă ce mă restabilesc în poziţie verticală. Incă o mişcare şi am „mal de mer". Cît n'aş da să mă văd jos, pe pămînt!

Cei doi arabi care m'au adus pe sus la cămilă încep să ceară bacşiş, monoton şi insistent: bacşiş, bacşiş, bacşiş... mă trag de picior, mă pişcă de pulpă, se uită crunt la mine, mă înjură desigur pe arăbeşte, cred că vor să mă mănînce. Unde-i domnul Raoul? Unde m'a adus, cui m'a lăsat? Are răspunderea toată înaintea lui Dumnezeu. Dar domnul Raoul nu-i nicăeri. Ba, intră pe uşa unei cafenele din faţă. Ne-a părăsit. Nu pot cere ajutorul nimănui. Toţi tovarăşii mei sînt asediaţi la fel. E un vacarm asurzitor în care predomină, ca o voce a piramidelor: bacşiş, bacşiş... Scot şi dau, ca să scap.

Mare greşală. Ca din pămînt au răsărit alţi doi arabi, cu acelaşi refren: bacşiş, bacşiş... de data aceasta absolut nejustificat. Iar mă trag de picior. Mă cramponez de oblînc şi mă aplec de partea opusă ca să pot rezista. Iar mă înjură pe arăbeşte. Doamne! unde-i un soldat englez cu cravaşă? Aici e un masacru al europenilor. De data aceasta nu mai este vorba de mameluci, ci de noi, de europeni, de piei albe. Englejii pentru asta stau în Egipet. Cer protecţia lor, absentă tocmai cînd trebue. Sînt pentru ocupaţia engleză. Bine le face arabilor. Dar n'am timp pentru consideraţii diplomatice: „bacşiş, bacşiş". Incerc să mă evadez şi bat cu călcîiile în pîntecele cămilei; curelele cu nasturi de alamă sună; mă încurc în franjurii cu ciucuri care spînzură în jos ca într'un laţ, şi nu mai pot nici să mişc din picioare. Mă uit alături: domnul Aubanel e şi el asediat, dar e imperturbabil ca statuia lui Mistral pentru uzul oriental, şi suportă totul cu o demnitate aparentă în adevăr aristocratică. Incep să-l respect şi să-l admir. Morrot latră înăbuşit ca un ventriloc la arabii dimprejur şi cu pana frîului loveşte în cei care se apropie de el. Din cauza

asta a isbucnit acolo o mică revoltă. Arabii flutură mîneci largi, şi nu mai vorbesc nici englezeşte, nici franţuzeşte, ceiace insamnă că au ajuns la instinctele pur arabe şi adînc omeneşti care nu se pot traduce în primul moment, ceiace însamnă că-i grav. Peste a patra sau a cincea cămilă se aud ţipete de femeie, şi din cînd în cînd ca 'n vaerul unui cataclism disting cîte-un „mon Dieu, mon Dieu!" spus cu exasperare nu numai ca o formulă de stil, ci ca o invocare adevărată.

Vecinul meu dela deal a pornit. Cămila a ieşit din rînd şi s'a îndreptat de-alungul şoselei. Arabul meu îndreaptă şi el prora navei mele animale în aceiaşi direcţie: spre Piramide sau, cum ar spune un egiptolog adevărat, spre primul meridian al pămîntului, cu o inclinaţie de 40 de grade pe direcţia N. S.

La primul pas al cămilei am fost smucit din loc ca şi cum aş fi fost smuls, şi deplasat printr'o săritură în traectorie cu un metru înainte. M'am cramponat cu toate puterile de oblînc. Fiecare pas mă arunca înainte şi puţin lateral. Am impresia că sînt pe o barcă trasă pe bolovani, — şi că eu eram agăţat sus şi mă ţineam de catarg. N'am crezut niciodată că o cămilă e atît de inaltă, că seamănă cu o girafă. Nu mă uitam în jos de frică, să nu ameţesc. Parcă eram suit pe o casă. Imi dădeam samă că dacă voi cădea, este imposibil să mă mai scol.

Am uitat de Piramide, de Faraoni, de Sfinx, de 4000 ani înainte de Hristos, de Herodot, de toate. Mă interesa prezentul imediat, acel ceas cinci din 12 August 19... Nu mai aveam conştiinţă unde merg, parcă nu aş mai fi avut nici un ţel. Aşa se răpeau pe vremuri oamenii.

Cu încetul însă încep a mă deprinde cu ritmul acesta larg şi îmi armonizez clătinarea trupului meu cu paşii cămilei, făcînd un fel de „tot" unitar şi cam „danse du ventre".

Şoseaua se isprăveşte în deşert; parcă ar intra sub nisip ca să apară cine ştie unde, în cealaltă parte a Africei, în Algeria.

Arabul se dă lîngă mine, se uită în sus, cu capul strîmb, şi începe şi el: bacşiş, bacşiş, don moa bacşiş... Cerşetoria asta amestecată cu vorbe neînţelese pentru mine continuă nesfîrşit. Incerc să mă uit în altă parte, la piramide, la deşert, la panorama oraşului, dar e imposibil. De îndată ce-l părăsesc din ochi, arabul mă trage de picior, ba, îmi dă şi cîte-un pumn în pulpă. Văzîndu-mă rezistent, arabul vrea să-şi cîştige dreptul la bacşiş; trage cămila de frîu, scoate un fel de ţiuituri curioase, dă din mîni, şi cu atîtea mijloace reuşeşte să pue cămila la trap. Cutremurul sismic creşte brusc în intensitate, sînt scuturat ca 'n vîrful unui pom pe-o vreme de mare furtună; iar mă cramponez de oblînc, de data aceasta cu o hotărîre desperată. O cămilă la trap te clatină ca o clopot-

niţă care ar începe să danseze. Dacă aş fi în mijlocul deşertului, aş prefera să mor de sete decît să merg cu cămila la trap. Imi muşc limba, îmi sare falnicul meu casc colonial, mă tem să nu-mi pierd tot din buzunare, şi nu pot face nimic fiindcă nu pot lăsa din mîni oblîncul şelei. După un parcurs de vre-o treizeci de metri, arabul opreşte, îmi surîde radios cu o sută de dinţi albi, şi mă întreabă victorios: „bon? bon? bien!"

Nu ştiu ce gest am făcut, dar arabul a încercat din nou să pornească la trap. Drept recompensă pentru acest zel sportiv, se apropie iarăşi de piciorul meu, cu mîna întinsă cerînd bacşişul ca un drept acum cuvenit fără putinţă de refuz. Ţip la el pe franţuzeşte, pe româneşte, pe nemţeşte: „après, après... am să-ţi plătesc la întoarcere". Nimic. Arabul mă admonestează cu energie. Mă uit în jur. Sînt izolat. Scot cinci piaştri şi îi ofer cu gîndul că am isprăvit. Altă eroare. Arabul continuă ca şi cum nimic nu s'ar fi întîmplat... Lupta aceasta în doi cu cîte un piastru, cu cîte cinci, smulşi cu teroare, a durat pînă ce ne-am întors!

Imi amintesc numai prin vis de Piramide, de umbra lor crescînd peste spatele meu, de soarele care apune după piramida lui Menchera, de un arab care se agăţa pe blocuri în urma unei englezoaice care încerca, împinsă de jos, ascensiunea piramidei, din bloc în bloc, ca pe nişte trepte. Uşa de intrare era neagră şi scundă pe laturea de Răsărit şi omul care intra pe ea părea mic ca un fluturaş alb.

Cine vrea să aibă o satisfacţie deplină poate să pue mîna pe un bloc de piatră şi să spue declamatoriu „acesta e pus aici de cinci mii de ani". Poate să se urce pe pietre ca pe un şantier, poate intra pe galerii şi tuneluri ca'n pivniţe pînă în camera reginei sau a regelui. Tot ce a fost artă acolo e la muzeu şi se poate vedea acolo mai comod, fără cămilă şi arab asasin.

De aproape, Piramidele par şi mai inutile. Massa lor colţuroasă şi zdrenţuită de vreme te striveşte cu grandoarea ei, dar rămîne totuşi lipsită de interes. De altfel cred că nimeni nu a vizitat toate trei piramidele. Cea a lui Cheops este cea mai aproape şi cea mai „colosală". Şi-apoi o piramidă e totdeauna o piramidă.

Sfinxul

Scoborîm o pantă de nisip, şi într'o prăpastie dreptunghiulară, Sfinxul. A fost întreg, acoperit de nisip. Nivelul deşertului dimprejur e la înălţimea gîtului Sfinxului.

S'a dat nisipul în lături, şi Sfinxul apare astfel ca desgropat din pămînt, ca aşezat într'o bortă. Pietrele trupului şi ale labelor sînt şlefuite de vreme, inegal, şi au acum aspectul unor straturi calcaroase suprapuse, ca'n rîpele dela munte.

Il înconjurăm cu cămilă și cu „bacșiș". Soarele care vine din spate îi aruncă propria-i umbră peste față. Are prin aceasta un aer posomorît și încruntat. Chipul stîlcit de vreme, cu nasul și obrazul mîncat, are totuși o expresie stranie. Dacă te uiți mult la el, te urmărește și te atrage fixitatea acelei priviri paralele peste deșertul de nisip de milenii. Aici noțiunea timpului nemăsurat din urmă este înviată de aspectul acela de om împietrit care ascultă de atîtea secole vuetul prelung al pustiului, care ne privește și pe noi, și pe toți acei care vin spre el dela capătul pămîntului, cu o noblețǎ înaltă și sfidătoare. In jocul umbrelor citesc pe fața lui urme de amărăciune, zîmbet enigmatic, voință tenace, hotărîre de temut, și am avut în adevăr impresia că la un moment dat Sfinxul va vorbi, că se va întâmpla această minune, sau că se va scula să ne fugărească.

In fața Sfinxului am simțit, fără convenționalism, altceva decît o operă stupidă și inutilă. Este în el o idee nedeslegată, un cuvînt și un simbol pe care nu l-am înțeles deplin și care ne tulbură ca acele cuvinte pe care le spun oamenii înainte de a muri și pe care nu le înțelegem.

Labele lui gigantice se întind acum spre noi. Sfinxul îmi impune ca un zeu adevărat. Simt că aș putea să îngenunchez și să mă închin fără să fiu umilit sau ridicol.

Un fotograf de meserie ne invită pe toți cavalerii de cămile la un grup alegoric sub formă de trib, în preajma Sfinxului. Spun arabului să iasă din grup; îi mai dau un piastru și o clipă rămîn singur cu pustiul în față, cu începutul deșertului.

Nisipul e încă alb și sclipitor în soare; praful lui e fin, cizelat parcă de-un mare amator de miniaturi.

Mai la vale spre Cairo, un cimitir din zilele de azi își seamănă, mărunte și înfiorător de triste, mormintele aproape pierdute în nisip. Un mormînt de acelea mici, cu umbra lui neagră, ca o oae plecată spre deșert și moartă în drum, e mult mai tragic și mai impresionant decît piramida lui Cheops. N'am văzut niciodată în viața mea un simbol atât de concret și de tragic al micimii omului și a pierderii lui definitive prin moarte. După cîteva luni, poate după un an, nisipul va acoperi toate acele morminte. Le-am simțit acolo izolate și anonime la marginea deșertului ca niște hoituri aruncate șacalilor.

Nu-mi pot închipui un cimitir mai trist. Nu există pe lume cimitir mai trist. Parcă cei îngropați acolo, atunci cînd s'au simțit prea slabi și în ultimul ceas, ar fi plecat ca fiarele să se izoleze, și au căzut în drum spre pustiul cel aproape veșnic. Cum aș fi vrut să mă duc, să pot ridica unul!

Demostene Botez

Pauperizarea Rominiei în sistemul capitalist[1]

Critica spiritului și culturii romînești intrate în sistemul capitalist apusean a fost în istoria noastră de o rară violență. Dobrogeanu-Gherea vorbea cu patos social-democrat și „lichidatoric" (liquidatorismul a fost un curent puternic de lichidare a Revoluției sociale și de încredere deghizată în capitalism), întrebuințînd o comparație astronomică despre intrarea Rominiei în „orbita apuseană". Imagine barocă în care se reflecta fidel concepția mecanicistă a social-democrației oficiale intimidată de „stabilizarea capitalismului" în Occident și de necesitatea „celei mai mari revoluții, aceia a respectării legilor" în Orient.

Răul acestei intrări „în orbită" era adînc simțit, fatalitatea situației cu greu de înțeles, dialectica evenimentelor rar bănuită. După generozitatea, elanul și utopismul Revoluției burgheze (1848, 1866) s'a instaurat în cultura romînească o eră de circumspecție, criticism, scepticism și satiră generalizată fără nici o teleologie. Olimpianismul gen Titu Maiorescu și negativismul tragic I. L. Caragiale a obsedat pînă la teroare trei generații culturale: *„Direcția Nouă"*, generația simbolistă a anului 1908 („una mie nouă sute opt, îmi pare", cum spune un vers de Minulescu) și ultima generație imediat de după războiu. Criticismul a fost pe larg analizat de G. Ibrăileanu.

A existat între timp un splendid intermezzo: „generoșii"

[1] Articol dintr'un ciclu de studii de sociologie marxist-leninistă aplicată la fenomenele romînești din care au apărut: 1) Bogați și săraci, 2) Determinarea stilului de viață socială în *Viața Romînească* și 3) Două potențialuri, 4) Inaintați, înapoiați și criza, 5) Destinul popoarelor răsăritene în *Societatea de Mâine* (toate în 1931). Rominia fiind angrenată în capitalism și posedînd particularitățile statelor răsăritene, metoda întrebuințată în cercetare o credem perfect valabilă și neobișnuit de fecundă în rezultate exacte.

dela *Contimporanul*, prima aventură a socialismului în Rominia. A fost, în fond, o echipă cu ramificaţii în paşoptism, cum s'a dovedit ulterior (s'a furnizat burgheziei romîne cea mai strălucită falangă de miniştri), derivînd spiritual din bomba bătrînului Ion Brătianu pregătită studenţeşte la Paris cu un terorism fără succes împotriva lui Napoleon III. (Amănunte în cartea d-lui Alexandru Marcu despre „Conspiratori şi conspiraţii", 1931).

După intermezzo, instaurarea criticismului, circumspecţiei, scepticismului şi satirei generalizate (ironia şi auto-ironia ridicată aproape romantic la rangul de criteriu al vieţii) căpăta forţe remarcabile şi o domnie netulburată. Astfel s'a lichidat tabla adversă de valori: prognoza dialectică, optimismul în forţele revoluţionare, iubirea de oameni săraci, credinţa şi lupta pentru progres, naivitatea sublimă, forţa simplicităţii, sănătatea şi echilibrul spiritual. Dela 1880 pînă astăzi, tonalitatea culturii romîneşti este pesimismul sceptic.

*

După succesul paşoptiştilor, care au avut darul să dărîme efectiv multe instituţii anahronice, au apărut mici grupe cointeresate la binefacerile sistemului capitalist european: simple sucursale, unele afişînd naţionalismul sgomotos burghez, altele progresismul, predicînd vizionar şi interesat revărsările Nilului european. S'ar putea defini: păsări de pradă în jurul cadavrelor prezente şi viitoare.

Apologia sistemului capitalist în Rominia făcută de H. Sanielevici, Vintilă Brătianu şi St. Zeletin lua ca exemplu standardul muncitoresc apusean ridicat, uitînd condiţiunile speciale cu surse coloniale inexistente la noi, standard ramificat dealtminteri numai la o „aristocraţie sindicală".

La primul lucrau, instinctiv probabil, pe lîngă reflexie, tradiţiile burgheziei progresiste şi interesele ei de clasă, la al doilea interesele micii grupări bancare pe care o reprezenta, la al treilea decizii şi atitudini de intelectual rafinat crescut în cafenea literară, cultivînd paradoxul şi acrobaţia, singurul intelectual romîn care a căutat să justifice „ştiinţific" mizeria şi proletarizarea masselor, părăsind interesele claselor muncitoare şi îmbrăţişînd frenetic Banca. Masca „ştiinţifică", „neutralitatea", „imparţialitatea" în disciplinele sociale se cunosc ceva mai bine în ultima vreme. Distincţia introdusă de problematica germană între „Geisteswissenschaften" şi „Naturwissenschaften" a terminat o impostură mai veche. In domeniul disciplinelor sociale nu există decît lupte de clasă, atitudini, decizii intime. Originalitatea formulei constă în justificarea „marxistă" a oligarhiei (Şerban Voinea), în loc s'o facă pe latura iluministă şi libertară după cum se obişnuia.

Eşafodajul se poate „construi". Construcţia reprezintă o viziune personală a fenomenelor sociale din Rominia. Viziunea este extrem de interesantă. Pretenţia ei de „obiectivitate" şi „generalitate" e impostură. In domeniile sociale nu există „obiectivitate" şi „generalitate", ci unghiuri care pornesc dintr'un complex de interese. Doctrinele politice şi sociale au la bază clasele, votul cetăţenesc schimbător. Adică opinia publică exprimată prin aclamaţie (regalitate, feudalitate, dictatură), vot universal sau restrîns („ştiinţificul" sociolog Zelentin a cerut corectarea şi restringerea votului universal prin introducerea votului plural pentru a „favoriza" pe intelectuali şi „titraţi"). In problemele politice şi sociale nu există decît opinii fluente, interese, hotărîri intime, propagandă.

In marea luptă de interese şi opinii, angajată de un veac, reprezentanţii şi apologeţii sistemului capitalist în Rominia au justificat mizeria şi proletarizarea masselor arătînd în viitor o Mecca irealizabilă. „Generaţii de sacrificiu" a spus Vintilă Brătianu. Cu o paletă somptuoasă de pictor Kimon Loghi şi Böcklin, d-l St. Zeletin a trasat cadrul întunecat al începuturilor capitalismului romîn şi străin, proectînd în „Spätkapitalismus" epoca de aur unde va curge numai lapte şi miere.

Dar n'am avut în epoca antebelică a Apusului condiţiunile maxime şi cu fundamente coloniale pentru Chanaanul capitalist apusean? Nu s'au ţinut lanţ grevele? Alături de somptuozitatea unei grupe privilegiate n'a fost foametea intermitentă a masselor, *Existenzangst* şi otrăvirea lor sufletească prin discrepanţa stilurilor de viaţă în sînul naţiunii?

Prima eroare făcută la evaluarea Chanaanului capitalist şi la scrierea ditirambilor a fost neconsiderarea unor elemente primordiale de psihologie a masselor şi necunoaşterea modalităţii determinării stilurilor de viaţă.

Care sînt motivele?

Apologia sistemului capitalist viitor în Rominia — situaţia actuală e privită de toată lumea ca un provizorat — se datoreşte unei comparaţii între doi termeni neegali. Toţi doresc ca Rominia să ajungă la nivelul Apusului. Se uită diferenţa de condiţiuni de viaţă, faptul fixării centrelor capitaliste şi imposibilitatea deplasării în favoarea noastră, exploatarea colonială, etc. Comparaţia stilului de viaţă apusean nu se face în adîncime şi pe latura tuturor straturilor populaţiei, ci se rămîne la aparenţe şi la micul grup exploatator.

Reprezentanţii micului grup capitalist romîn îşi continuă în străinătate stilul lor de viaţă, care coincide cu al burghezului apusean: fraternizare şi înţelegere generală.

Intelectualii proletarizaţi — gen St. Zeletin — au oroarea polemicii sociale şi patima „obiectivităţii". Meteci închişi în

mansarde solitare și biblioteci oficiale roze, ei nu au sufletește elasticitatea de a trăi pe toate treptele ierarhiei apusene. Relațiile lor sînt restrinse, cunoașterea reală și psihologică inexistentă. Diferențele de clasă, inamicițiile, otrăvirea lentă, diformarea sufletească nu intră în construcția sistemului lor social. Avem de-aface cu o pledoarie cu argumente strînse din izvoare oficiale și oficioase, falșificatoare a adevăratei situații economice, sociale și psihologice. Proletarizarea și chinuirea masselor — spectrul șomajului periodic și discrepanța de stiluri — nu apar în asemenea trandafirii cercetări. Numai cine a avut ocazia și curiozitatea de a trăi toate treptele sociale apusene își dă sama de trista și oribila situație. Reportajele romîne din Apus sînt reportaje de metec izolat și gură-cască.

Sistemul capitalist e un infern pentru masse, adică dela concentrarea producției în cîteva mîni, pentru marea majoritate a populației. In Germania, 26.000 de capitaliști controlează producția unui popor de 66 milioane de oameni.

66.000.000 (minus 26.000) nu au siguranța vieții. Termenul care exprimă această teribilă realitate se chiamă *Existenzangst*, teama pentru existență, și se bucură de cea mai tristă celebritate. Independența individului a dispărut. Vestita umilință de turmă a Germaniei își are explicația aici. Raporturile individului în lupta pentru existență sînt acelea de salariat, adică supus, iar întreprinderile individuale sînt în dependință de bănci și mari concerne. Crizele frecvente și teama de șomaj țin permanent pe individ sub o presiune, care se traduce prin gesturi și temeri unde creatura umană iese umilită și diformată.

Prosperitatea materială nu se traduce printr'o prosperitate sufletească. Criza spiritului și culturii europene își are rădăcinile în condițiunile materiale atroce de viață. Căutarea înțelepciunii, a echilibrului interior, *la douceur de vivre*, creația armonică și de *longue haleine* s'au transformat în trepidație, anxietate, compensație în nevroze și viciu, așteptare, efemeridă, tainic dezechilibru și degenerare. Numai reacțiunea puternică a sporturilor, silind capitalismul și autoritatea stabilită de a construi parcuri, bazinuri, mijloace ieftine de locomoție săptămînale soldate cu deficite publice de miliarde, au creat supape de ușurare.

Criza ultimă mondială datorită raționalizării întreprinderilor, care în loc de a folosi masselor a intrat în sfera exclusivă de influență a capitaliștilor, creînd milioane noi de înfometați, a turburat definitiv organismul social.

Disciplina nouă a psihotehnicei care dă indicațiuni strălucite de economisire a energiei vitale și de scoatere a unui maximum de rendament, a devenit o armă contra masselor, după cum dinamita și chimia binecuvîntată au devenit mijloacele sigure de ucidere. Scandalul recent al Profesorului Moede, titularul catedrei de Psihotehnică dela Politehnica din Berlin-Charlottenburg, care într'o broșură dădea sfaturi „științifice" de concediere a personalului prin trucuri și tertipuri de-o imoralitate scabroasă, e în mintea tuturor. Ministrul Prof. Bredt a și pronunțat, că Germania are 20 de milioane de locuitori în plus, asemeni credinței intime a lui Clemenceau. Mașina și materia primă a Europei pot hrăni o populație triplă cu o economisire minunată a energiei vitale. Numai mașina și materia primă a Europei aflate în mînile capitaliștilor cer holocauste.

Fenomene analoage de înfometare și teamă atroce pentru existență își fac aparițiunea și în Rominia.

La noi situațiunea se agravează. Pozițiunea specială a Rominiei față de Europa e pozițiunea muncitorului față de fabrică și bancă, aflat la cheremul capitalismului. Atîrnarea a devenit atît de accentuată, încît nu se poate construi o șosea între București și Brașov, dacă o bancă engleză nu furnizează creditele necesare, cu toate că brațele de muncă, materiile prime, alimentația și specialiștii se găsesc în țară. Dar din scandalul Stewart n'am văzut nicăeri o pricepere cît de slabă despre anomaliile sistemului în care se află Rominia.

*

Toate străduințele actuale sînt îndreptate în direcția formării unui sistem capitalist național perfecționat.

De ce direcția e greșită și țelul imposibil de realizat, pe noi așteptîndu-ne situația Indiei înfometate cu mari bogății și a țărilor sud-americane cu revoluția endemică, posesoare de mine vestite?

Răspunsul vine dela un studiu al condițiunilor istorice de formare a capitalului. Acumulările de capital au fost datorite și se datoresc încă unor condițiuni specifice lui. Există aceste condițiuni pentru capitalismul rominesc? (Notăm că actualmente avem *sistem* capitalist, dar lipsește *capitalul* de exploatare pe care trebue să-l *importăm*.)

Cum s'au format capitalurile în marile centre financiare?

a) mari bogății coloniale. Exploatări în mare stil de materii prime și oameni;

b) putere politică și — subsidiar — administrativ-militară pentru îngenuncherea masselor de sclavi colorați.

Ambele condițiuni ale acumulărilor de capital lipsesc. Există numai în interior bogății de materii prime. Prin introducerea capitalurilor străine acumularea nu rămîne în țară, ci ia drumul originii lui. In țară se fac numai instalațiuni, care nu aparțin teritoriului unde se găsesc, iar începuturile de capital național vor fi ruinate și proletarizate pe baza legii de

concentrațiune, neavînd capacitatea de credit și de rezistență a societăților străine. (Cazul ruinării industriei petrolifere autohtone: Creditul Minier, I. R. D. P., etc.).

Dar să analizăm *faptele* care împiedecă definitiv formarea unui capital național. După cum se știe de toată lumea capitalul de mari proporții nu se formează cu ciorapul. El are nevoie de mari lovituri. Numai moraliștii provinciali cu știința lor de broască își imaginează că puii de crocodil ies din ouă verzi de rață. Cercetarea sociologică a stabilit definitiv sorgințile coloniale și prădalnice ale capitalismului. Paginile lui Sombart sînt clasice, iar *Raubwirtschaft* (economie de pradă, banditism, etc.) sînt complimente și mîngîieri obișnuite. Să remarcăm că Sombart e sociolog burghez, aproape de dreapta, iar unanimitatea sociologiei și economiei politice de orice nuanțe pe această temă e înduioșătoare. Numai broasca moralistă romînă se lamentează în febra crizei proletarizante predicînd biciul de foc al economiilor de ciorap într'o pauperizare crescîndă și iremediabilă.

Puritanismul în *interior* al incipienței capitaliste se traducea în colonii cu schingiuiri și vînătoare de sclavi colorați urmăriți cu cîini-lup hrăniți zilnic cu carne colorată pentru a-și păstra calitățile și mirosul. Noi n'avem colonii. Capitalistul romîn și sluga lui citind aceste pagini, regretă grozav că nu se pot întrebuința în interior asemenea metode pentru turmele naționale de muncă. S'ar forma, în sfîrșit, capital și acumulare națională. Anomalia constă în faptul, că însuși capitalismul național le obligă psihologic să cumpere puținele lui fabricate, ridicîndu-le standardul virtual și aruncîndu-l în suferință prin lipsă. Dacă massele ar fi ascetice, iar fabricatele ar fi exportate, s'ar face acumularea. Condițiunile *specifice* ale capitalismului național cer două lucruri contradictorii: fii econom și modest, dar cumpără-mi fabricatele! Cu o mînă încruntată de moralist Vintilă Brătianu+N. Iorga îi recomandă să nu se întindă mai mult decît plapuma de sclav și om al jertfei, iar cu amîndouă mîinile îi vîră sub plapumă *pe credit* (vezi datoriile și camăta) toate meșteșugurile și mărfurile capitaliste. Aici e o primă contradicție care face imposibilă acumularea națională. Ridicîndu-se standardul, începe importul din Apus cu prețuri și procente coloniale dezechilibrînd definitiv acumularea și ciorapul.

Cîteva lovituri de mare anvergură pe care le-au întreprins și le întreprind căpitanii capitalismului național — incendieri de depozite prealabil golite și „acumulate", mită, furturi rentabile cu aparențe legale — indignează, aruncînd în efervescență și resentimente opinia publică, necreîndu-le acea atmosferă de respect și îndemn, propice desvoltării începuturilor capitalismului. Coloniile tăceau sau nu se auzeau, iar în patrie era puritanism și respect. „Găinarul" și „escrocul" nostru capitalist era mai înainte invidiat, dar n'a fost niciodată respectat. Acum e arătat pejorativ cu degetul și fiecare îi dorește 10 perechi de palme. Din această cauză căpitanul intrepid de lovituri se diformează sufletește în complexe de inferioritate socială, care se traduc ca o compensare — asta e o lege a sufletului — prin risipă, sfidare costisitoare și neacumulatoare, traiu bun, afișare scandaloasă și cu orice preț, adică la consumarea „loviturii", iar nu la capitalizarea și productivizarea ei. Vintilă Brătianu a fost de pildă, pentru opinia publică ridicul, fiindcă, deși bogat, umbla cu tocurile scîlciate ca un pietist englez sau baptist american. Psihologia e de multă utilitate pentru comprehensiunea sociologică și economică.

Capitalismul romîn, ieșit din atmosfera latifundiară, n'a trecut prin incendiul purificator, de întreprindere colonială cu puritanism intern în patrie — ca cel englez, francez, olandez, german și american — și nu prezintă niciunul din caracterele capitalismului în facere și ascensiune. El își apropie numai formele de decadență în afinitate structurală cu latifundia și care se caracterizează prin lipsa spiritului de întreprindere, cu preferințe marcate pentru pură consumație somptuoasă și anarhică. Somptuozitatea grupei de capitaliști naționali ridică și standardul intern prin imitație pe care alte sisteme capitaliste l-au ținut multă vreme la un nivel scăzut prin exemplul lor ascetic.

S'a observat de multe ori faptul ciudat, că a doua generație de burgheji romîni în loc să fie cu Biblia în mînă și să umble cu tocuri scîlciate citesc pe Baudelaire, se stabilesc la Longchamps' uitînd fabrica și sînt complect... degenerați. In fond, ei își asimilează rapid formele de viață ale tovarășilor lor din Occident, sărind personal treptele, deși fabrica e începătoare. Individul poate ușor sări treptele. Economia ceva mai greu. Atmosfera pietistă gen Boodenbrooks, (romanul burghez de mare faimă al lui Thomas Mann), care ar trebui să domnească în începuturile noastre capitaliste se preschimbă foarte natural în prietenie cu strănepoții familiei Boodenbrooks. Anomalia e în economia-specifică. Tradițiile religioase de renunțare și restrîngere personală pentru bunul mers și înflorirea întreprinderii fiind pierdute în atmosfera europeană de *Spätkapitalismus* care se furișează fatal, întreprinderea dă faliment în a doua generație.

Se mai adaogă nesiguranța provocată de războiu, teama revoluțiilor sociale, devalorizările, crizele endemice, factori absolut contrarii unei desvoltări normale a capitalismului, plantă gingașă, care nu poate crește decît în pămînturi îngrășate special.

Apologia capitalismului romîn — Sanielevici, Brătianu,

Zeletin & Co. — e o grandioasă autoinșelare. Cultivarea talequale a unei plante apusene a uitat originile ei. In rezumat, originea capitalurilor e exploatarea colonială a popoarelor străine. Capitalul romîn nu poate exploata atît de sălbatic intern din cauza ridicării standardului de viață și a căpătării Drepturilor Omului.

Neputîndu-se naște în țară, pentru perfecționarea sistemului, se rup acum zăgazuri lăsîndu-se inundarea cu capital străin, sperîndu-se fecundități miraculoase de Nil. (Venirea lui în țară se lasă greu din motive de colonie nesigură — Exproprierea, Rusia — și neîndeajuns de rentabilă — în Africa și Indii salariile muncitorești sînt mai mici.)

Imaginea Nilului legată de introducerea capitalului *străin* în Romînia, pusă în circulație de Take Ionescu și repetată fără analiză sociologică, uită structura capitalismului:

a) în comparație cu modul de viață, proletarizează massele, căutînd un profit cît de mare,

b) profiturile capitalului investit nu rămîn în țară.

Munca națională aliată cu bogățiile extrase din solul și subsolul național, condensate în profituri coloniale, iau drumul Apusului. Dacă pînă la facerea instalațiilor e o perioadă mică de înflorire în sensul unor noi instalațiuni, după aceia urmează o subjugare definitivă și o sărăcire treptată. (Analizele Prof. Alfons Goldschmidt despre America Centrală și statele sud-americane sînt concludente.)

Forma actuală modernă a producției, prin societăți anonime și trusturi nu favorizează nici măcar spiritul de întreprindere național. Intreprinzătorii adevărați sînt numai reprezentanți efectivi apuseni ai băncilor și ai societăților anonime, restul fiind tăietori tot apuseni de cupoane și studioși ai gazetelor de bursă pentru pîndirea loviturilor. Personalul național întrebuințat de trusturi și societăți sînt simpli funcționari în subordine. Naționalizarea băncilor și a societăților anonime, de pildă, n'ar schimba din activitatea și modul de muncă al personalului cu nici o iotă, numai că activitatea trusturilor și a băncilor ar fi armonizată cu interesele producției generale, nu ca pînă acuma, iar veniturile n'ar lua drumul Apusului, ci ar rămînea în țară și ar fi întrebuințate din nou acolo.

Titularii care încasează dividendele — și care teoretic ar trebui să fie ei înșiși conducătorii întreprinderilor — nu mai stau azi în nici o legătură directă cu producția. Imaginea fabricantului care muncește din zi pînă în noapte pentru bunul mers al fabricii, se concretizează azi printr'un administrator-delegat energic sau un inginer salariat fix, care pot îndeplini exact aceleași funcțiuni — la bază e energia vitală, ambiția de creație și renume personal — și într'un sistem de naționalizare al producției. Conducătorii direcți ai producției actuale au ajuns simpli salariați ai societăților anonime și ai bancherilor. Lupta nu se mai dă pe terenul fabricii. Ea se dă în speculațiuni de bursă, aranjamente de mari concerne și credite la umbra băncilor. Fabricantul conducător e comanditat, iar comanditarul e marea finanță. Din veniturile producției, conducătorii de fiecare zi ai ei, nu încasează decît o leafă de funcționar calificat. Adică, ceiace se întîmplă și într'o producție naționalizată, care nu mai are pericolul șomajului, ci își intensifică sau limitează capacitatea după nevoile întregii populații. Rezultatele sînt peste orice așteptări în Rusia unde au intensificat producția, acoperind în cîțiva ani (planul de 5 ani) nu numai nevoile interne, ci au invadat și piețele străine.

Sistemul economiei moderne a îndepărtat prin mecanismul său intrinsec, care tinde la concentrare și colectivizare, toate seriile de mici întreprinzători, pe care îi proletarizează. O mică parte devin rentieri prin exproprieri plătite. Există în Apus cîteva țări favorizate prin conjuncturile istorice unde clasa parazitară a rentierilor este destul de desvoltată — Franța, Olanda, Suedia, Anglia. Introducerea capitalului străin pentru organizarea producției noastre nu va contribui la crearea unei clase favorizate de rentieri romîni, care nu au numerarul pentru a subscrie acțiuni, ci va contribui la susținerea și formarea unei noui grupe de rentieri favorizați în patria de origine a capitalului importat. Sombart numește aceste grupe „pete de grăsime într'o supă"; „ele stau departe de viața economică" (Der Bourgeois, pag. 46).

Aceste pete de grăsime, cum caracterizează Sombart „la haute finance" din Franța și Anglia veacului XVII și XVIII („oameni extrem de bogați, de origine de obiceiu burgheză, îmbogățiți în operațiuni cu Statul, care plutesc ca petele de grăsime într'o supă și care stau departe de viața economică") le găsim cîteodată și în Romînia contemporană. Tot pete de grăsime fără legături cu spiritul întreprinzător și direct al producției sînt rentierii actuali, străini, care ne furnizează capitaluri.

N. Bucharin a scris despre psihologia și rolul rentierului o carte clasică: *Die politische Ökonomie des Rentners* (Wien-Berlin, 1926).

Defoe spunea despre negustorul devenit rentier: „mai înainte trebuia să se îngrijească de facerea averii lui, să fie activ și vrednic; acum nu mai are nimic altceva mai bun de făcut decît să se hotărască a deveni leneș și inactiv (to determine to be indolent and inactive").

„Nu trebue să credem, că prezentul nu cunoaște o atare psihologie. Dimpotrivă. Evoluția capitalismului din ultimele decenii a adus cu sine o acumulare rapidă de valori. In urma

transformării diferitelor forme de credit plusvaluta acumulată revine unor persoane, care nu stau în nici o legătură cu producția. Numărul acestor persoane crește mereu și formează o întreagă clasă socială: clasa rentierilor" (Bucharin, op. cit. pg. 22). „Această grupă socială apare și se întărește odată cu desvoltarea societăților pe acțiuni, a băncilor și cu nașterea unui comerț enorm cu valorile de bursă. Domeniul activității ei economice se restrînge la problemele circulației bunurilor". „Este caracteristic, că înlăuntrul acestei grupe, care trăește din venitul acțiunilor se găsesc diferite nuanțe. Tipul extrem este reprezentat de acei care stau, nu numai în afară de producție, ci chiar în afară de procesul circulației. Aceștia sînt mai ales posesorii de hîrtii cu venituri fixe: rente de Stat, obligații de naturi diverse, etc. Aceste categorii nu cunosc nici măcar neliniștea jocului de bursă" (op. cit. pag. 22).

Rentierul e absolut parazitar. „El capătă trăsături sufletești înrudite cu ale aristocrației aflate pe curba descendentă la sfîrșitul vechiului regim și cu căpitanii aristocrației financiare din aceiași perioadă. Trăsătura cea mai caracteristică a acestei pături, care se deosebește atît de proletariat cît și de celălalt tip al burgheziei active, este, după cum am văzut, instrăinarea de viața economică. Ea nu mai participă direct nici la producție nici la comerț. Reprezentanții săi de multe ori lasă pe alții să le taie și să le administreze cupoanele. Domeniul activității unor asemenea rentieri poate fi definit ca sfera consumului pur" (op. cit. pg. 24).

Identitatea de ocupații și stil de viață între latifundiar și rentier este neîdoelnică. Romînia ieșită din latifundii a intrat prin reprezentanții producției sale în stilul rentei cu cea mai mare ușurință. Ar fi fost nenatural să fie altfel, fiindcă ar trebui să ceri dela exponenții capitalului romîn să devie *eroi*, cînd ei sînt niște bieți *oameni*. Trecerea a fost pregătită sufletește prin amintirea și influența recentă a litifundiei și prin influența franceză în Romînia.

Franța e țara clasică a rentierilor. Nu vorbesc de mase, care sînt contaminate de aceleași idealuri, deși nu au decît parțial și în mică măsură posibilitatea realizărilor.

Clasa conducătoare cu care vine în legătură directă clasa noastră conducătoare—legături de rudenie, voiajuri, consum de literatură—este o clasă tipică de rentieri. Poziția geografică și destine istorice au creat din Franța o țară fericită și parazitară în actualul sistem. Investițiunile de capital în străinătate, aducătoare de venituri grase, pe care le-a făcut burghezia franceză printr'o politică economică și militară abilă sînt imense. Nu mai introducem date statistice obositoare. Lucrul e cunoscut de toată lumea. Indignarea contra Sovietelor că nu vor să plătească datoriile țariste antebelice — capitaluri investite colonial de unde au scos sume duble și triple investițiunii, dar pe care le-ar fi dorit prefăcute în rente eterne — este pîrghia lui Arhimede cu care se mișcă opinia publică burgheză europeană contra Sovietelor.

Critica idealului rentier de viață francez a fost făcută cu o neobișnuită violență chiar de Francejí, acest popor echilibrat, amabil, sceptic, clasic și senin. Afluența spre birocratism — v'amintiți lamentul care seamănă ca două picături de apă cu cel romîn? — se datorește aceluiași ideal de asigurare rentieră (pensia), deși numai un ideal de clasa II. Mărturisesc că între un *séjour* în Franța și altul la București nu pot face deosebire. Aceleași maniere de rentă onctuoasă, același mod de gândire cu tainice venituri nemuncite— durerea discrepanței e numai originalitatea romînă, — aceiași literatură cu psihologia purului consumator. Estetica lor literară, vestimentară, pură, olimpian-anxioasă (trăiesc nehigienic somptuos), rățoielile, suficiența, egotismul amuză și desgustă.

Dar analizate în substratul lor mi se par apariții naturale și îndreptățite.

* * *

Eșecul capitalismului romîn actual și viitor îl văd în lipsa condițiunilor lui intime de înflorire și în intrarea rapidă a exponenților lui și a țării în *Spätkapitalismus*, iar nu în *Frühkapitalismus*, în lipsa coloniilor, în ridicarea standardului de viață și în poziția noastră specifică în subordine față de Apus unde s'au fixat centrele financiare.

* * *

De ce Romînia nu are nevoie să parcurgă ciclul capitalist ?

Eugen Demetrescu, redactorul revistei *Independența Economică*, unul dintre cei 5 economiști romîni, care sînt și sociologi, iar nu simpli contabili ori negustori, discuta cu o remarcabilă claritate de gîndire și scris problema *specificului economic romîn*: „în afara acestui tablou, care ne dă măsura în care ne cunoaștem, nu a existat decît un singur punct de vedere clar-văzător și acesta cu ajutorul concepției unor economiști care au avut a explica *evoluții înrudite cu a noastră: Rusia*" (3, 1930).

Nu insistăm istoric.

Problema se poate pune într'adevăr cu multă îndreptățire în actuala conjunctură internațională. In schimbul cu Apusul, pe baza sistemului *lui*, noi ieșim cu o proletarizare și pauperizare crescîndă. Se poate vorbi de un faliment apropiat al Romîniei, faliment pe laturea și în morala burgheză,

reintroducă în forme productive ia drumul Apusului sub formă de procente coloniale ale capitalului împrumutat și prin exportul exagerat de devize ale unei burghezii costisitoare ;

2) Bugetul Armatei, care este acum pur *defensiv*. Țările apusene aveau și au un buget militar ridicat pentru păstrarea coloniilor și apărarea privilegiilor și investițiilor de capital în străinătate. Un buget, deci, indirect rentabil. Al nostru e defensiv și consumator ;

3) Politica industrializării și anarhiei n'a fost urmărită cu tenacitate.*Preussen hat sich grosspehungert*. Rusia sovietică la fel. Părăsirea liniei V. Brătianu este cea mai gravă lovitură adusă capitalismului național incipient;

4) Poziția noastră față de Apus este aceia Sat-Oraș. *Satul* n'a avut și nu poate avea niciodată capital activ și modern, ci numai *sistem capitalist*, ceeace e cu totul altceva decît *capital național*. Procesul de dizolvare al Agriculturii și acapararea ei de către capitalul financiar se observă pretutindeni în lumea capitalistă. In America, de pildă, avem ruina micilor și a marilor fermieri, înglodarea în datorii și transformarea lor în simpli proletari salariați famelic. In Germania, după datele statistice publicate de „Institut für Konjunkturforschung", împrumuturile postbelice în agricultură sînt în mediu de 10—14%, iar datoria agricolă germană în 1927 era de 13 miliarde mărci, adică de 520 miliarde lei. Situație analogă cu cea din România. Noi, fiind o țară „eminamente agricolă" avem poziția agriculturii în relație cu dictatura capitalului financiar internațional. Capitalul bancaro-industrial anexează pe cei „eminamente agricoli" cu forța financiară și la un preț derizoriu, forțîndu-i să cumpere cu preț ridicat produse industriale și impunînd prețuri mici productelor agricole. Schimbul e deficitar pentru agrarian. „Das Finanzkapital" are în mînă banca, adică creditul cămătăresc. Imprumuturile României în străinătate sînt cu dobînzi la nivelul agricultorului apusean îndatorat.

Capitalul are oroarea spațiului economic. Vrea atotputernicia. Economicește sîntem *de facto* anexați capitalului internațional, direct și indirect controlați. O colonie cu independență politică. Din punctul de vedere *formal* al dreptului internațional posedăm toate drepturile politice. Dacă am fi fost o colonie definitivă, capitalul internațional ar fi construit mai mult, probabil. Ne-ar fi transformat în sclavi indieni și sud-americani, punîndu-se la sfîrșit chestia izgonirilor. Dar așa situația e și mai tragică: ne-a pus juridic și politic aparent pe picior de egalitate ridicînd virtual stilul de viață fără a-i da infrastructura corespunzătoare.

Petre Pandrea

Cronica literară

— Considerații confortabile —

Sîntem la începutul unui nou an literar.

Fie-ne îngăduit să redeschidem această rubrică cu oarecare considerații generale și fără un subiect limitat. Ne îndeamnă la aceasta amintirea încă proaspătă a vacanței și lipsa de cărți nouă. Curînd, pe masa noastră se vor aduna, în vrafuri proaspete, volumele cu coperte colorate și reclame bine ticluite. Să ne folosim de acest sfîrșit de vacanță pentru ca să aruncăm o privire înapoi, peste lunile de vară, și să încercăm, poate, și cîteva pronosticuri.

* * *

Ne dăm sama că, de cîțiva ani încoace, în literatura noastră n'au mai fost debuturi interesante. Debuturi au fost, fără îndoială. Pentrucă se scrie astăzi mult, neînchipuit de mult. Numai coșurile redacțiilor știu asta — și redactorii, bine înțeles, pe care profesiunea îi obligă să citească tot. (In public circulă, e drept, părerea că redactorii literari ai gazetelor și revistelor nu citesc manuscrisele trimese. E fals. In ce ne privește, mărturisim că, oridecîteori avem prilejul să descoperim o pagină bine scrisă, o strofă bine compusă sau măcar o imagine frumoasă într'un manuscris trimis de vre-un cititor, simțim o adîncă satisfacție). Am fi fericiți dacă am avea prilejul acesta mai des. Inceputul fiecărui an literar ne găsește însuflețiți de nădejdea că vom descoperi, poate, un debut de valoare. Mărturisim, însă, că la sfîrșitul fiecărui an, cînd încercăm să facem bilanțul literar, sîntem obligați să constatăm că nădejdea noastră a rămas neîmplinită.

Altădată debutanții obișnuiau să scrie versuri. Astăzi, lucrurile s'au schimbat. Tineri de optsprezece ani, abia ie-

șiți din liceu, scriu romane. Nu e un semn bun. Romanul cere o experiență de viață și o putere de a judeca viața pe care e cu neputință să le ai la optsprezece ani. Dar se va spune: Cum va debuta atunci un scriitor? Trebue să înceapă prin opere mai slabe. Nu i se poate cere să fie perfect de la început. — Sîntem de acord că un scriitor nu poate începe dintr'odată cu opere perfecte. Credem numai că, pentru un debut, forma romanului nu este deloc cea mai nimerită. Dealtfel rare sînt exemplele de romancieri care să fi debutat cu romane. După cum, iarăși, sînt foarte rari scriitorii care să nu fi făcut, inainte de a scoate primul lor volum, cîțiva ani de ucenicie la o gazetă sau la o revistă. (Cazul lui Flaubert care inainte de „Madame Bavary" a scris două sau trei romane fără să le publice — este unic.)

Se observă la tinerii care, la noi, scriu literatură, o predilecție pentru eseu. De la o vreme încoace am remarcat o abundență de eseiști, a cărei justificare nu poate fi găsită decît în credința că eseul e o formă ușoară și comodă. Tinerii noștri eseiști discută cu o ușurință într'adevăr remarcabilă toate problemele literare, sociale, morale, dînd deslegări, formulînd sentințe și decretînd soluții. E un spectacol amuzant și cam penibil. Este ceva comic în această îndrăzneală cu care tinerii se apucă să judece viața pe care încă n'au trăit-o. Același lucru se întîmplă în literatură. Aproape orice debutant, astăzi, începe cu articole de critică. E, într'adevăr, comod. Nimic mai ușor decît să înșiri palavre pretențioase sub pretext că faci critica unei cărți. Dar e trist faptul că tinerii noștri critici își închipuie că critica nu e decît o palavră pretențioasă. Tot astfel cum nu poți fi bun romancier la optsprezece ani, nu poți fi nici bun critic. In critică, mai mult decît oriunde, trebue ucenicie, studiu, meditație. Toate acestea cer timp, experiență a cărților și a vieții — pe lîngă inteligență și talent.

De ce vor fi fiind atît de atrași de meseria de critic tinerii noștri scriitori? In primul rînd pentrucă cred că e mai ușor. Dar ei își mai închipuie, probabil, că rolul de critic e un rol plin de prestigiu și de mare importanță. Rolul criticei nu este așa de strălucit și așa de important. In lansarea unei cărți și în succesul sau insuccesul ei, critica, cel puțin la noi, nu îndeplinește demulteori decît funcția muștei la arat, din fabulă. Că e bine sau rău — asta nu ne interesează pentru moment. Probitatea noastră ne obligă, însă, să constatăm faptul. Reclama pe care o face editorul cu colaborarea autorului este, din punct de vedere al tirajului, mult mai folositoare și mai directă. Publicul, în general, este mai sensibil la această reclamă decît la foiletonul critic, laudativ sau injurios, al „eseiștilor" care furnică acum prin toate redacțiile ziarelor. Am propune spre meditare tinerilor atrași de mirajul criticei, vorbele lui Stendhal (care a fost un spirit critic în adevăratul și adîncul sens al cuvîntului): „E mic lucru să-ți petreci viața spunînd cum alții au fost mari".

* * *

Am fi nedrepți față de defunctul an literar dacă ne-am mărgini la aceste considerații, cam sceptice. Am avut anul trecut evenimente literare interesante. E destul să amintim că d. Mihail Sadoveanu a publicat două romane: „Baltagul" și „Măria Sa Puiul Pădurii" despre care s'a vorbit la timp în paginile acestei reviste. D. Sadoveanu, în continuă ascensiune, a ajuns acum la un punct culminant al evoluției d-sale de scriitor. Tot ce scrie d-sa este de o ireproșabilă perfecțiune. Stăpîn pe o tehnică desăvîrșită și pe o tonalitate foarte personală, d. Sadoveanu posedă în cel mai înalt grad puterea de a crea o atmosferă. Există o lume sadoveniană, care se conduce după obiceiuri și legi proprii, o lume asemănătoare cu cea reală, dar purtînd pecetea personalității d-lui Sadoveanu. Această constatare este cel mai mare elogiu care se poate aduce unui scriitor.

* * *

Ne-a plăcut din cînd în cînd să stabilim în literatura noastră contemporană cîteva influențe. Dar ne-am lovit de un fapt destul de curios. Nici unul din scriitorii noștri actuali n'a făcut școală. (Vorbim, bine înțeles, de cei cîțiva care se pot numi consacrați.) Totuși se poate afirma că marea majoritate a scriitorilor care alcătuesc generația de după război a învățat cîte ceva de la d. Sadoveanu și d. Arghezi. Ar fi interesant de lămurit la fiecare dintre scriitorii noștri de după război urmele, mai mult sau mai puțin vizibile, ale acestei ucenicii. In orice caz nu poate fi vorba de o influență propriu zisă. Scriitorii noștri de după război (cei care au astăzi între treizeci și patruzeci de ani) s'au ferit de influențe autohtone. Acești scriitori au fost surprinși de război în epoca adolescenții și a tinereții. Generația aceasta a avut, așadar, ocazia să cunoască mai devreme decît alte generații realitatea brutală a vieții. Scriitorii acestei generații au cunoscut această realitate direct, prin proprie experiență, nu din cărți. Au scăpat de marea primejdie a intoxicării literare, de care sufăr aproape toți tinerii. Și s'au deprins să observe, să judece și să scrie fără ajutorul cărților. Un scriitor, în clipa cînd creează, trebue să știe să uite ce a învățat și să facă abstracție de toată literatura pe care a studiat-o. Acest lucru scriitorii noștri de după război l-au înțeles și l-au practicat — dar numai în ce privește litera-

tura autohtonă. In schimb n'au păstrat aceeaşi prudenţă faţă de literaturile străine.

Tradiţia imitaţiei care ne caracteriza înainte de război, s'a păstrat neatinsă. N'a fost şcoală literară în Franţa sau Germania care să nu fi avut sucursale şi la noi. Dadaismul, futurismul, suprarealismul, expresionismul, însfirşit toate „ismele" posibile au circulat, în valută naţională, pe piaţa noastră literară, de zece ani încoace. Aproape nu mai este nevoie să spunem că din toate nu s'a ales prea mare lucru. Am avut doar, de multe ori, spectacolul unui bilci amuzant, şi atita tot. Cei citiva scriitori care au ştiut să se ferească, de aceste păcate ale tinereţelor, sau au isbutit să treacă prin ele şi să se găsească din nou pe ei înşişi, — aceştia au realizat într'adevăr ceva. Aceştia au fost mai prudenţi: s'au mulţumit să înveţe bine procedeele maiştrilor consacraţi. Au scos formule tehnice din Balzac, din Tolstoi, din Flaubert, din Maupassant. Au întrebuinţat, poate, citeodată aceste formule, cu prea multă sirguinţă. Rezultatul a fost că au „făcut" citeodată prea multă literatură „profesională", şi mai puţină literatură originală. Dar aceasta este altă poveste. Fapt sigur este că de o *influenţă literară* adincă nu poate fi vorba.

* * *

Spuneam că s'ar cuveni, în preajma noului an literar, să facem, poate, citeva pronosticuri. Cum se va înfăţişa oare, în iarna asta, taraba literară — sau ruleta literară, dacă vreţi? Cine are să cîştige, cine are să piardă? Bănuim că una din surprizele viitorului sezon are să fie „Fata din Zlataust", romanul lui Ionel Teodoreanu. Teodoreanu, de la „Medeleni" încoace, a evoluat, fără îndoială. Şi-a simplificat stilul şi şi-a înăsprit atitudinea faţă de viaţă. In „Bal mascat", deja, se observa o tendinţă realistă, voită, uneori forţată, dar sigură. Ionel Teodoreanu a avut de luptat cu temperamentul lui, pînă să ajungă aici. La început era covîrşit de prea multă poezie, era învins de propria-i imaginaţie şi, de multeori, copleşit de propriul lui stil.

Acum, cînd, printr'o evoluţie firească, Teodoreanu a ajuns să-şi dozeze mijloacele şi să renunţe la ispita popasurilor prea lungi în jungla metaforelor şi a imaginilor strălucite dar inutile — acum cu siguranţă că talentul lui va căpăta o putere nouă şi opera lui un aspect neprevăzut.

„Cultura Naţională" ne anunţă anul acesta ediţia definitivă a „Poeziilor" lui Eminescu, îngrijită de domnii G. Ibrăileanu şi C. Botez. Probabil că tomul al treilea din operele lui Caragiale, în ediţia d-lui Paul Zarifopol, va apărea tot în cursul noului an literar. Aceste ediţii ale clasicilor

noştri nu vor fi, desigur, cele mai puţin interesante apariţii ale noului an literar. Numele celor care le îngrijesc sînt o chezăşie sigură. Publicarea unui scriitor clasic în asemenea condiţii echivalează cu un debut senzaţional.

* * *

Dar versurile? Le-am lăsat la urmă nu pentrucă le-am uitat, ci pentrucă — cu oarecare invincibilă melancolie — ne-am resemnat, de citiva ani încoace, să constatăm dispariţia gustului pentru versuri — şi la public şi la scriitori. A scrie şi a ceti versuri pare astăzi un lucru demodat, inactual şi chiar puţin ridicul. Credem, dealtfel, că este un fenomen general, vizibil şi aiurea nu numai la noi.

Poate nici n'am fi făcut loc versurilor în cadrul acestor consideraţii dacă n'am fi avut, primăvara trecută, surpriza unui volum de versuri bun. E vorba de „Veac tînăr" al lui George Lesnea. Deşi apărut în anul literar trecut, ne face plăcerea să-l incorporăm anului literar care începe acum. E modesta revanşă a poeziei, care nefiind preocupată de actualitate — şi poate tocmai din această pricină — e întotdeauna actuală.

Al. A. Philippide

Cronica ideilor

Utopii

Emile Faguet, spirit de burghez comod în halat și papuci, îngrozit la perspectiva de a-i pierde, pentru care viața practică nu e decît un ritual de tabieturi, a exclamat la sfîrșitul secolului trecut, cînd totul era liniștit și previzibil: „Mai bine să mor decît să văd schimbîndu-se civilizația în care m'am născut". Notați bine că ilustrul critic trăia în timpuri extrem de fericite. Nici o grijă nu agita sufletul european și dela mansarda sa din rue des Ecoles pînă la berăria Balzar ori la cursurile dela Sorbona, nimic neașteptat nu se întîmpla nici odată. Se va zice: fire franceză prin excelență. Dar spre onoarea Franței, care închide în ea deopotrivă suflet conservator de clasic dar și morbul revoluționar, Voltaire, cu treizeci de ani înainte de revoluția franceză, presimțind evenimentele, scria: „Ferice de cei tineri căci vor avea plăcerea să asiste la lucruri extrem de interesante. Grozav ași dori să trăesc ca să le văd și eu". Intelectual cu pasiunea cunoașterii, ajunsă la paroxism, pe Voltaire nu-l interesa decît noutatea evenimentelor, spectacolul istoriei pe care voia să și-l ofere curiozității sale nesăturate. Deosebirea între Faguet și Voltaire e ca lupta între nevoia de confort și instinctul de curiozitate.

La Voltaire, instinctul de cunoaștere, desvoltat monstruos ca un cancer în dauna celorlalte, predomină cu acea insensibilitate quasi sadică care amintește de Neron incendiind Roma ca să se delecteze privind. Majoritatea intelectualilor sînt însă tabietoși și comozi ca Faguet. Ei n'ar voi să li se schimbe condițiile de trai, care sînt, pe drept cuvînt, și condiții de lucru. Conservatori și aristocrați tocmai din cauza egoismului cărturăresc, care-i face să nu vadă decît îndeletnicirea lor cerebrală, ei consideră îndeobște o revoluție care preface o civilizație în alta, drept suprema nenorocire. Dar, gîndind bine, orice civilizație e bună, cu condiția să te naști în ea. Ceeace e tragic e faptul de a-ți schimba viața la bătrînețe. După cincizeci de ani, puțini mai găsesc plasticitatea de a se adapta la o nouă ordine de lucruri.

Și apoi revoluțiile conduse de tineri, sînt implacabile pentru bătrînii cu care n'au ce face. Astfel, condiția cea mai bună de a accepta o revoluție e să ai douăzeci de ani. La acea vîrstă iubirea primează. Se poate iubi în rebeliune și mizerie ca și în lux și securitate. Poate chiar dragostea în timp de revoluție, în cadrul aventuros de risc și moarte, are o savoare romantică și un accent de exasperare în plus.

***

Nimeni nu se mai îndoește azi, că sub ochii noștri se prepară ceva. Ne înconjoară o atmosferă de șantier în plină construcție. Ne asurzesc mașinile cu fluerul lor strident anunțător de veacuri apocaliptice. Muncitorii asudă cu trudă ca să isprăvească mai repede un fabricat misterios. Dar ce anume? Fumul ne îneacă vederea: simțim doar în jurul nostru îmbulzeala înfrigurată pregătitoare de zile noi. „Quo Vadis" e întrebarea îngrijorată pe care și-o pune în fiecare dimineață, cînd se scoală, orice om conștient. Faptele ne uluesc: peste douăzeci de milioane de oameni șomează muritori de foame. Germania e în faliment. Trufașa Anglie, negociază pentru prima oară un împrumut la Paris, cere ajutorul Americei și încheie armistițiu politic. Indopate cu aur, Statele Unite nu le pot digera. O indigestie teribilă le paralizează viața. Toate statele, cu excepția Franței, a țărilor nordice și a Olandei, sînt în cumplită criză. Ce se va întîmpla mîine? Thomas Morus dacă ar vrea să descrie azi insula sa fericită în care se poate trăi paradiziac, ar avea dificultăți mari. N'ar ști unde s'o situeze. Înspre raiul fascist ori înspre cel bolșevic?

Nu știm cum și cînd se va constitui noua formă de civilizație. Vom ajunge la o nouă formă de organizație sau ne vom prăbuși în anarhie și ruină? Progresul milenar nu e de loc obligator. Perfectibilitatea continuă e o prejudecată optimistă construită de burghezia prosperă și mulțumită a secolului al XVIII-lea. Cele cîteva cetăți suprapuse, desgropate pe locul prezumat al vechii Troia ca și templele de artă perfectă ale civilizației aztece ori incase, descoperite sub păduri virgine în America, ne lasă pe gînduri. Un teolog rus cu glas profetic, cum îi șade bine rasei sale, ne anunță că am lichidat cu moștenirile renașterii și că intrăm în plin ev mediu. Vor invada din nou pe continentul nostru de marmură și oțel barbaria războaielor de treizeci și de o sută de ani, epidemiile de ciumă, haitele de lupi, stolurile negre de corbi care întunecau soarele, călugării îndobitociți și păduchioși, briganzii la răspîntii?

Alții prevăd cucerirea galbenă, în orice caz o invazie asiatică. Surprizele acestea de la răsărit sînt, oricum, în

destinul Europei. Pericolul galben trebue precizat poate în pericolul rusesc. Dar ce ipoteză rezonabilă se poate face? Dacă lucrurile vor evolua normal, fără prăbuşiri şi catastrofe, citeva puncte ferme se pot totuşi întrevedea. Lipsa de perspectivă în timp care orbeşte pe contemporani nu mai e aşa de gravă azi, cum era pe vremea lui Pontiu Pilat, inconştient de viitorul creştinismului aşa cum îl descrie Anatole France într'o nuvelă. Calitatea noastră de actori ai dramei istorice ne împiedică să înţelegem sensul evoluţiei. Acţiunea ne face sau miopi, sau prezbiţi. E greu să faci şi să te observi făcînd. Totuşi progresele introspecţiunii sînt mari în zilele noastre. Introspecţiunea socială e şi ea o formă de Istorie.

Ceiace decade vertiginos subt ochii noştri e vechiul ideal individualist. Personalitatea, cea mai înaltă perfecţiune, elaborat al secolului trecut, se distramă evident. Noua civilizaţie va fi o civilizaţie de masse, o civilizaţie colectivă. Vom asista la domnia grupului. Uniformizarea şi omogenitatea vor preface societatea într'o suprafaţă lucie, fără relief, ca marea liniştită, fără valuri. Un conformism impecabil va deveni normă de viaţă. Orice originalitate, orice veleitate de independenţă va apare nu numai periculoasă, dar şi urîtă. Va răsări, cu siguranţă o estetică a anonimatului.

Cultul eroilor va dispare, iar însăşi pretenţia de eroism va apare de prost gust şi chiar grotescă. Virtuţile psihice necesare afirmării individuale adică ambiţia, emulaţia, orgoliul vor pieri. In locul lor vor răsări devotamentul, modestia, solidaritatea, spiritul gregar. Va dispare plaga societăţilor moderne: arivismul. Sau poate noul arivism va consta în a fi şters, în a nu te remarca. Succesul social suprem se acordă celui care poate trece mai neobservat.

Şi ce greu va fi pentru cei deprinşi cu toba şi cu surlele de astăzi! Se vor topi cabotinii, reclamagiii şi toţi cei care vor să se remarce. Va fi o aprigă întrecere în a nu fi observat. Succesul maxim va fi, — fără nici o ironie şi fără nici o amărăciune, — maximul de platitudine (în sensul bun al cuvîntului). O civilizaţie de numere, repauzantă, liniştită. Fără chinurile parvenirii şi fără efecte de scenă.

Astfel de organizaţii sociale au mai existat desigur. Că mergem acolo mi se pare destul de sigur: regimul fascist ca şi cel bolşevic, unul la antipodul celuilalt, au totuşi ceva comun: dispariţia individului şi exaltarea colectivului. Domnul autonom, elegant, critic, solitar a murit. Copiii săi, mulţi şi mediocri, au constituit un sindicat şi au lăsat să vorbească în locul lor o delegaţie.

Mihai D. Ralea

Cronica muzicală

Ritm şi măsură

Trebue să stabilim ca punct de plecare, că ritmul este o necesitate în orice realizare artistică. Face parte din structura fizică a artei. Fără ritm nu se poate realiza artisticeşte nici o operă, după cum nu se poate comunica în nici un limbaj.

Tot ce este viaţă, toate acţiunile noastre au un ritm. Funcţiunile fiziologice ale organismelor, respiraţia, circulaţia, etc..., sînt vădit ritmate.

Graiul e format din sunete mai lungi sau mai scurte, mai tari sau mai slabe; din diferenţa lor se naşte ritmul. Versul se supune legilor stricte ale prosodiei, grupînd sunetele în formule de expresie. Şi arta plastică e ritmată: echilibrul masselor, simetria formelor, găsesc în noi rezonanţe care sînt şi ele un fel de ritm. Acele arabescuri, nereprezentînd nici un subiect, simplu joc de linii, construit după legi estetice, sînt un exemplu de ritm pur, de ritm exprimat plastic. Reprezentarea mişcării e evocatoare a ritmului ce o animă, şi, invers, reproducerea ritmului caracteristic ne sugerează mişcarea originară.

Muzica e încă mai robită ritmului; fără de acesta ar fi redusă la aproape nimic. S'au făcut, de altfel, încercări de muzică modernă pură, neritmată din care s'a eliminat ritmul ca un element străin.

Rezultatul a fost o muzică de armonii fără mişcare, fără melodie. Un exemplu, prin analogie, ar fi suprimarea liniei în pictură. Ca şi vorba, melodia e un şir de sunete de înălţimi, durate şi intensităţi deosebite.

Se împart, convenţional, durata şi intensitatea în *timpi* şi *accente* lungi sau scurţi, tari sau slabi. Se presupun aceste unităţi egale, pentru a le grupa în două categorii, dar egalitatea e relativă: un timp nu e lung el însuşi, ci doar faţă de

altul scurt. Intensitatea, ca și durata, este chestiune de ritm, fraza ritmică, în muzică, cuprinde ambele forme, sintetizîndu-le: efectul de notă lungă poate fi obținut cu ajutorul unui accent plasat pe un timp scurt.

Durata și accentul nu au nevoe să fie indicate în proză sau vers, care întrebuințează vorbe întotdeauna la fel, a căror pronunțare e cunoscută. In muzică, însă, notarea lor e absolut necesară și astfel s'a creat *măsura*, din nevoia de a determina timpul. Măsura este doar o reprezentare grafică, sumară a ritmului; ea indică numai timpul în care se desfășoară fraza ritmică și se mărginește să fie un șir de formule scurte, repetate ca un tic-tac de ceasornic, luate drept unitate. Auditorul primește ritmul inconștient, independent de măsura scrisă. In cîntul gregorian se notau sunetele și durata lor relativă; adică se indicau sunete mai lungi decît altele, fără a se scrie măsura.

Timpii măsurii sînt egali ca durată, dar nu ca intensitate. De exemplu: accentul cade pe primul timp într'o măsură de doi timpi; pe primul și, mai slab, pe al treilea în cea de patru timpi.

Măsura e o perfecționare formală, dar rămîne un element străin, pe cînd ritmul este parte esențială. Din confundarea ritmului cu măsura, în compoziție, se nasc formulele inelegante și enervante, scumpe muzicii *militare*: *melodie*, cu ritm, acompaniată de armonie bătută în chip de măsură. Se înlocuește munca șefului de orchestră cu armonia !

Rolurile ritmului sînt multiple. E utilizat în muzica descriptivă mai mult chiar decît timbrul. Leit-motivele, avînd nevoe să fie caracteristice, ușor recunoscute, nu se pot lipsi de ritm.

Disonanțe plasate după un timp tare sînt primite mai ușor, iar tăcerea pe un timp tare devine mai impresionantă. Pe de altă parte, atenția are nevoe să fie trezită și reținută ; sunete egale, monotone adorm atenția ori sînt enervante. Negalitatea lor izbește și reține, prin variație, în timp ce revenirea unui ritm auzit odihnește.

Am întrebuințat termenul de: *frază ritmică*. Intr'adevăr, analizînd ca ritm o frază găsim un sens, o construcție ca și în cea verbală, de unde dispoziția cuvintelor schimbă întreaga frază. Ce este acest sens, de cele mai multe ori e imposibil de spus precis, imposibil de formulat în cuvinte; și asta se întîmplă deobiceiu la lucrările de o valoare artistică foarte mare. Gîndirea nu e întotdeauna acea verbală, făcută din cuvinte reprezentînd noțiuni precise, sentimente concrete.

„Penser sans concepts, — spune Combarieu, — revenir à l'état de nature, à la libre disposition de soi, au jeu à la fois ingénu et savant de nos forces intérieures".

Arta e limba; ea exprimă, mai direct decît vorbele, gîndul nostru.

Muzica e sinteză de armonie, melodie și ritm, elemente ce nu se pot despărți. Vocile se suprapun în acord sau se deșiră într'un joc pe care ritmul îl face coherent. La fel cu proectarea formei din spațiu pe un plan, proectarea în timp a vocilor dă acordul. Sunetele ritmate capătă oarecum un loc în timp și o altă valoare unele față de altele. Sunetele cele mai disparate capătă un sens, cînd sînt ritmate, iar concepția frazei muzicale, adică combinarea armoniei și melodiei este opera directă și exclusivă a ritmului.

C. B.

Planul quinquenal al Sovietelor

A vorbi despre Rusia ca despre o ţară a tuturor posibilităţilor, a contrastelor şi a experienţelor grandioase, e ceva devenit foarte banal. Dealtfel faptele nu desmint această reputaţie a vecinei noastre de la miază-noapte şi cu o stăruitoare perseverenţă aduc lumii, la intervale mai lungi sau mai scurte, noi probe de vitalitate şi putere creatoare a poporului rusesc. Turnate în forme cîteodată numai curioase, alteori ameninţătoare şi periculoase, prefacerile prin care trece acest popor, sunt totdeauna adînci şi mari. Ele menţin în opinia publică a lumii întregi un interes mereu reînoit şi niciodată amăgit.

Şi totuşi acest interes e adesea hrănit cu informaţiuni insuficiente sau fanteziste. In general, marele public nu ştie niciodată precis ce se petrece în mijlocul vastelor cîmpii ruseşti. Se scurg decenii şi cu tot progresul pe care îl înfăptuieşte opera apropierii dintre popoare şi a cunoaşterii reciproce, Rusia nu încetează de a rămîne o ţară enigmatică, gata în orice moment să-ţi furnizeze o surpriză neaşteptată şi nouă.

Anul trecut ne-a adus din partea ei această nouă surpriză succesivă, subt forma primelor realizări reale şi palpabile ale planului quinquenal. Primit la început cu batjocură şi neîncredere şi socotit ca o nouă întreprindere utopică a oligarhilor comunişti de la conducerea URSS, el a pus pe gînduri opinia publică a întregii lumi, din momentul în care dumpingul cerealelor ruseşti a turburat adînc în toamna trecută piaţa mondială, sdruncinată dinainte de o cruntă criză de proporţii universale. Se produce un nou val de interes pentru Rusia Sovietică, se face o reexaminare şi o reevaluare a realităţilor şi perspectivelor şi atitudinea opiniei publice faţă de planul quinquenal al Sovietelor, sufere un reviriment sensibil. Alături de alte manifestări anterioare pe terenul vieţii internaţionale, dumpingul rusesc a con-

stituit o afirmare hotărîtă a Statului Sovietic ca factor politic şi economic de importanţă mondială şi a furnizat încă odată prilejul de a se constata că transformările prin care trece astăzi viaţa poporului rusesc nu sînt vremelnice şi superficiale, ci constitue un proces vast şi complex, care, început acum cincisprezece ani, schimbă radical condiţiunile şi aşezămintele prerevoluţionare, creind acolo o viaţă nouă subt toate aspectele.

Aceste transformări, care pînă astăzi s'au răsfrînt mai sensibil asupra celorlalte ţări prin laturea lor cea mai universală — laturea economică, ne rezervă pentru viitor încă multe surprize. In acest domeniu, vecinii Rusiei Sovietice, — şi printre aceştia ne prenumărăm noi în primul rînd, — vor avea de suportat cei dintîi toate loviturile succesive ale sistemului sovietic, aceasta cu atît mai mult cu cît avem de luptat cu o ţară care are acelaşi caracter economic, anume o ţară în primul rînd agricolă. Situaţia e de aşa natură că examinarea actualei politici a Sovietelor şi a repercusiunilor viitoare, nu probabile, ci sigure, pe care le va avea această desvoltare asupra ţării noastre, nu mai poate rămînea o preocupare a oamenilor de ştiinţă, sau a celor pe care îi leagă de Rusia simpatii şi afinităţi de ordin sufletesc şi ideologic, ci trebuie să constituie o datorie socială. Dacă opinia publică romînească ar cunoaşte despre Rusia Sovietică măcar atîta, cît se ştie despre ea în Franţa şi Germania, — or, noi ar trebui să ştim încă mai mult, — studierea aprofundată şi atentă a condiţiunilor noi din Ţara Sovietelor şi a urmărilor pe care aceste condiţiuni pot să le aibă asupra ţării noastre, nu ar mai constitui o preocupare privită adesea ca subversivă, ci o problemă mereu la ordinea zilei. Numai astfel am putea fi gata în faţa unor lovituri, între care dumpingul agricol din toamna trecută nu e decît începutul unei serii, a cărei amploare nici nu se poate bănui pe de-a'ntregul. Vocile răzleţe ale cîtorva oameni, care-şi dau sama de situaţie, — între aceştia d. prof. Chiriţescu-Arva, care a făcut în vara anului trecut o călătorie de studii în Rusia, trebuie pus în frunte, — nu sînt încă suficiente pentru o trezire a opiniei publice. Forţe cît mai multe şi mijloace cît mai variate trebuie atrase în acest scop.

* * *

Planul quinquenal al Sovietelor prezintă, în momentul de faţă, aspectul cel mai caracteristic din viaţa Rusiei comuniste şi unul dintre cele mai interesante fenomene sociale din istoria omenirii. Amploarea şi însemnătatea lui pentru viaţa de astăzi a poporului rusesc pe care o îmbracă în toate aspectele sale de la industrie şi agricultură pînă la

literatură și artă, nu poate fi însă pedeplin înțeleasă fără o incursiune cît de fugară în trecut, pentrucă planul quinquenal este strîns legat de un șir de experiențe, începute acum un deceniu și mai bine. Mai înainte însă o mică digresiune.

Incontestabil, planul quinquenal este elaborat din inițiativa și subt conducerea guvernanților comuniști, care stau la cîrma Rusiei de 13 ani de zile, este aplicat de ei și succesul sau prăbușirea lui va constitui gloria sau înfrîngerea comuniștilor. Totuși acest plan care constituie cel mai uriaș plan de acțiune sistematică colectivă, din cîte a cunoscut omenirea, nu aparține în întregime regimului comunist. E adevărat că subt nici un alt regim de stat, nu ar fi fost posibilă aplicarea unui astfel de plan, deoarece el presupune o centralizare și o concentrare de forțe posibile numai subt un regim dictatorial; e adevărat deasemeni că el este impregnat de idei comuniste și odată cu edificarea socialismului în Rusia urmărește și cucerirea lumii pentru cauza comunistă; dar e tot așa de adevărat că mai rămîne în planul quinquenal o lature, aceea a prevederilor și realizărilor de ordin economic general, care nu mai are caracterul comunist decît pentrucă poartă și atîta vreme cît poartă masca comunismului, valoarea cărora este intrinsecă și universală și care rămîn perfect valabile și tot atît de puternice subt orice stăpîn și orice direcție. Popoarele merg pe drumul lor natural de evoluție, condiționat de o multiplicitate de factori naturali și sociali, care nu fac decît foarte relativă opera personalităților izolate sau a grupurilor restrînse. Nu există posibilități pentru deturnarea prin voință omenească a soartei unui popor. Lucrurile își au logica lor implacabilă și mergînd împotriva ei riști să-ți rupi capul. Napoleon nu a forțat istoria, el a dominat-o pentrucă geniul său corespundea în chipul cel mai potrivit timpului și împrejurărilor. Ceiace la Napoleon era instinct, la bolșevici constituie știință. Ei nu deturnează soarta poporului rusesc. Ei se adaptează în mod conștient mersului fatal al istoriei acestui popor, dîndu-i pentru un timp mai îndelungat sau mai scurt, — totul e, doar, vremelnic, — colorația doctrinei lor, a ideologiei lor, dar nefăcînd în ultima analiză altceva decît să servească în felul lor evoluția lui firească.

Rusia antebelică prezenta paradoxul unei puteri politice mondiale de rangul întîi, ridicată pe un fundament economic dintre cele mai puțin desvoltate. Factor politic mondial, Rusia țaristă, cu suprafața sa acoperind o șesime a uscatului pămîntesc și cu o populație de 150 milioane de locuitori, nu deținea în 1913 decît 3.5% din cifra totală a comerțului mondial. Situație cu atît mai paradoxală, cu cît resursele Rusiei sînt dintre cele mai mari de pe fața pămîntului. Dar această situație era menită să dispară foarte curînd. Ultimele decenii marcaseră în Rusia un avînt economic, în special industrial, care, dacă nu ar fi intervenit războiul și revoluția, ar fi prezentat toate semnele caracteristice unei desvoltări capitaliste de cea mai largă anvergură, de cea mai mare forță. Rusia are astăzi și avea și mai mult înainte de războiu (să nu se uite amputările teritoriale pe care le-a suferit la granițele sale apusene), toate premisele pentru o rapidă desvoltare capitalistă. In cîteva decenii ea a făcut progrese, care cu toată amploarea lor cantitativă nu se puteau încă compara cu realizările țărilor capitaliste înaintate, dar care marcau începutul unei ere, ce trebuia să aducă Rusia la nivelul celorlalte țări industriale înaintate. Era un mers care reeșia fatal din toate împrejurările și datele desvoltării poporului rusesc și pe care un șir de calamități putea să-l întîrzie și să-l îngreuieze, sau să-l canalizeze în forme cu totul neașteptate — lucru care s'a întîmplat, — dar care nu putea fi împiedicat cu desăvîrșire de nici un războiu și nici o revoluție. Rusia este destinată prin întinderea suprafeței sale, prin bogăția enormă a solului și subsolului, prin numărul și însușirile populației sale și prin situația sa geografică, să constituie o putere politică și economică mondială de primul rang. Acest lucru s'ar fi întîmplat chiar dacă nu intervenea revoluția comunistă, chiar dacă s'ar fi menținut republica democratică a lui Kerenschi și chiar dacă Rusia ar fi rămas numai monarhie constituțională. Examinarea cît de rapidă și cît de sumară a datelor istoriei economice a Rusiei din ultimele decenii, confirmă pedeplin această afirmație.

Lenin, a cărui lucrare intitulată „Desvoltarea capitalismului în Rusia" constitue cea mai amplă și cea mai profundă analiză a evoluției economice a Rusiei în pragul secolului nostru, era cel mai indicat să-și dea sama de importanța Rusiei ca factor economic mondial și de rolul pe care îl comportă această situație. Genialitatea lui stă tocmai în clarviziunea realităților și în folosirea lor pentru o canalizare a desvoltării Rusiei în conformitate cu concepțiunile lui Marx, prelucrate ad-hoc în mintea lui proprie. Discipolii și urmașii au înțeles bine tactica lui și toată însemnătatea ei pentru promovarea comunismului în Rusia, și dacă s'au despărțit adesea la amănunte și interpretări, nu au pus nici un moment la îndoială valoarea ei generală. Opera lui Lenin constituie pînă astăzi evanghelia nediscutată a partidului comunist rusesc.

Un reflex fidel al concepțiilor lui Lenin asupra desvoltării economice a Rusiei, găsim în următorul pasaj împrumutat din lucrarea unuia dintre cei mai de samă economiști ruși de astăzi, S. Gorfinkel:

„Nu e atît de important ritmul de desvoltare al economiei sovietice, cît raportul său față de ritmul dinamicei generale a întregii economii mondiale și, mai ales, a economiei țărilor imperialiste. Desvoltarea forțelor noastre productive, ridicarea nivelului material și cultural al proletariatului și al țărănimii muncitoare, succesele repezi ale industriei noastre metalurgice și a mașinilor, toate acestea desigur măresc într'un grad enorm puterea dictaturii proletariatului în interiorul țării, creiază noi cadre de milioane ale proletariatului și întăresc pozițiunea sectorului socialist economic față de elementul burghez interior. *Dar oricît de favorabile ar fi aceste momente, noi trebuie să știm să adaptăm toată politica noastră economică ritmului de desvoltare al economiei mondiale.*" [1] (Subliniat de noi).

Politica economică a comunismului rusesc urmează întru totul această concepție. In ajunul războiului, Rusia țaristă constituia o forță politică enormă și era pe pragul unei situații economice foarte importante în lume. Rusia comunistă reia locul Rusiei țariste în lumea politică și în același timp își cucerește cu îndîrjire situația economică corespunzătoare. Din acest punct de vedere situația s'a schimbat foarte puțin prin schimbarea stăpînilor. Acesta este adevărul de care se ține prea puțin sama încă astăzi și care a fost complect neglijat în deceniul precedent. „Era destul de copilăresc a crede că se putea fixa echilibrul relațiunilor și al schimburilor în lume fără a rezerva, cel puțin în ipoteză, o parte poporului alb celui mai numeros — un popor de mai mult de 150 milioane de indivizi. Era prin urmare suficient, ca Rusia nouă, oricare ar fi dealtfel regimul său interior, să facă o sforțare de ridicare economică, pentru ca îndată să fie deranjate toate calculele și toate planurile care s'au lucrat ca și cînd ea era ștearsă pentru totdeauna de pe harta schimburilor internaționale. Asistăm de cîtva timp la turburarea produsă tocmai de această reapariție a Rusiei pe piețele externe." [2]

Am socotit necesară această introducere pentru a pune planul quinquenal și realizările lui în adevărată lumină. Insuși planul e prea impregnat de ideologia comunistă pentru ca la examinarea lui detașarea precizărilor de mai sus să nu dăuneze expunerii. Ne vom depărta însă de realitate dacă în dosul progreselor regimului sovietic, nu vom vedea desvoltarea economică a Rusiei, datorită situației sale de factor politic și economic mondial.

[1] S. Gorfinkel, U. R. S. S. în sistemul economiei mondiale. Moscova, 1929, pag. 15 (In l. rusă).

[2] Lucien Romier, Le problème de la concurrence russe. L'Europe Nouvelle, No. 684,1931, pag. 385.

Trec la expunerea planului însuși, începînd cu împrejurările și datele care au pregătit concepția și punerea lui în aplicare.

* * *

După trei ani de războiu inutil, pe care poporul rusesc nu l-a simțit și nu l-a înțeles niciodată, imperiul tricentenar al Romanovilor se prăbușește subt valurile unei revoluții ce mocnea în sînul societății rusești de cîteva decenii. Un guvern burghez democratic încearcă să țină frînele unei situații din ce în ce mai grave. Nevoind sau neștiind să înțeleagă că armata și poporul nu mai au energia sufletească de a continua războiul și nu se gîndesc decît la întoarcerea acasă și la acapararea pămînturilor boerești promise din primele zile ale revoluției, acest guvern este la rîndul său răsturnat de o mînă îndrăzneață de oameni, care au înțeles psihologia momentului și cu o simplă deviză: Pămînt și pace! aruncată în cele patru vînturi, au cucerit puterea. Aceștia erau bolșevicii. Înțelegerea și adaptarea abilă la psihologia momentului îi caracterizează pînă astăzi și este una din marile lor pîrghii cu ajutorul cărora mențin regimul comunist.

Pămînturile fiind împărțite la țărani, cu Germanii se încheie o pace separată. La ocupațiunile anterioare ale inamicului se adaugă Ucraina. In restul Rusiei rămas sub stăpînirea bolșevicilor se încearcă pentru prima oară introducerea unui comunism integral, prototipul celui ce va fi reluat mai tîrziu prin politica lui Stalin. Dar victoria aliaților și prăbușirea imperiului german dă lucrurilor o nouă întorsătură. Desfacerea provinciilor baltice, renașterea Poloniei, independența Ucrainei și a Georgiei și intervențiunile aliaților în sud, prepară și deslănțuesc un crîncen războiu civil, care durează trei ani. Este o perioadă foarte importantă atît pentru istoria bolșevismului în Rusia, cît și pentru desvoltarea economiei planificate de mai tîrziu, reprezentată astăzi prin planul quinquenal.

Țara întreagă este pusă pe picior de războiu. Dictatura dusă la maximum centralizează toate energiile existente și scontează toate puterile de producție. Orice devieri sînt reprimate cu cruzime. Tot ce în mod activ se opune politicei comunismului este împins pe drumul morții sau al exilului. Poporului i se impune o sforțare sub care se înăbușă, dar care aduce respingerea tuturor intervențiunilor armate. Această perioadă a pus primele jaloane ale unei economii planificate care a adus mai tîrziu quinquenalul. Acum se pun bazele politicei reluate mai tîrziu de Stalin, acuma se formează cadrele de conducători militanți ai comunismului, ajutorii credincioși de astăzi ai dictatorului roșu. Această perioadă, rămasă în istoria Rusiei sub numele de „perioada

comunismului de războiu", iar în literatura sovietică denumită şi „perioada eroică a revoluţiei", a fost aceea care pentru prima oară a cunoscut elanul socialist al proletariatului rusesc, menit să-şi joace încă odată rolul în zilele noastre, la realizarea quinquenalului. Fără experienţa comunismului de războiu nu poate fi pe deplin înţeles comunismul rusesc de astăzi.

Dar bilanţul războiului civil a fost dezastros. Centre industriale puternice rămaseră în graniţele noilor state independente dela apus. Ucraina, Caucazul şi Uralul, regiunile cele mai prospere din restul Rusiei au fost devastate de războiul civil. Producţia agricolă e redusă la jumătate, cea industrială la 20%. Proletariatul rusesc pierde în lupte jumătate din efectivul său, populaţia întreagă este adusă la capătul puterilor. Pedeasupra izbucneşte groaznica foamete, urmată de epidemiile de tifos şi holeră, care seceră două milioane şi jumătate de oameni. Bolşevicii au rămas biruitori pe cîmpul de luptă, dar acest cîmp era acoperit cu ruine şi puterea ideii nu mai putea face nimic în faţa dezastrelor materiale. Roţile unui uriaş mecanism zdruncinat în temelie şi sleit pînă la ultima picătură nu mai funcţionau. Singur instinctul de viaţă al omului mai putea face ceva în mijlocul acestui haos.

Şi atunci intervine celebra stratagemă a lui Lenin, baterea în retragere, decretarea unei noi politici economice, perioada NEP-ului. Se dă curs liber vitalităţii şi iniţiativei particulare, o sumă de libertăţi burgheze sînt retrocedate poporului, lumea respiră mai uşor şi se pune pe lucru. Duşmanii regimului predică căderea din moment în moment a dictaturii roşii.

Din această perioadă de slăbire a frînelor dictaturii comuniste, nu rămîn pentru perioada de astăzi, aceea a economiei planificate, decît activitatea Institutului de conjunctură dela Moscova şi aceea a Consiliului Suprem al Economiei Naţionale (Gospian = Planul de Stat), înfiinţat în 1921 în scopul de a rezolva grava problemă a coordonării economiei etatizate, care luase o desvoltare însemnată în perioada precedentă, cu sectorul privat, căruia i s'au acordat acum libertăţi şi posibilităţi noi de existenţă şi desvoltare. Din colaborarea acestor două instituţiuni s'au născut primele planuri parţiale de edificare economică, între care planul de electrificare a Rusiei în zece ani de zile, inspirat de Lenin şi considerat ca utopic chiar de mulţi colaboratori ai săi. Nimeni nu se gîndia pe atunci că acest prim plan de acţiune planificată pe terenul economiei naţionale, va constitui prototipul uriaşului quinquenal, că ideia electrificării va domina toată edificarea socialistă a Rusiei şi că formula grandiloquentă, dar atît de plastică a lui Lenin: „Comunismul este putere sovietică plus electricitate", va deveni deviza unei întregi perioade.

Perioada NEP-ului pur nu durează mult. La 21 Ianuarie 1924 moare Lenin şi politica urmaşilor săi ia un curs care în doi de zile o îndepărtează complect de principiile acestei perioade, apropiind-o din nou de metodele comunismului militant. Încetul cu încetul se afirmă şi se impune politica lui Stalin, vechiu tovarăş de luptă al lui Lenin, şi leader al partidului. NEP-ul care şi-a îndeplinit misiunea, care a dat posibilitate poporului rusesc să-şi refacă economia distrusă (industria atinge nivelul antebelic de producţie în 1926, agricultura în 1927/28), să se reculeagă şi să adune noi forţe de rezistenţă pentru noi experienţe, este părăsit şi viaţa poporului rusesc este din nou îndreptată pe drumul socialismului integral.

Politica lui Stalin preconizează întărirea, dezvoltarea şi înmulţirea acelor achiziţiuni ale comunismului rusesc, care au rămas chiar în perioadele cele mai critice ca esenţiale pentru caracterul regimului şi anume: dictatura proletariatului, naţionalizarea complectă a solului şi subsolului, monopolul comerţului exterior, limitarea şi distrugerea elementelor capitaliste atît la ţară, cît şi la oraşe, într'un cuvînt îndreptarea întregului mecanism al vieţii de Stat către realizarea unei societăţi socialiste.

Cu perseverenţă, abilitate, energie, iar cîteodată, la nevoie, cu o lipsă de scrupule şi o cruzime pe care numai un fanatism asiatic ca acel al lui Stalin putea să le întruchipeze, sînt eliminate rînd pe rînd, învinse sau distruse toate grupările opoziţioniste faţă de „linia sa generală", tot ce cuprindea o atenuare, o deviere, un compromis, precum şi tot ce era socotit ca unilateral şi ineficace pentru realizarea unui socialism integral. Congresul al 14-lea al Partidului comunist (1926) respinge politica aşa numiţilor „agrarizanţi", care vedeau în desvoltarea agriculturii pe bazele proprietăţii individuale o chezăşie a progresului ei. Congresul următor aduce defecţiunea şi apoi izgonirea lui Troţchi, eroul războiului civil şi creatorul armatei roşii, acum socotit ca duşman al regimului din cauza concepţiunilor sale „superindustrialiste" şi a subevaluării rolului ţăranilor în desvoltarea economică şi socialistă a ţării. In fine, ultimul congres, din Iulie 1930 aduce condamnarea grupului lui Buharin, deviaţie oportunistă de dreapta, cum e denumită în limbajul sovietic şi care a păcătuit faţă de „linia generală" a lui Stalin prin aceia că consideră ritmul preconizat de quinquenal pentru desvoltarea industrială a Rusiei ca exagerat şi primejdios şi susţine formele individuale şi comerciale pentru exploatarea agricolă şi economică orăşănească.

In urma acestei victorii, Stalin rămîne stăpînul auto-

crat peste U. R. S. S. Politica lui triumfează, planul quinquenal este adoptat ca normă unică și exclusivă pentru conduita și activitatea partidului și a întregului popor rusesc pe timp de cinci ani de zile. Țara întreagă este pusă pe picior de războiu, sforțări și sacrificii maxime i se cer pentru realizarea scopului, întreaga producție a țării este îndreptată într'o singură direcție — spre victoria comunismului. Planul quinquenal se poate asemăna cel mai bine cu un plan de războiu. Biruința finală va trebui să justifice toate sforțările făcute și să răscumpere toate jertfele aduse. Reușita quinquenalului va însemna instaurarea unei ere de prosperitate pe teritoriul U. R. S. S., — în numele fericirii viitoare se fac toate jertfele.

***

Ce este și cum s'a alcătuit planul quinquenal? Din punct de vedere tehnic și științific el nu prezintă noutate decît prin amploarea lui. Elementele lui constitutive le găsim însă toate în realitățile economice ale lumii capitaliste. Unul din aceste elemente este noțiunea de economie rațională, sau economie sistematică cum îi zic bolșevicii. Această noțiune este strîns legată de noțiunile de prevedere și coordonare. A-ți calcula sforțările în vederea nevoilor și posibilităților viitoare și a le armoniza pentru a atinge maximum de siguranță și eficacitate, iată caracterele esențiale ale unei economii sistematice. Noi nu cunoaștem decît aplicări parțiale ale acestor principii. Exemplul cel mai familiar tuturor este bugetul unui stat, care înglobează dinamica unei gospodării financiare pe un an înainte. In America această ideie și-a găsit o aplicare largă în economia privată. Acolo întreprinderi de tot felul își alcătuiesc sub conducerea unor experți în materie, planuri de lucru pe 5—10—15 ani. Institute speciale de conjunctură, pe care în Europa le posedă numai Germania și Rusia, pun la îndemîna acestor întreprinderi datele necesare (așa numitele indice Harvard) privitoare la împrejurările și perspectivele conjuncturii economice, de care trebuie să se ghideze conducătorul întreprinderii. Se înțelege că aceste planuri trebuie să fie extrem de suple, pentru a putea fi adaptate tuturor fluctuațiunilor pieții. In fine dacă mai pomenim de celebra doctrină a lui Fayol, care a preconizat aplicarea principiilor economiei raționale la administrația de Stat, vom avea aproape toate elementele teoretice constitutive ale planului quinquenal. Aceste rădăcini ale sale în știința și practica economică a lumii capitaliste se explică prin faptul că autorii lui sînt în primul rînd oameni de specialitate, economiști, technicieni de școală veche, adesea străini de preocupările politice și călăuziți numai de ideia îndrăzneață și măreață în același

timp a aplicării celui mai uriaș sistem economic concertat și planificat din cîte a conceput vreodată mintea omenească.

Caracterul acesta științific al planului ne va explica pe de o parte adeziunea atitor specialiști ruși și străini la realizarea lui, pe de altă parte îi consacră o valoare teoretică necontestată. Nici un studiu și nici o încercare de aplicare a ideii economiei sistematice nu mai poate astăzi să se dispenseze de contribuțiunile aduse de vasta experiență rusească.

Politica de comunism militant și de edificare a socialismului a lui Stalin ne apare astfel dublată de un substrat științific de o importanță și de un interes foarte mari. Acest caracter al planului quinquenal, care în aplicare se manifestă prin căutarea stăruitoare a punctelor celor mai eficace și mai armonice de legătură între teorie și practică în toate domeniile vieții economice și sociale, constitue unul din aspectele cele mai interesante ale vieții de astăzi a poporului rusesc.

***

Fixarea jaloanelor pentru edificarea unei economii sistematice începe, după cum am văzut, imediat după instaurarea NEP-ului, prin activitatea Gosplan-ului. Un pas însemnat înainte în activitatea acestei instituțiuni îl constitue începerea publicării așa numitelor „cifre de control ale economiei naționale" prezentate pentru prima oară pentru anul economic 1925/1926, care sînt niște planuri anuale stabilite în toamna fiecărui an, după cunoașterea rezultatelor recoltei agricole, pentru un an înainte și avînd ca scop orientarea generală a politicei economice. Publicate, discutate în presă și în cercurile specialiste, susținute printr'o abilă propagandă, cifrele de control devin din an în an mai complecte, mai exacte și mai în măsură de a prevedea conjunctura anului următor. După trei ani de experimentare, cifrele de control sînt transformate într'un *plan de economie națională*, iar toamna anului 1928 vede inaugurarea în practică a unui plan de ansamblu pentru producția națională pe timp de cinci ani — celebrul plan quinquenal.

Dece nu s'a continuat cu termenul de un an și s'a recurs la ideia hazardată a quinquenalului? Perioada de reconstrucție a economiei rusești antebelice fiind terminată prin 1927, guvernului sovietic i se punea problema: ce facem mai departe? Răspunsul pe care și l-a dat singur este tot așa de laconic ca și alte devize ale comunismului rusesc: a ajunge și a întrece țările capitaliste! In acest scop un plan de ansamblu pe termen lung, la sfîrșitul căruia „poporul sovietic" să se găsească într'o situație materială și culturală superioară aceleia a păturilor proletare din celelalte

țări și care să constitue prin urmare, pe de o parte o garanție pentru siguranța ideii comunismului în Rusia, iar pe de altă parte o premisă pentru cucerirea lumii în folosul acestei idei.

Ideile principale ale quinquenalului sînt următoarele:

Desvoltarea economică a Rusiei Sovietice trebuie să fie o edificare socialistă;

Această edificare trebuie să aibă ca scop a ajunge și a întrece în timpul cel mai scurt posibil nivelul atins de țările cele mai avansate ale Europei și în special ale Americei; în consecință un ritm forțat la limita puterilor populației;

Edificarea socialistă trebuie să asigure independența economică a Rusiei Sovietice, pentru a o feri de toate pericolele ce i s'ar opune din afară;

Industrializarea trebuie extinsă la agricultură pentru a ridica producția și pentru a obține proletarizarea țăranului — un nou punct pentru promovarea socialismului;

Intre oraș și sat, odinioară separate și chiar adverse, trebuie să se realizeze o coeziune strînsă, clădită pe o colaborare rațională și pe ștergerea antagonismelor izvorîte din deosebirile de nivel de viață;

Față de naționalități se va aplica o politică concordantă cu principiile autodeterminării și independenței lăuntrice, de unde necesitatea de a da fiecărei republici constitutive un plan economic special, corespunzător pe deplin nevoilor ei și rolului pe care îl joacă în Uniune.

Așa dar, scopul principal — promovarea socialismului prin desvoltarea industriei și prin mărirea cadrelor proletariatului. Pentru a nu produce în acest proces o discordanță și deci o rupere de echilibru între desvoltarea industriei și aceea a agriculturii, se acordă o atenție maximă unei coordonări strînse a acestor două ramuri ale economiei naționale. Industria se va desvolta în măsura necesară pentru mașinizarea agriculturii, aceasta din urmă va merge într'un ritm corespunzător celei dintîi. Dar cum pentru regimul sovietic nu orice mijloace sînt bune, vor fi acceptate numai acelea care ajută socializarea. Prin urmare nicidecum o desvoltare capitalistă a agriculturii pe bazele proprietății individuale, cum cereau „agrarizanții', ci o desvoltare care să realizeze distrugerea elementelor capitaliste din agricultură. Această înfăptuire este plănuită în planul quinquenal prin colectivizare, urmărită prin înmulțirea a două tipuri de gospodării agricole: *sovhoz* și *colhoz*.

Sovhozul (prescurtat din: sovetskoe hoziaistvo = gospodărie sovietică), reprezintă o întreprindere rurală socialistă, ridicată pe terenuri aparținînd Statului și exploatată de către Stat cu ajutorul muncii salariate (de aici denumi-

rea de fabrici de grîu ce li se dă acestor întreprinderi). Prototipul unor astfel de gospodării, pe care l-au imitat comuniștii, îl constituie fermele-model ale Statului din America de Nord.

Dar dacă Americanii le-au dat Rușilor sovhozul, „noi, spun aceștia din urmă, vom da lumii colhozul!" Colhozul (colectivnoe hoziaistvo = gospodărie colectivă) este o exploatare agricolă colectivă, alcătuită din parcele țărănești, în care mijloacele de producție sînt complect socializate, iar repartiția produsului este egalitară. Această gospodărie menită să înlocuiască gospodăriile milioanelor de agricultori cu parcele infime, cere o transformare radicală a metodelor de exploatare și a psihologiei țăranului și constituie forma cea mai înaltă de întreprindere socialistă. Se înțelege dece planul quinquenal îi acordă o atenție cu totul specială.

Pentru realizarea tuturor acestor scopuri, prin partea tehnică a quinquenalului, toate enormele regiuni ale Uniunii, toate bogățiile sale uriașe din sol și sub-sol, toate forțele reale și latente au fost evaluate, scontate, coordonate între ele și supuse unui ritm forțat la limita puterilor populației, care să le aducă într'un termen de 5 ani la o desvoltare pe care nici un popor nu a realizat-o într'un timp așa de scurt. Ca să ne dăm sama de amploarea planului și de viteza ritmului prevăzut, să ne oprim puțin asupra prevederilor planului, luat deocamdată numai ca plan, fără a-i examina puterile de îndeplinire și realizările efectuate.

Mai întîi un tablou general. Cifrele de mai jos reprezintă miliarde de ruble în valoarea lor din 1927. Prima coloană reprezintă totalul investițiunilor existente în anul 1927/28, a doua coloană capitalurile ce au a fi investite conform quinquenalului în perioada 1928/29—1932/33.

Totalul investițiunilor economice	26.5	64.6
Din care în *a)* Industrie	4.4	16.4
b) Electrificare	0.8	3.1
c) Transporturi	2.7	10.
d) Agricultură	15.	23.2

Dacă mai adăogăm acum că aceste cifre privite din punctul de vedere al repartiției lor pe cele trei sectoare componente ale economiei sovietice: de Stat, cooperativ și privat, se prezintă în proporțiile următoare la începutul și sfîrșitul quinquenalului

	1927/28	1932/33
Sectorul de Stat	51.	63.6
„ „ cooperativ	1.7	5.3
„ „ privat	47.3	31.1
	100.—	100.— (*)

putem cu ușurință degaja următoarele constatări cu privire la dinamica urmărită de quinquenal:

O deplasare a bazei economice a țării cu modificarea capitalului fundamental în profitul industriei (și în special al celei grele, care primește 75% din totalul investițiunilor pentru industrie);

O desvoltare puternică a sectorului de Stat și a celui cooperativ;

O desvoltare enormă a bilanțului energetic;

Enorme investițiuni în agricultură și transporturi.

Acum, citeva din realizările principale, prevăzute de plan pentru perioada de cinci ani.

In industrie 22 miliarde de kilowați-ore energie electrică, 75 milioane de tone cărbuni, 26 mil. tone petrol, 10 mil. tone fontă, 8 mil. tone îngrășăminte, aproape 150.000 de tractoare și circa 250.000 automobile, 2 miliarde ruble de construcțiuni mecanice, mai mult de un miliard de ruble mașini agricole.

Odată cu dezvoltarea industriei cifra proletariatului va crește cu 40%; randamentul muncii industriale cu 110%; a celei din transporturi cu 75%; salariul real cu 70%; finele quinquenalului va vedea, pedeasupra, realizarea zilei de lucru de 7 ore.

In agricultură sectorul colectiv va trece de la 2.3 mil. ha. la 27 mil. ha, sau 18% din suprafața însămînțată a țării, va da țării circa 17% din producția agricolă totală, 20% din producția de cereale și 43% din cerealele destinate exportului.

Industria transporturilor cu investițiunile ei de 10 miliarde de ruble în 5 ani de zile, prevede construcția a 3000 de locomotive noi, 160.000 vagoane, 22.000 km. cale ferată; se acordă o mare atenție căilor fluviale în care se investesc 600 mil. ruble; se construește canalul de legătură între Volga și Don în lungime de 110 km.; se intensifică rețeaua drumurilor șoseluite și se prevede automobilizarea transporturilor pe ele (400 mii automobile în loc de 20.000 la inceputul quinquenalului); o extindere a rețelei căilor aeriene dela 12.000 la 45.000 km.

O sarcină enormă caută s'o rezolve planul quinquenal în legătură cu problema orașelor și a locuințelor. Creșterea enormă a populației rusești (coeficientul 23, cel mai înalt pentru Europa) și dezvoltarea urbanismului necesită investițiuni colosale în construcțiuni de case și chiar de întregi orașe noi, care, se înțelege, sînt concepute după un model socialist.

In fine încă o problemă pe care o tratează planul, aceea a cadrelor necesare pentru edificarea regimului socialist în Rusia, astăzi prea reduse față de necesități și în bună

parte, anume cea alcătuită din elementele moștenite dela vechiul regim, nesigure. Deci zeci și sute de milioane pentru mărirea cadrelor tehnice, formarea de lucrători calificați pentru noua industrie grea și pentru toată producția agricolă mașinizată, formarea de specialiști pentru aplicarea economiei sistematice, proletarizarea învățămîntului superior, ridicarea nivelului cultural al maselor proletare.

Totalul resurselor necesare pentru aducerea la îndeplinire a prevederilor planului este evaluată la suma de 86 miliarde ruble în valoarea lor din 1927 (circa 1 bilion 32 miliarde franci franceji), reprezentind 50% din totalul venitului național din acești cinci ani, socotit 24.6 miliarde în 1927/28 și evaluat la 175.2 miliarde în cei cinci ani ai planului. Cum guvernul sovietic nu poate conta nici pe economiile naționale, nici pe împrumuturi în străinătate, realizarea acestor cifre se face pe calea mobilizării venitului anual al națiunii prin utilizarea resurselor sectorului socializat și a bugetului în proporțiile următoare:

	Mil. ruble	Procentul
Bugetul general	44.704	52.3
Industria naționalizată	18.941	22.1
Băncile	6.777	7.9
Fondurile de asigurare socială	8.650	10.2
Surse diverse	6.645	7.5
	85.719	100.—

Acestea sînt pe scurt prevederile gigantice ale planului quinquenal, în care cei 16 redactori ai lui, au înglobat toată dinamica unei economii enorme. Să vedem acum cu ce forțe și mijloace au pornit Sovietele la realizarea lui, pentru a vedea mai departe ce au realizat pînă astăzi și ce perspectiva le oferă viitorul.

*

La o analiză sumară, forțele cu care pornește guvernul sovietic la realizarea planului quinquenal, s'ar putea reduce la dictatură. G. Valois se întreabă cu drept cuvînt în prefața pe care o scrie la discursul lui Stalin în fața Congresului Partidului Comunist rus din Iunie 1930, „dacă regimul sovietic fără dictatură va fi capabil să producă aceleași rezultate".[1] Dictatura proletariatului înglobează în Rusia toate acele resurse și mijloace cu ajutorul cărora bolșevicii se mențin de 13 ani la putere, iar mîne vor realiza o bună parte din planul lor de cinci ani. Această dictatură a

[1] J. Staline, Discours sur le Plan Quinquenal. Paris, 1930, pag. 19.

creat în Rusia o forță spirituală inedită în istoria popoarelor — partidul comunist, cel mai numeros și cel mai disciplinat ordin al tuturor timpurilor. Acest partid e cu bună dreptate asemănat de către publicistul francez L. Bourguès [1] cu o tagmă religioasă, a cărei stăpînire are forma unei teocrații mai mult decît oricărei alte forme de dominație. Țesută deasupra întregii Rusii cu o savantă minuțiozitate, această organizație menține punctele cele mai îndepărtate ale Uniunii într'un permanent contact cu centrul. Ea paralizează orice mișcare, orice voință, orice pornire, care ar putea dăuna „liniei generale" a edificării socialismului. Partidul comunist care-și are în centrele cele mai mici și cele mai îndepărtate, cîte un Stalin în miniatură, este în permanență mobilizat. Dacă ne gîndim acum cu ce severitate sînt aleși în Rusia conducătorii comuniști și ce disciplină oarbă domnește în partid, iar pe de altă parte cît e de greu indivizilor neorganizați de a se opune unei voințe ferme și organizate, ne vom da ușor sama cum reușește partidul comunist, chiar cu prețul abuzurilor inevitabile într'un astfel de sistem, să mobilizeze maximum de energie al populației pentru realizarea planului quinquenal.

Dar se înțelege că acest lucru nu ar fi suficient. In condițiunile descrise mai sus, munca prestată de poporul rusesc nu ar fi *decît* o muncă silnică, care prin rezistența pasivă pe care o comportă, ar constitui un obstacol în măsură să zădărnicească toată opera Sovietelor. Aici intervine un alt factor, mînuit de guvernanții ruși cu o abilitate unică, anume participarea populației la opera partidului comunist, spiritual socialist, „emulația socialistă". Există acestea într'adevăr în Rusia Sovietică, sau sînt numai invențiuni menite să inducă în eroare opinia publică? Dacă ținem sama de faptul că de treisprezece ani de zile în Rusia durează dictatura absolută a unui singur regim, că în tot acest răstimp populația U. R. S. S. nu a cunoscut altă ordine decît cea comunistă, că o generație nouă — copiii din timpul războiului și revoluției — care nu a cunoscut nici una din libertățile burgheze și care nu cunoaște decît într'o formă diformată și unilaterală condițiunile actuale din țările capitaliste, s'a ridicat astăzi pînă în pragul vieții de conducere a Statului; dacă ținem sama că în Rusia Sovietică nu există altă presă, altă literatură, altă școală, cu un cuvînt altă viață politică și socială decît cea comunistă, ne vom da ușor sama că ceiace este ridicat în slavă de 13 ani nu putea în cele din urmă să nu-și găsească răsunet într'un cerc mai larg, decît acel al comuniștilor militanți. Desigur acest factor nu trebuie exagerat. Curente subterane există și guvernul sovietic are foarte mult de lucru cu opera de sabotaj a elementelor dușmane regimului (să ne amintim numai de cele cîteva procese industriale, ultimul din Noembrie-Decembrie 1930, care au stîrnit atîta vîlvă în lumea întreagă). Forțe ostile mocnesc fără îndoială în straturile adînci ale populației sovietice, așteptînd momentul prielnic pentru acțiune. Dar este deasemeni înafară de orice îndoială, că în masele largi ale populației există un curent puternic în favoarea edificării socialiste, fără de care nu ar fi posibil nici un pas înainte pe calea realizărilor de astăzi. Acest curent este hrănit cu toate mijloacele care stau la îndemîna conducătorilor sovietici și printre aceste mijloace nu e de neglijat propaganda abilă a acelor punete din acțiunea comunistă, care sînt în măsură să impresioneze mai puternic imaginația indivizilor, psihologia maselor. Teatrul a pătruns de mult în viața publică din Țara Sovietelor. De la o prezentare patetică a planului quinquenal în fața Congresului Partidului Comunist pînă la folosirea tractorului ca mijloc de propagandă în folosul colectivizării, comuniștii au știut să găsească și găsesc mereu noi mijloace pentru a impresiona și atrage populația la edificarea socialismului. Mijloacele au reușit. Harta planului quinquenal se găsește pe pereții celor mai umile cocioabe muncitorești din munții Urali, iar tractorul a ajutat opera de colectivizare mai mult decît toată activitatea pregătitoare științifico-economică. E adevărat că țăranii intrînd în gospodăriile colective își omorau inventarul viu și-l mîncau, dar o făceau poate tocmai pentrucă tractorul îi convingea prea bine de avantagiile și superioritatea muncii mașinizate... In orice caz sistemul de propagandă întrebuințat de bolșevici își merită pedeplin numele de „sistemul pîrghiilor" (Hebelsystem).

[1] Ce qui se passe en Russie. La Revue de France, 1 Ianuarie 1931.

Un spirit socialist există astăzi fără îndoială în Rusia Sovietică. Problema transformării „eului" individualist al culturii vest-europene într'o conștiință colectivă, nu se mai pune ca un deziderat al comuniștilor teoreticieni, ci ca o realitate. Spiritul nou s'a răsfrînt asupra tuturor formelor vieții, nu numai materiale, dar și spirituale ale poporului rusesc, ajungînd pînă la literatură și artă, care intră astăzi și ele în sfera prevederilor și realizărilor planului quinquenal.

Planul quinquenal — *piatiletca* — le dă tuturora un scop și fiecăruia cîte o speranță. A face planuri pentru sine, a-ți rîndui propria viață este permis numai unei bande de negustori coalizați. „Pînă în 1932 vom avea o cale ferată", „pînă în 1931 trebuie să instalăm o mie de fuse noi", „cooperativa noastră trebuie să organizeze în 1930 o centrală a laptelui pentru oraș", astfel de fraze se aud pretutindeni, ele s'au

implîntat în viața populației și îi dau perspectivele necesare. Astfel se formează un nou spirit... Despre *piatiletca* vorbesc și copiii"... [1]

Un rol foarte important pentru opera de socializare îl joacă în Rusia cooperația, asupra căreia încă Lenin atrăgea atenția maximă a discipolilor săi. In 1929 se numărau numai la țară 110.000 de cooperative de tot felul, inglobind 12.5 mil. de membri. Printr'o amenajare abilă a legăturilor și interdependențelor, cooperația a ajuns în Rusia să fie o etapă premergătoare și pregătitoare a colectivizării. Aceasta din urmă se face deobiceiu în trei etape succesive, dintre care prima este o simplă cooperativă de producție, a doua „artelul", forma cea mai simplă de organizare colectivă în care sînt socializate munca, solul, mașinile, vitele și fermele, dar rămîn în folosință privată grădinile, locuințele, animalele mărunte, și în fine forma colectivă superioară, descrisă mai sus, colhozul.

Așa dar, în primul rînd, guvernul sovietic dispune pentru promovarea scopurilor sale de puternice și numeroase forțe de ordin politico-social. Se înțelege că ele nu ar fi deajuns fără existența obiectului la care să se aplice. Or, în această privință, dictatura bolșevică se găsește într'o situație unică prin avantajele ei. Ea își întinde stăpînirea asupra unei șesimi din suprafața întreagă a uscatului, locuită de 7% din întreaga populație a globului, acoperită cu cele mai mari bogății de suprafață și conținind în măruntaiele sale zăcăminte de multe ori neîntrecute de nici o altă țară în lume. Prin urmare posibilități aproape nelimitate. Un vast domeniu, care se pretează unei activități oricît de uriașe, unor experiențe oricît de îndrăznețe. Importanța acestor fapte, care determină Rusiei un drum de evoluție și un rol asupra cărora m'am oprit mai amănunțit de la început, le subliniez încă odată, deoarece însemnătatea lor este capitală pentru dezvoltarea Rusiei ca factor economic. Posibil ca regimul sovietic să fi contribuit mult la accelerarea ritmului reconstrucției tehnico-economice a Rusiei și la înzestrarea ei cu un aparat economic mai rațional decît ar fi fost realizat subt un regim de concurență al intereselor privat-capitaliste, incontestabil că acest regim a imprimat întregii desvoltări de după război a Rusiei un caracter care-și va lăsa urmele pentru totdeauna, dar — repet — este tot așa de incontestabil că avîntul industrial pe care-l ia astăzi Țara Sovietelor ar fi venit și subt orice alt regim.

Dar printre forțele care vin să contribuie la edificarea socialismului în Rusia nu trebuie să uităm încă unul, de o

[1] H. von Eckardt, Russland. Leipzig, 1930. pag. 505.

importanță hotărîtoare, și anume: colaborarea țărilor capitaliste. Această colaborare se manifestă sub mai multe forme. Avem în primul rînd aportul uman. Lipsită de specialiști, Rusia a făcut un apel larg la tehnicienii și economiștii țărilor capitaliste și în special ai Statelor Unite și Germaniei, care i-au împrumutat cu sutele și miile. Doritori s'au găsit cu prisosință nu numai pentrucă condițiunile materiale propuse de Soviete sînt dintre cele mai atrăgătoare, ci și pentrucă, deși populația Sovietelor trăiește sub un regim lipsit de cele mai elementare libertăți spirituale, inițiativa, avîntul și ingeniozitatea tehnicienilor își găsesc acolo condițiuni unice astăzi de existență și desvoltare. E deajuns să citești cîteva din impresiunile inginerilor americani din Rusia Sovietică, ca să vezi, cum pentru acești oameni care își consacră viața perfecționărilor tehnice ale materiei și care sînt mai puțin preocupați de condițiunile sociale în care se înfăptuesc aceste perfecționări, Rusia Sovietică apare ca o țară binecuvintată. Zeci de mii de Germani, mii de Americani, sute de Italieni au răspuns la chemarea guvernului sovietic și au plecat în Rusia să lucreze pentru desăvîrșirea socialismului în această țară.

Dar pe lingă experiența și știința specialiștilor săi, străinătatea furnizează Rusiei și tot acel utilaj industrial perfecționat, pe care înfăptuitorii planului quinquenal îl presară din abundență pe tot cuprinsul Uniunii. Fabricile de tractoare, automobile și aeroplane, șantierele navale, gospodăriile agricole colective, sînt înzestrate cu mașini, care reprezintă ultimul cuvînt al tehnicei. Lumea începe tot mai mult să-și dea sama că, prin acest sistem, capitalismul își sapă singur groapa. Exportator de produse prin excelență agricole, Statul sovietic va deveni mîne cu ajutorul țărilor industriale capitaliste, un exportator de produse industriale. Acest export care nu va înceta să-și mențină caracterul de dumping, va fi tot atît de dezastros pentru economia mondială ca și dumpingul agricol. Dar o acțiune concertată, care să opună ofensivei economice a comunismului un bloc unitar, este imposibil de realizat în sistemul bazat pe concurență al capitalismului. De acest lucru își dau perfect de bine sama conducătorii Rusiei de astăzi și tocmai pe acest viciu al capitalismului își bazează ei pronosticurile asupra apropiatei lui prăbușiri și asupra triumfului comunismului în lumea întreagă.

Dezigur că o expunere sumară nu poate cuprinde nici pe departe acea enormă varietate de factori care mișcă economia sovietică de astăzi, totuși — cred — că cele arătate mai sus sînt în măsură să ne dea o ideie despre factorii pozitivi care conlucrează la realizarea quinquenalului. E clar că dacă nu ar fi decît acestea, planul de cinci ani nu ar

merge decît din triumf în triumf. Lucrul nu se întîmplă nici pe departe în realitate şi aceasta datorită faptului că economia sovietică are de întîmpinat în dezvoltarea ei planificată o mulţime de piedici şi neajunsuri, care nu vor permite decît o realizare parţială — nu mai mică totuşi de 75—80%, după părerea marelui expert financiar Jules Parmentier, exprimată într'o declaraţie din 20 Februarie 1930, — a planului quinquenal. Să ne oprim puţin asupra greutăţilor care stau în calea realizării lui totale.

***

Amploarea însăşi a planului, care incontestabil în anumite privinţe depăşeşte puterile omeneşti de prevedere şi realizare, constitue una din cauzele care îl fac să eşueze în multe din prevederile sale. Ritmul adoptat nu poate fi suportat de firea lucrurilor; armonizarea, coordonarea lor nu se poate face decît cu încetul. Legătura prea strînsă între diversele capitole face ca încetinirea sau nereuşita intr'un domeniu să provoace repercusiuni succesive în toate domeniile dependente direct şi indirect, ajungînd să influenţeze mersul întregului plan. Un singur exemplu. Nereuşita planului de a ridica randamentul muncii în întreprinderile industriale a făcut imposibilă reducerea preţului de cost al produselor; în consecinţă — necesitatea de a reduce salariile muncitorilor şi deci de a le înrăutăţi condiţiunile de trai şi calitatea muncii; această înrăutăţire a adus la rîndul său scăderea calităţii cărbunilor produşi pentru nevoile industriei, ceiace s'a repercutat asupra transporturilor şi fabricaţiunii de oţel.

Vin deasemeni să atenueze rezultatele planului quinquenal acele părţi ale sale, care prevăd construcţiuni disproporţionate cu nevoile imediate sau ridicate în dauna satisfacerii altor nevoi urgente şi mari. Astfel, în timp ce muncitorii din basinul carbonifer Cuzneţc trăiesc cu miile în cocioabe, la Magnitogorsc, noul oraş socialist, se construieşte o „Casă a Sovietului" în valoare de 5 milioane ruble (500.000 ruble sînt suficiente pentru a construi un palat măreţ), un crematoriu, un edificiu şcolar în valoare de 15 mil., şi un institut tehnic în valoare de 10 mil.

Extrem de interesante şi caracteristice pentru regimul comunist sînt zdruncinările pe care le provoacă, în anumite momente, avîntul exagerat luat de cutare sau cutare ramură a economiei naţionale şi care ameninţă cu ruperea echilibrului şi dejucarea prevederilor planului. Astfel s'a întîmplat în primăvara anului 1930 cu opera de colectivizare agricolă. Primele sovhozuri şi colhozuri datează dela inceputurile regimului. Totuşi numărul lor este mic pînă la pu-

nerea în aplicare a quinquenalului. In anul 1927 nu existau în toată Uniunea Sovietică decît 15.000 de gospodării colective, în 1928 numărul lor se ridică la 38.000. Dar după inaugurarea planului quinquenal, sub presiunea propagandei, a mijloacelor de coerciţiune şi a inviorării sentimentului de emulaţiune socialistă, începe o adevărată goană a cifrelor. La 20 Ianuarie 1930 erau deja 59 de mii, iar la 1 Martie mai mult de 110.000 de colhozuri. Numărul gospodăriilor ţărăneşti colectivizate a crescut astfel în cîteva săptămîni dela 4 la 14 milioane, ceiace reprezintă mai mult de jumătate din numărul total al gospodăriilor ţărăneşti din Rusia. Aceste rezultate, care întreceau cu mult prea mult prevederile cele mai îndrăzneţe, au îngrozit pur şi simplu pe conducătorii sovietici, deoarece o astfel de precipitare a colectivizării ar fi fost în măsură să răstoarne toate prevederile planului în ceiace priveşte corespondenţa dintre desvoltarea agriculturii şi a industriei, să facă imposibilă utilarea noilor gospodării cu maşinile necesare şi să zdruncine puternic producţia agricolă a ţării, periclitînd chiar dela început reuşita planului quinquenal şi odată cu el existenţa însăşi a regimului comunist. In consecinţă, Stalin lansează un decret, prin care colectivizarea nu numai este oprită, dar chiar dată înapoi pînă la limita puterilor de utilare a colhozurilor cu maşinile necesare exploatării în mare. Numărul gospodăriilor colectivizate este redus astfel la data de 1 Octombrie 1930 la 5 mil. şi jum., ceeace reprezintă 22% din totalul gospodăriilor ţărăneşti din Rusia. Se poate uşor închipui că o astfel de experienţă nu a trecut fără urmări peste economia agricolă a Sovietelor şi s'a repercutat simţitor şi asupra succesului final al planului quinquenal.

Am pomenit mai sus de rezistenţa elementelor ostile regimului. In agricultură aceste elemente le alcătuiesc ţăranii înstăriţi — culacii, lupta împotriva cărora răpeşte multe mijloace, multe energii şi mult timp. In industrie edificarea socialismului are de luptat cu duşmănia cadrelor tehnice alcătuite din intelectualii vechiului regim. Insuficienţa acestor cadre constituie şi ea una dintre cele mai mari piedici pentru menţinerea ritmului de realizare a planului.

Din lipsa de ingineri, tehnicieni şi lucrători calificaţi, s'a întîmplat ca fabrici înzestrate cu utilajul cel mai perfecţionat să producă tractoare sau alte maşini costisitoare cu defecte care le fac inutilizabile, fără a mai vorbi de faptul că cifrele de producţie reală, rămîn din această cauză, în special pentru industria grea, cu mult sub prevederile planului. In afară de aceasta, chiar atunci cînd calitatea maşinilor produse, dar mai ales a celor importate, este ireproşabilă, lipsa de oameni care să ştie a umbla cu ele, lipsa de ateliere pentru reparaţii şi de depozite cu piese de schimb,

fac ca ele adesea să ajungă foarte repede într'o stare deplorabilă. Aceste fapte își pierd din importanța și acuitatea lor pe zi ce trece, dar ele și-au jucat pedeplin rolul dela începutul aplicării quinquenalului și încă nici astăzi nu sînt de neglijat. Intr'adevăr problema elementului uman este una dintre cele mai grele în opera edificării socialismului în Rusia. Experiențele comuniste l-au tratat mereu pe individ asemeni celorlalte categorii de forțe, pe care le întrebuințau în economie. El era supus acelorași operațiuni statistice, care se făceau cu producția industrială și agricolă și acelorași norme de prevedere și organizare. Dar tocmai acest element viu al economiei, omul, s'a adaptat mai greu ritmului impus de quinquenal, a dejucat mai simțitor prevederile și a făcut să eșueze tot ce nu ținea sama cuvenită de condițiunile psihologice ale maselor și indivizilor. Am văzut ce repercusiuni grave asupra producției a avut lipsa de cadre tehnice. Urmările acestei situații au provocat in 1930 o reformă radicală a învățămîntului, menită să accelereze ritmul studiilor de specialitate cu scopul de a umple într'un timp minim golurile acestor cadre. Aceiași rezistență a materialului uman, aceiași imposibilitate de a forța psihologia individuală și puterea ei de recepțiune, a dejucat prevederile reformei. Primul semestru al noului an școlar a dat 25% repetenți, ceiace înseamnă o eșuare completă a planului de formare al cadrelor necesare în termenul prevăzut.

Dar greutățile cele mai mari le are de întîmpinat conducerea sovietică în domeniul financiar. Am văzut mai sus că planul quinquenal mobilizează 50% din totalul venitului național al perioadei 1928/29—1932/33. Bugetului de Stat îi revin 56.4% în 1927/28 și 53.4% în anul următor. Restul este furnizat de industria naționalizată, bănci, fondul de asigurări sociale și numai în proporția de 7.5% din surse diverse, altele decît ramurile sectorului de stat sau colectiv. Dacă ne gîndim că în cele mai înaintate țări capitaliste mobilizarea venitului național pentru nevoile publice nu a întrecut niciodată proporția de 15—20%, putem ușor să ne închipuim ce greutăți enorme stau în calea mobilizării unor mijloace, care se cifrează la bilioane într'un termen de numai cinci ani. Nu ne vom mira deci, că astăzi guvernul sovietic se sbate într'o criză financiară atroce. Inflație monetară (circulația monetară a crescut dela 342 mil. ruble în 1927/28 la 1622 mil. în 1929/30), ridicarea impozitelor, împrumuturi interne, credite externe din ce în ce mai oneroase, export cu prețuri tot mai joase pentru a paraliza orice concurență, iată aspecte curente din situația finanțelor sovietice.

Eșuarea calculelor privitoare la ridicarea rentabilității

producției industriale, scăderea prețurilor de cost și mărirea randamentului muncii s'au repercutat asupra întregului plan de finanțare. S'a născut pe de o parte necesitatea de a exporta cu orice preț pentru a acoperi plățile în străinătate, de unde dumpingul sovietic, pe de altă parte a devenit imposibilă realizarea planului în ceiace privește ridicarea standardului de viață al maselor. Toate neajunsurile financiare pentru realizarea prevederilor quinquenalului sînt recuperate pe socoteala bunei stări a populației. Succesele industriale și comerciale de astăzi ale Rusiei sînt cumpărate cu prețul tuturor economiilor și privațiunilor posibile. Exportul înghite orice prisos peste cele mai elementare nevoi ale individului. Cetățeanul sovietic numai că nu este lăsat să moară de foame și de frig. El nu are nici un prisos material, nu se bucură de nici unul din avantajele pe care le oferă civilizația muncitorilor celor mai umili din Statele Unite, Germania, Australia. Realizările tehnice ale planului încă nu au ajuns să influențeze nivelul de viață a populației. Deocamdată mașinile produc una pentru alta, lăsînd la o parte elementul uman, aservit unei idei abstracte. Trebuie să recurgem la tradiționalele apeluri la psihologia specifică a poporului rusesc pentru a putea explica cum această stare materială îmbinată cu o aservire spirituală poate să se mențină atîta vreme. „Populația urbană a trebuit să se împace cu gîndul că satisfacerea nevoilor ei de îmbrăcăminte, hrană, încălzit și luminat nu va putea fi îmbunătățită într'un timp apropiat, deoarece cîrmuirea sovietică face totul pentru a susține, întări și desăvîrși edificiul de Stat și cel economic, dar nu poate să ofere și condițiuni mai bune de viață omului. Dimpotrivă: specialiștii, tehnicienii, inginerii, medicii, profesorii, învățătorii, împovărați de muncă și răspundere, trăiesc din an în an mai greu. Ceiace a mai rămas depe timpuri de-ale gospodăriei și utilajului, este deteriorat sau uzat. Lumea trebuie să se restrîngă tot mai mult, într'un chip pe care noi nici nu ni-l putem închipui. „La ce, citează A. Feiler în excelenta sa carte, o frază curentă, — la ce se întrebuințează tot mai mulți bani, dacă nu există nici mărfuri, nici locuințe”. [1]

* * *

Dar care sînt în definitiv realizările reale ale planului quinquenal?

Ultimul raport al noului președinte al Sovietului comisarilor Poporului, V. M. Molotov, prezentat către al șaselea Congres Panrus al Sovietelor, ținut la Moscova în zilele de

[1] H. v. Eckardt, op. cit. pag. 510.

8—17 Martie a. c., ne dă următoarele cifre cu privire la realizările planului în primii doi ani de zile.

	Programul planului quinquenal	Realizat în 2 ani	Proporţia
Venitul naţional	58.3 miliarde	59.5 miliarde	102 %
Bugetul Statului	17 »	21 »	124 %
Investiţiuni în sectorul colectivizat	12.7 »	13.8 »	109 %
Mărimea prod. industriei planificate	29.3 »	30.5 »	104 %
Suprafaţa însămânţată	239 mil. ha.	245.8 mil. ha.	103 %
Producţia de cereale	221.2 mil. g.	267.3 mil. g.	117 %
Transportul mărfurilor	350.5 mil. t.	409.2 mil. t.	117 %

Pentru mersul colectivizării, acelaşi raport dă următoarele cifre:

	Numărul gospodăriilor colectivizate	Raportul gosp. col. faţă de total
1 Oct. 1927	286.000	1.1 %
1 Oct. 1928	595.000	2.3 %
1 Oct. 1929	2.131.000	8.1 %
1 Oct. 1930	5.565.000	22.2 %
1 Martie 1931	8.830.000	35.3 %

Nu voi face analiza acestor cifre, voi aminti numai toate acele rezerve pe care le-am făcut mai sus şi voi sublinia că datele raportului lui Molotov sînt cifre brute care ne dau — aceasta în special pentru industrie — ceiace s'a lucrat, dar nu ceiace a rămas efectiv ca utilaj tehnic şi ca producţie. Desigur procentul producţiei pierdute din cauza calităţii inferioare a produselor şi deteriorărilor nu poate schimba radical situaţia prezentată, dar nici nu se poate neglija.

Fapt este că planul quinquenal departe de a fi un „bluff" formidabil, după cum afirma într'o recentă lucrare K. Kautski, [1] şi cu toate neajunsurile pe care le-a adus populaţiei întregi a Uniunii — căci după cum spune un publicist german, dacă „s'au făcut realizări mari din punct de vedere cantitativ, care în domeniul industrial au mers chiar mai departe decît cifrele primitive ale planului, totuşi situaţia social-economică generală a Uniunii este în momentul de faţă mai puţin favorabilă decît înainte de punerea în aplicare a giganticului plan"[2], — el constitue un proces care a îmbrăcat forme reale, a pătruns adînc în toate dezvoltarea Rusiei de astăzi şi înfăptueşte pentru ea un edificiu tehnico-economic foarte important.

In urma miliardelor investite, pe teritoriul U. R. S. S. au răsărit în ultimii doi ani de zile, uriaşe staţiuni hidroelec-

[1] «Bolschewismus in Sackgasse». Berlin, 1930.

[2] Otto Anhagen, Ost-Europa. April 1931, pag. 425.

trice cu celebrul Dneprostroi — neterminat încă — în frunte, oţelării dintre cele mai mari în lume, fabrici de tractoare şi automobile, gospodării colective enorme, ferme şi crescătorii de vite model uriaşe. S'au construit 20.000 km. cale ferată, între care 1.800 km. ai liniei Turksib care leagă sudul Siberiei bogat în cereale, cu Turkestanul, producător de bumbac. S'a început săparea canalului dintre Don şi Volga, care va permite scurgerea produselor enormului basin al Volgăi spre Marea Neagră. Este în curs de executare şi anul acesta va vedea punerea în funcţiune a primelor uzine din centrul metalurgic Magnitostroi, care cuprinde în masivele Magnitnaia, la poalele cărora e aşezat, 275 mil. tone de minereuri. Va fi cel mai mare centru metalurgic din Europa, pentru care se ridică şi un oraş nou, model al oraşelor socialiste, cu o socializare maximă a formelor de viaţă. Se efectuiază lucrări importante în nordul Siberiei între care crearea unui port la Oceanul Ingheţat, Igarca, care va permite valorificarea necalculatelor bogăţii ale tundrei şi pădurilor siberiene. In domeniul muncii s'a realizat săptămîna neîntreruptă, permiţînd o accelerare a ritmului de producţie. In multe ramuri industriale s'a introdus munca efectivă de 7 ore.

Progrese însemnate sînt de relevat, în special, în economia agricolă. Suprafaţa însămînţată, depinzînd de Trustul cerealelor, care era în 1928/29 de 150.000 ha, este de 1.060.000 ha în 1929/30 şi va trebui să atingă 14.000.000 ha în 1932/33.

Surafaţa însămînţată depinzînd de Centrala Economiilor Sovietice, care era la început de 430.000 ha este în 1929/30 de 860.00 ha şi va atinge 2.500.000 ha în 1932/33.

Astfel singur trustul cerealelor va cultiva la sfîrşitul quinquenalului o suprafaţă egală cu aceea a Argentinei, iar întreaga economie agricolă sovietică va dispune în 1932/33 de o suprafaţă mai mare cu un milion decît suprafaţa cultivată în Canada. In plus suprafaţa însămînţată a colhozurilor este în 1930 de peste 36 mil. ha. (suprafaţa Franţei plus aceia a Italiei), astfel că pentru sectorul privat rămîne o parte din ce în ce mai mică atît în suprafaţă, cît mai ales, în partea cu care intră în alcătuirea venitului naţional.

Producţia de cereale care a fost de 249 mil. quintale în 1929 s'a ridicat la 281 mil. în 1930 şi va atinge *400 milioane* în 1932. Această producţie se sprijină mai ales pe recoltele gospodăriilor colective şi de stat (colhozuri şi sovhozuri), între care în special cele din urmă se compun adesea din suprafeţe de zeci şi chiar sute de mii hectare (sovhozul „Gigant" din Caucazul de Nord cultivă 130.000 hectare) şi sînt utilate cu maşinile cele mai moderne. Denumirea de

„fabrici de griu" care se dă acestor întreprinderi uriașe, nu este deloc exagerată.

Adaptînd producția acestor gospodării la condițiunile geografice speciale pentru regiunea dată, cultivînd numai acele plante care își găsesc în condițiunile locale un mediu optim de dezvoltare, punînd în lucru enormele disponibilități de terenuri încă nedefrișate și extrem de fertile, aplicînd munca mașinizată și raționalizată precum și toate achizițiunile științei și practicei agricole și economice, Sovietele au reușit nu numai să ridice producția de cereale, dar să realizeze și o reducere simțitoare a costului. Dumping-ul agricol al Sovietelor nu poate fi considerat ca un dumping adevărat din punct de vedere strict economic, nu numai pentrucă noțiunile de valoare și de cost sînt altfel în regimul comunist decît în economia capitalistă, dar și din cauza unei ieftinătăți indiscutabile a producției în masă, mașinizată în ultimul grad.

In ceiace privește exportul sovietic în ultimii ani, avem următoarele date.

Valoarea exportului a crescut de la 708 mil. ruble în 1927/28 și 890 mil. ruble în 1928/29 la 1.001 mil. în 1929/30. (Exportul anului 1913 este evaluat la 1.140 mil. ruble; deci abia în anul trecut, Rusia sovietică s'a apropiat de nivelul comerțului său antebelic).

Din punct de vedere cantitativ este deosebit de interesant a urmări creșterea exportului celor trei articole care formau baza comerțului rusesc și înainte de războiu, anume: cerealele, lemnul și petrolul.

Exportul cerealelor a sărit dela 391.000 tone 1927/28 și 111.000 tone în 1928/29 la circa 4 milioane tone în 1929/30.

Exportul lemnului care în 1913 reprezenta 3.270 mil. de picioare patrate de scîndură, în 1929 întrece acest nivel pentru a ajunge în 1930 la circa 8.000 mil., așezînd Rusia în primul loc printre exportatorii de lemn.

Exportul petrolului a crescut și el dela 2.728 mil. tone în 1928 la 4.628 mil. tone în 1930, ceeace așează Rusia în locul al treilea printre producătorii de petrol.

Situația Rusiei pe piața mondială a acestor trei produse, se consolidează cu fiecare an, iar prețuri derizorii care desfid orice concurență le asigură debușee la care nici nu se pot gîndi ceilalți producători, prinși în ghiarele crizei de astăzi.

Dar situația nu e mai puțin îngrijorătoare și pentru alte produse. De exemplu inul.

Rusia era și înainte de războiu producătorul principal de in. Dar pe cînd înainte vreme ea nu exporta decît în brut, astăzi a ajuns să plaseze în Anglia, în 1929, 1.055.916 yarzi patrați de *pînză de in*. Incepînd cu anul trecut Rusia a devenit o țară exportatoare de mari cantități de conserve și carne. Desvoltarea culturii bumbacului în Turkestan amenință exportul american. Cărbunele rusesc, care înainte de războiu nu ajungea pentru nevoile interne, astăzi este exportat în Franța, Anglia și chiar în Statele Unite. Producția rusească de manganez a silit multe mine străine să înceteze exploatarea. Exportul de blănuri brute dinainte de războiu, se transformă în export de modele imitate după cele franceze, pentru care constitue o concurență zdrobitoare, etc.

Aceste realizări enorme din punct de vedere cantitativ și în comparație cu ceiace exista înainte, nu sînt încă, e adevărat, în măsură să pună Rusia de pe acuma în rîndul țărilor industriale celor mai înaintate, ele constituie însă realizări care permit să se susțină edificiul complex al planului quinquenal, să se mențină ritmul forțat al aplicării lui, să se hrănească speranța în reușita totală și în dispariția tuturor privațiunilor și suferințelor la terminarea lui.

Rezultatele planului quinquenal din primii doi ani de aplicare ne explică încrederea îndîrjită în reușita lui și mîndria conducătorilor sovietici. Ele ne explică cum încă din primele luni ale aplicării planului au fost părăsite variantele minime ale planului și s'au adoptat variantele maxime, care la rîndul lor au suferit amplificări, trecînd cu mult peste cele mai îndrăznețe prevederi inițiale. Accelerarea aceasta aduce ideia aplicării planului quinquenal în patru ani.

„Quinquenalul în patru ani!" constituie astăzi în Rusia o formulă tot așa de populară ca și alte formule cu care bolșevicii frapează opinia publică. Singura concesiune în timp făcută acestui nou salt înainte, este intercalarea unui „trimestru special" (der besondere Quartal), Octombrie-Decembrie 1930, pentru a face să coincidă anul de plan cu anul economic. Faptul că prevederile pentru acest trimestru special, nu au fost realizate decît în proporție de 87%, nu a descurajat pe conducătorii sovietici și nu i-a împiedicat să dea în discuția instituțiunilor speciale și a presei, problema adunării datelor și alcătuirea planului următor, ce va veni să succedeze primul quinquenal și care va trebui să constituie o nouă etapă pentru desăvîrșirea ordinei socialiste în Țara Sovietelor și cucerirea lumii în folosul ideii comuniste.

* * *

Ce concluziuni se desprind din datele relatate mai sus?

„Eu cred că mașina va funcționa, — spune un inginer american care a lucrat timp îndelungat în Rusia. Vor fi scîrțiituri și trozniturі, dar va merge. Stalingradul, care

nu era acum doi ani, decît o cîmpie goală, produce în prezent 22 de tractoare pe zi. E adevărat că această cifră nu atinge cele 250 prevăzute, dar primele 22, ca şi primul milion sînt cele mai grele. Uzinele sînt acolo, ele sînt complect utilate şi nu e chestie decît de timp şi de experienţă pentru ca producţia să se desvolte. Ceiace e surprinzător, e că se produc 22 de tractoare pe zi şi nu faptul că nu s'a reuşit să se producă 250. Rusia nu va realiza toate prevederile planului quinquenal, dar ea va realiza o bună parte din ele". [1]

Acelaşi autor care citează părerea de mai sus a inginerului american şi al cărui studiu este un raport confidenţial, ajuns în presă prin d. Raymond Philippe, membru în Comitetul Experţilor din 1926, după ce recunoaşte în urma unei călătorii în Rusia Sovietică că foamea se simte acolo; că există o lipsă accentuată de articole fabricate; că viaţa e grea; că există o stare de tiranie şi teroare pe care nu ar suporta-o nici un popor occidental; că libertatea individuală este limitată din punct de vedere economic şi spiritual, — încheie, exprimîndu-şi credinţa că experienţa comunistă are multe şanse de reuşită şi că o mare parte din planul său interior va fi realizat.

Consideraţiunile pe care îşi bazează el această părere, sînt următoarele:

1º. Singurul grup central puternic, capabil de a guverna Rusia în prezent, este partidul comunist;

2º. Majoritatea tinerilor şi un mare număr de muncitori şi ţărani nu se mulţumesc a susţine guvernul, dar cred sincer în dogmele revoluţiei;

3º. Interesele imediate ale capitaliştilor îi vor face să vîndă Rusiei maşini, echipamente, sfaturi tehnice, servicii care vor asigura construcţia Rusiei socialiste;

4º. Există suficiente produse alimentare şi materii în Rusia, pentru a-i permite de a o duce de azi pe mîne şi dacă, poate, anumite clase de oameni vor avea de suferit, marea majoritate are cu ce să trăiască. [1]

Aceste concluziuni rezumă părerile a numeroşi specialişti care au călătorit în Rusia în ultimii doi ani.

Planul quinquenal al Sovietelor nu va reuşi să inaugureze în Rusia paradisul socialist; el nu va reuşi să realizeze nici măcar o ridicare a nivelului de viaţă a populaţiei, sau cel puţin a masselor proletare; chiar producţia industrială — excepţie făcînd de cea agricolă — se va dezvolta încă multă vreme în mod neegal şi în neputinţă de a satisface

[1] W. S. Wasserman. La Russie facteur mondial. L'Europe Nouvelle No. 682-931. Pag. 307.

[1] W. S. Wasserman. Op. cit. «L'Europe Nouvelle» No. 680 din 21 Februarie 1931. Pag. 235.

nevoi interioare dintre cele mai elementare. Totuşi planul quinquenal marchează în istoria Rusiei o etapă în care cu o îndîrjire şi cu eforturi pe care le-au cunoscut, poate, numai ridicarea piramidelor egiptene, se caută a se cuceri pentru ea locul de putere economică şi politică mondială. Progresele tehnice ale Rusiei vin să se adaoge pericolului comunist. Dar pe cînd pătrunderea ideilor comuniste poate fi stăvilită prin puterea altor idei, nimic nu va putea opri, în sistemul de astăzi al economiei mondiale, acapararea pieţelor internaţionale de către produsele ruseşti. În dosul Rusiei comuniste stă Rusia ca putere economică mondială. Subt un regim sau altul ea îşi are rolul ei de jucat în istoria lumii, cuvîntul ei de spus. Acest lucru nu trebuie de pierdut din vedere.

Ţara noastră este vizată în primul rînd.

M. Maievschi

Cronica externă

I. Şi în Anglia „uniune naţională !..."

Leo Trotzki într'o carte de polemică din 1926 cu Baldwin şi MacDonald *(„Incotro merge Anglia?")*, analizînd cu sigură dialectică marxistă raporturile de forţă între clasele sociale engleze pe deoparte şi situaţia Angliei în complexul de politică şi de economie politică internaţională pe de altă parte, prevedea cîteva din conflictele grave de azi, care ameninţă zguduirea din temelii a Capitalului englez în patria lui mumă şi în colonii. Drumul urmat era desenat aproape cu precizie matematică. Atît e de adevărat, în anumite limite, că *savoir, c'est prévoir*, iar *prévoir, c'est pouvoir* (mai rar, fiindcă *Pouvoir* nu se aliază cu *Savoir)*.

Pentru salvarea actualei societăţi burgheze în Anglia s'a ajuns la o „antantă cordială între clase", sau mai exact între conservatori şi cîţiva şefi muncitoreşti. Cînd puţină vreme după greva generală din 1926, Leo Davidovici Trotzki continua să vorbească despre MacDonald în aceiaşi termeni pejorativi ca şi despre Baldwin — vestitul stil trotzkist amestecat cu amărăciune, dispreţ, ironie sclipitoare şi orgoliu revoluţionar, care au făcut pe Bernard Shaw să-l denumească „prinţ al pamfletarilor europeni" — multă lume era nedumerită.

MacDonald dăduse oarecare probe de intransigenţă de clasă şi de caracter politic. Imediat după declararea războiului a avut curajul să nu facă cor cu burghezia imperialistă autohtonă amintind proletariatului englez prin atitudinea lui quasidefetistă, că în această societate nu are nimic altceva de pierdut decît numai lanţurile şi o lume nouă care nu se cîştigă prin războiul contra proletariatului altor naţiuni, ci împotriva propriei clase stăpînitoare. Proletariatul nu cunoaşte intim noţiunea de patrie. Războiul declarat era o afacere a burgheziilor imperialiste aflate în certuri pentru pieţe de desfacere şi heghemonii economice, iar trans-

formarea războiului patriotico-imperialist într'un război civil de clase se desemna ca unica lozincă justă şi în concordanţă cu interesele claselor muncitoreşti. MacDonald n'a avut curajul să predice sub formula revoluţionară „transformarea războiului imperialist în război civil", aşa cum au făcut cîţiva revoluţionari veritabili ai Europei (Lenin, Trotzki, Liebknecht, Roza Luxemburg, Münzenberg), ci s'a mulţumit să se înfăşure prudent în flamura cenuşie a tăcerii.

Capitalul politic strîns printr'un act de semi-curaj a fost bătut în monezi cu circulaţie întinsă. După război, MacDonald a devenit una din figurile proeminente ale politicii mondiale. In călătoriile din America şi colonii era întîmpinat ca adevăratul rege neîncoronat al Angliei. Al doilea act de energie dovedit prin proclamarea grevei generale a împiedecat pentru mulţi ani clarificarea situaţiei politice şi formarea unui partid care să lupte sub lozinci revoluţionare, aşa după cum există o linie despărţitoare în Germania între partidul comunist (4½ milioane votanţi) şi social-democraţi (8 milioane), în Franţa (1.000.000 comunişti şi 1.600.000 socialişti), etc. Se părea, că partidul laburist nu va face niciodată pact cu burghezia şi la prima conjunctură favorabilă va încerca realizarea socialismului. Greva generală fusese un faliment. John Pepper, cunoscutul teoretician marxist o numeşte chiar: *Grève générale et trahison générale* (Ed. de l'Humanité, preţul 4 fr.). Inceputâ sub auspicii grandioase s'a terminat prea repede *en queue de poisson*. MacDonald şi Şefii sindicatelor au trădat, speriaţi de proporţiile ei.

Aristocraţia sindicală engleză şi de pretutindeni are oroarea violenţei, iar schimbarea sistemului nu poate fi realizată paşnic. Din această neînţelegere a istoriei şi prin ocuparea locurilor de comandă de către mici burgheji într'o mişcare proletară revoluţionară, prin definiţie şi necesitate nasc hibridităţile pe care le înregistrăm zilnic, cînd socialişti intră în coaliţii şi salvează burghezia de la cele mai grele impasuri.

Ce interes putea avea proletariatul englez să salveze societatea capitalistă engleză în actuala criză? Dacă la fiecare criză a burgheziei, proletariatul stă cu braţele încrucişate şi îşi trimite exponenţii săi în „uniuni naţionale", cînd se va mai realiza socialismul? *Ad calendas graecas?* Nu mai încape nici o îndoială, că intrarea celor doi corifei laburişti MacDonald şi Snowden într'un guvern de „concentrare a forţelor naţionale", alături de conservatorul Baldwin reprezintă o trădare tipică a proletariatului.

* * *

Criza a săpat adînc temeliile capitalismului englez. Proverbul: „*sigur ca Bank of England*" a devenit o simplă ironie. Lira sterlină este amenințată cu căderea, iar Franța a rămas singură conducătoarea politică și tutorele financiar al Europei. E. Lorenz (Berlin) arată într'o statistică elocventă din „*Internationale Presse-Korrespondenz*" (31 Iulie), creșterea aurului în pivnițile băncilor și rentierilor franceji și pierderile suferite de Anglia:

	Germania	Anglia	Franța	U. S. A.
1913	4180	4881	5887	7937
1924	819	3179	2981	19090
1929	2349	2963	6854	17984
1930	2282	3030	8817	19282
Mai 1931	2456	3107	9150	20150

(Cifrele sînt socotite în milioane mărci. O marcă are aproximativ 40 lei).

După criza germană a urmat imediat criza engleză. Din creditele străine acordate Germaniei, 35% sînt de origine engleză, adică suma de 80-100 milioane lire sterline. Participația Franței este cu mult mai mică (5%), deaceia piața financiară a Parisului s'a resimțit mai puțin de deruta germană. Concomitența unui crah financiar general anglo-german era prevăzută de financiarii franceji, de vreme ce între 13 și 25 Iulie 1931 — cele două săptămîni negre — au fost retrase 40 milioane de lire sterline din cele 150 milioane cît reprezintă participația creditului francez la Londra.

R. Palme Dutt (Londra), conducătorul lui *The Labour Monthly*, una dintre cele mai bune reviste de teorie socială din Europa, spune următoarele: „nu avem de-aface numai cu reflexele prăbușirii economice germane cu care capitalismul britanic este strîns împletit, ci și cu o ofensivă directă deschisă de Paris și New-York avînd drept țel distrugerea Londrei ca centru financiar al lumii..." „Marea Britanie s'a dovedit ca al doilea inel slab din lanțul puterilor imperialiste". (*Int. Presse-Korr.* 31 Iulie 1931, pg. 1657).

Șefii de eri ai partidului laburist au sărit să salveze capitalismul englez. Dar massele s'au radicalizat și nu vor mai fi așa de ușor înșelate. Fostului șef și „rege neincoronat" i se contestă de către muncitorime pînă și mandatul de deputat. Evident, burghezia l-a luat în brațe. Dar toată lumea își dă sama că acesta este sfîrșitul carierei lui MacDonald și idealurile tinereții lui de care vorbea ipocrit la Radio au fost renegate într'un moment grav.

Plasarea lui Henderson, alt social-reformist și legalist, în fruntea partidului laburist a fost o abilă tactică de a împiedeca sciziunile și purificarea cadrelor.

Anglia a uitat revoluțiile, deși e patria revoluțiilor moderne, cum a fost leagănul capitalismului. Ea e de mult coaptă pentru socialism...

II. Oscilațiile raporturilor dintre Romînia și Germania.

Oscilațiile raporturilor diplomatice romîno-germane sînt tipice pentru contradicțiile intime ale imperialismelor europene ca stadii finale ale capitalismului. Dialectica marxistă și cartea clasică a lui Lenin despre structura imperialismului ne dau alfabetul cu care se pot descifra variațiile de politică externă dintre cele două țări.

Imperialismul german antebelic încadrase Romînia în ramura sa orientală concretizată în formula vestită *Drang nach Osten*. Alianța capitalului austro-german acaparase rapid piețe de desfacere importante și surse bogate de exploatat în Bulgaria și Romînia. Industria petroliferă depe Valea Prahovei a cunoscut o perioadă de înflorire datorită mai ales afluenței de capital german. Prin Regele Carol I, toate comenzile pentru armată (în deosebi artileria grea) se dau uzinei Krupp, asigurîndu-se un monopol extrem de rentabil.

Sprijinit pe Romînia și Bulgaria, capitalismul german și-a întins tentaculele în Turcia construind drumuri de fier pînă la Bagdad. Acest „*Bagdadbahn*" a fost mîndria de un deceniu a intelectualității și presei șovine germane.

Cu această bază se putea ataca în scurtă vreme Anglia în inima ei: drumul spre Indii.

Conflictul n'a întîrziat. Armele au dat victoria imperialismului englez printr'un măcel de patru ani, în care au pierit milioane de vieți nevinovate și de pe urma căruia bancherii au cîștigat averi fabuloase.

Drang nach Osten, care organizase colonii și posibilități de exploatare a fost lichidat în favoarea capitalului franco-englez. Zonele de influență au fost împărțite frățește.

Grecia, Turcia, Mossul și (pentru scurtă vreme) Republica din Georgia iubită de Kautsky și Sir Deterding au căzut în lotul Angliei. Serbia, Romînia, Polonia și Siria au intrat sub tutela Franței.

Intre 1916-1925 relațiile diplomatice romîno-germane au cunoscut perioada cea mai grea: războiul, pacea de la București, pacea de la Versailles, certurile pentru Reparații și pentru plata biletelor emise în timpul ocupației de către *Banca Generală*. Incercările pentru a încheia un tratat comercial, înlocuind acordurile parțiale în vigoare, au eșuat pînă în 1931, cînd s'a încheiat un simulacru de tratat.

Schimbul de mărfuri, care ar trebui să existe natural

şi intens între cele două ţări cu structuri economice variate se loveşte de greutăţi specifice capitalismului în veacul XX.

Burghezia romînă a creat pieţele interne şi ar vrea intensificarea lor în folosul ei exclusiv. Inlăuntrul graniţelor naţionale nu admite concurenţa străină. In această vitală problemă eminamente burgheză a învăţat multe lucruri chiar dela capitalismul german. O serie de teoreticiani şi economişti ai burgheziei romîne sînt elevii lui List. Marţian, P. S. Aurelian, Carada, Costinescu şi dinastia Brătianu ar putea fi denumiţi din punct de vedere ideologic ca reprezentanţi ai *listianismului în Romînia.*

Burghezia germană ar dori populaţia de 18 milioane transformată într'o colonie, adică să vîndă textilele colorate din Saxonia şi alte produse industriale cu preţuri ridicate, iar producţia agricolă valahă s'o preia cu preţuri derizorii. Burghezia romînă doreşte aceste profituri pentru acumularea unui firav capital naţional şi întărirea proprie. In aceste certuri, proletariatul romîn şi german nu au nimic altceva de cîştigat decît poate lanţuri noi de adăogat. Din miliardele scoase anual în regiunile petrolifere romîneşti de către capitalul străin şi indigen, proletariatul din Romînia nu s'a ales decît cu salarii de mizerie. *Crizele ciclice ale capitalismului* au găsit totdeauna muncitorimea fără fonduri de rezervă pentru cazurile de şomaj, iar ultima criză de disoluţie însemnează „retrimiterea la vatră", adică: întoarcerea la vechiul stil agrarian de mizerie şi de incultură de unde plecase.

Conflictul dintre capitalismul germano-romîn este de natură economică şi are multiple reflexe politice. Romînia aflate în apele capitalismului Marii Antante se găseşte regulat de partea Franţei şi Poloniei, în cazul cînd aceste ţări sînt în conflict cu Germania. Or, aceste conflicte sînt extrem de frecvente. Chestia Reparaţiilor şi a Coridorului polonez sînt două puncte dureroase ale politicii internaţionale de azi. In certurile din sînul Ligii Naţiunilor, drapate atît de copios cu demodată retorică wilsoniană şi pacifică, Romînia e contra Germaniei în mod regulat şi viceversa. Chestia optanţilor şi certurile nesfîrşite germano-polone au demonstrat cu elocvenţă aceste inamiciţii latente.

Un eveniment senzaţional a venit să turbure o tradiţie de un deceniu în politica noastră externă. Guvernul Brüning prin tactica iezuită a unui cancelar catolic şi a ministrului de externe Curtius — reprezentantul marii industrii *(Die Deutsche Volkspartei)* — a pregătit pe neaşteptate *„Anschluss"-ul*, adică Uniunea dintre Austria şi Germania. Pentru legitimarea acestei uniuni, care însemnează o încălcare flagrantă a textelor tratatului dela Versailles, trebuia ratificarea cancelariilor europene şi a Ligii Naţiunilor.

Marea Finanţă a Antantei imperialiste şi învingătoare, cu deosebire cea franceză atotputernică, se opune cu îndîrjire la o modificare a tratatelor. In această manevră politică, Germania avea nevoie de o coaliţie de state europene, pe care s'o opună imperialismului francez. Spargerea frontului ar fi fost un succes uşor de exploatat la Liga Naţiunilor şi începutul unei deplasări de forţe.

Berlinul se arată dispus să răscumpere amiciţia Romîniei cu palpabile avantaje economice. Este în mintea tuturor graba indiscretă pe care au avut-o delegaţii germani să vină la tratativele dela Bucureşti pentru încheierea unui tratat comercial, înainte de deschiderea sesiunii la Liga Naţiunilor, spre a se prezenta cot la cot cu o „victimă" salvată de sub influenţa franceză. Se cunoaşte şi scandalul diplomatic provocat de brutalitatea Ministrului de externe franco-romîn Dem. Ghyka şi inexperienţa însărcinatului german de afaceri Kircholtes (titularul von Mutius fiind tras în „ţeapă" filipescană). Delegaţii germani au trebuit să se întoarcă înapoi la Berlin, după ce făcuseră drumul cu ruşine pînă la Cernăuţi.

După alte tratative laborioase conduse la Geneva şi Berlin de către d. Cezar Popescu, delegatul romîn, şi directorul ministerial Posse, s'a ajuns într'adevăr la un tratat de comerţ bazat pe tratament preferenţial pentru o cotă-parte a cerealelor romîneşti. (Pentru tehnica tratatului am avut un specialist economic ca d. George Aurelian dela Legaţia din Berlin, diplomat de carieră şi un adînc cunoscător al problemelor romîno-germane, aflat acolo de mulţi ani).

S'au scris multe consideraţiuni generale de istorie a doctrinelor economice şi de istorie contemporană în jurul acestui tratat cu regim preferenţial pentru cereale, care a schimbat clauza naţiunii celei mai favorizate obişnuite pînă acum. D. G. Taşcă îl crede, într'un interesant interview, epocal.

De ce?

S'ar putea face o împărţire tripartită a peisajului european actual. Europa roşie, Europa verde şi Europa neagră (cărbune, fier, furnaluri). In Europa roşie se experimentează ultimele formule de viaţă economică şi socială cu un curaj demn de toată admiraţia şi cu un succes fără pereche. Europa cu plaiuri verzi continuă a-şi duce o viaţă mizeră şi aproximativ patriarhală sguduită periodic numai de către deprecierile produselor agricole şi de asalturile standardului apusean adoptat de clasa lor dirigentă. Europa verde adoptă fragmente europeiste şi cade repede în somnolenţă şi nonşalanţă. Europa neagră este Europa cărbunelui, a fierului, a maşinii, a băncii şi a Capitalului.

Intre Europa verde şi Apus exista un schimb pe care

l-a analizat Fr. Delaisi în cartea celebră: *Les deux Europes*. Clauza naţiunii cele mai favorizate din tratatele comerciale punea în concurenţă atroce Europa verde cu America şi Canada pentru furnizarea Europei occidentale cu pîine, iar din această concurenţă Europa verde ieşea extenuată şi eliminată din procesul circulatoriu al bunurilor industriale. Delaisi şi noul tratat cu regim preferenţial propun un lucru simplu ca *bonjour:* să se facă un schimb raţional cu preţuri juste între cele două Europe. Simplitatea e o *sancta simplicitas* modernă. Capitalismul cumpără unde e mai ieftin şi caută să vîndă cît de scump, fără a se gndi la consecinţe. Cunoaşteţi opereta „De-aş fi rege"? S'ar putea scrie o tragicomedie *„Dacă burghezia imperialistă ar fi înţeleaptă..."* cu muzică de bombe, tunuri, aeroplane, conflicte diplomatice *(Katzenmusik)*, vaete de criză, sudălmi de şomeri, etc. etc.

Moratoriul Hoover şi hotărîrea Statelor-Unite de a vinde Germaniei griu ieftin pe credit eşalonat cu termene lungi (ceeace nu poate oferi Rominia) a adus svonul, că noul tratat va intra în desuetudine. Cît timp nu se cunosc noţiunile elementare ale politicei externe şi economiei politice moderne, ca: Profit, Capitalism modern, Imperialism, contradicţiile intime ale sistemului burghez, Concurenţa burgheziilor naţionale, Masca pacifică, etc., vor mai exista iluzii şi incomprehensiune pentru oscilaţiile politicei externe dintre Rominia şi Germania.

P. Pd.

Miscellanea

Populism literar.

Pe cînd în ţara noastră, bîntuită de cele mai sumbre griji, de chinuitoare lipsuri, tot se agită în materie literară prescripţii de estetică pură, după care scriitorul trecînd cu vederea grandioasa simfonie a tuturor problemelor pe care le pune viaţa, ignorînd diversitatea atrăgătoare a tuturor caracterelor omeneşti, combătînd reacţia integrală faţă de toate aspectele existenţei, trebue să se ocupe numai de o rece şi pedantă gramatică tehnică, de procedeuri ingenioase şi de „trucuri" subtile, aiurea, anume în prea artistica Franţă, se desenează din ce în ce mai mult o reacţiune faţă de literaturismul excesiv, caracterizat prin subiectivism, prin „inchietudini", prin subtilitate formală. Se cere din nou, ca pe vremea naturalismului, dar fără erorile acestuia, o literatură substanţială, obiectivă, făcută din observaţia directă şi din notaţie conştiincioasă, o literatură de „creaţie", nu una de spovedanie lirică ori de echilibristică estetică. Şi, fireşte, adîncirea şi studierea moravurilor populare în straturile profunde ale societăţii, devine tema principală pentru o astfel de atitudine.

Proletariatul trebue iarăşi studiat ca pe vremea lui Zola.

André Therive şi L. Lemonnier au luat asupra lor începutul determinării acestui curent care corespunde unor nevoi simţite în opinia publică literară.

Cel din urmă a lansat şi teoria noii mişcări într'o lucrare de curînd apărută: „Le populisme" (ed. Renaissance du livre).

Noua literatură, profund onestă, care trebue să se opună curentelor la modă şi tuturor strîmbăturilor subiective, nu va fi o literatură de idealizare a poporului, a proletariatului, aşa cum a făcut Zola sau alţi naturalişti cîteodată. Ea va cerceta numai ruinele imense de documentare literară pe care le închide într'însa viaţa populară.

Astfel, creditul literaturii bizare sau prea subtile, de care gustul public e obosit, începe să scadă. Adevărata literatură, fresca grandioasă care prinde în ea dezinteresat și imparțial aspectele vieții în cadrul ei larg, infinit, începe să-și reia locul pe care-l merită. — *X. Y.*

Imprejurările din Germania.

Petnru a treia oară dela marele război mondial, Germania se găsește pe pragul falimentului.

Dacă n'ar fi fost decit plata reparațiilor, firește destul de oneroase, Germania cu puterea ei de muncă și cu organizația ei uriașă încă ar fi putut face față plăților.

J. Keynes, în mod profetic prevedea încă din 1920, imposibilitatea Germaniei de a plăti tot ce i se pusese în sarcină de către tratatul din Versailles. Au urmat apoi diferitele reduceri stipulate prin planurile Dawes și apoi Young. După acesta din urmă, Germania poate s'ar fi achitat dacă n'ar fi intervenit criza economică mondială. Cu toată calitatea superioară a industriei sale, Germania trebue să importe o bună parte a materiilor prime, să suporte din cauza unei extraordinare organizări sindicale salarii mari, să plătească acționarilor americani care participă la industria ei *dividende* mari, iar exportul a scăzut enorm în ultimul timp.

Zilele trecute s'a vorbit, astfel, de falimentul total.

Marca germană, cu toată importanta ei garanție metalică, amenința să se prăbușească în urma retragerilor de credite din străinătate. Bursa s'a închis. Multe bănci importante printre care vechea „Darmstädter Bank" și-au închis ghișeurile. Fabricile au inceput să concedieze lucrători. Politica demagogică și violentă a hitleriștilor caută să speculeze această stare de lucruri în folosul lor.

Astfel una din cele mai importante țări ale Europei se găsește azi pe marginea abisului și a anarhiei. Consecințele prăbușirii Germaniei pot fi incalculabile. Se poate pur și simplu încheia prin aceasta o pagină care sfîrșește uneori și o civilizație. Revoluția intrată în mijlocul Europei, la un popor așa de ordonat, ar contagia, fără îndoială și restul țărilor.

America interesată în primul rînd prin participațiile sale s'a grăbit a da un ajutor. Anglia enervată de chestia „Anschluss-ului" cu Austria și de politica șovinistă și dictatorială a național-socialiștilor a condiționat ajutorul său. Franța a făcut și ea cîteva sacrificii.

Dar aceste paliative sînt, evident, insuficiente.

Ca să nu se ajungă, cu voe ori fără, la soluții extreme, cum e cea comunistă, scăparea nu poate veni decit dela raționalizarea economică a continentului. Pînă nu vom avea un sistem de alianțe economice care să ducă cu încetul la realizarea proectului Briand în privința Statelor Europene, o securitate desăvîrșită nu se poate spera. Va învinge instinctul de conservare pe deasupra patimilor sau se va prăbuși în barbarie bătrînul nostru continent. E o întrebare azi aproape legitimă pe care orice om lucid și conștient trebue să și-o pună.

Sfîrșitul dictaturilor.

Era o vreme, acum cîțiva ani, cînd partizanii dictaturilor erau radioși și optimiști. De la un capăt la altul țărmul mediteranean al continentului nostru era cuprins de furia dictatorială: Spania, Italia, Jugoslavia, Grecia, Turcia. S'a și alcătuit atunci, cu ușoare aplicări și la noi, o teorie a spiritului mediteranean în dictatură. Dar visul frumos s'a risipit cu timpul. Excepționalul nu poate dura.

Dictatura e ca o operație chirurgicală extraordinară la care se supune cineva doar cînd numai are alt remediu. Dar nu s'a văzut încă nimeni pînă acum eternizîndu-se pe masa de operație după ce intervenția s'a efectuat. Astfel regimurile tari au dispărut ca să facă loc, după o mecanică socială implacabilă, guvernărilor normale după tipul democratic. Dictatura a svîrlit Spania în plină anarhie, ea n'a putut rezolva marile probleme economice ale Italiei și a ruinat Grecia. Iată acum că și în Jugoslavia se revine la regimul parlamentar și constituțional și se reîncepe viața partidelor politice.

Pentrucă democrația, bună sau rea nu mai discutăm acum, se impune cu necesitate.

E un fapt peste care nu se poate trece. Pentru a nu mai discuta teoretic și deci gratuit, avem astăzi, în această privință o adevărată experiență crucială. Dictaturile și-au arătat opera, au funcționat ani de zile.

Dacă erau bune de ce au fost înlăturate?

Dacă Jugoslavia se socotea fericită fără partide și parlament, dece a revenit la ele?

Adevărul e că guvernarea popoarelor prin ele însăși e un semn de civilizație și de maturitate politică. Cum spune eminentul constituționalist francez J. Barthélemy, popoarele democratice sînt *majore*. Și orice om de stat are datoria să-și conducă poporul său către majorat. — *M. R.*

Știință și subvenții.

Preocuparea științifică este pentru o anumită mentalitate rudimentară un lux sufletesc. Negustorul „onorabil" și „respectabil", omul politic adînc influențat de negustor direct prin bani și indirect prin preocupări de „onorabilitate" și „rentabilitate" privesc știința și cultura ca ceva accesoriu.

Destinul științific și ideologic este cea mai cruntă pedeapsă nu numai în țara noastră. Criza mondială și valul de economii bugetare au dovedit pentru tot restul Europei valabilitatea proverbului de brînzari *„primum vivere, deinde philosophari"*.

Tehnica și confortul actual au fost create de știință. Psihotehnica a dovedit, că un Institut științific pe lîngă o fabrică sau intreprindere însemnează o afacere strălucită, mărind randamentul și rentabilitatea. Totul e în zadar...

Laboratorul nu aduce un cîștig *vizibil*, lipsindu-i anexa comercială și știința propagandei. Lipsa de cîștig *imediat* și simțul „plastic" al negustorului (văd, pipăi, gust) condamnă iremediabil în rangul animalelor de lux pe omul de știință și cultură.

Subsemnatul nu mai poate fi convins cu niciun argument, că d. N. Iorga, actualul prim-ministru al României-Mari, a fost cîndva un om de știință sau a făcut sufletește parte din oastea destinului anti-negustoresc (negustor și negustoresc în sensul de brînzar). Nu numai că nu s'a atins de privilegiile altor profesii „rentabile" și „onorabile". Prigoana contra școalelor, laboratoriilor, Universităților și spitalelor înscrie cea mai neagră pagină din istoria științei și culturii în România.

Știința și cultura nu pot trăi fără subvenții. Se știe de pe vremea lui Pericles, Augustus, a familiei Medicis, Regelui Soare, Friedrich II, Bismark. Inflorirea tehnică a veacului XX se datorește în cea mai mare parte capitalurilor mari puse la dispoziția laboratoarelor, care au fructificat acești talanți.

Bolșevicii au priceput legătura dintre știință și subvenții.

Să povestim cîteva lucruri.

***

Dr. Sven von Müller, după o călătorie îndelungată în Rusia sovietică, a scris o serie de articole în trei mari ziare berlineze unde informația se unește cu o critică acerbă a sistemului sovietic din punctul de vedere al sistemului capitalist. Articolele au apărut în *Vossische Zeitung*, un ziar democrat burghez pentru aristocrația intelectuală germană, în *Tempo*, ziar bulevardier de seară și în *Morgenpost*, care are cel mai mare tiraj în Berlin — peste un milion — dedicat masselor, cu tinctură democrată nesocializantă. Din punct de vedere propagandist, Dr. Sven von Müller a adus cele mai mari pagube bunului renume sovietic și o lovitură grea politicei socialismului contemporan german. Fantoma lui *G. P. U.* a fost din nou profilată în fața conștiinței milioanelor de cititori germani. Tristul ei renume poate concura pentru omul depe stradă cu vechea *Ochrană* țaristă și cu *„Siguranțza"*. „Temuta Siguranțza"... „Infama Siguranțza"... „Sălbatica Siguranțza"... are astăzi rivala în „temuta, infama, sălbatica G. P. U." — pentru lectorul berlinez.

Dr. Sven von Müller a contribuit din toate puterile la crearea unui nou mit al conștiinței publice germane. Avem deci, trinitatea: Ochrana, Siguranțza și G. P. U. Ca să zicem, așa, Nemții sînt imparțiali...

Acesta este omul și publicistul.

Dar ce spune Sven von Müller despre științifizarea producției sovieti~e? Să atragem atenția că între *dumping* și intensificarea producției care se obține ușor prin aplicarea metodelor științifice este o strînsă legătură.

Intensificîndu-se producția în anumite ramuri capabile să primească corecturi științifice costul produselor și cheltuelilor scad enorm. Prețul de vînzare poate fi și el redus cît de mult. O exploatare rațională a agriculturii și a pescăriei are ca rezultat atîtea înlesniri și o producție calitativă și cantitativă atît de ridicată, încît poți scădea prețul de cost. In loc să arunci surplusul de cereale în mare, cum făcea Argentina pentru a menține un preț ridicat — o adevărată crimă adusă omenirii înfometate în alte regiuni —, se poate aplica a doua metodă: să vinzi oricît de ieftin, dar să vinzi. Vînzînd cantități mai mari, diferențele de preț se atenuiază și tot ieși cu un cîștig.

Inainte de a introduce reportajul lui Sven von Müller despre modalitățile de subvenționare a institutelor științifice de către Soviete pentru a intensifica producția, voi atrage atenția asupra unui fapt: Sovietele au trimis în Germania cohorte întregi de studenți pentru specializări în ramuri precise.

Studenții romîni au avut ocazia să întîlnească pe colegii lor ruși la institutele și universitățile germane în ultimii 5-6 ani tot mai des. Trimiterile se fac pe timp scurt, fără cerința oficială de titluri, ci pentru a lucra în laboratorii o problemă bine definită. La München, Leipzig, Berlin sînt cuiburi întregi, care studiază după această fericită metodă. Unii studiază exploatarea rațională a lacurilor de apă dulce, alții conservarea fructelor, etc. Mandatul precis împiedică pierderea de vreme, ajută la o repede orientare, pune în contact direct cu o problemă fără a mai fi nevoie de reflexii îndelungate, tatonări, indecizii, etc. Cu asemenea elemente bine pregătite în fiecare materie, Sovietele și-au realizat institutele științifice de care vorbește Sven von Müller.

In călătoria din Rusia, publicistul german a vizitat amănunțit și *Academia Agricolă* din Voroneț. Impresiile de-acolo au făcut obiectul unui articol în *„Vossische Zeitung"* (5 Octombrie 1930) sub titlul *„Printre studenții ruși"*:

„Institutele bolșevice de cercetare științifică sînt legiuni.

Inzestrarea lor (cu laboratorii şi materiale) este de prima clasă. Mijloacele financiare care le sînt puse la dispoziţie sînt fantastice, chiar în comparaţie cu cele americane. Cînd la noi în Germania o ramură de cercetare este dotată cu 5000 mărci, de exemplu — în Rusia aceiaşi ramură primeşte milioane de ruble. O pildă: institutul de cercetare ştiinţifică al Academiei Agrare din Moscova are un buget anual de 20 milioane de ruble".

Investiţiunile în laboratorii şi institute ştiinţifice sînt cele mai rentabile pentru economia unei ţări. Pe lingă că au darul de a descoperi noi metode — problemă gingaşă unde se cere geniu personal ajutat de faptul de a avea tot materialul de experimentare la îndemînă —, laboratoriile şi institutele ştiinţifice dau posibilitatea pregătirii anuale a unui personal excelent care pleacă, apoi, pe fronturile muncii naţionale. Subvenţionarea laboratoriilor a fost introdusă în ultima vreme şi de capitalişti în domeniile respective unde îşi au cîştigurile. Oricine a vizitat fabricile unui concern mare în străinătate ştie că a fost purtat şi în laboratorii unde lucrează o întreagă armată de cercetători. Rezultatele acelor laboratorii, în loc de a fi un bun al marii comunităţi respective sau cel puţin al cercetărilor, sînt monopolizate de concerne. Se păstrează cu stricteţe secretele, iar cazurile senzaţionale de „spionaj economic", expresie stranie şi cifrată, însemnează tocmai demascarea uneia din crimele concernelor adică ascunderea progreselor pentru a fi exploatate numai atunci şi numai în acea măsură care se soldează cu dividente pentru ele.

Subvenţionarea laboratoriilor ştiinţifice de către Soviete îndepărtează dezavantajele laboratoriilor concernelor capitaliste. Pe lingă aceasta mai rămîne faptul pregătirii sistematice a unui personal împrăştiat anual în toate colţurile Rusiei, capabil, de a da exponenţi preţioşi ai unui program de tehnicizare al producţiei. Despre noua generaţie rusă, Dr. Sven von Müller spune: „tineretul crescut pe băncile universităţilor şi şcolilor superioare ruseşti de astăzi, caracterizat printr'o rîvnă fanatică de a învăţa şi printr'un puternic idealism, va zdrobi cîndva el însuşi lanţurile în care cred că l-au legat aşa de bine epigonii lui Lenin, omul cu ura cea mai genială din istoria lumii" (*Vossische Zeitung*, 5 Octombrie). Putem lăsa la o parte epitetele adresate lui Lenin şi urmaşilor săi. Sînt prea ieftine. Şi nici nu ne interesează. Lenin a murit, deci nu poate răspunde. Stalin n'are vreme, fiind prea ocupat cu realizarea planului de 5 ani. Notăm numai un fapt pe care Dr. Sven von Müller l-a verificat la universităţile ruseşti: „rîvna fanatică de a învăţa" şi „puternicul idealism". Pofta învăţăturii este un fenomen de care sînt izbiţi toţi călătorii în Rusia. Cînd te gîndeşti, că dorinţa de a învăţa este considerată în Rominia ca o poftă criminală, închizîndu-se pe capete şcolile, te apucă o disperare pe care trebuie să o mărturisim aici cu ruşine şi umilinţă...

Biroul de conducere al unei fabrici sovietice trimite anual cîţiva tineri inteligenţi pe cheltuiala fabricii să studieze problemele referitoare la producţia fabricii. De obiceiu pentru 2-3 ani şi cu obligaţia de a lucra ulterior 3-4 ani în atelierele proprii. Cu această metodă fiecare ramură a economiei şi-a creat specialiştii necesari, legaţi printr'o dublă experienţă: anterioară perfecţionării tehnice, deci ştiind ce va trebui să înveţe şi ulterioară, punînd în slujba funcţiei tot ceeace a adunat în 2-3 ani de învăţătură.

Să notăm că fabrica, în general, prin structura ei nu cere timp îndelungat de specializare. O prejudecată medievală persistă în Rominia. Dacă în evul mediu un cizmar bun trebuia să înveţe 3-4 ani pe lîngă un maistru cizmar, ca să poată face şi el o pereche de ghete bune, o fabrică modernă unde fiecare părticică este făcută de maşini, iar reunirea părţilor urmează mecanic, lucrătorul are funcţiuni modeste. In general, producţia modernă şi tehnicizată cere dela om şi capacitatea lui foarte puţin. Marele industriaş american Ford a făcut următoarea statistică asupra personalului şi pregătirii lui, care se cere într'o fabrică: 43% pot fi lucrători simpli, care învaţă mişcările şi activitatea raionului respectiv într'o *singură (una) zi*, 36% din lucrători învaţă în timp de 1-8 zile şi numai 21% au nevoie de timp mai îndelungat. Starea culturală inferioară a cetăţeanului rus, moştenită dela ţarism, nu poate fi, deci, o piedică absolută pentru realizarea modernizării tehnicei ruseşti. 79% din muncitorii unei fabrici pot fi analfabeţi. Nu mai vorbim de faptul, că analfabetismul a fost combătut de către Soviete cu metode atît de radicale cum nu s'au aplicat în nici o ţară din lume. Cursurile serale, cluburi muncitoreşti şi ţărăneşti cu ziare, reviste şi cărţi, cursuri prin Radio (introdus în ultima colibă), ediţii de milioane de clasici, broşuri, etc., etc. „A învăţa" a luat caracterul unei sublime psihoze colective.

In Rominia se închid şcolile pe capăt şi lupii reacţiunii rînjesc satisfăcuţi, că se împiedecă culturalizarea ţărănimii... Le e teamă de „bădăranii", care pot forma armata de rezervă a industrializării romîne inevitabile, deci şi de soldaţii proletariatului... Le e teamă de „proletariatul intelectual", care se poate gîndi nu numai la antisemitism, ci şi la a doua treaptă, care se cheamă o justă şi umană Repartiţie... N'avem prea mult grîu, petrol, cărbuni, lemne, gaz metan şi posibilităţi de electrificare? Dar e mai bine să rămînă „ţăranul" la plugul arhaic şi să nu treacă la tractor, să rămînă la opaiţ şi

să nu citească la bec electric; la bordeiu, în întuneric, pauperism şi patriarhalism pitoresc, pentru fericirea domnilor Oraşului. — *Petre Pandrea.*

Cazul Hoover.

Chestiunea pactului Hoover nu are atît valoare în sine cît valoare de simptom. Moratoriul nu e o soluţie, ci un simbol.

Nu arată cum va fi rezolvată criza, ci că această criză a început să *trebuiască* să fie rezolvată. Oricum. Absolut oricum. Şi dacă piedici răsar, aduse de cine ştie ce şovinisme locale, interese particulare şi susceptibilităţi de orgoliu naţional, — cu atît mai rău pentru toate aceste frumoase lucruri. Vor fi sacrificate fără milă. In epocile de mare criză începe să devină din ce în ce mai interzis luxul de a fi idiot. Incomprehensiunea adusă de microbul naţionalist nu mai e atotputernică. Şi, din timp în timp, izbucneşte cîte o bombă care surprinde în loc, dimpotrivă, să lămurească. Cu adevărat nelămurit este tocmai faptul că fenomene de felul loviturii lui Hoover nu se produc mai des şi mai degrabă. Căci nu-i oare curios să constatăm cum economia modernă este categoric mondială; cum sistemul politic al naţionalităţilor încuiate şi învrăjbite fac imposibilă funcţionarea regimului economic; cum toată lumea ştie astăzi că acesta e răul şi că remediul nu-i decît unul singur; cum criza, care ţine din 1900, a ajuns astăzi la punctul cel mai de sus al curbei sale, — şi cum noi, în loc să ne întrebăm nedumeriţi de ce nu se produc evenimente gen convenţia Hoover, din contra, rămînem cu gura căscată în faţa lor, ca în faţa unui hazard ilogic.

Ori de cîte ori, în decursul ultimilor zece ani, am vorbit despre politica şi economia contemporană am avut constant aceeaşi atitudine doctrinară, care se poate rezuma cam astfel:

Subt o formă sau alta, trebue să se realizeze o combinaţie politico-economică nouă care să constea dintr'o federalizare oarecare a diverselor State naţionale europene. Orice am face — nu putem împiedica asta. Cînd şi cum se va face — nici nu putem, nici nu e prea interesant să precizăm. Se poate ca lucrul să aibă loc chiar mîne, după cum ar putea tărăgăni încă ani de zile. Dar oricînd — fie tîrziu, fie de vreme — atunci cînd faptul se va produce, îl vom privi cu toţii ca pe un lucru la mintea omului, ca ceva care ar fi existat de cînd lumea, deşi prodromurile lui ne-au isbit ca nişte adevărate lovituri de destin.

Imi place să citez, în toate aceste chestiuni, exemplul impozitului progresiv. Ideea era socotită încă în 1914 că e de inspiraţie categoric socialistă ; deşi în sine perfect echitabilă, instituţia rămînea totuşi utopică pentru că era organic legată de întronarea prealabilă a regimului socialist pe care îl presupunea.

Iată însă că la un moment dat s'a întîmplat ca Statele să aibă nevoie de parale. *Toate* statele, şi *mare* nevoie. A fost deajuns. Aproape fără să avem vreme să simţim cum, unde şi cînd, noua reformă era deja extinsă asupra întregii Europe, în aşa fel încît, un an după votarea ei, cetăţeanul ajunsese a nu mai putea concepe un Stat modern fără impozit progresiv.

Aşa-s evenimentele foarte necesare, cerute de nevoi foarte generale şi populare, cum este — tipică între toate — nevoia de bani ajunsă maladie, o nevoie de care să sufere toată lumea, dela primul pînă la ultimul cetăţean.

Cam în această fază a crizei a ajuns şi Europa de azi. Iată de ce este indispensabil ca orgoliul prostesc să dispară. Exemplul Germaniei e probant, al Germaniei care nu se ruşinează a întinde mîna şi a striga: „ajutor, mor!"

Sentimentul de grotescă mîndrie caracterizează nu atît marile naţiuni, cît liftele mărunte gen Serbia, Rominia, Ungaria, Polonia, etc... Imi amintesc cum odată Vintilă Brătianu — care personifica strălucit acest soiu miop de amorpropriu — a refuzat net un împrumut foarte avantajos prin Societatea Naţiunilor subt motiv că a recurge la intermediul Ligii în chestiuni financiare însamnă *a lua atitudine de popor* învins, ceiace cu orice sacrificiu trebue să evităm.

Nu este oare delicios? Există în romîneşte o anecdotă din acelea „plus vraie que nature", adevărată nicăieri şi pretutindeni. O fată foarte ţanţoşă tăia scurt vorba altuia cu care se certa, spunîndu-i: *„la urma urmelor, nu este de demnitatea mea să stau la discuţie cu cineva a cărei mamă este ofticoasă."* Sau închipuiţi-vă pe un Romîn care e ministru, înnecîndu-se în largul mării şi preferind să moară decît să ceară ajutor unui înnotător care trecea pe acolo, subt motiv că nu e de demnitatea unui profesor universitar (ministrul romîn e totdeauna niţel profesor universitar) să se umilească în faţa unui pîrlit care n'are nici patru clase gimnaziale.

Acest gen de amor propriu este încă azi foarte curent în Europa minoră.

Naţiunile cu demnitate reală nu-l mai practică. Şi ne este dat să vedem cum State ca Germania, cu privirea încruntată şi căutătura ameninţătoare, cer, bătînd din picior, pomană.

Căci există un soiu de filantropie care se chiamă solidaritate, cu care se împacă chiar şi un preşedinte al Statelor Unite.

Revenim la arta mută.

Statisticele americane sînt dezolante. In ultimul an sălile de cinematograf sînt deșerte. Un local ca Roxy, pe Broadway, în care încap 20.000 de persoane, și care pe vremea filmului mut era în permanență plin, dela 10 dimineața și pînă la 1 noaptea, acum nu mai umple decît cam 10% din sală, și asta doar după amiaza, dela 3 încolo. Scumpetea? Dar un loc costă acolo 20 de cenți, o cincime de dolar, adică o sumă cu totul derizorie. Nu criza generală e deci de vină. Nu ca să facă economie cetățeanul se duce mai rar la cinematograf, ci pentru un motiv mult mai simplu. Se plictisește. Și să se observe: e vorba de cetățeanul american; cînd pînă și el descoperă că un lucru e plicticos, e semn sigur că acel lucru realmente este.

Filmul actual e literalmente inept, așa de inept, așa de evident cretin încît și-a putut dat sama de asta chiar consumatorul cel a-tot-înghițitor din Statele-Unite. Și să nu uităm un lucru: nicăeri ca în această industrie reclama nu este mai savant practicată, iar pe de altă parte nicăeri ca aci desfacerea nu se pretează mai bine la o reclamă eficace. Și totuși totul se prăvălește: marile case nu știu ce să mai inventeze: schimbă regisori după regisori, tocmesc toate vedetele lumii (dacă a ajuns Maurice Chevalier stea de cinema!), desgroapă talente teatrale europene, scotocesc în music-hall-urile celor cinci continente, se gîndesc la filmul colorat, la filmul în relief, etc., etc.; zadarnic; publicul nu mai vrea, — și pace!

Desigur, producătorii nu se împacă lesne cu această idee. Sînt zeci de milioane de dolari angajați în industria de „talkies", tot utilajul studio-urilor a fost reorganizat în ultimii ani în vederea vorbitoarelor. Nu se poate reveni. Dar nici publicul nu mai vrea azi filme mute. Ce este atunci de făcut? Să se renunțe cu totul la arta ecranului? Cu neputință! Și, încă odată: toate astea n'au nimic de a face cu criza mondială. Poate că tocmai dimpotrivă ea ar fi teoretic avantajoasă cinematografului. Căci acesta e o *distracție*, un amuzament *popular și eftin*. Or, știut este că în epocile de mizerie singurele cheltueli care nu scad, ba uneori se umflă excepțional, sînt consumațiile de petrecere.

Dar nu; am spus mai sus că nu criza, ci proasta calitate a filmelor începe să alunge pe cetățean din sălile de spectacol.

Nu mai repet aci ceiace am spus în mai multe din cărțile mele și în nenumărate cronici cinematografice. Incă înainte de a fi apărut primul film vorbitor în Rominia, am adus, pe larg, toate argumentele pentru care estetica aceasta nouă este radical falșă și soarta ei pecetluită. Nu mai revenim. (v. esseul „Superioritatea artei mute" în volumul „Puncte de vedere", și primele două capitole din „Curs de cinematograf"). Putem doar să adăogăm o mică remarcă nouă: realizatorii unui film vorbitor, chiar dacă au foarte mare talent și multă inventivitate, nu pot totuși inventa nimic. Și iată de ce.

Inchipuiți-vă doi călători, care se află în două trenuri accelerate, mergînd paralel și în aceiași direcție. Se poate foarte bine imagina o conversație mai lungă între ei, dela geam la geam. Dacă acum, în loc de două accelerate, avem un rapid și o căruță cu boi, înțelegeți că nici o tovărășie, nici o convorbire nu mai este cu putință. E o deosebire de ritm care face imposibilă combinarea.

Cam același lucru se petrece cu filmul vorbitor. Vorba, discursul are alt ritm decît mișcarea. Este cînd mult mai rapid, cînd mult mai lent, niciodată însă egal. O serie lungă de acte, un actor le poate strînge în cîteva secunde de text vorbit. Și vice-versa : o situație, subtilă pentru a fi redată prin cuvinte, necesită replici multe, o întreagă lungă conversație; pe cînd, prin alfabetul mimic, o viziune de o clipă, un tablou instantaneu o sugerează întreg și adînc. Nici un moment din cele două aluri, alura vorbei și alura mișcării, nu coincid. Sau atunci ne mărginim la cuvinte extrem de simple ca: da, nu, du-te, regret, vino, îmi pare bine, plec, mă doare, etc., cuvinte care sînt un lux, care nici nu au nevoie să fie rostite pentru ca spectatorul să înțeleagă despre ce e vorba. Ele-s puse aci doar așa, ca să ne dea *zgomotul general al vorbirii umane*. Sînt zgomot, n'au valoare pentru înțelesul lor intrinsec.

In rezumat, omul care acționează vorbind și omul care acționează tăcînd se mișcă cu totul altfel, într'un tempo absolut diferit. Din acestea două, numai alura condiției taciturne se pretează la imagini vizuale cinematografice; celelalte nu. A le combina este o erezie care, oricît de mare ar fi talentul autorilor, tot la insucces artistic duce.

Și mai e ceva. Inainte vreme, cînd nu era cuvînt în filme, realizatorii erau nevoiți să inventeze necontenit mișcări, gesturi nouă. Ce uimire au produs în spectatori primele reprezentări de pumni care se încleștează, de ghete care bat podeaua în semn de perplexitate, sau așazisele „supraimpresiuni", fotografii suprapuse, și cîte alte trucuri de scenă care, desigur, trebuesc depășite, dar care, în momentul cînd apar prima oară, ne dau o excelentă impresie artistică. Asta era cauza progreselor cinematografului de acum cinci ani. Ca să arăți cel puțin zece „gag"-uri, adică scene scurte ca de pildă apariția unui cîne, sau a unui ceas cu cuc, sau un colț de odaie de culcare, sau salutul unui servitor credincios, sau un accident umoristic oarecare, — însfîrșit trebuiau zeci

de asemenea tablouri rapid mișcătoare prin care să ni se spună că eroul a *sosit*. In filmul vorbitor, toate astea sînt suprimate. Eroii stau confortabil în fotolii, nemișcați, iar unul din ei spune celuilalt: „Și atunci am sosit". Și nu mai e nevoie de nici o invenție.

Așa se explică de ce arta ecranului a adormit deabinelea (să nu mai vorbim de arta europeană care este Corneille prost la Franceji și operetă anostă la Germani). Publicul are dreptul să ia în oroare filmul vorbitor, și chiar și pe cel mut (căci acesta e făcut tot după calapodul celui vorbitor, doar că n'are cuvinte; nu este film mut, ci film vorbitor cu cuvintele scoase; ceiace-i mai rău ca toate).

Dar un lucru mare și real ca arta cinematografică (cea pură, arta pe care o mai apără azi Charlot, arta filmelor cuprinse între 1924—1928) nu poate muri așa, în mod pur și simplu. Și nu este imposibil ca, mai curînd sau mai tîrziu, subt o formă sau alta, să vedem reînviind, de data asta pentru mai multă vreme, filmul cel adevărat, care știe să evite acel mare obstacol pentru artă care este cuvîntul. — *D. I. Suchianu.*

Nufărul negru sau micul chip îngeresc.

Cine citește articolele d-lui Nichifor Crainic din „*Universul*" despre munca monahală și rugăciune și despre atîtea alte probleme duhovnicești, cine-l vede predicînd mizeria pentru corpul didactic pe care îl visează, pe semne, ca un fel de nou ordin franciscan al sărăciei și învățîndu-ne să ne lepădăm de lume pentruca printr'o asceză, asemeni sfinților părinți ai bisericii, să ne ridicăm la „convorbirea cu Dumnezeu", la „micul chip îngeresc" ce este „ca o anticipare pămintească a vieții de dincolo de mormînt"; cine însfîrșit l-a urmărit cum în articolele sale literare caută să descopere în fiece scriitor romîn o treaptă îngerească și să facă, de pildă, din Nicolae Bălcescu „un profet cu verb de jar", un contemporan sufletesc „cu cei care au primit în creștet virgula de văpaie a Cincizecimii", cu Sfîntul Pavel, (toate acestea într'un stil de seminarist puțind încă a refectoriu și cu o tendință fanatică de a transforma *Istoria literaturii romîne* într'un fel de *Viețile Sfinților)*, e pornit să-și facă despre chipul lumesc și duhovnicesc al d-lui Nichifor Crainic o icoană cu totul greșită.

Cititorul acestor producțiuni cuvioase poate crede că d. Crainic e un schimnic emaciat, slinos de palori ca o lumînare groasă de biserică, cu falangele dela degete, rotulele dela genuchi, bazinul, toate ciolanele în fine, ieșite prin pielea pergamentată în fum de tămîie, asemeni moaștelor sfinte, că veștmintele de pe sine, în putrefacție, miros a vin de cu-

minecătură și a brad de coșciug, că sus-pomenitul se hrănește cu lapte de căprioară și buruieni, postind șase zile din șapte, ca fericitul monah Vichentie dela Agapia, care este „un nufăr candid plutitor peste toate mlaștinele acestei vieți" sau ca eremitul din *Trionfo della Morte* din Pisa, — își poate închipui că doarme pe scîndură goală cu capul pe piatră și se flagelează în așa chip încît să-și atrofieze trufașul organ al ispitelor și să rămînă într'o veșnică, îngerească feciorie. In mintea cititorului naiv, răsar în cete trupurile sfinților mucenici strivite în bandaje fastuoase, cu capetele apăsate de grele aureole de metal masiv, într'o ventilație înfricoșătoare de aripi rotative; răsar arhanghelii Mihail și Gavril cu săbii ondulate de foc „sfinții apostoli Petru și Pavel, mutilați de străvechiul abur al bolților, Sfîntul Nicolae cu omul care și-a dat fetele la curvie și însfîrșit, priveliște cu gingășie de basme, sfinții Dimitrie și Gheorghe călări și o procesiune de serafimi și heruvimi, umplînd cerul de discuri străfulgerătoare.

Inșelăciune a cuvintelor! Din toată iconografia religioasă, d. Nichifor Crainic nu-și poate găsi asemănare decît cu unul din cei trei magi aducînd daruri pruncului Isus, care, așa cum ne este zugrăvit de Dürer, pare un exponent al Țării Somalilor sau al Congului. Departe de a fi descărnat de posturi, el are trupul consolidat al unui popă de țară sau al unei țărci grase pe toamnă. Și încă aceste imagini duc prea mult gîndul către cer. Pe un drum de țară mi s'a năzărit odată înainte un grup muzical compus din trei inși desculți și oacheși care frămîntau pulberea, executînd din nai, țambal și scripcă o improvizație focoasă. „Șeful" tarafului, rotofeiu și negru ca un ceaun întors, scund și rubicond, ridica către cer ochii pe jumătate închiși de simțăminte aproape mistice și pătați la margine cu alb; și cînta în tremolo, în vreme ce gușa îi svicnia pripit ca pieptul de rîndunică:

> Haulică ce tăcereee
> Mă furnică prin picere.

Așa mi se înfățișează și d. Crainic și cam tot un fel de furnicătură este și mistica d-sale.

De altfel lumea de bun simț, chiar cea iubitoare de problemele religioase, își dă seamă de ipocrizia vulgară a predicilor sale. Om incapabil de orice privațiuni, doritor de arginți, de plăceri lumești, mare căutător de ziafeturi sgomotoase cu descărcări de pistoale, lingușitor și cățărător: închinînd în chip jignitor *Gîndirea*, azi Majestății Sale Regelui Mihai, mîine Majestății sale Regelui Carol al II-lea, poimniine Marelui profet al neamului Nicolae Iorga, tocmai în momente cînd omagierea poate fi asociată de urmărirea unui interes personal, D. Nichifor Crainic a adus preoțimii noas-

tre un rău greu de vindecat: a trezit anume o ambiţie de reclamă şi de paradă religioasă, o goană după recenzii şi inserţii prin gazete, mai ales prin *Universul*. Multe biserici te invită acum cu afişe tipărite cu argumentaţii în chip de prospect, iar preoţii tineri te prind de mînecă să te „recreştineze" pentruca să se ilustreze măcar o zi în coloanele ziarelor, în acest chip:

„Neobositul preot şi misionar Teofil a adus în sînul bisericii ortodoxe pe d. — să zicem — G. Călinescu. După taina botezului care va avea loc mîine în Biserica *Alipirea Maicii Domnului* Sfinţia Sa P. Teofil va predica despre „Mîngîierile şi roadele credinţei ortodoxe".

Acestea despre chipul d-lui Nichifor Crainic care de e nufăr — este negreşit „un nufăr negru" plutitor „*în* mlaştini.

Cîţi îngeri sînt în cer.

Dacă nici astăzi nu ştim bine cît norod se află în ţara romînească asta se datoreşte metodelor biblice de propagandă utilizate de Direcţia recensămîntului, prin pana d-lui V. Voiculescu, blîndul poet cu barba mîncată ca de mucenic. Nu e vorbă! Antichitatea şi în special Romanii s'au arătat îndemînateci în asemenea operaţiuni şi d. Voiculescu putea trage un ce folos din răsfoirea *Scripturii* pe care o consultă mai des decît tratatele de *patologie generală* şi *diagnostic*. Intr'adevăr intiiul recensămînt depe lume a fost pus la cale chiar de Domnul:

„Grăit-au Domnul către Moisi în pustia Sinai în cortul „mărturiei în ziua dintîiu a lunii a doua, în anul al doilea „după ce a ieşit din pămîntul Eghipetului, zicînd:

„Număraţi toată adunarea fiilor lui Israel după nea„murile lor, după casele rudeniilor lor, după numărul nu„melor lor, după capetele lor".

„Tot bărbatul de la douăzeci de ani şi mai sus, tot cel „ce poate ieşi la oaste în Israil, număraţi-i pre ei cu puterea „lor, tu şi Aaron număraţi pre ei". *(Num.* 1, 1-3).

După cum vedem recenzorii Moisi şi Aaron au primit instrucţiuni de o limpeziciune cu adevărat divină. Dată fiind competenţa sa, Moisi mai este însărcinat să facă încă o numărătoare a tinerilor de oaste, asistat de astădată de preotul Eleazar. *(Num.* 26, 1-5).

Şi David face un recensămînt al poporului:

„Şi a biruit — zice Scriptura — cuvîntul împăratului la „Ioav şi la mai marii oastei, şi a ieşit Ioav şi mai marii oş„tirei de la împăratul ca să numere pre poporul lui Israil". *(Imp.* II, 24, 4).

Dar Naşterea lui Isus nu s'a întîmplat oare într'o împrejurare asemănătoare? Iosif şi Mariam mergeau pentru recensămînt la Betleem, fiindcă fiecare trebuia să se ducă la urma sa, precum sună sfînta Evanghelie de la Luca citire:

„Şi a fost în zilele acelea; ieşit-a poruncă de la Chesa„rul Avgust, să se scrie toată lumea.

„Această scrisoare s'a făcut, domnind în Siria, Chirineu.

„Şi mergeau toţi să se scrie, fiecare în cetatea sa". *(Luca* 2, 1-3).

Dacă dar recensămîntul este un act de administraţie de esenţă oarecum divină, era foarte firesc ca d. Voiculescu, asemenea lui Moisi, Aron, Eliazar, Ioav şi Chirineu, să păşească la numărarea credincioşilor şi necredincioşilor din ţara romînească. Ceeace însă va umple de sfîntă mirare pe oricine, este că d. Voiculescu ştie nu numai cîţi păcătoşi sînt pe pămînt ci şi cîţi îngeri sînt în ceruri, deoarece în îndemnul de înscriere în liste, aducea aminte norodului că „pînă şi îngerii din cer sînt număraţi", precum scrie la Apocalipsă". [1] Semn de înaltă bunătate şi milostivire faţă de *Gîndirea* în deobşte şi de d. Voiculescu în deosebi este aceasta din partea Domnului! Căci numai Dumnezeu putea pune lumini printre rînduri pentruca drept credinciosul său doftor de boli trupeşti şi sufleteşti să citească ceeace nu se arată ochilor noştri orbiţi de necredinţă. Neajutat de nicio putere cerească m'am străduit şi eu în zadar să adun la olaltă îngeri din văzduh precum urmează:

Un heruvim cu sabie de foc învîrtitoare, pus de Domnul să păzească calea pomului vieţii.

Item, Trei îngeri primiţi de Avram.

Item, Cei doi îngeri de la Sodoma pe care i-a văzut Lot.

Item, Un înger al Domnului care strigă lui Avram să nu jertfească pe Isac.

Item, Ingerii care întîmpină pe Iacov în căutarea taberei lui Dumnezeu.

Deasemeni, Ingerii care se suiau şi se coborau pe scară către cer văzută de Iacov în vis.

Item, Ingerul care a ucis pentru Ezechia în tabăra Asirienilor o sută optzeci şi cinci de mii, „şi s'a sculat dimineaţa şi iată toţi erau trupuri moarte".

Item, Ingerul Gavril care s'a arătat lui Zaharia în templu, vestind naşterea lui Ioan Botezătorul şi Mariei, vestind naşterea lui Isus.

Aşişderi, Ingerul care a vestit lui Iosif că Maria va naşte prunc înainte de „a se aduna" cu dînsa.

Item, Ingerii cu glas mare de trîmbiţă care vor aduna la judecata de apoi pe cei aleşi.

Item, Douăsprezece legheoane de îngeri pe care Isus ar

[1] Citat din memorie, cu uşoară aproximaţie.

fi putut să le aibă la îndemînă cînd un apostol a tăiat cu sabia urechea unui soldat.

Item, Ingerul care a prăvălit piatra pe uşa Sfîntului Mormînt.

Item, Ingerii slujind lui Isus în cele patruzeci de zile din pustie.

Item, Ingerul care turbura apa scăldătoarei oilor, Vitezda, din Ierusalim şi alţii nenumăraţi ca nisipul mărilor, pe care minte omenească nu-i poate număra, afară de aceea binecuvîntată de Dumnezeu a d-lui V. Voiculescu.

Am cercetat de aproape Apocalipsul şi n'am găsit urmă decît de numărătoarea celor 144.000 pecetluiţi ca dreptcredincioşi ai lui Cristos şi fireşte feluriţi îngeri nerecenzaţi, ca cei şapte îngeri ai celor şapte biserici, cei patru îngeri din patru unghiuri ale pămîntului, Arhanghelul Mihail şi cetele sale în luptă cu balaurul şi alte asemenea feţe cereşti.

Trăind aşa de aproape de anticamera cu îngeri a Atotfăcătorului, *Gîndiriştii* vor simţi cum le încolţesc la umeri, ca hoţului din legendele Sfîntului Francisc, muguri de aripi care vor creşte treptat ca aripa de lăstun, de porumbel, de barză, de avion, de serafim şi-i vor înălţa ca pe un stol de candori din mlaştinile noastre spre o viaţă de vecinice fericiri spirituale. Parcă-i văd pierduţi în marginea de azur a cerului! Dar în mijloc, ce sburătoare neagră, ca o uriaşă stăncuţă, bate din aripi?

E d. Nichifor Crainic, stareţul *Gîndirii*, care-şi va păstra şi la penele îngereşti culoarea pielei.

Tandaler predicator.

Este ca de la sine înţeles că d. Crainic, ca un adevărat apostol al cuvîntului Domnului ce se află, nu putea fi mulţumit cu predica din gazete şi că năzuia să se urce în amvonul bisericii. Bănuind că în această ~~această~~ acţiune sacră avea să fie un adevărat „mic chip îngeresc" în stare să mă pregătească pentru „convorbirea cu Dumnezeu", m'am fost dus, plin de nădejdi duhovniceşti, în Dumineca trecutelor Rusalii la biserica Curtea-Veche, cu hramul Sf. Anton, unde d. Crainic trebuia să ţină o predică, invitat — pare-se — de către studenţii teologi. Am ascultat multă vreme în semiobscuritatea aureolată a bisericii, nesfîrşita, monotona slujbă, făcută cu un zel de prim creştin de către un preot tînăr, blînd, cu faţa de martir, îmbrăcată într'o barbă măruntă ca astrahanul, de o asemănare izbitoare cu d. V. Voiculescu. Un dascăl masiv, tuns turceşte la cap şi cu o mare barbă afumată de lumînări a scos tot timpul urlete încolăcite de bivol căruia i s'a înfipt un cui în copită. Răgea cu un calm înfiorător, privind înspre catapeteasmă ca spre a culege elogiile bolţii cereşti. In această producţie se întrevedea o artă pe deplin stăpînită: scotea un muget savant pe care îl tăvălea succesiv înspre altitudini, îl lăsa pe loc să se odihnească şi apoi îl urnia iarăşi în aceleaşi opinteli. Urletele dervişilor amestecate cu litania subţire a tînărului preot, acesta fu dialogul liturgic, care însă, ca în oricare din pitoreştile noastre biserici bizantine, decurse gravă, fără cea mai mică umbră de ridicol.

Intr'un tîrziu descoperii într'o strană din dreapta şi pe d. Crainic. Rumen, cu vecinicul rîs al ochilor, se silia să simuleze, cu onctuozitate, evlavia. Se închina la fiecare *Amin*, îngenuchia... o comedie întreagă! Intr'un timp merse către uşa de la altar, făcu o scurtă închinăciune stîngace, o sărută cu buze groase avide şi intră. Teama că vreo primejdie ameninţa sfînta zidire a fost, se înţelege, absurdă, deoarece biserica nu era de caş. Corul cînta acum strident ca trîmbiţele vestitoare ale Judeţului cel mare, iar babele dădeau din cap alinate de un unguent intern. La citirea unei evanghelii două femei strînseră într'un cordon viu pe tînărul preot. Şedeau într'o îngenuchere nedesăvîrşită, ţinînd capul în cartea preotului, ca spre a sorbi de la sursă balsamul lecturii.

Insfîrşit frumoasa slujbă terminată, puţina lume rămasă, printre care şi eu plinul de păcate, se strînse în jurul predicatorului, care, scoţînd din buzunar niscai foi scrise, citi, încet, fără convingere şi elocvenţă, un articol, prea prost ca să fie publicabil, prea savant pentru publicul amărît al unei biserici, în care expunea cele două aspecte ale ortodoxismului: universalitatea şi ideea naţională. Lumea a ascultat sfioasă, nedumerită pe Tandaler devenit predicator şi o! efect al înduioşării inimilor prin gura scumpă de abanos, babele se închinară oftînd, la cuvîntul *„universalitate"*. — *G. Călinescu.*

„Generaţia artistă"

Este, fără îndoială, de mult preţ în istoria culturii, a determina epocile, a caracteriza generaţiile, a le găsi titulatura care să le definească. Ca tot ce priveşte studiul poporului nostru, istoria culturii romîneşti este o ştiinţă relativ fragedă; o contribuţie la întărirea sa, în punctul de care vorbim, este dar cu atît mai preţioasă. O asemenea contribuţie ne-a dat, nu demult, d. N. Petraşcu, meritosul critic şi biograf, în amintirile sale despre Ollănescu-Ascanio. Avem impresia că acestei lucrări a d-lui P. —*Dimitrie Ollănescu (Ascanio)* (Bucureşti, Cultura Naţională, 1926) — nu i s'a dat

destulă atenţie. Căutăm aci a umplea această lacună a cri-
ticei noastre curente, referind mai de aproape despre aces
izvor nou al istoriei noastre literare şi culturale. Zic izvor
pentrucă d. P. ne dă aci amintiri personale.

Autorul atrage atenţia asupra faptului că, ultimul sfer
al veacului trecut „a adus o nouă preocupare pe lîngă cel
vechi, şi anume preocuparea de artă, care lipsise aproape c
desăvîrşire mai înainte". In anii 1880-1885 ne vin din Franţ
o sumă de tineri, arhitecţi, pictori, sculptori romîni; se des
chid muzee, se organizează concerte simfonice, teatrul na
ţional înfloreşte, „spiritele înclină către frumos şi artă". C
drept cuvînt d. P. propune să numim generaţia aceia „ge
neraţia artistică". Pe lîngă meritul acestei definiri a une
generaţii istorice marcante, îi revine d-lui P. şi acela de
fi început, el cel dintîi, prin amintirile despre d. C. Ollănescu
a ne da materialul pentru cunoaşterea ei. Spicuim în lucrare
d-sale, pentru a deştepta curiozitatea nobilă a celor intere
saţi.

Ollănescu era „înalt, frumos la corp şi la faţă. Imbrăcă
mintea totdeauna curată... Zîmbet spiritual, — şi, mai ales
dedea impresia că-ţi vorbea un poet... Inteligenţă sclipi
toare". Era plin de „observaţii hazlii", de „anecdote posnaşe"
„Cine ar putea da, însă, o ideie măcar de toate nostimadele
cîte le înşira dînsul cînd îl vedeam?" (E poate un amănunt
numai, dar regretăm infinit că d. P., tocmai, nu ne poate da
o ideie despre acele „nostimade"). Poeziile războinice (al
lui Alecsandri, mai ales, din 1877) „îl mişcau până la la
crimi". Insă, mai în deaproape legătură cu caracterul spe
cific al „generaţiei artiste" trebue să considerăm, cred, ur
mătoarele detalii din biografia psihologică a poetului As
canio:

„Pentru el, femeia avea o însemnătate extraordinară
era ca o minune pămîntească. Un corp frumos, un braţ ro
tund, o pieliţă delicată, o carnaţie colorată, erau în ochii lu
mai mult decît încîntătoare... Ii plăcea să asculte cu deose
bire întîmplările sentimentale *(sic!)* de prin călătorii, oca
ziile fericite, *les bonnes aubaines* sau *les bonnes fortunes*
cum le numea el; năsdrăvăniile de prin drumurile de fier
de prin otelurile străinătăţii, de prin restaurante, de prin sta
ţiunile de vară. Iţi punea întrebări la fiecare moment: C
litfă era fiinţa aceea, cam ce vîrstă avea, cum era la trup
Voia s'o vadă dinaintea lui aidoma. Cînd i-o descriai accen
tuîndu-i formele, ochiul lui se scurgea de bucurie şi o min
găia din cînd în cînd cu grecescul *Matia-mu* sau cu romî
nescul *Puica maichii*... Frumoase au fost mai toate femeil
care i s'au arătat şi l-au oprit în cale, arătoase şi pline d
podoabe fireşti. Frumoasă artista V., *le velour fait femme*
cum zicea el, şi care avea ceva sfînt în riturile dragostei

Credeai că e o preoteasă în altar. Frumoasă artista D., fe-
meie întocmită ca o statuetă, cu dinţii cunună în gură pînă
a dispărut din viaţă. Cînd rîdea, cu glasul ei cristalin, părea
că auzi o gamă de clavir, iar *cînd închidea ochii pe jumătate,
te răscolea până în a treia generaţie.* Frumoasă celebra ar-
tistă B., care terminase atunci conservatorul din Viena şi
care prin corpul ei atletic, prin braţele ei rotunde şi umerii
ei albi, o luai drept o apariţie din basme. Ea era ingenuă şi
novice în ale sentimentului *(sic!)*, aşa că seducea şi mai
mult pe păginul Ollănescu. — Frumoasă încă cîntăreaţa din
societate Z. N., blondă cu ochii albaştri *răspîndind un parfum
natural care întrecea toate florile din lume* (toate cuvintele
subliniate sînt ale lui Ollănescu). Frumoasă încă artista M.,
rusoaică maiestoasă ca o regină, care lăsă pe bărbatul ei în
tren şi veni la Bucureşti. Frumoasă în fine vieneza G., despre
care, cînd o văzu întîia oară, spunea înfiorat: *Ochi mari ca
irmilicul şi verzi ca brotacul.* Atît era dînsul de dominat de
frumuseţea corporală, încît îmi aduc aminte, cum mă luă
odată, aproape cu sila, şi mă făcu să intru cu el în locul unde
vieneza G. îşi lua baia de dimineaţă. La vederea formelor
ei perfecte şi a sînului său *ca două pistoale* (Ollănescu!),
Ollănescu avu în ochi o transfigurare, iar cînd îi replicai că
el îmi reînviază imaginea lui Oraţiu cu Lidiile lui, Ollănescu
păru mulţumit de comparaţie. La Viena, a pironit patru ore
pe scaun la masă — după insistenţele ei — pe nevasta unui
industriaş mare din Belgrad, o femeie cu mult vino-încoace,
căreia el îi spunea ce-i trecea prin minte şi care nu se mai
îndura să plece, pînă ce nu s'a închis în sfîrşit restaurantul...
Pe lîngă acestea şi pe lîngă multe altele pe cari Ollănescu
le-a cunoscut în treacăt, a fost un cortegiu întreg de femei,
pe cari el le-a privit cu dragoste şi cari la rîndul lor
l-au privit şi ele cu ochi simpatici. Fiindcă el, în afară
de faptul că era bine ca om, îngrijit şi elegant şi că im-
presiona şi magnetiza dela distanţă simţirea femeiască, dar
mai avea şi o privire cu subînţelesuri sentimentale *(da!)* în
faţa lor, o convorbire confidenţială cu dînsele..."

Acum şi ceva versuri de Ollănescu:

(Inedite) *Iar cînd îmi vorbeşti de aproape*
Şi mă chemi dulce pe nume,
Am vedenii fermecate
Parc'aş fi pe ceea lume.

Sau (un exemplu sintetic, pentru a ilustra concentrat,
generaţia artistă):

Ochii negri-s plini de foc,
Cei albaştri de dulceaţă,
Cei căprii aduc noroc,
Iar cei verzi ne dau viaţă...

Ollănescu cu d. P. în lojă la Comedia franceză. „Cînd s[e] ivea cîte un cuvînt de spirit puternic, spus cu savoarea lu[i] Ollănescu se întorcea și mă întreba din privire, dacă am vă[-] zut ceva mai frumos vreodată.

E un copil natural, zicea un personaj; iar contesa, rid[i]cînd capul și privind pe deasupra ochelarilor, cu zîmbetu[l] încet și grațios: *dar oare nu toți copiii sînt naturali?...* Ollă[-]nescu mă strînse cu mîna de genunchi".

Și așa cu „generația artistă". E drept că era prima de a[-]cest fel, în istoria culturii noastre. Indrăznesc să adaog: d[.] P. este un istoric puținel malițios. — *C. A.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

George Lesnea, *Veac tînăr*. Poezii. Iași. Tip. «Viața Romînească», 1931.

Nu e niciodată prea triziu să vorbești de un volum de versuri. Ne-am obișnuit să nu mai răsfoim decît în treacăt volumele de versuri — destul de rare, dealtfel — care ne cad în mînă. Mărturisim că, în timpul din urmă, aveam chiar impresia că versurile au intrat în agonie. Ne pregăteam să le facem panegiricul și să le îngropăm în amintire, alături de visurile și iluziile adolescenții. Ne spuneam că omenirea e prea bătrînă acum ca să se mai poată încînta cu versuri. Ne întrebam dacă nu cumva versurile sînt o formă de exprimare nenaturală și artificială. Dar oare viața modernă este naturală? E natural progresul tehnic, e naturală toată această desvoltare frenetică și exasperată a inteligenții în detrimentul caracterului ?

Volumul d-lui Lesnea ne-a obligat să uităm de intențiile noastre panegirice și să constatăm că versurile încă n'au murit.

Iată un scriitor tînăr, căruia nu i-e rușine să debuteze cu versuri și care nu scrie altceva decît versuri. In epoca noastră faptul pare aproape neverosimil.

George Lesnea cunoaște bine meșteșugul versurilor. Are ritmuri sigure și pline, rime bogate și sonore. Imaginile lui sînt aspre și tragice. Ii plac amurgurile, toamna, cimitirele, mănăstirile. Prin sufletul lui colindă vînturi de stepă și se desfășură orizonturi largi și proaspete, nu întotdeauna senine. Nouri crunți le întunecă cîteodată. In versurile lui Lesnea se sbat demulteori furtuni și gîlgîie, subteran, torente de patimi. E o poezie plină de o delicioasă sălbătăcie și de un primitivism puternic, sincer și irezistibil. Poetul își dă sama de valoarea artistică a acestui primitivism și a acestei sălbătăcii. Și exploatează această valoare cu mult meșteșug. Lesnea nu e un cerebral, nici nu vrea să fie. Dar știe să-și judece propria-i simțire și să se privească pe el însuși în față, limpede și sincer.

In „Izvod" poetul își explorează trecutul atavic, adîncindu-se în el însuși.

E multă vreme 'n mine: Sint basme și colinzi,
Descîntece 'n fîntînă și vrăji pe la oglinzi.
Sînt nopți de spaimă cruntă, cînd luna-i ca un corn
Și se năzare chipul strigoilor pe horn.

Sînt șoaptele scornite pe lume de cei dragi,
Tropare de 'nviere și plîngeri de iobagi.
Sînt hreamăte de taberi subt bucium de viteji
Și schituri ctitorite de voevozi și cneji.

E multă vreme'n mine: Sînt împletiri de grai,
Cuvinte de hrisoave și sunete de nai,
Cimilituri din gura glumețului norod,
Orații vechi de nuntă și stihuri de prohod.

Sînt jocuri viforoase prin bătături de han,
Cu vinuri ruginite și chiot năzdrăvan.
Zăbavele cu ploscа la cumetrii, și haz
De fete adunate cu pînzele la iaz.

Sînt țintirimuri pline de oase omenești
Și pietre de morminte cu slove slavonești,
Subt care zac deavalma, din veac, străbunii mei,
Cu rădăcini pătrunse prin pulberea din ei.

Cînd a apărut „Veac tînăr", astă-primăvară, cițiva „critici" s'au grăbit, cu multă inverșunare, să-i purice influențele și să-i descoase reminiscențele. După cît știm nimeni nu s'a gîndit să-i scoată la iveală nota personală, imaginile proaspete și viguroase, sinceritatea sălbatică și parcă desnădăjduită, expresia sigură și fondul sufletesc bogat și original. Cu alte cuvinte, „criticii" cu pricina au vrut să ignoreze ceiace e poezie în versurile lui Lesnea și s'au repezit cu toții să vadă ceiace este numai literatură. Au observat imediat ceiace Lesnea a învățat, dar n'au vrut să știe nimic de ceiace Lesnea a simțit și a exprimat. Domnii aceștia „critici" ar voi poate ca scriitorul să se nască prin generație spontanee, să nu învețe nimic dela nimeni, să-și creeze singur meșteșugul și să repete singur în cîteva luni ceiace oamenii au imaginat și au născocit în mii de ani. Nu se poate o mai falsă concepție a originalității — și nu se poate o mai strălucită dovadă de rea credință din partea unor oameni care se pretind obiectivi.

Fără îndoială se pot lămuri la Lesnea procedee luate din Arghezi sau din alții. (Și e drept, de exemplu, că poezia „Ispita" e de o inspirație prea direct argheziană, aproape un pastiș!) Dar asta nu dovedește nimic. Lesnea n'a luat din Arghezi teme, subiecte, atitudini. Inspirația lui Lesnea, sufletul lui, viziunea lui, modul de a simți — toate acestea îi aparțin incontestabil.

Volumul lui Lesnea a fost pentru noi una din cele mai plăcute surprize. Ne-a dat prilejul să amînăm (pentru cît timp?) trista ceremonie a înmormîntării Versului.

Al. A. Philippide

* * *

Annette Antoniu, (docteur de l'Université de Nancy). *Anatole France, critique littéraire.* Paris, 1929 (Boivin et C-ie éd.).

Deși titlul lucrării sale nu o obliga strict, d-ra A. Antoniu ne dă, introductiv, o foarte prețioasă biografie a tinereței lui France. *Pierre Nozière, Le livre de mon ami, Le petit Pierre, La Vie en fleur,* aranjări în deosebi autobiografice, sînt aci negreșit izvoarele prime, al căror cuprins d-ra A. îl verifică și îl îmbogățește prin o foarte îngrijită cercetare a tot ce au publicat cei ce au cunoscut pe autorul său. Compatrioata noastră oferă cea dintîi contribuție în spirit istoric pentru biografia marelui scriitor. Deplin stăpînă pe metoda studiilor erudite, d-ra A. aduce, prin monografia sa, un întreg manual de informație exactă asupra acestui autor pe care generația literară de față îl respinge violent în trecut.

Intr'o foarte prețioasă bibliografie, autoarea a inventariat cu toată precizia dorită, vasta colaborare a lui France la o sumă de reviste slab răspîndite, ca *l'Amateur d'autographes, le Chasseur bibliographe, le Bibliophile français, la Gazette bibliographique.* Colaborarea aceasta ni-l arată pe scriitor, din prima tinerețe, în strînsă legătură cu pasiunea și cu pasionații cărții. Cu egală îngrijire este comentată apoi literatura relativă la viața și opera lui France, dela prima notiță consacrată tînărului editor al clasicilor lui Lemerre, pînă la instantaneul lui Galsworthy în *Revue de Paris* din 1927. Ne lipsește dureros indicele alfabetic de materii, indispensabil oricărui studiu de felul și proporțiile tezei d-rei A.

Pe baza acestui material exact cercetat, d-ra A. aduce o confirmare mai mult impresiei de unitate și, cu deosebire, de fixitate pe care o dă criticul și gînditorul France oricui se ocupă atent de scrisul său. „Deși France și-a modificat părerile asupra unor scriitori, el a păstrat, în fond, același gust și aceleași preferințe. Tot astfel nu găsim decît puține schimbări, sau deloc, în concepția sa despre rolul criticei", (pag. 69).

Fiu al unui rural devenit librar și bibliofil, France s'a distins printr'un conservatism solid în idei și în gusturi. François Thibault, tatăl, se consacrase stringerii materialului pentru o istorie fidelă a Revoluției franceze. De copil deci Anatole se putuse cufunda în acel trecut atît de viu încă, de

unde el a scos cîteva schiţe anecdotice şi, însfîrşit, *les Dieux ont soif*. France, tatăl, cetea toată ziua; învăţa, la bătrîneţe, ebraica, egipteana şi copta. Făcea şi versuri; se povesteşte chiar că a fost cîndva ceartă între tată şi fiu, fiindcă tînărul refuzase a strecura în *le Temps* o mică poemă a bătrînului.

Să notăm că, prin adunarea zeloasă şi clasarea textelor care ne povestesc formarea ideilor estetice şi altele, în Anatole France, d-ra A. oferă, involuntar, poate, cetitorului o antologie foarte substanţială şi intristătoare a formulelor banale a căror existenţă în acest mare scriitor, va închide veşnic pe admiratorii săi lucizi în o perplexitate umilitoare. Prin clasicismul pe care-i plăcuse a-l expune ca fină floare franco-elină, prin deprinderea mereu intărită de a pastişa „frumuseţile" într'un fel de *à la manière de* care nu e totdeauna intenţionat parodistic, France s'a fixat în apropierea primejdiei de a pune pe hîrtie cu spirit serios: *les roses et les lys, les grâces et le ris*. Anticitatea lui este vai! atît de mult o anticitate de profesor cu aspiraţii poetice. Perpetuă puritate, perpetuă claritate, perpetuă graţie, *roses, festins et molesses ioniennes*..., sînt recvizitele monotone ale acestui clasicism obositor şi prin ingenuitatea foarte pregătită cu care France obişnueşte a-l accentua.

Cum era de aşteptat, D-ra A. însemnă foarte judicios că, în foiletoanele sale, France expune, cum se zice o filosofie. — Şi în acest punct, silinţele ingenioase ale autoarei au ca rezultat extragerea din gîndirea lui France a unor formule perimate : frumuseţea e mai adevărată decît adevărul — nu putem eşi din noi înşine — simţurile ne înşeală caşi raţiunea — totul e iluzie — nu putem înţelege lumea — iubirea înţelegătoare e singura care etc., etc.... Colecţie penibilă, dar profund instructivă; cu ea înţelegem deplin îndepărtarea categoric aspră în care elemente serioase ale generaţiei actuale de literaţi gînditori se află faţă de Anatole France, aşa cum se vede aceasta eminent în discursul de recepţie al lui Valéry la Academia franceză.

(Regretăm că D-ra A. nu a vrut să insiste asupra incidentului, zgomotos pe vremuri, al falimentului ştiinţei, pe care îl aminteşte în legătura esenţială cu scepticismul lui France. Incidentul acela a fost o dramă între simpli literaţi — unii dintre ei, politicizanţi! — şi aceasta nu atingea întru nimic ştiinţa însăşi şi metodele ei, cum a şi arătat de pe atunci Berthelot. Scepticismul lui France stă şi el în pachetul filosofiei literaţilor. Subiectul ar merita cercetat în interesul capitalului veşnic interesant al diletantismului tradiţional şi al crizei sale.)

Este un joc ciudat de ironie intimă, în cazul lui France. Omul care pretindea atît de cochet că iubeşte elasticitatea supremă a spiritului, lărgimea de vederi pînă la inconsecvenţa elegantă, „la diversité ondoyante" cum se zice în ştiuta formulă, rămînea, în esenţă, plin de siguranţele bunului simţ. Fondul burghez al clasicismului din veacul XVII, cu optimismul său robust în materie de cunoaştere şi judecare a lumii, inregistrează, în figura lui France, o incarnare mai mult, şi din cele mai hotărîte, sub complexitatea de suprafaţă a costumului pe care-l împrumuta el dela nişte momentane mode cărturăreşti. — „Qu'on fasse de la métaphysique, mais sans excès" (cuvînt al lui France, consemnat de D-ra A. la pag. 97-8, după Corday, *Dernières pages inédites d'A. F.)* e o minunat simptomatică afirmare a echilibrului confortabil clasicist.

Cu puternic motiv califică de simplă cochetărie, autoarea, cele cîteva comentări ale lui France despre boala cărţii şi a cetitului. France afecţiona şi această zicătoare, lipsită de mult de orice prospeţime: les buissons des routes, la fumée des toits, les champs etc., etc. révèlent aux âmes naissantes des secrets plus précieux mille fois que ceux qui sont éclaircis dans les livres... Ciudată şi supărătoare e înmărmurirea lui France în antiteze de asemenea calitate.

Impregnat de clasicism cărturăresc scrisul lui France, încadrat în un moment de scrupule critice, istorice şi biologice, era predestinat pastişului de felurite forme şi grade, şi unor cochetării care nu ascund totdeauna frumos dogmatismul fundamental.

Nu-mi e clar de ce D-ra A. numeşte „étrange" amănuntul că France, în intimitate, lăuda pe Béranger. Acel „cîntăreţ" ne pare foarte logic prevăzut în ideile intime ale lui France despre poezie (v. pag. 163). — France pomeneşte, cu admiraţie detailată pe Octave Feuillet ca pe „ultimul clasic". Şi Gyp e pe aproape.

Acum cîţiva ani am semnalat în această revistă un interview al lui France din călătoria sa prin America de Sud. Acolo, impacientat de a fi sărbătorit ca fiu spiritual al autorului *Vieţii lui Isus*, France vorbeşte cu o asprime ce atinge revolta de „stilul frumos" *à la Renan*. Un text în adevăr neprevăzut şi care ni-l arată pe France „ondoyant et divers". Textul acesta nu-l găsesc la D-ra A. Poate e o scăpare din vedere a mea. Notez amănuntul, tocmai pentru că exactitatea autoarei este exemplară.

* * *

Henri Bremond, *Racine et Valéry*. Notes sur l'initiation littéraire. — Paris, Bernard Grasset, 1930.

Părintele Bremond ne previne că intenţia sa primă fusese o carte *De Virgile à Valéry*. Soarta a hotărît altfel, şi

eminentul cleric literat ne-a dat, în loc de o carte, trei: *La Poésie pure — Prière et poésie — Racine et Valéry.* Racine în locul lui Virgil: rămînem în cea mai bună tradiţie latină. Critica franceză, de trei veacuri, apropie pe cei doi poeţi, special înrudiţi prin eleganţa lor supremă. Negreşit, tema fundamentală e tot poezia pură.

Poezie pură, poezie în sine. Formula apare, înainte de Valéry, la Tancrède de Visan şi în *Mallarmé* al lui Thibaudet. Dar ideia aceasta o cunoşteau şi Platon, Goethe, Poë, Baudelaire, caşi profesorii Bradley *(Poetry for Poetry's sake)* şi Middleton Murray. Importantă rămîne totuşi sublinierea lui Valéry: „în veacul XIX se accentuează în literatura franceză o voinţă remarcabilă de a *izola* definitiv poezia de orice altă esenţă decît ea însăşi". Şi adaogă: „O astfel de preparare a poeziei în stare pură o precizase şi recomandase, cu cea mai mare precizie, Edgar Poë". Părintele Bremond crede, caşi Rémy de Gourmont şi atîţi alţii, că faimoasa schiţă a lui Poë e o mistificare. Din contra: Valéry descrie, din experienţa sa, „inspiraţia" poetică întocmai ca Poë în *Filosofia compunerii.*

Părintele Brémond se adresează, zice, începătorilor, şi mai mult celor bătrîni: nu-i niciodată prea tîrziu pentru a învăţa să deosebeşti poezia de proză. „Prin o serie de masaje pedagogice caut a familiariza pe cetitor cu metafizica purului şi a impurului".

Prevenim pe cetitor să nu se gîndească, văzînd aceste cuvinte ale părintelui Brémond, la ideea de *pur* fixată de Kant în filosofie. Kant tindea la un maximum de precizie în delimitarea unor poziţii ale spiritului. Plecînd dela propoziţia foarte hotărîtă a lui Valéry: „e proză scrierea care are un scop exprimabil prin o altă scriere", părintele B. ne anunţă, chiar în prefaţă, că poezia pură este acel *je ne sais quoi,* cărui părintele Bouhours, un răposat coleg al lui Bremond în fineţe estetice, îi consacrase un dialog întreg, în plin veac XVII. Pentru însemnătatea lucrului, propun să neglijăm acel „nu ştiu ce", şi să reţinem că toată această osteneală delicată spre a determina poezia, e un episod în istoria diferenţierii spiritului.

In procesul de lămurire a poziţiilor spiritului, distingerea poeziei din o confuză moştenire veche cît specia noastră însăşi, desfacerea poeziei de eloquenţă şi a poeticei de retorică, semnifică o delimitare din ce în ce mai minuţioasă a domeniului estetic. Luminarea aceasta s'a făcut încet şi greoiu, filosofii subordonînd, în multiseculară îndărătnicie, postulatelor moralistice fenomenul estetic în toate aspectele sale. Evoluţionismul metafizic al lui Hegel, caşi cel pozitivist, înrădăcinară prejudecata aşa numitelor explicaţii ştiinţifice. Gîndirea europeană — fireşte, gîndirea obişnuită

şi a literaţilor, mai cu samă — s'a închinat, timp de vre-o trei sau patru generaţii, căutării originilor, lăsînd să se lăţească o confuzie diletantică asupra determinării fenomenelor în ele însele. După modele intelectuale din veacul trecut, ar părea medievală o încercare de precizare ca aceasta a poeziei pure. Pe atunci era de superioară eleganţă să se confunde atitudinea estetică, de exemplu, într'o vagă imagine de energii sublime, topind-o în ideia de solidaritate socială, de amor umanitar sau de altă specie; şi aceste confundări se prevalau de prestigiul explicaţiilor genetice sau al unei vaste comprehensiuni ce dispreţueşte a se opri la distingeri scolastice. Evoluţionismul pierdea legătura cu spiritul filosofiei critice şi refuza aproape orice teorie a cunoştinţei. Insă mersul necesar al filosofiei caşi al artelor ne-a depărtat dela idolatrizarea explicărilor genetice, ne-a învăţat a ne interesa să distingem obiectele în ele însele, ne-a adus a simţi că în cercetarea structurii spiritului, psihologismul şi sociologismul au introdus deprinderi necioplite.

Astăzi încă, gîndirea europeană se află în reacţie contra acelei orientări care împrăştia fără delicateţe analogii şi procedări biologice peste tot cuprinsul teoriei. Astfel, nouă, ne e necesar şi normal să întrebăm ce e „poezia pură". Poezia s'a desfăcut de religie şi cult; ea se desface de morală şi de ştiinţă. Este o fatală eşire din nevîrstnicie: omul nou se joacă fără guvernante. Şi în sfîrşit: aşa e; şi întîmplarea nu e o nenorocire. Cu atît mai puţin, cu cît se fabrică din gros o marfă care nu e nici artă pură, nici morală pură, nici ştiinţă pură, — dinadins. E un amestec practic care consolează de orice rele. Insă la propoziţia lui Valéry, bucuros primită de părintele Bremond, că nu e posibil poem care să fie numai poezie pură, e profitabil să observăm, cu consimţămîntul categoric al lui Valéry, că, din secolul trecut, se întăreşte un apetit clar de a izola poezia de tot ce nu este ea. Putem crede că gradul în care se realizează poezia pură este în funcţiune de exerciţiu şi al poetului şi al cetitorului; şi e imaginabil ca, eventual, un cetitor bun să poată extrage poezie pură dintr'un poem, mai multă decît ştia poetul că a pus.

Exemple impresionante de gradul în care un om nou e capabil a vedea poezie pură, ne dă îmbelşugat însăşi cartea părintelui Bremond. Pomenesc aci unul care e cu deosebire tare. Părintele Bremond, cu mare dreptate, respinge „clişeul exasperant" (pag. 48) al criticei franceze tradiţionale, care de două veacuri, tot zice: „le grand siècle français, unique par la connaissance qu'il a eu de l'homme". Ce ştiu literaţii francezi, dela Malherbe la La Bruyère, care să nu fi ştiut Biblia, Homer şi ceilalţi clasici antici, părinţii bisericii, Rabelais, Montaigne, Cervantes, Shakes-

peare?... „Racine nu ne *învață* nimic în privința inimii omenești". Și nici nu cerem așa ceva poeziei. Iar în privința lui *Si vis me flere* al lui Horațiu, copiat de Boileau, părintele Bremond opune același refuz clar: „toute poésie qui fait pleurer est impure" (pag. 65).

Racine et Valéry examinează ideile literare ale clasicilor și ale romanticilor în raport cu ideia „poeziei pure". Problema „simplicității" și a „ornamentului" — subiect de mare iritație în estetica lui Benedetto Croce și a școlarilor săi —, așa cum au înțeles-o criticii franceji din secolul XVII pînă la Sainte-Beuve, istoria comparării lui Corneille cu Racine, poezia pură în raport cu tragediile biblice (o materie de care așteptam lacom să fie tratată de un cleric atît de literar), și, însfîrșit, criticarea abuzului de biografie în studiile literare, sînt contribuții la teoria poeziei cași la istoria tradiției clasiciste în Franța, lucrate cu o exactitate de gîndire și o cunoștință de fapte ce asigură cărții rang de tratat obligatoriu.

Paul Zarifopol

* * *

Lucien Romier, *Le carrefour des empires morts. (Du Danube au Dniester)*. Hachette, 1931.

Literați obscuri sau anonimi secretari de redacție în țara lor, cei mai mulți Franceji care au scris în ultimii zece ani despre Romînia, au devenit autori cunoscuți la noi tocmai prin faptul c'au scris despre noi; continuînd însă să rămînă autori mai mult sau mai puțin „subvenționați" de guvernele noastre, dar necitiți în propria lor patrie. Nu acesta este cazul lui Lucien Romier. Fostul director al lui „Figaro" are atîta prestigiu și autoritate în lumea intelectuală franceză, încît pe vremea cînd își publica substanțialele și minusculele articole de fond în ziarul lui Fr. Coty, cotidianul salonarzilor parizieni era citit și de cele mai înfocate spirite de stînga... Fostul normalian și „chartist" ar fi putut oricînd, prin lucrările-i de meticuloasă și aridă disciplină istorică, să ocupe o catedră la una din Universitățile Franței. A renunțat la Universitate pentru ziaristică. Și, știut e că azi autorul pătrunzătoarei „Explication de notre temps" e unul din cei mai ascultați economiști ai Franței (rolul lui în opera de revalorizare și stabilizare a francului, dusă la capăt de Poincaré în 1926-7, a fost mare) și unul din marii ei „reporteri".

Dupăce a instituit acel vast și inteligent examen al lumii americane, al cărui rezultat l-a fixat în „Qui sera le maître", d. Romier a avut, pentru noi, măgulitoarea inspirație de a supune și fenomenul romînesc unui examen ascuțit și de a încerca să-i găsească o formulă obiectivă, o definiție.

Numeroasele observații, observații de detaliu dar de o extraordinară putere de pătrundere, pe care d. Romier le presară cu profuziune în a sa *Răscruce a împărățiilor moarte* și reflexiile generale pe care le formulează în partea III a cărții ne dispensează să ne mai punem neliniștitoarea întrebare: D. Romier a stat oare destul de mult timp în mediul despre care ne vorbește pentru a putea desena un portret fidel al lui? D. Romier abordează și realitatea romînească cu acel simț extrem al concretului care a împrumutat și împrumută interes constant și valoare obiectivă tuturor reportagiilor d-sale.

Metoda de expoziție a autorului *Răscrucii împărățiilor moarte* ține locul de mijloc între metoda savantă a lui André Siegfried și metoda pur literară — aș zice à la Henric Heine — observată de Duhamel în a sa *Scènes de la vie future*. Și, s'o spunem franc: regretăm că d. Romier nu ne-a dat o carte despre Romînia scrisă exclusiv în maniera siegfriediană. Observațiile, reflexiile și... sfaturile d-sale, insinuate cu prea multă discreție într'o expunere literară, ar fi cîștigat desigur în accent și autoritate în fața multor cititori romîni, mai obișnuiți să li se spună lucrurile direct și nu prin delicate aluzii... Este adevărat, pe de altă parte, că autorul a scris cartea în primul rînd pentru Franceji. Și, în acest caz, a procedat ca un bun și merituos psiholog. E probabil însă că lui Lucien Romier, sorbonian transfug, îi repugnă în general, nu metoda de investigație, dar metoda de expunere agreată de universitari, de toți universitarii „serioși" din lume, metodă care nu excelează tocmai prin discreție...

Oricum ar fi realitatea, și oricît ar fi de remarcabilă puterea de analiză și dibăcia cu care autorul cărții *Răscrucea împărățiilor moarte* știe să disece și să prezinte concretul, adevărata lui forță și triumful inteligenții sale se manifestă în mînuirea și formularea ideilor generale. Aici glasul d-lui Romier cîștigă accent profetic și o neobișnuită putere de persuasiune. Cultura d-sale și experiența îndelungată și luminată a faptului economic-politic împrumută reflexiilor d-sale generale rezonanță mare și sens adînc. Din cele două capitole finale ale cărții *Răscrucea împărățiilor moarte* se degajază cu relief o idee tare, o idee extrem de plauzibilă a problemelor fundamentale și urgente pe care va trebui să le rezolve țara romînească, pentrucа însăși existența ei ca Stat independent să nu fie serios periclitată.

In capitolul intitulat sugestiv „Muntele la răscrucea împărățiilor moarte", d. Romier devine ceiace a arătat, prin exemplul vieții sale, că nu dorește să fie. D. Romier devine profesor! Sociolog cu simț profund a ceiace va trebui să fie Europa pentruca să continue să existe și a ceiace trebue să devie Romînia în această Europă viabilă, omul cu orizonturi de o rară lărgime intelectuală, europeanul Romier dă in-

demnuri Europei occidentale și formulează sfaturi pentru intelectualii fără experiență suficientă a unei țări ce abia a existat pînă acum, dar pe care d. Romier ar dori s'o vadă mare națiune („grande nation"), aici, la răscrucea împărățiilor moarte.

D. D. Roșca

* * *

Pitigrilli, *L'Esperimento di Pott,* romanzo. — Casa editrice Sonzogno, Milano.

Un bărbat setos de dragoste. Nu știm dacă există vreunul care să nu fie. In tot cazul niciunul niciodată, n'a fost atît de însetat de dragoste ca acel președinte de tribunal, pe care ni-l înfățișează bufonicul și tragicul Pitigrilli în ultimu-i roman: *L'esperimento di Pott* (Experiența lui Pott).

Pe Pitigrilli îl cunoșteam din cele cîteva tălmăciri romînești și știm cît sarcasm, ce spirit ascuțit știe să risipească acest veritabil humorist italian, cînd e vorba să ia peste picior toate minciunile grave, stingheritoare și dragi tradițiilor noastre.

Dacă în *La virgine a 18 carati* (Fecioara de 18 carate) a creat, în ciuda amărăciunii sale de entuziast, momente ibseniene, dupăce a rîs de atîtea feluri de-a iubi și de-a face dragoste, aici în „L'esperimento di Pott" va rîde de acest Pott, care e chinuit de implacabila sete a iubirii, și care — desigur — nu e altul decît Pitigrilli însuși.

Acest din urmă roman își deschide cartea cu o sentință a d-lui președinte de tribunal Paolo Pott: — In numele poporului Francez, etc., etc., avînd în vedere articolele etc., etc., considerînd că, etc., și, în afară de asta, întrucît judecătorul dela dreapta mea e un cretin și judecătorul dela stînga mea e un alt cretin, dv. Maria Lanson de Pierre, de ani 25, născută la Coulommiers, etc., etc., sînteți condamnată la 3 ani recluziune, două mii franci amendă și daune către partea civilă. Aveți trei zile să faceți apel, și vă sfătuesc să-l faceți, fiindcă, din fericire, nu toți judecătorii sînt ca acești doi".

Se'nțelege că această sentință... originală, îi face lui Pott imposibilă rămînerea în magistratură. Și atunci își alege o nouă meserie.

— Voi face pe clownul! — mărturisește el unui coleg. La care colegul răspunde:

— E o artă prea grea.

Și Pott:

— Știu. E mult mai ușor să distribui ani de recluziune.

Dar cu acest eveniment în viața lui, abia începe aventura și experiența lui Pott. Și din paginile următoare reese că Pott nu-i numai însetat de dragoste — se știe originalitatea aventurilor amoroase pe care le născocește spiritul lui Pitigrilli — dar e și un veșnic însetat de libertate, de libertate absolută. Intr'adevăr, cine e chinuit de dorința de-a iubi și de-a fi iubit, simte fatalmente necesitatea libertății. Căci există în ceeace înconjură o iubire, în moravurile amoroase ale veacului nostru, atîtea contradicții cu instinctul dragostei și atîtea constrîngeri artificiale și inutile, de care te-ai desbăra bucuros.

Cu alte cuvinte, aceste idei-pivot sînt un nou prilej pentru Pitigrilli să arunce spirite suculente, paradoxe cu substraturi reale, să scrie adică una din acele cărți fermecătoare care va mulțumi și pe intelectualul fin și pe modista modestă.

Imperechind aventurii de dragoste care „pasionează", cele mai cutezătoare idei și sarcasmele cele mai subțiri și analizele cele mai adînci — Pitigrilli izbutește, prin arta-i personală, să placă tuturora și să satisfacă în același timp cerințele artei adevărate.

Experiența lui Pott — „această iubire a însemnat pentru tine un vînt de toamnă care frînge ramurile moarte și împrăștie frunzele uscate, lăsînd numai ceeace e viu în tine: inteligența" — va putea sta între cărțile cele mai grave, cum sînt cărțile pline de bufonerii ale lui Anatole France și între pergamentele senzualității cum sînt cărțile lui Pierre Louys.

Desigur „Experiența lui Pott" sau mai bine *Un bărbat setos de dragoste* va fi tradusă și în romînește. Fiindcă s'a încununat de succes obiceiul ce s'a făcut de a-l traduce și la noi pe spiritualul Pitigrilli.

L. S.

* * *

M. Barrès, *Mes cahiers.* Tome III, Plon. Ed., Paris.

Fiul lui Barrès a întreprins publicarea „caetelor" rămase de la tatăl său, cu notațiunile sale zilnice, material care trebuia să servească, dacă Maurice Barrès mai trăia, la alcătuirea memoriilor sale. Sînt în aceste volume scheme pentru articole, impresii, caracterizări de personaje, citații interesante etc. Evident multe din aceste pagini nu prezintă nici un interes pentru cititorul neinițiat sau pentru marele public. Pentru cei care admiră și au urmărit de aproape pe marele scriitor, aceste note zilnice arată curba evoluției, luptele interioare, fragmentele sporadice din care s'a înfiripat personalitatea sa. Unele pagini ar putea fi detașate chiar pentru semnificația și valoarea lor independentă.

Camille Mauclair, *L'âpre et splendide Espagne.* Ed. Grasset, Paris.

Spania e deobicei, pentru majoritatea călătorilor scriitori, o ocazie minunată pentru confesiuni lirice.

Cu alte cuvinte, această țară, unică în lume ca originalitate și pitoresc, devine un simplu pretext. Aflăm prea puțin despre Spania, — spre deosebire de cum procedase Gautier, onest și documentat, — cît mai ales despre eminenta personalitate a autorului. Prezenta lucrare ne dă o serie de informații prețioase și bine ordonate. E vorba mai mult de Spania decît de autor. Deaceia o putem considera ca o contribuție interesantă.

M. R.

Revista Revistelor

Despre adevăratul socialism.

Un profesor dela Universitatea din Bordeaux a început publicarea operelor complecte ale lui Jaurès, publicare atît de așteptată în Franța. Intiiul volum a și apărut. Acesta, și următoarele, vor permite, fără îndoială, clarificarea și revizuirea unor puncte importante din istoria celei de a III-a Republici Franceze. Pentru moment să fie notat că trei sînt aspectele fundamentale pe care trebuie să le întrunească orice socialist adevărat. Aspecte pe care azi — cel puțin în Franța — nu le găsim unite în aceiași persoană, și din care două erau trăsăturile fundamentale și esențial unite ale personalității lui Jaurès.

Care sînt aspectele despre care e vorba? Ele sînt trei: acțiune, revoluție și mistică. Definind cuvîntul de „acțiune" ca ceeace e contrar „reacțiunii", se poate spune că adevăratul socialism, socialismul complet trebue să fie „acționar" (activist), revoluționar și religios. Elementul acțiune este reprezentat de partidul socialist, cel revoluționar de disciplina comunistă, cel religios de solitarii idealiști; de acei intelectuali idealiști și socialiști, pentru că idealiști și neinscriși în nici un partid intelectual sînt atît de numeroși în Franța. Ceeace trebue reținut, e faptul că reprezentanții fiecăruia din elementele constitutive ale socialismului complet consideră drept dușmani pe reprezentanții celorlalte două elemente...

Partidul socialist e un partid de acțiune. Dela moartea lui Jaurès, el nu mai e aproape deloc partid de doctrină. In congresele și comitetele lui se discută tactică de zece ori mai mult decît doctrină. Ar putea fi botezat, cu titlul cărții lui A. Métin, „Socialism fără doctrină". Pe vremea lui Métin (începutul sec. XX), pentru a găsi un socialism fără doctrină, trebuia să te duci la antipozi, în Noua-Zeelandă sau în Australia. Azi, antipozii s'au mutat în Franța. In fond, socialismul n'a făcut decît să se integreze în democrație, a cărei aripă înaintată o formează pretutindenea. El e la putere în Anglia, a fost la putere în Germania și va fi poate la putere într'o bună zi în Franța. Nicăeri n'a încercat să realizeze scopul care părea a fi, acum două zeci și cinci de ani, definiția însăși a socialismului: socializarea mijloacelor de producție. Socialismul și-a pierdut autonomia, originalitatea sa doctrinară într'o realitate politică întemeiată pe sindicalism și pe un fel de alunecare naturală spre stinga a unei societăți cum e cea franceză. In limba partidelor politice, „socialism", „socialist" tind să însemne pur și simplu ceeace se găsește la stinga bătrînului radicalism francez. Altădată socialist echivala cu „revoluționar"; azi el e egal cu „republican".

Cu alte cuvinte socialismul și-a pierdut aproape cu desăvîrșire miezul revoluționar. Succes pe deoparte, primejdie pe de altă parte. Succes: pentrucă acest fapt e indiciul cel mai pozitiv că democrația a realizat — sub presiunea socialistă — o bună parte a programului socialist. Primejdie: pentrucă socialismul încetînd de a mai fi revoluționar, renunță la o

parte esenţială a misticei sale, deci la ceeace a făcut prestigiul său tradiţional în faţa marilor masse.

Iată de ce comunismul moşteneşte acest prestigiu. El incorporează în esenţa sa ideea şi sentimentul Revoluţiei. Nu e propriu zis vorbă de dispoziţia spirituală către revoluţie, ci mai mult de credinţa în revoluţie. Credinţa că revoluţia nu aparţine numai trecutului, ci că ea este felul normal în care poate fi instaurată orice ordine cu adevărat nouă. In Franţa nu există azi un partid puternic al revoluţiei sociale.

Cu toate acestea, dela răsboi încoace, spiritul revoluţionar a crescut simţitor în masse; şi, în chip şi mai sensibil, acest spirit a crescut în inteligenţe şi în moravuri. Există azi o atitudine revoluţionară în gîndire şi conduită. Legislaţia socială şi o oarecare prosperitate economică au slăbit forţele revoluţionare organizate. Cu toate acestea ritmul accelerat al vremii, în moravuri, gesturi, idei, şi actualitatea revoluţiei ruseşti au augmentat potenţialul revoluţionar nerezistenţa la ideea de revoluţie. Comunismul nu este decît întruparea în formă concretă a acestui mare potenţial revoluţionar. Forţa lui faţă de socialism nu constă în faptul că a primit investitură dela Moscova, ci în faptul că el reprezintă revoluţia integrală, stînga absolută.

Dar majoritatea voturilor socialiste şi comuniste nu e dată de cititorii ziarelor *Humanité* şi *Populaire*, ci de electori care nici nu citesc aceste ziare şi nici nu sînt înscrişi în partid. Ceeace are socialismul mai bun ca ideologie, ca gîndire, ca moralitate, flacăra însăşi a spiritului socialist este reprezentată de spirite izolate, de inteligenţe critice, de suflete generoase. Toate aceste inteligenţe libere, cărora le repugnă caporalismul partidelor nu-şi mai pot formula aspiraţiile azi în coloanele ziarelor socialiste, sectare, ci numai în reviste: stare de spirit tocmai contrară aceleia pe care o visa Jaurès. Iată de ce întrebarea: O „acţiune franceză socialistă", cotidian al socialismului complect n'ar fi oare binevenită în Franţa lui Jaurès?

(A. Thibaudet, *Nouvelle Revue Française*, 1 Iulie, 1931).

*

Pace şi literatură.

Julien Benda denunţă pe toţi aceia care, din motive de ordin literar, urăsc pacea. Cei dintîi în rînd sînt poeţii lirici. Cu foarte puţine excepţii, poeţii lirici au devenit celebri în ochii masselor proslăvind răsboiul şi toată pleiada de pretinse ale lui virtuţi. E adevărat că există şi un lirism al păcii, dar acest lirism al muncii, al căminului şi al vieţii cîmpului este cu mult mai puţin popular decît cel care a făcut prea cunoscute şi prea estimate *Iliada, Eneida, Cîntecul lui Roland* şi altele. Şi, nu se ştie dacă, în sufletul lor, liricii nu-şi închipue că adevărata raţiune de a fi a războiului e aceea de a le alimenta lira.

Imediat după lirici vin, ca mari duşmani ai păcii, cei care nu-şi scriu emoţiile, dar care sînt însetaţi de emoţii de orice fel. Aceştia sînt belfegorienii. Pacea, pentru aceştia, poartă în substanţa ei — şi tocmai din cauza virtuţilor ei — o mare plagă: aceea de a fi *plictisitoare*. Naturi fierbinţi şi dornice de senzaţii, de „viaţă intensă", belfegorienii nu pot „gusta" pacea. Emoţiile pe care le procură spiritului arta, filosofia, ştiinţa sînt prea şterse pentru aceste spirite belfegoriene în comparaţie cu acelea pe care le trezeşte primejdia răsboiului, sau orice primejdie. Răsboiul cel mare nu i-a învăţat nimic pe aceşti exigenţi care preferă să rişte să moară de zece ori pe zi, decît să ducă o viaţă lipsită de emoţii tari; aceasta cu atît mai mult, cu cît nu totdeauna cei ce iubesc războiul sînt cei ce-l şi fac.

A treia grupă de duşmani ai păcii este constituită, printre scriitori, de aşa-zişii moralişti ai eroismului, de cei ce nu preţuesc decît concepţia tragică a vieţii, de cei ce dispreţuesc căutarea fericirii, dragostea de pace fiind una din formele acestei căutări. Spre deosebire de poeţi care, în ultimă analiză, sînt nişte naivi, aceşti teoreticiani ai eroismului (Nietzsche, Barrès, Sorel, etc.) se ridică contra pacifismului, fără naivitate, în numele unei filozofii conştient construită şi preconizînd o anumită scară de valori. Deşi metoda lor e lirică, ei vorbesc contra păcii cu gravitatea acelora care îşi sprijină raţionamentele pe temelii neclintite logiceşte.

Aceşti duşmani ai păcii sînt de formaţie recentă; ei fac parte din cel curent ideologic caracteristic sfîrşitului secolului al XIX-lea pe care-l putem numi romantism ideologic.

Unul din aspectele curioase ale acestei ideologii a literaţilor este dispreţul pe care aceştia îl afişază pentru profesiunea lor prin excelenţă sedentară, şi admiraţia pentru oamenii de acţiune, şi pentru răsboinici. In esenţa lui, acest aspect psichologic nu e nou. (Il găsim exprimat deja de Ronsard; formulat apoi elocvent la Balzac (sec. XVII). Lamartine admira mai mult pe Byron omul de arme, decît pe Byron poetul.) Această mişcare spirituală s'a întărit însă simitor în zilele noastre. Dar, fapt curios, aceşti adoratori ai vitejiei literaţilor n'au prea căutat să profite de ocaziile abundente pe care le-a oferit marele răsboi pentru a-şi trăi idealul pe care-l proslăveau; persistînd a nu cunoaşte în mod concret decît bătăile pe care aveau să le ducă contra editorilor lor!... Dar, pînă cînd acest din urmă omagiu adus de literaţi răsboiului este numai ridicol, exaltarea filozofică a războiului, făcută de un spirit de talia lui Nietzsche şi de imitatorii lui a contribuit în măsură însemnată la crearea atmosferii spirituale a anului 1914...

(Julien Benda, *Les Nouvelles littéraires*, 11 Iulie, 1931).

*

Vorbe, gînduri şi anecdote.

Este titlul cîtorva pagini bogate în reflexii adesea originale, totdeauna interesante, şi fixate într'o formă plină de forţă, pagini semnate de Paul Léautaud în „Nouvelle Revue Française" din 1 Iulie 1931.

Iată cîteva din aceste reflexii: Lipsă de vanitate: mare nenorocire din punct de vedere moral. Talent, succes, complimente, reputaţie, în nimica nu mai crezi.

*

Cine cunoaşte în Franţa pe Chamfort al nemţilor: pe Lichtenberg? Il citesc des, în extrasele pe care ni le-a dat d. Victor Bouillier. Un scriitor german din 1790 citit de un scriitor francez din 1930? Hm! asta înseamnă glorie şi-odată!

*

Cel mai mare spirit al secolului al XIX-lea: Renan.

*

Simt o admiraţie profundă în faţa acestui mic apolog de Oscar Wilde: „Isus întîlneşte pe Lazăr dupăce-l înviase din morţi. Aplecîndu-se la urechia lui Lazăr: „Spune, Lazăre, tu care ai fost mort, ce e dincolo?" Lazăr, confidenţial: „Doamne, nu e nimic!" Isus, apăsat: „Să nu mai spui nimănui".

Toată farsa religiei e aici.

*

Incă o trecere a Atlanticului. Numiţii Costes şi Bellonte au ajuns în America. Jurnalele delirează: „Eroii aerului". Intre paranteze: cincizeci de milioane cîştig. *Le Quotidien:* „Nici un Francez nu-şi poate înăbuşi un viu sentiment de mîndrie". Ba da, ba da! Faceţi excepţie cel puţin cu mine: nu mă interesează absolut de loc („je m'en fiche parfaitement").

*

Un savant e un om care ştie multe lucruri pe care ar trebui să le cunoşti mai bine decît el pentru a şti dacă savantul nu e un măgar.

(Paul Léautaud, *Nouvelle Revue Française*, 1 Iulie, 1931.)

*

In legătură cu reforma licenței în litere.
(Citeva experiențe pedagogice).

Universitățile franceze au instituit, acum cițiva ani, două feluri de licență în litere: una, numită licență de învățămînt, echivalentă cu vechea licență, și a doua, numită licență liberă care se obține trecînd patru certificate de studii superioare alese liber de candidați. Această din urmă licență nu e decît un titlu universitar, neconferind titularului nici un drept în învățămîntul de Stat.

Senatul francez vrea să suprime această din urmă licență și să dea în acelaș timp o extensiune mai mare studiilor clasice (latinei) în ce privește licența de istorie și de filosofie.

Motivele sînt prea cunoscute în Franța: Licența liberă e o licență care, permițînd candidatului să se desintereseze de latină, îi dă posibilitatea să ignoreze studii indispensabile formațiunii spiritului francez. Sacrificînd latina, licența liberă sacrifică elementele, care constitue calitățile esențiale ale spiritului francez și pe care se sprijină superioritatea acestuia.

Este adevărat că puterea de organizare a ideilor, claritatea, eleganța în expresie și gîndire, simțul măsurii sînt elementele caracteristice ce compun forma spirituală care se chiamă formă franceză. Dar unde este proba că licența liberă este cu adevărat periculoasă pentru tradițiile spiritului francez? Să se demonstreze, prin fapte, că cine nu face traduceri din latinește pierde toate calitățile ce caracterizează inteligența franceză, iar cine face traduceri le cîștigă. Daniel Mornet, profesor la Sorbona, a examinat 200 de compoziții de latină făcute de candidați la bacalaureat înainte de 1902, deci înainte de reforma care a redus studiul limbii latine în liceele franceze, și 200 de compoziții de după 1910, an în care se revenea asupra legii din 1902 și se întăria din nou studiul latinei: Compozițiile din 1902 erau mai pline de greșeli de ortografie, etc., decît cele din 1910! O experiență analoagă s'a făcut la Școala centrală, de Lanson. Lucrările inginerilor care nu făcuseră studii de latină s'au arătat a fi mai bune decît ale celor ce erau tari la latină. Constatare asemănătoare și la Școala Politehnică! Tot așa și într'o școală superioară de fete din Neuilly, și la școala sorboniană pentru profesori de franceză în streinătate, nu s'a putut constata că studenții care au făcut latină multă ar fi superiori celor care au făcut puțină, sau deloc.

Toate acestea sînt fapte statistice. Autorul mai aduce și altele constatări făcute la examenul de licență în franceză, la Sorbona, și la Alianța Franceză.

Partizanii latinei obligatorii la licență n'au decît să opună contra acestor *fapte* alte fapte care să le infirme. Lucru pe care nu l-au făcut pînă acum, mulțumindu-se cu pledoarii elocvente...

(Daniel Mornet, *Les Nouvelles Littéraires*, 18 Iulie, 1931.)

*

Franța anului 1789 văzută de Arthur Young.

Călătoriile lui A. Young sînt de mult și cu dreptate celebre în Franța și în Anglia. In franțuzește n'au fost traduse integral decît în 1931, în 3 volume, de Henri Sée profesor la Universitatea din Rennes. Capitolele netraduse pînă acum de cei doi precedesori ai lui Sée (Soulès și Lesage) conțin o mulțime de date statistice în materie economică, de observații sprijinite pe cifre și răspund prin aceasta nevoii de preciziune, caracteristică timpului nostru. Traducerea lui Sée aduce un real serviciu istoricilor.

Ceeace face actualitatea lui Young este interesul pe care-l arată el faptelor economice. Intreprinde trei călătorii în Franța pentru a duce la capăt o anchetă, făcută cu simț critic și minuțios controlată în ce privește forțele și lacunele Franței pe care o compară neîncetat cu Anglia. Young este un mare specialist în materie agricolă. In momentul cînd vine pentru întîia oară în Franța e deja celebru. Membru al Societății Regești din Londra, cărțile lui au raportat succes mare în Anglia. Sosit în Franța înarmat cu o mulțime de recomandații către persoane importante, Young obține informații de primul ordin.

Dar Young nu e numai un specialist. Este și un spirit de o vastă cultură literară și istorică. Fapt care se resimte din fiecare observație pe care o face. Reflexiile lui au o rezonanță ideologica de o amploare pe care rar o întîlnim la omul de pură specialitate.

E și un spirit original care nu adoptă fără critică ideile curente ale secolului său: E antimilitarist și anticolonialist înverșunat. Trăsături care îi împrumută o fizionomie particulară printre contimporanii săi. După el, adevărata bogăție a unei țări nu e nici industria nici comerțul, ci agricultura, care trebue exploatată în mare pentru a putea fi valorizată integral. In această privință, Anglia timpului său se arată superioară Franței. Young caută apoi să explice această stare de fapt. Și, în legătură cu acest efort de explicație, aduce o mulțime de observații extrem de penetrante și de judicioase. Nici examenul nivelului de viață al muncitorului agricol englez și francez nu-i scapă.

O altă superioritate a Angliei rezidă în producția unei calități superioare de lînă. Lîna franceză e inferioară în toate privințele. Cauza principală a acestui fapt este „felul detestabil" cum se face cultura oilor în Franța, cultură care nu ține sama de nici o condiție igienică a vieții acestor animale.

Evident, unui observator atît de obiectiv ca Young nu-i scapă nici faptele prin care Franța este superioară Angliei: are cuvinte de admirație pentru bucătăria franceză, pentru amabilitatea franceză, pentru teatrele parisiene. Constată, mai departe, că comerțul francez este în plină și continuă creștere. El e întreit față de 1763, pe cînd comerțul englez numai a dublat. Contrastul dintre agricultura franceză înapoiată și comerțul în plin avînt îl uimește. In ce privește industria, Anglia îi pare incontestabil și incomparabil superioară Franței.

Intr'o serie întreagă de capitole, Young încearcă să facă un recensămînt al populației Franței și să determine raportul între salarii și prețul principalelor alimente. Recensămîntul pe care-l face el este cel mai exact din cîte s'au încercat cu privire la Franța anului 1789. Iar rezultatul anchetei asupra salariilor este că prețul vieții s'a ridicat în proporție mai mare decît salariile. Young determină numeric acest raport pentru principalele provincii franceze. Cauza acestei anomalii este în suprapopulație. Young e malthusian. In Anglia salariile fiind mai mari și calitatea muncii e mai bună.

Un observator atît de profund, nu putea să nu facă reflexii interesante și asupra Revoluției franceze: Revoluția a făcut bine c'a distrus ce a distrus. Ea a fost necesară. A eșuat însă în partea reconstructivă a ei. Dela începutul revoluției, Young înțelege că războiul pe care trebue să-l ducă Revoluția cu străinătatea va avea ca rezultat întărirea autorității în Franța, și, ca urmare, întărirea rezistenței franceze.

Dar dovada cea mai mare în favoarea marii puteri de pătrundere a acestui spirit o constitue faptul că a intrevăzut importanța universală a Revoluției. In această privință, observațiile lui s'au dovedit a fi adevărate profeții.

(Albert Mathiez, *Revue Politique et Parlementaire*, 10 Iulie 1931).

*

Orient și Occident.

Confruntarea celor două vechi jumătăți ale lumii a încetat de a fi un exercițiu de critică istorică decupat în timp ca o imagine comparată cu altă imagine. Prin miile de contacte zilnic repetate, încrucișate, multiplicate, variate la nesfîrșit, uniformizarea lumii este un proces în mers. Este inutil de a demonstra că solidaritatea uni-

versală a devenit factorul cel mai activ al economiei mondiale.

Totuș această uniformizare a lumii se face deocamdată mai ales pe cale exterioară, prin știință, comunicații, unelte, politică, diplomație, legislație. Este un proces mecanic. El ne amenință să ne ducă la un mecanism universalizat al cetăților de albine sau termite, în care nu numai individul, dar și colectivitatea întreagă își pierde accentul în automatismul zilnic, unanim, infinit al unei mișcări îndreptate spre un destin nebănuit.

Dar problema este mult mai vastă și mai adîncă. Uniformizarea exterioară nu va putea suprima problema unității interioare a spiritului, ai cărei germeni se găsesc din toate timpurile în orice religiune, în orice filozofie, față de care toate civilizațiunile, așa cum ni le prezintă istoria, nu sînt decît reflexe vizibile, imagini proiectate în plastică, poezie, muzică, dans, societate. Pentru noi e ca și dovedit că nu numai Europa și Asia — întocmai ca și orice popor luat aparte din Europa sau Asia — nu au încetat să se înrîurească reciproc, cînd pentru a umplea un gol format prin desvoltarea prea unilaterală a civilizației occidentale, cînd pentru a umplea un gol format prin desvoltarea prea unilaterală a civilizației orientale. Civilizația greacă în ansamblul ei nu se poate concepe fără Egipt, — care prin spiritul său aparține cel puțin tot atîta Asiei cît și Africei, — fără Asiria, fără Chaldeia, fără Persia, chiar fără Indiile îndepărtate.

Și, atunci, puși în fața dublului aspect: material și spiritual al unei situațiuni de fapt, să examinăm trăsăturile esențiale ale spiritului oriental și ale celui occidental, spre a vedea căile probabile ale apropierii dintre ele.

Orientul este în mod esențial mistic; el este încălzit mai mult decît de o credință, de o îndoială transcendentă care îl menține într'o stare de beție spirituală ce alimentează în continuu lirismul spiritului său. O mulțime de credințe cu dogme puțin consistente, încîlcite, largi, cu strecurători subtile, lasă inteligența liberă de a se mișca într'un infinit, pe care o metafizică grandioasă îl organizează și-l retușează fără încetare, spre satisfacția cunoștinței dezinteresate. In timp ce Occidentul, care nu e mistic, încearcă nevoia de a se menține în mediocritatea lui spirituală pe dogme imobile care introduc în „cer" o administrație a sufletelor tot atît de riguroasă ca și pe pămînt. Copil în acest domeniu, el are nevoe de tutori și luminișuri. Și astfel se întîmplă că, printr'un straniu paradox, spiritul religios domnește în mod absolut acolo unde libertatea și vagul cultelor merg pînă la un ateism complect, în timp ce aici, religia cea mai strictă și chiar cea mai sinceră trăiește în inteligența cea mai pozitivă și cea mai interesată. Ceeace domină acolo, este intuiția posibilului, și aici setea certitudinii. Occidentul raționalizează pînă și sentimentul religios, Orientul spiritualizează pînă și fapta. Gîndirea în occident a devenit o mecanică, despărțită de sensurile din care iese, despărțită de viața asupra căreia pretinde să acționeze, despărțită de scopurile sale, de sursele sale, ajunsă astfel să se confunde cînd cu obiectul de utilitate imediată, cînd cu o abstracțiune distinctă de obiect. In Orient, gîndirea este legată de toate lucrurile. Fluiditatea sa nu cunoaște clasificări și sertărașe și tocmai deaceea plenitudinea și intensitatea vieții nterioare ascund pentru Oriental lumea exterioară. In Occident societatea, literatura îmbracă caractere științifice, în Orient, cu un lirism mai mult sau mai puțin mișcător, caractere poetice.

Punctul de întrebare în această tragică opoziție, este rolul pe care îl vor juca în acest conflict America și Rusia, una reprezentantă a individualismului interesat și a energiei morale a Europei duse la consecințele ei extreme, cealaltă reprezentantă a spiritului de introspecțiune asiatic. Nu se știe dacă Europa Occidentală însăș nu

va fi cîmpul de bătălie, fie spirituală, fie materială, sau spirituală și materială, a acestor doi coloși în plin mers. Imposibil de răspuns pentru moment, nici de prevăzut. Desigur Rusia ar reprezinta mai bine, prin situația sa geografică și morală sinteza posibilă între Asia și Europa, dar pe de altă parte St. Unite evoluiază tot mai repede, ca și lumea întreagă, spre formele colective ale producțiunii, iar încrucișarea universală a raselor sudice și nordice, orientale și occidentale le apropie de o stare organică a sufletului, cu mult mai puțin depărtată de spiritul rusesc, decît s'ar crede. Totuș lupta ce se va da va fi lupta dintre acțiune și mistică.

(Elie Faure: *Mercure de France*, 15 Iulie 1931).

Inoirea spiritului european.

Europa durată de tratatele de pace dela *Paris*, este stăpinită încă dela *formarea* ei de un adînc sentiment de nesiguranță. Omenirea europeană simte în mod instinctiv, că alcătuirea internă a con tinentului ține prea puțin sama de condițiunile psihologice, pentru a avea pretențiuni de durată. In acelaşi timp Europa se simte amenințată de două puteri dinafară: de ideologia revoluției mondiale a bolșevismului și de puterea capitalului american. Ambele puteri sînt concepute în mare, pe cînd Europa este împărțită și prin însuși acest fapt se găsește într'un fel de inferioritate. Ca orice organism amenințat, statele europene, care-și văd siguranța amenințată, caută să găsească un remediu situației. Ideia Paneuropei, a Statelor Unite Europene, care să fie opusă pe de o parte Statelor Unite ale Americei de Nord, iar pe de altă parte Rusiei Sovietice, ca o forță egală, este unul din aceste remedii.

Dar realizarea unei pan-idei, nu poate fi concepută fără consolidarea păcii europene. Or, realitatea ne arată că asupra acestui punct diversele popoare ale Europei înțeleg lucruri cu totul diferite. Pentru Statele, cărora noua alcătuire a Europei le-a adus avantaje și satisfacerea dorințelor lor, „pace" înseamnă totalitatea tratatelor încheiate pînă în 1929. *Această* pace ele o vor sub presiunea adîncă a cugetării romanice. Ele vor *statica*. Celelalte înțeleg sub „pace" sfîrșitul „războiului cu alte mijloace"; ele înțeleg sub această noțiune revizuirea pașnică a tratatelor, menținerea cărora este dorită de ceilalți. Ele vor *dinamica*. Și unii și alții se bizue pe statutul Societății Națiunilor. Unii pe articolul, care apără integritatea granițelor, ceilalți pe articolul care cere revizuirea tratatelor ce nu mai corespund cerințelor timpului. Statica sau dinamica păcii, acesta este marele conflict, care sguduie Europa.

Un alt aspect al problemei se ascunde sub conflictul ideii de stat, dezvoltate în zilele noastre sub cuvîntul de ordine al națiunii franceze a suveranității atotputernice și dreptul popoarelor minoritare la o viață și desvoltare națională liberă.

Dar tocmai în lupta popoarelor pentru o liberă *afirmare* a ființei lor etnice, rezidă bazele unei noi ordini europene. Politica europeană de pînă acum a nesocotit popoarele. Ea a alunecat pe deasupra lor. Dar fără recunoașterea popoarelor ca *purtătoare ale unei dinamice proprii independente*, bazele unei noi Europe nu vor putea fi găsite. Pentrucă Europa nu trebuie să se clădească numai pe state, ci și pe unitățile vitale naturale, *popoarele*.

Libertatea națională va pune sfîrșit urei *dintre* popoare. Aceste noi forme de viață sînt singurele care ar putea întări panideea europeană și aduce formulărilor ideale, realizarea practică a unificării europene, opozabilă Americei și Sovietelor.

Dar Europa nu are timp mult de pierdut. Dacă ea rămîne credincioasă ideii atotputerniciei de stat, atunci viața ei nu se deosebește în fond de practica bolșevismului și americanismului decît prin *formele de manifestare* ale

materialismului său, care nu vor intîrzia să perimeze prin greutățile interne ce le creiază, ideia unirii popoarelor europene. Pentru Europa este o chestiune vitală de a urma ideile noi cu sufletul și fapta. Reinnoirea Europei nu poate să vină decît pe cale spirituală.

(Dr. Kurt Trampler: *Nation und Staat*, Iunie 1931).

*

Concertele Lamoureux și poezia franceză

La jubileul de cincizeci al concertelor Lamoureux, după ce-și cere iertare pentru sacrilegiul ce-l comite, el, scriitor, cu vorba lui „plană și săracă", pătrunzând în sanctuarul muzicii, Paul Valéry arată cît de mult e debitoare muzicii poezia franceză modernă.

O istorie a literaturii de la sfîrșitul secolului XIX, care nu ar vorbi de muzică, ar fi zădarnică, incompletă, inexactă, chiar ininteligibilă. Și orice istorie literară, care n'ar vorbi decît de literatură ar fi tot atît de infirmă ca o istorie politică unde nu ar fi pomenite evenimentele economice. Mișcarea poetică desvoltată dela 1840—1850 pînă în zilele noastre rămîne neînțeleasă, dacă nu se arată precis rolul muzicii în această prefacere literară considerabilă. Educația muzicală a publicului francez, în deosebi a unui număr tot mai mare de scriitori francezi, a îndreptat mai mult decît orice considerație teoretică, poezia „spre o soartă mai pură, și a scoate din producerile sale tot ce proza poate exprima exact". Dupăcum muzica, la origini, a despărțit sunetele de sgomote, respingînd pe acestea din urmă, care au un fel de înțeles, dar nu se pot combina bine între ele, și păstrînd pe cele dintîi, care nu înseamnă nimic prin ele însele, dar se pot bine combina și reproduce, tot astfel poezia, cu multă osteneală, uneori și cu primejdie, s'a silit, pe cît stă în puterea ei, de a deosebi, în vorbire, expresiile al căror sens, ritm, sonorități vocale și mișcare, se acordă și se întăresc, și a respinge expresiile în care sensul este independent de forma muzicală, de orice valoare auditivă.

Ce au fost concertele Pasdeloup pentru Baudelaire, au fost, pentru Mallarmé, concertele Lamoureux.

Prin dragostea lui de perfecție, prin exigențele sale severe, Lamoureux era adevăratul om al acelei epoce „aproape religioasă față de frumos, pe care am trăit-o în anii tinereței noastre". Pentru acea tinerime, arta era singura cultură posibilă, singura activitate nediscutabilă, și care dedea siguranțe imediate. Iar muzica, îndeosebi muzica orchestrală, era cea mai capabilă „a impune", sau chiar „a exagera", acel sentiment de siguranță și de putere. Muzica dispune de o energie estetică nemăsurată. Precum mașinile noastre realizează operațiuni, ne comunică repejuni care întrec infinit puterile noastre proprii, tot astfel muzica de orchestră ne dă o cunoaștere fictivă nelimitată, o stăpînire aproape totală asupra existenței întregi, ne impune stări pe jumătate mincinoase, și totuși mai puternice decît cele mai multe dintre stările noastre reale".

Totodată, și excitare intensă a vieții interioare, și comunicare — deci condiția religioasă realizată eminent.

Pe o bancă dintre cele mai retrase ale circului în care se dedeau concertele Lamoureux, se supunea Stéphane Mallarmé, fermecat, dar și cu acea îngerească durere ce se naște din rivalitățile superioare, încîntărilor lui Beethoven sau Wagner".

Mallarmé eșea dela concert, însuflețit de o sublimă gelozie. „Disperat, căuta el mijloacele de a recîștiga artei noastre ceeace prea puternica muzică îi răpise din minunile și însemnătatea ei".

(Paul Valéry: *Commerce*, fascicola 26, 1930).

*

Psihanaliza, psihofiziologia și «psihologia concretă».

S'a observat adesea că la timpul lor, ideile științifice sînt „în aer", și-și găsesc în acelaşi timp expresia, la mai mulți autori, independent unul de altul. La fel, se pare, se întîmplă cu sforțările contemporane pentru a constitui o psihologie care să nu fie un joc de concepții abstracte fără posibilitate de aplicațiuni practice. Pentrucă, pînă astăzi, nici psihologia introspectivă, nici psihologia așa zisă „obiectivă", nici psihofiziologia, nici psihologia experimentală nu satisfăceau complect condițiunile unei adevărate științe.

Dacă rezumăm tendințele care caracterizează diferite școli psihologice, obținem următorul tablou.

Psihologia pozitivă, fundată pe experiențele-aplicațiuni ale medicului, caută să claseze realitățile științifice pe baza cîtorva principii, primite ca axiome și izbutește astfel, întocmai ca și alte științe, să enunțe raporturi între variabile și funcțiunile lor.

Psihologia incomplectă sau *abstractă* în sensul strict al cuvîntului detașează categoria (experiența internă) de obiectul științei (comportament) și analizează una independent de cealaltă și *vice versa*.

Psihologia metafizică sau *dogmatică* ipostaziază o generalizare extremistă și pune ipoteze în locul realităților.

Psihologia empirică acumulează o cantitate de constatări de fapte fără a reuși să le definească și să le claseze după o metodă legitimă din punct de vedere științific, din cauza lipsei unui principiu capabil să dirijeze cercetarea.

Dar clasificarea de mai sus, valabilă pentru un filozof care studiază psihologia dinafară, nu înseamnă nimic pentru psihologul care lucrează pentru a face să progreseze știința sa. Dacă vom considera psihologia nu ca un lucru mort ce trebuie disecat, ci ca o unitate vie care se desvoltă, vom observa că părțile sale sînt în mod intim legate una de alta. Orice tentativă de a le scinda nu va izbuti decît să distrugă totul, pentrucă *psihologia filozofică este organul de creștere al psihologiei pozitive*. Ar fi *absolut imposibil* de a enunța cele cîteva adevăruri pozitive pe care le posedăm fără a trece prin rătăcirile speculațiunii și ale abstracțiunilor falșe.

Nu se poate găsi calea cea adevărată decît după ce se va fi demonstrat că alții nu au reușit acest lucru. O privire asupra istoriei clasificațiunii bolilor mintale ne evidențiază mai bine ca orice altă demonstrație, raporturile ce există între diversele tendințe psihologice și distruge în acelaș timp concepțiunea conform căreia psihologia abstractă s'ar opune psihologiei concrete. Una este fiica celeilalte. *Psihologia pozitivă*, ca individualitate vie care progresează și crește sub ochii noștri, *cuprinde toate tendințele și întrebuințează toate metodele;* ea nu face decît să le coordoneze și să extragă din ele puțin cîte puțin partea esențială. *Înafară de știință nu rămîne decît ceeace este concret*, ceeace aparține, nu reflexiunii, ci vieții trăite: „cunoașterea omului" a romancierului și a conducătorului de mulțimi, a misionarului și a confesorului.

(Dr. A. Mochi: *Revue Philosophique*, Juillet-Août 1931).

*

Se va merge curînd în Lună?

In mai puțin de *zece ani*.... se va putea merge, nu în lună, ci în jurul lunei.

Aceste cuvinte au fost spuse de către d. Robert Esnault-Pelterie, principala autoritate și marele apostol al *astronauticei* în Franța.

Ele actualizează în cea mai mare măsură „Călătoria dela Pămînt la Lună" a lui Jules Verne, efectuată într'un obuz confortabil, aruncat de un tun uriaș.

Intr'adevăr ideia acestui tun este cea dintîi care ne vine în minte la considerarea problemei. Acest tun al lui Jules Verne, rămas atît de popular, nu ridică prea mult protestările bunului

simţ. A trimite un obuz în Lună, ar părea să nu fie decît o chestiune de mai mult sau mai puţin: a mări într'o foarte mare proporţie puterea de bătaie a pieselor de artilerie.

Lumea se înşeală, pentrucă există o limită care nu poate fi depăşită şi care condamnă pe pămînteni să nu se poată bombarda decît între ei. Toate calculele au dus la falimentul total al ideii tunului.

S'a vorbit de mai multe alte mijloace de propulsiune. Ele nu vor fi menţionate, deoarece se izbesc de radicale imposibilităţi fizice sau tehnice.

Procedînd astfel prin eliminare ajungem la ideia rachetei. Aceasta este o veche unealtă. Incă în epoca evului nostru mediu, Chinejii o întrebuinţau ca mijloc de distracţie.

Racheta cunoscută de toată lumea, racheta focurilor de artificii îşi brăzdează traseul printr'o lungă dîră de foc. Acest lucru se datoreşte întrebuinţării progresive a forţei sale motrice. Pe măsură ce ea se ridică, o nouă cantitate de pulbere se aprinde şi presiunea gazelor produse prin combustiune o împinge mai departe. Astfel este transportată la o înălţime oarecare o cantitate din acele substanţe al căror secret îl deţine pirotehnia şi care exploadează în stele multicolore, în ploaie de foc...

Imaginaţi-vă această unealtă pe scară mare, înlocuiţi încărcămîntul printr'o cabină în care să încapă un om sau doi şi veţi concepe un aparat capabil să servească la excursiunile în afară de Pămînt.

Este utopică această concepţiune? In anul 1930, d. R. Esnault-Pelterie scrie în cartea sa *L'Astronautique* (p. 227):

„...*Dacă s'ar putea aduna fondurile necesare este foarte probabil că călătoria în lună, dus şi întors, va fi efectuată în mai puţin de zece ani...* Or, eu consideram această călătorie quasi utopică, abia acum doi ani".

Ce a provocat acest reviriment în ideile savantului francez?

Problemele vitezei, greutăţii, minuirii rachetei, alimentării pilotului cu oxigen, şi o mulţime de alte probleme tehnice, fuseseră rezolvate mai de mult. Rămînea problema forţei de propulsiune necesare pentru o astfel de călătorie astrală.

Dela început s'a ajuns la ideia întrebuinţării energiei hidrogenului arzînd în oxigen. Experienţele din 1928 ale inginerului german Oberth, au ajuns în această direcţie la rezultate care au avut darul să provoace declaraţia mai sus citată a lui Esnault-Pelterie. S'a dovedit însă că atîta timp cît nu se va cunoaşte o sursă de energie mai puternică decît cea arătată spaţiul dintre Pămînt şi Lună va rămînea pentru noi inaccesibil.

Totuşi cercetătorii izolaţi din Franţa, Germania şi Statele Unite, precum şi societăţile de astronautică a căror compoziţie serveşte drept garanţie a seriozităţii întreprinderii, nu se descurajează. Ştiinţa modernă face să se întrevadă putinţa apropiată a căpătării energiei necesare pentru străbaterea spaţiilor astrale.

Profesorul Langmuir, inginer şi fizician american, a reuşit de curînd să descompună molecula biatomică a hidrogenului. In momentul în care se va putea căpăta în cantităţi mai mari hidrogenul monoatomic, întrebuinţat astăzi numai în laboratoare pentru obţinerea de temperaturi *momentane* de 10.000 grade, vom avea energia necesară pentru a călători în Lună.

Această energie nu va fi însă suficientă pentru a merge la planetele sistemului solar. In acest scop am avea nevoie de energia interioară a atomilor — pînă astăzi inaccesibilă nouă.

Totuş poate veni o zi cînd nici această forţă de o intensitate minunată, nu va constitui un secret pentru fizico-chimişti.

(Jules Sageret: *La Revue de France*, 15 Juin — 1 Juillet 1931).

*

Criza economică. Schiţa unei politici coerente

De doi ani de zile lumea este bîntuită de o cruntă criză economică. Pînă mai acum cîtăva vreme aspectul general al acestei crize era decorcentant prin situaţia specială a Franţei, care în ciuda tuturor agravărilor pe care le adăoga timpul la dezastrul iniţial, părea să-şi păstreze cu fermitate o poziţie de rezistenţă dîrză şi chiar de înflorire economică.

Raportul prezentat de către Comitetul Minelor (Comité des Houillières) Franţei din acest an, notează că criza economică mondială a ajuns prin „contagiune lentă" şi această ţară şi ameninţă „să se prelungească şi mai departe *dacă apărarea va rămînea ezitantă*". Această constatare rezultă dintr'o justă observare a situaţiei economice din Franţa.

Ca şi orice reacţiune umană, această „apărare ezitantă" are mai multe cauze, în special de ordin psihologic. De exemplu este în afară de orice îndoială că temperamentul dominant al rasei, geniul francez, pentru a spune totul, se găseşte la strîmtoare în această perioadă critică cînd, pentru a relua termenii raportului deja citat „o suferinţă economică mai puţin vizibilă" ca în alte părţi, „mai puţin vătămătoare" poate, se instalează şi cîştigă teren pe zi ce trece. Totuş ar fi imperios pentru acest geniu francez de a presupune că ezitările sale prezente au drept cauză principală o inaptitudine naturală de a se adapta. Dealtfel Franţa nu este absolut singură în această situaţie.

Totuş cazul economiei franceze este în măsură să evidenţieze o serie de învăţăminte care pe lîngă valoarea lor pentru acele ţări, care prezintă caractere asemănătoare în criza prin care trec, au şi o valoare universală.

Dela început trebuie de convenit că dacă vrem să evităm prelungirea şi agravarea crizei actuale, va trebui odată mai mult, pentru a organiza viitorul, de a recurge la resursele profunde ale fiecărei ţări în parte. Va trebui ca bunele voinţi împreunate să dea însfîrşit dreptate metodelor indicate de situaţia actuală, în detrimentul celor defectuoase şi chiar primejdioase ale trecutului.

Dela 1919 încoace, modurile de desvoltare întrebuinţate de către industria şi comerţul multor ţări, demonstrează că sforţările au fost urmărite „în mod individual" fără vederi largi, fără o solidaritate reală, şi cu un naţionalism atît de orb că scopul atins astăzi este diametral opus celui căutat.

Or, timpul individualismului a trecut. Necunoaşterea nevoilor mondiale, a stării pieţelor mondiale nu-şi mai are sensul în secolul în care Internaţionala mijloacelor de comunicaţie a creiat de bună seamă Internaţionala industriilor şi comerţurilor, cu corolarul ei obligatoriu: interdependenţa strînsă a industriilor şi economiilor naţionale. Cu voie sau fără voie, solidaritatea este la ordinea zilei.

Directorul general al Băncii Reglementelor internaţionale a declarat fără echivocuri, că lumea capitalistă trebuie să evolueze de la economie naţională la economie internaţională. De pe acum se poate stabili principiul că în noile condiţiuni ale lumii „distincţiunea între comerţul exterior şi comerţul interior al Naţiunilor nu mai are astăzi decît o importanţă secundară". (Revue internationale économique. Editorial).

Economia naţională nu va avea să se plîngă de această evoluţie. Metodele anterioare au făcut ca măsurile de raţionalizare să nu fie aplicate decît producţiei. S'a uitat în procesul de raţionalizare să se trateze şi ceilalţi poli ai „circulaţiei bunurilor". Extinderea principiilor de raţionalizare la circulaţia, repartiţia şi consumarea bunurilor în întreg edificiul economic mondial, este calea care va aduce îndreptarea situaţiei economice de astăzi.

(Raymond de Balasy: *La Revue Mondiale*, 15 Juillet 1931).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Marquis d'Andigné: *Mon beau Paris.* (Ed. E. Figuière).

Sub titlul acesta, marchizul d'Andigné prezintă o culegere din discursurile sale, care-l arată ca pe un umanist minunat, amator de artă, care şi-a consacrat partea cea mai bună din energie pentru a mări şi a întreţine patrimoniul artistic de care dispune marea Capitală.

Henry Pourrat: *Le Bosquet pastoral.* (Ed. Gallimard).

Autorul prezintă două studii de o psihologie pătrunzătoare şi nuanţată asupra a doi scriitori îndrăgostiţi de natură: Cavalerul de Florian, fabulistul şi autorul lucrării Estelle et Nemorin, şi Bernardin de Saint-Pierre.

Gyp: *La joyeuse enfance de la III-ème République.* (Ed. Calman-Lévy).

Volumul cuprinde amintirile autoarei din epoca primilor ani de căsătorie.

Pasaje întregi evocă Parisul încă fumegînd de incendiatorii Comunei şi Nancy sub ocupaţie germană. În oraşul liberat în sfîrşit urmează o serie de serbări şi spectacole înfrumuseţate de prezenţa principală pentru care Gyp a adunat o sumă de anecdote.

Alexandra Stolypine: *L'homme du dernier Tsar.* Souvenirs. (Ed. Alexis Bédier).

Stolypine, care a fost preşedintele Consiliului sub Ţarul Nicolae II şi a cărui carieră a fost sdrobită de un atentat, a avut o viaţă extrem de agitată.

Prima parte a volumului o formează tocmai evocarea acestei activităţi. În partea a doua autoarea îşi adună toate amintirile din timpul marii revoluţii ruse, în timpul căreia a trecut prin aventurile cele mai surprinzătoare, pînă ce costumată cu o uniformă masculină a încercat să se angajeze într'un regiment de cavalerie rusă.

André Demaison: *Diaeli.* (Ed. M. Piazza).

Volumul cuprinde o serie de fabule; e o adevărată carte a „înţelepciunii negre", scrisă cu intenţia de a reliefa literatura şi filosofia neagră. Subiectul e îndrăzneţ şi interesante sînt observaţiile asupra limbii şi literaturii negre care precedează fabulele, fiindcă ele formează o introducere la poezia specială a Nigerului şi a Congo-ului.

Pierre Mille: *Au Maroc. Chez les fils de l'ombre et du soleil.* (Ed. Firmin-Didot).

Autorul îşi scrie impresiile de călătorie. Lucrarea sa asupra Marocului, intitulată „Chez les fils de l'ombre et du soleil", cuprinde două părţi: Marocul Mazareenilor cu toate încîntările şi decepţiile dela Marakech, oraşul Fezului, oazele Moulai-Ydriss, diversele tipuri de colonişti şi Marocul berber cu dealurile sale „fils de l'ombre" şi cu războinicii săi curajoşi.

Henry Pourrat: *La Tour du Levant.* (Ed. Albin Michel).

Volumul prezintă epopeia unui muntean simplu şi robust. Povestirea urmează întreruptă de mici pauze, iar eroul, Gaspard des Montagnes, va fi pentru Auvergne ceiace era Tartarin pentru Haute-Provence.

Istorie

G Lenotre: *La compagnie de Jéhu.* (Episodes de la Réaction lyonnaise 1794–1800). Ed. Perrin.

Obiectul volumului d-lui Lenotre e format de reacţiunea lioneză, pe care istoricii cei mai binevoitori evoluţiei au prezentat-o sub forma unui masacru de nevinovaţi şi de republicani cinstiţi asasinaţi de conjuraţii regalişti şi de preoţii fanatici.

Bazat pe documente inedite, autorul restabileşte adevărul asupra episoadelor reacţiunii lioneze.

Execuţiile care au ilustrat-o nu sînt rezultatul unei conspiraţiuni regaliste, — sînt rezultatul unei răzbunări personale contra celor ce-au condus atîţi nevinovaţi la eşafod. Luînd fiecare victimă în parte, d. Lenotre arată motivele pentru care a fost asasinată.

Cât priveşte titlul de „Compagnons de Jéhu", este o reminiscenţă biblică luată dela un martor al epocii turburi şi puţin cunoscute, care a permis d-lui Lenotre să scrie o operă foarte interesantă şi emoţionantă.

Pierre de La Gorce: *Louis Philippe.* (Ed. Plon).

Volumul complectează studiile magistrale asupra restaurării. Dorinţa lui e de a face pe cititor să priceapă domnia aceasta.

Acţiunea e animată. Rînd pe rînd vezi şi auzi personaje de talia lui Cazimir Perier, ducele de Broglie, Thiers, Quizot. Asişti la şedinţe particulare şi iei parte la evenimente: Constituirea imperiului algerian, chestiunea imperiului algerian, chestiunea Orientului, etc.

În felul acesta, urmărim evenimentele pînă la răsturnarea neaşteptată a regimului, abdicarea regelui şi fuga lui.

Colonel Reboul: *La vie au XVIII-e siècle: l'Armée* (Ed. Marcel Sébeur).

Autorul face un studiu asupra armatei epocei. Care-i erau tradiţiile; cum era viaţa ei în timp de pace şi în timp de războiu, calităţile şi defectele ei.

În cursul acestor pagini pitoreşti se agită, se grupează, defilează jandarmii regelui, grenadierii regali, carabinierii, dragonii, etc.

În mijlocul tuturor vehiculelor şi echipajelor, apar în primul plan figurile mareşalilor Franţei în mijlocul soldaţilor curajoşi botezaţi: la Fortune; Coeur de lion; Bel amour; Picard Va-de-bon-Coeur, etc.

Correspondance secrète de Bülow et Guillaume II. Traducere din germană de M-elle Gilberte Lenoir. (Ed. Grasset).

Volumul formează un document de-o valoare excepţională pentru istoria dinainte de războiu. E o argumentaţie în favoarea tezei, că invazia germană a fost premeditată. Cu zece ani înainte de invazia Belgiei Wilhelm II şi Bülow sînt de perfect acord asupra necesităţii acestei invaziuni.

Romane

André Corthis: *Soledad.* (Ed. Albin Michel).

Doña Soledad este o femee încîntătoare, deşi e aproape de vîrsta maturităţii. Tînărul Jean-François Fontaniac venit de curînd în Baleare, se îndrăgosteşte de dînsa.

El ezită însă între mamă şi fiica

sa, Mercedes, a cărei tinerețe exercită un farmec deosebit asupra lui Fontaniac. Drama ce se petrece între mamă și fiică ar merge departe, dar e întreruptă de o alta. „Fiica păcatului" vine și pune la încercare și ea capriciul frumosului străin.

Geografie

Albert Kammerer. *La Mer rouge, l'Abyssinie et l'Arabie depuis l'Antiquité.* (Ed. de la Société royale de géographie d'Egypte).

Albert Kammerer, ministru plenipotențiar care și-a îndreptat studiile către istoria veche orientală în timpul șederii sale prelungite în Egipt, a încercat în volumul de față să scrie istoria Mării Roșii; primele două volume sînt precedate de o frumoasă prefață a lui Gabriel Hanotaux și-s întovărășite de hărți vechi. Cele două volume apărute evidențiază rolul comercial al Alexandriei în Evul mediu, al Arabiei, al regatului lui Aksum și al Abisiniei luînd ca termen pentru istoria sa, pe care o vor complecta și alte volume, apariția Portughezilor în Marea Roșie.

Fenomenul englez în politică

I

Cuvîntul lui Napoleon: Francejii fac revoluții fără reforme, iar Englejii fac reforme fără revoluții, nu e niciodată inutil repetat cînd e vorba, mai ales, de politica engleză.

In cazul de față el închide, într'o singură îmbrățișare, doi termeni perfect opuși, așa precum rezolvă acea plastică particulară a Albionului, de a se juca cu extremele, de a le împăca într'o conviețuire pe care lipsa de logică nu o face mai puțin organică, a cărei sinceritate nu reese decît și mai sigur din lipsa postulatului teoretic.

Democratism revoluționar și tradiționalism tenace înseamnă, într'adevăr, întreaga curbă a politicii engleze — cu deosebire cea modernă — care nu-i decît o succesiune stăruitoare de reforme a căror noutate e pregătită cu opinie publică, iar violența e înlocuită cu un profund sentiment de umanitate socială.

Nu e vorba, în această virtuozitate a extremelor, de șiretenie de shop-keeper sau de finețe diplomatică. Oricît ar fi Taine obsedat de cuvîntul dintîi, mercantiliste sînt — după cum remarcă Sombart — toate neamurile protestante, iar diplomați, slavă Domnului, au avut și Francejii sau Italienii! Gimnastica genială a tragerii pe sfoară, la care se reduce în ultima analiză arta negustorului ca și a diplomatului, nu stă — oricît s'ar vorbi de o anume perfidie — mai mult la baza Angliei moderne, decît la a oricărui stat al zilelor noastre.

Nu. E la mijloc o virtute de rasă, un instinct al termenului mediu. El se rezolvă etnic în acea atitudine pragmatică în fața vieții, caracteristică rasei anglo-saxone, atitudine care ia fapta, scopul factist al vieții, ca un ideal, ca un adevăr în sine. Dela această premisă, un silogism de rasă elementar duce la concluzia unei supreme adaptabilități la posibilitățile pozitive și negative ale vieții.

E adaptabilitatea aceasta, negreșit, urcată în timpi și con-

solidată cu experienţă — ceiace face din Englez o rasă, cum am mai numit-o odată, specific dicotomică. Acest dicotomism face ca în orice direcţie l-am privi, sufletul lui să apară bifurcat. Gentleman şi negustor, materialist şi idealist, individualist şi gregar, păgîn şi puritan, platonic şi pervers, practic şi sentimental, prozaic şi fantastic, egoist şi filantrop, cazanier şi aventurier, pătimaş al naturii ca şi al home-ului, imperialist şi democrat, cuceritor şi împăciuitor, reformist şi tradiţionalist, Englezul a dat piept cu atîtea mări şi continente, a îngenunchiat atîtea popoare şi a bravat atîtea climate, că adversitatea e la dînsul de ordin pozitiv, riscul — o favoare, zbuciumul — o şcoală. La această şcoală făptura sa a ajuns să posede cîte ceva din toate extremele pe care le-a întîmpinat, să închidă în ea mai toate antinomiile pe care le-a biruit.

Englezul e un amestec superior de natură şi manufactură, de barbarie şi civilizaţie; — un Ianus care priveşte cu aceiaşi uşurinţă înainte şi înapoi, ba chiar un Ianus cu mai multe feţe, fiindcă toate direcţiile îi aparţin.

Nimic însă nu reflectă, poate, mai bine, nota duală a neamului englez, ca politica sa.

II

Şi nu e nevoie să ne ducem prea departe spre a urmări un paralelism consecvent între tradiţionalismul dîrz şi democratismul devotat.

Un lucru te surprinde dela început, în istoria politicii engleze a secolului al XIX-lea,—secol care pune cu adevărat problema democrată. Anume: cele mai multe din reformele democrate ale veacului au fost făptuite de partidul conservator.

Intre 1815—1867, Anglia trece printr'una din cele mai mari crize cunoscute de vre-o ţară. Inegalităţile sociale şi politice provocate de un industrialism dovedit curînd feroce, cum şi de un sistem legislativ şi economic perimat, pun Anglia în faţa unor probleme nu mai puţin grave, fiindcă pînă atunci nici nu le visase măcar: problema uvrieră şi mizeria claselor de jos.

Două idei se recomandă de pe acum Angliei, ca singure salvatoare: ideia sufrajului universal şi aceia a liber-schimbismului, fiecare destinată să acţioneze pe căi diferite, dar în acelaşi scop suprem de reabilitare a situaţiei politice şi economice.

Ele marchează începuturile democratismului englez militant, care, dincolo de teorie, pe deasupra şcoalei liberale de la Manchester, va lua în practică forma cooperativismului lui Owen — de fapt, părintele sufletesc al socialismului englez — şi a chartismului lui Lowett — un dizident al mişcării lui Owen, care cere o nouă Chartă a Poporului, din ale cărei

puncte se desprind cu deosebire: reprezentanţa egală, sufrajul universal, votul secret, parlament anual şi suprimarea privilegiilor proprietarilor funciari. Dacă mai adăogăm că trade-unionismul se naşte tot la acea vreme, cu prima Federală a ţesătorilor Angliei, Scoţiei şi Irlandei, înfăptuită de Doherty la 1830, avem înainte toată acţiunea democrată a vremii, faţă de care ne putem întreba ce atitudine ia conservatismul englez, pe atunci atotputernic.

Or, e un proces tipic englez care ia loc acum în politica Angliei. Dealungul acestei lupte crunte de revendicări democrate şi muncitoreşti, Lordul englez, conservatorul englez, e mai totdeauna alături de lucrător. Dimpotrivă, dacă reformele ce-l privesc pe acesta suferă o opoziţie, ea vine din partea liberalilor, care — luminaţi cum erau dînşii de principiile şcoalei dela Manchester, ale lui Cobden şi Bright, şi electrizaţi de vasta umanitate din sufletul lui Gladstone — au luptat, uneori totuşi, nu mai puţin, ca tigrii — cum spun analele vremii, împotriva unora din legile trecute de conservatori.

Am zice : o chestiune de tact, de oportunitate din partea politicianului conservator. Cel ce se grăbeşte însă să facă acest proces de intenţii politicii engleze conservatoare, riscă să ignoreze date importante din structura ei.

Mai întîi, imperialismul englez al secolului al XIX-lea n'are nimic, sau aproape nimic, din agresivitatea egoistă cu care termenul e în genere asociat. Imperialismul pirat, al epocii elisabetane şi al celor două veacuri următoare, imperialismul hrăpareţ şi cuceritor al cărui ultim corifeu e Cecil Rhodes, fondatorul Rhodesiei — care, e drept, punea aurul şi teritoriul deasupra problemelor de umanitate, — devine dealungul secolului al XIX-lea, — subt influenţa Renaşterii religioase, mai ales, — un imperialism, creştin, umanitar şi misionar, un imperialism în care barbaria e îndulcită de civilizaţie, — ilustraţie fidelă a dicotomismului de rasă englez, de care vorbeam. Englezul e ultimul neam misionar al pămîntului. El crede în Coroana, Biserica şi Instituţiile engleze. Dar nu ca fiind de ordine divină, ci numai de o utilitate supremă, cum se exprimă Lord Randolph Churchil în cuvîntarea sa dela 1884, din Manchester. Această utilitate e chiar universală. La adăpostul instituţiilor engleze — de civilizaţie umanitară, Imperiul Britanic nu poate fi decît o fericire, fericire care ar fi universală dacă Imperiul Britanic sau cel puţin instituţiile lui, de justiţie, umanitate democrată şi caritate s'ar întinde peste tot globul. Englejii citează cu mîndrie faptul că neamuri insulare sau din Extremul Orient vin la ei din cînd în cînd în delegaţii, ca să le ceară cîte un bărbat de stat care să le facă şi lor acasă vre-o... instituţie engleză. N'a venit chiar o delegaţie de Chineji, în 1920, ca să le ceară cu împrumut pe Asquith, pentru a le face un parlament în Peking ?

S'ar zice că totul e literatură. Dar iată ce spune despre destinul misionar al rasei sale un conservator al zilelor noastre, deci dedat la tot scepticismul vremii, Stanley Baldwin, în cartea sa recentă *On England:* „Cred că adînc în inimile noastre noi concepem Imperiul ca un mijloc prin care putem nădăjdui să vedem acea creştere a rasei noastre pe care o socotim de un folos atît de nepreţuit (of such inestimable benefit to the world at large) lumii de pretutindeni; o împrăştiere în afară, de oameni pentru care libertatea şi dreptatea sînt ca aerul pe care-l respiră (the breath of their nostrils), de oameni remarcabili, — cum cel puţin ne închipuim, sperăm şi credem, — mai mult decît orice, printr'un neclintit sentiment al datoriei" (p. 72).

Nimic din civilizaţia, dar mai ales din politica engleză, nu se poate pricepe, cu neglijarea misionarismului care le stă la bază. Una cu instinctul religios şi explicînd nouăzeci la sută din pragmatismul anglo-saxon, el a dat rasei acea dublă faţă de idealism şi materialism, de sinceritate şi ipocrizie, care constituie adesea o enigmă pentru cercetători.

André Siegfried [1] îl găseşte mai prosper la Americani, şi cu bună dreptate îl atribuie calvinismului puritan, care — spre deosebire de protestantismul luteran, pasiv în materie de stat, şi lăsîndu-l pe sama Prinţilor — e dimpotrivă, de o constituţie dinamică, privind „doctrina ca un mijloc în vederea acţiunii".

Nimic indiferent, în concepţia calvină, din cîte se petrec în stat sau viaţa socială.

Fiul Bisericii va avea, desigur, mai întîi la inimă, destinele acesteia; dar una cu ea, şi, de fapt, o simplă revărsare a ei în afară e : societatea. La fel, ea face punte între om şi Dumnezeu. Adevăratul credincios se va devota deci ei, o va desăvîrşi în legile ei, o va curăţi în moravurile ei, o va face adevărată casă a Domnului. Fiind o casă, o va chivernisi chiar!... Anglo-saxonul nu se va sfii să fie bogat. Cu cît va avea mai mult, cu atît va putea da mai mult... De unde, cei doi poli ai dicotomismului englez: mercantilismul şi filantropismul, idealismul şi materialismul, — acesta din urmă explicîndu-se, cum vedem, printr'o notă care trece puţin dincolo de interpretarea lui Sombart, cînd face din mercantilism o notă a tuturor neamurilor protestante.

Calvinismul puritan va ridica, în orice caz, acţiunea civică şi socială la rangul de înaltă datorie. Nimic din diletantismul latin, care vede în ea un pretext de inteligenţă şi talent. Nici din indolenţa slavă, care o reduce la o legănare molcomă în hamacul budist al fatalităţii...

Luminat cu religie, acest acţionism va deveni misionarism. In America — cu lupta, cum spune Siegfried, împotriva

[1] *Les Etats-Unis d'aujourd'hui,* pp. 33 ş. u.

pînă şi a ţigaretei — el a luat proporţii aproape caricaturale. Dar Anglia, care a dat naştere Americii printr'o secesiune de puritani, porniţi în veacul al XVII-lea să-şi plaseze cultul şi austeritatea pe tărîmuri mai pure, posedă o întreagă civilizaţie, civilizaţia Victoriană, a secolului al XIX-lea, izvorîtă direct din puritanismul veacului lui Cromwell. Or, domnia reginei Victoria este aceia a însuşi imperialismului englez şi instituţiilor engleze.

Să ne mirăm, atunci, că a fi imperialist se confundă la Englezul de rasă cu a îndeplini o cerinţă de sus? E ceiace dă acel accent mesianic în simplitatea lui peremtorie, cuvintelor lui Baldwin întru preamărirea instituţiilor engleze; ceiace face din omul politic englez un fel de Miss-ă sufragetă şi fanatică, — una cu ea în proclamarea valorilor britanice ca eşantioane ale unui sistem mai practic de a apropia pe om de Dumnezeu.

Dacă la conservatorii de azi — fatal mai blazaţi asupra acestor valori — o vedem încă atît de acută şi convertind violent socialişti ca MacDonald, Snowden şi Thomas — căci gestul recent al şefilor laburişti nu-i nici oportunism, nici sacrificiu, ci fenomenul englez al mesianismului de stat, ne putem închipui, atunci, care era concepţia misionară a Imperiului englez la un Disraeli şi tovarăşii lui.

Ei bine, în cadrul acestui misionarism englez, negreşit că drepturile muncitoreşti, revendicările sociale, îmbunătăţirea stării materiale şi sanitare a claselor de jos, cu tot cortegiul de reforme libertare, nu puteau decît să constitue o elementară, dar sfîntă, datorie. Instituţiile engleze, citadela conservatismului englez erau prea sus ca aceste revendicări să le atingă sau să le primejduiască; erau prea mîndre de rostul lor umanitar ca să nu le intereseze. Dintr'o contribuţie reală la reabilitarea ordinii sociale materiale, ele nu puteau ieşi decît întărite în stima şi iubirea publică. In al doilea rînd, exista o veche prietenie, casnică, să-i zicem, între lord şi proletar în Anglia, datînd din veacuri de Anglie agricolă. Cine citeşte romanul englez al sec. XIX-lea, găseşte, dela *Adam Bede* la *Tess of the D'Urbervilles*, scene tipice de viaţă de ţară engleză, respirînd cea mai bună căsnicie şi omenie între lordul proprietar şi ţăranii de pe moşie, — acele mese cîmpeneşti la care stăpîn şi iobag iau parte deopotrivă, prietenia dintre fiul lordului şi argaţi, grija de creşterea, educarea şi înzestrarea fetelor de pe moşie, şi aşa mai departe, — o întreagă atmosferă, nu de incidentală, ca la noi, ci de perfectă umanitate şi idilic democratism.

Cînd în veacul industrial, ţăranul e atras la oraş, lordul îşi regăseşte vechiul prieten în fabrici, pătimind şi trudindu-se ca lucrător; şi, ca în alte dăţi, de patriarhală voie bună, el îi întinde o mînă darnică.

In sfîrşit,alături de aceşti factori, de rasă şi sentimentali, un altul de ordin social. Liberalismul aduce la suprafaţa Angliei o nouă clasă burgheză, deopotrivă duşmană şi concurentă lucrătorului ca şi nobilului. Pe cel dintîi îl urau ca pe un intrus, funcţionarul şi orăşeanul în general, iar noii îmbogăţiţi ai industriei metalului şi bumbacului îl asupreau de moarte; pe bietul lord aceiaşi oameni îl urau din principiu — dintr'un principiu liberal, al şcoalei dela Manchester — şi-l uzurpau din datorie.

Aşa se face că, în sinul şi din rezervoarele tradiţionalismului englez, naşte un nou democratism, care a şi fost numit Democratismul Conservator: *Tory Democracy*. (E caracteristică, pentru cele ce spunem, puţina simpatie pe care o are Englezul pentru cuvîntul „conservator" de provenienţă de altfel franceză, — datind din vremea Revoluţiei franceze — căruia îi preferă cuvîntul Tory- — poreclă mai mult decît titlu — sau, mai ales, numele mai semnificativ de: Unionism).

Un întreg stat major al acestui democratism se formează în frunte cu Disraeli, ajutat în materie — cu o ferventă care de multe ori întrece chiar pe a şefului — de leaderi conservatori de talia unui Richard Oastler, (the Factory King-Regele Uzinelor) Earl of Shaftesbury, Sadley, Robert Southey, Lord Randolph Churchill, Joseph Chamberlain, — acesta cu toate că din alt partid, pînă la despărţirea lui de Gladstone — stat major care are ca înaintaşi în această linie pe un Lord Bolingbroke, şi pe Pitt, din sec. al XVIII-lea, iar ca succesori pe un Bonar Law, Stanley Baldwin, şi, mai tipic decît toţi, pe Lord Robert Cecil, despre care un scriitor politic a spus atît de caracteristic, că stă „cu un picior în evul mediu şi cu celălalt în Liga Naţiunilor".

Faţă de aceştia, şcoala liberală dela Manchester, a unui Cobden şi John Bright, deşi inspirată din principiul Bentamit al fericirii cît mai mari pentru cît mai mulţi — principiu de pur utilitarism democrat, — şi deşi avînd printre productele sale de samă, pe însuşi şeful liberal Gladstone, amicul popoarelor, se găseşte adesea, cum am spus, în opoziţie. E că liberalismul englez avea mai întîi de toate la inimă nu colectivismul, ci individualismul. Apoi, esenţa cobdenismului, doctrină eminamente teoretică, era liber-schimbismul şi neintervenţioismul, cu acel „laissez-faire", care interzicea statului amestecul în economia publică şi privată. Fanatici pentru idei ce aveau intr'adevăr să schimbe cu vremea faţa Angliei, şi mai puţin sensibili nevoilor de umanitate practică ale momentului, aceştia, cum se'ntîmplă adesea în lupta de idei, s'au pomenit adesea în aripa dreaptă a reformismului democrat englez. Dacă un Lord Russell supranumit şi Lord Reformer, mai puţin teoretician, a iniţiat multe din reformele democrate, un Cobden, Bright, Canning, şi chiar Gladstone, s'au in-

furiat la auzul unor reforme ca reducerea orelor de lucru sau abolirea sclaviei. De ce? Fiindcă acestea însemnau intervenţionism, şi mergeau deci împotriva unui principiu fundamental al şcoalei liberale.

Aruncat prin această falsă postură a liberalismului englez şi mai mult de partea poporului, conservatismul englez e responsabil, astfel, de reforme ca cele următoare:

Incă din 1824 guvernul conservator al lui Sir Robert Peel duce la abolirea legilor din 1800 şi 1799 care interziceau, ca o purtare criminală, dreptul lucrătorilor de a se asocia în scopul de a-şi revendica reducerea orelor şi mărirea salariului. Geneza deci a trade-unionismului e, intr'un fel, conservatoare.

In 1833 un conservator, Richard Oastler, şi Contele de Shaftesbury, pe atunci tot conservator (Lord Ashley) asigură Legea celor 10 ore de Lucru. La aceiaşi vreme, la fel, Legea Loturilor, de atît de mare folos agricultorilor (Ten Hours Bill şi Allotment Act). Numărăm apoi, ca mai importante, printre aceste legiuiri ale conservatismului democrat: Reducerea orelor copiilor în fabrici susţinută în 1838 şi 1839, şi învinsă de liberali — care au luptat „ca tigrii" în favoarea sclaviei copilului — cum pomeneşte *Justice*, ziarul socialist al vremii.

1842: Sir Robert Peel: The Coal Mines Regulation Act, interzice lucrul sub pămînt femeilor şi copiilor mai jos de 10 ani. (Gladstone votează contra).

1849: Conservatorii numesc o comisie de anchetă al cărei rezultat e Mines Act 1850, ameliorînd condiţiile de muncă minieră.

1852: Sub Lord Derby, societăţile cooperative sînt recunoscute ca instituţii separate.

1859: Conspiracy Law Amendment Act, reconfirmind dreptul de asociaţie uvrieră.

1867: The Factories Extenion Act: protecţia copiilor şi femeilor, dintre care 1.500.000 de persoane sînt afectate de atare reformă.

1867: Conciliation Act — sub Disraeli, pentru tranşarea conflictelor între patroni şi lucrători.

1867: Marea reformă electorală. Disputată, e drept, între liberalii lui Russell şi Conservatori, lărgirea revoluţionară a votului englez e fapta lui Disraeli, adus la putere şi silit să primească amendamente, dar nu mai puţin „speriind, pe liberali cu îndrăzneala unora din ideile sale" (Leon Cahen) [1].

1874: Artisans and Labourers Dwellingand Improvement Act, autorizînd instituţii publice să clădească pentru ameliorarea locuinţelor de plugari şi meşteşugari.

[1] *L'Angleterre au dix-neuvième siècle.*

1876: Merchant Shipping Act, protejind viața marinarilor.
1876: Compulsory Education Act, prevăzind plata de taxe pentru săraci, care cad acum și ei sub obligativitatea invățămintului.
1886—7: Mines Acts, — alte legi miniere imbunătățitoare.
1887: Lord Salisbury's Cooperative and Friendly Societies Amendments Acts, — legile de cooperație și ajutor mutual ale Lordului Salisbury. Sîntem în tonul conservatismului democrat al Lordului Randolph Churchill.

In 1891 Joseph Chamberlain, liberal dizident, își arborează programul său de opt puncte pentru apărarea și ameliorarea soartei politice și economice a lucrătorilor, program de Intervenție a Statului cum o numește el, și care e caracterizat de revista „Nineteenth Century" (Noemvrie 1891) ca socialism de Stat.

Bonar Law urmează întocmai principiul lui Disraeli pe care îl citează la toate ocaziile: 1) A prezerva și perfecționa instituțiile țării; 2) A perfecționa, în cadrul lor, condițiile de trai ale poporului.

La fel, Stanley Baldwin, al cărui guvern trecut e responsabil de votul femeilor peste 21 de ani (reformă desvoltind pe cea dela 1917, prin care femeia intra în sufrajul universal), de politica locuințelor pentru săraci, a lui Neville Chamberlain, — cu cele 800.000 de case construite numai de pe urma lui Housing Bill (legea locuințelor) din 1923 — cum și de alte reforme de natură social-democrată.

III

Dacă tradiționalismul englez conservator a basculat în direcția unei politici care, cum a și fost caracterizată, frizează socialismul de stat, și care se îmbibă de tot umanitarismul protector și intervenționist al claselor de sus, care e situația socialismului englez, care sub numele de colectivism, caracterizează politica engleză dela 1880 încoace? Este epoca în care — după ce liberalismul și-a adus contribuția lui la reformarea Angliei pe calea individualismului englez a liber-schimbismului și neintervenționismului, și prin acea concurență cu umanitarismul conservator pe care am văzut-o mai sus, — după apogeul la care ajunge sub Gladstone, cu pîlpîiri de apus sub Asquith și Lloyd George—decade, rămînind în cazul cel mai bun, ceiace ultimul mare liberal de doctrină, Keynes, duhul școalei economice liberale dela Cambridge, numește: un curent a cărui „funcție e să supleeze pe Conservatori cu creere și pe Laburiști cu criticism".

De fapt, lupta nouă politică se dă în jurul proprietății și ca atare două partide sînt organic justificate în existența

lor: Conservatorii, care apără drepturile proprietății și Socialiștii care le atacă.

Ar fi prea mult să încercăm, la acest capitol, o schițare a socialismului englez. Ne interesează aci numai curba descrisă de el în sinul tradiționalismului englez. Derivat sufletește din Owenitism, din așa numiții Liberii agitatori de Presă, din Factory Reformers (Reformatorii Muncitorimii), cum și din oponenții așa numitei „Poor Law", (Legea de Asistență Socială) și alte nuclee democrate, ca și din Chartismul lui Lowett și trade-unionismul lui Doherty, dela 1830, momentan el e disparat și inform. Trebue să așteptăm toamna anului 1883, cînd un grup de intelectuali, aprinși de un recent zel socialist de pe urma unei vizite a filosofului scoțian-american Thomas Davidson, fondau la Londra o societate: The Fellowship of the New Life — Camaraderia Nouei vieți — cu scopul înlocuirii vieții materiale prin cea spirituală, și de a cultiva „un caracter perfect în toți și fiecare".

La a doua ședință ea devenea The Fabian Society [1] — Societatea Fabiană — cu Sidney Webb, actual Lord Passfield, Bernard Shaw, Hubert Bland, E. R. Pease, Sidney Oliver, Mrs. Besant, apoi Wells, etc.

Cu aceasta și cu Independent Labour Party, întemeiat în 1888 de Keir Hardie, și alimentat de alte Uniuni Laburiste, Armate Laburiste, Comunități Laburiste și așa mai departe, Partidul muncitoresc era întemeiat în 1893 sub președinția scoțianului Keir Hardy, ca să fie dus repede la destine glorioase de Ramsay MacDonald.

Caracterul moderat al acestui partid e universal recunoscut. Decepțiile produse la extremiștii din toate părțile, mai ales cei din Rusia, — unde șeful muncitoresc e detestat la fel, dacă nu chiar mai mult decît Stanley Baldwin, — de prima sa guvernare ca și de cea actuală, constitue un lucru bine cunoscut și o notă caracteristică a politicii mondiale.

Politica colonială din trecut a lui Thomas, — unul din leaderii socialiști cei mai populari — e recunoscută de toți ca mai aprigă și conștientă de interesele Imperiului decît cea conservatoare. Deasemenea cea actuală, a balanței și desvoltării comerciale ca și a legăturilor intercoloniale britanice. E drept, există o ramură stîngă a partidului, care, după dizidența înflăcăratului Maxton, s'a complăcut pentru o vreme într'o sfidare de copil teribil a instituțiilor engleze, aceștia mergind pînă la a ațîța la răscoală, prin manifeste, pe muncitorii de orice fel din India. Dar să nu vorbim de Maxton și pletele sale revoluționare pînă a-l vedea la putere; și să nu uităm că șeful ostracizat azi de socialiști pentru politica sa conservatoare era ostracizat în 1914 de nație pentru a se fi pronunțat

[1] *Numită așa dela cuvântul lui Fabius: așteaptă-ți momentul și lovește!*

contra războiului! E deci vechea poveste a socialismului englez: internațional în opoziție, dar subit național, prudent și grijuliu de soarta imperiului deîndată ce are răspunderea puterii, — o psihologie bine cunoscută, dealtfel, și adesea comentată, nu fără un dram de ironie, de cronicarii politici europeni.

Se poate spune cu precizie, la lumina faptelor și conduitei sale de pînă acum, că, înzestrat cu un program de drepturi muncitorești și reforme economice ce merg pe linia mare a tradiționalismului englez, socialismul englez nu va merge niciodată împotriva acestui tradiționalism, nici împotriva instituțiilor engleze pe care oricînd le va apăra, dacă nu cu același exclusivism, în orice caz, cu aceiași mîndrie și conștiințiozitate britanică.

Dar e timpul să intrăm în însăși structura organică a tradiționalismului acestuia al Socialismului englez, ca să-i vedem adevăratul înțeles și adevărata justificare.

Un lucru caracterizează dela început socialismul englez. El nu e teoretic. El e numai uman. L-am văzut izvorînd din vizite de filosofi și probleme spirituale.

Istoricii lui sînt unanimi în a admite că Marx a avut o influență extrem de mică asupra socialismului britanic. Iar unul din cei mai arzători corifei ai lui, minunatul propovăduitor socialist William Morris, spunea odată:

„Sînt întrebat dacă cred în teoria valorilor lui Marx. Ca să vorbesc sincer, nu știu ce-i teoria valorilor lui Marx și să mă ia naiba dacă doresc să o cunosc". (I am damned if I want to know).

Un istoric al socialismului, Hutchinson, spune, de asemeni: De fiecare socialist creat de Capitalul lui Marx, o mie au fost creați de Biblie.

Da, socialismul englez, e, la bază, creștin și umanitar. Ca și aiurea, dar mult mai mult decît oriunde, pionerii lui sînt mai mult profeți sociali decît economiști revoluționari.

Or, pe linia acestui misionarism creștin și umanitar, ei se întîlneau cu însuși spiritul englez în politică — se întîlneau cu tradiționalismul democrat al unui întreg veac. Lucru unic, și aproape paradoxal, în conservatorii democrați ai veacului ce se stingea, socialiștii proaspeți își găseau oarecum predecesorii. Socialismul de stat trebuia numai continuat, și perfecționat cu tot aparatul politic și economic al noilor probleme. Am pronunțat cuvîntul stat, și el ne introduce în a doua taină a socialismului englez. Marxismul, dacă nu dă socialismului englez aparatul teoretic, nici ura de clasă, ci cel mult: lupta de clasă — mult mai atenuată ea însăși, ca oriunde, tocmai prin vraja antecedentelor de democratism englez nobiliar văzute — îi dă: asaltul împotriva capitalismului, formulat în principiul naționalizării. Naționalizarea, însă, e

preamărirea ideii de stat, — statul organizator al industriei, pe baze cooperativiste și colectiviste, statul deasemeni, organizator de libertate practică și educație moral-culturală în masse — spre a se da tuturora egalitatea, nu reală, căci aceia e o imposibilitate, ci de oportunitate, cum spune clar MacDonald în opusculul său despre socialism.

Dar în cultul pentru stat, care e cheia întregii orchestrații socialiste engleze, noua dogmă se întîlnea din nou, și atît de cordial, cu tradiționalismul acelor conservatori, care în cuvîntul lui Disraeli, vedeau în politică: progresul instituțiilor de Stat engleze și, înăluntrul lor, cu patronajul lor, reabilitarea și propășirea masselor.

Respectînd, deci, și contribuind chiar la prestigiul Coroanei, Bisericii, Parlamentului și Imperiului Britanic cu toate celelalte instituții ale lui, socialiștii englezi nu făceau decît să profite de o verificare deja făcută, a rostului acestor instituții, în materie de ordine și propășire socială, — a unor instituții care nu numai că rămăseseră pururi fidele idealului umanitar, dar erau așa de profund implicate în ideea de stat, că acesta nu se putea concepe fără de ele mai mult decît s'ar putea concepe o cetate fără fortărețele sale.

Socialismul englez e, așadar, eminamente un socialism creștin și de stat; răzimat adică pe doi termeni, care, respirînd, unul: religiosismul tipic al rasei engleze, al doilea: acel cult pentru stat, care și-a găsit în Hobbes expresia de Leviathan — puterea autocrată și atotabsorbitoare — stau la baza politicii engleze din toate vremurile. Adică, din toate vremurile nu! Căci au venit și peste socialismul englez vremuri nouă...

IV

Ideia de Stat a început să se surpe în ultimele forme al socialismului englez. E interesant atunci de văzut, cum stăm cu tradiționalismul englez în fața acestor excrescențe nouă.

Era dealtfel o reacție dacă nu chiar necesară, în orice caz naturală. Statul se bucurase în ultimul timp de un credit prea mare. Conservatori, liberali și socialiști, din diferite sau identice puncte de vedere, îi exaltaseră puterile de Leviathan. Filozofi ca Green și Bosanquet, pornind dela idealismul lui Rousseau și chiar Plato, trecut prin idealismul lui Hegel care vedea în stat „libertatea obiectivă" și „o familie etică națională" cum și prin radicalismul religios al lui Mazzini, a cărui lozincă era „Dumnezeu și poporul său", înconjură ideea de Stat cu un cult ce frizează misticismul. Pentru Bosanquet, fiecare Stat e gardianul unei întregi lumi morale" iar „funcția lui e să promoveze unitatea omenirii", „relația normală dintre State fiind cooperativă". (*Social and International Ideal*, 1917, p. 277-8). Iar pentru T. H. Green, care vede

în Cromwell idealul politicianului „datoria civică e o funcție spirituală, — entuziasmul ce stă la spatele acțiunii politice aparținînd forței spirituale universale, care ca și extazul, misticismul, quietismul, și filozofia, stă în coliziune permanentă cu interesele carnale ale lumii."

Dar Statul atît cel conservator, liberal cît și cel socialist se arată în mare parte ineficace, în procesul de revendicări sociale amelioriste. Intervenționismul său dă naștere unui biurocratism, pururi hrăpăreț, opac, și reacționar, adesea inoperant, iar naționalizarea prin el a marii industrii, cu asaltul împotriva capitalismului, se dovedește o eroare marxistă. In locul birocratismului se preconizează atunci cooperativism și sindicalism, în locul exproprierii capitalului se pune problema înlocuirii capitalului sub forma corporației.

Izvorul acestui anti-etatism în Anglia are în teorie două filoane.

Mai întîi, cum s'a remarcat, o renaștere medievalistă în gîndirea politică engleză, pe care o provoacă nu puțin cartea lui Otto Gierke despre Teoriile politice ale Evului Mediu, popularizată în Anglia de Fr. Maitland din Cambridge. (Dacă școala din Oxford excelase în apologia Statului, școala din Cambridge pare a se specializa în deprecierea ideii de stat).

Teologul dela Colegiul Sf. Caterina din Cambridge, John Neville Figgis în *Churches in The Modern State* (1913), reia ideia medievală a independenței, dacă nu chiar a superiorității Bisericii față de Stat, și vede statul ca o sumă de corpuri sociale de o reală viață și personalitate, pe care suveranul nu le poate atinge, fără ca acest lucru să nu se numească tiranie. (p. 42). Negreșit, forma de stat medievală e cel mai bun argument împotriva ideii de stat modernă.

Dar a doua sursă a nouăi ideologii antietatiste — sau contra statului democrat — e școala lui Duguit. Se cunoaște teoria savantului francez, caracterizată ca o „interpretare sociologică a statului" și după care statul nu e un suveran ci: o funcție. „In interdependența socială noi sîntem nu membrii statului, ci membrii unul altuia, legați de un cod social-moral, și de nevoi publice pe care anume agenți oficiali au însărcinarea să le păstreze și satisfacă. Statul e această funcție socială; ca atare el e dedesuptul legii, ca orice particular, ba chiar mai mult decît simplul particular, — statul avînd o răspundere, lipsită de suveranitate ca și de personalitate; acțiunea statului înseamnă, deci, pur și simplu, că anume oficiali aduc la îndeplinire ordinele unui ministru".

Duguit a avut cu cele două faimoase cărți ale sale *Statul și Legea în Statul Modern*, un mare răsunet în Anglia și America. In Anglia, profesorul de Științe Politice dela Universitatea din Londra, Harold Laski, un mare adept al său, l-a

tradus și popularizat, după cum alți istorici sau gînditori politici de talia unui Ernest Parker, Sir Sidney Low, filozoful psiholog Graham Wallas, profesorul Oxfordian Tawney etc. s'au întîlnit din diferite direcții în aceiași operă de discreditare a statului și detronare a lui de pe piedestalul pe care îl urcase Rousseau.

Dintre aceștia, spre a termina cu teoria care a anticipat în Anglia, și a provocat nașterea socialismului federativ — sau de breaslă, sau corporativ — alături de Graham Wallas care se întreabă sceptic dacă consimțimîntul membrilor comunității constitue condiția necesară unei bune guvernări și citează — după Plato și Comte — pe Wells, care în „Utopia Modernă" descrie anticipativ „răsturnarea guvernămîntului reprezentativ și înlocuirea lui printr'o aristocrație voluntară de oameni de știință versați" și face apel la un „curent înțelegător de oameni luminați și desiluzionați de pretențiile false ale patriotismului de paradă și de alte ficțiuni ale lumii din afară" (p. 200-221).

Poate mai interesant îl găsim însă pe Tawney, cu importanta sa lucrare dela 1921: *The Acquisitive Society*, în care reia tema lui Duguit, și, făcînd apologia a ceiace în locul statului numește Societatea Funcțională — pe care o așează în locul statului, vrea ca societatea să se reorganizeze nu pentru menținerea de drepturi, ci pentru îndeplinirea de datorii (performance of duties — maintenance of rights); dînsul cere disolvarea atîtor drepturi și privilegii de proprietate, neproductive pentru societate, ci numai pentru indivizii care, printr'o erezie a veacurilor, le posedă, și transformarea lor în aport social la îndemîna tuturora. Ce-ar fi, de pildă, se întreabă dînsul, dacă cele 16.000.000 de lire sterline pe care Londra le plătește proprietarilor de pămînt sub formă de rentă anuală, s'ar aplica binelui public. De ce societatea nu și-ar asuma drepturile sale funcționale asupra solului mineral și proprietății mari, ca acestea să înceteze să fie drepturi individuale, și să devină datorii publice?

E ciudat că teoria aceasta care pe de o parte e de sorginte franceză, iar pe de alta, cum vedeți, frizează comunismul, a prins în Anglia mai mult decît în Franța.

In al doilea rînd e ciudat că, odată prinzînd, a dat în Anglia cu totul altceva decît comunism, și anume: Socialismul federal.

In Franța un Paul Boncour — adesea citat pentru aceasta — semnalează creșterea Federalismului economic, și renașterea — după eșecul Marxismului — a Proudhonismului, care caută în „organizația federalistă a societății cheia libertății", și respingînd principiul naționalizării, punînd în locul principiului exploatării, din partea indiferent a cărei clase, principiul „participării în determinarea condițiilor de muncă"

— ar fi fost cel mai prielnic mediu pentru un socialism corporativ.

Totuşi — cum am spus — acest socialism (Guild-socialism) nu naşte în Franţa, ci în Anglia, unde teoria antietatistă e de import. Această dublă caracteristică a noului fenomen politic în Anglia din chiar prima lui fază, faza incubaţiei — se datoreşte renaşterii medievaliste, pe care am amintit-o, în concepţia politică a Angliei. Ca în totdeauna, în clipele sale de refacere, Anglia şi acum s'a repliat, am zice, asupra ei însăşi, şi din rezervoarele tradiţionalismului ei, stimulat de un religiosism totdeauna inerent făpturii engleze, dar reînviat, mai cu samă, în ultimele decade ale veacului, s'a adăpat la evul mediu, ca la izvorul unei noi tămăduiri.

Sîntem deci din nou în faţa fenomenului englez în politică, — altoirea unei noi forme politice pe trunchiul tradiţiei —, sîntem iar la acel pas înapoi, care după Englez — neam sportiv — e cea mai bună condiţie pentru un mare salt înainte...

Dar să nu uităm şi contribuţia lui Carlyle la surparea democratismului etatist în Anglia.

Marele istoric nu s'a mulţumit să ironizeze disparat ideia. In *Chartism* asistăm la un atac, am zice, organizat împotriva democraţiei.

Pornind cam dela acelaşi principiu ca Wells — care nu se poate să nu fi citit, ba a citit chiar prea bine *Chartism* — ca să ajungă tot cam acolo, Carlyle numeşte democraţia: „o afacere ce se contramandează dela sine" (a self-cancelling business). De ce? Fiindcă sub o formă sau alta, ea duce la despotism.

Democraţiei îi va opune atunci aristocratismul, pe care, ca şi autorul *Utopiei Moderne*, îl vede realizat ca putere de stat sub forma unui sanhedrin de oameni aleşi, „o corporaţie a celor mai buni şi bravi".

Nu era natural la cel ce avea să împrumute — cum ştim — dela David Hume fericitul termen de Cult al Eroilor (Hero Worship) şi să ţină în Mai 1840 celebrele conferinţe, la vremea aceia echivalente cu lansarea unei noi teorii?

In aceste conferinţe, cu patos scoţian, Carlyle nu atribuia dînsul tot binele omenirii celor puţin chemaţi ? „Istoria a ceiace omul a înfăptuit pe pămînt e, în fond, istoria oamenilor mari care au lucrat pe pămînt"; — „omul mare fiind ca un fulger din cer; după care restul muritorilor aşteaptă ca după o scînteie, ca să facă apoi şi ei flacără".

Carlyle, poate pornind dela alte premise decît antietatiştii moderni sau medievali, şi neglijînd, desigur, în problema pe care o punea, termenul economic, înseamnă nu mai puţin o denunţare făţişe a colectivismului şi unul din argumentele cele dintîi ce aveau să fie invocate de criticii de mai tîrziu ai socialismului ca doctrină inoperantă.

E, însă, timpul să vedem în ce constă şi cum acţionează socialismul englez corporativ.

Dela început, — ca să evităm orice confuzie, dar şi ca să-i schiţăm nota justă — vom spune că el n'are a face cu corporatismul fascist.

Antisindicalist şi antisocialist, acesta — oricît ar părea de asemuitoare cooperativele din Ravenna cu cele engleze — se bazează pe dictatură şi lovituri multiple de stat.

Mişcarea engleză, credincioasă statului pe care se mîndreşte a-l fi pus în adevărata lui valoare, valoarea funcţională, în locul ficţiunii suveranităţii, se bazează pe sindicalism ca şi pe socialism, între care nu face decît să tragă o linie de unire.

Socialismul corporativ englez e o formaţie şi doctrină nouă. El apare în persoana unui simplu arhitect, Penty, care în 1906 scrie *The Restoration of the Guild System*, făcînd apologia corporaţiilor medievale. Alţi gînditori politici i se raliază: un Hobson, un Orage, Reckitt Beechofer, etc.

O Ligă Naţională: *Guilds League*, se alcătue, cu un organ lunar: *The Guildsman*. Din ligă mai numărăm pe un Bertrand Russell, Ramiro de Maeztu, Tawney, Hodges, Cole.

Doctrina, formulată mai ales de Hobson, Orage şi Cole — acesta poate cel mai interesant dintre istoricii mişcării — porneşte dela o revizuire a ideii sindicaliste şi socialiste, pe care vrea să le scuture de false asumpţii şi prejudecăţi, făcînd un proces radical, industriei.

După aceştia, socialismul de stat şi sindicalist nu face un mare pas de capitalism, în tratarea industriei ca factor esenţial de avuţie şi ordine socială.

Atît unul cît şi altul contează pe industrie. Vroind, unul s'o acapareze, celălalt s'o exproprieze, ambii nu i se închină mai puţin, şi nu văd mai puţin în ea un punct de ajungere, un ideal. Or tocmai aceasta e greşala, greşală care face din două doctrine atît de disparate, două doctrine ce se întîlnesc în chiar punctul lor nevralgic şi devin una şi aceiaşi tocmai acolo unde trebuiau şi pretindeau să se separe.

Cînd, de pildă, socialiştii cer mărirea salariilor, — o cerere foarte justă şi morală democraticeşte — ei comit o greşală fundamentală, economiceşte, căci cad pradă partipriului, asumpţiei industrialiste, prin recunoaşterea principiului industrialist.

Această greşală face ca o cerere legitimă să devină ilegitimă, întorcîndu-se ca un eşec împotriva socialismului. De ce? De oarece socialismul nu trebue să uite că excesul industrialist, divinizarea industriei, a dus la o competiţie exasperantă de pieţe şi grupuri fabricante. Odată ce-ai ajuns aci, a

vroi ca industria ta să triumfe — fie că e în mîni muncitorești, fie capitaliste, — aceasta nu afectează deloc termenii situației — înseamnă principial a produce condiții cît mai eftine de lucru acasă, deci din capul locului: micșorarea, nu mărirea salariilor. Adică: un rezultat antisocialist. Dacă socialismul nu-l admite, care e unica alternativă? A cere într'una mărirea salariilor și a face greve în funcție de ele? Nu. Este emanciparea industriei de competiția străinătății, de export, și punerea ei în atîrnare, în schimb, de piața internă. Prin urmare: intensifică piața internă, mărind producția, atacînd noi izvoare de producție. Și care e izvorul de căpetenie, de nu agricultura? Aceasta cu atît mai mult cu cît, în cazul Angliei, odată cu ivirea multor țări după război, care își prefac singure materiile prime în materii de consum, puterea și valoarea manufacturieră a Angliei a încetat și, cu micșorarea exportului, materiile de hrană, de care ea are într'adevăr nevoie, vor deveni tot mai rare și costisitoare. Atunci, iarăși, intensifică agricultura pentru a te hrăni prin tine, la tine acasă. Socialismul, deci, trebue să se tămăduiască de prejudecata industrială, vrednică cel mult de capitaliști, care n'au aceleași nevoi nici preocupări ca clasele muncitorești și plebee — el trebue să conceapă industrialismul nu ca ceva nepieritor ci, numai ca o excrescență transitorie a economiei vremei, și să prevadă timpul cînd el va trebui să fie verificat, amendat și supleiat cu noi posibilități de producție și prosperitate umană.

Aceste noi grupuri de producție, ce se chiar ivesc dela o zi la alta, pun din nou o problemă vitală, problema muncii. Ca factor esențial de producție, și în orice caz, momentan, ca unica avuție a lucrătorului, acesta trebue să pornească la o revizuire și reorganizare nu a capitalului, ci: a muncii.

In loc de monopolizarea marxistă a industriei, care am văzut la ce antisocialism poate ajunge, socialismul sindicalist să se gîndească mai bine la monopolul muncii. In sînul acestui monopol muncitoresc, munca va înceta să fie un articol de consumație capitalistă — fenomen care dăinue și sub regimul sindicalist — a cărui leniență și unilateralitate de activitate grevistă — ca însăși eșuată — noua doctrină o condamnă. Ea va fi o organizație, exclusivă, la controlul și viața căreia trebue să participe orice lucrător, dela conducători, la ultimul ucenic.

Corporații deci. Bresle de muncă și producție. Dar nu ca cele medievale, regionale, ci naționale, fiindcă industria și munca au devenit naționale; nu „secționale", ci universale, fiindcă industriile, muncile și producțiile au ajuns la o interpenetrare ce face separatismul imposibil. Corporațiile acestea naționale, reprezentînd fiecare o formă de producție și fiind însumarea tuturor breslelor de același fel din țară, va avea

un Congres, un adevărat Parlament economic, responsabil de toată mișcarea muncii și producției.

Față de această organizație corporativă care e rostul statului? El se va consacra îndatoririlor de ordin general, pacea, justiția, cultura, colaborînd armonios cu Congresul pentru cît mai multă eficiență și cît mai mult bine social.

Dar interiorul acestor federații? In sînul lor se va lucra în spiritul „substituirii producției de utilități și servicii în locul producției de profit". Cuvîntul „profit" e în genere oroarea socialismului corporativ. Primul pas pentru exterminarea profitului și ajungerea la prețul just, e prețul fix... Cu el se va ajunge la armonie între muncă și cost, în locul variațiilor de preț la care dă loc speculația și care — fie că urcă ori coboară — sînt deopotrivă de demoralizante pentru lucrătorul conștient de valoarea operei sale, și, în mod natural, rebel ideii de a-și vedea munca sau prea bine sau prea prost retribuită, numai fiindcă așa vor fluctuațiile acestei tiranice speculații. Cu timpul se va ajunge la prețul medieval, adică prețul care era în primul rînd o valoare morală. Și aceasta va însemna dematerializarea vieței, renunțarea la acest Baal al îmbogățirii cu orice preț. Dacă o industrie, o întreprindere va produce un cîștig, acesta se va întrebuința la perfecționarea acestei industrii nu la acumularea banului în buzunarul unui individ care apoi să o terorizeze dela înălțimea situației.

In cadrul unei astfel de organizații, cu atare spirit, membrii se vor conduce dinăuntru, nu din afară; și la fel se vor controla, la fel vor participa la rezultatele activității lor, statul ne mai intervenind cu birocratismul lui pletoric, oțios și inoperant.

Dar pentru ajungerea la o atare organizație economică e nevoe de înlocuirea — spun ei, a spiritului machiavellic, cămătăresc și spoliativ al veacurilor industriale, printr'un spirit de dreptate, onestitate, și desinteresare, aproape echivalent cu începutul unei noi civilizații...

De aci și elanul aproape profetic cu care adepții nouei mișcări fac din noua lor economie politică mai mult decît o știință, un apostolat.

Și e tocmai acest caracter de apostolat, de idealism aproape agresiv pentru vremea noastră egoistă și interesată, ceiace face din această mișcare, în ciuda unei înfățișări de toată modestia, o revoluție în surdină: E de fapt dematerializarea veacului nostru ultra-materialist.

E ceiace a produs zîmbet la unii din istoricii politici ai vremii, prea sceptici ca să mai creadă în reînvieri de suflet muncitoresc. Dar corporația zidarilor din Manchester cu 57 de comitete, după modelul căreia s'a format Corporația Na-

ţională de Construcţie, cum şi cea din Londra, apoi Corporaţia Constructorilor de mobile, cea a Impiegaţilor din Glasgow, a Croitorilor, a Fermierilor din Districtul Metropolitan al Londrei, a Horticultorilor şi Agricultorilor, a dat pînă azi roade însemnate şi nu numai partidul socialist şi liberal au căzut real sub influenţa sa, dar Fabienii se chiar transformă în Corporaţii, iar minerii, amploiaţii de căi ferate, inginerii, agenţii de poştă şi telegraf, ca şi învăţătorii sunt cu toţii în curs.

Nimeni nu poate contesta că ne găsim la un „cul-de-sac" economic, cum spune Cole, abilul gînditor social ; că industrialismul e în criză; şi că, în plină revizuire, multe din problemele economice ale vremii vor avea să fie soluţionate de noi factori. Iar că Federalismul socialist e menit să furnizeze dintre aceşti factori pe cei mai importanţi, e o chestiune care nu poate fi pusă la îndoială.

Pe noi însă ne priveşte aci integrarea Federalismului socialist în tradiţionalismul englez. E posibil acest lucru? L-am văzut deopotrivă deosebit de corporatismul fascist ca şi de comunism, doctrine care, atît în Italia cît şi în Rusia, au dus respectiv deopotrivă la dictatură.

Dimpotrivă, paşnic şi sedentar, federalismul socialist tinde nu la înlocuirea socialului prin politic, ci a politicului prin social. Partidul dispare, chiar statul dispare în grupul social. Or, e acesta un fenomen specific englez? Dar e politica întregului veac al nouăsprezecelea, politica conservatismului democrat, care dincolo de instituţiile engleze, disolvă preocuparea de castă şi partid în cea pentru binele social, pentru binele claselor de jos în deosebită nevoie de acest bine social. E socialismul de stat care străbate, cînd sub formă conservatoare, cînd liberală, cînd socialistă, întreaga politică a Angliei moderne, şi care a dus la teoria Parlamentului Social, alături de Parlamentul Politic, din opera lui Sidney Webb, azi Lord Passfield.

Numai că Federalismul socialist pune problema socialului cu un zel apostolic, făcînd apel la toate însuşirile creştineşti ale omului. Federalismul Socialist e într'adevăr, botezarea creştină, în legea lui Isus, a socialismului de origine marxistă. Dar aceasta ce e, dacă nu revenirea pe căi medievale, la socialismul creştin al lui Ruskin şi William Morris, la idealismul creştin al lui Carlyle, la tot acel idealism englez în care politica Angliei de veacuri, dar mai ales a secolului al nouăsprezecelea, a ştiut — prin acea oscilaţie de pendul şi concepţie dicotomică a vieţii, să se repauzeze de excesele materialismului.

Federalismul socialist e expresia ultimă a misionarismului creştin, umanitar şi social, în politica engleză. Şi e ultima expresie a caracterului dual englez în politică.

Decapitînd statul de aureola lui, el şi-l menţine mai departe ca asociat în opera de ameliorare socială. Social, el rămîne însă naţional; neprivind Imperiul ca o necesitate absolută, îl menţine nu mai puţin ca o piaţă internă; revoluţionar în spirit şi doctrină, el dă mîna cu tot cooperativismul, asociaţionismul, şi filantropismul englez al veacului al nouăsprezecelea.

Pentru noi, care ne găsim la repunerea problemei agricole şi la înlocuirea politicului prin economic şi social, federalismul englez e o pildă şi un stimulent rar.

Iar pentru cei ce-l privesc numai ca fenomen englez, el înseamnă transformarea politicei în acel „exerciţiu religios" din fraza lui Gladstone.

E practica vieţei dematerializată după model medieval, după acel model pe care rusul Berdiaev îl vede la baza societăţii şi civilizaţiei de mîne...

E alfabetul politic recitit, cu ura de clasă devenită: cooperaţie şi întrecere la muncă; cu cîştigul redevenit: o idee morală, — o satisfacţie şi nu un nesaţ. Fiindcă acest alfabet politic e recitit cu un ochi la Biblie, constituţia adevărată a socialismului englez.

E, în sfîrşit, în criza universală actuală, în faţa problemelor sufleteşti şi economice celor mai grele ce s'au pus vreodată unei societăţi omeneşti, o nouă colaborare între Dumnezeu şi Englez, acel Dumnezeu despre care atît conservatorul, cît şi liberalul şi socialistul englez au un cuvînt care spune: When God wants a hard thing to be done He tells it to His Englishmen, — cînd Dumnezeu are nevoe de ceva greu de făcut, o spune Englejilor săi.

Dragoş Protopopescu

O zi de pomină din viaţa lui Sufleţel

Bibilică îi zic unii. Alţii Catifea. Pe el îl cheamă Gheorghe Sufleţel. Acum e pe stradă. Ai zice că se plimbă, dar el caută de lucru. Orice. Face zidărie, tinichigerie, dulgherie. Are şi unelte acasă: o mistrie, un cleşte, un ciocan şi mai multe cue. Pe stradă merge cu mînile în buzunar, că-i e frig. Calcă cu paşi mici, pe pipăite, pentrucă a îngheţat şi alunecă. Şi pe urmă, nici ghetele lui nu sînt făcute pentru mers pe drum alunecos. Au tocuri înalte şi sucite — unul înafară şi altul înăuntru. Vîrfurile ghetelor lui sînt ascuţite de tot şi lungi. Nişte afurisite de ghete de cucoană.

Sufleţel umblă cu umerii ridicaţi, ca să-i intre capul la scuteală, în gulerul pardesiului şi să nu-i îngheţe urechile. Dar ele tot îngheaţă. Frigul bate din faţă şi intră peste tot. I-a îngheţat şi nasul, iar sub vîrful lui s'a ivit o boabă de rouă, care ameninţă din pas în pas să se piardă. Asta însă nu e un lucru de samă. Sufleţel are altele acum pe cap. Trebue să caute de lucru sau măcar să-şi găsească un loc adăpostit pînă s'o înopta. Cînd s'o înopta se'ntoarce acasă şi-i spune nevestii că n'a găsit de lucru, că a umblat tot oraşul şi a întrebat din casă'n casă, dar n'avea nimeni nevoe de el. N'aveau nevoe de el şi pace. Dacă este de lucru el nu se dă la o parte. Lucrează. Acum două-trei zile n'a lucrat? O fi mai mult... acum patru, cinci zile... Să zicem o săptămînă. Atunci cînd a fost! A găsit de lucru şi a lucrat. A zidit pe dinăuntru o sobă de tablă. Lucru frumos. A luat patruzeci de lei şi i-a dus acasă. Nu i-a dus pe toţi, pentrucă nu s'a putut să-i ducă pe toţi. In drum s'a oprit la o prăvălie. Mai întîi a trecut pe lîngă ea, fără s'o bage în samă. A făcut ca la douăzeci de paşi, mai bine de douăzeci. S'a întors din drum pentrucă a văzut nişte săpun în geamul prăvăliei. S'a gîndit aşa, făcînd paşii ăia înainte, că, poate, nevastă-sa ar fi bucuroasă dacă i-ar duce el o bucată de săpun. Şi s'a întors să cumpere săpunul. A pus un pol pe tejghia, negustorul i-a dat restul — paisprezece lei — el a băgat banii în buzunar şi a dat să plece. Era chiar în pragul

uşii. Negustorul l-a strigat aşa: Mă Catifeluţă!... Sau nu. L-a strigat aşa: Da unde te grăbeşti, mă Bibilică?... Ori ce, vrei să spui că nu l-a strigat? Şi ce dacă nu l-a strigat? Să zicem că nu l-a strigat. S'a întors fără să-l fi strigat niciun negustor. A cerut o ţuică. A vrut el să ceară o ţuică şi a băut-o. Şi a mai băut una, fac două, şi încă una fac trei, şi încă una, patru. Gata. S'a îmbătat bine şi s'a dus acasă cu ce i-a mai rămas. Şi cu săpunul.

Din partea cealaltă a străzii, vine spre Sufleţel un domn cu blană neagră la gît.

In urma domnului, un copil cu două găini în braţe. Copilul flueră şi se uită prin curţile oamenilor. Al dracului copil, nici nu-i pasă că are două găini în braţe! Flueră. Mai bine ar face să meargă frumos pe stradă, şi mai repede o ţiră. Cine ştie de cînd îl aşteaptă maică-sa cu găinile...

O maşină trece în goană. La colţ, cînd să cîrmească spre fabrica de pîne, maşina alunecă pe spate şi se întoarce în loc, ca o sfîrlează. Dar n'are nimic. Se dă o leacă îndărăt, pe urmă înainte şi pleacă.

Hm! Ce-ar fi dacă Sufleţel ar saluta pe domnul acela cu blană, care vine din jos? A mai făcut aşa cu o cucoană astăvară. Venea tot pe strada asta, întocmai ca domnul cu blană — din jos venea. Cînd a ajuns în dreptul ei, a salutat-o. Cucoana i-a răspuns din cap şi a trecut înainte. Sufleţel s'a oprit să se uite după ea. Cucoana a întors capul şi l-a văzut. Mai mare ruşinea! Se uita după ea cum mergea în sus. Ea însă n'a băgat de samă. I-a făcut semn cu umbrela să se apropie. L-a întrebat dacă n'ar vrea să tae o gîscă. Ba el voia, că nu era prea grăbit. Şi a mers să tae o gîscă. Pe urmă, cucoana l-a pus să îndrepte nişte burlane la un coş de bucătărie, şi să-i dreagă şi o maşină de călcat care avea cucoşul frînt şi nu se mai închidea bine. Şi aşa dintr'o gîscă, ba dintr'un salut, Gogu Sufleţel a găsit de lucru pentru o zi întreagă. Cucoana i-a dat vre-o treizeci de lei, un pahar de ţuică şi nişte struguri... A fost bine.

Afurisitul de copil merge tot în urma domnului. Se dă pe ghiaţă. Şi mamă-sa îl aşteaptă acasă cu găinile. Lasă că îi spune el mamă-si! Dacă mai strigă şi acum după el „Bibilic", ca eri, Sufleţel îi rupe urechile. I le rupe!

Domnul a ajuns numai la doi paşi. Merge încet, cu mînile înfundate în blană şi cu ochii în jos, ca să nu alunece. Gheorghe face respectos un pas la o parte şi salută. Domnul vrea să scoată mîna din buzunar, ca să-i răspundă. Se împiedică însă de ceva, ori alunecă, şi cade. N'a căzut rău, căci s'a proptit în mîini. Sufleţel se uită cum se ridică domnul şi cată să înţeleagă ce s'a întîmplat. Pe urmă, dă fuga să-l scuture de zăpadă.

Copilul cu găinile a înţeles ce s'a întîmplat, dar se pre-

face că n'a înţeles; trece pe trotoarul celalt şi strigă către domnul care a căzut:

— Domnule, ce e?

Domnul pare că nu-l aude şi nici Sufleţel nu-l aude, că-i ocupat cu scuturatul zăpezii de pe hainele domnului. Dar copilul cu găinile vrea să ştie precis!

— Domnule, n'auzi? Ce e? Ai căzut, domnule? Ce-a făcut, Bibilic?... Bibilic, n'auzi, ce-a făcut domnul?

— Ce-a făcut domnul? Ha? Stai că vezi tu ce-a făcut domnul.

Şi, hoţeşte, Sufleţel scutură cu o mînă paltonul domnului şi cu cealaltă apucă o bucată de zăpadă îngheţată. Copilul l-a văzut şi i-a ghicit gîndul; ia şi el un cocoloş şi se pune în poziţie de apărare:

— Dă, dacă ai curaj, — îi strigă el.

Sufleţel meditează: să dea, să nu dea... Stă cu gheţoiul în mînă şi se uită la copil. Şi nu dă.

— Păi vezi că n'ai curaj! Spune mai bine ce te'ntrebai: Ce făcu domnul?

— Făcu pe dracu să te ia. Mergi cu găinile în braţe ca un golan, mucosule! Fi-ţi-ar găinile ale dracului!

Domnul cu blană profită de cearta dintre ei şi se depărtează. Sufleţel se uită o vreme în urma lui, şi apoi aruncă gheţoiul, înciudat. Poate acum să strige ce-o vrea copilul, lui nu-i mai pasă. Dacă voia să dea mai 'nainte cu zăpadă în el, o făcea ca să apere pe domnul acela de vorbele proaste ale copilului. Işi potriveşte şapca, îşi bagă mîinile în buzunare, ridică umerii ca să intre şi capul puţin în gulerul pardesiului şi porneşte pipăind mai departe strada, cu ghetuţele lui de cucoană.

Nu-l mai interesează nimic. Intîmplarea cu domnul care a căzut îl desgustă de toate. Ţţţ, ce prost! Căzu în stradă tocmai cînd îl saluta cineva aşa de frumos... Păcat de blana lui! El, Sufleţel, de ce nu cade? Şi el e om sărac şi slavă Domnului, n'are nici blană, nici ghete cum se cade în picioare. Ghetele astea au fost mai întîi ale unei spălătorese. Ana spălătoreasa... şi aia altă sărăcie! Săracă şi a dracului. Dacă n'ar fi aşa de afurisită, n'ar fi el acum pe stradă să îngheţe şi să se certe cu copii mojici. Ar sta acasă la căldură, i-ar da şi el o mînă de ajutor, i-ar aduce apă dela cişmea, i-ar sparge o buturugă, ar mai sta pe lîngă foc ca să nu se stingă, şi ar fi bine pentru amîndoi. Ei nu, ea îl trimite pe vremea asta să-i adune bani din oraş. Par'că banii aşa s'adună.

Astfel se gîndeşte Gheorghe Sufleţel la necazurile lui, şi gîndurile şi supărarea îl mai apără puţin de ger. Merge fără să mai aleagă drumul. O apucă pe după colţ, ca să scurteze calea (colţul stă la îndemîna oamenilor necăjiţi împotriva străzilor prea lungi). N'are nici o ţintă deocamdată. Dacă nu i se iveşte nimic în cale, poate să meargă aşa pînă s'o înopta.

La marginea oraşului, e un depou de lemne. Acolo se poate găsi cîteodată de lucru: se rîneşte zăpada, se transportă cu cărucioru1, lemne la locuinţă.. Şi dacă nu-i de lucru, sub şopron sînt cîteodată doi-trei oameni adunaţi la foc. Mai jos de depou, e o stradă care scoboară în pantă repede. La răscrucea străzii a fost o căsuţă din care acum n'a mai rămas decît o bucată de acoperiş şi puţină zidărie în jurul unei singure camere. Pînă acum doi ani mai locuia cineva acolo. Cineva care a ars într'o iarnă toată curtea şi jumătate din acoperiş. Apoi s'a mutat şi casa a rămas părăsită. Ori, poate mai ştii, s'o fi băgat altul în cămăruţa aceia, altul sărac de tot. Hai să vedem. Pînă acolo tocmai bine se însereaza.

Şi bucuros că şi-a găsit un rost, Sufleţel iuţeşte pasul. Ca să n'ajungă totuşi prea devreme, ocoleşte cîteva străzi, se mai uită la o vitrină, mai întreabă un sergent cît e ceasul... In unele locuri, pe unde e mai multă circulaţie, strada n'a îngheţat de tot. Pe acolo cîte o cărămidă desprinsă din cimentul ei, îi aruncă lui Gheorghe apă rece şi murdară pe sub pantaloni pînă la genunchi. Gheorghe se opreşte, o înjură şi îşi vede, încă o bucată, de drum. Intr'un loc, dă cu ochii de o firmă pe care sînt zugrăvite pîini lungi şi cornuri. Deasupra scrie: „Franzelă, cornuri proaspete".

Sufleţel se gîndeşte la ceva. Se caută în buzunare şi intră în brutărie. Negustorul e ocupat cu alţi clienţi, de aceia noul venit are tot timpul să se uite la sacul cu făină albă, la pachetele de drojdii din vitrină, la rafturile cu franzelă. Pe tejghea sînt înşirate pîini rotunde, albe şi rumene. Ia una, o cîntăreşte în mînă, o examinează cu deamănuntul şi o pune la loc.

— D-ta? — îl întreabă negustorul.

— Dă-mi puţină franzelă, — cere Sufleţel.

— O jumătate cu lapte?

— Cu lapte, de un leu.

— De un leu?... Nu se poate.

— De ce?

Negustorul îl măsoară şi îi explică supărat:

— Nu se poate de un leu!

— De ce?

— Vezi-ţi omule de treabă, nu se poate. Pauzi d-ta. De ce nu se poate franzelă de un leu? Iţi dau o bucată de pîine neagră de un leu.

— Nu vreau pîine neagră; eu vreau franzelă cu lapte.

— Hai pleacă de aici, — se supără deabinelea brutarul.

— Ho frate, nu te supăra, — spune frumos Sufleţel... De ce te superi? Eu vreau franzelă, dar dacă nu se poate, dă-mi un covrig de un leu.

Franzelarul îi întinde doi covrigi de cîte cincizeci de bani. Sufleţel îi măsoară:

— Sint cu lapte ?
— Cu lapte, cu lapte.
— Dacă sint cu lapte, e bine.
Ii bagă în buzunar și ese. Un copil trece în fugă pe lingă el. Asta n'are găini în brațe.
— Unde fugi mă, — îl întreabă Sufletel.
Copilul își domolește pasul și, fără să se oprească, arată ceva cu mina înainte.
Semnul cu mina e un răspuns. Și cind cineva îți răspunde înseamnează că nu te ia la vale ca pe un prost. Inseamnează că ești și tu un om cum se cade, care are dreptul să se supere cind răspunsul a fost necuvincios. Și a fost necuvincios.
— Mă, n'auzi ce te 'ntreb? Unde fugi așa? Arăți cu mina, par'că n'ai gură să vorbești.
Copilul își întoarce capul.
— Unde fugi, ce ești surd ?
— Dar d-ta ești chior, nu vezi colo ?
— Ce să văd ?
— Lume !
Intr'adevăr mai departe, cinci-șase oameni s'au adunat în jurul unei trăsuri, în mijlocul străzii.
— Păi de ce e lume acolo?
Copilul ridică din umeri și pleacă.
— Mă, n'auzi, de ce s'a adunat lumea acolo ?
Ca să-i poată striga una, copilul o ia din nou la fugă :
— A căzut un cal, mă prostule !
— Aha, a căzut un cal ? Păi de ce nu spuneai așa dela început. Prost ești tu! Ei și ce, dacă a căzut? Par'că e mare lucru! Iacă pui piciorul colea, unde alunecă, și cazi. Poți să-ți spargi capul, să te ia cu salvarea... Un cal e mai greu; dacă are potcoave șterse alunecă și-și frînge picioarele. Nu-l mai ridică de jos, să-i pui și foc sub coadă. Acolo l-a bătut Dumnezeu, să vină și mama salvării. Dar nici nu vine, că aia e pentru oameni. Și unde să-i ducă pe cai? Par'că pentru caii bolnavi e spital? Dacă și-a scrintit un picior merge în trei. De nu vrea să meargă, dai cu biciușca și merge. Țopăe săracu ca potăile, da merge. Pe urmă, cind mai cade odată, s'a isprăvit, nu mai poate. Stă jos și geme. Ce salvare? Ce spital?.. Pui pistolul colea, și aia e. Dar trebue glonț mare, că el are viață multă, geaba nu se poate ridica de jos... Așa se gîndește Sufletel pînă la locul întîmplării. Acolo își face loc printre oameni și se uită și el la cal. E un cal mărunt, galben, cu părul mare, jumulit și ros pe ici pe colo, de ham. Stă culcat pe o parte, cu capul în zăpadă.
Birjarul i-a desfăcut opritorile, chinga și șleaurile și i-a scos și căpiciul. Așa, cu hamul deschiotorat și fără căpici, par'că e o cucoană bătrînă, care s'a 'ncurcat în fuste, a căzut în stradă și i-a sărit pălăria din cap.

Cineva întrebă:
— Și-a frînt piciorul?
— Nu, — răspunde birjarul, — fiindcă le mișcă pe toate.
— Atunci de ce nu se poate scula?
— Știu și eu? I-am pus pătura sub picioare ca să nu alunece, dar degeaba. Dă să se ridice și cade iar.
— Acum a început să geamă, — spune unul.
— Il doare pe el ceva.
— Și tremură.
— Ii e frig.
— Tremuratul ăsta nu e bun.
— Da, da, ăsta e tremurat de moarte.
— Pune o pătură pe el.
— Nu mai am.
— Atunci moare.
— Ce să-i fac?
— Ia mai arde-l cu biciul.
Birjarul pocnește odată cu biciul în aer. Calul înțelege și ridică puțin capul, dar nu dă semne că ar vrea să se scoale. Omul mai pocnește odată din bici și apoi i-l întinde pe crupă. Animalul tresare, își adună picioarele sub burtă și par'că ar vrea să se scoale. Rămîne însă așa.
— Dă-mi mie biciul, — intervine cineva.
— Nu mai dați în el de pomană, — se roagă Sufletel. Dacă ar putea să se scoale, n'ar sta el aici în zăpadă. Par'că lui îi place? Cui îi place să stea în zăpadă?
— Lasă domnule, ăsta nu e om să știe ce-i place.
— Păi sigur, — răspunde cel care a luat biciul, — dacă îl doare ceva, uită durerea cind îl bați, că-l doare mai tare pielea.
Domnul care explică asta e tînăr și are beretă ca studenții. Sufletel nu-l crede. Dă din cap. Studentul își scoate mănușile, își potrivește bereta, apucă bine biciul, și strigă dela spatele calului:
— Dii, gloabă!
Nu-i vine să dea dintr'odată. Il lovește mai întîi cu latul ghetei peste hamuri, vrea să-l urnească din loc și îl împinge cu minile. Apoi dintr'odată, necăjit, îl pocnește una după alta de patru-cinci ori cu coada biciului, în lung, peste burtă. Calul geme, își întinde botul spre coaste să se uite la burta lui bătută. Studentul înțelege din asta că animalul și-a uitat de celelalte dureri.
— Vedeți? — zice el.
— Ce să văd? Il doare, săracul!
— Păi aia.
— Lasă-l, domnule!
Studentul pare sigur de succes. Și-l lovește din nou. De astădată cu toată puterea și numai peste burtă. Calul otic-

neşte înainte, îşi adună picioarele, dă să se scoale. Se răstoarnă în partea cealaltă.. Svicneşte copitele şi le sbate o clipă galopînd în aer. Studentul îl mai plesneşte odată.

— Lasă-l, domnule, — intervine birjarul, — nu vezi că moare ?

Tînărul aruncă biciul.

— Da, nu mai e nimic de făcut. Işi şterge mînile, îşi pune mănuşile şi pleacă.

— Nu mai e nimic de făcut, nu mai e nimic de făcut, — îl imită Sufleţel. Ai văzut ? Şi-a pus mănuşile. Ei, domnule, domnule! Ascultă, vreau să te întreb ceva.

— Ce e?

— Mai e ceva de făcut?

— Cum?

— Mi se pare că ai spus că nu mai e nimic de făcut.

— Păi d-ta nu vezi că moare?

— Bine. Nu mai e nimic de făcut cu calul ăsta. Moare.

Birjarul nu-l ascultă pe Sufleţel. Stă cu mînile în şolduri şi se uită la cal. Calul geme greu şi par'că nu mai ştie ce se întîmplă împrejur. Ţine ochii pe jumătate închişi.

— Moare, — zice cineva.

— Moare, — răspunde altul.

Oamenii încep să se depărteze. Pînă la urmă nu rămîn lîngă cal decît Sufleţel şi birjarul.

Calul şi-a lungit acum gîtul şi şi-a dat capul pe spate. Stă cu botul întins şi de abia mai răsuflă. Cum şi-a tîrşit botul pe zăpadă, buza de sus i s'a căscat şi a rămas întoarsă pe dos. I se văd dinţii şi gingiile galbene, îngheţate. Puţină spumă verde, filtrată printre dinţi, s'a scurs pe zăpadă şi a îngheţat. Birjarul îi mai aruncă o uitătură. Incearcă să-i mişte picioarele. Işi şterge nasul cu podul palmei şi apreciază:

— A înţepenit.

Trage apoi pătura de sub el şi o pune pe capră. Peste pătură se aşează el. Şi pleacă cu trăsura, fiindcă s'a întunecat şi e tîrziu. Merge la pas, ca să nu alunece şi calul cel bun. Mai departe, se uită în urmă, odată, de două ori şi face după colţ. Lîngă calul care trage să moară n'a mai rămas decît Sufleţel. Oamenii trec din ce în ce mai rar. S'a făcut ora mesei. Un sergent, care se duce să-şi ia postul de noapte în primire, se opreşte o minută lîngă cal, ca să întrebe ce s'a întîmplat. Sufleţel dă din cap:

— Nu ştiu. A căzut şi acum moare.

— Ceasul rău, — zice sergentul şi pleacă, fiindcă e grăbit. Trebue să ia de noapte tocmai în partea cealaltă a oraşului. Da, calul moare. Dacă nu de altceva, tot moare de frig, zice el. Dacă Sufleţel vrea să nu-l lase să moară, apoi ar face mai bine să-l buşumeze — ca la armată, adică să-l frece bine cu un vălătuc de fîn şi apoi să-l acopere. Dedesubt să-i bage o mînă de pae...

— Moare, — face Sufleţel.

— Ei, nu poţi să ştii.

El, sergentul, a făcut armata la artilerie, şi ştie ce e aia cal. E ăl mai tare dobitoc. Dar trebue puţin îngrijit... „Buşumează-l cu fîn, dă-i pe gît nişte zeamă de tărîţe, pune pae sub el, acopere-l bine. Poate că scapă. N'are timp, că l-ar îngriji el. Calul a mîncat o iarbă rea şi d'aia a căzut, se cunoaşte după spuma dela bot, care-i verde. Dă-i ceva cald, dă-i şi calomel, ori tărîţe fierte"...

Sergentul mai face doi-trei paşi şi strigă înc'odată:

— Buşumează-l măcar, să nu zici că nu i-ai făcut nimic.

Şi după alţi doi-trei paşi:

— Dă-i tărîţe calde, asta e ăl mai bun.

Gheorghe Sufleţel se uită după sergent, se uită la cal, se uită în dreapta şi în stînga. Ingenunchiază, îşi culcă urechea pe pieptul animalului cum fac doctorii cu bolnavii lor. Acolo, înăuntru se aude inima. O bate bine? Işi pune mîna pe sub haină, pe inima lui şi caută să înţeleagă cum bate una şi cum bate cealaltă. Nu bat la fel. Dar asta, poate, fiindcă una bate în ureche şi alta în palmă. Oricum, tot bate. Insemnează că animalul trăeşte. Şi dacă trăeşte acum, tot mai poate trăi, — nu? Tărîţe fierte, zicea sergentul.

Da de unde tărîţe fierte? Să-l frece cu fîn? Dar n'are fîn. Poate cu altceva. Cu şapca, bunăoară. Sufleţel îşi scoate şapca, o învîrteşte în mînă, se uită la ea pe o parte şi pe alta... Nu pe faţă, pe dos. Se gîndeşte la ce va zice Ana, cînd l-o vedea cu şapca făcută praf şi îi vine s'o pună iar în cap. Dar îi vine şi alt gînd: Dacă scapă calul? De unde ştii? Poate că scapă, şi atunci — atunci o fi bine.

Intoarce repede şapca pe dos, o răsuceşte în chip de vălătuc şi dă să buşumeze calul. Pe urmă îşi zice că ar fi mai bine dacă l-ar întoarce pe partea ailaltă ca să-l frece pe unde o fi îngheţat mai tare. Se gîndeşte aşa şi îi vine încă un gînd. Să-şi desbrace pardesiul şi să răstoarne calul peste el. (Ce-o să zică Ana?) Aşa face. Pe urmă se apucă de buşumat. Il ia dela gît în spre crupă şi trage cu amîndouă mînile cît poate.

O fi frig tare? Dacă e frig nu se cunoaşte. Omul care frămîntă acolo, în stradă, un cal muribund, simte cum îl înţeapă sudoarea pe şira spinării. Trage vîrtos pe cal cu o şapcă în chip de vălătuc. Poate să fie frig ca la bobotează, lui îi e cald. Chiar dacă nu s'ar fi încălzit cu lucrul, tot n'ar simţi cît e de ger. Pe stradă e întuneric. Departe, din distanţă în distanţă, cîteva felinare ard pentru ele şi pentru umbrele lor. A început să ningă, dar numai în jurul felinarelor. Omul nu vede nimic din astea. In mintea lui s'a aprins o luminiţă cu puţine

umbre şi mici. Calul care răsuflă încă, strada, intimplarea, au intrat în umbră. Luminiţa, care este o idee a lui, nouă şi neaşteptată, il stăpîneşte întreg.

Gheorghe Sufleţel a fost, toată viaţa lui, om sărac. El n'a avut niciodată nimic de-aface cu ideia proprietăţii, a proprietăţii aceleia, care însemnează o însuşire bună a omului, aşa cum sînt lumina şi căldura, însuşirile bune ale focului. Fără căldură, focul tot foc ar fi, ca focul bengal sau focul de artificii. Ar fi însă un foc, cum e Sufleţel un om: fără proprietate, fără însuşire bună. Aşa, el n'a avut niciodată un brici de ras al lui. S'a bărbierit tot prin vecini, şi, cînd a avut puţini bani, la frizerie. Multă vreme s'a gîndit la cît ar fi de bine să aibă şi el, ca alţii, briciul lui care să radă barba lui şi, cînd vrea el, şi barba altora. S'a gîndit pînă a uitat. Intr'o iarnă a vrut să aibă mănuşi. Două mănuşi croite dinadins pentru fiecare mînă, şi de aceiaşi stofă şi culoare, nu amîndouă pentru mîna stîngă, şi una de piele iar cealaltă de lînă, mănuşe de soldat. N'a putut să aibă şi a uitat şi de asta. Ghete ale lui, cu talpă şi tocuri la locurile lor, mari numai cît piciorul lui, ori atît cît tot piciorul, el n'a avut niciodată. Şi-ar fi vrut să aibă şi haine, şi pălărie, şi casă şi pămînt. A vrut multă vreme, pe urmă a uitat... Acum luminiţa aceia îi arde în minte pentrucă vrea iar ceva.

Animalul, aproape mort, pe care-l buşumează, este astăseară proprietatea lui. E aproape mort; asta însemnează că totuşi trăeşte.

E adică un fel de mănuşi asortate, amîndouă de piele şi de aceiaşi culoare. Cel care a fost proprietarul, mai înainte, a plecat. Calul a fost părăsit ca un şoşon. Oricine va trece pe strada aceia, va socoti pe Sufleţel ca proprietar al calului — pentrucă aşa şi este. El singur îl îngrijeşte, cum ar face orice proprietar cu calul lui bolnav. Incă odată deci: calul e aproape mort, dar aproape mort, e calul lui. Aşa gîndeşte omul, şi frămîntă carnea şi oasele animalului, pe brînci, cu desnădejde şi cu inima speriată de aventura în care se adînceşte cu încăpăţinare, morţiş. Calul geme din ce în ce mai rar. Sufleţel însă nu ia seama. Il freacă pe piept, pe spinare, pe picioare, ca pe un copil.

Dacă moare, birjarul va veni mîne să-l jupoae. Dacă nu va muri, atunci calul nu mai e al birjarului, fiindcă nu el i-a dat viaţă. Birjarul n'are dreptul decît la pielea calului. Nimic altceva. Şi n'are dreptul decît la pielea unui cal mort. Sufleţel rămîne aşadar dator preţul unei piei de cal mort, să ne înţelegem. Il va lua cu forţa? Ei nu, Gogu Sufleţel nu e prost ca să nu ştie că birjarul va încerca să-i ia calul cu forţa. Nu va putea însă, fiindcă mîne dimineaţă nu va mai fi acolo. Il va ascunde. Aci Sufleţel se opreşte din frămîntat, îşi îndreaptă spinarea, îşi prinde mîinile pe la spate de parc'ar vrea să se întindă. Bărbia i se lungeşte, şi îşi închide ochii. Unde va ascunde calul? Acasă, la Ana, nici nu poate fi vorba. Ana ar fi în stare să-l dea afară cu cal cu tot... Dar nici n'are cum să-l ducă pînă acolo. Poate jos, în căsuţa aceia dărăpănată. Asta, deocamdată — se înţelege. Mîne, în zori, n'are decît să schimbe ascunzătoarea. Şi pînă mîne are timp să se gîndească. Se uită bucuros la cal, îl mîngîie înduioşat. Ii netezeşte părul cu palma, îl bate pe crupă... Are părul ud şi rece. Işi culcă faţa pe gîtul calului şi-i vine să plîngă. Stă aşa o vreme şi nu se mai gîndeşte la nimic. Ii e inima moale şi gura uscată. Pe urmă simte cum un vîrf de deget rece îi gîdilă urechia. Işi ridică faţa şi pipăe noaptea cu fruntea şi cu nasul: ninge. Ninge cu fulgi puţini şi mici, dar ninge, şi asta însemnează moartea sigură a calului. Degeaba îl buşumează şi ar vrea să-l încălzească, dacă de sus cade zăpadă. Calul trebue pus numai decît la adăpost. Căsuţa părăsită, e aici la doi paşi, în capul străzii, care scoboară în pantă. Jos, numai decît după colţ, e plaţul fără gard şi căsuţa. Gheorghe se ridică hotărît. Apucă cu o mînă de coada calului şi cu alta de marginea pardesiului întins dedesubt şi trage cu toată puterea. N'ar fi crezut că e atît de greu. Pardesiul pîrie din toate cusăturile. Strada e în pantă repede şi e acoperită cu polei, dar degeaba. Un cal atît de mic să fie atît de greu! Sufleţel se opinteşte, sbiceşte, alunecă, îngenunche, înjură şi birue distanţa palmă cu palmă, ca furnicile cu boabele de mazăre. Dacă ar fi ştiut să vină de acasă cu o scîndură lungă, ar fi pus-o sub cal şi cît ai număra la o sută, ar fi fost jos. Aşa, se munceşte pe o schioapă de loc vreme de un ceas şi mai bine. Calul nu se împotriveşte, ridică doar puţin capul, fiindcă-l rod glonţarii de ghiaţă (asta e semn bun) şi mişcă slab din picioarele dinainte (semn bun). In curte — adică în locul unde a fost curtea — Sufleţel se căzneşte de par'că ar avea de-aface cu un burduf plin cu pămînt şi nu c'un dobitoc. Schinceşte de necaz, ca un copil, şi blestemă ceasul rău, cînd l-a mînat Ana după lucru şi a venit pînă aci să tragă plotoage de gloabe după el. Dar tot nu se lasă. Apucă animalul, cînd de gît, cînd de coadă, îl răstoarnă şi îl împinge, ca pe o buturugă cu crăci. Din curte pînă în cameră, singura cameră cu patru ziduri aproape întregi — unde zăpada nu cade decît prin partea dela răsărit a acoperişului, Sufleţel mai face încă o bucată de vreme. Lucrul principal e că nu l-a văzut nimeni. Calul trăeşte încă. Geme ca şi mai înainte, cu botul lungit la pămînt şi cu ochii pe jumătate închişi. Vorba e că trăeşte şi lui Sufleţel îi pare bine. Ingenunchiază şi, cu toate că e istovit de osteneală, îi mai trage un frecuş, îl acoperă apoi cu ce-a mai rămas din pardesiu şi, acum ce-o vrea Dumnezeu, că el şi-a făcut datoria.

Aprinde un chibrit, dibăceşte o mînă de vreascuri şi face focul. Un foc micuţ, cu umbre mari împrejur. Sufleţel

l-a făcut aproape de burta calului, inadins, cu gîndul la Ana spălătoreasa, care, drept doctorie, își pune un ciob de cărămidă caldă sub cingătoare pentru răul ei de inimă. Se așează apoi într'o rînă, răzimat de pieptul calului, cu o mînă băgată pe sub zdreanță, la căldură și cu genunchii la foc. E frig, pămîntul e rece, afară ninge întețit, iar pe ferestre și prin spărturi, vîntul vine pînă deasupra focului, flueră în spuză, împrăștie scînteile, ciupește pe Gheorghe de nas și de urechi și aleargă prin odae în toate părțile, cu fulgii și cu fumul. Din vreascuri pornește în sus cîte o scîntee mare și sboară pînă'n căpriorii casei, să se stingă afară în negură. Sufleţel o urmărește din ochi să vadă cît se poate înălța... Scînteile astea, care sboară drept în sus, însemnează ele ceva. Or fi un semn. Prin el poate că Dumnezeu îi spune despre calul bolnav vre-o vorbă cu înțeles. Astă-noapte, El l-o fi văzut între toți oamenii și-o fi gîndit să-i facă și lui un bine. Acum cînd toată lumea doarme, Dumnezeu l-o fi ochit pe el, pentrucă stă singur în ger și îngrijește de un biet căluț bolnav. Cu fruntea ridicată în spre spărtura acoperișului, Gogu se uită adînc în negură. Apasă tare o palmă pe cal și cu ochii tremurînd a lacrimi, răspunde pe șoptite întrebărilor care s'au auzit ca un vuet peste casă: „Doamne,să nu moară calul!" Atîta spune, și-l trec fiori, de parc'ar fi spus vorba asta în fața lui Dumnezeu. Ochii i se rotunjesc cătînd în sus și plînge.

Pentru rugăciune trebue o potriveală: să nimerești tocmai cînd Dumnezeu care are atîtea de ascultat, a sortit să te asculte și pe tine. Dacă se întîmplă ca, tocmai în clipa aceia, tu să dormi, ori să te gîndești la cine știe ce, clipa dăruită ție a trecut și degeaba te mai rogi apoi. Dumnezeu ascultă pe alții. Așa gîndește Sufleţel acum, mergînd cu sacul de cartofi în spinare. Desigur că Prea Sfîntul i-a dăruit eri noapte clipa lui de ascultare, tocmai cînd el se ruga. A simțit asta după fiorul de frică care l-a cutremurat atunci. S'a mai rugat, cît s'a mai rugat, și apoi, nu știe cum, a adormit cu capul pe burta calului. Calul l-a deșteptat. Cînd s'a sculat de sub el, Sufleţel a dat cu capul de pămînt și s'a trezit. Nu se luminase încă de ziuă și n'a înțeles dintr'odată ce s'a întîmplat. Il dureau oasele și avea picioarele înțepenite. Numai spinarea îi era călduță. Și din căldura aceia și-a adus aminte. Calul făcea pași buni prin odae și din cînd în cînd sforăia cu botul în pămînt să prindă în mers aroma vre-unui pai, de-o fi. Așa l-a ghicit, prin negură, Sufleţel, și mai mult cu urechile l-a văzut: o minune întreagă, și vie, și pe patru picioare, cu gîtul lungit în spre pămînt și cu piciorul dinainte îndoit, drăguț de par'că n'ar fi fost adevărat. Din asta a prins să-i bată inima și i-a căzut caldă pînă în stomac. Stătea răzimat în coate și se uita să

deslușească în frig și în noapte căluțul lui. Din vîrful buzelor a făcut în spre el: Ptru, ptru! Și-a auzit glasul și a avut încă o părere de bine. S'a sculat, a îmbrăcat restul de pardesiu și s'a dus drept la cal să-l simtă viu, cu mînile. Calul i-a mirosit hainele și apoi a întors botul la loc. A rămas așa, cu gîtul țeapăn și cu capul atîrnînd în vîrf.

Gheorghe și-a desfăcut cingătoarea, a trecut-o pe după gîtul lui, i-a potrivit un nod și l-a proptit din scurt în colțul dintre ușe și fereastră să nu fie văzut de afară. L-a mai bătut odată cu palma pe crupă, s'a mai învîrtit o țîră prin odae, s'a gîndit bine, bine la ce-i rămîne de făcut și a plecat. S'a dus întins la piață. Acolo și-a făcut loc în rîndul hamalilor și a așteptat mușteriul. Mușteriul lui a fost o cucoană care a tîrguit un sac de cartofi. Cucoana stătea tocmai lîngă gară. S'a tocmit cu ea și i-a dus acasă sacul pe șaptesprezece lei. A mers cu el în spinare aproape un ceas.

Cînd a ajuns acasă la cucoană, și-a frecat tinerește palmele și a întrebat:

— Așa e că am venit voinicește, cucoană?

— Voinicește, moșule.

— Ei, uite dumneata, cum mă vezi, eu nu mă dau înlături dela muncă și, slavă Domnului, am de toate acasă. Sînt proprietar. Am și vitele mele în bătătura casei. Am un căluț să mi-l țină Dumnezeu... E cam slăbuț că-l țin închis, dar pînă la primăvară îl fac ca pepenele... Dumneata ai cal în grajd?

— N'am, moșule.

— Ei, să-ți ajute Dumnezeu să ai.

Cu cei șaptesprezece lei, Sufleţel a cumpărat o pîne, grăunțe și o tinichea veche de tablă pentru adăpat...

Cînd sună țignalul la fabrica de cărămidă, el și calul lui prînzesc. După masă beau pe rînd apă din tinichea, și se simt sătui. Omul ațîță apoi focul și intră în vorbă cu calul. Il întreabă dacă nu-i e frig, dacă nu-i prea din scurt legat și încă ceva: dacă e învățat la călărie. Se poate să nu fie? Care cal la vîrsta lui nu știe ce e șaua? Știe.

Dar Sufleţel nu se hotărăște imediat. Cumpănește tainic un gînd, îl întoarce, îl răsucește, îl trîntește de piatră să-i audă sunetul, îi cercetează zimții, îl strînge în dinți. Gîndurile nu vin prea des la Sufleţel și e mai bine, fiindcă nimic nu-i mai a silă de mînuit și de înduplecat, nimic mai greu de ținut drept, pe linia bună, ca gîndul. Gîndul șăgue, momește și înșală. Se joacă și sare ca iedul, iar cînd să-i prinzi rostul și să-i înveți năravul, el se preface nălucă și se sbegue în negură, cînd alb și lin, cînd nevăzut și întins. Acum a venit unul mic și viu, cît un prisnel. Sufleţel îi surîde larg, cu toată gura, din minte și din piept.

— O să mergem undeva, — îi spune calului. Tu n'o știi pe Ana, nevastă-mea? Las'că o s'o cunoști și tu. O să te saturi de

ea. Da vezi, e nevastă-mea. Și vreau să ne arătăm amindoi deodată pe poartă, tu căluț cum ești, și eu stăpînul tău, călare...

S'a întunecat bine și Sufleței s'a hotărît. Face un laț la capătul de cataramă al curelii, îl trece strîns pe după botul calului, scoate calul în curte, îl dă lingă un morman de cărămizi, își face vînt și încalecă.

Dar calul mi se pare că a mințit. Nu-i învățat la călărie. Sufletel îl arde cu tocurile în coaste și el, în loc să pornească, svîrle și se învîrtește în loc. Gheorghe Sufletel se supără.

— Di, gloabă, — se răstește el, — ce faci pe prostul?

Gloaba nu face pe prostul. Pe lingă că habar n'are de călărie, o și înțeapă în falcă, pînă la os, cuiul cataramei. Sufletel n'a luat în samă cuiul, a întors catarama pe dos și cînd a fixat lațul, cuiul a rămas proptit în falcă. Dar asta n'are cum s'o știe călărețul. Se dă jos, rupe o paiantă din tencuiala casei, scoate roibul în stradă, îl aliniază la marginea trotoarului și încalecă iar.

— Să mai faci și acum nazuri. De abia înviași și nici nu vrei să mai știi de mine. Las'că îți arăt eu! Na!

Hup! Și gloaba mușcată în falcă de cui, cu crupa arsă de paiantă, ienește în loc, se ridică în două picioare și o rupe în galop.

La asta nu se aștepta Sufletel. Scapă cureaua din mînă și s'apucă de coamă. Stringe cit poate pulpele și de abia mai răsuflă de frică. Și calul aleargă și suflă, ca sălbăticiunile gonite de lup.

La un colț, sergentul luat pe neașteptate se dă fuga la o parte. La colțul următor altul fluеră greșit, a foc. Sufletel nu mai aude nimic și nu mai vede nimic. Țopăe și se clatină ca păpușa de tinichea descopiată din restul jucăriei, dar nu cade. Pe trotuare oamenii se opresc, se uită după el pînă dispare și pe urmă pornesc la treburile lor, regretînd puțin că nu-l pot urmări pînă la desnodămîntul final.

— O să-l arunce la primul colț, — spune unul.

— Nimeni nu poate opri un cal ambalat, — explică altul.

— Ar trebui să se ia un automobil după ei, cu un sergent pe scară, ca să-l prindă din fugă.

— De ce s'apuce? Nai văzut că n'avea friu?

— N'o să se oprească pînă nu-l omoară.

Din loc în loc, copii îl urmăresc în ciopor, dar nu ca pe un prostănac care se supără cînd îl strigi „Bibilică", ci ca pe un erou adevărat, un fenomen al străzii, nou, neașteptat. Zadarnic aleargă copiii, și sergenții fluеră zadarnic. Intr'o stație de trăsuri, birjarii îi sar înainte, fac roate cu biciul pe desupra capului și strigă să intimideze fugarul. Par hotăriți să-l apuce voinicește de urechi dar toți se dau la o parte în ultima clipă.

Calul aleargă vijelie. Cotește străzi și evită trăsuri cu o anumită preciziune, după știința învățată la birje.

In cîteva minute, traversează centrul orașului, lasă în urmă tramvae, întrece automobile și nu-și domolește galopul decît pe o străduță, unde circulația rară a lăsat zăpada să înghețe și să prindă polei. Cu inima sburată odată cu șapca, înghețat pînă la os, cu mînile înțepenite în coama calului, Sufleței așteaptă doar atît: să cadă și să se isprăvească. Simte cum i se despică șezuta, cum i se rup măruntaele și cum îi umblă capul, și vede fluturi înainte. Repetă în minte: „Mă omoară, m'a omorît", că gura n'o mai poate descleșta. Cînd calul trece din galop la trap, Sufletel nu pricepe altceva decît că, mai la urmă, spinarea calului o să-l spintece în două, și bietul de el o să atîrne de o parte și de alta ca o desagă, oprit în furca pieptului. Nici nu-i trece prin gînd să sară jos.

De altfel, calul își încetinește treptat fuga și la cîțiva metri de casa pe care o știe, se oprește la pas.

Trece podețul dinaintea porții, împinge poarta cu botul, tae curtea în curmeziș și intră în grajdul pe care-l cunoaște bine, grajdul stăpînului adevărat.

Inăuntru, locul lui e liber. Tovarășul de trăsură îl miroase spre recunoaștere și necheazã bucuros.

Asta s'a petrecut așa de repede, încît călărețul nu știe încă dacă trebue să-i pară bine că lucrurile au eșit așa, ori dacă e rău cum e, și să descalece. Calul își frînge grumazul în spre greabăn și necheazã încet.

Sufletel înțelege că trebue să se dea jos. Ese în vîrful picioarelor pentrucă îl dor și nu le mai simte — nu pentrucă i-ar fi frică de cineva. Și afară, în stradă, merge tot în vîrfuri. O ia pe mijlocul drumului. E buimăcit ca de băutură. Hm, de cine să-i fie frică? A mers călare. Ce nu e voe? Se oprește. Își trece mîna prin păr: „S'a dus dracului șapca mea!... Unde mi-o fi căzut?... Și ce mai fugea!... Era tot numai foc... Cum mă duc eu acasă fără șapcă și fără nimic?"

Trece șanțul străzii, să se razime de gard. Vrea să se gîndească la Ana, vrea să-i pară rău de șapcă, își pipăe pardesiul sfîrticat...

Mai tîrziu își acoperă capul cu palma și rămîne acolo. Pare'ar saluta.

Constantin Băleanu

Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu [1]

Fecior mai mare al lui Vasile, dascălul din Călinești, tatăl lui Eminescu, Gheorghe Eminovici, Iminovici sau Gheorghieș Eminovici, cum îi va zice lumea prin ținutul Botoșanilor, s'a născut la 10 Februarie 1812. Fiind băiat de cîntăreț în strană, adică de om cu învățătură, îl vedem învățînd carte, vreo trei ani, la dascălul Ioniță din Suceava. La școli mai înalte nu se știe, nici nu e probabil, să fi umblat. Trebue să fi fost însă ager la minte, în stare să prindă multe, ca atîta lume veche sau fără școală, din simpla experiență și de loc doritor să se întoarcă la sapă, deoarece boerul Ioan Ienacaki Cîrstea dela Costina (lîngă Suceava) îl ia în slujba sa, desigur pentru oarecare treburi cancelărești. Avea scriere citeață și condeiu cult, expresie potrivită pentru abstracțiile administrative. Baronul Jean Mustață din Bucovina, luînd cu arendă dela boerul velit Balș moșia Dumbrăveni, aduce pe Gheorghe Eminovici ca scriitoraș. Baronul n'a ținut multă vreme moșia, căci, fie termenul arendei a expirat fără reînoire, fie s'au ivit neînțelegeri între el și proprietar, s'a dus de s'a stabilit la Botoșani, unde a și murit, îngropat fiind în biserica Vovidenia, de dînsul zidită. Se vede că isteția scriitorașului ajunsese la cunoștința boerului Balș, ca ceva deosebit, de vreme ce Iminovici e oprit mai departe pe moșie. Murind bătrînul, fiul acestuia Constantin, îl face administrator peste Dumbrăveni, dîndu-i toate de trebuință vieții și leafă bună de 250 galbeni pe an. Tot un Balș îi capătă dela Vodă titlul de sulger. De va mai fi fost și alt administrator pe moșie (Năstase Enacovici) nu e sigur, dar ceiace rămîne neîndoios este că Gheorghe Eminovici devenise mîna dreaptă a boerului Costache Balș, făcînd și dregînd pe moșie. Astfel venind în 1841 o comisiune alcătuită din spătarul Iancu Kogălniceanu, vornicul Ioan Costachi și postelnicul Asachi cu

1) Capitolul II din *Viața lui Eminescu*, ce va apărea în curînd.

scopul de a stinge unele pricini de încălcări de moșie și a ridica un plan topografic, și cerînd cinstita comisiune vechilului nostru să vină la zi hotărîtă cu documentele de proprietate ori să cheme în grabă pe boer, Iminovici răspunde dîrz că „eu nu am altă instrucție dela Dumnealui boerul Balș, de„cît să păzesc hotarele moșielor supt numi di Dumbrăveni, „pi sămnile pin acum păzite, și să caut interesele gospodă„riei, din care înțăleg că Dumnealui boieriul Balș știind că „nimica nu stăpinește cu răcredință, pornind din țară afară, „nu i-am cerut trebuință ca să-și lesă documenturile moșielor „sale în minule mele, pi care cinst(ită) comisie le ceri dela „mine așa di aspru ca să-le înfățoșez(i)". Balș era boer mare. Neputînd s'o scoată la căpătîiu cu vechilul, comisia lăsă lucrurile baltă.

Boerit și cu oarecare stare, tînărul Eminovici se însoară în primăvara anului 1840. Avea 28 de ani. S'a socotit destul de subțire ca să ceară stolnicului Jurașcu din Joldești pe fata sa Ralu, cu vreo patru ani mai tînără decît dînsul. Socrul i-a dat zestre bunicică. Pe lîngă scule și alte de ale casei i-a dat înainte de nuntă 1500 de galbeni, iar în ziua cununiei, la 20 Iunie anul 1840, i-a numărat în mînă bani buni încă 1500 galbeni, în total 3000 galbeni. Ba mai mult. Soția se vede a fi avînd și o moșie Orășanii, din vînzarea căreia soțul ia în posesie moșia Dornești, mai primind pe deasupra zestrei 1400 galbeni tot dela soție, „spre a putea spicularisă" pămînturile ce le are.

La așa stare, imboldit poate de soția sa Ralu, care avea ușoare fumuri nobilitare, îi trebuia lui Gh. Iminovici o urcare pe treapta boerească. Și iată-l cerînd și căpătînd, fără îndoială cu bani, dela Vodă Mihail Grigore Sturza, la 12 Mai 1841, decretul de căminar.

„Cu mila lui Dumnezeu, Noi Mihail Grigore Sturza „Voevod. Domn Țărei Moldovei.

„Dumnealui Sulgerul Gheorghe Eminovici:

„Luînd în băgare de samă slujbele ce au săvîrșit patriei „în deosebite vremi dar mai ales sub vremelniceasca cîr„muire, noi găsim cu cale a-i face cuvenita răsplătire și iată „prin acest al Nostru Domnesc Decret îi hărăzim rangul de „Căminar dîndu-i dreptate a se iscăli și a fi cunoscut obștei „cu rangul de Căminar.

1841, Mai 12. (ss) *Mihail Gr. Sturza VV.*

Cu hîrtia în buzunar Eminovici se duse să se înfățișeze, după obiceiu, lui Vodă.

— Ei, ce-i? — l-a întîmpinat acesta, văzîndu-l.

— Să trăești, Măria Ta, am venit să mulțumesc pentru boerie!

— Prin ce crișme te-i tăvăli de-acu 'nainte?

Și cu asta audiența luă sfirșit. Gheorghe Eminovici era trecut acum printre boerii cu moșii în ținutul Botoșanilor, cu drept de a fi aleși și alegători pentru Obșteasca Adunare a Moldovei.

Incă aproape un deceniu mai stă Eminovici la moșie, după căsătorie, peste anii pe care îi va fi petrecut înainte. Din viețuirea la această curte nu avea decît să folosească dinspre partea culturii. Familia Balș era una dintre cele mai cu vază și mai vechi din Moldova. Arborele său genealogic, întinzîndu-se negru și stufos, înspre evul mediu, arată rădăcini fie în seniorii Baux din Provența, emigrați la Napoli și deveniți del Balzo, fie în Balc, fiul lui Sas-Voevod, fiul lui Dragoș. Trăiau domnește ca marii feudali, Dumbrăvenii fiind întinși ca un principat, cuprinzînd acareturi, arături, pădure și paisprezece sate și cătune. Curtea avea personal numeros, camardiner, doctor de casă (Schwarzenberg), preceptor pentru copilul Muți (Demetrius), mort mai tîrziu nebun, paisprezece slujbași de administrație. Cînd sara, familia boerească, împreună cele mai adesea cu boerii invitați de prin împrejurimi, se așeza la masă în marele salon, întocmai ca la Versilles, cei paisprezece slujbași asistau nemișcați, tăcuți către ușă, ca numeroasele luminări aprinse în candelabre, făcînd curtea lor pînă spre miezul nopții acestui mic rege-soare, care — scurt,gros, poreclit pentru aceia *tăbiltoc* — conducea mai gălăgios decît toți discuția, tronînd în jilțul său pe trei perini de catifea. Ce putea auzi dela boerii mari Căminarul Gheorghe din colțul său unde răsărea înalt, voinic, cu ochii albaștri, barbă castanie și unde Balș îi arunca, desigur, din cînd în cînd cîteo vorbă? Boerii adunați în somptuosul salon erau foarte culți, de cultură străină, se 'nțelege; în deobște franceză, dar și de nuanță germană la aceia din Bucovina. Pierderea Bucovinei (1775) și a Basarabiei (1812) aruncă nobleța Moldovei de Sus peste două granițe. Recunoscuți și botezați cu noi titluri de nobleță (Hurmuzăkeștii, Petrinii erau baroni, Costachi Balș era nadvornic sovetnic în Basarabia), duc mulțămită averilor lor, uneori imense, o viață de lux, între metropolele occidentale și moșiile lor. Trăgînd dar din lungile ciubuce, făceau ideologie, scormonind în deosebi raționalismul sec. XVIII: Pascal, Malebranche, Voltaire, Diderot, Rousseau, Spinoza, Locke, Leibniz. Luau parte la aceste dispute Balș, Alexandru Sturza Miclăușanul, Constantin Hurmuzachi, Ștefan Dunca de Sajo, Vîrnav și Miclescu, ultimii doi tari în istoria religiunilor vechi, dr. Schwarzenberg, plin de Kant și Spinoza și probabil preceptorul. Erau și de aceia care ascultau cu ochii holbați. Vechilul nostru nu era om pregătit să urmărească asemenea speculațiuni înalte, dar avea memorie extraordinară și minte dornică de cunoștințe. Prindea fapte memorabile, date istorice, genealogice, ajungînd să cunoască pe degete rosturile boerilor mari și mici din Moldova, cine a cui fată este și a cui nepoată, și mai ales își lustruia vorbirea. Invățase binișor, din conviețuirea cu Balș, franțuzește și nemțește, și mai știa pe deasupra rutenește, leșește, rusește și ovreește cu accent. Prinsese gust la citit și cumpăra cărți, traduceri din franțuzește, mai tîrziu desigur cronicile, însfîrșit tipăriturile vremii. Răftuite în niște dulapuri și însemnate pe măsura cumpărării într'un catastih, ele alcătuiau, într'o odae închisă, ferită de copii, desfătarea zilelor fără lucru, de iarnă. Il știa lumea ca un om cu cărți. Insuși boerul Balș ia cu împrumut dela dînsul următoarele: 1) *Istoria cavalerului de Grie* de Abatele Prevost în traducerea lui Alecu Beldiman; 2) *Alzira sau Americanii*, tragedie în 5 acte de Voltaire, tradusă de Grigore Alexandrescu; 3) *Antoni*, dramă în 5 acte de Alexandru Dumas, în traducerea lui Alexandru Hrisoverghi și cu precuvîntarea lui Costache Negruzzi; 4) *Moartea lui Socrate*, de Lamartine, tradusă de George Sion; 5) *Mizantropul*, de Molière, tradusă de George Sion; 6) *Zaira*, de Voltaire, tradusă de George Sion; 7) *Metella și Orbu*, de George Sand, tradusă de George Baronzi; 8) *Speronare*, de Alexandru Dumas, tradusă de Heliade Rădulescu; 9) *Femeia bună și bărbatul bun*, de Marmontel, tradusă de Heliade Rădulescu; 10) *Crucea de argint* de Eugen Sue, tradusă de Heliade Rădulescu; 11) *Lacul Dracului*, de George Sand, traducere de George Baronzi; 12) *Meropa*, de Voltaire, traducere de Grigore Alexandrescu.

Gheorghe Eminovici căpătase între acestea copii, patru băeți și două fete, veniți pe lume, cam la un an unul: Șerban (1841), Nicolae (1843), George (1844), Ruxandra (1845), Ilie (1846), Maria (1848-49) și care umpleau o casă lungă, scundă, ascunsă de arborii imensului parc al Dumbrăvenilor și privind în grădină cu șase ferestre. Pe acolo, jucîndu-se, copiii boerilor descoperiră în goana după fluturi pe copiii din casă, urmărindu-i din ochi cu tristeță, fiindcă n'aveau voe să intre în parc. Mama născuse, pare-se, o fetiță, pe Maria, și copiii boerești veniră s'o boteze cu fluturi și flori. Cine se poate bizui pe amintirea fragedă a unui copil? Prin ceața aducerii aminte a Constanței Dunca, unul din copii, se deslușește înaintea noastră un interior posibil: „o odae mică, „joasă, sclipitoare de curățenie, apoi o alta mai mare. Aici „iarăși pereții albi, văruiți, dar și perdele albe, dese, slobo„zite. Miros mare de sulcină, podele uscate, gălbii, proaspăt „unse cu lutișor galben. La dreapta două divanuri cu macaturi „și saltele de lînă roșii și verzi, țesătură de casă. Intre ferestre „o masă de cărți închisă. Pe dînsa o lampă mare cu sfeșnice „de argint și un serviciu de cafea neagră, porcelan frumos — „toate prezente de anul nou dela boierul proprietar și stă„pîn".

mind pe căminăreasă intr'o eternă cloşcă cu pui, inchisă în casă, într'o vreme, aproape în fiece an, nouă luni din douăsprezece. Asemeni unor ființe inferioare, ca de pildă furnicile, care trăesc ca speță și înving dușmanul prin înmulțire, lumea de țară n'are adesea respectul individualității, nici mila. Dintr'un simț aprig al conservării colective, moartea este așteptată și primită cu indiferență, într'o preocupare crincenă de păstrare și sporire a bunurilor sociale. O viziune politică de acest fel — poate mai blindă — asupra familiei sale, trebue să fi avut și Eminovici. Pe măsură ce odăile se umpleau cu paturi și masa cu tacîmuri, mintea sa în funcție de speță, rumina ridicarea și conservarea familiei. Țăran, boernaș, slujbaș, boernaș liber și proprietar, visa pentru copiii săi o treaptă socială mai inaltă, un copac genealogic care se inalță spre cer, în umbra căruia — el respectos de genealogii — să-și sfirșească bătrineța. In chip cu totul absolut, el își puse în aplicare puținele și sănătoasele principii pedagogice: fetelor nici o instrucție spirituală, rostul lor fiind casnic, dar zestre bună, băeților nici o avere, ei putindu-și-o agonisi singuri, dar cultură temeinică. Fetele rămaseră acasă (Henrieta învățase numai abecedarul). Băeții fură trimiși la Cernăuți, la carte bună, nemțească. Tatăl îi tratează cu o severitate metodică. Atunci cînd un copil fuge dela școală, face un scandal straşnic, ia biciul în mină, pune oameni călări să prindă pe fugar și cu multă autoritate îl aduce pe sus înapoi la școală, fără să se întrebe ce cauze externe sau lăuntrice au putut pricinui asemenea faptă. Inriurirea casei lui Balş şi inteligența nativă dăduse, ce e drept, în privința culturii, lui Eminovici, idei foarte înaintate. El alege pentru copiii săi cariere care aduc bani mulți și onoare omului activ, și cu multă abnegație și bun simț trimite pe băeți la școli inalte în străinătate. Șerban studiază medicina la Viena și la Erlangen, Nicolae dreptul la Sibiu, Iorgu științele militare în Prusia, Ilie medicina în școala doctorului Davila din București, iar Matei urmează politechnica din Praga. După cum se vede tot meserii practice. Spiritele contemplative, înclinate către activitatea gratuită a spiritului repugnau lui Gh. Eminovici. Cînd își bănuia copiii căzuți în această suferință, îi pișca cu vorba, îi cicălea pînă ce-i făcea să se ascundă care încotro. Avînd obiceiul a recita versuri, Mihai era zeflemisit cu vorba „poetul", așa incit, înghimpat adesea cu aluzii răutăcioase despre inutilitatea sa, sfîrși prin a evita casa părintească așezindu-se pe vacanță în vreo casă de țăran sau petrecindu-și toată vara cu ciobanii la stină. Tatăl înțelegea ca multă lume, respectoasă de cultură, să-și pedepsească progenitura cind nu învăța poeziile din cartea de școală, dar ca însuşi copilul său să ajungă a face poezii, asta n'o înțelegea! Un băiat trebue să-și facă viitorul „să se chiverniseascǎ!"

„Dacă nu ți-am scris pin'acum — spune „poetul" tatălui „într'o scrisoare de la Berlin — cauza a fost neîncrederea cu „care întîmpini orice voință proprie a oricărui din fiii Dumi„tale, neîncredere augmentată de privirea formalistă ce-o ai „despre lume, după care orice om [care] nu caută [numai] de„cit a se chivernisi, după cum o numești D-ta, trebue să fie „un om de nimic. Ești un părinte nenorocit — adevărat „(poate). Dar ești nenorocit mai mult pentrucă vrei ca fie„care să trăiască și să-și măsoare pașii după cum dorești D-ta".

Multă vreme părintele a refuzat să creadă că e ceva de capul fiului său Mihai, pînă cînd uimit de considerația ce i se da, se lăsă biruit.

Altcum Căminarul era o fire veselă și la vreme bună și la vreme rea. Ceremonios, îi plăceau ziafeturile cu măsură, dădea ospețe de Paști sau de Sfîntul Gheorghe, cînd își serba ziua numelui. Cititor de cărți privitoare mai cu samă la trecutul țării și înzestrat cu memorie mare, povestea și îi plăcea să povestească. Se indigna împotriva grecilor și contrafăcea cu mult humor vocea și mersul inșilor, pe cepelegi, pe gîngavi și pe boerii cu tabieturi. Călătorea, ca un om luminat, în străinătate. In 1874 își căuta la Praga, fetele bolnave plecate din Teplitz. O fotografie a Ralucăi Eminovici e făcută tot acolo. Henrieta fusese la Viena intr'un sanatoriu, băeții mai toți prin străinătăți.

Fiul Mihai îl socotea plin de vanitate și în stare să se ruineze spre a părea mai generos decit putea fi: „Nu știi ce tată „am — scrie cuiva. — Sărac și împovărat de o familie grea „(şapte copii) — e cu toate acestea înzestrat c'o deșertăciune „atît de mare, incit ar putea servi de prototip pentru acest „viciu, după părerea mea cel mai nesuferit din lume.

„Măritîndu-se soră-mea el i-a promis o zestre de două „mii de galbeni. Este ridicul cind un om promite înscris „ceiace nici n'are, nici poate realiza, dar obligațiunea față „cu cumnatu-meu este pozitivă și bătrinul meu e ca și rui„nat...

„Am frați mai mari și (mai) mici decît mine, fără po„sițiune'n lume și asta nu din cauza lor, ci numai din a de„șertului, care voia a face din fiecare din ei un om mare și „sfîrșind prin a-i lăsa cu studii neisprăvite, risipite prin stră„inătate, fără subsistență, în voia sorții lor.

„O familie grea, îngreuiată încă prin deșertăciunea în„dărătnicului bătrîn — și întristarea mea cea mare este că „eu ajut de a'ngreuia prin nefolositoarea mea existență".

Că bătrînul n'a avut bani spre a înțelege cumsecade pe copiii săi, acolo unde îi trimisese nobilele sale intenții, aceasta este probabil. El însă nu era om să înțeleagă dezolarea unuia pentru așa ceva. Odată puși pe drum, copiii trebuiau

să dea din mini, să-și ciștige dreptul la existență, așa cum el, feciorul dascălului Vasile, și-l ciștigase.

Activ pînă la sfîrșitul vieții (la 18 Octomvrie 1876 e numit membru al consiliului general), Gh. Eminovici se ocupa in 1881 tot cu agricultura, deoarece fiul său Niculae îi dădea într'o scrisoare lămuriri despre recoltă și arăta că prinsese pe 3 vagoane de păpușoi bani în numerar 2620 franci. Se afla atunci (19 Iunie 1881), la București la fiul său Mihai, în strada biserica Enei No. 1. Caragiale îl văzuse: „Era un bă„trîn foarte drăguț, glumeț și original. Făcuse o bună a„facere și venise să-i cumpere fiului haine și ciasornic și să-i „dee „din viață" o sută de galbeni, partea lui de moștenire „din averea părintească".

După ce-și văzu aproape toată familia măcinată de moarte și de boală (soția și șase copii, morți, Mihai, Niculae, Henrieta bolnavi), urîndu-i-se cu viața, dar cu acel calm creștin ce e aproape indiferență, caracteristic sufletelor sănătoase și patriarhale, moare subit în noaptea de 7 spre 8 Ianuarie st. v. 1884 și e înmormîntat lîngă bisericuța dela Ipotești.

G. Călinescu

Esseu despre Snobism

In îndoelile spiritului contemporan, o anumită apreciere dubioasă nu vrea să fie elucidată. Reflectind asupra snobismului, spiritul, ca și tînăra Parcă, sistematic imaginată de Paul Valéry, ar trebui poate să-și rostească bucuria de a cunoaște adevărurile dureroase.

J'y suivais un serpent qui venait de me mordre

s'ar cuveni să-și spue toți care se înfruptă din contradicțiile spiritului contemporan. In cazul snobismului, această nepotrivire între ceiace gîndim noi și ceiace facem se desvăluește limpede dela primele încercări de cuprindere a temei.

In evaluările ei, lumea prezentă care crede în acțiune practică, în îmbunătățirea treptată a vanităților și instinctelor și într'o fericire de ordin trecător, condamnă sau ridiculizează snobismul cam tot în același fel în care, acum o sută de ani, o făcea glumețul Thackeray. După lume ca și după *The Book of Snobs*, snob ar fi omul mediocru care voește să pară valoros; ambițiosul care caută să dea unui anumit grup impresia că e savant, are gusturi alese sau că e distins sufletește.

Dacă spiritul contemporan s'ar mai bizui pe credința realizării de sine numai prin mijloace interne și autentice și dacă el ar disprețui, cu adevărat, tot ce-i aparență ostentativă, atunci el ar fi îndreptățit să ocolească și să batjocorească snobismul ca ceva pernicios și fals.

Dar astăzi, majoritatea oamenilor nu se mai ține după măsura citorva idei perfecte și clare, ci se ia după purtarea semenilor, care prind iute și vizibil o fericire trecătoare. Snobii nu fac altceva, nici mai rău, nici mai neomenesc, decît mulțimea prezentului. Ca și ea, snobii jinduiesc mai cu samă după o admirație sau atenție publică. Doresc a fi apreciați nu atît pentru ceiace este în ființa lor, cît pentru felul în care își exteriorizează activitatea.

Spiritele contemporane, inclusiv snobii, au uitat de raporturile lor cu eternitatea cosmosului sau cu propria lor rațiune, relativizîndu-și perspectivele după niște standarduri sociale efemere.

Vanitatea, acest izvor nesecat, le dă imboldul nu de a-și răcori sufletele, ci de a le înfierbinta cît mai tare la gîndul răcoririi. Mitul unei fericiri ușoare și de strălucitoare circumstanțe orbește îndeajuns pe contemporanii noștri, pentru ca aceștia să nu mai cugete, înțelepțește, alegerea căilor.

Singurul lucru — socotesc ei — care rămîne înapoia unui om, este ceiace ceilalți cred despre el. Pentru societate, valoarea cuiva constă în ideia vagă și generală pe care alții o asociază la auzul numelui său. Despre mulți dintre semenii noștri păstrăm opiniile, bune sau rele, primite dela alții. Ne lăudăm cu o controlare a adevărului, pe care, de fapt, nu o putem întreprinde decît în puține cazuri și ocazii.

Din cauza acestei stări, s'a ajuns la convingerea că purtarea socială e singura care hotărăște valoarea cuiva. Deaceia acțiunea, fapta, atitudinea externă și spectaculoasă sînt foarte prețuite astăzi, cînd nu mai credem că există numai oameni buni și răi, perfecți și mediocri, inteligenți și proști, ci doar animale perfectibile.

E drept, pe de altă parte, că există puțini gînditori care ne atrag limpede atenția că, fundați numai pe asemenea criterii, este greu dacă nu imposibil, de a distinge între un om care făptuește binele din necesitate și convingere internă și un altul care îl făptuește doar din vanitate sau calcul interesat. Dacă lumea s'ar baza pe teoriile acestor gînditori, căutînd să adîncească orice atitudine și să-i vadă conformitatea cu intențiile din adîncul sufletului omenesc, atunci ea ar fi îndreptățită să condamne pe toți impostorii. Dar lumea nu vrea și nici nu poate, în prezent, să meargă atît de departe în judecățile ei.

Credem, așadar, și vom arăta aceasta, că între mentalitatea curentă și cea a snobilor diferențele sînt atît de mici, încît și tălmăcirea și judecarea morală a atitudinilor lor nu le pot despărți într'atît încît să admitem pe una și să condamnăm pe cealaltă. Amîndouă, solidar și deplin, trebuesc, sau admise, sau respinse. Orice abuz de disociații conclusive, credem, păstrează resturi de sofism și contradicție, ca de pildă aprecierile spiritului contemporan față de snobism.

II.

Snobul este un neobișnuit amestec, pe deoparte, de prea multă iubire de sine, iar pe de alta, de prea multă sociabilitate. Psihologicește, el aparține unei alte lumi decît aceleia în care este chemat să trăiască. El nu urmărește bunuri eco-

nomice, ci atmosferă distinsă și pentru această pricină el nu este, propriu zis, un om interesat.

Snobismul cel mai caracteristic implică un fel de ambiție gratuită și el slujește mai cu samă vanității de a fi primit și păstrat în cercuri înalte, selecte, nobile. Pasiunea snobului are drept obiect un *status* social de distincție.

Snobul este un visător care se conduce după anumite imagini personale despre ceiace este distinctiv și ales. El este, uneori, un artist nerealizat, dar întotdeauna un suflet dornic de rafinament. Un cărbune ce vrea s'afume și să distileze parfumuri în cădelnițî scumpe. El are trebuință de aprobarea societății, precum și de îndemnul ei.

Snobul trebuește deosebit de arivist, căci acesta caută să posede pentru sine valori economice și putere socială. Pentru snob grupurile selecte de intelectuali, artiști, aristocrați și oameni suspuși sînt scopuri, pe cînd pentru arivist ele sînt doar mijloace ale dorinții sale de dominație. Arivistul este un individualist care năzuește să domnească peste societate, în loc de a se lăsa dominat de ea, cum face snobul.

De altfel snobul nu are obiective atît de precise și nici atîta energie concentrată și decisă ca arivistul. Snobul este un amator care se lasă în voia valurilor modei, a convențiilor și a autorității sociale. Adaptîndu-se, prin imitație, normelor sociale, din care el alege pe cele mai pretențioase, snobul dobîndește anumite caractere care-l pot defini și social, și sufletește. Căci snobul își ia asupra-și un anumit gen sau stil de viață. Dacă el este atras și dorește să apară în ochii celorlalți ca un *dandy*, un cavaler, un erou, un om de gust, un literat, el trebue să păstreze *pînă la sfîrșit* acest gen. Așa se face că el este în continuu progres — de vreme ce el contractă obligația de a se purta într'un anumit fel. Chiar dacă ar fi să-și riște viața ca frumosul Brummel sau elegantul Petronius, snobul trebue să-și consolideze în fiecare minut pretențiile. Snobul literar, muzical, politic, monden este un om care pretinde că se pricepe în artă, literatură, muzică, lume. Prin aceste pretenții, la început poate complect nefundate, el își asumă riscul de a fi consultat, întrebat, suspectat; și astfel el trebue să progreseze pentru a-și menține și îmbunătăți situația sa în societatea la a cărei apreciere ține. Nu trebue de uitat o clipă că snobul este un ambițios și că întreaga-i activitate are ca țintă consolidarea situației sale în lume sau, cum spun sociologii, a status-ului său social.

Tot ceiace face snobul trebue să fie în conformitate cu această situație socială la care el năzuește. Inițiativa sa personală de a fi nobil, om de gust, Don Juan sau om de spirit trebue desvoltată *cu orice preț*. Astfel se întîmplă și în cazul snobului, ca și în cazul arivistului și al parvenitului, ca ambiția vanitoasă să conducă la realizări adevărate. Și snobul, ca

oricare alt om, poate ajunge acolo unde el numai visează. Și, de fapt, acesta este rezultatul la care ajung mulți snobi.

N'am descris, în aceste ultime fraze, nimic altceva decît caracterul *pozitiv* și *creativ* al snobismului, adică acela care duce la o realizare de sine prin dragoste-de-sine și dorință de supunere față de un anumit grup social.

Dar de unde și pentru ce această activitate care poate transforma un amator într'un profesionist și un superficial într'un cunoscător? Căci nimeni nu se străduește zadarnic și-și ia riscuri mari pentru himere de-a căror existență nu este convins.

In procesul snobismului trebue aflat un punct de plecare ca și un altul de sprijin. A spune că snobismul își are originea în vanitate este o explicație, pe cît de frequentă pe atît de insuficientă.

Omul, se știe, dorește mai întotdeauna ceiace el nu posedă. Față de ceiace caută, el este optimist și pretențios, căci individul cu greu vrea să-și statornicească limitele ideale. Un anumit ideal însuflețește și pe snob: tendința de a fi printre cei puțini și aleși, a căror lipsă o simte în mediul lui obișnuit. Idealul său este de a fi ca ei. Snobismul este dor de variație, de experiență nouă și fascinantă, de cunoaștere a unui miraj, admirat și ocărît în același timp. Este, repetăm, dorința de a fi primit într'un cerc care este considerat superior. Este un proces de rafinare și întregire pentru embrio-snob.

Dorința de o atmosferă cu oameni subțiri care stăpînesc maniere distinse, gusturi subtile, eleganță înăscută, și care știu să stea de vorbă în chip inteligent și strălucit, este firească la un om silit să trăiască într'un mediu cu glume grosolane, apucături brutale, conversație banală. Acest om, însă, trebue să fie un nemulțumit, un visător sau un ambițios, căci mitul lumii alese nu poate stăpîni și dirija decît pe cei care *indiferent de proveniența lor socială*, posedă o sensibilitate neobișnuită. Pentru a înțelege pe snob, trebue să ne gîndim la un suflet frumos, nemulțumit de trupul în care sălășluește. Căci, ca și transmigrația sufletelor, snobismul este o nădejde de înălțare.

Necesitatea de a cunoaște artele și de a pătrunde în cercuri intelectuale nu conduce întotdeauna pe oameni la vizite sîrguincioase prin muzee sau la studii severe. Sînt firi care nu au, mai ales la început, energia suficientă pentru astfel de întreprinderi și care preferă să suprindă, să se lase pătrunse gradat de obiectele către care țintesc. Snobii încep astfel: pretind să favorizeze opiniile celor care le inspiră încredere și le par experți plini de autoritate. Pe aceștia ei îi iau ca modele și, uneori, îi imită nu numai pe deasupra, ci isprăvesc prin a le lua metodele, felul lor de a munci, și a-l aplica pe cont propriu și oarecum original. Dealtfel, în materie de mondenitate, ca și de politică, originalitatea este cu totul rară — ea aparținînd mai mult artei decît obișnuitelor îndeletniciri sociale.

Prin dorința sa de a trece dintr'un grup într'altul, snobul își asumă o anumită răspundere. Această răspundere e mai mare decît dacă rămînînd în cercul său originar, el s'ar complace la tot ce se petrece acolo. Pe de altă parte însă, îi este mai ușor să se mute în cercul cu care are afinități, decît să reformeze, prin lupte grele și mărunte, cercul său de fiecare zi.

Inainte de a porni la o cercetare și a celorlalte feluri de snobism, căci de bună samă felul descris nu e singurul existent, precum și de a ne gîndi la cîteva tipuri de snobi, este locul să remarcăm că deși societatea prezentă recunoaște în dorința de cunoaștere începutul cunoașterii și ca atare un început promițător, ea refuză să dea aceiași considerație snobismului, pe care nu vrea să-l vadă tot ca o devenire, ci dimpotrivă drept ceva static și pentru veșnicie pecetluit la stîlpul infamiei.

Cît de departe sînt aprecierile curente față de cele ale lui Socrate, nu numai pe motivul că înțeleptul acesta concepea altfel lumea și morala, ci și pentrucă Socrate știa să lucreze în conformitate cu credințele sale. Cînd Socrate se interesa atît de mult în privința lui Alcibiade, tînărul snob atenian, desigur că înțeleptul s'o fi gîndit că un începător ambițios e preferabil unei persoane leneșe și suficiente.

Alcibiade era un tînăr pe cît de frumos pe-atît de mîndru și ambițios. Iși disprețuia semenii pentrucă se credea superior lor prin sîngele său nobil, prin dorințele sale fără sfîrșit și prin nelimitata-i încredere în sine.

Atît de cutezătoare îi era ambiția încît el se socotea în stare să conducă mai bine decît Pericles politica Atenei. Judecata pe care și-o făcea despre sine nu era absolută, ci în comparație cu posibilitățile societății în care trăia. Cînd Socrate îl întrebă pe ce-și întemeia el pretențiile trufașe, arătîndu-i că pentru a fi un bun politician el trebuia să se cunoască pe sine (căci numai cunoscîndu-se pe sine poate cineva cunoaște și conduce pe ceilalți), Alcibiade dădu un răspuns scurt și deștept. El arătă lui Socrate că ceilalți politiciani nu-s nici mai învățați și nici mai înțelepți decît el și că, prin urmare, de vreme ce ei conduc soarta Atenei, nu este necesar să înveți pentru a conduce. (Plato, *Alcibiades*, I. 119). Cîți dintre politicienii respectați și cu autoritate ai prezentului nu gîndesc la fel ca Alcibiade? Și cîți dintre ei nu sînt admirați tocmai pentru flexibilitatea de a se da după locuri și împrejurări, calitate pe care Montaigne (în esseul despre *Educația copiilor)* o prețuia îndeosebi la Alcibiade, cel „pe cît de virtuos la Sparta, pe-atît de voluptuos în Ionia"?

Socrate înțelese că orgoliosul Alcibiade avea și el suflet

și bănuia, poate, că nețărmurita-i ambiție ar fi putut să-l duci și la realizări valoroase. Și Socrate credea în această posibilitate de realizare în societate, deși și el, și Plato vorbeau precis de legile nașterii. (Plato, *Charmides* și *Republica*).

Vremurile noastre nu mai apreciază sîngele strămoșesc cît educația primită și transmisă de el. Ele totuși nu vor să înțeleagă că și snobismul, prin caracterul lui dinamic și creativ, poate deveni un izvor de realizare socială. Atîta exclusivism nu e normal într'o vreme călăuzită de-atîtea standarduri efemere.

Snobii, ca și bancherii capitaliști, sînt indivizi strîns legați de societate. Ei lucrează pe proprie responsabilitate, primii pentru a atinge putere mondenă, ceilalți pentru a dobîndi puterea financiară. Ambele categorii sînt, dintr'un punct de vedere, ariviste. Nu știu de unde pornesc și nici unde ajung. Și snobul și capitalizatorul de mari bogății au scopuri la fel de vanitoase. Îi stăpînesc doar miraje diferite. Puțini însă disprețuesc pe capitalizator, dar mai toți disprețuesc și urăsc pe snob. Noi credem că oamenii ar trebui să fie mai îngăduitori cu cei care îi caută pentru calitățile lor sufletești, decît față de cei care îi cultivă pentru averile lor.

Și mai este încă ceva: cînd e vorba de bancher, preot, militar nimeni nu caută să-i definească numai prin lipsurile și nerealizările lor, pe cînd atunci cînd vine vorba de snob, lumea refuză să urmărească implicațiile realizatoare ale acestui tip social.

III.

Firește, nu întotdeauna snobismul este dinamic și creator, așa cum am încercat a sugera pînă aici. Sînt și alte feluri de snobi, asupra cărora trebue să ne oprim pentru a le cioplì dialectic, existența.

Se ivește, astfel, snobismul static și limitat, acela la care se gîndește lumea cînd concepe dușmănos și strîmt, noțiunea de snob. Acest fel de snobism începe ca și primul, prin disimulare. Dar, contrar celuilalt, snobismul static și limitat nu depășește disimularea. Din lene sau sterilitate, snobul static va continua jocul disimulării pînă va ajunge la închirciere sau eșec. Cu alte cuvinte, el va pierde tocmai ceiace dorea: un *status* social favorabil lui.

Snobul dinamic, fie din rușine de a fi mințit, fie prin trezirea conștiinței sale, fie, mai ales, din frică de a nu fi prins sau suspectat ca un înșelător, își va lărgi și întări cunoștințele, își va realiza pretențiile. El trebue să se comporte astfel pentru a-și atinge scopul atitudinii sale. Celălalt, snobul static, va rămînea la stereotip. El este acela care contrazice și

afirmă, îngîmfat și sigur, fără a dovedi niciodată nimic. Lui îi este rușine să spună:

„Nu am cetit această carte" sau „Nu am auzit de acest autor" sau „Cine e acest domn, pe care-l salută toată lumea?"

Snobul static se crede obligat a ști totul, adică a da această impresie. Împrumutînd părerile altora, el bravează și se consideră original. El debitează infamii și calomnii pentru ca prin lingușire și flatare să obție simpatia cîtorva persoane cu influență mondenă. El este acela care critică idei, cărți și lume pe care nu le cunoaște. Adesea, din teamă de-a fi nebăgat în samă de unele persoane cunoscute, el acreditează că este în conflict personal cu ele, cînd acestea sau nu-l cunosc, sau șovăesc să-l salute. Acest snobism prostesc are însă un succes din ce în ce mai redus astăzi, pentru motivul că lumea devine din ce în ce mai puțin naivă.

Dar, dacă pentru cele două feluri de snobism de care ne-am ocupat, se cere voința de a fi snob, există și alte variante, oarecum accidentale și subtile, pe care în felul cum este organizată societatea, mai fiecare dintre noi le-a avut.

Lumea modernă nu mai are curajul ignoranței precum nici al curiozității fățișe. Astăzi, noi sîntem ingenioși și diplomatici. Încercăm să descoperim, mai exact: să surprindem ceiace nu știm. Ne este teamă să mărturisim direct lipsurile noastre și atunci, în conversații sau situații dificile, începem să ne disimulăm ignoranța. Pînă ne completăm cunoștințele, acționăm ca snobii. Prin tăcere gravă și aer mîndru simulăm că înțelegem tot ce se discută într'un salon sau într'un cenaclu. Cînd ne este greu să întrebăm ce înseamnă cutare cuvînt într'o limbă străină, sau, în străinătate, să cerem detalii asupra mîncărurilor din menu-ul pe care-l citim, dar nu îl cunoaștem și totuși întrebuințăm cuvîntul sau comandăm siguri și demni felurile de mîncare pe care nu le știm, acționăm ca snobii.

Acestui fel de *snobism din abilitate* i se poate opune un altul din *timiditate*. Pe acesta îl cunosc, în genere, firile delicate și în special acei copii care mor de singurătate și totuși, neavînd curajul să vorbească cu ceilalți copii, se prefac că-i evită, că refuză să-i cunoască.

Deasemenea, tinerii care își fac apariția în societate întrebuințează snobismul în situațiile încurcate, ținîndu-se rezervați și mîndri cînd nu cunosc suficient persoanele de acolo. Cînd simțul nostru de sociabilitate este nesigur, activăm adesea, ca snobi, adică facem pe dificilii căzuți într'o lume nepotrivită. Implătoșați și romantici, devenim reci și inabordabili ca broaștele țestoase ce-și ascund ființa sub amăgirea unei scoarțe de bagă.

Mai întîlnim și alte tipuri de snobi. Sînt cei interesați,

care se slujesc de grupurile intelectuale sau de rang mare pentru a căpăta poziţii proeminente. Aceştia sint însă mai curind oameni de afaceri decit snobi. Rămine totuşi un tip foarte snob şi oarecum interesat: snobul care caută căsătorie cu persoane nobile. Dar şi aici nevoia de împlinire, de parcurgere şi sintetizare a distanţelor sociale este un sentiment greu de condamnat. *L'esprit de géométrie* aleargă de cele mai multe ori după *l'esprit de finesse*. Acesta e cazul marilor poeţi, al oamenilor de curte şi al spiritelor rafinate care dealungul istoriei au căutat contact cit mai intim cu aristocraţia. Să ne gindim la Leibniz, Liszt, Richard Wagner, Marcel Proust, dacă nu cumva şi la Aristotel şi Shakespeare.

Nevoia de a unifica contrastele există în fiecare spirit ales. Poeţii vor să fie regi şi regii poeţi. Villiers de L'Isle-Adam era grozav de fericit orideciteori era luat drept descendent al ilustrei familii franceze cu acelaşi nume ca al său. Să ne gindim la ambiţiile literare şi filosofice ale „filosofului dela Sans-Souci". Tirziu, la cincizeci şi cinci de ani văzut-a Frederic cel Mare că setea de glorie este vanitate. „Gloria e vanitate. Merită oamenii cite un elogiu? Ei au fost elogiaţi numai fiindcă au făcut sgomot!"

Acest sgomot este însă necesar vieţii şi mai ales tinereţii. Toţi începem cu vanitatea şi metodele lui Alcibiade, trăim cu dorinţele pămînteşti ale lui Leibniz şi murim gindind ca Frederic cel Mare la cincizeci şi cinci de ani. Snobismul e corabia tinereţii, care în imaginaţia-i fără greş nu s'a izbit încă de colţurile realităţii şi de fecundarea liniştii ciştigate prin muncă.

IV

Distanţele sociale trebuesc străbătute ca nişte imagini misterioase şi atrăgătoare. Nobilii vor să se „ancanaieze"; canaliile să se inobileze. Dinamismul vieţii nu ne lasă să ieşim pe poarta prin care am intrat în viaţă. Snobismul, într'un anumit sens, este cunoaşterea estetică a societăţii; este străbaterea Labirintului cu nădejdea de a cuceri Iluzia supremă. Idealul snobului este să fie *ca* imaginile acelea care lui îi par fără greş. Asemănarea pe care o aşteaptă nu este atit internă, cit externă: el aşteaptă să se oglindească pe suprafaţa fascinantă a societăţii, să-şi capete un loc limpede şi strălucitor printre valurile cu creastă liniştită şi poale spumoase. Snobismul este o atitudine social-estetică, formată şi călăuzită de anumite imagini personale despre ceiace este distinctiv şi ales în viaţa societăţii. In sensul lui cel mai favorabil, el este un proces de socializare fundat pe-o rafinare estetică a vieţii. Este o vagă şi puţin construită încercare de creare a „sufletului estetic purificat", aşa cum îl vedea etica estetizată a lui Friedrich von Schiller.

Devenire şi complectare, snobismul nu poate fi monopolul unei singure clase sau categorii sociale. Snobi pot fi şi regii şi filosofii şi, împreună cu ei, toţi aceia care visează şi încearcă să posede lucruri care, deşi le lipsesc, îi fascinează. In acest sens, Ludovic al XIV-lea era un snob, pentrucă ţinea să dirijeze şi să afecteze preţuirea unor valori pentru care nu avea o înţelegere temeinică. Ludovic îşi satisfăcea insuficienţele precum şi vanitatea, patronind artele. La fel făcu şi ciudatul Frederic, care îi scria lui Voltaire: „Cind veţi veni încoace, veţi lua act de titlurile mele: Frederic, Regele Prusiei, Principe de Brandeburg, posesorul lui Voltaire".

Acest ultim titlu, „posesorul lui Voltaire", ilustrează acea nevoe de împlinire, măcar aparentă, măcar iluzorie, măcar externă.

Dintre filozofi, marele Leibniz s'a comportat adesea ca un snob. Viaţa sa nu e cea obişnuită unui filozof. Amestecul său în afacerile internaţionale şi monarhice ni-l desvălue dornic de succes lumesc, de parvenire mondenă. Leibniz vroia să asigure alegerea unui rege în Polonia, să reunească bisericile, să deplaseze în folosul Austriei interesul lui Ludovic XIV în Egipt; secretar şi consilier al unor Duci şi Electori, el discuta despre imortalitatea monadelor cu Electresa Sofia de Brandeburg-Hanovra. Nu a fost întotdeauna plin de succes şi pe Ludovic, pină la urmă nu i-a fost dat să-l vadă. Cei doi mari snobi nu vroiau să-şi suprapue strălucirile, căci albul pe alb nu mai înseamnă strălucire pămintească, ci lumină cosmică. Snobismul e o strălucire pămintească şi snobii nu vor s'o piardă trecind dincolo. Dar cine din societatea noastră vrea altfel?

Lumea noastră e lumea lui Marcel Proust, aceia fericită *să vadă* viaţa, să prindă timpul în imagini estetice şi în senzaţii neîncercate. E lumea văzută de un snob, adică de un om care are trebuinţa de adevărul imaginilor nobile şi care, spiritualiceşte, trăeşte cu ele. Proust se apăra împotriva acuzaţiei că el ar fi snob. Doamnei Sert el îi scrie: „Numai fraza „Sunteţi snob?" este aceia care mi-a părut, prima dată stupidă, dar pe care simt că voi isprăvi prin a o iubi, pentru motivul că v'am auzit rostind-o. In ea însăşi nu are niciun sens: dacă printre puţinii prieteni care stăruesc a se interesa de mine, vin ici şi colo cite un Duce sau un Principe, ei sint cu prisosinţă compensaţi de alţi prieteni dintre care unul este valet şi altul şofeur şi pe care eu îi consider mai bine". (Princesse Bibesco, *Au Bal avec Marcel Proust*, p. 181).

Dar dacă Proust nu se comporta în viaţa sa privată ca un snob, aceasta nu-l poate scoate din rindurile snobilor. Deasemenea nici cronicile sale din *Figaro* în care publica şi observaţii indiferente aristocraţiei. Snobismul nu e, după cum credea el, numai frecventarea nobilimii, ci este ceva mai larg

și mai dinamic. Este, precum am incercat să sugerăm, o tendință spirituală de a aparține psihologicește și imaginativ unei alte atmosfere decît aceleia în care trăești. Chiar cu valetul de odae Albert, care în roman deveni Albertine, Proust discuta despre obiceiurile și uzanțele casei Ducesei de Guermantes. (Wolf von Harder, „Marcel Proust und der Kammerdiener Albert". *Der Querschnitt*, Juni 1929). Proust se informa dela valet nu numai pentru alcătuirea romanului său, ci și pentru a-și satisface propria sa curiozitate. Căci viața și opera, fondul și forma unui om se despart cu greu. Aceasta scăpă oarecum din observațiile Principesei Bibescu cît și din ale Domnului Harder. Dacă în artă se poate susține că subiectul are puțină importanță, în morală și mai ales în semnificațiile sociale ale unor îndeletniciri, lucrurile se schimbă. Și din acest punct de vedere care este și al nostru aici, Proust rămîne un spirit care, mai ales sufletește, era legat și deci aparținea lumii acelea pe care a descris-o în stilul său cu înflorituri gotice, crescînd și dospindu-se dintr'o viziune plastică a devenirii temporale.

V

Desigur lucrul rămîne discutabil, dar credem că fără a-l concepe dinamic și ca un joc estetic între distanțele sociale, snobismul nu poate fi explicat.

Numai astfel înțelegîndu-l, îl putem urmări și descoperi sub o multitudine de variante în toate societățile și mai la toți oamenii, ca aspect permanent sau trecător, ca element esențial sau pur accidental.

Iată-l originînd în clasele mai înalte aflate în contact intim cu regii și conducătorii. Iată-l trecut odată cu disoluția claselor, în mijlocul mulțimii burgheze. Iată-l cum transformă pe *gentlemeni* în *noblemeni*. Urmăriți-l în Franța unde snobii trebue să se rafineze și să se intelectualizeze pentru a străluci în cercurile în care de secole firile distinse au găsit ușile nobilimii și ale regilor, deschise. In Franța snobismul implică un fel de atitudine critică și galantă. Disimularea e mai grea acolo decît aiurea.

In Anglia, snobismul e mai rigid și chiar astăzi titlurile nobiliare sînt la preț și constituesc un eveniment chiar pentru d. Sidney Webb, fondatorul fabianismului, recent primit în Camera Lorzilor ca Baron Passfield. Snobul englez înțelege tîlcul tăcerii și al cuvintelor puține, rostite rar și plictisit. El nu scrie poezie și mai ales madrigale, cînd nu are conștiința că e geniu. Dar îi place să interpreteze și să citeze poeziile altora, dar în fragmente pentru a nu fi confundat cu fetele de pension. Snobul englez e rezervat și iubește privatismul. Și pentrucă e nevoit să comunice cu alții, el zîmbește și face

glume. Dacă cineva nu are humor, el nu poate fi snob în Anglia, căci nobilii englezi considerînd tăcerea drept cel mai important privilegiu al lor, este de datoria snobilor să-i distreze cu glume bune și rare. Apoi snobul acolo trebue să fie loial și să practice cu demnitate codul etic al *sportmanship*-ului, această invenție englezească pe care J. S. Haldane o socotește tot atît de importantă cît cea a parlamentarismului. Tradiția poeților de curte este vie și Robert Lovelace trăește în atitudinile snobilor englezi, care trebue nu numai la cărți, ci și în fața vicisitudinilor vieții, să aibă aceiași atitudine demnă și galantă, ca în fața unui joc la care întotdeauna unul trebue să cîștige și celălalt să piardă.

In America snobismul nu va fi printre cei puțini și dificili, ci în mijlocul acelei mulțimi muncitoare și ambițioase. Dorul de castele, de nume nobile, de societate distinsă e și acolo puternic. Will Rogers ni l-a arătat în *They had to see Paris*. Ziarele americane publică zilnic poze de oameni și castele cu astfel de subtitluri: „Istoria și romanța secolelor va înconjura pe fiica modernelor milioane de dolari americani în strălucitele palate ale nouăi ei patrii".

Munca încearcă să se lege cu finețea, bătrînețea cu tinerețea; activitatea practică cu cea intelectuală și artistică. Fiecare dorește ceiace nu are. Ziarele americane au realizat amplu profeția lui Thackeray: transformarea circularelor mondene ale curților în pagini mondene zilnice. Americancele însă înțeleg snobismul într'un chip mai ostentativ decît Europencele. Acestea din urmă părăsesc cu greu la teatre lojile lor, pe cînd Americancele vor să fie admirate de întreaga mulțime, chiar cînd nu-s numaidecît artiste de cinema, care au datoria să-și lanseze filmele. Deaceia, ele ies prin foyer-uri și chiar pe trotoarul din fața teatrului, dacă e cald și frumos ca la împalmieratul Los Angeles sau însoritul Hollywood.

Ceiace pentru Europeni sînt saloanele și cenaclurile, pentru Americanii maturi sînt cluburile acelea scumpe, iar pentru studenți, fraternitățile și sororitățile. Intrarea în aceste cluburi studențești se face nu numai cu bani mulți, care îngăduesc petreceri fantastice, cu serate dansante pe yachturi și apoi cu interludii sentimentale în aeroploane, ci și cu tot felul de cazne. *Hell-week*, adică drăceasca săptămînă a inițierii studentului în fraternitate, este prilej — chipurile — de încercare a curajului și loialității sale față de club. Atunci el este pus la tot felul de încercări nebunești și periculoase. De pildă, să fure pentru cîteva ceasuri un automobil din grămezile care staționează dealungul trotoarelor americane sau să doarmă sub paturi de fier electrizate, pe care dacă cumva le-ar atinge în timpul somnului — ar fi lovit de curent. *Hell-week* este, de fapt, examenul de snobism al tînărului ameri-

can, care, dacă izbutește, obține insignele cu litere grecești ale fraternității, pe care apoi cu mîndrie și privilegii nu va uita să le poarte pe orice haină.

Americanii mai au cîte un snobism al voiajului, al recordului și al aventurii fantastice și extravagante. Și, poate, un altul al cinematografului, care în Statele-Unite este construit ca un palat istoric. In schimbul unui dolar, cel mai umil cetățean se poate simți, înăuntrul lui, un principe. El calcă pe covoare moi, privește gobelinuri false, este escortat la loc de către un lacheu elegant și demn, în sfîrșit, poate contempla, visător, în sunetele triumfale ale orgii și în cele pasionate ale jazzului, noutățile și intrigile întregului glob.

Toate aceste variante se polarizează firesc în jurul aceleiași nevoi de a trăi după „haut ton"-ul societății și de a-l realiza personal. Disoluția claselor, intensificarea și răspîndirea mijloacelor de comunicație între oameni și mai ales dorul de aristocratizare al masselor explică răspîndirea și modificările spațiale și temporale ale acestei atitudini socio-estetice.

VI.

Este snobismul ceva condamnabil? Da și nu, căci aprecierea depinde de concepțiile fundamentale pe care cineva le are asupra vieții. De fapt, problema snobismului este aceiași cu cea a transplantării dintr'un mediu într'altul. Cu ocazia apariției romanului lui Barrès, *Les Déracinés*, o polemică s'a încins în jurul transplantării, deoparte Charles Maurras condamnînd desrădăcinarea, de cealaltă André Gide, care mai avea de partea sa și pe Remy de Gourmont, Léon Blum și Emile Faguet, susținînd că pentru naturile tari transplantarea dintr'un mediu într'altul e bună, fructuoasă și progresivă.

Și André Gide probabil că are dreptate în contextul unei societăți care cere, prin orice mijloace, putere și progres. Snobii își urmăresc fericirea în felul în care ceilalți oameni ai prezentului și-o urmăresc și ei. Că ei aduc și unele foloase, devenind factori de progres și animație în arta și literatura nouă; că în perioadele de puțină originalitate ei mențin civilizația păzind-o de a cădea în barbarie; că ei indică drumul valorilor chiar fără o legare autentică și plină cu ideia, lucrul sau imaginea — sînt lucruri care pot fi întoarse deopotrivă de favorabil și defavorabil pentru snobi.

Judecata noastră se referă însă la îndoelile acelea pe care spiritul contemporan nu vrea să le elucideze. Societatea contemporană nu mai pune preț în conduita ei pe sărăcie, simplitate, tăcere, contemplație pură și introspecție. Snobul nici el nu prețuește aceste vestigii idealiste și medievale. Ca și societatea contemporană el își face un ideal din acel complex colorat și viu, dar efemer și redus în care intră distincția

eleganța, strălucirea, exclusivitatea, pedantismul, originalitatea, selecția. Snobul este admiratorul puterii și al farmecului pe care anumite valori sociale le au asupra sa. In societăți care cred că totul poate fi dobîndit și că natura înseamnă mai puțin decît voia omului, snobismul nu este decît o oglindă fidelă, uneori supărătoare, alteori plină de satisfacții, a acestor societăți.

Este snobismul vanitate? Da, de bună samă. Dar totul în această lume este vanitate în afară de credința în Dumnezeu, Idee, Iubire și Muncă.

Petru Comarnescu

Obsesie

Intr'o după amiază de Septemvrie, Jan Grecu, al cărui birou de advocat era într'o stradă principală a orașului, ședea plictisit înaintea mesei de scris, și încerca să citească într'o carte uzată, vre-un codex de legi părea a fi. Venea, după un obiceiu vechiu, și după-masă în birou, deși după-amiază nu se arăta acum, de ani, nici un client. Erau tot mai puțini și aceia care veneau pînă la prînz. Se împuținaseră pricinile, și scădeau încă din zi în zi. Aerul biroului căpătase un fel de miros de mucigai, de părăsire. Dosare puține și flămînde se vedeau în două etajere.

Jan Grecu, cum răsfoia prin carte, se oprea uneori, a runca o privire ostenită prin odae și ofta. Ca și cînd ar fi zis: „Unde sînt dosarele de altădată sătule, rotunde ca niște purceluși!"

In anii din urmă voi, de mai multe ori, să-și schimbe cariera. După sfaturi îndelungate cu nevasta, sfaturi luminate de cea mai aprinsă fantazie, văzînd nesfîrșite posibilități în alte cariere, — se hotăra pentru una sau pentru alta. Ii era aproape indiferent ce va alege: fiecare carieră nouă se arăta într'o lumină așa de superioară în comparație cu advocatura, încît se simțea aproape umilit și se disprețuia pentru cariera în care a muncit și a agonisit pînă acuma.

Dar nu avea curajul să execute nimic. Nu s'a făcut nici prefect, nici prim-pretor, nici director de bancă, nici conducător de întreprinderi comerciale, nici deputat, nici magistrat! A rămas să mucezească în biroul advocațial... Cine dracu mai are în sărăcia de acum bani și pentru procese! Procesele! Ehei! Acuși o să fie o raritate de colecționat! Și totuși, nu încerca nimic nou, decît în imaginație și în sfaturile ce le avea cu nevasta. Ișî bătea joc, prin lipsa lui de voință, nu numai de el ci și de sufletul sărmanei femei. Pentrucă ea mai ales, vedea posibilă orice schimbare în bine, și lua de bani buni însuflețirea tovarășului său de viață, deși se arsese de-atîtea ori cu optimismul ei.

In după amiaza aceia de Septemvrie, Jan Grecu foileta plictisit paginile folosite adeseori ale volumului de pe masă, și era mai întunecat decît de obiceiu. De-o săptămînă nu încasase nimic. Inima îi dădu glas c'o puternică zvîcnitură, cînd auzi bătînd în ușe.

— Intră! — vorbi el cu glas sufocat.

Prin gînd îi trecu fulgerător o înjurătură cînd văzu pe cel ce intra: Era un prieten și tovarăș de barou, Ilarie Pascu. Dar gîndul fu acoperit, tot fulgerător, de-o nădejde: „Cine știe, poate-mi propune el ceva".

— Bucuros de oaspeți?

— Pentru sinceritate de ce nu am spune: azi, mai bucuroși de clienți.

Ișî strînseră destul de fără vlagă mînile.

— In orice oaspe se poate să afli și un client, — zise Pascu și se lăsă pe-un scaun în fața lui Grecu.

— Unde ar fi norocul să aflu în tine unul, — izbucni Grecu cu sinceritate. Nu mai e de trăit...!

Se opri însă repede din spovedania pe care o simțea cum îi năvălește în piept. Văzu că prietenul său e copleșit de tristețe, de-un fel de îngîndurare care-l făcea cu mult mai bătrîn. Și Grecu își zise: „Asta-i mai pîrlit decît mine! Ce folos să mă tînguesc lui. Se vede de-o poștă că n'are apă la moară!"

— Vin la tine, intr'o grea împrejurare a vieții mele, ca la cel mai bun prieten, — începu Ilarie, cu o sfială străină în glas.

„Ce-am zis eu? — se gîndi Grecu. Asta te trezești că cere să-l împrumut. Asta mi-a trebuit!"

— In grele, în absurde condiții trăim azi cu toții, — se grăbi să răspundă tare gazda, în vreme ce închise cartea și o împinse la o parte.

— Trăesc, de cîteva luni, într'o veșnică tortură, — continuă Pascu. De-o vreme îmi fuge și somnul, eu care dormeam ca un buștean!

— Și tu încă poți suporta. N'ai nevastă, n'ai copii, ești singur. Ce să mai zicem noi care avem familie de hrănit și de crescut. Tu ai putea avea mai mult curaj.

Oaspele îl privi nedumerit o clipă. Apoi înțelese și avu un zîmbet fugar.

— Nu de greutățile vieții mă plîng, dragă prietene. Ele sînt pe toată lumea. Pot spune că de-o vreme ele sînt inexistente pentru mine. Dar o neliniște cu totul de altă natură se înfundă, se varsă în mine. Și mi se pare că acuma sînt plin de ea — ochiu.

— Greu de imaginat alte neliniști în ziua de azi, — oftă Grecu cu neîncredere. Cred că nu te vei fi îndrăgostit, acum la cincizeci de ani.

Pascu făcu un gest de apărare.

— Nu, dragul meu! Ceva neînțeles s'a petrecut cu mine. Și mi-a venit așa de-odată! Mă oprisem, în Mai, în parc, înaintea unor straturi de flori. Era o frumuseță! Toate culorile, o splendoare! De cîteori, făcîndu-mi plimbarea, nu am rămas lingă ele să le admir! Dar atunci, se vede, îmi dase ceasul rău în drum! Din toată frumusețea lor, din mireasma lor îmbătătoare, eu n'am reținut atunci decît un singur lucru: am constatat că sînt într'un strat zeci și sute de garoafe, și toate sînt pe-o formă de frumoase, zeci și sute de violete într'alt strat, la fel de tinere și învoalte. Și toate trăesc în pace una lingă alta. Nu se invidiază, nu se crede una mai mult decît alta.

Vorbind, ochii lui Pascu se umplură ca de-o ceață, deși începură să se aprindă. Fața lui luă o expresie ca de vis.

Gazda simți un fior. „Ce dracu l-a apucat pe omul ăsta? Și ce prăpăstii vorbește?"

— Explică-te, dragă, nu vorbi alandala! — zise el tare.

— N'am ce explica! Asta e ce-am reținut atunci, privind florile din parc: erau toate ca surorile, nici una nu întuneca pe cealaltă, fiecare se bucura la fel de lumina și căldura soarelui. Era o frățietate, o pace, o armonie! Ceva nou în lume pentru mine! Și noutatea aceasta mi se releva acum, la cincizeci de ani. Noutatea mă ameți pe-o clipă, și nu înțelegeam pentru ce mi se arătase acum, nu pricepeam nici chiar ce zace în adevărul descoperit. Totuși mă depărtai de straturile de flori, foarte impresionat de ceiace aflasem. Părea că am crescut în greutatea mea de intelectual. Mă plimbam pe cărări și-mi ziceam mereu: „Toate sînt frumoase, și nu întunecă una pe cealaltă. Toate sînt surori bune".

In vreme ce povestea, glasul lui deveni plin, cald, cu mlădieri de melodie, iar ochii i se măriseră.

Jan Grecu nu-l putea urma în lumea nouă, de neguri, în care începu a naviga prietenul său. Se gîndi, c'o tresărire, că oaspele său e bolnav. Nu mărturisise el dela început că de-o vreme nu mai poate dormi noaptea?

— Te felicit, — zise el, — că în vremuri ca cele de azi, tu stai de vorbă cu florile și încurci drumuri filosofice. A, ce vremuri grele pentru unii!

— N'ai răbdare să mă asculți, — începu Pascu cu înfrigurare. Ai să vezi că nu ai pentru ce mă felicita! Dimpotrivă! Sînt de compătimit. Zile în șir, ca atras de o putere nevăzută, am vizitat straturile cu flori, pînă ce impresia primă, adevărul reținut dela început, ajunse pentru mine nezdruncinat, ca o dogmă de credință sau de viață. Atunci devenii un răstimp indiferent: florile, toate frumoase, nu se întunecă una pe alta. Bun. O constatare, o prostie, în sfîrșit! Ce mă poate interesa un astfel de adevăr?

El se opri, își duse mîna prin părul sur, și reîncepu:

— Dar într'o zi, la vre-o două săptămîni, plimbîndu-mă prin casă și făcînd în cap socoteala unor datorii pela diferite prăvălii, de-odată îmi veni în minte, limpede, gîndul acesta: „Cine a făcut o floare, a făcut-o și pe cealaltă. Tot atît de frumoase pe toate. Din aceiași sămînță au răsărit. De-aici urmează că prețuește pe una ca și pe cealaltă, că i-s pe-o formă de dragi toate !" Raționamentul acesta se prezentă intelectului meu șlefuit gata, lămurit în așa măsură încît mă umflă rîsul... Bine, zic eu, așa să fie! Amin! Și cu asta am isprăvit! Ce-mi pasă mie de toate florile din lume! Să vedem pînă unde am ajuns cu socoteala datoriilor. De-atunci am avut pace vre-o zece zile. Intr'o Duminică, ies în stradă și ochi-mi rămîn pironiți pe întîiul om pe care-l văzui: era un profesor cunoscut, cu care, pe vremuri avusesem de furcă, dar acum eram bine.

„Asta e fratele tău", — îmi zise un glas din mine. Și cu atîta seriozitate și siguranță, încît mă oprii locului și mă uitai mai bine după profesor. Era omul cunoscut, nici poveste să fie fratele meu.

„E fratele tău", — auzii din nou glasul lăuntric. Spunînd adevărul, nici nu era glas; era mai mult un îndemn, o pornire a inimii.

Intîlnii îndată un evreu bătrîn, adus de spate, părea o rasă străină.

„E fratele tău", — simții același îndemn al inimii.

Dădui în drum peste un căpitan, un student universitar, o doamnă bătrînă, o copiliță, un copil în leagăn, un țigan corturar... Și la fiecare întîlnire același îndemn lăuntric:

„E fratele tău!"

„E sora ta !"

Incepui să privesc speriat în jur, pe urmă să alerg. M'am încuiat în casă. Imi părea că mi se zăpăcise judecata.

— Nu te-ai înșelat, — aprobă advocatul Grecu, neliniștit și el de neliniștea ce punea tot mai mult stăpînire asupra oaspelui.

Hotărît, prietenul său căzuse în mreaja unei boli de nervi. Poate urmarea singurătății în care trăia! Poate urmarea traiului greu din timpul din urmă! Adevărat că pe Pascu nu-l știa plin de procese nici în vremile bune...

— Imi ziceam: Cum să fie țiganul acela corturar fratele meu? Ce prostie!

Dar a doua zi, a treia, o săptămînă în șir, nu întîlneam ființă omenească, ori de ce condiție socială ar fi fost, oricît de decăzută, să nu aud același îndemn lăuntric:

„E fratele tău!"

„E sora ta!"

Credeam că mi-s nervii zdruncinați. M'am arătat unui psihiatru. Nu aveam nimic.

— In definitiv, — îmi spuse doctorul, — toți sîntem frați și surori cîți sîntem oameni pe pămînt. Din aceiași sămînță, după aceleași legi, aceiași evoluție a embrionului, același organism, aceiași apunere în moarte. Ce vezi dumneata neobișnuit în adevărul care ți se impune?

Jan Grecu se liniști. Părea că auzise el însuși declarația doctorului. Prietenul său nu era bolnav! Cine știe ce i-a trăznit prin cap! De altfel, nu știe el? Cu lipsa asta de lucru, de ocupație, cîte gînduri ciudate nu-i trecură și lui prin cap? Lucruri la care nu s'a gîndit nici odată. Și el spuse tare concluzia cugetării sale:

— Eu fantazez despre alte slujbe, tu despre frățietate! Iată cum își bate dracu joc de noi în criza asta! Știi tu că chiar axiome de drept, la care ne închinam noi cu toată jurisprudența trecută, se pot clătina foarte ușor în astfel de vremuri?

Oaspele păru că nu-l aude. Privea prin perete, cu ochii arzători.

— După vizita la psihiatru, — continuă el, — cîteva zile am avut pace, pînă cînd, într'o după amiază, mă oprii iar în fața straturilor cu flori, în parc. Abea le-am zărit și mi se puse limpede următoarea întrebare: „Pentru ce nu stai tu lîngă fratele tău, omul, ca floare lîngă floare?" Mă temui, și mă depărtai repede. Mi-am spus conștient: „Iar îmi vine nebunia". Și eu crezusem că am scăpat de obsesia ce mă urmărea din primăvară. Simțeam fiorii bolnăvicioși prin trup, deși îmi ziceam mereu: „Ce prostie! Cum să fie omul lîngă om ca floarea lîngă floare? Și ce rost are întreaga întrebare?" Raționamentele mele nu mă putură însă opri ca în după amiaza aceia și în zilele următoare să mă examinez de-aproape, de cîteori întîlneam pe cineva. Acum glasul lăuntric nu-mi mai spunea: „E fratele tău, e sora ta", deși se părea că acest adevăr este temeiul îndemnului ce-mi zicea acum: „Pentru ce te crezi mai bun decît omul acesta? Pentru ce-l disprețuești? Pentru ce îl judeci? Dar, — răspundeam tot eu îndemnului lăuntric, — nici nu m'am gîndit la asta. Nu judec pe nimeni, nu pizmuesc pe nimeni, nu mă țin mai mult decît altul. Nu m'am îndeletnicit cu astfel de gînduri de cînd sînt. Ce-mi tot dai tu sentințe.

Incă, gîndindu-mă mai bine, și cu sinceritate, am înțels că glasul lăuntric avea dreptate! Mă simțeam mai mult decît aceia pe care îi întîlneam în drum, și nici prin gînd nu-mi trecea nici la schimb cu ei, nici să-i cred frații mei. Dimpotrivă! Mă bucuram văzînd scăderile sufletești sau lipsurile trupești ale aproapelui.

— Băteai cîmpii, pe cît bag eu de samă, — zise gazda. Se vede că nu aveai altceva mai bun de făcut!

— Ii băteam, dar nu de voe bună, te asigur. Nu puteam scăpa de gîndurile acestea și de-o autocritică tot mai nemiloasă. M'am frămîntat așa săptămîni dearîndul. Am refuzat două procese, singurele ce mi se oferiră în lunile Iulie și August.

— Mare măgar ai fost, — protestă Jan Grecu.

— Nu mă puteam gîndi la altceva, decît la obsesia mea. Ea-mi poruncea. Intr'o zi, pe stradă, întîlnesc pe Nicolai Roșu, pe doctorul. Il știi ca și mine. Era afumat, eșise dintr'o bodegă. Trebuii să merg cu el un răstimp. Abia mi se alătură, luîndu-mă la braț, cu pași clătinători, și auzii iar duhul cel lăuntric că-mi spune: „In clipa asta Dumnezu te vede și pe tine și pe el. Amîndoi sînteți frați. Amîndoi sînteți copiii Lui. Și vă iubește pe amîndoi la fel. Amîndoi sînteți slugile lui. Două flori într'un strat". Iată ce mi-a spus! Și atunci, într'o clipă am înțeles toată pilda cu straturile de flori.

El tăcu ostenit, privi în jur, oftă.

— Nu'nțeleg ce te poate mișca în fantaziile acestea! — zise c'un fel de mînie Grecu. N'ai descoperit nimic nou. Sentințele acestea sînt vechi ca lumea. Le știu eu, le știi tu, le-ai știut și mai înainte. Cine nu le știe? Care religie ori filozofie nu le învață? Cine nu le recunoaște adevărul în clipe de sinceritate? Nu 'nțeleg pentru ce te-ai putut neliniști din pricina lor?

Pascu nu răspunse un răstimp. Părea că vede ceva în mari depărtări.

— Dela a ști pînă la a simți și a executa, e mare prăpastia, — continuă el cu glas potolit. Adevărul acesta singur l-am știut și eu, ai dreptate. Dar marea revelație ce mi s'a dat mie e că din ceasul acela nu l-am cunoscut numai cu mintea ci și cu inima. Și asta însemnează necesitatea de a intra într'o lume nouă. E nemaipomenit, dar e așa! Noi cunoaștem adevărul frățietății omenești ca pe un adevăr matematic, ca pe o abstracție, dar nu ca un element al vieții. Și de aceia nici nu ne interesează, nici nu-l urmăm. E un glonte ce-a pornit din armă în văzduh și nu se mai întoarce pe pămînt. Altfel lumea s'ar fi schimbat de mult! Și acum, pentru mine, nimic nu mai are rost din actuala așezare omenească. Totul trebue schimbat, radical! Gîndul ăsta scoate din rădăcini copacii seculari și răstoarnă munții: nu în teorie, în realitate toți sîntem frați; pentrucă dela Dumnezeu am eșit toți. Și el ne iubește la fel pe toți. El nu poate voi mai multă fericire pentru mine decît pentru aproapele meu! Iată realitatea în care am intrat, și care nu-mi mai dă pace să dorm. M'a luat în stăpînire cu desăvîrșire.

Jan Grecu se răsuci pe scaun, avu un fior de frig, își privi cu băgare de samă prietenul și zise cu seriozitate:

— Frămintări de om care nu are de lucru! Iată părerea mea. Dacă ai fi în toiul unui mare proces, te asigur că prostiile acestea nu s'ar apropia de tine. Ai avea altceva mai bun de făcut.

— Nu, eu mă gindesc acum la un nou sistem social. De-o lună îl frămint în gind și în inimă.

— Prostii! Iți spun eu că sint fantazii de șomer intelectual! Dar mă mir cum dracu ți-a dat in cap să te lași chiar în mrejele acestui stupid umanitarism, ori cum să-i spun. Nu cumva ai aplicări spre bolșevism?

— Ei, bolșevism! Par'că acolo frățietatea e luată în samă! Acolo sint oameni numai o clasă socială. Pe cind în realitatea umană ce o simt și o visez eu, Dumnezeu se uită cu aceiași dragoste la fiecare om, ca la garoafele din acelaşi strat. Și în sistemul meu, am ajuns la o mare strîmtoare. De-aceia am venit să-ți cer sfatul!

Jan Grecu se ridică enervat și începu să se plimbe prin odae.

— Pentru sistemul meu e nevoe ca fiecare om să se schimbe din temelie, să vadă, să creadă și să urmeze adevărul frățietății adevărate. Eu personal, încerc. Experimentez pe mine însumi. Veșnic, în orice gind, simțire, cuvînt sau faptă în legătura cu aproapele meu, îmi zic: el e fratele meu adevărat și Dumnezeu îl iubește ca și pe mine. N'ai idee în ce înălțimi te ridică gindul acesta, și cum iți schimbă ochii cu care privești viața! N'ai idee ce dulce și plăcut este inimii acest gind! Totuși mă trezesc adeseori egoist, pizmaș, nedrept. Care ar fi, după părerea ta, metoda ca fiecare om să ajungă ușor la cunoașterea marelui adevăr care e temeiul înaltei umanități, și mai ales care ar fi mijloacele cele mai potrivite pentru a birui patimile care nu ne lasă să-l punem in practică? Dacă nu pot afla asta, pot spune că oprindu-mă la straturile acele de flori mi-a eșit cu adevărat ceasul cel rău în drum... .

Jan Grecu se opri în fața oaspelui:

— Ascultă, Pascule, vorbești serios?

— Desigur!

— Crezi tu că acestea sint frămîntări și gînduri de om cuminte?

— Ce vrei să spui?

— E nemaipomenit ca cineva azi, în ziua de azi, înțelegi tu, să-și piardă vremea cu astfel de probleme. Ești obosit, ești nervos, știu eu ce ai, dar întreg nu ești. Sfatul meu e să te cauți cu un doctor bun. E o obsesie, bine ai spus. Ți-a eșit în drum ceasul rău. Cel mai bun leac ar fi să ai de lucru, să pledezi la judecătorie, la tribunal, la Curte. Ai procese?

— Nu!

— N'am nici eu! Dar o să vorbesc cu advocatul Poenaru, să-ți încredințeze două sau trei. Nu! Fii sigur! Știu eu cum să aduc vorba! O să cer și pentru mine două trei. O să-i spun că tragem pe dracu de coadă amindoi. Ce comedie, el e deputat, e șeful județului nostru. E obligat să ne dea și nouă de lucru. Și să vezi cum o să-și adune aripile zgripțuroaica ce și-a făcut culcuș în capul tău!

Jan Grecu se însufleți. Gîndul să intervină pe lingă advocatul Poenaru era nou-nouț, acum se născu, căutind un ajutor pentru prietenul său. Și simți o deosebită dragoste pentru Pascu. Începu să-și fringă minile mulțumit și să ridă.

— De, este ușor explicabil ca omul fără lucru să se gîndească la tot felul de prostii! Asta e primejdia șomajului. Lipsa de lucru duce la boală, poate la crimă. Dar un lucru nu pricep: cum s'a arătat boala la tine, cu obsesia asta a frăției prin care să mîntui lumea! De-obiceiu lipsa de lucru te face pesimist, iți poate deștepta porniri de răzvrătire, de distrugere a societății. Tu vrei să edifici din nou! Tu te gindești la fericirea omenirii. Iată ce nu pricep. Cum să-ți spun: obsesia ta e anacronică, ba, mai mult, e anormală.

Oaspele, Ilarie Pascu, îl privi zăpăcit.

— Cum? Și tu crezi că dacă voi avea procese o să treacă frămîntarea asta?

— Ca dusă de vînt, dragă prietene. Sînt sigur. E logic. E psihologic.

— Hm! nu știu, nu cred! E vorba nu numai de o obsesie, ci de un adevăr. Obsesia pornește dintr'un adevăr.

— Să-l ia dracu' de-adevăr! O să vezi tu, după ce vei începe a munci și va trebui să deslegi atîtea probleme de drept, să te lupți, să dobori pe adversar! O să vezi dacă te vei mai gândi că țiganul corturar e fratele tău! Ce prostie! Adevăr să fie, dar ce folos de el? Par'că tu poți schimba lumea? Cine o poate schimba? Hai, curaj! Cred că poimîine vei avea de lucru, ca și mine de altfel. Și atunci, se luminează iar!

Ilarie Pascu privi cu neîncredere la prieten, se ridică, îi strînse mîna și zise, abia șoptit:

— Cine știe, poate ai dreptate!

I. Agîrbiceanu

Prolog [1]

In casa veche părintească,
Stau iarăşi, singur, la Miorcani.
Dă tot trecutul să m'oprească,
Dar vremea fuge ani de ani.
Ce am făcut — o, Doamne, spune —
Cu ziua mea, cu ziua Ta?
Ca mîne sufletu-mi apune,
Şi umbra morţii va fi grea.
In miezul vieţii mele, iată
Smerit eu vreau să ctitoresc
Lăcaş de slavă-adevărată,
In grai curat şi cîmpenesc.
Ştiu bine, Doamne, n'o să vie
Să calce pragul ce-l visez
Decît puţini. E nerozie
In poezie să mai crezi.
In ea tot cred cu'nverşunare!
Otravă dulce mi-a turnat,
Şi boala sfîntă leac nu are..
De secetă a fost crăpat
Pămîntul ţarinelor mele,
Şi-acuma, nori aduşi de vînt
Revarsă ploaia'n picuri grele
Sorbită lacom de pămînt.
O, Doamne, îţi adună norul
Şi fulgeră în pieptul meu!
Imi luminează drumul, dorul,
De-aicea pîn' la Dumnezeu!

[1] Din poemul inedit *Dinu Arbore — Povestea unui răzeş*.

Dă-mi graiul ce-l vorbesc ciobanii
Şi cei ce merg cu plugu'n pas.
Dă-mi cîntecul ce-l spun tufanii,
Cînd vîntu'n frunză le-a rămas.
Atît îţi cer. Şi mai cer încă —
Eu slab şi păcătos zidar —
Să pot clădi cu viers de stîncă,
Ca ajutor să-mi dai în dar
Tot ce-am iubit în ea năpraznic
Dumnezeesc şi liniştit:
Intreaga ţară pîn'la mare
Şi pîn'la munţii ei bătrîni
Să-mi fie'n suflet vin şi soare,
Să-mi fie pită caldă'n mîni!
De-acum cu sara lîngă lampă,
Cînd zilele în toamnă scad,
Cînd stă la geam ca într'o stampă
Pustiul parc cu foi ce cad,
Mi-oi duce vremea doar cu dînsul,
Cu Dinu Arbore megieş
Şi, pomenindu-i păsul, plînsul,
Voi spune viaţa-i de răzeş.
Iar, cititorule de versuri,
Prietine neaşteptat,
Ce crezi în bietele eresuri
Ce'n sufletu-mi au tremurat,
Eu te poftesc cu cinste multă
In casa mea să-ţi iei cvartir —
Te-aşează, bea tutun, ascultă
Cum leg povestea fir cu fir.

Miorcani, 7 August 1928.

Ion I. Pillat

Despăgubirile şi reparaţiunile cuvenite Romîniei după marele război din 1914-1918

A. Dela Versailles la planul Dawes.

1. *Dreptul la despăgubiri.*

Terminarea victorioasă a războiului împotriva Germaniei şi Aliaţilor ei, dădea învingătorilor dreptul de a cere reparaţiunea desăvîrşită a cheltuelilor de război şi a pagubelor pricinuite de inamicii înfrînţi.

Războaiele din trecut se terminaseră aproape toate cu însemnate sarcini impuse învinşilor şi nu era nici un motiv ca asemenea precedente favorabile învingătorilor să fie părăsite.

Tratatul din Versailles, semnat la 28 Iunie 1919, stabileşte deci cu claritate, pe lîngă răspunderea morală a învinşilor, răspunderea lor materială.

Articolul 231 precizează astfel aceste răspunderi:

„Guvernele aliate şi asociate declară, *şi Germania recunoaşte că, Germania şi Aliaţii săi sînt răspunzători*, pentrucă le-au pricinuit, de toate pierderile şi de toate pagubele pe care le-au suferit guvernele aliate şi asociate şi naţionalii lor, în urma războiului, care le-a fost impus de agresiunea Germaniei şi aliaţilor săi".

De astădată însă, distrugerile şi pagubele de tot felul, pricinuite aliaţilor învingători întreceau chiar imaginaţia cea mai pesimistă. După calculele d-lui A. Tardieu [1], unul din făuritorii tratatului, — cheltuelile de război s'au ridicat la 700 miliarde franci aur, pagubele suferite de bunuri şi persoane au atins cifra de 350 miliarde franci aur, şi dacă s'ar fi socotit şi pagubele indirecte, totalul ar fii reprezentat cifra astronomică de aproape zece mii de miliarde franci.

Cu toată bogăţia Germaniei, s'a evidenţiat, din primul

[1] A. Tardieu, *La Paix*. Paris.

moment, că nu se putea nici cere măcar plata sumei de 1050 miliarde franci, cît totalizau cheltuelile de război şi pagubele directe suferite de statele aliate.

De aceia, art. 232 din tratatul dela Versailles adaugă imediat după ce fixase răspunderile:

„Guvernele aliate şi asociate recunosc că resursele Germaniei nu sînt îndestulătoare pentru a asigura complecta reparaţie a tuturor cheltuelilor şi a tuturor pagubelor. Guvernele aliate şi asociate totuşi pretind, şi Germania se obligă, să repare toate pagubele pricinuite populaţiei civile şi bunurile fiecăreia din puterile aliate şi asociate, în timpul cît aceste Puteri au fost în stare de război cu Germania".

Iar articolul 233 prevedea creaţiunea unui organ ad-hoc, pentru a fixa cifra şi a organiza plata acestor reparaţiuni.

Art. 233. „Totalul pagubelor pentru care Germania datorează reparaţiuni va fi fixat de o comisiune interaliată care se va numi Comisiunea Reparaţiunilor şi va fi constituită în forma şi cu puterile indicate mai departe".

Comisiunea Reparaţiilor a fost alcătuită din delegaţii principalilor beligeranţi: Statele Unite, Anglia, Franţa, Italia, Japonia şi Jugoslavia. Din motive ce au rămas încă neexplicate, Romîniei nu i s'a admis a avea reprezentantul său. Acest fapt a avut consecinţe importante pentru rezolvarea cererilor romîneşti. Nefiind susţinute înăuntrul comisiunii, ele au fost aproape întotdeauna sacrificate. Acţiunea guvernului Brătianu debuta deci cu o importantă neisbîndă.

Tratatul dela Versailles renunţă deci, dela început, la pagubele indirecte şi la cheltuelile de război, menţinînd numai pretenţiunea reparării pagubelor cauzate populaţiunilor civile, în persoana şi averea lor. Acestea, după cum am văzut, se ridicau după o serioasă apreciere la 350 miliarde franci aur, cifră la care de-abia se ridica valoarea totală a avuţiei naţionale a Germaniei.

In Mai 1920, Comisiunea de Reparaţiuni începe evaluarea, pe categorii a pagubelor suferite de aliaţi şi zece luni mai tîrziu (12 Februarie 1921) închide lista reclamaţiunilor de despăgubiri. Cererile aliaţilor grupate pe categorii sînt notificate lui „Kriegslastenkommission" care prezintă o serie de chestiuni spre a fi precizate. Intre 5 şi 20 Martie 1921 delegaţiunile aliate răspund acestor chestiuni. Reichul depune memorii definitive, după care apoi se procedează la audierea delegaţiunilor Germaniei între 5—12 Aprilie. Comisiunea de reparaţiuni statuează şi analizează reclamaţiunile aliaţilor şi observaţiunile delegaţiunii Germaniei, ca tribunal internaţional.

Pentru a evita divergenţa între diversele delegaţiuni, Comisiunea de reparaţiuni renunţase în 1921 a evalua separat fiecare categorie de pretenţiuni, procedînd la o estimaţiune globală. Intre cifra de 150—180 miliarde propusă de delega-

ția engleză și 104 miliarde aur propusă de delegațiunea engleză, Comisiunea de Reparațiuni adoptă la 27 Aprilie 1921 *media de 132 miliarde mărci-aur.*

Cu ocazia Conferinței dela Londra (29 Aprilie-5 Mai 1921) Comisiunea de reparațiuni e convocată în capitala Angliei unde, împreună cu Consiliul suprem, procedează la fixarea definitivă a reparațiunilor. In executarea deciziunii luate, aliații adresează la 5 Mai 1921 ultimatumul lor Germaniei, iar Comisiunea de Reparațiuni la 6 Mai 1921 notifică Guvernului Reichului statutul de plată în ceiace privește reparațiunile [1].

Tratatul dela Saint-Germain en Laye, semnat la 10 Sept. 1919 cu Austria, acela dela Trianon, din 4 Iunie 1920, încheiat cu Ungaria, Tratatul dela Neuilly-sur-Seine, încheiat cu Bulgaria la 17 Noembrie 1919, și în fine acel dela Sèvres, încheiat cu Turcia la 10 August 1920, statornicesc aceleași răspunderi în sarcina învinșilor, dar recunosc aceiași imposibilitate de reparație totală a pagubelor învingătorilor.

Ele declară competinte aceiași Comisie a Reparațiilor de la Paris, pentru a determina atît quantumul despăgubirilor admise pentru fiecare Putere victorioasă, cît și modalitățile de plată.

Inaintea acestei comisiuni trebuia deci să prezinte statul romîn pretențiunile, în ce privește pagubele cauzate de războiu populației și bunurilor sale.

Cum era evident că nici un stat nu va fi despăgubit integral, era de așteptat o reducere proporțională a tuturor pretențiunilor, deci și a celor romînești. Aceasta însă nu putea împiedica statul romîn de a-și arăta, în amănunțime și în total, pagubele ce suferiseră supușii săi.

2. *Pretențiunile Romîniei.*

a. **Despăgubirile de războiu.**

După începerea lucrărilor Comisiei de Reparațiuni și cu prilejul diferitelor conferințe interaliate, Romînia a prezentat următoarele pretențiuni :

1. Despăgubiri pentru pagubele suferite de civili, prevăzute de art. 38 al tratatului din Versailles, în sumă de *31.099.853.761 lei aur.*

2. Despăgubiri pentru emisiunea de bilete făcute de administrația militară germană, prin Banca Generală Romînă în sumă de *2.173.000.000 lei aur.*

3. Despăgubiri pentru punerea în aplicare anticipată a tratatului din București, a căror valoare memoriul adresat conferinței dela Londra din August 1924 o fixează între 750 milioane și un miliard lei aur.

[1] Savel Rădulescu, *Chestiunea reparațiilor și planul Dawes.*

4. Despăgubiri pentru distrugerea industriei petrolifere însemnînd numai pentru industria particulară 10 milioane lire sterline.

5. Despăgubiri pentru pagubele suferite din partea aliaților. Acestea cuprind valoarea tezaurului Casei de depuneri și stokul aur al Băncii Naționale a Romîniei de lei aur 322 milioane, și însumează în total circa 1 miliard lei aur.

6. Restituirea depozitelor Băncii Naționale dela Reichsbank de circa 500.000.000 lei aur.

b. **Sarcini derivînd din tratate.**

La aceste capitole, diferitele memorii ale guvernului romîn au adăugat, pentru a complecta lista sarcinilor de războiu, obligațiile ce i-au fost impuse prin tratatele dela Saint-Germain și Trianon.

Ele sînt următoarele:

1. Datoria pentru liberarea noilor provincii : 235.000.000 lei aur.

2. Cota parte a datoriei Austro-Ungariei, regulată în parte de conferința dela Innsbruck, valorînd, pentru această parte, circa 500.000.000 lei aur.

3. Valoarea bunurilor transferate statului romîn din vechile provincii austro-ungare, în valoare de 1.155.000.000 lei aur.

4. Valoarea proprietăților engleze și franceze din Basarabia evaluate la 250.000.000 lei aur.

Pretențiunile Romîniei se ridicau deci la 36 miliarde lei aur pentru despăgubirile de războiu, conform stipulațiilor Tratatului din Versailles, și la 2.140 milioane lei aur pentru acoperirea sarcinilor noilor teritorii.

Exemplul războaielor trecute și dreptul internațional îndreptățeau Romînia să nădăjduiască că va primi o bună parte din aceste cereri, dacă era imposibilă o satisfacție integrală.

O bună prezentare și o inteligentă susținere a acestor drepturi ar fi reușit să aducă în patrimoniul național valori importante, atît de necesare reparării pagubelor războiului.

Vom examina mai departe cum au prezentat și apărat guvernele romînești aceste drepturi ale neamului romînesc.

3. *In fața Comisiei de Reparații.*

Despăgubirile pagubelor civile.

Prin faptul că la începerea lucrărilor Comisiei de Reparații, țara avea un guvern Brătianu, i-a revenit acestuia onoarea și sarcina de a prezenta pretențiunile Romîniei, a le fixa și apăra pentru totdeauna înaintea areopagului interaliat.

Se oferea astfel guvernului de atunci posibilitatea cea mai strălucită de a arăta capacitatea, competința și priceperea sa în una din cele mai mari chestiuni financiare, ce s'a pus vreodată acestei țări. Alcătuind comisiuni speciale din cele mai cunoscute forțe dinprejurul său, după îndelungate cercetări și calcule, guvernul Brătianu prezintă Comisiei de reparațiuni un memoriu, care în rezumat se concentra în următorul tablou :

Despăgubirile[1] cerute de Rominia Comisiunii de Reparațiuni din Paris.

Pagube în vechiul Regat.

8 103.289.710 lei=fr. aur	Pagube cauzate particularilor civili.
895.823.719 « « « «	județelor și comunelor.
8.723.189.568 « « « «	Statului (aci intră și biletele Băncii Generale).
3.536.782.579 « « «	Despăgubiri pentru prizonierii morți.
9.296.654.070 « « «	Pensiuni militare (acordate gradelor inferioare și ofițerilor invalizi precum și urmașilor lor
11.947.689 « « «	Asistență dată prizonierilor de războî și familiilor lor.
416.703.847 « « «	Alocațiuni date familiilor mobilizaților.
32.000.000 « « «	Cheltueli făcute cu comisiunile de constatare.
83.462.579 « « «	Despăgubiri pentru rele tratamente cauzate prizonierilor în lagărele inamice.
31.099.853.761	

Nota I. — Nu intră în suma de mai sus, pagubele directe și indirecte provenite din incendierea petrolurilor în toamna anului 1916 ; tezaurul dela Moscova garantat de aliații noștri etc. — precum și daunele în ordine monetară (depozitul de aur al Băncii Naționale romîne la Reichsbank etc.)

Nota II. — In suma de mai sus nu intră:

a) 84.000.000 lei	Cheltueli ce se cuvin institutelor pentru educația și creșterea copiilor națiunii (orfanii de războî din orfelinate.)
b) 167.400.000 «	Cheltueli ce se cuvin Institutului Oficial Național I. O. V. pentru întreținerea mutilaților de războî (cămin, ateliere de reeducație).
c) 84.000.000 «	Cheltueli medicale, chirurgicale, întreținerea la stațiunile balneare a invalizilor și orfanilor.
d) 173.052.000 «	Diverse compensări de aceiași natură ca și pensiunile.
508.452.000 «	

[1] *Acte și documente.* Ministerul Finanțelor.

După trecerea a doisprezece ani, putem astăzi, cînd nici un neajuns nu mai poate fi adus țării, să declarăm că această listă, așa cum a fost prezentată, a făcut o tristă dovadă de ușurință, incompetență și de lipsa oricărei conștiințe înalte a misiunii celor ce reprezentau atunci interesele Rominiei și care se întrupau pentru chestiunile financiare, în persoana lui Vintilă Brătianu.

Ce critici se pot aduce acestui memoriu?

Cu un an înainte de începerea războiului, un organ economic pus sub directa conducere a lui Vintilă Brătianu publica un studiu al Profesorului Dr. I. N. Angelescu despre *„Avuția națională a Rominiei"*[1].

In acest studiu, economistul liberal analiza care sînt elementele avuției naționale și ajungea la următoarele cifre :

	Lei aur
Proprietatea rurală împreună cu păduri și pescării	19.100.000.000
Proprietatea funciară urbană	1.50 .000.000
Căi ferate, flotă	1.000 000.000
Fond minier	1.300.000.000
Fond industrial și comercial	5.000.000.000
Metale prețioase și creanțe	300 000.000
Total	28 200.000.000

Din primul moment deci, faptul de a cere o despăgubire de aproape 18 miliarde lei aur, pentru pagubele pricinuite particularilor și bunurilor din cele ⅔ ale țării ocupate de inamic — cînd aceste bunuri în totalitatea lor, adică socotind valoarea venală a pămîntului, a clădirilor, a pădurilor, a fabricilor, a minelor, a căilor ferate, nu însemnau decît 28 *miliarde* — a pus în lumină neserioasă toate cererile Rominiei.

Desbaterile din fața Comisiei de Reparațiuni nu s'au publicat. Totuși, din indiscrețiunile produse pe acea vreme, s'a putut afla că socotelile prezentate de delegația financiară romînă în frunte cu I. I. C. Brătianu au fost contestate în mod documentat de delegația germană și au fost suspectate de Comisie.

In această suspiciune trebue să găsim explicațiunea faptului că la conferința dela Spaa (5—16 Iulie 1920) s'au acordat Jugoslaviei, Rominiei și Greciei numai 6.5% din totalul despăgubirilor și că o conferință ulterioară ținută la Paris, la 20 Iunie 1921, a împărțit această cotă globală astfel :

Serbia	5%
Rominia	1.10%
Grecia	0.40%

[1] Democrația. Anul III. No. 7, 1 Iulie 1915.

Delegații Rominiei au protestat energic contra atribuirii unei cote, valorind o cincime din ceiace se acordase Serbiei, dar conferințele dela Spaa și dela Londra nu au dat ascultare acestor proteste pentru că au considerat cererile Rominiei exagerate.

Apărarea strălucită a tezei romînești, făcută de d. N. Titulescu, la care guvernul recursese pentru a mai salva ceva, nu a mai putut folosi nimic.

Chestiunea a fost compromisă dela inceput, prin prezentarea neserioasă a unor cereri exagerate peste limitele admisibile.

Inlăturînd calculele lui Vintilă Brătianu, conferințele dela Spaa și Paris au apreciat deci la circa un miliard 875 milioane lei aur pagubele, pe care comisiunea financiară a așa zișilor experți romîni le calculase la 31 miliarde lei aur.

Această exagerare, oricît de patriotică ar părea, ne-a făcut cel mai mare rău, aruncînd o perpetuă indoială și asupra celor mai drepte revendicări.

4. *Planul Dawes.*

Programul de plăți fixat Germaniei de Conferința dela Londra (Mai 1921), deși primit la inceput de Germania, in curînd a rămas neexecutat.

După mai multe moratorii, conferințe interaliate și tot felul de tratative, in fața unei Germanii care căuta să se sustragă plății, Franța a fost nevoită să ocupe teritoriul Ruhr (Ianuarie 1923). Cîtva timp după aceia, la 30 Noembrie 1923, pentru fixarea unui nou statut de plăți, Comisia Reparațiilor numește două Comitete de experți, care la 9 Aprilie 1924 își depun rapoartele.

Primul comitet condus de financiarul american Charles Dawes, elaborează un nou plan pentru executarea reparațiilor. El fu acceptat, in intregime, de puterile aliate și de Germania in conferința dela Londra, din August 1924 și fu pus imediat in aplicare. Potrivit prevederilor lui, moneta germană este refăcută, bugetul echilibrat, iar programul plății de anuități executat, cu punctualitate.

In cei patru ani, care au trecut dela inceptutul aplicării planului Dawes, Germania a plătit următoarele sume :

Anul 1924—25	1000 Milioane Mk. aur
» 1925—26	1220 » » »
» 1926—27	1200 » » »
» 1927—28	1750 » » »

Cu incepere dela 1928—29 Germania urma să plătească anual 2 miliarde cincisute milioane mărci aur, cifră care mai putea fi mărită pînă la maximum 3 miliarde prin aplicarea unui indiciu de propășire al avuției germane.

Din aceste anuități Romînia a primit :

in 1924—25	7.534.000 Mk. aur
» 1925—26	9.602.000 » »
» 1926—27	12.256.000 » »
» 1927—28	14.905.047 » »
» 1928—29	15.543.056 » »

Pînă la aplicarea planului Dawes, Romînia primise 33.909.640 mărci aur astfel că totalul incasat pînă la 1 Mai 1929 este de 97.000.000 mk. aur.

Cota primită de Romînia anual nu a reprezentat pînă acum nici măcar 1% din cifra ipotetic recunoscută de Comisia Reparațiilor, prin hotărîrea dela Spaa.

In cazul cînd anuitatea globală plătită de Germania s'ar fi ridicat la maximum previzibil de 3 miliarde mărci anual cota romînă ar fi fost de 33 milioane mărci aur, ceiace ar fi reprezentat anual deabia 2¼% din capitalul despăgubirilor acordate.

Prin urmare, in loc de 31 miliarde lei aur, pretinse de Romînia prin guvernul Brătianu, care, la o dobîndă minimală de 4% și o amortizare anuală de 1%, ar trebui să producă un miliard cincizeci și unu milioane lei aur, ea nu primește decît 41 milioane lei aur, deci deabia 1,3% din pretențiunile formulate.

In același timp, obligațiunile noastre, impuse de tratatele dela St. Germain en Laye și Trianon, cum și datoria de război către aliați ne-au fost reclamate în intregimea lor. Vom vedea mai departe cum a variat, in această privință, atitudinea guvernelor care au creat situația aceasta.

5. *Chestiunea acoperirii biletelor de bancă emise de Banca Generală Romînă, în timpul ocupației germane.*

In lista prezentată Comisiei Reparațiilor totalizînd pretențiunile romînești, este cuprinsă și despăgubirea pentru biletele de bancă emise de „administrația militară germană in Romînia" prin intermediul Băncii Generale Romîne. Totuși Comisiunea de Reparațiuni prin o adresă din 14 April 1921 [1] face cunoscut guvernului romîn că își declină competința de a statua asupra acestei chestiuni, invitînd guvernul romîn să trateze direct cu cel german. Aceiași indicație o da Comisia Reparațiilor și privitor la reclamațiunile pentru recuperarea depozitelor de 80.469.600 lei aur efectiv, și 329.214.837 mărci aur, depuse la Reichsbank de Banca Națională a Rominiei.

Silit de această hotărîre, guvernul romîn a inceput tratative cu guvernul german.

[1] *Acte și documente*, pag. 301.

Pretenţiunile Rominiei in ce priveşte emisiunea Băncii Generale, erau de a i se plăti: *1.691.782.366 mărci aur*, acoperire corespunzătoare a sumei de *2.114.727.957* lei bilete emise de Banca Generală Romînă, pentru nevoile armatei de ocupaţie.

In realitate suma emisă se ridica la *2.263.645.886 lei*, dar guvernul romin a neglijat raportul ce am făcut în această chestiune, primind de bune cifrele germane. Guvernul german, prin nota din 18 Mai 1921, recunoaşte totalul emisiunii, recunoaşte dreptul statului romîn de a cere acoperirea biletelor emise, însă pretinde scăzămintele următoare:

Lei 225.000.000 cheltuite pentru nevoile teritorului romîn ocupat.
» 568.924.969 ce le posedă în numerar în lei.

793.924.969

Aceasta reduce totalu biletelor de acoperit la 1 320 802.988 (o eroare de calcul in nota germană prevede 1.220.802.980) iar acoperirea lor se reducea la 653.678.805 mărci şi 498.188.737 coroane.

Nota germană termina oferind guvernului romin sumele de mai sus in mărci şi coroane imediat, pentru a se stinge orice reclamaţie privitoare la această chestiune.

Guvernul romin a refuzat, cerind plata în aur a totalităţii acoperirii de 1.191.849.679 mărci aur şi 771.202.975 coroane aur.

Teza juridică a guvernului romin, fixată prin raportul prezentat conferinţei de pace dela Paris, era desigur întemeiată. Ea nu a găsit însă sprijinul aliaţilor, pentrucă ei nu aveau nici un interes ca să facă să se remită Rominiei o sumă de aproape un miliard opt sute milioane mărci aur. Şi nici nu era posibil!

Ce mai rămînea pentru aliaţi?

Era desigur mai înţelept să se ia în consideraţie oferta Germaniei care, în momentul cînd se făcea, avea o valoare minimală de *12 milioane dolari, fără a mai socoti cele 500 milioane koroane care in 1921 tot mai reprezentau o valoare aur apreciabilă*. Era de prevăzut că tratative duse pe această bază transacţională puteau mări oferta făcută.

Discuţiunile au fost reluate în 1922, cînd o delegaţie germană în frunte cu fostul ministru german d. M. Dernberg, a tratat cu o comisie romînească, condusă de V. Brătianu.

Intransigenţa Rominiei — bazată numai pe teza juridică şi pe necunoaşterea situaţiei reale a Germaniei şi a situaţiei generale — a continuat. V. Brătianu nu a luat în consideraţie oferta germană reinoită de d. M. Dernberg şi tratativele s'au terminat fără nici un rezultat, la 9 Decembrie 1922.

Incercările Rominiei de a relua din iniţiativa ei chestiunea, au rămas fără rezultat, cu atît mai mult cu cît, între timp, acceptarea planului Dawes a agravat chiar situaţia juridică a tezei romîneşti.

6. *Aplicarea anticipată a tratatului dela Bucureşti.*

Anticipînd asupra executării tratatului dela Bucureşti, Comandamentul german a impus guvernului romin anumite prestaţiuni, care au fost executate. Tratatul dela Versailles anulînd pe cel dela Bucureşti, guvernul romîn a fost îndreptăţit să ceară plata prestaţiunilor făcute. Ele au fost precizate într'un tablou (Acte şi documente, pag. 331) ,care insumează 923.467.985 lei aur.

In acest tablou este un post:

519 *cai de reproducţie* (?) dela Tatarovka readuşi în ţară şi luaţi de bolşevici, care sînt trecuţi pentru o valoare totală de *48.322.395 lei aur*, revenind astfel fiecărui cal de reproducţie (?) un preţ de *93.000 lei aur!* Iar caii de muncă agricolă din alt post sînt valoraţi la lei aur 1500 bucata sau circa 45.000 lei hîrtie! Intregul tablou are calcule asemănătoare, aşa că nici nu a fost luat în considerare serioasă.

Astfel, asupra acestui post Rominia nu a primit nimic, el fiind înglobat în suma ce ni s'a acordat din reparaţiile germane, prin hotărîrea dela Spaa.

7. *Despăgubirea pentru distrugerile industriei petrolifere.*

Pagubele industriei petrolifere nu erau, de fapt, pricinuite de armata germană. Ele fuseseră ordonate de generalul Berthelot şeful misiunii militare franceze în Rominia, iar Ministrul Angliei, prin notele dela 22 Ianuarie 1917 şi 3 Martie 1918, a garantat despăgubirile ce se vor cuveni Rominiei pentru aceste distrugeri. Ele au fost calculate în raportul comisiei speciale din Sept. 1922 la suma de 9.980.527 lire sterline pentru întreprinderile particulare şi 10.000.000 (?) lire sterline pentru întreprinderile statului.

Prin acordurile încheiate cu Anglia şi Franţa, aceste sume ne-au fost recunoscute şi datoriile Rominiei către aceste ţări au fost micşorate cu sumele respective.

Statul romin va plăti direct societăţilor păgubite, prin o emisiune de rentă, cifrele recunoscute fiecăruia.

Din toate posturile reclamate, acesta e singurul care a primit o rezolvare mulţumitoare.

8 *Tezaurul Casei de depuneri şi stokul aur al Băncii Naţionale a Romăniei evacuate la Moscova.*

Tot ca o pagubă de război a fost, cu drept cuvînt, socotită şi acea pricinuită ţării, prin trimiterea tezaurului Casei

de depuneri și a stokului de aur al Băncii de emisiune la Moscova.

Impresionat de inaintarea forțelor inamice, guvernul romîn a dispus în Decembrie 1916 transportarea aurului Băncii Naționale a Romîniei la Moscova. Un număr de 1740 lăzi, cuprinzînd monezi de aur în valoare de lei aur 314.580.456, au fost depuse în sala armurelor din palatul Kremlin. Odată cu acestea, s'au depus și două lăzi cu bijuteriile Reginei Maria, de o valoare de 7 milioane lei aur.

La 27 Iulie 1917, celelalte valori ce se mai găseau în Moldova au fost și ele expediate la Moscova. Un număr de 1800 lăzi au fost depuse la Kremlin și Sudnaia-Kazna.

Un protocol încheiat de reprezentanții guvernului rus la 5 August 1917 garanta conservarea și readucerea în țară a acestor depozite.

Indată după predarea acestei însemnate avuții, revoluția rusă izbucni. Conducătorii ei au refuzat, pînă azi, să dea vre-o lămurire asupra depozitelor primite, cu atît mai puțin s'au gîndit la restituirea lor.

Cînd guvernul Sovietelor a propus guvernului romîn începerea unor tratative pentru regularea navigației pe Nistru, delegații ruși au cerut delegaților romîni să renunțe, în prealabil, la restituirea depozitelor.

Mai tîrziu, la Conferința dela Viena, reprezentanții Romîniei, înainte de a începe orice discuție, au cerut restituirea integrală a tezaurului. Răspunsul rus fiind negativ, tratativele s'au rupt.

La conferința internațională economică dela Genua, la care participa și Rusia, s'a admis, după cererea Romîniei, să se treacă în stipulațiunile ce urmau a fi semnate de toți participanții textul următor:

CLAUZA XIII.

„Guvernul sovietic rus va restitui guvernului romîn valorile depuse la Moscova"

Rușii retrăgîndu-se dela Genua chestiunea a rămas nerezolvată, fiind în aceiași situație și azi.

Guvernul care a decis transportarea în Rusia, gata de revoluție, a unor asemenea avuții, a dat dovada nepriceperii sale și a panicii de care era cuprins.

9. *Depozitele Băncii Naționale a Romîniei la Berlin.*

In clipa declarării războiului împotriva Austro-Ungariei, Banca de emisiune a Romîniei avea la Reichsbank din Berlin un depozit de monede aur de *80.469.650 lei aur* și un disponibil de cont de *329.214.837 mărci aur.*

Nu putem înțelege motivele care au putut determina Direcțiunea Băncii Naționale să țină pînă la declararea războiului aceste sume extrem de importante la dispoziția inamicului prezumat.

Această lipsă de prevedere a fost scump plătită, căci direcțiunea lui Reichsbank a refuzat să restitue în aur aceste depozite. Ea a oferit mărci de cont, complect devalorizate. Chestiunea a rămas nerezolvată, pînă în 1928, toate reclamațiunile făcute de Banca Națională și de Statul romîn, neprimind satisfacțiune. Deabia în 1928 s'a încheiat o tranzacțiune asupra căreia vom reveni.

10. *Restituirile în natură.*

Art. 238 al tratatului din Versailles dădea drept statelor victorioase să ia înapoi din Germania obiectele, animalele și valoriile de orice fel, care ar fi putut fi identificate.

El se exprima astfel:

„Pe lîngă plățile prevăzute mai sus, Germania va restitui în natură animalele, obiectele și valorile de orice fel ce ar fi fost luate sau sechestrate în cazul cînd ele vor putea fi identificate pe teritoriul Germaniei, sau pe acel al aliaților ei". Pînă astăzi nu se cunoaște public cui și în ce condiții au fost repartizate animalele readuse din Germania pe temeiul art. 232.

Prin art. 127 al tratatului dela Neuilly sur Seine, Bulgaria a fost obligată să livreze Romîniei un însemnat număr de animale.

Romînia a uzat de dreptul restituțiilor obiectelor identificate. S'au încheiat cu Germania diferite acorduri pentru aduceri de animale.

Nicăeri însă nu se găsește distribuția animalelor sau obiectelor recuperate.

Documentele oficiale nu lămuresc nicăeri ce s'a făcut cu această importantă avuție.

O anchetă specială e necesară pentru a cerceta cum s'au exercitat și folosit aceste importante drepturi recunoscute de tratate.

11. *Creanțele recunoscute Romîniei prin tratate.*

Am văzut că pentru cele 39 miliarde lei aur pagube de război, Romînia nu a primit pînă azi decît 97 milioane mărci din anuitățile germane, plus despăgubirile pentru distrugerile petrolului care se urcă la aproape 500 milioane lei aur. Mai

mult decît atît. Prin cele două tratate încheiate cu Austria și Ungaria, la St. Germain en Laye și Trianon, s'au impus țării noastre sarcini exigibile care întrec suma de 2 miliarde lei aur.

Totdeodată puterile aliate, Statele Unite, Anglia, Italia și Franța au cerut regularea grabnică a datoriilor de război, contractate de Rominia, cum și începerea achitării lor. Prin diferite acorduri ne-am obligat a plăti:

Statelor Unite ale Americei	44.590.000 doll.
Angliei	18.448.000 L. st.
Italiei	157.911.000 Lire ital.
Franței	525.000.000 fr. aur.

sau în total peste un miliard două sute franci aur.

Pe de altă parte, tratatele cu Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia, deși cuprindeau clauza responsabilității lor totale față de Rominia, pentru pagubele ei de război, totuși ele au fost astfel întocmite încît plățile către Rominia au fost sau suprimate, sau micșorate și amînate prin diferite moratorii și aranjamente.

a. Reparațiile austriace.

Tratatul dela St. Germain en Laye în art. 177—182 a dat în sarcina comisiunii de reparațiuni obligația de a fixa cuantumul despăgubirilor ce urmează a plăti Austria, Statelor aliate învingătoare. Protocolul dela Geneva a acordat însă acestei țări un moratoriu de 20 ani pentru a se putea reface.

Comisiunea de reparații nu a fixat, pînă azi, suma ce va plăti Austria.

Perspectivele Rominiei de a primi ceva dela republica austriacă, sînt deci foarte problematice.

b. Reparațiile ungare.

Comisiunea de reparații nu a fixat nici suma globală a reparațiilor ce are a plăti Ungaria. Deocamdată ea a întocmit un statut de plăți anuale care prescrie o serie de anuități pînă la 1943. Acestea au fost astfel stabilite:

a) Dela 1 Ianuarie 1924—31 Decembrie 1926.

Ungaria va face Jugoslaviei livrări în natură sau plăți pînă la concurența valorii a 880 tone cărbuni zilnic.

b) Dela 1 Ianuarie 1927—31 Decembrie 1943, ea va face plăți semestriale începînd dela 2.500.000 Kr. aur și urcîndu-se pînă la 7.000.000 Kr. aur.

Pînă la 1930 singura în drept a primi aceste plăți este Jugoslavia. Dela această dată, conform acordului dela Paris, din 14 Iunie 1925, Rominia va primi 10.55% din anuități.

Maximum ce vom avea deci de primit anual va fi de 738.000 Kr. aur și aceasta numai timp de 13 ani.

c. Reparațiile bulgare.

Prin acordul dela Paris din 14 Iunie 1925 s'a acordat Rominiei 10,55% din reparațiile ce tratatul dela Neuily, din 27 Noembrie 1919, impusese Bulgariei. Totalul acestor reparațiuni a fost fixat de Comisia Reparațiilor la 2.500.000.000 fr. aur, a cărui plată urma să se înceapă la 1 Iulie 1920. Totuși la 21 Martie 1923, un protocol încheiat la Sofia, fără participarea și știința Rominiei, împarte datoria Bulgariei în două tranșe A și B.

Tranșa A. trebue să fie achitată în 120 vărsăminte semestriale inegale, progresive, începînd dela 2.500.000 fr. aur și terminînd cu 21.697.668 fr. aur la 1 Aprilie 1983.

Totalul ei se ridică la 500.000.000 fr. aur.

Tranșa B. va fi reclamată Bulgariei deabia cu începere dela 1 Aprilie 1953.

Pînă la sfîrșitul anului 1927, din cele 7 rate plătite de Bulgaria, însumînd 32 milioane fr. aur, Rominia a primit deabia 1.898.742 fr. aur.

d. Reparațiile turcești.

Potrivit tratatului dela Lausanne, Turcia a fost scutită de plata reparațiilor așa că nu se vor încasa de Rominia, decît mici sume pentru despăgubirea pagubelor avute de cetățenii romîni din Turcia.

12. *Bilanțul reparațiilor.*

Recapitulînd cele expuse pînă acum constatăm:

1) Pretențiunile Rominiei, atît privitoare la despăgubirile ce urma să primească dela Germania, cît și la acele ce i se datorau de Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia au fost reduse la o proporție infimă. Rominia, conform tratatelor în vigoare, nu are de primit decît 1.10% din anuitatea planului Dawes, iar din partea Ungariei nu are de primit decît maximum 735.000 Kr. aur anual, și aceasta deabia dela 1930 înainte. Dacă ținem sama că, după calculele făcute de ministerul de finanțe (Proectul de buget pe 1928, pag. 136), războiul a costat regatul romîn, suma de 1.961.497.352 lire sterline sau 49 miliarde lei aur sau 1568 miliarde lei hîrtie, putem vedea ce satisfacțiune a primit Rominia.

Observînd situația ce se crease Rominiei prin nerecunoașterea pagubelor sale, prin descărcarea de orice plăți acordată aliaților Germaniei, prin încărcarea cu sarcini mari a noilor teritorii încorporate Rominiei și prin revendicarea datoriilor interaliate, guvernele anterioare anului 1927 își fixaseră ca principiu călăuzitor hotărîrea de a nu proceda la regularea datoriilor către aliați și la executarea sarcinelor de-

curgind din tratate, decit făcindu-se o legătura directă între acestea și regularea echitabilă a chestiunii reparațiilor.

Acest punct de vedere a fost precizat cu prilejul conferinței dela Londra din August 1924, in memoriul prezentat de delegatul Rominiei d. N. Titulescu.

Prin concluziunile acestui memoriu delegatul nostru cerea:

1) Participarea Rominiei la executarea planului experților;

2) Revizuirea in favoarea Rominiei a procentului dela Spaa, acesta nemai fiind in raport cu drepturile ei, in urma faptului că creanțele sale asupra Austriei, Ungariei și Bulgariei au fost suspendate;

3) Plata privilegiată a unor creanțe speciale ale Rominiei asupra țărilor foste inamice, in special creanțele rezultind din emiterea debitelor Băncii Generale și din aplicarea anticipată a tratatului dela București;

4) Indivizibilitatea, atit din punctul de vedere al existenței cit și din acel al executării, intre sarcinele impuse prin Tratate și dreptul la Reparațiuni, Tratatele avind in vedere plata celor dintii prin produsul celor de al doilea. Căci, in definitiv, tratatele n'au putut avea intențiunea de a creia un regim mai favorabil statelor foste inamice și cu atit mai puțin n'au putut avea voința de a determina un bilanț pasiv pentru invingători;

5) Soluționarea chestiunii datoriilor de război, intemeiată pe toți factorii problemei, pe scopul in care ele au fost creiate, pe dreptul la reparațiuni și pe necesitatea de reconstruire a Europei".

Această temă a fost pe deplin acceptată de toate guvernele și partidele politice din Rominia.

Incheind expunerea de motive a bugetului pe 1926, V. Brătianu scria, cu drept cuvint:

„Rominia ințelege a regula chestia datoriilor ei interaliate impreună cu chestia reparațiilor".

* * *

Desigur că aceasta era și trebue să fie incă atitudinea Rominiei in problema reparațiilor și a datoriilor interaliate. Odată ajunsă in situația aceasta, altceva nu era și nu este posibil.

Totuși trebue să ne intrebăm dacă procedura guvernelor care poartă răspunderea impasului actual a fost cea mai bună și cea mai folositoare țării. Am arătat că, in ce privește prezentarea unora din cele mai importante pretențiuni, memoriile infățișate au fost lipsite de claritatea, exactitatea și preciziunea necesară.

Exagerările făcute cu bună știință s'au intors impotriva noastră, indată ce au fost observate.

Guvernele noastre uitaseră că aveam de adversar Germania, care cunoștea in amănunțime toate resursele și pagubele noastre!

Mai mult decit atit. Pe timpul cind asemenea insemnate probleme se discutau in străinătate, guvernul Ion Brătianu și mai apoi V. Brătianu nu găseau altceva mai bun și mai urgent de făcut, pentru indreptarea țării, decit luarea de măsuri legislative și administrative impotriva capitalului străin ce incerca să contribue la reluarea activității economice romînești. Uitase iarăși că tocmai reprezentanții cei mai de seamă ai acestui capital erau și factorii determinanți in rezoluțiunile ce se luau de diferite conferințe interaliate sau internaționale.

Și insfirșit, in toate tratativele purtate, in tot timpul dela incheerea armistițiului incoace, Rominia a arătat o complectă lipsă de maleabilitate și o complectă necunoaștere a diferitelor momente cind o dispozițiune transacțională, ne-ar fi dat posibilitatea de a dobindi o bună parte a pretențiunilor noastre.

Aceste trei elemente au determinat situația de astăzi.

Atitudinea intransigentă, formulată cu atita tărie de reprezentanții guvernelor ce poartă răspunderea acestor mari probleme, a fost părăsită, tocmai in momentul și in condițiunile, care erau mai dezavantagioase țării.

Conexiunea naturală dintre datoriile către aliați și creanțele noastre asupra foștilor inamici *a fost abandonată.*

Datoriile aliate au fost rind pe rind recunoscute și consolidate, iar creanțele Rominiei au continuat să fie micșorate și suspendate.

Astfel Ion Brătianu care a avut misiunea istorică de a apăra interesele financiare ale Rominiei, intr'un război ce a costat-o 50 milioane lei aur, n'a avut nici competința, nici stăruința necesară acestei opere.

Prin reprezentarea neserioasă (calcularea neexactă a primului memoriu către Comisia Reparațiilor);

Prin lipsa spiritului de tranzacțiune (refuzul de a primi 12 milioane dolari pentru acoperirea biletelor Băncii Generale și a relua atunci legăturile cu Germania);

Prin lipsa de singe rece și pricepere largă a situației (evacuarea grăbită a tezaurului in o țară gata de revoluție și de trădare);

Prin părăsirea temei care impunea conexiunea naturală intre drepturile de despăgubiri ale Rominiei și datoriile sale către aliați și către creditorii provinciilor alipite, guvernele

liberale, care au refuzat şi împiedicat orice colaborare, au pricinuit ţării pagube incalculabile.

Aceasta era situaţiunea la începutul anului 1929, cînd — în faţa reclamaţiunilor persistente ale Germaniei — puterile aliate au decis să revizuiască planul Dawes.

Un comitet de experţi sub preşedinţia americanului Young a pregătit un nou plan. Acesta a fost supus conferinţei dela Haga, întrunită în August 1929.

Ce schimbări a adus problemei reparaţiunilor acest nou aranjament cum şi aranjamentul dela Berlin dintre Rominia şi Germania, pentru stingerea diferendelor speciale dintre aceste ţări, vom vedea în capitolul următor.

Dr. Ernest Ene

Protecţia minorităţilor în Europa nouă

De doisprezece ani, Europa se zbate în mijlocul unor multiple contradicţii pentru găsirea echilibrului său moral, politic şi economic.

Cu toate discursurile de încurajare lansate de către remarcabili bărbaţi politici europeni, atmosfera de incertitudine n'a reuşit să fie risipită.

Societatea Naţiunilor, care a stabilit noua Constituţie a Europei, n'a izbutit nici ea pînă astăzi, nici măcar să desineze tendinţele unei morale, susceptibilă de a deveni universală. Timpul a fost poate prea scurt pentru ca această Instituţie internaţională, să se afirme autoritar şi în chestiuni mai mari, să poată soluţiona pe cale amiabilă problemele grave, conflictele de interese mai vaste şi pasiunile mai intense.

Viitorul echilibru politic al Europei abia se desinează. El va deveni o realitate, cînd detaliile politice şi economice între Rusia Sovietică şi Germania vor fi definitiv reglementate şi cînd neîncrederea în sinceritatea Italiei va dispărea. Statele mai mici nu hotărăsc nici un echilibru. Ele se ataşează numai unui sistem de alianţă, îl fortifică şi servesc aproape totdeauna ca organ de manifestare a tendinţelor imperialiste ale Puterilor Mari.

De aceia pericolul pentru Rominia nu rezidă nici în Bulgaria şi cu atît mai puţin în Ungaria, ci în militarismul sovietic, în neastîmpărul Italiei şi în neoromantismul german.

Situaţia politică internaţională a Rominiei este atît de dificilă, încît e nevoie uneori de adevărate acrobaţii pentru a plasa totdeauna grija acolo unde ea este mai imperios reclamată de interesele vitale ale ţării.

In atmosfera aceasta de reciprocă neîncredere şi bănuială, problema minorităţilor nu contribue de loc pentru o destindere a raporturilor între statele interesate. Dar dealtfel ea nici nu este periculoasă decît în sensul că se încearcă să se creeze o tendinţă psihologică, o tendinţă morală, o mis-

tică dacă vreţi, pentru discuţiile viitoare decisive, ce se speră, că se vor angaja.

Se produc fapte neliniştitoare. Politica de prestigiu care se credea înmormîntată la Versailles, îşi face solemn apariţia în controversele italo-franceze şi germano-poloneze; imperialismul pe care-l văzusem în noua sa haină de după războiu, ideologică şi economică, pare a-şi îmbrăca şi el vechea uniformă ce i-a creat autoritatea sa istorică în trecut, pentru a căuta un debuşeu demografic şi economic în colonii. Orgoliul naţional îşi creează fortificaţii în generaţiile care vin propovăduind spiritul revanşei şi al rivalităţii agresive.

Situaţia este atît de grea, încît optimismul politic apare ca o datorie a omului de stat. Şi această stare este cu atît mai dificilă, cu cît după război am intrat în posesiunea unui viitor ipotecat de necontrolate exigenţe.

Se caută un nou sistem de echilibru european, care nu va fi desigur mai puţin „ingenios" decît acel ce a pregătit conflagraţia mondială. Intr'adevăr situaţia politică dinainte de războiu, era dominată de dualismul Triplei Alianţe şi alianţa franco-rusă, care a reuşit să menţină echilibrul european două decenii. Toată lumea era însă de acord, că acest echilibru nu este nici solid şi nici durabil.

O alianţă n'are raţiune de a exista decît opunîndu-se unei alte alianţe. Condiţia ei sine qua non de existenţă este combativitatea. Lipsind adversarul, alianţa încetează în mod necesar. Formula de „alianţă defensivă" care, după războiu mai ales, a devenit exclusivă şi sacramentală, nu demonstrează nici ea altceva, cu toată pretenţia contrară. Defensivă? Dar contra cui? Contra unui eventual conflict, fără îndoială. Deci contra unei ameninţări de războiu, contra unui duşman, care, cel puţin în mod ipotetic, există. In momentul cînd s'a inventat sistemul alianţelor, s'a născut spiritul de rivalitate orgolioasă, spiritul de războiu modern între state. Pericolul permanent pentru civilizaţie.

Prăbuşirea Puterilor Centrale a produs o deplasare a forţelor, un desechilibru european logic. Iar una dintre cauzele acestei prăbuşiri a fost fără îndoială şi rivalitatea profundă a naţionalităţilor cu statul, care compuneau formaţiunea politică bizară a monarhiei dualiste şi a celorlalte state similare.

Problema minorităţilor forma punctul nevralgic al politicei internaţionale de dinainte de războiu. Virtuţile idealului ce îngloba această problemă sînt astăzi epuizate. Şi toate încercările părţilor interesate de a-i reda prestigiul ideologic de odinioară, care a afectat atît de revoluţionar sentimentul de justiţie al opiniei publice democratice mondiale, vor rămînea inutile şi supărătoare încercări.

Aceasta, graţie faptului că protecţia minorităţilor de

limbă, de rasă sau de religie este pusă sub garanţia Societăţii Naţiunilor şi a opiniei publice internaţionale, care impun — în mod indirect — ca toate legiuirile ce privesc minorităţile să se inspire dintr'un spirit de echitate şi de umanitate. Dealtfel, orice legiuire care ar face abstracţie de aceste realităţi, care sînt minorităţile, ar fi o legiuire inexactă, ale cărei consecinţe n'ar întîrzia să se producă.

Problema minorităţilor deci nu este o problemă de pură speculaţie intelectuală, ci şi una de imediată şi reală importanţă politică, care nu poate fi soluţionată prin atitudini fixate de un maladiv orgoliu naţional. Ideia de universalitate nu poate fi absorbită de ideia naţională. Duelul gigantic ce s'a dat între anii 1914—1918 a fost şi un duel de ideologii, de mentalităţi, al cărui rezultat este la îndemîna tuturor pentru a trage toate concluziile politice pentru viitor. In clipa în care vom ceda impulsiunilor noastre de mistică naţională, şi vom compartimenta naţionalităţile după perimatul tip de „clasificare metafizică a raselor", atunci va începe declinul unei politici de stat, care nu şi-a făcut încă nici măcar începutul spre apogeu.

Problema minorităţilor e mai uşor de rezolvat în prezent decît a fost în trecut. Căci deosebirile ce există, după tratatele de pace, între majoritatea naţională şi aceste colectivităţi de ordin secundar, sînt mai mult de ordin moral, religios şi cultural, decît deosebiri de ordin politic.

Dar pentru a ne înţelege mai bine asupra acestei chestiuni vom încerca să plasăm problema minorităţilor de limbă, de rasă sau de religie, în cadrul ei istoric şi politic, ca apoi considerînd cîteva momente esenţiale ale convulsiunii habsburgice, să putem privi fizionomia acestei probleme, aşa cum ea ni se prezintă în oglinda tratatelor pentru protecţia minorităţilor naţionale de după războiu.

* * *

Care era vechea situaţie? Trecutul recent de care nu se prea împiedecă, cu toată flagranta injustiţie pe care o degajă, nici unul dintre campionii protecţiei minorităţilor de astăzi, nu e dificil de sezisat. Intr'adevăr numărul minorităţilor naţionale înainte de războiu s'a ridicat peste o sută de milioane. Astăzi acest număr e redus la aproape o pătrime. Austro-Ungaria a avut structura etnografică cea mai variată, asupra căreia nicio etichetă politică n'a putut să prevaleze în conştiinţa internaţională. Statul dualist nu fusese niciodată un stat naţional unitar, ci aparenţa sa de unitate solidă a fost provocată de către principiul dinastic habsburgic, cu deosebire prin achiziţiile succesive ale acestei mari familii. Era o puternică casă domnitoare care şi-a încrestat pe răbojul familiar aproape în toate direcţiile arborelui său ge-

nealogic, multe succese, servind ca intermediar între Occident şi Orient. Timp îndelungat Habsburgii au fost singurii arbitri ai situaţiei centro-europene. Mai tîrziu s'a ridicat o altă familie, nu mai puţin norocoasă, care a început să-i discute situaţia: Hohenzollernii. Lupta de hegemonie s'a dat cu deosebire în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Ciocnirea între habsburgi şi hohenzollerni a fost violentă, şi noi care am fost în parte spectatorii acestei grandioase lupte de supremaţie politică, cunoaştem rezultatul, fără să mai insistăm asupra lui.

Douăzeci de naţionalităţi care au vorbit tot atîtea idiome, formînd grupul etnografic austro-maghiar, desigur că n'au putut să furnizeze diriguitorilor acestui stat niciodată — şi cu atît mai puţin Europei — impresia unei singure naţiuni care să aibă acelaşi sentiment de patrie comună. Mai ales că germanii considerau pe vecinii lor slavi, ca pe o anomalie istorică şi deci ca pe un obstacol în calea civilizaţiei germanice, care trebueşte înlăturat cu toate mijloacele posibile. Austro-Ungaria adoptase aceiaşi atitudine în ce priveşte naţionalităţile ce o compuneau. Şi politica lor brutal birocratică şi centralistă a tradus în practică toate concepţiile lor duse asupra unei societăţi oprimate.

„In ajunul războiului mondial — spune Th. Ruyssen [1] — peste două treimi din Europa erau în posesiunea celor patru Imperii ieşite din cuceriri militare sau din alianţe dinastice, care îşi arogau o putere mai mult sau mai puţin absolută, asupra supuşilor lor: Rusia, Germania, Austro-Ungaria şi Turcia".

„Peste 200 milioane locuitori stăteau sub comanda acestor puteri, din 350 milioane cîţi număra Europa".

„Trei formau o masă teritorială neintreruptă dela Marea Nordică şi Asiatică, pînă la Oceanul Pacific. Turcia era puţin izolată teritorialiceşte de celelalte ţări"...

„...Ele formau o clasă între statele europene, cu dreptul de a oprima atîtea popoare civilizate. Parlamentarismul introdus mai tîrziu în aceste ţări, nu era în fond decît o maşină la discreţia suveranului. Naţionalităţile nu dispuneau de nici un organ legal pentru a înfrunta asuprirea guvernanţilor. Intre suveran şi naţionalităţi de altfel domnea o birocraţie mai puternică decît regele. El interpreta legile după placul său şi emitea regulamente care aveau forţă de lege".

„Intre Berlin, Viena, Budapesta, Petrograd şi Constantinopol era o trăsătură intimă, aceia de a nu distribui justiţie pentru toate naţionalităţile, şi de a pune „interesul de stat" mai presus de orice echitate".

[1] Les minorités nationales de l'Europe et la guerre mondiale.

In opoziţie cu aceste patru puteri restul Europei era guvernat de către cincisprezece şefi constituţionali.

In ajunul războiului, problema principalelor minorităţi, în raport cu puterile europene, era susceptibilă — după Th. Ruyssen — de următoarea categorisire: a) puteri pentru care problema nu se punea; b) puteri pentru care minorităţile constituiau o problemă exterioară (cum era şi Rominia, de o pildă); c) puteri pentru care minorităţile constituiau o problemă interioară; d) puteri pentru care minorităţile constituiau o problemă exterioară şi interioară în aceiaşi vreme (Austro-Ungaria).

Primul grup cuprindea statele de mică importanţă: Portugalia, Suedia, Norvegia, Olanda şi Elveţia.

Celelalte state erau compartimentate în grupurile b. c. d. cu toată influenţa lor şi cu toate tendinţele lor politice, uşor de sezisat. Toate aceste grupuri au avut însă şi o trăsătură comună: temperatura lor politică indicată.

Pretutindeni nemulţumirile erau acute şi generale. Şi dacă Rusia n'ar fi fost slăbită de înfringerile din Extremul-Orient, Anglia ocupată în Egipt, Franţa în Maroc şi Italia — diplomaticeşte mai ales — în Tripolitania, evenimentele s'ar fi precipitat şi criza ar fi izbucnit fără nici o îndoială, în Octombrie 1908, cu prilejul anexării Bosniei şi Herzegovinei de către Austro-Ungaria. Politica rusească în Balcani a suferit, prin această anexare, o înfringere.

Rivalitatea marilor Puteri cît şi atmosfera de războiu europeană, au fost condiţii favorabile pentru emanciparea politică a minorităţilor naţionale care au ştiut, în mijlocul acestor frămîntări uriaşe prin care secolul al XIX-lea şi-a încheiat cariera, să se coalizeze pentru un ultim asalt contra statului asupritor.

* * *

Dar care este originea protecţiei minorităţilor naţionale? Apărarea dreptului minorităţilor îşi are originea în tendinţa naturală a Statelor de a-şi proteja naţionalii sau mai precis coreligionarii, rezidînd în străinătate. Inainte însă de revoluţia franceză, omul nu este protejat în calitatea sa de om, ci ca subiect religios. Abia cu extrădarea, represiunea trădătorului şi a piratului, omul apare ca subiect de drept internaţional cunoscut şi protejat de acest drept. [1]

Pînă la revoluţia franceză, în regulă generală, situaţia

[1] Pentru o expunere istorică mai detailată, a se consulta Tchernoff: „Le droit de protection exercé par un Etat à l'égard de ses nationaux résidant à l'Etranger". Paris, 1898, cît şi excelenta lucrare a lui Krstitch Dragoliub: „Les minorités, l'Etat et la communauté internationale". Paris, 1924.

unui individ minoritar este aceia a unui strein fără patrie; în fond unde s'a găsit acolo i-a fost patria, numai că statul a refuzat să-i acorde acest drept. Individul n'avea un drept propriu pe care să-l opună statului din care de fapt făcea parte. In Roma, nu exista decît stăpîn sau sclav. Individul izolat neavînd nimic comun cu învingătorul era un „hostis" bucurîndu-se de o situație foarte precară. Feudalismul n'a schimbat mult situația. In epoca aceasta individul era legat de sol. Cu formarea statelor moderne, cu puterile centralizate în mîna unui monarh, ne apropiem de o perioadă industrială, unde se cer alte condiții de viață: luptă și pe teren economic iar nu numai cu arma în mînă. Adresîndu-se diferite state străinătății pentru lucruri industriale, s'au atras și industriași și „specialiști" sau meseriași, cărora li s'a asigurat un tratament de favoare.

Cu Reforma, libertatea de conștiință cîștigă teren, dar numai în raporturile dintre State. Dreptul de azil e mai larg practicat, dar el nu se aplică decît coreligionarilor. Pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea individul aparținînd unei minorități, sau rezidînd în străinătate în simplă calitate de om, nu este protejat.

Revoluția franceză a proclamat Declarația Drepturilor Omului, numai ca *ființă umană*. Individul apare ca un subiect de drept. Statul în care trăește este obligat să-i asigure exercițiul integral al acestui drept.

In veacul al XIX-lea cîteva tratate au stipulat drepturi în favoarea minorităților religioase întîi, naționale mai apoi. Istoria diplomatică a înregistrat însă și alte începuturi timide și imperfecte pe la începutul secolului al XVII-lea [1].

Dar cu Reforma, chestiunea minorităților religioase creștine capătă o mare importanță. In Europa se discută mai serios și se face o tentativă pentru a intra în dreptul public al Statelor. Prin tratatul de pace dela Westphalia (1648) s'a proclamat egalitatea confesiunilor. In veacul al XVII-lea și al XVIII-lea s'au făcut mai multe intervenții pentru a proteja drepturile religioase ale populației. Dar dreptul internațional ignora totdeauna libertatea de conștiință. In virtutea principiului de atunci *cujus regio, ejus religio*, numai un singur cult a fost oficial recunoscut de stat. A urmat apoi perioada toleranței create de filozofii francezi Diderot, Montesquieu și Voltaire.

Evreii n'aveau drepturi civile și politice. Ei nu s'au bucurat decît de un drept de ospitalitate.

In veacul al XVIII-lea, minoritățile creștine din Imperiul

[1] Primul tratat ce vorbește expres despre protecția minorităților religioase catolice în Turcia este cel încheiat de Austria cu Sublima Poartă, în 1615 (Duparc: La protection des minorités de race, de langue et de religion, étude de droit des gens, Paris 1922).

sulman se bucură (în baza cîtorva tratate) de un fel de protecție, în teorie. Aceste convenții dau dreptul apoi Rusiei și Austriei să intervină în Turcia, nu fără scopuri politice ascunse desigur. Se proteja mai mult religia catolică și ortodoxă, decît conștiința religioasă a omului.

Mai tîrziu mișcarea pentru protecția minorităților cîștigă în amploare. Principiul naționalităților apare și el timid, dar este eclipsat de ideia de stat și de ideia de echilibru între state.

După o scurtă perioadă de incertitudine însă, el reapare și intră în conflict cu ideia de Stat, pe care o învinge. După ce Reforma lui Huss, Luther, Calvin și Zwingli a spart unitatea creștină, principiul național se grăbește să distrugă concepția statului unitar birocratic.

In veacul al XIX-lea deja se prezintă accentuat și se manifestă o puternică tendință pentru crearea statelor naționale moderne [1].

La Congresul din Viena (1815), deși el a fost poate cel mai reacționar congres ce cunoaște istoria diplomatică, s'a fixat și egalitatea tuturor confesiunilor creștine. Un progres remarcabil. S'au acordat drepturi evreilor.

Articolul 16 aliniatul II al Pactului Confederației germanice elaborat de către plenipotențiarii germani la Congresul din Viena, vorbește despre „ameliorarea situației acelora care profesează religia evreiască". Acest alineat nu conține decît o promisiune, o dorință de unificare a legislațiilor particulare a statelor în sensul unei accesiuni generale a evreilor la drepturile civile și politice. [2]

Deși garanția acestor drepturi n'a fost pusă sub controlul tuturor Statelor, ci numai sub garanția exclusivă a statelor germane, garanția drepturilor evreilor are un criteriu internațional (mai restrîns, e adevărat) căci legăturile ce stabilește pactul de confederație între diversele state, sînt de natură internațională. [3]

In Franța, chestiunea evreiască a fost rezolvată (după o mică reacțiune) în 1807. Germania, — e regretabil să constatăm — cu toate tentativele din 1815 n'a soluționat problema nici astăzi.

S'au mai făcut mari pași la Conferința din Londra (1830) și la aceia din Paris (1856).

[1] Acest principiu, respectarea lui, presupune o stare de civilizație foarte avansată, de aceia a întîrziat.

[2] Duparc, op. cit. p. 85—89. Lucien Brun: Le problème des minorités devant le droit international p. 56—57. Krstitch p. 168. Marc Vichniac: La protection des droits des minorités devant les traités internationaux de 1919—1920, pag. 7—10.

[3] Krstitch, p. 169.

Problema evreiască în Romînia s'a pus pentru prima dată din punct de vedere internațional, la Conferința dela Constantinopol (1856) și Paris (1858). In articolul 46 al Convenției dela Paris, confirmînd dispozițiunile protocolului din 11 Februarie 1856 a Conferinței dela Constantinopol, declară:

„Moldavii și Valachii vor fi egali în fața impozitului, și deasemenea admisibili în funcțiunile publice. Moldavii și Valachii de rit creștin se vor bucura deasemenea de drepturi politice; bucurarea de aceste drepturi va putea fi întinsă altor culte prin dispozițiuni legislative". Aici desigur că Puterile au înțeles pe Evrei, care în Romînia în 1858 au fost considerați streini. Dar fiindcă n'a fost precizat în mod expres, guvernanții romîni au uzat de acest echivoc și au refuzat prin Constituția din 1866 evreilor dreptul de a cere naturalizarea.[1] Consecințele sînt cunoscute. Măsurile guvernului contra evreilor între 1866—1878, au provocat protestele Angliei, Franței, Austriei și Statelor-Unite ale Americii.[2]

Cu toate aceste opoziții evoluția își fixase tendințele în mod net. Dela 1856—58, chestiunea evreiască se pune sub aspectul ei nu numai religios, ci și etnic și național. Intervențiile Statelor în favoarea lor sînt deja numeroase.

Problema evreiască nu mai putea fi una religioasă, ci și o problemă economico-națională în aceiași vreme. E adevărat că Gortchokoff nu era de aceiași părere. El nu socotea populația evreiască ca pe o minoritate religioasă, ci — trăgînd concluzii din starea economică în general înfloritoare a evreilor de pretutindeni — o considera ca pe o pacoste pentru indigeni, cu deosebire în țările unde populația își deschisese abia ochii în aurora civilizației, ca în Rusia și în Romînia. Concepția chiar și a multor conducători politici cu reputație romîni, asupra acestei complicate probleme era naivă, ca rugăciunea unui popă dintr'o mînăstire superstițioasă.

Dar în țările cu o altă civilizație unde moravurile politice erau altele decît în Romînia, nu se înțelegea o asemenea atitudine. La Congresul din Berlin (1878) i s'a impus deci Romîniei articolul 44 care, în alineatul I stipula că: „Deosebirea de credințe religioase și de confesiuni nu va putea fi opusă nimănui ca motiv de excludere și de incapacitate, în ce

[1] Les Juifs roumains, în teza citată a lui Duparc. N. Vlădoianu: La protection des minorités en droit international.

[2] In scrisoarea sa către de Remusat, Ministru de externe al Franței în 1872, Vashburne, secretar de stat al afacerilor streine ale Americii, între altele, spune că: „Deși guvernul Statelor Unite nu este una dintre părțile semnatare ale tratatului, plîngerea despre care este aci vorba, e atît de flagrantă și are de altfel un caracter atît de universal și cosmopolit, încît toate guvernele și toate credințele religioase au interesul a cere redresarea ei (Citată de Krstitch, pag. 187).

privește bucurarea de drepturi civile și politice; admiterea în funcțiunile publice, funcțiuni și onoruri sau exercițiul diferitelor profesiuni sau meserii, oricare ar fi localitatea".

S'a mers și mai departe. Cunoscînd obiceiurile politice dela noi, Marile Puteri au încredințat Austria să intervină — și în numele lor — la București pentru înlocuirea articolului 7 din Constituția din 1866, cu articolul 44. Romînia s'a eschivat. Dar prin legea din 27 Octombrie 1878 s'a căutat totuși o atenuare a situației, inserînd principiul de egal tratament al tuturor cetățenilor, indiferent de religia pe care o profesează. Atmosfera de neîncredere însă s'a menținut constant în jurul Romîniei și cu drept cuvînt. Căci evreii nefiind cetățeni, ar fi trebuit, pentru ca principiul să devină valabil, să-și ceară întîi naturalizarea, lucru ce guvernele romînești au refuzat constant. Inserarea principiului, în astfel de condițiuni, a fost de pură... curtoazie!

Dar de ce această controversă aprigă asupra unei probleme atît de simple? Explicațiile sînt multe, unele contradictorii, altele mai acceptabile, dar nici una suficient satisfăcătoare. Unii pretind că una din cauzele tratamentului diferit al evreilor din Balcani și centro-orientul Europei, ar fi și apartenența lor la două civilizații deosebite[1]. Cert, evreii stabiliți în Romînia sînt mai mult de cultură germană, veniți din Europa centrală, dominată de spiritul politic hegelian, care a dus la crearea statelor intolerant naționaliste. In concepția hegeliană, statul de origine de drept divin, nu găsea termeni de conciliere cu o minoritate care nu aprecia îndeajuns „interesele superioare" ale Statului. Această sevă de civilizație germanică a creat la evreii sosiți în Romînia — se zice — o mentalitate particulară care, departe de a se fi destrămat după cunoștința ce a făcut-o cu mentalitatea politică romînească, s'a fortificat și mai mult. In realitate lucrurile au urmat o linie logică, deoarece în fond evreii n'au schimbat decît un mediu moral, cultural și mai ales economic. Mediul politic, în ce-i privește, a rămas același cu mici deosebiri de nuanțe. Văzîndu-se ostracizați și în noua lor patrie, streini — în accepția politică a cuvîntului — în mijlocul unei colectivități mult mai numeroase, neacordîndu-li-se dreptul de cetățenie, noilor veniți nu le-a rămas decît să se organizeze și ei în colectivitate minoritară — de minoritate națională fiindcă lupta dusă contra lor de către stat, a trezit în ei o conștiință colectivă națională.[2]

[1] Expunerea tezei o găsesc și la Krstitch.

[2] Astăzi evreii din Vechiul Regat sunt asimilați și nu contează decît ca minoritate religioasă. In Ardeal și Basarabia însă excesele antisemite au întîrziat începutul acestei asimilări care — date fiind circumstanțele particulare istorice — ar fi fost și de altfel mult mai a-

Aşa se explică de ce concepţia naţionalistă a statului transformă individul, care normal n'ar trebui să fie decît minoritar religios, şi în minoritate naţională. Pe cînd evreii din Grecia — spune aceiaşi teorie — şi Serbia, sînt ataşaţi civilizaţiei latine. Ei trăind în state de superioară civilizaţie, unde concepţia statului nu era incompatibilă cu noţiunea de asimilare, această situaţie le-a creiat o mentalitate în conformitate cu gîndirea politică a ţărilor respective. Iar emigrînd şi neîntîmpinînd obstacole din partea ţărilor adoptive ei s'au asimilat repede, rămînînd numai o minoritate religioasă.

Teza e perfect plauzibilă.

In Rominia însă, unde populaţia autohtonă a respectat în aceiaşi măsură slujba preotului său ca şi pe aceia a reprezentanţilor celorlalte culte, antisemitismul a rămas o enigmă. Şefii erau antisemiţi. De ce? Politica externă avea de suferit din această cauză [1]. De diversiuni nici un guvern, sau mai precis niciodată partidul liberal, stăpînul real al ţării, n'a avut nevoie pentru a se menţine la guvern. Şi nici în politica internă, acest sistem de persecuţii n'a contribuit la propăşirea vieţii sociale.

Atunci construcţia psihică şi cultura au fost acele care au influenţat? Dar majoritatea conducătorilor politici ai Rominiei s'a format la şcoli, unde spiritul de persecuţie a cărui răspîndire o facilitau în ţară, nu li s'a propus niciodată. Un misterios instinct xenofob ?

Eu cred că enigma antisemitismului intelectualilor romîni rămîne integrală. Nici o explicaţie demagogică nu este suficientă. Pentruce demagogie faţă de popor, cînd acesta nu era consultat niciodată asupra treburilor publice? Sau atunci manevră faţă de Rege? Nu este încă stabilit în ce măsură Regele Carol a fost îmbibat de spiritul politic german, ca să tragem o concluzie în defavoarea lui. Personal cred că Regele Carol n'a insistat pentru emanciparea evreilor, după cum n'a insistat nici pentru emanciparea clasei ţărăneşti.

Defilînd în faţa atîtor puncte de întrebare, care nici unul nu-ţi dă deslegare, curiozitatea te împinge în căutarea altor ipoteze. Care era interesul de atunci al Rominiei? Franţa îşi pierduse prestigiul după tratatul dela Francfort. Austro-Ungaria şi-a activat politica de expansiune în Balcani, favorizînd pe Turci. Turcii ne ţineau ocupată o bună parte din ţară. Rusia vroia un obstacol în calea imperialismului austriac şi în acest scop, Rominia putea servi, în chestiunile mai mici, de un instrument care să reflecteze tendinţele ei. Am putea deci admite că Rominia a lucrat după sugestiile

nevoioasă, impunînd minorităţii religioase evreeşti, să devină şi o minoritate naţională.

[1] Vezi intervenţia Austriei.

Rusiei. Gortchokoff, repet, nu vroia să recunoască evreilor nici un drept politic, considerîndu-i, nu ca pe o minoritate religioasă, ci ca pe străini, şi cerînd Conferinţei dela Berlin să nu socoată pe evreii din Londra, Paris şi Berlin, la fel cu evreii din Rominia, Rusia şi Serbia, care sînt adevărată pacoste pentru indigeni. Aceasta era şi teza romînească şi polonă. Evreii din Rominia fiind emigraţi din teritoriile supuse Austriei, desigur că activitatea lor economică era inspirată de Viena. Rusia nu putea îngădui acest discret dar periculos imperialism economic, de aceia a angajat politica de guerile internaţionale. Aceasta o putea face cu atît mai mult, cu cît o făcea pe riscul prestigiului rominesc şi al altor state mai mici.

Interesele Rusiei şi Austriei, în Balcani — se ştie — erau diametral opuse. Profitînd de războiul franco-german din 1870—71, Rusia a declarat de rupte stipulaţiunile Tratatului din 1856 în ce priveşte neutralitatea Mării Negre [1] şi a început să ducă o politică mai activă în ce-i priveşte pe Turci.

Austria a căutat şi ea o zonă de expansiune în sud-est, în Balcani. Este politica imperialistă rezumată în faimoasele trei cuvinte: *Drang nach Osten.*

Austria era sprijinită de Bismarck. Franţa, după înfrîngerea suferită, nu era în stare să susţină cauza romînească. Atunci evident că speranţele Romînilor nu puteau să fie reprezentate decît de o putere care ducea o politică net antiturcească.

Toată politica lui Bismarck a fost dominată de preocuparea unei izolări a Franţei, de a cărei redresare Germania (cu o populaţie nu cu mult mai numeroasă pe atunci decît a Franţei) avea frică. Franţa a şi suferit unele eşecuri. Dar planul lui Bismarck era la discreţia unui incident în Balcani între Rusia şi Austria, cînd ar fi fost obligat să ia atitudine fie pentru Rusia, fie pentru Austria.

Incidentele s'au produs. Bismark a luat atitudine pentru Austria. Rezultatele se cunosc.

Rominia nu putea deci să nu susţină politica rusească îndreptată contra Turcilor. Au urmat evenimentele din 1877. Asaltul celebru dela Plevna. Turcii au fost alungaţi.

A urmat tratatul dela San Stefano, cînd Marile Puteri şi-au mărit teritoriile, uitînd să recompenseze şi efortul Rominiei, aşa cum ea ar fi meritat.

Fără să enumăr aci toate beneficiile realizate de Marile Puteri rivale, trebue să spun că San Stefano n'a mulţumit toate părţile. Nici chiar Rusia n'a fost satisfăcută. Ori poate ea mai puţin decît orice altă putere. Pentru a se evita eventualul nou conflict, Bismarck a propus un Congres de conciliere la Berlin, cu scopul de a modifica stipulaţiunile Trata-

[1] Strîmtorile au fost obsesia dramatică a Rusiei în toate epocile.

tului dela San Stefano. Rominiei i s'a dat cu această ocazie orașul Silistra. Deci totuși n'a fost satisfăcută.

... Rezultă prin urmare, că Rusia a făcut propuneri Rominiei, sau, in caz contrar, că Rominia a așteptat să i se facă unele propuneri, ori că Rominia n'a putut să facă o altă politică în acea vreme, lucruri în detaliul cărora nu este locul să intrăm aci.

In 1883 e adevărat că Rominia s'a orientat, in mod indirect, spre Tripla Alianță, prin convenția secretă ce s'a încheiat cu Austria. Dar poziția față de evrei a rămas aceiași. Orientări nouă în politica externă, desigur, mai ales cind e stabilit că nu există adevăruri diplomatice care să dureze mai mult de 5—10 ani. Oportunitatea dictează totul. Rominia avea de luptat pe mai multe fronturi, și ea s'a plasat totdeauna împotriva dușmanului mai periculos, care după alungarea Turcilor, a fost Rusia. S'a dus deci o politică de „duplicitate", dacă am putea-o numi așa. O politică alături de Austria contra Rusiei, și o politică de rezistență contra influenței Austro-Ungariei in mod indirect în Balcani, și în Principate în special.[1] Politică ce n'a displăcut Rusiei care reduta expansiunea germanică în Balcani, și care convenea și Austro-Ungariei.

Lupta nu era ușoară. Inainte de războiu, Europa avea mari centre economice. Europa centrală avea două, intim legate unul de celălalt: Viena și Berlinul. Rominia economicește era creditorul Berlinului. In prima decadă a veacului prezent, influența economică a Germaniei în vechiul Regat, a fost decisivă. Spiritualicește însă, vechiul Regat a fost sub hegemonia Franței. Amintirea prieteniei lui Napoleon al III-lea a renăscut în raport direct cu ideile de libertate politică, pe care le trimitea Parisul, ca melodioase speranțe și care au contaminat toate națiunile ce căutau o ieșire dintr'o situație care prea mult se prelungise.

Desigur, întrebarea de ce Puterile Mari rivale, care au sezisat fără îndoială cochetăria și supleța Rominiei, au permis o asemenea politică de „duplicitate", n'ar fi din cele mai agreabile. Nu e bine s'o ocolim totuși. Iată de ce: 1) fiindcă

[1] Austria făcuse angajament cu Sultanul în secolul XVIII pentru ocuparea Principatelor, însă Rusia și Puterile occidentale s'au opus. In 1856, Conferința de la Paris admițînd unirea Principatelor, n'a specificat dacă le este îngăduit să aleagă unul și același domnitor. Ei au creat un echivoc pe această chestiune cu bună știință, pentru a opune Rusiei o rezistență cît mai masivă, în calea expansiunii ei spre Constantinopol. Așa că este naivă afirmația unor cărți de istorie că bărbații politici romini au observat această lacună, au uzat de ea, și, Conferința neprecizind exact sensul termenilor tratatului, n'avea dreptul să protesteze.

rivalitatea austro-maghiară și rusă nu s'a dat decît incidental în Principate,[1] că terenul unde conflictul de interese a fost real și mai acut a fost în altă parte, în Balcani. Un războiu pe tema Rominiei în legătură cu acest conflict de interese nu s'a imaginat între cele două Puteri niciodată și 2) de oarece guvernele reacționare ale statelor respective au fost debordate de trei fenomene sociale irezistibile: liberalismul, naționalismul și industrialismul care au fost negația netă a întregii baze sociale a fostelor state și care au concurat, unele direct, altele indirect, la irosirea vechei Europe, la remanierea teritorială din 1919 și la clădirea ei pe alte baze.

Desigur că mișcările antisemite din acea epocă nu se pot explica numai prin prizma politicei externe. Ar fi prea simplist și prea unilateral. Au fost și alte cauze fără îndoială care au contribuit la menținerea stării de spirit agitată, augmentind nemulțumirile contra evreilor. Una dintre ele este și situația economică a populației autohtone, care în toate timpurile a fost catastrofal de critică.

Incepind cu primele decade ale veacului XVIII evreii din Europa Centrală încep să emigreze în Moldova și Basarabia. Emigrarea a avut toate consecințele economice caracteristice acestei rase și care sînt identice în toate țările. Comerțul, industria și meseriile erau acumulate de către streini; evrei, germani, greci, turci, armeni și bulgari, toate neamurile afară de romini[2].

Penetrația civilizației occidentale și în Vechiul Regat, a avut ca urmare deschiderea unei evoluții de urbanizare care mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea a devenit evidentă sub toate aspectele ei. Or, primele elemente care au format majoritatea orașelor vechiului Regat[3] au fost elemente străine, și nu romînești. Evreii au avut o mare parte de contribuție în această evoluție.

Toată viața urbană a vechiului Regat poartă o pecete străină. Din cauza împrejurărilor istorice particulare, cît și din cauza sărăciei poporului romînesc, Rominia s'a găsit în imposibilitate de a furniza acestei evoluții spre civilizație, materialul uman și spiritual, pe care ea l-a reclamat. Boerii erau prea boeri — mulți dintre ei — ca să-și poată permite

[1] De această rivalitate a profitat Franța care, înlăturind ambele influențe a reușit să-și mențină poziția pînă în zilele noastre.

[2] In a doua jumătate a veacului trecut din 37.800 firme comerciale, 26.000 erau în miinile evreilor și a altor streini; în comunele urbane meseriile se aflau deasemenea în miini streine; dintre 1.272 negustori de cereale numai 65 erau romini. In industria de îmbrăcăminte din 1971 firme 1.358 erau evreești și numai 380 romînești. La începutul veacului prezent băncile erau astfel reprezentate: 86 bănci romînești, 36 streine și 186 bănci evreești.

[3] Cum și a Ardealului și a Bucovinei.

luxul unei reflecțiuni asupra situației precare a țărănimii și prea „ciocoi" cu toții, ca să-și dea concursul pentru crearea unei clase mijlocii romînești. [1] Lucrul nu era cu neputință, mai ales după tratatul dela Adrianopol, care a asigurat intr'o măsură oarecare independența economică a Principatelor.

Dar toată politica guvernanților de atunci [2] — în fața moaștelor cărora n'am fost niciodată tentat să mă închin — a fost o politică de operetă, în care poporul ce forma materialul de „umplutură" n'avea nici măcar dreptul să privească din murdăria culiselor, pe scenă. Ceiace este mai tragic însă e faptul că nici protagoniștii scenei politicii romînești, nu deschideau adeseori ușile ce conduceau spre acești „proști mulți".

Totul se petrecea într'un cerc foarte îngust și grozav de steril. Așa că, dela 1829 și pînă la reforma lui Cuza, s'a pierdut incă o altă jumătate veac pentru propășirea socială a Romîniei prin formarea unei clase de burgheji. Reforma lui Cuza s'a realizat împotriva boerilor. Țărănimea ar fi putut profita, dacă rezistența conducătorilor n'ar fi fost sistematică și mai tîrziu, cred, încurajată de însuși Regele Carol...

Evoluția socială și economică a Regatului însă nu putea să se oprească în fața miopiei politice a conducătorilor lui. Ea și-a continuat drumul utilizînd, în mod logic, elementele care i s'au oferit. In scurtă vreme ea a debordat pe acești „prinți spirituali" ai politicii romînești. Rezultatul a fost existența unei clase medii străine, foarte puternică, o confuzie socială mare, care a comandat măsurile represive cunoscute contra evreilor, element predominant al acestei clase. Culpabilitatea lor, de a fi opus bariere în drumul desvoltării normale a societății romînești, au căutat să o repare cu o naivitate prin măsuri legislative, refuzînd evreilor dreptul de cetățenie, crezînd că în acest fel vor izbuti să elimine elementele evreiești din viața economică a țării, sau cel puțin să atenueze ascendentul lor.

Solidaritatea între toți evreii din lume era însă prea mare, influența lor economică mondială prea accentuată, iar spiritul de toleranță, de „intervenție în numele umanității" mult prea răspîndit, ca această politică să nu fie sortită, dela început, unui eșec.

Romînia nici n'ar fi inaugurat o asemenea politică, fără îndoială, dacă nu s'ar fi bizuit și pe sprijinul diplomatic al Rusiei. Or, Rusia n'a acordat această „asistență" dintr'o grijă

[1] Este inexactă afirmația că o clasă burgheză nu se poate forma decît prin mijloace primitive ca: furt, fraudă, abuz sau escrocherie.

[2] A căror tradiție au continuat-o Brătienii.

față de interesele romînești, ci dintr'un spirit de rivalitate față de politica austriacă, ce o jena, și contra expansiunii căreia vroia în toate circumstanțele să opună o rezistență.

... Evident preocupările de asemenea natură depășesc capacitatea de pricepere a masselor. Poporul simplifică problemele și le confundă în aceiași vreme. Țărănimea, căreia chestiunile înalte îi sînt inaccesibile, n'a remarcat decît un lucru: aversiunea și uneori chiar persecuția guvernanților contra evreilor. De unde concluzia, că de vreme ce contrastul între evrei și țărani este dramatic de constant, și de oarece guvernanții au luat măsuri represive împotriva evreilor, cauza mizeriei lor economice nu poate să fie decît evreii. Poporul nu împinge raționamentul său mai departe, pînă la originea răului. Astfel că foștii guvernanți reacționari au reușit să arunce „răspunderea" crizei economice istorice a țăranului — în fața unei părți a poporului — asupra evreilor.

Această atitudine politică, la care s'au mai adăogat în cursul vremurilor prejudecăți și superstiții, a avut apoi darul să diformeze spiritul public și să-l falșifice. Și cu atît mai mult, cu cît creere incomplecte și ilogice, erijindu-se în „doctrinari" ai „teoriei de rasă" au înălțat supărătoarele preocupări la rangul unei idei „salvatoare" de țară.

Mentalitatea că evreii sînt cauza situației economice mizerabile a țărănimii, deși în declin, se mai menține. Ea a făcut parte din „patrimoniul" politico-social moștenit după război, cînd a încercat ultimul efort.

* * *

După război, elementul de politică externă dispare. Factorii economici și sociali însă se mențin, agravîndu-se. Echilibrul economic și social al țării a fost grav compromis. Evreii s'au menținut însă la un nivel economic mai ridicat decît restul populației romînești. De aci renașterea urii latente și unilaterale a unei infime părți a populației contra oamenilor bogați, care a fost alimentată de către o campanie demagogică antisemită.

Cauza antisemitismului deci, cred că a fost: una de ordin social economic. Inainte de război am văzut că construcția socială și economică a țării a fost foarte simplă. Clasele sociale nu erau organizate; ci închegate mai mult sentimental și intuitiv. Stratificările economice au fost de asemenea puțin complicate. O mare și puternică clasă latifundiară și financiară, și o altă imensă clasă de proletariat rural, și ici colea sporadice începuturi de clase mijlocii, mici proprietari, mici negustori și poate chiar și mici industriași.

După expropriere și împroprietărire, situația s'a răsturnat în aparență. Marii latifundiari au dispărut. Mulți dintre ei însă au apărut sub o altă formă, sub cea bancară și indus-

trială. O industrie care trăia prin bancă „particulară", bancă a cărei mîini erau înfipte adînc şi periculos în capitalul Băncii Naţionale. Este plutocraţia partidului liberal şi a celui neoliberal, zis şi partidul poporului.

Dedesubt, evoluţia îşi urma drumul ei anevoios, dar logic, fără nici o corelaţie, cu faţada luxos decorată, cu discursuri de industrializare forţată. Ţăranul împroprietărit a fost nutrit cu iluzia brazdei, trasă cu mult ceremonial demagogic de către stăpînitorii absoluţi ai celor şaptezeci şi una de gubernii romîneşti. Mai tîrziu, sufletul reacţionar al guvernanţilor liberali şi neoliberali s'a plimbat sfidător pe pustiul ogoarelor ţărănimei. Ca o stafie halucinantă. Nimic nu creştea pe hectarele împărţite în loturi simetrice. Şi aci apare crima conducătorilor partidelor reacţionare.

Nevroind să-şi împrumute legitimitatea guvernelor lor şi în încrederea masselor pe lîngă aceia a Coroanei şi necrezînd în capacitatea politică a poporului, au acordat sufrajul universal şi au făcut împroprietărirea împinşi numai de evenimente. Dar n'au crezut nici atunci după cum poate nu cred nici astăzi în durabilitatea reformelor.

Ştiau bine, că o Romînie aşezată pe vechile ei baze de mari proprietăţi, şi cu stăpîni absoluţi, ca medievali castelani, în vecinătatea unei imense Rusii cu un regim colectivist, nu se va putea menţine în siguranţă şi va plana deasupra ei mereu probabilitatea unei grave comoţiuni sociale; mai ales după un război care a răscolit pasiunile şi sentimentele de om, de demnitate omenească şi de elementară justiţie, a foştilor apărători şi întregitori de ţară.

Revoluţia s'a evitat atunci graţie acestei prevederi politice, pe care e elegant s'o recunoaştem reacţionarilor ce au prezidat marile evenimente.

S'a întîmplat însă, ca vechii conducători să nu ştie trage toate consecinţele logice impuse de aceste reforme. S'au lăsat paralizaţi de perspectiva — familial privind lucrurile, destul de sumbră — a pierderii prestigiului politic şi de singură înţelepciune politică a unei Familii ce se obişnuise să privească înlăţuirea istoriei din balconul castelului dominial dela Florica. Sufrajul universal a fost tratat în mod neloial şi dispreţuit, iar reforma agrară sabotată .Se urmărea desgustarea ţăranului de pămîntul său, pe care nu mai putea să îl ceară — în mod direct — înapoi noului proprietar.

Pentru atingerea acestui scop mijlocul cel mai propriu era scăderea producţiei la hectar în comparaţie cu producţia dinainte de război. Şi cum putea să scadă această producţie? Foarte simplu. Refuzînd ţăranului toate uneltele de muncă şi orice credit ce atunci putea fi acordat noilor „proprietari" cu o mai multă facilitate, pentru exploatarea lotului lor. Scopul a fost într'adevăr ajuns. Producţia la hectar s'a diminuat în mod simţitor, pe cînd în Cehoslovacia de o pildă a crescut.

Toată politica liberală de după război, a fost o politică de scepticism şi de absolută neîncredere în capacitatea de rezistenţă economică a ţărănimii. De aceia tot capitalul romînesc de după război a servit pentru alimentarea unei industrii artificial creată, şi în detrimentul noilor mici proprietari.

Consecinţele acestei greşite politice au fost catastrofale, şi „prin noi înşine" abia acum ajunge la scadenţa lui funebră.

... In rezumat, cu toate aparenţele contrarii, n'au rămas decît două realităţi sociale distincte, vechile realităţi, proletariatul rural [1] şi plutocraţia. Clasele intermediare şi-au manifestat tendinţele, timid şi cu multe eşecuri; căci toată viaţa economică a ţării era în funcţie de toleranţa industriei şi capitalului financiar al băncilor liberale, care ucideau orice iniţiativă privată.

Burghezimea mijlocie romînească deci, n'a putut să-şi pună bazele.

In mijlocul acestei crîncene bătălii economice, numai evreimea a ştiut nu numai să-şi păstreze vechiul nivel economic, ci să şi-l şi mai ridice — în mod fatal — în raport cu cel al ţărănimii. Acest fenomen economic a produs de sine înţeles şi un desechilibru moral, şi ca în orice criză morală generală, simptomele nu întîrzie să se arate sub diferitele lor forme. Antisemitismul de după război nu este nici el decît un asemenea simptom.

Şi cum politica reacţionară era o politică de eternă diversiune socială, criza trebuia exploatată; iar cînd situaţia guvernului era precară, această criză a fost agravată şi generalizată după putinţă, fără nici o consideraţie la consecinţele politice-interne sau externe, ce nu întîrziau niciodată să se producă.

Antisemitismul romîn, fără nicio bază ideologică (ura nici nu poate avea, de altfel, o asemenea bază), profund imoral în acţiune ca şi în toate manifestările sale teoretice, nu era decît un deconcertant şi vulgar spectacol oferit în scopuri mici de către mici guvernanţi, descopciaţi de realităţile social-politice şi economice de după război, — unei categorii de declasaţi sociali.

[1] Proletariatul rural este pericolul social grav pentru Romînia de mîine şi nu legenda proletariatului „intelectual". Evident, guvernanţii ar putea trata cu dispreţ această clasă socială, căci ea există de multe secole fără să-şi fi creat o reputaţie proastă, de natură a turbura „siesta politică" a conducătorilor. Proletariatul rural conştient însă, abia acum se naşte.

Orice altă insistență asupra acestui penibil incident al vieții noastre sociale, o cred — lucrurile fiind prea cunoscute — de prisos. E bine să stabilim însă înc'odată, că aproape toată răspunderea situației grele de astăzi cade asupra partidului liberal, asupra reacționarilor cu moravuri politice ciocoiești, veritabili defetiști sociali și economici ai Romîniei.

(Sfîrșitul în numărul viitor).

Pavel Pavel

După șapte ani

In poarta curții unde ne-am oprit,
M'a 'ntîmpinat un zarzăr înflorit —
Un zarzăr alb ca părul meu încărunțit...
Și 'n pragul porții 'n care am bătut,
Un bull-dog negru m'a recunoscut
Și m'a lătrat cu un salut de «bun venit».

*

In poarta casei tale 'n care
M'ai găzduit întîmplător,
Cînd nu eram decît un călător
Bătut de vînt și mîngîiat de soare,
M'am regăsit ca 'n prima zi, cînd tu
Imi repetai cuvîntul: «Nu!» «Nu!» «Nu! ...
Și-ți ascundeai în palme ochii plini
De ură și neîncredere 'n streini...

*

Dar, cînd am vrut să plec
Ca un zevzec,
Tu m'ai oprit
Cu graba unui gest nebănuit
Şi'n gura ta, cuvîntul «Nu» s'a transformat
In alt cuvînt... Cuvîntul «Da» —
Un «Da» sonor şi-adevărat
Pe care-l auzeam aşa
Intîia oară 'n viaţa mea.

*

Dar ce păcat că n'am putut
Să-l îngrijim aşa cum am fi vrut!
Căci, într'o zi cu ploaie şi cu vînt,
Cuvîntul «Da» se'mbolnăvi
Şi-apoi muri,
Cum moare orişice cuvînt
Cînd nu-l mai poţi şopti...

*

Şi astăzi, după şapte ani,
Cînd morţii-şi schinbă locuinţa,
Eu, care mi am păstrat credinţa
In Zeii noştri subterani,
Mă'ndrept spre ei — cu voia ta —
Şi-i rog frumos
Să'nvie pe defunctul «Da»
Cum a'nviat pe vremuri şi Cristos.

Ion Minulescu

Insemnări pe marginea cărţilor

Upton Sinclair: „Petroleum"

Cartea aceasta a apărut în America, Franţa, etc., de mulţi ani. Interesul unei recenzii de recomandare a dispărut. Citirea ei însă mai ales în traducerea germană, direct după manuscris, fără retuşările şi suprimările din ediţiile originale, mi-au impus reflecţiuni dureroase, sub oarecare aspect, interesante.

Rareori se întîmplă ca o carte să oglindească mai fidel, mai caracteristic moravurile unei colectivităţi ca romanul de care ne ocupăm. Titlul, subiectul, se referă la activitatea în care se desfăşoară specific energia rasei americane. Deschizînd o paranteză, simţim nevoia de a aminti că limbajul exteriorizînd cursul gîndirii este şi un agent modificator al ei, concurează la un minimum de analiză şi discriminare. Corectivul ce se poate aduce acestei opere nevoite, dar desigur necesară, — căci necesitatea aceasta a fost fără îndoială una din cauzele naşterii cuvintelor — necesitate care se presupune, cum se presupune problema faţă de soluţie, este *ritmul* ce se imprimă stilului. Este specifică tipului american gîndirea prea puţin analitică, raţională, activitatea pe toate tărîmurile rapidă şi de suprafaţă. Cartea lui Sinclair are ritm repede, direct, potrivit pentru a sintetiza mereu impresii culese din examinarea unei imense cantităţi de material obiectiv.

* * *

Adjectivul *„american"* nu mai înseamnă astăzi un concept geografic sau etnografic, el este un element direct de cultură generală — utilizîndu-se pentru a marca o caracteristică *„gen american"*.

In istoria culturii şi civilizaţiei omeneşti este o epocă deja nu prea recentă care se poate numi „americană" — şi care nu se localizează la producţiunea continentului nou, ca în-

globind manifestările în toate direcțiile și ale spiritului european. America este opera oamenilor eminamente practici.

Dintre Engleji, deja pozitiviști, și din celelalte nații, au pornit mereu spre meleagurile nouă spiritele cele mai întreprinzătoare. Intilnind și condițiuni de manifestare — proporție, risc, rezultat imediat — excepționale, spiritul practic s'a sublimat către un tip caracteristic. Cultul libertății în relațiile dintre indivizi și al solidarității necesitate de identitatea intereselor, a determinat regimul intern și extern al marelui popor nou. Creațiune în întiiul rînd economică, fără extremitățile poetice ale nobleței tradiționale de sus și ale mizeriei de jos, America a pornit de la început pe calea celei mai puternice burghezii imaginabile. Totul a fost conceput acolo pe alte proporții de cît în lumea veche. Cantitatea ce se supunea muncii, munca însăși, capitalurile ținînd pas cu spiritul cel mai aventurat în riscul producțiunii, toate condițiile de reglementare reciprocă pînă la conceperea unei monede, unitate-divizionară... de 5 ori mai mare în raport normal față de moneda Europei, conduc la construcția tipului american pe laturea obiectiv-superficială, în opoziție adică cu spiritul european mai analitic, mai sceptic, mai contemplativ. Se cunoaște deosebirea esențială dintre noțiunile cultură și civilizație. E vorba de un plan similar celui *știință-aplicație*. Cultura americană nu se poate, mai mult ca oricare alta, deosebi, despărți de civilizația americană. Amîndouă noțiunile se contopesc și mai mult în favoarea celei din urmă. Influența acestei contopiri se întinde de multă vreme și asupra restului lumii și în acest sens am vorbit mai sus de o epocă americană a culturii universale.

* * *

Concepția liberalismului economic care pornește de la premiza inițiativei individuale lăsată la capriciul condițiilor oviective ale luptei pentru existență, a favorizat în așa de mari proporții întreprinderile americane și a declanșat o concurență așa de exterminantă, încît îndată au trebuit să se formeze formidabile trusturi antagoniste. Metodele de lucru și comportare cu scop permanent prim beneficiul material nu au cunoscut zăgazurile prejudecății și scrupulului. Au fost și s'au menținut pe tărîm amoral așa cum îi stă bine să se desemneze.... „criteriul economic pur".

Este greu de altfel a face parte unei morale mai scrupuloase în domeniul oamenilor de afaceri, în care sentimentele dacă nu se exclud aduc adesea grave dificultăți. Este netăgăduită permanența unor atitudini de lealitate, probitate în relațiile de afaceri, dar aceasta se înțelege în sens mult mai strîns și limitat la raporturile de reciprocitate directă, tip: „*onorarea*" obligațiunii luate.

De altfel tipul omului de afaceri s'a schimbat în societatea modernă față de concepțiile de pînă în veacul trecut. Și întinderea sferei de activitate, disparițiunea tot mai frecventă a legăturilor „intuitu personae", importanța capitalului obiectiv, agravarea deosebirilor de clasă, — explică de ce tipul nou este mai în deficit față de morală. In această privință este elocventă o comparație între romanul lui Sinclair și ultima mare operă a lui Thomas Mann, laureat al premiului Nobel: *Buddenbrooks*. Eroii acestuia din urmă, în luptă cu noile valori în viața socială cad victime. Subtitlul e chiar „*Verfall einer Familie*". Pe lîngă relaxarea oarecum generală a regulelor morale împuținate astăzi dureros în puterea de realizare a dreptății sociale se adaogă pentru America și considerațiunile, tendințele analizate mai sus. Dejucarea adversarilor eventuali prin interesarea bunei voințe a autorității, prin deviarea corectitudinii mandatarilor obștești, morala comerțului de interese nu o oprește — în concepția celui ce-și urmărește cu tenacitate ținta. Mituirea funcționarului public pentru a grăbi o lucrare ce-i cade în sarcină, atraparea în favoarea sa a unor avantaje pe care, cointeresînd pe arbitru, le răpește posibilității altora, sînt procedee quasipermise de morala zilnică. Desigur că e o cale mai directă, o evitare a pierderii de timp, munca este mai economisită. S'ar putea spune că de pe urma consecințelor acestei morale mai relaxate, progresul este mai mare. Ritmul activității este mult mai rapid, revenind din debușeurile de muncă mereu și variat deschise posibilități nouă pînă la cel din urmă membru al colectivității. Criteriul suprem dela Logică pînă la morala practică, în concepția americană este „*convenabilitatea*". In Filosofie — Pragmatism, în Artă — cultul senzației nete, forte, rezumative, fără *détour*-uri și fără rezonanțe. Literatura americană nu a dat și nu se va ilustra dînd tragedii, gen care presupune grave și complexe probleme interne. Cultivă însă comedia și mai ales nuanța directă, tipică a conflictului obiectiv, extern, tare, cu efect organic asupra dispoziției sufletești a spectatorului.

„*Comedie americană*" — mai ales la cinematograf e ceva caracterizat de valorile de mai sus. In general cultul cinematografului în așa proporții ca în America se explică tot de preocupările obișnuite — obiective, exterioare precum și de nevoia de a se da sufletului ocazii ușoare de risipire a atmosferei acumulată zilnic. Are dreptate d. Suchianu cînd apropie filmul de starea sufletească a omului „dus pe gînduri". Spiritul se odihnește, trăind singur, direct — dacă se poate spune — cu elementele primare, fără concursul necontenit obositor al funcțiunii de actualizare către o ideie centrală aproape necontenit interesată, impresiunile din afară. Spiritul american are mai ales nevoe de asemenea destindere.

Nu este o întîmplare numai faptul că nicăiri pe pămînt

deși răzlețiți pe întregul lui, nu sînt mai mult contopiți cu întreaga colectivitate Evreii ca în America. Popor cu aptitudini de permanentă activitate, preocupat continuu de beneficiul lucrativ al întreprinderii, — nu se putea mai bine integra spiritului general ca în America.

Desigur nu trebue pierdut din vedere că aceste caractere indică numai o permanență probabilă generală, indivizii — izolat — uneori determinînd curente, mișcări — putîndu-se ridica la preocupări, tendințe cu totul pure. Dealungul vremii Evreii și Americanii au adus imense contribuții doctrinare științifice și etice.

* * *

Cartea lui Upton Sinclair nu este numai artă.

Ea are un spirit de propagandă revoluționară care se trădează la tot pasul. După ce-i înțelegi teza începe să-ți pară rău că e prea mare. Meritul literar nu e de întiia mînă. Ceiace este însă cu deosebire interesant — și pentru acest motiv am socotit utilă menționarea ei chiar tardivă — e faptul că în descrierea moravurilor actualei societăți și civilizații, autorul reușește a le prezenta la fel, pe povîrnișul imund al corupției, în întreaga lume. Pe lîngă societatea americană, trece prin fața obiectivului autorului Ocidentul european pînă la Romînia suficient de mult și caracteristic prezentată la concursul imoralității și inechității. Doi din eroii romanului, Paul și Ruth Watkins — promovînd în mișcarea muncitorească își sfîrșesc prea de vreme viața. Primul, după ce a manifestat de copil — flămînd și aruncat pe drumuri — făgăduiala sufletească a celui ce consideră pomana ca un împrumut pe care mai tîrziu realmente nu uită să-l plătească, după ce și-a călit viața și și-a fixat rostul în timpul eflorescenței pe săracul pămînt natal al familiei, înstreinat pe preț de nimic, a unei formidabile industrii petrolifere în folosul unor stăpîni care cunoșteau dela început secretul solului, — împins de preocupările și sentimentele sale umane la rolul de conducător al oastei celor în mizerie — după ce a luptat în timpul răsboiului în Siberia contra revoluționarilor ruși în expediția stipendiată de interesul și teama Capitalului american, — este lovit mortal de un grup de mateloți al căror patriotism a fost exultat pînă la ucidere. Tortura fizică, morală, închisoarea — nedrept, neleal — numai strategic administrate, sînt redate de autor cu revoltă și verosimilitate pentru toate locurile. Sora, Ruth Watkins — suflet de un devotament rar înebunește și se aruncă într'o sondă strigînd pe un prieten de demult, un muncitor care și-a găsit moartea lucrînd la prima încercare de a capta aurul negru. Făceau parte dintr'o familie de exaltați, de fanatici. Fratele lor, Elie, predica Trinitatea evanghelică reușind să stăpînească sute de mii de nenorociți, cu atît mai fervenți credincioși, cu cît lipsa și mizeria făceau mai

mult loc speranțelor. Bineînțeles stăpînii bogați nu pregetau să ajute pe apostol cu enorme sume de bani, înlesnindu-i o viață de aventuri pămîntești, transfigurate artificios în minuni ale credinței. Intre detaliile unei vieți pline de muncă, preocupare, interes, cu imensă rodnicie bănească, autorul conturează cu măestrie cîteva portrete principale și foarte multe pe al doilea plan.

Papà Ross, la început singur, apoi în asociații, posedă imense cîmpuri petrolifere și armate de lucrători. Fiul său Buny, inițiat de mic în secretul afacerilor este mereu desgustat de mijloacele utilizate de părinte: lasă familia lui Paul să ignoreze că ferma lor săracă ascunde petrol, cumpără cu mită fantastică graba autorității în a deschide drumuri la noile industrii, varsă milioane de dolari (— în asociație cu alții — miliarde de lei —) pentru alegerea Președintelui de Republică care a dat făgăduințe anticipate de favorizare a petroliștilor în dauna colectivității, etc... Cînd este vorba însă să se dea muncitorilor organizați dreptatea cerută de lipsa și greutățile ce conduc la inexistență fizică, tatăl rezistă... trebuind să se solidarizeze cu întreaga breaslă a întreprinzătorilor. Buny, tampon între aceste interese vrăjmașe, ajutînd necontenit mișcarea muncitorească — ajunge la sfîrșit să fundeze o școală de propagandă și educație revoluționară cu moștenirea împuținată, disimulată de tovarășii hrăpareți ai tatălui său mort subit. Moravurile înaltei societăți, lumea tinerilor, cadrul universitar, războiul, revoluția, etc... sînt subiecte particulare bine înlănțuite în roman. Cartea a făcut mare răsunet, a determinat și o reacție. Autoritățile americane au comis abuzul popririi și cenzurii.

Puritanismul era pus la încercare în mod grav. Moravurile de dincolo de ocean erau descrise ca fiind doar cele de la noi... din lumea veche ridicate... la puteri americane. Cartea are interes prin aceia că dă teribilă ascuțime problemei moralei publice într'o epocă în care imense mișcări de jos sînt înăbușite tocmai sub egida pretențiunii că simțul moralei și al solidarității leale anticipează soluția scontată de la schimbarea formei sociale.

* * *

In unul din numerele acestei reviste, d. M. Ralea a publicat un articol pe care minți foarte încercate l-au considerat de o amploare și o sugestivitate rară. Acolo d-sa vorbește de scepticism și morală despre care spune că se susțin reciproc foarte des, că în nici un caz nu se dușmănesc. Dar acest lucru (și mai ales în speța d-sale de aceia se verifica) nu e posibil decît la oamenii sceptici care au prin înclinațiune naturală o excepțională senzibilitate pentru durerea altuia, a anonimului și în orice caz un element sigur sustras

scepticismului: Respectul de sine. Cum ar fi posibil ca un asemenea om să agraveze prin fapta sa amărăciunea obştei chiar dacă scepticismul ar ridica acestei fapte orice coloris pe care i l-ar da consideraţiunea principiilor morale.

Rămîne deci valabilă observaţia curentă că scepticismul favorizează decadenţa morală.

Societatea actuală trăeşte o epocă de scepticism care pentru oamenii de sensibilitate obişnuită alimentează o imoralitate ingrozitoare.

Se impune o reacţiune, o restabilire a moralei în făgaşul principiilor raţionaliste.

Obiectivismul sociologic nu aduce servicii moralei practice. E necesară o revenire la idealismul kantian şi fichtean. Pe tărim practic, politic, o încercare imediată de a zăgăzui emiterea in scris, vorbă şi acţiune, de facturi disimulate pentru a justifica raptul unei situaţiuni favorizate pentru care concurenţa cinstită publică nu şi-a dat verdictul. Toate crizele vor trece. Aceasta cere o revoluţionare de mentalitate. Generaţia tînără protestatară e mereu redusă la tăcere prin cooptarea unora in rîndul privilegiaţilor. Va veni insă un moment în care lucrul nu va mai fi posibil, şi interesul culturii şi al umanităţii il cere cît mai apropiat. Cu foarte multă drepiate observă d. Ralea că acuitatea problemelor morale prezumă un mediu înaintat, chiar decadent. La noi însă fenomenul nu ar putea indica decadentismul decît în primul sens lexic al cuvîntului, desbrăcat de rezonanţa multilateralităţii manifestărilor intelectuale şi estetice cu care s'au ilustrat societăţile in declin.

Laurenţiu I. Preutescu

Naţionalismul de Stat

L'essence d'une nation est que tous les individus aient beaucoup de choses en commun et aussi que tous aient oublié bien de choses.
E. RENAN

Naţionalităţile de azi nu mai sînt cele de ieri. Nu trebue să le socotim aşa pentru ca ele înseşi să nu păstreze atîta dintr'un trecut pe care trebuie să-l declarăm încheiat.
N. IORGA

Prolegomene

Situaţiunea demografică a Statului romîn, aşa cum a fost statornicit de tratatele de pace care au încheiat ultimul război; existenţa pe teritoriul său, alături de o populaţiune în majoritate, omogenă, a unor grupuri de oameni deosebiţi prin limbă şi tradiţiuni de populaţiunea majoritară, ridică o problemă a cărei importanţă este covîrşitoare pentru destinele acestei ţări şi anume aceia a posibilităţii de integrare a minorităţilor în viaţa Statului romîn.

Fireşte că, sub raportul legal, modul în care aceste minorităţi se integrează în structura Statului nostru, este stabilit prin tratatele internaţionale şi prin legile privitoare la aceste tratate [1], dar prin această legiferare problema nu este încă soluţionată. In primul rînd o problemă atît de complexă cum este aceia a integrării populaţiunilor minoritare în Statul romîn nu poate fi soluţionată, in mod exclusiv, printr'o legiferare directă, legea nefiind decît unul din factorii, desigur dintre cei mai importanţi, care pregătesc această soluţionare. In al

[1] Tratatele dela St. Germain, Trianon şi Paris.

doilea rind, legislaţiunea existentă azi s'a dovedit insuficientă chiar în sfera ei proprie de activitate, din cauza confuziunilor de interpretare la care dă în general naştere. Legislaţiunea aceasta are, în ceiace priveşte populaţiunea minoritară, un caracter defensiv. S'a urmărit prin ea de a se garanta minorităţilor din Statul romîn, aceleaşi drepturi civile şi politice de care se bucură şi populaţiunea majoritară a acestui Stat. În scopul acesta s'au prevăzut, pentru locuitorii minoritari, două categorii de drepturi. Pe deoparte o serie de drepturi cu caracter strict individual care nu sint, de fapt, decit enumerarea drepturilor civile şi politice de care se bucură populaţiunea majoritară, iar, pe dealtă parte, cîteva drepturi avînd un caracter colectiv, atribuite *„minorităţilor etnice de limbă sau de religie"*. Existenţa acestor din urmă drepturi [2] atribuite minorităţilor considerate ca unităţi colective, precum şi faptul că ele sint garantate de Societatea Naţiunilor [3], a dat naştere, atit în rindurile minoritarilor cît şi în acele ale majorităţii, unei grave erori de interpretare. Influenţaţi de ideologia naţionalitară a sec. al XIX-lea precum şi de amintiri istorice, prea recente ca să fi putut fi uitate, mulţi au văzut în aceste drepturi colective, consacrarea minorităţilor ca unităţi naţionale deosebite cu drept de autodeterminare şi organizare proprie; adevărate subiecte de drept public intern şi internaţional [4]. Concepţiunea aceasta în care problema minorităţilor este înfăţişată ca un simplu raport de forţe între diferitele grupuri naţionale — majoritară şi minoritare — din Statul romîn nu-şi găseşte însă nici un temei legal în tratatele existente, iar, ca simplu deziderat, ea ne apare ca un pericol ce ameninţă deopotrivă atît Statul romîn cît şi pe fiecare membru al acestui Stat în parte. Drepturile minorităţilor etnice de limbă şi de religie, pe care le-am enumerat în notă, nu sint drepturi naţionale, ci simple garanţii care să le dea posibilita-

[2] Acordarea de înlesniri cetăţenilor romîni de altă limbă spre a se putea folosi de limba lor, fie oral, fie în scris, înaintea Tribunalelor. (Tr. Paris art. 8. Trianon art. 58). În oraşele şi districtele în care minoritarii locuesc în proporţie considerabilă, Statul va înlesni instrucţia copiilor în limba lor maternă, avînd însă dreptul de a impune în aceste şcoli şi limba romînă. (Tr. Paris art. 10. St. Germain 69. Trianon 111 al. 5). De asemenea în astfel de oraşe se va afecta minorităţilor, în scop de educaţie de religie şi de caritate, o parte echitabilă din fondurile publice. (Tr. Paris art. 10. St. Germain 69. Trianon 111 al. 5). Se mai prevede autonomie locală pentru Saşi şi Secui, sub controlul Statului, în ce priveşte chestiunile religioase şi şcolare. (Tr. Paris art. 10).

[3] Tratatul din Paris art. 12.

[4] Iosif Iacob, *Chestiunea Minorităţilor şi Uniunea Maghiară*. Oradea, 1923.

tea de a-şi conserva limba, credinţa şi cultura proprie. Deosebirile acestea de limbă, de credinţă şi de cultură, care pînă mai ieri erau emblemele unor naţiuni diferite, pot şi în viitor sluji de embleme naţionale. Dar nici un tratat nu a recunoscut vreunei minorităţi din Statul romîn, dreptul de a cultiva un naţionalism diferit de cel romînesc şi nici existenţa acestor deosebiri nu implică, cu necesitate, naţiuni dferite. Deosebirile de limbă sau de credinţă religioasă nu sunt întotdeauna semnele unei deosebiri de naţionalitate şi solidaritatea naţională triumfă adesea asupra acestor deosebiri [5]. Neavînd nici o bază legală, ideia de minoritate naţională poate fi totuşi examinată ca o simplă revendicare, ca un drept de cîştigat şi ca o credinţă ce se propagă. Privită astfel, ea pune în discuţie însăşi existenţa de Stat naţional unitar a Rominiei, aşa cum o defineşte art. 1 din Constituţie. Recunoaşterea minorităţilor ca persoane colective cu caracter naţional, implică pentru ele dreptul de autodeterminare, de autonomie naţională, ceiace ar împărţi membrii Statului romîn, nu în cetăţeni deopotrivă de îndreptăţiţi de a participa la viaţa acestui Stat, ci în grupuri naţionale, cu personalitate morală proprie, sinteză a tendinţelor fiecăruia din aceste grupuri, în parte. O astfel de împărţire a populaţiunii Statului romîn ar duce în mod fatal la un conflict între diferitele naţionalităţi, inclusiv cea majoritară, conflict care nu s'ar termina decît în ziua cînd Statul naţional romîn ar dispărea, fie prin transformarea lui într'un Stat federal organizat după un criteriu naţionalitar, fie prin desmembrarea lui după aceiaşi normă. Este o perspectivă care ne arată destul de lămurit semnificaţia pe care o are, pentru Statul romîn, propaganda pentru recunoaşterea minorităţilor ca unităţi naţionale.

Dar şi sub raportul individual, influenţa acestei idei de minoritate naţională nu este mai puţin nefastă. Pentru fiecare individ în parte, această idee ridică bariere sufleteşti arbitrare atît între el şi Statul căruia îi slujeşte şi care îi condiţionează existenţa, cît şi în relaţiunile lui cu membrii celorlalte grupări „naţionale". Este un conflict tragic care, pe de o-parte, îl împiedică de a se simţi parte integrantă în organizmul Statului şi de a cunoaşte bucuria acestei participări, iar pe de alta, îl sileşte ca în activitatea sa socială să-şi comprime tendinţele de simpatie sau de interese practice, după imperativele grupului naţional din care face parte. Relaţiunile sale sociale, reacţiunile de simpatie sau de antipatie, nu mai sînt determinate de afinităţi sufleteşti sau de interese, decît in-

[5] Exemplul Belgiei, unde se vorbesc două limbi, şi al Elveţiei, în care se vorbesc trei ,este convingător. În preziua izbucnirii revoluţiei franceze, mai multe milioane de Franceji nu cunoşteau încă limba franceză. (Lefebure, Guyot şi Sagnac, *La Révolution Française*, pg. 9).

lăuntrul fiecărei grupări naționale. Dincolo de frontierele imaginare ale acestor grupări, criteriile individuale sint subordonate criteriului naționalitar. Rezultatul acestei subordonări este o falsificare a întregii manifestări sociale a fiecărui individ, prin abaterea activității lui de la scopurile firești, pe care i le pune viața de Stat.

Statul nu este numai o unitate politică, ci, în acelaşi timp, şi o unitate economică. Diviziunea muncii sociale, modul în care activitățile individuale se diferențiază, este specifică fiecărui Stat în parte. Condițiunile de așezare geografică şi de productivitate naturală a teritoriului, de dezvoltare socială şi politică a populațiunii precum şi faptul că Statul este o unitate politică, determină ca legile vamale şi fiscale, ce prezidează la divizarea activităților indivduale, să fie diferite în fiecare Stat. Această individualizare economică a Statului nu determină însă numai o împărțire anumită a muncii sociale. Prin însuşi faptul acestei împărțiri, ea leagă între ele activitățile individuale izolate, făcîndu-le să concureze la opera comună, care este existența Statului. Este un proces simultan de diviziune a muncii sociale şi de cooperare a activităților individuale la opera socială comună, ceiace caracterizează mersul normal al vieții de Stat. Acest proces nu este însă posibil decît într'un regim de libertate civilă şi politică, care permite diferențierea muncii sociale după criteriul aptitudinilor, diferite, ale fiecărui om în parte.

Căci numai astfel se va stabili o armonie între fiecare individ şi activitatea lui socială şi numai astfel fiecare activitate, oricit de umilă ar fi ea, va fi inadevăr un element de cooperare la existența Statului. Această libertate nu ar putea însă exista într'un Stat, în care ar triumfa credința în caracterul național al minorităților, credință care sparge unitatea Statului, prin barierele naționalitare pe care le ridică între cetățenii acestui Stat, bariere care determină o repartizare a muncii sociale, nu după aptitudinile indivduale, valorificate prin prizma intereselor Statului, ci după interesele particulare ale grupurilor „naționale".

* * *

Cunoaşterea pericolelor pe care le prezintă, atit pentru Statul romîn, cit şi pentru fiecare cetățean în parte, credința în caracterul național al grupurilor minoritare, este primul pas pentru înțelegerea raporturilor dintre Stat şi populațiunea minoritară. Această cunoaştere ar rămînea însă fără de rezultat dacă, pe de-asupra tendințelor particulare ale majorității şi ale grupurilor minoritare, nu şi-ar face drum, în mod firesc, sentimentul unei solidarități a tuturor membrilor Statului, al unei comunități de destine şi de interese, care să permită substituirea unui naționalism ce-i îmbrățişează pe

toți membrii săi, naționalismelor particulare fiecărui grup în parte; cu alte cuvinte, dacă activitatea Statului nu ar tinde prin ea însăşi, la crearea unui naționalism de Stat.

Punctul de plecare al unei doctrine naiționaliste este ideia pe care şi-o formează națiunea despre sine însăşi. O determinare a grupului național, după anumite caractere comune membrilor săi, este premisa oricărui naționalism. Aceasta ne explică dece naționalismul este, în mare parte, operă de propagandă. Modul în care națiunea se concepe pe sine însăşi, este ca orice fenomen de cunoaştere, sub influența factorilor intelectuali. El depinde de gradul de desvoltare culturală la care a ajuns națiunea, dar şi, mai ales, de propaganda conducătorilor politici ai acestei națiuni.

Conştiința națională este, la început, conştiința unui grup restrins de oameni, care o răspîndeşte apoi, pe cale de propagandă, în întreaga națiune. Dar în faptul că această cunoaştere de sine, fără de care o națiune nu ar putea exista, este supusă influențelor culturale şi politice, rezidă şi germenele unei posibilități de discordie națională. In adevăr, alături de aspectul subiectiv al națiunii — modul cum națiunea se concepe pe sine însăşi — trebue să deosebim aspectul ei obiectiv, adică ceiace este această națiune, ca fenomen social, determinat de condițiuni obiective. Şi este cu putință ca ideia pe care şi-o formează națiunea despre caracterele ei distinctive şi mai ales despre factorii ei de coeziune, să fie greşită. Mai mult încă, se poate intimpla ca această idee să vie în conflict cu condițiunile obiective de existență ale națiunii. Posibilitatea unui astfel de conflict ne apare cu evidență dacă ținem sama de caracterul esențial al națiunii. Națiunea este un concept politic. Ea se defineşte fie în raport cu un Stat actual, care în acest caz este reprezentarea ei juridică, fie în raport cu un Stat viitor, pe care tinde să-l realizeze. Situațiunea națiunii față de acest Stat, actual sau ideal, dă fiecărei probleme naționale aspectul ei specific, determinat de condițiunile diferite de existență ale grupului național. O națiune care aspiră să devină Stat e nevoită să-şi accentueze caracterele ei distinctive, să se izoleze cit mai bine de celelalte grupuri naționale, în timp ce, o națiune devenită Stat, nu mai are nevoe de accentuarea caracterelor ei distinctive, existența lor fiind asigurată prin însăşi ființa Statului.

Acestor variațiuni ale aspectului obiectiv al națiunii, îi corespund, în mod normal, variațiuni ale aspectului ei subiectiv. Națiunea care aspiră să devină Stat se concepe altfel decît națiunea devenită Stat. In cazul dintîi ea se concepe ca o colectivitate circumscrisă în mod fatal de legăturile de sînge ce-i unesc pe membrii săi. Ea se imaginează ca o permanență genealogică, ca descinzînd din acelaşi grup de oameni; într'un cuvint, ca o rassă, în înțelesul zoologic al cuvintului. In

cel de-al doilea caz, națiunea se concepe ca o comunitate de elemente spirituale. Ea se recunoaște în tradițiile ei, în cultura ei precum și în voința permanentă a membrilor săi, de-a trăi uniți în aceiași organizaiţe de Stat. Paralelismul acesta între cele două aspecte ale națiunii pe care îl întîlnim, atît la națiunile complect unificate cît și la acele care aspiră la unificare, încetează însă în momentele de tranziție ale națiunii, dela o stare la alta. In momentul în care o națiune ce năzuia să devină Stat, sau, ceiace este acelaşi lucru, să-şi întregească hotarele, își realizează idealul, se întîmplă o disociere între cele două aspecte ale națiunii. Condițiunile obiective de existență ale națiunii se schimbă brusc, prin noua alcătuire politică, în timp ce ideia pe care și-o forma națiunea despre sine, înainte de realizarea idealului său național, stărue încă multă vreme în sufletele membrilor națiunii. Această disociere, care în mod firesc, s'a produs și în Statul nostru, este nu numai cauza tuturor confuziunilor, cu caracter național, dar și o puternică stavilă împotriva tendințelor de unificare națională pe care Statul, prin propria sa activitate, le creează.

Statul este o mare forță de unificare națională. Stabilind pentru membrii săi un cadru comun de ordine și de justiție care îngădue libera lor dezvoltare, obligîndu-i pe toți să participe la activitatea sa, prin obligațiunile militare, electorale și fiscale pe care li le impune; creînd prin legiuirea sa economică o solidaritate de interese între ei, Statul substitue treptat idealurile particulare de grup, întemeiate pe trecut, un ideal politic de viață comună. Fiecare cetățean cooperînd, vrînd, nevrînd, la opera comună care este existența Statului, capătă în mod mai mult sau mai puțin spontan, sentimentul individualității acestui organizm politic din care face parte și care îi condiționează propria sa existență. Sentimentul acesta este primul pas de integrare în viața națională a Statului. Conștiința grupului politic din care face parte, trezită în sufletul fiecăruia, dă limbii și valorilor naționale prestigiul necesar adoptării lor de către elementele eterogene ale Statului.

Activitatea de unificare națională a Statului rămîne însă fără de rezultat dacă doctrina națională, sprijinită și răspîndită de reprezentanții Statului nu îngădue o lărgire a grupului național primitiv, prin asimilarea elementelor eterogene ce locuesc în Stat. Concepțiunea naționalistă, curentă, admite astăzi în Statul romîn, o deosebire între ideia de cetățean și aceia de național. Este o distincție care exprimă, pînă la un punct, situația actuală de fapt, din Statul romîn dar care constitue, prin influențele pe care le are, un pericol pentru evoluția acestui Stat. Intr'un Stat național, această deosebire nu este decît revelarea rezistenței pe care-o întîmpină Statul din partea grupurilor minoritare, pe de o parte, și din partea majorității, pe de alta, împotriva organizării sale actuale. Ea este expresia unei lupte latente, ce poate deveni oricînd actuală, pe care aceste grupări o duc împotriva echilibrului politic — intern și internațional — care este Statul.

Am arătat inconvenientele acestei opozițiuni, între ideile de cetățean și de național, pentru populațiunea minoritară. Pentru populațiunea majoritară, această opozițiune ne apare deadreptul absurdă. Ea putea avea un înțeles într'un Stat al cărui principiu de autoritate s'ar fi întemeiat pe o clasă, redusă ca număr, de stăpînitori; dar ce sens poate să aibă un conflict între națiune și Stat, atunci cînd acest Stat își întemeiază dreptul de a comanda, pe principiul democratic.

Antagonismul dintre națiune și Stat își găsea o explicațiune înainte de crearea Statelor naționale. Prin crearea acestor State, antagonismul a încetat și naționalismul nu mai poate fi prețuit decît prin prizma intereselor de Stat. Slujind ideia acestui Stat, naționalismul trebue să se disciplineze după norme trase din necesitățile lui de existență și să-și modifice metodele în raport cu aceste norme.

Rațiunea aceasta de a fi a naționalismului, ne îndrumează să căutăm în examenul obiectiv al națiunii și al Statului justificarea și conținutul unui naționalism de Stat.

Ce este o națiune și ce este un Stat, sînt desigur două întrebări care comportă cercetări și răspunsuri diferite. Dar rațiunea istorică care a determinat punerea acestor chestiuni, ne arată că ele nu sînt decît subdiviziunile unei probleme mult mai vaste și anume, aceia a relațiunilor dintre națiune și Stat. Sub raportul politic, practic și teoretic, determinarea ideii de națiune nu are alt scop decît să justifice drepturile națiunii, în organizarea și conducerea Statului, după cum lămurirea ideii de Stat nu tinde decît la precizarea drepturilor puterii publice asupra națiunii. Iată pentru ce socotim necesară o privire generală asupra acestor relațiuni, rămînînd ca, mai tîrziu, să tragem concluziunile, ce se vor impune din această examinare, pentru determinarea ideilor de națiune și de Stat.

Relațiunile dintre națiune și Stat se desfășură și pot fi examinate într'o dublă perspectivă. In primul rînd ele ne apar într'o perspectivă, pe care am putea să o numim etnografică, în care aceste relațiuni capătă caracterul lor special din deosebirea de naționalitate ce există între deținătorii puterii de Stat și păturile guvernate. In al doilea rînd, aceste relațiuni ne apar într'o perspectivă, pe care putem să o numim democratică și în care ceiace interesează este modul în care națiunea participă la viața de Stat, abstracție făcînd de situațiunea etnografică a guvernaților și a guvernanților.

Firește că aceste două perspective, în care se desfășoară raporturile dintre națiune și Stat, au multe puncte comune și

vom vedea cum evoluția raporturilor, ce ne apar în perspectiva pe care am numit-o etnografică, a fost influențată, dacă nu determinată, de relațiunile „democratice" dintre națiune și Stat. Ne va apare astfel, cu claritate, că principiul democratic al participării națiunii întregi la conducerea Statului, a creat, în bună parte, principiul naționalităților și, prin el, Statul național.

Cu toate acestea cele două perspective, pe care le-am indicat, nu pot fi confundate și, în cele ce vor urma, fără a pierde din vedere strînsa legătură ce există între ele, nu ne vom ocupa decît de aspectul etnografic al relațiunilor dintre națiune și Stat.

In ce constă acest aspect ?

Dacă admitem, cu Duguit [6], că ceiace constitue caracterul esențial al Statului este diferențierea populațiunii sale în guvernați și guvernanți, se poate intimpla ca, între pătura guvernată și acei care dețin puterea publică, să existe deosebiri de origine etnică, de limbă sau de moravuri. Ce influență pot avea aceste deosebiri asupra relațiunilor dintre populațiunea guvernată și puterea de Stat ?

Răspunsul la această chestiune comportă o cercetare a evoluției istorice a acestor relațiuni, dela începuturile lor și pînă la noua așezare politică consacrată de tratatele de pace din 1918—1920, precum și o examinare a factorilor care au determinat această evoluție.

La începutul formării Statelor europene, deosebirile etnice dintre guvernați și guvernanți, nu au nici-o importanță politică. Organizarea Statului mai păstrează încă mult din caracterul cuceririi, care i-a dat naștere.

Puterea publică, cu excepția Angliei care dela 1215 are un început de Constituție, este deținută în mod exclusiv de un monarh care o poate transfera unei alte persoane ca un bun privat, fără ca populațiunea guvernată să aibă a-și spune cuvîntul. Intîmplarea sau bunul plac al monarhului, pot aduna astfel, în acelaşi imperiu, populațiuni de origini diferite și deosebite între ele prin limbă și moravuri, ca în imperiul lui Carol Quintul.

Pe nesimțite însă, înăuntrul acestei stări de fapt, apar, în diferite puncte ale Europei, manifestări revelind începuturile unei noi mentalități politice care, desăvîrșindu-se dealungul veacurilor, se va realiza abia în zilele noastre: mentalitatea națională.

Cea dintîi manifestare a acestei mentalități o intîlnim în veacul al XIV-lea, în Franța, cu prilejul tratatului dela Brétigny (1360) prin care Ioan cel Bun cedase regelui Angliei, sud-vestul Franței. In această împrejurare, locuitorii regiunii

[6] Duguit, *Droit Constitutionel*, Vol. I.

cedate, protestară împotriva transfertului de suveranitate și negară suzeranului lor, dreptul de-ai ceda unui alt suzeran, fără ca ei să fie consultați [7].

Acestui început al ideii de autodeterminare colectivă, îi urmează curînd, la începutul veacului al XV-lea, de astă dată în Boemia, o mișcare politică mult mai puternică și cu repercusiuni vaste asupra mentalității naționale în formațiune, mișcarea husită. Mișcarea aceasta, de reformă religioasă, are un caracter profund național. Ea este o reacțiune a Cehilor, împotriva prea marii puteri pe care o exercita, în acea vreme, minoritatea germană. Principiul național în conducerea Statului, este afirmat cu claritate de Huss. „Cehii, spunea el, trebue să fie cei dintîi în regatul Boemiei, așa cum sînt Francejii în Franța și Germanii în Germania" [8].

Dar, pe lîngă acest caracter național local al mișcării husite, această mișcare are și o importantă influență asupra formării ideilor naționale în general. O influență care se datorește dorinței husiților de a face prozeliți printre celelalte popoare precum și metodei pe care o întrebuințau ei pentru răspîndirea credinței lor, traducînd în limba poporului cărțile sfinte.

Prin aceste traduceri, limbile naționale capătă o strălucire, necunoscută încă pînă atunci, și pe care o împrumută cuprinsului sfînt pe care îl exprimă, strălucire care va da, mai tîrziu, valoare de simbol de unificare națională acestui grai al poporului. O astfel de influență avu mișcarea husită și asupra Rominilor. Datorită ei se traduseră, pentru întîia oară în romînește Psaltirea, Evanghelia și Faptele Apostolilor [9].

La noi, traducerile acestea s'au răspîndit puțin. Dar așa cum mișcarea religioasă, care le dăduse naștere, nu era decît preludiul marii frămîntări spirituale care avea să fie Reforma, tot astfel traducerile în romînește a cărților sfinte făcute în veacul următor, sub influența Reformei, nu erau decît reeditarea cu mici modificări, a textelor husite [10].

Mișcare de prefacere religioasă, Reforma revelează în același timp un puternic sentiment național la promotorii ei și constitue o cauză importantă a transformărilor naționale de mai tîrziu.

In apelul său *„pentru ameliorarea societății creștine"* Luther se adresează *„nobleței creștine de națiune germană"* iar Ulrich von Hutten se adresează, ce e drept, întregii creș-

[7] H. Hauser, *Le principe des nationalités*, pag. 11.

[8] L. Leger, *Histoire de l'Autriche-Hongrie*, pag. 166.

[9] N. Iorga, *Istoria Literaturii Romine*, pag. 103.

[10] N. Iorga, *Ibid.*, pag. 192.

ținătăți dar, în primul rînd, „patriei de națiune germană" [11]. Același caracter național îl are și mișcarea de reformă a lui Zwingli, în Elveția.

Dar marea importanța a Reformei, pentru mișcarea națională, rezidă în influența pe care a avut-o asupra desvoltării mentalității naționale. In Apus, această influență a fost, oarecum, directă. Reforma a rupt unitatea religioasă a popoarelor catolice. Tratatele din Westfalia, care închee lungul războI deslănțuit de Reformă, consacră ruperea unității politice a Europei centrale, care este împărțită în State suverane. Și dacă este adevărat că, din această prefacere politică, au beneficiat mai mult suveranii decît națiunile [12], nu este mai puțin exact că noua alcătuire politică a favorizat particularismele naționale și a creat o conștiință națională comună acelora ce locuesc înlăuntrul frontierelor aceluiași Stat.

Pe lingă determinarea aceasta, imediat, a alcătuirii politice europene, Reforma a avut și o influență, ale cărei roade au apărut mai tîrziu, asupra formării națiunilor. Această influență, Reforma a exercitat-o pe două căi deosebite : prin ridicarea prestigiului graiurilor naționale, pe de o parte, și prin ideile pe care le-au răspîndit reformații asupra puterii de Stat, pe de altă parte.

Ceiace făcuse, în mic, mișcarea husită, pentru graiurile naționale, o face, cu mai multă amploare, Reforma, introducînd limba poporului în slujba religioasă și mai ales, traducînd Biblia în această limbă. Pentru ținuturile romînești, influența Reformei este foarte însemnată [13]. Datorită propagandei reformate se imprimă cele dintîi cărți romînești, în veacul al XVI-lea începînd cu catechismul dela Sibiu (1544) și continuîndu-se cu tipăriturile lui Coresi. Firește că o limbă scrisă nu însemnează, cu necesitate, o conștiință națională, comună acelora ce se servesc de această limbă.

Dar acest prețios vehicul al ideilor și sentimentelor unui popor, care este limba scrisă, face cu putință nivelarea particularismelor locale și formarea unui fond de tradiții și de aspirații comune. Cu drept cuvînt, scrie d. N. Iorga cu privire la tipăriturile lui Coresi : „Marele merit al acestor cărți e „poate acesta că, trecînd hotarele, au adunat sufletește prin „viața culturală pe toți Romînii laolaltă. Prin ele mai mult „decît prin vechile manuscrise care circulau greu și se copiau „puțin, nedesăvîrșit, s'a întemeiat o viață literară comună a „tuturor Romînilor" [14].

[11] H. Hauser, *Op. cit.*, pag. 13.

[12] E. Bourgeois, *Manuel Historique de Politique Etrangère*, Vol. I., pag. 15.

[13] N. Iorga, *Op. cit.* I, pag. 173.

[14] N. Iorga, *Op. cit.* I, pag. 192.

Pe lingă această ridicare a prestigiului limbilor naționale, Reforma a avut și un rol important în elaborarea principiului de autodeterminare națională, prin aportul pe care l-a adus ideilor și instituțiilor democratice. Intre ideia democratică a participării națiunii întregi la guvernarea Statului și ideia națională a contopirii națiunii și a Statului, nu este numai o relațiune teoretică. Nu numai că doctrina națională nu s'a putut forma, fără ajutorul ideilor democratice, dar însăși înfăptuirea ideii naționale coincide cu triumful doctrinei democrate.

Legăturile intre Reforma franceză și elvețiană, și evoluția democrației sînt multiple. Pe de o parte, instituirea egalității spirituale a tuturor creștinilor a pregătit ideia de egalitate politică, în organizarea și conducerea Statului [15]. Pe de altă parte, protestanții franceji au fost aduși să se întrebe dacă puterea publică este legitimă sau nu. Această întrebare, pe care și-au pus-o pentru întiia oară, teologii din evul mediu, găsește, în scrierile protestanților fraceji, Th. de Bèze și Fr. Hotman, un răspuns care conține, în esență, doctrina democrată de mai tîrziu.

In concepțiunea lor, națiunea este o persoană colectivă, anterioară puterii publice și superioară ei. Intre puterea publică și națiune există un contract, în baza căruia ființează Statul, pe care ambele părți sînt ținute să-l respecte [16].

Doctrina democrată și națională, așa cum o formulase veacul al XVI-lea, nu are ,în acest timp, nici o influență asupra organizațiunii politice a Europei. Ideia de Stat și de echilibru între State, domină această organizație. Deasemenea în veacul următor, tratatele din Vestfalia, care, prin posibilitățile de dezvoltare pe care le deschid națiunilor, însemnează o victorie pentru viitorul lor, nu țin totuși sama de principiul național în determinarea frontierelor dintre State. Mai tîrziu însă, pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea și la începutul celui următor, apar două manifestări importante ale doctrinei politice naționale, cu prilejul tratatelor dela Ryswik (1697) și Utrecht (1713). In aceste tratate se prevede, pentru întiia oară, dreptul populațiunii dintr'un teritoriu anexat de a-și conserva naționalitatea, emigrînd din acest teritoriu. In

[15] H. Hauser, *Op. cit.*, pag. 16.

[16] Duguit, *Op. cit.* I, pag. 572. O manifestare politică a acestei concepțiuni contractuale a Statului, ne este cunoscută din anul 1526, cu prilejul tratatului dela Madrid prin care François I cedase lui Carol Quintul, Burgundia. Statele Burgundiei, reunite la Dijon, protestară împotriva separării lor de Coroana Franței, declarînd că locuitorii au devenit Franceji în baza unui contract și că, prin urmare, ei nu pot fi despărțiți, fără voia lor de Franța. R. Johannet, *Le principe des nationalités*, pag. 67.

a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, aceste manifestări sporadice, ale unei doctrine politice în formațiune, fac loc unei mișcări continue de organizare națională. Pe de o parte, cercetările filologilor și istoricilor din diferitele puncte ale Europei precum și marea revoluție franceză, dau naștere unei mișcări naționale generalizate, iar, pe de altă parte, sub influența ideilor lui J. J. Rousseau și ale revoluției franceze, doctrina naționalitară capătă forma ei complectă.

O activitate intensă de meditare a originilor străbate în acest timp Europa [17]. In Germania, Italia, Boemia și în Ardeal, cercetători eruditi ai trecutului scot la iveală inceputurile națiunilor. In Germania, în timp ce Herder și Lessing îndrumează spre o artă națională, Winkelman începe seria studiilor asupra societăților antice, continuate de Hayne și Wolf, ale căror metode de cercetare vor fi întrebuințate, de la începutul veacului al XIX-lea, pentru revelarea originii Germanilor. In Italia, sub influența archeologilor și istoricilor germani, archeologii italieni îndeplinesc aceiași operă de reînviere a originilor naționale. In Boemia, istorici și filologi caută în inceputurile istoriei Cehilor, elementele de reconstituire ale națiunii cehe. Aceiași activitate o îndeplinesc, în țările romîne, Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai [18]. Dar mișcarea națională deslănțuită, nu are în această vreme, decît un caracter cultural. Nu existau încă în ea dorinți de viață politică comună. In Germania, împărțită în numeroase State mici, patriotismul nu depășește hotarele fiecărui Stat.

Ideia de unitate națională are un caracter cultural și moral, iar nicidecum politic, și mișcarea națională nu este decît un efort de liberare de influențele străine, în special franceze, în domeniul creațiunii artistice, precum și de revelare a caracterelor specifice Germanilor. De o mișcare națională de unificare politică a tuturor Germanilor nu poate fi încă vorba în timpul acesta, care precede revoluția franceză. Același caracter de determinare și de prețuire a specificului național, lipsit însă de dorința unității politice, îl prezintă, în această vreme, și mișcarea națională din celelalte țări.

Paralel cu această mișcare de reînviere a inceputurilor naționale care se va continua și în veacul următor, principiul naționalităților se constitue, sub influența teoriilor lui J. J. Rousseau și a principiilor proclamate de revoluția franceză. In concepția lui Rousseau asupra Statului, orice societate umană, prin efectul contractului social devine un corp moral și colectiv, avînd conștiința și voința sa comună [19]. Plecînd de la această ideie de voință proprie fiecărei națiuni, revoluția franceză stabilește dreptul popoarelor de a dispune de soarta lor, în articolele din „Declarațiunea drepturilor omului" prin care se afirmă că suveranitatea rezidă în națiune și că legea este expresia voinței generale. Suveranitatea Statului neputînd fi transferată decît printr'o lege, lege care este expresia voinței generale, în mod logic rezultă că Suveranitatea nu poate fi transferată decît prin voința generală a națiunii [20]. In ordinea ideilor deci, revoluția franceză a contribuit la constituirea principiului naționalităților, introducînd, în gîndirea politică, drepturile conștiinței naționale. In ordinea

---

[17] R. Johannet, *Op. cit.*, pag. 83.

[18] Conștiința unei comunități de limbă și de cultură exista, mai de demult, în sufletele Romînilor. Astfel, cărțile lui Coresi din veacul al XVI-lea se adresau Romînilor de pretutindeni. Mai tîrziu, în prefața la „Cartea de Invățătură" a mitropolitului Varlaam, din 1643, se scrie că învățăturile se îndreaptă către toată „seminția romînească de pretutindeni", iar în prefața mitropolitului ardelean Simion Ștefan, la Noul Testament de Bălgrad (1648), ideia identității Romînilor din toate ținuturile romînești este exprimată cu claritate. (N. Iorga, *Op. cit*, I, pag. 281).

Această ideie a unității Romînilor se precizează în scrierile cronicarilor prin introducerea ideii de origine. Gr. Ureche vorbește cel dintîi de izvorul comun roman dela care s'au tras Muntenii și Moldovenii. (N. Iorga, *Op. cit.* I, 187).

Ideia originii romane fu reluată, cu entuziasm dar și cu metodă, către sfîrșitul veacului al XVII-lea de către Miron Costin. Atît în „Cronica țării moldovenești și muntenești" scrisă în limba polonă la 1684 cît și în „Cartea pentru descălecatul d'întîiu al țării Moldovei și neamului moldovenesc", Miron Costin demonstrează originea romană comună a Romînilor din toate provinciile și unitatea lor.

(N. Iorga, *Op. cit.* I, 314 și urm.). Mai tîrziu, în frumoasa Istorie a Țării Romînești a Stolnicului Constantin Cantacuzino, ideia de origine comună și de continuitate se complectează prin demonstrarea continuității romane și pe pămîntul romînesc. Ideia unității poporului romînesc este exprimată în următorul pasaj, reprodus de d. N. Iorga.

„Insă Romînii se înțeleg nu numai aceștia de aici ci și cei din Ardeal, cari încă și mai neaoși sînt, și Moldovenii și toți cîți și într'altă parte să află și au această limbă. Că toți aceștia dintr'o fîntînă au izvorît și cură". (N. Iorga, *Op. cit.* II, 200).

Aceleași idei despre originea și continuitatea romană, le întîlnim apoi la Cantemir, unite însă cu afirmarea unei purități romane a Romînilor. In concepțiunea lui Cantemir, Dacii au fost distruși prin cucerirea romană, dispărînd fără urmă, civilizația romană ridicîndu-se apoi pe un teritoriu „istovit de tot". (N. Iorga, *Op. cit.*, II, 314).

[19] „...cet acte d'association produit un corps moral et collectif, composé d'autant de membres que l'assemblée a de voix, lequel reçoit de ce même acte son unité, son moi commun, sa vie et sa volonté. *Du Contrat Social*. Livre I. ch. VI

[20] R. Johannet, *Op. cit.*, pag. 85.

realităţilor politice însă, revoluţia a fost consecventă cu acest principiu, numai în primii săi ani de existenţă, cînd politica ei de anexiuni era călăuzită, cel puţin în formă, de voinţa locuitorilor provinciilor anexate. Ceva mai tîrziu, în cuceririle pe care le întreprinde, Franţa revoluţionară nu mai ţine sama decît de interesele ei politice şi strategice [21].

Pe lîngă rolul pe care l-a avut în constituirea principiului naţionalităţilor, revoluţia franceză, în ultimii săi ani de existenţă, a exercitat o influenţă covîrşitoare asupra mişcării naţionale din Europa, influenţă prelungită apoi, de politica napoleoniană. Exemplul Franţei revoluţionare, succesul armatelor sale, redarea unei existenţe politice Polonezilor (Ducatul Varşoviei) şi Italienilor (Republicile cisalpine şi ligurice) treziră sentimente naţionale în toată Europa. Aceste sentimente care aveau să se intensifice, prin reacţiune împotriva stăpînirii franceze, (guerilele spaniole, bătălia dela Leipzig) erau stimulate, în dezvoltarea lor, de faptul că vechile hotare ale Statelor europene, fuseseră, în bună parte, desfiinţate de revoluţie şi de Napoleon şi, odată cu ele, dispăruse şi obişnuinţa de a se considera ordinea existentă ca o realitate ce nu mai are nevoe de a fi justificată [22].

[21] Această variaţie a politicei externe a revoluţiei franceze, în raport cu principiul naţionalităţilor, este clară în instrucţiunile şi discursurile lui Carnot „organizatorul victoriei" precum şi în discursurile lui Merlin de Douai. In 1790, cu ocazia dezbaterilor Constituantei, asupra pretenţiunilor principilor posesionaţi din Alsacia, Merlin de Douai spunea: „Poporul alsacian s'a alipit poporului francez fiindcă a voit aceasta, prin urmare numai voinţa sa, iar nu tratatele dela Munster, a legitimat unirea". Mai tîrziu însă, sub presiunea necesităţilor politice şi economice, el declară: „Pentru a se despăgubi de relele şi de cheltuelile celui mai nedrept dintre războaie cît şi spre a fi în măsură de a preveni un nou război, Republica Franceză putea şi trebuia să reţină cu titlul de cucerire, sau să dobîndească prin tratate, ţinuturi care îi erau necesare, fără să mai consulte pe locuitorii acestor ţinuturi".

La Carnot, schimbarea este tot atît de clară. Astfel în instrucţiunile Comitetului diplomatic, redactate de el, scria la 1793: „Deoarece suveranitatea aparţine tuturor popoarelor, nu poate să existe nici comunitate, nici reunire, decît în baza unei tranzacţiuni formale şi libere; niciunul din aceste popoare nu are dreptul să supună pe un alt popor la o legislaţie comună, fără consimţimîntul expres al acestuia". Ceva mai tîrziu, într'un discurs din 1795, dreptul popoarelor de a dispune de soarta lor a făcut loc necesităţii franceze de cucerire. „Datoriţi fraţilor noştri, spune el, de a păstra Franţei, preţul curajului şi al sîngelui lor şi îndrăznesc să spun că neîndeplinind această îndatorire, oricine ar fi în drept să vă întrebe: Dar unde este rezultatul atîtor victorii şi atîtor sacrificii?

„Pacea trebuie întemeiată pe însăşi natura lucrurilor". (R. Johannet, *Op. cit.*, pag. 95 şi urm.).

Revoluţia turburase echilibrul între State şi respectul acestui echilibru, creînd astfel posibilitatea unor noi organizări politice.

In noua alcătuire politică, pe care o dădu Europei, Congresul dela Viena nu ţinu sama nici de sentimentele, nici de principiile naţionale ale vremii. Mişcarea naţională îşi urmează însă cursul, amplificîndu-se, prin formularea unui scop politic dat acestei mişcări şi prin întovărăşirea ei cu revendicările democratice ale veacului. O idee nouă dă un aspect deosebit mişcării naţionale de după revoluţia franceză. Este ideia Statului naţional realizat prin unitatea naţională a indivizilor aparţinînd aceleiaşi naţiuni, dar locuind în State diferite. Naţionalismul cultural din veacul trecut se transformă peste tot, într'un naţionalism politic, care devine o redutabilă armă de luptă pentru realizarea Statelor naţionale. Dorinţa de unitate politică şi ideologia care o întovărăşeşte are, în fiecare ţară, cauze deosebite, în care interesele culturale şi economice ale naţiunii se împletesc cu interesele diplomatice ale marilor puteri. In ţările romîne, ideia unităţii provinciilor romîneşti apare, restrînsă mai întîi la cele două principate, sub influenţa a două serii de fapte, interne şi internaţionale [23].

In domeniul influenţelor interne, împrejurarea că aceiaşi Domnitori au avut, de multe ori, puterea de fapt în ambele principate, precum şi faptul că, în timpul Domnilor fanarioţi, mulţi din ei au fost numiţi succesiv în ambele principate, a avut drept rezultat, cu începere din sec. al XVII-lea, alcătuirea unei clase conducătoare comune ambelor principate precum şi dispariţia multora din obiceiurile speciale fiecărui principat. Acelaşi rol de unificare şi de nivelare socială l-au avut şi ocupaţiile ruseşti din sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea care au creat, temporar, o viaţă comună ambelor principate [24]. Sub raportul internaţional, ideia de unitate politică a Romînilor este susţinută de diplomaţia rusă, ale cărei tendinţe de subjugare a provinciilor romîneşti ar fi fost mai uşor de realizat, prin unirea provinciilor romîneşti sub un principe rus [25]. La începutul veacului al XIX-lea, ideia de unire este sus-

[22] Ramsay Muir, *Nationalisme et Internationalisme*, pag. 99.

[23] N. Iorga, *Dezvoltarea Ideii unităţii politice a Romînilor.*

[24] N. Iorga, *Op. cit.*, pag. 29.

[25] Ambasadorul prusian la Constantinopol, Senft, aflător la Sibiu în anul 1807, relatează svonul unirii Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Romîneşti, sub numele de Regatul Dacilor şi sub sceptrul Marelui Duce Constantin.

ținută de aceste tendințe ale politicei rusești și se dezvoltă în interior, grație relațiunilor dintre Rominii din Ardeal și cei din principate. Politica rusească se manifestă cu prilejul alcătuirii Regulamentului Organic, prin instituirea unei comisiuni mixte care să unifice legislația ambelor principate [26]. Articolele 425 și 426 din Regulament ne arată, în mod deslușit că scopul urmărit prin această unificare a legislației a fost realizarea unității politice a principatelor [27]. In interior ideia unității se dezvoltă prin apropierea dintre Rominii din Principate și cei din Ardeal, în epoca Regulamentului Organic; prin venirea profesorilor ardeleni în principate, și legăturile lor cu cărturarii din Ardeal [28]. Revoluțiile romînești din anul 1848, deși nu au avut un caracter național unitar, fiecare din cele trei revoluțiuni avînd caracterul ei particular, au pregătit totuși, prin mișcarea generală de idei care le insuflețea și prin legăturile dintre revoluționari, mișcarea către unitate [29].

Mișcarea națională de unificare politică care animă popoarele Europei, după 1815, nu are la baza ei o doctrină naționalistă unitară care să-i servească de justificare.

Ea se desparte în două curente de idei, dintre care primul izvorăște din ideologia revoluției franceze și se întemeiază pe dreptul la libertate al conștiințelor naționale; cel de-al doilea, întemeindu-se pe ideile de origine și de rassă [30]. Curentul naționalitar întemeiat pe ideia de libertate a națiunilor are un caracter cosmopolit. Partizanii prinși în acest curent, nu luptă pentru unitatea și libertatea unei națiuni anu-

Intr'o cerere de reforme, formulată de boerii munteni refugiați la Brașov, anterioară anului 1829, se cere pentru întiia oară unirea principatelor, sub un domn străin. (A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice*, pag. 137).

[26] N. Iorga, *Op. cit.*, pag. 43.

[27] A. D. Xenopol afirmă că inițiativa acestor articole revine boerilor romini cari au lucrat la alcătuirea Regulamentului Organic, iar nu Rușilor. *(Istoria partidelor politice*, pag. 171 și urm.).

[28] „Prin schimbul zilnic de știri și de sentimente dintre Bariț, „Florian Aron și I. Maiorescu s'a ajuns acolo că foaia dela Brașov a „celui dintîi să fie un organ general romînesc, cel dintîi cu caracter „politic" (N. Iorga, *Op. cit.*, pag. 54).

[29] „In această vreme „Pruncul Romîn" publică de mai multe ori, „articole către frații din Moldova" în care arată că ambele țări trebue „să aibe aceiași soartă, după cum sînt o singură nație..." (A. D. Xenopol, *Op. cit.*, pag. 280).

Ioan Maiorescu, care fusese agentul Munteniei la congresul revoluționar german din Frankfurt, propusese unirea Bucovinei, Moldovei, Valachiei și Transilvaniei sub un principe austriac și sub suveranitatea Austriei. (A. D. Xenopol, *Op. cit.*, pag. 280).

[30] R. Muir, *Op. cit.*, pag. 108. E. Bourgeois, *Op. cit.* Vol. III, pg. 179.

mite, ei stabilesc, ca o dogmă, că orice națiune are dreptul, prin însuși faptul că există, de a fi liberă și unită. Sub influența lui Mazini, ei se grupară mai întîi în asociația „Tînăra Italie" transformată mai apoi în „Tînăra Europă" în care cea dintîi nu mai fu decît o secțiune alături de celelalte tinere națiuni [31].

Cealaltă doctrină națională, întemeiată pe ideia de rassă, își are originea în cercetările istoricilor și filologilor germani. Metoda de cercetare a societăților antice, inaugurată în sec. al XVIII-lea este aplicată la începutul sec. al XIX-lea studiului Germaniei primitive. Coincizînd cu puternicul sentiment național provocat mai întîi de cuceririle și apoi de înfringerile lui Napoleon, studiile acestea fură puse în slujba revendicărilor naționale ale Germanilor. Acțiunea istoricilor grupați în Societatea pentru studiul istoriei vechi germane, fu o adevărată „cruciadă științifică" [32]. Unitatea Germaniei era revelată de acești cercetători, într'un trecut îndepărtat, la începuturile rassei Germanilor, după modelul cărora trebuia refăcută Germania. Ambele aceste curente își împart influența lor asupra națiunilor, în tot cursul sec. al XIX-lea și începutul celui următor. Deosebirea dintre ele a creat, cum era și firesc, dificultăți în aplicarea principiului naționalităților. Plecînd dela același principiu de justificare a statelor naționale, aceste curente ajung însă, în consecințele lor practice, la rezultate deosebite. Intre a afirma dreptul de autodeterminare politică al unui grup social, întemeiați pe conștiința națională a acestui grup, și a stabili același drept, bazați pe unitatea de rassă a grupului, deosebirea este mare.

In cazul dintîi, pentru a determina cuprinsul și limitele unei națiuni, ne vom adresa sufletului acestui grup, conștiinței lui colective. In cel de-al doilea caz însă, voința națională a grupului social este un element neglijabil, ceiace importă fiind caracterele comune de rassă ale acestei colectivități, singurele care justifică o viață politică comună. In fapt, națiunea nu se confundă cu rassa și conștiința națională poate îmbrățișa populațiuni de rasse deosebite. In asemenea caz, conflictul în aplicarea acestor două teorii devine inevitabil [33].

[31] R. Muir, *Op. cit.* pag. 190.

[32] E. Bourgeois, *Op. cit.* Vol. III, pag. 184.

[33] Un astfel de conflict s'a ivit cu prilejul anexării Alsaciei, de către Germani la 1871. Deși de rassă și de limbă germană, Alsacienii se simțeau Franceji. După teoria liberei determinări a conștiințelor naționale, Alsacienii erau și rămîneau Franceji. După teoria unității politice întemeiată pe identitatea de rassă, Alsacienii trebuiau însă să se integreze în națiunea germană. Celebrul istoric german Treitschke a formulat această necesitate în termenii următori, care rezumă doctrina națională rassistă: „...Noi, Germanii, care cunoaștem și Germa-

In domeniul politicei internaţionale, conflictul dintre cele două teorii s'a terminat prin abandonarea criteriului de rassă în formarea Statelor naţionale. Toate Statele naţionale ce s'au desăvîrşit între anii 1918—1920, au avut drept justificare libera voinţă a conştiinţelor naţionale. In domeniul naţional însă şi ca o problemă de structură interioară a naţiunii, antagonismul dintre cele două curente mai subzistă încă. Această supravieţuire îşi are explicaţia în faptul că deosebirea dintre cele două doctrine naţionale se întemeia, în fond, pe două moduri diferite de a concepe naţiunea. Or, aceste deosebiri în felul de înţelegere al ideii de naţiune alcătuesc şi astăzi punctele de plecare ale discuţiunei problemelor naţionale.

Cercetarea noastră ne duce dar, la examinarea ideii de naţiune.

S. Bayer

---

nia şi Franţa, ştim ceiace le convine Alsacienilor, mai bine decît aceşti nenorociţi înşişi. Noi vrem, împotriva voinţei lor, să le redăm fiinţa lor proprie". *„Wass fordern wir von Frankreich"*. Hauser, *Op. cit.*, pag. 26.

Pocăinţa stareţului [1]

Părintele stareţ mănîncă astăzi cu duhovnicii mănăstirii. Lucru rar şi neaşteptat. Rar — fiindcă Prea Cuvioşiei Sale îi place mai mult tovărăşia mirenilor, mai ales cînd aceştia au posibilitatea să-i ciupă un ajutor „pentru bieţii părinţi", fie din bugetul statului, fie dela vre-o instituţie particulară; neaşteptate — fiindcă din cei şase membri ai consiliului duhovnicesc, Prea Cuvioşia Sa nu mai este în raporturi bune decît cu protosinghelul Gherasim — un bătrîn surd, adesea şi „mut", şi întotdeauna inofensiv.

Sufrageria stăreţiei are, desigur, patru pereţi, însă numai trei sînt de zid. Al patrulea, construit în urmă din scînduri şi geamuri, micşorează sala de mîncare în favoarea unui bufet mic, dar plin de toate bunătăţile pămîntului. Peretele dinspre răsărit e acoperit în mare parte de-o icoană uriaşă, înfăţişînd diferite scene ale judecăţii viitoare; cel de miazăzi e ocupat de membrii familiei regale şi de vre-o doi stareţi răposaţi, iar pe cel dinspre miazănoapte sînt aşezate cu gust: Cina cea de taină, Mîntuitorul binecuvîntînd cele cinci pîni, chipul sfîntului mucenic Dimitrie, o vedere generală a mănăstirii şi portretul în ulei al actualului stareţ.

Masa este împodobită ca pentru oaspeţi de samă, cu faţă albă, neumblată şi cu tacîmuri de mîna întîia.

In aşteptarea celui mai mare, duhovnicii cearcă să deslege taina invitaţiei. Dar mai întîiu să vi-i prezint.

Arhimandritul Gavriil are şaptezeci şi cinci de ani, pe care îi poartă fără osteneală şi fără durere. Nici barba nu i s'a rărit şi nici părul prea mult. Obrajii-i sînt rumeni, fruntea are numai două crestături mai adînci, iar genele-i stufoase strejuesc doi ochi sglobii care n'au făcut încă cunoştinţă cu ochelarii. Prea Cuvioşia Sa a servit mînăstirea, în

---

[1] Din volumul cu acest titlu, care va apărea la „Cartea Romînească".

calitate de eclesiarh, treizeci şi doi de ani; iar ca stareţ şaisprezece.

In faţa părintelui Gavriil s'a aşezat cuviosul Natanail, — un moşneag firav la trup, cu faţa sbircită, cu barba rărue, cu chelia ieşită de subt potcap şi cu pleoapele aproape goale, dar aşa de grele că abia le mai poate ridica. Nu păstrează biletul de botez, dar ştie că mama sfinţiei sale îl purta în pintece cînd s'a iscat revoluţia dela 48... A fost eclesiarh şi econom în mai multe rînduri.

Lingă părintele Natanail îşi mîngîe barba sură cuviosul ieromonah Pahomie, — un bărbat ca de cincizeci de ani, îndesat la trup, cu ochii verzi şi cu nas trufaş. N'a ocupat nici o funcţie în administraţia mănăstirii, dar întotdeauna a uneltit, se zice, împotriva îngrijitorilor vremelnici ai obştei.

In faţa sfinţiei sale şi în stînga prea cuviosului Gavriil, zîmbeşte părintele Ermoghen. Are şaizeci de ani — ca şi cînd ar avea patruzeci şi cinci. Nu i-au albit decît puţine fire în barba-i scurtă şi creaţă. Pe faţă nici urmă de post şi de grijă. A trecut, pe rînd, prin toată filiera administrativă. De vre-o douăzeci de ani trage nădejde să ocupe şi locul cel mai înalt, dar împrejurările i-au fost protivnice. Tot mai nădăjdueşte însă în „dreptatea lui Dumnezeu" şi în „bunătatea episcopului"...

Coada o face protosinghelul Gherasim. E lung ca o scorbură de salcie, slab ca un măgar de lae, alb ca o coală velină şi surd ca o piatră de hotar. In umărul obrazului stîng poartă urma unei schije turceşti, dela 77, iar degetul dela mîna dreaptă i s'a strîmbat într'o aventură din vremuri uitate... Face parte din consiliul duhovnicesc de cînd nici el nu mai ţine minte, pentrucă are o calitate foarte apreciată de către stareţi: nu întreabă niciodată ce iscăleşte.

Pe buzele tuturora — minus Gherasim — flutură aceiaşi chinuitoare întrebare : „De ce ne-o fi poftit ? Ce însamnă această dragoste neaşteptată?"

— I s'a apropiat sfîrşitul, — găsi Ermoghen o lămurire.

— Asta e dorinţa ta, — îl tachină Gavriil, — dar eu bănuesc că nu sfîrşitul vieţii i s'a apropiat, că e voinic ca un taur, ci sfîrşitul măririi...

— Cam tot acolo vine... Ce crezi, Pahomie?

Părintele Pahomie îşi privi vîrful nasului, parcă i-ar fi cerut un sfat, şi răspunse în doi peri :

— Nu-i lucru curat la mijloc...

— Că nu e lucru curat, bănuim noi, — zise Gavriil. Dar ce să fie? Asta e întrebarea. Şi numai tu ai fi în stare să dai un răspuns.

— Mai degrabă poţi ghici tainele lui Dumnezeu decît planurile Satanei, — se lepădă Pahomie, rizînd.

— Totuşi s'au găsit în toate timpurile călugări care să

ghicească gîndurile dracului şi să i le strice; dar niciciînd om pămîntesc n'a tîlcuit tainele Tatălui, — îl contrazise Ermoghen. Eu sînt sigur, părinte Pahomie, că sfinţia ta bănueşti ceva, dar nu vrei să spui.

— Staţi să vă lămuresc eu, — interveni Natanail cu glasu-i copilăresc şi tărăgănat. Ne-a poftit ca să ne tae capetele, aşa cum Lăpuşneanu le-a tăiat pe-ale boerilor. Dar nu văd pe Moţoc...

— Gherasim! — zise Pahomie stîrnind veselie.

— O să te dea pe mîna călugărilor, ca să te strîngă de gît, — îl preveni Natanail pe surd. Dar surdul... ca surdul.

— Ba eu aş mînca, dar n'am ce, — răspunse el întorcînd farfuriile şi paharul.

Intră părintele stareţ. Risul stîrnit de infirmitatea lui Gherasim îngheţă într'o clipă pe buzele tuturor. Nimeni nu se ridică. Singur Gherasim făcu o mişcare în acest scop, dar văzînd că ceilalţi sînt prinşi de scaune, renunţă şi el să se mai ostenească.

Stareţul încruntă uşor sprincenele şi zise, pe un ton natural, obişnuitul „Blagosloviţi!"

— Domnul! — mormăiră duhovnicii, fără să-l privească.

Prea Cuviosul Procopie numără cincizeci şi unu de ani dela naştere şi patru de cînd a fost ales stareţ. E înalt de stat, nu tocmai rotund la trup, părul castaniu, barba roşcată şi întinsă, fruntea lată, nasul frate cu al lui Pahomie şi zulufii potriviţi din foarfecă. Pe porţiunea fără păr a obrajilor plini, s'au ţesut firicele de sînge, iar dosul palmelor e punctat cu semnele traiului bun.

— Luaţi, părinţilor!

Păhărelele cu rachiu se golesc uşor, dar vorba e legată. Şi nici stareţul n'o sili. Dăduse ucenicilor poruncă să servească pe meseni după gustul fiecăruia: Pe Gavriil şi pe Ermoghen cu ţuică de prune, pe Gherasim cu prăştină, pe Pahomie cu spumă de drojdie, iar pe Natanail cu rachiu de izmă, — şi aştepta liniştit efectul acestei atenţii deosebite. Dar nimeni nu deschidea gura decît pentru un sec şi banal „blagosloviţi", şi, fireşte, pentru a înghiţi conţinutul păhărelelor.

Se serviră icre de crap decorate cu măsline; se înghiţiră două cutii cu sardele de Lisa; apoi cîte-un rînd de pahare cu vin — şi vorba abia începu să se înfiripe, timidă, între vecini.

Stareţul rămînea mereu izolat. Nimeni nu-i adresa vreun cuvînt, şi nici el nu scotea de subt mustăţile-i vîrfuite decît ceiace îl obliga datoria de amfitrion: poftiţi — luaţi — serviţi-vă. Şi se părea, judecînd după zîmbetul din colţul gurii şi după ironia din priviri, că nu-l jigneşte de fel mojicia oas-

peților. Ba chiar îi făcea plăcere, ca și cînd ar fi fost prevăzută.

Vine la rînd ciorba de rață, cu bucățele împărțite iarăși după preferințele — cunoscute — ale mesenilor. Numai părintelui Pahomie, în loc de copane, îi pusese fratele Niculae o aripă și tirtița. Bătrînul Natanail, vesel că primise ficații și ciorba dumicată gata, remarcă greșeala și stîrni un pic de voe bună. Starețul încercă să rupă ghiața dintre el și ceilalți, dar nu izbuti. Se resemnă în așteptarea unui moment mai prielnic.

Ciulama de găină, cu mămăliguță. De data asta fratele Niculae puse tirtița în porția lui Natanail. Unchiașul, cînd dădu peste ea, rise pe înfundate, apoi o luă în furculiță și o trecu vecinului. Pahomie, fără nici o întîrziere, o dărui lui Gherasim. Acesta îi mulțumi, dar se scuză, subt cuvînt că e... schimnic; și o trecu lui Ermoghen.

— Eu nu mănînc tir... tirtiță, — se apără acesta scurt; și o mută la fostul stareț.

Arhimandritul Gavriil păru încurcat. Nu-i convenea nici s'o mănînce și nici s'o ofere starețului.

— Nu-ți mai place, Gavriile? — îl întrebă în batjocură Natanail.

— Ba, de plăcut, i-ar plăcea... dar nu mai are dinți, — răspunse Ermoghen, pentru el.

Arhimandritul înfipse furculița în bucățica orfană și o privi lung.

— Ia încearcă, părinte Gavriile, — îl îndemnă Ermoghen, în rîsul tuturor.

— Îi lasă gura apă... dar nu mai e puterișcă, — îl necăji Pahomie.

Fostul stareț își luă ochii dela tirtiță și-i îndreptă spre capul mesei. Părintele Procopie, ocupat să desființeze o copană, simți privirea și rînji cu gura plină.

— Dă-o starețului, că e mai tînăr, — îndemnă Gherasim pe Gavriil.

Acesta își privi superiorul mai peste umăr și vru să-i întindă furculița, dar își luă sama. Nu din pricina rangului, ci fiindcă nu vrea să-i dea prilej de vorbă. Dar Gherasim stărui.

— Dă-o, frate, starețului, că e tînăr, nu e știrb ca noi.

Starețul săltă capul din farfurie și făcu pe neștiutorul.

— Despre ce este vorba, cinstiți părinți?

Duhovnicii schimbară priviri repezi, apoi lăsară rîsul și deveniră foarte ocupați cu ciulamaua și cu mămăliga. Gherasim însă o ținea una.

— Dă-o starețului, Gavriile, că acu e în zaua lui.

Părintele Natanail nu-și mai putu ține rîsul și vărsă pe piept lingura cu ciulama. (El dumicase mămăligă în farfurie și căra cu lingura). Din această pricină rîsul, mocnit o clipă, răsuflă în forme violente și mai făcu pagube și altora. După ce, cu ajutorul fratelui Niculae și al părintelui Pahomie, își adună resturile de pe haine, Natanail se adresă răstit către Gavriil, care tot nu se agățase de tirtiță.

— Și nu te mai uita, omule, la ea! Dacă nu-ți place, dă-o pisicii, că ea o mănîncă.

— Ba s'o mănînce starețul, — o potrivi, ca prin minune, Gherasim.

— S'o mănînce, dacă vrea, — se răsti iarăși Natanail, bițiindu-și lingura și capul.

Arhimandritul Gavriil, văzînd că n'are încotro, înfipse din nou furculița în tirtiță și o întinse superiorului. Acesta, deși știa despre ce anume fac bătrînii haz, continua să mănînce, tăcut și cu ochii în farfurie. Numai cînd Gavriil îi duse bucățica în drumul ochilor, își săltă capul, în timp ce musafirii, care îl știau supărăcios și prost la vorbă, așteptau să rîdă pe sama lui Gavriil. Dar prea cuviosul Procopie zîmbi cu recunoștință și, luînd tirtița, zise:

— Iacă un om — și încă fost stareț — care se îndură să dea aproapelui partea cea mai gustoasă. Mulțumesc, părinte Gavriile!

— Pentru puțin, — îi răspunse acesta odată cu un compliment batjocoritor.

— Ar fi mîncat-o el, — sări Pahomie, — dar îi e teamă să nu i se facă rău...

— Și-ar aduce aminte din tinerețe, — complectă starețul.

Gavriil îl privi de sus.

— Mda! De cînd eram stareț...

— Cînd erai stareț, te hrăneai numai cu tirtițe de pasăre? — îl întrebă Ermoghen, privind la Natanail.

— Tot bătrîn era și atunci, — răspunse Pahomie în locul lui Gavriil.

— Mă rog, — zise starețul, — ce legătură poate să fie între bătrîneță și tirtița unei găini ?

— Ca între stareț și consiliul duhovnicesc, — îl lumină la iuțeală Pahomie.

Procopie lăsă ochii în jos. Ceilalți căutară, care cu picioarele, care cu privirea, pe Pahomie, ca să-l felicite.

Felul al treilea: cîte-un purceluș pe varză și cîte-o sticlă de vin, de fiecare căciulă... Duhovnicii se priviră uimiți.

— Nu-i lucru curat, — șopti Ermoghen la urechea lui Gavriil.

— Să știi dela mine că tot o să ne tae capetele, — șopti și Natanail la urechea lui Pahomie. Acesta însă privea purcelul cu atîta dragoste părintească, încît nu l-ar fi lăsat orfan, chiar cu riscul capului...

Natanail suci farfuria și o răsuci, neavînd curaj să încerce cu propriile-i puteri a spinteca friptura. Gherasim, la

fel de neputincios, îi dădu ocol, cu furculița și cu cuțitul în mînă, pînă o depărtă ca de-o palmă, și se puse să-și facă un plan. Pahomie, om în putere, se întinse și tăiă coada purcelului din fața lui Natanail, apoi o întinse bătrînului. Acesta o respinse, supărat, și continuă să sucească farfuria. În acest timp, Ermoghen, imitînd pe Pahomie, ascuți cuțitul de farfurie, apoi tăe urechiușele purcelului destinat lui Gherasim și le oferi surdului.

— Să dea Dumnezeu să te văz mai surd decît mine, — îi mulțumi acesta din toată inima.

Cînd observă neputința bătrînilor, starețul făcu semn ucenicilor să le dea ajutor. Într'un minut purceii fură sfîrtecați în bucățele, iar aburul ieșit din carnea lor fragedă se uni cu cel ce ieșea din varză și gidilă, foarte plăcut, nările duhovnicilor. Iar cînd fălcile lipsite de dinți intrară în funcțiune și limbile prinseră gustul delicios al purcelului de lapte fript la tavă, mai încetară și bănuelile împotriva starețului... Toată ființa bătrînilor se concentră asupra farfuriilor și orice alt gînd dispăru din mintea lor ca praful în fața vîntului și ca roua în fața soarelui...

Îndemnați de către stareț, ucenicii acestuia interveneau mereu acolo unde mîinile slabe se dovedeau neputincioase, avînd grijă ca și paharele să fie pururea virgine și cît mai la vederea cuvioșilor oaspeți. Nimeni nu vorbea. Toate gurile erau din cale afară de ocupate. Doar cîte-un tușit scăpat fără voe din gîtlej și clefăiturile din ce în ce mai libere, erau singurele semne după care se putea ghici bucuria rară, a trupului și a sufletului laolaltă...

Dar fălcile începură, dela o vreme, să dea semne de oboseală, furculițele să scormonească după părți socotite mai alese și dracul dușmăniei să-și reocupe locul din care fusese izgonit un pătrar de ceas.

— Eu mă prind că purceii ăștia, deși au fost luați din turma mănăstirii, o să ne coste cam multișor, — șopti Ermoghen la urechea lui Gavriil. Acesta se asigură cu coada ochiului de neatenția starețului și-i răspunse, pe aceiași coardă:

— Să fim cu băgare-de-samă.

Pahomie dete și el să-și spue gîndul, vecinului, dar Natanail tocmai clefăia din ficații purcelului, mulțumit la culme că sînt și moi și gustoși — și-i luă înainte.

— Aferim de-așa friptură! Păcat că nu mă întîlnesc cu ea mai des...

— Fă-te stareț, — îl sfătui Ermoghen, fără să-și ridice privirea.

— Așa hodorog! — se miră Pahomie.

— Ca să mănînc purcei de lapte... face, — zise Gavriil împăciuitor.

— Bine, bine, dar unui stareț i-se mai cer și alte calități, — protestă Pahomie, cu ochii la prea cuviosul Procopie.

— Ce calități îi mai trebue?! — se miră Ermoghen. Să umble după femei, să bea cît patru și să se pună rău cu întreaga obște?

Toate urechile și jumătățile din ochi se ațintiră spre capul mesei. Dar starețul, ca și cînd n'ar fi auzit nimic, goli un pahar pînă în fund, apoi își continuă opera de distrugere a celui din urmă picior. Nemulțumiți și mirați de această tăcere, musafirii îl imitară nervoși și nedumeriți. Abia acum începură ei să găsească unele cusururi fripturii. Gavriil observă că urechile n'au fost bine curățite; Ermoghen, că varza n'a fost tocată „ca fideaua"; Pahomie, că untura „parcă ar avea puțin miros", iar Natanail că purcelul are și părți care se împotrivesc gingiilor cuvioșiei sale. Singur Gherasim, resemnat din cauza infirmității, continua să înghită și să mestece cu același elan dela început. Numai cînd observă că tăcerea se prelungește, se crezu dator s'o rupă el.

— Dacă părintele stareț mi-ar da în fiecare zi cîte-un purcel fript și cîte-o sticlă de vin, l-aș socoti printre sfinți...

— Poți să-l socotești și așa, că tot habar n'ai tu de ceiace se petrece pe lume, — gîngăvi Ermoghen.

Gherasim vru să mai adaoge ceva, dar, întîlnind ochii sfredelitori ai starețului, înghiți vorba. Dela el, ochii lui Procopie trecură pe rînd la ceilalți meseni și constatară că... și vinul, și friptura au plăcut. Părintele Gavriil, care începuse purcelul dela mijloc, mai avea capul, coada și picioarele dela genunchi; Natanail mîncase de unde nemerise, iar acuma revenea pe unde trecuse mai în grabă; Ermoghen mai avea o coastă, Gherasim o pulpă, iar Pahomie... număra oasele. Sticlele se goliseră invers cu vîrsta: a lui Natanail avea nivelul cel mai scăzut, iar a lui Pahomie pe cel mai ridicat.

Părintele stareț zîmbi satisfăcut și-și mută ochii la propria-i voinicie: din purcel mai avea coada și rîtul, iar din sticlă... sticla! Făcu semn ucenicilor și în două secunde toate clondirele de pe masă fură înlocuite cu altele pline, iar resturile din pahare golite într'un vas.

— Luați, părinților, — îndemnă starețul după ce frații ascultători își făcură datoria și umplură paharele.

Duhovnicii priviră cupele aburite, le mîngîiară cu degetele, dar ezitară să le ridice. Nu din pricină că se săturaseră, ci fiindcă fuseseră invitați... Crezînd că întîrzierea are un rost, nici părintele Gherasim nu bău.

— Luați, părinților, că se încălzește, — stărui din nou starețul, după ce goli paharul prea cuvioșiei sale.

— Apăi... o să mai luăm, — zise Natanail, — că nu prea ne 'ntîlnim așa de des cu chilipiruri de-astea.

— Ar sărăci mănăstirea, — găsi Ermoghen o explicație.

— Şi s'ar toci masa stăreţiei, — adăugă Pahomie.
Părintele Procopie aşteptă şi cuvîntul fostului stareţ,
dar, văzînd că întîrzie şi socotind momentul foarte propice
pentru a lega vorba cu oaspeţii, luă o poză de pocăit şi zise:
— Părinţilor, am impresia că ori mîncarea nu v'a plă-
cut, ori vinul vi s'a părut oarecum...
Natanail se burzului dintr'odată şi trînti cu paharul în
masă.
—Nu-i adevărat! Am mînia pe Dumnezeu, dacă am cîrti
un cuvînt împotriva mesei.
— Atunci alta este pricina care vă face să grăiţi tot în
pilde şi tot cu două înţelesuri...
— Cum? Adică te faci că nu ştii? — se răsti Natanail,
împroşcîndu-l cu ce avea prin gură. M'ai făcut „porc bătrîn",
pe mine care trăesc de şaptezeci de ani în această mănăstire,
şi am slujit în sfîntul altar vreme de şaizeci şi doi de ani —
şi acuma te miri că nu-ţi dau cinstea de stareţ?
— Pe mine nu m'a sictirit în chiar timpul sfintei litur-
ghii, după ce ne-am împărtăşit amîndoi din acelaşi potir? —
sări şi Ermoghen, mai roşu decît vinul din sticle.
— Am slujit mănăstirea în toate chipurile şi nu mi-am
auzit decît vorbe de laudă, atît dela cei mici cît şi dela cei
mari; iar sfinţia ta m'ai pîrît la mitropolie că nu mă duc re-
gulat la biserică şi m'ai făcut „bou domnesc", în faţa sobo-
rului, — îi reproşă, tremurînd, fostul stareţ.
— Vă pierdeţi vremea degeaba, — observă Pahomie, um-
plîndu-şi paharul. Mai mult folosiţi golind sticlele astea...
Stareţul îl împunse c'o privire scăpată fără voe, apoi se
ridică, umilit, şi umplu cu mîna prea cuvioşiei sale toate
paharele de pe masă.
— Smerenia Iudei, — mormăi Gavriil, la un gînd cu cei-
lalţi.
— Cinstiţi părinţi, aveţi dreptate, — grăi stareţul, milo-
gindu-şi chipul cît mai meşteşugit. Greşit-am înaintea lui
Dumnezeu şi sfinţiilor voastre....
— Nu mai tăgădueşti, ca în faţa exarhului? — îl între-
rupse, în batjocură, Pahomie.
— Nu. Imi recunosc păcatul şi-mi cer ertare...
— Aha, după ce ţi-ai rîs de bătrîneţele mele şi m'ai făcut
„bou domnesc"...
— Iar pe mine „porc bătrîn"...
— Şi pe mine m'ai ocărît ca pe un ţigan sau ca pe un
servitor oarecare...
Stareţul nu-şi pierdu cumpătul. După ce înghiţi cu răb-
dare toate învinuirile, îşi reluă umilit, cuvîntarea întreruptă.
— Cinstiţi părinţi, v'am spus că-mi recunosc vinovăţia...
— Şi Iuda şi-a recunoscut-o, dar a fost prea tîrziu...
— ...şi nu mă dau înapoi să-mi cer ertare şi să primesc

chiar un canon, dacă sfinţiile voastre, ca duhovnici bătrîni,
aţi găsi cu cale să-mi rînduiţi. Sînt om, nu sînt numai călu-
găr şi stareţ; şi ca om sînt şi eu supus păcatului. Credeţi sfin-
ţiile voastre că puţin m'au costat neplăcerile pe care, în clipe
de mînie, vi le-am pricinuit? Vă mărturisesc în frica lui Dum-
nezeu că nopţi dearîndul şi zile întregi mi-am pierdut som-
nul căindu-mă şi rugînd pe Cel-de-sus să nu-mi socotească
aceste păcate.... Dacă aţi şti frăţiile voastre de cîte ori am
dat să viu şi să-mi cer ertare, în genunchi, nu m'aţi mai în-
vinui acuma ca pe un criminal de rînd ce nu merită îndu-
rare. Dar n'am putut să-mi uşurez astfel sufletul, căci m'am
temut, ca un rău şi ca un netrebnic, că-mi voi pierde auto-
ritatea de conducător şi deci mai amarnic voi fi judecat de
Dumnezeu...
De atîtea ori am vrut să viu la Prea Cuvioşia Ta, părinte
arhimandrite, şi să-ţi zic: ai avut dreptate. Am furat şi am
minţit. Iartă-mă sau loveşte-mă: cum te lasă cugetul. Apoi
să trec la bunul nostru Natanail şi să-i spui: drept m'ai ju-
decat. Sînt mueratic şi prea puţin mă sinchisesc de gura lu-
mii şi de slova canoanelor. Iartă-mă sau loveşte-mă, — după
cum vei socoti că merit. Iar părintelui Ermoghen să-i pun
metanie, fiindcă l-am ocărît în faţa soborului. La urmă de
tot să mă duc la fratele meu de călugărie, Pahomie, şi să-i
adeveresc, punct cu punct, toate acuzaţiile pe care mi le-a
adus... Cum vă spusei însă, m'am temut, în prostia mea, că
apoi nu voi mai fi vrednic să stau în locul cel înalt, şi ast-
fel mai mare greşală să săvîrşesc. Sînt aproape şapte luni
de cînd la masă cu sfinţiile voastre n'am mai mîncat, în sobor
n'am mai slujit şi vorbă între noi n'am mai deschis. Ştie
unul Dumnezeu cît m'a chinuit starea aceasta, mai ales că
nici sfinţiile voastre n'aţi făcut nimic pentru împăcare. Mîn-
carea, pentru mine, n'avea nici un gust, iar băutura nu se
lipea cu plăcere de limbă... Mi-era dor să mai fac haz de
lipsa măselelor moşului Natanail, de tactul cu care mănîncă
şi bea părintele Gavriil, de stîngăcia plăcută a părintelui Er-
moghen şi de graba cu care Pahomie sărea în ajutorul celor
neputincioşi... In noaptea trecută am avut nişte vise urîte,
trimise dela Dumnezeu, şi azi n'am mai putut să mai amîn
împăcarea atît de dorită. Am îngenunchiat în faţa icoanelor
şi am zis: „Doamne, facă-se voia Ta!"
Acuma, prea cuvioşi părinţi şi fraţi în Hristos Domnul,
judecaţi-mă şi mă osîndiţi după care lege vă convine mai bine.
Eu sînt împăcat în sufletul meu că mi-am făcut datoria. Dacă
sfinţiile voastre nu-mi primiţi pocăinţa, rămîne să daţi sama
înaintea Celui-din-cer. In tot cazul, pentru mine veţi fi de-acu
înainte sfătuitorii cei mai ascultaţi şi fraţii cei mai iubiţi...
Aci, părintele stareţ se opri şi se făcu că-şi striveşte lacră-
mile între gene. Natanail se înduioşă şi-i întinse mîna.

— Eu te iert. Iartă-l și tu, Gavriile.

Fostul stareț ezită. Ermoghen îi luă inainte.

— Eu te-am iertat din ceasul în care m'ai ocărit. Numai dacă și Dumnezeu îți va șterge greșeala...

— Iartă-l și tu, Gavriile, — stărui din nou Natanail.

— Eu n'am nimic cu Prea Cuvioșia Sa, — zise Gavriil cu gura pe din două. E drept că m'a făcut „bou", dar boii sînt adesea mai înțelepți și mai curați înaintea Ziditorului, decît făpturile cu două picioare.

Mai rămînea Pahomie. Starețul îl fixă stăruitor și făcu semn moșneagului să-i zică.

— Iartă-l și tu, Pahomie, — se rugă Natanail, îmboldindu-l și cu cotul.

Pahomie ridică din umeri.

— Dacă l-oi ierta eu și nu l-o ierta Dumnezeu și... Codul Penal, tot degeaba, — se apără el, înfruntînd privirea starețului.

— Iartă-l, mă! — stărui iarăși Natanail.

Ermoghen se asociă și el. Dar Pahomie nu mai dete niciun răspuns și-și văzu de sticlă. Procopie scoase un oftat ușor și, ridicîndu-se de pe scaun, se smeri să umple a doua oară paharele mesenilor. Aceștia se împotriviră, dar el stărui.

— Isus Hristos, că a fost fiul lui Dumnezeu, și a spălat picioarele ucenicilor; fie-mi îngăduit și mie, un ticălos de stareț, să umplu paharele unor bătrîni și prea cuvioși duhovnici...

Cei trei se înduioșară și mai mult.

— Iartă-l, mă Pahomie, și tu, — se rugară ei din toată inima.

Dar Pahomie rămînea neînduplecat. In cele din urmă conveni astfel:

— Dacă starețul crede că faptele pe care i le-am aruncat în sarcină nu păcătuesc nici împotriva așezărilor Sfîntului Vasile și nici împotriva legilor statului, sînt gata nu numai să-l iert, dar să-i sărut și mînile și picioarele.

Ceilalți priviră îngrijorați și întrebători spre capul mesei. Starețul, puțin schimbat la față, își ascunse mînia și răspunse cu același glas îndulcit.

— Părinților și fraților, a păcătui e omenesc; dar a stărui în greșeală e lucru diavolesc. Dacă aș tăgădui că felul cum mi-am înțeles dela o vreme atribuțiile de stareț, și mai ales cum am mînuit fondurile mănăstirii e în desăvîrșită potrivealâ cu așezările Sfinților Părinți și cu legiuirile lumești, aș mai adăoga la păcate și deci mai mult mi-aș îngreuna sarcina înaintea Judecătorului celui drept. Recunosc deci că am călcat, cu bună știință, și canoanele, și legile statului, și ordinele scrise ale celor mai mari; iar de sfaturile consiliului duhovnicesc mi-am bătut joc cum mi-a plăcut. E drept că uneori m'am ispitit crezînd că voi folosi mănăstirii; de cele mai multe ori însă am păcătuit pentru pungă și pentru stomacul meu... Am făcut cheltueli fără să vă cer avizul și am încasat venituri fără să le însemnez undeva. Am socotit, în nerozia mea că, afară de Dumnezeu, de Satana și de Episcop, un stareț nu e îndatorat să mai dea și altora cont de faptele lui și de gîndurile lui. Dela o vreme însă, mi-am dat sama că am apucat căi greșite; că legile trebuesc respectate cu sfințenie, iar nu călcate, și că un conducător, oricît s'ar crede el mai înzestrat de Dumnezeu decît semenii săi, tot are nevoe de sfatul și de ajutorul altora. Așa am socotit cu mintea mea cea mai de pre urmă; și de aceia v'am poftit pe sfințiile voastre, ca pe niște slujitori vechi și încercați în oastea Domnului; întîiu ca să vă cer ertare, după cum mai înainte v'am mărturisit, pentru supărările pe care firea mea iute și nevlăguită vi le-a pricinuit; și de al doilea — ca să vă făgăduesc că de aci înainte nu voi face un pas și nu voi mai cheltui un ban fără încuviințarea Comitetului. Amin!

Părintele Natanail privi la Gavriil, Gavriil la Ermoghen, Ermoghen la Natanail, apoi toți la Pahomie — și Pahomie... în tavan.

— Ce zici, Gavriile? — întrebă Natanail pe fostul stareț.

— Ce să zic? Dacă făgăduiala și căința au pornit dela inimă, ertat să fie, acum și pururea și în vecii vecilor.

— Amin! — grăi Natanail.

— Amin! — grăi și Ermoghen.

Pahomie se scobea cu un chibrit printre dinți și tăcea. Natanail îl imboldi cu piciorul, apoi cu mîna, ca să sloboadă și el vorba cea mare, dar în zadar. Pahomie lăsă scobitul și se apucă să așeze oasele purcelului — careși la locul lui. Moșneagul se enervă.

— Hai, Pahomie! Tu ce zici ?

— Ce să zic: că lupul păru-și schimbă, dar năravul — ba.

Cei trei protestară. Pocăința starețului li se păruse prea sinceră, ca să nu fie crezută.

—Apăi tu... cu capul ăla marele... nici că erai în stare să dai alt răspuns, — îl mustră Natanail pe duhovnicul cel mai tînăr.

— Iartă-l, mă Pahomie, și tu, — stărui Ermoghen.

— Lăsați-l, părinților, că așa e el: întotdeauna de altă părere, — interveni Gavriil batjocoritor.

— Bun a fost purcelul, dar și vinul... n'are niciun cusur, — sări de colo și cuviosul Gherasim, care habar n'avea despre ce este vorba.

— Iartă-l, omule! — se rugă din nou Ermoghen de Pahomie. Dacă n'ai fi duhovnic, aș zice că nu cunoști cum trebue primit păcătosul care se pocăește...

— Pocăința vulpoiului, — răspunse Pahomie, rizind forțat.

Natanail se burzului ca un ariciu și vru să-l certe, dar starețul îi luă vorba din gură.

— Părinților, fratele meu de călugărie, Pahomie, face parte din acei oameni care, deși pricep ușor, pentru motive știute numai de ei și de Dumnezeu, se lasă întotdeauna mai greu. Eu sînt mulțumit în sufletul meu că, din cinci cîți vă numărați de față și în consiliul duhovnicesc, unul îmi dă credit în alb, trei îmi iartă trecutul și-mi socotesc cuvîntul cuvînt, și numai al cincelea se îndoește. Dar oare toți ostașii au încredere în calitățile comandantului lor? Nu s'au găsit chiar în ceata Ucenicilor unii care să se îndoiască de dumnezeirea lui Iisus? Să lăsăm dar pe părintele Pahomie să cugete în limba sfinției sale, iar noi, bucuroși că am biruit pe satana și ne-am împăcat, hai să mai cinstim cîte-un păhărel. Noroc și sănătate! Bucurie, frate Pahomie!

— Să dea Dumnezeu, — zise acesta oftind și ridicînd cu îndoială din umeri.

Natanail apucă paharul cu amîndouă mîinile, căci una singură era prea slabă pentru atîta greutate, și privind la stareț cu ochi protectori, zîmbi părintește și zise:

— Ei, bată-te mîntuirea să te bată!... Mă uit la tine și parcă nu-mi vine să cred... Mi-aduc aminte de cînd te-a luat bietul Ghervasie, Dumnezeu să-l erte, întru ale sale. Erai un ciucioiu cu mucii la nas. Nici „blagoslovește" nu știai să zici.

— Era rușinos ca o fată mare, — își aminti și Gavriil.

— Pti! da' ce rușinos! Cînd s'a mai mărit și a început să citească, la strană, oridecîteori îi făceam cîte-o observație, se roșea pînă în vîrful urechilor. De! cine ar fi crezut c'o să...

— ...Iasă așa, — întrerupse Pahomie.

— Taci, mă țigane! — se răsti Natanail. Tu, nerușinat ai fost de cînd ai intrat pe poarta mănăstirii, și tot așa ești și în ziua de astăzi. Intotdeauna ai fost cu capul mare și plin de gărgăuni, d'aia nu te-a primit nimeni în cele mai de cinste. Nu știu cum a făcut Procopie de te-a vîrît în Comitet. Dar el a fost băiat bun, smerit și ascultător... d'aia a ajuns unde se găsește. Tu, cu prostiile tale, duhovnic ai să mori. Mă mir cum te-au învrednicit și cu atîta!

— La culoare, îmi pare mai frumos vinul de obște, dar la gust... îl întrece ăsta de-o mie de ori. Ala îmi pare că ar avea nițel smag, — grăi Gherasim, ca să se găsească și el în vorbă.

— O mai fi vrind și altceva, nu numai smag, — gîngăvi Pahomie, ca pentru sine.

Gavriil și cu Ermoghen își făcură cu ochiul, ca și cînd Pahomie ar fi avut dreptate. Și nici Natanail nu acoperi adevărul. Zise:

— Ce-a fost — a fost! De-aci înainte, toate se schimbă și se îndreaptă; nu-i așa, Procopie?

Starețul adeveri cu o înclinare din cap, apoi se ridică și turnă în pahare. Pahomie îl privi chioriș și strîmbă din nas, dar ceilalți îl învăluiră în ochi calzi și îngăduitori.

— Ia'n te uită ce smerit e! — îl lăudă Natanail. Adevărat vorba ceia: puica se cunoaște de pe creastă ce neam o să iasă. Smerit a fost cînd era numai un biet ucenic la Ghervasie, smerit e și acu, stareț fiind... Ce zici, Gavriile?

— Tot ca și sfinția ta. Bine c'a biruit pe diavolul care-i furase înțelepciunea.

— Ce bărbuță caraghioasă avea cînd l-a făcut diacon! — îl mîngîie și Ermoghen. V'aduceți aminte, părinților? Parcă era un smocușor dela coada caprei. Și acuma — ia priviți bărbălac! Juri că e arhiereu!

— Cînd să-l facă preot, m'a întrebat și pe mine stareţul — Marchian era atunci: — Ce zici, Natanaile, să-l fac? — Fă-l, că e bun, am răspuns eu, încredințat, după cît îl știam, că nu va necinsti Sfintele Taine. Acum mă bucur, că nu m'am înșelat. S'a coborît darul lui Hristos asupra unui călugăr ales... Ba ajunse și stareț! Ei, ce vrei! Ii face Dumnezeu parte — și gata!

— Să știți dela mine că la alegerile de stareți se amestecă și diavolul. Ba chiar Scaraoschi cel bătrîn, — îndrăzni Pahomie.

— Pesemne că d'aia nu s'a ales Ermoghen, — rise Gavriil. I-a ținut dracu parte prea pe față...

— Ermoghen nu face de stareț, — zise Natanail. El e bun de eclesiarh mare. Stareţul trebue să fie falnic, să aibă îndrăzneală și să știe să vorbească și ce să vorbească, pe unde s'o ducе și cu cine s'o întîlni.

— Da' lui Ermoghen ce-i lipsește? — glumi Gavriil. Că un caer de barbă tot are; minte... în tot cazul mai sănătoasă decît a lui Pahomie; iar cît pentru vorbă, nici un copil de doi ani nu-l rămîne. Atîta că e el cam peltic...

— „Porc bătrîn" și „bou domnesc", tot poate să zică, — îndrăzni Pahomie.

Bătrînii se supărară deabinelea. Natanail vărsă paharul jumătate pe piept, și puțin lipsi, cînd simți vinul la buric, să nu sloboadă un blestem. Iar Gavriil și cu Ermoghen, deși nu iubeau pe stareț, găsiră purtarea lui Pahomie lipsită de smerenie și de omenie.

— Mă Pahomie, — îl atacă Gavriil, — dacă n'ai fi băut din același vin cu noi, aș zice c'ai băgat pe beregată niscai prafuri de nebuneală. Lasă, omule, ce-i fi avînd pe suflet, și dă cinstea celui care te ospătează!

— Firește! — se asociă și Ermoghen.

— Cu toată plăcerea, — răspunse Pahomie, spre bucuria tuturor. Şi ridicîndu-se de la masă, puse trei metănii în faţa icoanei sfîntului marelui mucenic Dimitrie, patronul mănăstirii. Duhovnicul îl urmăriră, făcînd haz, şi aşteptară ca la urmă să-şi ia iertăciune dela stareţ. Dar Pahomie, după ce se cocoţă pe-un scaun şi sărută chipul sfîntului, grăi:

— Mă rog, mai aveţi ceva de zis? M'aţi învinuit că nu dau cinstea cuvenită celui care ne ospătează, şi mi-am recunoscut greşala. Dacă părintele stareţ îmi poate dovedi că ne-a dat să mîncăm măcar o fărîmitură din averea sa personală, sînt gata să-i fac şi lui trei metănii şi să-i sărut mînile, ca sfîntului Dimitrie...

Cei trei se uitară îngrijoraţi la stareţ. Dar părintele Procopie găsi observaţia lui Pahomie întemeiată şi, ridicîndu-se de unde şedea, se duse la el şi-l sărută pe obraji.

— Sărutarea Iudei, — zise Pahomie, ştergîndu-şi obrajii cu batista înmuiată în vin.

Stareţul îl luă de mîini.

— Măi frate Pahomie, dacă-ţi închipui că purtarea ta mă supără, te înşeli grozav. Dimpotrivă, mă bucur din toată inima că ai rămas aşa cum te cunosc de cînd ai păşit pe poarta mănăstirii: cinstit şi mereu cu grijă pentru averea şi pentru binele obştei. Ne cunoaştem din noviciat — aşa e? Sîntem călugăriţi în aceiaşi zi şi luaţi sub aceiaşi mantie de către acelaşi duhovnic, şi deci, după datină, ne putem socoti, cum ne-am socotit pînă mai anul trecut, fraţi buni; nu-i aşa?

— Mă lepăd de-aşa frate! — se scutură Pahomie, rîzînd.

— Tu te lepezi, dar nu mă lepăd eu. Am fost prieteni din ziua în care ne-am cunoscut, cel puţin eu aşa am crezut, — şi prieteni vreau să rămînem pînă la moarte. Cunosc pricina supărării tale şi-mi recunosc încă odată vinovăţia. Şi încă odată făgăduesc că voi pune chiar de astăzi început de îndreptare. Ţie, ca mai tînăr şi mai priceput, îţi dau sarcina să supraveghezi întreaga viaţă a mănăstirii şi să-mi arăţi tot ce se petrece împotriva aşezărilor sfinţilor Părinţi şi a legilor de astăzi... Ei, nici în condiţiile astea nu vrei să ne împăcăm?

Pahomie şovăi.

— Impacă-te, împacă-te! — îl îndemnară ceilalţi cu mare sgomot.

— Sai, Ermoghene, de-i desparte, că acu se încaeră! — strigă Gherasim, după ce constată că i s'a lăsat vinul în picioare...

Intervenţia bietului surd stîrni un rîs care înmuiă pînă şi cerbicea părintelui Pahomie.

— Ei, ne împăcăm? — îl atacă din nou stareţul, în toiul rîsului.

— Impăcaţi-vă, împăcaţi-vă! — strigară duhovnicii bătînd cu picioarele în podele, şi cu mînile în masă.

Gherasim îi privi nedumerit. Ii văzuse rîzînd şi nu ştia dacă trebue să se aştepte la păruială, ori la joc. In cele din urmă, copleşit de atîtea făgădueli şi de atîta stăruinţă, Pahomie cedă şi se sărută cu Procopie. Nu însă cu toată inima, căci, după ce se lăsară din braţe, el zise :

— Imi pare că mă arde locul unde mă sărută stareţul...

— Te arde fiindcă te sărută cu toată dragostea, — îl linişti Natanail, făcînd un compliment celui mai mare.

— Ce era să faci, mă nebunule? — se răsti Gherasim la Pahomie, după ce acesta îşi luă locul pe scaun.

Ermoghen se apropie de surd ca să-i explice cum stau lucrurile, dar în aceiaşi clipă fratele Niculae deschise uşa la perete, făcînd loc altor doi fraţi care abia se luptau cu o tavă cît roata plugului.

— Plăcintă! — exclamară duhovnicii, bucurîndu-se ca nişte copii.

Gavriil îşi slăbi cureaua cu încă două găuri, Ermoghen îşi descheiă cordonul izmenelor, iar Gherasim, neavînd ce să deschidă, se dibui repede la burtă şi constată cu mulţumire că mai e puţinel loc.

Stareţul urmări pe Pahomie. Acesta nu părea prea entusiasmat de împăcare şi deci nici de plăcintă. După ce rîse de bucuria bătrînilor, îşi aruncă şi el ochii mai bine în tavă, îşi gîdilă nările cu niţel miros, apoi sbîrci din nas.

— Sînt sigur că dacă oi tăia eu plăcinta, are să-i placă şi lui Pahomie, — zise stareţul, silindu-se să nu pară glumeţ. Nu-i aşa, măi frăţioare?

Pahomie ridică din umeri.

— Nu cred. Eu am auzit, am citit şi am constatat că bucăţica primită din mîna celui mai mare este ori acrişoară, ori amărue. Dulce — niciodată. Să mai încerc însă...

Natanail se sbîrli ca un curcan.

— Prostul, tot prost! Ptiu! Tac, moşule, şi n'asculta d'ale lui Pahomie. Fii smerit pînă la sfîrşit, ca să iei cunună dela Dumnezeu.

Stareţul apucă un cuţit şi o furculiţă, şi spintecă plăcinta în două, apoi în patru, în opt, pînă făcu şaisprezece triunghiuri ascuţite. Aburul năvălit din despicături dădu sufrageriei un miros de simigerie şi mări nerăbdarea duhovnicilor. Gherasim întinse farfuria. Natanail, fiind chiar în dreptul tăvii, ridică dreapta, cu ajutorul stîngii, şi înfipse furculiţa la întîmplare. Nimeri însă prea aproape de vîrf, din care pricină toată bucata îi scăpă pe mînica largă a rasei.

— Vezi, dacă n'aştepţi blagoslovenia? — îi obiectă Ermoghen înghiţind în sec.

— Poate vrea să mai ducă și acasă, — glumi Gavriil.

Pahomie ajută moșneagului să-și aducă plăcinta în farfurie. Zise :

— Vezi ce înseamnă să mănânci bucățele tăiate de cel mai mare? Te frigi înainte de-a le băga în gură...

— Taci, că ești un prost! — îi mulțumi Natanail.

— Vom vedea...

Plăcinta era delicioasă. Duhovnicii — inclusiv Pahomie — repetară pînă mai rămase în tavă o singură șaisprezecime.

— Ia-o tu, Gavriile !

— Ba s'o ia starețul, că e mai mare.

— Ba s'o ia Ermoghen, ca să ajungă stareț.

— Ba Gherasim, ca să-i vie auzul.

— Dați-o lui Pahomie, fiindcă.... tot i se păru lui cam amară, — impunse starețul pe duhovnicul cel mai tînăr.

Acesta luă bucata, chiar în clipa cînd Natanail ridicase mîna, și i-o dete fratelui Niculae.

— „Vrednic este lucrătorul de plata sa".

— Foarte bine! — încuviințară ceilalți, mirați că ei nu se gîndiseră și la frații slujitori.

Cînd paharele fură din nou pline, Natanail lovi cu piciorul în glezna lui Gavriil. Acesta nu pricepu. Natanail îl mai pocni odată, apoi îi spuse ceva numai din buze, făcu o mișcare cu capul in direcția starețului, iar îl mai lovi cu piciorul, pînă ce, însfîrșit, arhimandritul înțelese. Tuși, făcu un gest închipuind dereticarea bărbii, apoi luă paharul și încercă să se ridice. Pesemne însă că-i fu teamă să nu lovească tavanul, căci renunță și cuvîntă de pe scaun.

— Prea cuvioase și prea cinstite părinte starețe și arhimandrite și frate întru Hristos, Procopie! Ne bucurăm cu bucurie mare foarte... mcă... te-ai slobozit din legăturile satanei... mși... te-ai întors smerit și pocăit... mca... fiul cel desfrînat... mdespre carele pomenește sfînta evanghelie... Acuma... eu... mdacă aș avea darul acelui cinstit și cuvios Macarie... mdespre carele se scrie în cartea aceea ereticească... mce se chiamă cu numele de „Duhovnicul Maicilor"....

— Taci! Să nu pomenești de ea! — se înfurià Natanail, gata să se înăbușe.

— ...aș grăi mai multe... Aș zice cîte una și de prin sfintele scripturi... mdar fiindcă nu mă sumet intr'atita... blagoslovește și mă iartă sființa ta.... Mulțămim și pentru mîncare... Uitasem....

— Și pentru vin, firește! — adăogi Natanail, nemulțumit de cuvîntarea scremută de Gavriil.

— Și pentru plăcintă! — complectă Pahomie, arătînd vecinului din stînga mînica rasei.

Cuvintează starețul.

— Părinților, mă bucur pentru bucuria sfințiilor voastre, după cum sfințiile voastre vă bucurați pentru bucuria mea... Și ca bucuria sființiilor voastre să fie deplină — să mă iertați că întrebuințez cuvintele Mîntuitorului către ucenicii săi — vă făgăduesc că am să vă dau în fiecare zi cîte-o sticlă de vin — mai nou sau mai vechi — după plăcerea fiecăruia. Iar Duminica și în toate celelalte sărbători, să ne ospătăm împreună. Vă rog din tot sufletul să nu-mi refuzați dragostea... Sînteți părinții mei și eu sînt copilul sfințiilor voastre...

— Ura! — strigă Natanail, ridicînd mînile în sus.

— Uraa! — strigară și Gavriil cu Ermoghen.

— Hei, v'ați îmbătat? — se răsti Gherasim, din coada mesei.

Natanail luă furculița și îmboldi pe Pahomie.

— Zi și tu, țigane!

— Lasă-l, moșule, — interveni starețul, — că dacă mi-o ura el... mi-e teamă să nu mor.

— Ba să zică și el, — stărui Natanail, tot îmboldind pe Pahomie cu furculița.

— Ura, de, — zise și Pahomie intr'o doară.

Ermoghen se întinse peste masă și-l apucă de mînecă.

— După cum bag de samă, sărutarea ta n'a fost din toată inima. Ia fă bine și sărută încă odată pe stareț, păcătosule ! De unde te iscași tu mai grozav ?

Ca să nu lase îndoială în privința sincerității sale, Pahomie se ridică și se duse la stareț. Urmă o nouă îmbrățișare. Evenimentul fu salutat cu un întreit „Mulți ani trăiască", cîntat — vorba vine — de corul hîrîit al moșnegilor.

In toiul veseliei, la un semn al starețului, fratele Niculae iese din sufragerie, apoi revine repede și anunță pe cuviosul Malh, secretarul mănăstirii...

— Ia să mă lase în pace! — se burzului prea cuviosul Procopie. N'am răgaz nici să mănînc și să cinstesc și eu un pahar cu părinții duhovnici ?

Dar fratele stărui :

— Zice că are ceva foarte urgent.

— Să mai aștepte.

— Ba nu, nu, — se împotrivi Natanail. Cînd e vorba de interesele mănăstirii, trebue să lași totul la oparte. Du-te, Nicolae, și spune lui Malh că poate să intre.

După ce scăpă un zîmbet ironic, părintele Malh, un monah tînăr și bine făcut, salută pe meseni cu un foarte smerit: „Blagosloviți !", apoi făcu metanie starețului și-i sărută dreapta.

— Ce-i, părinte Malh? Nici să mănînc nu-mi tihneşte?

— Cinstite părinte... ertaţi-mă... uite, am o hirtie urgentă care trebue iscălită şi de către consiliul duhovnicesc... Şi fiindcă auzii că părinţii duhovnici sint cu toţii aici la masă, îndrăznii să folosesc prilejul de a-i găsi la un loc, ca să nu-i mai supăr pe acasă...

—Dă-o încoace! — se grăbi Natanail. Toc ai? Cerneală ai?

Stareţul ridică indiferent din umeri. Malh desfăcu un sulişor de hirtie şi ajută celui mai în virstă să facă un *Natan...* cu toate răscăbăile stropite. Apoi trecu la Gavriil. Acesta vru să desfacă şi celelalte pagini, dar Natanail îi dădu zor:

— Iscăleşte, omule, odată! Ce te mai uiţi?

Gavriil izbuti totuşi să vadă titlul şi să-l silabisească:

Cont de gestiune pe anul 1930...

— Ei şi? — se răsti Natanail. Dacă e cont de gestiune, nu trebue iscălit?

— Ba trebue şi citit, nu numai iscălit, — zise Pahomie, cu gură amară.

— Taci, mă! Nu ne-am înţeles să tragem cu buretele peste tot ce-a fost? Scrie, Gavriile!

Tot cu ajutorul secretarului îşi puse şi arhimandritul numele dedesubtul procesului-verbal, care încheia socotelile anului expirat. Ermoghen făcu singur un *Ermo* şi un arc. Gherasim ceru ajutorul lui Malh şi numai aşa izbuti să încherbeze vre-o trei-patru litere. Arcul — vorba vine — îl trase singur.

Obţinuse patru iscălituri. A cincea deci, nu mai prezinta mare importanţă. Imbujorat la faţă, secretarul aruncă o privire triumfătoare stareţului. Procopie se scobea între măsele...

Era rîndul lui Pahomie. Acesta, deşi se împăcase sincer cu stareţul, văzînd însă vicleşugul, dealtfel bănuit de el, căută pricină de refuz.

— Cu plăcere, părinte Malh, dar eu sint cam bucher şi nu pot să iscălesc decit cu condeiul meu. Aşteaptă-mă peste vre-o trei ceasuri, la cancelarie...

Secretarul se uită la stareţ. Stareţul lăsă scobitul şi privi lung şi crunt la Pahomie. Apoi rînji batjocoritor. Ii era indiferent.

— Haide, Pahomie, iscăleşte şi tu, nu mai face pe nebunul, — îl îndemnă Natanail.

— Iscăleşte, mă, că te-ai sărutat cu stareţul! Doar n'ăi fi Iuda?

Pahomie se roşi încă pe cît era, apoi se ridică amărît dela masă, zicînd:

— E cineva aicea care poate fi asemănat cu Iuda, dar acela nu sint eu. Martor mi-e Dumnezeu!

Stareţul sări în sus. Uitase toate făgăduelile...

— Malh, să faci imediat raport pentru îndepărtarea părintelui Pahomie din consiliul duhovnicesc, sub motiv că m'a insultat în faţa soborului... Ai înţeles?

— Da, cinstite părinte.

— Iar voi — (către fraţi) — să ajutaţi pe hodorogii ăştia bătrîni să se ducă acasă. Apoi să curăţaţi sufrageria, că aştept musafiri.

...A venit vicarul sfintei episcopii, însoţit de prea cucernicul referent dela consiliul economic, aproape către sară. In noaptea aceia, părintele Pahomie a dormit afară... din consiliul duhovnicesc.

Damian Stănoiu

Fapt divers

Inculpatul X. — achitat de Juraţi pentru crima de a-şi fi omorît iubita — s'a sinucis după cîteva săptămîni dela eşirea din închisoare.

ZIARELE

Atît de bine te 'nţeleg...

Tu ai crezut că glontele ucide
Figura blondă sau brunetă;
Că arde ca păpuşa păru 'ntreg,
Pe veci lumina în orbite se închide
Şi se distramă 'n aer zvelta siluetă.

Dar dupăce-ai ucis-o într'o noapte,
Prinzîndu-i pe cămaşă purpurie lentă. —
Ai auzit alături şoapte:
Era prezentă...

Te urmărea cu ochi severi,
Cu zîmbetul crispat de suferinţă. —
Şi ai simţit în suflet o căinţă...

Venea adeseori rîzînd, ca eri;
Dealungul trupului tău — caldă,
Se strecura cu scurte mlădieri...
O contemplai în lac pe lună — cum se scaldă...
Iţi întindeai spre dînsa braţul dornic
Şi buzele-ţi cătau o gură moartă...
Se auzea la poartă
Doar pas de santinelă şi de ornic...

Cînd ai eşit din temniţă, — în goană
Te-ai cufundat în lume.
Te obseda un nume;
Şi pretutindeni o vedeai — în piept c'o rană...
Iar într'o noapte de nesomn subt tei
Ţi-a tresărit în sînge pulsul ei;
Ai auzit cum inimile vă băteau delaolaltă...
In capul tău, s'a arcuit o boltă 'naltă:
Ca o icoană pe catapeteazmă,
Prin nouri tămîioşi de fum,
In ploae argintie de agheazmă,
Ţi ai regăsit prietena de scrum.

Iar cînd pe „Drumul Robilor" se vîntura nisipul
Şi sus era de cîntec şi aromă plină Slava, —
Tu ţi-ai primblat pe tîmplă ţeava:
Şi i-ai ţintit acolo chipul.

Tran

Cronica literară

Categoria „epatantului" şi literatura informativă

Să ne ajutăm de la început cu un exemplu: e nou — din 1931 — şi e roman.

Titlu: *Montijo, sau în căutarea naţiunii.* Autorul, Otto Flake, a publicat vre-o duzină de romane; afară de aceasta: biografia aprigului humanist Ulrich von Hutten, biografia savurosului berbant Marchizul de Sade; şi cinci volume de essayuri, de exemplu: despre revoluţie, despre libertatea erotică. Adică materii ce interesează mult, actuale şi cultivatoare.

Un roman promite distracţie; iar noi ne vom bucura să arătăm că acesta de care vorbim, ţine mai mult decît promite genul, — fiindcă e informativ. Şi această constatare ne va servi probabil să înţelegem oarecare adevăruri generale.

Este o carte de 512 pagini, cu romană corp 10. La asemenea volum se impun diviziuni şi subdiviziuni: are trei părţi, şi în ele intră 40 de capitole. Titlurile capitolelor sînt neapărat sugestive şi le clasăm astfel: titluri etnografice şi geografice — Element spaniol; Oameni prusieni; Intre rasse; Stambul; Bruxelles; Mon repos; Zuerich —, titluri poetic psihologice şi poetic sociale — Leul; Cei patru; Intervenţia; Tranziţie; Noapte de vară; Nici o adiere; Pe deasupra cîmpiei; Iernatic; Diplomaţie; Cazarmă; Disoluţie; Experienţă; Ruptură; Inchidere; Agrarii; Inflaţia; Tragedie; Aritmetica anilor (poetice, fiindcă toate trebue înţelese la figurat, mai mult sau mai puţin) —, nume de femei: Ruth; Secretara; Ninon; Ellen; Magda; Alma; Luba; Nora. — In totul, opt femei la patruzeci de capitole (face 20%). Insă deosebit de femeile care dau titlu de capitol, şi întru nimic mai pe jos decît acestea ca farmec dramatic, sînt altele încă, şi anume: Lotte, Lisa, Wilhelma, Alma, Olga, Lily, Barbara, Fraeulein von Espe, Dorothy, Adele, Frau von X. Total, 18 (poate vre-o două mi-au scăpat mie, la statistică). Optsprezece e normal pentru o

viaţă de bărbat; ba e chiar modest şi distins. Trebuie să nu uităm că timpul actual, prin feminism mai ales, ridică piedici nouă vocaţiunilor donjuanice. — Aşa dar e vorba de femei, de amestecuri de rassă, de viaţă elegantă. Sfera: negustorime bogată internaţionalizată, dar de neam german. Decorul: expressele de lux, Palace-Otelurile de cea mai scumpă marcă, transatlanticele de ultimă lansare; festivalele de teatru şi operă în Bayreuth, Muenchen, Salzburg, plajele şi staţiile termale indiscutabil elegante.

Montijo, omul interpus al autorului, copiază autobiografic după natură viaţa unui german hibrid din regiunea socială arătată. Autorul a avut grija să dea cît mai complet inventarul unei asemene vieţi. Pe omul lui Flake îl chema, drept, Siemens; el îşi zicea Siemens-Montijo, pentrucă o bunică fusese spaniolă, iar tatăl său avea o casă de export în Lissabona şi o filială în Cadix. Işi păstrase însă naţionalitatea bătrînul, de dragul băieţilor: altceva e să fii ofiţer de rezervă german! Şi băiatul nu se sfiia, în fond, să treacă drept Neamţ. Prima mărturisire a băiatului cînd intră în Germania: „mă mira succesul pe care-l aveam la femei". Şi cu aceasta rămînem pînă la urmă. S'a văzut numărul: optsprezece triumfuri memorabile.

Dar totdeauna *stilvoll.* „Die Taille entzückte mich; die Augen hatten mich erregt". Sentimente şi fapte au, neapărat, un tempo electric *(die moderne Fixigkeit!).* „In loc de Alma a venit la mine Wilhelmina. Eu, hotărîndu-mă repede, am invitat pe Luba". Montijo este, înainte de toate, modern; deloc sentimental, dar lucid, ştiinţific cît se poate. „Die sexuelle Spannung zwischen dem Ich und der Aussenwelt". Nici o clipă nu uită a vorbi foarte cultivat. De aceia nici la femei nu se mulţumeşte numai cu simţurile. Favoritele sale sînt fete deştepte, toate; una ştie pe Rilke şi pe Valéry. Nici nu s'ar cuveni altfel, fiindcă eroul citează familiar, în aluziuni de eleganţa cea mai sigură, pe Sfîntul Augustin, Platon, Luther, Buddha, Balzac, Nietzsche. Către sfîrşitul povestei se cufundă în Calvin. Nimic mai puţin decît secătură. „Ich erlebte, sah und dachte" — o transpunere impresionantă a celor trei vorbe ale marelui Iuliu. „Erleben", de mult, este cuvînt prestigios printre intelectualii viguroşi de felul lui Montijo. Iar *a vedea* e o ideie cu accent foarte modern. Omul modern umblă mult, şi vede, vede. In cîteva săptămîni Montijo, umblînd prin muzeele din Berlin şi München, se face perfect cunoscător de artă. Printre ocupaţiile sale diverse, zărim că idealul preferat al lui Montijo era essayul cultural — de exemplu: rassă şi cultură (cum europeanul energic nu sufere filosofia nihilistă a lui Buddha). Montijo se şi face jurnalist-essayst, pe vremea războiului. Omul acesta are toate noroacele. Nu e trimis la front, ci capătă o delicioasă slujbă sedentară în Bruxel-

les. Și femei, peste tot. Cum îi spune chiar Frau Bettina, menajera (o femeie distinsă și ea): „die Gefühle der Mädchen suchen Sie". Puterea culturii moderne în orașe mari: chiar fiica unui chauffeur și a unei menajere este distinsă ireproșabil. Poți să supezi cu ea în cel mai superior otel — „tadellos"! Elită și numai elită în toate felurile: soții sau surori de junkeri, englezoaice distinse, rusoaice rafinate (chiar prințese). Iar cînd se întîmplă și cîte o mică burgheză, e totdeauna foarte originală.

Conversație intens intelectuală, — de exemplu despre Wagner. „Cred că Bülow, ca om, era preferabil lui Wagner, ca om", descopere Montijo, original. Partenera lui, Alma, e obsedată de figura doamnei Cosima: cîtă pasiune și cîtă inteligență, la un loc!... Montijo practică, rafinat, psihologie: ține fișe despre prieteni și prietene. Puțin cam mefistofelice. Alma, o inimă de Gretchen, se îngrozește de pesimismul oribil al fișelor: să nu fie nimic alta decît egoism în fundul sufletelor?! Nu se poate. E falș, strigă Alma cu glas sigur („ihres weiblichen Mitbestimmungsrechts bewusst"). După asemenea dispute, Alma îi sărută mînile lui Montijo, care, în fond era încîntat să aibă o adversară atît de capabilă. „E natural: un om care se ocupă cu idei, își face din soție un camarad".

Cadrul unor asemenea „Erlebnisse" intense (flirt, idei, afaceri, inflație, ruină, reîmbogățire) este tot atît de distins, cît e de mobil. Eleganță și iuțeală. Apartamentele de otel sau altfel sînt interioare de un gust și un șic complex — modern și tradițional deopotrivă. Montijo are o severitate implacabilă pentru șicul formelor și al culorilor. Nu e nesimțitor nici la peisajul romantic: lună, efecte de ceață — pentru o plimbare cu o amantă-camarad. Și totul se petrece cu o repejune îmbătătoare.

Vedem, în sfîrșit, că frumusețea acestui fel de viață modernă stă aci: interioritate ardentă, idei multe, emoții interesante, în prestissimo. De neprevăzut, pentru cine nu trăiește această viață, cîtă gîndire, cîtă filosofie chiar pot încăpea în așa iuțeală. Autorul ajunge să se teamă, ca nu cumva să plictisească pe cetitor prin exces de idei, — pentru a explica, de exemplu, că omul, odinioară, cunoștea un Absolut, pe Dumnezeu; astăzi, toate îi par relative (tema unui essay al lui Montijo). Dela o vreme, Montijo se însoară; atunci se lasă imediat de psihologie și aruncă fișele. Are copii. Rămîne văduv. Dă de societate engleză: Dorothy, Vivian — „city-mässig". Sfîrșim firește la nivel elegant, prin o reînoire de cunoștință cu o încîntătoare persoană. E Lily. Plină de idei moderne: energia în feminitate. Aceste șarmante fete se deplasează, toate, pe fața continentelor cu o iuțeală de te amețesc. Însă Montijo, acum tată de copii mari, este și rămîne doar un virtuoz: flirturi, idei, sau alte „Erlebnisse", se țin în

șir strîns pînă la pagina 512, și se anunță în danț zglobiu peste sfîrșitul cărții.

Iată acum, puțin comentar.

Pentru acei care au cunoscut lumea despre care raportează cartea lui Flake, strîngem acest mic vocabular: „schneidig, tadellos, tipptopp, schick, smart, fair", sau, în rezumat: „hochgebildet". Adjectivele acestea rezumau (încă mai rezumă?) filosofia unui tip german de care te loveai, pînă la război cel puțin, în toate piețele eleganțelor internaționale. Acest tip de german, desnaționalizat și nu prea, indispunea mult pe cei ce căutau odihnă sau sănătate; și el a făcut mult pentru a crea, în străinătate, o reputație de tot proastă, și nemeritată, germanului autentic, fiindcă lumea, natural, generalizează după ceiace i se vîră în ochi și în suflet. Cetitorii care au cunoscut modelele lui Flake, ar putea, la fiecare amănunt accentuat, să completeze din memorie ce trebue să urmeze, după geometria fixă a tipului. Un punct de principiu, a neglijat, nu știu de ce, autorul: că subiectul Montijo nu-i decît un commis-voyageur amplificat prin deficultăți și mofturi extrase din o amestecare etnică și o deplasare geografică mai largă decît ale voiajorului de comerț necostumat în cavaler mondial. Neglijența aceasta o deplorăm, fiindcă, evident, autorul a vrut să dea o contribuție solidă la istoria culturii actuale. Și contribuția a dat-o; însă a definit și clasat greșit tipul central: n'a luat sama că e commis-voyageur. Prin aceasta s'a deformat optica lucrării. Referatul său nu e bun de utilizat decît cu această rectificare. Istoricește, tipul Montijo este interesant tocmai și numai ca incarnare particular actuală a voiajorului comercial.

Probabil, spiritul „commis-voyageur" face acum ambianță foarte generală. Asistăm la un triumf oarecum subtil al lui „dernier cri", al lui „epatant", al unei mondiale mitocănii cu mofturi. Triumf oarecum subtil: dacă în *Montijo* idealurile și gusturile commis-voyageur sînt foarte gros evidente, în Morand sau alți mondiali epatanți ele sînt date cu un lac vechiu literar, ce ia ochii. Nu numai pe ai cetitorului grăbit. Să luăm sama: stilul unui fel de cărți actuale poartă pecetea „commis-voyageur". Experiența voiajorului comercial e compusă din *multe* și din *repede*. La nivelul acelei experiențe, se înregistrează lucrurile *nouă*, indistinct. Însă această specie de om nu vede *nou*. El are, prin simplă deplasare materială, mirajul varietății, și nu-și dă sama cît e de copleșit de clișee. Fiindcă se vorbește de lumi depărtate, nici cetitorul, nici chiar scriitorul, nu simte clișeul. Spiritele lor coincid, caracteristic, pe domeniul *epatantului*.

Epatantul figurează ca formă hipertrofică în literatura informativă. Numim așa scrieri de intenție instructivă, care adoptă totuși convenții artistice. Obișnuit ele afectează chi-

pul romanului. Varietate de corcitură: didactism cu ficţiune. Pentru sărăcia isvoarelor, eruditii citesc pe Homer, ca să cunoască mitologie, moravuri, instituţii, limbă, costum, geografie, idei morale. Poate că poemele homerice s'au făcut spre glorificarea unor familii mari, de exemplu. Posteritatea însă le-a luat, de mult, ca produse de frumuseţe literară; şi învăţaţii au astăzi convingerea, că autorii homerici creau, lucid, frumuseţe. Istoricii literari, în sfîrşit, oricît de eruditi, admit acum că literatura se obligă, mai întîi, a fi artă literară. Delimitarea artei literare este, acum, o fatală problemă de nuanţe.

Poţi da o impresie eminent epatantă arătînd, pe temeiul unor dialoguri platonice, cum erau încuietorile la uşi, în Atena veacului V înainte de Hristos. Cei ce scriau călătorii în America prin secolul XVI şi XVII creau, adeseori, în epatant. America a rămas epatantă pînă astăzi, cu toată anularea distanţelor, caşi alte părţi ale lumii care erau exotice acum patru secole. Intîmplările cu femei de diverse culori, sau de diverse alte caractere decît ale pielii, epatează pe burghejii, la urma urmelor sedentari. Cei ce au sau imaginează asemene aventuri, şi le scriu, sînt autori favoriţi de literatură informativă epatantă.

Aceşti autori îşi notează, astăzi, isprăvile cu un laconism picant. In materia dată adineaori ca exemplu, cărţile se prezintă ca o înşirare de telegrame ce referă erotică. In conştiinţa lectorului curent, asemene cărţi funcţionează ca informaţii despre autor însuşi. Neapărat, cetitoarele dau năvală teribil, cînd ajung a-l cunoaşte în carne şi oase. Este o ocazie delicată de propagandă personală, ce concurează cu succes mijloacele simpliste ale codoşlîcului de altădată. Autobiografie romanţată, de băieţi daţi dracului. Casanova umple piaţa de pui; literari, cel puţin.

Toate aceste — să nu uităm : — numai pentru a ilustra, prin exemple, o categorie ce ne serveşte la delimitarea artei literare.

Un monument nou de artă informativă a dat, cu totul la alt nivel, Proust, prin orientarea tot mai ştiinţifică — studiu de tipuri, de clase sociale, de sfere de cultură — pe care a imprimat-o din ce în ce mai mult operei sale. Sub nume inchipuite, el a scris memorii, injectate cu raţionament psihologic de o rafinare cu totul supranormală.

Literatura naturalismului, a celui francez în frunte, a avut ambiţia de a fi pur informativă; şi tocmai această literatură a dat ocazie să se vadă bine că acea ambiţie implică o poziţie falsă. Adversarii, în general, au ridicat drept obiecţii naturalismului diverse nerozii idealistice, cum se zicea. Astfel s'a deprins lumea, de atunci, a pierde din vedere că estetica naturalistă a servit să anexeze artei domenii nouă, a liberat-o de a vedea viaţa stupid burghezeşte şi pedant profesoral, a compromis definitiv privilegiile unui rînced stil academic. De altă parte lumea n'a luat sama că literatura informativă este, din început, o faptă şaşie, oricare ar fi compensările aduse eventual de calităţile de spirit ale scriitorului.

Balzac şi Dickens oferă, la loc eminent, cazuri de literatură informativă. Literatura informativă place incomparabil oamenilor inteligenţi şi neliterari, adică insuficient sau deloc simţitori la ceiace semnifică, în sisteme de expresie: punct de plecare, raporturi de ton, ritm acustic şi ritm psihic, valori de impresii, construcţie de imagini. Inevitabil, cetitorul neliterar tinde să prefacă în literatură informativă orice scris literar. Proust serveşte ca manual clasic criticilor snobismului; însă, foarte probabil, serveşte şi snobilor. Acestora în ascuns, fireşte. Superbul său impresionism, cu atît de îndrăzneţele lui descompuneri de imagini, se pierde cu totul din vedere; primează Proust informatorul, pare că n'ar fi, şi el, decît unul între atiţi scriitori actuali de romane pe familii şi cariere.

In vremuri vechi, se mărturisea cinstit că ficţiunea şi aşa numitele frumuseţi de expresie, slujesc pentru a uşura înţelegerea adevărurilor, care altfel, apar austere şi sînt obositoare. Astăzi, prestigiul artei poartă un accent social mai energic decît altădată: arta e ceva pentru elită, şi elita nu se poate înţelege fără artă. Sau arta constitue obligaţie de cultură: în societăţile democratice şi revoluţionare.

Nici un scriitor informativ, în zilele moderne, nu a vrut să justifice literatura informativă în aşa fel, ca să înţelegem la ce mai e bună ficţiunea, odată ce ne-am propus informaţie. Este o faptă îndoit nerespectuoasă: către ficţiune şi către informaţie. In literatura informativă ambele sînt tratate neserios, în principiu; în practică nu e decît confuzie. De sigur, informaţia ţine de practică; dar atunci: de ce *şi* literatură?

Paul Valéry a scris de cîteva ori, că romanul îi e ceva de neînţeles. El nu vede în roman decît feluri diverse de informaţie. Acestui perfect artist literar, asemene incoherenţă îi repugnă radical. El nu tolerează decît muzicalitatea ca temelie a oricărei arte literare posibile. Ignorează visarea, sub ficţiunea de rememorare a unei lumi ce ai fi trăit-o numai ca imagine; respinge prin urmare, naraţiunea ca artă. De exemplu, pe un Tolstoi. Valéry e fanatic. Totuşi, pentru estetica literară, condamnarea romanului rostită de el, e un preţios motiv de meditare.

Paul Zarifopol

Cronica teatrală

— **București** —

Toată presa străină vorbește de criza teatrului. Chiar Franța își vede scenele în pericol. Nu mai este teatrul în gustul public? Nu plac piesele care se reprezintă acum? Sau prețurile ridicate oprese pe spectatori la casa teatrelor? Iar cinematograful — cu bilete care costă puțin și cu filme mai în gustul publicului — adună oameni, clae peste grămadă, în săli supraîncălzite și rău mirositoare, subt lumina tremurată a aparatului de proecții.

N'am putut fi cucerit de cinematograf — cu toate sforțările făcute. Chiar în comoda sală a cinematografului Paramount din Paris, cu largi fotolii capitonate, cu spațiu mult și cu aer proaspăt, fără zgomote din stradă în concurență cu cele de după pînză — nu m'am simțit bine. Acea circulație de spectatori, conduși de lămpile electrice ale plasatoarelor, te împiedecă în fiecare clipă să simți frumusețea unei scene. Nu-i posibil ca publicul să intre ca la teatru, la fiecare început de film? Dar pesemne un avantaj în plus al cinematografului este și libertatea de a intra în sală — cînd vrei...

Apariția umbrei unui spectator din sală pe ecran, cu mantoul nevestei pe braț, tocmai între cei doi amanți gata să se precipite unul spre celălalt — nu poate lăsa indiferenți decît pe spectatorii siamezificați în stal. Pentru perechile din sală, care fac un trup și un suflet în parter (părechile n'ar putea să cumpere un singur bilet?), — nu contează nici filmul, nici domnii burtoși care își face loc zdrelind cu cătărămile dela jartiere genunchii spectatoarelor, nici „licuricii" electrici cu micile lor reflectoare aprinse cînd nu trebue, nici filmul — excelent sau tîmpit...

Acest lucru justifică oarecum existența cinematografului — dar nu în ochii tuturora. Cei ce caută în artă viața care tremură într'o lacrimă sau în timbrul unui interpret — n'au ce căuta la cinema. Acolo vor găsi numai umbre fugare: umbre de oameni și umbre de voci...

La teatru, numai, găsești viața adevărată.

Numai la teatru spectatorul se pune la același diapazon sufletesc cu artiștii și cu autorul. Și numai într'o sală de spectacol, te simți în fața unei cugetări și a unei simțiri — exprimate artistic de actori dela cuvînt și pînă la gest. E prea puțin să urmărești din stradă, pe-un stor, umbrele dintr'o casă, angrenate în mașinăria unei intrigi teatrale. Parcă ai privi de pe gard conflictul dintr'a cincea curte: învălmășeală... o sudalmă... și ruperea, cu troznet, a unui par din gard.

Asta-i artă?

Pentru a rezista crizei, teatrele, — în credința (justă de altfel) că gustul inferior al publicului selectează lucrările mediocre, dar senzaționale, — au început să joace piese de calitate dubioasă. Un teatru a mers și mai departe: a reprezentat o piesă jumătate teatru, jumătate cinematograf. Dar asta n'a mers... Publicul vrea sau cinema prost, sau teatru prost. Teatru cinematografic prost împreună — nu!

La noi teatrele nu țin piept crizei decît datorită subvențiilor. Altfel ar fi un dezastru. Nici micșorarea prețurilor, nici scoborîrea calității pieselor pe trapa gustului public — n'au folosit la nimic.

Un teatru era chiar să închidă porțile. E vorba de Teatrul Regina Maria. In ultimul moment s'a găsit o soluție salvatoare — deocamdată...

Acest teatru și-a marcat foarte bine locul în mișcarea noastră artistică. A fost un gest novator. Un protest contra rutinei oficiale. O eliberare dintr'o cameră îmbîcsită. Iar compania dramatică — condusă cu pricepere și cu dragoste de un iscusit om de teatru — a jucat cu un entuziasm antrenant.

Teatru nu se poate face numai cu conștiinciozitate — ca la Național. Actorii de cele mai multe ori știu rolurile. (Asta ar mai trebui: ca un rol sau două pe stagiune să nu poată fi învățate pe derost). Repetițiile se fac la oră exactă. Totul se desfășoară conform programului. E o mașină pusă la punct, care funcționează fără greșuri prea mari.

Dar Teatrul Național sufere de păcatele vechimii și ale oficialității. Există o tradiție care nu poate fi ruptă cu una cu două. Iar tradiția cuprinde alegerea pieselor, repartiția între actori a rolurilor și chiar interpretarea lor. Singura revoluție săvîrșită — și de cele mai multe ori în rău — a atins numai domeniul regizoratului. Acest lucru pune în evidență și mai mult, prin contrast, lipsa de unitate.

La această instituție de stat, oficialitatea totdeauna a avut cuvînt. De-aceia actorii au căpătat și moravuri și mentalitate de funcționar public. Aceleași intrigi și aceleași „lucrături" — ca'n biurouri... cu o amplificare, datorită imaginației teatrale.

E ceva rigid în teatru. Toate mișcările parcă se execută

în urma unei petiții cu număr de intrare, și conform unei adrese cu antet — care are iscălituri și stampile la locul cuvenit.

Fiecare își caută numai de rosturile lui. Nu-i realizat ansamblul. Nu există acel spirit de identificare cu instituția — spirit care se întîlnește în străinătate chiar la un chelner, la portarul unei bănci...

Atmosfera de funcționarism trece dintre culise pe scenă, și de-acolo — în sală. Spectatorul nu-i luat înainte de entuziasmul rampei.

La Teatrul Național vin regulat oamenii sosiți în București cu afaceri din provincie, și care — după o alergătură la ministere și prin diverse instituții financiare — se odihnesc în fotolii pînă la miezul nopții, cînd își încep serios activitatea cabaretele.

Cei ce frecventează însă îndeobște teatrele nu sînt tentați să se ducă la Național — decît pentru a revedea, cu tandră nostalgie, piese din adolescența lor.

Spiritul altor vremuri s'a cuibărit și la Teatrul Regina Maria. Revoluționarismul lui a îmbătrînit puțin. Totuși acest teatru are o aristocratică ținută. Nu se simte cadrul de fier al tradiției legalizate. Există doar o supunere de bună voe în fața vechimii.

In afară de patina timpului peste lucrurile omenești, Teatrul Regina Maria realizează spectacole desăvîrșite — mulțumită talentaților conducători: d-na Sturdza, și d-nii Maximilian, Bulandra și Storin.

Acest teatru a dat reușite spectacole de comedie și de dramă. Primează comedia — cași la celelate teatre particulare. Pare că spectatorii — amăriți de atîtea mizerii — n'au chef decît de piese vesele. Vor să rîdă puțin și să mai uite... Misiunea actorului de comedie capătă astfel un caracter de consolare. Deci cu atît îi e mai gravă vina — cînd nu reușește...

Mai multă vivacitate și freschețǎ, entuziasm mai mult — are Teatrul Ventura. Tinerețea palpită pretutindeni. Actorii au încredere. Sînt stăpiniți de-un elan. Increderea se va risipi cu timpul. Elanul de-asemeni va cădea. De-ocamdată însă rîsul sonor de pe scenă — deslănțuit de impetuozitatea d-rei Leny Caler și a partenerilor săi — provoacă unanim voia bună a sălii.

Teatrul Marioara Ventura se bucură de experiența și de gustul artistic al d-lui Victor Ion Popa, directorul de scenă, care dă sens fiecărei replici, fiecărui cuvînt — realizînd totodată un ansamblu pus perfect la punct.

D-sa este secondat de un stilat personal artistic pentru dramă (d-na Buzescu și d. Vraca), și pentru comedie (d-nele Leny Caler, Mohor și d-nii Timică, Lăzărescu, Cazaban, Nicolaide, etc.).

Remarcăm încă odată marele talent al d-lui Timică — autorul unei serii de desăvîrșite creații din această stagiune.

La teatrele particulare, talentele adevărate se pot ușor manifesta și deci impune. La Teatrul Național — mai greu! Dar se răzbește și acolo... grație schimbărilor de direcție. Fiecare director are artiștii săi agreați: numai aceștia joacă. Apoi.. se schimbă partidul. Vin alții la putere. Guvernamentalismul funcționează astfel și'n teatru. E mai greu de eternii opozanți.

Prin București a trecut, la începutul acestei stagiuni, temperamentul în permanentă fierbere al d-nei Marioara Ventura care a jucat, la teatrul său, în „Vocea" de Jean Cocteau și 'n piesa lui James Barrie: „Medaliile bătrînei".

Tînără în prima piesă, aproape babă în cea de-a doua, — d-sa a știut, agitată de diverse sentimente, să joace veridic și impresionant.

Mai ales rolul d-nei Dowey din „Medaliile bătrînei" a fost un model de compoziție. Interpreta a știut să joace mut un act întreg — fără monotonie, găsind pentru fiecare idee un mod potrivit și original de expresie.

Am fi vrut s'o vedem pe d-na Marioara Ventura în mai multe piese. Se anunțase chiar un spectacol. O informație neașteptată a vestit plecarea artistei la Paris! — „Atunci, — cum spun actorii teatrului său, — *pe curînd*"...

Apărînd cu întîrziere acest număr al „Vieții Romînești", — am aruncat asupra mișcării teatrale numai o privire sumară.

Piesele care se vor mai juca, vor avea dări de samă detailate.

M. Sevastos

Cronica economică

Criza finanțelor private

Cauzele crizei actuale a finanțelor private in Romînia trebue scrutate, nu atît în vina factorului uman, cît în aceia a împrejurărilor.

Alături de inițiativa particulară, în orice economie națională, elementul constitutiv al acesteia care reușește să se reliefeze deasupra tuturor celorlalte, — este Statul. Or, tocmai in intervenția uneori prea insistentă, alteori prea inconsecventă a Statului, vedem noi un generator al crizei bancare actuale.

Statul a avut o politică șovăelnică și prea schimbăcioasă în materie economică, financiară și monetară. Băncile la rîndul lor, următoare acestei politici, nu s'au putut preciza cărui fel de întreprinderi să acorde mai multă solicitudine; unele au sprijinit industrii sau activități pe care statul părea a le încuraja un moment dat, altele — prudente față de măsurile contradictorii ale Statului — nu le dădeau din contra nici o atenție. Pentru unele bănci păreau mai indicate întreprinderile industriale, altora le păreau indicate întreprinderile agricole. In această atmosferă de dubiu, creată de inconsecvența politicei de Stat, băncile au contractat angajamente financiare, de care mai tîrziu — oricît ar fi voit să le modifice în urma schimbărilor politice — ele nu s'au putut prea ușor degaja, fiind obligații deja încheiate.

Nu mai stăruim și asupra influenței apropiatului trecut, cind s'a urmat pînă în 1926 o politică de revalorizare monetară și, abia în 1928, partidul liberal și-a precizat punctul de vedere în favoarea stabilizării.

In urmă, după stabilizare, efectele acesteia au fost de natură a înregistra la noi influențe nebănuite și neconstatate în alte țări.

Stabilizarea a produs o contracție pe piața monetară, în locul afluxului de capital așteptat, surprinzînd astfel cercurile bancare.

Dealtfel din legile monetare garantînd stabilizarea, rezultă în bună parte imposibilitatea de ajutorare a Băncilor de către Banca Națională, aceasta fiind ținută la o emisiune rigid limitată și neavînd posibilitatea unei rezerve suficiente pentru ca, la o eventuală aglomerare în fața ghișeelor, să ajute Băncile care au clienți sperioși.

Mai notăm deasemenea că instabilitatea politică, fiscalitatea și alte condițiuni neprielnice desvoltării capitaliste (pericolul rusesc, etc.) — după balanța plăților din ultimii ani — au determinat retrageri însemnate de capitaluri străine.

Să mai amintim că unele guverne au înșelat așteptările băncilor, lăsînd să se creadă că vor descongestiona pe agricultori. Acest fapt a determinat unele bănci să-și angajeze depozitele peste măsura normală. Și nu este surprinzător că în Romînia, — țară agricolă, — băncile sînt angajate în special cu agricultorii.

Se pare deasemenea că unele bănci au fost prea insistent îndemnate la participări industriale și întreprinderi comerciale, ceiace a condus la imobilizări ale căror rezultate s'au cunoscut.

Nu sînt deasemenea cauze de amănunt pentru criza bancară procedeele de fiscalitate excesivă, debitorii fiind constrînși a-și plăti datoriile către Stat, înaintea datoriilor către bancă, — datorită atît privilegiilor de preferință, cît și de executare ale Statului, Statul exercitîndu-și prioritatea pentru un mare volum de datorii.

O cauză mai indepartată peste care nu putem ușor trece, este politica de naționalizări, intronată cu o impetuozitate responsabilă prin îndemnarea băncilor de a cumpăra acțiuni în valoare de miliarde.

Băncile sprijinite pe credite străine s'au văzut evident în situații dificile atunci cînd aceste credite au fost pe punctul de retragere și nu au putut fi ușor mobilizate. E suficient să fi fost o singură bancă în asemenea situație, pentru a contribui la psihologia generală a deponenților din ultimul timp.

Evident, aceste cauze ar fi putut fi preîntîmpinate. Fapt este că *post festum* ele se văd mai ușor și influențează mai mult și imens prea grav.

Importanța acestor constatări rămîne aceiași pentru Romînia, oricît ne-ar impresiona mai adînc evenimente ca cele din ultimul timp din Anglia.

In toate crizele și în neliniștile lor, instituțiile bancare apar ca oricare altele și nu-și regăsesc echilibrul decît în obiceiurile lor. Că rolul considerabil pe care l-au avut, n'a putut influența politica generală de Stat, — acest fapt arată limitele adevăratei puteri a băncilor și neînlăturabila interdependență a tuturor factorilor economici între ei. Numai cînd este

cineva — fie acesta chiar Statul — care forțează legăturile normale, echilibrul nu mai poate exista, spre dauna tuturora.

Dealtfel nu mai este azi un secret pentru nimeni că băncile au pierdut încet și foarte sensibil influența, uneori nevăzută, dar esențială, pe care o exercită în întreaga lume a afacerilor.

Am trăit cîtva timp sub impresia că e vorba de un caracter trecător al acestei pierderi pentru bănci. Pierderea poate fi însă și pentru o mai lungă durată. E fatal totuși să simțim cu toții renăscînd sentimentul obișnuitei lor grandori și al utilității lor, alături de dorința generală de a face să recapete prestigiu ideia de depuneri și de credit.

Al. Hallunga

Cronica pedagogică

Contribuțiuni la problema educației nouă

In vara anului 1924, aflîndu-mă în Franța, întîmplarea a făcut să iau parte la congresul Internațional al A. S. C. care se ținea la „Ecole des Roches" — nume care nu-mi spunea nimic atunci — la faimoasa școală creată de sociologul Démolins, după modelul colegiilor engleze, în urma răsunetului extraordinar stîrnit de lucrarea sa „A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons".

Acesta a fost primul meu contact cu școala de educație nouă, contact cu totul superficial, desigur — școala fiind în vacanță — dar suficient pentru a-mi deștepta interesul pentru acest gen de școli, atît de fundamental diferite de ale noastre.

Insăși instalația școalei dela Roches este o imagine vie a felului cum este concepută educația acolo. Inchipuiți-vă în mijlocul unei proprietăți de peste 50 ha. (cu teren agricol, pădure, fermă) un parc imens, în care sînt răspîndite o serie de vile cochete, împodobite cu plante acățătoare și despărțite prin peluze și straturi de flori. Nici gard împrejur, nici poartă, nici portar — libertate complectă de a circula prin împrejurimi și nici un fel de barieră față de restul vieții.

Aceiași libertate bazată pe simțul răspunderii și pe încredere reciprocă între profesori și elevi caracterizează întreaga viață a școlii.

— Voind să formăm oameni, — spunea un profesor al școlii, — noi vrem să desvoltăm personalitățile ce ne sînt încredințate. Trebue, așa dar, să le lăsăm mai întîiu libertatea de expansiune, ca să le putem cunoaște.

Din conversația cu diferiți profesori și cu directorul școalei, precum și din diferite monografii ce mi-au căzut în mînă, am putut să-mi fac, cred, o ideie destul de exactă asupra vieții școalei dela Roches.

Deviza școlii este „Par la famille, pour la famille". Oricît de paradoxală ar părea prima parte a acestei lozinci, cînd este vorba de un internat, ea este totuși exactă. Nu numai că elevii nu pierd contactul cu părinții, care colaborează

necontenit cu profesorii, dar ei duc şi în şcoală o viaţă de familie, fiind oarecum adoptaţi, pe tot timpul şcolarităţii lor, de familiile profesorilor lor.

In adevăr, în fiecare pavilion trăesc, împreună cu familia unui profesor, şi 30—40 băeţi, formînd o singură familie numeroasă. De dimineaţă şi pînă sara, ei sînt împreună: în clasă, la masă, în bibliotecă, la foot-ball, la înotat, la plimbare, sara la muzică, etc. Numai la culcare se retrag băeţii în dormitoarele lor cu 8—10 paturi.

Dar mai mult decît atît. Toată viaţa şcoalei dela Roches este organizată aşa fel ca să fie o şcoală a vieţii celeilalte, a vieţii în care va intra tînărul mai tîrziu.

— Nu-i deajuns să învăţăm pe copii ce-i prin cărţi, — spune Démolins. Trebue să-i învăţăm ce-i în viaţă şi ce este în realitate viaţa. Regimul actual este perfect adaptat scopului urmărit, acela de a forma perfecţi funcţionari, adică nişte oameni lipsiţi de orice iniţiativă, deprinşi a se supune în mod pasiv, fără nici o judecată ori sentiment personal. Dar acest sistem nu mai corespunde vieţii moderne. Trebue să facem din copil un om întreg, capabil să înfrunte toate greutăţile vieţii. De aceia şcoala nu trebue să fie un mediu artificial, în care copiii să nu vină în contact cu viaţa decît prin cărţi. Ea trebue să fie o mică lume reală şi practică, care să înlesnească cît mai mult apropierea copilului de viaţă şi de realitatea lucrurilor. Nu-i mare ispravă să propovăduești oamenilor ce trebue să facă; dar e mare lucru să-i pui în împrejurări, care să le uşureze punerea în practică a celor ce li se propovăduesc.

Urmărind a desvolta în primul rînd iniţiativa, voinţa, independenţa de acţiune, şcoala dela Roches este încredinţată elevilor — este bunul lor. Ei îi au toată răspunderea, nu numai în ce priveşte ordinea şi curăţenia, dar şi în ce priveşte moralitatea, căci educaţia morală se face tot cu ajutorul elevilor.

— Cei mai buni auxiliari ai noştri sînt elevii cei mari, — spune directorul unui colegiu englez.

Totul e să faci din disciplină o şcoală a libertăţii, să pui mişcare şi antrenament în locul supunerii pasive de pînă acum.

— Fiul d-voastră este supus şi ascultător, — iată cea mai mare laudă pe care un profesor francez o poate aduce unui părinte, — spune ironic Démolins. Iată ce i se scrie lui însă, la sfîrşitul primului an şcolar, dela colegiul din Bedales (Anglia) unde şi-a trimis băiatul:

„Nădăjduesc că veţi găsi pe fiul dv. mai robust, mai independent şi mai stăpîn pe sine". Cu cît mai înaltă şi mai exactă concepţie despre educaţie şi despre om! — comentează sociologul francez.

Tot el povesteşte un fapt interesant, caracteristic educaţiei engleze şi educaţiei noi în general. Intrebînd într'o zi pe băeţelul său, după un an de şedere în Anglia, ce l-a impresionat mai mult în noua lui şcoală, copilul a răspuns:

— Nu minte nimeni!

— Şi de ce nu minte nimeni? — a întrebat tatăl.

— Nu-i nevoe, căci nu sîntem spionaţi, — a răspuns băiatul, după un moment de gîndire. Şi afară de asta, dacă un băiat ar minţi, ar trebui să părăsească şcoala, căci ceilalţi băeţi i-ar întoarce spatele. Cînd un profesor întreabă cine a făcut cutare greşală, vinovatul se ridică şi se denunţă singur.

— Ceilalţi trebue să rîdă de el! — s'a făcut a-şi da părerea Démolins.

— Dimpotrivă, — a răspuns cu mîndrie copilul, — ei consideră ca ceva foarte „chic" să nu-ţi fie frică niciodată.

Aceiaşi atmosferă domneşte la Roches. Cele mai mici detalii ale acestei educaţii sînt combinate aşa, ca să dea copiilor, chiar celor mai mici, simţirea clară că sînt oameni. Increderea şi respectul ce li se arată, desvoltă în ei încrederea şi respectul de sine. Astfel aceşti copii, totdeauna trataţi ca oameni, devin în adevăr şi în scurt timp oameni. Fiind luaţi în serios, se iau şi ei în serios şi se poartă ca cei mari.

Pentru asta însă, trebue ca şi cei mari să ştie să se poarte cu dinşii.

— Nu eşti profesor prin simplul fapt că ai trecut un examen de capacitate, — spune Démolins. Trebue să iubeşti copiii şi să ai dorinţa şi darul de a-i creşte bine.

In privinţa aceasta, Démolins citează în „Education nouvelle" o întîmplare foarte caracteristică, povestită de Duhamel, profesor de Franceză la colegiul din Harrow.

Fiind nevoe de un al doilea profesor de franceză, Duhamel a recomandat pe un tînăr agregat, avînd deja o experienţă de doi ani în Anglia, plin de diplome şi de recomandaţii elogioase şi vorbind perfect englezeşte şi nemţeşte. Tînărul candidat se grăbea să pue sub ochii directorului tot teancul său de documente Acesta însă, cu tonul său cel mai amabil, îi spuse zîmbind:

— Mie nu-mi trebuesc certificate, domnule. Mie îmi trebue un om!

Şi în adevăr „oameni" trebue să fie în primul rînd aceşti profesori-camarazi dela Ecole des Roches şi dela toate şcolile similare, pentru a se putea achita conştiincios de misiunea lor, aşa cum este înţeleasă acolo.

Iată ce spune unul din profesorii dela Roches despre viaţa din şcoala sa:

„Elevii noştri sînt profund ataşaţi de şcoala lor. Ei o iubesc, fiindcă se simt fericiţi în ea. Dar fericirea aceasta n'o face numai confortul şi o viaţă relativ uşoară; o face încre-

derea ce li se arată, încurajarea neîncetată de a-și desvolta energia și stăpînirea de sine, necontenit apel la conștiință; cu un cuvînt, cinstea ce li se face de a fi tratați ca oameni. O face de asemenea comunitatea de viață cu bărbați și femei, (la clasele mici sînt și profesoare), care nu se mulțumesc să le acorde numai cîteva ore de clasă, ci trăesc împreună cu ei, duc viața lor, nu se gîndesc decît la dînșii, nu muncesc decît pentru dînșii. O face mîndria de a fi copiii profesorilor lor, posibilitatea de a deveni prietenii lor; o face în sfîrșit convingerea că, oricît de plăcută ar fi această educație ce li se dă, departe de a fi inutilă sau sterilă, ea îi pregătește direct și bine pentru viața de mai tîrziu. Să facem oameni, iată dorința și ambiția noastră. Bucuriile și fericirea pe care le oferim copilului nu sînt decît un mijloc de a-l interesa și a-l asocia la formarea caracterului său".

Oricît de nouă apare școala de la Roches în comparație cu școlile noastre și chiar cu alte școli franțuzești, ea a fost cu mult întrecută de alte școli din țări mai accesibile ideilor nouă, mai ales în ce privește învățămîntul propriu-zis. Nu trebue uitat că Ecole des Roches a fost înființată acum 40 de de ani, într'o țară foarte reacționară față de tot ce-i nou, în care nu poți răsbate fără examene și diplome de Stat și unde, prin urmare, libertatea de program nu poate fi decît foarte relativă.

— Școala d-voastră este în adevăr o școală nouă după amiaza, cu programul ei de lucru manual și cu sporturi, — a spus un American după ce a vizitat Ecole des Roches. Dimineața ea este încă o școală veche.

De aceia, cînd voi vorbi de educația intelectuală nouă, mă voi referi la alte școli, în special la acele școli de experimentare în care se aplică cele patru faimoase metode: Dalton (Anglia), Winetka (America), Montessori (Italia) și Decoly (Belgia) răspîndite astăzi și în cele mai depărtate colțuri ale lumii. Trebue să mărturisesc că pînă anul trecut cînd am asistat la Congresul „Ligii Internaționale Pentru Educația Nouă" ținut la Elseneur (Danemarca) toate aceste metode, precum și întreaga mișcare pedagogică nouă, îmi erau aproape necunoscute. In ce sens este concepută această educație nouă, s'a putut vedea într'o măsură oarecare din cele spuse mai sus cu privire la Ecole des Roches. Se va vedea și mai bine însă, din următorul apel al „Grupului Francez Pentru Educația Nouă".

Părinți, educatori,

Sînteți dintre aceia pe care îi alarmează :

a) Separarea actuală a educației intelectuale de cea morală și fizică;

b) Surmenajul la care programele enciclopedice supun școlărimea, în dauna adevăratei culturi;

c) Desgustul de muncă intelectuală, dispariția curiozității și pasivitatea minții, care sînt adesea rezultatul unei organizări școlare și a unor metode rău adaptate nevoilor și posibilităților naturale ale copiilor;

d) Autoritarismul care continuă să domnească în educație, atît în cea intelectuală cît și în cea morală, pentrucă se crede posibil a se ajunge la desvoltarea și perfecționarea copiilor prin acțiunea autoritară a educatorilor, în loc de a obține aceasta prin favorizarea și încurajarea forțelor existente în fiecare copil și pe care educatorul ar trebui să le pue în valoare în loc să le înăbușe, lipsindu-le de ocazia de a se manifesta;

e) Lipsa de disciplină a unora și lipsa de inițiativă a altora, rezultate ale unei educații care nu știe decît să poruncească și să oprească, în loc să deprindă pe copii să voiască și să execute ceiace vor.

Sînteți dintre aceia pe care-i desgustă :

a) Dresajul strîmt naționalist care întreține prin orbire și exaltare o stare de spirit funestă pentru pacea internațională;

b) Ambiția meschină care nu vede în educație decît o adaptare la nevoile societății prezente, ca și cum formele i-ar fi definitive și perfecte;

c) Lipsa de omenie a tot ce, sub pretext de necesitate socială sau economică, pretinde să modeleze pe individ în vederea unui rol desemnat din afară: rol de sclavie sau de comandă;

d) Economia deplasată care menține organizații și metode defectuoase din lipsă de bani.

Sînteți dintre aceia care doresc :

a) Ca tot ce-i mai bun în chestie de higienă, știință, artă, metode de educație, să fie asigurat tuturor copiilor, după nevoile și aptitudinile lor, nu după avere sau stare socială;

b) Ca societatea să considere ca una din obligațiile sale esențiale, aceia de a forma caractere;

c) Ca educația să caute să apropie pe oameni, în loc să accentueze deosebirile de clasă, nație sau religie; să libereze pe indivizi prin executarea propriei lor gîndiri, în loc să le impue, fie și prin blîndeță, credințe de-a gata și obiceiuri care le moleșesc voința și le mecanizează activitatea; să îmbogățească sufletele și să înobileze tendințele naturale, în loc să mutileze personalitățile sub pretext de adaptare.

Sînteți dintre aceia care cred posibil :

a) Să se obțină, prin metode mai raționale, o cîștigare mai rapidă a cunoștințelor necesare desvoltării activităților superioare ale spiritului;

b) Să se facă mai profundă și mai eficace opera educa-

tivă, printr'o adaptare exactă și mai științifică a metodelor sale la natura copilului, printr'o preocupare mai constantă de a proteja, libera și stimula forțele latente din fiecare copil.

Sinteți dintre aceia care caută :

a) Nu o doctrină, o dogmă pedagogică, pe care nimeni n'o poate formula fără a lipsi educația de însuși principiul ei vital: spiritul de cercetare și pasiunea de perfecționare a educatorilor — ci un acord asupra scopurilor superioare ale educației (desvoltarea părților celor mai bune din om) și asupra esențialului metodelor sale (căutarea punctelor de sprijin în forțele înăscute ale copilului, mai mult decît într'o acțiune exterioară).

b) O colaborare a savanților, pedagogilor, educatorilor și a oamenilor de Stat care au lucrat cu succes în această direcție.

Dacă sinteți dintre părinții doritori de o educație mai bună; dintre profesorii îngrijorați de insuficiența metodelor dv. și doritori de a vă sprijini experiența și bunăvoința pe aceia a altor educatori, aderați la marea mișcare, care în toate țările se formează în favoarea reînoirii metodelor de educație".

După cum se vede, acest apel-program cuprinde în linii generale toate ideile aplicate la Ecole des Roches. Dispunînd însă de o libertate mult mai mare, școlile nouă de care am pomenit mai sus au o vădită superioritate asupra școlii din Normandia, în ce privește educația intelectuală, — instrucția propriu-zisă.

Pornind dela ideia agitată încă de Comenius, că numai acele cunoștințe, pe care și le capătă singur sînt asimilate de copil și că acesta este în mod esențial un factor creator, ei rup complect cu tradiția cursurilor ex-cathedra, același pentru toți elevii de aceiași vîrstă, nu numai din aceiași clasă, dar din orice școală și din orice generație. Caracterul rigid, static al acestui sistem nu mai corespunde psihologiei moderne — spun ei.

Problema cea mai imediată — a spus Prof. Dr. W. Boyd la Elseneur — este de a găsi mijlocul de a modifica metodele actuale de disciplină, de învățămînt și de examen, pentru a libera într'o măsură cît mai mare facultățile creatoare ale copiilor. Trebuesc utilizate în scop constructiv forțele latente din fiecare existență omenească.

Locul școalei „în care se învață" l-a luat școala „în care se lucrează", spunea Otto Gloeckel la Elseneur. Dascălul profită de bucuria copilărească de a crea și de a cunoaște, iar copiii au satisfacția unei activități rodnice și mîndria că lecția e „a lor". Copiii sînt activi. *Bucuria* este caracteristica

școalei nouă. In locul planului orar care mecanizează, s'a introdus planul de lucru al profesorului; iar disocierea diferitelor obiecte de învățămînt este evitată în cursul inferior prin „lecția de ansamblu". Materia de predat este prezentată astfel în conexiunile ei naturale, iar noua metodă consistă în a face pe elevi să-și dobîndească cunoștințele singuri.

Cum privesc elevii noua metodă? De cei care se deprind de mici cu dînsa, nici nu mai rămîne vorbă că sînt încîntați, căci ea răspunde unei nevoi sufletești a lor. Ceilalți însă, deprinși cu vechile metode, care nu cereau decît oarecare sforțare a memoriei, se cam sburlesc în fața greutăților ce întîmpină cînd trebue să lucreze singuri. Iată cum se exprimă în jurnalul său Kostia Riabțev, elev de 15 ani dintr'o școală din Rusia, în care de curînd s'a introdus sistemul Dalton:

„Sistemul Dalton constă în aceia că profesorii nu fac nimic, iar elevii trebue să învețe totul singuri".

Este desigur o apreciere cu totul copilărească și încă de copil necăjit. Iată cum îi explică aceluiași elev rus, un profesor al său, avantajele nouăi metode :

„Altădată profesorii nu se gîndeau decît să umple capul copiilor cu noțiunile cele mai diverse, pe care aceștia se grăbeau de altfel să le uite, îndată ce părăseau școala. Atunci chestiunea era de a umple un vas gol. Capacitatea vasului era lucru secundar. Astăzi noi considerăm pe copil ca pe un rug, căruia i-e suficient să-i dai foc cu un chibrit, pentru ca să ardă apoi singur. Planul Dalton a fost adoptat pentru ca elevii să lucreze cît mai mult posibil cu capul lor".

La expoziția anexă a congresului din Danemarca am putut să-mi dau sama cît de inteligent se lucrează în toate aceste școli nouă și ce rezultate minunate se obțin.

Invățămîntul nou, pe lîngă că este activ, este și pe cît posibil individual.

Primul pas spre individualizare îl constitue triarea elevilor cu ajutorul testelor — lucru practicat de altfel în foarte multe școli din Apus cu rezultate minunate. Principalul avantaj este că se pot diferenția metodele pentru elevi de forțe diferite. In Polonia de ex., s'a constatat că după separarea elevilor în clase de același nivel intelectual, procentul repetenților s'a redus dela 20% la 0 în clasele mai bune și la 10% în cele slabe. Determinarea valorilor cu ajutorul testelor o fac acolo profesorii, în colaborare cu psihologii școlari, care-i ajută atît în observarea copiilor cît și în educarea lor și care pot de asemenea influența organele administrative pentru schimbarea programei, atunci cînd o socotesc necesară.

Dar lucrurile nu se mărginesc aci. Intreg sistemul de învățămînt din școlile nouă este mai mult sau mai puțin individual.

— „*Metoadele de predare* — spunea delegata sirbă la congresul didactic dela Bruxelles — trebuesc înlocuite cu *metode de formare a spiritului*. Rolul profesorului nu-i de a da cunoştinţe, ci de a înlesni pe elev să şi le capete singur".

De aceia, învăţămîntul din şcolile nouă samănă, ca metodă, mai mult cu învăţămîntul universitar dela noi, — atunci cînd şi acela este înţeles cum trebue, — decît cu cel secundar. Vreau să spun că cursurile teoretice devin de o minimă importanţă. Adevărata cultură şi-o însuşeşte elevul singur, la laborator şi'n bibliotecă, unde lucrează după indicaţiile profesorului şi sub supravegherea acestuia. La începutul fiecărei luni, elevii îşi aleg o serie de subiecte propuse sau sugerate de profesori. Aceştia le indică bibliografia necesară şi stau la dispoziţia lor în tot timpul elaborării şi redactării lucrărilor. Cînd este gata, elevul trece un fel de examen asupra subiectului tratat, cu profesorii respectivi, şi acesta îşi face observaţiile definitive.

Am văzut asemenea caete de lucrări la expoziţia dela Elseneur şi aş fi fost în stare să le răsfoesc zile întregi, atît de mult m'au interesat.

De ex. un caet asupra Renaşterii, conţinea o minunată colecţie de reproduceri de picturi şi sculpturi celebre, fiecare explicată în cele mai mici amănunte. Un altul tratînd „Viaţa socială în antichitate" era plin cu ilustraţii tăiate de prin reviste, fotografii şi desenuri, reprezentînd casa romană în diferite epoci — interior şi exterior, planul oraşului antic, costume, temple etc., — ilustrînd diferitele capitole ale subiectului tratat.

Pe marginea caetului erau observaţiile profesorului, relativ la exactitatea informaţiilor, la claritatea expunerii, la eventuale omisiuni, etc., din care se vedea că lucrarea fusese pas cu pas urmărită de dascăl, căruia i se cere o cultură mult mai serioasă, şi o muncă mult mai intensă decît în şcoala veche.

Lucrul manual, desenul, modelajul, construcţia în carton, lemn etc., joacă un rol covirşitor în aceste şcoli. Ele sînt auxiliarele indispensabile tuturor obiectelor de studiu. Elevii îşi construesc singuri aparatele de fizică precum şi tot materialul didactic al celorlalte obiecte. Secţia de modelaj din expoziţia de la Elseneur era dintre cele mai interesante. Se putea vedea acolo în miniatură viaţa în deşert, la poli, în junglă, un oraş antic, o procesiune greacă la templu, un forum roman, un sat de sălbateci, un oraş medieval, o catedrală gotică etc., executate în carton, lemn şi plastilină, de copii între 9 şi 12 ani.

Desenul din memorie, ca mijloc de exteriorizare a impresiilor este foarte mult întrebuinţat, în special cu copiii mici. Interesant este faptul că aceste desene care în cele mai multe cazuri n'aduc nici pe departe cu modelul, nu sînt niciodată corectate de învăţător, căruia îi servesc ca un fel de ilustrare a gradului de desvoltare a copilului. În privinţa aceasta în lucrarea D-nei Sadoveanu asupra metodei Montessori se citează cazul unei învăţătoare, care, văzînd că o fetiţă colorează crăcile copacului cu roz, a vrut să-i atragă atenţia asupra inexactităţii impresiei ei. D-na Montessori a oprit-o însă, explicîndu-i că dacă copilul nu vede singur că frunzele sînt verzi, înseamnă că încă nu i-a venit timpul să vadă acest lucru şi că fetiţa va ride singură de copacul ei roz peste cîtva timp — lucru care s'a şi întîmplat.

O altă originalitate a şcoalelor nouă este, cum am mai spus, însăşi alcătuirea programului de învăţămînt.

„Fiecare epocă cu programul ei" şi-a intitulat D-na Dr. Roeten conferinţa sa dela Elseneur. Prin reforma programei — a spus conferenţiara germană — trebue înţeles ceva mai profund decît reforma conţinutului formal al programei, adică a bagajului de cunoştinţe socotite necesare în viaţă. Transformarea programelor trebue să plece nu dela cutare sau cutare cerinţă a materiilor de învăţămînt, ci dela cunoaşterea psihologică a creşterii spirituale a copilului. Diferenţa esenţială între un program de tip vechiu şi unul nou nu este în conţinutul ei static, ci în dinamismul său.

Un program este static, chiar dacă este revizuit şi adaptat condiţiilor de moment în fiecare an, dacă se aplică în toate şcolile de acelaşi grad. Şi dimpotrivă, este dinamic chiar acolo unde se repetă din an în an — fără să fie bine înţeles efectul unei reguli impuse — pentrucă procesul psiho-biologic al evoluţiei copilului, duce spontan, în virtutea legilor genetice, la rezultate analoage în circumstanţe analoage.

A pleca dela copil—cerinţa generală a pedagogiei nouă— se aplică şi aici. Nu trebue uitat însă că copilul este o fiinţă în creştere, pe cale de a asimila lumea înconjurătoare. Realitatea constitue punctul de plecare normal pentru a constitui în mod dinamic un program. Trebuesc adică alese şi ordonate acele materii, de care are nevoe natura copilărească pentru a se desvolta materiile pe care le va putea absorbi şi asimila. Această creştere a energiilor în vederea dominării şi asimilării organice a cunoştinţelor mereu nouă, este o evoluţie care nu încetează decît odată cu moartea şi căreia nu trebue deci să-i punem nici o limită artificială. (Toate aceste discuţii dela Elseneur m'au făcut să mă gîndesc cu tristeţă cît de departe de acest just punct de vedere sînt toţi reformatorii noştri de programe).

Ideia culturii individuale perfecţionîndu-se în timpul vieţii întregi — idee ce stă la baza şcolii populare daneze şi care a provocat crearea şcolilor de adulţi, trebue să fie inseparabilă de ideia creării unor programe după concepţia nouă.

Nu școala dă cultură. Școala nu-ți dă decît gustul și posibilitatea de a te cultiva singur, în timpul școlarității și mai ales după aceia, dîndu-ți o serie de noțiuni de bază, care să-ți servească de material aperceptiv și mai ales creîndu-ți deprinderea și plăcerea ocupațiilor intelectuale. Iată noua concepție asupra rolului școalei nouă prin aceia că abia acum e pusă în aplicare — dar susținută încă de Comenius. Aceasta atrage după sine o transformare totală a sistemelor de examene, care, de acum înainte, nu vor mai avea a cîntări cantitatea cunoștințelor acumulate, ci a aprecia forțele elevilor și posibilitatea de-a și le perfecționa mai tîrziu. Spuneam mai sus că Ecole des Roches este socotită de unii ca o școală încă de modă veche, prin aceia că are un program mai mult sau mai puțin analog celui oficial.

In privința aceasta școlile lui Decroly au rupt-o cu totul cu tradiția, aplicînd un program cu totul original, în conformitate cu ideile psiho-pedagogice ale fondatorului lor.

Văzusem diferite scheme ale acestui program la expoziția de material didactic de la Elseneur, dar drept să spun că mă uitasem la ele drept ca pisica 'n calendar. Totuși m'au intrigat așa de mult, că astăvară, plecînd în străinătate, am făcut tot posibilul să vizitez „Ecole de l'Ermitage" dela Bruxelles și cu toate că n'am fost primită decît în două zile, cred că mi-am făcut o idee destul de exactă despre metoda Decroly.

Impresia primei mele vizite la „Ermitage" o am încă vie în minte.

Urmînd drumul indicat de conductorul dela tramvai, am rămas cu totul surprinsă cînd m'am pomenit într'o pădurice, în care se zăreau în adevăr o serie de vile, dar nici una nu trăda, după aspect, că ar adăposti o instituție școlară.

Tocmai mă gîndeam că trebue să fi fost indusă în eroare, cînd iată că zăresc înfine pe poarta uneia din ele o tăbliță, de mărimea unei firme de doctor bun. Mă apropiu și citesc cu mirare: „Ecole de l'Ermitage".

Intrînd pe poartă, am zărit mai în fund o siluetă feminină spre care se îndreptau grupuri de băeți și fete de toate vîrstele în costume de vară multicolore. M'am luat și eu după ei, cu gînd să mă informez despre directoare. Cînd colo, era chiar D-ra Hamaide în persoană. Dacă n'ași fi văzut-o la Elseneur, n'ași fi putut niciodată ghici că femeia aceia cu înfățișarea așa de modestă, în halat verde și cu picioarele goale în sandale, care strîngea zîmbind mîna tuturor elevilor care se perindau prin fața ei ca s'o salute, era conducătoarea și sufletul unei școli cunoscute în lumea întreagă.

Am avut dintr'odată impresia că am pătruns într'o lume nouă, în care la tot pasul avea să mă întîmpine ceva interesant și neobișnuit, și din care nu-mi va mai veni să plec. Așa s'a și întîmplat.

După ce și-a primit toți copiii, D-ra Hamaide m'a rugat s'o aștept un moment în cancelarie și a dispărut. N'am apucat să arunc decît o privire fugară asupra nenumăratelor desene, scheme, diagrame și hărți ce tapisau pereții, cînd a apărut D-ra Hamaide cu un cățel în brațe și m'a invitat s'o urmez. Am intrat la grădina de copii, unde apariția directoarei cu cățelul în brațe a făcut senzație. Intr'o clipă cei 15 copii erau roată în jurul ei, ne mai contenind cu întrebările: — S'a sculat de mult Tutu? — Și-a băut laptele Tutu? — Ce face mama lui Tutu? — Ce fac frățiorii lui?

Vizita prietenului lor le-a făcut cu atît mai mare plăcere, cu cît se nimerise să fie tocmai ziua lui de naștere: cățelul împlinea o lună, lucru pe care unul din copii s'a și grăbit să-l însemne în calendarul întocmit de ei înșiși și în care marcau toate evenimentele mari ale zilei. O ocazie foarte nimerită pentru ei să-și amintească toate datele biografice ale protejatului lor, iar pentru noi vizitatorii, să admirăm măestria cu care d-ra Hamaide conducea conversația, astfel ca pe nebăgate în samă copiii să-și trădeze nenumăratele și precisele lor cunoștințe cu privire la viața animalelor și la adaptarea lor la mediu.

S'a adus apoi un cîntar și bietul Tutu a fost ghemuit pe unul din talere. Spre satisfacția generală el atîrna mult mai greu decît săculețul cu castane ce reprezenta greutatea lui la ultima cîntărire. Copiii au adăugat castane pînă la echilibru și au constatat că Tutu crescuse cu 75 de castane — lucru pe care unul din copii l-a scris degrabă în calendar.

Profesoara a scris atunci pe tablă:

„Tutu împlinește astăzi o lună și e foarte mare. El a crescut cu 75 de castane într'o săptămînă. Frățiorii lui sînt de asemenea foarte mari".

In timp ce o fetiță citește, o alta urmărește cu ajutorul unei pendule timpul ce-l pune ca să citească cele scrise pe tablă — 32 secunde. Un alt copil trece de citește și se constată că i-au trebuit 62 secunde — adică, spun copiii, de două ori mai mult decît celui dintîiu, mai puțin 2. Citește apoi profesoara, în 6 secunde. Incepe atunci o întrecere grozavă între copii, care să citească mai repede, mai ales că d-ra Hamaide s'a ridicat în picioare și le spune să se așeze în spatele ei în ordinea clasificației. Fiecare ambiționează să fie cît mai aproape de dînsa.

— A cîta parte dintr'un minut sînt 32 secunde, adică 30 sec.+2? Dar dintr'o jumătate de oră? Dar dintr'o oră?

Răspunsurile vin cu o repeziciune și o precizie uimitoare.

— Cu ce mai este egal 32? — întrebă ea apoi.

Răspunsurile curg ca picăturile de ploaie: 1×32 ; 40—8 ; 3×10+2; 6×5+2; 8×4; 2×16; etc.

Lecția-joc continuă. Cu ajutorul cuvintelor de pe tablă, copiii combină fraze nouă.

Un băețel iese apoi la tablă, arată un cuvint, apoi, învirtind linia ca pe-o baghetă magică, o îndreaptă spre unul din camarazi. Acesta trebue să-i spună imediat o propoziție cu acel cuvint. Dacă se încurcă sau întîrzie, iese el la tablă. Clasa se animează grozav. Toți vor să răspundă, toți fac semne disperate celui dela tablă să-i indice pe ei.

Spre dezolarea generală se aude clopoțelul.

Noi vizitatorii aveam însă să ne consolăm repede, căci ne așteptau încă multe lucruri interesante de văzut și de auzit.

Am intrat într'o altă sală de clasă care, ca și prima de altfel, n'avea nimic din aspectul claselor noastre. Nu catedră, nu catalog, nu bănci, nu uniformă, nu mîni la piept ori la spate, nimic din atmosfera austeră și rigidă a claselor noastre. O odaie ca oricare alta, cu tablouri și desenuri pe pereți, cu flori la fereastră. In mijloc trei mese așezate în formă de potcoavă, la care stau, fiecare în poziția cea mai naturală, băeți și fete foarte simplu îmbrăcați, dar fără uniformă; o tablă dublă în perete, cîteva caziere și un dulap — iată sala în care intrăm acum. D-ra Hamaide ne-a prevenit că aveam să asistăm la două conferințe ținute de elevi de 10—11 ani.

Am aflat atunci că toți elevii, începînd dela 8 ani, trebue să vorbească fiecare odată pe lună — desvoltînd subiecte pe care și-le aleg singuri sau le sînt sugerate de profesori.

Am copiat de curiozitate o parte din lista anuală a conferințelor unui grup. E vorba de copii între 8—9 ani.

	Oct.	*Nov.*	*Dec.*	*Ian.*	*Fevr.*
Arnoldy Janine . .	Lutra	Spa	Pescuitorii de perle	Congo	Dinant
Beckers Jacques	Bretagne	Brazii	Iarna în Rusia	Viața furnicilor	Ciupercile
Burdett Edmond .	Oamenii primitivi	Vinătoarea de balene	America de Sud	Urșii	Struții
Calemberg Jeanne	Indienii	Chinejii	Galii	Egiptul	Pieile Roșii

Este foarte caracteristică din punct de vedere psihologic această listă, denotind interesul particular al unora din copii pentru anumite subiecte: Geografie, Istorie, Viața animalelor, etc.

Primul din cei doi mari conferențiari pe care i-am ascultat a vorbit despre „Festivitățile romane", cu o profuziune de detalii care m'a uimit. El s'a ajutat cu multă îndeminare de note, de desenuri la tablă și de diferite ilustrații.

La sfirșit a fost aplaudat de colegi, care l-au asaltat îndată cu tot felul de întrebări relative la subiectul tratat. Ei i-au făcut în urmă o critică foarte minuțioasă, dar favorabilă în fond.

Al doilea băețel a vorbit despre nu știu ce castel din Belgia, pe care-l vizitase de curînd. Deși s'a servit în expunere de o hartă a regiunii și de un număr foarte mare de ilustrate, conferința n'a plăcut și critica i-a fost severă. I s'a imputat că s'a mărginit să înșire ceiace a văzut, fără să pomenească nimic de originea castelului și de viața lui de altădată.

Trebue să mărturisesc că în fața unor astfel de observații juste, venite dela copii de 10 ani, am rămas uluită. Mi-am manifestat entuziasmul meu d-rei Hamaide, precum și nedumerirea asupra modului cum se documentează elevii asupra subiectelor ce vor să desvolte. Ea mi-a explicat că primul asistase la niște serbări antice date cu ocazia Centenarului Belgiei și apoi cetise diferite cărți și reviste referitoare la acel subiect.

După părerea ei nimerisem la un grup foarte mediocru.

Cînd am ieșit de acolo, d-ra Hamaide fiind liberă, ne-a condus în grădină, care trebue să spun, e tot așa de interesantă ca și restul școalei. Inchipuiți-vă în fund un mare teren de sporturi, iar restul cultivat în mici parcele. Ni s'a explicat că fiecare parcelă aparține unui grup, care are libertatea de a-l cultiva cum vrea. Și, în adevăr, fantezia le-a lucrat în voie! Unii au semănat numai flori, alții numai legume, alții numai pomi, alții din toate cîte puțin și în aranjamentele cele mai bizare.

Și în timp ce admirăm rodul muncii practice a elevilor, d-ra Hamaide ne vorbește cu multă căldură de metoda d-rului Decroly, a cărui colaboratoare entuziastă este de aproape 20 de ani.

Cineva se interesează de numărul claselor.

— Noi n'avem clase, — explică cu vocea ei nespus de blîndă d-ra Hamaide, — ci simple „grupuri" de elevi între 5 și 16 ani, atîtea grupuri, cîte categorii de forțe intelectuale se pot stabili cu ajutorul testelor. Lucrul acesta nu-l știu nici copiii nici părinții, cărora gruparea le pare cu totul întîmplătoare. Grupurile acestea A, B, C, D, etc. n'au nimic definitiv, un elev putînd foarte ușor trece dintr'unul în altul, dacă dovedește a fi superior sau inferior grupului din care face parte. Lucrul acesta este ușor realizabil de oarece elevii din întreaga școală, dela cei mai mici și pînă la cei mai mari, studiază într'un an aceiași materie — același „centru de interes" — potrivit gradului de desvoltare a fiecărui grup.

Cum pe mine mă interesa tocmai programa școalei, am profitat de ocazie ca s'o rog să ne explice în ce constă originalitatea ei și cum este pusă în practică.

— Programa Decroly, — a început d-ra Hamaide, — are o

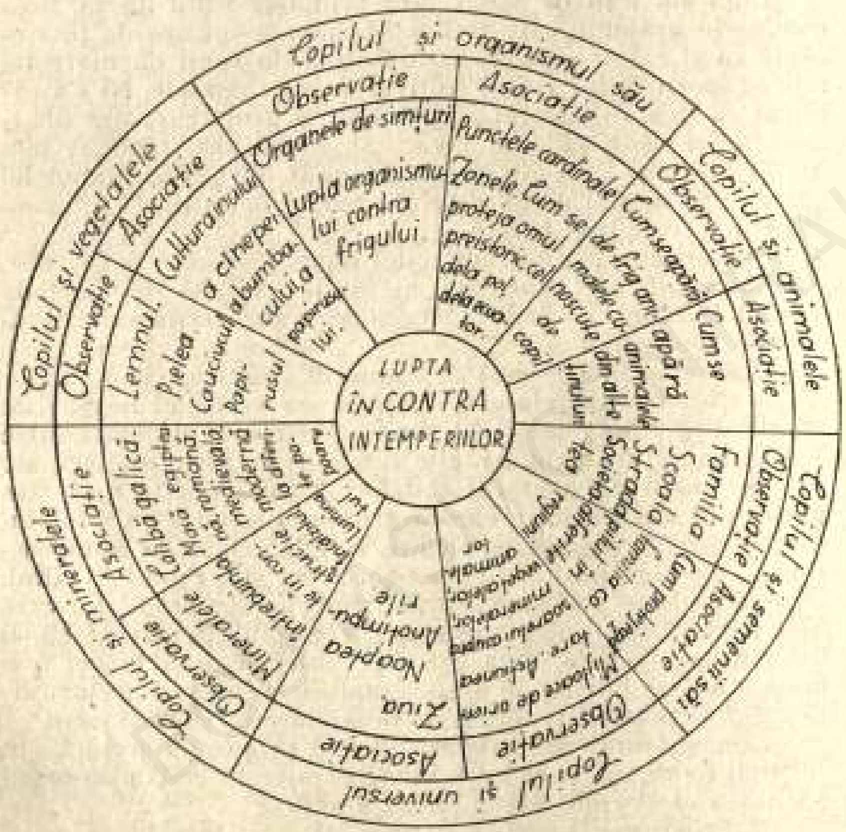
bază psihologică. Ea porneşte dela cunoaşterea copilului şi a nevoilor lui fizice şi sufleteşti, precum şi a mediului ambiant în care acestea se manifestă.

In scopul de a rămînea cît mai în cadrul vieţii copilului şi a lucrurilor ce se pot uşor observa direct de elev, Decroly se mărgineşte la patru nevoi primordiale, care au o repercusiune mare asupra activităţii omeneşti:

1) Nevoia de a se hrăni; 2) Nevoia de a se proteja împotriva intemperiilor; 3) Nevoia de a se apăra de duşmanii de tot felul; 4) Nevoia de a munci în societate, de a se recrea şi a se ameliora.

Aceste patru categorii de nevoi constitue aşa numitele „centre de interes" în jurul cărora gravitează întreg programul Decroly.

Iată o schemă reprezentînd planul de desvoltare a unui asemenea centru de interes, studiat acum doi ani, cu ocazia valului de frig ce a bîntuit în toată Europa.

După cum spuneam mai sus, un astfel de centru de interes este studiat într'un an de toţi elevii, dîndu-i-se în fiecare grup o desvoltare potrivită cu vîrsta şi capacitatea copiilor. In patru ani consecutivi sînt astfel studiate toate cele patru centre de interes; iar în al cincilea ciclul este reluat în aceiaşi ordine, astfel că, începînd din anul acesta cînd, în urma cererii părinţilor, şcoala va pregăti pe elevi pînă la Universitate, elevii vor studia de trei ori pînă la absolvire, cele patru centre de interes.

Iată aspectul particular, adecuat programei, subt care se prezintă treptele psihologice aplicate în metoda Decroly:

A) *Observaţia* { Percepţii, experienţe.
Măsură, comparaţie, calcul.

B) *Asociaţia* { In s aţiu (Geografia).
In timp (Istoria).
Morala.

C) *Exprimarea* { Citit, scris, desen.
Exerciţii de limbă: ortografie, redac are, memorizare, ortofonie.
Aplicări grafice şi practice de calcul.
Economie domestică. Higiena. Jocuri. Gimnastică. Cînt.

Planul acesta e luat dela „Ferme-école de Waterloo", o şcoală de anormali, în care se aplică metoda Decroly.

Iată acum aceleaşi trepte psihologice aplicate în planul de lucru al profesorului, care la Ermitage a înlocuit planul orar din şcoalele vechi.

OMUL ŞI ANIMALELE

1) *Observaţia.*

A. *Temperatura corpului la animale.*

Comparaţia: fiinţe simple şi animale superioare.
Temperatura medie: aceia a sîngelui.

Animalele cu temperatură variabilă { Nevertebratele, peştii.
Amfibienele, repti ele.
Animalele hibernante
Mamiferele şi pasările nou născute.

Animale cu temperatura constantă { Mamiferele adulte
Păsările adulte

Diferența de senzație cînd pui mîna pe o pisică, o găină, un pește, o broască, etc. Se va lua temperatura la diferite animale și se va compara. Se va lua temperatura unei rîme abia scoase din pămînt și apoi după ce am ținut-o în mînă cîtva timp. Diferență de senzație.

B. *Efectul frigului* asupra organismului animal: amorțirea.

Lupta împotriva frigului:
- Conștientă
  - adăpost sau înveliș (hibernarea)
  - mișcări (migrațiunea)
  - mi șorarea suprafeței
- Inconștientă
  - Respirația mai activă.
  - Circu ația micșorată la suprafață.
  - Pielea
    - păr, bl nă.
    - pene.
    - straturi de grăsime.

C. *Efectul căldurii:* creșterea excesivă provoacă moartea

Lupta contra căldurii:
- Conștientă
  - adăpost
  - odihnă
- Inconștientă
  - transpirație
  - căderea părului etc.

D. *Omul ajută pe animal* să se ferească de intemperii

a) adăpost.
b) încălzit.
c) inv elitoare.

E. *Animalele ajută pe om* să se apere de intemperii.

a) Îmbrăcămi ntea (lîna, mătasea, pielea, blana).
b) Hrana.
c) Locuința (corturile de piei de animale la sălbatici).
d) Încălzitul (gunoiul animal).
e) Luminatul (seul, ceara, fabricarea luminărilor).

F. *Plantele ajută pe om* să se apere de intemperii.

a) Locuința
- Materiale de construcție de origine vegetală
- Industria lemnului.

b) Încălzitul
- lemne
- turbă
- paie

c) Luminatul
- Uleiul vegetal.

d) Hrana
- Diferența de hrană vara și iarna. În ținuturile polare și ecuatoriale.

G. *Mineralele ajută pe om* să se apere de intemperii

a) Casa
- Materiale de construcție
  - Fabricarea cărămizilor
  - Carierele de piatră
  - Industria fierului

b) Încălzitul
- Petrolul. Industria petroliferă
- Kocsul
- Gazul aerian
- → Diferite sisteme de încălzit

c) Luminatul
- Petrol
- Gaz metan
- Gaz aerian
- → Diferite sisteme de luminat

2) *Măsura.*

Să se măsoare lungimea corpului unui animal, a labelor, etc. Comparație. De cîte ori lungimea capului se cuprinde în aceia a corpului? Să se măsoare temperatura diferitelor animale. Să se cîntărească un cuib, să i se măsoare diametrul. Cîte oi au trebuit să se tundă pentru o rochie de lînă? Cîte kg. de lînă intră într'o saltea, ce cantitate de pene într'o pernă, într'o pilotă, etc. Prețul diferitelor blănuri, etc.

3) *Asociația.*

A. *În timp*
- Cîteva animale interesante din punct de vedere al construcției locuinței. Păsările călătoare. Animalele hibernante.

B. *În spațiu*
- Localitățile unde se tăbăcesc piei în Belgia și în alte țări
- » » » fabrică stofe » » » » »

Din lipsă de timp n'am putut copia în întregime aceste din urmă două puncte (Măsura și Asociația) iar ultimul — *Exprimarea* cum o numesc ei sau Aplicația, cum i-am zice noi — îmi lipsește cu desăvîrșire. Din cele expuse, cred totuși că-și poate face oricine o idee a felului cum este tratat un subiect după metoda Decroly.

Spuneam mai sus că aceiași materie, același centru de interes este studiat simultan de toți elevii școalei. Am aci un plan, din nenorocire incomplect (privește numai clasele mici), din care se vede clar cum se poate realiza un lucru oarecum straniu în aparență.

Omul și mineralele

	Grădini de copii 4—6 ani	Anul I 6—7 ani	Anul II 7—8 ani	Anul III 8—9 ani	Anul IV 9—10 ani	Anul V 10—11 ani
A. *Observația*	Noi privim fructele din grădină (Desen)	Noi am luat argilă din grădină (Desen)	Cărbunele Lemnul	Construcția unei case	Citeva metale întrebuințate în construcția casei	Argila
B. *Măsura*	Compara ție de mirosuri; Recunoaște rea florilor după parfum	Măsurarea clasei	Măsurarea unui ster	Măsuri de lungime, capacitate, suprafață. Planul clasei	Probleme cu lungimi și suprafețe	Sistemul metric. Probleme
C. *Asociația* în timp și spațiu	Desen liber de diferite animale	Locuința în Belgia	Incălzitul la diferite popoare	Locuința egipteană. Materiale de construcție	Metalele în istorie. Cele patru ere preistorice	Materiale de construcție la Romani. Argila în Belgia
D. *Exprimarea* abstractă	Desen liber	Desenul și descrierea cărămizilor	Cărbunele și lemnul (Compoziție)	Casa mea (Dictare) Gramatică. O casă egipteană își povestește viața (Compoziție)	Minereurile și industria lor în Belgia. (Hartă, tablou grafie)	Harta Belgiei cu localitățile de unde se scoate argila. Aceiași hartă a Europei

La clasele mici sint cite două învățătoare; una face Observația și Măsura, iar cealaltă Asociația și Expresia. La clasele mari sint profesori de specialitate care colaborează însă foarte de aproape. Regret cu atît mai mult lipsa planului la clasele mari, cu cît s'ar fi putut vedea ce strînsă corelație există între diferitele obiecte de învățămînt. S'ar fi putut de asemenea vedea cît de întinse și de variate cunoștințe dă epuizarea acestor centre de interes — ceiace spulberă acuzația de unilateralitate, pe care unii observatori superficiali o aduc acestui sistem.

Cu corelația materiilor și cu laturea practică a învățămîntului merg așa de departe, încît chiar și serbările lor nu sînt decît o aplicare a cunoștințelor căpătate în anul acela. De exemplu, în anul cînd au învățat Istoria antică, copiii reprezintă la serbare o piesă cu subiect din istoria romană, joacă jocuri olimpice, mimează o procesiune la un templu egiptean etc. — toate în costume și decoruri confecționate după modele găsite prin manuale, în atelierele școalei și în cel mai mare secret. Ei au toată inițiativa și răspunderea serbărilor așa că țin să fie o surpriză și pentru profesori și pentru invitați.

Multe lucruri interesante s'ar putea spune încă despre „Ecole de l'Ermitage", dar cum nu acesta mi-e subiectul, mă voi mărgini la cele expuse pînă acum, ca să trec la un alt aspect al educației nouă, așa cum se prezintă în Austria.

— Trebue să individualizăm și să socializăm în acelaș timp învățămîntul, — spunea Ferrière la Congresul dela Elseneur.

Educația nouă — s'a spus la acelaș congres — nu este decît reflexul profundei evoluții a gîndirii omenești, cu privire la viața socială și cea individuală în lumea modernă. Singura psihologie care poate în adevăr să vie în ajutorul educației nouă, trebue să ție continuu samă de curentul schimbător al valorilor omenești, așa cum se reflectă în apele profunde și agitate ce reprezintă programele sociale și politice ale lumii moderne.

Marea reformă a școalei primare, realizată în anii din urmă în Austria și în special la Viena, are în adevăr un vădit caracter social.

Noul plan de învățămînt — spunea Otto Gloeckel la Congresul dela Elseneur — are în vedere o educație în sensul democrației; ea urmărește desvoltarea simțului comunității sociale. Insuși aspectul unei clase moderne este cu totul altul decît al claselor de mai înainte — potrivit nouăi metode, prin care institutorul nu face decît să stimuleze curiozitatea și forțele creatoare ale copiilor. In locul șirurilor de bănci incomode și nesănătoase — mese și scaune așezate în semi-cerc, astfel încît copiii care au a vorbi cît mai mult între ei, să se

poată vedea; iar în locul catedrei de unde profesorul trona, un scaun în mijlocul cercului. Distanța între catedră și bănci, între profesor și elevi, a dispărut. Dascălul stă între copii. El nu mai este severa autoritate exterioară de altădată; el a devenit prietenul, conducătorul și educatorul tineretului.

Maximum de rezultat se obține prin această metodă, cînd institutorul reușește să stimuleze participarea interioară a elevilor la lecție în așa grad, că prezența lui devine inutilă — lecția continuînd între copii.

In locul vechiului principiu de autoritate „Să nu vorbești decît cînd ești întrebat de profesor", se introduce astfel unul tocmai contrariu: „Vorbește cînd știi ceva sau vrei să știi ceva, în formele necesare societății".

Altădată exista un Regulament al școalei, care sub formă de ordin sau interzicere stabilite de direcție, căuta să reguleze viața școalei — întocmai cum făcea statul autoritar. Intr'un Stat democratic însă, cetățenii singuri își fac legile. In același fel se procedează acum în Austria și cu Regulamentul școlar.

Copiii recunosc repede că ordinea este indispensabilă și își croesc legi scoase din experiență, întocmai ca și cetățenii. In felul acesta ordinea este stabilită, „cîștigată", prin cooperarea copiilor, după experiențele și necesitățile vieții școlare.

Astfel — spune Gloeckel — din cea mai fragedă vîrstă, copilul este deprins cu ideia că e chiar în interesul lui să ție samă de semenii săi; el este în mod sistematic condus să simtă și să se poarte ca un membru al comunității.

In perioada de perfecționare, între 14 și 18 ani, în parte chiar mai înainte, intră în joc „comunitățile școlare". Scopul acestora e de a desvolta sentimentul loial de comunitate, o camaraderie mai strînsă, relații mai apropiate și o mai bună înțelegere reciprocă între profesori și elevi, prin educația civică și manifestări artistice și sportive comune.

Un alt factor important și colaborator prețios în propășirea și realizarea practică a acestei concepții asupra educației, sînt Asociațiile de părinți. Scopul lor este de a interveni din ce în ce mai mult în mersul școalei, pînă la o adevărată comunitate în educație. In consiliile de părinți ale asociațiilor vieneze lucrau acum doi ani 8887 părinți și 2398 dascăli. O treime din consilieri erau femei.

In cursul aceluiași an au avut loc 230 de serate pentru părinți, cu 223.000 de participanți. Pe lîngă aceste serate generale, seratele părinților pe clase au luat în timpul din urmă un mare avînt. Revista „Familia și școala" întreține legătura dintre părinți.

Iată spiritul nou care a pătruns în școlile austriace.

N'ar putea el oare să pătrundă și la noi? Lucrul nu este desigur imposibil, dar va trebui să mai curgă multă apă pe Dunăre pînă atunci, căci asemenea reforme mari nu se înfăptuesc cu una cu două.

Nici în Austria lucrul nu s'a realizat cît ai bate din palme. Prima greutate a fost desigur de a forma dascăli capabili de a aplica cu succes nouăle metode. In privința aceasta Gloeckel dă un amănunt foarte interesant și anume că întreagă această mișcare pentru reforma educației a fost susținută în primul rînd de entuziasmul dascălilor; ei au fost adevărații animatori ai propriei lor reforme. Un nou plan de învățămînt a fost elaborat și apoi încercat în 253 de clase de experimentare, organizate la Viena și în alte regiuni. In urmă el a fost supus criticei întregului corp didactic.

S'au organizat cursuri de vacanță, care să introducă pe institutori în ideile nouă. Trei reviste pedagogice nouă au apărut, ca să ție în curent publicul și mai ales pe institutori cu nouăle probleme psihologice și pedagogice. Institutul Pedagogic din Viena nu mai putea face față numeroaselor cereri, așa că a fost nevoit să suspende pentru un timp admiterile, avînd deja peste 3500 de auditori.

Dar principala contribuție au dat-o tot institutorii. Timp de șase ani noul plan de învățămînt a fost experimentat și, după ce s'au văzut rezultate deosebit de favorabile, el a fost introdus în toată Austria.

Dar această reformă n'ar fi fost posibilă fără concursul comunei Viena. Tot materialul didactic (cărți, rechizite școlare, etc.) este procurat copiilor fără plată. Numărul elevilor unei clase din Viena este în medie de 30. In locul cărții cu bucăți alese în mod artificial, se dau copilului 10—15 adevărate cărți clasice, care formează lecturile clasei. Astfel peste 100 de cărți sînt studiate cu copiii în timpul școlarității lor. S'au clădit ateliere și bucătării școlare. Orașul Viena își formează institutorii prin cursuri de perfecționare organizate după modelul Universității. Comuna a dăruit de asemenea corpului didactic o bibliotecă pedagogică centrală de 150.000 de volume.

Iată ce s'a făcut la Viena pentru învățămînt și pentru copil.

Este realizabilă o astfel de reformă la noi? Cred că am tot dreptul să fiu sceptică.

In orice caz, o cît de mică reformă în sensul educației nouă nu s'ar putea înfăptui decît tot cu concursul comunei, al autorităților școlare, al dascălilor și al părinților. Și a urni din loc atîtea pietroie, nu-i tocmai lucru de glumă!

Magda Sp. Popescu

Miscellanea

Despre prea cuviosul mucenic, întocmai cu apostolii, Nichifor

Pentru ca cineva să nu-şi închipue că înverşunarea noastră împotriva d-lui Nichifor Crainic este un efect al necredinţei, o lucrare a diavolului şi a Anticristului în sufletele noastre năpădite de scaeţi, o ură a Necuratului împotriva luminii şi parfumului de sfinţenie ce aburesc făptura neobositului stareţ al *Gîndirii*, — ne grăbim, cu toată umilinţa creştină, să lămurim că spiritele noastre nu sînt împietrite de păgînătate, nici înrăite ca Lucifer împotriva luminii ortodoxiei, dar că ne temem ca d. Nichifor Crainic, prin arătările sale prefăcute, onctuoase şi pline de ispite lumeşti să nu fie însuşi Necuratul, venit, cum se întîmplă adesea, în chipul umbrei lui Isus sau a apostolilor săi, să sdruncine mai vîrtos sufletele noastre prin vorbele sale viclene şi acoperite. De aceia noi, ca oameni temători de Dumnezeu, nu vom crede în d. Nichifor Crainic fără îndelungi încercări şi nu vom înceta de a socoti cuvîntul său înşelătoriu pînă ce prin semne sigure Duhul sfînt nu se va vesti în lucrările sale.

Cînd dară d. Nichifor Crainic se va întinde în pat înroşit de fier, şi cărnurile sale groase topi-se-vor cu sfîrîit, şi va zîmbi de fericiri asemeni Sfîntului Mucenic Evlampie, compunînd versuri întru slava Domnului;

cînd mestecînd vin, untdelemn şi oţet laolaltă într'un burduf le va turna pe rînd neîmpreunate şi va arunca stînci mari în văzduh asemeni Sfîntului Erarh Averchie;

cînd insul său brun se va acoperi de zăpezi strălucitoare asemeni trupului Sfintei Muceniţe Eulalia;

cînd acelaşi trup aşezat într'o raclă de plumb va pluti ca dopul pe apă asemeni cinstitelor moaşte ale Apostolului Vartolomeu sau va purcede prin văzduh nesprijinit pe umeri

către veşnicele lăcaşuri în fîlfîit de aripi ca acela al fericitei Sfinte Marta;

şi ca aceeaşi cuvioasă se va lumina de foc minunat la faţă după luarea Sfintelor Taine, biruind întunecimea ei obişnuită;

cînd îşi va duce viaţa în sfinte munciri, rugîndu-se la pămînt în chip de cruce, săpînd gropi adînci pînă ce va auzi glas din cer arătînd calea mîntuirii, ferecîndu-se cu lanţuri de un munte şi postind patruzeci de zile într'o chilie astupată la gură cu bolovani, spre a fi găsit de colaboratorii săi aproape fără suflare lîngă pîinea neagră neatinsă, asemeni Cuviosului Simeon Stîlpnicul;

cînd se va lăsa bătut şi ars cu feştile groase de lumînări şi flacările se vor ruşina de goliciunea sa cuprinsă de materialnică inflaţie şi se vor întoarce cu fum şi dogoare împotriva noastră a asupritorilor dela *Viaţa Romînească*, precum s'a întîmplat cu Prea fericitul Mucenic Mamant;

cînd picioarele sale uşoare şi roşcate de porumbiţă vor călca, ca pe fulgi, pe o groapă cu suliţe şi tăişuri precum Sfînta şi întru tot lăudata Muceniţă Eufimia;

cînd cu sudoarea frunţii va despica lemne şi va fierbe bucate pentru locurile de obşte, iar vinul şi untdelemnul îl va gusta numai la praznice purificat cu apă asemeni Cuviosului Chiriac sihastrul;

şi va strîmba împreună cu d. doctor Voiculescu grumajii necredincioşilor asemeni doftorilor fără plată, Sfinţilor Cosma şi Damian, Samson şi Diomid, Chir şi Ioan, Pantelimon şi Ermolae, Talaleu şi Trifon, Mochie şi Anichit;

şi va păşi gol printre fiare şi acestea ruşina-se-vor de fecioreasca-i goliciune şi vor lăsa capul în jos precum s'a întîmplat cu fericita Muceniţă Tecla;

cînd se va smulge de dragostele lumeşti şi se va lepăda cu semnul sfintei cruci de ispita diavolului ieşit înainte-i în chip de om înalt, negru la vedere şi murdar la chip, cu unghii de fier şi cu sînuri femeeşti, ce cu două firi îl va turbura pre dînsul de pofte spurcate, căzînd asupră-i şi sărutîndu-l, cum l-a sărutat pe Apolos, ucenicul Sfîntului Sisoe;

cînd privind prin pod cu gînduri necurate în cămările fecioarelor se va fi cuprins, asemeni Cuviosului Patermutie, de duh creştinesc şi privirea-i spurcată va cădea căită la picioarele goale ale fecioarei ca un pîlc de crini şi de zăpadă;

şi căzînd în extaz la icoane ca Sfînta Tereza de Avila îşi va perde ceasuri întregi simţirile şi ucenicii săi dela schitul *Gîndirea* îl vor readuce de pe fericita cale de raze a cerurilor cu sguduituri şi stropiri de apă şi ochii săi întorşi către suflet vor fi plini de lacrimile de rouă ale fericirii şi sila sa de viaţă fi-va dulce ofilire de trandafiri;

şi uimit de priveliştea de foc a Arhanghelului nu va pu-

tea îngina răpit fără de numai A. A. A. ca Sfîntul Francisc și ca acesta va ridica în aer pe colaboratorii *Gîndirii* — pe d. Bădăuță bunăoară — suflînd în pulberea tălpilor sale ;

și-l vom vedea condus prin lumea aceasta a desfrînărilor de un stîlp de foc ca Sfîntul Toma depe muntele Malein sau învrednicit a fi însoțit în pășirile sale de Prea Sfînta Fecioară cea prea luminată și de doi îngeri prea luminați, cu luminări aprinse, unul înainte și altul dinapoi ca Cuviosul Monah Matei;

cînd va da munților graiul și Gîndiriștilor har literar scuipîndu-le de trei ori în gură ca Sf. Epictet;

și aruncat pe foc va stinge văpaia prefăcînd-o în țurțuri de ghiața ca Sfîntul Asterie;

și va opri ploile ca Cuviosul Alexandru dela Mănăstirea Neadormiților;

și se va hrăni cu verdețuri nefierte și cu poame și-și va uda fața sa cu apă rece spre a nu-l birui somnul ca Părintele Atanasie cel dela Aton ;

și va sluji nouă, spălîndu-ne picioarele, asemeni Sfinților Părinți;

cînd îl vom găsi sburînd prin casă ca Sfînta Caterina de Siena bătînd cu mîinile sale serafice aerul gros ;

și va fi strejuit de îngeri, iar trupul său va adia a mireasmă bună de crini, narciși și chiparoasă, ca al Sfîntului Potit din muntele Gargarei;

și dulapul său de haine și rufe va străluci de luminări și va răspîndi miros suav de tămîie tămăduind bolile trupești și sufletești asemeni cămarei în care sta tăinuit veșmîntul Prea Curatei Fecioare Maria, găsit de Glavie și Candid ;

și moaștele sale vor îmbăta asemeni aromelor rare de flori sau moscului și vor apăsa grele ca plumbul pe umeri și vor rămîne o sută de ani în străluciri de pară, nestricate, învelite în prapuri de aur și podoabele de grivne și mărgăritare și alte nestemate asemeni trupului Fecioarei Iuliana din Kiev;

cînd însfîrșit i-ar răsări aripi la subsuoară și crini între deștele picioarelor și sfîrcul țîțelor s'ar face feștile aprinse de luminări și hainele sale ar cădea în riuri de foc și din gura sa ar ieși flacări și duh de aloe și ar pluti ca o luminiță de candelă pe vrajba mării, rotit de stoluri îngerești și pe locul șederii sale ar crește busuioc, iar lacrima sa s'ar preface în aghiasmă, — atunci abia am crede că însuși Duhul Sfînt sălășluește întru făptura sa și că nu este înșelătoare nălucire a Celui Veșnic Negru. Atunci și nici atunci! Nu vom face și noi ca fratele Ruffino care, ispitit de diavol în chipul lui Cristos, era sfătuit de Sfîntul Francisc să isgonească pe necurat cu vorbele de ocară: — Deschide gura că acuși o spurc! — în urma cărora Intunecatul se risipea cu fum de pucioasă și prăbușiri de stînci, ci ne mulțumim să conjurăm pe Cuviosul Nichifor scuipind — ptiu — ca ortodocșii în sîn și strigînd tradiționalul: Piei, drace! — *G. Călinescu.*

Iar romineasca de după războiu

Este din ce în ce mai exasperant felul cum se scrie romînește după războiu. Beatitudinea națională de după 1919, a avut ca efect nu numai să ne tocească spiritul critic, dar să ne strice pur și simplu limba. Limba romînească, această limbă atît de pitorească și de proaspătă, a încăput pe mîna cavalerilor de patriotism care au obligat-o să fie neaoșă cu orice preț. Și cum toți acești stiliști sînt, în ordinea morală, eminamente mitocani, neaoșism și mahalagism sînt foarte adesea luate unul drept altul.

Dar să lăsăm cauzele, și să vedem efectele.

Am în fața mea o foarte frumoasă carte germană masacrată de un traducător romîn. De data asta nu mai e vorba de un licean, ci de un scriitor plin de pretenții, care face piese „de avangardă", este primit la toate revistele și ziarele, și se numără printre literații cei mai talentați de după războiu. Este deci cu atît mai curios de constatat că un asemenea cetățean nu știe romînește. Căci literalmente nu știe. Nu numai că îi lipsește ceiace aș numi „sentimentul limbii romîne", dar adeseori comite serioase greșeli de sens sau chiar de sintaxă. Ceiace voi dovedi mai la vale prin cîteva exemple.

Dar înainte de asta, încă un cuvînt. Scriitorul în chestiune este Evreu. Și n'aș vrea să fiu înțeles greșit. N'aș vrea să par cîtuși de puțin de partea acelora care nu remarcă dintre Romînii, care nu știu romînește, decît pe acei care sînt și Evrei. De fapt, numărul cel mare al agramaților în materie de romînească sînt ne-evreii. Evreul vorbește mai degrabă corect, căci are în genere mai multă carte decît ceilalți Romîni. Și afară de asta nu pot uita că una din cele mai bune traduceri din cîte cunosc e aceia a cărții lui Remarque („Intoarcerea de pe front") al cărei traducător este evreu.

Un publicist romîn foarte deștept îmi spunea odată:

„Cînd un Evreu vorbește incorect, îi sare toată lumea în cap. In schimb, să poftești să te legi de un Popescu sau Ionescu, fiindcă nu a acordat subiectul cu predicatul. Il vei auzi spunînd, furios: „Ce face? Adică eu, mă 'nțelegi, în țară la mine — fac ce vreau".

Scriitorul de care ne ocupăm scrie în mod absurd și neverosimil nu pentrucă e evreu, ci pentrucă foarte ușor este azi pentru cei slabi de înger să cadă în estetica aceia falscronicărească a grămăticilor ortodocși romîni de după războiu. Aceștia au stricat, au sabotat „sentimentul" limbii romîne. Și în rîndurile ce urmează voi da cîteva exemple.

Exemple de neaoșism cu orice preț.

„Iată pe divinul Kupfer, cel drept și aevea".

„Kurt adăsta cu infrigurare" (în tot cuprinsul cărții, traducătorul n'ar spune, să-l tai: aștept, ci adăstez. E mult mai frumos).

In loc de „făcind din ea odaie de lucru", cetim: „rinduind-o odaie de lucru".

Sau:

„A venit tirziu, a zis ca de obiceiu, în loc de „stați jos!" cu ușoară inclinare „Bună ziua" — prinse a se munci de ceva pe dinăuntru, privi clasa... etc.".

Las la o parte amestecul acesta de imperfect și perfect simplu; las la o parte construcția încîlcită a frazei, și rețin numai nobila expresie cronicărească: „prinse a se munci de ceva pe dinăuntru".

Sau: „Părinții au vorbit Lizei cu minile împreunate a rugă" (E și frumos, și corect acest „a rugă").

Dar expresii ca „ins de valoare"! Dar verbul a isvodi în loc de a isvori! Insfîrșit, ce să mai spunem? O strîmbătură continuă care exasperează pe oricine are dragoste de o romînească naturală și spontană. Și ce e comic în toate acestea este că, alături de maimuțăriile astea neaoșiste, deodată apare cite un „boton electric" sau cite un „sicieli" scris francamente „săcăeli".

Spuneam că distinsul scriitor de care ne ocupăm nu știe romînește.

Exemplu:

„Divinul Kupfer mănincă *fript* pe alții". După d-sa „fript" este un cuvint invariabil?

Sau: „Și nepăsarea e o părere. Kurt nu era măcar nepăsător" (In loc de nici măcar nepăsător).

Sau:

„— Am căzut, domnule profesor.

— Ai căzut! Ai fugit iar repede-repede după fetița aia. Trăzni-v'ar de puști!..."

Dar pasajele cu totul incomprehensibile sînt numeroase. De pildă:

„Simțirile lui atente par a prinde dintr'acolo un licăr blind". (Cînd ești viver ai și licăr. Nota comentatorului).

Sau:

„Cit e de plăcut, după ordinea țapănă și plicticoasă a orelor de școală, să te bălăcești în zmircuirile dezordinei".

Sau: „Liniștea lui esențială pipăi oarecari slăbiciuni în vervă. In verva mea cea repezită".

Vă închipuiți desigur foarte ușor pe cineva spunind:

„Vrei mata, te rog, să mă pipăi puțin? La slăbiciuni? Cu liniștea dumitale. Dar, te rog, să fie esențială. Știi că eu nu întrebuințez decit esențiale. Unde? Ca de obiceiu. In vervă. In verva mea cea repezită".

Și, însfîrșit, „pour la bonne bouche":

„Baroneasa, după ce zădarnic a încercat o apropiere, s'a depărtat scîrbită de zgomotoasa lui găunoșie".

Cam ce să fie chestia asta care face scîrbă la cucoane?

Nu mai insistăm. Ne mulțămim să amintim tuturor acestor scriitori romîni că vorbele limbii romînești nu-s ale lor; că nu pot face cu ele ce vor și cum vor; că fiecare cuvînt are o noimă, că vorbele fac parte dintr'o limbă care aparține multor milioane de oameni, și că e bine să se țină puțin sama și de urechile lor... — *D. I. Suchianu.*

Criză, spiritism și alte combinații ...

Criza mi-a adus plocon în casă o mulțime de prieteni necunoscuți.

Toți acești neo-amici au venit să mă consulte în chestii metafizice. Cei mai mulți mi-au cerut lămuriri spiritiste. Cîțiva s'au înarmat cu recomandații dela vechi colegi și rude din provincie: mi se cerea să intervin pentru înscrierea protejaților în „Societatea spiritistă".

Intrucitva mă simții măgulit: nu bănuisem niciodată că sînt atît de popular.

* * *

Tocmai dela Chișinău mi-a sosit un aristocrat rus, cu buze subțiri de femeie și ghete nevăcsuite. Fără să-l întreb, îmi declară, cu sinceritatea caracteristică slavilor, că e pe cale de-a părăsi definitiv țara noastră. Nu mi-a ascuns nici intenția că are de gînd să se stabilească la Paris.

Il felicit, firește, pentru această idee ingenioasă: nu încape discuție — Parisul e de preferat Chișinăului.

Dar, înainte de-a ne părăsi, distinsul meu musafir dorea să afle dela mine — ce-i spiritismul ? Apoi — dacă sînt de părere că trebue să se înscrie în societatea spiritistă. Fiindcă, vezi dumneata, dacă i se oferă o slujbă, mai mult sau mai puțin modestă, la Chișinău, e în stare să se răsgîndească și să nu mai părăsească țara.

— Și cine să-ți dee această slujbă ? — întrebai.

— Șeful.

— Care șef ?

— Șeful care prezidează cu atîta onoare societatea spiritistă...

* * *

Noaptea tîrziu, am fost trezit din somn.

— Ce e ?

— Vă caută un domn cu o scrisoare. E urgent.

Un tînăr înalt şi svelt, — cu favoriţi subţiri, stilizaţi rococo, şi cu nişte pantaloni foarte strîmţi. Nu ştiu de ce — dar m'au impresionat pantalonii şi favoriţii.

Imi întinse scrisoarea şi se aşeză în faţa biuroului, strîngînd genunchii ce treceau peste masa mea de lucru. Pe cînd descifram scrisoarea, musafirul zîmbea, zîmbea fără întrerupere.

— După cît înţeleg, te interesează spiritismul ?

— Da, hi, hi, hi...

— Şi vrei să te faci spiritist ?

— Da, hi, hi...

— Presupun că intenţionezi să te înscrii în societatea spiritistă.

— Da, hi, hi, hi...

— Şi cu ce te ocupi ?

— Sînt funcţionar în departamentul şefului...

— Şi doreşti să faci niţel spiritism împreună cu şeful d-tale ?

— Da, hi, hi...

* * *

Colecţia de vizitatori se înmulţea mai abundent decît colecţia mea de mărci poştale. Erau şi nevoiaşi printre ei, loviţi de criză. Decît, spiritismul se dovedi că nu-i leac contra şomajului. Cu ajutorul ocult al spiritelor nu se mai putea obţine nici o înaintare. Şeful dezertase din sfera metafizică; devenise imun şi închis ca o poartă de minister.

Fără nici un motiv plauzibil, mă simţii obligat să salvez aparenţele. Presupusa mea popularitate şi... într'un cuvînt: orgoliul şi celelalte — mi-au tăiat deodată egoismul, somnul, pofta de mîncare şi liniştea. Neapărat — trebuia să găsesc alte soluţii. Şi descoperii, întîmplător, cu prilejul congresului interparlamentar, vre-o două ocupaţii — vremelnice, ce-i drept — dar remuneratoare.

— Uite ce, — zisei primului solicitator, — pe criza asta, te rog să nu te miri că ne-au părăsit toate spiritele... Dar am găsit totuşi o ocupaţie pentru d-ta: du-te zilnic la gară şi întîmpină pe parlamentarii şi delegaţii străini. De cînd li s'a întîmplat ruşinea cu valuta, vin, vin mereu. Te asigur că profesia de întîmpinator de musafiri e inedită. Concurenţa nu e mare — grăbeşte-te! Vei cîştiga binişor. Vei fi răsplătit pentrucă ai să reprezinţi cu frenezie şi patriotism legendara ospitalitate a poporului nostru. Legendele sînt totdeauna lucrative.

Unde mai pui că n'ai să ai nici o cheltuială: excursii plăcute, mîncărică şi băutură de calitate superioară şi celelalte....

Nimerisem. Nimerisem mai bine decît îmi închipuiam. Ce e şi cu inspiraţia directă, care cade deodată ca trăsnetul din cer senin! Se ştie că cerul senin livrează cele mai bune trăsnete. Se răspîndise vestea. Popularitatea mea crescu ameninţător. Incepusem să refuz; să nu mai primesc pe nimeni ; să mint la telefon că eu nu sînt eu şi că nu mai sînt niciodată acasă.

Dar nevoia nu cunoaşte consemne. Un amic necunoscut reuşi să mă prindă şi să-mi prezinte un certificat medical că nevastă-sa îi lehuză. Puteam să-l mai refuz ?...

— Văd, — i-am zis, — că eşti o persoană inteligentă. De aceia îţi recomand o afacere delicată. Depinde de diplomaţia d-tale... Parlamentarii străini sînt mai toţi pacifişti. Or, pacea — cum ştii — nu-i decît un războiu cu alte mijloace. De aceia se vor găsi, sper, cîţiva patrioţi care să aplice, — cum se spune la noi, — o lecţie bine-meritată cel puţin unuia dintre aceşti musafiri. D-ta n'ai altceva de făcut, decît să pîndeşti din umbră acest moment fericit. In clipa declanşării, bagă-te în învălmăşeală şi captează insulta. Cine încasează palme, încasează şi despăgubiri. (Nu te supăra: e mai ruşinos să baţi, decît să fii bătut). Guvernul îţi va fi recunoscător că te-ai sacrificat pentru un scop atît de înalt. Vei certifica apoi că nimeni n'a fost atins, nici măcar cu o floare. Prestigiul ţării va fi salvat şi d-ta vei fi mulţumit... (va costa mai eftin şi banii vor rămîne în ţară).

* * *

... Şi acum sînt în căutare de combinaţii nouă în vederea celorlalte conferinţe, expoziţii şi banchete pe care ocîrmuirea le organizează în acelaşi scop — de propagandă.

Inţelegerea franco-germană.

Naţionaliştii franceji au protestat contra vizitei d-lor Laval şi Briand la Berlin; naţionaliştii germani deasemenea — ei au ameninţat chiar cu represiuni...

Numirea noului ambasador francez la Berlin, d. François Poncet, a fost întîmpinată cu semnale de alarmă de către ziarele -trompete ale industriei de război germane.

A fost însă o alarmă falsă... S'a dat, repede, a înţelege gorniştilor că d. Poncet este un francez excepţional de simpatic, înrudit deaproape cu marea industrie franceză, şi că a venit la Berlin cu propuneri sentimentale la adresa industriei grele germane.

Deodată au amuţit cerberii hitlerismului, parcă ar fi dat o epidemie de gîlci peste toate potaiele din Germania. Iar şoviniştii franceji surîd, mişcaţi de buna primire ce s'a făcut adversarului lor, Briand, la Berlin.

Ce minunăţii !

Proiectata fuziune între fabricanţii de material de războiu, franceji şi germani, echivalează cu fraternizarea a două armate inamice.

Pe spatele, pardon: pe contul cui se va săvîrşi fuzionarea celor două mari industrii — este o chestiune aparte. Deocamdată vom mai putea respira puţin în tihnă, aerul neotrăvit încă de gaze.

Şi, stop — lupta de cocoşi ! Căci spectacolul devine absurd şi inutil. Mai mult: primejdios, pentru desvoltarea afacerilor şi cîştigurilor comune. Robinetele se vor închide brusc: Hitler şi gemenii săi de pretutindeni vor trebui să renunţe la parade şi alte spectacole zgomotoase. Cel mult dacă li se va oferi „conducătorilor" cîte o funcţiune mai modestă într'un consiliu de administraţie.

Şi căpitanii de industrie cu exagerate pretenţiuni politice vor trebui să se resemneze şi să nu mai comande decît în jurul unui coş de fabrică.

Trîntorii — la muncă !

Şomeurii vor găsi ocupaţii în colonii, în Camerun şi Togo. Se vor construi canaluri; se vor aranja şi poliţele ruseşti...

Principalul e: mulţimea să aibă de lucru, — altminteri face politică şi scandal; iar industriaşii să aibă beneficii, — altminteri îşi pierd încrederea în regimul capitalist...

Deasupra guvernelor de personalităţi cu competinţe dilatate se va institui o comisiune economică franco-germană care va cuprinde pe reprezentanţii principalelor ramuri economice.

Această comisiune nu mai are misiunea să aiureze; ea înseamnă începutul unui cartel uriaş, care va monopoliza toate sursele şi toate braţele. Ea este Internaţionala I-a a industriaşilor... — *F. Dima.*

Edison

Cu Edison a dispărut în liniştea eternităţii o figură tipică şi exemplară a spiritului occidental extrem, a acelui spirit care poate fi şi învinuit, dar şi admirat, pentrucă pune munca şi roadele ei deasupra oricărei fericiri pămînteşti. Americanul Edison a cercetat natura nu pentru a-i afla adevărul, ci pentru a o înţelege prin productivitatea ei. Marele inventator n'a cercetat natura nici teoretic, nici obiectiv, nici desinteresat cum a făcut-o în largă măsură Europeanul Einstein, şi el tipic pentru spiritul occidental, dar nu în partea lui extremă.

Atitudinea ştiinţifică a lui Edison a fost pragmatistă, adică practică, personală şi interesată. Ea s'a încrezut în natură şi în realitatea naturii pe măsură ce natura era operată, manipulată, descoperită eficient. Spiritul lui Edison a scos din infinitele posibilităţi naturale lampa incandescentă, fonograful, cinematograful, iar străduinţelor ştiinţifice ale timpului său — el le-a adus îmbunătăţiri în ceiace priveşte telegraful şi telefonul. Contribuţia edisoniană la progresul tehnologiei moderne este uimitoare prin multilateralitatea, variaţia şi ingeniozitatea ei. Invenţii mari şi invenţii mici, toate s'au rotit împrejurul nevoilor concrete ale oamenilor şi nu ale celor speculative, teoretice sau de cunoaştere pură.

Contrar prietenului său Ford, Edison nu a înţeles lumea ca o piaţă pentru desfacerea produselor industriale, ci ca un vast laborator, în care pe măsură ce muncim preamărim bunătatea naturii şi îi dovedim adevărul. Idealurile lui Edison au fost desigur practice, pentrucă ele ţinteau către uşurarea nevoilor vieţii de fiecare zi, nu a nevoilor spirituale şi permanente. Promptitudinea cu care el a ştiut să ghicească aceste nevoi practice şi mersul lor indică o înţelegere inspirată a lumii.

Viaţa lui Edison, lungă şi fructuoasă, este aceia a oricărui American: ambiţioasă, persistentă, mobilă, disponibilă, optimistă. Petrecută în contrastele funcţiunilor sociale cele mai opuse, viaţa celui ce-a fost, rînd pe rînd, vînzător de ziare, ziarist, chimist, telegrafist şi în sfîrşit inventator celebru, bogat şi sărbătorit, vrea să semnifice ceiace însuşi Edison spusese acum doi ani, unor tineri exploratori în regiunile ştiinţei: *orice succes în viaţă este datorit 90 la sută muncii grele şi numai 10 la sută talentului.* Nu numai aprecierea matematică a dispoziţiilor umane este tipic americană, dar însuşi fundamentul acestei aprecieri. Americanii şi uneori Europenii sînt înclinaţi să uite că aceia ce obţin ei prin muncă şi voinţă nu este întotdeauna numai produs uman, ci şi rezultatul unor calităţi cu care omul este dăruit de natură şi fără de care nimic nu ar fi posibil. Puritanul prohibiţionist Edison, uitînd de cele eterne, s'a minunat şi încîntat de puterea care poate ţîşni din fiinţa umană. Pe urmele energiei umane a mers Edison, muncind şi învingînd, fără a se întreba prea mult asupra obîrşiei acestei energii. Metamorfoza naşterii şi a morţii nu preocupă pe Americani, iar pe Europeni din ce în ce mai puţin. Viaţa cu toate posibilităţile ei de succes şi utilitate grandioasă este ceiace a preocupat pe Edison, ca geniu tipic şi exemplar al timpului nostru.

George Enescu

Zilele acestea, Rominia a sărbătorit cincizeci de ani de cînd soarta a dăruit-o cu un mare talent: George Enescu, fiu de ţărani moldoveni, destinat unei glorii mondiale, ca violonist, pianist, dirijor de orchestră şi compozitor

In expresia artei sale, cîntăreţul acesta pare că-şi mărturiseşte propria existenţă, echilibrînd-o după regulele obiec-

tive ale naturii, pe care şi auditorul şi artistul par că le descopăr ca un miracol aşteptat şi totuşi necrezut. Interpretarea lui Enescu este caldă şi totuşi echilibrată, vie şi totuşi precisă, sensibilă şi totuşi de-o puritate angelică. Temperamentul său nu rupe formele estetice, precum viaţa sensibilă nu duce în cazul său la un sentimentalism manierat sau arbitrar. Enescu îşi are un stil propriu şi dacă stil însamnă potrivire între conţinut sufletesc şi formă estetică, adică *expresie clară şi adequată*, atunci Enescu exemplifică perfecţia estetică într'o măsură aproape unică. Faţă de el Fritz Kreisler pare romantic şi insistent prin sentimentalism, Alma Moodie oarbă faţă de imperativul clarităţii formale, de care Thibaut se apropie nu atît cu rigoarea nevoii de echilibrare cît cu fineţa şi graţia spiritului său latin. Comparat cu temperamentul vibrant şi nuanţat al unor violonişti ca Heifetz, Efrem Zimbalist, Nathan Milstein sau cu simţămîntul prodigios, dar încă neclarificat, al elevului său, Yehudi Menuhin, George Enescu rămîne un clasic în care sentimentul se echilibrează cu natura, *lirismul cu claritatea raţională*.

Arta lui Enescu e deaceia clară şi unitară prin fond şi formă ca Partenonul acelor Greci, care nu s'au lepădat de simţuri, dar nici nu s'au lăsat orbiţi de ele. Enescu nu impune prin explozii sentimentale, gemete mistice, nuanţe de detalii care ar strica întregului. O spunem fără înconjur că violonistul Enescu ne pare *cel mai aristocrat muzician al timpului nostru*. Nu în sensul francez şi nobil al aristocraţiei (esprit de finesse), ci în sensul intelectual şi valoric al ei, referitor adică la echilibrarea existenţei, aşa cum au cunoscut-o Elenii, în marile lor momente.

Violonistul Enescu îşi are în poezie drept corespondent pe Paul Valéry şi printre pianişti pe germanul Walter Gieseking, acest unic interpret al lui Bach şi Debussy, la care adîncimea sentimentală şi disciplina formală coexistă într'o identificare perfectă.

Afinităţile lui Enescu cu spiritul grecesc pot fi duse mai departe dacă ne-am ocupa de compozitorul, autor al acelei opere preţioase şi clare „Oedip Rege". Dar aici n'am putut decît sugera, glorificind cu înţelegere şi sentiment, sensurile acestei activităţi tipice şi exemplare pentru omenire.

Pentru spiritul romînesc pe de altă parte, Enescu a dăruit în plină maturitate, o sonată în caracter popular romînesc, frescă luminoasă şi vie a simţămintelor ţăranului nostru. Această sonată pe care noi am numi-o *„sonata dorului"*, aduce ceva specific romînesc nu în sensul unei imitaţii a folclorului, ci prin faptul că autorul urmînd spiritul acestui folclor a dus mai departe şi pe cont propriu posibilităţile de exprimare populară. Deaceia Enescu nu este un sămănătorist întîrziat în „Sonata la minor nr. 3 pentru piano

şi vioară", ci un neoclasicist inspirat din semnificaţiile estetice ale muzicii populare romîneşti. Dorul din această sonată nu însamnă extaz, ci vioiciune melancolică, nu zbucium ordic sau torturare herculeană, ci oftat prelung, desfăşurare cumpănită şi adîncă în care natura devine confidenta omului şi omul îşi destăinueşte ei dragostea, liniştindu-se şi reculegîndu-se după cîteva sbateri sentimentale şi alunecări spre huzureală.

Compozitorul George Enescu a deschis prin această sonată drumul unei înţelegeri estetice, care lipsea şi sămănătoriştilor romîni şi celor de tot înstrăinaţi. Enescu a arătat că arta este, pe deoparte, expresia în forme obiective şi universale a unui spirit, care, pe de altă parte, se poate inspira din ceiace societatea şi patria sa îi sugerează. Se poate inspira, dar el nu poate nici imita, nici supune orbeşte la realitatea din afară.

In artistul Enescu se trezeşte, exemplar şi simbolic, o lume întreagă care în ceilalţi oameni sălăşlueşte fără a se putea întrupa în forme perfecte şi clare. Omagiul pe care-l aducem lui George Enescu este un omagiu pentru claritatea şi perfecţia estetică în genere. Lor, el le este de mult identificat. — *P. C.*

Elogiul lui Chevalier

Nu e vorba aici de eroul romanului *Histoire comique* al lui Anatole France. Acel tragic comedian care şi-a tras un glonte în tidvă, la picioarele amantei sale indiferente.

E vorba chiar de fermecătorul Chevalier la care v'aţi gîndit şi d-voastră: şansonetistul parizian şi actorul de cinema.

Printre actori, afli uneori şi artişti. Artist însamnă stil şi manieră.

Dacă m'am hotărît să vă vorbesc despre domnul Maurice Chevalier — despre care dealtfel vorbeşte toată lumea — e ca să subliniez stilul şi maniera lui, fiindcă acest actor e artist în felul său.

Inainte de a-l fi văzut pe ecran, trebuia să-l vezi, pe vremea cînd Maurice era al Parisului, numai al Parisului, să-l vezi într'o „boite" ca *le Lapin à Gile* (sau „le Lapin agile").

Pe-atunci nu era mai celebru decît eroul lui France. Cu toate că mult mai vesel, cum s'a păstrat şi azi. Il ştiau frecventatorii cabaretelor nocturne, printre care doamne „bien mises". Il ştiau — şi mureau după el.

O pălărie de paiu pe sprinceana dreaptă; buza lui de jos înaintată şi coborîtă; un baston cu măciulie de os, albă, învîrtit cu agilitate şi nu ştiu încă ce nimicuri, cucereau şi subjugau.

Americanii care picau în Paris, dupăce vizitau Luvrul

cu un *guide bleu* în mînă, se duceau prin cabarete să găsească pălăria de paiu a lui Chevalier. Dacă Luvrul îi lăsa reci, Chevalier îi încălzea.

Repertoriul acestui imbatabil diseur era mai nimic. Șansonete pe care nu putea să le cînte — și ar fi fost o nenorocire dacă n'ar fi știut, fermecător, să le diseze. Șansonete atît de picante că ar fi zburlit pînă și frumosul păr al d-rei de Saint-Yves, dealtfel dornică să se lase în voia celor mai mari nebunii.

> Saint-Antoine avait un manteau
> Moitié poil de chèvre, moitié poil de veau.
> Saint-Antoine avait un manteau
> Moitié poil de chèvre, moitié poil de...
> Qu'on y pense à ce que l'on voudra,
> A qui mal y pense, mal y trouvera!

Vedeți dv. sînt oameni — dintre cei eleganți sufletește — care, la ceasul potrivit, sînt dispuși să-și vîndă diavolului sufletul pe prețul unei picanterii spirituale. Cu condiția specială a spiritului sclipitor, porcăria e valabilă.

Chevalier, care se trădează inteligent, știe asta. Și profită.

Mă rog, încercați să vorbiți într'un colț stingher de salon cu lume multă, doamnei pe care o iubiți, despre ce și cît poate un bărbat pentru femeea pe care o iubește. Cam așa cum, în carte, o făcea candidul lui Voltaire. Veți fi dat afară.

Și veți fi dat afară tocmai atunci cînd o sumedenie de asemenea doamne, vor suspina de langoare și vor leșina de voluptate, auzindu-l pe acest „drôle" de Chevalier cum cîntă făcînd gesturi convulsive:

> Nous qui sommes des as,
> Nous avons des ananas,
> Des ananas!
> Ah, que c'est bons,
> Ah, que c'est longues, Madame,
> Les ananas!

Tot ce face și spune și cîntă Chevalier e pentru noi melancolie.

Pe sufletul celui mai cuminte burghez, celui mai pios creștin, celui mai grav filosof, celei mai candide și înțepate fecioare — joacă cu picioare flexibile și agile de drac, dorul de-a face nebunii. Ah, dacă am putea sparge barierele tradiției, convenției, decenței, principiilor moștenite — și să-i dăm drumul cum știm noi! Liberi, Doamne, liberi!

Ceiace este pentru noi simplu dor, dor în chip nerușinat tăinuit, e la Chevalier realizare. Chevalier e numai viață. Viață în libertate, după instinct, după sentiment.

Iată melancolia noastră.

Fiindcă într'adevăr e o mare melancolie să știi pe cineva trăind în eternă bună dispoziție, cînd tu hibernezi „même dans la canicule".

In definitiv, vreți să știți cine e Chevalier? Veniți mai aproape: e setea de viață. Setea dumitale și a mea și a fratelui Richepin.

Frère, il faut vivre.

E deajuns să stai ascultînd banjo-ul care-l acompaniază și să te lași, deslegat de prejudecata unei estetice înalte care nu există, în voia nimicului care-i melodia și vorba și gestul și glasul lui Chevalier. Vei auzi *Mais personne ne s'en sert maintenant, Dites-moi ma mère, Valentine, Les fraises et les framboises* — toate pline de humorul bunei sale dispoziții, cu aluziile lui și picante și spirituale — și simți viața fluid viu în tine.

Dacă e adevărat că arta, ca să fie adevărată, trebue impregnată de fiorii vieței și e în același timp un pulverizator de vitalitate în preajma noastră, atunci cu siguranță Chevalier e un mare artist. — *L. S.*

Recenzii

Ion Minulescu, *Bărbierul regelui Midas.* Bucureşti, Ed. „Naţionala" S. Ciornei, 1931.

Cînd eram adolescent, iubeam literatura d-lui I. Minulescu în secret. O iubeam ca pe un păcat. Simţeam că-mi place, nu pentru motive de stimă, ci pentru calităţi, pe care conştient n'aşi fi voit să le admit. Dar amorul începe cînd iubeşti defectele, nu calităţile.

Pe atunci Minulescu era poetul tineretului. Şi cred că a rămas şi astăzi. Tinerilor le e ruşine să mărturisească sentimentalismul, idila, visul, entuziasmul. Deobicei ei fac pe blazaţii, pe cinicii. Ei arborează uşor o mască de senzualism sceptic şi de „je m'enfichisme". Lor le place magia vorbelor mari, exotismul îndepărtat, muzica formulelor grandiloquente.

Pentru toate acestea d. I. Minulescu a fost atunci foarte gustat. Cinismul său senzual, îmbrăcat în emfatice formule, ne dădea, pur şi simplu, gata.

Eu ştiu c'ai să mă'nşeli chiar mîne
Dar fiindcă azi mi te dai toată...

Cine ar fi putut rezista?

Dar, tragedie ascunsă a lucrurilor, poeţii de manieră îmbătrinesc iute. Rezultat al unui entuziasm de o clipă, legaţi de specificitatea unui moment, ei se demodează repede.

D. I. Minulescu e legat de momentul simbolismului. Numele său aduce cu el evocări de poeţi uitaţi azi: Stuart Merril, Corbière, Jehan Rictus, etc. E generaţia lui „Mercure de France" cu Gourmont, Rachilde şi A. Valette. Sînt ultimele momente ale cafenelei Vachette, unde strălucea încă, astru în agonie, metecul grec Jean Moréas. Pe atunci trona anarhismul lui Laurent Tailhade, se vorbea mult de bombe şi de asasinate, iar tinerii la modă erau perverşi şi complicaţi, rafinaţi şi detracaţi ca Desesseintes, eroul lui Huysmans. De parfumuri barbare, de luciul mort al pietrelor preţioase, de

peisaje polare ne-a vorbit mult şi d. Minulescu. Pe vremea aceia d-sa era considerat ca un scriitor exotic, ferit de orice influenţă a specificului naţional, fruct importat de pe alte ţărmuri. Arta sa părea factice, artificială, produs de seră, crescut departe de aerul tare şi tonic, de determinismul firesc şi necesar al ţării de origine. Nici limba sa nu era destul de adaptată locului: expresivitatea sa era compusă din bizarerii de vocabular, din cuvinte rare, sonore şi preţioase, dar plămădite din sunete străine, care cîteodată jigneau urechea romînească.

Dar această ştrengărie a durat puţin „ce que durent les roses". D. I. Minulescu, cîştigat complect de Bucureşti, a uitat Parisul. A simţit, devenit matur, nevoia unei adaptări. A început atunci, în epoca de după război, să observe obiceiurile locale şi să scrie romane satirice şi realiste, cu eroi bucureşteni. De la Huysmans la moravurile Capitalei noastre e o bună distanţă; dar d. I. Minulescu a cedat şi s'a adaptat legii locului. Criticii săi nu-i mai puteau reproşa o desvoltare efectuată pe deasupra oricărui specific naţional. Nuvelele şi micile sale romane, de la „Roş, galben şi albastru", la „Bărbierul regelui Midas", prezintă eroi luaţi din lumea obişnuită a Bucureştiului. Dar toţi au o caracteristică, toţi formează o categorie. E funcţionarul, samsarul, micul scriitor, — indiferent de profesie, — pehlivan, şmecher, tare în butade şi miticisme de bodegă. E ceiace se cheamă în Capitală, cu oarecare admiraţie, „şef". Eroul d-lui Minulescu trebue să fie „şef", adică să se „învîrtească". Să facă din ochi satisfăcut orideciteori a tras pe sfoară pe cineva, să facă mereu spirite, să fie vulgar cît trebue, să fie însă, una peste alta băiat bun.

Prin el transpiră o întreagă filozofie romînească: o filozofie uşoară, vodevilescă, amuzantă, un „je m'enfichisme" integral şi absolut, uşor cinic, senzual cu înjurături neaoşe, distilate cîte-odată de cîte-o formulă distinsă. „Şeful" d-lui Minulescu e oarecum ca „cocu"-ul lui Courteline.

Căci mai ales de Courteline aduce aminte această literatură.

Toată lumea d-lui Minulescu e privită amuzat, fără nici o atitudine, fără gravitate şi, cum se spune azi, fără nici o problematică.

Cum îşi privea Courteline „cocu"-ul, aşa îşi priveşte d. Minulescu „şefii". Se poate desprinde numai o predilecţie pentru aspectul de senzualitate destrăbălată, sau pentru şmecheria cinică. In fond omul e acelaşi. Şi atunci cînd era în postura simbolistă cu parfumuri barbare, cu ametiste, cu exotică complicaţie, şi acum cînd s'a specializat în subiecte de viaţă bucureşteană. Incolo nici o semnificaţie. Tocmai în

această lipsă de semnificaţie, unii, d. P. Zarifopol de pildă, au crezut a găsi artă pură, ferită de orice tendinţă.

Pentru cine caută amuzament pur, desigur, scrierile d-lui Minulescu vor fi gustate.

Literatura şi arta modernă cer însă mai mult; cer puncte de vedere şi frămîntare, cer o viziune a lucrurilor de dincolo de aspectul hazliu.

Mihai D. Ralea

***

Ioan Petrovici, *Peste hotare*. Bucureşti, Editura „Casei Şcoalelor". 1931.

D. Ioan Petrovici publică al treilea volum de note de călătorie. După „Raite prin ţară" şi „Impresii din Italia" d-sa a adunat în volumul de faţă impresii din mai multe ţări. Cartea capătă, astfel, un aspect mult mai variat şi un interes mai mare. Ne plimbăm, conduşi de d-sa, prin Tirol şi Bavaria, prin Alsacia, prin Elveţia, valea Ronului, în preajma lui Mont-Blanc.

După cum vedem, sînt ţări menite să figureze, alăturate pe paginele aceleiaşi cărţi, contraste interesante. Deşi autorul le-a vizitat la date diferite, există totuşi o înlănţuire — care poate fi pur accidentală — dar care dă cărţii un aspect unitar. Această înlănţuire este expresia unei unităţi de fond şi a unei consequenţe de gîndire, şi dovada unei contemplativităţi adînc ordonate şi mereu controlate de o inteligenţă vie şi sigură.

D. Ioan Petrovici are legături vechi şi trainice cu literatura. Atît de vechi şi atît de trainice încît au ajuns să devină o veritabilă pasiune. D. Petrovici pune în slujba acestei pasiuni toate calităţile d-sale de gînditor, fără să cadă însă niciodată în abstracţii.

Aceasta, din pricină că literatura pentru d. Petrovici nu este un simplu „violon d'Ingres", o ocupaţie de vacanţă, o îndeletnicire de ceasuri libere sau un derivativ dela alte preocupări (şi d. Petrovici are destule). Iţi poţi da sama uşor de acest lucru cetindu-i notele de călătorie.

„Peste hotare" oferă, faţă de celelalte jurnale de voiaj ale d-lui Petrovici, un material mai bogat şi mai complex. In primul rînd din pricina cantităţii mai mari de lucruri văzute şi înregistrate. D. Petrovici posedă secretul şi practica contemplaţiei panoramice, din care Goethe îşi făcuse o regulă de viaţă şi o metodă spirituală. Această contemplaţie panoramică consistă într'o ştiinţă a detaliilor caracteristice şi a concluziilor adequate. Este putinţa de a arunca în jurul tău, în fiecare clipă, o privire circulară, sigură, rapidă şi justă. Trebue pentru aceasta, pe lîngă inteligenţă, şi oarecare experienţă, oarecare rutină. Este o indemînare care cere dela-

olaltă spirit sistematic şi fantezie, ordonare şi libertate, ştiinţă dar şi imaginaţie.

D. Petrovici, ca filosof şi scriitor, posedă această privire panoramică. Iată de ce însemnările d-sale de călătorie prezintă mai mult decît un simplu agrement. Observaţiile interesante şi aprecierile judicioase se întîlnesc la tot pasul.

Iată-l, de exemplu, vizitînd Strasbourg-ul. Dela început o imagine ingenioasă dă tonul :

„Expresul Paris-Strasbourg sboară fără oprire, ca o ghiulea svîrlită spre frontiera germană de gura unui tun cu tragere uriaşă".

Şi mai departe :

„Mă simt cuprins de aceiaşi curiozitate ca în provinciile noastre eliberate: să-mi dau sama de urmele stăpînirii isgonite şi de greutăţile celei nouă, — să cîntăresc proporţia limbilor folosite şi să desluşesc, dincolo de straiul aparenţelor, procesul de îmbinare a două mentalităţi eterogene".

Urmele germanismului apar în detalii nostime. Abundenţa cilindrelor în galantarele pălărierilor, de exemplu.. „Nemţii poartă cilindrul nu numai pentru ceremonie, ci pentru nimica toată..." Altă impresie de permanenţă a germanismului : „Lipsesc acele cafenele micuţe care constitue un farmec al oraşelor franceze, şi 'n schimb, ca'n centrele germane, publicul se adună în vaste şi confortabile berării".

După aceste indicaţii, frivole în aparenţă dar atît de definitive pentru aspectul exterior al unui loc, d. Petrovici începe să descopere, pe nesimţite, aspectele esenţiale. Este o metodă excelentă şi un procedeu foarte bun pentru redactarea unor însemnări de călătorie. Fără să afirme că prima impresie este cea mai justă, d-sa caută să-şi controleze mereu această primă impresie. Şi nu rareori ajunge să şi-o confirme, experimental, şi să ne convingă şi pe noi.

Aşa i se întîmplă, de exemplu, cu Stuttgart-ul, pe care îl viziteazä, ispitit de o reclamă turistică. D. Petrovici ne dă un capitol amuzant şi pitoresc, plin de humor, despre decepţiile întîlnite de d-sa în „paradisul Germaniei".

Emoţionant şi liric e capitolul în care d. Petrovici istoriseşte întoarcerea în Leipzig, oraş în care cu ani în urmă şi-a făcut studiile.

Un capitol impresionant este acela intitulat „Lacuri alpestre". Sînt lacurile cu care regele Ludovic al II-lea Nebunul a împînzit toată Bavaria.

Dealtfel, d. Petrovici are o dragoste specială pentru lacuri. In cartea d-sale se găseşte o descripţie patetică şi evocatoare a lacului Aunecy din Savoia. Această descripţie dă prilej d-lui Petrovici să scrie cîteva pagini de o desăvîrşită frumuseţe literară....

Intreg volumul se prezintă, dealtfel, ca o realizare impe-

cabilă a acestui gen atît de facil în aparență, dar destul de dificil în fond, pe care îl formează notele de călătorie.

D. Petrovici, cu volumul „Peste hotare”, a dovedit că posedă în minuirea acestui gen resurse inedite, procedee originale și un talent autentic.

* * *

Mihail Manoilesco, *Théorie du Protectionnisme et de l'Echange international* Paris. Ed. Marcel Giard, 1929.

Liberschimbismul și protecționismul au fost doctrinele economice care, în cursul secolului al XIX-lea, au despărțit pe economiști în două tabere vrăjmașe. Datorită acestor doctrine Economia politică, pe care nu mai știu ce scriitor o numea „literatură plicticoasă”, a început să pătrundă în marele public. Astăzi aceste doctrine sînt mai mult decît oricînd la ordinea zilei. Nu și-au pierdut nimic din actualitate. Toată lumea știe astăzi ce înseamnă protecționism și liberschimbism (sau își închipue că știe); orice cetățean de pe stradă îți poate afirma că e pentru ridicarea barierelor vamale dintre state sau că dimpotrivă e partizan al taxelor vamale pentru proteguirea produselor naționale. Este adevărat că aceste doctrine corespund la două fenomene sociale bine definite (dintre care d. Manoilescu nu acordă încredere, după cum vom vedea, decît fenomenului social corespunzător protecționismului).

D. Manoilescu ia, dela început, atitudine hotărîtă împotriva liberschimbismului. Dela început ține să afirme că „fenomenul protecționist prezintă în el însuși un limpede caracter de generalitate”. Ceiace îi lipsește însă, este o teorie care să-l justifice științificește. Liberschimbismul, în schimb, e dotat din belșug cu teorii de tot felul; el este chiar — după părerea d-lui Manoilescu — numai teorie.

In cartea d-sale d. Manoilescu încearcă să construiască o teorie științifică a protecționismului. „Liberschimbiștii au accentuat întotdeauna avantajele de ordin *pur economic* ale sistemului lor. Dimpotrivă, protecționiștii și Friedrich List în special, au invocat în favoarea doctrinelor lor alți factori mai mult sau mai puțin străini de factorii pur economici”. D. Manoilescu își propune să demonstreze cu *argumente economice* avantajele protecționismului.

D-sa începe prin a defini noțiunea de productivitate și de profit național. Opune profitul individual profitului național. Productivitatea e producția netă raportată la om. Productivitatea exprimă intensitatea producției și nivelul venitului social.

Dela început trebue evitată eroarea de a cădea în considerațiuni asupra valorii. Teoriile valorii sînt un labirint încîlcit și inextricabil, în care s'au încurcat toți economiștii.

Ca primă aproximație pentru construirea unei teorii a protecționismului, trebue de presupus că prețurile exprimă valorile. „Prețul este măsura valorilor noastre”.

Mai departe autorul pornește la revizuirea teoriilor liberschimbiste ale economiei clasice. „Argumentul suprem al liberschimbismului este că o națiune, ca și un individ, trebue să cumpere cît mai ieftin posibil produsele de care are nevoie”. Aceasta este o eroare. Problema schimbului pentru o națiune e deosebită de problema schimbului pentru un individ. Nu e esențial, pentru o națiune, *cum cumpără* ci *cum produce putere de cumpărare*. La o națiune problema schimbului nu e niciodată o problemă pur comercială; este o problemă de producție. Teoria comerțului internațional, construită de Adam Smith și Ricardo, păcătuește prin faptul — comun întregii economii clasice — că dintr'un caz izolat se trag concluzii cărora li se impune, forțat, o valabilitate generală. După Ricardo o țară trage avantaje din comerțul internațional importînd o marfă în producerea căreia are o inferioritate absolută față de străinătate; mai mult, ea are aceste avantaje chiar atunci cînd importă o marfă în producerea căreia e superioară străinătății, totuși mai puțin superioară decît în alte mărfuri. Această teorie a avantajului comparativ nu e adevărată decît în anumite cazuri particulare. Aceasta din pricină că o țară nu trebue să-și concentreze producția în mărfurile în care are cel mai mare avantaj față de străinătate, ci în mărfurile care prezintă cea mai mare productivitate.

După această critică a teoriilor clasice, d. Manoilescu procedează la o „schemă teoretică”, silindu-se să rezolve problema de a ști „dacă o țară agricolă are un avantaj să producă numai produse agricole pentru ca să cumpere cu ele din țările industriale produse industriale, sau dacă, dimpotrivă, are avantaj să fabrice ea însăși produse industriale”. După o întreagă demonstrație complicată și savantă, d. Manoilescu ajunge la concluzia că pentru o țară „superioritatea absolută, calitativă, a industriei asupra agriculturii e mai decizivă decît superioritatea relativă a agriculturii sale asupra străinătății”. Țările agricole sînt în desavantaj exportînd produsele lor agricole, comportînd o mică productivitate, pentru a importa articole industriale, comportînd o productivitate mai mare decît productivitatea agricolă. „O industrie inferioară străinătății e în general mai profitabilă decît o agricultură superioară străinătății”.

Consecința acestei teorii extrem de industrialiste este, natural, următoarea: Protecția vamală trebue să compenseze inferioritatea relativă a productivității agricole pentru a asigura existența industriei, care reprezintă o productivitate ca-

litativă superioară. „E mai bine să produci mai scump lucruri scumpe, decît să produci mai ieftin lucruri ieftine".

In cartea d-sale d. Manoilescu intrebuințează o logică strînsă, o argumentație demulteori convingătoare și un suficient bagaj de fapte și de exemple. D-sa este un realist. Nu-i plac abstracțiile. Dovadă este critica acerbă pe care o face Economiei politice clasice, atît de amatoare de abstracții și felul simplu în care evită impotmolirea în teoriile valorii, această piatră filosofală pe care au căutat-o toți economiștii.

Pentru construirea teoriei d-sale d. Manoilescu uzează, fără îndoială, de multe ipoteze. Nu poate scăpa nici d-sa de acel „să presupunem că" cu care economiștii clasici ai școalei liberale își incepeau intotdeauna demonstrațiile. Totuși nu intîrzie niciodată prea mult în presupuneri și se grăbește să dea soluții practice.

Industrialismul d-sale, citeodată exagerat, nu este, desigur, în afară de orice critică. Insuși d-sa dealtfel, insistă asupra faptului că, în ce privește protecția vamală, nu poate fi vorba decit de măsuri *temporare*, susceptibile așadar să fie modificate mereu, după jocul împrejurărilor. In orice caz o bună parte din argumentele teoretice în favoarea protecționismului corespund, hotărît, unei realități.

In revizuirea doctrinelor economice oficiale și unanim admise d. Manoilescu intrebuințează o pasionată înverșunare, susținută mereu de o cunoștință amănunțită a subiectului pe care îl tratează. Dar ceiace se desprinde din lectura acestei cărți de economie politică este o subtilă inteligență. Datorită acestei inteligențe și a unui remarcabil dar de expunere, cartea d-lui Manoilescu, deși de economie politică, e tocmai contrariul unei „literaturi plicticoase".

Al. A. Philippide

* * *

Heinrich Mann, *Geist und Tat* (Franzosen, 1780-1930). Berlin, 1931, Gustav Kiepenheuer Verlag (301 pagini, 16°).

Opt studii despre literați franceji: Laclos, Stendhal, Hugo, Flaubert și George Sand, Zola, France, Philippe Soupault. Afară de scurta notiță acordată lui France — douăsprezece pagini —, nici o bucată nu se întinde pe mai puțin de 25. Lui Zola, excepțional, îi dă Mann generos 55 de file, o întreagă broșură. Am zice că e proporțional cu dimensiile operei studiate, dacă în colecția de care referăm nu ar fi vorba și de George Sand. Lui Zola, Heinrich Mann îi închină un entuziasm grav și fidel. Pentru el, Zola a fost scriitorul „cărui i-a fost dat să îmbrățișeze cea mai mare citime de realitate". Masivul studiu e împărțit în șase capitole: *Tinerețe, Muncă, Poemul pămîntului, Spirit, Faptă, Transfigurare.* Titlurile aceste au suflu poetic sau eloquent; Mann, în fond, compune un elogiu. — Indeobște arta lui Zola a găsit la intelectualii germani primire călduroasă. Ni se pare că se simte oarecare inrudire între fierbințeala retorică a maistrului naturalist și anume patos caracteristic prozei germane dela Herder incepînd pînă la essayiștii de astăzi. Zola a fost un fel de *Popularphilosoph* în maniera veacului XVIII. — „Und aus den heissen Gesichten des Jünglings hernieder senkt sich feierlich in sein Herz das Gewissen einer Verantwortung, die Sendung einer Führerschaft", scrie Mann; aceste rînduri de lirism solemn și pompos ar putea să fie traduse din vre-un pasaj de avînt profetic al lui Zola însuși. Francejii au rezistat simptomatic, dela început, acestui „génie immodéré", cum l-a numit France, care credea că „nimic nu e mai departe de natură" ca poetizările căror se deda acel ce afișase cu atita foc „ses besoins cuisants de réalité". Cași atiți alții, germani sau nu, Mann pare a lua aspirațiile lui Zola drept realizări, și este puțin cam ciudată această confuzie, la un om de generația sa. Să ne ferim de a fi nedrepți: ferventul democrat german respectă, și adoră aproape, în Zola pe luptătorul libertar, umanitar, republican. E dreptul său. Putem nota însă că, pe temeiul acestei admirații de alt gen, Mann face literatului Zola un credit cam orb. I l-au făcut destul diverși profani; un scriitor literar nu era obligat să i-l facă, desigur nu în formă atît de lungă și umflată. Dar Mann a devenit om de partid. — Nu altfel se comportă scriitorul german cu Anatole France; însă mai pe scurt, cel puțin.

De ce unui Mann trebuie să-i fie numai decît dragi romanele familiilor și generațiilor, cum sînt acele ale lui Philippe Soupault, se înțelege lesne. Frații Mann sînt cultivatori serioși ai genului informativ.

Cele șaizeci de pagini, care scriu de Flaubert și Georges Sand, sînt o mărturie de respectuoasă admirație către artistul, pe care „astăzi îl acopere un strat ușor de praf", cu repetate, dar cu totul nesemnificative amabilități pentru „prietena înțelegătoare" a holteiului mizantrop.

Un mic panegiric asupra lui Hugo, cuprinzînd pînă și pe romancier, nu va face nici un rău publicului german, nici celor din alte părți: prea s'au istovit asupra artistului Hugo toate ponegririle, pînă și cele mai inepte. — Despre Stendhal, cași despre concetățeanul și oarecum concurentul literar al acestuia, Choderlos de Laclos, Mann vorbește ca moralist pur.

Tot ce e cuprins în acest volum pare născut din nevoia unui luminat intelectual german de a publica admirație abundentă către literatura franceză. E o faptă bună. — Mann scrie abstract, cu exces de figuri și de aluzii. Este o obligație acest scris, în proza germană care vrea să fie bine, astăzi.

* * *

Egon Erwin Kisch, beehrt sich darzubieten *Paradies Amerika* Berlin, 1930 Erich Reiss.

Europenii se luptă acum cu America şi prin scris. A trecut demult, în lumea veche, gustul de a panegiriza pe Anglo-Saxonii de peste Ocean. Acum ne entuziasmează doar amarul Upton Sinclair. Căutăm cu unghiile urîciunea şi răutatea ascunse subt suprafaţa sclipitoare a uriaşei gospodării a Unionului.

Egon Erwin Kisch, autor a cîtorva volume cu ispititoare titluri *(Der rasende Reporter — Hetzjagd durch die Zeit — Zaren, Popen, Bolschewiken)*, zgîrie cu humor comod, şi nu fără serioasă perspicacitate, lustrul puritano-naţionalist al societăţii americane. E o faptă necesară: s'a înegrit, în Europa, destulă hîrtie cu neroziile entuziaste a diverşi excursionişti europeni, care au luat suprafeţe oficial convenţionale drept material sociologic, cum se zice, şi ne-au fabricat antologii de modele morale, politice, sociale, după care stricata lume veche ar trebui să se îndrepte.

Povesteşte Kisch ce sînt, de exemplu, aşa numitele *burlesks* în sfîntul pămînt al Unionului. Pe scena varieteului dansează o sumă de femei jumătate goale. După ce isprăvesc dansul, femeile, chemate de aplauze, ies una cîte una din culise şi se urcă pe o punte de unde pot fi minuţios de bine văzute, şi acolo se desbracă de ce mai au pe ele pînă nu le rămîne decît o cîrpă subţire în dreptul organelor interesante. Apoi, în tăcerea gîfîindă a publicului, încep a-şi descheia şi această din urmă hăinuţă. Subt aceasta însă e o altă cîrpă. Delicată atenţie pentru pudoarea naţională. Dacă aplauzele stărue, fata schiţează cîteva mişcări legănate, din burtă şi din contra-parte. Insă închisorile şi casele de corecţiune pentru femei stau subt un regim feroce.

Nu sîntem de părerea lui Kisch, că *„ye son of a bitch"* (cf. italianul *figlio di putana*) ar fi „cea mai rea înjurătură americană". Bănuim că vre-un ipocrit de patriot l-a informat greşit. Kisch însuşi a descoperit că, într'o fabrică foarte vizitată de turişti, lucrătoarele îşi exagerează mult activitatea în faţa musafirilor străini. Aici trebue să semnalăm vina turiştilor europeni care se epatează, şi provoacă, inevitabil, cabotinism. In felul acesta, Americanii au devenit copii răucrescuţi ai turismului european.

Paradies Amerika schiţează abundent mizerii ale Anglosaxoniei transoceanice. De sigur, în mare parte aceste mizerii sînt, prealabil, de înţeles pentru orice minte normală. Insă e necesar a ridica obiecţia banală că oamenii sînt oameni oricînd şi oriunde, cînd banali naţional-pedagogi, din incapacitatea lor de a vedea nuanţat, combinată cu interesele unei grosolane propagande oficiale, ne debitează utopii simpliste.

Cartea lui Kisch este un ajutor bun pentru a evalua americanolatria vulgară.

P. Z.

* * *

Alexandra Stolypine, *L'Homme du dernier Tsar — Stolypine (Souvenirs)*, Ed. Al. Redier, Paris 1931.

Fiica lui Stolypin, vestitul om de stat rus, şi-a scris memoriile din copilărie pînă la zi (are 30 de ani). Amintirile acestea constitue o frescă a istoriei social-politice ruseşti dela 1900 pînă astăzi. Din acest punct de vedere, ele merită să fie citite, pentru valoarea lor documentară.

Evident, fiica refugiată a lui Stolypin are resentimente îndreptăţite, personal, împotriva regimului sovietic. Are în schimb numai cuvinte de elogii pentru ţar şi pentru regimul ţarist. Repulsiunea ei împotriva sovietismului merge pînă la abhorarea ideilor libertare, aşa încît nu pentru sentimentele scriitoarei prezintă interes memoriile, ci numai pentru oglindirea Rusiei din timpul ultimului ţar şi începuturilor revoluţiei.

Stolypin, tatăl memorialistei, a fost un om politic de dreapta, continuator al politicei tradiţionaliste. El este acela care a încercat să introducă regimul proprietăţii individuale pentru ţăranii ruşi, fie după împroprietărirea şi eliberarea lor făcută de împăratul Alexandru Eliberatorul (25 de milioane), fie pentru alte categorii. Numele lui Stolypin mai înseamnă înăbuşirea revoluţiei ruseşti din 1905. Paginile autoarei sînt pline de sugestii asupra evenimentelor tragice din 1905 şi încercării de reformă agrară a lui Stolypin, asupra luptei lui cu prima Dumă şi a întregii strădanii de a zăgăzui declanşarea spiritului revoluţionar.

Starea primă a monarhiei constituţionale din Rusia ne este puţin cunoscută şi totuş cercetătorul politic-social trebue să aibă cunoştinţă de ea, fiindcă numai astfel îşi poate da sama de fatalitatea transformărilor ce aveau să vie. Din acel timp lupta dintre Rusia oficială (ţarul şi nobilimea) şi inteligheţia a ajuns la paroxism: victima acestei lupte a fost Stolypin, care a căzut sub gloanţele unui anarhist.

Inceputurile şi epoca războiului, revoluţia lui Kerensky, detronarea ţarului şi deportarea lui, în urmă mişcarea comitetelor revoluţionare, preluarea puterii sovietice, la început cu timiditate şi apoi cu mare energie, tratativele de la Brest-Litowsk, cucerirea revoluţionară a Rusiei — sînt descrise cu multă vigoare.

Stilul narativ, înşirarea atrăgătoare a evenimentelor, sinceritatea expunerii, însemnătatea întîmplărilor şi mai ales plămădirea şi desfăşurarea formidabilei revoluţii ruseşti ne-au îndemnat să relevăm această carte.

Victor Godeanu

Ada Negri, *Vespertina,*[1] Ed. Mondadori, Milano, 1931.

O poetă care n'a abdicat. Mai mult: a continuat un drum evolutiv. Ada Negri de azi, pur lirică, e cea de dinainte de războiu, răzvrătită și socială.

Ultima-i colecție de poeme *Vespertina* e o desprindere totală de pămint și de oameni, o subtilizare și transsubstanțiare de sentiment pur.

Lumea de acum a Adei Negri nu mai e uzina, lucrătoarea, mama îndurerată. In „Vespertina" sint flori de margine de drum *(I fiori della via)*, sint pinii *(I Pini)*, și gîndul de primăvară *(Pensiero d'Aprile)*, și luna peste oraș *(Luna sulla città)*.

Poeta n'a mai coborit și nu s'a mai amestecat între dureri. De pe culme privește viața trecută și, în fața ei, drumul infinitului. Se reculege cu amintirea; în curajul de-a trăi și în dragostea de oameni găsește forța de-a continua drumul pînă la poarta lui Dumnezeu. Inseninarea i-o dă credința.

Sint aici versuri de-o melancolie atît de fină, aproape imponderabilă, încît te întrebi cum, pe dealtă parte, pot deborda în avalanșă sentimentele intense ale bucuriei de-a trăi.

Iată *Il viale degli olmi* (Aleea de ulmi):

> *Qui ritornano a te le tue memorie.*
> *Tu non vorresti. Non vorresti più*
> *ricordare. Vorresti essere in pace:*
> *vivere il pianto o il riso del minuto*
> *fuggente, e mai volgere indietro gli occhi:*
> *che ricordanza è ancor speranza, e nulla*
> *tu speri ormai, nessuno ormai tu aspetti.*
> *Invece, in questo estremo autunno, caldo*
> *come l'estate, fra questi olmi in doppia*
> *fila, d'oro alla cima e d'oro al piede,*
> *ritrovata hai la via delle memorie.*

Liniștita tristețe a acestor endecasilabe stau, fără să nască paradoxul, lîngă: *E pure è bella, anima mia, la vita* din „Gînd de April".

Că Ada Negri a urmat o evoluție care dela poezia aproape exclusiv socială a dus-o la această *poezie*, avem dovada — pe deasupra poemelor sale — a premiului pe care l-a obținut cu placheta *Vespertina:* premiul „Mussolini" al Academiei italiene.

***

[1] In depozit la «Libraria Italiană».

G. A. Borgese, *Tempesta nel nulla,*[1] Romanzo, Ed. Mondadori, Milano, 1931.

Borgese e vrednic să fie cercetat pe îndelete. Intîi ca să-l cunoaștem și apoi pentrucă e autorul unor serii de nuvele, esseuri și romane cu totul originale.

Rubè e una din acele cărți de analiză sufletească, în care stă pe linia intiia monologul interior și liric, și care se plasează în rîndul marilor confesiuni.

Experiențele lui Borgese sînt strict intime și maniera în care le desvălue este cea subiectivă. De unde și stilul de poem al cărților sale de proză.

Ceiace atrage spre cărțile lui Borgese este curiozitatea de-a cunoaște un interior chinuit și lucid, pe deoparte, iar pe de alta, plăcerea de-a simți ritmul liric pe care îl dă Borgese exteriorizărilor sale.

Tempesta nel nulla, pe care nu știu dece l-a numit „roman", are caracterele lui Borgese, care îl fac pasionant. E o aventură spirituală pe înălțimi alpine. Piscul ales aventurii sale, pe care-l numește *Chiave dell' Eternità* e „un infern vizionar, în cele din urmă luminat de raza unei dulci idile".

Italienii ăștia, luminați patrioți, iubesc eroic pămintul patriei lor. Papini, Panzini, Pitigrilli — ca să nu pomenim decît pe contemporani — au momentele lor cele mai puternice, cînd au trăit și au zugrăvit o aventură interioară fie pe nu știu ce deal florentin, fie pe un pisc al Alpilor, fie într'o vale din Apenini.

Borgese trăește „furtuna" lui de-acum dejurîmprejurul peisajului grandios al „Cheii Eternității".

Inchipuiți-vă avalanșa patetică, deși conținută, a unor sentimente profunde și violente, febrilitatea-i religioasă și conștiința păcatului, intensitatea pasionantă a luptelor lăuntrice — încadrate în atmosfera subțire a înălțimii.

Marea virtute a lui Borgese este puterea de penetrare, cu nimic precis, cu ceva vag și melancolic, în inima cititorului, care trebue condiționat — pentru a fi cititorul lui Borgese, — să aibă el însuși o proprie virtute emotivă.

Sînt cărți care-ți cer anume dispoziții și anume temperament, ca să le poți prețui. La o carte, te duci după ce ai știut să-ți acordezi, anticipat, prin intuiție, lăuta ta interioară. Altfel, Dumnezeu știe ce se alege din acea lectură.

Tempesta nel nulla care-i mai mult decît o carte: e un cînt, și care e ca toate cărțile lui Borgese, îți cere, pentru înțelegere, obișnuința experienței mistice, de amănunt interior și forța de suportare a lirismului debordant.

Numai așa, *Tempesta nel nulla* te farmecă și numai așa o înțelegi.

L. Sebastian

[1] In depozit la «Libraria Italiană».

Revista Revistelor

Concordie literară

„In ordinea spirituală, noi trăim exact *(littéralement)* din învățăturile, din experiențele și din talentele acestui imens mic popor", a zis Paul Valéry, probabil cel mai puțin frivol sau glumeț dintre literații iluștri de astăzi. Cînd un om ca acesta vorbește atît de absolut, înseamnă că ne găsim față cu o credință pasionată. Insă fanatismul oamenilor superiori este totdeauna elegant: e fanatism rezervat, pe samă proprie. Acest paradox încîntător se verifică minunat în fascicula din *Commerce*, despre care dăm seamă aici. Valéry publică acum textul „melodramei" sale *Amphion*, pentru care Arthur Honegger a scris muzica. Pe delicatul și gravul poet clasicizant l-a fermecat desigur acest detaliu al legendei că, la sunetul lirei dăruite de Apollon alesului său Amphion, pietrele se ridică și se așează pentru a clădi zidurile Tebei. Nu se putea, în adevăr, imagina mai energic decît atît puterea ordonatoare a muzicii combinate cu poezia. Una din vorbele caracteristice ale Muzelor cînd se apropie ca să scoale din somn pe Amphion, zice: „Mais dissipons d'abord *ce désordre des songes!*" Dezordinea visului este piedica perfidă prin excelență, în calea artei poetice. „Je place en toi l'origine de l'ordre. J'habiterai ton moment le plus pur", îl anunță zeul pe poet. „Tout s'ébranle, *tout cherche l'ordre*", cîntă Corul Invizibil, pe muzica *Marșului Pietrelor*. „Filles des *nombres* d'or, Fortes des *lois* du Ciel", se apostrofează pe ele însele, Muzele. Ordine, legi, numere — regăsim întreg pe acel care ambiționează pentru poezie frumusețea matematicilor. Dacă uităm aceste trei versuri dela intrarea în scenă a fiicelor Mnemosynei: „Je vois ce qui n'est point! — Je sais ce qui n'est plus! — Je fais ce qui sera!", care surprind puțin, prin felul lor de a zice modern (ele sună ca din Maeterlinck), textul lui Valéry e ca din veacul XVII. Suavitatea perpetuă a lui Racine și Quinault; e liniștea clară, inteligentă și incoloră din dramele mitologice ale lui Corneille, Molière, sau din libretele de operă ale Marelui Secol dar trecute și prin gravitatea nobil sumbră a lui Henri de Régnier.

Cine nu e binecuvîntat cu fanatism pentru anticitate, nu-și poate ascunde bucuria că, acum cîteva luni, aceiași publicație periodică ne da pe robust parodisticul *Oedip* al lui Gide. Actualitatea se arată complexă în atitudinile ei față cu anticitatea. *Orfeu* al lui Cocteau, *Amphitryon* al lui Giraudoux (acum în urmă, acesta s'a amuzat, în acelaşi fel, cu venerabilul subiect *Juditha*), *Oedip* al lui Gide, — iar acum, acest dulce și solemn *Amphion* al lui Valéry. Diversitate și concordie: poate că aceasta e formula unui lung și fericit viitor artistic al Europei. Să adăogăm, pentru a sublinia toată puterea exemplului: în acelaşi caet

adaptează Jean Schlumberger un „miracol" medieval al Sfintei Fecioare, iar trei colaboratori traduc pe *Woyzeck* al lui Georg Büchner, o surprinzătoare manifestare de poezie realistică germană de acum un veac aproape. Fericită vremea în care spiritele și gusturile, fără a pierde nimic din energia lor, își deschid unele altora o atît de sinceră ospitalitate. In vremi altminteri barbare, ca ale noastre, astfel de fapte sînt adînc fortifiante.

(COMMERCE XXVII, caetul de primăvară 1931).

*

Viitorul dictaturii fasciste

Asemănarea care se face adesea între dictatura lui Mussolini și cea a lui Rivera este forțată din multe puncte de vedere, deși ambele trebuesc privite ca simptome ale disoluției liberalismului burghez.

Pe cînd în Spania socotelile finale sînt făcute într'un cadru economic precapitalist, în Italia ele au loc pe planul luptei moderne de clasă. In Spania dictatura a fost o operă a regelui pentru a salva monarhia, în Italia ea este opera clasei burgheze dominante instituită pentru a distruge achizițiile positive ale socialismului și ale proletariatului. Dictatura lui Rivera n'a avut nici un moment contact concret cu poporul spaniol, dictatura lui Mussolini a fost în măsură mare populară, sprijinindu-se în acelaș timp pe interesele plutocrației și ale latifundiarilor, cît și pe cele ale micii burghezii și ale unei părți a țărănimii italiene. Fascismul este o dictatură și de clasă și cesariană. Iată de ce, contrar dictaturii spaniole, cea fascistă se dovedește viguroasă și agresivă.

Care poate fi viitorul apropiat al fascismului?

In 1926 fascismul votează faimoasele „legi excepționale" și institue „tribunalele excepționale" pentru 5 ani. Intr'o vorbire a sa, Mussolini declarase, primăvara trecută, că fascismul e așa de înrădăcinat în sufletul Italienilor, încît nu va mai fi nevoe de regimul excepțional. Cu toate acestea, parlamentul fascist a prelungit existența tribunalelor excepționale pentru o nouă perioadă de 5 ani, adică pînă în Decembrie 1936. Anul acesta activitatea tribunalului excepțional a fost prodigioasă.

E evident deci că un regim care recurge la astfel de instituții de teroare se teme de ceva. De ce?

Mussolini a luat puterea fiind sprijinit de clasele italiene dominante și de partidele lor politice. Grație acestui sprijin — care a însemnat apoi moartea partidelor nefasciste — Mussolini a reușit să impue Italiei dictatura. Faptul care caracterizează această perioadă a istoriei fascismului e asasinarea lui Matteoti. In jurul cadavrului acestuia isbucni încă odată lupta între fasciști și nefasciști. Aceștia din urmă fură încă odată învinși, iar epilogul acestei victorii fu instituirea regimului excepțional de care a fost vorba mai sus și monopolizarea întregii puteri a Statului de șefii fasciști. Și, lucru curios, pe măsură ce Mussolini concentra puterea statului în mîinile sale, fundamentul social și politic al fascismului devenea tot mai șubred. Intelectualii burgheji fură cei dintîi care începură să se înstrăineze de fascism, iar finanțele precare ale Statului fascist, Stat foarte costisitor, stinseră simpatiile clasei agricultorilor.

Mussolini care, cum știm, nu e lipsit nici de energie, nici de imaginație, a încercat să ia măsuri așa cum a putut. Impăcarea precară cu Vaticanul este una din aceste măsuri. In 1930, într'o serie de discursuri la Livorno, Florența și Milano, încearcă să remonteze opinia publică, vorbindu-i de un mare războiu iminent. Dar, de data aceasta, opinia publică, și în special tineretul, a rămas rece. Ziarele fasciste au vorbit fără perdea de scepticismul tineretului italian.

Cu toată teroarea mussoliniană, opoziția antifascistă se întărește mereu în Italia. Clasa mijlocie, țăranii și o parte a intelectualilor se lasă tot mai mult duse de apele propagandei antifasciste, propagan-

dă încă neorganizată, dar făcută sporadic și spontan pe tot teritoriul Italiei, și canalizată în trei mari curente, distincte ca origine, dar afluente ca scop imediat: curentul socialisto-republican, reprezentat de „Concentrazione antifascista", comunismul și curentul neo-catolic poporal. Acesta din urmă e cel mai bine organizat.

(Pietro Nenni, *Die Gesellschaft*, August, 1931).

*

Gorki și Romain Rolland

Prietenia care-l leagă pe Romain Rolland de Gorki e cu atît mai extraordinară cu cît cei doi scriitori s'au întîlnit plecînd din puncte opuse ale orizontului. Gorki vine din popor, tînăr și tare; Rolland, dintr'o veche rădăcină burgheză, bolnăvicios și delicat. Gorki a învățat rănindu-și picioarele pe nesfîrșitele stepe ale Rusiei, Rolland a învățat tocindu-și numai coatele pe nenumărate bănci școlare și universitare. Gorki a dus-o greu materialicește, dar sufletește Rolland a dus-o poate mai greu decît el...

Interesant e că, umblînd pe drumuri așa de diverse, cele două mari spirite s'au întîlnit la capăt de drum; și și-au dat sama îndată că sînt aliați și camarazi. Temperamente deosebite și vieți opuse, Gorki și Rolland au trebuit să deslege probleme identice. Ambii au apreciat fără precupețire valoarea culturii omenești, dar ambii au demascat morala ipocrită a clasei care s'a pretins chemată să apere și să mărească această cultură. Rolland și Gorki au lucrat izolați și conduși numai de conștiință: fapt care explică forța, dar și slăbiciunea acțiunii lor. Pînă în 1919 le-a lipsit pămîntul tare unde să-și sprijinească piciorul. Dar azi Gorki a găsit acest pămînt: este pămîntul negru al Rusiei. Astfel a devenit Gorki conștiința și glasul proletariatului rus. Rolland a fost mai puțin norocos. El n'a găsit pămînt tare în occidentul Europei și de-aceea și-a întins rădăcinile departe pînă în adîncimile pămîntului rus, unde s'au întîlnit cu acelea ale lui Gorki.

Iar azi, camarazi adevărați, plecați dela cele două frontiere ale Europei și-au unit și sîngele, și-și vor uni și mințile.

(Romain Rolland, *Das neue Russland*, August — Septembrie 1931).

*

Mișcarea științifică

Arthur Haas, profesor la Universitatea din Viena, aplică în 1910, deci trei ani înainte de Bohr, cu privire la atom teoria quantelor. Această aplicare îl conduse să dea o interpretare electronică constantelor spectroscopiei. Această teorie, desvoltată de Bohr, fu dominantă în fizică timp de 15 ani. „Scopul suprem al explicației naturii, scrie Haas, a fost totdeauna să reducă relațiile fizice la relații matematice pure. Două mari fapte domină aritmetizarea modernă a chimiei, aritmetizare care urmă de aproape aritmetizarea spectroscopiei, propusă de Schrödinger în baza concepțiilor lui Louis de Broglie:

1) Diverșii atomi sînt constituiți dintr'un *sîmbure* în jurul căruia se găsesc *electroni planetari*. Fiecare din acești electroni e perfect definit de patru *numeri*, numiți *„numeri quantici"*.

2) Atomii înșiși sînt caracterizați prin trei numeri întregi.

Chimia teoretică actuală se razimă pe ideia directoare de mai sus.

Acum 30 de ani puteai fi fizician distins cunoscînd elementele calculului infinitezimal, sau chimist considerabil cunoscînd elementele de aritmetică învățate în școala primară... Chimistul modern va trebui să știe să-și uite experiența zilnică a obiectelor, căci această experiență directă (imediată) nu va fi pentru el decît o continuă cursă înșelătoare. Evidențele empirice nu duc în știință la nimic. „Experiența internă", botezată odinioară „introspecțiune", apoi impropriu, de Bergson, „intuiție" ne înșală la fiecare pas. „Datele imediate" pe care ea ni le furnizează trebuesc controlate neîncetat de experimentarea științifică, judecător suprem al oricărei afirmații intelectuale.

(Marcel Boll, *Mercure de France*, 15 August 1931).

*

E. R. Curtius și Franța

De origine renană și nepot al marelui istoric al Grecilor, crescut la Metz, Curtius este unul din spiritele germane contemporane care a arătat cea mai largă și mai adîncă înțelegere pentru Franța. Partea covîrșitoare a operei sale este despre Franța și literatura ei. La lucrările lui despre Brunetière, Barrès și Balzac, s'au adăugat, în 1924, „Französischer Geist" și marea operă de sinteză „Frankreich", în 1930.

Oricît ar fi de „european" și de larg spiritul marelui critic german, el arată mai justă înțelegere — din mai naturală și mai mare simpatie — pentru Francejii care, după el, se apropie mai mult de geniul germanic. Balzac, d. ex. care, crede Curtius, este o prelungire a *celeilalte* Franțe, a Franței catedralelor gotice, a Franței *totaliștilor* care nu rup realitatea în bucăți, cum a făcut Descartes sau Voltaire, ci încearcă să o înțeleagă așa cum e ea, întreagă.

Spărgătorii de frontiere, cei care pregătesc viitorul, sînt nu Barrès sau Maurras, nici catolicii James și Mauriac și nici internaționaliștii Barbusse, Romains sau Duhamel, ci cei care „sparg tablele tradiției latine pentru a trezi, cu muzica sufletului german și slav, forțele ascunse sub tradiția latină". Francejii care trăesc ca nemții, în *devenire*, adică Gide, Rolland, Péguy, Claudel, Suarès, Proust, Larbaud și Valéry.

Dar Franța tradițională, clasică care este? Care sînt ideile dominante ale francezului de toate zilele, ale mentalității franceze, cu alte cuvinte? Iată-le: ideea de civilizație (mistica progresului), ideea de măsură, ideea „celor trei cercuri", care este exprimată astfel: „Întîi e Parisul, apoi, infinit mai jos, e provincia, și și mai jos, străinătatea". O altă trăsătură caracteristică a mentalității franceze este „religia cărții". Neamțul venerează filosoful, omul de știință, poetul; francezul pune în fruntea ierarhiei pe scriitorul de talent. „Kultur"-a germană pune accentul pe progresul științific sau artistic. Civilizație înseamnă pentru un francez rafinarea individului și îmbunătățirea soartei lui, perfecționare umană, socială. Ideea de libertate politică franceză este altoită pe o teorie filosofică a liberului arbitru, idee care este diametral opusă determinismului germanic. Conflictul franco-german în toată adîncimea lui provine poate dela acest fel de a concepe în chip diferit ideia de libertate.

Cine dintre Francejii va încerca să scrie opera corespunzătoare despre Germania?

(R. Pitrou, *Les Nouvelles Littéraires*, 29 August 1931).

*

Onorabilul Arthur Henderson

Fostul ministru al Afacerilor Străine ale Angliei și actualul șef al Partidului laburist s'a născut la Glasgow în 1863 din părinți foarte săraci. La etatea de 12 ani Henderson e ucenic în marea turnătorie de fier a casei Stephenson din Newcastle. Rămîne aici ca simplu lucrător pînă în momentul cînd intră în viața publică, fiind ales consilier municipal al orașului Newcastle. Nu se mai întoarce în uzină și desvoltă de aci înainte o intensă activitate în mișcarea trade-unionistă. Devine unul din principalii arhitecți, ai partidului laburist, creat în 1893 de Keir Hardie.

În 1903, cînd Henderson a fost ales pentru prima dată deputat, nu erau în Parlament decît 5 deputați care se puteau reclama de „Labour Representation Commitee", nucleul partidului laburist care nu fu creat în mod oficial decît în 1906, an în care „Labour Representation Commitee" era reprezentat în Parlament de 29 de deputați.

Începînd cu această dată, Hen-

derson a fost, pe rind, casier, secretar și președinte al lui Labour Party. Dar adevăratul și marele lui merit pentru partidul laburist e acela de a fi fost organizatorul și administratorul permanent al acestuia.

In 1914 Henderson luă atitudine energică pentru intrarea Angliei in război și combătu cu cele mai eficace mijloace acțiunea lui MacDonald, aderent al neutralității. Ca președinte al Partidului intră în guvernul liberal al lui Asquith, dindu-i cel mai neprecupețit concurs. (Cei trei fii ai lui se angajază ca voluntari dela începutul războiului. Cel mai mare, David Henderson muri în luptele de la Somme, în 1916. Anul trecut, cu ocazia aniversării armistițiului, Briand depune coroană de flori pe mormintul fiului lui Henderson). Activitatea actualului președinte al laburiștilor fu atit de mare în cursul războiului incit, în 1916, fu obiectul unui atentat nereușit.

In 1917 demisionează cu ocazia convocării Conferinței Internaționale Socialiste dela Stockholm, conferință contra convocării căreia Lloyd George, șeful de atunci al guvernului, ridica obiecțiuni serioase.

Liberat de obligațiunile guvernării, Henderson organizează partidul pentru lupta electorală din 1918 și ciștigă 61 de mandate. Șef al Foreign-Office-lui dela 1929 pină eri, participă la toate conferințele internaționale, jucind un rol de întiiul plan nu numai grație faptului că e reprezentantul Angliei, ci și mulțumită unor remarcabile calități personale. De altfel, fără existența acestora, cariera lui ar fi o enigmă inexplicabilă. Intre calitățile acestea, dominante par a fi două: o extraordinară supleță intelectuală și o rară onestitate intelectuală. Aceste două calități împrumută cuvintului lui Henderson o putere de persuaziune care nu se intilnește azi la nici unul din oamenii de Stat ai Marei Britanii.

(Jean Massip, *Revue hebdomadaire*, 22 August 1931).

*

Limba franceză in Extremul-Orient

Cauzele care se opun expansiunii limbii franceze în Japonia și China sint: în Japonia — prestigiul științei germane, în China — lipsa de profesori de franceză; apoi importanța economică, practică a limbii engleze în cele două țări. La aceste cauze se mai adaogă mijloacele materiale incomparabil superioare de care dispun școlile americane, precum și numărul preponderent al acestor școli față de școlile franceze sau celelalte. In Japonia, d. ex. 25 de societăți misionare întrețin 16 universități, cu un total de 3752 de studenți, 16 din aceste societăți sint americane, iar la celelalte 9 sint interesate și societăți americane. Tot astfel, între cele 46 de societăți care întrețin școli secundare, 27 sint americane, 3 engleze. In China, proporția este cam aceiași. Aceste societăți americane, cu importantele lor bugete, împart și burse de studii numeroase, lucru pe care misiunile franceze, lipsite de mijloace, nu sint în stare să-l facă.

Influența ce pornește din școlile misiunilor religioase americane e întărită apoi de influența considerabilă a fundației Rockefeller, a cărei activitate e aici mai intensă decit in celelalte țări și continente ale globului.

Dar, azi, toate școlile misiunilor religioase străine sint supuse în Japonia unei reglementări care tinde, în ultima analiză, la stăvilirea răspindirii prea mari a civilizațiilor străine în Japonia, prin stăvilirea răspindirii exagerate a limbilor străine. China, dela revoluție incoace, calcă pe urmele Japoniei.

(Georges Dumas, *Revue des Deux Mondes*, 1 Septembrie 931).

*

Nelinișteа țăranilor americani

Cind vor să-și arate cit de mare e criza în Statele-Unite, Americanii își aduc ca exemplu faptul că uzinele Ford — cele mai mari din lume — nu mai lucrează decit

două zile pe săptămină. Aceste uzine, unde totul era organizat în vederea unei cit mai mari economii a materialului uman, nu mai au azi ce să facă cu mina de lucru!

Principala cauză a crizei generale americane e criza agricolă ce bintue acolo de ani de zile. Aceasta criză a precedat pe cea mondială și a provocat pe cea generală a Americii. Azi în America, adesea ori, se face foc cu griu, combustibil actualmente mai economic decit cărbunii! Oricine face o vizită cit de scurtă în regiunile agricole ale Statelor-Unite poate constata mizeria generală care a luat locul bunei stări de odinioară. Și, ca toți confrații săi în suferințe, țăranul american, deși știe că produce prea mult, nu vrea să-și limiteze producția. Și tot astfel el este cel care, între toți Americanii, își dă mai bine sama de gravitatea momentului istoric prin care trecem. Drept ce optimismul New-York-ului îl exasperează și-l uimește. Cu o luciditate care-i face onoare își dă perfect de bine sama că nimenea dintre marii economiști n'a propus încă un remediu serios al bolii generale. Și cu toate acestea, țăranul american continuă să muncească din greu, deși n'are ce face cu o mare parte a produselor muncii sale.

Populația orașelor n'a simțit încă greutatea situației, marea industrie este însă foarte alarmată. Sărăcind clasa țărănească — căreia îi plăcea să cheltuiască — industria americană și-a pierdut principalul său client. Producția a trebuit să fie redusă, și problema muncitorească s'a pus brusc și amenințătoare.

Soluția acestor probleme, derivate ale marei crize agricole, nu va veni decit deodată cu soluția problemei agriculturii americane. Fiecare an ce trece reclamă tot mai imperios remedii radicale. Țăranii Americii reclamă acest lucru, tot mai insistent cu fiecare zi ce se scurge. Europa nu va putea înțelege pe deplin ce se va petrece în Statele-Unite în viitorul apropiat, dacă nu va ține sama de faptul important că istoria anilor ce vin își are resortul determinant nu la New-York și nici în altă cetate-vedetă americană, ci pe cimpiile Middle-Westului, în luncile din Kentucky și în grădinile Californiei.

(Philippe Soupault, *L'Europe Nouvelle*, 22 August 1931).

Paul Valéry și Istoria

La rubrica „Poésie" a revistei „Les Nouvelles Littéraires" Jean Cassou publică substanțiale considerații despre Paul Valéry:

Forța spiritului nu e totdeauna o forță de ordine pe care inteligența o introduce în haosul lucrurilor, ci forța spiritului se poate manifesta și în luciditatea cu care descopere desordinea. Astfel Paul Valéry care trece cu drept cuvint ca unul din cei mai lucizi poeți, găsește uneori plăcere să-și aplice luciditatea pentru a arăta absența totală de claritate a unor idei și concepții.

Ascultind sfatul unei vechi prejudecăți, oamenii au crezut și cred că fenomene ale gindirii, cum sint arta și poezia, nu ascultă decit de legi capricioase ale întimplării. Și că, dimpotrivă, viața, conduita, evenimentele istorice sint fenomenele care se supun unei discipline. Valéry încearcă să arate că nu există discipline, tehnice ale vieții, numai arta are tehnică. A crede contrarul înseamnă a face regretabile confuzii; făcute de altfel de pedagogii, istoricii și oamenii politici ai tuturor vremurilor. Meritul lui Valéry este tocmai acela de a fi arătat, prin exemplu și teoretic, că conștiința este la adevăratul ei loc în poezie, că arta este și trebue să fie creație absolut și perpetu conștientă, că, în ultimă analiză, în poezie tehnica coincide cu viața însăși. Dimpotrivă: în istorie și în politică nu există tehnică; și, neexistind tehnică, nu există previziune. Istoria, imprevizìune și multiplicitate vitală în neastimpărată creație, nu comportă legi și deci nu poate fi „construită" ideologic.

Cu un pesimism și o ironie ega-

lă aceleia a lui Fontenelle, Valéry ar iscăli butada acestuia: „l'histoire est une fable convenue". Valéry reia firul criticei acolo unde l-a lăsat înaintaşul său şi arată cum iluziile Istoriei devin tot mai ridicole pe măsură ce lumea actuală se complică. Marile evenimente istorice ce vor veni „vor comanda viitorul într'un chip tot atit de neînțeles oamenilor cit poate fi de neînțeles furnicilor pasul uriaş care le serveşte...".

Prin „Priviri asupra lumii de azi" Valéry se alătură lui Stendhal şi marilor moralişti pe care i-au iubit atita Schopenhauer şi Nietzsche: Gracian, La Rochefoucauld, Helvétius.

(Jean Cassou, *Les Nouvelles Littéraires*, 5 Septembrie 1931).

*

Raționalizarea economiei mondiale

S'a încercat însănătoşirea economiei mondiale pirn reconstruirea edificiului distrus în timpul războiului, prin restabilirea comunității economice mondiale, aşa cum a existat înainte.

Dar neliniştea economică care domneşte în lumea întreagă nu putea să fie înlăturată prin astfel de măsuri. Formațiunile nouă din structura economiei mondiale, mărirea tutror dimensiunilor economice, au deplasat radical condițiunile producției şi ale piețelor, cărora trebue să se conformeze diferitele economii naționale. Astăzi avem nevoe de o organizare mai conştientă a viitorului nostru economic, o administrare mai metodică a materiilor prime, o organizare mai rațională a piețelor, o punere în valoare mai economică a solului, în scurt o *dirijare* a economiei mondiale. Această dirijare trebue să se realizeze printr'o politică conştientă a investițiunilor, a producțiunii şi a piețelor, coordonînd interesele divergente în organizațiuni internaționale.

Experiența a inaugurat o oarecare înțelegere a economiei mondiale, înainte chiar ca cuvîntul de raționalizare, să fie la modă. Acordurile încheiate în domeniul comunicațiunilor, Uniunea poştală, *pool*-ul navigației internaționale, convențiunile feroviare şi serviciul de informațiune mondial, pot fi considerate ca măsuri de raționalizare de origine mai veche.

Normalizarea prețurilor ar fi singură în măsură să asigure echilibrul economiei mondiale. Şi nimic nu caracterizează poate mai bine situația economiei mondiale a zilelor noastre ca faptul că un mare număr de articole comerciale nu numai sînt influențate, în formarea prețurilor lor, de către concurența reciprocă a statelor producătoare, dar mai sufăr şi influențe exclusiv monopolizatoare din partea unor anumite asociațiuni internaționale, care, sub diverse forme şi nume, ca sindicate, consorții, fuziuni, cooperări, înțelegeri, îşi propun restabilirea bazelor de repartiție a muncii şi a formării prețurilor pe piața mondială, în mod artificial deplasată prin politica vamală şi politica subvențiilor.

In toate aceste forme multiple de organizări a serviciului transporturilor şi informațiunilor, a economiei materiilor prime, a asociațiunilor industriale precum şi a cooperării băncilor de emisiune, se desvăluie efortul pentru a ajunge la o organizare metodică a economiei mondiale, la trecerea treptată dela libera concurență internațională la controlul pieței mondiale.

Pe măsură ce cauzele crizei economice mondiale se precizau, lumea îşi dădea sama tot mai mult că asanarea şi consolidarea economiei mondiale nu puteau să fie realizate decît printr'o colaborare cooperativă. Criza generală şi convingerea interdependenței economice au dat naştere unei *mişcări internaționale de raționalizare*, care urmăreşte, printr'o colaborare metodică, ajustarea capacității producției la nevoile pieței. Astăzi ea este un fapt colectiv, căruia trebuie să i se ataşeze tot ce pare apt a mări, pe calea diviziunii internaționale a muncii, productivitatea muncii omeneşti, a asigura continuitatea acțiunii economice şi a creşte randamentul muncii. Urmează că raționalizarea mondială

nu vizează numai o mărire pur cantitativă a producției, dar urmăreşte pedeasupra şi o mărire a standardului vieții, prin micşorarea cheltuelilor de producție şi mărirea salariului real.

E uşor să ne dăm sama că o raționalizare complectă, în sensul strict a cuvîntului, este imposibilă. Ratio humana şi lumea reală nu sînt comensurabile. Lumea gîndirii, lumea concepută de rațiune diferă şi va diferi totdeauna de lumea realității. Ceiace nu împiedică totuşi ca raționalizarea procesului economic în economia mondială să fie astăzi idealul economic prin excelență.

(Elemèr Hantos: *La Revue Mondiale*, 1 Septembre 1931).

*

Lucreția Borgia, legendă şi istorie

Printre procesele istorice, unul dintre cele mai celebre este, fără îndoială, acela al Lucreției Borgia. Viața ei a dat naştere unei legende pe care Victor Hugo a pus-o în acțiune într'una din cele mai sumbre drame ale sale. Din fericire, legenda nu este istorie. Ea nu se impune infinit generațiunilor. Supusă examenului criticei, ea dispare şi adevărul triumfează.

Pentru Lucreția Borgia, ora reabilitării a sunat mulțumită lui Funck Brentano, membru al Institutului. Inarmat cu o solidă erudițiune, a repus pe Lucreția în cadrul cinstei, al grației şi al duioşiei care îi aparțin.

Ce i se reproşează Lucreției? Mai întîi naşterea nelegitimă. Dar aceasta este o greşeală a părinților, care nici în secolul al 15-lea nu era aruncată în vina copiilor. Dovadă că fiii nelegitimi ai lui Alexandru Borgia au făcut partide în cea mai înaltă nobilime a Italiei.

Apoi — două logodne desfăcute. Ele au fost aranjate de tatăl ei, pe cînd ea avea 11 şi 12 ani. Tatăl ei a făcut şi a desfăcut totul.

E adevărat că ea a avut trei soți: Ioan Sforza, Alfonse d'Aragon şi Alfonse d'Este. Dar nici acest fapt nu o poate încă alătura de o Mesalină. Ea nici nu este măcar o femeie pasionată. In realitate mulțimea căsătoriilor ei se datoreşte necesităților schimbătoare ale politicei pontificale. Lucreția a fost prin urmare veşnic sacrificată intereselor familiei Borgia. Din partea fiecăruia dintre soții ei, Lucreția s'a bucurat de dragoste şi stimă, ea însăşi fiind o soție cinstită şi iubitoare.

I se mai reproşează Lucreției cei doi frați ai săi şi însuşi tatăl său, care ar fi nutrit pentru ea un *amore inordinato*.

Cercetările lui Funck Brentano au dovedit că fratele său mai mic, ducele de Gandie, a căzut victima nu a fratelui său Cesar, ci a familiei Orsini, care răzbuna pierderea unor domenii ale sale.

S'a putut deasemeni demonstra că nu ea e mama „infantelui roman", ci Iulia Farnese, a doua favorită a lui Alexandru VI.

Şi chiar acuzarea de a fi deținut cîtăva vreme puterea pontificală, cade în lumina istoriei. Nu este vorba decît de cîteva zile de administrație interioară, dusă sub tutela cardinalului de Lisbonne.

Ce rămîne în urma tuturor acestor legende discutate? O încîntătoare realitate istorică: O Lucreție grațioasă, cu o fire veselă, fără pasiuni vii, cu bun simț, cu un temperament calm, îndeplinindu-şi toate datoriile de fiică, soție, mamă, cu toată seriozitatea, cu toată cinstea; avînd gustul literelor, artelor, al vieții strălucitoare a curților, pentru care este, fie la Roma, fie la Ferrare, cea mai frumoasă podoabă; ne-ar fi plăcut să aibă mai multă inițiativă, mai multă energie, mai puțină docilitate față de hotărîrile paterne, lacrămi mai amare, mai arzătoare pentru Ioan Sforza care i-a fost răpit, pentru Alfonse d'Aragon, care a fost asasinat! Evident! — Lucreția nu este o personalitate puternică; ea se supune evenimentelor, nu le domină. Ea nu este o eroină a dragostei; în inima sa afecțiunile se succed, totdeauna sincere cînd obiectul lor este prezent, prea repede şterse, cînd el a dispărut. In fine, o femeie medie, fără vicii dar şi fără virtuți superioare. Ea va continua totuşi prin frumusețea sa ra-

dioasă, prin grațiile sale mondene, inteligenta sa cultură, a fi una dintre cele mai plăcute figuri regești ale Renașterii. Astfel ne apare ea în Funck Brentano, care pe lîngă opera sa de reabilitare, mai adaogă și o minunată restituire a mediului în care a trăit Lucreția.

(Louis Durand-Dastés: *Revue Bleue*, 5 Septembrie 1931).

*

Logica valorilor și valoarea logicei

Obiectul și subiectul sînt cei doi termeni ultimi și într'adevăr ireductibili ai ființei. Obiectul este totalitatea lumii, ceia-ce este denumit *sferă* și *biosferă*, cosmosul, care îmbracă inorganicul și organicul, materia și viața, în fine lumea obiectelor existente. In fața acestei lumi a obiectului, se ridică subiectul, cu dorințele și aspirațiunile sale infinite, lumea care se creiază din spirit și cunoaștere, *noosfera*.

Ceia-ce caracterizează lumea obiectivă, dată, este că ea este ceva dat dela sine, independent de dorințele noastre și se desfășoară după niște legi care nu vor să știe nimic de dorințele și aspirațiunile noastre. Numai că în această lume obiectivă, se inserează omul cu dorințele și aspirațiunile sale. In mod inevitabil se produce atunci o interferență între lumea așa cum e și aspirațiunile noastre și din această întîlnire rezultă o a treia lume: lumea așa cum am vrea să fie. Este lumea ideală și morală a valorilor, lumea societății și a spiritului, sau a religiunii.

Caracterul pe care îl iau științele acestor trei lumi, adică metodele lor logice de cercetare, depinde în mod inevitabil de natura particulară a fiecăreia. In mod general, corespunzător celor două elemente primare din constituția lumii, subiectul și obiectul, vom avea două feluri de științe și de logice: științele naturale, științele obiective, cu metoda logică a inducției și deducției raționale; și științele societății și ale spiritului, științe morale, subiective, cu metoda logică a intuiției, ipotezei sau a revelațiunii.

Sensul cel mai sigur și mai precis al orientării filozofice contemporane (Bergson, Husserl, Brunschvicg, Meyerson) justifică această distincțiune. Gîndirea raționalistă a sec. XIX a făcut încercarea de a transplanta logica rațională și cauzalitatea, proprii lumii obiective, în domeniul subiectiv al valorilor, care îi este străină, și unde în mod legitim se aplică finalitatea. Există însă, după cum a stabilit Levy-Bruhl o prelogică, aceia care stăpînește gîndirea popoarelor primitive și se întîlnește și la popoarele civilizate, o logică mistică, aceia care plăsmuiește lumea după dorințele și aspirațiunile subiectului și care niciodată nu va putea fi pe deplin înlocuită cu logica rațională.

Această logică mistică, are o însemnătate cu atît mai mare, cu cît dorințele și aspirațiunile cele mai esențiale și mai profunde și permanente ale naturii umane sînt fără îndoială isvorul tuturor valorilor și în consecință al tuturor criteriilor de judecată a valorilor. Or, aspirațiunile comune tuturor oamenilor și tuturor timpurilor; dorința de a exista, de a trăi veșnic; dorința atotputerniciei (voința puterii), a libertății, a fericirii; dorința a-tot-științei; a perfecțiunii; a amorului; dorința dreptății etc., — toate acestea nu se pot judeca cu criteriile logicei raționale, deoarece micșorarea sau creșterea, slăbirea sau intensificarea lor nu corespund deloc împrejurărilor obiective, stabilite de logica rațională. Dacă adversitățile vieții pot să comprime aceste dorinți la majoritatea oamenilor, cea mai mică împrejurare favorabilă poate să le intensifice și să le amplifice la infinit. Ajungem astfel la o deosebire netă nu numai a lumii obiective și subiective, dar și a lumii raționale și iraționale și în consecință la o aplicațiune de logici diferite unor valori care își au sursele în lumi diferite. Intuiția, revelația și divinația sînt metodele cele mai adequate în lumea subiectivă, deducția și inducția rațională în lumea obiectivă.

Totuși nu se poate spune că rațiunea discursivă, cu logica sa inductivă și deductivă, nu au nici o valoare, sau sînt cu totul inutile pentru cunoașterea lumii subiective. In domeniul lumii subiective, morale și sociale, logica inductivă și deductivă poate tot atît de bine să aibă o *utilitate practică* decisivă; ea prepară, verifică și completează descoperirea ipotezei și, pe urmă, ea servește pentru a o comunica, generaliza, socializa. Așa dar, dacă divinațiunea este singura metodă pentru a descoperi adevărurile lumii obiective, adevărurile științifice, logica și metodele sale experimentale, rațiunea și metodele sale: inductivă și deductivă, sînt adesea cel mai bun mijloc de a comunica, de a verifica și, în urmă de a învăța ceia-ce a procurat divinațiunea.

Tot în opoziția celor două aspecte ale lumii, de care se vorbește mai sus, și în deosebirea căilor cu ajutorul cărora ajungem la cunoașterea lor, își găsesc explicațiunea cele două tendințe antitetice ale spiritului: spiritul scolastic, care domnește în Universități și spiritul intuițiunii, care domnește în special înafară de școală: raționalismul și intuitivismul.

(D. Draghicesco: *Revue Philosophique*, Septembre-Octobre 1931).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Maurice Bedel, *L'amour camarade*. (Ed. Flammarion).

Autorul studiază sentimentul şi moravurile fetelor din zilele noastre. O materie de altfel destul de vastă şi subtilă pentru calităţile sale de analist.

Fata „a la page", logodnica de azi, voiajul de nuntă atât de diferit de tradiţionala vizită în Italia — cam acestea sunt subiectele pe care le tratează cu mult brio şi ironie destulă Maurice Bedel.

Emile Picard, *Eloges et discours academiques*. (Ed. Gauthier-Villars).

Emile Picard, secretarul Academiei de Ştiinţe, publică un volum, care demonstrează cu prisosinţă că elogiul istoric este un gen încă mult apreciat.

Pascal, matematician şi fizician, Marc Séguin, inginer, Abraham Bréguet, Jules Tannery, Newton, Laplace, Jean Baptiste Biot, Christian Huygens — sunt principalii savanţi studiaţi, în acest volum, de către un alt savant recunoscut de întreaga lume ştiinţifică.

Benjamin Valloton.... *Et voici la France*. (Ed. Payot).

Alsacianul Albert Rimbach după ce-şi povesteşte viaţa petrecută întâiu în Alsacia, apoi pe front în timpul războiului, îşi începe noua povestire îndată după armistiţiu.

Descrie bucuria din primele luni, istoriseşte cum a studiat limba franceză — constatînd cu bucurie progresele făcute zi cu zi.

Pe urmă încep nemulţumirile. Disperat, Rimbach călătoreşte, străbate toată Europa. Inţelege însfîrşit că boala alsaciană e o boală mondială. Peste tot aceleaşi probleme; pretutindeni te izbeşti de aceleaşi obstacole.

Vedea în Franţa o mulţime de lucruri care-i displăceau. Invaţă însă din voiaj să cunoască adevărata înfăţişare a ţării sale, pe care începe s'o iubească fără nici o rezervă.

Principele Sixte de Bourbon şi Contele Hector de Béarn, *Au coeur du grand désert*. (Edition des Portiques.)

Plecată din Alger la 26 Ianuarie 1929, o misiune compusă din Principele Sixte de Bourbon, Contele Jean de Neufbourg, căpitanul Hector de Béarn, colonelul Gantsch şi căpitanul Bach, a traversat Sahara, cu automobilul şi a ajuns la 6 Martie la lacul Tchad.

După o vizită scurtă în Nigeria şi Dahomey, misiunea şi-a reluat drumul în ziua de 13 Aprilie, plecînd dela Gao pentru a fi la Alger la 27 Aprilie.

Volumul conţine jurnalul acestei misiuni Alger-Tchad pe care l-au publicat Principele Sixte de Bourbon şi Contele Hector de Béarn, sub titlul: „Au coeur du grand désert".

Alexandre Hérenger, *Pensées de Goethe*. (Editions de France.)

Lucrarea lui Alexandre Hérenger e un studiu consacrat moralei şi cugetării lui Goethe — studiu bazat pe o documentare de o siguranţă excepţională, verificată prin corespondenţa şi convorbirile scriitorului analizat.

Romane

Jacques Deval, *Marie Galante* (Ed. Albin Michel).

Opera lui Jacques Deval e povestea dureroasă a unei ţărănci, care — crescută de Asistenţa publică — nu cunoaşte deloc viaţa. Inclinările-i fireşti nu sunt funciarmente rele. Imprejurările o duc in America Centrală. In tot timpul petrecut aici, ea n'are decît o singură dorinţă: să se reintoarcă în Franţa.

Trăieşte o viaţă mizerabilă într'o mahala din Panama, susţinută de acelaş ideal unic, dorinţa de a-şi revedea oraşelul natal.

Amestecată într'o afacere de spionaj, eroina e asasinată tocmai când era să fie expatriată.

Claude Farrère, *Shahrâ sultane* (Ed. Flammarion.)

Volumul e format dintr'o nuvelă lungă, Shahrâ sultane, şi alte povestiri, care constituesc la un loc o lucrare din cele mai reuşite.

J. E. Poirier, *La tempête sur le fleuve*. (Ed. Jules Tallandier).

Opera aceasta e un roman de aventuri a cărui acţiune se desfăşoară în nord-vestul canadian. E povestea tragică a unei familii de metişi, ai cărei străbuni s'au unit cu indienii.

Henry Bordeaux, *Les ondes amoureuses*. (Ed. Plon).

Volumul cuprinde o culegere de nuvele concise şi sobre, pe care autorul le-a numit cu drept cuvînt „mici întâmplări adevărate".

Istorie

Marcel Brion, *La vie des Huns*. (Ed. Gallimard.)

In pagini vii şi colorate, autorul arată pe Huni, veniţi din Mongolia în val cotropitor deasupra Chinei.

Impăraţii chinezi au reuşit în cele din urmă să-i gonească. Aceştia şi-au întors privirile către Europa. In primul secol al erei creştine, Hunii au început călătoria spre Apus împingînd în drumul lor pe Alani. Acesta e începutul marilor invaziuni. In sec. IV, Hunii au ajuns la Dunăre şi se ciocnesc de Romani. Apoi în sec. V încep insuccesele regelui Atila. Hunii se reîntorc în câmpia Dunării, de unde-şi continuă incursiunile lor sălbatece.

Autorul evocă în chip strălucit epopeia Hunilor, cu tot cortegiul de scene barbare, episoade de războiu, masacre, incendii şi prădăciuni.

A. de Goulévitch, *Tzarisme et Révolution*. (Ed. A. Redier.)

Autorul descrie — foarte documentat — efortul vechiului regim. Vrea să pună în evidenţă valoarea imensei Rusii.

El şi-a complectat opera cu capitole foarte interesante asupra originei şi desvoltării mişcării revoluţionare, care a sfîrşit prin dictatura bolşevică.

Asupra „finanţării" Revoluţiei, asupra sprijinului găsit în străinătate, — autorul revelează multe fapte puţin cunoscute şi dă cheea pentru înţelegerea multor evenimente.

Marcel Dupont, *Sabre au poing. (Dix combats de cavalerie)*. Ed. Berger-Levrault).

Incercînd o operă de istoric militar, Marcel Dupont publică povestirea a zece atacuri de cavalerie.

Atacurile plutonului Roman la Vance, a locotenentului Saison la Mittersheim, a escadronului La Taille la Bandres în August, 1914; pierderea escadronului Gironde

în zilele de nouă și zece Septembrie, 1914; iată faptele de arme ale căror detalii eroice le-a descris obiectiv autorul, cu artă și sinceritate.

Politică

Tomaso Sillane, *L'Etat moussolinien et les realisations du fascisme en Italie.* (Ed. Plon).

Un studiu al efortului săvîrșit în Italia de regimul fascist în toate domeniile activității sociale. Capitolele care-l formează sunt datorite unor personalități marcante. Sunt studiate pe rînd: transformarea statului sub acțiunea fascismului; bazele noi ale regimului financiar, valoarea țării, desvoltarea agriculturii prin ameliorarea și îmbunătățirea solului cultivabil, perfecționarea industriei, importanța lucrărilor publice întreprinse, desvoltarea căilor de comunicație, atît în Italia cît și în colonii, etc.

Raymond Recouly, *L'Angleterre est-elle en décadence?* (Editions de France.)

Cine vrea să înțeleagă dece Anglia a fost atît de greu atinsă de criza aceasta, pe cît de surprinzătoare pe atît de neașteptată, trebuie neapărat să citească volumul lui Recouly, care esă din cadrul unui simplu reportagiu. Este în realitate un studiu serios.

Tabla de materie

a

VOLUMULUI LXXXVII

(Anul XXIII, Numerele 7, 8, 9 și 10)

I. Literatură

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

VII. Mișcarea intelectuală in străinătate

Viața Romînească

Viaţa Rominească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXXXVIII
ANUL XXIII

ATELIERELE „ADEVERUL" S. A.
STRADA CONST. MILLE 5—9. BUCUREŞTI
1931

1931. ANUL XXIII. NOVEMBRE, DECEMBRE No. 11 şi 12

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

Redacţia şi Administraţia: Str. Const. Mille 7-9-11, Bucureşti

1931

Viaţa Romînească apare lunar cu 120 pagini. — Abonamentul în ţară un an 500 lei; jumătate an [illegible]0 lei. — Pentru străinătate un an 650 lei; jumătate an 375 lei.

VIAŢA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

Bucureşti, Str. Const. Mille (Sărindar) No. 7-9-11

Anul XXIII

Preţul Abonamentelor :

IN ŢARĂ :

Pe un an	Lei 500
Pe jumătate an	„ 250
Pentru Bănci şi Societăţi, anual	„ 600

IN STRAINĂTATE :

Pe un an	Lei 650
Pe jumătate an	„ 375

Abonamente se pot face dela orice număr, trimiţînd suma prin mandat poştal sau plătind costul direct la birourile administraţiei din Bucureşti, str. Const. Mille No. 7-9-11.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 şi 1924 se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţul de 200 lei colecţia iar 1925, 1926, 1927 şi 1928 cu lei 300 colecţia.

Administraţia.

Altare subterane

In cartea „Iov", din Sfînta Scriptură, citim aceste cuvinte pe care viaţa bisericii creştine din primele veacuri era să le pună într'o lumină miraculoasă şi profetică:

„Argintul are zăcămintele lui de obîrşie şi aurul are locul lui de unde-l scoţi şi-l lămureşti. Din pămînt scoatem fierul şi din stînca topită scoatem arama. Omul a pus hotare întunericului şi cercetează pînă în cele mai depărtate adîncimi, sfredelind piatra întunecoasă şi beznatică. Un popor strein a scobit pe sub pămînt cărări pe care piciorul le-a uitat; ele se întortochează şi se cumpănesc departe de om. Şi totuşi este pămîntul din care iese pînea, dar prin măruntaele căruia a trecut răzmiriţa şi puterea focului. Aici, pietrele sînt de safir, aici, sînt puzderii de aur: Cărări pe care nu le-a cunoscut pasărea de pradă şi pe care ochiul vulturului, nu şi le-a însemnat. Fiarele sălbatice nu le-au călcat niciodată şi niciodată leopardul nu s'a strecurat pe aici...".

Magnificul poet oriental care a scris adînca şi insuflata carte „Iov" ne înfăţişează parcă nu în vorbe şi în literatură, ci intuitiv, prin demonstraţie înaintea ochilor, comorile de argint şi de aur, de pietre preţioase şi de zăcăminte subterane, din peşterile şi din coridoarele din inima pămîntului. Dar această strălucită viziune — prin a-tot-ştiinţa divină — era să fie şi o proorocie, pentru zilele ascunse în viitor.

Intr'adevăr, în incomparabila comunitate pe care Mîntuitorul o întemeiază în lume, adică în Biserica lui, erau să se petreacă fapte şi să se adune comori, providenţial prefigurate în cuvintele Scripturii.

In cea din urmă sară pe care Mîntuitorul o petrece pămînteşte cu ucenicii săi, el le lasă, între altele cîteva învăţături, cîteva obligaţii şi cîteva porunci a căror înălţime ne covîrşeşte şi azi şi reverberează peste noi ca o culme de munte, etern acoperită cu omăt. Aşezînd Cina cea de taină

şi consacrînd, pentru vecii vecilor, Sfintele Specii, Mîntuitorul a poruncit ucenicilor săi: „aceasta să faceţi întru pomenirea mea!" Iar altă dată, declarase tuturor: „Agonisiţi-vă nu mîncarea cea pieritoare, dar mîncarea ce rămîne spre viaţa veşnică şi pe care vă va da-o Fiul Omului..." Şi, în acelaşi ceas de învăţătură, spusese clar: „Eu sînt pînea vieţii. Părinţii voştri au mîncat manna în pustie, dar au murit... Eu sînt pînea cea vie, care s'a pogorit din cer. Cine mănîncă din pînea aceasta viu va fi în veci. Iar pînea pe care eu voi da-o este: trupul meu (pe care da-l voi) pentru viaţa lumii".

Biserica lui Iisus Christos, începînd cu sfinţii Apostoli şi continuînd pînă la îndeplinirea celor ce aşteptăm în Simbolul Mărturisirii, a legat indisolubil adevărul învierii Domnului din mormînt cu măreaţa şi înfricoşata taină a morţii noastre a fiecăruia. Creştinătatea primară şi cea de azi şi cea de totdeauna nu are altceva mai scump şi mai sfînt, aici în lume, decît să păstreze şi să administreze Trupul şi Sîngele Miraculos şi să ilumineze cu ele ceasul greu şi poteca întunecoasă a morţii fiecăruia dintre noi.

Creştinismul este biruinţa sufletului asupra mohorîtului nostru ceas din urmă. Cînd vestitorii Celui Ce a înviat din morţi sosiră şi în Roma, această capitală a lumii vechi era sătulă de toate desfătările, de toate triumfurile, de toate bogăţiile şi stăpînirile, şi de toate înţelepciunile, cunoscute pînă atunci magilor, preoţilor şi filosofilor. Unul dintre ucenicii Domnului o zugrăveşte aşa precum a contemplat-o: „Cetatea cea mare, cea investmîntată în in şi în porfiră şi în stacojiu şi împodobită cu aur şi cu pietre scumpe şi cu mărgăritare..." Cetatea în care curgeau în valuri: „marfă de aur şi de argint, pietre preţioase şi mărgăritare, in şi porfiră, mătase şi stacojiu, tot felul de lemn bine mirositor şi tot felul de scule de fildeş, tot felul de scule de lemn de mare preţ şi marfă de aramă şi de fier şi de marmoră şi scorţişoară şi balsam şi mirodenii şi mir şi tămîie şi vin şi untdelemn şi făină de grîu curat şi grîu şi vite şi oi şi cai şi căruţe şi trupuri şi suflete de oameni!..."

In această Romă a Cezarilor şi a tuturor credinţelor religioase, revărsate din Apus şi din Răsărit, apostolii Domnului vin şi proclamă cu o putere şi cu un curaj a-tot-răsturnătoare: „O împărăţie nouă pogoară pe pămînt. Intre viaţă şi moarte Mîntuitorul şi Domnul Nostru I. a clădit, prin învierea lui din morţi, podul reconcilierii şi al nemuririi. In Christos nu mai murim, ci sîntem vii deapururi!"

Curînd, lumea păgînă a pus la probă pe aceşti crainici ai Evangheliei creştine. Prigoana lui Neron a fost primul şi

crîncenul examen pe care urmaşii şi apostolii Domnului l-au dat, în puşcăriile romane şi în grădinile Vaticanului.

Mormintele din Iudeea, în frunte cu mormintele vechilor profeţi şi cu cel din grădina lui Iosif Arimateianul, au fost reproduse în duh şi în faptă, pe pămîntul Italiei. Obiceiul de a incinera pe răposaţi îşi pierde generalitatea şi înhumarea creştină şi iudaică se răspîndeşte progresiv şi la locul incinerării. Cei dintîi creştini, martiri din marea persecuţie, sînt aşezaţi în mormintele unor prieteni şi unor neofiţi. In Iudeea, peşterile fireşti şi mormintele inadins săpate erau sub munţii şi sub colinele stîncoase cari sbîrlesc aproape toată ţara. Sub podgoriile şi dumbrăvile de maslini ale Romei şi ale Laţiului, sînt cenuşile vulcanice şi depozitele imense de „tuffo" granular şi de „tuffo" litoid care îngăduiau şi îngăduesc excavaţiuni, coridoare şi adevărate labirinte subterane. Catacombele romane — iudaice şi creştine — au sfredelit acest „tuffo" universal pe care se înalţă Cetatea Eternă.

Este evident că atît Iudeii cît şi Creştinii, cînd au căutat pentru răposaţii lor această odihnă tăinuită, au fost conduşi de puternice cuvinte de separatism. Mormîntul la suprafaţa pămîntului, în mijlocul unei lumi păgîne şi idolatre, nu convenea nici Iudeilor nici Creştinilor. Aceştia din urmă, în deosebi se fereau de privirile streinilor, fiindcă de odihna adormitului creştin se legau nădejdi negrăite şi taina supremei jertfe săvîrşite pe Golghotha. Posteritatea creştină, cercetînd, studiind şi admirînd aceste vaste necropole subterane, din primele veacuri creştine, a ajuns să precizeze, în privinţa lor, mai multe adevăruri, care deocamdată erau incerte şi vaporoase.

Catacombele au pornit de obiceiu, de la simpla căsuţă de îngropăciune particulară. Cînd familia creştină — familie în spirit şi în iubire — începu să crească, în criptele primilor creştini — martiri sau nu — începură să fie depuşi şi alţii de aceiaşi nădejde. Pentru ca lucrurile să fie în acord cu legile imperiului, creştinii, plini de grijă pentru odihna bainei lor pămînteşti, alcătuiră vaste tovărăşii funerare. Sub numele unuia dintre membri, sub numele unui cleric important — de obicei cel mai mare — sau sub numele unui grup, aceste tovărăşii de îngropăciune au putut să prospereze multă vreme şi să adoarmă bănuelile şi vigilenţa autorităţilor romane.

Mormîntul — sacru pentru legea romană şi inviolabil — era pentru creştini şi mai mult decît sacru Mulţi dintre cei ce aşteptau în catacombe ziua Apocalipsei prea-măriseră pe Iisus Christos prin moarte vitejească, muriseră martiri. Osemintele lor erau mai scumpe decît aurul şi decît argintul,

iar depozitarea lor, în aceste galerii de sub pămînt, era îndeplinirea minunată a cuvîntului din Iov, care aprinde în măruntaele pămîntului, focul safirelor și al topazelor.

Dar lîngă aceste comori subterane, robusta credință primară păstra diamantul unic al jertfei Mîntuitorului, perpetuată sub aparențele Vinului și ale Pînii sacramentale. La căpătîiul martirilor, lîngă pocalele cu sîngele vărsat pentru Christos, deasupra osemintelor zdrobite pentru Cruce, Biserica invincibilă, la anumite zile, preamărea amintirea eroului, ținea agapele frățești și culmina cu Sacrificiul Euharistic.

In acest chip, catacombele creștine, — colan lung și complicat de perle negre, — înșiră ici și colo, pe parcursul lor, briliantul altarului creștin, unde se celebra Sfînta Liturghie pentru cei strămutați în grădinile Raiului.

Intr'o seară liliachie de Ianuarie, am ajuns la poarta Catacombelor Sf. Sevastian, unde este celebra criptă a Sfinților Apostoli și unde recente descoperiri arheologice au ridicat o columnă luminoasă deasupra originilor Bisericii Romane.

Aici, în complexul bisericii Sf. Sevastian, se găsește — prefăcut și adăogit — mormîntul Platonia și aici, în secolul al treilea, pe timpul prigoanei împăratului Valerian, au fost aduse și culcate alături rămășițele Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Aici, pe Calea Appia, a odihnit cîțiva ani acest dublu tezaur al creștinătății universale. După ce a trecut vijelia, Sf. Petru a fost readus în mormîntul său de sub colina Vaticană, iar Sf. Pavel în mormîntul său de lîngă calea spre Ostia.

Sub nava din stînga a basilicei Sf. Sevastian și imediat lîngă mauzoleul Platonia, s'a descoperit, prin cercetări întreprinse acum după războiu, o scară de piatră cu 32 de trepte și o grotă uitată, cu ramificări pe dreapta și pe stînga. Pe pereții acestei grote, spoite cu un fel de pămînt gălbior, au apărut, la lumina torțelor și a luminărilor electrice, numeroși „grafitti", numeroase invocațiuni către Petre și Pavel, — „Petre și Paule, rugați-vă pentru noi", — în latinește și în grecește !

Acesta era o dovadă evidentă că locul acesta fusese odinioară venerat și cercetat cu mare sîrguință. Cîțiva arheologi creștini, printre care Oratio Marucchi, au emis părerea că acest hypogeu, cu al său „Triclia" anume prevăzut pentru agapele rituale, a fost adevăratul loc de odihnă al celor doi Apostoli. Platonia, mormîntul de deasupra, era numai monumentul exterior, ridicat pentru cinstirea celor din criptă și pentru evitarea aglomerării în strîmtele galerii de desubt.

Oricum ar fi fost lucrurile, spuza acelor „grafitti" de pe pereți, stăruitoarele adrese: „Petre et Paule, orate pro nobis!" ne încredințează că aici, pe Via Appia, creștinătatea veacului al treilea, știa că stă ascuns tezaurul glorioaselor relicvii apostolice.

Secolii al treilea și al patrulea sînt secolii catacombelor și ai altarelor subterane. Impăratul Valerian dă un edict (257) prin care catacombele sînt interzise, nu ca loc de îngropăciune dar ca loc de întrunire numeroasă. Deabia în anul 303, în cea din urmă și cea mai crîncenă prigoană a lui Diocletian, catacombele și cimitirele creștine fură confiscate.

Vulturul din proorocia lui Iov ajunsese să zărească și să-și însemneze ciudatele coridoare negre de sub pămînt. Leopardul prinsese de veste că sub împărăția lui e un labirint necunoscut, în care idolatria Cezarului și a Romei este tăgăduită și prohibită.

Dar era prea tîrziu. Impărăteasa Elena veghea în genunchi, și se ruga fierbinte pentru biruința milițiilor Crucii. Constantin, fiul ei, se apropia de scaunul suprem și — fără să bănuiască poate — de acea noapte de pe țărmul Tibrului, în care se încadră Crucea Miraculoasă: In hoc signo vinces!

In anul 311, sigiliile lui Antichrist sînt smulse definitiv, de pe ușa visteriilor creștine și depe cununa altarelor subterane!

Gala Galaction

Protecția minorităților în Europa nouă [1]

In spiritul tratatelor de pace, protecția minorităților naționale se prezintă sub un alt aspect. Ideia dominantă a acestor tratate pentru protecția minorităților este: garantarea limbii, religiei și rasei indivizilor împotriva violenței statului și a tendinței acestuia de a-și confunda interesele sale cu cele ale majorității dominante. Protecție, care în realitate este mai mult de natură teoretică, deoarece nicăeri, în statele cu minorități și cu tratate pentru protecția lor, nu s'a înregistrat vre-o agresiune a statelor contra acestor colectivități de natură distinctă de colectivitatea majoritară. Iar în ce privește tendința Statului de a-și confunda interesele cu cele ale majorității, această tendință este universală, cu rădăcini adînc înfipte în Istorie, care în cursul veacurilor a menajat-o fără întrerupere, creînd din ea o realitate puternică, o singură realitate, o primă realitate ce și-a menținut permanent individualitatea distinctă, în toate epocile și în toate împrejurările. Tendința care a furnizat statului conținutul său și fără de care orice relații între state ar fi iluzorii.

A doua ideie dominantă a tratatelor pentru protecția minorităților este: de a proteja statul contra tendințelor centrifuge ale minorităților, care apar adeseori la spatele revendicărilor lor de ordin moral și cultural, în dosul acțiunii pentru respectarea limbii și a religiei. Această protecție a statului a fost impusă mai puțin de considerații academice decît de o experiență îndelungată, căreia evenimentele petrecute în decada postbelică s'au grăbit să-i prezinte toată simpatia și toată justificarea. Inserarea acestui principiu în tratate, interpretarea lor continuă în spiritul acestui principiu, sînt lucruri impuse de noua situație, radical deosebită de situația dinainte de război, pentru a marca falimen-

[1] Vezi «Viața Romînească» Anul XXIII, No. 9—10.

tul definitiv al mentalității politice a veacului al XIX-lea, care nu putea continua și după 1919.

Protecția minorităților de altfel, considerate drept colectivități naționale distincte de stat, constitue și o eroare.

Profesorul Blociszewski [1], spune clar de ce: „pentrucă principiul de protecție a minorităților tinde a crea state în stat, pentrucă departe de a asigura pentru aceia care beneficiază de acest principiu egalitatea cu ceilalți cetățeni, el tinde a face din ei (cetățeni) o castă privilegiată care se va cristaliza într'o societate dată, în loc de a fuziona cu ea. Minoritățile astfel constituite în corpuri autonome sînt elemente de desorganizare națională, de desagregare a statului".

„Acest principiu este un pericol de oarece el încurajează pe beneficiari a reclama toate avantajele de care se bucură ceilalți cetățeni, fără să dea nimic în schimb statului care le concede, fără să-i dea, cu deosebire, acel atașament loial pe care are dreptul să conteze".

„Este un pericol, de oarece, protejate prin tratate internaționale, minoritățile vor profita de prima ocazie pentru a suscita dificultăți statului. In loc de a purta plîngerile lor eventuale în fața autorităților locale, ele nu vor lipsi de a le deferi autorității streine, instituită în acest scop, prin tratatele de pace, Consiliului Societății Națiunilor. Amenințat de conflicte continue de acest consiliu, expus la neîncetate imixtiuni în exercițiul suveranității sale interioare, ce sentimente va putea nutri statul interesat față de o categorie de cetățeni extrem de jenanți? Se poate ghici. Departe de a asigura ordinea și pacea socială, protecția minorităților astfel cum a fost organizată prin tratatele de pace, este un ferment de discordie și de ură națională." [2]

Tratatele de pace n'au făcut decît să consacre un lung proces de descompunere politică europeană, logic. Ele însă au fost parafate cu o lacună congenitală: nu au definit cine este un minoritar. O greșală fără îndoială, dar nu atît de insurmontabilă și cu deosebire nu atît de largă încît să permită o interpretare peste noțiunea globală a minorităților, și să deschidă o fereastră de contrabandă pentru toate tendințele de răzvrătire pe care le trimit statele învinse cu săgeți de răzbunare, la intervale deja aproape matematice, și cu o insistență supărătoare.

Societatea Națiunilor a proclamat, fără însă a-și defini

[1] In articolul *La Constitution polonaise du 7 Mars 1921*, apărut în *La revue des sciences politiques*, Ianuarie-Martie 1921.

De asemenea Raymond Poincaré, în articolul din *Excelsior*, cu data de 31 August 1930, intitulat: *Autour des Minorités nationales*.

conţinutul dreptului minoritar, ceiace este un viţiu esenţial,
în concepţia multor publicişti şi politiciani de stinga.
Proporţia de 1/4 sau 1/5 a minorităţilor de limbă şi de
religie, la populaţia totală a unui stat, n'ar fi fost — cred —
o definiţie lipsită de conţinut şi care să nu merite o mai se-
rioasă discuţie la vremea sa, cind, mi se pare, cineva a pro-
pus-o Conferinţei Păcii. Căci în fiecare stat se vor găsi tot-
deauna elemente, mici colectivităţi, care să nu aibă cohe-
ziune perfectă cu majoritatea şi cu deosebire, care să se
preteze la jocul de instigare al unei sau altei puteri, contra
statului, căreia de drept şi de fapt aparţin.

Or, nu se poate concepe o stare de anarhie socială, ce
ar urma, protejind tendinţele centrifuge ale tuturor acestor
grupuleţe, care deşi participă la exerciţiul suveranităţii sta-
tului respectiv, caută, nu arareori de a stabili independente
relaţiuni internaţionale.

A afirma că toate minorităţile sînt identice, ar fi o evi-
dentă eroare. Minorităţile se deosebesc prin natura lor şi
prin condiţiile de viaţă. O mulţime de elemente concurează:
vechimea lor în ţară, forma aşezărilor (dense sau disper-
sate), importanţa lor numerică, cultura lor, situaţia econo-
mică şi socială, vecinătatea naţiunii lor de origine.

Au insă şi trăsături comune. Căci o minoritate — defi-
nită în mod simplu de Duparc, bun cunoscător al proble-
mei [1] — este un grup format de cîţiva cetăţeni ai statului
care se deosebesc de ceilalţi cetăţeni prin limbă sau religie.
De aceia, — spune d. Duparc, — ei nu vor să fie lezaţi în
drepturile lor de oameni şi de cetăţeni şi de a transmite
fiilor lor limba şi religia. Deci egali cu ceilalţi cetăţeni, dar
deosebiţi de ei.

Intr'un stat laic, — continuă el, — egalitatea de drep-
turi între cetăţeni este rezolvată prin formula unei egalităţi
aritmetice. In alte state religiile creează alte dificultăţi. [2]
Lucru demn de relevat, d. Duparc recunoaşte şi el — în mod
indirect, este adevărat — că deosebirile între minorităţi şi co-
lectivitatea ce formează statul şi-i dă un caracter naţional,
sînt de natură aproape exclusiv culturală şi religioasă, iar
nu politice, cum încearcă unele minorităţi să le prezinte.

[1] Fougues-Duparc. *La protection des minorités de race, de langue et de religion.* Etude de droit des gens, Paris, 1922.

[2] Din acest motiv, una dintre primele probleme ce Romînia le va
aborda după consolidarea ei economică şi socială, trebueşte să fie se-
paraţia bisericii de stat, reformă fără de care un regim democratic
adevărat nici nu poate să existe. Consecinţele acestei reforme vor fi
multiple (chestiunea minorităţilor nefiind decît un aspect al problemei)
şi profunde. Asupra ei sperăm să revenim.

Din mai multe consideraţii — dintre care am subliniat şi noi cîteva — protecţia minorităţilor de limbă, de rasă sau religie a fost pusă sub garanţia Societăţii Naţiunilor [1]. Stipulaţiunile relative la minorităţi acordă fiecărui membru al Consiliului Societăţii Naţiunilor dreptul să semnaleze atenţiunii Consiliului toate infracţiunile sau pericolul de infracţiune ce ar putea să ameninţe vre-una din aceste obligaţiuni. In cazul ivirii unor divergenţe, ele vor fi declarate de divergenţe internaţionale [2] şi dacă o parte o cere vor fi deferite Curţii permanente de justiţie internaţională, fie pentru a tranşa diferendul, fie pentru a da un aviz asupra chestiunii de drept sau de fapt.

Diferendele pot fi supuse Curţii permanente de justiţie internaţională de către Consiliu sau Adunare.

La 22 Octombrie 1920 Consiliul aprobă raportul Tittoni, care defineşte ce înţelege prin „garanţia Societăţii Naţiunilor". După acest raport, dispoziţiile tratatelor în ce priveşte minorităţile sînt intangibile şi ele nu pot fi modificate fără asentimentul majorităţii membrilor Consiliului. Societatea Naţiunilor trebue să se asigure că dispoziţiile relative la protecţia minorităţilor, sînt constant executate. Raportul Tittoni insistă apoi asupra clauzei după care dreptul de a atrage atenţiunea Consiliului asupra infracţiunilor dispoziţiilor cuprinse în tratate, este rezervat membrilor Consiliului, dar nu interzice nici minorităţii însăşi sau statelor care nu sînt reprezentate în Consiliu de a menţiona Societăţii Naţiunilor orice infracţiune sau pericol de infracţiune ce ar ameninţa dispoziţiile Tratatelor.

In şedinţa a zecea a Consiliului, ţinută la 25 Octombrie 1920, se decide, „pentru a facilita membrilor Consiliului exerciţiul drepturilor şi datoriilor lor în ce priveşte protecţia minorităţilor", ca Preşedintele Consiliului şi doi membri special numiţi de el în fiecare caz (Comitetul de trei) să examineze petiţiile şi să hotărască dacă tratatele sînt pe punctul de a fi violate sau nu.

Consiliul din 27 Iunie 1921 adoptă sugestia ceho-polonă, după care toate petiţiile prezentate de către statele nemembre ale Societăţii Naţiunilor să fie comunicate statului contra căruia plîngerea se dirijează, înainte de a fi supuse membrilor Consiliului. Statul în chestiune trebue să informeze Secretariatul în termen de trei săptămîni, dacă intenţionează să exprime vre-o opinie asupra chestiunii. Termenul de reflecţie, în caz pozitiv, este de trei luni. In caz de extremă urgenţă, secretarul general este ţinut, înainte de

[1] Romînia a acceptat această garanţie în ziua de 30 August 1921.

[2] Articolul 14 din Pact.

comunicarea cererii membrilor Societății Națiunilor, să informeze statul interesat.

La 5 Septembrie 1923 în baza raportului reprezentantului Braziliei și în urma celor două note ale Poloniei [1] precum și a unei note cehoslovace, [2] Consiliul aduce o rezoluțiune în virtutea căreia petițiile înaintate vor fi examinate — în ce privește receptibilitatea lor — de către Secretariat. Ele vor considera punctele următoare:

a) vor avea ca obiect protecția minorităților în conformitate cu tratatele;

b) nu pot conține o cerere tinzînd la o ruptură a relațiunilor politice între minoritatea în chestiune și statul căruia ele aparțin;

c) nu pot emana din o sursă anonimă sau necalificată;

d) nu pot fi concepute în termeni violenți;

e) ele nu pot conține nici o comunicare sau viza vre-un fapt, care precedent au format obiectul unei stipulațiuni ordinare.

Petiția și observația guvernului interesat sînt prezentate în aceiași vreme tuturor membrilor Consiliului. Comitetul de trei examinează petiția și răspunsul Guvernului, dar el nu prezintă vre-un raport Consiliului decît în cazul cînd conținutul petiției și răspunsul Guvernului impun aceasta.

Defectele acestei proceduri (din care am schițat cîteva puncte) ar fi: procedura rămîne secretă atîta vreme cît un membru al Consiliului n'a uzat de dreptul său de a supune petiția Consiliului; minoritatea nu primește și nu cunoaște răspunsul Guvernului; Comitetul de Trei n'are alt material documentar pentru a lua o deciziune, decît petiția minorităților și răspunsul Guvernului.

Minoritatea n'are nici o garanție, că petiția sa va fi supusă Consiliului [3], căci, dacă Consiliul crede util de a nu începe o acțiune, pune petiția la dosar.

Pentru a se umplea aceste lacune, statele interesate au cerut — și au obținut — an de an aproape, modificarea procedurii în ce privește minoritățile. Astfel, la ședința Consiliului ținută la 13 Iunie 1929 la Madrid, s'au adăogat și alte principii procedurale pe care nu este inutil să le semnalăm aci.

Desbaterile Consiliului din acel an au fost de un interes pasionant. Germania a insistat pentru lărgirea protecției minorităților cu o abilă asiduitate; iar statele direct interesate au observat o atitudine care a trădat de la început o largă bunăvoință și consimțămîntul lor de a pune odată capăt unor agitații artificial provocate de către noii „protectori" ai minorităților, acordind multe din concesiunile sugerate. La Madrid s'a căutat întărirea garanției protecției minorităților, prin scoaterea definitivă a acestei protecțiuni din jocul de interese ale statelor naționale, plasînd-o exclusiv sub garanția celei mai înalte autorități internaționale.

[1] Cu data de 16 Ianuarie și 22 August 1923.

[2] Din 5 Aprilie 1922.

[3] In practică însă, această teamă n'a fost încă justificată.

Germania nu este împotriva acestor principii. Apreciind munca Comitetului de Trei, ea nu poate să-i ignoreze totuși nici insuficiențele. In consecință, pentru a umplea lacunele pe care ea pretinde că le are procedura actuală, ar propune *crearea unei comisii permanente pentru protecția minorităților*, care să garanteze această protecție, și augmentarea la cinci a numărului membrilor Comitetului de Trei.

Afară de aceasta, la Madrid s'a încercat să se repare defectele de procedură, dîndu-se satisfacție aprehensiunilor ce s'au produs, în ce privește secretul rezoluțiunii aduse asupra unei plîngeri, și să se obțină informațiuni complimentare de la minorități pentru plîngerea lor. S'a mai sugerat publicarea raportului Comitetului de Trei (care este secret) destinat membrilor Consiliului, cît și publicarea de date statistice.

Delegatul Romîniei, d. N. Titulescu, a considerat propunerile Comitetului ca maxime, neputînd fi depășite în viitor. D-sa a afirmat că, fără să conteste utilitatea publicației raportului în caz special — cu asentimentul statului interesat, de sine înțeles — consideră că regula contrară ar fi în interesul minorităților și a statului. Publicitatea deci trebue socotită ca un lucru excepțional. Consideră inoportună augmentarea numărului membrilor Comitetului de Trei, dar nu se opune în mod categoric publicării de date statistice, cu condiția însă, ca datele să nu fie acompaniate de nici un comentar și ca ele să nu dea loc la discuție în fața Adunării. Orice modificare a procedurii actuale exige asentimentul statelor cu obligațiuni minoritare.

In ce privește culegerea de date complimentare de la minorități, d. Titulescu socoate că în cazul cînd această inovație ar însemna posibilitatea pentru Comitetul de Trei de a intra în corespondență cu minoritățile, formula nu poate fi acceptată, întrucît s'a considerat totdeauna că minoritatea nu este o parte în cauză, și pentru ca Secretarul General să poată fi autorizat a informa o minoritate de soarta petițiilor înaintate, lucru pentru care s'a votat un amendament special. La ce poate servi această regulă specială — se întreabă în mod just delegatul Romîniei — dacă Comitetul de

Trei poate comunica cu minoritățile peste capul Guvernului?

De altfel, Secretariatul general are latitudinea de a-și culege informațiunile din orice sursă pe care o va considera bună.

Propunerea criticată de către delegatul Rominiei ar fi avut ca rezultat de a face — cum a remarcat d. Aristide Briand — un fel de tribunal la care minoritățile ar veni să pledeze contra guvernelor lor, făcind în acelaşi timp din Comitetul de Trei un judecător de instrucție.

După agitate controverse — asupra cărora nu vom mai insista — s'a adoptat o rezoluțiune care conține multe inovațiuni în raport cu procedura din anii trecuți; iată cîteva puncte: a) In cazul cînd Secretariatul General va declara o petiție neacceptabilă, va informa petiționarul, comunicîndu-i la nevoie condițiile de primire; b) prezidentul Consiliului va putea, în cazuri excepționale, să invite pentru examenul petiției minorităților, patru membri ai Consiliului, în loc de doi; c) Consiliul socotește dezirabil reunirea Comitetelor minorităților în timpul sesiunii Consiliului, de cîte ori judecă aceasta util pentru examinarea unei sau altei petițiuni; d) 1. după închiderea examenului unei chestiuni, membrii Comitetului minorităților vor comunica prin o scrisoare rezultatul discuțiilor, membrilor Consiliului, dacă nu cer inscrierea la ordinea de zi a Consiliului. Secretarul General va ține la dispoziția membrilor Consiliului documentarea relativă; 2. Secretarul General va distribui o dată pe an membrilor Consiliului, pentru informația lor, un document reproducind scrisorile ce diverse Comitete ale Minorităților ar fi adresat Membrilor Consiliului, conform celor de mai sus; e) Comitetele Minorităților ar trebui să ia în serioasă considerație posibilitatea de a publica, cu asentimentul guvernului interesat, rezultatul examenului chestiunilor ce le-au fost supuse. Consiliul speră ca Guvernele interesate să-și poată da cît mai des posibil asentimentul lor pentru o asemenea publicație. Publicarea ar putea avea loc prin inserarea în jurnalul oficial fie a scrisorii sus menționate a Comitetului de minorități, destinată a informa pe ceilalți membri ai Consiliului, fie a oricărui text ce ar părea potrivită; f) Secretarul general va publica, odată pe an, în jurnalul oficial al Societății Națiunilor o statistică privind: 1. numărul petițiilor primite la Secretariat în cursul anului; 2. numărul petițiilor declarate neacceptabile; 3. numărul petițiilor declarate acceptabile și supuse examenului unui comitet de minorități; 4. numărul comitetelor și al reuniunilor ținute de către ele în vederea examinării petițiilor numite; 5. numărul petițiilor al căror examen, din partea unui Comitet, a fost închis în cursul anului.

* * *

Acestea au fost ultimele adăogiri la procedura creată și modificată an cu an, din care am schițat și noi cîteva puncte.

Ar fi o greșală să se considere însă, măcar în acest fel, procedura definitivată. Statele care au ridicat problema în acești zece ani, nu se mulțumesc cu atît de puțin. La ședința din anul trecut a Societății Națiunilor, Germania a revenit asupra cererii sale respinsă de către Consiliul din anul trecut de la Madrid, insistînd din nou asupra creării unui Comitet permament pentru protecția minorităților, știind că, în acest fel, își asigură o solidă bază pentru discuții viitoare.

In realitate nu se caută soluționarea problemei, ci eternizarea ei în insurmontabile dificultăți. Fără îndoială că statele cu obligații minoritare acceptînd o asemenea soluție, înființarea unui comitet permanent de protecție a minorităților, o comisie de supraveghere a procesului de asimilare, ar recunoaște în mod implicit că, de vreme ce admit un „protector", admit *ipso facto* și o minoritate persecutată, care reclamă și care *are nevoie* de un protector. Drumul dificultăților europene ar fi larg deschis.

Tratatele pentru protecția minorităților n'au creat nici un organ îndreptățit de a vorbi sau de a acționa în numele minorităților, rezervind această latitudine exclusiv membrilor Consiliului. Minoritățile își pot prezenta singure plîngerile Consiliului nerecurgind la intervenția vreunei terțe persoane. Evoluția ultimilor zece ani, în ce privește protecția minorităților, departe de a fi remarcat lipsa unei Comisiuni permanente a minorităților, a evidențiat dimpotrivă tratamentul civilizat pe care l-au observat statele respective față de aceste colectivități [1].

Riscurile unei atari comisiuni permanente — cu latitudinea de a-și procura informațiile de care ar avea nevoie prin mijloace de anchete și investigații la fața locului asupra *tuturor* problemelor ce ar putea interesa minoritățile — ar fi incalculabile. E ușor de prevăzut că minoritățile ar fi antrenate de către agitatorii de profesie, la hîrțueli continue, încurajîndu-le să ia atitudini de procurori generali față de statul lor, care ar cădea în mod logic în situația unui perpetuu acuzat.

Tratatele n'au stabilit decît raporturi între stat și

[1] Loialitatea lor însă față de stat — e bine s'o amintim — n'a fost totdeauna demonstrată.

minorităţi, care sint singurele beneficiare ale clauzelor acolo cuprinse, şi toate reclamaţiile nu pot fi făcute decit de minorităţi, în cadrul fixat de procedură.

De altă parte, Constituţia Societăţii Naţiunilor proclamă ca principiu neviolabil garanţia suveranităţii şi integrităţii statelor. In ziua cînd Consiliul ar admite crearea unui organism destinat să pătrundă în viaţa interioară a statelor, ingăduind politicului să suplanteze juridicul, Consiliul ar fi pus în faţa unor mari forţe de disolvare, cărora nu va mai putea rezista. Problema minorităţilor n'ar fi nici în acest fel soluţionată. Dimpotrivă, Incepind cu data unor atari concesiuni, Societatea Naţiunilor îşi va aliena din autoritate şi momentul cînd va fi debordată de către evenimente, se va apropia. Lucru ce nu trebue să se intimple.

Toată campania pentru „protecţia" minorităţilor este dusă de către statele învinse sau nesatisfăcute de tratate. Cînd răspunsul inlasabil al statelor interesate la toată această campanie va fi lărgirea tratatelor de protecţie a minorităţilor la *toate* ţările cu minorităţi, problema va lua desigur un alt aspect. Căci, în definitiv, ce este dreptul minorităţilor în accepţia lui ştiinţifică? „Este un drept pozitiv uman, *dar regional*. Această constatare impune o alegere: sau dreptul minorităţilor este un drept permanent pozitiv dar cu tendinţă universală, sau dreptul minorităţilor constitue un drept temporar destinat a ocroti drepturile omului pînă în momentul în care concilierea tuturor intereselor s'a făcut armonios".

„Obligaţiile statelor faţă de minorităţi trebue să fie universale subt formă de drept, sau subt formă de morală. Drept pozitiv perpetuu regional este o concepţie inadmisibilă. Dreptul minorităţilor nu poate rămînea etern dreptul învinşilor şi al noilor veniţi".

„Că universalitatea se realizează pe terenul dreptului sau pe cel al moralei, noi n'avem alegere de făcut, ambele concepţii convenindu-ne la fel". [1]

Cînd deci protecţia celor peste două milioane de minoritari, de o pildă, din Veneţia Juliană şi Tirolul de Sud, va fi garantată şi ea prin tratate speciale, e foarte probabil ca Italia să devină mai puţin „umanitară", cu nişte colectivităţi aparţinînd altor state, care n'o pot privi decît dintr'un punct de vedere „accidental".

Atitudinile paradoxale ale guvernului fascist, neroniane în ce priveşte minorităţile sale proprii, şi prea suspect „umanitare" în ce priveşte minorităţile altor state, tre-

[1] N. Titulescu în magistrala sa conferinţă dela Academia Diplomatică din Paris, 15 Martie 1929.

bue considerate, de altfel, prin adevărata prismă a tendinţelor politice ale guvernului de la Roma, care desvoltă un mare şi continuu efort pentru a crea un „divertisment" propriu să disimuleze frămîntările subterane ale unui vulcan care există în ciuda tuturor asigurărilor contrarii şi impotriva tuturor discursurilor agresive ale şefului guvernului, devenite banale prin frecvenţa lor; atitudini pe care statele Micii Inţelegeri sînt obligate să le respingă în termenii cei mai categorici.

Căci e evident, sistemul protecţiei minorităţilor se prezintă şi ca o limitare a suveranităţii [1] citorva state membre ale Societăţii Naţiunilor. Şi e drept atunci să nu existe excepţie nici pentru alte state, a căror geografie etnografică este cel puţin tot atît de pitoresc variată ca a statelor lovite de acest sistem? Inţelegem tendinţa germano-italiană: este de a diforma „à la longue" spiritul public în vederea revizuirii tratatelor de pace [2] singurul obiectiv spre care converg toate sgomotoasele manifestaţiuni nutrite în aparenţă de un mare spirit de „umanitate".

Problema minorităţilor de limbă, de rasă sau de religie a devenit un instrument de veşnică agitaţie internaţională, manevrat de către Germania în mod direct şi susţinută de către Italia în mod indirect şi pe faţă după împrejurări. Ea este aruncată în fiecare an în discuţie publică, deşi nici un fapt nou n'o inscrie în ordinea de zi a actualităţilor politice.

Astfel la Adunarea Generală a Societăţii Naţiunilor din Septembrie trecut, problema minorităţilor naţionale a fost pusă brusc de către delegatul Germaniei, susţinînd o rezoluţie plină de suspiciune contra Secretariatului şi a Comitetului de Trei. Deşi rezoluţia din 13 Iunie 1929 de la Madrid a fost acceptată unanim, totuşi delegatul Reichului n'a ezitat să ceară noi modificări. Indiferent dacă se va supune votului propunerea Germaniei, în acest an, ea doreşte să fie publicată şi discutată. Căci Germania vrea un succes inafară, adică semănind agitaţie între minorităţi, care apoi să se ridice împotriva Statului respectiv.

Problema minorităţilor — cum foarte just a remarcat

[1] Suveranitatea este un principiu absolut. Eu îl consider astăzi lipsit de conţinut, în sensul în care este utilizat. Dacă-l intrebuinţez, o fac nu fiindcă este un element de operaţie comod, sau că ar avea un prestigiu, ci fiindcă făuritorii Constituţiei Societăţii Naţiunilor l-au admis. Astăzi, acest principiu nu poate fi admis decit subt o formă nouă, perspectivă a comunităţii mondiale, spre care tinde umanitatea.

[2] Cînd, sperăm, cele două milioane de minoritari slavi şi germani vor fi ataşaţi statelor de origine.

d. N. Titulescu în conferința sa deja citată — pare a se fi transformat într'un fel de refugiu, unde impresiile false vin să se acumuleze în massă. „Pentru opinia publică — spune d-sa — dornică de pace și de justiție, cuvîntul *minoritate* a devenit deja de mult sinonimul cuvîntului *complicație*". Și aceasta cu atît mai mult cu cît statele grupate în sistemul de alianță mutuală italo-sovietico-german insistă cu o impresionantă îndărătnicie, de a nu înlătura această impresie, ci dimpotrivă de a o alimenta zi de zi, cu noi și alte pretențiuni. Logica lor este impecabilă, aproape fatală. Căci doar Machiavel a spus-o acum cinci sute de ani și mai bine, că: revendicările care se repetă mereu, devin drepturi. Toată politica externă a Italiei de după război se rezumă aci, după cum aceste șapte cuvinte dau cheia pretențiunilor „umanitare" ale Germaniei. Cheie, care mai precis s'ar putea numi „passe-partout".

Evident, statele care au raporturi cu minoritățile prin legături de rasă, de limbă sau de religie, au tot interesul legitim să vadă acordat maximum de protecție pentru foștii lor supuși, după cum de altă parte statele pe al căror sol minoritățile sînt chemate de aci înainte să trăiască, au interesul nu mai puțin legitim, de a nu vedea cristalizîndu-se în corpuri străine de organismul național, grupuri, oricare ar fi ele, de a nu vedea creîndu-se un stat în stat [1].

Pentru menținerea echilibrului european însă, e necesară o loială colaborare a ambelor grupuri de state și recunoașterea — din partea statelor din sistemul german — că „dreptul pozitiv actual al Tratatelor este nu numai scrupulos aplicat, ci, mai mult, alături de acest drept s'a stabilit prin concursul binevoitor al tuturor celor interesați, un drept mai larg, un drept mai suplu, un veritabil drept pretorian, care este expresia spiritului de generoasă solidaritate, fără de care Societatea Națiunilor n'ar putea lucra" [2].

Dar protecția minorităților este în rîndul întîi, nu o chestiune de drept internațional, ci una de drept intern, de drept constituțional, căci ea vizează raporturile statului cu cîțiva din supușii săi, în cadrul geopolitic fixat. Regimul democratic poate să procure — cu toate unele opinii contrare [3] garanția oricărei protecții minoritare. In definitiv postulatele minorităților sînt asigurarea drepturilor omului, și în special asigurarea individualității lor culturale și religioase, pe picior de egalitate cu ale colectivității majoritare. Or, aceste legitime postulate nu-și pot găsi realizarea decît numai în regimul democratic, a cărui caracteristică nu este

[1] N. Titulescu, *op. cit.*
[2] Idem, *ibid.*
[3] Vezi Dupare, *op. cit.*

numai că el confundă majoritatea cu statul, ci mai ales, că el acordă tuturor cetățenilor, în mod colectiv și individual, aceleași drepturi de libertate și acțiune, admițînd totodată manifestarea religioasă și culturală a tuturor cetățenilor. Toate doleanțele minorităților își pot găsi satisfacție în legile statului democratic căruia ele aparțin, și numai în cazul că statul respectiv nu poate să le furnizeze toate garanțiile de protecție, pot recurge la organe în afară de stat.

Cuvîntul hotărîtor însă, chiar trecuți peste hotarul Statului, nu poate porni decît din interiorul lui, dată fiind dogma de non-intervenție din dreptul internațional, corolarul suveranității statului, în virtutea căreia statul are dreptul să-și stabilească după al său plac, legislația și juridicția sa. Minoritățile deci își creează dificultăți inutile, ignorînd statul în care trăesc și căutînd protecție în altă parte.

Teoria non-intervenției este acceptată de către majoritatea autorilor de drept internațional. In trecut, se știe, s'au făcut imixtiuni în viața internă a unui alt stat, în baza principiilor religioase, care în fond însă nu erau decît lupte pentru asigurarea sau lărgirea sferelor de influență a Marilor Puteri, în Orient.

Mai tîrziu intervenția ia un alt caracter; se intervine în numele umanității. Intervenții de acest fel cunoaștem cu deosebire în secolul al XIX-lea. Cînd anumite drepturi fac parte din patrimoniul umanității, violarea lor impune intervenția. Aceasta este și teoria lui Antoine Pillet: „cînd un guvern — spune d-sa — acționînd în limitele drepturilor sale de suveranitate, violează drepturile umanității, fie prin măsuri contrare interesului altor state, fie prin excese de injustiție și de cruzime care rănesc profund moravurile și civilizația noastră", o intervenție e necesar să se producă. Celebrul internaționalist însă nu vizează aci în fond decît „excesele de injustiție și cruzime" ca masacrul dela Chio (1827), masacrul maroniților de către druzi (1860), atrocitățile bulgarilor (1877), sau cele contra armenilor (1896). O concluzie asupra situației minorităților postbelice, ar fi temerar să se tragă din această teorie, după cum dificultățile unei eventuale intervenții ar fi insurmontabile, din cauza absenței unui criteriu cuprins într'un cod internațional.

Dar, pe deasupra, care ar fi statul avînd dreptul să vorbească în numele umanității întregi, în actuala situație social-politică? Hegel, de o pildă, este de părerea că toate libertățile individuale din care este făcut statul, se integrează în libertatea sa colectivă. Nici una n'are dreptul la viață decît prin el. El, statul, poate să le sacrifice pe toate, și viața și proprietatea tuturor cetățenilor, dacă existența sa proprie

și dreptul său sînt în joc. Statul este el singur o persoană; dar dreptul pe care-l ține dela misiunea sa, nu este nimeni cine să-i fie judecător.[1]

Cine ar fi deci îndreptățit să pretindă că concepția Germaniei asupra solului statului, doctrina sa de drept și de justiție, ar putea crea o morală universal acceptată, care să răspundă aspirațiunilor umanității întregi? Dimpotrivă. E foarte clar că fiecare stat nu reflectează în atitudinile sale politice decît concepția sa de drept și de justiție *individuală*, care n'ar putea să demonstreze că este mai acceptabilă, decît doctrina altui stat, fie ea chiar diametral opusă.

Jurisconsultul Rougier pretinde că un stat poate fi supus controlului juridic a unor terțe persoane, cînd actele lui sînt contrare celor ale umanității. Dacă existența unui drept uman este demonstrată *ca regulă generală*, imperativă și obiectivă, libertatea statului se găsește necesarmente condiționată de această regulă și teoria de non-intervenție cade.

„Necesitatea lucrurilor deci — continuă d-sa — impune omului de a nu face nimic contra *solidarității sociale* și a face tot ce este de natură a realiza această solidaritate. Această dublă regulă rezumă întregul drept obiectiv. Ea constituie regula de drept supremă, care se impune guvernelor și guvernanților".

Teorie, pe care în alți termeni am putea-o numi, teoria interdependenței sociale.

Dar chiar pentru a ne exprima gelozia noastră în ce privește solidaritatea socială, credem ferm că conflictul nu se poate rezolva prin aplicarea principiilor de naționalitate și justiție în absolutismul lor, căci această stare ar duce în mod logic la „anarhia și fărămițarea statelor într'o puzderie de mici organizațiuni politice, fără vitalitate și viitor" cum remarcă atît de just Georges Scelle în opul său citat.

Fostul președinte al Republicii Franceze, d. Raymond Poincaré, face aceleași constatări, într'o formă poate mai politică: „Sistemul minorităților naționale, recunoscute și protejate prin convențiuni diplomatice, are deja în el însuși inconvenientul de a împiedeca sau de a întîrzia apropierile și asimilările care ar putea mai repede sau mai tîrziu să rezulte din viața comună și din libertate. Dacă se complică (acest sistem), dacă se fortifică, *dacă statele mai puternice îl consideră ca pe un mijloc de intervenție în administrația statelor mai slabe*, el va deveni, în inima Europei, o cauză permanentă de agitații violente și de turburări pernicioase".[2]

[1] Charles Andler, *Le pangermanisme philosophique, 1800-1914*.
[2] In articolul din *Excelsior*, citat mai sus.

Fără îndoială, în epoca prezentă, în care s'au succedat vertiginos, lăsînd profunde urme în societatea umană, trei mari revoluții, propagarea sentimentelor și voințelor colective, teoria rasselor[1] și relațiile dintre individ și stat, discuția asupra problemei minorităților se prezintă într'o atmosferă suficient clarificată de sentimentalism și de prejudecățile naționaliste, dar în aceiași vreme ea oferă noi dificultăți de altă natură.

Asaltul pe care o întreagă școală modernă îl adresează perimatei noțiuni de „suveranitate" a statelor, va conduce în scurtă vreme la abandonarea pozițiilor de către școala veche, și — în mod logic — la o apropiere mai intimă între state. Apropiere care să fie proprie pentru eliminarea atitor impedimente ideologice, generatoare de conflicte internaționale, și care să faciliteze o politică de reală înțelegere între stat și populația sa alogenă.

La diferitele congrese ale minorităților naționale ținute după războiu, s'au afirmat principii de o importanță mai mare decît se poate bănui. Revoluția franceză a fost atît de fecundă în idei, încît a nutrit și fermentat toate generațiile a o sută cincizeci de ani, și e departe timpul cînd doctrina acestei gigantice mișcări spirituale mondială va fi epuizată. Principiile născute în 1789 n'au fost însă niciodată adoptate *in bloc* de către toate statele. Naționalitățile oprimate — înainte de războiu — au exploatat ideile de libertate, drepturile omului, atît ca ființă umană, dar n'au intrat mai profund în analiza detailată a lucrărilor, pentru a-și forma un întreg sistem politic și o întreagă gîndire de politică de stat. Iar statele în luptă cu numeroasele minorități care compuneau colectivitatea „națională" și le împrumutau marea autoritate și putere în relațiile lor exterioare, au avut — cel puțin în fapt, dacă nu în mod oficial — o atitudine hotărît negativă, față de ideile „subversive" ce degajau monumentalele enunțări ale Parisului.

Astăzi, Revoluția franceză — individualistă ca origine, etatistă mai tîrziu — dar, mai ales, concepția de stat franceză, este serios criticată de către minorități. Imprejurările istorice au confundat, din timpuri destul de îndepărtate, în Franța, națiunea cu statul. Practica revoluționară, dar mai ales practica administrativă napoleoniană, au creat acea noțiune a statului centralizator și național — ce există și astăzi în Franța — și care propagîndu-se în Europa, a triumfat în 1919. Acestei concepțiuni de stat, minoritățile de după război opun ideia federativă realizată în evul mediu, de către Sfîntul Imperiu germanic și concepția organică a

[1] Care, de altfel, a eșuat în mod lamentabil.

statului, propovăduită de către teoreticienii germani. Tendința minorităților — cu deosebire a celor din Europa Centrală — este de a face o distincție netă între națiune și stat, și de a rupe orice legătură ce timpul a creat între acești doi factori esențiali.[1]

Noțiunea își are desigur importanța sa, dar ea nu poate să existe decît sub hegemonia clară și hotărîtă a statului, singurul factor politic ce astăzi creează regule de drept internațional.

* * *

Filozofia politică a cîtorva teoreticiani ai principiului naționalităților, de a considera voința individuală ca fundament al statului și de a socoti tendința voințelor particulariste ca elemente esențiale de operație, pe care se poate clădi o întreagă politică de stat, întrunește sufragii extrem de reduse și e susceptibilă de o critică implacabilă.[2]

Dacă, într'adevăr, voința individuală — spune Le Fur — este fundamentul pe care se bazează statul, el — statul — este neputincios contra acestei voințe.

Naționaliștii pornesc dela următoarea idee silogistică: în general — spun ei — statele admit ca un supus de-al lor să ceară o altă naționalitate. Ceiace are dreptul să facă un cetățean, pot face și mai mulți împreună, sau izolat. In această ordine de idei, dacă un cetățean poate părăsi un stat oarecare, pentru a se naturaliza aiurea, poate face aceasta și o provincie sau o colonie.

Unde ar duce respectul voințelor particulariste în dreptul internațional, este ușor de prevăzut.

Incercare, prin urmare, de a nega o întreagă lege — legea majorității — care a reglementat (bine sau rău, puțin importă) veacuri dearîndul, relațiile între cea mai veche organizație politică, care este statul și diferitele sale elemente componente, are puțini sorți de izbîndă. Căci noua perioadă socială ce datează — cel puțin ca tendință — din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu numai că n'a abolit această formulă, ci dimpotrivă, a definit-o într'o formă și mai demonstrativă, relevînd prin experiențele social-politice ce s'au succedat, că orice acțiune pentru a fi eficace, trebue să fie colectivă. Or, această colectivitate implică în mod necesar majoritatea, după cum majoritatea împrumută, pentru relațiile sale politice cu o altă majoritate plasată într'un alt cadru geopolitic, numirea de stat. Voința

[1] Asupra acestui punct: A. Tibal, *Les tendances du mouvement minoritaire*, în revista *L'esprit international*, Ianuarie 1931.

[2] A se consulta, asupra celor ce urmează, lucrarea profesorului Louis Le Fur, *Races, Nationalités, Etats.*

colectivă decide pentru tot ce este organizație și asociație. Aceasta este o necesitate de fapt. Pentru a evita orice mișcări anarhice în statul indivizibil, se aplică legea majorităților. Pentru tot ce este interes național, votul trebuește deasemenea să fie național. Votîndu-se o lege cu un caracter general, un județ sau o provincie, de o pildă, nu pot cere să li se respecte voința lor particulară, contra voinței majorității națiunii.

Deasemenea — continuă Le Fur — cînd e vorba, nu de raporturile dintre statele suverane, ci de raporturile între un stat și minoritățile etnice, deci de o chestiune de drept intern, dreptul internațional, sau mai bine zis controlul internațional, nu poate să nu țină samă de această regulă fundamentală a tuturor grupurilor.

Căci nu se poate admite, de exemplu, ca o circumscripție administrativă, din vecinătatea frontierei, nemulțumită de o lege sau alta, să ceară trecerea frontierei sau să refuze executarea ei.

E foarte adevărat — spune d-sa — că statul permite unui cetățean să ceară naturalizarea pentru un alt stat. Dar acesta nu este un principiu absolut, ci o toleranță. Părăsirea statului de către un individ n'are nici o consecință supărătoare pentru stat. Din momentul însă cînd emigrările devin un pericol național, statul are dreptul să le limiteze, sau chiar să le interzică, după cum statul imigrant, are dreptul să impună restricțiuni.[1] Deci, în ambele cazuri, voința statului se impune voinței individului.

Astăzi este imposibil a concepe dreptul internațional altfel, decît plecînd dela state. Nu există drept internațional — *jus inter gentes* — dacă nu există *gentes* distincte. Și *gens* astăzi este statul, și nu națiunea, și cu atît mai puțin rassa.

Deosebirile de limbă și de religie, ce există într'un stat sau altul, nu pot să formeze impedimente în calea politicei de asimilare politică a statului față de minorități. Căci astăzi este deja stabilit că limba nu joacă un rol politic esențial, întrucît ea poate fi deosebită în vreo țară respectivă, cum este de o pildă în Belgia (flamanzi și valoni), Elveția (franceji, italieni, germani), sau chiar Franța și Anglia, care vrea să rămînă deosebită, dar în cadrul unit al statului. Ceiace e important, este voința de conviețuire, acel „vouloir-vivre collectif"[2] fenomen de conciliere și de colaborare a statului cu elementele sale componente.

[1] De o pildă America a limitat la propunerea ministrului de externe d. Stimson numărul streinilor la 10%, reducînd prin urmare imigrarea cu 90% timp de doi ani.

[2] H. Hauser, *Le Principe des Nationalités.*

Politica de asimilare se înțelege la începutul său numai sub aspectul ei politic, care se reduce în rezumat la o loialitate a minorităților față de stat. Acest punct odată realizat, se va continua prin o politică — lipsită de orice artificii și mai ales de orice violență — de asimilare morală și culturală (admițînd concurența și ciocnirea diferitelor mișcări spirituale în toată libertatea lor), politică ce în mod logic va conduce — peste multe decenii, e adevărat — la fuzionarea tuturor elementelor etnice. Fiind un stat animat de generoase principii de toleranță și de colaborare, penetrat de o cultură spirituală ca și de o civilizație materială superioară, care să onoreze pe oricine se va numi cetățean al statului romîn, orice rezistență a populației alogene în drumul fatalității progresului va deveni ineficace, după cum vice-versa, orice violență pentru a forța împrejurările și pentru a grăbi evenimentele, va fi grav compromițătoare pentru consolidarea statului, ca și pentru prestigiul său. Căci nimeni în această lume n'are dreptul să impună nimănui sentimentele și gîndurile sale.

Colectivitățile de ordin secundar, ca și individul, își au drepturile lor. Statul și le are pe ale sale, care sînt nu arareori superioare celorlalte, întrucît statul reprezintă scopuri mai generale, interesul public și nu interese particulare. Dreptul statului, prin urmare, trebue să aibă prioritatea. De altfel, considerațiile de mai sus sînt de natură exclusiv teoretică, ele neinspirîndu-se din nici o practică istorică. Statul a fost totdeauna — și în mod just — o organizație politică privilegiată.

Reformele ce se vor aduce, în ce privește protecția minorităților, nu pot să fie de aci înainte decît reforme cu caracter general, universal,[1] dat fiind că spiritul internațional, în universalitatea lui, este un spirit și de justiție, nu numai de conciliere.

Și — e bine să insistăm — în actuala configurație politică, caracterele unei minorități le determină cu deosebire limba, religia și cultura lor. Elementul esențial din trecut, elementul politic, dacă astăzi n'a dispărut încă definitiv, nu este mai puțin exact că, prin participarea minorităților la exercițiul suveranității naționale, importanța lui s'a atenuat simțitor, și că noțiunea politică a naționalităților, ce în trecut a avut o influență atît de revoluționară în opinia publică mondială, se eclipsează din zi în zi.

Această opinie este astăzi trăsătura esențială a geografiei morale și spirituale europene. Pentru a se menținea

[1] Aplicarea principiilor de protecție a minorităților tuturor statelor cu minorități.

însă integral acest credit internațional, e o imperioasă necesitate să se urmeze o politică de largă înțelegere cu minoritățile, o politică de generozitate practică și de o mare toleranță față de toate manifestările lor spirituale care nu vor pune în discuție integritatea statului. O politică de violență constituie o ireparabilă eroare psihologică. Anglia a pierdut toate Dominioanele sale, unde a uzat de violență.

Austro-Ungaria a căzut deasemenea victima jocului său politic în stil mare, a calculului său de politică internă violentă în ce privește minoritățile, a iluziilor și ambițiilor sale.

Fiecare stat cu minorități poate învăța ceva din această eroare istorică a fostului imperiu dualist.

Problema minorităților, astăzi, soluționarea ei, se prezintă sub următoarele aspecte pe care e bine să le reținem, dat fiindcă ea ne oferă o noutate în comparație cu trecutul, inspirată din noile circumstanțe de după 1919: Toate minoritățile sînt de acord că revendicările lor nu pot fi realizate prin o *soluție teritorială*. Principiul naționalităților n'a fost — ca orice principiu absolut — niciodată înfățișat sub unghiul unei aplicări politice integrale, fiind generală convingerea că o asemenea practică politică nu poate să aibă loc, fără pericolul unei grave amenințări în ce privește solidaritatea socială. S'a căutat mai mult diminuarea unei injustiții care era prea frapantă și care împrumuta statelor oligarhice un aspect paradoxal de conglomerate de natură deosebită și cu tendințe opuse. Și cu deosebire, a doua jumătate a veacului al XIX-lea a fost dominată de o profundă frămîntare socială, de o tendință intensă de răsvrătire, pentru a rupe un echilibru politic intern care nu se menținuse decît în paguba minorităților naționale. Dar militanții acestei cauze nu s'au gîndit niciodată la un ideal de justiție absolut, desigur pentru a nu pierde contactul cu realitatea.

Minoritățile de astăzi vor ști deci la rîndul lor să renunțe la aplicarea integrală a „suveranității" naționale, care practic nu este posibilă.

De altfel minoritățile au pătruns toată situația creată după război și au acceptat-o așa cum ea se prezintă. In toate acțiunile lor politice ele pleacă dela un punct stabilit pentru a-și elucta revendicările pe care le cred legitime, dela actuala *situație a tratatelor de pace*. E un important punct cîștigat pe care e necesar însă să știm să-l menținem.

Dar dacă o soluție teritorială este cu neputință a se înfățișa, este foarte probabilă o altă soluție, un fel de *autonomie personală*, care va cuprinde acolo unde minoritățile sînt compacte, un fel de autonomie culturală, admițînd libera exercitare a tuturor tradițiilor naționale, respectîndu-

li-se viața morală în toată puritatea ei, așa cum au moștenit-o dela anii veacurilor istorice. Autonomie personală, care — și este agreabil s'o constatăm — în România există, ca o continuare fericită a spiritului dela Alba-Iulia. Căci nimeni mai mult decît făuritorii și ințelegătorii acelui spirit de conciliere și de colaborare nu e mai convins de imposibilitatea unei asimilări rapide a populației alogene cu majoritatea, peste atît de profunde deosebiri de moravuri, de tradiție și de religie, care fac parte inalienabilă din patrimoniul național al unui popor.

Dacă am fi și noi mistici, am spune că problema minorităților este o răzbunare postumă a Austro-Ungariei. Nu e bine să igorăm totuși că statele mari moderne, Anglia, Franța ca și Germania nu s'au format nici ele altfel decît din fuzionarea minorităților cu majoritatea. Tratatele de pace au asigurat maximul de justiție ce în această materie se poate pretinde. E rîndul statelor moștenitoare ale acestei probleme să știe asigura minorităților minimul necesar pentru crearea acelui „vouloir-vivre collectif", care este condiția indispensabilă a întregului sistem de politică de asimilare.

Facilitări pentru o asemenea politică sînt numeroase și ușor de sezisat. Un atare concurs oferă și social-democrația europeană care este convinsă de imposibilitatea unei revizuiri a tratatelor, fără un măcel nemaipomenit. Contravaloarea acestei atitudini de simpatie pentru *statu quo* este însă acel minimum de drepturi pe care-l impune civilizația, il reclamă imperios necesitatea de armonioasă colaborare și-l poate acorda orice stat fără să aducă prin aceasta vre-o știrbire „suveranității" sale, sau să facă vre-o „abdicare" în urma acestor concesii.

Problema minorităților, ca întreg viitorul de altfel, aparține generațiilor tinere, care sînt obligate să semene pretutindeni gîndul de umanitate și de toleranță; să transmită spiritul de conciliere din mînă în mînă, ca recolta să fie fecundă pentru binele Patriei și demnitatea Umanității.

Cortegiul celor 15 milioane de eroi ai lui Knut Hamsun, care sînt șomerii mondiali, adolescenții cu palidă figură, mamele anemice ce luptă cu sărăcia în fabrici și ateliere, ca și cele zece milioane de cruci plantate de război în toată lumea și care privesc cu ochii stinși văzduhul, să fie eterne avertismente de tragice sacrificii pentru conștiințele noastre, a celor tineri, — și viziunea ororilor de astăzi și de eri să ne convingă pe toți de necesitatea colaborării civilizate cu toată lumea, chiar dacă nu ne închinăm cu toții în aceiași limbă lui Dumnezeu.

Pavel Pavel

BIBLIOGRAFIE

Brun (Jean Lucien); *Le problème des minorités devant le droit international,* Paris 1923; Fouques-Duparc (Jacques): *La protection des minorités de race, de langue et de religion, étude de droit des gens,* (Paris 1922); Friedmann: *Le problème des minorités ethniques et sa solution par l'autonomie et la personification* (Paris 1927); Krstitch (Dragoliub): *Les minorités, l'Etat et la communauté internationale* (Paris 1924); Ruyssen (Th.): *Les minorités nationales de l'Europe et la guerre mondiale* (Paris 1923); Titulescu (N.): *La Société des Nations et les Minorités (Comunication faite à l'Académie Diplomatique de Paris,* le 15 Mars 1929); Thomas (Albert): *Réflexions sur le droit des Minorités* (Brochure, Paris, 1919); Vidrasco: *De la reserve du droit des minorités et du contrôle des Puissances* (Paris 1921); Louis Le Fur: *Races, Nationalités, Etats* (Paris 1922); Henri Hauser: *Le Principe des Nationalités. Ses origines historiques;* S. Aulneau: *Histoire de l'Europe Centrale;* Ch. Andler: *Pangermanisme philosophique;* Vichniac (Marc): *La Protection des droits des minorités dans les traités internationaux de 1919—1920* (Paris 1920); Société des Nations: *Documents relatifs à la Protection des Minorités* (Journal Officiel, 13 Juin 1929); Société des Nations: *Protection des Minorités de langue, de race ou de religion,* (Résolutions et extraits des procès-verbaux du Conseil, résolutions et rapports adopté par l'Assemblée de Genève, Février 1929).

Negru și alb

Fecioara neagră și buzată
Ce-ți intră 'n casă nechemată,
O știți cu toții..
E fecioara
Care-ți iubește numai gura
Și-ți fură numai respirarea
Cu care-ți prelungești caricatura,
Pe care bunul Dumnezeu
Ți-a desemnat-o după chipul său.

*

Fecioara neagră și buzată
Ce-ți intră 'n casă nechemată,
Azi-noapte mi-a bătut și mie
Cu degetele-i reci, în geam...
Și m'a rugat s'o găzduesc
In patul meu, o clipă doar,
Ca s'o cunosc și s'o cinstesc
Așa cum i-a fost dat să fie
Cinstită, de pe vremea lui... Adam!
Iar mîne 'n zori, cînd va pleca
In gura ei cu respirarea mea,
Avea să-mi lase amintire
Portretul ei lipit pe poartă,
Un miros greu de băligar,
Și... „Veșnica mea pomenire"
Pe fundul cîtorva pahare
De țuică fiartă,
Golite după 'nmormîntare...

*

Fecioara neagră și buzată
Ce-ți intră 'n casă nechemată,
A fost, azi-noapte, dată afară
De-o doctoriță albă – tot fecioară—
Ce mă 'ndopa pe gît cu-o doctorie
Cu care chiar și morții pot să 'nvie,
Și sta de veghe lîngă mine
De teamă ca, 'mpăcat cu cele sfinte,
Să nu-i fac doctoria de rușine
Și s'o pornesc cu tălpile înainte!

*

Dar lucrurile acestea, le-am aflat
Abia tîrziu de tot, cînd m'am trezit
Nu sus în cer, cum mă credeam
Cînd mi-a bătut fecioara neagră 'n geam,
Ci tot la mine 'n casă, jos, în pat!..
Și dacă azi sînt încă viu și n'am murit,
Probabil că Fecioara neagră n'a venit
Și visul meu n'a fost adevărat.

Ion Minulescu

Exproprierea ţărănimii

Legea concentraţiunii specifică sistemului economic capitalist, analizată şi pusă în evidenţă cu argumente irefutabile de către Karl Marx, este aplicabilă şi în agricultură. Citeva bănci solide ţin în portofoliul lor actual întreaga avere a ţărănimii romîneşti. Mica pătură de cămătari este în dependenţă directă prin diferite relaţii (credit, ipoteci) cu sindicatul bancar.

Nici un sociolog sau economist serios nu mai neagă astăzi concentraţiunea efectuată în Industrie şi Bancă, descrisă pentru prima dată şi explicată amănunţit, în necesitatea şi logica ei specifică, de către Marx. Acest nume a ajuns într'adevăr şalul roşu pentru taurul reacţionar. Ştiinţa modernă a încorporat însă definitiv în patrimoniul ei prognoza marxistă a Concentraţiunii. Omul-depe-stradă va da şi el dreptate lui Marx, dacă îi vom aminti trusturile, monopolurile, cartelurile etc. Lupta epică dusă în America împotriva trusturilor — fără un efect practic, de altminteri — a fost urmărită pe vremuri cu aceiaşi pasiune de către marele public cititor de gazete şi magazine, aşa cum e urmărită azi lupta şi conrupţia poliţienească în chestia gangsterilor şi Al Capone.

Concentraţiunea corespunde unor cauze de neinlăturat: rentabilitatea producţiunii în mari concerne. Fabrica modernă a înlăturat pe meseriaşii cu producţie mică şi individualistă. Marele magazin înghite dughiana. Fabrica Luther, Bragadiru şi concernul Ştirbey transformă pe circiumarul patriarhal într'o anexă (simplu distribuitor), iar în această direcţie, Romînia e încă foarte înapoiată.

Producţia în stil mare are multe avantaje: economisirea energiilor, muncă sistematică, organizarea debuşeelor, creditul, etc. Acestea sînt fapte pe care le constată orişicine în ramurile industriale şi bancare. De aceia sînt greu de con-

testat şi cam toată lumea cu onestitate ştiinţifică recunoaşte legea concentraţiunii a lui K. Marx în aceste domenii.

Discuţia e foarte aprinsă la chestia agrară chiar în lagărul socialist. In epoca de decădere doctrinară a marxismului european întruchipată de revizionismul lui Eduard Bernstein s'a repus în discuţie justeţea teoriei concentraţiunii în agricultură de către înseşi social-democraţiile lumii. Vandervelde în Belgia, Dr. David în Germania şi o întreagă pleiadă de publicişti cu mentalitate mic-burgheză, aflată din eroare în rîndurile marxismului, atrăgeau atenţia cu o satisfacţie crescîndă, că legea concentraţiunii nu se împlineşte în domeniul agricol şi că lotul mic de proprietate persistă, ba chiar se află în continuă creştere.

Ce se întîmplase? Devenise dintr'odată lotul de mică proprietate ţărănească atît de rentabil? Deloc. Incepuse să se ridice stilul de viaţă ţărănesc dela pauperismul endemic la un standard omenesc? Nu. Pauperizarea ţărănească era tot atît de insuportabilă. Intr'o epocă de risipire considerabilă de bunuri materiale şi culturale, ţărănimea Europei îşi continua vegetarea şi anchiloza de veacuri. In comparaţie cu muncitorimea orăşenească, ţărănimea nu se bucura decît de rudimente de confort, cultură şi viaţă modernă.

Ţărănimea şi „neconcentraţiunea marxistă" se bucurau de simpatii teoretice atît de entuziaste din partea conservatorilor, burgheziei şi a micii burghezii doctrinare botezate uneori marxist, fiindcă rămînea cetatea inexpugnabilă a Reacţiunii.

De ce rămînea ţărănimea în lotul Reacţiunii, este altă poveste.

Direcţiunea naturală a agriculturii sub regimul legilor sistemului capitalist era aceiaşi ca şi în industrie, adică proletarizarea masselor şi concentrarea mijloacelor de producţie. Dificultăţile forţelor revoluţionare ţărăneşti proveneau din faptul că organizaţiile represive de Stat îşi au centrul citadin, iar lipsa unui ajutor eficace din partea claselor proletare şi paupere orăşeneşti sugruma uşor revoltele ţărăneşti (1907).

***

După înfăptuirea reformei agrare în Romînia, regimul de proprietate individuală s'a transformat din proprietate mare în proprietate mică. Structura economică a ţării n'a fost modificată esenţial şi nici regrupată după criterii economice superioare din punctul de vedere al tehnicii exploatării agricole, ci am avut de-aface cu simple transferuri de proprietate. Stilul proprietăţii a rămas intact: anume stilul

de proprietate *privată*. Am pășit dela stilul marii burghezii latifundiare la stilul micii burghezii. Resturile feudale erau transformate în pragul veacului XX ademult lichidate și în domeniul agriproape definitiv în raporturi burgheze și în domeniul agriculturii romîne, adică în raporturi contractuale, bancă, circulație monetară intensificată, credite, etc.

Interpretarea sociologică a reformei agrare este clară: pentru păstrarea sistemului capitalist, care are pîrghia în interesul economic *privat*, dărîmăm latifundia și o fărîmițăm pentru a cointeresa milioanele de țărani la menținerea regimului de proprietate individuală capitalistă.

Partidul liberal se mîndrește, pe bună dreptate, că a înfăptuit Reforma agrară. Cînd Ionel Brătianu în 1913 a anunțat într'un mesaj înscrierea în programul partidului a Exproprierii, rezistența cea mai neînduplecată a întîmpinat-o în lagărul partidului conservator. I. G. Duca a avut dueluri interesante în Parlament cu corifeii conservatori acuzîndu-i că sînt exponenții unei *clase* reacționare și decadente, pe cînd partidul liberal este expresia unei clase în ascensiune, tînără, viguroasă și sprijinită de către marile masse populare. In acel moment istoric era un fapt. Prin înscrierea în program a Expropierii, partidul liberal al burgheziei romîne în ascensiune își asigura bunăvoința țărănimii și pășea la lichidarea politică definitivă a conservatorismului latifundiar, pentru a moderniza burghez structura economică și socială a țării. Principiile economice burgheze și ideile Revoluției dela 1789 căpătau rădăcini puternice *în adîncime*. Sistemul se generaliză complect. Ceiace se căpătase incipient economic în 1829, ideologic în 1848, militar la 1877, se definitiva în 1913 și 1917. Burghezia orășenească nu numai că și-a menținut pozițiile cîștigate, ci putea spera la o înflorire prin deschiderea pieței interne cu milioane de țărani și cu o capacitate de plată sporită. Au dispărut economic numai cîteva zeci de mii de latifundiari intrați ușor în mecanismul administrativ, politic, militar sau cultural în calitate de salariați.

Zece ani după reformă, perspectivele se încurcă și se întunecă. Socotelile erau făcute fără a se fi ținut sama de anumite fenomene ale sistemului capitalist și fără capitalismul internațional unde ne încadrăm. S'a neglijat 1) fenomenul *concentrațiunii* capitaliste și 2) modalitatea *fixării prețurilor* pe piața internațională.

Fenomenul concentrațiunii capitaliste, atît de atacat și negat cu rea voință din motive suspect politice în ciuda tuturor evidențelor, se aplică nu numai în industrie, transport, comerț, ci și în agricultură. E un fenomen generalizat al producției capitaliste și cu rădăcini strict economice. Marele concern (trust, cartel, întreprindere de mare format) este mai rentabil decît mica întreprindere, poate raționaliza repede, poate face investițiuni avînd creditele și forțele financiare, într'un cuvînt poate gospodări superior. Exproprierea micului întreprinzător și transformarea lui în salariat este un fenomen absolut generalizat în ramurile unde capitalismul înaintat și-a impus pecetea și dominația progresistă. Micul întreprinzător este reacționarism economic. Proprietatea mică în producția actuală este forma clasică menită unei disparațiuni definitive.

Acest fenomen a devenit foarte clar în secolul XIX și este un lucru dela sine înțeles în veacul XX. Intr'un spațiu politico-economic nu pot conviețui liniștit și armonic capitalismul bancaro-industrial și mica proprietate. Forța bancaro-industrială înghite irezistibil pe meseriaș, mic-agricultor și mic-comerciant.

Tendința s'a verificat de mai multe ori. Micii meseriași au fost ruinați de către fabricatele industriale, iar dacă mai trăesc ca mici insule, capacitatea lor economică este redusă. Continuarea existenței lor e datorită numai slăbiciunii pe baricada adversă. Dispariția lor definitivă și apropiată din istoria economiei romînești este o fatalitate de neînvins.

Cum s'a afirmat legea concentrațiunii capitaliste în agricultura romînească? Pretutindeni în lume, capitalul financiar caută să înglobeze în raza lui de influență și agricultura. A transformat-o mai întîiu prin dictarea indirectă a prețurilor internaționale într'o sclavă a industriei străine și indigene. Dictatura a exercitat-o și o exercită ușor și indirect: avînd comanda fixării salariilor muncitorimii industriale (consumatoare de pîne), le-a menținut constant salarii minimale putînd strînge o plus-valută considerabilă, luată direct muncitorului și indirect țăranului, care nu putea vinde pîne scumpă unui proletar mizer. Țăranul era exploatat și direct: în timp ce îi lua recolta pe prețuri mici, îi vindea fabricate industriale pe prețuri ridicate.

Capital financiar se chiamă capitalul bancar fuzionat cu cel industrial. Exploatarea dublă (directă și indirectă) a agriculturii de către capitalul financiar indigen și internațional este un fenomen care a dus la două exproprieri în Romînia: una a latifundiarilor indigeni de către cămătari evrei (falimentul economic înainte de exproprierea legală a boerimii noastre) și a doua a țărănimii romînești împroprietărite legal, dar expropriate acum economic de către cămătarii evrei și romîni. (Chestia datoriilor agricole și a conversiunii. După cum vedem nu Rasa, ci *Capitalul* joacă rol).

Prima expropriere a agriculturii romîne de către capital este de domeniul istoriei. A doua e de dureroasă actualitate.

Repetiția fenomenului ține de dialectica specială a capitalismului. Atîta timp cît conviețuiește capitalul bancar și industrial cu agricultura, pe baze de liberă concurență, agricultura este expropriată încetul cu încetul. Cine este mai puternic, acela cîștigă. Capitalismul e liberă concurență, adică luptă economică între indivizi. Cine are armele eficace în luptă economică învinge pe adversar, îi ia titlurile de proprietate și-l transformă în subordonat al întreprinderilor lui. Purtătorii capitalismului bancar au arme de-o eficacitate radicală: dețin capitalul țării, deschid sau închid după interese proprii creditele, posedă experiența și tehnica minuirii banului după principii capitaliste, adică ale sistemului general dominant, influențează politica tarifelor vamale, etc. Țărănimea n'a avut și nici nu poate avea asemenea arme. Nu le-a posedat nici boierimea, cînd a asistat uimită la exproprierea ei de către arendași evrei sau plebeiani romîni disprețuiți social, dar cu aptitudini capitaliste repede căpătate.

Lumea rurală (boieri, răzeși, pălmași) are alt ethos. Relațiile dintre indivizi din lumea organică nu se fac contractual, ca în burghezie, ci pe alte criterii: Transplantarea lor în capitalism se face cu prețul învingerii și transformării lor în proletari.

Contra proletarizării juridice a ruralilor se opun regulat bariere politice. Proletarizarea economică a agriculturii este un fapt de mult împlinit în lumea capitalistă. Punîndu-se bariere în calea capitalului financiar de a acapara agricultura și în subsidiar de a moderniza ruralul, deși e titular juridic de proprietate, economicește este un pauper. Stilul lui de viață este inferior stilului de viață al proletariatului industrial. Ruralul vegetează într'o epocă de cultură și risipă fantastică de bunuri materiale și spirituale. El rămîne etern înapoiat. Stilurile de viață avînd tendința de a se unifica și de a se orienta după stilul maximal, suferința lui e negrăită și se soldează sufletește în complexe de inferioritate.

* * *

Acolo unde se lasă cîmp liber concurenței capitaliste, exproprierea țărănimii și transformarea ei din titular juridic de proprietate în proletariat și salariat agricol se împlinesc automat. Dacă s'ar respecta creanțele în Romînia, țărănimea și-ar pierde imediat pămînturile, care ar intra în proprietatea băncilor și a cămătarilor capitaliști. După aceasta agricultura romînă ar fi modernizată rapid și cu specialiști angajați de capitalism, iar griul romînesc ar fi capabil să țină piept concurenței pe piața mondială. Legea fixării prețurilor agricole în capitalism se încearcă a fi modificată *politic* de către noua orientare externă a blocurilor

agrare (politica Madgearu), prin congrese internaționale și prin intermediul Ligii Națiunilor.

Capitalismul occidental face prea bune afaceri cu Rusia pentru a intra într'un bloc de dragul statelor sud-est europene înapoiate și slabe cumpărătoare de fabricate industriale, iar schimbul de mărfuri cu țările transoceanice reprezintă o cotă prea mare din comerțul lor exterior.

Ultimele evenimente în legătură cu agricultura demonstrează strălucit rolul Statului (în speță al Executivei) în problemele economice fundamentale. Bătrîna ipocrizie iluministă a statului-jandarm, a Statului care nu se amestecă în treburile cetățenilor decît pentru păstrarea unor norme de natură civilă și mai ales penală este demascată în asemenea cazuri: o hotărîre într'un sens sau altul determină viața economică și socială a cetățenilor pentru un deceniu. Totdeodată se arată importanța politicei pentru fiecare clasă socială, fiindcă primești atîtea drepturi cîtă forță reprezinți. Desigur, actualul stat romînesc este un stat burghez, iar forma privat-capitalistă a economiei lui este admisă de toate partidele cu influență politică, cu mască mai accentuat sau mai atenuat „democrată". „Democrația" este forma politică clasică a capitalismului modern. Are liniște, ordine juridică și ordine de stat unde poate exploata intensiv. Conducerea politică se exercită indirect. Tarifele vamale europene nu sînt expresii ale intereselor claselor muncitorești și țărănești, ci expresii fidele ale intereselor burgheziilor naționale aflate în concurență economică, războaie și certuri politice.

Fenomenul concentrațiunii capitaliste, raționalizarea întreprinderilor de orice nuanță și progresele tehnice în agricultură pun problema exproprierii micii proprietăți țărănești și transformarea titularilor în proletari. O bună parte a țărănimii rămîne de transportat în orașe noi care se vor crea rapid în jurul centrelor industriale, iar cei rămași se vor transforma în proletariat agricol, care primește salarii, dar care nu poate organiza independent o producție agricolă modernă, ci numai sub o conducere centralizată și raționalizată. Un studiu comparat al agriculturii mondiale indică cu necesitate această prognoză. Cu cît capitalul financiar este mai puternic înlăuntrul țării, cu atît exproprierea este un fapt realizat. Cu cît industria și banca sînt mai puțin desvoltate din lipsă de materii prime și organizație, cu atît tipul de mică proprietate agricolă este mai puțin periclitat. Nu este nici locul și nici timpul să aduc în discuțiune aici tot materialul comparat strîns pentru luminarea acestei probleme atît de actuale în Romînia. Fenomenul este vizibil în

Statele-Unite, unde „chestia fermierilor" îndatorați și aflați în directă dependență de Bancă este rana adîncă a organismului acestei țări de „eternă prosperitate" (minciună dovedită ca atare, fiindcă ultima criză a adus la suprafață toate defectele capitalismului). Agricultura Statelor-Unite este o sucursală a capitalismului urban, iar țărănimea proletariatul agrar, care muncește pentru bănci într'un standard cu mult inferior standardului general de viață al țării. Datoriile agriculturii germane sînt tot atît de catastrofale ca și în Romînia. Tipul de mare proprietate a fost păstrat și nici măcar social-democrația n'a inscris exproprierea pe stindardul ei, deoarece mica proprietate este nerentabilă. In Ungaria, la fel. In Rusia, după exproprierea înfăptuită de Lenin din motive precise și conștiente de tactică politică, s'a pășit grandios și vertiginos la colectivizare, raționalizare, tehnicizare, creare de tipuri de mari ferme, expropiindu-se țărănimea de pe loturile ei de mică proprietate, dar readucînd-o în obștie și viața comunitară, ridicîndu-se capacitatea de producție a agriculturii rusești și făcînd-o în doi ani concurenta cea mai de temut pe piața mondială cu cantitatea și *calitatea* griului ei. Agricultura înapoiată a țărilor sud-est europene, cu tipul lor de mică proprietate și exploatare barbară extensivă, va fi în cel mai scurt timp expulzată de pe piața internațională de desfacere. Prețurile internaționale nu se orientează politic, ci după *cantitate* și *calitate*, adică după legea cererii și a ofertei. Statele sud-est europene, inclusiv Romînia, cu pretențiile lor de tratament preferențial înlăuntrul pieții europene, vor să dicteze înlăuntrul unei societăți capitaliste prețuri neorientate economic, ci politic. O iluzie banală, dacă se cunoaște structura și dialectica specifică a capitalismului.

***

Ultimele experiențe în agricultura mondială au lichidat un basm, care a avut o oarecare circulație în sociologia agrară: basmul rentabilității micii proprietăți rurale. Pe piața mondială nu învinge decît cel bine înarmat. O agricultură bine înarmată trebuie să prezinte cantitate, calitate, mărfuri standardizate, silozuri, organizație comercială cu relații internaționale, producție de varietăți agricole standardizate, cheltueli de cost minimale, puține brațe de muncă la extracție, mașinism, higienă, etc. Tipul de mică proprietate nu îndeplinește niciuna din aceste condițiuni.

Noile transformări în agricultură s'au făcut, se fac și se pot face de-acum înainte în favoarea sau defavoarea masselor țărănești. In Statele-Unite s'au făcut în defavoarea lor. In

Germania, Ungaria și Romînia se recurge la paleative și se tratează problema cu o metodă dilatorie: vor să cîștige timp pînă cînd se vor da marile lupte decisive pentru înlăturarea sau menținerea capitalismului. Iluzii și baloane de săpun sînt lansate tot mai des la orizont pentru derutarea masselor populare. Intre timp, pauperizarea țărănimii ia proporții în vădită discrepanță cu stilul de viață al burgheziilor naționale respective. Rezultate: mișcări surde, efervescență, nerodnicie.

Conflictul deschis este între burghezia bancară și țărănime, care vrea să-și modifice stilul străvechi de viață agrară și dorește să se împărtășească din bunurile și patrimoniul civilizației. Vrea școală, îmbrăcăminte orășenească, radio, cinematograf, ziar, carte, bună-stare materială. Nostalgia de a păși la un stil înaintat și-a realizat-o absolut parțial prin conturi la bancă. Munca și produsele țărănești sînt prea puțin retribuite, iar fabricatele civilizate sînt în așa fel taxate, încît a rămas virtual fără pămînturi.

Se va păși în acest conflict la exproprierea țăranilor sau la exproprierea și naționalizarea (etatizarea) băncilor pentru a fi readuse la adevărata lor funcțiune de simplu intermediar? Libertatea băncilor și a capitalismului în agricultură înseamnează exproprierea agricultorului? Fenomenul s'a repetat de două ori în Romînia. Odată definitiv cu boierii, cînd Moldova de Nord se chema *Fischerland* și am asistat la degringolada economică a boierimii. Printr'o reformă *politică*, pămînturile au fost dăruite unor titulari juridici cu ocupație zilnică în agricultură (țăranii).

Numai în 10 ani (1919—1929) am asistat la a doua expropriere a agricultorului de către exponenții capitalismului (băncile și cămătarii). Dacă se vor „ierta datoriile", pe lîngă o zguduire temporară a sistemului bancar, vom asista în 10—15 ani la o nouă expropriere a țăranului. Trebuie să se înțeleagă că, între Capital și țărănime, învingătorul într'un sistem capitalist dominant în economia unei țări nu poate fi altul decît Capitalul. Este mai bine înarmat.

Alternativa este următoarea pentru normalizarea unei economii naționale: sau exproprierea țărănimii de către sistemul bancar (America), sau naționalizarea (etatizarea) băncilor, așa cum sînt anumite tendințe politice în Germania, încoronate de un tulburător succes.

Mai există în configurația socială europeană a treia soluție: soluția rusească unde proletariatul orășenesc s'a unit cu țărănimea. Dela proclamarea planului de 5 ani, în 1928, s'a trecut (cu oarecari rezistențe explicabile) la reorganizarea agriculturii sub formă de obștie, ferme și fabrici agricole, așa cum cere tehnica actuală. Principial, reforma

este de-o insemnătate istorică. Știrile de-acolo sint contradictorii. Citind insă balanța comercială internațională — vinzări de produse agricole și cumpărături de tractoare între Rusia și Apus — succesul planului pare incontestabil.

Conflictul dintre Capitalism și țărănime a fost rezolvat acolo prin eliminarea capitalismului in prima etapă, alianță temporară între proletariat și țărănime, conflict trecător între țăran și oraș.

Petre Pandrea

Păscălierul

Părințele Constandine,
Caută-mi in carte bine
Ce s'a alege de mine?
Semn bun dacă s'o ivi,
Patru husoși ți-oi plăti!
Iar de-o fi să mă cununi,
Ai in palmă cinci zloți buni.

Cintec vechiu

I

Dacă s'ar scula din morți un creștin din Curmătura, răposat înainte cu optzeci de ani, n'ar mai cunoaște satul, nici după întindere, nici după case și uliți, nici după biserica romînească, nici chiar după dealurile care il inconjură și în căldarea cărora e așezat. Că în întindere satul a sporit de două ori; case vechi, coperite cu pae, nu se mai zăresc decit rar și se ascund mai mult rușinate decit smerite, în fundul curților, pe cînd semețe, cu fruntea'n uliță, se înșirue, ca la oraș, case de piatră. Iar ulițele au sporit, largi și luminoase, și prin pășunatul giștelor și al purceilor e acum vatră de sat cu clădiri zdravene. Dealurile, de după care răsare și după care apune soarele în Curmătura, de cîndu-i lumea, goale, arse de soare și de dogoreala nisipului înainte cu optzeci de ani, acum sînt pline de vii roditoare la feție, iar cele din dos sint impădurite cu salcimi, ajungînd astfel și Curmătura să aibă o pădure.

In locul bisericii romînești, neagră de vechime și cu lemnul mîncat de carii, cocoțată ca o pasere zburătărită și supărată, pe coasta dela apus, departe de orice așezare omenească, azi se inaltă, în vatra nouă și de căpetenie a satului, biserica de zid, albă și veselă, cu turnul in tinichea strălucitoare.

Bătrinii de acum optzeci de ani poate ar recunoaște

Curmătura după cele două uliți săsești, ferite de partea romînească a satului, la locul cel mai bun pe vremuri, pînă a minească a vatra nouă. Aici s'a clădit puțin din nou. Casele nu se face vatra nouă. Aici s'a clădit puțin din nou. Casele grele și urite, cu ziduri de cetate, sint tot cele vechi, dar mai intrate în pămînt, mai sure, mai mucegăite, cu mulți pereți borțoși, țigla coperișurilor măcinată și bătucită de mușchiu. Ulițele, niciodată pline de copii, azi sint aproape pustii, cum pustii au rămas multe case în dărăpănare. Vestitele vii de altădată, cu vinuri tari și galbine, au fost măcinate de filoxeră, goanga dușmană a veseliei din lume, de vre-o trei decenii. Sașii au scăpătat, vitele li s'au împuținat, fac copii și mai puțini ca altădată, și ruminii cei săraci au năvălit ca lăcustele la ogoarele lor, cumpărîndu-le bucățică cu bucățică. De prin anii optzeci ai veacului trecut, sașii au scăpat din mînă și cîrma satului.

Numai biserica, încunjurată de zid înnegrit, inalt și gros, străpuns de ferestrui lungurețe, răzimat de parapete, străjuește și acum grea și puternică, înălțîndu-și în văzduh turnul ascuțit. Clopotele vechi sunau dogit și înainte cu optzeci de ani, dar acum nu mai are nici unul sunet curat, și le-au bătut de mult cele dela biserica romînească.

Zadarnic ar căuta azi cineva, care a trăit înainte cu optzeci de ani, și casa popii Pleșa Costandin. Ea se ridica pe vremea aceia în ulița Alunișului, arătoasă și cu temeiu clădită, singura casă de piatră romînească din sat. Avea o ogradă largă și o grădină cu pomet de două jugăre. Popa o moștenise dela părinții lui, cei mai avuți romîni din sat, singurii care pe atunci se puteau lua la întrecere cu sașii, nu atît în moșie, cît mai ales în boi cu coarnele larg arcuite.

Pe vatra veche se ridică azi trei case de piatră cu ogradele lor, iar prin jumătatea grădinii s'a croit o nouă uliță. Din pomii vechi, puțini au mai rămas, scorburoși, cu brațe negre. Și odată, în grădina asta, pe lângă pomi creștea un burueniș în care se putea ascunde popa Costandin, cît era de înalt și de voinic.

Multe s'au schimbat în sat în Curmătura în mai puțin de un veac, cum se schimbă lucrurile în toată lumea, fără să bage cineva de samă! Așa, s'a astupat și pîrăul prăpăstios care trecea prin mijlocul satului și în ripile căruia multe vite s'au chilăvit, nescăpînd nici popa Pleșa Costandin de pagubă, oricît era de meșter. Și fîntinile s'au rărit, apa trăgîndu-se tot la mai mare adincime. Azi, în vreme de secetă, numai la trei fintini se mai adapă vitele.

Dar amintirea popii celui de demult, a păscălierului, cum l-au poreclit mai tîrziu, e vie încă și acum în sat.

La necaz, la boală grea, numai ce auzi pe vre-un bătrîn sau vre-o bătrînă oftînd:

— Ehei! Dac'ar trăi popa Costandin, nu m'ar durea capul!

Și isprăvile lui au trecut din tată în fiu, și femeile mai vrîstnice le știu și azi cu de-amănuntul. Numai cu generația mai tînără a început uitarea. Și ei, ba pînă și copiii, știu să spună încă vorbe din cîntec și strigături vechi:

Părințele Costandine
Caută-mi în carte bine
Ce s'a alege de mine?
Semn bun dacă s'o ivi,
Patru husoși ți-oi plăti!
Iar de-o fi să mă cununi,
Ai în palmă cinci zloți buni.

Sau:

Popa Pleșa Costandin
Nu se uită la creștin;
Citește la buni și răi
Și adună husoșăi,
Umple curtea de vițel.

Ori:

Popa Pleșa Costandin
Care-și moae barba'n vin,
Are carte fermecată
Ce nu minte niciodată
Și te scoate dela moarte,
Din necazurile toate.

Și altele de acest fel se mai aud și azi prin Curmătura, chiar din gura tinerilor. Iar din spusele bătrînilor i se poate închega povestea întreagă.

În deosebire de alte neamuri de preot, Pleșa Costandin a fost singurul și cel din urmă popă din neamul lui. Bădica Vasilie, tatăl popii, nu l-a avut decît pe el, pe Costandin, și nu s'a lăsat din rîndul sașilor, nu numai cu casa și cu boii, ci și cu mîndria de-a învăța copilul său slovă, aici în sat, dela popa cel bătrîn. A avut de furcă cu fiu-său, că era un băiat îndărătnic, și apoi bădiții Vasilie îi dase în cap să-l învețe carte cînd lui Costandin începu să-i miroase a catrință, pela optsprezece ani. Vre-o trei ani a tot învățat, — cînd avea și el și popa răgaz, dar în urmă tot putu citi și scrie.

Mai mare corvadă și amărăciune — care l-au dus repede în pămînt, — a avut bădița Vasilie cu însuratul lui Costandin. Împotriva voinței lui, a luat o golană; luger de fată, înaltă și ochioasă, sprîncenată și cu obrazul fraged. Deșteaptă și harnică, iute ca o suveică, și plină de draci, dar săracă lipită. Bătrînul n'a avut ce-i face! L-a adus-o în casă

fără cununie, și trei ani nu l-a putut indupleca să-și caute nevastă de sama lui. Bădița Vasilie, cu sufletul amărit, dac'a văzut și-a văzut că nu răzbește cu nebunul, și-a zis că-i păcat să aibă noră fără cununie, și a făcut nunta. Iar nu multă vreme după nuntă, s'a pus la pat, și după ce a bolit șase săptămîni, a adormit și s'a adăugat la părinții săi, și la nevastă-sa, mai demult răposată.

După moartea bătrînului, Costandin Pleșa i-a făcut cu cinste pomenile și parastasul, apoi s'a pus in fruntea gospodăriei. Pîn'acum — în ceartă mereu cu tatăl său din pricina Nastasiei — nu prea l-a tras inima la muncă și la rînduială. Rămas de capul lui, cu femeea iubită în casă, Costandin s'a dovedit și priceput și harnic, așa că dacă părintele său ar mai fi avut zile, s'ar fi împăcat cu feciorul și cu nora. La un an de cind gospodărea singur, Costandin mai cumpără o pereche de boi și două jugăre de loc, avea acum șaisprezece. Patru perechi de boi nu aveau pe vremea aceia decit cinci sași, iar cu moșia erau încă înaintea lui vre-o douăzeci de gazde de sași, dar romini nici unul.

Costandin Pleșa era om vesel și-i plăcea prietenia la un pahar de vin, îi plăceau jocul și femeile. De cînd o luase pe Nastasia nu mai avea gîndul altora, dar îi plăcea să glumească cu orice femee frumoasă, picurînd multă otravă în inima nevestii, și făcîndu-i multe nopți nedormite. Nastasia îl temea și mai mult din pricina băuturii: era prea tînăr și prea in floare pentru a cerceta așa de des crișmele.

Și din pricina acestor două slăbiciuni ale bărbatului, multe sfezi se aprinseră în casa cea largă de piatră.

Ci Costandin avea felul lui de a potoli și a liniști pe femee: îi spunea vre-o glumă din care Nastasia înțelegea repede că n'are pentru ce să se teamă, că bărbatul e numai al ei. Numai în privința vinului o liniștea mai greu.

Costandin se jura că la crișmă merge mai mult de dragul prietenilor, al cintecelor, al poveștilor, decit pentru plăcerea vinului. Și adevărat era că nu se mai lăsa de povești și de pozne și de păcăleli, încît oamenii se adunau cu drag în jurul lui. Se adunau și pentru bucuria să-l audă cintînd. Avea Costandin un glas minunat.

De multe ori prietenii il intrebau, mai în glumă, mai într'adins:

— De ce nu te faci popă?

— Da', cel puțin, să cînte în biserică, — ziceau alții.

Intrebările acestea se întețiră mai ales după moartea preotului celui bătrîn, cind satul rămase vre-o trei ani fără preot.

In vremea asta se abătea mai des prin crișmele satului, și adeseori Nastasia, neliniștită, după ce se însera, pleca

să-și caute bărbatul, și știa unde. Uneori intra în crișmă în toiul discuțiilor despre vacanța de preot.

— Iată și preoteasa! — izbucnea vre-un prieten de-ai lui Costandin, închinînd cu paharul, și Nastasia nu scăpa pînă nu bea și ea un păhărel două de vin.

Prietenii lui vorbeau mai in glumă, mai într'adins despre popie, dar Costandin dela o vreme, fără să-și facă vădite planurile, se gîndea întins la treaba asta. Și după ce a plănuit și a cîntărit lucrul și pe față și pe dos, cu gînd așezat, ca un gospodar cuminte ce era, se hotărî.

— Tu, muiere, — începu el într'o sară de primăvară, — ce-ai spune tu la gîndul meu?

— Ce gînd?

— Să mă fac popă in sat. N'are cine se face. Diacul e bătrîn. Alții nu știu slova, și iarăși alții n'au bani de cheltuială.

Nevasta, Nastasia, izbucni în hohote:

— Tu și popă! Dar ție numai drăcii îți umblă prin cap! încurci pe oameni în vorbe și bați crișmele. Așa popă să fie la alții!

Costandin Pleșa, cum am spus, așa era: îi plăceau poznele, îi păcălea pe creștini, și-i plăceau cîntecele în crișmă la un pahar de vin. Ba Nastasia se temea că mai calcă și cu stîngul, și erau vre-o trei neveste tinere la care Nastasia se uita cu ciudă și vorbea cu ele numai din vîrful limbii.

— Hei, drăciile-s legate de tinerețe, tu, femee! Dar gîndește-te și tu: un popă adună o viață întreagă dela vii și dela morți. Apoi, glas am, banii de cheltuială am pe ce face, și puțină buche tot mai știu.

Cei doi soți s'au sfătuit îndelungat, seri de-a rîndul, și cu buna și cu ceartă, dar în urmă tot a rămas biruitor Costandin. A vîndut o pereche de boi și un vițel, și-a pus merindea și un ceaslov cu chirilice în traistă și a pornit la vlădicie. Satul s'a mirat, și nici prea tare. Creștinii sfîrșiră prin a fi mulțumiți: vor avea preot la îndemînă.

Săptămînile trecură cu destulă neliniște și zdreabă pentru Nastasia. Omul ei, de cînd s'a dus, nu i-a trimis veste decit o singură dată: că a sosit în pace și că e pus la învățătură și canon. Era vremea lucrului și femeea abia răzbea cu toate, neinvățată să fie cap la casă. Vecinele, femeile, o intrebau adeseori:

— N'a mai venit Costandin?

Uneori Nastasia îl ocăra, cu popia lui cu tot.

— Asta mi-a trebuit mie acum? Să mă părăsească în caz de primăvară, la începutul plugăriei! Da' putea merge în vreme de iarnă, soro dragă, dacă chiar așa i-a fost scris.

— O să treacă zilele, nu te supăra, — ziceau femeile. Şi tot tu o să te bucuri mai la urmă.

— Din partea mea, mai bine mi-ar fi plăcut să rămînă cum a fost. Dar el nu a mai avut pace, — răspundea femeea amărită.

— Aşa i-a fost scris, soro! Cum să te pui în calea voinţei Celui Preaînalt? Las' că-i bine! Prescura nu-i de lepădat, nici parastasele!

Nastasia ridica din umeri, supărată mereu.

Şi aşa, cu inima îndoită, aşteptă să treacă cele şase săptămîni, care, după rînduielile lumii, se şi scurseră, şi într'o după-amiază se trezi că-i deschide portiţa un călugăr voinic.

II

Pleşa, în deosebire de alţi ţărani care se făceau preoţi pe vremea aceea, îndată ce primi darul, se lepădă de straele ţărăneşti, şi se îmbrăcă într'o rasă călugărească, pentru care spunea că a dat un viţel. Il lătrară furioşi cei trei dulăi cînd intră în curtea sa, nevasta se cruci, şi nu se putu răbda să nu-i spună vorba obişnuită cu care-l întîmpina cînd venea cam afumat acasă: „Ucigă-te crucea, drace!" Copiii, trei la număr, alergară speriaţi din curte şi se ascunseră în şorţul şi cătrinţa femeii, abia mijind c'un ochiu spre călugărul care semăna c'un jidov.

— Bine, omule, ce te-a apucat? — întrebă femeea, după ce Constandin se apropie.

Dar omul ei, în loc de răspuns, ridică dreapta, făcu semnul crucii peste capul femeii şi al copiilor, şi zise cu un glas schimbat:

— Intiia mea blagoslovenie peste familia mea, familia noului păstor sufletesc din Curmătura.

Femeia, Nastasia, era de douăzeci şi opt de ani, voinică, iubeaţă de felul ei, frumoasă. Nu-şi văzuse bărbatul de şase săptămîni, şi clipa întîlnirii altfel şi-o închipui şi o dori: Să-i năvălească în braţele puternice. Şi acum haina aceea de mort, barba ce şi-o lăsase, glasul lui schimbat, o intimidau, o ţineau departe. Ba şi inima parcă i se răcise în piept.

— Bine, omule, ce te-a apucat?— întrebă ca din nou. Cine te-a îmbrăcat în sacul acela? Ce însemnează crucile astea şi glasul tău schimbat? Ţi-ai pus în cap să-mi bagi copiii în boală?

Şi în vreme ce-i vorbea, îl cerceta cu de-amănuntul. Hotărît, nu-i plăcea! Nici mustaţa nu o mai purta răsucită. Iar potcapiul din cap o băga în fiori.

— Ce-i aia ce porţi în cap? N'am mai văzut decind sînt! Cine dracu a mai văzut aşa căciulă?

Ca şi azi, preoţii noştri nu purtau nici pe vremea aceia potcapiu. Iar călugări rătăcitori, cum se mai văd acum prin

satele noastre, nu se pomeneau. Unde aveam noi mănăstiri? Acum mai vin şi pe la noi călugări care adună milă, vin din regatul vechiu.

— Nu-i căciulă, preoteasă, ci potcapiu îi zice. E tot un fel de pălărie, pe care o poartă călugării.

— Da' ce, tu eşti călugăr? Ai înebunit? Ai femeie şi copii şi te crezi călugăr? Ptiu! Te-ai făcut sperietoare de vrăbii! O să te pună satul între lanuri, ca pe-o ciuhă.

In vreme ce vorbeau, copiii recunoscură glasul tatălui lor, şi mai prinseră puţină inimă. Nu se mai ascundeau în şorţurile Nastasiei, se mai ţineau numai cu o mînă de ele, şi se uitau sfioşi la om.

Costandin Pleşa zîmbi, întinse braţele spre femeie, care se ferise pînă acum de el, şi văzînd-o că face iarăşi un pas îndărăpt, izbucni în rîs:

— Ce-i, nebuno? De şase săptămîni lipsesc, şi astfel te fereşti de soţul tău? Nu te-o fi împins cel necurat pe alte drumuri de cînd m'am dus? Hm! în vreme ce eu m'am canonit în post şi în ajunuri şi am bătut mii de mătănii, dumneaei...

Femeia întinse palma să-i astupe gura.

— Taci, neruşinatule!

Nastasiei nu-i veni inima la loc decît după ce Costandin intră în casă, îşi lepăda rasa şi potcapiul, şi rămase în iţari de lînă şi pieptar de piele frumos înflorit.

— Dar barba asta, înţeapă al dracului, — zise Nastasia aprinsă ca bujorul.

— Inţeapă, da; abea a început să crească. Pe urmă o să vezi, n'ai să te mai plîngi. Aşa mi-a spus mie călugărul bătrîn dela vlădicie care m'a învăţat rînduelile popiei, cînd m'am plîns şi eu de asprimea cotoarelor din barbă. Zicea: „fiule, fii cu răbdare. Rînduiala popii din răsăritul luminat asta este: să purtăm bărbi ca sfinţii părinţi cei dedemult, ca pustnicii şi călugării, ca arhiereii cei vechi, ca sfîntu Nicolae, şi toţi vlădicii şi preoţii. Barba e semnul de cinste al preotului evlavios, şi unde vei vedea popă fără barbă, să ştii că-i *irisie* ori altă pacoste. Nu te îngrijora! Preoteasa se va obişnui curînd cu barba frăţiei tale". — Aşa mi-a spus călugărul care-mi dădea canoanele, şi acela pot să zic era un om sfînt.

Se apropiară acum şi copiii, tot mai curajoşi. Costandin Pleşa îi puse să-i sărute mîna, apoi le împărţi turtă dulce, iar copiii, liniştiţi acum, abea îmbucară din turtă şi ţîşniră în curte, din curte în uliţă, să-şi mănînce turtele şi covrigeii aduşi dela oraş.

După ce Nastasia înţelese că nu are pricină să se supere întru nimic de haina schimbată a bărbatului, mai ales du-

pâce Costandin îi dovedi că cu straele astea o să se îmbrace numai acum la început, două-trei luni, pînă e proaspăt darul, și cînd va merge la biserică și la slujbe, femeia se îmbună de tot și se făcu cuminte și ascultătoare.

Totuși, încă în ziua sosirii sale, Costandin Pleșa o luă de-o parte și-i zise:

— E nevoie să vorbim despre unele lucruri care nu mai pot fi cum au fost înainte. Așa m'a povățuit călugărul cel bătrîn care m'a dat la brazda popiei, și dela care am cumpărat și haina asta și căciula. Oricum am socoti și am drege, eu de-acum tot popă rămîn. Mă vezi tu că sînt tot cel dedemult la trup, dar la duh am crescut. Am crescut prin darul preoției pe care l-am luat cînd și-a pus vlădica mîinile pe capul meu. Iată un lucru pe care de azi înainte nu-i bine să-l mai uiți niciodată. Nici tu, nici eu. Acum nu mai glumim, Nastasio. Să-ți bagi mințile în cap.

Vorbind, își schimbă iar glasul. Il făcu mai gros, mai solemn și cuvintele le spunea rar și apăsat.

Femeia avu un fior de neplăcere, de stinghereală, și se uita cu neîncredere la omul ei, în care ea, cu o clipă înainte, nu simți nimic străin.

— Ei, și care sînt lucrurile despre care trebue să vorbim? — întrebă ea, ascuțindu-și gura ca pentru ceartă.

— Mai întîi ceeace ți-am spus: Nu trebue să uităm, de azi înainte, nici tu, nici eu, că sînt față bisericească, față sfințită.

— D'apoi, să te văd odată slujind la altar! Poate atunci să văd eu mai bine.

— Voi sluji, că pentru așa treabă mi-a pus vlădica mîinile pe cap. Dar azi e numai Marți. Pînă Duminică mai este. Așa dar, să vedem ce urmează din împrejurarea că eu sînt de-acum față bisericească. Să bagi de samă, că toate cîte ți le spun n'au eșit din capul meu, ci din gura blagoslovitului părinte călugăr, care m'a dat la brazdă. Așa dar tu nu-mi vei mai zice Costandine, ci părinte Costandine, sau mai scurt, părinte. Așa se cade unei preotese să cheme pe soțul său.

Nastasia începu a rîde ca o nebună:

— Da', omule, mie nu-mi ești părinte, ci bărbat.

— Sînt părinte duhovnicesc și pentru sat și înaintea ta. Bagă de samă, nu e vorba de glumă, ci de purtarea cuviincioasă ce se cere unei preotese. Așa dar să nu mai strigi după mine prin curte ori pe uliță, ori între oameni: Costandine! Cu atît mai vîrtos te vei feri să mai pomenești numele meu în legătură cu necuratul ori bătaia lui Dumnezeu.

— Ce să fac? — se miră Nastasia.

— Ei, da! Obiceiul tău de demult. Să nu te mai aud strigînd: „Unde dracu' ești, Costandine?" sau „Vai, bată-te Dumnezeu, om de pocă!" Așa ceva, nu se mai cuvine, de azi înainte: nici între patru ochi, nici mai ales între alții, în curte, pe uliță, la crîșmă! Nici înainte nu era frumos, dar de-acum va fi păcat și prilej de necinstire pentru mine între oameni.

Nastasia începu să asculte mai cu băgare de samă. Simțea că omul ei avea dreptate, că nu-s vorbe de clacă ceiace îi spune.

— Iată întîia poruncă. A doua, pe-o formă de mare: Cînd vorbești cu altcineva despre mine, să spui așa: „Părintele e acasă. Părintele a plecat! Părintele e la biserică. Părintele e chemat la feștanie, la un beteag. Părintele e la oraș". Niciodată să nu te scape gura să spui: „Costandin e la biserică sau altundeva". Nici, cum ți-e năravul, să zici: „Ăsta al meu trebue că va fi la crîșmă". Al treilea...

Omul ridică al treilea deget dela mîna dreaptă. Pe Nastasia o bufni rîsul.

— Ascultă, omule, — zice ea; uneori îmi pare că vorbești cuminte, dar tot îmi vine mie că e numai glumă. Iată, a treia oară pomenești de crîșmă. Dacă ai de gînd să te mai duci la crîșmă și să te îmbeți, apoi îmi pare mie că tot ce spui e numai șagă. Drept e și aceea că eu doream să te prioțești numai pentru ca să nu mai calci pragul cel blestemat. Ești om tînăr și-i păcat să cazi de-acum la patimă grea. Dar eu văd că tu n'ai de gînd să te desbari de Iuda. Așa, mai bine rămîneai cum ai fost. Incalte n'ai mai fi cheltuit șase sute bune cu prioția ta.

Costandin Pleșa rămase o vreme gînditor și fața lui se întunecă.

— Ascultă, femee! Să nu te amesteci unde nu-ți fierbe oala. Preoteasă ești, cu ajutorul Domnului, dar rînduiala preoției n'ai de unde să o știi, nici canoanele ei. Acum, am zis eu că mă voi duce la crîșmă și mă voi îmbăta? Eu am vorbit gîndindu-mă la obiceiul cel vechiu, și la neastîmpărul tău de a mă căuta prin crîșme.

Tăcu iar, oftă, își duse mîna prin părul uns, care încă nu era destul de lung.

— Treaba asta, cu crîșma înțeleg, n'a fost o treabă ușoară pentru mine. Dar m'am lepădat de păcat, ca și de prietenii mai de demult cu care ne mai încurcam la cîte un pahar. N'am avut încătrău! A trebuit să pun jurămînt pe cruce și evanghelie înaintea acelui cinstit și cucernic părinte călugăr care m'a dat la brazdă. El mi-a deschis mintea spunîndu-mi: „Fiule, trebue să te faci alt om. De crîșmă și de băutură în crîșmă să te lași, ca și de prieteniile de pe vremuri. Fața ta bisericească trebue să fie cinstită de toți. Și

omul te cinstește cu cît stai mai departe de el. Alte prietenii va trebui să legi: cu frații preoți, cu diecii, cu bolnavii, cu toți cei ce au lipsă de o mînă de ajutor. Dacă vrei să te păzești de păcat, — și preotul trebue să umble după sfințenia vieții — e nevoe să inconjuri și prilejurile care duc la păcat". Așa mi-a cuvîntat omul lui Dumnezeu, și eu, cu părere de rău și cu teamă în suflet că n'am să pot ținea, a trebuit să jur. Deci din laturea asta, a crișmei adică, să fii tu liniștită. Și dacă-ți va spune cineva că m'a văzut intrînd sau eșind, să nu-l crezi. De frică, m'am legat cu trei jurăminte, și tustrele: groaznice.

El tăcu supărat și ostenit. Femeea se uita acum la el c'un fel de teamă: parcă tot se schimbase ceva în omul ei, odată cu luarea darului. Dacă ar fi ca soțul ei să se țină de cuvînt, ușor ar uita ea și haina cea lungă neagră și căciula aceea ciudată. Ba și cu barba lui s'ar împăca îndată!

— Și acum să mergem mai departe cu cele ce trebuesc știute și ținute. Pe copii îi vei învăța să vină în fiecare dimineață și să-mi sărute mîna, pentru ca eu să le pot da blagoslovenia. Ocară din gura lor să nu se mai audă. E nevoe să se deosebească prin vorbe și purtări de ceilalți copii. Și să-i pui să se spele în fiecare dimineață. Nici cel mic să nu fie cruțat. Și să aibă mereu hăinuțe curate. Nu peste mult în curtea noastră se vor îmbulzi oamenii ca la tîrg. Și nu numai creștini din sat, ci din sate străine, depărtate.

— Dar ce să caute oameni străini la noi? Parcă în alte sate nu sînt popi! — zise femeia curioasă.

— O să auzi tu îndată, și o să vezi. Dar e nevoe să luăm lucrurile pe rînd, așa cum mi le-a spus părintele călugăr care m'a dat la brazdă. Pe rînd, ca la moară, să nu le încurcăm. Deci, al patrulea.

Și popa ridică iar un deget.

— Al patrulea: de Sîmbătă dela amiazi și înainte de praznice c'o zi înainte, tot dela amiază, să nu cutezi să te apropii de mine cu gîndul de-a mă duce în ispită, după cum ți-e felul. Chiar dacă m'ar ispiti pe mine ghiavolul și m'aș apropia eu, să-mi dai peste labe. Că lucru cu păcat de moarte și cu grea ispășanie este pentru o față bisericească înainte de Duminecă sau praznic, cînd preotul e dator să slujească Sf. leturghie. Nu zîmbi și nu te mișca; nu-i șagă! E poruncă mare și dacă nu o ții, cazi și tu sub afurisenie. Asta e lege pe care, spunea omul lui Dumnezeu, și popii cei jidovești o țineau. Deci bagă-ți mințile în cap! Înțeleși să fim, fără altă vorbă.

— Doamne, Costandine, cu cîte mai vii și tu acum! Dar s'ar putea să uit că urmează sfînta zi!

Femeea era gata să izbucnească iarăși în rîs.

— N'o să uit eu! Dar și tu trebue să fii cu grije. E poruncă mare pe care nime n'o poate călca nepedepsit.

Omul vorbea cumpănit, serios, c'un fel de durere în glas. Nastasia simți că nu glumește și, fugar, se gîndi ce poate să mai fie și legea asta.

— Călugărul care m'a învățat știe ce spune. Cunoaște rînduiala și porunca preoției. Așa dar, al cincelea! — și înălță iar un deget. — Al cincilea este precum urmează: Preuteasa în treburi popești să nu se amestece. Orice întrebare ți se va pune, tu să răspunzi: Nu știu, părintele știe. De-o pildă. Te întreabă cineva cu cît îngrop, cu cît cunun, cu cît botez, ce-i prețul unei feștanii, pentru cît fac maslu și altele de felul acesta. Tu să spui: Nu știu, părintele știe. Că plata e după felul slujbei și al omului, și după folosul ce-l poate aduce omului. Scurt, tu să nu te amesteci. Asta însă nu însamnă că tu să nu primești bani. De pildă: vine o femee și-ți aduce cămașa unui bolnav și-ți pune pe masă zece bani. Tu să-i iei și să zici: „Nu știu cît face; o să-i dau părintelui și cînd vei veni după cămașe veți face socoteala de ce mai lipsește". Și încă una: tu să ții minte numele beteagului. Că eu nu mă voiu nimeri totdeauna acasă, și omul necăjit nu-i bine să fie lăsat în necazul lui. Cred că ai înțeles și glava cea de-a cincea.

— Ce să înțeleg ?

— Așa se mai spune la canonul preoțesc. I se mai zice și glavă.

Nastasia se gîndi un restimp.

— Tu ai multe în cap, cum văd eu, — zise ea. Tu crezi că oamenii n'au alta de lucru, decît să-l cheme pe popa și să-i dea să citească. Parcă noi pînă acum tot după popa am alergat !

Femeea, din tot ce auzi pînă acum, cele spuse în urmă îi mai plăcură, după făgăduiala că nu va mai călca popa ei în crișmă. Să pice banul așa de ușor în punga popii? N'ar fi rău, cînd banii se fac cu atîta greutate! Simți o căldură la inimă și ar fi voit să știe mai multe.

— Noi, ce-i dreptul, n'am prea alergat după părintele Costan, dar cu mine e alta. Trebue să știi, muere, că eu aduc cu mine dela călugărul cel bătrîn o carte mîntuitoare de toate boalele și năcazurile vieții. E un dar și o taină mare, și părintele meu nu mi-a pus-o în mînă decît după ce am făcut întreitul jurămînt pentru băutură. Atunci mi-a zis: „Fiule, nădăjduesc, după Dumnezeu, că te vei da la brazdă și nu vei prăpădi darul care ți se va da prin mînile Vlădicului. Eu, de-acum, sînt bătrîn, și vreau să pun în mînile

tale o carte de folos pentru creştini în toate boalele şi necazurile vieţii. Nu vreau să o dau unui preot prea învăţat care nu mai crede în puterea rugăciunilor. Tu ştii tocmai cît îţi trebue, ba poate nici atît. Dar văd că eşti tare la mătanie şi nu te osteneşti, şi răbduriu la post şi la ajun. Mai văd că ai credinţă în puterea sfintelor rugăciuni. Deci pe tine te-am ales. Mi-ai spus că ai acasă un mînz de trei ani. Pe acela mi-l vei da în schimbul cărţii, şi Dumnezeu să te blagoslovească.

— Ce spui? Să ne dăm calul pentru o carte? Ai înebunit? — se mînie femeea.

Costandin ridică dreapta.

— L-am şi dat! Mîne o să-l încalec să i-l duc. Sfinţia sa mi-a dat cartea pe credinţă. E colea în desagă... Şi, cum ţi-am spus, după ce am făcut jurămîntul pentru crişmă, m'a luat cu cartea cea minunată, şi mi-a arătat cum se deschide şi cum se citeşte în ea la felurite boale şi primejdii. Tot lucruri care nu se cade a le vorbi altora, taine pe care nu le pot descoperi. Zece zile m'a tot învăţat şi, după ce m'au sfinţit popă, m'a dus călugărul în chilia lui şi mi-a dat cartea zicînd: „Să nu-ţi pară rău după mînz; cartea asta îţi va aduce o stară! O să vină la tine lume peste lume, tot neamul necăjit, cît se va auzi că e la tine cartea mea. Se vor vindeca unu-doi la început, şi-ţi vor veni o sută. Numai tu să ţii mereu la cîte ţi-am spus, la post şi la rugăciune. Şi prea lacom să nu fii". Aşa mi-a spus!

Nastasia nu mai ştiu ce să creadă. Auzise şi ea din bătrîni că pe vremuri era un popă în Lunca Vadului care avea o carte minunată, pe care o deschideau oamenii şi popa citea slujbele de-acolo, iar creştinii se tămăduiau pe capete. Dar la cal încă ţinea! Era negru, pintenog de picior şi blînd ca un noatin. Il călăreau şi copiii.

— Omule, eu spun să te mai gîndeşti, — zise ea... Cum să dai mîndreţe de cal pentru o carte? Nu-i destul că ne-am vîndut doi boi şi un viţel să facem sama de bani pentru preoţia ta, pentru cele şase săptămîni din străinătate? Cu ce rămînem? Cu doi boi şi două vaci. O să ne arate oamenii cu degetul!

— Nici capul nu mă doare! Să ne arate! Vor vedea ei mai tîrziu.

Cei doi soţi mai vorbiră multe în sara aceea şi, în urma tuturora, Nastasia nu era prea bucuroasă. Nu se încredea în ce-i spunea Costandin decît a suta parte, şi mai ales o durea inima după mînzoc. Nici Costandin nu părea vesel, deşi spusese tot ce avea pe inimă. Dimpotrivă, era destul de îngîndurat.

Inainte de culcare, Costandin deschise ceaslovul şi începu să buchisească înaintea icoanelor. La restimpuri, punea cartea pe masă şi se lăsa în genunchi şi în palme la metanii. Copiii din păcel se uitau speriaţi la început, apoi tot mai cu luare aminte la ceeace făcea Costandin. Cînd îl văzură că se lasă la pămînt, începură a rîde, apoi se potoliră aducîndu-şi aminte că şi pe ei i-a învăţat odată mamă-sa să facă aşa. Pe urmă începură să caşte şi, lăsîndu-se pe perină, adormiră.

Costandin citi un ceas, citi două, în vreme ce Nastasia se frămînta în pat şi nu putea adormi. L-ar fi strigat, dar se temea. Vedea că omul ei se roagă în toată legea. Totuşi dela o vreme, nu mai răbdă:

— Stinge cel puţin lumina, c'o să te apuce zorile.

Popa stinse lumina dar mai zăbovi pe întunerec o jumătate de ceas la metanii.

— Of! Dumnezeule sfinte! Dar asta în toată sara o să fie aşa? — suspină ea ca frîntă.

— Pînă-i sita nouă femee! Nu-ţi bate tu capul cu canonul preoţiei. Să ştii însă că nu-i glumă! Sîntem păcătoşi şi trebue să ne rugăm şi pentru noi, şi pentru popor. De-acum toate greşelile norodului apasă pe umerii mei.

— Ce prostii mai stai să spui, — suspină femeea făcîndu-i loc.

III.

A doua zi dimineaţa, Nastasia nu mai răzbea să povestească vecinelor. Invăţăturile ce i le dete Costandin după sosire, dar mai ales cetania multă de cu sară şi mătăniile parcă ar fi ţinut-o într'un fel de rezervă: să spună sau ba? In sufletul ei, de cînd i se întoarse bărbatul, se strecura în restimpuri un fel de sfială: poate el are dreptate; nu mai este omul cel vechiu şi ea altfel trebue să se poarte cu el. Poate nu se cuvine să împărtăşească şi altora ce i-a spus popa. Dar sfiala aceasta, nedumerirea, îi trecea îndată ce se gîndea la un lucru, la amintirea căruia zîmbea în neştire. Şi îşi zicea: nu s'a schimbat nimic în el. Va fi glumit Costandin în toate cîte i le-a spus. Dar, mai presus de toate, ardea de dorinţa să povestească. Şi iată că, din instinct ori dintr'o plăcere de care încă nu-şi putea da sama, începînd a răspunde întrebărilor pe care le puneau femeile curioase, Nastasia se trezi că ia lucrurile mai grav decît s'ar fi putut gîndi. Nici prin minte nu-i mai trecu că ar putea glumi pe socoteala lui Costandin. Ba mărise încă multe din ce-i spuse ori făcuse popa cel nou. Le asigură, de-o pildă, că bătuse mătănii pînă la miezul nopţii, că, la mînăstire, la Vlădicia unde a fost, a postit cu pîne şi cu apă două săptămîni încheiate, iar patru zile, înainte de sfinţire, n'a pus în gura lui nimic.

— Darul lui Dumnezeu schimbă pe oameni, — suspină o bătrină, ștergindu-și lacrimile.

— Și unde e acum? — întrebă prescurărița satului.

Nastasia se gîndi: să spună ori ba că s'a dus să ducă mînzul? Îi părea și acum rău după el, și mai nădăjduia că va veni cu el acasă. Dar un imbold lăuntric îi da ghes să povestească.

— Dacă v'aș spune, poate nu m'ați crede! A făcut un tîrg ciudat cu călugărul care l-a învățat la mănăstire. Călugărul i-a dat o carte mare, din care spune că se poate folosi omul la toate boalele și necazurile, i-a dat-o în schimbul calului nostru. Și părintele s'a dus să-i ducă făgăduiala. Ei, e de crezut așa ceva? O scumpete de cal pentru o carte! Eu tot mai nădăjduesc că va aduce calul acasă.

Femeile se mirară, se cruciră. Dar prescurărița zise:

— Dac'o fi carte cum avea popa din Lunca Vadului, apoi nu-i scumpă. Cărțile de felul acesta sînt rare pe pămînt, așa se spune. Poate trei-patru într'o țară.

— Nu știu ce carte-o fi, da' părintele spunea că i-a arătat călugărul cum s'o deschidă și cum să citească în ea, felurite slujbe pentru toate boalele și nevoile omenești. Multă vreme l-a învățat, iar în mînă nu i-a dat-o decît după ce l-au sfințit preot. Și mai spunea călugărul că i-o dă lui pentru că-l vede om bun de rugă și răbduriu la post și la ajun, popă cu credință. Mai știu eu ce-o mai fi și asta!

— Asta-i lucru mare, Nastasia maichii, — zise prescurărița despăturindu-și buzele vinete... Să nu-ți pară rău după cal. Cartea plătește o avere.

Nastasia se mira de ceva: cu cît povestea mai mult, cu atît credea mai tare în lucruri de care ieri a rîs, și începu să se gîndească c'un fel de teamă la bărbatul ei.

Poate fiindcă acum nu-l vedea în trup, ci și-l închipuia numai după vorbele lui.

Femeile erau dornice să afle toate cele petrecute la Vlădicie, și mai ales cum a fost făcut preot. Nastasia le povesti ce aflase de la Costandin, mai iscodi și ea, dar despre felul cum a fost sfințit, nu le putu spune mai nimic. Nici soțul său nu-i povestise mare lucru.

— L-au dus într'o mănăstire mare și înaltă, și el, încunjurat de preoți mulți, în odăjdii, a tot făcut la mătănii și s'a tot apropiat de vlădica ce ședea pe-un scaun aurit, în odăjdii de argint și de aur, și pe cap avea o căciulă de aur cu cruce în vîrf. Apoi l-au dus în altar și l-au pus în genunchi lîngă altar și vlădica a strigat de trei ori de a răsunat biserica: „Vrednic este!" Pe urmă i-a pus vlădica patrafirul pe cap și mînile și i-a citit.

Femeile ascultară pline de cucernicie, iar prescurărița zise:

— Cînd i-a pus vlădica mînile pe cap, atunci s'a coborît darul. Așa spunea că i-au făcut, și părintele cel bătrîn, Dumnezeu să-l hodinească.

— Pe urmă a slujit la altar în rînd cu ceilalți preoți.

— În mănăstire? — întrebă o vecină.

— În mănăstire, da! Asta a fost într'o Duminecă. Și l-au mai ținut după asta o săptămînă, și în fiecare zi a trebuit să slujească liturghia în mănăstire.

— Așa-i rînduiala! Așa-mi povesti și popa cel bătrîn despre sfințirea lui. Îl pun la probă să vadă dacă știe face singur Sf. Liturghie.

Nastasia fu apoi descusută în privința cheltuelilor ce le-au avut, și femeile se mirară iar și se tînguiră pentru atîta bănet.

— Cheltuială! Cheltuială da, că slujba e mare,— le mulcomi prescurărița. Dar să-i dea Dumnezeu sănătate! Dacă are carte cum avea popa din Lunca Vadului, o să i se întoarcă banii înmiit îndărăt. Nastasia maichii, tu să te rogi lui Dumnezeu și să-i mulțumești pentru toate. Și să știi că de-acum trăești sub un acoperiș cu o față sfințită. Asta să n'o mai uiți în toate zilele vieții tale. Și preuteasă o să te numești de-acum înainte.

Nastasia se simți pătrunsă ca de-o înfiorare. Toți ochii erau ațintiți la ea. Văzu că nici una din femeile acestea nu luau în glumă preoția lui Costandin, și că vorbesc despre el c'un fel de sfială. Văzu că nici de ea nu-și bat joc, cum ar fi crezut ea, și mai vîrtos se temu. Ce schimbare! Ieri cu bărbatu'l față, o bufnea mereu rîsul; azi, cu amintirea nouăi lui înfățișări și a vorbelor lui, ea era foarte serioasă. Iată, femeile acestea veniră parcă anume să întărească tot ce-i povestise ieri bărbatul său.

După ce vecinele și celelalte femei se împrăștiară, vorbind încă între ele și spunîndu-și păreri în legătură cu popa Costandin, prescurărița rămase singură cu Nastasia.

— Ascultă, fata maichii, — începu bătrîna, — n'ai putea să-mi arăți cartea cea minunată pe care i-a dat-o călugărul? Tare aș vrea s'o văd. În copilăria mea, voi fi avut șase ani, am fost odată bolnavă greu. Maica m'a pus în car și m'a dus la popa din Lunca Vadului și am deschis cartea cea minunată, a cărei urmă s'a pierdut după moartea popii Costea. Da' eu parcă văd cartea ca acum.

— E în casă, pe poliță, sub grindă, mătușe Ano. Vino și vezi.

Prescurărița începu să-și facă la cruci pînă ce ajunse sub poliță și se zgîi în înălțime.

— Asta e, sufletul maichii! Chiar aşa era şi a popii Costea. Pe-o formă de groasă şi de mare, şi cu pereţi de piele, ca şi asta, şi tot copcii de aramă avea!

Ea se închină pînă la pămînt.

— Doamne Isuse Hristoase, şi sfîntă Maică Precistă, mulţumescu-ţi! Slujba dintr'o astfel de carte m'a întors pe mine în copilăria mea din moarte la viaţă.

— Crezi dumneata să fie o carte ca a popii din Lunca Vadului? De cartea aceea am auzit şi eu de la părinţii mei, — zise Nastasia c'un fel de teamă.

— Seamănă ca două luminări, fata maichii. Şi cum să nu fi auzit de cartea popii Costea, cînd o ţară întreagă ştia de minunile ei? Mare dar v'a trimis Dumnezeu, numai să-l ştiţi griji şi cinsti. Să nu te superi pe bătrîna, preuteaso Nastasie, dar eu m'am învîrtit mult prin casa popii celui bătrîn, şi cu preuteasa lui, Dumnezeu s'o ierte, am fost ca o soră. Şi de la ea am aflat eu unele lucruri pe care trebue să le ştie o preuteasă. Dar unul mai ales trebue să ţi-l spun de-acum, că eşti încă nevastă tînără.

O trase de mînecă şi-i şopti la ureche:

— Să nu te apropii de popa în prezi de Duminecă ori de praznic. Păcat de moarte este şi pentru tine şi pentru părintele.

— Ştiu, mătuşo. Mi-a spus dumnealui.

— Cum? Ţi-a şi spus? Numai o jumătate de zi a stat acasă şi ţi-a descoperit canonul ăsta? — făcu bătrîna, şi mirată şi plină de respect. Dacă ţi-a spus, să ştii, sufletul meu, că-i un preot bun şi cu frica lui Dumnezeu, şi să-l asculţi în toate zilele vieţii tale.

După ce o părăsi şi prescurăriţa, Nastasia îşi văzu de trebi pînă sara, dar se simţea tare schimbată în inima ei. Nu se bucura de schimbarea asta, ba se temea de ea, ca şi cînd ar fi să-i întunece viaţa. Il iubea pe Costandin, era femee în floare încă, şi nu se putea împăca cu gîndul că bărbatul ei nu mai e omul pe care-l ştie, ci popa Costandin. Adevărat că îmbrăţişîndu-l, după ce lepădă sperietoarea ceea, îl simţi tot pe omul ei cel vechiu, dar acum, după vorbele acestea cu femeile, părea că iar s'a înstreinat de ea.

In restimpuri îi venea cu ciudă şi-i tremurau lacrimile în gene, apoi iar îşi întărea inima şi îşi zicea: „Pînă mă voi obişnui cu el".

Peste zi mai avu vreme să-i înveţe pe copii să nu mai ocărască.

— Sînteţi copii de preot, dragii mei; de-acum, draci şi călcături să nu vă mai iasă din gură. Pe care-l mai aud, e vai de pielea lui. Şi în toată dimineaţa, cînd întîlniţi pe tatăl vostru, să-i sărutaţi mîna.

Copiii o priviră cu ochi lucitori şi izbucniră în rîs argintiu, cu cascade.

— Da'... *di* ce? — întrebară cei doi mai mari.

— Aşa se cade. Preotului toată lumea îi sărută mîna.

— Da... ce? — întrebă şi al treilea.

— Aşa se cade, puişor.

— Da' şi dumneata îi pupi mîna tatii? — întrebă al doilea cu rîsul în ochi.

— Acuma-l pupă în obraz, — făcu cel mai mare.

Nastasia se roşi toată şi arse o palmă lui Culiţă, feciorașul cel mai mare.

— Aşa să ştiţi! Să nu mai ocărîţi şi să ziceţi în toată sara şi dimineaţa ocinaşile. De-acum, pe lîngă Tatăl nost şi Născătoare, o să vă mai învăţ şi altele.

Pînă sara îi păru Nastasiei un veac, frămîntată de nelinişti şi gînduri nouă. Pe sară îl aştepta pe Costandin.

Dar se întunecă şi popa nu mai veni. Se făcu miezul nopţii, şi portiţa nu cîrţîi.

Femeea începu să se teamă: să nu fi păţit Costandin ceva pe drum! El aşa i-a spus: merge călare şi se înapoiază cu trenul. A plecat pîn' nu se crăpa de ziuă...

Nastasia aţipea şi iar se deştepta. Frînturi de visuri se legau de Nicodim, de mînzocul pe care-l dusese la oraş, de femeile care veniseră azi să afle noutăţi, de prescurăriţa, mai cu samă. Parcă nici nu erau visuri, ci imagini ale celor văzute de curînd, care îi stăruiau în cap, amestecîndu-se.

Pe Nicodim îl vedea cînd în pieptar şi cioareci, cînd cu haina lungă călugărească. El părea mereu pe gînduri, ca şi cînd nu s'ar putea împăca cu schimbarea ce se făcuse în el. „Poate era mai bine rămînînd cum a fost" — îşi spunea în toropeala dintre vis şi realitate, Nastasia. „Un om ca el, vesel, plin de glume, cam chefliu, va simţi toată viaţa povara preoţiei. Poate de aceea este aşa de îngîndurat".

„Pînă-i sita nouă, nevastă". Cine a vorbit aşa? Aşa este! Costandin a spus aşa, sara trecută, după ce se sătură a mai bate mătanii... Aşa dar ea nu aţipise?...

Se frămînta în pat şi simţea iarăşi părăsirea în care trăise şase săptămîni. Era nemulţumită acum că vorbise aşa de mult cu femeile acelea. Pentru ce le-a spus poveţele pe care i le dase Costandin? Pentruce să se amestece ele în viaţa lor? Şi, mai ales, prescurăriţa! Parcă era un fel de popă şi ea, aşa îşi băga nasul în toate cele.

Nastasia auzi bătînd ceasul unu, apoi două, în ornicul de perete. „Nu mai vine în noaptea asta",— zise ea. Inveli mai bine copiii din patul vecin şi se culcă hotărîtă să adoarmă, pornită împotriva lui Costandin care, iată, i-a stricat viaţa şi i-a alungat hodina...

Pină sara, satul întreg știa cum se înapoiase preot Costandin Pleșa, ce haină purta, ce căciulă în cap, ce sfaturi dăduse nevestei, cum a fost preoțit în mănăstirea cea mare. Dar mai ales povestea cu cartea cea minunată, pentru care a trebuit să ducă mînzocul cel de trei ani, a stîrnit mare vîlvă între creștini. Prescurărița întărea cu jurămînt că ea a și văzut cartea pe poliță și e leită cartea popii din Lunca Vadului.

Oamenii nu se prea mirau că unul dintre ei o să le fie de-acuma preot. Așa se 'ntîmplă și în alte părți. Numai prietenii de băutură și de alte drăcii ai lui Costandin păreau neîncrezători, și îi tot umfla rîsul:

— Cum să ne fie popă, măi vericule? Nu ne-am îmbătat împreună? Și unul ca el să mă grijească, să mă spovedească? Fugi încolo, frate!

Dar părerile cîtorva — cinci-șase inși — nu putură abate albia părerii obștești care își făcu drum în sat a doua zi după înapoierea lui Constandin: vor avea un popă cumsecade! Iar dacă va mai fi și cartea aceea, cumpărată cu un cal, va fi un popă căutat, cum spun bătrînii că era pe vremuri popa din Lunca Vadului.

*

Nicodim sosi ziua următoare la prînz. Fără cal.

Nastasia era întunecată.

—Am tot crezut că glumești, — zise ea, îndărătnică, gata de ceartă.

— Călătorului sosit de departe se cade să-i dai întîi scaun de hodină și pîne să-și astîmpere foamea. Așa se cade și cu un drumeț străin, dar cu bărbatul tău! Trebue să știi că n'am putut prinde trenul și am venit pe jos.

— Dacă ai fost prost să dai mîndrețe de cal pentru o bucoavă de carte!

Nastasia se mai răzbună spunîndu-i astfel de vorbe.

Preotul înălță dreapta și zise.

— Grele de cap sînt muerile, cînd e vorba să le aduci în legea Domnului. Gardul, la stînga, îl sar cu ușurință ca și caprele. Așa-mi spunea cuviosul părinte care m'a dat la brazda preoției, și avea dreptate. Iată, de alaltăeri pînă azi ai și uitat cum se cuvine să vorbești cu o față preoțească.

Te iert acum, dar te fac băgătoare de samă să nu mai greșești. Și, apoi, prețul acelei cărți nu mi-l poți prețui acum. O să vină o vreme cînd vei pricepe. Dar pînă atunci să faci bine să fii femee cuminte! Și acum, pune demîncare la masă și o cupă de vin!

Nemulțumită și plină de arțag, femeia îl ascultă totuși. Omul era rupt de foame și vreme îndelungată nu mai vorbi.

După ce supse și cel din urmă pahar de vin, își șterse mustățile și zise:

— Cuviosul părinte a primit cu bucurie darul meu. Iar de-acum să știi că pînă Duminecă după liturghie nu mai pun mîncare în gura mea. Se cade mie nevrednicului, pe care Dumnezeu m'a ales dintre oameni, să cinstesc așa altarul la care voi sluji pentru întîia oară. Iată, iau cheile și mă duc la biserică. Și o să fac slujbele vecerniei și toate cele rînduite pentru sara. Iar dimineața voi face slujba ceasurilor de dimineață. Dacă, deci, mă caută cineva, așa ca să mă vadă, să-i spui: „Nu se poate, pînă Duminecă după leturghie. Acum are canon de isprăvit, în biserică. Iar dacă vine cineva pentru spovadă, ori maslu, ori altă treabă de popă, să vină la mine la biserică. Bagă-ți mințile în cap. Așa să le spui. Iar sara voi veni pentru a mă hodini în pat.

Nastasia nu-i zise nimic. Era îmbufnată rău. În treacăt, îi aruncă priviri de dispreț. La cuvintele din urmă ale popii izbucni:

— Atîta ți-ar mai trebui: să și dormi în biserică! Aoleo, frate! Încă nu ești sfînt să te bată pe perete. Și nici vei fi! Iată îți spun eu!

— În treaba asta poți face mult, „că muerea e soră cu dracu' în a-l duce pe om la păcat", mi-a spus călugărul. Și văd că are dreptate. Da' ascultă Nastasio! Vorba-i vorbă!

Eu, acum, la începutul preoției mele, așa trebue să lucrez. Așa mi-a spus călugărul că-i bine și tu n'ai să te amesteci unde nu-ți fierbe oala. Pe urmă, mai tîrziu, vom vedea noi cum va mai fi.

IV.

Dacă l-a povățuit călugărul, bună povață i-a dat; dacă a lucrat din capul său, bun cap a avut Costandin Pleșa venind îmbrăcat în rasă de călugăr, aducînd cartea cea minunată pe un preț așa de mare și petrecînd în biserică, în post și rugăciune zilele pînă la liturghia de Duminecă.

În sat nu se vorbea decît de popa cel nou și de rîvna lui deosebită, dar mai ales de cartea minunată cum nu mai avusese decît popa din Lunca Vadului.

Nastasia nu mai știu ce să creadă văzîndu-l că nici a treia zi nu pune mîncare în gura lui.

— O să te îmbolnăvești, omule. N'o să poți sluji Duminecă liturghia.

— Nu numai cu pîne trăește omul, ci și cu cuvîntul lui Dumnezeu. Așa este scris, așa mi-a spus părintele cel bătrîn. Dar tu învață-te și nu-mi mai zice „omule". Acum sînt și preot nu numai om. Greu intră învățătura în capul femeii.

Vestea lui Costandin Pleșa, popă cu dar proaspăt, a trecut pînă Duminecă și în satele din jur. Se spunea că s'a întors de la sfințire schimbat să nu-l mai cunoști; că nu mai iese din biserică de cînd s'a înapoiat. Toată lumea se mira mai ales de cartea minunată pentru care dăduse un cal de trei ani, carte leită ca a popii din Lunca Vadului, a cărei urmă se pierduse de mult.

Astfel, Dumineca, încă nu tocase de liturghie și biserica era plină. Veniră și creștini din satele vecine. In curînd se îngrămădi mulțimea și în jurul bisericii. Costandin Pleșa asudă din greu la liturghia aceea. De cîteva ori greși rîndurile din liturghier, deși umbla pe el cu degetul, și-l ținea în loc pînă le cînta diacul: „Doamne, miluește-mă". Uită, ori nu știu să pomenească numele vlădicăi și al împăratului, așa că le spuse, din strană, diacul. El se încurcă și mai rău și un restimp rămase mut în ușile împărătești, cu fața întoarsă spre popor, cu darurile în mînă, și numai într'un tîrziu îi veni în minte ce trebuia să spună: „Pe ctitorii Sf. bisericii acesteia, vii și adormiți, și pe voi pe toți drept credincioșilor creștini Domnul Dumnezeu să vă pomenească întru împărăția sa cea cerească". Dar odată cu vorbele îi veni și glasul mai plin, mai frumos, și creștinii crezură că așteptarea lui a fost anume, să-și dreagă glasul.

După prohodul cel mare, de care se temuse, fiindcă trebuia să spună fără carte, el prinse curaj și slujba curse strună. Avea glas bun care umplea biserica și creștinii fură mulțumiți de întiia lui liturghie.

Tocmai la sfîrșit, el văzu cu groază, pe altar trei foi de hîrtie mizgălită cu nume: erau pomenirile ce i s'au dat pe ziua de azi, și pe care le uitase pe altar la eșitul cu darurile, cînd trebuiau citite. Nu făcuse pomenirile! O clipă se zăpăci, dar deșteptăciunea lui firească îi veni îndată în ajutor. O să le tîlcuiască în propovedania ce le-o va spune îndată, pentru ce n'a făcut pomenirile.

Predica lui nu fu mai lungă de cinci minute și creștinii o ținură în minte vreme îndelungată.

„Iubiți creștini,— începu el,— eu cu voia lui Dumnezeu și cu darul și porunca mai marelui păstor care e Vlădica, sînt de azi în colo popă în Curmătura. La Jidovi a fost unul Saul, care nu se deosebea de ceilalți Jidovi, decît că era mai înalt decît toți. Și pe el l-a ales Dumnezeu să fie urmașul lui Moisi. Așa mi-a spus mie călugărul cel bătrîn care m'a învățat la popie. Și tot el mai zicea că și apostolii, înainte de a-i chema Hristos, au fost pescari, oameni fără carte. Deci așa am ajuns și eu popă, fără să știu mai mult decît voi, decît slujbele bisericești așa cum sînt scrise la carte. Sînt dintre voi luat, dar de-acum am darul preoției și mi s'a dat putere să fac tot ce face un preot adevărat. Așa să mă credeți și așa să mă socotiți. Prin post și rugăciune și ajun m'am pregătit la sfîntul dar, și tot prin aceste veți fi și voi plăcuți lui Dumnezeu. Iar acasă am carte sfîntă care va da alinare multora. Și pomenirile cele multe nu le-am făcut azi la prohod, numai în altar, în taină, pentrucă așa m'a povățuit călugărul cel bătrîn să fac la întiia liturghie, care trebue să fie cu totul în cinstea lui Dumnezeu, nu a oamenilor. Pentru aceia n'am pomenit nici numele vlădicii și al împăratului. Ci voi cu toții să fiți sănătoși și Dumnezeu să ne ajute. Amin!"

După ce împărți prescurile cu diacul, cu paracliserul, cu cîntăreții, se desbrăcă de odăjdii, luă traista cu prescurile lui, și, îmbrăcat în haina cea lungă, largă, eși din biserică, împărțind în dreapta și în stînga, cîte-un corn de prescură. Copiii și bătrînele se apropiau să-i sărute mîna, și el dădea blagoslovenia. Afară creștinii îl încunjurară și el stătu bucuros de vorbă cu fiecare.

Cînd ajunseră în fața crîșmei, Costandin Pleșa se opri fără voia lui, dintr'un vechiu obiceiu. Cîțiva din prietenii lui izbucniră în rîs.

— Iți face cu ochiul? — întrebă unul.

— Diavolul nu se dă ușor bătut, și încearcă ispita împotriva ori și cui, — răspunse Costandin Pleșa. Nici sfinții nu sînt cruțați, dar încă noi, oamenii păcătoși!

Iși făcu semnul crucii și porni mai departe, înotînd anevoe în anteriul lung.

Acasă dădu blagoslovenie preutesei, copiilor, apoi se desbrăcă de haina preoțească și rămase în ițari și în cămașe.

Nastasia părea căzută pe gînduri grele. Slujba la altar, în odăjdii, a bărbatului său îi pătrunse sufletul mai tare decît tot ce-i spusese pînă acum părintele despre starea lui cea nouă. Așa dar era preot în toată legea, și ea avea să locuiască de acum sub un acoperiș cu acest preot, care era și soțul ei. Curajul de pînă acum i se topi, și ea începu să umble în jurul popii cu deosebită sfială. Ii puse repede de mîncare, îi aduse pe masă o sticlă cu rachiu și alta cu vin, și Costandin bău și mîncă vîrtos.

Tîrziu, băgă de samă că mănîncă singur.

— Dar ce-i asta, Nastasio? De ce nu vii la masă? Unde sînt copiii?

— Credeam că așa se cade, să mîncăm noi pe urmă, — răspunse femeea.

— Adună copiii și stați la masă. Și lucrul acesta să nu se mai întîmple! Preotul se cade să mănînce înconjurat de

familia sa. Alta-i cînd va fi la masă protopopul, şi vom avea de vorbit lucruri bisericeşti.

Nastasia aduse copiii şi şezură la masă. Aceia năvăliră la linguri şi la pită.

— Mai mănîncă şi tu, Costandine, că ai ajunat zile întregi! M'am tot mirat eu cum poţi răbda atîta la foame! Şi m'am tot uitat la tine să te văd slăbit şi fără puteri. Dar nu s'a cunoscut nimic pe tine. Pesemne te-ai obişnuit acolo la vlădicie.

— Da, m'am obicinuit, apoi mai ajută şi duhul Domnului. De altfel, o să am vreme de-aici încolo şi de mîncare. Pînă la postul Crăciunului este vreme!

Costandin Pleşa goli o sticlă de vin, şi încă una. Veniră nişte neamuri şi se omeniră din nou, popa tot povestind de cîte-a petrecut la vlădicie pînă cînd a luat darul preoţiei. Dela o vreme îşi uita tot mai des că era preot şi începu, după felul său vesel de altădată, să spună glume şi să cînte cîntece lumeşti. Petrecania ţinu pînă sara, spre marea bucurie a Nastasiei care se simţi din nou cu omul ei cel vechiu lîngă ea.

A doua zi, Nastasia nu ştiu ce căută prin pod şi se cobori mînioasă.

— Mă tot întreb,— începu ea,— cine ne-a umblat în pod şi ne-a tăiat din slănină. Copiii nu ajung, iar pe slugă nu l-am simţit cu purtări rele pînă acum.

— Hm! — făcu popa. — lipseşte mult?

— Un petec bun.

— Nu-i nici o pagubă. De atîta a fost lipsă pentruca popa cel nou să poată ajuna săptămîna trecută.

Nastasia nu-l pricepu.

— Apoi da, ţie-ţi pot spune că înaintea ta nu trebue să am nici un ascunziş. Eu am mîncat slănina, cu pită din covată în toată seara, după ce voi vă culcaţi, şi în toată dimineaţa pînă a nu vă scula. In biserică am avut şi un ulcior cu apă. Aşa dar fii liniştită, nu învinui pe nime şi să mulţumim lui Dumnezeu că ne-a ajutat să ţinem postul.

Femeia se cruci:

— Ce înseamnează vorbele acestea?

— Inseamnează că a sosit vremea să dăm cărţile pe faţă. Tu ai văzut cu ochii tăi cum pot ajunge oamenii să creadă lucruri care nu sînt. Şi tu ai crezut că am ajunat zile în şir. Şi tot satul crede. Ba şi creştinii din satele vecine. Şi acesta e lucrul de căpetenie: omul să creadă.

Nastasia îşi frînse mînile:

— Omule, iar te-ai apucat de drăcii şi de păcăliţuri, pe cît îmi pare mie. Dar să bagi de samă că Dumnezeu e deasupra. Se poate să ne minţi în felul acesta, în săptămîna întîia a preoţiei tale?

— Minciuna are acum o ţintă bună, Nastasio, — răspunse liniştit Costandin. Oamenii cred că eu m'am întors schimbat dela Vlădicie. Şi e bine să creadă. Altfel ce ascultare mi-ar da mie, care abia am lipsit din mijlocul lor şase săptămîni? M'ar fi bătut pe umăr ca şi mai înainte, şi m'ar fi poftit la crîşmă. N'ai văzut că Ionu' Dinului a şi rîs de mine cînd m'am oprit înaintea crîşmei? Apoi, trebue să ştii că minciuna nu a pornit numai pentru un sfîrşit bun, ci şi din gîndul că aşa ar trebui să fie preotul: tare la ajun. Şi cu ajutorul lui Dumnezeu vom ajunge şi aici, numai pe încetul, cu trecerea anilor şi cu apropierea bătrineţelor. A încerca, popă tinăr, să nu mănînci patru zile, înseamnă a ispiti pe Dumnezeu. Dar e bine, pentru lucrarea noastră în viitor, că oamenii m'au crezut dela început postelnic mare. O să aibă încredere în mine. Şi tot aşa şi povestea cu mînzacul.

— Ce poveste? — întrebă mirată Nastasia?

— Ei, cum i-am făcut de petrecanie! Şi tu şi satul, şi jurul întreg ştiţi că l-am dat pentru cartea călugărului. Scumpă carte! Dar toată lumea ştie azi cu ce preţ am cumpărat-o. Toată lumea crede. Şi e bine aşa. Cu cartea aceea o să facem noi mare ispravă.

— Dar bine, omule, n'ai dat calul pentru carte?— întrebă şi mai uimită nevasta.

— Doamne fereşte! Mîndreţe de cal pentru o carte, oricît ar fi ea de preţioasă, şi este, asta s'o ştii! Am vîndut calul şi călugărului i-am dat zece zloţi buni. Iată banii de pe cal!...

Şi Costandin scoase din şerpar hîrtii vechi şi le înşiră pe masă.

Nastasia se uită la bani, se gîndi, părînd a face socoteală în cap, apoi deodată un gînd limpede o săgetă şi ea sări de pe scaun, speriată, cu faţa schimbată:

— Acuma ştiu că eşti un ticălos şi un mincinos! Nu eşti popă! Aşa-i că nu te-a sfinţit nime de popă?

— Ce-ţi trăzneşte prin cap, femee?— zice Costandin, izbit de drumul pe care apucase mintea muerii. Nu sînt eu popă? Nu sînt eu de-acum faţă sfinţită?

— Nu eşti popă, cum nu sînt eu călugăriţă! Eşti tot omul cel vechiu care te ţii de drăcii. Dar cum ai cutezat, blestematule, să slujeşti la altar fără să fii preot? Mă tot miram eu pentru ce nu mă lasă inima să cred şi să ascult cîte mi-ai îndrugat la sosire. Ai scornit poveşti! Eşti un scornitor de poveşti, cum ai fost totdeauna. O să ies în mijlocul satului, să strig peste sat să audă toată lumea. Dar unde ai

fost şase săptămîni? Ce ai făcut cu banii? Of! Doamne! De bună samă, i-ai tocat prin crişmele dela oraş în toate blestemăţiile!

Nastasia începu să plîngă cu hohote, de i se cutremura cămaşa pe dînsa. Cum se pornise la vorbă, după capul şi simţirea ei, Costandin în zadar încercă să o oprească, să-i arate că s'a înşelat. Acum nu ştia cum să o potolească din plîns.

— Minte de muere, minte de găină,— zicea el mereu. Şi începu să se plimbe cu paşi largi prin casă.

— O să-ţi iau haina minciunii şi o s'o bag în cuptor să ardă, înţeles-ai, om nebun, care după ce ţi-ai bătut joc de oameni, cutezi acum să-ţi baţi joc şi de Dumnezeu.

— Nebună eşti tu ca toate fiicele Evei, — răspunse bărbatul. Ci ţine minte ce-ţi spun: am venit dela vlădicie cu gîndul că tot ce voi cîştiga în noua slujbă să împart cu tine, să scriu pe numele tău. Dar pentru necredinţa ta şi pentru batjocura ce-mi faci, iată nu-ţi mai dau decît a treia parte. Şi dacă nu te cuminţeşti, n'o să-ţi mai dau nimic.

Din al doilea an de căsnicie era o dorinţă mare a Nastasiei ca bărbatul să înscrie jumătate din avere pe numele ei. Costandin n'o luase de bogată, ci de frumoasă, şi femeea se lăcomea la avere. Mai ales după ce-l văzu că-i place crişma şi că cheltueşte bani grei cu prietenii, ea stărui tot mai des ca bărbatul să înscrie pe numele ei jumătate din avere. El însă nu voia să nu mai fie stăpîn la casă. Costandin pomenind de gîndul său cu cîştigul din noua slujbă, ştiu că atinge partea cea mai slabă din sufletul femeii sale.

Nastasia se linişti încetul cu încetul şi, cînd putu vorbi de lacrimi, zise:

— De ce cîştig vorbeşti?

— Cîştigul după patrafir, şi după cartea cea minunată.

— Dar nu eşti popă!

Costandin se apropie şi-i puse mîna pe umăr:

— Ascultă femee! Ţi-am spus că între noi nu poate fi nici o taină. De aceea ţi-am vorbit de ajunul meu şi de preţul cărţii. Pentruca să ştii. Dar tot aşa îţi mărturisesc adevărul: sînt popă cu dar, şi pentru tine şi pentru alţii. Aici nu glumesc. E sfîntul adevăr. Şase săptămîni m'a dat la brazdă călugărul cel bătrîn. Şi banii acolo i-am cheltuit. Şi cei zece zloţi din preţul calului. Aici nu-i glumă nici minciună. Am scrisori dela vlădicie. Tu nu ştii ceti şi asta-i mare piedecă în slujba unei preotese. Dar o să le citească protopopul peste două săptămîni în faţa poporului întreg, în biserică. Deci, din partea asta să nu-ţi mai aud gura.

Nastasia tăcea şi asculta cu nouă uimire. Costandin luă

cartea cea minunată de pe poliţă, o deschise la un loc, luă nişte hîrtii, le desfăcu şi i le puse sub nas.

— Vezi pecetea cu cruce? Şi acum despre asta să nu mai vorbim. Popă sînt. Şi, creştin sînt şi eu, ce Dumnezeu! Aş fi cutezat să slujesc la altar dacă n'aş avea darul? Dar gînduri aşa iuţi şi veninoase numai diavolul poate trimite în capul unei femei.

— Am greşit, văd că am greşit, — răspunse cu teamă Nastasia.

Costandin se însenină. Mîngîie cu degetele lungi bărbia albă a femeii şi zise:

— Fiindcă te-ai cuminţit aşa de ingrabă, iată mă întorc la gîndul cel dintîi: jumătate din ce cîştig, e al tău. Poţi să-ţi cumperi pămînt ori dobitoace, ori să pui bani în ladă, cum vei avea voe.

— Doamne, Costandine, tu vorbeşti mereu de cîştig. Dar cîţi bani ai cîştigat azi din pomeniri? Nimica toată!

— Douăzeci de creiţari, o băncuţă de argint, nu-i lucru de lepădat.

— Atîta ai cîştigat?

— Vezi bine! Şi iată jumătate sînt ai tăi. El scoase banii din şerpar şi-i numără.

— Dar nu de cîştigul acesta obişnuit îţi vorbesc cu ţie, femee! Ci acela pe care mi-l va aduce cartea asta. Şi de aceea a fost nevoe ca oamenii să creadă povestea cu calul. Cartea e în adevăr rară şi plină de slujbe folositoare la toată neputinţa. Aşa mi-a spus călugărul. Dar tot el mi-a spus că mai întîi oamenii trebue să creadă în puterea cărţii şi a slujbei ei. Altfel nu foloseşte nimic. De-aceea a fost de lipsă să-mi bat cu capul cum să fac să creadă oamenii. In sfîrşit, minciuna asta poate să fie un păcat. Dar nelegiuire, cum ai zis tu, de fel. Pentrucă eu am lucrat numai spre binele creştinilor, pentru credinţa oamenilor, fără de care cartea nu le ajută. Călugărul mi-a spus că-i scris în lege că fără de credinţă nu-i cu putinţă nici a-i plăcea lui Dumnezeu, nici a te mîntui. Căieşte-te, deci, şi te pocăeşte că te-ai lăsat la ispită grabnică şi ai spus cuvinte grele şi neadevărate unui preot şi ai căzut în bănuiala păcătoasă! Toată slujba îşi are meşteşugul ei, tu, femee. Şi eu acum nu fac decît să învăţ meşteşugul preoţiei. Deci, te întreb: eşti gata să crezi şi să mă asculţi?

— Gata, — răspunse fără codire Nastasia.

Costandin lua cartea cea mare de pe masă, o vîrî la grindă, oftă uşurat, şezu la masă şi începu.

— Deci să fii cu luare aminte la ceiace-ţi voi spune acum. Ştii şi tu ca şi mine că nimic nu se întîmplă în lume fără voia şi ştiinţa lui Dumnezeu. Mai ştii că Dumnezeu e

bun și milostiv și ascultă rugăciunile celor din necaz. Le ascultă dacă cel necăjit crede. In cartea asta sînt rugăciuni bune la toate necazurile. Eu încă nu le pot ceti ușor pe toate. De aceia să nu te miri că mă vei vedea zile și săptămini de-arîndul citind. Că mai tirziu mă vor năvăli bolnavii și sărmanii și cei chinuiți de duhuri necurate și va fi multă slujbă, și trebue să le pot ceti grabnic, să nu stau să buchisesc. Toate acestea însă vor fi fără folos, dacă omul ce se va apropia de carte nu va avea credință. Iar credința, îmi spunea călugărul, greu se capătă. De aceia iată de ce este nevoie.

El se apropie cu scaunul de Nastasia și continuă pe-un glas mai scăzut:

— E nevoe să iscodim, să știricim dela fiecare bolnav și om în necaz, mai înainte de a intra la mine să caute la carte, cum îl chiamă, de unde este, de cîți ani e, ce îl doare, cu ce necaz vine. E bine să cunosc înainte și pe rudeniile lor și averea și prietenii și dușmanii. Toate acestea și încă alte lucruri mărunte în legătură cu omul în necaz care va veni să caute ajutor în carte și în slujbe.

Nastasia asculta căutînd să nu scape nimic din vorbele bărbatului și să înțeleagă unde bate. Dar părea că nu pricepe încă.

— Omul, pentru a se tămădui, are nevoe de credință, nevastă. Să zicem că intră la mine un străin, dintr'un alt sat de departe, și eu îl pun de deschide cartea cea mare. Și cît ce privesc eu la foaia și slova unde a deschis, mă întorc către el și-i spun: „Dumneata, bădicule, vii din satul Aluniș, te chiamă Ion Cornea, pe nevastă o chiamă Anița și ești însurat cu ea de zece ani. Aveți trei copii, Ion, Liță și Mărie. Iar nevasta ți-e bolnavă de două luni. Ai fost la babe descîntătoare și n'a folosit nimic. Are dureri la foale. Iată în carte ce este scris: să i se citească slujba cuvioasei Maria Egipteanca de trei ori de un popă bun. Iar plata mea face un zlot bun, cu slujba cu tot doi zloți".

— Și cartea, unde se deschide, arată toate acestea? — întrebă Nastasia zăpăcită.

— Cartea arată ce arată, dar toate lucrurile privitoare la om eu trebue să le știu de mai înainte. Dacă i le pot spune omului, să creadă că eu le știu din carte, va crede și în slujbă și în puterea ei și credința îl va mîntui. Și va plăti, fără să cricnească, și banii. Cred că ai înțeles acum.

— Ba eu, drept ți-oi spune, n'am înțeles. Dacă nu scrie la carte cine-i omul și de ce necaz e adus, cine ți-a spune înainte de a-ți descoperi el? Că a-tot-știutor nu-i decît singur Dumnezeu, care ne cunoaște și gîndurile, — răspunse femeia nedumerită.

Costandin Pleșa se ridică, măsură de cîteva ori camera, apoi se apropie de nevastă și-i spuse limpede:

— De unde să știu? Omul care vine la mine cu necaz, trebue tras de limbă din bună vreme. Văd că trebue să-ți vorbesc pe față, fiindcă mintea femeii nu ajunge prea departe. Iată cum trebue tras omul de limbă! M'am gîndit mult și am aflat că așa va fi bine. Ascultă dar cu luare aminte.

Popa cel nou șezu iar, și începu:

— Nici un străin care se va abate aici nu-mi va vedea fața înainte de două ceasuri dela sosire, oricît ar fi de grăbit. I se va spune: părintele are de lucru, citește slujbe, mai așteaptă și dumneata. Va fi dus în tindă și tu o să-l îmbii cu mîncare, ba și cu un păhar de rachiu. Și vei trece mereu prin tindă, vei sta cu el de vorbă, și-l vei iscodi, spunîndu-i mereu că eu încă n'am sunat clopoțelul, precum că omul poate intra, avînd eu încă treabă. Cum îl vei iscodi? Intrebîndu-l, fără să bage el de samă pentru ce, despre toate ale lui și bune și rele. Tot ce-ți va spune, îți vei lega în minte și venind îmi vei spune mie cu cine mă voi întîlni. Apoi eu voi suna clopoțelul, că îmi voi cumpăra un clopoțel pentru treaba asta. M'am gîndit eu și la alta. Poate să-mi fac un loc de unde să aud singur tot ce va spune străinul, dar despre asta vom vedea mai tîrziu. De început va fi destul așa. Tu-ți vei băga slujnică să vadă de curte și de mîncare, așa se și cade unei preotese, să aibă slujnică. Și nu vei mai avea alta de lucru decît să tragi de limbă pe oamenii care vin la mine. Să nu crezi că-i greu! Omul în suferință vorbește bucuros despre necazul său. Nici nu trebuie să-l întrebi, adeseori. Să fi numai miloasă cu el și-ți va spune, de bună voe, de tot ce avem nevoe.

Nastasia îl ascultă cu urechea întinsă, cu ochii ațintiți. Pricepu acum ce-i propunea bărbatul. Inţelese și se mînie cumplit.

— Omule, bine-am zis eu de-atîtea ori, înainte de a te preuți, că tu ești dracul gol! Dar de ești ghiavol, nu te mai apropia și de Dumnezeu, că te-o bate! Adică o șarlatanie toată treaba, și nimic alta! Cartea ta nu plătește două parale. Și, în șarlatania asta, eu să fac începutul și să duc povara! Eu să-mi pierd sufletul! Nu ți-ai găsit omul, părințele, — sfîrși ea cu dispreț.

— Dacă nu voești tu, o să aflu eu pe altcineva. Sorumea, Vuța, ce așteaptă? Dar văd că tu nu înțelegi adevărul. Te pripești cu judecata. Crezi tu că vrem să înșelăm pe oameni, și te arvunesc cu voia celui necurat și muncilor iadului?

— E limpede că am fi niște șarlatani!

— Cap de femeie, ce să spun! E păcat să întrebi pe omul năcăjit cum îl chiamă, de unde este, ce necaz are?

— Atita nu-i păcat!

— Și dacă, nevăzîndu-te nime, decît numai Dumnezeu, te strecori la mine și îmi spui ce-ai auzit, e un păcat?

Femeia se răsuci pe scaun.

— Știu eu, poate nici asta nu-i păcat!

— Nu-i păcat de fel! Tu îmi spui numai ceeace ai auzit de la om. Dacă a mințit el, mințești și tu, dar vina va fi a lui nu a ta. Eu, la rîndul meu, ce voi face ? Voi împărtăși omului ceeace tot din gura lui a eșit. Unde vezi greșala?

— Intortochiat la minte te-am știut de cînd ești, Costandine! Cum n'o fi păcat dacă omul va crede că tot ce știi, știi din cartea aceea? Nu vezi minciuna cît un pietroi de moară?

— Ai uitat lucrul de căpetenie, femee. Pentru ce vor veni oamenii la mine? Să scape, prin rugăciune, de răul ce-i bîntue. Nu-i așa?

— Așa este, dacă vor veni!

— Vor veni, ai să vezi, și încă mulți. Dar de răul lor rugăciunea nu-i va scăpa dacă ei nu cred. Trebue să creadă. Și credința în puterea cărții și a rugăciunii se va vărsa în sufletul lor îndată ce vor auzi că eu știu cine sînt ei și de ce pătimesc. Dacă eu sînt un mincinos, pentru ei sînt mincinos. Dacă vreai să mă numești șarlatan, pentru ei sînt, pentru vindecarea lor. Și Dumnezeu care știe toate, știe că eu mă fac a cunoaște lucrurile din carte, numai pentru ca ei să creadă și să se mîntuiască. Altfel, fără credință, rugăciunea și slujba nu folosesc nimic. Așa mi-a spus călugărul.

— Dar ți-a spus el și cum să înșeli pe oameni?

— Dacă chiar vreai să știi, ei bine, iată cuvîntul meu: mi-a descoperit taina și mi-a spus că a minți fără să faci vre-un rău cuiva, ci dimpotrivă: pentru a-l ajuta, nu-i păcat. Ești liniștită acum?

Nastasia nu răspunse un răstimp.

— E nevoe să știu ce pot aștepta de la tine, pentrucă altfel va trebui să cer ajutorul altuia, deși strein nu ar fi bine să intre în tainele noastre. Nu ar pricepe că noi, umblînd așa, vrem să facem binele. Dar aș lua de ajutor pe soru-mea Vuța. Ea ar lua însă și partea ta de cîștig, asta trebue să o știi înainte.

— Ascultă, Costandine, — răspunse femeea pe 'ndelete, — eu mă mir de tine și uneori nu te mai înțeleg. Așa cum îmi vorbești acum, s'ar părea că ai dreptate, că nu-i nici un păcat. Dacă mințești pentru a face bine altuia.

— Dar nici nu mințesc, nebuno! Tu ai crezut așa! Eu spun omului vorbele tale. Eu n'am să-i spun că am citit în

carte. Treaba lui dacă va crede așa, și așa va crede! Acest lucru însă îi va da credință, și prin credință îi va veni tămăduirea. Adică va cîștiga, nu va pierde.

— Spui că și călugărul zicea că nu-i păcat dacă iese la urmă binele, — adaugă Nastasia, cu gîndul viu că ea putea pierde partea ei de cîștig; cu gîndul la cumnată-sa Vuța, — o femee ca un briciu, — și pe care nu o prea avea la inimă.

— Așa mi-a spus părintele și așa este. Așa dar ai înțeles? Și primești să-mi fii ajutor pentru a face bine creștinilor?

— Fie voia ta, Costandine! Cred și eu că nu-i bine să afle streinii.

— Acum, la început, nu vom avea lipsă de ei. Dar mai tîrziu, se poate! Cînd va fi îmbulzeală mare la noi, nu vei mai răzbi singură! Și va trebui să am, de pe acum, oameni de încredere în satele din jur. N'ai grije! Nu o să le spun eu pentru ce am nevoe de ei. Dar ei, fără să-și dea sama, or să-mi spună tot ce doresc. Voiu merge odată pe săptămînă la oraș, la tîrg. Și voi afla — la un pahar de băutură — pentrucă nu m'am jurat să nu intru decît în crîșmele din sat — voi afla tot ce-mi trebue despre bolnavii și necăjiții din satele din jur. Dar mai este ceva.

Popa cel nou, tăcu și se gîndi.

— Mai greu este începutul, mai greu va fi cu creștinii de la noi. Și dintre ei vor veni cei dintîi la cetanie. Cu ei va fi ușor, cunoscîndu-i, dar va fi greu putîndu-le spune puține lucruri de care să rămînă uimiți. Vor zice: a putut să afle popa din sat, de la oameni. Deci, aici, va trebui să intri în tainele pe care omul le ține în el: gîndurile ce-l bat, nădejdile ce le are, vre-un lucru pe care l-a săvîrșit în taină. Pentru asta mi se pare că voi avea lipsă pe lingă tine, și de Vuța. Chiar de la început. Să n'ai grije! O să o pun să lucreze așa încît ea să nu bănuiască nimic. Îi voi spune, subt jurămînt, că am lipsă de tainele oamenilor pentru ziua cînd vor veni să se spovedească. Oamenii sînt păcătoși și nu spun în spovedanie decît ce-i întreabă popa, și nici atît, dacă nu-i dovedește că știe. Iar popa are datoria să curețe pe om de toate păcatele. Știu eu cum s'o pun la cale pe Vuța, să nu bănuiască nimic!

Și acum, destul pentru ziua de azi!

De mine, eu mă pun pe citanie să pot spune ușor și iute toate slujbele.

Tu vezi și-ți află o slujnică, chiar de mîine. Pe urmă să te duci la oraș să-ți cumperi postav pentru două rochii: una de purtare și una de Duminecă. Așa! Mi-am pus de gînd să te scot din cătrință. Așa se cade unei preutese. Și rochiile să-ți fie gata pînă în două săptămîni cînd vine protopopul

să citească scrisorile de la vlădicie prin care se adevereşte că-s popă aici în sat.

V.

Costandin Pleşa se puse cu sirguinţă la muncă. Citea, cu ziua de cap, în mineiul cel vechiu, cu slovă răschirată. Citea rînduelile sfinţilor de toate zilele, dela utrenie, dela vecernie, şi canoanele sărbătorilor sfinţilor mai mari. Citania sporea greu şi popa se ştergea mereu la ochi: îl ustura. Totuşi din zi în zi citea mai uşor. Uneori lua la rînd liturghierul, ceaslovul sau molitvelnicul pentru a se obişnui mai bine şi cu rugăciunile din ele, mai ales că buchile se deosebeau destul de mult dela o carte la alta.

Dupăce prinse curaj deschise şi cartea cumpărată cu zece zloţi dela călugărul care-l dase pe brazda preoţiei. Aici slova era mai măruntă şi mai spălăcită de folosinţa îndelungată. Era tot un fel de molitvelnic, cu deosebire că era cu mult mai bogat decît cele din ediţii mai nouă, din veacul al nouăsprezecelea. Pe lîngă slujba botezului, a cununiei, a maslului, pe lîngă rînduelile îngropăciunii şi tuturor molitvelor ce se cuprind în ediţiile nouă, erau aici slujbe şi molitve pentru tot necazul şi trebuinţele omeneşti, ba şi pentru necazurile şi bolile vitelor. Era şi slujbă pentru alungarea ursului şi a lupului dela oi, pentru deslegarea de fărmecătură, pentru blestemul gîngăniilor care prăpădesc semănăturile; era slujba Mariei Eghitencei şi canonul sfîntului Andrei.

Costandin Pleşa îşi însemnase încă dela vlădicie, din spusele călugărului, care slujbe sînt mai folositoare şi mai des cerute de creştini şi pusese peste tot locul semn: cîte-un fir de aţă roşie. La aceste semne deschise mai întîi şi începu să citească. Spre marea lui mirare văzu că citeşte destul de uşor şi cu buchile acelea mărunte, şi prinzînd curaj se străduia nu numai ziua, ci şi noaptea, la luminare de său.

Trecu apoi la alte molitve din cartea călugărului, la rînduiala celui ce se ispiteşte în vis, la rînduiala scoaterii dracilor, la molitvele de junghiu şi de săgetătură. Cu cît citea, era tot mai încîntat. În deosebi, îi plăcea să recitească rînduiala scoaterii dracilor, blestemele şi afurisaniile marelui Vasile. „Cumplite afurisanii, — zicea el cu satisfacţie, — să văd eu, odată ce voi fi cu patrafirul după cap, ce diavol va putea suferi unele ca acestea, şi să nu fugă pe pustii locuri".

Costandin Pleşa, vreme cît i-a vorbit la vlădicie călugărul despre puterea slujbelor cu rugăciune, credea şi nu credea. El lăcomise la cartea aceea, cum lăcomise şi la preoţie, mai mult pentru cîştig. Văzuse că popa nu dă nimănui ci numai primeşte. Auzea pe călugărul spunîndu-i că din

multe strîmtori băneşti l-a mîntuit cartea aceea. Voia să înveţe, să poată mînui bine molitvele pentru punga sa. Şi nici prin minte nu-i trecea — decît arareori, — că poate fi păcat: cîştigul se ţinea de rînduiala slujbei de preot. Şi orice om trebue să trăiască după slujba sa.

Dar în vremea cît se adînci în citanii şi tot mereu îi venea înainte numele lui Dumnezeu, al Precistei şi al Sfinţilor, începu a se teme de păcat dacă va face rugăciunea numai cu gîndul la cîştig. Şi aşa îşi puse în gînd că el va trebui să citească bolnavilor şi necăjiţilor cu toată credinţa. Începu să-i fie frică de taina ce ascundea rugăciunea.

În vremea aceasta Nastasia aduse dela oraş postav pentru două rochii; nevasta unui sas sărac i le croi şi i le cusu pentru nimica toată. Astfel, cînd veni protopopul, preuteasa i se înfăţişe după cum trebue.

Costandin Pleşa folosi din sfaturile călugărului şi pentru această zi însemnată, şi se pregăti din bună vreme pentru ea. Ştia pe dinafară o scurtă cuvîntare prin care trebuia să mulţumească vlădicului şi protopopului la sfîrşitul liturghiei. Dar, mai ales, ştiu cum să-l primească şi să-l ospăteze pe protopopul.

— Să ştii, fiule, că pacea ta în parohie va atîrna mai ales de felul cum vei şti să intri, dela întîiul prilej, în bunăvoinţa protopopului. Că pînă la vlădică e departe, şi ochiul vlădicăi este protopopul. Deci, bagă de samă, bine să-l ospătezi şi să-l cinsteşti.

Pleşa ţinu minte sfatul bătrînului şi bine se folosi!

Cînd auzi clopotele cailor dela căruţa ce aducea pe protopop, Costandin Pleşa, îmbrăcat în haina cea lungă, cu capul gol, deschise poarta curţii — pe care de cu sară o măturaseră argatul şi slujnica — eşi la portiţă şi aşteptă cu capul plecat, gata pentru primirea blagosloveniei. Preuteasa aştepta în curte, lîngă pridvor, în rochia de Duminecă, cu cei trei copii alăturea. Sluga şi slujnica, cu o ceată de vecini, mai la o parte.

Protopopul era în vîrstă, cu barbă mare albă, dar în putere încă. Privea cu ochii iuţi, neastîmpăraţi din căruţă. Avea obrajii roşii, tineri încă, şi mustaţa groasă era afumată sub nas.

Încă din căruţă dase blagoslovenie lui Costandin, care îi sărută cu evlavie mîna, şi-l ajută să se coboare. Protopopul în picioare era aproape cît Pleşa de înalt şi de voinic, purta cizme potcovite şi o sutană odată neagră, bătînd acuma în verziu. Blagoslovi pe toată lumea, vesel, cu surîsul pe faţă şi în ochi, lăsîndu-i să-i sărute mîna.

— Domnul să te blagoslovească! Domnul, maică! Dom-

nul, taică, — zicea el mereu, în vreme ce nu-și lua ochii dela sutana lui Costandin, și făcea din când în când: hm!

In clopotnița de lemn clopotarul începu să tragă: sosirea protopopului era semnul pentru Duminecа aceea.

— Adică tu ești preotul cel nou, hirotonisit acum, Costandin Pleșa, — începu protopopul pornind dela căruță spre casă, — tu ești noul păstor din Curmătura. Dar cum se face, fratele meu, că te-ai dus la vlădicie fără să vii pela mine, fără să mă întrebi? Eu nu te-am cunoscut pînă acum!

Costandin Pleșa se gîndi puțin, surprins de întrebarea asta.

— Să nu fie cu supărare, Sfinția ta! Nu e din vina mea ci din vina prostiei și a neștiinței. Nu știam că așa e legea, și nimeni nu era cine să-mi spună.

— Hm! — bufni bătrînul. Dar știi că dacă nu puneam o vorbă bună, nu te sfințea? Am pus o vorbă bună, întrebîndu-mă vlădica, deși nu te cunoșteam ce fel de om ești. Și acum nădăjduesc că nu m'am legat pentru un om nevrednic. Văd că ești în plină putere și sănătate. Dar cu slujba cum o duci? Poți îndruga ceva la altar?

— Mi-am dat silința și am învățat, Sfinția ta; azi o să vezi ce pot. Nu mă laud, dar cred că pot face orice slujbă.

— Bine-bine, fiule, vom vedea. Dar să-mi spui tu mie cum ai și îndrăznit să calci canoanele cu privire la îmbrăcăminte?

Intrară în vremea asta în casă și pe masă erau de toate bunătățile: și slănină, și brânză și unt, și pîne moale și sticla cu tescovină.

— Nu înțeleg, Sfinția ta, — zise Costandin.

Protopopul luă în nări mireazma tescovinei și a pinii proaspete și simți că i se iuțește pasul.

— Imi pare că haina ta e de călugăr, nu de preot, — zise îmblînzit protopopul. — Dar, în sfîrșit, și asta e haină preoțească. S'o strîngi mai tare cu brîul, să n'o lași așa de largă. Poartă omul ce are, deși canonul nu-i chiar așa. Pentru ce nu ți-ai cumpărat o reverendă ca lumea?

— N'am aflat gata, Sfinția ta și călugărul mi-a îmbiat-o pe asta. Nici nu-i nouă, ci purtată.

— Și cît ai dat pe ea?

— Trei zloți buni.

— Hm! Mulți bani, fiule. Eu iți vindeam o reverendă bună cu doi zloți. Lacomă poamă e și călugărul în lumea asta. Dumnezeu să ne ierte!

— Eu mă bucur, Sfinția ta, că-mi poți da una bună. Și dau bucuros doi zloți pe ea.

— Văd eu că tu nu ești cu nimic vinovat că ai îmbră-

cat haină străină de tagma noastră. Bine, va fi cum zici. Da ce văd, masa întinsă, înainte de Sf. Liturghie?

— Pentru Sfinția Ta, că vii de departe.

— Dar știi că popa nu poate pune în gura lui nimica, pînă după slujbă!

— Cum să nu știu, vai de mine! Nici n'am pus eu, nici n'am de gînd! Ci pentru Sfinția ta că vei fi ostenit de drum.

— Dela patru de dimineață am plecat. Și ai dreptate: sînt ostenit, că la vîrsta mea drumurile lungi nu-s șagă. Am îmbucat puțin și pornind de-acasă, că nu slujesc cînd merg pe sate. Mă îmbrac în odăjdii și stau la altar, zic ectenii dar nu mă cuminec. Mai de mult, în tinerețe, cînd mergeam pe sate făceam slujba întreagă, cu cuminecare. Acum nu mai pot. „Ce-a fost verde s'a uscat, ce-a fost dulce s'a mîncat", vorba aceia.

După al treilea păhărel de tescovină protopopul își aduse aminte că n'a închinat cu nime, și Costandin trebui să cheme pe preoteasa.

Nastasia se arătă rușinată, copiii se iviră în prag în urma ei.

— In sănătatea popii celui nou, — zise protopopul, cu păhărelul în mînă, mestecînd brînză cu pîne moale.

— Și a Sfinției tale, — îndrăzni Nastasia.

— Dar sînteți încă oameni tineri, fratele meu, zise bătrînul privind cu bucurie la preoteasă. Dumnezeu să vă îmbucure! Sfintele sărbători! Și dădu păhărelul peste cap.

Protopopul își aprinse o țigară, mai mîncă, mai bău, cînd se auzi trăgînd a doua oară clopotul.

— Să mergem, — zise el. Pe preoteasa o iertăm de data asta. Are treabă pe la oale și pela cratițe. Dar noi să ne grăbim.

Cînd trecu prin tindă prinse de bărbie pe cel mai mic dintre copiii lui Costandin:

— Ce-i, Prisleo? Nu vii la biserică?

— Ba viu, cu Ion și cu Liță.

In curte se adunară în vremea asta mai mulți creștini, care primiră blagoslovenia și porniră cird în urma celor două fețe bisericești.

Protopopul nu era necunoscut în sat. De vre-o treizeci de ani era în fruntea protopopiatului și nu trecea anul să nu vină odată. Numai acum nu mai fusese dela înmormîntarea preotului celui bătrîn, de vre-o trei ani.

Oamenii însă erau dornici acum să afle ce va zice despre popa cel nou, și cum i se va împărea cu slujba lui. De aceia biserica fu mai plină decît la întîia liturghie a lui Costandin.

Popa cel nou, cu sirguința lui din cele două săptămini, ajunsese departe: nu se mai împiedică nicăiri în ectenii, pomeni pe vlădica și pe împăratul cu numele. Era mai stăpîn pe glas, barba îi mai crescuse, așa că protopopul rămase mirat de sporul unui om din popor ridicat la treapta preoției. Și pentru aceia îl și lăudă în cuvintarea ținută la sfîrșitul slujbei și cind citi scrisoarea de întărire dela vlădicie. Iar cind îi puse în mînă semnele slujbei celei nouă, Evanghelia, crucea și cheile bisericii, protopopul spuse cuvinte dela inimă și lăcrimă. „Iți încredințez cartea sfîntă a Evangheliei unde-i cuprinsă toată învățătura de mîntuire. Tăria e în carte, nu în frăția ta. Domnul care luminează pe toți, te va lumina și pe tine, om cu puțină învățătură, căci Domnul iți va da să grăești. Intru cele umilite i-a plăcut lui Dumnezeu să arate înțelepciunea. Deci nu întru știința mea mă voi lăuda, ci întru Domnul.

„Iți încredințez crucea, arma de luptă a creștinătății și a preoților celor evlavioși. In numele ei vei birui pe dracul și te vei ridica dacă ai căzut. Iar crucea ta, cu necazurile lumii și ale păstoriei sufletești, să o porți cu vitejie, dar mai ales cu răbdare. Că biruința din urmă îndelungă răbdare iaste, după cuvintul sfîntului Pavel. Crucea să-ți ajute.

„Și-ți mai dau cheile acestei biserici, cum le-a dat Domnul Isus Hristos lui Petru, să încui și să descui, adică să legi și să deslegi de păcate turma cea cuvîntătoare, încredințată ție. Ai putere și îndatorire să săvîrșești sfintele taine, dela Botez și pînă la Maslu, ungerea cea de pe urmă, întru frică și întru cutremur să nu te ardă, că foc sînt. Să ocări cu blîndețe pe cei vrednici de ocară și să lauzi pe cei cu frica lui Dumnezeu. Și beat să nu cutezi a săvîrși nici una din sfintele taine, că spînzurare iți vei agonisi, ca Iuda vînzătorul.

„Iată ți-am spus și ți-am arătat canonul preotului și datoriile lui. Iar voi, blagocestivi creștini, bărbați și mueri, tineri și bătrîni, avuți și mișei, să ascultați cuvîntul și porunca părintelui vostru sufletesc. Să nu vă spuneți că-i om din rîndurile voastre, pe care-l cunoașteți, că acum nu mai este. Darul preoției l-a schimbat, și nime dintre voi nu are acest dar. Să nu vă cotiți și să ziceți: ce știe el mai mult decît noi, că Domnul i va da ce să spună. Și să-l cinstiți ca pe unul ce-i slujitorul lui Hristos, așa să-l socotiți. Și femeia tînără, ori fata, să nu-și ridice ochii asupra lui cu gînd de păcat, că în afurisanie cade. Iar ceia ce i se cade la boteze, și la nunți, și la morți, și la Bobotează, cu strășnicie să păziți și să-i dați, și să nu vicleniți asupra cîștigului slujbei sale. Că tot slujbașul după slujba lui se cade să trăiască, iar popa dela altar. Să nu vă scumpiți la prescură și la parastase și

la pomeni, că pentru sufletul vostru dați. Iată v'am spus, și nu-i porunca mea, ci porunca Sfintei maicii Biserici. Amin!"

Cuvîntarea protopopului a fost ascultată cu evlavie, cu uimire pe alocuri. Ceremonia cu darea Evangheliei, a crucii și a cheilor, n'o mai văzuseră încă și erau pătrunși de credință. Se uitau acum cu alți ochi la Pleșa Costandin, care sărutase pe rînd Evanghelia și crucea, și cheile, și acum le ținea în brațe, gata să-i răspundă protopopului.

Cuvîntarea lui nu ținu mult, dar fu bine rostită, fără poticniri, și protopopului de la început îi păru cunoscută. Către sfîrșit nu se mai îndoi că era învățată pe dinafar din aceiași carte de unde învățase și el pe vremuri pe a sa, pe care, de treizeci de ani, o rostea neschimbată de ctie ori avea să introducă în slujbă un preot nou. Descoperirea nu-i fu tocmai pe plac, și îl sili să cinstească puțin pe Costandin pe care, iată, l-a ajutat glagoria să învețe o cuvîntare din carte. Părea deștept țăranul ăsta!

Prînzul ținu pînă pela patru, adică mîncarea mai de mult nu mai avea căutare, dar vinul nu se lăsa îmbiat. Protopopul sugea bine, iar părintele Costandin Pleșa, cînd văzu așa, prinse curaj și arătă și el ce poate. Popa mai chemase la masă pe diac, pe țîrcovnic, pe clopotar și încă patru dintre bătrînii bisericii.

Protopopul intrase în mare veselie, glumea cu Nastasia, ba o mai și pișca de mînecă și-l zorea mereu pe Costandin să cînte:

— Trebue să cînți. Ai glas bun. Am auzit eu!

Cîntă întîi diacul cu glas hodorogit și scîrțîit, că era bătrîn, cîntă și Pleșa, care după ce se înfierbîntă de vin nu se mai lăsă îmbiat.

Și se bucurară cu toții de vinul cel bun, și prinseră limbă și bătrînii bisericii și începură a povesti întîmplări cu popa cel de demult.

Cînd protopopul se hotărî de plecare, să nu înopteze pe drum, Pleșa eși repede în curte să vadă: gata sînt toate pentru plecare?

— Niculae! — strigă din prag.
— Aici, aici! — răspunse sluga.
— Ai pus sacii în căruță?
— I-am pus.
— Doi de grîu și doi de porumb?
— Așa mi-ai poruncit.
— Da' cartofii cei noi?
— La locul lor și ei!
— Ai legat de picioare cele două gîște?
— Legat. Să le aduc?
— Pune-le în căruță, la șireglă.

Costandin Pleșa, tot intrebind, se apropie de căruță și cercetă și cu ochii. Toate erau în bună rinduială.

— Și acum, spune-i omului să prindă caii.

— S'a cherchelit puțin și doarme, dar il trezesc cu îndată.

Cind ajunse la masă, protopopul în picioare închina de ducă.

— Și acum încă unul, Frăția ta, dela botul calului. Pagubă să-l lăsăm să se răsufle.

Costandin Pleșa se repezi în pivniță și aduse in brațe un butoiaș ca de trei vedre.

— Unde să-l mai punem și pe ăsta, Sfinția ta? — intrebă el cu veselie.

— Ii facem loc, ii facem loc numaidecit. Pune mina măi Ilarie! — strigă protopopul care trecu în revistă sacii. Numai după pipăit știa ce ascund.

— N'ai uitat decit două-trei mierțe de grăunțe pentru cai.

Popa simți că a greșit, din uitare, și sluga aduse repede ovăzul.

Cind să pornească, Pleșa sărută mina protopopului și-i strecură în palmă cinci piese de cite-un zlot.

Bătrinul clipi din ochi, îi strinse mina și zise tare.

— Vă las în paza Domnului pe toți! După cum văd, Curmătura a căpătat popă de frunte. Să vi se umple casa de copii și curtea de vite. Și el blagoslovi larg cu amindouă minile, în vreme ce căruța porni. Ilarie pe capră se cumpănea. De-odată, cit ce eși în drum, părindu-i-se poate că e la o nuntă, începu să chiue și să dea biciu cailor.

I. Agirbiceanu

Biologia și genetica experimentală

După succesul de acum 50-60 de ani al concepției darwiniste, cercetările naturaliștilor — care găseau o călăuză în transformism, cum găsise chimia în atomism — s'au intensificat și variat. Se nădăjduia că, urmind calea indicată de evoluționism, se va ajunge la deslegarea mulțimii de probleme lăsate încă nesoluționate de ipoteza transformistă.

Aceste cercetări și verificarea problemelor ivite din ele au îmbogățit uriaș știința vieții. S'a putut astfel urmări și întregi evoluția mai tuturor grupurilor de animale de la formele simple „originare" pînă la cele mai complicate cunoscute. S'au găsit și verigi de legătură ale „lanțurilor evolutive" de la formele superioare cu cele ale formelor inferioare, așa că ingenioasa concepție evolutivă se dovedea tot mai fecundă și clădită pe baze nezdruncinabile.

Că în evoluția ființelor în cursul vremurilor (în *evoluția filogenetică)*, complicațiunile au apărut treptat, cam în același mod în care se desvoltă sub ochii observatorilor un animal deplin organizat dintr'un simplu *ou* (o celulă), nu mai încape nici o discuție. Formula lapidară a lui Ern. Haeckel: *ontogenia* (desvoltarea puiului) *repetă filogenia*, a ajuns o adevărată axiomă.

Discuția rămine încă deschisă cind se încearcă *explicarea* acestor fenomene de desvoltare. Care-i pricina acestor modificări treptate? Ce putere *diriguește* fenomenele desvoltării embrionare pentru ca din simpla celulă-ou, identică în aparență cu celula-ou de sălămisdră, să se întregească o broască? Ce puteri au diriguit perfecționările formelor inferioare să dea, prin segmentări și diferențieri treptate, faze care să ne amintească de hidră, de viermi inelați, de pești, reptile, spre a ajunge la mamifere și om?

I.

Se cunosc explicațiile teoretice la probleme din felul celor enunțate mai sus. Mai lesne înțelese chiar de marele public au fost cele date de Darwin și de partizanii lui, care argumentau cam astfel: „Materia vie variază ușor. Indivizii unei specii de animale ori plante nu seamănă aidoma unii cu alții. Au însușiri ceva mai deosebite unii, și aceste însușiri se moștenesc. Se pot dar izola într'o specie un număr de *varietăți* (de ex. în specia găină: moțate, încălțate ș. a.). Uneori însușiri ceva mai accentuate caracterizează *rasse*. De la rasse putem trece, cu gîndul, la adevărate specii, dacă însușiri variabile le-au accentuat prea mult un caracter". Mintal, prin urmare, putem construi seria întreagă de la animale monocelulare, căci în adevăr trecerile de la grup la grup, dacă nu sînt chiar continui ca un plan înclinat, se pot asemăna cu mărunte trepte de scară.

„Caracterele dobîndite se păstrează dacă asigură oarecare superioritate ființei în lupta pentru traiu, în concurență cu alți indivizi pentru procurarea hranei sau lăsarea urmașilor. Cei neînzestrați nu lasă urmași, varietatea ori specia se stînge. Prin urmare natura alege, *selectează*, varietățile mai apte, speciile evoluate favorabil în concurența vitală".

O asemenea argumentare n'ar fi avut nici un succes, dacă Darwin n'ar fi adunat un material imens și dacă n'ar fi pornit de la rezultate de încrucișări cunoscute de horticultori, crescători de vite și în genere de toată lumea.

Cu mult înainte de studiile lui Darwin, se dobîndise varietăți și rasse de plante și animale, așa de deosebite de formele naturale, sălbatice, încît nimeni n'ar sta la gînduri să le socotească drept specii ori chiar genuri separate, dacă nu le-ar cunoaște originea: intervenția omului.

Cum se 'ntîmplă lucrul în Natură, nu putem ști, ci numai bănui. Cunoaștem însă rezultate. Anatomia comparată, paleontologia, apoi embriologia, au ilustrat prin numeroase forme de trecere concepția evoluționistă, încît se părea că construcția mintală poate soluționa problema originii speciilor cu mare înlesnire. Explicațiile nu se puteau zdruncina cu fapte cunoscute și de aceia victoria darwinismului părea definitivă.

***

După 1880 începe însă o revizuire critică mai îndirjită a argumentelor și o examinare mai precisă a faptelor. Admițînd că supraviețuirea celor apți în lupta pentru traiu, deci selecția naturală și sexuală pot fi factori diriguitori în prefacerea speciilor, naturaliștii și-au pus întrebarea: „cum se nasc acele însușiri, care asigură o superioritate în lupta pentru traiu?"

Darwin socotea că aceste însușiri sînt rezultatul variațiunilor individuale naturale — proprietatea generală a materiei vii de a varia — în sensuri oricare, *neprevizibile*. Cum într'o turmă de oi nu vei găsi două animale perfect asemănătoare, tot așa în colectivitatea unei specii. Indivizii se deosebesc prin caractere diferite, dintre care *unele* pot fi avantajoase, altele nu. Cele avantajoase se păstrează și asigură superioritatea. Atît. Darwin nu se ocupă de *originea* variațiilor, ci de *efectul* lor în asigurarea continuității unei specii.

Problema cauzelor care determină apariția de caractere noi care fac individul mai apt în viață, deci mai *adaptat mediului*, fusese atacată și expusă de *Lamarck* în a sa *Filosofie zoologică*, publicată la 1809, rămasă însă aproape necunoscută.

Lamarck stăruise asupra chipului cum influențează mediul funcționarea organelor. El demonstrase că un organ care lucrează se fortifică, se desvoltă, capătă însușiri mai potrivite condițiilor de traiu, pe cînd cel care nu funcționează se închircește, dispare. Prin urmare descendenții unei specii, puși în condiții de traiu deosebite, capătă cu *încetul*, după Lamarck, însușiri noi, prin care se deosebesc de strămoșii lor într'atîta că nu-i mai putem grupa în aceiași specie.

O ființă, după el, e *plastică*, ca și ceara, ia formele impuse de mediu, dacă influența e de lungă durată, iar materia vie *tinde* către perfecționare, către complexitate.

Acordul între aceste concepții, darwinistă și lamarckistă, ne înlesnește să găsim soluțiuni mulțumitoare unor probleme transformiste, dar știința nu se clădește cu soluții scoase din argumente oricît de logice și sprijinite de fapte observate, dacă n'are proba *experienței*.

Fizica și Chimia, datorită metodei experimentale, pătrund tot mai adînc în tainele naturii și pun în mîna omului mijloace de exploatare a energiei și materiei. Cu preciziunea pe care numai experiența o poate asigura, aceste științe au ajuns mai de mult la formularea de legi generale, care dau putința prevederii altor fenomene prin simple calcule matematice.

Biologia nu se putea folosi de această metodă decît în limite foarte restrînse și cu rezultate îndoelnice. Materialul era prea complicat și puțin cunoscut în amănunte. Alchimiștii, căutînd piatra filosofală din tot felul de amestecuri și de combinații, n'au făcut să înainteze știința în sute de ani, cît

a înaintat după ce a arătat Lavoisier cum se face și se desface o combinație simplă ca a mercurului cu oxigenul.

Experiențe în Biologie s'au făcut variate și numeroase pentru limpezirea rolului organelor și a condițiunilor funcționării lor, dar unele experiențe întreprinse pentru a lămuri probleme transformiste se pot compara cu ale alchimiștilor: dădeau rezultate neconcordante din pricină că intră în acțiune deodată prea mulți factori.

Pentru a se stabili întrucît mediul determină modificări de organizare, experiențele au dat rezultate foarte interesante, dar n'au condus la specii noi. Să cităm cîteva.

Napul porcesc, care ajunge la cîmpie înălțimea de 2 m., abia se ridică de o șchioapă la munte.

O salămîsdră din regiunea dealurilor, face mai multe ouă din care ies repede puișori (mormoloci) care răsuflă cîtăva vreme prin branchii; ținută la munte, face abia cîțiva *pui*, nu ouă, iar acești pui repede trec la respirație pulmonară. Vremea prielnică ține scurt, viața se accelerează cum se constată de altfel în regiunile polare cu plantele ce fac flori și rodesc în timp de cîteva săptămîni.

O plantă de margini de ape, observată și descrisă chiar de Lamarck din acest punct de vedere, un soi de *piciorul cocoșului* (Ranunçulus), are frunzele ca laba de cocoș, dacă trăește pe loc ceva mai uscat. Dacă este inundată însă mai multă vreme, frunzele care se desvoltă sub apă samănă cu cele de mărar, așa-s de împărțite în firicele. Mai mult: în țesutul frunzii sînt numeroase cămăruțe și canaluri cu aer, caracter pe care-l găsim la toate plantele ce trăesc in apă.

Experiențe de acest fel au clarificat influența factorilor din mediul fizic asupra organismelor, dar n'au condus, repet, la specii nouă. *Modificările* pe care le produce mediul nu ating substanța purtătoare a caracterelor esențiale ale speciei, *nu ating patrimoniul ereditar*, ci numai țesuturile superficiale în parte diferențiate. Evoluția acestora scapă mai ușor de influența diriguitoare a patrimoniului ereditar, care își păstrează cu tenacitate însușirile și le transmite urmașilor.

Au mai îndepărtat aceste experiențe o iluzie. Și Darwiniștii și Lamarckiștii susțineau că prin *variații încete* un caracter ivit la indivizii unei specii poate duce prin accentuare la crearea unei specii. Experiențele dovedesc că dacă apare un caracter atît de deosebitor încît să determine o varietate fixată, acest caracter apare *brusc*.

* *

Insuccesele n'au descurajat pe biologi, mai ales pentrucă ei întrezăreau să surprindă ceva din taina transformării speciilor din experiențele de încrucișare.

Darwin dăduse mare atenție acestor experiențe. Minunate cercetări a făcut el însuși asupra fecundării încrucișate la plante. După el asemeni experiențe au fost încercate de mulți naturaliști.

Intre ei, un botanist francez, *Naudin*, făcînd experiențe de încrucișare între plante de specii diferite, ajunge prin 1865 la constatări interesante, între care aceia — care s'a bucurat mai tîrziu de un succes neașteptat — *că o formă nouă nu are caractere de tranziție*, nu trece pe nesimțite din forma veche în cea nouă, ci *brusc*. Apoi că încrucișind specii din același gen, *hibrizii* (corciturile) *au la început caractere intermediare, dar încrucișind între dînșii hibrizii, reapar forme la fel cu părinții primitivi*, adică *se desfac caracterele amestecate*.

Mai multe constatări n'a putut face Naudin, pentrucă felul în care experimenta punea în prezență prea mulți factori, care se puteau influența în mod reciproc, fără a ne da nici o indicație în care sens anume. Căci el încrucișa ființe de specii deosebite și alegerea caracterului mijlociu era arbitrară.

Mai mult succes au avut încercările și statisticile călugărului ceh *Gregor Mendel*, care la 1865 corcind între ele rasse de mazăre și de fasole, deosebite prin cîte *un* caracter lesne de recunoscut, a ajuns să constate că hibridarea e un fenomen ce se poate traduce în legi, din care a și formulat cîteva.

Cărticica în care consemnase Mendel experiențele lui a rămas necunoscută. Incercările lui au fost însă reluate la 1903, cînd trei învățați, făcînd experiențe de hibridare în acelaşi timp, au dat la lumină și cercetările călugărului.

Experiențele întreprinse de el s'au refăcut, constatările lui s'au confirmat, iar Biologia a dobîndit cîteva legi bine formulate, *care îngăduiau a se prevedea fără greș anumite rezultate*.

Clădirea, modestă la început, a crescut enorm în cei din urmă 30 de ani, mai ales prin lucrările americanilor, iar astăzi e pe cale să deslege cîteva din problemele fundamentale în știința vieții: ereditatea, variația, adaptarea la mediu ș. a.

Rezultatele se grupează într'o știință nouă *Genetica experimentală*, ale cărei directive dau impulsiuni practice remarcabile, mai ales de îmbunătățire a varietăților ce interesează mai mult pe om.

II.

O primă constatare a Geneticei este că *materia vie* e *foarte stabilă* în compoziția și manifestările ei. Ea nu e plastică, cum se credea de neo-lamarckiști; nu se modifică decît în limite neînsemnate și revine curînd la compoziția și organizarea ei proprie. Că ușoarele modificări pe care le provoacă condițiile de traiu sînt superficiale, de formă, culoare, atitudini, etc.

Această stabilitate a materiei vii e caracteristică nu numai speciilor mari (specii *lineene*, cum se numesc în clasificație) dar și acelor ce sînt varietăți fixate (sub-specii, *specii jordaniene*).

Stabilitatea se păstrează chiar atunci cînd conviețuind două materii vii foarte înrudite, avem impresiunea că contopirea între ele e deplină, că s'au asimilat una pe alta.

Cîteva exemple nu strică. Se fixează un mugure de măr crețesc pe o rămurică de măr pădureț, ori o crenguță de piersic pe perj. Crenguța de piersic odată prinsă se desvoltă, dă ramuri, fructe, fabricînd materie vie, în cîtime uriașă față de cît avea la început, din apa și sărurile ce-i vin din perj și acidul carbonic din aer. Lipirea între dînsa și trunchiul de prun e așa de intimă încît ni se pare că materia vie e aceiași în ambele. Cercetări mai amănunțite dovedesc însă că cele două materii vii au rămas fiecare cu însușirile ei nealterate. Crenguța de piersic crește pe trunchiul de perj cum ar trăi pe un pămînt favorabil desvoltării ei și atîta tot.

Prin altoiri meșteșugite s'a ajuns a se crea forme de plante în care coaja e de o specie, lemnul și măduva de altă specie. Ele au crescut în bune condiții, dar amestecul lor ca să facă în muguri, în flori, semințe o substanță comună nu s'a realizat. S'a stabilit o conviețuire, o simbioză; nu s'a alterat stabilitatea materiilor vii prin conviețuire. E în materia vie ceva în afară de reacțiile chimice bănuite de noi.

Unind atomii de Sulf și Fier aceștia formează un corp: sulfura de fier, în care intră ambele feluri de atomi, dar nu mai putem cunoaște nici pe unii nici pe alții. Raporturile dintre ei s'au schimbat, au format un corp nou, cu alte reacțiuni, cu altă viață.

Materia vie a fiecărei ființe, a fiecărui individ chiar are ceva propriu, cu slabă putință de oscilații între limitele stabilității materiei vii specifice. Această materie nu se combină, nu se influențează simțitor de altă materie vie, cel mult amestecul reciproc subordonează temporar pe una alteia. Ea transmite din generație în generație anumite însușiri prin care o specie se deosebește de alta. Însă echilibrul

specific, care deosebește patrimoniul ereditar al unei specii de alta pare că slăbește în măsura segmentărilor și diferențierilor, așa că mediul poate produce ușoare modificări în *soma* (trup, *nu* germen), poate contribui la ivirea și întărirea unor caractere secundare, care imprimă indivizilor o variație.

* * *

O altă constatare de enormă importanță: există oarecare împărțire de roluri în materia vie. O parte din ea dirigue evoluția și transmite urmașilor caracterele generale specifice, alta mai ales caracterele secundare.

Spre a fi înțeles, reamintesc că partea cea mai mică la care se reduce o ființă, *celula*, e formată din materii complexe numite cu un cuvînt *protoplasmă*. Dar atît compoziția chimică cît și organizarea au determinat pe istologi să numească *nucleină* sau *cromatină* un fel de protoplasmă ce constitue cea mai mare parte a sîmburașului ori nucleului celulei, pentrucă are între altele proprietatea de a absorbi puternic unele materii coloratoare. Restul protoplasmei e numit *citoplasma*.

Oul, elementul prin care o ființă pluricelulară își continuă neamul, e o simplă celulă. In protoplasma lui sînt închise toate posibilitățile ca el să construiască un animal asemănător cu acel din care s'a născut oul. In el s'a inscris întreg trecutul strămoșilor speciei, care se va desfășura prescurtat sub ochii observatorului prin segmentări în 2, 4, 8, 16, 32... celule, prin îndoiri și muguri, prin diferențieri în țesături, prin organe complicate ce-și întregesc organizarea fără a fi modificate decît cu totul neînsemnat prin influența mediului. In timpul acestei desvoltări ființa în formațiune *(embrionul)* a consumat hrană, a respirat aer, a fost supusă unei temperaturi uneori schimbătoare. Totuși, din toate aceste elemente deosebite, ea *a construit materie asemeni cu a sa* și *a distribuit la locul cuvenit puterile de organizare*, care să dea fiecărei părticele însușiri ca ale părinților.

Ființa tînără moștenește de la părinți nu numai o substanță cu manifestări de viață, ci o materie care în orice împrejurări (dacă nu o distrug), va clădi pînă în amănunte un organism la fel cu strămoșii.

Sarcina aceasta pare prea complicată pentru acelaș fel de materie, de aceia a intervenit o împărțire: citoplasma se pare că poartă caracterele generale specifice, iar sîmburele, și în particular cromatina lui, *caracterele de rassă*, *caracterele secundare* ce pot fi supuse variațiunilor, cum vom vedea.

III.

Pentru a urmări mai lesne cele ce urmează e necesar să deschid un parantez, reamintind cetitorului unele cunoştinţe de segmentare celulară.

La fiinţele cele mai inferioare, monocelulare, înmulţirea se face prin lungirea, gituirea la mijloc şi apoi ruperea nucleului, după care se gitue şi protoplasma pînă ce din o celulă se fac două.

La fiinţele pluricelulare acest fenomen de segmentare e mai complicat şi apar în celule pe cale de împărţire figuri ce ne dau impresiunea unor spectre magnetice, cînd punem un magnet în pilitura de fier.

Fără să descriu în amănunte fazele fenomenului, notez că în citoplasmă se văd la un moment dat două *centre*, la două poluri opuse. Intre aceste centre sînt firicele de protoplasmă ce formează un *fus*, iar pe firele fusului în direcţia ecuatorului sînt cîteva bucăţi de cromatină în formă de firicele scurte, groase şi adese cu forma de V (Fig. 1).

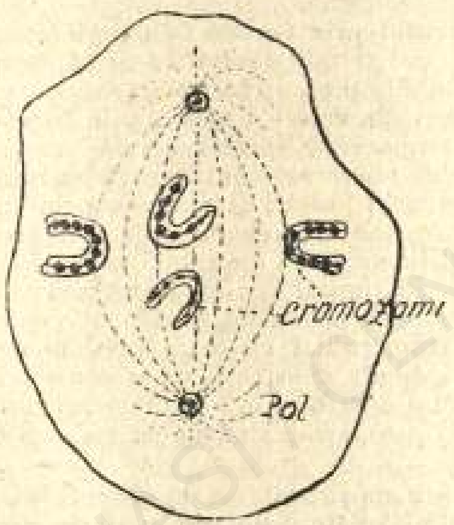

Fig. 1. — O celulă în curs de segmentare. Pe firicelele care unesc cei doi poli se aşează cromosomii, care se vor împărţi în cîte 2 părţi egale; apoi fiecare jumătate de cromosom se 'ndreaptă către un pol.

Faptul a atras de multă vreme atenţiunea; importanţa atribuită teoretic s'a recunoscut mai apoi şi prin experienţele de hibridare, cum vom vedea.

Oul se formează însă din contopirea a două celule re-

producătoare sau gameţi. Ele, provenind din părinţi care au, să zicem, 4 cromosomi vor da naştere prin fecundaţie la un ou cu 8 cromosomi... Dacă ar fi aşa, numărul cromosomilor s'ar dubla în fiecare generaţie. Ceiace nu se întîmplă din pricină că, prin *fenomene de reducere a cromatinei* atunci cînd se prepară gameţii (ovulii şi spermatozoizii) fiecare vine numai cu cîte o jumătate din cromatină, cîte ½ din numărul cromosomilor. Deci la o specie cu 4 cromosomi, ovulul va avea 2 şi spermatozoidul tot 2. Prin unirea lor se capătă oul, care va avea 4 cromosomi: 2 dela tata, 2 dela mama. (Fig. 2 B).

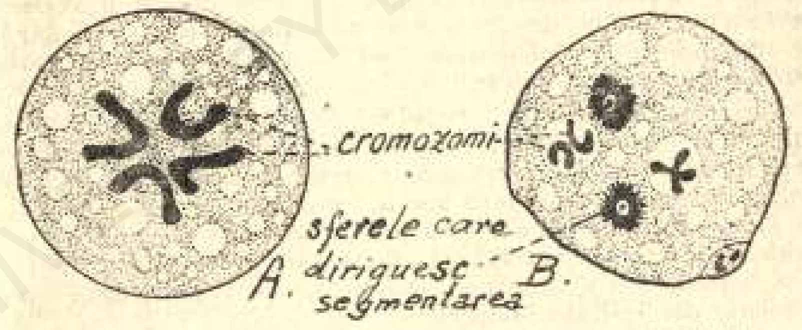

Fig. 2. — A. Cromosomii aşezaţi la mijlocul (ecvatorul) celulei care începe a se împărţi în două celule-fiice.
B. Fecundaţia oului de limbric cu capul mare *(Ascaris megalocephala bivalens)* în care şi ovulul şi spermatozoidul au cîte 2 cromosomi.

Incepînd segmentarea oului vom vedea distribuţia notată mai sus: polii, fusul nuclear şi 4 segmente de cromatină aşezate la ecvatorul fusului. Mai apoi fiecare cromosom se crapă dealungul, grăuncior cu grăuncior. Fiecare parte are jumătate din cromatina unui cromosom. Curînd cele două jumătăţi din fiece cromosom despicat se depărtează una de alta îndreptîndu-se la cîte unul din cei doi poli. Aşa se duc către fiecare pol 2 cromosomi dela tată şi 2 cromosomi dela mamă, prin urmare cele 2 celule prime formate de ou, precum şi toate celulele celelalte ce se vor tot înmulţi vor cuprinde şi cromatină paternă şi maternă.

Semnalez că ovulul aduce în ou o mare cîtime de citoplasmă şi o cîtime de cromatină, iar spermatozoidul aduce aproape numai cromatină, căci citoplasma ce forma coada lui n'a luat parte la fecundaţie.

Dacă ţinem samă de afirmarea de mai sus că citoplasma cuprinde factorii *eredităţii generale* şi nucleul pe cei ai *eredităţii rasiale* sau *speciale*, atunci slabă contribuţie la massa ereditară aduce tatăl!

S'ar părea că este o opoziție între ereditatea nucleară și cea citoplasmică. Opoziția e numai aparentă, pentrucă materia vie rezultă din o elaborare în cursul căreia intră în joc și factorii nucleari, care determină funcționarea și asimilațiunea citoplasmei. Or, cei 2 nuclei aduși de gameții fecundați sînt prea puțin diferențiați, pentru ca ei să determine variații în citoplasma oului, de aceia caracterele particulare paterne ori materne atîrnă de ereditatea nucleară.

După aparență am crede că sînt două eredități, una citoplasmică, alta nucleară. In realitate *ereditatea e una ca și viața unei ființe*. Atît numai că nucleul influențînd continuu funcțiunea asimilatoare a citoplasmei va putea introduce ușoare modificări, deoarece materia lui nu mai e omogenă, ci cuprinde 2 factori deosebiți oricît ar fi de înrudiți: cromatină paternă și maternă.

Și în această perturbare adusă de cromatina străină ovulului ce cuprinde multă citoplasmă, sînt grade deosebite, care ne îndreptățesc a considera ereditatea ca legată în mod necesar și imediat de viața însăși, nu ca o putere misterioasă.

La o ființă monocelulară, cum e o bacterie, lucrul este evident. Bacteria asimilează, crește, ajunge un volum oarecare, după care nucleul și citoplasma se repartizează spre a forma două ființe identice.

La animale și plante superioare, unde încă e posibilă înmulțirea prin butași, marcote, muguri, gemule și o bucățică de ființă duce cu sine o parte din patrimoniul ereditar specific, fără nici o perturbare. Aici puterile pe care le avea oul de a reface ființa, se mai păstrează și în celule care au evoluat întrucîtva. Chiar la înmulțirea prin ouă, dacă se contopesc gameți produși de acelaș individ *(hermafrodit)*, nu se introduce nici un element străin. Deosebiri mai importante se ivesc la ființele superioare (plante și animale) cînd gameții provin dela indivizi deosebiți și cînd prin urmare nucleul patern aduce potențialități deosebite de ale ovulului. Acest mod de fecundare se realizează la ființele pluricelulare mai tîrziu și nu lipsesc forme de trecere; dovadă nouă că nici un progres nu se realizează în natură fără treceri destul de încete — dacă nu continui.

Odată format oul, adică îndată ce numărul cromosomilor specifici s'a restabilit, începe segmentarea prin care se va reface un organism nou. Celulele născute prin segmentare *(blastomerele)* au la început aceleași potențialități cași oul. Separînd primele 2 ori 4 blastomere, fiecare poate da naștere la cîte un individ. Dar după aceste prime segmentări potențialitățile de organizare a unei ființe complecte sînt mai limitate, cu atît mai curînd limitate, cu cît funta e mai superioară. La o hidră, un burete, chiar după ce s'au arătat diferențieri celulare, încă multe dintre celule pot lua rolul de ouă.

Dar chiar la ființele cele mai superioare, se izolează în cursul desvoltării grupuri de celule, care vor păstra potențialitățile oului. Aceste grupuri de celule vor da naștere la celulele reproducătoare. Ele constitue celulele germinale, ce stabilesc continuitatea materiei vii dela un ou la altul, dela o generație la alta, chiar cînd restul corpului *(soma)* va fi suferit unele variațiuni, va fi dobîndit caractere secundare.

Cît și cum își apără celulele germinale patrimoniul lor ereditar de influențele somei, încă nu e deslușit, deși s'au realizat variațiuni ereditare, ce s'au păstrat multe generațiuni fără alterare. Probabil că micile variații corporale nu rămîn cu totul fără efect asupra materiei ce poartă caracterele ereditare, de aceia fecundările între indivizi de rasse deosebite, și cu atît mai puternic între indivizi de specii deosebite, produc interesante perturbări în patrimoniul ereditar.

Aceste fecundări între rasse deosebite, experiențe de hibridare, au dat rezultate interesante, căci ele întrerupînd continuitatea ereditară a două rasse prin introducerea unui element perturbator, se provoacă schimbări în rînduiala segmentărilor și diferențierilor care conduc la variațiuni ce nădăjduim să ne pună pe drumul deslegării marii enigme: *transformarea speciilor*.

* * *

Genetica, știința dobîndirii de varietăți prin încrucișare de indivizi de rasse și specii deosebite, urmînd exemplul lui Mendel, a căutat să înlăture complicațiunile. A ales în primele cercetări pentru hibridare indivizi care se deosebeau prin un singur caracter. De pildă, mazăre cu boabe verzi foarte roditoare și mazăre cu boabe gălbui-roșietice. Mazărea e material bun pentrucă în mod normal se fecundează singură. Rămîne deci să se suprime staminele unei flori înainte de a se deschide și a se aduce polen dela altă varietate. Se culeg boabele căpătate prin această fecundație încrucișată și se calculează numărul celor ce prezintă caractere noi, precum și cîte au încă însușirile părinților.

Să alegem un exemplu simplu. S'au încrucișat florile roșii ale unei plante, *Mirabilis jalapa*, cu florile albe ale unui individ de aceiași specie și invers. S'au luat cuvenitele măsuri pentru a înlătura fecundări străine; s'au adunat semințele și s'au semănat. Indivizii primei generații au flori *roze*. Bănuim că rezultatul se datorește amestecului sau combinării depline între cele două materii sau factori care determină însușirile alb și roș. (Fig. 3).

Dacă fecundăm însă între dînşii indivizi din această generaţie primă de hibrizi, care au flori roze, atunci căpătăm în a doua generaţie un sfert de indivizi cu flori roşii. un sfert cu flori albe şi o jumătate cu flori roze. Raportul e 1: 2: 1. Aceasta ar însemna că cele două materii vii *nu erau amestecate intim*, cu atît mai puţin nu erau combinate, de aceia *s'au izolat* lesne în a doua generaţie. Dar izolarea nu e deplină, totală.

Incrucişind indivizii din jumătatea cu flori roze, constatăm iarăşi că ¼ sînt roşi, ¼ albi, şi jumătate din numărul

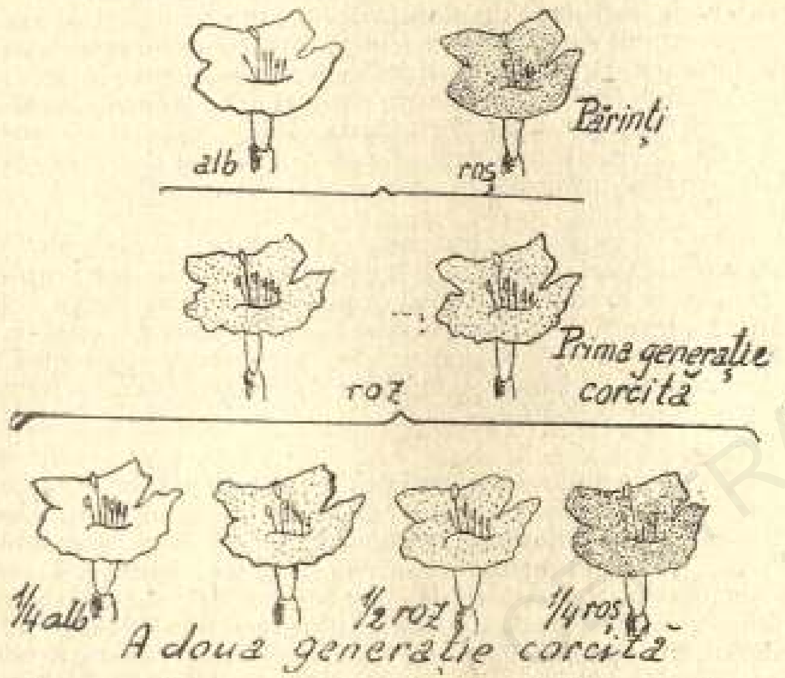

Fig. 3. — Incrucişarea a două rase de *Mirabilis jalapa* roşii x cu *M jalapa* albe. In prima generaţie hibrizii sînt roz, în generaţia a doua apar formele albe şi roşii pe lîngă cele roze.

total al indivizilor au flori roze. Fenomenul se repetă şi în generaţiile următoare.

Dacă am presupune că însuşirile roş şi alb sînt întrupate în nişte lichide care se pot amesteca între dînsele, n'avem nici un drept să ne aşteptăm la izolări ca în raportul 1 : 2 : 1. Dacă am admite însă că însuşirile roş şi alb sînt reprezentate prin cîte o particulă solidă, un grăuncior, o *genă* cum se spune, atunci lucrul e explicabil. Dacă prin segmentările succesive şi prin fecundări se pot grupa gene

de acelaşi fel, avem flori roşii ori albe. Dacă se întovărăşesc 2 gene diferite, atunci celula ou are ambele potenţialităţi transportate de cei 2 gameţi şi ea va avea caractere comune alb+roş=roz. (Fig. 4).

Prin fecundaţie între hibrizi rozi avem prin urmare următoarele posibilităţi prevăzute teoretic: Ori ambii gameţi au ambele feluri de gene şi atunci hibrizii vor fi rozi ca şi în prima generaţie;

Ori anterozoidul (resp. firul de polen) are gena albă şi fecundează o oosferă cu gena albă şi avem în ou potenţialitatea alb: urmaşii vor avea flori albe;

Ori un anterozoid cu gena roşie fecundează oosferă cu

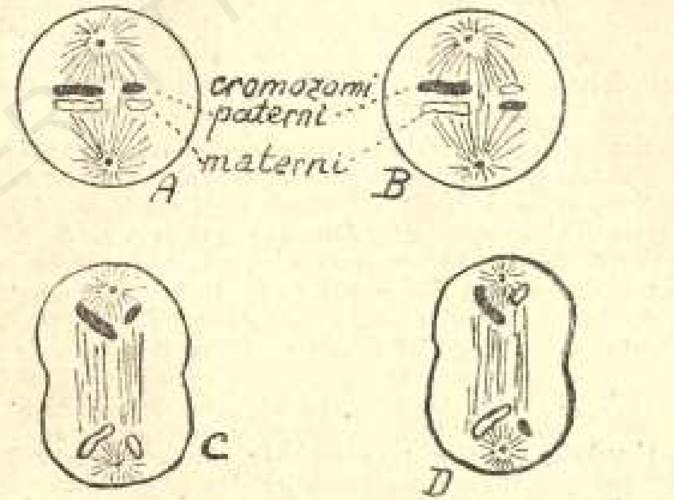

Fig. 4. — Posibilităţi de repartizare a cromozomilor care reprezintă două însuşiri deosebite (ale tatălui şi mamei) dacă erau amestecaţi în ovul ori spermatozoid. Ei pot rămînea amestecaţi (D) ori se izolează (C) aşa încît gametul poate avea numai cromozomi paterni ori materni.

gena roşie şi urmaşii sînt toţi roşi sau anterozoidul are gena roşie şi fecundează oosfera cu gena albă sau invers şi atunci vom avea hibrizi roz.

Ceiace explică proporţionalitatea 1: 2: 1, ce se constată experimental.

Asemenea constatări s'au verificat de nenumărate ori cu plante şi animale deosebite. Stăruesc asupra faptului că rezultatele sînt statistice, deci spre a ajunge la o medie cît mai exactă trebue scoasă din numere mari (din sute de hibrizi supuşi experinţelor). De aceia raportul 1: 2: 1, pentru încrucişări de fiinţe deosebite prin un singur caracter ori

prin mai multe, dă rezultate mai clare la vegetale, unde se produc sute şi mii de seminţe, decit la animale.

Ideia că factorii care dirigue organizarea pentru a realiza anume caracter sînt anume grăuncioare de cromatină poate fi ipotetică. Cercetări minuţioase pe numeroase plante şi animale dau însă destule indicaţiuni că ele sînt reale. In adevăr cu cît se cunosc mai bine cromosomii la mai multe plante şi animale, cu atîta se constătă mai frecvent 1. Că nu toţi cromosomii sînt identici ; 2. Că in acelaşi cromosom nu e identitate de grăuncioare (gene) dela un capăt la celalt. Şi 3. Că sînt multiple posibilităţi de întovărăşire între cromosomi întregi, precum sînt şi posibilităţi ca din 2 cromosomi alăturaţi să se facă contopiri dealungul. Capul unuia se uneşte cu capul celuilalt fir, dar se poate şi contrarul: coada unuia să se întregească cu capul celuilalt. Deci, dacă genele au o anume rînduială, s'ar putea întovărăşi gene de acelaşi fel ori deosebite.

(Expresia *cap* şi *coadă* nu răspund unei realităţi ci pentru a designa cele două capete ale firului cromosomic).

Numeroasele corciri executate şi verificate de şcoala profesorului Morgan din America, precum şi de alţi cercetători din Franţa şi Germania, au putut descurca unele din fenomenele aceste chiar prin examinări istologice. Asupra lor cei interesaţi a cunoaşte problema, găsesc amănunte în lucrarea lui *E. Guyénot* (Paris G. Doin, 1931).

* * *

Urmările acestor cercetări de corcire între rase deosebite prin cîte un anume caracter, nu se pot încă prevedea. Dar primele rezultate sînt extraordinar de interesante. Citez unul care ne interesează îndeosebi: In Suedia e un soiu de griu foarte resistent la frig, dar rodeşte tare puţin. S'a corcit acest grău cu cel din Europa apuseană. După succese şi insuccese de cîţiva ani, triumful e definitiv: *Suedezii au o rasă de griu roditor şi rezistent la frig.*

* * *

Alegind pentru corcire plante şi animale care se deosebesc prin cîte 2 caractere secundare, fenomenul proporţionalităţii se păstrează, dar e altul: 9: 3: 3: 1 prevăzut teoretic, realizat practic.

In aceste corciri trebue ţinut samă de superioritatea (dominanţa) unor caractere faţă de altele, care rămîn la mulţi indivizi subordonate şi nu apar decit atunci cînd predomină factorii acestor caractere sau, mai pe înţeles, cînd

s'au ales în cromosomi mai multe gene, din caracterul subordonat (recesiv).[1]

Un exemplu. S'au fecundat florile feminine ale unui soiu de popuşoi cu grăunţe albăstrii — sbîrcite, bogate în zahăr, cu polenul unei varietăţi cu grăunţe galbene, netede, bogate în făină (amidon). In prima generaţie s'a obţinut un hibrid cu grăunţe albăstrii şi netede. Incrucişînd numai polen şi ouşoare dela aceşti hibrizi, se constată rezultatul prevăzut de combinaţia de mai jos, în care s'au notat însuşirile cu litere : A = albastru, g = galben ; N = neted; s = sbîrcit. Caracterele dominante sînt notate cu litere mari, cele recesive cu litere mici.

Combinaţii posibile între gameţi	A N	A s	g N	g s
A N	A N A N	A N A s	A N g N	A N g s
A s	A s A N	A s A s	A s g N	A s g s
g N	g N A N	g N A s	g N g N	g N g s
g s	g s A N	g s A s	g s g N	g s g s

Din aceste 16 combinaţi posibile rezultă că:

9 indivizi vor avea grăunţe albastre-netede
3 indivizi vor avea grăunţe albastre-sbîrcite
3 indivizi vor avea grăunţe galbene-netede
1 individ va avea grăunţe galbene-sbîrcite

Deci experienţa ajunge la raportul 9: 3: 3: 1. Aceste rezultate prevăzute dau Geneticei valoarea unei ştiinţe experimentate care va limpezi probabil în curind mulţime de probleme biologice, între care acea asupra *sexualităţii*, în care s'au şi căpătat rezultate de mare interes după prevederile mendeliene, şi — nădăjduim — va limpezi şi marea taină a originii speciilor.

T. A. Bădărău

[1] In „Viaţa Romineascà" din 1914 vol. XXXIII, am expus pe larg ce se ştia atunci despre *ereditatea mendeliană.*

Isus prin oraş

Astă-noapte a colindat prin oraş Isus.
Pe subt lumina lămpilor electrice, păşea rar,
Umbra lui se forfeca 'n lungimi de trotuar,
Din cînd în cînd îşi aţintea căutătura 'n sus,
Ca să-şi alunge, poate, gîndurile grele,
Sau căuta pe cineva acolo printre stele.
Ca un voevod în veşminte schimbate,
A străbătut cercetător prin cetate.
Paznicii l-au măsurat bănuitori,
Nu de alta, dar oraşul mişună de spărgători.
După mersul greoi şi după obrazul pierit,
Se vedea că umblase mult şi că era tare trudit,
Că şi-a purtat privirea, sătulă de cer şi de îngeri,
Pe chipuri sărmane—şi c'a stat să asculte la plîngeri

Din umbra unui castan, l-a oprit o şoptire
„Omule, nu vrei să mergi cu mine?
Sînt tînără şi pricepută la iubire".
El a privit-o cu mîhnită bunătate
Şi i-a răspuns, blagoslovind-o 'n sine:
„Pentru viaţa ta, umplută de ponos,
Iertată eşti deapururi, femee, de păcate!"
Şi'n pleoape-i străluci, o clipă, plînsul.

Un cîne vagabond l-a mirosit prietenos
Şi s'a luat, în trei picioare, după dînsul.

Lîngă-o biserică, cu turnuri lucitoare,
El a zîmbit. De ce-o fi zîmbit oare?
Apoi s'a înclinat către potaia jigărită
Şi i-a mîngîiat ochii şi blana năpîrlită...

Cînele a prins să scheaune uşor,
De par'că i-ar fi spus:
„Doamne-Dumnezeule Isus!
Desparte-mă odată de viaţa asta lungă,
Că toţi lovesc în mine, mă bat şi mă alungă,
Tu, cel ce 'nviaşi morţii, îngădue-mi să mor"...

Isus iar s'a 'nduioşat, ridicîndu-şi fruntea agale.
Se vedea că era un om cu inima moale.
La o cîrciumă, ca un semn pocit, rînjea o fereastră,
Acolo a intrat tînărul cu bluză albastră.
Cînele, a rămas ascultând, cum răsbătea dinăuntru, ironică,
O melodie guiţătoare de armonică,
Ingînată de un glas hodorogit şi slut.
Apoi s'a încovrigat pe trotuar, lîngă zid, să se culce,
Gîndindu-se la omul cu mîngîierea dulce,
La Dumnezeu, pe care numai el l-a cunoscut.

Dimineaţa, podarul, înjurînd moarta potaie,
A zvîrlit-o de ceafă, în lada cu gunoaie...

George Lesnea

Iniţiativa particulară şi azistenţa oficială în combaterea tuberculozei

Tuberculoza se întinde la noi catastrofal. Nu e nici o exagerare în această afirmare. Sînt pe fiecare an, în ţara noastră, cel puţin cincizeci de mii de cazuri de moarte, din cauza ei, şi două sute de mii de bolnavi cu leziuni deschise au toate prilejurile ca să răspîndească boala şi moartea. Cifrele acestea dobîndesc însemnătatea lor tragică atunci cînd sînt puse alături de cele din ţările de cultură, în care, prin măsurile luate, tuberculoza a scăzut considerabil. Mortalitatea e redusă în aceste ţări la o pătrime şi uneori la şi mai puţin faţă de ceeace e la noi. Pe cînd în ţara noastră, e în jurul cifrei de 3 la mie, în Queensland în Australia e de 0.4 la mie, în Noua Zelandă de 0.5 la mie, în Danemarca de 0.75 la mie, în Germania de 0.9 la mie, în Anglia de 0.95 la mie, în Franţa de 1.64 la mie. Deţinem tristul record de a fi una din ţările cele mai tuberculizate din lumea întreagă, ceeace ne scoboară pe ultima treaptă de barbarie pentru tot ce priveşte măsurile sanitare, de oarece n'am ştiut să stăvilim o boală care e mai ucigătoare decît toate celelalte boale infecţioase şi epidemice la un loc. Pagubele materiale care rezultă de pe urma acestei situaţii sînt enorme. Prin morţii de tuberculoză şi prin incapacitatea de muncă provocată din cauza boalei, 17 miliarde lei se pierd pe fiecare an. Trei pătrimi din morţi, cum arată statisticele, sînt la vîrsta între 15 şi 40 de ani, în plină perioadă, prin urmare, de producţie şi activitate. Atîtea vieţi tinere dispar înainte de vreme, ducînd cu ele mari nădejdi pentru realizări ulterioare de care ar fi fost capabile în toate ramurile de activitate, cînd cei care mor erau muncitori cu mintea sau cu braţele. Dacă am reduce mortalitatea la jumătate din ceeace e acum, am păstra patrimoniului naţional peste 8 miliarde lei pe fiecare an şi mai cu deosebire, capital nepreţuit de mare şi care nu se poate evalua în cifre,

atîtea elemente de valoare pe care tuberculoza le distruge din cauză că nu se pune nici o stavilă pustiirilor ei. O reducere notabilă a acestei mortalităţi nu e prea greu de obţinut. Dovada e făcută prin exemplul altor ţări în care tuberculoza, de la extensia mare pe care o luase înainte a scăzut acum foarte mult. In Danemarca, cu 40 de ani în urmă, mureau de tuberculoză cam tot atîţia cîţi mor încă la noi: 3 la mie. Astăzi, în această ţară nu mai mor decît un sfert faţă de numărul de altă dată: 0.75 la mie. La aceste rezultate s'a ajuns printr'o inteţită campanie de combatere a boalei. In ţara aceasta mică ca întindere şi populaţie, dar de o sănătoasă şi chibzuită democraţie, a fost o întrecere între Stat şi particulari ca să se ia măsuri pentru stăvilirea boalei. Ajutoarele date de Stat şi de oraşe în 1929 au fost de 6 milioane franci aur. Păstrînd proporţia ar trebui să cheltuim la noi 1 miliard 300 milioane lei anual pentru combaterea tuberculozei. Bugetul nostru oficial era just de 22 milioane lei pînă în 1929, ceeace constitue, se va recunoaşte, o diferenţă apreciabilă fiind exact de 60 de ori mai redus de cît cel din mica Danemarcă, unde tuberculoza e atît de puţină răspîndită dar campaniile se menţin totuşi intense, pentru a obţine ca boala să fie înlăturată cu totul.

In anul 1930, bugetul combaterii tuberculozei atît de derizoriu a fost încă redus găsindu-se că totuşi era exagerat. I s'a aplicat cea mai sîngeroasă cotă (40 la sută) în curba de sacrificiu. Faţă de atîta nepăsare în prevederile bugetare tuberculoza creşte considerabil. Avem nădejdea că actualii conducători cum au anunţat în declaraţia lor programatică, ca şi în toate ocaziile, — acum în urmă în Mesaj la deschiderea Parlamentului, — vor şti să acorde atenţia care se cuvine azistenţei sanitare, şi celei a tuberculoşilor în primul rînd, deoarece a fost atît de neglijată şi oropsită pînă acum, şi-şi vor respecta astfel angajamentele. Fonduri pentru această azistenţă vor trebui să fie găsite prin toate mijoacele, fiindcă altfel mergem la dezastru. Realizări de organizări se impun, deoarece tuberculoza nu face popasuri şi nu permite răgazuri. Intîrzierea pentru stăvilirea ei a fost deja destul de mare şi nu mai poate dăinui. Pînă atunci ceeace n'au făcut încă oficialii, trebue să complecteze cît mai mult posibil particularii, aducînd contribuţia lor materială şi o dîrză credinţă că luptă pentru o cauză mare.

Am introdus şi noi un timbru pentru ajutorarea tuberculoşilor. Din timp, în timp voim să facem o mobilizare a tuturor bunevoinţelor pentru răspîndirea lui. Francejii, organizează acum pe o scară întinsă vînzarea lui.

Am încercat să vindem şi la noi în localuri publice din Bucureşti ca şi din celelalte oraşe ale ţării acest timbru. Cu

o sumă foarte mică — 2 lei — cei care l-ar fi luat ar fi făcut dovada că împărtăşesc sentimente de compătimire pentru soarta tuberculoşilor. El rămine facultativ. Toţi cei care-şi dau sama de gravitatea problemei ar fi trebuit să-şi ia spontan obligaţia să-l întrebuinţeze dintr'o datorie de solidaritate faţă de bolnavii, atit de nenorociţi pe care nimeni aproape nu-i ajută. Vom reuşi, nădăjduim, să obţinem cîndva — facultativ el găseşte puţin răsunet — cînd cel al aviaţiei îşi va fi realizat sumele necesare să fie oficializat şi el. Timbrul aviaţiei are o deplină justificare. Pasările mîndre care sboară în văzduh, afirmînd puterea geniului omenesc pe lîngă că vor fi mesagerii şi curierii viitorului ca să stabilească apropieri între ţări şi popoare, ne vor apăra sub aripele lor de multe primejdii cînd interese prea egoiste nu vor îngădui aceste apropieri. E bine de aceia ca ele să fie cît mai numeroase pentruca apărarea să devină cît mai complectă. Inălţîndu-ne însă spre cer, nu trebue să pierdem din vedere pămîntul. De sus, îl îmbrăţişăm cu priviri senine şi planînd nu-i dovedim amănuntele de multe ori tragice şi dureroase. Sus e linişte. Jos însă e vălmăşag de patimi care se ciocnesc. Oamenii se sfîşie între ei şi-şi scurtează astfel timpul de lucru şi viaţa care ar fi putut să curgă lină şi folositoare. Cînd va fi mai multă armonie între oameni atunci şi boalele care provin deseori din sbuciumul în care societăţile actuale se agită tumultuos vor fi în mare parte înlăturate. Ajutînd la stăvilirea lor ne îndeplinim o îndatorire de solidaritate omenească şi socială.

Ar trebui şi la noi să concentrăm acţiunea de propagandă prin vînzarea timbrului antituberculos — ca una din cele mai de folos propagande — la o anumită epocă a anului. Cea mai potrivită ar fi, ca în Franţa, în Statele-Unite şi în alte ţări în preajma sărbătorilor Paştelor.

Se fac daruri din tradiţie la aceste sărbători. Bogat şi sărac, fiecare după mijloacele lui ţine să aducă cît mai multă bucurie celor din jurul lui. De ce atunci, cu un mic obol dat pentru timbrul antituberculos care însă totalizat pe mii şi milioane de exemplare ar putea să reprezinte sume considerabile, n'am căuta să producem mulţumiri marilor năpăstruiţi ai soartei care sunt tuberculoşii? In Statele-Unite, vînzarea timbrului antituberculos produce 8 milioane dolari pe an, (un miliard patru sute milioane lei), în Franţa peste 25 milioane franci, 180 milioane lei în ultimul an (în patru ani, de cînd a fost introdus, a adus 70 milioane franci). La noi, anul trecut, timbrul a dat 110 mii lei. E o sumă atît de derizorie încît e penibil să mai fie citată. Timbrul e în mare parte ignorat şi din cauză că nu se pune destul în evidenţă rostul şi scopul lui. In Franţa, în preajma epocei cînd timbrul e pus în circulaţie, se întreprinde un afişaj monstru şi broşuri de propagandă, foi volante sînt distribuite cu profuziune. Sute de conferinţe publice, de reprezentaţii cinematografice, de audiţii la radio agită problema primejdiei boalei şi a mijloacelor de a o înfrîna. Se face astfel o reclamă în stil mare ca să se obţină să fie cît de mult cunoscute foloasele vînzării timbrului în scop de asistenţă a bolnavilor. Un congres special întruneşte autorităţile şi pe particularii care aderă la acţiunea de intensificare a distribuirii lui ca să se discute mijloacele cele mai practice pentru ca vînzarea să fie cît mai reuşită şi fructuoasă.

O intensă propagandă ar trebui să fie întreprinsă şi la noi — vînzarea timbrului e o ocazie pentru această propagandă — ca să se arate tuturor în ce cumplite suferinţe se sbat bolnavii. Cînd la ei boala desăvîrşeşte sărăcia, tragedia ajunge la un punct culminant. Numai prin campanii sistematice însoţite de demonstraţii practice în anumite localităţi care să dovedească că punînd în joc toate mijloacele de luptă, boala poate fi înfrînată aşa de mult încît să fie redusă la proporţii minimale, propaganda ar decide şi pe cei mai nehotărîţi să nu rămînă impasibili la pustiirile unei boale care a devenit atît de cotropitoare numai din vina inerţiei şi nepăsării celor — şi sînt cei mai mulţi — care nu ştiu să ia atitudine de luptă ca să se opună invaziei ei. Demonstraţiile făcute aiurea, cu rezultate care nu suferă contestaţii ar putea fi invocate ca exemple tipice pentru a dovedi valoarea unei lupte sistematic întreprinsă. Atenţia mulţimilor — numai printr'o acţiune de opinie publică se pot produce curente mari populare — ar fi fixată asupra marelui isvor de dureri care e tuberculoza, ca boală de lungă durată. Cînd reuşeşte să se introducă într'o casă de oameni săraci, cum nu o pot căuta prin propriile lor mijloace, deoarece nu le au şi nu văd posibilitatea să şi-le procure, mizeria devine extremă. Ceiace nu pot face ei singuri, trebue să facă colectivitatea nu numai dintr'un sentiment de elementară umanitate dar şi din instinct de apărare.

Cu o bună sănătate se pot înfrunta neajunsurile şi mizeriile materiale, pe care împrejurările actuale economice şi sociale le oferă cu prisosinţă. Boala de şi n'o avem încă astăzi, cei care ne credem sănătoşi, o putem avea mîine cu atît mai mult că mocneşte ascunsă — reacţiile cu tuberculină dovedesc că la vîrsta adultă marea majoritate a populaţiei e tuberculizată — gata să-şi facă apariţia cînd organismul scade în rezistenţa lui şi nu mai poate să i se împotrivească. Reapariţia boalei e ajutată prin infecţiile supraadăogate provocate de contactul cu bolnavii care-şi răspîndesc bacilii. Bolnavii aceştia circulă peste tot. Cînd relaţiile cu ei sînt incidentale, ele nu reprezintă nici o primejdie. Dacă sînt continue, sau la intervale apropiate, pericolul e real. Problemele de apărare a sănătăţii au astfel o lature de solidaritate în dureri aşa cum

boalele o creiază între oameni. Punînd în lumină această solidaritate, colaborarea diferitelor clase sociale va fi suscitată mai mult decît prin orice alte argumente.

Este o teribilă apropiere pentru opera morții pe care tuberculoza ca cea mai tipică din boalele sociale o pune la cale. Adevărată Nemesis, după concepția vechilor mitologii, întrupînd crudă și neiertătoare răsbunarea, ea pune în evidență în civilizațiile noastre factice și superficiale profundele lor contradicții și anomalii. Bogatul care indiferent la nenorocirile din jurul lui se închide într'un strîmt egoism și nu voește să știe că atîția nenorociți își sfîrșesc zilele fără nici un sprijin și ajutor pentru care ar putea contribui și el din prisosul lui, are destule riscuri să se molipsească oricît ar părea că e ferit de atacurile boalei. Cînd un servitor, o îngrijitoare de copii în cazul cînd sînt bolnavi pătrund în casa lui, aceștia au multe prilejuri să fie cauză de molipsire pentru el și ai lui. Dacă se anchetează obîrșia boalei la cei pe care modul lor de viață părea că îi pune la adăpost de a fi contaminați se descoperă că de multe ori ea se introduce în acest fel. Bogatul dîndu-și contribuția pentru ajutorarea tuberculoșilor săraci nu face deci numai un act care rămîne cu o valoare de înalt altruism dar îndeplinește și unul de apărare proprie contribuind să se stăvilească o boală, căreia riscă să-i cadă pradă el și familia lui.

Simțul de solidaritate pentru a înlătura suferințe provocate de boală care se deșteaptă sub înfățișarea unui pericol comun trebue desvoltat începînd dela copii, la o vîrstă cînd în inteligențe și sensibilități proaspete noțiunile acestea răspîndite printr'o acțiune de propagandă se imprimă puternic. Propaganda trebue să fie întreprinsă sub o formă care să o facă accesibilă, așa încît să găsească mai mult calea inimei decât a minței. Partea afectivă a ființei omenești vibrează mai ușor decît cea cu o bază numai de rațiune. Latura aceasta de psichologie pedagogică ar putea fi utilizată în vederea formărei unor deprinderi de igienă și de pază a sănătății. De ce, cum se încearcă acum să se formeze generații cu o anumită educație cetățenească — italienii cresc copii în ideile fasciste înfiltrîndu-le acest crez politic, rușii sovietici în cele bolșevice — nu am instrui într'un crez igienic copiii, indiferent de clasele sociale cărora le aparțin organizînd instrucția lor în această direcție nu numai printr'un învățămînt teoretic dar prin lecții de fapte care să-l facă să fie mai ușor înțeles? Educația aceasta ar trebui să înceapă în familie de și pentru aceasta părinții ar fi nevoe să cunoască, ei întîi, principiile de igienă. Cei mai mulți însă și nu numai cei săraci care n'au avut unde și cum să le învețe dar și cei bogați le ignorează tratîndu-le cu un dispreț suveran din ușurință și din nepăsare.

Ceiace nu fac părinții trebue să facă școala. Un alfabet al sănătății, un adevărat decalog cu prescripții pentru apărarea contra boalelor trebue să fie introdus în programul ei. Copiii l-ar învăța și i s'ar conforma în felul lor de viață nu numai în clasa pe care o frecventează dar și la domiciliul părinților lor. Elevii ar deveni pentru aceștia dascăli de igienă cu o mare putere persuasivă prin drăgălășenia cu care și-ar îndeplini rolul de propagandiști.

Totul trebue pus în joc pentru împlinirea acestui program. Copilul e nevoe să fie luat de mînă aproape de cînd se naște ca să fie educat și instruit pentru tot ce privește precauțiile de păstrare a sănătății. In felul acesta ar deveni o ființă întreagă ca trup și ca minte. Avînd vigoarea fizică și o judecată chibzuită ar ști să înfrunte cu curaj greutățile vieții cu toți sorții să le înlăture și biruitor să le domine. Un pedagog de seamă, Claparède a scris o carte instructivă pe care a intitulat-o: „Educația, începînd din leagăn". Educația aceasta ar trebui să fie în primul rînd igienică. Copilul e sub continua amenințare a boalelor care-l pîndesc. El le-ar putea evita, în mare parte, dacă ar fi îngrijit, în așa fel, încît rezistența organismului lui cu atîtea puteri de apărare, să fie întreținută. E o boală care mai tîrziu va fi cea mai importantă cauză de mortalitate dacă nu se iau măsuri să fie împiedicată să pună complect stăpînire pe organismul în care se încuibează.

Tuberculoza se dobîndește în copilărie. Dacă infecția se produce intens, ea se manifestă cu localizări în diferite organe și deseori chiar sub o formă de generalizare repede omoritoare. In primii ani ai vieții, contaminarea e egală cu boala și de multe ori cu moartea. Totuși și la această vîrstă dacă se realizează condiții de igienă și de profilaxie în jurul bolnavului cum acesta e isvorul de molipsire, boala poate fi împiedicată să se producă chiar la copiii mici.

Contaminarea copilului e datorită de cele mai multe ori familiei. Léon Bernard și Debré într'o statistică relativă la 124 sugari tuberculoși la care o anchetă minuțioasă a putut fi întreprinsă asupra originei contagiunei au arătat că în 95 cazuri molipsirea a fost provocată de mama tuberculoasă, în 20 de tatăl tuberculos, în 3 de rude mai depărtate, în 6 prin contactul cu tuberculoși în spitalele sau în leagănele pe unde copiii trecuseră. Un fapt domină astfel problema tuberculozei la copii: cauza cea mai frecventă a contagiunei e mama cînd este tuberculoasă. Copiii care locuesc dela nașterea lor cu un tuberculos înaintat mor în proporție enormă, cînd nu se iau precauții de profilaxie, izolînd bolnavul sau îndepărtîndu-i din mediul contaminat. Calmette, în cercetări făcute prin dispensarele din departamentul Seine, arată că 25—32% din copiii născuți și crescuți într'un mediu de tuberculoși mor înainte de vîrsta de un an. Forssner, în Suedia, găsește că

70% din copiii care se nasc din mame tuberculoase și sînt crescuți de ele mor înainte de un an. Intr'un grup de copii — urmăriți de aproape de Léon Bernard, Debré și Lelong — care trăiau în condiții de mare promiscuitate cu mamele lor tuberculoase, mortalitatea de tuberculoză a fost de 80%. Heynsius van den Bergh dă o cifră de mortalitate de 83 la sută.

Cînd se iau precauții profilactice, mortalitatea la copii chiar cînd trăiesc intr'un mediu de tuberculoși e foarte mult redusă. Schäffer la 133 copii născuți din 77 mame tuberculoase care fuseseră tratate intr'un sanatoriu din Danemarca, la Vejle și erau astfel instruite asupra modului cum să-și ferească copiii de molipsire, a găsit că mortalitatea de tuberculoză printre ei a fost de 3.8%. Varrier-Jones în colonia de tuberculoși dela Papworth lîngă Cambridge, în care se află bolnavi cu leziuni de cele mai multe ori înaintate, dar unde igiena e de aproape observată, din 161 copii care trăiau la un loc cu ei n'a constatat nici un singur caz de moarte datorit tuberculozei. Brauening și Neumann la 245 copii trăind într'un mediu de tuberculoși care era însă de aproape supraveghiat prin dispensare au găsit că numai 4.9 la sută din ei au sucombat de tuberculoză. Deutsch-Lederer printre 805 copii din 305 familii de tuberculoși ținuți în de aproape observație prin dispensarele din Düsseldorf a constatat că proporția de tuberculoși a fost mică, cu o mortalitate de 6.1%. Ostenfeld și Kjer-Petersen au cercetat de aproape pe un număr mare de ani mortalitatea copiilor născuți și crescuți printre tuberculoși la Copenhaga. Ea a fost de 7.8 la sută, în primul an al vieței mai mică decît mortalitatea generală care e de 8.88% la această vîrstă. Autorii aceștia au ajuns la o altă constatare egal de optimistă. Urmărind 251 copii din familii de tuberculoși care la vîrsta imediat după naștere pînă la 3 ani au avut reacții pozitive la tuberculină și fuseseră deci cu siguranță molipsiți au găsit că cea mai mare parte din ei prin faptul că fuseseră de aproape ținuți în observație, aplicînd în jurul lor măsuri riguroase de profilaxie au putut să rămînă sănătoși 5 pînă la 22 ani dupăce contaminarea se produsese. E o constatare care răstoarnă pe cele anterioare după care în primul an al vieții infecția e egală cu boala și mai totdeauna cu moartea.

O noțiune se degajează din aceste cercetări și asupra ei trebue insistat cît de mult. Tuberculoza chiar la o vîrstă cînd organismul nu este obișnuit cu atacurile ei, bacilii neavînd încă timp să-l fi invadat, ca să producă o stare de imunitate, e o boală perfect evitabilă dacă precauțiile de pază contra boalei, intr'un mediu chiar foarte contaminat sînt ținute în samă. Se poate deci afirma că tuberculoza fiind dată marea ei rază de răspîndire, e o boală puțin contagioasă în înțelesul că un număr mic din cei care vin

în contact cu bolnavii și numai cînd măsurile de profilaxie sînt neglijate, se bolnăvesc. Primejdia e în repetarea infecțiilor de oarece contaminarea massivă nu e primejdioasă atît cît se crede. Brauening insistă asupra faptului că fiind dat că numai stropii mici împroșcați în timpul tusei pătrund în alveolele pulmonare, cum sînt destul de rari, chiar tuberculoșii cu leziuni mari nu-i răspîndesc decît foarte puțin. Cînd bolnavii păstrează precauții de profilaxie și prind stropii în batista pe care o țin în dreptul gurei în timpul tusei, stropii necăzînd pe jos nu se transformă în praf ca să fie inhalați și cu atît mai puțin încă atunci cînd podeala camerelor în care locuesc e curățită cu o cîrpă udă. Stropii însă cît de mic ar fi numărul lor, inhalați continuu prin suprainfecții care se repetă la cei din jurul bolnavului sfîrșesc prin a le da leziuni. Fobia publicului față de tuberculoși socotind că numai prin simplul act al prezenței lor pot răspîndi boala e și crudă și nedreaptă. Sînt două extreme în această privință: groaza nemotivată de bolnavi, care însă cînd sînt precauți nu-și răspîndesc bacilii sau indiferența de boala socotită în massă, căreia, i se dă foarte puțină atenție ca să fie oprită în extensia ei. Dacă măsuri bine chibzuite s'ar lua după un plan profilactic și curativ — căutînd bolnavii și îndreptîndu-i și cu atît mai mult vindecîndu-i se sting focare de molipsire — am ajunge și la noi să răstrîngem considerabil mortalitatea și morbiditatea de tuberculoză. In cele mai multe din țările de cultură, cum reiese din cercetarea statisticelor, dela 1880 pînă în prezent, tuberculoza a fost redusă la mai puțin de jumătate.

Planul de combatere ca să dobîndească putere de aplicație urmează să fie pus în practică de oficialitatea sanitară, care la nevoe trebue să știe să-l impună. Rezultate de felul acesta sînt la noi greu de obținut de oarece mijloacele de asistență sînt extrem de reduse. Căutăm pe an trei-patru mii de tuberculoși și restul pînă la 200 de mii cîți sînt cu leziuni deschise rămîn abandonați propriei lor soarte împrăștiind boala și moartea. Cerem stăruitor de ani întregi, strigăm cît de tare, ca să ne audă cît mai mulți, să se sporească instituțiile de asistență, de oarece altfel, boala va sfîrși prin a ne cotropi pe toți. Contrastul este penibil cu ceiace e în alte țări. Avem un pat la 50 de decese, 2 la sută din numărul de morți de tuberculoză pe cînd în Danemarca sînt 137 paturi la o sută de decese, 83 la o sută în Suedia, 77 la o sută în Anglia, 55 la o sută în Germania. Chiar în Italia unde alarma e mare din care cauză s'a recurs la legea specială a asigurării contra tuberculozei — prin fondurile pe care ea le va procura 22 mii noui paturi vor fi create pînă în 1934 — există 26 la o sută de decese.

Dispensarele prin care s'ar descoperi bolnavii dela primele manifestări ale boalei și s'ar asista la domiciliu, cei ce

nu au nevoe de internare — Brauening socoteşte pentru Germania că numai 21 la sută din cazurile cu leziuni active trebue izolate în instituţii — sînt la noi ca şi neexistente. Căutăm şi pe puţinii bolnavi pe care îi putem primi în sanatorii şi spitale după ce au ajuns la leziuni mari, de multe ori iremediabile şi după ce au avut prilej să molipsească pe cei din jurul lor, familia în primul rînd ca şi pe tovarăşii lor de lucru cînd au venit cu ei într'un contact repetat şi apropiat. Intreţinem o cultură permanentă de bacili de tuberculoză în locuinţele mizerabile în care bolnavii îşi tîrăsc viaţa pînă la agonie sau în localuri de o igienă de multe ori deplorabilă în care sînt nevoiţi să-şi treacă timpul prin felul ocupaţiei lor. Dacă i-am căuta cînd sînt curabili i-am îndrepta şi uneori i-am şi vindeca mai uşor, reducînd considerabil cheltuelile de asistenţă care cu cît tratamentul întîrzie cu atît sînt mai mari. După un statistician american, Phillips, tratamentul fiecărui caz de boală la începutul ei costă 450 dolari pînă la îndreptare şi al unuia cu leziuni înaintate 4600, ca să se ajungă să se obţină redobîndirea capacităţii de muncă la bolnav. La noi, organizările pentru descoperirea cazurilor de boală dela începuturile ei — examenul clinic nu e suficient chiar cînd e făcut de medici experimentaţi de oarece leziunile nu sînt de multe ori apreciabile prin semnele clinice şi trebue să fie complectat prin cel radioscopic — nu există aproape de loc.

Tuberculosul sărac cum nu are mijloace să se caute şi nu găseşte nici dispensare unde să fie examinat îşi neglijează boala. El o lasă să evolueze şi moare abandonat de toţi de oarece nimeni nu se îngrijeşte de el cum să-i uşureze suferinţele şi să împiedice în acelaş timp să devină un agent de molipsire. In felul acesta prin lipsa de măsuri de asistenţă şi de profilaxie familiile în care se află un tuberculos devin pepiniere de boală pentru cei din jurul lui. Copiii sînt cei care se infectează în massă. Boala la adulţi ca primă infecţie e rară, deoarece întru cîtva sînt imunizaţi şi îi rezistă. Copiii îi cad pradă, terenul la ei fiind nou şi prielnic ca să fie receptiv pentru bacili. Din ei cînd nu sucombă, infecţia nefiind prea puternică sau nerepetîndu-se prea des se recrutează stocul enorm de bolnavi adulţi care între 20—45 ani dau un procent formidabil de decese de tuberculoză (jumătate din numărul total al morţilor).

Dacă copilul a scăpat infecţiei din familie sau dacă această infecţie a fost atenuată aşa încît boala să nu devină manifestă, el trece ulterior în viaţă prin numeroase ocazii ca să se reinfecteze şi leziunea latentă să iasă la suprafaţă.

Biciuită şi complectată, ea provoacă un întreg cortegiu de simptome. Imprejurările vitrege ale traiului fac ca organisme chiar puternice să treacă prin multe riscuri. E o etapă care nu ar fi atît de primejdioasă, dacă s'ar lua precauţii ca la trecerea prin ea, copiii să fie ţinuţi sub un control care nu e greu de pus în practică. Şcoala ar trebui să fie un filtru pentru sănătate şi nu o cauză de boală. La copii, la vîrsta şcolarităţii leziunile active sînt foarte rare. Numai la 3 la sută din ei se văd focare pronunţate la examenul radioscopic, chiar printre cei cu reacţii pozitive la tuberculină. E o epocă, cînd organismul avînd o mare putere de rezistenţă reuşeşte să înfrîngă boala. Contaminarea dela tovarăşii de clasă e puţin frecventă, de oarece boala cu leziuni deschise e rară printre ei. Pericolul există cînd dascălul e bolnav. Sînt în privinţa aceasta date şi statistice care dovedesc posibilităţi de contaminare, ale elevilor, uneori în proporţie mare dela profesorii tuberculoşi. Cîteva exemple sînt mai tipice. Astfel Ickert descrie o clasă, în care 12 la sută din copii aveau un focar activ pulmonar, contaminaţi de un profesor tuberculos. Mende, într'o şcoală în care în timp de 3 ani, trei profesori muriseră de tuberculoză a găsit din 68 copii la 10.3 la sută din ei o tuberculoză cu leziuni evolutive. Klein citează trei clase molipsite prin profesorii care erau tuberculoşi. Numărul copiilor cu reacţii pozitive la tuberculină în aceste clase varia între 72—74 la sută şi al celor cu focare active pulmonare între 15 şi 27 la sută. Imi reamintesc, de cazuri destul de numeroase de la noi, de profesori tuberculoşi, pe care i-am examinat şi care cu toate sfaturile şi îndrumările mele nu renunţau la catedra pe care o aveau de oarece întrerupîndu-şi ocupaţiile, riscau să moară de foame, înainte de a muri de boala lor, neavînd dreptul nici la concedii de mai lungă durată, nici la o pensionare în condiţii convenabile care să le permită să se caute. Drepturile pe care legea actuală de combatere a tuberculozei li le conferă de a fi ajutaţi dîndu-li-se retribuţia nu sînt ţinute în samă, oricît legea e declarată de oficiali ca încă în vigoare. E soarta şi a acestei legi ca a multora altora dela noi să rămînă o simplă ficţiune deoarece prescripţiile ei nu pot fi puse în practică din lipsa unui buget — el a fost omis dela început oricît am cerut să fie introdus în textul ei — care să o facă aplicabilă. Dacă legea asigurării contra tuberculozei ar fi introdusă şi la noi, automat, cum şi profesorii ar intra în previziile ei s'ar găsi putinţa unde şi cum să se caute, şi în intervalul cît îşi fac cura familia lor nu ar rămîne fără mijloace de subsistenţă deoarece aceste mijloace le-ar fi procurate prin casa asigurărilor sociale.

Copilul ieşit din şcoală e prins de viaţă cu ocupaţii felurite, aşa cum situaţiile şi împrejurările sociale şi economice i le pot oferi. Dacă o profilaxie activă ar fi întreprinsă prin locuinţe sănătoase, printr'o nutriţie îndestulătoare, prin exerciţii corporale practicate la timp potrivit, printr'o igienă generală bine supraveghiată, tuberculoza ar fi, în mare parte oprită să devină aparentă şi să provoace numărul aşa de în-

semnat de cazuri de boală care se constată încă în țările — suntem printre ele și deținem recordul în această privință — în care grija sănătății publice și particulare e puțin ținută în samă.

Pentru împlinirea acestui program se cer însă stări economice mai puțin turbure decît cele actuale. Ciocnirea de interese potrivnice care a devenit acum și mai violentă împiedică stabilirea unui echilibru social de pe urma căruia ar rezulta organizări temeinice și pe terenul igienic și sanitar. Criza care bîntue va contribui să sporească și mai mult numărul de bolnavi și așa destul de mare. Mizeria fizică pe de oparte, neliniștea sufletească pe de alta creiază stări de depresiune.

Scăderi se produc din cauza aceasta în puterea de rezistență a organismului așa încît el nu poate să se împotrivească boalelor care-l pîndesc sau ascunse în el nu așteaptă decît să se redeștepte. Tuberculoza e de aceia astăzi, mai mult decît ori și cînd, cea mai omorîtoare dintre boalele dela noi. Ea e deseori o boală profesională, așa încît a putut fi socotită că reprezintă un risc profesional. Profesiile sedentare, în încăperi înguste lipsite de aer și lumină, mai cu deosebire cînd cei ce le practică sînt expuși să inhaleze praf dau un contingent mare de bolnavi. O igienă îngrijită a atelierelor, uzinelor, fabricelor, ar evita prilejurile de reactivare a boalei. Igiena aceasta n'o avem, oricîte articole din codul muncei o prescriu deoarece n'am reușit să introducem obiceiuri — legile relative la igienă numai cînd intră în moravuri devin aplicabile — de curățenie nici în viața individuală nici în cea colectivă.

Tuberculoza din cauza aceasta, mai curînd sau mai tîrziu apare, cînd insidioasă, cînd sub o formă acută care simulează o afecțiune banală, gripa, cum e botezată cu un termen comod. Și într'un caz și în celalt, ea trece de cele mai multe ori neobservată. Dacă la primele semne de dezechilibru al sănătății, s'ar face un control pentru a stabili un bilanț al stării organismului prin dispensare organizate cu toate mijloacele de investigație, conduse de medici specialiști, simptomele ar fi tălmăcite cu justa lor interpretare și boala, dacă există ar fi diagnosticată la timp, cînd e perfect curabilă. Nu e de ajuns însă de a o cataloga la bolnavi. O asistență la domiciliu, cînd internarea așa de anevoioasă, din lipsa de instituții de cură în număr suficient, nu e necesară ar fi de un mare folos. Dispensarele ca prime posturi de ajutor au un rol foarte important. Fără măsuri de asistență care să le complecteze acțiunea, serviciile pe care le pot aduce rămîn în mare parte iluzorii. Asistența aceasta trebue să fie realizată prin spitale, sanatorii, preventorii de cîte ori bolnavul nu poate fi căutat într'altfel, neavînd putința să urmeze un tratament cu propriile lui mijloace. Ne aflăm încă în ceiace privește aceste

realizări de asistență la un nivel foarte scăzut. In alte țări mai mici ca a noastră și cu mult mai puțină tuberculoză s'a înțeles altfel decît la noi rolul colectivității ca să intervină în lupta contra unei boale care avînd un substrat social nu poate fi combătută decît printr'o terapeutică socială. Nu voi reveni asupra datelor relative la bugete și modalități de înfăptuiri de asistență în aceste țări. Le-am expus într'un articol apărut în „Viața Romînească" în Iulie 1924, pentru Danemarca, Suedia, Norvegia. Cu ocazia discuției la Mesagiu, în Camera deputaților, din Noembrie, anul acesta am arătat ce sforțări enorme au făcut Grecia, Cehoslovacia, Polonia, Olanda, Elveția, pentru a nu cita decît țări vecine asemănătoare cu a noastră, sau țări mici ca întindere și populație, dar mari prin gradul lor de cultură, ca să ia măsuri cît de complecte și de întinse cu bugete corespunzătoare pentru împlinirea lor, în scop de a stavili întinderea tuberculozei. Cehoslovacii desăvîrșesc din ce în ce mai mult acțiunea de asistență. In ultimul an au înființat cinci centre mari de triaj, adevărate stații de tratament provizoriu în care bolnavii sînt examinați de aproape și la nevoe internați ca să fie ținuți în observație pentru a se determina felul cel mai potrivit cum să fie ulterior căutați. Convingerea există în toate aceste țări că sumele oricît de considerabile cheltuite pentru combaterea tuberculozei vor fi larg compensate prin rezultatele obținute așa încît de fapt se dă mult mai puțin pentru aceste organizări decît ceiace se va realiza în urmă, ca cîștig material.

Socoteam că la noi după atîtea zadarnice așteptări — pledez de ani întregi pe tema aceasta — bugetul actual sanitar — se tăiase de peste tot și în forma lui primitivă fusese lăsat intact, acordîndu-i-se chiar un mic spor de 40 milioane — va fi un buget de recuperare ca o satisfacție pentru opinia publică așa încît să se împlinească oarecare goluri în organizarea sanitară. Mulțumirea ne-a fost de scurtă durată. Cum am spus la Cameră cu ocazia discuției bugetului sanitar, bugetul acesta, se vede că e sortit să rămînă totdeauna în coadă. Cînd a fost vorba să se găsească fonduri pentru salarizarea învățătorilor direct de stat — fondurile acestea trebuiau să fie găsite, deoarece învățătorii nu puteau să rămînă expuși să nu fie plătiți, sumele din bugetele comunelor și județelor prevăzute pentru ei, fiind cu totul aleatorii — cel dintîi sacrificat a fost bugetul sanitar. El a suferit în forma sub care a fost votat o amputare de 300 milioane față de sumele care-i fuseseră inscrise la început.

... Va reincepe în felul acesta, în anul care vine acelaşi jalnic cîntec din trecut pentru a încerca să înmuiem inimile oficialilor ca să nu lase ca mizeria asistenței bolnavilor să fie prea mare. Bolnavii din spitale care mîncau și pînă acum puțin și prost — li se tăiase deja în bugetul anului trecut

citeva zeci de milioane la capitolul alimentaţiei — vor fi expuşi să nu mai mănince deloc, alocaţia de hrană pentru ei fiind trecută in cea mai mare parte in bugetul extraordinar ale cărui realizări sint problematice. Rufăria spitalelor, care urma să fie reinoită, deoarece e zdrenţuită nu va mai exista, după toate probabilităţile in nici intr'un fel, sumele prevăzute pentru ca rămînind in funcţiune tot de bugetul extraordinar cu o soartă deci foarte puţin sigură ca să fie găsite. Cit pentru tuberculoşi, ei vor continua să moară tot aşa ca şi inainte, deoarece bugetul nu va permite crearea de instituţii noui de asistenţă. Pe alte căi decit cea bugetară, Ministrul actual al sănătăţii care cunoaşte problema tuberculozei sub tragica ei infăţişare va trebui să găsească fonduri ca să urnească din loc organizările de asistenţă aşa de rudimentare dela noi. Loteria de stat cind va funcţiona va aduce sume relativ importante, 65% din veniturile ei fiind rezervate combaterii tuberculozei. Asigurarea specială contra tuberculozei dacă va fi legiferată şi aplicată — modificarea şi unificarea asigurărilor sociale care se pregăteşte acum, e cea mai potrivită ocazie pentru codificarea ei — va permite să se obţină fonduri încă şi mai considerabile pentru a da campaniilor antituberculoase baza sistematică de care au fost cu totul lipsite pînă acum.

In toate felurile, prin toate mijloacele, situaţia actuală sanitară atît de lamentabilă trebue să fie modificată. Altfel riscăm să fim copleşiţi de boale. In cursa de întrecere, între toate ţările, în care cu o frenetică energie ele-şi aduc contribuţia pentru problemele de apărare a sănătăţii apărem încă sub un aspect de mare inferioritate.

E datoria tuturor să reacţioneze contra acestei stări de lucruri care riscă să ne descalifice în ochii tuturor ca şi in ochii noştri proprii. Statul trebue să intervină. Curente puternice de opinie publică, trebue să-l determine la acţiune in această direcţie. Actuala concepţie de Stat e de ordin mai mult economic decit politic. De fapt însă politica se confundă cu problemele economice care frămîntă şi sgudue societăţile omeneşti. Oamenii trebue să-şi dea- sama că nu vor stăpîni imprejurările şi situaţiile economice şi sociale decit avînd o bună sănătate care dîndu-le rezistenţa fizică ca şi pe cea morală le va permite să se afirme în plenitudinea capacităţii lor de muncă şi activitate.

Conducătorii au îndatorirea dacă-şi înţeleg rolul şi rolul acesta mulţimile conştiente de realele lor interese urmează la nevoe să li-l impună, să fie apărători energici şi hotărîţi ai sănătăţii publice. Particularii punînd totul in joc ca să determine pe oficialii de tot felul să ia atitudine pentru problemele de sănătate e nevoe să-şi aducă şi ei contribuţia şi să dea exemplul unei discipline severe confirmîndu-se unor regule de

igienă pe care le vor adopta atit de mult încît să devină o a doua natură pentru ei.

Liga sănătăţii publice pe care am infiinţat-o — într'un articol din „Viaţa Romînească" (No. 5, 1931) am arătat scopul ei şi modul cum trebue să funcţioneze — dacă ar fi mai mult sprijinită şi încurajată şi ar găsi cit de mulţi adepţi ar putea să grupeze pe toţi cei ce dîndu-şi sama de starea noastră sanitară deplorabilă, ţin ca apărîndu-şi sănătatea proprie să lupte şi pentru cea colectivă. Ei ar prepara în felul acesta viitorul împiedicind ca generaţia care vine să dea mai departe un tribut tot atit de greu cit il dă cea de acum boalelor şi morţii.

Dr. S. Irimescu

G o a n a

Portul acesta e, desigur, ciudat. Port fără apă.

Cînd m'am dat jos din tren, am întrebat hamalul:

— Eşti bun să-mi spui care e drumul la mare?

— Care mare?

— Marea.

— A, marea. Marea. Păi ştiu şi eu? Pe colo, pe undeva...

M'am uitat „pe colo". Dar n'am văzut. Am văzut, adică, pămînt mult, care se ducea pînă puteam ajunge cu ochii, spre pleoapa de cer de sub care toate înfăţişările lumii acesteia sînt una.

M'am întrebat de ce or fi numind oamenii pămîntul acesta mare. N'am prejudecăţi împotriva uscatului. Deşi înfăptuit la mare, o cultură de adult, adausă la predilecţia copilului de a aşeza pe masă oul lui Columb, m'a dus la întrevederi cu natura lucrurilor, a căror destăinuire a fost, în nopţi de sinceritate universală, că apa chiar e un element cu glorie suprafăcută. Nu e, mai întîi, adevărat că Sfînxul, animalitate cosmică, prezintă pe lîngă cele aeriene, pămîntene şi de foc, urme acuatice.

Iar mai întristătoarea întîmplare a lui Narcis fiind o minciună greacă, arată încăodată inutilitatea apei.

Aceste spuse, aş vedea apa foarte bine dispărută.

Şi sînt atunci un om de cuvînt cînd afirm că aş ierta portului acestuia lipsa de apă.

Numai că i-aş dori atunci să se boteze ca atare.

Cu această împăcare de mine rămîneam dus cu gîndul pe uscatul care se dovedea încet ochilor mei de o culoare cenuşie. Un fel de leşie secată, pe faţa căreia cineva curăţase de curînd broaşte ţestoase.

Un răsuflet, care nu era al văzduhului marin, veni pînă la mine, — de mocirlă sau otreapă uscată la soare. M'am uitat împrejur. Lume care se plimba — la mare. M'am aşezat pe o bancă, — la mare! Un fel de pensionar, cu aer de

tezlar samaritean, citea la capătul celălalt, negreşit, tot la mare:

„Pinea vieţii vine pe pămînt din ceruri"

Ion, VI. 33.

„Nici o pîine din cele de pre pămînt nu-i adevărata pîine a sufletului. Pînea vieţii..."

Mă înălţam să prizăresc mai departe; un obraz burzuluit se întoarce spre mine şi cărticica în scoarţe negre şi caractere gotice roşii, cu iniţiale iluminate, se închide.

Scot atunci, întorcîndu-i acelaş obraz, şi deschid fără să citesc nici eu, dar nici dînsul: *Practica Pietăţii, carte pentru sfaturi şi rugăciuni în tren, pe jos, sau pe vapor*, tipărită pentru Iacob Tonson în 1672, şi fiind cea mai veche carte din biblioteca mea, pe care o duc cu mine oriunde, din motive de trafic....

Dar ochii mei se opresc pe umbra trasă de o rîndunică pe pămînt. Estompa aceasta, ca dintr'o lovitură, revelă un tablou. Căci ochii mei se deschideau; auzeam deodată, simţeam deodată că mă aflu întîia oară plecat peste o lume ce se săvîrşise aiurea.

Cerul era de un albastru de decor rusesc, şi primea sub el, ca într'o repetiţie de copii, pentru Crăciun, o piesă caraghioasă şi activă.

O lărmălaie pitică, tăiată de casmale în surdină, lovită cu beţe şi căldăruşe de tinichea, şi condusă de cîte un fluier, răscolită la răstimp de vreo morişcă răpăitoare, îţi da să bănuieşti o treabă ciclopică redusă la puterea gnomilor, ridicarea vreunor schele în miniatură, cu arderea varului şi punerea celor dintîi tencueli la un Liliput subpămîntean.

Mă aplec peste bara de fier a digului. Jos, la o adîncime de vreo douăzeci de metri, pe vreo milă şi jumătate lungime, o întreagă seminţie de copii. Capete goale învrăjbite în cîrlionţi aurii, picioare ca nişte franzeluţe coapte la soare, nasuri imperceptibile, ca nişte virgule agitate în aer, ochi feluriţi de diavoli în vilegiatură, burticele dolofane ieşind din flanele albastre, năzdrăvane şezuturi în pantalonaşi cuminţi, frunţi şi mai ales obraji, obraji în care au rîs toate piersicele pămîntului, — tot începutul acesta dumnezeesc al fiinţei noastre care sfîrşeşte atît de rău, se agită jos, în gloria cerului, pe dune de nisip.

Cu sape mici de fier, sau lopeţi de lemn, cu tîrnăcoape pentru scormonit nămolul, cîrlige pentru fixat, şi mistrii pentru netezit, în absenţa mării călătorind departe în concediu, salahorii minori clădeau în eternitate castele de o clipă. Gazeta locală da modele care zăceau în culori, sub ochii fiecăruia, pe alese. Castele erau toate, dar cu blazon anume. „Casa lui Dumnezeu", „Odihna săracului", „Coliba

cu pui", „Palatul lui Dick". Și in patratul închis între parapete, la colțuri cu turnuri crenelate cu ajutorul scoicilor, bătute cu gresii colorate, ei așezau maiordomii: un moș bătrîn cît lumea, oprindu-și toiagul în poartă, o fetiță ținîndu-și de mînă frățiorul, un pui ieșind din găoace, sau un ștrengar în șalvari, al cărui autor, după legile artei mari, care omite, știa că spre a-i face nasul cît mai vorbitor, cel mai bun lucru e să nu i-l faci deloc; toate acestea se iveau încet din potrivirea cu minuțe în gropițe, a algelor și firelor de mătasa broaștei, strînsă din ajun, în gălețile de alături.

Cîte un țipăt presupunea un picior lovit, o „maamăă" trăda pe frățiorul mai mic scos din lucru din motive de viteză.

Să nu credem că această comuniune de artă mistică n'avea și intruziuni profane.

După un colț de cabină, guvernanta ținea vreunui meșter blazat, rochița din corola căreia un pistil cu accese nevinovate pulveriza o palmă de pămînt marin cu un polen indiferent; în dosul unei mici ruine de dig, o alta păzea gimnastica pe genuchi a unui Vandal în miniatură care gemea cu voluptatea transcendentală a unui înger pe oală.

Toate acestea, și multe ca ele, se petreceau într'un fel de complicitate masonică a soarelui, nisipului, doicelor și mamelor.

In față de tot, o mătușe mai geloasă urmărea dintr'un scaun rulant, ca la un examen de artă gotică, opera făgăduitoare a progeniturii.

In mijlocul tuturor, cel mai activ, un ștrengar în tunică de marinar, cu gîtul gol și pieptul scos, cu o față de mic animal în facere, cu părul scurt și creț, voinic și vag, de pare că făcut pe țărm de Pasiphae cu bine cunoscutul taur, așeza în castelul întărit ca pentru o nouă invazie barbară, după cele mai bune inspirații ale cerului, un fel de leagăn croit din lut cleios, urcat în partea dinainte, și jur împrejur pavat cu cremene, smălțuit cu ghioace, împodobit cu flori; iar în el, ca pe o stăpînă a visului, răsturna o păpușe smulsă cu strigăt desnădăjduit din brațele surioarei, o blondă contemplativă.

La ora 7, directorul revistei locale „Curcubeul", însoțit de secretar și un părinte devotat, își face apariția pe dig. Toate mamele se reped la țărm, casmalele se înfig în coasta castelelor, copiii amuțesc. E o serbare de un sfert de ceas, venită din oraș, cu premii care cad din mîna jurnalistului: o ancoră pentru „Casa lui Dumnezeu"; un premiu de consolație pentru „Odihna Săracului", un steguleț pentru „Cuibul Zorilor" și... medalia bărbăției voinicului care s'a grăbit să-și instaleze în casă jupînița.

Sara a sosit; și ergastula tînără, sub ochii sclipitori ai părinților, în cărucioare sau pe biciclete, cu patine de skating sau mingii de întrecere, se scurge spre căminele cu somn și cină.

* * *

O lună de August urcă la căpătîiul nevăzut al mării. Ai zice o tamburină galbenă, în cercuri de lemn roșu, arătată de o mînă nevăzută peste un dans care se pregătește.

Un vîrf de spinare lucește, un trup de argint se revarsă, și un șarpe uriaș se rostogolește din desișul depărtării. Peste tufișuri de umbră tamburina joacă și scoate ca dintr'o scorbură, desface poate din propria-i vraje, prăvălește în valuri și inele, sub unduiri de verde, încoace, tiritoare.

Pe trupul ei cîntecul e lumină; o stea mișcă un solz.

Și din lumină cu întunerec marea vine ca o ființă a tăcutului, surdă se aude, oarbă caută cu capul în jos, ca dintr'un rît ce lasă pe unde trece rîma unei linii. Ce caută în cele din urmă? De ce se oprește la linia pe care singură și-a tras-o? Ce o face să se oprească unde a stat ieri, să stea de unde va pleca mine?

E numai ca să înghită castelele copiilor?

Cu o sorbitură cu care ar bea dintr'un blid, ea a șters de pe fața pămîntului sălașele închipuirii. Acum lovește în dig, spumegă, varsă păcate, și, cînd e mai bună, leagănă somnul copiilor dincolo de dig, în palatele de peste zi; cu valul cu care a dărîmat o turlă crenelată îi aruncă la vînătoare pe călușei de lemn și cu un urlet le înfige sulița din panoplia bunicului, în zmeul din odaia fermecată.

...Portul acesta e un port ciudat; port fără apă. Marea aparține aci lucrurilor și întunerecului. Nu omului, — în orice caz nu omului cumsecade; acesta doarme acum.

Tot orașul s'a retras în sus, ca o nouă maree; și singura vietate sînt la ora aceasta luntrile de pescari și bărcile cu pînză, care, înfipte toată ziua ca niște crizalide ce-și fabrică din ele sborul, se clatină acum cu unda, gata să dea din aripi.

In fundul din stînga, la ceiace se numește Capătul din Sud, scapără lupanare. Pe sîrma unui pod joacă pînă'n largul mării licurici; la capătul lui un pavilion-casino isbucnind de lumini e o chibritelniță care a luat foc. Iși caută Dumnezeu în apă stelele?

Pornesc fără să vreau dealungul digului, într'acolo. Fanfara Lăncierilor și a Gardei Irlandeze, dintr'un chioșc de pe deal, a tăcut. Fruntea lui, ca o coroană regală, în noapte, a căzut.

Singure sbîrnie în puterea neagră, ca niște gărgăuni într'un hîrdău, barurile.

La piciorul podului sînt două; mai în sus, pe coasta pe care Inverness Hotel își întinde terasele, încă două; la colțuri de străzi, apoi, în marginea drumului de fier, sau în plin terasament, varsă mării înapoi, pe uși deschise, din burți de contoare, în țipete și ciocnete, tot necazul și murdăria ce-o aduce.

In ele își trăesc singurele ceasuri bune ale zilei — care sînt ale nopții ! — oamenii cei mai importanți din Anglia — după Rege — bețivii.

Sînt cunoștințele mele intime, simpatia mea nesfîrșită. La Londra, cu cîțiva fenigi pe săptămînă, poți avea cohorte de sclavi, ce spun? — de prieteni, de admiratori: Nu sînt ei — sau progenitura lor — cei care-ți trec zilnic dela cinci la șapte pe sub balcon, unul cu o vioară, altul cu un trombon, cu un flaut, sau... voce naturală, — bătrînul albit care intonă descoperit, în lungul trotoarului, în mers funebru, Marseilleza; femeia sfrijită ca o pască ovreiască, trecînd cu ingenuitate de la marșul Toreadorului la Liebesfreud; negrul buzat, care recită cu patos încruntat, din Shakespeare:

....What, is Brutus sicke?
And will he steale out of his wholesome bed
To dare the vile contagion of the Night?
(...Cum, e Brutus bolnav?
Și-o să se furișeze el din patul sigur,
Să 'nfrunte molima netrebnică a Nopții?)

— familia cu mama, fratele și sora, instalînd o orgă cu „Ave Maria" în mijlocul square-ului, în acompaniament de cello și soprano; — sau maestrul Jig, cu nas și ciorapi lungi, fes de culoarea șalvarilor și a celor douăsprezece baletiste scoțiene, pe care într'un Largo de Händel le desface în evantai în lungul străzii și pune să danseze o gavotă burlescă; sau, în sfîrșit, hoțomanul cu ochi albaștri și cîrlionți de culoarea havanei, care pe simplul motiv că are un năsuc strecurat prin toate tramvaiele și pe sub toate métrourile care l-au adus pe furiș din mahala în centru, îți aține calea în fața Muzeului Britanic cu un: „Ascultă, ia caută-te bine în buzunar; trebuie să ai v'un gologan pentru mine!"; și, după ce i-l dai, zîmbind: „Bun; acum vezi că mai ai unul pentru frate-meu!".

Toți aceștia, sau din dinastia aceasta, se odihnesc la ceasul acesta, în picioare, la tejghele, regăsindu-se între dînșii, recunoscîndu-se fiecare pe sine în chipul obidit din paharul cu bere.

Dealungul zidului, o bancă de lemn duce ca într'un compartiment de clasa III-a voiajul celor din urmă fericiți. Gălăgie mare. Un zumzet tînt și animal. Tăcere uneori solemnă. Suspensia aceia care parecă înghite adesea colectivitatea, în momentele ei de cea mai friguroasă zarvă; și care, ca golurile de aer, cuprinzînd de o panică subită aeroplanul, sau cele de apă, innodîndu-i brațele în anaforul vînjos, e, ai zice, o reculegere în neant, o sugestie a morții, un spasm al necunoscutului.

Cu pahare oprite la jumătatea drumului, cap în cap, sexagenari, dumnealui cu obrajii lăsați din pălăria tare, — turtită pe frunte, — un fel de bulldog cu joben, cam șifonat: — dumneaei cu o tartă de agrișe pe vîrful moțului lins, cu nasul roș și buza întoarsă, cu ochi ce merg în jos pe linia a două brazde 'n colțul gurii și se întorc apoi, pe nu știi ce drum, în fundul capului, străini, ca de pe altă lume, — cei doi se recunosc și nu-și spun nimic. Uneori, numai, o tresărire desfrînată parecă îi apropie, o dîră promiscuă le sticlește pe bărbie; beți, se depărtează însă, de mult ce vor să se atingă, și-și recapătă echilibrul în paharul proptit în gură.

La lumina metalică a ochiului, buzele se spoiesc cu cositor; și, cu un zîmbet subt, de nesfîrșită tristețe și necunoscută candoare, gura femeii lasă apă, de o poftă abia tremurată în rima unor bale lucii.

In mijlocul sălii, altă femeie, în picioare, guralivă, nerușinată, cu șorțul și mîna 'n brîu, soarbe horcăind și făcînd cu ochiul.

Alte pahare obosite; și trupuri care se clatină, alături.

In colțul din fund patru lulele pufnesc de sub șepci saturnine peste sticle de whisky; două fetițe desculțe numără bani în prag.

Intru, și după mine se oprește în trotoare un Morris Oxford Six. Din el dă jos figura populară și boemă a marelui tenor scoțian Ben Davies. E și un mare jucător de golf. Desigur vine de la un match, dela oarecare depărtare; are sacul de golf lîngă volan. După el însă țîșnește din spatele automobilei o haimana; e un „caddie", cum numesc Englezii acei pierdevară care string cu ora mingiile la golf. A ținut să vie la oraș, și s'a agățat de mașina celui care îl intrebuințase în cursul zilei? Nu. O grije mai serioasă parecă îl muncește. Căci haimanaua dă buzna în bar după tenor și-l acostează: „Iartă-mă, te rog, dar m'am tot chinuit azi: nu ești dumneata marele tenor scoțian ?" — „De, — zîmbește acesta, — știu eu? Mă cheamă Ben Davies..." — „Incîntat! — îi strînge haimanaua mîna — incîntat! Fiindcă, să vezi D-ta, puțină voce am și eu!..."

Ii las să-și schimbe admirația la un pahar de „stout", și mai arunc o privire în semicerc. Cînd, peste mine, dă năvală afară, un individ.

— „Sorry to disturbe you, Sir!" (Iartă-mă că te deranjez, Domnule).

Credeam că mă acostează cineva pentru o tapare. Deşi fraza, de o civilitate violentă ca şi pumnul care mă dă la o parte, putea să mă mire.

Animalul e din tipul sportiv, îmi spun. Şi mă uit după dînsul cum iese puşcă afară, parecă urmărind pe unul care i-a furat punga. De fapt, merge drept spre dig, trimes într'o parte ca un popic. Cu capul gol, mai pleşuv decît ar fi nevoie, cu o gheată scîlciată în piciorul stîng, şi alta mult mai prezentabilă în mîna dreaptă, cu un călcîi ieşind ca un ou de cusut din ciorapul ferfelit, amicul o ia bombănind dealungul mării, ca bătut de vînt. Gesturi dezordonate estompează din gheata preferată umbra unei pasări care se zbate pe trotoar.

— Da' stai, frate, că n'o să te mănînc. Ei asta! Ce-o iei razna? Bată-te... Stai... Dă-o 'ncolo de treabă!...

Vorbea cu mine? Ar fi fost de mirare, căci individul se adresa vădit cuiva dinainte, pe cînd eu îl urmăream, şi încă pe furiş.

— Aşaa... Stattatatataa-i... Nu, nu, nu! Eei... Iar... Iaar?

Şi din cap, ca dintr'un clopot bălăbănit, chema, trăncănea, mustra.

— Iar îmi fugi... Aşa ne fu vorba?... Păi vezi?... Păi să nu mă supăr?... De, cine strică?... Da' stai, frate, să stăm de vorbă, că ne cunoaştem... Păi cee... crezi că merge aşaa?... Care va să zică, iei pupăza şi fugi! Ha, pupăza neagră!... Păi să facє?... Aide, aide... vino... oameni sîntem, dragă, dă-o, hai!...

Şi cu un gest din dreapta, Hac!, cu mîna beată, ca şi cînd ar da după o muscă într'o doară...; pe cînd stînga făcea o mişcare largă, de învăluire pela spate...

— Ptiu, bată-te... Cine dracu mă puse..., — făcu beţivul clătinîndu-se locului, în vreme ce mîna cu pricina îşi sfîrşea atacul nereuşit cu un scărpinat în ceafă.

Lumina de la ultimul bar din coastă proecta înaintea drumeţului propria-i umbră, o umbră lungă, grotescă, dreaptă şi schimbătoare ca o momie. De genunchiul ei drept, parecă o mînă ca de lemn ţinea pentru ciori nevăzute, o cioară moartă...

— Hoaţo! — o dojenea beţivul aplecîndu-se şi tîrîndu-se uşor pe vine, ca şi cînd îi descoperea o nouă şiretenie. Dar cum umbra se întorcea deasemenea, el făcea un pas brusc înainte; un altul; un altul; apoi tiptil, iuţind pe măsură ce umbra îi scăpa:

— Ptiu... Uite că fuge... fugee iar... Ptiu!.. Lua-te-ar... păi aşa ne fu vorba? (Hic!)... vezi că mă necăjeşti? (Hic!)

Vezi? Ţi-am spus eu... (Hic!) Ce? Eu stric? Hoaţa naibii!... Dă pupăza şi te las... Dă pupăza, n'auzi?...

Şi cu o furie îndreptăţită, din ce încheeturi îşi mai simţea, beţivul o lua la goană pe dig. Umbra dispărea în vre-un tufiş din marginea drumului, sau se grămădea ghimotoc deacurmezişul, se lungea în dreapta cu capul pînă'n şina pe care gîfîia o locomotivă de noapte. Inima omului nostru se făcea atunci purice şi cu gura căscată de panică el aştepta, o clipă, dezastrul! Dar un felinar îi trimetea acum umbra în stînga, ruptă în două de marginea digului şi căzînd fără un ţipăt, în mare.

— Zău a'nebunit! — mormăia compătimitor. — Ce-are, Dom'le, noaptea asta... că n'am mai păţit aşa! (Hic!) Găsi-te-ar sughiţu! Boanghină!...

Dar pînă s'o găsească sughiţul, boanghena dispărea.

— Unde mi te-ai cocoţat acuşie?

Dacă nu cocoţată, umbra, în orice caz, îmbrăţişa acum un stîlp de telegraf.

Şi iar un moment de încredere pentru beţiv; cu braţele în lături se repezea dintr'odată zănatec să cuprindă stîlpul; însă se da înapoi lovit şi îmbrîncit de ultimu-i avînt, pe o distanţă de vreo douăzeci de metri, se pomenea înfipt în cele din urmă în colţul de bară al debarcaderului.

Fiindcă, în goană, neobositul tînăr ajunsese la capătul digului, acolo unde pe scări de piatră, copiii trag ziua la castelele lor de nisip. Un felinar mic, în stînga, lumina ca de pe scara unui palat, o esplanadă. Palatul dormea în întunerec, căci întunerec era marea, care sălta obosit, îngropînd cu ultimele mîngîeri şi netezind parecă o lume.

Din această lume un hoit, ai zice, ieşea la suprafaţă, slab şi turtit, supt, nelămurit, ca o amintire a vieţii, o stafie.

Beţivul trezit din lovitura fierului îşi privea în fugara umbră făptura venind spre el, îndoindu-se, făcînd cu mîna, dînd din capul care i se ridica uneori pînă la picioare. Ea vorbea acum, sau, cel puţin şoptea, iar pasărea, cu cîte un geamăt sec de undă prefăcută, îi venea în mînă.

Îndoit dela mijloc, beţivul se lăsa în jos, se împingea cu mîna stîngă, cu cealaltă chemînd şi parcă fermecînd apa. Un val îi aduce deodată în faţă umbra.

— Aşaa! — geme beţivul înfundat, în vreme ce cu un salt din picioare, cu amîndouă mînile, îmbrăţişa!

M'am repezit buimac.

Un bălăcit sec, o sorbitură.

În „Casa lui Dumnezeu" a ştrengarilor de peste zi, omul îşi găsise umbra.

Dragoş Protopopescu

Eminescu, şcolar la Cernăuţi [1]

Unde va fi făcut Eminescu clasele întîia şi a doua primară, nu ştim, dar clasele a treia şi a patra le-a urmat la Cernăuţi la *National-Hauptschule*, cum se numia pe atunci şcoala greco-orientală. Gh. Eminovici avea planuri măreţe pentru copiii săi şi preţuia pe nemţi cu deosebire. De aceea şi-a dat pe toţi băeţii la carte nemţească în Cernăuţi şi se zice că ar fi ţinut şi în casă profesor de această limbă dela care Mihai nu folosise cine ştie ce, deoarece, primul învăţător al lui Eminescu în Cernăuţi, Iancu Litviniuc, nu era prea mulţumit de cunoştinţele sale de limba germană.

Iată-l dar pe Eminescu într'un oraş care împăca aşa de bine rusticitatea Moldaviei de sus cu aparenţa de civilizaţie occidentală a Austriei meridionale. Era tot în Moldova, căci împrejur erau satele romîneşti ai căror ţărani treceau cu căruţa cu boi prin oraş şi nu prea departe Putna lui Ştefan cel Mare şi Călineştii, satul de naştere al părintelui său. Codrul şi rîul nu fugiseră în faţa oraşului. In jurul lui şedeau înălţimile păduroase, coastele înflorite dinspre Mănăstirsca, Clocucica şi Caliceanca, iar nu departe de dumbrava dela Horecea curgea leneş Prutul. Liniştea cîmpenească a împrejurimilor, verdea şi mirositoarea umbră din Volksgarten, marile porţi de zid cu grădini îndărăt şi uliţile largi ca un drum de ţară, în care un copac răsăria deodată, împingea satul pînă către inima tîrgului. Peste această patriarhalitate se aşezase un burg de provincie austriacă, înăsprind liniile. Gravurile vremii ne păstrează înfăţişarea Cernăuţilor de altădată. Iată imensul, dreptunghiularul Ringplatz, aşa de neted fleşterit. Nimic gotic nicăeri. Austria trăia din arta italiană settecentescă, prefăcută pentru înţelegerea şi nevoile ei. Imensele, monotonele masivuri geometrice de zidărie se prefac în Austria în căzărmi fumurii şi triste închisori. Ceva din îmbătrînita clasicitate a Lombardiei se vede dar şi în arhitectura cazematei cu turn

[1] Capitolul V din *Viaţa lui Eminescu*, ce va apărea în curînd.

din această piaţă şi a caselor celorlalte, afară de vreun coperiş de ţiglă ce cade mai repede. Pe drum lumea impestriţată a Bucovinei potopite de străini. Largul chervan cu coviltir se întîlneşte cu landoul baronial, în care o prea distinsă pereche se preumblă păzită la spate de un rece lacheu. Ţărani romîni, ruteni, tîrgoveţi trec pe lîngă jidovi cu caftan şi undrofiţiri austrieceşti. Pe larga Hauptstrasse se opresc trei călăreţi în faţa unei căzărmi cu gherete vărgate pentru sentinele, iar poştalionul aleargă răscolind colbul tras de patru perechi de cai, biciuiţi aprig de surugii. Ceva din tristeţea imensităţii cesaro-crăeşti strică vioiciunea verdelui peisagiu.

O oficialitate de pripas s'a năpustit asupra nodurilor de sate romîneşti, din provinciile de peste munţi, creînd oraşe artificiale. Căzărmi nesfîrşite, şcoli şi instituţiuni oficiale gigantice răsar astfel fără raţiune în mijlocul maidanelor ce nu pot fi umplute, dînd o falsă impresie de civilizaţie. In această năvălire de zidărie germanică, bisericuţa de lemn, învelită cu şindilă mai sta ca un semn al simplităţii pămîntului pînă ce şi aceea fu strămutată mai către margine în Clocucica.

Aci îşi petrece Eminescu aproape şapte ani din copilăria sa, cunoscînd unul din aspectele lentei înstrăinări a neamului care-l va durea mai mult.

Cele două clase primare (a III-a şi a IV-a) pe care sîntem siguri că le-a urmat acolo (1858/59, 1859/60) le-a trecut cu bine. Director al şcoalei era Wassilie Illasiewicz, catichet Porfir Dimitrievici, iar învăţători în anul întîiu Ioan Litviniuc şi într'al doilea Ioan Zybaczynski. Domnii învăţători, cu nume aşa de rebarbative, erau mulţumiţi de băiat, mai ales că se dedase şi la limba germană. Elevul era silitor, avea purtări bune şi aplecare la învăţătură, socotia mulţumitor şi scria aşijderi, nu era slab la religie, dar mai ales era straşnic la l. romînă. Cred şi eu! Cînd după un an de carte, venind vara, Mihai se găti să plece la Ipoteşti să se bată cu broaştele sau să se sue pe şură, Onorata Direcţiune i-a dat certificat cu *Vorzug* adică *bine*, clasificîndu-l al 5-lea printre 82 de şcolari.

Se vede totuş că încă de pe acum şcoala nu-i pria lui Eminescu, căci se zice că ar fi fugit acasă. L-au adus, fireşte, înapoi după ce Gh. Eminovici i-a aplicat la spate sănătoasele sale metode pedagogice.

In toamna anului 1860, fu desigur tot Gh. Eminovici care aduse pe băiat să-l inscrie la *K. K. Ober-Gymnasium*, în clasa I. Şcoala era o lungă cutie cu etaj, un fel de ospiciu mohorît, formînd un istm de zidărie plană, neornamentată, în imensitatea unui squar, ale cărui limbi de verdeaţă se întindeau pînă lîngă înaltul porton al clădirii. Tur-

nul din Ringplatz stăpinea fundul perspectivei. Profesorii școalei cunoșteau bine pe Eminoviceni. Patru frați mai mari, Șerban, Niculae, Gheorghe și Ilie șezuseră pe băncile gimnaziului ani de zile. Serban urmase șase ani, lipsind unul, ca să repare efectele repetenției și cînd Mihai isprăvia clasa a treia primară, sfîrșia și el pe a șasea liceală. Niculae, deși mai mic, era în aceiași generație școlară, dar urmă și clasa VII-a în anul șc. 1859/60, cînd Eminescu era pe clasa a patra primară. Tot atunci sfîrșia cu rău clasa III-a sec. Ilie. Șerban, Niculae și Ilie mai figurează în scriptele școalei în anul cînd Mihai vine să se înscrie. Numai Gheorghe (Iorgu), avea să mai urmeze pînă în Crăciun clasa a VI-a ca să se retragă și el. Așadar Eminescu era singurul Eminovici care frecventa acum gimnaziul. Se poate însă ca ceilalți frați, să fi rămas încă în Cernăuți, așa cum va face mai tîrziu și Mihai, spre a se pregăti în particular. Cînd dar, d. Director Ștefan Wolf a văzut pășind în cancelarie și pe Mihai, a exclamat, mirat de marea prăsilă și speriat de isprăvile celorlalți frați: „Și acesta e tot un Eminovici!"

După ce tată-său l-a înscris, a umblat de sigur să-l pună undeva „în cost". Cît fusese în școala primară, Mihai șezuse, pare-se, la Aron Pumnul, unde se aflau atunci (c. 1856-58) și ceilalți frați. Profesorii aveau pe acea vreme obiceiul să țină copii în gazdă, pe plată sau în schimbul unor mici servicii. Nu numai Pumnul, dar și părintele călugăr Veniamin Iliuță făcea la fel. Acesta din urmă avea în gazdă fără plată, vreo 27 de băeți de țărani săraci, care dormeau pe jos într'o odae și o bucătărie „ca scrumbiile într'un poloboc". Ori fiind cam bătăuși, ori simțindu-se mai mari, frații nu se aflau bine cu Mihai, încît deaceea Eminovici umblă să-l așeze la altă gazdă. Noua locuință fu aflată la unul Nicolai Țirțec, rutean de nație, precum îl arată numele și de meserie birjar. Ținea însă și copii în gazdă. La început Țirțec ședea pe strada Școalei nr. 799 (Schulgasse), mai apoi însă se mută în strada Sfintei Treimi nr. 1309 (Dreifaltigheitgasse). Cum era întîia locuință nu mai știm. Poate chiar că ruteanul s'a mutat repede de acolo iar declarația adresei la școală dela începutul anului a rămas așa, fără să se fi comunicat mutarea. Colegii de pe atunci ai lui Eminescu își mai aminteau însă de cealaltă locuință. Casa se afla peste drum de bisericuța de lemn Sf. Treime și era a bisericii. Odăile ei slujiseră ca chilii pentru călugări și erau dar foarte bune pentru a ține lume în gazdă, mai ales că o mare grădină cu plopi și pomi roditori o înconjura. Uluci năpădite de viță de vie despărțiau grădina cu plopi de locul unei covălii. Azi toate acestea au dispărut și pe aproape trece *strada Eminescu*.

Și-ar fi închipuit oare Țirțec și micii săi clienți că acel

băețaș fricos avea să dea numele uliței lor? Tovarășii de pensiune ai lui Eminescu erau doi frați Ștefanovici, care locuiau într'o cameră deosebită, doi frați Dașchevici, băeți de popă și unul Ion Șahin. Odaia în care ședea Mihai — nici vorbă împreună cu alții — dădea în grădină și avea la fereastră gratii de fier. Lăsat aci de Gh. Eminovici, cu amintirea recomandațiilor duioase ale mamei, care îi dăduse un șal turcesc să nu răcească peste iarnă, Eminescu își începu activitatea de licean. In clasă mai erau romîni (B. Missir, viitor ministru, trei Manea, doi frați Goilav, Ilie Luția ș. a.), iar în bancă ședea într'un an cu Arthur Hynech din Botoșani, mai tîrziu doctor. Micul *Eminoviciu* se înfățișă colegilor săi ca un băețel mărunt și îndesat, pîrlit la față de aerul de țară și foarte curățel. Părul mare dat peste ceafă, fruntea lată și ochii mari, umerii obrajilor puțin ieșiți îi dădeau încă depe atunci acel aer tipic al *poetului*.

Cît despre școală, disciplina era foarte strînsă. Elevii n'aveau voe să umble prin cafenele și restaurante, să fumeze sau să poarte bastonașe și erau pedepsiți cînd nu mergeau la biserică, constrîngeri din care deducem ce dulci trebue să fi fost ispitele. Profesorii erau bine pregătiți. Mișcările dela 1848 se sfîrșiseră cu o serie de relegațiuni și Bucovina fiind socotită ca o margine de țară, mulți profesori distinși din Austria se pomeniră în Cernăuți. In afară de d. Wolf, directorul, mai cu trecere în corpul profesoral era Prea Sfinția Sa, părintele catichet Veniamin Iliuță, om trecut, înalt și frumos, căruia copiii îi ziceau mai pe scurt „Popa". Popa catechisia pe toți elevii romîni în fiecare Duminică, într'o sală mare a liceului, ținîndu-le niște predici *videlicet* „exhortae". Avînd însă obiceiul de a striga catalogul și a nota cu notă rea la purtare pe cei care lipsiau prea des, popa „pîrlia" pe mulți. Cu toate astea, băeții fugeau atunci cînd părintele îi pornia în corpore — cum făcea după fiecare predică — la catedrală. Popa era de altfel un personagiu cu deosebire pitoresc. Ținea — precum am văzut — copii în gazdă. Stînd în fruntea unei mese lungi, părintele împărția, ziua, băeților cafea și citia romane franțuzești. Seara însă lăsa cărțile lumești și lua în mîini Acaftistul sau Viețile Sfinților. Cînd era în ape bune, părintele devenia generos. Astfel într'o zi, venind Eminescu și Șahin la un coleg al lor Hodovansky, în gazdă la popa Veniamin, acesta dă să le împartă la toți faguri de miere cu lingura dar ca să nu le dea prea mult, se făcea că citește Acatistul. Hodovansky luă un polonic, îi tăie coada și-l înmînă părintelui, care însă simțindu-l greu, îl aruncă furios în spre înșelător, lovind pe Eminescu.

Alt profesor era Aron Pumnul, autorul faimosului *Lepturariu*. Pumnul era foarte iubit de copiii romîni și pentru

blîndețea și răbdarea lui (stringea uneori pe băeți și bătea chiar mingea cu ei), dar mai ales pentru acel naționalism religios pe care îl insuflă tinerilor. In casa lui avea un fel de bibliotecă romînă clandestină, din care împrumuta cărți școlarilor, în deosebi pe Alecsandri. La școală însă venia rar din cauza boalei ce-avea să-l ducă în curînd în mormînt. Copiii îl primiau sărbătorește căci Pumnul, care preda l. romînă și puțină istorie națională, vorbia în chip foarte atrăgător. Din păcate durerea care-i dădea acel chip trist, veșnic nezîmbitor, îl silea adesea să părăsească clasa înainte de vreme. Băeții îl petreceau pînă la trăsură și-i ajutau să se urce în ea, ba Eminescu îl ducea pînă acasă.

In locul lui Pumnul, venia dela o vreme Mihai Călinescu și apoi Ion Sbiera. Pe ceilalți profesori îi cunoaștem puțin. Lewinski, de istorie, era un dascăl strălucit și curînd a și trecut la Theresianum din Viena; Neubauer, tot de istorie era mai molatec deși sever și se arăta bucuros să nu explice lecția; părintele Kalinowski (Călinescu), catichet și el, era tot așa de îndîrjit împotriva celor ce nu veniau la biserică; Vyslouzil era cam nervos; pe alții, Caspary, Limberger, Kraska, Kermavner, Hayduk nu-i știm decît cu numele. Am comite o ingratitudine dacă am fura posterității și pe servitorul *Onufri*, iubit de copii, fiindcă îi împrumuta cu bani ca să-și cumpere mere și covrigi.

Spirit inegal ori incapabil să se supue unei discipline prea aspre, Eminescu nu e în liceu un școlar strălucit sau mai bine zis nu e unul din acei întîi în clasă care fac deliciile profesorilor și sînt puși monitori. El are preferințe la studii, iubește lectura nu însă și școala. Nu-i plăcea să-și învețe lecțiile și de aceea lua note rele. De dragi ce-i erau uneori, ca să și le pregătească, se suia pe casă. In primul rînd nu se împăca cu matematicile și de aceea se învoise cu Const. Ștefanovici, care a și devenit profesor de matematici, ca aceasta să-i facă temele iar el să-i spună povești: „Eu știu chinul ce l-am avut însumi — spunea mai tîrziu „poetul — cu matematicile în copilărie, din cauza modului „rău în care mi se propunea, deși îndealtfel eram unul din „capetele cele mai deștepte. N'ajunsesem nici la vîrsta de „douăzeci de ani să știu tabla pitagorică, tocmai pentrucă „[nu] se pusese în joc judecata, ci memoria. Și deși aveam „o memorie fenomenală, numere nu puteam învăța de loc „pe de rost; încît îmi intrase în cap ideea, că matematicele „sunt științele cele mai grele de pe fața pămîntului". In afară de matematici nici un alt studiu n'avea de ce să displacă lui Eminescu, încît dacă la științele naturale avea abea nota „satisfăcător", iar profesorul de latinește era de-adreptul nemulțumit, deși aceste studii îi vor fi cu deosebire scumpe lui Eminescu mai tîrziu, asta se datorește fără în-

doială sburdălniciei și lipsei de simpatie pentru respectivii domni profesori. In schimb, la limba romînă și la istorie era tare. Fiindcă n'aveau cărți învățau gramatica și celelalte după dictat. Eminescu căpătase dela Pumnul însemnările de lecțiuni și le împrumuta și la colegi cu condiția de a nu îndoi și murdări filele, dar temeiul cunoștințelor sale era lectura. Lăsînd în plata Domnului problemele de aritmetică, citea pe înfundate, închis în casă, cărți din biblioteca școalei sau dela Pumnul (unde îl aflai mai întotdeauna, duminicile și sărbătorile), hrănindu-se cu compuneri romantico-fantastice ca *Povestirile lui Hoffmann*, *Bianca Capello* și literatură romînă cîtă îi cădea în mînă. Cît despre istorie, dulapurile cu cărți ale lui Gh. Eminovici își găsiseră un nou cititor. Eminescu știa de acasă slova chirilică, iar lecțiile nu și le învăța după manuale, ci de-adreptul din cărți mai vechi — negreșit — cronici, pe care le avea dela Ipotești sau din biblioteca lui Pumnul. De pe acum istoria antică îl atrăgea. Intr'o *Istorie a Lumii* (Weltgeschichte) de Weller, carte plină de atracții, pe care o purta cu sine și la plimbare și într'o *Mitologie* de G. Reinbeck (Mythologie für Nichtstudierende), Eminescu găsia mai multe cunoștințe despre lumea antică, despre Babiloneni, Assirieni, Perși, Inzi, Egipteni, Greci, Romani, de cîte putea afla la școală. Ajutîndu-l memoria, știa așa de bine la istorie, încît profesorul vorbind în clasa II-a B despre tinerețele regelui Cyrus, spuse în chip de mustrare că în secțiunea A era un elev Eminovici care îi bătea pe toți. A pricinuit mirare mare în tot gimnaziul faptul că Neubauer, profesorul de istorie, om foarte sever, i-a dat cea mai bună notă, ceeace pînă atunci nu se mai întîmplase. De altfel atît Pumnul cît și Lewinski, profesor și el de istorie, îl iubiau.

Nici religia nu era pe placul micului Mihai. Părinții lui, mai ales mama, erau oameni bisericoși și în afară de aceasta în familie erau multe fețe călugărești. Doi dintre frații și trei dintre surorile Ralucăi (Calinic, Iachift, Fevronia, Olimpiada, Sofia) precum și o nepoată de soră (Xenia, fata Safței Iurașcu) erau călugări. Olimpiada fusese stariță la Mănăstirea Agafton din Jud. Botoșani și tot acolo se găsiau și celelalte surori călugărițe. Cu toate acestea Mihai n'avea nici o tragere de inimă pentru „exhortele" popii și lipsia dela ele des, ori se făcea nevăzut cînd erau mînați spre biserică, drept care Sfinția sa îl „pîrli", însemnîndu-l la conduită cu vorbele: *Tadelnswerth wegen Versäumniss der Exorten*, adică mai pe romînește „ticălos, fuge dela predică". Incolo Eminescu era foarte vioi și chiar vorbăreț, dar pe dată ce profesorul îi făcea vreo observație, se potolia numaidecît, păstrînd cea mai adîncă tăcere. Un zîmbet statornic în colțul gurii, care dispăria numai cînd nu știa lec-

ția, îi cîștigase simpatiile colegilor, ceeace nu înlătura însă înghionturile și bătăile. In asemenea pugilate pletele date pe spate ale lui Mihai alcătuiau o puternică ispită pentru mîinile combatanților.

Mai dragă nici vorbă decît școala îi era lui Eminescu, joaca. Din strada Cuciur-mare, în dosul grădinii publice, se întindea un mare maidan numit *toloacă* (pulverturm), unde studenții, ucenicii și calfele de meseriași își făcuseră loc pentru bătut mingea. Intre studenți și calfe se iscă curînd un răsboiu crîncen pentru excluzivitatea folosirii locului, răsboiu în lege la care cei mici luau parte în chip de furnizori de armament. Sub streașina casei unde locuia colegul Ștefanelli, peste drum de toloacă, băeții de școală făcuse un depozit de bețe și nuele cu care alimentau pe studenți pe dată ce începeau ostilitățile. Eminescu, focos goliard toată viața, era unul din cei mai zeloși purtători de muniții și n'a lipsit mult odată ca să fie bătut măr de „dușmani". Campaniile militare desvoltă spiritul de solidaritate. Intimplîndu-se ca tovarășul de aprovizionare cu arme, Stefanelli, să fie pedepsit de nervosul Vyslouzil, cu o oră de *carcer* în clasă, pentrucă înaintea vacanței Paștilor (1863) la ieșirea din clasă strigase tare: *petrecere bună domnilor*, Eminescu cîștigînd complicitatea temnicerului *recte* a lui Onufri, care închisese pe deținut în clasă, i-aduce covrigi și petrece cu el ora de detențiune, după care se duc într'un suflet pe toloacă. Alte jocuri ale copiilor erau — cum se 'ntîmplă — imitarea mijloacelor de locomoțiune înaintate, ca datul pe ghiață, iarna, joc la care Mihai căzu odată așa de rău încît leșină, sau „de-a poșta", pe care o văzuseră pe ulițele Cernăuților. Doi băeți erau înaintași, doi rotași și unul surugiu. Poștalionul, construit de băeții în gazdă la Burlă, tatăl profesorului din Iași, era din scînduri, cu oiște în cruce și hamuri de sfoară petrecute prin gura „cailor". Cursa pornea pe Franzengasse înspre dealul viilor (Veinberg). Mihai care era numai cal rotaș voi într'o zi să fie vizitiu în locul lui Șahin. Dar caii fiind nărăvași, răsturnară la o întorsătură pe mîndrul surugiu, care poate se visa — după cartea de istorie — pe o quadrigă romană, sburînd pe hipodrom. Devenind mai mare, Eminescu disprețui aceste jocuri copilărești și începu să frecventeze pe ascuns redutele, adică balurile mascate și în cele din urmă teatrul.

Inchipue-și oricine ce infern trebue să fi fost la gazda unde ședeau atîția copii! Culcarea se făcea cu zarva ce o fac găinile pînă se așează în coteț. Iși istoriseau isprăvile de peste zi și-și plănuiau unul altuia farse peste noapte. Cum Eminescu avea obiceiul să stea acasă să citească și era bun povestitor, tovarășii îl puneau să istorisească ce citise sau basme, ceiace el făcea, mai de voe bună, mai de nevoe,

căci în caz de opunere era bătut cu pernele. Peste noapte se strecurau în grădină și furau mere din pom sau, prinși de Țirțec, îl chemau urlînd peste noapte ca din pivniță, ca să se răzbune, „pani Țirțec, pani Țirțec", pînă ce-l scoteau buimăcit din casă, apoi fugeau. Născociră o sperietoare lugubră cu care vîrau în toate spaimele mai ales pe Eminescu, care era fricos din fire și nu ședea bucuros singur. Frații Ștefanovici vrînd să vîndă cu orice chip lui Mihai o carte (Biblische Geschichte Altes Testament) și acesta refuzînd, băeții îl îmbiară să doarmă cu ei într'o chilie, unde-i spuseră că s'ar fi spînzurat un călugăr. Peste noapte, cu o sfoară legată din vreme începură să sgîlție geamul, în vreme ce unul vorbind într'o cofă goală, ca un strigoiu, zicea: *Eminowicz, Eminowicz, warum kaufst du nicht Biblische Geschichte?* Eminovici, de ce nu cumperi cartea? Apoi îi puseră plapuma în cap și îl loviră cu sfeșnicul, pînă ce acesta, tremurînd de spaimă, făgădui. Eminescu, înspăimîntat, se plînse lui Țirțec că odaia e bîntuită de stafii și birjarul se hotărî să doarmă într'o noapte spre a da rost duhurilor necurate. Iși aprinse ciubucul cel lung și se puse să vegheze. Dar curînd ațipi. Copiii pregătiseră dinainte un pepene găurit în chip de cap de mort cu luminare înăuntru și un cearceaf mare. Cînd sforăiturile bătrînului erau mai sonore, un zornăit lugubru cutremură ferestrele deschise pe jumătate și legate cu sfoară și o stafie albă cu ochi de foc și dinți clănțănitori, înfășurată în giulgiuri fîlfîitoare ieși dintr'un scrin ce se afla în cameră. Țirțec sări în picioare. Ca din depărtare un glas înăbușit (un băiat vorbia într'un pahar apăsat pe buze) se auzi zicînd: „Țirțec, iapa-ți pere 'n grajd". Cu ciubucul în mînă Țirțec se năpusti afară cu ochi pustii să vadă ce-i, cînd dintr'un pom din grădină sări unul, care furase mere. Cela zdup peste gard, Țirțec după el, pînă ce căzu în gura unor cîini.

Acestea sînt numai unele din năzbîtiile copiilor dela gazdă. Frații Ștefanovici prindeau păsări, ciocănituri și le țineau în colivie, Eminescu se cuibărise ca vulturul într'un pom din grădină, iar toamna culegea mere rămase din scuturătură. Pe pereții căsuței din grădină făcuse o „galerie de tablouri" cu ilustrațiuni din jurnale, pentru vederea căreia trebuia să se plătească „intrarea". Cu un coleg probabil, poreclit *Armanul*, cu care sta în odaia din pod, jucau teatru și bănuiala este că piesele reprezentate sînt „Landhaus an der Meerstrom" și „Liebelei am Fenster". Cînd învățau la Științe Naturale despre maimuțe se cățărau în nuci spre a le pricepe mai bine mișcările. Prietenii îl învățară să joace cărți, chiar cărți pe bani: *ferber cu șantel* și *fără*. Minați de unul Lozinschi, se duceau în beciul unui crîșmar din ulița jidovească, cu firma „La cocoșul roșu".

fiindcă Ţirţec îi prinsese acasă. Aci într'o hrubă fără ferești, așezat pe un poloboc răsturnat, jucau cărți la lumina unei luminări de seu înfiptă într'un cartof mare. Lozinski, înțeles cu ovreiul, le lua bani, straie, cărți vechi. Aci pierdu Eminescu șalul turcesc pe care mamă-sa i-l dăduse ca să nu răcească.

Fiind mai delicat, se înțelege că cele mai multe farse erau făcute pe socoteala sa. De spaimă Eminescu dădu în friguri. La acest neajuns se mai adăogă și hrana proastă. Ţirţec era un speculant netrebnic. Pentru ca să nu facă focul ghemuise, iarna, pe toți copiii într'o chilie iar seara nu le da de mîncare decît porumb fiert în lapte. De aceea copiii înfometați furau mere și făceau chisăliță și povidlă din poame. Unii băeți se și mutară dela Ţirţec (Mai 1862), dar Eminescu nu putu face acelaș lucru pentrucă neplătindu-i-se *costul* gazda îl oprise zălog. Ne mai putînd răbda și fiindu-i urîtă — cred — și școala unde căpăta note rele (clasa II-a, 1861—62), Mihai se hotărî să fugă din nou. Obicinuit să bată drumurile, o luă deci pe jos pînă la Mihăileni pe unde, neavînd bilet de liberă circulație, trecu granița pitit în dosul unei harabale de marfă. Apoi se așternu drumului pînă la Ipotești. Ajuns în sat îi fu frică să meargă de-adreptul pe acasă ci dădea tîrcoale unui păr din ograda megieșului Isăcescu, pus tocmai pe-o coastă, drept în fața conacului părintesc. Maica Fevronia care se afla la moșie privind spre deal zise mamei: „Ira! Ian te uită, Ralucă, cum samănă băetul cela cu Mihai". N'apucă să zică și iată o babă Prodăneasa din sat cu vestea că e chiar el. Au pus pe un vizitiu să-l prindă. Copilul o rupse la fugă, țipînd, dar fu luat pe sus și dat în primire mamei, care îl ținu tăinuit pînă seara, cînd întorcîndu-se Gh. Eminovici, îi spuse întîmplarea pe ocolite. Tată-său, supărat foc, i-a făcut o morală aspră însoțită de numeroase demonstrațiuni contondente, și a încheiat cu necaz: „Atîta treabă am Ralucă și acum trebue să plec la Cernăuți, să duc pe tîlharul ista la școală". A doua zi „tîlharul" încearcă iar să fugă, luînd-o la deal, pe șoseaua națională ce duce la Botoșani. Prinzînd de veste, Eminovici trimise după el oameni călări: „Haide îndărăt, cuconașule, îi ziseră oamenii cînd îl prinseră, haide la boer acasă, să te dea tot la Cernăuți, că nu-i chip altfel". — „La ce să mă dea la Cernăuți — țipa sbătîndu-se Mihai — că eu sînt învățat și fără Cernăuți". După ce l-a ținut o zi legat, în opinteli, căci copilul striga: „De ce mă legi degeaba, căci eu știu să mă desleg", Eminovici l-a dus pe sus la Cernăuți, unde directorul Wolf, sătul de năsdrăvăniile Eminovicenilor, nu l-a primit încîntat.

Rămînînd repetent în anul școlar următor, 1862—63, Eminescu frecventează tot clasa a II-a. Acum nu mai locuia

la Ţirţec ci la un profesor de limba franceză Victor Blanchin, în strada Domnească, azi Iosef, care ținea cu chirie casele lui Samuil Morariu, mai apoi Mitropolit al Bucovinei. Se vede treaba că tată-său gîndia că Mihai stînd în casă la un franțuz s'ar fi deprins să vorbească, fără să vrea, în această limbă. Blanchin era însă un bețiv, venia acasă pe două cărări și făcea gălăgie, sfădindu-se cu nevasta. Afară de aceasta odaia în care locuia Eminescu era nesănătoasă și din această pricină băiatul căpătă o boală de urechi.

Nici n'a stat mult. Incepînd cu 16 Aprilie 1863, dată cînd cădea prima zi de școală după vacanța Paștilor, Eminescu nu mai apare prin cataloage. Gh. Eminovici se încredințase desigur că nici lui Mihai nu-i pria școala nemțească și-l lăsase să se descurce singur ca pregătit în particular.

G. Călinescu

Spiritul american şi spiritul european

Dacă e adevărat ceiace spune Paul Valéry undeva şi anume că lumea nu valorează decît prin extreme şi nu durează decît prin mijlocie, atunci oamenii ar trebui să înţeleagă că opoziţiile violente pe care ei le exprimă în discuţii, nu sînt de nici un folos pentru trăinicia şi înţelegerea armonioasă a lumii.

Omul cult, credem noi, nu trebue numai să pună în contrast ceiace se petrece în realitate, ci să şi caute să vadă ceiace se întregeşte, se leagă sau este legat de realitate. Deaceia, căutînd să descriem caracterele esenţiale ale spiritului american şi ale celui european, noi nu le vom privi aparte, ci doar ca două variante ale spiritului uman în genere, unul şi acelaşi în posibilităţile lui esenţiale. Dealtfel, se şi cuvine să facem aşa, cînd ştim că precum spiritul european s'a format la lumina înţelepciunii egiptene şi asiatice, tot astfel spiritul american a pornit ca o continuare a spiritului european dintr'o anumită epocă a istoriei lui culturale.

America este produsul acelui moment al culturii europene în care oamenii, părăsind sensul absolutist, universal şi colectiv al catolicismului, au început să caute libertatea religioasă şi socială în termeni individualişti. America mai este, apoi, rezultatul atitudinii de curiozitate ştiinţifică şi aventură lumească a omului modern care simţea acum nevoia de a călători şi poseda configuraţia unui glob, care se desvăluia minunat prin varietate şi oportunităţi, chiar dacă acest glob nu mai era considerat centrul universului şi singura grijă a puterii şi bunătăţii dumnezeeşti. America mai este şi produsul anumitor revolte şi nevoi care tot din Europa au pornit. Mulţi dintre nedreptăţiţii soartei sau ai societăţii au înfruntat furtunile şi lungimile neguroase ale Atlanticului, pentru a căuta o lume mai echitabilă, mai dreaptă, mai generoasă, — ca dealtfel şi unii răufăcători, care doreau să 'nceapă o nouă viaţă. Cît despre lăcomia de îmbogăţire rapidă şi aventuroasă, pe care spiritele fine europene o impută şi astăzi Americii, apoi şi această trăsătură culturală a pornit tot dintre europenii care au trecut oceanul cu ţinta precisă de a afla munţi de aur

şi mine de nestemate în ţinuturile pe care Pieile-Roşii le deţineau fără a le scotoci din adîncuri.

Că în condiţiile lor proprii Americanii au exagerat aceste manifestări de obîrşie europeană, este adevărat şi explicabil prin faptul că ei au dat peste o ţară extrem de mănoasă, în care numai energia omului lipsea pentru a descoperi, exploata şi umaniza dărnicia naturii.

Aşadar, cînd acei Europeni cărora le place să trăiască numai din deosebiri şi contraste de analiză, fără a năzui către o armonie reală ce-ar putea duce la complementarea sau împreunarea a tot ce-i valoros din fiecare cultură, refuză să considere spiritul american drept o desvoltare sau creştere din spiritul european, ei trebue, atunci, să se desolidarizeze de o bună parte din istoria culturii europene, ceiace dealtfel nu fac şi nici nu pot face.

Nu pot face aceasta, pentru că spiritul unei culturi este ceva continuu şi dinamic, în care varietatea de însuşiri se formează organic şi creativ, fără ca aceste însuşiri să fie întotdeauna coherente.

Este timpul să observăm calităţile esenţiale ale spiritului european pentru ca apoi să vedem prin comparaţie şi pe cele ale spiritului american.

In devenirea lui de secole, spiritul european a realizat următoarele forme caracteristice şi semnificative, care constituesc *cultura europeană:*

1. O conştiinţă a întregului şi a armoniei din acest întreg. (Cultura grecească).
2. Simţul disciplinei şi al ordinei. (Tradiţia romană).
3. Idealul sacrificiului de sine şi al depăşirii intereselor lumeşti. (Creştinismul).
4. Metoda ştiinţifică şi disociaţia pentru cunoaşterea realităţii. (Ştiinţifismul şi Filosofia modernă).
5. Invenţia tehnică drept mijloc de dominare a naturii şi începutul cunoaşterii interesate a lumii. (Renaşterea şi epocile de după ea).
6. Idealul libertăţii individuale. (Individualismul anglo-saxon).
7. Accentuarea naţionalismului ca misiune supremă. (Politica modernă).
8. Desideratul unei nivelări economice. (Socialismul).

Aceste caracteristici fără a fi incompatibile istoriceşte şi etnograficeşte, greu pot coexista în acelaşi timp şi în acelaşi loc. Aceasta însă nu poate îngădui dreptul de a renega unele din caracteristicile înşirate. Un om cult nu se poate dispensa de calităţile latine cum nici de cele germane, care au constituit în largă măsură spiritul european. Omul cult acela e care din nevoia de a afla legătura internă a universului, ştie să ia ceiace-i mai esenţial din toate culturile. Omul cult ju-

decă prin cunoaştere şi iubire, iar nu prin prejudecată şi exclusivism.

Mergînd acum pe drumul comparaţiei propuse, ne gîndim la spusele indianului Rabindranath Tagore şi anume că : un drum poate fi privit fie ca o distanţă, care *desparte*, fie ca o distanţă care *apropie*. Tocmai aceasta intenţionăm a face acum: pornind pe drumul comparaţiei să vedem distanţa care leagă, care apropie, — căci pe aceasta puţini vor s'o vadă. Fireşte că nu vom ascunde şi locurile care despart cele două culturi. La rîndul lui, aşadar, spiritul american se caracterizează prin următoarele însuşiri:

1. O puternică încredere în bunătatea acestei lumi, în care omul poate să-şi încerce norocul şi să triumfe. Individul american concepe lumea ca o societate de asigurare, în care norocul este calculat statistic şi deci, pe o întinsă scară, probabil.

2. Norocul însă nu vine niciodată pentru American fără încercarea omului, fără ca omul să se străduiască. O temeinică încredere în *faptă* şi *voinţă* este urmarea firească a unei astfel de atitudini de viaţă. (Spune poetul american Robert Frost: „Faptul este cel mai dulce vis pe care munca îl cunoaşte").

3. Voinţa Americanului se armonizează însă şi cu credinţa în Dumnezeu, căci calvinismul a învăţat pe Americani că succesul muncii şi îmbogăţirea sînt binecuvîntări dela Dumnezeu. La American trufia pe care i-o dau curajul şi succesul este foarte curios îmbinată cu o umilinţă şi recunoştinţă faţă de Cel de Sus. Din acest punct pornesc, cîteodată împreună şi imposibil de a fi distinse, alteori separat, cele două mari însuşiri americane: *generozitatea* şi *ipocrizia*. Grandoarea sufletească, filantropismul interesat şi desinteresat şi suficienţa de aici pornesc.

4. In legătură cu succesul în viaţa practică, Americanul şi Englezul au desvoltat un nou cod etic, care le face cinste. Orice afacere de bani sau de sentimente este considerată ca un joc sportiv, în care o parte trebue să cîştige, iar cealaltă să piardă. Cel care pierde la acest joc al vieţii nu trebue să invidieze sau să urască pe cîştigător, ci să-şi caute norocul său, jucînd din nou, încercînd din nou posibilităţile sale. Acest cod al *sportmanshipului* apropie pe Americani de Englezi. Dar îi va osebi de aceştia, nu numai manierele şi interioritatea, ci şi

5. Un simţ de *omenie* pe care Americanii statornicindu-şi o viaţă în condiţii nouă de pionerat arid şi tenace, l-au cîştigat prin cooperarea ce le-a fost impusă de mediu. Din cauza pioneratului care a unit pe oameni în eforturi monumentale, cît şi din cauza faptului că pe ţărmurile stîncoase ale Nouăi-Anglii orice om a păşit şi crescut cu ideia de libertate în suflet, Americanul este mai înţelegător faţă de greutăţile semenului său. Deaceia în Statele-Unite oricui îi este recunoscut *dreptul de a nu muri de foame*. Cultura americană este eminamente democratică şi liberală pentru motivul că fiecăruia i se recunoaşte libertatea să-şi desvolte acea pasiune caracteristică pentru American : *pasiunea independenţei materiale*. In acest sens, se poate spune că în Statele-Unite orice început e democratic. Că acolo nu se mai sfîrşeşte democratic, e iarăşi adevărat.

6. Pasiunea independenţei materiale implică şi ea alte atitudini specific americane: *individul se bazează pe sine*, pe puterea lui de muncă şi invenţie, iar nicidecum pe ajutorul părinţilor sau pe intervenţiile proptitoare ale cunoscuţilor. Fiecare American face ceiace *poate* el mai bine, prin sine. America nu este o ţară de avocaţi, politicieni şi funcţionari. Carierele la care tinde majoritatea tinerilor în Statele-Unite sînt: *bancherul, steaua de cinema sau sport* şi, — fapt poate curios pentru romîni, — *preotul*. Dacă un tînăr are viaţă interioară, el se va face preot, carieră foarte stimată. Dacă are trup frumos şi expresiv, cinematograful şi sportul îl aşteaptă. Dacă are minte inventivă şi combinatoare, afacerile îl vor încuraja. Trebue de observat că aceste trei cariere sînt bazate mai mult pe vocaţia individului decît pe capriciile societăţii.

7. Americanul are *o nestinsă curiozitate*, care deşi *lipsită de simţ critic* şi nuanţări subtile, este chezăşie de *receptivitate* şi *prietenie* faţă de celelalte culturi şi popoare. Deasemenea, deşi Americanul ştie mai bine să activeze decît să contemple, — dealtfel ca şi majoritatea Europenilor de astăzi, care se laudă cu contemplaţia numai cînd e vorba să critice pe Americani — nu se poate totuşi spune că acest American este un automat, o fiinţă mecanizată şi fără suflet.

8. *Puterea tehnică* este o caracteristică pe care cultura americană a desvoltat-o în mari proporţii, ca dealtfel toate desvoltările ei, — căci un anumit *simţ al grandoarei* nu lipseşte Americanului. Maşinismul artificializează viaţa, simplifică şi substitue gesturile umane, reduce acţiunea umană la cîteva mişcări stereotipe. Totuşi, personal, noi nu credem că maşinismul este un rău, căci simplificînd fricţiunile vieţii de fiecare zi, el aduce omului mai mult răgaz pentru gîndire, contemplaţie, interiorizare. Maşina joacă rolul sclavilor, care, cărînd pietrele Partenonului, au îngăduit Grecilor să contemple lumea şi să creeze artă nemuritoare sub lumina templului. Maşina e utilă şi prin ea spiritul va căpăta o libertate pe care astăzi nu o are nici în Europa, unde spiritul este pus să se cheltuiască doar pentru rezolvarea complicată şi stupidă a preocupărilor cotidiene.

9. Maşinismul a dat Americanilor posibilitatea unui com-

fort pe care-l știm cu toții. Dar tot mașinismul le-a dat răgaz să-și facă traiul mai higienic, precum și mai mult timp liber pentru citit, visat, gîndit.

Educația publică, datorită muzeelor, bibliotecilor și școlilor laice și religioase a atins rezultate de necrezut pentru cei ce nu cunosc Statele-Unite deaproape. Acolo, omul și în special femeia au început să înțeleagă că viața însamnă mai mult decît ce credeau ei la început. In Statele-Unite sînt multe paradoxe. Unul dintre ele este acesta: deși într'un anumit sens, Americanul este un spartan virtuos care crede că *viața e luptă*, că *omul e măsura tuturor lucrurilor* și că *schimbul de servici* este un bine suprem, acest spartan sportiv și practic este totuși puritan și idealist, iubind pacea și înfrățirea.

Wilson, acest exponent al idealismului american, sobru în gîndire și moravuri ca Marc Aureliu și vizionar democrat ca poetul Walt Whitman, a întocmit o nouă morală internațională. Impreună cu Emerson, Woodrow Wilson deschide spartanilor din America drumurile unei spiritualități de echilibru și armonie. Nu știm dacă aceasta se va realiza sau nu, dar Statele-Unite cu *dorul lor de întregire spirituală* și cu preocuparea lor de *aristocratizare culturală a democrației* sînt capabile de mari surprize.

In America, spiritul european nu a dispărut, ci a luat o formă oarecum mai practică, așa cum dealtfel a luat însuși spiritul european la epoca populării Americii cu Europeni. Că America, pe de o parte, a accentuat tendințele practice, iar pe de altă parte a căpătat conștiința unei națiuni bazate nu pe hereditate unitară și nici pe tradiții unitar naționale, aceasta se explică prin propriile condiții de peste Ocean.

Drumurile spiritului american duc la drumurile vechi și nouă ale spiritului european. Bifurcarea realității între suflet și trup, cultură și civilizație, om și natură, este bună pentru înțelegerea raporturilor dinăuntrul lumii. Dar pentru durata lumii, pentru desvoltarea armonioasă a lumii, omului cult i se cere o altă atitudine: aceia de a privi legăturile dintre oameni și posibilitățile lor de creațiune armonioasă, în care toate elementele pe care obișnuim să le opunem vin să se unească, pentrucă, fiind membre ale uneia și aceleiași realități, către aceasta trebue ele să tindă și să lucreze.

Cu toate deosebirile, spiritele culturilor, — fie ele asiatice, europene sau americane; fie el complete sau incomplete, de valoare absolută sau relativă, — nu reprezintă altceva decît o sbatere glorioasă a spiritului uman către creațiunea unei viețuiri mai inteligente și mai frumoase. Astfel de activități glorioase nu pot fi apreciate decît cu înțelegere și iubire.

Petru Comarnescu

Desmeticire

Lumina revărsată pe colnicele de brădet dinspre asfințit se prelinge printre ramurile arinișteí pe alee, mișcînd nevăzut, dela locul lor, frunzele doborîte de toamnă. Pe 'ncetul, fărîmele de soare se topesc, se întind și pătrund în stratul de frunze galbene, pînă ce pier în pămînt. Din pădure, umbra a străbătut grădinița, a urcat scara și, împletindu-se cu zorele, a pătruns în vilă pînă sus, la balcon.

Pe luciul de sticlă al cerului răsună o bătaie, încă una, apoi un șir mai repezit și un ropot subțire și limpede cutreeră liniștea de pretutindeni. Departe pornește să bată clopotul unei biserici. Apoi bătăile se pierd în văzduh, pe nesimțite, ca și cînd n'ar fi fost.

Gîndurile celor două prietene s'au întors și ele, de departe, odată cu liniștea.

Intinsă într'un chaise-longue și învelită pînă la bărbie în șaluri, Corina Radulian și-a pironit un răstimp privirea undeva de-asupra ei, în văzduhul albastru, apoi și-a plecat ochii. Două lacrimi mari și scînteetoare s'au rostogolit repede pe obrajii storși de suferință.

Natalia Săveanu îi luă mînile, i le strînse prelung, apoi o mîngîiă pe frunte, ca pe un copil:

— Corino, mi-ai spus adineauri că în timpul crizei, la sanatoriu, te-ai gîndit de mai multe ori, insistent, la mine, cu toate că nu ne mai văzusem de șase ani... Și ți s'a părut inexplicabil... Mie, dimpotrivă, mi s'ar fi părut ciudat dacă nu te-ai fi gîndit la cea mai bună prietenă a ta — a ta cea de pînă la 20 de ani, fiindcă nu-ți cunosc prietenele de-acum... De îndată ce am aflat de nenorocire, am căutat să culeg știri cît mai amănunțite despre tine...

— Și ai aflat lucruri de necrezut pe sama Corei tale de

altădată, vești scandaloase care te-au îngrozit desigur, — o întrerupse Corina, încercînd să zîmbească.

— Dacă m'ar fi „îngrozit", cum crezi tu, nu ți-aș fi scris numaidecît și nu m'aș fi repezit cu primul tren să te văd. Dar în aste două ceasuri petrecute cu tine, am ajuns să înțeleg că, dacă rana pe care ți-ai făcut-o cu glonțul s'a vindecat sau e pe cale să se vindece, mai ai o rană, în suflet, și asta te chinuește încă. Și, fiindcă pentru mine ești aceiași prietenă iubită ca în anii noștri de școală, aș vroi să mă apropiu de sufletul tău și să-l alin... Iți spun drept: dacă aș ști că un moment îți trece prin minte că o curiozitate dornică de lucruri scandaloase, cum spui tu, mă face să mă interesez de rana ta sufletească, mi-aș călca pe inimă și aș pleca din casa ta în chiar momentul ăsta... N'aș dori decît să mă ajuți să te regăsesc, să știu cum ai trăit în acești șase ani, de cînd nu te-am văzut...

Urmară clipe lungi de tăcere. Frunzișul aninilor susura neîntrerupt ca o apă. Un tremur trecu pe buzele Corinei. Apoi glasul ei, o clipă răgușit, se mlădiă și se însufleți ca și privirea ei dogoritoare:

— Lio, îți mărturisesc că am așteptat vorbele tale nu numai ca o mîngîiere, dar mai mult, ca un îndemn de descătușare de care simțeam nevoie. Cît am suferit, m'a făcut să nu mai am încredere în oameni, în nimeni, sau mai degrabă în mine însămi. Mi s'a înfipt în minte gîndul că eu nu pot, nu mai trebue să fiu crezută — poate voi reuși să-ți arăt pentru ce. Am ajuns să mă îndoesc adeseori de mine, de logica faptelor mele.

Dar să nu-ți închipui cumva că aș vrea să mă desvinovățesc. Ar fi de tot stupid și eu aș fi cea dintîi care să mă disprețuesc pentru asta. Am făptuit un adulter fără circumstanțe atenuante și am încercat să mă sinucid. Iată adevărul brut. Și n'am fost cît de puțin o mică doamnă Bovary, nici n'am încercat să mă pedepsesc, să ispășesc păcatul prin sinucidere, ca o „vinovată superioară", cum se zice. Nu mi-am găsit în tot ce am făcut nicio vină — o vină interioară față de mine însămi. Pentru tine, care-mi cunoști bine firea, tot ce mi s'a întîmplat a trebuit să rezulte dintr'un dezechilibru al vieții mele, sau din cine știe ce concurs de împrejurări ciudat sau grotesc. Ei bine, nimic din toate astea. Tot ce s'a petrecut a fost firesc-necesar, aș zice, pentru a mă trezi la realitate, pentru a mă face să iau conștiință de mine însămi. De aceia din amărăciunea pe care am îndurat-o, nu mi-a rămas nici o părere de rău.

Dar, înțelegi, așa cum îți vorbesc ție, n'aș putea vorbi nimănui. Să subtilizezi asupra conștiinței tale după ce ți-ai înșelat bărbatul, înseamnă să fii considerată de opinia co-

mună, ori o ridicolă iremediabilă, ori o ipocrită demodată. Și dacă nu ți-aș povesti traiul meu în acești șase ani de cînd ne-am despărțit, aș risca, poate, să fiu judecată și de tine într'un chip sau altul.

— Te asigur că ești nedreaptă cu mine, Cora.

— Iartă-mă, Lio. Am rămas tot așa de sinceră și de necruțătoare față de mine însămi ca și în trecut. Nu m'am schimbat mult de atunci. Numai într'o privință sînt alta, cu desăvîrșire alta....

Ți-aduci aminte, în ultimul an de școală, cînd mi-ai spus, în grupul nostru de prietene care își povestiau micile aventuri și succese din vacanță, că eu, cu toată cumințenia și aparența mea glacială, cu tot scepticismul meu ironic, voi fi „une grande amoureuse"? Au rîs colegele noastre, am rîs și eu. Și mai tîrziu chiar, cînd mă analizam minuțios, n'am găsit nimic, nici o tresărire, care să îndreptățească prevestirea ta. E adevărat, eram capabilă de orice altă afecțiune statornică, aveam pasiunea cărții și lecturile mele literare mi se răsfrîngeau în suflet, unde uneori lăsau urme adînci. Dar să mă îndrăgostesc și să mă manifest, să mă comport ca atare, să fiu eroina unei intrigi sentimentale — iată ceva ce nu puteam concepe, ceva care mi se părea cu totul împotriva firii mele așa de puțin expansive. Mă urmărea veșnic teama de a fi comună sau ridicolă. Deseori, atitudinea reținută mi-a fost reproșată de cei din casă. Mama îmi spunea că trebue să mă schimb. Am încercat. Zadarnic. Cîțiva dintre bărbații care mă cunoșteau au crezut că atitudinea mea ascunde dispreț sau conștiința unei superiorități ireductibile și de aceia m'au gratificat cu antipatia lor. Asta îmi ațița orgoliul și mă făcea să fiu și mai puțin comunicativă. Cei mai veseli colegi ai mei de universitate deveneau cuminți și respectuoși, cînd se aflau lîngă mine.

Dar, în realitate, îmi dădeam sama că viața mi-era pustie și știam bine că înțelesul ei nu poate fi decît iubirea. Cînd mă cufundam în mine, dorul dragostei mă cutreera și-mi trezea visuri, pe care le socotisem de mult moarte sub cenușa copilăriei.

Mi-aduc aminte că am avut intuiția vie a iubirii ca supremul scop al vieții unei femei, cu ocazia nunții tale. La asemenea ceremonii, aparențele convenționale primează de cele mai multe ori. E bine, la nunta ta, ca într'o străfulgerare, am avut viziunea unei realități adînci a vieții. Pentru mine, care îți știam romanul sentimental, întruchipai imaginea desăvîrșită a ființei pe care dragostea o luminează... Ai plecat în miezul nopții cu fericirea ta, în trenul care s'a oprit doar cîteva clipe în gara mică de țară. Am rămas cea din urmă pe peron, țintind lumina trenului, pînă s'a topit în întuneric.

In vara aceia, după plecarea ta, am inceput lupta cu mine însămi, cu îndoielile şi timiditatea care mă inlănţuiau. M'am hotărît să fiu alta, după ce văzusem primejdia unei vieţi sterpe şi stupide. Am petrecut două luni de vilegiatură, în care am reuşit să mă conformez noului meu plan de viaţă. După cît ştiu, am făcut figură admirabilă în partidele de plăcere ca şi în cercurile mondene pe care le frecventam, spre marea bucurie a mamei şi a fratelui meu. Mai ales frate-meu, proaspăt întors din străinătate, nu numai cu o gravă competenţă juridică, dar şi cu o sete nestinsă de donjuanism, mi-a servit un straşnic duş pentru rezerva şi ezitările mele. Inutil să te asigur că niciodată nu m'am apropat de limita situaţiilor neconvenabile pentru o fată.

Odată însă, unul dintre prietenii fratelui, Costin Preda, pe care — dacă-ţi mai aduci aminte — îl cunoscusem la nunta ta, şi-a permis cu mine o îndrăzneală, care m'a buimăcit şi m'a făcut să mă cutremur de ciudă. Intr'o sară, la Sinaia, mă plimbam cu el prin parc, unde se aflau toţi ai mei. Fiindu-mi răcoare, m'am dus la hotel să-mi iau pardesiul. M'a însoţit pînă în hall, unde s'a oprit să mă aştepte. Incepuse cu mine în sara aceia un mic flirt, pe care nu i-l incurajasem de loc. Tocmai cînd mă pregăteam să ies din cameră, aud bătînd în uşă. Fără să ştiu ce fac, îi deschid. A urmat o conversaţie de care abia îmi aduc aminte. Cuvinte fără şir din partea lui, nedumerire dintr'a mea. S'a apropiat de mine, m'a prins în braţe şi i-am simţit gura lacomă pe obraji şi pe gură. Aveam pentru prima oară senzaţia unei îmbrăţişări bărbăteşti, într'o împrejurare care îmi făcuse mintea opacă. Totul n'a durat decît o clipă. M'am smuls din strîngerea lui şi m'am repezit la sonerie. Cu un gest brutal m'a oprit, mi-a borborosit o scuză, vădit contrariat, apoi, ca şi cînd nu s'ar fi întîmplat nimic sau, mai bine, ca şi cînd ceiace voise, s'ar fi consumat comod şi într'o perfectă armonie, mi-a spus că va ieşi el mai întîi din cameră, iar după cîteva minute să ies şi eu — ca să nu atragem atenţia cuiva. A stins apoi lumina şi, deschizînd uşa cu precauţie, s'a uitat furiş într'o parte şi în cealaltă a culoarului. Apoi a ieşit. Am întors cheia în uşă şi am căzut pe pat cu capul în mîni.

Căutam să înţeleg ce se întîmplase cu mine. Cred că s'a scurs un răstimp lung fără să-mi pot lămuri înlănţuirea faptelor, sensul lor. Imi simţeam doar carnea tremurînd. Parcă m'aş fi prăvălit în gol şi mi se părea ciudat că nu sufăr. Apoi deodată mi-am dat sama unde mă aflu, că în parc m'aşteaptă tata şi mama, că e ora mesei. Am sbucnit în picioare, am aprins lumina şi m'am dus la oglindă. In ochi aveam lacrimi.

Mi-am aranjat repede ţinuta şi am ieşit. Am străbătut culoarele hotelului, aiurită de ruşine şi de teamă, ca o femee care debutează într'un adulter de *hôtel garni*. Eram convinsă că şi madama pe care am intîlnit-o la capătul scării şi un pasager bătrîn care intra tocmai în cameră, ca şi portarul care mi-a aruncat o privire indiferentă dar piezişă, fuseseră martori ai vinei mele.

Aerul rece din parc mă trezi. Intr'o fulgerare de gînd, mă hotării să spun alor mei totul. Dar imaginea scandalului ce avea să urmeze mă paraliză. Vedeam pe prietenele mele — dintre care unele ştiam bine că trecuseră Rubiconul — ricanînd cu înţelesuri. Mi-am dat sama că trebue să tac, să ascund, deci să mint. M'am intîlnit cu frate-meu, care m'a întrebat unde am fost. I-am spus că m'am dus la hotel să-mi iau pardesiul. Apoi ne întîlnirăm cu tata şi cu mama, care se aflau într'un cerc de cunoştinţe. Eforturile de a mă ascunde îmi reuşiră. Am observat chipurile tuturor. M'am convins că nimeni nu bănueşte, cît de puţin, turburarea mea. Dar eu, parcă mă simţeam alta.

Curind, la restaurant, îmi recăpătai dispoziţia de totdeauna, ca şi cînd nimic nu se întîmplase. Eram chiar veselă. Dar, la un moment dat, zării pe Preda, care se îndrepta spre ieşire. O durere ascuţită îmi străpunse inima şi-mi tăiă răsuflarea. El ne salută şi ieşi din restaurant. Frate-meu, care se întîlnise mai 'nainte cu el, aflase că pleacă a doua zi la Constanţa, probabil, — zicea frate-meu, — ca să întîlnească pe d-na Filoreanu, o femee socotită unanim elegantă şi superbă, care de o săptămînă făcea plajă. După ce mă liniştii, mi se păru că Preda avea aerul umilit, fireşte pentrucă nu-şi atinsese ţinta cu mine. Poate că de-aia avea să plece.... Lucrul acesta mă dispuse şi chiar zîmbii de cîteva ori, ceiace făcu pe frate-meu să observe că dela un timp, de cînd am schimbat „meditaţiile grave", cum zicea el, pentru mondenitate, am devenit veselă şi simpatică. Continuai să fiu bine dispusă, ba chiar risei sgomotos. Decîteva ori însă, privirea tatei mă turbură. Nu ştiu nici azi dacă işi dădea sama de neliniştea mea.

In noaptea aceia n'am putut dormi pînă spre ziuă. Pentru prima oară simţirea mea se răscolea într'o efervescenţă care îmi dezvăluia realităţi noi şi — ca să zic aşa — fatale, cu neputinţă de mlădiat. Ar fi inutil să 'ncerc să-ţi depăn toate acele gînduri pe care de altfel, cred că nu le voi uita niciodată. Iţi spun atît: căpătasem convingerea că minunea dragostei între bărbat şi femee nu se reduce decît la ceiace îmi ceruse şi mie un bărbat cu cîteva ore mai'nainte şi că ceiace mi se părea brutal nu era, în ultimă analiză, decît firesc, inevitabil — era realmente totul în viaţă, acel tot pe care îl vedeam strălucitor de frumuseţe în nopţile nedormite de pe cînd eram şcolăriţă. Cealaltă dragoste, pe care mi-o închipuisem pînă aci, mi se părea pierdută în ceaţa unei de-

părtări ireale și înfățișată ca aevea doar în artă și în viața unor făpturi excepționale. Știam că Preda era un „chevalier à bonnes fortunes", cunoșteam din svon atitea din cuceririle lui. Prin urmare, îmi ziceam, așa se petrec lucrurile, sau cu mici variante. Pe dinaintea ochilor îmi treceau cîteva din femeile care îl cotau, le dădeam în lături aparențele de distincție sau de corectitudine (unele simulau și asta), ca să le văd într'o cameră de hotel cu el sau cu altul. Prin urmare, iată ce va trebui și cum va trebui să fac și eu odată. Pornisem doar pe calea de a fi ca toată lumea. Nu mai puteam să mă'ntorc la ridicolul unei ființe abstracte și inactuale, izolată și deci nenorocită.

Și pentrucă vreau să fiu adînc sinceră în confidența mea, trebue să-ți spun că toate gîndurile porneau dela imaginea acelei îmbrățișări, care mi se imprimase în tot trupul, pentru ca să se întoarcă din nou de unde pornise. Citisem și auzisem că deliciile dragostei încep numai după ce s'a trecut primul asalt, care e mai totdeauna brutal. Pînă atunci, nu raportasem niciodată acest fapt la ființa mea. Acum îmi închipuiam necontenit ce s'ar fi întîmplat dacă eu aș fi fost mai puțin sălbatecă și el mai tenace. Perspectiva, care mă aștepta cîndva și pe mine, mă cam intimida — deși mi se părea acum familiară — pentrucă mă îndoiam că voi ști să mă comport cum trebue, ca toate fetele. Dar, îmi ziceam, cu un partener experimentat ca Preda, inițierea ar fi fost comodă și rapidă. Și gîndul că fusesem atît de aproape de actul tainic și decisiv pentru viața unei femei nu mă părăsea. Imaginația îmi suplinea aproape desăvîrșit ceiace realitatea îmi ascundea încă.

In această efervescență de gînduri, resimțeam o satisfacție picantă, un fior de veselie perfidă: rezistasem unui bărbat, îi zădărnicisem pofta, deci îl umilisem. Țineam să-l întîlnesc a doua zi; mi-l închipuiam stingherit în fața mea, sau indignat și mă vedeam triumfînd.

A doua zi, mă sculai tîrziu și cu capul greu de durere. Toate întruchipările din timpul nopții pluteau în negură. Unele mi se păreau cu totul iraționale. Vedeam clar numai întîmplarea din ajun și simțeam, întreagă, numai bucuria de a fi umilit pe bărbatul care mă dorise. Țineam cu orice preț să-l întîlnesc. Am jucat tennis într'un grup numeros și am fost expansivă ca niciodată. La amiază apăru în grupul nostru Costin Preda. Mi-am domolit bătăile inimii și l-am privit îndrăzneață. Era liniștit și bine dispus. A vorbit cu toată lumea — îți amintești, poate, ce causeur fin și spiritual este — a vorbit și cu mine... Nimic, nici un fel de emoție, nici un pic de constringere nu trăda. Nici o urmă din ce se petrecuse între el și mine în ajun. Uitase totul. La rîndu-mi, am căutat

să par de tot indiferentă. Dar în adîncul meu eram răvășită și frîntă.

Ne anunțase că avea să plece în chiar ziua aceia. Cînd societatea noastră se risipi, m'am apropiat de el și, cu ironie în zîmbet și în ochi, am găsit să-i spun vorbele acestea, de care mult timp după aceia m'am jenat :

— Cine știe cîte victime ai să faci și la Constanța. Totuși eu te sfătuesc să fii mai abil, ca să ai mai mult succes decît aici.

El și-a arătat caninii într'un zîmbet, ca atunci cînd flirta, și mi-a răspuns :

— *Ah, petite coquine ! mais douce tout de même !...*

Atît. Apoi a redevenit serios, a vorbit cu tata și cu fratele meu și s'a despărțit de noi corect... In după-amiaza aceia m'am sbuciumat de indignare și umilință. Mă răscoleau porniri năstrușnice: să mă duc în gară și să am o explicație cu el. Nu știam lămurit ce aveam să-i spun. Dar, închipuindu-mi că mă voi da în vileag, că îmi voi sacrifica reputația gratuit și ridicol, mă oprii și mă ascunsei în mine însămi și de astă dată. Astfel, timiditatea îmi servi de cumințenie... După cîteva zile îmi recăpătai cumpătul. De-acum, nu mai vedeam în scena pe care ți-am povestit-o decît firesc. Nu-ți voi ascunde că m'am gîndit foarte deseori la ea și nu odată mi-am surprins simțurile biciuite de fiori pînă aci necunoscuți. Ceva mai mult: închipuirea mea nu găsea alt ascunziș pentru betia ei sensuală decît aceiași cameră de hotel. Dar experiența aceasta mă făcea să mă adaptez și mai bine realității înconjurătoare. O poartă, prin care aveam să trec, stătea deschisă în fața mea....

Ți-am povestit, dragă Lio, pe larg întîmplarea aceasta, pentrucă te va ajuta, poate, să 'nțelegi ceiace s'a petrecut cu mine mai tîrziu.

* * *

Pela sfîrșitul lui August ne-am dus la moșie. Tata plecase mai înainte. L-am găsit necăjit de perspectivele recoltei. Dela o vreme devenise nervos, veșnic preocupat de soarta averii noastre, de datoriile care creșteau, amenințătoare. Recoltele rele din anii trecuți ca și unele speculații îndrăznețe, pe care le încercase cu bani împrumutați, îi minaseră averea. Om de acțiune și hîrșit în afaceri, el nu manifestase niciodată descurajare. Știam, toți ai casei, că ne apropiam de sărăcie. Tata însă vorbea foarte rar cu noi asemenea lucruri. Totuși era vădit că viața lui ardea în delirul unor eforturi supraomenești. Grijile îi înrăutățiseră boala de cord și îl îmbătrîniseră de necrezut. In mai multe rînduri îi scăpaseră cîteva vorbe, din

care mi-am dat sama că se temea să nu moară înainte de a-și fi refăcut și întărit averea.

Tu știi cît de mult mă iubea tata. Nu mă 'ndoiam nici o clipă că el își măcina energia mai mult în vederea viitorului meu. La rîndu-mi, îi răspundeam printr'o duioșie adîncă și de fiece clipă, o duioșie în care se amestecau mila, recunoștința și iubirea.

Intr'o zi, m'am dus în biroul lui. L-am văzut scriind. M'am așezat pe un scaun. Părea că nu mă vede, atît era de adîncit în socoteli. I-am luat tocul din mînă, m'am așezat pe genunchii lui ca pe vremea cînd eram mică și l-am sărutat, cum nu mai îndrăznisem s'o fac demult. M'a privit oarecum uimit și s'a înseninat. I-am spus să nu mai fie îngrijorat și să nu se mai străduiască atît. Frate-meu avea cariera formată. Eu, care-mi trecusem licența în litere, aveam să intru în învățămînt... M'a privit adînc în ochi și a tăcut mult timp. Apoi, constrîns, parcă rușinat, a încercat să mă convingă și să se convingă pe el însuși, că averea nu este compromisă, că i s'a mai întîmplat de cîteva ori, mai demult, să fie în situații foarte precare și a reușit să se salte din nou, că nici acum nu e cazul să piardă nădejdea în îndreptare. Cu glas frînt, mi-a adăogat că uneori se gîndise și el la o carieră pentru mine. Dar asta numai în cazul prăbușirii.

Prin urmare, tata se pregătise și pentru ultimul sacrificiu: să-și vadă fata funcționară muncind pentru pîne, el, omul cu mentalitatea și orgoliul ireductibil al boerului de neam vechiu. Cîtă amărăciune trebue să-i fi strecurat în suflet perspectiva aceasta, lui, care visa pentru fiică-sa o viață fastuoasă și închinată artei. Vroia să mă trimită în străinătate, să-mi fac doctoratul și să-mi desăvîrșesc studiile de pictură. Renunțarea lui de acum nu vestea decît ruina.

Nu mi-a trebuit mult timp ca să am intuiția deplină a dureroasei metamorfoze care mă aștepta în umbră. Dealtfel nu era prima în viața mea. La șaisprezece ani, trăisem intens mirajul de a fi genială ca Iulia Hașdeu sau ca Maria Bașkirțev. La optsprezece, contrarietățile cu lumea dimprejur și conștiința propriei mele străbiciuni mă făcuseră îndeajuns de cuminte ca să văd, cu o amară ironie, neantul acestui vis. Imi imaginasem un alt ideal de viață, mai confuz și mai fluctuant, tocmai pentrucă deriva mai direct din personalitatea mea, fără să se conformeze vreunui model exterior. Mă simțeam deosebită de ceilalți oameni, simțeam și gîndeam altfel. Din această deosebire, de care căutam să mă conving în orice împrejurare, îmi făurisem un orgoliu în care trăiam, cu o adevărată volptate spirituală — singura pe care mi-o îngăduisem pe atunci — ca într'un turn de fildeș romantic. Dar o asemenea voluptate interiorizată și unică — eram destul de

stăpînă pe mine și aveam destul bun simț ca să n'o manifest față de lumea cu care aveam legături — nu putea să dureze într'o inimă de fată tînără pe care o ispitea viața. Astfel s'a petrecut criza despre care ți-am vorbit și adaptarea mea forțată la realitatea care mă contrazicea cu asprimea ei nepăsătoare. Aceste contraziceri și propriile mele îndoeli îmi serveau o experiență înțeleaptă, e adevărat, dar îmi răneau și aripele sufletului. Dar tocmai cînd ajunsesem la împăcare cu viața din mediul meu social, cînd mă pregăteam s'o îmbrățișez din plin — îmi făcusem de circumstanță și o filozofie a plăcerilor elegante și ușoare, care să n'atingă decît suprafața conștiinței, pe cînd în interiorul meu sufletesc să fiu cu totul altă ființă — iată că trebuia să scobor, cu capul plecat, într'un fund de provincie, să fiu o profesoară oarecare sărăcuță și defeminizată. Dar era singura cale de trai — căci îmi repugnau tranzacțiile infame cu viața.

Cînd i-am vorbit mamei despre cariera pe care eram hotărîtă s'o îmbrățișez, ea a lăcrimat și mi-a răspuns că nici vorbă nu putea fi de așa ceva, că eu cu frumusețea mea și cu relațiile familiei noastre, voi avea cu siguranță o partidă de măritiș admirabilă, care să mă mențină la nivelul vieții noastre de pînă aci. Incă odată îmi dădeam sama cît de departe era mama de simțirea mea. Nici n'am încercat să-i arăt că un astfel de plan de salvare îmi mortifica ceiace mai rămăsese nealterat din sufletul meu de totdeauna: demnitatea față de mine însămi.

Mă hotării deci să muncesc, nu fără sbucium nostalgic pentru ceiace aveam să las în urmă. Nu ignoram frumusețea etică a muncii, nici chiar acum cînd trebuia să mă împărtășesc practic din ea. Mă apăsa doar mediocritatea nouăi mele condiții de existență. Dar nu-mi rămînea decît să mă resemnez.

In vremea asta, căzui greu bolnavă. Această boală fu decisivă pentru viața mea. După a doua zi de febră, chemarăm pe medicul plășii, un bătrîn cam năuc, care oscila între nu știu cîte boli. Tata telegrafiă lui frate-meu la București să vină cu un doctor. Mircea sosi sara cu un medic tînăr, conferențiar, prieten intim din liceu al lui — înțelegi că e vorba de Emil. Il cunoșteam mai demult, îl întîlnisem și la Sinaia și avusesem ocazia să-l apreciez pentru distincția lui amabilă, deși puțin gravă. Văzîndu-l acum la căpătîiul meu, nu știu pentruce am avut o strîngere de inimă. M'am întunecat la gîndul că va trebui să mă examineze și am fost chiar posacă. Fără să pară că ia cît de puțin în samă umoarea mea, m'a cercetat tăcut și atent, și mi-a pus fără ezitare diagnosticul: aveam febră tifoidă. După cîteva prescripții date numai celorlalți, ca și cînd eu n'aș fi existat, a plecat urmînd să vină a

doua zi dimineață și să aducă el însuși medicamentele necesare.

Bietul tata își pierduse capul. Pentru prima oară l-am zărit plîngînd. După ce s'a aflat boala, parcă totul s'a schimbat în preajma mea: și forfoteala din odăi și din curte, ca și chipurile și vorbele celor din casă. Dar eu nu eram deloc îngrijorată de gravitatea boalei. Singurul fapt care mă neliniștea mereu era că voi fi sub îngrijirea acelui doctor tînăr, că va trebui să-mi desvelesc trupul în fața lui, să-i răspund la întrebări privitoare la lucruri care îmi repugnau, cum îmi închipuiam că-i repugnau și lui.

In cursul nopții m'a chinuit febra. Il vedeam în delir pe doctor cercetîndu-mă pătrunzător și rece, vorbindu-mi aspru. Mi se părea că mă repezeam la ușă să fug, iar mama și frate-meu mă aduceau înapoi în pat. In vremea asta, privirea tăioasă și ironică a doctorului nu mă slăbea.

A doua zi dimineață, l-am văzut intrînd cu zîmbet blajin și cu vorba voioasă. M'am îmblînzit, și i-am vorbit cu ton mai deschis, mai prietenesc. Totuși, cînd a trebuit să-mi facă o injecție, am simțit aceiași jenă și același gol ca în ajun. Dar grija și atenția serioasă cu care lucra, îmi cucerîră curînd încrederea și mă simții din ce în ce mai apropiată de el.

Pînă la trecerea crizei, a venit de două ori pe zi, dimineața și sara. Dela un timp, nu numai că nu-mi displăcea prezența lui, ci dimpotrivă, mă înseninam și mă învioram văzîndu-l. Era vădit că lua parte cu sufletul la îngrijirea bolnavei sale. Intr'o noapte de delir cu peste 40 de grade, frate-meu a plecat la ora 10 la București să-l aducă. Mă opusesem din răsputeri, căci mă gîndeam că a chema un medic în miez de noapte să vină cale de 30 de kilometri, după ce te văzuse cu cîteva ore mai înainte, însamnă să abuzezi de bunăvoința lui. Noaptea la unu, cînd mă sbăteam între delir și realitate, l-am văzut lîngă mine. Imi lua pulsul și mă privea. Am închis ochii mulțumită. Decîteva ori m'a împachetat în cearșaf ud. La un moment dat, cînd mă simțeam mai ușurată, m'am scuzat că l-am deranjat în puterea nopții și i-am spus că nu eu am voit să-l chem.

— Dealtfel, — i-am adăogat, — nu mă tem de „desnodămîntul fatal"; dacă mor sau dacă scap mi-e tot una.

— Ce spui ? — îmi răspunse el. Noroc că nu mi-e mie tot atît.

Aceste cuvinte, spuse de el simplu, m'au înfiorat. Am simțit în adîncurile ființei mele raza caldă a dorului de viață. De-acum eram sigură că voi scăpa. Peste cîteva zile am intrat în convalescență.

Acum îl vedeam la două zile. Mă întîmpina totdeauna cu

bucurie și cu vorbele: „Ce mai face domnișoara care nu se teme de „desnodămîntul fatal?".... Toamna era lină și însorită, și liliacul înflorea a doua oară la fereastra odăii mele. Cînd vorbeam cu Emil, îmi plăcea să-l văd devenind serios, de îndată ce îl întrebam ceva în legătură cu igiena, cu regimul pe care trebuia să-l urmez sau cînd îmi atrăgea atenția asupra vreunei imprudențe, pe care o comiteam sau eram pe punctul s'o comit.

Una din ele mă și trînti la pat, de-abia întremată. Intr'o seară, cînd aveam aici, la conac, o reuniune de familie, am asudat la tenis, apoi am pornit într'o cavalcadă tocmai cînd se iscase un vînt înghețat. Am făcut o congestie pulmonară din fericire uoșară. Emil m'a îngrijit cu același devotament și afecțiune înviorătoare. Dar convalescența a fost mai lungă și mai plină de temeri. Emil mi-a dat să înțeleg că mă amenință pericolul unei infecții a plămînilor, dacă nu ascult orbește prescripțiile sale. De data aceasta nu mai eram dispusă să mă joc cu sănătatea. Țineam la viață.

Aceste două boale m'au extenuat cu totul. Mai ales, orice energie sufletească părea că se risipise pentru totdeauna din ființa mea. Incetul cu încetul, trupul mi se întremă. Dar nu mă mai simțeam în stare să-mi adun gîndurile din trecut și să închег o hotărîre în privința celor ce aveam de făcut de aci înainte. Și doar știam că mă așteaptă un rol activ în viitorul cel mai scurt. Treburile tatei mergeau din ce în ce mai rău. Mi-era imposibil să intru anul acesta în învățămînt. Doctorul mi-o interzisese categoric. Imi rămînea să mă pregătesc pentru examenul de capacitate. Mi-am ascuns cu grijă această intenție, ca nu cumva Emil să mi-o zădărnicească, oprindu-mă dela orice efort intelectual, care mi-ar putea primejdui sănătatea și așa destul de șubredă.

Era adevărat că rămăsesem cu o tuse rară dar persistentă, care uneori îmi tăia orice speranță de însănătoșire. De cînd mă îmbolnăvisem a doua oară, mi se părea că niciodată nu voi mai fi deplin sănătoasă. Era o credință pe care n'o împărtășisem niciodată doctorului. Nu mi-am putut explica nici mai tîrziu dece nu i-o spusesem. Era parcă înfiptă în adîncul sufletului meu și m'ar fi durut dacă mi-ar fi desrădăcinat-o cineva.

Pela sfîrșitul lui Octombrie eram sănătoasă. Urma de tuse, din ce în ce mai rară, n'o mai luam în samă. Trăiam aici la moșie într'un senin *farniente*. Mă împăcasem și cu ideia sărăcirii și cu perspectiva noului mele vieți. O toamnă caldă se prelungea, aurie și mîngîietoare ca pe Riviera. Mă plimbam aproape toată ziua prin parc, înfășurată pînă la nas ca să nu mai răcesc și să mă dojenească doctorul. De altfel, tata

mă supravechea cu străşnicie. N'ar mai fi tolerat nici o abatere dela ceiace îmi recomandase medicul. Totodată prinsese mare drag de Emil, pentru că „îi scăpase fata", cum spunea el. Oridecîteori îl vedea, recunoştinţa i se revărsa din privire, din fiecare cuvînt.

Emil refuzase orice onorar. Mircea ne avertizase încă de pe cînd eram în convalescenţă, să nu pomenim de aşa ceva prietenului său, care s'ar fi simţit chiar jignit. Dar pe tata nu-l răbdase inima să nu-i vorbească de gratitudinea pe care i-o purta şi de datoria pe care trebuia să şi-o achite faţă de el. Foarte constrîns, Emil îi răspunsese că în privinţa asta a şi vorbit cu Mircea şi că nu revine asupra hotărîrii lui. Totuşi tata intenţiona să-i facă un cadou, cînd ne vom întoarce la Bucureşti.

Intrucît mă privea îi eram recunoscătoare, dar, pe de altă parte, mă şi contraria faptul că refuzase plata cuvenită ostenelii sale. Mă'ntrebam dacă n'o făcea, pentrucă aflase că sîntem în jenă bănească. Gîndul acesta mă umilea.

Dar nu mă opream mult asupra lui, căci altele, de o altă rezonanţă, îi luau locul. De vre-o cîteva ori Mircea îmi dădu să înţeleg că Emil mă priveşte cu anumiţi ochi, că-i plăceam demult, ba chiar că-i sînt dragă. Am glumit şi am părut că nu dau nici o atenţie faptului. Dar nu l-am uitat; dimpotrivă mă gîndeam la el fără vroie.

Acum îmi explicam chipul cum mă îngrijise Emil. Chestiunea onorariului însă mă neliniştea. Dacă-l refuzase din prietenie pentru vechiul său coleg de liceu, lucrul se explica satisfăcător. Dar dacă o făcuse din afecţiunea lui pentru mine, atunci eu aveam faţă de el o obligaţie, care, deşi numai morală şi onestă, era la urma urmelor plictisitoare. Cred că ai simţit şi tu cît e de penibil să te ştii obligata unui bărbat — a unui bărbat oarecare, căci a acelui pe care-l iubeşti, nu poţi fi niciodată.

Mi-ar fi greu să-ţi spun ce simţeam pentru Emil. Mai degrabă nu simţeam nimic, nimic din ceiace te împinge să te arunci în braţele unui bărbat. Il văzusem pentru întiia oară la un bal, cu doi ani în urmă. Cum nu dansa, nu m'am ocupat mult de el. Ştiu că mi-a strecurat cîteva complimente, la care am uitat cum am răspuns. I-am remarcat numai distincţia ţinutei şi rezerva cu care participa la divertismentul balului. Părea chiar puţin *gauche* din neobişnuinţă. Era totuşi înconjurat. O doamnă deosebit de frumoasă şi inteligentă îl învăluia în asiduităţi făţişe. Am aflat că era un medic eminent, deşi foarte tînăr, că se pregătea pentru Universitate şi că, pe deasupra, era bogat. Frate-meu ne vorbea de el cu admiraţie... A doua oară, l-am întîlnit la Sinaia, după întîmplarea cu Preda. Mi-a vorbit amabil, dar lucruri fără impor-

tanţă. Am observat că, din toate persoanele unui grup numeros, prefera să vorbească mai mult cu mine... Cît de departe era de „celălalt", cît de incapabil ar fi să procedeze ca el !...

In timpul boalei, cum ţi-am spus, mă familiarizasem cu prezenţa lui. Aş putea spune că o prietenie mă apropia de el. Dar, cînd am aflat, dela frate-meu, de simpatia pe care mi-o purta Emil, n'am găsit în mine decît vid. Nici acum nu-mi pot lămuri dacă într'adevăr n'aveam pentru el nici o înclinare sau dacă nu puteam avea pentru nimeni, aşa de extenuată cum mă aflam după boală.

O împrejurare neaşteptată mă scoase brusc din toropeală şi precipită un eveniment hotărîtor în viaţa mea. De sfîntul Mihail — ziua tatei — Mircea a venit cu maşina dela Bucureşti, însoţit de Emil, pe care nu-l mai văzusem de două săptămîni. Cum îţi închipui, îl priveam cu alţi ochi decît atunci cînd nu ştiam ceiace ţi-am spus. Primul lucru pe care l-a făcut, a fost să se intereseze de mersul sănătăţii mele. Nu mi se mai părea curios că omul ăsta mă priveşte cu totul altfel decît ca pe un simplu caz clinic. De cîteva ori i-am surprins privirea învăluindu-mă şi apoi ferindu-se de mine. Era vădit — oricît încerca el să dea o altă impresie — că dintre toţi ai casei, numai eu existam în ochii lui. Această atmosferă de simpatie pătrundea caldă şi lină în toţi porii fiinţei mele.

Inaintea prînzului, frate-meu propuse o plimbare în păduricea din dosul conacului. Plecarăm cîteşitrei. Mă plimbam, mulţumită, sprijinindu-mă cînd de braţul unuia, cînd de al celuilalt, cu pieptul inundat de torentul sănătăţii. Rupînd tăcerea care se aşezase între noi de cîtva timp, spusei, dealtfel sincer, ceiace gîndeam în momentul acela :

— Ce bine e să trăeşti !.. Cum vezi, doctore, mi-am schimbat ideile şi asta graţie d-tale. Iţi mulţumesc şi-ţi voi purta recunoştinţă şi pentru această metamorfoză.

— Ia mai slăbeşte-l cu recunoştinţa, — interveni frate-meu. Omul n'are ce face cu ea. Dacă vrei să-l mulţumeşti, fă-i un dar mai preţios: dă-i inima. Tot i-a prezis lui un grafolog, că se va însura anul ăsta.

Am rămas năucă. Ca într'o fulgerare, văzui situaţia penibilă în care era aruncat Emil. O propunere de căsătorie, în chipul ăsta brusc, privind pe un om care se afla de faţă şi căruia nici prin minte nu-i trecea să se căsătorească cu mine — mai ales cu o fată săracă, cum devenisem — mă prăbuşi. Incercai să mă smulg de sub povara umilinţei şi a ruşinei, vorbind fără să-mi dau sama :

— Ce spui tu acolo, Mircea?.. Domnule Radulian, te rog să mă crezi că vorbeşte neautorizat. Eu n'am vorbit decît de recunoştinţă...

N'am putut continua. Mi-am dat sama de impresia vorbelor mele și un nod mi-a amuțit glasul. Ca'n vis am auzit pe Emil spunindu-mi :

— Lasă, domnișoară, nu te neliniști. Am destul bun simț să înțeleg că Mircea a făcut o glumă. Doar inima nu se dă în dar, se răpește, și eu mă cunosc îndeajuns, ca să nu-mi fac iluzii. Așa că nu sînt atît de stupid să te cred angajată de gluma lui Mircea.

Dar tonul de umor prietenos al lui frate-meu îmi alungă turburarea :

— Ia uite și ăstălalt. Prin urmare, fiecare din voi vorbește în așa fel ca să se ascundă cît mai bine — așa de bine încît vă încurcați în propriile voastre ițe.

Și zărind pe șosea gabrioleta vierului nostru, adăogă:

— Eu mă reped la vie. Pînă m'oi întoarce sper să vă descurcați. Aștept să-mi dați raportul.

Reculegîndu-mă, îi răspunsei rîzind :

— Faci bine că ne lași în pace. Cît despre raport, o să-l aștepți mult și bine. Ne lipsim amîndoi bucuros de serviciile tale.

Intenția pe care am pus-o în cuvintele astea și-a atins ținta. Emil își recăpătă bucuria, care i se resfrînse în lumina zîmbetului și a privirii. După umilință, fusesem satisfăcută pentru chipul cum se apărase de lovitura mea nedreaptă, dar involuntară, de adineaori. Invinuindu-mă, voiam să răscumpăr prin duioșie, durerea pe care i-o pricinuisem — o duioșie sinceră care mă stăpînea din ce în ce și pe care simțeam nevoia să i-o împărtășesc și lui.

Ne-am plimbat mult prin pădure și pe șosea. Era soare mîngîietor de toamnă sub care sticleau departe, printre grămezi de sălcii, apele Argeșului. Mi-era cunoscut din copilărie peisajul acesta. Dar parcă pentru prima oară răzbătea viața și atîta senin în adîncimile ființei mele.

Și eu și Emil am vorbit deschis, ne-am împletit mărturisirile și ne-am înțeles unul pe altul. I-am explicat fără reticențe jena mea de adineaori și cum nu mi-am dat sama de nuanța de înțeles pe care o căpătau vorbele mele. La rîndu-i mi-a mărturisit cu oarecare înconjur ce simțea demult pentru mine ca și rezerva și neîncrederea în el însuși, datorite impresiei pe care i-o lăsasem că îmi era cu totul indiferent. M'am uitat la el și mi-a plăcut privirea lui dreaptă și melodia simplă și gravă a vorbelor lui. I-am spus cu ochii umezi:

— Ce-ai zice, doctore, d-ta care te cunoști atît de bine, cum ai spus, să afli că de data asta te-ai înșelat asupra d-tale ca și asupra mea?

Drept răspuns, m'a cuprins de mijloc și m'a sărutat pe gură. Fusese îndrăzneț, așa cum doream și i-am răspuns la fel.

Ne-am întors acasă plutind în văzduh. La prînz am sărbătorit onomastica tatei, iar sara, logodna noastră. La Crăciun ne-am căsătorit.

* * *

Viața mea de nouă căsătorită nu mi-a provocat impresii bogate și inedite, așa cum îmi închipuisem, cînd eram foarte departe de ea. Acum îmi dau sama că numai mediocritatea sensibilității mele a fost pricina. De altfel, eram perfect conștientă că făcusem o partidă neașteptat de bună — neașteptată atît pentru mine cît și, mai ales, pentru „prietenele" mele care scontaseră cu multă satisfacție sărăcirea noastră. Succesul îmi măgulea îndeajuns amorul propriu. Emil era o personalitate în lumea medicală, era bogat și era, ca fizic, ceiace se chiamă un om „bine". In nenumărate ocazii îi apreciasem rectitudinea caracterului și nesfîrșita lui dragoste pentru mine. Aflasem indirect — el niciodată nu mi-a vorbit de chestiuni bănești — că venise în ajutorul tatălui meu cu mari sume de bani pentru salvarea averii noastre.

Toate acestea, ca și căsătoria mea, mi se păreau cu totul firești, obișnuite, în ordinea lucrurilor comune. Și eram mulțumită. Dar uneori mă gîndeam cu melancolie la avînturile imaginației din vremea visurilor mele de fată. Pe atunci, cu toată cumințenia mea, nu concepeam fericirea decît prin prisma unei vieți pline de vraja neprevăzutului, a sbuciumului, a aventurii. Acum, realitatea îmi hărăzise o bună stare liniștită, perspectiva unui viitor așezat, o mulțumire îndestulată, umbrită cîteodată, cum ți-am spus, de nostalgia existenței ireale din amintire.

Alături de stima pe care o aveam pentru Emil, o duioșie din ce în ce mai adîncă mă apropia de el. Nu-și cruța nici o osteneală ca să-mi fie pe plac, nu ignora nici o atenție care putea să mă mulțumească. La rîndu-mi, încercam cît puteam mai bine să-i răspund la fel.

La trei luni după căsătorie, mă aștepta o mare durere. Tata, pe care în ultima vreme îl doborîse boala cu desăvîrșire, muri. Deși gravitatea boalei nu mai lăsa nici o îndoială asupra sfîrșitului apropiat, totuși — poate fiindcă nu mai trăiam zi de zi lîngă el — moartea lui m'a răvășit ca o catastrofă nebănuită. Iubirea mea pentru tata fusese întregită cu o intimitate sufletească și o concordanță de simțire, care mă legaseră de el din copilărie. De aceia, moartea îl smulgea atît de dureros din existența mea.

In această împrejurare, Emil a vădit o delicateţă afectuoasă fără margini. Mult timp discreţia iubirii lui a mers, în raporturile noastre, pînă la o sfiiciune, pe care după un timp eu însămi a trebuit s'o risipesc.

De-acum îmi simţeam şi mai mult viaţa contopită cu a lui, căci numai el putea să-mi umple golul din suflet.

Peste un an am devenit mamă. Am avut parte de emoţiile materne, în toată intensitatea şi felurimea lor. Fetiţa noastră, pentru care era să-mi pierd viaţa, a avut o sănătate şubredă. Nenumărate nopţi albe de teamă nebună pentru viaţa ei, griji care mă munceau ceas cu ceas mai ales în primii doi ani, apoi reversul lor: bucuria de a o vedea crescînd şi o iubire în care mi se concentra tot rostul vieţii.

Deşi Emil era de părere să avem o casă cît mai deschisă — asta numai în vederea distracţiei mele, căci el era aproape toată ziua ocupat — relaţiile noastre nu erau prea întinse, din pricina comunicativităţii mele relative, pe care nu reuşeam s'o modific, cu toate că făceam sforţări mari. Aveam legături cu o lume foarte aleasă, dar numai în parte simpatică. Adoptasem o atitudine convenţională de amabilitate potrivită mediului.

Trebue să mărturisesc însă că, dacă unele din persoanele cu care întreţineam relaţii, îmi displăceau, viaţa mondenă în sine îmi servea deseori un prilej de plăceri uşoare şi de preocupări care îmi alungeau monotonia menajului nostru — datorită, cum ţi-am spus, ocupaţiilor absorbante ale bărbatului meu. Mă amuzau chiar micile intrigi, rancunele şi răutatea cîtorva doamne cu maniere foarte fine, ca şi tribulaţiile amoroase sau veleităţile ariviste abia schiţate ale unor domni eleganţi. Sub un exterior de indiferenţă ascundeam cu grijă observaţia calmă şi ironia interioară pe sama cîtorva — o plăcere pe care o savuram între toate.

Acum doi ani, m'am trezit cu vizita fostei noastre camarade de şcoală, Alice Dima, actuala doamnă Praxino, de care cred că ţi-aduci aminte. Şi eu şi tu o antipatizam discret, dar tenace, şi ea ne răspundea la fel. Ei bine, revăzîndu-mă după ani de zile, a vrut să fim prietene şi eu am reuşit fără voia mea, să mă comport ca atare. Am aflat curînd despre ea lucruri, care amplificau minunat caracterul pe care i-l schiţasem încă depe băncile şcoalei. Ţi-aduci aminte de povestirea ei de dragoste cu un moşier bogat, căsătorit şi cu copii, Praxino. Cînd ne-a arătat fotografia lui, una din fete i-a spus că un asemenea amorez ar fi putut să-i fie tată. Alice, imperturbabilă, ne-a răspuns: „Nu fiţi proaste, fetelor! Voi nu vă închipuiţi ce *şic* e şi ce bogat"... Apoi ne-a desvoltat o întreagă teorie asupra calităţilor bărbaţilor maturi şi ne-a vorbit cu o malițioasă exaltare de încrederea şi inadvertenţele soţiei lui Praxino, graţie cărora soţul şi Alice rămîneau singuri împreună. Ştiam cu toatele că avea o sumedenie de adoratori şi ne miram că se oprise la o asemenea alegere. Dar ne-a lăsat să înţelegem că divorţînd de soţia sa, Paxino ar fi o admirabilă partidă de măritiş. După cum ştii, multe din colegele noastre se extaziau de atîta cinism şi atîta competenţă amoroasă. Pentru unele, Alice era un idol. Eu o dispreţuiam şi o ascultam cu surîsul pe care ea îmi spunea făţiş că nu-l poate suferi.

Cum ţi-am spus, am regăsit-o în fond aidoma cea de acum opt ani. Doar mai cizelată de experienţă, mai prudentă şi mai complexă, vreau să spun mai greu de definit. Mi-a povestit căsnicia ei, micile ei romane şi gelozia soţului. Actualmente văduvă, posesoarea unei averi însemnate şi uzufructuara averii copiilor, era fericită şi candidată la măritiş. In cercul nostru şi-a creat repede prietenii printre femei şi atenţii asidue printre bărbaţi. Era intr'adevăr turburătoare cu trupul ei elastic şi subţire, cu ochii ei irizaţi de un albastru de atlas însorit şi umbriţi de gene lungi şi arcuite, cu gura ei care tresărea uneori în vibraţii pătimaşe.

Colportările compromiţătoare pe sama ei au început curînd. Dar ea rămînea senină şi pe unele le confirma cu o sinceritate, care sfîrşea prin a fi chiar atrăgătoare. La rîndu-i, cu aceiaşi candoare cu care-şi mărturisea micile afaceri amoroase, povestea şi ea pe ale altora, fiind mai totdeauna perfect informată. Intr'un timp, am observat oarecare inzistenţe tandre adresate lui Emil. N'au lipsit clasicele consultaţii medicale în cabinetul lui şi acasă la ea. N'am dat nici o importanţă faptului, căci cunoşteam bine pe Emil. Intrebîndu-l odată între două glume, mi-a confirmat impresia că Alice i-ar fi favorabilă, dar şi el s'a arătat tot atît de nepăsător ca şi mine. Pentru asta nici n'am ţinut-o de rău pe Alice, cu atît mai mult cu cît nu trecuse limitele aparenţelor convenabile.

Odată, într'un *tête-à-tête*, mi-a împărtăşit mirarea intrigată a cunoştinţelor noastre şi a ei cu privire la viaţa mea sentimentală.

— E adevărat, Corino, că n'ai avut niciun amant?... Spune drept, ca unei vechi prietene ce-ţi sînt.

Am reuşit să-mi disimulez surprinderea şi i-am răspuns:

— Iţi mărturisesc că n'am avut nici unul, pînă acum. De altfel, — i-am adăogat, — căsătoria pe care am făcut-o, mi-a cruţat această nevoie.

Alice avea un simţ al nuanţelor ascuţit. După un moment, îmi replică:

— O, draga mea, cită nevinovăție sinceră!... Acum sint convinsă definitiv că n'au dreptate persoanele care te consideră ascunsă și perfidă. Căci, știi? erai bănuită că lucrezi cu o savantă prudență. Naivitatea ta — iartă-mi cuvintul — nu mai lasă nici o indoială. Serios, crezi că amantul in viața unei femei e in funcție de căsătorie? N'ai avut cel puțin curiozitatea să cunoști și alți bărbați, curiozitatea, ca să zic așa, fizică de a vibra in brațele unui bărbat pe care l-ai intilnit intimplător ?

O cunoaștem in deajuns ca să nu mă indignez. M'am arătat intocmai cum ii plăcea ei să mă creadă:

— Da' bine, Alice, spune tu: dacă ai fi fost nevasta lui Emil sau, să zicem, chiar amanta lui, l-ai mai fi schimbat cu altul ?

M'a fixat un moment, neincrezătoare, apoi a ris și și-a recăpătat siguranța.

— E frumos și, poate, plăcut, — mi-a răspuns ea, — să fii inamorată și incă de bărbatu-tău. Dar trebue să ai un temperament anumit. (Am prins intenția pe care o punea in acest „anumit".) Mi-aduc aminte că și eu credeam același lucru la inceputul căsătoriei. Dar imprejurările m'au servit și nu m'am sfiit să profit de viață și am fost totdeauna satisfăcută.

Cred că o dezarmasem. Minciuna puțin inteligentă și asigurările pe care mi le servise, erau indicii suficiente. Urmarea acestei discuții a fost o accentuată răceală din partea Alicei. Am observat insă că avea o atitudine extrem de amabilă cu bărbatu-meu. Era in asta, poate, sfidare pentru mine, dar și oarecare intenții mai străvezii decit pină aci.

Dar ce auzisem dela Alice imi deschisese citeva perspective pină atunci ignorate sau trecute intr'adins cu vederea, in viața la care de fapt participam și eu, cu toate că mă consideram o ființă deosebită. Imi plăcea să mă știu singulară. Dar evitasem totdeauna să fac o ostentație din particularitățile firii mele. Iată insă că toată silința mea de acomodare la aparențele vieții din juru-mi, nu-mi slujiseră la nimic: eram bănuită de perfidie fără seamăn sau taxată de *paria* in mijlocul unei lumi care știe să trăiască. De atunci devenisem și mai atentă cu cei din jurul meu, ca să surprind fiecare gind al lor nemărturisit in privința mea.

Cițiva dintre bărbații care ne veneau in casă, incercaseră cu mine mici flirturi, pe care le socotisem de rigoare in preajma unei femei tinere. Știusem să alunec printre ele cu grija de a nu atinge vre-o susceptibilitate. Unul dintre ei, un coleg al lui Emil, mi-a dat asalturi prelungite. La urma urmelor, a pierdut și el răbdarea. Eram socotită o enigmă, fără indoială. Chiar Emil mi-a pus de citeva ori niște intrebări,

care, dacă nu le-ași fi luat drept tachinerii, ar fi putut părea foarte ciudate prin bănuielile pe care le ascundeau. După cele vorbite cu Alice, multe lucruri neinsemnate și uitate căpătau o semnificație, pe care nu le-o cunoscusem. Prin urmare, gindeam, adulterul este una din normele vieții unei femei tinere și intrucitva frumoase. Chiar cind nu-l practici, riști să fii luată drept o ipocrită, care-și face misterios rosturile, cum mi se intimplase mie. (Alice nu mințise; o doamnă coaptă, dar care nu se resemna, obișnuia să mă numească „apa lină". Acum știam pentru ce.)

In societate mă preocupam de ceiace se trecea sub tăcere, ca să văd in ce chip mă răsfringeam in mintea altora, dar și ca să surprind tainele celorlalți. Am inceput să fiu mai mlădioasă cu bărbații. Citeva doamne se luminau a ințelegere. L-am pus sub observație și pe Emil. El părea că nu dă nici o atenție evoluțiilor mele, pe cind frate-meu le remarca. Eram convinsă că Mircea nu m'ar fi blamat deloc, la ocazie.

Incercam uneori să-mi imaginez cam in ce chip ar fi reacționat Emil. Poate s'ar fi resemnat, ca in fața unei necesități, să primească frumos, ca atiția, această transacție cu o realitate așa de răspindită in căsnicia modernă. De altfel, părea din ce in ce mai absorbit de pasiunea lui științifică, așa că n'ar fi avut timp să se agite pentru fleacuri... Se 'nțelege că asemenea ginduri nu durau decit o clipă. N'aveam nici un motiv temeinc să cred că Emil se indoia de mine sau că era nepăsător.

Citeodată, la reuniuni, stind de vorbă sau privind pe vre-un domn stilat, imi veneau in minte vorbele Alicei despre „curiozitatea fizică" de a cunoaște și alți bărbați. Intențiile unora dintre cei care mă preferau, erau destul de transparente. „Curiozitatea" lor pentru mine ii anima permanent. O vorbă mlădioasă și o vizită la modistă din parte-mi erau deajuns, ca să vibrez in brațele unui necunoscut, — cum spunea Alice. Ințelegi că, luată de curentul unor asemenea ginduri, nu puteam uita imprejurarea care, cu ani in urmă, mă făcuse să fiu, pentru citeva clipe, in brațele *altui* bărbat, care mă dorise. Dar mă opream aci. Nimic nu răzbătea in afară.

* * *

Intr'o zi de primire, apăru la noi Costin Preda. Văzindu-l, bătăile inimii mă inăbușiră și-mi pierdui cu totul cumpătul. Nu știu dacă cei de lingă mine au băgat de samă. In măsura in care imi spuneam că e stupid să fiu impresionată, neliniștea imi innegura mintea. Totodată, teama de a nu mă da in vileag imi făcea mersul și gestul nesigure. Cind mi-am pu-

tut roti ochii in salon, mi s'a părut că privirea lui Mircea și a Alicei m'au înțeles... Emil lipsea.

Revenindu-mi, mi-am impus o atitudine de accentuată rezervă, evitîndu-l atît cît îmi permitea situația de gazdă. Am remarcat repede că el însuși se ferea să mă importuneze. Se vedea că ne înțelesesem perfect asupra acestui punct.

Persoana sa a produs impresie în cercul nostru. Iți vorbesc firește de femei. Vorbea cu deplină siguranță și încredere în sine și era suficient de spiritual. Cu mine a fost sobru și reverențios.

Nu-l mai văzusem de mai bine de patru ani. Fusese prefect în provincie, unde își făcuse un stagiu politic pe care-l socotise necesar pentru cariera de mai tîrziu. Cu schimbarea regimului, se'ntorsese în București pentru a face avocatură. Vorbind despre el, a știut să strecoare amănunte care îl serveau admirabil.

In ziua aceia, Alice era ocupată într'o conversație foarte vioaie cu un tînăr ofițer aviator. Cu Preda a schimbat cîteva vorbe în treacăt. Mai tîrziu a abordat, ca din întîmplare, o chestiune de literaură într'un cerc unde se afla Preda. Stăteam pe o canapea într'un colț al salonului, de vorbă cu o doamnă venerabilă. I-am putut vedea și observa în voie, pe amîndoi. Mai întîi s'au măsurat, într'o clipă. Apoi, dela primele vorbe, privirea lui a descoperit-o și a pătruns-o. Ea îmi dădea impresia că se lasă cercetată și cotată, în timp ce, la rîndu-i tatona, în cursul unei discuții insipide. Mi s'a părut că uneori surprind în ochii ei luciri jucăușe, sub raza perzistentă și brutală din privirea lui de mascul.

La despărțire, Preda și-a exprimat plăcerea de a mă fi văzut, după patru ani. M'am arătat mirată că trecuseră numai patru ani de cînd nu-l mai văzusem. A zîmbit, răspunzînd pe un ton amabil că el știe precis lucrul ăsta.

In sara aceia, vorbind lui Emil de noua vizită, îmi dădui sama că nu-i spusesem niciodată ce se întîmplase între mine și Preda. Acum mi-ar fi fost penibil să-i spun. Am tăcut și m'am simțit puțin vinovată oricît mi-am repetat că sînt destul de inteligentă ca să n'am asemenea scrupule.

La vizitele următoare ale lui Preda, Emil era și el acasă. L-a primit cu amabilitate, ba chiar cu oarecare prietenie. Il cunoștea mai de mult, și cu toate astea nici nu părea să aibă o idee proastă despre el și nici vre-o rezervă. Mă uitam la amîndoi, cînd stăteau de vorbă și mă 'ntrebam ce-ar fi simțit Emil și cum s'ar fi comportat, dacă ar fi știut ce se întîmplase între mine și celălalt. Pe dealtă parte, remarcam, intrigată, cu cîtă dezinvoltură și indiferență vorbea Preda cu un om căruia cîndva încercase să-i cucerească atît de brutal pe viitoarea nevastă. Dar ceva mai mult: manifesta și cu

mine aceiași atitudine. O asemenea perfidie mă uluia și, în același timp, mă făcea să cred că poate grație ei, recoltase atîtea succese feminine.

In cercul cunoștințelor noastre a fost întîmpinat cu un interes manifest. Făcuse impresie. Curind i s'au deschis multe case. Printre cele dintîi, a Alicei. Cîtva timp am vibrat de nerăbdare și de teamă să știu dacă Alice va afla ceiace fusese între mine și el. Am așteptat, apoi am descusut-o... Nimic....

Intr'o sară, cînd era la noi, am voit să-l ispitesc. Aflasem între timp că Alice îi devenise amantă. Un motiv în plus ca în prezența ei, să flirtez cu el. Am văzut-o făcind un cap care m'a amuzat din toată inima. A venit de cîteva ori la noi, „să ne întrerupă *tête-à-tête*-ul", cum zicea ea, ca să ne spună cîteva banalități fără rost. Cu ocazia asta am băgat de samă că Preda o trata cu o libertate în cuvinte și cu o lipsă de atenție jignitoare. Insă, pentru moment, pe ea o interesam mai mult eu decît el. O surprindeam și o turburam. Ar fi voit să știe lămurit ce se petrece cu mine și mai ales ce avea să fie. De altfel a încercat pe loc să se răzbune — și încă pe front dublu: a pisat toată sara pe bărbatu-meu, în posturi corporale foarte apetisante. Se întocmise un minunat cadril. Dacă ar fi fost real, aș fi fost dezolată... Cum îți spun, am avut o bucurie răutăcioasă intensă.

Dar aceasta n'a fost singură: i s'a alăturat și o mică satisfacție de altă natură. Am făcut pe bărbatul stăpîn pe el și impenetrabil să-și aducă aminte de împrejurarea în care a fost învins — tocmai el — de o fetișcană fără experiență. Probabil că această aventură nenorocoasă nu-i fusese de tot indiferentă — acum am putut să aflu — de vreme ce și-a adus aminte de ea, tocmai cînd nimic aparent n'o chema în convorbirea noastră... Il întrebai la un moment dat, de ce ne vede atît de rar. A tăcut puțin, privindu-mă în ochi, cercetător. Apoi mi-a spus, cu oarecare nesiguranță:

— Nu știu nici eu de ce... Cu toate astea, să mă crezi, aș fi voit să viu mai des la reuniunile dumitale... Dar, de multe ori, m'am simțit parcă puțin constrins...

—Dumneata, constrins?... De ce? — l-am întrebat cu o candidă curiozitate.

— Da, — mi-a răspuns el repede, — recunosc și eu că n'am nici un motiv.... Doar, cîteodată, o bănuială, pe care de altfel o socot stupidă, îmi impunea oarecare constrîngere.

— Serios ?... Dacă aș ști că nu sînt indiscretă, te-aș ruga să-mi împărtășești și mie bănuiala dumitale.

— Ascultă, ia să-mi spui: m'ai scuzat pentru ce a fost acum patru ani?

— Pentru ce a fost acum patru ani? — i-am întors, foarte serioasă, întrebarea. Adu-mi, te rog, aminte...

De data asta a ris, vesel:

— A, dacă e așa, stăm admirabil. Căci, una din două: ori nu-ți aduci aminte în momentul ăsta, și atunci însamnă că n'ai fost atît de supărată pe mine cum credeam, ori îți amintești și, în cazul ăsta, ești o șireată mică — deci tot nu mă ții de rău.

Am ris, ca să-i arăt bine că am înțeles. Apoi i-am spus, redevenind serioasă:

— Vezi, ca să nu te mint, îți voi spune că atunci am fost indignată...

— Dar, nu-i așa?, înțelegînd substratul pornirii mele, trebuia, mai de vreme sau mai tîrziu, să mă ierți...

— O, domnule Preda, să nu devenim lirici... De altfel să știi că tocmai lirismul meu de atunci mi-a dăunat mult și m'a făcut să mă cutremur și să te învinuesc. Ce vrei? Eram o biată fată de modă veche. Acum văd lumea cu alți ochi și m'am asimilat perfect lumii din care fac parte și, să știi, îi găsesc mult farmec.

Venirea lui Emil lîngă noi ne-a oprit aci. Era vădit — după modul de a mă privi și a-mi vorbi, după aceia — că Preda se prinsese în lațul vorbelor mele.

Mi-am propus să-l urmăresc și să-l joc. M'așteptam să vie mai des la noi și să 'nceapă asaltul. Eram hotărîtă să-l ațîț printr'o atitudine echivocă, apoi să-l plantez scurt și enigmatic.

Dar m'aștepta tot pe mine o nouă nedumerire. A trecut o lună și mai bine fără să-l văd. Prin Mai, întîlnindu-l la o serbare de familie, l-am găsit ca odinioară: rezervat și impasibil. Părea că mă'nțelesese și se ferea. In schimb Alice, care de asemeni nu mai venise la noi, era înconjurată de mici dovezi curtenitoare din partea lui. Cu mine ținea să se arate condescendentă și afecta oarecare neglijență, ca față de o persoană cu totul neinteresantă. Și-a permis — ea care alteori îmi arăta că-mi prețuește superlativ intelectualitatea — chiar mici ironii cu mine. Intr'un cuvînt, Alice era triumfătoare.

* * *

In Iunie, tocmai cînd ne pregăteam să plecăm într'o stațiune climaterică pentru a-mi înviora sănătatea pe care mi-o puncta anual cîte-o bronșită, s'a îmbolnăvit Anișoara, fetița noastră. A făcut o pneumonie foarte grea. Boala ei m'a zdruncinat și m'a extenuat. După convalescență, eu țineam morțiș să mergem la țară. Insă Emil mi-a demonstrat că fata are nevoie de aer de altitudine.

Prin August, m'am instalat cu Anișoara și cu guvernanta într'o vilă la Sinaia — unde nu mai fusesem dinainte de măritiș. Emil a rămas la București. Trebuia să pregătească o comunicare, pe care urma s'o facă la un congres la Paris, unde a și plecat la sfîrșitul lunii.

Eram singură. Afară de o mătușă bătrînă a lui Emil — pe care o vedeam odată la două trei zile, — cu nimeni altul nu întrețineam raporturi de societate. Plimbări în locuri ferite de lume, cu fata și guvernanta, și uneori singură, lecturi din care încercam zadarnic să încheg un vis sau o năzuință, incursii retrospective în viața mea din care nu puteam culege nicio floare învoaltă... Atît.

Simțeam nelămurit și ciudat că ceva se dărîmase în mine, fără pricină vădită. Simțeam adînc nevoie de izolare și de liniște, ca să mă regăsesc pe mine. Dar singurătatea, pe care mi-o impusesem, nu mi-a risipit neliniștea. Mi-a ațipit-o numai, mi-a alinat-o prin calmantul unei melancolii molcome — melancolia vieții care n'a fost trăită și care nu se mai întoarce.

Mă întrebam uneori dacă sînt nenorocită. Mintea îmi repeta invariabil că nimic nu mă îndreptățea să mă consider astfel. Orice îndoială în această privință era absurdă. Cunoșteam abstract toată gama nenorocirilor omenești. Dar aveam cuvînt să mă cred fericită, adică satisfăcută în veleitățile ascunse ale sufletului meu? Iată întrebarea chinuitoare.

Știam bine că ceiace imaginăm drept fericire deplină este o năzuință fatalmente irealizabilă. Totuși îmi dădeam sama, printr'o intuiție neîndoelnică și permanentă, că există în viață momente sau cel puțin iluzii de fericire, de satisfacție interioară care iluminează. Făceam bilanțul traiului meu de pînă aci. Imi închipuiam lesne ce m'așteaptă. Și înapoi, și înainte — monotonie și mediocritate. In cel mai bun caz, viață calmă, plată, insipidă. Bărbatul meu era în plină ascensiune profesională. Aveam un copil pe care îl iubeam și pe care trebuia să-l cresc. S'ar putea să am și alții. Iată, îmi spuneam, cu ce îmi voi umplea viața, iată sensul ei... Dar *eu* nu trebuia oare să exist în viața mea, eu, ca individualitate aparte, independentă, cu drepturile ei de afirmare?

Eram exasperată de identitatea ființei mele actuale cu aceia de acum cinci-șase ani, cu aceia de totdeauna. Aceiași inadaptabilă, aceiași temătoare de viață, de neprevăzut, de libertate, adică de ceiace era însetată și secătuită ființa mea. Revederea locurilor unde dădusem cîndva luptă aprigă cu mine însămi, mă făcea să văd și mai limpede zădărnicia eforturilor de a mă metamorfoza. Mă vedeam sortită să rămîn aceiași pînă la moarte. Nimic inedit nu mă mai aștepta decît mortificarea pe care o aduc anii. In schimb, timpul a-

dăogase sufletului meu resemnarea desnădăjduită a infrînților anonimi. Cu ani in urmă, un peisaj, un acord sau un crimpei de cîntec, un chip zărit în fugă, o imagine sau o ficțiune dintr'o carte, imi deschideau aripile sufletului, mă transpuneau într'un alt plan de viață — viață nouă, de avînt nebun, de strălucire, de patimă care arde și mistuie, de biciuire a simțurilor pînă la nimicire — viață în care mă simțeam alta. Şi pe dată, răsăria plăpînd, dar increzător ca un ghiocel în pădure, dorința de a fi așa, aevea. Dar acum seva dorinței secase. In locul ei, cînd și cînd, se prelingea o lacrimă... S'ar zice, o psihologie romantică de mult perimată chiar pentru fete de cincisprezece ani... Dar eu n'o aveam de imprumut, ci izvorîtă din adîncul firii mele.

Citeodată presimțeam surd că mă aflu la o răspîntie a vieții. Incercînd s'o desluşesc, mă roteam în gol și in întuneric. Fetița mea era bolnăvicioasă și se întrema anevoie. Mă gîndeam cu groază că s'ar putea s'o pierd într'o zi. Această teamă îmi arăta cît eram de nedreaptă, socotindu-mă nemulțumită de viața mea actuală. O teamă mistică de ispășire îmi paraliza mintea. Propria mea sănătate șubredă mă făcea să mă închid și mai mult în mine și să mă tem... De ce?... Nu știam... De ceiace mă pîndea, poate, în umbră...

Dar uneori răzbătea pe furiș, din adîncurile tainice ale sufletului, credința că nu era totul pierdut. Cine știe ce dar îmi pregătește întîmplarea zilei de mîine? Puțin curaj, puțină încredere in steaua care, poate, veghează și o părăsire în voia lucrurilor! Şi atunci, in sfirșit, atunci aș putea trăi altfel. Nici nu încercam să-mi imaginez pe acest „altfel". Minunea se ascundea tocmai în necunoscutul lui fascinant.

Citisem mai demult cîteva cărți de cultură psihică prin voință și prin autosugestie. Le recitii și le descoperii abia acum. Optimismul reușitei cu orice preț îmi dădu iluzii tonice. Imi făgăduiam din răsputeri să fiu stăpînă pe mine, ascunsă, șireată și, la ocazie, îndrăzneață, să înfrunt cu energie calmă orice piedică: adversitatea împrejurărilor, opinie comună, prejudecăți ipocrite ale mediului meu social și, mai presus de orice, propriul meu cuget timid și șovăelnic. Dar momentele de încredere în mine alternau cu depresiuni inexplicabile și de neînfruntat.

* * *

Intr'o după amiază cu orizont aurit și cu un vag regret de toamnă timpurie, mă întorceam dintr'o plimbare la mănăstire. Intrînd în parc, căutam o alee mai ferită, să mă odihnesc pe o bancă. Mergeam încet căutînd să disting în mulțimea care se mișca la oarecare distanță de mine, vre-o figură

cunoscută. Deodată s'a desprins din lume, îndreptîndu-se spre ieșire, Costin Preda. Inima începu să mi se sbată în piept. Păru și el puțin surprins că mă vede. Mi-am adunat puterile ca să mă calmez. L-am întîmpinat surizătoare. Dar capu-mi vuia. Mi-am auzit vorbele, spuse de un glas care nu era al meu :

— O, ce întîlnire nevisată, domnule Costin!

— Şi displăcută? — făcu el.

— Deloc. Dimpotrivă.

Vulgaritatea vorbelor mele și tonul lor timorat mă năuciră. Mă cutreera teama de a nu-mi trăda turburarea. El păru că nu remarca nimic. Incepurăm o conversație banală, după care căutam să-mi ascund ce simțeam. Auzii ca prin vis că el făcea o excursie în Ardeal și că era în trecere prin Sinaia. Era în costum de automobilist. Văzui mașina care îl aștepta la poarta parcului. Imi vorbi de o pană, care îi întrerupsese călătoria. Urma să-și continue a doua zi drumul.

Ii spusei și eu — fără nicio legătură cu subiectul conversației — că bărbatul meu era la Paris, că se va întoarce peste o săptămînă sau zece zile (deschisei chiar poșeta, ca să-i scot scrisoarea și o fotografie în grup, pe care le primisem in ziua aceia dela Emil, dar mă oprii la jumătatea gestului), apoi că Anișoara e cam bolnavă de două zile și că în sara aceia așteptam vizita mătușei noastre. Totul fu spus cu o volubilitate al cărei ton factice cred că nu i-a scăpat. Odată am și văzut pe figura lui umbra unui zîmbet. Un alt *eu* se desprinsese din mine, ca să mă observe și să mă ironizeze amar. Dar eram hotărîtă să-i rezist cu orice preț.

La rîndu-i Preda se socoti dator să-mi spună cum și-a petrecut timpul de vacanță. Stăteam amîndoi pe loc. Mă simții învăluită de intimitatea vorbelor lui.

— Vrei să dăm o raită prin parc? — mă întrebă nesigur. Sau mai bine, dacă vrei... să facem o plimbare cu mașina...

Ii răspunsei precipitat:

— Da' cum să nu... Cu toate că lipsesc cam demult deacasă.

Ne'ndreptarăm spre mașină. Muzica începuse să cînte un vals pe care-l știam de pe cînd eram mică. Sub umbra deasă a pomilor aromea răcoarea străzii proaspăt stropite. Pășind în mașină, îmi adusei aminte ca într'o fulgerare, că dădusem la farmacie o rețetă pentru fetiță și că trebuia să ia doctoria în sara aceia înainte de masă. Mă simții vinovată sub privirea trecătorilor. Din nou mă revoltai de slăbiciunea mea. Voința mi se trezi. Mă hotărîi să înfrunt orice. Cred că mi-am luat și poza corespunzătoare. Imi impusei un ton degajat, o privire îndrăzneață și mă instalai à l'aise. Şoferul primise or-

din să meargă pe şoseaua Predealului. Curind mi se păru că resimt farmecul plimbării şi al companiei unui bărbat bine.

Imi vorbi de frumuseţa acelui „crepuscul autumnal de cromolitografie", cum spunea el. Trecui peste intuiţiile poetice ale partenerului meu şi-l întrebai despre Alice. Mi-a spus lucruri destul de vagi, afectind indiferenţa bărbatului care vorbeşte cu o femee atrăgătoare, despre alta, diversă. Făcui aluzie la svonurile care circulau cu privire la apropiata lui căsătorie cu ea. S'a ferit să le nege sau să le confirme. Mi-a lăsat doar să înţeleg că Alice era cea mai interesată şi mi-a destăinuit că e geloasă.

Il auziam ca prin vis. In timp ce-i vorbeam, mintea mea căuta febril să afle ce se petrece în dosul clipelor pe care le trăiam atunci, ce se va întîmpla, ce voi face, ce trebuia să fac. Dar se izbea de ziduri opace ca o pasăre încolţită într'o odaie fără eşire. Apoi a căzut, a mai svîcnit de citeva ori şi s'a oprit inertă.

Insera... Fâşii de vale, pereţi de munte întunecat gata să se prăvălească, piscuri depărtate cu contur de pitoresc ireal, panglici şerpuitoare de şosea cenuşie care urcau şi apoi se năpustiau în jos, vijiit neîntrerupt de vînt rece în urechi, stele în azur şi un pătrar de lună culcat pe coama unui munte gol, departe, în faţa noastră... Unde mă duceam? Cînd o să mă 'ntorc? Intrebarea flutura plăpînd şi se pierdea în praful şoselei.

Pe neaşteptate am auzit glasul celui de lingă mine:

— De cînd doream eu să fim amîndoi aşa, unul lingă altul, singuri, neştiuţi de nimeni.

Mi-a luat mîna. Am început să tremur.

— Ţi-e frig? Stai puţin, — îmi spuse.

Desfăcu un impermeabil şi mă înfăşură în el. Apoi îmi cuprinse talia. Tremuram mereu. Intr'o supremă răzvrătire împotriva nervilor care mă trădau, m'am hotărît să-i înfrîng, să mă înfrîng, să birui viaţa care-şi bătea joc de slăbiciunea mea, oferindu-mi-se şi înspăimîntîndu-mă.

M'am trezit înlănţuită de braţe puternice, mi-am simţit gura şi obrajii muşcaţi şi supţi de gura unui bărbat. Nu rezistai. Din cuiburile adînci ale fiinţei mele porniră fiori calzi. Toţi muşchii mi se încordară şi mă lipii strîns de el. Intr'o supremă părăsire, îi înapoiai sărutările... Cineva îmi şoptea ironic la ureche: „Asta eşti!"... — „Da, asta sînt", — îi repetam cu efuziune.

Dar undeva licărea o speranţă: că totul se va încheia aci şi se va risipi ca un vis rău la lumină. Dar speranţa se întunecă şi adormi în plăcerea desmierdărilor crude şi a aţiţărilor şerpuitoare.

Timpul a trecut fulgerător. M'am trezit la Predeal. L-am întrebat mecanic:

— Ce facem aici? E tîrziu.

— Ne oprim puţin, — mi-a răspuns.

— Unde?

A spus ceva şoferului, fără să-mi răspundă numaidecît.

— Stăm foarte puţin şi ne întoarcem, — mă asigură el.

Curînd maşina s'a oprit şi ne-am coborît. Eram în faţa unui hotel. Alături de intrare, un restaurant şi lăutari. In urma noastră, din noapte, se desprinse o maşină şi încă una. Am intrat. El a vorbit ceva cu portarul. L-am auzit spunînd: „soţia mea" şi „pentru cîteva ore numai"... Apoi am urcat scara ivită înaintea mea. Un om de serviciu ne-a condus într'o cameră. Uitîndu-mă în jurul meu şi la bărbatul cu care rămăsesem singură în cameră, i-am pus această întrebare idioată:

— Dece m'ai adus aici? Hai să plecăm.

El a ris:

— Nu-i aşa că nici nu bănueşti? Ah! *petite coquine!*...

Şi m'a sărutat. Mi-adusei aminte că-mi mai spusese şi altădată aşa. Mă văzui pe mine cea de pînă aci şi-mi veni să ţip şi să fug nebuneşte. Dar nu mai puteam. Ridicolul mă ţintea cu ochi de oţel pînditori... Ajunsesem doar acolo unde dorisem. Nu mai puteam da înapoi.

Imi scosei pălăria şi tailleurul şi mă aşezai pe pat, într'o poză pe care o voiam cît mai degajată. A venit lingă mine şi, sărutîndu-mă a încercat să glumească. Nu mai eram în stare să-i răspund şi să mă mişc. Atitudinea mea trebue să-i fi părut curioasă.

— Dar ce ai, ce e cu tine ?.. Te temi cumva să nu se afle ? In privinţa asta să n'ai cea mai mică teamă. Nu e numai în interesul tău, ci şi în al meu, să fim de o perfectă discreţie....

Un bărbat străin, care mă tutuia pentru prima oară în patul unei camere de hotel, mă asigura de discreţie şi mi-o cerea pentru sine... Vorbele lui îmi lapidară conştiinţa, cîtă îmi mai rămăsese. Eram prăbuşită. Mă culcai şi închisei ochii, ca să ascund plînsul care mi se urca înăbuşitor din piept. In acest moment, un gînd de scăpare mi se lămuri şi mă cuprinse: să isprăvesc mai repede şi să plec. Grăbită, îndurai repede penibilul de a mă desbrăca — evitînd cît puteam, ajutorul mîinilor lui — şi de a-l vedea pe el desbrăcîndu-se.

Dar dorinţa bărbatului de lîngă mine creştea şi se revărsa asupră-mi. Simţurile mi se treziră şi stătură la pîndă. Fiindcă nu vreau să-ţi ascund nimic, trebue să-ţi spun că, printr'o ciudată disociere de sensaţii, am aşteptat să gust voluptatea fizică a adulterului. Dar n'am avut-o...

* * *

M'am îmbrăcat cu mîini tremurătoare și cu capul buimac de umilință. Uitîndu-mă în oglindă, mi-am văzut fața alterată ca de boală sau de dezastru.

— Dece te grăbești așa? — m'a întrebat el.

— E tîrziu...

Am vrut să-i mai spun că aveam grija fetei, dar m'am oprit.

— Intr'o jumătate de ceas sîntem la Sinaia... Aș fi înțeles să fii îngrijorată, dacă ar fi fost Emil acasă... Ce-o fi făcînd în momentul ăsta? Nostimă coincidență ar fi dacă și el s'ar afla într'o aventură galantă... Ori el, săracul o fi oftînd după dulcea lui nevestică... Ce zici?

Stupiditatea acră a acestui om mă uimea și mă jignea. Dacă ne-am fi aflat într'o altă împrejurare, l-aș fi biciuit cu o batjocură pe care să n'o mai uite... Acolo n'am putut să răspund nimic.

Apoi adăogă, în timp ce-și înnoda cravata:

— Se cunoaște că ești ingenuă în amorul extraconjugal.

— De unde se cunoaște? — găsii să-l întreb.

Stătu puțin la îndoială înainte de a-mi răspunde:

— După cîteva detalii de ținută... Iți voi spune mai precis altădată. Acum — ce vrei? — începutul... Lasă, ai să vezi că la întîlnirile noastre viitoare va fi altfel: cînd va trece jena, poate și ceva scrupule, atunci dragostea se va deslănțui și o să fie dulce de tot... Dulce și pentru tine, căci, întrucât mă privește, eu am fost încîntat...

Aceste vorbe fură însoțite de un zîmbet.

— Ia spune-mi cînd ne mai vedem? — avu grijă să mă întrebe.

— Nu știu, — îi tăiai întrebarea scurt.

Așa se încheia prima mea aventură de dragoste, prima tentativă în căutarea farmecului suprem al vieții, al acelei vieți multiple și inedite pe care o visasem. La gîndul că m'am dat acestui om, mă cuprinse desgustul — un desgust fizic, animal — de propria mea ființă.

Tocmai cînd ne pregăteam să ieșim, se auziră glasuri și sgomot de pași pe sală. Mă trecu un fior: teama că s'ar putea să fiu văzută, cînd voi ieși. Ii atrăsei atenția... Glasurile se apropiară și se opriră în dreptul camerei noastre. Se auzi o bătaie în ușa noastră și apoi risete reținute... Pălii.

El se repezi, contrariat, la ușă și o deschise. Apoi ieși afară... Stăteam țintuită locului. Il auzii vorbind cu mai multe persoane, fără să pot prinde vre-o vorbă.

Peste puțin, se întoarse și-mi spuse că din greșală au bătut la camera noastră. Imi propuse să mai stăm puțin. Afară se făcuse liniște.

Se apropiă de mine, îmi cuprinse mijlocul și mă sărută.

Il îndepărtai și-i cerui să plecăm numaidecît. Repulsia și teama mă îndemnau nestăpînit să fug. După ce el se asigură că nu e nimeni pe sală, ieșirăm. Cred că nu mai respiram.

Coridorul era pustiu. Pașii noștri răsunau. Călcai mai ușor. Cînd ajunserăm la cotitura unde se aflau scara și un fel de mic hall, am auzit din nou vorbind. M'am oprit... Deodată cineva se îndreptă spre noi. Era Alice Praxino.

— Tu, Cora?... — făcu ea împreunîndu-și mîinile a stupoare veselă. Dumnezeule!... Cu cine mă 'șela amorul meu... Dar nu-i nimic, nu mă supăr. Doar nu mi-ești tu cea mai bună prietenă?

Alte cîteva figuri apărură, rîzînd.

Am vrut să spun ceva. Dar gura mi-era încleștată. Neguri dese și cenușii începură să-mi curg înaintea ochilor... Căzui.

Mă trezii în patul camerei de unde ieșisem. Lîngă mine, Alice și Preda. Mă sculai să plec.

— Ți-e mai bine acum?... Lasă, mai stai puțin, să te odihnești.

— Cît e ceasul? Am vre-un tren pentru Sinaia? — am întrebat.

N'am auzit răspunsul. Eram scăldată în sudoare. Ca într'un vis foarte confuz, mi-aduc aminte că am ieșit afară în aerul rece, însoțită de cei doi. Mi-era frig. Pe 'ntuneric, în mașina care mă ducea spre casă, m'am trezit de-abinelea. Eram numai cu Alice.

Aflai că Preda făcea excursia cu ea și cu un grup de cunoștințe și că fiind văzut cu o femee în mașină de unul din ei, fusese urmărit de tot grupul spre Predeal.

— Dar ce-a fost asta pe tine, Corino? — m'a întrebat ea intim.... Ce copilărie, să te jenezi de mine atîta — și chiar de banda noastră !

— Cît e ceasul? — am întrebat din nou.

— Zece trecute... In noaptea asta să te odihnești bine. Mîne să știi că ne vedem. Vin la tine să mai stăm de vorbă.

Vroiam să invoc un pretext, ca să înlătur vizita. N'am fost în stare să găsesc nimic în clipa aceia. Mai tîrziu am imaginat cu multă străduință o minciună: că voi pleca de dimineață spre București, să văd pe mama care se afla bolnavă la moșie.

Aerul rece îmi alunga plăcut dogoarea capului.

După un timp de tăcere, auzii pe Alice rîzînd:

— Mizerabilul de Costin, care-mi juca așa de bine comedia fidelității. Mă asigura, totdeauna că-l stăpînesc într'atît, încît nu se mai poate apropia de o altă femee... Și eu, ca o proastă, am refuzat dela un timp atîtea ocazii, ca să-i rămîn credincioasă !... Ia spune-mi tu drept, Corino, mă'nșeală mai demult cu tine, sau acum e prima oară ?

M'am smuls cu greu din tăcere şi i-am răspuns cu gîtul uscat :

— Pentru prima oară.

După un timp făcu aceste reflecţii adînci :

— Aşa sint toţi bărbaţii, toţi... Le servim o curiozitate pe care dupăce şi-au satisfăcut-o — totdeauna in detrimentul nostru — încep să ne joace.

Apoi luîndu-mi braţul şi ciupindu-mă de sîni — cum avea deseori obiceiul — glumi :

— Şi tu, hoaţă mică, cu toată aparenţa ta glacială şi virtuoasă, ai fost mult mai sensibilă şi mai practică cu amantul meu, decît am fost eu cu bărbatu-tău... căci acum pot să-ţi spun că Emil îmi face demult curte... Iar eu, ca o proastă, vreau să fiu numai a amantului meu. Dar bine c'am aflat, ca să nu mai resping ofertele... Ce zici, Cora, ţi-ar conveni un cadril?... Variaţie şi noi, ca şi bărbaţii noştri...

Tăceam. Sila de mine şi ura pentru aceia care se vîra în sufletul meu prăpădit, ca să se bucure de rănile lui, mă înecau. Ea se insinuă din nou:

— Ştiai şi tu că-mi face curte ?... Simţiseşi ceva ?

O nebănuită încordare a întregii mele fiinţe mă tonifică. Ii strigai îndrăzneţ, ca să m'audă bine:

— Eu ştiu altceva: ştiu că tu te-ai oferit foarte, foarte insistent....

— Eu ? — bîigui ea. Eu m'am oferit ?!...

— Da... Dar el nu te-a acceptat... Nu i-ai plăcut probabil.

— Ha-ha-ha ! Ba nu, probabil fiindcă îşi iubea nevasta prea mult....

— Poate şi asta să fi contribuit...

— A, nu mai încape îndoială, — făcu ea plină de ironie. Apoi mînia grosolană izbucnii în hohote de rîs:

— Eşti de o adorabilă perversitate... Zău, nu te supăra... Zi, după ce îl încornorezi, îl şi aperi — ca să mă faci să cred că-l stimezi sau, poate, că chiar ţii la el... Ei nu, dar eşti de o ipocrizie formidabilă... aşa cum te ştiu, de altfel, din şcoală. Te pomeneşti că, dacă eventual ar afla că l-ai înşelat, ai încerca să-l faci să creadă — printre leşinuri — că totuşi îl iubeşti şi că ai fost victima cine ştie cărei complicaţii sentimentale sau inconştienţe enigmatice, sau a vre-unei influenţe nefaste, ca în romanele pe care le citeşti... Şi tare nostim ar fi, dacă ai reuşi să-l faci să te creadă cum l-ai crezut şi tu pe el.... Eşti aşa de abilă, draga mea, aşa de fecundă în resurse de şiretenie, încît nu m'aş mira ca leşinul tău de adineauri să fi fost ticluit de circumstanţă.

In negurile desnădejdii mele, luci satisfacţia că o umilisem şi o scosesem din fire:

— Constat, Alice, i-am răspuns, că ai deviat cu totul dela subiect, ca să faci împunsături şi divagaţii lipsite de eleganţă şi să te amesteci într'o chestiune a mea intimă, care nu te priveşte nici pe tine, nici pe altcineva, anume: cum mă voi descurca în relaţiile cu bărbatu-meu... Toate astea, pentrucă ţi-am spus un lucru divers: că bărbatu-meu n'a voit să-i fii amantă, — pentrucă, se vede, nu i-ai convenit. Asta nu dovedeşte deloc că eşti o femee lipsită de atracţie... Ei bine, pentru asta trebue să mă invectivezi ?

— Ştii dece? Pentrucă nu-mi pot închipui ca bărbatu-tău să fie atît de lipsit de bun simţ şi de bună cuviinţă ca să vorbească asemenea lucruri inexacte pe sama unei femei, cînd de fapt o asaltează făcîndu-i propuneri străvezii. De aceia am fost înclinată să cred că ai avut cu tot dinadinsul intenţia să mă jigneşti. Şi, te rog să mă crezi, momentul este rău ales. Te aşezi singură într'o postură extrem de ridicolă. Iar dacă l-ai crezut cînd ţi-a spus că i-am făcut eu curte, atunci se adevereşte încăodată observaţia cunoscută că a fi ipocrit nu e o garanţie că nu poţi tu însuţi să fii legat la gard.. Ia spune-mi, te rog, ştii vreodată să fi făcut eu avansuri unui bărbat?

Ii răspunsei în silă, cu o vădită intenţie de a curmţa această conversaţie abjectă:

— Nu mă ocup de afacerile amoroase ale nimănui.

A continuat să-şi reverse în vorbe drojdia vechii aversiuni pe care mi-o purta. N'o mai ascultam. Incercam să privesc în faţă nenorocirea care mă lovise.

Cînd ajunserăm în oraş, mă înştiinţă că va strica proectul ei de căsătorie cu Preda, în urma întîmplării din sara aceia şi, totodată, că pot fi fără nicio grijă în privinţa discreţiei ei. Imi mai promise că va recomanda şi celorlalţi din grup să nu răspîndească vestea.

Ajunsă acasă, am poftit-o la mine. M'a refuzat.

*

Am intrat în casă şovăind, prăpădită şi laşă. Cu gîtul uscat, am bîiguit o minciună ticluită rău englezoaicei, care era îngrijorată de această neobişnuită întîrziere. Mi s'a părut că mă suspectează şi-mi analizează fiecare mişcare şi fiecare amănunt al exteriorului, care mă trădau.

Fata dormea. Intrînd în camera ei s'o văd, am ezitat s'o sărut. Mă temeam parcă să nu-i mînjesc copilăria cu desgustul şi cu nenorocirea mea. Auzisem cîndva că sînt femei care au copii mici şi se prostituează, şi-mi închipuisem urîciunea de a te apropia după asta de copilul tău. Acum mi-am adus aminte de ele şi mi s'a părut că sînt şi eu aidoma lor.

Am petrecut o noapte lungă de nesomn, în care vînturile duşmane ale gîndului au dărîmat bucată cu bucată tot ce clă-

disem luminos și temeinic în viața mea. Poate că din această dărîmare s'a putut naște sufletul meu de acum.

Desnădejdea pe care o simțeam pornită din nepătrunse adîncuri — și pe care numai tu mi-o poți bănui — mi se reflecta în minte, prin imagini de o chinuitoare luciditate. Fusesem împinsă de o forță perfidă și batjocoritoare — concurs de împrejurări sau o a doua ființă a mea, demoniacă — în brațele unui bărbat pe care îl detestam și-l disprețuiam. Adulterul fusese descoperit într'un chip care mă făcea lamentabilă. Il aflase și o femee care m'a antipatizat totdeauna și care din sara asta mă ura de moarte. Svonul se va răspîndi în cîteva zile, în cercul tuturor cunoștințelor noastre. Cu aceiași certitudine și repeziciune va fi aflat și de Emil. De aici se căsca pentru mine abisul. Nu-l puteam ocoli. Trebuia să mă arunc in el.

Să 'ncerc să mint pe Emil, să-l fac să creadă că totul e o înscenare calomnioasă, adică să încerc să-l „prostesc", cum știam că fac multe femei care parvin în asemenea ocazii să lege ochii bărbaților chiar în fața evidenței? Asta îmi repugna. Dacă aș fi putut să tăinuesc faptul, aș fi făcut-o. L-aș fi îngropat adînc, pentru ochii lui Emil cît și pentru ai mei, în stratul cu putregaiu pe care-l port în mine ca orice om. Dar asta nu se mai putea.

Ce va fi? mă 'ntrebam... Despărțirea... Despărțirea de el, care mi-a împlinit viața și mi-a dat fiorii dragostei — ca de un om care ți-e indiferent sau nesuferit... Poate și deslipirea de copil... Despărțirea, deci, de toată viața mea de pînă aci... Și apoi? Ce voi face, cum voi trăi?... Cum aș mai putea să m'apropiu de un alt bărbat?... Dar iertarea sau acomodarea? Ar fi fost penibile și nu le-aș fi primit, pentrucă aș fi aruncat jignirea și chiar ridicolul cu care mă acoperisem, asupra unu om care mă iubea și care îmi era drag... Atunci, dece îl înșelasem? Dece îl schimbasem cu un deboșat comun și amant de profesie sau de circumstanță al multor femei din cercul meu?... „Curiozitatea fizică" de care-mi vorbise Alice, n'o avusesem cît de puțin... Nu puteam răspunde logic, plauzibil, nici cel puțin mie însămi... Singurul răspuns pe care puteam să-l formulez, era: o experiență pentru satisfacerea himerei unei alte vieți. Dar acestui răspuns nu-i găseam niciun sens, pe care să-l pot acorda practic cu sufletul meu... Atunci?... Intuneric înaintea mea, orbecăiala în gol, pe brînci.

In tumultul sufletului, răsărea la răstimpuri și șerpuia o pornire, ca o temă într'o simfonie tragică: sinuciderea. Imi venea să alerg afară, în noapte, să mă duc în pădure și să mă spînzur... Sau să plec la Constanța, să mă înec pe furiș, ca să mi se piardă urma... Dar numaidecît îmi apărea tot ce

avea să se întîmple după aceia: răsunetul unui scandal de prost gust, comentariile ironice și compătimirea simulată pentru o femee care se sinucide, fiindcă a fost surprinsă cu un bărbat într'un hotel — cînd adulterul se poartă în viața unei femei evoluate ca rouge-ul pe buze sau ca o baigneuse-ă sumară la strand.

Momentul mi se părea apoi nepotrivit. Trebue să las svonul să se consume, să cadă la fund, și numai după aceia puteam să dispun de mine, fără să risc de a mi se cunoaște cu precizie mobilul... Pentru cazul cînd Emil ar afla curînd, aveam să-l rog să amînăm cîtva timp despărțirea și apoi să-mi fac sama... Dar necesitatea dispariției mele nu mi-o puteam înlătura, cu toate că mă străpungea durerea de a-mi lăsa în urmă copilul. Cu Emil nu mai puteam fi, fără el nu înțelegeam să trăesc... Desnădejdea mă invadase ca o boală.

Din cînd în cînd se iveau amintiri. Mă furau ca o apă legănătoare... Pentru prima oară în viață... Erau amintiri din ultimii ani de universitate, din anul căsătoriei și de mai tîrziu. Mă oglindeam în ele și mă vedeam atît de frumoasă... Năucă, mă întrebam cum m'am putut îndoi de fericirea mea. Ieșeam apoi din ele ca dintr'un miraj și primele clipe de revenire la realitatea de față mă îngrozeau. Intre somn și viață, aveam momente cînd mă îndoiam dacă ceiace s'a petrecut a fost aevea și mă iluziona copilărește impresia că totul va trece ca un vis rău.

In febra care-mi muncea sufletul, imaginea lui Emil plutea cînd limpede, cînd înnegurată, dar necontenit prezentă... Nu știu cînd și din ce luminiș îndepărtat mi-a răsărit o dorință: de a-l vedea, de a-l întîlni cît mai repede... Curînd se închegă, crescu și mă inundă, caldă și luminoasă...

Se făcuse ziuă. Cu toată durerea de plumb care-mi înclești capul și toată carnea, mintea mi se potoli și se limpezi. Știam ce trebue să fac.

Ce a urmat s'a perindat vertiginos și sigur ca într'un film. In sara aceleiaș zile, ne întorceam la București. In ziua următoare mi-am scos pasportul și mi-am făcut preparativele de plecare. A treia zi eram în orientul-express pentru Paris. Totul, fără îndoieli, fără ezitări, fără complicații...

Nerăbdarea de a revedea pe Emil mă făcea elastică și vioaie... Ce-ar fi, glumeam cu mine însămi, să găsesc la el vre-o femee?... Dar gluma flutura sglobie și se destrăma în razele unei bucurii de convalescent.

Știam că lăsasem în urmă o durere grea, nevindecată. Dar amuțise în umbră... Parcă nu mai era a mea.

La unsprezece noaptea, în taxi, sburam printre pale de lumină multiformă, de-alungul șuvoaielor și ostroavelor de

lume sgomotoasă şi familiară ale cartierului latin... Se juca fericirea cu mine. După goană, mă lăsasem în voia braţelor ei, simţindu-mi sub sîn svicnirile pline ale inimii — inimă îndrăgostită a unei logodnice de optsprezece ani... Pe bulevardul Saint-Germain am mingîiat cu o privire prietenă Facultatea de medicină unde studiase el. Cînd am ajuns, neastîmpărul îmi tremura în degete, în gît şi pe buze... Ce-i voi spune?... Cum mă va primi?...

Pensiunea îmi era cunoscută. Locuisem aci cu el patru ani. Dar, ca şi cum o revedeam după patru săptămîni... Intrebînd pe portar dacă Emil era acasă, îmi răspunse afirmativ cu tonul unui firesc indubitabil, dar îmi adăogă repede că e probabil să fie culcat. Spusei că sînt soţia lui. Fu anunţat... Nu ştiu cît a trecut. Luptam cu zîmbetul şi cu lacrimile care izvorau dela olaltă.

Emil nu-şi putea crede ochilor. Am răspuns nedumeririi lui simplu, fără lămuriri... Vorbea sufletul.

— Cum de nu mi-ai scris? — mă întreba el printre îmbrăţişări.

— Uite aşa... Am vrut să vin la tine, să te văd... N'am mai avut timp să te anunţ.

Aflai că-mi scrisese cu trei zile mai înainte să viu şi eu la Paris şi apoi să mergem la Juan les Pins. Am găsit foarte firească această coincidenţă.

Avea două camere care semănau cu o garsonieră de student. Pe birou, cărţi şi reviste medicale, răvăşite, manuscrise, cîteva scrisori — cele mai multe dela mine — şi o fotografie a mea cu Anişoara. Nimic străin sau nou în tot ce-i aparţinea.

Mă uitam la el: cu părul negru, în bucle svăpăiate, cu gîtul rotund şi neted ca de statuă, cu frăgezimea unor buze de adolescent şi cu privirea lui virilă şi caldă, părea el însuşi un student frumos şi ştrengar.

Am stat o săptămînă la Paris, apoi zece zile la Juan-les-Pins. Ne-am plimbat, am făcut plajă şi ne-am iubit. Ne era parcă sete unuia de celălalt.

Dragostea îmi încorda nervii, mă învăţa o limbă nouă şi mă mula în atitudini şi elanuri care mă transfigurau. Fiinţa mea interioară se liberase şi acum sburda, regăsindu-se. Eram eu, cea adevărată, cea din visuri...

Vibram pe toată gama voluptăţii, dela sărutările „à la belle étoile" pe o bancă din Petit Luxemburg, pînă la senzaţiile tari aţîţate de coktail şi de exhibiţiile lubrice în boîte-ele din Montmartre; oscilam dela beţia calmă a trupului pe plajă sub razele înţepătoare ale soarelui şi sub privirile lunecoase ale bărbaţilor cărora li-l refuzi perfid fiindcă iubeşti pe altul, pînă la ardoarea de a absorbi pe bărbatul iubit ca să-ţi sădească în trup fiorul maternităţii.

El nu se mira deloc de mine. I se părea dimpotrivă că el se schimbase.... Intr'o sară, în ajunul plecării, mi-a spus că a fost trezit la o viaţă nouă, că nu ştiuse pînă atunci să mă iubească aşa cum trebue. Imi vorbi de o altă orientare a vieţii lui: va trăi întîi pentru mine, pentru iubirea noastră şi apoi pentru profesiunea lui şi pentru ştiinţă, care pînă atunci îl stăpîniseră. N'am găsit tăria să-i spun că eu sînt cea renăscută... Atunci mi-a trecut în suflet primul nor negru — de cînd plecasem din ţară.

A doua zi plecam spre Bucureşti. Pe drum a început să mă roadă neliniştea. Dar voiam să triumf şi să păstrez comoara.

* * *

Ajunsă acasă, m'am întîlnit cu mine, cealaltă. Am început s'o amăgesc şi s'o înfrunt. O simţeam în mine ca pe o intrusă, ca pe un virus care-ţi minează viaţa. O uram. Vream să scap de ea, s'o alung ca pe un spectru care te pîndeşte din fiecare ungher al casei.

Treceam zi şi noapte dela teama febrilă că sînt pierdută — cînd eram singură — la iluzia că poate nu va transpira nimic — cînd era el lîngă mine.

Toate planurile şi soluţiile pe care mi le servea fantezia, drept salvatoare, cădeau pe rînd în absurd... Odată m'am întrebat dacă n'ar fi mai bine să-i mărturisesc pur şi simplu ce a fost... Dar îmi replicai instantaneu că e o nebunie. Dacă înainte aş fi înfruntat, poate, această situaţie, acum, după ce ni se îmbrăţişaseră sufletele, mărturisirea ar fi aruncat asupra-mi în ochii lui, bănuiala simulacrului de dragoste pentru circumstanţă. Asta n'o puteam îndura...

Incercai să fiu practică, să activez, să fiu abilă, ca să reuşesc... Spusei lui Emil că ţin să ne schimbăm felul de viaţă, să rupem legăturile mondene. Puţin surprins, mi-a răspuns că nu vede utilitatea şi mai ales raţiunile de invocat pentru o asemenea izolare.

Văzurăm pe cîţiva din obişnuiţii salonului nostru, afară de Alice... Nimic... Era totul ca mai înainte. Pe Alice a întîlnit-o Emil în oraş. Aflase că făcusem cu ea, într'o companie numeroasă, o excursie foarte plăcută la Predeal. Dar junghiul din piept mi-a trecut repede... Nici dela ea nu transpirase nimic... Incetul cu încetul, încrederea mă întrema. Voiam să fac o vizită Alicei, să mă 'mpac cu ea, să-i cer scuze şi să-i fiu prietenă bună... Trecuseră două săptămîni.

Intr'o zi eram la biroul lui Emil. Terminasem o scrisoare adresată mamei şi răsfoiam o carte. Il aşteptam să vie la masă, dela spital... Imi aminteam ce vorbisem cu el în ajun. Auzindu-mă tuşind, — cum tuşisem de mai multe ori în ul-

tima vreme, — m'a ascultat și a fost de părere, deși mă asigurase că n'aude nimic suspect la plămîni, să-mi facă la spital o analiză minuțioasă a sputei. L-am întrebat rizînd dacă m'ar mai săruta în cazul cînd ar afla că sînt atinsă.

— Sigur că da, — îmi răspunse el, — și încă mult, fiindcă îmbolnăvindu-mă și eu, ți-aș inspira mai multă speranță în vindecarea ta prin încrederea pe care aș fi avut-o eu pentru mine... Ne-am vindeca așa mai ușor, sau de nu, ne-am duce amîndoi pe lumea cealaltă.

Imi adăogase însă că eram amîndoi foarte departe de așa ceva, dar că vorbise de analiză ca de o precauție supremă, demnă de familia unui internist ca el.

Amintindu-mi această convorbire, eram înduioșată și voioasă...

Sosi. Am trecut în antreu să-l întîmpin. Mi s'a părut posomorît sau preocupat. L-am întrebat ca 'ntotdeauna ce mai era nou. După ce și-a scos pardesiul și pălăria, mi-a întins o scrisoare.

Un scris străin, stingaciu, cu rînduri strîmbe... Era o scrisoare nesemnată... Un fost bolnav tămăduit de Emil îi scria... „ca recunoștință" despre mine... Eram denunțată... Stilul era cam așa: „Consoarta d-voastră care nu mai bine i-ați făcutără că era o sărăcie cu pretenții, v'a făcut de ocara lumii, cu chef și scandal, că chiar a leșinat la hotel cu amantu' dumneaei unu Costin Preda"... Se pomenea și de Alice „care a încercat s'o scape de rușine și rîsul lumii care ducînd-o beată înapoi la Sinaia"... Cam așa era scrisă.

Am înțeles într'o clipă. Scrisoarea — cu stilul ei într'adins estropiat era opera Alicei... Dacă-ți amintești, cîteva colege ale noastre o prinseseră că denunțase, prin scrisori anonime adresate părinților și directoarei, pe cîteva fete... Anul trecut mi-a destăinuit că a uzat recent de același mijloc într'o chestiune amoroasă: făcuse cunoscut unei „prietene" trădarea soțului.

— Ce zici de scrisoarea asta? — mă întrebă Emil.

Picioarele mi se muiară. Simții dealungul lor sloiuri de ghiață. Imi fu frică să nu cad... Zîmbii, îngăimînd:

— Eu... ce zic?... Stai puțin... Viu acum.

Am intrat în birou. Am luat scrisoarea mamei, am scos-o din plic, apoi am pus-o la loc... M'am așezat pe scaun, în fața biroului și am dus mîna la sertar. Checa era acolo... Am auzit răsunînd în mine limpede: „Hai, acum nu se mai poate... Acum s'a sfîrșit".

Am pus revolverul în dreptul inimii și am tras.

După zece zile, la sanatoriu, simțindu-mă înviind și putînd să vorbesc, am întrebat pe Emil, arătîndu-mi pieptul:

— Știi, Emil, pe cine am vrut să omor, cînd am tras aici?

A tăcut, privindu-mă nedumerit.

— Să-ți spun eu... Am vrut să omor pe *cealaltă* care n'a știut să te iubească... Și să știi c'am omorît-o.

Mai tîrziu i-am povestit tot. M'am descătușat... Cred că m'a înțeles...

Acum aștept să mă însănătoșesc deplin. Peste două zile vine să mă ia la București...

Vreau să trăesc ca să-l pot iubi și ca să ațîț necontenit cu toată viața mea văpaia dragostei noastre.

Se înoptase. Ținîndu-și mîinile, cele două prietene ascultau ecouri desprinse din inimile lor, ca din depărtări.

M. D. Ioanid

A. Cotruş, un poet al Ardealului

Se afirmă, de obiceiu, că poezia constitue genul de artă cel mai nealterat de determinaţiunile sociale care, atît de frecvent, influenţează preocupările romancierului şi scriitorului dramatic. Dar afirmaţia aceasta, cu toate aparenţele ei de evidenţă indiscutabilă, nu poate fi primită decît cu restricţiuni şi precizări esenţiale. Creaţiunea artistică, în orice formă şi în orice gen, oglindeşte cu necesitate inexorabilă ideologia şi mentalitatea rezultate din mediul şi situaţia socială a artistului. Nici măcar esteticismul cel mai pur care încearcă să se ridice de-asupra tuturor influenţelor străine de scopul realizării artistice în sine, nu face excepţie dela această lege fundamentală a oricărei creaţiuni intelectuale: nici el nu poate fi înţeles psihologiceşte şi sociologiceşte decît dacă este situat în cadrul unei sensibilităţi speficice care, la rîndul ei, nu este altceva decît produsul unei anumite situaţiuni economice şi sociale, de clasă. Poezia exprimă astfel şi ea — chiar în cele mai sublime manifestări, chiar în cele mai personale preocupări — atitudinea faţă de viaţă şi lume a unei colectivităţi determinate de elemente economice, sociale şi politice. Adevărat este numai că, în poezie, elementul personal devine prea adesea predominant şi creează aparenţa înşelătoare a unei ridicări de-asupra claselor şi timpurilor, de-asupra deosebirilor banale şi prozaice ce dau pecetea lor caracteristică profilului complex şi haotic al societăţii capitaliste. Viaţa sentimentală a omului: iubirea, dorul, contemplarea mistică a naturii, are desigur, în compoziţia ei esenţială, caractere general-omeneşti. Iubirea unui lucrător are, fiziologiceşte şi psihologiceşte, aceleaşi origini şi trăsături ca iubirea unui capitalist; numai în atitudini şi manifestări, în reacţiuni şi concepţii, pe scurt în formele de exteriorizare se invederează plastic deosebirea de clasă creată de structura economică a societăţii. Dar deosebirile de clasă înseşi găsesc mai anevoie o expresie directă în poezie, în aceste instantanee psihice care umplu paginile volumelor lirice. Şi astfel, în adevăr, genul de artă cel mai pur, dar nicidecum pur cu desăvîrşire, este poezia, în această privinţă asemănătoare muzicei. Identitatea ei

esenţială cu toate celelalte genuri de artă se dovedeşte însă limpede şi pe alt plan. Ca şi romanul sau drama, poezia poate fi exponentul unui curent politic, unei mişcări sociale, unei zguduiri a societăţii, fără a deveni totuşi politică, fără a se îmbîcsi de tendinţe, numai prin simpla exprimare a unei stări colective de suflet create de viaţa socială. Ceiace romanul şi drama exprimă prin transpunerea realităţii sociale pe planul unei acţiuni caracteristice, poezia poate exprima — cu mai multă limpezime chiar — prin transpunerea ei pe planul izbucnirilor de gînd şi de sentiment.

Era oare nevoie de această introducere pentru a arăta că în această din urmă categorie, aceia a poeţilor frămîntarilor colective, trebue plasat Aron Cotruş, poetul unui Ardeal necunoscut ştiinţelor noastre zilnice, zbuciumat şi revoluţionar? Pentru acela care cunoaşte poezia lui Cotruş, afirmaţia noastră nu poate fi surprinzătoare. Dacă Ardealul de după războiu, cu durerile şi luptele lui, a avut un exponent artistic reprezentativ, atunci acesta a fost fără îndoială Aron Cotruş. Nu este însă vorba aici de o apreciere artistică în obişnuitul înţeles al cuvîntului. Ardealul nou a dat culturii romîneşti numeroase valori a căror desconsiderare sau punere în cumpănă este departe de intenţiile mele. Urmăresc aici *o simplă categorisire de critică literară sociologică*. Ea înseamnă că, dintre toţi poeţii şi scriitorii Ardealului, Aron Cotruş, autohton în cel mai categoric înţeles, a simţit şi exteriorizat mai puternic şi mai reprezentativ viaţa colectivă a poporului de peste munţi.

Evoluţia ideologică a Ardealului politic şi social de după războiu ne confirmă pînă la evidenţă afirmaţiunea. Unirea a fost prima lozincă de mare anvergură care a mobilizat poporul romînesc din Ardeal şi l-a strîns într'un singur mănunchiu. Sentimentul de demnitate naţională, trezit şi desvoltat în proporţii necunoscute în alte provincii, de îndelungata stăpînire autocrată şi şovinistă a Ungariei magnaţilor şi capitaliştilor, a găsit un prielnic teren de afirmare politică şi revoluţionară în împrejurările tulburi de după războiu. Ideea de revoluţie *socială* a fost elementul ideologic biruitor care s'a născut din prăbuşirea monarhiilor străvechi ale Europei centrale. In Ardeal — ca şi de altfel în Boemia, Moravia, Galiţia — ideea naţională a predominat fără a exclude, bineînţeles, nuanţe sociale puternice. Toate păturile populare revendicau acelaşi ideal, imediat de înfăptuit: despărţirea de Ungaria, dreptul de autodeterminare a Romînilor, unirea. Coaliţia partidului naţional cu social-democraţia şi adunarea dela Alba Iulia cu hotărîrile ei, în care declaraţia de unire nu tinde decît să creeze baza pe care să se clădească, un stat de înaintată democraţie şi dreptate socială, — au fost expresia politică a acestei stări de spirit, generale şi determinante pen-

tru întreaga gîndire şi simţire a Ardealului romînesc. Dar pe lîngă cea politică, a existat şi o expresie literară şi poetică a zilei: ne-a dat-o scrisul ardelenesc, efemer de cele mai multe ori şi improvizat, din aceste vremuri de adîncă prefacere. O lungă poemă închinată biruinţei naţionale, cu o copertă în oribilul „stil" al tablourilor patriotice din cazărmi şi primării, dar cu versuri în care se simte puternica căutare a unei forme nouă de expresie poetică, stă dovadă că nici Aron Cotruş n'a lipsit din rîndurile poeţilor unirii. [1]

Dar, în definitiv, sînt evenimente istorice care domină, prin covîrşitoarea lor putere, spiritul întreg al epocei şi mulţimile toate. Alături de Cotruş, un întreg popor a fost obsedat de aceiaşi idee, stăpînit de aceiaşi exaltare naţională. De aceia versificarea sentimentului naţional — ocupaţiune din cale afară de frecventă — nu poate constitui ca atare un element reprezentativ în sensul arătat de noi. Dar evoluţia care a urmat dovedeşte că Aron Cotruş nu s'a însufleţit de revoluţia naţională numai sub impresia psihozei naţionaliste a timpului, ci dintr'o adîncă înrădăcinare sufletească în pămîntul Ardealului. Căci exuberanţa naţionalistă a fost mai trecătoare şi mai şubredă decît o visau entuziaştii anului 1918. Unirea, odată înfăptuită, a devenit un fapt banal şi dela sine înţeles. Dar ce a adus ea acestui Ardeal care a vrut-o cu atîta ardoare? Chiar în ceasurile celei mai mistice înălţări a sentimentului naţional, n'a lipsit, în surdină sau pe faţă, glasul scepticilor care nu se îndoiau de necesitatea unirii, dar cu atît mai mult se îndoiau de ciocoimea vechiului Regat şi de mentalitatea străină a „fraţilor" de dincolo ale căror baionete pecetluiseră, cu putere istorică, declaraţia de unire — în fond platonică — dela Alba Iulia. Unificarea pe care ardelenii o considerau făcută „cu furca", organizarea administraţiei care le dădea prilej să se plîngă de predominarea unui imperialism regăţenesc, nesocotirea datinelor şi formelor de viaţă locală de către puterea centrală a Bucureştilor, au creat în Ardeal foarte curînd o nouă orientare a gîndirii naţionale. Hegemonia vechiului Regat era, istoriceşte, fără îndoială inevitabilă. Din toate ţinuturile care au format Romînia nouă, numai vechiul Regat poseda un aparat de stat şi organisme politice capabile de funcţionare, în timp ce vitregia istoriei făcuse din Romînii ardeleni un popor aproape exclusiv rural, fără stratificări sociale pronunţate, fără utilajul de dominaţie politică şi economică necesar pentru a da unui popor o unitate de acţiune, adevărată. Dar tot atît de inevitabilă a fost, istoriceşte, şi reacţiunea regionalistă a Ardealului. Secolele ungureşti de evoluţie separată i-au creat un specific care nu se putea şterge şi nici nu trebuia şters cu buretele. Ele i-au mai dat, în lupte îndelungate, demnitate, încredere în sine, mîndrie. Ardealul considera vechiul Regat poate mai puternic, dar nicidecum superior. Dimpotrivă, trăind atîtea secole în orbita civilizaţiei apusene în care vechea ţară a intrat timid abia la începutul secolului trecut, Ardealul a văzut şi vede încă în vechiul Regat prototipul unei ţări înapoiate, orientale, prost administrate şi cu civilizaţia redusă. In formulare marxistă: Ardealul avea conştiinţa unei societăţi capitaliste desvoltate faţă de o societate semifeudală încă şi oligarhică. Constatări empirice verificau la tot pasul această concepţie a ardelenilor: ei comparau oraşele ardeleneşti cu cele din Regat, administraţia politicianistă şi tembelă de dincolo cu cea solidă şi corectă a Ardealului, ţăranul şesurilor bănăţene cu cel al cîmpiei valahe şi nu puteau decît să fie întăriţi în credinţa lor de superioritate. Mai mult, din această credinţă, sentimentul naţional făurise chiar afirmarea unei misiuni de mîntuire a Romîniei vechi prin Romînia nouă. Dar iată că evoluţia istorică a adus desamăgiri peste desamăgiri: vechiul Regat a biruit asupra Ardealului care se simţea îngheunchiat şi desconsiderat. Unificarea a pornit dela Bucureşti, ea a împrăştiat metodele şi mentalitatea Romîniei oligarhice asupra întregii ţări mărite. De aici, din profunde nemulţămiri şi desamăgiri, s'a născut noua orientare regionalistă a naţionalismului ardelenesc. Ardealul s'a revoltat împotriva stării de inferioritate în care a fost pus în Romînia nouă şi reclama, cu putere, nu separaţiunea autonomistă, ci egală îndreptăţire întru toate.

Dar pe această nouă stare de spirit, în sectorul atitudinii naţionale, s'au grefat foarte curînd, răsărite din alte adîncimi, puternice curente de opoziţie politică şi socială. Unificarea n'a adus Ardealului numai desconsiderarea elementului băştinaş — oameni şi instituţiuni — dar şi regimul dictaturii oligarhice însăşi, pînă la unire localizat dincolo de munţi. Starea de asediu, cenzura, exploatarea fără margini a muncii, camătă, fiscalitate apăsătoare, teroare jandarmerească, corupţie şi incurie administrativă — iată elementele din care se compunea, pentru privirea ardelenească, regimul romînesc în Ardealul unificat. Desigur că dintre aceste elemente, nu toate au fost introduse de regăţeni ca atribute specifice ale Regatului vechi, dar aproape toate au fost cel puţin înăsprite de oligarhia regăţeană şi cu atît mai dureros simţite sub apăsarea stării de asediu, fără libertăţi, cu alegeri făcute după calapod cunoscut. Ceiace a suferit Ardealul după unire, a suferit — în fond — ţara romînească întreagă. Au fost ravagiile capitalismului în devenire, în pas de industrializare şi acaparare, care au răsculat ţărănimea, au oţelit lupta muncitorimii, au agitat mica burghezie

[1] A. Cotruş, *Romînia*. Poemă. Braşov, 1920, Tip. A. Mureşianu, Branisce & Comp.

şi intelectualii oraşelor. Dar capitalismul acesta care începuse să se aşeze deabinelea, ca la el acasă, în Rominia ţărănească, a fost stăpînit şi reprezentat în primul rînd de vechea oligarhie a Regatului care a adăogat din belşug arbitrar, rapacitate, necinste. Ardealul, cu instinctele sale naţionale rănite, a sezisat cu promptitudine această dublare a asupririi. Marea mişcare de massă împotriva oligarhiei care a zbuciumat întreg poporul romînesc pînă în 1928 a avut astfel cel mai puternic şi statornic răsunet în Ardeal. Partidul naţional întîiu, partidul naţional-ţărănesc apoi, în care ramura ardelenească a avut totdeauna nota ei distinctă, a exprimat politiceşte această stare nouă de spirit. N'a oglindit-o fidel, nu a servit-o cu credinţă, dar a condus-o şi a exteriorizat-o.

Cînd am cetit, prin 1928 sau 1929, pentru prima dată versurile lui Aron Cotruş, am avut imediat impresia că am în faţa mea expresia desăvîrşită, pe tărîm poetic, a curentului pe care politiceşte l-a exprimat mult mai imperfect, cu nenumărate ingredienţe şi întortochieri burgheze, d. Iuliu Maniu. Aron Cotruş, mi-am spus, este poetul partidului naţional-ţărănesc. Dar m'am corectat imediat: al spiritului revoluţionar din care, prin ciudăţeniile istoriei, şi-a tras seva politică un partid burghez atît de cumsecade şi conservator ca cel naţional-ţărănesc. Căci nu este nici o îndoială, partidul naţional-ţărănesc a fost la un moment dat Ardealul romînesc însuşi. Tot ce acest ţinut a cuprins ca nemulţămiri, străduinţi, elanuri, nădejdi, dela meschin pînă la sublim, s'a concentrat în el. Micii burgheji care rîvneau slujbe pentru copiii lor, ţăranii care gemeau sub atîtea poveri, politicianii mari şi mărunţi care doreau să parvină, mulţimile industriale care sperau în timpuri mai bune — toţi aşteptau marea transformare dela partidul naţional-ţărănesc. Se poate spune că însăşi lupta de clasă a poporului muncitor dela sate şi oraşe s'a încadrat, în bună parte, aici, datorită unei diversiuni fatale prin care vechiul Regat şi oligarhia lui au fost făcute răspunzătoare pentru toate relele regimului capitalist. Astfel, partidul naţional-ţărănesc a primit caracterul hibrid şi eterogen care s'a invederat, atît de clar, ulterior. Naţionalism alături de revendicări sociale înaintate, clericalism alături de libertinaj, conservatorism burghez alături de curente muncitoreşti şi ţărăneşti se împărecheau şi se amestecau în structura şi acţiunea acestui partid. Nu ştiu dacă, cîndva, în istorie a mai existat un fenomen atît de formidabil de diversiune socială ca cel provocat de opoziţia naţional-ţărănistă în Rominia. Lupta care trebuia dusă împotriva capitalismului, în multiplele lui înfăţişări, a fost împinsă pe căi lăturalnice, abătută pe terenul politicei obişnuite de partid, exprimate în formule naţionaliste şi patriotarde.

In Aron Cotruş, ambele componente, naţionale şi sociale,

ale mentalităţii ardeleneşti din epoca de opoziţie şi-au găsit ecoul poetic şi sinteza ideologică. Volumul *Mîine* [1] o oglindeşte în poezii frînte par'că din însăşi realitatea vieţii ardeleneşti, din exaltarea ei naţionalistă, din îndărătnicia ei regională, din zbuciumul ei social care nu vedea încă drumul spre mîntuire. Chiar poezia introductivă care împrumută titlul ei întregului volum, este semnificativă, fiindcă uneşte nădejdea *socială* a Rominiilor viitoare, nouă şi fericite, cu afirmarea robustă a optimismului *naţional* romînesc. Intr'o formă vagă, dar impresionantă, poetul ne înfăţişează viziunea ceasurilor sale de creaţiune:

MÎINE

Din belşugul tău: doar aspră pîine,
Din timpul tău: ziua de mîine.
Cu gîndul departe merg făr' s'obosesc,
calc slobod prin praf şi noroi romînesc.

Cu vrere dîrză, cu privire îndrăzneaţă,
învălui Rominia zilei de faţă...
şi 'n traista umbletului cu a nădejdii pîine
risipindu-mă pe treptele veacului
cu dărnicia fără măsură a săracului,
cu tot belşugu-mi pămîntesc
trec, mă răspîndesc
spre miile de Rominii dincolo de mîine...

Aceiaşi combinare a elementului social cu cel naţional o întîlnim, mai evidentă chiar, în multe poezii ale lui Cotruş care deduce adesea dreptatea cauzelor sociale din premise naţionale şi justifică revolta masselor asuprite economiceşte prin antagonismele naţionale suprapuse. In genere însă, se poate face o deosebire suficient de clară între poeziile sociale şi cele cu fond naţional. O parte din acestea din urmă exprimă încă înflăcărarea şi misticismul de odinioară care n'au pierit nicicînd în Ardeal fiindcă sînt de esenţa oricărei dispoziţii sufleteşti naţionaliste. „Ai noştri sînt aceşti munţi", exclamă poetul cu emfază:

„Căci noi ne-am căţărat pe ei spre cer,
noi le-am deschis adîncurile de aur şi de fier
şi am suferit prin ei de ploi şi ger...
Noi le-am spintecat uriaşele pîntece,

[1] A. Cotruş, *Mîine*, 1928, Craiova; ed. a II-a revăzută şi întregită, 1928, Cluj, Ed. revistei „Societatea de mîine".

noi le-am proslăvit frumusețile în cîntece
și le-am cunoscut sufletul și furtunile mai bine
decît orișicine..."

Este însă caracteristic și aici că proclamarea unui drept social asupra munților ar apărea tot atît de logică ca proclamarea dreptului național pe care poetul îl pune pe primul plan. Doar în „Urmele mele se pierd" și în alte cîteva bucăți, elementul național se exprimă exclusiv, în forme aproape mistice :

Urmele mele se pierd într'un vijelios trecut...
Carpații de milioane de ori i-am trecut...
fișii de carne am lăsat, de-atîtea ori,
pe vîrfuri albe, prin trecători,
alături de boeri pribegi și aspri luptători.

Ardealul l-am cutreerat — neogoiat:
sub zidurile Albei-Iulii am veghiat
— ostaș și împărat —
pe un pămînt cu sînge tînăr îngrășat...

Mi-am mînat, prin veacuri, turma, stava, ciurda,
am murit la Guraslău și Turda
spre a re'nvia, apoi,
printre alte milioane de eroi,
printre eroi ai sabiei și cuvîntului,
să deschidem orizonturi noi,
să deschidem pofte noi de lupte noi
să dăruim vulcanici și astrali eroi,
cerului, pămîntului...

Dar spiritul ardelenesc, regionalist, se adaogă — caracteristic acestui naționalism de factură generală. El ni se prezintă, mai ales, ca o afirmare a mîndriei ardelenești. Iată o probă:

TRANSILVANIEI

Cu trupul rană și glod
pe munții tăi genunchii mi-i rod
și pași de fier înod
și desnod
spre piscuri ce'n nori îmbrobod
urme de mers fără rod.

Doru-mi furtunatic vreau să-ți fie,
pe vecie:
cneaz

treaz
viteaz,
veghindu-te, fără răgaz...

Sufletu-ți să-mi fie voevod,
să-ți fiu ostaș-rapsod,
dîrjenie, foc, strădanie,
unic în viața ta valahă, aspră, mută, stranie.
Transilvanie! Transilvanie!...

Nota regionalistă agresivă, foarte curentă dealtfel în gîndirea intimă a Ardealului, nu poate forma — precum e firesc — fondul unei poezii. „Ciocoii" regățeni sînt totuși înfierați în mai multe rînduri și puși pe o treaptă egală cu grofii Ungariei răpuse, ca în „Ion":

Groful întinde mîna ciocoiului celui nou
în castele cu uși și trepte multe...
Jandarmi cu puști și vine de bou
stau la pîndă, gîndul să-ți asculte.

Sau ca în aceiași poezie:

Ioane, ia seama bine!
Țara aceasta se razimă pe tine —
cu pumnii tăi iuți
poți tu să cruți
ciocoii bulgari, grecotei, arnăuți,
ce-au venit cîndva, goleți, peste Dunăre
să-ți smulgă muncă și supunere?!...

București, simbol al regățenismului, devine chiar cauza tuturor relelor :

Fanarul s'a mutat la București.
Noi cruzi Tudori Vladimirești
îți trebue ție,
Rominie,
cu neînfrînate vreri romînești,
cu năpraznice arme
să-l izbească, să-l darme...

Fanarul prins-a rădăcini la București
și din palate ciocoiești
vrea cu pumnul să cîrmuiască
răbdarea, truda, vrerea romînească...

Fanarul e stăpin la București
și nu mai pleacă, nu mai pleacă...
pe unde prind lăcustele-i să treacă
ca'n vremurile năvălirilor turcești
după un iute, uriaș pirjol,
rămine țara tristă și săracă
cu trupul singerind și gol...

O, cind vor cobori odat' din munți
oameni tari, oameni crunți,
oameni de fier, de omenie
ce trebue să vie,
ca prin minune
să facă să răsune
de munci
de porunci
și de vreri romînești
un nou, vitejesc, romînesc București?!

Nota dominantă a versurilor este însă revolta politică, izbucnirea durerilor sociale. S'ar putea spune chiar că Aron Cotruș este poetul clasei muncitoare revoluționare, dacă poezia lua n'ar purta pecetea acelui confuzionism ideologic care a caracterizat Ardealul opoziționist pînă în 1928, ba — am putea spune — Romînia toată. Nota socială a dominat de fapt massele în marea lor luptă contra oligarhiei. Nu ura contra regățenilor, ci exploatarea și nedreptatea regimului capitalist în devenire au format mobilul sufletesc al mișcărilor de masse conduse de partidul național-țărănesc. Prin un radicalism verbal fără limită, acesta a știut să canalizeze abil șuvoiul nemulțămirilor și a rămas totuși—în fond—naționalist, burghez, conservator. Dar dacă, în mod fatal, i-a lipsit partidului național-țărănesc claritatea ideologică și conștiința unor scopuri precise de ordin programatic, cu atît mai puțin această claritate ideologică s'a putut desvolta în massele largi ale poporului. Tocmai aici stă doar rolul partidelor și al politicei în general: să formuleze, în lumina conștiinței, curentele oarbe și tulburi care se nasc în adîncurile masselor. Partidul național-țărănesc nu și-a putut îndeplini acest rol; un abis social îl despărțea pe el, partid al ordinei burgheze, de frămîntarea revoluționară a masselor proletare. El a știut însă să se ajute destul de dibaci prin confuzionismul ideologic care, dealtfel, corespundea și stării de spirit a masselor necoapte și înapoiate. Poezia lui A. Cotruș oglindește minunat acest confuzionism. După ce am întîlnit în ea naționalismul, această atitudine fundamentală a Ardealului, și regionalismul, adaptare locală a naționalismului, descoperim în poezia lui socială acel amestec ciudat de revoluționarism și naționalism care,

pretutindeni unde deosebirile de clasă se confundă cu deosebiri naționale, caracterizează începutul dibuitor al mișcărilor de masse anticapitaliste. Se poate, oare, un accent mai revoluționar decît în aceste versuri din „Ion"?

Ioane,
ești unul,
poți fi milioane, —
vrerile tale neînfrînte
să nu te înspăiminte
nici temnița, nici tunul...

Și totuși, Ion este chemat la luptă, nu contra tuturor exploatatorilor de toate neamurile, ci contra străinilor veniți „goleți, de peste Dunăre", concepție tipică pentru Ardeal unde i se contestă clasei stăpînitoare a Regatului originea curată romînească și, implicit, dreptul de a stăpîni poporul romîn. Iar răscolitorul apel către Ion, simbol al romînului, se termină astfel:

Ești unul,
poți fi milioane,
curajul tău să'nfrunte temnița, tunul;
să crească voinicește, să crească
vrerea ta romînească. —
Ioane!

Tot astfel, într'o poezie care descrie soarta minerilor din regiunea Reșiței, revolta poetului se îndreaptă nu contra capitaliștilor, ci contra străinilor:

O, nu va trece mult și 'ntr'o zi
călcîiul, pumnul romînesc te va îmblînzi,
împilatoare de străină viță,
Reșiță, Reșiță!...

Dar cu toate acestea, se aud și accente curat proletare și revoluționare în versurile lui Cotruș, povestiri ale timpurilor ce vor veni. In „Pătru Opincă", poezie care înfățișează mizeria proletarului agricol, nu mai este vorba de străini și ciocoi. Dimpotrivă:

Io
Pătru Opincă
ce între atîtea moșii n'am doar o șirincă
înfrunt strîmbele legi și năpasta
ș'n răzmerița ce'n mine crește,
sudui virtos, mocănește,
și scuip pe toate rînduiala asta!...

Şi mai puternic este accentul în „Minerul". Prima strofă descrie prezentul vieţii de miner, care

urmă de urmă,
sapă şi scurmă,
flămind şi gol,
în mine de aur, fier şi cărbune...

A doua strofă este o viziune a viitorului:

Miine,
EL,
cu glas de vifor şi de oţel
va porunci stăpine:
puştilor, ciocanelor, plugurilor, sapelor,
satului şi-oraşului,
piticului şi uriaşului,
uscatului şi apelor...
Azi, n'are pat, n'are piine,
dar — miine
va stăpini pămintul, cerul —
rodnic ca natura, atletic, de-oţel,
el
MINERUL.

Faptul acesta, al accentelor curat revoluţionare în poezia lui Cotruş, este semnificativ în acelaşi sens în care am văzut o semnificaţie adincă în transformarea lui Aron Cotruş din cîntăreţ al unirii în poet al opoziţiei ardeleneşti. El dovedeşte, cu alte cuvinte, odată mai mult înrădăcinarea poetului în pămintul, de atitea ori proslăvit de el, al Ardealului. Căci desvoltarea rapidă a capitalismului în primii zece ani de după războiu a evidenţiat antagonisme de clasă latente şi a înăsprit cele existente cu o putere irezistibilă. Partidul naţional-ţărănesc, profitînd de doborîrea mişcării muncitoreşti în urma grevei generale şi a sciziunii, le-a captat şi le-a dat aspectul unor lupte politice obişnuite, le-a ascuns sub masca unui democratism naţional care vede numai naţiunea însăşi, nu şi clasele care o despart în tabere duşmane. Dar Aron Cotruş a sezisat în cîteva poezii şi, mai ales, în cele smulse din viaţa necăjită a minerilor, străduinţa nouă şi specifică a claselor oprimate. Şi în acest sens, el nu este numai exponentul poetic al unei stări de fapt în sufletul mulţimii, dar şi prevestitorul unui viitor care se anunţă tot mai limpede pe orizontul epocii. Experimentul naţional-ţărănist a eşuat lamentabil. Luptele şi antagonismele sociale nu se mai pot masca, criza capitalismului s'a însărcinat să le evidenţieze şi înăsprească tot mai mult, timpul nostru stă sub covîrşitoarea lor pecete.

Socialismul, redus atita vreme, păşeşte înainte. Ardealul, dîrz şi arţăgos, întotdeauna, a dat impresionante dovezi ale unei nouă orientări cînd, în alegerile din 1931, atîtea judeţe ale sale au furnizat succese formidabile listelor social-democrate şi comuniste...

Iată dece am crezut că pot să vorbesc despre A. Cotruş ca despre un poet al Ardealului. In poezia lui regăsim întreaga istorie sufletească a acestui popor de romîni muncitori şi necăjiţi care a trecut prin toate iluziile şi deziluziile, pentruca, într'un sfîrşit, să se regăsească pe sine însuşi ca clasă muncitoare, deopotrivă oropsită la sate şi la oraşe.

Dar ţin să repet: nu mă interesează omul, ci numai opera. Iar în cercetarea operei, nu mă interesează forma, mă interesează fondul (deşi nu pot să nu-mi exprim dorinţa să citesc în viitoarele poezii ale lui Cotruş o romînească mai puţin impestriţată de ardelenisme şi să nu-l previn că tocmai ritmul original al versului lui îl predispune la manierism). Nu ştiu nici măcar dacă A. Cotruş este ardelean sau bănăţean, ungurean sau din vre-o altă regiune de peste munţi. Dealtfel, faptul este de puţină importanţă. Istoria a şters însemnătatea împărţirilor geografice de odinioară şi a făcut din teritoriile de peste munţi o unitate pentru care Ardealul este reprezentativ. Acest Ardeal îl găsim în poezia lui Aron Cotruş.

Nu ştiu nici dacă A. Cotruş împărtăşeşte sau a împărtăşit idei de stinga, revoluţionare. Faptul că a fost numit, cîndva, ataşat de presă în străinătate pare a fi un indiciu că el nu poate fi numărat printre elementele primejdioase ordinii sociale existente. Dar nici nu interesează aceste amănunte personale. Opera lui a oglindit fenomene obiective, sociologiceşte analizabile, pe care sufletul lui le-a recepţionat şi le-a prelucrat artistic. Artistul este, doar, şi el — într'un anumit sens — un fenomen social. In el se concentrează în forme determinate de personalitatea lui, de mediu şi de educaţie, viaţa unei colectivităţi. Deaceia am putut vedea în Cotruş un poet al Ardealului. Deaceia, pot să salut în el cu bucurie, şi pe prevestitorul unui alt Ardeal care se naşte, al Ardealului muncitoresc şi ţărănesc, al Ardealului socialist de miine.

Lotar Rădăceanu

Cronica literară

O replică din „Macbeth"

LADY MACBETH

These deeds must not be thought
After these ways; so, it will make us mad.

MACBETH

Methought I heard a voice cry „Sleep no more!
Macbeth does murder sleep", — the innocent sleep,
Sleep that knits up the ravell'd sleave of care,
The death of each day's life, sore labour's bath,
Balm of hurt minds, great nature's second course,
Chief nourisher in life's feast, —

LADY MACBETH

What do you, mean ?

MACBETH

Still it cried „Sleep no more!" to all the house:
Glamis hath murder'd sleep, and therefore Cawdor
Shall sleep no more, — Macbeth shall sleep no more.

(Act II, sc. I).

Neglijăm desvoltarea asupra somnului — „the innocent sleep" şi celelalte, — cu elocvenţa ei veche, care se şi lasă uşor deslipită de strigătul: Macbeth a ucis somnul. Vorbele aceste fac erupţie. E o deslănţuire neaşteptată şi deplină a fantaziei, care ne aruncă departe de planul retoricei: nu se explică, aci, nu se compară, nu se deduce; în nici un fel precis raţional, nu se leagă, — ci legătura stă ascunsă în tonul interior şi adînc al unui total de impresii. Nu e apropiere discursivă; e alipire bruscă, prin simpla înrudire subtilă a unor teme emoţionale. Cititorul nărăvit clasiceşte, întreabă aici întocmai ca Lady Macbeth: ce spui? — Macbeth vorbeşte ca în transă, rămas singur cu cele ce a văzut şi a făptuit acum cîteva clipe. Să observăm că această izolare nemijlocită a unui personaj, care de altfel se găseşte în dialog, a devenit

procedare caracteristică în dramatica nouă, la Wedekind în deosebi: un mijloc drastic de a formula culminant starea de afect a vorbitorului.

„Macbeth a omorit somnul" persistă, ca un leitmotiv. Imaginea caută a deveni obsesie, a halucina prin cuprinsul ei misterios, pe care-l simţim, total şi adînc, fără ca să se ivească în noi trebuinţa de a-l analiza. E o înţelegere bruscă, muzicală şi, prin aceasta, o realizare desăvîrşită a postulatului mallarmeist: poezia trebuie să suggere, nu să numească. Vorbele lui Macbeth vin să răsune în un tablou de nuanţe înfiorătoare, acumulate muzical, prin înrudirea accentelor afective. „Pas la couleur,, rien que la nuance. Oh! la nuance seule fiance Le rêve au rêve et la flûte au cor", — ne învaţă Verlaine.

Destul de curios prematură ne apare, la Flaubert chiar, mărturia că, pe el, în romane, fabula nu-l interesa. „Cînd scriu un roman, mă gîndesc să redau o coloraţie, o nuanţă. In romanul meu cartaginez vreau să dau ceva purpuriu. In *Madame Bovary* am avut numai ideia de a reda un ton, culoarea aceia de mucigai în care trăiesc cloporţele. De fabula pe care aveam să o tratez îmi păsa atît de puţin, încît, numai cîteva zile înainte de a începe a scrie, îmi închipuiam pe *Madame Bovary* cu totul altfel. In acelaşi mediu şi *în aceiaşi tonalitate*, avea să fie viaţa unei fete bătrîne, bigotă şi castă" (în *Journal des Goncourt*, tomul I, sub 17 martie 1861). Cu cît mai isbitoare este, dar, realizarea lui Shakespeare, una din acele impresionante anticipări seculare cu care ne surprinde, rar şi straniu, istoria artelor!

* * *

„Lumina lunii îmi cădea pe pat, la picioare; şi urma ei închipuia o piatră albă şi lată. Nu dorm, nu sînt nici treaz şi, în starea aceasta, se amestecă în mine întîmplări trăite, cu cele ce am citit sau am auzit, ca nişte rîuri de culori felurite.

Citisem, înainte de a mă culca, viaţa lui Buddha Gotama, şi necontenit, în mii de chipuri, îmi venea în gînd fraza: O cioară sbură pînă la o piatră ce semăna cu o bucată de grăsime, şi se gîndi: poate voiu găsi ceva bun de mîncat, aci. Dar cioara nu găsi nimic şi sbură mai departe. Intocmai ca cioara, părăsim şi noi, căutătorii veşnici, pe pustnicul Gotama, fiindcă nu mai aflăm, în el, plăcere. — Şi icoana pietrei care semăna cu o bucată de grăsime creşte monstruos în mintea mea.

Umblu prin albia secată a unei ape mari şi adun pietre lucioase. Cenuşii, sau albastre stropite cu nisip sclipitor. Şi-mi bat gîndul cu ele, iarăşi şi iarăşi, şi nu ştiu ce să fac cu dînsele; pe urmă sînt altele, negre pătate cu galbenul pucioasei, pare că s'ar fi jucat un copil să plăsmuiască din argilă nişte salamandre greoaie, tărcate.

Vreau să arunc departe pietrele astea, dar într'una ele îmi cad din mini; însă din ochii mei nu le pot goni.

Toate pietrele care au jucat un rol în viaţa mea, mi se arată împrejur. Unele se mişcă neîndemănatic, pentru a eşi din nisip la lumină, asemenea unor crabi cenuşii, cînd apele mării cresc, — caşi cum ar vrea să facă orice pentru a-mi atrage privirile şi a-mi spune lucruri de o însemnătate fără margini. Altele, istovite, cad fără putere în găurile lor, şi renunţă de a începe vorba.

...Apoi văd iar lumina lunii odihnindu-se pe capătul plapomei, ca o piatră mare, albă şi lată. Şi iar caut fără răgaz piatra care mă chinueşte, ascunsă undeva în pasta amintirilor, piatra care samănă cu o bucată de grăsime. Imi închipui că, odată cîndva, se deschidea un sghiab lîngă piatra aceia, un sghiab în unghiuri obtuze, cu marginile mîncate de rugină, şi îndărătnic îmi impun această imagine pentru a-mi amăgi, legănîndu-le, gîndurile sperioase.

Dar nu reuşesc.

Din nou, şi cu aceiaşi stăruinţă, glasul dinăuntru, îndărătnic şi neobosit, ca o fereastră pe care, la intervale regulate, vîntul o isbeşte de pereţi, îmi zice că lucrurile stau cu totul altfel: nu aceasta e piatra care semăna cu o bucată de grăsime... Incet-încet un sentiment nesuferit de nesiguranţă începe a mă cuprinde..."

— „Oricît de adînci ar fi deosebirile care despart două imagini, vom găsi totdeauna, urcîndu-ne destul de sus, un gen comun cărui aparţin, aşa dar o asemănare care le slujeşte ca linie de unire". Astfel corectează Bergson învăţătura oficială despre asociaţia ideilor. Se pare că el aplică numai, psihologic, o dată filosofică: orice stă în legătură cu orice, — enunţă categoria reciprocităţii. Aplicarea ne apare acum inevitabilă, ca orice faptă însemnată. Bergson, criticînd un capitol tradiţional din psihologie, a dăruit generos posibilităţi de valoare nouă pentru interpretarea vieţii estetice, cel puţin.

„Toate pietrele care au jucat un rol în viaţa mea..." Fără îndoială pietrele sînt imagini ce se pot închipui asociate şi după teoria veche. Insă gîndirea comună, deci estetica clasică, de exemplu, desigur nu ar găsi nimic utilizabil în asociarea pietrelor din textul citat. Germanii au un cuvînt de o excelenţă profundă: *ungereimt*. Cu ce să-l echivaleze Latinii? *Absurd* este general şi lipsit de suc. *Nepotrivit* e şi mai anemic, în faţă cu originalul. *Deşănţat*, nu ştiu dacă îl înţeleg toţi Rominii; dar îmi pare bun. *A quoi cela rime-t-il?* — o întreagă frază, defectuoasă deci prin durată însăşi; apoi e îngheţată în forma ei întrebătoare sau exclamativă; se apropie totuşi de cuprinsul participiului german. Dacă poezia propriu zis nouă nu se mai înfioară superstiţios în faţa rimei, atunci *ungereimt* ar caracteriza-o complex şi adînc, în ochii clasicului, prin un epitet care numai în aparenţă ar fi joc de cuvinte.

Insă: „toate pietrele care au jucat un rol în viaţa mea", nu e asociaţie prin clasificare sub gen şi specie; aci pietrele sînt asociate prin rolul care l-au jucat în viaţa cuiva. Legătura este emoţională şi fantastică, în un grad ce ofensează bunul simţ cît se poate. Apoi: pata luminii de lună — piatră albă şi lată — bucată de grăsime... Şi cum încă? —: un sghiab ruginit, întors în coturi obtuze. De altfel pietrele sînt ca nişte salamandre pe care le ar fi modelat din argilă un copil — samănă a crabi care ies din nisip — şi se tot pregătesc să spuie ceva — ceva despre un lucru ce însamnă mult. Din toate aceste, neapărat: un sentiment de insuportabilă nesiguranţă.

Prin o concentrare esenţială, ce-mi pare unic reuşită, Meyrink luminează straturile spirituale în care, prin necesitate şi principiu, îşi găseşte fiinţa poezia poeţilor ce sînt, exact, de astăzi. Un artist care, în domeniul fantaziei, a făcut experienţe excesive, ne aduce un extract rafinat al stărilor dintre vis şi veghe. Acolo, în lupta somnului cu luciditatea treziei, se face cu toată puterea jocul straniu şi atît de ademenitor al imaginilor ce se rup din frînele voinţei. In incoherenţe şi totuşi în căutare de armonii, cu anxietatea ce acompaniază acea incoherenţă şi acea căutare — anxietate care, pentru artist, se pătrunde treptat de un farmec fecund, — posibilităţile creaţiei se pot revărsa în o bogăţie nelimitată. Acolo scapără perspective şi răsună ecouri cu deschideri nesfîrşite, aşa precum în oglinzi paralele imaginile se multiplică cu o promisiune de infinit. Este cazul eminent al naşterii poeticului, cazul poeziei pure, — cuvinte puţin scrupuloase pentru a spune ce este poezie pentru noi, actualii. In acele stări critice dintre imaginaţie şi gîndire logică, pe care Meyrink le expune cu un relief atît de pătrunzător, imaginile isbucnesc brusc, se ciocnesc neprevăzut şi, prin asemenea întîlniri violente, culoarea, conturul lor, se intensifică excepţional, tot aşa cum, în viziunea fizică, se deliniază şi se colorează cu unică vioiciune grupele de sensaţii, cînd privim tabloul răsturnat, cînd adică legăturile banale, de ordine practică, devin cu atît mai slabe.

„Macbeth a omorît somnul". In situaţia dată, se poate negreşit, analiza şi raţionaliza legătura între ideia de somn şi ideia asasinării lui Duncan. Insă nu aceasta importă. Din complexul de imagini al situaţiei date se pot scoate sume de judecăţi normal logice, potrivite comunicării practice. Shakespeare a rupt de acolo, şi ni l-a aruncat, fără pregătire de ordin specific intelectual, amănuntul acesta: uciderea somnului. In bruscheţa prezentării şi, prin urmare, în siguranţa genială cu care a fost percepută valoarea impresiilor, stă puterea acelui incomparabil efect poetic.

Numai strălucirea imaginii interesează. Legăturile să nu aibă, în poezie, decît necesitatea misterioasă a raporturilor de ton emoţional, ca în muzică!

Ducis, importatorul inimos şi pueril al lui Shakespeare pe scena franceză, ştia, ca bun clasicist, că nu este permis, în versuri, şi tragice încă, a vorbi — *ungereimt*. El arată, judicios, că Macbeth sufere de insomnie, *fiindcă* are mustrări de cuget, şi *fiindcă* Duncan i-a şoptit: Macbeth tu n'ai să mai dormi.

Duncan me suit partout, il me glace d'effroi.
Mort pour tout l'univers, il est vivant pour moi.
Ah! quand son fils repose, égaré, solitaire,
Le sommeil pour jamais a fui de ma paupière:
Et je l'invoquerais par des voeux superflus!
Duncan m'a dit tout bas: „Tu ne dormiras plus".

(Evident, localizarea clasicistă este un comentar delicios al originalului; şi intreaga operă a lui Ducis un material rar pentru didactica literară).

***

Acum o explicaţie şi mai populară.

Votre bouche de sang et de crépuscule — zice un vers al lui Camille Mauclair.

„O gură de crepuscul", supără grozav pe lectorul fără pregătire decît poezia clasică. Această apropiere de imagini scandalizează. Pentru clasicist, chiar „gură de sînge", este prea violent: pare o grosolănie naturalistică; ceva de prost gust. Supără foarte tare şi lipsa oricării comparaţii explicite. O gură CA de sînge, ar mai merge. Ne lovim aci de o particularitate fatală a poeziei noui: ea nu vrea să formuleze asemănările. Versul citat nu-şi capătă semnificaţia decît ca o culminare gradată muzical. Prima strofă spune:

Une douceur et puis une lenteur
Et puis un geste caressant qui descend
Sur la moiteur
De mon front,
C'est votre main sur ma tristesse posée.

Ultimul vers poartă acelaş semn de bruscheţe, aceiaş suprimare a comparării lămurite, — *mînă* şi *tristeţe* sînt aruncate în imediată alăturare, cu o nepăsare extremă faţă de cerinţele comunicării logice. De sigur, stilul acesta e dement.

Acelaşi efect de împreunare nemijlocită între imagini disparate, una abstractă, cealaltă concretă, revine la acelaş poet:

J'ai vu les femmes qui s'en vont
Légères au crépuscule,
Et leurs images se défont
Dans le soir vague et profond.

Depuis longtemps leurs voix sont mortes,
Depuis longtemps au coin des seuils,
Leurs mémoires, au coin des portes,
Dorment fanées avec les feuilles.

Dincolo, mîna se aşeza pe tristeţe — anume pe tristeţea poetului din clipa aceea; aci, „les mémoires des femmes qui s'en vont" dorm în colţul uşilor alături cu frunzele veştede, iar glasurile lor au murit demult, în colţul pragurilor.

Astfel se produce o mitologizare aproape sistematică, prin însufleţirea deopotrivă a imaginilor abstracte caşi a celor concrete. Fenomenul era inevitabil în o artă care urmăreşte, cu silinţe egale şi consequente, să intensifice cît se poate orice element perceptual şi orice elaborare a imaginaţiei. Un joc de conture fugare, şi, totuşi, cît de tare săpate în plastica fondului muzical ţesut din straturile emoţionale pe care le destinde versul! — Gîndiţi-vă la fărîmele de imagini din fantasmagoriile cubiste, — şi auziţi ce plin de fantome sună: „Macbeth a ucis somnul".

***

Din Baudelaire, între poeţii vechi cel mai modern, iată un fragment de manifest pentru estetica nouă:

O Mort, vieux capitaine, il est temps, levons l'ancre!
Ce pays nous ennuie, o Mort! Appareillons!
Si le ciel et la mer sont noirs comme de l'encre,
Nos coeurs que tu connais sont remplis de rayons!

Verse-nous ton poison pour qu'il nous réconforte!
Nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau,
Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe?
Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau!

Noutate — e un fel de a vorbi prea sumar. Noutatea e desigur, aici, consecinţă fatală; doar nu e vorba de noutatea din filosofia voiajorilor comerciali. Dar exactului Valéry însuşi, i s'a întîmplat, în antipatia sa pentru romantism, să ia asemenea confuzie ca bază pentru o polemică injustă. Insă e drept că noutatea, în Baudelaire, nu e stofă totdeauna bună. Tinereţea nu deosebeşte bine nuanţele, şi nu evaluează delicat. Poetul Baudelaire a rămas, pînă 'n capăt, de o juvenilitate regretabilă. Rimbaud e matur, artisticeşte, la optsprezece ani.

***

Pe căi felurite caută poezia să devie pură de intenții practice sau științifice (ceiace, stilistic, e tot una).

Mallarmé, în teorie și prin exemplu, a dat glas celor mai radicale cerințe: suggerare, nuanță, muzicalitate, — cu disconsiderare deplină pentru funcțiunile practice ale vorbirii.

Pe înconjur, poezia nouă s'a întemeiat și prin desolemnizare: brutalitățile lui Verlaine, cu insultele lui de apaș erotic; humorul, a cărui desvoltare se poate arăta cu o linie ce pornește dela vechiul Heine și culminează în Francis Jammes, iar, mai sus, în Mathias Lübeck, în Philippe Soupault, sporadic în versurile lui Valéry Larbaud sau ale lui Paul Morand. — Alții, prin parataxă, ca în poezia chineză, construesc peisaje de un linearism abrupt, în surprize caleidoscopice, aci tari, aci delicate. Toți se silesc a găsi înrudiri nebănuite ale înțelesurilor cu muzica vorbei, dincolo de simplele copilării ale armoniei imitative. Și totul spre paguba raționalității.

Henri de Régnier, ilustru *défroqué* al simbolismului, rostea cu rezervă sentențioasă: la poésie semble donc résigner son vieux pouvoir oratoire dont elle s'est servi si longtemps. Elle n'explique plus, elle suggère. Astăzi rezerva aceasta ar fi cu totul lipsită de rațiune. Simptomul e neîndoielnic: orice poezie, dela Homer pînă la Rimbaud exclusiv, este pentru noi prolixă. Semnul caracteristic al oricării vorbiri literare vechi, e de a fi prea înceată. Spiritul nostru cere, în orice stil vechiu, la fiecare pas elipse. Și simetrii mai puțin naive. „Le plus grand chef d'oeuvre de la littérature n'est jamais qu'un lexique en désordre", spune Cocteau. Par timide, alături de aceasta, preceptele lui Verlaine:

Il faut aussi que tu n'ailles point
Choisir tes mots sans quelque méprise.
Rien de plus cher que la chanson grise
Où l'indécis au précis se joint.

Sau chiar:

Que ton vers soit la bonne aventure
Éparse au vent crispé du matin.

Bergson pare a fi explicat, dinadins în favoarea celor mai tineri astăzi, că nu există o singură *ordine* în univers, adică în cuprinsul conștiinței noastre.

* * *

Baudelaire este un prea sistematic pompier pentru a putea fi așezat la începutul poeziei care stăpînește epoca noastră, unde vor să-l întroneze cîțiva literați, cine știe din ce capricii; iar, după ei, diverși librari esteți. Baudelaire înlocuiește pe Musset. Versurile sale le citesc acum îndrăgostiții împreună. *Les Fleurs du Mal* satisfac astăzi trebuințele de lirism, de gîndire visătoare și ideologie sentimentală, în sfere de cultură echivalente acelor care altădată își poetizau viața cu *Nopțile* și cu celelalte poezii voluminoase sau mărunte ale lui Musset.

In Rimbaud, poezia nouă e deplin formată, în exemplu și în teorie. „Je m'habituai à l'hallucination simple. Je finis par trouver sacré le désordre de mon esprit. J'écrivais des silences, des nuits; je notais l'inexprimable. Je fixais des vertiges. J'ai essayé d'inventer de nouvelles fleurs, de nouveaux astres, de nouvelles chairs, de nouvelles langues".

Dacă unii îl numesc un izolat, izolarea lui nu stă decît în o totală și singulară plenitudine.

Verlaine e înainte de toate o prețioasă întîmplare a poeziei franceze, cărei îi trebuia, neapărat, ceiace găsise și stăpîneau demult Englejii și Germanii, tot așa cum unii poeți din sinul simbolismului sau de după el — Régnier în frunte, sau Moréas — nu sînt, în fond, decît retrogradări interesante ale unei societăți unde domină tiranic un snobism literar de esență implacabil naționalistă.

Paul Zarifopol

Cronica externă

Conferința dela Geneva și primejduirea păcii

In preajma întrunirii Conferinței de la Geneva „pentru reducerea și limitarea înarmărilor", ca să-i dăm titulatura oficială, o analiză „realistă" a stărilor denumite „pace" și „războiu", mi s'a părut la locul ei.

Ca să putem găsi leacul cuvenit, trebue mai întîiu să fim siguri de diagnosticul nostru și să cunoaștem mai bine pricinile adînci ale acestei boli grele care se chiamă războiul. Căci orișicît lucrul ar părea de ciudat, deși viața fiecăruia dintre noi, adică bunul lui cel mai scump, atîrnă de dăinuirea mai departe a păcii și deși se vorbește mereu de războaie, rar întîlnim încercarea de a formula mai precis împrejurările *obiective* și de natură *generală* care pregătesc războiul sau aduc pacea. Și cu toate acestea numai ele, iar nu împrejurările *accidentale* care au fost la originea imediată a cutărui războiu, pot să ne lămurească și să ne înlesnească găsirea mijloacelor trebuincioase pentru a lupta împotriva răului.

De sigur că o boală are și caracterul ei particular datorit temperamentului propriu al bolnavului, dar pe lîngă aceste aspecte speciale, va avea niște trăsături fundamentale care vor permite medicului s'o claseze printre bolile cunoscute și s'o caute mai cu folos de oarece va cunoaște cauzele sale obiective și permanente.

De aceea, sub înfățișările episodice care caracterizează izbucnirea fiecărui războiu și sub pricinile sale imediate se ascunde motivarea lui adîncă pe care o împărtășește cu toate celelalte războaie.

O să mi se spună că aceste rădăcini adînci pe care le au în comun toate războaiele se cunosc îndeajuns și că nu sînt de căutat aiurea decît în sufletele pătimașe și pizmașe ale oamenilor, rămași și azi, deși știu să prindă glasu-

rile nevăzute ale văzduhului, să cîntărească stelele și să măsoare cerul, frați prea buni cu sălbatecii lor străbuni care trăiau ca fiarele prin vizuinile munților.

E drept că psihologia oamenilor e de vină dacă războaiele sînt și azi cu putință și dacă, în deosebi, în tineretul tuturor neamurilor găsim într'o măsură mai mare sau mai mică, acel romantism idealist și naiv, acea sete de aventură, chiar dezinteresată, care înlesnește într'atîta, din nefericire, înveninarea relațiilor dintre popoare și izbucnirea luptelor ucigătoare.

In vremurile mai vechi, această sete de putere și de cucerire a tineretului, această dorință nietzscheiană de a căuta și înfrunta primejdiile, se vădește și mai bine, căci ce era, la începuturile Romei acel „ver sacrum" al tinerilor ostași care plecau în lumea mare, odată cu sosirea păsărilor călătoare, dacă nu întruchiparea în forma cea mai concretă, a acestui fior de ducă, de dor de stăpînire și de afirmare de sine care umple sufletele acelora care sînt în primăvara vieții?

Totuși aceste năzuinți tinere n'ar fi deajuns, căci majoritatea în fiecare țară n'o are tineretul, oamenii în vîrstă conduc statele, iar civilizația întreagă s'a ridicat mulțumită înfrînării instinctelor și a sentimentelor antisociale.

Dar pe cînd aceste sentimente erau reprimate întrucît privea manifestarea lor individuală, sau în vederea unor scopuri individuale, ele erau desvoltate și întărite de Stat, sub forma lor colectivă, de mîndrie națională, de dorință de expansiune națională. Cu cît, prin răspîndirea învățămîntului obștesc, prin înmulțirea schimburilor intelectuale între diferitele clase sociale, conștiința de a aparține unui anumit neam, unei anumite culturi, s'a adîncit în cercuri tot mai largi ale poporului, s'a întărit în acelaș timp și sentimentul unei deosebiri mai mari, între acel neam, acea cultură, și celelalte.

Pasiunile individuale au avut astfel tendința de a se „colectiviza" și națiunile în schimb s'au „personalizat", s'au identificat mai de aproape cu însușirile și scăderile neamurilor din care sînt formate pe cînd s'a micșorat rolul rațional, obiectiv al conducătorilor, care chiar de se arată atotputernici, nu fac azi de obiceiu decît să ducă mai departe, cu mai multă energie și pricepere, evoluția naturală a poporuluilor.

Popoarele au ajuns astfel să înfățișeze adevărate organisme mai compacte și mai stabile prin urmare, decît înainte vreme, iar faptul că dacă un Alexandru, un Carol al XII-lea sau un Frederic al II-lea, s'ar naște din nou într'o țară mică, n'ar mai putea s'o înalțe prin singura lor supe-

rioritate, în rîndurile puterilor mari, vădeşte prea bine această tendinţă spre precumpănirea elementelor permanente şi am putea zice, organice, în evoluţia istorică.

Capriciul soartei, elementul anecdotic, personal, pierde din valoarea lui cu cît creşte însemnătatea factorilor materiali, concreţi; o manevră diplomatică cît de iscusită, o ideie strategică cît de genială, nu vor mai ajunge, ca în timpurile vechi, să schimbe soarta lumii, dacă în spatele omului politic, sau al generalului de geniu nu se află un popor puternic prin număr, bogăţie şi cultură.

Desigur că un om mare într'o ţară mică va putea s'o scutească de multe primejdii, va putea prelungi la nevoie rezistenţa ei împotriva agresiunii unei ţări mai mari, însă nu va mai fi în stare ca în trecut, să facă dintr'un popor mic ca cel suedez sau cel olandez, fie chiar numai pentru 20-30 de ani, cum s'a întîmplat în veacul al XVII-lea, egalul unui popor mult mai numeros şi mai puternic, ca cel francez sau cel britanic.

Aceasta nu înseamnă că pe cînd pentru istoria mai veche am putea admite o interpretare mai „personalistă" sau ca să zicem aşa „eroică", pentru cea actuală ar trebui să ne mulţumim cu o explicare întemeiată numai pe fenomene materiale. E adevărat că azi elementul cantitativ într'o civilizaţie care se bizue pe producţia masivă în industrie şi pe numărul în politică, joacă un rol mult mai esenţial, dar viaţa materială nu înfăţişează decît o laturе a vieţii individuale ca şi a vieţii unui popor. Precum în multe momente critice ale traiului fiecăruia se poate afirma că nu interesul material, ci sentimente sau elemente spirituale, sînt preocupările de căpetenie, ca iubirea, ambiţia, rivalitatea artistică, patima politică, etc., şi această colectivitate de inşi care e un popor e şi dînsa mai des şi mai puternic minată de sentimente decît de interese materiale. De altfel în împrejurările de azi se ştie că războiul ruinează pe învingător de abia mai puţin de cît pe învins.

Ca să înţelegem mai bine întîmplările istorice va fi bine deci să privim fiecare popor în funcţie de dinamismul lui, dinamism nu numai material dar şi spiritual şi care e el însuşi rezultanta a multor factori economici, ideologici şi, poate, în primul rînd, biologici.

Cînd dinamismul propriu diferitelor popoare se echilibrează reciproc, „sistemul planetar şi stelar" al naţiunilor funcţionează normal şi ne bucurăm atuncea de binefacerile păcii.

Din păcate, evoluţia diferitelor entităţi etnico-politice în concurenţă vitală (naţiuni de sine stătătoare, popoare supuse, minorităţi naţionale, etc.) făcîndu-se cu *ritmuri*

deosebite, se produc în chip firesc „disonanţe", adică o stare latentă de desechilibru potenţial. Aceste disarmonii se pot naşte fie pe tărîmul economic-biologic (creşterea populaţiei fiind mai repede la unele popoare decît la altele, desvoltarea industriei şi a negoţului făcîndu-se cu o cadenţă mai accelerată la unele decît la celelalte etc., etc.) fie pe cel ideologic (răspîndirea într'un timp mai scurt sau mai lung şi cu o intensitate de convingere deosebită a unor idei noi, cu urmări sociale, morale sau economice; spre ex. protestantismul, ideile Revoluţiei franceze, principiul raţionalităţii, teoriile bolşevice, etc.).

Aceste disarmonii duc în chip normal la aşa zisele „fricţiuni" care se pot transforma în conflicte armate, cu atît mai uşor cu cît deosebirile sunt mai accentuate. *Acolo unde contrastele sînt mai mari se vor afla astfel liniile de „frîngere" probabile ale echilibrului existent.* Astfel spre pildă, la sfîrşitul veacului al 18-lea, linia de ruptură era între Franţa revoluţionară şi Europa absolutistă, către mijlocul veacului trecut la graniţa Italiei redeşteptate şi a Austriei biurocratice şi anaţionale, sau în părţile noastre, — în trecut, — la fruntaria Statelor creştine şi a Turciei păgîne, — iar azi, — pe frontul de apărare capitalist-agrar al ţărilor limitrofe cu Rusia împotriva bolşevismului industrializant.

In afară de această clasă de „războaie" pe care le-am putea denumi „normale", trebue amintit şi „războiul preventiv" care e un războiu de apărare anticipată, avînd de scop înlăturarea în condiţiuni mai bune a unei primejdii ce creşte cu timpul, sau e presupusă că creşte, şi ameninţă *statu quo*.

Războiul preventiv e astfel agresiv ca formă, şi defensiv ca fond. E cel mai nelogic dintre toate războaiele,[1] fiindcă e menit să ducă la înfrîngerea aceluia care l-a întreprins; dacă într'adevăr *statu quo* era ameninţat de cauze adînci, se grăbesc astfel, sau se agravează, schimbările temute, iar dacă această ameninţare nu era încă primejdioasă, războiul este de prisos, căci, din pricina nepopularităţii care însoţeşte pe agresor, poate dimpotrivă să pregătească tocmai acea atmosferă care va aduce surparea statului quo.

Războiu preventiv tipic cu urmările lui fireşti şi catastrofale pentru Austria şi Germania care l'au deslănţuit a fost războiul din urmă. Discordanţa între agresiunea formală şi sentimentul de îngrijorare pentru statul quo existent

[1] Bismarck, spunea că se poate asemăna cu o sinucidere de frica morţii.

care pricinuise recursul la războiu, la Viena, (unde se cunoșteau prea bine slăbiciunile Austriei pentru a se nutri gînduri de cucerire) și la Berlin, lămurește ușor, de ce germanii și austriacii, spre mirarea neîncrezătoare a adversarilor lor, erau, și mulți din ei au rămas, sincer convinși, că au fost siliți să facă un războiu de strictă defensivă.

* * *

Războiul, in afară de acest războiu de frică cum e prelungirea lui n'ar putea să-i aducă foloase echivalente cu pierderile ce i le-ar cășuna ducerea mai departe a luptei și cînd învinsul renunță la nădejdea de a-și mai putea schimba soarta. Adică pe scurt, *cînd forțele etnico-politice in luptă s'au echilibrat din nou, bine înțeles la un alt nivel*, mai mult sau mai puțin deosebit de cel vechiu.

Războiul, in afară de acest războiu de frică cum e războiul preventiv, se naște așa dar *din deosebirile de ritm între cadențele de desvoltare ale diferitelor popoare.* Aceste deosebiri fac ca echilibrul de ieri, oglindit de harta lumei de acum zece, cinci zeci sau o sută de ani, să nu mai fie echilibrul adevărat al forțelor acuma in față.

Prin puterea inerției, echilibrul de ieri tinde însă întotdeauna să supraviețuiască, mulțumită garanțiilor juridice ce și le făurește (tratate, etc.) împrejurărilor la care a corespuns.

Războiul este așa dar revendicarea prezentului asupra trecutului, este încercarea de a schimba prin puterea armelor un echilibru fictiv și aparent care se menține, sau, e presupus de agresor că se menține, numai prin forța inerției, fără a mai fi oglinda credincioasă a vremurilor noi. De aceia în tot cursul istoriei vom putea observa că departe de a se simți vinovate, popoarele care au dus războaie de cucerire au avut mai întotdeauna sentimentul, mai mult sau mai puțin explicit, de a lupta pentru o cauză dreaptă.

Că războiul este astfel *o adaptare violentă a stărilor vechi împrejurărilor noi datorite ritmului diferit cu care se desvoltă popoarele* a fost bine înțeles de Președintele Wilson care a văzut că numai făurind o organizație internațională care să aibă dreptul (art. 19 al pactului Soc. Națiunilor) să purceadă pe cale juridică la revizuirea tratatelor învechite, putem nădăjdui să se înlăture necesitatea războaielor.

In împrejurările de azi, ideile wilsoniene nu se pot aplica decît cu greu, dar ele cuprind fără nici o îndoială sămînța din care va răsări societatea viitorului mai cuminte și mai înțelegătoare a solidarității fundamentale care

leagă toate popoarele, într'o lume, pe care electricitatea, aviația și înlesnirea transporturilor și a schimburilor, o fac din an în an, ba din lună în lună, mai mică.

Pînă la acele vremuri mai fericite, încă departe de noi, putem trage încheierea că, cu cît organizarea socială, industrială și politică, concepția generală a vieții individuale și colective, cu cît în consecință și ritmurile de desvoltare ale diferitelor țări, se vor deosebi mai puțin, cu cît într'un cuvînt „concordanțele" vor întrece la număr și însemnătate, „discordanțele", cu atît se vor împuțina primejdiile de războiu.

Pentru a pregăti această treptată apropiere, trebuie luptat împotriva sentimentalismului politic și trebuie lucrat mai întîi pe tărîmul economic, căci interesul poate aduna pe cînd patima, chiar nobilă, poate învrăjbi. E nevoie să *materializăm* viața internațională. Iar criza actuală ar trebui să netezească calea.

Cu ajutorul cartelurilor și a diferitelor forme de trusturi se pot unifica condițiile de producere și de desvoltare economică ale diferitelor țări. Dacă conducătorii vieții industriale și financiare din fiecare stat se obișnuiesc cu conlucrarea permanentă, pe tărîmuri și cu scopuri comune, cu oameni de altă naționalitate, ei vor vedea mai bine interesele economice care apropie, decît deosebirile politice care despart.

Cu cît aceste sentimente ale conducătorilor economici vor pătrunde mai adînc în massele poporului, cu cît în conștiința acestuia, problemele economice vor lua supravîntul asupra celor politice și cu cît pentru cele dintîi se vor căuta mai mult soluții internaționale — dealtfel singurele posibile — cu atît pacea va fi mai bine asigurată iar romantismul primejdios se va vedea îngrădit în domeniul lui individualist și artistic.

Cel care crede că fără aceste condițiuni prealabile, o conferință, ca acea care urmează a se întruni la Geneva în Februarie, poate fi de vreun folos, se înșeală amarnic.

Se poate că față de criza economică care bîntue în lumea întreagă să fie cu putință să se ajungă la oareșicari rezultate întrucît privește dezarmarea navală.

Nu ne putem aștepta însă că adevărate reduceri se vor putea face la armatele de uscat.

Iar dacă la viitoarea conferință, puterile care mențin statul quo ar consimți într'adevăr să reducă, în chip real, înarmările lor, s'ar micșora superioritatea lor militară asupra țărilor care doresc să-l schimbe și slăbirea lor ar întări cu atît mai mult aspirațiile și revendicările celor nemulțumiți.

In acest chip limitarea înarmărilor n'ar face decît să sape pacea, să mărească neliniştea generală şi posibilităţile de războı şi să împiedice înfăptuirea acelei apropieri economice care poate întări pacea.

In cazul invers, dacă puterile beneficiare ale statului quo n'ar vrea să facă pe placul puterilor revizioniste se prea poate că acestea bizuindu-se pe dispoziţiile tratatelor de pace, dealtminteri formulate în chip primejdios în această privinţă, să se socotească deslegate de îndatoririle lor, ceiace ar însemna, drept rezultat al conferinţei, nu dezarmarea, ci înarmarea tuturora şi creşterea încordării internaţionale.

Se poate zice prin urmare că nici una din greşelile fostului guvern muncitoresc al Angliei n'a fost mai mare decît aceia de a grăbi întrunirea acestei conferinţe în împrejurările actuale.

Pentru cauza păcii nu putem dori decît amînarea ei pînă în acea zi cînd toate popoarele europene lovite deopotrivă de greutăţile economice îşi vor fi dat seama că în mizeria lor cel puţin, sînt solidare şi înfrăţite.

N. E. Lahovary

Miscellanea

Sărbătorirea d-lui Octavian Goga.

„Viaţa Romînească" se asociază cu toată căldura la sărbătorirea d-lui O. Goga pentru împlinirea a cincizeci de ani. Această sărbătorire e pentru revista noastră un subiect de melancolie: debutul „Vieţii Romîneşti" e strîns legat de debutul d-lui O. Goga. Şi-acum poetul blond de altă dată împlineşte o jumătate de secol!

Realizarea idealurilor naţionale în toate ţările, pe lîngă oamenii politici şi oratorii ei, şi-a avut totdeauna şi poetul. Polonia a avut pe Mikiewicz, Germania pe Körner, Ungaria pe Petöfi. D. O. Goga e marele poet al renaşterii şi întregirii noastre naţionale. Suflul său a făcut să vibreze un neam. Dar el n'a fost numai marele poet militant al întregirii naţionale, ci şi acela al desrobirii sociale a ţărănimii oprimate. Poezia sa de o mare şi înaltă retorică, se făcea ecoul suferinţelor populare a unei părţi oprimate din neamul nostru.

In această ipostază el a fost oarecum poetul visat de primele idealuri de artă socială ale acestei reviste, în primul său program. O strînsă legătură sufletească, o firească afinitate îi unea.

Dar d. O. Goga nu e numai militanţa făcută artă. El e şi un mare artist. Proza sa e din cele mai perfecte — vorbind tehnică pură — ale literaturii noastre. In plină maturitate creatoare, nu putem prevedea de pe acum evoluţia ulterioară a spiritului său. „Viaţa Romînească" îi urează viaţă îndelungată şi veşnică tinereţă aşa cum se cuvine poeţilor. — *„V. R."*.

Nu pentru d. Nichifor Crainic, ci pentru cititori.

Intr'un articol omagial, dedicat d-lui Octavian Goga, cu prilejul împlinirii a 50 de ani, adică într'un articol de pură literatură, d. Nichifor Crainic, printr'o asociaţie de idei greu

de înțeles, asvîrle asupra mea o serie de insulte incalificabile. Cu ocazia alegerilor pentru Cameră sau județ — la care am avut ocazia să candidez în ultimul timp — unele partide politice au obiceiul să angajeze sărmani mercenari cărora li se încredințează misiunea de a acoperi cu noroi adversarii. Mărturisesc că din cei care m'au atacat pe mine nici unul n'a atins în această privință talentul și subtilitatea d-lui N. Crainic prestigiosul director al prea literarei reviste „Gîndirea".

În prima parte a articolului, în contrast cu toată ticăloșia noastră, d. N. Crainic își alcătuește, desigur cu sgîrcenie, un inventar al impunătoarelor d-sale virtuți: sărăcie lucie și benevolă ca a Sfîntului Francisc, dezinteresare, lipsă totală de pofte lumești, spiritualitate și idealism, consequență politică, sobrietate în viața particulară, intransigență în chestiuni pecuniare, lipsă de ambiție, dispreț de considerații, umilitate creștină etc., etc. Nu ne interesează portretul moral al d-lui Nichifor Crainic și nu vom retușa cu nimic din ceiace cunoaștem și noi liniile de umbră sau de lumină.

Și nici nu vom polemiza cu d. Nichifor Crainic. Vorbim două limbaje diferite și, cu siguranță, aparținem la două tipuri de civilizație deosebite. Polemica ar fi inutilă. Mai mult decît atît, mărturisim că avem și teama de a nu fi, pe acest teren, în deplină inferioritate și de a ieși complect înfrînți. Nu vom putea mînui niciodată culoarea și dezinvoltura pe care o poate practica d. Crainic în *atacurile sale*. *Ne aducem* aminte de polemicile d-sale cu d-nii Dem. Theodorescu, Rebreanu, Arghezi, unde era vorba de mamele, nevestele și surorile respective, de alimentația unora și a altora, de acuzațiile copioase de furt, asasinat, delapidări, traficuri. Ajunsă pe asemeni culmi, ce savoare ar mai putea avea polemica cu noi ?

D. N. Crainic nu voește să stea de vorbă cu ceilalți colaboratori ai V. R. și-mi face onoarea să mi se adreseze numai mie, ca coleg de universitate. Nu voi sta de vorbă cu d. N. C. nici chiar *ca coleg*, fiindcă și în această privință am de expiat o teribilă crimă. Cine cunoaște lucrurile din această țară și biografiile fiecăruia, va judeca și va pune la locul său pe fiecare, indiferent dacă se inversează rolurile, sau dacă se schimbă pe dos numele noțiunilor. Pentru mine cazul Crainic e încă o experiență instructivă asupra tipologiei societății romînești în aceste timpuri de criză. Atîta tot.

Dar mai sînt cititorii. D. Nichifor Crainic are aerul de a cita *fapte* contra mea. Voi răspunde deci pentru oamenii cinstiți care mă cunosc și mă citesc.

1) Se face mereu aluzie la nu știu ce odioase trădări. Nu cunosc vre-un om, vre-o ideie, vre-o adevărată prietenie pe care s'o fi trădat. Mi se pare însă că insinuările d-lui Crainic

privesc prietenia mea pentru d. C. Stere. Dacă acesta e obiectivul aluziilor, atunci e necesar să se știe că nimic niciodată n'a întunecat admirația, prietenia și devotamentul pe care le am pentru d. C. Stere. Dacă vre-o neînțelegere ar fi survenit, n'aș mai scrie în revista pe care acesta a fundat-o.

Și nu e greu să păstrez *azi* prietenie d-lui Stere. Am făcut-o altădată, cînd, simplu suplinitor la Universitate, am luat cuvântul in public, ca să apăr anumite calomnii aduse d-sale, și cînd un mare cotidian cerea mereu ministrului de pe atunci să mă destitue din învățămînt. Dar d. Crainic n'are ce căuta între mine și d. Stere.

2) Aș fi un profitor de situații și am acceptat un post într'un consiliu de administrație. In adevăr. Fac parte din consiliul de administrație al unei societăți anonime care nu mai dă dividende și tantieme. Evident, un astfel de post d. Crainic l-ar fi refuzat.

3) Am acceptat misiuni parazitare în Europa. Nu-mi aduc aminte să fi acceptat subvenții ca să reprezint Romînia la... serbările lui Mistral (!), dar am fost odată delegat la sesiunea ordinară a Societății Națiunilor și odată la Conferința panbalcanică la Atena, fiindcă probabil guvernul care m'a trimis m'a găsit util.

4) Am scris în „Adevĕrul Literar" dela 1 Noembrie următoarele: „Capitalismul care în prima lui fază conservase virtuțile patriarcale ale vechii nobleți, în partea ultimă a desvoltării sale, a desființat cu totul simțul de permanență și prin aceasta atașamentul față de lucruri și oameni. Azi sentimentalismul retrospectiv adică duioșia față de trecut a murit. Nu ne mai interesează decît prezentul în care trăim exclusiv. *Prezentul nu poate însă nici crea, nici conserva fidelitate*. Epoca actuală e epoca trădărilor".

Orice om cu cîteva clase primare, mai mult: orice *homo sapiens* pricepe că în aceste rînduri e un regret și o amărăciune. Numai d. Crainic înțelege că în aceste rînduri am făcut... *apologia trădării!!* Și mă denunță ca atare, într'o conferință, studenților dela Cluj. Nu știu ce să cred: sfîntă simplicitate sau rea credință ? Probabil și una și alta.

Cititorii, care singuri mă interesează, să judece.

Ideologie conservatoare.

O legendă germană din evul-mediu pretinde că un doctor a reușit să creeze un homunculus într'o eprubetă. Primul act de voință al noului născut a fost tentativa de a asasina pe creatorul său. E în legea firii, probabil, această ferocitate retrospectivă. Odată botezat, noul partid conservator romîn, înainte chiar de a se fi înscris în listele stării civile, a făcut

afirmația existenței sale, tăind brusc și fără menajamente cordonul ombilical care-l lega de guvern. Anume a început o campanie dîrză contra proiectului de conversiune a datoriilor agrare și a anunțat că-l va combate și sabota. Toate acestea pentru a reprima „demagogia" și a salva ordinea actuală juridică, sanctitatea legilor, etc. etc. Nu cunoaștem exact conținutul noului proect. Și nu pentru a-l aproba ori dezaproba pornim de la acest fapt.

Voim numai, plecind dela această primă manifestare a reacționarilor romîni, să încercăm a defini caracterul și natura noului partid. Deși am fi voit să evităm, cînd vorbim de o lume așa de distinsă, expresiile familiare, vom îndrăzni să spunem că neofiții conservatori au pășit în viață, cu piciorul sting.

Toată lumea știe că partidul conservator de totdeauna și de pretutindeni, reprezintă reziduril modernizate, pe cît permite vremea, a vechiului feudalism agrar.

El reprezintă, pe cît poate, marea proprietate (unde mai este), drepturile și cerințele ei, protecționismul agricol și, firește, toată mentalitatea morală și socială care se leagă de aceste interese economice: spirit de tradiție, legătură sentimentală cu pămîntul, spirit religios, existența patriarcală a familiei, etc. Există o logică implacabilă *care asigură interdependența* acestor principii.

Lipsit de o realitate socială obiectivă care să-i ceară existența, partidul conservator ar fi putut arbora cel puțin o ideologie care să-l insereze, să-l încadreze în logica tradițiilor conservatoare. În loc de aceasta însă, ce vedem? Prima manifestare a partidului conservator romîn *constă în a combate o lege care voiește să apere interesele capitalului agrar și pe acei mari proprietari care ar fi firesc să constitue cadrele viitorului partid.*

Il vedem cu mult mai îngrijat de ceia ce va deveni organizația bancară și financiară, de cît de interesele agriculturii romînești. Dar pentru a apăra interesele finanței, nu era nevoe de un partid conservator. Dacă partidele romînești ar avea un program consequent și dacă și l-ar respecta, ar fi de ajuns, pentru această categorie de interese, partidul național-liberal.

Am relevat această, — ca să zicem așa, — inadvertență (ne ferim mereu să nu „froissăm" sensibilitatea estetică a „lumii bune" despre care vorbim) numai pentru a arăta artificialitatea noii înjghebări.

Cînd un partid nu se sprijină pe o realitate socială, pe un grup de interese, el nu poate avea nici o ideologie coherentă. Inainte de a exista o clasă muncitorească, un Cabet, un Pecqueur, un Proudhon, aveau fiecare în buzunar cîte

un plan care trebuia să facă fericirea Societății viitoare. Dar aceste planuri erau gratuite, fanteziste și nu aveau nici o aderență cu frămîntările concrete ale vieții sociale. Erau generoase plăsmuiri ale imaginației individuale, romane sociale, agrealibe și atita tot. Lumea se schimbă repede, dar, oricum, istoria socială e încă de meditat.

* * *

Partidele conservatoare nu se inventează, ele există, dacă există.

Un *nou* partid *conservator* e un non-sens. Nu poți conserva trecutul, aducînd în acelaș timp noutăți. O tradiție întreruptă e o tradiție părăsită. Ea nu poate fi reluată de cît pentru curiozitatea istorică. Partidul conservator a dispărut, nu numai fiindcă exproprierea i-a dizolvat cadrele și rațiunea economică, dar fiindcă în toată jumătatea a doua a sec. XIX-lea, el s'a opus modernizării și civilizării țării noastre, adică fiindcă n'a înțeles procesul nou de evoluție al Societăților europene. El n'a știut să fie suplu, adaptabil. Reacționarism cu orice preț nu se putea face nici măcar în împărățiile califilor arabi. Dar partidul conservator nu avea nici măcar un *trecut romînesc* de susținut.

Trecutul nostru apropiat era prea puțin romînesc. Cogălniceanu povestește că în 1848, la Iași, boieri romîni neaoși se fereau ca de o rușine de originea lor romînească și spuneau că dacă ar ști că au o picătură de sînge romînesc în vine, ar lăsa-o să curgă și pe aceia. A fi conservator atunci, însemna ori a învăța iarăși slavonește, grecește, turcește, dacă te inspirai de trecutul imediat, ori a recurge la trecutul pur romînesc de pe vremea lui Ștefan ori Alexandru cel Bun, ceia ce era prea îndepărtat.

Dar, ar putea răspunde cineva, nu e nevoe de trecut. Putem crea un spirit conservator care să păstreze ce avem acum. Să pornim de azi.

Evident, momentul e excelent ales. Mizeria plutește peste tot, nemulțumirile iau forma revoltei, grija zilei de mîne ne apasă deprimant. Ce poate fi mai dulce, mai încîntător de cît a păstra, ca o muzică suavă, amintirea neștearsă a acestor timpuri de fericire!

Teoretic vorbind, conservatorismul e regimul ideal, regimul unei societăți care nu mai are nimic de dorit, regimul unei societăți în care toată lumea e așa de mulțumită în cît nu mai vrea să schimbe nimic. Este „oh! temps, suspend ton vol", al poetului.

Aceste timpuri, tocmai, le trăim acum. Ne copleșesc impozitele? Să conservăm. Ni se vînd lucrurile sechestrate cu

toba? Să conservăm. Ne înăbușă dobînzile, sărăcia lucie, grija epuizată a zilei de mîine? Să conservăm.

Călcăm legile, mințim, primim șperțuri?

Să conservăm, să conservăm, să conservăm. Totul e prețios. Nimic să nu se piardă din deliciul clipei de față. O singură lozincă: *conservarea mizeriei*. Să ni se ia, în vremuri așa de aprige, singura speranță care ne face să suportăm viața: schimbările de mîine. Fără nici o cruzime, să ni se ia și această ultimă consolație. Vom fi fericiți contemplînd, cu extazul mistic care-l dă inaniția, frumusețea trecutului, dar mai ales splendorile prezentului. — *Mihai D. Ralea.*

Pactul de neagresiune.

Va-să-zică, tratăm cu Sovietele un pact de neagresiune. Asta înseamnă: eu nu te atac pe tine și tu nu mă ataci pe mine. Intre particulari și oameni cumsecade nu-i nevoie de un astfel de pact: se înțelege dela sine. Dar între state — e altfel...

Dacă iscălim tratatul dela Riga, Rușii se obligă să nu ne provoace; noi deasemenea. Cu acest prilej se vor stabili, poate, „relații normale". Ancheta printre fruntașii basarabeni ne-a lămurit ce însamnă „relații normale". Asta însamnă mai multă siguranță și vînzare de prune uscate, frucle, vin și cereale. Cu un cuvînt: redobîndirea vechilor piețe.

Nu-i mult, dar e ceva. Basarabia se mulțumește și cu atita. — Lăsați-ne să mîncăm, în liniște, o bucată de mămăligă! Și, dacă nu-i cu bănat, mai trimeteți și vreo doi Basarabeni în delegație la Riga, căci, de! — nuntă fără nuntași nu se poate...

Toți Basarabenii, în frunte cu ministrul lor actual, s'au pronunțat pentru pactul de neagresiune: „mai bine o învoială strîmbă decît o judecată dreaptă".

In așteptarea rezultatului de la Riga s'a întîmplat însă un lucru de nimic pe malul Nistrului: patru flăcăi și două fete au fost atrași într'o cursă și măcelăriți.

Un Basarabean bătrîn, care se pricepe în chestii de astea, mi-a spus:

— Eu înțeleg să-i oprești pe bolșevici să vină în țară, dar nu înțeleg să-i oprești să plece de la noi; mai înțeleg să împiedici contrabanda de mărfuri străine, dar nu înțeleg să împiedici exportul produselor tale, fie și prin contrabandă. Ceia ce însă nu pricep de loc e că la Riga se tratează, iar pe Nistru se împușcă... In orice caz nu era nevoie de atîta sînge pentru semnarea unui act de pace...

Firește, raționamentul bătrînului nu e tocmai logic. Ce-are aface Riga cu Soroca? Doar n'au fost împușcați Ruși,

ci Romîni. Ce facem noi cu ai noștri — asta-i treaba noastră. Uite, ca să nu se mai repete jocul dela Tighina, întindem și starea de asediu...

— Dar, veți zice, ce are aface Soroca cu Tighina; au fost masacrați șase indivizi și acolo?

— Nu. La Tighina a fost altceva. Iată ce a fost la Tighina:

O croitoreasă și-a concediat lucrătoarele. Pe vreme de criză, nimic surprinzător. Dar modista n'a dat nici preaviz, nici n'a plătit ce le-a mai rămas datoare. Fetele au țipat, protestat, amenințat. Cum se întîmplă de obiceiu. Patroana s'a supărat — cine nu plătește, se supără. Asta n'ar fi nimic. Dar modista e prietenă cu polițaiul. S'a supărat deci și polițaiul. Și fetele s'au trezit la închisoare. Pînă acum — nimic extraordinar. Dar s'au indignat prietenii și prietenele modistelor arestate; s'au adunat, s'au sfătuit și au hotărît — mare lucru e și tradiția — să demonstreze contra ceia ce credeau că este un abuz. Aici începe bocluciul. S'au amestecat „conducătorii" și au condus manifestația la închisoare pentru eventuala liberare a prizonierelor. De altă parte, „specialiștii" au profitat de ocazie ca să taie lumina și legăturile telefonice și telegrafice.

Manifestație, atac nocturn contra închisorii, conducători și specialiști: rebeliune în toată regula!

Se 'nțelege: rebeliune neizbutită; vreo patruzeci de arestări și restul... Și acum: stare de asediu.

Evident, dacă n'ar exista mari nemulțumiri în Basarabia, din prietenia dintre comisar și croitoreasă nu s'ar fi putut naște... o rebeliune care, continuă cu in- și accidentul dela Soroca, să nască starea de asediu; și care, combinată cu negocierile dela Riga, să pregătească nașterea pactului de neagresiune, menit să salte comerțul cu vin, nuci, prune uscate și multe alte delicatese... — *F. Dima.*

Recenzii

Const. Graur, *Cîți-va inși.* Bibl. „Dimineața".

De cîtăva vreme, ziaristica romînă mai nouă a devenit pur literară. Se scrie numai cu epitete colorate, cu figuri de stil, cu infinite și indigeste comparații și metafore, dar mai ales cu invective. Argumentația și documentul au devenit debile, în schimb un literaturism „écoeurant" a invadat ultimele producții ale generației mai tinere. Se duce un ministru să facă o vizită în Basarabia? Articolul se va chema pretențios și dezgustător: „Pelerinul Bugeacului" Un altul va vizita Vîlcovul și cooperativele de icre, articolul care inserează acest simplu fapt banal va purta titlul: „Caravana icrelor negre" și așa mai departe. Dar o astfel de gazetărie de eftină și umflată literatură, satură cum satură mîncările prea aromate. Ea e făcută numai din goana după efect și dintr'o mizerabilă vanitate. Ziaristica — cea adevărată, — e însă o formă de demonstrație. Ea ține de dialectică și de oratorie. Talentul literar, util evident, poate ajuta aceste două calități principale, însă intr'o doză decentă.

După părerea noastră, unul din cei mai desăvîrșiți gazetari în sensul adevărat al cuvîntului, pe care i-a produs cultura romînească e d. Const. Graur. Puterea sa de argumentație, facultate personală perfecționată și prin educația socialistă de pe vremuri, e în adevăr remarcabilă. Cînd atacă, d. Const. Graur nu întrebuințează epitetul injurios, ci invectiva de idei și forma cea mai civilizată a polemicei: ironia. O modestie excepțională, — d. Const. Graur utilizează de cele mai multe ori pseudonimul, — a făcut numai ca d-sa să nu devie ceeace se cheamă un nume de gazetar popular. In cercurile intelectuale articolele sale sînt însă așteptate cu viu interes.

Broșura de față care cuprinde o serie de portrete din vechea mișcare socialistă e oarecum o operă de justiție. Ea cuprinde figuri patetice de eroi necunoscuți. Un cititor din generația mea cetind tabla de materii nu va recunoaște nici un nume, dar cetind conținutul articolelor va rămînea pe gînduri asupra caracterelor idealiste care înfloreau acum treizeci de ani. „Inșii" d-lui Graur nu sînt eroi; sînt însă oameni cumsecade, aproape sfinți. Figura propagandistului Edelstein, descrisă cu măestrie de romancier, e în adevăr emoționantă. La fel aceia a institutorului Damian din Galați. Sincer și modest el însuși, prin afinitate desigur, d. Const. Graur a descris tragedia umilă a acestor martiri necunoscuți.

Cartea sa emoționantă, umană, adevărată, arată cît e permis talentului literar să ajute, în jurnalistică, ideologia și argumentația. Ea ne face să regretăm că d-sa nu-și adună toate articolele în volum.

* * *

H. Blazian: *Jean Louis Forain.* Tip. „Adeverul."

Cu ocazia morții marelui desenator umorist francez, d. H. Blazian a scos într'o plachetă un studiu comemorativ și o serie de reproduceri din desenele lui Forain.

In cîteva pagini d-sa caracterizează maniera lui Forain prin comparație cu marele Daumier, (inferioară acestuia prin fantazie și bogăție), cu Toulouse-Lautrec — față de care avea un simț moral superior, — cu Gavarni — față de care era mai adînc și mai amar.

Reproducerile de la urma volumului ilustrează ideile articolului.

Lucrarea d-lui H. Blazian va reuși să facă cunoscut la noi pe umoristul francez și să stîrnească interesul pentru opera sa.

* * *

Tudor Vianu, *Arta și Frumosul.* „Ed. Soc. romîne de Filosofie".

Volumele d-lui T. Vianu aduc totdeauna, — într'o ambianță de diletantism ca aceia a culturii noastre, — fructul unor preocupări serioase și a unor tratări pe cît de laborioase pe atît de inteligente. Ultimul e aproape un tratat de Estetică. Cea mai mare parte din problemele Esteticei actuale — cel puțin acelea care le pune Estetica germană sînt tratate: „Emoție și creație artistică", „Tip și normă în Estetică", „Arta și jocul", „Autonomizarea Esteticei", etc., etc. In lipsa unui tratat universitar, cartea d-lui T. Vianu va putea deveni breviarul de examene al studenților de la

toate facultăţile de Litere. Manualul d-sale are însă un deosebit interes şi pentru specialişti. Mai întîi e complect şi conştiincios informat. Apoi fiecare din temele tratate conţine o disecare şi o analiză aprofundată a unor amănunte şi puncte de vedere, care, deşi nu îmbrăţişează tot aspectul general al subiectului, nu sînt mai puţin preţioase. Studiile despre „Emoţia şi creaţia artistică" şi acelea despre „Arta şi jocul" şi „Personalitatea artistului" sînt cu deosebire interesante în această privinţă. Lectura acestei lucrări lasă însă un regret: Estetica e încă azi o disciplină de atitudine. D. T. Vianu, spirit eminamente comprehensiv, înţelege toate sistemele, le redă specificul şi le pricepe contribuţia lor utilă. Dar de cele mai multe ori studiile sale se termină „en queue de poisson", adică fără concluzie. Aceasta e ori total absentă, d. T. Vianu nereuşind, într'un fel de oscilaţie permanentă, să opteze pentru ceva precis, generozitatea sa intelectuală parcă justificînd totul fără să prefere nimic; ori concluzia fărămiţată, mascată şi doar insinuată în treacăt, trece neobservată. La aceasta se adaugă probabil şi un stil foarte abstract care întunecă sau măcar estompează claritățile brutale. Spiritul d-lui Vianu rămîne astfel mereu disponibil, lăsînd o impresie de nehotărîre în cetitorul care aşteaptă o atitudine.

Noi care apreciem serioasele calităţi de cărturar ale d-sale şi care-i urmărim activitatea de la începuturile ei, i-am dori în operele viitoare, ceeace oamenii de ştiinţă se feresc, dar ceeace credem că d-sale i-ar da mai multă robusteţe şi mai multă pregnanţă, puţintică *parţialitate*.

Mihai D. Ralea

* * *

George Mihail-Zamfirescu, *Madona cu Trandafiri*, roman. Bucureşti. Ed tura „Cultura Naţională". 1931.

Dacă n'am pune în judecarea operelor de artă şi punctul de vedere al intenţiei autorului, am dovedi mai multă asprime decît este necesară pentru a înţelege o manifestare în adevăratele ei limite. Acesta mi se pare a fi cazul d-lui G. M.-Zamfirescu, a cărui carte este mai interesantă din capul locului prin problema tehnică pusă decît prin realizare. Autorul a vrut să facă un lucru deosebit de al romancierilor comuni şi să depăşească planul realist ca şi cel pshihologic, intrînd într'o regiune de clar-obscur poetic. „Ceremonialul acesta pentru *Madona cu Trandafiri* — zice chiar d. Zamfirescu — nu e un roman realist şi, cu atît mai puţin, autobiografic..." Dar ce e? Într'un oraş de provincie moare prin sinucidere o femee frumoasă. Un tînăr îndrăgostit platonic şi vag, Octav, vine să asiste la înmormîntare. Toată lumea şi tot romanul ia parte la înmormîntare. Eroina romanului este de fapt Madona cu Trandafiri fără să fi contribuit la acţiune decît cu un gest: sinuciderea. Femeea se multiplică în mii de feţe trăind în conştiinţa şi prin memoria altora şi întocmai ca Laura lui Petrarca ea începe să existe în închipuirea lui Octav după şi prin moarte. Intenţia dar a romancierului a fost să creeze o atmosferă de suavitate quasi-mistică în jurul unui cadru gingaş şi să scoată din impuritatea realului un lujer înalt de crini. Dar pentru ca planul interior să fie mai strălucitor, autorul i-a proectat pe unul supra-realist pînă la grotesc. Mahalaua îşi însuşeşte şi ea memoria moartei, o apără de învinuiri, şi respinsă dela înmormîntare, se răzbună printr'o sarabandă monstră. Şi însfîrşit realul şi idealul se îmbină într'un simbol. Misticul Octav se pomeneşte beat în cimitirul Madonei cu Trandafiri, iar omenescul, brutalul soţ al Madonei, din pricina căruia ea se sinucisese, este găsit împuşcat de durere pe groapa ei.

Aceasta este proecţia romanului care poate salva acţiunea de scriitor a d-lui Zamfirescu. În realitate trebue să mărturisim cu multă părere de rău că autorul este cu mult mai prejos de intenţiile sale şi numai ideea unui exerciţiu preliminar poate fi scuza publicării unui atare roman.

Partea spirituală a romanului este tratată cu suspendări şi fragmente de gînduri, care vor să deschidă perspective şi să nu jignească spiritul de colaborare al cititorului, să alcătuiască într'un cuvînt un stil „nervos" care este însă plictisitor de moarte. În partea aceasta se vorbeşte aşa:

„— Eu cred şi amicul meu Octav de la centru crede că...; să nu-l întîmpin la sosire, Eu, pe amicul Octav — care... Conaşule, zic zău, dacă... Madona nu moare. Madona nu poate să moară, pentrucă... Madona... Madona nu... să rîd că Madona nu..." şi tot aşa cu puncte puncte admisibile în teatru, dar reprobabile în proză. În schimb partea realistă trăeşte dintr'o diluare a lui Caragiale ca „— Să avem pardon, că don' căpitan State ştie de la mine! A fost ieri pe aici şi...; Bravo! Să nu-l lase! Să nu-l ierte pe acest fiu din popor, care, i-am spus-o şi lui Dincă..." Cu aceste observaţii, singura atitudine posibilă a criticului este să aştepte folosul de mai tîrziu al acestor primi paşi nesiguri.

* * *

Ion Călugăru, *Omul de după uşă*, roman. Ed. „Naţionala" Ciornei. Colecţia Rosidor.

D. Călugăru care în scrierile anterioare îşi făcuse o expresie pitorească de o remarcabilă virtuozitate ne dă în a-

cest op o dovadă de luciditate clară, malițioasă. Este povestea unui tînăr evreu Charlie Blum, care după ce visează gloria sfîrșește ca burghez căsătorit și cu copii, director al unei exploatări. Avem de a face deci cu o replică a lui *Petit-chose*, dacă vreți, adică cu tragi-comedia oricărui juvenil idealism. Eroul este însă un evreu și în zugrăvirea notei particulare a năzuințelor unui spirit ebraic stă tot meritul cărții. Ce credeți că visează tînărul Charlie? Să devină secretarul unei tinere americance, spre a o însoți în călătoriile prin lume, să descopere comori în Siberia, adică lucruri ce depășesc orizontul idealist al unui individ ne-evreu. Scrisă cu mult nerv, cu spirit, dar fragmentar această cărticică este totuș una dintre cele mai bune ce s'au scris in ultima vreme și dă d-lui Călugăru o fizionomie literară deosebită și precisă.

G. Călinescu.

* * *

G. Balş, *Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine,* Bucarest, 1931 pp. 36 + fig. 71.

S'au semnalat mai de multe ori influențele artei armene și georgiene asupra arhitecturii romînești — poate între cele dintîi influențe străine studiate. Țin să amintesc d-lui Balș, că și noi am atins chestiunea, cu privirea la alungirea construcției introductive la bisericile moldovenești din epoca lui Rareș, pe care o cred datorită influenței armenești („Narthexul" Iași 1926 și „Evoluția stilului moldovenesc" Iași 1927).

Primul element studiat sînt arcaturele depe păreții externi ai bisericilor muntene, ca Dealul, Episcopala din Argeș, Domneasca din Tîrgoviște, Mitropolia din București și altele, pe care le găsește la bisericile georgiene din Gelati și Mtzchet sau armene dela Ani, Achlat, Etchemiazin, Geghard. Cornișa mediană în formă de torsadă — eram obișnuit cu termenul „brîu" — care apare pentru întiia oară la Episcopala din Argeș, se găsește în spiritul folosit la noi numai in Armenia cu provinciile vecine, Georgia și Kurdistan, de unde a trecut și 'n unele arte musulmane. Benzile de pasmanterie care 'nconjoară ferestrele, ca la Ani de pildă, sau rozacele cu aceiași sculptură ca la mai multe biserici georgiene (Bethanie, Nikortzminda), se regăsesc la Dealul și Episcopala din Argeș. Unele incadramente, ca cel dela Honentz, ce se regăsește la Dealul, par să fie de-o suprafață mai largă în artele dunărene; le regăsim și 'n Bulgaria, prin mijlocirea căreia poate va fi venit — cum am arătat în lucrarea mea „Din relațiunile artistice romino-bulgare".

Pentru d. Balș arhitectul Episcopalei dela Argeș — în popor legendarul Manole — va fi fost un georgian sau armean, emigrat la Constantinopol, de unde l-a adus Neagoe Basarab. Este o îndrăzneață supoziție, care dă de reflectat. Influența operei sale a fost durabilă asupra monumentelor muntene ulterioare.

In Moldova se regăsesc unele din elementele bisericilor muntene — afară încă de sistemul boltirii, care face turlele moldovenești atît de svelte și elegante. Brîul în torsadă apare aici de formă mai variată ca cel din Muntenia, unde pare să fi fost importat, de oarece se găsește mai tîrziu acolo. Și această formă o găsim în bisericile armene dela Geghard și Dseigi. Dragomirna și mai ales Trei Erarhi din Iași sînt exemplele cele mai frumoase.

In lucrarea d-lui Balș s'au strecurat mici neatenții, care nu scad din valoarea lucrării. Arcadele inferioare dela Mitropolia din București nu sînt „rectangulaires", ci semicirculare, cași cele superioare, de care vrea să le deosebească; se vede asta chiar pe fotografia (fig. 5) dată de d-sa. Figurile 7 și 8 sînt schimbate între ele ; la nota 3 pag. 7 sînt două omisiuni; trimiterea la fig. 62 dela pag. 13 e dată greșit în loc de 58. Nu credem nimerită traducerea numelui propriu „Dealul" prin „de la Colline", care merge doar în paranteză.

* * *

Alexandru Marcu, «*Tatarescu*», Craiova 1931, 41 + XXIV planșe.

In editura „Ramuri" dela Craiova s'a încercat publicarea unei „Collection Apollo", „Art roumain moderne", cu text romînesc și francez — din care avem sub ochi un exemplar frumos ilustrat cu planșe, cum ne-ar fi servit orice casă franceză de specialitate! S'a început colecția — cum s'a și cuvenit — cu ctitorul picturii moderne la noi, Gh. Tătărescu. Și s'a încredințat d-lui Marcu, probabil pentru studiile pe care Tătărescu le-a făcut în Italia, domeniul preocupațiilor autorului.

Născut la Focșani în 1818, învăță meșteșugul zugrăvelii la meșterul Pitar Nicolae Teodorescu, el însuși autor al unui „manual de pictură" — în copie existent pînă azi la Buzău (informații în teza de licență a elevului meu Pr. Burducea „Episcopala din Buzău" București 1931). Cu dascălul său își încearcă puterea la zugrăvirea episcopalei din Buzău, refăcută prin vrednicia chiriarhului Chesarie, datorită căruia tînărul Tătărescu ajunge la București, pentru a zugrăvi Mitropolia și de aici în Italia.

La Roma Tătărescu urmează cursurile Academiei San Luca, pătrunsă de prejudecăți clasiciste, care doar l-au întărit mai curînd în cultivarea picturii bisericești, fala uce-

niciei sale. Din primul său tablou de succes „Sichem și Hemor", cu care obține premiul I la concursul din 1848, se văd calitățile ce-i vor caracteriza opera: priceput desenator colorist, gust pentru compoziție literară. O compoziție alegorică „Renascerea Rumâniei", trimisă Principelui Știrbei tot atunci, dovedește că era pătruns și de spiritul epocei lui 1848.

Cu toată perspectiva peisajelor romane — din care s'au păstrat două —, el lucrează mereu în ateliere și muzee copii, după capete mai ales, pregătindu-se astfel pentru portret. Încă la Roma lucrează un veridic „Nud", iar la Paris — unde se duce în treacăt spre întoarcere — un nobil „Bălcescu". Intors la București în 1852, se consacră profesoratului, în deosebi la Belle-Arte, ajungînd pictorul oficialității din a doua jumătate a veacului trecut.

Are întietatea în pictarea bisericilor, 52 la număr, presărate în toate colțurile țării — Mitropolia din Iași și Madona Dudu din Craiova, drept opere de căpătenie. Pentru desăvîrșirea specialității sale a călătorit și 'n Rusia, deși a rămas supus aceluiași academism apusean. De aceia portretismul, spre care avea chemare, cași compozițiile au fost neglijate, înăbușite de rodnica-i activitate bisericească.

Tătărescu este un exact exponent al epocei sale, de activitate culturală „polimorfă și neegală", dînd opere distanțate ca valoare, din care vor rămîne totuși cîteva admirabile portrete.

P. Constantinescu-Iași

***

Andrei Popovici, Ph. D., *The Political Status of Bessarabia.* With an Introduction by James Brown Scott, J. U. D. Ransdell Inc. Washington, D. C. 1931.

Cu frumoasa carte despre Situația Politică a Basarabiei, d. Andrei Popovici, secretar la Legațiunea noastră din Washington, inaugurează, am zice, o nouă ordine diplomatică. Pînă acum acest ordin medieval — care la noi nu se putea prevala nici măcar de acest titlu de vechime — cuprindea numai două categorii de diplomați: unii care nu vorbesc deloc și alții care vorbesc prea mult.

D. Andrei Popovici este dintre tinerii noștri reprezentanți în țări străine, care — după un început realizat, mi se pare, de d. Virgil Zaborowski dela Legația noastră din Viena — s'au gîndit că se poate face și diplomație științifică, pe lîngă cea mincinoasă sau oțioasă.

D-sa a pus problema Basarabiei în fața unui for de universitari americani, ciștigînd pentru ea o întreagă lume științifică, iar pentru sine doctoratul în filosofie.

Metoda de a pune științific, tehnic, problema diplomatică, e singura care mai poate prinde azi. Cel puțin în ce privește citatele mici. Și e ceiace observă — deși nu sub aceiași formă — și un bărbat de talia profesorului Dr. James Brown Scott, dela Universitatea Georgetown, Washington, în multipla-i calitate de fost delegat tehnic al Statelor-Unite la conferința de pace, președinte al Institutului de Drept International din Haga și secretar al Fundațiunei Carnegie pentru Promovarea Păcii, — în introducerea cu care a binevoit și a socotit drept să recomande cititorilor anglo-americani lucrarea compatriotului nostru.

După ce recunoaște seriozitatea documentului și analizei, d. James Brown Scott foarte ingenios compară situația Basarabiei cu aceia a celor 13 colonii engleze ale Americei de Nord care s'au declarat republică independentă în 1776 sau a coloniilor sudamericane care s'au despărțit de Spania. Găsind aceste precedente ale stării de fapt, în ce privește starea de drept a transferului de teritoriu și de supunere față de Rominia, d-sa o vede justificată în Doctrina de autodeterminare națională a prezidentului Wilson.

E concluzia, dealtfel, a întregii lucrări. Numai că d. Andrei Popovici, ca să ajungă la ea trece prin toate autoritățile engleze germane, franceze, romîne și rusești, se pune de acord sau se războește cu ele, scutură de praf trecutul și privește cu o lupă infailibilă prin litera fugară, sau numai jucăușe, a documentului.

Avem astfel, dealungul a 270 de pagini compacte, semănate cu date și cifre și înflorite cu 15 planșe și vederi din Basarabia o scurtă istorie a Rominilor, a Basarabiei, a Chestiei Orientale, o foarte documentată expunere asupra suveranității ruse în Basarabia; apoi, la lumina datelor celor mai nouă, istoricul revoluției din 1917 și al formării Republicei Autonome Basarabene, Unirea ei cu Rominia și, în sfîrșit, o imparțială istorie a Basarabiei sub Patria-mumă.

Voci ruse, ca aceia a autorizatului I. Sotoff, în notele sale contemporane publicate în *Russian Review* din Berlin, în 1921, sînt surprinse adesea de autor pledind, fără să vrea, cauza noastră.

Statistici și mai toate documentele referitoare la Noua Basarabie, împreună cu o bibliografie completă și un index, închee lucrarea de natură definitivă a acestui „Romîn onorabil și inteligent" cum califică, atît de tipic american, dr. James Brown Scott, pe autorul nostru.

D. D. Roșca

Revista Revistelor

Jean Louis Forain

Marele desenator francez Jean-Louis Forain a murit în ziua de 11 Iulie în căsuța, pe care și-o construise la Paris în strada Spontini. Forain, care debutase în viață mărturisindu-și înclinarea pentru anarhie, s'a stins creștinește, între soția și fiul său Jean-Loup, avînd la căpătîi pe preotul cartierului.

Evoluția lentă care a caracterizat viața lui, se explică prin nevoia pe care o simțea de a ajunge un grad oarecare de perfecțiune.

Astfel dorea Forain să unifice totul: arta, societatea, viața. S'a zis despre dînsul că era un polemist, chiar pamfletar. Cu toate acestea, nu se găsea în inima sa nici ură, nici dispreț.

Din pricina „cuvintelor" sale, care au făcut epocă și care erau transmise din salon în salon, Louis Forain a fost socotit ca un judecător foarte sever și fără suflet.

Imaginea aceasta e cît se poate de inexactă. Tembelismul oamenilor nu putea să-i deștepte decît un sentiment dureros.

Examinînd viața marelui desenator, descoperi că ea este o construcție minunată ale cărei materiale au fost adunate cu prudență și calcul.

Vocația i-a fost revelată de o împrejurare foarte obișnuită. Privind într'o zi, pe cînd era încă băețel, pe un sculptor lucrînd în fața catedralei din Reims, — și-a dat seama că și el ar putea face la fel. E drept că din ziua aceia a cerut hîrtie, creioane și culori.

Hotărîrea lui Forain nu era un simplu entuziasm de copil. Indată ce-a venit la Paris, a părăsit Latina și Greaca în ciuda dorinței părinților săi.

Toată ziua și-o petrecea la muzeul Louvre, care multă vreme i-a servit de unic profesor. Aici la Luvru a întîlnit Jean-Louis Forain pe cei doi bărbați, care se pare că au hotărît cariera sa: Jacquesson de Chevreuse și mai ales pe Carpeaux.

După un stagiu în atelierul lui Carpeaux, apar primele desemne ale lui Forain, desemne în care talentul e strîns legat de verva sa satirică. Timpurile sînt grele; artistul e încă necunoscut.

In 1879 deschide prima expoziție într'o galerie de pictură din piața Operei. Singur Huysmans bagă de seamă „ridicarea acestui talent nou".

A început apoi să se remarce din ce în ce mai mult. Forain a înțeles că pentru asta trebuie și el să lupte puțin.

Mergea des la premiere, unde putea fi văzut de persoane marcante și era nelipsit dela cabaretele frequentate de artiști.

In contact cu mediul acesta boem s'a deșteptat în el gustul „cuvintelor" spirituale și răutăcioase — și care au constituit succesul său de mai tîrziu.

A părăsit pictura și a revenit la desemnul, întovărășit de celebra legendă ironică.

La începutul carierei artistice, Forain executa desemnul în peniță, cu trăsături subțiri.

Și-a schimbat apoi metoda întrebuințînd creionul litografic.

Atunci au apărut în operele sale negrul acela îndrăzneț, umbrele groase și albul luminos, caracteristice. In general, Forain caută simplitatea, disprețuește orice detaliu inutil, care ascunde adevărul. In trăsătura simplă a creionului, se vede aceiași preocupare de a atinge o perfecțiune, pe care a urmărit-o toată viața. Sem povestea că, cu cîtevă zile înaintea morții, Forain repeta o frază care-l obseda: „N'am făcut ceia ce-am făcut".

Niciodată nu era mulțumit de opera sa. Ștergea și adese ori strica în felul acesta schița primitivă. El nu-și dădea seama că dela prima trăsătură ajungea la capo d'operă și că schițele sale aveau un caracter bine determinat, în care orice corectură nu făcea decât sa strice.

Către anul 1883, Forain a încercat alt gen — caricatura.

Nu erau cunoscute atunci decît desemnele lui Daumier, care nu erau clare și precise, și a căror legendă lungă și încîlcită ar părea astăzi cu totul lipsită de gust.

Forain, s'ar putea zice, a inventat caricatura modernă cu un desemn redus la trăsăturile esențiale și cu o legendă în strânsă legătură cu el.

In 1885 renumele său era stabilit și odată cu el a venit și averea. Forain avea treizeci și trei de ani; lupta era terminată. A părăsit cabaretele din Montmartre, unde niciodată nu se simțise bine, și s'a instalat într'un atelier din cartierul Saint-Honoré. De aici înainte Forain și-a putut urma calea pe care-l mîna adevăratul său temperament de conservator și de mare burghez.

Le Gaulois, l'Echo de Paris și Le Figaro, îi solicitară colaborarea.

Forain a conceput operele sale cele mai reușite în frigurile luptei. Mai întîi a fost afacerea Dreyfus, la care a luat parte cu mult patriotism. Desemnele acelei epoci sînt printre cele mai satirice. Apoi a fost războiul din 1914. Forain s'a angajat ca voluntar, în vîrstă de șaizeci de ani. Anii aceia teribili i-au inspirat pagini reușite, căci — cu sensibilitatea sa ascuțită —Forain resimțea intens toate mișcările colective ale națiunii, temerile, ura și elanul ei de entuziasm și abnegație.

Atmosfera aceasta de luptă și de pasiune deslănțuită, singura favorabilă desvoltării talentului său, a dispărut către 1918. A urmat perioada de după răsboi, desigur turbure, dar artificială și lipsită de frămîntări profunde.

Geniul lui Forain pare în declin. Producția satirică a scăzut; îi lipsea materia.

După război Forain a cunoscut onoruri la care nu se gîndise în tinerețe decît ca să le ia în rîs. A fost numit președintele Societății umoriștilor, președintele Societății naționale de arte frumoase, membru al Institutului, comandor al Legiunii de onoare și membru al Academiei Regale de pictură din Anglia.

La înmormîntare, au fost pronunțate discursuri în fața bisericii Sanit-Honoré-d'Eylau, unde era expus sicriul. Era tocmai ziua de 15 Iulie.

Cu o zi înainte se dansase acolo și înaintea bisericii mai rămăsese o mică tribună împodobită cu drapele tricolore, care adăpostise pe muzicanți.

Fără îndoială, Forain ar fi găsit un subiect demn de schițat. Și ce legendă ar fi imaginat el!

*

Vincent d'Indy

Vincent d'Indy s'a stins în momentul în care opera sa poate fi mai bine apreciată. In adevăr astăzi dispunem de perspectiva

timpului, atât de necesară pentru a aprecia o operă la justa-i valoare.

„Nu ezit, — spune Gabriel Marcel, — să declar în ceiace mă privește că nici o expresiune muzicală a sentimentului naturii nu întrece pe aceia care se desprinde din „Symphonie sur un chant montagnard" sau din „Jour d'Eté à la Montagne".

Ascultînd muzica aceasta anul trecut, — aceiași pe care o auzisem condusă acum douăzeci de ani de însuși d'Indy, — mi-am dat seama că nimic nu s'a schimbat în poemul său, inspirat de o noblețe lamartiniană.

Actul al doilea din „l'Etranger", anumite scene din „Saint Christophe", de exmplu cea din închisoare, rămîn astăzi încă expresiuni muzicale desăvîrșite.

Cuvîntul „wagnerism", care a fost rostit despre operele lui Vincent d'Indy, și-a precizat cu timpul înțelesul. Pierre Lalo scrie odată că Vincent d'Indy n'a fost un imitator al lui Wagner, dar că între el și autorul lui Parsifal există afinități intime. E adevărat, cu condiția de a merge ceva mai departe. Dacă cuvîntul influență are un sens în artă — fapt de care te poți îndoi după André Gide — Vincent d'Indy a primit de sigur influența lui Vagner. Natura sa proprie a fost însă destul de puternică pentru a se putea elibera.

Chiar în „Fervaal", lucrare desigur inegală, apare un suflet cu totul original, unic, care găsește în natură principiul unei desvoltări supranaturale.

Expresiunea aceasta, căreia-i recunosc un caracter paradoxal, traduce ceiace e poate mai profund în geniul *d'Indist:* elementul vital, pe care o tehnică prea conștientă de sine, prea elaborată și sistematizată, prea apăsătoare chiar și cîteodată despotică — nu reușește niciodată s'o înăbușească.

In adevăr, compătimesc pe cei ce n'au putut străbate mai departe, pe cei care în „Souvenirs" sau în oricare operă muzicală de cameră, de exemplu, al treilea quator pentru coarde, n'au surprins sau cel puțin n'au presimțit misterul unei arte, în care viața interioară, poate cea mai patetică, se transformă în operă arhitecturală.

Iată ce trebuia pomenit mai întîi, și apoi să se evoace cu pietatea și gratitudinea ce se impun, apostolatul muzical căruia marele muzician i-a consacrat o muncă așa de ferventă.

(Gabriel Marcel, *La Nouvelle Revue Française*, Janvier, 1932).

*

Revista internațională a muncii

Numărul pe Noembrie din *Revue internationale du travail* continuă, sub rubrica „Rapport et enquêtes", acele statistice semi-oficiale asupra șomajului în țările de economie capitalistă. Cifrele arătate sînt luate după statisticile sindicale, după numărul înregistrat la birourile de plasare, ori după cifra indicată de legile de asigurare contra șomajului și boalelor.

In tabloul publicat figurează și Romînia; numărul șomerilor înregistrați începe cu luna Septembrie 1930: 39.100 și continuă cu variații pînă în August 1931: 22.708; cifra cea mai urcată care înglobează pe șomeri este 48.226 înregistrată în Martie trecut. Am mai remarcat îndoiala și neverosimilul asupra acestor date. Cert este că numărul e mult mai urcat (s'a arătat aceasta insistent și fără replică în Parlament). Se pare că și la noi se întîmplă ceia ce se petrece în Franța, adică neconcordanța între statistica oficială și aceia a organizațiilor muncitorești (Oficial ar exista 65.000 șomeri înscriși — iar Confederația Generală a Muncii arată că ar fi aproape două milioane șomeri. Așa sîntem noi-: fideli Occidentului și Franței..).

Urmărirea tabloului dă o sumbră perspectivă de demobilizare a muncii.

*

Revista publică, în fruntea ei, un *program de reconstrucție organică a economiei mondiale*, operă a d-lui Giuseppe de Michelis, care e membru în consiliul de administrație al B. I. M. Proectul schițează o formă de *reconstrucție și cooperare economică pe un plan internațional*. D. Michelis e preocupat de reorganizarea economiei mondiale, cu scop fundamental să asigure cea mai mare stabilitate posibilă afacerilor economice și, prin consecință, să previe marile crize și șomări eventuale.

Merită să fie reprodus exact motivul care l-a îndemnat să facă proectul: *criza*, provocată de regresiunea ciclică a afacerilor, subzistă într'o dezorganizare mai gravă, cauzată de transsformările tehnicei moderne a producției, de neorînduirea forțelor productive și de tot felul de alți factori intrați permanent în jocul economiei mondiale.

Avînd în vedere aceste cauze profunde și durabile ale marasmului, d. Michelis propune *asocierea internațională a celor trei elemente de producție a bunurilor pînă la maximum de randament, anume: munca, pămîntul și materiile prime, capitalul.*

Chestiunea e de formație lentă și comportă pregătiri, condiționări. Schema e următoarea: Societatea Națiunilor va întreprinde anchete asupra disponibilităților de pămînt neexplorat, de mînă de lucru și materii prime, asupra posibilităților de acționare a acestor factori prin creditul furnizat de un consorțiu bancar. Această operă va fi realizată printr'un ansamblu de convenții plurilaterale intervenite între grupuri de state. In acest fel se va restabili echilibrul și va dispărea perturbația din viața economică internațională. Intronarea echilibrului nu va însemna totuș o liniștire completă și definitivă. Crizele se vor repeta — fiind legea tuturor organismelor vii, sociale ori fizice — însă vor fi limitate și micșorate în urmări.

Toate bune, numai un lucru lipsește, și esențialul: formarea unui spirit internațional de colaborare, pe care-l ignoră autorul planului.

*

Europa și rolul spiritului

... Omul modern samănă cu ucenicul vrăjitor din poemul lui Goethe: îmbătat de creațiunile minunate ale unui geniu capitalizat timp de secole, omul, în momentul în care se bucură în fine de fructele muncii sale, pare să fie sdrobit de ele. Nimeni nu poate prevedea ce va deveni el în viitor. Viața umană a devenit o viață mecanică; noi ne trecem existența cu ceasul în mînă. Cei vechi nu cunoșteau sfertul de oră și încă mai puțin sutimea de secundă. Un sistem metric implacabil se interpune între noi și existență și trebue să recunoaștem că uneori rămînem în suferință. Ceiace-i lipsește omului modern, este libertatea de timp, care a permis orice operă de spirit, crearea atitor capodopere într'o epocă cînd timpul nu se ținea în socoteală, cînd se puteau consacra zece ani scrierii unui sonet, compunerii unei opere de sculptură, de pictură. Astăzi, această noțiune a timpului liber la nesfîrșit este pierdută pentru noi; prin ritmul general al vieții, noi sîntem în mod neînvins tîriți și timpul măsurat ne sugrumă cu lanțurile sale.

Dar nu este prea tîrziu pentru a salva ceia-ce se mai poate salva. Trebuie în mod grabnic să se atragă atenția lumii asupra condițiunilor mizerabile care se vor impune omului, dacă situația actuală se va menține. Noi trebuie să afirmăm drepturile gîndirii în toate împrejurările posibile. Oricare ar fi organizația statului viitor, această organizație va trebui să rezerve libertatea gîndirii și a imaginației.

Un rol important în această direcție trebuie să-l joace Societatea Națiunilor, care presupune o societate a spiritelor. Ea trebuie să-i unească pe aceia care măresc viața spiritului, creînd idei, inventînd forme și construcțiuni de gîndire, descoperind și interpretînd fapte. Societatea spiritelor se manifestă prin schimburi spontane. Intr'o epocă cînd grandoarea și prestigiul progreselor tehnice riscă să rată-

cească conştiinţele şi provoacă neliniştea asupra sensului şi viitorului civilizaţiei, este necesar de a da schimburilor de idei mai multă ordine, forţă şi constanţă.

Deaceia se poate afirma că Comisiunea de Cooperaţie Intelectuală este poate de fapt organul cel mai important al Societăţii Naţiunilor, pentrucă obiectul său nu e mai puţin decît a încerca să schimbe starea spiritelor. *Acţiunea exercitată asupra acelora care gindesc va trebui să se răsfringă asupra acelora care guvernează.* Un scop ambiţios şi o întreprindere exagerată, ar spune unii, dar pentru a reaminti o vorbă celebră, comisiunea trebue „să nu fie nimic sau să fie aproape totul"; nu există compromis. Dacă spiritul trebuie să supravieţuiască, el trebue să aibă locul întăi. Am auzit deajuns că economicul prevalează asupra tuturor celorlalte şi că mai intîi trebue să mîncăm. Rezultatul acestor teorii este că astăzi omul se mănîncă pe pe sine; cu alte cuvinte a mînca însamnă a se mînca pe o cale ocolită. Va trebui deci întotdeauna să revenim la ceia-ce face din om — om.

(Paul Valéry: *L'Europe Nouvelle*).

*

Criza engleză

Intre 1815 şi 1846, Anglia a trecut prin agitaţii politice care, în anumite privinţe, seamănă cu cele de azi. In 1819, restabilindu-şi finanţele şi consolidindu-şi datoriile marilor războae împotriva Revoluţiei franceze şi a lui Napoleon, ea a revenit la etalonul-aur. Vechea Anglie feudală, aristocratică şi agricolă dispare; o Anglie nouă, a industriei, a comerţului şi a proletariatului, se sbate ca să-şi ia sborul, ca un fluture care-şi sparge învelişul crisalidei.

Cobden întemeiază liga lui pentru *free trade* (liberul schimb) şi cere abolirea taxelor asupra grinelor, care favorizau pe marii proprietari, *land-lorzii*, conducătorii parlamentului, dar care sileau pe lucrătorii dela oraş să-şi plătească foarte scump pînea, agravînd astfel mizeria pe care Disraëli o înfăţişează într'un tablou atît de sumbru în „Sybil".

Intr'una din epocile acestea critice ale istoriei engleze, apare aci un conservator îndrăzneţ, care duce la capăt reformele reclamate de liberali şi cerute de opinia publică: Sir Robert Peel. Convertirea lui la liberul-schimb aduse desfiinţarea legilor prohibitive *(corn-laws)* şi libera circulaţie a cerealelor şi a produselor alimentare. O coaliţie temporară, alcătuită din 233 whigs sau radicali şi 106 conservatori, făcu să triumfe liberul-schimb împotriva a 222 conservatori (1846).

Câteva zile după votul definitiv al lorzilor, Peel a fost pus în minoritate şi Cobden striga: „Sînt încredinţat că exprim sentimentul poporului, al clasei muncitoreşti în deosebi, adresînd baronului mulţumirile mele profunde pentru perseverenţa, hotărirea şi abilitatea cu care a condus una din cele *mai importante reforme din cîte s'au înfăptuit* vreodată pentru o naţiune".

Astfel s'a născut Anglia liber-schimbistă, ca să se avînte în cea mai strălucită carieră industrială, comercială şi financiară pe care a străbătut-o un popor. Ea a murit sub ochii noştri, printr'o coaliţie parlamentară, sub un guvern prezidat de-un socialist şi susţinut de către conservatori şi liberali.

S'ar putea ca între aceste două date: 1846 şi 1931, istoria să *fi* cunoscut perioada cea mai prosperă şi mai strălucită a puterii britanice, era victoriană şi formarea imperiului. Convertirea Angliei la protecţionism e unul din evenimentele cele mai însemnate la care am asistat după războiul mondial; urmările sale, care abia încep a fi întrezărite, vor fi imense şi vor avea repercusiuni dintre cele mai primejdioase cu deosebire asupra Franţei.

După un secol, înconjurată de state protecţioniste, Anglia abandonează simultan etalonul-aur şi liberul-schimb. Trebue să precizăm

însă, că ea nu revine la vechiul sistem al Angliei agricole din secolul al XVIII-lea, ci la o nouă formă de organizare a imperiului britanic; şi, după cum această nouă concepţie imperialistă va reuşi ori va da greş, actuala schimbare de drum va apărea favorabilă ori nefastă poporului britanic.

Să vedem faptele.

Reformele actuale sunt realizarea cam grăbită a măsurilor preconizate de multă vreme de către o parte a opiniilor conservatoare. Joseph Chamberlain, un radical devenit conservator, a propus cel dintîi un sistem preferenţial între Anglia şi posesiunile ei: imperiul britanic ar alcătui astfel un tot economic închis, pe baza liberului-schimb interior, şi protejat de taxe vamale asupra importaţiunilor străine. Pînă acum, conferinţele imperiale n'au izbutit a face să triumfe această concepţie. Anglia nu mai sacrifică industria — agriculturii, cum s'a întîmplat în sens invers în 1846. In folosul agriculturii *şi industriei*, Anglia îşi compromite astăzi însăşi echilibrul prosperităţii sale economice tradiţionale care consista din a favoriza mai mult decît orice comerţul maritim şi mai ales comerţul bancar.

Organizaţia bancară a Capitalei, unică pe glob, a făcut din piaţa Londrei arbitrul bancar internaţional, un fel de *clearinghouse* (bancă generală) mondială. Negustorul din Hamburg care cumpără piele din Argentina, torcătorul din Roubaix care cumpără lînă din Australia, o casă din Hâvre care aduce cafea din Santos, îşi închee socotelile printr'un schimb de adrese între două bănci londoneze.

Anglia, angajîndu-se pe drumul cel nou al protecţionismului imperial şi renunţînd la etalonul-aur *(gold standard)*, nădăjdueşte să-şi reînvioreze industria şi să găsească un remediu şomajului. Dar, renunţînd la o prerogativă de fapt, încet şi laborios cucerită, şi care-i asigurase o situaţie internaţională fără egal, nu cumva se aventurează orbeşte pe un drum primejdios din care nu mai există scăpare?

(René Pinon, *Revue des Deux Mondes*, 15 Dec. 1931).

*

Hitler

Ca fizic, Hitler n'are nimic mussolinian. Figura lui nu se pretează potretului, cel mult caricaturii.

E de înălţime mijlocie, cu trăsăturile feţii neregulate, cu privirea mobilă şi puţin turbure. Conturul gurii, destul de nereuşit, e acoperit de o mustaţă patrată.

Personajul acesta nu inspiră nici simpatie şi nici majestate.

Gesturile lui au ceva automat care se potriveşte de altfel cu vorba-i aspră şi sacadată, — şi totuşi, aşa cum e, Hitler exercită asupra auditoriului german o acţiune profundă şi irezistibilă.

Cuvintele-i ascuţite pătrund şi răscolesc sufletele germane. Nici o voce nu-l contrazice: el comandă şi e ascultat.

Cine-i Hitler, de unde a răsărit? Povestea vieţii sale ni-l va descoperi mai bine decît fizicul.

Şeful naţional-socialiştilor germani s'a născut în Austria, din părinţi austriaci, dar originari din Bavaria meridională. Bunicul său, Adolf, a fost agricultor; tatăl lui, o fire mai sensibilă, şi-a părăsit de tînăr satul şi, cu trei florini în buzunar, a plecat la Viena să-şi încerce norocul.

Douăzeci şi cinci de ani a căutat un post, pînă ce însfîrşit a găsit un loc în administraţia vămilor.

Adolf s'a născut la reşedinţa tatălui său, la Braunau pe In. N'a rămas însă aici, ci s'a mutat, după necesităţile serviciului la Passau pe frontiera germană, apoi la Linz.

Ca pensionar, el şi-a cumpărat o moşioară în împrejurimile Lambach-ului, un orăşel modest din Austria superioară. Aici a şi murit, lăsind fiului său, în vîrstă de treisprezece ani, suprema recomandaţie de a deveni funcţionar. Doi ani mai tîrziu, Adolf şi-a pierdut mama.

Micul orfan a fost crescut într'un mediu burghez. Și-a făcut studiile la Oberrealschule.

Obligat să-și cîștige existența la o vîrstă cînd nu putea căpăta nici o slujbă, Adolf Hitler nu visa decît să-și realizeze planul de a deveni pictor.

De aceia se hotărăște să-și părăsească orașul și pleacă la Viena. Aici se prezintă la examenul de la Academie, dar e respins. I se recunosc însă ceva merite de desenator, poate de arhitect. Viața-i cerea să muncească.

Tînărul e angajat de un zugrav, ca ajutor. Cinci ani a petrecut Hitler într'un mediu, în care a învățat ce înseamnă răutatea și naivitatea omului. Descurajat, el jură marxismului o ură violentă și definitivă.

Intre timp, Adolf progresează în meseria lui și în 1909 — avea douăzeci de ani — lucrează pe cont propriu ca desenator și aquarelist. Trei ani mai tîrziu, el părăsește Viena și pleacă la München, unde-și deschide un modest birou de arhitectură. In timpul acesta izbucnește războiul.

Cu riscul de a-și pierde naționalitatea austriacă, Hitler se înrolează în armata bavareză. Regimentul său e trimis în vest spre Flandra. In drum, prin ușa furgonului care-l transporta, Hitler contemplă Rinul pentru prima dată.

La 7 Octombrie, 1916, e rănit foarte grav și transportat la Berlin, unde face cunoștință cu capitala Imperiului. Retrimis pe front în 1917, ia parte în anul următor la cele două mari ofensive și în cea dela 14 Octombrie, 1918, pe Iser, e atins de gazele asfixiante care-i atacă vederea.

E numit apoi ofițer instructor în Reichswehr, și'n această calitate își prepară talentul oratoric, ținînd cursuri și conferințe soldaților.

Hitler se împrietenește cu Gottfried Feder, care dorește să fundeze un partid nou. Partidul poartă numele de „Deutsche Arbeiterpartei". Hitler se înscrie în partid și la 24 Februarie 1920, ține la München prima întrunire publică cu un succes strălucit. De aici înainte calea sa e fixată.

Pentru a pricepe acțiunea politică a lui Hitler nu trebue uitat punctul său de plecare.

Contrastul dintre anii copilăriei burgheze și anii de muncitor ai adolescenței — a deșteptat în omul acesta o doctrină confuză care-l îndeamnă alternativ spre ordine și revoltă.

Din anii petrecuți la Viena, Hitler păstrează ură și dispreț pentru Evrei; iar din anii petrecuți pe front, — dispreț pentru cei din dosul frontului.

Germania a pierdut războiul — după Hitler — numai fiindcă a fost condusă fără energie și de asta sînt responsabili civilii, miniștrii, deputații Reichstag-ului și mai cu seamă social-democrații.

De doisprezece ani istoria Germaniei e dominată de marxism. Cum ar putea fi descătușată?

Hitler e convins că „teroarea marxistă nu poate fi învinsă decît printr'o teroare mai violentă".

Prima aplicare a principiului e putsch-ul *bavarez din 1923. Ca urmare, autorul e dus în fața Tribunalului* și de aici în închisoare. In timpul captivității din Landsberg, și-a scris Hitler — sub titlul de „Mein Kampf" — bizara sa confesiune.

A eșit din închisoare foarte decis să reînceapă, dar bazat pe un procedeu mult mai metodic. In adevăr în Germania are loc o dublă manevră hitleriană: pe de-o parte organizarea unei armate revoluționare (faimoasele batalioane de asalt) și pe de alta propaganda electorală destinată să introducă influența și ideile partidului în consiliile municipale din marile orașe, în Dietele Statului, în parlamentul Imperiului.

Astfel, grație împrejurărilor, Hitler are de ales între violență și mijloacele legale.

Intreprinderea avea nevoie de bani și leader-ul a știut să și-i procure. In alegerile generale din 1930, Hitler a cunoscut un mare triumf. Șase milioane de germani, răspunzînd apelului său, votează „lista No. 9" și fac să intre în Reichstag

o sută șapte deputați național-socialiști. Ziua de 13 Octombrie 1930 rămîne fixată în analele Republicei germane.

La ora trei, cei o sută șapte aleși au intrat în hall-ul Parlamentului în ordine militară. Toți purtau cămașa tradițională și cea mai mare parte erau tineri, aproape copii.

Cînd președintele adunării a făcut apelul nominal, primul nazi chemat a strigat „Prezent! Trăiască Hitler!"

Atunci s'a produs o învălmășeală teribilă între comuniști și național-socialiști, continuată și pe străzi pînă seara tîrziu.

Din ziua aceasta memorabilă, leader-ul național-socialist trece din victorie în victorie. Alegerile municipale din 1930 dau partizanilor săi fie majoritatea, fie al doilea sau al treilea loc. Acelaș lucru în 1931.

In dimineața de 10 Octombrie, — două zile după constituirea noului cabinet Bruening — mareșalul Hindenburg primește pe Hitler într'o audiență foarte prelungită.

Deferența aceasta acordată unui agitator fără mandat și fără naționalitate a făcut oarecare scandal.

După aceasta, mirarea a fost mult mai redusă atunci cînd cancelarul Imperiului a încercat să negocieze cu Hitler, poate pentru a-și împărți puterea. Era însă prea tîrziu. Hitler o cerea întreagă.

Pînă unde va merge intrusul acesta norocos?

Interesant de reținut e diversitatea elementelor care compun clientela hitleriană. Reproducem din Volkischer Beobachter datat 6 Noembrie 1930 lista aleșilor partidului în adunarea Imperiului. Se găsesc: opt scriitori și jurnaliști, zece agricultori, șasesprezece comercianți; un cofetar, un industriaș, opt ofițeri, patrusprezece profesori de liceu și institutori, un judecător, un pastor, nouă funcționari, patru advocați, șasesprezece ingineri și funcționari în fabrică, opt lucrători, trei artiști, șase proprietari, un conductor de taximetru, un farmacist. Cum se explică această diversitate? In mare parte prin faptul că Hitler, deși are o doctrină, n'are un program definit. După cum se adresează burghezului, studentului, țăranului sau lucrătorului, leader-ul național-socialist întrebuințează limbaje diferite, știind să dea speranțe alături de promisiuni iluzorii.

Căci în realitate promițătorul acesta nu făgăduește nimic precis. El știe însă să prezinte în ochii fiecăruia speranțe diferite. Teoriile sale politice, sociale, economice, financiare, sînt încărcate de contraziceri și echivocuri. Dar ce importă — dacă promite tuturor o soartă mai bună?

Intr'o zi, remarcam în fața unui hitlerist că, oricum, șeful său nu are program.

„El are idei, ceiace e mult mai rar" — a fost răspunsul.

Nemulțumit, înăsprit și totuși optimist; pasionat și metodic; patriot convins, deși fără patrie; antisemit creștin și păgân mistic; adversar înverșunat al capitalismului și marxismului, — Hitler confundă toate aceste sentimente contradictorii într'o aspirație unică, într'un vis fanatic și intransigent: hegemonia germanică.

(Verax, *Revue des Deux Mondes*, 1 Ian. 1932).

*

Pierre Laval

Pierre Laval, spre deosebire de mulți dintre contemporanii săi care au ajuns în locuri de conducere, s'a ridicat și s'a impus fără manifestări sgomotoase. El a cîștigat încrederea unor personalități de frunte ca Briand și Caillaux, nu prin ieftine și trecătoare efecte oratorice, ci prin însușirile sale de om corect, studios și conciliant.

Fotoliul ministerial și l-a cucerit de-asemeni, prin calm, muncă și perseverare.

E un om nou prin caracter și prin metode. Americanii susțin că are analogii cu președinții sau cu oamenii politici care au ocupat situațiuni importante în Statele-Unite.

Ca și ei, d. Laval a avut începu-

turi modeste, ca și ei, s'a ridicat prin organizațiuni de partid.

In Franța, unde regimul democratic a păstrat multă vreme moștenirea datinilor străvechi, puterea a fost în genere exercitată în ultimii treizeci de ani de către oameni aparținînd burgheziei provinciale, care au trecut prin barou sau chiar prin funcțiuni publice.

Pierre Laval s'a instruit în mare parte singur. Părinții lui, modești negustori în tîrgușorul Châteldon, n'aveau deloc intenția să facă din fiul lor cel mai mic un bacalaureat.

Copilăria lui Laval a fost la fel cu a tuturor copiilor de săteni din Franța. A mers la școală; s'a jucat cu camarazii; a alergat pe cîmp. A crescut în peisajul sălbatec și pitoresc al vechiului tîrg, cu balcoane, cu viță sălbatecă, cu ziduri în paragină, cu adierea vîntului de Mai printre frunzele de tei.

Laval a păstrat acest aspect viguros, care este dovada obîrșiei lui țărănești. Are părul negru, fața brună,— tip frecvent în Auvergne, regiune care a fost străbătută în decursul veacurilor de-atîția năvălitori și unde au poposit legiunile romane, alcătuite din oameni de toate rasele.

In loc să-l trimită mai departe la școală, tatăl lui Laval a preferat să facă din micul autodidact un vizitiu. Dar Pierre Laval, pe capră, mai mult citea decît mîna. Un preot l-a găsit astfel într'o zi muncindu-se să descifreze o gramatică grecească.

La 18 ani a fost numit învățător într'un sat vecin, dar aceasta nu l-a împiedicat să-și continue studiile, să ia pe rînd licența în științele naturale și în drept, și să se înscrie în baroul din Paris.

In acelaș timp, el s'a înscris și în partidul socialist, iar în 1914 a fost ales pentru întîia dată deputat.

Origina țărănească a avut o puternică înrîurire asupra caracterului său. Premierului actual al Franței i se atribue mult bun simț, o prețioasă facultate de a tăcea cînd trebue, o temeinică experiență a vieții și calitatea firească de a nu se lăsa amăgit de cuvinte și înșelat de aparențe.

Toate aceste calități, le datorește Laval divinităților rustice.

Conducătorii politicii ai Republicii Franceze au venit din birouri, din învățămînt și dela țară. Cine ar putea tăgădui însemnătatea aportului țărănesc?

Intr'o zi, poate, tîrziu, Pierre Laval, încheindu-și cariera, își va scrie memoriile: ne va spune atunci, dacă-i pare rău că a părăsit țarina strămoșească, pentru a se consacra intereselor obștești.

(Fidus, *Revue des Deux Mondes*).

*

Concepția antropografică a lumii

Antropozofia este o doctrină teosofică care stă la baza unei mișcări internaționale, mai ales germanice și care a fost desvoltată **și răspîndită de doctorul Rudolf Steiner (1861—1925). Ea** se raportă la aceleași concepte fundamentale ale doctrinelor teosofice moderne și concepe realitatea universală ca o manifestare divină în continuă *evoluție, pentru cari pămîntul și întregul sistem planetar sînt rezultatul unei* serii de existențe și transformări precedente: înșiși oamenii evoluționează și se perfecționează prin nenumărate reveniri la viața fizică sau reîncarnațiuni ce urmăresc în mod constant a desvolta, ridica și universaliza propriul lor spirit, aceasta în scopul de a-și împlini soarta sau *karma*.

Antroposofia neagă de a fi o religiune, dar indică omului capacitatea pe care o are el în sine de a ajunge cu propriile lui forțe la cunoașterea lucrurilor invizibile și la împlinirea funcțiunii sale necesare în univers.

Originalitatea învățăturilor antroposofice față de cele teosofice constă mai ales în inserarea unei concepții proprii a creștinismului în cadrul tradițiunilor oculte orientale. Venirea lui Cristos însamnă marele pas care a condus lumea la o nouă etapă pe drumul devenirii sale. Cristos este spiritul central al cosmosului, suflarea divină nu putea să spiritualizeze pe deplin pe om, pînă la coborîrea lui

Hristos pe pămînt, pentrucă omul nu era încă apt de a o primi. Venirea lui însamnă întărirea unui ideal uman de uniune, care se opune oricărei separațiuni; idealul frăției universale, sentimentul originei comune. Astfel spiritul divin tinde să reconducă pe omul conștient la Dumnezeu.

Această concepțiune, care are meritul de a reprezenta o încercare de a armoniza tradițiunile orientale cu cele occidentale, este însoțită însă de un întreg cortegiu de interpretări oculte ale învățăturii creștinești, care — în special din punct de vedere istoric și exegetic — sunt foarte discutabile.

Asta nu l-a împiedicat însă pe apostolul noei învățături, dr. Steiner, să fie unul dintre cei mai intoleranți propovăduitori, din cîți a cunoscut omenirea. Nu a existat niciodată un teolog mai convins de intangibilitatea dogmelor sale, nici vreun filosof mai convins de necesitatea sistemului său, ca Rudolf Steiner — de adevărul necondiționat și de valoarea exclusivă a învățăturii sale. Concepția antroposofică a lumii apare astfel ca singura adevărată, singura posibilă, singura acceptabilă. Acei care fac cunoștință cu ea nu pot să nu o primească, iar dacă se găsesc de aceștia, prin însuși faptul că nu o admit, ei dau dovada de lipsă de logică, de judecată întunecată. Astfel învățătura antroposofică condamnă dinainte orice încercare de critică.

(Prof. Dr. Max Dessoir *Forschungen und Fortschritte*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Mme. Marc: *Le Guillerme. Brisants et lames de fond.*

Un roman ai cărui eroi sînt ofiţeri de marină, tineri şi îndrăgostiţi de meseria lor. Acţiunea se desfăşoară în mai multe ţări, pe unde este purtat cetitorul — atras veşnic de tablouri variate.

Jean Davray: *Vie de Lamartine.* (Ed. Revue Mondiale)

Autorul a urmărit viaţa marelui poet în toate lucrările apărute, reuşind să alcătuiască ceva mai *mult* decît o biografie, un portret.

M. Lignières: *Charlotte.* (Ed. Revue Mondiale).

Volumul se prezintă sub forma unei confesiuni în scrisori. O serie de scrisori de dragoste au fost găsite de confidentul celui iubit. Ele desvăluesc un suflet pasionat şi foarte sensibil.

Albert Jamet: *La guerre vue par un paysan.*

Romanul e un carnet de călătorie. Cuprinde povestirea zilnică a războiului cu toate întîmplările, la care a luat parte autorul.

Daniel-Rops: *Edouard Estaunié.* (Ed. F. Alcan).

Autorul prezintă un portret complect al lui Edouard Estaunié. E analizată amănunţit originala personalitate a acestui critic şi romancier.

Volumul e întovărăşit de o pagină autografă şi de un excelent desen de Paul-Emile Bécat.

Henri Brémond: *Histoire littéraire du sentiment religieux en France.* (T. IX: la Vie chrétienne sous l'ancien régime).

Henri Brémond continuă, cu o activitate neobosită, „Histoire littéraire du sentiment religieux en France".

Volumul acesta arată realitatea vieţii creştine de sub vechiul regim, după numeroase lucrări religioase apărute în acea epocă.

„Sînt sigur, — spune autorul, ca un fel de axiomă, — că *aceste cărţi departe de a rămînea sterii religioase, se sprijină* — mai mult sau mai puţin pe viaţa reală".

Somerset Maugham. Text francez de D-na E. R. Blanchet. *La ronde de l'amour.* (Ed. de France).

Autorul descrie viaţa (autentică, nu deformată de legendă) a unui scriitor englez — care trăeşte cu o femee frumoasă şi amorală.

Anumite fraze spirituale, ca aceasta, înveselesc povestirea.

„Cînd un prieten, în absenţa ta, te cheamă la telefon, insistînd să fie rechemat, să fii sigur că e vorba de o afacere mai importantă pentru el, decît pentru tine. Dacă se gîndeşte să-ţi facă un serviciu fii sigur că va şti să-şi tempereze nerăbdarea".

Paul Estourneiles: *Mort d'une étoile.*

Ester Allen părăseşte Europa şi pleacă în America cu speranţa să devie o mare actriţă. Abia ajunsă la New-York, ea întîlneşte un bancher foarte bogat, gata să o ia în căsătorie, şi un regisor de filme care-şi propune s'o facă stea de cinema. Ester îl urmează pe cel din urmă. Ajunsă celebră, ea se îndrăgosteşte de un şampion de golf, fratele mai mic al bancherului. Acesta-i însă un alcoolic încăpăţînat. Artista-l omoară şi apoi se sinucide într'un accident de automobil.

B. d'Harcourt: *L'Education sentimentale de Goethe.* (Ed. A. Colin).

Inspirat de documente autentice şi, cele mai multe, inedite pentru Franţa, — autorul redă mediul, din care se desprinde patetic figura tînărului Goethe.

Aventura lui cu Gretchen — fetiţa umilă şi cu relaţiuni dubioase — care, idealizată, va deveni eroina din Faust, precum şi aventura-i cu Kätchen, fiica unui hangiu din Leipzig, — formează două din capitolele cele mai „picante" ale volumului.

Armand Somès: *Les reliefs.* (Ed. Figuière).

Autorul descrie viaţa multor personaje celebre, pe care istoria le-a înţeles greşit sau le-a trecut cu vederea.

Politică

Jacques Kayser: *La paix en peril* (Ed. Gallimard).

In noul său volum, autorul — foarte documentat — ne expune problema păcii. Arată erorile tratatelor şi conflictele provocate. Expune de asemenea chestiunea dezarmării, posibilităţile de revizuire, analizînd în acelaşi timp toate obstacolele păcii.

Călătorii

Marc Chadourne: *Chine.* (Ed. Plon).

Volumul conţine impresiile de călătorie ale autorului, care a străbătut China în lung şi 'n lat. Cartea dă o impresie de viaţă intensă.

Pierre Daye: *Beaux jours du Pacifique.* (Ed. Valois).

Autorul — pe lîngă multe tablouri de viaţă — se ocupă şi de anumite probleme politice şi etnografice, ale căror soluţiuni au preocupat pe mulţi oameni de specialitate, care au studiat chestiile în legătură cu Pacificul.

Viaţa din Oceania de pildă, descrisă de Pierre Daye, dă impresia unei autentice realităţi. Ea diferă mult de cea evocată poetic de către Loti.

Biografii

R. Rumilly. *Sir Wilfrid Laurier Canadien.* (Ed. Flammarion).

Wilfrid Laurier e primul Canadian francez, care a guvernat Canada. Acesta a fost un mare om de stat şi pacificator. El a încercat să atenueze lupta între partide şi certurile interne într'o ţară pasionată pentru chestiunile politice.

Fără să ţină seama de sănătatea sa şubredă, Wilfrid Laurier a fost timp de cincizeci de ani cînd la guvern, cînd în opoziţie. In timpul acesta Canada a devenit din colonie engleză ce era pînă atunci, un stat mare modern, un „Dominion" unit şi prosper. Evoluţia Canadei se datoreşte în mare măsură lui Wilfrid Laurier.

Volumul are o prefaţă scrisă de René Dominic, plină de amintiri personale.

Istorie

Raymond Poincaré: *Verdun 1916.* (Tome VIII, Ed. Plon).

Volumul cuprinde amintiri şi informaţiuni de primul ordin, care permit să pătrunzi în culisele guvernului francez în timpul războiului. In mare parte sînt documente noi şi detalii inedite. Portretele sînt viguros schiţate.

Medicină

Dr. Paul Brau: *Trois siècles de Médecine coloniale française.* (Ed. Vigot).

O lucrare consacrată medicinei coloniale. Autorul arată activitatea şi adeseori eroismul desfăşurat de medicii din colonii.

Cartea e întovărăşită de ilustraţiuni datorite lui Louis Marcel Brau.

Tabla de materie

a

VOLUMULUI LXXXVIII

(Anul XXIII, Numerele 11 și 12)

I. Literatură

II. Studii. — Articole. — Scrisori din țară și din străinătate

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

VII. Mișcarea intelectuală în străinătate